

Nederlandsche spreekwoorden, spreekwijzen, uitdrukkingen en gezegden

F.A. Stoett

bron

F.A. Stoett, *Nederlandsche spreekwoorden, spreekwijzen, uitdrukkingen en gezegden*. W.J. Thieme & Cie, Zutphen 1923-1925 (vierde druk).

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/stoe002nede01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de [gebruiksvoorwaarden](#).

[Eerste deel]

Voorwoord.

On ne peut pas contenter tout le monde et son père.

Het spreekwoordenboek, dat thans post multos casus gereed is, wil geen aanspraak maken op den naam van volledig. Het is slechts een begin, waarop kan worden voortgebouwd en waaraan uit den aard der zaak veel moet ontbreken. Niemand gevoelt dit beter dan ik zelf, die nu het boek voor mij ligt, menig artikel zou kunnen uitbreiden of inlasschen¹⁾. Waar onze taal duizenden uitdrukkingen en gezegden kent, is het wel niet doenlijk ze alle op te nemen. Trouwens dat lag ook niet in mijne bedoeling. Ik heb in de eerste plaats getracht die spreekwijzen te verzamelen, die voor leeken, misschien ook voor vakgenooten, eenige verklaring behoeven; en in de tweede plaats die, welke, ofschoon in zich zelf duidelijk, wegens hunnen ouderdom of hunnen oorsprong belangrijk waren. Steeds ben ik daarbij uitgegaan van den, mij althans bekenden, oudsten vorm en de oudste beteekenis, en heb zoo langs historischen weg getracht de verklaring te vinden. Waar mij dit geheel onmogelijk was, is het ook ronduit gezegd, in de hoop, dat misschien anderen met een beter inzicht dan ik en in het bezit van meer of ouder materiaal het wèl zouden kunnen, en in de overtuiging, dat slechts door eerlijk zijne onkunde te erkennen de wetenschap kan worden gebaat. Op deze wijs hoop ik den weg te hebben gewezen tot eene meer wetenschappelijke beoefening van dit gedeelte onzer taal en iets te hebben bijgedragen om een einde te maken aan het onwetenschappelijk gegis, dat men vooral bij de verklaring van spreekwijzen nog zoo dikwijls aantreft.

Van welke beteekenis de oudste vorm zijn kan, zal blijken, wanneer men de geschiedenis nagaat van uitdrukkingen als *mijn vader is geen*

1) Dit is natuurlijk het geval met alle woordenboeken, die, hoe groot het materiaal ook is, altijd zijn aan te vullen. Volledigheid is niet te bereiken, en vooral niet waar het een boek geldt over spreekwoorden, zegswijzen en uitdrukkingen, waarvan vele wellicht nooit gedrukt zijn en alleen voortleven in den mond van het volk. Ieder kan uit zijn eigen levenden taalschat of eigen materiaal een dergelijk werk aanvullen (vgl. *Taal en Letteren* IX, 202; *N. Taalgids* XI, 304 en vlgg.; XIV, 193). Non omnia possumus omnes heeft Lucilius gezegd, en ik beaam het ten volle, in de hoop, dat anderen mij iets van hun schat willen mededeelen dat kan strekken tot verbetering en volmaking van mijn werk.

breeuwer, den dans ontspringen, licht en dicht, van nul en geener waarde, lieverkoekjes worden hier niet gebakken, slip vangen, zooals het reilt en zeilt, kind noch kraai bezitten, enz., die alleen zijn te verklaren, wanneer men ze kent in hare oorspronkelijke gedaante. En van hoeveel belang de oudste beteekenis eener uitdrukking is, blijkt o.a. uit de verklaring van *op zijn elf en dertigst*, dat juist wegens de oudste beteekenis onmogelijk zijn oorsprong kan vinden in de staathuishouding der elf steden en dertig grietenijen van Friesland, alsook uit die van *iemand afzouten, het liedje van verlangen zingen, fiolen laten zorgen, loven en bieden, pluimstrijken* en vele andere.

Niet altijd was het evenwel mogelijk langs dezen weg eene oplossing te vinden, vooral waar het uitdrukkingen gold, die tot het 'slang' behooren en wier oorsprong onmogelijk is na te gaan. In dit geval kon vergelijking met andere synonieme uitdrukkingen, vooral uit verschillende Noord- en Zuidnederlandsche dialecten, dikwijls goede diensten bewijzen. Langs dezen weg konden *iemand een loer draaien, stapelgek zijn, (van) katoen geven, iemand voor het lapje houden, om zeep gaan, lichtekooi, in de bocht springen voor iemand, in de rats zitten, iemand de broek opbinden, een uiltje knappen, in de luren leggen* enz. worden verklaard. Ook de vreemde talen hebben hier dikwijls goede diensten bewezen, waar zij eene gedachte op soortgelijke wijze uitdrukten, zooals is gebleken bij *met iemand een appeltje te schillen hebben, muizennesten in hoofd hebben, van den os op den ezel springen*, e.a. Ook hier kon door vergelijking de grondgedachte worden gevonden, waaruit zich op dezelfde wijze bij verschillende volken een volmaakt gelijke beteekenis had ontwikkeld. Was het aanhalen van vreemde talen voor het geven der verklaring hier noodzakelijk, dit citeeren was voor het doel van mijn werk niet noodig¹⁾, als de vreemdeling op *geheel dezelfde* wijze eene gedachte uitdrukt en ze voor de verklaring niet helpen, zooals bijvoorbeeld *haastige spoed is zelden goed, de kleeren maken den man, iemand het hoofd breken, zijne vingers branden, de eerste viool spelen, goede wijn behoeft geen krans, in troebel water is 't goed visschen* en dergelijke, die in allerlei talen voorkomen, zonder dat het mogelijk is aan te wijzen, wie haar het eerst hebben gebruikt. Het zal hiermede wel gegaan zijn als met vele sprookjes en vertellingen, die ook bij verschillende volken worden aangetroffen en overal onafhankelijk van elkander uit gelijksoortige omstandigheden en toestanden, ervaringen en denkbeelden zijn ontstaan. Wanneer we zien, dat de zegswijze *de gewoonte is een tweede natuur* voorkomt bij de Egyptenaren, de Arabieren, de Grieken, de Romeinen, de Polen, de Spanjaarden, de Hongaren, de Duitschers, de

1) Toch heb ik dit meermalen gedaan, om te laten zien over welk gebied zich dezelfde uitdrukking uitstrekt. Dikwijls is evenwel, waar dit citeeren te veel plaats zou innemen, eenvoudig verwezen naar Wander's *Sprichwörterlexikon* of een ander woordenboek, te meer daar dit gedeelte van mijn arbeid bijzaak is.

Franschen en de Engelschen, of dat de Duitschers, de Zweden, de Noren, de Denen, de Spanjaarden en de Italianen de smart, die een man over den dood zijner vrouw gevoelt, vergelijken met de kortstondige, hevige pijn, ontstaan door het stooten van den elleboog, dan ligt de gevolgtrekking voor de hand, dat de meening in het woord *weeuwenaarspijn* uitgedrukt, zelfstandig bij ieder dezer volken is geboren uit dezelfde ervaring. De mogelijkheid blijft natuurlijk over, dat verschillende volken een en dezelfde uitdrukking aan eene andere taal, bijv. het Latijn of het Grieksch, hebben ontleend, zooals *onder de roos* of *een storm in een glas water*, doch niet altijd is dit met zooveel zekerheid aan te wijzen als hier, evenmin als het in ieder geval mogelijk is te zeggen, of eene uitdrukking aan eene moderne taal is ontleend, dan wel of zij zich op gelijke wijze zelfstandig uit eene gemeenschappelijke grondbeteekenis heeft ontwikkeld. Wie zal, om een enkel voorbeeld te noemen, kunnen uitmaken of ons scheldwoord *strop* (ook *galgenstrop*) zelfstandig is ontstaan, dan wel eene ontleening aan of eene navolging van het eng. *hangstring*, *hangrope* of het hd. (*galgen*)*strick* is?

Na lang wikken en wegen heb ik de alphabetische volgorde moeten nemen, daar eene verdeling in groepen aan te veel bezwaren onderhevig was en hoe ook geschikt en geordend, er altijd nog spreekwijzen overblijven, die moeilijk te rangschikken zijn of onder verschillende groepen zouden moeten worden geplaatst.¹⁾ Natuurlijk zou het hoogst belangwekkend en leerzaam zijn alle uitdrukkingen, die ontleend zijn aan het vroegere rechtswezen en het ridderwezen, aan bijgeloof en mythologie, aan sprookjes, fabels en tooneelstukken, aan oude zeden, gewoonten en gebruiken, aan den Bijbel en aan de klassieke en moderne litteratuur, aan het zeewezen en het soldatenleven, den landbouw en het dierenrijk, aan de school, de kerk en de geschiedenis, of die haar ontstaan te danken hebben aan volksscherts en volkshumor, overzichtig bij elkander geplaatst te zien, doch ik meende dat, de practische bezwaren daargelaten, aan eene dergelijke indeeling nog niet kon worden gedacht, zoolang er nog zooveel onbekend en twijfelachtig is. Wel heeft het in mijne bedoeling gelegen in eene inleiding te spreken over methode van onderzoek en de geschiedenis onzer spreekwijzen, haar ontstaan en hare vorming, en terloops te wijzen op de stof, die het boek thans reeds aanbiedt voor eene groepeerings veler spreekwijzen naar haren oorsprong,²⁾ doch de

- 1) Ook Otto en Borchardt hebben de alphabetische volgorde gekozen; alleen geeft de eerste achteraan eene proeve van groepeerings, waarin ik niet gaarne gedwongen zou zijn eene bepaalde uitdrukking te zoeken. Le Roux de Lincy groepeerings wel de spreekwijzen, maar neemt onder verschillende rubrieken meermalen dezelfde spreekwijze op.
- 2) Een aardig beeld van hetgeen onze taal nog bewaart van herinneringen aan het oude recht gaf W.v.d. Vlugt in den *Gids* 1895 (3e stuk) in eene schets: *Over levend volksrecht*. Zie ook J. Verdam over *Sporen van Volksgeloof in onze taal en letterkunde* in Hand. Lett. 1897/8, bl. 35-86.

groote omvang, dien het boek ver boven de verwachting en berekening van den uitgever gekregen heeft en de niet geringe schade, veroorzaakt door het afbranden der drukkerij, waarbij behalve een gedeelte der kopij¹⁾ ook veel van hetgeen was afgedrukt is verloren gegaan, noopten tot bekorting. Eene studie te leveren van onze spreekwoorden-litteratuur zou overbodig zijn, daar het uitgebreide werk van Dr. W.H.D. Suringar, *Erasmus over Nederlandsche spreekwoorden en spreekwoordelijke uitdrukkingen van zijnen tijd*, nog niets is verouderd en wat nauwkeurigheid en volledigheid betreft niet valt te verbeteren.

Met groote dankbaarheid vermeld ik de hulp, die velen mij bij dezen omvangrijken arbeid hebben verleend. De familie Suringar te Leiden stond mij welwillend eenige kostbare en zeldzame boeken uit de bibliotheek van haren vader, Dr. W.H.D. Suringar, ten gebuik af, waardoor mijn werk in belangrijkheid veel heeft gewonnen. De heeren Dr. H.J. Eymael te Amsterdam, Johan Winkler te Haarlem, G.H. Weustink te Amsterdam en Jozef Jacobs, leeraar aan het college te Boom in België, hebben de vriendelijkheid gehad de proeven door te lezen en van menig juiste opmerking te voorzien. Terwijl de heer Winkler vooral zijne aandacht wijdde aan het Friesch, de heer Weustink de proeven verrijkte met Twentsche uitdrukkingen, heeft de heer Jozef Jacobs ze voorzien van die Zuidnederlandsche uitdrukkingen, welke ik zelf niet uit de *Idiotica* of tijdschriften had kunnen putten, en die hem uit andere bronnen of uit de levende taal bekend waren. Ook Prof. Dr. J. Verdam te Leiden ben ik grooten dank verschuldigd voor het doorlezen van het laatste gedeelte der proeven, toen zijn *Middelnederlandsch Wdb.* mij in den steek liet; maar niet minder voor zijne hartelijke hulpvaardigheid mij betoond bij het herstellen van het door den brand vernielde gedeelte der kopij. Den heer A. de Cock te Denderleeuw dank ik voor zijne hulp, toen de heer Jacobs door ziekte verhinderd was, en den heer Joz. Cornelissen te St.-Antonius in België voor de toezending der afgedrukte, nog niet verschenen vellen van het *Antwerpsch Idioticon*. Ook aan Prof. Mr. S.J. Fockema Andreae te Leiden en den heer W. Draaijer, leeraar aan de H.B.S. te Leiden, betuig ik hier gaarne mijne erkentelijkheid voor hunne mij meermalen betoonde belangstelling in dezen arbeid.

Ten slotte nog de raadgeving om bij het zoeken naar eene spreekwijze vooral het uitgebreide register op te slaan, waar men veel zal vinden, wat niet in een afzonderlijk artikel kon worden behandeld en daarom terloops bij eene synonieme uitdrukking of elders is ter sprake gebracht.

Amsterdam, 1 October 1901.

F.A. STOETT.

Spoediger dan ik had kunnen denken is een tweede druk der spreekwoorden noodig gebleken, een aangenaam en zeker bewijs, dat het werk

1) No. 1943-2073.

in eene bestaande behoefte heeft voorzien. Deze tweede druk verschilt in vele opzichten van den eersten, daar bijna geen enkel artikel geheel onveranderd is gebleven en bovendien verschillende andere er aan zijn toegevoegd, zoodat het boek aanmerkelijk is uitgebreid. Door eigen onderzoek en de besprekingen van Dr. D.C. Hesseling in den *Gids*, 1902 en den Heer F.P.H. Prick in *Taal en Letteren*, 1901 en 1902¹⁾ konden hier en daar verbeteringen worden aangebracht, terwijl door het toevoegen van de fr., hd. en eng. parallellen met het oog op het practisch gebruik het boek naar ik hoop voor velen een vraagbaak zal zijn. Aan de Weleerwaarden Heer Pater H. de Mooij te Megen en Dr. A.J. Barnouw te 's-Gravenhage betuig ik hier gaarne mijn oprechten dank voor hunne mij schriftelijk medegedeelde opmerkingen en aanvullingen.

AMSTERDAM, December 1904.

F.A. STOETT.

Deze derde druk onderscheidt zich van den vorigen hierdoor, dat er behalve vele verbeteringen en uitbreidingen, meer volksuitdrukkingen en gezegden in zijn opgenomen en zoo mogelijk verklaard. Meestal zijn deze ontleend aan geschriften van jongere schrijvers of aan nieuwsbladen. Dat uitdrukkingen ontleend aan de dieventaal of aan de ruwe volkstaal niet altijd kiesch zijn, spreekt van zelf, doch 'in spreekwoorden valt het gebruik zo ingetogen en zorgvuldig niet; maar *kapt' er* dikwijls al vry *met een ruwe bijl in*. Ik kan den gewoonen spreektrant niet hervormen; maar moet my in dit werkje van den gemeenen stroom mede laten voortdrijven, om te melden en verklaaren wat'er gezegt word, zonder dat te wettigen, of voor het mijne aan te nemen' (Tuinman I, 231).

Hoewel het aantal der behandelde zegswijzen aanmerkelijk vergroot is, kan van volledigheid natuurlijk geen sprake zijn. Men zal nog wel eens tevergeefs zoeken, doch, alvorens de hoop van te vinden op te geven, raadplege men vooral het uitgebreide register, waarin verwezen wordt naar die spreekwijzen en gezegden, welke niet onder een afzonderlijk hoofd behandeld zijn.

AMSTERDAM, November 1914.

F.A. STOETT.

1) In den jaargang 1903, bl. 121 vlgg. worden door den Heer Prick parallellen uit de Noorsche talen vermeld. Een belangrijk hoofdstuk over den *Spreekwoordenschat onzer taal* vindt men bij Prof. Dr. J. Verdam, *Uit de geschiedenis der Nederlandsche taal*, 4de druk, bl. 163-181. Vgl ook *Lessen over spreekwoorden* door Prof. Dr. C.G.N. de Vooy in *N. Taalgids*, VI, 81 vlgg.

VIII

Deze vierde druk is wederom uitgebreid, terwijl de toevoegsels uit den derden druk er in zijn verwerkt. Ook nu is van volledigheid geen sprake; bij een dergelijk werk is dat onmogelijk. Menige locale zegswijze zal men tevergeefs zoeken; indien alle plaatselijke gezegden en zegswijzen moesten worden opgenomen, zou het boek te groot en de arbeid, daaraan verbonden, te veel van mijn tijd in beslag nemen. Dankbaar vermeld ik de vrijgevigheid der heeren A.J. Hooiberg te 's-Gravenhage en H. Beckering Vinckers te Tiel, die mij hun verzameling en daarbij behorende aantekeningen ten gebruike afstonden. Ook aan Dr. H.J. Eymael te Brussel, Mr. C. Bake te 's-Gravenhage, Prof. Dr. D.C. Hesseling te Leiden en den heer H. Beumer te Amsterdam betuig ik mijn dank voor hun opmerkingen en de bijdragen, die zij mij nu en dan hebben gezonden.

Amsterdam, Oct. 1923.

F.A. STOETT.

1. Geen a voor een b kennen.

Dit is eigenlijk: geen a van een b kunnen onderscheiden, dus het *abc* niet kennen, overdrachtelijk: niets geleerd hebben, zeer onwetend zijn; ook wel: zeer dom zijn. De uitdrukking komt voor bij Servilius, 112: *Hi en can niet een A voor een B*, en bij Sartorius II, 7, 2: *hy kent niet een A voor een B*, ter vertaling van *ne Aesopum quidem trivit: de vehementer stupidis et imperitis. Antiquitus enim Aesopi fabellas etiam vulgus idiotarum tenebat. Has igitur qui non legisset, nihil scire videbatur.* Zie ook Brederoo, *Sp. Brab.* 1352: *lck ken niet een A voor een B*; Sewel, 1: *geen A voor een B kennen*, to be very ignorant, very dull; Harreb. I, 1; *Waasch Idiot*: 39: *geen a voor (of uit) b kennen of kunnen, geen a voor een b geleerd zijn*; ook *Antw. Idiot.* 95; De Bo, 2 a: *geene A voor eene B kennen, niet eene A van eene B weten*; Teirl. 1: *geen A uit (of veur)'n B kennen naast geen A kennen zoo groot as 'n schuurdeur*, zeer dom zijn; fr. *ne savoir ni A ni B*; hd. *weder A noch B wissen*; nd. *he kann gën a of b* (Wander V, 685); eng. *not to know A from B; not to know a B from a bull's foot, from a broomstick, from a battle-dore*; fri. *hy kin nin A foar in Bie*. In 't Joodsch: *geen ollef van (of voor) een beis kennen; geen aleph van een beth kennen*.

2. Van a tot z,

d.i. van het begin tot het einde, daar *a* de eerste en *z* de laatste letter van het alfabet is. Vgl. Harreb, I, 1; Joos 54; hd. *von A bis Z*; nd. *he wê't van a bet z*; fr. *depuis a jusqu' à z*; eng. *from A to Z*. In het Westvlaamsch *van ends t' ends, van hende te hende* (De Bo, 305 a). Synoniem is de uitdr. **van alpha tot omega**; zie ald.

3. Wie a zegt, moet ook b zeggen,

d.i. men moet voortgaan gelijk men begonnen is; of ook: na de eerste schrede kan men niet meer stilstaan; fr. *qui a dit a doit dire b*; hd. *wer A sagt musz auch B sagen*; nd. *wää A säght, mütt ok B seggen; wenn ik A segg, so mütt ik B seggen*; eng. *you cannot say A without saying B*; fri. *dy 't A seit, moat ek Bie sizze*. Volgens Günther, 94 zou deze zegswijze aan het rechtswezen ontleend zijn¹⁾.

4. Nieuwsgierig Aagje.

Deze zegswijze, zonder of met het bijvoegsel *van Enkhuizen*, is ontleend aan 'T Leven en Bedrijf van Clement Marot. Uit het Fransch in

1) 'Da nämlich nach der Rechtsterminologie des Mittelalters die Antwort des Beklagten, namentlich die verneinende, das *Besagen* hiesz (niederd. *besaken* oder *versaken*, später in *versagen* entstellt), so mag wohl der Volkswitz die Rechtsregel, jeder Angeklagte müsse im Falle der Widerklage demselben Gericht als Antwort *besagen*, mit einem Wortspiele dahin gefasst haben: Wer A sagt (eigentlich: *ansagt, anspricht*), musz auch B sagen, d.h. *besagen*'. Zie ook Graf und Dietherr, *Rechtssprichwörter*, bl. 440.

het Nederduyts vertaalt Door Jan Soet'. Aan het einde volgt een 'Bijvoeghsel, Bestaende in verscheyde Quinckslagen en aerdige Poetsen, op de voorgaende Materie dienende' en daaronder komt in een uitgave van 1655 voor 'het kluchtigh Avontuurtje van 't Nieuwgierigh Aeghje van Enckhuysen'¹⁾, waarin het wedervaren wordt geschetst van eene vrouw uit Enckhuysen, die uit nieuwsgierigheid met haar buurman, een schipper, naar Antwerpen ging en daar in deerlijke ongelegenheid geraakte. Vgl. *Gew. Weuw*. III, 57: Wat schepzel staat daar! ey, komt vry wat nader, Nieuwgierig Aagjen van Enckhuysen; en *Comique en vermaaklijke Boerenreis*, 1804, bl. 29: 't Zal u even eens vergaan, als *nieuwgierig Aagje van Enckhuysen*, daar ik van in den Almanak geleezen hebbe. Thans zegt men in Friesland nog wel: *sa nijsgjirrich as Aechje fen Inkhuzen*; in Groningen echter zonder dit toevoegsel: *een neisgierig Oagtje*; oostfri. *nêsgirige âgtje* (Molema, 545 a); *Waasch Idiot*. 157: *crieuzer Beth*. Vergelijk hiermede andere uitdr. als: *een stijve Piet* (ontleend aan een klucht van W.D. Hooft); *een vroolijk Fransje* (zie ald.); *een Jan Splinters testament*²⁾, die eveneens aan oude tooneelstukken of verhalen ontleend zijn.

5. Hij is zoo glad als een aal,

d.i. men heeft geen vat op hem, hij weet zich door zijne slimheid uit alle ongelegenheden te redden; vroeger ook in de bet.: daar is niets van hem te halen, hij is geldeloos, 'zoo naakt als een luis'. Vgl. fr. *il est glissant comme une anguille*; hd. *er ist so glatt wie ein Aal*; *aalglatt*; nd. *he is so glatt as en Al*; eng. *he is as slippery as an eel*. Reeds in het Grieksch: *λείος ὡσπερ ἔγγελυς*, Latijn: *anguilla est: elabitur*, bij Plautus, *Pseud.* 747. Zie *Ndl. Wdb.* V. 4; 9 en vgl. in het Mnl. *Rose*, 9287:

Een Wijf es, dat verstaet,
Lange te houdene alsoe quaet,
Diermen haren wille nine doet,
Also es te houdene in die vloet
Een levende ael met sinen steerte.

6. Hij is te vangen als een aal bij den staart,

d.i. hij is zoo weinig thuis, dat men hem maar hoogst zelden te spreken kan krijgen; ook: zoo vlug en handig, dat men hem bij eene discussie niet schaakmat kan zetten. Vgl. n°. 7.

7. Een aal (of een paling) bij den staart hebben,⁷

d.i. zich bezig houden met eene zaak of onderneming, die wel denkelijk uit de hand ontglippen of mislukken zal. In het mlat. *qui tenet anguillam per caudam, non habet illam* (Werner, 80); bij Goedthals, 18: eenen palingh bij den steerte hebben, *a grand pêcheur eschappe anguille*; Campen, 118: *hij is te holden as een Ael by den stert*; Sartorius I, 5, 52: *cauda tenes anguillam. Ghy hebt een gladden Ael by de steert*: in

- 1) Zie *Tijdschrift* XX, bl. 291-301 en *Noord en Zuid* XXVII, 283-288.
- 2) Uit de klucht: het Testament van Jan Splinter, een waerachtighe historie, enz. o.a. reeds uitgegeven door den verzamelaar der *Veelderhande Geneuchlijcke Dichten*, anno 1600 (ed. Letterk., bl. 199); zie *Tijdschrift* XVIII, bl. 210-215, waar bewezen wordt, dat dit verhaal reeds in het begin der 16e eeuw bekend geweest is.

eos apte dicitur, quibus res est cum hominibus lubrica fide, perfidisque: aut qui rem fugitivam atque incertam aliquam habent, quam tueri diu non possint. Zie verder Velth. IV, 1, 25: *Dus heeft een t rike na sine begerte also een ael bi den sterte*; Roemer Visscher, *Sinnepoppen*, 178; Coster, 49 vs. 1160; De Brune, 61; Pers, 760 a; Winschooten, 1; Idinau, 14:

Den paelinck by den steerte houden.

Hy houdt den palinck by den steerte,
Soo wie sijn saeck niet vast en heeft.
Neemt rijpen raedt, tot uwer begheerte,
Ende u stuck alle versekerheydt geeft.
T' is toe-siens weerdt, daert al aen-kleeft.

Sewel, 1: Hy heeft een gladden aal by de staart, *he has a wet eel by the tail*; Halma, 1: Een en aal bij den staart houden, *tenir une anguille par la queue*, c'est à dire, en façon de parler proverbiale, tenir le loup par les oreilles, être fort embarrassé.

Vgl. nog Tuinman, I, 367; Harreb. I, 1b; III, 97; Erasmus. bl. 83-85; Rutten, 168: *lets zoo vast hebben als eenen paling met zijnen steert*, zeer onzeker zijn van iets; fri. *in gledde iel by de stirt habbe*; hd. *den Aal beim Schwanze fassen*; *wer den Aal nimmt beim Schwanz hat ihn weder halb noch ganz*; fr. *qui prend l'anguille par la queue et la femme par la parole, peut dire qu'il ne tient rien*; eng. *there's as much hold of his word as there is of a wet eel by the tail*, waarmede te vergelijken is De Brune, 176:

Die by den steert een palingh houdt,
En op een vrouwes woorden bouwt;
Die magh wel zegghen met verdriet,
't Is al maer wind, 'k en hebbe niet.

Eindnoten:

7 Vgl. nog Rose, 9119 vlgg.

Want een wijf es, dat verstaet,
Langhe te houdene also quaet,
Dier wille men niet al en doet,
Als te houdene es in eene vloet
Die ael met sinen sterte.

8. Altijd op hetzelfde aambeeld slaan (of hameren),

d.i. steeds op dezelfde zaak terugkomen, aandringen; vertaling van het lat. *eandem incidem tundere* (Cic. *de Orat.* 2, 39, 162). Vgl. fr. *frapper toujours sur la même enclume*; hd. *immerzu auf einem Ambosz schmieden*; fri. *altyd op 't selde ambeld slaen*.

9. Het aandeel van den leeuw of het leeuwen(aan)deel,

d.i. het geheele bezit of het grootste deel van iets, dat een machthebbende zich aanmatigt, in plaats van het naar recht en billijkheid met anderen te deelen. Deze uitdrukking is ontleend aan de fabel, waarin een koe, een geit en een schaap met den leeuw op jacht gaan en afspreken, dat ieder een gelijk gedeelte van den buit zal krijgen. Als eindelijk een hert gevangen wordt in het net van de geit en men tot de verdeling zal overgaan, behoudt de leeuw alles voor zich, eenvoudig omdat hij een leeuw is, *nominor quia leo*, zegt hij. Zie 258ste, 260ste fabel bij Aesopus; de 147ste fabel bij Phaedrus; Lafontaine liv. 1, fab. 6. Vgl. fr. *la part du lion*; hd. *der Löwenanteil*; eng. *the lion's share*.

10. Kort aangebonden zijn,

d.i. niet veel speelruimte hebben, maar spoedig aan het einde van zijn geduld zijn, dus niet veel scherts verstaan, spoedig boos worden. Oor-

spronkelijk moet dit gezegd zijn van nijdige, kwaadaardige honden, aan welke men belet een groote ruimte onveilig te maken, en die daarom aan een kort touw aan het hok of een paal gebonden zijn; zie *Ndl. Wdb.* I. 74; Harreb. III, 1; *Jord.* 76; *Antw. Idiot.* 98; 699; vgl. De Brune, *Bank.* 1, 154: Men ziet dat in de honden, die aen een korten band, geleght zijn, dat ze wreed en half dol werden; Chomel I, 322: Daar gekomen zynde, laat men 'r den spoorhond, dien men kort aangebonden heeft, by naderen; *Com. Vet.* 58; Wander II, 841: *einen bösen Hund musz man kurz anbinden*; zie **iemand kort houden**. In het Zaaansch en in West-Friesland noemt men dit *kort an'edraaid* of ook *gauw an'edraaid zijn* (Boekenoogen, 3), waarmede te vergelijken is het Gron. *slap andraid wezen*, goedaardig zijn of lichamelijk zwak zijn; een sukkel zijn (Molema, 383 b); westfri. *de ooren staan hem don (deun) aan de kop*; in het Brabantsch *kort ingespannen zijn*, d.i. kort van stof zijn, spoedig in gramschap geraken (Schuermans, 281); elders in Zuid-Nederland *kortgehalsd zijn* (*Volkskunde* XII, 99); *kortom zijn* (Schuerm. *Bijv.* 173 b) of *knap af zijn* (bl. 166 a) en in het Hagelandsch *köt oepgehangen zijn* (= kort opgehangen zijn; Tuerlinckx, 340). Vgl. ook het hd. *kurz angebunden sein* en het Oostfriesche *kört anbunnen wesen*. In het Fri.: *koart oanboun wêze*; in Groningen *kört van kop* (Molema, 220), dat iets gelijkt op het bij Sart. IV, 21 voorkomende *hy is kort voor 't hooft*, moribus parum commodis et irritabili ingenio; en het fri. *de holle is him koart*. Syn. is *gauw aangebrand zijn* (Harreb. III, 11; De Vries, 1; Boekenoogen, 3).

11. Aangenomen werk.

In de uitdr. *het is geen aangenomen werk*, het heeft zoo'n haast niet, het is geen werk dat op een bepaalden tijd moet gereed zijn; Harrebomée II, 453: Het is geen aangenomen werk, *gij behoeft u niet te haasten*; Fri. *it is giin oannommen wirk*. Vgl. mnl. *taswerc*, 17de eeuw en Zaaansch *hoopwerc*, in de uitdr. *tasweerc, raschweerc*; *'t is geen hoopwerk* (*Ndl. Wdb.* VI, 1077; Boekenoogen, 343). Syn. *Het is geen rouwgoed dat het afmoet*.

12. Aangeschoten.

Een der vele woorden voor: een weinig dronken, *half onder de pannen zijn* (*Jord.* 252), *half kanes zijn* (*Jord.* 288), *half teut zijn* (*Jord.* 147), *half bezaanschoot an* (in *Prol.* 10); *gewit zijn* (in *Prol.* 11). Oorspronkelijk is het een jagersterm. De jagers verstaan onder aanschietsen 'het wild met een schot treffen, doch zóó dat het nog weder loopen of vliegen kan'. Daar dit dan zeer gebrekkig en met moeite gaat, zegt men *aangeschoten* ook van personen, die min of meer geraakt zijn door een lichten graad van dronkenschap; *Ndl. Wdb.* I, 293; *Antw. Idiot.* 102; Molema, 11 a: *anschoten*, een weinig dronken; fri. *hy is oansketten*; Schuermans, 586 a: *eene scheut in zijnen vlerik hebben*; hd. *angeschossen sein*; amer. *shot in the neck*.

13. Goed (of slecht) aangeschreven staan,

d.i. door iemand op zekere waarde geschat worden. Reeds in de middeleeuwen kende men *enen in iet aenscriven*, iemand in een register aantekenen en daardoor tot zekere klasse brengen; vandaar later bij uitbreiding en figuurlijke toepassing: iets of iemand in zekere klasse

rangschikken, op zekere wijze beschouwen of schatten. Vgl. Sewel, 14: *aanschryven* (in een boek schrijven), *to write down*; Teirl. 6: *goed of slecht aangeteekend staan of zijn*, en de uitdr. **ergens te boek staan, in een goed of kwaad blaadje staan**; bij iemand in de kas staan of zijn, bij iemand hoog aangeschreven staan; hd. *gut* (oder *schlecht*) *angeschrieben sein*¹⁾; fr. *être bien (ou mal) noté*; eng. *to be in a.p.'s (black) books*; *to stand well or high in a.p.'s books*.

14. Uit iemands aangezicht gesneden zijn,

d.i. sprekend op iemand gelijken. Vgl. Sartorius II, 8, 47: Aut Plato Philonissat, aut Philo Platonissat, *Malkander soo gelijk, of d'een uyt d'anders hert gesneden waer*. Per allegoriam torqueri poterit ad quosvis inter sese vehementer similes. Quia vero hic morum similitudo potissimum significatur, ut diximus nostrate lingua, *Of de een uyt des anders hert gesneden waer*, ad imitationem tritissimi apud nos sermonis, quo formae similitudinem summam significantes, dicimus: *Hy is hem soo gelijk of hy uyt zijn aengesicht gesneden waer*. Zie verder Marnix, *Byen-korf*, 209: Daer sach hy den voorghenoemden Prothonotaris met een Pauselijck habijt sitten, die sijnen meester alsoo natuerlijck gheleke, of hy uyt zijn aensicht ghesneden ware geweest. Vondel, *Jozef in 't Hof*, 185: Daer de soon uit 's vaders aensicht schijnt gesneên; V. Moerk. 122; Smids, *De geschaakte Cynthia*: Zy zyn gelyk van gelaat als waar des eenen aengezicht uit des anderen gesneeden (anno 1688); Hooft, *Warener*, 1470; *Gedichten* I, 196:

Laet mij, Mars, oft anders een'
Wt zijn aengezicht gesneên,
Doen eerbiedelijck met zijnen
Wtgestorten moed verschijnen,
Voor die Venus van gelaet;
'K wed zij Venus gangen gaet.

Halma, 176: *Hij gelijkt zijnen vader als of hij uit desselfs troonie gesneeden was*; Tuinman I, 89. Te vergelijken is nog Campen, 76: *Hy is hem also gelyck, als oft hy hem wt der huyd ghesneden waere*, dat bij Agricola luidt, 639: *Er ist yhm also ehnlich, als were er yhm aus der haut geschnitten*. Thans zegt men in het nd. *dat Kind is sinen Vater út de Ogen krôpen* (Mecklenburg); hd. *einem wie aus den Augen (of aus dem Gesicht) geschnitten sein*; eng. *I'm sure he is the very moral of you, as like as if he had been spit of your own mouth* (Smollet; zie Prick, 2); *he is the very spit of his father*; in het Friesch: *hja is hir mem ut 'e mûle stapt*, eig. zij is haar moeder uit den mond gestapt; in Vlaanderen: *'t Is zijn vader gedraaid en gesponnen of gewisseld en gedraaid* (De Cock¹, 225).

15. De aanhouder wint,

d.i. wie volhardt, bereikt zijn doel; Sartorius III, 3, 81: *Assidua stilla saxum excavat: Aenhouden doet verkrijgen. De stadige aanhouder wint*; ook II, 3, 27, waar de volgende verklaring gevonden wordt: *significat nihil esse tam arduum, quod diligentia curâque non efficiatur*.

1) Büchmann, bl. 71 denkt aan bijbelschen oorsprong, en wel aan 'het boek des levens', waarvan in *Exod.* 32, 32 melding gemaakt wordt.

Servilius, 90 heeft hiervoor: *wie nyet op en houdt, verwint ten lesten*. Allerlei variaties vindt men bij verschillende schrijvers. Zoo bij Campen 114: *anstaen doet vercryghen* (ook bij Spieghel, *Byspr.* 3, 15 en R. Visscher, *Brabb.* 199; *aanstaan verwint* (Brederoo, III, 408); Gruterus III, 132: *de anlegger wint*; Brederoo, *Moortje*, 14: *ghestadicheyt verwint*; Huygens, *Korenbl.* II, 107: *de aenhouder verwint*; Halma, 7: *de aanhouder verwint*; Tuinman I, 87: *de aanhouder overwint*; enz. Zie Harrebomée III, 98; *Waasch Idiot.* 43 a; Teirl. 4: *den anhauwer wint*, wordt schertsend gezegd als men van iemand spreekt, die met een vrouw aanhoudt (= het houdt); en vgl. Eckart 13: *anholnd deit krign*; oostfri. *anholden deid ferkrîgen*; fri. *de oanhâlder wint*.

16. Iemand iets aankalken.

'Men was van ouds in herbergen enz. gewoon, het door iemand verschuldigde met schrapjes van krijt op een zwart bord of eene lei aan te teekenen. Die krijtschrapjes werden *witten* genoemd (vgl. Huygens, *Hofwijck*, vs. 1832). Daar nu *wit*, *witsel* en *kalk* gelijksoortige woorden zijn, gelijk b.v. het witten der muren, die met witsel van kalk worden bestreken, in sommige streken *kalken* heet, zoo is het niet vreemd, dat het aanteekenen van zulke *witten* ook *kalken* genoemd werd. *Kalk* voor *krijt*, in toepassing op het schuldbord, is dan ook elders bekend: men vergelijkte onze uitdrukking *in het krijt staan* met de hoogd. zegswijze *ankreiden* (fri. *oankrytsje*) en *im Kalke liegen*, d.i. in schulden zijn, geen krediet meer hebben. *Kalken* is dus zooveel als *met krijt schrijven* bij uitbreiding *schrijven* in 't algemeen; vgl. *opkalken*, slordig en gedachteloos opschrijven; *overkalken*, overschrijven; *aankalken* 'zooveel als *met krijt aanteekenen*, vervolgens in ruimeren zin *aanteekenen*, *aanschrijven* (op iemands rekening), al wordt daarbij geen krijt, maar pen of potlood gebruikt'. Daarna in overdr. zin: iets in zijn geheugen prenten om het een ander betaald te zetten. Zie *Ndl. Wdb.* I, 187; VII, 993; Harreb. III, 1; fri. *oankalkje*, ook bij bekeuring iemands naam opschrijven; Molema, 9 b, in den zin van *beboeten*, of *in een ongunstig daglicht stellen*; oostfri. *ankalken*, anschwärzen, verklagen; Hoeufft, 7 en 278; *Antw. Idiot.* 105; Schuermans, 3 a en vgl. *iemand iets aankerven* (hd. *einem etwas ankerben*), eig. door een kerf op den kerfstok iets aanteekenen, als door iemand verschuldigd.¹⁾

17. Iemand aanklampen,

d.w.z. iemand, dien men op weg ontmoet, aanspreken; eig. beteekent 'aanklampen' door middel van klampen aan iets bevestigen. De uitdr. is ontleend aan het zeewezen; vgl. Winschooten, 109: klamp een strook houts, dat ergens aan vast gespijkerd werd, om iets anders daar mede vast te hegten: hier van daan *klampen*; *aanklampen*, oneigendlijk aannaajen; en bl. 34: *aan boord klampen*, een schip met een klamp aan het andere vast spijkeren; *hij klampte mij aan boord*. Halma, 7: *i e m a n d a a n k l a m p e n*, iemand op zij schieten, *aborder quelqu'un, s'aprocher de quelqu'un, joindre quelqu'un*; Harreb. III, 1; fri. *immen oanklampje*; Kluge, *Seemannspr.* 453; fr. *mettre le grappin sur qqn*.

1) In het Middelnederlandsch had kalk ook de bet. *krijt*; vgl. het eng. *chalk*, krijt en rekening: *to chalk down (or up)*, aankalken; en Schuermans 216, die mededeelt, dat te Brugge *kalk* krijt beteekent, en *kalken* met krijt opschrijven. Zie *Ndl. Wdb.* VII, 978.

18. Iemand iets aansmeren,

d.i. 'het hem door overmatig aanprijzen of door andere bedriegelijke handelingen verkoopen; altijd met het denkbeeld, dat de koper bedrogen wordt, omdat het verkochte te duur is of den koper niet dienen kan. Het onaangename gevoel, dat het aankleven van iets smerigs verwekt en de moeilijkheid om er zich van te ontdoen, maken het woord uitnemend geschikt om het hatelijke der handeling te doen uitkomen. Omgekeerd zegt men van het koopen van iets dat *aangesmeerd wordt*, en dat men er *aan* blijft *hangen*, welk woord in eigenlijken zin ook van *kleven* aan iets wordt gebezigd'; zie *Ndl. Wdb.* I, 326 en 263 en vgl. *iemand iets aanlijmen*. Vroeger zeide men hiervoor ook *iemand iets aanplakken* (nog wel gebruikt; in het Waasch naast *aanlappen*) en *iemand iets aanzouten* of *aandraaien*. De zegswijze komt voor bij Hooft, *Warenar*, vs. 1242; *Brieven* bl. 327: Niet zoo wee en deed' in d'ooren van den zinlijken Tiberius, de lammigheid eener sleepende omspraak, als dat men hem *Emblema* voor Latijn wilde aansmeeren; bl. 503: Mijn' huisvrouw zeidt, dat hij gewoon is zijnen toebehoorderen briefkens voor gereedt geldt aan te smeeren; Brederoo I, 11: Dit waarschuw ick een yeder, dat ick u dit voor gheen waarheydt aansmeren en wil; enz. Vgl. nog Sewel, 15: Hy heeft my dat duur aangesmeerd, *he has sold it me at too dear a rate, he has gulled me in that*; Halma, 11: Iemand iets aansmeeren, of ergens meê bedriegen, *tromper quelqu, lui survendre quelque chose*; Harreb. III, 2; fri. *immen hwet oansmarre*, te duur verkoopen; oostfri. *ansmeren*, anführen, betrügen, verkaufen; *Waasch Idiot.* 44 en Teirl. 6: *aansmeeren*, wijsmaken, opdraaien; *Antw. Idiot.* 110: *iemand wat aansmeren*, schuld maken bij iemand (syn. van *aanplakken*); Teirl. 5: *iemand iets aanlappen*; Loquela, 3: *aanlooien* of *aanluchten*; dial. beteekent *aansmeren* ook ten laste leggen, syn. van *aanwrijven* (Bergsma *Dr. W.* 12); *iemand een leugen op de nek draaien* (aldaar, 94); hd. *einem etwas anschmierem*. Zie **iemand iets op de mouw spelden**.

19. Met iemand aanspannen,

d.i. 'zich met iemand vereenigen, om gezamenlijk iets te doen, om hetzelfde oogmerk te bereiken'; *Ndl. Wdb.* I. 332. De uitdr. is ontleend aan paarden of ossen, die voor denzelfden wagen of ploeg gespannen zijn.

In het mnl. *aenspannen met enen*, met iemand samenspannen; Kiliaen: *Aen-spannen met iemanden, addere se socium alicui*; Plantijn: *Aenspannen met yemanden, se mettre ou bander du costé d'aucun, ou s'allier ensemble*. Te vergelijken hiermede is Anna Bijns, *Refr.* 323: *Wilt metten ongelooovigen geen jock trecken*.¹⁾ Sewel vermeldt bl. 15: *Aanspanning*, samentrekking van een lyn met iemand, *association*; Halma, 11: *Met iemand aanspannen*, met iemand iets beginnen, *s'associer avec quelcun, s'unir avec quelcun pour agir de concert ensemble*.

20. Aanspraak hebben op iets,

d.i. het recht hebben om het bezit of genot van iets in rechten te vorderen. Voorheen gold *aensprake* voor *het aanspreken in rechten, de gerechtelijke eisch*.²⁾ Nog in de 17de eeuw bezigde men *aensprake en*

1) Vgl. 2 *Cor.* 6, 14.

2) *Mnl. Wdb.* I, 151.

antwoord voor hetgeen nu *eisch en antwoord* (of *verweer*) heet. Thans echter wordt *aanspraak*, als rechtsterm, niet meer opgevat als *eisch* zelf, maar als het *recht* om iets te eischen. Vgl. Sewel, 15: *A a n s p r a a k*, of eisch in Rechten, *demand*; Halma, 11: *A a n s p r a a k*, aantal. Eisch, of verzoek, in regten, *demande en justice, action*. Zie verder het *Ndl. Wdb.* I, 341 en Sewel, 15: *A a n s p r a a k* op iets maaken, *to lay claim to a thing*; fri. *oanspraek meitsje op*; hd. *Anspruch machen auf etwas*

21. Aanstoot geven.

Het znw. *aanstoot* komt in den bijbel voor in den zin van het voorwerp, waaraan men zich stoot, waarover men kan struikelen, een struikelblok, bijv. *Levit.* 19, 14: 'Gy en sult.... voor het aengesicht des blinden geenen aenstoot setten'. Vervolgens beteekent het datgene, dat iemand licht doet vallen (op zedelijk gebied), de aanleiding tot zonde; daarna in overdrachtelijken zin: 'de stuitende of hinderlijke gewaarwording die iemand ondervindt bij iets, dat zijn zedelijk of godsdienstig gevoel, of wel zijne eigenliefde *stoot*, d.i. beledigt of kwetst; dus: ergernis, welke beteekenis het woord in de uitdrukking *ergens aanstoot meê geven* of *aan nemen* heeft'; vgl. *zich aan iets stooten*, mnl. *hem stoten ane iet*; zie *Ndl. Wdb.* I, 372; Plantijn: *A e n s t o o t*, *poulement, aheurtement, choppement, scandale*; vgl. het fri. *oanstiet*; hd. *Anstosz geben, erregen; Anstosz nehmen an etwas*; fr. *choquer qqn*. Hiervan *aanstootelijk*; hd. *anstöszlich*.

22. Steen des aanstoets.

Deze uitdrukking is ontleend aan 1 *Petr.* 2 vs. 7 en *Jes.* 8 vs. 14. Op de eerste plaats wordt Christus *een steen des aanstoets*, *een rots der ergernis* genoemd, op de tweede heet God voor Juda en Israël *een steen des aanstoets*, *een rotssteen der struikeling*; mnl. *een stotinghe over te vallen*. De oorspr. beteekenis is dus een steen, waaraan men den voet stoot, maar altijd figuurlijk gebezigd voor: oorzaak of reden van ergernis. Vervolgens beteekent de uitdr. ook de persoon of zaak, die aanstoot of ergernis geeft; vgl. mnl. *een steen der stotinge* (fig.); *Pelgrimage* 110 c: Si was in enen schonen wegh een aenstoot om alle lude te doen an te stoten; *Reyn.* II, 4153: Als ic der werelt ward gemeen, so vindic so veel steen in minen wech; zie *Ndl. Wdb.* I, 373; Plantijn: *Steen des aanstoets*, *pierre de choppement, ou aheurtement, lapis offensionis*; Winschooten, 296; Harreb. I, 3 a; fr. *une pierre d'achoppement*; hd. *ein Stein des Anstoszes*; eng. *a stumbling-stone*.

23. Aanstoot lijden (of hebben),

d.i. aangevallen worden, vijandige bejegening ondervinden. Het znw. *aanstoot* heeft hier de beteekenis van *aanval, aanranding, vijandelijke bejegening met daad of woord*, en is de stam van het wkw. *aenstoten*, dat in de middeleeuwen ook *bestoken, aanranden, aanvallen* beteekende. Vgl. bijv. *Exc. Cron.* 204 d: Dye stede was seer vast ende starck.... wel voorsien ende bescermt van allen aenstoot; *D.B.* II. *Chron.* 36, 2: Alle die anstoot (Vulg. *impetus*) des strides wart gekeert tegen Jherusalem; zie *Mnl. Wdb.* I, 157.

Later krijgt de uitdr. ook de meer algemeene beteekenis van: *te lijden hebben*. Zoo bij Sartorius III, 10, 47: *Hy heeft veel aenstoets*, quadrabit in hominem omnibus omnium injuriis expositum; Hooft,

Brieven, bl. 226: Dat (*het maken van een nieuwen vloer*) had ik gedacht met estrikken te bestellen; maar werdt my afgeraaden, om de brosheidt, op een' plaats die den meesten aanstoot lijdt, als zijnde aan den ingang geleegen. Zie verder het *Ndl. Wdb.* I. 373; VIII, 2210; Harreb. I, 3 a; vgl. de vroegere zegswijze: *die aan den weg timmert lijdt veel aanstoot*¹⁾ en Sewel, 16: A a n s t o o t l y d e n , *to be assaulted, to suffer injury*; mooie meisjes en oude kleeren hebben veel aanstoot, *pretty girls and old cloths are much pick'd up*.

24. Iemand iets niet aanzeggen,

d.i. iets niet van hem zeggen, niet van hem vermoeden. Eigenlijk beteekent iemand iets aanzeggen: 'iets, door het te zeggen, *aan* of *op* iemand doen kleven'. *Enen iet aenseggen* beteekende in de middeleeuwen *iemand van iets beschuldigen, iemand iets te laste leggen, aanwrijven, aantijgen*; Kil. *imputare*. Vgl. bijv. Mieris, 2, 30 b: Men en sal niemant dieft anseggen, men sallem dief maken, of die gene diet hem aenseyt, moet selver een dief blyven. Zie het *Mnl. Wdb.* I, 142; Stallaert I, 27 en het *Ndl. Wdb.* I, 494.

25. Aanzien doet gedenken,

d.i. 'het zien van een persoon maakt, dat men aan hem denkt; of wel, het zien van een voorwerp maakt, dat men zich iets verledens herinnert'; *Ndl. Wdb.* I, 509. Vgl. mnl. *aensien doet gedencken*²⁾; Plantijn: Aensien doet gedincken, la veue ou regard faict souvenir, *aspectus ad memoriam revocat, praesentia memoriam refricat*; Goedthals, 24: Aensien doet ghedencken, *l'oeil amour attire*; Brederoo, *Moortje*, vs. 1670; V.d. Venne, *Zinnebeelden*, 29; Sewel, 19: A a n z i e n d o e t g e d e n k e n , *sight calls to remembrance, or to mind*; Halma, 14, die het vertaalt door: *la vue rapelle le souvenir des choses*; zie verder Harrebomée III, 2; *Waasch Idiot*. 45: *aanzien doet gedenken (en de waren doen den koopman wenken)*; Teirl. 7.

26. Zonder aanzien des persoons,

d.i. zonder te letten op den stand, de geboorte, den rijkdom, den ouderdom, enz. van den persoon. Deze uitdrukking is van bijbelschen oorsprong; men vindt haar *Rom. 2:11*: Want daer en is geen aenneming des persoons by Godt. Vgl. hiermede *Spreuken*, 24, 23; *2 Kron.* 19:7; *Deut.* 10:17; Sewel, 20: Zonder aanzien van personen, *without respect of persons*; Harreb. I, 3 b; *Ndl. Wdb.* I, 512; XII, 1324; fr. *sans considérer des personnes*; hd. *ohne Ansehen der Person*; eng. *irrespective of persons; without respect of persons*.

27. Aap.

'Daar de aap leelijk en boosaardig is, lachwekkende bewegingen maakt, sterk op den mensch gelijkt en diens handeling gaarne nabootst (*naäapt*; fr. *singer*, hd. *nachäffen*; eng. *to ape a p.*), komt hij veel in vergelijkingen, spreekw. zegswijzen en spreekwoorden voor'; *Ndl. Wdb.* I, 526. O.a. in:

1) Harrebomée III, 99.

2) *Tijdschrift* XXI, 204.

Iemand voor den aap houden, hem voor den gek houden, hem foppen; hd. *einen äffen; sich äffen lassen*. In de 17de eeuw kende men *ergens den aep mee houden*; evenzoo in de 18de eeuw *Adag. 11: den Aep houden met Imant, posticâ sannâ ridêre quempiam*. Thans is deze uitdrukking dialectisch nog bekend, ook in Zuid-Nederland; zie Schuermans, 5; Rutten, 5 b; *Antw. Idiot. 113: iemand veur den aap houden* (ook De Bo, 12; Draaijer, 1 a); *Waasch Idiot. 45 b*. Synoniem hiermede is het door Tuinman I, 347 opgegeven: *den aap scheeren* (Schuermans, *Bijv. 4 a*). In het Engelsch zeide men: *to make any one his ape*.

28. Aap, wat hebje mooie jongen!

‘Woorden aan iemand in den mond gelegd, die tegenover een persoon voor wien hij bevreesd is en dien hij in zijn hart verfoeit, van den nood eene deugd maakt, door hem te vleien, teneinde hem daardoor in een goed humeur te brengen’ (*Ndl. Wdb. I, 527*); ook in 't algemeen van iemand, die een ander flikflooit.

Deze woorden zijn ontleend aan *Reynaert II, 6543 vlgg.*, waar verteld wordt hoe Reynaert in het hol van een afschuwelijke aap en hare jongen kwam, en, ofschoon hij van plan was ‘twaer te segghen’, de vrees hem zoo becroop, dat hij van den nood eene deugd maakte en

most vertiden
ende metten hoop, die daer lach, liden.

Om ze voor zich te winnen begint hij haar te vleien en aldus aan te spreken:

god, diet wel doen mach,
moeie, die gheef u goeden dach,
ende uwen kindern, minen maghen!
het sijn die scoonste van haren daghen,
die ic ie ghesach verre ofte nabi.
deus, hoe wel behaghen si mi!
hoe lieflic sijn si ende hoe scone!
elc mocht mit eren eens coninx sone
wesen. wi moghen u loven mit recht,
dat ghi dus meerret ons gheslecht.
ic had grote bliscap ghedreven,
had ic gheweten van desen neven:
want het is een troostelic toetiden;
ic en mochts niet langher liden,
doe ic hoorde waer ghi waert gheleghen,
ic en moste tot u comen pleghen:
mi waer leet, ic en had vernomen.

Eerst in de 17de eeuw trof ik deze zegswijze aan bij Coster, 236 vs. 259:

Een groote wort wel meer zo veer door noot ghedronghen
Dat hy om baat zeyt, Aap wat hebt ghy schoonder Jongen.

Ook bij J.S. Colm, *Battaefsche Vrienden-Spieghel wt levender Jonste*, Amsterdam 1615, vindt men bl. 17: *Speel: Ay lieve Aep! wat hebje schoone jonghen*; bij Winschooten, 3: *Aap wat hebt gij schoonder Jongen*, dit is een soort spotternij: als of men iemand die leelyke Jongen, of Kinderen hadde prees, van weegen haar

schoonheid, eeven gelyk men seid: *Schipper wat een mooj Wijf hebje*. Vgl. verder Mergh. 1:

Aap wat schoonder jongen hebt ghy, Tuinman I, 89; Sewel, 20; *V. Janus* I, 312; *Slop*, 151; *Amsterdammer* 4 Januari 1914 p. 1 k. 5; *Het Volk* 15 Juni 1914 p. 7 k. 1; *Nkr.* III. 5 Dec. p. 2; Harreb. I, 3 b. In Duitsche dialecten komt de zegswijze in eenigszins anderen vorm voor, zooals: *aap, wat hest du moje Jungen*; *Aap, wat hest du wakkere Kinder*; *Aap, wat hest du wakkere Kinner*; *Ap, wat häst wacker Kinner*; zie Eckart, 6; *Taalgids* IV, 241, waar ook vermeld wordt, dat men in Groningen zegt: *oap, wat bist 'n mooie jong!* In het fri. *aep! hewt hestou moaye jongen!*

29. Hij heeft den aap binnen (of beet),

d.w.z. hij is in het bezit van het geld; eene uitdr. die in de 17de eeuw voorkomt bij Coster, 502 vs. 137; Smetius, 138 en Winschooten, 3: 'het woordje *Aap* beteekend ook oneigendlijk een schat: waar van daan komt het seggen: *hij heeft de Aap al weg*: dat is, hij heeft de bogt al onder den arm'. Het *Ndl. Wdb.* I, 527 verklaart het ontstaan dezer beteekenis aldus: 'De benaming schijnt hieruit te verklaren, dat men vroeger wel eens steenen beeldjes in den vorm van apen bezigde, om er geld in weg te bergen, gelijk men nog b.v. de steenen varkens voor spaarpotten kent. De *aap* werd aldus de naam van den *spaarpot*, en, bij overdracht, van den inhoud daarvan, de *spaarpenningen*, het opgespaarde *geld*. Ook het fr. *magot* vereenigt de drie beteekenissen. Eigenlijk eene soort van *aap*, wordt het ook van allerlei koddige en snaaksche porceleinen of steenen beeldjes gezegd, en overdrachtelijk voor opgespaard en weggelegd *geld* genomen: iets dat hier te eerder geschieden kon om de woordspeling, die voor de hand lag, met het oud-fransche *magaut*, mlat. *magaldus*, d.i. een zak, bedel- of geldzak.'¹⁾ De tegenwoordige Fransche woordenboeken, o.a. dat van Hatzfeld, onderscheiden evenwel twee woorden *magot*. Het eene moest eigenlijk luiden *mugot*, doch is onder invloed van het ofr. *magaut* (zak, beurs) veranderd in *magot*, opgespaard geld. Het andere *magot* houdt men voor denzelfden naam als *Magog*, uit den bijbel bekend, en beteekent *aap*, en ook een Japansch of Chineesch beeldje 'figurine trapue en porcelaine, en jade, etc., fabriquée d'abord en Chine, ou Japon'. De vergelijking met het Fransch gaat dus niet op. Ook moet het bewijs nog geleverd worden, dat men vroeger spaarpotten had in den vorm van *apen*. Het komt me daarom waarschijnlijker voor, dat het znw. *aap* de beteekenis *geld* ontleend heeft aan de 17de-eeuwsche spreekwijze: *ze zien op geen aap, die uit Oost-Indien komen*,²⁾ eigenlijk: voor iemand die uit Indië komt, komt het op een aap niet aan, doch overdrachtelijk: wie overvloed bezit, kan wel wat missen; die in het veen zit, ziet op geen turfje; hij die *geld* heeft, is niet karig. Ten gevolge van de bepaalde toepassing, welke van deze spreekwijze gemaakt werd, heeft *aap* de beteekenis van geld daaraan ontleend, zooals blijkt uit den naam 'ronde apen' voor ronde schijven, geld (*Gew. Weuw.* II, 44). Vgl. Huygens *Korenbl.* II, 87; Brederoo III, 226:

Is Marten murre, 't is gien noot,
Hy het Apen en Meerkatten:
Sen Peet hetme sen goet egroot.
't Is een bom vol Spaensche Matten.

- 1) Eene geheel andere verklaring geeft Tuinman I, 12, die *aap* in dezen zin aan het Hebreeuwsch wil ontleenen.
- 2) Dat voorkomt in de *Gew. Weuw.* I, 28; Harreb. I, 4 b.

Het is hiermede dus gegaan als met *muts*, dat de vroegere beteekenis 'liefde' ontleende aan de uitdr. 'de *muts hebben op iemand*', verliefd zijn op iemand (fr. *être coiffé de*.¹⁾ Zie verder, ook voor meer dergelijke gevallen, het *Tijdschrift* XII, 253-254. Ook in het fri. is *aep*, geld, buit, bekend in verschillende zegswijzen, als: *hy het de aep binnen*; *hy gong mei de aep striken*, etc. Vgl. ook Bergsma, *Dr. W.* 18.

30. Den aap in de mouw hebben (of houden),³⁰

d.w.z. zijne streken, zijne slinksche oogmerken verbergen. Volgens het *Ndl. Wdb.* I, 527 en *Archief* IV, 49 is deze zegswijze afgeleid van de kabaaien met wijde mouwen, waarin de aapjes zich bij hun grappenmaken verscholen en waaruit zij wel eens onverwachts te voorschijn sprongen om te krabben of ander kwaad te doen. Waarschijnlijker is het, dat wij met Beckering Vinckers²⁾, *in de mouw hebben of houden* moeten opvatten als *iets verbergen*³⁾ en *aap* als *apenaar*. Vgl. de synonieme zegswijze *den gek (het gekje) in de mouw hebben* of *houden*, ontleend 'aan de wijde mouwen, waarin narren of bootsemakers hun gekstok behendig wisten te verbergen, om dien onverwachts te voorschijn te brengen'; *Ndl. Wdb.* IV, 941. In de 17de eeuw zijn beide uitdrukkingen zeer gewoon; vgl. o.a. Winschooten, 3: '*hij houd de Aap in de mouw*, dat is: hij verbergd sijn boosheid soo lang, en daar en teegen hij laat de Aap uit de mouw springen betekend sijn aard laten blijken' (vgl. onze, ook in het Land van Waas bekende, zegsw. *toen kwam (of keek) de aap uit de mouw*, toen bleek zijn eigenlijke bedoeling, zijn geheim oogmerk; o.a. *C. Wildsch.* III, 53; 385; *Nkr.* VIII, 21 Nov. p. 2). Zie verder Halma, 14; Sewel, 20; Tuinman I, 43: *hy laat den aap uit de mouw springen*, en vgl. het eng. *every man has a fool in his sleeve*, niemand is zonder dwaasheid.

Eindnoten:

- 30 J. Franssoon, *Gierte Wouters*, 20: Ghy hout den Aep alongder de narm (d.i. *het leelijke van de zaak, het huwelijck verberg je, verzwijg je*).

31. Al draagt een aap een gouden ring, het is en blijft een leelijk ding.

d.w.z. 'fraaie kleederen en sieraden kunnen een leelijk mensch niet bevallig maken, of: pracht en praal verheffen niemand tot den beschaafden stand'; *Ndl. Wdb.* I, 527. De zegswijze is eene navolging van het lat. *simia est simia et si aurea gestet insignia*. Bij Servilius, 78 lezen wij *Een simme blyft altyd een simme*; Spieghele, 288: *Een aap is een aap, al droeghe een goude huif* (zoo ook bij Cats, 424); De Brune, 240:

Een simm' in 't purper blijft een simm,
Ghelijck zy was, zoo blijft-ze slim'.

- 1) *Taal- en Letterbode*, V, 295 vlgg.
2) *Tijdschrift*, XXXIX, 140-142.
3) Vgl. de uitdr. *Het achter (of in) de mouw hebben*.

Tuinman I, 89: *Een aap blyft een aap, al droeg hy een gouden ring.* Het naast aan onzen vorm komt Sewel, 20: *Al draagt een aap een gouden ring, 't is evenwel een leelyk ding.*

In het Nederduitsch luidt de spreekw.: *'n Ape is un blift 'n Ape, un dröge he auk sidene Schlîpklêer un goldene Kîen un Spangen* (zie Eckart, 7); in het Friesch: *in aep bliuwt in aep al het er in rôk oan en in prûk op*; zie W. Dijkstra, 279 en vgl. Harreb. I, 3 b; III, 100; hd. *Affen bleiben Affen, wenn man sie auch in Seide, Sammet und Scharlach kleidet*, eng. *an ape 's an ape, a varlet 's a varlet, tho' they be clad in silk or scarlet*, fr. *le singe est-il vêtu de pourpre, est toujours singe.*

32. In den aap gelogeerd zijn.

Het schijnt, dat deze spreekwijze van zeer jongen datum is. Tot nu toe is zij niet in vroegere geschriften aangetroffen; ook de woordenboeken van Sewel, Halma en Weiland vermelden haar niet. Zie verder *Ndl. Wdb.* VIII, 2612; *Onderm.* 24: Geachte familie en vrienden, ik ben huwelijkslang in den aap gelogeerd; *Nkr.* II, 20 Dec. p. 2: Dan bennen we allemaal in den aap gelogeerd, wat 'n beroerd hotel is. Harrebomée geeft ze op, dl. III, LIV met de verklaring 'hem treft een slechte ontvangst'.¹⁾

Aangaande den oorsprong dezer uitdr. is niet veel bekend; wel deelt Ter Gouw in zijne *Uithangteekens* I, bl. 180 eene anecdote mede, waaraan de spreekwijze haar ontstaan kan hebben te danken, doch deze zal wel verzonnen zijn, toen de uitdr. reeds bestond. Dat uithangborden dienden om aan te duiden, welk bedrijf in een huis werd uitgeoefend, is bekend. Zoo hing bij den metselaar een troffel, bij den schoenmaker een leest, bij de hoedemakers een hoed, bij de kleermakers een schaar uit. De kleermakers hingen wel eens een vergulde schaar uit; vandaar, volgens Ter Gouw, onze uitdrukking: *daar hangt de gouden schaar uit*, voor: men moet er duur betalen, dus men werd er 'geschoren'²⁾; of ook volgens Tuinman II, 47: *daar hangt de scheer uit*, gezegd van een dure herberg, of winkel; vgl. ook Halma (i.v. *étrille*): *in de schaar thuis liggen*, in een zeer dure herberg logeeren. Op dezelfde wijze, stel ik mij voor, is onze uitdr. *in den aap gelogeerd zijn* ontstaan. Dat de aap op uithangborden voorkwam, is zeker³⁾. Hing hij nu in een herberg uit, dan was men 'in den Aap gelogeerd', doch daar de aap ook bekend staat als een dier, dat iemand onverwacht een poets speelt, bezigde men die uitdr. voor herbergen, waar men nu niet direct voor zijn genoeg was, en beet genomen werd; later in algemeener zin om het verkeer in een onaangename toestand aan te duiden.⁴⁾ Zie ook *Ons Volksleven* III, 25; *De Cock*¹⁾, 235; *'t Daghet* XIII, 48; en vgl. onze uitdr. *In 't gefopte, verneukte of vernoken haasje gelogeerd zijn*, gefopt zijn; het hd. *Hotel zum schwarzen Engel*, eene benaming voor den 'Carzer' bij de cadetten; fr. *loger à l'enseigne de la lune, à la belle étoile*, passer la nuit en plein air; *ils sont tous deux logés à la même enseigne*, ils sont dans la même situation fâcheuse (Hatzfeld, 910).

33. Uit den aard slaan,

d.w.z. 'zijnen aard gedeeltelijk verliezen; andere hoedanigheden aannemen, dan de aard medebrengt; ook toegepast op menschen, ten aanzien van hunne zedelijke hoedanigheden, wanneer deze beschouwd worden als kenmerken van hun geslacht'; *Ndl. Wdb.* I, 536. Bij Gruterus

- 1) Ook in België is zij bekend. De Bo citeert, bl. 12: *In den Aap gelogeerd zijn*, voor den aap gehouden worden, een voorwerp zijn van schimp; Rutten, 5: *in den aap gelogeerd zijn*, een slecht gasthuis hebben; fig. met iets of met iem. in verlegenheid zijn; *Antw. Idiot.* 114; *Waasch Idiot.* 45 b. Een variant hiervan is de Vlaamsche uitdr. *in den hond (= duivel?) gelogeerd zijn* (Joos, 107; *Waasch Idiot.* 293 b) en *in de kwaai negen gelogeerd zijn*, welke laatste zegswijze aan het ganzenspel is ontleend (Schuermans, 404).
- 2) Ter Gouw, *Uithangteekens* I, 112.
- 3) *Uithangt.* I, 118; II, 324.
- 4) Eene andere verklaring vindt men in *Noord en Zuid*, XXIV, 27; *Tijdschrift* XXI, 131 en vgl. *Mnl. Wdb.* VII, 423.

III, bl. 126 staat opgeteekend de spreekw. *bastaarden nemen altyts wte van aarden*, waar wij thans zeggen *bastaarden slaan altijd uit den aard*; 17de eeuw: *uit het geslacht slaan* (V.d. Veen, *Zinneb.* 32). Vgl. hd. *aus der Art schlagen*; eng. *to grow out of kind* (verouderd).

34. Dat het een aard heeft.

'Eene gemeenzame uitdrukking (in de 17de eeuw o.a. voorkomend Brederoo II, 216; *Com. Vet.* bl. 61) die, naar gelang der omstandigheden, de waarde heeft van een der versterkende bijwoorden *zeer, sterk, hard, duchtig, terdege*, enz., en waarin *aard* dus, evenals in de zegswijze *naar den aard*, in de beteekenis van *goede, sterke aard* of *wijze* genomen wordt. *Ndl. Wdb.* I, 538; fri. *dat it in aerd het*; hd. *schreiben dass es (nur so) eine Art hat*.

35. In goede aarde vallen.

Eig. gezegd van het uitgestrooide zaad, dat in goede aarde valt en opschiet; bij overdracht toegepast op denkbeelden en voorstellen, in den zin van: gunstig ontvangen worden; ontleend aan *Marcus* 4, 8: Het ander (*deel van het zaad*) viel in de goede aarde, ende gaf vrucht. Vgl. fr. *tomber en bonne terre*; hd. *auf guten Boden fallen*; eng. *to fall on good ground*; ook in Zuid-Nederland; zie *Teirl.* 406.

36. Een aardje naar zijn vaârtje,

van een zoon gezegd, die - hetzij ten kwade of ten goede - naar zijn vader aardt; *Ndl. Wdb.* I, 537. Deze zegswijze is in de 17de eeuw al zeer gewoon. Voor bewijsplaatsen zie *Harrebomée* I, 5; *Brederoo* III, 191; *Ogier*, 28:

En had' ick de weet
Dat gy waert een aertjen, naer't Vaertjen, ick smeeet
U met de Cop tegen de steenen.

Ook in Zuid-Nederland is zij thans nog bekend volgens *Schuermans*, die bl. 5 citeert: *'t Is een aar(t)ken naar zijn vaârken*; bl. 171: *Hij heeft een haarke van (naar) zijn vaarke* (*Antw. Idiot.* 114); zie ook *Waasch Idiot.* 271: *Een haarken van zijn vaarken hebben*, naar zijn vader aarden. In verwante Duitsche dialecten ontmoeten wij deze zegswijze eveneens; o.a. in het Nederduitsch: *'t is een Artje van Vârtje* (*Eckart*, 2) of ook *'n ârdje fan 't fârtje* (*Dirksen*, I, 9). Vergelijk verder nog *Tuinman* I, 6; *Erasmus*, 334-337; *Teirl.* 8: *Hie heet 'n aarke va' zijn' vaarke*; fri. *in aerdsje nei (fen) syn faertsje*, en de Groninger zegswijze: *Zij heeft een snoertje van haar moertje* (*Taalgids* VIII, 108), dat te vergelijken is met *Waasch Idiot.* 607 b: *een snoerken van moerken hebben*, en nedersaks. *oortjen van 't moortjen* (*Taalgids* IV, 266).¹⁾

37. Op de AB-bank zitten,

d.i. op de onderste schoolbank zitten, de eerste beginselen leeren, nog uit het 'Ab-boek' leeren. Vgl. *Sewel*, 22: *Iemand na 't A, B of kinderschool stuurén*, *to send one to the A, B school*; *Halma*, 1: *Hij is nog een a be celing*, of nieuwelings in de wetenschappen, *il*

1) *Laurillard* bl. 93 meent den oorsprong der zegswijze te moeten zoeken in *Joh.* 38-44, vergeleken met *Hand.* VII: 51, 52. Vgl. 'zoo moeder, zoo dochter' ontleend aan *Ezech.* XVI; 44.

est encore aprenti, il n'est que fort peu avancé dans la connoissance des choses; ook Sewel, bl. 22, die *abeceling* vertaalt door *an abecedarian* (lat. *abecedarius*, fr. *abécédaire*). In de 16de eeuw noemde men zoo iemand een *abc ionghe* (Plantijn); 17de eeuw: *een abc klerk*. Vgl. het fri.: *abiebern, abieciejonge; abiebankje*; hd. *noch auf der Abc bank sitzen*; eng. *to be still (or only) at the ABC*.

38. iets kennen als het ABC,

d.i. iets goed van buiten kennen, door en door kennen. Vgl. Tuinman I, nal. bl. 13: *Ik ken dat als myn a, b, c*; Harrebomée I, 9: *Het wordt hem zoo eigen als zijn alphabet*. Figuurlijk wordt het *ABC* evenals in het Fr., Hd. en Eng. ook gebezigd voor de allereerste beginselen eener wetenschap of kunst, die men ook wel het *a l p h a b e t* (fr. *l'alphabet*) van een vak noemt. In 't fri. *hy kin 't as 't abie*.

39. Het is abracadabra,

d.w.z. het is wartaal, onzin, onverstaanbare taal, fr. hd. eng. *abracadabra*; volgens sommigen afgeleid van het Grieksche *A B P A C A Δ A B P A*, waarin de C, een oude vorm voor de Σ, is genomen voor eene K. Men meent, dat gnostieken dit woord gevormd hebben van het gr. *ἀβραξάξ* of *ἀβρασάξ* (waarvan de verschillende letters ieder een getal aanduiden, wier gezamenlijke waarde 365 is¹⁾ en waarmede de 365 openbaringen der Godheid worden bedoeld) en het Hebreeuwsche *dabar*, woord. Eigenlijk verstond men onder dit *abracadabra* een tooverspreuk, bestemd om op perkament geschreven aan een vlasdraad om den hals gedragen te worden als middel tegen koorts, kiespijn, enz. In den vorm waarin de letters geplaatst worden, kan men het denkbeeld van verminderen herkennen:

```

a b r a c a d a b r a
 a b r a c a d a b r
  a b r a c a d a b
   a b r a c a d a
    a b r a c a d
     a b r a c a
      a b r a c
       a b r a
        a b r
         a b
          a

```

Ook konden de beginletters worden weggelaten. Daar deze onder elkaar geschreven woorden onverstaanbaar zijn, kreeg 'abracadabra' de beteekenis van *wartaal, onzin*, in welken zin ik dit woord bij ons aantrof bij Tuinman I, 247; C. Wildsch. III, 158: 'Hevige, tedere, belanglooze liefde' is voor haar *abra cadabra*; Janus, 48; 165.²⁾

1) $\rho = 100$; $\sigma = 200$; $\xi = 60$; $\beta = 2$; $\alpha \alpha \alpha = 3$.

2) Zie Hatzfeld, 10 b; *Woordenschat*, bl. 7; Baumeister, *Denkmäler des Klassischen Altertums* I, bl. 1-2, waar eenige beschrijvingen van abraxoiden (amuletten) gevonden worden. *Nederlandsche Volksboeken* XII, bl. 23: Also heeft hy oock van den Herono Semmonico geleert, dat hy die woorden Abracadabra op een briefken schreef, ende altijd een letter achter liete, ghelijck ghy hiersien meucht. Ende hier na eenen crancken, die het feber ofte coude hadde aen den hals hienge, gelijk hem nu dat woort alleynsken met een letter ver liest, also soude oock het feber alle dage afnemen ende vergaen.

Volgens anderen is *abracadabra* 'nur der nach analogie geläufiger palindrome zur rollender zauberformel gemachte anfang des lateinischen alphabets'.¹⁾

40. In Abrahams schoot zitten.

Dit wordt gezegd van iemand, die een rustig, aangenaam leven leidt, of eene kostelijke plaats heeft; bij de militairen eene veilige plaats tijdens een gevecht, een veldslag, bij de manoeuvres (ook in het hd.). De uitdrukking is ontleend aan den bijbel en wel aan *Lucas XVI:19-31*, bepaaldelijk vs. 22-23. Zeeman, bl. 33, deelt aangaande den oorsprong het volgende mede: 'De uitdrukking is ontleend aan de gewoonte der Oosterlingen, om bij den maaltijd aan te liggen op rustbanken, waarbij het hoofd des eenen rustte tegen den boezem, om zoo te spreken *in den schoot* van den anderen gast; zoo lag de discipel, dien Jezus liefhad, in zijn schoot volgens *Joh. 13:23*; er wordt door aangeduid de plaats, welke innige vertrouwelijkheid, hartelijke genegenheid verleent, zooals ook bij de Romeinen *esse in sinu amplexuque*. Daar nu Abraham de hooggeëerde en geliefde stamvader was, die na zijn dood in het paradijs was opgenomen, werd de plaats aan het hemelsche gastmaal naast hem als de schoonste eereplaats beschouwd, zooals in het algemeen het aanzitten met of ook het aanliggen in den schoot van Abraham, Izaäk en Jacob voor de grootste eer, het hoogste genot in het toekomstige leven werd gehouden. Van daar dat ook in de taal van ons volk met die uitdrukking een rustig, genoegelijk leven wordt aangeduid', Vgl. in het Mnl. *in Abrahams scoot varen (of leven; Mnl. Wdb. VII, 656)*; in de 16de eeuw; *rusten in Abrahams schoot*,²⁾ fr. *être dans le sein d'Abraham*; hd. *in Abrahams Schosz kommen, sitzen*; eng. *to be in Abraham's bosom*.

41. Weten waar Abraham den mosterd haalt.

Bijna allen, die getracht hebben eene verklaring van deze uitdrukking te geven, beweren dat zij eigenlijk moest luiden: 'weten waar Abraham den *mutsaard* haalt.'³⁾ Het zou dan eene zinspeling zijn op het verhaal van Abrahams offerande, zooals het staat opgeteekend in Genesis 22, vs. 1-14. Er bestaat evenwel een groot bezwaar tegen deze verklaring, nl. dit, dat er in dat verhaal niet naar een *mutsaard* gevraagd wordt. Izaäk zegt alleen: 'Vader! ik zie *het vuur en het hout*, maar waar is het lam tot het brandoffer?' Zie Zeeman, bl. 30-32 en Laurillard, bl. 31-32, waar de verschillende bezwaren tegen deze verklaring worden besproken, alsook *Navorscher*, XXVI, 248. Prof. De Goeje heeft in het *Tijdschrift*, II, bl. 71-75 eene andere verklaring voorgesteld. Deze geleerde wijst op de hd. spreekw. *er weiss wo Barthel Most holt*, en meent dat mosterd een verbastering kan zijn van *most*, dat zelf weder een verbastering is van het Jodenduitsche *moos*, dat in het meervoud

- 1) Zie het uitvoerig artikel van A. Dieterich over *ABC denkmaler* in *Rheinisches Museum für Philologie*, bd. 56, p. 91; vgl. een artikel van J. Verdam over *Bezweringsformulieren* in de Mededeelingen v.d. Maatschappij d. Nederl. Letterk. te Leiden, 1900-1901, bl. 51; *Volkskunde*, XV, bl. 16; J. Hoops, *Reallexikon*, 82: Einen Sinn aus diesen und ähnlichen Formeln zu entziffern ist bisher nicht gelungen. Je dunkler sie war, desto mehr Kraft schrieb man ihr zu.
- 2) *Trou moet blijcken*, 203.
- 3) Zie Harrebomée III, 104.

geld beteekent, terwijl Barthel het Jodenduitsche *bartel* voor *barzel* zou zijn in den zin van *ijzer, breekijzer*. Wij zouden dan in plaats van Bartel Abraham gezegd hebben¹⁾ en *most* veranderd hebben in *mosterd*. Hoe vernuftig ook bedacht, is deze verklaring niet zeer aannemelijk, omdat zij veel te gedwongen is voor eene volksuitdrukking.²⁾ Prof. De Goeje gaat bovendien van de meening uit, dat de Duitse spreekwijze oorspronkelijker is dan de onze, zonder dat dit bewezen is.

Ik stel mij het ontstaan dezer spreekwijze veel eenvoudiger voor en zie in Abraham den naam van een jongen of een man, wien ook, en vat *mosterd* in den letterlijken zin op. Dat dit toch uit *mutsaard* zou zijn verbasterd, is hierom reeds niet zeer waarschijnlijk, omdat in naburige Duitse dialecten ook de spreekwijze voorkomt en ook daar van *Abraham* en van *mosterd* sprake is. Zoo lezen wij bij Eckart, 561: *ik sal ör well wise, wor Bartel de Mostert halt; ik will di wîsen, wâr Abram de Mustert mâlt* of ook *ik will di wîsen, wâr Abram de Ton (Zaun) uphangt*. Zie ook *Taalgids* IV, 281 en vgl. *V. Janus* II, 40: In het Mosterthuis, daar Bartelt gewoonlijk de mostert haalt; *Antw. Idiot.* 1438: *Weten waar Bert zijnen mostaard haalt; fri.: Hy wit. wol hwêr 't Bartele de mosterd hellet*. Bedenken wij dat *mosterd* een gewoon alledaagsch artikel is, voorkomende in vele spreekwijzen; dat bijv. *om mosterd gaan* in de 17de eeuw een gewone uitdrukking was voor 'een boodschap gaan doen',³⁾ en dat Abraham een algemeen voorkomende naam is, dan dunkt mij, dat de uitdr. oorspr. wil zeggen: hij weet wel waar iemand iets (in dat geval *mosterd*) kan koopen, hij is op de hoogte van een zaak, hij weet er alles van. Steun vindt deze meening in andere zegswijzen, die hetzelfde willen uitdrukken. Zoo lezen wij bij Goedthals, 141: *Wel weten wat ter marckt t' eten is: wat daer gaens is, qui a couché en l'hospital, il sçait bien de quels draps on y use*. Campen citeert bl. 86: *Hy weet noch niet, waer Oost is*, waarmede te vergelijken is: *Weten waar Oost ligt*, dat we aantreffen bij Coster, 41 vs. 934 en Molema, 307 b: *Van oost wijten; wijten waar oost is*. In de middeleeuwen kende men de uitdr. *Wel weten van melc meten*.⁴⁾ In een pamflet, collectie Muller 630, anno 1608, 21 v. leest men:

o Jae ghenoech, ten is oock myn meyningh niet,
Dat wy door onsen praet souden d'Overheyt bepaelen.
Sy kennen die mijnen wel, daer tgout is te haelen,
En dat het sulpher brandt op Etna den berch.

In Van Vloten's *Kluchtspel* III, 128 vinden wij: *Ik hoor wel, dat gy mede wel weet, waar Den Haag leidt*, waarmede te vergelijken is de bij Rutten, 137 opgeteekende zegswijze: *Ge zult heur niet verneuken; zij kent Maastricht*, waarvoor men ook zegt *Sint-Nicolaas kennen*, d.i. slim

- 1) In Gelderland is, volgens Prof. H. Kern, *Bart* of *Bartel* de gewone verkorting voor Abraham. Zij komt in de 16de eeuw reeds voor bij Sartorius II, 6, 46, alsmede in de 17de eeuw bij Cats. Joh. Winkler citeert een naam *Bartle* of *Bartele*, wellicht eene verbastering van Bartlef, Bartolf of Bartold, welke naam *Bartlef* ook in deze uitdrukking als variant voorkomt van Abraham en Bart; zie *Friesch Wdb.*, Lijst van Friesche Namen, bl. 26 en *Nav.* XXVII, bl. 249 vlgg.
- 2) Vgl. Borchardt no. 123 en *Zeitschr. f. D. Wortf.* IX, 307.
- 3) Vgl. ook het Fransch: *les enfants en vont à la moutarde*, het geheim is slecht bewaard, overal bekend.
- 4) *Mnl. Wdb.* IV, 1360.

zijn, vooral van een minderjarig meisje sprekende (Rutten, 205); terwijl Joos citeert bl. 108: *Hij weet waar Merten zijnen wijn tapt*, en in het *Waasch Idiot*. 93 a: *Weten waar Bartel zijnen wijn tapt*. In N.-Brab.: *hij weet wel waar zijn interest ligt*. Afrik. *Hij weet waar Dawid die wortels gegrawe het* (Boshoff, 346).

Verder is te vergelijken *hij weet wel ware syne kullekens hangen*;¹⁾ *weten wat op den teerling loopt*;²⁾ *weten wat Paap Marten song* (Hooft II, 422); *van de garstenbrooden gegeten hebben* (o.a. Van Effen's *Spectator* V, 236, ontleend aan 2 Kon. IV:42-44); *hij wist wel waar Petrus den sleutel heeft* (Harreb. II, 181); thans bezigt men hiervoor ook *weten wat er in de wereld te koop is*; *weten wat de boter kost* (*Tijdschr.* XX, 78: *hij weet wat die botere ter maerct mach ghelden*); nd. *hä weiss ech, wat de Bottir gilt* (Eckart, 571). In het Deensch: *han veed, hvor David henter Oellet* (Bresemann, 264); hd. *er weisz wo Luks Bier holt, wo Matz nach Hefen geht* (Wander V, 311).

Met het oog op al deze uitdrukkingen komt mij de hier gegeven verklaring als de meest waarschijnlijke voor. De Deutsche spreekwijze zou ik geheel op dezelfde wijze verklaren en met Zeeman in Bartel willen zien 'een eigennaam, gebruikt zooals bij ons Piet of Klaas om in 't algemeen een boerenjongen aan te duiden.'³⁾ Ten slotte wijs ik nog op de uitdr. *van de mosterd weten*, gebruikt door Bilderdijk, 10, 137 (zie *Ndl. Wdb.* IX, 1169).

42. Zoo de abt, zoo de monniken,

d.i. zoo heer, zoo knecht; zoo de heer is, zoo is de dienaar. Bij Campen, 87: *Sulcken Abt, sulcke Monnicken*. Vgl. verder Sewel, 22: *Zo den abt is, zo zyn de monniken, like the abbot is, so are the monks*; Halma, 15: *Zoo de Abt is, zoo zijn de Monniken*. *Spreekw.* De een is als de ander, *tel Abbé, tels Moines*; Harreb. I, 9 b. In het hd. zegt men: *wie der Abt singt, so antworten die Mönche*; fr. *le moine répond comme l'abbé chante*; eng. *like abbot like monk*.

43. Achilleshiel (-pees).

Hiermede bedoelt men 'het zwakke punt in iemands karakter of zedelijkheid, ook in een betoog of stelsel, naar den hiel van den Griekschen held *Achilles*, het eenige kwetsbare deel aan het lichaam van dien held. Zijn moeder Thetis had hem, met de bedoeling om hem onsterfelijk te maken, in het water van den Styx gedompeld, doch de hielen, waarbij zij hem vasthield, werden niet door het water aangeraakt, zoodat die kwetsbaar bleven' (*Woordenschat*, 10). In de gedaante van Paris doodde Apollo hem. Van deze sage is bij Homerus nog niets te vinden; wel vindt men ze bij Hyginus (tijdens keizer Augustus) fab. 107.⁴⁾ Vgl. fr. *le talon d'Achille*; hd. *die Achillesferse*; eng. *the heel of Achilles*.

44. Ahitofel.

Hieronder verstaat men een slechten raadgever. De naam is ontleend aan II *Sam.* 16:20-23, waar wordt medegedeeld, dat Ahitofel de

- 1) *Tijdschrift* XVI, blz. 57: *Hy weet wel ware syne kullekens hangen, hy is loes ghenoech.*
- 2) Zie o.a. Verwijs *X goede Boerden*, bl. 46 en Hooft's *Brieven*, 500.
- 3) Zeeman, bl. 31 noot.
- 4) Zie ook Schrader, *Wundergarten*, bl. 266 vlgg.; Roscher, bd. I, 11 vlgg. en vooral A. de Cock in *Volkskunde* XXIII, 169-193 of *Versl. en Meded. der Kon. Vlaamsche Acad.* 1912, bl. 217-245; *Studiën*, 153, 169 vlgg.

raadsman was van koning David; 'hij voegde zich evenwel bij Davids zoon Absalom, toen deze tegen zijn vader opstond en gaf hem menige raadgeving, die wel van zijn scherpzinnigheid en slimheid, maar tevens van zijn koude en ongevoelige staatkunde getuigenis geeft.' Zie Zeeman, 34; *Bijb. Wdb.* I, 21.

45. Acht is meer dan duizend.⁴⁵

Een schertsende woordspeling met het telwoord *acht*, in de betekenis van zorgvuldige behartiging zijner zaken, b.v. goed *acht* slaan op zijn zaken is veel waard; Harreb. I, 9. Ook in het Nederduitsch komt deze zegswijze voor; zie Eckart, 4: *Acht is mehr as Dûsend*, Acht geben ist besser als Tausende besitzen; Ten Doornk. Koolm. I, 5 b; *Taalgids* IV, 241; in het Friesch zegt men: *acht is mear as njuggen* (negen); in Groningen: *acht is meer as doezend* (Molema, 81 a).

Eindnoten:

- 45 Volgens Seiler, 177 beteekent het hd. *Acht ist mehr als Tausend* 'Achtung bei den Menschen ist mehr wert als Geld'.

46. Iets (of zich) achterbaks houden,

d.w.z. 'iets verborgen houden, terughouden, niet laten zien; hetzij om het arglistig aan de aandacht van een ander te onttrekken, hetzij om het voor later gebruik te besparen; zich schuilhouden, zich niet vertoonen uit vrees of schaamte.'¹⁾ Vgl. ook Sewel, 43: *A g t e r b a k s* (in 't geheim), *in secret, secretly*; *a g t e r b a k s s n o e p e n*, *to eat dainty bits in secret*; Halma, 16: *A c h t e r b a k s*, bijw. In 't heimelijk, *en cachette, en tapinois, en secret*. Het bijw. *achterbaks* beantwoordt aan een mnl. *achterbaecs*, mnd. *achterbakes*, dat met de bijwoordelijke *s* van een vermoedelijk *achter bake* gevormd is, zoodat het geheel wil zeggen *achter den rug*. Vgl. het mnl. *achter rugges*. Een synoniem van dit achterbaks is *achterbanks*, dat door Sewel vertaald wordt door: *in a corner*, en door Halma verklaard wordt door *achterweg, dans quelque coin*.²⁾ In Zuid-Nederland *achterduims*, in 't geheim, in 't geniep (Teirl. 10); ook bij V. Schothorst, 95: *achterduems*, onoprecht. In Groningen *achterbaks blieven*, terug blijven; *iets achterbaks schoeven*, laten rusten; *achterbaks eten*, in 't geniep snoepen (Molema, 2 a); in Drenthe en Noord-Holland *iets achterbaaks* (-baks, -banks), *houden* (Bergsma, 6; Bouman, 2); even-zoo in Westphalen *ächterbâks*, *hinterrücks, rücklings* (Woeste, I b); oostfri. *achterbaks*; fri. *hwet efterbaks* (*afterbeks*) *hâlde*, waarnaast *afterbek*, adv. achteruit, terug, achterover.

47. Een achterdeur(tje) openhouden.⁴⁷

Een achterdeur is een deur aan de achterzijde van een huis of in den muur van den tuin, waardoor men in tijd van nood of gevaar kan wegvluchten. Figuurlijk wordt dit z.n.w. gebruikt in den zin van een uitvlucht, een middel om zich terug te trekken en voor mogelijke ongelegenheden te vrijwaren; vandaar *achterdeurtjes zoeken*,

1) *Ndl. Wdb.* I, 644.

2) Vgl. *achter de bank liggen, raken*; ook *werpen, schuiven*.

uitvluchten zoeken. Volgens het *Ndl. Wdb.* I, 653 verstaat men onder bovenstaande uitdr. 'zich slechts zoover met een zaak inlaten, dat men bij het voorzien van bezwaren nog tijdig kan terugtreden; bij het doen van beloften of verzekeringen behendig zorg dragen, dat men altijd een uitvlucht gereed heeft om zijn woord niet te houden of een mogelijke dwaling

te ontschuldigen.' De zegswijze komt voor bij Plantijn en bij Sartorius I, 1, 48: *Duabus ancoris fultus*. Hy houdt een achter poort open, de firmis et immotis, et qui rem suam probe constabilerunt, quibus non facile deest quo confugiant, et qua evadant. In de litteratuur der 17de eeuw komt ze o.a. voor bij Pers, 636 b; Hooft, *Ned. Hist.* 286 en in een liedje van Bredero, dat wordt aangetroffen in *Den nieuwen verbeterden Lusthof*, anno 1607, bl. 67:

Sy laet my al vast verlanghen,
En zy wilt niet zijn ghetrou.
Als een dief die noo sou hanghen
Sy een achter deur op hout.

Sewel geeft op bl. 43: Een agterdeur open houden, *to make use of a reserve*; Halma, 16: Hij houd altijd eene achterdeur open, *il se reserve toujours une défaite toute prête*. Zie ook Van Effen's *Spectator*, IV, 8; XII 62 en 235; Tuinman I, 233; Harreb. I, 128 a; *Waasch Idiot*. 47: *Eene goede achterdeur hebben*, iemand hebben, die in den nood u helpt en ondersteunt; *Antw. Idiot*. 120: *Achterpoort*, uitvlucht; Teirl. 10: *Achter deure*, toevlucht, ook: erfenis; Cremer, *Gedichtjes* (Amst. 1874), bl. 39: *Achterdeurkes*, met het slot:

Welbegrepen hiew Janboer zooveul ie kos
Bij al z'n doen en achterdeurke los,
En 't zeggen is dat ie lêft ien 't stil verhoppen:
Dat de hemel ook zet van die deurkes open.

Vgl. verder het fri. *hy hâldt altyd in efterdoar iepen*; oostfri. *achterdör*, Ausflucht, Ausrede. Synoniem hiermede is de vroeger voorkomende uitdr. *een open deur houden*, die we lezen in de *Vryage v.d. Kaelen Uitr. Edelm.* bl. 118: Vorder denk ik immers niet dat u iets beweegt, om (gelyk men zeyd) een open deur te houden, van my altyd de schop te kunnen geven, en een ander te verkiezen. In het fr. *avoir quelque porte de derrière*; *se ménager une porte de derrière*; hd. *eine Hintertür offen behalten*; eng. *to keep a backdoor open*.

Eindnoten:

47 fr. *se ménager une sortie*.

48. Het (of zijn) achterste tegen de krib zetten,

d.w.z. zich stijfhoofdig tegen iets verzetten, zich dwars tegen iets aankanten. Eigenlijk gezegd van koppige paarden, die niet uit den stal willen. Zie Tuinman I, 227: *Hy zet zyn' aars tegen de krib*: Dit zegt men van een styfkoppigen dwarspaal, die *noch ter roer, noch ter hand wil*, maar zich dwars tegen iets aankant. 't Is genomen van een paard, dat zijn achterste zet, daar 't hoofd moet staan. Van zulk een zegt men ook: *Hy is dwars in den wagen*. Zie ook nog 't *Daghet* XII, 160; Harrebomée I, 207 en 450: *Hij zet zijn gat of zijn kont tegen de krib* (vgl. *N. Taalgids* XI, 305).

49. Adam.

De naam van Adam, den eersten mensch, komt in vele zegswijzen voor. Wil men een familiebetrekking aanduiden, die zóó ver verwijderd is, dat niemand ze zou kunnen uitrekenen, dan zegt men, dat het een bloedverwant is **van Adams wege** (ook in het *Waasch Idiot.* 50 b) of

zoals men in Zuid-Nederland zegt *langs Adams kant* (Joos, 97; fr. *du côté d'Adam*; hd. *von Adam her verwandt*). Van iemand die naakt loopt, wordt gezegd, dat hij dat doet in **adamskostuum** of **adamskleeren** (fr. *l'habit du père Adam*; eng. *in Adam's suit (coat)* of ook in **paradijskostuum**. Eet iemand met de hand of met de vingers, zoals ook Adam dit gedaan moet hebben, dan gebruikt hij zijn **adamsvork** (Molema, 286 a; vgl. fr. *la fourchette du père Adam*; eng. *Adam's fork*). Het vooruitstekende bovenste gedeelte van het strottenhoofd noemt men den **adamsappel** (fr. *la pomme d'Adam*; hd. *der Adamsapfel*; eng. *the Adam's apple*), in W.-Vlaanderen ook *kelebeier* geheeten, naar de overlevering der rabbijnen, volgens welke een stuk der verboden vrucht den aartsvader in de keel bleef steken en deze deed zwellen.¹⁾ Het zondig beginsel in den mensch, de erfzonde, wordt ook aangeduid met den naam Adam in de zegswijze **de oude Adam**, de oude geneigdheid tot zonde. 'Wanneer wij in iemand, die reeds begonnen is het kwade na te laten en het goede te doen, ontdekken, dat hij nog aan de vorige zonden zich schuldig maakt, dan wijten wij het aan *den ouden Adam*, die nog niet geheel is afgelegd'; *Archief I*, bl. 5. Zoo krijgt de uitdr. 'den ouden Adam afleggen' of 'uittrekken' de beteekenis van de geneigdheid tot zonde laten varen, zich verbeteren, waarmede hetzelfde bedoeld wordt als met *den ouden mensch afleggen* (Ephes 4, 22). Zie verder het *Ndl. Wdb.* I, 769-770; 1129; Zeeman, 37; 513; *Korenbl.* II, 213 en vgl. bij Maerlant *Sp. Hist.* III⁴, 45, 72:

Nu doen wi af den ouden Adam,
Die noch in desen es met berste,
Ende laet ons andoen Jhesum Kerste
Den jongen Adam.²⁾

Anna Bijns, *Refr.* 323: Wilt uut Adams rock trekken, doet Christum aen, ghij sult veel rusten erven; bl. 297: Doet Christum ane, wilt uut Adam ruymen. Fr. *dépouiller le vieil Adam, le vieil homme*; hd. *den alten Adam oder den alten Menschen ausziehen*; eng. *to lay aside the old Adam; to put off the old man*.

50. Een adder aan zijn borst koesteren,

d.w.z. weldaden bewijzen aan iemand, die ze met snooden ondank vergelden zal of, zoals in Gelderland gezegd wordt, *luuz potten in eigen kragen* (*D. Bl.* 3, 48). Deze uitdr. is ontleend aan fabel 97 van Aesopus, in het Middelnederlandsch vertaald in den *Esopet* 10. In het lat. *viperam sub ala nutricat*.³⁾ Evenzoo zegt men in het fr. *nourrir un serpent dans son sein*; hd. *eine Natter, eine Schlange am Busen hegen, nähren*; eng. *to cherish a snake (to nourish a viper) in one's bosom*. Vgl. Vondel, *Adonias*, 559; *Jos. in Egypte*, 1367; *Noah*, 410; 834:

- 1) Zie *Volkskunde* XXIII, 196; A. de Cock, *Natuurverklarende Sprookjes*, 61-63, waar ook nog een ander sprookje voorkomt.
- 2) Vgl. hiermede *Tijdschrift* XXII, 24: Doe (toen Jezus de hel verbrak) ontspranc die oude Adam ende [sprac] alle sijn menschelike gheslacht an ende seide: 'Nu ist tijt op te staen, dat wi den nuwen Adam ontfaen: hi heeft menschelike cleder an ghedaen.'
- 3) Zie Petronius 77: *Tu viperam sub ala nutricas*.

Het is geraên, dat ik uw bedgenootschap vlucht',
 Gelijk een adder, die bevrozen, na 'et verwarmen,
 Een die haar koestert in den boezem, onder d'armen
 Naer 't slaepend hart steekt, en in zijnen slaep vermoort.

Ook gebruikte men vroeger de synonieme zegswijze: *een slang aan (in) zijn' boezem koesteren (stoven, voeden, broeden)*, soms met de toevoeging *die hem het hart zal afsteken*. Zie het *Ndl. Wdb.* III, 231; Harrebomée III, 136 en vgl. Piet Paaltjens in zijn *Snikken en Grimlachjes*, bl. 40:

'Ha!' dus riep hij verwoed,
 "k Heb een adder gebroed
 Neen, erger, een draak aan mijn borst hier!
 En hij sloeg op zijn jas,
 En hij trapte in een plas;
 't Spattend slik had zijn boordjes bemorst schier.

51. Er schuilt een adder in 't gras,⁵¹

d.w.z. er ligt, onder het voorkomen der onschuld, een boosaardig opzet verborgen; fr. *il y a anguille sous roche*; hd. *es ist eine Natter im Grase*; eng. *there is a snake in the grass*. Het is eene vertaling van het lat. *latet anguis in herba*, dat voorkomt bij Vergilius *Ecl.* 3, 93, doch aldaar in letterlijken zin; in het mlat. is het reeds eene spreekwijze (*Journal*, 10). Ook in het Mnl. wordt de zegswijze reeds fig. opgevat in *Rose*, 13931. Eveneens zeide men *er schuilt een slang in 't gras* (Vondel) of *er schuilt een angel onder*, of zooals Halma, 33 citeert: *Daar is een angel onder verborgen, il y a quelque venin, ou quelque mal caché là-dessous*. Huygens, I, 172 spreekt van een *aeltje onder 't gras* (vgl. fr. *anguille*). Tuinman I, 1: Daar schuilt een slang onder 't loof. Natuurlijk moet hier onder *angel* verstaan worden de tong eener slang, zooals ook blijkt uit de in het *Ndl. Wdb.* II, 451 opgegeven plaats uit J. Luyken, *Zed. en St. Gez.* 168: Daar 't masker van behaaglykheid een valschen add'ren angel dekte.¹⁾

Eindnoten:

51 De fr. uitdr. beteekent in 't algemeen: *daar schuilt iets achter*.

Die het altaar bedient, moet van het altaar leven,

'het is billijk dat de geestelijke een behoorlijk inkomen heeft - ieder moet leven van zijn beroep. Ontleend aan I *Cor.* 9, 13; Die den altaer steeds by zijn, deelen met den altaer; *Scaecspel*, 60: Mer wanttet wael redelic is, dattie ghene die den outaer dient, dat hi mede van den outaer leve, so mochten die Apostelen ende so mogen nu die Mendicanten wel hoor noottorft eyschen ende nemen; *Ndl. Wdb.* II, 283; Harreb. I, 13; hd. *Wer dem Altar dient, soll auch vom dem Altar leben*; fr. *le prêtre vit de l'autel*.

52. Adonis.

Adonis was volgens de Grieksche sagenleer een buitengewoon schoon jongeling, die door Aphrodite werd bemind. Vandaar dat wij spottend een mooien jongen of

1) In *Journal*, 388 wordt ook geciteerd: *serpens in gremio en non remoritur scorpius in sinu tuo*.

een jonkman wel eens een Adonis noemen; ook wordt het gezegd van 'een pronker, die zich op zijn schoonheid laat voorstaan en overdreven werk maakt van kleeding en opschik'; *Ndl. Wdb.* I, 819. *C. Wildsch.* II, 73: Met zoo een gek is niets te beginnen; al waart gij de Godin der liefde zelve geweest, van hem is nooit een Adonis te maken. Ook in het Fr., Hd. en Eng. Van hier het wkw. *zich adoniseeren*, zich opschikken, mooi maken.

53. Afgezaagd.

Eigenlijk wordt afgezaagd met minachting gezegd van een muziekstuk, dat men tot in het uiterste, d.i. tot vervelens toe, op de viool heeft hooren krassen, en waarvan men meer dan genoeg heeft. Het

wordt echter alleen figuurlijk gebruikt, in toepassing op hetgeen het onderwerp van zingen, spreken of schrijven is, en dus in den zin van: zoo dikwijls gezongen, behandeld of te pas gebracht, dat er het nieuwtje al lang af is, dat men er genoeg van heeft; tot vervelens toe gebruikt en daardoor overbekend. Verg. lat. *decantatus*, en zie voor deze verklaring het *Ndl. Wdb.* I, 974.

Als bewijs van het wkw. *zagen* in den zin van 'krassen op een viool' (fr. *scier le boyau*; hd. *die Darmsaiten sägen*; eng. *to saw on the fiddle*) moge een plaats dienen uit *Avant.* II, 248: Een menigte Jan-hagel en eenige hoeren, die na het sagen van een ellendigen speel-man lustig in het rond dansten; zie ook Van Effen, *Spect.* XI, 102. Vgl. voor de overdrachtelijke beteekenis De Brune, *Bank.* I, 40: Niet dat ons meer vermoeyt als de zagingh van ons ooren; wanneer de woorden klateren en klappen, als losse vensters in de wind; II, 281: 't Is zeker een groot voordeel, hoewel men eygentlick tot noch toe niet en weet, waer in de schoonheyd bestaet, en hoe-ze dient, naer de kunst bepaelt te werden; daer over veel getwist en 't zaeghen over en weer ghetrocken kan werden. Thans is bij ons nog bekend de fig. zegswijze *altijd op dezelfde snaar zagen*, altijd over hetzelfde onderwerp praten; de Vlamingen kennen *zagen* ook in den zin van 'verdrietig altijd van hetzelfde spreken' (De Bo, 1417 a), waarvoor zij ook zeggen *ziegezagen* en *altijd op dezelfde snare veëren*; *zagen en klagen*, gedurig klagen (Joos 51). Zie ook Schuermans, *Bijv.* 196 i.v. *mes*; *Antw. Idiot.* 674: *Knaag en zaag*, zagerij, vervelend gezanik; 1463: *'en zaag spannen*, zaniken, zagen; een *zaag* (= *zaagteef*), vrouw die zanikt (fr. *une scie*), enz.; Teirl. 57: *Iemand zijn ooren afzagen*, iemand door zouteloos en dwaas gepraat ten uiterste vervelen; Harreb. III, 4 a en vgl. het fr. *scier quelqu'un*, le fatiguer par le répétition uniforme de qqch. In Groningen gebruikt men *zoagen* in den zin van vervelend praten en telkens dezelfde uitdrukkingen gebruiken (Molema. 487 b).

54. Het afleggen.

Een verzachtende uitdrukking voor *sterven*, eig. het leven afleggen (lat. *ponere vitam*; eng. *to lay down one's life*), veelal met het bijdenkbeeld van het lijden, dat er mede gepaard gaat en waarvan de mensch door den dood wordt ontheven; ook: in zijne pogingen bezwijken; niet bestand blijken tegen iemand of iets, er voor moeten zwichten in de uitdr. *het tegen iemand afleggen*; eig. het leven afleggen, als de toestand van kracht en werkzaamheid, in tegenstelling van de machteloosheid van een doode; *Ndl. Wdb.* I, 1129-1130. In de eerste beteekenis komt de zegswijze in de 17de eeuw voor. Bij Vondel, *Herkules*, 880: Z'is doot, en kout, noch eens gezeit - Och arme, heeft zy 't afgeleit?; Tuinman II, 235: *Hy heeft het afgelegd*, verstaat daar onder het leven, en daar mede de lasten en moeyelykheden van dit traanendal; Halma, 23: *A f l e g g e n*, sterven, *mourir*, *Abr. Blank*, bl. II: De tyd, waarin myn dierbaare Voogd dit leven heeft afgelegd voor een staat, waar toe hy zich door alle zijne gedraagingen, had voorbereid; Van Weel, 84. In 't fri. *hy het it ôflein*.

55. Iemand afpoeieren,

d.w.z. iemand afschepen, door hem onheusch te bejegenen; ook: maken dat hij aflat, door zich met een zoet lijntje van hem af te maken;

Ndl. Wdb. I, 1251; *Harreb.* III, 3 b. De eig. bet. van 'poeieren' is iemand met een (bijtend?) poeder bestrooien of inwrijven, vandaar: hem onvriendelijk bejegenen; vgl. *iemand bepoeieren*, met sneeuwballen gooien; dial. *iemand inpoeieren*, met sneeuw inwrijven; *Waasch Idiot.* 59 a: *afpoeieren*, afrossen; *Rutten*, 178: *poeieren*, afranselen; *Claes*, 187: *poederen*, afpreugelen; *iemand eene poeiering geven*; *Teirl.* 37: *afpoeieren*, hard bekijken of bestraffen; *De Bo*, 877 a: *Iemand poeieren, iemand doorhalen; iemand een poeiering geven (of draaien), iemand afranselen*; fr. *poudrer qqn.*, iemand uitschelden (verouderd). Dezelfde betekenisonwikkeling vindt men bij *iemand afzouten* (zie ald.) en het hd. *pfeffern*, gooien, slaan; *Teirl.* 36: *afpeperen*, afranselen.

56. Korte (af)rekening maakt lange vriendschap,

d.w.z. om goede vrienden te blijven, moet men elkander op het verschuldigde geld niet te lang laten wachten; *Ndl. Wdb.* I. 1275. Vgl. *Goedthals*, 70: Hoe effender gherekent, so betere vrienden; *Prov. Comm.* 232; *Spiegel*, 283; *Smetius*, 153; *Cats I*, 504: Korte rekeninge, lange vriendschap; *V.d. Venne*, 195: Goede rekeninge houdt geen quade vrientschap. *Tuinman I*, 78; *Waasch Idiot.* 203: *Effene rekeningen maken goede vrienden of effene rekening is de beste vriendschap*; fr. *les bons comptes font les bons amis*; hd. *glatte Rechnung erhält die Freundschaft*; eng. *short reckonings make long friends*; fri. *effene rekkens en dy hwet faek, dat is in beste saek; koarte rekkens jouwe lange frjeonen*.

57. Iemand eene afroffeling geven.

Het wkw. *afroffelen* beteekent eigenlijk met een' roffel (d.i. een schaaf, die gebruikt wordt om het ruwste van het hout af te schaven) afschaven; de ruwe oppervlakte van een stuk hout wegnemen. Figuurlijk wordt dit toegepast op personen; ze met woorden ruw aantasten, duchtig doorhalen, een ferme schobbeering geven wegens gepleegd verzuim of verkeerd gedrag; iemand eene afroffeling geven wil dus zeggen: iemand den mantel uitvegen, hem een (af)rammeling geven. Vgl. hiermede *iemand afkammen* (vgl. *Teirl.* 25: *afkammen*, afrossen), *afrossen* (eig. met de roskam; vgl. fr. *étriller*), *iemand afborstelen*; het 17de-eeuwsche *afpluizen* (= den mantel uitkloppen); *afpeluwen*; *over den hekel halen*, enz. Zie *Ndl. Wdb.* I, 1294 en vgl. *Waasch Idiot.* 51: *afroefelen* (ook *Antw. Idiot.* 140; *Teirl.* 39); hd. *einen Rüffel erteilen, kriegen* en dialectisch *einen rüffeln*¹⁾; fr. *une raclée*; eng. *a licking*.²⁾

58. Iemand afschepen.

'Het werkwoord afschepen werd in de middeleeuwen gebruikt in den zin van goederen, koopwaren inschepen en wegzenden, ze in een vaartuig laden en naar elders doen vervoeren; ook werd het later gezegd van personen, die men in een schip verzendt.³⁾ Vandaar figuurlijk 'van

- 1) Hier kan men denken aan een afl. van *roffel*, kastijding, eig. de kastijding van een soldaat, die onder het slaan van een *roffel* op de trom door de spitsroeden moet loopen; zie *Nal. Wdb.* XIII, 852; 856.
- 2) *Iets afroffelen*, zuidndl. *roefelen*, fri. *ôfroffelje*, iets haastig en slordig afmaken, is natuurlijk op dezelfde wijze te verklaren. Zie *Winschooten*, 212: 'Hij loopt 'er maar met de roffel oover'; het welk oneigenlijk beteekend los 'r oover heen loopen.' *Ndl. Wdb.* XIII, 850, 854.
- 3) *Mnl. Wdb.* I, 263; *Winschooten*, 5: *A f s c h e p e n*, met een *Schip* af senden; *ik heb die Waaren, die Vrienden afgescheept*.

personen, wier bijzijn men moede is; inzonderheid van dezulken, die iemand met vragen of verzoeken lastig vallen. Ze met een bits bescheid of onder eenig voorwendsel van zich afzenden, ze nopen om onverrichter zake af te trekken, t.w. door zich òf op een onheusche wijze òf met een zoet lijntje van hen af te maken. Het beeld is ontleend aan een handelaar, die de koopwaren *afscheept*, welke hij kwijt wil zijn; of wel aan iemand, die een lastig bezoeker uitgeleide doet naar de schuit of den beurtman, waarmee hij gaat vertrekken, en die dan schertsend gezegd werd hem *af te schepen*, d.i. per schip weg te zenden.' Zie het *Ndl. Wdb.* I, 1340 en vgl. Sewel, 35: *I e m a n d a f s c h e e p e n*, (zich van iemand ontslaan), *to dispatch one*; Halma, 25: *I e m a n d a f s c h e e p e n*, *se défaire de quelqu'un, s'en débarasser*; Tuinman II, 82; Harreb. III, 3 *b*; *Waasch Idiot.* 60; fri. *immen ôfskypje, ôfkonfoaije*; amer. *to ship a.p.* Synoniem in de 17de eeuw: *iemand afzetten*.

59. Aftakelen.

Dit wordt gezegd van een schip: het van takelage, staand en loopend want, ontdoen, het *onttakelen*, het aftuigen; daarna kreeg *van iets aftakelen* de beteekenis van: een hoeveelheid, een gedeelte van iets afnemen, het in omvang doen verminderen; later evenals *aftuigen* bij overdracht, intr. gebruikt, van een mensch, wiens krachten verminderen, afnemen. Het tegenovergestelde noemt men *toetakelen*,¹⁾ door Winschooten, 307 verklaard als 'het schip van touwwerk versien, om see te kunnen kiezen,' dat thans ironisch gebruikt wordt voor 'iemand afranselen'; waarbij dus dezelfde begripsovergang is waar te nemen als bij *iemand havenen* en *er heerlijk gehavend uitzien*, welk 'havenen' oorspr. beteekende: in orde brengen, van het noodige voorzien. Zie *Ndl. Wdb.* I, 1626; De Jager, *Frequ.* II, 114; Molema, 294 *b*; Harreb. III, 4 *a*; Ten Doornk. Koolman II, 676 *b*; fri. *ôftakelje*, zich van kleeren, die men alleen buiten 's huis of als opschik draagt, ontdoen, en vgl. hd. *abtakeln; ein abgetakeltes Frauenzimmer, ein abgetakelter Mann*.

Het tegenovergestelde *optakelen* (uitdossen, opsieren) is ook in het hd. bekend: *ein aufgetakeltes Weib*, ein Weib das sich mit gar vielfachem Putz und Fliter behangen hat.

60. Aftandsch zijn,

d.w.z. te oud zijn om te trouwen, in den regel gezegd van meisjes; ook in het algemeen 'verouderd zijn' van zaken gezegd. Oorspronkelijk gebruikt van dieren, bijv. paarden, bij welke het tandenwisselen heeft opgehouden, waardoor men den ouderdom niet meer met zekerheid kan bepalen, waarvoor ook *aftandig* gebezigd wordt (vgl. Bergsma, 8: *een oftandig schaap*). Zie *Ndl. Wdb.* I, 1627, *Handelsblad*, 26 Aug. 1915 (ochtendbl.) p. 6. k. 3: Ons aftandsch vestinggeschut kunnen wij niet hernieuwen; *Het Volk*, 19 Febr. 1914, p. 2. k. 4: Het wordt tijd, dat deze aftandsche rechtspraak zoo spoedig mogelijk worde herzien.

1) In den zin van 'uitdossen', 17de eeuw *toetakelen*, kent Conscience *aantakelen* (zie *Antw. Idiot.* 111), waarvoor wij zeggen *optakelen*, hd. *aufgakelen*; fr. *appareiller*; De Bo, 37 *b*; Schuermans *Bijv.* 10 *b*; *Waasch Idiot.* 51 *b*. Het *Antw. Idiot.* 14 en Teirl. 49 vermelden *aftakelen* in den zin van *aflossen*, waarvoor wij zeggen *iemand aftuigen* (vgl. o.a. *Jord.* 25).

In Zuid-Nederland bezigt men hiervoor *van den tand (af) zijn of buiten tand zijn* (ook van dieren: niet meer geschikt zijn voor voortteling; *Waasch Idiot.* 832); in 't Friesch *fen de tosk wêze*, te oud om veel aanzoek tot een huwelijk te krijgen, welke zegswijze in de 17de eeuw bekend was, blijkens Poiters, *Mask.* 102:

Daar zit zij nu, die trotsche dant,
En is van nu af van den tand.

Bij Tuinman I, 316 wordt *Hy gaat van den tand* vermeld voor: hij wordt oud. Zie De Cock², 147; *Loquela*, 15.

61. Den aftocht blazen.

Onder den aftocht verstaat men in eigenlijken zin het aftrekken, het terugtrekken van krijgsvolk; en onder bovenstaande uitdr. door het blazen op de trompet het sein geven om terug te trekken. Vgl. Plantijn: *D e n a f t o c h t s l a e n*, sonner la retraite, *receptui canere, signum receptui dare*. Vandaar in het algemeen 'zich uit een dreigend gevaar of een moeilijken toestand terugtrekken'; en in gemeenzamen stijl zich verwijderen, weggaan, vertrekken. Zie het *Ndl. Wdb.* I, 1655 en vgl. Vondel's *Maeghden* vs. 1567: Veel troepen vloôn verbaest, dies ick den aftoght blies; Winschooten, 313; Halma, 27; Sewel, 39; *Janus*, 34; Harreb. I, 11; fr. *sonner la retraite*; hd. *zum Abzug blasen*; eng. *to beat (to sound) a (the) retreat*.

62. Iemand aftroeven,

d.w.z. iemand met woorden of daden zijn overmacht doen gevoelen, hem een tuchtiging toedienen. Met woorden: hem zijne ongepaste uitdrukkingen doen gevoelen door ze met een bits en afdoend bescheid te beantwoorden, hem op zijn plaats zetten; de les lezen, den mantel uitvegen. Met daden: iemand een pak slaag toedienen, afranselen. De uitdrukking is ontleend aan het kaartspel, waarin men onder troeven verstaat een kaart, die door een ander is uitgespeeld, met een troefkaart afslaan. Zie het *Ndl. Wdb.* I, 1696: Harreb. III, 4 a; *Antw. Idiot.* 149: *aftroeven*, afpriegelen, aframmelen; hd. *jem. abtrumpfen* en **iemand troef geven**.

63. Schitteren door (zijn) afwezigheid,

d.i. 'zich doen opmerken, de aandacht tot zich trekken, door niet te verschijnen, waar men met reden verwacht kon worden. Ook wel schertsend in 't algemeen gezegd voor *afwezig zijn*, doch altijd met het denkbeeld, dat het afzijn de aandacht trekt, in 't oog loopt'; *Ndl. Wdb.* I, 1880. Vertaling van het fr. *briller par son absence*. Tacitus, *Annales* 3, cap. 76 vertelt, dat toen onder de regeering van Tiberius, Junia, de vrouw van Cassius en de zuster van Brutus, stierf en zij met alle eer begraven werd, de beeltenissen harer voorvaderen voor den lijkstoet uit werden gedragen, sed *praefulgebant* Cassius atque Brutus eo ipso, quod effigies eorum *non visebantur*, wat M.J. Chénier (1764-1811) in zijne tragedie *Tibère* I, 1 aldus verhaalt:

Devant l'urne funèbre on portait ses aïeux:
 Entre tous les héros qui, présents à nos yeux,
 Provoquaient la douleur et la reconnaissance,
 Brutus et Cassius brillaient par leur absence.

Zie Büchmann, bl. 283-284; hd. *durch seine Abwesenheit glänzen*; eng. *to be conspicuous by one's absence*.

64. Een afzakkertje.

Vroeger 'de benaming van den brandewijn, dien men na de thee of koffie, het banket, de confituren, enz. placht te nuttigen, om, zoo het heette, de genoten dranken en spijzen goed te doen zakken (vgl. fr. *un pousse-café*); thans de gemeenzame benaming van een glas sterken drank of likeur, dat men na genoten spijzen of andere dranken nuttigt. Ook wel *afzettertje* en voorheen ook *zakkertje* genoemd'; *Ndl. Wdb.* I, 1947; *Menschenw.* 365: Mò je nog 'n afsoakker Kloas? vroeg plots, voor 'n rot kroegje staanblijvend, Dirk. In Zuid-Nederland spreekt men nog van een *afzettertje*. Vgl. Schuermans, 13 b; *Waasch Idiot.* 68: *Afzetter*, laatste borrel dien men drinkt, 't zij na het eten, 't zij anders; Teirl. 58: 'n *Afzetterke*, borrel dien men neemt om het waterloozen te vergemakkelijken. Ook in den zin van 'een glaasje op den valreep' wordt het bij ons thans gebezigd. Vgl. hiermede een *slaapmutsje*, een borrel dien men neemt voor het slapen gaan; hd. *Schlafmütze*.

65. Iemand afzouten,

d.w.z. iemand afschepen. Deze uitdr. die sedert de 17de eeuw voorkomt, wil eig. zeggen: iemand zouten, met zout (pekel), een bijtend vocht, inwrijven en weggagen; op eene gevoelige wijze van zich wegzenden. Winschooten, bl. 132 stelt haar gelijk met: 'iemand lustig in den baard vaaren', 'iemand ruuw bejegenen', 'iemand de volle laag geeven'. Vgl. bij Heemskerk, *Arcadia* bl. 26: Deze beleefde vryer wilde noch met haar na een Duyn toe, om ze aldaar om en om te wentelen, en tot spels besluit, met zant te zouten. Evenzoo bij Cats. Voor de hier gegeven verklaring vgl. hd. *jemand mit scharfem Salze laugen oder reiben*; *jem. den Buckel salzen* (afranselen); eng. *to give a p. pepper*, iem. afranselen; *to be peppered*, afgeranseld worden; en Winschooten, 272: *iemand iets souten*, d.i. iemand iets duur aansmeren, hem iets *aanzouten*, zooals Sewel, 997 zegt; fr. *saler*, of zooals men in Zuid-Nederland nog zegt: hem iets (*be*)peperen naast *op iemand peper geven*, hem afranselen; *Limb. iemand peper geven* ('t *Daghet* XII, 187); *iem. afpeperen*, afranselen (Teirl. 36); hd. *jem. den Pelz pfeffern*; fr. *une vinaigrette*, een standje, en onze uitdr. *dai riekt naar den mosterd* (zie ald.). In het Friesch zijn *bokkings met zout* harde verwijten. Thans beteekent in het Oostfr. o f s o l t e n nog: einen mit Salz (= scharfes, bitteres, beissendes etc.) gewürzten Verweis geben (Ten Doornk. *Koolm.* II, 676); zie verder Molema, 295 b; en vgl. *iem. afpoeieren* (n°. 55); *iem. iets inpeperen*, *iem. door den mosterd halen*.¹⁾

1) Dat de uitdr. ontleend zou zijn aan de Friesche gewoonte om een kind op St.-Nicolaas in het 'korfke' een zakje zout te geven, als teeken dat het in 't volgende jaar niet weer mag opzetten (*ôfsâltsje*), komt me onwaarschijnlijk voor, daar ze reeds bij Winschooten als zeer gewoon wordt opgegeven en in dien tijd eene geheel andere beteekenis had.

66. Zich airs geven,

ook wel *zich een air geven*; 18de eeuw in *C. Wildsch.* III, 306: Gij geeft u dunkt mij vrij wat airs. Evenzoo bij Van Effen. Een vertaling van de fr. uitdr. *se donner des airs* ou *de grands airs*, d.w.z. zich gemaakt aanstellen, zich laten dunken. Eveneens is bekend *zich het air geven van iemand*, het voorkomen van iemand aannemen; vgl. fr. *se donner un air*; hd. *sich ein Air geben*; eng. *to give oneself airs*.

67. Een akefietje.

Onder een *akefietje* (*akkefietje*, *akkevietje*, *akevietje*) verstaat men iets onaangenaams of lastigs, dat iemand wordt opgedragen of dat hij te verrichten heeft; een onaangename taak, een lastig werk, een moeielijke boodschap, iets dat men ongaarne en met weerzin verricht. In het Friesch *akkefytsje*, *akkefysje*, baantje, werkje, vooral onaangenaam; *akkefyt*, voordeeltje; in Drente heeft het ook de bet. van *kleinigheid* naast *akkefietjen*, kleinigheden afdoen (Bergsma, 8). Van de afleidingen, is die welke in het *Mag. v. Ned. Taalk.* I, 46 gegeven wordt, de meest waarschijnlijke. *Akefietje* zou eene verbastering zijn van *aqua vita*, laatlat. voor *aqua vitae*, brandewijn, fr. *eau de vie*. In Duitschland is *aquavit* in de volkstaal in gebruik voor brandewijn, op kruiden getrokken en met suiker verzoet. Ook in Pommeren zegt men *akviit* en het Deensch kent *akevit*. Bij ons komt het voor bij Langendijk II, 260: *F.* Geeft aqua vitae! *K.* Geeft jannéver!; en in Van Effen's *Spectator* IV, 159. Een *aquavit-je*, *akevietje*, *akefietje* zal dan eigenlijk een *slokje*, een *zoopje*, een *drankje* beteekenen, en een *leelijk* (of *mooi*) *akefietje* spreekwoordelijk en ironisch gezegd zijn van een werk van onaangenen of lastigen aard. Zie het *Ndl. Wdb.* II, 2; *Lvl.* 28; 101; *Dievenp.* 85; *Uit één pen*, 110; *P.K.* 103; *Jord.* II, 17; 115, II, 360: *knok-akevietje*, vechtpartij. Molema, 4 a; Bouman, 3; Van Weel, 84 en vgl. 'dat is ook een *hapje*' welk *hapje* eveneens 'borrel' kan beteekenen, en een *brommeken*, dat bij Ogier 183 voorkomt in den zin van een buitenkansje, en eigenlijk een borreltje beteekent.

68. Aken en Keulen zijn niet op één dag gebouwd,

d.w.z. 'grootte ondernemingen worden niet in korten tijd volbracht; een groot werk eischt tijd en geduld. Waarschuwing om zich in eene zaak van grooten omvang niet te overhaasten, of wel, om niet te veel op eens te wenschen'; *Ndl. Wdb.* II, 12. Vgl. Goedthals, 41: *Colen en Aken en waren op eenen dach niet ghemaect*. Rome ne fut pas faicte en un iour. Item. Bon oeuvre quiert du temps la longitude. Later is Aken weggelaten en is alleen sprake van Keulen of soms ook alleen van Rome, zooals in de *Prov. Comm.* 152: *Coelen en wart nyet gemaect op eenen dach*, met het latijn: *sancta die nulla fuit ipsa colonia facta; non fuit in sola bona luce colonia facta* en daaronder de variant: *Deventher en wart niet ghemact op eenen dach*. Bij Campen, 37, luidt zij: *Collen wordt op enen dach niet gesticht*; ook vindt men aldaar *Romen wordt op een Jaer niet ghebout*, evenals bij Bebel 463: *Roma non fuit una die condita*. Bij Brederoo, III, 329: *Keulen en Aken sijn op gheen dach volbracht*. Idinau, 156: *Ceulen en Aken en waren op eenen dagh niet gemaect*, met het onderschrift:

Men seght in t'ghemeyn: Geulen en Aken
 En waren op eenen dagh niet ghemaect;
 So hoopt-men eens ten eynde te gheraken,
 Behoudens men t' werck niet te vroegh en staeckt.
 Alle beste werck naer patientie smaect.

In de *Adagia*, bl. 9 vinden wij eveneens: *Ceulen en Aken, sijn op een dagh niet gebauwt*, *alta die sola non est exstructa Corinthus*. In Brabant en Limburg zegt men: *Gent en Brugge sijn op eenen dag niet gebouwd* (zie Schuermans, 74); in het Land v. Waas: *Brugge of Brussel en Gent sijn op eenen dag niet gebouwd* (Joos, 176), wat men in de 16de eeuw ook uitdrukte door: *Men bout niet op enen dach huysen en kercken*.¹⁾ Vgl. verder Suringar op Bebel, bl. 508; Harrebomée III, 106 en *Taalgids* VII, 209, waar nog wordt medegedeeld, dat men in Groningen ook zegt: *Hij zou Keulen en Aken verzetten*, om zijn doel te bereiken, d.i. alle mogelijke, uiterste pogingen, bijna het bovenmenselijke daartoe aanwenden (evenzoo in Friesland). Hiernaast *Keulen en Aken beloven* (in *C. Wildsch.* III, 345); *Keulen en Aken wijsmaken* (in *C. Wildsch.* IV, 192). Ook in het Friesch: *Aken en Keulen binne net yn ien dei boud*. In het Fransch zegt men: *Paris ou Rome ne fut pas fait(e) en un jour*, hd. *Rom ist nicht in einem Tage erbaut worden*; eng. *Rome (or Holy-Rood) was not built in a day*. Zie verder Wander I, 695; III, 245.

69. Akkoord zijn,⁶⁹

van rekeningen, berekeningen, opgaven, redeneeringen, enz. gezegd. In overeenstemming zijn met hetgeen zij behooren te wezen, met de waarheid of met den regel overeenkomen, juist zijn. Ontleend aan de fransche zegsw. *être d'accord*, mnl. *van accorde sijn*, in navolging waarvan men eerst *te akkoord*, *t' akkoord* zeide, en vervolgens, met weglating van het voorzetsel, enkel *akkoord* (vgl. *pal staan* en *schrap staan*). In Zuid-Nederland zegt men thans nog *t'akkoord*; De Bo, 43; *Waasch Idiot.* 69 b; *Antw. Idiot.* 154; Teirl. 63; *Ndl. Wdb.* II, 34; *Mnl. Wdb.* I, 305; fri. *akkoart*. Vandaar ook nog *akkoord bevinden*, d.i. juist bevinden, en *met iemand akkoord gaan*, het met hem eens zijn.

Hierbij behoort ook de zegsw. *het op een akkoordje gooien* of *smijten* (zie *V. Janus* III, 230), een verschil bijleggen en zich onderling verstaan door van weerskanten iets toe te geven; *Ndl. Wdb.* II¹, 30; fri. *it op in akkoartsje smite*.

Eindnoten:

⁶⁹ In de 16de eeuw: *met iem. accoord pijpen*, d.i.: m.i.a. gaan.

70. Akkoord, Van (der) Putten! of Akkoord, Van Varelen!

Volgens het *Ndl. Wdb.* II, 34 een schertsende uitbreiding van het enkele *Akkoord!* in verschillende steden ontstaan (het eerste, naar men

1) Zie het Tafelspel v. Meester Kackadoris, anno 1596.

zegt, te Delft, het tweede te Haarlem), in toespeling op personen van die namen, die dat woord telkens in den mond hadden; maar later ook elders doorgedrongen²⁾. Of men aan een werkelijk bestaan hebbenden persoon moet denken, is te betwijfelen; evenmin als dit noodig is bij: ik, *zei de gek*; daar ga je, *Albert*; goed zoo, *Pietje*; ruiten, *Jan Berend*; pak aan, *Klaas*; haal in, *Claes Lou* (17de eeuw); wat nu? *sprak het meisje*; de nieuwe politiek van *haal-naar-je Klaas Jansen*¹⁾; *bedaar Arie!* blijf in je pothuis (*Amst.* 59) en andere, al is het voorkomen van namen van historische personen in dergelijke uitdrukkingen niet ongewoon: *'t Kan verkeeren, zei Breeroo. Dat nooit, zei Van Speyck.*²⁾

71. Akte nemen van iets,

d.w.z. 'te kennen geven, dat men een verklaring, bewering of bekentenis, door een ander gedaan, goed en wel gehoord en verstaan heeft en zich het recht voorbehoudt, om zich daarop, waar het noodig mocht zijn, te beroepen'; *Ndl. Wdb.* II¹, 39. De zegswijze is ontleend aan het rechtswezen, waar men onder *akte vragen van iets* verstaat 'aan den rechter de schriftelijke opteekening vragen van een in de terechtzitting gedane verklaring of van een voorgevallen feit; vandaar *akte verleen*, dat verzoek inwilligen'; vgl. fr. *prendre acte de qqch.*, le faire constater légalement; hd. *von einer Sache Akt nehmen*.

72. Alarm

is eigenlijk een wapenkreet, ontleend aan het fr. *alarme* of het ital. *allarme*, eig. *all'arme*, te wapen, dat later in den vorm *alarme* als znw. gebruikt werd. In figuurlijke toepassing werd het als noodkreet gebruikt bij gevaar of onraad in het algemeen; vgl. Kiliaen: a l a r m , ad arma, te wapen. Ook in verschillende uitdrukkingen komt het voor als:

73. Alarm blazen,

veel ophef maken van een dreigend gevaar, en daardoor onrust, schrik en angst in de gemoederen wekken; eigenlijk de trompet blazen, om de troepen in de wapenen te roepen. Vgl. Plantijn: A l a r m s l a e n , sonner l'alarme, *ad pugnam canere, conclamare ad arma*. Kiliaen, 832: A l a r m s l a e n o f t r o e p e n , ad arma conclamare, vocare. In de plaats van *alarm blazen* wordt ook gebruikt: **de alarmklok luiden**; mnl. *clocke slaen, diè stormclocke luden*, onrust, schrik en angst in de gemoederen wekken, alles in rep en roer brengen, als dreigden er de grootste gevaren.³⁾ Vgl. ook **den alarmkreet aanheffen, de alarmtrom roeren, de alarmtrompet steken**, die alle in denzelfden zin gebruikt worden. In het Land v. Waas: *nen alerm maken*, groot misbaar maken; evenzoo in het Zuid-Oostvl. zie

2) Zoo deelt iemand in den *Nav.* III, bijbl. LVIII mede, dat een sappeur in den tiendaagschen veldtocht dien naam droeg, en diens vrouw al het door hem gezegde met de zinsnede placht te bevestigen: *Accoord Van Putten*. Een ander ziet in dezen V. Putten een timmerman uit Delft (*Nav.* III, bijbl. LI); een derde denkt aan een kastelein te Hellevoetsluis (*Nav.* VIII, 296); weer een ander aan een rijksroeier te Rotterdam (*Nav.* XXXIV, 37); terwijl nog een andere navorscher meent, dat de naam ontleend is aan een tooneelspel of een verhaal (*Nav.* XXXIX, 468). Vgl. ook Harrebomée II, LVII; I, 12, 13, en de zegswijze: *accoord Van Swieten, - George*.

1) Voorbeelden ontleend aan Dr. Leendertz, *Warenar*, blz. 169.

2) *Het Weekblad* (bijv. van *Het Volk*), 15 April 1913, kol. 1.

3) Bij Coster, 510, vs. 426: *de krackeelklok luiden*.

Teirl. 65: *alarme maken*; fri. *alaerm slaen, utjaen, meitsje*. hd. *Lärm blasen, Lärm schlagen*; fr. *sonner l'alarme ou la cloche d'alarme*; eng. *to sound, beat an alarm*.

74. Een loos (valsch) alarm,⁷⁴

eigenlijk een oproep te wapen, zonder dat er gevaar aanwezig is; een oproep te wapen zonder dreigend gevaar, maar met het doel om de

troepen te misleiden. In figuurlijke toepassing een opschudding of onrust, waarvoor geen grond aanwezig is. Zie Kiliaen: *L o o s e n a l a r m*, *ficta impressio*; het *Ndl. Wdb.* II, 90-93; *Antw. Idiot.* 155; *fri. in falsk alaerm*; *fr. une fausse alarme*; *hd. ein blinder Lärm*; *eng. a false alarm*.

Eindnoten:

74 Beter is: *une fausse alerte*.

75. Een alias.

Het lat. adverbium *alias*¹⁾ beteekende eig. *op een anderen tijd, bij een andere gelegenheid*, maar stond ook gelijk met ons *anders*; bij ons gaf het zooveel te kennen als *anders gezegd* (*eng. alias*). Zooals *van* dat den eigennaam inleidt, de beteekenis van 'eigenaam' kreeg, zoo werd *alias*, dat den bijnaam inleidt, tot zelfstandig naamwoord met de beteekenis 'bijnaam'; dit werd nu weder bij verdere overdracht als persoonsbenaming opgevat in den zin van *iemand met zoo'n bijnaam*, iemand met wien men schertst of om wien men lacht; maar in bijzondere toepassing gezegd van een knaap, die aardige grappen weet uit te voeren, een schalk, een guit. Zie het *Ndl. Wdb.* II, 139-140; Boekenoogen, CIX²⁾; *Fri. Wdb.* I, 37 b; Molema, 286, waar ook een *wkw. oallassen* in den zin van gekscheren vermeld wordt.

76. Een alibi.

Evenals *alias* komt dit woord als *znw.* in klassiek Latijn niet voor. Het beteekent eig. *ergens anders, elders* en wordt gebruikt in de uitdr. 'zijn *alibi* kunnen bewijzen', d.i. kunnen bewijzen, dat men op den tijd dat een misdaad gepleegd werd, op een andere plaats (= *alibi*) was. In het Fransch wordt het reeds in de 14de eeuw aangetroffen (Hatzfeld p. 70); *fr. prouver l'alibi*; *hd. sein Alibi nachweisen* oder *beweisen*; *eng. to prove an alibi*.

77. Almanak, leugenzak,

d.w.z. de opgaven van een almanak zijn niet te vertrouwen, vooral de weervoorspellingen niet. Vgl. Poirters, *Mask.* 3: Gelijk die eenen *Almanach* sou willen lesen, moet het boecksken een weynich van sijn oogen houden, ende daer niet op leggen; soo moet men ook de Werelt van verre besien, om te leeren wat voor eenen *Almanach* en *Logensack* sy is, wat quaet weder sy prognosticeert, wat tempeesten en eclipsen; *Ndl. Wdb.* II, 220; VIII, 1683. Zie ook Harrebomée, I, 13: *De almanak en de courant brengen de leugens in het land; liegen als een almanak*³⁾;

1) In klassiek Latijn komt het als *znw.* niet voor.

2) Aldaar worden o.a. geciteerd Freerick Pietersz. *alias* Jonge thoen; Aelbrecht Jansz. van den Dam *alias* den grandigen Aelbrecht ofte Hollaert; Reyer Jansz. van Haarlem *alias* Reyntgen de Vos; Jan Jansz. van Rijssel *alias* Hans zonder bill; Claes Jacobsz. van Haerlem *alias* Galgelap; Gerrit Gerritsz. *alias* 't Verken; zie ook Verdam, *Uit de Gesch. der Ned. Taal*³, bl. 33.

3) *Ndl. Wdb.* II, 220.

fri. *hy lycht as in almenak*; Sewel, 47: 't is een almanak-maker (een droomer), *he is a fantastick, a dreaming man* (vgl. hd. *Kalendermacher*); zie ook Molema, 6 a; *Waasch Idiot.* 395 b; *Antw. Idiot.* 158; *D. Bl.* I, 49; *De Cock*¹, 249.

78. De Alpha en de Omega.

De *alpha* is de benaming der eerste letter van het Grieksche alfabet, de *omega* die der laatste (*ô*). De uitdrukking beteekent derhalve het begin en het einde, en is ontleend aan den bijbel, waar *Openb. XXI, 6* van Christus gezegd wordt: *Ick ben de Alpha ende de Omega, het begin ende het eynde*. 'Men meent hier een navolging te vinden van de bij de Rabbijnen voorkomende spreekwijs "van de aleph tot de thau", die gewoonlijk van den aanvang en het einde der wet wordt gebezigd.' Als symbool van Christus' onvergankelijkheid en onveranderlijkheid werden beide letterteekens vaak door de eerste Christenen op grafzerken terzijde van het kruisteecken geplaatst. Zie *Zeeman 40; Bijb. Wdb. 42*; vgl. fr. *l'alpha et oméga*; hd. *das Alpha und (das) Omega*; eng. *the alpha and omega*. Van Alpha tot Omega beteekent van het begin tot het einde, en is synoniem met de uitdr. *van a tot z*.

79. Met het ambt komt het verstand.

Men wil hiermede zeggen, dat in de praktijk het meest geleerd wordt, vooral door hem, die eigenlijk geen bekwaamheid genoeg bezit om het ambt te bekleeden. *Tuinman geeft I, 257 op: Ambt, geeft verstand* (vgl. hd. *das Amt lehret den Mann*). Zie ook *Harrebomée I, 14; III, 107; Ndl. Wdb. II, 373*; fri. *mei 't ampt komt it forstân*; hd. *mit dem Amt kommt der Verstand. Wem Gott giebt ein Amt, dem giebt er auch Verstand*.

80. Twaalf ambachten, dertien ongelukken

wordt gezegd van 'personen, die telkens een nieuw middel van bestaan zoeken, maar er altijd slecht afkomen'. De uitdr. wordt aangetroffen bij *Campen, bl. 19: Twaelf ambachten syn dertien ongelucken*, dat in de verzameling van *Agricola* luidt: *Vierzehen handwerck, funffzehen unglück*; *Spieghel, 273; 291; Cats I, 421; Kluchtspel, III, 117*. Bij *Baardt, Deughden-Spoor, 213*:

Men seyt gemeenlyck dat een Man,
Die thienderleye Handt-werck kan
Wel darthien ongelucken heeft.

Bij *Berkhey N.H. 3, 1304* luidt de uitdr. weer eenigszins anders: Men leert 'er (*op een Fransche kostschool*) vyf ambagten, en heeft dertien ongelukken.¹⁾ Bij *Sewel, 48: Twaalf ambachten en dertien ongelukken, they who undertake every thing are seldom succesfull*. Zoo ook in *W. Leevend III, 212; Tuinman I, 127; Harreb. I, 14; Waasch Idiot. 165 b: Twaalf stielen en dertien ongelukken; Teirl. 72: Eén ambacht is beter as dertien stielen*, wie veel stielen uitoefent kent geen enkel goed ambacht. In Duitsche dialecten treffen wij deze zegswijze onder de volgende vormen aan: *achttein Handwark, is nägentein Unglück; teinerlei Handwark, un hunnerterlei Unglück; drözeng* (dertien) *Handwerker, vezeng* (veertien) *Onglöcker*; zie *Taalgids V, 174; Eckart, 186-187; Jahrb. 38, 163*. Thans zegt men in het hd. *Neunerlei Handwerk, achtzehnerlei Unglück*; fr. *quarante métiers, cinquante malheurs*; fri. *toalf ambachten en trettzien ongelokken*.

1) Zie het *Ndl. Wdb. II, 351*.

81. Een amerij(tje).

Dit woord wil eigenlijk zeggen een *Ave Maria*, een gebed tot de Heilige Maagd, en vervolgens bij overdracht een korte tijdruimte, zooveel tijd als noodig is om een *Ave Maria* te bidden, een kort oogenblik. In het Middelnederlandsch komt 'Ave Maria' als tijdsbepaling voor in: *een Ave Maria lanck*; evenzoo in het Mhd. *eines Ave Marien lang*¹⁾. Voor de 17de eeuw vgl. Van Moerkerken, 501, vs. 115 (*een ameré*); zie verder *C. Wildsch.* III, 47; Sewel, 48: *A m e r y*, *a m e r i n g* (zie Van Effen's *Spectator* IV, 220), van *Ave Maria* samengesteld, *instant*; Halma, 32: *A m e r i j* of *Amerings*, is eigenlijk geen Duitsch woord en wordt voor *Ave Maria* gezegd. In een amerij, in een ommezien, in eenen oogenblik. Hiermede zijn verschillende synonieme uitdrukkingen te vergelijken, die in de middeleeuwen voorkwamen. Zoo leest men bij Maerlant, *Troyen*, vs. 4523: *Soe langhe dat men hadde gheseit enen paternoster*; ook *Reynaert* II, 5614: *Eer men een paternoster soude lesen wael*; II, 6082: *Eer men eens credo had geseit*. Zoo werden in de middeleeuwen *misse* en *miserere* (eig. een liturgie bij lijkdiensten) ook uitdrukkingen eener tijdsbepaling. Zie het *Ndl. Wdb.* II, 400; *Chomel* II, 914: Daar na zult gy ze een weinig over 't vuur zetten in de Pan, welke gy roeren zult den tyd van een *Vader ons*. Vgl. ook het 17de-eeuwsche: *Eer men eene zoô mosselen sou kooken*; *eer een paard sijn oor likt*; *eer iemand drie tellen sou* (*Winschooten*, 159); *alle paternoster*, ieder oogenblik; vgl. eng. in *a-pater-noster-while*.

In Zuid-Nederland zegt men ook *alle Vaderonzen*, alle oogenblikken (*Waasch Idiot.* 836); *een Ave Marye wachten* (*Loquela*, 23); *met een kruismakens*, in een oogenblik (*Ndl. Wdb.* VIII, 436); ook *op 'nen ik en 'nen gij*. Volgens De Bo, 745: 't *En duurde geen noeneslaan* (d.i. in min tijd dan de uurklok twaalf slagen klopt); bl. 227: *Zoolang als een hond op eene halve deure zit*. Rutten citeert, bl. 245: *Eenen Vader-ons wachten*; bl. 274: *een wees-gegroet wachten*; *hij kan geen wees-gegroet stil zitten* (*Claes*, 283), waarmede te vergelijken is het fr. *cela n'a duré qu'un Avé*; *je reviendrais dans un Avé* (*Littré* I, 260); hd. *ein Avé (Maria) warten* (zeldzaam); *ein Vaterunser, Paternoster lang*; *Antw. Idiot.* 955: *in eenen perdominé*; in Maastricht: 'n *Amelaank*, een *Amenlang*, d.i. een oogenblikje; fri. *yn in amerij(-tiid)*; ook *in amerijke gedild*; *gjin amerij stil sitte*; *in amerijtsje tiid* (*Fri. Wdb.* I, 46 a). Vgl. het fr. *sans avoir le temps de dire pipe*.

82. Iemand aan zijn angel krijgen.

Een angel is een vischhaak, waaraan men aas doet om de visch te verlokken er in te bijten en ze zoo te vangen. Figuurlijk wordt deze uitdr. gezegd van menschen: door een lokaas, dat men hun aanbiedt, in zijn macht krijgen; eng. *to hook one*; *to keep one on the hook(s)*. Men zegt dan, dat zij **aan den angel bijten, vastraken**, enz.; *Ndl. Wdb.* II¹, 450. Zoo lezen wij bij *Vondel*, X, 393:

Zoo een van beide zich aan deze vrucht vertast,
Geraeckenze alle beide aen mijnen angel vast.

1) *Hier beginnen sommige stichtige punten van onsen oelden Zusteren*, uitgegeven door Dr. D. de Man, bl. 191 noot.

Vgl. ook de fri. uitdr. *hwa hest nou oan 'e angel?* 'wie hebt ge thans aan het lijntje? welk meisje hebt ge aan de hand?'¹⁾; hd. *die Angel nach etwas, nach jem. auswerfen*; fr. *jeter le grapin sur qqc. - Hengelen naar een man; visschen naar een complimentje* (vgl. eng. *to hook, angle, fish for compliments*); *iemand aan den haak slaan* (vooral van meisjes, die een vrijer hebben opgedaan; fr. *accrocher un mari*); **iemand aan zijn snoer krijgen.**

83. Anker.

In figuurlijke taal wordt het *anker*, 'de steun van het schip, waarop de zeeman, ook in den storm, vertrouwt, het eigenaardige zinnebeeld der *hoop*, die den mensch moed en kracht geeft, ook in de stormen des levens; eng. *anchor*. Waarschijnlijk heeft anker deze beteekenis aangenomen naar aanleiding van *Hebr. 6, 19*: "Om de voorgestelde *hope* vast te houden, welke wy hebben als een *ancker* der ziele, het welck seker ende vast is." Inzonderheid in toepassing op het vertrouwen en de hoop van den geloovigen Christen is het zinnebeeldige *anker* gebruikt in bijbelschen en dichterlijken stijl'; zie *Ndl. Wdb. II*, 496; Winschooten, 8: 'Oneigendlijk werd het woord *Anker* genomen voor hulp en toeverlaat'. Vgl. hd. *auf etw. ankern; der Anker des Glaubens, der Rettung, der Hoffnung*; fr. *l'ancre de salut, plechtanker (fig.)*; eng. *to anchor on, upon*, zich verlaten op. Zie **Plechtanker**.

84. Zijn anker ergens laten vallen,

d.w.z. ergens zijn intrek nemen, om er voortaan - korter of langer - te verblijven, evenals de zeeman zijn anker laat vallen op de plaats, waar hij eenigen tijd moet blijven liggen; *Ndl. Wdb. II*, 495. Vgl. reeds in het Gr. *ἀγκυραν καθένα*; bij ons *Troum. Blijcken 10*, vs. 198: Daer pleech ick gaern mijn ancker te sincken; *Kluchtsp. II*, 133: Sy hoeven tmynt heur ankertjen niet uyt te smyten, want myn stal en sal gien vreemt man meer beschijten²⁾; fr. *s'ancrer auprès de, chez qqn.* (vgl. *Antw. Idiot. 162: levers blijven ankeren*, er blijven zitten, hangen, toeven); Goeree en Overflakkee: *Zijn anker ergens neerleggen*, er blijven eten, logeeren; eng. *to drop one's anchor*; hd. *er geht in jedem Wirtshaus vor Anker*, fri. *it anker falle litte*.

85. Zijn anker lichten,

d.w.z. heengaan, zich verwijderen; vgl. lat. *ancoras tollere*. Ook de zeeman licht zijn anker, als hij het door middel van het spil uit den grond trekt, om de vaart te beginnen of te hervatten. In de middeleeuwen in letterlijken zin; in de 17de eeuw ook overdrachtelijk blijkens Winschooten, 138: *Een anker ligten*: een anker uit den grond ophijsen; waarvan het bekende spreukjen: *ik ligte mijn anker*: ik ging deur; Brederoo II, 824: Voor myn sachtmoedigheyt moet wraak het ancker lichten; Vondel, *Gijsbr. v. Aemst. 354*; Cats I, 277:

Maer siet! ons praet die heeft gedaen,
Want ginder kooft u man gegaen;
Ick danck u voor uw goet bericht;
't Is tijt dat ick mijn ancker licht.

1) W. Dijkstra, 212; *Fri. Wdb. I*, 48 b.

2) Zie nog een plaats van 'het anker uitsmijten' bij H.E.H. v. Loon, *Ndl. Vertalingen naar Molière uit de 17de eeuw*, bl. 37.

Zie verder Halma, 316: *Zijn anker ligten*, vertrekken, deurgaan; *Ndl. Wdb.* II, 493; 495; VIII, 1970. *Jord.* 66: Nou beste siele..... ik licht me anker..... ajusies! Vgl. *Hij moet zijn anker kappen*, hij moet zich overhaast uit de voeten maken.

86. Daar loopt iets van St.-Anna (of St. Anneke) onder.⁸⁶

St.-Anna (de moeder van Maria, de moeder Gods) werd op zeer hoogen leeftijd buiten alle verwachting nog met vruchtbaarheid gezegend. Vandaar dat zij door het volk werd en nog wordt aangeropen en vereerd als de voorspraak van alle *onvruchtbaren*, en als patrones van alle *zwangere* vrouwen. Het beste bewijs hiervoor vindt men in de verklaring van deze Heilige zelve in hare revelatie aan de H. Brigitta: *Ego sum mater omnium coniugatarum, quae sunt post legem, quia Deus voluit de mea generatione nasci*, d.w.z. 'Ik ben de moeder van alle gehuwde vrouwen onder het nieuwe verbond, dewijl God-zelf uit mijn geslacht heeft willen geboren worden', en in het tegelijkertijd aan Brigitta aanbevolene gebed: *Propter preces Annae miserere omnibus qui in coniugio sunt, ut frucificent Deo*, d.i. Ontferm u, *om der voorbeden van Anna wille*, over allen die in den huwelijken staat zijn, *opdat zij Gode vruchten dragen*.

Dr. A. Beets, aan wiens artikel over deze zegswijze in *Taal en Letteren* IV, bl. 60-64 ik dit alles ontleen, verklaart het verband tusschen het bovenstaande en de zegswijze *daar loopt iets van St.-Anna onder* als volgt: 'Wanneer men nu van, of met betrekking tot eene bruid of jongedochter zeide, *dat er iets van St.-Anna onderliep*, dan wilde men daarmede onder verbloeming te kennen geven, dat zij zich niet meer met volle gerustheid onder het patronaat van de Maagd der maagden kon stellen, maar dat men haar (schertsenderwijze gesproken) verdacht van alreeds met Sint-Anna, de patrones der zwangeren, in betrekking te hebben gestaan, bij haar ter beevaart te zijn geweest. Het *iets* van Sint-Anna doelde dus op de vrucht, die zij reeds droeg of verdacht werd te dragen. Toen allengs de aanvankelijk alleen met betrekking tot voorbarige bruiden of ongehuwde vrouwen 'daar een steekje aan los was', toegepaste zegswijze, waarschijnlijk vooral bij de protestanten, niet meer in hare eigenlijke beteekenis gevoeld werd, vond zij ruimer toepassing en wel voornamelijk op met de goede zeden in strijd zijnde gezegden, verhalen, enz. en eindelijk op alles, waar - om welke reden dan ook - iets 'niet pluis', 'niet in den haak', of zelfs maar iets 'geks' aan was.¹⁾ Voor bewijzen van het aanroepen van St.-Anna door onvruchtbare of zwangere vrouwen zie men De Cock, *Volksgeneeskunde in Vlaanderen*, 59-61; *Taal en Letteren* IV, 62, en de aldaar aangehaalde litteratuur; en voor plaatsen, waar de zegswijze wordt aangetroffen bl. 64. Vgl. ook *Navorscher* XXXVI, 612-613; XLV, 722²⁾. In het Nederduitsch zegt men: *dar löpt van Sünt-Annen wat mit unner* (Eckart, 14; *Wander* I, 95); *Korrespbl.* XXXIII, 66; *Jahrb.* 38, 155; fri. *dêr rint hwet fen Sint Anne onder*³⁾. In Zuid-Nederland kent men ook de zegswijze: **zij zit al**

- 1) Indien dit niet zoo ware en de bet *iets geks* de oudste was, dan zou men kunnen denken aan *l'asile de Sainte-Anne*, het krankzinnigengesticht.
- 2) Eene bestrijding van het aldaar beweerde vindt men in de *Studiën op Godsdienstig, wetenschappelijk en letterkundig gebied*, dl. XLV, Utrecht, P.W. v. d. Weijer, 1895.
- 3) In het Friesch kent men ook *hy hat to Sint-Anne wêst*, hij is dronken (in St.-Anna brouwde men bier).

(of zij blijft nog) in **St.-Anna's schapraai** (*etenskast, huishouding*), dat gezegd wordt van een oude jongejuffrouw, die weinig kans heeft om te trouwen en kinderen te krijgen; bij vergelijking met Sint-Anna, die na twintig jaar onvruchtbaar te zijn geweest, eerst op gevorderden ouderdom hare dochter baarde. Zie het *Ndl. Wdb.* II, 509; Schuermans, *Bijv.* 13; *Antw. Idiot.* 1063; *Archief* III, 379; *Waasch Idiot.* 77 b; *Volkskunde* VII, 29-35; De Cock² 146-147 en *Noord en Zuid* XVIII, 167-172, waar wordt medegedeeld, dat men in den noord-westelijken uithoek van Brabant, te Merchtem o.a. van de oude vrijsters zegt, dat ze in *St.-Anna's kapelleken zitten*, waaraan nog kan worden toegevoegd, wat Joos mededeelt, bl. 102: *Zij zit op Sinte Anna's* (of *Annekens*) *zolder*, zij is te oud om nog te trouwen; *op Sint-Anna-bankske zitten*, syn. van *in 't schipken van Sint-Annuit zitten of vèren* (*Antw. Idiot.* 105; 1331), en het te Aken gebruikelijke *In sanct Anna Schaaf* (kleerkast) *kommen* (*Wander* IV, 69).

Eindnoten:

- 86 In *N. Taalgids*, XVII, 320 wijst Dr. H.H. Knippenberg op een andere legende, verband houdend met de zwanenverhalen, die eerder aanleiding zal hebben gegeven tot de spreekwijze: 'Sainte Anne nait de la cuisse de l'empereur Fanouel qui, honteux de cette naissance, ordonne qu'on porte l'enfant au fond des bois et qu'on la tue. Une colombe descend du ciel. Anne est épargnée; elle est déposée dans un nid de jeunes cygnes et nourrie par un cerf. En allant à la chasse, son père la retrouve'.

87. Op (het) apegapen liggen,

d.w.z. naar den laatsten adem hijgen, zieltoegen, op sterven liggen. Volgens een in het *Ndl. Wdb.* II, 528 gegeven, niet zeer waarschijnlijke verklaring moet men het wkw. *apegapen* beschouwen als eene koppeling van twee gelijksoortige woorden, of wel als een herhalingsvorm in den trant van *hassebassen, hossebossen, harrewarren, hinkepinken, geeuwgauwen, geeuwegapen* en dergelijke. De oorspronkelijke vorm zou dan zijn *hapegapen*, misschien met toepassing op *happen* (naar adem happen). Uit *happen* en *gapen, happegaben, hapegapen* kon in schertsende volksspraak licht *apegapen* ontstaan door de bijgedachte aan een wijdgapenden aap. Misschien behoort hiertoe de hd. uitdrukking *affen und gaffen*, door *Wander* V, 722 vermeld, doch niet verklaard. Een synonieme zegswijze is *op het gijpen liggen*, het 17de-eeuwsche *op zijn geeuwen liggen*, en in het Zaansch van visschen *te keeuwen liggen* (*Boekenooogen*, 410). De uitdrukking schijnt eerst in de 19de eeuw voor te komen. Vgl. *Braga*, 2, 90:

Braga zal gaan slapen,
Sints de Louwmaand lag hij al
Aan een overloop van gal
Op het apegapen.

Handelingen der Staten-Generaal, 1912-1913, bl. 1625: Nu zal ik hier vandaag over de Nederlandsche Vereeniging heelemaal geen kwaad zeggen. Die vereeniging ligt, als ik het zoo eens mag noemen, op apegapen; bl. 1626: Laat de Minister zich toch niet blij maken met een doode musch en heusch niet te gauw gelooven, dat

de Nederlandsche Vereeniging op apegapen ligt. *Kunstl.* 142: Ik docht dat wullie allemaal feur apegape kwamme; *Uit één pen* 162: Hij lei te apegapen. *M.z.A.* 27: Max is ongesteld - Max is ziek - Max ligt op apegapen. *Het Volk*, 31 Dec. 1912: Op apegapen ligt ze (*een vereeniging*), zei minister Regout. Nonsens. - Maar apegapen, kom, meneer Regout, u zal al lang zelfs niet meer apegapen, dan staat de Nederlandsche Vereeniging nog als levende kracht in den proletarischen strijd. - In den algemeenen zin van *hijgen* leest men dit wkw. in *Zandstr.* 85: Als maar hoeste, en as ie 'n trap op komt, staat ie maar te apegape als 'n ouwe knul, omdat ie niet an z'n asem kan komme¹⁾.

1) Staat hiermede in verband het op Goeree en Overflakkee gebruikelijke *Het aapje hebben*, bevangen zijn door hitte? Zie *N. Taalgids*, XII, 149.

88. Apenkool.

Hieronder verstaat men 'dwaze, nietswaardige praatjes, waarmede men iemand voor den gek houdt of zoekt te misleiden; bedriegelijke zotternij'. Volgens het *Ndl. Wdb.* II, 533 'eene versterking van *kool* (onzin, gekheid) door de bijvoeging van *aap*, waaraan mede het denkbeeld van dwaas, gek, valsch, bedrieglijk is verbonden'.

Het is eerst in de 19de eeuw aangetroffen bij Wiselius, *N. Dichtb.* 233; *Handelingen v.d. Staten-Gen.* 28 Febr. 1913, bl. 2567: Wat is dat alles dan toch een verschrikkelijke apekool; bl. 2568: Het woord 'apekool' is geen parlementaire uitdrukking. *B.B.* 162; *Nkr.* V 9 Febr. p. 4; VII, 8 Maart, p. 2; VI, 28 Dec. p. 2: Politiek is apenkool. Vooral bekend in de uitdr. **apenkool verkoopen, opdisschen**. Vgl.

het 17de-eeuwsche **apenstaarten!** (o.a. *Gew. Weuw.* III, 27) alsook **aperij**, dat *zotternij, gekheid, mallepraat*, ook *aanstellerigheid* (Bruyel, 93) beteekent. Opmerking verdient, dat men in het Zaaansch en Noordhollandsch onder 'apekool' verstaat *schelvisch van slechte hoedanigheid, en die daarom gerookt wordt*; zie Boekenoogen, 20; Bouman 3. De vraag is het nu of bovenstaande uitdrukking haar ontstaan te danken heeft aan dit woord of dat omgekeerd deze visch zijn naam ontleend heeft aan die zegswijze. Het eerste is het waarschijnlijkst, aangezien apekool reeds in de 15de eeuw voorkomt in de beteekenis van een soort visch; vgl. *Kentenissen der stad Zutphen*, 1460-1470, fol. 121: Werner Kolsack heft in Scipper Heynen Voss scipp van Nymmegen viij last herings myn ij tonne ende iiij tonne apekelen¹⁾ ende Lambert van Zassenem ende Otto van der Hueden onder hem beiden iiij last herings in schipper Herman Voskuylen schip oeck van Nymmegen.

Vroeger ook in denzelfden zin: *blauwe boonen!* en *oele!* dat nog niet geheel onbekend is naast het Zaausche *aapjesket!* In Groningen hoort men: *appelkoukjes*, maar ook *oapekool!* en *oapekoolkwint*; Drente: *aopsukkerije* (Bergsma, *Dr. W.* 18); fri. *apekaol*, in 't Oostfri. *appelbömkes!* zie Molema 13 b; 546 b en vgl. het eng. *vegetables* (Prick, 89).

89. Apenliefde.

Daar een aap soms uit hartstochtelijke liefde haar jongen doodrukt, verstaat men in fig. zin onder apenliefde, een onverstandige, dwaze liefde, vooral de blinde liefde der ouders voor de kinderen, die hun meer kwaad dan goed doet. Vgl. Vondel, *Warande der Dieren*, 5; Winschooten 3; Cats I, 451: Een aap uit al te groote min, die perst zijn jong de lenden in; Van Effen, *Spectator* X, 151: Hij heeft het (*geld*) bemind gelijk de simmen (*apen*) hare Jongen, dewelken zy uit liefde dood sollen; *Ndl. Wdb.* II, 534; vgl. fri. *apeljeafde*; hd. *Affenliebe*.

90. Apocrief.

Onder de *apocriefe boeken* verstaat men 'die, welke niet in den Canon der Heilige Schriften van het Oude Testament zijn opgenomen en dus

1) Dit zal wel *apekolen* moeten zijn. Mededeeling van den Heer J.W. Wijndelts, Commies aan de Universiteitsbibl. v. Amsterdam.

van de echte, gezaghebbende (*canonieke*) bijbelboeken, vooral door de Protestanten, scherp onderscheiden worden'; *Ndl. Wdb.* II, 540. Zij heeten *apocrief* (fr. *apocryphe*, lat. *apocryphus*, gr. *ἀπόκρυφος* van *ἀποκρύπτειν*, verbergen), daar de herkomst onbekend is. Vandaar kon *apocrief* de beteekenis aannemen van twijfelachtig, het vermoeden opwekkende van niet echt te zijn, verdacht, niet zeer gelooflijk, niet aannemelijk.

91. Een rare, ruwe, vreemde apostel,

d.i. iemand van vreemde, ruwe manieren, kleeding of uiterlijk. Volgens Zeeman, bl. 45 is deze zegswijze ontstaan als volgt: 'Met dien naam (*apostel*) werden ook later zij onderscheiden die in vroeger of later eeuwen het Christendom onder de heidenen brachten, b.v. Bonifacius (de apostel der Duitschers), en daar onder deze personen mannen van allerlei stand, ook den minsten niet uitgesloten, en van onderscheiden uiterlijk en karakter voorkwamen, ontstonden zoo de uitdrukkingen wonderlijke, rare, ruige Apostel, ter aanduiding van vreemdelingen of min bekende personen, die zonderlinge manieren, vreemde karaktertrekken hebben of wat slordig zijn in kleeding en toilet'. In het Fransch bestaat de zegsw. *un bon apôtre*, dat Halma opgeeft als de vertaling van *een ruige Apostel, een loskop*, en dat het voorbeeld kan geweest zijn van onze zegswijze. Ook Sewel, bl. 50 kent de zegswijze *'t is een ruigen apostel*, met de vertaling: *a good companion, a notable blade, a droll*; Schuermans, *Bijv.* 13 citeert: *een trage apostel*, een luiaard; *een drooge apostel*, een die droog is of nooit lacht; Rutten, 15: *een vieze apostel*, een vies (d.i. rare) vent; zoo *Antw. Idiot.* 162; *Waasch Idiot.* 78 a; Teirl. 76; *Ndl. Wdb.* II, 542; fri. *in nuvere, in rare apostel*, een zonderlinge kerel; *in rauwe apostel*, een ruwe vent. Synoniem is *een lastige apotheker*; Teirl. 76: *Pier es ne viezen apothekere*, een lastig sinjeur; *een vieze stuiver*, een drollige vent (Claes, 229); fr. *un drôle d'apôtre*.

92. Kleine apostels.

Zoo worden kinderen wel eens genoemd, 'omdat de ouders hunne kinderen tot het verrichten van kleine diensten of boodschappen *uitzenden*'. Zeeman, 45 en *Ndl. Wdb.* II, 542; Teirl. 76: *kleinen apostele*, kind. Ook spreekt men van *drukke apostels*.

93. Op zijn apostelpaarden.

Deze uitdrukking, ook wel in het Latijn **per pedes Apostolorum**, wil zeggen *te voet*, daar de Apostelen volgens het voorschrift van hunnen Heer (*Matth.* 10:5, 7, 11 enz.) te voet moesten reizen naar Galilea's steden, ter volvoering van den hun opgedragen last; Zeeman bl. 46 en Laurillard bl. 19. In het Italiaansch zegt men hiervoor *andare sul cavallo di San Francesco*, waarmede te vergelijken is het bij V. Duyse bl. 457 voorkomende: *zij zijn met de paarden van den H. Franciscus gekomen*, waarbij men zich herinnere, dat de arme Franciscaner monniken altijd te voet reisden, in tegenstelling met de rijke Benedictijnen, die dit te paard konden doen (Borchardt, bl. 430). De zegswijze is sedert de 17de eeuw bekend en wordt aangetroffen bij Coster (*Teeuwis de Boer*) bl. 35, vs. 766: *Nou mach ickme t'huys laten dragen van me Apostels paerden*. Zie ook Sewel, 627: *Apostels paerden*, de voeten; Boekenoogen, 65: *met den bilwagen uit rijden gaan* (ook Molema, 38 b; Gunnink, 109); *met Jan Bil*

z'n wagen thuis komen (De Vries, 64); in de Betuwe: *op de pootewaoge*; in Limburg: *op schoenmakers trein rijden* ('t Daghet XII, 142); elders *reizen met den schoenmakers trein* (Waasch Idiot. 579 b); *met de tweewielkar reizen* (Waasch Idiot. 668 a); *met 't schoenmakerskonvooi* of *'t schoenmakersvapeurken vertrekken* (Antw. Idiot. 1082); *met den wagen van Van der Stappen rijden* (ib. 1414). Te vergelijken zijn nog de Nederduitsche spreekwijzen: *up dem Apostelpearde rigen*; *spann dine Apostelpêr an* (Eckart, 16; Wander, V, 785). In het hd. zegt men naast *auf der Apostel Pferde reiten* of *apostoliren* ook *auf Schumachers Rösslein*, *auf Schusters Rappen reiten*; *auf der Kuhhaut reiten*; de beenen noemt men *Spazierhölzer*, *gebrüder Beeneken*, *Stezen*, *Pedale*; Deensch: *at reise med Apostlenes Heste*; in het Friesch: *mei de bilwein*, *op 'e apostelwein* of *mei skoenmakersweintsje reisgje*; in het Engelsch: *to go by Walker's 'bus*; *to ride a bayard of ten hoes*; *to ride shank's pony*; *to travel by the narrow-bone stage*; *to travel by Mr Foot's horse*; fr. *monter le cheval de St. Crispin*; *aller sur la hacquenée des cordeliers* of *venir par le train onze* (11). Vgl. de in Amsterdam gebruikte uitdr. *met lijn 11* (of *lijn 2*) *gaan*.

94. Iemand onder appèl houden.

Onder *appèl*, fr. *appel*, een afleiding van *appeler*, verstaat men het beroep op een hooger rechter, of in het krijgswezen: het sein tot verzameling der troepen, door trompet of trom gegeven; de verzameling der troepen in de kamers of buiten, waarbij de namen der manschappen worden afgelezen, om te zien of allen tegenwoordig zijn; fr. *faire l'appel nominal*; *sonner*, *battre l'appel*; hd. *Appell blasen*, *schlagen*. Vandaar in het algemeen de zegswijzen **op 't appèl zijn**, tegenwoordig zijn op tijd en plaats zooals afgesproken is; **op 't appèl ontbreken** (*manquer à l'appel*; *beim Appell fehlen*), niet aanwezig zijn, waar men behoorde te wezen; **onder appèl**, van een hond gezegd, die zich gemakkelijk laat terugroepen of fluiten (vgl. fr. *obéir à l'appel*; hd. *der Hund hat Appell*, is gehoorzaam); vandaar in figuurlijke toepassing van personen gezegd in de bovenstaande uitdrukking voor: hem in bedwang en gehoorzaamheid houden, zorgen dat hij doet wat hem is voorgeschreven. Zie voor dit alles het *Ndl. Wdb.* II, 557-559.

95. De appel valt niet ver van den stam (of den boom),

d.w.z. kinderen aarden gemeenlijk naar hunne ouders; mlat. *arbor sit qualis, fas est cognoscere malis*; *ex radice mala nascuntur pessima mala*; *ex ovis pravis non bona venit avis*. Bij Goedthals, 77 vindt men deze gedachte uitgedrukt door: *Alle vruchten smaken naer huerliederen boom*, de noble estoc naist riche plantage. *Den wijn smaectt geerne zijns stocks*, le vin se cognoist a la saueur; mlat. *stirpe saporatur pomum quocumque rotatur* (Werner, 94). Cats drukt het op de volgende wijze uit: *'t Appelken smaectt gemeenlijk boomigh* (zie Bebel, no. 451), dat in het Vlaamsch luidt: *het appelken smaakt gemeenlijk boomsch* (De Bo, 55). Vgl. ook Mergh. 11: *de peere en valt niet wijt vanden boom*. Ook in het hd. zegt men *der Apfel fällt nicht weit vom Stamm*; in Nederduitsche dialecten: *de Appel fallt nicht wiet van 'n Stam*; *de Apel fallt ni widd fon Stamm*. Zie *Taalgids* IV, 254 en vgl. Eckart, 16: *de Appel fällt nit wît vam Stamme et en si dann, dat de Bôm schêf am Auwer (Ufer) steht*. In het Friesch luidt de spreekwijze: *de apel falt net fier fen 'e beam*. Vgl. nog

het *Ndl. Wdb.* II, 552; III, 407; 429; Harreb. I, 17 a; fr. *de doux arbres douces pommes*; eng. *the apple falls near the tree; such as the tree is, such is the fruit* (vgl. *Waasch Idiot.* 663 b: *zulke tronk, zulk jong*). *Blauwe doeven, blauwe jongen* (Cats I, 424; *Groningen IV*, 191).

96. Een rotte appel in de mand maakt de geheele vrucht tot schand,

d.w.z. het kwaad is aanstekelijk, slecht gezelschap bederft goede zeden; lat. *uva uvam videndo varia fit*. Vgl. in het Mnl. *Doct.* II, 852: Die appel oec gheerne vervuult die bi verrotten appelen leght. *Con. Somme*, 478: Een verrotte appel onder ganse appelen verderft die ander appelen, is hi langhe daer onder; Cats I, 408: Een rotten appel in de mande maect oock het gave fruyt te schande; De Brune, 425: Een wrotten appel in een mand, maect al de reste licht tot schand; Tuinman I, 141; Harreb. I, 17 b; *Waasch Idiot.* 78 a: Een appel die bedorven is, schendt al wat in de korven is. Syn. is *Een schurft schaap bederft de gansche kudde* (zie Servilius, bl. 59; Cats I, 410; De Brune, 424; Tuinman I, 141; Harrebomée I, 454), dat ontleend is aan het lat. *unius pecudis scabies totum commaculat gregem*; fr. *il ne faut qu'une pomme pourrie pour en gâter cent autres*; hd. *ein fauler Apfel steekt hundert gesunde an*; eng. *one ill weed spoils a whole pot of pottage* (zie verder Prick, bl. 9).

97. Voor een appel en een ei,⁹⁷

d.w.z. voor een kleinen prijs, voor een onbeduidende kleinigheid. Een appel is, evenals een ei, een ding van weinig waarde; vandaar bij Servilius, 76: *Onze questie en is nyet om eenen appel oft om een ey*, lat. *non certatur de oleastro*. Vgl. ook *Con.-Somme*, 483: Hi (*God*) en wil di niet betalen mit een appel, als men die kinder doet, mer hij wil dattu hem grote dinghen eyscheste; 227: Si laten hem hoors vaders erve ofcopen om een appel of om een ey. In de middeleeuwen werd *niet een ei* als versterkte ontkenning gebruikt, b.v. in *Z. ende Lichaem*, vs. 325:

Want u gheroep ende ghecrey
Mach u helpen niet een ey.

Reynaert I, 3163: In waers een ei niet te bat. Zie *Mnl. Wdb.* II, 587; De Jager, *Lat. Versch.* 121 en vgl. het mlat. *acquiri pomo non est constantis amici; ac ovo perdi solet inconstantia dici* (Werner, 1). Bij Coster, 64, 1605: *Om een appel, om een luer* (d.i. om een kleinigheid), en bij Van Moerk. 241: Jou crediteurs die stelje wel met een ei of een appel te vrede. Eerst bij Van Effen, *Spectator II*, 124 vindt men: *Waarom zou ik zulks voor een ey en voor een appel verkopen?* vgl. Bergsma, *Dr. W.* 106: *Veur 'n ei en 'n appel van de hand dôn*. Op Goeree en Overflakkee: *Voor 'n trot en 'n ot iets opruimen*. In Zuid-Nederland zegt men volgens De Bo, 55; *Waasch Idiot.* 78 en *Antw. Idiot.* 162: *Voor eenen appel en een ei*, voor 'entwat van niet', en in Brabant volgens Schuermans, 115: *iets verkoopen voor een pan eieren*, d.i. goedkoop verkoopen; *iet veur een stik brood verkoopen*, voor een kleinigheid (Teirl. 219). Ook in verwante Nederduitsche dialecten is de zegsw. bekend: *he verköpt öm for 'n Appel on'n Ei of 'n Ei un'n Appel*, of in eenigszins anderen vorm: *vor 'n Ei un Botterbrood kopen* (vgl. hd. *etwas für ein Butterbrot*

bekommen); zie *Taalgids* IV, 282; Eckart, 93; *Wander* V, 783-785; en vgl. fri.: *for in apel en in aei*. In het Fransch zegt men *avoir quelque chose pour un morceau de pain* of *pour des nèfles* (dus voor *mispels*), waarmede te vergelijken is de bij Marnix *Byenc.* 93 voorkomende uitdr.: *Ons en is niet een platte mispel daer aen ghelegen* (vgl. dial. *dat is geen rotte mispel waard*; zie o.a. Claes, 149).

Eindnoten:

97 Vgl. mlat. *pomo ac ovo* (Werner, 1).

98. Een zuren appel doorbijten.

Daar een zure appel wrang is en de tong doet samenkrimpen, ziet men er tegen op hem door te bijten. Bij overdracht wordt dit gezegd van een onaangename zaak, die men zich moet laten welgevalen, die men moet aanpakken en volvoeren. In de 17de eeuw komt de zegswijze voor bij Huygens, *Oogentroost*, vs. 322; Pers 538 a; Paffenrode, 4. Vgl. verder Tuinman I, 2: *'t Is een zuure Appel, om in te bijten*; en *Ndl. Wdb.* II, 551; 2651. In andere verzamelingen wordt zij meestal eenigszins gewijzigd aangetroffen (Harrebomée III, 109), zooals 'men moet door een zuren appel heen bijten'; 'door een zuren appel bijten' of 'in een zuren appel bijten', evenals ook de Duitschers zeggen *in den sauern Apfel beiszen*, dat bij Luther wordt aangetroffen; zie Borchardt en vgl. de Ndd. zegswijze: *ik muss in den sûren Appel biten, ik mug willen oder ni* (Eckart, 16 en *Taalgids* IV, 279). Ook in West-Vlaanderen zegt men *in eenen zuren appel bijten, eenen zuren appel eten*, iets onaangenaams tegenkomen en ondergaan (De Bo, 54, en Joos 100); Schuermans, 19; *Bijv.* 13 verklaart *in den appel bijten* door in ongenade vallen, iets duur moeten betalen. In het Friesch: *yn in sûre apel bite*, een moeilijke taak op zich nemen; *ut of fen in sûre apel bite*, iets met tegenzin doen, van den nood een deugd maken.

99. Een schip met zure appelen (of met grauwe erwten).

Hieronder verstaat men een opkomende zware regen- of hagelbui. Vgl. Harrebomée I, 3 b: *Het schip met zure appelen is in aantocht*. In het Friesch: *Dêr komt in skip mei sûre apels oan*, er is een regenbui in aantocht; ook: het kind wil gaan huilen (Dijkstra, 283); vgl. bijv. J.P. Heye's 'Pietje bedroefd': Een scheepje met zuur appelen, dat zeilt er om zijn' mond; en in het Oost-Friesch: *Dâr kumd 'n schip mit sûre appels afer* (Ten Doornk. Koolman I, 48); bij Eckart, 457: *en Schipp vull sûre Appeln*, eine dicke Regenwolcke. Zie ook *Jahrb.* 1904, bl. 79. In Limburg spreekt men, volgens Welters 86, van een *appelenschip* of *-schuit* voor een 'koude bui'; evenzoo is in het Vlaamsch een *appelschip* (*-scheep*), een hagelvlaag, een buiige wolk, waaruit het hagelt (De Bo, 56); in Limburg een hagelwolk (*'t Daghel*, XV, 172); langs den Rijn spreekt men van het *regenschip*. Zie ook *Waasch Idiot.* 578: *Ze zijn een schip aan 't laden*, het zal gaan donderen; *Antw. Idiot.* 1079: *Schip*, wolk, waaruit men een felle regenbui of hagelvlaag verwacht in de uitdr. *ze zijn weer een schip aan 't laden* of *er komt weer een schip af*, Jongeneel, 94: *Es et Noarsjip (Meersjip) mit der kop nae 't Weste sjteet, hant ver binne veer en twintig oere reège*, als de nevelbank ('t zeeschip) in het Noorden met den kop naar het Westen staat, krijgt men binnen 24

uren regen. Dat het geloof aan zoo'n schip oud is, bewijst Mannhardt, *Germ. Myth.* 466 met een plaats uit Agobard († 840 als bisschop van Lyon): 'contra insulsam vulgi opinionem de grandine et tonitruis'. Plerosque autem vidimus et audivimus tanta dementia obrutus, ut credant et quan-

dam esse regionem quae dicatur Magonia, ex qua *naves veniant in nubibus, in quibus fruges, qua grandinibus decidunt et tempestatibus pereunt*, vehantur in eandem regionem, ipsis videlicet nautis aëreis dantibus pretia tempestiariis et accipientibus frumenta vel ceteras fruges¹⁾.

100. Gouden appelen in (of op) zilveren schalen.

Dit wordt toegepast op de 'vrucht der redenaarskunst', wanneer men een meesterstuk van welsprekendheid wil aanduiden, voortreffelijk van inhoud en vorm. De zegswijze is ontleend aan *Spreuken* 25, 11: 'Een reden op zijn pas gesproken, is als gouden appelen in silvere gebeelde schalen'. Zie het *Ndl. Wdb.* II, 552; *Korenbl.* II, 404; Vondel's *Harpoen*, vs. 105; *Kalv.* I, 16: Zijn woorden waren van pas als zilveren appelen in een gouden vlechtwerk; *Nkr.* V, 9 Sept. p. 4:

Daer schettert Ruys de Beerenbrouck
Woest tegen de socialen,
Geeft tal van gouden appelen
Op zuiver zilveren schalen.

Hd. *goldene (güldene) Aepfel in silbernen Schalen* (*Zeitschr. f. D. Wortf.*, IX, 291; XIII, 91); eng. *apples of gold in pictures of silver*.

101. Iemand liefhebben als den appel zijner oogen.¹⁰¹

Deze zegswijze vindt haar oorsprong in *Spreuken* 7, vs. 2: 'Bewaert mijne geboden... ende mijne wet, als den appel uwer oogen', dus: als het dierbaarste wat men bezit, de appel der oogen opgevat als het zinnebeeld van het *levenslicht*. Als een gevolg van deze vergelijking wordt de door iemand geliefde persoon zelf ook wel de appel zijner oogen genoemd. Meer gewoon is evenwel in dien zin **oogappel**; zie aldaar, en *Ndl. Wdb.* II, 554; vgl. hd.: *jemand wie seinen Augapfel hüten*; fr. *conserver quelqu'un (quelque chose) comme la prune de ses yeux*; eng. *he is like the apple of his eye*. Reeds bij de Romeinen werd *oculus* in dezen zin gebruikt, o.a. bij Catullus, *Luct. pass.* 3, 4: *Plus oculis suis amare*; en Plautus, *Curculio* 1, 3, 47: *Ocule me (mijn oogappel, als liefkoozing)*. Zie *Journal*, 255 en vgl. Vondel's *Palamedes*, vs. 948; *Jeptha*, vs. 302: *Ick min hem als den appel van mijne oogen*; *Gijsbr. v. Aemst.* 549: *Wie kloosters raect, die raect den appel van Godts oogen*; Brederoo I, 361: *Sy mint hem alsoo hoog, dat sy hem liever heeft als d' appel van haar ooch*; *Tijdschr.* VIII, 126: *Die heeft u zo lief als den appel van haar oogen* (anno 1688).

Eindnoten:

101 fr. *chérir quelqu'un*, etc.

102. Een appeltje voor den dorst.

1) Zie ook *Ons Volksleven* VIII, 235: Grimm, *Myth*⁴ 532, i.v. *nebelschiffen* Dr. Coremans, *L'année de l'ancienne Belgique*, bl. 133.

Hieronder verstaat men iets dat men op zijde legt en bewaart, om het in tijd van nood te gebruiken. Deze zegswijze komt in de 18de eeuw voor, blijkens Sewel 519, die het gezegde *een ey in 't nest laten* (vgl. *Ndl. Wdb.* IX, 1854) verklaart door: *een appel voor den dorst bewaaren*, to keep an apple for the thirst, to save something. Ook in Zuid-Nederland is zij bekend; vgl. Schuermans, 19: *een appeltje voor den dorst bewaren*, spaarzaam leven, wat op zijde leggen voor den ouden dag;

vgl. ook *Bijv.* 312 b; *De Bo*, 54: *een appel tegen den durst of een appeltje tegen dat meerder nood komt*; ook *Antw. Idiot.* 163; *Waasch Idiot.* 78 b: *een appelken tegen den dorst*; 'n *appelke veur den auwen dag bewaren* (*Teirl.* 248); *Harreb.* I, 17 a; *Ndl. Wdb.* II, 551; *Amst.* 34; *Eckart*, 16; *Wander I*, 209; V, 784. In het Fransch zegt men *garder une poire pour la soif*, hd. *eine Birne für den Durst* (kleine, ungenügende Hülfe), dat te vergelijken is met het verouderde ndl. *een peertje voor den dorst* (zie *Ndl. Wdb.* XII, 890).

103. Een appeltje met iemand schillen (of te schillen hebben),¹⁰³

een netelige zaak met hem afhandelen, hem onderhouden over iets dat hem niet aangenaam zijn kan'; *Ndl. Wdb.* II, 552. Over het ontstaan van deze spreekwijze is veel geschreven, o.a. door *Tuinman I*, 110; *Sprenger v. Eyk III*, 20 en *Van Moerkerken in Noord en Zuid XVII*, bl. 189-190. Het komt mij voor, dat wij de beteekenis dezer zegswijze moeten verklaren door het ironisch gebruik. Evenals wij in ironischen zin zeggen: *iemand een kool stoven* (17de eeuw: *een vijf koken*), *iemand van de taart*, *een oorvijg*, *een muilpeer*, *een beschuitje* (= een kneep) *geven*, en *een gebraden peertje* (*Tijdschrift XII*, 239) ook de beteekenis van een *hatelijk gezegde*, een *poets* heeft, zoo heeft ook 'een appeltje schillen met iemand' de beteekenis gekregen van een onaangename zaak met iemand afhandelen. *Steun* vindt deze verklaring in de synonieme uitdrukkingen *een eitje met iemand pellen* (*Harrebomée I*, 178; *Schuermans*, 115; *Waasch Idiot.* 204 a; *De Bo*, 841; 'met iemand een eitje pellen, te pellen hebben, met hem over een zaak handelen, over iets te spreken hebben, bijzonderlijk met eenen tegenstrever'; *met iemand een nootje te kraken hebben* (*Taalgids VIII*, 108; *Eckart*, 392), 17de eeuw: *een ui met iemand te schillen hebben*, *een hach(t)je met iemand kluiven*, een zaak met hem uitvechten; *Ndl. Wdb.* V, 1508); *Westerbaen, Boden - Brood*, 15: Dit peultje sal ick hier nae met u schillen. Vgl. ook de hd. uitdr. *einen Apfel mit jem. zu schälen haben* (*Wander I*, 109; V, 1000); *ein Ei mit jem. zu schälen haben* (I, 760); *mit jemand ein Hühnchen (oder ein Sträuszchen) zu rupfen haben*, dat in Nederduitsche dialecten luidt: *wi hebt nog een Höneken mit een ander to plükken*; *ik hef met di en Hönken to plükken*; *ick hähw noch en Hann má de tó plucken* (*Taalgids IV*, 266). In het Friesch: *ik hab in appeltsje mei dy to skilen* (*Dijkstra*, 283); in het Engelsch: *to have a bone to pick with any one*; *to have a crow to pluck with any one*; *to have a nut to crack with any one*; in het Fransch: *j'ai maille à partir avec vous*; *avoir des petits pois à écosser ensemble*. In denzelfden zin zegt men in het Zaansch: *ik moet met hem an de kersen* (*Boekenoogen*, 1325). Het eerste trof ik de uitdr. aan in de 18de eeuw bij *Tuinman I*, 110 en in *Het Boere-krakeel*, anno 1763, bl. 227:

Maer ik heb
Ook nog ien Appeltje te schillen
Mit jou, daer ik gien vermaek in schep.

In de 17de eeuw (anno 1680) komt evenwel reeds voor: *lets met iemand te schillen hebben*¹⁾.

Eindnoten:

1) Zie A. Peys, *Gedwongen Huwelijck*.

103 *I. ils ont eu maille à partir*, zij hebben getwist.

104. Een appelflauwte krijgen,

d.w.z. in een lichte bezwijming vallen, *et apezoer kriege* (Maastricht¹⁾). Men wil hiermede zeggen, dat de flauwte zoo weinig te beduiden heeft, dat men door het eten van een zuren appel weer kan bekomen. Vgl. Dodonaeus 1328 *b*: 'Alle appelen zijn goet den genen die haest in onmacht vallen oft flaeuw van herten zijn'. Steun vindt deze verklaring in de uitdr. een *mosterdstuip*, een stuip, die door wat mosterd te genezen is; in *C. Wildschut* 4, 198: *naar den barbiershemel gaan*, gaan naar den hemel, waaruit een barbier iemand weer op aarde kan terugbrengen; *Ndl. Wdb.* II¹, 1011; fri. *yn 'e brebiershimel komme*. De uitdrukking komt bij Poirters, *Mask.* 262 voor: Niet dat ick iet schroomelijcks voorstelle, oft met doots-hoofden wil aen-comen: dat zijn dinghen om die bevreesde ende teere wereltsche Joffertjens in een appelfloute te doen vallen'; Halma, 34: *Appelflaauwte*, pamoison, mal de coeur; Sewel, 50: *Appelflauwte*, a swoon, or fainting-fit. In Zuid-Nederland is de uitdr. even bekend als bij ons. De Bo, 55 citeert: *Appelflauwte*, een lichte, voorbijgaande flauwte, waarbij - zoo men zegt - water over 't herte draait, zoodat men bleek wordt en onpasselijk is, maar zonder in volle onmacht of bezwijming te vallen. Zie ook Joos, 81; *Antw. Idiot.* 163; De Bo, 55; Rutten, 15: *Appelflauwte*, dat woord wordt spottend gebruikt voor flauwte; *Waasch Idiot.* 79 *b*; Harreb. I, 18 *a*: *Zij viel in appelflauwte*; fri. en oostfri. (*in*) *appelflaute*. Vgl. het synonieme *Hij valt van zijne peterselie* (Harreb. II, 180).

105. De appelman (of het appelmanetje) komt om zijn geld.

Halma, bl. 34 omschrijft de beteekenis dezer zegswijze aldus: 'De appelman komt om zijn geld: *spreekwoord* dat gebruikelijk is tegen die genen die in 't najaar ziek worden, omdat zij te veel vrugten gegeten hebben'. Zie ook Tuinman I, 112; 127; Harrebomée I, 17. Zij komt in de 17de eeuw voor bij Smetius, 60; Hondius, *Mouf.* 180; Cats II, 384 *b*:

Koom, pluckt nu met'er handt, en eet met volle kaken,
Maar wilt et niet te grof, of niet te gulsig maken...
Maar denckt oock boven dat, hoe seer het is te schromen,
Dat eens den appelman staat om sijn gelt te komen.

Thans is de uitdr. weinig meer in gebruik. Volgens *Onze Volkstaal* II, 238 leeft zij nog in Limburg, waar men zegt: *het appelmanneke kumt om zie geldj*. Vgl. ook *Loquela*, 22: *Appelman*, onpasselijkheid die voorkomt van te veel appels, te veel peren of zulkdanige vruchten te eten; *de appelman, het appelmanneke komt om zij' geld*, zegt men tegen jongens, die ziek zijn van te veel appels of van onrijp ooft g'eten te hebben; bl. 55: *De bezeman* (bessenman) *komt om zijn geld*; *Volkskunde* X, 98: 't *Is fruitmanneken dat om zijn geld komt*²⁾; 't *Daghet* XII, 192: *Het appelmanneke komt voor de stelen*; fri. *it appelmantsje komt om syn jild*.

1) *N. Taalgids*, XIV, 195.

2) Kan achter deze benaming een mythologisch begrip schuilen, evenals bij *aardmannetje*, *kaboutermannetje* (hd. *heinzelmännchen*), *zandmannetje*, *akkermannetje* (Hoeufft, 715)?

106. Die zijn lijf (of zijn lichaam) bewaart, bewaart geen rotten appel,

d.w.z. men moet voor zijn gezondheid zorg dragen. In de 18de eeuw komt onze zegswijze voor bij Tuinman 11, 97: *Die zyn lichaam bewaart, bewaart geen rotte appelen*; I, 319: *Die zyn lyf bewaart, bewaart geen rotte appelen*. Hiernaast bij Halma, 550: *Die zyn moeders kind bewaard, bewaard geen rotten appel, qui prend soin da sa propre person, ne prend pas un soin inutile*; Harreb. I, 10; Boekenoogen, 21; fri. *Dy 't syn lichem biwarret, biwarret gjin rottige apel*.

107. Op den eersten April verloor Alva zijn bril,

d.w.z. op den eersten April (1572) verloor Alva de stad Den Briel. Dit rijmpje verving reeds vroeg een ouder gezegde: *de Hertog krijget een Bril op die Neuse*, alwaar onder *bril* moet worden verstaan een dwangmiddel, een pen; Alva's macht werd door de inneming van den Briel¹⁾ gebreideld, gefnuikt. Zeer spoedig daarna moet dit gezegde vervangen zijn door het bekende rijmpje, dat Bor, *Ned. Oorl.* 6, 266 *a* reeds vermeldt: Men hoorde vast onder de Borgheren hier ende daar tot sijn (Alva's) spot aldus rijmen: Den eersten dach van April verloos Duc d' Alva sijnen Bril. Het *Ndl. Wdb.* III, 1382, waaraan dit alles is ontleend, voegt hierbij: 'weliswaar drukte het niet zoo krachtig als het vorige uit dat Alva's macht door die verovering gefnuikt was; doch het beval zich daarentegen, behalve door het rijm en door toespeling op den 1sten April, den van ouds bekenden gekkendag, bovenal ook hierdoor aan, dat het *verliezen* van een *bril* voor de meesten eene duidelijker woordspeling bevatte dan het op den neus *krijgen* er van (vooral toen later *een bril op den neus krijgen* niet overal meer gangbaar was): immers Alva had dien dag *Den Briel verloren*, niet *gekregen*'.²⁾

108. Na gedanen arbeid is 't goed rusten.

Een minder juiste vertaling van het lat. *jucundi acti labores*, dat Cicero gebruikt in *de Finibus* II, 32 met de toevoeging evenwel dat Euripides zegt: *suavis laborum est praeteritorum memoria*³⁾, de gedachte aan doorstane moeite is aangenaam (vgl. Seneca, *Herc. fur* 656: *quae fuit durum pati, meminisse dulce est*). Vgl. Servilius, 189*: Op gedaen werck ist goet rusten; Sart. II, 4, 17; Erasmus, *Coll.* 157 *a*: Jae voor waer op 't ghedaen werck is goed rusten; Hooft, *Warenar*, 1312: Op edaen werck is goed rusten; *Korenbl.* II, 6; 480; Tuinman I, 373; Harreb. II, 454 *b*. In het hd. *nach getaner Arbeit ist gut ruhen*; fr. *la peine surmontée est le sel du plaisir*, eng. *after the work is done repose is sweet*.

109. Een arbeider is zijn loon waard.¹⁰⁹

Deze zegswijze is ontleend aan den Bijbel *Luc. X*, 7 of *Tim. V*. 18. Zie Harreb. I, 18 en vgl fr. *l'ouvrier est digne de son salaire* of *à travail fait salaire est dû*; hd. *der Arbeiter ist seines Lohnes wert*, eng. *the labourer is worthy of his hire; a fair day's wage for a fair day's work*.

1) Deze stad werd ook buiten woordspel wel *Den Bril* genoemd.

2) Zie *Tijdschrift* XI, 25-31; XVI, 70-71; XXXI, 43-44; XXXV, 70.

3) Vgl. Euripides, *Andromeda* fr. 133 N: 'Ἄλλ' ἡδὺ τοι σωθέντα μεμνήσθαι πόνων.

Eindnoten:

109 fr. *toute peine vaut salaire.*

110. Argusoogen.

De Grieken verstonden onder Argos of Agenor of Arestor of Inachos, een sterken man, die over zijn geheele lichaam oogen had en door de jaloersche Hera, de vrouw van Zeus, was aangesteld als bewaker van Iö, die door haar in een koe veranderd was, wegens hare liefdesbetrekking tot Zeus. Vandaar dat men onder Argusoogen verstaat 'oogen, die zich naar alle kanten richten, die op alles letten, aan wier opmerkzaamheid niets ontgaat'. Vgl. lat. *Argi centum oculis observare* (Hieron. *Ep.* 54, 9); zie Otto, bl. 37. Bij ons komt de uitdr. in de 17de eeuw voor bij Pers, 643 b; zie ook Harreb. I, 19 a; fr. *des yeux d'Argus*; hd. *Argus-augen*; eng. *Argus-eyes*.

111. Arm.

Om de grootste armoede aan te duiden worden verschillende vergelijkingen gebruikt. Bijv. hij is zoo arm als de mieren; zoo arm als Job; zoo arm als de straat, ook straatarm (d.i. zoo arm, als wie zonder woning, op straat staat); zoo arm als een luis, ook luisarm, als een worm aan de haak (*Jord.* 101); nd. nett so arm as 'n Lüs (Eckart, 18). Evenzoo in het Friesch: *sa earm as Jop - as in lûs, - in mier, - in sweal* (zwaluw). In Vlaanderen zegt men: zoo arm als Job, een Laplander, een Ierlander, een schooier, de ratten of de muizen in de kerk, de mieren, een Kozak, een luis (zie Joos, bl. 11; Teirl. 81; *Antw. Idiot.* 165); vgl. fr. *il est pauvre comme Job, comme un rat d'église*; hd. *arm wie Hiob, eine Kirchenmaus*; eng. *as poor as a church-mouse, as Job*. Men herinnere zich hoe, volgens het Oude Testament, Job beroofd wordt van alle bezittingen; vgl. *Job* I, 13-19 en ook vs. 21 waar hij zegt, 'dat hij naakt, van alles ontbloot, gelijk hij ter wereld is gekomen, naar den schoot zijner moeder, de aarde, zal wederkeeren'. Zie Zeeman, 302.

112. Iemand in den arm nemen.

Dit wil eigenlijk zeggen: 'iemand's arm grijpen door de hand te steken in de ruimte tusschen den arm en het lichaam, dus ongeveer hetzelfde als bij den arm nemen'. Doet men dit om hem in vertrouwen, om hem min of meer heimelijk iets te vragen, dan krijgt de uitdr. de beteekenis van *iemand's hulp inroepen*, zooals bij Hooft, *Gedichten* I, 238:

Minerv' en Juno korts gedenkend' ouwden spijt,
In wrevlen moedt, tot hóón van Venus, spanden t'zaemen,
De welgebooren' Eer zy in den arme naemen,
En deeden tegens haer aenvaerden schoonheidts strijdt.

*Episodes*¹⁾, 98: En neemende den Graaf van Meeghen, met Albernoz 's Hartoghen geheimschryver, in den arm, verworven zij endtlyk dat dit voorneemen gestaakt werd. Zie verder Tuinman I, 253 en *Ndl. Wdb.* II, 655.

113. Iemand met open armen ontvangen.

Men bedoelt hier eigenlijk mede, iemand ontvangen met uitgestrekte armen, gereed om hem te omhelzen; vandaar: zeer hartelijk, zeer voorkomend. Vgl. *Tijdschr.* XXIII, 255: De vader der genade zal u mit

1) Episodes uit *Hooft's Nederl. Historiën*, Zutphen, W.J. Thieme & Cie, 1919.

uytgestreckte armen hier boven verwelcomen (Jan v. Hout); voor de 17de eeuw vgl. Hoof, *Gedichten* II, 163:

Natuirs geboden dienst is het onwaert en tegen;
Maer ghij eenvoudich volck ontfangt haer gaven rijck
Met open armen, en gebruikte danckbaerlijck.

Zie verder Halma, 35: Hij ontving hem met opene armen, *il le reçut à bras ouverts*; *Ndl. Wdb.* II, 655; X, 2007; XI, 522; fr. *recevoir qqn. à bras ouverts*; hd. *einen mit offenen Armen empfangen, aufnehmen*; eng. *to receive one with open arms*.

114. Lange armen hebben.

De arm wordt, evenals de hand (lat. *longas manus habere*), dikwijls gebruikt als zinnebeeld van kracht, geweld, macht of gezag (vgl. de sterke arm der overheid; de wereldlijke arm, enz.; hd. *der Arm der Obrigkeit, der Gerechtigkeit*; eng. *the strong arm*). Zoo in deze uitdr. die wil zeggen: veel macht hebben. Zij komt in de Middeleeuwen voor, blijkens *Sp. Hist.* I⁶, 52, 33: Lange aerme, wide hande hebben die heren van den lande; zie verder Servilius, 79: *Hi heeft lange ermen ende nochtans is hi arm*. Te vergelijken is Pers, 383 b: De koning heeft lange handen en sal 't niet ongewroken laeten; Idinau, 246: *Heeren handen reycken verre*; Harreb. III, 110: *Groote heeren hebben lange armen*¹⁾; Sewel, 436: *De koningen hebben lange armen, kings have long arms, are powerfull*; *Ndl. Wdb.* II, 650; VIII, 1038; Erasmus CVII; Joos, 136; Teirl. 80. In het Friesch: *in lange earm ha; syn earm rikt fier*, zijn arm reikt ver; fr. *avoir le bras long*; hd. *lange Arme haben*; eng. *to have long arms*. Het tegenovergestelde *korte armen of een korten arm hebben* komt ook voor.

115. Armoede zoekt list,

d.w.z. de arme, hij die gebrek lijdt, zoekt naar allerlei middelen, om een stuk brood te verdienen, of zooals De Brune, bl. 49 het uitdrukt: Een broodloos man verzint van alles, wat hy can. Deze gedachte komt voor bij de Grieken en Romeinen; o.a. bij Theocritus, *Eidyll.* XXI, 1; Plautus, *Stichus* I, 3, 24: *nam illa (paupertas) omnes artes perdocet, ubi quem attigit*, zie Otto, 269 en 132 of Montijn, 111. In het Nederlandsch vindt men haar bij Maerlant, *Sp. Hist.* I⁶, 55, 52: Aermoede die leert sere; Campen, 115: *Dye arme man soeckt list, daar die rijcke niet op en gist*, ook bij Goedthals, 74: *Noid maect nauwe listen, de tout s'auise, a qui pain faut; ghebreck dat souckt succours, de mout se pourpense, qui pain n'a*; bij Servilius, 217*: *Armoede soect liste; noot sueket broot* (vgl. Sartorius 1, 5, 82). Zie verder Spieghel, 295; *Tijdschrift* XXI, 105 Idinau, 76:

Armoede soeckt list, 't is wel ghedaen:
Daer t' beste ghebreeckt, daer gheldt de konste.
Stelt list te wercke, t'sal eenigh-sins gaen;
Maer sonder archeydt, uyt goeder ionste
Soeckt hier, veur al, de eeuwighe wonste.

1) Vgl. ook in het Grieksch *μακραι τράνων χείρες* (Montijn, 205); bij Ovid. *Her.* 16 (17), 166: *An nescis longas regibus esse manus?*; zie Otto, 210 en *Journal*, 243.

Tuinman I, 322; Harreb. I, 20 b; III, 110 a; *Ndl. Wdb.* II, 685. Zie vooral Bebel, no. 206; vgl. hd. *Armut sucht neue Wege (List)*; fr. *de tout s'avise à qui pain faut*; eng. *poverty is the mother of all arts*.

116. In arren moede,

d.w.z. in gramschap, in toorn, in woede; t.w. bij de vermelding van een handeling, die iemand onder den invloed van dien hartstocht verricht. Het bijv. naamw. *arre*, mnl. in den regel *erre*, beteekent oorspr. *verdwaald, spoorbijster* (vgl. hd. *irre*); vandaar *buiten zich zelve* van aandoening of hartstocht, en vervolgens *verbolgen, verstoord, toornig*, welke beteekenis in de middeleeuwen reeds zeer gewoon was. Toen ook kwam herhaaldelijk voor *in erren (arren) moede*, waarnaast evenzeer **met** of **van erren moede**, in den zin van *in een kwade luim, in een vlaag van drift, met een booze of dollen kop, in woede, in toorn, in drift*. Zie *Mnl. Wdb.* II, 716 en *Ndl. Wdb.* II, 573-575, waar vele bewijspplaatsen, ook uit vroegere eeuwen, worden gegeven. Synonieme uitdr. zijn **in evelen moede** (mnl. *in evelen moede, van evelen moede*) en **in grammen moede** (thans verouderd).

117. In zak en asch zitten,

d.w.z. in rouw gedompeld zijn, doch in ironischen of schertsenden zin gebruikt, ook in de weinig ernstige gevallen van het dagelijksch leven. In bijbeltaal wordt de mensch gelijkgesteld met *stof* en *asch* van wege zijn nietigheid in vergelijking met den Almachtige. Vandaar dat de Israëlieten ten teeken van rouw, van verootmoediging zich het hoofd met asch bestrooiden, waarbij zij zich tevens hulden in een zak, d.i. een zwart haren kleed, zonder mouwen, alleen met armsgaten; vgl. bijv. *Esther* 4, 1: Als Mordechai wist al watter geschiet was, soo verscheurde Mordechai sijne kleederen, ende hy trock eenen sack aen met assche; 4, 3: (Er) was een groote rouwe onder de Joden..... Vele lagen in sacken, ende assche. Zie *Ndl. Wdb.* II, 117 en Zeeman, 53-54; Laurillard, 62 en zie nog *Jerem.* 6, 26; *Jona* 3, 6; *Jes.* 58, 5; *Dan.* 9, 3; *Matth.* 11, 21; vgl. fr. *faire pénitence dans le sac et dans la cendre*; hd. *in Sack und Asche trauern, Busze tun*; eng. *to do penance in sackcloth and ashes*.

118. Asch is verbrande turf.¹¹⁸

Dit zegt men tot iemand, die allerlei onderstellingen uitspreekt in volzinnen, die beginnen met *als* (uitgesproken *as*), om hem het ijdele en nietswaardige daarvan te doen gevoelen. Vgl. Smetius, 227: *As, en is gheen vier*. In Zuid-Nederland gebruikt men hiervoor, volgens Schuermans 116: *Asch is verbrand hout*¹⁾ of *asch is verbrand hout en kolen is vonkhout* (Joos, 197). Analoge spreekwijzen zijn er vele, o.a. *Assen ligt in Drenthe*; *asch ligt aan den haard* (Harrebomée I, 22); *as de lucht invalt, zijn al de veugels gevangen of dood* (Teirl. 85); *als de hemel valt hebben we allemaal een blauwe muts* (Harrebomée I, 302); *as komt in de meulen te pas* (*Taalgids* IV, 248; Bergsma, *Dr. W.* 22); fri. *as de mounle gjin as hied, koed er net meale* (als de molen geen as had, kon hij niet malen); *as de as breekt, dan valt de kar* (Land v. Waas). Aan iemand, die och! zegt, als uitroep van ontevredenheid en wrevel antwoordt men: *Og was de koning van Basan* (Zeeman, bl. 394; Laurillard,

1) Zie ook *Antw. Idiot.* 167 en Draaijer, 3.

bl. 35); en aan hem, die verklaart: ik *docht* dat het zoo was: je *dochters* bennen hoeren (volgens Zeeman, bl. 394; hd. *Dachte sind keine Lichte*) of *je dochters loopen in Amsterdam met visch te koop* (Harreb. III, 9); in N.-Brab. *dochters zijn geen zoons*. Zegt iemand: ik *meende* 't zoo, dan krijgt hij ten antwoord: *Meenen ligt dicht bij Kortrijk* of *Meenen ligt in Vlaanderen* (Harrebomée II, 71 en *Taalgids* V, 156); ook *Mijnen ligt op Drente* of *Mijnen het zoo mennig old wief bedrogen* (*Taalgids* V, 156); *Meenen is nen bedregert*, nd. *Meener is een Bedreeger*. Aan hem die zegt *ik wou wel* dat, enz. antwoordt men: *Wouw ligt een uur achter Roozendaal* of *wouwen vliegen hoog* of *zijn kuikendieven*; en tot dengene, die tot spoed aanspoort door gauw! gauw! te roepen: *Gauw ligt dicht bij Sneek*, fri. *Gau leyt tichte by Snits*. Op het verzoek *wacht nou effe* antwoordt men in de Bommelerwaard: *der is mer één effe in 't a b c* (V.d. Water, 72). Vraagt men iemand, wiens woorden men niet goed verstaan heeft, *watte?* dan luidt het antwoord *'t Is geen watte, maar wolle* of *watte verkoopt men in den winkel* (*Taalgids* VII, 211), *watte is tusschenvoering*, *watte zwarte katten* of *watten verkoopt de apotheker* of in Twenthe: *watte is 'n endegatte* (= eendenaars); in Hageland: *watte! een schotel patatte voor uw tong te lappe!* (Claes, 280); op de woorden *na den eten* volgt het antwoord: *na de neten komen de luizen*. Zegt men in Antwerpen iets *noo* (= noode) te doen, dan luidt het antwoord: *Noo* (Noë) *was ook 'ne grooten heilige, Noo heeft negenhonderd jaar geleefd en gèren* (gaarne); in het Land v. Waas, wanneer men beweert: 't *schol* (scheelde) niet veel: ja, maar *schol is visch* (*Waasch Idiot*. 578 a); aan iemand, die beweert dat het vroeger 'beter was' geeft men ten antwoord: *was* (bijenwas) *is altijd beter, al regende het honing!* Op de aansporing *Kom nou!* volgt het antwoord *nauw is niet wijd en lastig op zijn tijd* en op de bewering *'t Kan me niet schelen - Schelen zijn de mooiste niet*. Zie ook nog het art. **Lieverkoekjes**.

In het Limburgsch kent men: *es is een krom letter*, en in het Nederduitsch de volgende zegswijzen: *Wennik is een Underrok; wenn de Hemmel infallt, so krige wi enen groten Kikenkorf; wenn de Bukke nu lammeden, so gingen de Schape gúst*, als antwoord aan iemand, die met allerlei vreemde veronderstellingen voor den dag komt (*Taalgids* IV, 248). In Groenloo geeft men iemand die 'nee' zegt, ten antwoord: *Nee* (d.i. Neede) *is hier twee uren vandaan*; in de Zaanstreek: *hij zit in het zel-schuitje* of *hij gaat (rijdt) altijd met den zel-wagen* van iemand die altijd zegt: *ik zal* dat doen, maar die beloften niet nakomt (Boekenoogen, 1253); in Deventer: *motten bint varkens*, woordspeling met moeten (Draaijer, 26). Ten slotte mogen nog de Friesche gezegden volgen: *as alle assen ien as wieren, hwet scoe dat in greate as wêze, en as alle wetters ien wetter wieren, hwet scoe dat in great wetter wêze, en as dy greate as den yn dat greate wetter foel, hwet scoe dat in greate plof jaen*, d.w.z. waren alle assen één as en alle waters één water, wat zou dat een groote as en een groot water zijn, en wanneer die groote as dan in dat groote water viel, wat zou dat een groote plof geven (W. Dijkstra, bl. 284). *Wiltsje* (een mansnaam) *stiet efter de deur*, tot iemand die zegt ik wil niet, en *Wier leit tichte by Beltsum*, woordspeling met waar. Zegt iemand *ik kin net*, dan antwoordt men: *lit it kin mar hingje, en doch* (doe) *'t mei de hannen*, wat te vergelijken is met het Antw. *zet de kan weg en neem de stoop*, en het Bommelerwaardsche *zet de kan neer en vat de leer* (V.d. Water, 92) als antwoord op: *ik kan niet*.

Eindnoten:

118 Vgl. Seiler, 176 vlgg.; 425.

119. Uit zijn asch verrijzen,

eig. gezegd van den wondervogel Phoenix (Feniks), en daarna bij vergelijking van al wat verbrand is en dan nog schooner weer wordt opgebouwd (*Ndl. Wdb.* II, 716). Van dezen vogel vertelt Herodotus dat hij om de 500 jaar, uit Arabië, in Egypte verscheen, en op een arend geleek met goudkleurige vederen met rood doormengd. Maerlant spreekt van 340 jaar (*Nat. Bl.* III, 1267 vlgg.), Vondel van 600: *De Phoenix*

Die nimmer zijns ghelijck ziet, noch ghezien en heeft.
Die nae sess eeuwen zat, en moe van hier te swerven,
Zich willigh en van zelf toerustet om te sterven,
Op eenen steylen Bergh, daer hij zijn dood-bedt sticht
Met zoet welruyckend hout, t' welck 't heete zomer-licht,
Vermids zijn stralen komt ontstekende verrasschen,
De Vogel flux verbrand, en wordt verteert tot asschen;
Waer uyt allencx ontstaet en voorts kruipt eenen worm,
Daer uyt een *Phoenix* wordt vernieuwt nae d' eersten form.

Zie *Warande der Dieren*, 123; *Joseph in Dothan*, vs. 1119 vlgg. Verdam in *Handelingen en Meded. der Mij. v. Ltk. te Leiden*, 1898, bl. 76; *Volkskunde* XXIII, 84. Onder een *feniks* verstaan wij verder iemand, die de beste, de eerste is onder zijn soortgelijken, die boven anderen uitmunt; vgl. Vondel V, 427:

Ghy, Helhont, past het u, dien Hercules na te bassen,
Te steuren op 't autae den Fenix¹⁾ in zijn assen,
Den mont van 't Hollantsch recht, by Themis zelf beweent?
Zoo knaegh uw tanden stomp aen 't heilige gebeent.

120. Zijn asem over iets laten gaan,

d.w.z. eig. iets van nabij bekijken of beruiken; fig. zich met iets bemoeien. Vgl. Huygens, *Hofw.* 2261: 'k Wouw dat men aessem me iens gaen mocht over 't suyvel; Asselyn, *Spilp.* 10: De keukenklauwers, die toch niet gerust zijn of ze moeten, over al 't geen er te vuur gedaen wordt, 'er aassem laten over gaan; Halma, 17: *Over al zijnen asem hebben*, alles bestellen, *mettre le nez par-tout, de mêler de tout*; Tuinman I, 5: *Hy heeft er de hand in gehad*. Zo zegt men ook: *Hy heeft er zijnen adem over laten gaan*: 't geen geschied over dingen, die naby zyn; bl. 196: *Hy laat 'er zijnen aassem over gaan*. Dat wil zeggen, een zaak van naby bezien, en behandelen, zo dat men bewind daar over gebruikt; Harreb. I, 10; *Sjof.* 199: Je mocht geen borretje pap vrete of de pastoor most'er zijn asem over late gaan.

121. Ergens geen aspergebedden aanleggen,

ergens niet lang blijven; geen voornemen hebben ergens lang te blijven. Ook *hij kan daar wel zijn sperziebedden aanleggen*, omdat hij daar lang zal moeten blijven wonen. Vgl. *Fri. Wdb.* I, 61: *As in dominy asperzjebêdden oanlizze lit, seit min wol, dat er him nei bliuwen set* (dat hij plan heeft te blijven).

Zie *Ndl. Wdb.* II, 729; Weiland, 172: Dewijl de aspersieplant eenige jaren moet gestaan hebben, eer zij eetbare vrucht geeft, zoo zegt

1) Hugo de Groot.

men van iemand, die ergens eenen post bekleedt, en waarschijnlijk niet ligt naar eene hogere standplaats zal geroepen worden: *hij heeft aspersiebedden aangelegd*.¹⁾

122. Asschepoester (-poetster).

Deze benaming voor het meisje, dat thuis alle werk moet verrichten, terwijl hare zusters uitgaan, is ontleend aan het sprookje van dien naam, dat sedert de 18de eeuw (anno 1775) bij ons bekend is en vertaald is naar dat van Ch. Perrault: *Cendrillon ou la petite pantoufle de verre*²⁾. Het woord 'asschepoester' was bij ons reeds bekend, voordat Perrault zijne 'contes' uitgaf, en beteekende 'iemand die steeds bij den haard in de asch zit te poesten, te blazen'.³⁾ Toen men nu het fr. *cendrillon* moest vertalen, heeft men daarvoor het reeds bekende 'asschepoestertje' gebruikt; hd. *Aschenbrödel*; *Aschenbuttel*; *Aschenpudel*; eng. *cinderella*; fri. *yeskepûster*.

123. Augiasstal.

Augias, koning van Elis, bezat 3000 runderen, wier mest sedert 30 jaar niet opgeruimd was. Hercules kreeg in opdracht van Eurystheus den veestal daarvan te reinigen, waartoe hij de rivieren de Alpheus en de Peneus eerst in elkander en vervolgens door den stal liet stroomen, zoodat alle mest in één dag werd weggespoeld. Overdrachtelijk worden 'dienovereenkomstig alle ophooping van onreinheden, hetzij ze van geestelijken of ligchamelijken aard zijn *Augiasstallen* genoemd' (Harrebomée I, 22). Vgl. *C. Wildsch.* II, 13: In zulke gevallen heb ik meermaals, gelijk een andere Hercules, geheele stallen dier Augiaas moeten zuiveren van vooroordeelen, die gij bij ervarenheid zoo wel kent. De Grieken en de Romeinen verstonden onder de uitdr. *τὴν Αὐγείου βουστασίην ἀνακαθήρασαι* (zie Lucianus *Alex.* 1), *Augiae cloacas purgare* (Seneca, *Apoc.* 7) een moeilijk werk, een reuzenwerk verrichten, zonder er nog het denkbeeld van verwaarloozing en wanorde mede te verbinden; zie Otto, 46; Montijn, n°. 607 en vgl. fr. *nettoyer les écuries d'Augias*; hd. *einen Augiasstall misten*; eng. *to cleanse the Augean stables*.

124. Averij beloop.

Onder *averij*, fr. *avarie*, port. it. *avaría*, dat afgeleid is van het arab. 'awâr, gebrek, verstaat men in eigenlijken zin: de schade, die aan een schip en de daarin geladen goederen wordt toegebracht; vervolgens wordt het ook toegepast op de schade aan andere eigendommen dan schip en goederen, bijv. aan een huis; vandaar de uitdr. **er is averij**, of **iemand heeft averij**, wanneer iets van het zijne beschadigd is.

- 1) Het door Harreb. I, 22 vermelde *men kan wel aspergebedden bij hem aanleggen* werd gezegd van iemand die pokdalig is.
- 2) Een der verhalen voorkomende in Ch. Perrault's *Contes de ma mère l'Oye* (1697).
- 3) Het beteekent dus hetzelfde als het vroegere *aschvijster*, iemand die altijd bij den haard in de asch zit te veesten, ook een *aschgat* genaamd; zie het *Ndl. Wdb.* II, 725 en 733. In Vlaanderen heet zij ook *Vuil-velleken*, *Sloddeken-vuil* of *Vuiltje-vaagt-den-oven*. Vgl. ook J. Bolte und G. Polivka: *Anmerkungen zu den Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm*, Leipzig 1913; blz. 165-188.

In Zuid-Nederland komt *averie hebben* voor in den zin van behept zijn met een besmettelijke venerische ziekte (*Antw. Idiot.* 1550). Het woord dateert bij ons uit de 16de eeuw en wordt ook in den vorm *haverij* (fri. *haverij*) aangetroffen (bij Halma); zie verder het *Ndl. Wdb.* II, 756; VI, 153; Dozy, *Oosterlingen*, 22 en vgl. in eig. zin hd. *Haferei(er)leiden*; eng. *to suffer average*.

125. Hoe later op den avond hoe schooner volk,

een gezegde, dat de Duitschers in dezelfde beteekenis kennen als wij, blijktens *Wander I*, 7: *Je später um den Abend, je schöner die Leute* (oder *Gäste*), ein Compliment, mit dem der Holsteiner um die Abendzeit anlangende liebe Besuche zu empfangen pflegt; Eckart, 2: *Je later up 'n Avend, je moier de Lü; je later up den Dag, je beter Lüde* (*Taalgids IV*, 275). Bij ons dagteekent deze zegswijze uit de 17de eeuw; zie Paffenr. 62: Hoe later op den dag hoe schoonder vollik; *Kluchtspel III*, 307: Hoe laater op den dag, hoe schoonder volk. Wie heeft zijn leeven! Een veenboer in een koffyhuys! *Janus* 48: Hoe later op dena vond, hoe zoeter gezelschap; in *Zandstr.* 90: Hoe later in den avond hoe beter volk; Schuermans, *Bijv.* 15 b; in Zuid-Nederland ook *hoe later op den avend hoe viezer* (= vreemder) of *schoonder volk*, omdat men dan meer gedronken heeft (*Antw. Idiot.* 169; *Teirl.* 88); Gron. *hou loater op de oavend, hou mooyer volk* (of *lú*), een compliment voor een bezoek, laat in den avond (*Taalgids IV*, 275); de. *jo sildigere om Aftenen, jo smukkere Folk*.

126. Op zijn baadje krijgen,

d.w.z. slaag krijgen, er vanlangs krijgen. Onder een *baadje*, ook wel *baaitje* geschreven, verstaat men 'eene soort van loshangend buis met korte of lange mouwen, doorgaans van wit of blauw gestreept katoen'; het is een Indisch kleedingstuk, dat in het Maleisch en Javaansch *badjoe* heet. In Zuid-Nederland kent men ook volgens De Bo en Schuermans *op zijnen baai(tje) krijgen*, geslagen worden (te Kortrijk), waar *baai* eig. zijn kan een van baai gemaakte borstrok of afgeleid is van baadje, uitgesproken als *baaitje*, en opgevat als verkleinwoord van *baai*¹⁾. Ditzelfde *baadje* treft men aan in **iemand op zijn baadje (baaitje) komen, iemand wat op zijn baadje (baaitje) geven**, slagen toebrengen, een pak slaag geven; syn.: *iemand op zijn vestje, huid, bast*, enz. *komen*; *op zene kazzevèk kriege* (= *cache évêque*, schoudermanteltje; Maastricht); fr. *donner à qqn sur le casaquin*; hd. *einem aufs Wams klopfen*; fri. *immen op syn baeitsje komme, hwet op syn baeitsje jaen; immen op syn wammes jaen*.

127. Baanbreken.

Volgens het *Ndl. Wdb.* II, 809 is deze uitdr. minder een vertaling dan wel eene bijna gedachtelooze verhollandsching van de duitsche spreekwijze *Bahn brechen* (vgl. fr. *frayer le chemin*). Het znw. 'baan' wil hier eig. zeggen een weg, dien men gebaad heeft door een rotsachtige landstreek, die tot nu toe ontoegankelijk was; men heeft rotsen en andere hindernissen weggebroken en is er zoo in geslaagd een doortocht te verkrijgen. Vandaar bij overdracht op het terrein der wetenschap of op maatschappelijk gebied: nieuwe wegen openen, waarlangs anderen kunnen volgen; hij, die dit doet, wordt een *baanbreker* (hd. *Bahnbrecher*) genoemd. Zie ook *Ndl. Wdb.* III, 1250.

128. Ruim baan maken,

den weg vrij maken van belemmeringen, een doortocht banen, alles uit den weg ruimen. De zegswijze dateert uit de 17de eeuw; Halma, 37: *R u i m b a a n m a k e n*, *fendre la presse, se faire un passage*; Sewel, 54; *Ndl. Wdb.* II, 809.

129. De baan is schoon,

de gelegenheid is gunstig (daar niemand in den weg staat om dat, waartoe de gelegenheid gunstig is, te verhinderen); in de 17de en 18de eeuw zeide men hiervoor *de baan is klaar*. Vgl. *Waasch Idiot.* 230 a en De Bo, 341: *het gat schoon hebben, vinden of zien*; in *Boerekrakeel*, 41: *de baan schoon schrobben*. *Z i j n b a a n s c h o o n - o f k l a a r m a k e n*, *- v e g e n*, zich verontschuldigen, zich vrijpleiten; syn. *zijn pad schoonmaken* (Westerb. II, 457; Tuinman I 7; vgl. *Ter B.* 299; A. 577; 393); *Willem Leevend* VIII, 233: *zijn baan schoonvegen*; *Ndl. Wdb.* II, 809 en 811.

1) *Ndl. Wdb.* II, 799-800 en Veth, *Uit Oost en West*, 170 vlgg.

130. Van de baan knikkeren (iemand -),¹³⁰

eig. in het knikerspel iemand afspelen, zoodat hij niet meer mee mag doen; daarna in 't algemeen een tegenstander uit den weg ruimen. Het znw. *baan* heeft hier de beteekenis van den weg, waarlangs de knikers of ballen worden voortgeworpen. Vgl. Schuermans, *Bijv.* 154 *b*: *iemand ergens uitkegelen*, hem er uitdrijven; *Waasch Idiot.* 150 *a*: *iemand buitenkegelen*, d.i. iemand de deur *uitknikkeren*; ook iem. *buitenkaatsen* (zie Teirl. 226), *buitenjassen* (*Antw. Idiot.* 312), *buitenwalsen* (*Antw. Idiot.* 1623). De Bo, 341: *iemand het gat afslieren*; Tuinman I, 251: *ymand van de baan knikkeren*, dat is, een mededinger uit den weg ruimen. Vgl. eng. *to bowl one out*. In Zuid-Nederland zegt men ook *iemand ievers in of uit cijferen* (Teirl. 240; De Bo, 206). Ook *iets* (bijv. een wetsvoorstel) *van de baan kegelen*; zie *Het Volk*, 16 Nov. 1915 p. 1 k. 2.

Eindnoten:

130 Ook *iem. uit de baan kegelen* (in *Ndl. Wdb.* VII, 2039).

Voor den bakker zijn,

in orde, goed zijn; vgl. *Opr. Haarl. Cour.* 19 Mei 1924, p. 10 k. 1: Me poot (waarmee hij eerst strompelde) is weer voor de bakker. Nog al wiesdes, anders sou ik toch ook nie na see kanne gaan.

131. De baan warm houden.

Reeds door Winschooten vermeld en verklaard als 'zonder ophouden, en met iever, den een voor den ander naa langs de baan glijden: het welk ook tot andere saaken door gelijkenis oovergebracht werd'. Halma, 37 verklaart, met Tuinman I, 263, de uitdr. op dezelfde wijze door 'onophoudelijk op de sullebaan glijden', en vervolgens bij overdracht: 'zonder ophouden in dezelfde bezigheid volharden', terwijl Van Dale denkt aan de ijsbaan, blijkens zijn verklaring: 'gestadig op de schaatsen zijn'. Het liefst zou ik baan opvatten in den zin van sullebaan, glijbaan en wel omdat men in Amsterdam nog bij het sullen roept *hou warm! hou warm!* Zie nog *Pasquil*, 6; *Bank.* II, 33; *Gew. Weuw.* III, 40; Langendijk, *Don Quichot*, vs. 1680 en *Ndl. Wdb.* II, 813.

132. Iets op de lange baan schuiven,

de afdoening van iets vertragen, uitstellen; fri. *op 'e lange baen skouwe*. De Duitschers zeggen hiervoor *etwas auf die lange Bank schieben*, een uitdrukking die volgens Grimm en H. Paul aan de rechtstaal moet ontleend zijn¹⁾. Zie Halma: *tirer une chose en longueur*, eene zaak rekken of op de lange baan brengen; *affaire qui tire en longueur*, eene zaak die langzaam voortgaat of op de lange baan sleept; Tuinman I, 350: '*Iets op de lange baan schuiven*: dit zegt eene zaak verwijderen en uitstellen, zo dat ze in langen tijd niet afgedaan wordt. *Dus hangt men een proces aan den spijker*. Het spreekwoord speelt op een verren weg'. Syn. *iemands recht aan het lange lijntje knooopen* (anno 1652²⁾), wat doet vermoeden dat we bij 'baan'

1) Otto wijst bl. 333 op het lat. *longi subsellii judicatio*, en op *longis lineis fieri i.e. de longinquo*.

2) W. Davids, *Verslag van een onderzoek betreffende de betrekkingen tusschen de Ndl. en de Spaansche Letterkunde in de 16^e-18^e eeuw*, bl. 113.

aan een lijnbaan moeten denken. In 't fri. kent men ook *op 'e lange baen*, op den duur (zie ook *Het Volk*, 22 Febr. 1915. p. 7 k. 2).

133. De baard zit hem nog in de keel.

Dit zegt men van half volwassen knapen, wier stem nog niet geheel gevormd is. Ook in het Nd. *he hett de Bart in de Hals* (hat Stimmwechsel); zie Eckart 33. In het fri. *it bird sit him yn 'e kiel*; gron. *de*

board in de keel hebben (Molema, 43 a); in het Land v. Waas: *baard krijgen in de keel*, de mannenstem krijgen. De zegswijze komt voor in Junius' *Nomenclator* 13, waar *ephebus* verklaard wordt door: *een jongelinck die den baert in de kele heeft*; zie verder Harreb. I, 24 b; *Ndl. Wdb.* II, 825; *Antw. Idiot.* 172: *den baard in de keel hebben* of *krijgen*; 522: *haar in de keel krijgen*.

134. Babel.

Deze hoofdstad van het Chaldeeusche rijk was bekend om hare weelde en onzedelijke afgoderij; vandaar dat reeds in den bijbel Babel gold als benaming eener stad van weelde en zingenot (*Openb.* XIV: 8). Vgl. ook in het fr. *la grande Babylone*; hd. *modernes Babylon*; *Norddeutsches Babel* (Berlin); *Themsebabel* (Londen); *Seinebabel* (Paris).¹⁾ De bekende toren van Babel, waarvan *Genesis* 11 vs. 1-9 verhaald wordt, komt voor in de spreekwijze **zoo hoog als de toren van Babel**, waarbij men bedenke, dat de menschen een toren wilden bouwen, die tot den hemel reikte, hetgeen door God verijdeld is, daar Hij de menschen op eenmaal verschillende talen deed spreken, zoodat ze elkaar niet langer verstonden en uit elkander gingen; vgl. *Gen.* 11, 9: *Aldaer verwerrede de Heere de sprake der gantsche aerde, ende van daer verstroydese de Heere over de gantscher aerde.*

135. Een Babylonische spraakverwarring,

'eene samenvloeiing van allerlei vreemdelingen op de marktplaats eener groote stad, maar ook eene spraakverwarring bij de vereeniging van allerlei richtingen in een godsdienstig genootschap; of ook gebruikt als de leden eener vergadering groot verschil van meening hebben en daarom met groot gedruisch tegen elkander in schreeuwen'; Zeeman, 446 en vgl. het in de 17de eeuw voorkomende *den toren van Babel bouwen*, ruzie krijgen; fr. *la tour de Babel*; hd. *ein Babel, eine Babylonische Verwirrung*; eng. *a Babel*; fri. *in babel*, een verwarde boel. Zie n°. 134.

136. Een bakbeest,

d.w.z. iets lomps en diks, een gevaarte; eig. een dier, een varken, dat aan den bak gevoederd wordt en dus volwassen is. In de 17de eeuw komt het woord ook voor in den zin van lomperd, domkop, of wellicht als dronkaard (in dezen zin nog in Zuid-Nederland, wellicht met zinspelning op *bak*, groote borrel; vgl. Teirl. 94; De Bo, 73; Schuerm. *Bijv.* 18; *Waasch Idiot.* 87²⁾). Zie het *Ndl. Wdb.* II, 875 en vgl. nog *Wensch.* 152; *Moortje* 247; *Rusting* 250; 251; *Focquenbroch, Eneas*, 80 vs. 5: *dat lompe bakbeest*; *Halma*, 38; *Bakbeest, ce mot se dit de toutes les choses trop grandes*; een bakbeest van een schip, van een boek, van een mensch (een dik ongeschikt mensch); *Sewel*, 55: Een bakbeest, een log en dom stuk vleesch, *a clumsy fellow, a lob, a lobcock*. *Querido, Jord.* 46: Rooie Griet, hoog als een bak-beest en breed als een ton, pruimde sappiger dan 'n schuitenvoerder; *Boefje*, 3: Een bakbeest van een kamer. Syn. hiervan zijn in Zuidndl. dial. *bakverken* en *bakzwijn*; fri. *bak(ke)beest*; *Bouman*, 5; *Molema*, 16: *bakbijst*; *Gunnink*, 102; *V. Schothorst*, 100; *Ten Doornk. Koolman I*, 82: *bakbêst*.

1) Zie *Zeitschrift für D. Wortforschung*, XIII, 91.

2) Mag ook het Drentsche *bakenter*, zwendelaar, drinker, vergeleken worden? Zie *Bergsma*, 25.

137. Iemand van bakboord naar stuurboord zenden.

Onder *bakboord*¹⁾ verstaat men de linkerzijde van het schip, en onder *stuurboord* de rechter zijde. De uitdr. wil daarom zeggen: iemand van den eenen naar den anderen kant zenden, meermalen met het bijdenkbeeld, dat hij toch vergeefsche moeite doet. Andere synonieme uitdrukkingen hiervoor zijn: *iem. van bikboord naar bakboord sturen; van babo naar bibo (bijboord?) gestuurd worden; ook van rechts naar links; van het kastje naar den muur; van puntje naar paaltje; van Pontius naar Pilatus; van Herodes naar Pilatus of van Annas naar Cajaphas* (Jezus werd, volgens Joh. 18, 13 na zijn gevangenneming eerst naar den schoonvader van Cajaphas en vervolgens naar dezen geleid); Afrik. *iemand van Bakpoort naar Stuurpoort stuur* (Boshoff, 345). Zie Zeeman, 44; 284; Harrebomée III, 114; *Ndl. Wdb.* II, 877; Winschooten, 304: *iemand sturen van stuurboord naar bakboord*, dat is oneigendlijk, iemand houden voor 't lapje, iemand senden om een dagscheer; Halma, 624: *iemand van stuurboord tot bakboord sturen*, iemand dan hier, dan daar sturen; Sewel, 769: *iemand van stuurboord tot bakboord sturen*, iemand om een dagscheer zenden, *to send one on a sleeveless errand*; Schuermans, *Bijv.* 109: *van 't haantje naar 't hentje loopen*. In het Zaansch zegt men *iemand van den Bok op Jasper sturen* (bok en jasper zijn twee molens; zie Boekenoogen, 86); fri. *immen fen 't bok op 't ezel stjûre*; fr. *envoyer qqn de Caïphe (ou de Ponce) à Pilate*; hd. *einen von Pontius zu Pilatus schicken*.

138. Een schip (of een wrak) op strand, een baken in zee.

Wanneer een schip ergens gestrand is, dan weet een andere schipper, dat die plaats moet worden vermeden als gevaarlijk. Vandaar wil deze spreekwijze bij overdracht zeggen: men leert zich in acht nemen door het ongeluk van anderen te zien, men spiegelt zich zacht aan een ander. Vader Cats I, 637 *a* zegt dit in de volgende woorden:

Een schip, op 't droogh gezeylt, dat is een zeker baken.
En 't is, na mijn begriip, geen onvoorsichtigh man,
Die op eens anders feyl de sijne toomen kan.

Zie ook Smetius, 18: *De beste baken in see, is een schip op droogte*; Winschooten, 11: *Een wrak is een baak in See*, dat is, een Schip, dat vergaan is, vermaand de schippers, dat sij haar naarstelijk moeten wagten voor diergelijk ongeval; Tuinman I, 150; Harreb. I, 24 *a*; *Ndl. Wdb.* II, 878.

139. Als het (ge)tij verloopt, verzet men de baken(s),

waarnaast ook 'als het *diep*, de *stroom* verloopt', enz. Onder het (ge)tij verstaat men het regelmatig afwisselend opkomen en afloopen van de zee, vloed en eb, en vervolgens zooals in deze spreekwijze *de strooming*, *de stroom*. Neemt deze een andere richting, dan moeten de *baken(s)*,

1) Het roer was vroeger niet aan den achterstevan, maar hing aan een leeren ring aan den rechterkant van het schip: de stuurman moest het met twee handen bewegen en stond dan met zijn rug (*bak*, eng. *back*) naar de linkerzijde, vandaar de naam *bakboord*; zie *Taal en Letteren* X, 524.

welke den schipper of den loods dien stroom aangaven, verzet worden. Vandaar kreeg bij overdracht de spreekwijze de beteekenis van: bij verandering van omstandigheden neemt men andere maatregelen. Vgl. Cats I, 458: Als 't diep verloopt verzet men de bakens; Zoet, 11; Halma, 37: Als het tij verloopt verzet men de bakens, *quand les choses changent de face, on change de mesures*; Sewel, 53: Als de stroomen verlopen moet men de baakens verzetten, *one must accomodate one's self to the times*; Tuinman I, 150; Harreb. I, 24 a; *Ndl. Wdb.* II, 879. Vgl. ook Sewel, 53: De baakens zyn verzet, daar is verandering op gekomen; *B. Wolff*, 63: *de bakens zijn verlopen*, de toestanden zijn veranderd; *Wander* I. 602; *fri. as it tij forrint moat men de beakens forsette*.

140. Heet gebakerd zijn,

waarvoor men ook zegt *haastig* (vroeger ook *haast*) of *driftig gebakerd zijn*, beteekent: driftig, te voortvarend wezen. Men denkt, dat deze uitdrukking haar ontstaan te danken heeft aan de meening, dat de wijze, waarop een kind gebakerd werd, invloed had op zijn karakter; een geloof, dat evenwel nergens is aangetroffen. De uitdr. dateert uit de 17de eeuw (bijv. in de klucht van *Lichte Wigger*, 3: Jou moer heitje te heet ghebakert voor een eicken vier; *Hooft, Ged.* I, 295 en *Brieven*, 549) en komt sedert dien tijd veelvuldig voor; o.a. ook bij Halma, 210, die opgeeft: *Heet gebakerd zijn*, driftig zijn, *être bouillant et précipité; avoir la tête chaude*. Zie verder het *Ndl. Wdb.* II, 882; *Harrebomée*, III, 369 a en vgl. de synonieme uitdr. *hy is te heet gebaedt* (*Campen*, 101); in de 17de eeuw *hij is heet gebakken* naast *hij is qualijk gebakerd* (boos).

141. Iemand iets bakken,

eig. iets voor hem klaarmaken; ironisch opgevat: hem iets toedienen, dat hem beleedigt, dat hem onaangenaam aandoet, 17de eeuw; *Ndl. Wdb.* II, 888); vooral bekend in de uitdr. *iemand een poets (pots), een kool bakken* (zie ald.); vandaar ook een **bak**, *een bakkie* (*Jord.* 399, *Menschenw.* 113; 119; 227): *Main Kristus*, riep Dirk, daa's 'n bakkie, dá' mo'k sien! da' mo'k hoaring of kuit van hebben), een grap, een mop, een poets (zie *Landl.* 16; 27; 80; 170; 175; *Het Volk*, 16 Maart 1914 p. 1 k. 2; *Nkr.* II, 27 Sept. p. 6; VIII, 10 Jan. p. 5; *Nw. School*, I, 83; *Kent.* 77; *St. L.* 41; 50; 57; *D.H.L.* 29, grove leugen (vgl. *Jord.* 117: Zij flapte er uit bak op bak); *een bak zetten*, een verhaal opdisschen (*Köster Henke*, 6); *een bak uithalen*, een poets bakken, een grap uithalen of uithangen; *een bak geven*, een aardigheid vertellen (*V. Ginneken*, I, 514); *bakkig*, geestig (*Bergsma*, 25). Zie *C. Wildsch.* IV, 193; *Sewel*, 56: Ik zal u dat wel bakken, wel klaaren, *I'll bring it about*; *Halma*, 138: Iemand eene pots bakken, *jouer un tour à qqn*. Te vergelijken hiermede zijn de volgende uitdrukkingen: *iemand een vijg koken* (17de eeuw), *iemand een papje koken*, *iemand iets in zijn schotel schaffen*, *iemand een papje boteren*, *iemand een taart bakken*, *iemand iets op zijn bord schieten of geven* (*Tuinman* I, 110, 323, 199), *iemand van de taart geven*, *iemand een peer stoven*; en in de middeleeuwen *enen een bier brouwen* of *scinken*, *enen mede blanden* (*Mnl. Wdb.* I, 1247 en 1286), met weglating van bier: *enen iet brouwen* (vgl. *fr. brasser*, *eng. to brew*)¹⁾; *Teirl.* 94: *iemand*

1) Zie *Tijdschrift* XII, 239 en 240.

'n affronte, ne koeke, 'm poetse, 'm perte, 'n torte bakken; Wander V, 886: *ik will di wat bakken twischen Hemd un Hakken*; Eckart 30; Borchardt, 782.

142. Hij is bakkeran of hij is bak an¹⁾,

d.w.z. hij is er bij, hij is gesnapt, vliegt er in; zie Nest, 25: Achter zijn rug zei men dat hij 'bakker aan' was. *Handelsblad*, 15 Aug. 1913 (avondbl.) p. 6, k. 2: Even voor men binnengaat (het bureau), laat een van de chercheurs het klassieke mes in zijn zak glijden, en voegt er hoonende bij: 'Avec ça tu seras toujours bon' - daarmee ben je in ieder geval bakker-an! Heyermans, *Schakels*, 40: As zoo'n kerel onder je duiven schiet, ben je bakker-an. *Nkr.* IV, 13 Nov. p. 5; *Ppl.* 45: Daar doet ie me 'n stommitie met 'n postquitantie, die 'm niet toekwam... nou u begrijpt toen was ie bakker an; Speenhoff V, 85:

Waarom heeten nou die kerels
Adurjan en Rasquinet?
Noem ze liever op z'n Hollandsch
Bakkeran en Lik-me-pet.

Volgens Harrebomée III, LXXXIII: hij is beboet, of volgens De Vries, 62: hij zit in de klem; ook *zij is bakker an*, zij is zwanger; vgl. Speenhoff, VI, 74:

M'n man is al 'n jaar of drie gestorven,
Die voer als tweede stuurman op Japan;
Die dacht bepaald dat ie te kort zou komme,
Na elke reis was ik weer bakker an:
Hij had zoo'n haast om kinderen te krijgen.

Men heeft op verschillende wijzen getracht deze zegswijze te verklaren. Volgens den *Navorscher* V, 107 moet hier gedacht worden aan een stuitter, dien men in Friesland een *bakkert* noemt, terwijl *aan zijn* een term is bij het knikkeren. Te recht merkt het *Ndl. Wdb.* II, 891 op, dat de juistheid van die verklaring nog niet bewezen is; het had er aan toe kunnen voegen, dat ze aan duidelijkheid ook wel wat te wenschen overlaat. Juist kan die verklaring niet zijn, daar men zoo'n stuitter altijd een *bákket* noemt (men schrijft *bakkert*), en de bovenstaande uitdrukking in Friesland altijd luidt *hij is bakker-oan*, ook in den zin van: hij heeft proces-verbaal (zie het *Fri. Wdb.* I, 72 en W. Dijkstra, 287). Laurillard denkt aan het verhaal uit den bijbel *Gen.* XL, 21-22, waar wordt medegedeeld, dat de opperschenker van Farao vrijgesproken, doch 'de overste der backeren' gehangen werd. Doch ook hiermede komen wij niet verder. Molema verklaart de uitdrukking als: 'hij is er aan *gebakt*, zit er aan vast; *zit 'er an*, ondervindt de gevolgen zijner handeling'. Zou het niet mogelijk zijn, dat de zegswijze eigenlijk moest luiden *hij is bak er aan*, waarin *bak* een bijwoord kan zijn in den zin van *vast*, behoorende bij het werkwoord *bakken*, dat in sommige streken beteekent *kleven*, *vast blijven zitten* (zie Molema, 17; *Fri. Wdb.* 71; Gallée, 2 en Ten Doornkaat Koolman, I, 84), vooral van sneeuw gezegd²⁾. In het Holsteinsch bestaat

1) Aldus in Noord-Brabant.

2) Zie ook het *Mnl. Wdb.* i.v. backen; *Ndl. Wdb.* op 'aanbakken' en 'bakken' en Muller-Logeman, *Die Hystorie van Reinaert die Vos*, bl. 172-173. Ook in het hd. is *backen*, kleven, bekend; men kent eveneens *backen bleiben*, niet op school bevorderd worden, blijven zitten, waarvoor bij ons ook *bakken* gezegd wordt.

ook een bijv. naamw. *bakkig*, aanklevend van iets, waarvan men niet los kan worden; en in Groningen kent men een adjectief *baks* (of *baksk*, ook in het Oostfri.) voor *kleverig*. Hierbij behoort misschien ook *baks* in de Vlaamsche uitdrukking *iemand baks togen* voor iemand schaakmat, pal zetten, en *baks zijn*, iets niet kunnen of niet durven nadoen, dus vast zitten, pal gezet zijn (De Bo, 75). Onder *er aan zijn* verstaat men *er bij zijn*, *er mede geschoren zitten*, *het beet hebben* (zie *Ndl. Wdb.* I, 39 en *Waasch Idiot.* 162 a: *er aan zijn gelijk de deeg aan de koekpan of aan den trog*, zeker gevangen, verloren zijn); in Vlaanderen beteekent het ook *in het spel verloren hebben* (evenals in Groningen); *aan iets vast zijn*, b.v. aan boete of straf (evenals in Friesland), terwijl men onder *iemand aanmaken* verstaat: proces-verbaal tegen hem opmaken (Tuerlinckx, 11; Schuermans, 5 en 886). Zie ook no. 143. *Bak er aan zijn* zou dus gelijk staan met *vast er aan zitten*, *er bij zijn*, 'zuur' zijn, en door de uitspraak op den klank af veranderd zijn in *bakker aan*.¹⁾

De uitdrukking schijnt in geheel Zuid-Nederland onbekend te zijn; waarschijnlijk is zij uit het Friesch in het Hollandsch doorgedrongen. Bij Bouman, 5 staat zij nog opgeteekend, doch niet bij Boekenooen, Hoeufft (*Bredaasch-Taaleigen*), Jongeneel, *Zuid-Limburgsch Taaleigen*²⁾ en anderen; evenmin in een der Zuidnederlandsche woordenboeken.

In *Tijdschr.* XXXII, 148 wordt gedacht aan een verbastering van het Bargoensch *bekaan*³⁾, dat in verbinding met maken of nemen beteekent 'aanhouden, te pakken nemen' en ongeveer als 'bigrone' werd uitgesproken.

143. Bakvisch,

d.w.z. een aankomend meisje; een navolging van het hd. *Backfisch*. 'De toepassing van het woord is daaruit te verklaren, dat de visch die gebakken wordt vooral van kleiner soort is'; *Ndl. Wdb.* II, 899. In *Zeitschr. f. Deutsche Wortf.* III, 94 en bij Kluge, *Wtb.* 32 wordt ondersteld dat het oorspr. een studentenwoord is geweest voor *baccalaureus*, laagste academische graad, dus jong student, en vandaar is toegepast op meisjes. In het *Antw. Idiot.* 179 wordt *bakvisch zijn* vermeld in den zin van: er aan zijn in 't spel, of in de boet geslagen zijn; ook in den zin van zeker zullen sterven (woordspel met het ww. *bakken*, *aanbakken*; zie no. 142). Vgl. het synonieme *een (halfwassen) brasem*, een opgeschoten jongen of meisje⁴⁾, die 'te klein voor een tafellaken en te groot voor een servet' is. In het hd. heet een halfwassen jongen een *gründling*

- 1) In het Friesch kent men ook de uitdr. *bakker ôf zijn*, in den zin van iets, zijne betrekking, zijn ambacht moeten opgeven (zie W. Dijkstra, 287). Deze uitdr. zal als een oppositum-formatie van *bakker-oan* te beschouwen zijn.
- 2) Vgl. evenwel *Driem. Bl.* 18, 28: *Hè is bekker*, hij is er bij, betrapt, bekeurd (Heerlen). Mag ook vergeleken worden fr. *être cuit*, veroordeeld zijn?
- 3) Bekend in de uitdr. *bekaan zijn*, hd. *bekahne sein*, eig. in de gevangenis (laat-hebr. *kân*) zijn. Zie ook Teirlinck, 4: *bekaan*, gevangen; *Tijdschr. voor T. en L.* VIII, 311. In soldatentaal beteekent *kahn* in 't Nd. *bed* (Horn, 100).
- 4) Vgl. Sewel, 310 c: *half-wassen-brassems*, hoop-loopers, scheepsjongens van 16 tot 18 of 20 jaaren; Köster Henke, 11: *brasem*, kerel; *Jord.* II, 14: Madame smoesda weer met de brasempjes (*jonge meisjes*), vlak voor 't buffet. *Menschenw.* 254: Wa' luie broasims die jonges van jou tog-en-binne, dolde Janbuur. Syn. is ook *platvisch* voor onmondige meisjes; *Jord.* II, 33: Jet vangt d'r platvisch sooveul d'r over de vlakke swermt tussche Groot-Mokum, Rotterdam en 't Haagie!

of ook een *gelbschnabel* (vgl. *Rose*, 11834: U die bec so geel noch steet), *grünschnabel*, *grünspecht*; in het fr. *un béjaune*, *blanc-bec*; in Friesland een *blei*, een laffe meid (*Ndl. Wdb.* II, 2822).

144. Bakzeilhalen.

Dit is eigenlijk een scheepsterm en wil zeggen 'de zeilen tegenhalen; zóó brassen, dat de wind op den voorkant er van inkomt'. De uitdrukking is ontleend aan de Engelsche zeetermen *to back a sail*, *to lay it aback*, die door Murray, 1611 aldus verklaard worden 'to brace the yard so that the wind may blow directly on the front of the ship and thus retard the ship's course'. Vandaar bij overdracht achteruitkrabben, niet op zijn stuk blijven staan. Vgl. het Friesch *bakseillûke* en zie het *Ndl. Wdb.* II, 899; Kluge, *Seemannssprache*, 54-55.

145. Geen bal of de ballen.

In de studententaal wordt *geen bal* of de *ballen*¹⁾ gebruikt voor *niets*. Zoo zegt men: hij weet er *geen bal* (of *de ballen*) van; hij antwoordde *geen bal*; daar deugt *geen bal* van, enz. In de middeleeuwen werd *bal* reeds in dezen zin gebruikt 'voor eene nietigheid, die men wegschopt', bijv. in de *Disp.* 166: Niet een bal ne doech hem (*helpt hun*) haer berouwen. Voor de 17de eeuw vergelijkte men *Kluchtspel* II, 69: 'k Gever niet om een ouwen bal; Van Moerk. 195: *Wat een ouwe bal*, wat een dwaasheid. Zie verder De Jager's *Latere Versch.* 110; Joos, 97; Molema, 499 b: 't *mog 'n ol bal*, er is niets van aan, en vgl. de Vlaamsche uitdrukking: die jongen deugt *geen ket* (knikker; Schuermans, 236); *Gron.* 75: Ik heb nooit 'n bal voor 'm uitgevoerd. - Ja, hihhi, ik snap 'r zelf de ballen (*niets*) van; *St. L.* 56: Als je 'm zoo hoorde snoeven, dat-ie de ballen ooit dee; *Nkr.* IX, 20 Febr. p. 4: Men wijt het aan allerlei dingen en snapt er de ballen niet van; Speenhoff I, 31:

Hij was een man van niemendal,
Om eer en plicht gaf hij geen bal.

Naast *ballen* wordt ook gezegd 'de ballen van den bok' of 'de ballen van den commandant', waaruit blijkt, dat in deze uitdrukking *ballen* als *testiculi* wordt opgevat, waarvoor ook pleit 'er de klooten van weten' (*Kmz.* 186) naast 'er de ballen van weten' of 'snappen', en het Antwerpsche: *er de konten van kennen* (*Antw. Idiot.* 692) naast *er de knoppen van weten* (*Antw. Idiot.* 2240). Zie *Kmz.* 186; 363: Van zoo'n partijtrekken snap ik de kloote; bl. 178: Als ik nou weer college ging loopen, zou 'k 'r de balle an hebbe.

146. Den bal mislaan.

Aan het kaatsen, kolven of klossen ontleend (zie Ter Gouw, *De Volksvermaken*, 335), en vandaar in fig. zin missen, bezijden de waarheid zijn, niet het goede inzicht hebben; synoniem van *de plank mislaan*. De uitdrukking komt sedert de 17de eeuw voor (zie het *Ndl. Wdb.* II, 901 en vgl. *Gew. Weuw.* I, 55) en staat eveneens opgeteekend bij Tuinman I, 267: 'Hy slaat den bal mis, dat is, hij treft de zaak niet: gelijk onbedreven kolvers die den bal niet raken'; *V. Janus* II, 24. Ook in Zuid-Nederland is zij bekend (zie Joos, 95), waar men ook zegt *de kaatse*

1) Voor het wegvallen der negatie vgl. fr. *elle est point lasse; pas d'argent, pas de Suisse*; het mnl. *twint* en *bore*.

falen, zijn oogwit missen (Schuermans, 213), en natuurlijk in het Friesch: *de bal misslaen*.

Het tegengestelde luidde: *den bal wèl hebben*, dat men vindt bij Sartorius IV, 67, die 'rectam instas viam' vertaalt door *ghy hebt die bal wel*, dat te vergelijken is met V. Janus III, 147: *den bal juist treffen*.

147. Die kaatst moet den bal verwachten,

een zegswijze aan het kaatsen ontleend, met de beteekenis, 'wie yemand wil aantasten, heeft te wachten, dat men hem zo weder bejegenen, en met gelyke munt betalen zal'; Tuinman I, 266. Vgl. verder Winschooten, 273; Huygens II, 411: Kaetsen en ballen wachten (*opschrift*); Halma, 251: *Die kaatst moet den bal wachten*: die met een ander schertst, of een ander scheld wagt het selve; *Ndl. Wdb.* VII, 772. Ook in het Friesch: *dy 't keatse wol, moat de ballen wachtsje; dy 't de bal utsmyt, moat ôfwachtsje ho 't er him werom kriget*; en vandaar ook de zegswijze *dou moast him de ballen mar goed werom slaen* (gij moet hem de ballen maar flink terugslaan, zijne scherpe uitvallen, vragen of plagerijen met dezelfde munt betalen; zie W. Dijkstra, 288; vgl. fr. *renvoyer la balle*, een slagvaardig antwoord geven.¹⁾ Te vergelijken hiermede is Campen, 126: *wie vechten wil, die moet den streeck verwachten* (hd. *der fechten will, der musz der Streiche warten*); Spieghel, 280: *die zeit dat hy wil, moet horen het wederspil*; Bebel n°. 231: *qui velit ludere, debet apponere nummos*; Campen, 17: *weel kegelen wil, die moet opsetten*; eng. *they who play at bowls must expect to meet with rubbers*.

148. Elkander den bal toewerpen (of toekaatsen),

een sedert de 16de eeuw voorkomende uitdrukking met de bet. elkander helpen, in elkanders kaart spelen. Bij Servilius, 209 luidt zij: *Si kaetsen malcanderen den bal toe*; bij Sartorius III, 2, 77: *Sy rollen malkander de bal toe*, cursu lampada tradunt; I, 2, 82: *Elckander de Bal toesollen*, invicem lampada tradere (vgl. *Mnl. Wdb.* VII, 1508); en I, 8, 65: *Sy geven malkander den Bal op*, hoc est, mutuo sese laudant ac praedicant; *Tijdschrift XXI*, 108 (anno 1524): *Sy sollen den bal tot malcander*; Smetius, 154: *Malcanderen den bal van andermans dack toecaetsen*; Winschooten, 116; Pers. *Ontst. Leeuw.* 861 a; *Sacspiegel*tje, 202: Hoe swaarder parentages hoe grooter ballen over en weeder gekaatst werden; Idinau, 42:

Die kaetsen den bal mal-kanderen toe,
Die om eyghen profijt met d'officiën spelen.
Die d'een - d'ander rijck maken, Godt weet hoe.
T' secreet der konste, sy meest verhelten.
Daer 't al blindt is, daer is 't licht om te stelen.

Zie nog Tuinman I, 265: *Zy kaatzen malkanderen den bal toe* 'dit zegt men van die malkanderen over en weder voordeel toe brengen, en in de hand werken'. Bij de uit Sartorius opgegeven zegswijzen, waarin de wkw. *rollen* en *sollen* voorkomen, moet natuurlijk niet aan het kaatsen, doch aan het kolven gedacht worden. Dat ook in Friesland, het land der kaatsers, de uitdrukking bekend is, spreekt van zelf. Aldaar zegt men ook:

1) Vgl. Halma, 334: Repousser ou renvoyer l'éteuf, *den bal wederom kaatzen*, spijtig bejegenen, met dezelfde munt betalen.

hja keatse elkoar de ballen ta, door W. Dijkstra omschreven als 'schijnbaar in tweestrijd werken ze elkaar in de hand'. In de literatuur heb ik de uitdr. aangetroffen in *Com. Vet.* 51; Pers, 861 *a* en bij Van Effen, *Spectator* VI, 38 en XI, 45. Vgl. ook het vroeger hd. 'die sich mit einander vergleichen können, die schlagen einander den ballen zu' (Borchardt no. 248; Wander I, 225); *Antw. Idiot.* 180: *iemand den bal toegooien*, hem bovenmate begunstigen; Teirl. 95: *Iemand den bal toesmijten*, iem. begunstigen.

149. Baliekluiver,

een leeglooper, ook los werkman; eig. iemand die met zijn gezicht over de balie, de brugleuning hangt, 'over de baddering kneist' en daaraan, vooral omdat hij gewoonlijk pruiimt, schijnt te kluiven; vandaar dat hij ook *leuningbijter* genoemd wordt (*Zandstr.* 38; 47: *leuningbijten*; Köster Henke, 39), een naam, die te vergelijken is met het hd. *Fensterbeiszerin*, *Rahmenfresserin*, *Fensterrahmknauplerin*, vrouw die steeds voor 't venster zit uit te kijken. Synoniem van het ww. *baliekluiven* (zie o.a. *Onderm.* 57; *Het Volk* 17 Juli, 1914 p. 3, k. 1) is het westvl. *aan de balie hangen*, arm zijn, eig. over de balie hangen bij gebrek aan vast werk. Ook is te vergelijken *bruggebijten*, dat men leest in het *Handelsblad*, 13 Dec. 1906 ochtendbl. 2de blad, kol. 1: Op harde banken te bruggebijten en het budget van Publieke Werken te zien afrollen is maar half interessant; kol. 2: En weer gingen we zitten bruggebijten op de harde banken. Hiernaast een *bruggebijter* in *Nw. Amsterdammer*, 8 Mei 1915 p. 11, k. 3: Er is toch nog wel werk buiten het uwe, en wij zijn niet allen bruggebijters. In het Maastrichtsch een *balenger* (= *baliehanger?*)¹⁾. Zie ook het artikel **een pilaarbijter** en vgl. nog de Berlijnsche zegswijze: *Der spuckt auch den Schwänen auf die Köpfe*, er ist brotlos und lungert herum (Erdmann, 1900, bl. 206).

150. Een balk in zijn wapen voeren,¹⁵⁰

d.w.z. een bastaard zijn. Men moet hier niet aan een balk, doch aan een dunne streep denken, die van den linkerbovenhoek tot den rechterbenedenhoek door het wapen loopt, en *linkerschuinstreep* genoemd wordt (fr. *filet en barre*). Zie Rietstap, *Handb.* 110; *Ndl. Wdb.* II, 926 en vgl. het 17de-eeuwsche scheldwoord *streep* (= bastaard).

Eindnoten:

¹⁵⁰ Schrap: en vgl. het 17de-eeuwsche scheldwoord *streep* (= basterd).

151. Iets (met een krijtje) aan den balk schrijven.

Dit zegt men van iets, dat weinig voorkomt, iets zeldzaams. Vroeger, en in sommige streken geschiedt het nog, schreef men merkwaardige gebeurtenissen aan de balken van de zoldering, waar het niet kon worden uitgewischt en gemakkelijk in het oog viel. Zoo teekent men in Friesland, in de herbergen aan den balk op, wie het eerst

1) J.H.H. Houben, *Het dialect der stad Maastricht*, 80.

over ijs, op schaatsen of met paard en slee aangekomen is²⁾. Vandaar ook de fri. uitdr. *hy stiet der (dat komt) oan 'e balke*, ook figuurlijk als een waagstuk gelukt is. Den oorsprong dezer gewoonte zoekt A. Schultz, *Deutsches Leben im XVI u, XV Jahrh.* (Wien, 1892, II, 103) in het Driekoningenfeest: 'der in dessen Stück der Pfennig sich findet (nl. het stuk van het driekoningenbrood) wird als König begrüsst, auf einem Stuhl gesetzt und dreimal

2) W. Dijkstra, *Uit Friesland's Volksleven*, I, bl. 342.

mit Jubel hoch gehoben. Er hat ein Stück Kreide in der Rechten, mit dem er jedesmal ein Kreuz an die Zimmerdecke macht, das sie sehr in Acht nehmen, weil sie es als ein Schutzmittel gegen Unglück ansehen'. De uitdrukking dagteekent uit de 16de eeuw; ze wordt aangetroffen in *Trou m. Bl.* 112: Men schryft ghemeynlijck over al aen balcken: hy es zeer listich, die den duyvel can verschalcken. Bij Marnix treffen wij haar eveneens aan, doch met het toevoegsel 'dat de kalvers het niet afflicken'¹⁾, zoals zij thans nog in Zuid-Nederland luidt (De Bo, 76); vgl. *Byen-korf*, 130: Is dat niet een lieflijke ende heerlijke ghetuyghenisse van den Duyvel ontleent, daer de H. Vaderen in 't voorz. Concilie de aenbiddinghe der Beelden mede hebben bevesticht? Sy is voorwaer weert dat mense op de Balcken schrijve, op datse de Kalveren niet af en lecken; Campen, 45: Teekendet ommer hoghe an, dattet die Calveren niet utlicken, bl. 44: Het is daerhen geschreven, dattet ghien Koe afflicket, noch gien Kreye uutkratzet (= Meyer, *Spr.* 21); *Lichte Wigger* 8 v: Ick sou 't oock met een crijtje aende balck hebben gaen schrijven, dat Coppen niet een glaesje hadde willen uitdrincken; *W. Leevend* VI, 5: Wel wat jaagt jou hier? dat mag wel met een krytje aan den balk; Sewel, 56: Men zal 't aan de balk schryven, 't is wat zeldzaams, *we must indeed make a cross or cry miracle*. Vandaar kon een streep aan de balk beteekenen iets bijzonders; vgl. *Lvl.* 34: Meneer Bijl, vanavond bij exceptie thuis. Deze streep aan de balk is oorzaak enz. *Het Volk (Zondagsblad)*, 21 Febr. 1914 p. 2 k. 2: 'Morgen' zei ze laatst tegen me, 'morgen blijf ik thuis.' Dat is een streep aan de balk waard, merkte ik op, 'dan is er zeker wat bijzonders?' Zie verder het Schotsch: *He may strike a hag* (a stroke with a sharp and heavy instrument) *i' the post*, he has been very fortunate; fr. *faire une croix à la cheminée*, dat Halma vertaalt door *een kruisje aan den balk schrijven*; *Ndl. Wdb.* II, 924; VIII, 256 en over deze gewoonte Ter Gouw's *Boek der Opschriften*, 117-118²⁾. Hiernaast bestond de uitdr. *Het staat in 't kalverboek aangeteekend*, het staat sekuur aangeteekend, wees maar niet bang, dat men het zal vergeten. Vgl. Meyer, *Spr.* 21: Het staet int kalverboek geteekent: dye kalverens sullens daer niet wtlicken (anno 1550). Onder het kalverboek verstond men dan schertsend zulk een hooge plaats aan den wand of elders, dat zij onbereikbaar was voor de dieren. In Friesland kent men nog het *kealleboek*, politieregister van verdachte personen. In Deventer bestond in de 18de eeuw *het kalverboek*, register van onechte kinderen. Zie *Ndl. Wdb.* VII, 1034.

152. Het (niet) over den balk gooien,

d.w.z. (niet) verkwistend zijn. In de Zaanstreek zegt men ook in denzelfden zin *het hooi (niet) over den balk gooien* (zie *Kluchtspel* III, 266); zoo ook in het Friesch *dat is hea oer 'e balke*, dat is overdadig, meer dan genoeg. De eigenlijke zin dezer uitdrukking is: bij het werpen van hooi in de ruif, dit ook over den bovenbalk heen gooien, dus niet er in; het verspillen. Steun vindt deze verklaring door het bij Sartorius II, 6, 80 vermelde *hoy over de balck eten* d.i. smullen, overvloedig eten, waaraan

- 1) Vgl. ook Wander I, 224: *Wir wollen's an Balken schreiben, wo's Gaissen und Kälber nicht ablecken*; nd. *eine Schuld in den Schornstein, den Kamin in die Esse (oder hinter) schreiben, wo es die Hühner nicht auskratzen*.
- 2) In sommige Zuidndl. dial. beteekent *iets aan of tegen den balke schrijven*, er niet meer op rekenen (vgl. o.a. *Antw. Idiot.* 180; Rutten, 19).

'over de balk' de beteekenis ontleende van *bovenmatig*, zooals in *over de balck lacchen* (*Mnl. Wdb.* I, 538; *Sart.* II, 7, 14), d.i. lachen dat men schudt. Tuinman I, 163 denkt aan de balken in de schuren, waarop het hooi geworpen wordt 'op dat het daar bewaart zy tot noodig gebruik. 't Geen men over zulk een balk werpt, valt weêr naar beneden, en kan dus verlooren gaan'. Zie het *Ndl. Wdb.* II, 925; V, 415; *Het Volk*, 26 April, 1915 p. 1, k 2: Het zijn weer die stomme arbeiders, die niet met het kostbare geld weten om te gaan, en die het maar over den balk smijten; *Antw. Idiot.* 180; *Waasch Idiot.* 295: *niet veel hooi over den balk te rooien hebben*, arm zijn, en vgl. de bij Harrebomée II, 204 voorkomende uitdr. *hij gooit het maar over de puije* (in Zeeuwsch-Vlaanderen de lage schutting tusschen den dorschvloer en den winkel, de bergplaats van den tas of stapel), hij is verkwistend. In N.-Brab. en in de Betuwe *het over den tuin* (heg, haag) *gooien*, smijten; zie *Nw. Rott. Courant* 27 Sept. 1903 1ste bl. c. Ge mârk dus wel, âsdâ ze hier in de road de finances van de gemeente nie over de tuin zulle smijte.

153. Een balletje van iets opgooien,

een o.a. in de *Gew. Weuw.* III, 6 (*een balletjen om hoog smijten om te lachen*), bij Van Effen, *Spectator* IX, 214; *V. Janus* III, 281; *Nkr.* VIII, 12 Febr. p. 2; *Het Volk*, 19 Maart, 1914 p. 12, k. 2, voorkomende uitdr. in de bet. van 'een eerste woord over iets zeggen, om daardoor een gesprek er over aan den gang te brengen'. Het *Ndl. Wdb.* II, 902 herinnert aan de vroegere gewoonte 'dat drie of vier personen, zyn overeengekomen, om een Cabel uit te maaken; deezen eischen een bal; snyden 'er met een mes zo veel kerven, of bijhangende lappen in, als 'er uitdaagers zyn, en leggen deezen, dus gesneden, by de baan, of steeken hem aan de eene of andere plaats aldaar vast'.¹⁾ Dit noemde men *den bal opsteken*. Iets dergelijks kan ook met een balletje opgooien bedoeld zijn. Ter Gouw, *De Volksvermaken*, bl. 100 denkt aan den 'kietembal', die door een jongen werd omhoog gegooid, om te zien of een ander hem zou opvangen (*kiepen*).

Te vergelijken is ook het door Plantijn en Kiliaen vermelde synonieme *op-gheven den bal*, dare pilam, adicere pilam, pilam in tectum mittere, dat herinnert aan het Hagelandsche *op het dak werpen*, door Schuermans, 89, vermeld in den zin van: 'te verstaan geven, een woordje in de samenspraak laten sluipen om zijn verlangen te voelen'; aan *iets opwerpen*, iets bedektelijk te verstaan geven (Tuerlinckx, 464), en het Westvl. *iets opsmijten*, *opwerpen*, melding maken van iets om het gesprek daarop te brengen (De Bo, 799 a).

154. Door den band,

d.w.z. door elkander gerekend, gemiddeld. In de 17de eeuw reeds gebruikelijk, volgens Winschooten, 15: *sij zijn door den band soo*, dat is, de een soo goed, als den andere; hd. *durch das Band*; fri. *troch de bân*. Tuinman heeft m.i. reeds de juiste verklaring van deze uitdrukking gegeven; zie I, 364, waar hij zegt: 'dit zal overgebracht zyn van gebonden koornschooven, of takkebosschen, die elkanderen meest plegen gelijk te zyn, en d' eene tegen de andere gerekent worden'. Hij vergist zich echter met Winschooten, als hij meent dat de uitdr. **door de bank** (mnl. *dore*

1) Berkhey, *N.H. v. Holl.* III, 1400.

die banc; hd. *durch die Bank*; nd. *dorch (in) de bank*; fri. *troch de of 'en bank*) hiervan eene verbastering is, daar dit eigenlijk wil zeggen de verschillende *vleesch- of vischbanken* door elkander genomen, dus: het gemiddelde; zie *Noord en Zuid* XIX, 28; *Hist. Gen.* 4, 16, 241; Huygens VII, 287: Vier wijffens, door de banck van redelyck gerucht; Halma, 117: Door de bank, door den band, gemeenlijk, *ordinairement*. Steun vindt deze verklaring in het syn. *door de mand* (vgl. *Noord en Zuid* XXIV, 252) en de Zuidnederl. uitdr. *door (deur) den bot*, waarin *bot* een *bos* of *bundel* (fri. *botte*) beteekent, zoodat deze uitdr. eigenlijk wil zeggen de verschillende bossen of bundels door elkander genomen, het gemiddelde. Vgl. Schuermans, 71 b; *Antw. Idiot.* 182; *Waasch Idiot.* 166 b: *deurbandig*, in 't algemeen, door den band; *Ndl. Wdb.* III, 675.¹⁾

155. Uit den band springen,

d.w.z. zich niet houden aan tucht en regel. Sedert de middeleeuwen is de uitdr. bekend; vgl. *Sp. d. Leken* 190 r. Woudese bi tide hair kinderen dwinghen ende lietse niet wten bande springen. De uitdr. is oorspronkelijk gebruikt van een vat, dat springt, waarbij de *banden*, dat zijn de *hoepels* (vgl. hd. *Faszband*²⁾), los gaan, gelijk duidelijk blijkt uit Vondel's *Noah*, vs. 1138; 1507: De hemel springt, gelijk een volle waterton, aan duigen uit den bant (vgl. hd. *aus Rand und Band sein*); Winschooten, 15: *Uit den band springen*, dat is, verwilderen, agteruitslaan; Halma, 39: *Uit den band springen*, verwilderen, *s'écarter de son devoir*; Sewel, 57: *Uit den band springen, to shake off obedience*; fri.: *ut 'e bân springe of spatte*. Syn. was in de 17de eeuw *uit of buiten den bocht springen*; zie *Ndl. Wdb.* III, 21; *Jord.* II. 100: Hij haatte landziekig gezeur over het buiten-den-bocht springen; vgl. de syn. zegswijzen *buiten den band springen* (in *Nkr.* II, 26 Juli p. 4); *buiten de duimen springen* (*Jord.* 245); *over de streng slaan* (eig. van een aangespannen dier³⁾); *buiten den pot pissen* (veelal van echtbreuk⁴⁾).

156. Zoo bang als een wezel,¹⁵⁶

d.w.z. zeer bang. De wezel is zeer schuw; vandaar deze spreekwijze. Zie *Ndl. Wdb.* II, 970; V. Eijk II, 95; Harreb. II, 457; Joos, 12; Fokke, *Boertige reis*, 2, 92: Ze waren zoo bang als wezels voor al wat maar eenigzins op een draak geleek; fri. *bang as in weesling*.

Eindnoten:

156 De wezel is volstrekt niet bang, maar als hij in nood zit, zeer moedig. Zie A. de Cock, *Volksgeloof*, bl. 108 en vgl. nog *Mloop* IV, 928: Hy zwijcht, hi duuct als een wezel ende soude gaerne in vreden curen.

- 1) Paul, *Wtb.* 59 verklaart *durch die Bank* als 'alle ohne Unterschied, eigentl. hinter einander weg, wie sie auf der Bank sitzen'.
- 2) Zie *Ndl. Wdb.* II, 954; 956, waar plaatsen worden aangehaald van *band* in den zin van *hoepel van een vat*; vgl. ook Boekenoogen, 435: *kitband*.
- 3) *N. Taalgids* XII, 145.
- 4) Zie o.a. Brederoo, *Moortje*, 1469; Tuinman I, 345; *N. Taalgids* XII, 145.

157. Een banjer,

d.i. een groot 'heer', die zich permantig aanstelt; fri. *in banjer*, dial. *banjert*. Ook als scheldwoord gebruikt: *vuile banjer* (gemeen beest, kreng; *Jord.* 41). Men houdt dit woord voor een verkorting van *banjerheer* d.i. *bander (baander)heer* (vgl. *anjer* voor *ander*⁵⁾); zie *V. Janus* III, 221: *als baanderheeren voor den dag komen*); oorspr. de naam van 'een

5) Zie *Ndl. Wdb.* VII, 3.

edelman, die het recht had onder zijn eigen banier zijn welgeboren mannen ten oorlog te voeren'; zie het *Ndl. Wdb.* II, 815. Den vorm *banjerheer* trof ik eerst aan in de 18de eeuw bij Rusting, 234: Zo dat ik al vry een Banjer heer ben.¹⁾ Afgeleid van *banjer* is het ww. *banjeren* (luieren; *Zandstr.* 53; 63; *Frequ.* II, aanh. 13; Bergsma, 28).

158. Achter de bank,

meestal verbonden met *liggen* en *raken*, soms met *werpen* of *schuiven*, wil zeggen in onbruik raken, vergeten worden en verwerpen, ter zijde stellen, afschaffen; zie het *Ndl. Wdb.* II, 978; Pers, 882 a. In het Friesch zegt men eveneens *after 'e bank reitsje*, achter de bank raken, achteraan, uit de mode raken, buiten gebruik komen; hd. *unter der Bank liegen*, unbeachtet. Men kan onder de bank hier de zitbank verstaan, die langs den wand stond, en waarachter licht iets kon vallen of weggesmeten worden, zoodat men het vergat (Tuinman, I, 350; zie no. 161). De uitdr. komt in de 16de eeuw voor in Marnix' *Byenkorf*; Anna Bijns, *Refr.* 159 spreekt van *iets van achter de bank halen* (vgl. hd. *etwas unter der Bank hervorziehen*), doch gebruikt evenzeer *iets achter tscrage steken* in hare *Refreinen*, bl. 10: 'de waerheyt steect men heel achter tscrage', waarmede te vergelijken zijn de hd. uitdrukkingen *hinter die Bank, die Kiste werfen, legen, schmeiszen* en *hinter den Ofen setzen* (zie Erasmus, bl. 333); de ndl. *hij ligt achter de kist*, vgl. Servilius, 50: *Hi leyt achter de kiste*; Sartorius, II, 9, 73: *Het leydt achter de kist; aen een verroeste spijcker vergeten*.

159. Door de bank; zie n°. 154.^{aant.}

160. Zoo vast (sekuur, zeker) als de bank,

d.w.z. zoo zeker, zoo te vertrouwen als de Nederlandsche bank. 'De zekerheid der Amsterdamsche bank was ten spreekwoord geworden, om eene zekerheid, welke boven *alle* bedenking verheven was, aan te duiden'; *Ndl. Wdb.* II, 981. Ook *als de bank zijn*, o.a. *M.z.A.* 161: 't Was zijn trots dat hij (*een kruier*) van zich zelve kon zeggen, dat hij 'als de bank' was. In het Friesch: *dat stiet sa fêst as de bank; sa grif, sa wis as de bank*. Eertijds in Zaandam: *zoo wis als Calf*, in Amsterdam: *zoo wis als Pels*, twee bekende handelaars. Zie *Nav.* XXXIX, 237; Harrebomée II, 177 a; hd. *so sicher wie die Bank*; eng. *his word is as good as the bank*; fr. *solide comme la banque de France*.

161. Iets niet onder stoelen of banken steken,

d.w.z. iets niet voor zich houden, er geen geheim van maken. Vgl. in het Mnl. overdrachtelijk: *iet onder den stoel steken*, iets verbergen; in de 16de eeuw²⁾: *Ick en steecks onder geen scraghe*; in de 17de eeuw bij Winschooten, 15; *Gew. Weeuw.* I, 37; De Brune, 389:

- 1) Zie ook de Vermakelijke Klugt of zamenspraak tussen Hans Dummel, Kaatje, Willemyn en Hendrik, bl. 25 (zonder jaartal) en *Nkr.* IV, 25 Dec. p. 3.
- 2) *Leuv. Bijdr.* IV, 338.

Een man, die 't onder stoel of banck
Niet steken zal, om yemants danck.

Vgl. verder *C. Wildsch.* 237: Uw vlugt met den ondeugenden schelm heeft hem den dood gedaan; ja dat steek ik niet onder stoelen of banken; Tuinman I, 350; Halma, 40: *Hij steekt het onder stoel nog bank*, hij zwijgt het voor niemand; hij zegt het al de waereld; Schuermans, 682 a; De Bo, 1103; Rutten, 218 a; *Waasch Idiot.* 91 b: *Zijn gedacht achter stoelen noch banken steken*; Joos, 63: *Zijn geloof achter stoelen noch tafels steken*; Teirl. II, 8: 'k *En steek het achter geen hagen en kanten*, ik zeg, ik doe het in 't openbaar; fri. *hy stekt it net ûnder stoellen en banken.*

162. Bankroet gaan,

d.w.z. failliet gaan, zijne betalingen staken, 'een bankje leggen', zooals men in de 17de eeuw zeide. Het woord 'bankroet' hebben wij ontleend aan het fr. *banqueroute*, een verfranschten vorm van het Italiaansche *banca rotta*, dat letterlijk wil zeggen 'gebroken bank.'. Deze uitdrukking moet ontstaan zijn uit de gewoonte om de tafel van een wisselaar, die zijne betalingen staakte, op het *foro* weg te breken. Het woord is in de litteratuur het eerst aangetroffen in de 16de eeuw o.a. bij Anna Bijns, *Refr.* bl. 37:

Sulc weerlijc seyt, dat de geestelijcke dolen,
En tsijn de vuylste kinder vander scholen,
Die den lien thare ontdragen en ontrumen;
Theet banckeroete, in duytsche ghestolen.

Zie verder het *Ndl. Wdb.* II, 993-995; Kiliaen: *bancke-rote*, argentaria dissoluta; Plantijn: *bancqueroet spelen*, jouer banqueroute, cedere bonis, foro cedere, decoquere; fr. *faire banqueroute*; hd. *Bankerott machen*; eng. *to become a bankrupt*.

163. Barbertje moet hangen,¹⁶³

d.w.z. of men onschuldig is, toch wordt men het slachtoffer. Het gezegde is ontleend aan het fragment van een onuitgegeven tooneelspel, dat voorafgaat aan Multatuli's *Max Havelaar*. Vgl. *Het Volk*, 13 Sept. 1913 p. 5 k. 4: Dezer dagen zal in den gemeenteraad nog eens ten tooneele worden gevoerd het treurspel H. de Wilt, ofwel 'Barbertje moet hangen'; p. 6 k. 1: Barbertje zal ten slotte toch moeten hangen..... wanneer althans de Raad zich niet met dat voorstel vereenigt; *De Arbeid*, 23 Januari 1915, p. 3 k. 4: Barbertje-Lieb knecht die sociaal-demokraat is, moet als zoodanig aan de galg van S.W.C. bungelen; *Nw. School* VIII, 396: Maar Barbertje moest nu eenmaal hangen; *Het Volk*, 8 Maart 1915 p. 1 k. 2: Als ze zich beklagen, wel dan wordt de vermoorde onnoozelheid uitgehangen en wordt gezocht: Ja, Barbertje moet hangen!

Eindnoten:

163 De opmerking moet hier worden gemaakt, dat in het stuk niet Barbertje, maar een ander moet hangen.

164. Naar de bar(re)biesjes gaan.

In sommige gedeelten van ons land wordt dit gezegd voor: dood gaan; om zeep gaan, zoals in Friesland: *hy giet nei de berbysjes*, eig. naar Berbice, het land waar de peper groeit (vgl. hd. *ich wollte du wärest wo der Pfeffer wächst*) en bekend om zijn moordend klimaat; Harreb. I, 47 b: *Ga naar de Berbice*. In *Kunstl.* 146: Je wil toch nou nog nie na

de barrebiessies, hè? Vgl. *Loop naar de Kanaries* (= Canarische eilanden¹⁾); *naar de Mookerhei, de hel; naar Iesjekeep* (= Essequibo) *gaan* (Archief II, 164; III, 399); *hij gaat naar Jaffa en hij is al (of ligt) in Jaffa*, een zeehaven van het Heilige Land (Noord en Zuid XXIII, 48; Ndl. Wdb. VII, 114; Eckart 322: *he ligt in Jaffa*, ist ohnmächtig, krank, tot); zie Winschooten, 91; Brederoo, *Sp. Brab.* 329; Harreb. I, 351 *b* en Schuermans, *Bijv.* 139 *b.*²⁾ In Antwerpen: *Naar Magalen* (= Magallanes) *zijn*, versleten, kapot zijn (*Antw. Idiot.* 788).

165. Volgens Bartjens,

d.w.z. zoo nauwkeurig berekend als door Willem Bartjens of volgens de berekening van W. Bartjens, een bekenden Amsterdamschen schoolmeester uit het begin der 17de eeuw, die in 1604 een rekenboek 'cyfferinge' uitgaf, dat nog telkens tot 1839 herdrukt is.³⁾ In Engeland zegt men *according to Cocker*; in Amerika *according to Gunter*, twee rekenkundigen; in Duitschland *nach Adam Riese*; in Denemarken *efter Sören Mathiesen*; vgl. ook het fr. *compter comme feu Mr. Barème*.

166. Basta!

is waa rschijnlijk ontleend aan het italiaansche *basta*, het is genoeg! genoeg! om aan te duiden, dat men van iets niet verder wil spreken of hooren.⁴⁾ Het komt o.a. voor bij Brederoo; zie *Ndl. Wdb.* II, 1057. Vroeger zeide men hiervoor ook: *en daar mee holla!* of, zooals bij Coster 507, vs. 318: *en daar me lapsack!* In Zuid-Nederland gebruikt men hiervoor de uitdr. *het is daarmee doef!* De Bo, 240; *Volkskunde* XI, 168; *Ndl. Wdb.* III, 2741. Ook in het hd. (sedert 't laatst der 17de eeuw) en eng. *basta!*; fr. *baste!*

167. Van batterij veranderen,

d.w.z. 'aan 't gesprek of aan den loop der zaken een anderen draai geven' (*Ndl. Wdb.* II, 1076), een andere taktiek volgen om zijn doel beter te kunnen bereiken; eig. uit een andere batterij gaan vuren; syn. van *uit een ander vaatje tappen* of *het over een anderen boeg gooien*. De uitdr. is 't eerst in de 18de eeuw aangetroffen, waarschijnlijk als navolging van het fr. *changer de batterie* of *ses batteries*. Zie Harreb. I, 33; Molema, 500: *veranderen van batterei*, veranderen van plan, van gedachten, van godsdienst, van beroep, enz. Andere dial. uitdr. waarin sprake is van een *batterij* zijn: *hij komt nooit meer op de batterij*⁵⁾, *knap en fe(r)soenlijk op de batterij komen*, voor den dag komen (Bergsma, 30); *achter de batterij (of zijn vrouws batterij) liggen*, achter zijn vrouw te bed liggen (Harreb. I, 33); *iemand behoorlijk op de batterij brengen*, hem voorstellen; *iemand op zijn batterij geven*, hem een pak slaag op zijn achterste geven; in Groningen *iets op de batterij brengen*, ter tafel, te berde brengen; *iets op batterij kriegen*, voor den dag halen; *op batterij kommen*, voor den dag komen (Molema, 20).

1) *Ndl. Wdb.* VII, 1215.

2) De Delftsche begraafplaats *Jaffa* wordt zoo genoemd, omdat zij (in de 2de helft der 19de eeuw) is aangelegd op een terrein van dien naam.

3) Zie C.P. Burger in *Het Boek*, 1912, bl. 152 vlgg.

4) Vgl. D.C. Hesseling, *Het Afrikaansch*, bl. 114.

5) Hier eigenlijk de plaats waar de kanonnen zijn opgesteld.

168. Tot den bedelstaf (of -zak) geraken,

d.w.z. tot de diepste armoede vervallen; eig. genoodzaakt zijn evenals een bedelaar met een stok te schooien: *iemand tot den bedelstaf brengen*, hem in diepe armoede brengen. Vgl. Halma, 45: Tot den beedelzak gebragt zijn, *être réduit à la besace*; zoo ook Sewel, 62; lat. *ad saccum ire*, den bedelzak opvatten. Eerst in de 19de eeuw schijnt hiervoor in de plaats *bedelstaf* gekomen te zijn. Vgl. Harreb. I, 36: *Hij loopt op een draf naar den bedelstaf*; *Ndl. Wdb.* II, 1155; hd. *an den Bettelstab kommen*; *einen an den Bettelstab bringen*. Vgl. het fr. *être réduit au bâton blanc*; *il est venu le bâton blanc¹⁾ à la main*, *il est venu pauvre*; nd. dial. *met 'm witten Stocke dervan gân*; *dai maut noch met' me witten Stöcksken de Har'rop lopen*, muss noch auf den Haarstrang betteln gehen (Eckart, 505); *mit einem weiszen Stäblein ziehen*; *an den weiszen Stab kommen.*²⁾

169. Van de bedplank zijn,

d.w.z. op den dag af negen maanden na het huwelijk van zijne ouders geboren zijn. In het Zaansch, Noordhollandsch en Drentsch is deze uitdr. bekend (zie Boekenoogen, 41; De Vries, 62; Bergsma, 31); eveneens in het Friesch, waar men zegt: *dat 's ek fen 'e bedsplanke ôf of hja binne fen 'e bedsplanke ôf bigoan*, als het eerste kind 9 maanden na het huwelijk geboren wordt (*Fri. Wdb.* I, 95).

De uitdrukking dateert uit de 17de eeuw. In de *Tien Vermakelikheden des Houwelyks*, anno 1678, bl. 63 leest men: Gints klaagt Juffrou Maagdalen datze geen kinderen krygt: en Juffrou Vroegrijp beroemt haar datze net van de bedplank af reeckende. Ook Sewel citeert, bl. 63: *Zy rekent van de bedplank, she reckon's her being with child from the first night of her wedding*. Het *Ndl. Wdb.* II, 1130, waar nog een citaat uit de 18de eeuw aangehaald wordt, meent dat de uitdr. wil zeggen 'dat de bevruchting reeds plaats had vóór de jonggetrouwden nog ordelijk te bed lagen'.

In de 18de eeuw komt als variant ook voor *van de bedsponde af rekenen*; zie V. Effen, *Spectator* IV, 134 en *Ndl. Wdb.* II, 1246.

170. Zich zelf kunnen bedruipen.

Eig. gezegd van dieren, die aan het spit in hun eigen vet kunnen gebraden worden, doch overdrachtelijk gebezigd van menschen die in hun eigen onderhoud kunnen voorzien, zonder ondersteuning van anderen te ontvangen; syn. van het 17de-eeuwsche *zich bedroopen* en *zich droopen*. De zegswijze komt in de 17de eeuw voor o.a. bij Poirters, *Mask.* 103: *Desen vogel (een gierig, rijk man) was immers vergenoeght om sijn eygen selven te bedruypen*; *Pamfl.* Muller 509, anno 1603, bl. 4 v: *Wy slaen na gheen Taling, maer al na Endt-voghels vet, die hun zelve droopen konnen*; Brederoo I, 262, 569: *Ick bin al een vet Veugeltje, ick ken*

- 1) Dat wil zeggen *geschild*. Men was anders bang, dat er onder de schil geesten zouden huizen, die den wandelaar vijandig konden zijn (vgl. Grimm, *Rechtsalterth.* I, 189). In 't Limburgsch: *Mit ee gescheld stekske noâ hoes goâ*, van iets bekaaid afkomen, met de kous op den kop.
- 2) Zie vooral K.v. Amira, *Der Stab in der germanischen Rechtssymbolik*, München, 1909, bl. 6-7.

me self wel bedroopen. Zie verder Sewel, 64: Hy kan zich niet bedruipen, *he cannot earn his livelyhood*. Ook in het Friesch: *him sels bidrippe kinne*. Vgl. het *Ndl. Wdb.* II, 1243; Harreb. III. 5 b; *Waasch Idiot.* 95 b: *zijn eigen kunnen bedruppen*; De Bo, 821: *De paling braadt (of reedt) zich zelve; zij slachten den paling, zij reeden zich zelve*; zoo ook Schuermans, 454 b; Joos, 136: *Een vette gans bedruipt heur zelve*. Bij Claes, 24 wordt *zich bedruipen* opgegeven in den zin van *zich behelpen*.

171. Een bedsermoen.

'Grappige naam voor eene vermaning of terechtwijzing, die een man van zijne vrouw ontvangt, terwijl zij samen te bed liggen.' In de 17de eeuw in dezen vorm o.a. voorkomend bij Baard, *Deugdenspoot* bl. 261: 'Woorden van een Bed-Sermoen'; *Ndl. Wdb.* II, 1246. Ook was gebruikelijk: *gordijnmis* (mnl. en 16de eeuw¹⁾), *gordijnmette*; hd. *Gardinenmesse*²⁾; *gordijnpreek*; hd. *Gardinenpredigt*, eng. *curtain-lecture*. Te vergelijken is *een vroegpredikatie doen*: dat doet de vrouw, die haren man 's morgens vroeg reeds allerlei aanmerkingen over zijn gedrag maakt (Harreb. II, 199).

172. Het zijn sterke beenen, die de weelde kunnen dragen,

d.w.z. in voorspoed gaat men zich allicht te buiten; *Ndl. Wdb.* II, 1305. Zie voor de 16de eeuw Campen, 10: *Het moeten stercke beenen syn, die guede daghe verdraegen connen*, waarmede te vergelijken is Goedthals, 43: *De goede dagen canmen alder qualicst verdragen*. In de 17de eeuw is de zegswijze zeer gewoon; zie o.a. Spieghel, 129; Cats I, 471; Van Moerk. 355; De Brune, *Embl.* 135; Asselij, 279, enz. en vgl. verder *Taalgids* IV, 273; Harrebomée I, 40 a; III, 120; *Waasch Idiot.* 96 a; Wander I, 300: *Es mussen starcke beyne seyn, die gute tagen konnen ertragen*; fri. *It binne sterke skonken dy't de weelde drage kinne*.

173. Met het verkeerde (of het linker-) been uit het bed stappen,

d.w.z. slecht gehumeurd zijn; *zijn (zachte) hemd verkeerd aanhebben* (17de eeuw); ook *hij is met het linkerbeen uit het bed gestapt*, dat we met een kleine variatie lezen in de *Gew. Weuw.* II, 7: 'K ben links opgestaan, dan ben ik wat baloorig, dat nog in Holstein luidt: *He is mit dat linker Been toerst ut dem Bedde komen* (*Taalgids* IV, 279); of *verkeerd opstaan* (in *Snorp.* 33); *averechts opstaen* (Coster, 29 vs. 573); vgl. ook in het lat. *sinistro pede profectus* (wat als slecht voorteeken werd beschouwd; *Journal* 361); zie verder *Taalgids* IV, 279; *Volkskunde* XXIV, 151; *Nkr.* I, 15 Sept. p. 2; VII, 6 Dec. p. 2: Wat scheelt er aan, man? Ben je met het linkerbeen uit bed gestapt? *Allerz.* 75: Stap jij nou nooit is met je goeie been uit bed? en *Fri. Wdb.* I, 94 b: *Mei de forkearde foet fen 't bêd ôf komme*: Teirl. 108: *Mee zij' slenk been uit 't bedde stappen of opstaan*. Synoniem is het bij Sart. IV, 10, 62 voorkomende: *Hy heeft sijn hemdt verkeert aen*, competit in hominem concitatioem ac rixosum. Vgl. fr. *se lever le cul, le derrière le premier* (in 't Land van Waas: *met zijn gat eerst opgestaan zijn*); *se lever du pied gauche*; hd. *mit dem linken Bein zuerst aufstehen*; eng. *to get (or go) out of bed the wrong foot foremost*.

1) Zie *Tijdschr.* XXI, 89: *Daermen smorgens gardijnmetten leest* (anno 1524).

2) H. Schulz, *Deutsches Fremdwörterbuch*, 237.

174. Geen been (of graten) in iets vinden (of zien),

d.w.z. iets met gemak en vlug opeten, doordat er geen *beenen* in zijn, en vandaar: geen bezwaren in iets vinden, geen zwaarigheid maken om iets te doen, vaak in toepassing op iets dat min of meer verboden is. Zie Tuinman I, 235; II, 163; *Taalgids* III, 272; *Ndl. Wdb.* II, 1299 en vgl. *Kluchtsp.* I, 178: Ick speel uyt den pot wat - Waermeê speeldy? Egoy, metter pappen, daer en is geen been in; *Snorp.* 29: Hy vint gien bien in de beulingh, tis hum al wel hoe 't gaet; *Kluchtspel* III, 73: Dat smaect as koeckjes mit kaes, daer is gien bien in. De uitdr. komt zeer dikwijls in de 17de eeuw voor, doch veel vroeger vindt men reeds bij Goedthals, 50: *Gheene graten ievers in vinden*, qui ne sçait rien, rien ne doute, dat nog in Zuid-Nederland gebruikt wordt (*Waasch Idiot.* 264 a). Vgl. verder *Schoolm.* 296: Vindje d'er ook een been in om eens een blufjen te slaan; *Handelsblad*, 31 Jan. 1914 (avondbl.) p. 5 k. 6: Wat jammer dat ge dit niet moogt zingen. Daar steekt toch geen kwaad bij.... ik vind er althans geen graten in; *De Telegraaf*, 30 Nov. 1914 p. 2 k. 3 (avondbl.): En zij die op de forten zitten, hebben er geen graten in gezien om zich te hullen in de kapotjassen der Belgische artilleristen; in het Friesch: *hy fynt (of sjocht) der gjin bien yn*; bij Molema, 50 a: *doar vindt hij gjin bonken in*; Schuermans, 35 b; *Antw. Idiot.* 193; *Waasch Idiot.* 96 a; Claes, 24: *hij vindt daar geen beenen in*; Hoeufft 31. Thans wordt ook gezegd: *ergens geen been in zien* (o.a. *Amst.* 24); *er geen bot in zien* (*Dr. Bl.* II, 51). Syn. is *er geen knopen in vinden* (*Ndl. Wdb.* III, 1541); vgl. hd. *er findet kein Bein darin*, kein Bedenken, kein Hinderniss (*Wander I*, 302); eng. *without finding bones in; to make (no) bones of (or about)*.

175. Op één been kan men niet lopen (of staan).¹⁷⁵

Deze zegswijze wordt gebezigd om iemand aan te moedigen na een glaasje nog een tweede te gebruiken; ook wel in andere soortgelijke gevallen. Vgl. *Slop*, 206: Oppassen, je verstand er bij gebruiken, scherpte hij zich zelf in. Toch.... op een been kan-je niet staan.... eentje nog? *A. Jodenh.* III, 14: Bet neemt het zakje balletjes dat zij bij Brijnie gekocht heeft, en geeft hem een. 'Is dat alles?' zegt Sam, aane begabbel, op één been kan 'k nie loope; *H.v.Z.*, 600: Hier, op één been kan je niet staan. Synonieme uitdr. waren hiervoor: *Ten gaet geen monic alleen; daer gaet noyt goed Monnick alleen; een goed Monik gaat niet alleen*: dit gebruikt men als een beweegreden, wanneer ymand verzoekt om het by een niet te laten blyven, b.v. een glas wyn te drinken, een pyp tabak te rooken, enz. (Tuinman I, 28); *de minrebroeders gaen alleen niet; de kapuciens gaan altijd getweeën*. Thans nog dial. *één soldaat en vecht niet; ze moeten gematen zijn*. Zie *De Cock*¹, 283; *Antw. Idiot.* 192; *Harreb.* I, 40; II, 88; III, 296-297; *Taalgids* V, 163; oostfri. *up ên bêen kan men nêt lopen*; fri. *op ien foet net gean kinne*; fr. *vous ne pouvez vous en aller avec une seule jambe*; hd. *auf einem Beine kann man doch nicht stehen!* In het eng. zegt men: *wet the other eye!*

Eindnoten:

175 I. *vous ne vous pouvez en aller avec (ou sur) une seule jambe.*

176. Zijn beste beentje voorzetten,

d.w.z. 'zijn uiterste best doen om er iets goed af te brengen, inzonderheid om op anderen een goeden indruk te maken'. In de 18de eeuw: *zijn beentje uitsteken* (*Ndl. Wdb.* II, 1306) en ook *het beste beentje*

vooruitsteken (in *V. Janus* III, 180, 204); vgl. het Friesch: *it beste foetsje moat foar*, Molema, 509 b: *'t beste bijm mout veur* (of *veuran*), alle krachten moeten worden ingespannen¹⁾; Wander I, 1302: *den bessten Fot vörsetten*, das Beste zuerst; z.b. guten Wein; vgl. eng. *to put one's best leg (foot) foremost (before)*.

177. Iemand (een) beentje lichten (of zetten),

d.w.z. iemand bij het worstelen onverwacht doen vallen door hem den voet te lichten; bij overdracht: iemand onderkruipen; Sewel, 67: *iemand een beentje zetten*, to supplant one; Halma, 46: *iemand een beentje of een voetje zetten*, donner à qqn. le croc en jambe; Harreb. I, 40 en de syn. uitdr. *iemand den voet lichten* (zie ald.), dat Halma verklaart door: iemand uit zijn ambt zetten; mnl. *enen scrinkelen*; bij Kiliaen: *iemand een voetken setten*; hd. *einem ein Bein stellen*; fr. *donner un croc-en-jambe à qqn.*; *jouer qqn. sous les jambes*.

178. Beer.

Dit woord heeft in de studentenwereld de beteekenis van rekening, schuldeischer, in welken zin wij het uit het Duitsch hebben overgenomen, waar in de vorige eeuw bekend was *einen Bären anbinden*, schulden maken, naast *einen Bären losbinden*, zijn schuld betalen. In het Fransch kent men *faire un loup*, schuld maken; *un crocodile*, een schuldeischer. De schuldeischer wordt hier vergeleken met een schrikaanjagend dier, dat den schuldenaar beangstigt. De Russen zeggen: De schulden brullen wel niet, doch laten ook niet rustig slapen.²⁾ Zie ook het *Ndl. Wdb.* II, 1322 en vgl. nog *in den beer zitten*, schulden hebben (*Nederland*, Aug. 1914, p. 387); *op den beer*, op crediet; *beren*, schulden maken, poffen (o.a. *Schakels*, 59); *bereleider*, schuldeischer.

179. Een ongelikte beer,

d.w.z. een onbeschoft, ongemanierd mensch; hd. *ein ungeleckter Bär*; fr. *un ours mal léché*; eng. *an unlicked cub*. Deze uitdr. heeft haar ontstaan te danken aan het oude, reeds bij de Romeinen³⁾ bestaande, volksgeloof, dat de jonge ontijdig geboren beertjes hun fatsoen krijgen, doordat de moeder ze gestadig likt. Vgl. Bartholomeus den Ingelsman, bl. 800 a: 'Ursus dat is een beer,.... hi syn jonghen formeert mit sinen monde, als Ysidorus seit, want si sijn eerst als een stuck vleesch, dat die moeder al leckende vormt alst wesen sal, ende dat is daerom want die vrucht en blivet niet langhe ghenoech inder moeder lichaem'. Ongeveer hetzelfde leest men bij Maerlant, *Nat. Bl.* II, 3793: Die moeder scept die jonghe lickende met hare tonghe; Vondel II (ed. Thijm-Unger) bl. 281, vs. 302. De uitdr. zelve is het eerst in de 17de eeuw aangetroffen. Zie verder Borchardt bl. 49; Verdam in de *Handelingen v.d. Maatsch. der Nederl. Letterk.* 1897-98, bl. 66-68; *Ndl. Wdb.* X, 1617; II, 1321.

- 1) Dr. S.S. Hoogstra gist dat hier 'de linkervoet bedoeld is, dien men, wanneer men zijn uiterste best wil doen, b.v. bij het beuren van gewichten, bij een wedloop, een wedstrijd in het schaatsenrijden enz. steeds vooruit zet. Als analogon zou men de uitdrukking het mooie handje (geven, eten met) kunnen aanvoeren' (*Sollicitant*, 9 Mei, 1900); vgl. fr. *être sur le pied gauche* klaar staan om te vechten?
- 2) *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde*, XIV, 189.
- 3) Zie Ovidius, *Metam.* 15, 379-381.

180. Beest zijn,

d.i. in het kaartspel geen enkelen slag halen en den geheelen pot moeten inzetten; in de 18de eeuw vrij gewoon (zie o.a. Van Effen, *Spect.* III, 492). De uitdr. is ontleend aan het Fransch, waar men onder *la bête* verstaat de som, die men bij verlies in den pot moet betalen; onder *faire sa bête* verstaat men 'zich beest maken' en onder *gagner la bête* den pot winnen. Vandaar bij ons *iemand beest maken*, iemand doen verliezen, dial. *iem. kapot speulen; beest zijn*, alles verloren hebben. Vgl. voor een dergelijke ontwikkeling het fr. *faire un capot* naast *faire qqn capot* en *être capot*, eng. *to capot*. Ook in het hd. kent men *labet werden, jemanden labet machen*¹⁾; *bete werden; bete machen*; eng. *to be beasted*.

181. Een beest maken.

Hieronder verstaat men in het biljartspel een stoot maken waarbij men, zonder er op gespeeld te hebben, een bal maakt of caramboleert; ook wel een *Arabier* genoemd (*Ndl. Wdb.* II, 577). Voor Zuid-Nederland vgl. *Antw. Idiot.* 2198: *beest*, onbehandige, slechte stoot, die toch goed uitvalt. Let men op synonieme zegswijzen als *een zwijn; een vieze, smerige, vuile bal*²⁾, ook wel een *ruiker*, een *stinker(t)* of een *ui* geheeten (Köster Henke, 57; 66; 70), op het hd. *Schwein*, grober Fehler (Grimm, IX, 2441), *Ferkel*, entstellendes Versehen, ndl. *een varken maken*, een misslag begaan (V. Eijk, II, 87), dan zal de grondgedachte onzer uitdr. wel zijn een stoot waar 'een luchtje aan zit'. De Duitschers spreken van een *Fuchs* en van *fuchsen* 'Bälle machen an die man nicht gedacht hat', maar ook geluk hebben, veel winnen, syn. van *sauen*, waarvoor wij ook zeggen *zwijnen*; hd. *Schwein haben*³⁾.

182. De beest spelen,

d.w.z. zich gedragen als een beest; opspelen, zich brutaal gedragen. Het lidw. is te verklaren uit het vroegere geslacht: mnl. *beeste* (ofr. *beste*) dat vrouwelijk was, en het nu nog in Vlaanderen is. Vgl. Teirl. 110: *de beeste spelen, de beest' uithangen*; evenzoo in *Antw. Idiot.* 195. Bij De Bo, 90: *de beeste spelen, van de beeste maken*, een helsch leven maken. De uitdr. dateert uit de 17de eeuw. Zie het *Ndl. Wdb.* II, 1331; vgl. het fr. *faire la bête* en het 17de-eeuwsche: *de beest maken*. In Noord-Brabant: *den beest speulen* (*Onze Volkstaal* I, 196), zooals ook voorkomt in *V. Janus*, 3, 43.

183. Iemand beethebben (of -nemen),

iemand door hem te slim te wezen in zijne macht hebben, hem bedotten, foppen, een verbale uitdr. ontstaan uit *iemand in de beet hebben*, iemand in zijne klauwen hebben (om hem te bijten). Zie Tuinman I, 296 en *iemand te grazen nemen* (Köster Henke, 23), *iem. nemen* (Köster Henke, 47) of *er er tusschen nemen, inpakken, te pakken hebben of nemen* (*Jong.* 174;

- 1) Molema, bl. 239 a citeert een hieraan ontleend adj. *lebijt, lebaît*, onwel, krank, ziek, en verwijst naar het oostfri. *labét*, krank, kaput, en het westfaalsche *labét*, erschöpft, entkräftet.
- 2) S.S. Hoogstra in de *Sollicitant*, 9 Mei, 1900.
- 3) Kluge, *Studentenspr.* 91; Schrader, 200.

Falkl. V. 27; fr. attraper qqn; hd. einen mitnehmen; fri. immen meinimme, afzetten; bij den neus hebben of grijpen, zoals in de 17de eeuw voorkomt; iemand bij 't (linker) been grijpen (fri. ien by 't foetsje krije; eng. to pul a person's leg); gron. hij het mie bie 't bij had, hij heeft mij beetgenomen (in geldzaken; Molema, 509¹⁾), dreentsch een bij 't been krigen, foppen (Bergsma, 32) en iemand hebben. Zie het Ndl. Wdb. II, 1347; VI 214, en vgl. beet hebben bij 't visschen, tuk hebben, 17de eeuw hoek hebben; fri. byt habbe.

184. Een goed begin is 't halve werk.

Deze gedachte vinden we in het Ndl. het eerst opgeteekend in de 17de eeuw bij De Brune, *Bank. I, 190*: 't Beghin is 't halve-werck (vgl. bij Horatius *dimidium facti qui coepit habet* naar 't gri. ἀρχὴ ῥήμισυ παντός); I, 190: 't Hanght alles aen een goed beghin; Huygens, *Korenbl. II, 298*:

Floor had berouw van eersten aen,
En heeft twee weecken pass by 't nieuwe wijf gelegen:
Maer 't spreekwoord geeft hem troost, hy hoopt hy is half wegen:
Begonnen werck is half gedaen.

Zie verder Harreb. I, 43 en vgl. de variant: *Een goed begin is een daalder waard; Teirl. 114: Een goed begin is een halve winste; goed begonnen is half gewonnen; fri. in goed bigjin is de helte fen 't wirk; hd. guter Anfang ist halbe Arbeit; ook in het nd. de Anfang is 'n Daler wert (Eckart, 12); wohl begonnen ist halb gewonnen; nd. begunnen is half gewonnen (Eckart, 40); eng. well begun, is half done; a good beginning is half the battle; fr. qui commence bien, finit bien.*

185. Alle begin is moeilijk.

In de 17de eeuw wordt deze zegswijze aangetroffen bij De Brune, 183:

't Begin van alle dingh is swaer,
Maer 't wert veel lichter achter naer.

een navolging van het lat. *omnium rerum primordia sunt dura* (Petr. Chrysol.); mlat. *omnibus in rebus gravis est inceptio prima*. Zie verder Harreb. I, 43; fri. *alle bigjin is swier of slim; Boekenoogen, 32: Alle begin is moeilijk, zei de barbiersjongen, en hij zette den stok buiten*. Dergelijke komische toevoegsels komen bij deze zegswijze in vele dialecten voor; vgl. Eckart, 12: *Aller Anfang ist schwer, seggt de Deiw, un stehlt tauirst 'nen Amboss; zoo ook bij Harreb. I, 43: Alle beginselen zijn zwaar, zei de dief, en voor de eerste maal stal hij een aanbeeld* (zoo ook in *Antw. Idiot. 199*); fr. *les commencements sont toujours difficiles; hd. Aller Anfang ist schwer; eng. the difficulty is in the outset.*

186. Het op iemand begrepen hebben,

d.w.z. het op iemand gemunt hebben; eig. een plan tegen iemand beraamd hebben, in ongunstigen zin. In de middeleeuwen en later was *begrijpen* in den zin van

1) Volgens Gallée, 4 beteekent in het Overijselsch *iem. bij 't beentje krigen*, iem. onder handen nemen.

'beramen', 'ontwerpen' zeer gewoon. Zie het *Ndl. Wdb.* II, 1427; *Mnl. Wdb.* I, 717 en vgl. het fri. *it op immen bigrepen habbe*.

187. Het niet op iemand begrepen hebben,

d.w.z. iemand niet ten volle vertrouwen, tegen iemand zijn ingenomen, het niet op hem 'verzien' hebben; ook 'het niet op *iets* begrepen hebben', iets niet gaarne doen, ergens geen zin in hebben (Molema, 22 a). Ook hier moet *begrijpen* worden opgevat in den zin van *een plan beramen*, en is de persoon *op wien* men het *begrijpt*, degene op wien men daarbij zijn vertrouwen stelt; *Ndl. Wdb.* II. 1427. In het Friesch: *it net op dit of dat (op immen) bigrepen ha.* Syn. *Het niet gepakt hebben op iets* (in *Kippeveer*, 184).

188. Behept zijn met iets,

d.w.z. aan een zedelijk gebrek lijden; 17de eeuw ook: aan een kwaal, een ziekte lijdende zijn, waarnaast ook *behipt met (of in) iets zijn* voorkwam in den zin van: ergens in betrokken zijn. Men houdt *behept* (dat voor ons taalgevoel verwant is met *hebben*, vandaar de spelling *behebd*) voor een versmelting van mnl. *beheept* (fri. *behypft*), gekweld door, opgescheept met, 17de eeuw *behipt met of in*, betrokken in, en het 17de-eeuwsche *beheft* = mnl. *behacht*, verstrikt, overvallen (door den dood). Zie Franck - v. Wijk, 43; *Ndl. Wdb.* II, 1494 en vgl. *behypft wêze mei kweasprekken*.

189. Bekaaid ergens afkomen,

d.w.z. slecht afkomen van iets, *er schaap afkomen* (Gunnink, 201); teleurgesteld zijn; sedert de 17de eeuw gebruikelijk (Winschooten, 18). Wellicht is *(be)kaaïen* verwant aan *(be)kauwen*, een wisselvorm van *(be)keeuwen*, dat in de Zaanstreek (Boekenooogen, 410) gezegd wordt van visschen, die in slecht water boven komen om lucht. De eerste bet. van 'bekaaien' moet dan geweest zijn in zwijm vallen, gaan sterven, in welken zin het in de 17de eeuw ook voorkomt; vandaar in zwakkere opvatting krijgt 'bekaaid' de bet. van versuft, verbijsterd¹⁾, verlegen, bedot, teleurgesteld en van zaken: bedorven, verkeerd (vooral in Zeeland); zie voor deze afleiding *Ndl. Wdb.* II, 1559. Anderen zoeken verband met het 17de eeuwsche, en ook in de duitsche zeemanstaal voorkomende, *bekaeit*, gezegd van een schip, waarvan de voegen door de zonnwarme loslaten; ook een schip waarvan de zeilen bij windstilte slap neerhangen (vgl. *Ndl. Wdb.* II, 1560; F. Kluge, *Seemannssprache* 38; Franck - v. Wijk, 45, waar ook gewezen wordt op het zweedsche *illa bekajad*, 'slecht er aan toe'). Opmerkelijk is het evenwel dat *bekaaïen* ook voorkwam in den zin van *bevuilen*, en wij thans ook zeggen: ergens *smerig* weggkomen; er *bescheten* [vgl. Halma, 59: *beschijten*, bedriegen; fri. *biskiten*, bedriegen naast *biskiter*, bedrieger en *biskiterij*, bedriegerij; *Antw. Idiot.* 214: *met iets bescheten uitvallen*, mislukken; drentsch: *beschieten*, bemesten, bedriegen, syn. *bedrieten* (Bergsma, 41); *bekakt*

1) Bij Speenhoff II, 90:

Anna Marie, lollige troel,
Als ik je zie mot ik je aaien,
Als je eens wist wat ik gevoel,
Zou je *bekaaïen*,

beteekent *bekaaïen* nog verbijsterd zijn, gek staan kijken.

(Harreb, III, 3), fri. *bipisse, vuil, belabberd* (eig. *bevuild*; vgl. nog Bruijel, 93: *belabere*, beetnemen] afkomen²⁾. Vgl. verder Halma 64:

2) Zie voor dezen overgang van *bevuilen* tot *bedriegen* een artikel in *Beitr.* XXXVIII, 336 en vgl. *Taal- en Letterb.* IV, 205-217; *Tijdschr. voor T. en L.* VIII, 312.

bestruiven, bekakken, bedriegen; ook *bedotten* komt voor in den zin van *bevuilden*. Voor Zuid-Nederland zie De Bo, 96: *bekaaid*, verkeerd, verdraaid, ongunstig, slecht, dronken; in het Friesch: *bikaeid weikomme*.

190. Bekaf zijn,

d.w.z. uitgeput, doodmoe, doodaf zijn; *'t end in den bek hebben* (De Vries, 70); fri. *bek-ôf*, *bek-ou*. In de 17de eeuw bestond de uitdr. 'een paard den bek afrijden', een paard zoo afrijden, dat het over zijn asem is en van het hijgen niet meer voort kan, dus *afmennen*; hieruit ontstond: 'een paard bekaf rijden', waarin *bekaf* den toestand aanduidt, waarin het paard door overmatige vermoeienis geraakt; vandaar wederom kreeg *bekaf* de bet. van 'uitgeput door te hard loopen', 'doodmoe'; eng. *beat out*. In de 17de eeuw komt de uitdr. o.a. voor bij Voskuyl, *Ouden en Jongen Hillebrant*, anno 1663, bl. 33: Dat is bygort ereên, het peert is, loof ick, beck, of. Zie voor de 18de eeuw S.v. Rusting, *De Gehoornde Duvel met boks-pooten*, anno 1704, bl. 87:

Gy heeklaars moet terwijl schier smoren in de stof,
En raakt, al hoestende, schier in u jeugt, bek of.

Vgl. verder *Kluchtspel* III, 302; Esopet, *Hansop*, 4: *iem. bek afmaken*; *De misleide poesjes*, 8: *iem. bek af helpen*; *Ndl. Wdb.* II, 1562; *Tuinman* II, 238; *Gunnink*, 105; *Boekenoogen*, 195; *Falkl.* VII, 35; *Mgdh.* 247; *Lvl.* 230; *Jord.* 122; *Rutten*, 298: *den bek af hebben (zijn)*, onmachtig zijn, zijn gezag kwijt zijn. Vgl. ook het 17de-eeuwsche *een paard den hals afrijden*, *afmennen*, d.i. doodrijden, en het Hagelandsch: *het vas¹⁾ af zijn*, gansch machteloos zijn (*Tuerlinckx*, 670).

191. Beklonken zijn,

d.w.z. vastgesteld, beslist zijn, van eene overeenkomst gezegd. Men denke hier niet aan het klinken der wijnglazen, maar aan *beklinken* in den zin van vastklinken, bevestigen; vgl. *de zaak is tusschen hen geklonken*, waarin *klinken* eveneens *vastslaan* beteekent. Zie *Noord en Zuid* XXI, 443; *Ndl. Wdb.* II, 1606 en vgl. het Friesch: *'t is biklonken*, *beklonken* of *klinsd*; eng. *to be clenched*.

192. Bekocht zijn,

d.w.z. bij een koop bedrogen zijn, een slechten koop gedaan hebben, *gesnoten zijn* (17de eeuw); ook fig. In de middeleeuwen kende men een wkw. *enen becopen*, in den zin van bij een verkoop winst behalen op iemand, een goeden verkoop doen aan iemand; in het passief *becocht*, duur gekocht, van een zaak, bijv. een onderneming; *becocht sijn*, bekocht zijn, met schade koopen, een slechten koop doen; *Mnl. Wdb.* I, 811; *Ndl. Wdb.* II, 1625. Hiernaast in de 16de eeuw het nu nog in dialect bekende *miskocht* zijn; zie Plantijn: *ick ben miskocht*, je suis trompé de mon achapt, fefellit me emptio mea; syn. van *aan iets bezet zijn* (*Winsch.* 20); fri. *bikoft wêze mei* of *oan*. Vgl. *een koopje hebben aan iets*; *iemand een koopje leveren* of *geven*, iemand er in laten loopen, dupeeren.

1) Vgl. *Antw. Idiot.* 415, waar *fas* verklaard wordt door keel, strot; *Waasch Idiot.* 213a: *fas*, de twee pezen in den nek, die naar de hersenpan gaan; *hij is het fas af*, hij zal niet lang meer leven; vgl. ook aldaar 340 a: *kiet* (= *kuit*) *af zijn*, zeer vermoeid zijn.

193. Iets bekokstoven,

d.w.z. iets klaar maken, beredderen, bedisselen, bekonkelen. Zie *Haagsche Post*, 27 Juli 1918, p. 879: En alsof het gold een vraag die de overgrootste meerderheid steeds uitermate weinig belang heeft ingeboezemd, gaat men voort in het donker alles te bekokstoven; *Handelsblad*, 7 Juni (1921 (A)), p. 1, k. 2: De buitenstaanders, die af en toe hooren wat de fractieleiders van onzen gemeenteraad zoo onder elkaar bekokstoven; *Handelsblad*, 25 Nov., 1920 (O.) p. 1 k. 2: Maar wat men werkelijk niet voor openbare behandeling geschikt acht, zal men wel vooraf weten te bekokstoven of door de sub-commissies laten voorbereiden; *De Vrijheid*, 15 Febr. 1922 p. 1 k. 2.

194. Zijn bekomst hebben van iets,

d.w.z. er genoeg van hebben, ironisch gebruikt van iets onaangenaams. Het znw. *bekomst*, waarnaast mnl. *becomte*, is afgeleid van het ww. *bekomen* in den zin van *behagen*; het wil dus eigenlijk zeggen: zooveel als iemand behaagt, zooveel als hij lust. De uitdr. dagteekent uit de 17de eeuw; zie *Ndl. Wdb.* II, 1624 en vgl. nog Halma, 51; Sewel, 77; fri. *ik ha dêr myn bikomst fen*, ik verlang daar niet meer mee te doen te hebben; ook: mijn geduld is uit. In Zuidndl. kent men de uitdr. niet in ironischen zin; vgl. Teirl. 119: *zijn bekomste hen*, genoeg hebben, verzadigd zijn, dronken zijn; *Waasch Idiot.* 100: *bekomst*, verzadiging.

195. Met bekwamen spoed,

d.w.z. met *passenden* spoed. Het bijv. naamw. *bekwaam* heeft hier nog de vroeger zeer gewone bet. als afleiding van *bekomen*, dat eertijds *passen*, *voegen* (eng. *to become*) beteekende. Vgl. ook *te bekwamer tijd*, dat nog niet in onbruik is geraakt; Plantijn: *B e q u a m e t i j t*, temps oportun, temps convenable, *oportunum tempus*.

196. Belam,

d.w.z. waarachtig, zeker; ontleend aan *ik ben lam* (als het niet waar is), syn. van *ik mag doodvallen als*, enz. Zie *Tijdschrift* XXIX, 98 en *Landl.* 306: Ja, mensch da krenk is nou belam toch al twintig.... en dat laat z'n moeder maar darre en zwoege; *Het Volk*, 10 Oct. 1913 p. 5 k. 2: En ik moest bij lam bekennen veel van wat-ie zei was waar; *Boefje*, 197: 't Jog is dronke, belam as 't nie waar is; *S en S.*: Dat leve dat jullie leve, da's toch ook maar narigheid, en daar heb 'k belam me te doen.

197. Belazerd,

in de uitdr. *belazerd zijn*, d.i. gek zijn; eig. aangetast zijn door de lazarus-ziekte, de melaatschheid; mnl. *belasert* was synoniem van *besiect*, fri. *bisiucht*, zaansch *besjoecheld* (Boekenoogen, 55), *getikt zijn*. Zie *Ndl. Wdb.* II, 1682; fri. *bilazerd*; Molema, 501; Opprel, 46 b; Gunnink, 105: *belâzen*, bedriegen; Bruijfel, 93; V. Schothorst, 104. Vgl. ook de verwensching *krijg 't apelazerus*, *'t lazerus*, *'t lazerusklap*, *de ziekte*, syn. van *krijg de dood*, *'t spit*, *'t koliek*, *de kippenkoorts*, *de kouwe koorts*, *de slingerschijt* (zie *Lvl.* 119), *de krenk* (zie *Ghetto*², 32), *de dalles* (armoede), enz.

Synoniem van *ben je belazerd* is *bedonderd*, *bebliksemd* (*Boefje*, 175), *betoeterd* (*De Vries*, 64; *Bergsma*, 44; *Boekenoogen*, 59), *beduiveld*, *fri*.

bilabberd, *besassefrast*, eig. heb je een venerische ziekte, die door *sassafras* genezen werd?; *besodemierterd* (zie *Mgdh.* 304), *besausnegerd* (zie *Jord.* 216; 276¹⁾), gron. *bist besoaksem* (o.a. *Groningen* IV, 196); *belatafeld* (vgl. Köster Henke, 8; *Jord.* 400²⁾); *ben je (nou) van God verlaten* (zie *Mgdh.* 187, 280; *Prol.* 7; *Falkl.* V, 55); *besanikt* (in *Jord.* II, 360); *besalamanderd* in *Nkr.* VII, 31 Mei p. 6); *betoeterd* (o.a. *Schakels*, 31), *bekokmeeuwd* (V. Dale). **Iemand belazeren** beteekent *iemand beetnemen, bedriegen, iem. bedonderen* (zie *Lvl.* 110; *Boefje*, 168; *Kmz.* 178; 395; *Nachtk.* 114, enz.).

Andere uitdrukkingen ontleend aan den naam *Lazarus* zijn: *hij is Lazarus*, d.i. stomdronken (zie Köster Henke, 39; *Kmz.* 58; *Landl.* 32; *Twee W.B.* 96; *Nachtk.* 54; *Nest.* 76; *Zandstr.* 83) en *lazerus bezeupen* (in *Zoek.* 234) ook *melazerus* (in *Ghetto*², 12, 15), waarbij gedacht kan worden aan Lazazus als den tijdelijk doode, later herrezene; (*niet*) *Lazarus zijn*, (*niet*) ongevoelig (17de eeuw *lazerig*), suf, idioot zijn³⁾; *lazerhond*, *lazermakker* (scheldwoord o.a. *Kmz.* 23; 375) naast *makker*, fr. *maquereau*, koppelaar, bordeelhouder (zie *Kmz.* 181, 187, 304, 505, 362); *lazersteen* (*Kmz.* 304; *Diamst.* 26), waarnaast ook de ww. *lazersteenen* of *lazeren*, zaniken, syn. van *bliksemsteen*, *dondersteen* (*Dsch.* 68; *Nw School*, VIII, 215; *Jord.* II, 8; *D.H.L.* 11; *Nest.* 39, 118), *flikkersteen* (*Nest.* 34), *lazerstraal* (*Kmz.* 375), syn. van *lamstraal* (*Slop.* 32; *Kmz.* 207; *Diamst.* 109; *Nachtk.* 23). - **Iemand lazeren**, trans. iem. smijten, donderen (vgl. *God zal 'm lazeren* (*Kmz.* 23); intr. vallen: *Lazer jij dood voor mijn part!* (*Diamst.* 210)). - **Iemand op zijn lazerij komen**, *voor zijn lazernis (laarzenis) krijgen; op zijn lazerus, lazerij* (*Boefje*, 20), *lazer, lazerement krijgen*, waarin *lazerij* eigenlijk beteekent melaatschheid, daarna het door ziekte besmette lichaam, en dan het lichaam in 't algemeen⁴⁾), syn. van *iemand op zijn donderement* (zie *Nest.* 35), *zielement* (zie *Jong.* 193; *Nest.* 34; *Boefje*, 40, 56), *bliksem, donder, flikker, mieter, sodomieter komen of slaan*.

198. Iemand belezen,

d.w.z. hem bezweren, overhalen; eig. een tooverformulier over hem lezen, hem betooveren, bezweren, fr. *exorciser*, mnl. *enen belesen*; Plantijn: B e l e s e n , coniuur par lecture, *exorcizare, lectione adiurare*. Ook in de 17de eeuw zeer gewoon; vgl. Huydecoper, *Proeve*, III, 34-36. Zie voor dergelijke formules *Ons Volksleven* III, 50 en 61⁵⁾; en vgl. in denzelfden zin *iemand bespreken*⁶⁾; fri. *bisprekke* naast *bilêze* (*Molema*, 31 b;

- 1) Vgl. *Sausneger*, eig. Curaçaosche neger (*Gron.* 96; *Jong.* 111); (*ke*)sause mangelen of *kesausies* (zie o.a. *Leersch.* 152, 161), amandelen uit Curaçao.
- 2) Vgl. ook *Nw. School* I, 157; V 210; *Nkr.* II, 13 Sept. p. 2; 11 Oct. p. 2; III, 30 Mei p. 2; IV, 3 Juli p. 2; 16 Oct. p. 2. *Twee W.B.* 174; *Lanal.* 194: 't Kan me niks verlaaitafele; *M. de Br.* 45: Je staat me toch niet te belatafelen? Dit grappige *belatafelen* is een vervorming van *belazeren*. Zie over zulke eufemismen K. Nyrop, *Gramm. Hist.* 4, § 370;
- 3) *Noord en Zuid* XXVI, 229; *Ndl. Wdb.* VIII, 1195-1197.
- 4) Vgl. in 't hd. *Kleckstein*, verrader; *Schmierstein*, iemand die op den uitkijk staat (Günther, 67).
- 5) *Noord en Zuid*, XXI, 95.
- 6) Zie ook nog De Cock, *Volksgeneeskunde in Vlaanderen*, bl. 359 i.v. *aflezen*; *Studiën*, 253; Verdam in de *Mededeelingen van de Maatsch. der Ndl. Ltk.*, 1901, bl. 9-11; *Zeitschrift f. D. Altert.* LIII, 143 vlgg.

Bouman, 8); hd. *einen besprechen, berufen, beschreien*; eng. *to spell from* (ook in gunstigen zin) en het zuidndl. (een ziekte) *aflezen* (De Bo, 30 b; Teirl. 31; *Antw. Idiot.* 136) of *overlezen* (*Antw. Idiot.* 924), mnl. *overlesen*, een gebed over iemand of iets uitspreken; vgl. ook lat. *incantare* en het fr. *charmer*, afgeleid van het lat. *carmen*, lied.

199. Belhamel.

In eigenlijken zin is een belhamel een hamel (*schaap*¹⁾), die met een belletje om den hals, aan het hoofd van de kudde gaat; bij overdracht en vergelijking: een aanvoerder bij een oproer, een haantje de voorste, een baldadige jongen; hd. *Leit-, Bellhammel*; eng. *bellwether* (ook in gunstigen zin). Vgl. reeds Kiliaen, die het vertaalt door *vervex sectarius, dux gregis*, per metaph. *coryphaeus*; Servilius 2*: *hy is den bel-hamel, caput*, waarvoor men bij Sart. II, 2, 35 leest: *ghy syt hier bellaert*, tu huius rei caput es; IV, 74: *'t Katteken zijn, de Bel-hamel wesen, de eo qui certos omnes vincit ac superat*. Zie verder het *Ndl. Wdb.* II, 1723; Harreb. I, 45 b; Woeste, 26 a en vgl. het fri. *belhammer*, dat ook voorkomt in den *Gew. Weuw.* III, 69. In het Land v. Waas is een belhamel iemand, die te luide spreekt of roept (*Waasch Idiot.* 101 b).

200. Belofte maakt schuld.

Een reeds in den Saksenspiegel voorkomende gedachte 'we ycht... lovet, dye sal yt gelden'. Oorspronkelijk waarborgde niet elke belofte de nakoming. Dit gold alleen van de *vormelijke belofte*²⁾. De uitdr. komt verder voor in het Mnl. *loofte maket schult; alle gelofte is scout, belofte es schult; voorwaerde dat es scult*; bij Goedthals 11: *Ghelofte maect schult, apres avoir promis, faire le faut*; *Prov. Comm.* 460: *Loefte maect schult, jus est implere promissa decentia vere*. Zie verder Bebel no. 291; Spieghele, 276; Hooft's *Brieven*, 222; V.d. Venne, 195: *Belofte eyscht voldoeningh*; Van Effen, *Spect.* IX, 148; Harreb. I, 46 a. Voor de toevoeging 'en die 't niet doet die krijgt een bult' zie ook *Antw. Idiot.* 315; Teirl. 121 en *Waasch Idiot.* 151 b; fri. *bilofte makket skild*; fr. *chose promise, chose due*; hd. *Gelübde macht Schuld* (Wander I, 1540); eng. *promise is debt* (Prick); nd. *Verspriäken maket Schuld* (*Jahrb.* 38, 162).

201. Een bengel van een jongen.

De oorspr. bet. van *bengel* is stok, knuppel en vandaar bij overdracht een lomperd, gemeene kerel, deugniet, guit; vgl. een *vlegel*³⁾, *bonk, knoet, knevel, schoft, een gaffel van een jong* (Bergsma, 117); het mnl. en 17de-eeuwsche *schudde* (gaffel, schurk) en het 17de-eeuwsche *loer* (zie *iem. een loer draaien*). Vgl. Draaijer, 7: *'n Hele bungel van 'n jonge*, een plompe, groote jongen; fri. *in bingel*; hd. *ein Bengel*; en zie *Ndl. Wdb.* II, 1797; Franck - v. Wijk, 49. Gelijksoortige beteekenisovergangen vertoonen ook Limb. *prengel*, dikke knuppel, stevige jongen; het fr. *palot*, schop,

1) Vgl. *Noord en Zuid*, XXIX, 526.

2) Zie Fockema Andreae in de *Mededeelingen van de Maatsch. der Ndl. Ltk.* 1897-1898, bl. 106 vlgg.

3) Of moeten wij, met R.A. Kollwijn, een overdracht aannemen van den naam van een door iemand gebruikt werktuig op hem zelf? Dus hier op dorschvlegels hanteerende boeren? Vgl. *bijltje*, sloopstimmerman. Zie *Taal en Letteren* XI, 278.

spade; lomperd, vlegel; nd. *slêf* (fri. *slêf*), lepel en lummel; hd. *Hunke*, been en schurk; *Flätz*, vlegel en lomperd (zie Kluge *Wtb.*⁷ 139). Vgl. no. 220.

202. Benjamin,

d.w.z. de jongste zoon, aldus genoemd naar den jongsten zoon van Jacob; ook de lieveling van vader en moeder, de *frul* of 'et *febbeken*, zoals de Antwerpenaars zeggen. Zie Laurillard, 5; Zeeman, 71 en *Antw. Idiot.* 415; 435¹⁾. Ook in het fr. en hd. wordt *Benjamin* in dezen zin gebruikt.

203. Geen (flauw) benul hebben van iets,

d.w.z. geen begrip van iets hebben, geen *grint* van iets hebben, zoals in de Zaanstreek gehoord wordt; vandaar: *een onbenul* of *onbenullig zijn*, onbeteekenend, niets waardig zijn. Vroeger zeide men niet '*benul*', maar *belul* hebben, welks afleiding nog niet voldoende verklaard is.²⁾ Bij Weiland staat het nog niet opgeteekend, en nog in het midden dezer eeuw gold de oude vorm, blijkens het welbekende gedichtje uit 'Braga': 'Tu habes nullum *var* nullum *belullum*, nullum *belullum* de artibus'. Zie het *Ndl. Wdb.* II, 1809; *Lvl.* 245; *Falkl.* VI, 35; *Harreb.* I, 46 *b*; Ten Doornk. Koolman I, 147 *a*; Eckart, 42; Molema, 29 *a*; Gallée, 4 *b*; V. Schothorst, 104; Bruijfel, 93; Gunnink, 106 en *Taalgids* I, 105, waar als Noordholl. wordt opgegeven: *hij is zijn belul kwijt; hij heeft er geen belul van; fri. hy hie gjin bilul (of binul, bewustheid) mear.* Vgl. ook *hij was heelemaal van zijn benul*³⁾; *het benul missen om iets te doen* (*Jord.* 175); *zonder benul zijn* (*Lvl.* 313); *slijtage aan 't benul.*

204. Beter benijd dan beklaagd.

Deze zegswijze is bij ons opgeteekend in de 16de eeuw. Wij lezen ze bij Campen, 70: *Beter benydet dan beclaeget*; Servilius, 161*: *tls beter benydt, dan beclaecht*; zie verder bij Spieghel, 276; Mergh. 4; Cats I, 504; Vondel, *Jeptha*, vs. 602: 't Is beter zoo benyt, dan droef beklaeght; Coster, bl. 512: Alst Godt behaecht, ist beter benijt, dan beklaeght; Huygens, *Korenbl.* II, 334:

Jan was eens arm, en wierd beklaeght;
Nu siet hy sijn geluck benijden,
En seght seer wel, als 't God behaeght,
't Is beter nijd als nood te lijden.

- 1) Bij Harrebomée I, 47 *a* lezen we: 'Daar kwam een stuk vleesch op de tafel van Benjamin', welke zegswijze hij wil afleiden van *Gen.* XLIII, vs. 34. De bedoeling is evenwel 'een groot stuk vleesch', zoals blijkt uit Molema, 28 *b*: *Benjamin*, in iets, dat men beschrijven wil als zeer, buitengewoon groot, enz.: 't Was 'n oal van wat *benjemin*, zooveel als: wat ben je me; en uit Bouman, 114: 'Hij wordt me een kerel *watbenjemen*; dat is me een gebouw *watbenjemen*'; Draaijer, 44: 'n Stück vleis *van-woar-bi-min*. Hieruit blijkt tevens dat *Benjamin* eene verbastering is van *benjemin*, *benjemen*, dat zelf eene onvolledige uitdr. is voor: *wat ben je me groot*, zoals men kan opmaken uit de *Lyste van Rariteiten*, bl. 123: Acht ponden metworsten, twee Spaanse radijsen, met een saussyse broot (*wat ben je me groot*); vgl. ook *Brieven van Betje Wolff en Aagtje Deken*, 60: En ik malloot, als ik ben, kreet wat ben je me; 114: En zulverde beugeltas wat ben je me op zy! De uitdr. is te vergelijken met: *een slag van heb ik jou daar* (*M. de Br.* 124), *van klinktum*, *van raakum* (*Jord.* 403), *van raak* (*Uit één pen*, 49), *van lik-me-ves* (of *vessie*, zie *Kmz.* 148; 238), *van komsa*, fr. *comme ça* (vgl. *Nest.* 55: Een klein heertje met een neus van komsa) en dergelijke.
- 2) Zie Franck - v. Wijk, 49.
- 3) *Zondagsblad van Het Volk*, 8 Febr. 1913.

Vgl. nog Harrebomée I, 245 b; *M. de Br.* 49; *Waasch Idiot.* 103 a: *t Is beter beneden (soms benijd) als beklaagd*; Teirl. 123; fri. *better binyd als biklage*. In de klassieke oudheid komt ze reeds voor bij Herodotus; zie Erasmus CLXXVII; eng. *better (to be) envied than (to be) pitied*; hd. *besser beneidet als bemitleidet (beklagt)*; fr. *mieux vaut faire envie que pitié*.

205. Iets te berde brengen,

dial. *iets te borde brengen*, w.z. met iets voor den dag komen, iets aanvoeren t.w. als voorbeeld, als bewijsgrond, als verontschuldiging; **te berde komen**, ter sprake komen; in het Land v. Waas *ten berde kommen*, te voorschijn komen; fri. *to boerde komme*, terecht komen. In welken zin *berd* hier moet worden opgevat, is niet zeker; wellicht in dien van plank, tafel; vgl. in de middeleeuwen *up bordt brengen* (Froissart), het hedendaagsche *wat verder te berde zal worden gebracht* in aankondigingen van verkooping, en de uitdr. 'iets *ter tafel* brengen'. In de 17de eeuw werd ook in dezelfde bet. gezegd *iets op het bert werpen* (o.a. bij Ogier, blz. 222), dat thans nog in Leuven bekend is. Daar in de 17de eeuw *te berde (borde) brengen* veelal gebruikt werd voor opbrengen, betalen, zou men er toe kunnen komen *berd* op te vatten in den zin van de tafel, waarop de koopman zijne waren uitstalt en verkoopt, welke bet. dit woord in de latere middeleeuwen ook bezat; zie Stallaert I, 189 a; Winschooten, 25; *Ndl. Wdb.* II, 1845; III, 520.

206. De berg heeft een muis gebaard,

d.i. wat veel beloofde is op niets uitgelopen, eene navolging van Horatius (*ad Pison.* 139): *parturiunt montes, nascetur ridiculus mus* (ontleend aan een fabel van Phaedrus, 4, 22), dat herinnert aan het Grieksch *ᾠδινεν ὄρος, τὸ δ' ἔτεκε μῦν*. Zie Cats I, 522: Het baren van bergen komt uyt op een muys; De Brune, 229: 't Schijnt dat berghen zullen baeren, en daer zal een muys uyt-varen; Tuinman I, 88; 273; Harreb. I, 47 b; III, 124 a; *Ndl. Wdb.* II, 1865; Büchmann, 389. Vgl. fr. *la montagne a enfanté une souris*; hd. *der Berg hat eine Maus geboren*; eng. *the mountain has brought forth a mouse*; zie voor andere talen Wander I, 313.

207. Als de berg niet tot Mohammed wil komen, dan moet Mohammed naar den berg gaan.

Men bezigt deze woorden, wanneer iemand niet zeer toeschietelijk is, niet wil toegeven en men zelf dan maar de minste wil zijn. Volgens de legende (die een louter verzinsel is) zou Mohammed een berg bevolen hebben tot hem te komen; toen deze evenwel onbewegelijk bleef staan, zeide hij: Welnu, berg! aangezien gij niet tot Mohammed wilt komen, zal Mohammed zich tot u begeven (*Woordenschat*, 753; Büchmann, 323). Vgl. dit verhaal in de 18de eeuw bij J. Nomsz, *Mengelwerken*, Amsterdam, 1782, bl. 233 (zie *Nav.* XXI, 267; Harreb. III, XLIII; *Ndl. Wdb.* II, 1865). In het hd. *wenn der Berg nicht zum Propheten kommen will, so muss der Prophet wohl zum Berge gehen*; eng. *if the mountain will not come to Mahomet, Mahomet must go to the mountain*; ook in de Bukowina en Galicië: *der Berg kam nicht zu Mohammed, so kam Mohammed zum Berg.*¹⁾

1) *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde* XIII, 79.

208. Iemand gouden bergen beloven,

eene vertaling van het lat. *montes auri polliceri*, dat bij Terentius, *Phorm.* 1, 2, 18 voorkomt (vgl. *Journal*, 249; Büchmann, 359). De zegswijze dateert bij ons uit de 16de eeuw. Zie Van Lummel, 135: *Men beloofde hun berghen van gout*, d.w.z. stapels, hoopen goud. Voor andere plaatsen zie het *Ndl. Wdb.* II, 1866 en 1748; vgl. fr. *promettre à qqn des monts d'or*, *promettre monts et merveilles*; hd. *einem goldene Berge versprechen*; eng. *to promise a p. whole mountains of gold*.

209. Bergen en dalen ontmoeten elkander niet, maar menschen wel.

Men bezigt deze zegswijze bij een zeer onverwachte ontmoeting. Ze komt bij ons eenigszins anders voor in de 17de eeuw bij De Brune, 224:

d' Een mensch den ander wel ontmoet,
Dat gheen ghebergh't of heuvel doet.

Huyghens, *Hofw.* 645: Daer moeten sich, niet Bergen, maer menschen als mijn Bergh; V.d. Venne, 195: Menschen gemoeten malkanderen meer dan de vaste Bergen; *Gew. Weuw.* III, 17: Huizen en boomen ontmoeten den ander niet, maar menschen wel; Esopus, *Het Cremoneesche Vreugdevuur*: Immers is 't waar, dat bergen, en daalen malkander niet ontmoeten, maar menschen al. Tuinman II, 102 citeert haar in den tegenwoordigen vorm: *Bergen en dalen ontmoeten malkanderen niet, maar wel menschen*; dit zegt men van zulke, die malkanderen onverwacht in vreemde gewesten bejegenen en aantreffen; Sewel, 572: *Bergen ontmoeten malkander nooit, maar menschen somtyds*. Vgl. verder Harreb. I, 47 b; fri.: *Bergen mette in-oar net, mar minsken wol*; ook *Antw. Idiot.* 1228: *Boomen komen malkanderen niet tegen, maar menschen wel* (zoo ook bij Rutten, 35 b; Tuerlinckx, 614); *Waasch Idiot.* 646 a: *Bergen komen malkander niet tegen, maar menschen wel*, ik zal mij wreken; evenzoo bij Teirl. 126 in den zin van: 'wij zullen malkaar nog wel ontmoeten en dan zullen we eens voor goed afrekenen'. De zegswijze is in vele talen bekend; ook in het Arabisch en onder de negers in Suriname en de Deensche Antillen; vgl. D.C. Hesseling, *Het Negerhollands der Deensche Antillen*, 130: *Bergi mit bergi no kan tek, ma twee mens sal tek*; Wander I, 312; 313. Vgl. fr. *il n'y a que les montagnes qui ne se rencontrent pas*; hd. *Berge kommen nicht zusammen, aber Menschen wohl*.

210. Berouw komt meestal te laat.

Deze gedachte wordt in de 17de eeuw aangetroffen bij Brederoo I, 130, 756: Het spa-berouw doet selden baet; De Brune, *Bank.* 2, 100: Berouw te laet, en doet gheen baet; *Willem Leevend*, IV, 72. Bij andere of dezelfde schrijvers wordt de meening verkondigd, dat berouw nooit te laat komt; vgl. Gruterus I, bl. 94: Berou quam noit te laat; De Brune, 493: Berouw quam nimmermeer te laat. Zie Harreb. III, 124.

211. Iemand een beschuitje geven; zie iem. een muilpeer geven.

aant.

212. Zijn beslag krijgen,

d.i. zijne voltooiing krijgen, tot stand gekomen zijn; sedert de 17de eeuw zeer gewoon, ook van stoffelijke zaken. Het znw. *beslag* is in deze uitdr. eene afleiding van het wkw. *beslaan*, dat in de middeleeuwen o.a. beteekende 'inrichten', 'ordenen'; zie *Ndl. Wdb.* II, 2027; fri. *syn bislach krije*.

213. Zich beslapen op iets,

d.w.z. een nacht laten voorbijgaan, voordat men een besluit neemt; mnl. en thans nog in Zuid-Nederland *slapen op iets*; vgl. het lat. *in nocte consilium*. Bij Goedthals, 39: *ick salder op slapen*, la nuit donne conseil. Doch bij Campen, 12: *Wy willen ons te nacht daer op beslapen*; bl. 110: *Wy willender ons op beslapen*. Zie verder Suringar, *Erasmus XCIV*; *Ndl. Wdb.* II, 2080 en Idinau, 270:

Als iemant seght, ick sal-der op slapen,
Dat is, ick sal my daer op be-raden,
De nacht leerd raedt in stillichey rapen,
S' daeghs zijn der menschen sinnen ver-laden.
Goeden raedt is moeder der bester daden.

Vgl. fri. *him besliepe op*; fr. *consulter son chevet, son oreiller, son bonnet de nuit, la nuit porte conseil*; hd. *sich über etwas beschlafen*; eng. *to take counsel of one's pillow; to consult one's pillow; to sleep upon (over, on) a matter*.

214. Bestand zijn (tegen),

d.i. tegen iemand of iets kunnende standhouden, er tegen opgewassen zijn. Het bijv. naamw. *bestand* is eene samenstelling van *be* (toonlooze vorm van *bi*) en het znw. *stand*, toestand, gesteldheid, staat, zoodat 'bestand zijn' eig. wil zeggen 'in staat zijn', 'toereikend zijn' (vgl. hd. *im Stande sein*), waaruit zich de tegenwoordige beteekenis heeft ontwikkeld. Zie *Ndl. Wdb.* II, 2111, waar ook plaatsen uit de 18de eeuw zijn medegedeeld, en vgl. Halma, 62: *Bestand*, bekwaam zijn om, *être suffisant pour, être capable de*; Sewel, 97: *Hy is niet bestand om dat te doen, he is not able to do that*; *Men denkt nu tegen de vyanden bestand te zyn, they reckon now to be a match for the enemies*; in het fri.: *bistân, bestand weze tsjin*.

215. Ten beste geven.

Eig. geven tot iemands best, voordeel; iemand iets schenken¹⁾; mnl. *enen iet te goede doen*. Kiliaen: *Ten best en gheven*, dare in sumptum, largiri in symbolam *vulgo* in antipodium dare; dus: in het gelag geven; Plantijn: *Ten best en geven*, donner quelque gratis pour bon, ou à l'avantage, *aliquid in commune dare, honorarium dare*; hd. *jem. etwas zum besten geben*. In de 17de eeuw beteekent *iets ten beste geven* ook iets als prooi, buit, prijs overgeven. Vgl. ook het fri. *to bêste; der wier net to bêste*, daar was niets in voorraad; *to bêste sprekke*, in iemands voordeel spreken.

1) Vgl. het mnl. *dat beste*, wat goed voor iemand is, iemands geluk, voordeel, belang; Hooft, *Warenar* vs. 231: *Daer en zit niet ten besten*; en vs. 176: *Adieu, t' uwen besten, vaert wel*.

216. De bestekamer.

Deze sedert de 18de eeuw gebruikelijke benaming voor *het geheim gemak* (vgl. mnl. *heimelicheit*; fr. *commodité, lieu d'aisance*), het *geriefke* (17de eeuw¹⁾) is geen verbastering van het mnl. *basse camere*, lat. *camera bassa*, ofr. *chambre basse*, eig. benedenkamer, maar een ironische benaming van wat men in de 17de eeuw ook 'het kasteel van Poortugael' of het *salet*²⁾ noemde³⁾. Als afkorting zegt men ook: *de beste*, evenals men vroeger sprak van *stille* (waarvan ons *stilletje*) en *cleine* voor *stille* of *kleine kamer*; vgl. ook *het secreet* (reeds in het Mnl. van het ofr. *secret*) en *het privaat* (reeds in het Mnl.⁴⁾). Zie verder bij **Tante Meyer**.

217. Iemand iets betaald zetten.

Dat wil zeggen iemand iets *vergelden*, inpeperen; eig. iemand zoo zetten, in zulk een toestand brengen, dat hij betaald is; vgl. het zeeuwsche 'iemand beschaamd zetten'. In het mnl. *enen sijn payment geven; enen payen; enen (sware) betalen*, iemand duchtig onthalen, hem pijn aandoen, iets vergelden (ook 17de eeuw en thans nog in het Friesch: *ik scil dy bitelje*, ik zal je wel krijgen!); *den coop ontfangen*, de koopsom ontvangen, krijgen wat men verdient, iets bekoopen; *enen iet vercoopen*, iemand iets betaald zetten; *enen sijn travers (tol) betalen; enen finen*, en het tegenwoordige met iemand *afrekenen* of zooals men in Zuid-Nederland wel zegt, met iemand *aftellen* (Schuerm. 12 a). Bij Campen, 95 komt nog voor: *het wil hem noch een mael betaelt worden*, maar in de 17de eeuw vinden we de hedendaagsche uitdr. o.a. bij Hooft, *Brieven*, 472; Vondel, *Maeghden*, 1411; *Jeptha*, 557; verder Van Effen, *Spect.* III, 224 enz.; vgl. fr. *faire payer qqn*; hd. *einem etwas heimzahlen*; eng. *to pay one home*.

218. Iets beu zijn,

d.w.z. er genoeg van hebben, iets moe zijn; mnl. *mi heeft boy*, ik ben beu van; oorsprong onbekend. Kiliaen vermeldt: B o , *satur, oppletus, obrutus cibo, potu*; doch in de 16de eeuw is ook *beu* niet onbekend, blijkens Spieghel, *Hertspieghel*, 6, vs. 498: Bue van boekwey koeken. Zie ook Brederoo, *Angeniet*, vs. 664 en Halma, 66: Ik ben zalm moe en beu gegeten; zoo ook bij Sewel, 103: Ik ben die kost moe en beu gegeten, ik ben 'er zat van. Ook in Zuid-Nederland: iets *beu* (of *boi*) zijn gelijk koude pap (*Antw. Idiot.* 267; *Teirl.* 134; *Waasch Idiot.* 108 b; Joos, 12), waarvoor men in het Hagelandsch en Antwerpsch zegt: iets *dooretig* zijn (Tuerlinckx, 139), en in het Haspengouwsch: iets *geus* zijn (Rutten, 79 a⁵⁾). Vgl. verder *Loquela*, 53: *beug*; 54: *beun*; Hoeufft, 60; Gallée 5 b en het fri. *ba* of *beu wêze*, dat ook in Groningen bekend is (Molema 15 a); *Ndl. Wdb.* II, 2262; Franck - v. Wijk, 56.

1) Huyghens, *Trijntje Cornelis* (editie Eymael), vs. 352 (= Worp V, 61, vs. 352).

2) Vgl. Worp V, 56, 200: T siet hier wat slordighjes, en 't ruijckter wat na 't slett.

3) Zie het afdoende betoog van D.C. Hesseling in het *Tijdschrift XVII*, 292-297.

4) Zie *Mnl. Wdb.* VII, 943; VI, 697.

5) Zie ook *Ndl. Wdb.* IV, 1884.

219. Dat kan niet door den beugel,

d.w.z. dat kan er niet door, dat kan niet geduld worden, dat is niet naar behooren. Onder den beugel moet men verstaan den ring, waardoor in sommige steden de honden gehaald werden; konden ze er niet door, dan mocht men zulk een hond niet houden. Zie *Taal en Letteren* I, 62; *Ndl. Wdb.* II, 2267; XIII, 496; *Westfri. Stadr.* II, 211: Soo en moeder niemant honden houden, uutghenomen cleyne honden die door een voetyser van een zadel (dus een *beugel*) moghen; II, 265: Niet groter (honden) te houden, dan die door den boghel moghen; *R.v. Hulst*, 68, 48: Niemant en sal honde houden sy en warden so cleyne, dat sy moghen crupen dore eenen steghereep (*stijgbeugel*).... oft het en waren jachhonde ofte bandehonde (*bandrekel, die aan den ketting ligt*); *Rechtsbr. v. Amsterdam*, 34: Nyemant en moet honde houden binnen den vryhede, zy en moghen duer den rinc van der kercdure an den toirne; ook bl. 220; 231; enz. De uitdr. komt in de 17de eeuw zeer dikwijls voor. Vgl. Winschooten, 23: *Dat wil niet wel door de beugel*, dat is, wij konnen het niet krijgen naa onse sin; zie ook bl. 399; Brederoo, *Moortje* vs. 662: Dat mach niet door de bueghel; *Malle-Waegen*, 116; Tuinman I, 267; Van Effen, *Spect.* VIII, 7; IX, 150; X, 78, enz. In het fri.: *It kin net troch de bûgel* (of *de mêsken*, de mazen); Land v. Waas: *Dat kan door de spil niet*, dat is onmogelijk.

220. Een beuker van een jongen.

Onder een beuker verstaat men in eig. zin een klopper, een stamper, een werktuig om vlas, koren te dorschen, mnl. *boker*, fri. *beuker*, vandaar bij overdracht 'een kleine, stevige jongen'; vgl. no. 201 en zie *Ndl. Wdb.* II, 2273; Molema, 33 *b: beuker* = kleine jongen; fri. *lytse beuker*, kleine jongen; oostfr. *bötel*, kleine jongen; neders. *boetel*, korte knuppel. Ook heeft het de bet. van 'een sterke jongen' (eig. een die er op beukt?), in welken zin het voorkomt in de *Brieven van Abr. Bl.* I, 70: Een jong Kerel, die als een gezonde, sterke Beuker van een jongen naar de studie ging. Zie Boekenoogen, 60; Bouman, 9; De Vries, 64 en vgl. nog Halma, 110: Een *deuvik*, tap in eene ton, kort t'zamen gedrongen mensch.

221. Een beunhaas,²²¹

d.w.z. een knoeier, iemand die zijn vak niet verstaat; een *krabber* (Antw.); nhd. *böhhase*, dat uit het Nederduitsch is overgenomen, waarin het in de 16de eeuw voorkomt als *bonehase*. Ook was aldaar bekend een wkw. *bonehasen*, d.w.z. geen lid zijn van eenig gild en toch een gildenering of gildeambacht uitoefenen, in welken zin het in de 17de eeuw in het Nederlandsch dikwijls voorkomt¹⁾. Vgl. ook Halma, 67: *Beunhaas* of *Beunaas* word t' Amsterdam van den geenen gezegd, die, geen gezworen makelaar zijnde, zig evenwel met koopsluiten bemoeid. *Beunhaazen*, *exercer un métier ou quelque autre profession sans y être admis*.

1) Zie Winschooten. 23 en A.J.M. Brouwer Ancher, *De Gilden*, 172 vlgg. In het Westphaalsch bet. *bönhasen* auf verbotenen wegen gehen; vor der ehe mit der braut vertrauten umgang haben.

De eerste beteekenis is die van *kat* (zie Gallée, 6 *b*; Molema, 33 *b*; Bergsma, 26; vgl. ook in dezen zin duitsch dial. *dachhase*, ndl. *dakhaas* en *balkhase*, drentsch *balkenhoaze*, ook fig. van iemand, die overal den neus insteekt; gron. *balkhoas*; fri. *balkhazze*) en daarna handwerksman, die, omdat hij geen meester is, als zulk een *haas* op den zolder (dial. *beun*) vlucht om daar te werken. Zie *Ndl. Wdb.* II, 2278; Franck - v. Wijck, 57¹⁾.

Het woord moet dan uit het Nederduitsch in het Ndl. zijn doorgedrongen, evenals het dit in 't Hd., Deensch en Zweedsch heeft gedaan. Door Hoeufft, 61, wordt *beunnaaijer* in denzelfden zin opgegeven, terwijl Bouman, 10, *beunhaas* verklaart door opklopper, handlanger, knecht.

Eindnoten:

221 In de Middeleeuwen wordt werk van een beunhaas *vluchtich werc* genoemd (*Mnl. Wdb.* IX, 689).

222. De beurs snijden,²²²

d.w.z. zakkenrollen; eig. de beurs afsnijden. De uitdr. bewaart eene herinnering aan de vroegere gewoonte van de beurs niet in den zak, maar aan een riem of een koord te dragen, die bevestigd was aan een leeren band, welke om den middel zat of in de mouw verborgen was. Vgl. het mnl. een *tronkeborse* (mnl. *tronken* = knotten, afhouden), *borsen sniden* of *budel sniden*; *borsesnider*, beurzsnijder²⁾, dat ook in Zuid-Nederland bekend is, blijkens Teirl. 200; *Waasch Idiot.* 136 *a*: *borzensnijder*, zakkenroller; *loopen gelijk een borzensnijder*, zeer rap; *oogen gelijk een borzensnijder*, doordringende oogen.

Hiernaast kende men in de 17de eeuw ook **iemand de beurs of den aap lichten**³⁾, waarin 'lichten' moet worden opgevat in den zin van ontheffen, verwijderen, wegnemen; vgl. in de middeleeuwen *enen iet lichten*, iemand van iets ontheffen (*Mnl. Wdb.* IV, 479). Vgl. *Ndl. Wdb.* II, 2283; VIII, 1975; lat. *zonarius sector*, fr. *couper la bourse à qqn*; hd. *den Beutel schneiden*; eng. *a cut-purse*; *a purse-cutter*.

Eindnoten:

222 In 't Fransch is *couper la bourse à qqn* niet gangbaar; wèl *coupeur de bourses*. Synoniem was in de 17de eeuw: *iemand de beurs luizen*.

223. Met gesloten beurzen betalen,

- 1) Zie voor het hd. *Zeitschrift f. D. Wortforschung* VIII, 191; Kluge, *Wtb.* 63 en vgl. voor een soortgelijke overdracht ndl. *boekeworm*, hd. *Lesedachs*.
- 2) *Mnl. Wdb.* VIII, 1414; I, 1385 en 271; VIII, 714.
- 3) Huygens, *Hofwijck* vs. 1823: ick tasten in men sack, ick vond men Beurs elight.

'doordat nl. in iemands rekening met iemand anders debet en credit gelijk geacht worden'; iets tegen wat anders ruilen. Zie Halma, 67: Met geslootene beurzen betalen *dat is*, met ruilen of anderzins zonder geld uit te schieten, *payer sans bourse délier*, vgl. Tuinman I, 323; *Willem Leevend VI*, 372; het fri. *mei de ta-pong bitelje*; *Antw. Idiot.* 480; *Waasch Idiot.* 252 a; De Bo, 654 a: *Met geloken beurzen betalen*; *Ndl. Wdb.* II, 2200; 2283.

224. iets bewimpelen,²²⁴

d.w.z. iets bedekken, verbloemen, bemantelen (hd. *bemänteln*); eig. met een wimpel (*sluier*, ofr. *guimpe*; fr. *guimpe*) bedekken. Vgl. het mnl. *bewimpelen*, *ommewimpelen*, *verwimpelen*, sluieren, bedekken, omhullen, vermommen, en in fig. zin *Reyn.* II, 4194: '(Die) een lo ghen wil visieren (*verzinnen*)... ende so bewimpelen (*inkleeden*), daer mense hoort, met doeken die hi daer om wint, dat mense voor die waerheit mint'; *Mnl. Wdb.* I, 1221; Plantijn: *Bewimpelen*, voiler, desguiser, ou feindre,

velare, velo contegere, vel fingere; en vgl. Vondel's *Jeptha* vs. 1585: 'Eer men 't lijck verbrant, dat zy 't in pluimaluin met haere hant bewimpelen', waar het nog in den zin van 'bedekken' voorkomt. Zie verder De Jager, *Frequ.* I, 903; *Latere Versch.* 189; *Ndl. Wdb.* II, 2423; 1131. Vandaar **onbewimpeld**, zonder er doekjes om te winden, onverbloemd, onverholen, zonder *bewimpeling* (16de eeuw).

Eindnoten:

224 I. eig. met een wimpel (*doek, sluier*).

225. Nieuwe bezems vegen schoon.

Dit wordt gebezigd in toepassing op hen, die nog korten tijd in dienst zijn en hun plicht nauwgezet waarnemen; *nief meisens dienen goed* (*Antw. Idiot.* 1648). Vgl. Werner, blz. 73: *Pulverulenta novis bene verritur area scopis*; bl. 74: *Quam bene, quam munde scopa nova purgat abunde*; Bebel no. 280: *Dicunt nostri: Novam scopam bene purgare et verrere domum: sic novos servos in principio bene servire*. Voor de 16de eeuw vgl. *Prov. Comm.* 549: *Nieuwe bessemme veeghen wel*; Campen, 133: *Nye bessemen vegen schoone*; Spieghele, 300; De Brune, 453:

Nieuwe bezems vaeghen best,
Beter als zy doen op 't lest.

Zie verder Harreb. I, 54 a; *Taalgids* V, 158; Büchmann, 94; Eckart, 44; Welters, 107: *Nieuwe bezems keren goed*; Joos, 160; *Antw. Idiot.* 217; *Waasch Idiot.* 106 b: *Nieuwe bessemms vagen goed, maar die eerst een bessem was, wordt daarna een schrobber*, nieuwigheid behaagt, maar duurt niet lang; vgl. het fri: *nije biezemms feije skjin*; fr. *un balai neuf nettoie toujours bien*; hd. *neue Besen kehren gut*, eng. *new brooms sweep clean*; nd. *nigge messer snihet scharp*; *nigge Miagde lopet harde* (*Jahrb.* 38, 160). In het Fransch noemt men een nieuwe dienstbode *un nouveau balai*; deze zegt van zich zelf *faire balai neuf*.

226. Bezeten zijn,

d.w.z. door den duivel, den boozen geest bezeten zijn, in diens *bezit* of macht zijn, *beduiveld* zijn, fr. *endiablé*; in de middeleeuwen *beseten sijn van* (of *met*) *den viant* (= duivel). Zie *Mnl. Wdb.* I, 1027; *Ndl. Wdb.* II, 2456; fr. *être possédé*; hd. *besessen sein*; eng. *to be possessed*. In het Mnl. zeide men ook in denzelfden zin: *verduvelt sijn*.

227. (Be)zint eer gij begint.

Dit gezegde komt in onze taal voor bij Plantijn: *B e r a e d t u, e n d e v e r s i n t e e r g h y y e t b e g h i n t*, *conseille toy, et delibere premier que de rien commencer, priusquam incipias, consulto opus est*; Goedthals, 39: *Haestighen raet en was noyt goet, versint eer ghy begint*; Campen, 3: *Versint eer ghy begint*; Sart. I, 8, 60; II, 1, 73: *Eerst wel versint, dan kloeckelijck begint*; III, 5, 6: *Men moet eerst versinnen,*

*eermen sal beginnen; eerst gedaen, ende nae bedacht heeft meenigh Man in last gebracht; Vierling, 47: Men behoort eerst te versinnen, eer te beginnen; Cats I, 534; De Brune, 288: Eer ghy begint, bezint te veur; Pers, 383 b: Een reukloose daet aen te vangen, valt licht, 't eynde sal den last draegen, besint u derhalven eer ghy begint; Tuinman I, 357; Harreb. III, 6 a; Joos, 182; Eckart, 44: Erst besinnt un denn biginnt; Wander I, 325; V, 229. In het Latijn wordt deze gedachte uitgedrukt door *priusquam incipias consulto opus est* (Sallustius) of *antequam incipias consulta*.*

228. Tegen de bierkaai vechten,

d.i. iets onmogelijks doen, nutteloos werk doen, iets willen verrichten, dat toch niet te bereiken is, evenmin als het vroeger veel zou baten in Amsterdam te vechten tegen de strijdlustige bewoners van de Bierkade, gelegen op de westzijde van den Oudezijds-Voorburgwal tusschen de Sint-Janstraat en de Oude Kerk.¹⁾ Zie Harreb. I, 56 a; *Woordenschat*, 78 a; Ter Gouw, *Volksvermaken*, 568; *Handelsbl.* 26 Maart 1913, avondbl. 2de bl., kol. 1: Montenegro heeft op de ontvangst van het Oostenrijksche ultimatum onmiddellijk toegegeven, inziende, dat het moeilijk strijden is tegen de bierkade; *Ghetto*², 33: Tegen de bierkaai valt toch niet te vechte; *Het Volk*, 27 Juni, p. 8, kol. 2: Het was voor hen evenwel vechten tegen de bierkaai, wanneer ze, op eigen kracht zijn aangewezen, dan kunnen ze tegen ons niet meer op; *De Padvinder*, 1913, bl. 297: Protesteeren tegen de Indische pers en persmanieren van hier (*Holland*) uit, is schreeuwen tegen de bierkaai; *De Tijd*, 28 April 1914, p. 1, k. 1: Als de Pruisische ministers van Eeredienst hun anti-papistischen bril met zwarte glazen opzetten en het niet inzien, is het vechten tegen de bierkaai.

229. Zijn biezen pakken,

d.w.z. er vandoor gaan, *zijn matten oprollen*. Onder *biezen* zal men *matten* moeten verstaan; waarschijnlijk de matten, die rondreizende kunstmakers op den grond leggen, om er hunne kunsten op te vertoonen²⁾, voor welke meening pleit het Westvl. *zijne schilderij oprollen en elders gaan zingen*, vertrekken, heengaan, zijne matten oprollen (Schuerm. 589 b; Joos, 116). In de 17de eeuw is de uitdr. zeer gewoon; vgl. o.a. Van Moerk. 501; *Gew. Weuw.* II, 37; III, 43; *Com. Vet.* 86 (aant.); Rusting, 160; 509; Spaan, 6; enz. Syn. *zijn lappen pakken* (17de eeuw); *zijn spullen pakken*, d.i. zijne spullen bij elkaar pakken; zie Schuerm. 658: *zijn haspen en spullen*³⁾ *pakken* (ook De Bo, 43 b); in Westvl.: *zijne akkebiliën pakken* (De Bo, 43 b); *zijne lappen en leesten pakken* (De Bo, 610 b), eene uitdr. ontleend aan het schoenmakersbedrijf. In het fri. *syn breidsjen oprôlje* (zijn breiwerk oprollen) naast *syn bizen pakke*. Synonieme uitdr. heeft men ook in andere talen: fr. *plier bagage*; *ramasser son paquet*; hd. *seine Siebensachen zusammen packen*; eng. *to pack up one's traps*.

230. Den bink steken.²³⁰

Eene der vele uitdrukkingen voor heimelijk de school verzuimen, *stukjes draaien*, vooral bekend uit de Camera Obscura, naast *binkje* of *pinkje steken*, *pinkiesteek doen*, *(de) bink* of *binkje spelen*, *binkje draaien*. Van werkvolk, dat gedurende een dag of een deel daarvan niet op het werk komt, zegt men dat ze *binken*, *een bink hebben* of *maken*; vgl. *Ndl. Wdb.* II, 2712; *Archief I*, 198; De Cock en Teirl., *Kinderspel en Kinderlust VII*, 186; Boekenoogen, 66; Bouman, 11; De Vries, 64. De

1) Zie Ter Gouw, *Geschiedenis van Amsterdam*, V, 432; A. Margaretha van Gelder, *Amsterdamsche straatnamen*, 149.

2) Of moet men denken aan de *biezen*, waarmede men eertijds de steenen vloeren belegde? Zie het *Mnl. Wdb.* I, 249 en Erasmus, *Colloquia* (anno 1664), 183.

3) Dit *haspe* (= haspel) doet vermoeden, dat we aan *spil* de bet. moeten toekennen van spil van een spinnewiel, daar men de klos op steekt; zie Halma i.v.

uitdrukking komt sedert de 17de eeuw voor (*Nav.* 1902, 446) en schijnt uitsluitend in Noord-Holland gebruikt te zijn. Over den oorsprong is niets met zekerheid te zeggen. Daar *bink* naast *bing*, ontleend aan het Zigeunsche *beng* (duivel¹⁾), ook in het Bargoensch, de dieventaal, voorkomt als *meester, vader, baas*²⁾, kan *binken* oorspr. beteekenen 'den baas spelen', 'het heertje uithangen', syn. *den bink spelen*, bij overdracht lui zijn, niet naar school gaan, en door invloed van het synonieme *stukjes draaien* ook *binkje draaien* en van het synonieme *pluimke steken* of een dergelijke ook *binkje steken, den bink steken*.

Eindnoten:

230 Vgl. voor het gebruik van 't ww. steken het *Ndl. Wdb.* XII, 1755 i.v. *pijpesteken*, wegloopen, vluchten, en 't aldaar vermelde *den bout, den bijs steken, schenesteken*.

231. Binnen zijn,

d.w.z. zijne schaapjes op het droge hebben; in het algemeen ook: geborgen zijn. Waarschijnlijk is het een zeemansuitdr. en wil zij eig. zeggen: 'binnen de haven zijn', *binnengaats zijn* of *binnenwals zijn* (*Kluchtsp.* II, 197). Vgl. *Winschooten*, 26; 65: De Scheepen sijn *binnens gaats*, dat is, sij sijn *binnen*; 207: *Hij sit in het riet en maakt pijpjes*, dat is, hij laat fioolen sorgen; want *hij is binnen best*. In het Zaaansch: 'dat is *binkas* (*binkes*), dat is binnen (in de kast?)', en *binnen mikken zijn*, onder dak zijn (*Boekenoogen*, 66 en 639; *Bouman*, 11) of ingepakt zijn (*Zandstr.* 86; *Amst.* 96), dat te vergelijken is met het fri. *binnen 'e balken wêze* naast *binnen mikken brengen* (in *Menschenw.* 516). Zie verder *Ndl. Wdb.* II, 2715 en vgl. *Schuerm. Bijv.* 137 b; 38 b; *Antw. Idiot.* 239; *Waasch Idiot.* 117 a en vgl. de synonieme 17de-eeuwsche uitdrukking *honk zijn*; ook amerik.-eng. *to be (all) hunk*, to be in a safe or good position or condition (*Ndl. Wdb.* VI, 935).

232. Binnenvetter,

ook wel *binnenvetje*, is iemand, die meer beteekent dan men naar zijn uiterlijk zou oordeelen; zoo gebruikt men het van personen, die er dom uitzien, doch vrij kundig zijn, heel wat in hun mars hebben; ook wel van rijke menschen, die zich onbemiddeld voordoen. In eigenlijken zin wordt een binnenvetter genoemd een dier (varken, kip, konijn, enz.), dat er oogenschijnlijk niet vet uitziet, maar bij het slachten meevalt, doordat het veel *binnenvet* heeft. Vgl. *Smetius*, 13 v. *Hij slacht de geyten die zijn vet van binnen*, qui divitias tegens dissimulat; in het hd. *er hat es in sich, wie die Ziege das Fett* (*Wander V*, 576); oostfr.: *he hett 't van binnen, as de Zägen 't Fett*; bij *Wander I*, 990: *er hat sein Fett inwendig* met het *Holl.* het is een binnenvetter (uit *Harreb.* II, 376, alwaar het niet te vinden is; wèl: *het is geen binnen-vetje*); *Eckart*, 581: *de Zêge drögt dat Fett innewennig*; 582: *he hefft et binnen as de Siege dat Fett*; zoo ook in *Jahrb.* 38, 162. Het woord schijnt vrij jong te zijn en eerst sedert het laatst der vorige eeuw voor te komen; zie *Ndl. Wdb.* II, 2738; *Opprel*, 47; *Sprotje* II,

1) Zie Prof. M.J. de Goeje in *Album-Kern*, 25 en *Tijdschr.* XIV, 63.

2) Zie I. Teirlinck, *Woordenboek van Bargoensch*, 6 en vgl. in het hd. *bink*, een luie houder van een dievenkroeg; E. Rabben, *die Gaunersprache*, 26: *binken*, arbeitsscheue Sonnenbrüder.

108: Sprotje dreigde toen ook herhaaldelijk met heengaan en bracht het zoo tot achttien stuivers in de week. Dat was een opkijken thuis! Zoo'n binnenvetje! Zoo'n goocheme Gerritje! *Nkr.* III, 21 Maart p. 3:

Minister Talma
 Maakt voor ieder vak een eigen wetje,
 Minstens honderd jaar duurt dan het pretje.
 Is hij niet een guitig binnenvetje?

In den zin van 'inwendig genoeg' lezen wij 'binnenvetje' in het *Handelsblad* 5 April 1914 (O.) p. 2, k. 1: Toen ik van mijn binnenvetje over het gedrag van dezen snuiter wat was bekomen - een paar jongens die wij grinnekend naar buiten zagen komen, keken mij aan en brachten daardoor mijn gezicht tot effenheid terug -, begon ik na te denken, enz. Vgl. 't *Daghet* XII, 125 in geheel anderen zin: *het vet van binnen hebben*, niet recht uit zijn.

233. Bitter in den mond maakt 't hart gezond,

d.w.z. een bitter geneesmiddel brengt genezing. In de 16de eeuw is dit spreekwoord aangetroffen bij Goedthals, 65: Bitter in den mont, is therte ghesont, *amer a la bouche est au coeur doux*; zie verder Idinau, 211; Huyghens, *Onwetend Medicijn*, vs. 56: Dat bitterst in den mond leidt werckt werckelicst om 't hert; Tuinman II, bl. 25: *Bitter in den mond, is 't hert gezond*, het wil zeggen, 't geen onaangenaam is voor de tong, pleegt voor de gezondheid heilzaamst te zijn; Halma, 77; Sewel, 119; Harreb. I, 59: *Antw. Idiot. 244; Waasch Idiot. 119; Ten Doornk. Koolm. I, 174; hd. bitter im Mund, ist dem Herzen (Magen) gesund oder bitter dem Mund, dem Magen gesund; fr. ce qui est amer à la bouche, est doux au coeur.*

234. Zijn bivac opslaan,

d.w.z. zich neerzetten, ergens gaan wonen; eene uitdr. ontleend aan het krijgswezen. Onder een *bivac*, ook *bivouac* (fr. *bivac, bivouac*, van het nd. *bî-wake* (bewaking) verstaat men een verblijf voor de soldaten in het open veld; *Ndl. Wdb. II, 1753*. Vandaar ook *bivakken*, in de open lucht slapen (fr. *bivouaquer*; hd. *bivouakiren*); *bivakker*, daklooze (Köster Henke, 9).

235. Bijdraaien.

Onder *bijdraaien*, hd. *beidreihen*, verstaat men in eig. zin 'de zeilen zoo stellen dat sommige wind vatten, andere tegen liggen, zoodat het schip nagenoeg op dezelfde plaats blijft.' Vandaar fig. 'minder koppig worden, langzamerhand toegeven aan wat iemand verlangt' (*Ndl. Wdb. II, 2594*). Ook in 't fri. *hy scil wol wer bydraeije*; Molema, 36; Ten Doornk. Koolman I, 162: *bidreien*, nachgeben, sich bekehren; Harreb. III, 11.

236. Er met de grove (breede) bijl in hakken,

d.w.z. ruw, driest, ook verkwistend te werk gaan; fig. groote woorden gebruiken, snoeven. In de 17de eeuw komt de uitdr. voor bij Winschooten, 25: *Hij hakter met een breede Bijl in*: dat is, oneigendlijk hij gaat ruim te werk, hij snijd geweldig op. Zie ook Paffenr. 121; Van Effen, *Spect. III, 36*; Sewel, 142: Er met de breê byl in hakken, *to exaggerate, to puff, to tell stories*; Halma, 260; Gy hakt'er er met de kerfbyl in, *vous taillez en plein drap; vous êtes un grand hableur*; bl. 92: Ergens met de breede bijl in hakken, ruim spreken, *faire*

le fanfaron; De Arbeid, 6 Maart 1915 p. 2 k. 3: De 'kwakende leiders' van het N.A.S. hakken er maar met de groote bijl op in. Zij vragen niet waar het vandaan moet komen. - Bij verkorting ook *er in hakken*, in de zegswijze *hij of dat hakt er in*, dat kost geld (Harreb. III, 28). Bij Molema, 152 a: *d'r mit de heksebiele insloagen* (of *inhouen*); in het fri.: *hy slacht er mei de stompe bile yn*, dat te vergelijken is met *hy snijft omstikken, dat de sydstikken der nei fleane*, eig. hij snijdt groote stukken, dat er kleine navliegen: fig. hij snijdt op (W. Dijkstra 335 a); ook bet. *mei de greate* (*stompe*) *bile der ynhouwe*, plompweg iets zeggen (*Fri. Wdb.* 138 a); *hy docht it mei lange stappen en de rûge bile*, in 't ruwe. In Zuid-Nederland: *er diep in toe kappen*, overdrijven (zie *Volkskunde* XI, 163); *er met de klos onder slagen*, misdoen, afroffelen (*Antw. Idiot.* 672); *er met den groven borstel* (fr. *à la grosse brosse*), *de grove bijl, den groven* (of *vuilen*) *bessem deurgaen*, met geweld handelen (*Waasch Idiot.* 106; 267); zie *Ndl. Wdb.* II, 2620; vgl. **opsnijden** en het eng. *to throw, fling, sling the hatchet*, opsnijden.

237. Het bijltje er bij neerleggen,

d.w.z. ophouden met werken, de kap op den tuin hangen; vroeger *het roer in de heg steken* of *de spade bij het werk steken; de naald in 't spek steken*; ook sterven, waarvoor in het fri.: *it breidsjen dellizze*, het breiwerk neerleggen; afrik. *tou opgooi, die riem afsnij* (Boshoff, 335; 338). Zie Harreb. II, XLIII a; *Onderm.* 27: Ik leg er dus het bijltje bij neer, of anders gezegd: ik abdiceer; *Zondagsbl. v. Het Volk*, 21 Febr. 1914 p. 1 k. 4: Nog tien jaartjes, dan waren ze zestig, dan zouden ze het bijltje er bij neerleggen en uitrusten van al hun gezwoeg; *De Arbeid*, 18 Maart, 1914 p. 4 k. 2: De tuinlieden zijn het confereeren moede en hebben het bijltje of liever gezegd de schop er bij neergelegd. - De uitdr. kan ontleend zijn aan de scheepstimmerlieden, vroeger en thans ook nog *bijltjes* genaamd¹⁾. In het hd. dialect *die Hacke in den Winkel legen* (*Wander* II, 247). Vgl. nog het fri. *hy jout skeppe en leppe wer*, hij geeft schop en spade terug, hij werkt niet meer zoo hard; zijn stoffelijke omstandigheden zijn verbeterd, dus hetzelfde als het vroegere *het anker achter of bij de kat*²⁾ *zetten, leggen, werpen*, gaan rentenieren (*Halma*, 257); *het anker neergooien* (op Goeree en Overflakkee³⁾).

238. Ik heb al zoo lang met dat bijltje gehakt,

d.w.z. ik heb dat(zelfde) werk al zoo lang gedaan, bij de hand gehad. Vgl. Harreb. I, 57: Ik heb met die bijl al zoo lang (of dikwijls) gehouwen; *Handelsblad*, 3 Dec. 1914 (A) p. 6, k. 6: In elk geval zijn deze leden deskundigen, die jarenlang met dit bijltje gehakt hebben; *Schoolblad*, XLIII, k. 1238: Nu heb ik al eenige jaren met dat bijltje gehakt en kan je dus wel wat meedeelen over het werken van een reserve-onderwijzer. Hiernaast **met hetzelfde bijltje hakken**, op dezelfde wijze handelen; vgl. *Het Volk* 12 Sept. 1913, p. 1, k. 1. 'De Standaard' hakt thans met hetzelfde bijltje.

- 1) Zie Winschooten, 25: Bijl of bijltje werd genaamd, binnen scheepsboord, de scheepstimmerman, omdat hij met de *Bijl* arbeid.
- 2) Winschooten, 102: Een paal op de kaai geslaagen, daar de Ankerstok aan gehegt werd; *Ndl. Wdb.* VII, 1785.
- 3) *N. Taalgids* XIV, 249.

239. Iemand bijlichten.

Eene ironische uitdr. met de beteekenis van iemand onder handen nemen, hem 'helpen', op zijn plaats zetten; zie o.a. *Jong.* 196; *Amst.* 91; *Krates*, 29: Hij vatte Dorus bij zijn kraag met de woorden: ik zal je wel eens even bijlichten. - In de 16de eeuw *iemand luchten* (= lichten; Campen, 125), zooals in Westvlaanderen nog gezegd wordt, doch in den zin van iemand bedriegen, foppen (De Bo, 652); later, in de 17de eeuw, iemand *uitluchten* en *uitlichten*, ook met het toevoegsel *met een hondslantaarn* (Huygens V, 89)¹⁾, iem. met slagen de deur uitjagen; dial. thans nog *iemand uitluchten*, iem. in een minder gunstig licht stellen (Gallée, 47 a); hd. *einem ausleuchten* of *heimleuchten*, eig. iemand bij zijn vertrek bijlichten, doch ironisch: hem de deur uithelpen, er uitsmijten, hem uitschelden²⁾.

240. Bijspijkeren,

eig. door hier en daar een spijker te slaan, iets dat los zit vastmaken, iets herstellen, opknappen, *oplappen*. Vandaar fig. trans. goed maken, zijn schade inhalen; zijn tekort aan kennis aanvullen; intr. opknappen, herstellen van een ziekte; ook in 't algemeen weer terecht komen. Vgl. *Ndl. Wdb.* II, 2638; *Haagsche Post*, 26 Maart 1921, p. 1, k. 3: Er moet voortgebracht worden om de onnoemelijke schade weder goed te maken, in te halen, bij te spijkeren; V. Hamel, *Zeventiende-eeuwsche opvattingen en theorieën*, bl. 207: Wie nog niet weet, hoe volslagen autodidact zij zijn, wie hun minachting voor 'schoolgeleerdheid' nog niet kent, krijgt dat met een stortvloed van woorden te hooren. Maar in stilte spijkeren ze bij wat ze kunnen, en snuffelen de geleerdheid, die nog op te doen is, naarstig bijeen; *Menschenw.* 495: Nou was er 'n tekort, dat ie in geen tien, geen twintig jaar weer kòn bijspijkeren; *Nkr.* VIII, 14 Dec. p. 6; *Dievenp.* 173: Zeven maanden in Hoog-Laren geweest; daar weer aardig bijgespijkerd. In 't fri. *bispikerje*, met spijkers bevestigen, beslaan; terechtkomen: *it scil wol hwet byspikerje*.

241. Het blaadje is (om)gekeerd (of omgeslagen),

d.w.z. de zaak is geheel veranderd, heeft een ander aanzien gekregen; eig. bet. *het blad* (of *blaadje*) *omkeeren*, het blad van een boek omkeeren, om het (onverwachte) vervolg, den onverwachten afloop te laten zien. De uitdr. doet denken aan *Reynaert* II, vs. 6168:

al heeft dat ongeval nu mi
aldus onder tnet ghevaen,
dat blat dat mocht noch ommeslaen.

Zie verder bij Campen, 132: *Kiert het blad omme*; Sart. I, 6, 21: *Stilum vertere*, 't *Bladt om keeren*; 10, 31: *Vertere vela, funem reducirere*. 't *Bladt om keeren*, est in diversum mutare sententiam, vitaeque institutum; zie

- 1) Vgl. *Ndl. Wdb.* VI, 906; Harreb. I, 321 a: *iemand met de hondslantaarn nalichten*; hd. *einem mit der Hundelaterne nach Hause leuchten*.
- 2) In Zuid-Nederlandsch dialect beteekent *uitlichten* 'een stervende bijstaan met hem eene brandende gewijde kaars in de hand te houden, de gebeden der stervenden te lezen en heilzame gedachten in hem op te wekken' (Claes, 251).

ook III, 3, 45; Winschooten, 169: *Het blaadje sloeg om*: dat is, de saak nam een andere keer. Zie verder het *Ndl. Wdb.* X, 307; 506; II, 2767; Harreb. I, 59 *b*; III, 130 *b*; Huygens, *Cluysw.*, 365; *Hofwijck*, vs. 1069; Pers, 409 *a*; 670 *a*; Van Effen, *Spect.* XI, 94; 98, enz. In Zuid-Nederland *hij heeft zijn bla(a)dje gekeerd*, hij is veranderd van gedachte (Joos, 113; Schuermans, 57 *b* en De Bo, 141 *a*); in het fri.: *it bledtsje is omteard* (omgevouwen). Opmerking verdient dat *in bledtsje omkeare* in het fri. beteekent 'een kaartje leggen'¹⁾, terwijl in Leuven en omstreken 'de kaart is gekeerd' gebezigd wordt in den zin van *het blaadje is gekeerd* (Schuerm. *Bijv.* 142 *a*; in het *Waasch Idiot.* 316 in den zin van: de kans is veranderd). Vgl. hd. *das Blatt hat sich gewendet*; fr. *la carte est tournée* (Halma). In het Mnl. kende men in denzelfden zin: *die terninc* (doppelsteen) *is ommegekeert*; zie *Mnl. Wdb.* V, 140.

242. In een goed (of slecht) blaadje staan,

d.w.z. ergens goed aangeschreven zijn, goed of slecht *te boek of te blad*²⁾ staan; fr. *être bien ou mal noté*. Bij Roemer Visscher, *Brabbeling*, 6: *In 't qua blaedtken staen*, d.i. op het blad, waarop de slechte betalers worden genoteerd; zie verder Hooft, *Brieven*, 133; 345; V. Moerk. 567; Pers, 281 *a*; 284 *a*; Van Effen, *Spect.* V, 35; XI, 6; *Ndl. Wdb.* II, 2767. Waarschijnlijk heeft *in de bet. op* (vgl. bij Hooft, *Brieven*, 402: 't Zwart *in* 't wit hebben d.i. zwart *op* wit hebben.³⁾ Volgens Welters, 97, zegt men in Limburg: 'op een slecht blaadje staan'; evenzoo in het Antw. en Westvl.: bij iemand *op* een goed of slecht blaadje (blaaiken) staan; zie *Antw. Idiot.* 245; De Bo, 141, waar uit Poirters wordt aangehaald:

Met veynzen wort hier niet ghedaen,
Ten sy wy op 't schoon blaeyken staen.

Zie ook Joos, 74 en vgl. nog het fri.: *hy stiet yn in goed bledtsje of yn in goed boekje*, waarmede te vergelijken is het eng. *to be in the (good) books of the bad (black) books*; Rutten, 32 *b*: *op iemands zwarten boek staan*, iemands vijand zijn; *Waasch Idiot.* 120 *a*: *bij iemand op een slecht, op een zwart of op het leste blaadken staan*, in ongunst aangeschreven zijn; *op een wit blaadken staan*, de gunst genieten.

243. Omgekeerd (of veranderd) als een blad,

d.w.z. geheel van karakter, van gezindheid veranderd zijn; eig. veranderd, of omgedraaid als een blad op een boom, zooals ook wel gezegd wordt (zie Harreb. I, 60 en vgl. *beven als een blad* naast nml. *al die werlt bevede gelijc een blat op enen boom*.⁴⁾ Zie Van Effen, *Spect.* V, 219: Dog nauwlyks vond ik my door zo eene langduurige ondervinding harer deugd, van die jaloursche stuipen geneezen, en ik wierd niet meer door de minste agterdogt gepynigt, of de gansche waereld merkte dat ze om-

- 1) Vroeger sprak men ook 'van de bijbel van 52 bladen' of 'het boek met 52 bladen' (een spel kaarten); thans in het fri. *de twa en tritich blêdden*; drentsch: *de bibel van 32 blaoden* (Bergsma, 48).
- 2) Zie Rusting, 213: 't Schreyen toont sig al wat raars; althans daar moet het voor te blat staan.
- 3) Zie ook de opmerkingen in *Taal en Letteren* I, 276 en vgl. *Mnl. Wdb.* III, 816.
- 4) *Maria Leg.* II, 141.

gekeerd was als een blad; *C. Wildsch.* III, 271: Uw Oom is dan omgekeerd als een blad; *Twee W.B.* 95: Hij is opeens as een blad an een boom veranderd. Zie het *Ndl. Wdb.* X, 313; II, 2764 en vgl. het fri. *hy is omkeard as in blêd oan in beam.*

244. Geen blad (of blaadje) voor den mond nemen,

d.w.z. ronduit, onbewimpeld zijn meening zeggen, 17de eeuw *uit den mond spreken*; 18de eeuw: *joffer uit den mond spelen* (Halma, 358). In de 18de eeuw komt deze zegswijze voor bij Tuinman I, 39: '*Hy neemt geen blad voor den mond*, dit zegt men van ymand, die vry uit en onbewimpelt eenen anderen zijne feilen en misbedrijven onder den neus wrijft'; Harreb. I, 60. In het hd. is de uitdr. zeer gewoon: *kein Blatt vor (den Mund) nehmen*, eig. wat men zegt niet van een blad lezen, waarop alles wel overwogen geschreven staat, doch het zeggen zonder er vooraf over nagedacht te hebben. Vgl. *Handelsblad*, 25 Maart 1909 (ochtendblad 2 bl., k. 5): De heer Brummelkamp is namelijk het tegendeel van iemand die 'geen blad voor den mond neemt'. Hij spreekt altijd met het papiertje waarvan hij leest, vlak voor den mond; *Lev. B.* 63: Kijk, ik ben niet gewoon een blaadje voor m'n mond te nemen, en daarom zeg ik ronduit; *Prikk.* V, 8: Ik neem geen blad voor mijn mond ook, en zei hem ronduit dat zoo'n juffie toch niets voor hem was; *Handelsblad*, 27 Maart 1914 (avondbl.) p. 1, k. 2: Weest niet zoo ongematigd als ik, Duys, steeds geweest ben. Neemt een blad voor uw mond; *De Tijd*, 3 April 1914, p. 1 k. 5; *Het Volk*, 22 Mei 1914, p. 1 k. 1; 24 Oct. 1914, p. 5 k. 1. In *De Arbeid*, 9 Januari 1915, p. 4 k. 2: Als het noodig is de houding dier anderen te bespreken, neem ik ook geen doekje voor de lippen.

245. Bladstil,

d.i. zoo stil, dat geen blad aan de boomen verroert, *loofstil*. Vgl. in het *Mnl. Wdb.* IV, 762: Donre ende blexem dicken drait, daert een loof niet en wayt; Kil. *Loofstil*, tranquillus omnino; in Zuid-Nederland *zoo stil als een loof; het en waait niet een loovertje*, er roert geen blaadje, alles is bladstil (zie *Antw. Idiot.* 1879; Schuermans, 549; ook Hoeufft, 365); fri. *blêdstil* naast **blakstil** (eig. zoo stil, dat het water *blak* = vlak, effen staat; *Ndl. Wdb.* II, 2775; Bergsma, 52; Molema, 39). In het nd. kent men *boomstill, bomenstill.*¹⁾ Syn. voor 'het is bladstil' is *het is haverzaaien*, omdat dit alleen bij groote windstilte goed kan geschieden.²⁾

246. Iets blauw blauw laten,

d.w.z. een zaak laten rusten, er niet over spreken, haar laten zooals zij is; fri. *blau blauw litte*. Eig. luidde de uitdr. *blauw blauw laten*, d.w.z. wat blauw is, blauw laten blijven, zooals blijkt uit de *Seven Engelen van Dienstm.* bl. 120: Wie sou soo verstandig zijn, om dit (op ordre) alles te verhalen, sonder den een of d'ander in sijn gemoed te quetsen; daarom is het best, dat wy dit alles met het aloude spreekwoord be-

1) *Korrespbl.* XXXIII, 26-28; 64.

2) *N. Taalgids* X, 146 en vgl. *Antw. Idiot.* 537: Als in een gezelschap alleman zwijgt, dan zegt men schertsend: *Nu zou 't goed zijn om haver te zaaien*; zie ook *Waasch Idiot.* 280.

wimpelen; dat is, *laat blaau, blaau blijven*, een ieder kend sijn selven. Ook Tuinman I, 234: *Hy liet blaauw blaauw zijn*; vrij dikwijls bij Wolff en Deken (zie *Noord en Zuid* XXVIII, 23). Vandaar 'iets blauw blauw laten', iets laten zooals het is. Zie Harreb. III, 42 *b*; Leopold I, 190. Synonieme uitdr. zijn: *licht licht laten blijven* (Harreb. II, 22 *a*); *laken laken laten blijven* (Harreb. II, 3 *b*); *den boel den boel laten* (Harreb. I, 65 *b*); *de vloot de vloot laten* (Poirters, *Mask.* 206); *de paarden de paarden laten* (er zich niet om bekommeren; Beets, *C.O.* 270).

247. Een blauwe boon,

d.w.z. een kogel, aldus genoemd naar de blauwe kleur van het lood. Deze benaming komt in de 17de eeuw voor; zie Erasmus, *Colloquia*, 53: Daer gy in 't geraes en gedonder van 't geschut moet staen, dat u de blauwe bonen om de ooren vliegen. Zie verder het *Ndl. Wdb.* III, 440, waar de benamingen *looden boon, huzarenboon*, ook *boon*, in denzelfden zin vermeld worden en vgl. de synonieme benaming *zwarte peperkorrel* (in het *Boere-Krakeel*, 114); *blauwe erreten* (Paffenr. 109); in het hd. *eine blaue Bohne, ein blaues Korn*; dial. ook *Teufelsbohnen, schwarze Erbsen, Pfefferkörner* (kanonskogels), *Zuckerhütchen* (granaten¹⁾); eng. *a blue bean, a blue pill; a leaden pill*; fr. *une prune*.

248. Een blauwe Maandag.

Onder den blauwen Maandag (hd. *blauer Montag*; eng. *blue Monday*) meent men den Maandag voor het begin der vasten te moeten verstaan, als in de kerk de beelden, het altaar, de doopvont en de kansel met blauwe doeken werden behangen. In de middeleeuwen werd deze dag evenwel *goede Maandag* genoemd, terwijl niet op dien dag, maar reeds 14 dagen voor den eersten Vastenzondag het behangen met violet-blauwe doeken plaats vond²⁾, zoodat de gewone verklaring om deze redenen moet worden betwijfeld.

In de 17de eeuw wordt deze benaming aangetroffen in Bernagie's klucht van *Het Studente-leven*, anno 1684, bl. 12: De Jonkers (*studenten*) zyn alle blaauw maandagen t'huis, en beelden er wel in, datmenze lustig behoorde te onthaalen; Smetius, 99: *t Geschiet niet meer dan alle blaauw maendags, semper fit, ut quibusdam placet*. Hier beteekent 'alle blaauw maandagen' elk oogenblik, om een haverklap (Tuinman I, 234), in welken zin men in het fri. ook zegt *alle blaumendeis*. Het adj. *blaauw* had in de middeleeuwen en ook later de bet. nietig, van weinig waarde (fr. *bleu*³⁾); vandaar een 'blauwe maandag', een maandag van geen beteekenis, die niet meetelt, maar als Zondag, als feestdag beschouwd wordt, waarop men niet werkt (vgl. *maandag maken*; fr. *faire le Lundi; fêter le Lundi*; hd. *blauen Montag machen*; ook *blau machen*; eng. *to blue*), d.i. *maandag houden of vlaggen* (*Antw. Idiot.* 1382)⁴⁾, dat reeds in het Mnd. voorkomt en bij ons in de 17de eeuw is aangetroffen naast *verloren maandag houden* d.i. Kopper-

1) P. Horn, *Die deutsche Soldatensprache*, 67.

2) Zie mijn art.: *Iemand eene blauwe huik omhangen* in *Noord en Zuid* XIV, 31 vlgg. en Borchardt no. 162 noot.

3) Zie *Leuv. Bijdr.* X, 80; *Ndl. Wdb.* II, 2789 vlgg. en vgl. nog het fri. *blaauwe* (onware) *praetsjes*.

4) Vgl. Halma, 333: *M a a n d a g h o u d e n*, 's Maandags niet werken, en in de kroeg gaan, *faire le lundi*; in het eng. ook *to keep saint Monday*.

maandag¹⁾ houden, in de 16de eeuw *Sinte Crispiaen vieren* (eig. van de schoenmakers²⁾; *Tijdschr.* XXI, 92; eng. *to make a Saint Crispin's day*). Bij uitbr. kon *alle blauwmaandagen* de bet. aannemen van bij de minste gelegenheid, elk oogenblik, spoedig na elkander, met korte tusschenpoozen; vandaar thans *een Blauwe maandag* (soms ook *een blauwe maand*; vgl. eng. *a blue moon*) = een korte poos, fri. *blaumendei*. Volgens Schuermans, 38 *a* beteekent *blauwen maandag houden* in Limburg op eene kettersche wijze feest vieren. Een synonieme uitdr. was *een Blinde Zaterdag*, nog in Zuid-Nederland; zie *Loquela*, 65: *blende Zaterdag*, Zaterdag die te zelve tijde Hoogdag is, fr. *une journée blanche*.

249. Blauwkous.

Deze benaming bezigt men voor eene vrouw, die zich aan de studie wijdt, eene geleerde dame. Ze komt tweemaal voor in de *Klucht van Kees Louwen*, anno 1667, waar sprake is van *Juffrouw blaekous*. Op de eerste plaats is het iemand die wonden kan genezen, op de tweede iemand die alle praatjes weet en oververtelt. Of we hier reeds met het woord in den tegenwoordigen zin te doen hebben, is dus onzeker (vgl. ook *Ndl. Wdb.* II, 2804). Dit houdt men voor eene vertaling van het eng. *blue-socking*, dat in 1653 het eerst gebruikt is met betrekking tot het parlement, dat uit eenvoudig gekleede menschen bestond. In het midden der 18de eeuw werd het toegepast op geleerde dames. Toen leefden te Londen eenige dames, bij wie vergaderingen gehouden werden, waar ook geleerde mannen kwamen, o.a. eene mijnheer Benj. Stillingfleet, die zich zeer vreemd kleepte en blauwe kousen droeg. Naar hem zegt men dat dergelijke vergaderingen *Blue-Socking-Societies* genoemd zijn³⁾, een naam, het eerst daaraan gegeven door den admiraal Eduard Boscauwen; vgl. fr. *bas-bleu*; hd. *blaustrumpf* (in de 18de eeuw = kwaadspreker).

250. Een blauwe scheen krijgen of loopen.

Zooals bekend is, bezigt men deze uitdrukking, wanneer iemands huwelijksaanzoek wordt afgewezen. Zij wil eig. zeggen: zijn scheen stooten, er tegen loopen; vandaar niet-slagen, en thans uitsluitend: afgewezen worden bij een huwelijksaanzoek. Roemer Visscher schreef reeds *'t Loff van de blaauwe scheen* en Winschooten vermeldt, bl. 224: *Sijn scheenen stooten, een blaauwe scheen loopen, of korter, een blaauwtje loopen: repulsam pati*. Bij Hooft, *Ged.* I, 226, lezen wij:

O mannelijke min, die voor genae de neenen
Zoo wel neemt als de jaen; ghij loopt geen blauwe scheenen.

- 1) De naam *koppermaandag* is nog niet voldoende opgehelderd. In het *Mnl. Wdb.* III, 1886 lezen we, dat men vroeger sprak van *coppeldag*, *copperdag*, *kopperkensdag*. De eerste benaming *koppeldag*, thans nog in het westvl. bekend in den zin van *een op een anderen volgenden feestdag*, doet vermoeden, dat de oorsprong wellicht is te zoeken in het ww. *koppelen*, omdat die feestelijke maandag onmiddellijk op den zondag volgt. Andere verklaringen bij Franck - v. Wijk, 338.
- 2) Vgl. *Menschenw.* 322: Die suupt te veul en die hep s'n schoenlappertjes moandag.
- 3) Borchardt no. 163; De Cock², 276; Büchmann, 481-482; Murray, 946 *a* en Kluge, *Zeitschr. für D. Wortforschung* I, 73; II, 26.

Vgl. verder Brederoo I, 258; 460; Westerbaen II, 759; Poirters, *Mask.* 177; Hoof, *Brieven* I, 289: Een blauwtje halen; Van Effen, *Spect.* VI, 71; Halma, 77: Een blaauwe scheen, of een blaauwtje loopen, ergens vrijen daar 't mislukt, *essuyer un refus en demandant une fille en mariage*; Harreb. I, 59 b; *Ndl. Wdb.* II, 2793; 2806; XIV, 336. De Cock², 135. Hiernaast in de 17de eeuw zijn scheen stooten, o.a. Brederoo II, 127, 3332. In Zuid-Nederland: *een schenetuk krijgen*, een tegenslag hebben, zijne onderneming mislukt zien (De Bo, 985 b); *zich een buil loopen*; *iets tegen zijne klompen krijgen*, iets niet krijgen (Rutten, 116 a); te Antw. 'nen blauwe of 'en blauw' scheen loopen of 'en vos hebben, op 'ne(n) vos rijde of loopen; in het fri. *blau rinne, mei in blauwe blês, op in blauwe kjedde (rûn) thús komme*, een blauwtje krijgen; *blaujaen*, een blauwte geven; *in blautsje rinne, in blauwe skinne opdwaen of rinne*, een blauwtje krijgen; *mei de blauselpot omfalle*, een blauwtje loopen; in Noord-Holland: *blauw halen*, een blauwtje loopen (Bouman, 12); in Drente: *blauw geven; een jong blauw láoten loopen; hij hef blauw had* (Bergsma, 53); te Deventer: 'n blonde schenne krîgen (Draaijer, 5); in Twente: *op 'n oost loopen*. Ook in het nd. *Hie häwt sick eene blauwe schiene loupem* (*Jahrb.* 38, 162).

251. Beter hard geblazen dan den mond verbrand (of gebrand).

Sedert de 17de eeuw zeer gewoon in den zin van het is beter veel, misschien onnoodige drukte te maken ter voorkoming van ongelukken, dan schade te lijden. Zie Spieghele, 279; Coster, 40, vs. 902: Beter dat je stijf blaest dan datje je mongt barrent; Smetius, 77; De Brune, 230:

't Is beter blaezen t'aller stond,
Als datmen heel verbrand zijn mond.

Zie verder Paffenrode 51; Tuinman I, 279; Van Effen, *Spect.* VI, 112; IX, 66; *Antw. Idiot.* 248: *t Is beter geblazen als de(n) mond verbrand* (zoo ook *Waasch Idiot.* 122 b); *Ndl. Wdb.* II, 2807; Joos, 210: *Te heet gegaapt is te laat geblazen*; voor het nd. *Taalgids* IV, 250; Eckart 45; 46. In het fri.: *better wol to bliezen as de mûle barnd of better út in heech gat blesd as de mûle barnd*; hd. *besser hart geblasen, als sich den Mund verbrennen* (Wander I, 331).

252. Zonder (te) bliken of (te) blozen,

d.w.z. zonder van kleur te veranderen, onbeschaamd. Het wkw. bliken beteekent hier *verbleeken*; dus hetzelfde als het 18de eeuwse *verblikken*, dat door Sewel vertaald wordt door 'to lose colour', die ook *verblikt* verklaart door 'verbleekt'. Onze tegenw. uitdr. heb ik niet in vroegere geschriften aangetroffen; wèl *verblikken noch verblozen*, dat Sewel citeert en dat te vinden is bij Paffenr. 132; Van Effen, *Spect.* X, 53; XII, 48. Ook zeide men in de 17de eeuw: *bleeken noch blozen* (Cats I, 254; Halma, 81; *Ndl. Wdb.* II, 2818; 2848) en *verbleeken noch blozen* (Tuinman I, 311). Zie Weiland, bij wien het eerst 'blikken noch blozen' staat opgeteekend¹⁾. Te vergelijken is ook de mnl. verbinding *blicken ende roden* (rood worden, blozen, doch niet van schaamte); *roden ende bleiken* (zie *Mnl. Wdb.* VI, 1483).

1) Vgl. nog De Bo i.v. *blekken* en Draaijer, 44: *verblikken*, verschieten.

253. Een blikken dominee,

d.i. volgens het *Ndl. Wdb.* III, 2784 'een zeer rechtzinnig en dientengevolge "stijf" predikant'. De beteekenis van blikken is echter niet die van 'stijf', maar van onecht, niet vol, van weinig waarde; vgl. hd. *blech*, Sache von geringem Wert; sinnloses Zeug; *blecherne Weisheit*, nietsbeteekenende wijsheid; ndl. *een blikken*, een officier van de administratie¹⁾. 'Een blikken domine' is een straatprediker of een oefenaar (*Ndl. Wdb.* II, 2847). Voor plaatsbewijzen zie *Nav.* XXIX, 262; *Nkr.* II, 6 Dec. p. 6: Daarbij plechtige gebaren makend, van een blikken dominee afgekeken; IV, 25 Dec. p. 6; VIII, 10 Jan. p. 2; *Amst.* 62: Hij is fijn geworden!... 't is de blikken dominee, hij is van 't hondje gebeten; *Kmz.* 50; *Kent.* 35: Toen kijkt-ie me an met z'n valsche smoel, als 'n blikke dominée bij 'n sterfbed; *Twee W.B.* 91: Ach, blikke dominee, wou je met mij ruzie zoeken? *Groot Nederland*, Oct. 1914, bl. 419: Laat onzen lieven Heer 'r buiten - stel je niet as 'n blikken dominee an; *Handelsblad*, 2 Maart 1914 (avondbl.) p. 1 k. 2: De vroegere minister joeg op de Jantjes een blikken dominée af, die onder den eenen arm den Heidelbergschen catechismus droeg en onder den anderen Bunjam's pelgrimsreis naar de eeuwigheid; 24 Dec. 1915 p. 2 k. 1 (ochtenbl.); *Amsterdammer*, 13 Dec. 1914 p. 7 k. 1: Als niet te kwader ure op commando van een of anderen 'blikke-domine' van 'n legeslateur wij Amsterdammers zoo buitengewoon fatsoenlijk waren geworden; enz. Vgl. hd. *ein blecherner Heiland*, religionslehrer.

254. Zoo blind als een mol,

of, sedert de 17de eeuw, *mol(le)blind* (zie nog *Antw. Idiot.* 1904; bij Brederoo IV, 34: *mollich blind*). De volksmeening, als zou de mol blind zijn, komt bij ons voor bij Maerlant, *Nat. Bl.* II, 3655:

Talpa dats in Vlaemsche een mol,
Die onder daerde maect sijn hol,
Ende es ene blinde beeste²⁾.

Ook in het Grieksch *τυφλότερος ἀσπάλακος* (Otto, 340)³⁾; hd. *so blind als ein Maulwurff* (verouderd); eng. *as blind as a mole*; fr. *il ne voit pas plus clair qu'une taupe*. Zie *Volkskunde* XXII, 62, waar medegedeeld wordt hoe de sage de blindheid van den mol verklaart; *Ndl. Wdb.* IX, 1015; 1017; Eckart, 54: *he is so blind as'n Mull*.

- 1) *Woordenschat*, 83, waar ook vermeld wordt *blikken Jezus*, spotnaam voor een mageren, bleeken man. Aldaar wordt medegedeeld, dat men onder 'een blikken domine' verstaat: 'een eigengemaakte, een nagemaakte domine, tusschen 1850-'60 de naam van een bedelaar, die te Amsterdam rondliep. Oorspr. komt de naam te Utrecht voor, waar voor veertig jaar een blikslager woonde, die voor predikant gestudeerd had, maar mislukkende, in de zaak zijns vaders kwam. Zijn lust tot preeken en oefeningen leiden bleef hem bij en daardoor kreeg hij den naam van *blikken domine*.'
- 2) Vgl. ook Sart. I, 4, 8: '*Soo blint als eeu kaeu* (kraai). Nostrates caecitatem tribuunt monedulae, non quod vere caeca sit, sed quod parem circumspecta'.
- 3) Het is mogelijk dat wij hier moeten denken aan de *blinde mol*, die in Zuid-Europa voorkomt: bij dit dier overdekt de huid het oog zoo, dat het niet meer te zien is (*Ndl. Wdb.* IX, 1015).

255. In het land der blinden is éénoog koning.²⁵⁵

‘Dat is, onder onwetende munt als wat groots uit, die eenige wetenschap heeft’ (Tuinman I, 364). Reeds in het Grieksch: *ἐν τοῖς τόποις τῶν τυφλῶν γλάμων βασιλεύει; ἐν τυφλῶν πόλει γλαμυρὸς (leeroog) βασιλεύει* (Schol. Hom. Ω 192); in het Latijn: *monoculus inter caecos rex*¹⁾. Bij ons in de 16de eeuw voorkomend; vgl. Sart. II, 3, 66: De Scheele is een Koningh onder de Blinde, *in 't Lant der Blinden is Koppen een-oogh Koning* (zoo ook III, 5, 74). Vgl. ook De Brune, 153; Huygens VI, 170:

In 't Huys daer de blinde woont
Werdt de slimste eerst gekroont²⁾.

Zie verder Bebel, 226: *inter caecos unoculus rex est*; Erasmus XCVI: *inter caecos regnat strabus*; Harreb. I, 92; III, 131; 398; *Ndl. Wdb.* II, 2855; fr. *au pays des aveugles, les borgnes sont rois*; hd. *bei den Blinden ist der Einäugige König*; eng. *in the kingdom of the blind, one-eyed men are kings*.

Eindnoten:

255 fr. *au pays* (ou *au royaume*).

256. Met blindheid geslagen zijn,

d.w.z. verblind zijn, volkomen gebrek hebben aan inzicht. De spreekwijze is ontleend aan den bijbel, *Deut.* XXVIII, 28: De Heere sal u slaen met onsinnigheyt, ende met blintheyt, ende met verbaestheyt des herten.

257. Het bloed kruipt waar het niet gaan kan,

d.w.z. de genegenheid voor bloedverwanten, ook in verren graad, verloochent zich nooit; de stem des bloeds laat zich altijd gelden; waar het bloed, de genegenheid voortkomend uit bloedverwantschap, niet kan vloeien, daar dringt het kruipend door, de genegenheid wil doordringen; ook: lust tot iets verloochent zich nooit. In de middeleeuwen *Dat bloet moet crupen daert niet gegaen en can*; in de *Prov. Comm.* 621: *tBloet cruypt daert niet ghegaen en can*, *ire bonus sanguis quo nescit repit ut anguis*; Reynaert, *Volksb.* 91; Idinau, 163:

Het bloedt kruipt, daer 't niet gaen en kan,
Als iemandt deur affectie werdt ghedreven,
Tot sijn bloedt en vleesch, t' zy wijf of man:
Maer men moet sulcks niet te veel toe-gheven,
Wellustighe liefde sluit uyt d'eeuwich leven.

Zie verder Coster, 538, vs. 1327; Van Moerk. 455; Sewel, 123: Het bloed kruipt daar het niet gaan kan, *the power of blood is not to be resisted; relations*

1) Wander I, 404.

2) Vertaling van het Portugeesche: *en casa de cego ô torto he Rey*. Bij Jan Vos, *Klucht v. Oene*, bl. 261: In et schip van de blinden is ienoog stuurman.

are always dear when it comes to the test; Harreb. I, 31 b; *Ndl. Wdb.* II, 2870; VIII, 416 en De Brune, 436: Daer liefde zelfs niet gaan en kan, daer zal zy kruypen of en d'an. In het hd. *wo das Blut nicht hinläuft, da kriecht es hin; Blut ist dicker als Wasser* (vgl. Büchmann, 556-557); eng. *kind will creep where it may not go* (Prick) naast *blood is thicker (or warmer) than water*; voor het ndd. zie *Taalgids* V, 170; Eckart, 55; *Jahrb.* XXXVIII, 156 en vgl. Molema, 127 b; Bergsma, 55; in het fri.: *it bloed krûpt dêr 't net gean kin*.

258. Kwaad bloed zetten,²⁵⁸

d.w.z. aanleiding geven tot ongenoegen en wrok; eene zegswijze, die alleen verklaard kan worden door het geloof, dat kwaad bloed invloed heeft op iemands humeur, zijne gezindheid.¹⁾ Onder kwaad bloed zal men dan kunnen verstaan (zwart?) bloed, waarmede zich de gal vermengd heeft (vgl. *zwartgallig*); vgl. Westerbaen, *Ock.* 160: Oolijck bloed zetten; Tuinman I, 312: 't *Zet geen goed bloed*; Sewel, 987: D a t z a l k w a a d b l o e d z e t t e n , *that will breed ill blood*; Janus, 31. Ook in het fr. *se faire de mauvais sang*; hd. *böses Blut machen*; eng. *to breed ill or bad blood*; in Zuidndl. (*zich*) *kwaad bloed maken* (of *kweeken*); De Bo, 150 a; *Antw. Idiot.* 255; *Waasch Idiot.* 379 b.

Eindnoten:

258 fr. *se faire du mauvais sang*.

259. Bloeden voor iets,

d.w.z. de straf, eig. de doodstraf, voor iets ontvangen; bij overdracht de gevolgen van iets moeten dragen, bepaaldelijk veel moeten betalen (vgl. *iemand aderlaten*, en een *aderlating*). In den zin van 'sterven' komt bloeden voor in *Leuv. Bijdr.* VI, 311: Als 't vercken moet elck ter dood nu bloeden; Vondel's *Jeptha*, vs. 1160: Nu buiten mijn vermoeden dit uitvalt en d'onnoosle maeght moet bloeden. - In onzen tegenw. zin in de *Leeuwendalers*, vs. 874: Neen Govert, ghy zult bloeden: die moedwil is te groot (zie ook vs. 1739). Vgl. verder Tuinman II, 230: Men zegt van ymand, die boetstraf te wachten heeft, hy zal daar voor bloeden; zie ook *Ndl. Wdb.* II, 2881; Bergsma, 55; De Bo, 150 a en vgl. fr. *saigner qqn*; hd. *bluten*; *einen bluten lassen*; eng. *to bleed*; *to make a.p. bleed*; fri. *dêr for bliede moatte*.

260. De bloemetjes buiten zetten,

d.w.z. zich door een bloem uitdossen; pret, goede sier maken. Vgl. *Kalv.* II, 144: Er was geen enkele getrouwde man, die niet eens de blommen buiten zette; *Zondagsblad van Het Volk*, 8 Nov. 1913, p. 1 k. 2: En als we wisten, dat de patroon niet in huis was, en de zoon in de goede stemming verkeerde om lol te maken, dan gingen we eens goed de blometjes buiten zetten; *Handelsblad*, 9 Aug. 1914 (ochtendbl.), p. 3 k. 2: De drift van bejaarde schoonpapa's om de bloemetjes buiten te zetten; *Menschenw.* 406; 412; *Nkr.* IV, 22 Mei, p. 1 k; V, 26 Febr., p. 4; IX, 5 Juni, p. 6; 10 Juli, p. 6; Nierstrasz, 75: Zoodat hij bij feestjes onder de jongelui lang niet de minste der broederen was en de bloemetjes nog wel eens durfde buiten zetten; *Sprotje* II, 21: Heere bewaar ons! giechelde Sien, kijk die d'r blommen 's buiten zetten vandaag. Synonieme uitdr. zijn: *den fietel* (viool?) *voeren* (De Bo, 319); *de blauwe schort uitsteken*, (bl. 1224); *de rooze uitsteken*, *het roosken uitsteken*, op zijn uiterste best aangekleed zijn (bl. 954); *den blauwen voorschoot uithangen* (Schuerm. 597; *Antw. Idiot.* 248; *Waasch Idiot.* 121 b; 710 b); *de breeveertien spelen*,

1) De Cock, *Volksgeneeskunde*, 275.

uithangen of *laten waaien* (*Ndl. Wdb.* III, 1206; Hoeufft, 718); *den bezem uithangen* (in Friesland)²⁾; *den bezem uitsteken*

- 2) W. Dijkstra, 299 b: '*de biezem hinget dêr ut*', daar valt iets te vege, er wordt steeds overvloedig opgedischt en ieder wordt er gul onthaald.' Vgl. ook Breughel, 9, waar uit een huis een bezem steekt, terwijl een vriend paartje voor eene opening in het dak zit (zie ook *Amsterdam in de 17de eeuw*, bl. 125); Willems, *Oude Vlaemsche Liederen*, bl. 512; *de bezem steekt ten venstren uit*; vgl. het Helmondsche: *we hebben (den) bezzem vandaag*, de vrouw is uit. Wellicht moet de oorsprong dezer zegswijze gezocht worden in de vroegere gewoonte om een bezem boven de deur eener herberg uit te steken, ten teeken dat er wijn getapt werd; vgl. Wander V, 97: die Vermehrung der Reisenden im 14 und 15 Jahrhundert rief das Bedürfniss guter Gasthöfe hervor. In England wiewohl auch anderwärts wurden die kleinere dieser Häuser einfach durch eine Stange mit einem Krüge, oder durch einen Besen über der Thür bezeichnet. Zie andere verklaringen bij Tuinman I, 36; Van Eijk II, *nal.* 29; *Ndl. Wdb.* II, 2452.

(Limburg; zie Welters, 80 en in de 17de eeuw bij Poirters en in de *Gew. Weuw.* III, 47); bij Halma, 72: *Den biesbos uitsteken*, se lever trop haut, trancher du grand (*Ndl. Wdb.* II, 2557); in het eng. *to hang out the besom*, alle in de bet. pret maken (bij afwezigheid van de huisvrouw).

261. Een blok aan het been hebben,²⁶¹

d.w.z. niet vrij zijn in zijne handelingen; getrouwd zijn. In de 16de eeuw komt de uitdr. in den tegenwoordigen zin voor; zie Visscher, *Brabb.* 37; Smetius, 85: Het is goet kinderen vroech houwelicken, een blok aent been werpen, opdatse sorgen ende sitten leeren te weeten, dieghene die wat lichtverdig ende sonder sorge zijn; V. Moerk. 484:

Neen, bylô, geen block aen 't been, die plaegen most ick schouwen.
Ja, voor een nachje of twee wou ik wil eens trouwen;
Maer niet voor eeuwigelijck geef ick my tot dat werck.

Carel v. Mander:

Wech lichte schoenen, niet meer men reyster,
Men wort al haest gebloekt vast aen de vreyster.¹⁾

Bij Van Effen, *Spect.* VIII, 15: Zich een blok aan het been hechten (*trouwen*); bij Sewel 125: De jeugd heeft een blok aan het been noodig om haar wuftheid te bedwingen; een blok aan 't been hebben, *to be married, to have a wife*. Tuinman I, 160 vat het in ruimeren zin op, nl. 'ergens aan verbonden zijn, waardoor men belemmerd is', en denkt aan de paarden, wien men aan een der voorpooten een blok, een kluister vastbindt, waardoor zij belet worden 'uit de weide te springen';²⁾ een verklaring die steun vindt in het fri.: *in bongel*³⁾ *oan 'e foet habbe*; in het Gron. *'n bongel an 't bijn hebben* (Molema 50; 506) en 't Overijs. *'n bungel an 't bien*, een lastpost (Draaijer, 7); Borchardt, 1123: *he hett 'n Büngel an 't Been*, d.h. er ist gehindert wie ein gebengelter Hund (Eckart, 67); nd. *enen Block an 't Bën hebben*, verheiratet sein (Eckart, 55). Vgl. nog Teirlinck, 108: *Den blok an 't been hebben*, zwanger gaan (zie ook De Cock², 169 en *Ndl. Wdb.* II, 1607); *Waasch Idiot.* 125: *Met den blok aan 't been zitten*, in slechten, niet te veranderen toestand zijn; Gunnink, 113: *een bongel an bien*, getrouwd

1) Zie Jacobsen, *Carel van Mander, dichter en prozaschrijver*, bl. 133.

2) Vgl. Halma, 80: Blok dat de gevangenen en de paarden aan het been hebben om niet door te gaen. *Entrave*; Ten Doornk. *Koolm.* I, 190 a: *Blokken*, einen Block an den Fuss legen um das Durgehen zu verhindern.

3) Zie *Ndl. Wdb.* II, 1797; III, 1892.

V. Schothorst, 113: *een bongel an 't bien*, een onecht kind. In de gedichten van Anna Bijns, *Nieuwe Refr.* 36 a worden de vrouwen tegen het huwelijk gewaarschuwd, daar zij anders 'eenen *worpriem*¹⁾ aen haer beenen' krijgen.

Eindnoten:

261 Vgl. Ruelens I, 55: Al is een vrouwe noch soo ryck van goeye sy crijcht haest een boeye aen haer beene, ist dat sy trout.

262. Blokken,

d.w.z. hard studeeren; vroeger in Zuid-Nederland ook *blokkeeren*. In de 16de eeuw o.a. bij Kiliaen en Marnix, *Byenc.* 95 v. Voorwaer S. Michiel sal hier wel te studeren hebben, soo hy desen reghel na komen moet in 't ghewichte ende waerderinghen der sonden, soo hy in de Universiteydt van Loven oft in de Sorbone van Parijs niet een wijle tijdt wil komen blocken; zie ook 217 v; Huygens, VII, 221; *Kluchtsp.* III, 221; Halma, 81; Sewel, 124: B l o k k e n , stip bezig zyn, *to plod*, *to study incessantly*; oostfri.: *blokken*, mit Ernst und Eifer arbeiten u. studieren. Volgens het *Ndl. Wdb.* II, 2912 wil dit wkw. eig. zeggen zitten als een blok, t.w. om te werken, zeer ingespannen en onafgebroken werken; verg. het verouderde hd. *er blockt*, arbeitet wie ein klotz, en de jachtuitdr. *der Falke blockt*, er sitzt ruhig, eine Beute erwartend, also aufmerksam, auf einem Baume.²⁾ Winschooten, 115 evenwel meent, dat blokken 'niet anders en is, als aan een blok, gelijk Kuipers, Smits enz. arbeiden'. Eerder zou ik denken aan het door Kiliaen vermelde blokken, *truncare*, en het verklaren door een stuk hout in blokken hakken, stuk kappen; vandaar zwaar arbeiden; eene meening die steun vindt in het fr. *bûcher*, travailler (le bois) à coups de hache; travailler fort; hd. *schanzen*, aan een schans werken, hard werken; fr. *piocher*, den grond met een houweel omwerken; hard, ijverig arbeiden; het dial. *bolwerken*, hard werken (*Ndl. Wdb.* III, 320); het 17de-eeuwsche *ploegen*, hard werken (vgl. Winschooten, 191: *ploegen*, met een ploeg arbeiden: oneigendlijk *blokken*; Sewel, 643: p l o e g e n , blokken, *to plod*); en het 16de-eeuwsche *dijken*, zijn best doen (Everaert, 220); vgl. eng. *to dig away*, graven; in studententaal: blokken.

263. Bluf slaan,

d.w.z. bluffen, snoeven, pochen, *swiet slaan* (Draaijer, 50 b; *Kmz.* 129: Als j'n vijftig pop in je zak heb en swiet kan slaan; *Nest* 68: Hoe meer zwiet je slaat hoe meer crediet je hebt). Het znw. *bluf* van of naast het ww. *bluffen* komt in de 17de eeuw voor in den zin van iets dat als 't ware spot met alles in zijn soort, iets dat alles in zijn soort overtreft (*Ndl. Wdb.* II, 2928), zooals bij Huygens I, 82: Konst aller konsten bluf. Eerst in de 19de eeuw komt het in den tegenwoordigen zin van *snoeverij* voor. Het schijnt dat de oorspr. beteekenis van *bluffen* is geweest die van met lawaai

- 1) Kiliaen: *W o r p r i e m* , *pugillare ligamen: ligaculum quo accipiter in pugno aucupis tenetur*, een dunne riem om de poot van een valk op de vogeljacht, ook een *werpelinc* genoemd.
- 2) Ernst Ritter v. Dombrowski, *Deutsche Weidmannssprache*, 3te Aufl. bl. 41.

slaan, slagen geven³⁾, vandaar *drukke maken*, *snoeven*. Een soortgelijke beteekenis-ontwikkeling vindt men bij *beuken*, slaan, mnd. *boken*, slaan, pochen; *pochen* (= nhd. *pochen*), kloppen, slaan, snoeven; *poken*, steken, duwen, doch in Teuth. *hoigh poicken*, bluffen; *boffen*, met een doffen plof slaan, smakken en pochen, roemen,

3) Zie *Mnl. Wdb.* I, 1324; Franck - v. Wijk 57; 79.

stoffen (in Zuid-Nederland; *Ndl. Wdb.* III, 247-249); *stuiten*, stooten, 17de eeuw pochen. Het is evenwel ook mogelijk dat men moet uitgaan van eene beteekenis *blazen*, die *bluffen* kan gehad hebben blijkens het eng. *to bluff*, opzwellen. Ook *boffen* kon *de wangen opblazen* beteekenen. Vgl. verder *snoeven* dat identisch is met *snuiven*; *blazen*, bluffen, grootspreken (*Antw. Idiot.* 248), dial. *bluusteren*, waaien en pochen; zie Bergsma, 56, die naast *blufzak* ook *bluusterboksen*, windzak, blaaskaak, *snoever* vermeldt; en bl. 53: *blaozen*, pochen; *blaozerd*, pochhans. Evenzoo vereenigt *doffen* de beteekenissen *slaan* en *blazen*; een *dof* is een *slag*, maar ook een *veest*.

Het wkw. *slaan* in *bluf slaan* kan worden opgevat in den zin van *van zich geven*, vgl. mnl. *geluut slaen* of zijn beteekenis van voortbrengen ontleend hebben aan *munst slaan*. Of moeten, als we uitgaan van bluffen in den zin van *slaan*, vergeleken worden *een dood sterven*, *een strijd strijden* en dergelijke?

264. Blut (of blutsch) zijn,

d.w.z. in het spel alles verloren hebben; *rut* (zie ald.), *lens* (o.a. in de *Gew. Weuw.* III, 45), *bos* zijn (in Friesland, Overijssel en Drente) of *bosseman zijn* (*Antw. Idiot.* 280); *lut* zijn (*Waasch Idiot.* 415 a). Dit adjectief kan verwant zijn met *bloot*, zoodat het eig. wil zeggen 'kaal', en vandaar platzak¹⁾. In de 17de eeuw komen beide vormen meermalen voor; zie o.a. Hooft, *Brieven*, 274; Huygens, *Korenbl.* II, 130; Westerbaen, *Ockenburgh*, 144²⁾; verder Tuinman II, 138: '*Ik ben bluts* zo zeggen de jongens, wanneer zy alle hunne knickers verspeelt hebben. 't Is het zelve met *ik ben reeuws*, *ik ben raf*'; *Bed. Huish.* 24: *Naakt en blut*. Synoniem zijn nog *blas*, carens pecuniis (*Teuth.*); *blek* zijn (Schuerm. *Bijv.* 39 b en Rutten, 31 a), *krop*, *mot*, *krut* zijn (Schuerm. i.v.), *bijstier* zijn en *bles* zijn, welke laatste uitdr. geheel analoog is met de onze (zie De Bo, 132 b); in de Neder-Betuwe *kèps* zijn (*Onze Volkstaal* II, 91); te Nijkerk *kaaps* of *keps* zijn (*Noord en Zuid* II, 60); te *Antw.* *keppes* zijn (*Antw. Idiot.* 638) of *molk*, *tops*, *tort* (*trot*) zijn; Limb. *keps zijn* ('t *Daghet* VII, 66; dial. van Bree *keps* (zie *Leuv. Bijdr.* XII, 148). In het fri. *blus wêze*, syn. van *kys*, *lút*, *lutes* en *rut* (*Fri. Wdb.* 201 a) en in Groningen: *dop*, *kaps*, *koal*, *schoon*, *kaps en koal wezen* (Molema, 84 b). Zie verder *Kinderspel en Kinderlust*, V, 45-48.

265. Zich een bochel (of een bult) lachen,

d.w.z. uitbundig lachen, zich ziek lachen, vgl. in den zelfden zin hd. *sich krank lachen wollen über etw.*, zeer hard lachen, zich slap lachen; eigenlijk zoo lachen dat men een bochel krijgt, doordat men zich geheel voorover buigt en de rug dus krom gaat staan. Zie Harrebomée III, LXXI en vgl. de synonieme uitdrukkingen: zich *bleinen lachen* (Poirters, *Mask.* 64), een *puist*, een *kriek* (*Falkl.* IV, 83; *Nw. School*, II, 336; *Nkr.* VI, 14 Dec.

1) Zie Franck - v. Wijk, 74 waar gewezen wordt op het nhd. (zeldzaam) en dial. hd. en nd. *blut(t)*, bloot, naakt; vgl. Schuerm. 62 b en De Bo, 155 a, die mededeelen dat *bluts* de beteekenis kaalhoofdig, *bloot* heeft; *Antw. Idiot.* 260: *blot*, kaalhoofdig (vgl. Zweedsch *blott*, zonder pluimen).

In een 18de-eeuwsche klucht van 'De snoevende minnaar of gewaande graaf' komt bl. 48 voor: myn wyn is *blus* (= op).

2) Ook Oudemans I, 743; *Noord en Zuid* VIII, 248; 359; *Ndl. Wdb.* II, 2934.

p. 3; IX, 6 Maart p. 5; *Kokad.* 47), een *aap* (Speenhoff VII, 70); *Nkr.* I, 17 Nov., p. 4¹⁾, een *slingeraap* (*Jord.* 201), een *mik* (rond brood) lachen (*Nkr.* VII, 8 Nov. p. 6); zich een *hoedje* lachen (*Kunstl.* 134); zich een *meikers* lachen (*Haagsche Post*, 1917, bl. 653 k. 3); *krom* vallen of zakken van de pret (*Landl.* 11; 251); *lachen als een geit die 't schijten leert* (*Jord.* 203); *zich de kanarietjes pip lachen* (*Boefje*, 71); het Zuidn.: zich *krul* lachen of lachen dat men *krult*, zich *krom* lachen (*Antw. Idiot.* 740; Schuermans, 305)²⁾, en *zich bekrullen* (De Bo, 99); hd. *sich schief lachen*; *sich kugeln vor lachen*; *sich einen Ast (oder Buckel) lachen*; *es ist zum wälzen*; fr. *rire comme un bossu*; *se donner une bosse de rire*; *se faire des bosses*, pret hebben; *rire à se tordre*; eng. *to double up*; *to laugh oneself limp*.

266. In de bocht springen.

Meestal voor iemand in de bocht springen, d.w.z. voor iemand in de bres springen, in het krijt treden, iemand helpen, zijne partij opnemen, eene uitdrukking, die ook in Zuid-Nederland (*Waasch Idiot.* 127 b) en in het Friesch, Nd. en Oostfri. voorkomt. Ten Doornkaat Koolman I, 245 verklaart haar door *in die Schranken treden* en ziet in 'bocht' hetzelfde woord, dat wij nog hebben in *melkbocht*, dus een afgesloten ruimte, een met een staketsel omheinde ruimte; een perk, waarin dieren worden bijeengehouden.³⁾ Deze uitdr. staat dus gelijk met 'voor iemand in de mat springen',⁴⁾ waarin 'mat' beteekent de door een mat afgesloten ruimte, waar hanengevechten gehouden werden. Vergelijkt men hiermede andere uitdrukkingen als: in een leelijk *parket* zitten, in den *kansel* zitten (Westvl.), dan blijkt dat onze uitdr. eig. wil zeggen: ten behoeve van iemand anders springen in de plaats, waar hij opgesloten, in het nauw zit, waar hij niet uit kan. Steun vindt deze verklaring in het Westvl. *uit den bilk springen*, de discussie ontwijken, welk 'bilk' ook beteekent een weiland, door grachten of heggen afgesloten, waar vee geweid en bijeengehouden wordt, dus: een bocht. De uitdrukking is opgeteekend uit Van Effen's *Spectator* III, 191; V, 39; VI, 208; VII, 237; X, 77 en verder te vinden bij Rusting 486; Sewel, 130: Voor iemand in de bogt springen (iemand voorstaan), *to take one's party, to protect one*; bij Halma, 84: Voor iemand in de bogt springen, voor iemand een krakkeel opneemen, *prendre le parti d'autrui, ou défendre sa cause*; vgl. ook *Ndl. Wdb.* III, 22. Tuinman (I, 352; II, 54) meent dat de uitdr. ontleend is aan het touwtjespringen. In het N.-Brab. kent men *in den boog springen*, iem. vervangen, inspringen, waarbij aan 't touwtje springen moet worden gedacht.

267. Boe noch ba zeggen

beduidt: geen enkel geluid geven, geen woord zeggen. De uitdrukking komt sedert de middeleeuwen voor; vgl. het mlat. *vinum sepe facit, quod homo neque 'bu' neque 'ba' scit* (Werner, 100); verder in het mnl. *Parth.* 6103: Ende ghi, Cursout, twine (*waarom*) spreecti

1) Vandaar ook *zich een aap schrikken* (*Handelsbl.* 18 Aug. 1915, p. 9 k. 5).

2) Vgl. Everaert, 239, vs. 180: Van lachghene moetic als de cromme staen.

3) Zie *Ons Volksleven* V, 7; *Antw. Idiot.* 261 en *Ndl. Wdb.* III, 22.

4) Halma II, 534: Se mettre en quatre pour ses amis, voor zijne vrienden in de mat of in de bogt springen.

niet? ghine segter toe no bu no ba. Ook zeide men *bu noch bau, boe noch bau, ba no bu, ba noch bo* (*Mnl. Wdb.* I, 507); eveneens bij Campen staat zij opgeteekend, bl. 59: *Hy en weet noch bu noch bae*; zie verder *Tijdschr.* XXI, 89; Brederoo, I, 64, 1714: *Sy seyde gans boe noch ba*, in 't alderminste niet; en voorts in alle bekende woordenboeken. Te vergelijken zijn nog de volgende synonieme uitdrukkingen: *hij spreekt ei mij! noch wee mij!* of *noch ei! noch fij!* (*Harrebomée* I, 24); *kik noch mik* (*Fri. Wdb.* II, 160; *Waasch Idiot.* 341); *kikken noch mikken* (*Mnl. Wdb.* III, 1426); *wik noch wak, (h)ach noch wach zeggen; og noch mog zeggen* (*Spaen*, 194); *woei noch wa zeggen* (*Rutten*, 280 b); *hou noch ja (jou) zeggen* (*Waasch Idiot.* 298); *hond noch stront zeggen* (*Waasch Idiot.* 636 b); het Vlaamsche *noch o* (of *ho*) *noch bo antwoorden* (*De Bo*, 155); *babo noch bibo zeggen* (*Zeeuwsch-Vlaanderen*), *geen bof zeggen* (*Houben*, 84) en de dial. duitsche uitdr. *buff noch baff, bif noch baf zeggen* (*De Jager, Lat. Versch.* 141), *he seggt noch schöt noch dröt* (*Eckart*, 444), dat in het fri. luidt *hy seit skeet noch dreet*. Vandaar ook de uitdr. *zonder boe of ba* (*te zeggen*), meest bij een vreemde, onverwachte handelwijze: zonder een enkel woord ter verklaring te zeggen; en verder bij uitbreiding *van boe noch ba weten*, niets weten, geene *a* voor eene *b* kennen, van hot noch haar weten (*Ndl. Wdb.* III, 51). In het Friesch en Groningsch is een *boeba* een stuursch, onvriendelijk mensch (*Fri. Wdb.* I, 207 en *Molema* 44 b); hd. *weder buh noch bah sagen*; eng. *to say neither buff nor baff* (verouderd).

268. Voor den boeg hebben.

Deze uitdr. wordt in eigenlijken zin gebruikt van den afstand tusschen den boeg, het voorste, gebogen gedeelte van een schip en een daarvóór gelegen punt. Figuurlijk 'van de tijdruimte die men nog vóór zich heeft, de toekomst, of wel van iets minder aangenaams dat men nog moet volbrengen of doorstaan.' De uitdr. is synoniem met *voor de borst hebben*. Zie het *Ndl. Wdb.* III, 69; 70 en 598 en vgl. het fri.: *wy ha whet foar 'e stjûwn*, wij hebben iets voor den steven (in het vooruitzicht); naast *foar de boech habbe*.

269. Iets over een anderen boeg wenden of gooien.

Wanneer men het schip over of op een anderen boeg wendt (gooit of draait), dan gaat men bij den wind zeilende over een andere zijde liggen, verandert men van streek of koers. Onder *boeg* moet dan niet worden verstaan de borst van het schip als één geheel, doch een der beide boorden of zijden van het schip, waarvoor het ligt of zeilt. Figuurlijk kon zoo deze uitdrukking beteekenen van richting veranderen, 'aan een gesprek eene andere richting geven, van onderwerp veranderen, of in het algemeen een anderen weg inslaan om zijn doel te bereiken, eene zaak op eene andere wijze aanpakken; inzonderheid om iemand tot iets te overreden of van iets te overtuigen: van batterij veranderen'; *Ndl. Wdb.* III, 71 en V, 415. Vgl. *Sartorius* I, 5, 94: *'t Schip over een ander boegh laten loopen*, hoc est, facere ut navis alio feratur cursu; en III, 5, 49: *men moet het schip over een ander boegh laten loopen*, quoties id quod hac non successit, alia tentatur via; aut quoties, ubi quae potissima fuerant, non contingunt, ad proxima confugitur auxilia; *Sewel*, 127: *Het op een andere boeg wenden*, zyn streek veranderen, *to tack about*;

het op een andere wys bezoeken, *to try it in another way*; Halma, 82. Ook in het Nd. is de uitdr. bekend volgens Wander I, 430; *Taalgids* V, 173: *ik moot idt up 'n andern Boog smiten of leggen*; Eckart, 57: *up 'n annern Bôg leggen*. Zie verder de door Harrebomée I, 66 aangehaalde schrijvers en vgl. eng. *to get upon another tack*; *to change the tack*.

270. Een hoofd (een kop of een kleur) als een boei.

Onder een boei verstaat men een voorwerp dat, op het water drijvende en met een touw aan het in den grond liggende anker vastgemaakt, de plaats aanwijst waar dit ligt; soms een eenvoudig blok hout of een stuk kurk, soms in den vorm van een dubbelen afgeknotten kegel als een vat uit houten duigen samengekuipt (*tonnenboei*) of van plaatijzer vervaardigd (*ijzeren boei*). Daar de boeien langs de eene zijde van het vaarwater rood geverfd zijn, verstaat men derhalve onder bovenstaande uitdrukking een hoogroode kleur hebben. Zie Winschooten, 29: *Hij heeft een kop als een boei*, dat is, hij heeft een steeg groot hoofd; *Com. Vet.* 55: Hoofden als boeyen en hersenen als van een Garn-ael (ook in *Bank.* I, 126); en verder voor de hedendaagsche beteekenis het *Ndl. Wdb.* III, 84-85; *Noord en Zuid* VIII, 358; Harrebomée I, 66; *Nest.* 57: Ze was geheel confuus en had een kop als een boei. In het Stad-Friesch zegt men *een hoofd (of kop) als een boeier*, in het Friesch: *in kop as in boei*; in Groningen: *'n kop hebben as 'n slai* (houten hamer; Molema, 380 a); bl. 527: *'n kop as 'n poaskeai* (zie ook V. Moerk. 438)¹⁾; *een kop als een brul hebben* (Goeree en Overflakkee²⁾; bij Opprel, 50 a: *zoo rood as en brul (stier?)*²⁾; vgl. Maastricht: *een kop wie ene piepert*, pijper, blazer³⁾; elders *een kop als een bolle*, en *een kop as en tuerhamer* (*Dr. Bl.* 3, 45), en *schatvat* (Bergsma, 21); te Dieren: *as 'n tuunhamer* (een slei); N.-Brab.: *een kop alsof hij de hel geblazen heeft*. Vgl. ook zoo rood als een kreeft, een kroot, een koraal, een kers, een kalkoen, een kalkoensche haan, als bloed.⁴⁾

271. Spreken als een boek.

Dit wordt gezegd van personen, als zij een onnatuurlijke, stijve, schoolsche taal spreken, boekentaal gebruiken, en van zaken, als men wil zeggen, dat iets vanzelf spreekt, natuurlijk, duidelijk is, evenals datgene, wat in een boek, bijv. een boek met voorschriften, staat, op zich zelf duidelijk en niet twijfelachtig is; in dezen zin ook: *spreken als een brief*. Vgl. *Uit één pen*, 128: Een fijn man, hij sprak als een boek en hij droeg een bril van wegens de geleerdheid. In het fri.: *it sprekt as in boek*; hd. *er redet wie ein Buch*; fr. *il parle comme un livre*; eng. *he speaks like a book*. In Zuid-Nederland in een eenigszins andere beteekenis; zie *Waaesch Idiot.* 128 a: *spreken gelijk een boek*, verstandig of *boekelijk* klappen; Teirl. 189: *klappen of spreken gelijk een boek*, goed spreken; verstandig, schoon spreken, zonder gebrek noch dwaling; *Ndl. Wdb.* III, 99.

1) Hy siet als een Paes-ey, soo staet hy verpleekt (van een dronken boer gezegd).

2) *N. Taalgids* XIV, 254; *Antw. Idiot.* 307: *Brul*, eene koe, waar men geen kalf in krijgen kan, onvruchtbare koe.

3) *N. Taalgids* XIV, 296.

4) *N. Taalgids* III, 5.

272. Een gesloten boek.

Wanneer iets voor iemand een gesloten boek is, weet hij niets van den inhoud, is de daarin behandelde zaak hem geheel vreemd. Wellicht moet men hier denken aan boeken, die met koperen sloten werden dicht gemaakt, zooals bijbels en ook kerkboeken, wier sloten evenwel meestal van goud of zilver zijn; doch ook is het mogelijk dat men te denken heeft aan het 'boek, verzegelt met seven zegelen', waarvan in den bijbel, *Openb.* 5:1, sprake is. Vandaar ook de uitdr. *een boek met seven zegelen* of *sloten* in denzelfden zin van iets, waarvan men geen begrip heeft (hd. *ein Buch mit sieben Siegeln*; eng. *a sealed book*; fr. *c'est lettre close pour lui*).

273. Te boek staan.

Dat wil zeggen bekend zijn *als*, doorgaan *voor* zoodanig als in een bepaling is aangewezen, bij, in de schatting van anderen. Oorspronkelijk wil de uitdr. zeggen op een register ingeschreven staan onder een bepaalde soort menschen. Ook kan zij, verbonden met een bijwoord (*wel, hoog, zeer hoog, goed, laag*), beteekenen in iemands schatting veel op zijn creditzijde, in zijn voordeel hebben, bij iemand goed *aangeschreven* staan (no. 12); fri. *hy stiet dêr goed to boek*, ook *hy stiet dêr yn in goed boekje* (vgl. *in een goed blaadje*) en het Westvlaamsche *leege te boeke staan*, weinig achting of aanzien genieten (*Onze Volkstaal* III, 6). Bij Rutten, 32: *Op iemands zwarten boek staan*, zijn vijand zijn; vgl. ook *Waasch Idiot.* 128 a; Teirl. 189: *In (of op) 't zwart boekske staan*, in de gunst niet staan; Leopold I, 201: *'t zwarte boek* (schuldboek); hd. *im schwarzen Buch stehen*; eng. *to be in a person's black (or bad) books*; ook bij ons *in iemands zwarte boekje staan*, nog wat op zijn kerfstok hebben bij iemand (*Dievenp.* 97); fr. *être marqué sur le livre rouge*; vgl. nog het 18de-eeuwsche *ergens voor te blad staan*, ergens voor doorgaan. Zie verder *Ndl. Wdb.* III, 103 en no. 242.

274. Een boekje van iemand opendoen,

d.w.z. iemands misslagen en gebreken blootleggen, aan den dag brengen, over hem klagen, alles wat men van hem heeft opgeteekend oplezen; wellicht met bijgedachte aan de boeken, die bij het laatste oordeel geopend zullen worden, en waarin de slechte en goede daden van alle menschen staan opgeteekend (zie *Openb.* 20:12; *Dan.* 7:10). Vgl. *Profijt. Liedeb.* 54, 34: *Als Jhesus sal rechtveerdich sijn (bij het jongste gericht)..... den rekenboeck is open ghedaen*; men leest mi daer een cort vermaen: hoort toe hier is alle u leven, gheringhe ghi moet rekeninghe gheven. - In de 17de eeuw in den tegenwoordigen vorm voor het eerst aangetroffen (zie V. Moerk. 490) en ook in Zuid-Nederland bekend; vgl. Rutten, 32: *Iemand zijnen boek opendoen*, iemand beschuldigen; Joos, 73; *Waasch Idiot.* 128 b; Teirl. 189; *Antw. Idiot.* 262: *Iemand zijn boeksken opendoen (of openleggen)*, iemand bekijken. Ook in het Friesch: *in boekje fen immen opdwaen*. Zie verder *Tuinman* I, 12; *Ndl. Wdb.* III, 104; *Nest*, 34: *Hou jij je mond maar, baron! anders zullen we een boekje van je opendoen*; vgl. *Heel wat, iets op zijn boekje staan hebben*, veel op zijn kerfstok hebben (o.a. *Dievenp.* 17; *Jong.* 10; *Krat.* 145; *Amst.* 20; *Uit één pen*, 37).

275. Buiten zijn boekje gaan,

d.w.z. 'zijn eigen terrein verlaten, zijne bevoegdheid te buiten gaan; spreken over zaken die niet aan de orde zijn of waarvan men geen verstand heeft, of: iets doen waartoe men geen recht of geen last heeft'. Ook in het Friesch: *hou! nou giest bûte 't boekje*, nu dwaalt ge van den tekst af; ook: nu spreekt gij onbehoorlijke taal, bv. onkieschheden in een gemengd gezelschap (W. Dijkstra, 293); in het Engelsch *to go beyond the book*. Ook omgekeerd zegt men: *hij houdt zich aan zijn boekje*, van angstvallige, niet zelfstandig denkende menschen. De eigenlijke bet. zal wel zijn zich houden aan hetgeen in het boek met voorschriften staat, vervolgens zijn bevoegdheid te buiten gaan. Vgl. bij Hooft, *Brieven*, 139: *buiten de boodschap*, buiten de gegeven opdracht, buiten het boekje; zie verder voor syn. uitdr. *'t Daghet* XIII, 47; Schuerm. 277: *buiten het koordje gaan, buiten schreef gaan*, in zedelijken zin te verre gaan, de grenzen overschrijden; ook *over boord gaan, over zijn hout gaan* (Teirl. 198). Zie *Ndl. Wdb.* III, 105; 1792.

276. Niet in iemands boekje staan,

d.w.z. iemand niet aangaan, zich niet met iets bemoeien; Friesch: *dat stiet net yn myn boekje*. Vgl. *Ndl. Wdb.* III, 105; Cats I, 266 c (ed. 1726):

Laet de vijse droomen daer:
Niet een van duysent is 'er waer;
En al dat duyster ondersoek
En staet niet in der maegden boek.

Ook hier zal wel gedacht moeten worden aan het boekje, waarin de voorschriften staan, waaraan iemand zich te houden heeft; vgl. fr. *cela n'est pas dans mon almanach*; hd. *in meinem Kalender steht nichts davon*.

277. Op den boer gaan (lopen, reizen),

of ook **den boer opgaan** of **zijn**, d.i. het platte land afreizen om iets te verkoopen of te bedelen; later ook spottend gezegd van iemand, die voor politieke doeleinden daar lezingen houdt. Ook zegt men hiervoor **den boer** (de huizen der boeren)

afloopen. De uitdr. dateert uit de 17de eeuw; zie Van Moerk. 147. In de middeleeuwen zeide men *op de gaerde loopen* (d.i. op iemands *hof* of *bezitting* loopen; hd. *auf der Garde* oder *der Wurst reiten*); *gaerden, termine wanderen - loopen; op termine gaen*, d.i. een bepaalde streek afloopen om te bedelen, inzonderheid van bedelmonniken gezegd; *Ndl. Wdb.* IV, 104; *Antw. Idiot.* 264 en *Tijdschr.* VI, 299.

278. Zoo vraagt men den boer (of boeren) de kunst af,

d.w.z. 'zoo komt men van onnoozele lieden het geheim te weten; m.a.w. ik ben zoo onnoozel niet om mij zóó te laten uithooren. Zegswijze om iemand af te schepen, die al te nieuwsgierig vraagt, maar wien men het fijne van de zaak niet wil mededeelen'. Voorkomend in de 17de eeuw bij J. Cats in het *Sp. Heid.* 1675; ook in *Lichte Wigger* 16 v. Zie het *Ndl. Wdb.* I. 1778; III, 157; De Bo, 588; *Waasch Idiot.* 129 a; 378 a; *Taalgids* V, 189.

278a. In eigen boezem tasten; zie De hand in den boezem steken,
[aant.](#)

278b. Iets op den bof kopen; zie Op den pof. [aant.](#)

279. Op de(n) bof,

d.w.z. zonder bepaald doel of zonder kennis en overleg, op goed geluk af, zooals het valt, in 't honderd. Het znw. *bof* beteekent in deze uitdr. oorspr. *slag* (vgl. *op een bof*, op eens, *eensklaps*, vroeger *eensslags*, fri. *op een stuit*; gron. *op 'n barst*), doch wordt hier meestal opgevat in de beteekenis onverwachte uitkomst, gunstig toeval, geluk, buitenkans, *meevaller*, *tref* (vgl. het wkw. *boffen*, een gelukje hebben; een *boffer*, iem. die een gelukje heeft, en zie een **dofje**). Vgl. ook het Oostfri. *dat geit up 'n blinden buf* (aufs Gerathewohl; zie Ten Doornkaat Koolman I, 244 b); evenzoo in Twente. In Zuid-Nederland zegt men *iets doen op den bots* (= slag), op goed valle 't uit, en gelijk men ook wel zegt: *op den lukthem* (Schuermans, 72); en *op den wilden bof* (Schuerm. 148 b en *Antw. Idiot.* 262). Zie *Ndl. Wdb.* III, 246.

280. Een bok schieten,

d.w.z. een flater begaan, eene grove vergissing begaan; hd. *einen Bock schieszen*; nd. *hei hett en gastrigen Bock emâket*; Deensch *begaa en Buk*. Men zal hier *bok* moeten opvatten in den zin van iets *lomps* en *leelijks* (vgl. fri. *in bok fen in hynder*, een leelijk paard, een knol) en vandaar een lompigheid, een onhandigheid, een fout. Vgl. de synonieme uitdrukkingen *een kalf*, *een kemel maken* of *schieten* (in Zuid-Nederland); *een varken* (zie V. Eijk II, 87; *Antw. Idiot.* 946: *'t Is geene kemel die ge daar begaan hêt, 't is een peerd* = een grove misslag); ook kent men in Zuid-Nederland *een kwakkel schieten*, (zie *Ndl. Wdb.* VIII, 675). In het fr. spreekt men van *un loup* of *une grenouille*; in 't eng. kent men *to make a bull* (onzin); in het Hoogduitsch zegt men *ein Fuchs* (een beest) en is ook gebruikelijk *einen Pudel machen*, *pudeln* (verklaring onzeker), wat ook door Molema, 329 vermeld wordt: *'n poedel hollen*, een misstap begaan (van jonge meisjes), zich vergissen, naast *'n poedel gooien*, *poedelen*, bij 't kegelen niet raken.

Onze uitdrukking komt eerst in de 19de eeuw voor. Waarschijnlijk heeft men eerst gezegd *een bok maken* en later *een bok schieten*. Zie *Ndl. Wdb.* III, 265-266. Zie n°. 181.

281. De bokkepruik ophebben.

Deze uitdrukking dateert uit den tijd, dat men algemeen pruiken droeg, dus uit de 18de eeuw. Het op een bepaalde wijze dragen van die pruik of ook van den hoed werd als kenteeken beschouwd der stemming van den drager. Zat de pruik netjes, had men veel zorg aan het toilet besteed, dan maakte men daaruit op, dat de drager van dat hoofddekseel goed gehumeurd was. Stond daarentegen de pruik scheef, zat ze slordig, dan merkte men dat aan als een kenteeken van onverschilligheid,

norschheid, ontevredenheid, de stemming van een *bok*, een norsch mensch, en had hij de *bokkepruik* op. Vgl. hiermede de uitdr. *de pruik zit hem scheef*¹⁾,

1) Wolff en Deken, *De fam. Wijsneus en hun boek*: Ja wat zou ons beletten onze pruiken op zestig graden te schuiven?

hij is uit zijn humeur; *de pruik op krijgen*, boos worden (*Jord.* 89) en *goed* (of *slecht*) *gemutst zijn*. Zie *Noord en Zuid* XIX, 27; *Ndl. Wdb.* III, 269; *Slop*, 25 en vgl. het fri. *de bokkeprûk op ha*; nd. *de Prück steit ämm verkêrt; ha hât de Prük wieder verkieht stonn* (Eckart, 400). In de Zaanstreek: *een grim ophebben* (Boekenooogen, 1313); in de 16de eeuw: *de grimmuts opsetten*¹⁾.

282. Een bol,

d.i. een baas, een flinke vent, iemand die uitmunt door bekwaamheden, in welken zin het in de 18de eeuw vrij gewoon was. Eig. beteekent bol hier 'hoofd' (ohd. *hirni bolla*, hersenpan; ags. *heafodbolla*); vgl. 'een knappe kop'; fr. *perdre la boule* (= *la tête*).

283. Bolleboos,

d.i. een baas, iemand die uitmunt. Sommigen achten dit woord van Hebreuwschen oorsprong: *ba'al habbajit*, uitgesproken *b[o bakje][o bakje]-h[a bakje]-b[o bakje]jis*, heer des huizes. Anderen denken aan eene vervorming van *bollebuis*, poffertje, goede dikke persoon. Voor den bet. overgang zijn wellicht *bol* en het hebr. woord van invloed geweest. Zie Franck - v. Wijk, 80; *Ndl. Wdb.* III, 1872 en verbeteringen; *Tijdschr. v. Taal en Lett.* VIII, 307.

284. De bom is gesprongen (gebarsten),²⁸⁴

d.w.z. het geheim is uitgekomen. Bij uitbreiding ook met betrekking tot voorvallen die, lang verwacht, eene beslissende wending veroorzaken; hd. *die Bombe ist geplätzt*; fr. *la bombe a crevé; le secret éclata*. In het *Ndl. Wdb.* III, 332 en 325 wordt *bom* verklaard als *spon*; het geheim wordt dan vergeleken met een geestrijk vocht, dat door zijne hevige werking den bom van het vat doet springen (*breken*) en zich een uitweg baant.²⁾ Te Zandvoort: *de bondel* (*spon*) *komt los*. Syn. was in de 17de eeuw *de bommel is uitgebroken* (of *gebarsten*), waar *bommel* wel zweer zal beteekenen; vgl. het fr. *l'apostème crève*³⁾.

Eindnoten:

284 I. *la bombe a éclaté*. Vgl. eng. *it has come to a head* (eig. *punt van een zweer*).

285. Bombarie maken (of slaan),

d.w.z. drukte, lawaai, ophef, boeha maken. De afleiding van dit woord *bombarie* is niet geheel zeker. Men houdt het voor een klanknabootsend woord, wellicht ontstaan onder invloed van *bombare*, *bombaerde*, kanon, ook soort muziekinstrument (fr. *bombarde*; zie Franck - v. Wijk, 81). Het komt dikwijls voor in hekelschriften over en

1) *Veelderh. Geneuchl. Dichten* (ed. Letterk.), bl. 27.

2) Bij De Cock¹, 38: *De bom is er uitgesprongen*, de vrouw is bevallen.

3) In het *Ndl. Wdb.* III, 332 wordt aan *bommel* in den zin van *spon* gedacht.

spotprenten op den windhandel. Daarop vindt men meermalen een gebrekkige voorgesteld, veelal in harlekijnskleeding, met den naam *Bombario* of *Bambario* op zijn rug, of op zijn mars; deze figuur stelde den windhandel voor, en was vooral een toespeling op de daarbij voorkomende bedriegerij. Zoo staat op een prent als bijschrift:

Cartouche ryd naar broer Jaco
En roud om neef Bombario.

Hier is dus Bombario verwant aan twee beruchte dieven. Elders vindt men genoemd een professor *Bombarismi*, en zelfs *Sint Bombario*. Zie *Brieven v. Abr. Bl. I*, 194: *bombario maken*; *Ndl. Wdb.* III, 328; *Jord.* 331; Panthéon, no. 5, bl. 110-111; Bouman, 15; het fri. *bombaerje*, leven, ophef, vertoening maken; Molema, 50 a: *bomberen*, razen, tieren; Bergsma, 64: *bombarie maken*, *bombéren*, razen, tieren.

286. Bombast.

In de 18de eeuw ontleend aan 't eng. *bombast*, eig. ruwe katoen, die tot voering en opvulling van kleedingstukken gebruikt werd; vandaar gezwollen taal, holle klanken (vgl. fr. *farce*, grap, klucht; eig. opvulsel); zie *Ndl. Wdb.* III, 328 en vgl. ook hd. *Bombast*.

287. Het kan me niet(s) bommen,

d.w.z. 't kan me niet(s) schelen, ik geef er niet(s) om, het is me totaal onverschillig; ook *wat bomt (mij) dat? dat bomt niet* (doet er niets toe). De oorspr. beteekenis van *bommen* zal hier wel zijn die van *slaan*, *stooten*, *bonzen*, *treffen* (vgl. *Ndl. Wdb.* III, 336; Opprel, 49; Boekenoogen, 90; het znw. *bom*, klokkeslag, dial. *ijzeren stuiter* (Bergsma, 64): *dat kan mij geen bom schelen*, 'k ken er geen bom (ook geen klap) van, zoodat we eene soortgelijke beteekenisontwikkeling mogen aannemen als bij het wkw. *bruien*, dat ook *slaan* beteekent (waarvan een *brui*, een slag) en eveneens gebezigd wordt in de uitdr. *wat bruit het mij*, wat raakt het mij, wat kan het mij schelen; *wat brui ik er me om*, wat bekreun ik er mij om; syn. is ook *het kan me niet bokken* (zie V.d. Water, 62), welk *bokken* in zuidndl. dial. eveneens slaan, smijten, beuken beteekent (zie *Ndl. Wdb.* III, 268 en vgl. *Menschenw.* 182: Moar wá' kon 't sain bokkeme). Vgl. ook *Menschenw.* 433: Wa kan main de spullemikmak *hoameren*; Draaijer, 6: t Kan mîn niks *verbotteren*; in *Leirsch.* 14: Dat *roest* mèn wat, dat gesoanik van jou; bl. 119: Wat kon 't em *waaien*. Onze zegswijze dateert uit de 19de eeuw en komt vrij dikwijls in de litteratuur voor; zie o.a. *Amst.* 59: 'Kan me niet bommen; *Ppl.* 178: 't Kon juffrouw Mens niks bommen vandaag; *Lvl.* 74; 181; *Jord.* 247; *Landl.* 259: *Nachtk.* 29: Het kon 'm niks, niemendal bommen, liever 'n kort leven van lol, dan 'n heel lang waarin je je versjagrijnde; *Lvl.* 219: 't Kan me geen snars bommen; Speenhof II, 68: Een schutter is een klant, die niemendal kan bommen; *Prikk.* V, 27; *Nw. School*, V, 342; enz. Zie het artikel **mieter**.

288. Op de bon komen,²⁸⁸

op het strafrapport komen, bekeurd worden; *op de bon zetten*, rapport maken van iemand; *iem. op de bon slingeren* of *schieten*, hem voordragen voor straf¹⁾. De eig. beteekenis van 'bon' in deze uitdr. is niet duidelijk; waarschijnlijk hebben we te doen met *bon*, schriftelijk bewijs, waarop aan toonder de daarin vermelde zaak moet worden uitgereikt. Vgl. *Nkr.* II, 5 April p. 2:

1) Van Ginneken, II, 459; *Weekblad voor Gymnasiaal en Middelbaar Onderwijs* IX, bl. 424; *Woordenschat*, 93.

Een koninklijke Hoogheid,
 Die nam, o heerejee!
 Voor hem is geen gelijkheid,
 Zijn hond in de coupé.
 Voor hem bestaan geen wetten;
 De conducteur die dorst
 Hem op de 'bon' niet zetten.

Nkr. VI, 24 Febr. p. 6: O, brutale Baron, je komt gewis op de bon; 11 Mei p. 4: Hij (de Minister van Oorlog) kreeg te veel mot met de Kamer en kwam voor ontslag op de bon; *De Kampioen*, 27 Maart 1914, bl. 281: Dit is nu de derde maal, dat je (*een chauffeur*) gewaarschuwd wordt, en als je nu niet oprijdt, dan ga je op de bon; *Haagsche Post* 1917, p. 524, k. 4: En toen men kort geleden officieel den gemeentevader had aangezegd, dat men ondanks zijn verbod, des Zondagsmorgens zou voetballen, toen was meteen de politie in actie, kwamen de jongelui op de bon; 15 Mei 1920, p. 785, k. 2: Het is ons toch onlangs overkomen, dat een orde-bewaarder op ons toetrad, het manuaal van zakboekje opdiepen maakte, en ons onverbiddelijk op de bon plaatste; *Handelsbl.* 12 Maart 1919 (O.), p. 2 k. 6: In het kort proces van hen (*soldaten*), die met jeugdige lichtzinnigheid het uur van terugkeer hadden vergeten en die bij gevolg 'een douw' te verduren kregen dan wel 'op de bon' werden geslingerd.

Eindnoten:

288 Zie nog *D.v.S.* 9; 30; 43.

289. In bonis,

d.w.z. in goeden doen, welvarend, vermogend zijn, er warm in zitten. De uitdr. kan ontleend zijn aan het Latijn, waar *in bonis esse* in de juridische taal voorkomt als in 't bezit van het vermogen van een overleden persoon (Cicero, *Epist.* 13, 30, 1). De beteekenis, die er door ons aan gehecht wordt, kende het Latijn niet¹⁾. Deze kunnen we ontleend hebben aan de hd. studententaal waar *in bonis* (anno 1846) voorkomt in den zin van 'goed bij kas zijn'; zie Kluge, *Deutsche Studentenspr.* 84 b.

290. Op de bonnefooi,

d.w.z. in goed vertrouwen (lat. *bona fide*), op goed geluk; ontleend aan het fr. *à la bonne foi*. Bij Servilius, 165 vinden wij opgeteekend *al boone foor te werke gaen, rectam ingredi viam*, waar dus niet aan *foi* (lat. *fidem*), maar aan *voie* (weg) gedacht wordt²⁾. Onze uitdr. trof ik het eerst aan bij Winschooten, 59: *ik doe dat op de bonne foor*, dat is, op goed geloof of vertrouwen; Harrebomée I, 198 b; *Ppl.* 215: Op de bonne foor af; *Landl.* 10: Op 'e bollevooi.

1) Dan zeide men: *in suis nummis esse*.

2) Zie Suringar, *Erasmus*, bl. 425. Voor de schrijfwijze met een *f* vgl. het *Mnl. Wdb.* i.v. *foye* en ons *fooi*, eig. weg, reis, afscheidsmaal, en daarna: geschenken geven bij gelegenheid van vertrek; zie De Cock¹, 128-129.

291. Den bons geven (krijgen, hebben),

d.w.z. afdanken, afwijzen, zijn afscheid geven; inzonderheid van meisjes, die hare vrijers afzeggen; *iemand zijn kwartier geven* (*Jord.* 330). Vgl. Sewel, 131: *de bons krygen* (afgewezen worden), *to suffer a rebuke, a denial*; *den bons krygen*, *to be casheered*. Ook in de literatuur is de spreekwijze het eerst in de 18de eeuw (bij Langendijk, *Wederz. Huwelyks*

Bedrog, vs. 1371 en *Brieven v. Abr. Bl.* II, 216) aangetroffen. Eigenlijk wil de uitdr. zeggen iemand een *stoot*, een *duw* geven, hem van zich *afstooten*, vervolgens afdanken, afwijzen. Zoo zeide men in de 18de eeuw ook **den boender geven**, - **krijgen**, waarin *boender* eigenlijk beteekent *duw*, *stoot*, als afleiding van het wkw. *boenen*, in den zin van *wegjagen*, *uitwerpen* (*Ndl. Wdb.* III, 151-152). Evenzoo zeide men **den bof krijgen**, in welke uitdr. een *bof* ook eigenlijk een *klap*, *slag*, *stoot* beteekent (*Ndl. Wdb.* III, 245). In het Bredasch taaleigen is bekend 'iemand den *baf* geven', d.i. den zak, zijn afscheid geven, welk *baf* te vergelijken is met het westvl. *baffe*, slag (*Ndl. Wdb.* II, 861). Ook het amer. werkw. *to bounce* is hiermede te vergelijken, dat de beide beteekenissen *bonzen* en *plotseling uit den dienst ontslaan* in zich vereenigt. Zoo ook 'iemand of iets den *schop* geven'; in de 17de eeuw 'iets de *gooi* geven'. Vgl. het fri. *immen den bons jaen*; oostfr. *sê hed hum de bumms gäfen*; eng. *to get (or to give) the push; to kick a p.* Syn. is in Zuid-Nederland: *iemand zijnen boek geven*, *zijnen boek krijgen*, iem. wegzenden, ontslaan, een werkman, die dan zijn werkmansboekje terugkrijgt; ook fig. eene verloving verbreken (Teirl. 189); *iemand zijnen kassaard (kastaart) geven*, iem. *zijnen kassade geven* (zie *Ndl. Wdb.* VII, 1726), waarmede is te vergelijken in Deventer: *kassazi*, ontslag (= *cassatie*, fr. *cassation*? zie Draaijer, 19).

292. Het te bont maken,

d.i. 'dartel, wild, baldadig te werk gaan, te keer gaan, het te erg maken, te ver gaan, zich te veel veroorloven, hetzij in woorden of daden'; dial. syn. *het van eieren maken* (zie o.a. De Vries, 70); *het te vol gieten*. In het Mnl. beteekent *bont* o.a. *tegenstrijdig*, *onbegrijpelijk*, eene beteekenis die voortvloeit uit die van *dooreenwarrelend*; vandaar de uitdr. *het gevet mi bont* 'ik verwonder mij er over, ik begrijp er niets van' (hd. *das ist mir zu bunt*, dat versta of begrijp ik niet). Ook kende men in de 16de eeuw eene uitdr. *hem (zich) bont maken*, zich aanstellen, trotsch, voornaam, boud handelen of spreken, eigenlijk in het oog vallende, zich onderscheidende. Als bijwoord van wijze kon *bont* in de 17de eeuw gebruikt worden in den zin van 'op ruwe, onbehouwen wijze', 'in 't wilde er op los'; vgl. nog De Bo, 164: *bonte Pier*, een kwaadaardige ruwe vent; *in 't bonte slaan (smijten)*, losbandig worden, uit den band springen, in 't wilde slaan, en hiermede moet in nauw verband staan onze uitdr. *het (te) bont maken*, die voorkomt bij Plantijn: *M a k e t n i e t t e b o n t*, ne faites point trop de mines, ou de plait, *ne multa fastuose agas*. In de litteratuur wordt de uitdr. in de 16de eeuw aangetroffen, o.a. bij den Zuidnederl. schrijver Van Ghistele, en verder bij Marnix, *Byen-korf* 141 r; 149 r; Van Vloten, *Geschiedzangen* 1, 295 (vgl. Van Lummel, 14 en 368); Huygens VII, 15; Tuinman II, 90; Harreb. III, 46 b, enz. Synonieme uitdrukkingen zijn *het grof*, *gortig*, *grauw*, *breed*, *gruin* (groen, bij Molema, 138), *bordig* (De Vries, 66) *maken*. Zie verder het *Ndl. Wdb.* III, 369-370; *Mnl. Wdb.* I, 1361 en verbeteringen; vgl. het hd. *es zu bunt machen*; fri. *it bont meitsje* naast *it bot meitsje*; oostfri. *hê mâkd 't al to but*.

293. Iemand bont en blauw slaan,

d.w.z. iemand zoo slaan, dat hij *gele* en *blauwe* plekken krijgt (vgl. fr. *un bleu*, een blauwe plek). Syn. van *iemand de Rotterdamsche fooi geven* (zie Winsch, 59; Sewel, 223; Halma, 145). Oorspronkelijk luidde deze uitdr. iemand *blond* en blauw slaan, waarin blond de beteekenis had van

(geelachtig) blauw, in welken zin het nog in de Graafschap voorkomt (Draaijer, 5), waar men o.a. zegt: hij ziet *blond* van de kou. Omgekeerd werd in de middeleeuwen blond haar *gelu haer* genoemd. Vgl. in de 16de eeuw *Stadr. v. Steenwijk*, 307: Van ymande blond ofte blaudich te slaen. De uitdrukking *blond en blauw* (dialectisch nog bekend) dateert uit de 17de eeuw, o.a. bij Vondel, *Klinckert* voorafgaande aan den Palamedes:

'T en leed geen seven jaer, of Palamedes schaeu
By nacht, de tenten ging der Rechteren doorwaeren:
Die resen op verbaest met opgeresene hayren,
En sagen daer een' schim, mishandelt blond en blaeu.

Zie ook Anna Roemers II, 136; Coster, 193, vs. 1314; Westerbaen II, 731 en *Kluchtspel* III, 43. In de 18de eeuw treft men haar in dezen vorm aan, o.a. in Van Effen's *Spectator* I, 180, en bij Halma, 81 (op 77: *blauw en blond*), doch ook reeds in de 17de eeuw komt 'bont en blauw' voor, o.a. bij Tengnagel, *Amsterd. Linde-Bladen* (anno 1654), bl. 26:

't Is nu omtrent een weeck geleen,
Toen wierdje bond en blaeuw getreen,

zoodat de mogelijkheid niet is uitgesloten, dat de laatste zegswijze niet *uit* maar *naast* de andere is ontstaan; vgl. *Ndl. Wdb.* III, 367; II², 2915.

Te vergelijken is de 17de-eeuwsche uitdr. *iemand grauw en blauw slaan*, dat volgens De Bo, 386; *Waasch Idiot.* 265 en *Antw. Idiot.* 506 nog in Zuid-Nederland gezegd wordt voor *blond en blauw slaan*; *iemand blauw en blot slaan* (De Bo, 154); *iem. zwart en blauw slaan* (Teirl. 180); *paars en pimpel* (*Frequ.* I, 448); *paars en blauw*; het eng. *to beat one black and blue*; hd. *jemanden braun und blau schlagen*; dial. nd. *einen mit Cölnischer Münze betalen*; ook *kölsch und blau schlagen* (denk aan 't Keulsch blauw aardewerk.¹⁾ In Groningen: *Sangenbloubont* mos ie joen jong troefelen (*Groningen* IV, 191).

294. Eene groote (kleine) boodschap doen.²⁹⁴

Deze uitdrukking, die in kindertaal wil zeggen zijn gevoeg doen, zijn water loozen, beteekent eigenlijk heengaan om eene boodschap te verrichten; vervolgens gebruikt men haar als voorwendsel om zich voor het zoeven genoemde doel te kunnen verwijderen. Een dergelijk schertsend euphemisme vinden wij ook in het middeleeuwsche *bloemen lesen*, en het 17de-eeuwsche *bloemen* (cacare), waarmede kan worden vergeleken het eng. *to pluck a rose*, wateren (Prick, 18); *eene groote (of kleine) commissie doen*; dit ook in 't *Antw. Idiot.* 322; *Waasch Idiot.* 156; Rutten, 45. Zie verder Speenhoff V, 20: En hij zou voor geen millioenen ooit een kleine boodschap doen; *Ndl. Wdb.* III, 381 en vgl. fr. *faire une grande commission*; *le grand, le petit tour*; *fair le gros*; hd. *das grosze Geschäft verrichten, -abmachen.*

Eindnoten:

1) *Korrespbl.* XXVII, 60.

295. Geen boodschap aan iemand (of iets) hebben,

d.w.z. iemand niets te zeggen hebben, niets met iemand of iets te maken hebben; in de 17de eeuw voorkomende in P.C. Hooft's *Brieven*. Zie het *Ndl. Wdb.* III, 383 en vgl. *Landl.* 16: 'k Zeg daar hè we ommers toch geen booscap van, wat jij daar nou vraagt; *Handelsblad*, 17 Maart 1922

(O) p. 2 k. 2: Goed beschouwd hebben wij toch aan Jacob Maris meer boodschap dan aan Pieter Maritz, hoeveel wij ook gevoelen voor de nagedachtenis van dezen Zuid-Afrikaanschen voortrekker; Molema, 52 b: *'k Heb doar gijn boschop*, daar heb ik niets te maken, daar ben ik liefst niet; daar valt niets voor mij te verdienen; fri. *dou hest hjir gjin boadskip*, jij hebt hier niets te maken. Vgl. ook onze zegswijze: *oppassen is de boodschap* (de zaak, waar het op aankomt; o.a. *Kalv.*, I, 139), in welken zin 'boodschap' reeds voorkomt bij Hooft *Ged.* II, 426; ook in het Oostfri. (*Taalgids* V, 162). In Zuid-Nederland is blijkens *Waasch Idiot*, 133; Teirl. 196 en De Bo, 165 a deze laatste zegswijze ook bekend.

296. De boog kan niet altijd gespannen zijn,²⁹⁶

d.w.z. men kan niet altijd met ingespannen arbeid bezig zijn, inspannende arbeid moet door ontspanning afgewisseld worden, anders is overspanning of verslapping het gevolg. Eene ook bij de Grieken en Romeinen voorkomende gedachte, o.a. bij Herodotus 2, 173 en Phaedrus III, 14, 10: *Cito rumpes arcum, semper si tensum habueris*. In de oudste spreekwoordenverzamelingen komt zij bij ons voor; zie Goedthals, 66: *Als men den boge te wyt spant, so berst hi geerne*, l'arc tousiours tendu, se gast; *den boghe en mach niet altyts staen gespannen, daer is eene vre van etene inden dach*, au travailler est deu repos (zoo ook in de *Prov. Comm.* 201); bij Campen, 31: *Wanneer die boeghe toe hart gespannen is, soe breckt sie geern*; Idinau, 8:

Den boghe en magh niet altydt ghespannen staen:
Want soo soude hy sijn kracht verliesen.
Soo moet alle dinghen met maete gaen,
Want heete wateren lichtst vervriesen.
Wijs, die maetigheydt in als kan kiezen.

Ook in de litteratuur komt de zegswijze al zeer vroeg voor; o.a. bij Spieghele, 274; Anna Bijns, *Nieuwe Refereinen*, 2, 16: Den boghe en mach altyt niet gespannen staen. Zie verder Harrebomée I, 76 b; *Vad. Mus.* V, 375; Bebel no. 222; *Tijdschrift* XXI, 203; Coster, 172, vs. 665; Winschooten, 186; Van Moerk. 174; het *Ndl. Wdb.* III, 387; Wander I, 424; Büchmann, 193 en vgl. fr. *l'arc, toujours tendu, se gâte*; hd. *der Bogen will nicht immerzu gespannt stehen*; eng. *a bow long bent at last waxeth weak; the string always strained snaps at last*.

Eindnoten:

296 I. *l'arc ne peut pas toujours être tendu*.

297. Verschillende pijlen op zijn boog hebben,

d.w.z. verschillende middelen hebben om zijn doel te 'beschietsen' en daardoor in zijne macht te krijgen, zijn doel te bereiken; gewoonlijk om iemand te overreden of te overtuigen. Vroeger zeide men ook *twee pesen op eenen boghe hebben* (Idinau, 222; Harreb. I, 76 b) of *twee (vele) snaren op (tot) sinen boogh hebben*; dial. *meer dan een koord op zijn boog hebben*. In Hooft's *Brieven*, 135 treffen wij aan: Ik heb

noch eenen anderen pijl op mijnen boog; bl. 444: In allen gevalle waar 't goedt, verscheide pijlen tot zijn' boog te hebben (zoo ook bij Vondel, *Bat. Gebr.* 678); Smetius, 68: Hij leyt op twee anckers, hij heeft twee pijlen op sijnen boge; Pers, 608 a; 665 b; Paffenr. 126; Van Effen, *Spectator* VI, 242 schrijft: Hij moet nog veel pylen op zyn koker hebben. In het Vlaamsch zegt men thans nog *Verscheidene pezen aan zijn boog hebben*, maar ook *veel* (of *nog andere*) *pijlen in zijn koker hebben* (Joos, 94 en 82; *Waasch Idiot.* 361 a). Eindelijk kan nog vergeleken worden de synonieme 17de-eeuwsche uitdr. *Hij heeft twee messen op zijn' schee*

(Huygens VI, 36). Zie verder *Ndl. Wdb.* III, 387; *Wander* I, 424; IV, 514 en vgl. fr. *avoir plusieurs cordes à son arc; avoir plus d'une flèche dans son carquois*; hd. *mehrere Sehnen an seinem Bogen haben*; eng. *to have several (or two) strings to one's bow*; fri. *hy het wol pilen op 'e koker*, hij is kundig en wel bespraakt.

298. Als een boom.

Van groote, forsche, breed gebouwde mannen zegt men wel *een kerel als een boom*; *een boom van een kerel*; fri. *in kearel as in beam*; in Gron. *'n bamboes van 'n kerel* (Molema, 18 b; hd. *ein Trumm von einem Kerl*; fr. *un homme comme un chêne*). Bij Sartorius III, 2, 83: *Een man als een boom*, in homines praegrandi corporis mole. Ook in Zuid-Nederland: *een boom van eenen vent* (De Bo); *een man gelijk een boom*, *een boom van 'nen vent* (*Waasch Idiot.* 133); *zoo sterk als een boom*; *ons Mie 't es nem boom* (Teirl. 197). *En 'n wijf dat die kleine augurk had, - nee 'n boom* (Jord. 263); *een pootige werkjongen als een boom* (*Boefje*, 228). Iemand, die zich moeilijk kan bukken en buigen, zegt ook dat hij *zoo stijf is als een boom*; vgl. de synonieme uitdr. *zoo stijf als een paal*, *een deur*, *een boonenstaak*, *een boonenstok*, *een plank*, enz.; fri. *sa stiiif as in peal, as in putheak*; *een stijve hark* en dergelijke.

299. Aan de vruchten kent men den boom,

d.w.z. 's menschen karakter toont zich in zijne daden; ook gezegd van kinderen met betrekking tot hunne ouders. Eene zegswijze, die ontleend is aan den bijbel, en wel aan *Matth VII, 17-20; XII. 33: Luc. VI, 43-44*; zie Zeeman, 102 en vgl. *mlat ex fructis arbor agnoscitur; arbor sit qualis, fas est cognoscere malis; fructibus ipsa suis quevis cognoscitur arbor; arbor ut ex fructu sic nequam noscitur actu* (Werner, 5, 34); *Trou m. Bl.* 114: Men kint den boom alder meest aen syn vruchten; *Cats I, 524*: Men kent de boomen aan de vruchten; 543: De boom wort uyt sijn vrucht bekent; *De Brune*, 400:

Men kent het laecken uyt de zoom
En uyt de vrucht, de plant of boom.

Harreb. I, 77 a; Ndl. Wdb. III, 407; *Wander* I, 274; 1234; fr. *on connait l'arbre à son fruit*; hd. *an der Frucht erkennt man den Baum*; eng. *the tree is known by its fruit*.

300. Men moet geen oude boomen verzetten (of verplanten).

Eigenlijk van boomen gezegd, die oud geworden reeds diep wortel geschoten hebben, en die bij verplaatsing niet kunnen aarden en doodgaan. Overdrachtelijk toegepast op oude menschen, die lang ergens gewoond hebben en dan moeten verhuizen. Dikwijls kunnen zij niet gewennen in hun nieuwe woonplaats, beginnen te sukkelen en sterven spoedig. Zie *Sart. I, 5 I: Annosam arborem transplantare, oude boomen verplanten*; *Vondel, Leeuwendalers*, 442; *Smetius*, 264: Wanneer oude boomen verplant werden so gaense lichtelyck uyt; *De Brune*, 380:

Een boom die dickwils wert verplant
En vat niet licht, maer wert tot schand.

Vgl. verder Erasmus, no. CCII en CCVI: *Annosa arbor non transplantatur*; Harreb. I, 78 a; III, 138 a; *Ndl. Wdb.* III, 407; *Waasch Idiot.* 133: *Oude boomen willen niet verplant worden*; Rutten, 278; *Antw. Idiot.* 1948,

waar ook geciteerd wordt: *een oud peerd wilt niet verstaald worden*; Teirl. 197; Wander I, 273. Vgl. fri. *alde beamen litte hjar net maklik forplantsje*; gron. *'n olle boom let zok nijt goud verpoten* (Molema, 448); hd. *alte Bäume sind schwer zu verpflanzen*; eng. *remove an old tree, and it will wither to death*; ndd. *en allen Baum läßt sik nit op'ne annere Stêe setten of wenn olde Bômen umplant werden, so gân se út*.

301. Hooge boomen vangen veel wind.

Evenals hooge boomen, die boven de kleine uitsteken, het meest bloot staan aan den wind, zoo staan personen van aanzien, die hooge betrekkingen bekleeden, bloot aan allerlei beoordeeling, aan haat, nijd, laster en vervolging. Vgl. het Latijn *feriunt summos fulgura montes* (Hor. *Carm.* 2, 10: 11); Spieghele, 282: Hoghe bomen vanghen veel wint. Eene soortgelijke gedachte vinden wij bij Anna Bijns, *Ref.* bl. 452 uitgedrukt in de woorden: Den wint wilt altijd meest opt hooge zijn; Hooft, *Gedichten* II, 76 drukt haar uit in den volgenden regel: De hoochste torens meest de buyen slaen; De Brune, 440: De leeghe boomen van het veld zijn minder van de wind ghequelt; Van de Venne, *Bel. Wer.* 62: Hooge dingen lijden veel aanstoot. Vgl. Tuinman I, 77: *hooge boomen vangen veel wind*; het fri. *hege beammen hadde folle wynfang*, syn. van *as it hird waeit lije de greate hûzen it meast*; hd. *hohe Bäume fangen viel Wind*; *Ndl. Wdb.* III, 407; Harreb. I, 78 a; Wander I, 278.

302. Door de boomen het bosch niet zien,³⁰²

d.w.z. door te letten op de onderdeelen, de hoofdzaak uit het oog verliezen, 'wel eens gezegd van eene wijdloopige behandeling van eenig onderwerp, waarbij de talrijke bijzonderheden den blik, het overzicht over het geheel belemmeren'. Deze zegswijze is eene navolging van het hd. *den Wald vor lauter Bäumen nicht sehen*, het eerst gebezigd door Wieland, *Musarion*, 1768, Buch 2, V, 142:

Die Herren dieser Art blend't oft zu vieles Licht;
Sie sehn den Wald vor lauter Bäumen nicht.¹⁾

eng. *not to see the wood for the trees*.

Eindnoten:

302 fr. *les maisons empêchent de voir la ville*.

303. Een boom valt niet met den eersten slag,

eene moeilijke taak kan niet in eens volvoerd worden. Dit spreekwoord is bij vele schrijvers te vinden. In het mlat. *arbor per primum nequaquam corrui ictum* (Werner, 4); in het mnl. *niet en valt die boom ten iersten slaghe; een boom die vast ghewortelt staet en valt ten eersten slaghe niet²⁾*; Campen, 114: *die boem en valt niet van eenen slach*; *Prov. Comm.* 200; Servilius 31; Sartorius, 1, 9, 63; Bebel, 458; De Brune, 66:

1) Zie Büchmann, 122-123.
2) *Mnl. Wdb.* VII, 1184.

De eyck, die vast ghewortelt staet,
De eerste slaggh niet neer en slaet.

Tuinman I, 87; Harreb. III, 138-139 en vgl. fr. *l'arbre ne tombe pas du premier coup*;
hd. *auf dem ersten Hieb fällt kein Baum; es fällt keine Eiche mit einem Streiche*;
eng. *a first stroke fells no tree*.

304. Van den hoogen boom (af)teren,

d.i. op zorgeloze wijze zijn geld verteren, verkwisten; zijn kapitaal opeten. In eigenlijken zin moet deze zegswijze beteekenen uit een vat teren, waarin de *boom*, d.i. de bovenste laag, hoog staat, dus: teren van overvloed. Dat boom deze beteekenis had en derhalve de samengetrokken vorm zijn kan van *bodem*, bewijst o.a. de volgende plaats uit de *Volmaakte Grond-beginzelen der Keukenkunde*, t'Amsterdam 1758, bl. 63, waar sprake is van het inleggen van porselein: Men dekt het boven op met eene dunne *boom* zout, en een schoone doek en een steen op de *bodem*; bl. 66: Champignons kookt men ook een welletje op; en wel verleekt zynde, zo legt men ze in een verglaasde pot, en men bedekt ze met een *boom* van boter; bl. 64: Kroppen, de buitenste bladeren daar afgedaan zynde, zo kookt men ze een welletje op zonder zout, laat ze verleken, en drukt ze schoon uit; legt ze in een keulse pot, styf daar in geperst, met zout en peper tusschen beiden, eindelyk bedekt men ze met een *bodem* vet of boter, daar zout door gekneet is, enz. In dezen zin is in het Friesch *boaijem*, nog zeer gewoon; aldaar verstaat men onder *in boaijem fet*, een laag gestold vet op vleeschnat (evenzoo in N.-Brab.¹⁾. Schepte men derhalve van den hoogen boom, dan teerde men uit een vat, waarin de bovenste laag hoog stond, dus: uit een vol vat. Vgl. Sart. III, 1, 87: Hy schepte van den hoogen boom; met de groote pollepel, d.i. hij schepte flink, royaal op; III, 3, 31: Nu gaet hy in grasduynen, hy teert van den hoogen boom af, *de splendide ampliterque viventibus, quique in ubere rerum affluentia prolixius faciunt sumptum*; Poirters, *Mask*. 145: Hy teerde in het eerst van den hooghen boom tot den leeghen (= lagen) boom, maer soo ras de beurs ydel was, was het vleyen uyt, en die geldeloos was, wierd vriendeloos. Zie ook V. Breughel, *Boert. Clucht*. II, 11 v: Van den hoogen boom aff teeren; Sewel, 343: Van den hoogen boom af teeren, *to spend of one's stock without gaining any thing*; en vgl. *Antw. Idiot*. 1223: *Van den tas neerwaarts leven*, alles verkwisten; Pers, 140 b: De gebuyrten quamen dickwijls by een en slempten van boven neer.

Aan deze zegswijze ontleende *van den hoogen boom* de beteekenis van in groote mate, buitenmate²⁾, zooals blijkt uit Van Breugel II, 6 v: Drincken van den hoogen boom neer; De Brune, *Bank*. I, 483: Zy verketteren en verdoemen dan, van den hoogen boom af; Schuermans, 69, die 'van den hoogen boom af' de beteekenis geeft van buitenmate, uit alle krachten, verschrikkelijk. Zie verder het *Ndl. Wdb*. III, 38 en 409, waar de hier gegeven verklaring reeds in het ruwe is gegist; Tuinman I, 118; Ten Doornkaat Koolman I, 201 en het fri. *fen de hege beam ôf tarre (ite)*, dat waarschijnlijk een hollandisme is³⁾.

- 1) In Westvlaanderen is een *boôm* een ijzeren plaat, die als zoldering dient boven een oven, wat te vergelijken is met het fri. *boazem*, rookleiding boven den zolder, waar naast *boazermiette*, overlopend volle maat; zie *Fri. Wdb*. I, 205; De Bo, 165 b en *Tijdschrift* XXI, 238.
- 2) Zie voor een dergelijk verschijnsel n° 152.
- 3) Bezwaren tegen deze verklaring worden geopperd in *Leuv. Bijdr.* XI, 142. De Limb. dialecten hebben in deze uitdr. *boom* (met regelmatige ontwikkeling uit Wg. ô) en niet *boom* uit *bodem* (met Wg. o in open lettergreep). Er kan evenwel volksetymologische invloed gewerkt hebben.

305. Een boom opzetten,³⁰⁵

d.w.z. gezellig babbelen, kouten, kletsen, zwammen (*Onze Volkstaal*, I, 47); ook wel: een lang verhaal over iets doen. Deze uitdrukking, die vooral in Oost-Indië gebruikelijk is en vandaar naar hier is overgebracht, is ontleend aan het kaartspel en wil eigenlijk zeggen: een spel gaan jassen, een boom¹⁾ jassen. Vgl. gron. 'n boom jassen, een spel kruisjassen, en ook: smousjassen (Molema, 51 a); *dreiboorn*, jasspel onder drie personen (bl. 87 b); *dreiboornen*, jassen met zijn drieën (bl. 88 a); fri. *in boom skutte*, een partij schutjassen (*Fri. Wdb.* 219 b). In Zuid-Nederland: *een boom spelen*, zoolang spelen, totdat een der meespelers een bepaald aantal keeren gewonnen heeft (Schuermans, 654)²⁾. Vandaar: gezellig bij elkaar zitten, kouten, kletsen, praten, *tien schreefjes uitpraten* (*Onze Volkstaal*, II, 119). Ook een wkw. *boornen*, in den zin van gezellig praten, is niet onbekend³⁾. Vgl. het Brab. *een köpke zetten* (koffie zetten), gezellig babbelen⁴⁾.

Een boom (of *boompje*) *opzetten* komt o.a. voor in *Nw. School*, II, 337; IV, 188; VIII, 356; *Nkr.* IV, 15 Mei p. 4; V, 17 Oct. p. 2; *Op R. en T.* 14; *Kunstl.* II, 24; *De Arbeid* 25 Febr. 1914 p. 3 k. 3; 25 Maart 1914 p. 4 k. 2; 26 Dec. 1914 p. 1 k. 2: Militaristen zetten boornen op over vrede en ontwapening; *Het Volk*, 18 Dec. 1913 p. 8 k. 2: Heele boornen zijn er over opgezet; 29 April 1914 p. 1 k. 3: Mr. Tydeman zette een dikke boom op over de vraag, enz.; 11 Juli 1914, p. 7 k. 3: Dat hij zoo'n grooten politieken boom opzet, was verkeerd. Het ww. *boornen* en het znw. *geboorn* komt eveneens tallooze malen voor; o.a. *Nw. School* II, 80; *St. L.* 48; *Nkr.* III, 1 Aug. p. 4; VII, 26 April p. 5; *Handelsblad*, 26 Januari 1915 p. 2 k. 6: Er is bij Shaw altijd gevaar door de (het?) boornen het bosch niet te zien; *De Arbeid*, 24 Dec. 1913 p. 4 k. 2; 6 Juni 1914 p. 2 k. 4: Al dat gepraat en geboorn over deze staking; *Het Volk* 5 Dec. 1913 p. 1 k. 3; 29 Dec. 1913 p. 1 k. 2; enz.

Eindnoten:

- 305 *D.v.S.* 99: Nu en dan sitten 'n stuk of wat slachtoffers bij elkaar, die 'n zwaartillende boom ophijschen over 'de toestand'; 103: We zagen diverse ouwe kennissen terug, drukten handjes, zetten boornen op, tout court hadden de sensatie weer in de beschaafde wereld te zijn teruggekeerd.

306. Een blauwe boon; zie n°. 247. ^{aant.}

- 1) Dat is een figuur, gewoonlijk bestaande uit een streep met vijf of zeven dwarsstrepen, die bij elk gewonnen spel hetzij bijgeschreven of uitgeveegd worden, teneinde ieders winst en verlies te kunnen berekenen. Vgl. De Bo, 1459: *eenen boom kaarten* of ook *eenen boom vellen*, d.i. zoolang kaarten tot dat er vijf reefjes gevaagd zijn aan den eenen of anderen kant; Rutten, 35: *eenen boom met de kaarten spelen*, spelen tot eene der partijen een zeker getal keeren wint; zie ook *Antw. Idiot.* 273; Teirl. 197 en 't fri.: *in kaem spylje*, de streepjes, als aantekeningen bij dit spel, vormen een kam-figuur.
- 2) Vgl. De Bo, 888 b: *een pot kaarten*, een spel kaarten, totdat de pot uit is.
- 3) *Taal en Letteren*, 1899, bl. 27. Vgl. ook *Ndl. Wdb.* III, 410.
- 4) Aan *boom* (arbor) wordt gedacht in het *Handelsblad* 25 Dec. 1912 (ochtendbl.): Er werden lange en zware boornen geplant over de geloofscirculaire van Minister Regout, die ook verleden jaar ter sprake is gebracht.

307. Een boon in een brouwketel,

eene ook in Zuid-Nederland bekende zegswijze om iets gerings, onbeduidends aan te geven, iets dat tot eene zaak niets afdoet. In de oudste

verzamelingen komt zij voor; vgl. Campen, 84: *Ten helpt niet meer, dan een boone in een brouwketel*; Sart. 11, 9, 5: *Het is een boon in een brouw-ketel*; Winschooten, 271: Dat mag niet helpen: dat helpt soo veel, als een boon in een brouwkeetel; Tuinman I, 372: *'Dat helpt, als een boon in een brouwketel*. Dus drukt men uit door eene belachelijke vergelijking, de geringheid van iets tot vervulling'; Halma, 86: *Dat is zoo veel als eene boon in eenen brouwketel*, dat kan weinig helpen; Harreb. I, 98; III, 140; *Ndl. Wdb.* III, 442; 1601; fri. *in bean yn 'e broutsjettel*, zooveel als niets; voor Zuid-Nederland vgl. Tuerlinckx, 104: *zoo veul als in vlieg in inne brouwketel*; evenzoo in *Antw. Idiot.* 305.

308. In de boonen zijn,³⁰⁸

d.w.z. in de war zijn, het spoor bijster zijn, het mis hebben, zich vergissen, in 't algemeen: verward denken of handelen. De verklaring dezer zegswijze moet gezocht worden in het bij oudere en jongere schrijvers vermelde getuigenis, dat de in het voorjaar bloeiende bloemen der groote of roomsche boonen eene bedwelmende uitwerking op den mensch hebben; wie op of nabij een bloeiend boonenveld zich te slapen legt of te lang vertoeft, wordt daardoor bevangen en duizelig en verward in het hoofd, of raakt, naar het oude volksgeloof, geheel aan het malen. Bij V. Beverwijck, *Schat der Onges.* I, 86 a, lezen wij: 'Van yemant, die wy sien, dat met het Hoofd niet wel bewaart en is... seydt (men), *De boonen bloeyen, ofte, Hy is in de Boonen*. Want in 't voorjaar, als de Boonen beginnen te bloeyen, bevintmen dat de Vochtigheden onses Lichaams beginnen uyt te spruyten, en met dampen de Herssenen te vervullen: dewelcke dan door den welrieckenden bloessem vande Boonen ghescherpt zijnde, soo raken de Sinnen op den loop'. Zoo verklaart ook Dodonaeus 903 b: 'Het Boonen bloeyssel is wel lieffeliick van reuck, maer hindert nochtans de herssenen die niet sterck, maer haest beroert zijn'.¹⁾ Zoo kreeg *in de boonen zijn* de beteekenis van *in de war zijn*. Later, toen het geloof aan die werking der boonen verdween, werd de uitdrukking niet meer begrepen en werd zij verlengd met: *en plukt erwten* (Harrebomée I, 79 a). Zoo ook in het Friesch: *hy het yn 'e beane wêst om eartepûlen to siikjen*, hij is in de war; *byste yn 'e beanne.... en plokkeste earte?*

In onze taal vindt men deze zegswijzen bij Campen, 97: *Die Bonen bloeyen mit hem en als de Bonen bloeyen, soe en sint die gecken niet wys*. Ook in de litteratuur der 16de eeuw vindt men meermalen bewijzen van dit volksgeloof. Vgl. uit een bundel refereinen, anno 1524 (*Tijdschrift* XXI, 91): Sonderlinghe als die boonen bloyen den keyen (*gekken*) dan grote crachten toe vloyen. In Duitschland kende men eveneens in de 16de eeuw het gezegde: *Wenn die Bohnen blühen, gibt es viel Narren*; thans zegt men in Holstein tegen een domme: *Hast grôte Bohnen êten* (Eckart, 56); de Franschen zeggen: *les fèves sont en fleur, les fous en vigueur* of *fèves fleuries temps de folies*; eng. *beans are in flower* (Prick). Bij ons is de uitdr. *in de boonen zijn* het eerst opgeteekend uit de 17de eeuw o.a. bij Westerbaen II, 502 en V. Moerk. 399. Verder kan men raadplegen het *Ndl. Wdb.* III, 444-446; XII, 1434; *Tijdschrift* IX, 265; 324; XXI, 91; *Noord en Zuid* XIII, 217-220; *Volkskunde* XIX,

1) Over de gegrondheid van deze bewering zie Dr. H.A. Lubbers in *Ned. Tijdschrift voor Geneeskunde*, LXV, 1075.

220; Harrebomée III, 140 a; *Taalgids* III, 116; IV, 283; VIII, 116; Gunnink, 113; Molema, 506; Schuermans, 69; *'t Daghet* XII, 127; Verdam in de *Handelingen v.d. Maatschappij der Nederl. Ltk.* 1897-98, bl. 41 en Scheurleer, *Profit. Boexken*, bl. 200.

Eindnoten:

308 Vgl. nog A. de Cock, *Volksgeloof*, bl. 11-13.

309. Ieder moet zijn eigen boonen (of peultjes) doppen,

ieder moet zelf voor zijn belangen zorgen; zijn zaken zelf beredderen; vgl. *C. Wildsch.* III, 57: Ik zei altoos, hoor, Sijntje, dat is uw zaak, 't zijn uwe boonen, gij zult ze moeten doppen; bl. 346: Evenwel, indien Keetje wil en zal, zij moet het weeten; het zijn haar boonen, zij moet ze doppen; V, 269: Nu 't zijn haar boonen, zij moet die doppen; Harreb. I, 79; *Nkr.* VII, 30 Aug. p. 3; *Het Volk*, 4 April 1914 p. 7 k. 4: Onze Organisatie past er nu eenmaal voor de boontjes te doppen voor de op een koopje vrij georganiseerden; *De Arbeid*, 28 Febr. 1914 p. 2 k. 4: Ik geef u de verzekering, dat D.V.V. best haar eigen boontjes zal weten te doppen; 8 April 1914 p. 1 k. 1: In alle andere gevallen hebben we niets met hen te maken en doppen we onze eigen boontjes; *Jord.* 400: 's Middegs en 's oavons helpt me Staan..... Moar 'n mins dopt tug 't liefst se aage baune! *Nw. School*, VII, 118: Hij (*een Hoofd der School*) kan het niet goed hebben dat die gymnastieker van hem z'n eigen boontjes dopte; *Antw. Idiot.* 2146: *Ieder moet zijn eigen boonen maar wannen*, ieder moet zijn eigen gebreken verbeteren, vóordat hij zich met die van anderen bemoeit; *Nw. Amsterdammer*, 20 Maart 1915 p. 9 k. 1: Laat ieder nu maar zijn eigen peukjes doppen.

310. Ik ben een boon(tje), als 't niet waar is,

ook *ik mag een boon(tje) wezen*, enz., in scherts gebezigd om kracht bij te zetten aan eene bewering, hetzij bevestigend, hetzij ontkennend. Men verwenscht zich zelf, voor het geval dat dit of dat anders mocht blijken te zijn, dan men verzekerd heeft. De boon is hier alleen genoemd als iets kleins en nietigs; *Ndl. Wdb.* III, 443. Vgl. andere dergelijke zegswijzen: *ik ben een kuiken*, *een kievit*, *een drilboor*, enz. *als*; of ook *ik mag sterven*, *dood vallen*, *ik laat mij hangen*, enz. *als*; zie **ik mag dood vallen** en vgl. fri. *ik bin in beantsje*, *mei (mag) in beantsje wêze*, *as*, enz.

311. Zijn boontjes op iets te week(en) leggen,

d.w.z. ergens op rekenen of staat maken. Vgl. *Tuinman* I, 98: *Hy heeft daar zyn boontjes op te weeken gelegd*, dat is, hy heeft daar op en daar tegen staat gemaakt. Men weekt boonen tegen zekeren tijd, om die dan te eeten; *De Brune*, 150:

't Ghesciet niet al, hoe zeer ghebeyt,
Daerm' op te weyck zijn boontjes leyt.

Harreb. I, 79; Goeree en Overflakkee: *Ergens zijn boontjes op in de week leggen*, er op rekenen (*N. Taalgids* XIII, 138). In Zuid-Nederland is deze zegswijze zeer bekend. Vgl. *Antw. Idiot.* 274: *Op iet zijn boonen te weik leggen*, veel moeite, neerstige pogingen doen om iets te bekomen; Schuermans, 848: *Zijne boontjes te week leggen*, iets betrachten; *Waasch Idiot.* 134: *Zijn boonen op iets te weeken leggen*, op iets rekenen, in de hoop zijn van iets te verkrijgen; Teirl. 198; De Bo, 1377; *Ndl. Wdb.* III, 441.

312. Lustje (of moetje) nog boontjes (of peultjes)?

d.w.z. Heb je nog iets te zeggen of te vragen? Was er nog iets? Wat zeg je daarvan? Soms ook wordt dit door den toehoorder terzijde tegen een ander gezegd, als de spreker iets opmerkt, dat men afkeurt. Zie *Ndl. Wdb.* XII, 1434 en vgl. *Nkr.* II, 30 Aug. p. 2: Een nieuwe lachbui was het antwoord met sarkastische vragen als: Waar kom jij vandaan? Moetje nog boontjes? en dergelijke; *Jord.* II, 206: Moest de brulaap nog boontjes? Een pot op zijn kop en een frisschen nacht zou ze hem wenschen! *Boefje*, 120; *Het Volk*, 14 Jan. 1914 p. 8 k. 2; *De Arbeid*, 14 Febr. 1914 p. 1 k. 2: Die bond is een echte barbaar, die meent te 'bevelen' te hebben en zegt met een grooten mond: 'Wij zullen bepalen welke actie te IJmuiden gevoerd zal worden'. Mot je nog peultjes? 6 Dec. 1913 p. 3 k. 3: Nu het verschil: Ruis onvereenigd revolutionair bleef werk houden en A.v. Dalen christelijk georganiseerd werd gebroodroofd. Moet je nog boontjes?

313. Boontje komt om zijn loontje,

d.w.z. iemand krijgt zijn verdiende loon, als hij iets misdreven heeft: *het kwaad loont zijn meester* (Spiegelhel, 276). De zegswijze is ontleend aan het sprookje van erwtje, boontje, strootje en kooltje vuur, die samen uit wandelen gingen. Ze kwamen voor een wijd water en wisten niet hoe daarover te komen. Strootje ging nu over het water liggen, en erwtje en boontje liepen er overheen. Toen kooltje vuur dit ook zou doen en reeds op het midden was, raakte het strootje in brand en kooltje vuur viel in het water. Boontje begon hierover zoo te lachen, dat het berstte; zoo kreeg het loon naar werken; zie Grimm, *Kindermärchen* n°. 18.¹⁾ Dit sprookje was in de 17de eeuw bij ons bekend: bij Poirters, *Mask.* 123 en in de *Klucht v. Oene* door Jan Vos (*Ged.* II, 221) komt het voor; de zegswijze is het eerst aangetroffen bij Winschooten, 273, waar ze luidt: *het boontje komt om zijn loontje*; vgl. ook Rusting, 597: *Zo komt boontjen om zyn loon*. Ook het omgekeerde *loontje komt om zijn boontje* wordt aangetroffen, vooral in Zuid-Nederland, doch schijnt van later dagteekening te zijn (vgl. o.a. *Slop*, 158, 159). In Oostfriesland zegt men, volgens Eckart, 412: *Pôntje kriegt sin Lôntje*, evenals in Groningen: *boontje krigt zien loontje* (Molema, 51 b). Het is duidelijk, dat 'komt om' hier wil zeggen 'krijgt', eene beteekenis die voortvloeit uit die van 'komt om te halen', 'weg te nemen'. Vgl. Hooft, *Ged.* I, 285: En waer een kerren (*kogel*) treft, zy komt om lijf oft lidt. Zie Schotel, *Oud-Holl. Huisgezin*, 455; *Ndl. Wdb.* III, 448-449; VIII, 2795; *Volkskunde* XX, 193; *Tijdschrift*, XIII, 156 en XVIII, 293, waar eene vergeestelijking van dit sprookje is te vinden²⁾. Ook in het fri. *boantsje komt om syn loantsje*.³⁾

1) A. Wünsche, *die Pflanzenfabel in der Weltliteratur*, Leipzig 1905, bl. 96 vlgg.; *Volkskunde* XX, 193-197; A. de Cock, *Natuurverklarende sprookjes*, Gent 1912, II, bl. 93; J. Bolte und G. Polivka: *Anmerkungen zu den Kinder- u. Hausmärchen der Brüder Grimm*, Leipzig 1913, p. 135-138.

2) Over vergeestelijkte liederen zie Knuttel, *Het geestelijk lied*, bl. 438 vlgg.

3) Opmerking verdient de bij Tuinman I, 265 en Harreb. I, 53 a vermelde Zeeuwsche uitdr. *Heusje komt op (of om) zyn beusje*, d.i. het kwaad oont zijn meester.

314. Een heilig boontje,

d.w.z. iemand die zich braaf voordoet en zich daarop laat voorstaan. Wellicht mogen we in deze benaming eene verbastering zien van het in de 18de eeuw voorkomende *heilig bontje*, dat we lezen bij Van Effen, *Spect.* X, 51: 'De listen van sommige schilders, die zulke *heilige bontjes* niet zyn, als ze wel schynen willen'. Onder een *bontje* verstond men toen een burgerwees¹⁾, en derhalve onder 'een heilig bontje' een brave(n), vrome(n) wees.²⁾ Waarschijnlijk haperde er wel eens iets aan die vroomheid, zoodat de uitdr. in ironischen zin kon genomen worden. Dat later, toen 'bontje' niet meer verstaan werd, hiervoor 'boontje' in de plaats kwam, is toe te schrijven aan volksetymologie, die het in verband kan hebben gebracht met de Driekoningenboon. Of mogen we vergelijken: 'een leuke pisang', 'een rare snijboon', een 'lekkere druif' en dergelijke? Zie *Noord en Zuid* XX, 449 en Harreb. I, 79 a, waar de uitdr. het eerst is vermeld.³⁾

315. Iemand aan boord klampen,

hetzelfde als *iemand aanklampen*; vgl. o.a. in Hooft's *Gedichten* I, 236:

Raekt mijn oogh aen zulk een waepen,
Dat jck het op 't ooghje wet,
Daer 't mij af is bijgezet;
En met weêrlicht wt mijn lampen
D' uwe weêr aan boord koom klampen.

Zie verder Winschooten, 34; Tuinman I, 147: *Ymand aan boord klampen*. Dat is, hem aanranden. De spreekwijze is genomen van een schip, dat men aan een ander vast maakt, om het te enteren; Sewel, 391: *Iemand aan boord klampen*, *to accost or board one*; *Ndl. Wdb.* III, 466 en n°. 17.

316. Aan boord komen

in de uitdrukking *iemand (met iets) aan boord komen* in den zin van iemand op zijde loopen, naar hem toe komen om hem aan te spreken (fr. *aborder*), iemand lastig vallen, hetzij met woorden: onderhouden, de les lezen, met een voorstel lastig vallen; hetzij met daden: aanranden, te lijf gaan. Eene sedert de 16de eeuw gewone uitdrukking, die aan het zeewezen ontleend is en eigenlijk beteekent: een schip op zijde komen, hetzij met of zonder vijandelijke bedoelingen; zie *Ndl. Wdb.* III, 463-464 en vgl. n°. 17 en 316.

- 1) Zie Van Effen, *Spect.* IV, 140 en Teirlinck, *Wdb. v.h. Bargoensch*, waar bl. 7 b 'bontje' verklaard wordt door 'burger-weesjongen', een naam, die zijn ontstaan zal te danken hebben aan de bonte kleeding; vgl. het *grauw*.
- 2) Bouman, 76: Ons lievenheers witje: *het heilige bontje*. Wat hij hiermede wil zeggen, begrijp ik niet. Bij navraag is me gebleken, dat deze naam *heilig bontje* in Noord-Holland voor een *witje* (een vlinder) onbekend is.
- 3) Schotel, *Oud-Holl. Huisgezin* 385 beweert, dat deze boon de 'heilige bone' genoemd werd, iets, wat, in aanmerking genomen Schotel's onbetrouwbaarheid, zonder nader bewijs niet kan worden aangenomen. Vgl. eens *Tijdschrift* XVI, 284 noot.

317. Een bord voor het hoofd hebben,

d.w.z. onbeschaamd zijn, eene in het begin der 17de eeuw voorkomende uitdrukking blijkens Van Eck, 58: Sy hebben een bordt voor 't aengesicht (± 1603); Winschooten, 34: '*Hij heeft een bord voor sijn kop*, hij is seer onbeschaamd, en stout om iets te verzoeken'; Sewel, 134; Hij heeft een bord voor 't hoofd, *he has a brazen face*; Halma, 507: Hij heeft eene plank voor zijn voorhoofd, hij is heel onbeschaamd; Harreb. II, 187: Hij heeft eene plank voor zijn voorhoofd; Nest 107: Ik heb me maar eens in mijn leven geschaamd; nu draag ik een bord voor mijn hoofd; *De Arbeid*, 26 Nov. 1913 p. 3 k. 2: Het is toch een brutale moed om te ageeren tegen een stelsel, dat men zelf huldigt. De volksmond zou zeggen: hij heeft een bord voor z'n kop; 23 Oct. 1915 p. 3 k. 3: Dan komt Stenhuis vertellen dat wij met een bord voor den kop loopen, omdat wij onze bewering niet willen intrekken. De uitdr. kan eigenlijk gezegd zijn van een stier, wien men een houten bordje voor den kop hangt, opdat hij niet voor zich uit kan zien, en zodoende geen kwaad kan stichten; vgl. het gron. '*n bolbret veur de kop hebben*, in de hoogste mate onbeschaamd zijn, of ook '*n bret veur de kop hebben* (Molema, 48 b; 507 b¹); in Twente: '*n bröd veur 'n kop hebben*. Vgl. Dirksen I, 17: '*n bret för de kop* ('*n bulbret för de kop hebben*) = gîn schâm hebben; fri. *in board foar 'e kop habbe*; hd. *er hat ein Brett vorm Kopf*, er ist dumm, einfältig; *er hat Heu am Horne*; fr. *avoir du foin sur les cornes*; lat. *fenum habet in cornu*, hoed u voor hem; eig. gezegd van een wilden stier, wien men hooi om zijne horens gewonden heeft. Eerder is te vergelijken *een berderen*²) *aanzicht hebben*, een stijf, onvertrokken gezicht zetten, uit onbeschaamdheid; *een stalen voorhoofd hebben* en 't fri. *in dûbeld fel foar de kop hawwe*.

318. Het is van het bovenste bordje,

d.w.z. het is het beste, want wat niet dagelijks, maar alleen bij feestelijke gelegenheden gebruikt wordt, ligt niet voor de hand, maar op de bovenste plank (= bord) in de kast. Meer gewoon is *van de bovenste plank* (o.a. *Jong*. 218); in het Holsteinsch *das es wat vån 't böwerste Bön* (etwas ungewöhnliches; Eckart 56; vgl. n°. 221) en, volgens Molema, 55: *dat is vunt böverste boort*, in het Friesch: *dat is fen 't boppeste boerdsje*. In het Zaaansch en in het Stadfriesch staat deze uitdrukking gelijk met *van den hoogen boom*; zie Boekenoogen, 93: *Het gaat van het bovenste bordje*, het gaat er flink, onbesuisd, royaal op los, in toepassing op gekijf en ruzie, vloeken, en ook op verkwistend leven. Vgl. Tuinman I, 260: 't Moet alles zyn van 't opperste bordetje; Land v. Waas: *Van de hoogste plank zijn*, zich zeer goed gedragen. Vgl. hiermede *in de bovenste la* of *schof liggen*, in blakende gunst staan (Teirl. 207). Mag ook vergeleken worden hd. (*hoch*) *ans Brett kommen*, in aanzien komen?

319. Eene (hooge) borst (op)zetten,

ook wel *de borst hoog dragen*, zich trots, hoogmoedig gedragen; ontleend aan de houding van iemand die als een pauw over de straat loopt met

- 1) Zie *Fri. Wdb.* I, 215: *b o l l e b o e r d*, n. vierkant plankje, dat men een kwaden stier voor den kop bindt, opdat hij niemand kan zien.
- 2) *Berderen* = van planken gemaakt. Zie de uitdrukking in *Ndl. Wdb.* II, 1846.

opgerichten hoofde en opgezette borst; iemand die 'zich groot maakt' (*Ndl. Wdb.* V, 1056); 18de eeuw *zijn hom* (jabot) *uithaalt*, vgl. fr. *faire jabot*. Vgl. onze uitdr. *het hoofd in den nek werpen* en in de middeleeuwen Maerlant's *Wap. Mart.* II, 205: Hare, die fierlike haren kin te mi waert draget. Bij Servilius, 26: *Syn borst wtsteken*; Sartorius, I, 9, 38 en II, 3, 41: *Sy steken haer borst of als een smerigh endt*. Verder in de door Harrebomée I, 82 aangehaalde verzamelingen, en bij Van Lummel, 328:

Sy (*Spanjaarden*) haecten met verlangen elck na de schoonste buyt,
Eer den beer was gevangen, verdeelde men syn huyt,
Deen stack hooch op syn borst, als een hartoch of vorst,
Dander eens graven goet verstont in sijn gemoet.

In het Hoogduitsch zegt men *sich in die Brust werfen*, *sich brüsten* en *die Brust aufwerfen*; nd. *sik en Bost maken* (Eckart, 65); fr. *lever le menton*; eng. *to thrust the chin into the neck*. Vergelijk ook *den krop vooruitsteken* en het Zaansche *ergens mee opgekropt zijn*, met iets in zijn schik zijn, er trotsch op zijn (Boekenoogen, 701); fri. *in boarst* (of *krop*) *opsette*; fr. *se rengorger*.

320. Zich met de borst op iets toeleggen,

d.w.z. zich ijverig met iets bezig houden, zich met al zijne krachten inspannen om het te leeren; vgl. Hooft, *Ned. Hist.* 53: Met de borst vallen op; verder Tuinman I, 173: 'Hy valt er met de borst op, dit zegt zich geheel daar toe begeven, met inspanning van alle krachten'; Sewel, 135: Met de borst op de studie aanvallen, *to addict one's self entirely to learning*; V. Janus III, 204: Andere hebben er zich met de borst op toegelegd; 59: Dat gij er u zoo met de borst op toegelegd hebt. Let men op het lat. *incumbere, applicare se ad alqd.*, het eng. *to buckle to* en het Vlaamsch *zijne leên aan iets leggen*, dan kan de uitdrukking oorspronkelijk beteekenen: voorover gebogen, ingespannen zitten studeeren, en daarna in het algemeen ijverig, met alle krachten zich toeleggen. Vergelijk evenwel zich met 'hart en ziel aan iets wijden', dat doet denken aan borst in den zin van *hart, gemoed*; zie het *Ndl. Wdb.* III, 596 en vgl. Winschooten, 35: 'set borst aan, doe uuw best'. In het fri. zegt men: *dou mast de hûd er op lizze*, je moet er je met de borst op toeleggen.

321. Tegen de borst zijn (of stuiten),

d.w.z. niet met iemands aard, neigingen en wenschen strooken, mishagen, niet aanstaan. Tuinman I, 309: 't is hem tegen de borst, dat wil zeggen, 't is hem tegen zyn hert, zin en genegentheid'. Vergr. fr. *à contre-coeur*. De uitdr. dateert uit de 17de eeuw; zie Pers, 374 a; *Com. Vet.* 58 en het *Ndl. Wdb.* III, 597. In het eng. *it goes against my stomach*; fri. *et is my tsjin 't boarst*.

322. Wie boter op zijn hoofd heeft, moet uit de zon blijven,

d.w.z. die in een glazen huisje woont, moet met geen steenen gooien of geen steen op zijn buurmans dak werpen (Harreb. I, 105 a; Huygens VI, 91; Esopet, *Ital. Waarzegger*, 5), wie lijdt aan het een of ander gebrek, heeft geen recht het een ander te verwijten, moet er aan denken,

dat wie kaatst den bal moet wachten. 'Dus moet geen bakker worden, *die een hoofd van boter heeft*,' zegt Tuinman I, 266. Ook Cats, 159 *b* waarschuwt:

Wiens hoofd van boter is, die moet gedurig schromen;
Die moet niet aen het vyer, of voor den oven komen.

Ook thans komt de uitdr. meermalen voor; zie *Het Volk* 19 Juli 1913, p. 9, kol. 3: Het spreekwoord zegt wie boter op het hoofd heeft, moet uit de zon blijven. Dus wilt gij anderen verwijten, doe het dan in de eerste plaats zelf niet; *Ghetto*², 17: Hou jij je mond nou maar Coenie, want wie boter op zijn hoofd heeft, mot uit de zon blijve; *Sjof*. 273: Zie je wel, dat 'r geen een buiten kwam. Ze hadden boter op de kop (*ze voelden zich schuldig*), ze zorgden wel niet in de zon te loopen de vuile dievenbende; *Haagsche Post*, 2 Oct. 1920, p. 1 k. 2: In de tweede plaats viel deze keuze niet in den smaak, omdat de nieuwe premier wat men noemt boter op 't hoofd heeft en dus maar liever niet zoo in het zonnetje gezet moest worden. De heer Leygues heeft tijdens een van zijn ministerschappen een kleine onvoorzichtigheid begaan. Vandaar de boter. Vgl. nog Harreb. II, XXVII; *De Telegraaf*, 30 Jan. 1915 (avondbl.) p. 9 k. 2: Mr. Troelstra zal goed doen met deze spreekwoorden van buiten te leeren: Wie in een glazen huisje zit, moet niet met steenen gooien. Wie boter op z'n hoofd heeft, moet niet in de zon loopen; *Het Volk*, 21 Maart 1914, p. 13 k. 1: Wij hebben 'Het Huisgezin' er aan moeten herinneren, dat het inzake eerbied voor de wet als roomsch orgaan te veel boter op het hoofd had, om in de zon te komen staan. - 'Wie boter op z'n hoofd heeft, moet niet in de zon loopen', zegt een bekend Hollandsch spreekwoord..... En juist ten opzichte van het verplichte lidmaatschap hebben de heeren aardig wat boter op hun hoofd; 16 Juli 1914, p. 7 k. 1: Och arme, blijf toch uit de zon, als ge boter op uw hoofd hebt; 10 Nov. 1913, p. 3 k. 1; 14 Nov. 1913, p. 6 k. 3; 22 Oct. 1913 p. 6. k. 2: Moet dan de kommandant, die zooveel boter op het hoofd heeft, hier op hoogen toon spreken van chantage en meined? *De Blauwe Vaan*, 19 Dec. 1914, p. 1 k. 4: Wie boter op zijn hoofd heeft, moet niet in de zon gaan staan; *Groot-Nederland*, Oct. 1914, p. 405: Wie boter op z'n hoofd heeft, mot niet in de zon loopen. In het nd. is de zegswijze ook bekend; zie Eckart, 69: *Wecker (wer) Botter uppen Kopp hett môt nich in de Sunn goan*; hd. *Wer selbst in einem Glashaus wohnt, soll nach andern nicht mit Steinen werfen*.

323. Het is boter aan de galg,

d.w.z. het is vergeefsche moeite; eene uitdrukking, die we in de 17de eeuw aantreffen in een bundeltje liederen¹⁾, waar een jonkman zegt:

Maer 't verdriet my nu, myn Roosken,
Want gy steckt van my de walg.
Hoe ik vley uw' boter-doesken,
't Is al boter aen de galgh.

1) *Den eerlyken Pluck-vogel, gepluckt in diversche Pluymkens van Minne Liedekens, Herders-sangen ende Drinck-Liedekens uyt-gebroyt door Joncker Livinus vander Minnen, t' Antwerpen by François van Gaesbeeck, bl. 220.*

Verder ook *Kluchtspel* III, 141; Spaan, 180; *Gew. Weuw.* III, 18: 't Was boter tegen de galg gesmeerd. In de 18de eeuw vindt men ze opgeteekend in het *Boere-Krakeel*, 60; *Willem Leevend* III, 195; *Adagia*, 7: Boter aen de Galge gekletst, *oleum et operam perdere*; bl. 8, waar ze vertaald is door *currus bovem trahit*; en *V. Janus*, III, 292; *Nest*, 98: Het is toch boter tegen de galg gekletst. Thans is zij zoowel in Noordals in Zuid-Nederland algemeen bekend; vgl. *Ndl. Wdb.* III, 704 IV, 171; Joos, 98: *Het is smout, boter aan de galg*; Teirl. 201: '*Es al boter an de galge*, in verbinding met de ww. *kletsen, slaan, smijten, smeren, lappen, klakken, plakken*; *Waasch Idiot.* 138 a: '*t Is boter tegen de galg gekletst*, 't is vergeefsche moeite; *Volkskunde* XXII, 82: '*t Is allemaal vet aan de galg weggestreken*; in het Friesch: *it is bûter oan 'e galge*; in de Rijn-provincie: *dat es Botter ên der Galge gesmêt* (unwûrdigen geholfen); zie Eckart, 69.

Met Tuinman I, 19 geloof ik, dat men er niets anders mee heeft willen uitdrukken dan 'al strijkt men daar aan noch zo veel boter, zy is en blijft een galg.' Boter, iets fijns, lekkers, aan een galg te smeren, is ze verspillen (vgl. het mnl. *den wech der hellen mit honich besmeren*); vandaar kreeg de uitdr. de beteekenis van: nutteloos werk verrichten, vergeefsche pogingen doen, om iets te bewerken. In Vlaanderen gebruikt men hiervoor ook: '*t is water op een eend* (Joos, 98); *het is gelijk het op eene aande regent* (De Bo, 5 b), dat te vergelijken is met het hd. *an dem läuft alles ab*.

324. Boter bij de visch.

Een andere uitdrukking voor *geld bij de visch* (De Brune, 335) of ook wel *hand op 't plankje*, dat men zegt, wanneer men wil te kennen geven, dat eene contante betaling verlangd wordt. Deze zegswijze wordt aangetroffen bij Sartorius, I, 8, 95, 99; II, 8, 84; bij Tuinman I, 107: '*Boter by de visch*, dit wil zeggen, gereed geld by de koopwaare. Boter wordt by visch vereischt zal ze smaaken'; Harreb. I, 83; *Amst.* 80; *Falkl.* VII, 75. Ook in Zuid-Nederland is zij bekend naast *geld bij de boter*, vgl. Schuermans, 71; Joos, 75; Teirl. 201; 465 en *Waasch Idiot.* 138 a. De eigenlijke beteekenis zal wel geweest zijn, zooals Tuinman vermoedt, dat visch en boter bij elkaar behooren, anders smaakt hij niet; eene opvatting, die wellicht steun vindt in het volgende citaat uit de 17de eeuw:¹⁾

'k Heb naer u groot verlangen, ick wensch naer u altoos,
Als eenen visch naer boter, ô soete boter doos.

In Westfalen beteekent *bueter bi de fiske hewwen*, gut leben; zie Eckart, 69.

325. Er de boter uitbraden,

ook wel *de boter braden*, d.w.z. smullen, het er eens van nemen; vetpot hebben. Sedert de 17de eeuw aangetroffen (vgl. *Gew. Weuw.* III, 48) en thans nog algemeen bekend; ook in het Friesch: *nou scille wy de bûter ris útbriede*. Vgl. Halma, 716: *De boter uitbraaden*, niets spaaren om iemand wel te onthaalen; *Ndl. Wdb.* III, 703; *Handelsblad* 9 Febr. 1918, p. 5 k. 3 (A): De kermisvierders wilden d'r voor het laatst nog eens de boter uitbrajen.

1) *Pluck-vogel*, bl. 213.

326. Boter(tje) tot den boôm

wordt gezegd van gelukkige omstandigheden, voorspoed, welvaart, overvloed. De uitdr. is sedert de 15de eeuw bekend en in de 17de eeuw vrij gewoon, vooral in toepassingen op het huwelijk, de wittebroodsweken (*Ndl. Wdb.* III, 702); dialectisch komt zij ook nu nog voor. Wat men er in eigenlijken zin mede bedoelt, is niet zeker; waarschijnlijk wil men zeggen dat niet alleen boven, maar tot op den bodem van het vat, zuivere, onvervalschte boter is te vinden. Vgl. *H. de Luyere*, 36: T is hier al boter totten bodem toe; Huygens, *Hofwijck*, vs. 651:

De Berghjens die ghy vleidt zijn blanck en groen om 't seerst,
En 't lachter u all toe, dewijl ghy op uw teerst
Tot op den Bodem toe gras-boter meent te vinden:
Maer 't is 'er sorgelick te treden voor de blinden:
Gesuykert is de korst, de Taerte menighmael van Gall of Aloë.

Evenzoo *Oogentroost*, vs. 352:

't Vell-diepe rood en wit, dat met den dagh verdwijnt,
Eerbieden sy niet min dan boter tot den bo'em toe.

Zie verder Vondel, *Leeuwendalers*, vs. 2150; *Geboortklok*, vs. 671; Poirters 149; Tuinman I, 101: 't *Is boter tot den bodem toe*. Dat wil zeggen, 't is al weelde: gelyk een ton, die met boter van boven tot onder opgevult is; Harreb. I, 65; *Ndl. Wdb.* III, 702 (en *verbeteringen*); *Het Volk*, 11 Januari 1915 p. 5 k. 1: Een deel der burgerlijke pers blijft tegen heug en meug in beweren, dat het in de vluchtoorden alles botertje tot den boom is; *Nkr.* IV, 21 Aug. p. 4; 16 Oct. p. 6; *Zondagsblad van het Volk*, 2 Juli 1905 p. 2: Het is waarlijk niet alles botertje tot den boom met zijn veelbewogen leven; *H.v.Z.* 44: Eerst 'm uitschelde en uitvloeke en nou.... alles botertje tot an de boom; Boekenoogen, 102: 't *Is botertje tot den boôm en karnemelk zonder end*, 't is alles even mooi en goed; V.d. Water, 63: 't *Is toar bottertje boven* (boter tot bovenaan, tot den rand toe?), 't is daar vetpot.

327. Boterbriefje.³²⁷

Onder het boterbriefje verstaat men in den volksmond de trouwakte, het *familieboekje* (zie o.a. *Falkl.* VI, 180); vandaar *getrouwd zijn zonder boterbriefje*, in concubinaat leven, *hokken*. Het is eene schertsende benaming voor zekere aflatbrieven, die vergunning gaven om in de vastendagen boter, kaas, eieren en vleesch te eten (lat. *literae butyricae*; hd. *Butterbrief*). Deze benaming is dan schertsenderwijze ook toegepast op de vergunning 'om te trouwen'. Bij militairen verstaat men er onder de aankondiging, dat men ontslag moet vragen; ook voor eene rekening wordt *boterbrief* ironisch gebruikt (vgl. *broodbrief* voor belastingbiljet¹⁾).

Eerst in deze eeuw schijnt *boterbrief* in dezen zin voor te komen. Men leest het o.a. bij Speenhoff III, 9:

Toen ie niet wist wat ie zou doen
En wat ie de koetsier wel zou zeggen,
Liet ie zijn boterbriefje toen
Als footje in de trouwkoets leggen.

1) Zie *Ndl. Wdb.* III, 711.

Handelingen der Staten-Generaal 1912-1913, bl. 929: U spreekt van monogamie; dat beteekent leven met één vrouw; dat heeft de heer K. altijd gedaan. Het eenige was, dat hij geen boterbriefje heeft gehad; bl. 938: Als u weet, zooals u zelf hebt uiteengezet, dat dit trouwen alleen zou bestaan in het vragen van een briefje, dat door mij toen eenigszins oneerbiedig, maar in dit verband volkomen juist boterbriefje werd genoemd, meent u dan als Christenpredikant dat dit voldoende is? *Zandstr.* 90: Daar was je mee getrouwd hè? - niet voor echt hoor. Hij het me in 't lichte leven gebracht en leeren te rooven.... maar 't boterbriefje het ie vergeten te halen; *Het Volk*, van 16 November 1912, 3de bl.: U ziet dus dat ik van 'n fijne familie ben. Nu zult u misschien zeggen als fatsoenlijke boter-briefjes-menschen: 'Ja, maar waarom heet je dan niet Leckie Chimère?' Nou vrienden en vriendinnen dat zit 'm juist in dat boterbriefje: Waar ik geboren ben bestond geen 'Burgerlijke Stand' en dus ook geen fatsoen. Zie verder *Het Volk*, 12 December 1912, 1ste bl., en *De Rotterdammer*, van 6 December, waar het verschillende malen voorkomt; *Nkr.* II, 26 Juli p. 5:

Wanneer je met den rechten Jozef
Den grooten sprong in 't leven waagt,
Je cito naar 't Stadhuis laat rijen
En om 'n boterbriefje vraagt.

Nkr. VI, 14 Dec. p. 5; IX, 5 Juni p. 6; *H.v.Z.* 94: Dan zou je meene dat as je man dood is je 'n andere man mag trouwe. Mis poes. Dan mot je geloof 'k eerst in de krante oproepe waardie zit - en as je driemaal geen aasem gekrege het, dàn màg-ie 'n nieuw boterbriefie hale; *Zevende Gebod*, 81; *Groot-Nederland*, Oct. 1914, bl. 405: Allemachtig, wat mostje met 'n harem? Ik heb ééns in m'n leven 'n boterbriefje gehaald en na dien tijd heb 'k gedacht.... an mijn lijf geen tweede polonaise; bl. 432: Bertram (een ring aan zijn hand schuivend): Hè, hè, hè. Zoo doeje as je 'n boterbriefie gaat halen! *Schakels*, 70: Vanmorgen verwijt ze me, da 'k geen hemd an me lijf had, toen we 't boterbriefje gingen halen. Synoniem is een *boterpapiertje* (Köster Henke, 10).

Eindnoten:

327 In de Jordaan (Amsterdam) sprak men van het *puimbriefje*. Vgl. hd. *bimsen*, futuere (Horn, 132).

328. Een afgelikte boterham.

Deze zegswijze wordt gebruikt van 'iets, waarvan een ander het beste voordeel reeds genoten heeft (als een boterham, waarvan een ander de boter heeft afgelikt); in 't bijzonder, in platte scherts, van een meisje gezegd, dat reeds met een ander verkeer heeft gehad, en waarvan dus de eerste frischheid is afgezoend.' Zie het *Ndl. Wdb.* I, 1160; III, 715 en Harrebomée I, 85 a, die er ook onder verstaat: eene vrouw, die zich niet eerbaar gedragen heeft. Vgl. Speenhoff VII, 37:

Ik zag jou van de week wel schuiven
Toen jij de bioscoop uit kwam.
Wat liep je an d'r lijf te trekken
Die afgelikte boterham.

In Zuid-Nederland een 'jonkman, die een vrouwensch lopen heeft' (Rutten, 37 a); volgens De Bo, 30 beteekent *staan of zijn gelijk een afgelekte boterham*, er neerslachtig uitzien, ontmoedigd zijn; ook in het *Waasch Idiot.* 138 b, naast *zoo bleek als een afgelekt serropenbrood* (590 a); vgl. ook Teirl. 201: *er uit zien gelijk nen afgelekten boterham*, er bleek,

ziekelijk uitzien; *zoo vet zijn as nen afgelekte boterham*, mager zijn; De Cock², 215: *afgelekt broôken*, weduwe die hertrouwen wil.

329. Het botert niet,

d.w.z. het gaat niet goed, gemakkelijk, voordeelig; syn. van *dat hot niet, dat wil niet hotten*¹⁾, *hutteren* (Opprel, 61), *vloten, wouten, wouteren*²⁾, *het wil niet grutten* (Harrebomée I, LI); *niet vleugen* (Boekenoogen, 1148; *Sjof.* 33); *f(l)uteren* (De Vries, 70); vgl. ook op Goeree en Overflakkee: *Ik kan wel karnen, maar 't buttert niet*, ik kan zoo hard mogelijk mijn best doen, maar voordeel levert het niet op³⁾; hd. *es will nicht klappen, hotten* oder *buttern*. Eigenlijk wil boteren zeggen: tot boter worden, boter afscheiden, van de melk gezegd bij het karnen. In de 18de eeuw komt deze zegswijze o.a. voor bij Sewel, 137: *Het wil niet boteren, het wil niet lukken, that will not do*; het wil hem niet boteren (niet lukken), *he is not lucky in his undertakings*; ook bij Halma, 88: *'t Wil niet boteren, la chose ne prend pas un bon tour*. Zie verder Boekenoogen, 103; Bergsma, 68; Gunnink, 114; *'t botert wèl*, het zal wel gaan; en vgl. fri.: *it wol net bûterje*; nd. *et will nich bottern* (will nicht gelingen); wann 't nit buttern well, dann butters nit, un wenn me in de Kerne schett (zie Eckart 69); zoo ook in Twente: *het wil nig bottern al schît men ok in de keerne*; Harrebomée I, 83 a.

330. Botje bij botje leggen,

d.w.z. elk zijn aandeel in de gemeene kosten, zijn inleg storten, en zodoende gezamenlijk het gelag betalen. Bij uitbreiding toegepast op allerlei uitgaven, die uit gemeenschappelijke (kleine) bijdragen bestreden worden. Onder een *botje* verstond men een penning, een zilveren muntstuk, gedurende de middeleeuwen (tot ongeveer 1490) in verschillende Nederlandsche gewesten in omloop, meestal gelijk aan vier duiten of twee grooten of een halven stuiver, de helft van een *botdrager*, waarvan *bot(je)* eene afkorting is, zoo genoemd, omdat de voorzijde een zittenden leeuw vertoont, wiens kop bedekt is met eene gesloten helmkap, eenigszins gelijkende op een *botte* (vat, kuip); vandaar ook wel *gehelmde leeuw* genoemd. Bij Winschooten, blz. 297 lezen wij: 'Een stooter, het welk op sijn Amsterdams beteekend een Leidse vijf groot, of vijf vriese botjes: dat is, halve stuivers, en hier van: *botje bij botje*: elk leg eeven veel toe'; *Bed. Huish.* 32: *Zy doen altyd botje by botje, en willen nevens een ander mée betaalen*; Sewel, 137: *Botje by botje leggen*, elk zyn deel van het gelag betaalen; B. Wolff en A. Deken, *Brieven*, 327: *Je weet wel myn vriend, dat de ouwe sukkels botje by botje leggen om haer eindje te krygen en te zamen haar potje kooken*; *Amst.* 78: *Allo jongens! ieder wat - botje bij botje*. Zie *Ndl. Wdb.* III, 722-723; en 697; De Cock¹, 301; nd. *butke bi butke, putje bi putje* (geld), dat in Hamburg bekend is (Eckart, 68; 420); fri. *botsenstikje, botjestik, botsen, botjen, botsen by botsen lizze* (vgl. *Fri. Wdb.* I, 222 b).

1) *Ndl Wdb.* VI, 1134.

2) De Jager, *Frequ.* II, 714.

3) *N Taalgids* XII, 147.

331. Botvangen,

d.w.z. falen, zijn doel niet bereiken; bepaaldelijk bij een bezoek iemand niet thuis treffen, ook *een botje vangen* genoemd, syn. van 'de deur van hout vinden' of 'voor een houten deur staan', zooals men te Gent zegt (Schuermans, *Bijv.* 129 a; fr. *trouver visage de bois*). De zegswijze is ontstaan door een woordspel met het wkw. *botten*, stooten, slaan, in Zuid-Nederland nog bekend en vroeger bij ons vrij gewoon; vgl. bijv. *Trou m. Bl.* 191: Dit sal ons al teghen de scheenen botten, d.i. stooten, springen, wij zullen dit moeten bezuren, bekoopen (zie *Ndl. Wdb.* III, 740). In de taal der visschers (van Den Helder) verstaat men onder *bot(jes) vangen* het boven het water uitslaan van een riem in de deining. De riem die dan geen weerstand van water ondervindt, schiet door en ploft, *bot(st)* tegen de roeispaan van den voorman op. Vgl. *Ndl. Wdb.* III, 675 en *Landl.* 124: Maar in 't holle water raakt er telkens een uit slag, zoodat de riem van zijn achterman dan op zijn spaan botst en dan meteen breekt uit 't spannende zwijgen gevloek op: as jij botjes wil vangen ga je over boord, hoor! De oorspr. beteekenis kan dan geweest zijn tegen iets *botten*, *botsen*, mislaan en vandaar falen, zijn doel niet bereiken, niet thuis treffen; vgl. voor deze

beteekenisontwikkeling n°. 250 en uitdrukkingen als *zijn hoofd stooten*, *zijn neus stooten* (vgl. fr. *se casser le nez à la porte de qqn*). Synonieme uitdr. als *een snoek vangen* (zie aldaar), niet slagen, in 't water vallen, en bij 't roeien de riemen recht in 't water steken, *een paling vangen* en dergelijke kunnen er toe hebben bijgedragen, dat *bot* (oorspr. dus *slag*) werd opgevat in den zin van een visch. De uitdr. dagteekent uit de 17de eeuw; zie o.a. Winschooten, 35: *bot vangen*, slip krijgen, misdobbelen; V. Moerk. blz. 97; Marin: *B o t v a n g e n*, slip vangen, vergeefs naar iemand zoeken, een vergeefsche reis of gang doen; Halma, 88: *G i j z u l t b o t v a n g e n*, *v o u s t r o u v e r e z b u i s s o n c r e u x*, *v o u s p e r d r e z v o s p a s*; Sewel, 136: *B o t v a n g e n*, een vergeefsche reis of gang doen; vgl. *Diamst.* 277; *Falkl.* IV, 93; in Limburg *bots loopen*, misloopen, niet treffen (Houben, 84).

332. Botvieren.

Het znw. *bot* beteekent in deze uitdr. *uiteinde*, *eind*, *stuk*, fr. *bout* (ouder *bot*), en wel bepaald het vooreind van het ankertouw, dat zich buiten boord bevindt, wanneer het schip ten anker ligt; vervolgens ook touw, waaraan een vlieger opgelaten wordt (fri. *drakebôd*; Boekenoogen, 101 en Ten Doornkaat Koolman I, 210 b; *Korrespbl.* XXXIII, 55: *bott*, vliegertouw; *bott geven*, *laten*, etw. afgeven, nachgeven, preisgeven; Kluge, *Seemannssprache*, 132), en vervolgens in het algemeen *touw*, zoodat *botvieren* eigenlijk wil zeggen: het touw vieren, laten uitloopen, het *afschaken* (zie Winschooten, 5; *Ndl. Wdb.* I, 1314); in figuurlijke toepassing op hartstochten, aandoeningen, neigingen en aandriften: den vrijen teugel laten, vieren, involgen. In dezen zin komt de uitdr. sedert de 17de eeuw voor; zie het *Ndl. Wdb.* III, 682-686 en *Tijdschrift* XV, 324.

Synoniem was vroeger hiermede *bot geven* en *bocht geven*, *touw geven*; vgl. o.a. De Brune, Lofd. op Huygens' *Cost. Mal.*: Elck een schijnt afghericht, om touw en bot te gheven aen 't schuymigh vlees-ghedrijf. In het Westvlaamsch noemt men een vliegertouw *een klouw* en beteekent *iemand klouw* (kluwen) *geven*, vrijheid geven, gelijk geven, toegeven, aanzetten; zie Schuermans, 258. Ook in het Friesch: *bodjaen*; in Drente: *bot geven* = *shot geven* (Bergsma, 67).

333. Je kunt me de bout hachelen,

een verwensching, die zooveel wil zeggen als stik, steek de moord, je kunt voor mijn part verrekken, loop naar den duivel; vgl. Harreb. III, XLIV a: Hij (zij) kan voor mijn part den bout hachelen; *Kmz.* 206: Je kunt mij de bout haggelen; *Lvl.* 195: Hij kan me z'n bout haggelen, is de vent bedonderd. - *D.H.L.* 2: De Kapitein kon hun den bout hachelen; Maastrichts: *de kins miech gebouthacheld weurde*, je kunt me gestolen worden (*N. Taalgids* XIV, 196). Ook met weglating van *bout* in *Slop*, 190: *Die kon hem ook hachelen!* (die kon voor zijn part ook stikken). Het *wkw. hachelen* komt dial. voor in den zin van gulzig eten¹⁾; vgl. 't Joodsch-Duitsch *achelen, hachelen*, eten (hebr. *âkhal* eten²⁾. Wat *bout* hier moet beteekenen, is me niet duidelijk. Er is toch geen verband te zoeken met *bouten*, *cacare* en *boutkistje* (privaat)?³⁾

334. Er boven op komen.

Een elliptische uitdrukking, waarbij een *znw.* is weggelaten, dat als bekend ondersteld en door het onbep. *vnw.* *er* vervangen wordt. *Boven* geeft den toestand van den persoon te kennen, die zich *boven* de eene of andere moeilijkheid verheft. Zoo beteekent de geheele uitdrukking: uit den druk van ziekte of armoede, vernedering of ellende, tot gezondheid, welvaart, aanzien, geluk raken. Vandaar dat **iemand er boven op helpen** (hd. *einem aufhelfen*), syn. van dial. *iemand op den bok helpen*, gebruikt wordt in den zin van maken, dat hij er *boven* op komt; is dit gelukt, heeft hij geen moeilijkheden meer te vreezen, is hij uit den nood, heeft hij, wat hij verlangt, dan **is hij er boven op**, dan is hij *haalover* ('t *Daghet* XI, 35); vgl. *Sart.* III, 6, 98: *Nu ben ick weder daer boven op*, de iis qui in extremas redacti calamitates, ab iisdem denuo in pristinam felicitatem restituuntur. In Zuid-Nederland ook gebruikt ter aanduiding der gemoedsstemming, die het gevolg is van voorspoed en welvaart. Zie *Ndl. Wdb.* III, 849; XI, 312; De Bo, 176; *Antw. Idiot.* 288; Teirl. 204; Schuermans, *Bijv.* 50, en onze uitdr. **het er boven op halen**; vgl. fr. *prendre le dessus*; hd. *obenauf sein*; *wieder obenauf kommen*.

335. Te boven komen.

Een uitdrukking aan het zeewezen ontleend, waarin men zegt: een schip, een hoek, een kaap, een klip, enz. *te boven zeilen, halen, komen, loopen*, d.w.z. te loefwaart (aan die zijde waar wind of stroom vandaan komt) een schip, een hoek, eene kaap, een klip enz. voorbijzeilen; bepaaldelijk gebezigd, wanneer dit met moeite of gevaar verbonden is. Vandaar bij overdracht toegepast op rampen, bezwaren en hinderpalen, waarmede men te kampen heeft, ze overwinnen, zich er doorheen slaan. Heeft men de moeilijkheden overwonnen, en dus achter den rug, dan *is men ze te boven*, vandaar dat *te boven* als praedicatieve bepaling gebezigd wordt in den zin van: (zich) *boven* iets verheven (hebbende), onaantastbaar voor -, buiten bereik van hetgeen er in het voorgaande genoemd is. Zie voor dit alles het *Ndl. Wdb.* III, 847 en 850-851; de volledige uitdrukking dateert uit de 17de eeuw.

1) *Ndl. Wdb.* V, 1502-1503; ook in 't fri. *hachelje*, kauwen, bikken.

2) Zie Kluge, *Wtb.* 5; Rabben, 16: *acheln*, essen, speisen; Horn, 87: *acheln*, essen; Teirlinck, *Wdb.* v. 't *Bargoensch*, 25: *haggelen*, avondmalen, eten; *N. Taalgids* X, 285; *Tijdschr. v. Taal en Lett.* VIII, 306.

3) Zie Köster Henke, 11; Teirlinck, 8.

336. De bovenhand krijgen, - nemen - hebben,

d.i. winnen, zegevieren, den meesten invloed krijgen, *bovenkomen* (Teirl. 205) of *de bovenlage krijgen* (Teirl. 206); het znw. 'hand' heeft in deze uitdr. de bet. van macht. Ook **de overhand hebben** (hd. *die oberhand haben*), dat bij Kiliaen staat opgeteekend in den zin van praevalere, victoria potiri, vincere; fr. *avoir le dessus*; eng. *to have, to get the upper hand*; fri. *de oerhân krije*.

337. Bovenkamer.

Dit woord wordt figuurlijk gebezigd voor *hersenen, hoofd* in de schertsende uitdrukkingen: *het scheelt hem in zijne bovenkamer* (vgl. Schuerm. 177 b) naast *hij heeft het in zijn bovenkwartier* (Teirl. 205); *het in zijn bovenkamer hebben of krijgen*, trotsch zijn of worden (*Waasch Idiot.* 141 a; *Antw. Idiot.* 289); 't *Daghet* XII, 189; *de bovenkamer is niet bewoond, er zijn bovenkamers te huur, het in zijn bovenkamer hebben, - krijgen*, die alle beteekenen, dat iemands geestvermogens min of meer gekrenkt zijn, of althans, dat hij zich als een gek of dwaas aanstelt. Ook hoort men zeggen: *zijn boventuig is niet in orde (of is in de war) of 't scheelt hem-, het is niet pluis in zijn bovenverdieping; het spookt bij hem op de vliering* (Harreb. II, 392 a¹); *hij heeft er maar vier in zijnen krentekoek* ('t *Daghet* XII, 125) of *maar vier en nen krintekoek* (XI, 19; Claes, 121); fri. *it skeelt him yn 'e plasse* (= schedel); *it spoeket him yn syn boppekeamerke*; gron. *'t scheelt hom in de bovenkoamer of in de pienappel*. In het hd. *es ist bei ihm im Oberstübchen (oder unter der Krone) nicht richtig* of *es rappelt bei ihm im Dachstübchen oder Oberstübchen; es fehlt ihm unter dem Hut*; nd. *bi den'n is 't nich richtig unner 't Dack* (Reuter, 15); eng. *to be queer in the upper-story (or the attic)*.

338. Den boventoon voeren.

Onder den *boventoon* verstaat men in eigenlijken zin 'dien toon, Welke door zijne hoogte of geluidsterkte *boven* alle andere uit gehoord wordt'. In toepassing op gesprekken: het hoogst en het luidst spreken, 'het hoogste woord' hebben; en in toepassing op gemoedsstemmingen: het duidelijkst waarneembaar zijn of blijken, en als zoodanig de meeste aandacht trekken; in figuurlijken zin: het grootste gezag, den meesten invloed, het overwicht hebben, 'de eerste viool spelen', 'den toon aangeven'. De uitdrukking is door geheel Nederland bekend, ook in het Land v. Aalst en in het Westvlaamsch; zie De Bo, 176. Vroeger zeide men **den bovenzang zingen, voeren**, enz., dat ook door Halma vermeld wordt, bl. 89: *Zij wil altijd den bovenzang hebben*, zij wil altijd het hoogste woord voeren, en thans nog in het Land v. Waas in gebruik is (*Waasch Idiot.* 141 b). Zie verder het *Ndl. Wdb.* III, 913-914; 921-922.

1) Vgl. *Gew. Weuw.* III, 38: Als het my in de vliering begint te scheelen; Sewel, 775 c: 't Schort hem in de groote teen daar de boeren den hoed op draagen, *his brains are a little crack'd, he is crack-brained*.

339. Iemand boycotten,³³⁹

d.w.z. iemand uitsluiten, in den ban doen, niet meer willen werken voor, leveren aan of koopen bij, iemand doodverklaren. Het wkw. is afgeleid van den naam van kapitein James Boycott, rentmeester op een landgoed in Ierland, die in 1880 door de Iersche 'land-league' in den ban gedaan werd; vandaar ook de *boycot* uitschrijven of uitspreken over, hem doodverklaren; eng. *to boycott* naast het znw. *boycott*; hd. *boykottieren* naast het znw. *boykott* (uitsluiting). Voor de vorming van dit ww. vgl. (*iemand*) *jonassen, turken, judassen* (*Dievenp.* 133), *negeren*.

Eindnoten:

339 fr. *boycotter*.

340. Braak liggen,³⁴⁰

d.w.z. gedurende eenigen tijd onbebouwd blijven liggen. Onder het znw. *braak* verstaat men oorspronkelijk 'het omwerken en gedurende zekeren tijd onbezaaid laten van den grond (meestal gepaard met bemesting), hetgeen, telkens na zeker aantal jaren herhaald, aan het uitgeputte bouwland weder nieuwe kracht en vruchtbaarheid geeft'. Thans wordt braak gewoonlijk in passieven zin opgevat als 'het onbebouwd blijven liggen van den grond'. 'Braak liggen' staat dan hoogstwaarschijnlijk voor *te brake liggen*, dat ook een enkele maal is aangetroffen; vgl. *zoek raken* voor *te zoek raken*; *schrapp staan* voor *te schrape staan*; *pal staan* voor *te palle staan*, enz. De uitdrukking is opgeteekend in de 17de eeuw, en is eveneens bekend in het nd. *brak liggen*; in het hd. *brach liegen, in der Brache liegen*; fr. *rester en friche; laisser en friche*; fri. *braak lizze*. Zie het *Ndl. Wdb.* III, 953 en 957.

Eindnoten:

340 I. *rester en jachère; laisser en jachère*.

341. Een Bram,

d.w.z. iemand die zich onderscheidt door kostbare, opzichtige kleedij, door groote verteringen, iemand die een weelderig of losbandig leven leidt, een *Jan*, een *Piet*, ook een *Jan van een Bram*, een geweldige opsnijder. De naam is verkort uit *Abraham*, doch heeft deze beteekenis aangenomen onder invloed van het wkw. *brammen*, dat vroeger 'pralen', 'pochen' beteekende en van het znw. *bram*, afkorting van *bramzeil*, eig. pronkzeil (vgl. eng. *top-gallantsail*, waarin *top* steng beteekent en *gallant* het fr. ndl. *galant* is). Zie het *Ndl. Wdb.* III, 1022; *Amst.* 104; Kluge, *Seemannsspr.* 135; 140; Molema, 55 b.

342. In den brand zitten,

d.w.z. in moeilijkheden, vooral in geldelijke, in de knel, in verlegenheid zitten, in de *bernis* zitten (*Volkskunde* XII, 167). In de 16de eeuw reeds vrij gewoon. Zie *Tijdschrift* XXI, 103 (*inden brant sijn*); *Trou m. Bl.* 22:

Ghans doot, ick sal van lachen slijten;¹⁾
Mijn heere die blijfter inden brant.

De uitdrukking **uit den brand helpen, redden** of **zijn** schijnt het eerst in onzen tijd voor te komen (zie o.a. *P.K.* 157). Zie het *Ndl.*

1) lees: *slijten*?

Wdb. II, 1035-1036; *Nest* 52; *Nkr.* VI, 15 Juni, p. 3; VII, 30 Aug. 4 (*in den brand zitten*); *Nkr.* VII, 15 Febr. p. 6; 1 Maart p. 2 (*uit den brand helpen of redden*); *Nkr.* VII, 31 Mei p. 6 (*in den brand laten*) en vgl. het fri. *yn 'e brân sitte* en *yn 'e broei sitte*; *Zaansch:* *in den broei zitten*. In Zuid-Nederland evenals bij ons *in den brand laten*, achterlaten bij een overhaaste vlucht; ook in den steek laten; zie De Bo, 179 b; *Antw. Idiot.* 292; *Waasch Idiot.* 143 a; Schuermans, 76 a; bij Rutten, 36: in *bordel* laten (vgl. *Ndl. Wdb.* III, 530).

343. Zoo helder (schoon, zuiver) als een (de) brand,

d.w.z. zeer, buitengewoon helder; eig. zoo helder, blinkend als de kling van het zwaard, in welke bet. *brand* (eng. *brand*; *to brandish*) vroeger zeer gewoon was. Ook in de 17de eeuw: *zoo bruin als een brand* (V. Moerk. 225; *Tijdschrift* XVI, 288). Vgl. ook *brandhelder*, *brandrein* (in *Kalv.* I, 27), *brandschoon* en verder het *Ndl. Wdb.* III, 1051; *Mnl. Wdb.* I, 1419; *Noord en Zuid* XX, 130; *Zondagsblad van Het Volk*, 1905 p. 47: Overigens was zij 'n 'brandje' van zindelijkheid; *Haagsche Post*, 10 Juli 1915 p. 5. k. 1: Branie en brandnetjes heel zoo'n gezin bij het uitrukken vóór dag en dauw; *Vragen v.d. Dag*, 1913 p. 632: Een meid als een brand; Gallée, 6: 't *Züt er út as de brand*, *brandhelder*; Goeree en Overflakkee: *zij is as een brandje* (zie *N. Taalgids* XIV, 255); friesch: *sa sindlik* of *sa skien as de brân*. In het Nederduitsch bestaan allerlei samenstellingen met *brand* (= zeer); vgl. *brandfûl* (zeer lui), *branddür*, *brandbitter*, *brandsalt* (ook *salzig wie ein brand*), enz.¹⁾

344. Brandbrief,³⁴⁴

Een in de 16de eeuw voorkomend woord; vgl. o.a. Kil.: *Brand-brief*, *literae incendiariae*, *litterae indictionis incendij*: dus een brief, een bewijs van door brand geleden schade, daarna dringend verzoek om hulp op grond van dien brief. Bij uitbreiding: een brief, waarin men dringend maant om betaling van verschuldigde gelden; ook een brief, waarin men iemand schielijk opontbiedt (zie Halma, 91); later ook opgevat als brief die met verwoesting door brand dreigt; *Ndl. Wdb.* III, 1054-1055; *Volkskunde* IX, 219; *Antw. Idiot.* 1613; De Bo, 179; fr. *lettre incendiaire*; hd. *Brandbrief* naast Bargoensch *Brander*; eng. *incendiary letter*; fri. *brânbrief*. Synoniem is het Bargoensch *fakkel*, brief, bedelbrief, brandbrief; vanwaar *fakkelen*, schrijven, een brief schrijven (Köster Henke, 16; E. *Rabben, die Gaunersprache*, 48).

Eindnoten:

344 In 't fr. beteekent *lettre incendiaire* thans *een opgewonden brief*, d'une grande violence (surtout amoureuse).

345. Brandmerken.

Eigenlijk een misdadiger met een gloeiend ijzer een brandmerk inbranden; bij overdracht: 'iemand eene onuitwischbare blaam aanwrijven, hem of het als

1) *Korrespbl.* XXVII, 5 en vgl. Paul, *Wtb.*: *brennend neu*, *-mager*, *-fleiszig*.

geschandvlekt aanwijzen'; *Ndl. Wdb.* III, 1111. In de 17de eeuw in dezen zin in gebruik. Vgl. Hooft I, 134, 189:

Een welgheboren hert 't welck van de vromen quam,
Brand-merckte noyt alsoo de glooren van sijn stam.

Zie ook De Cock¹, 82 en vgl. hd. *brandmalen* (verouderd); *brandmarken*; fr. *stigmatiser*; eng. *to brand* naast een *brandmerk*, hd. *brandmal*, *brandmarke*.

346. Brani(e),

d.w.z. een waaghals, maar ook een bluffer, een geurmaker, een heer. *Branie* is een maleisch bijv. naamw. *brani*, *b[ra bakje]ráni*, dat moedig, stout beteekent (Veth, *Uit Oost en West*, 313), in welchen zin het voornamelijk in Ned.-Indië gebezigd wordt (zie *Ndl. Wdb.* III, 1137). Daarna is het toegepast op personen, die veel durven wagen in den zin van durfal maar ook in dien van *kraan*, *bluffer*. Vgl. *Jong*, 180: Branie! pietschopper! blufhannes! scheldt de meid; *Slop*, 242: Een heele branie jij met je boorretje en je stropdas! *Kmz.* 118: Al ben je nog zoo'n branie op de beurs; *Landl.* 2: Toon was een branie; verder *Landl.* 107 (*jou leelijke branie!*); *Boefje*, 153; *Leersch.* 119; *Amst.* 147, 148; *Sjof.* 17; *De Arbeid*, 3 Jan. 1914 p. 4 k. 2 (*den branie uithangen*); *Speenhoff* III, 51:

Ieder een, die om een zoen an d'r vroeg,
Vond ze voor zoenen geen branie genoeg.

Als bijwoord komt *branie* voor in *Handelsblad* 30 Aug. 1915 (O.) p. 2 k. 3: Benzine-officieren branie doende in hun kranige pakjes; *Landl.* 355: En 'k smheet branie m'n laatste kwartje op de toonbank; *Landl.* 2: Zijn breede borst branie opgespannen, zoo ging die spierkrachtige postuur door allen tegenslag heen; *Dievenp.* 55: Deze was zóó driest, dat hij op 'n goeien dag op de Prins Hendrikkade branie op me toestapte en 'n praatje met me begint. - Ook in den abstracten zin van de eigenschappen van een branie, kranigheid, bluff, komt het voor; vgl. de uitdr. *branie schoppen* of *maken*, bluffen, geurmaken; *Handelsblad* 3 Febr. 1913 (A.) bl. 9: Jan Student heeft branie, opgewondenheid en levensvreugd; *Jord.* 107: Dan vervloekte ze Corry om haar groosigheid en branie; *V.v.d.D.* 115: Maar de branie zat me in m'n kop, omdat 't me wat al te gemakkelijk afging naar m'n zin; *Lev. B.* 11: Met een branie as 'n Amsterdamsche schutter; *Menschenw.* 223; *Jord.* II, 111; 120; 251; *branie slaan* in *Het Volk*, 12 Aug. 1915 p. 1 k. 2; *Nw. School*, VII, 143; *branie snijden* (V. Ginneken I, 496). Met dat znw. worden velerlei znw. samengesteld, als: Zoo'n half mensch met zijn lange haren en zijn *braniefluweel* (*Handelsbl.* 16 Juni 1913, avondbl. p. 6, k. 4); *branikerel* (*Jong*, 173); *branie-gangetje* (*Jord.* 298); *branieboord* (*Jord.* 58); *braniekraag* (*Jord.* 65); *branieschepsel* (*Jord.* 194); *braniebroekje* (in *Handelsbl.* 13 Febr. 1913, ochtendbl.: Zij (de Tweede Kamer) gunt het Zaanlandsche braniebroekje (de afgevaardigde Duys) wel zoo iets); *branimaker* (in *H.v.Z.* 59); *braniejak* (in *Jord.* II, 341); *branielurk* (in *Jord.* II, 443); *braniemaker*, *branieverkooper* (Van Dale), enz. Van dit znw. zijn verder afgeleid een bijvn. - bijw. *braniig*, een znw. *braniachtigheid* en een wkw. *braniën*; vgl. *Boefje*, 227: Een flinke vent die braniig diep groette met zijn pet; bl. 234: Braniig pufte hij de groote sigaar aan; *Landl.* 360: Ik moest lachen, omdat ie dan zoo heelemaal niets wist, 't braniëge Jantje, hoe schrikbarend schorem ie er toch uitzag. - *Boefje*, 77: En die stomme maat van Pukkie ze vader had met de cente gebraniëd: hij had er mee gerammeld en ze late kijke; *Landl.* 80: Allemaal braniënde jantjes, marineklanten; *Boefje*, 35: Die liet zich meevoeren door den braniënden, sterken Jan; *Zandstr.* 104: Die kolonie van gammele, vervuilde huizekens..., waar gebeden werd, gevloekt, gekoesterd, mishandeld, gemoord, gezongen, getierd, gebrast en gebraniëd, kortom de Polder; *Sjof.* 165: Z'n blauwe pak waar die lekker mee braniede; *Propria Cures*, XXVI, 154: Een

studentikoos, iemand die braniet op zijn student zijn; *De Amsterdammer*, 8 Nov. 1914 p. 7 k. 1: Een jongmens met gladgeschoren gezicht en slappe hoed braniet het café binnen.

347. Het niet breed hebben,

d.w.z. niet ruimschoots in zijn onderhoud kunnen voorzien, zich moeten bekrimpen; *breed* heeft hier de beteekenis van weelderig, royaal, ruim¹⁾. Sedert de 17de eeuw in de litteratuur bekend. Zie Van Moerk. 507: Al heeft men 't zoo breed niet, zoo hou ik nog veul van een eerlijk geslagt. Vandaar: **Die 't breed heeft, laat het breed hangen** dat men spottend zegt van iemand, die goede sier maakt, doch wien het eig. niet past, hetzelfde dus als *Prov. Comm.* 242: Die peepers goeden tijt heeft, pepert sinen pap, of daert ruym is, neemt ment ruym (Erasmus, n°. 250). Vroeger ook (Meyer, *Spr.* 16; Spieghele, 295) en thans nog in Limburg en in Zuid-Nederland: *Die 't lang heeft, laat het lang hangen* (Welters, 80; *Antw. Idiot.* 387; 745; *Waasch Idiot.* 278 a; Claes, 131; Rutten, 87 a; De Bo, 607; De Cock¹, 140); nd. *de 't lang heft, laet lang hangen* (Eckart, 307). Zie verder Harreb. III, 28 b; Hoeufft, 83; Boekenoogen, 108; *Ndl. Wdb.* III, 1176 en vgl. nog het Friesch: *dy 't breed het, lit it breed hingje*; Molema 60 b: *dei 't brijd het let 't brijd hangen en dei 't nog brijder het let 't slepen*; bij Bergsma, 71: *die 't briek* (ruim, breed) *hef lat briek hangen*.

348. Het is zoo breed als het lang is,

gewoonlijk *het is zoo (of even) lang als het breed is*, 'hoe men 't neemt, 't komt op een uit, 't is even veel'; Tuinman I, 177. In Zuid-Nederland: *dat komt zoo lang als 't breed is*. Zie *Ndl. Wdb.* III, 1170; *Taalgids* V, 172; Smetius, 76: *Het is so breet als het lang is*, eadem diversis modis proposita; Huygens VI, 153:

Onder Coiffe en onder Huyck
Meest al eenerhande puyck;
Ofse bruyen is of se blanck is,
'T is soo breet schier als het lanck is.

Halma, 91; Sewel, 142; hd. *so lang wie breit*; eng. *as long as it is broad*; *as broad as it is long*; fri. *it is allike lang as 't breed is*.

349. De breeveertien opgaan, opvaren,

den breeden weg opgaan, een los leven leiden; in de 18de eeuw: met de noorderzon verdwijnen. Onder de breeveertien verstaat men volgens het *Ndl. Wdb.* III, 1205 een groote breede zandbank vóór de Hollandsche kust, die zich uitstreckte tot op de hoogte van Tessel. De uitdr. is 'denkelijk ontleend aan de taal der zeelieden, die naar de Oost of om de Zuid varende, hun weg over of langs de *Breeveertien*²⁾ namen; vgl. *het hoekje omgaan* en dgl.' Vgl. V. de Water, 63: *gao gauw de breevirtien op*, ruk nu gauw uit. Door bijgedachte aan *breed* in 'den breeden weg' heeft de uitdr. de beteekenis aangenomen van een los leven leiden,

1) Vgl. *Hor.* C. 3. 2. 1: *angustam amice pauperiem pati*.

2) Deze naam is ontleend aan de doorgaande gelijkmatige diepte van omstreeks 14 vadem water, welke daarop gevonden worden (*Ndl. Wdb.* III, 1206).

(vgl. *S.M.* 37: Ze is de breeje veertien op; *Jord.* II, 521: Toen hij haar de kaart lei... ze zou, nee... vast de breede veertien opgaan), terwijl door de bijgedachte aan breed in den zin van *overvloedig*, in Zuid-Nederland vooral, de uitdr. ontstaan zijn: *het is daar de breeveertiene* (royaal); *hij heeft nu de breeveertiene* (in de vacantie), volle vrijheid, om te doen wat hem lust; *iemand de breeveertiene geven* (volle vrijheid; De Bo, 183); *den breeveertien spelen, uithangen*¹⁾, - *laten waaïen*, den grooten heer uithangen, syn. van het zuidndl. *den breede spelen* of *uithangen*; *den breedden haan spelen* (De Cock¹, 140); *het breed laten waaïen, laten hangen* (Hoeufft, 83); *dat gaat over de breeveertien*, verkwistend; *dat huis is over de breeveertien gebouwd*, licht en dicht getimmerd (*Taalk. Mag.* III, 127); Harrebomée I, 88; vgl. in 't Friesch: *it giet ut 'e brede fjirtjin*, men teert maar, alsof het niet op kan. Het verband tusschen deze laatste uitdrukkingen en de eerste is niet geheel duidelijk.

350. Een brekebeen,

eig. iemand die zwakke beenen heeft en ze licht breekt; vandaar: een sukkel, een knoeier; beunhaas. Sedert de 17de eeuw bekend; *Ndl. Wdb.* III, 1226; Sewel, 142: *Brekebeen, a pityfull workman*; Molema, 184 *a en* voor de vorming Wilmanns, *Deutsche Grammatik*¹, II § 304.

351. Met iemand breken,

d.w.z. iemand de vriendschap opzeggen; de betrekkingen van liefde of vriendschap afbreken. Onze uitdrukking kan een navolging zijn van het fr. *rompre le fétu* (ou *la paille*) *avec quelqu'un* (ou *briser avec qqn*), dat een herinnering bewaart aan de vroegere gewoonte van het breken van *fustes* bij het afstand doen van een zaak, of is ontstaan door weglating van *de vriendschap*. Zie de *Lex Salica*, 60 en vgl. het *Mnl. Wdb.* III, 51; *Ndl. Wdb.* III, 1262²⁾; hd. *mit jemandem brechen*; eng. *to break with a p.*

352. Mijn vader is geen bremer (of breeuwer).

Dit wordt gezegd als men iemand het werk uit de handen wil nemen en hij het moet opgeven, het onvoltooid moet laten; vandaar dat ook als toevoegsel volgt: *ik laat mij het werk niet uit de handen nemen*. Vgl. ook in het oostfri.: *Ik bin kê Brêmer, ik lâ mi 't nich ût de Hand nêmen* (Eckart, 61). *Een Bremer zijn* komt in de 17de eeuw voor bij Winschooten, 6: Het Varken de keel afsteeken, en dan laten leggen beteekend eeven soo veel, als *een Breemer zijn*, en Munniken werk doen. Hoe hier *Breemer* te verklaren is, kan niet met zekerheid worden gezegd; wellicht is het een synoniem van *Deen, Jut, poep, mof, Drent, Twent*, die alle lomperd, stommeling beteekenen en in de 17de eeuw in dien zin zeer gewoon zijn. De beteekenis kan dan zijn: ik ben van geen domme ouders, ik heb wel iets geleerd. Later is door volksetymologie *bremer* gewijzigd in *breeuwer*, eig. iemand die de naden, retsen, spleten en voegen van een schip met werk, uitgeplozen touw, dichtstopt. Zie verder het *Ndl. Wdb.* III, 1273-1274.

- 1) V.d. Water, 63: *de breeveertien uithangen*, vele en overdadige geldverteringen maken. Zie ook Hoeufft, 718.
- 2) Bij Günther, 108 wordt voor de verklaring gedacht aan *den staf breken* over iemand.

353. In de bres springen voor iemand,

ook **zich voor iemand in de bres stellen**, hetzelfde als 'voor iemand in de bocht springen'; eig. voor iemand gaan staan in de door den vijand gemaakte opening in den vestingmuur; voor hem strijden, zijne partij opnemen, vooral tegen aantijgingen; zie *Ndl. Wdb.* III, 1300; hd. *in (voor) die Bresche treten*, ook *vor den Risz treten*; eng. *to throw into the breach; to stand in the breach*; ndl. *op de bres staan voor iets*. In de 17de eeuw aangetroffen in de *Gew. Weuw.* III, 5: Gy-lieden moet voor my in de bres springen, en weeren al mijn hoonders af; verder bij Van Effen, *Spect.* VI, 204: *zich in de bres(se) stellen*; evenzoo VI, 19 en XI, 228.

354. Het iemand op een briefje geven,

het iemand stellig verzekeren. Vgl. Alewijn, *Phil. Koppel*, 45: Hy zal ze my binnen 't uur leveren, daar wil ik je wel een briefje van myn hand van geeven¹⁾; Harreb. I, 90: Ik zal het u op een briefje geven; *Nest* 61: Hein zou er met zijn doode vingers afblijven, dat geef ik je op een briefje; bl. 105: Er kwam wel ander eten, dat gaf hij zijne hoorders op een briefje; *Een vijand van 't Volk*¹⁾, bl. 64: Maar ze krijgen ze niet klein. Dat kan ik ze wel op een briefje geven.

355. De oudste brieven hebben,

d.w.z. het meest aanspraak op iets hebben. Brief heeft hier nog de bet. van document, schriftelijk bewijs 'houdende last of opdracht of ook verleening van eenig voorrecht of gunst aan een bepaald persoon'; *Ndl. Wdb.* III, 1323. Vgl. bij Racer, III, 158: Die olste brieven hebben; Sart. II, 10, 92: *Hy heeft d'oudtste brieven*; Van Lummel, 408: Sy heeft d'outste brieven; Huygens IV, 242; Brederoo III, 241, 27; *M. Wagen*, 135 en vgl. Hooft, *Brieven*, 168: Joffrouw Tol, die uit zoo ouwde brieven op mijn huysvrouw te spreken heeft, dat men haar zal moeten voldoen; Tuinman I, 237. Ook in het fri. *de âldste brieven ha*; hd. *die ältesten Briefe haben* (Wander I, 464); Eckart 61; *Taalgids* IV, 260.

356. Een engelschen (of griekschen) brief schrijven.

In sommige streken verstaat men hieronder 'een dutje doen'. Het valt niet ieder gemakkelijk een engelschen, en althans een griekschen brief te schrijven; daarvoor moet men alleen zijn, om goed te kunnen nadenken en niet gestoord te worden. Vgl. het Zaansche: *een brief aan den koning schrijven*; zie **een tukje doen; een uiltje knappen**.

357. Iemand de broek opbinden,

d.w.z. iemand berispen, tot zijn plicht brengen; vroeger syn. **iemand de broek of de boksen opnestelen of opveteren**²⁾, door Halma vertaald met: *repasser quelqu'un comme il faut, lui donner bien sur les oreilles*; in Gron. *iemand de boksen opbinden* (Molema, 48 a; Bergsma, 14; *Dr. Bl.* III, 45); in Drente: *een 'n nei buis anmeten*, iemand gevoelig straffen; nd. *enem de Bux opbinden* (Eckart, 70). Volgens Schuermans

1) Aangehaald in het *Ndl. Wdb.* III, 1332.

2) De Jager, *Frequentatieven* II, 682: *Ndl. Wdb.* III, 1467; XI, 1328.

433 *b* in Zuid-Limburg: *iemand de kousen opbinden*, iemand kastijden maar ook 'iemand in zijn nopjes zetten', en N.-Brab.: *iemand (de broek) opnestelen* of *opdoen*, iemand scherpelijk berispen (Hoeufft, 435); *Waasch Idiot*. 146 *a* en Teirl. 216: *iemand een broeksken passen*, iemand streng behandelen; *Antw. Idiot*. 660: *iemand een kleêken passen*, hem streng berispen, heftig bekijven; fri. *immen de broek opbine*; fr. *habiller qqn*. Wellicht is de eerste bet.: iemand als kind behandelen; vandaar: mores leeren, doorhalen. Of moet het ironisch worden opgevat als: iemand onder handen nemen, hem 'opknappen' (vgl. iemand *toetakelen*)?

358. Door de broek lopen,

d.w.z. zuur opbreken, leelijk aflopen; eig. gezegd van spijs, die diarrhee ten gevolge heeft; vgl. *Kippev.* II, 326: Jongens 't zal je zoo berouwen! riep Zeekat, 't zal je zoo door de broek lopen; *Nkr.* IX, 21 Aug. p. 2: Maar, o wee, dat liep hun - met permissie - dun door de broek! *Boefje*, 58: Ze wazze de pelisie gaan hale!..... Maar dat was d'r dun door d'r lui broek geloope.... want z'n oome Heintje was zelf van de pelisie, en die was meegekome; fri. *it rint him tin troch de boksen*, het valt hem af; *it giet him tin ôf*, hij wint heel weinig met die onderneming, het gaat hem slecht af. Syn. *dat zal je dun door je darmen lopen*, daar zulje niet veel plezier van hebben; zaansch: *dat zal je dun door je lijf lopen*, daar zult ge niet veel van krijgen. In dit verband kan ook vergeleken worden het op Goeree en Overflakkee gebruikelijke: *Ik zal je opschrijven voor schijtpoeier*, dat kun je nou net denken, dat heb je glad mis (*N. Taalgids*, XIV, 251).

359. De broek aanhebben of dragen,

d.w.z. den baas spelen, gebezigd van de vrouw, die *het mesken böven in de spinde heeft*, zooals men in Twente zegt. De uitdrukking dagteekent uit den tijd, toen alleen mannen broeken droegen; de vrouwen begonnen eerst in de 17de eeuw hier te lande (onder)broeken te dragen, die evenwel nog lang, vooral bij het volk, een zeer ongewone dracht bleven¹⁾. Zoo kon vroeger de broek genomen worden als het zinnebeeld van de heerschappij van den man over zijne vrouw²⁾ en ontstond in de 16de eeuw de uitdr. *de broek (willen) aanhebben, dragen, behouden, oorboren* enz., de baas (willen) zijn, het heft in handen hebben, de heerschappij voeren; zie *Ndl. Wdb.* III, 276; 1460; 1469; *Tijdschr.* XIV, 150; Sewel, 145; Halma, 94: *Den broek aanhebben*, de meester speelen, *porter le haut de chausse, être le maître*; zijn wijf heeft den broek aan, *sa femme est la maîtresse*; Speenhoff IV, 40:

Nooit aan anderen verklikken
Waar je Pa je Moe voor scheldt,
Wie de broek draagt van hun tweeën
En de baas is van 't geld.

- 1) Vgl. Spaan (anno 1572), bl. 41: De knegt als gezegd de ladder vast houdende, spekuleerde ondertussen op Maay's heldere witte kousen, als ook dat ze een witte kaleminke onderbroek aan hadde; dit dagt hem wonder (alzoohy'er nooit van gehoord hadde) dat een vrouwmensch een broek draagt; Brederoo, *Moortje*, 2902: Sy vil op haer neus, so datmer Aelkorf (*achterste*) bloot sach.
- 2) Vgl. *Waar broeken (mannen) zijn betalen geen doeken (vrouwen) of moeten de rokken niet betalen; waar broeken zijn, moeten rokken zwijgen* (*Antw. Idiot*. 300).

Jong, 22: Zij had in huis 'de broek an'; hij was een goejige, bedaarde man; *Dsch.* 165: Of dat 'n stuk pest is, baas, ik geloof ook dat ze aardig de broek an het thuis; *Zoek.* 63: Hij zou ze liever stikken laten, as ze'm regeeren wouen, en ze naar de keuken jagen, wijven met de broek an; *Joos*, 95; *De Cock*², 61; *Waasch Idiot.* 146 b; *Antw. Idiot.* 1617; *Bergsma*, 62: *de boks an hebben*; fri. *it wijf het de broek oan*; nd. 't wif hed de büksen an (Eckart, 125; 559); fr. *porter les chausses, les culottes*; hd. *die Hosen anhaben*; eng. *to wear the breeches*.

360. Een broer(tje) aan iets dood (of verloren hebben),

d.w.z. het land aan iets hebben, van iets niets willen weten; *bang zien aan iets* (vgl. *Ndl. Wdb.* II, 970), eig. gezegd van eene ziekte, waaraan een broertje gestorven is, zoodat de ander er bang voor geworden is. In Zuid-Nederland: *eenen (n)oom van iets dood hebben*, bij ondervinding weten dat iets niet pluis is (De Bo, 749 en Joos, 78). In het fri. *dêr ha'k in broer oan forlern*, dat doe ik met tegenzin. Vgl. *Willem Leevend* II, 127: Die haar foppen wil, moet vroeg opstaan, en daar heeft myn Nigt een broêr aan verlooren; *C. Wildsch.* III, 267: Die vrome lui hebben doorgaands aan geeven een broêr verlooren; *Harreb.* I, 92 a; *Ndl. Wdb.* III, 2846; VI, 226; II, 970; *Nest*, 60; *Falkl.* IV, 118; *Landl.* 76; *Amst.* 17; *Bergsma*, 71: *An't wark hef hi 'n breur(tien) dood, verloren*.

361. Een broertje en (of) een zusje,

'wordt gezegd van een zaak die zóó op een andere gelijk, dat het niet verscheelt of men het dezen of dien naam geeft' (*Ndl. Wdb.* III, 1440). De uitdr. dateert uit de 18de eeuw; vgl. *W. Leevend* VI, 5: Ik hoor dat de Engelschman alle onze dorpen in Oost-Indiën neemt of steelt, dat is een Zusje met een Broêrtje; *Het Volk*, 5 Nov. 1915 p. 1 k. 2: Warenvervalsching en oneerlijke konkurrentie zijn met zulken handel broertje en zusje. - Eenigszins anders bij Campen, 77: *Het sinnen susters ende broeders - het is een sieck wijff ende een crancke vrouwe*. Voor Zuid-Nederland vgl. *Waasch Idiot.* 146: *Dat is broer en zuster*, van twee zaken die malkander zeer gelijken.

362. Een brom inhebben,

d.w.z. dronken zijn. Bij Zuidnederlandsche schrijvers, o.a. bij Ogier, was in de 17de eeuw het znw. *brom* in den zin van slemperij, *drank*, zeer gewoon¹⁾ Vgl. in Noordnederland *Menschenw.* 163: Gaif main effe de brom.... ik hep stikke dorst.... 'n urretje ken ik best likke nou. Synoniem: een *bom* inhebben; fri. *in bom inhabbe*, syn. van *een stamper inhabbe*; Drentsch: *hij het 'n oarige bom op* (Bergsma, 64), welk 'bom' eig. beteekent 'een groot glas sterke drank'; *Ndl. Wdb.* III, 322; *Dievenp.* 46; *Antw. Idiot.* 104: 'n *Brom aanhebben* of *inhebben*, dronken zijn; 302: 'n *brommeken ophebben*, halfdronken zijn; bij *Harreb.* I, 86 a: Hij heeft een *bram* in. **Zie een roes hebben.**

363. Wat ik je brom,

1) Voorbeelden vindt men in *Taal en Letteren* IX, 310; *Frequ.* I, 49 en 985; *Ndl. Wdb.* III, 1502; 1511.

d.i. wat ik je zeg; dat verzeker ik je; *Nkr.* VII, 8 Maart p. 3: Als ik niet in de Kamer kom, gaat alles verkeerd, wat ik je brom; IX, 10 Juli p. 8: We krijgen mikmak met die boer, wat ik je brom; *Nw. School* VII, 254: Daar kunje nog een boel opsteken, wat ik je brom; enz.

364. Bij gebrek van brood eet men korstjes van pasteien,

d.w.z. bij gemis van eene geringe zaak, waaraan men behoefte heeft, is men genoodzaakt iets van veel meer waarde in de plaats te gebruiken (Tuinman I, 101 en *Ndl. Wdb.* III, 1541; IV, 479; XII, 728); in schertsenden zin gebezigd.

De zegswijze dateert uit de 17de eeuw; zie Mergh, 7: *By gebrek van brood etetmen korsten van pasteyen*; Smetius, 217: In plaats van broot, behelpt men sich met korst van pastey; *Lichte Wigger* (anno 1617), bl. 18:

L.W. End' alle de glaesen sijn an stick, waer drincken wy dan uit?

Wa. K' en weet niet. *D.I.:* dat weet ick wel, dus uit de tuit.

By ghebreck van brood eetmen corsjes van pasteyen.

Laet ons met de riemen roeyen, die wy hebben.

Zie verder Hooft's *Brieven* IV, 63; *Kluchtspel* III, 284; Harreb. I, 94; *Archief* IV, 341 en vgl. Goedthals, 84: *Cursten van pasteyen is goet broot*, croustes de patez valent bien pain. In 't fri. *by brek oan brea yt men wol ris bôle* (wittebrood); fr. *croûte de pâté vaut bien pain; faute de grives, on mange des merles*; hd. *hat die Kuh kein Heu, so isst sie Spreu; wenn men kein Brot hat soll man Kuchen essen*; eng. *if water cannot be had we must make shift with wine*; mgri. *έν καιρω ἀναγκης τήν λάμιαν μητέρα κάλει*, noem in tijd van nood ook de heks moeder; in 't Russisch zegt men: Als men geen visch heeft, is ook de kreeft een visch¹⁾.

365. Wiens brood men eet, diens woord men spreekt,³⁶⁵

d.i. men houdt het met hem, kiest de partij van dengene²⁾, van wien ons bestaan afhankelijk is; eene gedachte die in de middeleeuwen wordt uitgedrukt door *men liët* (*lidet*) of *hulet metten brode*³⁾; in de 17de eeuw in Zuid-Nederland *met den broode spreken*; bij Sart. IV, 10: *die kallen na den broode*. Zie Smetius, 108: Wiens brood dat men eet, wiens woord dat men spreekt; *Plaiz. Kyv.* 9; Tuinman I, 359; *Ndl. Wdb.* III, 1549; *Taalgids* V, 185 en vgl. hd. *wessen Brot ich esse, dessen Lied ich singe* (*Wander* I, 480; ook bij Breseman, 237), dat overeenkomt met het mlat. *cuius enim panem manduco carmina canto*; fr. *celui louer devons de qui le pain mangeons*; eng. *who finds my bread and cheese, it's to his tune I dance*.

Eindnoten:

365 De fr. uitdr. is verouderd.

Broodnoodig,

hoognoodig, onmisbaar, naast *zoo noodig als brood*. Vgl. *Jan Saly* 1: So noodig van doen hebben as broot inne mont. *W. Leev.* I. 20: Zo een ziekentrooster zou ik ook gaarne in onze kajuit hebben. Die hebben wy brood noodig; *Ndl. Wdb.* III, 1539; 1571; De Bo, 190: *zoo noodig als brood*, volstrekt onontbeerlijk; *Antw. Idiot.* 303: *zoo noodig als brood (in de schapraai)*; Rutten, 41: *lets zoo noodig hebben als 't brood dat men eet*; fri. *breanedich, - nodich*.

1) Zie *Philologus* LXXI, 554.

2) Vgl. mnl. *enes wort of tale spreken*, iemands partij kiezen.

3) *Mnl. Wdb.* IV, 515 en 563; III, 735.

366. Iemand iets op zijn brood (of zijn boterham) geven,

d.w.z. iemand iets verwijten; iemand de schuld geven van iets; eig. hem iets te slikken geven, dat niet lekker is (vgl. *een bittere pil*). De uitdr. komt in de Middeleeuwen voor in *Des Coninx Summe*, bl. 159: Ic salt hem noch op sijn broot legghen (*betaald zetten*); vgl. verder Anna Bijns, *Refr.* 48: *Iets op iemants broot hanghen*; in de 17de eeuw: *iemand iets op sijn brood leggen* (- *smijten*, - *brengen*). Zie verder *Ndl. Wdb.* III, 1542; Tuinman I, 199: *Ymand iets op zyn brood schieten*, ymand iets schimpswyze verwyten; *V. Janus* III, 50; *Nachtkr.* 48; *Nest*, 54; 100; *Lev. B.* 95: Anders had ze nog meer op d'r boteram kenne krijge; Bergsma, 73: *Ie kriegt 't op oe brootien boas*, jij krijgt er de schuld van, mannetje. In Zuid-Nederland kent men naast onze uitdr. ook *het iemand*

op zijn brood smeren (De Bo, 84 b); het iemand in zijn haver mengen (De Bo, 361); iemands pap boteren (Waasch Idiot. 138 b); iemand iet op zijn brood geven (Waasch Idiot. 147 a; Antw. Idiot 303); iemand zijnen koeke boteren (De Bo, 548 a); iemand iets op zijn brood zetten (Rutten, 41 b); iemand boter op zijn brood geven (Joos, 73); het iemand op zijn brood geven, draaien, lappen, leggen, smeren, iemand ferm berispen, kastijden; iet op zijn brood krijgen, hebben, gekastijd worden, veel verliezen, bedrogen worden, afgeranseld worden (Teirl. 219); iet op zijn brood krijgen (Antw. Idiot. 304)); nd. *he givt mi dat up 't Brod to êten; et ênem op 't Botterbrot gêwe* (Eckart, 69). In het fri. *immen hwet op syn brea lizze*; hd. *einem etw. in der Suppe zu essen geben*; eng. *to lay a th. in p's dish*. In de 17de eeuw iemand iets in zijn schotel kruimen of leggen (zie Van Vloten, *Geschiedz.* I, 132; Tuinman I, 105).

367. Zoete broodjes bakken.

Men bezigt deze uitdr. wanneer iemand zich eerst over het een of ander sterk uitlaat, en naderhand zich gedwee en inschikkelijk toont (Weiland). De eig. bet. is: nadat men iemand iets onaangenaams te slikken heeft gegeven, hem wat lekkers klaar maken, om hem weer goed te stemmen; uit een ander vaatje tappen; vgl. het mnl. *vladebackere*, eig. koekebakker, fig. bakker van zoete broodjes, pluimstrijker, vleier; 17de eeuw *vleibakker*. Inde 17de eeuw: *kleine* (= fijne) *broodjes bakken* (o.a. in de *Gew. Weuw.* III, 20); evenzoo in de 18de eeuw in *het Boere-krakeel*, 157 en 205, en thans nog in Groningen en Drente: *smalle, kleine broodjes bakken* (Molema, 385 a; Bergsma 73). Voor Zuid-Nederland zie Rutten, 41 b: *kleine broodjes moeten bakken*, moeten onderdoen; waarnaast: *met iemand brookens bakken*, meer in vriendschap zien te komen (Schuerm. *Bijv.* 55 a); *platte brooikens bakken* (Schuerm. 47 b; *Antw. Idiot.* 304 en Tuerlinckx, 104); *zoete boter spelen* (Waasch Idiot. 138 a). Volgens Joos, 71 beteekent 'zoete broodjes bakken' *bedriegen*. In denzelfden zin als onze uitdr. kent men in het Westvl. *den zoeting* (of *zoetingen*) *schudden*, eig. zoete appelen schudden; trachten vrede te maken met iemand, dien men beleedigd of verbitterd heeft (De Bo, 1438). Zie ook *Ndl. Wdb.* II, 887; III, 1553; *Slop*, 88; *Boefje*, 149 en vgl. hd. *Süszholz raspeln, Lebkuchen austeilen*, übertriebene Artigkeiten (einer Dame) sagen (Schrader, 470).

368. Den broodkorf hoog hangen,

iemand kort houden, het hem moeilijk maken in zijn onderhoud te voorzien; hem noodzaken *den buikriem toe te halen*¹⁾; hd. *einem den Brotkorb höher hängen*, einen knapper halten, ihm den Verdienst sauer machen; fr. *mettre le râtelier bien haut à qqn*; eng. *to hang a p's bread-basked higher* (?); zie *Het Volk*, 13 April 1915 p. 1 k. 1: Door de stijging der prijzen wordt haar langzamerhand de broodkorf zoo hoog getrokken, dat de meest letterlijke verarming dreigt; 15 Dec. 1915 p. 5 k. 4: Het hoog hangen van den broodkorf is een al te grof middel om de menschen aan het werk te zetten; Harreb. I, 94: De broodkast hangt er hoog, *er is daar niet veel te halen*; in Zuid-Nederland *de schapraai hangt er hoog*, zegt men van een huis, waar men gierig is op 't eten (*Antw. Idiot.* 1063), syn. van *de schaprade hangt er aan den zolder* (Waasch Idiot. 570). Vgl. ook *Nkr.* IX, 15 Mei p. 2: De vrees voor broodsgebrek is van onze zielen afgewenteld. En niet alleen dat men den broodkorf binnen ons bereik hangt; enz.

1) Harreb. I, 103; *Handelsblad*, 20 Nov. 1920 (O) p. 5 k. 1: Wij moeten allemaal den buikriem toehalen!

369. De broodkruimels steken hem.

Dit wordt gezegd van iemand, die de weelde niet kan verdragen, en dartel, baloorig, *brooddronken* (reeds mnl.), *broodvreten* (*Onze Volkstaal* II, 198) wordt¹⁾. In de 16de eeuw: *die crumen steken hem*, o.a. bij Anna Bijns, *Refr.* 37 en 157: *wittebroodskinderen, die de crumen steken*. Zie verder Sart. I, 3, 49: *Citra vinum temulentus es: de cruijmen steken u*; Schrevelius I, 3, 49: *de backers kruijmen steken u*; Tuinman I, 7: *De broodkruimen steken hem*: die lekker gevoed, en gemest zyn, plegen dertel en weelderig te worden; II, 35; Coster, 20 vs. 322; Sewel, 423: *De broodkruimelen steeken hem* (hy is brood-dronken), *he is very wanton*; Erasmus, XLI; *Ndl. Wdb.* III, 1570; Bouman, 18; *Taalgids* IV, 254; *Nkr.* III, 1 Mei p. 2: Maar u vrienden steken de broodkruimels in de keel. Gij hebt het te goed tegenwoordig; IX, 15 Mei p. 2. Ook in Zuid-Nederland bekend, volgens Joos, 83, waarnaast volgens Tuerlinckx, 340: *de korsten steken hem*, waarvoor men in Limburg zegt: *de broodkorsten steken hem* (Welters, 81 en vgl. *Onze Volkstaal* II, 240). In Zuid-Nederland: *'t goe' leven steekt hem* of *de weelde steekt hem* (Teirl. 509); in het fri. *de breakrommels, hjouwerkerlen* (haverkorrels), *groatskerlen* (gortkorrels) *stikke him*. In het hd. *der Hafer sticht ihn*, eig. van paarden gezegd en daarna van menschen, evenals in het oostfri. *de haver stekt* (of *de haverkorrels steken*) *hum* (Ten Doornk. *Koolm.* III, 307 a), eene zegswijze, die bij Plantijn staat opgeteekend: *de haver int hoot* (= hoofd) *hebben*, adag. *estre yvre*; *ebrium esse*, *temulentum esse*. Vgl. Huygens, *Korenbl.* II, 131 en eng. *he is provender-pricked*; amer. *he feels his oats*.

369a. Broodmager; zie Mager als brood.^{aant.}

370. Van brood alleen kan de mensch niet leven,

d.w.z. 'de mensch heeft hogere dan aardsche behoeften, hij moet ook voeding en verkwikking hebben en zoeken voor zijnen geest' (Zeeman, 115). Deze spreekwijze is ontleend aan *Matth.* IV, 4; vgl. ook het hd. *Der Mensch lebt nicht vom Brot allein*.

371. Over de brug komen,

d.w.z. betalen, zoowel van schulden als van toelagen; fri. *oer de brêge komme*, betalen, tracteeren, onthalen, dat de Engelschen *to come down* noemen en de Groningers (*ad*) *koram* (lat. *coram?*) *komen* (Molema, 220 a.) De oorsprong van deze, eerst in de vorige eeuw voorkomende, uitdr. is onbekend. Moet wellicht verband gezocht worden tusschen deze uitdr. en het bij Harrebomée I, 98 b vermeldde: 'als 't karretje, (t.w. met geld) maar over 't glazen bruggetje kan komen', dat men bezigt, wanneer er geen geld voorhanden is en men steeds van koopen hoort spreken²⁾? Of moeten we denken aan de tol, die op vele bruggen, vooral

- 1) Vgl. *Deuteronomium*, XXXII, 16: Jesjurun werd vet en sloeg achteruit (een beeld ontleend aan een vet doorvoed en daardoor dartel geworden rund, dat in zijn overmoed den ploeg niet meer wil trekken).
- 2) Van een sprookje, waarin sprake is van zulk een karretje, is mij niets bekend.

vroeger, moest worden betaald? Vgl. *Antw. Idiot.* 305: *Over de brug komen*, betalen wat men schuldig is; *'t Daghet* XII, 187; *Ndl. Wdb.* III, 1608. Synoniem is *over de(n) pot komen*, betalen, afdokken (*Antw. Idiot.* 993).

372. Bruggebijten, zie n°. 149.^{aant.}

373. Praten als Brugman,

ook wel *praten als een bruggeman*, zeer welbespraakt zijn. Johannes Brugman (± 1400-1473) was een minderbroeder, die om zijn redenaarstalent beroemd is geworden¹⁾. Sedert de 16de eeuw komt deze zegswijze o.a. voor bij Coornhert, 2, 97 *b* (*kallen als Brugman*); in de Klucht van Claes Cloet 10 *v*; Coster, 515; Starter, 430; *Gew. Weuw.* II, 24; zie verder Van Effen, *Spect.* III, 239; Halma, 516; Harreb. I, 99 *a*; *Dievenp.* 132; *Ndl. Wdb.* III, 1614; VII, 1009.

374. Den brui hebben (of geven) van iets,

d.w.z. genoeg hebben van iets, er niets meer van willen weten, er een afkeer van hebben; syn. was den *bras*, den *duivel*, den *hooi*, den *lieven tijd*, den *draai*, den *hippel*, den *dril*, den *bru(t)s* van iets hebben. Niet onwaarschijnlijk is het, dat we in *brui* den stam moeten zien van het wkw. *bruien* in den zin van *kwellen*, zoodat het eig. 'kwelling' beteekent (ook *brassen* beteekende kwellen, plagen, evenals *brutsen* en *britsen*, vanwaar de uitdrukking den *bras*, den *bru(t)s*, den *brits* van iets hebben²⁾ en vandaar 'tegenzin', 'afkeer', of zooals in het Westvl. gezegd wordt *verlee* in 'de *verlee krijgen* of *hebben van iets*'. Deze afleiding vindt verder steun in de Zuidnederlandsche uitdrukking 'den *zeerd* van iets hebben', er den brui van hebben (De Bo, 1422 *b*) en den *sjeer*, den *neuk* geven van iets (Schuerm. 406 *b*; 612 *b*; *Antw. Idiot.* 1493), d.i. er den *brui*, den *duivel*, den *bliksem*, den *koekoek* (Welters, 97), de *knoppe* (Claes, 116) van geven, welke Zuidnederl. woorden behooren bij de wkw. *sjeren*, *zeerden* en *neuken*, die alle drie 'stooten', 'kwellen', 'plagen' beteekenen³⁾. Beide uitdrukkingen 'den brui hebben' en den 'brui geven van iets' zijn sedert de 17de eeuw aangetroffen; zie o.a. Stallaert I, 294 *a*; *Ndl. Wdb.* III, 1618, waar gewezen wordt op het hd. (nd.?) *die Bröhe davon haben* en 'den *bras hebben van iets*', die pleiten voor *brui* in den zin van mengelmoes van allerlei dingen van geringe waarde (fri. *brui*). Ook in het fri. *hy het dêr de brui fen*.

- 1) Zie Dr. W. Moll, *Johannes Brugman en het godsdienstig leven onzer vaderen in de vijftiende eeuw*, Amsterdam 1854; Dr. G. Kalf, *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde*, II, 464-470; *Noord en Zuid* XXVIII, 125-129.
- 2) Van Helten, *Proeven van Woordverklaring*, bl. 28 en *Taal- en Ltb.* III, 179 vlgg.
- 3) In Limburg: 'den *hachel* geven van iets'; *Onze Volkstaal* II, 219. Is *hachel* hier = *duivel*? Ook het bij Rutten, 115 vermelde: *van iets of iemand de klooten geven* is me onduidelijk. Of moeten we *kloot* hier opvatten in den zin van iets van geene waarde, zooals in de uitdr. *de klooten* (of *de ballen*) *van iets weten*, d.i. er niets van weten? Het is dan te vergelijken met *er de knoppe van geven*. Zie n°. 145.

375. Van bruiloft(en) komt bruiloft(en),

d.w.z. op een bruiloft wordt dikwijls kennis gemaakt, wat een huwelijk ten gevolge kan hebben. Deze gedachte vinden we in de 17de eeuw o.a. bij Cats I, 295 a en Brederoo, I, 245:

Dus moet ick... uytsien om een wijf,
En alsoo ghemeenlijck uyt Bruyloften, Bruyloften komen,
So heb ick mijn gang wel vrijelijck hier enomen,
Om te sien of ick mijn gaejng hier oock vinden sou.

Harreb. I, 100: *De eene bruiloft brengt de andere voort of Van bruiloften komt bruiloften*; fri. *fen brulloftsjen komt brulloftsjen*; Ndl. *Wdb.* III, 1656; Limb. *Dao is gein broelof zoo klein of dao maak zich wejer ein* (Maasgouw, 1880, bl. 316).

376. Dat kan de bruine (of bruin) niet trekken,³⁷⁶

d.i. dat kan ik niet betalen, dat is me te duur. Onder de *bruine* moet worden verstaan het bruine paard¹⁾. Vgl. Harreb. I, 101 a: *Dat kan de bruin niet trekken; dat kan graauw niet trekken, daar moet een bruin wezen*; Bergsma, 172: *Dat kan de broen neet trekken*, dat kunnen we niet betalen: fri.: *dat kin de brune net lûke (dêr moet de swarte by)*. Ook in Zuid-Nederland is deze zegswijze bekend, blijkens *Waasch Idiot. 787 b; Antw. Idiot. 306: Dat kan den bruine niet trekken*, mijne middelen laten niet toe om dat te bekostigen. Syn. is *dat kan bles niet trekken* (Draaijer, 43 a).

Eindnoten:

376 In Zuid-Limburg: *Dat kan mijne grijze niet trekken*.

377. Brutaal als de beul.

In deze zegswijze heeft brutaal (fr. *brutal*), verwant met fr. *brut²⁾*, de oorspr. beteekenis van beestachtig, grof, onbeschaafd nog bewaard. Thans evenwel hecht men er de beteekenis van *vrijpostig, vermetel* aan. Vgl. Bohn-Beets, *Onze Buurt*, 31: Ik ben niet in staat hem langer te regeeren, hij is brutaal als de beul, en maakt een leven als een oordeel³⁾; Harrebomée I, 51: *Hij is zoo assurant als de beul. Hij is zoo wreed als de beul van Haarlem*; in dial.: *Zoo extrant as de beul* (Bergsma, 21).

378. De brutalen hebben (of een brutaal mensch heeft) het derde deel van de (of de halve) wereld.

Deze meening wordt in de 16de eeuw uitgedrukt door *d'Onschamelen hebben de twee derdendeelen van de Werelt* (Coornhert, *Maeghdekens Schole*, fol. 395 r);

- 1) Vgl. het fri. *de blauwe*, de blauwbonte koe of het blauwgrijze paard.
- 2) J J. Salverda de Grave, *De Franse woorden in het Nederlands*, 328.
- 3) Aangehaald in het *Ndl. Wdb.* III, 1701.

Campen 114: Die onschamelen hebben t'dordendeel van der werelt (evenzoo *Spreuken*, 55); Sart. III, 2, 41: De onbeschaemde hebben het derdendeel des werelts; III, 9, 8: Stoute lieden hebben het derde deel van de Wereldt; Coster, 512, vs. 475:

Dan moocht ghy gaen ghestickt, gheprickt en gheperelt:
Want onbeschaemde luy, hebbe toch het derdendeel van de werelt.

Tuinman I, 69: De onbeschaemde menschen hebben het derde deel van de wereld;
II, 102; Harreb. I, 123: III, 154: Assurante (*of* Onbeschaemde) menschen hebben het derde deel (*of* de helft) van de wereld;

Ndl. Wdb. X, 1029: Onbeschaamde menschen hebben het derde deel der wereld in pacht; Loosjes, *Bronkh.* 3, 159: Vrypostige Lieden hebben een derde deel der wereld; *Nest*, 27: Hij vond dat een brutaal mensch de halve wereld heeft; *De Arbeid*, 8 April 1914, p. 4 k. 3: Hoe brutaler hoe liever. Een brutaal mensch heeft immers de halve wereld! 6 Maart 1915, p. 4 k. 4: Wat anderen niet mogen dat mag 'Het Volk'. Daarvoor huldigen zij aan dien kant de spreuk: 'De brutalen hebben de halve wereld'; *Handelsblad*, 17 Aug. 1915 (ochtendbl.) p. 2 k. 3: Ook hier werd echter weer bewaarheid dat een brutaal mensch de halve wereld heeft; fri. *de drysten hawwe de wrâld*.

379. 't Moet buigen of barsten (of breken),

d.i. het moet geschieden, hoe dan ook; een in de 17de eeuw voorkomende zegswijze, die wordt aangetroffen bij P.C. Hooft¹⁾; De Brune, *Bank.* II, 164: Harde koppen zetten 't over al in roere; 't moet al buyghen, of bersten, daer zy komen; *O. Kant.* 41: Spreek uit je mont. Het moet nu barsten, of buigen. Zie verder Tuinman I, 149: 't Moet buigen of bersten, zo zegt men mede van iets, waar aan het uiterste gewaagt word; de gelykenis is genomen van een styven stok, of iets diergelijks; Sewel, 148: H e t moet buigen of bersten (het moet er heel op of heel onder), *it must bend or crack*; Halma, 96: Al is dat kind nog zoo boos, evenwel zal het moeten buigen of barsten (toegeven); Harreb. III, 4 b; *Ndl. Wdb.* II, 1043; III, 1724; fri.: 't moat bûge of barste; in het *Waasch Idiot.* 149 a: *Ge moet buigen of borsten*, 't is te moeten; zie ook Teirl. 221; syn. in Zuidndl. dial. *springen of banen*. Vgl. het verouderde de. *bugne eller briste*; nd. *dat schuil bûgen o'r brêken* (Eckart, 51); hd. *biegen oder brechen*, waarvoor men in het eng. zegt *to sink or swim*.

380. Te buiten gaan,

d.w.z. buiten 'de schreef' gaan, de grenzen overschrijden, mnl. *hem ontgaen*; vooral in **zich zelve te buiten gaan**, onmatig zijn. In de middeleeuwen beteekent *te buten gaen* of *butengaen* afstand doen; in de 17de eeuw *zich te buiten gaan*, van zijn gewone doen, van zijn denk- en handelwijze afwijken (vgl. Vondel, *Gijsbr. v. Aemst.* vs. 1572²⁾ en later in ongunstige bet. onmatig zijn, in welken zin het in de 17de eeuw gewoon is; vgl. Halma, 96: *Zig te buiten gaan, commettre quelque excès, sortir des bornes, aller trop loin*; zie verder het *Ndl. Wdb.* III, 1808-1810³⁾.

381. Een buitenbeentje,

d.i. een overwonnen bastaard (17de eeuw), fri. *oerwin(ne)ling*⁴⁾, een onecht, een buiten echt geboren kind, dat volgens Ten Doornk. Koolman I, 268 in Oost-Friesland een *butenbêns-kind* genoemd wordt, een benaming die ook in *V. Janus* I, 168 en 170 wordt aangetroffen. Ter

1) Zie Oudemans, *Taalk. Wdb.* 20.

2) 't Is wijsheit, dat men zich uit noot te buiten ga; Vondel V, 473: *Wie 't heerschen luste, leer' zich zelf te buiten gaen*.

3) Vgl. voor de praepositie ook *te boven*; thans gebruikt men in Zuid-Nederland nog *te buiten* in verbinding met allerlei werkwoorden, waar wij *buiten* bezigen. Zie *Antw. Idiot.* 311; *Ndl. Wdb.* III, 1808

4) In 't Friesch zegt men hiervan: *Dy is oer de bille wipt* (zie *Fri. Wdb.* I, 142).

verklaring van dezen naam moet gewezen worden op de uitdr. *binnens beens spelen*, met eene vrouw gemeenschap hebben, coire (16de eeuw); vgl. *Antw. Liedb.* 257:

Om dat wi eens, al binnens beens
Speelden met Venus brande,
Bleef onsen maechdom te pande.

Amst. Argus, 1719-1722, IV, 264¹⁾: Daer is omtrent tien mijlen van Parijs een Paap gelicht, die in de sacristy en in 't misgewaad gewoon was de binnebeenderij te exerseren met zeeke jonge dochter, die er op wist te loopen. - Houdt iemand zich niet 'binnen de beenen' van zijn eigen vrouw, *slaat hij over het beenken*, dan is hij een overspeler; vgl. *Sart.* III, 1, 30, alwaar 'moechi' genoemd worden 'die over 't beenken slaan' en 'die geen wey houden'. Een *buitenbeentje* is dan een kind door een overspeler verwekt of zooals men zei: *buitenbeens geraapt, gegoten of gemaakt*²⁾. Zie voor deze verklaring *Ndl. Wdb.* II, 1309-1310; III, 1827; *Taal en Letteren*, VIII, 457; *Tijdschrift* XXXIX, 144-145. Zie verder *Kmz.* 267; *Ppl.* 43: Gerard is eigenlijk maar een pleegzoon van me.... 't is met permissie 'n buitenbeentje; *Nkr.* VII, 30 Aug. p. 2: Al is dit ministerie ook niet meer dan een buitenbeentje van de concentratie. Vgl. in Gron.: *boetenbijntje* (Molema, 46 b); in het Friesch: *bûte(n)bientsje*. In Zuid-Nederland: *Hij is iets van bezijds weg*. Vgl. ook het eng. *to be born on the wrong side of the blanket*.

382. Bulken van het geld,

d.i. zeer rijk zijn, overvloedig geld bezitten. Volgens het *Ndl. Wdb.* III, 1878 is de oorspr. bet. van het ww. bulken in deze uitdrukking waarschijnlijk die van *boeren, oprispingen loslaten*, in welken zin het in verschillende dialecten³⁾ nog voorkomt. Syn. is *stinken van 't geld* (zie *Falkl.* IV, 163; *daveren van 't goud* (Staring, *Ged.* 2, 33). Zie *Harreb.* I, 221; *Krat.* 188; *Nest.* 48.

383. Een bullebak,

d.w.z. een afzichtelijk spook; een stuursch, norsch mensch (eng. *bull-beggar*), dus hetzelfde, wat Kiliaen een *bulleman* of een *bietebauw* noemt en in het ndd. een *bullerbäk* is. Het woord is sedert de 17de eeuw bekend; men vindt het o.a. bij Pers, 833 a; Hooft, *Brieven*, 162 in den zin van *spook*; verder bij Tuinman I, 217, die het verklaart als *bulbakhuis*; Bouman, 18; *Ndl. Wdb.* III, 1879. De oorsprong is niet met zekerheid bekend⁴⁾; wellicht is het samengesteld uit den stam van *bullen*, schreeuwen, razen, en *bak*, dat ook schuilt in *luibak* en *loerebak*, en dan te vergelijken met *bulderbas(t)* en de samenstellingen met *pot*, als *knorrepot*, *rochelpot*, *zanikpot*, *zeurpot*, enz.

1) Aangehaald door H. Beckering Vinckers in *Tijdschrift*, XXXIX, 145,

2) Voor de 17de eeuw vergelijk men Valentijn, *Ovid.* 2, 192, waar gesproken wordt van een kind, dat *butens beens geraapt* is; Baardt, *Deughden-Sp.* bl. 23, waar iemand zich noemt 'Joncker Buyten-beens'; verder Rusting, 165; 394; Esopet, *Koekoek*, 4: Een zoon, zoo heel buitens beens over te winnen.

3) Molema, 49; Bergsma, 64; Gallée, 6; Hoeufft, 91.

4) De Jager, *Frequ.* II, *Bijv.* 20; Franck-v. Wijk, 99.

384. Eens burgemeester altijd (of blijft) burgemeester.

Volgens Van Dale: 'Wie eenmaal het burgemeestersambt bekleed heeft, behoudt in het dagelijksch leven lang den titel van burgemeester; wie eens een slechten naam heeft, behoudt dien'. De zegswijze komt in de 18de eeuw voor bij V. Alkemade, *Ceremoniëel der Begraavenissen*, 78 (anno 1713): Want, by voorbeeld, een stiefvader, schoon zonder kinderen en door een tweede of derde huwelijk de vriendschap schynende verzet te hebben, moet altyd en in alle gevallen, als een vader worden aangemerkt, in alle openbaare en plegtige byeenkomsten en handelingen; en zoo ook de zwagers en oomen. Want die, volgens het spreekwoord, eens Burgemeester geweest zynde, altyd Burgemeester is, dat is, voor een man van Burgemeesterlyke waardigheid moet erkent worden, zoo ook omtrent andere burgerlyke behandelingen; *Brieven v. Albr. Bl.* I, VI: Of nu Vader dagt, die eens steelt, is altoos een Dief; of eens Burgemeester, altoos Burgemeester; dat zou wel zyn kunnen; Harreb. I, 104 b. Vgl. het gron. *eenmaal olderman, altijd olderman* (Harreb. II, 133); eng. *once a captain, always a captain*.

385. In de bus blazen,³⁸⁵

d.w.z. zich geldelijke offers moeten getroosten, geld geven, opdokken; volgens Weiland, 'hetzij als eene opgelegde boete, hetzij als eene vrijwillige uitgaaf'; in de 17de eeuw *in de beurs blazen* (bij Six v. Chandelier, 627); *in de beurs kakken* (zie *Ndl. Wdb.* VII, 900) naast *in de bus blazen*, o.a. bij Van Effen, *Spect.* IV, 198 en Sewel, 152: *In de bus blaazen* (geld op dokken), *to contribute, to club*; Halma, 98: *In de bus blaazen*, geld opbrengen, *cracher au bassin*. In het Zaaansch *in den buul blazen* (Boekenoogen, 124); in 't Geld. *klinken op de bussen*¹⁾; fri.: *yn 'e bûse blieze*, veel geld uitgeven; *Nest.* 32: Tijden, waarin het er aan zat en hij eens ferm in de bus blies. In Zuid-Nederland (Schuerm. *Bijv.* 287): *in zijne beurs gaan schieten*, betalen, *zijn hemde eenen knoop geven* (De Bo, 420) naast *de bus blazen* (in *Antw. Idiot.* 315), er slecht afkomen. Opmerkelijk is het, dat bij Tappius (anno 1545) reeds voorkomt *in die Büchse blasen*²⁾ in den zin van boete betalen, tegen zijn zin geld geven, zoodat ook bij ons *in de bus blazen* wel de oudste vorm der spreekwijze zijn zal, en de andere uitdrukkingen als variaties hiervan moeten worden beschouwd. Hiernaast *einem in die Tasche blasen*, ihn seines geldes u.s.w. berauben (uit *Theatrum diabolorum*, Frankf. 1575). In het Fransch zegt men *cracher au bassin* (ou *le bassin*). Eene afdoende verklaring is nog niet gegeven. Vgl. *Noord en Zuid* XIX, 29; *Mnl. Wdb.* 1, 1479 en *Ndl. Wdb.* III, 1924, waar voor den oorsprong gedacht wordt aan de middelnederlandsche sotternie van den *Buskenblaser*, waar een man voor veel geld in een bus met zwart poeder blaast, in de hoop daardoor verjongd te worden.³⁾

Eindnoten:

³⁸⁵ Vgl. het 17de-eeuwsche: *in de zak, in de beurs schieten* (zie *Ndl. Wdb.* XIV, 577).

1) Schrijnen, *Volkskunde*, I, 162.

2) Wander I, 501.

3) Zie deze sotternie bij Dr. P. Leendertz Jr., *Mnl. Dramatische Poëzie*, bl. 70-78.

386. Beter een goede buur dan een verre vriend.

Deze gedachte vindt men in den Bijbel, *Spreuken 27: 10*, uitgedrukt met de woorden:
Beter is een gebuer die naby is, dan een broeder die

verre is, waaruit blijkt, dat *vriend* moet worden opgevat in den zin van bloedverwant. Bij Campen, 18: *Beter een na nabuer dan een veer vrent*. Zie verder *Grimb.* II, 5382: *Hout u gebuere over u vrient; by goeden gebueren, sonder sorgen, heeft men dicke goeden morgen*; *Hild.* 241, 97: *Goet ghebuer is vrient ter noot*; Werner, 103: *Utilior presto vicinus fratre remoto*; Bebel, 75; Erasmus, CL; Sart. II, 4, 60; De Brune, 231; *Een nae ghebuyr veel beter dient, als dickwils doet een verre vriend*; Tuinman I, 360: *Beter is een goed nabuer, dan een verre vriend*; Harrebomée I, 105 a; *Ndl. Wdb.* III, 1935; *Taalgids* IV, 266; *Waasch Idiot.* 237: *'t Is beter een goede gebuur als een verre vriend*; Tuerlinckx, 404; Teirl. 451; *Antw. Idiot.* 1697; Claes, 67: *'t Is beter een naë gebuur as een wijje vriend*; fr. *qui a bon voisin a bon matin*; hd. *ein guter Nachbar in der Not ist besser als ein ferner Freund*; oostfri.: *beter 'n gôd naber as 'n ferre fründ*; eng. *a good neighbour is worth more than a far friend*.

387. Al te goed is buurmans (of allemans) gek,

d.w.z. iemand die al te goed is, wordt het slachtoffer van zijn eigen goedheid. Zie Smetius, 67: *Die alte goet is, is sijner nabuyren gek*; Tuinman I, 228: *Al te goed is zyn nabuurs gek*; Harreb. I, 104 b. In het fri.: *Al to goed is in oarmans gek*; *Taalgids* IV, 246; *Waasch Idiot.* 261: *Alte goed is allemans zot*; 't *Daghet* XIII, 48: *Al te goed is half zot*; *Antw. Idiot.* 499: *Veel te goed is half zot*; Eckart, 174: *Gôd is gôd, mar altô gôd is Allermanns Narr oder jedermanns Hunsfuet*. Op Goeree en Overflakkee: *Goedzak moet den zak ophouden*.¹⁾

388. Buurmans leed troost,

d.w.z. te weten, dat een ander ook leed heeft, verzacht eigen lijden. Deze meening vindt men reeds bij de klassieke schrijvers op verschillende plaatsen uitgedrukt. Vgl. Cicero, *Tusc. Disput.* III, c. 24, 58: *Eorum, qui gravius ferunt, luctus aliorum exemplis leniuntur*; zie verder Bebel, 237: *Gaudium est miseris, socias habere poenarum*; mnl. *Esopet*, 32, 13: *Die merket op eens anders pine, te min vernoyet hem die sine*; elders: *Ghemeen oevel oft ghemeen ongeval dat rust wal*; Goedthals, 28: *Ghemeenen rauwe coelt wel, aux malheureux faict confort avoir compagnie en son sort*; De Brune, 214: *Een quaed ghemeen, dat is als gheen*; 363: *Geen troost zoo zoet, als datmen ziet, een ander in hetzelfde verdriet*; hd. *es ist armseligen ein Trost, ihres gleichen zu sehen*; eng. *company in distress makes the trouble the less*.

1) N. *Taalgids*, XIV 249.

389. Op heeter daad,

d.w.z. terwijl de daad nog *heet* is, nog niet bekoeld; terwijl men bezig is met, gedurende het bedrijven van de daad; eene vertaling van het lat. *in flagranti (delicto)*; vgl. fr. *en flagrant délit*, hd. *auf der Tat, in flagranti ertappen*; eng. *in the (very) act*.

In de middeleeuwen noemde men dit *metter verscher daet*¹⁾; 17de eeuw: *op heeter daet, op de versse daad* of *op het stuk*; Zuidnl. *op de daad betraapt zijn*, op de daad betraapt zijn, terwijl men bezig is (Teirl. 245); vgl. hd. *auf frischer Tat* en zie *Ndl. Wdb.* III, 2182; VI, 402; XI, 284.

390. De dader (of man) ligt (of is) op 't kerkhof,

d.w.z. de dader van het een of ander misdrijf is niet te vinden. Men bezigt, zegt Harrebomée I, 394, deze woorden, wanneer de een de schuld van het kwaad op den ander werpt en de eigenlijke dader niet te vinden is. Dat we hier moeten denken aan het kerkhof als vrijplaats van den beschuldigde, zooals Harrebomée en De Cock¹, 61 meenen, is niet waarschijnlijk met het oog op Campen, 5: *Die man is al opt kerckhoff*, dat aldaar gelijk gesteld wordt met *die man is al doot*; en *Sacrament vander Nyeuwervaert*, vs. 157: *Wie sout weeten? Mueghelic diet dweerc gedaen heeft leit in deerde*. Vgl. nog *Handelsbl.* 12 Maart 1919 (O.) p. 2 k. 5: *Er wordt met alle denkbare zorgvuldigheid naar den dader van de misdaad gezocht*. Inmiddels ligt de dader op het kerkhof; 28 April 1921 (O.) p. 2 k. 2: *En als wij dan gingen informeeren, als wij een onderzoek ter plaatse instelden, bleken het niet anders dan looze geruchten, waarvan de zegsman op het kerkhof lag*. In het fri.: *Die 't dien het is net thûs of leit op it tsjerkhōf*.

391. Dag.

Het znw. dag had in de middeleeuwen de beteekenis van *daglicht, zonnelicht*, vandaar spreekwijzen als *helder, klaar als de dag, aan den dag komen* (aan het licht komen, ontdekt worden), *brenge*; *voor den dag komen* (in het licht verschijnen), *aan den dag leggen* (toonen, laten zien), *brenge*; *geenen dag in iets zien*, er geen licht in zien (Schuerm. *Bijv.* 59 b; Teirl. 248; *Antw. Idiot.* 527²⁾). Een andere beteekenis, nl. die van *tijd, tijdruimte, tijdperk*, heeft dag in de uitdrukkingen *op den ouden dag* (in den ouderdom) en in *op zijne dagen komen* (oud worden); het mnl. *te sinen dagen comen*, mondig, meerderjarig worden. Zie het *Ndl. Wdb.* III, 2213-2224; VIII, 1429.

- 1) Dit beteekent thans in Antwerpen: zonder toeven, zonder uitstel; *Antw. Idiot.* 327. Dezelfde beteekenis had *op heeter daad* of *op de heete daad, op de daad* in de 17de eeuw.
- 2) Vgl. *Leeuwendalers*, Inhoudt: Toen zag men den dag door het orakel; zie *Ndl. Wdb.* III, 2215.

392. De jongste dag,

d.i. de dag des oordeels, het jongste gericht, waarin jongst de beteekenis heeft van *laatst*; vgl. *jongstleden* en het mnl. *ten joncsten*, ten slotte, ten laatste, dat ook met weglating van *male* of *daghe* voorkomt in den zin van den *oordeelsdag*; fr. *le jour du jugement dernier*; eng. *the doomsday*. Zie het *Mnl. Wdb.* III, 1071; *Ndl. Wdb.* XI, 88; hd. *der jüngste Tag*; eng. *the last day*.

393. Voor dag en dauw,

d.w.z. voor het aanbreken van den dag, zeer vroeg. De uitdr. dateert uit de 16de eeuw en is o.a. aangetroffen bij Spieghel, *Hertspiegel*, 133: *Voor dagh voor douw*, doch ook in omgekeerde volgorde vinden wij *voor dou voor daech* (Jan v. Hout¹); evenzoo bij Brederoo II, 211, 1693; III, 470, 13; P.C. Hooft, *Ged.* I, 285: Ghy Prins, dien zoete slaep nocht zachte pluym kon houwen, waert op voor dauw voor dagh; ook *voor den dou en daegh* (Krul, *V.U.* 143) en *voor dag, voor zon* (Oudaen, 2, 316). Later bij Van Effen, *Spect.* IV, 221: *Voor dag en voor dauw*. Het znw. *dag* heeft hier de beteekenis van *het daglicht, zonnelicht*, zooals in het mnl. *onder den dach*, d.i. onder de zon, hier op aarde; lat. *in hac luce* en het bij Kiliaen vermelde *veurdagh*, tempus antelucanum, zoodat de geheele uitdr. eigenlijk wil zeggen vóór het opgaan der zon en de vorming van den dauw, waarbij men denke aan de meening, dat de dauw tegelijk met het opkomen der zon neerviel (Chomel, I, 162), zooals is op te maken uit *Alex.* X, 1307 *var.*: Nu eest comen ter dagheraet so dattie dou te vallene bestaet²); Vondel, *Adam in Ball.* 179: De dou die 's morgens valt van boven. Of moet gedacht worden aan het optrekken van den dauw? Vgl. Chomel, II, 938: Met het kriecken van den dag, eer de Daau van 't Veld is. Het is ten slotte ook mogelijk, dat we in 'dauw' niets anders dan een alliteerend toevoegsel moeten zien.

In het hd. *vor Tag und Tau; vor Tau und Tag*; nd. *vör Dau un Dag opstoan* (Eckart, 521). In Vlaanderen naast *veur dag en dauw* ook *voor hen (hin) en hane* opstaan, ook verbasterd tot *vor henneverhane* (De Bo); in Groningen *veur dag en doage, veur dag en dau*; fri.: *foar dei en foar dage*.

394. Dagwerk hebben,

d.w.z. den geheelen dag werk hebben, voortdurend bezig moeten zijn; vgl. Campen, 51: *Ick hadde wel eenen heelen gantzen dach werck, solde icket u all vertellen*. De uitdrukking komt in de 17de eeuw voor, o.a. bij Van Moerk. 317; verder bij Van Effen, *Spectator* IV, 145: O myn Heer, zo gy alles redresseeren wilde, gy had dagwerk. Zie ook Sewel, 166: *D a g w e r k, day-work, continual work*; Boekenoogen, 129: Als ik dáármee beginnen wou, had ik wel dagwerk³), *daar kwam geen eind aan*; Harreb. I, 112 *b*; *Sjof.* 242: As-ie je van alles wou gaan antrekken, dan had-je wel dagwerk; fri.: *deiwirk hawwe*. Hiernaast: *Ik zou er wel dagwerk van willen hebben*, van voordeelige of aangename bezigheden gezegd; *Ndl. Wdb.* III, 2244.

1) *Tijdschrift* XXIII, 230.

2) Franck leest: 't.v. en bestaat' overeenkomstig het lat. *sed nec tunc in ortu roscidus aurorae super herbam decidit humor*.

3) Ook *weerwerk* komt in die streek en elders in dezen zin voor; Huygens, *Hofw.* 492; Boekenoogen, 1204.

395. Onder dak zijn,

d.w.z. zich onder het dak bevinden, in huis zijn, veilig en beschermd tegen regen en wind; goed geborgen, bezorgd zijn; het tegenovergestelde van het mnl. *buten dake*, in de open lucht. Vgl. *Bank*. II, 325: Laet ons dan den reghen niet verwachten, maer ons onder 't dack begheven, eer het nat valt; Molema, 66 a: *O n d e r d a k w e z e n*, in 't algemeen: een heenkomen hebben, en in 't spel: 't niet verloren hebben, althans niet behoeven te betalen. In Friesland heeft de uitdrukking nog een algemeener beteekenis, nl. die van *klaar, alles hebbende, wat men noodig heeft*; ook: zijn schapjes op het droge hebben of (van een meisje) verloofd zijn; daarnaast is bekend een znw. *onderdak*, onderkomen, woning, nachtverblijf (zie o.a. *Fri. Wdb.* II, 282 a). In Noord-Holland zegt men: *binnen mikken* (= de stutten van den hooiberg) *zijn*, eerst van hooi en daarna in het algemeen; zie Boekenoogen, 639; vgl. fr. *être à couvert*; hd. *unter Dach und Fach sein*; jem. *Dach und Fach geben*; eng. *to be under shelter and cover*.

396. Op zijn dak krijgen.

Eigenlijk gezegd van regenvlagen en hagelbuien, die neerkletteren op het dak, en bij overdracht van verwijten en verwenschingen, beschuldigingen, die naar iemands hoofd geslingerd worden; iets onaangenaams ondervinden, moeten boeten; in Gron. ook *op zijn dakkement krijgen*, op zijn kop krijgen. In West-Vlaanderen zegt men *het zal ook wel op zijn dak regenen* (vgl. hd. *aufs Dach regnen*, de schuld krijgen) voor: hij zal ook wel zijne beurt hebben van iets onaangenaams te moeten lijden (De Bo, 210); in het Land v. Waas: *dat viel hem koud op het dak*, dat beviel hem niet (vgl. ndl. *dat viel hem koud op 't lijf*); *iets valt iemand op het dak*, als iets kwaads onverwachts komt (*Waasch Idiot*. 160 a). Vgl. Sewel, 166: Hy kreeg lustig op zyn dak, *he was severely banged*; en de uitdr. *op zijn kop krijgen* en *op zijn schaliën krijgen* (zie *Onze Volkstaal* I, 240). Hij die iemand wat op zijn dak geeft, *komt hem op zijn dak*, waarmede te vergelijken is Sewel, 166: Zo ik op uw dak, agter je voddën kom, *if I fall upon your bones*; Focquenb. *Typhon*, 303: Elk viel om strydt hem op sijn dack; De Regt, *Mengeld*. 150:

Ik zeg je, blyf me van de veter
Met zulke praatjes, of ik kom
Je dryvende op je dak.

Iemand een ander op zijn dak sturen, iemand een ander tot last sturen, iemand op een ander afsturen. Vgl. Harreb. I, 119 a; *Ndl. Wdb.* III, 2246; *M. de Br.* 141: Juffrouw Baak had hem eens den pater op zijn dak gestuurd; *Sjof.* 244: As 't noodig was en 'k kreeg de ouwe man op me dak (*tot mijn last*), 'k betaalde liever zes gulde in de week om 'm ergens uit te besteje; Molema, 65 b; 66 a; fri. *op syn dak krije*, een pak ransel krijgen; *it op syn dak krije*, de schuld krijgen; het hd. *einem auf dem Dache sitzen, einem aufs Dach steigen (kommen), einem etwas aufs Dach geben*.¹⁾

1) Voor de ontwikkeling der hier voorgedragen beteekenis vgl. 'iemand iets op den hals, op zijn lijf zenden, sturen'; *Ndl. Wdb* V, 1666. Door Günther, 75 wordt *einem auf das Dach steigen* verklaard uit eene vroegere straf. 'Auf das Dach eines Hauses stieg man nämlich früher tatsächlich, um es zu Schimpf und Schande des darunter Wohnenden abzudecken. Namentlich für Ehemänner, die sich von ihren Frauen hatten schlagen lassen, findet sich solche Dachabdeckung im sechzehnten und siebzehnten Jahrhundert nicht nur in Chroniken erwähnt, sondern sogar in Gesetzen vorgeschrieben'.

397. Er is (te veel) dak op 't huis.³⁹⁷

Men bezigt deze uitdrukking om te kennen te geven, dat er ongewenste toehoorders in de nabijheid zijn en het raadzaam is om voorzichtig te zijn in het spreken. Wellicht in eigenlijken zin: er zit iemand op het dak, er is dus meer dak dan er nodig of wenschelijk is; syn. *er zit een vlieg op de plank* (Harreb. II, 187). Vgl. Tuinman I, 324: *Daar is te veel dak op 't huis*. Dit zegt men, als 't ergens niet veilig is te spreken, omdat men beluistert kan worden; *W. Leevend*, VI, 14: Ik dagt niet, dat er dak op 't huis was; nou moeder, je hebt het niet gehoord, hoop ik; Harreb. I, 118; Molema, 66: *D'r is te veel dak op 't hoes*, er zitten personen bij die ons verhinderen te spreken, wij zijn niet vrij voor 't oogenblik; Draaijer, 7; Bergsma, 83, die naast *der is dak op 't huus* ook vermeldt *der is geen dak op 't huus*, we kunnen vrij spreken, er is gelegenheid; *Ppl.* 215; *Twee W.B.* 9: Hou je sm .. I. D'r is te veel dak op 't huis; fri. *der is to folle tek op 'e skurre*. Syn. zijn: Daar zijn latten aan het Huys, *lupus in fabula* (zie *Adagia*, II); in Zuid-Nederland *er zijn latten aan 't huis* (Claes, 132; *Antw. Idiot.* 747; De Bo, 611; Rutten, 129; *Waasch Idiot.* 389); *er loopen ratten op 't dak* (Harreb. I, 119; Schuerm. 522); *er is stroo op 't dak* (Harreb. II, LXIX; *Volksk.* 1889, 175); *er zijn pannen op 't dak* (Harreb. I, 118); hd. *der Kachelofen steht in der Stube* (Wander V, 1477).

Eindnoten:

397 De zuidndl. uitdr. *er zijn latten aan 't huis* herinnert aan de vroegere gewoonte een kruis van latten (soms van stroo) op de deur of tegen het dak vast te maken, als er iemand met een besmettelijke ziekte lag. 'Latten aan 't dak' wilde dus zeggen: er is gevaar, er is onraad, opgepast!

398. Het zilveren dak.

Hieronder verstaat men hypotheek, die op een huis rust; vgl. *M.z.A.* 166: Op zekeren morgen vertelde hij mij, dat hij in de steeg een eigendommen had gekocht. 'Afijn, ziet uwé! een heer heeft me geholpen met het zilveren dak; de rest had ik zelfers'. Ook *een gouden, een papieren dak* of *gouden pannen op zijn huis hebben*. In Zuid-Nederland: *er liggen zilveren of papieren balken onder 't dak* of *in dat huis* (zie Harreb. II, XLII; I, LIX; *Antw. Idiot.* 328; 180); bij Draaijer, 3: *in dat hús likt papieren balkens*; in het *Waasch Idiot.* 89: *dat huis is gemaakt met papieren balken*, is belast. In de Bommelerwaard: *er zijn palen door het dak* (V.d. Water, 116). Vgl. verder *Nkr.* III, 21 Nov. p. 7: Het hield 't nog net zoolang uit tot ze in hun huisje met een totaal verzilverd dak sterven konden; *Antw. Idiot.* 1498: *Op dat huis is leelijk gezondigd*, het is belast, er staat een hypotheek op; Harreb. II, 170: *Dat is met zilveren pannen gedekt*, van een gebouw dat met hypotheek bezwaard is; Molema, 521: *dat hoes het golden balken*; Z.-Limb. *dat hoes sjeet op papiere zoale* (zuilen); *Loquela*, 164: *Dat is mijn huis, maar 't zit een gerskalveken op of maar 't zit ne man op het dak*.

399. Dat gaat van een leien dakje,

d.w.z. dat gaat gemakkelijk, vlug, *als gesmeerd*, evenals bijv. een bal vlug en gemakkelijk van een leien dak afrolt. Hooft gebruikt de uitdr. o.a. in zijne *Brieven*, bl. 352 en 355: Waar uit te scheppen staat, dat de

zaak noch veele voeten in d'aarde zouw hebben, ende alzoo alles van geen leyen dak afloopen. Vergelijk verder *Verl. Soon*, bl. 37; *Moortje*, vs. 2397: Het sulde duer myn gorregel, al haddet van een laydack gelooopen; Sewel, 166: Het gaat of het van een lye dakje rolde, *it goes very smooth, it runs well*; Tuinman II, 163; *Falkl.* VI, 175; VII, 45; *Sjof.* 166: Dat ging dus in den beginne allemaal van een leien dakkie; en Joos, 16: *gaan gelijk een steen van een leien dak*; fri. *it giet fen in leien dakje*. In de Zaanstreek zegt men hiervoor ook *glooi loopen* (Boekenoogen, 249).

400. Van de daken prediken (verkondigen).

Deze zegswijze, die openlijk, alom iets verkondigen beteekent, is ontleend aan den Bijbel, en wel aan *Matth.* 10, vs. 27: 't Gene ghy hoort in de oore, predickt dat op de daken. Men bedenke hierbij, dat de Oostersche huizen platte daken hadden, vanwaar men gemakkelijk eene menigte kon toespreken. In 't Mnl.: Dat ghi gheruunt hebt int ore, sal men predeken upt dac, dats overluit secghen (*Mnl. Wdb.* VI, 1703); A. Bijns, 136: Waerdts dat papen en muncken cranckelijck vielen, dat soudens sij op de daken preken; De Brune, 385: Zoo haest hy hoort maer yemants lack, hy preeckt terstond dat op het dack; Wolff en Deken, *C. Wildsch.* VI, 159: Op de daken prediken; fr. *crier, dire qqch sur les toits*; hd. *auf den Dächern predigen*; eng. *to proclaim from (upon) the housetops*.

401. Iemand om een dakschaar sturen.⁴⁰¹

Eene hier en daar nog voorkomende uitdrukking voor: iemand vergeefs laten loopen; iemand afschepen. Volgens Plantijn was een *dackscheere* un instrument ou tenailles de couvreur à couper la chaume, *forfex calamarius, arundinarius*. Kiliaen stelt *dack-scheere* gelijk met een *tuyn-scheere*, dus een haagschaar, en Campen, 121 citeert: *hy sendt hem om die tuynscheer*¹⁾ in dezelfde beteekenis als 'hij zendt hem om de dakschaar'. Ook Sartorius I, 5, 39 kent de uitdr. *ghy soeck t de dach Scheer*, ter vertaling van 'lupi alas quaeris' met de verklaring 'de iis, qui quaerunt ea qua nusquam sunt'; terwijl hij 'ad quaerendas lupi alas mittere' vertaalt door om de *dachscheer* senden. In de 16de eeuw beteekende dus 'iemand om de dakschaar (dach-, dagschaar, -scheer) zenden' iemand vergeefs laten loopen, om iets dat bijna niet te krijgen was; zie ook *Trou m. Blijcken*, 279: Nu hoor ic vrij, sij hebben u gesonnen om die dackschaere. Voor het gebruik van deze zegswijze in de 17de eeuw zie Oudemans II, 21 en Winschooten, 304: Iemand houden voor 't lapje, *iemand senden om een dagscheer*; voor de 18de eeuw zie Sewel, 166: *Dagscheer, a work for nought*; iemand om een dagscheer zenden, *to send one on a sleeveles errand*. Thans is zij nog in vele deelen van ons land bekend; zie *Taalgids* I, 107; Gunnink 116 en Boekenoogen, 129; 130; 806; 1299 en 1351, die o.a. ook wijst op het fri. *seyne him umme teckscierre*, *forfex, quo arundines exstantes texti amputantur, qui cum non praesto sit, puerum vel fatuum joci causa in vicinos mittunt, ut eum apporet* (Halbertsma). Een dakschaar is derhalve een schaar om het dakstroo (*Tijdschr.* XXVI, 78) te snijden, in welken zin Woeste in zijn *Wtb. der Westfählischen Mundart*, 47 het nog vermeldt. Toen de rieten daken vervangen werden door panbedekking, zullen weinigen

1) Mellema: *Tuynscheere*, instrument de Couvreur.

zulk een werktuig bezeten hebben¹⁾, zoodat men er gewoonlijk te vergeefs om vroeg; op die wijze kon deze uitdr. ontstaan, die later niet meer begrepen werd, zoodat dakschaar (dagschaar) werd opgevat in den zin van iets dat niet bestaat, een onmogelijk ding. Men zou dit ten minste opmaken uit de synoniemen 'iemand om de hooischaar, om de vierkantegaten-boor, om een tichte gatsjepanne, de tekskjirre of de heaskjirre, de rjuchte winkelheak (in Friesland); om de glazen mortier (Maastricht); om de rafelscheer (bij de houtzagers te Zaandam), om de kersenschaar (Tielerwaard), om de vliegenval, om de ovenschroef (te Leiden bij de bakkers), om 't rollepatroon (d.i. een patroon voor het maken van rolpensen; zie Gallée, 60 b en Draaijer, 33 b); om de vetschaaf, de vetzaag, de grasmik (in N.-Brab.), de balkenscheere, 't worstpatroon, de penshaak (Bergsma, 26); om aprilzaad (Schuermans, 20; Teirl. 78; Antw. Idiot. 164) of kasseizaad (zie Waasch Idiot. 329 a) uitzenden; en het hd. *einen auf einen Affenschwanz führen* (d.w.z. beetnemen); zie *Ndl. Wdb.* II, 537; IV, 2252; *Driem. Bl.* XI, 7-9; *Noord en Zuid* XXVIII, 13-15; *Wander* I, 39 en *Schrader*, 330, die naar aanleiding van de uitdr. *in den April schicken* zegt dat men in April 'einem Kinde einen Groschen gibt und bittet für dies Geld aus der Apotheke etwas Mückenfett zu holen, oder ein Schächtelchen vol gedörren Schnee, Puckelblau, Entenmilch und Gänsemilch, oder von einem Posamentier ein Paar Ellen gesponnenen Sand, oder Stecknadelsamen und Zwirnsamen.' Zie *De Cock*¹, 176-181; *Volkskunde* XII, 175 vlgg., waar een groot aantal dergelijke onvindbare zaken worden genoemd²⁾; alsook *Fri. Wdb.* I, 56 a.

Eindnoten:

401 *I. sleeveless.*

402. Dalles

beteekent armoede, hebr. *dallus* (poolsch), *dalluth* (portugeesch). Vgl. *Uit één pen*, 131: Vroeger hadden die menschen de dalles, - notabene dat is een *d* meer dan alles en dalles beteekent *niets*: 'n raar woord, hé? *Het Volk*, 18 Oct. 1913, p. 5, k. 2: 't Was omstreeks 1894 dat ik aan 't gezelschap Kreukniet en Poolman verbonden was en daar in die dagen een *reuzendalles* meemaakte; Köster Henke, 13: *Hij heb de dalles*, hij is aan lagerwal. Zie ook *Diamst.* 44; *Nkr.* 16 Aug. 1913, p. 3: Wat hebben we de dalles, de leden deserteeren, wij staan te debatteeren, geen mensch die naar ons hoort; *Handelsbl.* 6 Febr. 1918 (A.) p. 5 k. 6: Als ze zelf maar even 'in de centen' zitten, zijn ze spontaan naar hun aard, dadelijk klaar hun minder fortuinlijke collega's uit de dalles te helpen; 11 Febr. 1920 p. 13 k. 1 (A.): Maar ik heb nog nooit zoo'n tijd van dalles geleje asse justement daar; Van Schothorst, 115: *den dalles hebben*, het verloren hebben, niets meer bezitten na een spel; Molema, 66: *ik kreeg 'n dalles*, niets. Ook in de verwensching: *krijg de dalles!*, hoepel op (zie *Ghetto*, II,

1) In Zuid-Nederland werden in de 15de eeuw stroo- of rietendaken verboden, zoodat een dakschaar toen overbodig werd; zie Stallaert I, 321-322.

2) Ook in de 17de eeuw: *iemand een dagscheer zetten*, iemand voor niets laten komen (*Tijdschr.* VIII, 107). De moeilijkheid blijft nog hoe naast *dakschaar* de vorm *dagschaar* is te verklaren. Of zijn het twee verschillende woorden? Zie *Ndl. Wdb.* III, 2252.

15). *Een dallesdekker*, een armoedzaaier (Köster Henke, 13; *Groningen IV*, 196; *Landl.* 36)³⁾; *gedallest zijn*, aan lagerwal zijn; vgl. Köster

3) Volgens *Woordenschat*, 171: Een kleedingstuk, dat bij gebrek aan een ander bij allerlei gelegenheden dienst moet doen; wijde mantel of ander kleedingstuk, waarmede men zijn armoedige onderkleeding bedekt. Zoo ook *Onze Volkstaal*, III, 255.

Henke, 19: Ik ben (of ik sta) *gedallist*. Schei uit, ik ben net zoo *gedallist* als jij; *Jord.* II, 401: Zoo'n gedalliste gooser (*arme kere!*) als hij nu was; *Landl.* 3; 13; 319; vgl. *Zondagsblad van Het Volk*, 1905 p. 255: Immers der liberalen leus was steeds: Liever alles voor ons en voor het volk de dalles; bl. 260: De oudste jongen mag volgend jaar van school en verdienen gaan. 't Is dalles thuis; 1906, bl. 36; 143; *Handelsblad*, 31 Aug. (ochtendbl.) 1915 p. 2 k. 5; *Het Volk*, 17 Febr. 1914 p. 4 k. 1; *Het Volk*, 15 Nov. 1913 p. 5 k. 1; *De Amsterdammer*, 13 Dec. 1914 p. 7 k. 1: 't Gerucht wil dat hij in een dalles-tijd voor portier heeft gespeeld; *Zoek.* 216; 228; 276; *Nkr.* II, 8 Maart p. 5:

Dus landsverdediging gaat ons voor alles,
Al is ons vaderland nog zoo in dalles.

Nkr. V, 2 Sept. p. 4; *Jord.* II, 55: Een dallesjager van niks (*een armoedzaaier*); 253: Ze minachtte de eerlijke en openhartige dalles van haar moeder; *dallesdekker* in *Jord.* II, 256 en 275; *Groot-Nederland*, 1914 (Oct.) p. 430; Kluge, *Rotw.* 349; 375; 425; 430; Günther, 53: *Dalles ist Rittmeister*, der Geldmangel ist sehr grosz; Voorzanger en Polak, 111: *Baron van dalleshausen*, grootdoener die niets bezit. Evenzoo in 't hd. *in den Dalles kommen*, in armoede geraken; *ich bin im Dalles*, ik ben arm; *der hat wohl den Dalles*, die is getikt; *der kat den Dalles*, mit dem ist es vorbei: *Dallesmann*, een armoezaaier; *bedallest*, in geldverlegenheid zijn; *Dalleskrämer*, iemand die aan lagerwal geraakt is.

403. Dalfer (of dalver).

Onder een 'dalver' verstaat men een landlooper, bedelaar, zwerver; als afleiding van *dalven*, *dalfen*, bedelen, schooien, zwerven; *op de dalf van*, gebedeld van (Köster Henke, 13; *Woordenschat*, 171). Men brengt deze woorden in verband met het hebr. *dal*, arm. Vgl. *Landl.* 376: Smerige dalfer! *Zondagsblad van Het Volk*, 6 Sept. 1913 p. 1 k. 1: De man, onbekend met dalverspubliek had zich laten misleiden om zijn centen te beleggen in een van ouds bekend reizigerslogement; p. 1 k. 2: Hoe de kinderen opgroeiden? Wel dat werden eveneens dalvers of iets dat er mee gelijk stond; *Handelsblad*, 16 April 1914 p. 5 k. 1: Nachtdalvers zijn slapers die den nacht in de open lucht door-brengen. - Wij Damdalvers deden overdag niets.

404. Iemand de damp(en) aandoen (of injagen),

of *iemand dampen* wil zeggen iemand het land opjagen, iemand *pesten*, *kankeren*. *Dat heeft hem de dampen aangedaan*, dat heeft hem den nek gebroken, den genadeslag gegeven. Vgl. het volksliedje:

O! moeder die zeeman,
Hij doet me zoo de dampen an.

Köster Henke, 13: *Dampen*, *iemand de dampen aandoen*, de pest injagen; *Kmz.* 336: Die krenge, om zoo tegen me op te staan als jij 'r niet bent - om me zoo de dampen an te doen; *Amst.* 68: Hij verhaalde met een soort van spijtigheid dat die graskauwers 'n mensch soms de dampen aandeden van belang; *Ghetto*, II, 32: Nu liep ie suf en wezenloos de eene straat in de andere uit, aan niets anders denkend dan aan z'n Rielie, die "m zoo de dampen an dee"; Van Maurik, *Uit één pen*, bl. 47: Mij zou je niet de dampen hebben aangedaan als aan mijn goeie Bet, waarentig

niet; zij was veel te zachtzinnig en te goed voor jou; *Nest.* 62: Staat nu maar niet met je mond vol tanden, je jaagt me wāt de dampen aan! *Kunstl.* 96: Maurice zei ze dat de juffer d'r gosgruwelijk de dampe angedaan wier; *O.K.* 165: Kwaadaardige beesten, die je op alle mogelijke manieren de dampen andoen; *Handelsblad*, 23 Januari 1914, p. 5, k. 2: Wat me het meest de dampen heeft aangedaan bij deze vermoderniseerde koek-en-zoopjes, dat is de uitstalling; *Jahrb. Nd. Sprachf.* XXIX, 77: *Det hat am den damp gedoan*, das hat ihn vollends zugrunde gerichtet (Neu-Colmer. dialect); De Vries, 67: *hij heeft de damp in*, hij is erg kwaad, ook *hij heeft de dampen in*, syn. van *hij heeft de smoor, de pest, het pleuris in*¹⁾. Let men op deze en dergelijke synonieme uitdrr. dan kan *damp*, fri. *dimp, demp, damp*, moeilijk anders beteekenen dan aamborstigheid, benauwdheid, kortademigheid, vooral van paarden en runderen gezegd²⁾, waarbij de adjectiva *dem(p)*, *dampig*, *dempig*, *demperig*, en fri. *dimpfen*, *dimpich* behooren. Het wkw. *dampen* is dan voor de vorming te vergelijken met *pesten* en *kankeren*; wellicht is door verwarring met het wkw. de pluralis *dampen* in de zegswijze ontstaan. Zie voor dit verschijnsel **Naar iemands pijpen dansen** en vgl. nog het hd. *einem den Dampf antun*; *Dampf haben*, angst hebben, en het verouderde *mir zum Tort und Dampf*.

405. Het vat der Danaïden vullen,⁴⁰⁵

d.w.z. vergeefschen arbeid verrichten, moeite doen zonder ooit zijn doel te bereiken; ontleend aan het verhaal van de 50 dochters van Danaüs, die met uitzondering van Hypermnestra, op last van haren vader hare bruidegoms in den bruiloftsnacht ombrachten en tot straf hiervoor veroordeeld werden, om in de onderwereld ten eeuwigden dage water in een bodemloos vat te gieten. In het gri. *εις τὸν τετραμήνον πίθον ἀντλείν*, Lucianus noemt het eerst dit vat *ὁ τῶν Δαναίδων πίθος*. Vgl. fr. *le tonneau des Danaïdes*; hd. *das Danaiden fasz*; eng. *the Danaidean tub*.

Eindnoten:

405 I. Danaïdes.

406. Iemand dank weten,

d.i. iemand danken, dankbaar zijn, hem dank toekennen. De uitdrukking is sedert de middeleeuwen zeer gewoon (zie *Mnl. Wdb.* II, 62) en is waarschijnlijk eene navolging van het Grieksch *χάριν εἰδέναι*. Voor plaatsen uit de 16de en 17de eeuw zie Huydecoper, *Proeve* III, 9-10³⁾ en vgl. verder Kil.: *Danck weten, danck segghen*, gratias habere, gratias agere; Campen, 116; Tuinman I, 238; Harreb. 120 b; *Ndl. Wdb.* III, 2278; fr. *savoir gré à qqn.*; hd. *einem Dank wissen*; eng. *to render thanks to a p.*

- 1) Vgl *Mgdh.* 139: De heele dag in de kroeg en as die thuis komt en ie ziet mijn, dan het ie et pleuris al weer in
- 2) Franck - v. Wijk, 105 wijst o.a. op het mnd. *dampe*, asthma; *dampen*, stikken.
- 3) Aldaar wordt ook gewezen op de verkeerde zegswijze 'iemand dank wijten', dat sedert de 18de eeuw voorkomt. Zie *Ndl. Wdb.* III, 2279.

407. Den dans ontspringen,

d.w.z. het gevaar ontkomen. Men kan *dans* hier opvatten in den zin van *strijd* (ook het nhd. *tanz* wordt sedert de 16de eeuw in dien zin gebruik), of in dien van *doodendans*, waarvan voorstellingen in de middeleeuwen

aangetroffen werden op muren van kerkhoven, en vooral op de muren van de een of andere doodkapel, en die men thans in verschillende steden, zooals te Lubeck en te Basel nog zien kan. Op die schilderingen ziet men den dood dansende, terwijl hij menschen van alle standen, niemand uitgezonderd, uitnodigt mee te springen. Van den paus en den keizer tot den kluizenaar en den geringsten burger toe, allen moeten aan den dans; niemand kan dat *gevaar* ontspringen¹⁾. In een doodendans, vervaardigd tusschen de jaren 1495-1499 en medegedeeld in *Germania* XII, 305 lezen wij vs. 225:

du magst dem dantz nit entrinnen;
du must mir (nach) vor allen dingen.

Vgl. ook Van Vloten, *Geschiedz.* I, 207 (anno 1534): Hi heeft te Munster aen dans gheweest, den rey is hi ontspronghen; *Polit. Refer.* (16de eeuw) bl. 59: Al zijn zij den dans nu hebbelick ontspronghen, comen zij aen 't dweershout niet, zij zullen ten toppe gheraken, daer den Nachtegael zeven jaer heeft op ghesonghen; Pers, 788 b: Sy sloegen dwers door den vyand, soo datser wel 18 of 20 om hals brachten eerse sich een opene bane maecten: en met breyn en bloed over al beswaddert soo ontslipten sy desen gevaerlijken dooden dans; Campo Weyerman, *Den vrolyke tuchtheer* (anno 1730), bl. 83: Het lust my niet om de wyze, of liever krygslist waar door hy dien doodendans ontsprong, alhier aan te halen; vgl. ook nog Six v. Chandelier, 512:

Zou d'ander helft van Greevelingh,
Oock sonder vijands loot en klingh,
Den doodendans wel hebben leeren danssen?

Men zie verder *Noord en Zuid* XIV, 152-158; XXVI, 227, alwaar uit Campo Weyerman nog twee bewijsplaatsen van *den doodendans ontspringen* worden geciteerd; *Volkskunde* XVI, 202; De Cock¹, 269; 341; *Ndl. Wdb.* III, 2287; *Nkr.* VII, 3 Maart, p. 3; 15 Maart, p. 4; *Waasch Idiot.* 161 a; vgl. de 16de-eeuwsche syn. uitdr. *den kattendans ontspringen* (V. Eck, 30); fri, *de douns ontspringe*; hd. *er soll dem Tanze nicht entlaufen* (Wander IV, 1027²⁾).

408. Iemand de das omdoen,

d.w.z. in eigenlijken zin: iemand den arm om den hals slaan en dezen toeknippen, een uitdrukking ontleend aan het worstelen; fig. iemand of iets den nekslag geven, den dood aandoen, zijn bestaan vernietigen of

- 1) Zie P.H.v. Moerkerken, *de Satire in de Ndl. Kunst der Middeleeuwen*, bl. 158-171; L. Maeterlinck, *le Genre satirique dans la peinture flamande*, 2de edit. p. 212 vlgg.; *Leuv Bijdr.* X, 254.
- 2) Dr. P. Leendertz is van eene andere meening. In zijne uitgaaf der *Mnl. Dram. Poëzie* zegt hij, bl. 558: 'In een aantal uitdrukkingen werd vroeger, zoowel als tegenwoordig, *dansen* schertsenderwijze gezegd voor allerlei wijzen van gaan. B.v. *ergens heen dansen* (een onaangename gang doen), *in de vrije lucht dansen* (opgehangen worden), *den wolvendans dansen* (verkracht worden), *aan den dans moeten* (aan eene onaangename bezigheid moeten beginnen), enz. De uitdr. *den dans ontspringen*, die trouwens eene veel uitgebreidere beteekenis heeft dan "den dood ontkomen", is dan ook niet aan den doodendans ontleend, maar veeleer is *doodendans* (= gang naar het graf) een der vele voorbeelden van dit gebruik van *dansen*.'

iets dergelijks. Zie *Onze Volkstaal*, III, 194: *das*, strop; Teirlinck, *Wab.* 12; *Nkr.* X, 8 April p. 3: Toen is hij aan 't wettenmaken gegaan en heeft de arbeiders den *das* omgedaan; *Het Volk*, 15 April 1914 p. 7 k. 2: Zij verzekert, dat zij herhaaldelijk geprobeerd heeft toenadering te brengen en betwist dat zij de organisatie de *das* wil omdoen; zij wil de organisatie omzetten; 9 April 1914 p. 1 k. 2: De goe-gemeente vertelt, dat wij B. 'de *das* hebben omgedaan' en konkludeert, dat wij het ontslag van dezen ouden strijder welbewust hebben nagestreefd; 17 Jan. 1914 p. 5 k. 1: Weet je wat, laat jij je de *das* omdoen, zie jij maar dat je 't klaar speelt, ik gun je de lol. Vandaar ook **de *das* omhebben**, dood zijn, niets meer te zeggen hebben (van een politieke partij); vgl. *Het Volk*, 1 Juli 1913 p. 6 k. 4: Over 4 jaar hebben jelui de *das* om, want dan moeten de liberalen ons helpen! Rooie salemander!.... Maar voorloopig kan toch niemand er iets aan veranderen, dat hij de *das* om heeft, de 'zwarte salemander'. - *Dat doet hem de *das* om* (Mil. Acad.): dat maakt, dat hij blijft zitten.

Ook komt deze uitdrukking voor in den zin iemand een 'strop' bezorgen, in den handel bedriegen; daarna in 't algemeen beetnemen; vgl. *Haagsche Post*, 15 Januari 1921, p. 100: En kan de winkelier mij daarmede (het verkoopen van een *das*) nooit den *das* hebben omgedaan; *Sjof.* 127: Ja, me lieve, dat zeg-ie nou, maar loop-ie d'r soms in, je zal twintig maal informeeren en toch doen ze je den *das* om¹⁾.

409. Dertien in (of op²⁾) een dozijn.

Van onbeteekenende, onbeduidende personen of zaken zegt men: *zoo gaan er wel dertien in een dozijn* (dus in een *twaalftal*); men kan er dus nog wel één op toe krijgen, van zoo weinig waarde zijn ze. Harrebomée I, 125 a citeert: 'Zoo gaan er *dertig* in een dozijn'. Dat wil zeggen: 'de voorgestelde zaak is van zoo weinig beteekenis, dat men wel derdhalf voor één kan rekenen'. Met het oog op Coster, 22 vs. 365: Van sulcke mannen as jy, gater net twaalf in ien dozijn, en die wat nau dong, kreecher wel een toe op den koop (hetzelfde in *Bank.* II: *tot de Lezers*); Van Effen, *Spectator* VIII, 105: Het zelve (de *société galante*) bestaat uit twaalf jonge Heeren van 't eerste fatsoen, of ten minste van de eerste rykdom, en om met waarheid te kunnen zeggen, dat 'er *dartien* van zulk slag Heertjes in een douzein gaan, is my, die de dertiende ben, het ampt van Secretaris met eenparigheid van stemmen opgedraagen; en lettende op de *Adagia*, 23: Een Man om op een dosijn een toe te geven, *homo trioboli*, is de bovenstaande uitdrukking zeker wel de oorspronkelijke. Ironisch wordt ook gezegd: *Zoo gaan (of zijn) er maar twaalf in een dozijn* (zie o.a. *Antw. Idiot.* 372), d.i. daar is niets bijzonders aan; fri. *sokke* (zulke) *geane der gjin trettsjin yn en dezyn*, die zijn niet alledaagsch.

410. De deur(en) openzetten voor iets,

d.w.z. gelegenheid geven om binnen te komen; vooral gezegd van misbruiken en verkeerde gewoonten, aanleiding geven tot, het binnendringen gemakkelijk maken; lat. *fenestram patefacere ad aliquid; fibulam*

1) *Onze Volkstaal* II, 119; *Weekblad voor Gymnasiaal en Middelbaar Onderwijs*, IX, 426.

2) *Nkr.* 25 Jan. 1913, p. 4: Van helden als hij gaan er minstens een dertien op 't dozijn.

laxare. Bij Hooft in zijne *Brieven*, 326: De vieze naauwheidt van gewisse in deezen mishaaft my zelven eenigszins, en hebbe somtijdts in beraadt gestaan, oft niet beeter waar, den schoot te vieren, met spreken van hoofsch Duitsch. Maar zoo men die deure open zet, ik zie niet waar 't eindigen wil met het verloop der taale. Vgl. ook 257: Entlijk verblijvende, staat haar altoos de deure noch open om ten lande uit te gaan. Zie verder *Ndl. Wdb.* III, 2464 en XI, 363, waar uit Cats wordt aangehaald *de poorten open setten*; en Harreb. I, 127 a: *Daar staat eene wijde deur voor open*; Wander IV, 1199; fr. *ouvrir la porte à qqch.*; hd. *eine Sache Tür und Tor aufstellen, öffnen*; eng. *to open the door to (the gate for) a th.*

411. Dat doet de deur dicht of toe.

'Dit zegt men van iets, dat de zaak voldingt, door gelykenis van een gesloten deur, die geene opening tot uitvlugt over laat' (Tuinman I, 358). Men wil hiermede zeggen: dat geeft de beslissing, den doorslag (*Antw. Idiot.* 1246), dat is het sterkste staaltje, dat is het toppunt. Volgens *Ndl. Wdb.* III, 2464 is deze zegswijze daaraan ontleend, dat na het laatstgenoemde niets meer 'naar binnen hoeft, dat het gezelschap compleet is.' In de 17de eeuw in de *Gew. Weuw.* III, 16; vgl. verder *V. Janus*, 109: Dit laatste doet de deur toe; III, 21: Dit derde en laatste woord doet de deur toe; Harreb. I, 127 a; *Nest.* 27; hd. *dies wird die Tür zutun* (Wander IV, 1195); fri. *dat docht de doar ta*. In het hd. kent men ook hiervoor: *das schlägt dem Fasse den Boden aus* of *das setzt der Sache die Krone auf*. In Zuid-Nederland heeft de zegsw. de bet.: dat overtreft alles, dat kan niemand aan (De Bo, 210 b; *Waasch Idiot.* 166 a: *Zoo een erfenis doet de deur toe*, is de moeite weerd).

412. Met de deur in huis vallen.

'Dit drukt uit, dat ymand straks met het openen van de deur binnen stapt, zonder te vragen, en antwoord te wachten, of men ook inkomen mag. 't Wordt toegepast op zulke, die zonder omwegen of vertoeven iets verrichten' (Tuinman I, 157). Oorspr. wil dus de uitdr. zeggen zonder te kloppen of te waarschuwen binnenkomen (in een woning, waar de buitendeur onmiddellijk toegang geeft tot een vertrek) en vervolgens bij uitbreiding onmiddellijk over eene zaak beginnen te spreken, waarop men eerst had behooren te zinspelen of waarop men iemand eerst had moeten voorbereiden. Deze uitdr. is algemeen bekend, en wordt o.a. aangetroffen in de 18de eeuw bij Van Effen, *Spectator*, V, 220 en in *Willem Leevend* I, 253: *Met de deur in 't huis komen*; zie ook *Falkl.* IV, 194; VI, 146; *B.B.* 320: Hij gaat zitten bij het raam en begint eerst over koetjes en kalfjes te praten, om niet in eens met de deur in het huis te vallen. In het hd. kent men eveneens *mit der Tür ins Haus fallen*; in de Rijn-provincie: *dä fällt mit der Schürendür en het Hûs*; in Mecklenburg: *de fällt mit de Dähr in 't Hûs* (Eckart, 107); oostfri. *mit de dör in 't hûs fallen*; in het Zweedsch: *han föll med dören i hûset*, en in het Friesch: *mei de doar yn 'e hûs falle*. Zie Wander IV, 1192; 1195; 1197; 1199; Bresemann, 270 en *Taalgids* V, 153.

413. Voor de roode deur moeten gaan (of komen),

d.i. voor het gerecht komen, ook wel in algemeener zin: *voor de heeren geroepen worden, voor de heeren moeten komen*, om eene vermaning te

ontvangen of zich te verantwoorden, voor het *schapetafeltje* (de schepentafel), op 't *stoepje* moeten komen (*Ndl. Wdb.* VI, 337). De oorsprong dezer zegswijze zal gezocht moeten worden in de gewoonte der middeleeuwsche heeren om in de poort hunner sloten *eene roode deur* te hebben. Wie den heer iets te vragen had, meldde zich hier aan, wie ter verantwoording geroepen werd of beklaagd *kwam voor de roode deur*¹⁾. Vgl. Sart. II, 9, 76: *Ghy sult voor de roode deur gaen*; Tuinman I, 41. Later verstond men onder *voor de roode deur gaan*, in het huwelijk treden, daar bijv. in Amsterdam de kamer in de Oude Kerk, waar de commissarissen van huwelijkszaken vergaderden, door eene rood geschilderde deur met een der zijbeuken van de kerk, die als wachtkamer dienst deed, was verbonden²⁾. Zie Halma, 548: *Zij gaan van daag voor de roô deur, ils vont aujourd' hui se fiancer à l'hôtel de ville*; Sewel, 173; de *Klucht van de bedroogen Smit*, 1726, bl. 31: 'k Mien oock haest met een hartje voor de Roode deur te gaen. Thans is de uitdrukking weinig meer in gebruik; zie Harreb. I, 128 b; *Ndl. Wdb.* III, 2467; XIII, 1184; De Cock¹, 70 en Schuermans, 93 b. Volgens Hoeufft, 498 zegt men in Breda: *voor 't roode kleed komen* of *staan*, trouwen, omdat in de zaal, waar zulks geschiedt, de tafel overdekt is met een rood kleed.

414. Voor de deur staan (of zijn),

d.w.z. te wachten staan, in het vooruitzicht hebben, gewoonlijk van iets onaangenaams. In de 17de eeuw zeer gewoon; bij Sart. II, 3, 59: 'In foribus adest. *περι τὰς θύρας πάρεστι*. *Het staet voor de deur*, quando quid instat atque in proximo est, tunc in foribus esse dicitur'; I, 6, 97: *Als het eene kruys voorby was, soo stont dat ander voor de deur*. Zie verder Cats I, 400 en 546: Waer blijdschap is in huys, is droefheyt voor de deur; vgl. ook Hooft, *Ned. Hist.* 27: Want als de Bulle gegheeven van Paus Paulus den vierden, en de bevestiging verleent door Pius den vierden kundigh werden, zagh men voor de deure zoodanigh een' wisseling der geestelyke heerschappye, dat, enz.; *Hofwijck*, vs. 12; Harreb. I, 61 a; *Waasch Idiot.* 166 b en vgl. het fri. *foar de doar stean*; hd. *vor der Tür sein*, in der Nahe sein, nahe bevorstehen.

415. Zoo dicht als een pot (of potdicht),

d.i. geheel dicht, waterdicht, 16de eeuw *kannedicht* of *kommedicht* (Vierlingh, 127; 128; 216); ook gezegd van personen, die goed zwijgen; uit wie niets is te krijgen, die niets uitlaten, *gesloten* zijn. In de 17de eeuw *dicht zijn*, goed kunnen zwijgen. Vgl. Sart. I, 8, 64: Sy zijn malkander trouw ende dicht; *Klucht v.d. Schoester*, 4: Je weet wel, ik ben dicht, ik zwijgh en weet te heelen³⁾; Sewel, 177: *Houd u digt*, keep you close,

- 1) Fockema Andreae, blz 121; S. Muller Fz- *Dom v. Utr.* 9 a: De deuren zelve zijn rood geverfd. De kleur is geene uitzondering: alle deuren der kerk zijn, zoowel van buiten als van binnen, rood geverfd; toch zijn deze kerkdeuren bekend als 'de roode deur' bij uitnemendheid. Daar worden de bekendmakingen en de vonnissen van den bisschoppelijken officiaal aangeplakt, en ook de beleeningen der bisschoppelijke leenmannen hebben plaats voor de roode deur van den Dom. De deur zal wel rood geverfd zijn, omdat deze kleur in het algemeen het gerecht, vooral het halsrecht, aanduidt. Vgl. *de roode roe*, hd. *der rote Meister* (de beul), de roode tabberd van den rechter, het roode dorp (*gevangen*).
- 2) De Roever, *Van Vrijen en Trouwen*, bl, 172; Wagenaar, *Amsterdam* II, 96 b.
- 3) Aangehaald in *Ndl. Wdb.* III, 2497.

say nothing; *Halma*, 112. Hiernaast eveneens in de 17de eeuw onze uitdr. *Kluchtspel* III, 45: *L. Dat ick dorst, 'k sou de waert noemen. V. Je meught wel, ick ben soo dicht als een pot, je behoeft voor mij niet te schroomen*; Harreb. II, 197: *Hij is potdigt of zoo dicht als een pot*; fri. *sa ticht as in pot*; Molema, 334: *potdicht*; oostfri. *potdigt*; in Zuid-Nederland alleen van een deur (*Antw. Idiot.* 993; *Waasch Idiot.* 533).

416. Die eens steelt is altijd een dief,

d.w.z. wanneer men eens iets bedreven heeft, wordt men er altijd op aangezien, behoudt men altijd den naam daarvan. Immers, zoo zeide men reeds in de middeleeuwen:

Wie XXX dogheden begheet,
Eest dat hi eens omme sleet,
Der doghet wert vergheten al,
Maer de mesdaet hout ghetal.¹⁾

of, gelijk opgeteekend staat in *Belg. Mus.* VI, 202, 529: *De werelt es alsoo ghescepen, heeft hem iemant iet mesgrepen, ende comt hi in der liede mont, sone mach hi werden niet ghesont. De zegswijze vinden we o.a. in de Prov. Communia*, 617: *Steelt eens ende blyft ewelijck een dief, qui semel est furans furis nomen sibi durans*. Zie verder Sart. II, 4, 85; De Brune, 218: *Die maer eens steelt tot zijn gherief, die is altyds en blijft een dief*; Harreb. I, 130 a; Ruiten, 51 a: *Eens dief, altijd dief*; Teirl. 316: *Eene keer dief altijd dief*; *Taalgids* V, 185 en vgl. Huygens VI, 209:

Steelt ijemant eenen keer,
Betrouwt hem nemmer meer.²⁾

Ook in het Friesch zegt men: *dy 't ienkear stellen het, moat altyd for dief gean*; syn. van *as de pôt ienris stjonkt, den stjonkt er altyd* of *dy 't ienkear de bûter opfretten het, het it altyd dien*. In het hd., de. en zwe. is de zegswijze eveneens bekend; zie vooral Wander IV, 800-801: *Wer einmal stiehlt heisst immer ein Dieb*; in 't eng. *once a knave ever a knave*.

417. De gelegenheid maakt den dief,

d.w.z. 'wanneer de omstandigheden het stelen mogelijk of gemakkelijk maken, wordt iemand allicht een dief. In oneigenlijke opvatting ook toegepast op het bedrijven van kwaad in het algemeen.' Mnl. *Stonde (of stade) leert stelen of doet stelen den dief*; zie Bebel, 317; Goedthals, 31; *Adagia*, 10: *de occasie maekt den Dief*, en verder Harrebomée III, 159 a; Teirl. 466: *de gelegenheid (of d'okkasie) maakt den dief*. Vgl. met deze spreekwijze: *de open deur roept den dief* (bij Cats) en *'t open gat, dat roept den dief* (De Brune, 218; vgl. Harrebomée III, 157 b³⁾; *Kluchtspel* III, 250: *Gelegenheid maakt genegenheid*; oostfri. *gelegenheid mâkt genegenheid un genegenheid mâkt dêfe* (Dirksen I, 34); Wander I, 1528: *Gelegenheit macht Diebe*; fr. *l'occasion fait le larron*; eng. *opportunity makes the thief*; fri. *de gelegenheit makket de dief*.

1) *Mnl. Rijmspreuken*, no. 76.

2) Vertaling van het Spaansche: *Quien una vez hurta, Fiel nunca*.

3) Vgl. hd. *Offene Tür verführt einen Heiligen*; Sp. *puerta abierta al santo tenta*. Het gezegde komt in zeer vele talen voor; zie Simrock, *die Deutschen Sprichw.* 560.

418. Elk is een dief in zijn nering,^{418*}

d.w.z. ieder zoekt op slinksche wijze voordeel met zijn beroep te doen; o.a. voorkomend in de *Prov. Communia*, 56: Alle man es een dief van syn neringhe, *quisque suo quaestu fur sicque tuo simul es tu*. Bij Goedthals, 31: Elck is een dief in zijn ambacht, *qui ne dérobe ne fait robe*; Servilius, 236: *elck is een dief in syn ambacht*; Sartorius, III, 7, 97: *elck is een dief tsynder neeringe*, als vertaling van *ad suum quemque quaestum aequum est esse callidum*, dat we lezen bij Plautus *Asin.* 186. Zie verder R. Visscher, *Brabb.* 69: *Elck is diefken sijnder hanteeringe*; Idinau, 134:

Te weten, oft waer is, dat men seght,
Dat elck een dief is, in sijn ambacht;
Want, so waerlijck doen sy een ieder recht
Als eens lams sterckte gaet boven leeuwen kracht;
Ten is 's wolfs aerdt niet, dat hy op den ram lacht.

Vgl. Baerd, *Deughden-Sp.* 18: Dus weet, dat yeder een gewis een Boeffjen van sijn Nering is; Tuinman, I, 126; 366; II, 8; Halma, 110: Elk is een dief in zijne neering, *chacun vole dans sa profession*; Wander I, 589: *Jeder ist ein Dieb in seinem Gewerbe (oder in seiner Nahrung oder in seinem Handwerk)*; nd. *elk is 'n Dêf siner Nahrung* (Eckart, 79); het ital.: *ogn' uno ha' l suo impiccato all' uscio*; de.: *enhver er en Tyv i sin Naering* (Bresemann, 222). Zie verder Bebel, 30: *omnis homo nequam in proprio quaestu*; Harrebomée I, 130 a; III, 159; De Cock¹, 42; *Waasch Idiot.* 196 a: *Elk is een duvel in zijnen stiel*; *Antw. Idiot.* 1648: *ledereen is dief in zijnen stiel*; fri.: *hy is in dief yn syn eigen nearring*.

Eindnoten:**418* Kleine dieven hangt men (op) en groote laat men loopen.**

Sedert de middeleeuwen is deze zegswijze bekend. *Bern. S.I.* 141 d: Die cleyne diefkens hangmen, mer die grote laet men ghaen (vgl. *Scaecspel*, 38 vlgg.; *Tijdschr.* XXII, 19); Servilius 166: *Die cleyne diefkens hangmen die groote laatmen loopen*; Sartorius III, 6, 51: *De cleyne diefkens hangthy, de groote laet hy loopen*; Cats, 529; De Brune, 217:

De cleyne dieven hangmen licht.
Voor groote wert den hoet ghelicht.

Tuinman I, 77: *De groote dieven hangen de kleine*; daar aan is niet ongelijk: *De kleine dieven hangt men, maar de groote laat men loopen*; Harreb. I, 131; *Ndl. Wdb.* III, 2520; hd. *die kleinen Diebe hängt man, die groszen lässt man laufen*; fr. *les gros larrons font pendre les petits*; eng. *the small thieves are hanged, the big ones go free*; fri. *de lytse dieven hinget men op, for de greate nimt men de hoed ôf*.

419. Aangeboden dienst is zelden aangenaam.⁴¹⁹

Deze spreekwijze wordt o.a. aangetroffen in de *Prov. Seriosa*, 123: Gheboden dienst es onwaert, *dicitur oblatum fore servitum male gratum*; bij Plantijn: Aangeboden dienst is dickwils onweerd, *service offert est souvent desdaingné, ou inagreable*; Sartorius I, 10, 24: *Merx ultronea putet, gheboden*

dienst is onwaerdt; Servilius, 6*: *Ad consilium ne accesseris antequam vocaris*, onghebeden dienst en heeft gheenen danck; in de *Adagia*, 51: *Opgedraeghen dienst behaeght alderminst*. Een geheele litteratuur hierover vindt men bij Suringar, *Erasmus*, CXVIII; Harrebomée III, 160-161. In Twente zegt men: *Aij de kat op 't spek bint wil ze 't nig vretten* (zie Harreb. I, 384; *Ndl. Wdb.* VII, 1791; V. Schothorst, 149¹⁾); hd. *ungebetener Dienst hat keinen Dank*; oostfri. *wen de mûs up 't spek bunnan word, dan fret he nêt* (Dirksen I, 34); fri. *as men de kat op 't spek bynt, wol se der net yn bite*.

Eindnoten:

419 Vgl. mlat. Est nimis ingratum servimen non vocitatum. (Werner, 28).

420. De eene dienst is d'anderen waard

of zooals men in de middeleeuwen zeide: *Deen vrientschap brinct dander in*²⁾; in *H. de Luyere*, 22: *Deen vrientscap is altoos dander weert*; De Brune, 115: d'Een vrientschap is de ander weerd; bl. 153:

De een Barbier den ander scheert,
d'Een vrientschap die is d'ander weerd.

1) In den zin van: Men moet iets niet willen forceeren.
2) *Mloop* IV, 483.

bl. 388: Gheef my wat kaes, ick gheef u brood; de eene vriendschap d'ander noodt; Tuinman I, 265: *De eene vriendschap is de andere waardig*; in de *Adagia*, 14: d'Een vrintscap is d'ander weert, *manus manum fricat*, Harreb. I, 132: De eene vriendschap (of dienst) is de andere waard.

421. Te diep in 't glas (glaasje of de flesch) zien,

d.w.z. te veel, overmatig drinken. Ook zegt men: *Hij heeft te diep in de kan gekeken*, 'dat wil zeggen, hy heeft de kan uitgepooit, en den bodem gezien' (Tuinman I, 120), welke uitdr. in de 17de eeuw voorkomt (zie V. Moerk. 492 en 561) naast *hij heeft te diep gewetert* (Smetius, 211). Ook in het hd. zegt men: *er hat zu tief ins Gläschen geguckt* (Wander I, 1694) en in het Westphaalsch: *hai hat te daip int glas kieken* (Woeste, 47 b); vgl. ook Eckart, 158: *he het to tēf int Glas kâken*; 58: *he hett to dêp in den Buddel kûke*. Te vergelijken hiermede is het eng. *to drink deep* en het mnl. *diepe drinken*, in den zin van *zwaar drinken*, *te veel drinken*. In Zuid-Nederland ook: *hij heeft te veel om hoog gekeken* (Schuermans, 420 b, dat men kan vergelijken met Afrik. *hy het in de son gekijk*); *in de flesch of in het glas gezien hebben*; in het Haspengouwsch *te diep in de flesch zien* (Rutten, 67); bij Teirl. 317: *Te diep in 't glas, in de pente, in de kanne kijken*; Afrik. *hy het in die bottel gekijk* (Boshoff, 337); elders *door 't glazeken gekeken hebben* (Nav. 1897, bl. 60); *te diep in 't kanneken kijken* (Volksk. XIV, 144); fri. *hy het to djip yn 'e romer sjoen*.

422. Iemand iets diets maken,

d.w.z. hem iets *wijs* maken; eene uitdrukking, die sedert de middeleeuwen voorkomt en eigenlijk wil zeggen: iemand iets *duidelijk* maken, aan het verstand brengen, het zoo voorstellen, dat het *diet* (het volk) het begrijpt en verstaat; daarna, evenals *wijs maken*, ironice: iemand iets op de mouw spelden. Zie het *Mnl. Wdb.* II, 189: Si maken den mensche dyets of vroet, dattet waer is; bij Froissart, 251 komt *duytsmaken* voor. Vgl. voor lateren tijd R. Visscher, *Sinnep.* 135 a; Hooft, *Brieven*, 266: Men heeft ons voor deezen willen dietsch maaken, dat het in den Paltz noch voor windt ging; *Gedichten* II, 37. Zie verder Sewel, 176; Halma, 112: *Diets maaken* w.w. wijs maaken, *faire croire, persuader*, *Ndl. Wdb.* III, 2590.

423. Een kerel als een dijk,⁴²³

d.i. een stevige, frisch gebouwde kerel, *iemand als uit een dijk gehouwen* (Coster, 519, 727); zie Van Effen, *Spectator* VIII, 223; IX, 78; Harreb. I, 133 a; *Ndl. Wdb.* III, 2597; ook in het Friesch *in faem* (meisje) *as in dyk*, - *oft se ût 'e dyk dold is*. Vgl. n°. 298.

Eindnoten:

⁴²³ Zie nog *Ndl. Wdb.* VII, 2228.

424. Dat brengt (of zet) geen zoden (of aarde) aan den dijk,

d.w.z. dat helpt, baat niet; *dat brengt geen turf aan den wal* (Harreb. II, 434 b); eig. dat brengt geen zoden om den dijk te stutten, die op het punt staat van door te breken (*Gijsbr. v. Aemstel*, 1288). In de middeleeuwen beteekende *soden setten* tegen de glooiing van den dijk aanbrengen; zoden brengen om den dijk te stutten, die op 't punt staat van door te breken; zulke soden werden *setsoden* genoemd¹⁾. De uitdrukking is in

1) *Mnl. Wdb.* VII, 1005; 1454.

de 17de eeuw aangetroffen bij Vierlingh, 312: Zijluyden laeten hem duncken dattet verloren gelt is dat zij daeraen hangen (*besteden*) ende geene aerde aen den dijk en bringht; Vondel, *Inwydinge van 't Stadthuis t' Amsterdam*, vs. 735: Geen koejenujer maect de steên en dorpen rijck: de zeevaert bouwtze, en brengt eerst zoden aen den dijk; Winschooten 271: *Dat en kan geen sooden aan den dijk setten*: dat mag niet helpen: dat helpt soo veel, als een boon in een brouwketel; in W.D. Hooft's *Clucht v. Jan Saly*, 7 r.

Al deetmen al syn best met nacht en dagh te spinnen,
't Brenght geen soon anden dijk.

Ook bij Halma, 814 lezen wij: Dat brengt geen zoden aan den dijk, die winst kan niet verre strekken, *c'est un petit profit, cela ne peut aider beaucoup*; bij Sewel, 995: 't Brengt geen zoden aan den dyk ('t brengt geen voordeel aan), *it doth not further the business, or it does not profit any thing*; zie ook Tuinman I, 373; Harreb. I, 133 a; *Ndl. Wdb.* III, 2598; *Nkr.* VII, 21 Juni p. 6. De uitdr. is over geheel Noord- en Zuid-Nederland bekend. Zij luidt in het Friesch: *dat bringht gjin seadden oan 'e dyk*; oostfri.: *dat smit gên sêdden an de dik*; voor het Zuidnederlandsch zie Joos, 88; Schuermans, *Bijv.* 4 a; 63 a; *Volkskunde* XI, 160; *Waasch Idiot.* 174 a; 792 a; *Loquela* 113.

425. Iemand aan (of op) den dijk zetten (of jagen).

Tuinman I, 316 citeert *een oud paard jaagt men aan den dyk*, en geeft daarbij de volgende verklaring: 'dit word toegepast op oude afgesloofde en afgeleefde menschen, die na een langduurigen en getrouwen dienst, wanneer zy niet meer werken kunnen, ondankbaarlyk verstooten en verlaten worden. Dus krygen zij 's *werelds loon*. *Een jong hoveling word een oud schoveling*, en vind zich kaal en berooit *op den dyk gezet*. Thans bedoelt men in het algemeen met deze spreekwijze: iemand uit zijn ambt ontzetten, *op stal zetten*, *de laan uitsturen* (naast *de laan uitgaan*, aan den dijk gezet worden; o.a. *Sjof.* 253; *Nest.* 116); *de laan uitmoeten* (*Sjof* 169), buiten bestaan, in nood brengen; *op straat*, *op de keien zetten* of *smijten*¹⁾. De oorspronkelijke bet. is iemand die aan een dijk woont op 'straat', 'aan de deur' zetten, zooals nog blijkt uit Hooft, *Ged.* II, 244:

Te setten d'Eedlen van haer ampten; Borghers rijck
Van haer vryheeden oudt: Huysluyden op den dijk;
't Was noyt mijn meening.

Zie ook Jan v. Hout: Zy hebben my myn vleesch en bloet uytgesogen en opten dyc totten bedelsac gebrocht (*Tijdschr.* XXIII, 245); Van Moerk. 142; Pers, 303 a; 900 b (*op den dijk zetten*); Hooft, *Brieven* I, 125: *Op den dijk geraken*; De Brune, *Bank.* II, 243: *Aan den dijk jagen*; Pers, 456 b: *Op den dijk helpen*; Pers, 216 b: *Aan den dijk opsetten*; *Willem Leevend* VI, 375: Ik weet wel, kind, als wy het zo breed aanleiden, dat wy al lang op den dyk zaten (= op *straat* zouden zitten);

1) Vgl. *Jord.* 129; *Arbeid*, 1 Oct. 1913, p. 1 k. 1: Enkelen voerden het woord met dit gevolg dat enkele timmerlieden op een gniepige manier op de keien zouden worden gesmeten; bij Speenhoff, VII, 77: Op de keien staan.

Harreb. I, 133 a; Bergsma, 88: *iemand an diek zetten*; fri. *op 'e dyk reitsje, sitte; immen oan 'e dyk sette*; vgl. *Antw. Idiot. 328: den dam af zijn, gaan, vliegen*, weggezonden zijn, weggezonden worden van zijn ambt, uit zijnen dienst weggejaagd worden; Eckart, 77: *enen an'n Dîk jagen*¹⁾.

426. Dikke vrienden.

Zeer 'intiem' met elkander zijn, groote vrienden zijn, vrienden als olifanten²⁾; fr. *amis comme cochons*. Het bijv. naamw. *dik* heeft hier de bet. van *groot* (dat vroeger ook *dik* beteekende; vgl. fr. *gros*); zie n° 429. Vgl. *het is dik (aan) tusschen die twee*; Molema, 511 b: *dikke kammeroadskes*, groote vriendinnen; 75 a: *dikke vrunden*; hd. *dicke Freunde*; eng. *thick friends*; Woeste, 51 b: *dicke frönne; ne dicke fröndskop*, waar gewezen wordt op het engelsch *they were too thick* (zu grosse freunde); in Zuid-Nederland eveneens bekend blijktens De Bo, 233 a: *zij en zijn geen dikke vrienden*; Teirl. 319. Opmerkelijk is het, dat in de middeleeuwen voorkomt *dinne* (dunne) *vriende*, wier vriendschap niet veel beteekent, *dunnetjes* is³⁾. Vgl. **Groot zijn met iemand**.

427. Door dik en dun gaan (loopen)

wil eigenlijk zeggen: door de modder, het slijk en de plassen gaan, langs vuile, morsige wegen (Weiland); niets ontzien. *Met iemand door dik en dun gaan*, iemand volgen, waar hij ook ga; ook in overdrachtelijken zin. In de eigenlijke beteekenis gebruikt Hooft de uitdr. in zijne *Ned. Hist.* 370: 'De welke (*Spanjaarden*), dus gesteurt in 't verweenste huns braveeren, daatlyk op moesten, zoo gepronkt en uitgestreeken als zy waaren, om, met die kostele gewaaden door dik, door dun te slobben'. Evenzoo bij Brederoo III, 561, 33: *Gelijck twee dolle Meyren in onbedwongen run onmoog'lijck zijn te keeren, maer vlien door dick en dun*. De uitdr. was evenwel reeds in de 16de eeuw bekend, blijktens Everaert, 176: *Ic comme ghelooopen, duer dicke duer dinne*. Zie ook Coster, 24 vs. 434; Spaen, 68; Sewel, 177 en vgl. *Wander I*, 583: *durch dick und dünn gehen; he geht dūr Dicke un Dünne* (verfährt rücksichtslos, kümmert sich um niemand), enz.; in het Oostfri: *hê geid dör dik un dün* (durch Morast, Dreck etc. und Wasser; Ten Doornk. *Koolm.* I, 296). De uitdr. bestaat ook in het eng. *through thick and thin* en in het deensch (Nyrop, 183). In Zuid-Nederland *deur dik en dun* (*Antw. Idiot.* 351; Rutten, 51; Schuermans, *Bijv.* 63 b) naast *deur hore en more*; *Waasch Idiot.* 175 a: *deur dik en dun, dik over dun*, heg over haag; Teirl. 320: *deur dik en deur dunne*; soms *bij dik en bij dunne*; fri.: *troch tsjok en tin; troch doarn en haech*.

428. Zich dik maken,

d.w.z. zich boos maken, zwellen van gramschap, vooral in de zegswijze *maak je niet dik* (*dun is de mode*), dat ook in Zuid-Nederland bekend

- 1) Zie *Tijdschr.* XXXIX, 143. In *Kmz.* 339 wordt de uitdr. ook gebezigd van meeningen: Sluit je aan bij de nieuwe levensbeschouwing die de verouderde voortbrengingswijze aan den dijk zet.
- 2) *Tuinman I*, 248 en *Van Eijk III*, 21: '*Het zyn vrienden als Elefanten*. Men ziet in deze spreekwoordelijke vergelijking op de ligchamelijke gedaante van de genoemde dieren, en wil er spottender wijze door aanduiden: *het zijn zeer groote vrienden*'.
- 3) *Mnl. Wdb.* II, 468.

is; Harreb. III, 46 *b*; *Nest.* 54; *Antw. Idiot.* 351; *Waasch Idiot.* 175 *a*; Teirl. 319: *hie maakt hem dikke*, hij maakt zich boos; maar ook: hij is trotsch, opgeblazen. Vgl. *dik doen*, gewichtig, vanwaar *dikdoenerij* (o.a. *Mgdh.* 197); hd. *sich dick machen*, pralen; bij de Bo, 233: *Van iets dik zijn*, er mede ingenomen zijn, er door geveleid zijn; mnl. *hem vergroten op iet*, zich op iets verheffen, *grootsch* zijn op iets, 17de eeuw *groot zijn op iets*. Natuurlijk wil men er mede zeggen: *blaas u niet op* (het opzwellen van het gelaat is een teeken, dat iemand boos wordt (vgl. *verbolgen*, eig. opgeblazen). Synoniem hiermede is *zich groot maken*, dat men in de 17de eeuw aantreft o.a. in Bredero's *Moortje*, vs. 3220. Vgl. het fr. *bouffer de colère*; nld. *barsten van spijt, woede; uit zijn vel springen van woede* (zie ald.).

429. Er dik inzitten,

d.w.z. welgesteld zijn, veel geld bezitten, *goed in de was zitten*, gespekt zijn¹⁾; eig. gezegd van een schaap, dat dik in de wol zit; vgl. hd. *in der Wolle sitzen* of *warm sitzen*. Zoo kreeg *dik* de beteekenis van *overvloedig, zeer, in hooge mate* (vgl. hd. *etwas dick haben*), die vooral in het Noorden van ons land zeer gewoon is. In Groningen zegt men *d'r dik oet wezen*, goed af zijn; *'t het 'r dik an*, 't dingt er zeer om; *'n dik uur*, groot uur (vgl. ons *dikke vrienden* = *grote vrienden*); enz. Zie Molema, 75; Bergsma, 89; De Bo, 233 (*eene dikke ure*) en vgl. Ten Doornkaat Koolman I, 296: *hê hed dat dik krägen; ik heb hum dik in d'lur* (ich habe ihn *stark* in Verdacht); *ik kan dat dikke (sehr gut, reichlich) dôn*. De uitdr. is door geheel Noord- en Zuid-Nederland bekend. In Groningen zegt men: *d'r dik zitten*; in de Zaanstreek spreekt men van een *dikmuts* (17de eeuw: *domoor*) voor een *rijkaard* (ook in de Beemster), dat te vergelijken is met het Westfri. *diknek* (De Vries, 68); Drentsch *diknakke* (Bergsma, 89); Haspengouwsch *dikhals*, ons *speknek* en het Vlaamsche *spek op de ribben hebben* (zie Boekenoogen, 150 en Joos, 86); fri. *spekkeaper, spekneke*. Bij Schuermans, 95 en in *Antw. Idiot.* 351 staat opgeteekend: *'t is een dikke boer*, d.i. 't is een *rijke* pachter; *hij zit er dik in*, d.i. hij staat er goed voor, *hij is goed in zijnen wol* (in de omstreken van Leuven); *er dikke hebben*, rijk zijn. In het Hagelandsch gebruikt men hiervoor ook *er wel in zijn*, wel gegoed zijn, wel in zijnen doen zijn; in *Antw. goed in zijnen dons zitten* (*Antw. Idiot.* 365); in het Haspengouwsch: *geenen kou hebben* (Rutten, 122). In het Friesch: *hy sit goed rûch op 'e side* of *hy sit rûch yn 't bird* en *hy het furring yn 't baitsje*; in Deventer: *hiee zit gud in zin want* (Draaijer, 47 *b*) naast *hij heeft de broek niet kapot*; Bergsma, 72: *hij scheurt de broek niet meer*, hij zit er goed bij; *he hef de broek niet kapot*, hij heeft veel geld. Ook in het Westphaalsch: *hä es dicke drin*, er hat viel einzubrocken (Woeste, 51 *b*); in Twente *ne dikke rugge hebben*. Vgl. ook nog het 17de-eeuwsche *grof van haven*, rijk aan goederen (*Ndl. Wdb.* V, 886) en zie **Er warm bijzitten**.

430. Bij dit en (bij) dat!

d.w.z. bij God, bij den donder! of eene dergelijke verwensching, die men vermijden wil. Het gebruik van *dit en dat* in dezen zin is sedert de 17de eeuw bekend. Zie *Ndl. Wdb.* III, 2308; 2480, waar o.a. wordt aangehaald Meulemans, *Timon. Misanthr.* 18: *lck sweir bij dit*

1) *Taal en Letteren* IX, 126.

en dat, by desen ende genen, ken wil niet gaen; *W. Leevend* VI, 273: Waerom dit en die schryf je niet, waer je bent? Een hiervan gevormd bijv. naamw. komt in de 18de eeuw voor in *Sara Burgerhart*, 274: Dat zal wat beter voor ons uitkomen, dan dat dit en dats hargueeren; zoo ook *Nest*. 11: Wat zou die ditendatsche loeder zich verbeelden? Vgl. verder *wat dit en dat!*, voor den drommel! *M. de Br.* 61: Toen viel ze uit: zoo vuile dit en dat, slet, stinkende dief, ben je daar pas!¹⁾

431. Ditje en datje.⁴³¹

In de uitdr. *hij heeft altijd een ditje (of) een datje*, d.w.z. altijd heeft hij de eene of andere aanmerking, nu eens *dit* en dan weer *dat*. In de middeleeuwen kwam *een dat* in den zin van eene aanmerking voor (*Mnl. Wdb.* II, 79); ook in de *Prov. Seriosa*, 33: *Niemant en is sonder dat*; bij Hooft, *Brieven*, 368 lezen wij: Hoe gaa ik het aan? luchtgediert, landtgediert, U.E. weet er een dat op. In de *Klucht van de Pasquil-maecker*, 9:

'k Meen als de Studenten kans sien, datse ons oock altemets spuls genoegh maeken;
En dan wetense noch altijd een ditjen of een datjen; de Joffers hebben 't altijd gedaen:
d' Een is wat viesjes, d' ander wat trotsjes, de darde will niet aenleggen, enz.

Zie verder Harreb. III, 154 *b*; *Ppl.* 88: Hij had er geen dit en geen datje (*niet het minste*) last van; De Jager, *Verscheidenheden*, 131; *Lat. Versch.* 141; *Ndl. Wdb.* III, 2308 en vgl. het fri. *ditten en datten, ditsjes en datsjes*, kleinigheden van allerlei soort; *dêr is in dat ôan*, er hapert iets aan; *ditten en datten*, wissewasjes; oostfri.: *ditjes datjes*; in Groningen *ditten en datten*, praatjes, aanmerkingen, voorwaarden, bedenkingen (Molema, 76); Woeste, 63 *b* i.v. *dütken*; en *Antw. Idiot.* 331: 't *Is altijd 'nen ditten me(t) 'nen datten*, 't is altijd te kort of te lang, 't is nooit goed; 354: 't *Is altijd een ditjen met (of en) 'en datje*; De Bo, 230 *a*: *didden en dadden; diddekes en daddekes*, ditjes en datjes; *Waasch Idiot.* 176 *a*: *t is altijd een ditje met een datje*; *Teirl.* 322; eng. *a conversation about this or that*²⁾.

Eindnoten:

431 noot. In 't Leuensch: van dit en van dat = dadels.

432. Een harde dobbel.

In de uitdrukking *hij zal een harden (of kwaden) dobbel hebben*, hij zal het hard te verantwoorden hebben, het is te vreezen, dat hij (voor de ziekte, in den strijd, enz.) bezwijken zal. Ontleend aan het dobbelspel, zoodat de uitdr. eigenlijk wil zeggen: hij heeft veel kans van mis te dobbelen, hij zal veel moeite hebben het te winnen,

- 1) Voor dergelijke uitdr. in het hd. zie *Deutsche Wortforschung* X, 159 vlgg.
- 2) In het *Ndl. Wdb.* III, 2309 wordt toegegeven, dat we in dit znw. *dat* het zelfst. gebruikt aanw. vnw. kunnen zien, doch tevens aan de mogelijkheid gedacht, dat we hier met een ander woord te doen hebben, dat aan het fr. *dartre* ontleend zou kunnen zijn. Waarschijnlijk is dat niet, daar *dat* reeds bij ons in de 14de eeuw voorkomt, en de oudste plaats van het fr. *dartre* dagteekent uit de 15de eeuw (*derte*).

hij zal tegen twaalf oogen dobbelen; vgl. het mnl. *dobbel*, in den zin van dobbelspel (*Mnl. Wdb.* II, 218). In de 17de eeuw komt de uitdr. voor in *Snorp.* 33:

Heytse een qua dobbel gehadt, of heytse gien gelt om te betalen; II, 20: Hy moet een quae dobbel ghehadt hebben; zie verder bij Halma, 113: E e n e n q u a a d e n d o b b e l h e b b e n , *perdre au jeu, avoir du malheur au jeu*; bij Sewel, 178: A l s h y m a a r e e n s e e n k w a a d e d o b b e l k r y g t , *if he once comes off a loser*. Beide woordenboekschrijvers vatten de spreekwijze op in den letterlijken zin van *verliezen* (in het dobbelspel); thans vatten wij haar uitsluitend figuurlijk op. In de Zaanstreek en elders hoort men: 't Zal een zware, harde *dobber* zijn, in denzelfden zin van: het zal er om spannen, het is zeer de vraag of het goed zal gaan (Boekenoogen, 153-154), waarbij aan een schip kan gedacht worden, dat in den storm op de baren dobbert. Vgl. *Handelsblad* 9 Sept. 1914 p. 2 k. 2 (avondbl.): Als het Engelsche expeditiecorps in Frankrijk op dezelfde zakelijke wijze te werk gaat als de 3000 man te Ostende, dan zullen de Duitsche troepen een harden *dobber* hebben; *Het Volk*, 1 Juli 1914, p. 2 k. 4: Loopen zij in hun vol getal over naar den man der concentratie, dan zullen wij een heelen *dobber* hebben; 24 Juni 1914, p. 2 k. 1: Maar het voorstel zou in ieder geval een harden *dobber* hebben gehad. In Friesland: *hy dobbelt er om en hy scil in hirde dobbel* (ook *dobber*) *ha*; vgl. ook Molema, 512: 't *zel d'r om dobbeln*, 't zal er om dingen, 't kan evengoed niet als wel gelukken; Bergsma, 90: *de kerel is doodmin: hij krig 'r 'n dobbel an*; Opprel, 52 *a*: *der zel en kwajen dobbel over loope*, het zal verkeerd uitkomen; Harreb. I, 138 *a*.

433. Doe wel en zie niet om,

doe wel zonder op de gevolgen van uwe daad te letten, zonder lof of dank daarvoor af te wachten; *Ndl. Wdb.* X, 819. In de 17de eeuw bekend, daar Piet Hein deze woorden tot spreuk had gekozen; vgl. fr. *fais ce que dois, advienne que pourra*; hd. *tue recht und schau nicht um*; eng. *do well and fear not*.¹⁾

434. Een doekje voor het bloeden,

d.w.z. een uitvlucht, een verzinsel; eigenlijk een doekje, dat eene wonde bedekt, zoodat deze niet gezien wordt, en het er uitvloeiende bloed haar niet verraadt; bij overdracht een uitvlucht, een voorwendsel, om iets, dat minder goed is, of dat men niet wil weten, te verbergen; ook een voorwendsel, waarmede men iemand paait. Bij Campen staat de uitdrukking opgeteekend, bl. 82: *tls mer een doeckyten voor 't bloeden*. Vgl. verder Sewel, 178: 't *ls een doekje voor 't bloeden, it is but a meer pretence*; Halma, 114: Dat is maar een doekje voor 't b l o e d e n , dat is maar eene slegte verschooning, *ce n'est qu'une excuse frivole*, dat in de 18de eeuw ook een *kakkerlakje* genoemd werd. In de literatuur vond ik de uitdr. opgeteekend in *Bank*. II, 417; Pers, 420 *b*; Smetius, 24: *Doecxken voor het bloeyen*; verder bij V. Effen, *Spect.* VI, 215 en Langendijk, *Spieghele d. V. Koopl.* v. 85; Tuinman I, 200; *Ndl. Wdb.* II, 2880; III, 2688; Harrebomée I, 139 en vgl. de hd. uitdr.: *er nimmt sich ein Tüchelchen vor*, er findet leicht einen Ausweg oder Vorwand zur Umgehung des Gesetzes (Wander IV, 1356). Ook in het oostfri. zegt men: *dat is man 'n dôkje för 't ferblöden* (Dirksen I, 22); fri. *in doekje for 't blieden*; *Antw. Idiot.* 255: *doekskens veur 't bloeien*.

1) Laurillard vraagt of we voor den oorsprong dezer spreuk moeten denken aan *Luc.* IX, 62 of *Fil.* III, 14. Ook acht hij verband met *Gen.* XIX: 17-26 niet onmogelijk.

435. Er geen doekjes om winden,

d.w.z. iets niet zoeken te bewimpelen, of verbergen, gelijk men wel een doekje om een vinger, of iets dergelijks, doet (Tuinman I, 200); dus eig. het zeer niet zoeken te verbergen; vgl. mnl. *sijn seer ommeslaen*, zijn zeer verbloemen, maskeeren; *sonder ommeslach*, onbewimpeld. Eene in de middeleeuwen reeds vrij gewone uitdr., die wij o.a. aantreffen in den *Rein*. II, 4194: Een loghen so *bewimpelen met doeken*, die hi daer om wint, dat mense voor die waerheit mint; vgl. ook *Mart*. III, 47: *Sonder valsc van doeken* (zie *Mnl. Wdb.* II, 229). Bij Campen, 30 lezen wij: *Hy en windt der niet omme*; bij Sartorius I, 1, 74: *Sonder doecxkens om te winden*, slecht en recht, *hoc est, apertius et clarius, sine omni involucro*. Zie verder Asselijn, *Jan Kl.* vs. 38; Van Moerk. 499; Episcopius, *Predic.* 406 b; *Willem Leevend* V, 209; Tuinman I, 200; *V. Janus*, 313; III, 37; de bij Harrebomée I, 140 a en III, 163-164 opgegeven schrijvers en *Ndl. Wdb.* III, 2688; vgl. het oostfri.: *hê windt d'er gên dôkjes um*; fri.: *hy wynt der gjin doekjes om*; Schuermans, *Bijv.* 65 a: *om iets doekskens doen*; en *Antw. Idiot.* 358: *er geen doekskens om winden (of doen)*; in 't *Waasch Idiot.* 178 b: *er geen doekskens aan doen*, iets onbewimpeld zeggen; *geen blauwe doekskens aan iets doen* (zie ook *Ndl. Wdb.* III, 2688); Teirl. 330: *iet in doekskes doen*, iets bewimpelen; *er (geen) doekskes om wenden of an doen*; in *Limb. ergens doekjes omdraaien* ('t *Daghet* XII, 112).

436. Het doel heiligt de middelen,

d.i. ter bereiking van een goed doel mag men ook slechte middelen, indien het niet anders mogelijk is, gebruiken. Deze theorie zal wel zoo oud zijn als de wereld, al wordt ook door velen gemeend dat zij openlijk het eerst door de Jezuiten is verkondigd, ter verdediging van den tirannenmoord¹⁾. Waarschijnlijk is deze meening, dat men den oorsprong dezer zegswijze bij de Jezuiten moet zoeken, het eerst ontstaan door de geschriften van Pascal, een fellen tegenstander dier orde, die in zijne *Lettres Provinciales* n°. 7, een Jezuiet laat zeggen: *nous corrigeons le vice du moyen par la pureté de la fin*, wellicht denkende aan de woorden van den pater Jezuiet Busenbaum, die in zijne *Medulla theologiae moralis*, anno 1650, lib. IV, cap. 3, deel VII, art. II § 3 zegt: *cum finis est licitus, etiam media sunt licita*, waarbij deze evenwel uitdrukkelijk slechte middelen uitsluit. Eerder zal men den oorsprong van dit gezegde kunnen zoeken in de woorden van Thomas Hobbes (1588-1679), die in zijn geschrift *De Cive*, I, 8 zegt: *Quoniam autem jus ad finem frustra habet, cui jus ad media necessaria denegatur, consequens est, cum unusquisque se conservandi jus habeat, ut unusquisque jus etiam habeat utendi omnibus mediis et agendi omnem actionem, sine qua conservare se non potest* (Büchmann, 422).

1) Inderdaad heeft een beroemd Jezuiet Mariana in een geschrift *De rege et regis institutione* (1599) den tirannenmoord verdedigd, doch dit geschrift is, evenals de *Theologia moralis* van Busenbaum, waarin de vorstenmoord in bescherming genomen werd, door de Jezuitenorde openlijk verloochend. Zie Dr. P.J. Blok, *De Jezuiten*, bl. 36-37; J.H. Maronier, *De orde der Jezuiten*, bl. 192 vlgg.; *Ned. Spect.* 1900, bl. 171; 187; Wetzler und Welte's *Kirchenlexikon* VI, 1374 vlgg. In *Zeitschr. für D. Wortf.* X, 231 wordt Macchiavelli als eerste verkondiger dezer theorie vermeld.

437. Van doen hebben,

d.i. noodig hebben, van noode hebben; de zegswijze is ontstaan door samensmelting van *te doen hebben* (mnl. *te doene hebben*) en *van noode hebben*¹⁾, die beide beteekenen noodig hebben. Zij is sedert de 16de eeuw bekend; in de 17de eeuw ontstond er naast *van doen zijn*. Zie *Ndl. Wdb.* III, 2706 en vgl. fri. *fen dwaen hawwe*.

438. In goeden doen zijn,

d.i. gefortuneerd zijn, *het goed kunnen doen, goed bij de planken kunnen*. Het znw. *doen* kan hier de beteekenis hebben van zaak, bedrijf, gedoente, zuidndl. *doening*, zaak, winkel, zoodat de uitdr. eig. wil zeggen: hij heeft een goede zaak; vandaar: hij vaart wel, zit er goed bij. Of moeten we aan doen de beteekenis toekennen van toestand (vgl. *het oude doen*), waarin het in de middeleeuwen reeds voorkwam?

Sedert de 17de eeuw is de zegswijze bekend; zie Hooft, *Ned. Hist.* 221: Verscheyde luyden van goeden doene werden'er uit al hun welvaaren geworpen; Tuinman I, 303: *Hy is in goeden doene*, dat is, zyn handel en bedryf is gelukkig, hy vaart wel, hy is goeder dingen; Halma, 114: Hij zit in goed doen, *il est fort bien dans ses affaires: son négoce va fort bien*. Ook in het *Antw. Idiot.* 361: *In 'nen goeien doen zijn*, welvarend zijn, goede zaken maken; bij Tuerlinckx, 124: *Goed in zijnen doen zijn*, in welvaart verkeerren.

439. Al doende leert men,

d.w.z. door iets dikwijls en herhaald te doen krijgt men er den slag van beet, krijgt men er vaardigheid in. Sedert de 16de eeuw komt deze zegswijze voor; zie Servilius, 30: *Al doende leertmen. Allenskens leert den hont leer eten*; Campen, 131: *Al doende leert men*; H. de Luyere, 34: *Maer al doende moet men leeren*; *Kluchtspel* II, 167: *Aldoende soo liertmen*; De Brune, 61; Tuinman I, 173; Harreb. I, 17.

440. Een doerak.

Dit scheldwoord dat gebezigd wordt in den zin van gemeene kerel, deugniet, schavuit, loeder, *sallepatter* (zie *Sjof.* 169, 200), *salamander* (*Sjof.* 270), of van een vrouw gezegd: gemeen kreng, wijf, is ontleend aan het Russische *doerák*, domoor, dwaas²⁾. Eerst in deze eeuw is het aangetroffen o.a. in *Jord.* 42; 139 en *Het Volk*, 5 Maart 1913, 2^e bl. kol. 1: *Fuile doerak! Dat sa je nou's niet glad sitte. Me cente sa-je-megeefe! Zandstr.* 54; 66; 76 (tegen een meid: *Malle doerak, drink eris uit, en la' we gaan tippele*); 94; *Nest.* 75: *Hier, ouwe doerak! (tegen een dronken kerel)*; *Ppl.* 33: *Ze zal me hoore,..... zoo'n doerak..... zoo'n dierazie*; 34: *kreng-kreng-doeerak!*; *Landl.* 200; 169: *Leelijke doerak, 't is jouw schuld*; 102: *Vuile doerak*; 110: *Kom mee, snauwde nie nijdig, omdat die doeraks (veldwachters) 'm aldoor in onrust hielden*; *Falkl.* V, 52: *Ze had 'm 't leven zuur genoeg gemaakt. 't Was 'n doerak*; *Sjof.* 215: *'k Heb al saggerijn genoeg van je opgevrete, luie*

1) Zie *Noord en Zuid* II, 326-333; *Tijdschrift* XVII, 168; *Ndl. Wdb.* VI, 221.

2) Franck - v. Wijk, 838; *Ndl. Wdb.* III, 2738; *Nav.* XXIX, 38, 260; LXI, 445.

doerak! *Jord.* II, 276; 278; 319; 463 (doerak-wijven); *Twee W.B.* 12: Doerak, kom niet beneden of ik zal je de beenen breken; *Nkr.* IV, 3 Juli p. 2: Heb je je door de vuile parlementairen laten omkopen, vuile doerak? *Schakels*, 121: 'k Heb 'm betrapt met de meid, de doerak; bl. 122: Ze (*de meid*) kon 't (*stuk vleesch*) nie-eens op, de doerak; De Vries, 68: *doerak*, deugniet; Bergsma, 92: *doerjak*, wildzang: *een doerjak van een wicht*¹⁾; Draaijer, 9: *dûrak*, lichtekooi; Köster Henke, 14: '*Doerak*, deugniet. Wat dee ze zich aan zoo'n *doerak* te vergooien'; *Kalv.* II, 172; 183.

441. Een dofje,

d.w.z. een buitenkansje; eig. een slag (vgl. Zuidndl. *doef*, *doef*; fri. *dof*), zooals blijkt uit *W.v. Gecken*, 86:

Yder een moet stille swygen
Voor die grooten edel-man
Of sy soudon dofjes krijgen
Met de vuyst of met de kan.

Uit deze bet. slag is die van 'buitenkansje' voortgevloeid, evenals bij een *bof* (n°. 279) en een *tref*; hd. *ein Treffer*; eng. *a hit*. Sedert de 17de eeuw had dofje die beteekenis, zooals blijkt uit Oudemans II, 99; *Ndl. Wdb.* III, 2741; zie ook Halma, 115: Dofje, voordeel, winst; *Taal- en Letterbode* IV, 5; *Frequ.* I, 65; Molema, 81 *b*: *doffel*, vuistslag, stoot, duw; *doffie(n)*, buitenkansje, gelukje, vetje; het fri.: *dofk(e)* (een som geld) naast een *dof*, een duw; het Hagelandsch *bof*, som gelds (Tuerlinckx, 89), in welken zin ook *bom* bekend is. Zie **Bij den roes**.

442. Te dom (of te stom) om voor den duivel te dansen,

d.w.z. zeer dom zijn; vgl. Harreb. I, 142: Hij is te dom om voor den duivel te dansen; in *Kmz.* 335; 356 en *Nest.* 24: Te stom om voor den duivel te dansen; *Het Volk*, 8 Dec. 1913, p. 1 k. 2: De parvenu, zelf vaak te dom om voor den duivel te dansen, moet in al zijn uitingen het bewijs leveren dat hij een nietsnut is; Molema, 83; fri. *to dom om foar de divel to dounsjen*. Evenzoo in Zuid-Nederland; zie o.a. *Antw. Idiot.* 362.

443. Daar gaat een dominé voorbij.

Deze zegswijze wordt gebruikt, wanneer in een gezelschap plotseling allen zwijgen. Hoogstwaarschijnlijk heeft de uitdr. hieraan haar ontstaan te danken, dat men in een gezelschap uit vrees voor de berisping of de terechtwijzing van een predikant of den kerkeraad bij een danspartij, eene duivelsche zonde, plotseling ophield, bij de waarschuwing dat er een dominé of een ouderling voorbijging. Gekscherender wijze wordt dit nu ook gezegd, wanneer te midden van een druk gesprek een plotselinge en onverwachte stilte heerscht, alsof er onverwacht een predikant langs de deur ging, die over het een of ander onvertoegen woord, dat hij kon hooren, de aanwezigen zou kunnen onderhouden. Vgl. o.a. *Mgdh.* 201: Als het lawaai even ophoudt, beweert meneer Gorissen dat er 'n dominee

1) Voor den uitgang vgl. *schobbejak*, *vuilak*, *zwijnjak*.

voorbijgaat; *Kmz.* 275: Daar gaat 'n dominee, 'n pastoor en 'n rabbi voorbij, zei Busse uit den toon. - Ja, hoe vreemd als 't zoo ineens stil is, beweerde juffrouw Henriette Rons.

De Grieken zeiden hiervoor Ἐρμῆς ἐπεισῆλε; de Duitschers en de Spanjaarden *es geht ein Engel durchs Zimmer* of *es flog ein Engel durchs Zimmer*; *pasado un angel*; *da kommt ein Leutnant in den Himmel* (of *wird selig*); *ein Offizier bezahlt seine Schulden*; *et genk en Polizeidainer düärt Sâl* (of *de Stuawe*; *Wander*, III, 1372); fr. *un ange vient de passer*. Zie *Suringar*, *Erasmus*, 212; *De Roever*, *Van Vrijen en Trouwen*, 225; *De Cock*¹, 273; *Reuter*, 25; *Harreb*, I, 142 a en vgl. het fri.: *der giet in dominy foarby* of *dominy komt er oan*. In Zuidndl. dial. zegt men hiervoor: *Nu zou 't goed zijn om peeën, haver of lijnzaad te zaaïen*; bij ons 17de eeuw en dial. nog: *'t Is hier goed haver of speuriezaad zaaïen* (*Ndl. Wdb.* VI, 147); hd. *es wäre gut Hafer säen* (*Wander* II, 257). Zie n°. 245.

444. Dominé brand je bekje (of befje¹⁾) niet

zegt men om iemand te waarschuwen niet iets te eten of te drinken dat zeer warm is; ook in 't algemeen als aanmaning om voorzichtig te zijn²⁾. Vgl. *Harreb*. I, 44: *Dominé! brand je bekje niet*; *Menschenw.* 328: *Dominie hiet!* paa's d'rop en bran je bekkie niet, schaterde de Bode; bl. 517: *Domeni hiet.... brand je bekkie niet!* *Molema*, 501: *Doomnie, bran joen bekje nijt, 't is koffie van eerguster*, in ernst van heete, in scherts van lauwe koffie gezegd; fri. *poeske baern de bek net!*

445. Don Juan,

d.i. een vrouwenverleider, iemand die er op uit is veroveringen op meisjes te maken; eig. de naam van den held uit een Spaansch verhaal van de 14de eeuw *don Juan Tenorio*, die een meisje wilde schaken, welks vader hij in een tweegevecht doodde. De Spaansche schrijver Fra Gabriel Tellez, meer bekend onder zijn pseudoniem Tirso de Molina behandelde (en wijzigde) in 1634 de sage het eerst in zijn drama *El burlador de Sevilla y convidado de piedra*. Door den tekst van Lorenzo da Ponte, geschreven bij de opera van Mozart (1787), is de naam zeker wel het meest bekend geworden. Zie *Büchmann*, 315; *Reinius*, 57; J.A. Worp in *Taal en Letteren* VIII, 409-413; A. de Cock, *Studiën*, 141.

446. Daar kunt ge donder op zeggen,

d.w.z. daar kunt ge maar zeker op aan; wat ik daar zeg, daar kunt ge maar op rekenen en met het woord *donder* bevestigen; ook voor het geval, dat iets *niet* gebeuren zal, in een zin als: Hij wou graag wat meer geld verdienen, maar daar kan hij donder op zeggen (nl. dat dit niet zal gebeuren). Vgl. *Mghd.* 251: *Of ik d'r weze zal, daar kan je donder op zegge*; *Kmz.* 121; *Nest*, 7: *Dat zou gebeuren, daar kan ik donder op zeggen*; 34: *Om den bliksem niet, daar kan je donder op zeggen!* Zie

- 1) Zie *Ndl. Wdb.* II, 1351, waar als antwoord op deze waarschuwing vermeld wordt: *Pastoor, ik ben zoo'n gekje niet.*
- 2) Bij 'dominee' zal wel niet aan een predikant gedacht moeten worden. Het is een uitroep met de beteekenis: o heer! of een verbastering van *God verdomme*.

ook bl. 54. Ook hoort men o.a. in Groningen: Do ar wi'k du vel (ook donder) op z e g g e n = de stellige verzekering geven, ja zweren, dat het gebeurt (Molema, 94 a). Syn. *Ergens schele mie op zeggen* (zie *Ppl.* 185: Nou daar kan u wel schele-mie op zegge). Vgl. hd. *darauf können sie Gift nehmen, dasz ick das nicht tue.*

447. Donderjagen,

d.i. zaniken, zeuren, vervelend zijn, *donderen*¹⁾, vanwaar het znw. *gedonderjaag*, *gedonder*, gezanik, gezeur. Vgl. *Kmz.* 83: Leg niet te donderjagen; *Lvl.* 309; *Dsch.* 190; *Nest.* 117; 73: Zit nu maar niet te donderjagen; *Boefje*, 168: Dat eeuwige *gedonderjaag*; *Kmz.* 298: Dat geeft allemaal nutteloos *gedonderjaag*. Synoniemen zijn *ouwehoeren* (*Mgdh.* 300; *Lvl.* 53; 239; *Nachtkr.* 101; *Dsch.* 162) waarnaast *geouwehoer* (*Kmz.* 182); *ouwewijven* (*Ppl.* 141); *klepzeiken* (*Lvl.* 311; *Sjof.* 212); *neukepitten* (*Diamst.* 381); *hannessen* (*Lvl.* 109); *kloothannessen* (in *D.H.L.* 3); *kletshannessen* (*Lvl.* 10); *lulhannessen* (*Ppl.* 113); *gehannes* (in *Dukro*, 108; *Nkr.* I, 17 Nov. p. 2); *geneuk* (*Kmz.* 363; *D.H.L.* 5; *Diamst.* 131); *geklaphannes* (*Ppl.* 62); *mieren* (*Sjof.* 142), waarnaast *gemier* (o.a. *Nkr.* VII, 1 Febr. p. 4; 8 Febr. p. 8); *lazeren*, *lazersteen* (zie n° 197), *gemier* (in *Nw. School*, VIII, 4); Molema, 213: *koanebroaden*, *keeskouen*, *koale gezichten*; *Opprel*, 62: *kanebraije*, syn. van *kalegezichte* (ook bij Boekenoogen, 390).

448. Om den (dooden) dood niet.

Gewoonlijk verbonden met het ww. *willen* in den zin van *volstrekt niet, in geen geval*, al moest men er anders ook om sterven; zie *Tuinman* II, 236: *Hij wil dat om den dood niet laten (of doen)*. 'Dit drukt uit eene zeer groote onverzettelykheid, om iets te doen. 't Is dan te zeggen, hy wil dat niet nalaten, al zou het hem 't leven kosten'. Vgl. *Breughel, Boccat.* 160 b: Waerom ick hem om de doot sulcken overdaedt niet en soude willen doen; *Paffenr.* 74: Om mijn dood niet; *Van Effen, Spectator* VI, 110: Onze Pater, die om de dood niet hebben wil, dat ik myn neus in den Bybel steek; IX, 131: Hy maakte 't hem zo bang, dat hem 't zweet aan alle kanten uitbrak; hoewel de ander het om de dood niet op wou geven; *W. Leevend* I, 88: Ik zat zonder Brill te leezen; want ik hou om de dood niet van brillen; *Sjof.* 249: Vraag-ie nou is 't zoo lollig? ...om de dood niet. Zie ook het *Ndl. Wdb.* X, 137; 140; III, 2832 en vgl. het fri.: *om 'e dead net!*; gron.: *om de dood nijt* (Molema, 83 b); *Westph.*: *innen dod nitt* (*Woeste*, 53 b). Syn. *om den hooi niet* (in *W. Leev.* VIII, 28); *om den donder* (*Nest.* 8; *P.K.* 92), *bliksem*, *duivel*, *hond niet* (Molema, 83); in Zuid-Nederland: *veur de dood niet*.

449. Zoo dood als een pier,⁴⁴⁹

d.w.z. voor goed, geheel en al dood; eig. zoo dood als een pier, een aardworm, die slap aan den haak van een hengel hangt. In Vlaanderen zegt men volgens Joos, 14: *dood als een pier, een musch, een muis, een kieken*; *Antw. Idiot.* 366: *zoo dood as 'ne pier, als 'ne steen*; in hd. dialecten vindt men volgens *Wander*, IV, 1252: *so däud as 'n Hucke* (*Kröte*,

1) Vgl. *bliksemjacht* (Hooft, *Ged.* I, 292) = *bliksemen*.

huckedäud); *so daud as 'n Méus*; *totd wie eine Sode*; hd. *mausetot*; in het Engelsch: *as dead as herring, mutton, ditch-water, a doornail, a smelt*, enz.; in het Friesch: *so dea as in loarte* (drol), *as in pier*. De uitdr. dateert uit de 17de eeuw; zie *Gew. Weuw.* II, 48: t Kind is dood als een Pier; zie verder Langendijk, *Wederz. Huw.bedrog*, 827; Tuinman II, 235; Sewel, 637; Halma, 503; *P.K.* 79; Boekenoogen, 747: *hij is pier of pierdood*¹⁾; bij Querido, *Jord.* 298 wordt *pierelemortes* gevonden in den zin van het znw. *dood*. In 't Oostfri. *so dôd as 'n pogge* (kikvorsch) of *poggedod*.

Eindnoten:

449 Vgl. *Handelsblad*, 19 April 1923 (O) p. 2. k 3: Als de heer Braat niet in Holland maar in Roemenie was geboren, zou hij vermoedelijk Bratianu heeten en bijgevolg een vermaard (zij het ook pierdood) staatsman zijn.

450. Op iets dood blijven (of) vallen,

in de uitdr. *hij blijft of valt dood op een halven cent*, d.w.z. 'hij is door en door gierig; om een halven cent zou hij een koop laten varen, van een onderneming afzien (V. Dale); hij ging liever dood dan een halven cent op te offeren. Bij Van Effen, *Spectator* XII, 58 lezen wij: Zo een lafhartig gedrag van luiden, die in het dingen, op een duit dood zouden blyven, kan nergens anders uit spruiten, zal men zeggen, dan uit een verfoeielyke gierigheid. Synoniem hiermede is de bij Campen, 54 voorkomende uitdr. *hy solde wel op een luys doot blyven*, ook vermeld door Sartorius II, 9, 80 en III, 8, 39: *Hy blyft op een luys doot*, de iis, qui pauperum modo tenuiter vicitant; Brederoo I, 224, 322; De Brune, 467; Tuinman I, 168; II, 114; *Ghetto*², 23: Hij is betoegh (*rijk*), maar ie valt dood op een halvie; in *Nest*, 74: Ik moet op een halve roode cent doodblijven. In Zuid-Nederland zegt men *op een oordje, veur 'ne(n) (halve) cent dood blijven* (De Cock¹, 302-303; *Waasch Idiot.* 790; Claes, 45; *Antw. Idiot.* 366) en spreekt men van een *oordjedood*, gierigaard (*Volkskunde* XV, 146); in het Hagelandsch: *oep i negemännke* (een duit) *doeëd blijve* (Tuerlinckx, 410; *Volkskunde*, XV, 176); nd. *dä bliew op em Penneng düd* (Eckart, 403); fri. *hy falt dea op in stûr* (stuiver).

451. Ik mag dood vallen (of ik val dood) als....

Eene sterke verzekering der waarheid van hetgeen men beweert (zie o.a. *Lev. B.* 191; *Sjof.* 219); eveneens in Zuid-Nederland bekend, waar men ook zegt: *ik wil eeuwig branden*, als hetgeen ik beweert niet waar is. In Noord-Holland: *ik laat me teren* (Boekenoogen, 1363); in de 17de eeuw: *ik laat me wippen, als* (*Gew. Weuw.* III, 80); in de 18de eeuw: *ik wil me laten kortooren* (Halma, 284); hd. *ich will Matz* (of *Hans*) *heiszen*; *du sollst mich einen Schelm heiszen*; *ich will des Todes sein, wenn*; eng. *may I die* of *I'll be shot, hanged if*; *I may drop down dead, if* (Prick); fri. *ik mei dea del falle as*.

1) In *Taal en Letteren* IX, 224 wordt de uitdr. ten onrechte in verband gebracht met het lied van Pierlala, daar deze een half uur na de begrafenis weer uit de kist kroop en dus niet dood was (Willems, *Oude Vlaemsche Liederen*, 300).

Vgl. nog het lat. *pereo*; mnl. *van Gode moetic hebben ondanck; up een rat doet mi legghen eest niet waer, oft ic't late, dat ic riese; condijs mi dies vroet ghemaken, ic wille dat ghi mi Hughe heet; ic leghs minen hals teghen den dinen, dat; ic wille mijn kele windewait en es die coninc niet hier bi*; ndl. *mijn kop er af*, er den hals onder verzetten (*Ndl. Wdb. V, 1655*); *je mag me kielhalen; God mag me straffen; mag mie de bok steuten* (*Molema, 505 b*); *ik laat me rekken (van hier tot Rome)*;

'k laat me ophangen (fr. *je veux être pendu*), *me kappen, mijn kop voor mijn voeten, 'k laat me kisten, villen* (Brederoo II, 100, 2465: *Vildtme, doen ick het weer*); 'k wil verzinken, verdonderen, creveeren, crepeeren, barsten, 'k wil verdoemd zijn, 'k wil (eeuwig gloeiende) verdoemd zijn, *de duivels mogen mij oppakken, Ons lieve Heer mag mij rollebollen in 'n papieren zak, als 't niet waar is* (Waasch Idiot. 823 b); *ik mag verdaard zijn; 'k wou dat dit brood in mijn keel bleef steken* (hd. *dass mir das Brot im Halse stecken bleibe*; fr. *que ce morceau de pain m'étrangle*), 'k wil da'k vergif dronk, *een koolken op iets dorren inslikken* ('t Daghet XIII, 48), enz. Zie vooral De Cock¹, 105 vlgg.; Schrader, 302.

452. De dood in den pot,

Men zegt dit van eene plaats of een gezelschap, waar men zich gruwelijk verveelt, omdat het er zoo stil en doodsch is; ook als een tak van handel, wetenschap of kunst niet bloeit. Volgens Zeeman, 159 en Laurillard, 41 moet de oorsprong dezer zegswijze gezocht worden in het bijbelverhaal, dat men vindt opgeteekend in 2 Kon. 4:39-41: Ende het geschiedde als zy aten van dat moes, dat zy riepen, ende seyden, Man Godts, de doot is in de pot, ende konden 't niet eten¹. Vgl. *Bank*. II, 21; *Janus*, 153; Harreb. I, 145 a; *Nkr*. VI, 22 Juni p. 6; IX, 27 Maart p. 5; *Telegraaf* 22 Mei 1918 (A) p. 2 k. 4: In de Nederlandsche schilderkunst is het de dood in de pot.

453. Hij ziet er uit als de dood van leperen.

'Dat wil zeggen: het is een zeer mager en vervallen persoon. Dat spreekwoord zou zijnen oorsprong verschuldigd zijn aan eene in de tot het koninkrijk België behorende West-Vlaamsche stad Yperen gewoed hebbende pest, die aanleiding gaf tot den gepersonificeerden dood, in al zijne afschuwelijkheid. Dat was *de dood van Yperen*, die thans alleen in zijne volgelingen bestaat². Met het oog op de nederd. uitdrukking *he sūt üt as de Dod van Lübeck* (zie Eckart, 27) komt het mij waarschijnlijker voor, dat we moeten denken aan eene schildering van een doodendans, waaraan zeker deze nederduitsche uitdr. haar ontstaan te danken heeft; in Lübeck immers treft men eene dergelijke voorstelling aan. Wellicht heeft er ook eene bestaan te leperen, wat niet onwaarschijnlijk is, daar zij in zeer vele plaatsen van West-Europa gevonden worden of werden³, en bewaart deze spreekwijze eene herinnering daaraan. Zie Dr. W. Seelmann in het *Jahrbuch des Vereins für Niederdeutsche Sprachforschung* XVII en XXI; *Noord en Zuid* XVI, 1 vlgg. en vgl. de uitdr.: *hij ziet er uit als een geschilderde dood* (Harrebomé I, 145 b) of *als de geletterde dood* (o.a. in *Jong*. 15; *Ndl. Wdb.* III, 2836) of *de geletterde dood staat hem in 't aanzicht* (in *C. Wildsch.* III, 23). Steun vindt deze verklaring in de uitdr. *aussehen wie der Tod von Basel*, in welke stad ook eene muurschildering (van Holbein) van een doodendans bestond. In Duitschland, Nederland en ook in België⁴ is deze zegswijze bekend; vgl. hd.

1) In *Taal en Letteren* IX, 206 wordt gedacht aan den dood op het ganzebord.

2) Harrebomé I, 145 en De Jager, *Archief* IV, 39-40.

3) Te Yperen hangt in het Belfort eene klok van 1683, waarop een stuk van een doodendans voorkomt (A. van den Peereboom, *Ypriansa*, I, 75). Ook te Gent bevindt zich een dergelijke klok.

4) Zie *Annales de la Société d'Emulation de Bruges*, 1889, 145: 't Is lijk de dood van Iper, hij is doodsbleek; en *Antw. Idiot.* 363; *Waasch Idiot.* 182 b; *Teirl.* 340.

*aussehen wie der Tod von Ypern*¹⁾ naast *er sieht aus wie der Dresdner Todtentanz; wie der Tod im Basler Todtentanz; der Tod von Forchem* (Forchheim); in het oostfri.: *hê sücht út as de dôd fan Ypern*. In het Friesch kent men *hy is dea fen Iperen* in den zin van *hij is bibberkoud*, dat herinnert aan de uitdr. 'hij is zoo koud als de dood van Yperen'. Voor de behandelde spreekwijze zegt men aldaar: *hy sjucht er út as de dead op it goezebrief* ('t ganzenbord) maar ook *as de dead fen Iperen*; in Deventer spreekt men van *de dood van Pilo* voor een bleek, mager persoon (Draaijer, 130), wellicht hetzelfde als het in Leeuwarden bekende 'dood van Piro' (Pierrot uit de Jan-Klaassenkast?²⁾.

Voor den oorsprong der uitdr. te denken aan de zwarte pest, die in 1349 ook te Ieperen woedde, komt me niet raadzaam voor, daar deze over geheel West-Europa verschrikkelijk heerschte en niet alleen in die plaats. En aan de muurschilderingen te denken, die tusschen 1872 en 1881 in de groote zaal van de Halle als herinnering aan die pest door Fred. Pauwels zijn aangebracht, is evenmin mogelijk, daar de uitdrukking reeds vóór dien tijd bestond.

454. De een zijn dood is de ander zijn brood,

de dood van den een bezorgt een ander een middel van bestaan, doordat hij in diens plaats komt; ook wel in algemeener zin, dat men dikwijls voordeel trekt uit het nadeel van een ander; vgl. lat. *lucrum sine alterius damno fieri non potest.*; De Brune, 379: 't Verderf van d'een, als nu en dan, ist rijzen van een ander man De zegswijze dateert uit de 16de eeuw; vgl. *Trou m. Blycken*, bl. 9: Des eens doot is dikwils des anders vrame (*voordeel*); Tuinman I, 114: *Des eenen dood, is des anderen brood*, door 't afsterven van den eenen, verkrygt de andere levensmiddelen, door erfenis, door amptvolging, enz.; II, 150; Sewel, 181: *De een zyn dood is de ander zyn brood*, *one's death is another's bread*; *Ndl. Wdb.* III, 2833; *Arbeid*, 24 Sept. 1913, p. 2 k. 1; Schuermans, 81 b; *Waasch Idiot.* 182 b; De Bo, 190 b; *Antw. Idiot.* 304; 1654; Rutten, 41 b; Teirl. 340: *iemands dood es iemands brood*; fri.: *de iene syn skea* (schade) *is d'oare syn brea*. Ook in het hd. de. zwe. en eng. komt de zegswijze voor. Zie *Wander IV*, 1235: *de ên sîn Dôd is de anner sîn Brot* (Eckart, 525; Dirksen II, 20); *des einen Tod des andern Brot*; eng. *what is one man's meat, is another man's poison* (niet alles is voor allen hetzelfde) naast *one man's breath is another man's death*.

455. Als de dood zijn voor,

ook *zoo bang als de dood zijn voor*, zeer bang zijn voor, eig. wel *zoo bang als voor den dood zijn voor*; zie *Ndl. Wdb.* III, 1830. In de 18de eeuw komt de zegswijze voor in *W. Leevend IV*, 92: Die zelfde meid is zo bang als de dood van een groote vlieg. Ook alleen *als de dood zijn*, bang, verlegen zijn; o.a. in *Sjof.* 244: Wat was ze toch bang voor die vent, hè? Ze was as de dood voor 'm. Het tegengestelde is *doodelijk van iets of iemand zijn*, dol op iets of iemand zijn, eig. *doodelijk verliefd zijn*.

1) *Wander I*, 201-202.

2) In *Dievenp.* leest men bl. 140: "t Zal me benieuwen', zuchtte ik met 'n stem als de dood van Ieperen.

456. Een doodeter (-vreter¹⁾).⁴⁵⁶

‘Dit zegt men van ymand, die behalven te eeten, niets meer verricht, dan of hy dood ware, en enkel ballast. Zo zend men ymand die 't verkorven heeft, en daarom van alle bedieningen en wedden ontbloot is, uit Indien wel met de schepen voor *doodeeter* naar huis’. Zie Tuinman, I, 146 en vgl. Winschooten, 9: Apoincté, een Frans woord, beteekend soo veel als een, die te scheep niet te doen heeft, als eeten en drinken: dog verscheeld van een volontair, of vrijwillige, daar in, dat den staat eeven wel voor hem het maand, en kostgeld, betaald. Waar van daan: hij vaart voor *apoincte*, dat is voor *dood eeter*, bl. 83: *loopen met kakhielen*, loopen als een schobberd, en voor *doodeeter*. Halma, 309 evenwel verklaart ‘doodeeter’ als *legger*, waker op een schip; voor *legger vaaren*, voor *doodeeter vaaren*, *n'avoir sur un vaisseau d'autre emploi que celui de garde-vaisseau*; Sewel, 182 door: *an old jade that can't work any more*, dus een oud paard (vgl. Halma, 559: Schanslooper, z.m. doodeeter, schansknot; Esopet, *Spaansche Genet*, 5: Tot loon van mijne wonden, slagen en verminkte leden in het oorelog ontvangen, ben ik aan den dijk gejaagd en moet als een doodeeter buiten het hof langs de weg aasen). De eigenlijke beteekenis zal wel zijn: iemand die niets doet en wiens eenige werkzaamheid bestaat in eten, zoodat hij niet sterft tengevolge van zwaren arbeid; iemand die zóo lang eet (en niets verdient) totdat hij dood gaat; vgl. het oostfri. ww. *dôdfôren*, bis an den Tod unterhalten, den lebenslänglichen Unterhalt gewähren; Ten Doornk. Koolm. I, 305 a²⁾. Het woord komt in de 17de eeuw voor, o.a. bij Antonides, *IJstroom*, bl. 17: 't Werkhuis dat onverlaaten en doodeeters houd in band; Hooft, *Brieven*, 206 en 430. Uit de beteekenis nietsdoener, luilak, lastpost heeft zich later die van *dood element*, *sukkel*, *knul*, *niksnutter* (*Sjof.* 93) ontwikkeld; zie Molema, 84 a; Opprel, 52 b; *Ndl. Wdb.* III, 2872 en vgl. het fri. *dea-iter*, nietsdoener, rentenier die zijn kapitaal langzamerhand opteert, in het vertrouwen dat hij tot aan zijn dood genoeg heeft; oud paard, dat niets meer doen kan³⁾.

Eindnoten:

456 In de *Haagsche Post*, 26 Juli 1924, p. 1154 wordt *doodeter* in verband gebracht met eng. *toadeater*.

457. Iemand doodverven met iets,

d.w.z. iemand als den dader van iets beschouwen; ook van een ambt of een post gezegd, hem daarvoor bestemd houden. Onder de doodverf (eng. *dead-colour*)

- 1) Zie voor *doodvreter* o.a. *Jord.* 130, waar het gebruikt wordt van kinders, die nog niets kunnen verdienen; *Ppl.* 50; *Nkr.* VII, 1 Febr. p. 2; *Falkl.* VI, 58; 61; 89; VII, 169.
- 2) In *Tijdschrift XVIII*, 315 wordt gewezen op het 16de-eeuwsche hd. *todten-fresser* ‘die Geistlichen, die sich von Seelenmessen nähren’. Dit zal wel niets met ons doodeter, dat dan ook doodeneter had moeten luiden, te maken hebben. De aldaar gemaakte vergelijking met het fr. *croque-mort* (lijkbezorger) gaat niet op, daar *croquer* hier niet knabbelen, eten, beteekent, doch moet worden opgevat in den overdr. zin van ‘faire disparaître (Hatzfeld, 600)
- 3) Zie ook *Günther*, 82: *Achelpeter*, d h. een alter, sozusagen arbeids unfähig gewordner Gauner, der nichts weiter mehr als ‘acheln’ essen kann und daher auch wohl ‘Totesser’ genannt wird.

verstaat men de eerste verf, die een schilder gebruikt, de *grondverf*⁴⁾. Staat een schilderij in de doodverf, dan is zij slechts in de grondverf geschilderd; vandaar dat *doodverven* de beteekenis kon aannemen van in ruwe trekken aangeven, schetsen; ook met woorden schetsen

4) Kiliaen: dood-verve, *color lividus, luridus*.

of benaderd weergeven en vandaar *voorbesteden*, vooral bij gerucht. Vgl. Van Effen, *Spectator* VI, 126: Een bevallige Juffer, waarvan niets dan het hoofd opgeschilderd en het overige slechts gedoodverft is; IX, 61: Wel bewust dat een goed gedeelte van dat volkje (*dienstboden*) reeds op de nominatie staat, en als gedoodverft is, om op zyn beurt luiden van fatsoen te worden. Zie ook Sewel, 183: Doodverw, schets, *first draught*; doodverwen, *to make the first draught with a pencil*; een schildery doodverwen, *to trick a picture*; Halma, 117: Doodverwen, *mettre les premières couches sur un tableau*; 154: Hij is al gedoodverft: hij loopt al in 't oog, *il est à peu près découvert*; Harreb. III, 19 b; *Ndl. Wdb.* III, 2881-2883.

458. Doodvijand,

d.w.z. zijn ergste vijand, dien men doodelijk haat, onverzoenlijke vijand. In het Mnl. *dootviant*, vijand op leven en dood; syn. van *dootslagen viant*, een vijand om dood te slaan; vgl. *dootvede*, bloedveete, vijandschap op leven en dood. Dit znw. komt ook in het oudgerm. voor, blijkens mnd. *dôtvient*, mhd. *totvîent*, *totvînt*; nhd. *todfeind*. Vgl. Kiliaen: *dood-vijand*, hortis capitalis, adversarius capitalis, qui caput et mortem alterius petit. Plantijn kent dit znw. niet, maar wel *dootlicke vyant*, ennemi mortel, *acerbissimus inimicus*. Vgl. het eng. *a deadly (or mortal) enemy; to be enemies to the death*; fr. *ennemi mortel*.

459. Een doodzonde,

vooral met de ontkenning *het is geen doodzonde*, het is niet erg; eig. het is geen groote zonde, die den staat van genade wegneemt, den mensch van de liefde Gods berooft¹⁾; dus eene zonde die de ziel doodt, die haar berooft van de liefde en de genade Gods; vandaar in verzwakte beteekenis *onvergefelijke fout*. In dezen zin sedert de 17de eeuw. Zie *Ndl. Wdb.* III, 2884 en vgl. kerk-lat. *peccatum mortale*; fr. *péché mortel*; hd. *todsünde*; eng. *deadly (mortal) sin*.

460. Zoo doof als een kwartel (of een kwakkel),

d.w.z. zeer doof, stokdoof; *potdoof*, *zoo doof als een pot* (die ooren heeft en niet hoort; fr. *sourd comme un pot*²⁾; ook een weinig doof; vgl. Molema, 232 b: *kwarteldoof*, een weinig doof, zooveel als oostinjesdoof; fri. *kwarteldôf*, een weinig doof. Eene sedert de 16de eeuw voorkomende uitdr., die aangetroffen wordt bij Sart. II, 9, 85: *Soo doof als een Quartel*, proverbium in eos, qui non audiunt; V. Moerk. 316: Een doove kwartel; Brederoo I, 17: De doove Quartel ick, met een ghemaecte stem, bedrieghelijcken broght in dunne Netgis hem; Winschooten, 318: *soo doof als een quartel of quakkel*; Rusting, 490: Blint en doof gelyk een quartel; *Kluchtspel* III, 38; Halma, 524: *zij is zoo doof als een quartel*, zij is heel doof; *Waasch Idiot*. 184 b: *zoo doof als een erpel* (mannelijck eend), *een mol, een kanon, een pot, een kwakkel*. Zie verder Wander IV, 1039; Harreb. I, 462; III, CXLIX; Gunnink, 158; *Ndl. Wdb.* VIII, 708 en Eckart, 514: *he es so dauf as en Quartel*. De verklaring dezer uitdr. is moeilijk, daar een kwartel volstrekt niet doof is, evenmin als eene lijster, en toch vindt men in het later Latijn *surdior*

1) Stellwagen, *Roomsche Woorden*, 224.

2) *Tijdschrift*, XXXVIII, 286.

turdo (doover dan eene lijster¹⁾, en ook evenmin als een ekster of een snip, terwijl men toch in het Friesch zegt *sa dôf as in ekster, as in snip* naast *sa dôf as in kwartel*. Elders kent men *ulke-dooft*²⁾, dus zoo doof als een bunzing (Harreb. II, 353); in het Engelsch *as deaf as an adder*, zoo doof als een adder (vgl. echter *Psalm* 58, 5), oostindisch doof, allemaal dieren, waarvan het in 't geheel niet bekend is, dat zij die eigenschap bezitten. Daar de kwartel tot die dieren behoort, welke, wanneer zij angstig worden, stil op den grond ineengedoken blijven zitten, zoodat men er wel op kan trappen, zonder dat zij zich verroeren, of een geweer vlak bij hen kan afschieten, zonder dat zij opvliegen, zóózeer zijn ze door schrik en angst bevangen, is het niet onmogelijk, dat men ze voor doof heeft gehouden³⁾. *Een doove kwartel* is een stokdoove.

461. Hij is Oostindisch doof,

d.w.z. hij houdt zich doof, hij doet alsof hij niets hoort, als hij geroepen, aangesproken of om iets aangezocht wordt; 17de eeuw: *den doove maken of spelen*; (18de eeuw) *den dooverick maken*; in het fri. *ingelsk dôf*, bij Schuermans, *Bijv. 70 a: den doovaard, dooverik spelen*; De Bo, 258. Harrebomée I, 147 *b* meent, dat 'deze hebbelijkheid van niet te willen luisteren naar eene vermaning of een verzoek wel het meest op de Oost-Indiërs toepasselijk is, daar hun, door de heete luchtgesteldheid, eene natuurlijke traagheid eigen is'. Andere vermoedens vindt men in den *Navorscher* I, 312; VIII, 295. Men zal wel moeten denken aan de eigenaardige kwaal van oostersche vorsten, die dikwijls vertoogen van westersche regeeringspersonen niet heeten te begrijpen, of kwalijk te verstaan, om daardoor uitstel te winnen voor de vervulling hunner beloften. De uitdrukking dagteekent eerst uit de 19de eeuw. Zie *Ndl. Wdb.* XI, 224; III, 2885.

462. Aan eens dooven mans deur kloppen,

d.w.z. geen gehoor krijgen; ook afgewezen worden, niet ingewilligd worden, van een verzoek gezegd. In het Mnl. *voor eens doven duer cloppen*, naast *vedelen vor die dove*; bij Sartorius I, 5, 45: 't is voor een dooffmans deur, *nostrates verba fieri dicunt pro surdi foribus, siquidem illinc clamare ac rogitare solent mendici*; vgl. Tuinman I, 253; Sewel, 183: *Aan een doofmans deur kloppen, to tell a tale to one that is deaf, to sollicit in vain*; Harrebomée III, 157; *Waasch Idiot. 185 a: aan doovemans deur kloppen of bellen; Antw. Idiot. 1657: aan doovemans deur kloppen; 't is op den doove gefloten*; Teirl. 359: *an (of op) doovemans deure kloppen*. Het is eene in de literatuur van vroegere eeuwen zeer dikwijls voorkomende uitdrukking, waarvoor men soms ook vindt: 'voor een doodmans deur' of 'voor een doove deur⁴⁾'. In het Friesch: *hy kloppet oan in dôvemans* of *dea-mans doar*. Synoniem is *doove ooren vinden*, wat doet denken aan lat. *surdus (auribus) canere, dicere* (Otto, 47; *Journal*, 15).

1) Sart. II, 9, 86; *Journal*, 14.

2) Gallée, 47 *b* en Draaijer, 44 *a*. Ook in Twente.

3) Andere verklaringen vindt men in Harreb. I, 462 en *Taal en Letteren* IX, 224. Volgens J. Daalder, *Handelsbl.* 5 Sept. 1909 (*Ochtendblad*) verkeert het wijfje van den kwartel gedurende den broeitijd in een staat van verdooving en blijft het meermalen op het nest, wanneer men er bij postvat. Vandaar onze spreekwijze.

4) Vgl. Kiliaen: *doode* oft *doove kole*; *doode* oft *doove netel*.

463. Iets in den doofpot stoppen.

Eigenlijk gezegd van glimmende turf of geglommen kolen, die uitdooven, wanneer ze in den doofpot gestopt worden; bij overdracht: opzettelijk over eene zaak niet meer spreken, er geen verdere ruchtbaarheid aan geven, haar *smoren* (vgl. *smoorpot*, doofpot). In het Vlaamsch zegt men volgens Schuermans, 21: *in de assche schieten* voor: ten ondere blijven, niet voltrokken worden, dat hier wellicht mede te vergelijken is. Ik vond de uitdr. het eerst opgeteekend bij Harrebomée I, 147 b; vgl. ook het fri.: *in ding yn 'e dôfpot stoppe, smoare*; en het Zuidndl. *iets in den doodboek laten* (vgl. ons *vergeetboek*, 17de eeuw¹⁾; Tuinman II, 239; V. Effen, *Spect.* I, 232), over iets niet meer spreken; *in den doodboek blijven, geraken*, vergeten worden, in den *vergeethoek* geraken (*Antw. Idiot.* 366), *in 't verloren viendeel* (vierendeel) *geraken* of *liggen* (*Waasch Idiot.* 711) of *iets in het dak steken* (De Bo, 1460 b en 210 b); vgl. fr. *étouffer une affaire*.

464. Iemands doopceël lichten,

d.w.z. iemands verleden ophalen; al het kwaad van iemand vertellen, dat men weet: 'men memoreert zijne levenshistorie van den "doop" af aan, om al zijne ondeugden op te sommen en ruchtbaar te maken'. Onder een *doopceel* (-*cedel*) verstaat men een uittreksel of een copie uit het doopboek, doopregister, d.i. het boek, waarin de predikant of de priester de namen der gedoopte kinderen benevens hun leeftijd schrijft, terwijl het wkw. 'lichten' beteekent *zich een uittreksel of een copie laten afgeven, copie nemen van*; vgl. *Ndl. Wdb.* VIII, 1977; Sewel, 454: Een vonnis uit de Secretary ligten, *to take a copy of a sentence*. Eigenlijk wil dus de uitdr. zeggen: iemands afkomst nasporen en mededeelen; en bij uitbreiding 'vertellen wie en wat iemand is (in malam partem)'; iemands daden, vooral ondeugden, opsommen van den doop af aan, 17de eeuw: *iemands legende (op)lezen*. De uitdr. moet dateeren uit den tijd, toen er nog geen burgerlijke stand bestond en zulk een uittreksel (in Zuidndl. *kerstenbrief*) voor een wettig geboortebewijs gold. Iemands *doopzegel lichten* is eene volksetymologische verbastering. Zie Harreb. I, 107 a: *zijne doopceël wordt gelicht*; *Ndl. Wdb.* III, 2901; *Dievenp.* 77: 'n Schrifkundige die licht, als 't moet, van je doopceel tot je begrafenis uit 'n kattedelletje schrift; *Nw. School*, VIII, 469: Die weet hoe iets geworden is, kent het eerst recht; daarom willen we haar doopceel eens lichten; *Het Volk*, 27 Maart 1915 p. 9 k. 2: Spreker wil de doopceel van de motie-Lohman eens even lichten. Men moet daartoe eenige jaren teruggaan. Syn. *iemands paspoort lichten* (bij Busk. Huet, *Land v. Rembr.* I, 529).

465. Een doorgestoken kaart,

d.w.z. een afgesproken, vooraf bekonkelde zaak, *bestoken* werk (*Ndl. Wdb.* II, 2127). Het werkwoord *doorsteken*, mnl. *doresteken*, mnd. *dorchsteken*, beteekende vroeger onder iets steken, door iets heen mengen en vervolgens: bekonkelen, in het geheim bewerken, bedriegen. Onder *eene doorsteken kaart* verstond men in eigenlijken zin eene kaart, die door op eene bepaalde, bedriegelijke wijze het spel te schudden, te mêleeren²⁾, te voorschijn kwam

1) Bij P. de la Croix: *Lubbert Lubbertze of de geadelde Boer*, anno 1686.

2) Vgl *Antw. Idiot.* 346: *deursteken*, mengen; ook *ondersteken*; Schuermans, *Bijv.* 69: *d o o r s t e k e n*, b.w. dooreen of ondereen steken, dooreen mengen: *doorsteek de kaarten goed* (Loven); *Waasch Idiot.* 627 a: *de kaart(en) steken*, de kaarten die men in de hand heeft, vóór het deelen, zoo schikken, dat men in 't aanstonds volgend spel zal weten waar zij alle

en iemand ten deel moest vallen; bij overdracht eene in het geheim bewerkte, afgesproken zaak. Vgl. eng. *to pack cards*; Wander II, 1151: Wer die Karten mischt, dem fallen die Blätter nach Wunsche, en vooral *eine abgekartete Sache, ein (ab)gekartetes Spiel, eine Abkartung*, complot. Halma, 120: Doorsteeken, bijv. w. beraadslaagd, overlegd, *secrettement menagé*. Dat is een doorsteeken kaart of werk, *c'est une intrigue secrète*. In de 17de eeuw komt het kw. *doorsteken* in den zin van *heimelijk bewerken* dikwijls voor; vgl. o.a. Van Moerk. 492 en Theod. Rodenburgh, *Jaloersche Studenten*, anno 1644, bl. 19:

En waer ick van te voren steeds tot sijne lof
Seer gunstelick sprack, soo heb ick doen door-steecken
En oock beleyt, dat sy heur van hem soude wreacken.

In onze eeuw is men gaan zeggen: een *doorgestoken* kaart (- werk, zaak); ook de Duitschers spreken van *eine durchgestochene Sache* en van *durchstechen*, heimliche Anschläge schmieden,¹⁾ (mit einem anderen) unter einer Decke stecken; evenals van *Durchstecherei* en *Durchstich*, Betrügerei. Zie verder het *Ndl. Wdb.* X, 1475-1477; III, 3066 en vgl. de synonieme uitdr. eene *ondergestoken* kaart (Harreb. I, 371 a); Kil.: Ondersteken de caerten j. onderschieten, *miscere chartas*; *Mnl. Wdb.* II, 344; V, 430 en het mnd. *understekinge*, betrügerei. In Groningen kent men ook *omstoken wark* (Molema, 549 b²⁾); fri. *omstitsen wirk*; *in troch-stitsen spul (kaart, wirk)*; hd. *das ist eine verabredete, angelegte Karte*. Van zulk een voorafbekonkelde zaak zegt men op Goeree en Overflakkee: 't Varkentje was al door den buik gestoken.³⁾

466. In iets doorkneed zijn,⁴⁶⁶

d.w.z. er goed in thuis zijn, goed bedreven, ervaren in iets zijn; een beeld ontleend aan het bedrijf van den bakker, die knedende de verschillende bestanddeelen van het brood dooreenmengt; eveneens is aan dat bedrijf ontleend *doortrapt* (hd. *durchtrieben*; fri. *trochtrape*), waarbij men denke aan het trappen van den bakker in den trog, zooals dit tenminste vroeger geschiedde en in sommige dorpen nog gebeurt. In de 17de eeuw gebruikte Hooft hiervoor *doorverfd in* (lat. *imbutus*), doorkneed in, een beeld aan de wol ontleend, die geheel doortrokken is met de kleurstof, syn. van *doorweekt, doornaaid, doorstikt, doortrokken, doortogen, doorslepen, doorzult, doorzilt, doorslagen* (*Ndl. Wdb.* III, 3046). De Vlamingen spreken van *doortrokken* (*gelijk 'en oliekan, gelijk 'ne smoutstooop, 'en smoutvlaai, 'en olievod*), *doorgedaan, doorneukt, doornuft, doorsteekt* in den zin van doortrapt, loos. In den *Verm. Avanturier* II, blz. 327 is prake van 'een *geconfijte* en een *ingemaakte schurk*' (vgl. fr. *être confit en (ou pétri de) malice*), terwijl Plantijn citeert: *een doertoghen, oft*

zitten; Teirl. 302: *deursteken*, doorschudden van kaarten; Molema, 511 a: *deursteken*, schudden van een spel kaarten.

- 1) Door Paul, *Wtb.* 117 wordt hier gedacht aan het doorsteken van kaarten, om ze daardoor kenbaar te maken.
- 2) *Tijdschrift* XXXIX, 117.
- 3) *N. Taalgids* XII, 147.

doortrocken boeve, un mechant bien rusé et cauteleux; bij Kiliaen: *deurtrocken boeve*, veterator, astutia veteris extritus, callidus, dat hij gelijk stelt aan een *deurtoghen boeve*; bij Smetius, 207: *Hij is door-regen als een bedelaers-sak*, de homine astuto; bij Querido, *Jord.* 73: *'n Effetief deurgeferneerde boef*, in *Ppl.* 44: *een doorgefourneerde deugniet*¹⁾.

Eindnoten:

⁴⁶⁶ Vgl. *De Vrijheid*, 7 Maart 1923, 2de bl.: Een driedubbel doorgefourneerde vrijheidsbonder.

467. Een doorn in het oog.

Iets is een doorn in iemands oog, wanneer het hem bij voortdurende ergernis of afgunst veroorzaakt; de uitdr. is ontleend aan *Num.* 33, 35: 'Maer indien gy de inwoonderen des lants niet en sult voor u aengesichte uyt de besittinge verdrijven, soo sal 't geschieden, dat, die gy van hen sult laten overblijven, tot doornen sullen zijn in uwe oogen' (zie ook *Josua* 23, 13). Vgl. *Tuinman* I, 5; *Zeeman*, 163; *Mnl. Wdb.* II, 351; *Ndl. Wdb.* X, 2256; III, 3012; *Antw. Idiot.* 886. Vgl. fr. *cela me blesse les yeux*; hd. *das ist mir ein Dorn im Auge*; nd. *'n dôrn in 't oge wesen*; eng. *that is an eye-sore to me*.

468. Een doorn in het vleesch.

Iets is iemand een doorn in het vleesch, wanneer het hem smartelijk en lastig is, het hem hindert, ergert, evenals een scherpe, puntige doorn in ons vleesch voortdurend smart veroorzaakt. De uitdr. is ontleend aan *2 Korinth.* 12, 7: 'Ende op dat ick my door de uytneementheyt der openbaringen niet en soude verheffen, so is my gegeven een scherpe doorn in het vleesch, [namelijck] een engel des Satan, dat hy my met vuysten slaen soude, op dat ick my niet en soude verheffen'. Vgl. *Zeeman*, 163-164; *Vondel, Jos. in Dothan*, 180: Een doren in de teenen; *Huygens, Cluysw.* 87; *Tuinman* I, 6 en *Van Effen, Spectator* X, 217; syn. *iemand een doorn in den voet zijn* (17de eeuw; zie *Ndl. Wdb.* III, 3012). Vgl. ook het Zuidndl. *'t Is 'ne goeien doren uit den teen*, de groote moeilijkheid is voorbij (*Antw. Idiot.* 370); fr. *c'est une épine au pied*; eng. *a thorn in the flesh, in one's side*.

469. Den doorslag geven,

d.w.z. de beslissing geven bij eene onzekerheid of eene weifeling. De uitdrukking is ontleend aan eene weegschaal, waarvan een der schalen of de evenaar (de tong) doorslaat, d.i. uit den evenwichtstand slaat, door een in een der schalen toegevoegd gewicht; fri. *de trochslach jaen*. Het eng. gebruikt een soortgelijk beeld: *to turn the scale*. De uitdr. dateert eerst uit de 19de eeuw; z.o. *Ndl. Wdb.* III, 3047 en *Falkl.* VI, 150.

1) *Doorgefourneerd* word eig. gezegd van een loterijbriefje, waarvoor voor alle klassen het noodige geld is gestort; fig. is *een doorgefourneerd lombard-briefje* een hoer (Köster Henke, 14).

470. De doos van Pandora.

Hieronder verstaat, men een bron van veel ellende en leed. Pandora was volgens *Hesiodus* Ἔργα καὶ ἡμέραι, 94 vlg., door Zeus naar de aarde gezonden om Prometheus, die het vuur van den hemel gestolen had, te straffen. Hij had haar een doos medegegeven en toen zij die opende, vlogen er kwalen en ellende uit om zich over de aarde te verspreiden; alleen de hoop bleef op den bodem liggen. Zie Büchmann, 82 en vgl. fr. *la boîte de Pandore*; hd. *die Büchse der Pandora* oder *Pandorabüchse*; eng. *Pandora's box*.

471. In de doos zitten,⁴⁷¹

d.w.z. zich in verzekerde bewaring bevinden; in de gevangenis, cachot, *onder de paraplu*¹⁾, in (*hôtel*) *de houten lepel* (vgl. *Ppl.* 113: t'ls d'r beter as in de houte lepel zitten), *de houten pollepel* (in *Handelsblad*, 16 Maart 1918 (A) p. 6 k. 3: Vervalsching of namaking wordt gestraft met negen maanden opsluiting in hotel de houten pollepel). Eene doos is een voorwerp, waarin iets bewaard wordt; vandaar deze beteekenis van bewaarplaats voor gevangenen (eng. *basket*); ook in Zuid-Nederland bekend (*Waasch Idiot.* 185; *Antw. Idiot.* 369; *Teirl.* 359). Vgl. verder de synoniemen *de bajes* (hebr. *bâjit*; Köster Henke, 6; *Jord.* 328; *Dievenp.* 82; 90; *Handelsblad*, 12 Nov. 1920 (O) p. 5 k. 1); *gajes* (*Krat.* 11); in den *bak* (*Speenhof* VII, 35; ook in Zuid-Nederland); in *de kas* (in *Ndl. Wdb.* VII, 1706); in het *kassement* (16de eeuw; *Ndl. Wdb.* VII, 1723); in de *kast* (*Speenhof* VI, 71; *Ndl. Wdb.* VII, 1741; fri. *kast*; hd. *Kasten*), in *de kaleboes*²⁾; *Hôtel Bellevue* (Köster Henke, 26); in het *hok*, in de *gribus* (*Krat.* 140; *Ndl. Wdb.* V, 685; Köster Henke, 23), in de *lik* (vgl. hebr. *lâqach*, grijpen; hoogd. bargoensch *leke*, gevangenschap? Köster Henke, 39; *Jong.* 173; *Amst.* 90; *Ndl. Wdb.* VIII, 2393); in de *tofes* (Köster Henke, 69), in 't *gat* (*Sewel*, 230; vgl. hd. *Loch*; fr. *trou*); 't *schuurtje* (politiebureau; Köster Henke, 60; *Jord.* 362; *Zandstr.* 32; *Ppl.* 107); in de *nor* (vgl. *Speenhof* I, 11; II, 9, 16; V. 24; VI, 75; *Slop*, 69), in Holland zeer gewoon, ook te Deventer (aldaar ook *kiek-in-de-pot*³⁾); *Boekenoogen*, 674; *Opprel*, 73 b; 't *roode dorp* te Amsterdam; *Harreb.* III, CXVIII; *Jord.* 115; *Slop*, 84, 230; *Krat.* 144; *Lev. B.* 109; 240. Andere benamingen voor de gevangenis of de provoost zijn *pot* (in *D.H.L.* 2: Hou maar gauw je smoel, anders douw 'k je de pot nog in; *Het Volk*, 27 Maart 1915 p. 5 k. 4: Onder die omstandigheden gaat men nu eenvoudig ongevraagd en wordt men gesnapt, wel, dan maar de pot in); *mop* (in *S. en S.* 44: Goed, ik draai weer de mop in, en toe wor 'k overgebracht na den Haag in 't Militaire huis van bewaring); *krentetuin* (in *Menschenw.*, 158; 541; *S. en S.* 15: Daarom ging ik dan maar liever gunder heen, na de krentetuin; daar is 't tenminste zindelijk, al zit je ook opgeslote; bl. 16; 83; Köster Henke, 37: *krententuin*, *Veenhuizen*⁴⁾); *achter de schuif* (in *Twee W.B.* 125: Ik wil niet achter de schuif); *panneken* (*Harreb.* II, 169?); *petoet* (V. *Ginneken* II, 460; *Handelsblad*, 28 Nov. (O), 1920, p. 5 k. 5); *Rijkshotel* (in *Ndl. Wdb.* VI, 1132); *achter de Zweedsche gordijnen*, ijzeren tralies (*Het Volk*, 3 Januari 1914, p. 6 k. 3: Dit staat zeker wel vast, dat een dergelijke uitdrukking in den mond van een staker, deze een paar jaar achter de Zweedsche gordijnen zou brengen); in de *viol* (fr. *le violon*), in de *bokse* (*De Bo*, 160), in 't *pensionaat* (*Waasch Idiot.* 514; *Antw. Idiot.* 1965); in den *amigo* zitten (*Antw. Idiot.* 159; *Waasch Idiot.* 76); fri. *in e doas sitte*; in hd. *Nummer Sicher, das Kittchen*; *hinter schwedischen Gardinen sitzen*; 't eng. *in the (stone)jug, in the coop*; fr. *le clou, la cage*.

Eindnoten:

471 *le clou* is de lommerd; zie nog *Günther*, 106 vlgg.; *Nyrop Gramm. Hist.* IV § 407.

- 1) *Taal en Letteren*, IX, 127; Köster Henke, 50.
- 2) *Handelsblad*, 8 Juni 1906, ochtendblad.
- 3) Een 'kijck in de pot' was de benaming voor een belegeringstoren, ook een 'lijmstang' genoemd. Zie *Ndl. Wdb.* VIII, 2337 en Huygens, *Hofw.* (editie Eymael), bl. 21.
- 4) Vroeger ook *Ommerschans* (zie *Ndl. Wdb.* VIII, 164).

472. Uit de oude doos,

d.w.z. van vroeger tijd; verouderd. Zoo spreekt men van een liedje, een tooneelstuk uit de oude doos; eigenlijk een liedje of een stuk genomen uit de doos, waarin men dergelijke dingen lang geleden heeft opgeborgen. Bij Van Effen, *Spectator* IV, 201 is sprake van een deuntje *uit de beste doos*. Zie Harrebomée I, 148 b. Vgl. C. Wildsch. III, 265: Wat zeg je daar, Bethje? dat een edelmans hond in een boer zijn koorland mag omlopen en alles bederven, zonder dat de boer een kik durft geeven? nu, dat is er weêr een uit de ouwe doos! *Nederland*, 1914, II, 13: Wij zijn niet zoo uit de oude doos; fri. *ut 'e âlde doas*.

473. Hij komt pas uit den dop.

Deze uitdrukking wordt oorspronkelijk gebruikt van een dier, dat uit de eierschaal is gekropen en dus pas geboren is, en wordt bij overdracht ook gebezigd voor jonge menschen, *die pas komen kijken* (vgl. hd. *ein Kiekindiewelt*) en voor hunnen leeftijd reeds een groot woord willen voeren of over zaken willen meepraten, waarvan zij nog geen verstand kunnen hebben, terwijl zij pas de kinderschoenen ontwassen zijn. In de 16de eeuw komt deze zegswijze voor bij Plantijn: Hy komt eerst wten dop, *est novus homo*; Sart. II, 6, 4; III, 3, 44; in het *Spel v. Charon* (anno 1551), vs. 454:

Ou ghy jonge meyskens
ghy die so tijelijck beghint te mutsene,
dat ghy nauwe ghecropen sijt uyten doppe
als ghy nat sijt van sint Joris soppe.

Zie ook Everaert, 54, vs. 63; Marnix, *Byenc.* 80 v. (*eerst uyt den doyer gekropen*); V. Moerk. 82; *Mouf.* 30; Starter, *Steek-boekjen*, 58; V. Effen, *Spectator* V, 23; III, 127; Sewel, 189: Naauwlijks komt zy uit den dop, en zy wil meê praaten, *she hardly peeps into the world, and will always take a great deal*; Tuinman I, 88; *Waasch Idiot.* 204 b: *hij komt nog maar uit het ei* (evenzoo bij Teirlinck, 395) en vgl. het oostfri. *hê is êrst ut de dop kamen*; fri. *hy is mar just út 'e dop*; fr. *ne faire que sortir de la coquille* (ou *de sa coque*); hd. *kaum aus dem Ei gekrochen sein*; *die Eierschalen noch hinter den Ohren haben*; eng. *to be hardly out of the shell*.

474. Goed uit zijn doppen zien of kijken,

d.w.z. goed uit zijn oogen zien. Onder *dop* moet in eigenlijken zin verstaan worden *ooglid*, vandaar *oog*. Vgl. fri. *dop*, de oogklep aan de blindkap van een paard; daarna *oog*: *dy faem sjucht goed helder ut hjar doppen*, dat meisje ziet goed helder uit haar oogen; Molema, 813: *Krieg de oogen in de hand en kiek oet de doppen* wordt gezegd wanneer iemand klaagt dat hij iets niet goed kan zien; Köster Henke, 15: *doppen*, oogen, *goed uit zijn doppen kijken*. *Hij wreef zich de doppen eens uit*; *Het Volk*, Zondagsblad 8 Nov. 1913 p. 1 k. 1: Verknoeide een zijn werk dan klonk het goedig: 'Zeg, Rooie, je hebt zeker je doppen weer thuis gelaten'; *Jord.* II, 40: Wa hei jij 'n kringen onder je doppe; *Landl.* 167: Die weerlagsche wind jaagt je 't bruiswater mik in je doppe en beneemt je 't zicht; *Dievenp.* 101: 'n Rechercheur die z'n vak verstaat moet beter uit z'n doppen kijken eer hij zich tweemaal vergist; *Jord.* 125: Keken ze daar wel goed uit hun doppen? bl. 15: Kààk uyt je doppen mààd

(meid); *Boefje*, 121: Met de les dat ie dan maar uit z'n doppe most kijke; *Padvinder*¹⁾, 1913, p. 98: Heb je tuk, ruik je lont, geef bericht terstond, maar kijk eerst nog eens goed uit je doppen; *Landl.* 82: Nou niet praten en goed uit je doppe gekeke. - Hiernaast ook *iets in zijn doppen hebben*, iets inzien, snappen. Vgl. *Jord.* 9: Je skep te haüg... hei je dèt nie in je doppe? *Iemand in de doppen kijken*; o.a. *Slop*, 89: Nu hij zichzelf bij de politie aanmeldde, behoefde hij dat alles niet te doorstaan, kon hij ze rechtuit in de doppen kijken. *Zijn doppen openzetten* of *houden* o.a. *Zondagsblad van het Volk*, 1905 p. 367: Toen begon 'k met in m'n onmiddellijke omgeving eens goed m'n doppen op te zetten; *Padvinder*, 1913 p. 609: Als je je doppen open houdt, is het onmogelijk van een troep af te dwalen.

475. Doppen.

Dit wkw. beteekent *den dop afnemen*, d.i. den *hoed* afnemen (vgl. *een nieuwe dop*, *een hooge dop*; vgl. hd. *deckeln*; eng. *to cap*), waarnaast *den hoed doppen* (o.a. *Het Volk*, 18 Oct. 1913, p. 5 k. 3: De Vos dopte heel beleefd zijn hoed). 'Doppen', groeten komt voor in *St. L.* 55: De vriendjes doppen allemaal voor pientre kameraad; *Menschenw.* 313: Maar Joos keerde zich deftig naar het publiek, dopte weer hoofsch, met sierlijk groetgebaar. In den zin van 'vechten' komt doppen voor in *Handelsblad*, 18 April 1915 (ochtendbl.) p. 9 k. 1; Köster Henke, 15; *Jong.* 151; *Lev. B.* 95: Toe gaf ik 'm 'n kink in z'n oog en toe hêt ie mijn d'r een teruggegeve en toe zijn we aan 't doppe gegaan. In dezen zin is het een ander woord; waarschijnlijk een wisselvorm van dial. *dokken*, slaan (*Tijdschrift XXXVI*, 61); vgl. *deuk* en (*af*)*doppen* naast (*af*)*dokken*, betalen (*Antw. Idiot.* 127; *Loquela*, 122; Teirl. 360). In Zuidndl. dialect is ook een znw. *dop*, stoot, duw, bekend (Teirl. 359); De Bo, 258: *iemand een dop geven met den voet*, donner un coup de pied. Syn. is *kloppen*, *een kloppie houden*, *bakkeleien* (= maleisch *bakalahi*), *nokken*, *knokken* (o.a. *Dsch.* 83). Ook *dobberen* is in den zin van vechten bekend (Köster Henke, 14).

476. Den draad kwijt zijn,

d.w.z. den samenhang, het verband kwijt zijn; niet meer weten, hoe men verder moet gaan. Men zou kunnen denken aan een weefsel, dat zoo fijn gesponnen is, dat men den draad niet kan volgen; vgl. *Bank.* I, 156: 'De linckernyen van de weereld werden zoo fijn ghesponnen, dat de scherpste ooghe den draet verliest'. Daar een draad ook dient om een kleedingstuk samen te houden, kreeg dit woord bij overdracht de beteekenis van *samenhang* (van eene rede, een gesprek of eene redeneering); vandaar dat men ook spreekt van: *den draad van het gesprek afbreken* of *weder opnemen*, *opvatten*. Vgl. Sewel, 190: De draad eener rede, *the context of a discourse* or *speech*; vgl. ook Van Effen, *Spect.* V, 195: Den draad van zyn discours; III, 205: Dat hij den draad van zulke lage conversatiën afbreekt; IV, 46: Lezers bekwaam om den draad van een redeneering op te volgen; Harreb. I, 150 b; *Ndl. Wdb.* III, 3182; hd. *den Faden, den Trumm verlieren* en *den Faden wieder*

1) Orgaan voor de Boy-Scout beweging in Nederland.

aufnehmen oder *anknüpfen*; fr. *perdre le fil de son discours*; eng. *to lose the clue (or the thread) of one's discourse*; fri. *de tried kwyt wêze; fen 'e tried wêze*¹⁾.

477. Op een draad.

Dat wil zeggen: zeer nauwkeurig, op een prik, op een haar; eig. tot op een draad, eene kleinigheid, in welken zin het znw. *draad* in de middeleeuwen voorkomt in de uitdr. *niet een draet*. In de 17de eeuw is *op een draad* zeer gewoon naast *ten draad toe*. Zie De Jager's *Lat. Versch.* 108-109; V. Moerk. 368; *Archief* III, 172 en 312; *Erasmus* II; *Ndl. Wdb.* XI, 305; III, 3179; De Bo, 261: *op eenen draad; op den draad*, juist, nauwkeurig, volstrekt wel; *Waasch Idiot*. 186 b: *iemand op 'nen draad (of op een draadken) kennen*; Teirl. 360: *op 'nen draad (of op 'n draadse) kennen*, zeer goed kennen.

478. Tegen den draad,⁴⁷⁸

d.w.z. dwars, dwars in den zak (V. Dale); dial. *tegen 't heil in, tegen de vleug* (vgl. *Ndl. Wdb.* V, 452). Onder den draad verstaat men den draad van een weefsel, zoodat de uitdr. eigenlijk wil zeggen *tegen den loop van het weefsel in*, dus niet meegaande met den loop der draden. Bij overdracht wordt dit gezegd van iemand, die zich verzet, koppig, eigzinnig, dwars is. Vgl. De Brune, *Emblemata*, 89: *Menschen die alles tegen den draed en wolle nemen, die, daer zy geen vuyligheyd en vinden, stanck en vuyligheyd maken*; Van Effen, *Spectator* IX, 93: *'Ze (de meiden) doen alles, met opset, recht tegens den draad aan, en ze schynen voorgenomen te hebben ons (mevrouwen) de harssenen uit het hoofd te haalen, en ons dol en razend te maken'*; *Sjof.* 215: *Als jongen al had-ie niet gewild, was altijd dwars tegen den draad in geweest.... twaalf ambachten en dertien ongelukken*. Ook in Zuid-Nederland is de uitdr. bekend. De Bo, 261 citeert: *met draad*, volgens de richting van de draden; *tegen draad*, dwars door de draden, fr. *par le travers des fils*. Fig. Hij is altijd tegen draad op, hij werkt altijd tegen draad, fr. *être toujours à rebours, agir toujours à rebours*; zie ook *Antw. Idiot.* 372; *Waasch Idiot* 186 b. De Engelschen zeggen evenals wij *against the grain* (van hout) or *the hair*. In de Neder-Betuwe hoort men hiervoor: *tege krups, krups of strups op* (*Onze Volkstaal* II, 108; V.d. Water, 99); op de Veluwe: *tegen strips op* (V. Schothorst, 207); in 't hd. *widerhaarig, widerborstig*; in Haarlem *tegen den keer* (de richting van den draad in geweven stoffen); fri. *dwars tsjin 'e tried in wêze; it rint tsjin de tried*, het wil niet vloten.

Eindnoten:

478 I. fr. *à contre-fil*.

479. Voor den draad komen,⁴⁷⁹

d.w.z. voor den dag komen, zich vertoonen; *met iets voor den draad komen*, iets doen blijken (van gevoelens gebezigd); Harreb. I, 151 a; fri. *foar de tried komme*,

- 1) Aan het verhaal van Theseus en Ariadne behoeft men zeker niet te denken, daar Theseus volstrekt niet den draad kwijt was.

zijn gevoelen uiten; *hwet foar de tried bringe*, met iets voor het licht komen, te voren brengen. De oorsprong dezer uitdr. is onzeker. Vermoedelijk moet men denken aan een wedstrijd, waarbij de mededingers eerst voor den draad, d.i. de streep, de meet kwamen,

om daarna gelijk af te gaan. Vgl. het Westvl. *lint*, linie, streep in de uitdr. 'van *lint* gaan', van meet af beginnen (De Bo, 641 *b*¹).

Opmerking verdient evenwel het in Zuid-Nederland gebruikelijke *voor de pinne komen*, te voorschijn komen, zich vertoonen (ook van zaken: voor den dag komen); in het Westvlaamsch: voor de rechtbank komen; evenzoo in Haspegouw, wat aanleiding kan geven tot het vermoeden, dat we in 'draad' (vgl. fr. *corde*), een staaldraad moeten zien, die als afscheiding, als *balie* dient (eng. *the bar*, fr. *la barre*; hd. *die Schranken*), welk vermoeden steun vindt in onze synonieme uitdr. *voor de balie komen*. Zie *Volkskunde* X, 17-18; De Cock, 32; *Loquela*, 127 en *Navorscher*, 1893, 610, waar nog een andere verklaring gegeven wordt.

Eindnoten:

479 *pinne* l. *pinne(n)*.

480. Alle dagen een draadje is een hemdsmouw in het jaar,

d.w.z. door gestadigen arbeid kan men ten slotte veel verrichten. In de middeleeuwen: *een draeyken sdaechs is een hemdemauken sjaers*²; zie verder *Bank*. I, 152; *Tuinman* I, 126. Vgl. ook *Wander* I, 913: *alle Tage ein Faden macht des Jahrs ein Hemde*; *Harrebomée* I, 112 *a*; *De Cock*¹, 223; *Ndl. Wdb.* VI, 542 en *Antw. Idiot.* 372: *Alle dagen 'en draadje gesponnen is alle jaren 'en hemdsmouw gewonnen*. De Engelschman zegt: *a pin a day is a groat a year*.

481. Zijn leven hangt aan een zijden draadje,

d.w.z. zijn leven verkeert in groot gevaar; hij kan elk oogenblik het leven verliezen, hij is als het ware nog door een zijden, een dun draadje aan zijn leven verbonden. Reeds de Romeinen kenden de uitdr. *tenui filo pendet* (*Otto*, 136; *Journal*, 131); in het Grieksch zeide men *ék τριχός κρέματαί* of *ἤρτηται*, het hangt aan een haar. In de middeleeuwen vindt men bij ons in den *Spiegel Hist.* I⁶, 56, 51: *Gheluc hanct bi enen drade cleene*; *Boëth*, 54 *a*: *Gheluc des meinschen an einen kleinen brooschen zijdraet ghehanghen es*; in de 16de eeuw bij Symon Andriessoon (anno 1540), 50: *Aen een zijden draet hanghen, dat is dat in perycul hangt oft dat nau oft periculoos staat*. Zie verder *Mnl. Wdb.* VI, 1052; *Suringar*, *Erasmus*, no. LVI; *V. Moerk.* 379; *Huygens* VII, 55; *Sewel*, 190; *Vierlingh*, 92; 214; 299: *Daer hanght soo ons welvaren ende lant aen een sijden draijken*; vgl. het oostfri.: *'t hangd an 'n siden drâd*; het Friesch: *syn libben hinget oan in siden tried*; *Wander* I, 913: *es hängt an einem Faden*; 914: *es hängt an eim seidin faden*; eng. *to hang by a (thin) thread*; fr. *ne tenir qu'à un fil(et)*; voor Zuid-Nederland zie *Joos*, 85; *De Bo*, 261; *Teirl.* 360.

1) In de 17de eeuw, volgens *Winschooten*, 18 ook: *voor den beitel komen* (zie *Tijdschrift* XVIII, 87 en XIX, 129); ook bij *Sewel*, 73 en *Waasch Idiot.* 98: *veur den beetel komen*; *Schuerm. Bijv.* 26 *a*: *iets voor den beitel* (op het tapijt) *brengen*; en thans in Limburg: 'voor de borden komen' (hd. *vor das (heisse) Brett kommen* (*Wander* I, 463) naast *voor de greppen komen* ('t *Daghet* X, 178).

2) *Mnl. Wdb.* II, 374.

482. Een draai geven aan iets,

d.w.z. de zaak zoo draaien, zoo voorstellen, van zulk een kant laten zien, dat zij een ander voorkomen krijgt; er eene andere wending aan geven. Vgl. Sewel, 191:
Hy gaf die zaak eenen anderen draai, *he*

gave the matter an other turn; he made the thing look quite otherwise; Van Effen, *Spectator* III, 179; IV, 42; VII, 149; X, 89; XII, 132; *Ndl. Wdb.* III, 3190; *Lev. B.* 128: Nou, zoo gaf ie d'r dan weer 'n kemieke draai an. Ook in Zuid-Nederland is de uitdrukking bekend volgens *Antw. Idiot.* 373; *Waasch Idiot.* 187 a; De Bo, 261: *Eenen draai geven aan iets*, eene zaak anders voorstellen dan zij is; Teirl. 361. Het is eene navolging van de fr. uitdr. *donner un tour, une tournure à quelque chose*; hd. *einem Dinge eine Wendung geben*; in het fri.: *oan in ding in draei jaen*.

483. Aan (of op) den draai zijn,

d.w.z. aan het draaien (vgl. een *doordraaier*, fri. *trochdraeijer*), zwaaien, *zwieren*, aan het pret maken zijn, een vroolijk en losbandig leventje leiden; syn. aan den *zwier* of aan den *rol* (zie *Ndl. Wdb.* XIII, 935), aan de *sjou*, *Zaansch an de rul* zijn; 17de eeuw *aan de gang zijn* (Winsch. 63); in Zuid-Nederland *op zwik zijn* (Claes, 298), *op rabot*, *op (den) zwier* of *schok gaan*. Zie Harreb. I, 151 a; Molema, 86: *án de drai goan*, aan den *zwier* gaan, syn. van *an de gier* wezen; fri. *oan 'e draei, swik, slinger, swier, swaai wêze*. Ook in Zuid-Nederland bekend, volgens *Antw. Idiot.* 373; 1659; *Waasch Idiot.* 187 a en De Bo, 261: *op (zijnen) draai gaan*, *op (den of zijnen) draai zijn*, rinkinken en drinken, fr. *être en ribote*; Schuermans, *Bijv.* 71 a; *draai*, m., ronde loop, *zwier*, fr. *ribote*: *hij is weer op zijn draai gegaan*; Teirl. 361: *op den draai zijn, gaan, loopen, zwieren* en *zuipen*; ook *op draai* of *op zijnen draai zijn*; *Loquela*, 123: *op draai zijn, draaien*. In het oostfri. *hê is hâst altid an de drei*. Zie n°. 493.

484. Iemand een draai om de ooren geven,

d.w.z. hem een klap, een *peuter* (o.a. *B.B.* 25) om de ooren geven, een oorveeg toedienen; zie o.a. *W. Leevend* 3, 146; *C. Wildsch.* 5, 49; *Ndl. Wdb.* III, 3191. Onder *draai* verstaat men dan de draaiing, de slingering van de hand, waarmede men den slag toebrengt (vgl. een *konkel*, een *haal om de ooren* (*B.B.* 47 en *over z'n boddie* *B.B.* 12); fri. *immen in maling jaen*. In de 17de eeuw kende men ook iemand om zijn ooren *slingeren* en een wkw. *afdraaien* in den zin van *afranselen, afrossen*; zie het *Ndl. Wdb.* I, 913 en vgl. Molema, 13: *'n drai of draier an de hals*; in het oostfri. eveneens: *'n drei an d'hals*; fri.: *in draei* of *in waeier oan 'e earen*. In Zuid-Nederland: *iemand een draai geven* (Teirl. 361); *iemand een drevel draaien* of *geven* (De Bo, 265), *hem een drevel onder zijn broek geven* (*Waasch Idiot.* 188 b), welk drevel te vergelijken is met het 18de-eeuwsche en thans nog *Zaansche dreef*, oorveeg (*Halma*, 124; *Boekenoogen*, 173); westph. *drief*, stoot, slag; Kil. *dreve*, pulsus, ictus.

485. Zijn draai hebben.

In sommige streken van ons land beteekent 'zijn draai hebben' in zijn schik zijn, zijn zin hebben, genoegelijk bezig zijn; eig. zóó draaien als men gaarne wil. Vgl. eng. *to take one's swing*; *Boekenoogen*, 169 en *Fri. Wdb.* I, 289: *yens draei hawwe*, in zijn schik zijn; *Speenhoff* V, 24: Ik heb m'n draai, al zit ik in de nor. Je most 's zien hoe dik als dat ik wor; *Menschenw.* 314: Nou f'vloekt.... nou hè'k puur main

draai.... dut is d'r tug 'n meroakel!.... ikke voel puur niks meer.... niks! *Handelsblad*, 30 Mei 1915, p. 6 k. 8: Köhler speelde de rol op zijn manier - vooral in de tweede acte had hij zijn draai; *V.v.d.D.* 136: Daar had ik nou m'n draai in. Eenigszins anders in *Handelsblad*, 18 Juli 1914 (avondbl.) p. 5 k. 2: Dat (meubelstuk) werd dan thuis gezet, verzet, van de salon naar de huiskamer tot 't z'n draai had. Ook *ergens zijn draai in hebben*, er schik, plezier in hebben (*Onze Volkstaal* III, 194). In het Westvl. *in zijnen draai zijn*, eene grillige luim hebben (De Bo, 261 b); doch bij Rutten, 56 a en *Antw. Idiot.* 1659: *goed in zijnen draai zijn*, voorspoed hebben. Syn. *zijn slinger hebben* (V. Schothorst, 199; Gunnink, 207; V.d. Water, 132); fri. *syn slinger* of *syn swier hawwe*.

486. Zijn draai nemen,

d.i. van politieke overtuiging of tactiek veranderen, *omdraaien*. Volgens *Woordenschat* 213 b en *Ndl. Wdb.* III, 3189 is dit gezegde eenige jaren geleden gebruikt door een lid der Tweede Kamer, en sedert dien tijd in de terminologie der staatkundige polemieken overgegaan. Vgl. o.a. *Handelsbl.* 11 Juli 1913, (avondbl.) bl. 1 k. 2: Neen, het is evenmin omdat hij (Dr. A. Kuyper) van staatkunde veranderd is, dat wij toornen. Wel kwam zijn 'draai' te vroeg of te laat, maar het ontijdige van zijn plotselinge bekeering is geen oorzaak van onzen toorn; *Het Volk*, 15 Juli 1913, p. 3 k. 2: Pas hebben zij een anti-klerikalisme bot gevierd, te feller naarmate het holler was, of zij nemen hun draai en spelen handjeplak met allerhande klerikalen; *Haagsche Post*, 26 Januari 1918, p. 89 k. 1: Plotseling uitgebroken (nl. *een volksbeweging*) dwong zij de regeering snel haar draai te nemen. In 't fri. *swaeye, omswaeye*, van politieke richting veranderen.

487. Den draak steken met iets,

d.w.z. den gek met iets steken. Deze uitdrukking herinnert aan den bekenden St.-Joris, eigenlijk Georgius, prins van Cappadocië, die omstreeks het midden van de derde eeuw leefde, en een vreeselijken draak, die het land onveilig maakte en de dochter des konings wilde verslinden, met zijn degen doodde. Deze ridder werd in de middeleeuwen de christelijke ridder, die den draak, d. i. het *heidendom*, doorstak; toen ook kreeg hij evenals ieder ridder een wapenschild: een rood kruis op een zilveren veld. Op vele muntstukken uit de 15de en 16de eeuw vinden wij hem afgebeeld met het kruis op zijn wapenrok, te paard of te voet den draak doodende, nu eens met een speer, dan weer met een zwaard. In optochten en processies kwam hij meermalen voor; o.a. in 1550 te Amsterdam, waar hij in eene processie medereed en met zijn lans naar een grooten, groenen draak stak.¹⁾ Albrecht Durer zag hem te Antwerpen, terwijl die draak door eene dame, die Sint-Margriet voorstelde, aan een rood lint voortgetrokken werd. Hij mocht in geen optocht ontbreken, waarin hij voor de grap zijn lans zwaaide en er mede stak in een linnen draak, met stroo opgevuld. In de stadsrekeningen van Axel van 1504-1505 leest men o.a. nog: 'Van dat hij met zijnen peerden voerde op de sle een personaige in de processie ende voort dat hij de greppe vulde met

1) Eene dergelijke voorstelling vindt men nog op eene schilderij van Derkinderen in het Suasso-museum te Amsterdam.

eerde daer men de drake stac'. Thans is de herinnering aan St.-Joris zoo goed als verdwenen, maar, zoo zegt J. ter Gouw, 'zijn *vermakelijk* en *schertsend draaksteken* is nog in de taal bewaard, en als men van iemand spreekt, die maar voor de leus iets zegt, zonder dat het hem ernst is, dan zegt men nog: *hij steekt er den draak mee*'. Door H. Beckering Vinckers wordt in het *Tijdschrift* XXXIX, bl. 146 gewezen op een plaats uit 'de Tafel vanden Kersten ghelove' van Dirc van Delf (meegedeeld in *Tijdschrift* XXII, 15), waar sprake is van een nagemaakten draak, dien men voor de processie uit leidde en dien men later sloeg en stak. Deze draak stelde dan niet het heidendom maar *den duivel* voor, met wien men graag solde en spotte. In het laatst der 16de of in het begin der 17de eeuw komt de uitdr. *den draak met iemand steken* voor; ze is o.a. te vinden bij V. Ghistele, *Terent. Andr.* 75: Meendy dat ghi met mi dus den draec moecht steken? En uwen spot houwen?; *Eerste Nieu Amoreus Liedtboeck*, anno 1605, bl. 100:

Sy steeckt den draeck met mijn goet ront.
Dus roep ick wraeck, ick heb oorsaeck,
Tot aller stont.

Later komt zij meermalen voor; o.a. in Brederoo's *Moortje*, vs. 24; Pers, 568 a; 758 b; *Kluchtspel* II, 227; Van Effen, *Spectator* XI, 190; enz. Ook kende men in de 16de eeuw een werkwoord *draken* (op iemand) geheel in dezelfde beteekenis (zie o.a. *Tijdschr.* XXIII, 247). Synonieme uitdrukkingen zijn *den alf*, *den gek*, *den guich met iemand steken*. Zie *Noord en Zuid* III, 153-155 en 511; Ter Gouw, *Volksvermaken*, 271; *Volkskunde* XXIII, 78; *Navorscher* XVIII, 201; *Ndl. Wdb.* III, 3212.

488. Op dreef zijn (-raken, -helpen),

d.w.z. aan het drijven, d.i. aan den gang zijn of komen; op gang helpen; goed overweg kunnen met hetgeen men om handen heeft. Het znw. *dreef*, mnl. *dreve*, is eene afleiding van het intr. wkw. *drijven* in den zin van voortdrijven, voortgaan. De uitdr. wordt aangetroffen bij Hooft, *Ned. Hist.* 405, 15: Die den handel pooghde weder op der dreeve te helpen. Sewel, 192 citeert: Iets weder op den dreef helpen, *to restore a thing to its former course*, waarmede te vergelijken is het Groningsche *op drift wezen* en *op drift moaken* (Molema, 89 b); de fr. uitdr. *être en train; mettre en train*; fri. *op 'e dril, op 'e gleeed*, op gang, en het Zuidndl. *op den drevel, op den drets zijn*; hd. *im Zuge sein, in Gang (Zug) bringen*; eng. *to be in gear*. De uitdr. in haar tegenwoordigen vorm vindt men o.a. *Sjof.* 233; 329.

489. Op (zijn) dreef zijn,

d.w.z. zich behaaglijk gevoelen, in een goede luim zijn. Gewoonlijk met de ontkenning 'niet al te wel zijn'. Vgl. Sewel, 192: Niet op zyne dreef zijn, *to be out of order; to be ill at ease*. Sartorius I, 9, 74 geeft reeds de juiste verklaring dezer zegswijze: Op syn oude doff¹⁾, op syn oude dreef, in eos dicebatur, qui e vita quapiam lautiore excussi, ad pristinam tenuitatem rediguntur. Translatum ab animantibus, quibus nota familiariaque praesepia solent esse gratissima. Het znw. *dreef* wil derhalve hier zeggen: *land, weide* (vgl. *In zijn knolletuin zijn*). Volgens

1) doft, roeibank.

het *Mnl. Wdb.* II, 399 komt de uitdrukking reeds in de middeleeuwen voor. Men vindt haar ook *Spelen v. Sinne*, 6 r:

By gans macht, waer ic recht op myn dreve,
Ic en zoude om dat springhen zoo haest niet gapen.

De Brune, *Bank.* II, 313; Brederoo III, 68, 1702; *Snorp.* II, 26; Hooft, *Ged.* I, 262:

O geestighe Natujr vol jujster zinnelijkheid,
Wat moest ghij op uw' dreef, en op uw sneedighst wezen.

Focqenb. *Melis* 105: Doen ick noch op mijn dreef en in mijn jongheyt was; Van Effen, *Spectator*, IX, 105: Ik heb een ruimen tyd herwaarts geen goede luim gehad, ja ben thans zelfs noch niet veel beter op myn dreef. Volgens Halma, 124 beteekent in de 18de eeuw 'op zijne dreef zijn', *aan den gang zijn*, être en train, dus hetzelfde als *op dreef zijn*, hetgeen te begrijpen is, wanneer men er mede vergelijkt de Zuidndl. uitr. *in zijnen kets* (eig. *gang*) *zijn*, d.i. 'in zijne goede of kwade luim zijn', naast *op den kets zijn*, 'op den gang zijn' (zie De Bo, 515 a); Bergsma, 94: *he is op dreve* naast *hij hef't op dreef*, het gaat naar zijn zin. Vgl. ook Eckart, 85: *he is up sinen rechten Dreft* (in guter Laune); *he is up kênen goden Dreft*, schlechter Laune; oostfri. *up sîn dreve wesen* (Dirksen I, 26); in het fri.: *op yens drê* (of *dreef*) *wêze*, in zijn schik zijn. **Op zijn dreef geraken** leest men bij V. Moerk. 223.

490. Alle goede dingen bestaan in drieën.

Prof. Fockema Andreae deelt, naar aanleiding van dit gezegde in de *Mededeelingen van de Maatschappij der Nederl. Ltk.* 1897-98, bl. 117 het volgende mede: 'Het getal drie speelt, het is bekend, in de oude zeden een groote rol¹⁾, maar allicht zou de algemeene uitspraak niet zoo absoluut voortleven in den volksmond, als zij niet als rechtsregel van groote beteekenis was geweest. Er zijn 3 dingen (d.i. gewone terechtzittingen), 3 gemeene waarheden, 3 ommegangen. Het echte ding duurt 3 dagen. Eerst driemaalig verstek heeft volledig gevolg. Wie zijne macht over eene onroerende zaak uiterlijk wil vertoonen, moet die 3 dagen bezitten, en er 3 gasten ontvangen. Een pand mag eerst aan den pandhouder in eigendom worden toegewezen, als het 3 maal ter lossing geboden is. Is er gepand aan iemands poortrecht, dan moet hij 3 maal om den blauwen steen worden geleid alvorens te worden ontpoorterd. Wie hapert of stamelt bij het doen van den eed, wordt geacht dien *niet* gedaan te hebben. In gewichtige zaken mag hij echter den eed driemaal beproeven. Bij verkoop moet men somtijds de zaak driemaal *bieden*, uitroepen (om tot verzet gelegenheid te geven). Vandaar ongetwijfeld nog eens 'eenmaal, andermaal, ten derden en laatsten maal'. Waar het oproeping ter terechtzitting geldt, wordt hier en daar o.a. in zeezaken aan de drie ten overvloede, om de maat vol te meten, nog een vierde toegevoegd. Ook dit gebruik schijnt nu nog in den volksmond bewaard, maar in den vorm, dien ik niet volkomen kan verklaren, nl. in dezen: **'driemaal is scheepsrecht**, en één voor den knecht'; vgl. fri. *trije is*

1) Vgl. Grimm, *Rechtsalterth.*⁴, I, 286-287

skippers-rjucht en ien for de feint (d.i. drie is schippersrecht en één voor den knecht¹⁾). Zie ook *Boefje*, 146: Hij nam er nog maar eentje voor 't sjegrijn, en 'n slaapmussie, en eentje omdat driemaal scheepsrecht is; Molema, 366 *b*: 't *Darde moal is schippersrecht*; Eckart, 85: *drêmael is Bûrrecht*; Dirksen, II, 20: *dremâl is ôstfresere recht*; Wander I, 695; *Ons Volksleven* VIII, 229 en *Antw. Idiot.* 378: *alle goede dingen bestaan in drij*; fr. *le troisième coup fait feu*; hd. *aller guten Dinge sind drei*; eng. *the third time is lucky, third time is catching time*.

491. Het iemand in drieën geven (of zetten) iets te doen,⁴⁹¹

d.w.z. met iemand wedden, dat hij iets in drie keer nog niet éénmaal kan doen. Een sedert de 17de eeuw voorkomende zegswijze; wellicht naar het fr. *donner en dix, en vingt, en cent* etc., *à faire une certaine chose* (détier de la faire une fois sur dix, sur vingt, etc.). Vgl. o.a. *Kluchtspel* III, 88:

Die Batteviërs, die met haer drie of vieren altijd t'zamen in de kroege loopen,
En zoeken een onnoozele bloed met valsch spelen het geld af te stroopen,
Die geef ik het in drie'n, of zy met kaerten te morsen wat op konnen doen.

Zie ook Coster, 531, vs. 1116; Huygens, *Hofw.* 638; Focqueb. *Verw. Jalousy*, 78 (ed. Van Helten); enz.

Eindnoten:

491 De bedoeling zal wel zijn: al raad je ook drie, tien of honderd maal, je raadt het toch niet; vgl. fr. *je vous le donne en mille*, je raadt het nooit.

492. Een driedekker.

Eigenlijk is een driedekker (eng. *three-decker*; hd. *Dreidecker*, *Drêdecker*²⁾) een schip met drie verdekken, oudtijds een groot oorlogsschip. Vgl. Sewel, 171, 'Drie-deks schepen, schepen van de eerste en tweede rang.' Bij overdracht toegepast op groote vrouwen of meisjes, ook op die niet op hun mondje gevallen zijn, in de uitdrukking 'het is een *driedekker* of *een echte driedekker*'. Vgl. *W. Leevend*, VI, 249: Zo een rykgeladen Haarlemmerdyker Driedekker van een Wyf; *P.K.* 98: 't (*tante Jans*) Was

- 1) Volgens het *Fri. Wdb.* III, 316 mocht vroeger, toen ook van uit Holland komende tabak in Friesland belasting werd geheven, ieder schipper voor eigen gebruik drie pond aan boord hebben en één voor den knecht. Deze vier pond was vrij. - Prof. Fockema Andreae schreef aangaande deze zegswijze: 'Zooals bekend is, was driemaal in vele opzichten recht, waarbij evenwel vaak ex superabundantia een vierde kwam. Daar nu ook op zee driemaal in vele gevallen recht was (o.a. was de schipper verplicht drie maaltijden aan de schiplieden te geven), werd eene onbetamelijkheid onder het schaften gestraft met drie slagen met de gortspaan, wordt driemaal *hoera* geroepen, en wordt een lijk met een *één-twee-drie*, in *Gods naam* over boord gezet, kan men gedacht hebben, dan moet bij die driemaal, die scheepsrecht zijn, ook een vierde, die men dan in scherts en onnadenkend iets voor den knecht heeft genoemd. Op eene dergelijke wijze kan dit achtervoegsel zijn ontstaan, toen men den eigenlijken zin der zegswijze niet meer begreep'. Ook in het Nederduitsch is eene dergelijke zegswijze bekend, o.a. bij Reuter, 98: *dreimal is recht, dat virte Mal en Schinnerknecht* (schinderknecht); zie ook Frischbier, II, 2144.
- 2) Kluge, *Seemannssprache*, 194.

een flinke driedekker, die goed onder tuig lag. Maar mooi? Neen dat was ze niet; daarentegen weergaasch bij de hand. Van een man wordt het gezegd in *V. Janus*, III, 68 en *Handelsbl.* 2 Juni 1913, avondbl., bl. 3, kol. 4: De heer J.S.M., een echte driedekker op het gebied van organisatiezaken. In 't fri. *in trijedekker*, een groot en zwaar vrouwspersoon. Harreb. I, 154 a; V. Eijk I, 72 en voor synonieme zegswijzen De Cock², 194 vlgg.

493. Op den dril zijn,

d.w.z. aan den zwier zijn, rondloopen; syn. van het 17de eeuwse *opter tril zijn*. Het wkw. *drillen* beteekende vroeger zwaaien, rondzwaaien (vgl. nog *eene lans drillen*), en vervolgens intr. rondloopen, zwieren. De uitdr. vindt men bij Poirters, *Mask.* 137:

Een Maeght, die niet vallen wil,
En magh niet veel zijn op den dril.

Vgl. ook Tuinman I, 93: *Zy is graag op den dril*, dit wil zeggen, dan hier, dan daar na toe. In Antwerpen is *drillen* in dezen zin nog bekend; evenals *op den dril* zijn, syn. van *op den drits* zijn. In Zuid-Nederland zegt men ook hiervoor: *op den drevel zijn*, *op schok zijn* of *gaan* (Schuerm, 593), *op den dremmel zijn*, *op marode zijn* of *gaan* (ook in Noord-Nederland¹), *op scheut*, *op zwier zijn*, en noemt men zulk een vrouw, die gaarne op den dril gaat, een *drilkous*, *drilgat*, een *drevelgat*; zie Schuermans, 105; *Bijv.* 72; 73; *Antw. Idiot.* 379; 380; *Waasch Idiot.* 190 b: *op zijnen dril zijn*.

494. Drinken (of zuipen) als een Tempelier,

d.w.z. overmatig drinken. Men beweert, dat deze spreekwijze haar ontstaan te danken heeft aan het overdadig en ongebonden leven dier riddermonniken. Zie Huygens, VII, 170:

Ick bend'er by geweest, 't is waer, daer Dronckaerts saten,
En sopen als Templiers, en vloecten als Croaten.

Wander IV, 1323 'Aus den Schriften des 14. Jahrhunderts geht hervor, dass die Mitglieder dieses Ordens in einer Weise zu trinken pflegten, die man jetzt mit Saufen bezeichnet²'; Tuinman I, 28; Sewel, 779: *Hy zuipt als een tempelier*, he drinks like a knight templar; Harrebomée II, 328; vgl. hd. *er trinkt wie ein Templer*, fr. *boire* (ou *jeuner*) *comme un templier* (reeds bij Rabelais) naast *être gris comme un Cordelier* (Franciskaner). Volgens Schuermans, *Bijv.* 159 a, zegt men te en in de omstreken van Tienen: *kunnen drinken als een keteleer* (ketelboeter); in Noord-Brab. *zuipen als een ketelbuter* (*Ons Volksleven* VIII, 230); in Vlaanderen *drinken, zuipen gelijk een Tempelier* (*De Cock*¹, 282; *Teirl.* 370; *Antw. Idiot.* 379), *een Polak* (Joos, 15); elders *als een ketter*.

495. Een dronk is een zit (of een zeet³) waard,

'gezegd als men iemand iets te drinken aanbiedt en deze daarin aanleiding vindt om te gaan zitten en een praatje te blijven maken' (Boekenoogen, 1249). Dit gezegde dagteekent uit de 17de eeuw, blijkens *Koddige*

- 1) fr. *aller à la maraude* en *marauder*; Sewel, 486: *Op merode gaan*, to straggle about, to go marauding; Halma, 347; bij Köster Henke, 44: *merode*, neerlaag, armoede. *Hij is nou in de merode* (aan lagerwal); *De Cock*², 39; Claes, 142; hd. *marodieren*; eng. *to maraud*.
- 2) Over het leven der Tempeliers zie F. Funk, *Lehrbuch der Kirchengeschichte*, 393.
- 3) Een *zit* of een *zeet* is een stoel; vgl. eng. *seat*.

Opschr. (ed. 1698) I, 53: Een dronk is een zeet weert; Harreb. I, 156; fri. *It iten is in sit wirdig*, de maaltijd is waard, dat men er bij gaat zitten; wien men te eten geeft, behoort men ook een zitplaats aan te bieden.

496. Niet droog (*of nog nat*) achter de ooren zijn,

d.w.z. jong en onervaren zijn; eigenlijk nog zijn als een pasgeboren wezen. Meestal wordt het gezegd, wanneer een kind praat over dingen, die alleen groote menschen kunnen beoordeelen; ook van jongelieden die vroeg huwen. De oorsprong der uitdr. kan op de volgende wijze worden verklaard: 'Een levende cel komt bijna nooit in rechtstreeksche aanraking met de buitenlucht voor. Vandaar dat de huid van 't pasgeboren kind weldra harder en droger wordt dan die in 't moederlijf was; waar nu huidplooiën de werking van de lucht belemmeren, duurt dit proces langer dan elders, dus aan de liezen, aan den bilnaad en ook aan de ooren, die bovendien dikwijls door een mutsje tegen het hoofd worden gedrukt. Die laatste plek valt 't meest in het oog en daar constateert de volkswijsheid dan bij voorkeur dat zeer jonge kinderen op enkele plekken nog eenigen tijd na de geboorte een vochtige huid behouden¹⁾. Volgens Schrader, *Wunderg.* 142 moet niet gedacht worden aan kinderen, maar aan een dier, bijv. een kalf: 'Wenn ein Kalb geboren ist, so trocknen die Haare des ganzen Körpers sehr schnell an der Luft; nur die Stelle hinter den Ohren bleibt noch längere Zeit nasz oder feucht, weil die auf den Hals liegenden Ohren den freien Zutritt der Luft hindern'. De uitdr. dateert uit de 17de eeuw; men vindt haar o.a. bij De Brune, 464 en bij Brederoo I, 232; zie het *Ndl. Wdb.* XI, 39; *Kluchtspel* III, 53; *Taalgids* V, 159; *Uit één pen*, 115; *P.K.* 188, enz. Opmerking verdient, dat men in de 17de eeuw in denzelfden zin ook zeide: *de handen kleven hem nog*. Volgens Tuerlinckx, 404 zegt men in het Hagelandsch: *gij zijt nog te nat*, voor over die zaken mee te spreken; 165: *nog nie druëg achter de oeëre zijn*, nog jong en dom zijn, dat ook in het *Antw. Idiot.* 381 vermeld wordt naast *nog geel zijn achter zijn ooren* of *nog geel zien onder zijn armen* (bl. 455); in het Zuiden van Antwerpen: *nog nat achter de ooren*; in het Land van Waas: *het geel is nog niet van achter zijn ooren* of *van zijnen does* (achterste). In het fri.: *hy is mar just droech efter de earen*, hij is pas droog achter de ooren; in 't gron. *hy is nog nijt dreug achter de ooren*. Ook in het hd. *er ist noch nasz (nicht trocken) hinter den Ohren*; voor het westph. zie Woeste, 58 *b* en vgl. *Wander* IV, 1329. Eene synonieme uitdr. citeert Servilius, 10: *Hi draecht den wendel noch aen den buyck, en wil preken (ante barbam doces senes)*; in de *Snorp.* II, 16: *Hij draeght de swachtel noch om den buyck*. De Engelschen zeggen: *the cradle straws are scarce out of his breech*, wat overeenkomt met *het wiegestroo nog achter de ooren hebben* (Goeree en Overflakkee²⁾) en *het wiegestroo is nog niet van zijn gat* (*Antw. Idiot.* 2159). Vgl. fr. *si on le pressait derrière les oreilles* (ou *si on lui tordait le nez*) *il en sortirait encore du lait*.

497. Op 't droge zitten,

d.w.z. vast, verlegen zitten; ook: geen geld meer hebben (*Waasch Idiot.* 192 *a*). De uitdr. is ontleend aan het zeewezen. Onder het droge verstaan de zeelieden land dat droog ligt of ook platen, banken 'en in het

1) *Tijdschrift* XXVI, 69.

2) *N. Taalgids* XIII, 133.

gemeen alle ondieptens, daar een schip niet vlooten kan' (Winschooten, 51). Raakt dus een schip op eene bank of eene ondiepte, dan zit het op het droge, vast, welke uitdr. ook overdrachtelijk gebruikt wordt voor iemand, die verlegen zit en niet verder kan. Thans is ook bekend: 'Hij zit als een visch op het droge' (Potgieter), waarbij men natuurlijk te denken heeft aan een visch, die op het strand ligt. De zegswijze vinden wij o.a. bij Van Effen, *Spectator* V, 36: Het heucht me noch dat ik na den eersten January als een vis na 't water snakte, want tegen die tyd lag myn beurs gemeenlyk op 't droog. In Vlaanderen zegt men ook: *op het zand zitten* (Joos, 82). Vgl. nog het lat. *haeret in salebra* (bij Cicero *de fin.* 5, 28, 84); zie ook Wander IV, 1329; Woeste, 58 b; fr. *être à sec*; hd. *auf dem Trocknen sitzen*; eng. *to get aground*; fri. *droech wêze*, geen geld hebben; *op 'e droechte sitte*, op zwart zaad zitten (wat te vergelijken is met het Zuidndl. *op droog zaad zitten*); *op 't strân sitte*, geldeloos zijn.

498. Een droogpruimer.

Dit is eigenlijk iemand, die zonder iets te drinken, pruint, lekker eet. Ter Gouw vertelt in de *Volksvermaken*, 216, dat er droogpruimers waren, die een mand vol paaschbrood leeg aten, zonder er iets bij te drinken. Wanneer men thans spreekt van 'een droogpruimer van een vent' bedoelt men er mede een drogen, saaien, vervelenden kerel¹⁾ (zie o.a. *Kalv.* II, 22; 40; 144); in Groningen: een *dreuge*, *dreugkloot*, *dreugkul* (Molema, 514; Bergsma, 94). Vgl. Bredero's 'Haerlemsche drooge harten'; en het fri. *in droege kearel*, een droogpruimer, die ook een *droechbrea* genoemd wordt; in Klein-Brabant een *pruimer*.

499. Iemand uit den droom helpen,

d.w.z. iemand onderrichten, uit zijne dwaling helpen, hetzelfde als *iemand uit den dut helpen*²⁾. Vgl. Sewel, 196: Iemand uit den droom helpen, *to undeceive one*. De uitdrukking staat opgeteekend bij Sartorius I, 1, 41: Uyt den droom helpen, rem impeditam explicare aut expedire est. Tuinman I, 2 en Harrebomée I, 157 a denken aan bijbelschen oorsprong; doch Zeeman en Laurillard, hoewel de mogelijkheid niet ontkennende, dat hier gedacht kan worden aan de vele droomuitleggingen, waarvan de Bijbel gewaagt, meenen, dat deze spreekwijze wel buiten den Bijbel om kan zijn ontstaan. Zie ook Wander I, 1296; Woeste, 59 a; hd. *einen aus dem Traume helfen*; eng. *to rouse a.p. out of his dream*.

500. Droomen zijn bedrog,⁵⁰⁰

meestal gezegd tot iemand, die een onaangename droom gehad heeft. Deze meening vindt men in het Latijn reeds uitgedrukt door *somnia ne cura, nam fallunt somnia plura* (Bebel, 450); *sompnia ne cures, nam fallunt sompnia plures* (Werner, 94); vgl. mnl. *droeme dat sijn bedroghen dinghe*; verder Campen, 75: *droem is droch*; *Sirach* XXXIV, 3-7; *Prov. Comm.* 532: Men seit, droem en bediet niet; Sart. III, 3, 7: Droom is bedrogh, nochtans seijtse somtijts wat; Vondel, *Jos. in Doth.* 403: De droomen grenzen dicht aen ydelheit en logen; *Gijsbr. v. Aemst.* 759; *Eerl. Pluckv.* 255 a: Gij weet droomen is bedrogh, maer cackt in 't bedt

1) Zie *Leuv. Bijdr.* X, 97.

2) Zie Vondel, *Joseph in Dothan*, 1321; vgl. Boekenoogen, 186 en De jager, *Frequ.* II, 73.

gy vint het noch¹⁾; Tuinman I, 325: Droomen is bedrog; maar k.... in 't bed, gy vind het 's morgens noch; Harrebomée I, 34; Sewel, 196: Droomen zyn bedrog, *dreams are lies*; bij Teirl. 372: *Droomen es bedrog, en as g'in ou bedde kakt, ligt 't er nog*; zie ook *Antw. Idiot.* 1664; oostfri. *dröm is 'n drog, 't was för hunderd jâr un 't is noch* (Dirksen, I, 19); fr. *tous songes sont mensonges*; hd. *Träume sind Schäume* (*Gäume, Lügen*); eng. *dreams are idle things* (or *shadows*).

Eindnoten:

500 Schrap: *Gäume, Lügen*. In 't fr. ook *songe n'est que mensonge*.

501. De druiven zijn zuur.

Dat wordt gezegd, wanneer iemand van datgene, wat hij graag zou willen hebben, doch niet kan krijgen, met verachting spreekt. De spreekwijze is ontleend aan de fabel van Aesopus, waar de vos, toen de druiven hem te hoog hingen, zei dat hij ze niet lustte²⁾. Ze komt reeds in het mlat. voor: *divertit vescis vulpecula vitis ab uvis*; zie verder Tuinman I, 107; Harrebomée I, 157: De druiven zijn zuur, zei de vos, maar hij kon er niet bij; *de Klucht v.d. Gelukte List*, 1689, bl. 26: Dat 's nou de snof (*mode*) de druiven diemen niet beklimmen kan zuur te noemen; *Taalgids* IV, 255: *de Beeren sunt suur, sä de Fösz, un slog mit 'n Stärt an 'n Boom* (in Oldenburg); Joos, 202 en *Volkskunde* IX, 207: *de druiven zijn te groen*; Wander, IV, 1248; fr. *les raisins sont trop verts*; hd. *die Trauben sind (ihm zu) sauer*, eng. *the grapes are sour*. Een andere gelijkbetekende uitdr. luidde: *t Is quaet water, seyde de Reyger, doe en conde hy niet en swemmen* (Campen, 133). Ook is bekend: *de druiven hangen hem te hoog*, d.i. het is voor hem iets onbereikbaars, welke zegswijze eveneens aan deze fabel ontleend is.

502. Drukke maken,

ook wel *drukkie maken* (o.a. bij Speenhoff VII, 17; *Kmz.* 187), d.w.z. te keer gaan, zich aanstellen, trotsch, voornaam handelen of spreken; *zich druk maken*, vroeger *hem (zich) bont maken*. Van zoo iemand zegt men, dat hij is een *druktemaker*, een *drukkie*, een *drukkiewicht* (o.a. *Jord.* 193), *kale drukkie* (in *Boefje*, 61), *veel drukte op zijn lijf heeft* of *veel koude* of *kale drukte* (fri. *kâlde drokte*) heeft, waarvoor men in de Zaanstreek ook zegt: *kouwe drukte met lawaaisaus*, waarin 'koud' de beteekenis heeft van onnoodig, overbodig, zooals ook in het 17de-eeuwsche *koude grimassen*, d.i. malle, onnoodige fratsen³⁾. Volgens Hoeufft, 202 zegt men in Breda: '*veel gezwaai op zijn lijf hebben*'; in *Antw. het druk hebben*; zie ook Schuermans, *Bijv.* 100 a; fri. *drokte meitsje*.

503. Een dubbeltje (of een stuivertje) op zijn kant,

1) Voor dit toevoegsel zie *Ndl. Wdb.* VII, 900.

2) Zie o.a. *Esopet*, LV; Vondel's *Warande der Dieren*, n°. 50.

3) Of moeten we denken aan koud in den zin van: wat anderen koud laat, zooals in het eng. *cold news*?

d.w.z. het is onzeker hoe de zaak zal uitvallen; het is twijfelachtig hoe het af zal lopen; het hangt geheel van het toeval af. Vgl. Harreb. I, 158: '*Dat is een stuivertje of dubbeltje op zijn kant*, het is niet waarschijnlijk dat men zijn oogmerk bereikt: men zet niet gemakkelijk een stuivertje of dubbeltje op zijn kant'; fri. *it is in dubelstsje op'e kant*; *Handelsblad*, 10 Nov. 1915 (ochtendbl.) p. 5 k. 2: Toen er gestemd werd, bleek het

een dubbeltje op zijn kant: 't stond 32 tegen 32 toen alleen de Voorzitter nog moest stemmen; 16 Juni 1914 (avondbl.) p. 5 k. 4: De Balkan-oorlogen zijn afgelopen, maar de naweeën doen zich leelijk gelden, zoo leelijk, dat het een dubbeltje op zijn kant is of een nieuwe Balkan-oorlog zal uitbreken tusschen Griekenland en Turkije; *De Telegraaf*, 17 April 1914 (ochtendbl.) p. 3 k. 4: Een dubbeltje op z'n kant, dat we nog ooit iets van dat ondernemend troepje hooren. Vgl. het eng. *it was but the turning of a feather*, ook *a toss-up*; *a turn-up of a die*.

504. Een dubbeltje (of een stuivertje) kan vreemd rollen,

d.w.z. iets, dat men in 't geheel niet verwacht had, kan toch gebeuren; men kan nooit weten welk een wending of loop iemands lot kan nemen. Vgl. Harreb. II, 318: Een stuivertje kan raar rollen; *Het Volk*, 24 Dec. 1913 p. 1 k. 3: Maar dat dat dubbeltje zonderling gerold is, wie zal het ontkennen; Cremer, *Bet. Novellen* bl. 103: Dat stuuverke zou al roar motte loopen as Janssen in den Hoag kwiem; *Nw. Amsterdammer*, 8 Mei 1915 p. 3 k. 2: Het is niet te verwonderen, dat een geschiedenis in welke munten sprekend worden ingevoerd licht ontaardt in een weinig interessante variatie van 'hoe een stuivertje rollen kan'; *Kunstl.* 79: Je wist nooit hoe lollig een rond stuivertje rollen kon in de wereld; fri. *in dubelstsje kin raer rolje (as 't op 'e kant komt)*; zuidndl. *je kunt nooit weten hoe een dubbeltje rolt* (zie *Ndl. Wdb.* III, 3542); oostfri. *'n dübbeltje kan mal rullen', sä' de matrôs, dô harr' hê in Amsterdam ên jerlaren un fun' an d' kâp ên wër*.

505. Een duifje zonder gal.

Deze zegswijze is ontstaan 'naar aanleiding van het oude volksgeloof, dat sommige dieren, met name de duif, geen gal zouden hebben, die eene toornige of wrevelige stemming kan opwekken'. Maerlant zegt o.a. in zijn *Nat. Bl.* III, 1119: Columba dats der duven name, een sachte voghel ende bequame; bedi seit men, sijs sonder galle; *Clausule*, 86: Duve sidi van uwen live sonder galle, simpel ende sachte. Bij Walther v.d. Vogelweide wordt de gemalin van Filips van Zwaben genoemd een 'rôs' âne dorn, *ein tûbe sunder gallen*¹⁾. Gemeenlijk in figuurlijke toepassing van menschen, vooral van onschuldige meisjes gezegd, in den zin van: een onschuldig schepsel, zonder arglist of boosheid. De uitdr. komt in de mnl. en mhd. poëzie meermalen voor. Ook in het fr. was in de 14de eeuw dit volksgeloof bekend: Coulon (*colombe*) est oisel gracieux sans fiel est et moult amoureux²⁾. Voor de 17de eeuw vgl. Cats I, 244 b:

Wat wilje dat ick seggen sal?
Ick ben een duyve sonder gal.

Een Poolsche natuursage verklaart ons dit geloof op de volgende wijze: 'Toen Jezus den kruisdood stierf en zoo zijn offer volbracht, vloog eene duif voorbij den Kalvarieberg. Zij had met den gemartelden Verlosser zulk innig medelijden, en was door zijn aanblik zoo diep geschokt, dat zij op hetzelfde oogenblik hare gal voelde wegvloeien. Sedert dien tijd,

- 1) Vgl. Schröder, 256: *Felle columba caret*, zonder opgave van plaats of schrijver; bij Otto komt het niet voor. Plinius, *Nat. Hist.* XI, 37, 74 beweert, dat de duif wèl gal heeft.
- 2) P. Sébillot, *Folkl. de France*, III, 218.

vertellen de Poolsche keukenmeiden, hebben de duiven geene gal meer' (zie A. de Cock, *Natuurverklarende Sprookjes* II, 37). Synoniem was de uitdr.: *een botje zonder gal*. Zie het *Ndl. Wdb.* IV, 145; III, 678; Tuinman II, 79; *Mnl. Wdb.* II, 901; *Waasch Idiot.* 193 b; Verdam in de *Handelingen v.d. Maatschappij v. Nederl. Letterk.* 1897-98, bl. 61; *Volkskunde* XXII, 191; De Cock², 69, 267; hd. *ein Täubchen ohne Galle*; eng. *to be pigeon-livered*, geen gal hebben; in het fr. beteekent *colombe* onschuldig meisje.

506. In duigen vallen,

d.w.z. mislukken. Onder duigen verstaat men stukken wagenschot, tot het samenstellen van vaatwerk bestemd en die door hoepels bij elkaar gehouden worden. Vallen deze plankjes in elkander, dan mislukt het vat; vandaar dat deze uitdr. in het algemeen gebruikt wordt voor instorten, mislukken. Is een plan in duigen gevallen of wordt het in duigen geworpen, dan zegt men, dat het *in duigen ligt*.

Sedert de 16de eeuw is de uitdr. bekend; zie o.a. *Spelen v. Sinne*, 13 r. Valt niet aen duyghen maer houdt u toch vroom; zie verder Winschooten, 52; *Gew. Weuw.* III. 70; Pers, 203 b: *in duigen raken*; Vondel, *Samson*, 1196: Wanneer de kerck van Dagon spat aen duigen; Huygens VI, 47, waar een kuiper zegt: Eens was mijn' neering goed: nu lightse meest in duijgen; *Overtooms Praatje*, 16: Het vadt dat raakte heel in duyge (*de boel liep geheel mis*); Chomel I, 245: My dunkt, dat hy, die een Koorts noemt, iets noemt, dat in staat is, om een Ligchaam allengskens in duigen te doen vallen; Sewel, 199; Halma, 128. Vgl. ook: *een plan den bodem in slaan* en Tuinman I, 252. In Zuid-Nederland gebruikt men de uitdr. in den zin van 'in 't kraam komen' (*Antw. Idiot.* 383), waarvoor wij zeggen 'in tweeën vallen'; verder in onze beteekenis *in gruis vallen* en *tot gruis smijten*; *uiteenvallen* en *uiteengaan*; zie het *Ndl. Wdb.* V, 1162 en vgl. nog het 18de-eeuwsche 'in stollen (stukken) vallen' (*Ged.* van J. Zeeus, 1721, bl. 395) en *aan borden stooten* (van een schip; *Ndl. Wdb.* III, 519). Is misschien ook te vergelijken het Zwaabsche: *es fällt in Ducks*, es geht verloren (*Wander* I, 702)?

507. Iemand (of iets) onder den duim hebben,

d.w.z. iemand of iets in zijne macht hebben, veelal van een gedeelte der wetenschap, dat men beheerscht. De duim als de sterkste vinger, wordt hier genomen als het zinnebeeld van macht. Of bewaart deze uitdr. eene herinnering aan den Romeinschen worstelstrijd, waarbij de overwinnaar den overwonnene, als teeken van de behaalde zege, den duim op het oog drukte (vgl. hd. *einem den Daumen aufs Auge setzen* en onze uitdr. *iets onder de knie hebben*¹⁾)? In de 17de eeuw: *hij heeft er den duim op*, d.i. hij heeft iets in zijne macht; *Antw.*: hij is er fier op²⁾. Ook in het hd. *einen unter den Daumen halten*; eng. *to have a p. under one's thumb*.

1) Zie voor bewijsplaatsen Pers, 410 a; 296 b; 831 b; Hooft, *Ned. Hist.* 202.

2) In Groningen beteekent *onder doemkes*, in het geniep, in het geheim (Molema, 79 b), fri. *onderduumsk* (vgl. mnl. *onder den dume*, heimelijk, stilletjes); Deventersch *achterdume* (Draaijer, 1) naast *onderdums*, schijnbaar onopzettelijk (Dr. 28 en V. Schothorst, 95); Vlaamsch *onderduims* (Schuerm 215 a); zie ook *Antw. Idiot.* 118: *achterduims*, *onderduims* en *onder den duim deur*; vgl. thans *onder de hand*.

508. Op zijn duim fluiten.⁵⁰⁸

‘De vogelaar lokt den vogel met zijn fluitje. Maar wie nu bij gebreke van dit instrument zijn duim wilde gebruiken, zou wel iets in den mond steken, dat op eene fluit gelijkt, maar zeker zijn doel niet bereiken. Zoo beteekent de uitdrukking: niets krijgen, niets winnen, al geeft men zich nog zooveel moeite.’¹⁾ De uitdr. is in het begin der 17de eeuw bekend. Vgl. Van Lummel, *Nieuw Geuzenlied-Boek*, 432:

Wy steden seer getrouw,
Houden 't met 't groene pluymken,
Graef Maurits van Nassou
Fluyt ghy vry op u duymken.

Zie ook V. Breughel II, 13 v; Pers, *Suypstad*, 136; Van Moerk. 231; *Janus*, 132; *Esopet*, Toverlantaaren, 6; *'t Daghet XII*, 142. In Twente: *den kan noe op 'n dômmen fluiten*; Wander I, 562: *hei fleutjet uppen Dumen* (Hildesheim) in den zin van ‘hij verheugt zich’, doch ook I, 506 in onzen zin: *de kann nu up den Dûm floiten* (Rastede; Eckart 75); Woeste, 62 b: *du kannst oppen dûmen flaiten*.

Eindnoten:

508 In het *Tijdschrift voor Taal en Letteren*, XI, 85 wijst L.C. Michels op de synonieme uitdr. *ergens naar kunnen fluiten*. ‘Het ligt vrijwel voor de hand, dat beide zegswijzen ook in hun oorsprong synoniem zullen geweest zijn, minstens in deze zin, dat er in beide gefloten werd, om een of andere reden. De zaak ligt dan ook zo, dat men met eenige kunstvaardigheid zeer wel fluiten kan op zijn vingers, en bij ietwat groter kunstvaardigheid ook op zijn duim..... Men kan fluiten om iemand of iets terug te roepen, waarbij alle kans bestaat dat het niet uithaalt’. Hieruit ontwikkelt zich dan de beteekenis van ‘vergeefsche moeite’.

509. Iets op zijn duim(pje) hebben, kennen (of weten),⁵⁰⁹

d.w.z. iets goed, terdege, in den grond kennen. Eene algemeen bekende en gebruikte uitdrukking, die sedert de middeleeuwen voorkomt. Zie *Noord en Zuid IX*, 141²⁾, waar ‘ic kent al op miin duimken’ wordt aangehaald uit het jaar 1491; verder bij De Roovere (*Leuv. Bijdr. IV*, 176): *Hy weet de tien gheboden up zyn duumken*; Everaert, 148 en 186: *Op 't duumken hebben* (in zijne macht hebben, bezitten), waarmede te vergelijken is het mnl. *vele op sinen dume hebben*, veel macht hebben, veel te zeggen hebben; Vierl. 394: Oft nu de Mat. daertoe gedeputeert hadde eenen juristen die Bartolum oft Baldum op zijn duimken hadde gehat; en *iet draeit up minen dume*, ik heb iets te beschikken, er over te zeggen, in mijne macht (De Bo, 404: *het draait al op zijn hand*); *Mnl. Wdb.* II, 372; 462; *Ndl. Wdb.* III, 3200; *Bank.* II, 247: Zy meenen dat de weereld op haren duym behoorde te draeyen; Schuerm. 74 b. De eig. bet. is iets kunnen draaien zooals men wil, daar ‘dume’ hier haak, har, ijzeren duim beteekent (vgl. Pers, 718 b: *Alles nae zijnen wervel draaien*; Brederoo, III, 85: Dus lang heeft u duym den werrevel gedreyt), en vandaar: in zijne macht hebben, geheel

1) *Taal en Letteren* II, 227 en Tuinman I, 260.

2) Ook De Cock¹, 55.

meester zijn³⁾. Zoo kon *op zijn duim* in bepaalde verbindingen de bet. aannemen van geheel en al, grondig, nauwkeurig⁴⁾. Vgl. verder Sartorius I, 6, 54: Hy kan 't op sijn duymtjen, dat als vertaling dient van het latijnsche *ad unguem (novit)*, d.w.z. op den nagel, eene spreekwijze die ontleend is aan de beeldhouwers, die met den nagel van hun duim de

- 3) Vgl. De Brune, *Emblemata*, 278: Al haer knicken en oogh-slagen zijn zoo veel hangduymen, daer zyn deure moet op-draeyen; en het 17de-eeuwsche *werveldraaier* (Vondel, *Rommelpot*, 168) naast *den wervel draaien*, den baas spelen (*Haec libertatis ergo*, 119).
- 4) V. Eyk, *Nal.* meent dat de uitdr. 'afgeleid moet worden van de gewoonte, om, bij het opnoemen van sommige zaken, uit het hoofd, zoo als men zegt, eerst den *duim*, en vervolgens ook de overige vingers, met de hand aan te slaan'.

gladheid van hun werk onderzochten; vandaar: *zeer nauwkeurig, grondig*; Marnix, *Byenc.* 116 *r.* *op syn duimken iets kennen*; Anna Bijns, *Rfr.* 114 *d*; Hooft, *Ned. Hist.* 458; *Ged.* I, 57 en 280: *Van Veen had op zijn duim de wet*; Brederoo I, 261, 540; Pers, 209 *a*; Coster, 39 vs. 889; Van Effen, *Spectator* III, 159; IV, 198; VII, 2; Sewel, 199: *Hy heeft het op zynen duim, he has it at his fingers end*; *Brieven v.B. Wolff*, 46: *Indien ik de kunst van polysten zo op den duim heb als zij. Ook fri. hy ken it op syn tûmke*; *Waasch Idiot.* 194; Harreb. I, 160 *a*, enz. Een synonieme uitdr. is *iets uit de bocht kennen* (Harrebomée III, LXXXIII *b* en Molema, 43 *b*). In het Fransch zegt men: *avoir quelque chose dans les doigts* ou *au bout des doigts*; *savoir quelque chose sur le bout du doigt*; hd. *etwas an den Fingern haben*; nd. *he hett dat Spill up 'n Dûm* (Eckart, 494); eng. *to have a thing at one's fingers' ends*.

Eindnoten:

509 *l. fr. savoir quelque chose sur le bout des doigts.*

510. Iets uit zijn duim (of den vinger) zuigen,

d.w.z. iets verzinnen, leugens vertellen. De gedachte waarop deze uitdr. berust - en haar voorkomen door het geheele Germaansche gebied wijst op haar hoogen ouderdom - schijnt te zijn, dat men zekere onbekende zaken kan te weten komen door aan den duim te zuigen. In dezen gedachtenkring behooren verscheidene sagen, die tot de oudheid der Europeesche volken opklimmen. Den vinger in den mond steken komt dan ook in de sage en in de mythologie voor als een gewoon middel om wijsheid over eenig punt te erlangen (*Volkskunde*, XXIII, 234). Vgl. Servilius, 135: *Hi suighet al wt sinen vingheren*; bij Sartorius II, 7, 42: *Ex tua non prodit officina, dat suycht ghy wt u selfs duym niet*; en bij Campen, 28: *Hy cant wt syn vingher suyghen*. Vgl. Marnix, *Byenc.* 58 *r.* *Soo dat men merckelijck sien kan, dat de leere der Drievuldicheydt uyt des Paus duym niet en is ghesoghen*; V. Moerk. 502: *Ze noemt me by me naem, dat het ze uit 'er duim niet ezoogen*; Hooft, *Ned. Hist.* 332; De Brune, 188; Suringar, *Erasmus* LXXIV; Harreb. I, 159 *b*; *Kmz.* 335, enz. Ook vindt men 'hij zuigt het uit zijn vuist, zijn poot of zijne teenen'; zie Harrebomée II, 194 *a*; *Antw. Idiot.* 1226 (*iet uit zijnen teen zuigen*) en Tuinman I, 191: '*Uit den poot zuigen*: dit drukt uit, iets by zich zelve verzinnen. 't Is ontleent van de beeren, die, zoo men verhaalt, aan hunnen poot zuigen. Dus zegt men van de vertellingen der besjes, dat ze die uit den spinrok halen'. De Duitschers zeggen *sich etwas aus den Fingern (dem kleinen Finger, dem Daumen) saugen*; eng. *to suck anything out of one's own fingers' ends*.

511. Met duim en vinger iemand iets instampen.

Eigenlijk moet dit gezegd zijn van voedsel, dat men iemand brokje voor brokje in den mond duwt; bij overdracht van geestelijk voedsel: iemand iets inprenten; mnl. *enen metten dume tasten*; *enen iet ingestampen*. In de 17de eeuw komt de zegswijze (naast *iemand iets instampen*) o.a. voor bij Smetius, 103: *Met duymen ende vingeren ingeven, indouwen*; Pers, 355 *b* (*instampen*); Vondel, *Gebroeders*, bl. 18¹⁾:

1) editie 1650.

My docht d' Aertspriester dede
Zijn uiterste, om den Vorst t' ontvouwen 's hemels zin,
En stampt' et hem al vast met duim en vingren in.

Tuinman I, 322 citeert *iets met duimen en vingeren instampen* met de verklarende opmerking: 'dat is mogelijk aan 't vullen der worsten ontleend'; *Abr. Bl.* II, 9: *met duim en vinger inscherpen*; *V. Janus*, III, 3: *met duim en vinger instampen*. Vgl. Verder *Ndl. Wdb.* VI, 1980; fr. *inculquer, seriner qqch à qqn*; hd. *einem etw. eintrichtern, einpauken, einfuchsen*; eng. *to beat a th. into a p. (or into a p.'s mind, head)*.

512. Duimkruid,

d.i. geld, *poen* (Teirlinck, 55; Köster Henke, 54), *molm* (zie Koster Henke, 46; *Jord.* 386), *moos, mozes, kies* (hebr. *kîs*, geldzak, geld), aldus genoemd naar de wijze, waarop men geld telt. Deze benaming komt in de middeleeuwen voor in een brief van den 27sten van Hooimaand 1488, door de afgevaardigden van de stad Yperen geschreven aan hunne overheden aangaande de gebeurtenissen in den strijd met keizer Maximiliaan. Zij melden: 'Van de ghelegenthede van den heere (*leger*) en weten wy niet sonderlincx dan dat de keyser en de coninck syn te Ardenburch... ende dat den grave van Sonneberch met vele volcx vertroocken es, als men seit, om enghienen (*belegeringswerktuigen*), maer t'poeder ende steenen die syn quaet te vindene, als men seit, ende sonderlinghe duumcruut welke failgiert den coninck'¹⁾. Zie verder Kiliaen: *D u y m k r u y d*, *adag.*, numi, pecunia; *Tijdschrift* XVII, 236; De Jager, *Frequ.* I, 99; Halma, 128; Harreb. 160 *a* en vgl. Schuermans, *Bijv.* 74 *b*: *duimen*, duimkruid geven, betalen (*Waasch Idiot.* 194 *a*; De Bo, 277 *b*); vgl. ook het nd. *he hatt wat förn Dûm* (Vermögen); *he het Schuf-vör-de-Dûm* (ist reich; Eckart, 456; vgl. ndl. *afschuiven*); hd. *den Daumen rühren*; fr. *jouer du pouce*, betalen. Vgl. in de 16de eeuw het syn. *duymsoudt*²⁾.

513. Iemand de duimschroeven aanzetten,

d.w.z. 'hem deerlijk in het nauw brengen met lastige en dringende vragen'. De spreekwijze is ontleend aan de pijnbank, waarop iemand door middel van een schroef (mnl. *duumiser*³⁾), waartusschen zijne duimen gezet werden, en die men aandraaide, gedwongen werd zijne misdaad te bekennen. Vgl. de synonieme uitdr. *iemand een klem (of een knijper) op zijn neus (of zijn staart) zetten*; en *iemand een bril op den neus zetten*, d.w.z. hem dwingen, bedwingen (17de eeuw *brillen*); zie Tuinman, I, 348; Harrebomée III, 258 *b*; *Ndl. Wdb.* I, 499; hd. *einem Daumschrauben ansetzen, aufsetzen*; fr. *serrer les pouces à quelqu'un*; eng. *to put the screw on a.p.*; vgl. ook het Antw. *de klink op den duim hebben*, in het nauw gebracht zijn.

514. Egyptische duisternis.

Deze uitdrukking is ontleend aan *Exodus* X:21: Doe seyde de Heere tot Mose, streckt uwe hant uyt nae den hemel, ende daer sal duyster-

- 1) Door Dr. Boekenoogen medegedeeld uit de *Annales de la Société d'émulation de Bruges*, XIV, 379.
- 2) P. Fredericq, *Het Ndl. Proza in de zestiende-eeuwsche pamfletten*, bl. 41.
- 3) Vgl. *Kil. d u y m - i j s e r s*, manicae, vincula quibus pollices et manus illaqueantur. Op bl. 853 worden zij ook *paternosters* genoemd. Vgl. de tegenwoordige benaming van *manchetten* voor *handboeien* (*Ndl. Wdb.* XIII, 775; 776; hd. *Manchetten haben für etw.*, bang zijn voor iets).

nisse komen over Egypten-land, datmen de duysternisse tasten sal; hd. *Aegyptische Finsternis*; eng. *Egyptian (or Memphian) darkness*. De Romeinen spraken van *cimmeriae tenebrae*.

515. Een duit in 't zakje doen,

d.w.z. medepraten, medespreken in de eene of andere zaak; eene beschuldiging verzwaren; eig. zijn aandeel in iets betalen, en vandaar recht van meepraten hebben; hetzelfde als *een duit in de veêl steken* (Tuiman I, 197); 17de eeuw *zijn houtje bijbrengen* (De Brune, *Wetsteen*, I, 107); *een loodje in het zakje leggen of werpen* (19de eeuw¹). De uitdrukking komt bij Harrebomée II, 150 *b* voor: *Hij komt ook nog een duit int zakje leggen, om er een oordje weer uit te halen* (zie V. Janus, 95). Zulk een toevoegsel vindt men ook in de synonieme zegswijze, die bij Langendijk voorkomt in *De Spiegel der Vad. Koopl.* bl. 48 (Pantheon): 'Vader, legje meê een oortje in 't zakje, en haalt 'r een schelling weêr uit', welk laatste deel allen schijn heeft, van er later aan toegevoegd te zijn. Bij Sewel toch lezen we bl. 977: *Hy wil meê een duit in 't zakje steeken, he wants to shew his knowledge also*. Vgl. ook de zuidnederlandsche zegswijze: *een oordje in 't schotelken leggen*, zijn woord spreken (Schuermans, 598 en Rutten, 160); *altijd een oordje in de schaal te leggen hebben*, altijd en aan alles iets op te merken, te beknibben vinden (De Cock¹, 303); *zijn boontje bijleggen*, zijn woord willen te zeggen hebben (*WaaSch Idiot.* 785); *Ndl. Wdb.* XI, 80. In het hd. is te vergelijken: *seinen Dreier, seinen Dätzen dazu geben; sein Scherflein beitragen; seinen Senf zu etw. geben*; eng. *to contribute one's mite; to throw one's stone to the pile*; in het fri. *in duit mei yn 't ponkje (yn 't sekje, yn 'e fyoele) smite* (of *dwaen*); in Drente: *ook een cent in 't buultje doen*, ook een handje helpen (Bergsma, 77).

516. Iemand op een duit gelijken,

d.w.z. sprekend gelijken op iemand. Het woord *duit* heeft niets te maken met het muntstuk (5/8 cent), dat wij o.a. kennen in de uitdr.: *geen duit waard* (hd. *das ist keinen Deut wert*) en *hij heeft geen (rooden) duit* (Huygens VII, 168; *Ndl. Wdb.* XIII, 1187; hd. *keinen rothen Heller* (vgl. Kalv. I, 7: *geen rooien heller aan te verdienen*); eng. *not a red cent*), maar de woorden *op een duit* zijn ontstaan uit *op ende uit*, evenals *omentom* uit *om ende om* en *opentop* uit *op ende op* (nog in het *Antw. Idiot.* 892). Vgl. Kiliaen, 461: *op-en-wt de vader*, patri persimilis; ipsissimus pater. Deze verbastering heeft in de 17de eeuw plaats gehad, daar bij Winschooten, 140; Huygens VI, 115 en VII, 258 de uitdr. *op een duit* reeds voorkomt, doch vergelijk ook nog V. Lodensteyn, *Uytsp.* 1, 96:

Een Veyns-kruydt heeft schier yder kruydt,
Dat hem gelijckt, in maecksel op end' uyt.

In Vlaanderen wordt met verscherping van *d* tot *t* gezegd *op en ('nen) tuit*. Vgl. verder het. fri. *op in duit*; *Ndl. Wdb.* XI, 319; De Bo, 787; *Archief* III, 311; Harreb. II, 161 *b*. In West-Friesland *op een ort* (erwt), op een prik, precies; zie De Vries, 86²).

1) *Ndl. Wdb.* VIII, 2705.

2) In 't *Ndl. Wdb.* III, 3608 wordt 'op een duit' verklaard als: nauwkeurig tot op een duit, en vervolgens: precies.

517. Duivekater.⁵¹⁷

In de uitdr. *wat duivekater!* = wat duivel! In het jaar 1450 komt *deuvekater* als bijnaam van een bakker te Leiden voor; voor de 17de eeuw zie V. Moerk. 471: Wat duivekater segh jy, dat ick mijn wesen verander? In het Mnd. was *dûfkater* bekend als naam voor den duivel (Lübben und Walther, 89 b). Kiliaen kent *duyven-kater* alleen in de bet. van een soort koek, in welken zin ook in het oostfri. *düfekater*, *düfkater* bekend is; Halma citeert alleen *deuvekater*, een wittebrood, evenals Sewel, 173: *deuvekater*, a Christmas loaf¹⁾. De oorsprong van dit *deuvekater*, *duivekater* (onder invloed van *duivel?*) is tot nu toe onbekend (zie Franck-v. Wijk, 142). Vgl. verder oostfri. *düf(e)kater*, *döfkater*, *deufkater*, duivel, booswicht; Eckart, 80: *de Diefkater schall di hôln*; Molema, 94 a: *duvekoater*, *duufkoater*, fri. *divekater*, Boekenoogen, 145; Schuerm. *Bijv.* 74 b; *Waasch Idiot.* 197 a: *duvelkoter(s)* en vgl. *droelikater*, *drommelkater*, *blikskater*, *donderkater* (Molema, 83 a; *Fri. Wdb.* I, 285 b), *dekselkater* en het hd. *bullerkater*, *bullkater*.

Eindnoten:

517 Zie voor de afleiding van dit woord het artikel van Mej. Dr. C.C.v.d. Graft in *Elsevier's Maandschrift*, Dec. 1924 of in de *Bakkersbondcourant* van 7 Januari 1925.

518. Den duivel inhebben,

d.w.z. zeer boos zijn, het land hebben, syn.: *de hel*, *de pest*, *den kanker*, *den smoor inhebben*. Vollediger geven Harrebomée I, 165 a en Joos, 127 op: *hij heeft den duivel in 't lijf*, d.i. hij is door den duivel bezeten, hij wordt gedreven door den duivel. In de 16de eeuw komt de uitdr. voor bij Spieghele, *Hertsp.* 102: Hy revelkald' als ik: hy had den duyvel inne; zie verder *Veelderh. Geneuchl. Dichten* (ed. Letterk.), 27: Raest ghy oft hebt ghy den duyvel in?; in de *Klucht v.d. Pasquil-maecker*, 20: Men mach wel seggen, dat goeje luy de duivel in hebben alsse quaet worden; Smetius, 132: *den duycker in hebben*; bij Van Effen, *Spectator* IV, 226: 't Is ummers of de vrouwluiden de duivel in hebben, dat ze nooit vernoegt kunnen wezen; *Sjof.* 270: Soms gingen ze 'm van zijn huis halen, maar dan had-ie de duvel in, en mochten ze nog langer wachten; *Ndl. Wdb.* VI, 1679; *Volkskunde* XXVI, 32. Zie Rutten, 59: *den duivel inhebben*, zeer lastig zijn; Teirl. II, 78; en vgl. de uitdr. *er den beer in krijgen* (t.w. *in het lijf*), beginnen te brommen, kwaad worden (*Ndl. Wdb.* II, 1321); eng.: *to have the (or a) dog in one's belly*; *to have the black dog*; hd. *den Teufel im Nacken haben*; in het Fransch: *avoir le diable au corps* d.i. agir avec passion, waarmede te vergelijken is *Antw. Idiot.* 388: *van den duvel bezeten zijn om*, fel geneigd zijn om; *Waasch Idiot.* 196: *van den duvel inhebben*, zeer genegen zijn tot; in anderen zin bij De Bo, 459: *hij heeft van het kwaad in*, *hij heeft (van) den duivel*

1) Vgl. *Ons Volksleven* I, 89 of *Antw. Idiot.* 167: a s c h k a t e r, broûken dat op de heete steenen van den heerd gebakken wordt, en het hd. *ofenkater*, een soort koek (Hoeufft, 131). Dat dit *duivekater* niet kan zijn ontstaan uit *deux fois quatre* toont Boekenoogen aan in de *Zaansche Volkstaal*, 145.

in, van de duivels in, hij is er van bezeten, hij heeft er den aard van; fri.: *de divel ynha*. Syn. was in de 18de eeuw *de pokken inhebben*²⁾.

519. Bij den duivel te biecht gaan,

d.w.z. aan een vijand of iemand, die niet te vertrouwen is, zijne geheimen toevertrouwen. Ook vindt men bij den *beul*, den *hangdief*, den *drommel*

2) In de 17de eeuw beteekent *den duivel inhebben* ook: zoo slim zijn als de duivel (zie o.a. Huygens, *Trijntje Cornelis*, editie Eymael, vs. 401).

of den droes, bij *Bacchus* te biecht gaan; zie Harrebomée III, 126; *Antw. Idiot.* 388; *Waasch Idiot.* 196 a; Jongeneel, 88; Joos, 105; Rutten, 59 a; Schuermans, *Bijv.* 74 b; Tuerlinckx, 166; *Ndl. Wdb.* II, 2533. Bij Zegerus (± 1550) komt de spreekwijze het eerst in hare tegenwoordige gedaante voor. Vgl. Doedyns, *Merc.* 431; ook Halma, 72: Bij den duivel te biegt gaan, *se confesser au renard; dire ses secrets à un homme plus fin que soi, ou suspect, et intéressé, et qui en tirera en avantage;* Wander IV, 1106: *beim Teufel zur Beichte kommen*, d.i. übel anlaufen; Eckart, 518: *bi dem Düwel tor Bigt kommen;* in het Friesch: *hy komt by de divel to bycht.*

520. Als men van den duivel spreekt, is hij nabij.

Deze spreekwijze gebruikt men, wanneer over iemand, die afwezig is, gesproken wordt, en deze juist verschijnt; vgl. Brederoo in zijn *Rod. ende Alph.* vs. 72:

Gemeenlijk is omtrent de gheen daarmen van spreckt'. In de 16de eeuw was zij bekend; vgl. Goedthals, 9: *Daermen van den duvel cout, hy isser gheerne omtrent;* Mergh, 7: *Daer men van den duyvel vermaent is hy geern by.* In de plaats van deze laatste woorden vindt men ook wel het toevoegsel: *dan rammelt reeds zijn gebeente of dan ziet men (of trapt men op) zijn staart of ziet men zijn horens of zendt hij zijn gasten of is hij oorwege, in 't weer.* Zie Langendijk, *Wederz. H.* vs. 1458: 'k Praat van den drommel, en daar komt hy zelf op 't mat; Harrebomée III, 171 b; Molema, 94 a; Jongeneel, 89; *Waasch Idiot.* 196 a; Joos, 148 en Tuerlinckx, 166.

In Deutsche dialecten is de spreekwijze ook zeer gewoon. Vgl. Wander IV, 1098 en 1099: *Wenn man des Teufels gedenkt, ist er nicht weit; wenn man von dem Duiwel sprückt, dann sitt he up de Heckedür; wenn man von Teufel spricht, so klappert (schlottert) sein Gebein; wenn man den Wolf nennt, so kommt er gerennt;* enz. Zie ook Bresemann, 233; *Taalgids* IV, 246 en VII, 210 en vgl. het eng.: *talk of the devil and he will (or his imps) appear or he is sure to come; speak of an angel and you hear the rustle of his wings;* fr. *quand on parle du loup, on en voit la queue;* fri. *as men oer de divel praet, is er ornaris* (gewoonlijk) *tichte by.* In het Latijn zeide men *lupus in fabula, in sermone* (Otto, 199-200).

521. Een duivelstoejager,

een bijlooper, iemand die het minste werk moet doen, voor allerlei ondergeschikt werk gebruikt wordt; dial. een *brak*¹⁾; een *schabul*²⁾; zie Harreb. I, 165: *Het is zoo'n duivels toejager;* Beets, *Camera (De Schippersknecht):* Schippers duivelstoejager! riep Kees, een uur daarna zijn huis binnentredende en zijn gegalonneerden hoed op de steenen smijtende, zoo ver die vliegen wou. 'Schippers duivelstoejager'; *Zandstr.* 44: Duivelstoejagers in een of andere slaapstee, losse hulpjes in kroegen en danshuizen; *Uit één Pen*, 98: Men nam volk aan en Cesar rustte niet voor hij - een stokersplaats was er niet meer - als zoogenaamde 'duivelstoejager' werd aangenomen; *Vragen van den Dag* 1913, p. 631: Zoo'n soort van duivelstoejager, zoo'n slavenjong, dat steeds bij de hand moet zijn, om het vuilste, walgelijkste werk in de keuken te doen; *Het*

1) *Ndl. Wdb.* III, 996.

2) *Ndl. Wdb.* XIV, 178.

Volk, 4 Nov. 1913, p. 5 k. 3: Dit (*een kruier*) was een man met wat men noemt veelzijdig talent of diverse bekwaamheden, een duvels-toejager of manusje van alles; *Nkr.* IX, 20 Febr. p. 8: Van duivelstoejager aan een smerig variété-theatertje ben ik bevorderd tot artiest in een café-concert; *Op R. en T.* 89: Ze hebben me willen hebben voor figuratie en voor sloome-duikelaarswerk - Duivelstoejager! Merci! Daarvoor is Holtsman te veel artist. In *Menschenw.* 65; 68; 276 en 332 komt het als scheldnaam voor zonder een bepaalde beteekenis; vgl. Gunnink, 123: *duvelstoejager*, handlanger bij allerlei werk; elders een *schabúl* genoemd (V.d. Water, 126), een fac-totum.

Volgens Van Lennep, *Zeemanswoordenboek* i.v. is een duivelstoejager eigenlijk een schimpnaam voor hen, die voor de reeders op een zieltje uitgaan, en hun die weten toe te jagen. In hoe verre Van Lennep hierin gelijk heeft, kan ik niet beoordeelen. Wellicht is de eigenlijke beteekenis een hond, die den jager wild toejaagt, een drijfhond. Eenigen steun vindt dit vermoeden in het bovengenoemde znw. *brak*, dat drijfhond beteekent, maar ook dialectisch iemand, die voor allerlei ondergeschikt werk in huis of veld te gebruiken is, een duivelstoejager (Boekenooogen, 1296¹⁾. Het voorgevoegde *duivels* dient dan tot versterking van het begrip (vgl. *met duivels geweld*, met alle macht).

522. Onder iemands duiven schieten.

In eigenlijken zin wil deze uitdr. zeggen: schieten onder de duiven van een ander, wat in vroegeren tijd uitdrukkelijk verboden was. Koning Filips verbood bij plakkaat van 13 April 1559 'dat iemand eenige Zwanen of Duiven, met bussen of met bogen zou schieten.... op verbeurte de eerste reize van vijf en twintig gulden, te appliceeren ten behoeve van den Grave, of ten behoeve van de Pachtters der Zwanerij, of van de Vasallen Zwanerij hebbende en gebruikende, en Eigenaars of bezitters der Duifhuizen of Duivenwachters twee derdenparten, enz.²⁾ De Staten-Generaal vaardigden 11 Januari 1642 eveneens een verbod uit op het schieten van duiven. Oorspronkelijk zal de uitdr. dus willen zeggen schieten onder de duiven, die behooren in het duifhuis of duivenkot van iemand, die dit in eigendom of in leen bezat.³⁾ Op deze duiven te schieten was verboden; toch zal menigeen dit stillietjes hebben gedaan, te eerder, omdat duiven gemakkelijk onder schot te krijgen zijn. Vandaar iemand benadeelen, op geheime wijze onderkruipen, oneerlijk concurreeren, hem zijne klanten afhaken. De uitdr. is ook in geheel Zuid-Nederland bekend; zie Schuermans, 110 *b*; 587 *b*; Joos, 110; Rutten, 58; *Antw. Idiot.* 383 en De Bo, 908: ' bezig zijn met ze (duiven) te stelen, met er een deel van weg te rooven. Fig. iemand onderkruipen, hem van eene winst of voordeel berooven om er zelve 't genot van te hebben, op eene onrechtvaardige of ten minste trouwlooze manier concurrentie aandoen'; 't *Daghet* XII, 142; vgl. *Waasch Idiot.* 345: *in iemands klaver zitten*, hem zijnen handel benadeelen, hem onderkruipen; syn. van in iemand's

1) Of *brak*, drijfhond, en *brak*, duivelstoejager, identisch zijn, is evenwel nog onzeker; zie *Ndl. Wdb.* III, 996-997.

2) Zie *Nederlandsch Placaat en Rechtsk. Wdb.* II, 408.

3) In Rijnland moest men twaalf morgen land hebben in eigendom of in gebruik om duifhuizen of duivekotten op te richten; Placaat v/h Hof v. Holland 20 Januarij 1591; zie ook Stallaert I, 380.

rapen zitten; 't *Daghet* XII, 160: *zich in zijn koolen laten weiden* (vgl. hd. *jem. in seinen Hafer gehen*). In Friesland: *onder immens douwen sjitte naast in immens druven of druvebeam sitte* (W. Dijkstra, 395 a¹).

523. De gebraden duiven zullen u niet in den mond vliegen.

Dit wordt gezegd tot hem, die meent door niets te doen, voordeel te zullen behalen. Vgl. Sartorius I, 6, 80: *Dii facientes adjuvant*, u sullen geen gebrade Duyven in de mondt vliegen. Ongeveer hetzelfde zegt Campen, 13: *Het en sal v van sich selfs inden mont niet vliegghen*. In plaats van *duiven* vindt men ook *snippen, leeuweriken, patrijzen, ganzen, vinken, eendvogels* of een *hoen*; zie Harrebomée III, 171 en vgl. fr. *attendre les alouettes toutes rôties; les alouettes rôties ne se trouvent pas sur les haies*; hd. *warten, dasz einem die gebratenen Tauben ins Maul fliegen; es fliegen ihm die gebratenen Tauben nicht ins Maul*; eng. *plums will not drop into his mouth; the larks fall there ready roasted*. De uitdr. is ontleend aan de beschrijving van t' *Luyelecker-landt*. Desgelijcx soo sietmen daer over alle t' lant in de lucht de Hoenderen, Gansen, Duyven, Snippen, ende ander Ghevoghelte vliegghen, ende zijn al t' samen wel gebraden: ende isser yemant soo luy dat hyse niet vangen en mach, so vliegghen sy dien wel van selfs inde mondt, indien hy zijn mondt open doet, ende daer na gaept.² De Grieken en Romeinen kenden ook zulke luilekkerlanden, blijkens Athenaeus (ed. Schweighaeuser, 1802), II, p. 531: *ὄπται κίχλαι γὰρ ἀνάβραστοι ἠρτύμεναι περὶ τὸ στομ' ἐπέτοντ* (= nam assi turdi fervidi et laute adparati circa os volitabant); Petronii *Cena Trimalchionis* (ed. Friedlander, 1906), blz. 122: *Si ali ubi fueris, dices hic porcos coctos ambulare*.

524. Een dutje doen,

d.w.z. een lichten, korten slaap nemen; even slapen. *Dutje* is eene afleiding van het wkw. *dutten*, dat suffen, mijmeren beteekent; vgl. mnl. *doten, dutten*, razen, woeden; Kil. *doten, dutten, delirare, desipere*; mnd. *vordutten*, in verwarring, buiten bezinning geraken of brengen; eng. *to dote*, suffen; nijsl. *dotta*, knikkebollen. Het znw. *dut* in den zin van slaap, sluimering is in de 17de eeuw gewoon (Kiliaen vertaalt het door *delirium*); vgl. Camphuysen, *Ps.* 3, vs. 7:

Slapen met een lust
En wederom ontwaken
Ontleegt van allen dut.

Synoniem is de uitdr.: *een tukje doen* en het Antw. *een trokje, een poosje doen*. Vgl. verder *Mnl. Wdb.* II, 365; 477; De Jager, *Frequentatieven* II, 73; Oudemans II, 180; Franck-v. Wijk, 144.

525. Iemand dwarsboomen,

d.w.z. iemand tegenwerken, hem den voet dwars zetten; 17de eeuw ook *iemand dwars vallen* of *iemand (den weg) draaiboomen, iemand den*

- 1) In de heerlijkheid Hemmen in de Betuwe houdt de 'heer' er nog een groote duivenslag op na; mededeeling van Dr. S.S. Hoogstra, die mij ook op den oorsprong der uitdrukking wees.
- 2) Zie *Veelderh. Geneuchl. Dichten*, anno 1600 (ed. Letterk. 1899), bl. 144; *Tijdschrift* XVIII, 205; *Erasmus*, LXXIII; *Volkskunde* XXII, 110.

voet overdwars zetten, iemand overdwarsen; thans dial. *dwars zijn* of *iemand dwars zitten* (Draaijer, 9 b); *dweers in den weg zijn*; *dweers(ch) op zijn* (De Bo, 284; *Waasch Idiot*. 198 a). Eig. een boom dwars over den weg leggen om den doorgang te verhinderen, dus den weg *versperren* (afgel. van *spar*, balk). Zie Halma, 130: *Dwarsboom*, *traverse*, *poutre mise de travers pour fermer un passage*; *Iemands plannen dwarsboomen*, *s'opposer aux desseins de quelqu'un*; Sewel, 202. Syn. was *iemand slagboomen* (Winschooten, 31); *iemand dwarspalen* (Esopet, *Toverlantaaren*, 7; Pers, 623 a: *dwerspael*, dwarsdrijver). In het fri.: *dwarsbongelje*, *dwarsbommelje*; Molema, 50: *dwarsbungeln*; Bergsma, 97: *dwarsbungeln*, tegenspreken, niet willen begrijpen.

526. Iemand dwarsdrijven.

In eigenlijken zin gebruikte men in de 16de eeuw het wkw. *dwarsdrijven* van een schip in de bet. niet bij den wind willen zeilen, zooals nog in het Friesch: *it is in âld dwarsdriuwer*, waaruit zich de beteekenis *wederstreven* geleidelijk ontwikkelde. Zie Sart. I, 9, 97: *Ghy mocht den dwars-drijver liever hebben laeten slapen*, vert. van: *cicadam ala corripuisti*. Zie verder Witsen 486 en 503; Winschooten, 55: Dwarsdrijven beteekend met een Schip, *dwars* in het Waater leggen: het welk indien het met voordagt geschied om een ander te quellen: wat wonder dat *dwarsdrijven* genoomen werd voor *harrewarren*, kraakeel zoeken: en een Vent of Schipper, die dat doet, een *dwarsdrijver* genaamd werd. Zie ook Smetius, 223: *Hij wil alle-tyt dwers in de wagen gaen*; Sewel, 202: *Dwarsdryver*, *a cross fellow*, *a quarrelsom fellow*; Halma, 130; V. Schothorst, 123; Gunnink, 124; Harreb. I, 169: *altijd de dwarsfluit spelen*; in het *Waasch Idiot*. 198: *dweerszak*, *dweerzerik*, dwarsdrijver; fri. *it is in dwerslizzer*, dwarsliggend schip, fig. dwarsdrijver. Voor het nd. zie Kluge, *Seemannsspr.* 203.

527. Echech lijden.

Deze uitdrukking is een vertaling van het fr. *éprouver un échec*, waarin het znw. *échec* de beteekenis heeft van *revers momentané*. Oorspronkelijk verstond men onder *échec* den zet, waardoor men den koning in het schaakspel vastzet, zoodat 'echech lijden' eigenlijk beduidt *schaakmat gezet worden* en vervolgens de nederlaag lijden, verliezen, niet slagen¹⁾.

528. Een vreemde eend in de bijt.

Zoo noemt men wel eens iemand, die een vreemdeling is in een gezelschap of in een bepaalden kring van menschen. De uitdr. is opgeteekend uit de 18de eeuw bij Van Effen, *Spectator* IV, 157: Ik vond 'er zes of zeven jonge borsten, en wil wel bekennen, dat het noch al ordentelyk toeging, schoon ik geloof, dat het was om de vreemde eend in de bijt te lokken. Ook in het Friesch is zij bekend: *hy is in freamde ein yn 't bit*, hij is een vreemdeling in het gezelschap, waarmede te vergelijken is: *in freamde hoanne op 'e matte*, dat hetzelfde beteekent als het 17de-eeuwsche *een vreemde doffer op 't slag*, en het bij Harrebomée I, 185 a vermeldde: *een vreemde haan op het erf*, een medeminnaar; in Limb. *een vreemde haan op den mist* (mesthoop).²⁾

529. Eendracht maakt macht.

Deze woorden, vroeger de wapenspreuk der Republiek, zijn een vertaling van het lat. *concordia parvae res crescunt* (Sallustius, *Jugurtha*, 10). Bij ons in de 16de eeuw aangetroffen bij Campen, 42: *Eendracht maectt macht, tweedracht maectt onmacht* (vgl. lat *concordia parvae res crescunt, discordia maximae dilabuntur*); Spieghele, 282: Eendracht heeft macht. Enich vermagh veel; De Brune, 44: *Door eendracht groeyt, al wat men ziet*; Tuinman II, 23; Wander I, 790; 798; enz.; fr. *l'union fait la force*; hd. *Einigkeit macht stark*; eng. *union is strength*.

530. Eerlijk duurt het langst,

d.w.z. met eerlijkheid komt men in de wereld het verst. Vgl. *W. Leevend*, VI, 287: Binnen weinige jaaren zal hy schatryk zyn, want hy is door eerlijk, en eerlyk duurt toch 't langst; Harreb. I, 175; hd. *Ehrlich währt am längsten* oder *ewig*; fr. *avec la bonne foi on va le plus loin*; eng. *honesty is the best policy*.

531. Eeuwig en erfelijk,

d.i. voortdurend, van geslacht tot geslacht, immer en altoos, *eeuwig en altijd*; mnl. *ewelike ende erflike*; *erflick ende ewelick*; fri. *ivich en erflik*. Vgl. o.a. *C. Wildschut* I, 189: Mevrouw S. speelt eeuwig en erfelijk

1) Hatzfeld, 819.

2) *Ndl. Wdb.* V, 1391.

Reversi; zie verder *Mnl. Wdb.* II, 760; Bergsma, 20: *arfelik en eeuwig; eeuwig en arfelik* en De Bo, 309 *b*, die een paar plaatsen citeert, waar deze uitdr. voorkomt. Thans zegt men in het Westvlaamsch: *eeuwig en ervig*; in Antwerpen: *eeuwig en erf* (*Antw. Idiot.* 399).

532. Effen is kwalijk treffen (of kwaad gepast),

d.w.z. iets precies te vinden zooals men het hebben wil, is moeilijk; ook: men kan het moeilijk iedereen naar den zin maken. Het gezegde komt voor bij Winschooten, 185: *Effen is quaad te passen*, dat is: men kan het alle man niet effen te pas maaken; Van Effen, *Spect.* VI, 73: Die spreuk kan hem niet onbekend zyn, dat effen is quaed te passen; Halma, 498: *Effen is qualyk te passen*, il est difficile de rencontrer juste, il est bien malaisé de faire ni trop ni trop peu; Sewel, 210: *Effen is kwaalyk te passen*, 't is very difficult to satisfy every one; Harreb. I, 190: *Er is maar een F (Effe) in het ABC, en die is kwaad te treffen of Effen is kwaad treffen*. In *Het Schoolblad*, 8 Mei 1906, p. 1: *Effen is kwalijk treffen*. Dat ondervond het N.O.G. bij het zenden van zijn adres om wijziging van art. 21. Terwijl de *Bode* oordeelt dat het er wat laat mee is, meent *De Katholieke School* dat het er eigenlijk nog te vroeg mee komt. In 't fri.: *effen is slim (kwea) treffen; de wet fen effen is slim to treffen*; in de Neder-Betuwe: *der is moar een Effe(n)-in-'t ao-b-c*.

533. Daar valt niet mee te eggen of te ploegen,

d.w.z. daar is niet mee samen te werken, niet mee op te schieten. De uitdr. dateert uit de 16de eeuw; vgl. Sart. II, 5, 56: *Men mach daer mede eeren (ploegen) noch egghen*, in hominem intractabilem et insuavibus moribus; X, 36: *Men mach met hem eggen noch eeren; Kluchtspel* II, 71: Mijn vrou, daer ick nou van daen ben ghegaen, was uytermaten quaet, men konder meê eggen noch eeren; Harreb. III, 22; *Antw. Idiot.* 1673: *Met iemand niet kunnen eggen of eren*, er niet mee uit de voeten kunnen, er niets mee kunnen aanvangen; *Handelsblad*, 17 Dec. 1914, p. 2 k. 4 (ochtendbl.): Maar er kunnen evengoed vakverenigingen als steuncomité's zijn, waarmee niet valt te eggen of te ploegen; *Ndl. Wdb.* III, 3965.

534. Beter een half ei dan een leêge dop,

d.w.z. beter iets, al is het ook niet alles, dan niets; 'als men het geheel (b.v. zijner wenschen) niet verkrijgen kan, moet men zich vergenoegen met wat men kan erlangen, laat staan, dat hooghartig versmaden' (*Ndl. Wdb.* V, 1592; III, 3136). De uitdr. staat opgeteekend bij Campen, 11: *tls beter een half ey dan een ydel doppe*, waarvoor men leest in de *Prov. Comm.* 128: *beter eenen halven doyer dan een heel schale*; bij Smetius, 157: *het is beter een halve oester, dan een ijdele schelp*; zie *Bank.* II, 400; Huygens, *Korenbl.* II, 185:

Klaes vond sijn wijf half maeghd, en 't stack hem in de kropp.
Wat meer! sy was met kind¹⁾: dat kost hy niet versetten:
Maer 't wijf sei, Liestentje, wat wilt ghy u ontsetten?
't Is beter een half Ey, als eenen legen dop.

1) d.i. zwanger.

Harrebomée III, 164 *a* en vgl. Wander I, 751: *ein halbes Brot ist besser als keins; besser ein halbes Ei, als gar keins en besser halb Ey, denn eytel Dopff*; het fri.: *in heal aei is better as in lege dop*; in het eng. *better half an egg than an empty shell or half a loaf is better than no bread*; zie *Taalgids* IV, 249; Ten Doornk. Koolman I, 382 *a*: *bäter 'n half ei, as 'n läge dop*; syn. van *beter 'n blind përd as 'n lös helter* (Dirksen I, 56); Eckart, 93; Woeste, 3 *a*; Joos, 144; *Waasch Idiot*. 204 *b*.

535. Het ei wil wijzer zijn dan de hen,

d.w.z. het kind wil wijzer zijn dan de ouders; vgl. Campen, 23: *Dat ey is cloecker dan die henne*; De Brune, 482: *het ei dat wilt den hane leeren*; Tuinman I, 356: *'t ei wil 't hoen leeren*; zie Wander I, 752; *das ey ist (will) klüger denn die henne (sein)*, waar gewezen wordt op het lat.: *ante barbam doces senes*; Schrader, 197: *sus Minervam (docere vult)*; fr.: *c'est Gros-Jean qui remontre à son curé*; het eng. *Jack Sprat would teach his grandam*, enz. Vgl. ook het fri.: *it aei wol wizer wêze as de hin*, en verder *Taalgids* IV, 272; Eckart, 93; Joos, 176: *het ei wil wijzer zijn als het kieken*; Bresemann, 265: *aeaget vil laere hönen*; Harreb. I, 177 *a*.

536. Het ei van Columbus.

Hieronder verstaat men eene zaak, die men wonderlijk acht zoolang men ze niet weet, maar onbeduidend, als een ander haar verklaard heeft. Benzoni verhaalt het eerst in zijne *Historia del mondo nuovo* I, 5 (Venetië 1565), dat volgens hooren zeggen Columbus in 1493 op een gastmaal bij den kardinaal Mendoza een ei op de bekende wijze zou hebben neergezet. In Calderon's *La dama duende* (1629), bij ons uit het Fransch vertaald als *Het spookend weeuwte* en als *De nachtspookende Juffer*¹⁾ komt hetzelfde verhaal met een ei voor, doch aldaar heet dit *huevo de luanelo*, het ei van den kleinen Johannes, terwijl Vasari *Vite de' piu eccellenti architetti, pittori e scultori italiani*, anno 1550, hetzelfde feit mededeelt als verricht door den bouwmeester Brunelleschi; zie Büchmann, bl. 450-451 en *Noord en Zuid* XVII, bl. 381; fr. *l'oeuf de Colomb*; hd. *das Ei des Columbus*.

537. Eieren (of appels) kiezen voor zijn geld,

d.w.z.: 'in plaats van het geld, dat men vordert of te vorderen heeft, eieren of appels, d.i. naar het vroeger taalgebruik, dingen van weinig waarde kiezen; bij uitbreiding: zich met minder tevredenstellen dan men aanvankelijk eischte: t.w. om althans iets te krijgen'; ook: zich uit vrees in den hoek laten jagen (*Ndl. Wdb.* IV, 1062). Vgl. *Nav.* 1898, 447, waar gewezen wordt op de *Kleyne Cronycke* van Jan Adr. Leeg-Water (anno 1575), die vertelt, dat in den tijd van zijne grootmoeder 'het Mael-loon van een sack zaedt was een oortjen: ende die Luyden en konden dicwils geen oortjen by malkander versamelen, moesten daerom noch Eyeren uyt het nest nemen om het Mael-loon daer mede te betalen.' De schaarschte van geld was in Friesland onder Karel V zoo groot, dat men hierin voorzag door met eieren te betalen; 32 eieren golden één stuiver. Het wasschen van de hoofddoeken der rijke boerinnen kostte

1) *Tijdschrift* 1, 110.

één ei¹⁾. In de 17de eeuw komt de uitdr. voor bij Smetius, 234: *Hij sal wel eijer voor het gelt nehmen*, mitius aget quam prae se fert; in de *Prov. Comm.* 770: *Voer oude scout nemt men haver*; Bebel 77: *pro veteri debito accipimus stramen avenae*; dit ook bij De Brune, 99 en Tuinman I, 137: *Voor oude en onwisse schulden, neemt men haverstroo*; fr. *d'un mauvais débiteur et payeur prends paille et foin pour ton labeur*; Wander IV, 365: *für alte Schuld nimmt man auch Bohnen (Hafer)stroh*; Tuinman I, 53: *hy zal wel appelen voor 't geld kiezen*; *Het Volk*, 6 Oct. 1913, p. 2, k. 3: De meisjes wilden met de nieuwe regeling geen genoegen nemen en zegden gezamenlijk het werk op. Na zoo'n krachtig verzet koos de firma eieren voor haar geld en blijft de oude loonregeling gehandhaafd; *De Arbeid*, 5 Nov. 1913, p. 2: Het personeel bleef op zijn stuk staan; met dit gevolg dat de vertegenwoordiger der directie eieren voor zijn geld koos, en zegde onderhandeling toe; *Nkr.* VII, 4 Jan. p. 2: Gelukkig is Heemskerk geen heethoofd en koos hij eieren voor zijn geld. In het eng. *to take eggs for (one's) money*, een slechten ruil doen.

538. Het (of den boel) van eieren maken,

d.w.z. den boel bederven, het bont maken: vroeger ook *het maken als eieren die uitloopen*; vgl. *Snorp.* I, 38: Alle dagh, alle dagh maeck jy 't as Eyeren die uyt-loopen; maer ick vrees van jouwent wegen, datjet eens so louter selt bekoopen, dattet jou heuge sel; Doedyns, *Merc.* I, 420: Dat sommige dichters.... in haare verssen vreemde woorden gebruiken, die zy niet al te wel verstaan; en dat zy hier door het altemets zoo van eyeren maaken, dat zy, enz.; Tuinman I, 113: *Hy heeft het van eyeren gemaakt*. De zin is: hy heeft het slecht laten liggen. Het van eyeren maken noemt men ook *bestruiven*; II, 190; Harreb. I, 177; fri. *de jonges meitsje 't fen aeijen*, voeren erg kattedwaad uit; *Twee W.B.* 89: Die kerels make me heele plaassie nat. Eerst heb je je boel geredderd en zoodra komme ze niet uit d'r nest of ze make de boel weer van eieren.

539. Met iemand een eitje te pellen hebben; zie no. 103. ^{aant.}

540. Voor een appel en een ei; zie no. 97. ^{aant.}

541. Dat is het eiereten niet,

d.w.z. dat is de ware reden niet; ook: dat is de zaak niet, waar het in de eerste plaats op aan komt. Men antwoordt dit als iemand de ware reden eener handeling verzwijgt en iets anders voorwendt. De uitdrukking komt in de 17de eeuw dikwijls voor (vgl. o.a. Van Moerk. 67; *Ndl. Wdb.* III, 3976) en staat ook bij Spaan, 13; *O. Kantk.* 29; Tuinman II, 213 opgeteekend. Harrebomée I, 175 b geeft op: 'dat is het regte eijereten niet, zei de vos, en hij zou de hoenderen mores leeren', welke woorden voorkomen in Alewijn's *Phillippijn Mr. Koppelaar*, 1707, bl. 49. Vgl. nog verder Opprel, 44; ook Eckart, 94: *nu schall't Eierêten angân*, nu zal de zaak beginnen. Syn. is de fri. uitdrukking: *dat binne de boer syn goezzen net*, dat zijn de boer zijn ganzen niet. Hoogstwaarschijnlijk

1) *Tijdschrift v.h. Nederl. Genootschap voor Munt- en Penningkunde*, 1897, 57 en 170-172.

bewaart deze uitdr. eene herinnering aan de vroeger, meer dan nu, algemeen bekende gewoonte om op Paschen veel eieren te eten¹⁾. In Zuid-Nederland: *'t Is die Sinte-Peeter niet of 't zijn die zeven (vijf of vijftien) stuivers niet*; ook: *het is die derde niet; het zijn allemaal die dertien en halve niet*. In bevestigenden zin zeggen we ook *dat is het heele eiereten*, dat is de heele kwestie, dat is de hoofdzaak. Zoo o.a. in *Lvl.* 66: *Ieder zoekt z'n geneugt, jij en consorten in de jeneverflesch. Dat's 't heele eiereten*.

542. Eind goed, al goed,

d.w.z. als de zaak maar goed uitvalt, afloopt, vergeet men de moeite en zorg daaraan besteed, of ook het minder goede, dat er aan vooraf ging. Deze gedachte, in het Latijn uitgedrukt door *exitus acta probat*, mlat. *omne bonum pulchre veniens in fine beatum*, komt in de Middel-eeuwsche geschriften meermalen voor. Zie Matth. 78: *t'Ende goet al goet*; *Lksp.* III, 3, 589: *Aen 't ende die lof al leit*; IV, Prol. 10: *Wie dat einde heeft goet, hi is goet altemale*; *Sp. Hist.* I, 52, 15: *Dende proevet alle dinc* (lat. *exitus acta probat*) en de rijmspreuk:

Tis niet te schelden dat yement doet,
Maect hi sijn daet ten eynden goet²⁾.

Prov. Comm. 436: *Ist deynde goet so eest al goet*, totum laudatur finis si laute beatur; si finis bonus est totum laudabile tune est; vooral R. Visscher's *Sinnepoppen*, 1614, eerste schock LX: *Ist eynd goet, soo ist al goet* met de verklaring 'Alle dinghen worden begonnen, om die met kosten, arbeyt ende neerstigheydt te brengen tot het eynde: soo dat dan soo goet is, dattet den aenleggher vernoeght, soo heeft den krans of prijs verdient, ende men moet het pryzen'; *t' Loff der Mutse*, 43: Het midden en t'beginsel van all datmen doet wort ghepresen om het eynde, soo dat is goet; Huygens, *Korenbl.* II, 367. Verder zie men de door Harrebomée I, 180 a opgegeven schrijvers; benevens *Waasch Idiot.* 207 b; Teirlinck, 402; Bebel, no. 475; Werner, 97: *Te minime iacta! quoniam probat exitus acta. Premia iustorum pendent in fine bonorum*; *Wander I*, 816. In vele talen komt deze uitdr. voor; vgl. o.a. het fr. *tout est bien qui finit bien*; mhd. *ist daz ende guot so wirt es allez guot*; hd. *End gut, alles gut*; eng. *all is welly that ends wel; the evening crowns the day*.

Dezelfde gedachte wordt uitgedrukt door **het einde kroont het werk**, in het latijn vertaald als *finis coronat opus*³⁾, het einde zet de kroon, den lauerkrans(?) op het werk; vgl. hd. *das Ende krönet (oder lobt) alle Werk*; fr. *la fin couronne l'oeuvre*; eng. *the end crowns all*; ital. *il fine corona l'opera*; zie Boeth. 190 d: *Thendeken gheeft de croon*; *De Brune, Bank.* I, 174; II, 354; Sewel, 212; Harrebomée I, 180 b; Joos, 150; *Wander I*, 816; Eckart, 98; Smetius, 230: *het eijnd heeft den danck*; *De Brune*, 183:

Staet op 't begin niet al te sterck,
Het eynd' alleen, dat kroont het werck.

543. Aan het langste (of kortste) eind trekken,

1) Ter Gouw, *Volksvermaken*, 215-216.

2) *Tijdschrift* XII, 105; 97; Suringar, *Rijmspr.* I, 23 en *Bouc v. Seden*, 120.

3) Niet bij Otto te vinden.

d.i. het voordeel (of nadeel) hebben, er het best (of slechtst) aan toe zijn, het winnen (of verliezen). Deze uitdr. dateert uit de middeleeuwen,

toen men zeide: *om 't lanxte trecken*, zien wie de sterkste is (*Mnl. Wdb.* IV, 103) en *aen 't cortste ende bliven*, dat in *Reynaert* II, vs. 522 voorkomt. Men zal den oorsprong der uitdr. moeten zoeken in de vroegere gewoonte van te loten of een twist te beslechten door uit eenige stroohalmen te trekken. Wie den langsten halm trok, had het gewonnen. Vgl. het hd. *das Halmchen ziehen; den Kürzern ziehen*; oostfri.: *de körtste trekken*; de.: *at traekke dat korteste straa* (Nyrop, 126); in Zuid-Nederland: *strootje (strooiken) trekken*, *tirer à la courte paille* (De Bo, 1117; Rutten, 235 b; Schuermans, 694 a; *Kinderspel*, IV, 144-148¹⁾; of *lotje trekken, tuiken trekken* (*Antw. Idiot.* 1273); in het mnl. *muke tien* (of *trecken*²⁾, loten, dat ook in het mnd. voorkomt, en in het dialect van Bremen *de muken tèn*, losen, vermittelst ungleich langer stäbe oder halmen, welche die losende ausziehen müssen (*Brem. Wtb.* III, 196 aangeh. bij Lübben); in de Bommelerwaard: *pinneke steken* of *trekken* (V.d. Water, 118). Zie verder Sart. III, 1, 57: *al willen wy aen 't langhste eynt wesen*; Campen, 94: *hy waer geerne ant breedste eynde*; Van Moerk. 67: *aen 't langste eind' blijven*; Tuinman I, 238; Teirlinck, 402: *de langsten end, de schoonsten end vast hen*, het meeste voordeel genieten; ook *de slechtsten end vast hen* en het fri.: *hja tsjere om 'e langste ein*, zij twisten om het langste einde. Voor de verklaring zie ook Borchardt, n°. 721; Schrader, 368-369; De Cock¹, 114; Günther, 40. Synoniem in de Bommelerwaard: *aan de achterste mem* (speen) *liggen*, *aan 't kortste eind trekken* (V.d. Water, 107).

544. Het eind is er van weg (of aan verloren),

d.w.z. in eig. zin het is grenzeloos, zonder einde. Men gebruikt deze zegswijze, wanneer er b.v. sprake is van eene verregaande baldadigheid, van brutaliteit, enz., in het algemeen om zijne verbazing uit te drukken over iets, dat men buitengewoon vreeselijk of ontzettend vindt; syn. *'t is wat te zeggen! 't is al heel erg!* 17de eeuw: *'t is omgekomen*. Bij Brederoo lezen we in den *Sp. Brab.* vs. 410, dat Wabbitje Klonters zooveel weet, *datter het eynde is of 'e wech*. Vgl. verder Tuinman I, 342: *'t Eind is 'er aan verloren*; zie ook Opprel, 54; *Antw. Idiot.* 405; *Waasch Idiot.* 208 a: *het ende of de end is er van of er aan verloren*; Harrebomée I, 180 b; Molema, 101 en 288: *de enden* (ook *de enden en ooren*) *binnen d'r van weg*; Bergsma, 109; De Vries, 70; Boekenoogen, 195; *Nkr.* IX, 9 Juni p. 8: Als jij eenmaal met je filosofie begint, is 'et end zoek; 't fri. *de ein is er fen wei* of *dêr is giin ein oan*; hd. *da ist das Ende von weg*; Eckart, 98: *doa is dat Enne van awe*.

545. Het einde zal den last dragen,

d.w.z. het begin eener zaak kan gemakkelijk schijnen, doch aan het einde komen de moeilijkheden, 'bij de uitkomst ontdekken zich de zwarigheden'. In de middeleeuwen te vinden in *Scaecspel*, 29: Want al heeft dat beghinne een goet behaghen, teynde voorwaer moet den last draghen; bij Matthysz, 78: Het is een out woirt: tbeghinsel is een goet behaghen mar teynde moet den last dragen; bl. 219: Die achterste lasten meest wegghen. Zie verder Goedthals, 19: *tBeginsel magh behaghen, het eyndeken*

- 1) Hatzfeld, 1656: *Tirer à la courte paille*, *tirer au sort avec des brins de paille inégaux*; ook: *tirer au court fétu*.
- 2) Een *muke* is een halm; zie het *Mnl. Wdb.* IV, 2004.

moet den last draghen, la fin loue l'oeuvre; Campen, 35: *een guedt begin is een guedt behaghen, mer t Eynde moet den last draghen*; Spieghel, 275; Winschooten, 57: *Het end draagt den last*. dat is, de swaargheid komt op het laatst; De Brune, 368; Smetius, 237; 274; Pers, 283 b; *Lichte Wigger*, 14 r, Sewel, 213; Bebel, n°. 475; Erasmus, LXXX en bl. 494; Wander I, 815; Joos, 150; 211: *Het eindeken lijdt dikwijls den last*, *Antw. Idiot.* 1677: *'t Endeken lijdt de(n) last*, Harrebomée I, 3 b en III, 121-122; het oostfri.: *anfang is 'n walbehagen, man 't endje mut de lasten draghen*; fri.: *it ein scil de lêst drage*; hd. *das End muss den Last tragen*; nd. *das Enne dreggt de Last* (Eckart, 98).

546. De einden aan elkander weten te knoopen,

gewoonlijk in ontkennenden zin voor: te kort komen, niet rondkomen met zijn geld, zijn inkomen. Vgl. Tuinman II, 175: *'Hy weet de einden niet aan malkanderen te knoopen*, dit zegt men van ymand, die te kort komt, gelijk die van 't eene brood niet aan het andere weet te geraken, en altoos een gebakte ten achteren is'; Sewel, 213: Alle endtjes aan malkander knoopen, *to make the ends meet together*, Harreb. I, 180: *Hij weet de einden niet aan elkander te knoopen of bij elkander te houden*; *Het Volk*, 28 Oct. 1913 p. 2 k. 2: Zij beweren dat tal van inkomsten-posten veel te laag zijn geraamd, dat men uit de bedrijven nog wel meer melken kan en dat zoo de eindjes nog wel bij elkaar te knoopen zijn; *Tijdschr. voor Taal en Lett.* IX, 307: 'n Daggelders vrouw vertelde me van de winter dat ze zoveel moeite had om de twee eindjes van de week aan mekander te knoopen; *Handelsblad*, 13 Januari 1915 p. 6 k. 3: Die tinteling in de vingers gevoelden wij zoo zeer, toen de paar effecten verzilverd moesten worden om deze week de eindjes bij elkaar te kunnen houden; *De Telegraaf*, 16 Febr. 1915 (avondbl.) p. 9 k. 2: De vreeselijke zorg, om de beide einden aan elkaar te krijgen; fri.: *de twa einen kinne elkoar net rikke*, de uitgaven overtreffen de inkomsten; eng. *to make both ends meet, to make (the) two ends (of the year) meet*; fr. *joindre les deux bouts* (par allusion à une corde qui est juste assez longue pour que les deux bouts se rejoignent autour de l'objet qu'on veut lier), arriver tout juste d'un bout de l'année à l'autre, la dépense n'excédant pas le revenu (Hatzfeld, 279).

547. Eldorado.

Een Spaansch woord, dat samengesteld is uit het lidwoord *el* en *dorado*, het verleden deelw. van *dorar*, vergulden, met goud overtrekken. 'De letterlijke beteekenis van het woord geeft groote waarschijnlijkheid aan de meening, dat de sage van Eldorado haren oorsprong verschuldigd is aan het verhaal van een Indiaansch vorst, die zijn lichaam met goudstof bestrooide. Van een persoon moet vervolgens de naam op een land of gewest zijn overgebracht, aanvankelijk in de Andes gezocht, en, toen dit vruchteloos bleek, meer oostelijk naar Guinea verplaatst' (Veth, *Uit Oost en West*, 63). De naam dateert uit het begin der 16de eeuw, den tijd der ontdekkingstochten. Volgens Schrader, 479 hoorde Balbao op zijnen tocht vertellen van een land, waar veel goud te vinden was. Dit werd ook in Spanje bekend, waar men dat land *el dorado* noemde, in de meening, dat het goud er maar voor het opscheppen lag. Volgens *Woordenschat*, 241 zou een luitenant van Pizarro het eerst dien naam aan Peru gegeven hebben. Thans verstaat men onder *eldorado* 'een heerlijk

land, een prachtige streek, ook een ruim en gemakkelijk huis, alles, waar men overvloedig vindt wat men gaarne heeft'. Ook in het fr. *un Eldorado*; hd. *ein Eldorado*; eng. *an El Dorado*. In 't begin der 19de eeuw komt eldorado in 't hd. in fig. zin voor; zie Schulz, 167.

548. In zijn element zijn,⁵⁴⁸

d.w.z. zich thuis gevoelen, in zijn schik zijn, zich welbehagelijk gevoelen. Element moet hier worden opgevat als dat, wat voor het dierlijke leven onontbeerlijk is, vermoedelijk in toespeling op lucht en water, buiten welke geen dier kan leven (zie Weiland). Zoo is dus een visch in het water in zijn element, en een vogel in de lucht, enz. (vgl. *Bank*. II, 380). Vgl. hiermede *hij is in zijn knollentuin*, *in zijn koeweide*, *in zijn klavergras* (zie De Bo), *in zijn bouw*; fri.: *hy is yn syn bou* naast *hy is in syn ellemint* (*Ndl. Wdb.* III, 765), *in zijn doeninge zijn* (Teirl. 335) en *in zijn weer zijn* (Joos, 94; *Antw. Idiot.* 1425). Zie Tuinman I, 159; 302; II, 105; Sewel, 212: *Hy is in zyn element als hy speelen mag*, *he is very happy when he may play*; Harreb. I, 182 b; *Ndl. Wdb.* III, 4065; vgl. het hd. *in seinem Element sein*; fr. *être dans sons élément*; eng. *to be in one's element*; oostfri. *in sin fârwater wesen* (Dirksen I, 26).

Eindnoten:

548 I. *son élément*.

549. Ter elfder ure,

d.w.z. op het laatste oogenblik, eindelijk. De uitdrukking is ontleend aan den Bijbel, en wel aan de gelijkenis van den arbeider in den wijngaard, waarin verhaald wordt, dat de eigenaar van den wijnberg sommige arbeiders, die hij ledig vond, *ter elfder ure* (d.i. 's avonds te vijf uren, daar de Joodsche werkdag om zes uur eindigde) nog huurde tegen hetzelfde loon, dat hij aan anderen beloofd had. Zie *Mattheus XX*, vs. 1-16 en Zeeman, 463; hd. *in der elften Stunde*; eng. *at the eleventh hour*.

550. Op zijn elf en dertigst,⁵⁵⁰

d.w.z. langzaam, op zijn doode gemak. Sedert de 18de eeuw meent men, dat deze uitdr. ontleend is aan de langzame wijze, waarop de Staten van Friesland, bestaande uit de afgevaardigden van 11 steden en 30 grietenijen, beraadslaagden.¹⁾ Opmerkelijk is het evenwel, dat op de oudste plaatsen de uitdr. in deze beteekenis niet voorkomt. In de 17de eeuw beteekent zij altijd: zoo als het behoort, netjes; vgl. o.a. Brederoo's *Moortje*, vs. 702:

Brengt doch gien wtschot, gaet heen mijn koorentje van achtien Jaren. Al ree man (seyd hy) moer, ic selje dat wel opsen elvendartichst klaeren.

1) Zie *De Rhapsodist*, anno 1775, IV, 235; *Martinet* (anno 1796), bl. 86; J. Lublink de Jonge, *Brieven en Briefwiss.* (anno 1803), bl. 83 enz.

d.i. wel netjes in orde brengen, leveren. Zie ook W.D. Hooft, *Jan Saly*, 7 r. As jy hem dit dus seght in (= *en*) al de text mooytjes op zijn elvendartighst uyt legt; Klucht v.d. *Pasquil-maecker*, 5: En so 'k het daer niet alles op mijn elf-en-dartig-ste (= *naar mijn zin*) en vin²⁾; *Snorp*. 39:

Waer is nou je gebroke goetje? lang me maer de sticken,
Ick selje dat wel haest op sen elvandortigste an mekaer beschicken.

2) Ook *Kluchtspel* III, 80.

In geheel denzelfden zin vindt men haar in *Snorp*. 12; *Kluchtspel* II, 226; III, 129; Smetius, 117; *Willem Leevend* I, 210; *Brieven v. Abr. Bl.* I, 50; II, 137; *Ndl. Wdb.* III, 4071, en thans beteekent in Zuid-Nederland *op zijn elf en dertigste gekleed zijn* (vgl. fr. *se mettre sur son trente et un*, zich uitdossen) volgens 't *Daghet* X, 178 en Schuermans *Bijv. 79 b: être pimpé à quatre épingles*. In Friesland heeft *op syn alve-en-tritichst* ook de bet. van volkomen in orde, zoo het behoort (W. Dijkstra, 417 en *Fri. Wdb.* I, 44 a: naar den eisch, langzaam, secuur). Evenzoo in Groningen en Oost-Friesland; vgl. Molema, 100: *op zien elvendartigste*, zooals het behoort, naar den laatsten smaak, in volmaakte orde; Ten Doornk. *Koolm.* I, 389: *up sin elf un dartigste wäsen*, sehr guten Humors bz. besonders gut aufgelegt sein, en in de Rijnprovincie: *et es alles op sech elfondertegs*, es ist alles vortrefflich (Wander I, 807; Eckart 97); zelfs bij Van Lennep, in *Ferdinand Huyck* komt de uitdr. in dezen zin nog voor¹⁾. Uit dit alles zou men kunnen besluiten, dat de uitdr. eigenlijk beteekent 'in orde zijn', 'zooals 't behoort'. Dat deze beteekenis reeds in de 16de eeuw gold, meen ik te mogen opmaken uit Sart. II, 8, 8, waar *ghy blijft altijd even groen* (= jeugdig, flink) gelijk gesteld wordt met *ghy blijft altijd in de punten van elf-en-dertigh*, gezegd van iemand, die zich jonger wil voordoen dan hij is.

Deze beteekenis, die blijkens het bovenstaande, van de 16de eeuw tot nu toe, de uitdr. heeft gehad, wijst op een anderen oorsprong, dan dien men gewoonlijk aanneemt. Daar de verdeeling in 30 grietenijen pas dagteekent uit den aanvang der 16^e eeuw, is het niet aan te nemen, dat in de Hollandsche spreektaal toen reeds *op zijn elf en dertigst* gebezigd zou zijn in eene beteekenis, die onmogelijk uit de geschiedenis dier verdeeling van Friesland kon voortvloeien. Het is toch niet aan te nemen, dat men in Holland zoo zeer doordrongen was van de langzame wijze waarop de Staten van Friesland hunne werkzaamheden verrichtten, dat het *volk* hieraan eene spreekwijze ontleende, die bovendien volstrekt niet op dat langzame wees, maar wel de uitdrukking was van iets, dat in de *puntjes*, *volmaakt in orde* geschiedde. Het is daarom noodig om te zien naar een anderen oorsprong, en die is m.i. te vinden bij het weven; in Zuid-Nederland verstaat men namelijk onder een *elf en dertig* een kam, waardoor 4100 draden of 41 gangen kunnen geschoven worden; zulk een kam is een der fijnste, die men kent, en het linnen, dat daarop geweven wordt, is van het fijnste en breedste, dat bestaat. Vandaar dat *op zijn elf en dertigst* op de oudste plaatsen beteekent *fijn, keurig, netjes*, waaruit die van *langzaam* kon voortvloeien; immers zulk een fijn weefsel kon niet anders dan langzaam gemaakt worden. Zie mijn artikel in *Noord en Zuid* XXIV, 377-380; De Cock¹⁾, 229-231; *Volkskunde* XIV, 21-24²⁾ en vgl. het verouderde fr. *un trentain*, een soort wollen goed.

Eindnoten:

550 Vgl. nog voor de oorspr. bet.: Doe nu dese vergaderinge van Knechtjes en Meisjes op het schoonste en op haer elf en dertichste saten.... so maakt, enz. *Hist. d. Queest.* 340.

1) *Taal en Letteren* XIII, 43.

2) In het Nieuw-Grieksch zegt men *μέ τὰ δεκοχτώ τ' εἶναι*, hij is netjes aangekleed. Politis, IV, 328, bij wien deze uitdrukking vermeld wordt, weet van dit gebruik van het woord *18* geene verklaring te geven.

551. Elf is het gekkennummer (of het gekkengetal).

Eigenlijk is *elf* hier 'eene woordspeling met het znw. *elf*, een bijvorm van *alf*, in den zin van *gek*, *zot* of *dwaas*, eene beteekenis die zich in overdrachtelijke opvatting uit den naam der *alven* of *elven*,

bedriegelijke, booze geesten, ontwikkeld heeft'; zie het *Ndl. Wdb.* IV, 963; II, 118; III, 4070; *Mnl. Wdb.* II, 610; De Jager's *Archief* IV, 423-424 en *Volkskunde* X, 207.

552. Emmer

wordt te Amsterdam gebezigd als scheldwoord, ook *vuilemmer* of *schijtemmer* (o.a. *Diamst.* 208), waaronder dan moet worden verstaan de *beeremmer*, drekton, de *bruidemmer*, zooals men nog te Enkhuizen zegt. Zoo spreekt men ook van *een emmer van een kerel* voor een knul van een vent, een strontzak (vgl. fri. *strontsek*, sukkel); ook wordt *emmer* gebezigd in den zin van *hoer* (zie Köster Henke, 16) en is dan synoniem van *schijthuis*, eveneens een zeer gewoon scheldwoord; vgl. *Prol.* 38: Ik was 'n lamstraal, 'n schijthuis; *Nachtkr.* 48; *Diamst.* 140; syn. van *sekreet* (als scheldwoord in *Diamst.* 139; 293; *Persl.* 182: Sekreet! scheurde-ie walgend uit z'n keel, je zal 'm afsterreve vóór je trouwdag!; *A. Jodenh.* III, 29); *Sjof.* 68; 104: Hoer, stinkende hoer, schijthuis... schijthuis, want een hoer is een schijthuis of een pisbak, omdat iedereen d'r opgaat; Köster Henke, 60: *schijthuis*, hoer (vgl. 17de eeuw *kakhuis*, als scheldwoord tot een hoer). Te vergelijken is het scheldwoord *vuilvlek*, *flapdrol* (o.a. *Kmz.* 366) en *darm* o.a. in *Sjof.* 168: Ze had dien darm wel an kenne vliege; 76: Wat een darm, wat een bevuiling! Zie ook nog *Ndl. Wdb.* III, 2298: *darm*, sul, goedzak¹⁾, en vgl. het reeds mnl. *tripe*, trijp, pens (fr. *tripe*), naast *trijpsac*, als scheldnaam voor eene ontuchtige vrouw;²⁾ ook *kwat* en *fluim*, die beide als scheldwoord worden gebezigd voor een onuitstaanbaren kerel.

553. 't Is of een engeltje op je tong piest

zegt men om te kennen te geven dat iets heel lekker smaakt. Vgl. Harreb. I, 184: Het was, of een engeltje in mijnen mond (of op mijne tong) p....; *Sabbath*, 61: 't Is of 'n engeltje op je tong piest,' zei Maupie, lekkend de lippen en kloekend behaaglijk opnieuw.

554. Zonder erg.

'iets zonder erg doen' wil zeggen, zonder kwade bedoeling, niet opzettelijk, onwillekeurig. Erg is in deze uitdr. een znw. met de beteekenis van: kwaad. Vgl. het mnl. *sonder arch*, te goeder trouw; syn. *sonder archeit*; *sonder quaet*; zie verder *Ndl. Wdb.* III, 4186. Vandaar ook de sedert de 17de eeuw bekende uitdr. **ergens geen erg in hebben**, ergens geen kwaad in zien; ook: ergens geen (kwaad) vermoeden in hebben. In Groningen zegt men *hij het 'er gijn euvel in* (Molema, 104 a), maar ook *hij zee 't ongeargd* (bl. 303 a). Vgl. verder Bergsma, 20: *geen arg in hebben, zunder arg doen; ie meut er wat beter arg in hebben*, ge moet beter opletten; Ten Doornk. Koolman I, 58 a: *hê is sûnder arg; ik harr' d'r hêl gên arg in*; fri. *hy hie der gijn erch yn*. In de Zaanstreek *dat gaat met een ergje, dat is op een ergje*, dat gebeurt met een

1) Bij Opprel, 51: 'n minnen derrem van en vent, waarnaast en minne zjenderrem = fr. *gendarme*.

2) *Mnl. Wdb.* VIII, 695-696.

bijbedoeling (Boekenoogen, 199); evenzoo in 't Friesch: *hy docht (doet) dat mei in erchje*, met een verborgen doel. In Antw. *zonder erg*, zonder kwaad inzicht; *er is geen erg bij*, 't is geen erg, d.i. het kan geen kwaad, 't is niets.

555. In de es zijn,

d.w.z. in orde, in den haak zijn; eene dialectische uitdrukking, die vermeld wordt door Molema, 103: *iets in de es holden*, in stand, in orde houden; *t'is in de es*, het is in den haak; wellicht van *es*, een ijzeren haak, die den vorm eener kapitale S heeft, dus eigenlijk zooveel als: goed aangehaakt; Bergsma, 111: *esse*, s-vormige haak, schalm in een ketting; *in esse houden*, *in de lisse (lus) houden*, in orde houden, in den haak hebben; fri. *de saek is yn 'e es*, in den haak, in orde; *dêr bin 'k wol mei yn 'e es*, in mijn schik; Gallée, 11: *hi is recht in zîn esse*, hij is in zijn schik. Een geheel andere uitdr. is het mnl. **in esse houden**, in stand houden, 17de eeuw *iets in esse laten*, in denzelfden staat laten¹⁾, waar *esse* (zijn) de infinitief is van het lat. ww. *sum* (zie *Mnl. Wdb.* II. 736); nog heden is dial. bekend *in esse brengen* of *blijven*; hd. *in seinem Esse* (ook uitgesproken *Essé*) *sein*, zich in zijn element voelen, zich lekker gevoelen, vroeger ook *in seinem Esse erhalten*, in stand houden²⁾.

556. Eva's dochteren,

dat zijn vrouwen of meisjes; 'meest met eene bijzondere zinspeling op het denkbeeld, zoo niet van verleiding³⁾, dan toch van bekoring; ook wel van nieuwsgierigheid' (Laurillard, 12); vgl. *Adams kinderen* (mannen). Volgens Harreb. I, 139 *a* wordt deze naam toegepast op *nieuwsgierige meisjes of vrouwen*; vgl. Teirl. 412: *ge zijt 'n kerieuz' Eva*; Tuerlinckx, 179: *doe krieuze Eva!* In Zuid-Nederland verstaat men onder een *Eva* ook 'een verleidend vrouwmensch' (Schuermans, *Bijv.* 80 *b*), terwijl in Noord-Holland en elders een *Eva(atje)* een morsboezelaartje, een klein schortje is (Boekenoogen, 203); fr. *une fille d'Ève*; hd. *eine Evas (Evens-) tochter*, meretrix (Kluge, *Studentenspr.* 89); eng. *a daughter of Eve, an Eve's daughter*.

557. Zijn woord is geen evangelie,

d.w.z. wat hij zegt, is niet altijd waar. Onder evangelie moet hier niet worden verstaan de blijde boodschap, maar 'de onloochenbare en volkomene, van den Eenig waarachtige zelven afkomstige waarheid', in welken zin over het Evangelie gesproken wordt in *Coloss.* 1, 5 waar de apostel dit 'het woort der waerheyt' noemt; zie Zeeman, 196. Reeds in de *Reyn.* 4637 lezen we: *Hi can sijn loosheit cleden so wel, recht oft ewanghelien waren*; in *Rose*, 11405: *En sijn niet ewangeliën al dat men segt*; bij Servilius staat vermeld, bl. 96: *Also waer alst heylich evangelie*; zoo ook bij Sartorius I, 8, 58 en bij Campen, 49: *tEn is*

1) Knuttel, *Proza uit de 17de eeuw*, bl. 153.

2) Volgens Schuermans, 119 kent het Hagelandsch *op zijn esse zijn*, gezond zijn. Dit zal wel het fr. *être à son aise* wezen en niets te maken hebben met onze uitdrukking. Tuerlinckx vermeldt de uitdr. niet

3) Vgl. Huygens, *Hofw.* 661: *Moer Evas echte kind'ren, stall-lichtjens (dwaallichten)* voor de Mans.

*ghien Evangelium dat ghy seght; Leuv. Bijdr. IV, 345; Warenar, vs. 334: Hout dit voor Evangely; Pers, 833 b; Huygens, Trijntje Corn. 827: Dat gaet soo seker as de Paep sen Evanjeli; Paffenr. 164; Kluchtspel III, 80: Maer 't sijn al geen Evangeliën, die s' er een mens wel op de mou knopen. Zie verder Sewel, 218; Waasch Idiot. 210 b; Teirl. 412: Al wat hie zegt en es geen evandzelie; Harreb. I, 187 a; Molema, 104 a; fri.: *it (hy) is gjin evangeelje*, niet betrouwbaar; Wander I, 907-908; Dirksen II, 23: *'t sünt nêt luter evangeliums wat he segt; hd. es ist nicht alles Evangelium was die Leute reden; fr. ce n'est pas parole d'Evangile; eng. it is not gospeltruth.**

558. Evenknie.

Hieronder verstaat men: iemands gelijke in eenig vak van kunst of wetenschap. In verschillende germ. talen komen de woorden voor knie en geslacht overeen; ook het lat. *genu* en het russische *kolěno* beteekenen knie en geslacht. Opmerking verdient tevens, dat bij verschillende germ. stammen de verwantschap bij *knieën*, d.z. *leden*, berekend werd; vgl. ofri. *threda knileg, thredkni*, een verwant, verwantschap in den derden graad¹⁾. Oorspronkelijk is dan een *evenknie* iemand, die met een ander even ver in bloedverwantschap van den stamvader (in denzelfden graad) verwijderd is; vgl. mnl. *evenencie*, gelijke in geboorte, maag in denzelfden graad. Zie voor dit alles het *Mnl. Wdb.* II, 752; III, 1625; *Fri. Wdb.* II, 70 b; J. Hoops, *Reallexicon*, 617-619 i.v. *erbfolgeordnung*.²⁾

559. Een ezelsbrug,

d.w.z. een hulpmiddel (ook met de lat. benaming *pons asinorum* genoemd), waardoor een werk al te gemakkelijk wordt gemaakt; zoo is eene vertaling van een schooljongen de ezelsbrug om de moeilijkheden van den oorspronkelijken tekst te boven te komen. Zie Wander I, 880; Schrader, 79 en Borchardt, n°. 305. Zie ook *Antw. Idiot.* 412: *ezelsbrug*, rekengids; Harreb. I, 98 b; *V. Janus* I, 312; *Ndl. Wdb.* III,

1) Van Helten, *Aofr. Gr.* § 164.

2) Vgl. *De Saksenspiegel in Nederland*, I, bl. 15, waaruit blijkt dat de graad van bloedverwantschap symbolisch werd uitgedrukt door de leden van het lichaam (vgl. *familie/id*).

Van zibbichheden.

Nu merket hoe ende waer oec die sibbe beghint ende waer si endet. In den hoofde is besceyden man ende wijf toe staende die eereleyc ende rechtelyc to zamen comen zijn. In des halses lede die kynder, die sonder twyinghe van vader ende van moeder ghebornen sijn; is daer twyinghe an so en moghen si anden lede niet bestaen ende striken voert an een ander. Onghetwiet broeder kynt dat staet in dien lede daer scouder ende erme te samen comen gaen, also doet der zuster kynt. Die is die eerste sibbe-tale die men te maghen rekenet, brueder kynt ende suster kynt. In den elleboghe staet die ander. In der hand die driede. In den eersten lede des middelsten vinghers die vierde - in den anderen lede die vijfde - in den derden lede die seste, - anden sevenden staet een naghel ende niet een let. Daerom latet daer die sibbe ende heten naghel maghe. Die tusschen den naghel ende tusschen den hoofde hem totter sibben gherekenen moghen an gheliker stat, die nemen dat erve ghelike.

4332; eng. *an asses' bridge*; fr. *le pont aux ânes*, chose si facile qu'elle est à la portée des esprits les plus obtus ou qu'elle n'arrête que les esprits obtus; hd. *die Eselsbrücke*, bequemes Hilfsmittel, namentlich zum Verständnis eines Schriftstellers, früher dagegen Schwierigkeit, wovor dumme Leute stutzen (Paul, *Wtb.* 153). Deze twee door Paul vermelde beteekenissen zijn hieruit te verklaren, dat men omstreeks 1500 onder een 'pons asinorum' o.a. ook verstond een zeer ingewikkelde figuur, een zeshoek, die diende als hulpmiddel bij de studie der logica, om den middenterm van een syllogisme te vinden, een middel 'inveniendi medium', doch die door haar ingewikkeldheid tevens een middel was om de schranderen van de minder begaafden te onderscheiden. Zie het artikel van A. Greebe in *Tijdschrift*, XXXVII, bl. 65-79, alwaar ook een afbeelding der figuur is te vinden¹⁾.

560. Een ezel stoot zich niet tweemaal aan denzelfden steen,

d.w.z. iemand, die eens iets nadeeligs heeft ondervonden of eene fout heeft begaan, zorgt wel, dat dit geen tweede maal geschiedt. Te recht merkt Tuinman I, 370 op: Dat hebben wij van de Latynen. *Asinus ad lapidem non bis offendit eundem*. Zy zijn dan dwaazer dan ezels, die zich niet wachten voor dat geene, waar by zy zich eens qualyk bevonden hebben. Vgl. ook Cicero *de Orat.* 3, 41, 166: Neque me patiar iterum ad unum scopulum ut olim classem Achivam offendere; in het Grieksch: *δῖς πρὸς τὸν αὐτὸν αἰσχρὸν προσκρούειν λίθον*. Zie Otto, 186 en vgl. Vondel's *Leeuwendalers*, vs. 767:

Een ezel stoot maer eens zich aen den zelve steen.
De mensch wel zevenmael, en denckt niet om zijn been.

Harrebomée I, 188 a; III, 180 b; Wander I, 862: *ein Esel stösst sich nicht zweimal an denselben Stein*.

1) Adagiarius, *Lat. termen*, 148; *Woordenschat*, 277 b en Murray I, 498 a. In Zuid-Nederland verstaan de schooljongens onder *de ezelsbrug*, het theorema der meetkunde, waarin bewezen wordt, dat het vierkant van de hypotenusa gelijk is aan de som der vierkanten op de twee andere zijden (problema van Pythagoras). In Engeland werd het woord gebruikt om de 5de stelling van het eerste boek van Euclides aan te duiden 'partly from the figure of the diagram, and partly because it presents the first great difficulty to the beginner.

561. Op zijn falie krijgen,

d.w.z. afgeranseld worden; een pak slaag krijgen; *iemand op zijn falie komen of geven*, iemand afranselen. Onder een *falie* verstond men in de middeleeuwen een mantel, dien de vrouwen omsloegen, een soort regenmantel, een huik, in welke beteekenis het woord dialectisch nog bekend is (Hoeufft, 147). Thans wordt er dialectisch ook onder verstaan een *sluier* (zie o.a. V.d. Water, 75; *Onze Volkstaal* II, 85; Teirl. 416: *faalde*, soort van hoofd- of schouderluier; evenzoo *Antw. Idiot.* 414). Vgl. Speenhoff II, 99:

Als ze net zoo trouw was
 Als haar lieve man,
 Krijgt ze op haar falie
 Met de koekepan.

Boefje, 26: Heb 'k met de riem op me valie gehad; *Jord.* 96: Joapie hep op se foalie gehed; *Slop*, 77: Hij voor zich had liever een pak op z'n falie dan dat; blz. 269: iemand op zijn falie geven; *Nkr.* VII, 26 Juli, p. 2: Wat heeft die Bram Geldzak op z'n falie gehad! De uitdr. is te vergelijken met: iemand den *mantel* uitvegen; iemand wat op het *jak* geven; op zijn *wambuis* krijgen; dial. iem. *wammessen* (*Nav.* XXIV, 418); iemand op zijn *barstjansen* geven (*De Vries*, 62); iemand op zijn *vacht* of op zijn *vestje* komen; iemand over zijn *schalen* komen (*Jong.* 235); iemand er een over zijn *schalengeven* (*B.B.* 195); op zijn *govie*(?) krijgen (*Houben*, 93); iemand op zijn *kazak* of zijn *kazuifelgeven* (*Tuerlinckx*, 307; 308); op zijn *schabernak* krijgen (*De Bo*), op zijn *tabberd*, op zijn *lappen*, *vodden* krijgen. In het Haspengouwsch zegt men: 'iemand *aan* zijn falie komen' (*Rutten*, 65 a). Zie verder *De Cock*¹, 152-154; *Boekenoogen*, 205; *Opprel*, 55 a; *Gunnink*, 128; *Van Schothorst*, 127; fri. *immen op syn faelje komme*¹.

562. Faliekant uitkomen (of uitloopen),

d.i. verkeerd uitkomen, nl. van verwachtingen en berekeningen. Het znw. *faliekant* (van het fr. *faillie* en ndl. *kant*), dat reeds in de middeleeuwen moet hebben bestaan², beteekent volgens Kiliaen: 'angulus non aequalis, non quadratus aut rectus', dus een niet rechte hoek, een scheeve kant. Vandaar dat wij 'faliekant uitkomen' gebruiken voor: niet goed uitkomen, verkeerd of zooals wij ook zeggen *met een pannestuk* (niet met *een geheele (dak)pan*) uitkomen. Zie het *Mnl. Wdb.* II, 777; *Stallaert* I, 415 a en

- 1) In den zin van *gezicht (facie)* vindt men falie in *B.B.* 175: Ik wou dat je je falie dicht hield, zegt de Rooie.
- 2) Men kende ook *een dijc faliecanten*, een dijk schuins glooiend afwerken, schuins afsteken (o.a. *Vierl.* 138). In het Land v. Waas is een *faliekant* een 'plankzijde die ongelijk is' (*Waasch Idiot.* 212); *De Bo*, 1236: *valkant* schuins (*Schuerm. Bijv.* 352).

Tuinman II, 131: *t' Is falikant*, dat is, het feilt, 't is mis, 't is niet zo 't moest zyn; Halma, 142: Falikant, falikantig, ontrouw, valsch; iemand ergens falikant of trouwloos in vinden, *trouver que quelqu'un n'agit pas rondement dans une affaire*; Harreb. I, 190 a: Het komt falikant uit; *B.B.* 326: Dat loopt toch falikant uit; *Het Volk*, 8 Nov. 1913 p. 1 k. 4: Dat is faliekant uitgekomen; Bouman, 26; fri.

faeljekant útkomme. In de 15de eeuw zeide men ook *sonder falikant* in den zin van *zonder bedrog, zonder mankeeren, zeker*¹⁾, evenals thans nog in het Friesch: *sonder faeljekant*; in het Groningsch zegt men nog: *doar is gijn foaliekant bie* = de zaak is goed in orde, dat zal niet verkeerd uitvallen (Molema, 110 b); evenzoo in het Oostfri.: *dâr was gên falikant bi* naast *dat kwam falikant út*. In Zuidnederland kent men *valekant, valkant* en *valekantig*; zie De Cock¹, 153.

563. Fenix; zie n°. 119.^{aant.}

564. Fiasco lijden (of maken),

d.w.z. geen succes hebben. In het Italiaansch bestaat de uitdrukking *appiccare il fiasco ad alcuno*, iemand een smet aanwrijven, vooral door een lasterschrift hem zijn crediet en goeden naam ontnemen. De oorsprong dezer uitdrukking moet worden gezocht in de middeleeuwsche straf van twistzieke vrouwen een steen in den vorm van een flesch om te hangen, dien zij eenige uren moest dragen²⁾. Hieraan kon *fiasco* de beteekenis *schande* ontleenen en de uitdrukking ontstaan *far fiasco* (fr. *faire fiasco*; hd. *Fiasko machen*; eng. *to make a fiasco*) in den zin van zich schande berokkenen, met schande van iets afkomen, mislukken. Vgl. ook de verouderde fr. uitdr. *faire une bouteille*, een bok schieten?

565. Een figuur slaan (of maken),

d.w.z. zich op een bepaalde wijze gedragen, voordoen; ook van zaken gezegd, die in de eene of andere omgeving (niet) passen; Harreb. I, 191; fr. *faire une belle, une bonne figure*; hd. *eine Figur machen*; eng. *to cut or to make a figure*. Soms *een figuur maken, slaan als modder, als een plee, als een gieter*; vgl. *Het Volk*, 5 Dec. 1914 p. 7 k. 1: De bemiddelaars herinneren er aan, dat de heer v.H. verklaarde, dat hij zoowel als de H.T.M. een figuur als een gieter maakte; 17 Juni 1915 p. 3 k. 1: Niet alleen voor den heer Klaas de Vries, maar ook voor den heer Jitta was het een onaangename middag. Hij maakte weer eens een figuur... als een gieter. Hier zal wel moeten worden gedacht aan den gieter, waardoor de mest van den mestkar op het land wordt gebracht.

566. Fiolen laten zorgen,

d.w.z. onbezorgd zijn, zich niet bekommeren om hetgeen gebeurt, *Bourgonje laten waaien* (De Bo, 175 a). De uitdrukking komt sedert de middeleeuwen voor in 'Van Vrouwen ende van Minne', waar in een

1) *Tijdschr.* XXXIX, 112.

2) Vgl. het mnl. *den steen (of die stene) dragen* (*Mnl. Wdb.* VII, 2009); het hd. *Schandflasche*; Günther, 73; Quanjer, *Schand- und Ehrenstrafen*, 190; *Navorscher*, XXII, 433; XXIII, 1; 497; XXIV, 405; Weise. *Aesthetik der D. Sprache*, p. 77 (noot).

gedicht *Van den verloren kinderen*, vs. 22 gezegd wordt, dat zij 'haer schult laten hopen ende die fiolen laten sorgen'. De schrijfwijze met eene fnof; wijst er op, dat we hier niet aan de bloem of het muziekinstrument moeten denken, doch aan eene flesch, welk woord *fiool* (vgl. fr. *fiole* en *fioler*, pimpelen) ons thans nog uit den Bijbel bekend is (o.a. in *Openb.* V, 8) en uit de bijbelsche uitdr. *de fiolen van zijn toorn over iemand uitgieten of uitstorten*¹⁾ (hd. *die Schale des Zorns ausgieszen*; eng. *the vials of the wrath of God*). In de 16de eeuw komt de uitdr. eveneens voor bij Campen, 55: *Laet violen sorghen*; Everaert, 15, 289; in een *Tafel-Liedeken*, waar we lezen:

Als ick den eedelen wijn aenschou,
Vergheet ick mijn labueren,
En voeghet in die beste vou
En laet fiolen treuren²⁾.

Voor de 17de eeuw vgl. *Antwoord aen den E.J. van Vondel*, 41:

Gy slaept nu ongewiegt en laet fioolen sorgen,
Gy legt in Moertjes schoot gemakelijck en rust³⁾.

Hieruit blijkt, dat de uitdr. eigenlijk wil zeggen: alle zorg, alle droefheid overgeven aan de flesch, zijn heil en zijn troost zoeken bij den wijn; geheel onbezorgd zijn. Later is men aan een *viool*, het muziekinstrument, gaan denken; vandaar dat wij thans schrijven *violens laten zorgen*. Zie verder *Tijdschrift* IV, 233; *Noord en Zuid* XIV, 221-225; *Ndl. Wdb.* III, 4493 en *Mnl. Wdb.* II, 815. Syn. is in de 17de eeuw *fuys* (*feus*) *laten sorghen* of *wentelen* (zie *Ndl. Wdb.* III, 4705); thans *roosje(s) laten zorgen* (o.a. bij Molema, 356 a; ook in het Friesch *roasje soargje litte*; oostfri. *de let de rôsjes sörngen* (Dirksen II, 68), wellicht een variant van onze niet begrepen uitdrukking. Ook in het de. *lade Fiolen sörge*; nd. *he lett Viol'n sorgen* (Eckart, 547).

567. In de flank vallen,

d.w.z. in den smaak vallen, naar den zin zijn. Vgl. Harreb. I, 192: Het viel hem in de flank; *De Ploeg*, VI, 286: Dat dit streven bij mij in de flank valt, behoef ik niet te verklaren; Boekenoogen, 208: De nieuwe dokter valt erg in de flank. Dat viel heelemaal niet in de flank. Vgl. voor de verklaring het ww. *flancken*, een harmonisch geheel vormen (gezegd van schotels op een gedekte tafel); oostfri. *in de flanken stân* (Ten Doornk. Koolm. I, 500).

568. Een flater begaan (of slaan),

d.i. eene domheid in het schrijven of spreken begaan (*Taalk. Mag.* II, 335); westvl. *een pekkeldraaien*. Vermoedelijk is de eerste beteekenis van het znw. *flater* die van *lap*, daarna *slag*, *oorveeg*, in welke beteekenis het dial. nog bekend is (zie Gunnink, 129; De Bo, 324: *fleter*, *fleers*, *flap*,

- 1) Pandolfini was woest en stortte al de fiolen van zijn toorn over het gezin uit (*Nkr.* VII, 11 Oct., p. 8). Toen stortten de fiolen van zijn toorn zich eensklaps uit over den armen winkelknecht (*P.K.* 194).
- 2) *Tijdschrift* X, bl. 196.
- 3) Zie *De Werken van J.v.d. Vondel* (ed. Unger), 1648-1651, bl. 227.

slag met de hand¹⁾; vgl. het Deensche *a bom* (slag) *begae*, een bok schieten; het westvl. *flimpe*, een kaaksmeet en een mislukte zaak (De Bo, 325 en Schuerm. 128) en *flikke*, slag (zie ook Molema 108 en vgl. eng. *a flick*), maar ook eene mislukte zaak (De Bo, 324). De ontwikkeling der beteekenissen kan dan geweest zijn: slag, tegenslag, mislukking, domheid²⁾.

569. Hij is aan de flep,

d.i. hij is aan den drank; vgl. Draaijer, 111: *fleppen*, drinken, zuipen; *an de flep wèzen*, drinken³⁾, ook schertsend: diarrhee hebben, waarvoor ook: *aan de fledder of de flidderitse wèzen*. De oorsprong van dit *flep* is onbekend; misschien is het een onomatopae, evenals het gelijkbeteekenende *fep* (vgl. *aan de fep zijn*) en *feppen* (drinken). Vgl. het dial. *fleppen*, een klokkend of smakkend geluid maken (*Ndl. Wdb.* III, 4536).

570. Op de flesch zijn (of gaan),

d.w.z. bankroet, failliet (fr. *faillite*, ital. *fallito*) zijn, of zooals men in Groningen zegt: *op 'n bokje zijn* (Molema, 505); in het Haspengouwsch, Hagelandsch en ook bij ons *den pot op zijn* of *gaan* (vgl. eng. *to go to pot*, Rutten, 180; Tuerlinckx, 510; De Jager, *Frequ.* II, 455), geruïneerd, failliet, reddeloos verloren zijn. Vgl. *de Schoolmeester*, 39:

Wij zijn op de flesch, ik zie er geen gat in en mijn kruit is verschoten.
Onze eenige uitkomst zit hem nu nog alleen in de booten.

Braga, Voorzang:

Een Tijdschrift heel in rijm! Wie zegt nu nog
Met schuddend hoofd, dat Holland op de flesch is?

Nkr. VII, 11 Jan. p. 3: Als ons stuk niet trekt, gaan we op de flesch.

In het Antw. komt voor *op de flesch staan, liggen, zijn*, gezegd van een opgegeven zieke, die nog alleen uit een flesch kan eten en drinken, die dus reddeloos verloren is. Dit kan op iemands zaken zijn toegepast en zoo onze bet. hebben aangenomen. In het *Ndl. Wdb.* III, 4539 wordt verband gezocht met de uitdr. *op flesschen trekken* (op flesschen aftappen): de persoon wiens zaken misgaan, wordt vergeleken bij een vat, dat ledig raakt'; vgl. *Waasch Idiot.* 216 b: *hij is op flesschen getrokken*, haast ten onderen zijn voor fortuin, gezag of gezondheid; Rutten, 235 b: *die tandpijn heeft hem fel getrokken*, doen vermageren, verbleeken. Zie nog *Noord en Zuid* VII, 220 en XIX, 425. Het volk spreekt ook van *op de flacon zijn*, dat eene komische navolging is; vgl. *St. L.* 56: Die jongen gaat op de flacon!;

- 1) Zie ook Schuermans, 127: *fletter, fleter, flitter* en vgl. *Waasch Idiot.* 216 b: *fleter, flard*, gescheurde lap; Boekenoogen, 210: *flaterig*, schilferig. Ook *flens* heeft beide beteekenissen van *lap*, afgesneden stuk en *slag*; evenals *lap* zelf; fri. *flip*, slip en slag met de vlakke hand.
- 2) Vroeger beteekende *flateren* babbelen, snappen, eene beteekenis, die kon voortvloeien uit die van beweging maken; Molema, 108; De Jager, *Frequ.* II, 110-111, waar voor de verklaring van *flater* wordt uitgegaan van de bet. onnoozele praat, zotteklap.
- 3) Vgl. Comique en vermaaklyke Boeren-reis, 1804, bl. 46: *Een lekkere kom met flep* (een soort drank).

Nkr. VIII, 18 Juli p. 2: Totdat natuurlijk, als er niet gauw een end aan komt, het roode luilekkerland op de flacon gaat; *Nkr.* X, 8 Jan. p. 2: Ook ik dacht, toen verleden jaar 't oorloggedoe begon, nu gaat 't N.V.V. tenminste lekkertjes op de flacon.

571. Flesschentrekker,

d.i. een oplichter in den handel, een *tiller*¹⁾, bepaaldelijk iemand die bestellingen doet om de goederen tot elken prijs van de hand te zetten, zonder ze evenwel te betalen. Het woord is ontleend aan de Zuidnederlandsche uitdrukking *op flesschen* (of *stoopkens*, aarden kruiken) *trekken*; eig. bier of wijn op flesschen aftappen; overdr. iemand bedriegen, beetnemen, heimelijk voor den gek houden, ook wel *iemand trekken* of *er door trekken*. Hij die goederen betreft van een ander wordt dan vergeleken met iemand die flesschen aftapt uit een vat. Zie Schuermans, 127 a: *iemand op flesschen trekken*, iemand bedotten of voor den aap houden, en vandaar *op flesschentrekkerij*; Rutten, 67 a; 235 b: *iemand op stoopkens trekken*, iemand voor den aap houden; Tuerlinckx, 635; Joos, 82; Teirl. 427; *Antw. Idiot.* 1196: *iemand op stoopkens trekken*, hem bedriegen, voor den gek houden; *Waasch Idiot.* 216 b: *iemand op flesschen trekken*, iemand voor den aap houden; *Ndl. Wdb.* XI, 258; III, 4541; *Noord en Zuid* XIX, 422-425 en vgl. nog het syn. *klootentrekker* (Rutten, 116 a). Hiernaast bestaat ook een wkw. *flesschen*, in den handel knoeien, iemand beetnemen: o.a. *Haagsche Post*, 6 Sept. 1919, p. 1071 k. 4; *Nkr.* VII, 5 April p. 4; *Handelsblad*, 4 Jan. 1916, p. 5 k. 6 (avondbl.); *Nkr.* II, 13 Dec. p. 2:

Maar ik ondervond dat de vrijen
Zoo smerig net zijn als de rest,
Want ze konden zoowaar niet eens lijn
Dat ze door mij werden geflescht.

Hierbij behoort het bvn. *geflescht*, beetgenomen (Köster Henke, 19), syn. van *gezopen* (aldaar 21).

572. Flikker,

een scheldwoord, zonder bepaalde beteekenis. Waarschijnlijk de stam van het ww. *flikkeren*, weerlichten; dan is te vergelijken *bliksem*, dat op dezelfde wijze gebruikt wordt, als ook *donder*. Het is echter niet onmogelijk dat andere beteekenissen van het ww. *flikken*, vleien, invloed hebben gehad; vgl. gron. *flikkert*, vleier; Boekenoogen, 212: *flikker*, gemeene vent, iemand die niet recht te vertrouwen is, een vleier, flikflooiër; Köster Henke, 17: *flikker*, vuilik, sodomieter; veel als scheldnaam gebezigd, zonder bepaalde beteekenis; zoo o.a.: *Mghd.* 140; *Sjof.* 223: *een lastige flikker*, *Mghd.* 295: *ouwe flikker*, oude vent; *Prol.* 73: *zoo'n vuile flikker*, in den zin van *lichaam* in *Mghd.* 246; *Prol.* 8: Heb jij je vuile goed al geen zes weke an je flikker? en in de uitdr. *iemand op zijn flikker geven, komen* (Boekenoogen, 212); *op zijn flikker krijgen* (Opprel, 55), waarnaast *sodeflikker*. Verder komt het als versterking voor in *geen flikker*, o.a. in *Diamst.* 429: *Je ziet haast geen flikker*. In Zuid-Nederland is het woord ook bekend in de uitdr. *bloote flikker*,

1) *Haagsche Post*, 6 Sept. 1919, p. 1071, k. 4: Wanneer een flesschentrekker of 'tiller' het in Den Haag niet langer kan uithouden, dan houdt hij zich een paar maanden kalm.

bloote achterste (*Antw. Idiot.* 1684) en in den zin van lichtzinnige jongen of meisje, meestal van meisjes gezegd; in dezen laatsten zin kan men uitgaan van *flikkeren* in den zin van *dansen*; een *flikker* is een lichtsprong (*Antw. Idiot.* 424). Syn. is *flikkersteen* (o.a. *Nest.* 34) hetzelfde als *dondersteen*, *lazersteen*, *bliksemsteen*, fri. *blikstien*, bvn. *blikstiensch*; Boekenooogen, 74: *te blikstien*; *bliksemstien* (scheldwoord). Zie n°. 197 en vgl. nog *Ndl. Wdb.* III, 4552.

573. Iemand laten fluiten,

d.i. iemand tevergeefs laten roepen, laten wachten; eig. wel gezegd van iemand, die fluit om een weggelopen hond of weggevlogen vogel. In de 17de eeuw bekend, blijktens *Gew. Weuw.* II, 51: Hij laat ze fluiten, die hy beet en binnen mikken heeft. Volgens Schuermans, 130 *a* komt de uitdr. ook voor in Brabant en in Limburg. In het *Antw. op de fluit spelen*, niets krijgen, er op staan zien; *een fluit*, eene mislukte zaak (*Antw. Idiot.* 427). Zoo zeggen wij ook: *ergens naar kunnen fluiten*, vergeefsche moeite voor iets doen, eig. fluiten, zonder gehoor te ontvangen; in het fri.: *hy kin der nei fluitsje*, het is voor hem verloren, onbereikbaar. Vgl. *Sjof.* 215: 't Was zijn stiefmoer, as die zijn centen te pakken kreeg, dan kon hij d'r na fluiten; *Handelsbl.* 21 Aug. 1913, avondbl. p. 5 kol. 4: Men zou kunnen komen tot het oprichten van een school voor kunstfluitelij. Leerlingen zouden er genoeg komen, maar misschien kon je naar de duiten wel fluiten; *Tuinman* I, 139; II, 138: *Het nafluiten hebben*; *Molema*, 107 *b*: 'k *Wil die wat fluiten*, 'k doe het lange niet, 'k bedank er hartelijk voor; eigenl. 'k zal u laten fluiten, vergeefs laten roepen, wachten. Bij deze laatste uitdr. kan ook gedacht worden aan den vogelaar. Synoniem is de Zuidnederlandsche zegswijze *achter iets mogen schuifelen*, van iets moeten afzien, waarin 'schuifelen' ook fluiten beteekent; zie Schuermans, 605; *Waasch Idiot.* 587 en vgl. in Kl. Brabant *iemand laten fluiten* naast *iemand laten schuifelen* (vgl. *Waasch Idiot.* 219 *b*); in het eng. *you may whistle for it*, fr. *pouvoir siffler*; bij Reuter, 30: *nu fläut em nah*. Syn.: *Het nakijken hebben* (hd. *das Nachsehen haben*), *er naar kunnen kijken*; vroeger: *iemand kunnen nablazen* of *nafluiten* (zie *Ndl. Wdb.* IX, 1318; 1321).

574. Fluiten gaan,

d.w.z. er vandoor gaan; vgl. *Harreb.* III, 23 *a*: *Hij gaat ermede fluiten*; *Waasch Idiot.* 219 *b*: *De kerel is gaan fluiten* (of *fluizen*); *Teirl.* 430: *Gaan fluiten*, weggaan, wegloupen; in Twente: *Loop en fluiten*, scheer je weg!; hiernaast: *fluiten*, weg is het!; ook in het hd. zegt men *flöten gehen*, *-machen* naast *fleiten gahn* (*Wander* I, 1079) en *valeten gehen*. Wellicht moet men in 'fluiten' het hebr. *fleito* (Portug.-hebr. *feleta*) zien, dat *ontsnapt* beteekent en in de verkeerstaal der Joden in den vorm *pleite gaan* d.i. op den loop gaan, bankroet gaan, gebruikt wordt (zie o.a. *Dievenp.* 90; *Jord.* 73: *Maak je pleite!*; *Kalv.* I, 96: *De Leeuw is pleite*; ook *Nkr.* V, 25 Mei, p. 6). Opmerkelijk is het evenwel, dat sedert de 16de eeuw de uitdrukking *fluiten gaan* vrij gewoon is (*Trou m. Bl.* 13; *Coster*, 532, vs. 1119; *Kluchtspel* III, 36; *Hooft*, *Stijve Piet* 4 *v*; *heenfluiten* bij *Westerbaen* II, 275 enz.), wat zeker niet pleit voor de afleiding uit het Hebreeuwsch. Eerder zal men moeten denken aan weggaan om te fluiten (d.i. urineeren; reeds in de 17de eeuw); daarna zich verwijderen in het algemeen. Vgl. *Rutten*, 175: *met iets gaan*

pissen, er mede heengaan; *ga wat pissen*, pak u weg, syn. van *gaat kakken* of *loopt kakken* (Teirl. II, 101); *eene pisser maken*, stilletjes wegloopen (*Onze Volkstaal* II, 225); Teirl. 57: *afzeeken*, heimelijk en beschaamd heentrekken; fr. *envoyer pisser* (ou *chier*) *qqn*, iemand weggagen; *pisser à l'anglaise*, stil wegloopen, zonder afscheid te nemen; Wander III, 1352: *ha pösst säck weg*, von einem, der sich unter dem Vorwande eines natürlichen Bedürfnisses davonschleicht; Grosz, *Handbuch*, 317: *verpissen*, beseitigen; *sich wegpissen*, davonschleichen. Zie *Tijdschrift* VIII, 319; Borchardt n°. 379; Reuter, 30 en Schrader, 372-374; *Korrespbl.* XXVIII, 39; XXIX, 3, 29; XXXV, 61-62; Pa[u bakje] u. Bra[u bakje]ne's, *Beiträge* XL, 61-62, waar allerlei gissingen te vinden zijn. In Limburg: *hä is fleutepipe* (tautologische samenstelling), d.i. hij is weg.

575. Op zijn duim fluiten; zie n°. 508. ^{aant.}

576. Iemands macht fnuiken,

d.w.z. verzwakken, de kracht ontnemen; eig. beteekent *fnuiken* een vogel kortwieken, 17de eeuw ook *lede-* (of *lee-*) *wieken*¹⁾, *kortwieken*²⁾, of zooals men in het Westvlaamsch zegt *kortvlerken* en in het Brab. *kortvleugelen* (lat. *pinna incidere*; *alas intervellere* (Otto, 280); fr. *rogner les ailes à qqn*; hd. *einem die Flügel stutzen*; eng. *to clip a p.'s wings*. Zie Vondel, *Bat. Gebr.* 1204:

Wie kan een arentspen in vlucht te boven komen,
Zoo hy gefnuickt geen maght in zyne pennen voelt?

Lucifer, vs. 565: Men zal uw mogentheit aldus de vleugels fnuiken; vgl. Hooft, *Ged.* II, 246, waar op de vraag van Harman v. Woerden: 'Wat middel soudt ghy dan goedt vinden te ghebruycken' Gysbert van Aemstel antwoordt: 'Den Graef, en Graeflijckheit haer wieken wel te fnuyccken'; Sewel, 223: *I e m a n d s w i e k e n f n u i k e n*, *to clip one's wings*, *to diminish his power*; Halma, 145. In de 17de eeuw zeide men ook *iemand den staart korten* (zie o.a. V. Lummel, 392³⁾, waarvoor men thans zegt: *iemand een staartveder uitplukken* of *eene veder uit den staart trekken* of ook *iemand de slagpennen uittrekken*; vgl. ook *iemand de nagels korten* (sedert de 17de eeuw); fr. *rogner les ongles à qqn*.

577. Een foefje; zie iemand een loer draaien. ^{aant.}

578. In folio,

alleen voorkomende in uitdrukkingen als: een gek, een dwaas *in folio*, d.w.z. een groote gek, een groote dwaas; ook een gek *in kubiek*, *in het quadraat*; hd. *ein Narr in folio*. De uitdrukking is ontleend aan den boekhandel, waar men spreekt van eene

- 1) Eene bewerking waarbij de beide vleugel- (wiek-) geledingen, waaraan de groote slagpennen zijn bevestigd, in het gewricht met een mes worden weggenomen; zie *Ndl. Wdb.* VIII, 1378.
- 2) Vgl. *Tijdschrift* IV, 220; Halma, 145; *Mnl. Wdb.* II, 829.
- 3) De Duitschers zeggen nog: *einen aufschwänzen*.

uitgaaf *in folio* (formaat), hetgeen wil zeggen, dat het vel papier slechts eens is toegevouwen en vier bladzijden heeft (vgl. Schulz, 221). Dit is het grootste formaat voor een boek, dat dan een *foliant* heet; vandaar dat *in folio* de bovengenoemde beteekenis heeft gekregen van *groot*. Sedert de 17de eeuw gebruikelijk;

zie *Gew. Weuw* 2, 44: Hoeren in folio; V. Moerk. 578: 't Is een oogendienster in folio; en verder *Spaan*, 202; *Plaiz. Kyv.* 108; *Rusting*, 67; 88; 211; *Willem Leevend* IV, 328: Hy is een Landstads petitmaitre, in groot folio; Van Effen VII, 74; *Lvl.* 228: Al vin ik je in de grond van m' hart 'n groot-folio lammeling. Bij Langendijk, *de Wiskonstenaars of 't gevluchte juffertje* komt voor: *een gek in quarto*, eveneens eene uitdr. aan den boekhandel ontleend¹⁾. Van zaken gezegd komt het voor bij *Tuinman* I, 182: t Was de mode by de Spaansche Grooten, dat ze met een bril in folio op den neus over straat gingen pronken.

579. Fonkelnieuw,

d.w.z. zeer nieuw, dat de glans er nog op ligt; zoo nieuw, dat het blinkt, fonkelt van nieuwhed. Vgl. mnl. *viernieuwe*, *-nuwe*; ndl. *gloednieuw*; fri. *gloednij*, *glandnij* (Molema, 126 *a* en dial. ndd.) en het eng. *brandnew*; Kiliaen: *brandnieuw*, *viernieuw*, 17de eeuw *vuurnieuw* (eng. *firenew*); *splinternieuw*, *spiegelnieuw*, *spiksplinternieuw*, enz.; stadfri. *spiksplinternij*. Ook in het hd. kent men *funkelneu*, *funkelnagelneu*; fr. *flambant neuf*.

580. In zijn fort zijn,

d.w.z. in zijn kracht zijn, in zijn element zijn. Het znw. *fort* is hier het fr. *fort* in den zin van kracht, datgene, waarin men uitmunt, wat men goed verstaat; vgl. fr. *la philosophie est son fort*; ndl. *dat is mijn fort (niet)*, daar ben ik (niet) sterk in, daar weet ik (niet) veel van. In het Fransch is *être dans son fort* onbekend; we zullen dus in onze uitdr. wel een voorbeeld moeten zien van pseudo-fransch, evenals in *chapeau-bas spelen* (fr. *faire des courbettes*), *iemand à faire nemen* (contaminatie van *faire son affaire à qqn* en *iemand onder handen nemen*), *een kaartje pousseeren* (fr. *déposer sa carte*), *rendez-vous spelen* (fr. *rendre le coeur*) en dergelijke²⁾.

581. Frank en vrij,

ook geschreven *vrank en vrij*, wil zeggen: onbeschroomd, vrijmoedig. In de 16de eeuw, evenals ook nu, *vrij en vrank*, zie Hooft, *Ger. v. Velzen*, 432: Vry en vranck; *Ann.* 987: Vrank en veilig; Vondel, *Adam in Ball.* vs. 1328: Zoo leeftge vranck en vry; *Tuinman* II, 104 en *Halma*, 752: Hij gaat vrij en vrank over straat, *il marche franc et libre par la rue*; Joos, 46: *Vrij en vrank*. Het adjectief vrank (frank) is ontleend aan het fr. *franc*, mlat. *francus*, Frankisch 'De bet. ontwikkeling Frankisch > vrij lag in het Frankrijk met zijn vele onvrije onderworpelingen zeer voor de hand' (Frack - v. Wijk, 761). Ook in het fr. hd. en eng. (*free and frank* naast *frank and free*); de. *fri og frank*.

582. Daar is geen woord Fransch bij,

dat is duidelijke taal, voor ieder verstaanbaar Nederlandsch; gebezigd, wanneer men iemand in krasse of grove bewoordingen iets zegt en *geen blad voor den mond neemt* (hd. *kein Blatt vor den Mund nimmt*). Vgl.

1) *Noord en Zuid* XXI, 377.

2) J.J. Salverda de Grave, *de Franse Woorden in het Nederlands*, bl. 33; Verdam, *Uit de Geschiedenis der Ndl. Taal*³, bl. 210.

M.z.A.: 't Gaat er soms erg Spaansch toe, maar wat je er hoort is zuiver Hollandsch - geen woord Fransch er bij, zooals men wel eens zegt; Kalff, *Het Onderwijs in de Moedertaal*, bl. 129: Moet men gaan vermoeden dat de behoefte waarin dat boek voorzien zal, eigenlijk de behoefte van den bloemlezer aan een nieuw melkkoetje is, dan moet hem dat, in het belang van het onderwijs 'met geen woord Fransch er bij' gezegd worden; *Schoolblad* XLIV, 283: Daar is nu, zooals men zegt, geen woord Fransch bij; *Antw. Idiot.* 2136: *Dat is plat Vlaamsch*, dat is ronduit gesproken; *verstade geen Vlaamsch*, tot iemand die niet hooren of luisteren wil; Harreb. I, 162 b: Gij liegt het; dat is Duitsch (*of* Hollandsch): dat kunt gij verstaan; *Ndl. Wdb.* VI, 882: *Dat is (goed) Hollandsch!* dat is ronde, onverbloemde taal; in de 17de eeuw *duitsch spreken* (o.a. bij Huyghens, *Hofwijck* vs. 1457); fri. *ik forstean gjin Frânsk*, ik wil uw dubbelzinnige taal niet begrijpen. In vele talen wordt deze zegswijze op dergelijke wijze uitgedrukt; vgl. fr. *parler français*, *parler clairement*; hd. *Deutsch reden*, ohne Umschweife und Hintergedanken, frei heraus, kurz, klar und ehrlich grob; de. *at tale Dansk med En*; eng. *to speak (plain) English*; lat. *latine loqui*, eerlijk, openhartig spreken; Joos, 107: *iemand Vlaamsch leeren*, iemand afranselen.

583. Een vroolijk Fransje,

d.w.z. een vroolijke, onbezorgde jongen; eig. de held van een 17de-eeuwschen schelmenroman, getiteld: 't Kluchtige Leven van vrolyke Fransje, daer in de hedendaegse ongeregeltheden en bedriegerijen naaktelijk vertoont worden. Uyt het François van de Heer Du Parc, vertaelt door D.V.R. t' Amsterdam, voor Cornelis Jansz. Boekverkoper, achter de Nieuwe Kerk. 1643 12^o1)'. In de Klucht van *Dronkken Hansje* (anno 1657) wordt ook melding gemaakt van dezen roman. Zie verder Spaan, 63; *Brieven v. Abr. Bl.* I, 248; Van Effen, *Spect.* IV, 49: Ik vind eene kunstige en aangename verbeelding van die drollige *Rijmkramers* in een oud dog zeer geestig Fransch boek, in die taal *Francion* genaamt, en in 't Nederduitsch onder den naam van *Vrolyk Fransje* overgebracht; 118: Het hun onmooglyk is zo een leventje van vrolyk Fransje lang uit te houden.²⁾

584. Front maken,

d.w.z. pal staan, tot verweer gereed staan; eig. zich in slagorde stellen, zich tegenover zijnen vijand plaatsen. Onder het *front* verstaat men het voorhoofd (fr. *front*), de voorzijde; worden de soldaten nu tegenover den vijand geplaatst, dus met hun gezicht naar hem toe, *dan maken zij front*, dan stellen zij zich tegenover hem in slagorde (vgl. mnl. (-een) *hovet maken*, front maken³⁾; fr. *faire front*, eng. *to make front to*. Vandaar dat de uitdr. thans ook in den algemeenen zin van zich tegenover iemand stellen (bijv. een politieken vijand) wordt gebruikt; hd.

1) Een tweede druk verscheen in 1670 t' Amsterdam, bij Baltus Boekholt in de Niezel. Het Fransche werk heette: *La vraye Histoire comique de Francion*, composée par Nicolas de Moulinet, Sieur du Parc, 1622 (onder de latere drukken is er een te Leiden 1685). De naam van den schrijver is een pseudoniem. Hij heette Charles Sorel de Sauvigny (geb. ongeveer 1597 † 1674).

2) Als 'voys' komt 'Vroolijke Fransje' voor in het *Groot-Hoorns Liedtboekje*, 302.

3) *Mnl. Wdb.* III, 697.

Front machen. Uit de algemeene beteekenis van voorzijde ontwikkelde zich die van de voorste rij in eene legerafdeeling; vanwaar de uitdr. **voor het front komen**, d.w.z. voor het voorste gelid komen, dus vóór de troepen komen; en sedert de 18de eeuw in algemeenen zin, ook waar niet bepaald van soldaten sprake is, voor den dag komen, te voorschijn komen (bijv. van een schooljongen: vóór de klasse komen); vgl. fri. *hy doar* (durft) *wol foar 't front komme*. Zie *Ndl. Wdb.* III, 4695.

585. In de fuik zijn,

d.i. verloofd of getrouwd zijn. Een fuik is een langwerpige korf, waarmede men in stilstaand water paling vangt, die in de fuik 'loopt'. Hij nu, die verloofd of getrouwd is, wordt schertsenderwijs vergeleken bij een visch, die in de fuik gevangen zit. Ook de Romeinen gebruikten *ex nassa exire*, uit de verlegenheid geraken; in het Fransch zegt men eveneens *être dans la nasse*, in verlegenheid zitten, in de fuik zijn, getrouwd zijn. Ook Cats vergeleek in zijne *Emblemata* het huwelijk bij eene fuik¹⁾ en Winschooten, 59 deelt eveneens mede, dat men in zijn tijd 'oneigenlijk' zeide: 'hij is al in de fuik, dat is, hij is al in het net, hij is al gevangen', welke uitdr. ook wordt opgegeven door Tuinman I, 240, met dit verschil dat deze zegt 'zy is in de fuik', dat men volgens hem bezigt van 'eene vryster, die door den vryer tot het huwelyk bepraat is'; vgl. *W. Leevend* VII, 143: *In de fuik stappen*, trouwen; Halma, 146: *De huwelijksfuik*, *het huwelijk*, le mariage, le lien nuptial; *M.z.A.* 176: Meneer is immers ook nog niet getrouwd? Neen Manus! - Laat je dan geraaien meneer en blijf uit de fuik - t' is allemaal verlakkerij. In het Friesch kent men nog de uitdr. *hy rint yn 'e fûke*, hij loopt in de val; *hy sit yn 'e fûke*, hij zit in de fuik, hij heeft zich laten vangen door list en misleiding, naast *hy sit oan 'e hoek*, hij is getrouwd. Zie *Handelsblad*, 30 Aug. 1917 (A), p. 10 k. 1: Maar ook de politie is op haar qui vive en laat er tal van fietsdieven in de fuik loopen. *In de fuik vliegen*, in de val loopen, komt voor in *de Amsterdammer*, 19 Sept. 1915, p. 3 k. 5: Dit is eenige malen goed gegaan tot onze markies een propriéaire vond, nòg gewikster dan hij, die niet zoo dadelijk in den val liep en met den Commissaris van Politie ter plaatse een onderzoek instelde en toen vloog de markies de Torquay in de fuik. Vgl. de mnl. uitdr. *enen in den sac leiden*, iemand in de fuik laten loopen, iemand in de val lokken.

586. Fut.

Vooraf in de zegswijze 'er zit geen fut in hem', of 'alle fut (fuut) is er uit', dat wil zeggen alle kracht, opgewektheid, energie, *kavok* (Maastricht), is er uit, wat men te Deventer *fup* noemt (Draaijer, 12). Zie Opprel, 56 a: *fut*, kracht, opgewektheid, levenslust; ook in den zin van *sperma* (evenzoo in het Westvl.); Molema, 113: D'r zit nog fuut in; 518: D'r zit niks gijn fut in, er is geen voortgang, er wordt niet gehandeld; Boekenoogen, 220; Bouman, 29; De Vries, 71: *fut*, *fuut*, lust, geest, kracht; De Bo, 333 a; De Jager, *Frequ.* II, 131; V. Schothorst, 129; Harreb. I, 198; III, 479; Multatuli, *Wouter Pietersen* I, 249; *Dievenp.* 161: Bij den een vecht je met al je fut om je man de baas te blijven; *B.B.* 30: Toe dan, ouwe satansche kerel, heb je geen

1) Zie *Noord en Zuid* XXII, 33; *Ndl. Wdb.* III, 4704.

fut meer in je lijf; *Slop*, 266; *Jord*. 247; 328; *Landl.* 2; *Kmz.* 368: D'r zit nog fut in me spieren; 176: 'n Methode die 't laatste beetje fut uit me donder haalt; verder *Mgdh.* 94; 295; 300; *Diamst.* 88. Vandaar het adj. *futloos* o.a. *de Arbeid*, 8 Oct. 1913, p. 3 k. 4; *Diamst.* 208; *Lvl.* 230; *Mgdh.* 52: Schuw en futtelooos als 'n hond; *Nkr.* VII, 29 Maart, p. 4: Fut- en lusteloos is 't al; *Falkl.* VI, 7; *Nachtkr.* 110: Een futloos lijf als was het 'n leeg pak kleeeren; 111: Z'n gansche lichaam is één beving, één futtelooosheid. Hiernaast een ww. *ontfutten* in *Diamst.* 382: Te moe, te ontfut. Naast deze beteekenis bestaat die van *onzin, niets, een kleinigheid, een beetje* (vgl. *geen snars*); zie *Brieven van Abr. Bl.* I, 270: Onkunde voor te wenden is maar fut, d.i. gekheid, onzin, beteekent niets; *V. Janus*, 62: 't Is waarlijk met dit warme weêr geen arbeidsloon. 't Is maar fut, dat wij daar aan leggen te peuteren; Weiland: 'Fut, een woord van verachting of kleinachting in den gemeenen spreektrant gebruikelijk: *dat is maar fut*, dat is niets'; Bouman, 29: *futje*, kleinigheid, beetje; De Vries, 71: *fuutje*, kleinigheid, weinig geld; *Diamst.* 314; *Uit één pen*, 122: Dien geef ik voor een futje. Franck-v. Wijk houdt *fut* voor een onomatop. formatie, waarop de interjectie *fut* = voort, van invloed kan geweest zijn (zie Teirl. 438: t'ls *fuut*, t'is mis); vgl. voor een dergelijken oorspr. het syn. *puf, poef*, in de uitdr. *de puf is er uit, geen puf hebben in iets* (zie Franck-v. Wijk, 514¹). Syn. is *de griet, mor, nor is er uit* (Boekenoogen, 263; 648); in Zuid-Nederland: *de troef is er uit, hij heeft geen troef* (ook in de 17de eeuw; zie *Tijdschr.* XXVII, 226) en *de fop, foep, fok is er uit* (Claes, 62; Rutten, 69; *Onze Volkstaal* II, 217).

1) Vgl. Halma, 520: *puf*, lust, trek, strijd: hij had daar geen puf op, *il n'en avoit aucune envie*; Speenhoff, I, 55:

Je bent een hartelooze juf,
Een trotsche, preutsche, nare nuf,
Saluut, ik heb in jou geen puf.

587. Gaar zijn,⁵⁸⁷

d.i. geslepen, uitgeslepen zijn 'van personen in toepassing op de vaardigheid van allerlei voorkomende zaken te behandelen, of de gevatheid om zich in verschillende aangelegenheden er door te helpen; geschikt voor alles, van zessen klaar, bij de pinken' (*Ndl. Wdb.* IV, 99); fr. *être cuit et recuit*. Algemeen in Noord-Nederland bekend; zie Bergsma, 117: *good gaar*, uitgeslepen; *half gaar*, onnoozel = *veur in d'oven bakken, van de schussel vallen* (bij het in den oven zetten), *neet good of recht geer*; Gunnink, 131; V.d. Water, 66: *Zoo gaar als enen dauw*, zoo slim, zoo geslepen mogelijk; Gallée, 12; Weiland, 56: *Die man is gaar of er gaar voor*, hij is op alles afgeregt; Boekenooogen, 1309: *Hij is gaar op den koek*, hij is gaar, slim, geslepen, glad; evenzoo in 't fri. *gear for de koek; in geare kearel*; hiernaast *halfgaar*, simpel (vgl. *Nkr* IV, 31 Juli p. 2: Boeren, burgers, kunstenaars, halve-garen en zoo voort; *Sjof.* 237: Half gare brasems) of *halfgebakken* (reeds 17de eeuw), eng. *half-baked*; vgl. Molema, 143: *t'ls maar 'n half-gebakken*, hij is maar onnoozel; Claes, 66: *half gebakken*, half gek; Rutten, 305: *halfgebakken*, die getikt is; *Waasch Idiot.* 273: *halfgebakken*, sul; Teirl. II, 10: *halfgebakken, halfgedraaid*, onnoozel. Ook in de 17de eeuw *niet gaar gebakken* zijn (Brederoo, *Moortje*, 1581).

Eindnoten:

587 Synoniem is *half zacht* zijn.

588. Van iemands gading zijn,

d.w.z. naar iemands zin zijn, iets kunnen gebruiken. Het znw. gading is gevormd van het nog niet geheel verouderde werkw. *gaden*, dat de beteekenis heeft van overeenstemmen met iemands neigingen, behagen, genoegen, lust, zin. Vroeger zeide men ook in dezen zin *van iemands gewei* (eig. voedsel, aas) *zijn*. Zie het *Ndl. Wdb.* IV, 132 en 2030; Schuermans, 135 a: *Mnl. Wdb.* II, 871; Plantijn: *G a e y i n g e hebben ergens in, avoir affection ou plaisir de quelque chose*; Tuinman I, 210; *V. Janus*, 3, 15; Halma, 147: Hij heeft gading of zin in dat stuk, *il a envie de ce tableau*; fri. *yens gading fine*, zijne gading vinden. Niet onbekend is ook de uitdr. *gading naar iets maken* in de bet. zin in iets hebben, ergens naar dingen; fri. *gading oan dit of dat meitsje*.

589. Van de gaffel in de greep vallen,

d.w.z. van den tweetand in den drietand (= drietandige vork) vallen; dus van kwaad tot erger; vgl. Tuinman I, 298: *Van de gavel in de greep*, dit drukt uit van kwaad tot erger vervallen. In het Geldersch: *van de gavel in de greepe loopen* (Gallée, 15 a; *Dr. Bl.* III, 45; V. Schothorst, 131). Vgl. *van den wal in de sloot; van den regen in den drop; iemand van bed op stroo helpen* (Tuerlinckx, 248); *van Scylla in Charybdis; van 't gevatuur in de hel*, enz.

590. Gal.

Onder *gal* verstaat men de door de lever afgescheiden bittere vloeistof, die in den twaalfvingerigen darm wordt uitgestort; in het bijzonder de benaming der vloeistof in toepassing op den invloed, dien zij op gemoedsstemming en karakter oefent, en wel als hoofdoorzaak beschouwd van den natuurlijke aanleg tot opvliegendheid, drift, toorn, wrok, enz., vooral aan het zoogenaamde choleriche temperament eigen. Vandaar verschillende zegswijzen als *de gal loopt hem over*, eigenlijk hij heeft zulk een overmaat van gal, dat zij zich met het bloed vermengt; en vandaar hij ontsteekt in toorn, in gramschap. Vgl. Vondel, *Samson*, 1157:

Hoe ziet mijn bloet, op een gepackt, verrot!
De zwarte gal loopt in alle aders over.

Boefje, 114; *Nest*, 43; *Kalv.* II, 118. Verder: *zijne gal spuwen* (*uitspuwen, braken, uitbraken, schieten*); fri. *yens galle útspije*, zijne drift, gramschap of boosaardigheid luchten, ze uiten en koelen, hetzij met woorden, hetzij met daden (17de eeuw).

Daar de gal een zeer bittere stof is (vgl. *zoo bitter als gal*), wordt dit woord in overdrachtelijken zin ook gebezigd in de beteekenis van iets dat bij uitstek bitter, onaangenaam, boosaardig is, en meermalen aan den *honig* tegenovergesteld (bijv. *honig* op de lippen en *gal* in het hart). Vandaar *zijne pen in gal doopen, zijne woorden in gal doopen* in toepassing op schrijven en spreken, in den zin van de bitterste, boosaardigste woorden kiezen. Zie voor dit alles het *Ndl. Wdb.* IV, 141-149; *Mnl. Wdb.* II, 901; Schrader, *Wunderg.* 86; Dirksen, II, 33; en vgl. Sewel, 228; Halma, 147: *Zijne pen in gal doopen, scherp en bitter schrijven, écrire d'une manière fort piquante; fr. sa bile s'échauffe; décharger sa bile; vomir son fiel; remuer la bile à qqn; tremper sa plume dans le fiel; hd. die Galle erregen; eng. to vent one's spleen; to dip one's pen in gall; to stir up a p.'s bile* (vgl. Sewel, 228: Gy ontsteekt my de gal, *you make me angry*); enz.

591. Van de galg druipen

komt thans alleen voor in de zegswijze: *er uitzien alsof men van de galg gedropen is*, dat wil zeggen het uiterlijk hebben van een schelm, een booswicht van de ergste soort, een *galgetronie* hebben; vgl. fr. *avoir l'air d'un pendu ou une mine patibulaire*; hd. *aussehen wie vom Galgen gefallen; Galgenmiene en Galgengesicht*; eng. *a hangingface* (-look), *a hangdog look; gallowfaced*. Ook wordt de zegswijze gebezigd van iemand, die er uitgeteerd en bleek uitziet. Zij komt voor bij Servilius, 262*: *Hi siet al waer hi van der galghen ghedropen*; ook in het dial. Duitsch kent men: *er sihet als sei er drei tag am galgen, oder im rauch gehangen; er sieht aus, als wär' er vom Galgen gefallen; hei süt ut, as wenn 'e vam Galgen schüddet (snien) wör* (Wander I, 197-198; 207); in het fri.: *hy sjucht er út oft er fen 'e galge fallen is* (haveloos), welke laatste zegswijzen waarschijnlijk maken wat Winschooten, 51 zegt: Te sloop werd *druipen* gesegt als men het Anker soetjes laat afsakken tot op den boeg: waar van bij gelijkenis, iemand gesegt werd, *van de galg te druipen*, die soo lang gehangen heeft, dat hij daar afzakt¹⁾. Zie verder *Mnl. Wdb.* II, 445;

1) Vgl. *door het bedstroo druipen*, sterk vermageren; mnl. *duer zyn stroyken sipen* (*Mnl. Wdb.* VII, 1167); zie *Noord en Zuid XXI*, 172 en vgl. het Noordholl. *druiper*, appel die van den boom gevallen is.

De Brune, 291 (*van de galg gevallen*); Tuinman II, 87; Harreb. I, 199 *b* en Sewell, 228: Hy ziet 'er uit of hy van de galg gedroopen was, *he looks as if he escaped the gallows*. In Zuid-Nederland: *Er uitzien gelijk eenen die van de galg gaan loopen is*, mager en bleek (*Antw. Idiot*. 1692).

592. Voor galg en rad opgroeien,

ook wel *voor de galg opgroeien* of *opwassen* (18de eeuw), 'van jonge deugnieten gezegd, wier opvoeding geheel verwaarloosd wordt, en die daardoor opgroeien in ondeugd en boosheid, waarvan de galg en het rad (vgl. *radbraken*) eenmaal de straf zal zijn'; *Ndl. Wdb.* IV, 170; XI, 768; *Dievenp.* 131: Dat was er ook een voor galg en rad geboren; *Mgdh.* 102: Als ze voor galg en rad opgroeide, was 't zijn schuld niet; *Nkr.* V, 27 Mei, p. 2: Hij groeit op voor galg en rad; fri. *for galge en rêd opwaechsje*; fr. *un homme de sac et de corde* (een schelm).

593. Galgemaal.

Onder het galgemaal verstond men vroeger het laatste maal, dat een tot de galg veroordeelde gebruikte en dat uit de spijzen zijner keuze bestond. Thans bezigt men dit woord om schertsend aan te duiden het laatste maal, dat men ergens nuttigt, waar men eenigen tijd heeft vertoefd; dus in den zin van afscheidsmaal. Ook in het Duitsch kent men *seine Henkermahlzeit halten*; in het Friesch: *dit is dyn galgemiël*. In Noord-Holland en Friesland wordt het ook gezegd van het laatste voeder, dat een ter dood verwezen slachtoffer wordt aangeboden; Bouman, 31; *Ndl. Wdb.* IV, 175 en Harreb. I, 199 *a*.

594. Dat valt (treft, loopt) op een gansje,

dat is een gelukje, een meevallertje; ontleend aan het ganzenbord; eig. 'door een gelukkigen worp met de dobbelsteenen het nummer van zulk een vakje treffen, waarop eene *gans* staat, waardoor dan het getal oogen, dat men geworpen heeft, dubbel telt en men aldus dichter bij den pot komt te staan'; *Ndl. Wdb.* IV, 247; *De Amsterdammer*, 15 Juli 1922, p. 1 k. 2: Bij de toewijzing van een zetel aan de 'overschotten' kan de partij het fortuintje hebben er een zetel bij te krijgen voor een gering 'overschot': in al deze dingen is het voor rechts op een gansje geloopt; *Nw. Amsterdammer*, 8 Mei 1915, p. 11 k. 1: Algemeen werd verklaard dat de weddenschap door mijn vader gewonnen was. Dat 'viel op een gansje' voor den hofmeester, die wel graag veel 'geweren' (*jagers*) aan boord had. Vgl. mnl. *in die clincken vallen*, een beeld ontleend aan de bollebaan.

595. Iemand in het gareel slaan.

Onder het gareel verstaat men hier volgens het *Ndl. Wdb.* IV, 285 het lederen halsjuk van een trekdier, den halsgordel; zoo slaat men een trekdier in het gareel, d.w.z. men spant het met kracht of geweld in het halsjuk. In figuurlijke opvatting werd het halsjuk gebezigd als zinnebeeld van slavernij of drukkende dienstbaarheid, of wel, bij uitbreiding, van afhankelijkheid in 't algemeen. Vandaar dat deze uitdr. beteekent: iemand met kracht en geweld onder het juk brengen, in slaafsche afhankelijkheid aan zich onderwerpen. Hij, die onder dit juk gebogen gaat, *loopt*, *zwoegt* of *draaft in het gareel*. Vgl. *Gron.* 180: De eerste dagen valt

't schoolleven hem moeilijk, gaan de lesuren zanikerig voorbij. Wel 'n dag of acht zijn er mee gemoeid, vóór hij weer heelemaal in 't ouwe, sjokkerig gareel loopt; *Het Volk*, 24 Nov. 1914, p. 6 k. 3: Zij verlangden er onweersstaanbaar naar om weer als een blind paard te gaan loopen in het gareel der dagelijksche bureaukratische plichtjes. Voor *in 't gareel loopen*, zich behoorlijk gedragen, zie *Nkr.* II, 11 Oct. p. 3: Wij bleven om het kiesrecht behoorlijk in 't gareel. *Buiten het gareel loopen*, uit den band springen, in *Nkr.* III, 5 Dec. p. 2: Maar dat jij, die doorgewinterd bent in heel de politiek buiten het gareel gaat loopen, kerel, kijk, dat maakt me ziek.

Een andere beteekenis heeft gareel in de zegswijze **iemand in het gareel spannen**, waar men er onder moet verstaan het getouw, de trekstrengen: Een paard in het gareel spannen wil dus zeggen het aanspannen. De zegswijze wordt zoowel in eigenlijken, als in figuurlijken zin toegepast op al wat met een trekdier vergeleken wordt, inzonderheid op personen, die, uit gemis van zelfstandigheid of vrijheid, zich door anderen blindelings laten leiden en besturen. Ook wordt zij gebezigd in den zin van iemand in het touw zetten, aan het werk zetten; *Antw.* *iemand in 't gareel zetten* (vgl. het eng. *to be in collar*, in betrekking zijn; amer. *to wear the collar*, hd. *ins Zeug, ins Geschirr gehen*). Is men door iemand in het gareel gespannen, dan wordt men gezegd *in zijn gareel te draven* (mnl. *an enes goreel trecken*), d.w.z. zijn slaaf te zijn, of wel: aan zijn leiband te loopen, zich door hem blindelings te laten leiden of besturen, hem slaafs te gehoorzamen of na te volgen. In het fri. zegt men *hy rint ynt helter*, zit onder den dwang; *ik kin dy jonge net yn 'e stokken hâlde* (de *stokken* zijn de armen van het raam, waarin een paard voor het rijtuig loopt). Vgl. nog het *Antw.* *onder het gareel staan*, aan het werk zijn, en *in 't lamoen zijn*, overladen zijn van werk (*Antw.* *Idiot.* 743); Tuerlinckx, 598: *in de stringe staan*, lastigen arbeid doen; *iemand in de stringe zetten*, hard doen arbeiden; Land v. Waas: *in den hors* (wagen bestemd om boomstammen te vervoeren) *liggen*, zwaar en veel werk verrichten.

596. In hetzelfde gareel loopen,

d.w.z. nauw aan elkander verbonden zijn, altijd samen zijn, een zelfde taak of werk hebben, samen arbeiden; eigenlijk gezegd van twee trekdieren, die in hetzelfde getouw zijn aangespannen. Zie het *Ndl. Wdb.* IV, 287 en vgl. Sewel, 230; Halma, 149: Die twee loopen in 't zelve gareel of zijn altoos bij malkanderen, *ces deux amis sont inséparables*; Harreb. I, 202.

597. Ongenoode gasten zet men buiten de deur

of zooals men in de middeleeuwen zeide *die onghebeden te hove comt sit achter die dore*, retro sedet ianuam non invitatus adulam; assideat ianuae non invitatus honeste (*Prov. Comm.* 268; Goedthals, 78); De Brune, 12:

Die komt te gaste onghenoot
Zie toe, datm' hem niet uyt en stoot.

Tuinman II, 34: Die ongenood ten hove komt, zit achter de deur; Sewel, 230: Ongenoodigde gasten zet men agter de deur, *those that come to an entertainment without being invited, deserve to be balk'd*; Harreb. I, 129 a; III, 158 b; fri. *ongenoege gasten set men by de doar*;

Wander I, 1352: *Ungebetene Gäste setzt man hinter den Feuerherd; 1353: ungeladene Gäste gehören nicht zum Feste; ungeladene Gäste gehören hinter die Tür, unter den Tisch; ungebetener Gast findet keinen Stuhl*, enz.; Eckart, 138: *ungebbene Gäste stellt man hinder de Dör; ungebädne Gäst' sett 't man unner 'n Hönerwim*; eng. *come uncalled and find no chair (or no hearing)*.

598. Ergens geen gat in (of door) zien,

d.w.z. geene opening (in de 17de eeuw *open*), geen uitweg in iets zien; figuurlijk; geene uitkomst in iets zien, geen middel zien om uit de verlegenheid te geraken, om er zich door te helpen; in de 17de eeuw: (*den*) *dag door iets zien*; Zuid-Nederland *ievers geenen dag (of geen gat) deur zien*; fr. *ne voir point de jour à une affaire*. Vgl. Halma, 149: Ik zie 'er geen gat in, ik zie 'er geen kans toe, *je n'y vois pas de jour*; Sewel, 231: Ik kan 'er geen gat in zien, *I can 't see through it, I know not what to make of it*. De zegswijze komt voor bij Sartorius III, 5, 72: *Of ick my voor keer of achter, ick sie daer geen gat in*; III, 6, 33: *Ick sie daer een gat in; hier weet men wech mede*; Everaert, 230, 650; De Decker, I, 45: 'k En zie geen ander gat, noch deurkomst in onz' dingen; zie Tuinman I, 247; Harrebomée III, 184 b; Teirl. 446: *er geen gat in of deure zien; er geen gat an venden*, geen uitweg vinden, een zaak niet verstaan; *Antw. Idiot. 327: ievers geenen dag deur zien* (vgl. n°. 391). Volgens De Bo, 653 zegt men in het Westvlaamsch hiervoor: *ergens geen lucht in of door zien* en ook *er geen land over zien* (bl. 606). Bij Wander III, 219: *ik seh dár kên Lock dör* (Eckart, 332); fr. *der gjin gat (of ljocht) in sjen*. Vgl. R. Visscher, *Sinnep. 2de Schock*, 31.

599. Een gat in de lucht slaan.

In scherts wordt dit gezegd, 'ter aanduiding van een heftig gebaar van verbazing, waarbij men plotseling met de armen in de lucht slaat.' Zie Tuinman I, 332; *W. Leevend VI, 3*; Harreb. I, 205 a en *Ndl. Wdb. IV, 334*. In de 17de eeuw zeide men *een gat in den hemel slaan*, zoals we o.a. lezen in Hooft's *Brieven*, 501; Jan Vos, *Klucht v. Oene*, 247. Bij Brederoo, *Symen s. Soeticheit*, vs. 29:

Wat hangen daer al dodden ragh!
Maer langhtme daer de raegh-beusem, jae wel, jae wel, dat je hier een reysje sagh,
Je sloeght een gat inden hemel, ick moetme kruysen en segenen!

600. Hij is voor één gat niet te vangen,

d.w.z. hij is niet gemakkelijk, of wel, in 't geheel niet te vangen; ook *hij is voor geen zeven gaten te vangen*. Onder *gat* moet hier volgens het *Ndl. Wdb. IV, 337* worden verstaan de opening of mond van een der pijpen of gangen van een hol, waarin dassen, vossen of konijnen zich ophouden. Deze dieren hebben meer dan een uitweg aan hun hol; spant men een net voor het eene gat, dan ontsnappen ze door het andere; de uitdr. is derhalve aan de jacht ontleend; vgl. Sewel, 231: *Voor alle gaten is 't kwaad garen (net) hangen*. Zij komt voor bij Campen, 93: *Hy is voer een gat niet toe vangen*; Hooft's *Brieven*, 188; Coster, 540, vs. 1402; Focq. *Typhon*, 33, vs. 1: Vrouw Pallas als doorslepen en niet gevangen voor een gat; Sewel, 231; Harreb. I, 205 a. Vgl. ook

het Friesch: *hy is foar ien gat net to fangen*; nd. *se is vör ên Gatt nich to fangen* (Eckart, 138); fr. *souris qui n'a qu'un trou est bientôt prise*; hd. *es ist eine arme Maus, die nur ein Loch hat*; nd. *et möste ne arme Mus sin, de dar män een Lak hädde* (*Jahrb.* 38, 160); eng. *it's a poor mouse that has but one hole to creep out at*. Zie verder *Wander III*, 537-538¹⁾. Hiernaast *Hij is voor dat gat niet te vangen* (o.a. *Korenbl.* II, 110).

601. Iemand het gat van de deur wijzen,

ook wel *iemand het vierkante gat wijzen*, d.w.z. iemand de deur wijzen, hem verzoeken of gelasten onmiddellijk het huis of de kamer te verlaten; mnl. *enen door ende dorpel wisen*²⁾. De uitdr. dateert uit de 16de eeuw; vgl. Campen, bl. 106: *Ick wil hem tgat van der doere wysen*. Dat het *vierkante gat* voor *deur* eveneens in dien tijd voorkwam, bewijst Kiliaen, die *vierkant gat* vertaalt door *spatium ostii*, en een plaats uit den *Handel der Amouresheyt I*, 53:

Ick wedde dat hy (*Aeneas*) zal ruymen den stal
En heymelijck kiezen 't vierkante gaetken.

De uitdrukking is thans in geheel Noord- en Zuid-Nederland bekend. Joos citeert bl. 77: *iemand het gat van den timmerman wijzen*; De Bo, 341: *het gat uitgaan* of *uittrekken*, de deur uitgaan; *iemand het gat van den timmerman toogen*; zie ook *Antw. Idiot.* 445; *Waasch Idiot.* 230; *Teirl.* 446; *Schuermans*, 138 a en 732 b; *Tuinman I*, 301 en II, 199; in het fri.: *immen it fjouwerkante gat of it gat fen 'e doar wize*. Syn. is het *Antw.* *iemand de klink van de deur wijzen*. Vgl. het hd. *jem. zeigen wo der Zimmermann das Loch gemacht (oder gelassen) hat; einem die Tür weisen*.

602. Een gat in den dag (of morgen) slapen,

d.w.z. een goed deel van den morgen slapende doorbrengen en zoodoende zijn dag of morgen verkorten; laat opstaan; 16de eeuw: *van tswarte int witte slapen*; Kil.: *hoogh in den dagh slaepen*. Bij Plantijn: *Een gat inden dach slapen, dormir la grasse matinee; in multam lucem dormire vel stertere, vel in multam diem*. Vgl. verder Huygens, *Trijntje Cornelis*, 970: 'k Magh ick noôr heuys toe goôn en slôpen e goech gat in desen dagh; Doedyns, *Merc.* 2, 527.: *Zy sliepen dan een gat in den dag dat 'er een hond uit geslobbert zou hebben*³⁾; Antonidus II, 285: *Terwijl ze een lustig gat in d'achtermiddag ronken*; Halma, 149: *Een gat in den dag slapen, dormir la grasse matinée*; *Tuinman I*, 304; *nal.* 17; *Harreb. I*, 115; *Waasch Idiot.* 230 a. Met deze zegswijze is te vergelijken het vlaamsche *een gat in den nacht zitten*, 's avonds laat wegblijven (tot *diep* in den nacht) en *eenen pit* of *put in den nacht wegblijven*; zie *Schuermans*, 138; De Bo, 904 en vgl. het fri.: *in gat yn 'e dei sliepe, in gat yn 'e nacht opsitte*.

- 1) Het mnl. *die mues die waer een hol en weet ic segge u dat hare sorgeleke steet* is te vergelijken met het mat. *mus miser est, antro qui tantum clauditur uno* (Werner, 51). Vgl. R. Visscher, *Sinnepoppen*, 1ste Schock, 58.
- 2) *Mnl. Wdb.* II, 308.
- 3) Zie *Ndl. Wdb.* III, 2214.

603. Een gat stoppen,

d.w.z. een tekort aanvullen door het verstrekken der benoodigde gelden; eene schuld dekken; synoniem van het laat-mnl. *een deur open doen om een venster te stoppen* (zie *Ndl. Wdb.* III, 2464). Vgl. *Winsch.* 65: *Dat gat is niet te stoppen*, dat is, die schulden, die daar gemaakt zijn, die kunnen niet worden betaald. In de 18de eeuw komt de uitdr. voor bij Van Effen, *Spect.* IX, 213; vgl. ook Halma, 149: *Een gat stoppen*, eene schuld betaalen, *boucher un trou, payer une dette*. Vandaar ook: *een gat maken om een ander te stoppen* of *het eene gat met het andere stoppen*, eene schuld aangaan om een andere te dekken; *Teirl.* 446: *een gat met een gat stoppen*, geld leenen om een schuld te dekken; in het Friesch: *it iene gat mei 't oare damje*; fr. *faire un trou pour en boucher un autre*; en *met geld kan men veel gaten stoppen*, met geld is menig tekort te stoppen; bij uitbreiding: met geld kan men vele moeilijkheden te boven komen, zich uit vele ongelegenheden helpen; zie het *Ndl. Wdb.* IV, 338; *De Bo*, 341; *Antw. Idiot*, 445. In het hd. *ein Loch stopfen*; eng. *to stop a gap*; fr. *boucher un trou*, eene schuld betalen.

604. Zijn gat aan iemand (of iets) afvegen,

d.w.z. iemand of iets met de diepste minachting geringschatten, er volstrekt niet om geven. Dat gat hier de beteekenis heeft van *aarsgat* is duidelijk en blijkt bovendien uit het 17de-eeuwsche *zijn fondement aan iets vegen*; fr. *s'en battre les fesses*. Volgens Schuermans, *Bijv.* 119 *b* zegt men in Brabant en elders ook *iets aan zijn hemd slip, aan zijne pollevien* of *zijne versenen vègen*; *Teirl.* 95: *an iemand zijn ballen vagen; aan iemand of iets zijn ende vagen* (*Teirl.* 403); 18de eeuw: *zijn elleboog aan iets vegen*.

In vele platte zegswijzen komt gat in deze beteekenis voor. De meest bekende zijn *op zijn gat zitten* (- *liggen*), eigenlijk van iemand, die onzacht neergevallen en nog niet opgestaan is; figuurlijk in toepassing op onstoffelijke zaken, inzonderheid bedrijven, takken van nijverheid, enz., die als 't ware ternederliggen, in kwijnenden toestand verkeerden, of wel op ondernemingen, die mislukt zijn en niet doorgezet worden (bij Schuermans 138 *b* en 832 *b*: *de handel ligt op zijn vod* (of *zijn gat*); fr. *être à cul*; hd. *auf dem Arsche liegen*; zie ook *Teirl.* 446; *Antw. Idiot.* 446; *Winsch.* 64; Halma, 149); vgl. *Boekenoogen*, 671; het Friesch: *it ding of de merk sit op 't gat*. - *Iemand het gat* (*de kont* of *de hielen*) *likken*, hem op walgelijke, lage wijze vleien en naar den mond praten; hem gatlikken (Halma, 150); syn. van *iemand zijn naars uittikken* (in *Sjof.* 169) of *iemand de hielen likken* (in *Nkr.* VII, 19 April, p. 2; IV, 22 Mei, p. 4; 10 April, p. 4); fr. *baiser, lécher le cul à qqn*; hd. *einem den Hintern lecken, in den Hintern kriechen*¹⁾; vandaar een *gatlikker*, lage vleier (o.a. Halma, 150; *Kalv.* I, 129) of *kontlikker* (in *Mgdh.* 140) naast een *hielelikker* (o.a. *Kent.* 40; 61); *lik mijn gat* (*mij de maars*), loop, stik! *iemand achter het gat loopen* (zuidndl. ook *achter iemands sleppen loopen*), hem altijd achterna loopen, hem overal gediensig volgen, met minachting gezegd: *iemand in het gat kruipen*, hem op slaafsche, kruipende wijze vleien en dienen (bij *Teirl.* 447: *gatkruipere*; Schuermans, 832 *b*: *iemand in zijne vot kruipen*; zie ook *Antw. Idiot.* 446: *iemand in zij(n) gat kruipen*, hem moeten te voet vallen; en Halma, 149); *iets aan zijn gat, broek, been hebben* (*Teirl.* 108); *iemand iets aan*

1) Vgl. het Lat. *lingere culum* (Schrader, 294).

zijn gat, kont, broek, been zetten, lappen, draaien, smeren (hem) benadeelen door hem iets te duur te doen koopen of door hem een spel te doen verliezen; zie n°. 18; *Ndl. Wdb.* III, 1468; Teirl. 447); *iemand een voet onder het gat geven*, hem een schop voor het achterste geven, t.w. om hem weg te jagen; figuurlijk hem weggagen, de deur uitzetten (fr. *donner du pied au cul à qqn.*); *iets voor het gat schoppen, - slaan, of lappen* (Winsch. 65); ook iets *een klap voor 't gat geven*, het slordig, achteloos behandelen, het slordig en met overijling afwerken, afroffelen; zie Molema 519: *tegen 't gad anschuppen* en vgl. fr. *fesser qqch.*; *geen nagel hebben om zijn gat te krabben* (*krappen, schrepen*), doodarm zijn (Campen, 83: *hy en heft niet een naghel den eers mede te clouwen*; zie V. Lummel, 255; Harreb. I, 206; *Ndl. Wdb.* IX, 1492; Teirl. 447). Verder: *zijn gat ergens indraaien*, zich van een plaats meester maken; een goede betrekking krijgen; een rijke vrouw trouwen; *je kunt er wel met je gat op naar Keulen rijden*, in scherts, ter aanduiding eener hooge mate van botheid van een mes. *Die zijn gat brandt, moet op de blaren zitten*, die eene fout of misslag begaat, moet voor de gevolgen boeten (sedert de 17de eeuw bekend, o.a. Bred. I, 237). *Zijn gat vol schulden hebben, met zijn gat in de schuld zitten*, diep in schulden steken (ook Teirl. 447), waarvoor men ook zegt *zijn huid of zijn bast vol schulden hebben*; *zijn gat vol zuipen*, zich zat drinken, zich dronken drinken of bezuipen; vgl. Halma, 149: *zijn gat vol zuipen, se souler, s'enivrer*. Zie het *Ndl. Wdb.* IV, 343-344, waar deze en nog andere thans minder gebruikelijke zegswijzen zijn vermeld en verklaard. Voor soortgelijke uitdrukkingen in Zuid-Nederland zie o.a. Teirlinck i.v. *bal, borze, broek, kloot* en dergelijke.

605. Hij heeft geen zit in 't gat.⁶⁰⁵

Eene platte uitdrukking voor: hij kan niet lang achtereen stil zitten; ook **hij is (of heeft) geen zitgat**. Vgl. *Lev. B.* 130: Ze hebbe op 't laatst heelemaal geen zit meer in d'r achterste. In Zuid-Nederland *gee(n) zittende gat hebben*; *Antw. Idiot.* 446; Rutten, 293 a; Teirl. 447; Tuerlinckx, 203; *Waasch Idiot.* 230 a; Nederd. *kên sitten Ers hebbn* (Eckart, 100); *kenen sittenden Stêrt hebben* (Eckart, 502); hd. *kein Sitzfleisch haben*. In de 17de eeuw, bij Hooft, *Ged.* II, 422: Ick heb geen sittende naers; fri. *hy het gjin sittend gat, gjin sit ynt gat, gjin sittersflesk; hy het 'e ridel yn 'e kont; hy het in riidgat*.

Eindnoten:

605 In Tongeren: *Zijn gat heet niet zit*.

606. Iemand (of iets) in de gaten hebben (of krijgen),

d.w.z. iemand in het oog hebben, op hem scherp acht geven, met zijne gedragingen en bedoelingen bekend zijn (o.a. *Dievenp.* 27; 36; *Boefje*, 22; *Falkl.* IV, 88). Onder gaten kan men hier verstaan de gaten in het standvizier van een vuurwapen (*Ndl. Wdb.* IV, 337), doch liever de oogen, de kijkgaten; vgl. de uitdr. *kijk uit je gaten*, uit je oogen, je doppen (*Jord.* 66); *het loopt in de gaten* (o.a. *Dsch.* 159), de aandacht wordt er op gevestigd; ook pass. *ik ben in de gaten geloopt* (*Nkr.* IV, 17 Juli, p.

3); het Antw. *de gaten uit zijn*, uit het oog verdwenen (ook *Waasch Idiot.* 230). Synonieme zegswijzen zijn: *iemand in de ramen hebben* (*Jong*, 173; *Ppl.* 12; *Dievenp.* 164; Köster Henke, 32), *in 't appeltje* (oogappel) *hebben*; ook *iemand in de loer hebben* (Gunnink, 164; *Ndl. Wdb.* VIII, 2564); *in de buis*, verrekijker (*Ndl. Wdb.* III, 1767; Schuermans, 84 a; *Waasch Idiot.* 149); *lang uw oogen uit en kijk uit uw putten* (oogholten; *Waasch Idiot.* 540); *op 't schut, in 't vizier hebben* (Tuinman I, 188); *in 't schot hebben* (Köster Henke, 60); *in den*

kijker(d) hebben (zie *Mghd.* 140) naast *het liep in den kijkerd*, het viel op (*Boefje*, 162), *in den snuf hebben* (*Schuermans*, 643 b), *in de snuif hebben*, *iem. snuiven* (o.a. *Jord.* 42), *in 't snotje* (neus, o.a. *M. de Br.* 118), *in den neus hebben*; *in de lamp hebben* (in *Twee W.B.* 99; *Opr. Haarl. Cour.* 14 Aug. 1922, p. 2), *in de lampies hebben* (in *Menschenw.* 165; vgl. eng. *lamps*, oogen); *in de mot hebben* (*Ganderheyden*, 10; *Molema*, 127 b; *Fri. Wdb.* II, 148; *V.d. Water*, 109; *Schuermans*, 393; *Joos*, 85; 105; *Hoeufft*, 396; *Taalk. Magazijn* I, 319 en *Harrebomée* II, 105 b); *in de smiezen hebben* (o.a. *Ppl.* 64; *Leersch.* 94; *Landl.* 58; 140; 160; *Boefje*, 59; 99; 168; *Dievenp.* 10); *in de smiezen loopen* (*Handelsblad* 21 Dec. 1914 (A), p. 5 k. 3); *in de kieren hebben* of *krijgen*, waarin *kier* wel de beteekenis zal hebben van *oogspleet* d.i. dus *oog* (*Boekenoogen*, 421; *Köster Henke*, 32); *in de spiezen krijgen* (*Boekenoogen*, 975; *Lvl.* 36); *in de spiezen hebben* (in *Groot-Nederland*, 1914 (Oct.), bl. 455; *Schakels*, 121); *in de doppen hebben* (zie n°. 474); *in de linken krijgen* (*Zandstr.* 32; *Landl.* 115); *in de glimmeriken hebben* (*Köster Henke*, 22; *Amst.* 91); *in de venesiaander hebben* (*Prol.* 11); in het Friesch: *ik hab him yn 'e lampe* of *yn 'e mik*, 'e *gaten*; 'e *smiezen*, 'e *loer*.

607. Heet gebakerd zijn; zie no. 140.^{aant.}

608. Gebbetjes maken,

d.w.z. grapjes maken, dwaasheid uithalen. *Gebbetje* is het verkleinwoord van *gebbe* (= hebr. *chibba*, liefde), dus liefheidjes, aardigheidjes; vgl. *Van Dale*: *gebbetje*, grapje, gekheid, dwaas gebaar: *gebbetjes maken*; *Köster Henke*, 19: *gebbetje*, grapje, lolletje; *Jord.* 179: Thijs wou niet verder..... Zal wel weer een gebbetje zijn; *Leersch.* 123: Onder ernstige vermaning geen gebbetjes te maken; *Jord.* II, 20; 41; 179; 250; *Nkr.* II, 5 April p. 5: Mr. Th. Heemskerck Jzn., minister van binnenlandsche zaken, overmits premier in 't gebbetjes maken; *Zondagsblad van Het Volk*, 1906 p. 13: Je begrijpt de kranten die dol op een gebbetje zijn, schrijven er over; *Het Volk*, 23 Mei 1914, p. 2 k. 4: Op den Dam was wat 'an de hand'. De Amsterdammers zouden geen Amsterdammers meer moeten zijn als tenminste een deel hunner niet naar 't 'gebbetje' was komen kijken; *Nw. Amsterdammer*, 9 Jan. 1915, p. 3 k. 1. Syn. is **gijntjes (geintjes) maken** (hebr. *chēen*, gratia, liefelijkheid, aardigheid), dat o.a. wordt aangetroffen bij *Köster Henke*, 20: *gein*, pret, plezier. Ik had mijn grootste gein in dien ouwe. *Geintjes*, grappen, lolletjes; *voor de gijn* (in *Amsterdammer*, 15 April 1922, p. 2 k. 5); *Kalv.* II, 119: De clown die elken dag nieuwe gijntjes had; II, 119: Het verhaal van zijn gijritjes of streekjes werd met een stroef gelaat aangehoord; II, 170: Hij zou wel een gijntje vinden, waardoor ze in de lach schoot; *Lev. B.*: Thoe.... maak nou geen ghijntjes; *Het Volk*, 24 Oct. 1913, p. 5 k. 4: Anders had hij onze gezichten kunnen zien, die bepaald paarsch moeten zijn geweest van ingehouden 'gijn'. *Nkr.* IX, 29 Mei p. 6; *Reens*, *Ghetto-Ghijntjes* (titel); *Handelsblad*, 5 Aug. 1914 (avondbl. p. 6 k. 5); *O.K.* 167; *Menschenw.* 14; *Groot-Nederland*, Oct. 1914, p. 392: *gebbegijntjes verkoopen*; *A. Jodenh.* 2, 29, 31, 40, enz. enz.; *Nkr.* IX, 10 Juli p. 7; VIII, 15 Febr. p. 7: II, 12 April, p. 4; *Amstelv.* 104; *Persl.* 161; *V.v.d.D.* 45; *Het Volk*, 4 April 1914, p. 5 k. 1; vgl. de samenstellingen *geinponem*, leukerd (in *Nw. Amsterdammer*, 26 Dec. 1914, p. 11 k. 1: Het fort, waar hij al

gauw de 'geinponem' van de jongens was); *geinbroer* (in *Handelsblad*, 16 Sept. 1914 (avondbl. p. 5 k. 2); *pestgijntje* (in *Nkr.* VIII, 5 Dec. p. 2); *geinschlokker* (grappenmaker); *zijn gein op iemand zetten, hebben of gooien*, iemand genegen zijn; *het heeft gein*, het is leuk¹⁾; *gijnstuk* (in *Handelsblad*, 2 Dec. 1914 (avondbl.), p. 9 k. 1); een adj. *gijnig* en een ww. *gijnen* (in *Zoek.* bl. 124; 143; 228). Vroeger was in dezen zin ook gebruikelijk *gelletje* of *jel(letje)* (zie *Ndl. Wdb.* IV, 1225; VII, 247).

609. Op iemand gebeten zijn,

d.w.z. verstoord, vergramd zijn op iemand. Het verl. deelw. *gebeten* heeft in deze zegswijze eene bedrijvende beteekenis, eig. *bijtende, op bitse wijze*, waarin ook het ohd. *gebizzeno* als bijwoord voorkomt, en waaruit zich in onze taal de beteekenis van *verbitterd* in bijvoeglijke opvatting verder heeft ontwikkeld²⁾. Sedert de 16de eeuw komt *gebeten* in dezen zin bij ons meermalen voor, o.a. bij Hooft, *Ged.* II, 27; Vondel, *Joseph in Dothan*, 308; Huygens, *Dagw.* 123 (ons altijd gebeten bloed); Tuinman I, 275; Halma, 151; Sewel, 232; *Waasch Idiot.* 236 a; Rutten, 74 a; *Antw. Idiot.* 449; Claes, 66. In de middeleeuwen was hiervoor bekend *verbeten*, waarnaast het bijwoord *verbetenlike*. Vgl. het Westvlaamsche: *de beete op iemand hebben*, den pik op iemand hebben (zie De Bo, 91 a) en het Antw. *in de beet staan*, bespot en gehaat worden.

610. Het (ge)bit op de tanden nemen,

aan het hollen slaan; eigenlijk en figuurlijk vertaling van het fr. *prendre le mors aux dents*, gezegd van een paard, dat het gebit op de snijtanden neemt en er den druk niet meer van gevoelt. De uitdr. dagteekent bij ons uit de middeleeuwen; o.a. Froissart I, 163 (*met kracht doorzetten*); *Bijdr. tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ndl. Indië* LXXVI, 193 (anno 1684); Halma: *Prendre le frein aux dents, het gebit op zijne tanden nemen, op hol raaken, aan 't ligtmissen raaken*. Van Effen, *Spect.* VIII, 157; *Brieven van Abr. Blank.* II, 319; *Ndl. Wdb.* IV, 422; II, 2745; Harreb. I, 324: *Hij houdt het gebit op de kiezen*, hij weet zijn wil door te zetten; *Haagsche Post*, 18 Aug. 1917, bl. 879, k. 3: Vermoedelijk rekent zij (*De Entente*) juist, tenzij haar proletariaat het bit tusschen de tanden neemt, en een streep door haar rekening trekt.

611. Geblazen zijn,

d.w.z. weggeblazen, weg zijn, ook: dood zijn, foetsie zijn.³⁾ De uitdr. is hoogstwaarschijnlijk ontleend aan het damspel, waarbij men onder 'blazen' verstaat eene dam of eene schijf wegnemen, waarmede verzuimd is te slaan⁴⁾. Vgl. Halma, 78: Eene dam of schijf in 't damspel blazen, *souffler une dame, un pion*; Sewel, 121: Een schijf, dam blaazen, *to blow a man, at draughts*.

1) Voorzanger en Polak, bl. 138.

2) *Ndl. Wdb.* IV, 397; *Tijdschrift*, XI, 187 vlgg.

3) *Amsterdammer*, 15 April 1922, p. 2 k. 4: Drion riep: De vloot moet hartstikke dood en even daarna was ze foetsie.

4) Zie Eph. v. Emden, *Verhandeling over het Damspel*, Amsteldam, 1785, bl. 15-16. Op zulk een steen wordt nog wel door den winner geblazen, nadat hij hem heeft opgenomen.

Vgl. ook Tuinman I, 262: *Ymand een schyf blaazen*. Dit word ook lachende wel op een ontkaapt wijnglas toegepast⁵⁾;

5) In dezen zin in de *Gew. Weuw*. III, 46: Daerom heb ik mijn glas uitgedronken, jy mocht het anders blaazen.

Harreb. III, 13: *Kan je dammen dan kan je ook blazen*; *Ndl. Wdb.* II, 2810. In Groningen noemt men dit *poesten* (vgl. *asschepoester*), en in Friesland is een *pûster* een misslag op het dambord; zie Molema, 331 a. In Zuid-Nederland beteekent, volgens De Bo, 144 a, *geblazen zijn*, verloren zijn, te leur gesteld zijn, in den grond geholpen zijn; Schuermans, 39 b: *Het is er meê geblazen*, het is er meê gedaan, hetzelfde als *het is er meê gebeld* (bl. 89 a); Teirl. 181: *Geblaze zijn*, verloren zijn. Ook in het Fransch kent men *souffler quelque chose à quelqu'un*, iemand iets ontkapen, en is *souffler* (evenals het hd. *blasen*; eng. *to blow*) een term in het damspel gebruikelijk.

612. Onder de geboden staan (of zijn),

d.w.z. ondertrouwd zijn; fri. *ûnder 'e geboadens stean*. Het znw. gebod heeft in deze zegswijze nog de verouderde beteekenis van *bekendmaking*, bepaaldelijk de openbare, wettelijke bekendmaking van een voorgenomen huwelijk, dus huwelijksafkondiging (fr. *les bans*; hd. *das Aufgebot*; eng. *the banns*). Vgl. in de middeleeuwen *Leid. Keurb.* 485, 7 (a. 1446): Dat geen poorter mitten anderen in der echtscip vergaderen en sullen, ten sij dat sij eerst hoir geboden gehad hebben ende getruwet (sijn) in der kercken (*Mnl. Wdb.* II, 991). In deze zegswijze vertegenwoordigen de *geboden* of huwelijksafkondigingen den toestand van ondertrouw, waaronder of waarin de verloofden verkeerden; *Ndl. Wdb.* IV, 435-436; X, 1205; Halma, 151: *Onder de geboden zijn, avoir des annonces*. In Vlaanderen zegt men *in 't kasken staan* of *hangen* (Schuermans, 224 a); in Groningen: *in 't kastje, in de bakke, achter de troalies stoan* (Molema, 531 b); in Kl. Brab.: *in zijne geboden* of *geboôn liggen* (zie *Waasch Idiot.* 236 b); in de Kempen: *in zijne roepen liggen*; in Antw.: *onder de roepen zijn*; in Limburg: *van (de trappen van) den preekstoel geworpen* of *gegoooid worden, vallen, rollen*; Maastricht: *euver de bank vleege* (zie *N. Taalg.* XIV, 194); vgl. ook *Antw. Idiot.* 997; *Waasch Idiot.* 535 a; De Cock², 154; hd. *das Brautpaar wird von der Kanzel herabgeworfen*.

613. De tien geboden.

Hiermede worden schertsender wijze wel eens bedoeld de tien vingers (zie *Diamst.* 301). Vgl. het eng. *the ten commandments*, dat we o.a. lezen in Shakespeare's *Henry VI*, 2de part, Acte I, scene 3, waar de hertogin van Gloster deze woorden zegt:

Could I come neere your Beautie with my Nayles,
I could set my ten commandements in your face¹⁾.

Ook in het Hoogduitsch zegt men: *einem die zehn Gebote ins Gesicht schreiben* (Schrader, 507) naast *das Fünffingerkraut anwenden*; fra. *les dix commandements*; Schotsch: *the ten talents*; fri. *de tsien geboaden*. In Zuid-Nederland spreekt men van *de vijf geboden*, de vlakke hand (*Antw. Idiot.* 450; *Waasch Idiot.* 236 b; Rutten, 259 b; 103 b; Claes, 66); evenzoo in het Maastrichtsche (Houben, 98).

614. Ergens geboren en getogen zijn,

d.w.z. ergens ter wereld gebracht en opgevoed zijn; *ergens jong geweest zijn* (V.d. Water, 91; Molema, 530); eng. *to be born and bred* (Prick,

1) Murray, II, 671 a; Prick, 30, waar eene plaats uit 1542 aangewezen is.

30). Getogen is het verl. deelw. van *tien*, trekken, in den zin van groot-brengen, opvoeden; vgl. het 17de-eeuwsche *optrekken* en het hd. *erziehen*. In Zuid-Nederland *ievers gewonnen en geboren zijn* (*Antw. Idiot.* 490; Joos, 52; Rutten, 74 a), dat ook bij ons bekend was, blijktens Halma, 185: Ergens gewonnen en geboren zijn, *être né et engendré quelque part*; zie *Ndl. Wdb.* IV, 2103; fri. *hy is der berne en tein*; Eckart, 265: *getôgen un gebôren bremer Kind*.

615. Gebrand zijn op iets,

op iets gesteld zijn, 'groen', 'groot' zijn op iets; eig. branden van begeerte om iets te verkrijgen; vgl. *Nkr.* V, 10 Juni p. 2: Als u zoo gebrand bent op de eeuwige verdoemenis, dan moet u dit zelf maar weten; *Nkr.* VII, 26 Juli p. 2: Al ben je niet bijster op mij gebrand; *Het Volk*, 21 Oct. 1913, p. 5, k. 4: Maar de heer M. is al te idealistisch als hij denkt dat de gemeentebesturen rondom Amsterdam zoo gebrand zullen zijn op arbeiderswoningbouw. In het oostfri.: *hê brandd d'rup, dat hê dat krigd* (Ten Doornk. Koolman I, 221 b); het Gron. *een brander op iemand hebben*, verliefd zijn op iemand (Molema, 55 b) en Köster Henke, 11: *branderig*, heet, belust. In het Bredaasch: *op iets gestreden zijn*, zeer op iets gesteld zijn; (*een*) *strijd* (vgl. *aanvechting*) *op iets hebben* (Spaan, 104; *Tijdschr.* 34, 69; Sewel, 767; Hoeufft, 193) naast *zijn strijd hebben in iets*, schik hebben in iets (*Amstelodamum*, Maart 1920, p. 24). Het verleden deelwoord heeft in deze uitdr. de beteekenis van een tegenw. deelw. (zie n°. 609); vgl. bij Despars *geviert* (= gevuurd, vurig) *zijn op iets*, op iets vlammen (De Bo, 371 a).

616. Gedachten zijn tolvrij,

'ieder heeft de vrijheid om te denken wat bij hem opkomt' (*Ndl. Wdb.* IV, 559); eene meening, die de Romeinen uitdrukten door *cogitationis poenam nemo patitur*, voor zijne gedachten wordt niemand gestraft (Ulpian. *digest.* 48, 19, 18). Onze zegswijze is eene vertaling van het lat. *liberae sunt nostrae cogitationes* (Cicero, *pro Mil.* 29, 79), wat evenwel beteekent: onze phantasie kent geen grenzen (Büchmann, 409). Zij is opgeteekend bij Goedthals, 54: *Tghepeins is vry, ten gheeft gheenen tol*, nul n'a puissance de tollir aux gens leur penser; le penser ne couste pas cher; Campen, 20: *Gedachten syn tol vry*; Spieghel, 278; De Brune, 326:

Ghedachten, diem' in 't hert bewaert,
Zijn tol-vry, al van ouds verklaert.

Tuinman II, 14: *Gedachten, zegt men, zijn tolvry*; Sewel, 791: *I e m a n d s gedagten zyn tolvry, thoughts are free*; Harreb. I, 210 b; Wander I, 1395; fr. *les pensées sont libres*; hd. *Gedanken sind zollfrei*; eng. *thoughts are toll-free*.

617. Gedallest zijn; zie no. 402.^{aant.}

618. Te geef.

Voorkomende in de uitdrukking *te geef zijn*, niets kosten (vgl. eng. *at a gift*), *iets te geef hebben*, er niets voor hoeven te betalen, en *iets niet te geef hebben*, het niet

voor niet hebben, er veel voor moeten betalen, beteekent eigenlijk tot gunst, ten einde zijne gunst te bewijzen,

en, bij uitbreiding: zonder loon of vergoeding te verlangen, om niet, gratis (bij Spieghel, 62: *ter schenk*), en beantwoordt volkomen aan het engs. *tô gife*, dat ook die laatste beteekenis had. In onze taal komt *te geve* in de Middeleeuwen voor in de *Inform.* 52: Lant dat men niet en zoude willen hebben te geve. Zie het *Ndl. Wdb.* IV, 661; *Mnl. Wdb.* II, 1788; vgl. het dial. *vergeefs*, gratis, en het fr. *c'est une donnée; c'est donné*.

619. De geest is gewillig, maar het vleesch is zwak.

Deze woorden zijn ontleend aan *Matth.* XXVI, 41: 'Waeckt ende bidt, op dat ghy niet in versoekinghe en comt: de geest is wel gewillich, maer het vleesch is swack.' Wij gebruiken dit woord meermalen 'op schertsenden toon van opkomende goede voornemens, gepaard aan de uit de zinnelijke natuur voortkomende neigingen tot allerlei genot'; Zeeman, 213. Vgl. fr. *l'esprit est prompt et la chair est faible*; hd. *der Geist ist willig, aber das Fleisch ist schwach*; eng. *the spirit is willing but the flesh is weak*.

620. Gediensstige geesten,

d.w.z. dienende geesten, dienstboden; 18de eeuw *dienstbare geesten*. De uitdrukking herinnert aan *Hebr.* I, 14: Zijne (*de engelen*) niet alle gediensstige geesten, die tot dienst uytgesonden worden? Hier wordt dus deze benaming toegepast op de engelen. Bij uitbreiding wordt de naam ook gebruikt voor een ieder, die een ander (soms tijds voor loon) dient, ook daar waar die dienst onnoodig en overdreven is. Vgl. *Pers.* 486 b: *Hemelsche dienstboden*; Zeeman, 212; *Ndl. Wdb.* IV, 728; hd. *dienstbare Geister*; eng. *ministering spirits*.

621. Hoe grooter geest, hoe grooter beest.

'De ondervinding heeft dikwyls geleert, dat de schranderste vernuften en grootste konstenaars, de ongebondenste lichtmissen zyn: waaruit dit spreekwoord gesproken is' zegt Tuinman I, 202, naar aanleiding van het spreekw. *de grootste geesten, de grootste beesten*. Bij Goedthals, 63: *Hoe meerder constenaer, hoe meerder dueghniet, bons ouvriers sont gaudisseurs et peu riches*; *Bank.* I, 12: *De gauste geesten werden dickwils de grootste beesten*; ook II, 256; *Harreb.* I, 42 a; *Ndl. Wdb.* IV, 729. Syn. van *hoe grooter schilder, hoe wilder* (Smetius, 61); *hoe geleerder hoe verkeerder* (Spieghel, 128; *Ndl. Wdb.* IV, 1099; *Wander* I, 1532). In Zuid-Nederland: *hoe grooter geest, hoe grooter of meerder beest*; fri.: *ho greater geest ho greater beest*; Eckart, 147: *hoe grôter Gêst, hoe grooter Bêst*.

622. Daar hebje het gegooi in de glazen,

d.w.z. daar hebje de poppen aan het dansen! daar hebje het leven gaande! daar breekt de bom los; eig. bij een opstootje of bij een dronkenmanspartij, waarbij de vensterglazen stuk gesmeten worden (vgl. *Brederoo*, 3, 220, 49); 17de eeuw: *Toen was puisje het oog uit*. Ook zegt men *daar hebje het gedonder (het gebrui) in de glazen* (of voorheen *in den toren*). Zie Tuinman I, 39; *C. Wildsch*, I, 112; *Sewel*, 286: Daar hebt gy weer het gebrui in de glazen, *there you have the rist again*, en vgl. in de 17de eeuw: *hier hebje 't gooyen in de glazen!* dat o.a. voorkomt

in *De Biegt der Getr.* 15; *W. Leevend* IV, 268; vgl. *Ndl. Wdb.* V, 36; IV, 612; 789; VI, 210.

623. Geheid, gehaaid,

flink, ferm; in boeventaal vrij gewoon; Köster Henke, 19: *gehaaia*, flink, ferm, handig, doorkneed. Een gehaaiden jongen. Dat gaat hier gehaaid hoor! Eig. het verl. deelw. van *heien*, dus ingeheid, stevig, sterk; vgl. *Handelsblad*, 4 Jan. 1916 (A) p. 5: Se segge mijn oje altood op aère sooveul te fitte heb, nou... daje soo gehaait bin.... soo'n lefgooser; 2 Juli 1920 (O) p. 3 k. 2: De heer Huf ontwikkelt zich tot een geheiden marquée; *Het Volk*, 25 April, 1916 p. 5 k. 4: Een ouë Orang-Oetang stond het geval met 'n breeden grijns op z'n gehaaiden tronie op te nemen.

624. Een geheugen (of een memorie) hebben als een garnaal,

d.w.z. een heel klein, een zwak geheugen hebben; de garnaal is hier het zinnebeeld van kleinheid of nietigheid. Bij Sartorius II, 10, 32: *hy heeft een garnaets memory*; Smetius, 271: *hij heeft een memorij als een garnaet*; 198: *als een pekelharingh*. Vgl. hiermede: *het zijn vrienden (of maats) als olifanten*¹⁾. De Vlamingen spreken van 'een memorie lijk een *keunesteert*' (konijnestaart). Zie De Bo, 516 b; *Volkskunde* X, 22; *Waasch Idiot*. 362 b en Harrebomée I, 205, die opgeeft: Hij heeft een geheugen als een *kanonskogel*; Eckart, 169: *he hett 'n Granatenverstand*; 141: *he hett 'n Gedächtniss as 'n Garnet*. Vroeger ook: *een memorie als een zeef* (waar alles doorloopt); zie *Erasmus* n°. XLVI en vgl. fr. *une mémoire de lièvre*; hd. *ein Gedächtniss wie ein Hase* oder *wie ein Sieb*; fri. *in geheugen as in gatsjepanne* (vergiêt).

625. Een gek kan meer vragen dan tien wijzen kunnen beantwoorden,

ook dan *twaalf* of *honderd* wijzen kunnen beantwoorden; eene sedert de middeleeuwen voorkomende meening, blijktens *Jan's Teesteye*, vs. 2083:

Wouter, een sot soude meer vraghen
Dan XII vroede berechten souden.

Dial. Eggaert 225: Maer een door ende een sot mach meer vraghen dan die wijse mach berechten; Campen, 30: Een Sot can meer vraghen dan thien Wysen berichten connen; De Brune, 199: Een zot of narr' veel vraghen maect, daer uyt een wijs man noyt en raect; Tuinman I, 30: Een zot kan meer vragen, dan zeven wijzen konnen beandwoorden; fr. *un fou fait plus de questions qu'un sage de raisons*; hd. *ein Narr fragt mehr als zehn Weise beantworten können*; nd. *ên Narr kann mehr frag'n as fiv (sibn) Wise antworten können* (Eckart, 381); en *Geck kan mih frôge as sebbe Geschüde antworden können* (Eckart, 141); eng. *a fool may ask more questions in one hour than a wise man can answer in seven years*. Bij Wander II, 893: *ein Narr kan (in einer Stunde) mehr fragen denn zehen (alte) Weisen (in einem Jahre) berichten können*. Ook in het Deensch en Zweedsch is de zegswijze bekend; vgl. lat. *quaerit delirus quod non respondit Homerus* (zie Wander).

626. Den gek houden (of hebben) met iemand (of iets),

d.w.z. den spot drijven met iemand of iets (zie o.a. V.d. Water, 77); fri.: *de gek mei immen ha*; gron. *de guchel met iets drijven* (Molema 139 a);

1) Zie bl. 167 noot 2.

nhd. *den Gecken treiben mit etwas*; 17de eeuw: *zijn guichelspel met iemand of iets drijven*; vgl. *iemand voor den gek houden*. Deze uitdr. zal ontstaan zijn door contaminatie van *sijn(e) spot (sceren, scop, gile) houden of maken met eenen* (of *om iet*) en *den gek (den alf, den spot, den draak) met iemand (of iets) steken*. Vgl. het Groningsche *iemand de gek anscheren*, ontstaan door verwarring van 'iemand den gek aansteken' en 'met iemand scheren' (Molema II a); ook in 't Nd. *de Geck anschêren* (Eckart, 141). In Zuid-Nederland: *met iemand den zot houden*; mnl. *den sot met enen maken*.

627. Den gek scheren met iemand (of iets),

d.w.z. den spot met iemand of iets drijven. In de 16de eeuw bet. *den gek scheren*, zich als een gek aanstellen, zooals blijkt uit Kiliaen, die *scheeren den sot* vertaalt door *agere morionem, fingere stultitiam, simulare stultitiam*; daarnaast *scheeren den edelman, agere nobilem, gerere se instar nobilis*; Plantijn: *de geck maken, de geck scheeren, badiner, faire le badin*. In de literatuur komt 'den gek scheren' in deze bet. ook voor o.a. bij Marnix, *Byenc.* 163 a; in de 17de eeuw in de klucht van *Lammert met syn Neus*, 2^e druk, anno 1645, bl. 2: *Scheert nu niet veel de sot, maer doet na mijn begeren*; in Godewyck's *Wittebroods-kinderen*, anno 1641, bl. 32: *Komt niet meer voor mijn deur den sot en dolman scheren*. - De Bo geeft in zijn *Westvlaamsch Idioticon*, 987, verschillende uitdrukkingen op, waarin *scheren* in bovengenoemden zin van 'zich voordoen als', 'spelen' (17de eeuw *maken*) voorkomt, als: *den edelman, den heer, den grooten heer, den prinse scheren; den hane scheren*, den baas spelen, moedwillig zijn (Kil.: *den haen maken*), *den dullaard, den dullen, de beeste, den schreeuwer, den zot, den aap, den bonten stier scheren*.¹⁾

'Den gek scheren' beteekent dus dwaas, zot handelen; *met iemand den gek scheren* moet derhalve beteekenen: zot, dwaas met iemand handelen, hem bespotten. Zie Kiliaen: *Scheeren den sot met iemanden, habere aliquem loco morionis*, dat we lezen bij Coornhert, *Wercken* I, 492: *Sy heeft met my den zot gescheert al mynen tijd*; en *Trou m. Bl.* 274: *Men sal met hem die geck noch scheeren*; vgl. ook *Moortje*, vs. 603; Halma, 160: *Met iemand den gek scheeren, iemand foppen, se jouer ou se moquer de quelqu'un*; in het *Antw. Idiot.* 1500: *het zot met iemand of iet schêren*; *Wander* I, 1392: *mit jem. den Geck scheren*. Een volmaakt gelijk geval zien we in het westvl. *den beer leeden*, den zot scheren, uitgelaten zijn, zijn hert ophalen, waarnaast *met iemand den beer lee'n*, hem voor den aap houden (De Bo, 615 en 1457), waarmede te vergelijken is *hij laat zich niet bij den beer doen*, hij laat zich niet beetnemen (*N. Taalg.* XIII, 138). Zie ook n°. 487.

628. Den gek steken met iemand (of iets).

Volgens het *Ndl. Wdb.* IV, 938 wil deze uitdrukking, die ook in het hd. voorkomt (*den gecken stechen*) eigenlijk zeggen: den gek tot voorwerp van zijn spot maken, door te doen alsof men hem *stak*, met een puntig werktuig trof. Boertende zegswijze,

1) Uit de oude bet. van *scheren* nl. die van deelen, schikken, regelen, ontwikkelde zich die van ieder zijn deel of rol toewijzen, en voor zich een deel of rol opnemen, eene rol vervullen, lat. *partiri* en *partes agere*; vgl. Kl. *scheeren, scheren, parare, ordinare, formare, fingere, agere, gerere*; en vooral *Ndl. Wdb.* IV, 937; *Mnl. Wdb.* VII, 474.

waaraan de voorstelling ten grondslag lag, dat men den *gek*, de dwaasheid, die in
iemand's hoofd zetelde, er

als 't ware uit kon *steken*, en zodoende iemand er van kon bevrijden. Vgl. de hd. zegsw. *lass dir den gekken stechen*, *lass dich von deiner nartheit kuriren*. Op eene soortgelijke aardigheid doelen de hd. zegswijzen *den narren stechen*, *den esel stechen* of *bohren*, en inzonderheid *den narren schneiden*, waarover het bekende vastenavondspel van Hans Sachs loopt.

Liever dan op deze wijze zou ik de uitdr. verklaren door versmelting van 'den gek met iemand hebben' en 'den draak met iemand steken' of zooals in de 17de eeuw ook voorkomt: *den alf met iemand steken* (*Kluchtsp.* II, 13) of in de 18de eeuw: *den spot met iemand steken* (Van Effen, *Spect.* VII, 151). Op dezelfde wijze kan ook het 17de-eeuwsche *de guich met iemand* (of *iets*) *steken* verklaard worden door versmelting van '*iemand de guich* (of *huich*¹⁾) *na-steken*' (n°. 634) en '*den draak met iemand steken*'.²⁾

629. Iemand voor den gek (of (den) mal) houden,

d.w.z. den spot met hem drijven, hem beetnemen, hem voor het lapje houden, *iemand het lavuit geven* (17de eeuw³⁾; gron. *iemand voor de guichet hebben* (Molema, 522 b); hd. *einen zum Narren haben* (oder *halten*); eng. *to make a fool of a p.* In het *Ndl. Wdb.* IV, 936 wordt de volgende verklaring van deze zegswijze gegeven: 'De vroeger gebruikelijke zegswijze *iemand voor zijn gek houden*, overeenkomende met (het thans verouderde) eng. *to use a person for his fool*, doet vermoeden, dat de uitdrukking oorspronkelijk doelde op de gewoonte van vorsten of groote heeren om er gekken op na te houden, om er zich mede vroolijk te maken. De verandering van het bezitt. vnw. *zijn* in het lidwoord *den* moest dan natuurlijk volgen. Iemand hield een ander voor *zijn gek*, d.i. behandelde hem als zijn nar; maar waar meer personen bijeen waren, hield men iemand voor *den gek*, men behandelde hem als den nar van het gezelschap, als iemand die onder de lustige gezellen de rol van nar vervulde: zoo werd *voor den gek houden* de algemeene uitdrukking voor het begrip, dat men met iemand den spot drijft' (vgl. ook *Ndl. Wdb.* VI, 1144). Dezelfde verklaring geeft ook Borchardt, n°. 841. Vroeger zeide men ook *iemand voor den sot houden*⁴⁾, *iemand voor nar houden*, dat thans nog in Zuid-Nederland gebruikelijk is naast *het* (of *den*) *zot houden met iemand* of *iet* (zie *Antw. Idiot.* 1500), evenals *iemand voor den aap houden* (o.a. *Zoek.* 114) en *iemand voor den boer hebben of houden* (vgl. *Gew. Weuw.* III, 15); *voor den droel houden* (Halma); zie *Onze Volkstaal* I, 194 en 236; *Ndl. Wdb.* I, 527; Halma, 145: *iemand voor de fop houden*, foppen; *Wander* I, 1392: *einen für einen Gecken halten*. In het Friesch: *immen for April hawwe*.

630. De gekken krijgen de kaart,

d.w.z. den dwazen loopt het geluk mee. Deze zegswijze komt in de 18de eeuw voor bij Van Effen, *Spect.* IX, 107: t'Eerste (*kaartspel*) is immers een tydverdrijf daar de onnozelse slooven en vrouwtjes en jonge losbollen den verstandigsten man veelyds den loef in afsteeken, voor

1) *Sart.* III, 9, 58.

2) *Ndl. Wdb.* V, 1214.

3) *Ndl. Wdb.* VIII, 1189.

4) In het Mnl. *enen vore sot houden*, iemand voor *gek*, maar ook *voor den gek houden*; zie het *Mnl. Wdb.* III, 635.

al zo 't spreekwoord waar is, dat de gekken de kaart krygen. Zie ook Tuinman I, 34; 263; *C. Wildsch.* I, 316; *Brieven v. B. Wolff*, 387; en Halma, 250: De gekken krijgen de kaart, of zijn gelukkig, *les fous ont ordinairement le bonheur, ou sont heureux*; vgl. fr. *la fortune sourit aux sots; aux innocents les mains pleines*; hd. *die dummsten Bauern haben die dicksten Kartoffeln*; eng. *fools have fortune; the biggest fools have the best luck*.

631. Voor gek spelen,

d.w.z. voor potsenmaker of hansworst spelen; door allerlei dwaasheden, zotternijen en koddige scherts anderen aan het lachen brengen; steeds in afkeurenden zin. De uitdr. is ontleend aan onze vroegere tooneelstukken, waar hij die voor komiek speelde 'de gek' genoemd werd (zie Huygens VI, 194). Oorspronkelijk zeide men dan ook '(voor) den gek spelen', zooals o.a. blijkt uit Kiliaen, 183: Den gek spelen, den sot scheren, *agere morionem*; Cats I, 36 b:

Die speelt de gek,
En krijght den beck
Niet aen het speck,
Dus wandelt henen.

Zie het *Ndl. Wdb.* IV, 940; Kalff, *Literatuur en Tooneel te Amsterdam in de zeventiende eeuw*, 301 en 310; Van Effen, *Spect.* III, 53 en vgl. eng. *to play the fool*; hd. *den Narren spielen*; fr. *faire le fou (le bouffon, le sot, le polichinelle)*.

632. Zich van de gekken houden,

meestal *zich van den gekke houden*, d.w.z. 'zich houden alsof men "van den gekken" was, als een lid van het narrengild, en dus in 't algemeen: zich houden alsof men gek was. Doch bij uitbreiding genomen in den bepaalden zin van zich dom of onnoozel houden, zich voordoen alsof men van de zaak niets af weet of iemands bedoeling niet vat; t.w. omdat men zich niet wil uitlaten of zich van lastige vragers en indringers wenscht af te maken. In denzelfden zin zegt men ook *zich van de(n) malle(n) houden* (18de eeuw); bij uitbreiding ontstond daarnevens de zegswijze *zich van de dommen of den domme houden*, die thans zelfs de meest gewone is.' Zie het *Ndl. Wdb.* IV, 941; IX, 132; III, 2777.

633. Met den (of een) gek besluiten of beslaan.

Eene dial. zegswijze, die beteekent met een gekheid besluiten; aan eene zaak, die in ernst behandeld is, met gekheid of scherts een einde maken. Het znw. gek heeft hier de bet. van scherts; vgl. Kil.: *Geck*, spot, *jocus*; in gekoft in spot segghen, *joco dicere*¹⁾. Zie verder Sartorius I, 2, 78: *hy besluyt het altijd met de gekk*, de iis, qui natura sic gelotopioi sunt, ut orationem aut actus suos ridicule semper finiant. Zie ook Tuinman I, 39; 373; Molema, 117 a: *iets mit de gek besloagen*, met een' kwinkslag een' aanval afweren; Bergsma, 124: *oet de gek*, ook *oet gekkens*; Twente *oet de gek spelen* of *kaarten*, zonder inzet spelen; in 't fri. *in ding mei de gek bislaen*.

1) *Ndl. Wdb.* IV, 942 en vgl. *dol*, dat ook als znw. voorkwam in den zin van pret, razernij (*Ndl. Wdb.* III, 2757).

634. Iemand den gek aansteken,

d.w.z. den spot drijven met iemand, iemand voor den gek houden, eene in het Noorden en Oosten van ons land zeer bekende zegswijze; fri. *immen de gek oanstekke*, naast *gekoanstekken*, *gekoanstekkerij*, bespotting. Het znw. *gek* zal hier oorspr. moeten beteekenen het uitstekende stuk van het bovineind eener houten pomp, waarop de stok of hefboom steunt, die den zuiger op en neer beweegt; de knie, de mik. De uitdr. wil dan zeggen met zijne hand een gek maken, door den duim tegen den neus te zetten, en de andere vingers gesloten vooruit te steken. Zoo zeide men in het Friesch ook *immen de gûch oanstekke*, waarbij de tong werd uitgestoken; zie n°. 628; *Ndl. Wdb.* V, 1214, en vgl. het mnl. *die mouwe maken*; Plantijn: *iemand den muyl maecken*, faire la moue; verder *de vijg geven*, *den guize setten*, *den huich of de guig nasteken* (Tuinman I, 310¹); *iemand eenen toot zetten*, westvl. *eene gespe trekken* en dergelijke²).

635. (Alle) gekheid op een stokje!

d.w.z. 'gekheid of scherts ter zijde! laat ons de zaak in ernst behandelen! Zegswijze oorspronkelijk zinspelende op den gekstok of de marot der narren, en dus eigenlijk eene vermaning tot den gek of nar gericht om zijne dwaasheden vóór zich te houden en ernstig te zijn, doch later in ruimere toepassing ook tot anderen gezegd, wier gekheid of dwaasheid bij die van een nar vergeleken wordt'; *Ndl. Wdb.* IV, 955 en 959. Vroeger zeide men ook *alle jok op een stok* (o.a. *Hopm. Ulr.* bl. 73 vs. 5); *alle gekken* (ww.) *op een stokje!* (o.a. in *Led. Uren*, 258); *alle gekken op een stok* (in de *Gew. Weuw.* I, 23) en volgens Tuinman I, 373: *alle gekken op een einde* (hem schijnt *op een stokje* onbekend), waarmede te vergelijken is eene plaats uit de *Klucht v.d. Pasquil-maecker*, 11: Maer kom we sullen daer een voutje by slaen. *Alle jock op een stock*, alle gecken op een eynt en jy voor aen³).

Het is mogelijk, dat de in het *Ndl. Wdb.* gegeven verklaring de juiste is, ofschoon men toch eerder verwacht zou hebben, dat iemand tot den nar zeide: 'alle gekheid op uw stokje!' Vergelijken we evenwel de Zuidndl. uitdr. *al lachen op een stokken gebonden*, d.i. alle gekscheerderij daar gelaten, en *alle gekheid*, *alle konten op een stokje gebonden*; *alle lachen op een ende en alle zotten op 'nen kruiwagen*⁴ en het Groningsche toevoegsel *en 't stokje in 't vuur* (Molema, 117 a), dan is het niet onwaarschijnlijk dat de uitdr. wil zeggen: rol nu uw gekheid maar op, berg ze maar weg (vgl. *Jord.* 248: Alle gekheid onder 't zerkje). Vgl. hiermede L.v. Deyssel: Maar alle gekheid op een stokje als een vlaggetje vol fantasietjes dat wordt opgerold⁵. Ook in het Friesch: *alle gekheit op in stokje*. Ten slotte lijkt het mij nog het waarschijnlijkst, dat onze uitdr.

- 1) Vgl. Halma, 365, die *faire la figue à quelcun* vertaalt door *leeuwjtjes of babbelguichjes* over iemand maaken, iemand de guig nastekken, welk *leeuwjtje* hij verklaart door *grilletjes*, fr. *grimaces* (zie *Ndl. Wdb.* VIII, 1378). Vgl. hiermede *mannetjes maken*, hd. *männchen machen*, eig. van hazen of beren gezegd.
- 2) Opmerking verdient het bij Baardt, *Deugdensp.* 185 voorkomende: 'den kap aansteken' = den gek aansteken. Moet hier gedacht worden aan den zotskap?
- 3) Schuermans, 322 b; De Bo, 1105 a en *Ndl. Wdb.* XI, 241; III, 4026.
- 4) *Waasch Idiot.* 377 a; De Cock¹, 199.
- 5) *Picnic in Proza*², bl. 324 (Amsterdam, S.L.v. Looy, 1899).

een vervorming is van *alle jok op een stok*, waar de laatste woorden door 't rijm als van zelf zijn aangegeven. Zie voor dit verschijnsel *De morgenstond heeft goud in den mond*.

636. Het is (tusschen hen) geklonken,

d.w.z. de zaak is (tusschen hen) geregeld, afgedaan, geschikt, in orde. Vgl. Vondel, *Maeghden*, vs. 1114: Grijp moed, een oogenblik, en daer mede is 't gekloncken; Huygens V, 102: Courôgie, das gekloncke; Winschooten, 110. Thans inzonderheid in toepassing op eene verloving, waarin beide partijen het eens geworden zijn. Klinken wil eigenlijk zeggen vastslaan en vandaar bij overdracht in orde, klaar maken. Vgl. Tuinman I, 254: *Het is geklonken*, dit zegt men, als iets uitgevoerd, vast en zeker is; de zin zal zyn: 't is zoo vast, als of het met spykers vast geklonken was; Sewel, 396: De nagel is geklonken, de zaak is verricht, *the thing is performed*, 't is all over; het is al geklonken, *the business is concluded*; Halma, 161; Harreb. III, 37 a. Ook zegt men *de zaak is beklonken*, waar beklonken het verl. deelw. is van *beklinken*, d.i. door klinken vastmaken, besluiten, tot een goed einde brengen; *Ndl. Wdb.* II, 1606; zie n°. 191. Vgl. het eig. *to clench (clinch)* en het Antw.: *Daarmee is 't dink weeral geklikt*, klaar (*Antw. Idiot.* 666).

637. Met iemand gekscheren,

d.i. met iemand den draak steken, ook *iemand begekscheren* (zie *Jord.* 78). Het ww. *gekscheren* is eene koppeling van de uitdrukking *den gek scheren*; zie n°. 627. In het Westvlaamsch zegt men: *van het zotte scheren* (*De Bo*, 1443); Land v. Aalst: *met iemand 't zot scheren*.

638. Gelaarsd en gespoord,

d.w.z. met laarzen en sporen aan; eigenlijk van den ridder gezegd, die geheel reisvaardig is, gereed om te paard te stijgen; doch bij uitbreiding in het algemeen voor: geheel gekleed, reisvaardig, *gekleed en gereed* (17de eeuw), kant en klaar; zie het *Mnl. Wdb.* II, 1210; *Ndl. Wdb.* IV, 1025; Joos, 56 en vgl. het hd. *gestiefelt und gespornt*; eng. *booted and spurred*; fr. *se botter*, se disposer à partir; *tout botté*, kant en klaar; de syn. uitdr. *gemanteld en gebeft*; *gepakt en gezakt*, en het Zaansche *gepikt en gedreven*, eene uitdr. ontleend aan het schoenmaken. In de 17de eeuw werd de uitdr. in ruimer zin gebezigd dan thans. Vgl. Winschooten, 132: Een hoendje gelaarsd, en gespoord: dat is, een hoendje opdissen, met al het geen daar toebehoort: of iemand op een hoendje te gast nooden; Halma, 162: *iemand een vat wijns gelaarsd en gespoord vereeren*, iemand een vat wijn ten geschenke geven zonder dat hij er port of accijns voor behoeft te betalen.

639. Het gelag betalen.

Onder het gelag verstond men de vertering in een herberg gemaakt; in eigenlijken zin wil de uitdr. dus zeggen 'de vertering betalen hetzij zijn eigene, of ook die van anderen, met wie men in gezelschap geweest is, zoodat men deze vrijhoudt. Bij overdracht de straf van anderen dragen, boeten, hetzij voor hetgeen men met

anderen misdreven heeft, hetzij voor datgene waaraan alleen anderen schuld hebben, en wel zóo dat deze

vrijblijven; er voor opdraaien'.¹⁾ In dezen zin komt *t(ge)lach betalen*, *tghelach gelden* sedert de Middeleeuwen voor. Zie het *Ndl. Wdb.* IV, 1038; II, 2197; *Mnl. Wdb.* II, 1185 en vgl. het fri.: *it gelach bitelje* of *de pot fortarre*. Synonieme uitdrukkingen waren of zijn *voor het gelag blijven*; *de ballen betalen* (*Gew. Weuw.* III, 28) of *den bal boeten* (waarmede men zelf niet gespeeld heeft); *den bot schudden* (nog in 't Vlaamsch, zie Schuermans, 71); *de scherven betalen* (Rutten, 199); *het loodje leggen* (Coster, 211 vs. 128; 511 vs. 472 en Van Dale); *het loodje schieten* (Sewel, 459); *der zak lappe* (Jongeneel, 96); *het leste keersken uitblazen* (Joos, 75). Zie Joos, 80 en 91; Suringar, *Erasmus*, XXXV en vgl. het fr. *payer les violons, les pots cassés* (in *Waasch Idiot.* 794: *de gebroken potten moeten betalen*), en het hd. *das Bad austragen müssen, etwas ausbaden müssen; die Zeche oder die Suppe zahlen müssen*; vroeger ook *das Gelag bezahlen* (Borchardt, n°. 100; 1265); eng. *to pay the piper, the scot*. Synoniem was in de middeleeuwen *die hanse gelden*, waarbij men denke aan de vroegere gewoonte om bij de intrede in een hanse een geldsom te storten of de leden te onthalen.²⁾

640. Een hard gelag,

d.w.z. een hard lot, eene harde noodzakelijkheid; fri.: *in hird gelach*. Thans inzonderheid in toepassing op toestanden of lotswisselingen, waardoor men genoodzaakt wordt tot iets dat hard valt (een maatregel, handeling, enz.); maar voorheen ook in meer algemeenen zin voor eene treurige lotsbeschikking, die moeilijk is te dragen, in welken zin het o.a. voorkomt in den *Minnenloep* II, 2361 var.: Daerom so ist een hart gelach te duken onder der minnen slach. Dit znw. gelag houdt men voor eene afleiding van het wkw. *liggen* of *geliggen*, en beteekent in deze uitdr. gesteldheid, toestand, lot; vgl. de uitdr. de *gelegenheid* eener zaak en het hd. *Lage*, d.i. *toestand*³⁾. Voor citaten uit de 17de eeuw zie het *Ndl. Wdb.* IV, 1041, waaraan nog is toe te voegen Anna Bijns, *Nieuwe Refereinen*, 31:

Ic moet wercken en sorgen, sal ic bedijen,
Tot allen tijen; tes een hert gelach.

Van Lummel, 196:

Het grof gheschut aen alle zijden
Ghinck daer los als eenen donderslach.
De roers die knapten tot dien tijden,
Twelck veelen was een hart ghelach.

Halma, 163: Dat is een hard gelag voor dien man, *c'est un grand creve-coeur à cet homme-là*; Harreb. I, 116 b.

641. Geld als water verdienen (of hebben),

- 1) Oorspronkelijk wil gelag als afleiding van *geleggen*, samenleggen, zeggen 'het door eenige personen bijeengebrachte geld, om op gezamenlijke kosten te eten en te drinken' en vandaar de kosten voor de gemaakte vertering. Vgl. Kil. 163: g h e - l a g , s i v e g h e - l a e g h à l e g g h e n i . ponere: *quod quisque suam partem apponat et conferat*; het fr. *écot*, gelag, gezelschap, krans, van germ. *schot*, geldelijke bijdrage (vgl. *schot en lot*).
- 2) *Mnl. Wdb.* III, 86; *Ndl. Wdb.* V, 2130.
- 3) *Mnl. Wdb.* II, 1184; Franck-v. Wijk, 182 acht deze afleiding mogelijk, doch meent dat we ook van de beteekenis 'kosten' (zie n°. 639) kunnen uitgaan.

d.w.z. zeer veel geld verdienen of hebben, eene in ons waterland zich zelf verklarende uitdrukking; zie *C. Wildsch.* I, 285. Bij Harrebomée

I, 221 staat ook opgeteekend: *hij heeft geld als slijk en hij wint geld als salade*. Misschien mag ook vergeleken worden: *zoo rijk als 't water van de zee* (Brederoo, III, 231, 21) en *hij is zoo rijk als 't water diep is* (Tuinman II, 137). Volgens Joos zegt men in Vlaanderen *geld hebben gelijk zaad, zand; geld winnen gelijk hooi, water, slijk*; vgl. Teirl. 465: *geld winne gelijk more* (modder), *gelijk slijk*; Schuermans, *Bijv.* 92: *ik heb geld zoo lang als hooi* in de omstr. van Gent); Borchardt n°. 560: *er hat gelt wie heu, wie mist, wie schlamm*, en Sewel 192: *hy heeft geld als drek* (nog in Twente en Limburg); eng. *to have money like dirt* naast *to spend money like water* (Prick, 31); hd. *Geld als Dreck haben*; oostfri. *geld as schite, geld as hei, man nêt fulup so lank* (Dirksen I, 33).

642. Geld bij de visch!⁶⁴²

d.w.z. dadelijk, contant betalen, *boter bij de visch* (zie n°. 324). In de 17de eeuw was deze zegswijze bekend, zooals blijkt uit Coster 33, vs. 707:

Jan Soet: 'k Selmen metter haest in de klieren gaen steecken,
En volgheje datelijc, maer weetje watter is?
Bely: Jae'ck, se het een paer paerden te koop, maer ghelt bij de visch.

Zie ook Van Moerk. 418; De Brune, 335: Gheld by de vis, dat gaet niet mis; Paffenr. 64; Sartorius I, 8, 95 en 99: *hy wilt gelt by de visch*. De zegswijze komt overeen met *geld bij de leverancie*, dat we lezen bij Winschooten, 135. Vgl. nog Sewel, 895: *Geld by de visch*, ready money; Harreb. I, 83; in het fri.: *jild (bûter) by de fisk* of *jild op 'e fingerseinen* (= fr. *au bout des doigts*; eng. *to pay down on the nail*); in het Waasch *Idiot*. 243 b: *geld bij de boter* (evenzoo Teirl. 465).

Eindnoten:

642 Schrap: fr. *au bout des doigts*.

643. Geld in 't water werpen (of smijten),

d.w.z. het geld onnut uitgeven, het verspillen aan eene roekeloze of dwaze onderneming. Zie Sart. I, 5, 11: *in aqua sementem facis*, ghy werpt het Gelt in 't Waeter. Ook Hooft gebruikt deze zegswijze in zijne *Brieven*, 107: Doch 't komt nu op 't verwerven van 't privilegie aan (*voor de uitgave van Het leven van Hendrik den Groote*). Daar ik nochtans ducht dat de drukker zijn gelt in 't waater werpt. Zie verder Breughel no. 33; Vierl. 15; Huygens, *Hofwijck*, vs. 75: k Sagh 't schoonste geld in 't slijck geworpen by geval; vs. 1729: Het goud en was in 't water niet geworpen; Van Effen, *Spect.* X, 28; *C. Wildsch*, I, 331; *Waasch Idiot*, 243 b; *Antw. Idiot*. 1705: *geld in 't water smijten, gooien, roeien, wörpen*; Wander I, 1520: *das Geld zum Fenster hinaus werfen* (vgl. *Nkr.* VII, 18 Jan. p. 6: *de centen uit het raam gooien*); fr. *jeter l'argent par les fenêtres*; eng. *to make ducks and drakes of one's money*; hd. *sein Geld ins Wasser werfen*.

644. Het geld groeit me niet op den rug,

d.w.z. 'ik moet voor het geld hard genoeg werken, ik kom er zoo makkelijk niet aan.'
In de 17de eeuw voorkomende bij Smetius, 57: *Het gelt wasst mij op den rugghe niet*; Asselijn (ed. De Jager), 337:

Jou luie vod als je bend, en daar het ze me gisteren weer een mingeles bierkan
ebrooken,
Ze kost me moy elf stuivers aan geld; wat mienje dat et geld mien op de rug wast?

Ook bij Tuinman I, 324 staat de zegswijze vermeld: *'t Wast my op den rugge niet*, vgl. nog *Kalv. I, 158; Uit één pen, 143; Ndl. Wdb. XIII, 1585; Antw. Idiot. 463; Teirl. 465: t geld en groeit op mijne rugge (of op mijne kop) niet; Waasch Idiot. 243 b; fri. it jild waechset my net op 'e rêch; Wander I, 1519: das Geld fällt mir nicht aus dem Aermel, aus dem Arsche.*

645. Goed geld naar kwaad geld gooien (werpen, smijten),

d.w.z. 'nuttelooze kosten maken voor een doel, waarvan men voorzien kan dat het niet te bereiken is; als oninbare posten, een proces dat niet gewonnen kan worden, eene onderneming die onmogelijk slagen kan, enz.' Zie *Ndl. Wdb. IV, 1057; VIII, 638; Smetius, 110: Men moet gheen goet gelt naer quaet gelt werpen; Tuinman I, 225; Schuermans, 144: goê geld achter kwaâ geld smijten; Antw. Idiot. 462: goed geld naar kwaad geld dragen.*

Onder *kwaad geld* verstaat men eigenlijk slechte munt, geld van geringe waarde (*Antw. Idiot. 729; vgl. ook Claes, 127: voor kwaad spelen, om niets spelen, niet om geld spelen, tegenovergestelde van voor goed spelen*), doch in een zegswijze als 'daar is kwaad geld bij', wil men er mede te kennen geven, dat eene bezitting of eene zaak met schulden bezwaard is of in Belg. Brab. dat men geld moet geven als schadevergoeding. Zie ook *Antw. Idiot. 462: ievers kwaad geld van betalen*, met eene geldboete gestraft worden; *Tuerlinckx, 353: kwaad geld, onkosten, verhooging op de koopsom; De Bo, 352; Taal en Letteren XIII, 136; Waasch Idiot. 380 a: kwaad geld, geld waar geen profijt van komt, en vgl. nog het Friesch: kwea jild, geld, dat men waarschijnlijk niet zal terug ontvangen, ook verlies bij een verkoop; goed jild by kwea jild lisse; fr. mettre du bon argent contre du mauvais; hd. das gute Geld dem bösen nachwerfen; eng. to throw good money after bad.*

646. Geen geld, geen Zwitsers,

d.w.z. zonder geld krijgt men geen hulp of geen koopwaar; syn. van *niet langer pijp niet langer dans* (*Halma, 504*); eng. *no longer pipe no longer dance*. 'Het dragen der wapenen is bij den Zwitser een beroep, en van daar, dat hij bij elken Europeeschen monarch in dienst treedt, zoo deze hem zijne soldij geeft. Wordt de soldij niet voldaan, dan acht hij zich ontslagen. Toen dus Frans I, bij de belegering van Milaan door Karel V, in 1521, zijne Zwitsersche hulpbenden niet kon betalen, gingen zij naar huis onder het zeggen: *Geen geld, geene Zwitsers*. Sedert ontstond dit spreekwoord'; aldus *Harrebomée I, 218 b*. Vgl. hd. *kein Geld (oder Kreuzer), keine Schweizer* (18de eeuw) (oder *Paternoster, keine Messe*); het fr. *point (ou pas) d'argent, point (ou pas) de suisse* ou *point de valet*, waarvoor we bij *Campen, 9* lezen: *nummer geldt, nummer gesel* (*Spieghel, 294: niet meer gheldt, niet meer ghezelle; Wander I, 1503: nimmer gelt, nimmer gesell*). De fr. zegswijze, waarin *Suisse* in de bet. van concierge gebruikt wordt, komt voor in *Racine's les Plaideurs*¹⁾. Zie *Tuinman II, 114; C. Wildsch. I, 52* en vgl. *Ons Volksleven VI, 96*:

1) L. Martel, *Petit recueil des proverbes français*, 166; Hatzfeld, 2094; *Wander I, 1500; Zeitschr. für D. Wortf. IX, 310.*

geen oordjes, geen mastellen (in Klein-Braband), d.i. geen geld, geen broodjes, koekjes, waar. In het eng. *no penny no paternoster; no pay no play*; fri. *gjin jild, gjin bargaen* (varkens).

647. Tijd is geld.

Eene vertaling van het eng. *time is money* (18de eeuw), waarmede bedoeld wordt, dat wie met den tijd, dien hij heeft, zijn voordeel weet te doen, geld kan verdienen. Reeds Theophrastus (± 300 v. Ch.) zeide *πολυτελές ανάλωμα εἶναι τὸν Χρόνον*, dat tijd eene kostbare uitgave is; zie Büchmann, 351.

648. De gelegenheid bij de haren grijpen of pakken,

d.w.z. gretig van den geschikten tijd of eene gereede aanleiding gebruik maken, ze aangrijpen, er zonder verwijl gebruik van maken, want 'als 't pap regent mot je de schuttels buten brienge', 'als 't hooi droog is moetje mennen' en 'als de uien droog zijn, moeten ze onder stroo' (*N. Taalg.* XIV, 252). Vgl. het fr. *prendre l'occasion aux (ou par les) cheveux*; hd. *die Gelegenheit beim Schopf* (oder *bei der Stirnlocke*) *fassen* oder *greifen*; eng. *to take (or seize) time by the forelock or the top*. (Shakespeare: *Let's take the instant by the forward top*). Men herinnere zich, dat de Grieken het gunstige oogenblik, de gelegenheid, voorstelden als een naakte vrouw of als een jongeling met kalen achterschedel, of met lang haar van voren en zeer kort van achteren, en den eenen voet, soms gevleugeld, op een rad (vgl. het lat. *fronte capillata, post est occasio calva*). Liet men haar voorbijgaan, dan was zij van achteren niet meer te grijpen, men moest haar, wanneer ze voor iemand kwam, onmiddellijk vóór bij het haar grijpen. Voor bewijsplaatsen van deze zegswijze zie men Hoofft's *Brieven*, 253; Vondel VIII (ed. Alb. Thijm), 328; *Fenic.* 780: *De krijgshkans by 't haer grijpen*; Huygens IV, 17; Westerbaen I, (*Ockenb.*), 74: *'t Geluk bij de bles grijpen*; Staring, *Jaromir* II, 33:

Heintje Pik lag op zijn luimen,
Om, met acht vingers en twee duimen,
De kans, hem vroeg of laat geboôn,
Krachtdadig bij haar vlecht te pakken,
En onzen driesten Muzenzoon
Een kool te bakken.¹⁾

Zie verder het *Ndl. Wdb.* V, 1411; Baumeister, *Denkmäler* II, 771; Wander I, 1530; Otto, 249; *Journal*, 255.

648a. De gelegenheid maakt den dief; zie n°. 417.^{aant.}

649. Er is meer gelijk dan (of als) eigen,

d.w.z. 'gelijkenis bewijst nog geen identiteit of verwantschap'. In de 17de eeuw staat deze zegswijze o.a. bij Bredero I, 228 vs. 414:

Ele-man, schijn bedrieght, daer is meer gelijx as eygen.

1) Zie *Zwolsche Herdrukken*, VII, bl. 129-130.

Zie verder *Apot.*²⁾ bl. 23: Daar is meer gelyk als eygen, zey Besje en

- 2) De ontmantelde Apotheke met de gefopte hoordrager, blyspel, tot Gouda, by de Erven van L. Kloppenburg in de Gehoornde Waarheyd.

zy ging met een ander wyfs huyk in de kerk; Tuinman II, 213; Harrebomée I, 179 a; Gunnink, 124; *Dr. Bl.* III, 46; *Slop*, 232; Joos, 201 en vgl. het fri. *der is mear gelyk as eigen*.

650. Iets in 't gelijk breien,

eig. gezegd van breiwerk; een der naalden juist tot op de helft afbreien, zoodat men het behoorlijk kan oprollen om het een poos te laten rusten; daarna overdrachtelijk eene verwarde zaak beredderen; *Ndl. Wdb.* IV, 1168. Bij C. Busken Huet wordt de zegswijze aangetroffen in den zin van tegen iets opwegen: Nu kunnen we zien, hoe het een (*Verblijdt u ten allen tijde*) het ander (*Bidt zonder ophouden*) precies in het gelijk breit;¹⁾ *Handelsblad*, 30 Maart 1916 (A.), p. 9 k 4: Beter één richting dan géén richting. Laat men dan nu maar eens een regime krijgen van eenzijdigheid in het modernisme, gelijk wij er destijds een hebben gehad een eenzijdig anti-modernisme. Dan wordt de kous weer wat in 't gelijk gebreid. In den zin van 'van zijn kant zooveel doen dat men met een ander gelijk is, hem heeft ingehaald', komt de uitdr. voor in *Gew. Weuw.* 3, 46:

Eer wy deeze Bouteille laten heenen gleyen,
Dienden wy de conditien in 't gelyk te breyen.²⁾

651. Een goed geloof en een kurken ziel dan kunje drijven.

Dit antwoordt men op eene ongeloofelijke of onwaarschijnlijke mededeeling. De spreekwijze komt bij Harreb. I, 225 voor als: *een goed geloof en eene kurken ziel: dan drijft men de zee over* (of *altijd boven*), in den zin van met goed vertrouwen en luchthartigheid (onbezwaard gemoed) komt men alles te boven; zie *Ndl. Wdb.* IV, 1238, waar gewezen wordt op het hd, *ein guter Glaube und ein Korkpfropf halten sich immer oben* (*Wander I*, 1698³⁾). In de litteratuur trof ik de zegswijze aan in *Nest.* 106: Een goed geloof en een kurken ziel, dan kan je drijven, bromde hij; *B.B.* 77: Een goed geloof, en een kurken ziel, daar ga je! *Nkr.* III, 11 April p. 2: Met een blij gemoed en 'n kurken ziel kom je ten slotte het verst; *Nw. School* II, 230: Ze zouden de paedagogiek hervormen? Een goed geloof en een zwemblaas voor ziel!

652. Er aan moeten gelooven,

d.w.z. 'zich moeten onderwerpen aan iets onaangenaams, dat men niet kan ontgaan; genoodzaakt zijn iets, hoe ongaarne ook, te doen of te ondergaan'; moeten sterven. Van zaken gezegd wordt met deze zegswijze bedoeld: opgeofferd moeten worden; hd. *daran glauben müssen*; nd. *he mut daran glöven*, er muss an dieser Krankheit sterben (*Wander I*, 1703); fri.: *der oan gelove*, het ontgelden, er van langs krijgen. Hoogstwaarschijnlijk moeten wij in dit wkw. *gelooven* eene herinnering zien aan het mhd. *sich gelouben einer dinc*, afstand doen van iets, fr. *recroire*, aan welk wkw. *gelouben* doen denken onze mnl. bijvoeglijke naamwoorden *gelove* en *gelovich*, die oorspr. kunnen hebben beteekend *den strijd latende varen, opziende tegen het voortzetten van het gevecht* en daarna *moe, mat, uitgeput van vermoeienis, verwonnen in den strijd*,

1) *Schetsen en Verhalen*, Haarlem, 1858, bl. 101.

2) *Ndl. Wdb.* III, 1216.

3) Waarschijnlijk eene vertaling van de Ndl. spreekwijze.

laf (vgl. het dial. *loof*, vermoeid). Zie het *Mnl. Wdb.* II, 1293. De oudste plaats welke van deze zegswijze bekend is, dateert uit de 18de eeuw, nl. uit Van Effen's *Spect.* I, 66; III, 24; enz. Vgl. ook Halma, 165: Ik moet 'er aan gelooven, *il faut que j'en passe par-là*; Eckart, 159: *he mut daran glöwen*. In Zuid-Nederland: *er aan mogen gelooven*.

653. Die gelooven, haasten niet.

Deze zegswijze is ontleend aan *Jes.* XXVIII, 16: Wie gelooft, die en sal niet haesten (met de kantteekening: maer hy krijght eyndelick die salige uytkomst, die hy met gedult verwacht heeft). Deze woorden worden dikwijls misbruikt en gebezigd in een geheel anderen zin, dan waarin zij oorspronkelijk bedoeld zijn, met betrekking tot dagelijksche dingen om te kennen te geven, dat iemand, die een vast geloof heeft, niet ongeduldig moet worden, of om op schertsende wijze iemands traagheid te verontschuldigen. Zie *Ndl. Wdb.* V, 1484 en Zeeman, 218.

654. Een geluksvogel,

d.i. iemand wien alles bijzonder meeloopt, die veel geluk heeft, een *boffer*, een *bofkont*¹⁾; hetzelfde als een *gelukshans*, een *gelukskind*, een *gelukzak* (Teirl. 470). Het znw. *vogel* moet in deze samenstelling in denzelfden zin worden opgevat als in een *slimme*, *schrandere*, *gladde*, *stoute vogel* (d.i. mensch), een *spotvogel* (16de eeuw; zie Kiliaen); hd. *spottvogel*. Vgl. Halma, 738: Hij is een vogel! *c'est un drolle!* zie *Ndl. Wdb.* IV, 1315; *Antw. Idiot.* 1394 en vgl. het hd. *Glücksvogel*; fri. *geloksfûgel*, *gelokskiter*.²⁾

655. Het op iemand gemunt hebben,

d.i. iemand als mikpunt uitgekozen hebben voor zijn hatelijke op- en aanmerkingen. Ook in het hd. *es auf einen münzen*; in het oostfri.: *'t is up hum gemünt*; eng. *to mint at*, naar iets streven, het op iets munten. Volgens Grimm VI, 2707 en Paul, *Wtb.* 359, schijnt deze zegswijze in zwang gekomen te zijn, nadat men sinds de 16de eeuw allerlei gedenkpenningen met allegorische en zeer satirische voorstellingen gemunt had. In de middeleeuwen komt de uitdr. *evenwel* reeds voor; vgl. *Clerc.* 137: So en mochten si den grave niet tijds genoeg brengen, daer hi gemunt was te brengen (*waar de toeleg was hem te brengen*); vgl. *Mnl. Wdb.* II, 1376; IV, 2012, en zie Stallaert II, 221, waar een bewijsplaats (anno 1504) te vinden is van *munten op* in den zin van 'zijn koers richten naar', in welke bet. het ook voorkomt bij Huygens, *Oogentroost*, vs. 923. Eerder zal men daarom moeten denken aan verwantschap met het ags. *myntan*, van plan zijn, besluiten, denken; eng. *to mint* (zie Franck-v. Wijk, 447; *Ndl. Wdb.* IX, 1252). Voor de 17de eeuw vergelijk men Hooft, *Ged.* II, 225; *Brieven* 154; Coster, 502 vs. 158 en Huygens VI, 64:

1) *Ndl. Wdb.* III, 249.

2) Over vogels die geluk of ongeluk aanbrengen zie *Volkskunde* XXII, 93-96; K. Knortz, *Die Vögel in Geschichte Sage, Brauch und Literatur*, München, 1913, p. 124-151 (Unglücksvögel).

Dirck heeft verstand van als,
 'T minst is van geld te maecken,
 Dan goed en dan eens vals,
 Nae tyd en loop van saecken.
 Nu kost het hem den hals;
 Daer most hij toe geraecken;
 En 'tis hem wel gegunt,
 Hy hadt'er op gemunt.

Zie verder Sewel, 254; Halma, 364; Tuinman I, 246; Harreb. III, 49 a; Gunnink, 231: *het vermunt hebben op*. In het Westvlaamsch zegt men: *het op iemand gezien hebben* (De Bo, 1431); in Antw. *het op iemand geladen¹⁾ hebben* of *gemikt hebben* (Antw. *Idiot.* 462; 467; 891); in Twente *het op eenen mikt hebben* (vgl. hd. *gespannt haben?*); in de 16de eeuw: *het op iemand gebakken hebben* (vgl. *iemand iets bakken²⁾*; fri.: *it is op him minte*; ook *de mint op 't ien of oar hawwe*, het er op gemunt (er een afkeer van) hebben (*Fri. Wdb.* II, 164 a).

656. Goed (of slecht) gemutst zijn.

De wijze, waarop iemand zijne muts op het hoofd zet, wordt als kenteeken aangenomen van zijne goede of kwade stemming. 'Wien de muts verkeerd staat, die is kwalijk gemutst; wien de muts goed naar iets staat, die is goed gemutst.' Zie *Taal- en Letterbode* V, 295 vlg.; *Ndl. Wdb.* IV, 1467 en vgl. n°. 281; Halma, 168: Hij is niet wel gemutst, *il n'est pas content*; Harreb. I, III a; 169: Zoo mij de hoed staat, staat mij het hoofd, zei de dwaas; *'t Daghet* XI, 95: *de muts op nummer elf hebben staan*; Bergsma, 54: *hij hef de blikken musse op*, hij is slecht gehumeurd. Ook de Franschen zeggen *il a mis son bonnet de travers* voor 'hij is niet goed gemutst'; hd. *die Haube steht ihr schief*; bij Wander II, 387: *eine schlechte Haube aufhaben*; V, 1411: *Sie hat heute die gute Haube auf*, ist bei guter Laune. Zie ook Joos, 86; Molema, 159 a: *de hoaren staon hom nijt goud*; vgl. het mnl. *haer caproen stont al int noort*, in het noorden, links, scheef, d.i. zij was slecht gehumeurd³⁾.

657. Den genadeslag geven,

d.w.z. in eigenlijken zin 'den laatsten slag geven, waarmede de beul een einde maakt aan de martelingen van een gefolterde; vervolgens bij uitbreiding den laatsten, beslissenden slag, waarmede een weerlooze vijand wordt afgemaakt en overdrachtelijk de laatste ramp, die een reeds op zware proef gestelden persoon, of iets wat hem betreft, geheel te gronde richt'; syn. *den doodsteek* (18de eeuw; fri. *immen de deastek tabringe*), Vlaamsch *de doodsmite, geven*; *Ndl. Wdb.* IV, 1486; III, 2880. In het Fransch *donner le coup de grâce à quelqu'un*; hd. *einem den Gnadenstosz geben*; eng. *to give a.p. the stroke of mercy*. De Vlamingen zeggen hiervoor ook *iemand den godsklop geven* (De Bo, 380 en Schuermans, 158); *den kap in de krage geven, den nekslag* (De Bo, 566 a; *Ndl. Wdb.* IX, 1820) of *den slag van gratie geven*; fri. *de genadeslach jaen*.

1) Zie *Ndl. Wdb.* VIII, 906.

2) *Trou m. Blijcken*, 181 vs. 2600; zie n°. 141.

3) *Mnl. Wdb.* IV, 2542.

658. In het geniep,

d.w.z. in het verborgen, heimelijk, ter sluik, altijd met het denkbeeld van iets ondeugends of gluiperigs; vandaar ook in het Zaaansch *gniepen*, op verraderlijke wijze pijn doen (Boekenoogen, 1312). Dit znw. *geniep* is verwant met het angs. wkw. *(ge)nîpan* dat *donker worden* beteekent, en met het znw. *genip*, nevel, mist, wolk. De uitdrukking wil dan eigenlijk zeggen *in het donker*. Wellicht mag vergeleken worden het Westphaalsche *im nepen*, bij nieuwe maan, dus *in den donker*, zie het *Ndl. Wdb.* IV, 1537; Franck-v.Wijk, 188. In de 18de eeuw is de uitdr. het eerst in de litteratuur aangetroffen. De Vlamingen zeggen hiervoor *in 't duikerken*; de Brabanders *in 't genip* en de Kempenaars *in 't genipt*; zie Schuermans, 109 *b* en *Bijv.* 94 *a*; *Waasch Idiot.* 247 *b*; *Antw. Idiot.* 469; *in 't genipt*, in 't geniep; 1709: *het in 't genipt hebben*, geveinsd zijn. In 't fri.: *yn 't genyp*.

659. Velen zijn geroepen, maar weinigen uitverkoren.

Deze woorden zijn ontleend aan *Matth.* XXII, vs. 14: Want vele zijn geroepen, maer weynige uytvercoren. 'Niet enkel op godsdienstig maar ook op maatschappelijk gebied wordt deze uitspraak toegepast en gebezigd, om aan te duiden, dat het slechts weinigen gegund is om dit of dat eerbewijs te verwerven, deze of gene gunst te ontvangen'; Zeeman, 221; fr. *il y a beaucoup d'appelés, mais peu d'élus*; hd. *viele sind berufen, aber wenige sind auserwählt*; eng. *many are called but few (are) chosen*.

660. Van (voor) geen klein gerucht(je) vervaard (of benauwd),

d.w.z. zich geen vrees laten aanjagen door eene kleinigheid, onversaagd zijn. Oorspronkelijk is deze uitdrukking het eerst gezegd van een paard, zooals blijkt uit De Brune, 354:

Hy waer een goed trompetters peerd,
Hy is van gheen gherucht verveert.

Het znw. *gerucht* moet dan opgevat worden in den zin van klank, geschetter der trompet, krijgsgerucht, strijdgewoel, in welken zin het in de Middeleeuwen bekend was (zie *Mnl. Wdb.* II, 1566). In het Fransch zegt men eveneens *cet homme est bon cheval de trompette, il ne s'étonne pas du bruit*.¹⁾ Ook bij de Zuidnederlandsche schrijvers wordt deze uitdr. aangetroffen, nl. bij Poirters, *Mask.* 28: Doch ick en ben van een kleyn gheruchtjen niet verveert. Zie verder voor bewijsplaatsen uit de 17de eeuw het *Ndl. Wdb.* IV, 1691 en vgl. *Volkskunde* X, 100; Harreb. I, 231 *a*; *Antw. Idiot.* 1502; *Waasch Idiot.* 347: *Van geen klein gerucht verschieten*; Teirl. 482: *Van geen klein geruchte schuw zijn of in geen klein geruchte verschieten*, en de prachtige beschrijving van het paard in het boek Job XXXIX, waar in vs. 28 gezegd wordt: In 't volle geklanck der basuyne seyt het, Heah ende rieckt den Krijch van verren, den donder der Vorsten, ende 't gejuych. Syn. is *voor geen (kleintje = klein geruchtje?) vervaard*.

1) Vgl. *Bank.* I, 316: Een peerd, dat schouw en schrickigh is, en moet geen trompetter dragen.

661. Ergens leelijk mee geschoren zijn (of zitten),

d.w.z. geplaagd, gekweld zijn met eene onoverkomelijke zwaarigheid, verlegen zijn met iets, blijven zitten met iets. Het volt. deelw. *geschoren* behoort bij het ww. *scheren*, snijden, villen, fig. plunderen, kwellen, plagen; vgl. het mnl. *ongescoren*, niet gekweld, niet lastig gevallen, met rust gelaten; mhd. *ungeschorn*; nhd. *ungeschoren* in de uitdr. *einen ungeschoren lassen*, iemand met rust laten; daarnaast nhd. *scheren*, plagen, ergeren: *es schiert mich*; *es hat mich geschoren*. Zie *Mnl. Wdb.* VII, 474; Paul, *Wtb.* 437; Sewel, 264: *Geschooren*, bedot worden, *to be cheated*; hy zal er nog meê geschooren zyn, *he will have still a great deal of trouble with it*; Halma, 175: Ergens mee geschoren of belemmerd zijn, *être embarrassé de quelque chose*; hij zal met den gek geschoren of gebruid zijn, *il sera fort embarrassé de ce fou*; Schuermans, 150; *Waasch Idiot.* 251 b: *met iets of met iemand geschoren zijn*, er mee bedrogen zijn; *Antw. Idiot.* 1072.

662. Veel geschreeuw en weinig wol,⁶⁶²

d.w.z. veel beweging, drukte om niets, veel arbeid en weinig voordeel, *groot laweit in een klein straatje* (Claes, 133), of zooals de Franschen zeggen: *plus de bruit que de besogne*. De spreekwijze komt in vele talen voor. In Zuid-Nederland zegt men *veel wind en weinig regen* (Tuerlinckx, 731), *veel gescheer (of geschreeuw) en weinig (of luttel) wol* (Schuermans, 150 a; Teirl. 483; *Antw. Idiot.* 477); bij Joos, 87; 198: *veel gerucht, maar weinig munt, zei de boer, en hij danste op' nen hoop mosselschelpen*; elders *veel wind, maar een klein blaasken*; *veel wind, maar weinig te malen* (*Waasch Idiot.* 746). In Limburg: *veul beheij of gesjreij wieenig wol* (Jongeneel, 89). Ook in vele Duitsche dialecten: *Geschreies viel und lützel Wolle gap ein Su*; *gross Geschrey, wenig Wolle*; *viel Geschrey und wenig Wolle, sprach der Teuffel* (oder: *sprach jener, sprach der Narr*) *und beschor ein Saw*, dat we ook vinden bij Harrebomée I, 156: *veel geschreeuw maar weinig wol, zei de drommel en hij schoor zijne varkens*; vgl. ook het ital. *assai romore e poca lana, disse colui che tosava la porca*; fr. *grand rumeur, petite toison dit celui qui tond les cochons*¹⁾; het eng. *great cry and little wool*; zie Borchardt, 441; *Wander* I, 1601; *Taalgids* V, 177 en Eckart, 309. De oudste mij bekende plaats, waar we de uitdr. aantreffen is Poirters, *Mask.* 217: *Veel gheschreeuws dan, Lieve Philothea, en weynigh wol, dat is, een uyt-wendigh geluydt, en een in-wendige ydelheyt*. Zie verder Smetius, 82: *Groot geruysch ende weinich wolle; een breet gebouw ende een enge straet*; *Bank.* II, 104; De Brune, 229: *Groot ghetier, en weinigh woll*; *Cats* I, 502: *Veel geschreeuws en luttel wol*; *Tuinman* I, 228: *Veel geschreeuws, en weinig wol*; Harreb. I, 156 a; III, 170. Te vergelijken zijn o.a. het 17de-eeuwsche: *veel kaecks op 't nest, en noyt een ey* (Huygens VI, 88); *veel vlagghen, luttel botters* (Anna Roemers I, 192); het fr. *beaucoup de caquet et peu d'effet*, enz. Zie verder *Ndl. Wdb.* IV, 1740; *Waasch Idiot.* 251 b; mlat. *bos mugiens multum dat lactis ab ubere parum* (Werner, 7).

Eindnoten:

662 I. *grande rumeur*.

1) Le Roux de Lincy I, 172.

663. Grof (of zwaar) geschut.

In eigenlijken zin verstaat men onder grof geschut een vuurmond, waarvan de schacht eene groote middellijn heeft, dus een vuurmond van

groot kaliber, dien men in de 17de eeuw een *grove bus* noemde. Overdrachtelijk wordt deze uitdrukking ook toegepast op de alleruiterste hulpmiddelen, waarvan men zich in woord of daad tegenover anderen bedient; veelal dreigementen en vloeken; ook wel gebezigd, wanneer men groot geld (vgl. *grof* geld = *groot* geld) geeft om eene kleinigheid te betalen. Vgl. het hd. *grobes Geschütz anfahren* (oder *auffahren*), einem Gegner mit groben Worten entgegentreten. In Antwerpen wordt het ook gezegd van eene menigte (dieren of mensen), die woest komt aanloopen. Zie *Ndl. Wdb.* IV, 1748; V, 886.

664. Gesjochten zijn (of zitten),

d.w.z. er leelijk aan toe zijn; arm zijn. Het bijv. naamw. *gesjochten* is een ndl. voltooid deelw. gevormd van het hebr. ww. *sjahat*, dat slachten beteekent. Vgl. Köster Henke, 21: *gesjochten*, arm; *Het Volk*, 18 Oct. 1913, p. 4 k. 1: Ik kende hem al toen hij op de planken zijn kunsten vertoonde en dikwijls erg gesjochten was; 10 Dec. 1913, p. 5 k. 1: Nu was hij niet meer gesjochten, voelde zich een rijke vent; *Nkr.* I, 10 Juli, p. 5: Ik ben nog altijd gesjochten van wege de werkeloosheid; *Nkr.* VII, 15 Maart, p. 5: Komische Voordracht 'de gesjochten Huisjesmelker'; p. 6: Terwijl de Grieken vochten, raakte ik in 't Noorden gesjochten; 19 April, p. 2: Niet eens voor het Tarief gevochten, en toch door het Tarief gesjochten; 30 Aug. p. 5: Een man die had zoo lang gevochten, tot Marx was glad gesjochten; *Kent.* 59: Benne-we nog nie gesjochte? Hoef ik niet na 't ouman-huis?; bl. 57: Gesjochte bennewe-n-ook; oud, arm en ellendig. Vooral in de verbinding *een gesjochten jongen*, een jongen, waar niet veel meer aan te bederven is, een berooide jongen; o.a. *Landl.* 23; *Nkr.* VII, 15 Maart, p. 2: Al ben ik nog altijd 'n tamelijk gesjochte jongen, toch kan ik tegenwoordig m'n eigen wijsmaken, dat ik 'n persoon van gewicht ben; *Nkr.* I, 5 Jan., p. 3; 17 Nov. p. 2; IV, 31 Juli, p. 4; VI, 6 April, p. 2; I, 27 Oct., p. 4: Gesjochte individuën; *Het Volk*, 19 Dec. p. 5, k. 1: Een paar gesjochte Hollanders; enz. Molema, 121: *gesjochten* in *gesjochten wezen*, zien dat het spel verloren is; *met iets gesjochten wezen*, daardoor in ongelegenheid geraakt zijn; *Opprel*, 57: *gesjochte zijn*, 't kind van de rekening zijn.

665. Een geslagen vijand,

d.w.z. een doodvijand, een groote vijand. Het adjectief geslagen heeft hier de beteekenis van *groot, volslagen*¹⁾, en is eerst gezegd van den tijd, bijv. *een geslagen uur*, d.i. een *vol* uur²⁾. Daarna kreeg het eene algemeene bet. van vol, ruim, groot en kon men spreken van *geslage spotters* en *geslage smulsters*, dat voorkomt in *De Biegt der Getrouwde* (anno 1679) bl. 29 en 158. Onze uitdr. *een geslagen vijand* is het eerst uit de 18de eeuw opgeteekend; zie Sewel, 256; Halma, 175 en *Ndl. Wdb.* IV, 1759, alwaar evenwel eene andere verklaring wordt gegeven (geslagen = *verslagen*, en daarna *verbitterd*; vgl. n°. 609), evenals in het *Mnl. Wdb.*

1) Kiliaen: *vol-slaeghen kleed*, vestis laciniata, ampla, sinuosa; *Mnl. Wdb.* IX, 883.

2) Vgl. *Verm. Avant.* II, 174: Blyvende al te samen meer als *twee geslagen uren* sonder spreken; bl. 183: Ik had meer als *drie geslagen stonden* vertoefd; Schuermans, *Bijv.* 96 a: een *geslagen uur*, een gansche, een volle uur; zoo ook *Antw. Idiot.* 479; *Waasch Idiot.* 252 a, waar als syn. op bl. 242 vermeld wordt een *geklopte* uur, en hieruit weder een *geklopte* boer, zeer lompe boer.

II, 303, waar vergeleken wordt *dootslagen viant*, een vijand om dood te slaan, op leven en dood, welk *dootslagen* wellicht eig. *dootslage* moest luiden, d.i. doodslaande, maar door verwarring met *geslagen* dien vorm heeft aangenomen¹⁾.

666. Geslepen zijn,

d.w.z. slim, listig, *goochem* (ontleend aan het Hebreeuwsche *chochom*, wijs) zijn; eig. gezegd van de hersenen of het hoofd, het brein, zooals blijkt uit het 17de-eeuwsche *het hoofd, de hersens, het vernuft slijpen*²⁾, d.i. de zinnen scherpen. Het bijv. naamw. staat in dezen zin opgeteekend bij Kiliaen, die het vertaalt door *callidus, tritus et versatus in dolis*. Vgl. ook het lat. *acutus* (eng. *an acute fellow*) en het tegengestelde *bot van verstand zijn, botterik, stompzinnig* en dergelijke, alle eveneens oorspr. van messen of zwaarden gezegd. In Zuid-Nederland: *op iets geslepen zijn*, begeerig zijn naar iets (zie o.a. Teirl. 485).

667. Een gespekte beurs,

d.w.z. eene goed gevulde beurs. Een uitdrukking, die we sedert de middeleeuwen aantreffen o.a. in *die Rose*, vs. 7882: De borse met florinen wel gespect. Zie verder Roemer Visscher's *Sinnepoppen*, eerste schock, XLI: De Broeders van de Bende die garen de gilde spelen, zijn wel fraey gemoet, soo langh als de beurs noch wel gespeckt is; Van Lummel, 354: Mijn comptoir is nu qualijck gespeckt. Ook spreekt men van *een goed gelardeerde beurs*, waarin gelardeerd (fr. *larder*), evenals gespekt, eigenlijk beteekent met stukjes spek voorzien, en verder bij uitbreiding in 't algemeen voorzien van geld, het *vette* der aarde. Vgl. nog de Friesche zegswijze *hy scil wol goed spek ha*, hij zal zeker goed geld nalaten; de uitdr. *een vetje*, d.i. een voordeeltje, een kleine winst; de Groningsche uitdr. *spek zetten*, d.i. 'zooveel verdienen dat men van belang kan overhouden, zoodat men welgesteld wordt' (Molema. 394 a), en *een smerig baantje*, een vet baantje, een voordeelig postje; *een vette pot*, een goed gevulde spaarpot, enz. Ook in het Noorsch en Deensch is de uitdr. bekend *spaecke en Pung; en vel spaecket Pung*, In het hd. *ein gespickter Beutel*; zie Kluge, *Studentensprache*, 127 a. Voor Zuid-Nederland zie *Antw. Idiot.* 481 en vgl. n°. 429.

668. Iets gestand doen,

d.w.z. zijn woord, eed, belofte houden, nakomen. Het znw. gestand is afgeleid van het werkwoord *gestaan*, dat vroeger ook de beteekenis had van blijven staan, voortduren; vandaar beteekende *gestand* ook het *voortduren*, de *bestendigheit* van iets, in welke opvatting het nog in deze uitdrukking voortleeft, die dan eigenlijk wil zeggen: bestendigheit geven aan een gegeven woord, eene belofte en derg., er uitvoering aan geven. Sedert de 17de eeuw is de uitdr. aangetroffen; o.a. bij Pers, 8 b: Luther bleef op zijn platte voeten, te weeten, dat hy zijne leere wilde gestant doen; zie *Ndl. Wdb.* IV, 1800; vgl. *Mnl. Wdb.* II, 1701, het 17de-eeuwsche *zijn woord staan*, en lat. *stare promissis*, woord houden.

1) *Tijdschrift* XI, 195.

2) Vondel, *Leeuwendalers*, vs. 587 en 166; De Brune, *Wetsteen*, voorrede, dl 2.

669. Op iets gesteld zijn,

d.w.z. iets uitdrukkelijk verlangen; aan iets hechten, veel van iets houden; sedert de middeleeuwen bekend (*Mnl. Wdb.* VII, 2069). Het bijv. naamw. gesteld is het verl. deelw. van het werkw. *zich stellen* en beteekent dus *zich gesteld hebben, op iets zijn gaan staan, op iets staan* t.w. op een punt, waar men niet wil afwijken; vgl. *ik sta er op*, d.i. ik wil het; en het reeds in de 17de eeuw voorkomende *op iets gezet zijn* (d.i. er aan hechten; vgl. *Waasch Idiot.* 257; fri. *er op set weze*), waarin gezet het verl. deelw. is van *zich zetten*. Zie het *Ndl. Wdb.* IV, 1809.

670. Onder een gelukkig gesternte geboren zijn.

Vroeger meende men dat de onderlinge stand of de samenkomst van bepaalde sterren op of gedurende zekeren tijd, vooral op het oogenblik van iemands geboorte, invloed kon oefenen op 's menschen lot hier op aarde. Een *gelukkig gesternte* voorspelde aan hem, die er onder geboren werd, voorspoed en geluk; die ster, die planeet wordt de *gelukster* genoemd. Dit geloof bestond bij ons reeds in de middeleeuwen, zooals blijkt uit verschillende mnl. schrijvers.¹⁾ Vgl. verder Hooft, *Brieven*, 263: De wereldt heeft meenigen standt van starren (*constellatie*) beleeft, waar onder 't haar noodt geweest is van rok te wisselen; Van Effen, *Spect.* X, 139: Veelen zouden hier breed uitweiden om te beweerden, dat het wanschepzel, waar van zy eindelyk beviel, onder een zeer kwaadaardig gestarnte ontvangen en geboren is. Synoniem is de uitdr. *onder (of in) een gelukkige planeet geboren zijn*, waarvan wij een voorbeeld vinden in *Trou m. Bl.* 59, vs. 18 en bij Poirters, *Mask.* 23: Die in een gulde eeuwe ghebornen zijn, of onder een gheluckighe planeet; enz. Vgl. hd. *unter einem guten Stern, einem Glückstern geboren sein; weder Glück noch Stern haben*; fr.: *être né sous une bonne étoile*; eng. *to be born under a propitious (or lucky) star*.

671. Wacht u voor de geteekenden.

Deze zegswijze wordt gewoonlijk in verband gebracht met *Gen.* 4, 15: 'de Heere stelde een teeken aan Kaïn', waaruit het volksgeloof heeft opgemaakt, dat Kaïn van God een teeken aan het lichaam kreeg. Hoe men nu hieruit onze zegswijze moet verklaren, is niet duidelijk. En waarom men dit heeft toegepast op menschen die een lichaamsgebrek hebben, is zeker niet op ongezochte wijze te verklaren. Misschien schuilt er iets onder, zooals Laurillard, *Bijbel en Volkstaal*, 30 noot, vermoedt, van het oude vooroordeel, dat een lichaamsgebrek als eene zondestraf beschouwde (vgl. *Joh.* IX, 2 en het volksrijmpje *'t Is de bult zijn eigen schuld, dat hij zijn kas moet dragen*). Hoe het zij, 'zonder twijfel heeft men hier te doen met eene zeer oude les van levenswijsheid, op wier jongeren vorm een bijbelwoord van toepassing is geweest. Er bestaan in verschillende talen eene menigte waarschuwingen tegen lammen, schelen, kreupelen, stamelaars, bultenaars, menschen met platvoeten, aaneengegroeide wenkbrauwen, rood haar, mannen zonder baard, vrouwen met een baard, mannen met eene vrouwenstem; soms wordt het woord *geteekend* daarbij uitgedrukt, soms is de vorm geheel anders. De meeste

1) Zie de plaatsen bij Verdam, *Handelingen van de Maatschappij der Nederl. Letterk.* 1897/98, bl. 50-54 en vgl. Grimm, *Myth.* 4, 602; *Ndl. Wdb.* IV, 1815; *Volkskunde* XIX, 133 vlgg.

dier gebreken zijn erkende eigenschappen van den duivel, die ze voor een deel uit de oudere mythologie heeft geërfd (vgl. Grimm, *Myth.* 2, 944). Men had dus alle reden om tegen die mismaakten of misdeelden op zijne hoede te zijn'; zie *Ndl. Wdb.* IV, 1835; Zeeman, 496 en vooral *Volkskunde* VIII, 211-224; XXIII, 142-148; De Cock², 59 en De Cock¹, 1; 5; vgl. ook Wander I, 1684 en de fr. spreekw. *biglé* (louche), *borgne*, *bossu*, *boiteux*, *ne t'y fie, si tu ne peux*, dat een variant is van *défiez vous des gens marqués au B*. De zegswijze komt bij ons in de Middeleeuwen voor bij Matthyszen, bl. 35, 10: Cave ab illis quos natura notavit, dats te segghen: wachte di voir dieghene die die nature kenlic ghemarct heeft ende gheteikent; Goedthals, 51; Mychiel Theysbaert (anno 1594): *a gentz signez te fault garder*, wacht u vanden gheteekenden¹⁾; zie ook Bebel, n°. 227: *cave tibi a signatis*; Sart. I, 1, 3: *wacht u vande geteekende*; Smetius, 16: *wacht u van die, die God getekent heeft*; Huygens VI, 149: *weest op uw' hoe' voor een geteekent man*; Sewel, 221; Eckart, 164: *dai Goëd taiket hett, sind de slimsten*; hd. *hüte dich vor den Gezeichneten*; eng. *beware of him whom God has marked*.

672. Ieder vischt op zijn getij,

d.w.z. ieder neemt de gelegenheid waar om voordeel te behalen. Het znw. *getij* beteekent hier, evenals mnl. *getide*, geschikte tijd, gunstige gelegenheid, juiste oogenblik; vgl. bij Cats I, 577: *Treck terwijl het nopt*, d.i. smeed het ijzer, als het heet is. De zegswijze komt voor bij Goedthals, 14: *Elck vischt op zyn ghetyde*, chascun tire à son profit; zie ook bij Wouter Verhee in *Tijdschr.* V, 185: *Elck op sijn getijt vist*; Winschooten, 67; Vierl. 161: *Een iegelijcken vist geerne op sijn getijde*; Pers, 270 a: *Op sijn tij visschen*; Halma, 180: *Elk vist op sijn getij, elk past op sijn voordeel*; *Antw. Idiot.* 1380 en vgl. verder Harreb. I, 232 b; *Ndl. Wdb.* IV, 1840. Ook in het Friesch: *elk fisket op syn tij*.

673. Als het getij verloopt, verzet men de bakens; zie n°. 139.^{aant.}

674. Zoo zijn we niet getrouwd,

d.w.z. dat is onze afspraak niet; zoo wil ik er niets van weten; vgl. Molema, 122; *zoo bin wie nijt getroud*, dat kan ik niet laten gelden, ik krijg mijn part niet; *Het Volk*, 22 Febr. 1915 p. 8 k. 1: *Neen, waarde partijgenoot, zoo zijn wij niet getrouwd*; *Nw. School*, VII, 373: *Maar zoo zijn we niet getrouwd heeren. Wij laten ons door uw kletspraatjes niet van de wijs brengen*; *Antw. Idiot.* 1270: *Zoo zijn we niet getrouwd, zoo zijn we niet overeen gekomen, zoo versta ik de zaak niet*; Tuerlinckx, 637; *Waasch Idiot.* 664. Hierbij behoort ook **aan iemand of iets niet getrouwd zijn**, d.w.z. er niet voor goed aan verbonden zijn; fri. *niet oan in-oar troud weze*; Harreb. III, 68: *Men is er niet aan getrouwd*.

675. Eén getuige is geen getuige.

1) *Vad. Mus.* V, 371.

Deze zegswijze wordt gewoonlijk ontleend aan het Joodsche rechtsgebruik, volgens hetwelk niemand op de aanklacht van één beschuldiger²⁾

2) Bij de Israëlieten komen geen getuigen in onzen zin voor; het woord moet worden opgevat in de bet. van beschuldiger.

kon worden veroordeeld; zie *Num.* XXXV, 30; *Deut.* XVII, 6 en Zeeman, 224. Het is evenwel waarschijnlijker, dat zij eene vertaling is van den Romeinschen rechtsregel *unus testis nullus testis*; zie *Ndl. Wdb.* IV, 1862; Brederoo II 369, 665: Eén tuygh die wert gewraakt; en vgl. Wander V, 568: *ein Zeug, keyn Zeug; en Tüge kên Tüge*; fr. *voix d'un, voix de nun*.

675a. In den geur staan; zie In goeden reuk staan.^{aant.}

676. Iets in (al zijne) geuren en kleuren vertellen,

d.w.z. iets zeer uitvoerig vertellen, met vermelding van alle bijzonderheden; fr. *en dire de toutes (les) couleurs sur qqch.* Bij Harrebomée I, 192 *b* luidt deze zegswijze: *hij vertelt in zijne geuren (of kleuren) en fleuren*; vgl. ook Molema, 204 *a*: *iets mit kleuren en fleuren vertellen*. Waarschijnlijk is deze uitdr. ontleend aan de bloemen en vruchten, wier kleur en fleur (*bloei*) het voornaamste is, waarop men let. Men kan ook denken aan *iets afschilderen*, terwijl *geuren* en *fleuren* als rijmwoord zijn toegevoegd. Zie n°. 635; *Ndl. Wdb.* IV, 1874; *Lev. B.* 18: In al zijn kleuren en geuren; bl. 199: En in geuren en kleuren - *felle* kleuren en *sterke* geuren - vertelt Sientje aan de juffrouw; *Het Volk*, 18 Dec. 1913 p. 2, k. 4: De ochtendbladen weten weer in kleuren en geuren te vertellen wat er gebeurd is. Volgens De Bo zeggen de Westvlamingen hiervoor: *iets vertellen met kanten en abouten, met schors en schroo, met sluize en schroo, met schroo'n en kluize, met toer en titels*; fri. *whet mei kleuren en geuren fortelle*.

677. Met iets geuren,

d.w.z. 'met iets pronken, niet zonder zekere kluchtige gemaaktheid'; ook *geurpikken*.¹⁾ Vgl. *Landl.* 80: Jantjes en marineklanten die er geuren met 'n fijn opgetuigde meid; *Nkr.* VII, 11 Jan. p. 4: Nu loopt hij daar te geuren in 't nieuw officierenpakje. Volgens het *Ndl. Wdb.* IV, 1878 zijn de 'uitdrukkingen *geur maken* en *geurmaker* aanleiding geweest, dat het reeds bestaande werkwoord *geuren* (geur van zich geven) genomen werd in den hier omschreven zin, die zich uit de beteekenissen van dat woord op zich zelf niet laat verklaren'. Zie echter n°. 678.

678. Een geurmaker,

d.w.z. iemand die graag geurt, pronkt met iets of iemand, een *geurlat* (Amsterdamsch²⁾); of *geurpijp* (in *Zondagsblad van Het Volk*, 6 Juni 1914 p. 1 k. 3); in Deventer een *teunbaas* (van *toon*).

1) Zie Weekblad voor Gymnasiaal en Middelbaar Onderwijs IX, 427.

2) Eig. een artillerist of een cavalierist, die met zijne sabel (*lat*, fr. *latte*; hd. *latte*, geweer, sabel; Horn, 65, 68) klettert en drukte maakt, waartoe hij soms een cent tusschen scheede en sabel steekt, om meer leven te maken. Voor *lat* (sabel) vgl. Köster Henke, 38: *lat*, stok, sabel; *latkip*, agent van politie; *Zandstr.* 89: Dienders met hun latten bloot; *Diamst.* 190: Daar trekke ze bij God d'r latte; Speenhoff V, 87:

Rotterdam is rijk aan wondren;
Elken dag gebeurt er wat.
's Avonds is het meestal dondren;

Volgens het *Ndl. Wdb.* IV, 1880 wil dit woord eigenlijk zeggen, iemand die *kuren*, grillen, malle grappen heeft, dus een *kurenmaker*, dat door

Dienders vechten met hun lat.

Halma vertaald wordt door *bouffon*; in den tongval van Aken beteekent *kuremächer* zooveel als *possenreiszer*.

In de 17de eeuw komt meermalen een znw. *geur* in den zin van kuur, gril, dwaze grap voor; zie o.a. Van Moerkerken, 425 en Pers, *Bellerophon* I, 261:

Hoe zydy dus verciert
Met bonte kleren, veel geel en groen, daer gy me zwiert
En speelt soo den Monsieur,
En volgt den Hoofschen fleur
Met sulcken vreemden geur.

Andere voorbeelden vindt men in het *Ndl. Wdb.* IV, 1876. Zie ook Tuinman II, 191: *Hy maakt geuren*. Dit spreekwoord hoord men dikwyls by de Zeeuwen, en word genomen in een goeden en quaaden zin. *Geuren* zyn kluchtbedryven, vermaakelyke poetzen, en ook wederbarstige parten. Zo zegt men: *Hy stelt de geuren*, voor *Hy speelt de parten*; Sewel, 273: *Hy maakte een hoope geuren* (grappen), *he play'd many tricks*; t is m a a r o m d e g e u r (om te lachen), *'t is only for a joke*. Deze beteekenis van *geur* vindt men echter niet terug in *geurmaker*, dat eenvoudig 'pronker' beteekent; eerder zullen we voor de verklaring moeten uitgaan van *geuren*, ruiken, zoodat *geurmaker* eig. is iemand die welriekende geuren van zich geeft; vandaar fat, pronker.¹⁾ Voor *geurmaker* in den zin van *mergpijp*, zie *Jong.* 20.

679. Op iets gevat zijn.

Eene navolging van het hd. *auf etwas gefaszt sein*. Hier is *gefaszt* het voltooide deelw. van *sich fassen* en beteekent eigenlijk *uitgerust, gewapend*; oneigenlijk *gewapend, voorbereid op iets*, t.w. op eene omstandigheid, waarin men vastberadenheid en overleg noodig heeft; bij ons heeft men bij voorkeur daarbij gedacht aan het verstand, dat bij voorkomende moeilijkheden raad weet. Zie het *Ndl. Wdb.* IV, 1914. De oudste voorbeelden van deze uitdrukking dateeren uit de 18de eeuw.

680. Een goede gevel versiert het (geheele) huis.

Deze zegswijze wordt schertsender wijze toegepast op iemand, die een grooten neus heeft. De neus wordt dan bij den gevel van een huis vergeleken, zooals De Brune, *Wetst.* I, 97 reeds deed: De schande die yemand overkomt deur 't verlies van zijn neus, de gevel van 't huis, 't cieraat van 't aangezicht, de zetel en de rechte throon van eer. Vgl. ook Huygens, *Voorhout*, vs. 525; Sewel, 275; Halma, 181: *Hij heeft eenen schoonen gevel, eenen grooten neus, il a un maître nez*; en *Antw. Idiot.* 457: *goed gegeveld zijn of een goeden gevel hebben*, een grooten neus hebben. De Franschen zeggen: *Jamais grand nez n'a gâté beau visage*; hd. *grosze Erker zieren ein Haus*. In Holstein kent men eveneens: *enn gôden Gäwel ziert dat Hûs* (Eckart, 158 en *Taalgids* V, 158). Zie ook Harreb. I, 234 b; Molema, 122 a; *Waasch Idiot.* 255: *gevel, neus*; Teirl. 496: *gevele, aangezicht*, en vgl. het fri.: *in goede foargevel forsiert it hûs*.

1) Zie ook Franck-v. Wijk, 192 en *Leuv. Bijdr.* X, 100.

681. Weten te geven en te nemen,

d.w.z. in den omgang met anderen toegevendheid weten te vereenigen met de zorg voor eigen belang; meegaand zijn; vgl. hd. *zu geben und zu nehmen, versteht nicht jedermann* (Wander I, 1376; Eckart, 140); eng. *to know to give and take*. Sedert de 16de eeuw bekend; vgl. *Tijdschrift XVI, 57*, waar uit een hekelschrift van het einde der 16de eeuw wordt aangehaald: Ende het is een man van verstandt, hy weet te gheven ende te nemen, maer te nemen aldermeest; Harreb. III, 27 a; fri. *nimme en jaen*. Synoniem was *weten te lichten en te zwaren* (zie *Ndl. Wdb. VIII, 1968; Molema, 243*), dat ook in het Friesch bekend is: *men moet lichtsje en swierje kinne*.

682. Iemand in het gevlij komen,

ook ten onrechte geschreven 'in het *gevlei* komen', iemand iets toegeven; hem in iets tegemoet komen; het plooiën met iemand; trachten het hem naar den zin te maken om in een goed blaadje te komen; in de practische politiek om zoo tot gemeenschappelijk overleg te geraken. Vgl. het 17de-eeuwsche *in 't gevlij (gevlei) spreken*, bemiddelen, tot verzoening spreken, dat bij Hooft, Coster en Brandt voorkomt; 18de eeuw *iemand in 't vlei vallen* (Esopet, *Eenhoorn*, 5). Het znw. *gevlj* is eene afleiding van *vlijen* in den zin van ordenen, schikken (vgl. nog *turfvljien*), plooiën, behagen (vgl. fri. *flij*, gading, smaak, keus). Onze uitdr. komt eerst in de 19de eeuw voor. Vgl. *Nkr. IV, 5 Juni p. 4; VI, 9 Nov. p. 3; Van Schothorst, 134: in 't gevlei komen*, 't zelfde willen als een ander in wiens gevlei men komt; Te Winkel, *Ontwikkelingsgang der Ndl. Ltk. I, 181: De vorst toch, in de Nederlandsche gewesten steeds genoodzaakt den burgers in het gevlij te komen, wachtte er zich wel voor de voortdurend invloedrijker wordende kamers te ontstemmen; Amsterdammer, 21 Sept. 1913, p. 6 kol. 4: Slechts zij (bouwmeesters) die de regeerders in het gevlei komen, worden in onzen tijd geroepen de gebouwen te maken; Nkr. I, 14 Juli, p. 7: Hij kwam den oude stevig in 't gevlei; Weekbl. v. Het Volk, 6 Jan. 1914, p. 4 k. 1: Doch met de sanctionering van deze motie kwam de Bond in 't gevlei der burgerlijke partijen. - Van zaken: passen, te pas komen; vgl. Het Volk, 3 Maart 1915, p. 7 k. 3: Stenhuis pikt de zinsneden uit die hem in het gevlei komen. In 't gevlei zijn, in den smaak vallen; o.a. *Nkr. II, 1 Maart, p. 2: Die eenvoudige moraal schijnt niet meer in 't gevlei bij de Twintigste-eeuwers*.*

683. Zijn gevoeg doen,⁶⁸³

eig. zijn gerief doen; daarna afgaan, stoelgang hebben, zijne (natuurlijke) behoeften doen. In de middeleeuwen werd *gevoeg* in dezen zin gebruikt; vgl. Kil.: *sijn ghevoegh doen*, exonerare aluum. Het is eene afleiding van *voegen* en beteekent eig. wat iemand voegt of past, wat voor hem geschikt is, wat hij behoeft, wat noodig voor hem is (vgl. fr. *faire son besoin*); *Mnl. Wdb. II, 1813; Ndl. Wdb. IV, 1953*. Vgl. het verouderde hd. *seinen Gefug tun*; zie n°. 294.

Eindnoten:

684. Gewag maken van iets,

d.w.z. melding maken, spreken van iets. Kiliaen vertaalt gewag (vgl. *gewagen*, hd. *erwähnen*) door *mentio*. De uitdr. was in het mnl. bekend naast *gewach doen*. In het Westvl. *er is gewaag*, er is sprake (*Loquela*

166); in het Land van Waas: *gewag maken van of om*, zich gereed maken om (*Waasch Idiot*. 256 a).

685. In 't geweer,

d.w.z. onder de wapenen; fr. *en armes*; eng. *to arms*; hd. *ins Gewehr*, Het znw. *geweer* heeft in deze en enkele andere uitdrukkingen nog de vroegere 'collectieve beteekenis van datgene, waarmede men zich verdedigt, waarmede men zich uitrust, zoowel tot lijfsdekking als tot aanval en derhalve harnas of wapenen of beide te zamen'. Deze beteekenis was in de middeleeuwen de gewone. Vandaar *in of onder 't geweer komen, staan, zijn*, enz.; *in 't volle geweer*, ten volle gewapend. Zie *Ndl. Wdb.* IV, 2019.

686. Het eerste gewin is kattedgespin,

d.w.z. wat bij 't begin van het spel wordt gewonnen, moet men later weer verliezen; de eerste winst houdt geen stand. Zooals de spreekwijze hier staat, wordt zij in de oudste bronnen aangetroffen; zie Gruterus I, 104; III. 144; Harrebomée I, 132 a en vgl. Sewel, 267: Als kinderen saamen speelen zeggen zy 't eerste gewin es kattedgespin (the first winning does no good). Wat eigenlijk onder *kattedgespin* moet worden verstaan, is niet duidelijk; misschien beteekent *kattedgespin* het gesponnene van een kat, dus *niets* (een kat spint en snort wel, maar brengt geen draad voort). Of moet men er met Beckering Vinckers, *Taal- en Letterbode* I, 120, eene samenstelling in zien als *kattelliefde*, d.i. niet te vertrouwen, valsche, onechte liefde¹⁾, zoodat het zou beteekenen een valsche, niet te vertrouwen gunst, een verraderlijk gestreel der Fortuin, die eerst vleit, om vervolgens des te gevoeliger te kwetsen, evenals een kat, die eerst vriendelijk spint en streelt en een oogenblik later den verraderlijken klauw uitsteekt, om den goedgunstig gestreelde bloedige wonden te slaan? Deze verklaring vindt steun in het 16de-eeuwsche *eerste winst, lodderwinst*, dat Sart. III, 10, 50 citeert, ter vertaling van *osculana pugna*²⁾. Variaties der spreekwijze zijn *eerste winst is katjeswinst*; *'t eerste gewin is kattedgespil (= gespel?)*; *'t eerste gewin is kattengegrim*; *eerst gewonnen is katje gesponnen* (zie *Taalgids* IV, 267; VIII, 108-109; *Ndl. Wdb.* IV, 2100). Ook in het hd. zegt men: *der erste Gewinn ist Katzenspinn*; *de erste Winst is 'n Kattenwinst* (Eckart, 156); *der erste Gewinner, der letzte Verlierer*. In Zuid-Nederland hoort men: *t'ieste gewin es kattedgespin* (Tuerlinckx, 732; Teirl. 500), doch daarnaast volgens Schuermans, 278 en Joos, 165: *'t eerste gewin is koppegespin (= spinneweb)*; *Waasch Idiot*. 253 a: *eerste gewin is kobbegespin*; *Antw. Idiot*. 490: *t'eerste gewin is kattedgespin (en 't leste gewin gaat het beurzeken in)*; Boekenooogen, 75: *eerste winst is blodderwinst*, eerste gewin is kattedgespin, het laatste gaat den zak in.³⁾ In het fri.: *de earste winst is kattewinst*.

687. Gewogen maar te licht bevonden.

Deze spreekwijze, die gebruikt wordt om aan te duiden, dat het oordeel over iemands 'kunde, geschiktheid voor eenige betrekking,

- 1) Zie ook *Taal- en Letterb.* II, 156 en voor andere samenstellingen met *kat* in deze beteekenis *Tijdschrift* XVIII, 48.
- 2) Otto, 260 en Joos, 165; voor *lodder* zie *Ndl. Wdb.* VIII, 2541.
- 3) Zie ook A. de Cock en Is. Teirlinck, *Kinderspel en Kinderlust*, V, 52.

zuiverheid in leer of wandel' na ernstig onderzoek ongunstig moet luiden, is ontleend aan *Daniel V*, vs. 27: Ghy zijt in weegschalen gewogen, ende ghy zijt te licht gevonden. Zie *Zeeman*, 230; *Tuinman I*, bl. 5: *Hy is te licht bevonden*; *Harreb. III*, 10; *Büchmann*, 38; hd. *gewogen und zu leicht gefunden*; eng. *weighed and found wanting*.

688. Zoo gewonnen, zoo geronnen,

d.i. wat met weinig moeite of op oneerlijke wijze Wordt verkregen, blijft niet lang.¹⁾ In de Middeleeuwen lezen we dit spreekwoord bij *Matthyszen*, 38: *qualic ghewonnen, qualic verloren*; eenigszins anders in *Wrake*, 1068: *qualijc ontspaert* (overgespaard), *qualijc verloren*; bij *Goedthals*, 23 in den vorm *lichtelick gewonnen, lichtelic verloren*; bij *Campen*, 18: *ghelyck alst ghecomen is, soe gaedet weder hen; soe gewonnen, soe verloren*; in de *Prov. Comm.* 598: *qualic ghewonnen, qualic verloren*, quod male lucratur male perditur et nihilatur; zie *Spieghel*, 292: *zo ghewonnen, zo verteert*; *Sart I*, 8, 49; *Kluchtspel*, 3, 14; *Bebel n^o.* 363; *Harreb. III*, 76 a; *Taalgids V*, 188; *Joos*, 191 en *Wander I*, 1662-1663. Dezelfde gedachte wordt ook uitgedrukt door *Plautus* in zijn *Poenulus IV*, 2, 22: *male partum male disperit*, en door *Cicero*, *Philipp. II*, c. 27, 65: *Est apud poetam nescio quem: male parta, male dilabuntur²⁾*, waarmede ook nog te vergelijken is *Reynaert*, 257:

male quesite male perditie.
over recht wert men qualic quite
dat men hevet qualic ghewonnen.

In het Friesch zegt men: *mei in apel woan, mei in apel forlern; sa woan, sa roan*; in het Land v. Waas: *met het fluitje gewonnen, met het trommelken verteerd* (evenzoo bij *Teirl.* 430³⁾); in het *Antw. Idiot.* 1269: *met 't trommeltje gewonnen en met 't fluitje verteerd*; hd. *wie gewonnen, so zerronnen oder leicht erworben, leicht verdorben*; eng. *so got, so gone; light come, light go*; zie n°. 708.

689. De gewoonte is (of wordt) een tweede natuur,

d.w.z. men kan aan iets zoo gewoon raken, dat men het doet, alsof het altijd in onze natuur had gelegen, alsof het ons altijd eigen geweest ware. Deze gedachte dateert uit de oudheid. Ze komt voor bij *Aristoteles*, *Rhetorica*, I, 11; *Cicero*, *de Finib.* V, 25, 74: *Voluptarii..... dicunt consuetudine quasi alteram quamdam naturam effici*; *Augustinus*, *de Musica VI*, 14, 28: *Consuetudo quasi secunda natura dicitur*; mgri. *δευτέρα φύσις συνήθεια*.⁴⁾ Bij ons luidde dit spreekwoord ook: *wennis of aanwenst is de (of een) tweede natuur*; zie verder *Sp. der Sonden*, 15695: *Oude gewoente nature bediet*; in *Doct.* II, 263: *Langhe gewoente can maken ene ander nature*; syn. van *aert es een vast tabbaert (of cleet)*; *Spieghel*, 61, vs. 359: *ghewoont, een tweede vrouwnatuur*; *Harreb. III*, 99 b; *Ndl.*

1) *Geronnen* is het volt. deelw. van het wkw. *rinnen*, loopen.

2) Zie *Otto*, 206.

3) Vertaling van het fr. *ce qui vient de la flûte, s'en retourne au tambour*; ook in het eng. *what comes with the flute goes with the drum*.

4) *Philologus*, LXXI, 549.

Wdb. IV, 2132; Wander I, 1681 en Otto, 90; fr. *l'habitude est une seconde nature*; hd. *Gewohnheit ist die andere Natur*; eng. *custom (or use) is a second nature*.

690. Zich laten gezeggen,

d.w.z. zich laten overreden, doen wat een ander zegt, gehoorzamen. Het wkw. *gezeggen* beteekent eigenlijk datgene zeggen, waardoor een ander aan onzen wil gevolg geeft; overreden, lat. *persuadere*. Vgl. Kiliaen: *Sich laeten gheseggen*, *acquiescere monitis alicuius, obedire iussis alicuius*; zie *Mnl. Wdb.* II, 1622; *Ndl. Wdb.* IV, 2176; Teirl. 501 en vgl. het zuidduitsche *ihm gesagen lassen*.

691. Op je gezicht!

Een der vele grappige bedreigingen of verzekeringen uit de volkstaal als 'dat kun je denken!' 'dat kun je aan je hart voelen!' 'morgen brengen!' 'ja oele!' Syn. van *op je gat! in jouw kakhuis! een drol op je lippen!*¹⁾ of *op je oogen!* (zie *Camera Obscura*, bl. 166; *Nest.* 133); *op je kop!*, ook *op je kop getimmerd!* (vgl. *Nest.* 60: Denkje dat ik daar dankje voor wilde zeggen? op hun kop getimmerd!; bl. 116: Op zijn kop getimmerd! Je zoo maar aan de dijk te zetten! Is hij belazerd!); *op zijn kop geturfd*²⁾ (*dan heb je geen zolder noodig*); *'n kink in je oogen!* (*Lev. B.* 40); dial. *op je reet* (*V. Schothorst*, 190); *pópne!* *šysmachóchel* (Maastricht³⁾); *tegen uwen neus!* (*Antw. Idiot.* 854), *op je achterlap, tegen uw broek (gescheten)* of (*aan*) of (*tegen*) *uw broek* (*Antw. Idiot.* 300; *Schuermans*, 80; *Teirl.* 216; *Rutten*, 40), *aan uw broek aan Waasch Idiot.* 146); *iets tegen zijn klooten krijgen*, niet krijgen (*Rutten*, 116); *tegen uw botten (gescheten)* (*Antw. Idiot.* 285); *länst ze gat deur; 't zal ze gat vouëre* (*Tuerlinckx*, 204); enz.

692. Gezien zijn,

d.w.z. geacht zijn, in aanzien zijn, in tel zijn, de eigenschap van hem, dien men gaarne ziet; vgl. het mnl. *gehoort*, hij naar wien men gaarne luistert, wiens stem men graag hoort, geacht, gezien, en het 17de-eeuwsche *ongezien*, niet geacht, niet *reçu* zijn (*Falkl.* VII, 159). In het mnl. komt *gesien* in dezen zin voor; zie *Mnl. Wdb.* II, 1645; *Ndl. Wdb.* IV, 2216; vgl. ook het fr. *être bien vu; être en vue*; hd. *gern gesehen sein, angesehen*. In studententaal *getapt zijn* (eig. van drank, die veel getapt wordt, omdat hij lekker is; zie o.a. *Zandstr.* 44; *De Arbeid*, 13 Dec. 1913, p. 2 k. 3: Getapt als een rotte kool bij een groente-vrouw; *Het Volk*, 9 Jan. 1915, p. 6 k. 4: Hij was daar dan ook gezien als de rotte appel bij de groenvrouw (*Harreb. I.*, 260 a; I, XXXVIII b: (*als de geit bij eene groenvrouw*).

693. Zoo gezond als een visch,

d.w.z. zeer gezond, als een visch in het water; hd. *gesund wie ein Fisch im Wasser*, dat men leest bij Konrad von Würzburg (- 1287), *Trojanerkrieg*, vs. 10808:

1) *Ndl. Wdb.* VII, 896.

2) *Turven* beteekent hier *slaan*; vgl. *Harreb.* III, 68: *Hij turft er op*, hij deelt klappen uit; fri. *der op turvje*.

3) *N. Taalgids* XIV, 198.

er wart gesunt reht als ein visch
der vert in einem wage (*rivier*).

Voor het Mnl. vgl. *Seghelijn*, vs. 11151:

Si worden alle ghesont sciere
Als die visch in die riviere.

Voor lateren tijd zie bij Servilius, 248: *also ghesont als een vische*; bij Campen, 129: *hy is soe gesont als een vis*; bij Sartorius III, 10, 55: *soo ghesondt als een visch* met de verklaring: inde sumptum, quod creditum est pisces non sentire morbos(!). In het Westvlaamsch zegt men: *zoo gezond als een blik* (De Bo, 148), dat te vergelijken is met het Zaaansche: *zoo blijd as blik*, zoo blijde als spartelende blikjes (Boekenoogen, 73). Bij Joos, 18 lezen wij: gezond als een *visch*, een *blik*, een *snoek*, een *haas*, waaraan is toe te voegen onze uitdr. zoo gezond, zoo frisch als een *hoen*, *zoo lekker als kip*, *kiplekker*. Zie Suringar, *Erasmus cc*; Huygens, *Zeestraet*, 806; Van Effen, *Spect.* X, 76; Volkskunde, XIII, 162: *leven als visschen in 't water*; Eckart, 155: *gesund osse en Fischk*; *hä es so gesund as en Fisk im Wäter*; fr. *se porter comme le poisson dans l'eau*; eng. *as sound as a roach*, *as a trout*; fri. *sa soun as a fisk*.

694. Gierig als de pest,

d.w.z. zeer gierig; in deze uitdr. heeft gierig nog wellicht de vroegere bet. van begeerig, daar de pest vele slachtoffers eischt; maar ook aan vrekking kan worden gedacht, daar de pest niets van hare prooi teruggeeft; vgl. *gierig als het graf* (zie *Spreuken* 30, 16); in *Jord.* 399: *gierig als de dageraad*; *zoo gierig als 'n brand* (*S.M.* 90); zie *Ndl. Wdb.* IV, 2299. In het fri. *sa gjirch as de pest*, naast *pestgierig* (in *Kunstl.* 79); in Gron. *gierig as 'n pod* (pad); in Zuid-Nederland *gierig als een spin* (Joos 18); *als een duvel of hij is zoo gierig dat hij brandt of stinkt* (Teirl. 504; *Antw. Idiot.* 494); in 't fr. *avare comme un chien*¹⁾.

695. De gierigheid (of de zuinigheid) bedriegt de wijsheid,

d.w.z. 'overdreven spaarzaamheid is onverstandig en noodzaakt dikwijls in 't vervolg tot groote uitgaven'; fri. *de gjirregens bidraecht de wysheit*. Vgl. Servilius, 197: *de giericheyt bedriecht de wysheit*, Campen, 16; Sartorius II, 5, 62; *Geneuchl. Ged.* 58; Spieghel, 294 en Vondel I, 191:

Want dat de gierigheyd de Wysheyd wel bedrieght,
Is een gemeene spreuck, die door de monden vlieghet.

Ook bij Tuinman I, 131; Halma, 187; Sewel, 284; Harreb. I, 238; *Antw. Idiot.* 494; *Waasch Idiot.* 259; Eckart, 158: *Gîrigkeit bedriegt de Wisheit*.

696. Gierigheid (of hebzucht) is de wortel van alle kwaad,

d.w.z. uit hebzucht en vrekkingheid vloeien alle ondeugden voort. Ontleend aan I *Tim.* 6, vs. 10: Want de gelt-giericheyt is een wortel van alle quaet. Vgl. *Doct.* II, 419:

1) Vgl. fr. *il est comme le chien du jardinier, qui ne mange pas de choux et n'en laisse pas manger aux autres*.

Met ghireghen ende vrecken, wats gesciet,
En seldi vrienſcap hebben niet;
Want ghiercheit, als Paulus ſeit,
Es wortele van alre quaetheit.

Zeeman, 233: Otto, 51; Wander I, 1455; fri. *gijrrichheid is de wirtel fen 't kweade*; fr. *l'oisiveté est la mère de tous les vices*; hd. *Geiz ist eine Wurzel alles Uebels*; eng. *the love of money is the root of all evil*.

697. Gijntjes (of geintjes) maken; zie n°. 608.^{aant.}

698. Niet van gisteren zijn,

goed op de hoogte, bij de hand, bij de pinken zijn. De uitdr. is ontleend aan *Job* 8, 9: Want wy zijn, van gisteren, ende en weten niet. Zie o.a. *Amst.* 83: Uwee is ook niet van gisteren; *Handelingen*, 1913 p. 2929: De Minister is ook niet van vandaag of gisteren. In Zuid-Nederland zegt men ook: *eerst van gisteren geboren* (fr. *être né, être fait d'hier*) in den zin van zonder ervaring zijn. Vgl. ook het Hagelandsche *drij daag oud zijn*, slim zijn, weten wat men doet (Schuermans, 106 b); *vijftien jaar zijn* (*Volkskunde* XIV, 148; *Waasch Idiot.* 713); *drijmaal zeven (geworden) zijn*, weten wat men te doen heeft (Claes, 294; *Antw. Idiot.* 1481); *Onze Volkstaal* III, 250: *geen kuken van één Mei zijn* (ook in de *Gew. Weuw.* III, 23) en het Friesch: *hy is net fen jister*; eng. *to be not born yesterday*; hd. *nicht von gestern sein*; nd. *wi sünt ôk nieh van hüt un gistern* (Eckart, 197).

699. Een glaasje op den valreep,

d.w.z. een glaasje tot afscheid, wanneer men op het punt staat van afscheid te nemen. Vgl. Alkemade, *Nederlands Displegtigheden* II, 280 (anno 1732): 'Zoo was men van ouds in de Nederlanden gewoon, niet alleen afscheidmaalen te geven, en te houden, maar in 't byzonder op het punt van scheiden *een glas van afscheid* te drinken, en dat somtyds te herhaalen, den reisvaardigen uitgelei gedaane hebbende, te skeep, of voor de wagen. Welke oude gewoonte nog bevestigd word door de hedendaagse spreekwoorden: *Een glaasje op de valreep*, en *Een glaasje aan de wagen*.' Men bedenke, dat een valreep is het touw van het scheepsboord afhangende op de plaats, waar men op- en afstijgt, en dienende om hem, die de trap opkomt of afgaat, te helpen. Oorspronkelijk was het alleen een touw, waarlangs het bootsvolk uit het schip in de boot of de sloep afgleed; zie *Ndl. Wdb.* V, 40; Winschooten, 324; Sewel, 286: Wy hebben 't glaasje aan de wagen vergeeten, *we forgot the glass of fare well*; Halma, 336: Le vin de l'étrier, *een glaasje aan den wagen*. Met dit 'glaasje op den valreep' is te vergelijken het vroegere *mantelpijp*, een pijp, die men voor het heengaan, voor het omslaan van den mantel opstak, zooals we lezen bij H. Sweers, *Ged.* (anno 1697), 882:

En op het scheiden
Nu noch een mantelpijp;
Die zal ons thuis geleiden.

Sewel, bl. 477: *Het mantelpypje*, de laatste pyp voor 't scheiden rooken, *to smoke the last pipe of tobacco before the company breaks up*. In *Slop*, 243: *Kom, nog eentje op de loopplank*. In Zuid-Nederland: *een glas op den hak drinken*; zie Schuermans, 173 a; Tuerlinckx, 237 en *Antw. Idiot.* 524. In de Zaanstreek: *een glaasje op den goeien bruiheen* (Boekenooogen, 118); in 't fri. *in hapke oer de team*; fr. *boire le coup de l'étrier*; hd. *ein Steigbügeltrunk*; eng. *a stirrupcup*.

700. Te diep in 't glaasje kijken; zie n°. 421. ^{aant.}

701. Hij is zoo glad als een aal; zie n°. 5. ^{aant.}

702. Een gladakker (of gladdekker),

d.w.z. een gemeen, liederlijk persoon; ook een slimmerd, iemand die sluw is. Het is het Maleische *gladak* (beter *galadag*, *gladag*) met een Nederlandschen uitgang en eigenlijk verkort uit *djaran gladag*, postpaard, lastpaard, bediendenpaard, en vandaar slecht paard, knol, en bij uitbreiding alles wat leelijk en gemeen is. Zoo noemt men de leelijke honden, die zonder meester in de dessa's rondloopen, dikwijls *gladakshonden*. Maar vooral wordt gladakker gebezigd voor een gemeen en liederlijk persoon. Zie Veth, *Uit Oost en West*, 254 en vgl. voor de ontwikkeling der beteekenissen *rekel*, hond en schelm; *kanalje* (fr. *canaille*; vgl. lat. *canis*, hond); *kavalje*, oud huis (fr. *cavale*, it. *cavalla*, lat. *caballus*, paard); het vroegere *gorre* en *guil*, paard, knol en nietswaardig persoon. Zie verder *Dr. Bl.* III, 57; Gunnink, 136: *gladeker*, handige kerel (onder invloed van *glad*, slim); *Slop*, 65: Wat zeg-je van zoo'n gladdekker; ook bl. 196; *Nkr.* IV, 3 Juli, p. 2: De gladdakkers, de lamzakken; *Nkr.* VII, 27 Dec. p. 2; I, 11 Oct. p. 2; II, 22 Nov. p. 2: Zelfs onder de sociaaldemocraten vindt men personen die ik niet gaarne met schurk, gladakker, schoelje of galgenaas zou aanspreken; *Prikk.* V, 27; fri. *glêdjakker*. Syn. is *gladjanus*, *gladijanus* (o.a. *Nkr.* VII, 15 Mrt., p. 5; IV, 3 Juli, p. 3: Tegen zoo'n geslepen gladjanus leg je 't model af; VI, 11 Mei, p. 2: Toen de redding niet zoo gemakkelijk ging trok die gladjanus zijn hand terug; *Dievenp.* 122; *Zondagsblad van het Volk*, 1915 p. 386: Vraag eens aan Charreltje van de Pijpenmarkt, dat is een gladjanus; *Menschenw.* 108; 392; *Het Volk*, 22 Juni 1914 p. 6 k. 3: Was dat geen echte vraag van een gladjanus?) Andere samenstellingen met 'janus' zijn *slapjanus* (in *Nkr.* II, 21 Nov. p. 2: Ik houd niet van het ras dier moderne slapjanussen; VII, 15 Mrt. p. 2); *ritjanus*, ritmeester (V. Ginneken II, 464).

703. Zijn eigen glazen (of ruiten) ingooien of insmijten,

ook (*met*) *zijn eigen drieguldens zijn glazen insmijten* of *door de ruiten gooien*, d.w.z. zijn eigen zaak roekeloos en moedwillig bederven. Harreb, I, 239: Hij gooit (*of slaat*) zijne eigene glazen in; *Haagsche Post* 18 Dec. 1920 p. 1 k. 3: Anders gooien ze voor den zooveelsten keer hun eigen ruiten in; *Nw. Amsterdammer* 1 Juli 1916 p. 1 k. 3: Iedere huisvrouw weet toch dat zij eigen ruiten ingooit, als zij in een tijd van schaarschte haar kelder of provisiekast uitverkoopt. Vgl. het Friesch: *yens eigen glêzen ynslaan*; zie *Ndl. Wdb.* V, 36; in Zuid-Nederland: *zijn eigen ruiten inslaan of uitslagen* (Joos, 73; *Antw. Idiot.* 1050; *Waasch Idiot.* 563 b).

704. Wie in een glazen huis woont, moet niet met steenen gooien; zie n°. 322. ^{aant.}

705. Glossen maken op iets,

d.w.z. aanmerkingen, opmerkingen, spotternijen op iets maken. Onder *glos*, *glosse*, mlat. *glossa*, verstaat men eigenlijk een woord dat verklaring

behoeft, vervolgens de verklaring van zulk een woord, en bij verdere uitbreiding verklaring, uitleg, ook van een geheelen zin, toelichting (vgl. *glossarium*), en dan in ongunstigen zin opmerkingen, spottereien. De uitdrukking komt in dezen zin in de 18de eeuw voor. Zie verder *Ndl. Wdb.* V, 159-160; *Mnl. Wdb.* II, 2001 en vgl. fr. *gloser sur qqch*; hd. *Glossen machen zu etw.*; eng. *to gloss upon*, kritiseeren.

706. Leven als God in Frankrijk,⁷⁰⁶

d.w.z. een gemakkelijk, onbezorgd leven leiden; hier en daar in Zuid-Nederland ook: geen godsdienstplichten kennen; in het hd. *leben wie der liebe Gott in Frankreich*. De verklaring van deze zegswijze, die in het Fransch onbekend is¹⁾, kan niet met zekerheid gegeven worden. Sommigen denken aan het feit, dat gedurende 1792-1794 in Frankrijk de dienst van God was afgeschaft en vervangen door dien der rede, zoodat God als 't ware niets meer in Frankrijk te doen had.²⁾ Zie Borchardt n°. 461; Harrebomée I, 195; III, CXLVII; Joos, 23; *Waasch Idiot.* 396; De Cock¹, 275; *Volkskunde*, XIII, 161 en XV, 26, waar verwezen wordt naar het fr. tijdschrift *Mélusine* VII, 192, alwaar H. Gaidoz zegt naar aanleiding van Heine's schrijven 'man lebt in lauter Lust und Plaisir so recht wie Gott in Frankreich': 'si elle (*l'expression*) n'est pas plus ancienne que Henri Heine, on peut y voir une image inventée par Heine pour comparer la vie plantureuse, la bonne chère et le contentement de vivre qu'il trouvait en France au pain noir, à l'eau claire et à la vie resserrée qu'on menait dans la pauvre et sévère Allemagne du Nord. Heine, qui s'appelait lui-même un "Prussien libéré" trouvait que la France était un vrai paradis et il exprimait ce jugement dans une image poétique: et l'image a fait fortune.' Dat de uitdr. evenwel ouder is dan Heine (geb. 1797), blijkt uit een brief van Betje Wolff, anno 1771: O dan meene ik te leeven als de goden in Vrankrijk en geene placaten te respecteeren dan die mijner hupsche Zeeuwen dat is: Wij stooren ons aan geene gekken.³⁾ Bij Schuermans, *Bijv.* 102 vinden we ook *leven lijk God in Saksen*, dat al evenmin duidelijk is. In het Friesch *libje as God yn Frankrijk*; Eckart, 163: *He is so glücklich als Gott in Frankreich*. Vgl. ook Wander II, 1860: *E lieuwt wä äser Häregott ä Paris*. *Dea lebt wie God in Frongraiçh*; Eckart, 317: *Hei liuwet os de leiwe Hêr in Frankreik*.

Eindnoten:

706 noot. Voeg bij *comme un coq en pâte*.

707. God beter' 't,⁷⁰⁷

een vloek, die oorspronkelijk als vrome wensch gebruikt is bij de vermelding van eene ramp of een tegenspoed in den zin van *God betere het, God herstelle, vergoede het*; later als uitroep van verontwaardiging en eindelijk als een soort vloek, somtijds zonder eenige beteekenis, gebezigd, evenals *God helpe me, Godhelp, God beware me* (eng. *(God) bless me, (God) save the mark, God(ver)domme* (eig. God verdoeme

1) Men zegt aldaar *vivre comme le roi d'Yvetot*.

2) Vgl. *Limb hij wordt geëerd als God in Frankrijk* (slecht ontvangen of bemind worden); 't *Daghet* XII, 126.

3) Zie *Tijdschrift* XX, 220.

mij, als het niet waar is, wat ik zeg), *God zal me krakepitten*, en dergelijke. Zie *Ndl. Wdb.* V, 224 vlgg. en voor Zuid-Nederland Teirl. 508. Andere

synoniemen zijn *God zal me een schaap geven* (in *Kunstl.* 2; 5); *God zal me 'n vrachie geven* (in *Kunstl.* 4), *zal me kraken, stompen* (in *Nkr.* X, 29 Jan. p. 8).

Eindnoten:

707 Voeg bij *grootte Grietje in de Rapenkelder*; vgl. *Handelsblad*, 6 Juli 1924 (O) p. 1 k. 1: Ik heb een brave schoonmaakster gekend, die tot haar lijfvloek had: Wel grootte Grietje in de rapenkelder; zeker een heel onschuldige uitdrukking, alleen maar wat omslachtig. Zie *Ndl. Wdb.* V, 698: *Grieta! grootte Griet*, een opzettelijke misvorming van het woord *God*.

708. Gestolen goed gedijt niet,

ook *onrechtvaardig* (of *oneerlijk*) *goed gedijt* (of *bedijt*) *niet*, lat. *male parta male dilabuntur*; mlat. *de male quesitis non gaudet tercius heres*; fri. *stellen goed dyt net* (vgl. Salomo, *Spreuken* X, 2). Sedert de middeleeuwen bekend, blijktens *Lekensp.* III, 4, 180: *Onrecht goet gherne tegaet*; *Bouc v. Seden*, 166: *Selden sietmen becliven tgoet dat qualike es ghewonnen*, syn. van *qualic vercregen*, *onverre ghedregen*; zie verder Goedthals, 34: *quaet goed en rijckt niet*, de bien mal acquis ne iouit le tiers hoir; Servilius, 148*: *onrecht goet en beclyft niet*; Sartorius III, 4, 30: *onrechtveerdigh goet rijckt niet*, waarvoor we bij Coster, 511, vs. 451 lezen: *'t Ghestolen goet en streckt niet*; bij Heinsius, *Verm. Avant.* 2, 310: *Onrechtvaardig goed gedyt niet*. Zie Harrebomée I, 248 b; Joos, 187; *Antw. Idiot.* 2234: *onrechtveerdig goed gebenedijdt niet*; Büchmann, 355; Wander I, 1657: *unrechter Gewinn ist bald dahin*; *unrecht Gut gedeiht* oder *reicht nicht*; fr. *bien mal acquis ne profite pas*; *du diable vint au diable retourne*; eng. *ill-gotten goods seldom prosper or thrive*. Vgl. n°. 688.

709. Iemand iets te (of ten) goede houden,

d.i. in eigenlijken zin: iets iemand in diens voordeel aanrekenen; hem er als 't ware voor crediteeren (hd. *jem. etw. gut* oder *zu gute schreiben*); in oneigenlijken zin: iets iemand niet ten kwade duiden; vgl. het mnl. *te goede houden*, verontschuldigen, niet kwalijk nemen; *Ndl. Wdb.* V, 328; hd. *jem. etw. zu gute halten*.

710. Iets te goed (of goê) houden.

Uit de voorafgaande uitdr. vloeit voort, dat dit moet beteekenen: iets op zijn credit hebben, het van een ander nog te vorderen hebben; ook in het algemeen gezegd van verplichtingen. Hier is *goed* dus evenals in de volgende uitdr. een znw. In de 18de eeuw is deze uitdr. het eerst aangetroffen; *Ndl. Wdb.* V, 328. **Iets te goed hebben**, d.w.z. nog te vorderen hebben (mnl. *te bet hebben*), nog te verwachten hebben, dikwijls in ironischen zin het tegengestelde van *iets te kwaad hebben*, iets moeten betalen (Halma, 522). Zie n°. 645; vgl. *Ndl. Wdb.* V, 329, waar enkele plaatsen uit de 18de eeuw zijn aangehaald; *B.B.* 78: Dan kijkt hij in mijn boekje, hoeveel ik te kwaad heb en hoeveel te goed. En nu wil ik eens veronderstellen dat ik meer te goed heb dan te kwaad, dan heb je 't spul aan den gang; *B.B.* 78: Als je meer te kwaad hebt dan te goed, behoef je geen erfgenamen op te roepen; *Waasch*

Idiot. 261 b; Teirl. 509; 510: *iet op iemand (te) goed hauwen* naast *iet goed vinden*; hd. *etwas gut haben bei jem.*; fri. *whet te goede halde*.

711. Zich te goed doen,

d.w.z. volop genieten (van iets), zijn hart ophalen. Ook hier is goed een znw. in de bet. van nut, voordeel, zoodat de uitdr. eig. wil zeggen: iets doen tot nut van zich zelf (oorspr. 3de naamv.); vgl. het mnl. *enen (iet) te goede doen*, 17de eeuw *iemand te goed doen*, iemand zijn gerak

geven, geven wat hem toekomt. Thans met betrekking tot spijs of drank *het lijf, zich te goed doen* (ook, vooral in Zuidndl., *zich goeddoen*). Zie *Ndl. Wdb.* III, 2722; V, 327; *Mnl. Wdb.* II, 2044; Teirl. 510; vgl. hd. *sich gütlich, sich zu gute tun*. Vgl. ook **te goede komen aan iemand**, hd. *einem zu gute kommen*, er nut of voordeel van hebben.

712. Goed rond, goed Zeeuwsch,

d.w.z. een goede Zeeuw is openhartig, rondborstig, ongeveinsd; ook met betrekking tot manieren: eenvoudig, niet vormelijk, eene deugd, die men oorspr. eerst aan de Zeeuwen schijnt toegeschreven te hebben. Vgl. Kiliaen: *Goed rond goed zeeus, adag. crassa Minerva, incondite et simpliciter*; Plantijn: *Goet rondt goet zeeusch, tout à la bonne foy, sans malice, simpliciter, sincere, absque fuco, bona fide*; Servilius, 25: *goet ront goet zeeus*; Mergh, 21: *goed ronds goets zeeuws*; Sartorius I, 1, 72: *Goet rondt, goet Seeuws, nos à Zelandis trahimus paroemiam, gente callida quidem, et extra fucum aperta ac libera, ut qui rotundis cum homine, et non ita ad dolum compositis verbis agunt*; Winschooten, 213: *goed rond, goed Seeuws*: het welk de Seeuwen haar selven toe schrijven; Halma, 190; Tuinman I, 42: *goed ronds, goed Zeeuwsch*, dat wil zeggen, die een vriend is van de oude en ronde waarheid, is het ook van de Zeeuwen, die zodanige zyn; Harreb. II, 228 b. Vgl. een dergelijk gezegde van de Utrechtenaren bij Sart. III, 10, 86: *Stichts man, lichts man*. Bij Halma, 329: *Luiker bloed doet niemand goed*.

713. Goedkoop (is) duurkoop,

d.w.z. goedkoope dingen zijn in den regel slecht, zoodat men spoedig weder iets nieuws moet koopen; 'koopjes kosten geldhoopjes', 'alle waar is naar zijn geld, en de gierigheid bedriegt vaak de wijsheid.' Vgl. Goedthals, 38: *Goeden coop, quaden coop*; *Prov. Comm.* 834; *Bank.* I, 127: *Haer goede koop maect een diere koop*; Tuinman II, 109: *Goede koop, quaade koop*; het eng. *good cheap is dear* (verouderd) naast *a good bargain is a pickpurse*; hd. *Wohlfeil kostet viel Geld; Bittkauf teurer Kauf*; fr. *bon marché ruine*. Voor *duurkoop* zie Van Moerk. 450; *Ndl. Wdb.* III, 3686 en oostfri. *dûrkôp*; vgl. verder *Ndl. Wdb.* V, 366; Harreb. I, 434 b; Erasmus CLXVI; Wander I, 391; V, 335; Molema, 94; *Waasch Idiot.* 261: *goede koop is kwade koop*; *Antw. Idiot.* 499: *goeiekoop is altijd dierekoop*; Teirl. 510: *goe' koop kost diere*; fri. *goedkeap is djûrkeap*; hd. *Guten kaufs leert den Beutel*.

714. Ergens een gooi naar doen,

d.w.z. een kans wagen om een zeker doel te bereiken. De uitdr. is ontleend aan het dobbelspel of aan het kegelen, eveneens *een heele gooi naar iets doen*, veel kans hebben een doel te bereiken, en *daar is geen gooi naar*, daarvoor is geen kans, geen mogelijkheid, hetzelfde als het bij Hoofft, *Ned. Hist.* 839 voorkomende: *eenen worp na iets hebben*; vgl. Van Effen, *Spect.* X, 23: *Daar is geen rooi aan*; Tuinman I, 262: *Daar is geen raam op naast daar is geen gooi na*; in het fri. *earnje in smeeet op dwaen*, een middel aanwenden om iets te verkrijgen; Twente: *der nen smette naor doen*. Vgl. ook *daar is geen smijten met de muts naar* (o.a. bij Gunnink, 209) en het Zuidnederl. *ergens naar doen*. Zie *Ndl. Wdb.* V, 411 en vgl. hd. *einen guten Wurf tun*, zijn slag slaan.

715. Zijn gooi gaan,

d.w.z. zijn gang gaan (o.a. *Amst.* 93). Het znw. *gooi* beteekent hier gang, vaart, weg (vgl. mnl. *sire vaerde gaen* en het ndl. *zijns weegs gaan*); het herinnert aan het intr. wkw. *gooien* dat *spoeden, ijlen, voortsnelen* beteekende en bij Kiliaen door *festinare* vertaald wordt. In Oost-Friesland zegt men ook *an de gôï*, er van door, op hol (van paarden), aan den zwier (van menschen); *lât hem (lât de bûdel) an de gôï gân*, laat hem rondom loopen, laat de boel naar den drommel loopen! *'t geid al an de gôï*, alles gaat verloren! Zie Ten Doornk. Koolman I, 657-658. Ook bij Molema, 130 *b*: *goa dien gooi*, ga uw' gang; *hij gait zien gooi*, hij gaat zijn scheeven gang; fri.: *syn goai* of *syn swé gear*.

Dikwijls wordt de uitdr. nog versterkt door *goddelijk* en zegt men *ga je goddelijke gooi* (of *gang*)! evenals *ga je goddelijke driehoek!*, syn. van *ga je goffie* (De Vries, 72). Zie *Ndl. Wdb.* V, 411.

716. Een gortenteller,

d.i. eigenlijk iemand, die de gortkorrels telt, een krenterige kerel, gierigaard, en later een man, die zich met de kleine aangelegenheden van de huishouding bemoeit, een keukenpiet, een *keukenklouwer*, een *hennetaster* (*Ndl. Wdb.* VI, 579; fr. *un tâte-poule*), ook wel een *erwtenteller* (Schuermans 69 *b*) of een *zouttelder* (De Bo, 1446) genoemd. De naam dateert uit de 16de eeuw en komt voor bij Kiliaen: *Gortenteller, euclio, cumini sector*. Vgl. R. Visscher, *Quicken*, 3, 29: Hij telt al de gorten die daer gaen in de pot. Voor andere plaatsen zie *Ndl. Wdb.* V, 450; Sewel, 291; Halma, 192: *Gortentelder, hennetaster*, een man die zig zelf met de kleinste keukenzaaken bemoeit; Harreb, I, 252 *a*. Vgl. hd. *Erbsenzähler, Linsenzähler*; nd. *Gröttketeller, Grützensähler* (Eckart, 173).

717. Het gortig (ook te of al te gortig) maken,

d.w.z. het te bont maken, al te grof maken (18de eeuw), *het leelyk door de gort roeren*¹⁾. Eigenlijk beteekent *gortig*, garstig, ongansch, vinnig, en wordt het van varkens gezegd, die aan het gort (d.i. gerst- en gortachtige korrels in 't vleesch hebben) lijden: later bij uitbreiding vuil, smerig, onzuiver, niet netjes; vgl. Kil.: *Koren op de tonghe j. gorte, grando; gortigheyd, het gort, grando*, lepra qua porci infestantur; Goedthals, 33: *Ein coirne op de tonghe hebben, il a poil sur la langue*, d.w.z. hij heeft iets op zijn geweten, is niet geheel zuiver; vgl. Tuinman I, 16; 314: *Hij heeft geen gortje op de tong*; Harreb. II, 338; *Ndl. Wdb.* V, 451; Molema, 130; fri. *it goartich meitsje*; vgl. 16de eeuw: *wat of veel (quaet) graens op sine tonghe hebben*, iets op zijn geweten hebben, niet zuiver zijn.

718. Er is geen goud zonder schuim,

d.w.z. niets is zoo goed, of er valt nog wel iets op aan te merken; niets is volmaakt; hd. *es ist kein Gold (oder Silber) ohne Schaum*; fr. *nul or sans écume*; eng. *no gold without dross*; fri. *gjin goud sonder skûm*. Zie Goedthals 129: Ten is gheen coorne sonder caf, gheenen wyn

1) *N. Taalgids* XIII, 132.

sonder droessem, gheen goudt sonder schuym, *chacun grain a sa paille*; De Brune, 402: *Gheen goud en vind-me zonder schuym*; Mergh, 20: *Geen gout sonder schuym*; Van Effen, *Spect.* IV, 240; Sewel, 292; Harrebomée I, 253 b; Wander I, 1789.

719. Het is al geen goud wat er blinkt,

d.w.z. niet al wat schoon voor oogen is, is ook innerlijk degelijk; schijn bedriegt; Harreb. I, 253 b. In de middeleeuwen: *Ten is niet al gout, dat daer blinckt*; Goedthals, 68: *Ten is niet al gout, dat daer blinckt, tout ce qui reluist, n'est pas or*; *Prov. Comm.* 623: *Ten is niet al gout dat daer blinct, auri natura non sunt splendentia plura*; Spieghel, 267; Paffenr. 96; Idinau, 81:

T'en is niet al goudt, dat schoone blinckt,
Dat blijckt aen ratel-goudt, coper, latoen:
So rieckt hy alder-meest, die alder-vuylst stinckt,
En deekt veel quaedts, onder 't schijn van wel-doen.
Wijse nochtans altijdts het beste be-moen.

Zie ook Tuinman I, 106; Joos, 148; 't *Daghet* XII, 144: *'t Is niet al goud dat blinkt en ook niet al strond dat stinkt*. Dat het spreekw. in zeer vele talen bekend is, bewijst Wander I, 1789 met tal van voorbeelden. In andere uitdrukkingen en zegswijzen wordt goud als het *edelste* der metalen genomen als maatstaf van betrouwbaarheid, degelijkheid en deugd. Vandaar: *een hart als goud* (of *van goud*, fr. *un coeur d'or*); *zoo eerlijk als goud*; *zoo trouw als goud* (in de *Gew. Weuw.* III, 5); *spreken als goud* (gulden woorden spreken); *zeker als goud* (Kl. Brab.; *Waasch Idiot.* 263 b). Vgl. fr. *tout ce qui reluit n'est pas or*, hd. *es ist nicht alles Gold was glänzt, nicht jeder Stein ist ein Edelstein*; eng. *all is not gold that glitters*; mlat. *es quodcumque rubet, non credas protinus auram; non est aurum omne quod radiat* (Werner, 3).

720. Iemand in goud beslaan.

De bedoeling is iemands dood lichaam of zijn hoofd (vgl. *Gijsbr. v. Aemstel* vs. 189) in goud beslaan, om dat bijv. op een altaar uit te stallen en te vereeren; fri. *immen yn goud bislaen*. De oorspr. uitdr. komt in de 16de eeuw voor bij Marnix, *Byenc.* 48 r: Daerom is Meester Gentianus wel weerd, datmen hem in Goudt beslae, ende op den Autaer sette, n.l. om hem als een heilige te vereeren, zooals blijkt uit *Reynaert* II, 4827-29:

dunct hi u so goet, so claer,
so setten op enen outaer
ende doetten voor enen sant aenbeden.

Voor deze verklaring zie Verdam in *Feestbundel*, 143 en vgl. *Ndl. Wdb.* V, 461; II, 2018; *Bank.* II, 295: En niemant zoo los en ruym van leven, of een derden-deel looft, en zet hem op den hooghen outaer; Langendijk, *Wederz. Huw.* 1356: Ja wel, men hoord je beeld te zetten van klinkklaar goud gemaakt, vlak op de vuilniskar. In het Fransch kent men in dezen zin *il faudrait le brûler pour en avoir de la cendre*; vgl. verder het hd. *einen in Gold fassen*; het lat. *statuam ex auro alicui statuere*; en voor het Grieksch Lucianus *Pseudol.* 14: *χρυσούς, φασίβ, ἐν Ὀλυμπίᾳ στάθητι* (zie Otto, 49); thans in het Grieksch: *zij is voor hem een amulet (of reliquie) en een kruis*.

721. Zijne woorden op een goudschaal(tje) wegen (of leggen),

d.w.z. ze voorzichtig wikken en wegen, ze te voren wèl overdenken; eig. de zwaarte, het gewicht er van als 't ware op een goudschaaltje, een zeer gevoelige balans, wegen. In dezen vorm in de 18de eeuw bekend¹⁾ naast *zijne woorden in een schaal(tje) wegen*, dat we lezen bij Van Effen, *Spect.* III, 50; hd. *seine Worte auf die Goldwage legen*; fr. *peser ses paroles (au trébuchet)*; eng. *to weigh one's words well*. Deze gedachte wordt in *Jezus Sirach*, XXVIII, vs. 29 uitgedrukt door de woorden: Maeckt voor uwe woorden een weegh-schael, ende voor uwen mondt maeckt een deure ende grendel; vgl. ook De Brune, 107:

De wijze weeght, met scherp ghezicht,
Zijn woorden met een goud-ghewicht.

722. Niet zuiver (of rood) op de graat,

d.w.z. van personen gezegd niet zuiver, niet in alle opzichten eerlijk of betrouwbaar, niet zuiver van geweten; van zaken of gebeurtenissen: niet in den haak, waar een luchtje aan zit, eigenlijk gezegd van een visch, die begint te bederven, die niet volmaakt 'frisch' meer is; *Ndl. Wdb.* V, 525. In het Friesch zegt men: *hy is net skien op 'e hûd, efter 't fesje, oan 'e lever, net suver op 'e graet*; in Twente: *hee is nig zuver op de bloase*; hd. *nicht sauber übers Nierenstück*; *Amst.* 55: Hier moet je zuiver op de graat wezen dan kunje de heeren in de oogen zien; bl. 22: D'r benne d'r altijd bij die niet zuiver op de graat benne; *Uit één pen*, 29: Zuiver op de graat is hij niet; *Nkr.* VIII, 3 Januari, p. 5: 'k Waarschuw dus mijn beste maat, houd je zuiver op de graat; *Dsch.* 158: Dat was voorbij.... dat was geweest.... al was 't niet zuiver op de graat (= niet geheel in den haak); zoo ook *Dsch.* 214; in *Het Volk*, 9 Febr. 1914 p. 6 k. 1: *Onzuiver op de graat*. Vgl. ook *hij is rood op de graat* van iemand, die van Socialisme verdacht wordt, een sociaaldemocraat (naar de roode vlag²⁾; zie *Nkr.* VII, 1 Nov. p. 3:

Sjefke, hoor toch naar goeden raad,
Sjefke, word toch niet rood op de graat.

Kalv. II, 67: Sedert had hij een doodelijken haat aan de socialisten. Hij onderzocht of er onder zijn personeel ook 'rooden op de graat' waren; *De Arbeid*, 24 Sept. 1913, p. 4 k. 2: Onderwijzers met wie je over de sociale kwestie kan praten, die zoo half en half rood op de graat waren; *Handelsblad* 17 Maart 1922 (A) p. 6 k 4: In tegenstelling met verschillende andere landen, waar vooral het lager-onderwijs gevend personeel tamelijk zelfs uitgesproken rood op de graat is, moet de Duitsche onderwijswereld als beslist conservatief en reactionnair beschouwd worden; fr. *un rouge*; hd. *ein Roter (Republikaner)*; eng. *a red republican*.

723. Van de graat vallen,

d.w.z. sterk vermageren, in zwijm vallen, van honger omkomen; ook *van de bonken vallen* (Molema, 506); fri *fen 'e bonken (of 'e great) falle*; in het Nederduitsch: *hê will*

1) *Ndl. Wdb.* V, 487.

2) Rood is de warme, aktieve op ons aandringende kleur, de opwindende, heete gloed, vla. Hij is rood, hij is vurig, de roode partij (der ophitsende socialisten); *Leuv. Bijdr.* X, 82.

von de groad'n (of gra'en) fall'n; op Goeree en Overflakkee: hij druipt van de graten af, hij is zeer mager. In de

17de eeuw komt de uitdr. voor; zie Winschooten, 165: *Vix ossibus haeret*: of (om goed duits te spreken) *hij valt van de graat*. Ook zeide men 'van de graat raken', o.a. *Biegt der Getr.* 21: O vrient, speenje van de Vrouw en de Toebak, en begeefje tot de Chiocolade en Kalfschinckels, of je raakt heel van de graat; en *van de been vallen*, dat voorkomt bij van Moerk. 120: Ick worde hiel mager, kviel schier vanden bien. Vgl. nog Huygens VII, 79; Sewel, 293: Hy valt schier van de graat, *he is as lean as a rake, or he pines away*; Tuinman I, 313: *Hy valt van de graat*, dit zegt men van een zeer mager mensch, als of het vleesch van zyn uitstekenden ruggegraat en beenderen afviel, zo dat'er slechts vel over de bonken is; II, 228; *M.z.A.* 179: Daarna gebruik je niets vóór half zes. Allemachtig! dan val ik van de graat, meneer!; *Nkr.* 30 Aug. 1913, p. 3: Ik was bij zoo'n kostje al lang van m'n graat gevallen; *Ndl. Wdb.* V, 525.

724. Te grabbel gooien,

d.w.z. weggooien, wegsnijten om het te laten opgrabbelen, *te groffelinghe smiten* (Leopold, I, 10); figuurlijk op kwistige wijze met iets leven. Zoo zegt men *zijn geld te grabbel gooien, zijne eer, zijn goeden naam, zijn fatsoen te grabbel gooien*, er mede leven als met waardeloos goed, zichzelf niet ontzien; fri. *yens eare to grabbel smite*. Vgl. het nnd. *in de grabbel, de grabbelbus smîten*, en het nhd. *in die rapuse werfen*; ook in het nnd. *in de gribbelgrabbel smîten*, dat ook vroeger bij ons bekend was (o.a. Poirters, *Mask.* 205), evenals *in de gribbel, griel gooien*; zie het *Ndl. Wdb.* V, 685; *Frequ.* I, 153-155; Molema 134 a; De Cock en Teirlinck, *Kinderspel en Kinderlust* III, 53.

725. Zijn eigen graf graven,⁷²⁵

zijn eigen ondergang bewerken. De zegswijze komt in de 17de eeuw voor bij Burchoorn, *Nieuwe Werelt vol Gecken*, 33: Leckere luyden graven haer eygen graf met haer tanden. Ze is ook in het Engelsch bekend: *to dig one's own grave* (Prick, 35).

Eindnoten:

725 Zie ook Hoofst, *Ged.* I, 289:

De mensch die zich door lust nae broosheit laet ontschindelen,
En hijghende van toght, naer ydle winsten draeft,
Is even als een tol, die met gestadigh swindelen,
Zich zelve licht den voet, en eighe grafsteê graeft.

726. Er loopt iemand over mijn graf,⁷²⁶

ook wel *er loopt een hond over mijn graf, er springt een kikker over mijn graf* zegt men, wanneer men eene plotselinge rilling over den rug gevoelt, zonder blijkbare oorzaak. Vgl. Huygens, *Korenbl.* II, 19: De menschen schricken, soo sy meenen,

als yemand by gevall komt op haer graf te treen; Harreb. I, 256; 257; Van Eijk II, nal. 42; Hasebroek *W. en Dr.* 13: Bij de gedachte alleen gaat mij een gril over 't lijf, als of er iemand over mijn graf liep; *Prikk.* II, 14: Maar op eens had hij een hevige rilling. Wie tippelden daar allemaal over zijn graf?; vgl. *Ndl. Wdb.* V, 539; VIII, 2830; in 't eng. *some one is stepping across my grave*; in de 18de eeuw: *somebody is walking over my grave* (Prick, 35); fr. *on marche sur ma tombe*¹⁾; fri. *der rint ien oer myn grêf*.

Eindnoten:

726 Zie De Cock, *Volksgeloof*, bl. 239; ook in 't hd. *Der Tod läuft mir über das Grab*; nd. *de Dôd löppt äöwert Grafft*.

- 1) Vgl. *Revue des traditions populaires* X, 190: Un soir au milieu du silence d'une partie de cartes en famille, une parisienne dit tout-à coup, très haut: *on marche sur ma tombe*. - Ebahissement général, le jeu est arrêté! - Alors cette dame, après avoir expliqué qu'elle venait d'éprouver un frisson, m'avoue qu'elle croit avoir déjà vécu et que l'impression ressentie provient de ce que quelqu'un a marché sur sa tombe A ce propos, plusieurs personnes disent à leur tour qu'elles pensent que leur âme a déjà habité d'autres corps et que les rêves sont des visions de leur existence passée, présente ou future. Zie ook *Volkskunde* XXIV, 234; XXV, 167.

727. Er geen gras over laten groeien,

d.w.z. de behandeling eener zaak niet uitstellen (eig. niet laten verjaren? zie *Ndl. Wdb.* V, 578). Bij Campen, 115: *laet hyer ghien gras over wassen*; vgl. ook *W. Leevend* VI, 339 en *Tuinman* II, 240: *t' Is in 't vergeetboek geraakt*, dat komt overeen met *het lange gras is'er over gewassen*. Ook in het Friesch: *wy moatte der gjin gêrs oer waechsje litte*; in het Groningsch: *er gjin gras over wassen loaten* (*Taalgids* IV, 278) en *hij let 'er gjin gras over gruien* (Molema, 133 a); *Waasch Idiot.* 229 a: *ge meugt daar geen gars laten over groeien*, ge moet aanstonds handelen en niet uitstellen; *Antw. Idiot.* 1907: *er den mos niet laten over wassen*, iets niet op zijn beloop laten. Vergelijk ook de vroegere zegswijze *dat is reeds lang met gras begroeid*, dat is al zoo lang geleden; hd. *darüber ist längst Gras gewachsen*; *wir wollen Gras darüber wachsen lassen*; nd. *dar wasset wol Gras öwer* (Eckart, 69); *et sind Bremsen deröwer wassen* (Eckart, 61); eng. *not to let the grass grow beneath one's feet*; *to let no grass grow under one's feet*, altijd druk bezig zijn; in 't fri. *dêr is 't gêrs al oer woachsen*, de zaak is reeds vergeten.

728. Iemand het gras voor (of onder) de voeten wegmaaien,

d.w.z. iemand een voordeel, een kans, of wel de gelegenheid om iets te doen benemen of afsnoepen, hem met iets voor zijn; *Ndl. Wdb.* V, 581. Verg. het oostfri. *êmand 't gras för de fôten wegmeien*; nd. *weame dat Gras vör den Fäuten weag mäggen* (Eckart, 169). De oorspr. bet. schijnt te zijn 'iemand den voet lichten', en vandaar eene kans afzien, hem vóór zijn; vgl. Spaan, 46: *Alzoo hy wel zag, dat dit jonge borsje hem tavond of morgen het gras onder de voeten af zou komen te snyden*; *Tuinman* I, 330; II, 119; *C. Wildsch.* III, 73: *Ja ik ken ook wel wat uit de Schrift, al pronk ik er zô niet mee als zekere vrouwen, die de leeraars dikwijls het woord uit den mond neemen, en het gras voor de voeten wegmaaijen*; Halma, 193: *Iemand het gras van onder de voeten afmaaijen, couper à quelqu'un l'herbe sous le pied, le supplanter*; Sewel, 295: *Iemand 't gras onder de voeten weg maaijen, to trip up one's heels, to supplant or undermine one*; *Waasch Idiot.* 229 a; *Teirl.* 481. De zegswijze is dan synoniem met *iemand het gras onder de zolen maaien*, dat Hooft in zijne *Ned. Hist.* 6 in den zin van 'iemand den voet lichten' gebruikt; fr. *couper l'herbe sous le pied à qqn*; eng. *to cut the grass from under one's feet*. In Zuid-Nederland: *iemand den bal van veur de neuze nemen, pakken of slaan* (*Teirl.* 95; *Waasch Idiot.* 88).

729. Ergens in grasduinen,

d.w.z. naar hartelust toetasten, - te werk gaan; syn. 17de eeuw *in iets te biere gaan*.¹⁾ Vgl. *Nkr.* VII, 4 Jan. p. 2: *Geen lange roode vingers zullen in onze erfenissen, de vruchten van ijver en ontbering, gaan grasduinen*. - Dit wkw. heeft zijn ontstaan te danken aan eene verkeerde opvatting van het meervoud *grasduinen* in de verouderde uitdr. *in iets in grasduinen gaan*, er lustig in te gast gaan. Toen men de ware beteekenis hiervan niet meer verstond, moet men het tweede *in* overbodig

1) *Ndl. Wdb.* II, 2540.

hebben geacht en *grasduinen* voor een wkw. hebben gehouden¹⁾; zie Halma, 193: In *grasduinen gaan*, iets vol op hebben, *faire bonne chere, se bien traiter, se donner au coeur joye*; Sewel, 295: In *grasduinen gaan*, *to enjoy fulness and plenty or to make one's self merry*; *Ndl. Wdb.* V, 589 en vgl. het syn. *grazelen*. In het Friesch zegt men *dat giet yn 'e gersdunen*, dat loopt verkeerd; *hy is yn 't nygêrs*, hij weidt in het nieuwe gras, hij smaakt genot, hetzij geestelijk of lichamelijk.

730. Iemand te grazen nemen (krijgen of hebben),

d.w.z. iemand te pakken nemen (lett. en fig.), hem beetnemen, bedotten. Onder *grazen* moet men in eig. zin verstaan iemand in het hooiland onder 't afgemaaide gras bedelven, bestelpen (vgl. *iemand in den graszak nemen*, bij Molema, 133); in de 17de eeuw komt het ww. *grazen* naast *grazelen* in dezen zin voor (*Ndl. Wdb.* V, 629; 631). Zie Köster Henke, 23: *grazen*, iemand te grazen nemen (beetnemen, bedotten); Boekenoogen, 261; *Mgdh.* 276: As ik zoo'n vuile Judas te graze krijg; *Landl.* 8: Maar Riekie had me kist en me zak al te graze om ze weer van boord af te sjouwe; *Landl.* 104: Nooit nog had 'n kattebeier hem voor te stroope te graze gehad; bl. 105: Teunis glijdt onderuit en ze nemen 'm te graze; bl. 106: De veldwachters hebben twee manne te graze; *Landl.* 69: We kregte 'm te graze; *Lev. B.* 137: De andere twee achter me neme me zóó te graze, dat 'k per does in de sloot terecht kom; *Nkr.* IX, 10 Juli p. 7: As-ie een boer te grazen heb, dan weet-ie van geen ophouden; *Boefje*, 30: Hij gapte niet in 't zwembad, want de badmeesters hadden je veel te gauw te grazen; *Ppl.* 183; *Zandstr.* 33: Hij vertelde precies hoe ze opereerden om hun prooi te grazen te nemen; bl. 86: De goozer (*kerel*) uit Gouda, die ze daar te graze hebbe genome; *Dsch.* 92; 213: Hij was toch zoo goochem niet of hij wist 'm wel fijn te graze te neme; *Leersch.* 111: Smeerlap! mo' jij de Moffebaas z'n vrouw verleie? Ja, kèk maar nie zoo sip..... doàarvan mos je weg om a'j de vrouw van de keizer te graze heb gehad nie?; *Het Volk*, 10 Oct. 1913, p. 5 kol. 1:

Kameraad, 'k wil jou wat vragen!
 Jij, die zoo ontwikkeld bent,
 Al zoo lang hebt meegeloopen,
 En het anarchisme kent,
 Die zoo vaak S.D.A.P.-ers
 In 't debat te grazen nam.

Slop, 228: Dirk moest toch een gladde vent zijn, om ze zóó te grazen te kunnen nemen; *Nkr.* VII, 21 Juni, p. 4; VI, 9 Nov. p. 4: Hugenholtz nam hem te grazen, Troelstra nam hem onder 't mes; enz.

731. Een (booze) Griet.

Benaming van een kwade, booze vrouw; *een dulle Griet*, kwade vrouw (*Waasch Idiot.* 266; Teirl. 518). In de 17de eeuw bij Cats in dezen zin gebruikt (*Ndl. Wdb.* V, 698); zie ook *Kluchtspel* II, 189: *een Griet* (een boos wijf). Waarom juist deze naam eene dergelijke vrouw aanduidt, is

1) Grasduinen, met gras begroeide heuvels of duinen, worden beschouwd als eene bijzonder aangename en gezochte weideplaats; vandaar *in grasduinen gaan*, het hart in genietingen ophalen; *Ndl. Wdb.* V, 588.

niet met zekerheid te zeggen; misschien moet gedacht worden aan St. Margareta, aan wie wordt toegeschreven dat zij den duivel op een kussen bond; vgl. Mergh. 9: *De beste Griet die men vandt was die de duyvel op 't kussen band* (zie ook J. Vos, *Klucht v. Oene*, bl. 17¹). Vgl. ook *zwarte griet*, een booze geest (Boekenoogen, 263); Tuinman I, 93: In 't byzonder zegt men dat een Griet quaad vleesch maar goede visch is.

732. Grimassen maken,

d.w.z. zonderlinge gebaren maken; kuren, kunsten, fratsen. *Grimas* is het fr. *grimace*, grijnzende vertrekking van het gelaat; *faire la grimace* een leelijk gezicht zetten. Bij Kiliaen 847 *a* ook *grametse*, *gremetse*, gesticulatio, distortio oris; in Zuid-Nederland: *grimassen*, *grammastjes*, *gramatsen*, *grammoetsen*, *grammutsen maken*; 'n *vieze grimasse trekken*; oostfri. *grimassen maken*; hd. *Grimassen machen*; eng. *to make grimaces*.

733. Ergens in groeien.

Evenals men van verdriet en tegenspoed vermagert, afvalt, zoo kan men van genoeg en plezier groeien. Vandaar dat het middelnederlandsche *mesten* (vetworden) *ende groyen*, plezier hebben, in de 17de eeuw *groeien* eveneens zich verheugen kon beteekenen; zelfs werd soms aangegeven hoeveel men toenam in dikte; ergens een *handdik spek* of *reuzel* in groeien, dat nog wel gebruikt wordt (zie o.a. *Boefje*, 12; 142: Die kale floddermadam die had'r 'n hand dik spek in gegroeid). Thans gebruiken wij het meestal in den zin van zich verheugen in een anders leed, zich op hatelijke wijze verheugen. In het Oostvlaamsch zegt men: *zich vetten*, zich verheugen in iemands ongelijk (Schuermans, 809 *a*); vgl. het fri. *hy dijt wol in foet yn 't fjouwerkant* (vierkant).

734. Het wordt iemand groen en geel voor de oogen (of voor het gezicht),

d.w.z. alles draait hem voor de oogen, t.w. als het gevolg van een aanhoudend turen, staren of overmatige gezichtsinspanning, of wel van eene plotselinge duizeligheid, bedwelming, enz.²; vgl. het hd. *es wird einem grün und gelb* (oder *grün und blau*, *braun und blau* oder *ganz schwarz*) *vor den Augen*; eng. *it made my feel quite blue*; Brederoo I, 132, 815: Hoe swindelt my myn hooft? Myn oogen syn al groen; *C. Wildschut* I, 55: 't Wordt geel en groen voor myne oogen; *Ndl. Wdb.* IV, 663; V, 821 en *Waasch Idiot*. 266: *groen en geel worden*, alle kleuren krijgen, verstomd zijn; Teirl. 519: *groen en geleve werden*; *er groen en gelev' uitzien*, alle kleuren krijgen; buitengewoon onthutst, verstomd, verbaasd zijn; fri. *it wird my grien en blau foar de eagen*.

1) Te Gent wordt een kanon, dat dateert uit het begin der 16de eeuw, *dolle Griet* genoemd; zoo heette een kanon onder keurvorst Frederik I van Brandenburg *faule Grete* en een ander *böse, schlimme Else*. Uit den oorlog van 1914 is *fleiszige* of *dicke Berta* bekend (naar Mevr. Berta Krupp genoemd), daarnaast een kanon van klein kaliber *schlanke Emma*; andere namen waren: *liebenswürdige Emma*, *heulende Lina*, *lustige Anna* (zie Imme, *die Deutsche Soldatensprache der Gegenuart und ihr Humor*, 135).

2) Zie J.v. Ginneken in *Leuv. Bijdr.* X, 128.

735. De groene zijde,

eig. de *verliefde* zijde¹⁾, doch gewoonlijk verstaat men hieronder iemands linkerzijde; hier en daar ook de rechterzijde (in Friesland). Waarschijnlijk zal het eene benaming geweest zijn voor éene der beide zijden, onverschillig welke, daar het ook in de 17de eeuw nu eens de eene dan weder de andere kan beteekenen. Zie *Ndl. Wdl.* V, 829, waar o.a. geciteerd wordt *Horae Belgicae* II, 20:

Gheraert van Velsen, mijn lieve man,
nu isset al verloren
te slapen onder mijn groene sijd;
graef Floris heeft mijn eer ghenomen.

Vgl. verder Huygens I, 175:

Lick en pap-pot met twee oortgies
Hadd' jck d'iene en d'aere hangt
In men groene sy eplangt.

Brederoo, *Moortje*, vs. 184; Hooft, *Verl. Soon*, 12; in het Deensch *saette sig ved ins grönne side* (Nyrop, 112): hd. *die grüne Seite*.

736. Grof geschut; zie n°. 663.^{aant.}

737. Het grondsoep is voor de goddeloozen.

Deze zegswijze wordt in scherts gebezigd, wanneer een der gasten het laatste van eene flesch wordt ingeschonken; soms met het toevoegsel *maar de vromen drinken het uit*. Ze is ontleend aan *Psalm* 75, 9: Alle godtloose der aerden sullen sijne droesemen (t.w. *eens bekers*) uytsuygende drincken. Ten bewijze, dat deze zegswijze inderdaad ontleend is aan dit psalmvers, diene, dat bij dat vers in den *Bijbel van Deux Aes* (anno 1562) de kanttekening geplaatst is 'Dat is, Hy deylt eenen yegelicken zijn mate toe, dat hy lijde, doch het grondsoep blijft den Godloosen.'²⁾ Vgl. *Gew. Weuw.* I, 10: 't *Uytschot en grondzop is altyd voor de godloozen*. In Groningen zegt men: 't *Overschot is veur de goddeloozen* (Molema, 521 a); in het hd. *die Gottlosen bekommen die Neige; dem Gottlosen der Rest; die Neige ist für die Frommen*; eng. *the dregs are for the wicked*; fri. *it grounsop of it oerskot is for de godloazen*; fr. *le fond (est) pour le bon*³⁾; oostfri. *de Godlose kriggt de Barm* (Eckart, 169); *de rest is för de godlosen* (Dirksen I, 79). Zie *Ndl. Wdb.* V, 1019; De Cock¹, 125.

- 1) Zie J.v. Ginneken in *Leuv. Bijdr.* X, 84: Groen staat in het midden tusschen het rustige blauw en het opwekkende geel, het duidt dus op vreugde en vrede; in de noot is aangehaald Wackernagel, *Kleine Schriften*, I, 205: Grün in der Blumensprache des Mittelalters bezeichnete den fröhlichen Anfang der Liebe und den Freudenbeginn. Es war die Farbe der Freude überhaupt.
- 2) Vgl. *Bijb. Wdb.* I, 121: De drinkbeker is in de H.S. en bij de oostersche dichters een zeer gewoon zinnebeeld van iemands lot en de bedeeeling der Voorzienigheid. Jehova is volgens de eerste de groote huisvader, die een beker in de hand houdt, uit welken hij zoowel andere volkeren als Israël laat drinken en het heldere vocht den brave, het troebele den goddelooze te drinken geeft.
- 3) Zie over dit fransche gezegde K. Müllenhoff: *die Natur im Volksmunde*, 32.

738. Groot zijn met iemand,

d.w.z. innig bevriend zijn met iemand. In het mnl. beteekende *groot* meermalen: aanzienlijk, eene voorname plaats bekleedende en komt ook *groot met eenen*, in aanzien bij iemand, invloed hebben bij iemand reeds voor. Zie het *Mnl. Wdb.* II, 2180; *Ndl. Wdb.* V, 1056 en vgl. de uitdr. *grootte* (of *dikke*) *vrienden zijn* (n°. 426); eng. *to be great with a p.*; fri. *great mei immen wêze*.

739. Grootscheeps(ch).

Dit wil eigenlijk zeggen naar de wijze of naar het gebruik van een groot schip of van groote schepen, t.w. met praal, met statie, en vervolgens deftig, statig, zwierig. *Op syn groot scheeps* komt in de 17de eeuw voor bij Coster, 11, vs. 50, en Winschooten, 224: *Dat is op sijn groot scheeps*; dat is, den gebraden haan speelen. Zie *Ndl. Wdb.* V, 1134; Harreb. II, 250 *b*; fri. *heechskeepsk* naast *greatskips*, *greatskeepsk*.

740. Naar de haaien gaan of zijn,⁷⁴⁰

d.w.z. te gronde gaan, onherroepelijk verloren zijn, dood zijn (zie o.a. *Nkr.* II, 17 Mei p. 3; VI, 16 Nov. p. 2; *Kmz.* 27) of *naar de pieren gaan*, zoals de Vlamingen zeggen (ook in *Twee W.B.* 95), *naar kapitein Jas gaan* (Indië; *Harreb.* I, 357; *Ndl. Wdb.* VII, 228). Oorspr. van een over boord gevallen of gezetten matroos gezegd; vgl. het eng. *to go to the dogs*; hd. *vor die Hunde, die Hühner gehen* en de synonieme uitdr. *naar den kelder gaan* of *kelderen* (in *Nkr.* VIII, 31 Jan. p. 2), *noa beppe's kelder* - (Molema, 29), *naar grootje* -, *zijn ouwe moer* -, *ad patres gaan*; *naar de pieltjes* of *pieleendjes* (*Harreb.* III, CXLVI); *naar de knoppen, klooten, kwaartjes, vaantjes zijn* (*Rutten*, 115 b; *Antw. Idiot.* 680; 671; 730; 1308); *naar den dieperik gaan*; *naar den kabeljauw zijn*; *naar den kabeljauwkelder trekken* (= verdrinken; *Waasch Idiot.* 173 b; 318 a; *Ndl. Wdb.* VII, 806); *naar de kiele zijn* (*Landl.* 6; *S. en S.* 6); *naar 't pierenland, bij Peerken den dood zijn*¹⁾, *naar 't Pierengeland gaan* ('t *Daghet* XII, 142; *Tuerlinckx*, 500); *in 't pîrkesland gân* (*Woeste*, 200 a); *na de bômkes gân* (*Korrespblätt* XXIII, 33). Vgl. n°. 741.

Eindnoten:

⁷⁴⁰ I. *Korrespblatt*.

741. Voor de haaien zijn,

eigenlijk tot een prooi voor de haaien zijn, en vandaar onherroepelijk verloren; *Harreb.* I, 265; *Nkr.* VI, 11 Mei p. 2; *Het Volk*, 14 Juli 1913, p. 6 k. 3; fri. *hy is for de haijen*. Vgl. *voor de poes*; *voor de pielekes* (= kuikens of jonge eenden) *zijn* (*Opprel*, 77 a; *Molema*, 322 b; *Gunnink*, 95; *Van Weel*, 131; *Woeste*, 198 a; *Ten Doornk.* *Koolm.* II, 717 b); *bij de mieren zijn* (*C. Wildsch.* VI, 98); *voor de pieren zijn* (*Harreb.* II, 180 b); eng. *to be cast at the cocks*.

742. Aan den haak slaan (krijgen of pikken),

d.w.z. aanpakken, veroveren; vooral in de beteekenis van een meisje of een vrijer machtig worden om er mee uit te gaan of er mee te trouwen; een beeld ontleend aan de vischvangst. Zie *Slop*, 237: Gemeen beulswerk.... als je niks anders hebt, sla je dat ook aan den haak; *Dievenp.* 131: Toch zag z'n moeder kans nog wettelijk 'n man aan den haak te slaan; *Slop*, 212: Maar wat 'n meid, zoo kant, zoo rank, als-ie 'es moeite deed, t'eens probeerde ze aan de haak te krijgen; *Kalv.* I, 136: De Mof heeft de nicht van den patroon aan den haak gepikt; II, 24: Maar wacht, als ik 'm aan de haak heb.... als ik maar eens met 'm getrouwd ben, - dan zal ik 't hem doen bezuren. - Vandaar ook *den haak in de keel krijgen* of *hebben*; *aan den haak geraken* (of *zijn*), door een meisje bekoord of 'gevangen' zijn *Harreb.* I, 265. In Zuidndl. dialect beteekent *den haak in de keel hebben* of *krijgen*, rouwkoop hebben

1) De Cock, *Volksgeneeskunde in Vlaanderen*, bl. 337.

of krijgen, spijt gevoelen over eene onderneming die kwalijk uitvalt, in een spijtigen toestand zijn (*Antw. Idiot.* 519; 1731; *Waasch Idiot.* 270), maar komt ook voor in de bet. van ergens toe verleid zijn (*Schuerm. Bijv.* 108). Vgl. hd. *einen sich anhäkeln*; fr. *accrocher qqn.* Zie n°. 82.

743. In den haak zijn.

Onder den haak moet men hier verstaan den *winkelhaak*, dien de timmerman gebruikt voor het uitzetten of afschrijven van een rechten hoek. Zoo kreeg 'in den haak' de beteekenis van rechthoekig, haaksch, en vandaar figuurlijk: in orde, zooals het behoort, veelal met de ontkenning: *niet in den haak zijn*. Vgl. Plantijn: *Geslichtet op den winckelhaeck, mis en reigle, compassé et ordonné; normatus, moderatus*; Winschooten, 364: Een *winkelhaak*, de *haak*, daar men de *winkels* meede meet: hoe verre sij regthoekig sijn, of niet: want soo de *winkels* niet *regthoekig* sijn, soo seid men, *het is buiten den haak*: het welk oneigendlijk genoomen, het en gaat niet soo als het behoort: het is buiten de kerf; A. Pels, *Gebruik en Misbruik des Tooneels*: Zo dat ze (*sommige tooneelspelen*), al zijn ze juist niet in de winkelhaek, daar door den Hoorderen aanbrenge groot vermaek; Sweerts, *Koddige en Ernstige Opschriften*, III, in de voorrede (anno 1709): Loopt'er somtyts iets onder, dat niet wel in 't winkelhaekje staat, dat is niet zyne, maer des makers schuit. Sewel, 306: Dat is in den haak gewerkt, *that is made according to the rules of art.*; Halma, 199; enz. Hiermede is te vergelijken het westvlaamsche *uit de zwee zijn* (uit den haak zijn¹⁾, en *buiten zwee zijn* (uit zijn behoorlijken stand zijn, b.v. iemand die dronken is; ook buiten bereik zijn, *Loquela* 1889, 40); *Waasch Idiot.* 408: *loef*, haak, pas; *in zijn loef zijn*, tevreden zijn; *uit zijn loef zijn*, ongesteld, droevig zijn; *iemand uit zijn loef slagen*, uit zijn lood. Ook in Zuid-Nederland kent men de uitdr. *in zijnen haak zijn*, *in den haak staan*, *hangen of zijn*, d.i. in orde zijn, dat meestal gezegd wordt van de gezondheid, van het verstand of van het gemoed (*De Bo*, 398; *Antw. Idiot.* 519; *Teirl.* II, 6; *Waasch lidot.* 270 b; *Schuermans, Bijv.* 92 a op *gehot*); *uit den haak zijn*, dronken zijn; *uit den haak klappen*, onlogisch redeneeren (*Teirl.* II, 6). Hier schijnt men evenwel aan een andere bet. van haak te moeten denken, t.w. aan die van *duim van een deur*, hengel, harre; vgl. 17de eeuw: *uit der harre, de harren zijn*, ontsteld, in de war zijn; eng. *out of harre* (*Ndl. Wdb.* V, 2148); het hd. *aus dem Haken -*, *in seinem Haken sein*; *in seinen Haken kommen*, voor: uit -, in het gelid raken, en het eng. *off the hooks* of *out of squares*, ontzet, verstoord, verward. Zie Winschooten, 205; *Tuinman* I, 8; 342; *Harreb.* I, 265 a; *C. Wildsch*, V, 71; het *Ndl. Wdb.* V, 1356 en 1358 en vgl. nog *uit het lood* en de hd. uitdr. *die Sache ist im Lote* (dial. *im Blei*); fr. *une personne compassée*. In Groningen zegt men: *'t is in de es* (vgl. n°. 555; *Boere-Krakeel* 251: *in essen zijn*; fri.: *de saek is yn 'e es*); in Drente: *'t is in de lisse* (lus); in Twente: *'t is in de rige* (rij); fri. *yn 'e heak*, in orde; *ut 'e heak*, niet recht gezond; *Antw. Idiot.* 2240: *in de klink zijn*, in orde, in regel.

1) Een zwee is een *rechthoekte winkelhaak*; die hoek is in zwee niet, fr. *n'est pas d'équerre*; zie *De Bo*, 1449 a en 1028 b: 'een weefgetouw slage zetten', een getouw *in den haak stellen*, zoodanig dat elk deel juist op zijne plaats zij, om zonder stoornis te kunnen weven; *Schuermans*, 179 a en *Joz. Jacobs, De verouderde woorden bij Kiliaan*, 177.

Vandaar ook een bijw. *haaks* in de uitdr. *zich haaks houden*, zich goed houden (o.a. in *Zandstr.* 102; *Landl.* 9¹).

744. Haken en oogen.

Hieronder verstaat men allerlei moeilijkheden; eig. zaken, die gemakkelijk aan elkander vast haken en moeilijk te ontwarren, los te maken zijn; vandaar bij overdracht aangelegenheden, waardoor men met elkaar in moeilijkheid geraakt. In de 17de eeuw komt in dezen zin de zegswijze voor bij Winschooten, 74: *Het sijn Haaken en Oogen*: dat is, een verwarde saak. Dicht bij deze bet. staat het thans nog Zuidnederlandsche: *de wereld hangt aaneen (is vol) met haken en oogen*, d.i. de wereld is vol twist en tweedracht (*Waasch Idiot.* 270). Vgl. ook De Bo, 781 a: *In haken en oogen liggen*, met iemand in geschil zijn; Claes, 95: *Dat zal nog veel haken en oogen inhebben eer het effen is*. Zie Halma, 199: 't Zijn haaken en oogen, 't Is eene verwarde zaak: gij zoekt niet als haaken en oogen, *vous ne cherchez qu'à chicaner*; Harreb. I, 265 a; *Ndl. Wdb.* X, 2284; *M. de Br.* 86: Dat gaf allerlei haken en oogen soms. - *Haken en oogen zetten*, kwaad bloed zetten in *Haagsche Post*, 2 Oct. 1920 p. k, 3: Door zijn toedoen werd C. eerst ridder, daarna officier, ten slotte ridder-grootkruis van het Legioen van Eer. Dat zette haken en oogen en vooral in de kringen der maagdelijke knoopsgaten. In het hd. zegt men: *das Ding hat einen Haken* (oder *eine Nase*) en kent men een adj. *häklich*, bedenkelijk, miszich. Te vergelijken is 't *Heeft triangels aan*, er is veel last aan verbonden (*Waasch Idiot.* 662).

745. Aan den haal gaan,

d.w.z. aan of op den loop gaan; het op een loopen zetten, op de vlucht slaan. Het znw. *haal* behoort bij het wkw. *halen*, dat intr. opgevat de beteekenis heeft van: hard loopen. Vgl. *trekken* en de gewestelijke uitdr. *in iets geen haal hebben*, geen trek hebben in iets. In de 18de eeuw komt de zegswijze het eerst voor; zie *Ndl. Wdb.* V, 1371; fri. *op 'e hael gear*; Gunnink, 95: *optälgōn*.

746. Stappen als een haan van een stooter,

d.w.z. trotsch en fier stappen; eig. zoo fier als een haan van koek of een stuk kinderspeelgoed, dat een stooter (12 1/2 ct.) kost. De zegswijze is opgeteekend uit de geschriften der 18de eeuw; vgl. *W. Leevend* V, 209: Toen keek hy zo fier, als een Haan van een stooter, of een Prins van Biesjesdeeg; *Abr. Bl.* I, 135: De twaalfjarige Knaap gaat daar trotsch, als een haan van een stooter, over de straat; Harreb. I, 266: Hij loopt (*of kraait*) als een haan van een' stooter; *Nkr.* III, 1 Mei p. 6: Dus ging hij als een stootersch' haan op naar de Deputaten; *De Arbeid*, 9 Oct. 1915, p. 4 k. 1: In de dagen van succes en victorie konden wij Duys dan ook bij elke gelegenheid als een 'haan van een stoter' zien stappen. In het fri.: *stappe as in stoaterske hoanne op in hjitte plaet* (op een heete plaat); in Twente: *hee tred as nen dreestuuffers hanen*; Bergsma, 21: *zoo dapper as 'n stoters haon*; Eckart, 507: *he strüvt sich as 'n dübbeltjes Kluckhenne*; 199: *hê sleit hinnût as 'n Honnigkôk'npärd*;

1) In Zuid-Nederland beteekent *haaksch*, dwars, wederstrevend, eig. met haken voorzien (*Antw. Idiot.* 520).

Jahrb. 38, 159: *hee strüvet sick asse'n küaterhane; hij heeft moed als een stooters paardje* (Harreb. II, 310); Molema, 167: *stappen as 'n koater in de mörgendou; zij liep zoo trotsch als een doffer* (in *M. de Br.* 35); *loopen als een paard van een' daalder* (Harreb. I, 112); Wander IV, 879: *er stolzirt wie ein Hahn vor einem Kindchen; oostfri. hi stapt äs en huan fuar en Döötjen*. Op Goeree en Overflakkee: *Hij heeft een presentie als een lok van een daalder*, hij zet een hooge borst op.

747. Den gebraden haan uithangen (of - spelen),

d.w.z. grof geld verteren, brassen. In de 17de eeuw leest men bij Winschooten, 180: *deese lui speelen lustig den gebraaden haan*, d.i. gaan prachtig, overdadig gekleed. Ook in den zin van bluffen, geuren was de zegswijze eertijds bekend; zie *Gew. Weuw.* II, 7; Spaan 34; Sewel, 307; Van Effen, *Spect.* VII, 230; Halma, 200: *De gebraaden haan speelen in een gezelschap, faire le coq, ou le maître dans une compagnie; V. Janus* 22; III, 11. In denzelfden zin gebruikte men vroeger ook *den (dubbelen) haan maken, scheren, spelen* (fr. *faire le coq*) en *den dubbelen, den breedten haan spelen* in dien van royaal leven. Hieruit blijkt, dat het wkw. uithangen moet worden opgevat in den zin van *zich aanstellen als* en dus niet voor de verklaring aan een uithangbord kan worden gedacht. Wellicht mogen we in deze uitdrukking eene herinnering zien aan een oud sprookje, waarin verteld wordt van een gebraden haan, die zich zeer aanmatigend en overmoedig gedraagt. Zie voor deze gissing *Noord en Zuid*, XXIII, 273, waar zulk een sprookje is medegedeeld, en verder het *Ndl. Wdb.* V, 1385; III, 1175. In *Driem. Bl.* XVII, 101 wordt gedacht aan den haan, dien men na den korenoogst bij het naar huis gaan medevoerde op een hooge met aren en bloemen versierde stang en daarna braadde en opat. In het fri.: *de brette hoanne spylje*, een hoogen toon aanslaan. Synoniem is het Noord- en Zuidnederlandsche *de breeveertien spelen, - uithangen, - laten waaien* (zie n°. 349); in Zuid-Nederland ook *den bonten Pier scheren* (*Volksk.* XIII, 163); *pannetje-vet spelen*.

748. Zijn haan kraait (of is) koning,

d.w.z. hij is de baas; de uitdr. is ontleend aan een hanenwedstrijd, waarin zijn haan als overwinnaar is te voorschijn getreden; vandaar: hij heeft zijne zaak doen triomfeeren, hij is de baas. Ook zeide men in de 17de eeuw: *zijn haan kraait boven* (zie het *Ndl. Wdb.* V, 1385 en III, 885), en *zijn haan is koning*, waarvan Sartorius I, 3, 50, zegt 'nostrates a gallis inter se de victoria certantibus metaphoram sumunt'.¹⁾ Vgl. ook Sewel, 416: *Haar haan kraait koning* (zy heeft de broek aan), *she wears the breeches*; Halma, 200: *Zijn haan is koning, il dame le pion à tous les autres*; in het Friesch: *syn hoanne moat kening kraije*; fr. *il chante victoire*; eng. *to cry cock*; vgl. hd. *zu früh krähen*.

749. Daar zal geen haan naar kraaien,

d.w.z. daar zal niemand de aandacht aan schenken; zich 'druk' over maken; gewag van maken; het zal nooit aan den dag komen. De uitdrukking dateert uit de 17de eeuw. We lezen haar o.a. bij Vondel, *Joseph*

1) Over de hanengevechten hier te lande kan men raadplegen Ter Gouw, *de Volksvermaken*, 357-359.

in *Dothan*, vs. 1259; in de *Gew. Weuw.* II, 25; III, 29 en later in Van Effen's *Spect.* IV, 159; Sewel, 416; enz. Ook in het nhd. is zij bekend: *es kräht kein Hahn danach* naast *danach wird weder Hund noch Katze krähn; da kräht kein Katze nach* (Borchardt, 194); in het nd.: *doa kreit nich Hund ôr Hân na* (Reuter, 50); in het oostfri.: *dâr kreit gin henn of hân na* (Dirksen I, 35); in het Friesch: *der kraeit gjin hoanne nei*. In Zuid-Nederland: *daar zal hen noch haan over kraaien* (Joos, 42; *Antw. Idiot.* 560; *Waasch Idiot.* 271 a); *der en zal geen haan achter (of over) kraaien* (Teirl. II, 14); ook in Noordndl. *dan kraait er geen hen of haan meer naar* (in *B.B.* 78); in N.-Brab. *daar zal niet éen haan naar kraaien* (*Ons Volksleven* VIII, 227). Door Tuinman I, 242; Laurillard, 51 en Zeeman 256-257 wordt de oorspr. dezer zegswijze gezocht in het bekende verhaal van Petrus' verloochening van Jezus (*Matth.* 26: 75 en *Luc.* 22: 60, 61), doch ten onrechte, daar Jezus bedoelde dat Petrus vóór het kraaien van den haan, d.i. vóór het aanbreken van den morgen, Hem driemaal zou hebben verloochend. De Vries, *Taalk. Bijdr.* II, 43 meent, dat men den oorsprong moet zoeken in het volksgeloof, dat de haan den moordenaar aankraaide, van wiens aanslag hij getuige was geweest. 'Wanneer dan eene misdaad in alle stilte gepleegd was en men rekende dat zij geheim zou blijven, zeide men *daar zal geen haan naar kraaien.*'¹⁾

750. Den rooden haan in iets steken,

d.w.z. den brand in iets (een huis, een dak, eene plaats) steken. Bij ons luidde zij vroeger (15de eeuw): *den rooden haan over iemands huis laten vliegen* of *laten gaan; een of den haan met den rooden kam laten vliegen* (*Ndl. Wdb.* VII, 1047); later ook *den rooden haan ontsteken, laten kraaien* of *door 't dak jagen*; en thans nog *den rooden haan uitsteken* of *uit iets, ergens uit steken, op 't dak zetten*. Friedr. Kluge heeft eene zeer aannemelijke verklaring van deze uitdrukking gegeven in zijne studie over de dieventaal (*Gaunersprache, Rotwelsch*), waarin hij haar in verband brengt met de teekens die 'Mordbrenner' op huizen, kerken of kruisen aanbrachten om te kennen te geven, dat aldaar brand zou moeten worden gesticht. 'Mehrere gute Quellenzeugnisse verweisen nämlich die zuerst bei Hans Sachs belegte Redensart unter die Mordbrenner, unter denen es wie unter Bettlern und Dieben schon im sechzehnten Jahrhundert eine besondere Zeichenschrift gab, die man neuerdings als Gaunerzinken bezeichnet. Eines derselben faszt man nun als Hahn auf, der Brandstiftung bedeutet, während der "rote" Hahn in unsrer Redensart wohl auf den *Rötel* (rood krijt) hindeutet, womit die Gaunerzinken gern an Kirchen und Straszenecken oder einsamen Kreuzen angebracht wurden.'²⁾ Zie andere pogingen ter verklaring bij K. Müllenhoff, *die Natur im Volksmunde*, 48 en in *Taal en Letteren* IV, 110; 273; vgl. ook het *Ndl. Wdb.* V, 1387; Stallaert I, 547 a; *Ons Volksleven* V, 194; *Nkr.* VII, 26 Juli, p. 2: Een huis zonder achterdeur is gevaarlijk als de roode haan er in kraait (fig. voor 't socialisme); V, 17 Oct., p. 3: En in de Hofstad kraaide (*op den rooden Dinsdag*) de roode haan; Winschooten,

1) Zie ook *Gids*, 1895 (3), bl. 53.

2) Zie F. Kluge, *Zeitschrift des Allgemeinen Deutschen Sprachvereins*, XVI, sp. 8; *Rotwelsch*, Quellen und Wortschatz der Gaunersprache, I, 96-105; ook *Unser Deutsch*, 76; Günther, 99.

75, die den rooden haan verklaart als 'een brandend Lont', waarin hij door Sewel en Halma gevolgd wordt. Vgl. *Nkr.* IX, 9 Januari p. 2: Alleen dien stal kon ik nog vernielen; daar heb ik den rooden haan in laten kraaien; *V.v.d.D.* 62: Ik weet nog van 'n boer, die ons niet in z'n hooiberg wou laten slapen. 'Dan gaat de rooie haan d'r op', zei de Dalles met z'n raarste oogen; *Handelsblad*, 2 Maart 1915 (avondbl.) p. 6 k. 2: Wij hebben over het gedrag van sommige rijke Belgen, die hier een gemakkelijk onderkomen hebben gevonden en den gebraden haan uithangen, terwijl in hun ongelukkig land de roode haan kraait, in een Hollandsch blad niet willen beschrijven; Joos, 77; *Waasch Idiot.* 271; *Antw. Idiot.* 1734; Wander II, 269: *jem. einen roten Hahn aufs Dach setzen (oder fliegen lassen)* en Eckart, 182: *'n rô(d)n Hoan up 't Dack sett'n*; fri. *de reade hoanne op it hûs sette*; eng. *the red cock will crow in his house; there is a cock*, daar is brand. Vondel gebruikt als synoniem van den rooden haan ontsteken ook *roode paarden zadelen*¹⁾.

751. Haantje de voorste

of zooals men in Zuid-Nederland zegt een *haantje vooruit*, een *Jan boven Jan* (Joos, 76; Teirl. 203 en Schuermans, 170) of in de 17de eeuw *Govert in 't voorste* is onder de jongens de voorganger en aanvoerder bij vechterijen en kwajongensstreken. Haan beteekent hier eig. de voornaamste, de beste, de eerste, de baas, de meester; vgl. in Zuid-Nederland *de haan van 't kot zijn*. In de 18de eeuw komt deze benaming voor in Van Effen's *Spect.* VI, 229, Vgl. evenwel ook Pers, 719 a: *Imbize*, die 't haentjen alleene was. In het *Boere-Krakeel*, 8: *Haantje by de voorste zijn*; Sewel, 307: *Hy is het haantje van de buurt (het katje van de baan), he is the cock of the parish*. Vgl. verder *het katje van de baan* (zie *Ndl. Wdb.* VII, 1784), *Pietje de voorste* (fri. *pytsje-de-foarste*); de eng. uitdr. *to be the cock of the walk (or of the parish)*, the dominant person; *Ndl. Wdb.* V, 1390.

752. Rood als een kalkoensche haan,

d.w.z. zeer rood, van toorn of van schaamte; eigenlijk zoo rood als de kam en de lellen van een kalkoenschen haan, wanneer hij kwaad wordt; Harreb. I, 267; *Ndl. Wdb.* VII, 1002. In de 17de eeuw was *'t kalkoensche haentjen* de bijnaam van den steeds bulderenden predikant Triglandt. In Zuid-Nederland zegt men: *zoo rood gelijk een haan*; fr. *rouge comme un coq* (Schuermans, 170) of *rood als een kalkoen, als een gekamde (kwade) haan* (Joos, 27). Vgl. ook hd.: *rot, zornig wie ein Zinshahn*; oostfri. *so rod as 'n puter* (Ten Doornk. Koolm. II, 780); hd. *puterrot*, eng. *as red as a turkey-cock*.

753. Wilde haren.

Hieronder verstaat men 'jeugdige dartelheden en overmoedigheden, onbezonnenheden en onbesuisde streken'. Vroeger zeide men ook: *(een) wild haar in den neus hebben*, een losbol zijn (zie Sart. I, 2, 23) en thans dialectisch *'n wild hoar in nek hebben* (Molema, 159 a); fri. *in*

1) Vgl. Vondel, VII, 647; Het bootsvolck voert de vlagh en wimpel, zwaait de zwaerden, rolt tonnen buskruit voort of zadelt roode paerden, ontsteect den rooden haen; vgl. *Ndl. Wdb.* XIII, 1309.

wyld hier yn 'e nekke ha. Misschien moeten we denken aan wild groeiend haar, dat iemand in den neus prikkelt, jeukt, waardoor hij ongeduldig, of krieuwelig, kittelig, wild wordt; vgl. echter ook n°. 755. Bij overdracht wordt dan *wild haar* of *wilde haren* genomen voor *dartelheden*, *overmoedigheden*. Zie het *Ndl. Wdb.* V, 1406; 1400; Sewel, 305: Hy heeft een wild hair in de neus, *he is a hairbrain'd fellow, he is like to run into debauchery*; Halma, 201: Een wild hair in den neus hebben, los en ongebonden zijn; Tuinman I, 34; Harreb. I, 269: *Hij heeft zijn wild haar verloren.*

754. Op een haar,

d.w.z. zoodat het niet de breedte van een haar scheelt, verschilt; zoodat er niet de breedte van een haar aan ontbreekt; zeer nauwkeurig, tot in de geringste bijzonderheden; ook in Zuidndl. (o.a. Teirl. II, 6); 17de eeuw *op een trip* (Vondel); fri. *op in hier ôf*, hd. *auf ein Haar*, eng. *to a hair*. Vgl. *op een prik*. In zeer vele verbindingen treft men *een haar* aan in den zin van iets zeer gerings, en *geen haar* (hd. *kein Haar*) in dien van *geen zier*, *geen lor*, volstrekt niets; vgl. lat. *pili facere*, geringschatten¹⁾. Ook in de middeleeuwen *niet een haer* (vgl. lat. *nihil* uit *ne hilum*, geen haar); eveneens in het mhd. *niht ein har*, zie *Mnl. Wdb.* III, 11-12; De Jager, *Latere Versch.* 129; Erasmus, CLXX; *Antw. Idiot.* 521; *Waasch Idiot.* 271; Teirl. II, 6. Vandaar ook de ironische uitdr. 'ik acht er hem geen haar (d.i. *niets*) te goed toe', ik reken hem daartoe wel in staat (zie Sewel, 305).

755. Gekruld haar, gekrulde zinnen,

d.w.z. iemand die gekruld haar heeft, is wispelturig: 'men meende dat kroes of gekrult hair een teken was van een hoofdigen en oplopenden inborst' (Tuinman I, 34). Vgl. voor dit volksgeloof *Barth.* 88 a: Ist dat die haren seer cruust ende dicke sijn ende haestelicken wassen, beteykent hette des hoofts ende veel humoren²⁾. Bij Campen, 57: *kruys haer, kruyse sinnen*; bij Idinau, 159:

Ghekronckelt hayr, ghekronckelde sinnen;
Dat siet men in gheesten, van vremden haere,
Die onghestapelde dinghen beminnen
Noch licht en verschieten van quade maere.
Prijst grijs van sinnen, en jonck van iaere.

Vgl. het hd. *krauses Haar, krauser Sinn; Krauskopf Brauskopf*; de. *kruset Haar, kruset Sind*; eng. *curled heads are hasty*; in Groningen: *kroes hoar, kroeze zinnen* (Molema, 228 b); in het Friesch: *krolle hieren, krolle sinnen*; oostfri. *kruse Hâr un kruse Sinn, spitze Näs un spitzet Kinn, der sitt de Deifel drêmal in* (Eckart, 177; Dirksen I, 39); in Zuid-Nederland: *krulhaar, dul haar* (Joos, 149); *gekrulde haren, gekrolde zinnen* (*Antw. Idiot.* 1704); *lang haar, lange zinnen* (in *Kluchtspel*, III, 8); zie De Cock², 32; *Volkskunde* XXIII, 195; Harreb. I, 268; 270: Vrouwen met gekruld haar hebben wormen in het hoofd (17de eeuw); Wander II, 220.

1) Otto, 279.

2) *Mnl. Wdb.* III, 2183. Vgl. het 17de-eeuwsche *kroes*, opvliegend, en *krul*, stout, fier, trotsch; zie *Lat. Versch.* 272.

756. Haar op de tanden hebben.⁷⁵⁶

Men zegt van iemand, die goed van zich af durft spreken, zich flink met woorden weet te weren, onversaagd, onvervaard is, dat hij of zij haar op de tanden heeft. Vgl. ook in het nhd. *Haare auf den Zähnen haben*; in het nd. *hár oppen tenen hân*; ook *hár up de kûsen hân* of *hebben* (Dirksen I, 39); in Meiderich: *hör upp denn Tand hewwe*; westph.: *dai het har am bard (oppen tenen)*; in het fri.: *hier op 'e tosken ha*; in het gron. *hoar om de koezen hebben* (Molema, 159 a). In Zuid-Nederland is de uitdr. eveneens algemeen bekend; zie Schuermans, 171 a; De Bo, 1132 a; *Waasch Idiot*. 271 b; *Antw. Idiot*. 521 en Claes, 79; bij Teirl. I, 91: *Een wijf met een baard*, een sterke vrouw, die niet gauw vervaard is, die haar op de tanden heeft. In Limburg kent men ook 'hij heeft haken op de tanden' (*Onze Volkslaal* II, 219), dat men in eigenlijken zin van paarden zegt, die scherpe, spitse verhevenheden op de kiezen hebben, welke door onregelmatige afwrijving zijn ontstaan, terwijl in het nhd. geheel in denzelfden zin gezegd wordt *Haare auf der Zunge haben* (dit ook in Zuid-Limb. (Jongeneel 90) en bij Brederoo II, 283, 1195?). Opmerkelijk is de soortgelijke beeldspraak in het Grieksch *λάσιον κῆρ*, harig hart voor: manmoedig hart, en *λασία φρήν*, ruig gemoed voor: dapper gemoed. Van al de verklaringen welke van deze uitdrukking zijn gegeven, komt me die van Schrader, *Wunderg.* 129 nog als de aannemelijkste voor. Deze zegt namelijk 'Da man in der Fülle der Haare Kraft und Mannheit sieht, so teilt man in absichtlicher, bewusster Uebertreibung selbst solchen menschlichen Gliedern Haare zu, welche diese gar nicht haben, nicht haben können.'¹⁾ Voor andere, minder waarschijnlijke, verklaringen zie *Noord en Zuid* XVIII, 9-15; *Ndl. Wdb.* V, 1406-1407²⁾; fr. *avoir du poil (au coeur)*.

Eindnoten:

756 Voeg bij. *être (un homme) à poil*.

757. Elkander in het haar zitten of vliegen,

d.w.z. plukharen (in Zuid-Nederl. ook *haarkepluk doen*), vechten, krakeelen, twisten, zoowel in eigenlijken als in overdrachtelijken zin; ook (*elkander*) *bij het haar hebben* (Rusting 49); 17de eeuw: *met iemand in het haar liggen* (Pers, 26 a; 109 a). Zie Tuinman I, 282: *Zy zitten malkanderen in 't hair*, dat zegt men van twee, die een krabbelvuistje leggen en malkanderen by den kop krijgen; Sewel, 305: *Malkanderen in 't haair zitten, to fall together by the ears, to fight or quarrel*; vgl. lat. *involare alicui in capillum*; het mnl. *haeropen, haerplocken, enen dat haer kemmen*; het 17de-eeuwsche *haarreepen* en de uitdr. *elkander in den baard zitten; elkander in den kam zitten* (eig. van kemphanen); fri.: *immen yn 't hier (of yn 't bird) sitte en immen nei 't hier fiele*; in Twente: *mekaar in 'n toef (of in 'n kam) zitten*. Voor Zuid-Nederland vgl. *Antw. Idiot*. 2225: *malkander in 't haar zitten*, met elkander twisten; 614: *iemand naar zijnen kam rijden*, hem heftig bekijken; *iemand*

- 1) Vgl. ook Paul, *Wtb.* 228: *Haare auf den Zähnen haben*. d.h. einen Bart, als Zeichen männlichen Mutes; Wander II, 220: *Haare auf den Zähnen, Stacheln auf der Zunge, Spiesse im Herzen*.
- 2) Opmerking verdient eene plaats uit de *Veelderh. Geneuchlijcke Dichten* (ed. Lettk.), bl. 189, waar van flauw, krachteloos bier gezegd wordt: *het en heeft niet een haerken op zijnen kam*.

in zijnen kam vliegen, hem in gramschap toevliegen. In het hd. zegt men eveneens: *einander in die Haare geraten; sie liegen sich in den Haaren*; fr. *se prendre aux cheveux, aux crins*.

758. Pijn in het haar (of haarpijn) hebben,

d.w.z. de naweeën van een roes ondervinden, het onaangename gevoel ondervinden dat men heeft den dag na een roes, *haarpijn* hebben, of zooals men in Oost-Vlaanderen en Antwerpen ook zegt: *schaliedekkers hebben* 'omdat het hoofd in zulke omstandigheden fel klopt' (Schuermans, 572 a); *met de schaliedekkers liggen* of *zitten* (*Waasch Idiot.* 568). Vgl. ook *de kelderkoorts hebben*¹⁾ en Smetius, 158: *De wijn sit hem noch onder het haer*, de eo qui nondum edormivit vinum; Van Effen, *Spect.* IV, 158: Wy bedanken u myn Heer voor uw beleeftheid en hebben ons genoeg van de wyn,... we wenschen je goede nacht, en geen pyn in 't haar; *Nkr.* II, 20 Dec. p. 5: Medicijn heeft de Heer er voor gebrouwen, evenwel t'is jammer, maar je krijgt er pijn van in je haar. In 't fr. *avoir mal aux cheveux*; fri. *pine yn t hier habbe*. In Zuid-Nederland is de uitdr. eveneens bekend; vgl. *Teirl.* II, 6: *pijn in zijn hoar hebben*, pijn in het hoofd hebben, 's anderen daags na een drankpartijtje; *Claes*, 79; bij *Harreb.* I, 269: Hij heeft het in de haren of in de kruin, *ook wel*: Hij heeft pijn in het haar, *hij is dronken*.

759. Iemand of iets met de haren (of bij het haar) er bij slepen,

d.w.z. iemand of iets als met geweld bij iets te pas brengen, waar hij (het) eigenlijk niets mede te maken heeft; in iets moeien, ergens in mengen, met iets in aanraking of in verband brengen. Reeds in het Grieksch *τῶν τριχῶν ἔλκειν*; lat. *capillis (-o) trahere*. Zie Erasmus, XXXVII en Van Effen's *Spect.* IV, 85; VI, 23; XI, 78. Vgl. het eng. *to drag in (by the) head and shoulders*; nhd. *etwas an den Haaren herbeiziehen*; nd. *mit de Hâre bihaln* (FEckart, 178); fr. *tirer qqch par les cheveux*. In Zuid-Nederland zegt men van iets, dat gewrongen is, een verhaal, dat onwaarschijnlijk is, dat het *met 't haar getrokken is* (*Antw. Idiot.* 1735).

760. De haren rijzen (of staan) mij te berge,⁷⁶⁰

d.w.z. ten gevolge van schrik, ontzetting en afgrijzen krijg ik een gevoel alsof mijne haren zich oprichten; lat. *comae horrent*; *mihi pili inhorruerunt*. Ook in middeleeuwen *dat mi alle mine haer upwaert stonden van groten vare* (*Reyn.* I, 2304); *al mijn hair staet mi te storme van aen te sien* (*Reyn.* II, 6662). Vgl. ook *Job.* 4, 15: Een Geest: hy dede het hair mijnes vleesch te berge rijsen; *Ps.* CXIX, 120; *Sart.* I, 7, 18: *Phocensium execratio*. Vervloekingh dat een 't haer op 't hooft rijst; *Vierl.* 218: Mijn haer stont mij overeijnde bij maniere van spreken; *Hofwijck*, vs. 430; 1110; *Adam in Ball.* vs. 1237: Mijn haer rijst overendt; *Lucifer*, vs. 1537: Hoe ryzen al myn haeren! *Ndl. Wdb.* II, 1866; *Teirl.* II, 6: *Zijn haar staat rechte*; *Wander* II, 227: *Es stehē (steigen) ihm die Haare zu Berge*; *das ist haarsträubend*; fr. *les cheveux lui dressent*; eng. *his hair stands on end (or upright)*.

Eindnoten:

760 I. fr. *les cheveux se dressent sur la tête*.

1) *Tijdschrift* XX, 65.

761. Alles (*of* iets) op haren en snaren zetten (*of* stellen),

d.w.z. alles in het werk stellen, hemel en aarde bewegen om zijn doel te bereiken; vooral: de uiterste drang- en dwangmiddelen aanwenden om zijn zin te krijgen. In het fri. *op haren en snaren ôf*, op het nippertje;

by haren en snaren, met de uiterste moeite¹⁾. Alles op het spel zetten alles wagen schijnt wel, volgens Tuinman I, 149 of 289, de oudste en eerste beteekenis te zijn. De gewone verklaring als zouden we hier moeten denken aan de haren van den strijkstok en de snaren van een muziekinstrument voldoet niet. Even onwaarschijnlijk is het, dat we moeten denken aan een vlies, een stuk perkament, dat over haren en snaren gespannen wordt als bij een trommel, of ook aan een boog, dien men spant over een snaar (pees) en dat de uitdr. eig. zou beteekenen: alles spannen, op het punt van bersten en breken (*Nav. V*, 206). Wellicht moeten we *haren* als een wkw. opvatten in den zin van *bersten* (o.a. van de huid), in welke beteekenis het door Plantijn vermeld wordt en thans dialectisch (Twente; Oostfri.) nog bekend is (*Mnl. Wdb.* III, 155. *Ndl. Wdb.* V, 2203). De friesche uitdr. *op haren en snaren ôf*, op het nippertje, wijst ook in die richting. *Snaren* is er dan later om het rijm aan toegevoegd; vgl. voor dit verschijnsel *onder lerven en verven* (Boekenooogen, 570); *hoeren en snoeren* (17de eeuw); *tegen heug en meug; de motjens en kotjens; hutje en mutje; hot noch tot; bij kris en kras* en dergelijke²⁾. Vgl. voor plaatsen uit de 18de eeuw *Ndl. Wdb.* V, 1401 en zie verder *Handelsblad*, 11 Juli 1913 (avondbl.), p. 1 k. 1; 30 Oct. 1913 (ochtendbl.), p. 6; 7 Nov. 1913 (avondbl.), p. 1 k. 2; *Amsterdammer*, 17 Aug. 1913, p. 1 k. 3; *De Arbeid*, 23 Nov. 1913, p. 3 k. 3; *Het Volk*, 21 Jan. 1914, p. 2 k. 1.

762. Een haarkloover

is iemand, die een haar klooft, vaneen splijt, doch in figuurlijken zin, iemand, die beuzelachtige onderscheidingen maakt, nietige verschillen wil opmerken, een muggezifter, een vitter, een gortenteller, zemelknooper (*Sart. II*, 10, 93), *azijnzeiker* (*Antw. Idiot.* 1551). Zie Campen, 95: *t' Is een recht hayr cloever*, Harrebomée III, 210; *Ndl. Wdb.* V, 1448. In Zuid-Nederland zegt men in denzelfden zin een *haarkliever*, *haarzifter* en *haarsplijter*, fr. *un homme à fendre un cheveu en quatre*; mnd. *hârklôver*; hd. *ein Kummelspalter*, *Haarklauber*, *-spalter*, eng. *a hairsplitter*, ook in 't Zweedsch en Deensch is het bekend³⁾.

763. Haarlemmerdijkjes maken,

d.w.z. ruzie, drukte maken, standjes zoeken op straat, zooals dat door de bewoners van of de wandelaars op den Haarlemmerdijk, een straat te Amsterdam, geschiedt⁴⁾; vgl. *Ndl. Wdb.* V, 1450; *Kmz.* 375: Toen zei de agent, ik waarschuw jullie: maak me geen haarlemmerdijkjes.... vooruit! doorloopen. - Ook komt de uitdr. voor in den zin van grapjes, praatjes verkoopen; vgl. *Sjof.* 98: Och, ja, praatjes, haarlemmerdijkjes; *Lvl.* 52: Martin zet 'n stram gezicht, ten einde 'n welig voorttieren der haarlemmerdijkjes te coupeeren; *Nkr.* VI, 3 Febr. p. 2: Zeg, verkoopt

1) In *Noord en Zuid*, IV, 355, wordt uit *het Paleis van Justitie* van 1 Aug. 1881 aangehaald: 'Een man, die voor een slapje *alle haren op de snaar zef*. Eene niet zeer waarschijnlijke verklaring wordt ook gegeven in *de Vrije Fries* III, 201.

2) Zie De Jager, *Frequ.* I, 418.

3) Franck-v.Wijk, 223.

4) In de 17de eeuw had de Haarlemmerdijk denzelfden beruchten naam als de Antwerpsche Lepelstraat en het Haagsche Patmoes, de straat der lichtekooien; zie V. Moerkerken, bl. 475, vs. 42.

u nou geen haarlemmerdijkies; *De Ploeg*, VII, 144: Bertram is de echte klucht-figuur, een pseudo Italiaansche vicomte, die met 'Haarlemmerdijkies' gooit; *Nkr.* IX, 17 Juli p. 2; *Nw. School*, V, 267; *Dukro*, 68; *A. Jodenh.* 17; *Menschenw.* 148: Hep ie nie mi main Trien gain hoarlemmerdaikies wille moake? bl. 160; *Groot-Nederland*, 1914 (Oct.) bl. 458; in *Kunstl.* 129: Maak d'r gain peuterrdijkies.

764. Haarpijn hebben; zie n°. 758. ^{aant.}

765. Eigen haard is goud waard,

d.w.z. een eigen tehuis, een eigen woning is veel waard. Dit in vele talen algemeen gebruikt spreekwoord komt in de latere middeleeuwen voor bij Goedthals, 24: *eyghenen heerd is gouts weert*; *Prov. Comm.* 336: *eyghen heert es gout weert*, est quasi qui proprius aureus ipse focus; Campen, 122; Sart. I, 2, 59: *eyghen haert is gout waert*; Spieghel, 292; Idinau, 84:

Men secht ghemeynlijck: Eyghen heerd
Dats eyghen woonste, en s' huys verlichten,
Midts ruste en vrydom, is prijsens weerd;
Maer eyghen bedde, gaet boven s' goudts ghewichten.
Die vrydom verachten, zijn der slaven nichten.

Mlat *Est dictum verum privata domus valet aurum* (Werner, 27); zie verder Bebel, 453: *proprius focus auro comparandus*; mhd. *vil guot ist eigen gemach*; Wander II, 527: *eigener Herd ist Goldes wert*; eng. *the smoke of a man's own house is better than the fire of another*; *Ndl. Wdb.* v, 1436.

766. Haasvreten,

d.w.z. bang, bevreesd worden, zich terugtrekken, in zijn schulp kruipen, *achteroet vretten* (Twente); *hazenvleesch hebben* ('t *Daghet*, XII, 125); *haazehaar hebben* in *N. Taalg.* XIII 136; Harreb III, CXXII: *Hij heeft haas (of hazevleesch) gegeten*, zijne lafhartigheid is er het bewijs van. 'De onderstelling is, dat men door het eten van haas of hazevleesch eigenschappen van den haas (in dit geval blootheid, lafhartigheid) in zich opneemt. Zoo zegt men van ongedurige, woelige knapen, dat zij *paardenvleesch* gegeten hebben; het paard is, gelijk bekend, een zeer zenuwachtig dier' (*Ndl. Wdb.* V, 1492). Het geloof dat men zich door het eten van een dier zijn eigenschappen kon verwerven is al zeer oud: Achilles immers at leeuwenmerg. Thans gebruiken op sommige plaatsen in Griekenland bruid en bruidegom een duif of een haan; de duif is het symbool der verliefdheid en de haan dat der mannelijkheid.¹⁾ De Franschen zeggen *il a mangé de la biche blanche* van iemand, die altijd in beweging is, 'par allusion à l'humeur errante et vagabonde de la biche'. Zoo zeide men, volgens Harrebomée II, 284, tot een tragen denker: *heb je spek gegeten?* (vgl. *Kluchtspel* III, 72) omdat spek zwaar te verteren is. Thans kent men in West-VI. nog de uitdr. *hij heeft jotjes gegeten* voor *hij suft* (De Bo, 471); in Limb. *hij heeft van den vos geëeten*, hij is slim ('t *Daghet* X, 182), syn. van *vossenbillen gegeten*

1) *Wetenschappelijke Bladen*, April 1907, bl. 139.

hebben (Rutten, 268); *vossemelk gedronken hebben* (*Antw. Idiot.* 1402); *vossepooten of vosseseerten geëten hebben* (*Waasch Idiot* 724); in *Antw. hij heeft boonen gegeten* voor hij verstaat moeilijk iets (vgl. n°. 308; hd. *er hat Erbsen gegessen*); *knokkelboonen geëten hebben*, alles afkeuren, lastig en moeilijk zijn (*Waasch Idiot.* 356); in Mecklenburg vraagt men aan iemand die er verdrietig uitziet: *hest Müs' fräten* (vgl. *Wander* III, 546 en onze uitdr. *muizenesten in het hoofd hebben*), ook *kriebelkruid gegeten hebben*, niet stil kunnen zitten; *een stukkie van 't looie beest geëten hebben*, lui zijn (Boekenoogen, 590). In Zuidafrika *hy het van koerland* (luie trekos) *se vleis geëet*, hij is lui (Boshoff, 335). Zie' nog Borchardt n°. 843: *einen Narren an jemand gefressen haben*; westfaalsch: *hei stellet sik, äs wenn he von der dullen Suege* (Sau) *freaten hädde*; ook kent men in het hd. *Tollkirschentheee getrunken haben*, dol zijn, van Lotje getikt zijn, dat te vergelijken is met *kriebelkruid gegeten hebben*; *von einem Ochs gegessen haben* (dom zijn); fr. *avoir mangé des oeufs de fourmis*. Misschien mag ook vergeleken worden Sart. I, 3, 86: *ick heb Bot gegeten, ende verstaet niet dat scharpsinnigh is*; III, 4, 81: *hy heeft van een exter gegeten*, in futiles, parumque fideliter sibi concredita arcana continentes; vgl. *Wander* II, 485: *er hat Heistereier gegessen*; 810: *hei heft von 'e Hehnernarsch* (*Hühnerarsch*; ook *Entenarsch, Gänsepirzel*) *gefrete*, von jem. der sehr. geschwätzig ist; 1212: *Katzenmilch getrunken haben*, onbetrouwbaar, oneerlijk zijn; *he hett Hunensnûten êten*, *he kann scharp rûken* (Eckart, 226).

767. Iemand een haberdoedas geven,⁷⁶⁷

d.w.z. een draai om de ooren geven (o.a. *Harrebomée* I, 273; *Jord.* 156; *Jong.* 132); ook iemand een *labberdoedas* (om de ooren) geven (o.a. *Lev. B.* 6; 193). 'De klanken van dit woord, die aan de Hd. woorden *haben*, *du* en *das* herinneren, wettigen het vermoeden, dat het wel, evenals het vroegere *haberdas* (oorvijg), mnl. *haverdas*, ontleend zal zijn aan de taal van den een of anderen "Duitschen Mof" uit een oud komediestuk' (*Ndl. Wdb.* V, 1498). In Groningen: een *abeldoedas*; oostfri.

habbedudas (Molema 13 a; 285 b); elders: een *appeldoedas*, *abberdoedas*¹⁾; in Deventer: een *abbedudas* (Draaijer, 1); bij Spaan, 159 en in *Willem Leevend* VI, 128: een *lababbel* (nog in Limburg), een *dril* krijgen; bl. 33: een *hababbel*; in 't fri. een *lawibes* of *lawabbes*; elders een *lebabber* (*Jord.* 356), *opstopper*, *opneuker* of een *oplazer*²⁾, een *klabedder* of *klabets*, ook een *vive l'amour* krijgen (Rutten, 113 a; 315 a). Vgl. *hababbel* in *C. Wildsch.* VI, 33; *oplababbel* in *Handelsblad*, 24 Sept. 1915 p. 9 k. 2; *oplababber* in *Handelsblad*, 31 Dec. 1914 p. 5 k. 1 (avondbl.); *oplawaaai* in *Nkr.* IX, 6 Nov. p. 2; een *dof* in *V.v.d.D.*

1) *Taal en Letteren* XI, 263 en 265; Köster Henke, 25.

2) Zie *Ndl. Wdb.* i.v. *opblazen*; Tuerlinckx, 562, en Sewel, 120 of *Tuinman* I, 192: een *blaas-op* (fr. *soufflet*; eng. *a blow up*, een standje). Andere synoniemen uit de platte volkstaal zijn een *opdonder*, *opduvel*, *opbliksem*, (*op*)-*dobber*, *opsojemiter*, *opmiter*, (*op*)-*kanjer*, *opzaniker*, *opsalamander*, *opflikker*, *opmepper*(d), *opjaker*, (*op*)-*lawaaai*, *oplawaaier*, *oplelabber*, *opblazer*, *oplazer*, *oppetatter*, *opstopper*, *opdoffer*, *oplatafel* (vgl. *ben je belatafeld* = getikt), *opchiffonnière*, *iemand een opsecretaire geven*, *dat hij onder de kast leit te látafelen* of *achter 't bureau leit te schuifkabinetten*; *iemand een haverdegortslag geven*, *dat hij in geen zes dagen karnemelk lust*; *opnaaier*, *oppeuter*, *mep*, *klats*, *pats*, *hengst*, *lik*, *lap*, *tik*, *fleer*, *pomp*, *kink(ert)*, *saai*, *okkie*, *peut*, *puim*, *veeg*, *vrijzetter*, enz.

48; een *kink* in *Gron.* 48; een *zeen* bij Nierstrasz, 19: In kazernetaal worden klappen of schoppen ook met het woord 'zeenen' aangeduid, zeker omdat deze even als hun naamgenooten uit de soep, hard moeten zijn, willen zij in hun soort goed zijn; een *lel* in *D.H.L.* 13. Te vergelijken is ook 'iemand een *watjekau* geven' (Draaijer, 48; Speenhoff I, 25) of een *katjewou* (*Noord en Zuid* 3, 349); *Menschenw.* 117: 'n Peukie, 'n watje kou; *Handelsblad* 15 Mei 1921 (O) p. 9, k. 6: N°. 3 geeft n°. 1 een watjekauw van-wat-ben-je-me; fri. in (*le*)*watsjekou*, waarin men het eng. *what you call* meent te moeten zien (bij Langendijk *watjekal*); in Oud-Beierland: een *matjekol* (Opprel, 71). Zie voor eene dergelijke vorming het 17de-eeuwsche *kauwjyse* (stercus), en de volksuitdr. ergens geen *verstaje* of *verstajem* van hebben, d.i. geen begrip hebben van iets. Volgens De Bo noemt men in West-Vlaanderen een kaaksmeete een *averdas* of een *saberdas*; te Anwerpen: een *ababbel*.

Eindnoten:

767 Synoniemen zijn nog *een heis* (*D.v.S.* 128), *een makke* (*D.v.S.* 138).

768. Het hachje er bij inschieten,

d.w.z. het leven er bij laten; *er zijnen kakelare laten* (Esopet, *Hansop*, 7; De Bo, 481); fri. *it hachje dêr by ynskjitte*. Het znw. *hachje*, oorspr. *hachtje*, beteekent eigenlijk een *stuk*, een *brok* (vgl. 't is een *hachje*, met een galgebrok, 17de eeuw: *stucke* diefs¹⁾); thans: *zoo'n stuk verving - ongeluk* en dergelijke; ook een smakelijk stuk vleesch, een lekker beetje. Zoo zeide men vroeger *het hachje laten glijden*, eig. de prooi, den buit prijs geven, zich verwonnen verklaren; en *het hachje kwijt zijn*, den behaalden buit, zijn (gansche) bezit kwijt zijn of de laatste kans verkeken hebben. Ook: het *leven* kwijt zijn, tenzij dat men het leven heeft beschouwd als het laatste, wat iemand rest of als datgene, wat iemand, als een dier zijne prooi, krampachtig en tot het uiterste verdedigt, in welke meening men versterkt wordt door de Hagelandsche uitdr.: *zijne kaas aan iets laten*, *zijne kaas ieverans laten*, Antw. *er zijne(n) keës bij inschieten*, d.i. het leven er bij inschieten; en *zijne kaas geven*, d.i. sterven (Tuerlinckx, 298; Rutten, 104). Toen nu eenmaal *hachje* synoniem was geworden met *leven*, kon ook de uitdr. ontstaan: *het hachje er bij inschieten*, zijn leven verliezen of zooals men vroeger zeide *er den bek* (of *den gaper*) *bij inschieten*. Vandaar ook *bang voor zijn hachje zijn*, voor zijn leven (ook: voor zijn lichaam) bevreesd zijn. De uitdr. is opgeteekend uit Focquenbroch, *Eneas*, bl. 107 vs. 37; zie verder *Ndl. Wdb.* V, 1499; 1507 vlgg.

769. Iemand een hak zetten,

d.w.z. 'iemand eene onaangename bejegening doen ervaren, inzonderheid hem eene hatelijkheid te slikken geven; ook iemand een loer draaien, een poets bakken'; *Ndl. Wdb.* V, 1536; *Handelingen der Staten-Generaal* 1913, p. 2249: De geachte afgevaardigde heeft het voorgesteld alsof de vrijzinnig democraten, telkens wanneer hier de mogelijkheid was om den Minister een hak te zetten, eenvoudig niet meer

1) Eene andere gissing geeft Gallée in *Tijdschrift* XVII, 62.

hun eigen opinie volgen; *De Arbeid*, 18 Oct. 1913, p. 2 k. 3: Wacht denkt Overst, nu zal ik Kitsz een hak zetten door hem te beschuldigen van dit feit; *Het Volk*, 14 Nov. 1913, p. 1 k. 2: Om de Indische partij des te beter een hak te kunnen zetten; *Nkr.* VI, 31 Aug. p. 6: Dat vuile, roode lasterpak

dat zetten wij nu fijn een hak; *Navorscher* XLIII, 444; *Het Volk*, 4 Juni 1914 p. 1 k. 3 (*hakzetterij*). De oorspr. bet. moet zijn in iemand hakken, hem snijden, pijnlijk aandoen, waaruit zich in de Graafschap die van 'finantieel nadeel berokkenen' ontwikkelde: aldaar beteekent *iemand een hak aanzetten*, hem schade berokkenen, en *een hak aankrijgen*, schade ondervinden.¹⁾ Deze verklaring wordt gesteund door het fri. *immen in pyk sette*, iemand den loef afsteken; de Zuidnederl. uitdrukkingen **iemand een dek zetten**, hem niet betalen, *een dek krijgen*, niet betaald worden, waarin 'dek' eig. *slag* beteekent; vgl. een *dekker*, een slag of smeed van een bal op den rug van den verliezer, en ons *afdekken*, afranselen (hd. *jem. deckeln*) (De Bo, 220; Schuerm. 91; *Ndl. Wdb.* I, 898). Verder **iemand een drevel zetten**, iemand iets verkopen, waaraan de koper schade lijdt, terwijl een 'drevel' eig. een slag met de hand of een schop met den voet is (De Bo, 265 *b* en Schuerm. 105) *b*; ook een **lek** beteekent in het Westvl. verlies dat men lijdt in het koopen of verkopen, maar is eveneens bekend in den zin van 'drevel, vlek die men zich ergens aanwrijft' en kan vergeleken worden met onze uitdr. 'iemand een *lik* om de ooren geven', d.i. een *oorveeg* geven (vgl. het 17de-eeuwsche met een *lick* = met een *veech*); verder **iemand een plak zetten**, dat in het Westvl. synoniem is met 'iemand een dek zetten', terwijl *plak* eig. bet. een *kaakslag* (De Bo, 865 *b*); **iemand een klets aanzetten**, iets op krediet koopen om het nooit te betalen (Halma), dus wat men in het Hagelandsch noemt *iemand eene rets, eene kaai zetten* (Tuerlinckx, 525). In West-Vl. beteekent *iemand een tand zetten*, hem een slechten streek spelen, dat herinnert aan het fr. *donner un coup de dent à quelqu'un* (De Bo, 1132). Nog eene andere uitdr. luidt: **een sniester aan iets hebben**, eveneens in denzelfden zin gebruikelijk, doch waarvan ik de eig. bet. niet heb kunnen opsporen (De Bo, 1163). Of moet men denken aan een wisselvorm van *snuister*, dus ding van weinig waarde (vgl. westvl. *hiif*, huig; *drive*, druif). Zie ook **een klap krijgen**, finantieel nadeel lijden.

770. Iemand op den hak nemen,

d.w.z. iemand beetnemen, hem in het ootje nemen, er in laten loopen; waarschijnlijk eigenlijk iemand een beentje lichten, hem den voet lichten (zie aldaar) en vandaar een poets bakken, hem beetnemen; *Ndl. Wdb.* V, 1536; *Jong.* 125: Maak jij nou maar gauw dat je naar huis komt moeder, anders brandt je potje an. - Wel zeker, neem mijn nou op de hak; *Landl.* 269: Nee.... jij zal in Groot Mokum de Duvelshoek niet wete.... as je mijn op de hak neemt; *Het Volk*, 28 Jan. 1914, p. 2 k. 1: Schaper nam hem er geducht over op den hak; *De Amsterdammer*, 29 Nov. 1914, p. 3 k. 2: Het is allerminst waardig, mannen als onze veldpredikers op den hak te nemen.

771. Van den hak op den tak springen,

d.w.z. 'schielijk en zonder blijkbaar verband van de eene gedachte op de andere overspringen; van het eene onderwerp van gesprek op het andere overgaan'; *Ndl. Wdb.* V, 1536; Harreb. I, 273. Onder een hak

1) In *Nkr.* V, 12 Mrt. p. 6 wordt aan een schoen gedacht: Asmode schreef dat het de lui van de S.D.A.P. was te doen om aan Talma's schoen een groote hak te zetten.

moet men hier verstaan een soort van haakvormigen boomtak (zie o.a. Teirl. II, 8: *hak*, tak, haakvormige tak¹⁾). Vgl. Joos, 113 of *Waasch Idiot*. 620 a: *van den tak op den boom springen*; Schuermans, 173: *van den hak op den tak vallen*; *van 't houtje op 't stokje springen* (Harreb. I, 337); Eckart, 216: *hei küemt vom Höltken upt Stöcksken*; Dirksen I, 97: *fan ên tak up de anner springen*.

772. Iemand op de hakken zitten (of zijn),

hetzelfde als *iemand op de hielen zitten*, d.w.z. iemand op zeer korten afstand volgen, doch inzonderheid gebezigd met betrekking tot vijanden, vluchtelingen en derg. en vandaar: dicht achtervolgen, nazitten. In de 17de eeuw, evenals nu, zeer gebruikelijk, ook met de werkwoorden *hangen*, *volgen* (vgl. in het mnl. *enen up sine hielen hangen* of *volgen*) en *zijn*. Zie *Ndl. Wdb.* V, 1540; Hooft, *Ged.* I, 111; *Bank.* II, 330; Vondel's *Maeghden* vs. 1566; vooral Huydec. *Proeve*, II, 129-130; *Waasch Idiot*. 188; *Antw. Idiot*. 524; vgl. ook de fri. uitdr. *hja sitte him efter 'e hakken*, de schuldeischers maken het hem lastig; bij Eckart, 180: *enen up de Hacken sitten*, waarmede te vergelijken is *iemand achter de broek*, - *achter 't gat*, *achter zijn vessemen* (Claes, 269) *zitten*, *iemand narijen*; fr. *être sur les* (ou *aux*) *talons* (ou *aux trouses*) *de quelqu'un*; *talonner quelqu'un*; eng. *to be at* (or *upon*) *one's heels*.

773. De hakken (of hielen) laten zien,

d.w.z. zich van iemand afwenden, hem in den steek laten, 'hem het gat toekeeren'; fr. *montrer le cul*. Vgl. in het mnl. *die hielen laten bliken*; zie verder Servilius, 191: *syn lappen laten zien*; Sart. 4, 61: *sijn hielen laten sien*, vertaling van lat. *volam pedis ostendere*²⁾; Pers, 405 b: *de hielen laten zien*; *met de hielen schermen* (Huygens, *Oogentroost*, 565); Idinau, 182: *sijn lappen toonen*, syn. van het 17de-eeuwsche *de hakken (hielen) bieden*, en verder Harreb. I, 273 b; *Erasmus*, CCXLI. In het fri. *hja litte jo de hakken sjen*, zij willen niets meer van u weten; in het Groningsch: *de hakken zijn loaten*. In het hd. *Fersengeld geben*; eng. *to show one's heels*; fr. *montrer les talons*, *le dos*.

774. Het heeft niet veel om de hakken,

d.w.z. het heeft niet veel om het lijf (nl. niet veel kleeren, eig. van vrouwen?); vandaar het heeft niet veel te beduiden, vooral in het Noorden van ons land bekend. Zie *Nkr.* V, 6 Mei p. 4: 't Heeft weinig maar om de hakken; de berg baart slechts een muis; Molema, 142 a: *'t Het nijt veul um de hakken*; het Friesch: *it het neat om 'e hakken*³⁾; oostfri.: *wat um de hakken hebben*, viel zu tun haben, übermässig beschäftigt sein (Dirksen I, 43). In Twente: *het hev nig völle um de hoêd naast dat hev wat um de hakken*. Harrebomée I, 273 citeert: *Hij heeft niet veel om de hakken*, hij is arm. Het tegengestelde wordt uitgedrukt door: *Heel wat voor zijn gat te binden hebben* (in *N. Taalg.* XIV, 255).

- 1) Franck-v. Wijk, 226 meent dat *hak* als rijmwoord is gevormd bij *tak*, wellicht onder invloed van *haak*.
- 2) Gr. *τὸ κοῖλον τοῦ ποδὸς δείξει*.
- 3) In *Noord en Zuid* X, 340 wordt medegedeeld, dat in het Oudheidk. Museum te Zwolle zich bevindt een Friesche vrouwenschoen met een hiel, waarin eene ronde uitholling om geld te bewaren, en het vermoeden uitgesproken, dat wellicht onze zegswijze, die vooral in het Noorden van ons land gehoord wordt, hiermede in verband moet worden gebracht.

775. Waar (hout) gehakt wordt vallen spaanders,

'het een is het onvermijdelijk gevolg van het ander; het een kan zonder het ander niet bestaan' (*Ndl. Wdb.* V, 1557); geen gevecht zonder dooden of gekwetsten; mlat. *desiliunt rari sine fisso robore spani* (Werner, 19). Sedert de 16de eeuw bekend; vgl. Goedthals, 59: *Daer men temmert vallen spaenderen*, *guerre est la feste des morts*; *Prov. Comm.* 175: *Daermen tymmert vallen spaender*, Mergh, 17: *Daer men houd, daar vallen spaenderen*; De Brune, 109: *Daermen kerft en dapper houwt vallen spaenders van het hout*, Winschooten, 273: *Daar men hakt, daar vallen spaanders*: dat is, daar men kaats(t), daar moet men bal verwagten: of om klaarder te gaan, dat loopt'er op, dat hebjer van te verwagten: het boontje komt om syn loontje, ens.; (V.d. Venne, 258; *Moortje*, 2279); Tuinman II, 144: *Daar men hakt, vallen spaenderen*, dat past men toe op gevegten, daar 't op een houwen en kerven gaat; Sewel, 736; Harreb. II, 282 b; III, 335; *Jong.* 129: Als Oome Jan zich eindelijk met een of ander geval bemoeide 'vlogen er spaanders', zooals men in de buurt zei; *Waasch Idiot.* 610 a: *Waar gekapt wordt, daar vallen spaanders*, om goede sier te maken, is er geld noodig; fri. *der 't hout kappe wirdt, falle spoennen*; nd. *wo Holt ehacket werd, da mötet ôk Spöne placken* (oder *da jallt âk Spöne*; Eckart, 216; *Taalgids* V, 181); hd. *wo Holz gehauwen wird, da fallen Späne* (*Wander* II, 758; 759); eng. *from chipping come chips*.

776. Niet halen bij iemand (of iets),

d.w.z. niet met iemand of iets vergeleken kunnen worden. Vroeger ook *het niet kunnen halen bij iemand of iets*, het in vergelijking van iemand of iets niet even ver kunnen brengen, waarin *halen* de bet. heeft van bereiken (vgl. *den trein halen*), en vandaar met iemand of iets niet kunnen vergeleken worden, in eenig opzicht niet nabijkomen; Harreb. III, 28; *Ndl. Wdb.* V, 1582. In het Land v. Waas; *aan iets of iemand niet kunnen halen*; fri. *it hollet der net by*.

777. Half en half,

d.i. hetzelfde als *half*, eene verbinding als *om en om*, mnl. *omme entomme*, *opend'op*, *uit ende uit*, en andere. In de middeleeuwen beteekende zij 'een der beide helften van een geheel voor ieder van twee partijen'; *Mnl. Wdb.* III, 38; *Ndl. Wdb.* V, 1609; De Bo, 1461; Joos, 42, 57; *Antw. Idiot.* 525 in den zin van *redelijk*; Teirl. II, 9: *half en half* van gezondheid: niet al te best, noch slecht noch goed; in het hd. *halb und halb*.

778. Beter ten halve gekeerd, dan ten heele gedwaald,

d.w.z. het is beter halverwege terug te keeren, wanneer men den slechten weg bewandelt, en te trachten een beter leven te leiden, dan op dien weg voort te gaan. In Zuid-Nederland onbekend. In het mnl. bij Willem v. Hildegarsberch, LIX, 23:

Soe wye een vuylen pat gaet neder,
Ende keert hi dan ten halven weder,
Hi en dwaelt niet al na mijn verstaen.

Bij Campen, 89: *Hy dweelt niet al die ten halven kiert*; Servilius, 252*: *hi en dwalet niet, die ten halven wederkeert*; Sartorius III, 1, 10: *liever*

ten halven ghekeert, dan heel onteert; Spieghel, 273; De Brune, 431: *'t Is beter dat men keer weer-om, als dat men loop' verkeert en crom*; zie Suringar, *Erasmus*, CCI; Harreb. III, 19; 21. In het fr. zegt men *les plus courtes folies sont les meilleures*; hd. *besser umkehren, als unrecht gehen*; in het fri.: *better yntiids tobek gien* (gegaan) *als kwealk foartgean*.

779. Een halfbakken geleerde,

d.w.z. een onbeduidend geleerde; eigenlijk is halfbakken maar ten halve gebakken (van brood gezegd), niet gaar, en bij overdracht: niet zooals 't behoort, gebrekkig in zijne soort. Zie Heemskerck, *Minnekunst* (anno 1626), 63; Sewel, 310: *Half bakken*, half-baked, half-accomplished; *een half-bakken prediker*, a bad preacher; *een half-bakken dichter, -vrijer*. In Groningen en elders beteekent 't is maar 'n *halfgebakken*, hij is maar onnoozel, *half gaar* (in welken zin het in de 17de eeuw ook voorkomt; eng. *doughy, doughbaked*; zie n°. 587); ook: hij kan niet meer dan een halve daghuur verdienen, of heeft maar een zwak lichaam (evenzoo in het Oostfri.); Molema, 143 a; *Ndl. Wdb.* V, 1616. In Friesland *healbakken wirk*; in het Land v. Waas en elders een *halfgebakken*, een mager man; een sul, iemand zonder vaste overtuiging (*Waasch Idiot.* 273; Teirl. II, 10).

780. Een halfblanks heer,

d.w.z. iemand, die eigenlijk geen heer is, geen echte heer. Een blank was een munt ter waarde van 6 duiten of 3/4 stuiver; een halfblanksheer is dus een heer van al zeer weinig waarde, een man van *deux aes* (17de eeuw); vgl. het lat. *homo trioboli*, d.i. een halve drachme, ongeveer 15 ct. In de 18de eeuw sprak men ook van *een halfblanks juffrouw*; zie *Bed. Huish.* 35; Sewel, 310; *Ndl. Wdb.* V, 1615 (waar nog andere samenstellingen genoemd worden); *Zandstr.* 70: *de halfblanksheerige confectiepakken*; *Landl.* 295; *Uit één pen*, 111. In Zuid-Nederland onbekend. Vgl. nog het verouderde *Hans Tweeschelling*; *Wander* II, 1250: *es ist ein Kerl für 'n Groschen*; 1252: *ein Kerl wie 'n Viertel Wurst für sechs Dreier*; IV, 486: *ein Seehsdreierbart*, von einem spärlichen und beschränkten Bartwuchs; eng. *a twopenny - halfpenny person*. Syn. *een scherpbiers pol* (in *Esopet, Eenhoorn*, 4).

780a. Een halfgare; zie n°. 587 en 779. aant. aant.

781. Hals over kop,

d.w. eigenlijk zeggen kopje buiteland, zóo dat de hals over het hoofd slaat, en daarna: op overhaaste wijze, ijlings; hd. *über Hals und Kopf* of *Hals über Kopf*; eng. *heels over head*; *head over heels*. Vroeger zeide men *eers over bolle vallen*, le cul pardessus teste (Goedthals, 134); *over aars over bol*, *over hol over bol*, *hol over bol* (vgl. *hol bol over malkaar*), *over hoofd en hals*, *over hals over hoofd*, *over hals en kop*, *hoofd over hals*; *höl euver tröl* (*N. Taalg.* XIV, 196); in het Zaaansch thans: *hoop over stoop*, *hoopstoops*; V.d. Water, 89: *huts over kop*; in 't Oostvlaamsch *hals over kop*, *over hals en kop* (Joos, 57); in het Antw. *hoofd over gat*; in 't Westvlaamsch: *eers over teers*; *hak over bak*; *hek over bek*; *kuul* (fr. *cul*) *over eersgat*, *eersgat over*

schijtgat (zie De Bo); *heerd over steert* (*Waasch Idiot.* 798); *kop over gat* (overhoop; Teirl. II, 173); *hoop over soop*; *over hoop over*

soop; kul over eers; tuit over ende (Loquela 1884, 50); vgl. verder *hals over nekke* (Loquela 14, 4); *hals over ooren* (Gallée 16 a); *kop over hals* (in O.K. 166); in het Friesch: *hol oer bol; hals oer de kop*.

782. Zich iets op den hals halen,

d.w.z. zich zelve een last bezorgen, dien men moet torsen, een ongeval veroorzaken, zich iets berokkenen; in de 17de eeuw ook *zich iets over den hals halen*. Men moet hals hier opvatten in den zin van *nek* (zie Hooft's *Brieven*, 76). Weet men te maken, dat een ander dien last moet dragen, dat werk moet verrichten, *dan schuift men hem dien last op den hals* (vgl. Vondel's *Gijsbr. v. Aemst.* vs. 1624 en het 17de-eeuwsche *iemand iets over den hals senden* naast *iemand iets of iemand op de hakken zenden*); fr. *mettre qqch. sur le dos de qqn.*, se décharger sur lui de la responsabilité; hd. *sich etwas auf den Hals laden; einem etwas aufhalsen*. Zie verder *Lat. Versch.* 259; *Ndl. Wdb.* V, 1540 en 1665-1666; vgl. n°. 396 en Ruten, 152 a: *iemand in den nek krijgen*, hem tot last hebben aangerand worden; *iem. op den nek hebben*, iemand moeten onderhouden; fri. *him whet op 'e hals helje*.¹⁾

783. Om hals brengen,

d.w.z. om het *leven* (vgl. hd. *Hals*) brengen, eene beteekenis, die we thans nog terugvinden in enkele samenstellingen als *halsrecht, halszaak, halsmisdaad, halsgeding, halsstraf*, fri. *om 'e hals, om 'e nekke bringe*. De uitdr. *om den hals brengen* komt in de 16de eeuw voor bij Kiliaen: *Om den hals brengen, obtruncare, necare, trucidare*; den tegenwoordigen vorm vindt men in de 17de eeuw, toen men ook zeide *iemand nekken*²⁾; mnl. *enen craghen*.

Ook kon in de middeleeuwen *hals* de beteekenis hebben van *het lichaam* of *den persoon*, o.a. in de uitdr. *een doode hals*, d.i. een doode, een overledene, evenals thans nog in de uitdr. *een onnoozele hals* of ook *een hals* d.i. een stumperd, een *bloed*. Vgl. Sewel, 311: *Een arme hals, a poor fellow*. Zie verder het *Ndl. Wdb.* V, 1655; 1668-1669.

784. Wat hamer!

d.w.z. wat duivel! wat bliksem! wat donder! De uitdr. die in 't begin der 18de eeuw het eerst is aangetroffen, herinnert ons aan den Noorschen god Thor of Donar, die met zijn hamer zijne vijanden verpletterde, gelijk Zeus met zijnen bliksem; vgl. 18de eeuw: *om den hamer niet*, voor den duivel -, om den dood niet; de door Schuermans, 174 opgegeven uitdr.: *de hamer sla mij weg, als het waar is*, waar wij zouden zeggen: *ik mag dood vallen*, als, etc.; en *hij stond als van den hamer geslagen*; de nnd. uitdr. *dat di de Hamer slâ!* (Eckart, 184), hd. *das dich der Hammer (schlag!); beim Hammer, Potz Donner hammer!* Het is, volgens het *Ndl. Wdb.* V, 1738, evenwel de vraag of hier aan Thor's hamer mag worden gedacht, daar het niet zeker is, dat óók de Westgermanen, bij wie de uitdr. het meest voorkomt, dit attribueert van den Skandinavischen Dondergod ook aan hunnen Donar hebben toegedicht. Als benaming van den duivel moet *hamer* reeds in de 4de eeuw bij Hieronymus

1) In het fr. zegt men: *avoir, se mettre qqch. sur les bras*.

2) Thans alleen als jagersterm of in den zin van iemand knauwen, iem. den genadeslag geven, gezegd van vermoeyenis, zorg en tegenspoed (*Ndl. Wdb.* IX, 1821).

voorkomen en in dien zin zijn grond hebben in eene verkeerde uitlegging van *Jeremia* 50, 23.

Evenals wij thans spreken van een *bliksemschen*, *weerlichtschen* jongen, 't is een *bliksemsch* werk, zoo zeide men ook in de 18de eeuw: "t Is een *hamers* werk"; Sewel, 312 en *Ndl. Wdb.* V, 1743. Later, toen de uitdr. niet meer begrepen werd, zeide men: *wat hamer en spijkerdoos!* (Harreb. I, 148 b). In het fri. *hwet hammer is dat!* of *hwet hammer(slach)!*

785. Onder den hamer komen,

d.w.z. in het openbaar verkocht of verpacht worden, wat men vroeger noemde *met den stock verkoopen*, publica auctione vendere (Kil.). Deze uitdr. vindt wellicht haren oorsprong in de Noorsche mythologie, volgens welke Thor of Donar door middel van zijnen hamer bijv. wijding gaf aan een gesloten huwelijk. De Germanen wijdden eveneens verschillende voorwerpen aan eene godheid door middel van een hamer, waardoor aan die handeling kracht werd gegeven, waardoor zij werd bevestigd. Eene herinnering daaraan bewaart de gewoonte, dat de voorzitter eener vergadering door middel van een slag met zijn hamer een besluit bekrachtigt of de afslager door middel van dat werktuig den koop toewijst. In de middeleeuwen vinden we reeds: *metten hamere vercopen* (*Mnl. Wdb.* III, 68), in het publiek verkoopen; vgl. ook het nhd. *unter den Hammer kommen, bringen*; eng. *to go, come to (or under) the hammer*, fr. *passer sous le marteau*. Zie Noordewier, *Nederd. Regtsoudheden*, 42 en 180; *Taal en Lett.* IV, 305; Schuermans, *Bijv.* 112 a; *Ndl. Wdb.* V, 1737 en Schrader, *Wunderg.* 183 vlgg.

786. Zijn handen jeuken hem,

d.w.z. hij heeft grooten lust om te vechten. Het ww. jeuken heeft hier de beteekenis van sterk verlangen naar iets, haken naar, zooals in de 17de eeuw en thans nog dialectisch; vgl. *jokerig, jeukerig naar iets*, verlangend naar iets; Opprel, 61: *Hij jooft om klaar te komen*. Voor de 17de eeuw vgl. Winschooten, 276: *Mijn spieren jooen*: dat is, ik ben geneegen tot vegten: gelijk men anders seide, mijn handen jooen; Huygens V, 101: *Gut, Kees, ick voel men hande, ick voel men naegele, men tanden en men bloet soo jeucke*; *Zeestraet*, 99. Zie *Ndl. Wdb.* V, 1754; Halma, 236: *De handen jeuken hem*, hij heeft lust tot schrijven of tot vegten; lat. *prurit mihi tergum, dorsus; pruriunt dentes, pugni* (bij Plautus; zie Otto, 121; V. Wyss, 31); hd. *seine Hände jucken ihm*; eng. *his fingers itch to be at it; to tickle at*, heftig naar iets verlangen (zeldzaam); fr. *les mains lui demangent*; fri. *de toskan jukje him*, de tanden jeuken hem, *de maag jeukt hem*, dat in vroegeren tijd in onze kluchten voorkomt in den zin van: hij heeft honger (zie Harreb. II, 324); ook de *hûd, de rêch jocket him; de hanne jokje my*; in Twente: *de knökkel jokt mi*.¹⁾ Syn. *den kriebel in zijn vingers hebben* (o.a. *Dievenp.* 58).

1) In Vlaanderen en Holland beteekent *mijn rechterhand jeukt mij*, ik heb geld, eene erfenis te verwachten (nd. *meine linke Hand juckt*), waarvoor ook *mijn neus jeukt mij* (in Overijssel = we krijgen wijn); terwijl *mijn linkerhand jeukt mij* beteekent ik verwacht slaag, of in Friesland: ik zal geld moeten uitgeven; *de rug jeukt hem*, hij wil geslagen worden; zie Halma, 236 en Sewel, 368; W. Dijkstra, II, 240 en Aug. Gittée in *Los en Vast*, 1890, bl. 260. Te Leeuwarden: *miin gat joekt mij*: 't wudt 'n goed butterjaar, d.i. de boter wordt goedkoop; dan kan men veel boter eten, wat den stoelgang bevordert; *jeukende voeten* doen sneeuw of dooi verwachten; *de ooren jeuken*, zijn belust op nieuws. Zie *Volkskunde*, XXIII, 231; *Ndl. Wdb.* VII, 281 vlgg.

787. Met de handen in het haar zitten,

d.w.z. in verlegenheid zitten, radeloos zijn. Vgl. Idinau, 286:

Al craut-men hem, daer 't ieuckt, by tijden,
Nochtans so sit-men met de handen in 't haer,
Oock dickmaels, sonder daer ieucksel te lijden,
Dan alleen uyt droefheydt, oft anxt en vaer.
De handen en t' herte, bestaen seer naer.

Vondel, *Fenic.* 380:

Gy, moeder, ook beladen
Om my, betreurt mijn leet, gekleet in rougewaeden,
Onopgetoit, en met de handen in het haer.

Zie verder Tuinman I, 310; II, 105; Van Effen, *Spect.* IV, 221; *Ndl. Wdb.* V, 1412.

788. Twee handen op één buik zijn,

d.w.z. het in alles éens zijn, vooral in het kwade; één lijn trekken; 'met de twee handen zijn ongetwijfeld de beide met elkaar overeenkomende, een stel -, een paar vormende handen van één en denzelfden persoon bedoeld'.¹⁾ Zie o.a. *Kmz.* 359; *Nest.* 34: En dan spele ze (*maintenées*) nog twee hande op één buik met d'r kruijenier. Te vergelijken hiermede zijn: zij liggen onder één laken (o.a. De Brune, *Bank.* 18); twee hoofden onder éenen kaproen (fr. *deux têtes dans un bonnet*²⁾; eng. *two faces under one hood*); twee dieven in één kerk; twee schoenlappers in één pothuis; twee zielen in één zak; twee kramers in één winkel (Joos, 78); twee luizen op éenen kam (Schuerm. 354 b); zij schijten in éenen pot (De Bo, 993), of alle twee door één gat (18de eeuw; *Waasch Idiot.* 577); zij pissen of kakken allen in éenen pot (Harreb. II, 198; *Ndl. Wdb.* VII, 1549); zij liggen, slapen of steken onder één deken (17de eeuw; zie ook *P.K.* 149; *Nkr.* VII, 9 Aug. p. 2; *Ndl. Wdb.* VIII, 2165; hd. *mit jem. unter einer Decke stecken*); zij kruipen onder één deken (*De Arbeid*, 6 Maart 1915, p. 2 k. 1); zij spelen onder één hoedje *Arbeid*, 24 Mei 1914, p. 1 k. 4; *De Tijd*, 7 April 1914, p. 5 k. 1); zij liggen onder één hoedje (in *Kunstl.* II, 166); zij blazen in één gat (hd. *in ein Horn blasen*); fri.: *hja stekke de kop yn ien sek* (zie ook Draaijer, 45); twee billen in één broek (fr. *deux culs dans une chemise*), dat voorkomt bij De Decker I, 341 en De Brune, 345: 'het zijn twee billen in één broeck; *het zijn twee handen op een buyck*'; twee hoofden onder één deken enz. Zie Sewel, 149; Harreb. I, 102 a; fri. *hja skite op ien pot, skûlje ûnder ien hoedsje, under ien tekken*.

789. Vele handen maken licht werk,

d.w.z. wanneer velen aan iets medewerken, is de taak gemakkelijk; mlat. *multorum manibus alleviatur onus* (Werner, 50). Vgl. Goedthals, 32: *vele handen maken licht werck*, menichten breken burgen ende sloten;

1) *Ndl. Wdb.* V, 1755; III, 1737.

2) Goedthals, 36: *Twee hoofden in eenen caproen*; vgl. ook Plantijn; Breughel no. 26; De Oock¹, 143 en *Volkskunde* XI, 251.

beaucoup de gens parfont beaucoup d'ouvrage; Servilius, 41*: *Veel handen maken licht werck, maer 't is de duyvel in dye schotel*, multae manus onus levius reddunt; Sartorius II, 4, 69: *Veel handen maecken licht werck, maar 't is de Donder in een schotel*; Spieghel, 286; V. de Venne, 213: *Veel handen lichten swaer werck*; en verder Harrebomée I, 155 a en III, 169; *Erasmus*, CXXI; Wander II, 308-309 en vgl. Huygens VII, 331: *Vele schouderen maken licht werck*. In het Friesch: *folle hânnen meitse maklik wirk*; hd. *viel Hände machen kurze, leichte Arbeit*; eng. *many hands make light (or quick) work*; fr. *à plusieurs mains l'ouvrage avance*.

790. Met hand en tand (iets verdedigen),

d.w.z. met alle mogelijke verweermiddelen, zoo hardnekkig mogelijk verdedigen. Vgl. Sart. I, 4, 77: *Met handt met tandt houden*, vertaling van *mordicus tenere*; Marnix, *Byenc.* 75 v: *Daerom wilt sy die met handen ende tanden bewerden, ende om gheene waerom uyt de vuyst laten rucken*; Hooft, *Brieven*, 358: *met neb en nagel vasthouden*; lat. *unguibus et dentibus*¹⁾; bij Sartorius I, 4, 69: *met handt en met voet*, extremum conatum significantes, sic dicimus (lat. *manibus pedibusque* naast *pugnis calcibus*). Zie Tuinman I, 48; *Ndl. Wdb.* V, 1757; Joos, 48; Rutten, 86 b; *Waasch Idiot.* 275 b: *u verweren met handen en tanden*; 642 b; Teirl. II, 13: *met handen en voeten*, op alle wijzen; *met handen en tanden* (soms *met hand en tand*), op alle wijzen, met al zijne macht en kracht; *Antw. Idiot.* 530: *iets met handen en tanden zeggen*, met den meesten nadruk; *met hand en tand vasthouden*; vgl. eng. *to defend tooth and nail*; *to go into a business tooth and nail* (met alle macht); hd. *sich mit Hand und Fusz wehren*.

791. Van de hand in den tand leven,

d.w.z. elken dag verteren wat men verdient; het krap, niet breed hebben. In de 16de eeuw bij Campen, 83: *tis mit hem van den handen inden tanden*; Goedthals, 119: *vander handt inden tant varen*, le souffreteux mange son bled en herbe; Idinau, 269:

Het gaet daer al, van handt in den tandt.
Daer men kort op-eet, watmen windt.

Halma, 203: *Van de hand in den tand*, *spreekw.* zoo veel winnende als men verteert; Tuinman I, 105; 140; Harreb. I, 278; *Kalv.* I, 82. De Duitschers zeggen *von (aus) der Hand in den Mund leben*; nd. *et geit van der Hant oppen Tant*; *van de Hand in 'n Tand*; eng. *to live from hand to mouth*, waarmede bedoeld wordt, datgene, wat verdiend is, wat men in handen gekregen heeft, dadelijk voor de noodzakelijkste levensbehoeften, voor voedsel, weer moeten uitgeven; *Ndl. Wdb.* V, 1758; *Waasch Idiot.* 642: *van de hand in den tand*, zoo gewonnen, zoo verteerd; *Antw. Idiot.* 1741: *van de hand in den tand leven*.

792. Als de eene hand de andere wascht, worden ze beide schoon,

d.w.z. wanneer men elkander helpt, heeft men er beide nut en voordeel van; vgl. gri. *χείρ χεῖρα νίπτει*; lat. *manus manum lavat* (of *fricat*);

1) *Archiv* XIII, 401.

mnl. *als die een hant die ander wasschet so worden si beide scoen*¹⁾; Goedthals, 104: *als deene hant dandere wascht, so wordense beyde schoone*, l'une main lave l'autre et toutes deux le visage; *Prov. Comm. 21: als deen hant dander dwaet so synse beyde schoone*; Servilius, 43; Campen 86; Sartorius, I, 1, 68; Spieghel, 284; Idinau, 49; V. Moerkerken, 236; Tuinman I, 265; Halma, 203; Sewel, 314; Harreb. I, 276; Wander II, 298-299; 312 en *Taalgids* IV, 244. In het Friesch: *de iene hân moat de oare waskje; as de iene hân de oare wasket wirde se beide skjin*; hd. *wenn eine Hand die andere wäscht, werden sie beide rein.*²⁾

793. De (of zijn) hand over 't hart strijken,

d.i. 'zich tot zachtere gedachten stemmen, inzonderheid met betrekking tot weigerachtigheid of onwilligheid ten opzichte van eens anders wenschen'; wellicht eig. een gebaar maken waarmede men zich verteedert (het hart week maakt?); zie *Brieven v. Betje Wolff*, bl. 369: Was hier zo een knaap te krijgen voor geld, wij zouden onze hand over ons hart leggen; Harrebomée I, 279 b; *Ndl. Wdb.* V, 1766; *Sjof.* 201 en vgl. het Zuidnederlandsche *hand over herte leggen*, toegeven, door de vingers zien (De Bo, 403 b); hd. *die Hand übers Herz legen*; fr. *se passer la main sur le coeur*. In Zuid-Nederland beteekent *met zijn hand over zijn herte strijken* (of *vrijwen*), genoeg hebben (Teirl. II, 13).

794. Hand(je) op den mond!

d.i. zwijg! vertel het medegedeelde niet verder. Ontleend aan den Bijbel, waar *de hand op den mond leggen* gebezigd is in den zin van Gode zwijgen, niet murmureeren. Vgl. *Job.* 21, 5: Siet my aen, ende wordet verbaest; ende legget de hant op den mont; 39, 37: Siet, ick ben te geringe, wat soude ick u antwoorden? ick legge mijne hant op mijnen mont. Vgl. nog De Brune, 326: *Tand voor tongh is goed devijs*; het Zuidnederl. *iemand iets hand voor tonge zeggen*, d.i. op voorwaarde, dat hij er over zal zwijgen; *Ndl. Wdb.* V, 1767. Vgl. *den vinger op den mond leggen* (Vondel, *Roskam*, vs. 63); *de lippen voor de tanden houden*; hd. *die Hand auf den Mund legen*; eng. *to put one's finger to one's lips*. Zie **mondje toe!**

795. Iemand de hand boven het hoofd houden,

d.w.z. iemand beschermen, met de hand boven zijn hoofd, als 't ware om de slagen af te weren, die daarop zouden neerkomen. Vgl. Pers, 672 b; Sewel, 313: De hand boven 't hoofd houden, *to protect, countenance, patronize*; en *Ndl. Wdb.* V, 1767. In het Friesch: *immen de hân boppe de holle hâlde*.

796. De hand in den (of in eigen) boezem steken,

ook wel **in eigen boezem tasten**, d.i. 'zijn geweten of gemoed onderzoeken, zichzelf beproeven en eigen schuld erkennen, in tegenstelling met het beschuldigen van anderen'. Waarschijnlijk niet rechtstreeks ontleend

1) *Des Coninx Summe*, 143.

2) Eenigszins te vergelijken is *Spreuken*, 27, 17: *Yser scherpt men met yser; alsoo scherpt een man het aengesichte sijnes naesten*, d.w.z. onderling verkeer voedt de menschen op; vgl. *Ndl. Wdb.* VI, 1434.

aan *Exodus* 4, 6: 'Ende de Heere seyde.... tot hem, Steeckt nu uwe hant in uwen boesem,' waar de ruimte bedoeld is tusschen de borst en het daarover heen geplooid kleeft, terwijl wij bij het bezigen dezer zegswijze denken aan boezem in de beteekenis van gemoed. Zie *Ndl. Wdb.* III, 230-231; Zeeman, 129 en *Wander* I, 519: *in seinen Busen greifen*.

797. Iemand op zijne hand hebben,

d.w.z. iemand aan zijne zijde hebben, tot bondgenoot of partijgenoot hebben. Hand heeft hier de bet. van *zijde*; vgl. eng. *he sides with me*, hij is op mijne hand. De uitdr. dateert uit de 17de eeuw; vgl. voor later Halma, 203: *Iets op zijn hand hebben*, tot zijnen dienst hebben. Dezelfde beteekenis heeft hand ook in de uitdr. *iets van goeder hand vernemen*, d.i. van betrouwbare zijde, Zuidndl. *van goeder paart* (fr. *de bonne main*; hd. *von guter Hand*; eng. *from good hands*); *aan de betere* (of *beterhand*) -, *aan de winnende hand zijn*, fri. *oan 'e winnende hân*, aan de zijde van den vooruitgang, van de beterschap zijn; vgl. het eng. *to be on the mending hand*. Zie voor dit alles *Ndl. Wdb.* V, 1772.

798. De doode hand,

voorkomende in *goederen in de doode hand*, dat zijn goederen die aan een instelling behooren en zodoende niet kunnen vererven. 'De benaming schijnt wel te zien op de onvererfbaarheid en onvervreemdbaarheid van de goederen en bezittingen der geestelijkheid, waardoor deze ten eeuwiggen dage aan 't levende verkeer zijn onttrokken'. Zie het *Ndl. Wdb.* V, 1776; *Mnl. Wdb.* II, 299; III, 99; *Stallaert* I, 555; fr. *mainmorte*; hd. *die tote Hand*; eng. *mortmain* en *dead hands*. In de 16de en 17de eeuw werd *doode hand* ook gebezigd voor een overledene als bezitter; erfplater; bezit van een overledene, erfdeel. Zie *Ndl. Wdb.* III, 2845.

799. Geen hand voor iets verdraaien (of omdraaien),

d.w.z. niet de geringste moeite voor iets doen; er niets om geven. Bij *Sartorius* I, 3, 68: *manum non verterim*, ick wil myn handt niet daerom verdrayen. Zie verder *Suringar*, *Erasmus* n^o. CXIV; *Ndl. Wdb.* V, 1779; *Ppl.* 6; 53 en vgl. het lat. *ne manum quidem vertere*. In Twente: *doar wik de hand nig um verleggen*. In Zuid-Nederland zegt men in deze uitdr. nooit *verdraaien*, maar wel *omdraaien*, *omkeeren*, *omleggen*, *opheffen* of *uitsteken* (*Teirl.* II, 12; *Antw. Idiot.* 530). Vgl. verder *Wander* II, 324: *ich drehe (kehre) die Hand nicht um darum*; fr. *je ne lèverais pas le doigt pour cela*; eng. *I don't lift (or stir) a finger for it*; fri. *der gjin han (of finger) om útstekke*. Bij *De Brune, Bank.* I, 168: *Nietighe beuzelinghen, die gheen hand-keer waerdigh en zijn*.

800. Zijne handen van iets afwasschen,⁸⁰⁰

d.w.z. 'verklaren dat men alle schuld aan eene handeling, die men als slecht of verkeerd en dus als eene zedelijke onreinheid beschouwt, van zich afwerpt, dat men er niet aansprakelijk voor zijn wil, maar de verantwoordelijkheid en de gevolgen ten laste van anderen laat'. De uitdr. komt in de 16de eeuw voor bij *Campen*, 5: *Hy wasschet der syn handen af, hy slacht Pilatus*. Zij is ontleend aan de zinnebeeldige handenwassing van

Pilatus (zie *Matth.* 27, 24); vgl. n°. 802 en *Ndl. Wdb.* I, 1811; fri. *se laver les mains de quelque chose*; hd. *seine Hände (oder sich) von etw. rein waschen*; eng. *to wash one's hands of a thing*.

Eindnoten:

800 *l. fr. se laver*, enz.

Het gras hooren groeien,

'een bewijs van bovenmenselijke fijnheid van gehoor; de Edda schrijft dit vermogen aan Heimdaller, een der Asen, toe. Thans gewoonlijk ironisch gebezigd, in toepassing op neuswijze, ingebeelde personen'. (*Ndl. Wdb.* V, 579). Vgl. Molema, 133a: Hij kan 't gras wassen hooren; hij is in de hoogste mate eigenwijs; *Handelsblad*, 26 Febr. 1925 (O) p. 5 kol. 1: Drie onderwerpen in hoofdzaak vroegen de aandacht der hoorders. Het beleid der regeering in het verleden, het politiek perspectief en de financieele toestand. Dit is het moment, waarop de politieke tinnegieters het gras hooren groeien. Vgl. hd. *er höret das Gras wachsen, die Mücken niesen, die Flöhe husten, die Schafe feisten*, er ist überklug; Bebel no. 85. Ille audit gramina crescere; dicitur in eos, qui sibi prudentissimi videntur; fr. *il entend l'herbe lever*.

801. Zijne handen van iemand afwasschen,

d.w.z. verklaren 'dat men alle aansprakelijkheid voor zijne schuld van zich afwerpt, dat men hem voor zijne daden geheel verantwoordelijk en de gevolgen voor zijne rekening laat'. Zie het *Ndl. Wdb.* I, 1811; *Abr. Bl.* I, 55; Zeeman, 262.

802. Zijne handen in onschuld wasschen,

d.w.z. geen schuld hebben aan iets, alle verantwoordelijkheid van zich afwerpen. De uitdr. is ontleend aan eene oude Israëlietische gewoonte. 'Zij had allereerst betrekking op bloedschulden en vindt daarin hare verklaring. Zie b.v. *Deut.* 21: 6 vlgg., waar uitvoerig beschreven wordt, hoe de oudsten der stad zich zuiveren moesten van de verdenking van medeplichtigheid aan een manslag in de nabijheid der stad gepleegd. Men wilde met deze spreekwijze te kennen geven, dat men geen bloed aan de vingers laat kleven, zich dus zuivert van alle deelgenootschap aan het vergoten bloed. Maar zoo ging de spreekwijze ook op andere zaken over en werd eene betuiging van onschuld ook aan andere misdaden'; Zeeman, 262. Vgl. *Ps.* XXVI, 6: Ick wassche mijne handen in onschuld; *Matth.* XXVII, 24; *Ndl. Wdb.* V, 1782; hd. *seine Hände in Unschuld waschen*.

803. De hand leggen op iets.

Eene uitdr. die herinnert aan het oude gebruik, dat 'wie een recht wilde doen gelden, zich eene zaak verzekeren, niet kon volstaan met zijn wensch uit te spreken, maar ook de hand moest slaan aan het voorwerp van zijne begeerte, om zoo aan ieder duidelijk te maken, wat hij wilde en waarop zijn wil gericht was¹⁾. Vgl. lat. *manum alicui inicere*; Sewel, 313: De hand op iets leggen, iets beslaan, *to lay one's hand upon a thing; to seize upon it*, fr. *mettre la main sur une chose*; hd. *(die) Hand legen auf etw.*; eng. *to put one's hand to a thing; to lay hands on*. Vgl. *beslag leggen*

1) *Mededeelingen v.d. Maatschappij der Nederl. Letterk.* 1897-98, bl. 116.

op iets; 17de eeuw *iets* of *iemand beslaan*; mnl. *enen aenslaen*, 17de eeuw *iem.* of *iets aanslaan*, er beslag op leggen.

804. De laatste hand leggen aan iets,

d.w.z. iets voltooien; hd. *die letzte Hand an etw. legen*; fr. *donner le coup de pouce à un tableau; mettre la dernière main à une oeuvre*; eng. *to put the finishing stroke to a th.; to put the finishing touch(es) (up)on a th.*; ontleend aan het latijn: *ultimam (extremam) manum imponere alicui rei*. Vgl. Sewel, 313: De laatste hand aan 't werk leggen, *to put the last hand to a work, to finish it*, verder Ndl. *Wdb.* V, 1788; in het hd. ook *die letzte Feile anlegen*; fr. *donner le dernier coup de lime à qqc.*

805. De hand lichten (met iets),

d.i. iets niet streng nemen, het er zich gemakkelijk mede maken; van verordeningen en voorschriften: ze niet streng handhaven. In den handel

verstond men eertijds onder *de hand lichten*, minder vragen dan de marktprijs is (fr. *lâcher la main*), en onder (*de hand*) *weten te zwaren en te lichten* (fri. *lichte en swierje*), den prijs zijner waren naar gelang der omstandigheden weten op of af te slaan; fig. weten te geven en te nemen, *te heffen en te leggen, te snijden en te binden*, zooals men vroeger zeide (*Bank. II, 311*); vandaar *de hand lichten met iets*, het met iets niet te streng nemen, er zich met een Franschen slag afmaken. Zie *Ndl. Wdb. V, 1790*¹⁾; VIII, 1968; Molema, 243 *a: hij ken nijt lichten en zwaren*; oostfri. *man mut to lichten un to swaren wêten*.

806. Een handje van iets hebben,⁸⁰⁶

of, zooals de Vlamingen zeggen *een handje aan iet (weg) hebben*, wil zeggen zeer bedreven zijn in iets, slag hebben van iets, *gehand zijn op iets* (De Bo, 351), *behendig zijn*, gewoon zijn; zie Hooft, *Brieven*, 404; Coster, 11, vs. 49; Tuinman II, 174; Halma, 204: Hij heeft daar een handje van, *c'est là sa manière, il est stilé à cela*; Sewel, 315: Hy heeft 'er een handje af, hy is dat gewoon te doen; enz. Het znw. *hand* heeft hier eene beteekenis, die nauw verwant is aan die van *wijze*, welke het in de middeleeuwen had en nog heeft in *langzamerhand*; de uitdr. wil dan eigenlijk zeggen: de wijze, de manier, waarop men iets moet doen, goed kennen. Ook bij *voet* nemen we dezelfde beteekenisontwikkeling waar; vgl. *op grooten voet leven, eene zaak op denzelfden voet voortzetten*; zie het *Mnl. Wdb. III, 100*; *Ndl. Wdb. V, 1794*; De Bo, 404 *a*; Schuermans, 175 *b*; Rutten, 86 *b*; Teirl. II, 12; *Antw. Idiot. 529*; Claes, 82; *Waasch Idiot. 276 a: het handje van iets hebben*, in iets zeer behendig zijn; fri. *er in hantsje fen ha*; fr. *avoir le tour de main de qqch*; eng. *to get one's hand in*, er den slag van beet krijgen; hd. *etwas im Griff haben*.

Eindnoten:

806 Ook in Limburg zegt men, evenals de meeste Vlamingen, *een handje aan iet (weg) hebben*; l. *savoir le tour de main du métier*.

807. De winnende hand is mild,

d.w.z. wien het wel gaat, is gewoonlijk vrijgevig, kan wel wat missen. We lezen de zegswijze bij Roemer Visscher, *Sinnepoppen*, 1ste schock XXXI: *de hant die wint is mild*, en verder bij Winschooten, 364; Smetius, 94; Tuinman I, 167; Harrebomée II, 277; *Ndl. Wdb. V, 1795*; *Amst. 58*: Kastelein, 'k geef een rondje - de winnende hand is mild. In het Friesch: *de winnende hân is myld*; nd. *gewinnende Hand ist mild*.

808. Van hooger hand,

- 1) Hiermede moet niet in rechtstreeksch verband gebracht worden *handlichting*, ontheffing van minderjarigheid. In het mnl. beteekende *die hand lichten van iet*, afzien van de toepassing eener wettelijke bepaling, ontheffing verlenen van, het tegenovergestelde van de hand op iets leggen; en vandaar *hantlichtinge*, afstand van eene vordering of van rechten, die men op een goed kon doen gelden; fr. *mainlevée*.

d.i. van regeeringswege, van overheidswege. *Hooger hand*²⁾ wil hier zeggen 'de gestelde macht in den eenen of anderen harer hoogere of lagere vertegenwoordigers'; zie Halma, 203: *V a n h o o g e r h a n d*, *bijw.* wegens de hooge Overigheid; *Ndl. Wdb.* V, 1799; Schuermans, *Bijv.* 112 *b*; hd. *von höherer, hoher Hand*.

2) *Hooger* is volgens het *Ndl. Wdb.* vergelijkende trap; men denke aan de macht die hooger dan -, die boven de menigte staat; vgl. de comparatieven in *overheid, oppergezag*.

809. Aan de hand (of het handje) zijn,

d.w.z. te doen zijn, voorvallen; eig. in behandeling zijn, onder handen zijn, behandeld wordende, gaande zijn, gebeuren; mnl. *aen handen sijn*; zie *Ndl. Wdb.* V, 1806; *Nest.* 61; *Lvl.* 61; *Falkl.* VI, 118; *Prikk.* II, 2.

810. Aan de hand doen (iemand iets -),

d.w.z. iemand aan iets helpen; hem iets aanbieden, verschaffen, opleveren; eig. maken dat hij het in handen krijgt; hd. *jem. etw. an Handen* (oder *die Hand*) *geben*. Vgl. Sewel, 312: Iemand iets aan de hand geven, *to give one occasion to a thing, to hint to one*; Van Effen, *Spect.* IX, 169; *Antw. Idiot.* 529 en *Ndl. Wdb.* V, 1805.

811. Achter de hand hebben.

Een zeemansuitdrukking 'toegepast op dat gedeelte van het loopend touwwerk, dat bij het vieren of inhalen *achter de hand* van den achtersten der vierende of trekkende manschappen op het dek ligt. Vandaar bij overdracht: iets in voorraad hebben tot gebruik bij voorkomende gelegenheid'. In de 18de eeuw voorkomend in *Willem Leevend* VI, 27; zie verder het *Ndl. Wdb.* V, 1806-1807; nd. *wat achter de Hand hewwen* (Reuter, 43); hd. *etw. hinter der Hand haben*; fri. *whet efter 'e hân habbe*.

812. Bij de(r) hand zijn,

d.w.z. dicht bij zijn; de hand is hier genomen als zinnebeeld van nabijheid; vgl. lat. *ad manum esse*; het mnl. *present ende bi der hant*, en ons *voorhanden*. Vandaar ook dat de uitdr. kan beteekenen *niet meer afgezonderd* (op de slaapkamer) *zijn, te spreken zijn* (fr. *visible*), *al op zijn* (Sewel, 313; Halma, 203); eene derde beteekenis is die van behendig, bedreven, bij de pinken, listig zijn, zich de kaas niet van het brood laten eten, die wellicht zoo moet worden verklaard, dat iemand spoedig ergens tegenwoordig is, er gauw bij is, vlug is; vgl. *bij het hek zijn* (Harreb. I, 299) en het *Antw. bij de werk zijn*, gereed zijn, fri. *by de wirken*, aanwezig; 17de eeuw *bij de werke(n) zijn* of *hebben*, bij de hand zijn of hebben (*Lat. Versch.* 413). Zie verder het *Ndl. Wdb.* V, 1811; II, 2569; *Antw. Idiot.* 232: *bij der hand zijn*, handig, vlug, behendig zijn.¹⁾

813. In de hand komen,

d.w.z. van dienst beginnen te worden, gezegd van jonge menschen, die reeds in staat beginnen te worden tot eenig hulpbetoon; eig. komen ter beschikking van een ander, in zijne macht komen, zoodat hij er baat, voordeel van kan trekken. Vgl. *Psalms* 127, vs. 4: Gelijck de pijlen zijn inde hant eenes Helts: sodanich zijn de sonen der jeucht; met de kanteekening: sulcke kinderen zijn gemeenelick van kloecker nature dan andre, ende sy komen d'ouders haest inde hant. Zie het *Ndl. Wdb.* V, 1814;

1) Terloops zij gewezen op het adj. *bijdehandsch* (fr. *sous la main*) van een paard gezegd, dat aan de linkerzijde in 't span loopt, terwijl het andere dan *vandehandsch* (fr. *hors de la main*) genoemd wordt. Bij de voerlieden is de linkerhand de hand bij uitnemendheid: deze houdt de teugels; *Ndl. Wdb.* V, 1770-1771.

Sewel, 313: Uw zoon zal u met 'er tyd zeer in de hand komen, *your son will be in times of great service to you; Antw. Idiot.* 530 en vgl. het Twentsche *in de and greujen*; hd. *einem an die Hand gehen*; fri. *yn 'e hân komme*.

814. In de hand vallen,

d.w.z. meevallen, het tegenovergestelde van *uit de hand vallen*, d.i. tegenvallen (o.a. *Sjof.* 78; *O.K.* 43: O, Mietje! je valt me zoo uit de hand - bitter uit de hand!), tegenslaan, *van den duim schieten*; fri. *út 'e hannen falle*. Het znw. *hand* kan in deze uitdrukking opgevat worden in den zin van *macht*, zoodat in de hand vallen van omstandigheden gezegd, eig. beteekent: als bij toeval in iemands macht komen, er over te beschikken krijgen, en vervolgens meevallen, terwijl *uit de hand vallen* dan beteekent niet meer in iemands macht staan, de macht er over verliezen, tegenvallen, tegenslaan. Beide uitdrukkingen zijn in de 18de eeuw vrij gewoon; zie *Ndl. Wdb.* V, 1815; 1837; vgl. M. Elias, *Bek. Dronk.* (anno 1691), bl. 14, vs. 11: Dat zou ons in de hand vallen; Halma, 203: In de hand vallen: dat land valt mij in de hand, *je trouve cette terre meilleure que je ne pensois*; dat huis valt mij uit de hand, *cette maison me paroît pas si bonne que je me l'étois imaginé*; in Twente: *in 'n schoat vallen*.

815. In de hand werken,

in de uitdr. *iemand in de hand werken*, d.i. datgene doen wat een ander ten goede strekt, hem in zijne plannen behulpzaam zijn, hem steunen; vandaar *iets in de hand werken*, iets bevorderen (beide in de 18de eeuw); fri. *yn 'e hân wirkje*; hd. *einem in die Hand* oder *die Hände arbeiten*; *sich in die Hände arbeiten*. Waarschijnlijk wil de uitdr. eig. zeggen: aan een werk beginnen, dat men in handen geeft van een bekware om het af te maken, zooals bijv. een leerjongen doet. Eene andere verklaring geven Grimm IV², 354 en het *Ndl. Wdb.* V, 1820.

816. Iemand naar zijne hand zetten,

d.w.z. iemand aan zijn wil ondergeschikt maken, iemands wenschen doen involgen; mnl. *iet te siere hant setten* naast *enen na sine hant setten*. In de 16de en 17de eeuw reeds vrij gewoon. Eig. gezegd van dieren, ze leeren aan de hand te komen, b.v. om daaruit te eten (vgl. *Rein.* 1534); vandaar in het algemeen: ze mak, gehoorzaam maken. Zie *Geneuchl. Dichten*, anno 1600 (ed. Lettk.). bl. 22; *Sart.* II, 7, 21: *Ghy steltet hier heel na u selfs handt*; *Winschooten*, 290: Iemand de wet stellen, *iemand naa sijn hand setten*; *Brederoo* III, 370: De Min die 't al set na sijn hand, en heeft de wereld in; *Tuinman* I, nal. bl. 30; Halma, 203: Ik zal hem naar mijne hand zetten, *je le gouvernerai comme il faut*; *Ndl. Wdb.* V, 1822; *Teirl.* II, 13: *iemand naar sijn hand leeren* (ook van dieren).

817. Iemand of iets onder handen hebben (of nemen),

d.w.z. met iemand of iets bezig zijn; onder behandeling hebben; iemand duchtig de les lezen, *iemand à faire nemen* (wat geen Fransch is¹⁾); mnl. *in hande* of *onder hande(n)* hebben; lat. *habere in manibus*

1) De uitdr. wordt verklaard als contaminatie van *faire son affaire à qqn* en *iemand onder handen nemen* (Salverda de Grave, *Fransche Woorden*, 33).

aliquid naast *habere inter manus aliquid*; eng. *to have in hand*. Geldt het een persoon, een zieke, dan staat de uitdr. gelijk met *iemand onder het mes hebben*. In het mnl. lezen wij in den roman van *Lanc.* II, 19040: Dar hi enen riddere vant ene joncfrouwe hebbende onder hant (*haar mishandelende, duchtig onder handen nemende*). Volgens Gallée, 29 *a* zegt men in het Geld.-Overijs. dialect: *iemand onder de middelen nemen*, iemand de les lezen (zie *Ndl. Wdb.* IX, 670), waar men in denzelfden zin in het Ndl. gebruikt *iemand onder handen nemen*; in Zuid-Nederland *onder (de) handen pakken* of *nemen* (zie o.a. *Teirl.* II, 13). Zie verder *Ndl. Wdb.* V, 1825; *Mnl. Wdb.* V, 310; vgl. hd. *unter der Hand* oder *den Händen haben*, met iets bezig zijn = eng. *to have in hand*; in den zin van iemand duchtig de les lezen zegt men in 't oostfri. *iemand in de make hebben* (*Ten Doornk. Koolm.* II, 561 *b*) = eng. *to take a p. through hands*.

818. Onder de hand,⁸¹⁸

d.w.z. niet openlijk, in het geheim; mnl. *onder (den) dume*; ndl. en zuidndl. ook *uit de hand* (17de eeuw; mnl. *uter hant*); hd. *unter der Hand*; fr. *sous main*; eng. *underhand(ed)*. Van eene verkooping gezegd: zonder tusschenkomst van een openbaar ambtenaar, *onder(s)hands*, hetzelfde als *uit de hand* (hd. *aus der Hand*; fr. *de la* (ou *à la*) *main*); eng. *offhand, by hand*); syn. *iets onder de pet koopen*. Volgens Schuermans, *Bijv.* 215 zegt men in het Westvlaamsch ook *onderduims* en *onderkotig*. De beteekenis *in den loopenden tijd*, welke deze uitdr. ook heeft, moet hieruit worden verklaard, dat de *hand* ook als zinnebeeld van nabijheid, in ruimte en tijd genomen wordt (vgl. *naderhand*, mnl. *na* of *naer der hant*, *ophanden* (o.a. *Winschooten*, 157: Daar is wat op handen: daar is een potje te vuur; eng. *at hand*); vroeger ook *op de handen* of *op de hand*¹⁾, *thans*, *voorshands*, enz.; in dezen zin staat zij dus gelijk met het vroegere *onder den tijd*, fri. *ûndertiid*, in den tusschentijd. In het *Ndl. Wdb.* V, 1826 wordt als oorspr. bet. aangenomen: terwijl men *iets onder (de) handen* (Zuidndl. *onder de hand*) heeft, en vandaar overdr. terwijl iets anders plaats heeft, middelerwijl, intusschen. Zie ook *Mnl. Wdb.* V, 322; 355 en n°. 507 noot.

Eindnoten:

818 *l. de la main à la main.*

819. Op de handen dragen (iemand -),

d.w.z. de teederste zorg voor iemand hebben, en daarna: iemand vereeren, hem buitengewone genegenheid betoonen. Volgens Zeeman, 261 is de uitdr. van bijbelschen oorsprong; zij komt voor in *Psalms* 91 vs. 12: 'Hy sal sijne Engelen van u beveelen, datse u bewaren in alle uwe wegen. Sy sullen u op de handen dragen, op dat gy uwen voet aen geen en steen en stootet.' Zie het *Ndl. Wdb.* V, 1827; Halma, 203; Sewel, 314 en vgl. het lat. *in manibus gestare* of *habere aliquem* (Otto, 250). Vgl. ook de oudgermaansche gewoonte om verkozen vorsten, bruiden of

1) *Ndl. Wdb.* XI, 794; fri. *op hân wêze*.

overwinnaars in triomf rond te dragen; *Mnl. Wdb.* III, 96; Grimm, *Myth.*⁴, 742. In Zuid-Nederland: *iemand heffen en dragen* (*Antw. Idiot.* 543); ook *iemand op zijne armen dragen*, vert. van fr. *porter qqn sur les bras* (*Waasch Idiot.* 80 a); hd. *jemanden auf den Händen tragen*; oostfri. *up de hanne dragen* (*Dirksen I*, 20).

819a. Ophanden zijn; zie n°. 818.^{aant.}

820. Op zijn eigen handje,

d.w.z. eigenmachtig, op eigen gezag; ook naar eigen welbehagen, voor zich in het bijzonder. Sedert de Middeleeuwen komt deze uitdr. voor; zie *Exc. Cron.* 166 d: Doe trac vrou Jacoba wt Henegou in Engelant op hair selfs hant; Sartorius I, 6, 82: *Nostro Marte*, op ons selfs handt; sonder yemant te moeyen. De hand is hier genomen als zinnebeeld van macht of gezag; vgl. het lat. *manus* en onze uitdr. *iemand in zijne hand hebben* (mnl. *in hand hebben*). In het hd. zegt men: *auf eigene Hand* (oder *Faust*); eng. *for one's own hand*; in Kl. Brab. *op eiger hand*; Land van Waas: *op eigen hand*; *Antw. Idiot.* 529: *op zijn eigen hand*; Teirl. 213; *op mijnen eigenem brevee* (brevet); bij Anna Bijns, *Refr.* 158: *op haer dumen*, naar eigen willekeur, op hun eigen houtje; nog in Westvl. *op zijnen eigenen duim* (De Bo, 277¹). Eene andere verklaring geven Grimm IV² 354 en het *Ndl. Wdb.* V, 1830; XI, 295; fri. *op syn eigen hantsje*.

821. Hand over hand.

Een uitdr. aan het scheepswezen ontleend; voorkomend in 'hand over hand halen, hijschen, halen, hijschen niet met de twee handen te gelijk aan het touw en met eene tusschenpoos tusschen elken ruk, maar terwijl men de handen om de beurt, over elkander, aan het touw slaat, en altijd door met éene hand daaraan trekt, zoodat het halen of hijschen gestadig en gelijkmatig, en gewoonlijk tevens tamelijk vlug plaats heeft.' Vandaar bij overdracht: met gelijkmatige, eenparige snelheid; gestadig aan (17de eeuw). Zie voor deze verklaring het *Ndl. Wdb.* V, 1832 en vgl. verder Winschooten, 79: *Hand oover hand*, geduurig, gestaadig, meer en meer; Vondel XI, 237; Halma, 203: *Hand over hand*, *bijw.* gedurig, meer en meer; *de plus en plus, continuellement*. Ook in het hd. *Hand über Hand*; eng. *hand over hand*.

821a. Uit de hand vallen; zie n°. 814.^{aant.}

822. Van iemands hand vliegen,

d.i. 'gereed staan, bereid om te doen, wat iemand verlangt, om uit te voeren wat hij beveelt. Vaak in toepassing op slaafs onderworpen of op omgekochte personen. Eig. gezegd van afgerichte jachtvogels (valken): wegvliegen om het wild te vervolgen, waartoe de vogel eerst van *de hand gelost* en vervolgens *opgeschoten* wordt'; *Ndl. Wdb.* V, 1841. In de 17de eeuw komt de zegswijze bij Hooft herhaalde malen voor; zie ook Sart. II, 8, 75: *Sy moeten vliegen van syn handt*; Pers, 519 b; 710 b; Vondel, *Adam in Ball.* 622; *Lucifer*, 1898; *Bat. Gebr.* 1014: Wat volcken vliegen niet, als valcken, van hun hand; *Adonias*, 566:

Aerts priester Abjathar met veltheer Joab kant
Zich weder tegen ons. Zy vliegen van sijn hant
En vlammen op den roof, als afgerechte valcken.

1) Of moet men hier aan een ijzeren duim denken? vgl. eng. *on one's own hook*.

Sewel, 313: Van iemands hand vliegen, *to be at one's command*; Tuinman I, 327: *Ymand van de hand vliegen*, dat is, straks uitvoeren 't geen hy met zyn hand wylt en wylt; II, 159.

823. Hand- en spandiensten bewijzen,

in letterlijken zin: diensten die men in persoon (gewoonlijk met eenig gereedschap) en met een wagen met een of twee paarden bespannen gedurende eenigen tijd ten behoeve van gemeentewerken verricht (*Ndl. Wdb.* V, 1875). Fig. iemand helpen, van dienst zijn, hulp verleen. *De Vrijheid*, 12 April 1922 p. 1 k. 2: En zoo kon deze gansche grootscheeps opgezette actie eindigen in versterking der positie van Aalberse en Nolens, voor wie de ex. Cranenburghers door het bijeenzamelen van de Roomsche stemmen, die anders niet op de coälitie zouden zijn uitgebracht, hand- en spandiensten hebben verricht. Zoo ook 22 Febr. 1922 p. 1 k. 3.

824. Iemands handel en wandel,

d.w.z. iemands geheele doen en laten, zijn wijze van te handelen en zich te gedragen, levenswandel (*wandel* = verkeer in de wereld, omgang met de menschen). Kil.: *Wandel ende handel, conversatio, consuetudo usus, familiaritas, commercium*, et: *mores, studium*, handelen ende wandelen met iemanden, *versari cum aliquo*. De uitdr. is in de 16de en 17de eeuw zeer gewoon; zie *Ndl. Wdb.* V, 1882; *Mnl. Wdb.* IX, 1648; *O.K.* 179: Ze vroeg alles en nog wat - hoe of u bestond in je handel en wandel; hd. *Handel und Wandel leidet (kennt) keine Freundschaft* (Wander II, 330); fri. *immens handel en wandel*.

825. Handjeplak spelen met iemand,

d.w.z. het met iemand eens zijn, met hem onder één deken liggen; vgl. *De Arbeid*, 22 Aug. 1914, p. 2 k. 2: Laten wij ons niet laten misleiden door hen, die bruut afwijzen een samenwerking tusschen de arbeiders, doch handjeplak spelen met de regeerders, die ook ons volk tyranniseert en uitbuit; 29 Aug. 1914, p. 2 k. 1: Zoogenaamde volksvrienden die in ernstige en kritieke tijden handjeplak spelen met de kapitalisten; 26 Juni 1915, p. 3 k. 2: Thans kunt gij ondervinden dat gij op geen partij kunt vertrouwen, omdat allen zonder uitzondering heulen en handjeplak spelen met de bezittende klasse. - De uitdr. is ontleend aan de gewoonte der veekoopers om bij 't loven en bieden bij elk bod elkander in de hand te slaan; vandaar: een vergelijk trachten te treffen, het met elkaar eens zien te worden. Vgl. in dezen zin het gron. *handjebakken*; fri. *hanbakke, hantsjebakke*.

826. Iemand den handschoen toewerpen,

d.w.z. iemand uitdagen. De uitdr. dagteekent uit de middeleeuwen, toen de eene ridder den anderen den handschoen voor de voeten wierp ten teken dat men hem tot den strijd uitdaagde; raapte de uitgedaagde dien op, dan gaf hij hiermede te kennen, dat hij de uitdaging aannam en dus genegen was tot den strijd. Vandaar onze uitdr. **den handschoen opnemen voor iemand**, zijne partij kiezen, het voor hem opnemen, de verdediging zijner zaak op zich nemen; het mnl. *sinen hantscoe* (of *sine wedde* = pand) *bieden*. 'De handschoen diende hier als pand voor den ernst van den eisch of voor de getrouwe vervulling van het kenbaar gemaakte voornemen om met iemand een strijd aan te gaan.' Zie het *Mnl. Wdb.* III, 133; Martin, *Reynaert*, bl. 404; *Ndl. Wdb.* V, 2000; De Cock¹, 17; Wander II, 336; vgl. hd. *einem den (Fehde)handschuh*

*hinwerpen*¹⁾; fr. *jeter le gant à quelqu'un; relever le gant*; eng. *to take up the glove, gauntlet, cudgels (knuppels) for (or in favour of) a p.; to throw down the gauntlet, the glove.*

827. Met den handschoen trouwen,

d.i. bij afwezigheid van den bruidegom met een vanwege dezen met volmacht bekleed persoon trouwen; eene herinnering aan den tijd, toen men eene bevoegdheid aan iemand kon overdragen door hem zijn handschoen te zenden (Grimm, *Rechtsalterth.*² 154). De oorspr. beteekenis gevoelt men thans niet meer, daar men de uitdr. nu opvat als: niet met ontbloote hand, doch met den handschoen aan trouwen, elkander (nl. bruid en gevolmachtigde) bij de voltrekking van het huwelijk een *gehandschoende* hand geven²⁾. In Indië wordt zulk een vrouw een *handschoentje* genoemd.

828. Er geen handwater bij hebben (of halen),

d.w.z. er niet mede vergeleken kunnen worden; minder zijn. Onder handwater verstond men in de middeleeuwen waschwater, dat diende om de handen te wasschen.³⁾ Dit werd voor en na den maaltijd den vorst geknield aangeboden door iemand, die hem in stand evenaarde.⁴⁾ Vandaar kon *iemand het handwater geven, reiken* beteekenen: met hem vergeleken worden (vgl. hd. *er reicht ihm das Wasser nicht*; nd. *he is gën Handwater tägen hum*), waaraan *handwater geven* de beteekenis ontleende van *vergeleken kunnen worden*, tengevolge waarvan men ook zeide *bij iemand geen handwater geven*, niet bij iemand vergeleken kunnen worden. Door de bijgedachte aan *niet bij iemand hebben* of *halen* (mnl. *niet hebben bi enen*⁵⁾ ontstond weder *geen handwater bij iemand hebben* of *halen*. Zie *Ndl. Wdb. V*, 2027-2029; Erasmus XC; *Mnl. Wdb. III*, 142; *Noord en Zuid XIII*, 214; Halma, 205: Dat heeft daar geen handwater bij, dat is daar niet bij te vergelijken. Ook in het fri.: *dat het er gjin hânwetter by*. In Zuid-Nederland onbekend. Aan deze uitdr. ontleende handwater weder de beteekenis van niets; vgl. *Kalv. II*, 45: Zoo'n oud lijk is mij geen hand-water waard.

829. Hanepooten,

Hieronder verstaat men in eig. zin 'zekeren trek of haal (van de gedaante van het eerste been van de schrijffletters *m* en *n*), een der eerste beginselen van de schrijfkunst'; vandaar: onleesbaar schrift. Sedert de 17de eeuw is deze benaming bij ons bekend, blijkens Winschooten, 75: *Dat sijn hanepooten*, dat is, lomp schrift. Zie verder *Ndl. Wdb. V*, 2048; Halma, 200: *H a a n e p o o t e n*, krabbelschrift, *des pieds de mouche*; vgl. het fri. *hoannepoaten*; hd. *die Schrift sieht aus, als wenn Hühner über das Papier gelaufen wären; Krähenfüsse*; fr. *des pattes de mouche*;

1) Zie *Zeitschrift f.D. Wortforschung*, IX, 309.

2) Zie *Ndl. Wdb. V*, 2000-2001; *Hand. en Mededeelingen v.d. Maatschappij der Nederl. Letterkunde*, 1887, 107; 1898, 109.

3) Kiliaen: *H a n d - w a t e r*, *aqua manibus: aqua qua manibus initio prandii vel coenae lavamus*.

4) A. Schultz, *Das höfische Leben I*, 415 vlgg.

5) *Mnl. Wdb. III*, 200.

eng. *pot-hook*, eig. eene s-vormige haak, om een ketel aan te hangen⁶⁾; Schotsch *hens-taes* (Prick, 41).

6) Bij Plautus, *Pseud.* 29 leest men: *Obsecro hercle, habent quas gallinae manus? Nam has (sc. litteras) quidem gallina scripsit.*

830. Een haneveer,

d.i. een vechtersbaas; eig. iemand die een haneveer op zijn hoed heeft, hetzij een soldaat, een vrijbouter of iemand, die als een groot heer is gekleed met een pluim op den hoed; vgl. Tuinman I, 290: Moeskoppende soldaten, en vrijbouters, die ook haanenveëren genoemd wierden; Rotgans, *Boerenkermis*, bl. 9: Verwerp de haneveer en bonte kermislappen, bedek uw lijf met zwart, uw hoofd met floersche kappen. In de 18de eeuw ook van een bazige vrouw gezegd; vgl. Halma, 200: H a n e v e e r , z.v. helleveeg, een stout vrouwmensch, *une effrontée, une femme hardie, une dévergondée*; syn. van *een veerwif* (Halma, 665); zoo ook Sewel, 307: 't I s e e n h a n e v e e r v a n e e n w y f , *she is a shrew or scold*; De Cock², 53; Weiland en Van Dale, waar het overal door 'feeks' verklaard wordt. Zie *Ndl. Wdb.* V, 2051 en *Mgdh.* 24: Wat 'n haneveer van een wijf was dat.

831. Die geboren is om te hangen, verdrinkt niet,

ook wel *die voor de galg geboren is, zal niet verdrinken (of verzuipen)*, d.w.z. de booswicht ontgaat de hem toekomende straf niet, men ontloopt zijn lot niet. Volgens Harrebomée III, 25 komt dit spreekwoord in de 17de eeuw voor bij Gruterus II, 134; *Mergh*, 13; zie verder Tuinman I, 291; 318; 353; *Volkskunde* XI, 18; syn. *die tot een' koekoek geboren is, zal de horens niet gemakkelijk ontgaan; die tot vier oorden (of een penning) geboren is, kan tot geen stuiver komen; die tot een stuivertje geboren is, wordt nooit een dubbeltje*, vertaling van *infortunatus ad tres obulos homo natus, nunquam nummorum dominus valet esse duorum* (Werner, 42); *die geboren is onder een duy-planeet, en zal noyt meester van een oortjen worden* (De Brune, *Bank.* 231). In het hd. *wer am Galgen vertrocknen soll, ersäuft nicht im Wasser* oder *was zum Galgen geboren ist, ersäuft nicht; er ersäuft nicht, das Wasser ginge denn über den Galgen*, dat kan worden vergeleken met laat-mnl.: *hy en sal niet verdrencken, soe veer alst waeter over die galge niet en gaet* (Campen, 95; Meijer, 44); nhd. *wer zur Jacke geboren ist, der kommt zu keinem Rock; wer zu drei Hellern geboren ist, der kommt nicht auf zwei Pfennige*; nd. *was am Galge sterve sall, wêd am Rhing (Rhein) niet versuffe* oder *sterv net em Bât* (Eckart, 135); *de to 'n knûst bakken is, word sin lêfen gin brôd; denn tu 'n Groschen üsz geboren, kömmt tu gennen Daler; denn tu 'n Fettmântje geboren üsz, kann to genne Stüwer komme*, enz. (Dirksen I, 75; De Cock¹, 93); fr. *ce qui est destiné au gibit ne se noie pas*; eng. *he that is born to be hanged shall (or will) never be drowned; hanging and wiving go by destiny*. Zie *Wander* I, 1318.

832. Hangen en verlangen.

Dat wil zeggen sterk verlangen; beide werkwoorden drukken hetzelfde begrip uit. Het wkw. hangen komt in dezen zin thans niet meer voor. In de middeleeuwen kende men *hanghen nae (naer) iet* in den zin van naar iets verlangen (fr. *pencher*, hd. *hang*, neiging). Zie *Mnl. Wdb.* III, 80; *Ndl. Wdb.* V, 2083; Rutten, 252: *zich verhangen naar iets*, gretig zijn naar iets. Bij Smetius, 73: *Die hangt, die verlangt*. Ook in het Westph. *ik hange en verlange* (Woeste, 92 b), waar het, evenals bij ons, de naam is van een pandspel.

833. Tusschen hangen en worgen.

In de 16de eeuw komt deze verbinding voor bij Campen, 69: *hy gaet tusschen hangen en wirgen*, d.i. hij verkeert in een slechten toestand, den dood nabij¹⁾, syn. van *hy gaet als een osse voer die byle* (zie *Ndl. Wdb.* XI 1511). Sartorius I, 1, 51 vertaalt *inter malleum et incudem* door *tusschen 't hangen en 't worgen*, dus in pijnlijke onzekerheid, in welken zin het eveneens voorkomt in *Snorp.* II, 25 en bij Jacob Duym, *Balthasar Gerards*:

Vrees benout my en hoop my wederom troost gheeft;
Des ben ick tusschen beyd' hanghen en verworghen.

Later krijgt de zegsw. meer de algemeene beteekenis van in onzekerheid zijn, blijktens *Cint* 6: *Maar de zaak staat noch tusschen hangen en worgen*, ofschoon de oorspr. beteekenis niet verloren gaat, daar Halma, 205 *t u s s c h e n h a n g e n e n w u r g e n* zijn vertaalt door *être fort dans l'étroit*, en Sewel, 315 door *between two eminent dangers*. In nog algemeener zin gebruikt men thans deze zegswijze om aan te duiden dat men in eene moeilijkheid, in een neteligen toestand verkeert; vgl. Maastrichtsch: *Tusschen hangen en worgen als een boer tusschen twee advocaten*; *Waasch Idiot.* 278 a: *tusschen 't hangen en 't verwurgen zijn*; Schuermans, *Bijv.* 113 b; Joos, 57: De Cock¹, 90; *Antw. Idiot.* 534; Tuerlinckx, 242: *tusschen 't hangen en 't worge*, tamelijk slecht; De Bo, 1408: *altijd hangen en nooit worgen*, in een toestand verkeeren te slecht om te leven en niet slecht genoeg om te sterven; nd. *de steht zwesche Hangen un Würgen* (*Wander* II, 348); fri. *twisken hingjen en wiergien*, in 't onzekere.

834. Een heet hangijzer,

d.i. iets onaangenaams, iets gevaarlijks, neteligs. Onder een hangijzer verstaat men het ijzer, waaraan iets over het vuur hangt, een haal of ook 'een gestel (bestaande uit een, aan een paar van boven tot een oog vereenigde staven hangenden ring of halven cirkel) dat - tot ondersteuning b.v. van de koekenpan - aan de haal gehangen wordt.' De uitdrukking vindt men o.a. bij Sart. I, 7, 41 en III, 6, 91; Pers, 383 b; 654 a; 757 a: *Soo pranghde hun de nood soo seer, datse dit heet hangh-yser mosten aentasten.* Zie verder *Tuinman* I, 40; Halma, 205: *Dat is een heet hangijzer om aan te tasten, c'est une affaire bien difficile, ou bien dangereuse pour l'entreprendre*; *Gunnink*, 98: *tis en angiezder*, 't is een last; *Wander* I, 802: *es ist heisses Eisen daran zu greifen*; *Molema*, 146 b; *W. Dijkstra*, 327: *it is in hangizer om oan te gear*; *De Vries*, 74: *een heet hangijzer*, 't ging er op of er over; *De Bo*, 407 b en *Ndl. Wdb.* V, 2095-2096. Syn. is **een heet handijzer**, waarbij men wellicht te denken heeft aan de vuurproef bij de Godsoordeelen; zie *Harrebomée* I, 278; *Ndl. Wdb.* V, 1979; *De Cock*¹, 108; 116; *Antw. Idiot.* 589: *Geen heet ijzer veur iet derven* (of *willen*) *dragen*, er geen eed op durven doen.

835. Hansje in den kelder.⁸³⁵

Hieronder verstaat men een feestdronk, die vroeger eene vrouw, die in gezegende omstandigheden verkeerde, werd gewijd; men dronk hier-

1) Zoo ook bij *Tuinman* I, 268: 't is ook beter, dan *tusschen hangen en worgen te zyn*. Dan hebben de dieven het bangst.

mede op den verwachten nieuwen wereldburger. In Duitschland kent men deze uitdr. ook: *Hänsel im Keller* of *Hänschen im Keller* of *im düstern Keller* (Wander II, 357); evenzoo in het Deensch: *lille Hans i kjelderen*. In het Engelsch schijnt zij uit Holland ingevoerd te zijn; zij luidt: *Jack in the cellar* (Halliwell, 433). Synonieme uitdrukkingen waren: *het wel afloopen van het sloopje* of *het bolletje in het holletje drinken*; de Vlamingen zeggen, evenals wij vroeger: *Maeiken in 't schapraeiken* (zie *Ndl. Wdb.* XIV, 277); elders gebruikt men: *'t kindeken in 't spindeken* of wel *'t kinneken in 't spinneken* (Harrebomée I, 404); in Duitschland ook *Gretchen in der Küche* naast *Jan im Keller*. Bij ons dateert de uitdr. hoogstwaarschijnlijk eerst uit de 17de eeuw; we vinden haar in Huygens, *Cluysw.* vs. 337; Winschooten, 284: *hansken is in de kelder, en maiken in schapraiken*. Vgl. ook D. Pers, *Wonderwercken van Bacchus*, anno 1628, bl. 47:

Het kluwen sich ontwind, het hansjen was verborgen,
Het Vrouwtjen was beswaert, en vol benaude sorgen.

Van al de gegeven verklaringen komt mij de eenvoudigste deze voor, dat wij kelder opvatten in den zin van *den moederschoot, het duistere, het verborgene*, het 'holletje', zoodat 'Hansje in den kelder' eig. wil zeggen: het kindje dat nog in het verborgene zit; het kindje dat het levenslicht nog niet heeft aanschouwd. Zie *Taalk. Bijdr.* II, 27; Schotel, *Oud-Holl. Huisgezin*, 293; *Noord en Zuid* VI, 86 vlgg.; De Cock¹, 122 en *Ndl. Wdb.* V, 2115. Dat juist de naam *Hansje* gekozen is, moet hieraan worden toegeschreven, dat Hans een zeer algemeen verbreide naam is, evenals bijv. Jan. Vandaar ook *grootte Hanzen* (16de eeuw¹), *schraalhans, hansworst*, (uit hd. *Hanswurst*), vroeger bij ons ook *hans-sop*², vertaling van het hd. *Hans Supp(e)*, vanwaar het kleedingstuk van dien naam, eene navolging van het fr. *Jean Potage*; vgl. ook het eng. *Jack Pudding*; ital. *maccherone*.

Eindnoten:

835 naan *l.* naam.

836. Hard tegen hard,

d.w.z. barsch tegen barsch, dus: elkander in felheid niets toegevend, gezegd van twee vertoornde menschen. De zegswijze is ontleend aan het malen; vgl. mlat. *raro molunt bini lapides eque bene duri* (Werner, 84); Mhd. *zwêne glîche herte steine malent selten kleine*; Goedthals, 72: *Twee herde steenen malen seldom cleene*, dur contre dur ne fist onques bon mur; Servilius, 258*: *Twee herde steenen malen seldom cleyne* (fijn); De Brune, 123; 306: *Twee harde steenen in t gemeen, zy maelen seldom reyn en kleyn*; Wander IV, 817; oostfri. *twee harde stenen malen gin gôd mêl*; zie Molema, 147 a: *hard tegen hard*, de twist is hooggaande; *'t gait hard om hard* = het is ernst, beide partijen doen hun uiterste best; mnd. *hart gegen hart* (Eckart, 189). Sedert de middeleeuwen is de verbinding bekend, blijkens *Lekensp.* III, 3, 92:

- 1) Zie *Lat. Versch.* 259; *Mnl. Wdb.* III, 85 en Kil.: *H a n s*, *antecellens caeteros mortales fortuna et opibus*; *h a n s e n*, *magnates, optimates*.
- 2) Fri. *hansôp*; nd. *hansup, hansop*; *Ndl. Wdb.* V, 2117.

Maer vindi liede die sijn loos,
 Ongheraect ende quadertieren,
 Die in deser felre manieren
 U dus willen voorgaen,
 Die so moghedi weder staan
 Metten selven datsi leren:
 So moghedi hart met herde keren.

waarmede te vergelijken is *Hs. Moll*, 7, 82 *b*: Christus haren herden woorden herdelijke antwoorde, als enen naghel jeghens enen anderen slaende; zie ook Sart. III, 4, 26: *Ignis non extinguitur igni, hert tegen hert is quade kans*; in *Hopm. Ulr.* 65: Hart tegen hart zei de duvel, en hij scheet tegen de donder; De Brune, 304: Hard teghen hard dat valt te zuer; Sewel, 317: Het is hard tegen hard, *it is hard against hard*; Rutten, 87: *hard om hard*; fri. *hird tsjin (of om) hird*; vgl. *Ndl. Wdb.* V, 2150; Wander II, 365; hd. *hart wider hart* oder *hart gegen hart tut niemals gut*; eng. *hard with hard never made any good wall*; syn. is het Zuidnederlandsche *kop tegen kei* (Joos, 102; *Waasch Idiot.* 364; *Antw. Idiot.* 634) of *hard tegen onzacht*.

837. Zoo hard als een spijker (of een kei) zijn¹⁾,

d.w.z. gierig zijn; ook blut zijn, geldeloos zijn, arm zijn, *afgebrand zijn* (hd. *abgebrannt sein*), ook *afgebrand zijn als een voetzoeker* (o.a. *Kalv.* II, 74; 109). De uitdr. schijnt uit de 19de eeuw te dagteekenen; ze komt voor bij Harreb. II, 288; *Ndl. Wdb.* VI, 897; fri. *sa hird as in spiker*. In Zuid-Nederland zegt men *hard van afgang zijn*, eig. moeilijk afgaan, hardlijvig zijn, en overdr. moeilijk van zijn geld kunnen scheiden (*Antw. Idiot.* 1746; Teirl. II, 18). Waarschijnlijk zal deze overgang van beteekenis ook met onze zegswijze hebben plaats gehad. In het fr. *être dur à la détente* ou *à la desserre*, gierig zijn; ook het eng. *hard*, waarnaast *hardness*, beteekent *gierig*.

838. Hardloopers zijn doodloopers,

d.w.z. wanneer men te hard 'van stal' loopt, houdt men het niet vol; 'ook als verontschuldiging in den mond van hem, die geen trek heeft zich met of bij iets bijzonder te haasten'. Eveneens gebezigd wanneer iemand bij het spel al dadelijk veel wint, om te waarschuwen dat dit veranderen kan. Zie *Ndl. Wdb.* V, 2190; fri. *hirdrinders binne dearinders*; Molema, 147: *haardloopers bin doodloopers*, haastige spoed is zelden goed.

839. Haring of kuit van iets willen hebben,

'dat is, wat of niet, ik zal daar een kans naa waagen: dit is een Vissers spreekwoord, die soo sij geen *Haaring* kunnen vangen, ten minste eenige geschoote kuit in haar Netten verneemen' (Winschooten, 76). De uitdr. staat opgeteekend bij Sartorius I, 1, 60: *Nu wil ik daer kuyt of haring af hebben*; zie ook II, 4, 40; Pers, 666 *b*: Don Johan van zijne tocht nu kuyt of haringh willende mede draghen; Rusting, 441; 517; *Ndl.*

1) In de 17de eeuw beteekent het: zeer gezond, sterk zijn, tegen alle ongemakken bestand zijn; *Ndl. Wdb.* V, 2150; Halma, 599.

Wdb. V, 2213; Sewel, 427; Halma, 206: Ik zal 'er haring of kuit van hebben, ik zal 'er eene kans naar waagen; Tuinman I, 240, die haar gelijk stelt met: 'ergens *haar of pluimen* van willen hebben' (zie *Ndl. Wdb.* V, 1414; Hoeufft, 225). De uitdr. wordt thans gebezigd in den zin van: het zijne er van willen hebben, het rechte of juiste van eene zaak willen hebben; willen weten, waar men zich aan te houden heeft. Vgl. o.a. *Menschenw.* 227: Main kristus, riep Dirk, nu pas angstig bewust wordend de schade, daa's 'n bakkie, dá' mo'k sien!!.... da' mo'k hoaring of kuit van hebbe; *Nkr.* IX, 29 Mei p. 2: Zij zeiden: Hier moeten wij van hebben haring of kuit, en ze zonden eenige verspieders uit; *Het Volk*, 19 Maart 1914, p. 12 k. 2: Terecht hebben enkele liberale bladen de aandacht gevestigd op deze onzekerheid ten aanzien van de houding in de naaste toekomst van de rechtsche partijen te wachten met betrekking tot de tariefkwestie. Zij hebben terecht haring of kuit gevraagd; *Prikk.* V, 19: Daar moeten we haring of kuit van hebben; Vgl. ook Joos, 60: *Hij zal er kuit noch haring van hebben*, niets; *Onze Volkstaal*, II, 88: *ik wil der haor of kuit van hebben* (V.d. Water, 83); het fri.: *ik scil der kút of hearring fen habbe*; Harreb. II, 385: *hij wil er vleesch of visch van hebben*; Campen, 115: *ick wilder Ey of Kuyken van hebben*. Hier naast in *Groot-Nederland*, Oct. 1914, bl. 454: Ik mot er hom of kuit van hebben; *Het Volk*, 15 Febr. 1915, p. 1 k. 1: Hom of kuit! *Haring noch kuit aan iemand hebben*, niet weten wat men aan iemand heeft, wat men van hem moet denken; vgl. *Handelsblad*, 15 Juli 1920 (O.) p. 5: Dat zal ook den hoofdcommissaris plezier doen die altijd heeft gezegd, dat hij aan de communisten haring noch kuit had.

840. Zijn haring braadt daar niet,

d.w.z. hij is daar niet welkom, niet gezien; eig.: 'men braadt daar voor hem geen haring (d.i. panharing)'. Ook zeide men: *zijn bokking wil daar niet braden*; zie Winschooten, 77: *Mijn Haaring en braad daar niet*, dat is, oneigendlijk, ik heb daar geen vriendschap te verwagten; Huygens, *Cluysw.* 63: (Sy) raeckten schier geen' straet, om metter vaert te zijn daer beider haringh braedt, d.i. waar hun potje te vuur stond, waar hunne belangen hen riepen¹⁾; Cats I, 987:

De vryer praet van op te staen,
Hy denckt sijn haring braet' er niet
Na hy het daer gebakent siet.

Halma, 206: *Zijn haring braad daar niet*, hij is daar niet gezien; *mijn haring braad daar niet*, ik heb van daar geen gunst te wagten; Sewel, 307; Esopet, *Leuterbol*, 8: *Mijn haring braat hier niet wel*: het vuur is te heet; *Ndl. Wdb.* III, 987; V, 2214; *Antw. Idiot.* 551; *Waasch Idiot.* 286 a; Teirl. II, 17; Harreb. I, 285; II, XXVII; Boekenoogen, 296: *zijn haring braadt hier niet*, het bevalt hem hier niet, het gaat hem niet naar zijn zin; in het fri. *myn hearring bret hjir net*, 't is hier geen koren op mijn molen (*Fri. Wdb.* I, 233 b); hd. *sein Hering wird hier nicht gar braten* (Wander II, 532). In Kl. Brab. zegt men hiervoor: *ergens niet veel bottermelk likken*; vgl. ook *zijn boontjes weken daar niet*

1) Vgl. lat. *ferrum tuum in igne est*, het geldt uwe belangen (Otto, 135).

(V. Eijk, III, 40); *zijn penning geldt hier niet* (zie *Ndl. Wdb.* XII, 1088); *zijn koek is hier op*, hij heeft hier de genegenheid verloren (*Waasch Idiot.* 359); *zijn koren groeit hier niet* (*Harreb.* I, 140); in het Antw. *zijne winkel draait hier niet*, hij heeft hier geen bijval.¹⁾ Vgl. in het eng. *come uncalled and find no hearing*.

841. Een hark van een vent,

d.w.z. iemand, die zich niet gemakkelijk in de beschaafde wereld beweegt, een *houterige*, *stijve Klaas*, nd. 'n *holten Hinr'k*, een stijve hark, een tuinstak (zie *C. Wildsch.* II, 386; *W. Leevend* II, 174). Vroeger noemde men zoo iemand een *houten klick* (*Winsch.* 89), een *prengel*, een *pumpel* (pummel), een *gaffel*, een *kneppel*, een *knevel*, een *bengel*, een *loen*, een *plug*, een *loete*; enz. Vgl. n°. 201; zie Van Helten's *Proeven van Woordverkl.* 84 vlgg. en vlg. het Zuidnederl. een *gaapstaak* (bij ons *gaapstok*). In het Zaaansch spreekt men van een *hort van een kerel* (*Boekenooogen*, 350), in het Westvl. van een *bokketeers* (tuinstak); in het fri. van *in houten hispel* (haspel). Zie *Ndl. Wdb.* V, 2229; *Gunnink*, 100: *arke*, houterig mensch.

842. Het harnas aantrekken voor (of tegen) iemand,

d.w.z. iemands verdediging op zich nemen of tegen hem ten strijde trekken; vgl. n°. 843. Bij *Campen*, 100, staat opgeteekend: *Hy is terstont int harnas*, dat zeker moet beteekenen *dadelijk vertoornnd*, *spoedig op zijn paardje*. Zie verder *Hooff's Brieven*, 101: *Zich een harnas aantijgen tegen iemand*, zich gereed maken ten strijde (fig.); blz. 445: *Om iets een harnas aantrekken*, zich boos maken om iets; *Vondel's Lucifer*, vs. 1695 en *Maeghden*, vs. 108: *Het harnas aanschieten*; ook *tegen elkander in 't harnas jagen* (*Vondel, Lucifer*, vs. 1606: *Het panser aanschieten*; *Van Effen, Spect.* VIII, 99; *Halma*, 206: *Voor iemand een harnas aantrekken*, iemand met kragt verdedigen; *hij zal daar geen harnas om aantrekken*, hij zal die zaak niet hard opneemen; *Sewel*, 318; *Ndl. Wdb.* I, 293; V, 2244; *Antw. Idiot.* 1747: *in 't harnas vliegen*, *schieten*, toornig worden; hd. *in Harnisch geraten*.

843. Iemand in 't harnas jagen,

d.w.z. hem vertoornen, zich iemand tot vijand maken, *hem te paard helpen* (verouderd); hd. *einen in Harnisch bringen*, *jagen*, *treiben*, waarmede ook vergeleken kan worden het Zuidndl.: *iemand in zijn postuur zetten* (*Schuerm.* 503 a); *in 't gareel jagen* en *in zijn garen jagen*. De uitdr. herinnert ons aan den riddertijd, toen een edelman, die vertoornnd of beleedigd was geworden, zijne wapenrusting aantrok om een strijd te beginnen. Zie *V. Janus* III, 91; *Harrebomée* I, 286; vgl. *C. Wildsch.* I, XXII: *iemand in de wapens jagen*; vgl. eng. *to be (or rise) in arms*, woedend zijn, en zie *Ndl. Wdb.* V, 2245.

844. Zijn (eigen) hart opeten,

d.w.z. 'door kommer, vooral ook door nijd of spijt verteerd worden'; ook in Zuid-Nederland *zijn hert opeten*, *opfrèten* naast *iemand zijn hert*

1) In Antwerpen bestaat nog een spelletje: *Mag ik mijn haringsken eens braden*; zie *De Cock* en *Teirlinck, Kinderspel en Kinderlust*, I, 229.

opeten, opfretten, opknagen, iemand voortdurend verdriet en hartzeer aandoen (Teirl. II, 39). Ook in het Grieksch zeide men *ὄν θυμὸν κατέδειν*; in het lat. *cor suum edere, se comedere*, zich verkniezen; fr. *se ronger le coeur*; eng. *to eat one's heart*. Vgl. bij ons *Rose*, 282: Si (*afgunst*) edt van rouwen hare herte binnen; Coornhert I, 234 a: Die oneyndtlijcke hart-eetsters ende slaaproofsters (ick meyne de gestadighe sorghen); Hooft, *Ned. Hist.* 25: In 't bijzonder waarender, die hun hart aaten, om dat ze zich terug (*achteruit*) in 't bewindt, en nieuwelingen voortgezet zaaghen; De Brune, 146: Al perst u zomtyds wat verdriet en eet daerom u herte niet; Tuinman, I, 102; Halma, 272; Harreb. I, 288 b; *Ndl. Wdb.* VI, 14; XI, 674. Vgl. hiermede het Zuidnederl. *harte vreten*, zich dood kniezen, zeer gemelijk zijn; *hartevreter, hertefrèter*, kniesoor, knorrepot; syn. is de dial. zegswijze: *zijn (eigen) reuzel opeten*, wat te vergelijken is met het 17de-eeuwsche: *zijn reuzel scheuren (en er een huik van maken) van kwaadheid, of zijn darmen scheuren*.

845. Het hart zinkt hem in de schoenen,⁸⁴⁵

d.w.z. hij verliest den moed, hem ontzinkt de moed; zie *Trou m. Bl.* 282, vs. 498; Brederoo II, 58; Pers, 386 b; Winschooten, 254; Hooft, *Brieven*, 161; Van Lummel, 471:

't Hert dat sinckt hem (*Spinola*) in de schoen,
Signoor die kakelt als een hoen.

Bij V.d. Noot: *lc voelde myn hart zincken wel drie voeten onder myn knie*¹⁾. In Limburg zegt men: *het hart zinkt hem in de broek*; in Antw. *in de onderbroek*; in Groningen: *'t zakt hem in de bijnen*, en in het nd.: *dat Harte fallt em in de Boxen; sîn hart sakt hum in de bênen (hasen, bükse)*; zie *Taalgids* V, 171; Molema, 64 a en vgl. gri. *πᾶσιν δὲ παρὰ πρὸς κάππεσε θυμός* (Homerus); lat. *animus in pedes decidit*; in het mnl. *syn herte valt in syn knye*; 16de eeuw: *mijn herte in mijn schoen sanc*; zie verder *Wander* II, 617: *das Herz ist ihm in die Hosen gefallen; das Herz lag mir gantz in den Knien*; eng. *his heart sank into his boots, heels, shoes*; Harreb. I, 288; *Ndl. Wdb.* VI, 11; Erasmus, XII; Reuter, 47.

Eindnoten:

⁸⁴⁵ Ook in de 16de eeuw: *Mijn hert sal mij inden brouck ontvallen*, wat overeenkomt met het Limb. *het hart zinkt hem in de broek*; in Antwerpen: in de onderbroek (*Tijdschr.* 42, 189).

846. Iemand een hart onder den riem steken,⁸⁴⁶

d.w.z. hem bemoedigen, hem moed inspreken, *hem het hart opdraaien* (in Zuid-Nederland), eene spreekwijze ontleend aan het soldatenleven. Onder hart moet men verstaan *moed* (vgl. Heb het hart eens dat te doen). Een soldaat die onder zijn riem (die schuin van den schouder over zijne borst loopt) geen *hart* heeft, geen *moed*, is een lafaard; zoo iemand moet een hart onder den riem gestoken worden. Vgl. Sartorius III, 3, 38: *daer steeckt ghy my 't hert weder onder den riem*,

1) *Tijdschrift*, XXIII, 234.

waarvoor men in de middeleeuwen zeide: *enen een herte in 't lijf spreken, enen 't herte waken, enen een herte geven*. Zie verder Pers, 402 a; 382 b; Bank. I, 298; Hooft, *Ned. Hist.* 457; *Brieven*, 170; 230; 343; 477; enz. Ook komt bij Hooft, *Ned. Hist.* 231, voor 'iemand een hart onder den *gordel* steken'. Vgl. *Taalk. Mag.* III, 497; Harrebomée III, 218; *Ndl. Wdb.* VI, 11; XI, 457. Vgl. fr. *(re)mettre le coeur au ventre à qqn*; *donner du coeur à qqn*; hd. *einem ein Herz geben, machen, einstecken*,

einreden; eng. *to put heart into a man*. Door invloed van *het hart zinkt hem in de schoenen* is later deze uitdr. veranderd in: **iemand een riem onder het hart steken**.

Eindnoten:

846 *Een riem onder 't hart steken* wordt (werd?) ook gebruikt onder zeelui, als zij een drenkeling een roeiriem toesteken.

847. Het hart op de tong (of op de lippen) hebben,

d.i. zeggen wat men denkt, van zijn hart geen moordkuil maken, openhartig zijn. De zegswijze komt in de 16de eeuw voor: *t Hart leyt op de tonge altoos*¹⁾. Zie verder W.D. Hooft, *Jan Saly*, 18; Tuinman, II, 207; *Ndl. Wdb.* VI, 7; VIII, 2177; fri. *it hert op 'e tonge habbe*; hd. *das Herz auf der Zunge haben*; nd. *dat hart för up de tunge hebben* (Dirksen, I, 38); fr. *avoir le coeur à la bouche, sur les lèvres, sur la main*; eng. *to have one's heart in one's mouth (or upon one's sleeve; at one's tongue's end)*. Vgl. ook het mlat. *os habet in corde sapiens, cor stultus in ore* (hier wordt gedacht aan iemand die er alles maar uitslaat²⁾).

848. Waar 't hart vol van is, vloeit de mond van over,

d.w.z. men spreekt gaarne over datgene, waarvan ons hart vervuld is; ontleend aan *Matth.* XII, 34: *Uyt den overvloed des herten spreeckt de mont*. Vgl. *Ovl. Ged.* I, 6: *Men heeft gheseit te menegher stont dat es in den moede, dats in den mont*; *Ferguut*, 660: *Die mont sprect dat int herte leit*; *Kaetspel*, 1: *Men segt ghemeenlike, dat in der herten dat in den mont*; Servilius, 193: *Een volle mont seyt shartzen grondt*; *W. Leevend* IV, 290; Zeeman, 266; *Ndl. Wdb.* VI, 19; XII, 1042; *Wander* II, 615 en 't fri.: *dêr 't herte fol fen is dêr rint de mûle fen oer*. In Zuid-Nederland: *Waar t' hert vol van is, daar spreekt de mond af of daar loopt de mond van over*, d.i. vuile woorden verraden een bedorven hart (Joos, 194; *Antw. Idiot.* 1757); vgl. fr. *la bouche parle de l'abondance du coeur*; hd. *wes das Herz voll ist, des geht der Mund über*; eng. *what the heart thinketh, the mouth speaketh*.

849. Het hart hoog dragen,

d.w.z. trotsch zijn, hooghartig zijn; nml. *hooggemoet sijn; enen hoghen moet hebben*. Bij Hooft in zijne *Brieven*, 308; *Ned. Hist.* 18; Harreb. I, 288: *Hij draagt het hart hoog (of op het hoofd)*; enz. Zie het *Mnl. Wdb.* III, 564; *Ndl. Wdb.* VI, 7; vgl. *een hooge borst zetten*, het *Antw. het hoog (in zijn kop, bol, ster) hebben*, hoovaardig zijn; *zijn hert uitsteken*, fier en trotsch zijn (*Teirl.* II, 39).

850. Van zijn hart geen moordkuil maken,

- 1) Zie G. Kalff, *Verslag van een onderzoek in Engelsche bibliotheken*, bl. 39.
- 2) Vgl. Huygens, *Korenbl.* 2, 213: *Uw hert light op uw' Tongh, maer waert ghy wat min jongh, uw' Tongh laegh in uw hert*; De Brune, 286: *De mond van een voorzichtig man, light in zijn hert, of herszen-pan; het herte van een nar of zot light in zijn mond, gans zonder slot*.

d.w.z. zijne gedachten en gevoelens niet verzwijgen, niet dooden, niet smoren; ook *van zijn hart geen smoorkuil, smoorkolk, smoorpan maken*. In de 17de eeuw voorkomend bij Winschooten, 214: Ik seg het rond uit, soo als ik het meen: ik wind daar geen doekjes om: *ik maak van mijn hart geen moordkuil*. Vgl. verder Sweerts, *Ged.* 555; *W. Leevend*, 1, 2;

Sewel, 499; Halma, 360; het mnl. *mortcule*, moordhol, en Kil.: *m o o r d k u i l*, spelunca latronum, een hol van dieven. Zie het *Mnl. Wdb.* IV, 1967; *Ndl. Wdb.* VI, 18; IX, 1118 en vgl. het hd. *aus seinem Herzen keine Mördergrube machen* (Schrader, 404; Reuter, 75 a¹); oostfri. *ût sîn harte gîn mordkule maken* (Dirksen, I, 38); fri. *hja makket fen hjar hert gjin moardkûle of smoarpanne*.

851. Iets niet over zijn hart kunnen (ver)krijgen,

het niet van zich kunnen (ver)krijgen, er niet toe kunnen besluiten iets te doen (in Zuid-Nederland ook: iets aan te nemen); vgl. 17de en 18de eeuw *het kan of mag mij niet van het hart of van mijn hart*; Zuidndl. *iet niet in zijn herte kunnen vinden*. Onze uitdr. komt in de 18de eeuw voor in *Br. v. Abr. Bl. 2, 63*: Hoe zoudt gij over uw hart kunnen krijgen zo verre van uwe Christelyke pligten aftedwaalen; Tuinman II, 193: *Hy kan dat over zyn hert niet krygen*, dat is, hy kan daar toe niet komen; men kan hem daar toe niet bewegen, noch overhalen. Vergelijken we hiermede de uitdr. *nog niets over zijn hart gehad hebben*, nog niets genuttigd hebben; en het Zuidndl. *iet over zijn herte niet kunnen krijgen*, iets niet in de maag kunnen krijgen, iets niet lusten (Teirl. II, 39; *Antw. Idiot.* 554; Rutten, 91; Tuerlinckx, 261; *Waasch Idiot.* 287), fig. iets niet kunnen verdragen, tot iets niet kunnen besluiten, dan kan de eerste beteekenis onzer zegswijze geweest zijn iets niet kunnen eten, niet kunnen verdragen, en daarna in fig. zin iets niet kunnen hebben, er niet tegen kunnen, er niet toe kunnen komen. Vgl. hiermede *iets mogen*, dat vroeger en nu nog dial. 'iets lusten' beteekent (van spijzen gezegd), waaruit zich de algemeene beteekenis van houden van, goed vinden heeft ontwikkeld.

852. Zijn hart ophalen,

d.w.z. zich vervroolijken, volop genieten, zijn lust botvieren. Het wkw. ophalen beteekende vroeger en thans nog wel oppoetsen, opknappen; vgl. Kil.: *O p h a e l e n*, *refricare*, *fricando renovare*; *op-haelen de oude cleederen*, *interpolare*, *desquamare*²); vandaar bij overdracht toegepast op het gemoed: oprisschen, verkwikken, verlustigen. Denzelfden overgang van beteekenis heeft het mnl. en 17de-eeuwsche *sine ogen verclaren*; Zuidndl. *zijne oogen verkleren*; fri. *de eagen forklearje*, zich verlustigen in het gezicht van een bemind voorwerp (*Ndl. Wdb.* X, 2274). De uitdr. komt voor bij Sart. II, 5, 48: *Syn hertken ophalen* vert. van van indulgere genio; in de 17de eeuw is *zijn hart ophalen in (of met) iets* zeer gewoon; vgl. Hooft, *Ged.* I, 284; Winsch. 342; Vondel, *Samson*, 1444; Focquenbroch, *Eneas*, 183, vs. 7; Tuinman I, 101 en Halma, 207: *Zijn hart ergens meede ophalen*, *se donner au coeur joye de quelque chose*; *zijn hart ophalen*, zijne lust volgen, *suivre sa volonté ou sa fantaisie*. In Groningen beteekent *dat mout zien hart ophalen*, dat moet er zoo door, wat de gevolgen ook mogen zijn (Molema 148 a; 309 b); dezelfde bet. heeft het fri.: *dat moet syn hert mar ophelje*. Zie nog Joos, 115; Schuermans, 186; *Waasch Idiot.* 286 b;

- 1) Büchmann, 34 meent dat de zegswijze eene onnauwkeurige aanhaling van *Matth.* XXI, 13 is.
- 2) Zie *Woordenboek op Brederoo*, 272; Oudemans V, 453 en Harreb, I, 288 b.

Ndl. Wdb. VI, 17; XI, 790, waar als waarschijnlijk oorspronkelijke opvatting van de uitdrukking wordt medegedeeld: zich verkwikken, door diep adem te halen, door met lange teugen versche lucht in te ademen.

853. Met hart en ziel,

d.i. met zijn geheele wezen, met liefde, toewijding; ontleend aan *Matth.* XXII, 37: Ghy sult lief hebben den Heere uwen Godt met geheel uw' herte, ende met geheel uwe ziele, ende met geheel uw' verstandt. Vgl. Servilius, 226*: *Ick sal daer met lijf ende siel voor sijn*; Sart I, 4, 78: *Met lyf met siel*; lat. *totus et mente et animo*; fr. *corps et âme*; hd. *mit Herz und Seele*; eng. *to be heart and soul for s. th.*; (*with heart and soul*).

854. Alle harten bij je eigen (rekenen),

d.w.z. denken, rekenen dat alle andere harten op dezelfde wijze zullen gevoelen, willen of wenschen; zijn eigen gevoelens, gezindheden als maatstaf nemen voor die van anderen (*Ndl. Wdb.* VI, 21). Vgl. Campen, 41: *By u herte kennet ghi alle herten*; Agricola, 309: *ein yeder richtet einen andern nach dem er gesynnet ist*. De zegswijze komt in de 17de eeuw voor bij Brederoo I, 270: *Rekent byje eyghen hert, hoe noo datj op straet soudt blyven*; V.d. Venne, 221: *By sijn eygen ghemoedt kentmen alle harten*; *Gew. Weuw.* II, 30: *Denk eens alle herten by u eige*; *Pasquilhaecker*, 20; *Dagd.*¹⁾ 47: *Want het spreekwoord is waarachtig elk denkt een anders hart by 't zyn*; Sewel, 319: *Alle harten by 't zyne rekenen, to judge of others as of one's self*; Harreb. I, 286.

855. Hardstikke(n)dood,⁸⁵⁵

d.w.z. morsdood; mnl. *hertstics*; in de 17de eeuw *hartsteeck dood*, o.a. bij Hoofft, *Ned. Hist.* 609: *Toen.... grypt (ze) een mes, en jaaght het hem door de ribben dat hy hardsteeken doot bleef*. Daarnaast verbasterd *harstig dood* (vgl. nog Gunnink, 101: *arstich dood*), *hartstukke dood*. Thans in de volkstaal *hartstikke(n)dood* of *hartstikkend*, *hardsteken* (Molema, 148; Opprel, 58; V.d. Water, 83; Gallée, 16; Draaijer, 16; *Onze Volkstaal* II, 88 (Ned. Betuwe); I, 205 (N. Brab.); *harstikke dood* (V. Schothorst, 140; Van Weel, 105; De Vries, 74); *hertstikke(n) dood* (in Limburg volgens *Onze Volkstaal* II, 219); in de litteratuur: *Jong.* 120; 172; *Mghd.* 51; *Boefje*, 24; 169; *Nkr.* VIII, 17 Jan. p. 4; *Het Volk*, 23 Febr. 1914, p. 5, k. 4. Het *Ndl. Wdb.* VI, 86 vermoedt dat er vroeger een uitdr. *bi hartsteke dood*, door een hartsteek dood, heeft bestaan, welke tot *hartsteke* of *hartsteek(s) dood* werd verkort of vervormd.

Aan deze uitdr. ontleende *hartstikken* de beteekenis van volslagen, geheel, zoodat men thans ook in dialect zegt: *hartstikke doof* (De Vries, 74; Boekenoogen, 295; Draaijer, 16; Opprel, 58), *hartstikken vol*; ook *hartstikken blind*²⁾. Vgl. nog *Menschenw.* 352: *Aa'st hart stikke regent*; bl. 130: *hardstikke midden in*; bl. 342: *hartstikke swoar*; bl. 474: *hartstikke sterk*; bl. 502: *hartstikke ellendig*; *Jord.* II, 85: *op hardstikke dag*; *Zondagsblad van Het Volk*, 1906 p. 22: *hardstikke duister*.

1) *De dagdief*, Kluchtspel, tot Deventer, by Warner ten Uyl, Boekverkoper, 1684.

2) *Handelsblad*, avondbl. 4 Nov. 1913, p. 5, kol. 3.

Eindnoten:

855 / **Hartstikke(n) dood.**

856. Dat sluit als een haspel in een zak,

d.w.z. dat raakt kant noch wal; *dat sluit als een tang op een varken* of zoals Tuinman I, 342 citeert: *dat vlijt zich als een zak met haspels*; en bl. 85: *dat past als een haspel op een moespot*; Halma, 208: *Dat sluit als haspelen in eenen zak*, dat sluit gantsch niet; Sewel, 319; vgl. fri.: *de hispel past net op 'e brijpot*, ongelijke zaken of personen passen niet bij elkaar. Bij Marnix, *Byenc.* 129 v: *Dat sluyt als een haspel op een vleeschpot*; in de 18de eeuw ook: *op een doofpot*. Vgl. nog Harreb I, 290; *Ndl. Wdb.* VI, 104.

857. Have en goed,

d.w.z. al iemands bezittingen; mnl. *have ende goet*; hd. *Hab(e) und Gut*; eng. *goods and chattels*. Eig. verstond men onder *have* de roerende goederen, die men in de middeleeuwen ook noemde *havelijc goet* en in de 17de eeuw *tilbare have* (Hooft). Vgl. Plantijn: *H a v e e n d e g o e d t*, substance, des biens meubles, *substantia, bona, orum opes*; zie verder *Mnl. Wdb.* III, 181; *Ndl. Wdb.* VI, 128; Joos, 57: *have en goed*; *have en erf*, al wat men bezit.

858. In behouden haven zijn,

d.w.z. buiten alle gevaar zijn, binnen zijn, veilig zijn; in een haven zijn, waar men behouden is; eene uitdr. die natuurlijk aan het zeemansleven is ontleend. Vgl. Vondel's *Vertroostinghe aen Ger. Vossius*:

Men klaeght, indien de kiele strant,
Maer niet wanneerze, rijck gelaên,
Uit den verbolghen Oceaen
In een behoude haven lant.

Zie verder Sartorius I, 1, 81: *t' Is, Godt sy gelooft, in behouden haven*, waar herinnerd wordt aan Plautus, *Aulularia*, vs. 804: *Jam esse in vado salutis res videtur* (gewoon was in het Latijn de uitdr. *in portu navigare*); Winschooten, 78: *In behouden haaven*, oneigendlijk buiten alle gevaar sijn; Halma, 208. Voor andere plaatsen zie *Ndl. Wdb.* II, 1522; VI, 134; fri. *yn behâlden haven wêze*.

859. Alle havens schutten wind.⁸⁵⁹

Vroeger ook *alle hagen schutten* (keeren) *wind*, d.i. elke mededinger (bij het houden van een winkel, enz.) gaat met eenig voordeel weg, dat anderen weer moeten missen (V. Dale⁵, 1994). Vgl. Meyer, *Spreuken*, 83; Tuinman I, 373: *Dat brengt geen zooden aan den dijk, in 't tegendeel: Alle hagen schutten wind*; Van Eijk I, 81: *Alle havens* (ook wel *heiningen*) *schutten wind*, d.i. dat men er altijd in zijn beroep, nering of verdiensten bij lijden moet, wanneer er ook anderen komen, die met ons hetzelfde beoogen en beproeven. Zie verder Harrebomée III, 208; *Ndl. Wdb.* V, 1333; VI, 133 en vgl. *De Vrijheid*, 8 Febr. 1922, p. 1 k. 3: Een gewaardeerd medewerker zou het voorbeeld der R.-K. Staatspartij en der S.D.A.P. willen volgen. 'Uitgaande van het bekende gezegde, dat alle havens wind schutten, zou een zoo groot mogelijk aantal lijsten aan te bevelen zijn', meent hij. Syn. *Alle boomen vangen wind*.

Eindnoten:

859 Syn. is ook *ieder molen vangt wind*; *Handelsblad*, 27 April 1923 (A) p. 5 k. 3: Jao, hai is nou eenmôl raodslid en van... de stemme' mottet nou eenmôl hemme? Hannes komp t'r ôk, zoo vas' as 'n huis. Toch kempaone' teuge mekaore! Naatuurlijk! Want d'r staon d'r nog mèr op de lais' en iedere meulen vangt weind, wâr? (in de Betuwe).

860. Van haver tot gort,

d.w.z. geheel en al, in de uitdr. *iemand kennen van haver tot gort*. Deze uitdrukking luidde in de middeleeuwen *van (h)aver te (of tot)*

(h)aver, (d.i. van den eenen voorouder tot den ander, van vader op zoon), dat ook nog bij Hooft *Ged.* II, 392 en Coster, 467, vs. 368 voorkomt. Daar het znw. *aver* evenwel als zelfstandig woord verdween, werd de uitdr. onduidelijk en maakte men er van *van haver t'haver; van haver tot garst* (of *garst*), *van haver tot gort*, *van haver tot klaver*. Zie Tuinman I, 79; Molema, 160 a; De Bo, 65 b; Schuermans, *Bijv.* 15 b; *Mnl. Wdb.* I, 497; Stallaert II, 318; *Taalk. Magazijn* III, 496; *Ndl. Wdb.* II, 750; VI, 140; *Nkr.* V, 14 Oct. p. 3: Heemskerk die weet alles, van haver tot aan gort; *Het Volk*, 22 Jan. 1914, p. 1 k. 3: Over zaken waar hij niets van weet oreeren of hij ze van haver tot gort in den zak heeft. In het fri.: *fen hjouwer ta groat*.

861. Om een haverklap,

d.w.z. om eene nietigheid, eene beuzeling, en vervolgens: ieder oogenblik, telkens, *klak veur keer* (Teirl. II, 136), ieder *klipklap*, *klikkebik* (vgl. *Sjof.* 167: Elke haverklap was t ie weer terug). In het Zaaansch: *om 't haverslag*, om een haverklap (Boekenooogen, 209). Misschien beteekent *klap* in *haverklap* eig. *klapvlies*, zaadhulsel, dus kleinigheid, en *haverslag* eig. klopsel, afval van haver (vgl. *hamerslag*), dus haverkaf of haverstroo. Zie n°. 862 en De Jager's *Verscheidenheden*, 331¹⁾; *Archief* II, 101; *Ndl. Wdb.* VI, 153. Syn. is het fri. *om 'n klapskeet* of *alle klapsketen*; ook in het Westfri. *alle klapscheten* of *alle kikkeflikken* (De Vries, 78); het gron. *om een knapscheet* (Molema, 209 b) naast *om een haar*, dat in de 17de eeuw ook beide beteekenissen in zich kan vereenigen.²⁾ Op Goeree en Overflakkee: *Hij is in een klapscheet terug*, in een ommezien; *voor elke klapscheet komt hij je lastig vallen*.³⁾

862. Om een haverstroo,

d.w.z. om eene kleinigheid, eene nietigheid, eene beuzeling; eig. om het stroo of kaf van uitgedorschte haver. Sedert de middeleeuwen is het woord in dezen zin bekend, blijkens *Ovl. Lied. en Ged.* 122, vs. 18: *Wine achtens jo een averstroo*. Zie De Jager, *Latere Versch.* 89; Sartorius I, 4, 6; Bredero, *Sp. Brab.* 1296; Spaan, 114; 158; 229; Sewel, 320; Halma, 208; *Ndl. Wdb.* VI, 154 en vgl. het synonieme *om een haverkaf* (17de eeuw). Beide uitdr. zijn thans bijna verouderd. In het Land v. Waas: *Twisten veur een haveren stroo*, voor een ijdel niet (*Waasch Idiot* 280 a); vgl. fr. *cela ne vaut pas un fétu*.

863. Het hazenpad kiezen,

d.w.z. op de vlucht gaan, eig. den weg van een haas opgaan; 17de eeuw *haseleeren*; fri. *hazzeliere*; hd. *den Hasenpfad einreiten*, *ingehen*. Al zeer vroeg is de haas gehouden voor het type van een vreesachtig dier en is zijn naam gegeven aan een lafaard, zooals blijkt uit de *Lex Salica*, waarin vermeld staat, dat wanneer iemand een ander voor haas uitscheldt (*si quis alterum leporem clamaverit*), hij zal worden beboet. Deze vreesachtigheid heeft aanleiding gegeven tot verschillende uitdruk-

- 1) Aldaar wordt medegedeeld, dat in het Holsteinsch en Osnabrugsch *klap* een bundeltje stroo beteekent. Ook in den Achterhoek wordt een bosje stroo, het derde of vierde gedeelte van een schoof (gedorscht graan), een *klap* geheeten.
- 2) *Ndl. Wdb.* V, 1404.
- 3) *N. Taalgids* XIII, 133.

kingen, die alle beteekenen op de vlucht gaan. In het Middelnederlandsch zeide men o.a. *den hasenwimpel opsteken* (nog in Zuid-Nederland *het opsteken*), mnd. *das hasenbanner nemen*, - *upsteken*, en *up dat hasenvenneken dryven* (op de vlucht jagen); hd. *das Hasenpanier ergreifen*. In de 16de en 17de eeuw was zeer gewoon *haas-op gaan*, - *loopen*, - *spelen*, - *zijn*, voor op de vlucht gaan of zijn; in dien zelfden tijd ontstond ook *het hasepat inkeeren*, - *kiezen* of *opgaan*; ook zeide men *het hazevel aannemen*, hd. bargoensch (*einen*) *Hasen machen*, wegloopen¹⁾, nd. *das Hasenfell antein*, dat in Zuid-Nederland luidt: *het hazevel aantrekken*, *aanstropen* of *zijne hazebeenen aandoen*, *het hazenspoor kiezen* (De Bo, 413; Schurm. 179 a), dus het tegenovergestelde van *de leeuwenhuid aantrekken*. Nog eene andere uitdr. luidde *hazevet onder de schoenen smeren*. Naar analogie van de uitdr. *het hazenpad kiezen* maakte men later andere uitdr. die in beteekenis hiermede overeenkwamen, als: *het robbenpat*, *het reynosters* (= rhinocrossen) *padt*, *het hondepad* (den weg waarlangs men is binnengekomen) *kiezen*; vgl. nd. *ên de Hundestrâte wêsn*. Zie *Tijdschrift* XI, 20 vlgg.; XIII, 305; *Noord en Zuid* IX, 206 vlgg.; *Volkskunde* XXI, 132; *Ndl. Wdb.* VI, 168; 907 en vgl. nog het nd. *den Katerstieg gehen*, verliefte Wege gehen (Reuter, 55 b).

864. Hebben is hebben,

gewoonlijk met een achtervoegsel, als (*maar*) *krijgen is de kunst*, in welken vorm de zegswijze sedert de 17de eeuw voorkomt, blijkens Winschooten, 249: *hebben is hebben*, *aanraaken is kunst*, Smetius, 190: *hebben is hebben*, *verkrijgen is konst*, Tuinman I, 126 en Halma, 209: *Hebben is hebben*, *maar krijgen is de kunst*, laag spreekw. *quand on a du bien on ne s'informe pas d'où il vient, le tout est d'en savoir acquérir*; Sewel, 321. Dat het laatste gedeelte ook werd weggelaten, bewijst Coster, 334 vs. 908; *Lichte Wigger*, 16 r. *Hebben is hebben*, speulen sy (*bankroetiers*), t' is heur eveliëns hoe ser comen an. Vgl. Campen, 11: *Ick beholde dat ick hebbe*, *het cryghen is misselick*; het fri.: *habben is hebben en krijen is kinst*, Schuerm. *Bijv.* 115 b; Rutten, 88 b; Teirl. II, 20; Claes, 105; Joos, 145; Jongeneel, 90; Ten Doornk. *Koolm.* II, 52 a; *Ndl. Wdb.* VI, 184; Harreb. I, 457 b; Eckart, 178: *hâw'n is wiss*, *krei'en is mis*; *hâuwen is gewis*, *krigen is mis* (*Jahrb.* XXXVIII, 160); 179: *hebben is hebben mar krîegen is en Kunst* (Wander II, 234); eng. *have is have* (bij Shakespeare; Prick, 44).

865. Iemands (heele) hebben en houden,

d.w.z. iemands have en goed, al wat hij bezit. In de middeleeuwen komt de verbinding *houden ende hebben* voor in den zin van voortdurend bezitten, syn. van *besitten ende houden*; eng. *to have and to hold*. Beide wkw. drukken hetzelfde begrip uit, nl. dat van 'bezitten'. Zie *Mnl. Wdb.* III, 634; *Ndl. Wdb.* VI, 185; *Nkr.* III, 31 Jan. p. 2: Och, arme kerel, heb jij in den zomer heel je hebben-en-houen opgegeten? Syn. *Met al zijn hebben en zijn* (in *B.B.* 299).

866. Het hecht (of heft) in handen hebben (of houden),

d.w.z. het gezag in handen hebben, baas zijn. De zegswijze laat zich gemakkelijk verklaren uit de Friesche zegswijze: *dy 't heft yn 'e hânnen*

1) Günther, bl. 70.

het dy snijft. Vgl. verder Tuinman I, 164 en 238; II, 120: 'Hy houd het hecht in de hand. Dat is, hy heeft de zaak in zyn geweld en magt. By het hegt kan men een degen of mes vast houden'. Zoo zeide men ook in denzelfden zin: *hy houd de pan by den steel*¹⁾ en *hy houd de ploeg by den steert* (Tuinman I, 164); *hy heeft de koe by de hoornen*. In de 17de eeuw wordt onze zegswijze o.a. aangetroffen bij Hooft, *Brieven*, 209; *Tac.* 95; De Brune, *Bank.* I, 58; *Pers.* 214 b; 283 b en *Interest v. Holl.* 148. Vgl. ook het fr. *tenir la queue de la poêle*; hd. *das Heft in der Hand haben*; *das Messer beim Hefte haben*, en het lat. *manubrium ex manu (e manibus) eximere alicui*, iemand de gelegenheid en mogelijkheid ontnemen iets te doen; *ansam praebere alicui*, iemand gelegenheid verschaffen²⁾. Zie *Ndl. Wdb.* V, 1819; 1838; VI, 233; *Zandstr.* 26.

867. Zachte (heel)meesters maken stinkende wonden,

d.w.z. halve maatregelen verergeren de kwaal en roeien haar niet uit. Zie Tuinman II, 9: *Zachte meesters maken stinkende wonden*. Een geneesheer, die de wonden en zeeren door scherpe middelen, als 't noodig is, niet zuivert, maakt dat ze vervuilen en inkankeren. *Zo word de kat in de kelder gemeestert*. Bij Goedthals, 13: *Saechte handen maken stinkende wonden*; Campen, 133: *Een meedelydende Chyrurgyn maect stinckende wonden*; vgl. ook Cats I, 451:

Het is van ouden tijt bevonden
Van sachte meesters vuyle wonden.

Zie verder Harreb. I, 282 b en vgl. het fri.: *sêfte dokters meitse stjonkende wounen*; zoo ook bij Ten Doornk. *Koolm.* III, 580 b.

868. Zoo heer, zoo knecht,

d.w.z. aan de bedienden kent men den meester; vroeger ook: *zoo meester, zoo knecht*. Ook in het Latijn bij Petronius, 58: *qualis dominus, talis et servus*. Zie verder mnl. *so die heer is, so is die knecht*; *sulc heere, sulc ghesin*; Brederoo, *Moortje*, 1367; De Brune, 238: *zulcken heere, zulcken slave*; Tuinman I, 359; Harrebomée I, 296 a; Otto, 119; *Wander* II, 563 en 577; fr. *tel maître, tel valet*; hd. *wie (der) Herr, so (der) Knecht*; eng. *like master, like man*. Variant: *Zoo de juffer, zoo de meid* (Harreb. II, VIII).

869. Met groote heeren is 't kwaad kersen eten.⁸⁶⁹

'De reden die het spreekwoord daar van geeft, is bondig: *want zy kiezen de grootste, en schieten met de steenen*. Aardig drukt dit uit, wat geringe van den omgang en gemeenschap met Grooten te verwachten hebben. Zy moeten alles lyden wat aan die Hanzen lust, en noch toe lachen' (Tuinman I, 113). In zeer vele talen komt dit spreekwoord voor (*Wander* II, 560; Borchardt n°. 668); vgl. mlat. *cum dominis edere debes*

- 1) Vgl. fr. *qui tient la poêle par la queue, il la tourne là où il veut*; ndl. *die de pan bij de steel heeft keert ze zoo hij wil* (Harreb. II, 169); *die de pan heeft by de steert, keertse, naar dat hy 't begeert* (De Brune, 339).
- 2) Otto, 229 en Bebel, 376: *ille tenet ansam gladii*: id est habet facultatem et opportunitatem rei bene gerendae.

omnino carere cerusa, peiora dant et comedunt meliora of cum dominis cerusa tibi numquam sint comedenda: consumptis illis cupiunt iactare lapillis (Werner, 15); ook bij ons in de middeleeuwen blijktens *Mnl. Wdb.* VI, 814; Goedthals, 38: *Tis quaet met heeren criecken eten*; *Prov. Comm.* 669: *Tes met heeren quaet kersen teeten*; zoo ook Servilius, 73; Campen, 2: *Mit heren is quaet kerssen te eten, want sy tasten nae die rijpsten ende schieten mit die steenen*; Sart. I, 4, 48; I, 8, 56; Idinau, 60; Cats, I, 489; Sewel, 379; *Nkr.* II, 13 Sept. p. 6; enz. enz.; zie vooral Harreb. I, 262 a; III, 206-207. In Zuid-Nederland: *Als ge met de heeren kerzen (of kriecken) eet, knippen zij met de steenen (of de pitjes)*; Joos, 136; de Grieken zeggen: *plant geen uien met je meerderen of zit aan met je meerderen en sta nuchter van tafel op* (*Gids*, Oct. 1902); hd. *mit groszen Herren ist schlecht Kirschen essen*; eng. *those that eat chearries with great persons shall have their eyes squirted outh with the stones.*

Eindnoten:

869 In 't fr. *c'est folie, de manger cerises avec seigneurs, car ils prennent toujours les plus meures*; in 't eng. ook: *those that eat cherries with great persons, shall have their eyes sprinted out with the stones.*

870. Nieuwe heeren, nieuwe wetten,

d.w.z. nieuwe heeren maken nieuwe wetten (of keuren), verordeningen enz.; bij wisseling van bestuur, komen er dikwijls allerlei veranderingen. Lat. *novus rex, nova lex* of zooals men in Groningen zegt: *nei boer, nei wark*; fri. *nije hearen, nije wetten*. Zie Spieghele, 288; Tuinman I, 251; Harreb. I, 296 a; Jongeneel, 90; *Antw. Idiot.* 1892: *nieuwe meesters, nieuwe wetten*; Wander, II, 562; *Taalgids*, V, 157; hd. *neue Herren, neue Gesetze; neue Herrschaft, neue hehrzeit*; fr. *nouveau roi, nouvelle loi*; eng. *new kings, new laws.*

871. Strenghe heeren regeeren niet lang,

d.w.z. wanneer men al te streng is, verliest men spoedig zijn gezag; een al te streng bestuur duurt niet lang; dikwijls van een strengen winter gezegd. Vgl. Campen, 1: *strenghe heeren richten niet langhe*; Spieghele, 288; De Brune, 305; Smetius, 154: *strenghe Heeren zijn van Cort-rijck*; Tuinman, I, 369 en Harreb. I, 296 a. Ook in het fri.: *strange hearen regearje net lang*. Zie verder Joos, 188; *Antw. Idiot.* 1203; *Waasch Idiot.* 635 a; Jongeneel, 90; Wander II, 548; 564 en Seneca, *Troades* vs. 258: *violenta nemo imperia continuit diu*; hd. *(ge)strenghe Herren regieren nicht lange*; *Tyrannengewalt wird nie alt*; eng. *severe rulers have short reigns.*

872. Niemand kan twee heeren dienen.

Dit spreekwoord is ontleend aan *Matth.* VI, 24 of aan *Luc.* XVI, 13, waar Jezus tot Zijne discipelen zegt: Ghy en cont niet Gode dienen ende den Mammon. Thans worden deze woorden ook opgevat in den zin: men kan zich niet tegelijk aan twee zaken wijden, of twee partijen aanhangen. Vgl. het mlat. *nemo potest digne dominis servire duobus; nemo facit dominis servimina congrua binis* (Werner, 52); in het

Mnl.: *Lsp.* III, 3, 715: *niement en mach na Christus leren te pointe dienen twee heren*; Servilius, 18: *Men en can gheen twee heeren te samen gediene*; Campen, 119: *Men can ghien twee Heeren gelyck dienen*; Spieghel, 287; Harreb. I, 295 b; Wander II, 563; Joos, 206 en Zeeman, 269-270; fr. *nul ne peut servir deux maîtres*; hd. *niemand kann zweien Herren dienen*; eng. *no man can serve two masters*.

873. Het heer(tje) zijn,

d.w.z. zich een heer, zich voornaam gevoelen; in zijn schik zijn, er uit zijn; in de 17de eeuw ook, evenals thans, *het ventje zijn* (*Jord.* 191); in Antwerpen *vent zijn* in den zin van zich trotsch en verwaand toonen. In den zin van pronker komt 'heertje' sedert de 17de eeuw voor; in het mnl. was bekend *die man zijn*, dat in het Noorden van ons land nog gewoon is; zie Molema, 256 en vgl. *Mnl. Wdb.* IV, 1079¹⁾; *Ndl. Wdb.* VI, 341; fri. *'t heartsje wêze*.

874. Langs 's heeren straten (of wegen) lopen,

d.w.z. langs den openbaren weg, op straat lopen, rondslechteren; eig. langs den weg van den landsheer lopen, den grooten weg, die onder bescherming van den vorst stond; vgl. Kil. *heeren-straete*, *via regia*, *via consularis*, *praetoria*; *via publica*. De Romeinen noemden den openbaren weg eveneens de *via consularis*; de Engelschen spreken van *the Kings-*, *the Queens way*; de Franschen van *le chemin royal*; *être sur le pavé du roi*; de Duitschers kennen hunne *Königsstrasse*, *Königsweg*, *Kaiserstrasse*, *Kaiserweg*, en de Denen spreken evenzeer van de *kongevj*. Zie *Noord en Zuid* XVIII, 477 vlgg.; *Taal en Letteren* XI, 503; *Lat. Versch.* 261; *Ndl. Wdb.* VI, 333; *Westerbaen* II, 267; *Van Moerk.* 417 ('s Heeren straten) en *Halma*, 209: 's Heeren straten, *les rues publiques d'une ville*; 's Heeren wegen, *openbaare wegen*. In Zuid-Nederland onbekend.

875. Heet zijn op iets,

d.w.z. verzot, verslingerd zijn op iets; eig. van verlangen *branden* naar iets (hd. *brennen vor Verlangen*; fr. *brûler de*), eene ziedende begeerte gevoelen naar iets, *gebrand* zijn op iets (zie n°. 615), *een brander* hebben op iets of iemand (Molema, 55 b). Vgl. hiermede: *op iets vlammen*, - *vlassen*, - *geilen*. Bij *Sewel*, 324: *Heet*, *happig*, *gretig*; *heet op iets zijn*, *to be eager at a thing*; *Halma*, 210: *Heet zijn op 't spel*, *être âpre au jeu*, *aimer le jeu avec passion*; vgl. *op iets gevierd liggen* of *zijn*, *begeerig naar iets zijn* (*De Bo*, 371; *Waasch Idiot.* 795). In Antwerpen kent men ook *heet staan op iets*; fri. *hjit op 't ien of oar wêze*; fr. *être ardent à*; hd. *hitzig hinter etw. her sein*; eng. *to be hot upon a. th.*

876. Heet van de naald,

d.w.z. pas gemaakt, zoodat het goed, de stof nog warm is van de naald; ook: onverwijd, onmiddellijk (*Harreb.* I, 113; *Ndl. Wdb.* VI, 398; IX, 1359); zoo zegt men ook in denzelfden zin: *heet van den rooster* (*Ndl. Wdb.* XIII, 1344), fri. *hjit fen 'e roaster* (zie reeds *Sart.* I, 9, 98); in Zuid-Nederland *heet van de stoof*; fr. *encore chaud de la forge*; *heet uit de pan*.²⁾ Vgl. *Spaan*, 125: Dit lorretje zal mede warm van de naald en heet van den rooster gaan; *Het Volk*, 26 Oct. 1915 p. 1 k. 3: Men zal wel niet van ons verwachten dat wij heet van de naald over Treub's

- 1) Voor het gebruik van het lidw. van bepaaldheid vgl. Huygens, *Een boer*, 57: Ick wel eer *de* knecht; Hooft, *Warener*, 1384: 't Is *de* tweede Rebekke; onze uitdr. Zij is *de* bruid.
- 2) *De Amsterdammer*, 15 April 1922 p. 2 k. 4: De koppige socialist die waren van plan, om heet uit de pan de heele Regeering te kisten.

voorstellen het vonnis strijken; *Handelsblad*, 15 Oct. 1915 (avondbl.) p. 1 k. 1: Een journalist, die heet van de naald moet werken, is nu eenmaal niet in de gelegenheid te wachten tot een officieele wisseling van stukken hem in staat stelt de juiste waarheid te weten; *Het Volk*, 2 Juni 1915 p. 1 k. 1: De heer Elout is niet zoo heet van de naald als onze dilettant-kollega Smulders; *Handelsblad*, 19 Maart 1915, p. 10 k. 1 (avondbl.): 'Getrouwd' werd twaalf jaar na het eerste ontwerp geschreven.... en toch meende Coenen, dat dit boek zoo van de naald kwam en daardoor de intimiteit van memoires had.

Eene andere bet. heeft de uitdr. *met de heete naald werken* (Sewel, 324), *iets met de heete naald maken*, d.w.z. vlug, haastig, eig. zóo dat de naald niet koud geworden is (vgl. *met den natten vinger kunnen aanwijzen*); Halma, 366: Dat kleed is met de heete naald gemaakt, *cet habit est fait à la hâte*. Ook in Zuid-Nederland: *met de heete steek*, *met de heete naald naaien*, ras en haastig naaien, anders gezeid met de zaterdagsteke naaien (De Bo, 414; Schuermans, *Bijv.* 116), en in het Friesch: *hja naeit mei in gleaune nille en in barnende tried*, zij naait met een gloeiende naald en een brandenden draad (W. Dijkstra, 376 a); hd. *mit der heiszen Nadel nähén*; eng. *to work with a hot needle and burnt thread*, dat herinnert aan 't gron. *naaien met een heete noald en verzengde droad*.

877. Heg (of weg) noch steg weten,

d.w.z. in het geheel den weg niet weten, ergens geheel onbekend zijn. In het oostfri. *hê kend gên weg of steg*. Onder een *steg* verstaat men in het oostfri.: een plank over een sloot (Ten Doornk. Koolm. III, 305 b); in West-Friesland een smal bruggetje, vlonder (De Vries, 98); in Drente is een *steg* een pad, een weg (*Archief I*, 350); vgl. het mnl. *stech*, nhd. *steg*, mnd. *stech*, voetpad of plank over eene sloot. De uitdrukking komt voor in *Van Homulus een Schoene Comedie* (VI. Bibliophilen, 2^e Serie n°. 6), bl. 40:

Ick moet reysene en verre oncondige wech
Nu desen nacht, en weet niet wech noch stech.

Vgl. verder *Landl.* 88: Weg noch steg weten; *Ppl.* 159: Hij weet hier heg noch steg; Gunnink, 239: *Geen weg of stek weten*; *Nkr.* IV, 28 Aug. p. 5: Zij vonden in 't lastige doolhof van streken geen weg of steg. Zie *Antw. Idiot.* 172: *van pad of baan weten, pad noch baan vinden*; en bl. 519: *haak noch staak weten*. Vgl. ook *over heg en steg*, mnl. *over stock ende (over) steen*, door dik en dun; in Limb. *over hok en blok; huik en struik* ('t *Daghet VIII*, 65); bij Rutten, 220: *over hok en stok loopen* (vgl. eng. *over stock and block*); Joos 54: *over beek en gracht, over heg en haag; deur hei en schavei loopen* (*Waasch Idiot.* 571).

878. Te hei of te fij,

d.i. van het eene uiterste in het andere, of àl te mooi of àl te leelijk, zoodat men nu eens *hei* roept, als uitdrukking van bewondering of vreugde, dan weer *fij* als uiting zijner verachting; vandaar: *'t is (met hem, haar) zoo hei, zoo fij*, nu de hoogste lof, straks de sterkste afkeuring. Vgl. Spieghel, 144: Na dat het reenberaad *iet acht of ij of fij*; Cats I, 582: *Noch y noch fy* 'geen overdrijving ten goede of ten kwade'; *W. Leevend VI*, 127: Je weet hoe de Mans zijn, *'t is te hei of te fy*,

Tuinman I, 83: Zulke plegen dan belachelijk van het eene uiterste tot het andere over te slaan. 't Moet zyn, *Noch y! noch fy!*; Van Hasselt op Kil. 238: *Hy is voor y en fy bewaart*: non est adeo informis, ut digito monstretur: fy est indignationis nota; Molema, 173 b: *heien en fijen*, klagen, urmen; fri. *hy is sa hij sa fij*, wat hij nu bewondert, laakt hij morgen; Deventer: *t is de hî of de zwî*; Harrebomée I, 191 b; II, LXXII: *Het is met hem te hi of te zwi*, het is hollen of stil staan; III, III: *Ei verandert dan in fij*, van 't eene uiterste in 't andere; 178: *Beter ij dan ffij*; *Ndl. Wdb.* VI, 438; 745; 1396.¹⁾ Syn. *Zoo hui, zoo fui*.

879. Men moet geen hei roepen, voor men over de brug is,⁸⁷⁹

d.w.z. men moet niet al te voorbarig zijn, 'men moet geen triumphliet singen voor de victorie'; eig.: men moet het trekdier niet stil laten staan voor het over het moeilijke punt heen is.²⁾ Vgl. *Bijbel van Deux Aes*, kantt. op I *Kon.* 20, 11: *Hy en segghe niet huy, eer hy oever den berch koemt*; Mergh, 38: *Roept geen hey of ghy zijt daer over*, syn. van *roept geen haringh eer hy in 't net, de mand, de ton, den zak is* (*Ndl. Wdb.* V, 2209); *Westerb.* II, 687: *Roep dan geen hey voor dat ghy over zijt gekoomen*; *Sweerts, Koddige Opschriften* III, 87: *Niemant roept hey, voor hy daar over is*; *Tuinman I*, 39: *Roep geen mosselen! voor dat gy aan land zyt; roep geen hey! voor dat gy over zyt*; *Sewel*, 325; 614; *Harreb.* I, 48 b; *Taalgids* V, 151; *Sjof*, 166: Je mot geen ho roepen, voor je de brug over ben; *De Vrijheid*, 5 April, 1922, 4^e bl. p. 2: Men moet niet ho roepen voor men aan is; fri.: *rop nin hei earste oer biste*. In Zuid-Nederland: *Mosselen roepen eer men aan wal is* (of *eer men aan de huizen is*); *Schuermans*, 392 a; *Waasch Idiot.* 445 b; *Joos*, 178: *Roept geen mossels voordat zij aan de kaai zijn*; 118: *Roept geen haring vóórdat hij in de mande is*; *Wander* II, 1027; III, 1763: *Rufe nicht Juchhe* (oder *juble nicht*) *ehe du über den Graben bist*, nd. *segge nig eer Härink bet du en bi nen Stärte häst* (*Jahrb.* 38, 158); *man dürd nêt êrder âl ropen as man hum bi d' stêrt hed* (*Dirksen* I, 17); fr. *il ne faut point se moquer des chiens qu'on ne soit ors du village*; eng. *don't whistle (holloa, shout) before you are out of the wood*; hd. *man soll den Tag nicht vor dem Abend loben*.

Eindnoten:

879 I. *hors du village*; vgl. nog *Seiler*, 388 vlgg.

880. Heibel maken,

d.i. drukte maken, herrie schoppen. *Heibel* is het hebr. *hebel*, dat ijdelheid beteekent en vandaar ijdele drukte, koude drukte, herrie; hiernaast het verkleinw. *heibeltje*; zie *Jord.* 287: Gein haabel, mènne..... suste één uit 't dronken stel; *Nkr.* I, 24 Nov. p. 3: Hier op 't Damrak is 't altijd heibel geweest; II, 11 Oct. p. 2; 15 Nov. p. 4; III, 28 Mrt. p. 2: Je weet bij God niet, waarvoor al die heibel noodig was; IV, 16 Oct. p. 2: Wat maak jij 'n heibel om niks; V, 5 Mrt. p. 4: Maar Brummelkamp sprak: maak geen heibel; 4 Nov. p. 2: Kom, laten we nu geen heibel maken; 18 Nov. p. 4: Het heette

- 1) In *Noord en Zuid*, XXVIII, 113 wordt vermeld *ik geef er de hei en de fei van*, ik geef er de weerga van.
- 2) *Ndl. Wdb.* VI, 438.

niet: Wilt gij die wet? Neen, dat was leege heibel; VI, 24 Febr. p. 2: 't Scheelde maar een stem, of we waren midden in de heibel terecht gekomen; VIII, 10 Jan. p. 6: Houd je rustig, oude Heer, en maak niet zoo'n heibel

meer; 31 Jan. p. 6; *Het Volk*, 21 Mrt. 1914, p. 13 k. 1: De arbeiders hebben een reuzenheibel op touw gezet tegen het verplichte lidmaatschap; *Groot-Nederland*, 1914 (Oct.) p. 456: Ik zal je 'n heibel voor je deur schoppen, dat de ruiten d'r an gaan; *De Voorhoede*, 31 Jan. 1914, p. 1 k. 3: Er is nu heibel in het parlement; *Het Volk*, 20 Dec. 1913, p. 1 k. 4: Hierna volgde een heibeltje van den heer Duymaer van Twist; *De Arbeid*, 4 Mrt. 1914, p. 3 k. 1: Voor de opening poogden een stelletje scheurmakers een heibeltje te maken, door op toegang aan te dringen; *Nkr.* II, 30 Aug. p. 6 (*heibeltjes*); VII, 8 Febr. p. 3: Onze Talma geeft er geen snars om je heibeltjes, hoor. Een enkele maal *heibelarij maken* (in *Nkr.* II, 6 Dec. p. 3; *A. Jodenh.* II, 17; 24; 33) en *heibelen*, kibbelen (*Nkr.* VIII, 28 Mrt. p. 7; *Jord.* II, 358).

881. Aan de heidenen overgeleverd zijn.

Eene aan den Bijbel ontleende zegswijze, om aan te duiden, dat men in handen gevallen is van onmeedoogende, onbarmhartige menschen. Zie *Matth.* 20:19 en *Luc.* 18:32, waar Jezus aan Zijne discipelen o.a. verkondigt, dat hij aan de heidenen zal overgeleverd worden. Zie Zeeman, 276; *C. Wildsch.* V, 136: Voor wie gij zo bezorgd zijt even alsof het lief schaap aan de Heidenen stondt overgeleverd te worden; *Amst.* 76; en vgl. de synonieme uitdr. *aan de Joden* (of *aan de Turken*) *overgeleverd zijn*; Zeeman, 309; *Harreb.* II, 349 a; *Nav.* XXIV, 608.

882. Van heinde en ver(re),

d.i. van dichtbij¹⁾ en ver af, doch de beteekenis van het tweede woord heeft die van het eerste zoo goed als verdrongen, zoodat men er thans onder verstaat: van alle kanten, overal vandaan. In de middeleeuwen *verre ende geheinde*; 17de eeuw: *om heinde en om bij naast verr' ende hent*; *om hent noch om veer*; *om heind of van verre*. Dialectisch is ook bekend *niet hen of omtrent*, op geen voeten of vamen. Zie *Ndl. Wdb.* VI, 480; Huydecoper, *Proeve* III, 216-218; fri. *fier en hein*; *hein noch omtrint*; *hein noch nei*.

883. Heintje Pik.⁸⁸³

Dit is eene benaming voor den duivel, die in de 17de eeuw wordt aangetroffen, en waarin Hein genomen is als een zeer bekende naam²⁾, zooals wij thans *Jan* bezigen. Zie o.a. *Kluchtspel* II, 200:

Doe ick ereys in me droom in de Hel was,
Het staet me noch wel veur, hoe *Heyntje-Pick* soo fel was.

Zoo ook III, 65; *Snorp.* II, 13: *Henckje Pik* en vgl. de *Klucht v. Oene*, 221: De Kox worden 'er (*in de hel*) estroopt en an et spit esteken, en mit *Heyntje-mans peckstock* bedroopt. In de *Gew. Weuw.* II, 17 heet de duivel, evenals dial. nog wel, *Haantje Pik*³⁾; elders *Pikheintje*; *Heintje Peuzel*, *Heintje Peus* (vgl. *Ndl. Wdb.* XII, 1454). Zie voor vele plaatsen en benamingen in vroeger tijd *Noord en Zuid* XXVI, 385-401. De benaming zal eigenlijk willen zeggen: Hein met de pik (of den pikstok)

- 1) *Heinde* beteekent letterlijk *bij de hand*; vgl. lat. *cominus* van *manus*.
- 2) Vgl. mnl. *Heinde ende Han*, Jan Alleman; hd. *Heinz und Kunz*.
- 3) Zie ook *Ndl. Wdb.* V, 1392; fri. *hântsjie pik*.

Of moeten we denken aan de zwarte kleur van den duivel, evenals wellicht bij de 18de-eeuwsche benaming *de pikken* (*uit de hel*¹⁾)? In Zuid-Nederland; *Heintje-Pik* (Teirl. II, 24; *Antw. Idiot.* 1753); *Pietje Pek*; *Zwart Pietje*; *Pietje de dood*; *Hansken Peck*; *Mannekenpek* of *Pekmanneken* (zie Claes, 141); *Moontjepek* (*Antw. Idiot.* 832²⁾). Dat ook de dood *vriend* of *oom Hein* (hd. *Freund Hein*) en *magere Hein* genoemd wordt, is bekend; voor de verklaring vgl. **Tante Meyer, Oom Jan** en zie *Ndl. Wdb.* VI, 478.

Eindnoten:

883 Zie nog andere benamingen in *Ndl. Wdb.* XII, 1771 en vgl. den naam *pikken*, waarschijnlijk het stoffelijk bnw. van *pik* als znw. gebruikt (zie *Ndl. Wdb.* XII, 1801).

884. Het hek is van den dam,

vroeger ook 'het *hekken* is van den dam', wil eig. zeggen, dat het hek, staande op den dam eener weide, weggenomen is; hierdoor kunnen de daarin opgesloten beesten er uit komen, zich vrij bewegen, doen wat zij willen; vandaar dat de uitdr. kan beteekenen: er is geen verhindering meer, geen op- of toezicht meer; men kan vrij zijn eigen zin volgen (Winschooten, 81³⁾). Vgl. Campen, 128: *'t Hecke is van den dam*; Sart. II, 8, 2: *Vader uyt, moeder uyt, het heck is vanden Dam*; De Brune, 461: *Moer uyt, vaer uyt, 't heck van den dam*; de 17de-eeuwsche zegswijze: *So ras 't hecken van den dam is lopender de verckens in 't kooren of daer 't hek op is, loopen de verckens in*. Zoo ook in de *Haarl. Mei-Bloempjes* (anno 1649), bl. 27:

Kom Elsje hey komt in, ik moet wat met jou praten,
Het Heck is van den Dam, ick heb het huys alleen.

Zie ook nog Brederoo I, 68, vs. 1849; Huygens VI, 231; *Korenbl.* II, 438; Smetius, 6: *tHecken is van den dam*; *Gew. Weuw.* III, 48; Tuinman I, 119; Sewel, 326. In het Nederduitsch luidt de spreekwijze: *Wenn 't Heck vôr de Damm weg is, so gahn de Schâpen âverall; is 't Heck van 'n Damm, de Schape gân darvan*; syn. van *wen de katte út 't hûs is, dansen de musen ofer de disk*; zie Eckart, 194; Dirksen II, 45; Wander II, 452; *Taalgids* IV, 245 en Ten Doornk. *Koolm.* II, 62 a. In het Friesch: *as de hikke fen 'e daem is, rinne de skiep yn 't wyld*. In Zuid-Nederland onbekend. Daar zegt men *als de kat van huis is dansen de muizen op tafel* (of *zijn de muizen baas*), waarmede kan worden vergeleken mnl. *alse de catte es van huus dan riveleert de muus*; mlat. *insanire facit mures absentia cati* (Werner, 42⁴⁾); hd. *Katz aus dem Haus rührt sich die Maus*; fr. *quand les chats sont sortis, les souris dansent sur la table*; eng. *when the cat is away the mice will play*.

885. Het hek sluiten,

- 1) De Jager, *Frequentatieven* II, 426, en *Brandaen*, vs. 988: *Pec hadden hem die helse vianden ghewreven an lijf ende an baert*.
- 2) Zie *Taal en Letteren* XV, 246-249; *Tijdschrift* XL, 170 noot 2.
- 3) In het *Mnl. Wdb.* wordt *dam* in deze uitdrukking te onrechte ver klaard als *erf, werf, grondgebied*.
- 4) Zie voor varianten Harrebomée I, 384; Wander II, 1191-1193 en vgl. *Ndl. Wdb.* VII, 1790.

d.w.z. de laatste zijn in een stoet, een rij; eig. de laatste zijn in den bergrafenisstoet en het hek op het kerkhof achter zich toesluiten; bij overdracht wordt het jongste kind in een gezin, dat de rij der kinderen sluit, ook wel de **heksluiter** (fri. *hikkesluter*, *heksluter*, eng. *a closer* (Prick, 31)

genoemd. Zie Winschooten, 263: *Het hek sluiten*, alleen erfgenaam zyn; *Haagsche Reize*, 22; Halma, 212: *Het hek sluiten, de agterste in eenen togt zijn*; Sewel, 326: *Het hek sluiten, de allerlaatste zyn in een begraaffenis*. Dit laatste wordt bevestigd door Le Francq v. Berkhey, *Nat. Hist.* III, 1887: 'Men stelt een statie in 't neemen van veele draagers. Ter dier oorzaak voegt men by het bestemde getal, dat men uit de buurt neemen moet, 'er meest al nog wel zes, of agt, of meer. En veelyds verkiest men twee uit dezelve tot zoogenoemde *Heksluiters*, of die eigentlyk agter aan de statie gaan: en dus genoemd worden, om dat ze oudtyds het Hek van 't Kerkhof slooten'. Vgl. ook Van Effen, *Spect.* III, 204, en voor het overdr. gebruik *Spect.* III, 60: Men besloot dat in de rang van Vrouwen en Mans, de gezondheid van den Heer en Vrouw van 't huis 't hek zou sluiten. 'Heksluiters' voor de laatsten in een volgorde komt ook voor in *Handelsblad*, 23 Mei 1914, p. 11 k. 1: Van Maart af, zoodra de eerste crocusjes uitkomen, tot diep in den herfst, wanneer eindelijk de dahlia's hekkensluiters zijn; 14 Febr. 1915 (ochtendbl.) p. 10 k. 5: In Arnhem ontvangt Quick (een voetbalclub), dat bovenaan staat, de hekkensluiters uit haar afdeeling, nl. Houdt Stand. Zie *Ndl. Wdb.* VI, 488; 497; Bouman, 40; De Cock¹, 218; Harreb. I, 299 a; *Navorscher*, 1912, bl. 444.

886. Bij het hek zijn,

d.w.z. bij de hand zijn; behendig, slim zijn; ook in het hd. (*gleich*) *bei der Hecke* (= *Heck*) *sein*. De uitdr. zal wel op dezelfde wijze moeten verklaard worden als *bij de hand zijn*, nl. er spoedig bij zijn, in dit geval bij het hek, d.i. in Duitschland een getralied hekje voor de eigenlijke huisdeur; vgl. ook Rutten, 89 b, die mededeelt, dat men onder een *hekke* in het Haspengouwsch (Neerhespen) het onderdeel eener halfdeur verstaat. Is nu iemand *gleich bei der Hecke*, zooals de Duitschers zeggen, spoedig bij het hekje, dan is hij vlug klaar, er dadelijk bij, wanneer hij b.v. geroepen wordt, of dat moet openen, onmiddellijk *bij de hand*. Of de uitdr. uit het Oosten ons land is binnengedrongen, is onzeker; zij is in de oostelijke streken wel bekend, doch ook in het Zaaansch, volgens Boekenoogen, 310: Hij is goed bij 't hek, *hij is bij de hand, bij de pinken*.¹⁾ Een derde synonieme zegswijze, die volgens Schuermans, 27 in Limburg gebruikt wordt, luidt: *bij den bak zijn* (er vlug bij zijn om te eten?), terwijl in de Zaanstreek nog bekend is: *bij de loop zijn* (Boekenoogen, 591). Zie *Noord en Zuid* XIX, 29-31; Harreb. I, 299 a; *Ndl. Wdb.* VI, 488: *Nog (goed) bij 't hek*, rap, zoo met betrekking tot lichamelijke als geestelijke vermogens gezegd; Grimm, *Wtb.* IV², 744; Eckart, 194; Woeste, 96 b: *he es fro bi der hecke, he es glik bi der hecke*.

887. De hekken zijn verhangen,

d.w.z. de bestaande orde van zaken is veranderd, vooral met betrekking tot de regeering; de omstandigheden zijn veranderd; de kansen zijn gekeerd; vgl. Halma, 212: *De hekkens zijn verhangen, de zaaken zijn veranderd, la carte est tournée, les affaires ont changé de face*; Sewel, 327: *De hekken verhangen* (de regeering veranderen), *to alter the government*; *de hekken zyn verhangen* (de tyden zijn veranderd), *the tables are turned*. De uitdrukking dagteekent uit de 17de eeuw en wordt o.a. aangetroffen bij Hooft, *Ged.* I, 157:

1) Of moet hier aan een andere beteekenis van hek worden gedacht?

'Tvolck noch de dwingelandt woën over haer bestecken.
De beurten wisselt God dus, en verhangt de hecken.

Zie verder Hooft, *Ned. Hist.* 25: 63; *De hekken omhangen*; maar ook bl. 286: *De hekken verhangen*; *Gew. Weuw.* III, 79: *De hekkens zijn verhangen*; Asselijn, *Jan Kl.* vs. 474: *Die hekken zijn hersteld*; Tuinman I, 251: *De hekkens zyn verhangen* 'dat is, de zaaken zyn verschikt en hebben een andere plooi gekregen. 't Zal genomen zyn van hekkens, met welke men wegen sluit. Best laat men menigmaal *het hekken aan den ouden post.*' Met deze laatste uitdr. vergelijkte men Harreb. I, 298: *het hek hangt aan den ouden post (of dam)*; fri. *de doarren moatte altomets ris forheakke wirde*, er moet nu en dan eens verandering komen; vgl. *Het Volk*, 17 Mei 1915, p. 5 k. 2: Wat voor het stembusprogramma voor de algemeene politieke verkiezingen ten slotte noodzakelijk werd geacht als een eisch van gezonde democratie, dat werd voor het gemeentelijk program van actie verwaarloosd. Daar bleef het hek aan den ouden stijl hangen; Joos, 93; *Waasch Idiot.* 283; *Antw. Idiot.* 547; bij Schuermans, 182 a: *het hek aan den ouden stijl houden (of laten)*; *Bijv.* 118 a: *het hekken aan den ouden stijl hangen*, maar doen gelijk te voren; Welters, 90: *het hekken in den ouden toor (tour, draaipin) laten hangen*; Joos, 113: Ik geloof, dat de zaak veranderd is: *dat het hekken verhangen* is. Uit dit alles blijkt, dat de oorspr. bet. is geweest: de hekken aan een anderen stijl hangen, waar ze op andere duimen komen te draaien (vgl. *iets op zijn duim draaien*), vandaar bij overdracht: de zaken, vooral regeeringszaken, veranderen, er eene andere wending aan geven. In het Meiderichsch: *neje Heren hange neje Heckes* (Dirksen, I, 12) en in het westph. *nigge Hären, nigge Hecke* (zie ook *Taalgids* V, 157). In het fri.: *de hikken binne forhinge*. Vgl. nog *Ndl. Wdb.* VI, 489.

Synoniem is: **de borden (of de bordjes; ook: de schilden) zijn verhangen**, waarbij wellicht aan een uithangbord moet worden gedacht (hd. *Schild* = uithangbord). Zie *Ndl. Wdb.* III, 522; *Nkr.* VII, 18 Oct. p. 4; *Handelsblad*, 17 Januari, 1921 (A) p. 10 k. 6.

888. Aan iemand (of iets) een hekel hebben,⁸⁸⁸

d.w.z. van iemand of iets een afkeer hebben, aan iemand het land hebben. De uitdr. schijnt vrij jong te zijn en eerst in de 18de eeuw voor te komen; *Ndl. Wdb.* VI, 493; Harreb. I, 299. In het Oostfri. volgens Ten Doornkaat Koolman II, 8: *sê hed 'n häkel up hum*. De etymologie van dit znw. *hekel* is nog onzeker; zie echter Franck-v.-Wijk, 242, die meent dat *een hekel hebben aan* in de plaats gekomen is van het oudere *den hak hebben op*, onder invloed van *hekel*, prikkel en misschien ook van het hd. *ekel*, afkeer; vgl. Hoeufft, 140: *dit ekelst mij* en *ik ekel hiervan*, ik heb een afkeer daarvan; hd. *es ekelst mir*. In Zuid-Nederland *eenen hekel aan of op iets hebben* (Schuermans, 182), ook *tegen iemand een hekel hebben* (*Waasch Idiot.* 789); fri. *in hekel oan 't ien* of *'t oar* of *oan immen ha*.

Eindnoten:

888 Syn. is *een pik hebben aan iem.* (zie *Ndl. Wdb.* XII, 1761).

889. Iemand over den hekel halen (of iemand hekelen¹⁾),

d.w.z. iemand scherp berispen; ook: hem belasteren, kwaadspreken

1) In Zuid-Nederland ook in den zin van *iemand afranselen, hem in 't spel doen verliezen* (Teirl II, 25); ook *iemand afhekelen, afranselen, hard bekijken, foppen, veel doen verliezen* (*Waasch Idiot.* 777; Teirl. 24).

van iemand, 'iemand bij 't gat omhalen'. Eig. gezegd van vlas of hennep, dat ter zuivering over of door een hekel, een van opstaande draadspitsen voorzien werktuig, gehaald wordt. Vandaar in figuurlijken zin: iemand flink onder handen nemen, hem het kwade, het slechte op scherpe wijze onder het oog brengen, of in 't geheim, achter zijn' rug van hem vertellen. Vgl. bij Campen, 118: *Ghy haelt hem vast over die heeckel*; Pers, 670 a; Poirters, *Mask.* 167 gebruikt: *door een hekel trekken*, en in de voorrede: *op 't hekel-bert streelen*. In Zuid-Nederland *iemand door de hekel halen* of *trekken* (vgl. onze uitdr. *iemand doorhalen*; Zuidnederl. *deurtrekken*), dat ook aangetroffen wordt in Van Effen's *Spect.* IX, 99 en in *Willem Leevend* IV, 87¹⁾. Vgl. verder *Ndl. Wdb.* V, 1587; VI, 492; Gunnink, 125; op Goerée en Overflakkee: *iem. over de hor halen* (in *N. Taalg.* XIII, 131); De Cock¹, 220; Harreb. I, 299 a; *Waasch Idiot.* 283 b; het hd. *einen durch die Hechel* (oder *die Bank*) *ziehen* (oder *ihn durchhecheln*, hekelen); eng. *to heckle*; schotsch: *to come o'er the heckle-pins*; het fri. *immen oer 'e hikkel helje* of *oerhikkelje* naast *immen eidsje* (= eggen); en het Transvaalsche *iemand o'er die knukels haal* (*Onze Volkstaal* III, 139). In Groningen *iemand over de repel, over de kam hoalen* (Molema, 344 b).

890. De heler is zoo goed als de steler,

d.w.z. degeen die heelt, is even strafbaar als hij die steelt; eene zegswijze die dagteekent uit den tijd, dat heling als medeplichtigheid werd beschouwd; in 't mnl. wordt deze gedachte uitgedrukt door *also sculdich es hi die hout die coe als hi diese vilt*²⁾. In het laatst der middeleeuwen moet zij bekend geweest zijn, daar ze in het Mnd voorkomt en bij Campen, 95: *Die heler is soe guet als die steler*. Vgl. verder De Brune, 218:

Hy is een dief zoo wel die heelt,
Als een die met zijn handen steelt.

Harreb. III, 340 b; *Mnl. Wdb.* III, 297; *Ndl. Wdb.* VI, 511. In het fr. der 15de eeuw: *les receleurs sont pires que les malfaiteurs*; thans *autant vaut celui qui tient que celui qui écorche* ou *autant pêche celui qui tient le sac que celui qui met dedans*; hd. *der Hehler ist so gut wie der Stehler*; eng. *the heler 's as* (or *so*) *bad as the heaver* (or *stealer*); de. *haeleren er lige saa god som stjaeleren*. Zie voor andere talen Wander II, 456-458.

891. Met een helm geboren zijn,⁸⁹¹

d.w.z. geboren zijn met de gave der voorspelling, vooral wat het overlijden van bloedverwanten of stadgenooten betreft; ook beteekende het vroeger, gelijk nu nog in Zuid-Nederland, hij is gelukkig, alles lukt hem wel (Tuinman I, 33; Joos, 84). In de 16de eeuw (wellicht ook vroeger) bestond het bijgeloof, dat iemand, die met een helm, d.i. een vliesachtig omhulsel van het hoofd, geboren werd, geesten kon zien, zooals blijkt uit *Veelderh. Geneuchl. Dichten*, anno 1600 (ed. Lettk.), 213:

Kinderen met een helm geboren, tziyn vremde stucken,
Zien geesten, nacht-merryen, en zulc gedrocht.

- 1) Bij Brandt, *Leven v. Vondel*, 72: Met een ruwe hekel overhalen.
- 2) Verwijs, *Bloeml.* II, 202, 462; *Con. Somme*, 95; Wander II, 1684: *Wer die Kuh hält, gilt so viel, als wer die Haut abzieht*; Werner, 96: *tam pedis extentor peccat quam pellis ademptor*.

Bij Starter, 84, lezen wij: *In een helm geboren zijn; Kluchtspel III, 71: Met een open helm geboren zijn; Snorp. II, 25: Je bent mit een wonderlicken helm geboren en daerom kenje oock beter by daegh sien als by nacht; Huygens, V, 82, 876; Halma, 213: Met eenen helm geboren zijn, gelukkig zijn. Ook de Franschen zeggen van iemand, wien alles gelukt: *il est né (tout) coiffé*; de Duitschers: *er ist mit der Glückshaube* oder *dem Helm geboren*; de Engelschen: *he is born with a caul*; in het fri. *hy is mei in helm to wrâld komd*; de Vlamingen, volgens Schuermans, 14 b: *met den alem, elm geboren zijn*; in het Haspengouwsch: *met eene allumet (in zijn gat) geboren zijn* (Rutten, 24 a). Zie nog De Bo², 353 b; Molema, 152 b; V. Schothorst, 141; Gunnink, 126; Opprel, 46 a; *Waasch Idiot.* 284 a; *Antw. Idiot.* 1754; Teirl. II, 25; *Jord.* 222; 225; *Sjof.* 246: Die is 's nachts na twaalfen geregeld op straat. Die is *beeldwit*¹⁾. Wist je niet dat ze die beeldwit noemen. Wel ja, beeldwit, ze is met den helm geboren; *De Arbeid*, 4 Febr. 1914, p. 1 k. 3: De 'Volk'reductie was zeker bij een koffiedikkijkster geweest of bij iemand die met een ei werkt, dat zij zoo van te voren wist, dat de staking verloren moest gaan. Of zouden zij met een helm geboren zijn? Zie verder over dit volksgeloof *Volkskunde XXI, 20; XXIV, 97-100*; Bastian und Hartmann, *Zeitschrift für Ethnologie*, etc. IV, 186 vlgg. en W. Dijkstra, *Uit Frieslands Volksleven II*, 216 vlgg.*

Eindnoten:

891 Zie nog De Cock, *Volksgeloof*, bl. 204.

892. Zoo waarlijk helpe mij God almachtig!

eene formule, die gebezigd werd tot krachtige betuiging of plechtige verzekering van de waarheid; thans vooral bij het afleggen van een eed. In het middelnederlandsch *also helpe mi God!* namelijk, *dat ik de waarheid spreke*, zooals blijkt uit eene mlat. eedsformule *sic (illum) Deus adjuvet... ut veritatem dicat*. Zie hiervoor *Ndl. Wdb.* V, 221; VI, 531; *Mnl. Wdb.* III, 313.

893. Iemand tot het hemd toe uitkleeden,

of *iemand in het hemd zetten*, wil zeggen iemands eigenaardigheden tot in bijzonderheden nagaan, hem te schande maken, vernederen; ook **iemand uitkleeden**. Zie Harreb. I, 301: Hij zet hem in het hemd, dat is: zijne redenen of gedragingen zijn van alle bekleedselen ontdaan, en naakt ten toon gesteld; J. Geel, *Onderzoek en Phantasie*, bl. 10; *Nkr.* VI, 3 Febr. p. 4: Zet dus dien Troelstra in zijn hemd; VI, 14 Sept. p. 6; *Het Volk*, 21 Oct. 1913, p. 6 k. 1: Toch wil spr. de gelegenheid om de federatiemannen tot op het hemd uit te kleeden niet laten voorbijgaan en is hij nóg bereid met den heer W. een debat aan te gaan; fri. *hja habbe him dêr oan 't himd ta utklaeid*, zijn doopcedel gelicht, in zijn ware gedaante getoond. Ook eenvoudig *iemand uitkleeden*, o.a. *Nkr.* IV, 10 Juli p. 2: Onze beste en grootste mannen worden er (*de courant*) nu in uitgekleeed, en uitgemaakt voor al wat leelijk is. - Van iemand die tot het hemd is uitgekleeed, zegt men, dat **hij in het** (of **zijn**) **hemd staat**, ten prooi aan schaamte en schande, welke zegswijze

1) Zie *Mnl. Wdb.* I, 845; *Ndl. Wdb.* II, 1294; Opprel, 46.

(reeds in de 18de eeuw) ook gebezigd wordt van iemand die door allen verlaten wordt. Vgl. Tuinman I, 255: *Hy staat in zyn hemd*. Dat zegt, hy is alleen, en verlaten van alle, die hem voor heen aanhingen'; *Het Volk*, 17 Oct. 1913, p. 1 k. 1: Zijn partijgenooten zouden hem weldra in zijn

hemd laten staan, hem verlooehenen; *Nkr.* III, 5 Dec. p. 2: Waar de mannenbroeders nog door dik en dun met hem meegaan, kan ik hem niet alleen in zijn hemd laten staan; VII, 21 Juni p. 5: Ik (een niet herkozen Kamerlid) sta, geloof ik, in mijn hemd, had het canaille maar Rechts gestemd; VII, 11 Oct. p. 4; 25 Oct. p. 6: De kloeke zeeman kreeg zijn loon en stond nu in zijn hemd ten toon; IV, 18 Dec., p. 4: Zij (de Tweede Kamer) staat nu wel wat schamel, zoo min of meer in 't hemd; *Het Volk*, 13 Mrt. 1914, p. i k. 3: Daar staan nu de rooie bluffers in hun vieze hemmetjes te pronk; *Nkr.* VI, 6 Juli p. 6: Maar de Kamer wou niet happen, liet hem in z'n hempie staan; *Nkr.* VI, 2 Nov. p. 4: Nu staat de Leider der Kanaalstraat met bloote billen in zijn hemd; *Nkr.* VIII, 17 Jan. p. 5; *De Arbeid*, 17 Jan. 1914, p. 3 k. 1: Nu zou men denken dat zijn medearbeiders pal zouden staan voor Thesing. Welneen, zij lieten Thesing in zijn hemd staan; *Het Volk*, 26 Febr. 1914, p. 6 k. 4: De mannenbroeders hebben den vriend der democraten in zijn hemd laten staan; enz.

894. Iemand het hemd van het lichaam vragen,

d.w.z. iemand geheel uitvragen; het uiterste, ook het allerlaatste willen weten; vroeger ook: sterk afdingen; in 't eng. *to ask the shirt off a man's back*; hd. *jem. ein Loch in dem Leib (oder Bauch) fragen*; fr. *questionner qqn jusqu'à l'ourlet de sa chemise*; fri. *immen 't himd fen 't gat freegje*. Vgl. Sartorius II, 6, 70: *Hy vraeght een 't hemdt uyt den aers*; zoo ook nog bij De Brune, 465; Paffenr. 74 en Tuinman I, *nal.* 19. Harrebomée I, 207 citeert: *Hij vraagt mij het hemd van het gat*; vgl. Draaijer, 12. Ook in het Nederduitsch: *ên 'nt Hemd van de' Nârs offragen* (Eckart, 206). De Vlamingen zeggen hiervoor *iemand het ei uit het gat vragen* (Joos, 112); evenzoo in Twente: *'t ei oet 'n eers* of *'t gat vroagen*; bij Tuerlinckx, 711: *iemand het hölleken uit zijn gat vragen*; in Antw.: *iemand den stront uit het gat vragen*; syn. is: *iemand het kruis uit zijne broek vragen* (*Ndl. Wdb.* III, 1472); vgl. ook: *iemand 't hart uit zijn buik vragen*.

895. Het hemd is (of zit) nader dan de rok,

d.w.z. zich zelve of zijne naaste bloedverwanten moet men het eerst bedenken of, zooals men in Zuid-Nederland ook zegt: *eerst oomken en dan oomkens kinderen* (Schuerm. 430; Joos, 134), eene gedachte, die in zeer vele talen op soortgelijke wijze wordt uitgedrukt. Zoo vinden we bij Plautus, *Trin.* 1154: *Tunica propior pallio est*. Bij ons in de latere middeleeuwen bij Goedthals, 81: *Mijn hemde gaet my naerder dan mynen rock, la chemise est plus pres que le pourpoint*; in de *Prov. Comm.* 522: *Minen rock es mi na, mer theemde naerder, est prope sed propior mea lanea linea vestis*; ook bij Campen, 124; Servilius, 236*; Bebel, 286; Sart. I, 4, 40; De Brune, 369; 371; Oudemans IV, 517:

Besorcht u selven eerst, gelovet dit gewis,
Dat immer u het hembd' naer dan den mantel is.

In het Fransch: *la chemise est plus proche que le pourpoint*; hd. *das Hemd ist mir näher als der Rock*; eng. *close sits my shirt, but closer my skin; near is my coat but nearer is my skin*; Friesch: *it himd is neijer as de rock of as 't wammis*; zie verder Jongeneel, 90; Tuinman I, 297; II, 101; Harreb. I, 302 a; *Nkr.* VI, 11 Mei p. 2: 't Hemd zit

nader dan de rok; *Waasch Idiot*. 284 b; *Antw. Idiot*. 1754: *het hemdeken is nader als den rok (of als het rokken)*, eerst voor bloedverwanten, dan voor vreemden; *Wander* II, 438; 499 en vgl. *Sart*. I, 4, 41: *myn Dye is my naerder dan myn Knie*; gri. γόνυ κνήμης ἔγγιον.

896. Hemel en aarde bewegen,

d.w.z. 'alles in beweging brengen, alle mogelijke krachten en hulpmiddelen te werk stellen, om zijn doel te bereiken'. De uitdr. kan ontleend zijn aan den Bijbel; vgl. *Haggai*, 2, 7: *Ende ick sal de hemelen, ende de aerde, ende de zee, ende het drooge doen beven*; *Jesaia*, 13, 13: *Daerom sal ick den hemel beroeren, ende de aerde sal beweecht worden van hare plaetse, enz.* Zie *Zeeman*, 281; *Laurillard*, 69; *Sewel*, 109: *Hemel en aarde beweegen om tot zyn oogmerk te komen*; *Joos*, 58; *Waasch Idiot*. 285; *Teirl*. II, 26: *Hemel en erde verroeren*; *Ndl. Wdb.* VI, 544. Ook het Latijn kent *caelum et terras miscere*, in den zin van zich aanstellen, opspelen; fr. *remuer ciel et terre*; hd. *Himmel und Erde bewegen*; eng. *to move heaven and earth*. In het *Zondagsblad v. Het Volk*, 7 Mrt. 1914, p. 3 k. 3: *De liberalen brachten hemel en hel in beweging om de regeering aan te sporen het kongres te verbieden.*

897. Onder den blooten hemel,

d.i. in de open lucht. In de middeleeuwen en in de 17de eeuw, evenals nu nog in Vlaanderen, *onder den blauwen hemel* of *onder de blauwe lucht*; oorspr. bij onbewolkte lucht, bij helder daglicht, daarna: in de open lucht. Tegen het einde der vorige eeuw schijnt het bijv. naamw. *blauw* door *bloot* te zijn vervangen, toen men gevoelde dat het eerste adjectief niet uitdrukte, wat men er mede bedoelde. Zie *Tijdschrift* IX, 130-134; *Ndl. Wdb.* II, 2789; 2919 en vgl. *op de groene deken* (op 't gras), wat te vergelijken is met het hd. *bei Mutter Grün schlafen*.

898. Hij is in den zevenden hemel,

d.w.z. hij is opgetogen van vreugde, in verrukking, in de wolken, in de hoogste hemelen, of zooals men in de middeleeuwen zeide: *hi hevet God in sine handen* (later: *bij de voeten*); lat. *digito coelum attingere*, met den vinger den hemel aanraken. De uitdr. is volgens *Zeeman*, 280 ontleend aan 'de Joodsche voorstelling, door de Christenen later overgenomen, dat er verscheidene hemelen waren, hetzij drie of zeven, in de hoogste van welke de tronen en machtigen zijn en steeds lofliederen gezongen worden tot Gods eer'.¹⁾ In de 17de-eeuwsche geschriften vinden we, vooral bij *Vondel*, meermalen melding gemaakt van *negen* hemelen (zie o.a. *Joannes de Boetgezant*, vs. 639 en *Lucifer*, *Zwolsche Herdr.* bl. 107). *Marnix* in zijn *Byenc.* spreekt van den *dertienden* hemel; en *Rodenburgh* van een *elfden* hemel, terwijl *Paulus*, II *Kor.* XII, 2-4 zegt, dat hij is opgetrokken geweest in den *derden* hemel (vgl. *Con. Somme*, bl. 335: *Sunte Pouwels*, die op ghetoghen was tot inden dorden hemel). In het *Antw. Idiot.* 549 en *Teirl.* II, 26: *in den derden hemel*

1) Vgl. de *Ascensio Jesajae*. Bekend is het, dat ook de mystici er naar streefden op hunne reis naar God (*itinerarium mentis in deum*) den zevenden, den hoogsten trap te bereiken, nl. dien der *contemplatie*, waar zij Gods eeuwig wezen konden aanschouwen en zich in Zijn wezen konden verliezen.

zijn, dronken zijn (vgl. ons: *zalig zijn*); *Waaſch Idiot*. 165 a: *In den derden hemel zijn*, zeer verheugd, opgetogen zijn; *Ndl. Wdb.* VI, 545-546; fr. *être au troisième, septième ciel*; hd. *im dritten, siebenten Himmel sein*¹⁾; eng. *to be in the third, seventh heaven*.

899. Ten hemel ſchreien,⁸⁹⁹

veelal in de uitdr. *dat ſchreit* (ook *ſchreeuwt, roept*) *ten hemel*, d.i.: dat eischt wraak van God, dat roept luide om wraak, gezegd van misdaden of zeer onrechtvaardige handelingen. De uitdr. is ontleend aan den Bijbel, waar meermalen, vooral in het Oude Testament, vermeld wordt, dat 'iemand's misdaad of liever het door hem aangerichte kwaad om wraak roept tot God'. Vgl. *Genesis* IV, 10: Ende Hy ſeyde: Wat hebt ghy gedaen? daer is een ſtemme des bloets uwes broeders dat tot my roept van den aerdbodem; *Jacobus* V, 4: Siet, de loon der wercklieden die uwe landen gemaeyt hebben, welke van u vercort is, roept: ende het geſchrey der gene die ghe-ooghst hebben is gekomen tot in de ooren des Heeren Sabaoth. Vgl. ook Vondel, *Noah*, vs. 129: 's Menschen gruwzaamheên die ſchreien door de wolken heen. In denzelfden zin wordt gebezigd: *t' Is God geklaagd*; mnl. *Gode sijt gheclaeght*; zie Zeeman, 438 en Laurillard, 64. In Zuid-Nederland onbekend; hd. *zum Himmel ſchreien*; eng. *to cry to Heaven*.

Eindnoten:

899 Ook in 't fr. *crier vengeance au ciel*.

900. Een brave Hendrik,

d.i. een zoete, gehoorzame jongen; ook: een sufferd, een die niets durft; of in een ongunstiger zin een jongen die zich braaf voordoet, een ſchijnheilige, die ze achter de mouw heeft. Eigenlijk is *de Brave Hendrik* de titel van een in het begin der vorige eeuw in de ſcholen veel gelezen boekje, geſchreven door Nicolaas Anſlijn (1777-1838), waarin aan de jeugd de gedragingen van een zeer zoeten jongen ten voorbeeld worden geſteld. Later verſcheen als gevolg hierop *De Brave Maria*. Zie het *Ndl. Wdb.* III, 945; *Jord.* 428; *Kalv.* I, 19.²⁾

901. Hengſten,

d.i. hard werken, eig. werken als een hengſt, een paard. Het znw. hengſt komt meermalen voor in toepaſſing op een perſoon; vandaar in de 17de eeuw *bieghengſt*, ſcheldnaam voor zekere geestelijken, terminariſſen; thans een *collegehengſt* een ſtudent, die zeer trouw college loopt; *voshengſt*, iemand die hard *vost* (*Onze Volkſtaal* I, 47; *St. L.* 2; 34); een *poſthengſt*, een ambtenaar der poſterijen; hd. *pechhengſt* (ſchoenmaker); *bilderhengſt*, *muſikhengſt*, *mädelhengſt*,

1) *Zeitschrift für D. Wortf.* IX, 293; X, 229.

2) Zie over N. Anſlijn: Nic. Beets, *Sparsa*, bl. 13-26; aldaar ook de mededeeling, dat de Brave Hendrik in 1849 in het Engelsch verſcheen onder den titel 'The Good Boy Henry or the Young Child's Book of Manners'.

*pomadenhengst, ladenhengst, paradehengst, etc.*³⁾ Vgl. hd. *ochsen, eseln, packeseln, büffeln, wurmen*; het Noordh. *ezelen*; Twente *ezzelen*; fri. *ezelje*; verder *otteren* (in *Nest* 17; 136), *bavianen* (Köster Henke, 7; *Jord.* II, 41), *adammen, wurmen* (o.a. *Sjof*, 54), *vossen* (o.a. *Nkr.* VII, 27 Dec. p. 2⁴⁾). Ook in den zin van *ranselen*,

3) Zie *Zeitschrift für D. Wortf.* III, 244 vlgg.; Günther, *Rotwelsch*, p. 69-70.

4) Nog andere termen in het *Weekblad voor Gymnasiaal en Middelbaar Onderwijs* IX, 424 en bij Van Ginneken, *Handboek* I, 492-493.

staan is hengsten bekend: *er op hengsten*; ook een spijker ergens *inhengsten*; daarnaast *iemand een hengst (slag) geven*; zie Köster Henke, 25: *hengst*, kopstoot, dat we lezen in *V.v.d.D.* 132: Die voorste gaf ik zoo'n Jordaansche kopstoot, en 'hengst' zei ik d'r behoorlijk op z'n bargoensch bij; *Jord.* II, 357: God sal mijn een hengst schokke (*geven*).

902. Herrie maken

of *schoppen*, *trappen*, d.i. lawaai (ouder *lavei*, naast een ww. *laveien*, laveeren, over straat zwaaien, lanterfantent¹⁾); kabaal, spektakel, ruzie, berzie, drukte maken; *herrie hebben met iemand*, ruzie (vroeger *ruse* van *rusen*, lawaai maken) hebben. In 't begin der 19de eeuw wordt dit woord aangetroffen; de oorsprong wordt wel gezocht in 't eng. *hurry*. Het is ook mogelijk dat we met een bargoensch woord te doen hebben; vgl. Teirlinck 26: *herri*, herberg (ook *erre*). Een gelijksoortige ontwikkeling vindt men bij *keet* (zie aldaar) en het Vl. *kot* in de uitdr. *kot houden*, ruzie maken. Steun aan de verklaring van *herrie* als herberg en daarna drukte, lawaai, geeft het barg. *cabanes*, *herrie* (fr. *cabane?*).

Werumeus Buning bezigt *herrie* in den zin van *slag* in *B.B.* 76 en 158: Ik zou mijn handen uitgestoken hebben; ik had die kerels allemaal een herrie gegeven. Zie ook *Ndl. Wdb.* VI, 636; fri. *herje*, hoogloopende twist.

903. Tegen heug en meug,

d.w.z. tegen zijn zin; fri. *tsjin heuch en meuch*. Heug, mnl. *hoge*, *heuge*, beteekent opgewekte stemming, vroolijkheid, lust, en *meug* eveneens lust; vgl. Kil. *M e u g h e*, *moghe*, *appetitus*; *teghen heughe en de meughe drinken*, *invito stomacho bibere*; het mnl. en ndl. *mogen* = lusten (van spijzen). Eigenlijk vertegenwoordigt *heug* (vgl. got. *hugs*, verstand) de geestelijke en *meug* de lichamelijke zijde van de uitdrukking, en zijn beide woorden wel zinverwant, doch niet identisch. Langzamerhand is het verschil in beteekenis uitgewischt en thans worden ze als zoodanig opgevat; zie *Tijdschrift* VII, 311; *Archief* I, 213; *Taalgids* VIII, 215; Gunnink, 169; Joos, 48; *Waasch Idiot.* 287 *b*: *tegen heug en meug of heug(e) tegen meug(e)*. In de 17de eeuw wordt de uitdr. o.a. aangetroffen bij Huygens VI, 254; Brederoo, *Moortje*, vs. 488; Winschooten, 298: *het is teenemaal teegen mijn heug, en meug*; Smetius, 154; enz.; zie ook Sewel, 776: *Tegen heug en meug*, *against one's stomach*; Tuinman I, 108; Harreb. I, 307; *Ndl. Wdb.* VI, 695; IX, 645.

904. Het op de heupen hebben (- krijgen),

d.w.z. in een opgewonden gemoedstoestand verkeerend of geraken, d.i. slecht gehumeurd zijn of met een aanval van buitengewonen ijver iets doen²⁾. De uitdr. staat opgegeven bij Harreb. I, 307 *b*; ook komt ze voor *O.K.* 166; 170; *Uit één pen*, 144; *Sjof*, 158; 176; 218; *Kmz.* 24; *Jord.* 195; 235; Speenhoff VII, 25; Heyermans, *Ghetto*, 11; *Zondagsbl. v. Het Volk*, 1905 p. 236: De rooie huzaren waren er ook bij

1) Franck-v. Wijk, 373.

2) Mag men hierin eene herinnering zien aan de oudtestamentische gewoonte om *op de heupen te kloppen* als teeken van groote ontsteltenis en droefheid? Of moeten we denken aan verschijnselen bij een heuplijden?

uitgenoodigd om te hooren wat de generaal van Den Haag vandaag op z'n heupen had. Vgl. de soortgelijke uitdr. *'t op de zenuwen, op de borst hebben; het op den asem hebben* (*Waaſch Idiot.* 280); *'t veur de nieren hebben*, zwanger zijn (Molema, 545 a); *het voor zijn ſpeetjes (?) hebben* = dronken zijn (*Gew. Weuw.* III, 69); *het voor zijn kiezen krijgen* (ald. bl. 39; ook Harreb. 399; *B.B.* 151); *het voor de nieren hebben*, dood gaan (Gallée, 30 b; Draaijer, 27 b); in Twente: *'t veur de stikken krigen*, sterven; *hij heeft het voor zijn ster* (drongen; *Nav.* 1897; 59); *'t op zijn ruiker(d) hebben*, zich meer dan anders inspannen (*Onze Volkſtaal* III 254; *Menschenw.* 312; 431; *Lev. B.* 95); *'t voor zijn kriek hebben* (ongesteld, drongen zijn; Boekenoogen, 514; evenzoo bij De Vries, 80, die het ook vermeldt van een vrouw: zwanger zijn); *hij het et van dage op de butte*, goedgehumeurd (*Dr. Bl.* II, 51); *fri. hy het it for de krint* (ongesteld); *hy heeft het voor zijn maag* (dood; Sewel, 470); *hij heeft het hard voor zijn ſcheenen* (kwaad te verantwoorden; Halma, 560); *het voor zijn hart hebben* (drongen of verliefd zijn; *Ndl. Wdb.* VI, 10); *'t op 't lijf hebben*, iets in den zin hebben (Gunnink, 162).

905. De hielen lichten,

d.i. vluchten, er vandoor gaan; ook heengaan, vertrekken. In de 17de eeuw zeer gewoon; vgl. o.a. Hooft, *Ged.* I, 294; Pers, 164 a; 787 b en Vondel's *Maeghden*, vs. 1722. Verder Halma, 316: De hielen ligten, wegvluchten, *lever les talons, s'enfuir*, Tuinman I, 283; Harreb. I, 307 b; *Ndl. Wdb.* VI, 726. Synoniem is het 16de-eeuwsche *de hielen wijsen*, dat Plantijn vertaalt door *monstrer les talons, s'enfuir*, Halma, 218: *de hielen toonen*. Zie n°. 773.

905a. De hielen likken; zie n°. 604. ^{aant.}

905b. Iemand de hielen laten zien; zie n°. 773. ^{aant.}

905c. Iemand op de hielen zitten (of zijn); zie n°. 772. ^{aant.}

906. Hinken op twee gedachten,

d.w.z. besluiteloos zijn; twee tegenstrijdige gedachten willen vereenigen; ontleend aan I *Kon.* 18, 21: Doe naderde Elia tot den gantschen volcke, ende seyde: hoe lange hinckt gy op twee gedachten? soo de Heere Godt is, volghet hem na: ende soo het Baal is, volghet hem na. Vgl. in het mnl. Ruusbr. 4, 73: Also langhe also onse redene hout (*mank gaat, hinkt*) tusschen beide; *Ndl. Wdb.* IV, 565; in het fr. *ne savoir sur quel pied danser naast clocher de deux côtés*, twee heeren dienen; hd. *auf beiden Seiten hinken*; eng. *to halt between two opinions*. Syn. is *op twee beenen hinken* (o.a. in *Ndl. Wdb.* II, 1305; *Het Volk*, 19 Dec. 1913, p. 8 k. 3: Voor een hinken op twee beenen zooals dat van den heer Berdenis van Berlekom is het nu geen tijd). In *C. Wildsch.* IV, 25: Stompvoeten op twee gedachten.

907. Zijn hoed staat op drie haartjes.

Men zegt dit van iemand, wiens hoed parmantig, scheef, 17de eeuw *kuin*, op zijn hoofd staat. De zegswijze, die thans ook in het Noorsch wordt aangetroffen, komt in de 16de eeuw voor bij Sartorius I, 9, 3:

't Bonetken op drie haerkens; vgl. ook Brederoo, *Sp. Brab.* 511: Jonker jou hoetje staet wel netjens op drie haertjens; Hondius, *Moufeschans*, 510: Om de mutse naer de wetten op een enckel haer te setten; Tuinman II, 185: *Op drie hairtjes staan; Jong.* 235: Soms vergat hij in het vuur zijner rede den op drie haren staanden kachelpijp af te nemen. Synoniem is de zegswijze: **den hoed (de muts, de pet) op half zeven (of half elf) zetten** (vgl. o.a. *Jord.* 22: Jen Terwee het se pet op half elf), waarbij wellicht moet worden gedacht aan den schuinen stand van den eenigen wijzer op een oud torenuurwerk¹⁾; vgl. *O.K.* 54: Toon! zet je hoed recht, hij staat op halfzeven! In Antwerpen zegt men hiervoor *zijn klak staat op halverzeven* (*Antw. Idiot.* 528; 1482). In Groningen beteekent *halfzeven zijn* dronken zijn (Molema, 143 b²⁾), waarbij sommigen denken aan het eng. *half seas over*, dat in denzelfden zin gebruikt wordt³⁾), doch dat eerder te verklaren is uit Pers, 246 b: Men lette onder de maeltijd wel op Heer Dirk, dat hem doch geen glaesjen mocht voor-by-slippen; nu ter halver zee en in den geest opgetogen. In Zuid-Nederland *half zeil zijn* (*Volkskunde* XIV, 144). Ook in Duitse dialecten is in beide beteekenissen bekend *den Hut auf elf (oder auf halber zwölf, op halver achte, aufs Ohr) setzen, tragen* (Wander II, 944; Eckart, 229); eng. *on nine hairs*.

908. Onder een hoedje te vangen zijn,⁹⁰⁸

d.w.z. mak zijn, niet veel te zeggen hebben, evenals vogels, die zoo mak of vermoeid zijn, dat men ze onder een hoed kan vangen (zie o.a. *Boefje*, 105); fri. *hy wier sa lyts (mak), dat ik him wol ûnder 'e han (of 'e hoed) biflappe koe*; bij Molema, 528 a: *Men ken hom wel onder de houd vangen*. Vgl. bij Harrebomée III, CLV: *Hij is zoo mak als een schaap; je kunt hem wel onder je slaapmuts vangen*. In Twente: *men kan hem onder de kipse (pet) vangen*; vgl. eng. *to put a person in a hat*, iemand geheel in zijne macht brengen.

Eindnoten:

908 Limburg: *Ge vangt hem onder een klak*.

909. Uit den hoek komen (of schieten),

d.w.z. te voorschijn komen, optreden; zich op een bepaalde wijze voordoen, (be)toonon. Vgl. *C. Wildsch.* II, 37: Maar nu zij mijn' man tegen mij opzet, nu zal ik ook uit den hoek komen, en haar eens ter deeg de waarheid zeggen; IV, 193: Nu ben ik recht boos op haar: zij moest mij dat evenwel niet weer bakken of ik zou anders uit den hoek komen; Harreb. I, 310; *Kippev.* 111; 268; II. 155; *Schakels*, 40: God, vader, wat kan je onnoozel uit de hoek kommen! *Zoek.* 92: Ze was werkelijk wellis 'n beetje ordinair in 'r mond, ja ze kon wellis 'n beetje grof uit de' oek komen; *Het Volk*, 3 April 1914 p. 2 k. 2: Gisteravond zijn de patroons uit den hoek gekomen,

- 1) *Ndl Wdb.* V, 1641 en vgl. in *Antw. Idiot.* 1821: *Het kloksken van elf uren luidt* zegt men spottend van iemand die mank gaat.
- 2) Harreb. II, 499 b.
- 3) *Noord en Zuid* V, 270 en Woeste, 236 b: *He es half siewen*, er ist toll und voll; hd. *halb sieben sein*.

en is los gekomen wat de heeren in hun schild voeren; *Nkr.* IX, 6 Maart p. 6: Ik wou dat je er een beteren kijk op hadt gehad, wat arme menschen zijn. Dan was je niet zoo plomp verloren uit den hoek gekomen; 15 Mei p. 4: Bravo! bravo! riep de eed'le d'Aumale van Hardenbroek en Van Wassenaar van Katwijk kwam ook met applaus uit den hoek; fri. *ut 'e hoeke komme*, onbekrompen

zijn in 't geven of uitgeven voor zeker doel; onbewimpeld zijn meening zeggen.

910. Het hoekje om zijn (gaan *of* raken),

d.w.z. dood zijn, gestorven zijn; sterven; *de bocht omgaan*, - *om zijn* (Harreb. II, LXIII *b*; Molema, 43 *b*); eigenlijk zooveel als heengaan, uit het oog verdwijnen. De uitdr. is ontleend aan de zeelieden, die bij het uitzeilen den hoek van een onzer zeegaten omgingen en vaak nooit weer gezien werden; vgl. bijv. *Abr. Blank*. I, 23: Hoe veel Leraars gaan 'er alle jaar het hoekje van Westcappèl niet om, om Heidenen en Mooren te bekeeren. Zie het *Ndl. Wdb.* X, 212-213; VI, 801 en vgl. *Kluchtspel* III, 130: Waer sy maer 't hoekjen om, ick niet een traentjen liet; Vondel's *Joseph in Dothan*, vs. 426: Wij zullen hem terstond gaan helpen om een hoek (= dooden), waarvoor de Duitschers ook zeggen *einen um die Ecke bringen*; ook bij hen beteekent *um die Ecke sein*, plotseling gestorven zijn: 'lautlos verschwindet der um die *Straszenecke* biegende aus dem Gesichtskreis' (Borchardt n°. 271); eng. *to hook it*, er uitsnijden, wegloopen. Zie nog *Antw. Idiot.* 563; n°. 335 en vgl. het Friesch: *hy giet de hoeke om*.

911. In het hoekje zitten, waar de slagen vallen,

d.w.z. aan allerlei leed bloot staan, een Jan Ongeluk, een Jonas zijn. Zie bij Sartorius II, 8, 79: *Sus sub fustem*. In het hoekxken daer de slagen vallen. Ubi quis sese in praesens discrimen aut perniciem praecipitat; Winschooten, 278: Hij wierd met het spit gesmeeten: en hij heeft van het gebrad niet gegeeten: dat is, hij komt altijd in het hoekje, daar de slaagen vallen; De Brune, 462: Hy heeft het vijfde vierendeel. *In 't hoekjen daer de slaghen vallen*; Tuinman I, 298; *nal.* bl. 7: Men is gehouwen of geslagen. Dit wil zeggen men komt altyd slecht uit, *men is altyd in 't hoekje daar de slagen vallen*; II, 197; Halma, 220: *Hij komt altijd in 't hoekje daar slagen vallen*, hij krijgt altijd eenig ongemak; Sewel, 337; Harreb. I, 310; *Nkr.* I, 5 Jan. p. 3; VII, 15 Mrt. p. 2.

912. De hoeksteen zijn,

d.i. eig. de steen, die twee muren vereenigt en samenhoudt; vandaar bij overdracht de voornaamste, belangrijkste steun zijn. De uitdr. is ontleend aan *Jerem.* XXVIII, 16 of aan *Efezen* II, 20: Het fundament der Apostelen ende Propheten, waer van Jesus Christus is den uystersten hoeksteen. Bij overdracht noemen wij iemand, die de ziel, de *steunpilaar* eener vereeniging is, de persoon door wien eene maatschappij of eene gemeente vooral wordt in stand gehouden, evenzeer den hoeksteen daarvan; Zeeman, 284; *Ndl. Wdb.* VI, 807; Harreb. I, 310 *a*: *dat is een hoeksteen om op te bouwen*. Ook in het Fransch wordt *la pierre angulaire* in overdrachtelijken zin gebezigd; zoo ook het eng. *key-stone*.

913. Iemand het (of zijn) hof maken,

d.w.z. iemand hulde bewijzen; vooral gezegd van een heer tegenover eene dame, haar eer bewijzen, complimentjes maken, beleefdheid bewijzen om bij haar in de gunst te komen; zie *W. Leevend* II, 151: Mama is geheel op zyne hand. Trouwens hy maakt ook veel meer zyn hof by haar dan by my; Halma, 221: Zijn hof maken, zig in de gunst van

't hof, of van de grooten dringen, *faire sa cour*; Sewel, 338: Zyn hof by de grooten maken, *to make one's court to the great*; Weiland: *Zijn hof bij iemand maken*, zich in iemands gunst dringen. Onze uitdr. is eene vertaling van de Fransche *faire la cour*, dat in de eerste plaats gezegd werd van een hoveling tegenover den vorst, en waarin *cour* de bet. had van *hulde* (hommage présenté au souverain par les personnes de son entourage) en vervolgens ook gebruikt werd van iemand, die zich de gunst wilde verwerven van invloedrijke personen of van eene dame; fr. *faire la (ou sa) cour à une femme*; hd. *jemand den Hof machen* oder *die Kour schneiden*; eng. *to pay one's court to a person*.

914. Open hof houden,⁹¹⁴

eig. een open, vrije tafel houden, waaraan ieder die wil, kan aanzitten; daarna: ieder te gast nooden, ieder gastvrij onthalen; goede sier maken; vroeger ook *open tafel houden*; fr. *tenir table ouverte*; eng. *to keep open table, house, doors*. Deze uitdr. bewaart eene herinnering aan de middeleeuwsche gewoonte, dat de vorsten op zoogenaamde *hofdagen* of *hoffeesten*, groote maaltijden aanrichtten, waaraan ieder die wilde kon deelnemen (fr. *tenir cour plénière*); A. Schultz, *Das Höfische Leben zur Zeit der Minnesin* 2te Aufl. I, 363-368. Vgl. bijv. *Couchy* I, vs. 687 vlgg.:

Dit was upten Tsinxendag,
Dat men den edelen coninc sach
Crone draghen ende houden hof,
Om te meersene zinen lof.
Te hove ghingen si daer naer.
Open so stoeden al die doren:
Na des hoves toe behoren
Ende na des daghes hoecheit
Was thof niemen wederzeit
Was hi cleene ofte groot.

Zie voor andere plaatsen het *Mnl. Wdb.* III, 493-494; *Ndl. Wdb.* XI, 514; en vgl. mlat. *curiam habere*; Kiliaen: Open hof, *convivium publicum* en *coena gratuita*; *Leuv. Bijdr.* VI, 310: Die sulcke houdt hof met openen dueren; *Sart.* II, 2, 89: *Semper aliquis in Cydonis domo, hy houdt open-hof*; Van Moerk. 355 en 379; Halma, 221; Sewel, 338; *C. Wildschut* I, IX; *Antw. Idiot.* 1936: *Open hof houden*, ieder die wil komen vergasten.

Eindnoten:

914 I. *Minnesinger*.

915. Holderdebolder,

d.w.z. in heftige, verwarde beweging, hals over kop, in verwarde haast. Vgl. *Winsch. 85: Het ging'er holder de bolder*, daar was groote oneenigheid, het ging'er onderste boven; *Snorp.* 23: *Jy, en jou man die speulen altemet holder de bolder (kijven)*; *Focquenbr.* I, 7:

't Kooren loopt 'er heen
En rolt als Turf holder de bolder
Door 't gat ter zaal uit naar beneên.

Ook in Duitse dialecten *holterdipolter*, *holderdibolderdi*, *holtertipolterti*, *huller de boller*, *hulter de bulter*; zweedsch *huller om buller*; deensch

hulter til bulter; vgl. ook eng. *hurly-burly*, geraas, geweld; nhd. *hurli-burli*, hals over kop, als uitdrukkingen voor een grof onstuimig geweld of geraas. Volgens Franck-v. Wijk, 257 eene klanknabootsende rijmformatie van den verbaalstam, waarvan ook *bulderen* is afgeleid. Zie de Jager, *Frequentatieven* II, 1201; *Ndl. Wdb.* VI, 878; Halma, 222: *Holder de bolder*, hol over bol, *sens dessus dessous*; Molema, 163 a; 525; b. *henterdiplenterdi*; 144 a. *halterkwalter* (eng. *helterskelter* naast *harum scarum*); Teirl. II, 54: *holderdebolder(e)*; *hoeterdekoeter* (Joos, 48); De Bo, i.v. *hak*; *Waasch Idiot.* 292 b en *Antw. Idiot.* 567: *holderdebolder*, *holder en bolder*, *holderkabolder*; 't *Daghet* XI, 35: *hats-klavats*; hd. *holterpolter*, nd. *holl de boll* (Reuter, 49); *Waasch Idiot.* 283 b: *heisterdeweister*, *hesterdewester*, *hompeldepompel*; De Bo, 434: *holsbols*, enz.; fri. *holderdebolder*, in verwarring, in wanorde; ook als znw. bulderaar; *holje-boldje*, hevige golven van de zee.

916. Holland is in last,⁹¹⁶

d.w.z. er is groote nood; meestal toegepast op hen, die van een beuzeling een groote zaak, veel drukte maken; zie ook Molema, 163 b. Dat deze zegswijze niet, zooals Borchardt bij de verklaring van *Holland in Nöten* meent, uit den tijd van onze oorlogen met Lodewijk XIV dagteekent, bewijst het voorkomen bij Sartorius III, 4, 82: *Bijt hem een vloot, soo is Holland in last*: in eos, qui quantumlibet levi de re graviter perturbantur, perinde ut in maxima. Zie ook Winschooten, 134; Smetius, 72; Brederoo, *Sym. s. Soet.* 448; *Ndl. Wdb.* VI, 881; *De Amsterdammer*, 4 Jan. 1914, p. 2 k. 2: En als er dan, na maanden, nog een kindje komen moet, is Holland natuurlijk in last; *O.K.* 8: Ja, lach jij maar, later is Holland in last, als je maag geen enkele fatsoenlijke neiging meer heeft; *Het Volk*, 1 Nov. 1913, p. 6 k. 2: Hadden zij niet zooveel huizen onbewoonbaar verklaard, dan was Holland nu niet in last geweest; enz. Volgens Tuinman I, 300 zlet deze zegswijze op den toestand van ons land in 1562, toen we geteisterd werden door een watersnood, en er 'een penning geslagen wierd, vertoonende een schip, dat van hevige stormwinden en watergolven geslingert, en op 't zinken was. Hierop stonden mannen, die met de handen op hunne hoofden, volgens 't omschrift, baden: *Domine, salvo nos, perimus*'. Ook dit kan niet juist zijn, daar, zooals gebleken is, de uitdr. reeds in 1561 bij Sartorius voorkomt. Tot nu toe is de oorsprong dus niet bekend.¹⁾ Vgl. *Leiden is ontzet! Leiden in nood* (Harreb. II, 15 a) en Fokke, *B.R.* 2, 197: *Dan was Holland in last en Zeeland in arbeid* (dan was alles angst en vrees).

Naast dez uitdr. vindt men ook **Leiden is in last**; zie o.a. *Het Volk*, 13 Sept. 1913, p. 2 k. 4: Toen was Leiden natuurlijk in last (*toen had je de poppen aan 't dansen*); 30 Oct. 1913, p. 2 k. 4: Dan zou Leiden in last geweest zijn; *Nkr.* I, 1 Dec. p. 6: Na het vreeselijk gebeuren was Leiden in last; *Handelsbl.* 8 Oct. 1913 (ochtendbl.) p. 3 k. 2: Toen had hij ternauwernood genoeg om een bordje rijst te koopen. Leiden in last.

Eindnoten:

- 1) Dr. A. J. Botermans meent, dat men niet aan een bepaald feit behoeft te denken, daar men eigenlijk wilde zeggen: 'of de andere provinciën al in moeilijkheden geraken of verkeerden, of zij zich al opofferingen moeten getroosten ten gerieve van Holland en Zeeland - dat komt er natuurlijk niet erg op aan, als 't Holland (en Zeeland) maar wèl gaat. Maar o jé - als men 't daar te kwaad krijgt: dan is Holland in last; en dat is heel wat erger!' (*Taal en Letteren* XI, 442).

916 / Volgens Tuinman ziet.

917. Een homerisch gelach,

d.w.z. een schaterend, onbedaarlijk gelach (zie o.a. *O.K.* 56; *Nest*, 35; *Het Volk*, 3 April 1914, p. 5 k. 2). Deze uitdrukking komt bij de klassieken niet voor; wel is in de Odyssea sprake van ἄσβεστος γέλως, een onuitbluschbaar gelach. Wellicht is onze uitdr. een navolging van het fr. *un rire homérique*, dat in het begin der 18de eeuw in het Fransch bekend is uit de Mémoires de la Baronne d'Oberkirch (Paris, 1853; chap. 29): *On partit d'un éclat de rire homérique*, eig. een gelach, als waarvan men bij Homerus leest; zie Büchmann, 324; hd. *ein Homerisches Gelächter*; eng. *a Homeric laughter*.

918. Er is hommeles,

d.w.z. de boel is er in de war, inzonderheid tengevolge van misverstand, van verkeerde verstandhouding; er is twist, verdeeldheid; *hommeles hebben (met iemand)*, ruzie, mot hebben met iemand. In de 17de eeuw staat deze zegswijze opgeteekend bij Winschooten, 111: *Het sal daar lustig hommels zijn*, sij sullen daar geweldig oover hoop leggen: het sal daar (op sijn brabant) lustig bajaarden. Zie ook Huygens V, 93; Van Moerk. 307; *W. Leevend* I, 98; Draaijer, 17; V.d. Water, 87; *Nkr.* III, 7 Febr. p. 2: Wie kon ook denken dat er nu juist overal zoo'n hommeles zou zijn?; fri.: *it is dêr hommeles* of *yn 'e hommels*; ook *hommels wirde*, toornig worden; en *hommels*, bijw. onverwacht, plotseling (*Fri. Wdb.* I, 536). *Hommeles hebben* of *maken* vindt men o.a. *Nkr.* V, 30 Dec. p. 4: Waal Malefijt had hommeles met dien vervloekten Kuyper; II, 25 Dec. p. 2: Geen sterveling die zich er 'n moment ongerust over maakt of ze in die landen ver over zee wat hommeles maken. Men houdt *hommeles* voor een afleiding van het ww. *hommelen* in de uitdr. *het hommelt er*, er wordt geraasd, getierd, gekeven (in Limburg *hommel* = donder), daarbij wijzende op andere woorden eveneens uitgaande op *es*, als: *het is niet bonkes*, niet zuiver; *grommes*, *brommes*, *kijves krijgen* (V.d. Water 81); *nulles* (niets); *zich sjakes*, *luikes houden*; *niet kouches*, *pompes* (Wolff-Bekker, Brieven van C. Dortsma, 40), *raakes*, *raak*, *dats habbes* (= binnen; o.a. Opprel, 58; V.d. Water, 82; *Landl.* 249) en dergelijke. *Het is er hommeles* beteekent dan hetzelfde als *het is er donderen*. Zie De Jager, *Frequ.* I, 231-232; *Ndl. Wdb.* VI, 893¹⁾; Franck-v. Wijk, 257.

919. Als twee honden vechten om een been, gaat er de derde mede heen,⁹¹⁹

d.w.z. als twee personen om iets kiyven of kibbelen, raakt vaak een derde in het bezit er van. Een sedert de 17de eeuw zeer bekend spreekwoord; zie Cats, I, 422; *Mergh*, 58; Tuinman I, 226; II, 196; Harreb. I, 38 *b* en vgl. de klucht v.d. *Pasquilmæcker*, 24:

Daer twee honden vechten om een schinckel te klyven,
Gaet een derde gemenelijck me hene schuyven.

1) Aan de aldaar geciteerde plaatsen kunnen nog worden toegevoegd: *Falkl.* V, 30; *Slop.* 271; *Jord.* 160; 355; *Sjof.* 90; *Het Volk*, 31 Dec. 1913, p. 5 k. 1; 24 Febr 1914, p 6 k. 3; *De Amsterdammer*, 22 Mrt. 1914, p. 1 k. 4; *Het Volk*, 8 April 1914, p. 2 k. 4; enz.

In het latere mnl. was wel bekend: *Daer twee honden knaegen an een been, die draegen sich seldom overeen* (zoo ook bij Wander II, 871; 878; Schuerm. *Bijv.* 125; Teirl. II, 55: *twee honden an één been*, twee personen die hetzelfde willen bezitten en met elkander strijden of twisten). Vgl. nog *Kippenv.* II, 15: Het is bij verkiezingen wel meer gebeurd dat de derde hond met het been wegliep.

Eindnoten:

919 In mlat. *aufert os canibus canis unus sepe duobus*.

920. Bekend (of gezien) als de bonte hond,

d.w.z. algemeen bekend; ook: ongunstig bekend. Wellicht is *bonte hond* een der vele benamingen voor den duivel; zie Niermeyer, 60¹) en let op het lidw. van bepaaldheid. In de 16de eeuw staat deze zegswijze opgeteekend bij Campen, 103: *Hy is bekent als een bont Hont*; verder bij Spaan, 24; 186. Later is zij verlengd met het toevoegsel: *met den blauwen²) staart*; en zoo vinden we haar in Brederoo's berijming van den *Schijnheilig* (vgl. ook Hooff's *Brieven* III, 401):

Hij is soo bekent en vermaart
Gelijck de bonte hond is met de blauwe staart.

Een variant van dezen bonten hond is de *blauwe hond*, dien we aantreffen in De Brune's *Emblemata*, 269 (en die aldaar gelijk gesteld wordt met een *witte kraai*, dus iets heel ongewoons), en *de blauwe duivel* bij Rusting, 235. Misschien mag hier het Vlaamsche *blauwhonds*, iets dat allerzeldzaamst is, mede vergeleken worden (Schuerm. *Bijv.* 39), en het eng. *to blush like a black (or blue) dog*, niet blozen, onbeschaamd zijn. In het hd. is *bekannt wie ein bunter (scheckiger) Hund (oder Pudel)* zeer gewoon; vgl. voor het nd. *Taalgids* IV, 249; het fri.: *hy is bikind as de bûnte houn*; in het fr. *être connu comme le loup gris (- blanc)*; de. *saa bekjendt, som en broget Hund*. Synoniem zijn de Zuidnederlandsche uitdrukkingen: *gekend als de slechte stuivers, de kwade penningen, kwade munt, de blinde oordjes* (Joos, 17; Rutten, 126 a; De Cock¹, 296; *Antw. Idiot.* 202) en het Gron. *bekend als de kwade dubbeltjes* (*Taalgids* VII, 211; eng. *to be as well known as a bad shilling*). Vgl. ook Halma, 85: *Hij is bekend als de bonte hond of als de bonte os, il est connu par-tout*; 177: *Hij is een gespikkelde vogel*, of een mensch die bij elk bekend is; Sewel, 131; Harreb. I, 319; *Nest*, 81; *Jong.* 33; *Noord en Zuid* XIX, 23-24; Rutten, 126 a: *Gezien worden gelijk een kwade hond* (evenzoo bij Tuerlinckx, 352).

921. Blaffende honden bijten niet,

- 1) Vgl. Kiliaen, 917: *Bonte hond, schimmel*, stricte: quasi maculosa et punctis interstincta'. Hier is waarschijnlijk een *appelschimmel* bedoeld, en onmogelijk is het geenszins, dat we aan dit dier, *het vale paard van Wodan* (Sewel, 705 verklaart *schimmel* door *vaal paard*) moeten denken; vgl. de mnl. uitdr. *met valen mennen*. Dat de duivel ook de gedaante van een hond aannam, bewijst de Grieksche *Cerberus*, de helhond, die ook bij de Germanen bekend was. Zie V.d. Vet, *Het Biënboec van Thomas van Cantimpré*, 141.
- 2) Donkerblauw is onheilspellend, soms om van te schrikken (*Leuv. Bijdr.* X, 81).

d.w.z. zij die een groot woord hebben, die dreigen, zijn gewoonlijk niet sterk in de daad, zijn niet te vreezen. Ook de Romeinen zeiden: *canis timidus vehementius latrat quam mordet* (Otto, 70); mlat.: *nemo canem timeat qui non ledit nisi latrat; canes qui plurimum latrant perraro*

*mordent*¹⁾. In onze taal vindt men het spreekw. in de 16de eeuw opgeteekend bij Sartorius III, 8, 78: *blaffende honden bijten niet*; Servilius, 120*: *bassende honden biten seldom*; Winschooten, 336: *de meeste blaffers de regte bijters niet en sijn*. Zij is algemeen in gebruik gebleven, zooals blijkt uit Suringar, *Erasmus*, XXXIV; Bebel, 72 en eveneens in het Duitsch algemeen bekend; zie Wander II, 847: *Hund, die viel bellen, beissen selten*; *Hunde, die viel bellen, beissen nit* (p. 848); *bellende Hunde beiszen nicht*; enz. In het Fransch zegt men ook: *chien qui aboie ne mord pas*; in het eng. *barking dogs never bite*. Zie verder Sewel, 2: *aanbassende honden bijten niet*; Harrebomée III, 226; *Waasch Idiot*. 93 a; Teirl. 163: *nen hond die bast en bijt niet of nen hond die bijt en bast niet* en vgl. *grootte blaffers bijten niet* ('t *Daghet* XII, 112.²⁾)

922. Den hond in den pot vinden,

d.w.z. thuishkomen en alles, het middagmaal, op vinden, terwijl de hond reeds bezig is den pot uit te likken.³⁾ In 't mnl. *de hont is in der scapraden* (de etenskast, om de kliekjes op te eten); bij Goedthals, 30: *Den hont in den pot vinden*, le loup au plat; Sartorius, I, 10, 23; III 9, 46: Ex Telemachi olla edes. *Ghy sult de hont in de pot vinden*; Servilius, 272: *Ghi hebt den hont in den pot gevonden*; *Tijdschr.* XIV, 126: *Die kat sit int scapra, ende die hont lickt die pot hier* (16de eeuw); Huygens VI, 190; De Brune, *Bank*. I, 374 en Idinau, 15:

De sulcke den hont in den huts-pot vinden,
Die van andere worden onder-kropen,
In 't geen dat sy sochten ende beminden:
T' gheschiet valt anders, dan 't verhoppen,
T' is tijdt te trecken, als men siet nopen.

Halma, 222: *Den hond in den pot vinden, venir trop tard pour diner, être obligé de diner par coeur*; Sewel, 340; Tuinman I, 109; Harreb. I, 307; *Landl.* 184; *Het Volk*, 30 Jan. 1914, p. 2 k. 1; *Sjof.* 216: D'r viel nog al 's een centje af as-'t-ie lapwerk thuis bracht. Tegenwoordig is dat ook uit, overal de hond in den pot. De Vlamingen zeggen hiervoor ook: *de hond is over de tafel gesprongen* (Joos, 80; *Waasch Idiot*. 641 b); in het Haspengouwsch en Hagelandsch: *de kat in den ketel vinden* (Rutten, 107 b en Tuerlinckx, 306); in Limburg, volgens 't *Daghet* XII, 188: *den hond (de kat) in den pot vinden*; in Antwerpen: *de hond heeft in den pot gekeken naast over den pot springen*, komen om te eten als er niets meer is (*Antw. Idiot.* 992; *Waasch Idiot.* 533). In het Oostfri.: *de hound in de pot finden*; in Duitsche dialecten: *er findet den Hund im Topf*; *der Hund ist in dem Potte*; in de Rijnprovincie: *en Katt in de Pott kriegen*; in het fri.: *hy fynt de houn yn 'e pot*.

923. Een hondje.⁹²³

Vooraf dames spreken (spraken?) van *een hondje van een hoedje* (eng. *a love of a hat*), - *van een katje*, - *van een horloge* en bedoelen daarmee

1) *Zeitschrift für D. Philologie*, XXXVI, 133.

2) In anderen zin komt het spreekwoord voor bij *Falkl.* VI, 86: Je gelukkigste huwelijken waren kalmpjes in 't engagement. Blaffende honden bijten niet; vuren met veel vlammen geven niet de minste warmte.

3) *Ovl. Lied.* 429, 89: Ghelievet u, heere, spise ende dranc was al bereit, eer dhonekine quamen.

een *lief* hoedje, katje, horloge, omdat een hondje voor hen iets liefs is. In de middeleeuwen kende men dergelijke zegswijzen reeds, zooals blijkt uit Froissart, 97, die spreekt van: *een leeuw van een man*. Zie verder Justus v. Effen in zijn *Spect.* IX, 114, die vertelt, dat de dames nu en dan het gesprek vermeesteren, en plotseling vallen op 't een of 't ander *allerliefst kantje* of op een *inzoet hondje van een kindje*; zie ook *Spect.* XII, 58; *C. Wildsch.* V, 66, waar sprake is van een *hondje van een huisje*; *die leelijke aap van een jongen*; *uw ondeugend vel van een wijf*; *een klos van een jongen* (*C. Wildsch.* V, 253; 267; 308; 269); *een lummel van een doet-oor* (*C. Wildsch.* VI, 154); in *Brieven van Betje Wolff en Aagtje Deken*, 266: *een kalf van een stalhond*; 262: *wat heb je daar een hondje van een samaartje aan*; Harreb. III, LXXXVII citeert: *het is een hondje van een kostje* (= zeer lekker); in *Amst.* 82: *wat een hondje van een jongetje*. De uitdr. is te vergelijken met andere als: *een snolletje van een jongen* (Amsterdamsch), *een dot*, *een snoes*, *een snoep van een kind*, *een kleuter van een jongen*, *een kokkerd van een neus*, *een jantje van een appel* (vgl. 17de eeuw: een oorveeg *die Hans heet*), *een beest*, *een smeerlap van een vent*, *een kring van een kerel*, *een kanjer van een wijf* *een nest van een meid*; in het Westvlaamsch: *een mokertje van een hoedje*, *van een paard*, *van een jongen* of ook: *een kapoen van een jongen* (De Bo, 707 en 492), *een bugger van een jongen* (De Bo, 194); in Groningen: *'t is een béla van 'n maid* (een knappe meid); *'n Kenau van 'n maid*; *'n kloet van 'n maid* (eene dikke, stevige meid); vgl. ook *een hecht van een meid* (17de eeuw; en nu nog in Zuid-Nederland); De Brune, *Bank.* I, 139: *een diamant van een dochter wert wel een glas van een vrouwe*; *een klouwer* (kalfaathamer) *van een pastei* (Halma, 271); *een hooischoor van een mensch*, een grof, onbeschoft mensch (Halma, 226); *een koning van een visch*; *een snee van een meid*, *een oude zorg van een meid* (Langendijk); *een wijf van een man* (Brederoo); *een jeugdje van een meisje* (P.C. Hooft; Potgieter); *een mormel¹⁾ van een hond*; *'n mirakel van een vent* (*Falkl.* IV, 225); *wat een gazzet* (zwijn) *van een meid* (*Dsch.* 70); *jij, dier van 'n beest* (*Falkl.* VI, 34); *een zoet-slokkie van een man* (*Jord.* 190); *een tiet van een kerel* (*Jord.* 176); *die malle trekpot van een Dien* (*Jord.* 360); *wat een janusse²⁾ van beeste* (= olifanten; *Lev. B.* 8); *wat een kanker van 'n vuilik* (*Diamst.* 140), enz. enz. Ook in het hd. kan men zeggen: *du Hund von einem Menschen, von einem Esel*, etc.; fr. *un chien de temps* (hondeweer), *de garçon*; *une chienne de musique*; *ce fripon d'enfant*; *cet animal de garçon*; *quelle peste de femme* (Brunot, *la pensée et la langue*, 675), etc. Voor het Engelsch zie Prick²⁾, 41-42.

Eindnoten:

923 *I. La pensée.*

924. Er zijn meer hondjes die blom heeten.

Men bezigt deze uitdrukking, wanneer men, verleid door de gelijkheid van naam, iemand die geen schuld heeft, of in generlei betrekking tot iets staat, van iets

1) Volksetymologische verbastering van lat. *murem montis* (of *montanum*), bergmuis; fr. *marmotte*.

2) *Ndl. Wdb.* VII, 866.

beschuldigt. Vgl. R. Visscher, *Brabb.* 107: Om datter meer als een Hondt lodder hiet, heeft hy de rechtschuldige gemist; het fri. *der binne mear hounen dy 't Blom* (of *Blafferf*) *hjitte*; Harreb. I, 124: *er zijn meer hondjes die Del (= Fidel) heeten*³⁾; elders (o.a. te Zandvoort): *er zijn meer hondjes die Fik heeten*; vgl. verder *Antw. Idiot.* 245; *Waasch Idiot.* 120; *Schuerm.* 270 *a* en *Joos*, 97: *daar is al meer*

3) *Taalk. Magazijn* III, 105.

aan eene koe die blaar heet; Teirl. II, 24: *er es meer as een koe die Bles (of Blaar) heet*; hd.: *es giebt mehr Hunde, die Pudel heissen*; nd.: *et giewt mehr bunte Hunne (Köppe) as einen* (Eckart, 223); fr.: *il y a plus d'un âne à la foire qui s'appelle Martin*.

925. Hij heeft er een hond(je) zien geeselen,

d.i. 'hij heeft daar iets verschrikkelijks gezien, dat hem die plaats doet mijden. Inzonderheid in vragenden vorm gebezigd, als een schertsend verwijt, dat iemand aan een ander doet, die hem in lang niet bezocht heeft'; *Ndl. Wdb.* IV, 700; II, 869. Ook, evenals deze zegswijze, in de 18de eeuw: *hij heeft er een begijn of een zwijn zien geeselen* (zie nog *C. Wildsch.* IV, 234; 311; *Waasch Idiot.* 87 a). Vgl. V. Schothorst, 132; Molema, 124 a: *hij het doar 'n hondje gieseln zijn*; neders. *he het daar enen hond stupen seen*; Eckart, 224: *da hett he en Hund ûtstuppen sên*; fri.: *hy het dêr in houn giseljen sjoen*; De Cock¹, 85 en Boekenoogen, 610 in denzelfden zin: *hij heeft er 'n zwart mantje (of de zwarte kat¹) gezien*. In Twente: *hee hev doar de dûvel zeen gisselen*. Ook in onze uitdrukking zal met den hond wel de duivel bedoeld zijn. Zie n°. 920.

926. Komt men over den hond, dan komt men ook over den staart,

d.w.z. wanneer men de grootste moeilijkheid te boven is, dan zijn ook de andere, meer gemakkelijke, te overwinnen (18de eeuw). Vgl. Sewel, 619; Halma, 484: *Kom ik over den hond, ik kom wel over den staert*, kom ik 't grootste over, zoo kom ik ook wel 't minste over. In het hd. eveneens: *kommt mann über den Hund (oder Fuchs), so kommt mann auch über den Schwanz*. Juist door dit voorkomen in vele Deutsche dialecten (zie *Wander* II, 852; Eckart, 223 en *Taalgids* IV, 287) is het onmogelijk bij hond te denken aan den Scheldearm van dien naam, zooals Harrebomée I, 325 doet en men ook leest in *Taalgids* VIII, 117. In Zuid-Nederland zegt men: *als men over den kop kan, kan men over den steert* (Schuermans, 278 a); *die over den hond kan, moet over den steert kunnen* (*Waasch Idiot.* 293), dat ook doet vermoeden, dat we bij hond aan een dier moeten denken, waarin wij nog versterkt worden door de fransche spreekwijze: *quand on a avalé un boeuf, il ne faut pas s'arrêter à la queue*. In het Friesch: *kom ik oer 'e houn, den kom ik oer 'e stirt naast dy 't oer in balke springt moat oer in strie net stroffelje*. De oorsprong is tot nu toe onzeker. Dr. D.C. Hesseling, wijzende op de fr. spreekwijze, denkt, dat de naam van het dier niet de hoofdzaak is, welke meening bevestigd wordt door de Grieksche spreekwijzen: iemand at een os op, maar bij den staart gaf hij 't op; hij heeft den geheelen ezel opgegeten, en bij den staart gaf hij 't op. De ezel komt hier, evenals de os, voor om het zware werk nog moeilijker voor te stellen. 'Aan eene dergelijke neiging om te vergrooten, heeft men vermoedelijk in ons spreekwoord 't woord *hond* te danken. Hiermee in overeenstemming is 't Russische spreekwoord: 'Den hond at hij op,

1) Dat duivels de gedaante van katten aannamen geloofde men al in de Middeleeuwen; zie *Mnl. Wdb.* IV, 1239; *Volkskunde*, XXII, 36 en vgl de uitdr. *daar is een zwarte kat tusschen gekomen*, er is iets tusschenbeide gekomen; *ergens de zwarte kat gezien hebben*, de plaats vermijden, er nooit komen. Zie *Ndl. Wdb.* VII, 1782.

maar in den staart stikte hij.' 'Ik veronderstel,' aldus gaat Dr. Hesseling voort, 'dat al deze gezegden hun oorsprong danken aan 't verhaal van iemand die een Herculestaak had te vervullen en ondervond dat de laatste loodjes het zwaarst wegen. Wij hebben de optimistische opvatting van 't geval in spreekwoord gebracht' (*Gids*, Oct. 1902, bl. 101¹⁾).

927. Men moet geen slapende honden wakker maken,

d.w.z. een sluw (of oneerlijk) mensch moet men niet waarschuwen; men moet geen moeilijkheden, die men mijden kan, veroorzaken. In het middeleeuwsch Latijn lezen we:

Irritare canem noli dormire volentem
Nec moveas iram post tempora longa latentem

dat in het Middelnederlandsch (*Van Zeden*, vs. 375) aldus nagevolgd is:

Wilt niet tanen²⁾ den slapenden hont,
Maer twist laet slapen talre stont:
Dat leden es, wilstuut ontwecken,
Men mocht te diere onneeren vertrecken.

Zie *Sp. Hist.*⁵, 24, 203; *Bouc v. Seden*, bl. 90; *Van Zeden*, bl. 59-60; Plantijn: E e n s l a p e n d e n h o n d t w e c k e n , *irritare crabrones* en *Tijdschrift X*, 118-123. De bet. is hier: het onaangename, dat voorbij is, moet men niet weer oprakelen; lett. den nijldigen hofhond, die slaapt, moet men niet weer wakker maken; eene waarschuwing, die men in de middeleeuwen ook uitdrukte door: *laet dat catkijn ronken*. In de 18de eeuw had dit spreekwoord nog deze beteekenis (zie Halma), doch bij Weiland wordt het reeds verklaard als: 'eene moeilijkheid, welke men mijden kan, (niet) veroorzaken'. Algemeen is het spreekwoord in gebruik geweest, zooals blijkt uit Campen, 57: *Slapende honden sal men niet wecken, laet hem in syn vrede*; Servilius, 167; Harreb. I, 321; *Het Volk*, 13 Mrt. 1914, p. 7 k. 2: En gedachtig aan het woord dat men geen slapende honden wakker schudden moet, hielden de autoriteiten zich maar van den domme. Daarnaast in 't mnl. *slapende wolven wecken*, kabaal doen ontstaan; nu nog in Vlaanderen: *slaepende wolven wacker maecken* (*Adag.* 57; Joos, 108; 147). In de andere talen vinden we haar ook; in het Fransch: *il ne faut pas réveiller le chat qui dort*; eng.: *to let a sleeping dog lie*; *to wake a sleeping dog*; hd.: *schlafende Hunde soll man nicht aufwecken*; zie Wander II, 839; 858-859, waar het spreekwoord nog in vele andere talen wordt aangewezen. In het Friesch: *Men moat gjin sliepende hounen wekker meitsje*.

928. Met onwillige honden is 't kwaad hazen vangen.

Met onwilligen komt men niet verder. 'Dat zegt men van die aan eenig werk tegen hun zin en wil gestelt worden' (Tuinman I, 244). In de *Prov. Comm.* 511: *Met onwillighe honden eest quaet iaghen*, *impromptis canibus nil venator capit ullus*. Ook Plautus zegt al in *Stich.* 139: *Stultitia est, pater, venatum ducere invitas canes*. De spreekwijze, zooals

- 1) Zie ook *Taal en Letteren* XIV, 171; Krumbacher, *Eine Sammlung byzantinischer Sprichwörter*, München, 1887, bl. 48.
- 2) Kil.: tanen, tenen. *Fland.* irritare. Thans nog in West-Vlaanderen: *tanen* = tergen, kwellen, plagen. Zie *Mnl. Wdb.* VIII, 66.

ze thans luidt, vinden we o.a. bij Hooft, *Brieven*, 183: Met onwillige honden quaadt haaze vangen is. Zie verder Spieghele, 286; Cats I, 431; Brederoo I, 247, 119; De Brune, 432 en Idinau, 26:

T' is quaedt met onghewillighe honden
 Ter iaght te gaen, om iet te vanghen.
 Noyt en heeft hem iemandt wel bevonden,
 Met knechten diemen tot dienst moest pranghen.
 Onghewillighe dienaers sijn quade stranghen.

Vgl. ook *Ons Volksleven* V, 145; De Bo, 437 a; Bebel, 284; Erasmus, CII; Wander II, 857; Eckart, 223: *met unwillige Hongen es net god Hâse fange*. Syn. was in 't mnl. *mit onwillighen paerden ist quaet ploeghen inder aerden* (*Mloep* II, 3771); 17de eeuw: *met onwillige peerden ist quaet rijden* (o.a. Sart I, 8, 33); *t'es quaet huyshouwen met onwillighe knechten* (Houwaert, *Milenus Cl.* 28).

929. Twee kwade honden bijten elkander niet,

d.w.z. 't is dief en diefjes maat, *twee kraaien pikken elkâar de oogen niet uit* (lat. *cornix cornice oculos non effodit*, Macrobr. 7, 5. 2) of zooals in de middeleeuwen gezegd werd: *de een wulf den anderen niet misbiet* (zie *Spiegel d. Sonden*, 14295) of *die een wolf en bitet den anderen niet* (*Stemmen*, 19). Vgl. gri. *κύων κυνὸς οὐχ ἄπτειται*¹⁾; lat. *canis caninam non est*, Goedthals, 71: *twee quade honden en byten malcanderen niet*, corbeau a corbeau ne creve jamais les yeux; Sartorius II, 4, 37: *die een boef weet hoe d'ander om sijn hert is; twee quade honden bijten malcanderen niet*; ook I, 2, 67; Spieghele, 283; Van de Venne, 265 heeft hiervoor: *grimmende honden vreesen malkander*; zie Huygens VI, 51; *Gew. Weuw.* 3, 17: Twee kwaaje honden zitten elkander niet licht in 't hair; Harrebomée III, 228-229; *Waasch Idiot.* 749: *De wolven bijten malkander niet dood*, de boozen verbroederen als er tegen de goeden te strijden valt (*Antw. Idiot.* 2164); Wander II, 1564: *eine Krähe hackt der anderen die Augen nicht aus*; fr. *les loups ne se mangent pas*; eng. *dogs do not eat dogs; hawks will not pick hawk's eyes out*; nd. *eene Krägge hackt der annern keen Auge ut* (*Jahrb.* 38, 159) en vgl. fri.: *twa kwea hounen bite elkoar net*; vl. *razende honden bijten malkander niet*.

930. Van het hondje gebeten zijn,

d.w.z. trotsch, aanmatigend, ingebeeld zijn. Te recht merkt Tuinman I, 348 op: 't Spreekwoord is volkomen: *Hy is van 't hondje Laatdunken gebeten*. Dan is de zin klaar. 't Schijnt ontleend te zyn van 't bijten der dolle honden, waar door ymand uitzinnig word.' Dat Tuinman gelijk heeft, bewijst eene plaats uit W.D. Hooft's Cluchtich-spiel *Andrea de Pierre*, anno 1634, bl. 12: O vaer! 't honckje van laet-dunckentheyd het jou al me ebeten; en een uit Poirters, *Mask.* 91: Van dat hondeken Trotske Laetduncken gebeten; 193: Ick segh dan datter dat Hondeken van Laetduncken vry al veel heeft ghebeten, die meynen dat sy den hemel draghen, ende en peysen niet eens dat-se met hun voeten gaen op de aerde'; *Ndl. Wdb.* VI, 898; *Amst.* 62; *P.K.* 45: Ze heeft een beetje talent, maar ze is erg van 't hondje gebeten, nogal over 't paard

1) Zie Otto, 70 en vooral *Journal*, 22.

getild; *Nkr.* VIII, 17 Jan. p. 6; *Schoolm.* 101; 292; ook in het Friesch: *hy is fen 't hountsje biten*; Molema, 165 a: *van 't hondje beten wezen*. In Antw. van 't zwart hondeken gebeten zijn, trotsch zijn; het Hagelandsch *van 't hönke gebete zijn*, dronken zijn, waarmede men vergelijkte *die van den hond gebeten is, moet van hetzelfde haar er op leggen*¹⁾, of dat men kan houden voor een verkorting van *van des brouwers hont gebeten zyn*, de eo qui cerevisia bene potus est (Smetius, 48) of *van den stokershond gebeten zijn* (Schuermans, 683 b; *Waasch Idiot.* 631 b; De Bo, 437 a); *Teirl.* II, 55: *Van de stoker (of de brauwer) zijnen hond gebeten zijn*, gaarne en veel jenever, bier drinken; 17de eeuw: *van den Delftschen hond* (bier) *gebeten zijn*, dronken zijn. Thans ook: *Van 't roode hondje gebeten zijn*, socialist zijn (in *Nkr.* VIII, 14 Maart p. 2).

931. Veel honden zijn der hazen dood,

d.w.z. voor overmacht moet men wijken; in het mnl. *hets een ghemeen spreken, dat die meneghe die borghe breken*. Bij Campen, 125: *Voele Honden is der Haesen doot*; Servilius, 42: *Veel honden zyn der hasen doot*; *H. De Luyere*, 35: Veel honden is ghemeenlyck der Hasen doot; Brederoo III, 49; Huygens, *Korenbl.* II, 41: *Veel' honden, seitmen, is der hasen dood*; Paffenr. 2; Idinau, 32:

Men seght, veel honden, is der hasen doot,
Alsser hem vele teghen eenen stellen.

Tuinman I, 244: *Veel honden is der haazen dood*, dat wil zeggen, de menigte maakt de overmagt; Harreb. I, 146. Voor de duitsche dialecten zie de groote menigte spreekwijzen bij Wander II, 860; ook Dirksen I, 356; Bresemann, 230; Bebel, n°. 540; *Ons Volksleven* V, 144; het Friesch: *folle wynhounen dogge de hazze de dead*; hd. *viele Hunde sind des Hasen Tod*. Het vreemde meervoud 'der hazen' vindt men niet in *Adagia*, 64: *Veel honden is den Haes sijn doot*.

932. Wie een hond wil slaan, vindt licht een stok,

d.w.z. wanneer men iemand kwaad wil doen, vindt men altijd wel een voorwendsel; vgl. lat. *male facere qui vult, numquam non causam invenit* (Otto, 206); *qui catulum caedit, corium, fert ipso, comedit*; zie Goedthals, 58: *die den hond smijten wilt, vindt lichte eenen stock*; zoo ook bij Sartorius II, 2, 42; Servilius, 245*: *men heeft haest eenen stoc gevonden die den hont smijten wil*; Winschooten, 325: *als men een hond wil slaen, soo kan men licht een stok vinden*; Coster, 503, vs. 176; Brederoo, III, 312: *Die een hont wil smyten die vint wel haest een stock*. Varianten hiervan zijn Campen, 103: *als men den Hont hangen wil soo heft hy leer gegeten of soo krijcht men wel haast en zeel of zo tijtmen hem tverwoede an* (zie Spieghel, 286); vgl. het fr. *qui son chien veut tuer la rage lui met sus* (ou *qui veut frapper un chien facilement trouve un bâton*)²⁾. Zie Suringar, *Erasmus*, CLV; Bebel, n°. 22; Wander II, 823 en 862 vlgg.; Eckart, 222; *Taalgids* IV, 258; Harreb. I, 317; Joos, 206 en het fri.: *men fynt sêft in stok om in houn to slaen; dy in houn*

- 1) Zie *Tijdschrift* XII, 251 vlgg.; *Ndl. Wdb* V, 1416; VI, 900; A de Cock, *Volksgeneeskunde in Vlaanderen*, 3°; *Volkskunde* XXVI, 40; *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde* XXIX, 44; Chomel II, 1432; fri.: *it hier fen de houn genêst it gat, dat er biten het*.
- 2) Le Roux de Lincy I, 170.

smite wol kin altyd wol in stien fine; hd. wenn man den Hund prügeln will, findet men leicht den Stock; eng. it is an easy matter to find a staff to beat a dog; give a dog a bad name and hang him.

933. Iemand uitmaken, dat de honden er geen brood van zouden eten,⁹³³

d.w.z. iemand uitschelden voor 'al wat vuil en leelijk is'. Sedert de 17de eeuw is deze zegswijze bekend, doch in eenigszins anderen vorm; vgl. Winschooten, 146: iemand uitlugten, dat de honden geen Brood van hem soudn willen eeten; bl. 335: Ik heb hem ingeluid, dat de honden geen brood van hem sullen eeten; Brederoo II, 190, vs. 1114: Dirck het Elsje sulcke ontyghe stucken verweten, ick segje dat, een hongt en souwer niet of eten; Tuinman I, 198: *Ymand uitmaken, zo dat'er de honden geen brood van zouden willen eeten*. Dit drukt uit, ymand op een zeer afschuwelyke en smaadelyke wyze afschilderen, zo dat hy daar door in de uiterste verachting word gebragt, en wel zo verre, dat zelf geen hond hem verwaardigen zoude een stuk broods uit zyne hand te ontfangen. Hier aan is gelyk: *Ymand uitmaken voor al dat lelyk is.*' Eenigszins gewijzigd in *Haagsche Post* 25 Dec. 1920 p. 2113 k. 4: Op de laatste vergadering kreeg de directeur een standje, waar de honden geen brood van eten. Zie Harrebomée III, 145; *Ndl. Wdb.* III, 1543; VI, 897 en vgl. hd. *einen ausmachen, es hätte kein Hund ein Stück Brots van ihm nehmen wollen*.

Eindnoten:

933 *I. von ihm.*

934. Kommandeer je hond en blaf zelf.

Dit zegt men tot iemand, wiens bevelen men niet wenscht af te wachten. De zegswijze is in Noord- en Zuid-Nederland bekend; vgl. Harreb. I, 316; *Kmz.* 102; *Mgdh.* 193; *Nest*, 75: Kommandeer je honden en blaf zelf; blz. 133: Kommandeer je honden of blaf zelf; *S.M.* 5: Wel ja, inrukken? Kommedeer je hond en blaf zelf; *Groningen IV*, 196; Draaijer, 17: *Kommandeer î de hond en blaf zelf*, zegt men tot iemand, die ons iets bestelt, dat hij heel goed zelf kan doen, die ons voor knecht wil gebruiken; Molema, 217: *komdijr dien hond en blaf zulf*, fri. *kommandearje dyn hounen en blaf sels*; *Antw. Idiot.* 1629: *Commundeert uwen hond en bast zelf*, zegt men tot iemand wiens bevel men niet wil uitvoeren.

935. In het honderd (- jagen, - sturen, - werpen),

d.w.z. in het wilde, in wanorde. Honderd is hier genomen in den zin van een groot aantal, een massa, zoodat de uitdr. eig. wil zeggen *in den grooten hoop jagen*, enz. Werpt men iets in den grooten hoop, zonder een bepaalden persoon op het oog te hebben, dien men wil treffen, dan gooit men *in het ruwe, in het wilde* maar weg, zooals bij A. Bijns, *Refr.* 49: 'Knaecht mijn beenken, die wilt; ic werpt int hondert al; diet aengaet, macht in sijn tessce steken', dat te vergelijken is met *Nieuwe Refr.*

32: Dit werp ic int hoopken, deylet te samen; *Leuv. Bijdr.* IV, 330: Een beenken, dat ic int hoopken slingere; zie verder Hooft, *Ned. Hist.* 289: Men schiet of, plompverlooren in 't hondert; Winschooten, 294; Sart. II, 5, 7; Vondel's *Roskam*, 167:

'k Heb, ô doorluchtig Hoofd der Hollandsche poëeten!
Een kneppel onder een hoop hoenderen gesmeten;
'k Heb wetens niemand in 't bijzonder aangerand.

Leeuwendalers, vs. 861:

Maer nu komt Goverts knecht zoo wijt,
 Dat hy moedwillighlijck een' eicken kneppel smijt
 In 't hondert, in den hoop, daer al de hoenders picken
 De boeckweite op mijn werf.

Zoo kon *in 't hondert* ook bij andere werkwoorden gebruikt worden in den zin van *in het wilde*, als bijv. *iets in 't hondert sturen, jagen*; zoo kan ook iets *in 't hondert loopen* syn. van *in de gort loopen* en kan men *in 't hondert schermen, praten, beweren*, d.i. in de lucht, in den wind, in het wilde schermen (Harreb. III, 229 b). Vgl. nog *Ndl. Wdb.* VI, 911-912; *Ons Volksleven* VIII, 229; *Antw. Idiot.* 570: *in 't hondert laten loopen*, in 't wild laten loopen, er niet naar omzien, niet verzorgen; hd. *ins wilde Hundert streichen* (Wander II, 902); fri. *in 't hounderd stjure*.

936. Honger is een scherp zwaard,

eene gedachte, die bij Flavius Josephus staat opgeteekend in zijn *Bellum Judaicum*, lib. V, cap. 10 § 3 en bij Menander, *Monost.* 320: *Αἰμὸς μέγιστον ἄλγος ἀνθρώποις ἔφω*. Het spreekwoord vindt men in onze taal het eerst in de *Prov. Comm.* 390: *Honger is een scerp sweert*, poenalis gladius est magna fames et acutus; bij Servilius, 92: *Den hunger is een scherp sweert*. Zie verder De Brune, 193: *Gheen scherper mes als hongher es*; Tuinman I, 97; Harreb. I, 324 a; Wander II, 909; Bebel n°. 501; *Waasch Idiot.* 294 a: *honger is een kwade beest of een scherp zweerd*; Teirl. II, 57: *honger es 'n ka beeste*, hunger maakt de beste mensch kwaad en onmenscheijk; Rutten, 95 b: *honger is een scherp wapen (of zweerd)*.

937. Honger maakt rauwe boonen zoet¹⁾,

d.w.z. hunger doet iets, dat anders niet heel smakelijk is, toch lekker vinden en met smaak eten (mlat. *delicias panis non querit venter inanis*), of zooals Poirters in de voorrede van *Mask.* zegt: *den hongher doet honigh uyt een korstjen broots suygen*, of zooals wij ook zeggen: *honger is de beste saus (of de beste kok)*; lat. *optimum cibi condimentum fames*. Vgl. in het laat-mnl. *hongher maeckt roo boonen soet*; in de *Prov. Comm.* 389: *honger maect rouwe boonen soete*; Goedthals, 31: *den hongher doet rauwe boonen suker smaken*; Campen, 19: *die hunger is die beste Kock* (hd. *Hunger ist der beste Koch*; fr. *l'appétit est la meilleure sauce; il n'est sauce que d'appétit*, eng. *hunger is the best or the strongest sauce*) en bij Idinau, 165:

Hongher is de beste sausse, t'is klaer;
 Want die gheeft smake tot alle spijse.

Vgl. fri. *hûnger hjit makket rie beanne swiet*, *Erasmus*, CLXIV; Bebel, 202; 500; *Volkskunde* XVII, 74; Tuinman I, 97: *honger maakt raauwe boonen zoet*. *Honger ziet struif voor taart aan*; Harrebomee I, 324 a;

1) Dr. D.C. Hesseling had de vriendelijkheid mij mede te deelen, dat rauwe, in water geweekte boonen het gewone voedsel waren der anachoreten en monniken, die streng vastten. Nog heden worden ze in den vastentijd door vele Grieksche kloosterlingen gebruikt. Dit zelfde gebruik zal ook wel in de kloosters van het Westen bekend geweest zijn.

Wander II, 914: *Hunger macht rohe Bohnen (oder Saubohnen) süsz oder zu Mandeln; in der Not friszt der Teufel Fliegen; eng. hungry dogs will eat dirty puddings; hunger makes hard beans sweet (or soft).*

938. Iemand honig om den mond smeren,

d.w.z. iemand vleien; hem lieve, zoete woordjes zeggen; gron. *iemand lekkeris op de doeme smeren* (Molema, 240); mnl. *enen smeren*, syn. van *enen lecken* of *leckenbaerden*, *licken omtrent den baert*, iemand likken (vgl. n°. 604 en mlat. *cui barbam movit linguendo catus bene novit* (Werner, 14). Hiernaast in de 17de eeuw en thans nog in dialect (o.a. Molema, 386) een bijv. nw. *smerig*, vleierend. Vgl. A. Bijns, *Refr.* 64: Het honich sij om den mont al strijcken den armen, den rijcken; *H. de Luyere*, 31: Hy ghinck den Cock om den mont vast smouten; Hooft, *Ned. Hist.* 484; Brederoo, *Moortje*, 742; Idinau, 221:

Men strijckt hem honingh aen den mondt,
Die men met soete woorden aen-gaet.

Sewel, 341: Iemand honig om de mond smeeren, *to flatter, to cajole one*. In Kortrijk noemt men een vleier een *smouter*, Kiliaen vertaalt *smoutpotten* ook door *adulari, assentari*, syn. van *seemstrijcken*, *blandiri, adulari*; zie Schuermans, 635; vgl. *Antw. Idiot.* 172: *iemand pap (of siroop) aan den baard smeren*, hem paaien met bedrieglijke beloften; Teirl. 91: *sarope of zeem an iemand zijnen baard doen, wrijven, strijken of smeren*, iemand vleien en streelen; 201: *zoete boter strijken*, streelen en schoonspreken, om iets te bekomen of iemand zachter te stemmen (De Bo, 173; Schuermans, 71); fri. *immen sjerp (of huning) om 'e mûle strike*, en onze uitdr. *met den strooppot omgaan* (fri. *mei de sjerpkanne omgean*), *loopen* (17de eeuw *met den smeerpot loopen*), *stroop-smeren*; vgl. *Sjof.* 169: Een luie sallepatter, maar die goed met de strooppot kan loopen; *P.K.* 191: Die 't meest met den strooppot loopt, komt 't snelst vooruit; *P.K.* 191: O mijnheer, wanneer u eerst slechts begrijpen kunt, hoe ver men met stroopsmeren komt; *Amst.* 75: Ik kan niet stroop smeren; *Het Volk*, 21 Oct. 1913, p. 6 k. 1: Maar den vrijzinnig-democratischen heer F. liepen ze met de stroopkwast achterna; *Nkr.* I, 20 Juli, p. 6: Dan werkte ik met de stroopkwast zoet teemend; *Stroopsmeerderij* in *De Arbeid*, 12 Sept. 1914 p. 2 k. 4; 20 Mei 1914 p. 4 k. 1. Vgl. hd. *einem Honig ums Maul schmieren*; oostfri. *ên hönning um 't mûl smeren* (Dirksen I, 61); nd. *he schmêrt em Honig um den Bart* (Eckart, 217); fr. *emmieller qqn; pommader qqn*; eng. *to honey, to butter, to soft-soap a p*; fri. *mei de hunichkwast omgean; mei sjerp strike; mei de sjerpkwast rinne*.

939. Boven het hoofd hangen,

d.w.z. te wachten staan, dreigen; eig. gezegd van een bui, van dreigend onweer, en niet ontleend aan het zwaard van Damocles. Vgl. Sart. III, 7, 8: *Orrust ende onweer hanght ons over 't hooft*; Pers, 534 b: 551 b: Hy verhaelde hem dat die van Brabant daerdoor hadden oorsaeke genomen, om sonder onderscheyt alle soldaten en vele Heeren op 't lyf te vallen, waer door hy een sware wolcke sagh over den hoofde hangen; Brederoo I, 347, 1271; De Brune, *Bank.* II, 363; Vondel, *Lucifer*, vs. 1419:

En waer men d'oogen keert, daer schynt een wis bederf,
En boven 't hooft een buy en donkre wolck te hangen.

Halma, 116: Daar hangt een donkere wolk over de stad, *la ville est menaçée d'un grand malheur*. In de 17de en 18de eeuw werd het ook in gunstigen zin gezegd, bijv. in Huygens, *Voorhout*, vs. 608, waar sprake is van eene erfenis; zoo ook bij Sewel, 315. In het Friesch kent men: *der hinget ús hwet oer 'e holle*, wij hebben iets van belang te verwachten. Vgl. *Ndl. Wdb.* VI, 942; XI, 1582; het eng. *to impend, hang over*.

940. Iemand over (of boven) het hoofd groeien,

d.w.z. langer worden dan hij; overdr. de baas worden; ook in kennis of wijsheid overtreffen; vgl. *ontgroeien, ontwassen*. Voor het overdr. gebruik van deze zegsw. in de 16de eeuw zie Sart. III, 6, 1: *Een discipel wast zijn meester wel over 't hooft*; IV, 12: *Officere luminibus. Over 't hooft wassen*, de eo, qui alterius gloriam obscurat. Zie verder Hooft, *Ged.* II, 365: Nu schijnt de minst des volx mij over 't hooft te wassen; *Ned. Hist.* 57: De welke zoo groot een aanzien en gezagh bejoegh, dat hy zynen stoelbroederen oover de kruin wies; Vondel, *Salomon*, vs. 1394; *Lucifer*, 465; De Brune, 471; Tuinman I, 90: Kinderen die boven 't hoofd zyn gewassen, zyn buiten bedwang. Voor Zuid-Nederland zie Joos, 83; *Waaesch Idiot.* 294 b: *boven iemands hoofd gegroeid of gewassen zijn*, iemands gezag niet meer erkennen; Teirl. II, 173: *boven iemand zijne kop gegroeid zijn*; *Antw. Idiot.* 2242: *boven iemands kop gewassen zijn*, diens gezag niet meer erkennen; hd. *einem über den Kopf wachsen*; fri. *immen oer 'e holle (of boppe de holle) groeie*.

941. Iemand (of iets) over het hoofd zien,

d.w.z. op iemand of iets geen acht slaan; eig. over iemand heen zien en hem daardoor niet opmerken; zie de kantteekening op *Spreucken*, 30, 34: Hooveerdige menschen, die veel gevoelen van haer selven, een yeder verachten ende over 't hooft sien willen. Vgl. gri. *ὑπέροπτος*, hoogmoedig, en zie verder Hooft, *Granida*, vs. 313: 't Lustsoeckend Hof ontvliên de lusten daer 't om slooft; ghy vollicht de natuyr, wy sien haer over 't hooft; Pers, 710 b; *Bank.* II, 324; Halma, 479: *O ver 't h o o f d z i e n*, *négliger, ne pas faire attention*; Harreb. I, 328; Rutten, 95: *iemand over het hoofd zien*, miskennen; hd. *übersehen*; eng. *to look over*.

942. Iemand zijn hoofd (of zijn neus) tusschen twee ooren zetten.

'Eene grappige bedreiging welke men ondeugende kinderen toevoegt waarop deze antwoorden, als ze met de grap bekend zijn (in Zuid-Nederland althans): *ze staan er af*; *Ndl. Wdb.* XI, 45. In de 16de eeuw bekend bij Marnix; zie ook Idinau, 206:

Men sal u hooft tusschen twee ooren stellen.
Och wat een dreyghement is dat!
So vervaren hem somtijds de blauw ghesellen
Niet wetende waerom, noch hoe, noch wat.
Het dreyghen des Heeren neme in ons herte stadt.

Zie verder *Kluchtspel* II, 146; Tuinman I, *nal.* 19; Halma 451; Harrebomée I, 328 a; *Antw. Idiot.* 854: *iemands neus tusschen twee ooren*

zetten; hd. *ich will dir den Kopf zurecht setzen*¹⁾ en dial. *muess i de 'n Kopf zwisch'n d' Ohr'n setz'n* (Wander II, 1533).

943. Het hoofd bieden,⁹⁴³

d.w.z. tegenstand bieden, weerstand bieden; het is een beeld ontleend aan de bewegingen van een stier of een bok. In de middeleeuwen komt de uitdr. voor in Maerlant's *Alex.* VI, 1244: Hi was ghereet te biedene thooff welctijt dat si hem wouden slaen. Bij Casteleyn, *Lied.* 6 v: *den krop bieden*; bij V.d. Noot: *den baert bieden*; in de 17de eeuw ook: *iemand het voorhoofd* (of *het aangezicht*) *bieden* (Vondel's *Hymnus over de Scheepvaart*, vs. 160; 176); *Bank.* II, 257; *Pers.* 467 b; 704 a. Vgl. het fr. *donner tête baissée sur l'ennemi*; *tenir ou faire tête à qqn*; hd. *einem den Kopf, die Stirn bieten*; eng. *to make head against a person*. Zie n°. 584; 962 en *Ndl. Wdb.* II, 2537; VI, 941.

Eindnoten:

943 I. fr. *donner tête baissée dans une affaire*; *tenir tête à qqn*.

944. Zich het hoofd breken,

d.w.z. zich inspannen, zijne hersenen (= hoofd) afmatten; vgl. Kil.:

Hoofdbrekinghe, *cerebri turbatio*. In de 16de eeuw is de uitdr. al vrij gewoon, zooals blijkt uit Sartorius I, 8, 39: *Daer is te degghen 't hooft over gebroken*: dicitur de re summo studio lucubrata, et in qua exquisita cura singula pensitata sunt. Zie voor bewijsplaatsen *Tijdschrift* V, 161 en 166; Marnix' *Byenc.* 51 v; Harreb. I, 326 b; *Ndl. Wdb.* III, 1235; *Falkl.* V, 230: Breek 'r je kop niet over vent; vgl. fr. *se casser la tête*; hd. *sich den Kopf (zer)brechen*; eng. *to break one's head* or *to cudgel one's brains*, eig. zijne hersenen knuppelen (*Taal en Letteren* IX, 211); fri. *hol(le)brekken*, znw.

945. Het hoofd in den schoot leggen,

d.w.z. in iets berusten, zich overgeven. Oorspronkelijk zeide men *enen* (iemand, nl. dengene, door wien men zich overwonnen erkent) *dat hovel in den schoot legghen*, zooals blijkt uit *Profijt. Liedeb.* 114, 4: Dies legghen ic nu met rouwe mijn hooft in uwen schoot. Reeds vroeg werd de datief van den persoon, wien men het hoofd in den schoot lei, tot wiens beschikking men zijn hoofd, d.i. zich zelf stelde, weggelaten, zooals blijkt uit Despars I, 303: Eedelinghe die van Brugghe ende van Ghendt leyden thooff in schoot ende deden sconincx begeerte. Zie voor vele andere plaatsen het *Mnl. Wdb.* III, 693; *Ndl. Wdb.* VI, 941; VIII, 1417; Anna Bijns, *Nieuwe Refr.* 59; 93 en 111; *Sart.* I, 10, 50; *Coster*, 308 vs. 114; *Paffenr.* 6; *Tuinman* I, 4; *Halma*, 223; enz.; vgl. voor Zuid-Nederland Joos, 103; Schuermans, 192 b: *hooken in schoo(t)ken*

1) Het hd. *er nimmt den Kopf zwischen die Ohren* beteekent: hij gaat er vandoor; vgl. onze 17de-eeuwsche uitdr. *zyn aars onder zijn arm nemen*, opstaan; thans *zijn beenen onder den arm nemen*.

leggen, toegeven, zich onderwerpen; Antw. Idiot. 753: den kop in den schoot leggen; Waasch Idiot. 393 a: het hoofd in den schoot leggen; fri. de kop in 'e skutte lizze.

946. Het hoofd opsteken,

d.w.z. zich verheffen, in verzet komen; vooral van eene onderdrukte partij gezegd, die zich weer verheft; dus het tegengestelde van *zich*

buigen. In de middeleeuwen: *dat hovet uytsteken*; 16de eeuw: *sijn hoot opheffen tegen*. De uitdr. zooals ze thans luidt, komt in de 17de eeuw o.a. voor in *Het Interest*, 193; Pers, 651 *b*; Camphuyzen, *Psalm*, 2, 5, enz. Zie *Ndl. Wdb.* VI, 941; XI, 1253; hd. *den Kopf heben, aufrichten*. Hiernaast *den* (of *zijn*) *kop opsteken* in *De Arbeid*, 1 Mei 1915 p. 2 k. 1: Steeds driester steekt het kapitalisme zijn kop op; *Het Volk* 27 Aug. 1915 p. 1: De militaristische ijveraars zijn voor 't oogenblik wat overdonderd en steken nog niet brutaal den kop weer op.

947. Het hoofd stooten,

d.w.z. in zijne pogingen schipbreuk lijden, afgeslagen of afgewezen worden (vgl. Vondel's *Maeghden*, vs. 97; 1375; Hooft, *Ned. Hist.* 274; Pers, 468 *b*; 645 *b*); vervolgens: eene weigering ontvangen; zie Tuinman I, *nal.* 19; Sewel, 341: *Zijn hoofd stooten* (afgeslagen worden), *to meet with a repulse*. Vgl. hiermede *zijn neus stooten* (fr. *se casser le nez à la porte de qqn*), *een blauwtje loopen* (n°. 250), *met het hoofd tegen den muur loopen* (n°. 949) en dergelijke. Vandaar dat **iemand voor het hoofd stooten** beteekent: 'hem bruskeleyk afwyzen' (Tuinman I, 250), onaangenaam bejegenen, terugstootend behandelen; vgl. Poirters, *Hof v. Theod.* 37: Om de Keyserinne niet teene mael voor het hoofd te stooten, noch haer versoek plotselyck af te wysen; Sewel, 341: *Iemand voor 't hoofd stooten*, to deny one a favour; Halma, 223: *Iemand voor 't hoofd stooten*, iemand zijne gunst ontzeggen; hd. *einen vor den Kopf stoszen*, ihn beleidigen (Eckart, 284; Wander II, 1525); fri. *immen foar de holle stjitte*. In de Kempen: *zijn kop stooten*, niet slagen.

948. Het hoofd loopt me om,

d.w.z. het hoofd, mijn gedachte, schijnt me als in een kring om te loopen, rond te draaien (eng. *to reel*); 'uitdrukking van het gevoel van vermoeienis bij overgrote drukte van allerlei zaken, die tegelijk de aandacht vorderen, zoodat de geest onophoudelijk van het een op het ander moet overgaan.' Vgl. Winschooten, 313: *Mijn hoofd draaid mij, als een tol*; Vondel, *Sprookje van Reintje de Vos*, 85: *En zijn kop liep als een tol*. In de 17de eeuw komt deze zegswijze voor bij Huygens, *Hofw.* 999: *Ick wierd' er koortsigh af, en waer ick quam te wenden, daer draeyde my het hoofd*; Vondel VIII, 492:

Zijn hoofd liep om van zorg en nadocht, en de zinnen
Aen 't maelen, zwierden heene en weder.

Bij Hooft, *Brieven*, 355: U.E. zeidt wel de waarheid daar aan, dat de tijdingen zulks zwindelen, en hassebassen, met elkandre te heeten liegen, dat'er eenen 't hoofd af ommeloopen zouw; Paffenr. 81: *De kop loopt me om*; Halma, 390; Tuinman I, 227: *'t Hoofd loopt hem om*, dat is, zyn herssens geraken aan 't draayen en maalen; Molema, 219 *b*: *t lopt hom om kop*, hij maalt; fri. *de holle rint my om*; *de plasse mealt him*; *Ndl. Wdb.* X, 398-399. In Zuid-Nederland: *mijn kop draait* (fr. *la tête me tourne*); hd. *der Kopf schwindelt mir*; nd. *'t geit mi in'n Kopp rümm as'n Müllerad* (Eckart, 285); eng. *my head swims*. In Twente: *'n 'kop löp mij oaver*. Vgl. in ongeveer denzelfden zin: *zijn hoofd verliezen*; fr. *perdre la tête*; eng. *to lose one's head*.

949. Met het hoofd tegen den muur loopen,

d.w.z. iets ondoenlijks willen uitvoeren en niet slagen; iets onmogelijks willen ten uitvoer brengen; eig. met zijn hoofd door een muur willen loopen, en dan zich bezeeren.¹⁾ In de middeleeuwen in *Grimb.* I, 1808: *Die met syn hooft wil dor den muer heeft dicke aventure suer*, *Mloep* II, 2382: *Wie lopen wil teghen die muyer mitten hoofde, die machet breken*. Vgl. ook Goedthals, 54: *Met den hoofde tegen den muur loopen, huerter la teste à la paroy*; *Winschooten*, 356; *Idinau*, 16:

Hy loopt metten hoofde teghen den muer
Die hem tegen d'overste, of maghtigher stelt.
Hy en wint niet anders dan schade seer suer.
Rust liever u hooft, en spaert u gheltd.
De saechtmoedighe behouden ten eynden het veldt.

Hooft gebruikt naar analogie van deze uitdr. in zijne *Ned. Hist.* 494: *Met het hooft teegens den heekel loopen*. Hoe algemeen de uitdrukking bekend geweest is, blijkt uit de vele bewijsplaatsen bij *Harrebomée* I, 327 *b*. Volgens *Schuermans*, 278 *a*, zegt men in Limburg: *al met den kof tegen den stijl loopen* of alleen: *tegen de stijlen loopen*, waarvoor wij ook zeggen: *ergens leelijk tegen aanloopen*; zie ook *Ons Volksleven* V, 181; *Teirl.* II, 173; *Waasch Idiot.* 364: *met uwen (of den) kop tegen den muur loopen*; *Antw. Idiot.* 1909: *met den kop tegen den muur willen*, tegen het heil in, iets onmogelijks willen doen. In het Friesch: *mei de kop tsjin 'e mûrre oan rinne*; fr. *donner de la tête contre un mur*; *se cogner la tête contre un mur*, hd. *mit dem Kopfe durch die Wand rennen wollen* (*Wander* II, 1529); eng. *to beat one's head against the wall*.

950. Voor het hoofd geslagen staan,⁹⁵⁰

d.w.z. beteuterd, verlegen, bedremmeld staan, *voor den kop geloopen zijn* (*Rutten*, 120 *b*). Vgl. *Hooft*, *Ned. Hist.* 128: *Breederode* en de zynen, hoewel voor 't hooft geslaaghen met deeze weyghering, veerdigden een smeekschrift af; *Huygens* II, 99: *Klaes Boer* stond voor sijn hoofd geslagen als een Oss. In de 18de eeuw leest men deze zegswijze dikwijls bij *Justus van Effen*, *Spect.* III, 164; IV, 42: *Wy stonden als voor 't hooft geslagen, en zelfs als van een donderslag getroffen*; VIII, 162; XI, 204; V, 95: *De algemeene kamerdienaer* stond of hy voor de kop geslagen was. Vgl. ook *Sewel*, 341: *Hy stond als voor 't hooft geslagen, he stood thunder-struckt*. Wij zeggen ook nog wel: *het was alsof ik een klap (of een slag) in mijn gezicht* (*Spect.* V, 188: *voor de ooren*) *kreeg*. Vgl. *Waasch Idiot.* 348 *a*: *ik meende dat ik een klets in mijn wezen kreeg*, het verwonderde mij zeer; in *Antw. Idiot.* 529: *hij stond als van den hamer geslagen* (vgl. fr. *avoir un coup de marteau* (onnoozel, getikt zijn).

Eindnoten:

950 *Voor den kop geloopen zijn* beteekent in Zuid-Limburg meer: gekrenkt zijn.

1) Eene voorstelling hiervan vindt men bij *Breughel* n°. 21.

951. Zooveel hoofden, zooveel zinnen,

d.w.z. zooveel menschen als bij elkander zijn, zooveel verschillende meeningen heerschen er. In het Latijn: *quot homines tot sententiae* (Otto, 166; *Journal*, 140; *Archiv* XIII, 385); dezelfde gedachte vinden we ook reeds bij Homerus. In onze taal is zij eveneens al zeer oud. Vgl. *Sp.*

Hist. I⁵, 51, 47: Also menech hovet, also menege sede ende also menech zin daer mede; *Sp. der Sonden*, 12462; Dirk Potter's *der Minnen Loep* IV, 1556: So menech mensche, so menech sin of also menighen wech, alsoo menich hoot (*Brab. Yeest* V, 4491); Matth. 56, 27: So menich mensch so menigherhande verstant ende sin; Goedthals, 25: *Hoe veel liens, soo veel sinnen*, daer vele hoofden syn is differentie, *tant de gens, tant de sens*; zoo ook in de *Prov. Comm.* 46: *Also menich hooft so menighen sin*; Vierl. 93; Idinau, 181:

Daer veel hoofden zijn, daer zijn veel sinnen,
Want elck heefter vijf, of daer-omtrent:
Dit dient de sulcke, die twist beminnen,
Want, daer toont elck sijn bollement.
Een beest met veel hoofden, is t' kettersch serpent.

Zie Suringar, *Erasmus*, CXCI; Bebel, n°. 380; Harreb. I, 329; *Taalgids* V, 177 en vgl. het fr. *autant de têtes, autant d'avis*; hd. *viel Köpfe, viel Sinne*; eng. (so) many men, (so) many minds; so many dogs, so many kinds; het ital. *quanti capi, tanti cervelli*; enz. Zie Wander II, 1512; Eckart, 283 en vgl. nog het Friesch: *folle hollen, folle zinnen*.

952. Hoog en droog,

vooral in verbinding met het ww. *zitten*, d.i. ergens veilig, goed zitten (*Waaesch Idiot.* 192 a); eig. op het hooggelegen terrein, de kant van een sloot¹⁾; vgl. Hooft *Ger. v. Velzen*. Inhoudt: Maer tot by Muyderberch ghetoghen, ende aldaer van een laeghe Naerders bespronghen zijnde, ende door sulcx ghenootsaecht den Graeve te verlaeten, wort de selve.... uyt een sloote ghetrocken ende op 't hooge ghebracht. Ook: goed en wel, zooals 'wij zaten al hoog en droog (syn. *lang en breed*) thuis, toen hij eindelijk kwam'; Harreb. I, 328: Hij zit hoog en droog, de kraaijen zullen hem niet op het hoofd sch.....; vgl. Vondel VII, 440: God de Heer zit hoogh en droogh; Huygens VI, 160: Hoogh en droogh gehangen (*van dieven*); *Korenbl.* II, 317: Ick soud hem eerst eens hangen en dan soo hoogh en droogh na 't drinckgeld doen verlangen; Sewel, 195: Hy hangt al hoog en droog, *he hangs already at the gallows*; vgl. *Ndl. Wdb.* VI, 1006; eng. *high and dry*; fri. *heech en dreech*.²⁾

953. Bij hoog en laag zweren.

Dit is in eigenlijken zin wellicht: bij den hemel en de aarde zweren; vgl. *Matth.* V, 34-35, waar Jezus zegt: Maer ick segge u, Sweert ganschelick niet, noch by den hemel, omdat hy is de throon Godts. Noch by de aerde, omdat sy is de voetbanck sijner voeten; zie Laurillard, 73 en vgl. *Middelb. Avant.* 34: *hoog en laag zweren*; Sewel, 343: By hoog en by laag zweeren, *to curse and swear*; Halma, 389. Het is echter zeer goed mogelijk, dat we niet juist aan dezen tekst behoeven te denken en dat de uitdr. wil zeggen: zweren bij God en duivel òf bij de hoogere

- 1) Vgl. kanteekening op *Haggai*, 2, 7: Menschen die op het *hooge drooge* lant woenen; Huygens I, 130; De dorre schorre hey, *het hooghe drooghe sandt*.
- 2) Moet men hier denken aan het 17de-eeuwsche *hangen en drogen*, zoolang aan de galg opgehangen blijven tot het lijk verdroogd is? vgl. *Ndl. Wdb.* V, 2067.

en lagere machten; bij alles en nog wat; volgens Van Hasselt op Kiliaen, 246: Bij God en de Heiligen, *per Deum et sanctos*; vgl. mnl. *dor hoge no dor neder*, om niets ter wereld; ook *dor hooch no dor leech* (zie *Mnl. Wdb.* IV, 59); *Waasch Idiot.* 295; De Bo, 440: *zweren bij hooge en bij drooge, bij hoog en bij leeg, bij hoog en bij duur*; fri. *by heech en leech* naast *by tsjok en tin* (dik en dun) *swarre*; Gunnink, 95: *bij hagel en onweer*.

954. Wie hoog klimt, valt laag,

d.w.z. wie te hoog klimt, zich verheft, zal des te lager vallen; vgl. in mlat. *qui petit alta nimis retro lapsus ponitur imis*; *alta petens temere cito se dolet ima tenere* (*Denkmäler*, 188); *quanto altior gradus tanto profundior casus*, enz.; *quanto altius ascendit homo, tanto altius cadit* (*Journal*, 5-6). Zie ook *Mart.* I, 167: So hi hoghere sit upt rat, so hogher val, so meere plat; *Con. Summe*, 530: Die van hogen valt quetst hem meest; Goedthals, 54: Hooghe dimmers en stoute swemmers vallen dicwils over boird, *bon nageurs sont en la fin noyés, il n'est pas assuré, qui trop haut est monté*; De Brune, *Bank.* I, 270: Hooghe spronghen zijn ghebuyren van leeghe vallen; hd. *wer hoch steigt, fällt tief; je höher man steigt je tiefer kann man fallen* (*Wander* IV, 806); *hohe Steiger fallen tief*; nd. *de dar hauge stigt de fällt auk hauge* (zie *Jahrb.* 38, 162); fr. *de grande montée grande chute*; eng. *the higher up the greater fall*; ook in 't Deensch (*Bresemann*, 233); Zuid-Nederl.: *hoe hooger gezeten, hoe leeger gevallen; hoog vliegen, diep vallen; die hooger klimt als hem betaamt, die valt dieper als hij raamt* (Joos, 179).

954a. Hoog in zijn wapen zijn; zie bij Wapen.^{aant.}

955. Hoogmoed komt voor den val,

d.w.z. hoovaardij gaat aan verderf vooraf; na den hoogmoed komt de val; ondergang en ellende zijn de onvermijdelijke gevolgen der trotschheid (vgl. *Grimb.* II, 5561 vlgg.). Waarschijnlijk is het spreekw. ontleend aan den Bijbel en wel aan *Spr.* 16, 18: Hooveerdicheyt is voor de ver-brekinge; ende hoocheyt des geestes voor den val. Zie Zeeman, 291. Vgl. mlat. *saepius ille cadit qui per sublimia vadit*; mnl. *hoveerde coomt voor den rouwe*; *Scaecspel*, 84: Voor den val so wort dat herte verheven; Spieghel, 281; De Brune, 373; Cats I, 460; Huygens, *Hofw.* 784: De hoogmoed gaat niet voor, of neerlagh volght 'er op; Vondel, *Jeptha*, vs. 284; Winschooten, 55; 322; Westerbaen, 3, 498: Den overmoed gaat voor den val; Harreb. I, 330 a; *Wander* II, 692; fr. *l'orgueil est l'avant-coureur de la chute*; hd. *Hochmut kommt vor dem Fall*; eng. *pride will have a fall; pride goes before, and shame comes after*; fri. *hoofmoed of heechmoed komt foar de fal*.

956. De hoogte krijgen (of hebben),

d.w.z. dronken worden of zijn, *de pruif, de last hebben* (Köster Henke, 56; 38); eene sedert de 17de eeuw gebruikelijke uitdrukking naast *de hoogte van zijn gedachten krijgen* (d.i. niet verder kunnen denken¹⁾. Zie

- 1) Zie *Ndl. Wdb.* VI, 1046, waar ook het vermoeden wordt uitgesproken dat de oorsprong der uitdr. in het zeewezen moet worden gezocht, wat met het oog op de vele synonieme zegswijzen, die veelal aan 't zeewezen ontleend zijn, niet onmogelijk is. Zie De Cock¹, 240.

Winschooten, 212: Een roes suipen, soo veel drinken, dat men de hoogte heeft, en lustig vroolijk begint te werden. De zin van de uitdr. *hij heeft de hoogte* is volgens Tuinman I, 121: 't Loopt met hem zo hoog als 't gaan mag, hem dient niet meer'; vgl. ook Halma, 572: *Hij heeft al een halven roes weg*, hij heeft de hoogte al; fri. *hy het de hichte of de miette*; eng. *to get into one's altitudes*, opgewonden worden. Syn. **boven** of **over zijn bier** of **zijn thee(water) zijn** (Harreb. I, 55); vgl. eng. *cold tea*, alcoholische drank; Harreb. II, 329: *Hij drinkt sterke thee*, hij is een liefhebber van sterken drank; *M.z.A.* 170: Allengs gebeurde het vaker dat hij boven zijn thee was; Speenhof VII, 63: Als tie 's middags dan naar huis komt, istie boven z'n thee; *Lvl.* 65: Ik ben gisterenavond 'n beetje boven m'n theewater thuis gekomen; *Kalv.* II, 47: Hij deed alsof hij een beetje boven zijn theewater was; *O.K.* 173: 't Was een goedhartige kerel en leuk! - vooral als ie 'n klein beetje boven z'n theewater was; *Handelsblad*, 27 Januari 1915 (avondbl.), p. 5 k. 6: Er wordt wel eens een pintje bier te veel gedronken en er raakt wel eens iemand boven zijn theewater; *Propria Cures*, XXVI, 173: O, zult ge zeggen dan was er zeker een examen-fuif en waren de lui een klein beetje boven hun tweewater; *Kippev.* II, 258: Ik voel zelf al dat ik behoorlijk de hoogte krijg; I, 232: Maar ik ben boven mijn bier; *Nw. Amsterdammer*, 8 Mei 1915 p. 3 k. 2: De barbier boven de bierbar was bar boven zijn bier; *Handelsblad*, 17 Aug. 1915 (ochtendbl.) p. 2 k. 2: De man kon toen de weelde van al dat geld niet meer dragen. Hij raakte boven zijn bier; fri. *oer* (of *boppe*) *syn bier wêze*; vgl. ook het eng. *to be over one's cups*.

957. Te veel hooi op zijn vork nemen,

d.w.z. te veel werkzaamheden op zich nemen, te veel willen doen; eig. meer hooi op zijn vork nemen dan men, zonder dat er iets afvalt, op den wagen of in de ruif kan leggen. Vgl. hiermede *hij zal dat hooi wel op zijn gaffel krijgen*, hij zal daar wel mee klaar komen. De uitdr. staat opgeteekend bij Tuinman I, 145: *Hy neemt te veel hooi op de vork*; Harreb. I, 331. In het Friesch zegt men: *tofolle hea op 'e foarke nimme*; *hy hellet tofolle hea over 'e balke*; *Antw. Idiot.* 1769: *te veul hooi op zijn gaffel* (of *op zijn vork*) *steken*, te veel willen doen.

958. Te hooi en te gras,

vroeger ook *bij hooi en (bij) gras*, d.w.z. zelden, zoo nu en dan. De uitdr. dateert uit de middeleeuwen en was eene tijdsbepaling voor rechtsdagen, met de beteekenis: in den voorzomer (den *hooitijd*) en in het voorjaar (in April, de *grasmaand*), dus eig. tweemaal 's jaars en vandaar hoogst zelden, niet dikwijls, een paar maal. Vgl. *Oorkb. v. Doorninck*, 171 (a. 1477): Dese claringhe mogen wij doen twewerf des jaars, eens bi grase ende eens bi stroo. In het mnd: So moghen de heren twee in dem iare richte holden in dem lande, dat ene bi grase, de ander bistro (Lübben II, 140). De oudste tot nu toe gevonden plaats waar de uitdr. in fig. zin voorkomt, is die uit Brederoo I, 224, vs. 332: Sy lacht by hoy en by gras, dat's goelickjes tweemaal 's jaers; zie ook *Lucelle*, vs. 464; Van de Venne, *Tafr. v.d. Belacchende Werelt*, 9: Ick gae nimmer tot Joost Dael en Jasper Klimmer, maer ick sit tot ouwe Faas eens te hooy, en eens te graas; *Kluchtspel*, III, 250; Sewel, 295: By hooi en by gras iemand bezoeken, *to visit one now and then*; Halma, 193:

Bij hooi en bij gras, *de fois à autre, rarement, C. Wildsch.* II, 102; 261; 317; III, 152; IV, 195; 273; V, 198; Weiland: *te hooi en te gras*; in het fri.: *by hea en by gêrs*; in het mnl. *bi grase ende bi stro* of *bi corne ende bi grase* (in lett. zin); zie het *Mnl. Wdb.* II, 2106; III, 1923; VII, 2329 en *Ndl. Wdb.* V, 580.¹⁾

959. Moet je uit hooien?

vraagt men iemand die haast heeft. Het hooi moet namelijk, als 't mooi weer is, spoedig ingehaald worden, vóórdát er weer regen komt. Zie V. Eijk III, 27; Harreb. I, 331: *Het is geen hooitijd* of *Gij behoeft niet uit hooien te gaan*, gij hebt geen haast; Draaijer, 17: *moj en höjen* vraagt men iemand die zich bijzonder haast met eten; Opprel, 60: *je mot niet gaan hooije*, je hoeft je niet zoo te haasten (tegen iemand die te snel eet); Boekenooogen, 342: *t' is gien hooitijd*, we hebben nu geen haast (De Vries, 75: *t' is hooitijd voor hem*, hij heeft het druk); *Antw. Idiot.* 573: *Ge moet ommers niet naar 't hooi gaan?* zegt men tot iemand die gejaagd is om weg te zijn; syn. *moet ge gaan hooien?* Teirl. II, 45: *Moett' in 't heu gaa' werken*, waarom zijt gij zoo haastig? Schuermans, 193: *naar 't hooi gaan*, haastig zijn; Rutten, 96: *moet ge naar 't hooi gaan?* waarom zoo haastig zijn?; Claes, 89; Wander II, 629: *Wi mött nich in 't Hogg*, ist nicht so eilig (Eckart, 215). In 't fr. *la foire n'est pas sur le pont*, haastje maar niet.

960. Die niet hooren wil, moet voelen,

die niet naar vermaningen wil luisteren, moet maar op onaangename wijze de gevolgen dragen van zijn onwil; ook gezegd tot een kind dat men door lichamelijke straf tot rede brengt. Vgl. *C. Wildsch* IV, 307: Keetje wilde nooit naar haar luisteren, en die niet hooren wil, moet ondervinden; Harreb. III, 32: *Die niet hooren wil, moet voelen*; *Antw. Idiot.* 1410: *Die nie hooren wilt, moet vulen*; evenzoo *Waasch Idiot.* 296; hd. *wer nicht hören will, muss fühlen* (Wander II, 779).

961. Hooren en zien vergaan.

Men zegt dit bij een hevig gedruisch, een geweldig leven, waarbij men doof wordt en alles voor de oogen begint te draaien. Vgl. voor de koppeling dezer twee wkw. *Lanc.* III, 3595: Soo dat hi syn sien verloos ende dat horen; vgl. verder Hooft, *Ned. Hist.* 319: Dit getier en de duisternis die den vyandt hooren en zien benaamen; Spaan, 16: Het derde (kind) schreeuwt dat je hooren en zien vergaat; Halma, 675: Het is als of mij hooren en zien vergaan, *la tête me tourne, je perds le sens; c'est comme si je ne voyois ni n'entendois*; *C. Wildsch.* IV, 25; Harreb. III, 32 b; *Ndl. Wdb.* VI, 1079; *Waasch Idiot.* 296: *Een gerucht (geroep, geschreeuw) dat hooren en zien vergaat*, oorverdoovend; *Antw. Idiot.* 1770: *E lawijt dat hooren en zien vergaat*, oorverdoovend. Ook in het fri. zegt men: *hearren en sjen forgiet*.

962. De horens opsteken,

d.w.z. zich verzetten, oproerig worden; trotsch worden, laten zien, dat

1) In Noord-Holland kent men de uitdr. *een land te hooi en te gras hebben*, d.w.z. wanneer men het eenmaal maait (voor het hooi) en daarna gebruikt als grasland (om er koeien in te laten loopen).

men rijk is. In het mnl. komt de uitdr. voor in de *Exc. Cron.* 257 a; ook staat zij opgeteekend bij Sartorius I, 9, 37 met de verklaring: *pro eo, quod est animo efferrī: translatum a pecoribus, quae cornibus oppositis minantur.* Vgl. *Ndl. Wdb.* XI, 1253; *Lucifer*, vs. 1717; *Erasmus*, CCXXIV; het eng. *to show the bull-horns* en n°. 943. Den zin van: trotsch worden, *zijne borst opsteken, de granen opsteken* (mnl. en 17de eeuw) heeft de uitdr. ontleend aan de beweging van een hert, dat trots den kop in de hoogte steekt; bij Anna Bijns lezen wij haar in die bet. *Refr.* 322: Metten vercoornen vliet hooverdicheyt, steeckt niet op u hoornen yet; Sewel, 345; Halma, 227: *Zijne hoorns opsteken*, zijn gezag toonen als men in bewind geraakt is; hd. *seine Hörner aufstecken*; fr. *lever les cornes*.

963. Horendrager.⁹⁶³

Zoo werd (wordt?) hij genoemd, wiens vrouw ontrouw is; iemand, *die zijn akker door een ander laat ploegen*. Artemidorus, een Grieksch schrijver uit de tweede eeuw na Chr., gebruikt reeds de uitdr. *iemand horens opzetten* in den zin van ontrouw zijn, gezegd van de vrouw tegenover den man, nl. in Lib. II, 11: *ὅτι ἡ γυνή σου πορνέουσι καὶ τὸ λεγόμενον κέρατα αὐτῷ ποιήσῃ.* Door de Romaansche talen heen schijnt de uitdr. de Germaansche te zijn binnengedrongen; de oorsprong van het gebruik om den bedrogen echtgenoot *horens op te zetten* of hem een *horendrager*, vroeger ook een *koekoek*, te noemen, is tot nu toe onbekend¹⁾. Vgl. het fr. *mettre, planter des cornes à quelqu'un; décorer le front de quelqu'un*; en van den bedrogen echtgenoot: *porter la cornette; - des cornes; avoir des cornes, avoir du bois sur la tête; cornard; confrère de la lune; mari dindon*; de ital. uitdr. *avere le corna; far le corna, porre le corna, cornaro* en *cornuto*; het eng. *he wears horns; to horn, hornify, to bestow a pair of horns upon one's husband; to cornute; cornuto* (bedrogen echtgenoot), *cornutor* (de bedrieger); hd. *einem Hörner aufsetzen; Hörner tragen; Hörnertrager; ein Geweih tragen*. Zie een belangrijk opstel hierover in *Taal en Letteren* IV, 177-186; 203-216; *Ndl. Wdb.* VI, 1091; *Germania* XXIX, 59 vlgg. en Suringar, *Erasmus*, XLVIII.

Eindnoten:

963 Vgl. nog Nyrop, *Gramm. Hist.* IV, § 417.

964. Op den hort zijn (of gaan),

d.w.z. er vandoor zijn of gaan; ook voor zijn plezier er op uit zijn; *hij is op den hort gegaan*, d.i. aan den *haal* gegaan, bijv. met een vrouw. Dit *hort* (vgl. *horten en stooten*) zal wel hetzelfde woord zijn, dat voorkomt in het mnl. **hort (huert) sijn, weg zijn**, dat ook nog in de 17de eeuw wordt aangetroffen (*Mnl. Wdb.* III, 606 en

1) Vgl. Wundt, *Völkerpsychologie* I, 199; J. Bolte in *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde* XIX, bl. 63-82; De Cock², 236-237; ook 294; Delbrück, *Grundfragen der Sprachforschung*, 60: Die an den Kopf gelegte, in Form eines Hornes gebrachte Hand soll zunächst das Bild eines Stieres nachrufen und damit die Vorstellung der Stärke, woran sich u.a. der Gedanke der moralischen Härte anschlieszt, dann aber auch, wie anderswo, der Gedanke der ehelichen Untreue.

Oudemans III, 166), waarnaast ook gebruikt werd *hor zijn* en *hor* (of *horrie*) *gaan*; vgl. Sewel, 346: *Het touw is gebrooken, de vlieger is hor*. Thans zegt men in de Zaanstreek nog *hortekie wezen* (Boekenoogen, 350). In de 18de eeuw in *Boere-krakeel*, 195: *de hort opmoeten*; bl. 208: *de hort opgaen*. Zie ook V. Schothorst, 145: *hij is hurt of den hurt op*; Landl. 12: Arremoedzaaiers die met de

nachtboot de hort opmotte; bl. 31: Nou, toe is die meid dan de hort op geraakt; *S.M.* 40: Ze was toen al veertien dagen weg, maar niet op de hort. Syn. is *op stok zijn of gaan* (Indië) van een vrouw of een knecht gezegd; *de jort op zijn* (in *A. Jodenh.* II, 28); *aan den bentel gaan, de runnik op gaan, aan de flort gaan, aan de gnart gaan* (De Vries, 63).

965. Van daag Hosanna, morgen kruist hem.

Dit gezegde waarschuwt tegen de wuftheid van het volk, dat heden iemand toejuicht om hem spoedig daarna te verguizen en uit te stooten. Het is ontleend aan de lijdensgeschiedenis van Jezus, die na den plechtigen intocht in Jeruzalem later tot den kruisdood werd veroordeeld. Zie *Matth.* XXI, vs. 9: Ende de scharen die voorgingen ende die volgden, riepen seggende, Hosanna den sone Davids: gesegent [is] hy die komt in den Name des Heeren: Hosanna in de hoogste hemelen; *Matth.* XXVII, vs. 22: Pilatus seyde tot haer, Wat sal ick dan doen [met] Jesu, die genaemt wordt Christus? Sy seyden tot hem, Laet hem gekruycigt worden. Vgl. Zeeman, 291; *Zondagsbl. v. Het Volk*, 1905, p. 79: Wetende dat de hosanna-roepers van heden de kruist-hem-schreeuwers van morgen zijn; *Nkr.* VIII, 2 Mei p. 2: Zooals op het Hosanna! het Kruisigt hem! volgde, zoo volgt op den Julianadag de eerste Mei; hd. *heute heisst es Hosianna, morgen kreuzige ihn* (Wander II, 794); in het fri. *krúst him! komt foart efter hosanna!*

966. Van hot noch haar weten,⁹⁶⁶

d.w.z. niets weten, een domoor zijn; *van ju noch hou weten* (Joos, 58); eig. van *rechts* noch *links* weten; vgl. fr. *n'entendre ni à dia* (links) *ni à hur-haut* (*hue, huhan*), niet naar rede willen luisteren; *n'entendre ni à dia ni à hue*, niets begrijpen. 'In verschillende talen is dit *hot* een bekend voermanswoord ter aandrijving van het lastdier, en wel naar de rechterzijde, gelijk *her* of *haar* naar de linkerzijde'; De Jager, *Frequentatieven* I, 223¹⁾. *Haar*, mnl. *hare*, toonloos *her*, is een bijw. en wil eig. zeggen *hierheen* (vgl. *herwaarts*). Zie verder *Taalk. Magazijn* II, 422; III 55-56; *Dr. Bl.* I, 128: *hot en haar*; Hoeufft, 259-261; Schuermans, 196 a; *Antw. Idiot.* 585: *van hut noch van haar weten*, van iets geen verstand hebben; *van hut naar heir loopen*, heen en weer loopen, en vgl. Anna Bijns in *Leuv. Bijdr.* IV, 273: *her noch hot weten*; in *Belg. Mus.* IV, 88:

Sotkens voeghen hem by sottinnekens,
Die nauwelijck en weten her of hot.

Vgl. nog 'van *hot* noch *tot* weten'; het nederd. *hot un nâk* en *foire hot*, fahre nach rechts²⁾; *de een geit hott un de anner geit hüh!*; *de êne will hott, de anner har, der eine hodder, der andere schwodder, er weiss weder Hott noch Hist, wenn ik will hott, so will sê hüt*; enz. (Wander II, 794; Eckart, 218); bij Reuter, 47: *hül* (rechts) *un hott* (links); *nich hül noch hott weiten*; *die Hottseite*, de linkerzijde (in Zuid-Afrika *hotkant*, rechterkant); het Hagel. *hot en haar zijn*, overal zijn (Rutten, 97); *Waasch Idiot.* 301 b: *hut*, roep om een peerd rechts te doen afkeeren; Joos, 42:

- 1) V. Schothorst, 140 verklaart *hot* door *links*; in de Meijerij is *haru* links en *hottu* rechts; ook zegt men *herrum* en *juutsum* (*Noord en Zuid* II, 315).
- 2) *Jahrb. des Ver. f. Niederd. Sprachf.* XXIII, 145; *Taalgids* IV, 280.

dat kind wilt hot (of hut) noch haar, is onwillig; *iemand van hot naar her zenden*, van 't kastje naar den muur; in Twente: *van haar noch tu weten*. Zie verder *Ndl. Wdb.* V, 1427-1428; VI, 1131.

Eindnoten:

966 Vgl. nog *tirer à hue et à dia*, van links naar rechts trekken.

967. Hou en trouw zijn,

d.w.z. getrouw zijn, onder alle omstandigheden trouw zijn. Eene in het mnl. vrij gewone uitdrukking, die toen luidde: *houd (houde, hou) ende (ge)trouw sijn*; bijv. *Exc. Cron.* 212 c: Die burgeren deden den hertoge eenen eet, hou ende getrou te wesen; 16de eeuw ook *trou ende holt*; evenzoo in het hd. der 17de eeuw: *dem König treu, hold und gehorsam sein*. Ons *hou* is ontstaan uit de verbogen vormen van het mnl. *hout* (hd. *hold*), genegen; zie verder het *Mnl. Wdb.* III, 650; *Ndl. Wdb.* VI, 1137 en vgl. *Vondel's Gijsbr. v. Aemst.* vs. 63 en 1711; *Brederoo, Sym. s. Soet.* vs. 573: *gehoe en getrou*; *Pers.* 396 b; 783 b; *Sewel*, 347: *houw en getrouw*; *Halma*, 228; *Joos*, 48: *hou en trou beloven*; fri. *immen hou en trou wêze*.

968. Houden van iemand,

d.w.z. iemand liefhebben. In de middeleeuwen beteekent *houden van* iets in leen hebben van, iemands vasal zijn (fr. *tenir (un fief) de quelqu'un*), *afhankelijk zijn*; vandaar *om iemand geven*, *zich om iemand bekommeren*; *ophebben met* (vooral in de uitdr. *vele van hem selven houden*, d.i. hoogmoedig, ingebeeld zijn), waaruit zich de tegenwoordige beteekenis van liefhebben, beminnen kan hebben ontwikkeld; fri. *fen immen hâlde*. Zie het *Mnl. Wdb.* III, 632-634; *Ndl. Wdb.* VI, 1148, maar ook in het hd. *halten von einem* (sich im Sinne mit *halten auf einen* berührend), iemand hoogachten, met iem. *ophebben*¹⁾.

969. Het houden met iemand,

d.i. iemand toegenegen zijn, hem aanhangen, zijne partij kiezen; ook in ongunstigen zin met iemand heulen; verboden omgang hebben met iemand. In het mnl. beteekende *hem houden met (ane, in) enen* zich aansluiten bij iemand, hem als leidsman erkennen, zijne partij kiezen; vgl. *Proza-Sp.* 117 a: Want Cleopatra meer met haren man houdende was, dan met haren vadere. Zie ook Kiliaen: *H o u d e n , a e n h o u d e n m e t i e m a n d e n , s t a r e a b a l i q u o , a s s e n t i r e a l i c u i , f o v e r e a l i c u i u s p a r t e s*; *Hooft, Ged.* II, 418:

Ick sweer nae wijz en wetten d' heerschappije
Bij raedt van d' edelst' en de best' der burgerije
Te voeren over u, mijn lieden; dien naer mij,
Met wien ghij 't houdt, voortaan uw naem Baethauwers zij.

1) Zie *N. Taalgids*, XIV, 17 noot.

Vgl. verder *Mnl. Wdb.* III, 642-643; *Ndl. Wdb.* VI, 1164; Halma, 228: Het met iemand houden, *tenir le parti ou suivre le sentiment de quelqu'un*; fr. *tenir à*, houden van; Zuidndl. *houden aan iemand*; hd. *es mit jem. halten*²⁾; eng. *to keep well with a p.*, op goeden voet staan met iemand; *to hold with a p.*, het met iemand eens zijn; fri. *it mei in-oar* (elkander) *hâlde*.

2) Paul, *Wtb.* 233 b: Sehr üblich war früher *ein Spiel, etwas im Spiel Eingesetztes halten*; daher *es mit einem halten* (auf seiner Seite stehen).

970. Alle hout is geen timmerhout,⁹⁷⁰

d.w.z. niet ieder is voor een bepaald doel geschikt; men kan voor iets niet iedereen gebruiken; *alle grond is geen akkergrond* (Harreb. I, 15). Bij Winschooten, 88, lezen we: 'Alle Hout en is geen Timmerhout, dit werd gepast op iemand, die tot eenige saak, daar men hem gaarn toe soude gebruiken, niet bequaam is'; zoo ook Tuinman I, 299; Bergsma, 9. In het Latijn zeide men: *non ex omni ligno debet Mercurius exsculpi*; in onze taal: *alle hout en is niet goet tot spillen* (Smetius, 130) of *alle hout is gheen pijlhout* (of *geen lepelhout*), dat overeenkomt met het fr. *tout bois n'est pas bon à faire flèche*; hd. *es lässt sich nicht alles Holz zu Bolzen drehen*; *nicht jedes Holz ist Löffelholz*; eng. *every reed will not make a pipe*; fri. *alle hout is gjin timmerhout*. In Zuid-Nederland volgens De Bo, 624 en Teirl. II, 208: *al hout en is geen lepelhout*, maar ook *alle hout is geen timmerhout of pijlhout* (Joos, 182). Vgl. ook *van het hout gesneden zijn*, geschikt zijn voor iets (*Dievenp.* 162: Dat je daaraan net zoo goed merken kunt of de rechercheur uit 't goeie hout is gesneden), synoniem van *van het hout zijn, waarvan men iets maakt of waaruit men iets snijdt*, zie *Het Volk*, 23 Mei 1914, p. 9 k. 3: Het was een ferme arbeider, gesneden uit het hout, waaruit de stoere strijders worden gemaakt; Harreb. I, 337: *Zij zijn uit hetzelfde hout gesneden* (hd. *vom selben Holze*; eng. *of the same block*); *Wander* II, 760: *Er ist vom Holz, woraus man Minister macht*. In 't fr. *être du bois dont ou fait un général*.

Eindnoten:

970 *I. dont on fait*. Voeg bij *Je suis du bois dont on fait les violons*, ik ben met alles wat men voorstelt tevreden, het is mij gelijk.

971. Hout snijden,

d.w.z. deugdelijk zijn, iets beteekenen, helpen, in de uitdrukking: dat (bijv. eene redeneering, een argument) snijdt geen hout, dat helpt weinig of niets, dat doet weinig af. Oorspr. van een zaag gezegd, die *pakt, klemt* (vgl. hd. *es zieht nicht*), zooals men mag opmaken uit eene spreekwijze, opgeteekend bij Campen, 121: *tls een saeghe, die ghien holdt en snidt*, Sartorius II, 9, 40: *Blaeuwe reden; eene saegh die niet snijdt*, de causa ratione frivola, quaeque minimo negotio queat refelli; Harreb. I, 335.

972. Op zijn eigen houtje,⁹⁷²

d.w.z. op eigen gezag, op zijn eigen handje; ook in het Friesch: *hy docht dat op syn eigen houtsje*; in het Meiderichsch: *upp sien egen Höltje* (gleich: auf eigene Rechnung und Gefahr; Dirksen I, 15). De uitdr. dateert uit de 17de eeuw en wordt aangetroffen bij Pers, 497 *b*; 686 *a*; 738 *a*; Huygens VIII, 318, 450 en V, 269:

Mijn tuynman had mijn' Elst sijn waschelixte tacken,
Gewaerschout noch gelast, begonnen af te hacken.
Mij docht het was te stout.
Hoe gaet dat, seid' ick, Louwtje,

Kapt ghij mijn eigen hout
En op uw eighen houtje?

Zie verder Tuinman I, 81: *Hy doet dat op syn eigen houtje*; Harreb. I, 336. *Houije* wordt verklaard als *kerf houtje, kerfstok*¹⁾, en vandaar als rekening,

1) Vgl. Tuerlinckx, 277: *Over sijn hout gaan*, alle palen te buiten gaan; *Waasch Idiot.* 299 a; Teirl. II, 63; *Antw. Idiot.* 580.

zoodat op *zijn eigen houtje* dan kan beteekenen *op eigen risico, verantwoording, gezag* (zie *Ndl. Wdb.* VI, 1176). Steun vindt deze verklaring in het nd. *sick wat up sinen Schalm ansniden*, sich etwas auf sein Kerbholz setzen, sich anrechnen; *wat up den ollen Schalm ansniden*, etw. auf die alte Rechnug setzen: *up sinen Schalm handeln*, auf eigene Rechnung handeln (Reuter, 96). Dr. H.J. Eymael vat in *Tijdschrift* XXXIII, p. 198 in deze uitdr. 'hout' op als schip, in welken zin het in de 17de eeuw voorkomt. 'Nu is het van algemeene bekendheid, welk een groot gezag de bestuurder van een schip uitoefent. Is hij echter slechts de kapitein of schipper, dan moet hij dat gezag nog deelen met zijne reeders of principalen, maar behoort het schip hem zelve toe, *staat* hij *op zijn eigen houtje*, dan is zijn gezag nagenoeg onbepaald, kan hij geheel op eigen verantwoordelijkheid handelen. Maar de gevolgen, zooals schade aan "schip en goed", en "winst en verliezen" komen dan ook voor zijne rekening, evenals die, welke eene mogelijke wetsovertreding, b.v. moord en doodslag, na zich sleept; daaruit ontwikkelt zich de bet. *op eigen risico, voor eigen verantwoording, rekening.*'

Eindnoten:

972 I. *Houtje* wordt verklaard.

973. Van dik hout zaagt men planken,

d.w.z. wie het breed heeft, laat het breed hangen; *het gaat er van dik hout zaagt men planken*, van den hoogen boom af, alsof 't geen geld kost; op flinke wijze, in toepassing op iemand die slaag krijgt. Vgl. Spaan, 43: De gelieven speelden ondertussen van dik hout zaagt men planken, mooy weer; bl. 151: Een paar Meiden, die met zommige Knechts van dik hout zaagt men planken, mooi weêr gespeeld hadden; Langendijk, *Don Quichot*, bl. 31 (Pantheon):

'Et heughtme nog van flus, dat van dikhout zaegtme planken.

Jan. v. Gysen, *Ged.* I, 134:

Die liet haar met een Gard, door Meester Hans, de Beul,
Op 't schurfde pokkig vel, van dikhout planken zaagen.

Zie ook Van Zeggelen I, 67; Harreb. I, 336 b; *Ndl. Wdb.* VI, 1174; *Nkr.* II, 15 Nov. p. 2: Ik rekende er op dat Mr. Treub het 'van dik hout zaagt men planken' in praktijk zou brengen en verwachtte de - nu wel zeer afgezaagde - tirades over willekeur, despotisme, vrijheid van het woord, enz.; *Nkr.* V, 18 Nov. p. 6: Daar trok de dominee van leer: 'van dik hout zaagt men planken'; II, 28 Mrt. p. 2. Met weglating van 'zaagt men planken' in *Sjof.* 216: Hij liep weken leeg, dan maakte zijn moeder 's avonds zijn vader den kop warm, en kreeg-t-ie van dik hout op z'n mieter. - Daar men veel planken van dik hout, een dikken boom, kan zagen, (hd. *Starke Bäume geben starke Balken*), krijgt de zegswijze 'van dik hout planken zagen' de bet. van: iets royaal, in ruime mate, flink doen (zie V. Eijk, III, 46: *Van dik hout zaagt men planken*, met hetgeen deugdlijk is kan men wat uitvoeren, en dit toegepast op slagen: een flink pak slaag toedienen); vgl. *van raakum, van patsum, van klinkum, van heb ik jou*

daar, van komsa, fr. comme ça (Molema, 217), van wat of waar benjeme, van je welste, van lik me vessie, iet van lekt-mij-lipken (Antw. Idiot. 755), een kleermaker van kust me' gat (Antw. Idiot. 447), 't is er een van pak-aan, hij slaat de hand flink aan het werk; het Westvl. van kamer buiten krijgen, niet ingelaten worden (De Bo, 486 a); zie n°. 202 noot.

974. Als zij dit doen aan 't groene hout, wat zal aan 't dorre geschieden?⁹⁷⁴

d.w.z. 'Komt de rechtschapene om, of heeft de vrome veel te lijden, hoe slecht zal het met de slechten en goddeloozen gaan'? Zeeman, 293. De spreekwijze is ontleend aan *Luc. XXIII, 31*: Want indien sy dit doen aen het groene hout, wat sal aen het dorre geschieden. Ze komt bij ons in de 17de eeuw voor bij Hooft, *Ned. Hist.* 174: Maar is dit in den groenen houte geschiedt, hoe wil 't den dorren gaan? Zie ook Harreb. I, 336 b; fr. *si le bois vert est ainsi traité que sera-ce du bois sec*; hd. *wenn das am grünen Holz geschieht, was soll am dürren werden* (Wander II, 757); eng. *if they do these things in the green tree, what shall be done in the dry*.

Eindnoten:

974 *l. que sera-ce.*

975. Van 't houtje zijn,

d.w.z. Roomsch-Katholiek zijn; fri. *fen 't houtsje wêze*; eig. behooren tot degenen, die het kruishout, als teeken der verlossing, hoog vereeren. Ook hoort men hiervoor zeggen *van nommer tien zijn* (Harrebomée II, 128) of *van het tiende bataljon zijn*, eene zinspeling op het kruisteeiken; *toffelmones zijn*¹⁾; zie Laurillard, 53 noot en vgl. *Sjof.* 191: Die knul was roomsch en de patroon was ook van 't houtje; bl. 198: As-t-ie maar van 't houtje was geweest; as-t-ie maar gedaan had als de meesterknecht en roomsch geworden was; Speenhoff VI, 43: Kuyper, Kuyper, fiere Kuyper, Hollandsche Napoleon, vraag de Heeren van 't houtje medelijden als het kon; *Het Volk*, 24 Oct. 1913, p. 5 k. 1: De S.D.A.P. trok aan 't touwtje! maar ook de lui die van 't houtje en zij, die fijn Protestant zijn, zouden nu bij-de-hand zijn; *Nkr.* V, 24 Juni, p. 6: Kolkman plus twee Regouts die zijn met hun drieën van 't houtje; *Ndl. Wdb.* VI, 1175.

976. Op een houtje moeten bijten,

d.w.z.: niets te eten hebben, armoede lijden. Vgl. *Handelsblad* 19 Juli 1921 (A) p. 5 k. 1: Hoe denk je dat ik aan mijn boterham kom? Door mijn voet te zetten op den nek van het publiek. Overdonderen moet je ze, en ze gepeperd de waarheid zeggen. Daar betalen ze voor. En anders blijven ze weg, en kunnen wij op een houtje bijten; 25 Juli 1921 (A) p. 2 k. 2: De arbeider, die 's winters spek en worst wil hebben, en daarvoor het halve jaar een varken vetmest, kan het nu niet kroppen. Als er niet spoedig en niet veel regen komt, wordt het voor hem strakjes 'op een houtje bijten'; *Amsterdammer* 25 Maart 1922 p. 3 k. 4: En dan.... als men (*tooneelschrijver*) aftandsch wordt en de directies houden vol met hun uitheemsche voorliefde? Dan

1) Zie *Tijdschrift voor Taal en Letteren*, IX, 125; X, 84; 37 (*chattes-jemône*); *Prol.* 15: Zoo benne ze allemaal die toffelmones benne; van jongs af an worde ze bedonderd door de kerk; A. *Jodenh.*, 32: Met zoo'n effe tofelemone gezig het Zwaap ze uitgeleide gedaan tot an de deur; bl. 36: Daar staane me op 'n kast allemaal groote jijzelebeelde en Moeder-maria-koppe en nog meer toofelmone dinge; Kluge, *Rotw.* 297: *doflemonisch*; vgl. ook p. 207 en 287; Voorzanger en Polak, 309: *topheil èmunch*, afwijkend geloof.

zit men met een boekenplank vol ongespeelde stukken.... en mag verder op een houtje bijten. Vgl. zuidndl. *op de kom* of *op de kribbe bijten*.

977. Met huid en haar,

d.w.z. geheel en al; syn. *met hom en kuit*. In het Mnl. bij Despars 3, 226: Dat zy mencanderen upaten met hude ende met hare (vgl. *Sp.* I⁷, 93, 20: Met velle met hare); Matthyssen, 41, 33: Mit hude ende hare ter verdomenisse varen; *Mar. v. Nijm.* 984: Ic salse met huyt met haer nemen; Marnix, *Byenc.* 49 v; 51 r; Hooft, *Ged.* I, 156: Met huiet met hayr; Tuinman II, 136; Harrebomée I, 269 a; *Mnl. Wdb.* III, 772; *Ndl. Wdb.* V, 1413; Eckart, 193; *met hair en huid* (*Schoolm.* 254). In het Westvl. ook: *met tuit en vlerke, met kop en haar, met hoot en poot*, Land v. Waas: *met pellen en vellen*; fri. *mei hûd en hier* of *mei ham en gram* (vgl. *Waasch Idiot.* 228: *met ham en gam*); hd. *mit Haut und Haar(en)*; schotsch: *hilt-an-hair*.

978. Iemand op zijn huid geven,

d.w.z. iemand een pak slaag geven; hem den mantel uitvegen; mnl. *enen op sine vacht smiten*; 17de eeuw: *iemand op de huid smijten*; Winschooten, 2 en Halma, 229: *iemand op de huid komen*, iemand afrossen. Syn. iemand op zijn *tabernakel* komen; op de *ribben* komen, slaan; op zijn *pens* (Gallée, 33 a); op zijn *poffel* geven (Boekenoogen, 772); over zijn *schalen* geven (Boekenoogen, 1354), waarnaast op zijn *schaliën* krijgen (*Onze Volkstaal* I, 240); op zijn *salaat* geven (Harrebomée II, 235 b); op zijn *mieter, kop, falie, dak, nek* krijgen; op zijn *kolder* krijgen (Sewel, 405); op zijn *pook* krijgen (V. Dale); op *rös, hoed, pokkel, vel, nek, pens* geven (Molema, 238 a; 331 b; 278 b); op zijn *muts*, op zijn *lenden* krijgen; iemand op de *litsen*, op de *lappen*, op zijn *livrei*, op zijn *leverantsie* geven (Molema 539 b); *op zijn wammes krijgen, iemand wammesen, wammes krijgen* (V.d. Water, 149); iemand op zijn *gezicht* geven; iemand wat op zijn *liere*, zijn *vel*, zijn *balg* geven (De Bo, 631); iemand op ze' *cadaver* (*Antw. Idiot.* 319), op zijn *doel*, zijn *cibern(e)* (Kl. Brab.) geven. In de 17de eeuw: *iemand op zijn vleesch boenen* (*Paff.* bl. 13, vs. 19); iemand op zijn *ley* geven (*Gew. Weeuw.* III, 30). Zie nog *Ndl. Wdb.* VI, 1212; *Volkskunde* XII, 101; De Cock¹, 145; 157; en vgl. het hd. *einem aufs Leder kommen*, bij ons *iemand op het leer zitten*; Tuerlinckx, 360: *over zijn leer krijgen*; fri. *immen op 't lear* of *'e hûd, 'e bealg komme*; Goeree en Overflakkee: *iemand den bast krauwe, de rik* (rug) *schure* (zie *N. Taalg.* XI, 307).

979. Men moet de huid van den beer niet verkoopen, voordat hij gevangen is.

Men moet niet beschikken over een voordeel of eene winst, die nog moet worden behaald; een spreekwoord blijkbaar aan een verhaal ontleend.¹⁾ In de 16de eeuw vinden we in een stuk uit het jaar 1561: 'Waerop Myn Heere de Cardinael (*Granvelle*) ten antwoorde heeft gegeven, niet gewoonlyk te zijn 't vel van den beer te deyen eer den selven gevangen zy' (*Vad. Mus.* III, 37); Despars IV, 99: Voorwaer ten is gheen wijsheit yemende tvel van den beer te vercoopene eer hy ghevanghen is. Voor later tijd zie De Brune, 178:

1) Zie de *Mémoires de Commines* LIII, ch. 3; Lafontaine, V, 20.

Hy heeft vercocht het beeren huyd,
Eer hy gheworden was te buyt.

V. Lummel, 328:

Sy haecten met verlangen elck na de schoonste buyt,
Eer den beer was gevangen, verdeelde men sijn huyt.

Bank. I, 492: 't *Is zotheyd, de huyd te veylen, eer de beest' in 't net is*; Tuinman I, 39: *Verkoopt de beerenhuid niet, voor dat gy den beer gevangen hebt*; Harrebomée I, 41 a; *Ndl. Wdb.* II, 1321; VI, 1213; *Wander* II, 440; Borchardt n°. 117; Bresemann, 226; fr. *il ne faut pas vendre la peau de l'ours avant qu'il soit pris*; hd. *man muss die Bärenhaut nicht verkaufen, bevor man den Bären hat oder ehe denn der Bär gestochen ist*; eng. *don't sell the bears' skin, before you have caught the bear*.

980. Iemand de (of van de) huig lichten,

d.i. iemand de huig door aanraking met zout of peper doen inkrimpen of ook door het hoofd geweldig heen en weer te schudden¹⁾; fri. *immen fen 'e hûch lichten*; in Zuid-Nederland *iemand den huik breken*²⁾; bij overdracht iemand op bedriegelijke wijze het zijne afhandig maken; op zaken toegepast: ze ledigen. De uitdr. is in de 17de eeuw zeer gewoon. Bij Sartorius III, 1, 65 lezen wij: *de huych is hem al gelicht*, humi haurit; zie verder Tuinman I, 184: *hy is van den huig gelicht*, de geldzak is hem ontfutzelt, zijn ponk (fri. *ponge*) is geqaapt; Halma, 230: *iemand van de huich lichten*, hem doorstrijken, bedriegen, knappen³⁾ of betrekken; *C. Wildsch.* III, 287: Een fijne knevel, die niet ligt van den huig zoude te ligten zijn; *V. Janus*, III, 66; *Ndl. Wdb.* VI, 1220. De oorspr. bet. schijnt te zijn: iemand pijnlijk aandoen (vgl. n°. 65) en vandaar hem van zijn geld berooven, hem snijden, hem bedriegen (vooral in geldzaken). Men zou dit kunnen opmaken uit de synoniemen: *iemand een gat in den neus boren* (Winschooten, 4; ook in Antw.); *iemand van de kei (of van den steen) snijden* (Sewel en Halma) en *iemand lubben* (Halma, 328), *iemand snuiten*, *iemand een kies trekken* (Sewel), *iemand een tand, een kaaktand lichten, lossen, trekken* (Schuerm. 710; De Bo, 476; 1132); *iemand een hak zetten*, die alle iemand bedriegen, afzetten beteekenen. Ook in het Oostfri. *de hûk ligten*, jemand betrügen und ihn rein ausziehen; Eckart, 221: *en de Hûke lichten*; zie ook Draaijer, 117. Dat men later zeide 'iemand van de huig lichten' kan hieraan zijn toe te schrijven, dat men tevens dacht aan 'iemand van iets berooven'⁴⁾.

981. De huik naar den wind hingen,

d.w.z. van partij veranderen naarmate de omstandigheden dit raadzaam schijnen te maken; ook wel *het vaantje of de zeilen naar den wind hangen*.

- 1) Het eigenlijke *lichten* geschiedt door iemand een enkel haartje uit de kruin van het hoofd te trekken; dat moet dan, volgens 't volksgeloof, juist het *middelste* haartje van 't hoofd zijn, anders baat het niet. En dit haartrekken is het eigenlijke *lichten*, *oplichten* van de huig. Immers men meent dat de huig, binnen door 't hoofd heen, juist aan dit haartje verbonden is; zie W. Dijkstra II, 263; *Volkskunde* XXI, 113.
- 2) Schuermans, 197 b; *Antw. Idiot*, 583.
- 3) *Bed. Huish.* 32: *Laat ons een boetelje zamen van de huig lichten*, een fleschje knappen.
- 4) Zie voor dergelijke gevallen van contaminatie *Noord en Zuid* XX, 417 vlgg.

Onder een huik verstond men een langen mantel zonder mouwen, die zoowel door mannen als vrouwen gedragen werd, tot op de voeten reikte en van voren over het hoofd heen in een langen hoorn uitliep. De eig. bet. is: de huik zoo hangen, omslaan, dat men tegen den wind beschut is; fig. 'eene zoodanige houding aannemen, dat men altijd gedekt is; met beide partijen op een goeden voet willen blijven'; zie Kiliaen: *Huyck of huycksken nae den wind hanghen*, servire scenae, servire temporari, versare suam naturam et regere tempus; Plantijn: *De huycke na de wint hangen*, tourner la cappe au vent, *adag.* flechir à tous vents; mlat. *versa sit adversum tua semper penula ventum*. In de middeleeuwen zeide men *die hoyke tegen (of na) den wint hangen*; zie het *Mnl. Wdb.* III, 525-527; Stallaert II, 625 en *Ons Volksleven* V, 182. Hij, die dit deed, werd een *wendehoyke* genoemd. Thans wordt ook, omdat men de uitdr. niet begrijpt, gezegd: 'de huig naar den wind hangen'. Zie verder Goedthals, 57: *De huycke naer den wint hangen, t hoeft inden windt houden*, tourner a tout vent; Everaert, 160, vs. 437; Pers, 137 b; Coster, 55, vs. 1344; Bebel, n°. 282; *Taalgids* 4, 255; Woeste, 95: *et haüken nam winde draigen*; Eckart, 215: *dä wëss de Hock no'n Wedder ze hangen*; Dirksen I, 37: *de wêt de heike na de wind to setten (of na de wind to hangen)* en vgl. onze uitdr. *zijn rokje omkeeren of omhangen* (Sewel en Halma), fr. *tourner casaque*; het Vlaamsche: *het vaan of vaanken naar den wind hangen* of *zijn molen naar den wind hangen* (Schuermans, 770 a); *het hekken naar den wind hangen* (bl. 182; ook Teirl. II, 25); *den staart naar den wind draaien* ('t *Daghet* XI, 80); *de leuke naar den wind hangen* (De Bo, 627); het Neder-Betuwsche: *zoos de wijnd waoit, waoit zijn ja(a)s*; *Onze Volkstaal* II, 114; Breuls, 86; De Cock¹, 148; *Antw. Idiot.* 1476: *e zeiltje naar de(n) wind spannen*; hd. *den Mantel nach dem Winde hängen; man musz den Mantel kehren wie das Wetter geht*.

982. Huilen met de wolven (of de honden), waarmede men in het bosch is,

d.w.z. met verloochening van eigen meening zich (moeten) schikken naar de personen, in wier gezelschap men zich bevindt; vgl. lat. *cum insanientibus furere*; mlat. *si comes esse lupi vis, voce sibi simileris*; gri. *μαινομένοις συμμανῆναι*; mnl. *die mitten wolven ommeghaet die moet mitten wolven hulen* (o.a. *Diepenv.*² 314); Goedthals, 57: *Die met wulven ommegaet, moeder na hulen*, qui est avec les loups, il faut hurler; Campen, 101: *Men moet mit den wolven huylen, daermen mede omme gaet*; zoo ook *Prov. Comm.* 210: *Die met wolven omgaet, moeder na huylen*; Spieghele, 285; *Gew. Weeuw.* 3, 60; Halma, 230: *Met de wolven huilen daar men mee in 't bosch is*, zich naar 't gezelschap voegen daar men bij is; *Nkr.* III, 25 Juli p. 2: Maar wie in het bosch is, moet met de wolven meehuilen; *Antw. Idiot.* 2164; enz. Vgl. ook het fr. *il faut hurler avec les loups; braire avec les ânes*; in het nd. *wä bei de Hongen es, muss der met hüle* (Eckart, 224); in het fri.: *me moat bylje mei de hounen dêr 't me mei yn 't bosk is*. Zie ook Suringar, *Erasmus* 38-40; Bebel n°. 275; *Ons Volksleven* VIII, 228; Harrebomée I, 82; *Wander* V, 364: *mit den Wölfen musz man heulen*¹⁾.

1) Dr. D.G. Hesseling (*Gids*, 1902) meent, dat ook dit spreekwoord zijn ontstaan kan te danken hebben aan 't een of andere verhaal van iemand, die door zulk een list veilig door een bosch was gekomen. Ook de Russen zeggen: *Met de wolven leven, is op zijn wolfsch huilen*.

983. Geen huis met iemand kunnen houden,

niets met iemand kunnen beginnen met wien men dagelijks moet omgaan, geen vrede met hem kunnen houden; *huishouden* heeft hier de algemeene beteekenis van *leven met, omgaan met*; vgl. Sewel, 350: *Met zyn vrouw goed huishouden*, to live well with one's wife. In de 17de eeuw bij Bredero I, 291, vs. 554: Ick sou gien huys mitter kunnen houwen, nou se jou smaeck wegh het; Van Effen, *Spect.* VI, 228: Wy konden geen huis met hem houden, toen hy hoorde dat wy hier naar toe gingen; Halma, 231: *Die man houd qualijk huis met zijn wijf*, dat is, leeft 'er onrustig bij; Harreb. I, 339 b; *Ndl. Wdb.* VI, 1233. In Zuid-Nederland: *Mee iemand niet kunnen huishouden; geen huis mee iemand kunnen houden* (zie *Antw. Idiot.* 1774); *met hem is geen huis te houden*, geene overeenkomst mogelijk (*Waasch Idiot.* 300). Ook in 't fr. *faire bon* (ou *mauvais*) *ménage avec qqn.*, het goed (of slecht) met iemand kunnen vinden.

984. In 't huis van een gehangene spreekt men niet over een strop,

d.w.z. men moet niet iemand spreken over iets, waaraan voor hem onaangename herinneringen verbonden zijn; niet spreken over fouten of gebreken, waaraan men zelf lijdt. De zegswijze schijnt eerst in deze eeuw voor te komen; waarschijnlijk als navolging of vertaling van eene andere taal. Vgl. *De Arbeid*, 25 Oct. 1913, p. 4 k. 2: In het huis van een gehangene spreekt men niet van touw; *Het Volk*, 30 Nov. 1912, p. 7 k. 3: In 't huis van den gehangene spreke men niet van de strop, dat spreekwoord kent u. Wil er voortaan aan toevoegen: 'Noch hange men zich zelf er aan op'; *Het Volk*, 8 Oct. 1913, p. 5 k. 3: In 't huis van den gehangene spreekt men niet over den strop; *Nkr.* VIII, 21 Nov. p. 2: Men spreekt niet over den strop in het huis van een gehangene; *Nw. Amsterdammer*, 19 Juli 1914 p. 1 k. 3; *Gron.* 250: In 't huis van 'n gehangene praat je niet over de galg; *Het Volk*, 3 Maart 1915 p. 7 k 1: In het huis van den gehangene pleegt men niet over den strop te spreken; *De Telegraaf*, 30 Jan. 1915 (avondbl.) p. 9 k. 2: Mr. Troelstra zal goed doen met deze drie spreekwoorden van buiten te leeren: In het huis van 'n gevangene spreekt men niet van een strop. Wie in een glazen huisje zit, moet niet met steenen gooien. - Wie boter op z'n hoofd heeft, moet niet in de zon loopen. Vgl. fr. *il ne faut pas parler de corde dans la maison d'un pendu*, il ne faut pas réveiller un souvenir fâcheux; hd. *im Hause des Gehängten muss man nicht von Stricken reden*, nicht Fehler und Gebrechen erwähnen in Gegenwart derer, die daran leiden; eng. *name not a rope in his house that hanged himself; in the hangman's house no one speaks of the rope*¹⁾.

985. Elk huis heeft zijn kruis,

d.w.z. elk huis heeft zijn lijden, geen gezin blijft geheel voor leed gespaard, of, zooals in de 17de eeuw voorkomt, *geen huys en vind-me zonder kruys* (De Brune, 402); vgl. verder Goedthals, 55: *Elck huysken heeft zyn cruysken*; Sart. III, 2, 65: *Elck huysken heeft syn kruysken*; Heemsk. 204: *Elck huysjen heeft syn kruys*, elck 't syne vinden sal; Tuinman I,

1) B.C. Broers en A.A.E.S. Roukens, *English Idioms and their Dutch equivalents*, bl. 9.

93; Halma, 230: *Daar is geen huis of het heeft zijn kruis*; Harrebomée I, 341 a; fri. *elke hûs het syn krûs*; *Waasch Idiot*. 300 b: *ieder huisken heeft zijn kruiken*; zoo ook Teirl. II, 65; *Antw. Idiot*. 583; Rutten, 98; hd. *jedes Haus hat sein Kreuz*; eng. *every house has its trial*.

986. Ver van huis zijn,

d.i. ver van zijn doel verwijderd zijn, het mis hebben. Vgl. Sartorius II, 2, 84: *Hij loopt al te ver van huys*, ubi quis aliena nec ad rem pertinencia dicit, facitve; Campen, 49: *Gy syt veer van huys*; Vierl. 42: Dewelcke sulcx gesien hebbende mejnen dat se groote practijcinen daerin sijn - maer zij sijn verre van huijs; Harrebomée I, 342: Hij gaat (of raakt) hoe langer hoe verder van huis; *Antw. Idiot*. 583: *Nog wijd van huis zijn*, nog verre zijn van te gebeuren; Tuerlinckx, 279; Rutten, 97: *Nog wijd van huis zijn*, nog verre van het doel of van het tijdstip zijn.

987. Huizen op iemand bouwen,

d.i. vast vertrouwen in iemand stellen; ook met betrekking tot zijn lichaamsgestel. Vroeger een kerk, een stad, torens of tabernakelen op iemand (kunnen) bouwen. Vgl. Sart. II, 6, 57: Men soude een Kerck op hem bouwen; *Gijsbr. v. Aemst*. 615: Een krijgsman, op wiens woort men wel een kerk magh bouwen; Brederoo, *Sp. Brab*. 1906: Voer der lestent niet ien banckerot, daermen een kerck op miende te bouwen? Coster, 509: Een man, rijck, machtich, op wie men sou een stat bouwen; Rodenburg, *Poeëtens Borstw*. 427: Ick swoer dat in een vrouw de trouwe zelfs bestondt en dat men tabernak'len op heur mocht bouwen; Tuinman I, 160: Gezonde en sterke menschen, op welke men een kerk zoude bouwen; Harrebomée I, 344; *Ndl. Wdb*. III, 783; VI, 1229; Rutten, 37; *Antw. Idiot*. 287.

988. Een huishouding van Jan Steen,

een huishouding, waar de grootste wanorde heerscht, regel en netheid ontbreken; eig. een huishouding, waarin het, als bij Jan Steen, onordelijk toegaat, zooals men op een door hem zelf vervaardigde schilderij kan zien; Molema, 182 b: *een boudel van Jan Stijn*. Vgl. J. Campo Weyerman, *Vr. Tuchtheer*, 83: Een Jan Steens bedurve huyshouding; *Janus*, 131: Dat was een stukjen van Jan Steen! Je leven zoo niet! ho! ho! dat heet huishouden! Syn. is *een huishouding van (moei) Kea* (vgl. Molema, 193; *V. Janus* III, 11: *Het huis van Keja*), waarvan de oorsprong onbekend is¹⁾.

989. In zijn hum (soms hummes) zijn,

d.w.z. goed gemutst zijn, goed geluimd zijn; eig. in zijn *humeur* zijn (vgl. *deli* = *delicaat*; *gym* = *gymnasium*; *prof* = *professor*; *soos* = *societeit*; *photo* = *photografie*). Vgl. *Prikk*. V, 25; *Lvl*. 138: Breemantel schijnt van avond bizonder in z'n hum; zie ook bl. 191; *Lev. B*. 8: Die was weer heelemaal in z'n hummes geraakt. Het znw. *humeur*, lat. *humor*, beteekent eig. vocht (vgl. *Bank*. II, 288); ook menging van vochten in het menscheijk lichaam, die men in het nauwste verband achtte te staan met 's menschen karakter; zie *Ndl. Wdb*. VI, 1312 en vgl. *temperament* van het lat. *temperare*, fr. *tremper*; *flegmatiek* van het lat. gri. *phlegma*,

1) In *Navorscher* V, 203; Harreb. I, 346 a en *Woordenschat*, 553 wordt aan herkomst uit het Maleisch gedacht. Het zou ontleend zijn aan de taal der matrozen, die op Java de Maleiers de Chineezzen (d.i. orang-kee) *orang-kéa* hoorden noemen.

slijm, en ons bnw. *hardvochtig, zoetsappig*¹⁾ en *droog* in een *droog* (saai) *mensch*, een *droogkomek* (vgl. eng. *dry*, grappig), iemand die grappig is met een uitgestreken gezicht²⁾, dien de Zuidnederlanders een *droogscheerder* noemen (De Bo, 272) of een *plezante droge* (Antw.³⁾. Zie n°. 590.

990. Met hutje en mutje,⁹⁹⁰

d.w.z. met het heele huishouden, met pak en zak, alles, of zooals men in het Zaaansch ook zegt: *met klus en kluis* (Boekenoogen, 460); in Zuid-Nederland *heel de hutsekluts* (*Waausch Idiot.* 301 b). Vgl. Sartorius I, 10, 98: *Daer hutte met de mutte blijft*, en II, 7, 1: *Alle hutte met de mutte*, met kat en met muys; *Pasquilm.* 24: 't Hutje met mutje en al den horrelement sal de guyt nu moeten betaelen; ook in de 17de eeuw *met hutje met tutje*; en *huttegetut* (zie *Ndl. Wdb.* VI, 1329; 1333); vgl. verder Tuinman I, 373: *daar is 't hutje met het mutje*, dat is alles; Harreb. I, 93: *het hudje met het mudje*, het mandje met de brokken; *Nkr.* VI, 9 Nov. p. 4; VIII, 28 Maart, p. 7: Het geheele hudje-met-mutje; *Amst.* 124; *Jong.* 151: Straks nemen ze hutje met mutje mee naar meheertje; *Landl.* 9: Met hutje en mutje naar de weerlag gaan; bl. 77: Dat ie z'n Mietje en de kinders gauw met hutje en mutje zou kunnen laten overkomen; *Jord.* II, 259: Zoo'n huttemetutje van een wijf; *Handelsblad*, 21 Dec. 1914 (avondbl.) p. 5 k. 3: Nog velen verhuizen er geregeld met hutje en mutje, de duiten in goud en zilver aan den lijve gedragen; *Het Volk*, 17 Febr. 1915 p. 1 k. 2: Wij zijn hudje en mudje, allemaal bij elkaar, openlijke of bedekte reformisten. De uitdr. is in vele streken van ons land bekend. In Groningen luidt zij: *hutjemitmutje*; in Drente: *met huttien en met muttien*; in Kampen: *utien bi-ijt mutien* (Gunnink, 227); in Deventer: *hütjen en mütjen* (Draaijer, 17); in Utrecht: *hutsie en mutsie*; in Noord-Holland: *hudje met mudje* (Bouman, 36; Veluwe: *hutjen en mutjen* (V. Schothorst, 145); in het Oostfri.: *hütt mit mütt* en *hüttje met müttje*; nd. *de huetten mit der muetten*; *hutte mit der mutte*; *hüttje und müttje*; *hütti mit mütti*; *hützi mit mützi*; *hütt un mütt* (zie voor allerlei vormen *Korrespondenzbl.* XXI, n°. 3; XXVI, 86; XXVII, 28; 32; Reuter, 48 b); in Holstein: *mit de hütt un mit de mütt* (Molema, 172 b); De oorsprong der uitdr. is onzeker; misschien moeten we denken aan het Vlaamsche *hot* en *mot*, die beide een klomp hout beteekenen⁴⁾. Ook de verklaring van Van Hasselt op Kiliaen, 238 en van Harrebomée I, 93 b, als zou *hutje* voor *hoedje* staan en dus *hudje en mudje* niets anders beteekenen dan de groote en de kleine maat, dus alles, voldoet niet. Misschien heeft De Jager, *Frequ.* I, 418 gelijk, wanneer hij *hutje met het mutje* vergelijkt met *motjens* en *kotjens* en dergelijke uitdrukkingen, waarbij van de twee daarin vervatte rijmwoorden dikwijls het eene naar het andere is gevormd, en in beteekenis eigenlijk daarvan niet onderscheiden.

Eindnoten:

- 1) *Ndl. Wdb* V, 2197.
- 2) *Tijdschrift* IV, 207.
- 3) Van Ginneken, *Leuv. Bijdr.* X, 97 meent dat deze beteekenissen op gevoelsoverdrachten berusten: 'droogheid is dikwijls eentonig; vandaar is droog: *onbewogen* of bij langer voortduren *saai en vervelend*; *nat*, sappig, is daarentegen dikwijls opwekkend, maar altijd varieerend'
- 4) Schuermans, 196 en 392; *Mnl. Wdb.* III, 613. Gewoonlijk beteekent *hot* rugmand, korf, pak, zak (Schuerm. 195; Rutten, 128; Tuerlinckx, 276).

990 *I. Alle de hutte met de mutte en zie Leuv. Bijdr. XVI, 63-64.*

991. Een wilde ler,

naam voor een onstuimig, dartzel kind. Vgl. in de 17de eeuw V. Moerk. 560: 'Zou ik lyden, dat onse Japik met een vent acht of tien door myn huis liepen, als wilde ieren', waar het op mannen wordt toegepast; Vondel, *Gysbr. v. Aemstel* vs. 1783: Hy voerme waer 't hem lust, of naer den wilden Yr of aen de noortsche kust; Brandt, *Leven v/d Ruyter*: Als de heer Smit zyn gantsche kompagnie, die men in de wandeling *de wilde Yren* noemde, zagh aantrekken; *W. Leevend* III, 180: Een paar wilde leren van kinderen. Volgens Harreb. I, 357 dateert de uitdr. uit den tijd van Leicester, onder wiens troepen ook eenige leren behoorden, 'die vooral te Deventer, zoo huishielden, dat ze te regt den naam van *wilde leren* verkregen. Bij vergelijk zegt men van een meisje met een jongensaard: dat is een wilde ler'.¹⁾ Het is evenwel niet noodig, dat de benaming juist aan deze leren is ontleend, daar zij, evenals de Schotten, altijd als woest bekend stonden; vgl. reeds mnl. *die wilde Scotten* en het zuidndl. *Krawaat*, eig. Kroatische soldaat; fig. deugniet (*Ndl. Wdb.* VIII, 126).

992. Het ijs breken,

d.w.z. de eerste moeilijkheden uit den weg ruimen. 'Dit zegt men van ymand, die eerst den weg baant, door de beletselen weg te ruimen. 't Is ontleent van die een vaarweg door 't ys openen' (Tuinman I, 141). De uitdrukking is derhalve ontleend aan het stuk breken van het ijs door een schipper, waardoor het vaarwater open wordt, en ook anderen kunnen volgen; vandaar in overdr. zin: voorgaan, den eersten stoot tot iets geven; ook 'een pijnlijk stilzwijgen of de stijfheid en gedwongenheid tusschen eenige personen doen ophouden door een noodzakelijk maar netelig gesprek te beginnen'. Zie Sart. III, 6, 73: *Scindere glaciem*. Het spit voor af bijten. Een gat in een dingh vinden. *Aperire viam* significat et in incipiundo negotio priorem esse. Translatum a nautis, quorum unus aliquis praemittitur, qui flumine concreto glaciem perrumpat, reliquisque viam aperiat; voor bewijsplaatsen uit de 18de eeuw, Van Effen's *Spect.* XI, 90; Sewel, 973: *Het ys breeken, to break the ice, to beat the way*; Halma, 236: *Het ijs breeken, iets eerst doen, commencer quelque chose le premier, vaincre les premières difficultés*; vgl. verder *Ndl. Wdb.* III, 1245; VI, 1413; in het fri. *ijsbrekker, baanbreker*; fr. *rompre la glace*; hd. *das Eis brechen*; eng. *to break the ice*.

993. Zich op glad ijs wagen,

d.w.z. zich wagen op een gevaarlijk terrein, waar men niet vast staat; waar men niet zeker is van zich zelven: een onderwerp bespreken, waarvan men niet op de hoogte is; of wel: ongepaste, dubbelzinnige dingen

1) Zie Wagenaar, *Vad. Hist.* VIII, 196, die de leren, welke onder William Stanley te Deventer in garnizoen lagen, een woest volk noemt, dat half naakt liep en van geene erbarming wist. Vgl. ook Blok III, 366 en *Ndl. Wdb.* VI, 1376.

zeggen. Vgl. mlat. *qui currit glaciem, se monstrat non sapientem*; Hooft, *Brieven*, 256: In plaats van haar eigen heer ende meester te zijn, zal zijne Ed. duizentderley' wederwaardigheeden van meesters en knechts moeten dulden, ende in suiker opeeten, om zelf tot eenige merkelijke vordering te geraaken, ende, die verworven hebbende, altijd op een glad ys staen. Zie ook Winschooten, 91; Halma, 236; Sewel, 973: Hy staat op een glad ys, *he stands on a slibbery ice, i.e. he is in a slibbery condition*; het *Ndl. Wdb.* V, 3; VI, 1413; *Wander* I, 800: *sich auf dünnes Eis wagen* (vgl. bij Couperus, *Eline Vere* I, 202: *zich of dun ijs wagen*) en vgl. nog fri. *hy jowt him* (begeeft zich) *op glêd iis*.

994. Op oud ijs vriest het licht.

'Dat wil zeggen, daar noch eenig overblyfzel, en geschiktheid tot iets is, kan dat lichtelyk weder opgewekt en hervat worden. By voorbeeld, een vonkje van oude liefde, haat, enz.' (Tuinman, II, 60). Bij Campen, 45 vinden we vermeld: *op oldt ys vriestet lichtelick weder* (*Spreuken*, 22), dat in beteekenis overeenkomt met *oude veete lichtelick verniewt*, l'eaue une fois eschauffee prend plutost la gelee (*Goedthals*, 89). Zie verder *Spieghel*, 280; *Smetius*, 50: Op een oud ijs rimpelt het lichtelijck; 36: *Het vriest licht op een oud ijs, facile recalefacit qui ante caluit amor*; 13: Op een doey yskén vriest het licht; *Cats* I, 537: Het rijpt haest op een out ijs; *C. Wildsch.* VI, 239; *Harreb.* I, 539; *Zondagsbl. v.h. Volk* 1905 p. 160: Toen zwolgen ze jenever. 'Op oud ijs vriest het licht' en Kees had 'm al heel gauw weer staan. In het Friesch: *op âld iis friest it fûl* (fel); *as 't op âld iis friest, is 't gauw sterk*, wordt eene afgebroken vrijerij op nieuw aangeknoopt, dan volgt het huwelijk spoedig; oostfri.: *up old is friist 't licht* (*Eckart*, 97); *Joos*, 205: *op oud ijs rijmt (of vriest) het licht*. Syn. is: *eens gebrand haast gevlamd*; vgl. *Goedthals*, 122: *ghebluschten brant ontsteect saen*; *Wander* II, 748: *angebrannt Holz geht bald wieder an*, von verwitweten Personen.

995. Men moet niet over ijs van één nacht gaan,

d.w.z. men moet niet te spoedig handelen, doch zich eerst eens bedenken; niet iets ondernemen zonder waarborgen van slagen. Evenmin als ijs van één nacht 'daer geen balcken onder zijn' (*Poirters, Mask.* 223¹) te vertrouwen is, kan men handelen naar een eerste meening; bij nader inzicht kon die wel eens blijken op geen goede gronden te berusten. Vgl. in de 16de eeuw, *Sp. der Minne*, 32 v. Die tbetuyghen der ooghen acht, die timmert op het ijs van eender nacht; *Anna Bijns, Refr.* 49: Siet toe en timmert op geen bevende ijs. Zie verder *Sart.* II, 2, 25, waar *hy gaet met de eene voet in het graf* gelijk gesteld wordt aan *hy is een nachts ijs*, dus: hij is broosch; *Harrebomée* III, 238 b; *Ndl. Wdb.* VI, 1412; *Het Volk*, 14 Jan. 1914, p. 2 k. 3: Zij heeft niet over ijs van één nacht willen gaan, en heeft gewikt en gewogen, en nòg eens; fri. *hy stiet op iennachts iis*, zijn onderneming heeft veel kans van te mislukken.

996. Beslagen ten ijs komen,

d.w.z. goed toegerust zijn; voorbereid zijn op iets, of zooals men vroeger ook zeide *zijn stukken goed op het bord* (schaakbord) *hebben*. Bij Win-

1) Vgl. *Waasch Idiot.* 303 a: Tijs is een zolder zonder rebben en die er deурvalt, zal er van hebben; *Wander* I, 799: *das Eis hat kein Balcken*.

schooten, 91 lezen we aangaande den oorsprong dezer spreekwijze: *Wel beslaagen ten ijs koomen*: werd eigendlijk gepast op de Paarden en andere Dieren, die op het ijs niet wel en souden kunnen stappen, en trekken: soo sij niet van scharpe Hoef ijzers voorzien waaren: oneigendlijk: sijn stukken klaar hebben, en wel op sijn hoede syn¹⁾. Vgl. Paffenrode, 101: *Beslagen ten ijs treden*; Halma, 236: *Wel beslaagen ten ijs koomen*, zijne stukken klaar hebben, wel op zijne hoede zijn, *être ferré à glace, être bien préparé sur une matière*; het hd. *gut beschlagen sein*; het fr. *c'est un homme bien ferré; c'est un homme ferré à glace*; het fri. *me moat net ûnbislein op 't iis komme*. In het Vlaamsch beteekent de uitdr.: handelen met vooruitzicht (Joos 99; 117).

997. Een ijzegrim (of iezegrim),⁹⁹⁷

d.w.z. een knorrig, verdrietig, norsch mensch, een ieder afschrikkende grompot (eig. iemand met een ijzeren (helm)masker²⁾); in de 17de eeuw ook iemand met een schrikwekkend gelaat; hd. dial. *isegrimm*. Het is de naam van den wolf uit den *Reynaert*, die in *Reyn. I Isengrijn* en in II altijd *Isegrim* heet. Vgl. *Tijdschr.* XIX, 191; Vondel VI, 158: *Milord Isegrim (Cromwell)*; V. Moerk. 194; 141; J.v.d. Veen, *Jan van Nassouws Water-zucht*: Wech, ghy stinckt Jan Isegrim; Molema, 529 a, die *iezegrim* verklaart door *gierigaard* (vgl. fri.: *izegrim, izegryn, vrek*); Gunnink, 140; Houben, 97; V. Weel, 108; V. Schothorst, 147: *izegrim*, leelijke man of vrouw; *Ndl. Wdb.* VI, 1387; *Antw. Idiot.* 588; *izegrim, iezekniezer*; Claes, 93 vermeldt *iezegrimmeken* in den zin van tenger, ziekelijk kind.

Eindnoten:

997 In Zuid-Limburg is een *iezegrim* iemand die leelijk is van magerheid.

998. Dat is een heet ijzer om aan te vatten,

d.w.z. dat is eene moeilijke zaak om te beginnen. Zoo staat de uitdr. o.a. bij Tuinman I, 40 en in Van Effen's *Spect.* VIII, 15; doch bij anderen, o.a. Harrebomée I, 278 leest men in de plaats van ijzer *handijzer*, met de toelichting, dat de spreekwijze is ontleend aan de vuurproeven der middeleeuwen, waarbij den van tooverij beschuldigde een gloeiend ijzer in de hand gegeven werd. Vgl. *Sassensp.* 1, 28, 41: 'Si hebben drierhande core, dat yseren (*var. hantiser*) te draghen, in enen wallendighen ketel te gripene al totten ellenboghe of den camp, hem te verweerne'. Ofschoon het niet onmogelijk is hier ijzer als afkorting van handijzer op te vatten, is het echter waarschijnlijker dat we moeten denken aan een *hangijzer* (mnl. *hanciser*), d.i. een ijzeren ketting met haak, waaraan een ketel boven het vuur kan hangen, een *hael* of *hangel*, vooral omdat de uitdr. 'het is een heet *hangijzer* om aan te vatten' vroeger zeer gewoon was en men nooit in dit verband van een handijzer leest. Zie n°. 834.

1) In de *Gew. Weeuw.* III, 7: Wel geleerst en gespoort ten Ys komen. Zie *Zeitschrift für den deutschen Unterricht* XXVII, 233-238; 433-437.

999. Men moet het ijzer smeden als het heet is,

d.w.z. men moet eene gunstige gelegenheid niet ongebruikt voorbij laten gaan; de gelegenheid waarnemen, als die zich voordoet. De uitdr. wordt aangetroffen in het mlat. *dum calidum fuerit debetur cudere ferrum; ferrum quando calet cudere quisque valet; tundatur ferrum, sum novus*

ignis inest; bij Goedthals, 17: *Men moet het yser smeden te wylent dat heet is*; in de *Prov. Comm.* 25: *Alst yser heet is so salment smeden*; zie verder Campen, 115; R. Visscher, *Quicken*, 3, 47: *Ghy doet soo't hoort, ghy smeeet het yser laeu*; Everaert, 111: *Smedet hysere binder wyle dat gloeyt*; Sartorius I, 8, 37; Spieghele, 273; Hooft, *Warenar* vs. 1472; Idinau, 62; Harreb. I, 361 a; *Waasch Idiot*. 303 b; *Antw. Idiot*.

1778 en Bebel n°. 10. In het Friesch zegt men eveneens: *as 't izer hjit is moat it smeid wirde*, waarvan een variant is *as 't molken roan is moat me tsjernje* (karnen); vgl. het 17de-eeuwsche *men moet gapen als men pap biedt of trecken als 't nopt* (vgl. fri.: *dy 't byt het moat ophelje*), *seylen terwijl de wint dient*, enz.; Afrik. *as dit pap reën, moet jy skep* (Boshoff, 334); het Westvl.: *als je de neute hebt, je moet ze kraken*; Vl. *vischt terwijl het water blond is* (Joos, 83); fr. *il faut battre le fer quand il est chaud*; mhd. *die wil das îsen hitz ist vol, vil bald man ez denn snîden sol*; hd. *man musz das Eisen schmieden, so lange es warm ist*; eng. *strike the iron while it is hot*. Zie verder Wander I, 801.

1000. Men kan geen ijzer met handen breken,

d.w.z. het onmogelijke is niet te doen. Bij Sartorius I, 10, 78 lezen we: *Ghy wilt het ys met de handen breecken*, en zoo is er tot in het begin dezer eeuw in alle spreekwoordenverzamelingen sprake van *ijs* en niet van ijzer¹⁾. Eerst Weiland geeft op: *Men kan geen ijzer met handen breken*. Zie Harrebomée III, 216; Joos, 100; *Waasch Idiot*. 303 b; *Antw. Idiot*. 1778: *Ik kan geen ijzer met mijn handen breken of ik kan geen ijzer bijten*; en vgl. het fri.: *me kin gjin izer mei hânnen brekke*; in het Oostfri.: *man kan gên isder mit handen brekke*; Wander I, 801: *Eisen kann man nicht mit Händen brechen*.

1001. Een ijzervreter,

d.i. een onvervaard, onverschrokken krijgsman, een vechtersbaas; ook: een norsch mensch, mnl. *iserbitere*²⁾, Zuid-Beveland: *izebiter*, netig mensch³⁾; hd. *Eisenbeisser* en *Eisenfresser*, een snoever (eng. *fire-eater*), eig. iemand, die zich vermeet ijzer te kunnen bijten, zooals blijkt uit een 13de-eeuwsch mhd. geschrift, waar we lezen:

ich bizze wol durch einen stein,
ich bin so muotes raeze,
hey waz ich isens fraeze⁴⁾.

Vgl. *Handelsblad*, 14 Juli 1915 (avondbl.) p. 2 k. 2: Niemand, zelfs de aanwezige, geharde en gestaalde regiments-commandant van het 14de, generaal Goignoux, een echte ijzervreter, kon zijn tranen bedwingen.

Luther spreekt van een *Kürissenfresser*, *Küraszfresser*; vgl. ook Wander II, 1162: *der frisst Käsekörbe*; ons *vuurvreter*, fri. *fjûrfretter*,

- 1) Men denke aan de *ijsbrekers* 'grootte gevaarten met scherpe ijzers voor den breedten platten steven, dat door 25 of 30 paarden werd voortgetrokken'; op een uithangbord aan de Weesperzijde stond er vroeger een afgebeeld; Van Lennep en Ter Gouw, *Uithangteekens* II, 271.
- 2) Thans beteekent dit in Vlaanderen een gierigaard, een *kribbebijter* (Schuermans, 203 a; 293 b), doch te Gent een nijdiggaard, ijzervreter (Schuerm. *Bijv.* 134 b; *Ndl. Wdb.* VI, 1437).
- 3) *Nieuw Nederl. Taalmagazijn* II, 224.
- 4) Borchardt, no. 287 en Grimm III, 365. In het Fransch heet zoo iemand *un avaleur de charrettes ferrées*.

in Noord-Holland ook de benaming van een vurig, sterk en moedig paard (Bouman, 113); *papenvreter*, iemand die de Katholieken haat (o.a. *Nkr.* VII, 27 Dec. p. 2; *De Voorhoede*, 10 Jan. 1914, p. 5 k. 2); *een hoofdenvreter* (een onderwijzer die de hoofden haat) in *Schoolblad*, XLIII, k. 1236.

1002. Sterk (of goed) zijn van inhout(en),

d.w.z. een goed gestel hebben, van eene sterke constitutie zijn. Onder *inhout* (hd. *Inholz*¹⁾) verstaat men 'een der stukken hout of als collectief de gezamenlijke stukken hout dienende in de samenstelling van het opstaand geraamte van een schip; inzonderheid gebezigd in toepassing op de stukken uit welke de spanten zijn samengesteld'; Harreb. I, 361: *Hij is goed of sterk van inhouten*; gron. *gouie inhouten hebben*, een sterk lichaamsgestel bezitten (Molema, 178); Drente: *neet stark van inhouten*²⁾; fri. *de yn houten*, de inborst, het karakter; oostfri. *d'r sitten gên gode inhouten in hum*, er ist engbrüstig, bz. innerlich ungesund (Ten Doornk. Koolman II, 129); *Ndl. Wdb.* VI, 1695; 1832; daarnaast *sterk of zwak van innikhouten zijn* (Boekenooen, 1320). Vgl. *niet sterk zijn van binnewerk* (o.a. *Zandstr.* 92).

1003. Iemand iets inpeperen,

d.w.z. iemand iets betaald zetten of zooals men in de middeleeuwen zeide: *eenen iet ane* (of *in*) *sijn cleet wriven*, dat te vergelijken is met Campen, 95: *ick salt hem noch eenmael weder indryven*. Vgl. Sart. I, 1, 70: *ick salt hem wel peperen* ter vertaling van *par pari referre*, dus iemand iets betaald zetten; Winschooten, 186: *iemand's iets inpeperen*, iemand iets vergelden; Pers, 373 b; 376 b; Tuinman I, 114; Adag. 41: *ick sal het hem wel peperen*, *par pari referam*; Sewel, 361: *Inpeperen* (vergeldden), *ik zal hem dat wel inpéperen* (ik zal 't hem wel betaald zetten), *I'll pay him for it*, Harreb. III, 34. In eenigszins andere bet. in *Slop*, 96: Hij zou ontkennen, al was 't maar om die rechter van instructie eens in te peperen; bl. 127: Heel vaag dacht hij er aan, hoe hij in de gerechtszaal zichzelf inpeperde, dat ze hem niet eronder zouden krijgen. In het hd. zegt men hiervoor: *es einem eintränken, einreiben, einsalzen, einpfeffern*³⁾; in het Groningsch: het iemand *indusseln*; fri. *'t immen yn piperje* of *yn prikkelje*; in het Hagelandsch: iemand *insmeren* of *invetten* (Tuerlinckx, 292; Teirl. II, 88; *Waasch Idiot.* 309 b); in Gent: ik zal het hem *bessemen* (Schuerm. *Bijv.* 32); in Kl. Brab. *iemand inzeepen* (Teirl. II, 90) of *afdrogen*, afranselen; in 't fri. *yndruye*, indrogen⁴⁾. Ook in Zuid-Nederland *iemand inpeperen*, slagen geven, afrossen (Teirl. II, 82; *Waasch Idiot.* 307 b); *iemand iets inpeperen*, doen bezuren, aframmelen (*Antw. Idiot.* 1782) naast *iemand inpekelen*, hem streng berispen, kastijden (*Antw. Idiot.* 1782). De uitdrukking kan ontleend zijn aan het inpeperen van vleesch, en bij overdracht zijn toegepast op personen: hen met peper, d.i. iets bijtends, scherp, inwrijven (vgl.

1) Kluge, *Seemannssprache*, 389.

2) *Nieuwe Taalgids* II, 283.

3) Vgl. ook Kluge, *Rotwelsch*, 396: *einpfeffern*, jem. der schon im Unglücke steckt, noch tiefer hinein bringen; vorzüglich auf einen Verhafteten etwas Nachtteiliges aussagen.

4) In de 17de eeuw ook: *iemand iets uitdrogen* of *uitpeperen*.

iemand iets *inwrijven*), iets doen gevoelen op onaangename wijze, doen boeten (?). Volgens het *Ndl. Wdb.* VI, 1840 is het oorspronkelijk denkbeeld bij deze uitdr. geweest dat van het voor iemand bewaren (verg. *opzouten*) van iets, om er hem (later) van te doen lusten. Zie n°. 65 en vgl. het eng. *to salt it for a p.*¹⁾

1004. Het is daar de zoete inval,

d.w.z. daar wordt ieder altijd gastvrij ontvangen, onthaald; Sartorius II, 2, 82 noemt dit: *'t huys van houdt-aen*, een naam, die thans nog niet ongewoon is. Eigenlijk is *de zoete inval* een herberg, waar men uitstekend, aangenaam logies heeft; vgl. Kil.: *Inval*, receptaculum, diversiorum (*herberg*); *sijnen inval hebben*, divertere ad hospitem, recipere se. Later werd die naam gebruikt voor *een huys van goeden inval*, une maison propice ou on entre aisement, maison à tout venant (Plantijn), koekebakkerijen en winkels, waar *zoet goed* verkocht werd, met een uithangbord, waarop een man stond afgebeeld, die voorover in een suikervat, een stroopvat of een bijenkorf tuimelt²⁾. Zoo hing te Koevorden een uithangbord met de volgende zedelijke toepassing:

In den Zoeten Inval.

In 't quaet te vallen is eerst Zoet,
Doch het verandert ras in roet.
Maar dese Inval kan yeder gerijven,
Gij geeft geld, ik waar, elk kan hier eerlijk blijven.

In de 17de eeuw was de uitdr. vrij gebruikelijk; we vinden haar o.a. bij Winschooten, 323 en bij Poirters *Mask.* 305: Ghelogeert in den soeten Inval, en de duysent vreughden; vgl. ook Halma, 246: Daar is de zoete inval, *c'est là l'agréable entrée, tout le monde est bien traité-là*; Sewel, 363; Tuinman I, 117: *In t huis houd aan, de zoete inval*. Ook in het Oostfri. is zij bekend: *'t is hir altid so 'n söten infal* (Ten Doornk. Koolm. II, 127), evenals overal in Zuid-Nederland; zie Rutten, 293 b; *Antw. Idiot.* 1504: *de zuten-inval*; *Antw. Idiot.* 765; Teirl. II, 88 en *Volkskunde* XII, 168. In het fri.: *de swiete ynfal* of *fal-yn*; daarnaast *huske fen hâld-oan*, een rendez-vous³⁾.

- 1) De Duitschers noemden in den oorlog van 1914 bombardeeren *hereinsalzen* of *hereinpeffern* (zie *Leuv. Bijdr.* XIII, 185).
- 2) Van Lennep en Ter Gouw, *Uithangteekens* I, 120 en II, 16. In het *Fri. Wdb.* I, 336 a wordt melding gemaakt van een zoeten inval, afgebeeld als een man, op het hoofd in een bijenkorf (op een gevelsteen te Franeker).
- 3) In de 17de eeuw komt ook voor *de zoete ingang*, voor wat lekker naar binnen gaat, goed smaakt (V. Moerk. 64). In de 16de eeuw een 'alias' voor een drinkebroer (*Mededeelingen v.d. Maatsch. der Ndl. Ltk.* te Leiden, 1904-1905, bl. 20).

1005. Ja en amen,

in de zegswijze *ja en amen op iets zeggen*, 'gewillig en zonder tegenspraak toestemmen of goedkeuren wat door iemand gezegd is; hem naar den mond praten'¹⁾; 17de eeuw *ja en amen spelen*; ook *amen-en-ja-zeggen* (zie *Ndl. Wdb.* VII, 7); in de 18de eeuw *ja en amen zeggen tot alles*; vgl. ook *amen zeggen op iets*, met iets instemmen, iets goedkeuren; zie Campen, 26: *hy sechter Amen toe*; 107: *hy volcht; hy sechter Amen toe*; Sartorius, II, 7, 88: *Amen tot een saeck seggen*, *sententiam aliquam comprobare*; zie verder *C. Wildsch.* IV, 197; *Ndl. Wdb.* II, 398; hd. *zu allem Ja und Amen sagen*; eng. *to say yes (and amen) to a thing*.

1006. Jaar en dag,

d.i. langen tijd; ook *na jaar en dag*, na langen tijd; hd. *seit Jahr und Tag*; eng. *in a year and a day* (Prick², 52). De bet. is ontleend aan het vroegere middeleeuwsche rechtswezen, waarbij allerlei rechtstoestanden konden beklijven en allerlei rechten hunne kracht verloren door verloop van *jaar en dag*, d.i. één jaar en één dag, een vrij jaar (waarbij de dag van aanvang niet meetelt). In later tijd (bij ons sedert het laatst van de twaalfde eeuw) verstaat men er onder een jaar, zes weken en soms nog drie dagen; vgl. Kiliaen: *Jaer ende dach, annus et sex septimanae: et (veteri Saxonum more) tres insuper dies*. Zie *Mededeelingen v.d. Maatschappij v. Nederl. Ltk.* 1897-98, bl. 114-115; *Ndl. Wdb.* VII, 39 en het *Mnl. Wdb.* II, 11; III, 985.

1007. Vette en magere jaren,

d.i. voordeelige en nadeelige jaren, tijden van voorspoed en tegenspoed. 'Blijkbaar wordt gezinspeeld op de vruchtbare en onvruchtbare jaren in Egypte uit Jozefs geschiedenis, aangeduid door de zeven vette en zeven magere koeien, *Genesis* 41:18-19'; Zeeman, 295; hd. *fette Jahre und magere Jahre*; eng. *the lean years and the fat years* (Prick², 52).

1008. Een jibroer,

d.w.z. iemand, die geen eigen meening heeft, die altijd maar ja zegt en met alles instemt, een *ja en amenzegger* (17de eeuw), hd. *ein Jabrueder* naast *Jaäffe, Jaknecht, Jamensch*. Bij Campen, 107: *het is een guet Jae Broeder*; Mergh, 87: *hy is een goet ja-broeder*; bij Sartorius II, 1, 52 een *Ja heer* genoemd (vgl. mhd. hd. *Jaherr*, zw. *jaherre*); zie verder *C. Wildsch.* III, 3: Zij (de vrouwen) tog verkiezen altoos een man van moed, boven

1) *Amen*, een Hebreeuwsch woord, dat eigenlijk *vast, zeker* beteekent, wil hier zeggen *waarlijk, dat is zoo*; zie *Ndl. Wdb.* II, 396 en vgl. *2 Kor.* 1, 20: *Want so vele beloften Godts als'er zijn, die zijn in hem Jae, ende zijn in hem Amen, Gode tot heerlijkheyt door ons*.

een' zoetpraatend jabroërtjen; Huygens, *Korenbl.* II, 514: Jan Ja-broer in den Schepenstoel, hy wijst naer alle stemmen gaen; Halma, 233: *Ja broer*, een onnozele bloed in eenige vergadering, *un nigaud, un innocent dans quelque assemblée, qui va comme on le mène, qui opine du bonnet, qui est toujours de l'avis de celui ou de ceux qui ont parlé avant lui*; Sewel, 367: *Ja broer*, *one that will agree to any thing, a silly counselour that always consents tho what the other members of the board conclude*. Dit laatste herinnert aan de door Kiliaen opgegeven woorden *ia-heere, iae-man, iae-schepen*, *judex pedarius sive pedaneus*; Vondel noemt hem een *amenvaêr*, en Tuinman I, *nal.* 11 een *amenzegger*. In Zuid-Nederland noemt men zoo iemand een *jaknikker* of een *knikker*. Zie *Antw. Idiot.* 600; De Bo, 468; Schuermans, 207; Claes, 99; *Waasch Idiot.* 355; *Ndl. Wdb.* VII, 63-64; Franck-v.-Wijk, 277.

1009. Zich jakes (of sjakes) houden,¹⁰⁰⁹

d.i. zich stil, zich van den domme, onwetend houden; *van krommen haas gebaren* (Land v. Waas); ook: zich koest houden. Tuinman I, 185 vermoedt dat dit gezegde 'gesproten is van ymand die *Jaques* hiet, en zich dus gedroeg', wat niet onwaarschijnlijk is, daar, volgens Van Moerk. 609 in Mr. Willem van Bruyningens *Vlaamsche klucht van Sinjoor Jakus Smul* (anno 1645), die *Jacus* (Jacques) zich in een spinde doodstil moet houden. De uitdr. komt o.a. voor bij Spaan, 251: Daar stond de Boer toen en keek of hy in de sneeuw gescheten hadde; egter hield hij hem Jakes; E.v. Hoven's kluchtspel, *De Student, Stalknecht* (anno 1700), bl. 23: Jou Juffrouw is Patient, en hy speelt voor Apteker. Hou jy jou Sjakes; zie nog twee plaatsen uit de 18de eeuw bij Oudemans VI, 294 en *Ndl. Wdb.* VII, 150. In vele streken van ons land is de uitdr. bekend; zie Boekenoogen, 375; 1321; V.d. Water, 131; Opprel, 82; *Nieuw Nederl. Taalmagazijn* II, 224 (Zuid-Beveland); Bouman, 48; Köster Henke, 61: *Sjaak* of *sjaakies*, kalm. Houd je sjaakies; *Landl.* 72: Toon hou je sjakies; bl. 105: Hou jij je maar sjakies (ook bl. 169); *Jord.* 44; 369: Hou je sjoakies; *Amsterdammer*, 10 Mei 1914, p. 1 k. 3: Desniettemin hielden de 'intelligenties' zich sjakes en kwam er geenerlei protest; *S. en S.* 52: Sluit de deur toe, en spreek me wat sjakies, of ik breek je ribbe; bl. 70: De Horrelpoot zet er sjakies 't blind weer voor; bl. 82: De jenever zat nog in d'r hersens, maar zij hieuwen zich sjakies; *Jord.* II, 355: Houje sjaakies.... sarde Matje. - Mag ook vergeleken worden het Zuidndl. *zjaak zijn*, dood, kapot zijn; heimelijk weggenomen, gekaapt (zie *Antw. Idiot.* 2175).

Syn. is *zich luikes houden* (*Taalgids* I, 284; *Jong.* 134; 190; *De Meerbode*, 9 Mei 1914, p. 5 k. 5: D'r wazze veul ofciere op 't dek, maar de kapteyn hieuw 'm luykes); ook *zich doodluikes houden* (*Ndl. Wdb.* III, 2852); *zich lukes holden* (Gallée, 27; V. Schothorst, 169; Franck-v. Wijk, 380 b), *zich leuk houden*¹⁾; *zich fûk houden* (Gallée, 12); het bij Sewel, 465 voorkomende: *houd u Luiteraansch*, houdt u of gy nergens van wist²⁾; in Zuid-Nederland: *u Pîet houden*, stil, zwijgend (*Waasch Idiot.* 517 b; Schuerm. 476 b); *zijn eigen konsjuus houden* (in *Antw. Idiot.* 692).

Eindnoten:

- 1) Vgl. Brederoo, *Sp. Brab.* vs. 714: Trouwe *Luyckes* je kent, d.i. volgens Terwey - De Vooy's: Inderdaad, *leukerd*, jij hebt er verstand van; woordspeling met *Lukas* en *luiken*, dus 'gesloten'.
- 2) In de *Gew. Weeuw.* III, 19 staat: 'Hy houdt hem *Chakertje*, puer of hy weerom zou raazen', alwaar om dit toevoegsel wel niet aan ons *jakes* kan worden gedacht.

1009 *I. u Piet houden*. Zie nog voor 'zich luikes houden' het *Ndl. Wdb.* VIII, 3239.

1010. Een jakhals,

gewoonlijk een *kale*, een *arme* jakhals, d.i. is een stumper, een arme kerel, iemand die te weinig te verteren heeft; syn. met het oostfri. en gron. *jakkepoes* (Molema, 182 a); in Nederlandsch Indië zeer gewoon in den zin van gemeene vent, smeerlap. Voor de 17de eeuw zie Winschooten, 79: *Het is een armen hals: het is een jakhals*, het welk de naam van een Indiaans Gedierte is. In de 18de eeuw komt jakhals ook voor in den zin van *knol*, *oud paard*; vgl. Sewel, 367: *J a k h a l s* (zeker beest), *a yakhals*; oud slegt paerd, *a lean lade*; een onredzame bloed, *a pitifull fellow*; Halma, 234: *J a k h a l s*, een Indiaansch dier; *knol*, schindmeer, een schraal schurkig mensch. Halma en Weiland vermelden bovendien een *wkw. jakhalzen*, te paard rijden, dat in het oostfri. de beteekenis heeft van sterk naar iets verlangen (Ten Doornk. Koolm. II, 138 b). Blijkens den vorm hebben wij het woord aan het Engelsch ontleend en op den klank af *jakhals* gespeld, het in verband brengend met *hals*, mensch¹⁾. Of evenwel jakhals *roofdier* hetzelfde woord is als jakhals *knol*, *armzalig mensch* valt te betwijfelen²⁾. Vgl. verder Van Effen, *Spect.* III, 28; VI, 55; X, 171; XI, 179, enz. waar het woord in de tegenwoordige beteekenis voorkomt, en zie voor meer plaatsen *Ndl. Wdb.* VII, 152.

1011. Jan en alleman.

'Het znw. *alleman*, eene koppeling van *alle man*, wil eigenlijk zeggen: *iedereen*, een *iege*lijk. Het veelvuldig gebruik van *alleman*, ook in den 2^{den} naamval (*allemansgading*, *allemansvriend*, *allemansgek*), in de volksspraak, gaf aanleiding tot de schertsende bijvoeging van *Heer* of van *Henneken* of *Jan* (als meest genomen voornaam), waardoor dan het woord bij wijze van eigennaam gebezigd werd, om alle menschen als een enkelen persoon te verbeelden. Het eerste vond zijn voorbeeld in het oudere *heromnes*, *heeromnes* (evenzoo van lat. *omnes* gevormd), dat in de Middeleeuwen en in de 17de eeuw veel voorkomt. De meest gewone bijvoeging was evenwel *Jan*, waarbij dan *alleman*, als eigennaam opgevat, veelal met kapitale letter wordt geschreven: *Jan Alleman*, iedereen. Uit misverstand begon men later de beide deelen te scheiden door de invoeging van *en*, en zoo ontstond de thans uitsluitend gebruikelijke zegswijze *Jan en alleman*'. Zie hiervoor het *Ndl. Wdb.* II, 168-171; VIII, 183 en vgl. *Henneken alleman* in Marnix, *Byenc.* (ed. 1569), 208; nd. *Hanneke un alle Mann*; *Jak en Toon* (16de eeuw), thans *Jantje en Toontje*; *Jan en heel de wereld* (in *W. Leev.* IV, 144); *Jan Paoter en Maoter* (Goeree en Over-

- 1) Volgens Murray V, 536 is het oudere eng. *chacal* (ook *jakhals*, anno 1694) onder den invloed van *jack*, dat in vele woorden eene ongunstige beteekenis heeft, vervormd tot *jackal(l)* en tevens het accent op de eerste lettergreep versprongen.
- 2) Vercoullie, *Beknopt Etym. Wdb.* 121, scheidt beide vormen en wil jakhals, *knol*, *kalis*, in verband brengen met een *wkw. jakken*, dat *hijgen* zou kunnen beteekenen. Ook Weiland hield beide woorden niet voor identisch. Liever zou ik wijzen op *jakken* (intensieve vorm van *jagen*) naast *jakkeren*, dat rijden, maar ook hard loopen beteekent; vgl. Beierl. *hoerenjakker*; het westvl. *djakken*; in Twente *nen kalen jakkerd* (jakhals) naast *'t is mi zonnen jakkerd*, 't is me zoo'n looper, zoodat de eerste bet. kan zijn iemand die alles afloopt, een *schooier* (eig. landlooper, fr. *chemineau*) en vandaar *arme kerel*. Vgl. ook *Antw. Idiot.* 354: *djek*, *djekker*, *knol*.

flakkee¹⁾ en het Zuidnederl. *God en alleman; Hanneken en Lisken* (*Antw. Idiot.* 497; 1745) naast *Jan en alleman*; in 't eng. *every man jack*; fr. *monsieur tout le monde*.

1012. Boven Jan zijn,

d.w.z. de moeilijkheden te boven zijn; in Vlaanderen ook: tot welstand gekomen zijn (Schuermans, *Bijv.* 50 a). In bijna gelijken zin aldaar: *Piet boven Jan zijn*, weer frisch en gezond zijn als te voren (Schuerm. 447 a). In het land van Waas: *Jan uit zijn*, in 't kaartspel, slagen genoeg hebben om te winnen, en *Jan uit zijn*, gewonnen hebben, uit den nood zijn (vgl. *Waasch Idiot.* 312 b); in Kl. Brab. *uit Jan zijn. Hij is Jan boven op*, hij is er boven op, hij is boven alles, hij zegepraalt (Schuerm. *Bijv.* 139 b); in het *Antw. Idiot.* 288: *boven Jan zijn*, wanen dat men boven een ander is; elders in Zuid-Nederland *uit Jan zijn*, boven de vijftig jaar zijn (*Volkskunde* XI, 160) of *uit de Jan zijn* (Teirl. II, 93). Ook in Oost-Friesland: *hê is bold wêr bâven Jan* (Ten Doornk. Koolm. I, 139 a), gauw weer klaar, alles te boven; in de Rijn-provincie *den is bôven Jan* (Eckart, 234). In de 18de eeuw is de uitdr. vrij gewoon; zie o.a. *Sara Burgerhart*, 143 (ed. Stellwagen); *C. Wildsch.* III, 212 (*ik ben boven Jan*); *Abr. Blank.* I, 228 (*beneden Jan zijn*); Halma, 234: *I e m a n d j a n m a a k e n*, *faire quelqu'un un jean au jeu, gagner double*, dat hij wederom vertaalt door *Jan maaken, Jan speelen, dubbeld winnen*. Tevens deelt hij mede, dat men in het Fransch onder *Jean* verstaat een term, de grand triquetrac, comme on le joue en France. On se sert de ce mot quand on a six cases²⁾ dans l'une ou l'autre des deux tables; si c'est dans la première on l'appelle *petit Jean*; et si c'est dans la seconde, on l'appelle *grand Jean*. Volband³⁾. Hieruit blijkt dat *Jan zijn*, enz. een term is, die gebruikt wordt in het een of ander spel, hetgeen bij ons inderdaad het geval is o.a. bij het jassen, waar *boven Jan zijn* beteekent, dat men een zeker aantal punten, gewoonlijk vijftig, heeft behaald en niet double of triple verliest (hd. *aus dem Schneider sein*). Heeft men minder punten behaald, dan is men *onder* of *beneden Jan* (vgl. het Zaansch: *hij is kien* (ontleend aan het kienspel), hij is binnen, buiten gevaar⁴⁾. Verloor iemand dubbel, dan zal men hem een Jan genoemd hebben (in het hd. *Schneider* of *Schuster*), een stumperd, een sukkel, een ongelukkige (vgl. een Jangat, Janhen, een Hannes; fr. *Jean cocu* (ook alleen *un Jean*), *Jean Fesse, Jean Farine*; hd. *ein Dummerjan; Liederjan*), zoodat *iemand Jan maken* zou kunnen beteekenen: iemand een stumperd, het kind van de rekening maken, bepaaldelijk hem doen verliezen, en wel *dubbel* doen verliezen⁵⁾. Zie ook *Ndl. Wdb.* VII, 192-193.

1) *N. Taalgids*, XI, 306.

2) Een *case* is twee schijven op een en dezelfde vlam, een *band*.

3) Vgl. Hatzfeld, 1343, die eveneens mededeelt dat een *Jan* in het trictracspel is 'un coup par lequel un joueur perd des points, ou en fait perdre à l'autre', en vooral *Navorscher* XI, 182, alwaar eene uitvoerige beschrijving van dit spel te vinden is.

4) Boekenooogen, 425.

5) Tuinman I, 265 zoekt de verklaring ook in die richting: *Hy is beest gemaakt*, dat zegt men ook, *Hy is Jan*, en 't drukt uit, hy heeft niet eens in 't spel gewonnen. Wil dat *Jan* zeggen *Jan kan niet?* Bij Harreb. III, V staat vermeld *Hij is Kaatje*, hij heeft geen enkel punt in 't biljartspel gemaakt (vgl. *het is gedaan met Kaatje*).

1013. Janboel,

d.w.z. een onhebbelijke drukte, lawaai¹⁾; ook: een onordelijke, verwarde rommel, een 'pan', of zooals men in de Wormer zegt een *uieboel* (Boekenoogen, 1089); stads-gron. een *janboedel*, hetzelfde als een *boudel van Jan Stijn* (Molema, 182 b). Het woord wil eigenlijk zeggen een 'boel', zooals men bij een Jan, een sukkel, een knul waarneemt. Vgl. *Handelsblad*, 9 Juli 1922, p. 1 k. 1: Sokolnikof wekte met zijn uiteenzetting slechts den indruk dat het in Rusland in financieel opzicht een Janboel is; *Haagsche Post*, 16 Maart 1918, p. 313 k. 2: Het was een Janboel eerste klas, meende spreker, zoodat men zich er niet over kon verwonderen dat het eene schandaal nog niet van de baan was of een ander kwam op.

1014. Jangat,

d.w.z. een dom, onhandig manspersoon, een sukkel; in het Friesch een Janhen, een bemoeial. Dit scheldwoord zal wel naar analogie van *hondsvot*, *hondsklinck*, *hondskonte* en dergelijke gevormd zijn, die oorspronkelijk van vrouwen gezegd, later ook gebruikt werden voor verwijfde mannen; vgl. fri. *janefot*, jangat, sukkel; fr. *Jean-fesse*; hd. *Hans Arsch*.²⁾ Welke scheldnamen men in de 17de eeuw al zoo had, blijkt uit A.B. Delfs *Cupidoos Schighje* (anno 1652), bl. 118, waar eene vrouw haren echt-vriend uitscheldt voor:

Jan Zaggelaar,
 Jan Frik, Jan Gort, Jan Freunick-vaar,
 Jan kongterse, Jan hen, Jan zul,
 Jan zotte-bol, Jan droogh-kloot,
 Jan oly-koek, Jan koome-lul,
 Jan plomp, Jan gat, Jan droog-broot,
 Jan bedil-al, Oly-bok, Jan zaly, Frik in 't veurhuis,
 Propdarm, aschbeer, logge Jan,
 Hongsklink, pakbier, veech-de-kan,
 Jan kitte bruir, Jan even-zuir,
 Jan zoete-kaauw, Jan tuureluir,
 Dat 's op zijn Paasch-daags noch ezeit,
 Dat zijn heur beste tarmen!

Zie verder Ruelens, *Refr.* I, 93-95; Te Winkel, *Geschiede der Nederl. Sprache*, 897; Molema, 129 b: *jan-gat*, vergeetachtige sul; *Ndl. Wdb.* VII, 197-198; vgl. ook *Jan Kiezer*, *Jan Proleet*, *Jan Student* en verder voor vele benamingen *Ndl. Wdb.* VII, 184 vlgg.; Boekenoogen, 376; Harreb. I, LXXII; 353 vlgg.; De Cock², 142; *Noord en Zuid* XXIX, 108 vlgg.

1015. Janhagel,

d.w.z. het gepeupel, de heffe des volks, het gemeene volk, hak en mak, hak en zijns gemak; sedert de 17de eeuw zeer gewoon (zie *Ndl. Wdb.* VII, 199). In de 17de eeuw verstond men onder dezen naam ook de matrozen en was Janhagel hetzelfde als

1) *Ndl. Wdb.* III, 61.

2) De naam Jan, evenals in het Eng. *John*, is hier, zooals in vele der volgende benamingen genomen als de meest gebruikelijke en daardoor minst sprekende, de meest kleurlooze; zie *Taal en Letteren* I, 57; II, 107.

Jan Rap; 17de eeuw: *hagelschut, gepuffel, gorle goy*, enz., mensen 'van den zelfkant der maatschappij'.

Eigenlijk wil deze benaming zeggen: Jan, die telkens uitroept: *de hagel sla hem of de hagel schen hem!* uitdrukkingen, verwenschingen, die in de 17de eeuw zeer gewoon zijn (vgl. Winschooten, 56; Westerbaen II, 452; 472; Vondel's *Joseph in Dothan*, vs. 158; Huygens VII, 143; etc.). Andere dergelijke benamingen zijn *Jan doeter niet toe* (*Moortje*, vs. 2935) en *Jantje Goddome* (Molema, 183 en Potgieter); *Jandore*, *Janstramme* (Jan straffe mij), *Jan(ver)domme*, *Jan verdekke*, *Jan patat*, *Sakker Jan* (Zuid-nederl.), waarin Jan evenwel een verbastering is van God (Schuerm. 207 b; Teirl. II, 93). In het hd. is de naam *Janhagel* eveneens bekend, waarnaast in de 18de ook *Hans-hagel* en *Johann hagel* voorkwam.

1016. Janhen,

d.w.z. een keukenpiet, een keukenklauwer, een hennetaster (hd. *Hennentaster*, *Hennengreifer*), een *Jan Krent* (Zaansch); zie de beschrijving van een *Jan Hen* in O.K. bl. 99-103. Deze benaming wordt in de 17de eeuw o.a. aangetroffen bij Coster, 355 en 464; zie verder C. *Wildsch.* IV, 410; Tuinman II, 84; Sewel, 367: t' is een rechte janhen, t' is a true hengroper; *Ndl. Wdb.* VII, 202. Kiliaen citeert Henne, hanne, uxorius, homo imbellis, muliebri animo, dus: een *sukkel*, welk *hanne* in de middeleeuwen naast *hannen* voorkomt in den zin van een knul, een *Hannes*; Plantijn kent een *Hennen* leght achter, un bon Jehan, ou bon homme qui est gouverné de sa femme, *uxorius*, dat overeenkomt met Junius, *Nom.* 365: een hannen, Jan light achter, een goede Jan vaer, die de hoornen draghet. Bij Pers, 531 b is sprake van *vertsaeghde hennen*; bl. 532 a: *bloode hennen*; bij Cats (1726) I, 205: *een hennen*, sukkel; thans nog bij Claes, 85: *henne*, onnoozelaar. Ons *hen* in de benaming *Janhen* is ongetwijfeld niets anders dan het mnl. *hanne*, een bastaardvorm van Johannes (vgl. een *Hannes*), waarnaast *henne* ontstond door de bijgedachte aan *hen*, kip. De tegenw. bet. heeft zich dan uit die van knul, sukkel ontwikkeld, evenals bij hennetaster.¹⁾

1017. Jan Kalebas,

In de zegswijze: *een redeneering van Jan Kalebas*, d.i. een dwaze, zotte, onlogische redeneering; vgl. Harrebomée I, 355 en III, LXV: *Het is eene rekening van Jan Kalebas*, d.w.z. de rekening is niet te ontwarren of te ontcijferen, hetzelfde als *een rekening van Lutjebroek* (*Kmz.* 173²⁾); *dat is Fransch van Jan Kalebas*, voor: dat is Fransch van niets, slecht Fransch, Fransch 'met haar op'. Vgl. *Dukro*, 123: Jij bent 'n rekenmeester van Jan Kalebas; *Schoolblad*, XLIV, 361: Ik geloof, dat de heer Beiboer goed zou doen deze redematie - van Jan Kalebas lijkt ze! - maar voor eigen rekening te nemen. Sedert de 17de eeuw schijnt deze benaming voor een windzak, een bluffer bekend geweest te zijn, blijkens Muller, *Onze Gouden Eeuw*, I, 84, waar we een spotprent vinden op de Spanjaarden, na de nederlagen bij Duins en in Brabant, met het opschrift: Het droevich afscheit van *Don de Calabassa* uit Vlanderen na Spangien.

Een kalebas is een soort pompoen, die van binnen vol zaad zit.

- 1) Kluyver, *Proeve van Critiek op het woordenboek van Kiliaan*, 110; *Ndl. Wdb.* V, 2106; VI, 577.
- 2) Mag ook vergeleken worden Harreb. III, V: Dat is eene uitrekening van Jan Prik?

Vgl. Kil. *calabasse*, cucurbita ventricosa. Vandaar dat *cucurbita* (pompoe) bij de Romeinen ook gebruikt werd voor een domkop (Otto, 100). In 't Nieuw Grieksch beteekent *κολοκύθια* (pompoe), malligheid, gekheid, apekool. Het is daarom mogelijk, dat ook wij met *Jan Kalebas* oorspr. een leeghoofd, windzak, windbuil bedoelen, iemand van weinig beteekenis.¹⁾ Vgl. *Jan Pompoe* (Zuid-Afr.), een leeghoofd.

1018. Janklaassen,

d.i. een grappenmaker, een hansworst. 'Volgens de Amsterdamsche overlevering was Jan Klaassen een trompetter van 's Prinsen lijfwacht geweest; maar toen, na den dood van Prins Willem II, de garde van den Prins tot garde der Staten van Holland verdoopt werd, had hij zijn paspoort genomen. Om nu brood te winnen, trok hij naar Amsterdam, en ging er de poppekast vertoonen. Hij voerde er een nieuwe personagie in, die hij tot zijn hoofdacteur maakte en met zijn eigen naam beschonk.'²⁾

1019. Oom(e) Jan,

d.i. een ironische naam voor den lommerd; ook wel *Jan Snotneus* geheeten (Boekenoogen, 1321); in Gron. *de lange lepel*.³⁾ In de 16de eeuw bij Zuidndl. schrijvers alleen *mijn oom* (*oomken*, *oompjes*) genoemd, dat thans in Zuid-Nederland nog de gewone benaming is (De Bo, 749), terwijl thans in Noord-Nederland gebruikt wordt *oom(e) Jan*. In de 16de en 17de eeuw (en ook nu nog) werd gezegd *Jan Oom*; zie o.a. *Tijdschr.* XXIII, 242 (Jan v. Hout); *Snorp.* 16: Jan Oom bewaert mijn sundaegse kleeren; W.D. Hooft's *Verloren Soon*, 16 v.

Wy selle nou beget hongeren moeten lieren
Of brenghen tot Jan-ooms mantel en deuse klieren.

Zie Sewel, 590: *Zyn Horlogie is by Jan oom*; Boekenoogen, 1321: *Jan Oome*, de lommerd; Harreb. I, 353: *Het is bij Jan oom*; II, 146: *Hij heeft geen bed om bij Jan oom te verzetten*. Den naam *Oome Jan* trof ik in *Amst.* 62; 104; 114; 115; *Boefje*, 7; 31; *Falkl.* VI, 120; 130; *Kalv.* II, 151; 162; *Sjof.* 165; het *Ndl. Wdb.* VII, 183; XI, 21; *Mnl. Wdb.* V, 1611. In het Eng. heet de lommerd *my uncle's* of ook *uncle three balls*: in het Fransch *ma tante* (*Dumont*) of ook *mon oncle* (*du prêt*), *le caoutchouc*, *le conservatoire*, *le plan*; in het Hoogd. evenals in het Deensch *mein Onkel* maar ook *mein Mantel steht Gevatter* of *lernt Hebraïsch* of *nimmt hebraïschen Unterricht*, *ist ein Waisenkind geworden*. De naam zal wel hieruit ontstaan zijn, dat men slechts voorwendde naar een oom Jan te gaan, omdat men er zich voor schaamde iets naar den lommerd of *achter de schuine deur* te moeten brengen⁴⁾; Harreb. I,

- 1) Zie ook *Tijdschrift* XVII, waar Dr. A. Kluyver er op wijst, dat in het Italiaansch de woorden voor kalebas ook op het *hoofd* worden toegepast. Zoo bet. *zucca* een kalebas; *zucca pelata*, een kaalkop, en *zuccata* een stomp met het hoofd. Zouden we ook mogen denken aan den markies de Carabas uit Perrault's sprookje van de gelaarsde kat? Het Sp. *calabaza* luidt in het Catalaansch *carabassa*; in 't Sic. *caravazza*.
- 2) Ter Gouw, *De Volksvermaken*, 649; Harreb. I, 355; *Ndl. Wdb.* VII, 207-208.
- 3) Molema, 538 a: Omdat het geld aldaar in een langen koperen lepel wordt geteld en overgereikt; fri. *Jan Snotleppel*.
- 4) Vercoullie, *Beknopt Etym. Wdb.* zegt i.v. *Janoom*: een oude oom, die geen kinders heeft of nog jonggezel is, is de geldschieder zijner neven.

128: Het gaat achter de schuine deur; *Krat*. 139: Mijn oorbellen die nòg achter de schuine deur staan; *O.K.* 163: M'n fijne lakensche jas en Sara's halsketting naar oome Jan - ze staan nòg achter z'n schuine deur; - *Zondagsbl. van Het Volk*, 1905, p. 118: Soms werd vader's trouwpak Dinsdag wel 'r eens stilletjes achter 'de schuine deur' gezet. *S.M.* 42: Ik heb zoo zoetjes an al heel wat van haar spulletjes naar oome Jan achter de schuine deur gebracht; bl. 98: We hebben onze horloges zoo lang achter de schuine deur gezet.

1020. Jan Rap en zijn maat.

In de 17de eeuw verstond men onder Jan Rap het mindere scheepsvolk, janmaat¹⁾, ook in 't algemeen gespuis, kanalje, rapalje, *Jak en Jooi*, *Jut en Jul*, *Jan en Jut*²⁾, dat in dien tijd ook *Jan Rap en zijn maat* genoemd werd. Vgl. *Com. Vet.* 55: Ende ten waere dat, de Stuyrluy en souden *Jan Rap* soo mal niet broen met al heur wijse vragen, alsse nu wel doen. In den zin van gespuis vindt men *Jan Rap* bij Bredero II, 124; Coster, 525; Vondel III, 85; (*Het*) *Jan Rap en zijn maat* wordt aangetroffen bij Erasmus, *Colloquia*, 51; Bredero II, 55; Halma, 530: *Jan Rap en zyn maat*, 't grauw, 't gespuis; Sewel, 663: *Jan Rap en zyn maat*, 't slegtste volk; enz. Daarnaast *Jan Rappich met synen maet* (bij Ogier, 128) en *Jan raps maet* (Coster, 499). Zie verder *Ndl. Wdb.* VII, 211. Wat *rap* in deze uitdr. beteekent is onzeker. Men zou aan het bijv. nw. *rap* = vlug kunnen denken, met het oog op de bet. matroos, doch gewoonlijk komt Jan Rap voor in den zin van gespuis, rapaille, weshalve ik liever denk aan *rap* = schurft; vgl. Kil. *rappe*, *scabies*, *rappich*, *scabiosus*; *Plaiz. Kyv.* 136: *rappigh en slecht volkje*; *Antw. Idiot.* 1015: *rap*, puist; *rap en rui(g)*, schurftig volk (zie **rut zijn**). In het *Mnl. Wdb.* VI, 1042 wordt verband gezocht met het ww. *rapen*, en *rap* verklaard als samenraapsel, afval. Franck-v. Wijk, 535 meent dat Jan Rap deels onder invloed van 't bnw. *rap* (vlug) deels van *rapalje* zal zijn opgekomen.

1021. Jan Salie.

Onder een *Jan Salie* verstaat men een drogen, vervelenden, zoeten vent; een sukkel, iemand zonder energie. In 't algemeen 'iemand, die alle energie en lust mist om iets goeds tot stand te brengen of iets kwaads te keeren. De naam is ontleend aan den flauwzoeten smaak van saliemelk'; *Woordenschat*, 507 en *Zwolsche Herdr.* n°. 14-15, bl. 113. Reeds in de 17de eeuw was de naam *Jan Salie* voor een sukkel bekend, blijkens een klucht van dien naam door W.D. Hooft in 1622 uitgegeven³⁾; *Ndl. Wdb.* VII, 213-214. Zie n°. 1014.

1022. Jan de Wasscher,

d.i. een sukkel, wiens vrouw Griet 'de broek aan heeft' (n°. 359) en die thuis al het vrouwenwerk moet verrichten; vooral bekend door de 18de-eeuwsche

1) *Maat* beteekent hier matroos.

2) *Ndl. Wdb.* VII, 149.

3) W.D. Hooft's, *Jan Saly*, Ghespeelt op d'oude Kamer, In Liefde' Bloyende, Tot Amstelredam, den 13 November 1622..... t' Amstelredam voor Cornelis Wiliemsz. Blau-laken, Boeckverkooper wonende in Sint-Jansstraet, int vergulden, A.B.C. Anno 1622.

kinderprent, voorstellende het verkeerde huishouden. Vgl. Winschooten, 352: Van *wassen* komt een *waster*, en soo het een man is, een *wasser*, waarvan bij veragting, *Jan de Wasser*, Sewel, 939: *Jan de Wasscher, a Nickampoop, a cot, a cotquean*; Halma, 767, die den naam verklaart door *Jean qui fait tout, Jean de Nivelle, Jocrisse*; Tuinman I, 134; *C Wildsch.* I, 60; III, 23; Harreb. I, 354; *O.K.* 108; *Noord en Zuid* III, 346, en *Volkskunde* XXII, 107; XXIII, 31, waar een kinderprent van Jan de Wasscher is gereproduceerd. Een variant van dezen Jan is *Lammen Goedzak* (zie *Volkskunde* XXII, 107); vgl. eng. *Tom Long*; hd. *Windelwäscher*.

1023. Jan(tje) van Leiden,

voorkomende in de uitdr. *zich met een Jantje van Leiden van iets afmaken*, d.i. zich met een 'mooi praatje' van iets afmaken. Jan van Leiden of Jan Beukelszoon, het hoofd der Wederdoopers, stond in de 17de eeuw bekend als een man 'die door syne bedriechlicke scherpsinnicheydt ende cloeckheydt'¹⁾ de menschen wist te bedriegen. Een geschiedschrijver uit dien tijd, Lamb. Hortensius, noemt hem 'ingenium subdolum, ad simulandum et dissimulandum quodlibet promptum' en spreekt van zijn 'loos verciersel' (*verdichtselen*), zijn 'schalck en gheveynst' gemoed en zijn 'vleyende redenen'.²⁾ Hij stond dus bekend als een mooiprater. Vooral de 'looze vercierselen' zullen aanleiding gegeven hebben tot de in de 17de eeuw gebruikelijke zegswijze *het afleggen met Jan van Leyen*, d.i. iemand met een mooi praatje afschepen, zich met een mooi praatje van iets afmaken, dat we lezen bij Coster 510, vs. 428; *Lichte Wigger* 19 v; Pamfl. Muller 662 (anno 1608), 3 r, *V. Janus*, 330: Als het daarop aankomt, dan legt hij het met Jan van Leyen af. Hieruit heeft zich de tegenwoordige beteekenis van 'ontwijkende praatjes' ontwikkeld, die reeds in de 18de eeuw bij Tuinman I, 232 op den voorgrond treedt: *zo maakt men een aflegger met Jan van Leiden*, dat zegt men boertende wanneer men iets niet uitleggen wil.³⁾

Naast deze zegswijze is ook bekend **afloopen met een Jantje van Leiden**, d.i. met iets onbeteekenends afloopen, op niets uitloopen, bij Harreb. I, 356 nog: *Hij laat het met Jantje van Leiden afloopen*; daarna kreeg 'een Jantje van Leiden' de beteekenis van een ontwijkend antwoord, een onbeduidend praatje, o.a. *Het Volk*, 4 Nov. 1913, p. 6 k. 4: De burgemeester maakte er zich in zijn antwoord vrijwel met een Jantje van Leiden af; *De Arbeid*, 15 Nov. 1913, p. 1 k. 1: Hij maakte zich er af met een Jantje van Leiden.

1024. Een jas,¹⁰²⁴

d.w.z. eene teleurstelling, een strop, misrekening; zie *Woordenschat*, 510: *iemand een jas geven of een jas krijgen*, teleurstellen of teleurgesteld

1) Orlers, *Beschreyving der stad Leiden*, bl. 318.

2) Hortensius, *Boek v.d. Oproeren der Wederdooperen*, anno 1660, bl. 46, 50, 100. Deze bronnen heb ik te danken aan een vriendelijke mededeeling van Prof. P.J. Blok.

3) Voor *afleggen* in dezen zin zie *Ndl. Wdb.* I, 1137 en Sewel, 32: *Hy meende het met gekscheeren af te leggen: he intended to come it off with a droll*; Halma, 252: *lets met een kakkerlakje afleggen, se tirer doucement d'affaire par une échappatoire, par une excuse frivole*; vgl. *Ndl. Wdb.* VII, 908.

worden; Köster Hencke, 27: *een jas krijgen*, slecht weggkomen, in 't ootje genomen worden; *iemand een jas geven*, hem voor 't lapje houden of hem erin laten vliegen, syn. *iemand een vrijzetter geven*; vgl. verder *Jord.* 228: Kris het 'n jes! *Het Volk*, 20 Dec. 1913, p. 1 k. 4: De heer Duymaer vroeg stemming over den post, doch bleef met vier geestverwanten alleen staan. Hij kreeg een jas! 3 Febr. 1913, 2 blad: Als Ter Laan mocht rekenen op mijn steun in zake de vereenvoudiging der spelling, heeft hij een jas; 29 Mei 1913, 2 bl. k. 4: Hartelijk werd er gelachen om de enorme jas die de diender gehaald had; *Nkr.* VII, 26 Juli, p. 5: Die verkiezing is me ook een jas voor burgemeester Elias. Syn. is *een bijt hebben*; zie Köster Henke, 12: *bijt*, teleurstelling; *Ghetto*², 18: Die bochel dacht dat ie een fooi zou krijge, maar ie had een 'bijt' (zie ook bl. 40). Teirlinck, *Wdb. v.h. Bargoensch*, bl. 28 vermeldt *jas* in de beteekenis geeseling, en wijst op de Vlaamsche uitdr. *ze hebben hem daar een kazakke gepast*, d.w.z. berispt, bekeven, syn. van *iemand een kleeken passen*, iemand onder handen nemen; *iemand in de kleeren steken*, hem bedriegen, beetnemen; *iemand palullen* (eig. in de kleeren stukken; daarna beetnemen, foppen¹); *iemand in 't pak steken*, hem beetnemen; fr. *une culotte*, ongeluk vooral in 't dominospel; *empoigner une culotte*, pech hebben. Het is mogelijk dat dezelfde overdracht moet worden aangenomen bij *iemand een jas geven*, waaraan het znw. *jas* dan de beteekenis strop, kan hebben ontleend. Ook is mogelijk verband te zoeken met den term *jas* uit het kaartspel. Vgl. *jassen*, slaan, er op slaan, en iemand *aftroeven*, *troef geven*.

Eindnoten:

1024 Als *jas* samenhangt met *jassen* (slaan), kan vergeleken worden *een blauwtje loopen* en *botvangen*.

1025. Jeremiade.¹⁰²⁵

Deze benaming voor een dikwijls overbodige, telkens herhaalde, vervelende klacht is een zinspeling op den naam van het bijbelboek *de Claeg-Liederer Jeremia*, waarin de profeet weeklaagt over het lot van Jeruzalem en de ellende zijner landgenooten; zie Zeeman, 296; Harreb. I, 357: *Hij zingt de Klaagliederen van Jeremias* en vgl. fr. *une Jérémiade*; hd. *eine Jeremiade anstimmen*; eng. *a jeremiad*. Hiernaast een werkw. *jeremiassen* of gewoner *jeremieeren*, jammeren, weeklagen, lamenteeren (fr. *lamenten*), en een znw. *gejeremieer*.

Eindnoten:

1025 I. *une jérémiade*.

1026. Job.

1) *Ndl. Wdb.* XII, 254.

In verschillende uitdrukkingen komt de naam van dezen oudtestamentischen persoon voor. Vgl. *zoo arm als Job, een Jobsbode*, een brenger van slechte tijding, *een Jobstijding* (hd. *Hiobspost, Hiobsbote*; eng. *Job's news, Job's post*); *een Jobsgeduld* (fr. *la patience de Job*; hd. *Hiobsgeduld*; eng. *the patience of Job*), welke alle herinneren aan de geschiedenis van *Job*, zooals die in den Bijbel is medegedeeld.

1027. Aan de Joden overgeleverd,

d.i. in kwade handen gevallen. Volgens Laurillard en Zeeman is de zegswijze ontleend aan den Bijbel (vgl. *Matth. XXVII:26* en *Joh. XVIII:36*). Zij komt voor bij Sartorius, I, 6, 1: *Asinus inter simias, hy is den Joden geleverd*; II, 10, 50: *Objicere canibus agnos, den Joden leveren, qui pacatum et litium imperitum, calumniatoribus et exercitatis exponeret.*

Tuinman I, 10: *Hy is den Joden overgelevert*, dat wil zeggen, 'aen de onbarmhertige mishandelaars, hoedaanige de Joden zyn: gelijk zy ook betoonden aan onzen Zaligmaker'; Harrebomée I, 365. Waarschijnlijk is de uitdr. niet aan den Bijbel ontleend, maar moet worden gedacht aan de slimheid en arglistigheid, die men in de Joden onderstelt; vgl. de varr. *Aan de heidenen of de Turken overgelevert*; zie n°. 881 en vgl. *Ndl Wdb.* VII, 417.

1028. 't Is hier een Jodenkerk.

Dit zegt men wanneer ergens allen door elkaar schreeuwen, te gelijk spreken; ook in Twente: *'t geet er toe as in 'n jöddenkerk*; oostfri.: *'t geit der her as in 'n Jödenkark*; fri. *it liket hjir wol en joadske tjerke*. In de joodsche kerken worden vele gebeden door de gemeente min of meer luid en op eigenaardigen toon half zingend gezegd; de een doet dit luider, zangeriger, sneller dan de ander. Ook wordt soms door hen, die hun gebed geëindigd hebben, een gesprek aangeknoopt, terwijl anderen nog bidden, waardoor een mengelmoes van ongelijke geluiden ontstaat, dat den niet-jood als een verward gebrabbel in de ooren klinkt. Zie *M. de Br.* 48: 't Is of je in een jodenkerk komt, met jullie gekwek; en vgl. *een Poolsche landdag, - rijksdag*, waar het volgens de historie ook zeer rumoerig en verward toeging; hd. *ein Lärm wie in der Judenschule*, fr. *c'est un vrai sabbat*; eng. *it is a Polish diet*.

1029. John Bull.

Deze bijnaam voor de Engelschen, of voor een Engelschman 'voorgesteld als een flinke, stevige, welgedane breedgeschouderde vent',¹⁾ is volgens Büchmann, bl. 306 het eerst gebruikt door John Arbuthnot (1675-1735) in zijne politieke satyre *History of John Bull* (1712). Een hoforganist John Bull componeerde het engelsche volkslied 'God save the king' (1605); wellicht heeft Arbuthnot hierin aanleiding gevonden om dezen naam aan het geheele volk te geven. In Duitschland is de benaming vooral algemeen geworden door Karl Blum's vertaling (1825) van George Colman's tooneelstuk, getiteld *John Bull* (1805). Vgl. *Broeder Jonathan* voor de Amerikanen, een naam dien George Washington in 1775 gebruikte voor zijn vriend Jonathan Trumbull, gouverneur van Connecticut en dien hij kan ontleend hebben aan 1 *Maccab.* 10, 18; 11, 30 of aan 2 *Sam.* 1, 26²⁾.

1030. Het lot valt (altijd) op Jonas,

d.w.z. het ongeluk treft altijd dezelfde personen; *hij zit in 't hoekje waar de slagen of de klappen vallen* (n°. 911), staat aan allerlei leed bloot. De uitdrukking is ontleend aan den Bijbel, nl. *Jona* I, vs. 7, waar verteld wordt dat een hevige storm het schip, waarop Jonas de zoon van Amitthai gevluht was voor Jahwe, overviel en dreigde stuk te slaan. In den nood besloten de schepelingen het lot te werpen, om te weten door wiens schuld hun dit ongeluk trof. Zij wierpen dan het lot en het viel op Jona. Tegenwoordig wordt niet zoozeer aan een schuldige, als wel aan een ongelukkige gedacht, die zijn noodlot niet kan ontgaan. Zie Harreb. I, 363; Zeeman, 307; *Ppl.* 185; De Cock¹⁾, 114; *Antw. Idiot.* 603: *Het lot*

1) *Woordenschat*, 106 en 522.

2) Büchmann, 19; 485; Reinius, 52; 22.

valt altijd op Jonas; Teirl. 327: 't Lot valt altijd op Dzonas, eens ongelukkig, altijd ongelukkig; *Waasch Idiot*. 314; vgl. ook Schuermans, 210: 't Is ne Jonas, 't is een ongelukkige¹⁾.

1031. Jongens van Jan de Witt,

d.w.z. ferme, flinke jongens. Met C. Busken Huet, *Het Land v. Rembrand II*²⁾, 251 te denken aan den raadpensionaris, is niet aan te bevelen, daar de uitdrukking in stukken uit vroeger tijd niet wordt aangetroffen en Jan de Witt bovendien bij het volk volstrekt niet populair, maar eerder zelfs gehaat was. Het is daarom zeer waarschijnlijk, dat we met Dr. R.A. Kollewijn²⁾ moeten denken aan een anderen persoon, een krijgsman, nl. *Johan de Werd*, die van gemeen soldaat tot veldmaarschalk opklom (1634) en in den dertigjarigen oorlog een der stoutste ruitergeneraals is geweest. Zijne bekendheid blijkt o.a. op een plaats uit de *Abenteuerliche Simplicissimus* van Grimmelshausen (1669): Also brachte ich meine Beute und Gefangene den andern Morgen glücklich in Soest, und bekam mehr Ehre und Ruhm von dieser Partey, als zuvor nimmer, jeder sagte: Disz gibt wieder *einen jungen Joh. de Werd!* Welches mich trefflich kützelte. Grooter nog wordt die waarschijnlijkheid door de mededeeling, dat in een fransch volkslied, deze krijgsheld onder den naam van *Jean de Wet*, tengevolge van zijn strooptocht in 1636, nog lang als schrik voor de kinderen voortleefde³⁾. Dat hij ook in ons land als zoodanig bekend geweest is blijkt uit 't *Daghet XI*, 61, waar wordt medegedeeld, dat men te St.-Huibrechts Lille tegen de kinderen zegt: *braaf zijn want Jan van Weert is daar*. Vgl. fr. *c'est du bon temps de Jean de Vert; je m'en soucie comme de Jean de Vert*.

1032. Dat mag Joost weten,

d.w.z. dat mag de drommel, de duivel weten; *joost haalje*, de duivel haalje. Volgens Veth, *Uit Oost en West*, 202 vlgg. is *Joost* de verdietsching van het Chineesche *Tshoe-tszé*, Japansch *Dsoe-si*, ook *Djoe-si* gespeld, eigenlijk een kistje waarin een houten beeldje van Boeddha geplaatst is, vervolgens een voorwerp van vereering; inzonderheid de *duivel*, die door de Chineezzen vereerd wordt. Vgl. Langendijk II, 184: Hij dacht dat 'k *Joosje* was, de heilig der Chineezzen. Vgl. ook ons *joosje's thee*, fijne Chineesche thee. Op Zuid-Beveland kent men *zwart als oosje*, de duivel (*Taal-en Ltb.* IV, 332). In Flakkee noemt men paddestoelen, die elders *duivelsbrood* heeten, *joosjebrood* (vgl. *Noord en Zuid XXVI*, 397). Anderen zien met meer waarschijnlijkheid in Joost niets anders dan een gemeenzamen naam, waarmee de duivel hier werd genoemd, gelijk elders *Hein (Heintje Pik)*; *Piet (Zwarte Piet)*; *Hans*, enz.⁴⁾. De naam Joost wordt aangetroffen in *W. Leevend I*, 4: Joost speelt er mee; *Brieven v. B. Wolff*, 145: Of wy alle melancolique gedagten naar Joost zouden jaagen (een harer Frasen: *dat is naar Joost*); bl. 301: Juist of joost het tegenhiel, er kwam altoos een spaak in 't wiel. Vgl. *W. Leevend II*, 73: Naar Seist...

1) Ook gebezigd voor iemand, die slecht weer treft, als hij op reis is (Harreb. I, 363; Laurillard, 44; Zeeman, 307). In dezen zin ook bij Winschooten, 171: *een regte Jonas*.

2) *Taal en Letteren XII*, 26; XIII, 368.

3) *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde XIII*, 223.

4) Zie J.W. Muller in het *Album-Kern*, bl. 262.

waar of dat nu leit weet Joost. Ook in het fri. kent men *Joast en syn maten; dat mei Joast witte*. Zie verder Harreb. I, 366; III, CXXIII; *Nest*, 105: Hoe zij er aan kwam, mocht Joost weten; *Het Volk*, 12 Juni 1913, p. 1: Er wordt in district III, met welk nut mag Joost weten, een geweldige klerikale aktie gevoerd,¹⁾ Volgens het *Ndl. Wdb.* VII, 435 moeten we in *Joost* een, onder invloed van den mansnaam *Joost*, javaansch woord *dejos* (door de Hollanders gehoord als *joos*) zien, dat zelf aan 't portug. *Deos*, God, ontleend is. In *Jord.* II, 310: Mag Joos van Vondel wete!.... schaterde mooi Netje.

1033. De ware (of rechte) Jozef,¹⁰³³

d.w.z. de man, die door een meisje begeerd wordt, die haar lijkt; de voor haar bestemde man, veelal in de zegswijze: *als de rechte Jozef maar komt, dan zal Maria* (eng. *Miss Right*) *wel volgen*, d.i. als de man harer keuze komt, zal het meisje wel het jawoord schenken. Vgl. *C. Wildsch.* III, 80: Het schijnt dat de rechte Joseph nog niet gekomen is, anders zou Maria wel gevolgd zijn. In het nd. *wenn de reite Maria kömmt, mot de Josef bêden; wenn der rechte Joseph kommt sagt Maria Ja* (*Wander* II, 1026), ontleend aan de verbintenis van Jezus' ouders (*Zeeman*, 311; 520); vgl. het fri. *de rjuchte Jozef*. In denzelfden zin, volgens Harrebomée I, LVIII: Als de rechte *Adam* komt, gaat Eva mee. In de 16de eeuw: *'t Is noch de rechte Peter niet*, het is nog niet het ware, er ontbreekt iets aan (*Ndl. Wdb.* XII, 1405). *Woeste*, 114 a citeert: *dat is de rechte Jacob*, dat overeenkomt met het hd. *das ist der wahre Jacob* (vgl. *Reinius*, 30). In het eng. spreekt men van *the real Simon pure* of van *Mr. Right*²⁾; *the right Benedick*; in Zuid-Nederland van *Jan van Pas* (*Volkskunde* XVI, 63) of *Hein van Pas* (*De Cock*², 141). Aan een anderen Jozef moet worden gedacht in de zegsw. **een kuische Jozef** (hd. *keusch wie Joseph*), voor een kuischen jongeling (vgl. *Gen.* XXXIX, 7-12).

Eindnoten:

1033 Voeg bij fr. *c'est un vrai Joseph*, onnoozel, preutsch.

1034. Een Judas,

d.i. een verrader, een valschaard, een huichelaar (sedert de 16de eeuw; *Ogier*, 252); ook als algemeen scheldwoord gebruikt, ellendeling, plager, terger; eig. de discipel van Jezus, die hem verraderlijk aan de Joden overleverde; zie *Matth.* XXVI, 14-15 en vgl. *Ndl. Wdb.* VII, 473. Vandaar ook een *Judastronie*, een *Judaskus* (bij *Servilius*, 12*; *De Brune*, 21; *Ndl. Wdb.* VII, 476); een *Judaskneep* (bij *Witsen*, 168), een *Judaslach*, enz. Evenzoo in vele andere talen; zie *Wander* II, 1030-1031. Als algemeen scheldwoord vindt men het in *Kalv.* I, 73: Deze belagers, deze afgunstigen, deze judassen; *Sjof.* 217: Zoo'n inhalige Judas; *Falkl.* IV, 225: Judas, keukenhen,

- 1) Bij Jan v. Hout komt *St. Joost* voor als een gefingeerde heilige der armen (*Tijdschr.* XXIII, 219).
- 2) *Sartorius* I, 1, 45: Nihil ad Parmenonis suem. *'t Is noch de rechte Peter niet*. 'De aemulatione dictum, quae longo intervallo abest ab eo, quod imitaretur. Nostratus de verna temperie paroemiam sumpserunt, qui fere ad Divi Petri Cathedram incidit.'

vrouwenbeul; *Falkl.* VI, 36: Zoo'n adder, zoo'n aterling³⁾, zoo'n judas; *Boefje*, 114: Vuile Judas!; bl. 55: Die judasse van connucteurs; *Teirl.* 327; *Claes*, 100; *Antw.*

3) Eig. jonge hond van het eerste nest; dier, waarvan men vreest dat de beet giftig is; daarna onverlaat, gemeene kerel; *Ndl. Wdb.* II, 738.

Idiot. 604; 2235: *judas*, verklikker. Hiernaast een wkw. *judassen*, plagen, sarren; syn. van *jonassen* (vgl. *Onze Volkstaal* II, 337; *Noord en Zuid* V, 344); *Nkr.* II, 29 Maart, p. 2: Zij zit haar meesteres alsmaar te treiteren en te judassen; II, 28 Juni p. 3; *Boefje*, 112: Zóó, ben 'k nog maar 'n paar dage hier? - nou dan kan 'k je net nog lekker judasse; evenzoo bl. 143; 192; *Ndl. Wdb.* VII, 477; Molema, 187; Ganderheyden, 27 (*gejudas*); *Antw. Idiot.* 605 (ook aldaar *judasserij*; fr. *judasserie*); 2235: *judassen*, verklikken; eig. handelen als Judas; Claes, 100; Schuermans, *Bijv.* 141 (*judasserij*); *Teirl.* 328. Hiernaast een ww. *bejudassen*, verraderlijk aanvallen; *Nkr.* IX, 10 Juli p. 2: Verraders die hun kameraden van achteren met stinkgassen bejudassen.

1035. Onder het juk doorgaan¹⁰³⁵

Deze uitdrukking is ontleend aan de Romeinen, die als bewijs van diepe vernedering een overwonnen leger lieten doorgaan onder een lage poort, gevormd door twee rechtstandig in den grond gestoken speren, die door een derde verbonden waren (denk aan den slag bij *Caudium*); vgl. lat. *mittere sub jugum*; *sub jugo mittere of emittere*; fr. *faire passer par les Fourches Caudines*, iemand vernederen.

Als beeld van dienstbaarheid en verdrukking, alsook van een last, wordt juk gebezigd in uitdrukkingen als *onder het juk brengen*, *het juk afrukken*, *afschudden* (of *verbreken*), *een ijzeren juk op iemands hals leggen*, hem aan zware verdrukking onderwerpen; een *hard* (of *zacht*) *juk*. Al deze uitdrukkingen zijn ontleend aan den Bijbel¹⁾; vgl. *Mnl. Wdb.* III, 1054; *Harreb.* I, 368; *Ndl. Wdb.* VII, 528 vlg.; hd. *das Joch abschütteln*; *einen unters Joch bringen*; *einem ein Joch auflegen*; fr. *imposer un joug à qqn*; *secouer le joug*; eng. *to shake off the yoke*; *to bring a.p. under the yoke*; *to impose a yoke on a.p.*

Eindnoten:

1035 *I. sous les Fourches Caudines.*

1036. Op St.-Jut(te)mis (als de kalveren op het ijs dansen),¹⁰³⁶

d.w.z. nooit (zie o.a. de *Kron. van Roerm.* bl. 161 (a^o. 1577²⁾); *Pasquilm.* blz. 14; *Tuinman* I, 22), *tateldage*, zooals men in West-Vlaanderen zegt³⁾. St.-Jutte is een niet voorkomende, verzonnen heilige. Het laatste gedeelte der spreekwijze is er komisch aan toegevoegd (vgl. nog Halma, 249: *Dat zal te St.-Jutmis gebeuren*) en wordt afzonderlijk aangetroffen bij Servilius, 206 (ook Mergh. 2), alwaar het gelijk gesteld wordt aan *als de catte ganzen eyer leggen* en aan *als daer twee sondagen in een week comen* (vgl. ook Goedthals, 116). De mogelijkheid is ondersteld, dat met *St.-Jut(te)mis* de gedenkdag der heilige Judith wordt bedoeld, daar in de middeleeuwen *Jutte* de liefkoozende vorm was van Judith. Deze gedenkdag valt op 17 Augustus, zoodat het begrip *nooit* dan wordt uitgedrukt door *als de kalveren*

- 1) Vgl. *Gen.* XXVII, 40; *Jer.* II, 20; *Deut.* XXVIII, 48; *Jer.* XXVIII, 14; *Sirach* LI, 34 (26); *Matth.* XI, 29, 30; *Bijb. Wdb.* II, 290 b.
- 2) Aangehaald in *Ndl. Wdb.* VII, 581.
- 3) *Taal en Letteren* X, 336; *Loquela*, 477.

op het ijs dansen en dergelijke, dat zeker op dien datum niet kan geschieden (zie het *Mnl. Wdb.* III, 1081⁴⁾). In

4) Nog andere verklaringen vindt men in Ter Gouw, *Volksvermaken*, 190 en *Com. Vet.* 21. Vercoullie, 123 meent dat met St. Jut de pausin Johanna bedoeld wordt.

de 17de eeuw (V. Moerk. 278) en ook nu nog (*Nkr.* I, 26 Mei, p. 2: *O, Heilige Juttemis, wat zal er, nu gebeuren*) komt Sint Juttemis (Juttemus) voor, als uitroep van verbazing, maar ook als schertsende benaming voor een dwazen, armen, berooiden vent, o.a. in den *Bloemhof*, 2de druk, bl. 27, waar staat: 'Sinte vrou lors (*een slordig wijf*¹⁾) die was de bruyt, men sachse sint Jutmis trouwen', aan welke bet. eveneens herinnert de uitdr. 'het liedje van St.-Jutmus zingen', gezegd van iemand, die in een onaangename toestand verkeert, er leelijk inzit (*Rusting*, 460; 482; 486). Daar in de 17de eeuw (en ook later) een *jut* een dwaas beteekent (bij Huygens VII, 318 heet eene vrouw *malle Jut*; in het mnd. bet. *mal Jutte*, albernes frauenzimmer, en Woeste noemt *Jutte, Jütgen, Judith* ein verachtname eines frauenzimmers, das sich durch körpergrösse, lebhaftigkeit auszeichnet) zal men wel aan eene schertsende afleiding van dit woord moeten denken en in St.-Jutte een der etymologische heiligen kunnen zien, wier aantal niet gering is²⁾. Varianten van deze spreekwijze zijn bij ons: Als alle uwe vingeren even langh zijn; als de keyser op den kordewagen compt (*Smetius*, 250); als Paschen en Pinksteren op één dag vallen; als Paschen op een maandag valt; met Joden-Hemelvaartsdag³⁾. In Zuid-Nederland: als Paschen op n'en Vrijdag komt; in 't jaar één als de uilen preeken; als witte-donderdag zwarte donderdag heeten zal; als de maan drij teuten heeft; als 't geld regent en boonen waait; als er twee zondagen in de weke komen (*Joos*, 98); in 't jaar blok als de uilen kraaien en de koeien met patijnen gaan (*De Bo*, 152); als Paschen op tuindag komt (*De Bo*, 1195); als de klaveren uit het veld zijn (*Rutten*, 114); as Paschen in de krikeweek, in de goeiweek komt (*Tuerlinckx*, 495); Piele Paschen als de kalver op het ijs dansen (*'t Daghet* XII, 142); in 't jaar pijpekop, het jaar tabak, het jaar der kinderen (*Ndl. Wdb.* VII, 23). In het Nederduitsch: as Poaske en Pinkster op ijn dag komen; as Poaske op Soaterdag komt, en de kalver op 't ies dansen; tin Oulen pingsten, wann de Bocke up dem Eise dansset; I Ulenpinksten, wan de kràjjen op 'm uise danset; as 't hoi bloit (*Taalgids* IV, 248); dat kùmmt up lüttje Nümmerdag, wenn de Kalver up 't Is danzet (*Eckart*, 281; *Reuter*, 80 en *Ten Doornk. Koolm.* II, 159 *b*); to Pingsten, wenn de Mücken pissen un de Pieratz (*Regenwürmer*) blaffen (*Eckart*, 406); wenn Pingsten up 'n Frêdag fallt (*Eckart*, 406). In het Friesch: as der saun sneinen ien 'e wike komme (*als er zeven zondagen in een week komen*); maar ook: op Sint-Jutmis of Sint-nindei, as de keallen op 't iis dounsje; yn 't jier fen trijebotsens do't de nochteren keallen op 't iis dounsen of do't de kikkerts in de tsjerkerie bileinen. In het eng.: on St.-Tib's ave; when two Fridays come together; at the Greek calends; at latter Lammas (andere bij A. Burvenich, *Engl. Idioms and Colloquialisms*, 33. In het Fransch: aux

1) *Ndl. Wdb.* VIII, 2942; VII, 582.

2) Zie *Dr. Bl.* I, 9; *Tijdschrift* XVIII, 196-197; *Taal en Letteren* II, 173 vlgg.; mnl. *Sinte Allene* en vooral A. de Cock, *De Volksgeneeskunde in Vlaanderen*, 39, 49, 78, 79, 170, 311 en vgl. nog *Sinte Vreetop* (in *Harreb.* II, LXXVIII; *Prol.* 55); *St. Brandarius* (in *Tijdschr.* XXX, 70); *Sinte-Patie* (sympathie; *Volkskunde* XXIV, 159); *Sint Luiaars*, *Sint Noywerc*, *Sint-Reinuit* (*Ndl. Wdb.* III, 387); *Sinte Koe* (*Harreb.* II, LXXVIII); *Sint-Juin* (schijn heilige weet niet (*Tuinman* II, 78); *Sint Jummer* = immer (*Ndl. Wdb.* VII, 550); *Sinte Pieterceli* (*Huygens, Trijntje Corn.*), enz.

3) *N. Taalgids* XIV, 250.

calendes grecques (een vertaling van het Latijn: *ad calendas Graecas*, zoals keizer Augustus placht te zeggen); si le carême dure sept ans; cela arrivera la semaine des trois jeudis, quarante jours après Jamais (zie Halma, die aldus *dat zal te St.-Jutmis gebeuren* vertaalt); à la foire de saint Jamais; quand les poules pisseront ou auront des dents; le trent - six du mois. In het Hoogduitsch is de gewone uitdr.: zu Pfingsten auf dem Eise of am Nimmermehrstag (Tuinman I, 351: *te Sint Nimmermeer*), wenn die Esel Lateinisch reden, waarnaast vroeger nog vele andere zegswijzen bestonden; zie Borchardt n°. 925; Wander I, 905 en Suringar, *Erasmus*, IV.¹⁾

Eindnoten:

1036 Zie nog voor 't Fransch Nyrop, *Gramm. Hist.* IV § 409 en 457 en vgl. voor *St. Luitaars* het *Ndl. Wdb.* VIII, 3201 en bijvoegsels en verbeteringen VIII b.

- 1) Dr. H.H. Knippenberg wil aan St. Juttemis de beteekenis toekennen van het narrenfeest, het carnevalsfeest en de uitdr. verklaren als: in den tijd dat de gekken baas zijn, een zeer korten tijd, zoo goed als nooit of wel als ik eens zoo dwaas ben om aan de vastenavond-vermaken deel te nemen: zie *Bijblad* (bl. 53-55) van het *Tijdschrift voor Opvoeding en Onderwijs*, 10 Oct. 1913.

1037. Iemand (of iets) aan de kaak stellen,

d.w.z. iemands schande openlijk bekend maken, laten zien; iemand of iets openlijk aan de verachting van anderen overgeven, 'aan de schandpaal nagelen'¹⁾. De kaak was vermoedelijk oorspr. een ton; later een houten of steenen zuil, een schandpaal, een schandzuil, waarop misdadigers eenigen tijd te pronk gesteld werden en overgegeven werden aan de algemeene bespottung, en ook dikwijls aan den moedwil van het volk²⁾; in later tijd soms een houten stelling, een schavot. In de middeleeuwen zeide men *op die kaecke setten*³⁾, - *staen*; doch ook *aen die kaecke*, dat thans de gewone uitdrukking is geworden, was toen niet onbekend⁴⁾, waarbij men denke aan den misdadiger, die tegen den schandpaal was gezet met een ijzeren halsband om en de handen geboeid; soms werden ze met één oor aan de kaak gespijkerd en trokken dan zoo lang tot ze los waren, om met anderhalf oor het hazenpad te kiezen; vgl. Sewel, 371: *Op of aan de kaak zetten, to set in the pillory*; Tuinman I, 39: *Die wierd lelyk aan de kaak gezet*; Harrebomée I, 369; *Ndl. Wdb.* VII, 623. Ook in het hd. zegt men: *einen an, auf, in den (oder zum) Pranger stellen*; fr. *mettre quelqu'un au pilori*; *pilorier qqn*; eng. *to put a p. into the pillory*; *to pillory a p.*

1038. Hoe kaler (kaalder), hoe royaler (royaalter),

d.w.z. hoe minder geld men bezit, des te meer geeft men somtijds uit; toegepast op menschen, die weinig bezitten en zich voornaam willen voordoen; dikwijls ook in schertsenden zin gebruikt; vgl. *hoe kaler jonker hoe grooter pronker* (o.a. *Antw. Idiot.* 604); hd. *je kahler Junker je ärger der Prunker*. In de 18de eeuw bekend, blijktens Tuinman I, 210; II, 54; Halma 259: *Hoe kaalder, hoe roijaalter, spreekw., moins on a, plus on s'efforce de paroître*; Sewel, 371: *Hoe kaalder hoe roijaalter, poor and proud*; Harrebomée I, 369; *Ndl. Wdb.* VII, 638. Ook in het oostfri.: *wo kaler, wo royaler*.

1039. In (of om) de kaars vliegen,

d.w.z. 'zich eindelijk aan rechtsvervolgung blootstellen'; in het verderf loopen, verloren geraken, in het Westvl. *er aan vliegen*; eene uitdr. die

1) *Ndl. Wdb.* XIV, 268.

2) Eene afbeelding vindt men in De Roever-Dozy: *Het Leven onzer Voorouders* III, 111. Zie Frederiks, *Het Oud-Nederlandsch Strafrecht*, I, 405; *Ndl. Wdb.* VII, 620.

3) Bij Hooft ook *op de kaek zetten*; vgl. het mnl. *opt pellorijn setten* naast *int pellorijn setten* (eig. het hoofd in den halsring sluiten).

4) *Mnl. Wdb.* III, 1109-1110; Ter Gouw, *Volksvermaken*, 570-571. Deze uitdr *op de kaak stellen* 'is ontstaan door eene verwisseling van de verhevenheid, waarop de veroordeelde staat, met den paal (den *staak*) waaraan, den muur waartegen hij daarop, met een halsring enz. gekluisterd, staat' (*Ndl. Wdb.* VII, 621). Vgl. het oostmnl. *ter stupe (totter stupe)* naast *op die stupen* (zie *Mnl. Wdb.* VII, 2372).

ontleend is aan het voortdurend ronddraaien van een vlieg om een brandende kaars, aan wier vlam zij eindelijk hare vleugels zengt of waarin zij verbrandt. Vgl. Hooff's *Ged.* I, 240 en 242; Campen, 95: *Een vlieghe die vlocht soe langhe om die keerse, datsie daer ten lesten een mael in valt*; Stallaert II, 49: Men seyde als datter wel twe duust soldaten van den viant in de keerse vloghen (Piot, *Chron.* 803 (a. 1595). Daer wiert noch zommich van tselve goet gherecouvreert by andre soldaten die uut Dixmude quamen; maer den meesten deel vlooch in de keersse, ende quam luttel ten bate aen den proprietaris, *Ibid.* 665 (a. 1587); V. Moerk. 372: Ik maakt reedelijk of anders zelje halve goet licht in de kaars vliegen (*er aan gaan*); Vierl. 120; Pers, 790 b; 844 b; Spaan, 66; 194; Rusting, 564; Tuinman I, 319; Harrebomée I, 370; *Het Volk*, 30 Jan. 1914, p. 8 k. 2; *Antw. Idiot.* 632: *in de keers vliegen*; fri. *yn 'e kears fleane*. Vandaar ook dat *om de kaars vliegen* (vroeger ook *hengelen*) de overdrachtelijke bet. heeft aangenomen van: zich onvoorzichtig aan gevaar blootstellen; vgl. Mergh, 11; Sartorius III, 10, 75: *om die kaers vliegen*; I, 10, 20: *Hy hengelt om die kaers*, in eos dicebatur, qui sibi ipsis exitium accersunt; Brederoo I, 73, 2024; Halma, 251: Hij vliegt al om de kaers, *hij zal haast gevangen en geknipt zijn*; Van Effen, *Spect.* VII, 94; Harreb. I, 370: *Hij vliegt al om de kaars*, men zal hem welhaast betrappen; *Ndl. Wdb.* VII, 684. Hiermede is ook te vergelijken het fri. *hy fljucht er om hinne as in mich om 'e lampe*, hij vliegt er omheen (rondom zijn ongeluk, zijn ondergang) als de vlieg om de lamp; *der fleane in hopen onbitocht yn 'e lampe*, er vliegen velen onbedacht in de lamp (meest van onberaden huwelijken (W. Dijkstra, 363 b); fr. *se brûler à la chandelle*. Vgl. **Tegen de lamp loopen** (of **vliegen**).

1040. Kaarsschoon,

in de uitdr. 'niet kaarsschoon zijn', getikt zijn; ook, en vooral, aangeschoten, dronken zijn; volgens *Ndl. Wdb.* VII, 700: eig. zoo helder dat, in een tegen het kaarslicht gehouden glas, de wijn geen de minste troebelheid meer vertoont¹⁾; zie Harreb. I, 370: *Hij is niet geheel kaarsschoon*, hij is niet wel bij 't hoofd; in den zin van dronken komt de uitdr. voor in *Amst.* 22; *Slop*, 154; *S.M.* 47: Dadelijk krijgt ze opnieuw de overtuiging, dat hij niet kaarsschoon is, als zij ziet, hoe hij met 't puntje van zijn tong herhaaldelijk langs zijn lippen strijkt en hoe slaperig zijn oogen staan; V. Ginneken I, 513: *kaarsschoon was ie nie*, alles behalve nuchter; *Handelsblad* 30 Juli 1917 (A), p. 7 k. 2: In de Jodenbreestraat maakte een aantal militairen, niet precies kaarsschoon meer, het den voorbijgangers voortdurend lastig. Syn. is *brandschoon* in *Het Volk*, 25 Febr. 1914, p. 6 k. 2: Zoals gezegd, 't is 12 à 1 uur als Kees niet erg brandschoon, z'n bestelling aan mij heeft opgegeven.

1041. Iemand in de kaart zien (of kijken),

d.w.z. iemands geheime plannen doorgronden, te weten komen; iemand doorzien. De uitdr. is ontleend aan het kaartspel; ziet men zijne tegenpartij in de kaart, dan weet men welke plannen hij kan hebben, en

1) Niet te verwarren met *schoon bij de kaars* of *kaarsschoon*, van vrouwen, meisjes gezegd, die bij avond mooi schijnen doch overdag het minder zijn. Vgl. Harreb. I. 370; Draaijer, 19; *keersenschoon*, en *C. Wildsch.* III, 383: Ik beken, dat kaarsschoonheden daarbij verliezen, en door jeugd en gezondheid lelijk gefopt worden.

hoe het spel staat; vandaar in overdrachtelijken zin iemands oogmerken doorgronden. Zie Vondel, *Zee-magazijn*, vs. 305; Pers, 631 a; 632 a; Smetius, 83: *malcanderen zijdel-oogs in de kaart sien*; Tuinman I, 164 en Halma, 250: *Iemand in de kaart kijken*, *épier quelqu'un, l'éclairer de près, l'observer*; Harreb. I, 371; *Ndl. Wdb.* VII, 705; Teirl. II, 98; *Nkr.* VII, 13 Dec. p. 2; *De Arbeid*, 24 Sept. 1913, p. 2; *Nkr.* II, 29 Mrt. p. 2: In z'n oprechtheid laat hij zich leelijk in de socialistische kaart kijken; *Het Volk*, 19 Maart 1914, p. 2 k. 1: Een speler dien men in de kaart kijkt, wordt altijd boos. Ook in het hd. is bekend *einem in die Karten gucken* (oder *sehen*); oostfri. *annern in de kârte kiken laten*; de. *at see En i Kortene*; fr. *voir le dessous des cartes, les ressorts secrets, cachés, d'une affaire*; fri. *immen yn 'e kaart sjen, - yn 'e kaerten loere*.

1042. (Met) open kaart spelen,

ook *zijn kaarten bloot leggen*, d.w.z. rond voor iets uitkomen, niets verzwijgen, alles openhartig zeggen; hd. *mit offenen Karten spielen*. Ook deze uitdr. is aan het kaartspel ontleend en wil eig. zeggen zijne kaarten bloot of open op tafel leggen, zoodat de tegenpartij alles kan zien; fri.: *mei de eapene kaart spylje*. In Zuid-Nederland ook algemeen bekend *met open kaart(en) spelen* (Schuermans, 654; Joos, 105; *Antw. Idiot.* 1155; 2235); in het Fransch zegt men: *jouer cartes sur table*; vgl. ook *Waasch Idiot.* 801: *kaart op tafel spelen*, rechtuit spreken of handelen; evenzoo bij Teirl. II, 98. Voor bewijspplaatsen uit deze eeuw zie het *Ndl. Wdb.* VII, 705; XI, 519; *B.B.* 345: Een goede man, met wien hij open kaart zou spelen; *De Arbeid*, 1 Oct. 1913, p. 2 k. 3: Beschuldig nu niet van leugen en laster, maar speel nu eens open kaart; *De Vrijheid*, 18 Jan; 1922, 1ste bl. p. 1 k. 2: De Duitsche politiek is heel wat minder klaar en duidelijk. Men speelt daar veel minder met zijn kaarten op tafel. Vgl. *open spel spelen*, hd. *offenes Spiel spielen*.

1043. In iemands kaart spelen,

of *iemand in de kaart spelen*, d.w.z. iemand helpen, naar zijn wensch doen (Schuerm. 654; *Bijv.* 142; *Antw. Idiot.* 1155; 2235; *Rutten*, 104 a; Teirl. II, 98; Joos, 122); eig. zoo spelen, dat een ander daardoor gemakkelijk kan winnen; in zijne kleur spelen, waardoor hij de slagen kan maken. Vgl. *De Arbeid*, 17 Sept. 1913, p. 3 k. 2: Met een lapmiddel als door 'Voorwaarts' hemelhoog wordt aangeprezen, speelt men in de kaart van de patroons; *Weekblad v.h. Volk*, 6 Januari 1914, p. 4 k. 1: Uit vrees echter de klerikalen in de kaart te spelen; *Het Volk*, 8 April 1914, p. 6 k. 3: Door uw onzaakkundig optreden speelt gij uwe tegenstanders in de kaart; *Handelsblad*, 17 Mrt. 1914, p. 6 k. 2 (ochtendbl.): Op zijn best zijn zij grootdoenige imperialisten, die in de kaart spelen van protectionisme en reactie. *In de kaart van de tegenpartij spelen*, de plannen van de tegenpartij bevorderen. In het eng. *to play into a person's hands*; hd. *jem. in die Hände spielen*; *jem. die Karten in die Hand spielen*.

1044. Alles op één kaart zetten.

Een zegswijze ontleend aan het hazardspel, die beteekent: al zijn geld zetten op ééne kaart; alles wagen, alles laten afhangen van ééne kaart, zijn geheele vertrouwen stellen in het geluk, dat ééne bepaalde

kaart moet aanbrengen; fig. zijn geluk van ééne bepaalde handeling afhankelijk stellen, al zijn geld in één onderneming steken. Volgens Schrader, 452 ontleend aan zulk een hazardspel 'wo die auf die Karte gesetzte Geldsumme verloren geht oder den gleichen Betrag gewinnt'. De Engelschen zeggen hiervoor *to have all one's eggs in the same basket*; fr. *mettre tous ses oeufs dans un même panier* ou *mettre tout son rôl à une même broche*: de Duitschers evenals wij *alles auf eine Karte* (ook *auf einen Wurf*) *setzen*; *man muss nicht alles auf ein Schiff packen*; *man soll nicht alle kleider an einen Nagel hängen*; zie Harreb. I, 221 b; *Ndl. Wdb.* VII, 701 en vgl. De Brune, 335: *Men moet niet te veel eieren onder ééne hen leggen*; zie ook *Antw. Idiot.* 400: *Leg er maar niet te veel eieren onder*, betrouw er maar niet te veel op.

1045. De kaart kennen.

In den regel 'de kaart van het land kennen', d.w.z. op de hoogte van de toestanden zijn. Een uitdr. die ontleend is aan de aardrijkskunde, blijkens Sewel, 372: *De kaart kennen*, de Land- en Zee-kaarten weeten te gebruiken, *to understand maps, to be skillfull in the Geography and Hydrography*; *de kaart kennen* (in de waereldsche zaaken bedreven zyn), *to know the world*. Bij Halma, 250: *De kaart van 't hof kennen*, in de hoofdsche zaaken bedreven zijn, *savoir, connoitre, ou entendre la carte de la cour*; in *C. Wildsch.* IV, 224: De oude Dame kan u schoon de kaart van 't land geeven, alwaar gij u als Ds. vrouw bevindt; II, 245: Nu ik de kaart van het land heb, zal ik wel in de haven sturen; Harrebomée I, 371: Iemand de kaart van het land geven; *Het Volk*, 6 April 1914, p. 8 k. 2: En die de kaart van Amsterdam kennen, weten dat er geen cent kontributie zal worden ingehaald; *De Arbeid*, 10 Jan. 1914, p. 2 k. 4: Wie eenigszins met de kaart van het land op de hoogte is, weet dat L. moeilijk gemist kan worden; *Ndl. Wdb.* VII, 711. Vgl. eng. *to know how the land lies*; fr. *savoir la carte du pays*.

1045a. Een doorgestoken kaart; zie n°. 465.^{aant.}

1046. Ergens kaas (of pap) van gegeten hebben,

d.w.z. ondervinding hebben van iets, tot de ingewijden behooren, in een bepaald opzicht geen onwetende zijn, dikwijls in ongunstigen zin, evenals het gron. 'k heb d'r kool (of kouk) van had, ik heb er de slechte gevolgen van ondervonden (Molema, 218 b; 536 b), dat te vergelijken is met *hij heeft er van gesmuld*, dat ironisch opgevat beteekent 'dat hij eene ondervinding in zijn nadeel heeft opgedaan' (Harreb. III, 61 b). In het fr. zegt men in dezen zin *savoir ce qu'en vaut l'aune*; vgl. ook *j'ai soupe de votre fiote*, ik ken jou wel, jij hoeft me niets wijs te maken. Zie *Volkskunde* XXII, 87; Harrebomée, I, 372: Hij heeft er geen kaas van gegeten; *Zondagsbl. van Het Volk*, 1905, p. 92: Van stoeten opstellen heeft men in Holland geen kaas gegeten; *Landl.* 67: Die lieuwe te rake, daar hebben nog alle stroopers geen kaas van gegeten *P.K.* 47: Als ze zooveel talent had als inbeelding, zou ze er wel komen, maar om een stuk te helpen dragen, zie je! dáárvan heeft ze geen kaas gegeten; *Nkr.* VI, 8 Juni, p. 4: Zij grepen het artikel tachtig, bekeke; 't links en rechts aandachtig, maar hoe 't worden moest, helaas! nee, dáárvan aten zij geen kaas; *Het Volk*, 29 Jan. 1914, p. 1 k. 4: Helsdingen heeft van hooger onderwijs natuurlijk geen kaas gegeten; 25 April

1914, p. 6 k. 3: Buwalda is uiterst snel, maar van techniek en taktiek heeft hij toch nog heel weinig kaas gegeten; *Nkr.* IX, 19 Juni p. 7: Toen zijn we op een avond in z'n kantoor ingebroken en hebben d'r wat meegenomen, god, zo'n beetje, want de brandkast, daar hadden we geen kaas van gegeten; *Het Volk*, 15 Nov, 1915, p. 5 k. 4: Daar hebben u en ik geen kaas van gegeten; 3 Maart 1915, p. 5 k. 4: Gij at van politiek geen kaas, dat kon u weinig schelen; 25 Juni 1914, p. 2 k. 1: De kwestie was zoo nesterig en ingewikkeld, dat menig Kamerlid er absoluut geen kaas van gegeten had en zich toen maar hield aan den Minister; *De Voorhoede*, 9 Mei 1914, p. 1 k. 4: De kranten hier schrijven er zeer geleerd over, maar de ware kaas hebben we er toch nog niet van gegeten; *Nkr.* II, 2 Febr., p. 2; 19 Juli. p. 3; *Ndl. Wdb.* VII, 731. Syn. was *Pak en mantel van iets hebben* (zie *Ndl. Wdb.* XII, 165); *Hij heeft er geen pap van gegeten* (Harrebomee II, 171 a); zie *Het Volk*, 16 Sept. 1913, p. 5 k. 1:

Enfin, de kiezers vonden dat
Gij nog geen pap gegeten had
Van goeie wetten makerij;
Uw klubje viel, en gij er bij.

1047. Zich de kaas niet van het brood laten eten,

d.w.z. zich goed kunnen verdedigen, geen stumperd zijn, haar op de tanden nemen, zich het gras niet van onder de voeten laten maaien; *zijn pottagie niet laten nemen*, zooals vroeger ook gezegd werd¹⁾. Eig. luidt de uitdr. *hi en sal hem sinen kase ende broot niet laten nemen*, zooals bij Servilius, 191* staat en ook bij Winschooten, 242; Sart. III, 8, 96; Tuinman I, 54; *Willem Leevend* VIII, 233; Langendijk, *Don Quichot*, 34; Esopet, *De ontdekte eenhoorn*, 3 en *Ndl. Wdb.* III, 1542 te vinden is. Bij De Brune, 76 is sprake van *kaas of brood*, en in het ofr. kende men *laisser manger son pain* in den zin van *se laisser maltraiter*²⁾. Zie ook Heinsius' *Vermakelyken Avonturier* I, 159: Wel wetende, dat Belindor geen vogel was, die sig syn kaas en brood (gelyk men segt) wanneer hy honger had, nemen liet. In het *Mergh*, 2de deel, 25, vinden we: *hy sal hem zyn kasebroot niet lae(ten?) nemen*, waar *kasebroot* de copulatieve verbinding is van *kaas en brood*, dat herinnert aan het mnl. *casenbroot* en den geslachtsnaam *De Casembroot*, evenzoo nog bij Potgieter 1, 4: (Onze voorouders lieten zich hunne kaas en brood door die groote Heeren niet ontnemen. De zegswijze in den tegenwoordigen vorm vindt men bij Harreb. I, 97: Ik moet zien dat men mij de kaas niet van het brood afhale; *Amst.* 72: Jij laat de kaas ook niet van je brood eten; *Jord.* 263: Je kon hem de kemijne ook niet van z'n keggie afsnoepen; *Nw. Amsterdammer*, 17 April 1915, p. 3 k. 3: De tijden zijn voorbij, dat we ons de kaas van het brood lieten eten; *Handelsblad*, 30 Mei 1915 (ochtendbl.), p. 6 k. 5: Ze laten voortaan om den dood de kaas niet eten van hun brood; *Nw. School*, III, 193: Nou moesten ze bij hem aankomen met hart-voor-je leerlingen en met collegialiteit met je kaas-niet-van-je-brood-laten-eten. In Zuid-Nederland is de uitdr. ook bekend; zie Schuermans, 213 a; Tuerlinckx, 298: *hij zal de kaas niet van zijn brood laten halen*, waarvoor ook gezegd wordt: *hij zal het vleesch van zijn brood niet laten halen* (Schuermans, *Bijv.* 376 b; Rutten,

1) *Ndl. Wdb.* IX, 171.

2) Le Roux de Lincy II, 210.

261 en *Antw. Idiot.* 304; 633); *zijnen kaas laten pikken* ('t *Daghet* XII, 159) naast *zij laat het spek niet van haar bord halen; z'n laat 't vleesch van heur talloor nie langhen* (zie *De Cock*¹, 169); *zijn beetje niet laten pakken* (*Waasch Idiot.* 782), waarvoor men volgens Eckart, 492 in Pommeren zegt: *he lett sik nicht dat Spek ût 'n Kôl tèn* (ziehen). De Duitschers zeggen: *sich (nicht) die Butter vom Brot nehmen lassen*; in het Fransch is bekend: *ôter à qqn son beurre*; in het Friesch: *hy lit him de tsiis net fen 't brea ite of hi lit him de sûker net fen de rys ite*.

1048. De kaas snijden,¹⁰⁴⁸

d.w.z. royaal doen, geuren, pronken, naast 'm *snijden*, er netjes uitzien. Zie Harreb. I, 372; *Onze Volkstaal* II, 120; *Volkskunde* XXII, 87; *Woordenschat*, 536: *kaassnijer* (mil.), een klein burgerlijke dandy; *Antw. Idiot.* 634: *kaassnij(d)er*, stoffer, pocher, windmaker; *Schoolm.* 240:

Ja, trotsche mensch¹⁾, dit moet gij weten,
Gij, die de kaas snijdt op uw paard,
Gij kunt geen klein Edammertje eten
Of t' is u door de koe gebaard.

Vermoedelijk wil de uitdrukking zeggen: hij snijdt de kaas dik, met hompen²⁾; daarna hij schept op (zie aldaar), doet zich mooi voor, is een branie. Zie *Ndl. Wdb.* VII, 733.

Eindnoten:

¹⁰⁴⁸ Vgl. in de 16de eeuw bij R. Visscher *de kaas dick (te grof) snyen*, pralen, geuren (V.d. Laan, *R. Visscher* II, 114).

1049. Kaas hebben aan iemand,¹⁰⁴⁹

d.w.z. maling hebben aan iemand, er lak aan hebben, er niet om geven. Kaas is iets overbodigs op geboterd brood? Vgl. *Ndl. Wdb.* VII, 733; *Nkr.* IX, 11 Sept. p. 7: Me kinderen hebben ook kaas an me..... nou ze getrouwd zijn hebben ze mijn nie meer nodig.

Eindnoten:

¹⁰⁴⁹ Vgl. hiermede no. 2222.

1) Een kaaskooper te paard.

2) Vgl. de uitdr. *hij snijdt de kaas met hompen*, hij is een baas, een piet, een heel heer; *Het Volk*, 25 Nov. 1915, p. 1 k. 1: Ja, - de sociaal-democratische theorie is wèl verderfelijk gebleken voor de arbeidersklasse sinds Amsterdam twee rooie wethouders heeft! Want als deze twee 'volksverraijers' er niet waren, zouden de 'arrebeiers' in Amsterdam allang de kaas met hompen gesneden hebben.

1049a. Die kaatst moet den bal verwachten; zie n°. 147.^{aant.}

1050. Kabaal maken (- schoppen, - slaan).

Onder *kabaal*, fr. *cabale*, hebreuwsch *kabbâlâh* (overlevering), verstaat men in de eerste plaats de bijbeluitlegging en de godsdienstige symboliek, alleen den priesters bekend; vandaar: geheime wetenschap; vervolgens heimelijke verstandhouding, samenspanning, samenzwering, oproer, leven, drukte. Vgl. het 17de-eeuwsche *monopolie*, dat ook de beteekenissen *samenspanning* en *drukke*, *rumoer* in zich vereenigt.³⁾ In de 18de eeuw komt bij de dames Wolff en Deken ook voor *baal maken* of *schoppen*, waar we evenwel met het op zijn Fransch uitgesproken znw. *bal* te doen hebben.⁴⁾

3) Zie over eene andere afleiding van *kabaal*, *rumoer*, *Tijdschrift IX*, 299 en *Ndl. Wdb.* III, 1947.

4) *Ndl. Wdb.* II, 904.

1051. Hij is kachel,

ook *hij is kachelig*, hij is dronken; *hij is half kachel*, (wat) aangeschoten. Zie Köster Henke, 29: *kachel*, stomdronken; bl. 68: Het was een toffe gooser (*een flinke kere!*), eigenlijk kachel zagje hem gooit; *Sjof.* 80: Als de kerels naar d'r werk gingen, dan bleven ze soms hier of daar plakken, kwamme drie kwart kachel an de fabriek; bl. 127: Ja Sien, je ben sikker, je ben kachel; Van Ginneken, *Handb.* I, 513: *kachel*, dronken; *Ndl. Wdb.* VII, 835.

De verklaring dezer zegswijze is onzeker. Misschien moeten we uitgaan van synonieme zegsw. *hij is gepoetst* (o.a. in *Sjof.* 9: De meester, die sterk aan den draad trok (*dronk*), was 's avonds nog al eens gepoetst), waarin 'gepoetst' beteekent (glad, glimmend), dronken, dus synoniem van *vet* en *in de olie*, die beide voor 'dronken' gebruikt worden, naast *zoo vet zijn als olie* (in *Maasgouw*, 1914, bl. 8). Het volt. deelw. *gepoetst* glimmend, glad kon doen denken aan een kachel; vandaar dat dial. voorkomt *nog al kachel* in den zin van nog al *glad*, nog al duidelijk, *wiedes* (V. Schothorst, 148¹⁾). Zoo kon ook kachel gebruikt worden van iemand die glom, en ontstond de uitdr. *hij is kachel*, hij is gepoetst, vet, in de olie, dronken. Waarschijnlijker is het echter wel, dat niet zoo zeer op het glimmend als wel op het roode gezicht van een beschonkene gelet is. Aanleiding tot deze onderstelling geeft het synonieme *hij heb de brand*, hij is dronken (Köster Henke, 11; *Jord.* II, 519) en *de kachel aanhebben*, dat voorkomt in *Het Volk*, 5 Mei 1914, p. 5 k. 3: Een glunderend kastelein achter de toonbank en er vóór een die de 'kachel' aan heeft en tot zich zelf wat te zeggen heeft.

1052. Een kachelpijp.¹⁰⁵²

Schertsende benaming voor een hoogen hoed, een cylinderhoed, een hoogen *dop*, een *hooge schijf* (in *A. Jodenh.* 43), een *tafelronde* (in *Twee W.B.* 71); *vijfkop*, *tonhoed* (zeeuwsch). Zie o.a. *Jong.* 198: Ze zijn dan in het zwart gekleed met witte dassen, maar daar de meesten wel een Zondagsche jas doch geen hoogen hoed bezitten en men zijn evenmenschen toch zonder kachelpijp niet behoorlijk de laatste eer kan bewijzen, leenen zij de noodige hoeden; vgl. verder *Jong.* 203; 235: De op drie haren staande kachelpijp; *Boefje*, 121: 'k Lus 'm; al het ie nou 'n kachelpijp op ze luizekop, zoo'n kale meheer; *P.K.* 193; W. Buning, *Menschen zooals er meer zijn*, bl. 106: Dien (*hoed*) had hij den heelen dag bij zich willen houden, omdat hij zei dat het zoo'n mooie zwarte kachelpijp was. Hiernaast is zeer gebruikelijk *hoog(e)-zije*, o.a. in *Lev. B.* 4; *Mghd.* 137; *Lvl.* 191: De oud-zeeofficier heeft de hooge zije op; *Nkr.* VII, 15 Mrt. p. 2; 4; *Jord.* 283: Een gedrochtelijk manspersoon met een driekwart-meter hoog-zijden hoed van bordpapier..... de hoog-zij lokte gierend kabaal; *Ndl. Wdb.* VII, 836; Harreb. II, LXXXIII: *een bovenkamer met twee verdiepingen*. Dialectisch ook *hondehokj(e)*, fri. *hounehokje(n)*; Molema, 162: Hebje je hondje vermoord of is je hondje dood, dat je het hokje op je hoofd hebt? In Zuid-Nederland spreekt men van *hondekot*, *hondskot*; *hij zal zijn hond verkocht hebben*, want *hij heeft zijn kot op*, van iemand die een cylinder-hoed op heeft (*Antw. Idiot.* 569;

1) Vgl. voor een dergelijk verschijnsel het hoogd. barg. *käse stehen*, *butter stehen* naar aanleiding van *schmiere stehen* (zie *Smeris*) en *dreckig lachen* ontstaan op het voorbeeld van *schmutzig lachen* (*Zeitschr. f. D. Wortf.* XIII, 169).

De Bo, 437; Tuerlinckx, 272; *Waasch Idiot.* 294); *zijnen hond verkocht hebben*, een hoogen hoed dragen (Rutten, 94; Claes, 122). Ook spreekt men aldaar van zijn *buis* of *buize*; vgl. *Waasch Idiot.* 149: Hij heeft zijn buis op, als 't kermis is; Teirl. 234. Overeenkomstige namen kent men in andere talen; vgl. fr. *tuyau de poêle*; *pot à beurre*; *tube à haute pression*; hd. *Angströhre*; *Rammröhre*; *Dampfschornstein*, enz. (Schrade, 341); eng. *stove-pipe (hat)*, *chimney pot(hat)*, *tallhat*, *tophat* (Burvenich, 78); *topper tile*; fri. *faitonne* (phaëton).

Eindnoten:

1052 Ook *keil* wordt als naam voor een hoogen hoed gebruikt (*Ndl. Wdb.* VII, 2061).

1053. Verstuiven als kaf voor den wind.

'Kaf, dat door den wind wordt weggedreven, is een dikwijls in den Bijbel voorkomend beeld van datgene wat ras vervliegt en geen stand houdt; o.a. in *Job* 21:18; *Ps.* 1:4; *Ps.* 35:5 worden daarmee de goddeloozen vergeleken. Bij ons dient het beeld tot kenschetsing van het vluchtige en onzekere van verschillende aardsche dingen, b.v. het leven, het genot, enz.;

Zeeman, 315. Vgl. mnl. *hi blaset henen alse caf; ghelijc dat tcaf vliet voor den wint* (zie *Mnl. Wdb.* III, 1105). In de uitdrukking *er was veel kaf onder het koren* (vgl. *Matth.* III, 12; *Luc.* III, 17), *het kaf van het koren scheiden*, *er is geen koren zonder kaf* (Goedthals, 29; Cats I, 520; De Brune, 402; Harrebomée I, 373) beteekent *kaf* iets slechts, onbruikbaar; fr. *séparer la paille du bon grain*; hd. *die Spreu vom Weiszen trennen*; eng. *to sift the chaff from the wheat*.

1054. Een kaffer.

Een scheldwoord, dat de beteekenis heeft van boer, lomperd, schooier, schoelje. Met den stam der Kaffers (van Arab. *kâfir*, ongeloovige, heiden; fr. *cafre* uit spa.-portug. *cafre*, barbaar) in Zuid-Afrika heeft dat woord niets te maken¹⁾. Het is ontleend aan het Bargoensch en beteekent in eigenlijken zin dorpsbewoner, boer als afleiding van *kaff*, dorp, verkort uit het hebr. *kâfâr*, dorp²⁾. Zie Köster Henke, 29: *kaf*, dorp; Teirl. *Bargoensch* 30: *kaffer*, boer; *Onze Volkstaal* III, 196: *kaffer*, boer; *Zondagsblad van het Volk*, 6 Sept. 1913, p. 1, k. 1: Willem hield den kaffer aan de praat. 'De kaffer' dat was de nieuwe logementsbaas; *Jong.* 14; 20: Die moffen zeggen 'doe' tegen onze lieve Heer, daaraan kunje merken dat 't kaffers bennen, want welk Christenmensch spreekt z'n Opperwezen nou zoo an?; ook bl. 295; *Landl.* 225; 342; 357; 356: Die boere, die kaffers, die late je met liefde crepeeren vlak voor d'r lui hofstee; *Dsch.* 8; 38: Dan zal-ie krijge, wat 'k 'm wensch, die kaffer; *Prikk.* V, 11: Helpen moet je ons, kaffer! *Ndl. Wdb.* VII, 862. Voor Zuid-Nederland vgl. *Waasch Idiot.* 318: *kaffer*, spotnaam, boer. Ook in het hd. is *kaffer* in dezen zin sedert 1750 bekend³⁾.

1) Dat men hieraan denkt blijkt uit de variant *Zulu-Kaffer!*

2) Zie Kluge, *Rotwelsch*, 299; 350; 380; 400; 426 (alwaar ook *kafferinchen*, boerin); 431; 492; Günther, 94; H. Stumme, *Ueber die D. Gaunersprache*, 13; *Museum*, XI, 102; Rabben, *Gaunersprache*, 69.

3) Kluge, *Studentensprache*, 97; *Etym. Wtb.*⁷ 223; Horn, 19; Imme, 12.

1055. Kak.

Dit znw. komt in veel platte uitdrukkingen voor: uit de beteekenis iets verwerpelijks, verachtelijks, is voortgevloeid die van *drukke* in *kak*

(of *kakkie*) *maken* of *hebben*; *veel kaks aanhebben*, van een zaak die veel drukte veroorzaakt (*Waasch Idiot.* 319); *veul kak maken*, *veul kak over hem hebben* (*Antw. Idiot.* 610; *Waasch Idiot.* 319). Vgl. *W. Leevend* VIII, 63: En daar maaken de Dominées nog zo veel kak van; Harrebomée I, 221: Hij heeft veel kak maar weinig geld op zak; bl. 374: Groote kak op een klein potje; *Kmz.* 363: Godverdomme wat 'n kak; bl. 21: Nou maak niet zoo'n kale kak; *Kent.* 123: Nou! nou, leelijke snotneus, maak maar niet zoo'n kak; *Lev. B.* 194: Kakkie hebben; *Kmz.* 254: 'n Kakkie op zijn lijf hebben; bl. 337: Die kale kakkie; bl. 185; God, wat make jullie 'n kakkie om niks; bl. 181: Jij mot niet zoo'n kakkie make; bl. 365: Wat hebbe die kerels van jullie 'n kouwe kak op d'r lijf; *Mgdh.* 50: Het mensch met 'r koue kak; bl. 224: Wat hadde die lui toch 'n kouwe kak over d'r; *Het Zevende Gebod*, 35: Die 's nou al in de zij met d'r kale kak; Boekenoogen, 1322: *kak op zijn lijf hebben*, *kak maken*; *een kak of een kakkie*, iemand die zich winderig en opgeblazen aanstelt (ook bij Rutten, 104: *kak*, beslagmaker); kol. 1323: *kakkig*, *kakkerig*, pedant. Syn. is *kakkelewasie* in *Prol.* 74: Daar hèn je zoo'n kakkelewasie niet over te make; Boekenoogen, 390; *kakkelewasie*, *kakkewasie*, drukte, lawaai. In Zuid-Nederland is eveneens bekend *van iets* of *iemand veel kak maken*, er te zeer mede ingenomen zijn; een *kakmaker* is een druktemaker (Boekenoogen, 1322; Rutten, 104; Schuermans, 315) evenals een *kakhessie* (Boekenoogen, 1322) of een *kakkeman* (Tuerlinckx, 300; in Antwerpen en Land v. Waas *een bloodaard*); *hij heeft veel kak aan* of *hij heeft veel kak over zich* beteekent: hij maakt veel wind (Schuerm. 215; *Waasch Idiot.* 319 a), evenals *veel stront* (*kak(s) aan zijn gat hebben* (Rutten, 223; *Antw. Idiot.* 446; Teirl. 447) of *kak op zijnen start hebben* ('t *Daghet*, XII, 128); *kakhans spelen* (XI, 96); fri. *in bulte kak* of *in hopen stront yn in lyts potsje*, ndl. *kouwe kak in een klein potje*, *groote kak* of *veel stront op een klein potje*, d.i. veel vertoon en complimenten bij iemand van weinig gewicht of verstand (*Ndl. Wdb.* VII, 873). Vgl. ook fri. *geskyt*, bestel, complimenten, en ndl. *strontjongen*, aanmatigende jongen, fri. *strontjonge*, ndl. *pispraatjes*, westvl. *strontlessen*. Zie *Ndl. Wdb.* II, 275; *Onze Volkstaal* I, 208. Dit kak schuilt ook in *kacke-peys*, bij Kiliaen vertaald door *pax simulata, ficta*; in *kakjuffer* (bij Coornhert); *kakmadam* (in *Ppl.* 35); een *kakdienstje* (in *Sprotje* II, 56), *kakdame*, *kakmevrouw*, syn. van *snertmevrouw*, in het Antw. *kakkemotje*, hoovaardige manier; Land v. Waas: *kakkemotjes maken*; *kaknaaister*, in het 17de-eeuwsche *a(l)skaks* (quasi), in Vlaanderen ook *alkaks*, d.i. allemaal praatjes! gekheid! allemaal larie! en in *kakboodschap* (18de eeuw), een verzonnen boodschap, dat herinnert aan het 16de-eeuwsche *kackemick*, d.i. iets, dat geen ernst is, welk znw. nog in Zeeland onder den vorm *kekkekemikke* bekend is en in de 18de eeuw ook een opgepronkte vrouw, een *kakdame*, beteekende (zie Halma, Sewel en *Ndl. Wdb.* VII, 875).¹⁾

Het znw. *kak* (drek) treffen we ook aan in de zegswijze *er is kak* (of *stront*) *aan den knikker* (17de eeuw; *Ndl. Wdb.* VII, 873), naast *er is iets aan den knikker*, er is iets niet in den haak, er schuilt iets achter

1) Het in *Jan Klaasz.* vs. 241 voorkomende *kakrijk* moet natuurlijk vergeleken worden met *geld hebben als drek*; eng. *to make money like dirt*; zie n°. 641.

dat niet goed is; ook *er is vuil aan den knikker* (V. Eijk III, 90¹⁾), er moet wel iets van dat leelijke geval of gerucht bestaan. Eveneens in Zuid-Nederland volgens *Antw. Idiot.* 610; *Waasch Idiot* 801; Teirl. II, 201 (*er is kak aan 't gat*).

1056. Iemand te kakken zetten,

d.w.z. iemand op een voor hem onaangename wijze te recht zetten, hem op zijn plaats zetten, hem beschamen, met den mond vol tanden doen staan. De zegswijze komt in de 17de eeuw ook voor in den zin van iemand beetnemen; zie Scheurleer, *Van Varen en van Vechten* I, 365 (a. 1652): Dus men haer (*de Engelschen*) op 't Hollants stoeltje noch eenmael te kacken set; *Gew. Weeuw.* III, 23: Ik zet ze zoo meenigmaal te kakken zonder pot, doch ze geloofd my altyd; Spaan, 138; Tuinman II, 112: *Men heeft hem te kakken gezet*, dat is, men heeft hem lelyk laten zitten, verlaten en bedrogen. Een synonieme uitdrukking is het Westvl. *iemand in den kakstoel zetten*, hen bekukkelen en toef doen om des te gemakkelijker iets te bekomen en zijne gunst te winnen, dus iemand vleien. Het schijnt, dat eerst in de vorige eeuw de zegswijze de tegenwoordige beteekenis heeft aangenomen van iemand onder handen nemen; vgl. *Mghd.* 276: Wie weet nou niet wat debatteere is? Dat is iemand z'n vet geve, 'm te kakke zette; *Handelsblad*, ochtendblad, 21 Oct. 1913, p. 3 k. 3: Meermalen werden de 'bourgeois', anti-revolutionnaire en liberale (door een socialist) op de 'pot de chambre' gezet; *Ndl. Wdb.* VII, 901; fri. *immen to kakken sette*. Zie **iemand in de luren leggen**.

1057. Kalf

wordt sedert de middeleeuwen als type genomen van domheid en onnoozelheid (hd. *Kalb*; eng. *calf*); vandaar eene uitdr. als *een kalf van een jongen* d.i. een flauwe, kinderachtige jongen, een domme jongen; in het *Antw.* *een meutten, motten* (fr. *mouton*) *van een jongen*, een doodgoede sul (*Antw. Idiot.* 813); ook zegt men van een lomp, zwaarlijvig persoon: *gij zijt een kalf* (in *Antw.* en Teirl. II, 102); en van iemand, die zeer goedaardig is: *hij is zoo goed als een kalf*; zie Van Effen, *Spect.* IX, 79; *C. Wildsch.* II, 320: Haar broer is een recht goed kalf; Halma, 252: *Hij is een goed kalf*, een goede bloed. Zoo iemand wordt ook wel *kalf Mozes* genoemd (Joos, 14; Tuinman 1, 3; Harrebomée I, 375; *Ndl. Wdb.* IX, 1190), waarbij men zich herinnere, dat in *Num.* 12:13 Mozes' zachtmoedigheid geroemd wordt tegenover Mirjam en Aäron (Zeeman, 385²⁾). In het *Antw. Idiot.* 362 en *Waasch Idiot.* 181 a; 447 a: *dom als 't kalf van Mozes, als kalfken Mozes* (of *als 't peerd van Christus*). In Pommeren gebruikt men *kalf Mose*, van iemand die 'quaklich, kindisch' is (*Wander* II, 1116); vgl. ook eng. *a regular Moses; to be as meek as Moses*; ook in het Finl. Zweedsch komt Mozes in dezen zin voor (Reinius, 32).

1058. Als 't kalf verdronken is, dempt men den put,

d.w.z. 'men doet iets te vegeefs, en te laat, als het niet meer baaten kan, gelyk medicyne te bereiden, na dat de kranke gestorven is' (Tuinman I, 111); met raad na daad komen; eene gedachte die de Romeinen

- 1) Op Goerée en Overflakkee ook gezegd van jonge meisjes, die moeten gaan trouwen (*N. Taalgids*, XIII, 132).
- 2) Bij Teirl. II, 102 wordt *kalfke-Mozes* vermeld als het gouden kalf der Israëlieten.

uitdrukten door *clipeum post vulnera sumere*; vgl. mlat. *post furtum stabulum sero reparatur eqnorum; sero subtractis reparas presepe caballis* (Werner, 89). In de oudste spreekwoordenverzamelingen luidt deze zegswijze: *Als 't kint verdroncken is, so stopt (of deekt) men den put(te)*; zie *Prov. Comm.* 15; Servilius 89; 253; 271; *Sart.* I, 1, 63; Campen, 111. Bij Spieghel, 272: *Alst kalf verdroncken is, zoo demptmen de put*; Idinau, 12:

Hy stopt den put als 't kalf is verdroncken;
Dat past op alle, die te spade wijs zijn.

Vgl. verder Poirters, *Mask.* 118: Raedt naer daet, komt te laet: en den put te stoppen als 't kalf verdroncken is, of suycker te stroyen op de vlaey als sy verbrandt is, dat is domme liedens werck; Pers, 461: Als 't kalf alreede was verdroncken (*toen het te laat was*). De tegenwoordige vorm van het spreekwoord wordt, volgens Harrebomée, aangetroffen bij Gruterus I, 93 en op 23 Sept. 53: *Alst kalf verdroncken is, zoo demptmen de put*; *Vad, Mus.* V, 372: *Après dommaige chascun est sage, elc leert t' zynen coste, of: als 't kalf verdroncken is, dan vultmen den put*¹⁾. Varianten van dit spreekwoord zijn het mnl. *alst peerd verloren es slut men den stal naast t' is te late den stal sluyten, als het peerd verloren is* (Goedthals, 18); *t' is te laet de gracht ghevult, alst kalf verdroncken is; het is te laet de koey gesloten als het vogelken weg is* (*Adag.* 34); *t' gat stoppen als 't goet quyt is, is sorghen als 't geen tyt is* (Huygens VI, 214); *t' is te laet het stal te sluyten, als de osse is daer buyten* (De Brune, 328). Zie verder Harrebomée III, 243; 411; Bebel, n°. 543; Borchardt, 215, waar enkele lat. spreekwijzen worden opgegeven; *Taalgids* IV, 245; Joos, 92 en *Ons Volksleven* V, 162; vgl. ook het Friesch: *de dobbe damje as 't kealtsje forsûpt is*; hd. *wenn's Kalb ersoffen ist, deckt der Bauer den Brunnen zu* (Wander II, 1104); eng. *when the steed is stolen, the stable-door is locked*; in het Waalsch: *il est trop tard de boucher la haie, quand la vache est partie*.

1059. Een kalf leggen (- maken),

d.w.z. braken; *de weerstroom krijgen*, zooals men in de 18de eeuw zeide, *over de (of zijn) tong kakken* (*Waasch Idiot.* 319; *Antw. Idiot.* 1251; Schuermans, 734; fri. *oer de tonge kakke*; hd. *über die Zunge spucken* (oder *kacken*; Wander V, 644²⁾); in tooneeltaal in den zin van zich verspreken of wartaal zeggen (*Onze Volkstaal* III, 254). Deze uitdrukking wordt in sommige streken van ons land nog gebruikt, doch was in de 16de en 17de eeuw naast *kalven* en *een kalf(je) maken, een kalfken werpen zonder hoornen*, zeer gewoon; zie Kiliaen: *k a l v e n*, braecken, vomere, reddere vomitum; Winschooten, 99; Harrebomée I, 375; Bouman, 50; *Frequ.* II, 209; Boekenoogen, 391; 1322: *k a l f*, *een guts bloed*; Molema, 189 *a*; Gallée, 64 *b*: *'n kelfken anbinden*; Van Dale i.v. en op *kalveren* (Halma, 253) en *uitkalven*; Schuermans, 216; Teirl. II, 104: *kalven*, overgeven; bl. 102; *kalf*, braaksel; *een kalfke leggen, braken*; *Waasch Idiot.* 319 *b*; 322 *a*; *Ndl. Wdb.* VII, 933; 1032; Eckart, 243: *en kalw anbinden* of *mâken*; Kluge, *Stud. Sprache*, 97 *b*: *ein Kalb anbinden* (oder

1) Zie Breughel, no. 41 en Stallaert II, 30.

2) Reeds in de 16de eeuw in *Dryderley Refereynen ghepronuncieert opte Rhetorijckfeest der blaauwe Acoleyen van Rotterdam*, anno 1561, 44 *r*. Ghy slockers die dick over u tongh cackt int ghelach.

machen) naast *kälbern* oder *einen Fuchs schieszen* oder *streifen*, verouderd (Borchardt, 932; Schrader, 212) of *sich bekälbern* naast *sich behâmeln*¹⁾. Vgl. ook het fri.: *biggelje* en *bigje* en het gron. *biggen maoken*, *biggen werpen*, maar ook *braken*; en het bij Kiliaen en Schuermans, 213 vermelde *kabbelen*, dat *jongen werpen* en *braken*, *overgeven* beteekent²⁾. De Engelschen noemen het *to calve*, *to cat* of *to shoot*, *jerk*, *whip the cat* of *to flay the fox*; de Franschen *écorcher* ou *piquer le renard*, *mettre le coeur sur le carreau*; *rendre son lard*; enz.; in Zuid-Nederland spreekt men ook van *een mutten* (vgl. fr. *mouton*; eng. *mutton*) *leggen*, *vastleggen*³⁾ of *een kiebeken leggen* (Kempen) of *lammeren* (zie *Loquela*, 290).

De beeldspraak *kalven* voor *braken* wordt genoegzaam opgehelderd door de volgende plaats uit de *Klucht van de Saus* (anno 1679), bl. 5:

't Minste dat ick dronck een pont was of een half,
Soo dat ick zwangerde en baerde voort een kalf,
Hetgeen ick na de Marckt vergeten heb te stuurén.

Vgl. ook Huygens V, 65: Wacht ou wat; dees volle koeij (*dronken Trijn*) moet kalve; Harreb. I, 375 a: Als men braakt, zei de boer, dan drijft men een kalf zonder voeten naar de wei; Schrader, 390: Die häszlichen Laute eines schwer Erbrechenden haben eine Aehnlichkeit mit dem häszlichen Geblöke eines Kalbes.

1060. Het gouden kalf aanbidden,

toespeling op het gouden kalf, dat de Joden aan den voet van den berg Sinäi aanbaden: onderdanige hulde aan rijke lieden bewijzen; of wel, zooals ook in Zuid-Nederland, met zijn gansche hart aan rijkdom hangen. Zie *Ndl. Wdb.* I, 69; VII, 930; *Exod.* 32, 4 en Zeeman. 252, die o.a. opmerkt: 'De hoofdzaak bij dien beeldendienst was niet het *goud* maar de *stier*. Anders is het in het aanstonds genoemde spreekwoord, wanneer *wij* van de aanbidding van het gouden kalf, van het zich buigen voor het gouden kalf spreken, dan bedoelen wij daarmee bepaald den dienst van het *goud*, de afgoderij met geld en goed gepleegd. Maar omdat de Israëlieten aan den stierendienst zeer gehecht bleken, die zinnebeelden der godheid gedurende verscheidene eeuwen met hooge ingenomenheid vereerden en deze vereering door de profeten streng veroordeeld werd, gaf deze eeredienst onzen met den Bijbel bekenden landgenooten een indrukwekkend beeld aan de hand voor de overmatige en onheilige liefde tot geld en goed'. Vgl. fr. *adorer le veau d'or*; hd. *das goldene Kalb anbeten*; eng. *to worship the molten (or golden) calf*.

1061. Het gemeste kalf slachten.

'Deze spreekwijze, aan de gelijkenis van den verloren zoon *Luk.* 15 vs. 23-27 ontleend, wordt gebezigd wanneer men wil aanduiden, dat voor een bijzonder welkom persoon of voor eenige feestelijke gelegenheid het beste en kostbaarste wordt opgezet'; Zeeman, 316; Harreb. I, 375; *Ndl. Wdb.* VII, 930; fr. *tuer le veau gras*; hd. *das fette Kalb schlachten*; eng. *to kill the fatted calf*.

1) *Beiträge*, XXXVIII, 336.

2) *Tijdschr.* XVI, 60: *een vosken kabbelen sonder vel*.

3) *Nav.* 1897, bl. 64; 1899, bl. 133.

1062. Met een ander(man)s kalf ploegen.

'Deze spreekwijze wordt gebezigd om aan te duiden, dat men zich van de hulp van een ander bediend heeft, maar onder den schijn van eigen werk te leveren. De uitdr. is ontleend aan de geschiedenis van Simson. Zooals in *Richt.* 14 verhaald wordt, waren de Filistijnsche bruiloftsgasten van Simsons bruid te weten gekomen wat de oplossing was van het hun door Simson opgegeven raadsel, en hij, in toorn ontstoken over de trouwelooze handelingen zijner aanstaande vrouw, roept uit: *indien gij niet geploegd hadt met mijn kalf*, of liever met mijne jonge koe, *gij zoudt mijn raadsel niet hebben uitgevonden!* De spreekwijze bevat beeldspraak, aan de Israëlietische manier van ploegen ontleend. Zooals bekend is, gebruikte men daarvoor niet als bij ons paarden, maar *runderen*, zoodat de uitdrukking eenvoudig beteekent: indien gij u niet van mijn werktuig, van mijne hulp bediend hadt, gij zoudt geene oplossing van mijn raadsel hebben gevonden.' Zeeman, 317; Harrebomée I, 376 a; *Ndl. Wdb.* VII, 930; fr. *labourer avec la génisse d' autrui*; hd. *mit fremdem Kalbe pflügen*; eng. *to plough with another man's heifer*.

1063. Het kalfsvel volgen,

d.w.z. soldaat zijn. Onder het kalfsvel verstond men reeds in de 16de eeuw de trommel¹⁾, die met een kalfsvel was overspannen; vgl. R. Visscher's *Sinnepoppen*, 1ste schok, XXXIX: 'Maer meest altijd is voor dusdanigen de krijg het voorlandt, en moeten hooren na het kalfs vel'; *Mergh.* 43: Wie zijn Vaer en Moer niet hoort, moet nae't kalffel hooren; De Brune, *Bank.* I, 11: De krijg is dan zijn voor-land, en moet dan naer het kalfs-vel hooren; *Westerb.* I, 313; *Tuinman* I, 90: *Hooren naar het kalfs-vel*, dat is, den trommel; Halma, 666; Harrebomée I, 376. Ook in het hd. is *dem Kalbsfelle gehorsamen (folgen, nachgehen)*; *zum Kalbsfell schwören* bekend (*Wander* II, 1109); fr. *sivre le tambour*, eng. *to follow the drum*. Vgl. voor eene dergelijke zegswijze *achter de koekodde* (koestaart) *loopen*, beestenkoopman zijn (*Waasch Idiot.* 360 a).

1064. Over één (of denzelfden) kam scheren,¹⁰⁶⁴

d.w.z. op dezelfde wijze behandelen; geen onderscheid maken tusschen den een en den ander; eene spreekwijze ontleend aan de weverij, zoodat kam hier *weverskam* beteekent, die breed en fijn is, naar gelang het stuk, dat men weeft, breed en fijn is; eig. wil de uitdr. derhalve zeggen: de draden spannen (*scheren*) over denzelfden kam, en daarna bij overdracht: iets op dezelfde wijze behandelen, gelijk beoordeelen.²⁾ Vgl. Campen, 133: *Hy scheertste al te saemen over eenen kam*; Hoofft, *Ned. Hist.* 215; 291; in de 17de eeuw ook *op denzelfden kam scheren* (o.a. bij Hondius, *Mouf.* 141; 338; Poirters, *Mask.* 146) en *iemand op eenen anderen kam zetten*, iemand anders behandelen (*Coster*, 30, vs. 598); fri. *alles oer ien kaem kjimme* naast *alles oer ien line lûke* (over één lijn trekken). Vergelijk hiermede Joos, 78: *ze zijn op eenen kam geschoren*; De Bo, 485; *Waasch Idiot.* 322 a; *Antw. Idiot.* 614: *zij zijn in (op o*

1) Vgl. hd. *Fellkünstler, Kalbsfellverplügler, -trompeter*, tamboer (Imme. 43).

2) Anderen denken aan den *haarkam* of den *wolkam*, waarop het haar genomen wordt, waardoor het snijden gelijkmatig kon geschieden. Zie *Mnl. Wdb.* III, 1135; *Ndl. Wdb.* VII, 1040; XI, 243; Grimm, V, 102; Halma, 253 en 561.

door) *denzelfden kam geschoren*, d.i. zij verkeerden in denzelfden toestand of hebben hetzelfde karakter; *in eenen aardigen kam geschoren zijn*, in een vreemden, moeilijken toestand zijn; hd. *alles über einen Kamm scheren, über einen Leisten schlagen* (op dezelfde leest schoeien); nd. *alles over ên Kamm scheren* (Eckart, 244); eng. *to weave all pieces on the same loom*, uitdrukkingen, die in beteekenis overeenkomen met de vroegere *met één kwast of kwispel overstrijken* (Van Effen, *Spect.* XI, 45; De Brune, *Embl.* 308); *over denzelfden stok water doen dragen* (Marnix, *Byenc.* (ed. 1640), 4 b; De Brune, *Embl.* 256) en *met denzelfden boender schrobben* (*Com. Vet.* 71¹); *ze allemaal in één mand spitten*²).

Eindnoten:

1064 I. zij zijn in (op of).

1065. Kamers (of bovenkamers) te huur hebben.

Een schertsende uitdr. voor niet wel bij het hoofd zijn, dom zijn, niet pluis zijn in zijne bovenverdieping (eng.: *in the attic* or *in the upper story*); eig. een leeg hoofd hebben; Harreb. I, 347. Ook in het Engelsch zegt men *to have apartments to let*; in het fr. *avoir des chambres à louer*. Zie n°. 337.

1066. Kamp geven,

d.w.z. gewonnen geven, gewoonlijk met de ontkenning: *geen kamp geven*, niet toegeven, blijven bij hetgeen men gezegd heeft, geen krimp geven, het niet opgeven. In de 17de eeuw zeide men *het kamp geven*, zie o.a. Huygens VI, 48:

Daer is geen tuchten meer aen Jongh Volck hedensdaeghs;
Sij geven 't niet eens kamp, al valtmender met slaeghs.

Zoo ook in het *Boere-krakeel*, bl. 23 en 113 naast *kamp geven* (bl. 11) of *den strijd kamp geven* (*V. Janus* 3, 39); *Ndl. Wdb.* VII, 1155; Molema, 112 b: *hij het 't kamp geven*, hij heeft den strijd opgegeven; *Nkr.* II, 25 Dec. p. 5: De vijand gaf onmid'lijk kamp; *Het Volk*, 19 Febr. 1914, p. 1 k. 1: Maar de burgerij van de sleutelstad gaf geen kamp. Ten Doornk. *Koolm.* II, 166: *kamp*, gewonnen (od. verloren), überwunden, besiegt: *hê wul de sake* (oder *sek*) *nêt kamp gäfen*; Epkema, II, 231: *op kampjen jaen*. Met welk znw. kamp we hier te doen hebben is onzeker. Wellicht beteekent het strijdperk, krijt, en is de uitdr. te vergelijken met *het veld ruimen* (zie *Ndl. Wdb.* VII, 1155).

Naast deze uitdr. komt voor *kamp zijn*, gelijk zijn (Rusting, 518; fri. *kamp wêze*), *kampop spelen*, gelijkop spelen, dat we lezen bij Tuinman II, 147 en I, 38. Ook Halma en Sewel citeeren beide uitdrukkingen en verklaren *kamp* door gelijk, quitte,

- 1) Door contaminatie van *over één kam scheren* en *over één boeg liggen* of *zeilen* is ontstaan *alles over één boeg scheren*, dat voorkomt in *De Arbeid*, 15 April 1914, p. 4 k. 3: Het spijt mij dat de schrijver alles over één boeg scheert; Als het waar is dat alles over één boeg geschoren moet worden, enz.
- 2) *N. Taalgids* XI, 305.

in welken zin dat woord reeds in de 17de eeuw voorkomt.³⁾ Volgens Franck-v. Wijk, bl. 289 heeft kamp de beteekenis onbeslist, quitte, gelijk ontleend aan een zin als *het bleef*

3) *De geestige werken van Aernout v. Overbeke, anno 1687, bl. 17: Daer meê zijn wij kamp.*

kamp = het bleef een (onbesliste) strijd: vandaar kreeg *kamp geven* de algemeene beteekenis van het gewonnen geven, toegeven, de zaak onbeslist laten.

1067. Die het onderste uit de kan wil hebben, krijgt het deksel (of het lid¹⁾) op den neus,

d.w.z. wie al te begeerig is, krijgt niets.²⁾ 'Dit is genomen van de oude gewoonte van drinken uit tinne kannen, waar op een dekzel was. Als men die kannen te hoog oplichte, om ze schoon uit te vagen, dan viel dat lid den drinker wel op den neus. Dit eigent men toe op zulke, welken de begeerte van alles te hebben, wel qualyk bekomt' (Tuinman II, 52). In de 17de eeuw vinden we de uitdr. bij Jan Vos in de *Klucht v. Oene*, 264; vgl. verder *C. Wildsch.* IV, 33; Tuinman I, 104; Sewel, 376; 451: Die 't onderste uit de kan wil hebben, krygt het lid op de neus, *he that will have the utmost gets nothing*; *V. Janus* I, 170; *Ndl. Wdb.* VIII, 2027; Bergsma, 9: *Die 't aal (al) hebben wilt, valt 't lid op de neus*. Ook in het Nederduitsch is zij zeer gewoon; zie *Taalgids* IV, 263; Eckart, 245; *Wander* II, 1130; *Ten Doornk. Koolman* II, 168; in het Friesch luidt zij: *Dy 't onderste ut 'e kanne ha wol, krijt it lid op 'e noas*; vgl. voor Zuid-Nederland *Waasch Idiot.* 457 b: *'t Scheel valt op zijnen neus*, hij mist zijn doel; *Antw. Idiot.* 1916: *Die den lesten druppel uit den pot wilt hebben, krijgt het scheel op zijnen neus*, al te begeerlijk vangt niet.

1068. Een kanjer.¹⁰⁶⁸

Onder een kanjer verstaat men een ellendeling, een beroerling; zoo spreekt men van een kanjer van een kerel (of een wijf). Ook dient kanjer om iemand (of iets) die (of dat) groot in zijn soort is uit te drukken. Vgl. *Het Volk*, 23 Mei 1914, p. 2 k. 4: Er is maar één roep over de lengte van koning Christiaan. 'Wat 'n kanjer', was de algemeene kreet; *Kmz.* 228: Een kanjer van een spin; *Falkl.* VI, 219: Heb-ie die golf gesien? Hè, wat een kanjer; *Diamst.* 429: Jeezes mierande zei Jan, nou slane de vlamme boven d'r uit..... godvergeefme wat 'n kokker, wat 'n kanjer; *Dievenp.* 165: Omdat 't een kanjer van een kerel was had ik wat kameraden achter de boompjes bij het Panorama-gebouw geborgen; *Falkl.* IV, 221; 223; V, 155; *Landl.* 187; vgl. (van een vrouw gezegd) *Nest.* 31: Ze was geen kat zonder handschoenen; een kanjer, een mannetjesvink, een 'vromes' van heb ik jou daar; *Sprotje* II, 113: 't Is een kanjer die zuster van jou; *Mgdh.* 67: 't Is een kanjer, (van een meisje); *O.K.* 170: M'n vader was een goedig man, maar m'n moer, - 'n kanjer, hoor! Ook wordt kanjer gebezigd voor iets flinks, krachtigs, zooals *Handelingen* 1913-1914, bl. 1229: 'Wij hebben een kanjer van een Minister van Waterstaat.... Het woord beteekent een krachtig, energiek persoon, een soort, zooals men zegt 'mannetjesputter'. De oorspronkelijke vorm van dit woord was *kanjert*, zooals blijkt uit *Sart.* III, 4, 2: *Nu zyt ghy Meester Canjaert*, nu ben je het heertje; *Vondel* II,

1) *lid* beteekent hier eveneens deksel; vgl. *ooglid*.

2) Vgl. *Reyn.* II, 6356: Diet al wil hebben, het valt bi tiden dat hi van allen missen moet, al te ghierich en was nie goet. - 'Die al wil hebben en sal niet hebben' (*Prov. Comm.* 270); hd. *wer zu viel haben will dem wird zu wenig*.

697: Dese geuse Spanjaerd, sou wel meynen schier, dat m' hem achten hier voor een meester kanjaert (d.i. *voor een groot heer*); V. Moerk. 281: En aen deus zy woont Domine Docter Meulepaert, alias Docter *Canjert*. Later in de 18de eeuw schreef men *kanjer*; zie Rusting, 60: Ghy Meesters, die, in 't school, voor kanjers kunt verstrekken, en by de wysen maar passeert voor halve gekken. Men houdt dit woord voor hetzelfde als het fr. *cagnard* (afleiding van *cagne*, teef), een luilak, een luiwammes, zoodat een *kanjaert* (*kanjer*) eerst de bet. moet hebben gehad van: een leeglooper, een lanterfant, een ellendeling; vervolgens die van een heer, een Piet, een groote Hans (17de eeuw: *een Brabantse canjert*, een Brab. *snoever*). Zie *Ndl. Wdb.* VII, 1250; Boekenooogen, 397; Tijdschrift XVII, 264; Ganderheyden, *Groningana*, 28 a; V. Schothorst, 149; fri. *in kanjer fen en kearel*, een kranige vent.¹⁾

Eindnoten:

1068 Vgl. nog *Opr. Haarl. Cour.* 3 April, 1923 p. 9, k. 5: Een vrije schop kanjert Van Linge naast en dan komt de bal bij Devaguez.

1069. Hij is kanon,

d.w.z. hij is stomdronken, eig. hij is zoo vol geladen als een kanon. Vgl. *Landl.* 32: Maar die kerel die zuipt en astie kanon is, slaat ie dat wijf; bl. 153: Ik ben er (*van champagne*) maar één enkele keer van me leven zoo zalig kanon van geweest; *Jord.* II, 444: Toen de meiden en het vaarvolk op den Zeedijk weerkeerden, was Corry kanon. Ze lalde, vloekte en zoende. - Eenigszins anders in *Sjof.* 28: Zuipen deeën ze allemaal, de een liep as een kanon over de straat; bl. 239: Daar zit ie (*de dronkaard*) als een kanon bij de melkboer voor de deur. In Zuid-Nederland: *Zoo zat als een kanon* (*Antw. Idiot.* 1471; hd. *betrunken wie eine Kanone*), dat te vergelijken is met *Hij is geladen* (of *zoo vol*) *als een kanon* (*Harreb.* II, XXXI); syn. van *Hij is zoo vol als een kartou* (*Van Effen*, XI, 207; *Ndl. Wdb.* VII, 1683), waarvoor in het hd. gezegd wordt *Er ist kanonenvoll* oder *voll wie eine Kanone* oder *Er hat einen kanonenrausch*, er ist sehr stark betrunken (*Wander* II, 1131²⁾); fri. *in rûs as in kartou* of *in kartouwer*, Maastricht: *zat wie kertong* (= hd. *kartaune*; *Houben*, 99³⁾). Voor het ontstaan der zegsw. vergelijk *Hij is zeil* (hij is dronken; eig. *hij loopt met een nat zeil*); *hij raakt knel* (*Sjof.* 209), welk adj. *knel* ontleend is aan *in de knel raken*; *hij is kous*, hij heeft niets gevangen, komt met een ledige schuit terug (*Boekenooogen.* 503), ontleend aan *met de kous op den kop thuiskomen*; het 17de-eeuwsche *brief*, pochhans, ontleend aan *een brief hebben*, zich veel inbeelden (*Ndl. Wdb.* III, 1324); *hij is kriek*, krankzinnig, ontleend aan *het voor zijn kriek hebben* (*Boekenooogen*,

- 1) Hiervan(?) een ww. *kanjeren* (smijten, gooien): *Handelsblad*, 6 Juni 1922 (O.) p. 2 k. 5: Juist in het heetst van den strijd kanjert een der jongens het balletje over een schutting in een naburigen tuin.
- 2) Het door Kluge, *Studentenspr.* 97 vermeldde *die vöilige Kanone*, betrunkenheit, zal wel niets met deze uitdr. te maken hebben. *Kanon* toch was de naam van een bierglas; vgl. ook het fr. *canon*, glas wijn; *canonner*, drinken. Ook *zoo dronken als een katrol* in *Handelsblad* 12 Juni 1921 (O.) p. 9 k. 3: Een grooten moordenaar heb ik aangereeden. Die was zoo dronken als een katrol en vloekte erger dan een katrol.
- 3) Mogen we *dronken zijn als een stoel* (*Tuinman* II, 49) of *als een kakstoel* (*Bergsma*, 21) als komische navolgingen beschouwen?

515); het hd. barg. *er ist Flanell* ontleend aan *Flanellwache stehen, Flanellwache halten*, von verheirateten Dieben, wenn sie sich durch die Flitterwochen abhalten lassen, ihren alten Verkehr zu frequentieren (Rabben, 49); enz.

1070. Kant noch wal raken,

d.w.z. ongerijmd zijn, hoegenaamd geen grond hebben, op niets gelijken, sluiten als een tang op een varken, *niet bijkomen*, zoals Winschooten, 100 het verklaart. *Kant* heeft hier de bet. van waterkant. Volgens Schuermans, 220 *a* en *Antw. Idiot.* 273 hoort men in Antwerpen: *kant noch boom(en) raken*; volgens Eckart, 14 in Oldenburg: *dat râkt kên wall of kant an*. Synoniem was in de 17de eeuw bij Sart. I, 6, 4: *'t Raect hemel noch aerde*; bij Six v. Chandelier, 146: *Hand noch vinger raken*; vgl. ook Campen, 58: *tEn roert doere noch durpel*. Zie verder Tuinman II, 90 en 121; Sewel, 377; *V. Janus* 3, 98; Van Eijk I, 88; Ten Doornk. Koolm. II, 169: *dat râkd gên kant of wal*; III, 498 *b*; fri. *it roait iggen noch seamen, - ich noch kant, - igge noch wâl*.

1071. Iets over (of langs) zijn kant laten gaan,

d.w.z. zich iets, een belediging, een onaangename bejegening niet aantrekken; mnl. *iet over sine side laten gaen*; bij Campen, 44: *hy en salt over syn boort niet laten gaan* (ook op bl. 126). Vgl. *Gew. Weeuw*, III, 32 en Van Effen's *Spect.* XII, 98: Dat ik verre van door een kregel en twistziek humeur bezielt te zyn meer over myn kant kan laten gaan als meenige politiquen; Harrebomée I, 380; *Ndl. Wdb.* VII, 1319. De eig. beteekenis zal wel zijn: iets bij zich neer laten glijden, zoodat het nauwelijks de koude kleeren raakt. Bij Poirters, *Mask.* 226: *Alles over zich laten gaan*; Rutten, 307 *b*: *iets laten over zijnen kop gaan*, toegevend zijn; bij Harreb. II, 124 *b*: *hij laat alles over zijn neus gaan (?)*; fri. *ik lit dat mar stil by de rech (rug) delglide* (neerglijden). Syn. *iets langs zijne koude kleeren laten glijden (afglijden, loopen*¹⁾).

1072. Bij (of op) het kantje af (of langs),

d.w.z. op het nippertje af, op het randje af; zoo dat iets maar even gelukt of nauwelijks geslaagd is; ontleend aan het passen of meten, wanneer iets nauwelijks of bijna niet uitkomt; Zuid-Nederland *kantelings*; vgl. het mnl. en 17de- en 18de-eeuwsche *aen den cant van*, in den zin van bijkans (= *bijkants*, mnl. *bicant*) en het Noordhollandsche *aan den kant* = omtrent, ongeveer, bijna, een bet. die deze uitdr. ook in Holstein heeft, waar men zegt: *ik heff an de kant sös mark* = bijna zes mark (Molema, 190 *b* en Halma, 254) en die te vergelijken is met het Zuidndl. *aan de(n) kant(en) van*, omtrent. In Twente *bi 't welleken* (walletje) *of*, fri. *op 't kântsje ôf*.

1073. Iemand van kant maken (of helpen),

d.w.z. iemand uit den weg ruimen, doden; in Vlaanderen ook *iets van kant maken*, iets vernielen (Schuermans, 220 *a*). In de middeleeuwen en in de 17de eeuw zeide men: *eeenen van cant(e) spelen*; bij Servilius, 151 staat opgeteekend: *laet hem van cant helpen* ter vertaling van *ad Cynosarge*; zie ook Marnix, *Byenc.* 207 *r* en *Lat. Versch.* 269. *Van kant(e)* beteekende eig. *van den kant af, weg* (vgl. *op zij zetten*; hd. *bei Seite schaffen*) en werd in de 17de en 18de eeuw veelal in verbinding met de werkwoorden *sturen, zenden, wijzen* gebruikt, zoals in Vondel's *Jeptha*,

1) *Ndl. Wdb.* V, 72; vgl. hd. *Alle vermahnungen gleiten an ihm ab*.

1875: Men stierde mij van kant door looze treken. Ook kende men *van kant leggen* (Huygens, *Zeestraet*, 846); *zich van kant maken* in den zin van *zich verwijderen, wegloopen* (Poirters, *Mask.* 209; vgl. Schuerm. 220 a); *van kant helpen* (Vondels *Maeghden*, inhoud; Hoofft, *Ned. Hist.* 500; Sewel, 377); *van kant zijn*, weg zijn, afwezig zijn; zie *Ndl. Wdb.* VII, 1333 vlg. In West-Vlaanderen en Kl. Brab. gebruikt men thans nog *van kant(e) zetten, werken of doen*, in den zin van aan een kant zetten, wegzetten, verkwisten, verteren (zie Teirl. II, 107; *Antw. Idiot.* 616), *aan kant zetten of doen*, zooals wij zeggen, waarvoor men in het Land v. Waas zegt: *aan den eenen kant zetten*; bij Rutten, 348: *zich vankant houden*, zich niet laten zien; *zich vankant maken*, het hazenpad kiezen; *iets vankant zetten*, opdrinken, verteren. Dit *aan kant* wordt thans nog in het Noorden van ons land en in Zeeland gebruikt in den zin van in orde, gereed, *opgeredderd*, veelal van kamers gezegd (Molema, 497; *Fri. Wdb.* II, 38 a en Sewel, 377), terwijl men in Groningen onder *an kant moaken* verstaat te bed brengen (van kinderen gezegd; ook in het Friesch *oan 'e kant*), en onder *zök an kant moaken*, te bed gaan (Ganderheyden, *Groningana*, 3), hetzelfde als *an zied goan* (Molema, 485; 498) en het fri. *oan 'e ich* (kant) *gean*.

1074. Langs (of op) de kantjes loopen

of *er de kantjes afloopen*, d.w.z. luieren, lijntrekken, niets doen; eig. om het werk heenloopen, aan den kant blijven loopen. Vgl. *Menschenw.* 408: Luie meroakels in de son..... die loope d'r puur de heule dag op de kantjes; *Het Volk*, 18 Dec. 1913, p. 1 k. 1: De overtuiging heerscht dat arbeiders in dienst van Rijk, gemeente enz. niet hebben leeren 'werken'; dat men in die diensten de kantjes er af loopt; *Nkr.* IX, 15 Mei p. 6: Of dat lekker is, hè moeder, weer je eigen verdiende geld! Je kan beter werken dan aan den kant loopen! *Handelsblad*, 7 Aug. 1918 (O) p. 5 k. 4: Nu ja, er waren er wel enkelen, die, liever lui dan moe, er wel eens de kantjes afliepen; 1 Oct. 1920 (O), p. 5 k. 3: Hij raasde dat de tramcontroleurs er de kantjes maar afloopen en nuttiger werk moesten doen; *De Telegraaf*, 28 Dec. 1920 (A), p. 5 k. 1: Geen rekening houdende met hen, die practisch mindere bekwaamheid, minder energie bezitten of... de kantjes er af loopen; fri. *hy wol de kanten der ôfbite*, holl. de zelfkantjes er afloopen, het werk niet flink mee aanpakken. Bij Van Dale⁵, 889 wordt *hij loopt de kantjes af* verklaard door: hij let op kleinigheden, gaat alles nauwgezet na.

1075. Kant en klaar,

d.i. eig. netjes en gereed, geheel gereed, afgewerkt, voltooid. Dit bijv. naamw. *kant* (fri. volt. deelw.?¹⁾) behoort bij het wkw. *kanten*, de kanten wegnemen, afsnijden; vgl. Kil.: *k a n t e n*, *extrematatem abscindere*; vandaar kon *kant* de bet. aannemen van *netjes*, welke beteekenis het eenigszins verloor in *kant en klaar*, waarin het syn. is met klaar. Vgl. het oostfri. *kip* (van *kippen*, houwen, kappen) *un klâr*, syn. van *klip* (of *klapp*) *un klâr*²⁾; Oudemans III, 312; Winschooten, 100: *Dat is kant*, dat is wel, dat is soo

- 1) Franck-v. Wijk, 291. Ook kan zich het bijv. naamw. uit het znw. ontwikkeld hebben; vgl. *pluis*; dial. *plas* (= onder water) en 17de eeuw *drang*, drukkend.
- 2) Ten Doornk. Koolm. II, 218 b; 267 a; Borchardt, 1046.

als het weesen moet; Sewel, 377: *Dat is kant*, dat is in den haak; *Alles is kant en klaar*, every thing is ready; Halma, 255: *Dat staat kant*, dat staat fraai; Boekenoogen, 397; Opprel, 63 a; Gunnink, 144; Hoeufft, 279; *Fri. Wdb.* II, 38: *kant*, haaksch, recht, welgemaakt; *kantens*, welgemaaktheid; *kantig*, flink; Joos, 42; De Bo, 490 a: *kantig*, hetzelfde als *kant*, net van kanten en hoeken, fraai, schoon, effen; *Antw. Idiot.* 617: *kantjes*, schoon, fijn aangekleed; Ten Doornk. Koolm. II, 169: *kant*, glatt, schier, zierlich, hübsch, fertig; Molema, 190 b; 531 a, waar medegedeeld wordt, dat men in Drente zegt *kant en hemmel*, zindelijk en net (vgl. *fri. himmel*), en vooral De Jager, *Frequ.* I, 258-259; *Ndl. Wdb.* VII, 1350 vlgg.

1076. Aan 't goede (of verkeerde) kantoor zijn,

d.w.z. zich tot den juisten (of verkeerden) persoon gewend hebben om iets gedaan te krijgen, 18de eeuw *aan de verkeerde deur kloppen*¹⁾. Zie Harrebomée I, 380: Hij is aan het verkeerde kantoor: Hij komt aan een goed kantoor; III, CXXV: Hij is daar aan een goed kantoor; *Ndl. Wdb.* VII, 1390; *Kmz.* 376: Ze motte met mijn beginne, dan zijn ze aan 't goeie kantoor! *Het Volk*, 18 April 1914, p. 5 k. 4: Ik wil maar zeggen, dat de heer W. een malle pedant is en bij mij in alle opzichten aan het verkeerde kantoor; *Menschenw.* 218: 'Uitklaaiie'.... gilt me 't lieve mensch! 'Nee maan, dan is uwes an 't verkairde ketoor; *Schoolblad* XLIV, k. 351: Alle bondsmannen weten dus nu vooruit dat zij met klachten den Bond betreffende bij ons niet aan het rechte kantoor zijn; *fri. oan 't forkearde kantoar komme*, niet terecht zijn, den verkeerde voorhebben; eng. *to be in the wrong shop*; syn. van *aan het goede of verkeerde adres zijn*; *Mgdh.* 142: Nee, hoor, dan ben je bij mijn niet aan 't goeie adres. Vgl. *hd. vor die rechte Schmiede gehen*.

1077. Kap en (of noch) keuvel,

d.w.z. alles (of niets); eene uitdr. die sedert de middeleeuwen voorkomt o.a. in de *Brab. Yeest.* V, 2155: Danct Gode dat in rasten hi leven wille, ofte u en blijft cappe noch coveel. Zie verder Sartorius II, 2, 62: *kap ende kovel*, 't gelt met de buydel, vertaling van *una cum ipso canistro*; Campen, 84: *hy heft capp ende coevel verteert*; Sart. I, 4, 87: *cap en covel wagen*; Everaert, 23; *Snorp.* 40; II, 12; Harreb. I, 380: Dan is kap en keuvel verloren. Er is kap noch keuvel aan te vinden; II, LXXIV: Hij brengt kap en keuvel naar de maan. Hij zou je kap en keuvel van het lijf praten of aan elkander praten. Hij zou kap en keuvel weggeven. Met kap en keuvel, d.i. met al wat er toebehoort; *Pic-nic in Proza*²⁾, bl. 391: Jaar in jaar uit heb ik telkens met hem over Menzel al kap en keuvel afgepraat. - Onder kap is te verstaan de monnikskap; ook een covel was een *mantelkap*, *monnikskap*. Het onderscheid tusschen *cappe* en *covele* is evenwel niet duidelijk; hoogstens zal het slechts een klein onderscheid in den vorm zijn geweest (*Mnl. Wdb.* III, 2008; Tuinman I, *nal.* 32; De Cock¹⁾, 144 en Joos, 142); later evenwel werd het laatste meer toegepast op een vrouwenkap, zooals blijkt uit Huygens V, 50: *Kap en keuvel, vreughd van Monick en Bagijn*; zie ook *Taalgids* II, 103 en Stellwagen, *Roomsche Woorden*, 152. In Zuid-Nederland kent men: *kap en keuvel verliezen*, *wagen*,²⁾ *verteren*, alles verteren, *kapje en keu-*

1) *Ndl. Wdb.* III, 2465.

2) Ook op Goeree en Overflakkee: *Er kap of keuvel aan wagen* (zie *N. Taalgids* XII, 149).

veltje opeten, verspelen (De Bo, 490). In de plaats van deze spreekwijze hoort men ook wel 'kap en kogel', dat in het Oosten van ons land en volgens Schuermans, 220 ook in Limburg gezegd wordt, en voorkomt in het Noordbrab. *kap en kogel afloopen*, alles, stad en dorp afloopen (Schuerm. *Bijv.* 147); in Limb. *iemand kop en kogel afwinnen* ('t *Daghet* XII, 127) en *Waasch Idiot.* 325: *kap en kegel wagen*. Dit kogel (vgl. Veluwe: *biëkugel*, imkerkap) is geen verbastering van *kovel*, maar het hd. *kugel*, *kogel*, mlat. *cuculla*, eng. *cowl*, dat eveneens mantelkap beteekent, en in het Mnl. in de oostelijke tongvallen in gebruik is geweest, doch reeds niet meer bij Kilaen wordt gevonden (*Mnl. Wdb.* III, 1676). In de Rijn-provincie zegt men: *he hett ôk Kat on Kogel verspölt* (Eckart, 251); in het fri. *hy kin kat en kevel op*. Vgl. ook *S.M.* 3: Geen permetasie (*familie?*) - Geen kat of keuvel, ze ware heelemaal alleen met z'n beie.

1078. De kap op den tuin hangen,

d.w.z. een beroep vaarwel zeggen; eig. gezegd van een monnik, die zijn kapmantel over den tuin (= *omheining*, *haag*, *muur*) van het klooster hangt en dit verlaat¹⁾. In de 16de eeuw treffen we de spreekwijze aan bij Plantijn: *De cappe op den thuy n hanghen*, *pendre la chappe à la haye*, *iecter le froc aux orties*, *eiicere cucullam, apostatare, monachismum deserere, votifragum agere monachum*; bij Anna Bijns, *Refr.* 56; 83 en 105; *Tijdschrift* XXI, 100: *Wy willen de cappe opten tuyn gaen hanghen* (anno 1524); Poirters, *Mask.* 101 kent ook *de wiel* (sluier) *op den tuyn hanghen*, dat natuurlijk oorspr. van eene non gezegd is; Pers. 822 *a* spreekt van *den huyck op den tuyn hanghen*. Varianten van deze spreekwijze zijn: *zijn kap over de haag smijten* of *werpen*; *de kap op den tuin werpen* (zie *Ndl. Wdb.* VII, 1415); het fri.: *hy het syn brân oan 'e wân* (zijn strijdzwaard aan den wand) *hongen*; *het roer in de heg steken*, *de spade op den dijk steken*; *het anker achter de kat* (paal op de kaai) *werpen*; *het penseel in het spek steken*, de schilderkunst vaarwel zeggen (Sewel, 635); *de nal* (naald) *in 't spek steken* (van een schoenmaker; Molema, 275 *b* en Draaijer, 38 *b*); *de toga aan den kapstok hangen*; Limb. *de ploeg aan den wand hangen* ('t *Daghet* XI, 95); *de kap over de haag smijten* (*Volkskunde* XIV, 144; *Waasch Idiot.* 270 *a*). Ook de Franschen zeggen: *jeter le froc aux orties* naast *pendre l'épée au croc*; bij Reuter, 128: *sinen Preister an de irste beste Wide hängen*; Wander II, 1739: *er hat die Kutte an den Nagel gehängt*; Dirksen I, 67: *de nadel in 't spek steken*; bl. 78: *de rok an de nagel hangen*; stadsfri. *hij hangt den stok aan den muur*, hij houdt op verkooper te zijn.

1079. Er zijn kapers (of roovers) op de kust.

Deze uitdr. werd in de 17de eeuw gebruikt in den algemeenen zin van: er is gevaar, blijkens Winschooten, 214: '*Daar sijn roovers op de kust*, dat is, daar is onraad'; in dezelfde beteekenis vindt men ze in de *Gew. Weeuw* III, 29; Paffenr. 68. Zie verder Tuinman I, 146: '*Daar zyn roovers op de kust*. Dat zegt men, als 'er zyn, die ymand ergens van trachten te ontzetten'; evenzoo II, 39 en 166; Sewel, 681 en 371: *Pas op, daar zyn kaapers op de kust*. In Oost-Friesland zegt men schertsend *hê hed 'n kaper op de küste* voor: hij heeft een concurrent (Ten Doornk).

1) Eene voorstelling hiervan is te vinden op de schilderij van Breughel (n°. 61); vgl. *omtuinen*, Haarlemmer *houttuinen*, *teertuinen* (Amsterdam).

Koolm. II, 171 *b*; Wander II, 1135: *es ist ein Kaper(er) an de Küste*, wenn jemand uns belauert und dasselbe ziel mit uns verfolgt; auch von Nebenbuhlern in Heirath angelegenheiten. Thans gebruiken wij deze uitdr. 'wanneer iemand ons bespiedt en hetzelfde doel met ons bejaagt; wanneer wij gevaar loopen, dat een meisje ons ontvrijd wordt, een post of eenig voordeel ons ontgaat, omdat er mededingers naar het meisje, den post of het voordeel zijn'; Vgl. *Sara Burgerhart*, 676: Ik wou u eens vragen, of Juffrouw Letje t' avond of morgen niet een goede vrouw voor Willis zyn zoude? of zyn er al kapers op de kust? *C. Wildsch.* II, 156; *V. Eijk* I, 89; *P.K.* 98: Ik behoefde niet bang te zijn voor kapers, vat je? Jans was vijf en dertig toen we trouwden, en van zessen klaar, hoor! Heuvel, *Volksgeloof en Volksleven*, 389: Ook gedooft de jongelingschaar maar noode dat een vreemde naar een meisje uit de streek komt vrijen. Zoo'n kaper op de kust houdt niet altijd den rug vrij; *Het Volk*, 3 Juli 1914 p. 8 k. 1: Ging het (bloemenverkoop) Zaterdag goed, Zondag kwamen er kapers op de kust, en wel van roomsche zijde. Ook zij boden bloemen te koop aan; *Ndl. Wdb.* VII, 1452; XIII, 1373. In 't fri. *de Ingelsken binne op 'e kust*, er is onraad.

1080. Een stem in 't kapittel hebben.

Onder een kapittel verstaat men in deze uitdr. eene vergadering van kanunniken of van kloosterlingen. In den eigenlijken zin wil dus deze uitdr. zeggen: in die vergadering mede mogen stemmen; bij overdracht *mogen mede spreken, zich doen gelden*, in welken zin wij haar in de middeleeuwen aantreffen in de *Ovl. Lied. e. Ged.* 391, 161: So spaert God den mensche, die jongelic leeft, toot redene vois int capitel heift. Zie het *Mnl. Wdb.* III, 1186; VII, 2076; Plantijn: *Hy en heeft geen stemme int capittel*; Van Effen, *Spect.* VII, 183: Een woord in 't kapittel hebben; Tuinman I, 332: *Hy heeft mée een woord in 't Kapittel*, dat is, hy heeft in die zaak mée wat te zeggen, hy heeft 'er ook een stem in; Halma, 255: *Hy heeft mede eene stem in 't kapittel*, hij heeft mede iets te zeggen; *Ndl. Wdb.* VII, 1497; vgl. het fri. *hy hat ek in stim mei yn 't kapittel*; Wander II, 1136: *er hat in diesem Kapitel etwas (nichts) zu sagen*; fr. *avoir voix au chapitre*; eng. *to have voice in the chapter (or the councils)*.

1081. Iemand kapittelen,

d.w.z. iemand de les lezen, hem onder handen nemen; eig. iemand in het kloosterkapittel over zijn gebreken of zonden ernstig onderhouden; (mlat. *capitulare*¹⁾). Vgl. Kiliaen: *K a p i t e l e n*, *castigare verbis et multis, castigare et multare in comitiis*; Tuinman II, 195: *Hy is braaf gekapittelt*, dat wil zeggen, hy is wakker gehekelt; Halma, 255: *kapittelen*, doornemen, doorstrijken; Sewel, 378: *kapittelen*, bekyven; Harreb. III, 35; fri. *immen kapittelje*; *immen it kapittel oplêze*; fr. *chapitrer*, eng. *to chapter* en het hd. *einen kapiteln, abkapiteln* oder *einem das Kapitel lesen*, dat ook in het Nederlandsch bekend is als *iemand een kapittel lezen*, en o.a. voorkomt bij Asselijn, 246; Harreb. I, 381: *iemand het kapittel*

1) Zie hierover Acquoy, *Het Klooster te Windesheim* I, 168-175; en vgl. De Cock¹, 285: *Op het kappittelbankje moeten gaan zitten*, ergens op een zondaarsbankje moeten gaan plaats nemen, zoodat elk bemerkt, dat er iets met ons niet in den haak is; *Het Volk*, 4 Febr. 1914, p. 1 k. 4: Hooge toon of geen hooge toon - een lasteraar heeft maar één middel om een verdiend pak voor zijn broek te ontgaan: zich rechtvaardigen of - op het zondaarsbankje.

voorlezen. In het Westvl. beteekent *in zijn kapittel zijn*, zijne misnoegdheid in strenge woorden uiten (De Bo, 492), en in het Vlaamsch is eene *kapitteling* eene vermaning, berisping (Schuerm. *Bijv.* 147).

1082. Kaplaken

komt voor in de zegswijze *Hij heeft er nog al zoo iets van aan kaplaken*, de bijvalletjes, die hem zijne bediening opbrengt, zijn nog al van belang (Harrebomée I, 381); in de Vechtstreek: *daar zit goed kaplaken voor hem aan*, daar zal hij een goede fooi mee verdienen. Onder kaplaken verstond men in de 18de eeuw 'zekere vereering die een schipper boven de vracht der goederen bedingt, *a haf*' (Sewel, 378; Halma, 255; *Ndl. Wdb.* VII, 1507), eig. laken voor een kap of fooi voor een (nieuwe) lakensche kap, later in het algemeen fooi, drinkgeld; vgl. hd. *sich eine Kappe verdienen* (Wander II, 1139). Een soortgelijken oorsprong heeft het mnl. *keerlelaken*, laken noodig voor eene 'kerle' of tabbaard, later de som noodig voor het aanschaffen van dat kleedingstuk (ook toen het niet meer werd gedragen¹⁾; in de 17de eeuw *mantellaken* of *mantelgeld*, een gratificatie voor de kleeren²⁾. In Zuid-Nederland wordt in denzelfden zin *handschoentje* gebezigd; vgl. *Loquela*, 182: *handschoetje*, baatje, fooi, drinkgeld³⁾. Hiernaast was en is ook gebruikelijk *ergens een nieuwen hoed aan verdienen* (17de eeuw), wat te vergelijken is met het fr. *chapeau (de mérite)*; eng. *hat-money*, sp. *sombrero*⁴⁾; oostfri. *'n hōd ferdenen*, iemand aan eene vrouw helpen (Dirksen II, 30); zie ook voor dit gebruik in Groningen *Onze Volkstaal* III, 93 en vgl. Harreb. I, 444: '*Hij heeft er de gele kousen aan verdiend*, men zegt dit, wanneer iemand jongeling en meisje bij elkander heeft gebragt, en 't is tot een huwelijk gekomen' (zie ook *Antw. Idiot.* 704). Zulk een tusschenpersoon, 'hijlikmaker', 'maaksman' (Molema, 266) kreeg ook wel een fulpen broek of een koek⁵⁾.

1083. Hij is kapoeres,

d.w.z. hij is dood; hd. *er ist kapores* (18de eeuw). Men houdt dit woord voor het hebreuwsche *kappôreth*, dat verzoening, zoenoffer beteekent. Op den dag vóór den Grooten Verzoendag slachten sommige Israëlieten eene kip, waarop zij vooraf hunne zonden hebben overgedragen (vgl. *zondebok*), en spreken daarbij eenige gebeden uit. Die kip heet *kapôreth* of *kapores*; vandaar de uitdrukking *iemand kapoeres (kapoerem) maken*, hd. *kappore, kapores machen, setzen*, iemand dooden. Zie Dozy, *Oosterlingen*, 47; Voorzanger en Polak, 169; *Tijdschr. v. Taal en Lett.* X, 42: Sla hem kapore; nu is 't kapore met den handel; Schrader, *Scherz und Ernst*

1) Stallaert II, 57; *Mnl. Wdb.* III, 1368.

2) *Ndl. Wdb.* IX, 226.

3) Het geven van een paar handschoenen als belooning of geschenk was in de middeleeuwen zeer gewoon; Stallaert I, 560; *Mnl. Wdb.* III, 132; 214; Hugo de Groot, *Inleydinghe tot de Hollandtsche rechtsgeleertheit*, f° 121: 'Heergewaden zijn vereeringhen die de Leenman den Heer schuldigh is ten tyde van 't verly.... dese Heergewaden werden veeltijds in uytgifte uytghedruckt, bestaende in een valck, havick, sparwer, salm, snoeck, windhonden, spooen, handschoen, al het welck met seker geld na ouder gewoonte afgekocht kan werden.'

4) *Ndl. Wdb.* VI, 785; XII, 242 (i.v. *palmeie*); *Navorscher* XV, 191.

5) Heuvel, *Volksgeloof en Volksleven*, 389; Schotel, *Het Oud-Hollandsch Huisgezin* bl. 225 vlgg.; De Roever, *Van Vrijen en Trouwen*, bl. 138.

in der Sprache, 53; Bouman, 50; *Falkl.* VII, 230: Ze het er een keporus getrapt; Köster Henke, 30: *kapoeres*, kapoet, kapot; *Ppl.* 183: Die nacht dat die vent zijn heele hebben en houwe kaporis sloeg; Kluge, *Rotwelsch*, 240: *kabbores gehen*, ums Leben kommen; 272: *kaporen*, umbringen; 400: *kappore*, untergang; *kappore setzen*, umbringen, ermorden.

1084. Kapot.

In de uitdr. *kapot zijn*, *maken*, stuk, dood zijn, maken; *zich kapot lachen* (vgl. fri. *ik laeitsje my stikken*); *kapot gaan*, stuk gaan, doodgaan, die in de 17de eeuw voorkomen (zie *Gew. Weuw.* II, 24 en Sewel, 378) is kapot ontleend aan het fr. *capot*, een term uit het piquetspel. *Faire capot* beteekent alle slagen maken; *être capot*, geen enkelen slag maken en *faire quelqu'un capot*, iemand geen enkelen slag doen winnen. Zoo lezen we bij Focquenbroch I, 17:

Indien wij dit affront verdraagen,
Riep Minas, als een halve zot,
Zo zie ik ons in korte dagen,
Al t' zamen repiek en kapot.

Brieven van B. Wolff, 132: Wy zyn geworden tot een wildernis, och Heere! en wy zyn heel capot; ook bl. 174: Wel mag het mensch zeggen dat zy capot geraakt was. Zie Dozy, *Oosterlingen*, 48; Hatzfeld, 350¹⁾; *Ndl. Wdb.* VII, 1520; Teirl. *Barg.* 31: *iemand kapot branden*, iemand doodschietsen; Schuermans, 221; *Waasch Idiot.* 326 a; *Antw. Idiot.* 2236; Rutten, 106 a; Teirl. 109; Claes, 102: *kapot maken (doen)*, de zaak bederven; en vgl. ook het hd. en nd. *kaput sein, gehen, machen*. In Groningen, Friesland en elders²⁾ bet. *kepot* ook ontsteld, ziek; Ten Doornk. *Koolm.* II, 174; Molem, 531; *Falkl.* VI, 38: Ze schreide niet, ze was kapot. In Kl. Brab. beteekent kapot alleen *stuk*, behalve in de uitdr. *iemand kapot maken*, d.i. iemand vermoorden. In de Kempen is *kapot zijn*, gevaarlijk ziek, dood. Zie n°. 180 en vgl. *codille zijn*, verloren, gesjochten zijn, ontleend aan 't omberspel.

1085. Capriolen maken,¹⁰⁸⁵

d.w.z. bokkesprongen, *kattesprongen* (18de eeuw), kluchtige bewegingen maken; 17de eeuw: een bepaalden dans, een kuitenflicker maken; ook wel *cabriolen* genoemd (fr. *cabriole*), eene afleiding van het ital. *capriola*, bokkesprong. Bij Vondel I, 179, vs. 10: Die maecten meen'gen spronck en luchte kabriol; De Brune, *Wetst.* I, 197: Eenige woeste capriolen en geitesprongen; Sewel, 378; Halma II, 108: *Cabriole*, kruldans, krulsprong, een losse sprong in 't danssen; *Ndl. Wdb.* III, 1966. In Kl. Brab. *cambriolen maken*; *Antw. Idiot.* 1626: *cabriolen maken*, van zijnen neus maken, beslag maken; fr. *faire des caprioles*; hd. *Kapriolen machen* (17de eeuw *Kapriolen schneiden*³⁾); eng. *to cut capers*.

- 1) Hatzfeld meent dat *capot* ontleend is aan de uitdr. *faire capot*, dat evenals *capoter* in het zeewezen beteekent *onderstboven vallen, voorover kantelen*, van een schip gezegd, welk *capoter* eene afleiding zou zijn van *cap*. voorstevan. Dozy wijst op het Spaansch *capote* en *dar capote*, eene uitdr. in het piketspel, die in het begin der 17de eeuw in Spanje gewoon was.
- 2) M.A.v. Weel, *Het Dialect van West-Voorne*, 110.
- 3) Schultz, 329.

Eindnoten:

1085 *l. fr. faire des cabrioles.*

1086. Kapsoones maken,

d.i. drukte maken; heibel maken; *kapsoones*, *kaphsoones*, *kafsoones* is ontleend aan 't Nw. Hebreeuwsch *ga' wetanoeth*, *ga' wesones*, hoogmoed, trots, praats. Vgl. Köster Henke, 30: *kapsoones*, drukte. *Die heeft altijd zoo'n kapsoones over zijn lijf*; *kapsoonesmaker*, opschepper; *Zandstr.* 90: Och meid, maak niet zoo'n kapsoones; *Leersch.* 27; 50; *Jord.* 219; *Jord.* II, 203: En giftigheete woorden sputterde haar kleine mond als de meiden weigerden of 'kapsones' zochten; bl. 303: De vechtende en jattende capsones gasten; bl. 395: Ze, dat krenkende hart.... die niks deed dan kapsoones maken tegen de jongens. Den vorm *kafsoonus* leest men in *A. Jodenh.* II, 41; III, 6.

1087. Captie maken,

d.w.z. zich verzetten, bezwaar maken, tegenstribbelen, uitvluchten zoeken. Het volk zegt veelal *kapsies maken*. Eigenlijk verstaat men onder *captie* eene verstrikking, tegenstribbeling, chicane (lat. *captio*, drogreden; vgl. fr. *captieux*). Eerst in de 19de eeuw aangetroffen: vgl. Molema, 191: *Kapsie maken op iets*, aanmerking maken, niet gaaf aannemen, iets afkeuren; fri. *kapsie*, *kapsje meitsje*; Bouman, 51; *Ndl. Wdb.* III, 1967; *Het Volk*, 16 Sept. 1913, p. 1, k. 3: Wil de rechterzijde hierop kaptie maken dan schendt zij haar eigen aangezicht; *Zandstr.* 33: Hein stond ze ordentelijk te woord, nooit kapsie of onbeschoft; *Slop*, 145: In elk geval niet dadelijk toestemmen, de noodige kapsies maken, ze een goed poosje laten darren; Köster Henke, 30; *Ppl.* 181: En as je dan nog kapsies maakt, dan douwe ze je in 'n dwangbuis; *Nkr.* V, 22 Jan. p. 3; *Dievenp.* 80 (zonder eene kapsie te maken); *Jord.* 465; *Het Volk*, 15 Juni 1914, p. 1 k. 1: Is er in één krant van rechts captie op gemaakt? Voor Zuid-Nederland vgl. Stallaert II, 39, die *captie* citeert in de bet. arglistigheid (18de eeuw). In *Antw. Idiot.* 122 wordt *kapsie* vermeld in den zin van dwaze, onbezonnen daad.

1088. In de kas staan bij iemand,

bij iemand in de gunst staan, in een goed blaadje. 'Eigenlijk bij vergelijking met iets dat in een *kas* zorgvuldig bewaard wordt'; *Ndl. Wdb.* VII, 1705. De uitdr. dateert uit de 18de eeuw en komt vrij dikwijls voor bij Wolff en Deken, die ook kennen: *uit de kas zijn* of *raken*, uit de gunst zijn of raken; vgl. *W. Leev.* VI, 287: Het spyt my, dat Dominé Heftig zo wat uit de kas raakt by uw Moeder. Zie verder Harreb. I, 383: *Bij iemand in de kas staan*; Zuidndl. *Hij leet daar in de kas*, hij wordt er gekoesterd, goed verzorgd (*Antw. Idiot.* 1799).

1089. De kastanjes uit het vuur halen,

d.w.z. een gevaarlijken arbeid verrichten voor een ander, die zich zelven buiten schot houdt en er het voordeel van geniet; hd. *die Kastanien aus dem Feuer holen*; fr. *tirer les marrons du feu*; eng. *to pull the chestnuts out of the fire*; 'de keutels voor een ander oprapen'.¹⁾ De spreekwijze is ontleend aan de fabel, dat een aap, die kastanjes uit het vuur wilde halen en bang was zich te branden, hiervoor den poot van een daarbij

1) *N. Taalgids* XIII, 133.

liggenden slapenden hond gebruikte; vgl. Lafontaine, lib. IX, *fab.* XVII, waaraan zij echter niet is ontleend, daar de fabel reeds in de 16de eeuw bij ons bekend was; zie Harrebomée III, 100 en vgl. Vondel I, 501; Idinau, 214:

De simme kastanien uyt den viere track
Met des hondts poot, daer neffens slapende.
So doen som profijt, met t' meeste ghemack,
Met eens anders perijckel; daer-op gapende.
Godt is de schalkaers oock wel betrapende.

Zie verder *Ndl. Wdb.* V, 1584; VII, 1746; *Waasch Idiot.* 329 a; Büchmann, 272 en Wander II, 1164.

1090. De Heer kastijdt dien Hij liefheeft.

Een opwekking om geduldig te dragen de beproevingen die God ons zendt, daar Hij hiermede het heil van Zijn schepsel bedoelt. De spreekwijze is ontleend aan den Bijbel; zie *Openb.* 3, 19: Soo wie ick lief hebbe, die bestraffe ende kastijde ick; *Hebr.* 12, 6: Want dien de Heere lief heeft, kastijdt hy; vgl. *Ndl. Wdb.* VII, 1771.

1091. Iemand van het kastje naar den muur zenden (of sturen),

iemand van den een naar den ander zenden, zonder dat hij zijn doel bereikt, zonder resultaat. Vgl. n°. 137 en Harreb. I, 384: Hij loopt van het kastje tot den muur; *Tint.* 50: Ze sturen je soms van de kast naar den muur; *Het Volk*, 14 April 1914, p. 3 k. 1; p. 9 k. 4; *De Arbeid*, 11 April 1914, p. 3 k. 2: Eerst met geduld gewacht op eenig antwoord, daarna werden zij van het kastje naar den muur gestuurd.

1092. De kat uit den boom kijken (of zien),

d.w.z. een afwachtende houding aannemen om te zien, hoe de gang van zaken zal zijn, alvorens men zich daarin mengt; fri. *de kat ut 'e beam sjen en it scil my ris binije ho 't dy kat ut 'e beam fâlle scil* (hoe dat zaakje zal afloopen); eng. *to see* (or *watch*) *which way the cat jumps*, hoe de zaak afloopt. De uitdrukking is sedert de 17de eeuw bekend; ze komt in meer letterlijken zin voor in de *Gew. Weeuw.* III, 69: Je zoudt een kat uit de boom kyken, zoo vuerig zie je uit u oogen; Rusting, 394: Als Agamemnon uit zyn droom ontwaakte keek hy, of hy katten uit een boom wou kyken; Smetius, 126: Hy legt ende siet hem aen ghelijck een katt van eenen boom eenen hond doet, deghene die op zyn voordeel liggende, zynen vijand uyt het velt siet. Dichter bij de tegenw. bet. staat ze bij Alewijn, *Puit. Helleveeg*, 36: Get Swaantje, 'k heb de kat daar uit de boom gekeken; het is de rechte; Langendijk, *Spiegel der Vaderl. Koopl.* vs. 152; Lingelbach, *Ontd. Schijnd.* 24 (waar een knecht tot zijn meester, die zijne eigene vrouw met een anderen man betrapt, zegt): Wij moeten nu de kat zien uit den boom kijken, d.w.z. wij moeten nu eens zien, hoe dat zaakje afloopt; Tuinman I, 89: *De kat uit den boom kyken.* Als men lang op een kat steroot, vind zy zich genoodzaakt om laag te komen; II, 106; Harreb. I, 77; *Ndl. Wdb.* III, 408; *Falkl.* VII, 177; 178; *Nest*, 54; *Jord.* 124; *Uit één pen*, 136; *Handelsbl.* 22 April 1914, p. 6 k. 1 (avondbl.). De uitdrukking is afkomstig van de gewoonte der honden, die als zij een kat in een boom hebben gejaagd, daar blijven

staan blaffen en haar aanstaren, tot zij haar schuilplaats weer verlaat¹⁾. De hond neemt dus een afwachtende houding aan, hij blaft, springt, staart, doch volgt de kat niet, hij heeft feitelijk niet ingegrepen, doch afgewacht hoe de zaak zal aflopen. Komt de kat eindelijk uit den boom, dan springt hij toe en tracht ze te snappen.

1093. Een kat in den zak koopen,

d.w.z. iets koopen zonder het gezien te hebben; bedrogen uitkomen; mlat. *non emitur tuto tibi clausa pecunia sacco*. De spreekwijze lezen we bij Goedthals, 50: Men vercoopt gheene catten in sacken, *on ne vend point chat en sac*; bij Campen, 110: *men sal die katte niet in den sack kopen*. Zie ook Hooft, *Brieven*, 170; *Willem Leevend* II, 300 en vgl. het fri.: *in kat yn 'e sek keapje en dy 't mei in boarre* (of *kater*) *yn 'e sek rint kin wol miene dat it in kat is*, die met een' kater in den zak loopt, mag wel meenen dat het een kat is; iemand kan wel meenen, dat zijn uil een valk is (W. Dijkstra, 355). Ook in het hd. zegt men: *die Katze* (oder *das Schwein*) *im Sacke kaufen*; in het fr. *acheter chat en sac* (ou *en poche*); in 't eng.: *to buy a pig* (in Schotland *a cat*) *in a poke*; en in 't ital.: *comprare la gatta in sacco*. Zie Harrebomée I, 387 en III, 250; 411; *Antw. Idiot.* 625; Joos, 71; *Waasch Idiot.* 329 b; Teirl. 116: *katten in zakken koopen*; benevens W. Dijkstra, *Uit Friesland's Volksleven* II, bl. 182; *Wander* II, 1184; Simrock, *Handbuch der Deutschen Mythologie*, § 128; Sloet, *De Dieren in het Germ. Volksgeloof en Volksgebruik*, 21; *Volkskunde* VI, 45; XV, 184; XXII, 59, waar voor den oorsprong der spreekwijze aan een sprookje wordt gedacht, wat onnoodig is, daar de uitdr. zich laat verklaren uit het feit, dat alleen zwarte katten waarde hebben voor den bontwerker.

1094. De kat de bel aanbinden,

d.w.z. den eersten stap doen tot een gevaarlijke onderneming. De uitdrukking is ontleend aan de bekende fabel van de muizen en de ratten, die besloten hadden de kat een bel om te hangen, doch toen het tot de uitvoering zou komen, het geen van allen durfden doen. In de middeleeuwen was de uitdr. bij ons bekend, doch veel vroeger komt in eene Grieksche vertaling van de *Pantschatantra* een dergelijk verhaal voor²⁾. Vgl. *Hist. Gen.* 4, 683, 335: Carl van Gelder quam als hij hem toe voren hadde beloofd, dat hij hem solde commen onderwinden ende soel dije kat dije bel anbinden (*Mnl. Wdb.* III, 1239). Zie verder Despars 2, 316; *Bib.* 257: Om (den kater) de belle an te doene, niemant en darft hem bestaen; Goedthals, 111; Campen, 118; Marnix, *Byenc.* 73; Breughel, n°. 22; *Tijdschrift* XXI, 84; Pers, 597 a: Den kater de bellen aanbinden; *Bank.* I, 350; Brederoo, *Moortje*, 1221; Idinau, 18:

De katte de belle aen-hanghen.

Wien sal de katte de belle aen-hangen?
Vraeghden de muysen, tot vrydoms ver-meeren.
De kat met de bel, soude luttel vanghen,
Maer t' is quaedt sijnen meester verheeren.
Die hen onder-worpen, die komen tot eeren.

- 1) In *Noord en Zuid* VI, 284 wordt medegedeeld, dat men te Oudenburg soms hoort zeggen; dat wijf ziet zoo stuur en kwaadaardig, zij zou wel 'een kater van den boom kijken'.
- 2) Benfey I, § 234.

Willem Leevend VIII, 62; enz. enz. In het fr. luidt zij: *attacher le grelot* (scil. *au chat*), *mettre la campane au chat*; hd. *der Katze die Schellen umhängen*; nd. *de Katt de Bell anhangen*; eng. *to bell the cat* (in 1362); *to hang the bell about the cats neck*; ital. *appicar il sonaglio a la gatta*. Zie verder *Wander* II, 1186; *Harreb.* I, 45; *Ndl. Wdb.* II, 1655; 1682; VII, 1795; vgl. het vroegere *belbinder*, de hoofdaanlegger van iets (*Sart.* II, 4, 92) en het Vl. *de kat de bel aanhangen*, iets overal vertellen (*Joos*, 116); *Teirl.* II, 116: *de katte de bel andoen* of *anhangen*; fri. *de kat de bel oanbine*.

1095. De kat in 't donker knippen,

d.w.z. kwaad doen, wanneer niemand het ziet, dus: *in 't geniep*; heimelijk iets ongeoorloofds doen (*Schuermans*, 226 a), waarvoor in Oost-Vlaanderen ook gezegd wordt: *hij nijpt het in den donker* (*Schuerm. Bijv.* 210 a). Vgl. *Harrebomée* III, 164, waar ook wordt opgegeven: '*hij zoent de kat in 't donker*'; zie verder *Nolet de Brauwere, Ged.* II, 207:

Voorzichtig knippen wij de katjes in den donker,
Op wollen zokken, in 't geniep, als 't niemand ziet.

Schoolm. 102; 132; *V. Lennep, K. Zev.* 4, 136: Myn Heer dacht misschien de kat in 't donker te knippen, zoo dat niemand er iets van te weten kwam; *Speenhof* II, 62:

Hij is van die fijne lui,
Die den schijn vermijden;
Maar de kat in 't donker knijpt
Of de keukenmeiden.

Kalv. II, 144: Dan moest je Hirschfeld eens kennen. Die kneep de kat in donker; *Tint.* 30: Hij geeft ter sluiks een lonk-er, knijpt de kat in donker; *Prikk.* V, 26: Denk je, dat wij je niet al lang in de gaten hebben, kereltje? Jij bent een fijn lid! Jij knijpt de kat in het donker, hè?; *Nest*, 168: Knijp geen katjes in 't donker; *M. de Br.* 82: Huichelaars die de kat in 't donker knepen; *De Amsterdammer*, 10 Mei 1914, p. 4 k. 2; *Nkr.* III, 5 Dec. p. 2; V, 15 Juli, p. 3; VIII, 31 Jan. p. 4; III, 3 Jan. p. 5: Dan kneep die ouwe jonker de muisies in het donker; *Teirl.* II, 116: *de kat (of de katten) in den donkere (of in 't duistere) knippen* of *nijpen*, heimelijk, bedektelijk, schijnheilig verboden dingen doen; *Bergsma*, 97: *de kat in duustern of donkern kniepen*. In het fri.: *hy knypt de kat yn 't donker* of *yn 't tsjuster*; oostfri.: *de kat* of *sên katte in düstern knipen* (*Dirksen* I, 49). Hoogstwaarschijnlijk wordt met de kat een meisje of eene vrouw bedoeld (vgl. *kamerkat*, *kamenier*; eng. *cat*, *meretrix*) en wil de uitdr. eig. zeggen: met een meisje in het donker wat stoeien, en bij overdracht in het algemeen: in het geheim kattedkwaad doen.

1096. Van de kat (of den hond) of van den kater gebeten worden,

gewoonlijk *of men van de kat of den kater (of van den hond) gebeten wordt, is hetzelfde*, d.w.z. of men door het eene kwaad of door het andere geplaagd wordt, dat is hetzelfde, 'als men toch het slachtoffer wordt, is het onverschillig hoe en waardoor'. Zie *Harrebomée* I, 321; *Van Eijk* II, *nal.* bl. 26; *Het Volk*, 3 Febr. 1913, p. 5 k. 1:

't Kan me niet schelen al word ik geen kiezer,
'k Heb aan die drukte nou eenmaal het land;
'k Word door de kat of den kater gebeten,
Mooie beloften verstuiven als zand!

De Telegraaf, 17 April 1914 (ochtendbl.), p. 1 k. 5: Wat maalt Sijmen Betaal er ten slotte om, hoe het ding heet, waarvoor hij betalen moet? Of hij van de kat of van den kater gebeten wordt? *Het Volk*, 27 Maart 1914, p. 8 k. 1: Lood om oud ijzer! Of men nu van den hond of den kater gebeten wordt - wat maakt dat uit? *Handelsblad*, 13 Mei 1914, p. 1 k. 3 (ochtendbl.): De vraag of de belastingschuldigen zullen worden gebeten door den hond of door de kat. Door de registratie of door de directe belastingen. Vgl. het fr. *il vaut autant être mordu d'un chien que d'une chienne*.

1097. Een benauwde kat maakt rare sprongen,

d.w.z. iemand die in groote verlegenheid zit, doet vreemde dingen. Vgl. Harreb. I, 385: Een kat, die in 't naauw zit, maakt vieze (= zonderlinge) sprongen. Een gepraamde kat zal dwars door de vensters vliegen om ruimte te hebben; *De Arbeid*, 18 Febr. 1914, p. 1 k. 1: Een kat die in 't nauw zit maakt rare sprongen. Zoo doet de economist van 'De Tribune', de heer Ceton; *Kalv.* I, 150: Wat weten die melkmuilen van den handel en van den benauwden sprong, die een benauwde kat doet? *Het Volk*, 24 Maart 1915, p. 3 k. 2; enz.

1098. Om der wille van het smeer likt de kat den kandeleer,

d.w.z. ter wille van een voordeel vleit men dikwijls iemand of doet men dingen, die men anders liever zou laten; hd. *aus Liebe zum Fett leckt die Katze den Teller* oder *die Katze leckt den Leuchter aus Liebe zum Talg*; ital. *per amor del sevo lecca la gatta il candeliere*. De zegswijze, die waarschijnlijk aan een oud verhaal ontleend is, vinden we bij Goedthals, 139: *Om de minne van den smeere leckt de catteden candeleere*; in de *Prov. Comm.* 560: *Om die minne vanden smeere, leckt die catteden candeleere*, pinguis amore lucri lambunt candelabra catti; Spieghele, 289; 296. Vgl. Poirters, *Mask.* 168: Dat de kat de kandelaer leckt 't en is niet om dat sy die geerne soude doen blincken, maer om dat sy het smeir soeckt datter op is ghedropen. En datter veel zijn die sich tot u welvaert teenemael ghenegen toonen, en die u met een ghedienstigheydt soo komen den *Bon-jour* maken, s'en zijn soo slecht niet, sy weten wel van waer hen den heylighen dagh komt, en die komense t' uwent huysen vierden.

Zie verder V.d. Venne, 253: Om 't Vet leckt de Kat de Braet-Pan; Coster, 509 vs. 388; Cats I, 432; 467; Paffenr. 78; Tuinman I, 187; II, 35; *Ndl. Wdb.* VII, 1228; *Antw. Idiot.* 1129; Joos, 141; *Waasch Idiot.* 602 a: *veur 't smeer lekt de kat den kandeleer*, 744 b; Harreb. I, 379 a.

1099. Zijn kat (of poes¹⁾) sturen (of zenden),

d.w.z. niet verschijnen; niet komen, waar men verwacht wordt; *Prov. Comm.* 699: Tseynt menich sinen hont, daer hi selve niet comen en wil;

1) Volgens *Ndl. Wdb.* VII, 1418 ook: *Zijn kap sturen of zenden*.

mlat.: *Mittimus interdum quo nolumus ire catellum* (Wander II, 856); Valentijn, *O.I.* II, 2, 128 a; Tuinman II, 201: *Hy stiert zyn kat*, dat zegt men van yemand, die ergens zelf niet komt, noch daar na omziet, zo dat men zich van hem niet meer bedienen kan, dan of hy zyn kat had gezonden; Harreb. I, 387: *Hij stuurt zijn kat*, men zegt dit van iemand, wien men te vergeefs wacht, en past het byzonderlijk toe op den persoon, die de voldoening eener achterstallige rekening lang laat uitblijven; Van Eijk, 44; *Ndl. Wdb.* VII, 1793; *De Tijd*, 29 April 1914, p. 5 k. 1: Zij wenschten de aanwezigheid van Zijne Excellentie (*Theobald von Bethmann Hollweg*) in de begrotingscommissie. Maar Theo zond zijn poes in den vorm van een brief aan den voorzitter; De Bo, 498: *Hij zendt er zijne katte naar toe*, hij wacht zich wel van daar te gaan; hd. *er schickt seine Katze*, bekümmert sich selbst um die Sache nicht (Wander II, 1204).

1100. Als de kat om de heete brij loopen,

d.w.z. om eene zaak heendraaien, er niet op ingaan, besluiteloos zijn; vroeger ook om ongeduldige begeerte uit te drukken (Cats II, 260 b; De Brune, 150¹⁾). Vgl. Harreb. I, 90; *Nw. School* I, 92: Je zwijgt, en als er over geschreven wordt, dan wekje 't medelijden op met examen-allures. In goed Hollandsch: met er omheen te draaien als een kat om de heete brij; *De Arbeid*, 4 Sept. 1915, p. 1 k. 4: Onze vriend Tamminga heeft er uitstekend slag van om als hij eens een keer tot de orde geroepen wordt over zijn onverantwoordelijk geschrijf, om de zaak heen te draaien als een kat om de heete brij; *Het Volk*, 29 Juli 1915, p. 2 k. 2: De sprekers waren genoodzaakt, als de kat om de heete brij te loopen, en van een flink protest tegen de veroveringsplannen kon geen sprake zijn; *Haagsche Post*, 7 Febr. 1920, p. 194 k. 3: Lloyd George draait om het vredesvraagstuk heen als de kat om de heete brij; hd. *wie die Katze um den heissen Brei herumgehen oder um den Brei herumgehen*; fr. *tourner autour du pot*; vgl. lat. *lupus circa puteum saltat*; gr. *λυκὸς περὶ τὸ φρέαρ χορεύει* (Borchardt n°. 651). Hiernaast dialectisch: *Hij loopt als een kat op de heete brei*, niet opschieten, iets willen zeggen, maar niet weten hoe het in 't vat te gieten, loopen als de kip die zijn ei niet kwijt kan²⁾.

1101. De kat in den kelder metselen.

'Hy heeft de kat in de kelder gemeestert. Dit zegt men van een lapzalver, die een wonde of zweer boven toeheelt, terwijl het quaad onder ineet en verkankert' (Tuinman I, 313; vgl. ook II, 9); Harreb. I, 385; Van Eijk II, 44; *Ndl. Wdb.* VII, 1791: *De kat in den kelder metselen*, de uitbarsting verhinderen, maar 't kwaad laten bestaan; *De Telegraaf*, 9 Jan. 1915 (avondbl.) p. 7 k. 6: Maar het is de vraag of men naar deze maatregelen grijpend niet 'de kat in den kelder metselt'. Bij Schuermans, *Bijv.* 150: *de kat in den kelder vermaken of sluiten*, enfermer le loup dans la bergerie; De Bo, 498: *de katte in den kelder kweeken*, iemand in eene plaats laten waar hij veel kwaad kan doen.

- 1) Jan v. Leeuwen (14de eeuw) gebruikt de uitdr. in den zin van 'zijn voordeel zoeken': Mer die ghene die nu predicken, bichten, leeren, ende tvolc tsijnre ewegher salicheit weert berichten souden, die gaen bina al omme als die catte omme den heeten brie, soe soekense ende meinense ende besorghense behindelijc hem selven in allen dinghen (*Tijdschr.* XXXIV, 179).
- 2) *N. Taalgids*, XIII, 133 (op Goeree en Overflakkee).

1102. Dat is geen kaf(je) om zonder handschoenen aan te pakken (of aan te tasten),¹¹⁰²

d.w.z. dat is een bijdehandje; eene vrouw, die niet op haar mondje gevallen is, die zich goed weet te verweren, van zich af kan bijten; ook wel van mannen gezegd. Op het einde der middeleeuwen was deze zegswijze bekend blijkens Despars, 2, 478: (De Engelschen) die doen ter tijd gheen catten en waren om zonder hantschoen te vanghene. In de 17de eeuw vinden we haar o.a. bij Pers, 641 *b*; Coster, 534, vs. 1200:

Want nae ick verstaet ist reden, dat wy die man schromen,
En 't en is gheen kat om sonder handtschoenen te vanghen.
Hy sel hem weeren.

Zie ook Paffenr. 66; *Interest*, 266, waar het van Holland gezegd wordt; Halma, 257, waar het ook op 'een wakker man' wordt toegepast; Harreb. I, 283; *Ndl. Wdb.* V. 2001. Ook in het Fransch zegt men: *on ne prend pas tel chat sans mouffles*; eng. *she is not to be handled without gloves*. In het Nd. luidt de zegswijze: *dat is kên Katt sunder Hansken an to faten* (Eckart, 249; *Wander* II, 1169; 1177). Bij overdracht werd (en wordt?) het verder ook gezegd van een netelige zaak, een moeilijk werk; zie *Tuinman* I, 236. Voor Zuid-Nederland vgl. De Bo, 498: *Dat es geen katte om zonder handschoe'n te grijpen* zegt men van iemand dien 't gevaarlijk is aan te randen; *Teirl.* II, 116: *'t En es geen katte om zonder handschoenen (of wanten) an te pakken*, het is een kerel die zich verdedigen kan; *Waasch Idiot.* 329 *b*; *Antw. Idiot.* 626; *Volkskunde* IX, 210 of De Cock², 47; vgl. het mlat. *non facile manibus vacuis occiditur ursus*.

Eindnoten:

1102 *I. sans mouffles*.

1103. De kat bij 't spek zetten,

iemand in de verleiding brengen, hem gelegenheid geven om kwaad te doen; ook zich wetens schade berokkenen, den vijand in huis halen. Hiernaast vroeger *de kat de boter of de zoete melk bevelen; de kat de kaas betrouwen; de kat in de schapraai (of in de spinde) sluiten* (Zuidndl.). Zie Harrebomée I, 385: Dat is de kat bij 't spek gezet; Prinsen, *Bredero*, 120: Aan dit onechte Moortje (Writsart) draagt Mooy Ael de bijzondere zorg voor Katrijntje op. De kat bij het spek dus; *Haagsche Post*, 8 Juni 1918, p. 681 k. 4: Overigens is de vraag gewettigd, hoe iemand, die zooveel op zijn kerfstok heeft als die persoon in kwestie, korporaal in het Nederlandsche leger kan worden of blijven, en verder hoe iemand met dergelijke antecedenten juist aan onze 'frontières menacées' werd geplaatst: dat is toch de kat op het spek binden.

1104. Bij nacht zijn alle katten grauw,¹¹⁰⁴

d.w.z. bij nacht kan men geen onderscheid zien tusschen mooi en leelijk; de duisternis maakt alles even schoon (Huygens, *Voorhout*, 500); vgl. lat. *nocte latent mendae*; gri. *λύχνου ἀρθέντος γυνή πᾶσα ἢ αὐτή* (Otto, 246). De zegswijze wordt aangetroffen bij Goedthals, 62: *By nachte zyn alle cattekens grau*, tous chats sont gris de nuist; in de *Prov. Comm.* 126: *By nachte syn alle catten graeu*; zoo ook bij Campen, 112; Servilius, 98; *Tijdschrift XXI*, 203; *H. de Luyere*, 25; Idinau, 285; Cats, 538 *b*: En keurt haer niet te naeu, by nachte, lieve vriend, syn alle katten graeu; Van Effen, *Spect.* V, 180, enz. Zie Harrebomée I, 384;

Ndl. Wdb. VII, 1786; Eckart, 379 en vgl. Joos, 11: 's nachts (of 's avonds) zijn alle katten grijs, vert. van fr. *la nuit tous chats sont gris*, waarnaast *à la chandelle la chèvre semble demoiselle*; hd. *bei Nacht sind alle Katzen (oder Kühe) grau, schwarz* (Wander III, 843); eng. *in the dark all cats are grey*; fri. *by jountiid binne alle katten grau*.

Eindnoten:

1104 *l. tous les*.

1105. Het muist wat van katten komt,

d.w.z. de jongen vertoonen den aard van de ouden; ieder volgt gewoonlijk zijn aangeboren aard; een mensch verloochent niet licht de (slechte) hoedanigheden, hem door zijne afkomst aangeboren. Vgl. mlat. *cattorum proles bene discit prendere mures; catte progenies discit comprehendere mures* (Werner, 8); *Prov. Comm.* 143: *catten kinder die muysen ghaerne, cattorum nati sunt mures prendere nati*; Campen, 86: *twil al muysen, dat van catten compt*; R. Visscher, *Sinnepoppen*, 104; Spieghele, 269; Winschooten, 159; Cats I, 509; *Bank.* I, 106; Sewel, 501. De zegswijze komt overeen met het 17de-eeuwsche 't *Wilt al scrafelen, dat van de hinne komt; het veulen van d'hackeneij gaet gheern een telle; wat van apen komt, wil luizen*, enz. Zie Harrebomée III, 248; Joos, 151; *Taalgids* V, 184; *Dr. Bl.* III, 49; Wander II, 1189: *was von Katzen kommt, das mauset gern; was von der Katze ist, fängt Mäuse; Katzenkinder mausen gern*; Jahrb. 38, 160: *et will alle musen wat van Katten kûmt*; vgl. ook het Friesch: *al hwet fen katten komt wol mûzje*.

1106. Als de katten muizen, dan mauwen ze niet.

Deze zegswijze wordt gebezigd, om te kennen te geven, dat als menschen (vooral kinderen) eten, ze niet praten, maar stil zijn; vgl. mnl. *muset wel maer en mauwet niet*, eet met uw mond, maar spreek er geen kwaad mee. Ook in duitsche dial. komt voor *wenn de Katte miuset, dann miauet se nit; wenn die Katze frisst, miaut sie nicht*; zie Wander II, 1180-1190; Ten Doornk. *Koolm.* II, 187 a; Van Eijk, II, 48; Harreb. I, 384 b en vgl. Sewel, 501: *Hy muist maar hy maauwt niet, he eats but speaks not a word*; Halma, 363: *Hy muist wel, maar hy meeuwt niet, il mange beaucoup mais parle peu*; Joos, 167: *Katten die muizen vangen, mauwen niet*, d.i. menschen die wèl doen, beroemen zich daar niet over; fri.: *as de katten mûzje, miauwe se net* (ook van een vrijer, die zijn meisje omhelst).

1107. Het katje van de baan,

d.w.z. de eerste; vooral onder schooljongens; de baas, de aanvoerder, het haantje de voorste, het haantje van de buurt. Het znw. baan moet hier worden opgevat in den zin van 'publieke weg' (*Ndl. Wdb.* II, 810) en kat in dien van den voornaamste, den belhamel, welke bet. door Sartorius IV, 74 wordt opgegeven: 't *K a t t e k e n z i j n*, *de bel-hamel wesen*, de eo qui certos omnes vincit ac superat. In de 17^{de}

eeuw vinden we de uitdr. o.a. bij Huygens VI, 272 en 298: (Hij) socht nergens baes te zijn of 't kattje vande baen; Spaan, 197: Dezen boerschen student overtrof de steedsche in alle ondeugendheid zoodanig, dat hy 't katje van de baan genoemd wierd. Zie ook Halma, 257: Hy is het katje van de baan, hy is de voornaamste of de meester van allen; *Waasch Idiot.* 329 b: *Het katje van de baan zijn*, de bijzonderste, de felste zijn. Afrik. *Die katje van die baan*, die eerste in plesier.

1108. Het loopt op katjesspel uit,

d.w.z. het loopt op kijden en vechten uit. Vgl. Kiliaen: *Katten-spel*, ludus sive iocus hostilis et simulatus: post lusum enim devorat aelurus murem captum; Goedthals, 24: *cattospel, die niet gheslaen en can, moet byten en cretsen*; Tuinman I, 368: *'t Zal katjes spel worden*. Dat zegt men van spelen, 't geen op krakeelen uitkomt, gelyk het spelen met katten op krabben; Halma, 257: *K a t t e n s p e l*, vegterije, krakkeel; V. Janus III, 389. Zie verder Harrebomée III, 249 en Schuermans, 226: *gij zult zoo lang fikfakken, tot dat er kattedensspel (of kattengespiel in Kl. Brab.) van komt*; Joos, 112; Claes, 103; *Antw. Idiot.* 627. In het Friesch zegt men: *it wirdt kattebiten (of bargebiten)*.

1109. Een kater hebben.

In de studententaal beteekent deze uitdr. ongesteld zijn, zich niet lekker gevoelen tengevolge van een roes, een drinkpartij. Zie *Nachtk.* 19; 30; *Zandstr.* 59 (*reuzenkater*); Speenhoff IV, 91 (*tijgerkater*); *Nkr.* 15 Nov. 1913, p. 2 (*onafhankelijkheidskater*); ook is bekend een ww. *bijkateren* (opknappen), o.a. *Nachtk.* 120 en *uitkateren* (in *A.t.A.* 116); *'n antieken kater hebben*, van gisteren of eergisteren avond. Men neemt aan, dat 'kater' ontleend is aan het Duitsch, waar volgens F. Kluge, *Deutsche Studentensprache*, 98, *kater* in dezen zin het eerst is aangetroffen in 1850; ook zegt men in het hd. *besoffen wie ein Kater*; bij ons *zuipen als een kater*¹⁾; dit kater wordt gehouden voor een volksvorm van *katarrh*²⁾. In het *Zeitschr. f. d. D. Unterricht*, XXVI, 752 wordt evenwel verwezen naar Heinrich Knausts *Fünff Büchern von der Kunst Bier zu brauen* (1575): *So heiszt das Stader Bier Kater, denn es kratzet wie ein Kater dem Menschen, der sein zu viel getrunken hat, des Morgens im Kopf*. Vgl. ook Walther u. Lübber, *Mnd. Handwbt.* 169: *Kater*, Name eines gewissen Bieres. Terloops wil ik nog wijzen op een bundel Refereinen van 1524:

Hier op crycht die wyn eerst synen smaeck,
Dan ist ic brengt u eens myns hertsen greyn.
Cateroghen hebbende gheern vaeck.³⁾

J. Clyburgs *Poëzy*, anno 1727, Verjaargedichten, bl. 7:

Ik drink my daag'lyks maar eens vol,
Van 't wyze en zoete Hengste-water,
Waar door ik zomwyl als een *Kater*
Zie uyt myn ogen dat 'k schier rol,
Van boven neder als een tol.

Een gelijkbeteekenende uitdr. is *kattig* (Tuinman I, 313) of *katterig zijn* (o.a. *O.K.* 14), hd. *Katzenjammer haben*, dat in het hd. in 1768 is gevonden bij Wichmann, *Antikritikus*, S. 602: *Es giebt eine Krankheit des Leibes, die zuweilen unglückliche Menschen mit den Katzen gemein haben und die deszwegen der Katzenjammer genannt wird*. Vgl. *zoo ziek, misselijk, als een kat* (Tuinman I, 313; ten gevolge van hare vraatzucht); eng. *to be cat-sick; as sick as a cat*.

1) *Taal- en Letterb.* IV, 232.

2) Kluge, *Deutsche Wortforschung* V, 262; *Wortforschung und Wortgeschichte*, 100-102. Een geheel andere verklaring in *Zeitschr. f. D. Altert.* LIII, 127.

3) *Tijdschrift* XXI, 98.

1110. Zich katoen houden,

d.w.z. zich stil, bedaard, rustig houden; katoen beantwoordt aan het Hebreeuwsche *qatôn* (*qôtaun*), dat klein beteekent (Dozy, *Oosterlingen* 52). In het Groningsch: *hol joe moar ketoen* en *'t is dood ketoen*, het is er stil, doodsch; er is geene drukte (Molema, 197 a); fri. *hâld dy mar ketoen* of *deaketoen*; Harreb. I, 389: *Het is er dood katoen*, daar is niets te doen, het is er stil; Köster Henke, 30; *Jord.* 72: Toch moest ie zich katoen houën; blz. 159: De dood-katoenen Frans Leerlap; *B.B.* 25: Jantje, nu zul je je zelf katoen houden en geen kromme figuren maken; bl. 31: Hou je eigen maar katoen; *Jord.* II, 374: Komp ie doodkatoen..... op honk na 'n paar ure se sperrewer (*paraplu*) halen; 387: Hou je katoen Piet.

1111. (Van) katoen geven,

buitengewoon zijn best doen; iemand duchtig afranselen, dial. *iemand katoenen*, iemand afranselen; de les lezen. In tooneeltaal verstaat men er onder zinnen met overdreven stemuitzetting en kracht zeggen; hol pathos; syn. van *van draad geven* of (*hem*) *van hakkiedou geven* (*Onze Volkstaal* III, 254; *Handelsblad*, 7 Maart 1917 (O), p. 3 k. 2¹⁾, naast een ww. *hakkidouwen* in *Handelsblad*, 17 Juni 1919 (A): Soberheid in elke uiting, 'hakkidouwen' is gedaan; het tooneel moet ons ontroeren, zonder lach en zonder traan). De uitdr. is algemeen bekend ook in den vorm *katoen geven* in Zuid-Nederland; zie Molema, 197: *Van ketoen geven*, er dapper op inslaan, uit alle macht werken, kloppen, enz.; Gunnink, 146; *Nkr.* IV, 15 Mei p. 2; 8 Mei p. 4; VI, 1 Juni p. 3; 14 Sept. p. 2; 9 Nov. p. 4; *Zondagsblad v. Het Volk.* 2 Mei 1914, p. 1 k. 2: Hij sprak als deelde hij meppen uit; hier een en daar een, en geef-'m-van-katoen; *Handelsblad*, 18 Sept. 1913 (ochtendblad), p. 1 k. 6: Zelf speelde de heer Schwab den aanvoerder der familie, graaf Ladislaus. Het deed deugd hem zoo 'van katoen' te zien geven; 27 April 1913, p. 1: In Paljas gaf hij 'm te veel van katoen, wellicht aangemoedigd door het applaus, dat des te sterker weerklinkt, naarmate het spel pathetischer is; *Zondagsblad van Het Volk*, 25 Oct. 1913, p. 1 k. 2: Ha, dat pakt! Nou zal ik 'em van katoen geven; *Nw. School*, VIII, 184: En dan besluit-ie, 'em even modern van katoen te geven; *Handelsblad*, 5 Sept. 1915 (ochtendbl.) p. 6 k. 4: Mevrouw de Vries geeft 'm van schietkatoen. We sidderen bij 't schermvallen; Schuermans, *Bijv.* 150; Joos, 79; *'t Dagh* XII, 187; Rutten, 108: *katoengeven*, hardloopen, alle pogingen aanwenden om iets te bekomen; Teirl. II, 115: *katoen geven*, met kracht, drift, geweld te werk gaan; zijn uiterste best doen; fr. *donner du coton*, donner de la peine²⁾. *Van katoen krijgen*, er vanlangs krijgen, vgl. C. Scharten, *de Roeping der Kunst*, bl. 228: In het derde gedeelte van het tweede hoofdstuk krijgt zóó eerst Neels schoonzuster, de goedgehartige en heerschezuchtige Nel, van katoen. In de plaats hiervan zegt men ook *lamet -*, *peper -*, *scheut -*, *sneê -*, *draad -*, *lonte -* (Schuermans), *snaar geven* (Schuerm. *Bijv.* 308); *klouw geven* (Joos, 79); *fut-*, (*van*) *de kodde -*, *lament -*, *van de latte -*, *van (n)ijken -*, *van de neutte -*, *krepee -*, *snoer -*, *poer* of *poeier*, *zwee geven*, enz. (zie De Bo), *gers* of *beurze geven* (Kl. Brab.), *gas*, *jas*, *kemp*, *van den moor*, *borze geven* (*Waasch Idiot.*); *feter geven* of *krijgen*, een pak slaag (*Antw. Idiot.* 417); *gort*, *gras*, *wind*

1) Een werkelijke actrice, die zooals 't heet "m van hakkidouw gaf.

2) Lorédan Larchey, I, suppl. 36; nouveau suppl. 68.

geven, hardloopen (*Kinderspel en Kinderlust* I, 67). Blijkens de Zuidnederlandsche uitdrukkingen *van de lamet* of *lament* geven, d.i. (van) de lampepit geven, moeten wij onder *katoen* lampekatoen, katoengaren verstaan, dat in groote rollen kluwens wordt opgewonden en een lange lijn vormt, zoodat we de uitdr. kunnen vergelijken met *feter -*, *bucht -*, (*van*) *draad -*, *snoer -*, *snaar -*, *klouw* (kluwen) *geven* en onze uitdr. *bocht geven* en *botgeven*. (*Van*) *katoen (geven)* beteekent derhalve *ruimschoots* (eig. waarbij de *schoot* gevierd is), in volle mate, niet gering, flink geven (zie n°. 973) en in toepassing op eenigen arbeid: flink werken, zich krachtig inspannen; of bij een strafoefening: duchtig afranselen, *van Delft tot Leiden geven*, zooals men in de 17de eeuw zeide, waarvoor men in Groningen, volgens Molema, 538 a, nog zegt: *hij krigt van Laiden noa Delft* (zie *Ndl. Wdb.* VIII, 231). Misschien mag ook vergeleken worden *iemand trens, laken* (zie *Schoolm.* 254) *geven*, iemand aflossen; *hij geeft 'm van Jetje* (eig. *sajet?* Köster Henke, 28¹⁾); *Haagsche Post*, 20 Juli 1918, p. 857, k. 3: Die lui van 't Rembrandtplein geven hem, wat je noemt, geweldig van Jetje; A.v.A.: 'k Ga na 't Zeemanshuis, dan lichten ze je daarover eventjes bij..... van geef 'm jetje; V. Hulzen, *Machteloozen*, bl. 117; *Kunstl.* I, 1: Stil toch lieve mins, schreeuw soo niet.... de bure salle denke dat 'k m'n wijfje van jetje geef; *Handelsblad* 4 Sept. 1915 (avondbl.), p. 6 k. 4: Armzwaaiend vloog ze over de heele breedte van de Bühne, al maar roepend: "t Is vreesselk, 't is vreesselk'. Het was duidelijk: Do wou 'm van Jetje geven; Do wou, bij wijze van verrassing, es laten zien wat ze kon.

1112. Een kattebelletje,

een klein briefje, een kort berichtje; 17de eeuw *kartabel*, it. *scartabello*, *cartabello*, schrijfboek, bundel papieren. Vgl.: De kartabellen, liedtjens, pampieren en geschriften, daar deze Rommelzoo is uit vergadert²⁾; *Daghreg. Bat.* 2, 422: Door de achteloosheyt vanden overleden coopman J.... int houden van sijne boecken, sijn boven diversche erreuren, niet als eenige cartabellen van rekeninge bevonden³⁾; *Nav.* LXI, 180: Zeecker cartebelleken van de meuble (anno 1624); bl. 186: Dat hij deselve specificatie houdende is voor puijre cartabella, dewijle deselve niet behoorlicken ende wettelicker wijs is gemaect (anno 1661); Bouman, 51: *kattebel*, klein briefje, kaartje; *Het Volk*, 29 Dec. 1913, p. 1 k. 4: 'Het Katholieke Volk' brengt het volgende kattebelletje; 18 April 1914, p. 5 k. 2: Toen ik dit kattebelletje doorgelezen had; 26 Mei 1914, p. 1 k. 2: In een kattebelletje van enkele regels maakt 'De Bode' Troelstra uit voor Paus en ons voor 'Het Handelsblad'; J. Feith, *Uit Piet's Vlegeljaren*, 195: Een Hollandsch opstel was hem een kwelling, een kattebelletje van drie regels een marteling; *Dievenp.* 77; *Peet*, 180; *Ndl. Wdb.* III, 1971; enz.

1113. Het (hij, zij) hangt me de keel (of den hals) uit,

d.w.z. ik heb er meer dan genoeg van; gezegd van iets, dat begint te vervelen, te walgen; zie o.a. Harreb. I, 390; *P.K.* 111; *Kmz.* 188; *Falkl.* 4, 122; *Nest*, 85; 103; *Nkr.* III, 3 Oct. p. 4; V, 6 Mei p. 4;

- 1) Door Voorzanger en Polak, bl. 165 wordt gedacht aan een verkleinw. van *jad*, hand.
- 2) Voorrede van de *Nieuwe Hofsche Rommelzoo*, gedischt voor de laatdunkende Knip-rymers en Rymerzen, anno 1655.
- 3) Ontleend aan *Ndl. Wdb.* III, 1972.

VII, 18 Oct. p. 5; *Nw. School* V, 42: En wij allen hebben onze dagen dat ons werk ons, om het gewoon te zeggen, zes el de keel uithangt; *A. Jodenh.* II, 10; 43; III, 5: Om je de waarheid te zegge: 't komt mijn allang me keel uit; bl. 24: Houd u nou maar u mond, u komt me de keel uit met uw geklaag, enz. Syn. is *er den buik vol van hebben* (sedert 17de eeuw; *Ndl. Wdb.* II, 1740) of *er de maag vol van hebben* (in *Nkr.* VI, 11 Mei p. 4); vgl. hd. *es steht, wächst, hängt mir zum Halse heraus; jem. dick haben* (vgl. Van de Water, 69: *dik van iets zijn*); fr. *dégorger; je l'ai dans le cul; il me sortit par le cul; j'en ai mon sac; j'en ai soupe*; eng. *my gorge rises at it* (or *against him*); *to have up to one's throat*, in Zuid-Nederland *het hangt mij uit de neuse* en *avoir au dessus du gosier* (De Bo, 738) of *het steekt tot in mijn keel* (Joos, 116); *ik zou het langs de keel uitgeven* of *het hangt mij de keel uit* (*Antw. Idiot.* 631); Teirl. 201: *dat hangt mijn botten uit*, dat bevalt mij niet. In Twente: *het hangt mi 'n hals oet*; fri. *de hals uthingje*.

1114. Een (groot) keel opzetten,

d.i. hard beginnen te schreeuwen; vgl. Vondel VIII, 586: De mackers volgen hem al roepende, en elck zette een keel op; Halma, 258: *Eene groot keel opzetten*, hard schreeuwen, *crier bien fort*, waarin *opzetten* de beteekenis heeft van *openzetten, openen*; Harreb. I, 390; Afrik. *een keel opset*; vgl. 18de eeuw: *eene keel* of *een bakkes openzetten*, vervaarlijk schreeuwen; Teirl. II, 124: *de keel opezetten*, de keel openzetten, zeer hard schreeuwen; *een keel opzetten als een mager varken* (in *Nkr.* III, 1 Mei p. 2) en de bij Sewel, 610 vermelde zegswijze '*een leelyke mond opzetten, iemand leelyk toesnaauwen*'. Syn. was in de 17de eeuw *een keel, een klok opsteken*. Thans ook *een wafel opzetten* of *opscheuren*; vgl. *Nkr.* II, 11 Oct. p. 2: Voor wat staat ie op z'n achterste pooten en zet ie zoo'n wafel op? Eng. *to set up one's throat*.

1115. Te keer gaan,

in de zegsw. *iemand of iets te keer gaan*, d.i. zich tegen iemand of iets keeren (mnl. *hem keeren te enen*), zich er tegen verzetten, in welken zin ze voorkomt in de 16de eeuw o.a. bij Despars, 2, 100. Wellicht is ze ontleend aan het schermen of vuistvechten, waarbij men onder *keer* verstond het keeren, afwenden van een slag¹⁾, doch met het oog op het Oostfri. *to ker gân*, zijn gang gaan, eig. zich in een bepaalde richting bewegen, ook op een bepaalde wijze handelen, *te werk gaan*, zich gedragen²⁾, komt het mij waarschijnlijker voor, dat de uitdr. moet worden verklaard als: zich tegen iemand keeren, en vandaar tegen hem uitvaren (mnl. *enen oplopen*), razen, tieren, tegen hem *aangaan*, mnl. *enen anegaen*, Zie verder Pers, 156 b: *Malkanderen te keer gaen* (ook bij Vondel, *Joseph in Egypte*, 889); 336 a: *Dese stad te keere te gaen*; vgl. Vondel, *Virg.* II, 42: *Nu laetze voor den dagh komen al die het hart hebben, om met gevoederde en lootzware osseleere wanten elck andere te keer te gaen*; bl. 259: *Vader Latinus zagh twee mannen elckandere met den stalen degen te keer gaen*; Halma, 630; Molema, 194; fri. *kear krije*, te keer gegaan worden; De Bo, 504: *iemand te keere vliegen, te keere gaan*, zich tegen iemand verzetten, hem aanranden.

1) *Mnl. Wdb.* III, 1268.

2) Ten Doornk. *Koolm.* II, 198: *hê gung to ker un gaf hör n slag an de hals*. Dit gebruik van *te keer gaan* is ook in Friesland zeer gewoon.

1116. De keerzijde van de medaille,

d.i. de minder goede, de onaangename zijde eener zaak; eig. gezegd van een medaille of een muntstuk, de achterzijde; vgl. fr. *le revers de la médaille*. Zie *Bank*. I, 15: Al wat in de weereldt is, heeft verscheyden averechten en omslagen: t is een medaille, daer van 't recht van 't averecht, kruys en munte, dapper verschilt. In het hd. *jede Medaille hat zwei Seiten*, dat ook bij ons voorkomt in *Bank*. II, 284: *Elcke medaille heeft twee zijden*; de reden is een kostelick en prijzelick deel van de mensch: maer t' is ook een zorgelick mes in de hand van stijf-zinnighe herssebecken; Harreb. II, 69 b: *Elke medaille heeft twee zijden (of een een keerzijde)*; *Waasch Idiot*. 514 b: *Den schoonsten kant van den penning laten zien*, de voordeelige zijde van een zaak bespreken; Potgieter, 2, 37: Er is veel uitlokkends in, - maar de penning heeft toch ook zijne keerzijde; *Ndl. Wdb.* XII, 1098.

1117. Keet.¹¹¹⁷

In eigenlijken zin verstaat men onder een keet een loods, een hut van polderwerkers¹⁾, waar het nu niet zoo bijzonder ordelijk uitziet; vandaar de beteekenis troep, warboel, rommel, herrie, pan, lawaai, die het woord thans veelal heeft; in Zuid-Nederland verstaat men er ook een ellendig huis, een krot onder; vgl. *Teirl.* II, 122: *keete*, ellendig huis; *De Bo*, 507: *keete*, gering huis, slechte woning, huis van ontucht. - V. Schothorst, 151: *et was en keet*, 't was een herrie; Van Ginneken, *Handb.* I, 490; *Nkr.* VI, 14 Sept. p. 2: Van de S.D.A.P. en haar geheimen gesproken, zei toen m'n zwager, dat zal een keet worden op dien rooden Dinsdag; Köster Hencke, 31: *keet*, herrie, drukte, janboel; ook menigte: *wat een keet gajes* (volk); evenzoo in *Jord.* 60: *kinderkeet*; in *Ppl.* 217: 'n Heele keet knechte; bl. 9: Vandaag lijkt de heele keet wel vervloekt; *Nkr.* III, 18 April p. 4: Veel herrie was er in de keet, wat juichten onze kranten; 5 Sept. p. 4: Maak nu geen herrie in de keet, zoek liever arbitrage; *De Arbeid*, 30 Mei 1914, p. 4 k. 1: Het wordt anders een keet met al die verordeningen. Ook als bepaling van maat in *Ppl.* 4: Ik voel me nou 'n heele keet (vgl. *een heele boel*, *een heele rommel*) beter. Uit deze beteekenis rommel, herrie heeft zich die van lawaai, drukte, pret ontwikkeld, evenals bij *herrie* (oorspr. herberg? zie n°. 902), het Vlaamsche *kot*, houten huisje, maar ook leven, gedruisch: *Een kot houden (van al duivels)*, er geweldig *huishouden*. - *Was dat daar een kot!* (*De Bo*, 563; Schuermans, 283; *Teirl.* II, 176, enz.), en het Gron. *kantoor* in *kantoor moaken*, *schuppen*, leven, alarm, gedruisch, twist (Molema, 191). Ook 'pan' vereenigt, evenals keet, de beteekenis *menigte* en *herrie*, *lawaai*²⁾ in zich. In den zin van herrie, drukte komt keet voor in verbinding met de ww. *fokken*, *maken*, *schoppen* en *trappen*; waaernaast ook *keetjes* (grapjes) *maken* en een wkw. *keten* wordt aangetroffen; zie Van Ginneken, *Handb.* I, 492; *Weekbl. voor Gymn. en Middelb. Onderwijs* VIII, 1326; IX, 420-421; 423; syn. is *deining fokken* en *berzie maken*³⁾.

Eindnoten:

- 1) *Propria Cures*, XXVI, 171: Zoo is er in Utrecht een heele herrie in de hut.
- 2) Bijvorm van *lavei* van 't ww. *laveien*, over straat zwaaien (Franck-v. Wijk, 373).
- 3) *Berzie* (ook *birzie*) heeft ook de beide beteekenissen ongeordende troep en drukte, herrie. Voor de afleiding (vgl. nd. *birsen*, het onrustig heen en weer loopen van het vee) zie *Ndl. Wdb.* II, 1938 en vgl. *Tijdschrift*, XXXVII, 64: *berzieboel* en *wanberzieboel*.

1117 In de 17de eeuw is *keet* in den zin van huis, woning reeds bekend in de uitdr. *iemand de keet uitboenen* (Winschooten, 103). Zie verder *Ndl. Wdb.* VII, 2017.

1118. Iemand op de keien zetten (of smijten),

d.w.z. iemand op straat, aan den dijk zetten, hem de laan uitsturen (zie aldaar), van werk berooven. Vgl. *Kent*. 38: Hij mot ons kenne op de keien zetten; bl. 140: Twintig jaar geleje heb je me op de keien gesmeten, vuilik! *Nkr.* III, 21 Nov. p. 3: Kuyper is met zijn intriges op de keien nu gezet; *De Arbeid*, 1 Oct. 1913, p. 1 k. 1: Met het gevolg dat enkele timmerlieden op een gnepige manier op de keien zouden worden gesmeten; evenzoo *De Arbeid*, 12 Nov. 1913, p. 1 k. 3; 18 Febr. 1914, p. 4 k. 1; *Prikk.* V, 16: Ik kan haar toch zoo maar niet op de keien zetten (bedanken, een meisje). - Iemand die op de keien gesmeten wordt *staat, raakt, gaat, komt of ligt op de keien*; vgl. Speenhoff VII, 77; *De Arbeid*, 17 Dec. 1913, p. 1 k. 1: Het zal ons niet verbazen, wanneer met het einde van het jaar de meerderheid der vakgenooten op de keien staat; *De Arbeid*, 10 Jan. 1914, p. 4 k. 2: Aanhoudend geklaag van hen, die al geruimen tijd op de keien staan; *Nkr.* V, 17 Juni p. 6: Elias, de diplomaat, weldra op de keien staat; *De Arbeid*, 1 April 1914, p. 4 k. 3: Als men zoo lang op de keien moet loopen en dan moet rondkomen met een uitkeering van de medearbeiders; *Het Volk*, 6 April 1914, p. 2 k. 4: De arbeiders aan die ondernemingen zijn even gemakkelijk en even moedig de keien opgegaan, als hun overige kameraden; *Het Volk*, 18 Dec. 1913, p. 1 k. 1: En toch is het in de tegenwoordige maatschappij voor een rechter, die op de keien raakt, gemakkelijker weer ergens onder dak te komen dan voor een arbeider; 21 Jan. 1914, p. 5 k. 4: Als je ook maar één van die menschen in mijn huis toelaat, ga je op de keien!; *Nkr.* I, 20 Juli p. 6: Ze zouden zelf op de keien komen, als ze je de hand boven 't hoofd hielden; *Nkr.* V, 27 Mei p. 6: Bovendien was ik bang op de keien te komen; evenzoo *Het Volk*, 31 Jan. 1914, p. 5 k. 3. *Iemand op de keien laten staan*, hem in de verlegenheid laten (Köster Henke, 31). Als variant komt ook voor *op de bikkels staan of de bikkels opvliegen*, o.a. in *De Arbeid*, 21 Febr. 1914, p. 1 k. 2: Er staan nu ± een 330 vakgenooten op de bikkels; 28 Febr. 1914, p. 3 k. 1: Ja, meermalen is het voorgekomen dat een aantal leden van onze organisatie werkzaam was bij den voorzitter van den R.K. Patroonsbond, en zoodra hij dit bemerkte, vlogen onze menschen de bikkels op. Zie n°. 425.

1119. Hij meent dat keizers kat zijn nicht is.

In de 18de eeuw aangetroffen bij Tuinman II, 56: '*Zy meent dat 's Keizers kat haare nicht is*. Dit zegt men schertzende van eene, die zich belachelyk laat voorstaan, dat zy voor wat groots moet aangezien worden'; Wolff en Deken, *Willem Leevend* I, 257: Nu beelt gy UE. magtig wat in en denkt, dat 's keizers kat jen nig is, en och heer! het biest kent je niet eens; *Adagia*, 33: Hy meynt dat Keysers kat syn nichte is, *omnes prae se contemnit*; Van Eijk II, 50; Harreb. I, 387; *Nkr.* III, 1 Aug. p. 2: Die heeren voeren 'n toontje alsof keizers kat hun nicht is. De zegswijze is ook algemeen in Zuid-Nederland bekend; zie *Antw. Idiot.* 626: *Meenen dat 's keizers kat uw nicht is*, zich veel laten voorstaan, trotsch zijn; Rutten, 108; De Bo, 498: *Zou men niet zeggen dat keizers kat zijne nicht is, en 't en is geen vriend*, zegt men van eenen trotschaard; Teirl. II, 115; *Ndl. Wdb.* IX, 1931; VII, 1793.

1120. Geeft den keizer wat des keizers is en Gode wat Gods is.

Eene zegswijze, die ontleend is aan *Matth. XXII, vs. 21*, en nu gebruikt wordt in dezen zin, 'dat wij niet gewelddadig moeten ingrijpen in den politieken staat van zaken en tevens ons altoos door eerbied voor hetgeen heilig is en goed, door rechtschapenheid, waarheidsliefde, menschenmin moeten onderscheiden en alzoo de betamelijke hulde aan God moeten brengen'; Zeeman, 229; Laurillard, 81; Wander II, 1095; fri. *jow oan 'e keizer hwet de keizer sines is, en oan God hwet God sines is*; fr. *il faut rendre à César ce qui est à César, et à Dieu ce qui est à Dieu*; hd. *gebet dem Kaiser, was des Kaisers ist und Gotte was Gottes ist*; eng. *render unto Caesar the things which are Caesar's*.

1121. Waar niets is, verliest de keizer zijn recht,

d.w.z. op iemand, die niets bezit, kan niets worden verhaald; hem, die niets heeft, kan men niet dwingen te betalen; eene zegswijze die in zeer vele talen voorkomt en wellicht eene herinnering bevat aan het recht van *keurmede*, eene hofrechtelijke opbrengst, het beste stuk uit de nalatenschap van een hoorige (*keurmedige*) door den heer krachtens zijn recht te kiezen; zie het *Mnl. Wdb.* III, 1865. In *Bouc v. Sed.* 883 wordt deze gedachte uitgedrukt door: Die niet en hevet, van sinen goede mach men calengieren niet. Bij Goedthals, 34: Daer niet en is schelt den bailliu de boete quyte, *la ou ny a que prendre, le roy perd son droit; qui rien n'ha, rien ne doibt* (vgl. *Vad. Mus.* V, 372); bij Servilius, 7*: *daer niet en is daer verliest de heere syn recht* (Huygens, V, 83); bij Campen, 85: *daer niet te nemen is, verliest de Koninck syn Recht*. In *Mergh*, 8; Van Moerk. 299; *Snorp.* 33 en bij Tuinman I, 139 vinden we de spreekwijze in den tegenwoordigen vorm. Vgl. fr. *où il n'y a rien, le roi perd ses droits*; eng. *where nought is to be had the king must lose his right; where nought is to be got, kings lose their scot*; hd. *wo nichts ist, hat der Kaiser sein Recht verloren*; voor het Nederduitsch vergelijkte men *Taalgids* V, 182. Zie ook De Cock¹, 67; *Waasch Idiot.* 338 b: *waar niets is verliest de keuning zijn recht*; Joos, 168: *waar niets is verliest de baljuw zijn boet*; *Antw. Idiot.* 635; *Zwolsche Herdr.* 14-15, bl. 118; fri. *wer net is ferliest de keiser syn rjucht*.

1122. Spelen om den keizer zijn baard,

d.w.z. spelen zonder inzet, om niets; hd. *um des Kaisers Bart streiten*, sich erfolglos um abgethane, verschollene dinge abmühen (Grimm I, 1143) of zooals Schrader, 351 zegt: über etwas, das entweder unwichtig, kleinlich, unnöthig oder vergeblich, unerforschbar ist streiten, sich zanken. Bij ons heeft dus de zegswijze een andere beteekenis. Bij Harreb. I, 25 b: *wedden (spelen of vechten) om des Keizers baard; die het wint, zal hem halen*; fr. *jouer pour le roi de Prusse*. De oorsprong der zegswijze is onbekend. Weiland verklaart haar door 'om iets te spelen, waarop men geen recht heeft'. Zie *Ndl. Wdb.* II¹, 827; Schrader, 350-352; Borchardt, n°. 122; Wander I, 240; Seiler, 237 denkt aan vervorming van *um den Geiszenbart streiten*, navolging van lat. *de lana caprina rixari*; vgl. fr. *disputer de la chape de l'évêque; se battre de la chape à l'évêque*, d'une chose à laquelle on n'a aucune raison de s'intéresser (Hatzfeld, 400 b). Syn. in 't *Antw. Idiot.* 1731: *voor gruis spelen, spelen zonder inzet*.

1123. Een kemphaan,

d.w.z. een twistzoeker, iemand die graag disputeert. Eig. is een kemphaan 'een vogel, die tot de orde der steltloopers behoort en de grootte heeft van eene gewone tortelduif. Het mannetje overtreft alle bekende vogels in zucht tot vechten, waaraan de vogel dan ook zijn naam dankt' (Van Dale). Vgl. Halma, 259: 't l s e e n k e m p h a a n t j e , c'est un querelleur, une querelleuse, il ou elle cherche noise; hd. ein Kampfhahn; eng. bantam(cock), fighting-cok (Prick, 57). In Zuidndl. een kamphaan(tje).

1124. Kennis is macht,

Deze spreuk is ontleend aan de *Meditationes sacrae* van Francis Bacon (1561-1626), waar in het elfde artikel 'de Haeresibus' de volgende woorden staan: *nam et ipsa scientia potestas est*, d.i. want ook de wetenschap zelve is macht. In 1598 werden deze *Meditationes* ook in het Engelsch uitgegeven en werden deze woorden vertaald door *knowledge is power*.¹⁾ Vgl. *Spreuken XXIV*, 5; hd. *Wissen ist Macht*; fr. *savoir c'est pouvoir*.

1125. Iets of iemand op de keper beschouwen (of bekijken),

d.w.z. iets zeer nauwkeurig beschouwen. De wever verstaat onder de *keper* de kettingschering met den inslag, wat de Franschen *tissure*, bij fijner werk *filure* en bij grover *croisure* noemen. Wanneer men nu de fijnheid of de grofheid van het weefsel, b.v. van laken, onderzoeken wil, drukt men het wollige, harige, waarmede de grond van het weefsel bedekt is, tegen den draad in, een weinig terug en van 't geen nu bloot ligt, zegt men: dat is een fijne, of ook, een grove keper; zie Clarisse, *Natuurkunde*, bl. 403 en vgl. het bij Sart. II, 4, 87 voorkomende: *een dinck op den uyttersten draet ondertasten*. Bezieet men derhalve een weefsel tot op de keper, dan wordt dit zeer nauwkeurig gedaan; ook in het oostfri.: *nau op de Käper sên*. De uitdrukking wordt in de 18de eeuw aangetroffen in *Br. v. Abr. Bl.* I, 208: *Beschouw Gods ouwe Jooden eens op de keper*; vgl. ook *V. Janus* III, 220; *Harrebomée* I, 392; *Villiers*, 60; *Gunnink*, 145; *O.K.* 147: 'k Heb jelui nu allebei eens op den keper bekeken; *Schoolm.* 87; *Afrik.* *Iets op die keper beskou*.

1126. Een kerel als Kas,

d.w.z. een flinke kerel, veelal schertsend gezegd tegen een kleinen jongen; ook: een bloodaard (Molema, 166 a). In *Gew. Weeuw* II, blz. 48 lezen we: *gy zijt een kerel als kasjen*; in een boekje, omstreeks 1792 te Amsterdam verschenen: *gij zijt een kaerel als kars*. Bij *Rusting*, 401; 462: *een vent als Karsten*; 502: *een man als Karsten*; 559: *een kerel als Karsten*; in *Janus*, 158: *een kaerel als Cats, zooals 't spreekwoord zeit*, evenzoo in *P.K.* 121: *dat's 'n kerel als Cats*; fri. *in kearel as Karst*, een nietig klein manneke, dat zich flink en groot waant, zich manhaftig aanstelt. In de Zaanstreek luidt de uitdr.: *hij is een kerel as Karten en Karten was een kerel as een onderdeur* (Boekenoogen, 403); in Groningen: *bist 'n kerel as Kars* (of ook *as Kloas*; zie Molema, 192 en Ganderheyden, 83); in Twente: *'n kerel as Kas, hoor as vlas, kûten an de been, as dobbelsteen*; in Friesland: *in kearel as Karst, en Karst*

1) Büchmann, 295.

wier in kearel as in ûnderdoar, hy sprong oer in strie oft neat wier (een kerel als Karst, en Karst was een kerel als een onderdeur, hij sprong

over een stroo of 't niets was (W. Dijkstra, 380 a); in Deventer: *'t is 'n kerel as Kas maor de bientjes van was*, van iemand die klein is, maar zich zeer mannelijk tracht voor te doen (Draaijer, 19 a). In dezen naam *Kas* heeft men een verbastering willen zien van *Cats*¹⁾, doch de hier genoemde uitdrukkingen pleiten daar tegen. Voegt men er nog aan toe de Nederduitsche uitdr. *'n Kierl as ik, seggt Kasten, frät Hawern un schiet Gasten; dat is ên Kêrl as Cassen, fritt Hafer un Gassen, hê is 'n Kerl as Klâs, un Klâs is 'n Kerl as 'n schêt; 'n Kirl as Kassjen* (Christiaan); *he is 'n Kerl as Kassen, het Bênen as 'n Uelk* (Eckart, 254-255; Wander II, 1247-1251), dan ligt het voor de hand in dit *Kas* eene verkorting te zien van *Karsten* (d.i. *Karstiaen, Christianus*; vgl. Vondel, *Harpoen*, 61; *Kluchtspel* III, 143) dat met wegvalling van de *s* tusschen *r* en *t* het Zaansche *Karten* opleverde, of met weglating van den uitgang en wegvalling van de *r* in het Friesch en Noordhollandsch *Kas* moest luiden. Deze meening wordt versterkt door eene plaats uit J.v. Hoven's *Leedige Uuren*, 68: Een vent als *Karsten* van fazoen.

1127. Hij heeft veel op zijn kerfstok,

d.w.z. hij heeft veel misdreven; hd. *er hat viel auf dem Kerbholz*; fri. *hy het gâns op syn kerfstok*; Afrik. *hy het al baie op sy kerfstok*. Onder een kerfstok verstonde men vroeger een stok of hout, waarin kerven of insnijdingen werden aangebracht; bepaaldelijk een stok, die het 'rekenboec' (het afrekeningsboek, het boekje) vervangt bij personen, die niet schrijven kunnen; de betaling werd door een kerf of insnijding aangeduid, terwijl schuldeischer en schuldenaar elk een stok hadden, die te gelijk gekerfd werden en waarvan dus de insnijdingen nauwkeurig met elkander moesten overeenkomen, zoodat vervalsching onmogelijk was. *Veel op zijn kerfstok hebben* wil derhalve eig. zeggen veel schulden hebben, diep in de schulden zitten, doch wordt tegenwoordig alleen van zedelijke schulden gezegd; vgl. ook *den kerfstok vol hebben* in den zin van zooveel op zijn geweten hebben, dat er niet meer bij kan (zie ook Villiers, 61) en *hoog op stok* (= kerfstok) *loopen*, duur worden²⁾; 17de eeuw en thans nog dial. *zijn kerfstok is van ijzer*, hij kan geen kwaad doen, hem wordt alles vergeven (Boekenoogen, 412). Zie het *Mnl. Wdb.* III, 1345; Tuinman I, 137; Schuerm. 234 a; Afrik. *dit gaan bo sy kerf*, dat gaat hem te ver naar zijn zin, en vgl. n°. 972. In Zuid-Nederland zegt men *op 'nen nieuwen kerf beginnen*, de oude schuld betalen en weer eene nieuwe maken (*Waasch Idiot.* 336 a; Teirl. II, 125); *veel op zijn kerf hebben*; zie *Antw. Idiot.* 1805; De Bo, 511, waar uit Poiters wordt aangehaald:

En soo ick 't u eens seggen derf,
Daer staet al veel op uwen kerf.

Zie nog *Volkskunde* X, 26; De Cock¹⁾, 44; Wander II, 1243-1244; vgl. het Friesche *breaprikke* en *breastok* (kerfstok van den bakker).

Syn. van kerfstok is **lat**; vgl. Boekenoogen, 560; Ze haalt alles op de lat; Köster Henke, 38: *lat*, kerfstok. Me olmse (*vader*) had daar aardig op de lat (*op de pof, op crediet*) gedronken; *een lange lat*, veel schuld³⁾; *Amst.* 99: Op de lat drinken (syn. van *op lef drinken*); *Slop*, 15: Op de lat drinken heeft z'n tegen, is ook niet dàt!; bl. 37: De kastelein

1) Zie Harreb. III, CXLIII.

2) Harreb II, 308 a; Paffenr. 102.

3) *Ndl. Wdb.* VIII, 1040.

dacht er aan dat de kermis slecht ging en er van Pier breed op de lat stond; *P.K.* 150: Er is geen cent meer in huis, en 'k heb overal op de lat gehaald; *Amst.* 172: 'k Zal zien dat ik voor de kinderen wat melk en brood op de lat krijg; *Jord.* II, 330: Vader Tram! schreeuwde Piet naar 't buffet..... geen druppel op de lat!; zie ook bl. 355 en 362; in Twente: *wat an de latte hebben*.

Ook **foelie** heeft de beteekenis van kerfstok (eig. blad uit een koopmansboek); Köster Henke, 17: *foelie*, kerfstok: Je hebt veel op je foelie; *Zandstr.* 58: Omdat hij al zooveel op zijn foelie had; *Dievenp.* 98: 't Is 'n schandaal! vloekt ie, om me als 'n boef op te knappen, als ik niks op m'n foelie heb; ook *foelielat* (zie *Peet*, 406). Eveneens is dial. bekend *iets op den reutel halen* (vgl. *Menschenw.* bl. 99; 210; 513¹⁾); *Jord.* II, 368: Riek, die beweerde dat ze alles op den reutel kon krijgen wat ze hebben wou; *Menschenw.* 538: Hij zoop op den reutel.

1128. De kerk in 't midden (van het dorp) laten (of houden),¹¹²⁸

d.w.z. de zaak laten waar ze behoort, haar niet overdrijven, het niet al te dol aanleggen; ook een geschil zoo bijleggen, dat beide partijen tevreden zijn. Vgl. Harreb. I, 150: *Laat de kerk in 't midden van het dorp staan*; *Het Volk*, 1 Febr. 1913, bl. 2 p. 7: Wat meer voorzichtigheid in het voorspellen ten opzichte van de thuiswedstrijden is daarom aangeraden en we durven daarom nòch een Dordtsche nòch een Amsterdamsche overwinning te voorspellen, doch zullen de kerk in het midden laten en vermoeden dat het evenals bij Sparta een 1-1 wordt; *De Ploeg V*, 1 April, binnenzijde omslag: Dies zullen we, als tot nu, de kerk maar in het midden houden; W. Pik, *Nieuwe Lectuur II*²⁾, bl. 192: Zij zou om de oude schuld gaan manen en ik vrees dat ze zich niet met een praatje zou laten afschepen. Daar is ze koopvrouw voor en houdt ze de kerk in 't midden van het dorp; F. Verschoren, *Langs kleine wegen*, bl. 126: Zorgen dat de kerk in 't midden van de parochie blijft staan; fri. *tsjerke en toer* (toren) *moatte midden yn 't doarp bliuwe*, men moet aller belangen zooveel mogelijk behartigen, eene zaak niet overdrijven; Boekenoogen, 812: *recht is recht en de kerk in 't midden*; *Antw. Idiot.* 639: *de kerk in 't midden (van 't dorp) laten*, het verschil in tweeën doen, een geding zoo scheiden en deelen, dat men van weerskanten tevreden zij; Claes, 105: *Zorge dat de kerk in 't dorp blijft*, zijne eigen of ook andermans belangen behartigen, niet verwaarloozen; Teirl. II, 125; Rutten, 110; *Waasch Idiot.* 186: *Ge moet zien dat de kerk in 't dorp of in 't midden blijft staan*, ge moet alles goed schikken, zoo schikken dat alles redelijk zij en blijve; hd. *die Kirche muss (mitten) im Dorfe bleiben*, warnung vor Ueberstürzung (Wander II, 1338); *Lass die Kirche im Dorfe*, kehre die Dinge nicht um; man muss es beim Alten lassen, an eingeführten Gebräuchen nicht ändern (II, 1342³⁾); syn. is *het kerkje bij 't schuurtje laten staan*, de feiten mededeelen, zooals ze zijn; *het huisje bij 't schuurtje laten*; *het kastje bij 't muurtje laten blijven*, in den zin van 'het niet te dol aanleggen'.

- 1) Vgl. De Vries, 92: *Reutel*, been uit een varkenspoot, waarin een paar gaatjes zijn geboord. Door deze gaatjes wordt een touw gestoken en nu kunnen de kinderen er een snorrend geluid mee maken. Of dit hetzelfde woord is?
- 2) P. Noordhoff, Groningen, 1912.
- 3) In 't fr. beteekent *il faut mettre le clocher au milieu du village*, mettre à portée se qui se it à tous.

Eindnoten:

1128 Vgl. *Ndl. Wdb.* VII, 2260.

Er zijn meer huizen dan kerken,

d.w.z. er is keus genoeg, Men moet zich niet laten ontmoedigen al slaagt men niet aanstonds met een vrijer, een dienst, een dienstbode een huis, enz. Zie *Ndl. Wdb.* VII, 2260; Harreb. I, 339. De uitdr. komt voor in *Kl. Jans Konkelp.* 47: Dan (een vrijer tot een meisje) wilt gij niet, 't is wel. Ik zal eens onderzoeken! ... Daer zijn meer huys als kerken. Ook in Zuid-Nederland bekend. In 't fri. *der binne mear frouljue as tsjerken.*

1129. Ketelaar van iets blijven,

d.w.z. iets niet krijgen, iets zijn neus voorbij zien gaan, er kaal afkomen, er *koud* van blijven, teleurgesteld worden; een gezegde, dat aan de marine is ontleend. Men verstaat namelijk onder een ketelaar hem, die door den dienst verhinderd is aan den bak te komen, een naëter. De ketelaar krijgt dus niets, terwijl de anderen eten; als allen klaar zijn, mag hij zijne portie, die in den *ketel* (een ijzeren pot) bewaard wordt, verorberen¹⁾. Vgl. Winschooten, 199: *keetelquartier*, Marin, 256: *kwartier, ketelkwartier*, vierde gedeelte van 't Scheepsvolk dat op de wagt staat, terwyl de andere eeten of slaapen. - Vandaar de zegswijze *ketelaar van iets blijven*, met betrekking tot eenige zaak ketelaar zijn, iets niet krijgen, van iets niet meekrijgen: *daar blijf je ketelaar van*, dat zou je wel willen, maar dat gebeurt (lekker) niet! Zie *Tijdschrift XXIII*, 316-319²⁾ en vgl. *Het Volk*, 9 Juni 1901, waar onder de verkiezingsrijmen tegen den candidaat Th. M. Ketelaar voorkomt:

't Vet is van den ketel, man!
Ketelaar blijft er ketelaar van.

Nkr. I, 23 Febr. p. 4: De heer Ketelaar blijft er nu eens niet ketelaar van; *Het Volk*, 7 Aug. 1915, p. 7 k. 2: Kommandant Meier dreef af; we kegen een nieuwen burgemeester, misschien gevoelde die iets voor onze grieven. Maar wel kreeg de politie wat, doch de brandweer was weer ketelaar; *Nkr.* IX, 24 Dec. p. 3: Bij deze begrooting geen salaris-verhooging man: Je blijft er dezen keer ketelaar van!

Bij de koopvaardij noemt men den ketelaar 'koksgast'. Vgl. *Handelsblad* 9 Oct. 1918 (A) p. 6 k. 4: Korndörffer heeft van de mislukte poging tot berooving aangifte gedaan bij de politie met de mededeeling er bij, dat hij f1000 in zijn zak had, waarvan het trio 'koksgast is gebleven'.

1130. Hij is van den ketting,

d.w.z. hij is uitgelaten van vreugde; eig. gezegd van een hond, die losgelaten en van den ketting bevrijd is. In de 18de eeuw bestond de zegswijze *uit de ket zijn*, o.a. te vinden in de *Vermakelyke By-een-komst ofte seltzaam Coffi-praatje*, Amsterdam, 1701, bl. 10: Hoe benje zo vrolik juffrou Clara, benje heel uyt de ket? Vgl. het Groningsch *oet de ket wezen*, vreugdedronken, uitspattend vroolijk, vooral van kinderen; in het Oostfri.: *hê is nêt as 'n hund, de ût de kette kumd* (Molema, 197; 532; Eckart, 223; Dirksen I, 78: *ût de kette wesen*, ausgelassen sein). In 't fri. *hy is fen 't ketting, 't keatling; hy is fen 't sjoar* (tuier); syn. *ut 'e bân springe*; hd. *auszer Rand und Band sein*. Vgl. n°. 151.

1131. Het te Keulen hooren donderen,

d.w.z. zeer verbaasd zijn, stom zijn van verbazing bij eene onverwachte tijding; in de 17de eeuw ook *staan alsof men het hoort donderen* (zie *Moortje*, 1244). Bij Campen lezen we: *het gift my wel so nye, als oft*

- 1) Zie *Tijdschrift van de vereeniging Het Nederlandsche Zeewezen*, 1901, bl. 10; *Nav.* XXIII, 206; *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederl.-Indie*, 67, bl. 547.
- 2) Bij Boekenooogen, 417: *Hij is ketelaar*, hij kan niet betalen, hij is bankroet.

icket te Romen hoerde donderen, d.i. het is mij geheel onverschillig (Wander III, 1720) en bij Sartorius I, 4, 93: *hij heeft et te Keulen hooren donderen*, dat gelijk gesteld wordt met *die praet komt hem aen sijn koude klederen niet; hy laet het syn kappe hooren*, met de verklaring: in eos quadrabit, qui res quidem egregias audiunt verum eas neque intelligunt, neque mirantur, aut in eos, qui iis quae audiunt, neque gaudent, neque commoventur. In de 17de eeuw heeft deze spreekwijze naast deze beteekenis (zie Coster, 464 vs. 279) ook reeds de tegenwoordige, zooals blijkt uit Winschooten, 46: *Het quam mij soo vreemd voor, of ik het te Keulen had hooren donderen*, dat is, die saak quam mij zoo vreemd voor, dat ik voor mijn kop geslaagen stond. Zie ook Smetius, 236: *Het klinckt hem vrembder in de ooren, als of hij het te Ceulen hadde hooren donderen*; Sewel, 181: *Het kwam my zo vreemd voor of ik het te Keulen had hooren donderen, I was very much astonish'd of it, C. Wildsch.* VI, 32: Zij zag op of het te Keulen donderde; III, 43; *Sara Burgerhart*, 134; *M. de Br.* 132: Als ze Jacob hoort praten, kijkt ze nog altijd of ze het te Keulen hoort onweëren; *Nkr.* VIII, 3 Jan. p. 2; Harreb. I, 398; *Taal en Letteren* III, 116; *Ndl. Wdb.* III, 2813. Keulen of Rome wordt sedert de Middeleeuwen genomen voor eene stad, die ver weg ligt (vgl. *Rein.* 4362; Stoke, IV, 1389). Hoort men het daar donderen, dan behoeft men geen angst te hebben en laat het iemand dus koud (volgens de 16de eeuwsehe opvatting) òf (wat ook mogelijk is) iemand is er vol verbazing over dat hij het op zulk een afstand hoort.

1131a. Keulen en Aken zijn niet op één dag gebouwd; zie n°. 68.

aant.

1132. Keur baart angst,

d.w.z. wanneer men uit vele zaken moet kiezen, loopt men *gevaar, risico* van eene verkeerde keuze te doen. Deze beteekenis van het znw. angst in dit spreekwoord was de gewone in de middeleeuwen; zie het *Mnl. Wdb.* I, 430; *Ndl. Wdb.* II, 462; Brederoo, III, 344: De angst die int verkiesen leyd beswaert mijn hart soo seer. Vgl. verder bij Campen, 112: *weel die coer heft, die heft die quael*; Goedthals, 35: *wie de kuere heeft, hy heeft angst*; Spieghele, 267; *Mergh.* 13: *den grooten kust dik verdrijft den lust*; De Brune, 494: *die keure heeft, die heeft oock anghst*; Vondel, *Adam in Ball.* vs. 1292; *Samson*, 1300: Keur baart hoop en angst van winnen of verliezen; Tuinman I, 226: *Keur baart angst*; Harreb. I, 15 b; *Nw. School* II, 175: De keur geeft de kwel; Molema, 233 a: *dei de keur het, het ook de kwel*, en de aldaar uit het Nederduitsch aangehaalde varianten. Vgl. Wander IV, 1740: *Wahl macht Qual; wer die Wahl hat, hat auch die Qual.*

1133. Om de keur niet van de balk willen vallen,

d.w.z. geene voorkeur hebben in eene zaak; het eene al even slecht als het andere vinden. Zie *Con. Somme*, 156: Ic en viele om die core van den balke niet; Sart. III, 1, 12: *Ick viel om die keur van die balk niet*, de duplici malo dici solitum, ut non magni referat utrum elegeris; ook bij Coster, 519, vs. 717; Brederoo III, 237, 25; *Lichte Wigger*, 7 r; J.v. Heemskerck, *Arcadia* (ed. 1756), bl. 34. De oorspr. bet. moet zijn 'de beide gevallen staan zoo, dat ik mij niets onaangenaams zou willen

getroosten voor een van de beide'; 'balk' kan worden opgevat als de op eenigen afstand van elkander liggende *balken* zonder vloer daarover (zoals in sommige korenschuren), waar men tusschendoor kan vallen. Zie het *Ndl. Wdb.* II, 956; vgl. Campen, 112: *Ick wolde om die coer niet op staen of ick wolde om die coer niet wt mijn mont spyen*; Adagia, 41: *Ick en viel om den kuer van de trappen niet af*, *Volkskunde* XI, 168; XII, 97: *Ik zou voor de keur in de gracht niet vallen*; Joos, 115; *Waasch Idiot.* 833; De Bo, 517: *'k En wil van de trappen niet vallen voor de keuze*; fri. *ik wol my om 'e kar net hingje litte*; Wander IV, 1740: *Ich möcht umb die Wahl nit darvor die Stiegen hinunter fallen; Ich will der Wahl wegen nicht vom Balken fallen.*

1134. Kiekje.

Een kiekje is eene photographie, oorspronkelijk voorstellende een groep of troep fuivende studenten; later elke photographie, vooral door liefhebbers gemaakt. De naam kan ontleend zijn aan den Leidschen fotograaf *Kiek*, die vele studenten, vooral na een feest, in den vroegen morgen op een prentje heeft gezet¹⁾, doch de mogelijkheid, dat we in *kiekje* de volksuitspraak van *kijkje* moeten zien is niet uitgesloten; vgl. *brillekiek* en *rarekiek*.

1135. Kiet zijn,

of *quitte zijn*, d.i. niets meer schuldig zijn of niets meer te vorderen hebben; in een strijd: kampop zijn; ook: elkander iets betaald gezet hebben; fr. *être quitte* (= *kwijt*), mnl. *quite*; hetzelfde als het fri. *lyk wêze* en gron. *liek* (gelijk) *wezen* (Molema, 200). Vgl. het Zuidndl. *ik ben kiet*, ik ben alles kwijt, rut, bluts, (Schuermans, *Bijv.* 160 a); *kwijt(e) zijn*, niets meer schuldig zijn (De Bo, 596 b); mnl. *quite sijn*, niet strafbaar zijn, ook vrij zijn, ontslagen van een geldelijke verplichting (Stallaert II, 127 a; *Mnl. Wdb.* VI, 915; De Bo, 597 a); hd. *quitt sein*; eng. *to be quits with a.p.*; Afrik. *ons is kiet(s)*.

1136. Kiezen of deelen,

d.w.z. eene keuze doen uit twee (dikwijls onaangename) dingen, eene beslissing nemen; het begrip deelen is geheel op den achtergrond gedrongen. De oorsprong van dit gezegde ligt in een zeer verbreiden regel van burgerlijk recht. Wanneer er een gemeene boedelscheiding geëischt werd, dan had deze in dier voege plaats, dat - waar er twee deelgenooten waren, de een kavelde, de deelen zette, *deelde*, de ander van de gezette deelen *koos* wat hem het best behaagde. Ieder deelhebber moest dus een van tweeën, *kiezen* of *deelen*²⁾. Vgl. mnl. *delen ende kiezen; kiezen ende delen*, o.a. bij *Ruusb.* III, 260: Hier omme seg ic u allen die noch inder tijt van gracien sijt, dat ghi kieset ende deylet, met wat geselschap dat ghi leven ende sterven wilt; Goedthals, 90: *K i e s t e n d e e l t*, die neemt voren, heeft ghecoren, *qui premier prend, ne se repent*; Sart. III, 1, 74: *Sy mogen kiezen of deylen*. Zie ook Vondel, *Jeptha*, 917: Kies en deel; Brederoo I, 369, 2006; II, 317, 2329; W.D. Hooft, *Verl.*

1) *Taal en Letteren* IV, 270; X, 105; *Woordenschat*, 562.

2) Zie *Mededeelingen v.d. Maatschappij der Nederl. Letterk.* 1897/98, bl. 120.

Soon, 19; Harrebomée III, 15; Villiers, 61; De Cock¹, 57; 114; *Antw. Idiot.* 649; Rutten, 112 a; *Waasch Idiot.* 331: *kiezen of kavelen*; fri. *kieze of dele*. Syn. *hij moet aan de kat of aan de kaas*; in *Antw. Idiot.* 1167: *springen of baden; eieren of jongen*.

1137. Buiten kijf,

d.i. zonder twijfel, eig. zonder er over te kijken, te twisten; het tegengestelde van het fri. *yn 'e kiif stean*, twijfelachtig, onzeker zijn; 17de eeuw bij Asselijn: *buiten alle dispuut*; mnl. *sonder kijf, sonder twi of uut allen stride*; 17de eeuw ook *uit de kijf* (Hooft, *Ned. Hist.* 65), doch bij Brandt, *Leven v.d. Ruiters*, 582: *buiten kijf*; Halma, 263: Dat is buiten kijf, *cela est hors de dispute, cela va sans dire*; Harreb. I, 399; zie *Ndl. Wdb.* III, 1798; eng. *beyond dispute*.

1138. In den kijker(d) lopen,

d.w.z. in het oog lopen, in 't vizier vallen; *iemand in den kijker hebben*, iemand bespeuren, in de gaten hebben; fri. *yn 'e kykert rinne, yn 'e kykert (of kyk) ha*; in Groningen: *iemand in de kiekert hebben*, iemand niet vertrouwen, tegenover iemand op zijne hoede zijn (Molema, 199). Kijker in den zin van oog vinden we in de 17de eeuw o.a. bij Winschooten, 173: 'Iemand in 't oog hebben: sijn gedagten oover iemand laten gaan, en op iemands doen letten gelijk ook alsoo gesegt werd, dat iemand in het oog, of *de kijkerd*, is'; vgl. ook de *Enchuyser Ybocken* (17de eeuw), bl. 32:

't Aesje was nau uyt de kijcker,
't Was hael op, en smijt weer uit.
't Dobbertje sonck als een spijcker.
Het was niet als buyt op buyt.

Zie verder *C. Wildsch.* IV, 228: Dan liepen ze hier gaauw in den kijkert; *Br. v. Abr. Bl.* I, 95; Harreb. I, 399; *Dievenp.* 18: U begrijpt dat 't niet lang duurde of ze liepen in den kijker; *Sjof.* 60: De nieuwe woning was maar tien minuten van den Binnenweg: je liep t'r niet zoo in de kiekert als verderop de straat in; *Nkr.* II, 6 Dec. p. 6; V, 29 Jan. p. 4; 5 Aug. p. 4; III, 27 Juni p. 2; het Twentsche *ik heb hem op n' kiekert*; oostfri. *in de kiker hebben*; hd. *einen auf dem Kieker haben*; nd. *up wat en kiker hewwen* (Reuter, 57); zie n°. 606 en vgl. *in de lampies loopen* (*Menschenw.* 440¹⁾).

1139. Geen kik laten (of geven).

Dat is: geen geluid geven, niets zeggen; ook: *kik noch mik zeggen*. In de 18de eeuw vrij gewoon, terwijl het wkw. *kicken* (nhd. *kickern* naast *kichern*) reeds in de middeleeuwen voorkomt, ook in de uitdr. *kicken no micken*, dat thans in Zuid-Nederland nog gebruikelijk is naast *kik noch mik geven*; fri. *hy joech (gaf) gjin kikk*; ook *gjin kik of mik, kik noch mik*. Zie *Mnl. Wdb.* III, 1426; *Ndl. Wdb.* IX, 731; *C. Wildsch.* III, 272: *geen kik antwoorden*; De Jager, *Frequ.* II, 222; Harreb. III, 36 b; *Dsch.* 192: Niemand dee 'n kik (*zei een woord*) over z'n natte voeten;

1) Mag ook vergeleken worden het hd. (Jena) barg. *keiken, keikertchen*, oogen? Kluge, *Rotw.* 490.

Jord. 155: Nou kon hij ieder die hem 'n woord te veel zei, den strot afkerven zonder 'n kik; bl. 171; Nog één zoo'n hoos en ze verzopen zonder kik; *Sprotje*, 32: Geen kik had ze gegeven; *Jord.* 89; Joos, 48; *Waasch Idiot.* 341; zie n°. 267.

Syn. is **geen asem geven**, niet antwoorden (Boekenoogen, 1284); fri. *azem jaen*, zich luide laten hooren; De Vries, 62: *Gien asem geven*, geen antwoord geven; *Landl.* 122: De visscherlui waren zóó kregel, dat ze geen van allen op onzen morgengroet 'n spooq asem gaven; bl. 209: 'k Schreeuw door 't luik.... maar geen asem; *Jord.* 42: Poppen Trui pufte, gaf geen asem; *Slop*, 58: Geef er 'es asem! (*zeg eens wat*); *Boefje*, 95: Geen asem hoor.... geen spreek! *Falkl.* VI, 58: Hij is zoo schargrijng dat-ie geen asem geeft as-je met 'm praat; *Leersch.* 19: Sau je 'n eris eindelijk weer oasem geven; bl. 91: Niks geen asem geve; *P.K.* 81; *Amst.* 94; *Nkr.* VII, 26 April p. 2; I, 16 Mrt. p. 2: De rechter gaf daar geen asem op (*antwoordde daarop niet*); *Allerz.* 75: Daar geef 'k geen asem (*antwoord*) op; *Het Zevende Gebod*, 113: Geen aasem van de vader, geen boe noch ba; *Menschenw.* 84: Bin 'k gein asem woart! hai je gein senie in spreke? enz. enz.

1140. Kind noch kraai hebben,

d.w.z. geene bloedverwanten hebben, voor niemand te zorgen hebben. In de literatuur is *kind noch kraai* eerst in de 17de eeuw aangetroffen o.a. bij V. Beaumont, 46; V. Moerk. 499; Ogier, 42: Een Wijf, daer ick noch kint noch kraey by en creegh; Westerbaen II, 244: Ick heb hier gheen nicht' of neven, noch kind noch kray, noch vriend noch maegh: ick ben alleen; zie verder Tuinman I, 169; Harreb. I, 405. In de middeleeuwen kende men *kint noch craet*¹⁾ hebben, waarin *craet* eig. beteekent *gekraai*²⁾ en bij overdracht het dier dat kraait, de *haan* (vgl. eene wilde *kraai* van een meid³⁾); een oude *zeur*, een *grijn*, een *klets*, een *drens*, een *kal* (Zaansch), een *brul* (*Antw. Idiot.* 307), een *smots* (Kl. Brab.). In de *Taalk. Bijdr.* II, 43 lezen we aangaande den oorsprong dezer spreekwijze: Men weet, hoe bij onze voorouders de huisdieren in eere stonden. Boven alle was de haan in achting, het zinnebeeld der waakzaamheid. Het volksgeloof bracht mede, dat hij den moordenaar aankraaide, van wiens aanslag hij getuige was geweest. Daarom nam men hem mede naar het gerecht, om of eigen eed door zijn stilzwijgen te bevestigen, of dien der tegenpartij door zijn kraaien te logenstraffen. 'Wird', zoo leest men bij Grimm, *D. Rechtsalterth.* 588, naar eene aanhaling uit Joh. Müller, 'wird *ein ganz ohne hausgesinde lebender mann* nach der nachtglocke mörderlich angefallen und tödtet den frevler, so nimmt er *drei halme* vom strohdach, seinen *hund* vom seil, den *han* von der hünestange, mit vor den richter, schwört und ist des todschlags schuldlos'. Daar zien wij onze zegswijze ontstaan! Hoe slecht is zoo iemand, die zonder huisgezin leeft, er aan toe, wanneer hij niet eens een haan bezit! Anderen verschijnen voor den rechter, omstuwd van magen, van eedhelpers, die hun ter zijde staan. Maar hij, de verlatene, heeft niemand om hem bijstand te bieden: geen *kind* om vóór hem te getuigen, geen *haan* om zijne onschuld te staven: hij heeft

1) Hiernaast in 't mnl. *kint noch raet hebben* (zie *Tijdschr.* XXXIV, 280).

2) *Mnl. Wdb.* III, 2030: *hanencraet*, hanengekraai.

3) Vgl. het fri. *sa wyld as in ka*, zoo wild als een kraai; hd. *eine wilde Krähe*.

kind no craet.¹⁾ Men kan ook met het *Ndl. Wdb.* VIII, 9 eenvoudiger verklaren: 'geen kind en geen haan hebben, een ledig erf bezitten, alleen op de wereld zijn, waarbij men bedenkt dat huisdieren bij de oude Germanen zelden of nooit ontbraken.' In het hd. kent men ook: *er hat weder kind noch kegel* (= bastaard); *kind noch rind*; *kind noch kücken* (ook vroeger bij ons *kind noch kuiken* (Sart. II, 2, 58²⁾); in het Nederduitsch *kind noch kacks* (= gekakel); *nich kind, nich hind*; *nich kind un kegel*; *nig kind noch kiken*; in Belg. Limburg *kind noch kief* (= bastaard); in het Westvlaamsch *kraaie noch maaie* (Volksk. XII, 127), *kin noch ken*; *noch kind noch ken* (vgl. Joos, 43 en eng. *nor child nor chicken*; *neither kith nor kin*); in het Hagelandsch: *kind noch graad* (Tuerlinckx, 316); in het Haspengouwsch: *noch kind noch keef* (bastaard); volgens Schuermans, 239: *noch kind noch kief*, in het Fransch: *il n'a ni cheval ni âne, ni âne ni mulet*; in het Friesch: *bern noch boet*; *bern noch neat*; *kyn noch kúk*; in het Groningsch: *gijn kui of mui, hebben*; zie *Taalgids* IV, 285; *Nieuw Archief*, 235; Afrik. *hij het kind nog kraai*.

1141. Het kind van de rekening zijn,

d.w.z. moeten betalen, het gelag moeten betalen (vgl. het fri.: *hy moat de pot fortarre*): alleen de nadeelen van iets ondervinden; het moeten ontgelden; gesjochten zijn; Zaaansch: *kust lijdén*; mnl. *te coste liden*. In Antwerpen zegt men hiervoor: *den beer zijn* (fri. *hy is de bear*); elders: *de wees zijn* (Schuerm. 36 a; *Antw. Idiot.* 1427); in 't Hagelandsch: *de bok zijn*, d.i. être le dindon de la farce (Tuerlinckx, 89); Joos, 80: *den duts, uil, aap, het schaap van het spel zijn*; fr. être la dupe³⁾ ou le boeuf. In de 17de eeuw komt voor *het kind zijn* (Coster, 36 vs. 799; ook Tuinman I, 278) in den zin van er leelijk aan toe zijn, gefopt zijn en 'iemand voor het kind houden' (V. Moerk. 278 of *Kluchtsp.* II, 184), 'iemand voor den mal houden', zoodat de uitdr. wellicht vergeleken mag worden met 'de gek van de feest' zijn, dat we aantreffen in *Oogentroost*, 303⁴⁾. Later kan 'van de rekening' er aan toegevoegd zijn, door de gedachte aan 'het gelag moeten betalen'. Zie Harreb. I, 405; Afrik. *die kind van die rekening*.

1142. Het kind bij zijn (rechten of waren) naam noemen,

d.w.z. de dingen noemen met hun waren naam, zonder er doekjes om te winden, onverbloemd; de zaak zeggen, zooals ze inderdaad is; Harreb. I, 136; *Nest*, 5: Laten we het kind bij zijn naam noemen. Wegnemen en stelen t' is één moers kind. Vgl. het hd. *das Kind beim rechten Namen nennen* (18de eeuw⁵⁾); het fr. *appeler un chat un chat*, ital.

- 1) Franck-v. Wijk, 342 maakt bezwaar tegen deze afleiding wegens den verbogen vorm (*met kinden ende met*) *kraten* (vgl. echter *lid - litten, looden, loten*). De mogelijkheid bestaat, dat in het Mnl *kint no craei* naast *kint no craet* bekend geweest is. Zoo niet, dan is *craet* later verdrongen door *kraai*. Van een ontstaan van *kraai* uit een verbogen vorm *krade* is met het oog op *craten* geen sprake.
- 2) Thans nog te Deventer (zie Draaijer, 22 a), in Twente en in Groningen (Molema, 231 a).
- 3) Vgl. Hatzfeld, 801 b: *Dupe*, huppe, oiseau à apparence stupide.
- 4) Vgl. ook *Hofwijck*, vs. 124: De Wijzen eten me, de gecken doen den kost; fr. *les sots font les banquets et les sages s'en gaudissent, les fous font les festins et les sages les mangent*.
- 5) *Zeitschr. f. D. Wortf.* IX, 294.

chiamare la gatta gatta en het eng. *to call a spade a spade or a pikestaff a pikestaff*. In Zuid-Nederland *het kind moet 'nen naam hebben* (*Antw. Idiot.* 650; *Teirl.* II, 133; *Claes*, 110; *Waasch Idiot.* 341 b), men verbergt de ware oorzaak, men komt met een uitvlucht voor den dag; in Noord-Nederland: men moet, hoe dan ook, de zaak aanduiden; *het kind eenen naam geven*, eene kale verschooning bijbrengen (*Schuerm. Bijv.* 160 b; *Rutten*, 112 a en *Joos*, 112), in welken zin deze zegswijze ook bij ons bekend is; *Afrik. die kind by sy naam noem*. Vgl. ook de zegswijze *als 't kind maar een naam heeft*, *fri. as 't bern mar in namme het*, gebezigd om te kennen te geven, dat het er weinig op aankomt hoe iets heet, als de bedoeling maar duidelijk is; *Tuinman* II, 73; *Harreb.* I, 404: Het kind moet eenen naam hebben, al heette het dan ook *Roeltje*, d.w.z. *men moet, hoe dan ook, de zaak aanduiden*. In de 17de eeuw *het kind eenen naam geven*, precies zeggen waar 't op staat, nauwkeurig iets bepalen, *bijv.* het loon voor een bepaalden arbeid; vgl. *Vierl.* 57; 220; 309: (Een) iegelijcken wacht hem ijert te doenne hij en weet waervoren ende dat het kint eenen naam gegeven worde.

1143. Het kind met het badwater weggoeien (-werpen),

d.w.z. het goede tegelijk met het slechte wegwerpen; te ver gaan, overdrijven; vgl. *De Brune*, 477: *Men zal 't kind niet met 't bad uyt-schudden*; *Harreb.* I, 27: Men moet het kind niet met het bad uitschudden of met het water het kind niet uit de kuip gieten; *Handelsbl.* 16 Dec. 1913, p. 5 k. 3 (ochtendbl.): Door tot die opheffing over te gaan, en zich slechts tot het aankweken van Militie-officieren te bepalen, zou men het kind met het waschwater wegwerpen; *Nkr.* VI, 23 Mrt. p. 2: Men moet nooit het kind met het badwater weggoeien; *Amsterdammer*, 15 Febr. 1914, p. 2 k. 2: Maar op het oogenblik is het socialisme toch het eenige houdbare levens-systeem en ik vind men moet het kind niet met het badwater wegwerpen; *De Ploeg*, VI, 286: Zoals vaak, heeft men nu ook hier het kind met het waschwater weggeworpen; *Handelsblad*, 2 Maart 1914 (avondbl.), p. 7 k. 2: Wordt het (*publiek*) zodoende niet min of meer het kind van de (onopgeloste) rekening? Een kind dat we toch ongaarne met het spraakwater der discussie zouden weggeworpen zien¹⁾; *J.v. Looy, Jaapje*, 100; *Taal en Lett.* 1901, bl. 131; hd. *das Kind mit dem Bade ausschütten* (bij Luther). *Tuinman* II, 10: *Men moet de vloer niet met de vuiligheid uitvagen*, dit wil zeggen, dat men zulk eene zuivering van het verwerpelijke niet moet doen, dat ook het goede wordt weggesmeten. Dus zeiden de Hoogduitschen *men moet het kind niet uitgieten met het bad*, t.w. waar het in afgewasschen is; *Harreb.* I, 344.

1144. Kinderen zijn een zegen des Heeren,

gewoonlijk met het achtervoegsel *maar zij houden de noppen van de kleeren*²⁾. Vgl. *Smetius*, 49: Een jehelijck seght dat kinderen een segen Godes sijn; 59: Kinderen zijn een segen des heeren, dan sie keeren de noppen van de kleeren; *Brederoo* I, 325, 484: Kinderen zijn gaven Gods. Deze zegswijze herinnert aan *Psalm* 127 vs. 3: Siet, de kinderen

1) Er is sprake van de speelbaarheid van Vondel's *Samson*.

2) Vgl. *De Brune*, 182: 't Ghetal van kinders aen den heyrte de noppen van de kleeren weert.

zijn een erfdeel des Heeren (met de kantteekening: dat is: een *segen* van den Heere gegeven¹⁾. Zie verder Tuinman I, 91: Kinderen zyn een zegen des Heeren; maar zy houden de noppen van de kleeren; *Antw. Idiot.* 650: *de kinderen houden de knoppen van de kleeren*; Zeeman, 272 en Wander II, 1294: *Kinder sind Gottes Segen; viel Kinder, viel Segen*; fr. *les enfants sont une bénédiction du Seigneur*; oostfri. *föl kinner, föl segen* (Dirksen II, 48²⁾); Afrik.: *kinders is 'n seën van die Here, maar hulle hou die mot uit die klere.*

1145. Kinderen en dronken menschen zeggen de waarheid.

Bij ons komt deze gedachte reeds voor in de Middeleeuwen, blijkens *Van Zeden*, n°. 38:

Wiltu weten heymelichede
Der dinghen, kindre ende sotte mede
Ende dronckaerts, elc so hijt peinst,
Werpt huut zijn woort ongheveinst.

Zoo ook in den *Lekensp.* III, 5, 281; *Bienb.* hs. A, fol. 108 c: Vanden kijnderen ende vanden bedruncken menschen verneemt mep die waerheit³⁾; Matthyszen, 108, 3: Droncken luden, dwaze ende kinder pleghen garn wair te segghen; bij Servilius, 173: Jonge kinderen ende droncken luyden segghen ghemeenlijck de waerheit; De Brune, 189: Kinders, droncke lien, en zotten, lieghen nimmers, noch en spotten; *Korenbl.* II, 487: De waerheit werdt geseht door kinderen en gekken. Zie verder Bebel, 276; Suringar, *Erasmus* CI, bl. 496, waar gewezen wordt op de woorden van Alcibiades in Symposio Platonis: *οἶνος ἀνευ τε παιδων, και μετὰ παιδων ἦν ἀληθής*; *Matth.* 21, 16; Harrebomeé I, 214; Eckart, 261; Wander II, 1297. Variant: *kinderen en gekken zeggen de waarheid*; vgl. Goedthals, 9: *Kinderen en sotten gheraken waer te seggen*, *enfants et sots sont divins*; Afrik. *Kinders praat die waarheid*; Breuls, 90: *Kinder en zate lui zekge de woerheid*; hd. *Kinder und Narren reden die Wahrheit*; oostfri. *Kinner un dune lii (of un narren) seggen de wârheid* (Dirksen I, 51); eng. *Children, drunckers and fooles can not lye* (anno 1539); Plinius, *Nat. Hist.* 14, 141: *Vulgoque veritas iam attributa vino est*; mlat. *Interdum pueri vox est prenuncia veri* (Werner, 43); fri. *fen dronken ljue en lytse bern (kinderen) hjaart man de wierheit.*

1146. Een kinderhand is gauw gevuld,

d.w.z. een kind is met eene kleinigheid spoedig tevreden. Zie *Prov. Comm.* 440: *kinders hant is schier gevolt*; Bebel, 251; Sart. II, 8, 89: *kinder hant is ghering ghevult*; Spiegghel, 293: *een kinds hand is haast gevult*; zoo ook bij Spaan, 105; De Brune, 462; Tuinman I, 169; Harreb. I, 277; *Antw. Idiot.* 650; Afrik. *'n kinderhand is gou gevul*. In het fri.: *in bernehân is gau stoppe*. Zie verder Wander II, 1329: *Kinderhände sind bald gefüllt*; *Kindeshand ist bald gefüllt*, nd. *Kinnerhand is licht füllt* (Eckart, 265); oostfri. *'n kinnerhand is ligt gefült*.

- 1) In de Leidsche Bijbelvertaling: Zie, zonen zijn een erfdeel van Jahwe.
- 2) In de Leidsche Bijbelvertaling wordt de volgende toelichting bij Psalm CXXXVII, vs. 3-4 gegeven: Ook hierom zijn dezen (de zonen der jeugd = de krachtigsten) voor de ouders een groote zegen, omdat zij, nog bij hun leven volwassen, dezen het meest steun kunnen bieden tegen hunne vijanden.
- 3) Van der Vet, *Het Biënboéc van Thomas van Cantimpré en zijn Exempelen*, 61.

1147. De(n) kinderschoenen ontwassen zijn,

d.w.z. geen kind meer zijn, de kinderlijke gewoonten afgelegd hebben; hd. *die Kinderschuhe ausgezogen haben*; nd. *de kinnenschô afleggen* (Eckart, 265). Bij Campen, 127 luidt de spreekwijze: *hy heft syn kynderschoenen al wtghetoghen oft versleten*¹⁾; bij Servilius, 201: *syn kinder schoen wtdoen*; bij Sartorius I, 5, 95: *syn kindts schoen verwerpen*; Sewel, 389: *Hy heeft zijne kinderschoenen versmeeten, he has sown his wild oats*. Van gelijke beteekenis is de door Tuinman I, 86 vermelde zegswijze: *hy heeft zyn kalfsklaauwen afgeloopen* (vgl. *Ndl. Wdb.* VII, 937). Zie verder Harreb. I, 404 b: Hij heeft de kinderschoenen uitgetrokken (of al versleten); Ten Doornk. Koolm. II, 214 en vgl. het syn. Twentsche: *wesseld hebben*, gewisseld (nl. de tanden) hebben.

1148. Van kindsbeen af (of aan),

d.w.z. van de jeugd af, lat. *ab infantis*²⁾; van de vroegste kindsheid af, *van jongs af* (18de eeuw), *van kleins(t) af* (Zuid-Nederland). Zie Servilius, 2*: *Van kints beenen aff*, a teneris unguiculis; Sartorius I, 8, 20: *Van kindts been*, pro eo quod est a prima pueritia; Spieghel, 77, vs. 140: *Kluchtspel I*, 157, 10; Sewel, 389. In het Mhd. was *von kindes beine* en *von kindes lit* naast *von kinde*, mnl. *van kinde* (lat. *a puero*) ook reeds bekend. Later zeide men ook *van kindsche beenen*³⁾ en *van kindsgebeente af* (nog in Antw. en Land v. Waas) naast *van jonge beenen af*; *van een kind af*, *van kinds af* (*Ndl. Wdb.* I, 834); Afrik. *van sy kindsbeen af*. In het Friesch zegt men: *fen bern ôf oan*; stadsfri.: *fan kynsgebiente an*; in het oostfri.: *fan kindsbên up*; eng. *from a child*. De uitdr. zal eigenlijk willen zeggen: van het oogenblik af, dat men is beginnen te loopen; vgl. Grimm, *Wtb.* V, 756: Die redensart meint wol das laufen lernen, als zeitpunkt des erwachenden bewusstseins?

1149. Een kink in den kabel.

'*Daar is een kink in de kaabel*, dat is, eigenlijk het kaabeltouw heeft een draai en wil niet wel schieten: maar oneigenlijk beteekent het, daar is wat onklaar' (Winschooten, 106); zie ook Smetius, 66; De Brune, 464; Asselijn, *Jan Kl.* vs. 412; Sewel, 389: *Daar is een kink in den kabel, there is an obstacle in the way*; Halma, 251; Tuinman I, 144: *Daar is een kink in de kabel gekomen*, dat wil zeggen een stremming of beletzel; Harrebomée I, 372; *Ndl. Wdb.* VII, 793; Afrik. *daar is 'n kink in die kabel* naast *daar is een knoop in die draad*; *B.B.* 79: Er kwam iets tusschenbeiden; er kwam een kink in den kabel. Een *kink* is een *krink*, een omkrulling, waardoor de kabel in 't ongereede komt; syn. *daar is een rak in den wind* (Winschooten, 201) of *daar is een splis in 't garen* (Sart. III, 7, 87; De Brune, 464). In het Friesch: *in kinkel yn 'e keabel* of *'t tou*; gron. *'n kronkel in tou* (Molema, 229 a; Twente: *'n knoop in 't touw*; oostfri. *'n kink in 't tau* of *in 't kabel*. Vgl. ook *in de kink loopen* (zie *Peet*, 49), spaak loopen.

1) Zie ook *Mnl. Wdb.* III, 1444.

2) *Archiv.* XIII, 270.

3) Zie o.a. Brederoo I, 11: Van mijn kindtsche beenen af.

1150. Kip

is in Amsterdam de naam voor een agent van politie (zie o.a. *Lev. B.* 23) en volgens Köster Henke, 33 ook die van een hond. Waarschijnlijk is deze laatste beteekenis de oudste, daar Kluge, *Rotwelsch*, p. 254 vermeldt: Hund, *Kipp* (anno 1791); eveneens bl. 323 (anno 1814) en bl. 482. Dit *kip* kan verwant zijn met het ww. *kippen*, pakken, grijpen, dat we o.a. kennen in: *kip! ik heb je* (zie n°. 1151), zoodat *kip* eigenlijk beteekent *grijper*. Vgl. hiermede hd. barg. *teckel*, dashond, maar ook politieagent; Köster Henke, 13: *dekkel*, politieagent; bl. 54: *poedel*, agent van politie. Zie **Smeris**.

1151. Kip! ik heb je!

Eene in de 16de eeuw bij Everaert, 430, vs. 259 voorkomende uitdrukking, die later vrij algemeen is geworden, zooals blijkt uit *Gew. Weeuw.* II, 44; Winschooten, 15; Paffenr. 163; *Snorp.* 29; enz. In *kip* moet men den stam zien van het werkw. *kippen*, dat vroeger (en thans nog dial. vgl. *Antw. Idiot.* 1813) *grijpen*, *vangen* beteekende (vgl. dial. *uitkippen*, uitkiezen), en niet het znw. *kip*, zoodat niet moet worden gedacht aan een haan, die de hen in de kuif pikkende, kan geacht worden tot de *kip* te zeggen: *Kip! ik heb je* (Harrebomée I, 408). Het bewijs voor deze, reeds door Verdam uitgesproken meening¹⁾, levert een liedje in het 1ste deel van 't *Amsteldams Minne-Beeckje*, 38 (2de dr. anno 1637), waar eenige meisjes ieder op hare beurt een spelletje aanraden, en een van haar zegt:

Ick weet niet aers te raen
Als spelen kip ick hebb', ick sal de kipster wesen.

De uitdr. is dus blijkbaar aan een soort krijgertje-spel, *kippen* geheeten, ontleend.²⁾ Voor andere bewijsplaatsen zie *Snorp.* II, 24; Langendijk, *Don Quichot*, bl. 18 (Pantheon); *Willem Leevend* VII, 160 en Halma, 265: *K i p p e n*, grijpen, vangen; *kip*, *ik heb je* kan in 't Fransch overgezet worden door *je vous prens sans verd*; Sewel, 389: *Kip*, *ik heb je!* *there I catch'd you*; *Jong.* 94; *Kmz.* 326; *De Amsterdammer*, 24 Mei 1914, p. 7 k. 2. Somtijds hoort men ook *knip ik heb je*, waarin *knip* de stam is van het wkw. *knippen* en geen zelfstandig naamwoord, zooals in het *Mnl. Wdb.* III, 1446 vermoed wordt.

1152. Kiplekker.

Ook wel *zoo lekker als kip*, zeer gezond, met woordspeling tusschen de twee beteekenissen van lekker³⁾; zoo gezond als een visch of zooals Winschooten, 332 zegt *soo fris, als een hoen, als een Karper* (zie *Ndl.*

1) Zie *Ned. Klassieken* VIII, 2.

2) Vgl. Sprankhuisen, *Alle de stichtelijke werken*, 1657, I, 12 a: Den Nacht gaet voor, en den Dagh volcht nae. Dese twee syn gelijk twee vroolijcke kinderen, die te samen Lestje speelen, en sonder ophouden rontom de Weerelt loopen stickelen, als ofte sy elckanderen sochten te kippen. Op de Veluwe verstaat men nog onder *kipen*, krijgertje spelen, vangen (V. Schothorst, 152), dat op Goeree en Overflakkee *kipje doen* heet (*Nw. Taalg.* XIII, 137).

3) Vgl. voor dergelijke uitdrukkingen Borchardt n° 88; Lyon's *Zeitschrift* V, 101; Weise, *Aesthetik der Deutschen Sprache*, 147; Müller, *Aus der Welt der Wörter*, 192.

Wdb. VI, 809; VII, 1657). Vgl. *Ppl.* 5: Ik voel me nou weer lekker as kip; *Lvl.* V, 219: Vandaag voel ik me zoo lekker als kip; bl. 241: Dalman voelde zich zoo lekker als kip; *Nkr.* VII, 22 Nov. p. 2: Ik althans voelde me op dit kongres voortdurend kip-lekker, zoo echt als een eendje in het water. In het fri. *sa frisk als in nút*, als een walnoot. Vergelijk voor dergelijke woordspelingen *zoo mager als brood* (zie aldaar); *zoo klaar* (of *helder*) *als koffiedik* (*Nkr.* IV, 17 Juli p. 2); *zoo klaar als een klontje* (*Falkl.* V, 229); *zoo sterk als mosterd*; *fijn als gemalen poppestront* (in *Gew. Weeuw.* II, 42: Je houd je zoo fijn als gemaale kippestront; zie *Ndl. Wdb.* III, 4464; vgl. fr. *être fin comme de la moutarde*); *zoo vies als kattestront* (Brederoo, II, 224). Zie ook *Nieuwe Taalgids* III, 7.

1153. Kippenvel krijgen,

d.w.z. 'eene tinteling in de huid gevoelen, veelal tengevolge van afgrijzen of schrik', waardoor de huid er uit ziet als die van een geplukte kip; Harreb. I, 408; *Schoolm.* 98: Het ouderlijke hart krijgt kippetjes-vel; *Het Volk*, 30 Mrt. 1914, p. 5 k. 1: De meesten (*autoriteiten*) krijgen al kippenvel, wanneer ze maar van een bondslid hooren; Molema, 282: *noppen op de arms krieggen*; Afrik. *hoendervleis kry*. In het Vlaamsch zegt men hiervoor *kiekenvleesch krijgen*; in 't fr. *avoir la chair de poule* (*Schuerm.* 240); in het Westvl. *hennevleesch worden* (De Bo, 422); vgl. 't hd. *Gänsehaut bekommen*; oostfri. *'n gansehûd krigen*; eng. *goose-flesh, goose-skin*; schotsch *hen's flesh*; fri. *einefel* (eendevel) *krije*.

1154. De kip met de gouden eieren slachten,¹¹⁵⁴

d.w.z. door winzucht en te groote begeerlijkheid oorzaak zijn, dat de bron der inkomsten niet meer kan vloeien en men alles verliest. Zie Vondel's *Warande der Dieren*, n^o. CVIII en vgl. *Haagsche Post*, 2 Oct. 1920, p. 1571 k. 3: Men moet het kapitaal intact houden en de rijksmiddelen zoeken uit belastingen op het inkomen. Men mag gerust een deel van de gouden eieren nemen, doch men moet nooit de kip slachten die deze eieren legt; *Handelsblad*, 24 Oct. 1920 (O) p. 9 k. 6: Met de hersenen der natie schikt het nog al. Niemand is zoo dom, de kip, die de gouden eieren legt, te slachten; vgl. fr. *il en fait comme de la poule aux oeufs d'or*.

Eindnoten:

1154 I. fr. *tuer la poule*, enz.

1155. Als de kippen er bij zijn,¹¹⁵⁵

d.i. zeer vlug, dadelijk er bij zijn, evenals de kippen, wanneer men hun voedsel geeft (vgl. *op een kippendraf*, *sukkeldraf*; Gunnink, 147; Boekenoogen, 434 en *kippedrift*, *driftige haast* (Boekenoogen, 434). Verg. *Gew. Weeuw.* I, 20: Jy bent' er by als de kippen; Harrebomée I, 408: Hij is er als de kippen (of de vinken) bij; *Het Volk*, 14 Nov. 1913, p. 5 k. 3: Als de kippen is Sientje er bij om nog even dezen kleinen dienst aan haar vader te bewijzen; *Nkr.* VI, 14 Dec. p. 4; III, 3 Oct. p. 4: De Hollandsche

Spoorweg-Maatschappij, hoera! die was er ook als de kippen bij, o ja! *Menschenw.* 29: Dà' ware sullie bai aa's kippe hee? *Het Volk*, 2 April 1914, p. 5 k. 4: Juist waar wij onderling meeningsverschil hebben, zijn wij er niet als de kippetjes bij om te vragen: is deze uiting geheel en al voor rekening van de bond te nemen; 3 Juni 1914, p. 2 k. 3: Nu er wat te halen is, nu zijn ze er als de kippen bij; *De Arbeid*, 11 April 1914, p. 3 k. 1; *De Maandagcourant*, 27 April 1914, p. 2 k. 2:

De Vos is er als de kippen bij, om met een onhoudbaar schot den bal in het net te schieten; fri. *Hy is der by as de kjippen*, vlug er bij, vooral als er iets valt te halen of te verdienen; Molema, 200: *hy is 'r kiepig bie*. Syn. *Hij is er bij als de bok op de haverkist*.

Eindnoten:

1155 Syn. was als de pikken er bij zijn (zie *Ndl. Wdb.* XII, 1801).

1156. Met de kippen op stok gaan,¹¹⁵⁶

d.w.z. reeds bij 't ondergaan der zon naar bed gaan; zeer vroeg naar bed gaan. Onder den *stok* of den boom verstaat men den staak met dwarsstokken, waarop de kippen in het hok naast elkander zitten te slapen; bij Halma, 220: *Met de hoenderen naar bed gaan*; vgl. voor de 18de eeuw *W. Leevend* III, 285: Mama kan wel begrypen, om ten vyf uren beneden te komen; zy gaat ook met de kippen op stok; Sewel, 389: *Met de kippen na bed gaan, to go to bed with the fowls very early*¹⁾; zie verder Harreb. I, 408; gron. *mit de hounder op 't rik goan* (Molema, 348); overijs. *mit de hoender noa 't rek goan*. In het Westvl. *naar zijnen roestestok gaan* of *van zijnen roestestok komen*, gaan slapen of uit zijn bed komen (De Bo, 645 b); in Z. Brab.: *met de kiekens (of de hennen) naar den nest gaan* of *gaan slapen*; Afrik.: *saam met die hoenders gaan slaap*; vgl. evenzoo in 't fr. *se coucher comme les poules*; hd. *mit den Hühnern zu Bette gehen*; eng. *to be (or to go) at roost*²⁾.

Eindnoten:

1156 I. fr. *se coucher avec les poules*.

1157. Iemand kisten,

een sportuitdrukking in den zin van totaal, met groote meerderheid overwinnen, geheel verslaan, slachten. Vgl. *Handelsblad*, 17 Febr. 1918 (O) p. 6 k. 6: Welaan dan Blauw-Witters, ferm er op. 'Laat je niet kisten', heet het in de voetbaltaal. Heel Amsterdam ziet uit naar een overwinning der stadion-bewoners! *De Amsterdammer*, 15 April 1922, p. 2: De socialisten die waren van plan om heet uit de pan de heele

1) In letterlijken zin *Schoolm.*, 144:

Het is een vaste gewoonte bij de haan
Om met de kippetjes naar bed te gaan.

2) Vgl. Kiliaen: *Roest*, hinnenkot, sedile avium, pertica gallinaria; het vroegere *roesten*, *te roest* (eng. *roost*) *gaan*, van patrijzen gezegd, die dicht bij elkander kruipen en stil blijven zitten (Halma). In dialect is *roest* nog bekend; vgl. o.a. *Antw. Idiot.* 1035: *roest*, hoenderrek, staak waarop de hoenders slapen.

regeering te kisten. Syn. is **inmaken** en **inzouten**. Vgl. *Handelsblad*, 10 Januari 1920 (O) p. 6 k. 4: De Arnhemmer (biljartspeler) leek zeer ingespeeld en maakte den indruk of hij Wiemers nu maar ineens 'in zou maken'; 14 Febr. 1915 (O) p. 10 k. 5: Het wil er bij ons nog maar niet in, dat Quick 'wel ingemaakt' zou worden, zooals de voetbalterm luidt; 10 Dec. 1916 (O) p. 7 k. 3: Hercules speelt tegen D.F.C. Ja, na de jongste nederlaag tegen Haarlem zou men geneigd zijn te denken, dat, nu D.F.C. dáár komt, het wel een 'inmaakpartij' moet worden; *Propria Cures*, 26 Jan. 1918, p. 118: Mocht de veteraan Salomonson al z'n gewone vorm niet te pakken hebben, onze ploeg deed z'n best en wist achtereenvolgens Delft en de Adelporsten in te zouten.

1158. Klaar is Kees!¹¹⁵⁸

misschien eene verbasterde uitdr. voor *klaar is de kees* (= de kaas), zooals de zegswijze nog luidt in het Nederduitsch *do wêr de Kâs klâr*

en *klâr is d' Kês* (Eckart, 247; 268; Hoeufft, 286; *Taalgids* IV, 286); Zuid-Afrik. *dit is klaar met Kees* (Boshoff, 339). Ook in Zuid-Nederland *Klaar is Kees*, ik ben gereed; mijn werk is af (*Waasch Idiot*. 803; *Antw. Idiot*. 2237); oostfri. *klâr is Kés* en *klâr was Kêsje, harr' se man 'n man* (Ten Doornk. *Koolm.* II, 203 b); fri. *klear is Kees*. Het is evenwel volstrekt niet onmogelijk dat we in *Kees* den eigennaam moeten zien¹⁾ blijkens uitdrukkingen als *hupsa Kees*, vooruit! *Hup zei Kees* (in *Nkr.* I, 19 Mei p. 6) naast *Hupsa Kee* (in *Nkr.* VII, 29 Maart, p. 2); het Zaaansche *wiptem Keesje*, gezegd bij het ledigen van een glas; zie n°. 70 en vgl. *Nav.* LXI, 181: *Claer is Kees* (anno 1637); *Harreb.* I, 440 b: *Klaar is Kees, zei Trijn, en toen hing haar man aan de galg; Klaar is Kees en hij had zijn mutsje weerom; Klaar is Kees, zei de jongen, en hij zag zijn' vaâr hangen; Jong.* 71; *Nest*, 136; *Nkr.* III, 28 Mrt. p. 5; *P.K.* 99. In *Handelsbl.* 20 Mrt. 1913, p. 1 k. 5 avondbl.: *Klaar is Cornelis*. In *A. Jodenh.* II, 44: 't Is klaar as Kees, niks wat mankeert; III, 12: 'Nou', sprak ze, 'juffie Bet! t' is klaar as Kees hoor'.

Eindnoten:

1158 Zie nog *Ndl. Wdb.* VII, 2004.

1159. Een houten Klaas,

d.w.z. een stijve hark van een vent, een stijve Piet, *een houten klik* (17de en 18de eeuw); *een stijve Joris* (*C. Wildsch.* III, 175); *C. Wildsch.* III, 33: Hij is mij te houten klaasachtig; 277: Bethje zou voor zo een houten klaas hartlijk bedanken; 319: Onze Keetje zou geen stijve, houte sinterniclaas, noch bullebak hebben. *Tuinman* I, 85 stelt hem gelijk met een koelen vrijer of een vrijer in de koelte; in Gron. *een holten Klaos*; hd. *ein h lzerner Johannes*; Zaaansch: *een stijve hannik* (Boekenoogen, 1314). Ook in Zuid-Nederland is een Klaas een sul (*Waasch Idiot*. 343 a; *Teirl.* II, 135). De naam Klaas is, evenals elders *Jan*, *Piet* en *Hans*, genomen als soortnaam in den zin van jongen, vent.

1159a. Klabak; zie Smeris.^{aant}

1160. Een klad op iemand werpen; iemand een klad aanwrijven,

d.w.z. iemands goeden naam bezoedelen, een vlek of smet op iemands karakter werpen, hem een smet aanwrijven, hem *bekladde*; eig. wil een klad, mnl. *cladde*, zeggen: een vlek, modder of ander vuil, een klodder, een rochel (*Mnl. Wdb.* III, 1454); in *Antw.* is een klad een samengedrukte, kleine hoeveelheid slijk, mortel, mest, sneeuw, enz.; vgl. *Teirl.* II, 136: *kladde*, kleine hoeveelheid, brok van iets dat bevuild kan, als slijk, modder, mest, boter en dergelijke dingen; bij Tuerlinckx, 571: *smoutplek*, vlek in de faam. In de 16de eeuw bij Sartorius II, 9, 20: *hy sal u een kladde achter u rugh geven*, ter vertaling van *tinctura Cyzicena te tinget*; in de 17^{de}

1) *Ndl. Wdb.* VII, 723, waar ook gewezen wordt op: *Zoo komt Harmen in 't wammes; 't Is gedaan met Kaatie* en dergelijke.

eeuw vinden we bij Poirters, *Mask.* 126: Soo sal oock iemandt, al waer hy onnoosel, door den onbehoorlijcken, sinnelijcken ende lichtveerdighen handel een cladde blijven aen-hanghen; bij De Brune, *Bank.* I, 128: Vele menschen zijnder, die yemand zeer lichtelick een kladde aen-wrijven; zoo ook Sewel, 391: Iemand een klad aanwryven (of op den hals werpen), *to cast a reproach*

upon one; Harrebomée I, 410. Vgl. verder het mnl. *enen iet wriven aen sijn cleet*, iemand iets aanwrijven; *iemand een vlacke aanwrijven* (Pers 421 a); *iemand een lack opwerpen* (Vondel, *Sofomp.* 413) of *op den hals leggen, smijten, werpen*; *iemand eene klad aan het gat hangen* (Ndl. *Wdb.* V, 2086); *iemand iets opkladden* (Coornh. I, 355 a); *iemand een klak op den hals smijten* (Bed. *Huish.* 36); de vlaamsche uitdr. *iemand iets op zijn jak werpen* (Schuerm. 207 a); het gron. 'n *klik geven*, 'n *klik in 't gat geven* (Molema, 204); fri. *immen in klâdde neijaen, oansmite; immen hwet oankladsje; immen in smet oanwriuwe*; nd. *wen en Lack (oder Klack) anhängen* (Reuter, 65 b).

1161. Ergens de klad inbrengen,

d.w.z. in den handel: door te goedkoop te verkoopen, de markt bederven en vandaar iets in discredit brengen, in waarde doen verliezen. Zie Halma, 266: De klad ergens in brengen, *vendre à nonprix, donner sa marchandise ou sa peine à trop bon marché*; Sewel, 391: Hy brengt er de klad in, *he undersells his goods or he undervalues his labour*, de klad is in dat boek, *that book does not sell*. In de 17de eeuw komt ze o.a. voor bij Huygens VI, 47, waar een kuiper zegt: Eens was mijn' neeringh goed: nu lightse meest in duijgen: de kladd is in de kunst. Zie ook *Spect.* IV, 52; Tuinman II, 122; Harrebomée I, 410; *Antw. Idiot.* 1814: *de klad in iet brengen*, de merkt bederven; *de klad komt er in*, de prijs daalt. Oorspr. zal de uitdr. beteekenen: vuil in iets brengen, het bezoedelen, *knoeien*; vgl. *de gruit in iets brengen* (*Volkskunde* X, 126; De Cock¹, 75); fri. *de klâdde der yn bringe*.

Ook *in de klad komen* (een slechten naam krijgen) in *St. L.* 63: God, o god, as ik niet opzeg (*een huurder*), komt mijn huis nog in de klad.

1162. Iemand bij de kladden grijpen,

d.w.z. iemand bij de kleeren pakken, bij de lurven grijpen, bij den kraag pakken. Vgl. Servilius, 196: *Ick sal hem aen syn cladden hanghen ghelyck ien clesse*; zie verder Voskuyl, *Ouden en Jongen Hillebrant* anno 1663); 24; N. Heinsius, *Verm. Avent.* 12¹); Rusting, 48; 215; *Pasquilm.* 23: *iets aan de kladden hebben*; Halma, 266: Iemand bij de kladden krijgen, iemand aangrijpen, *se jetter sur quelqu'un, ou sur sa fripperie*; Harreb. I, 410; *Falkl.* VI, 170; *Nkr.* VII, 11 Maart p. 2; *Dievenp.* 161: Dezen boef heb je brutaal in z'n kladden te pakken. *Iemand in de kladden pakken*, hem beetnemen, voor 't lapje houden in *Nkr.* IX, 20 Nov. p. 2: Ze vonden Krissie een eenige vent, die dat kwasterige kereltje zoo fijn in de kladden kon pakken. Onder de *kladden* zal men hier moeten verstaan *lappen, vodden*, welke bet. het Twentsche *kladde* nog heeft, evenals het oostfri. *klatte, klat* in: *de klêr hangd hum in klatten bi 't lif dâl* (Ten Doornk. *Koolm.* II, 242) en *klater*, kothklumpen, lumpe (II, 240), zoodat de uitdr. te vergelijken is met: iemand bij de *vodden*, de *lappen*, de *lurven* krijgen achter de *vodden* zitten, iemand bij de *tadden* vatten (Boekenoogen, 1044), bij den *kraag* (Ndl. *Wdb.* VIII, 3; hd. *beim Kragen*; fr. *au collet*; eng. *by the collar*) vatten; fri.: *by de boks(e) krije*; aan de *geeren* komen (*Gew. Weeuw.* III, 26); bij de *klampen* (slippen) nemen (Tuerlinckx, 319); bij de *klatten* pakken naast bij

1) *Zwolsche Herdrukken*, II^{de} reeks.

zijn *klessen* pakken (*Waaſch Idiot.* 345; 348). De oorspr. beteekenis van *kladde* ſchijnt te zijn *smet*, *kleverig iets*, *stuk vuil*, en vervolgens *vasthechtſel*, *aanhechtſel*, *lap*; vgl. het mnl. *clatte*, dat *klodder* beteekent naast het mnd. *klaske*, *ſtück*, *lappen*, *flicker*¹⁾, en *klatte*, *lap*, *lomp*; westvl. *klodde*, *dot*, *bal* (*De Bo*, 543 *b*).

1163. Klagers hebben geen nood.

Deze meening beſtond in de 17de eeuw, blijkens *De Brune*, 161: *Zulck een die claeht, als 't eynden raed, die nochtans niet en heeft yet quaed*. De ſpreekwijze in onzen vorm vond ik het eerst in de 18de eeuw bij *Halma*, 265: *De klagers hebben geen nood, ceux qui se plaignent sont le moins à plaindre*; *Sewel*, 390 citeert iets anders: *Klaagen heeft geen nood, roepen heeft geen brood, those that complain are often rich, and those that brag have many times no bread*; *Harreb. I*, 97: *Klagers lijdē zelden nood, pogchers hebben ſchaars het brood; oostfri. de klagers hebben gīn nōd; harn de puggers man brōd* (*Dirksen II*, 51); zie verder *Wander II*, 1362: *der Klager hat wol, wenn der Prahler nur etwas hätte* (vgl. *Eckart*, 268); *der Klāger hāt ken Nuth, an der Strōnchser hāt ken Brud*; fri.: *kleijers ha gjin need en sprekkers (poffers) ha gjin brea*; *Rutten*, 113: *die klagen hebben brood, die stoffen hebben nood*; in *Antw. Idiot.* 654: *klagers hebben geen nood en stoefers hebben geen brood*; *Waaſch Idiot.* 343 *b*: *geeft den boffer een brood, de klager heeft geen nood*; *Schuermans, Bijv.* 161 *b*; *De Bo*, 159 *b*; *Teirl.* 193.

1164. Een klap krijgen,

d.w.z. een geldelijk verlies lijdē (*Harreb. I*, 410), wat te vergelijken is met het Zuidnederl. een *plak* krijgen; een *dek*, een *drevel*, een *lek* krijgen, wat wij zouden noemen een *strop* krijgen. Zie verder n°. 769 en vgl. hd. *einen Klaps bekommen*; eng. *to get a licking*; fri. *in klap* of *in klets krije*, groot geldelijk verlies lijdē.

1165. De klap op den vuurpijl,

d.w.z. een mooi eind, de kroon op het werk; ook iets dat de deur toedoet; in tooneeltaal: het hoogste effect (*Onze Volkstaal III*, 254). Vgl. *Dievenp.* 160: *Maar voor je zelf is dat dan toch maar je glorie, de klap op den vuurpijl, als je na al je getob en gezoek en gespeur eindelijk aan het laatste bedrijf bent gekomen*; *Handelsblad*, 22 Oct. 1913, p. 7 k. 1 (avondbl.): *Dan Guitry's geestigheid. Hij is geestig, wie zou durven twijfelen? Brisson heeft het gezegd, Henry de Régnier heeft hem gelijk gegeven, en Robert de Flers en Abel Hermant en Nozière, en, klap op den zwerm van vuurpijlen: Octave Mirbeau klopte Guitry op den schouder, zeggende: iemand met jouw geest.... enfin er valt niet aan te twijfelen*; *Nkr.* II, 18 Oct. p. 2: *De daad van hun (gemeenteraadsleden) stemming volgde op de daad van B. en W. als de klap op den vuurpijl (bekroonde de daad)*; *Handelsblad*, 17 Febr. 1914 (avondbl.), p. 5 k 2: *Als de klap op de vuurpijl volgde op deze verklaring het*

1) *Mnl. Wdb.* III. 1488-1490.

démenti van kardinaal Kopp; *De Arbeid*, 13 Mei 1914, p. 2 k. 1: We voelden het: dat was de klap op den vuurpijl, de 9-urendag zou begraven worden. - Harrebomée II, LV citeert: *Daar heb je den slag van den vuurpijl*, d.i. het ware of echte van de zaak.

1166. Klaploopen,¹¹⁶⁶

d.w.z. pannelikken, bij iemand komen op het oogenblik, dat hij aan tafel gaat, in de hoop van ten eten gevraagd te worden; op iemands zak loopen, ook *op de klap loopen* genoemd. Onder *klaploopen* kan men verstaan *met de klap* (mnl. *clapspaen*, de lazarusklep) *loopen*, en vandaar *bedelen*; zie Focqu. I, 101, vs. 16: Wy, die langs de wegen schier gaan als op de lazarusklap; Halma, 304: Met de lazarusklep loopen, ergens om hunkeren of truggelen; bl. 266: Met de klap loopen, *bedelen*, *verzoeken*; op de klap of klep loopen, *chercher les franchises lippées*, *faire le métier de parasite*, *ou d'écornifleur* (*Janus*, 41); Sewel 392: Op de klap leeven (op schuifjes loopen), *to spung*; goed op de klap of te borg haalen, *to fetch goods upon trust*; klaplooper, panlikker, *a parasite*. Eerder dan aan een klapspaan zou ik in deze zegswijze wegens het voorz. *op denken* aan *klap* in den zin van *slag*, *klap*; vgl. De Bo, 876: *op den poef gaan*, ergens gaan eten zonder dat men verwacht wordt; Teirl. II, 136: *klak*, pof, crediet, schuld; 142: *klets*, pof, crediet: *op de klets loopen*. Zie n°. 279 en vgl. **Op den pof**. Eerst toen bij klap aan klapspaan werd gedacht, is men gaan zeggen 'met de klap loopen' en zelfs 'op de lazarusklap loopen'. Synonieme uitdr. zijn *op schuim loopen* (Van Effen, *Spect.* X, 176 en vgl. *tafelschuimer*); in Zuid-Nederland: *op het schuim uit zijn* (vgl. fr. *écumer les marmites*; *écumeur de marmites*); *met de vischspaan aan zijn gat loopen* (*Ndl. Wdb.* XI, 277); *met het schuimspaan op den rug loopen* (Joos, 106); *schaaf loopen* en *op schaaf loopen*, *op de schobberdebonk loopen* (Schuerm. 567; *Antw. Idiot.* 1056 en Hoeufft, 506), *op schabbernak gaan* (of *loopen*); *op den schoffel*, *op schabberdebok loopen* (Schuerm. 578); *op den slok-op loopen* (Kl. Brab.); *op de smacht loopen* (V. Dale), vgl. *smachtlap*, klaplooper (Limb.); *op de schreut gaan* (Goeree en Overflakke¹⁾); *op schoofies loopen* (Boekenoogen, 900); *op de schuifjes loopen* (ald. 920 en Oudemans VI, 235); *op den schoef gaan*, *komen loopen* (De Bo, 998); *Antw. Idiot.* 1081); *op den (zijn) schuffel gaan*, *loopen* (Schuerm. *Bijv.* 228 b en Tuerlinckx, 557), waarnaast ook *schoefelen*, *schuffelen*, *schuifelen* in denzelfden zin voorkomt.

Eindnoten:

1166 In de *Rechtsbronnen van Gouda* lezen we op bl. 57: metter clappe bidden (*bedelen*), gezegd van leprozen.

1167. Het klappen van de zweep kennen (of verstaan),

d.w.z. er alles van weten, goed op de hoogte van iets zijn, evenals een voerman het klappen van de zweep verstaat. Vgl. Harreb. II, 395 a: Die voerman geweest is, kent het klappen van de zweep (*of* is het klappen van de zweep gewoon); *Jord.* 148;

1) *N. Taalgids* XIV, 252.

Het Volk, 17 Febr. 1914, p. 3 k. 2; 25 Juni 1914. p. 2 d. 3; *Falkl.* VII, 82; *Dievenp.* 16; fri. *hy kin 't klappen fen 'e swipe wol*; bij Draaijer, 20 en Gunnink, 150: *hij kent het knappen van de zweppe*; Afrik. *hy ken die klap van die sweep*. In Zuid-Nederland: *de slag (of de klets) va de zweep kennen*, weten wat men te doen heeft, hoe men 't moet aanleggen (*Antw. Idiot.* 664; 1111); *de klitsoor kennen*, weten wat men te doen en te laten heeft (*Antw. Idiot.* 1821).

1168. Hij is van Kleef,¹¹⁶⁸

d.w.z. hij is gierig, met eene zinspeling op het wkw. *kleven*; eig. wil men dus zeggen: het geld kleeft hem aan zijne vingers, hij laat niet gauw los, hij is *deun* (mnl. *done*, stijf, vast). In de 16de eeuw bij Sartorius II, 4, 65: *Vogelgrijps. Sy zijn van Cleven, om te hebben en niet om te geven*. Zie ook *Antw. Idiot.* 455: *hij komt van Kleef, hij is meer veur den heb als veur de(n) geef* (vgl. *Wander* II, 1393; *Eckart*, 270); *altijd voor de (h)eb, nooit voor den vloed* (*Joos*, 101; *Draaijer*, 20); syn. van *hij is van Houthem*. Vgl. verder *te Niemens vreent bleef de grave* (*Stoke* IV, 1293), hij had geen vrienden; *te Mollengijs gaan wandelen* (16de eeuw), *sterven*¹⁾; *siet dat ghy niet te Cloppenborch komt* (geslagen wordt; *Sart.* II, 2, 16); *zijn brieven in lijfland bestellen* (een borrel drinken²⁾); 17de eeuw: *hij gaat naar Kuilenburg* voor: hij is dood, waarvoor ook gezegd wordt *hij is naar Rotterdam*; *iemand op liefkenhoek zoeken* (*Esopet, Cren. Vreugdevuur*, 3); bij *Smetius*, 239: *naar Worms varen*; van een dier dat verdronken of begraven wordt zegt men *hij gaat naar Kolkman* of *Grondman* (*Harreb.* I, LXVIII); vgl. verder *hij komt van Grootebroek* = hij is een snoever; ook *hij praat van Grootebroek maar Lutjebroek komt eerst* (*De Vries*, 73); *hij komt van Helmond* = hij maakt groot spektakel (in Limburg); *zij zijn van Hardenberg*, slechte betalers (*Draaijer*. 16); *hij is van Harderwijk*, hij heeft geen geld; (*N. Taalg.* XIII, 137, 2): *hij is van Tui*³⁾; *het is daer in Scherperije* of *Hongarije*, het is daar armoede troef (*Sart.* I, 10, 39); *iemand naar Hongarije zenden*, honger laten lijden (*Bank.* n°. 412); *het zijn heeren van Kortrijk*, van korten duur; *Duren is een schoone stad doch Kortrijk ligt er digte bij* (*C. Wildsch.* III, 59); *het zijn heeren van Nergenshuizen in Geenland*, d.w.z. schraalhanzen (*Ndl. Wdb.* IX, 1844); *hij is van Bazerabel gekomen*, hij bazelt (*Harreb.* I, 32 b); de bestekamer werd vroeger *het kasteel van Poortegaal* genoemd; hij die gekweld werd door de kei, niet goed bij het hoofd was, woonde op *Keyenburg*, in *Keiendaal* of op de *Keybergsche driesch*; een vagebond was *heer van Bijsterveld*, en van een man, die al zijn geld had zoek gebracht, om een rijke, leelijke vrouw te krijgen werd gezegd, dat hij *Schoonhoven* gemist en te *Leelickendam* geraakt was (vgl. *De Brune*, 461: *Het is me-vrouw van leelickdam*). Was men bot van verstand, dan heette men te komen van *Plompardije* en niet van *Scherpenisse*, terwijl een ijzegrim uit *Grimbergen* kwam (*Sart.* III, 4, 51). Iemand die draalt is *van Drouwen* (*Molema*, 87) en iemand die weet wat er in de wereld te koop is *is om Leermens toukomen* (*Molema*, 239). Ging het ergens schraaltjes langs, was het er niet breed, dan was men daar op *Sparendam*, en babbelde een vrouw wat al te veel, dan kwam ze van *Snapland*, *Klappenburg* of *Roermond* (*Sart.* II, 3, 32; *Tuinman* I, 202 en *De Cock*², 45) of ze kwam van *Snapland* en ging naar *Klappenburg* (*Harrebomée* I, 411); van een royaal huisgezin zegt men wel *'t is daar Vollenhove*. Laat men het paard rusten en eten in 't gras langs den weg dan *steekt men op in de groene herberg* (*De Vries*, 73). Een predikant gaat *over Heidelberg naar Maagdenburg*, d.i. heeft hij zijne II preeken over den Heidelbergschen Catechismus gehouden, dan gaat hij trouwen (*Harreb.* II, xxx); in Amsterdam: *Hij gaat naar*

1) M.W. Immink, *De Spiegel der Minnen door Colijn van Rijssese*, bl. 237.

2) *Ndl. Wdb.* III, 1331.

3) *Utrechtsche Bijdragen* I, 102.

juffrouw Wijdmond, hij gaat zich verdrinken. In Zuid-Nederland kent men eveneens verschillende zegswijzen. Die gierig is komt uit *Kniephuizen* (zie *Noord en Zuid* III, 376) of uit het land van *Vrekhem*, van *Kleven*, van *Audenaarde*, van *Scherpenheuvel* of van *Beveren* is liever houder als geveer; een zot komt van *Sotteghem* of *Malleghem* (vgl. *Bank*, I, 84) en een rijke erfoom wordt te *Blijdegem* of ook te *Blijdenberg* begraven (Teirl. 183); '*nen heer Van Magerhall* is een arme drommel, die zich voornaam wil voordoen (*Antw. Idiot.* 788); zij die bedelen, komen van *Halen*; als iets mislukt, is 't van *Miskom* en een leugen is te *Waregem* gebeurd en te *Leugegem* verteld (Joos, 93), en iemand die te kort komt, komt te *Kortenaken* uit (Rutten, 121 b). Van een meisje dat te vergeefs op een aanbieder wacht, zegt men dat haar vrijer of haar vent te *Wachtebeke* woont (De Cock². 141). Vgl. ook *Overmorgen, morgen is 't montenaken-kermis* (woordspel met *mond*; Montenaken is een gemeente van Limburg), morgen vasten we niet (Claes, 151); *van Zwijndrecht komen*, zwijmeren, dronken zijn (*Waasch Idiot.* 773); *op 't schip zitten van Sinter-uit*, verplicht zijn zijn huis te verlaten (*Waasch Idiot.* 826); *Terneuzen* als spotnaam voor iemand met een grooten neus (*Antw. Idiot.* 2269); *Antw. Idiot.* 1913: *hij komt van Ommelegom*, hij weet van alles; enz. Zie *Taalgids* VIII, 42; *Taal en Letteren* II, 164 vlgg.; Harreb. II, xxx; *Noord en Zuid* II, 217; *Volkskunde* IX, 206; Schuermans, 22 en *Bijv.* 110; Rutten, 145; Joos, 86 en De Bo, 149. In het Friesch zijn bekend *hy is fen Kleef* of *hy is net fen Jousenbûrren*, hij is gierig, geeft niet graag; *hy is to Utkerken komen*, hij heeft zijn kapitaal verspeeld¹⁾; *it giet by Spannum om*, het spant er; *it is skerpen-heuvel*, het komt er krap om; *hy is ta breas-ein*, arm²⁾; *hy is fen Knyphuzen* (zie ook Molema, 210 a), hij is een knijperd, gierigaard; *hy is oan 'e poarte fen Utert ta*, hij is nagenoeg arm; *ik moat efkes nei Makkum* (naar 't geheim gemak). Voor het hd. vergelijk men Borchardt n°. 736; *Wander* IV, 1039; *Germania* VII, 239 vlgg.; Seiler, 160 vlgg.; 440; Nyrop, 10; 210. In het eng. zegt men *he has been at Hammersmith*, hij heeft een flink pak slaag gehad (Barentz, 140; Prick, 58, die ook nog enkele synoniemen vermeldt).

Eindnoten:

1168 Zie voor 't hd. Seiler, bl. 160.

1169. De kleeren maken den man,¹¹⁶⁹

d.w.z. naar zijne kleeding wordt men beoordeeld, geschat, geacht (vgl. *Rose*, 2086: *Scone cledren temen sere ende trecken vorwaert haren here*), eene meening, die de Grieken ook waren toegedaan en die de Romeinen uitdrukten door *cultus addit hominibus auctoritatem* (Otto, 100). In onze taal is dit spreekwoord aangetroffen bij Goedthals, 26: *De cleederen maken den man, diese heeft doese aen*, la robe refaict l'homme; les plumes font l'oiseau beau; bij Campen, 117: *die cleederen maecken den man*; Servilius, 80*: *tcleedt is de man, diet heeft trecket aen*; Sartorius III, 2, 38: *de cleer die syn de man, diese heeft, die trectse an*; Spieghele, 295; zie verder

1) Dit herinnert aan *Tijl Uilenspiegel*, alwaar ook de uitdr. *tuyterkerken comen* voorkomt; zie den oudsten druk, anno 1512, bl. 42; en vgl. Everaert, 294, vs. 369-375; Campen, 83; *Tijdschrift* XXI, 110; *Mnl. Wdb.* VIII, 949; *Kaetsp.* CVIII.

2) *Ndl. Wdb.* III, 1573.

Tijdschrift XXI, 202: men seecht: die cleedinghe is die man; Poirters, Mask. 70;
Vondel, *Virg. I, 16: Het spreekwoordt zeit,*

dat het kleet den man maeckt; Coster, 481, vs. 241; 27, vs. 521; Suringar, *Erasmus*, CCXXXVI; Halma, 267; Sewel, 393; Harreb. I, 411; Weiland: *de rok maakt den man*; Afrik. *die klere maak die man*; Antw. *Idiot*. 1887: *de kleeren maken den man en de pluimen den vogel*; Teirl. II, 140: *de kleere' maken de man en die z'heet doe z'an*. In vele talen is dit spreekwoord bekend; mgri. *εὐείμαντος ἔντιμος, ἀνείμαντος ἄτιμος*, goed gekleed eerlijk, slecht gekleed oneerlijk; hd. *das Kleid macht den Mann*; *Kleider machen Leute* (zie Wander II, 1377; 1378); fr. *l'habit fait l'homme; on honore communément ceux qui ont beaux habillements*; eng. *fine feathers make fine birds*, dat te vergelijken is met het fri.: *moaije fearren meitse moaije fûgels*; oostfri.: *'t kled mâkd de man, de ên hed, de trek 't an*.

Eindnoten:

1169 Vgl. fr. *les belles plumes font le bel oiseau*.

1170. Dat gaat me niet in de (koude) kleeren zitten,

d.w.z. dat pakt of tast mijne gezondheid of mijn gevoel aan, dringt door tot in mijn binnenste, mijn hart. Vgl. Asselijn, bl. 208: 't Zyn dingen die niet in de Kleeren gaan zitten, maar aan 't Hart raken; Tuinman I, nal. 25: 'Het gebruik eigent dit spreekwoord ook toe op iets, dat de ribben vermagert. Men zegt daar van mede, *Dat gaat niet in de kleëren zitten*, want dat raakt het herte'; Sewel, 393: *Dat gaat in de kleeren niet zitten* (dat krenkt het lichaam), *that does not touch only the skin but the very heart*; Harreb. I, 411; Afrik.: *dit raak my koue klere nie*; M.z.A. 125: Dat verblijf in Indië is mij niet in de kleeren gaan zitten; *Slop*, 195: Och ie begriep, ziekigheid gaot 'n mensch niet in de kleeren zitten; *Nkr*. VII, 15 Maart p. 2: Die jarenlange ellende blijft je niet in je kleeren zitten; *Sjof*. 35: En 't ging je niet in je kleeren zitten, ze voelde zich met den dag slapper worden; *Slop*, 242: Tien jaartjes (*in de gevangenis*) gaat je niet in je kouwe kleeren zitten, wat jij? *Prikk*. V, 28: 't Is ondertusschen een lamme geschiedenis om aan dien jongen te vertellen - zoo iets gaat je niet in je kouwe kleeren zitten; *Lev. B*. 134. Ook in het Oostfri. *dat ferdrêt blift mi nêt in de kolle klêr sitten* (Dirksen I, 28).

1171. Zonder kleerscheuren er afkomen,

d.w.z. zonder nadeel of schade er afkomen; eene in de 18de eeuw vrij gewone zegswijze, zooals blijkt uit Tuinman I, 133: 'Hy zal daar zyn kleëren aan scheuren, dat wil zeggen: hy zal daar aan schade lyden'; *W. Leevend* II, 359; *C. Wildsch*. IV, 237; *Br. v. Abr. Bl.* I, 181 en 313. De zegswijze zal ontleend zijn aan een strijd, waarbij iemand de kleeren van 't lijf gescheurd werden; Harreb. I, 412; *Nkr*. II, 5 Jan. p. 3: Heemskerk en Kolkman stemmen toch voor, zoodat Van Rappard er zonder kleerscheuren afkomt; IV, 10 Juli p. 3; VII, 26 Juli p. 2; *Nkr*. III, 26 Sept. p. 5: En daarmee had ik het voorstel wel zonder kleerscheuren er doorgelapt. Vgl. verder *er met gescheurde zeilen afkomen*, nadeel lijden in eene onderneming, met schade van iets afkomen¹⁾; het fri. *der net sûnder kleanskoerren óf komme*; gron. *zunder kleerscheuren er afkomen* (Molema, 203) en de synonieme zegswijze: *zijne schabbe*

1) *Noord en Zuid*, XXVII, 299.

aan iets scheuren, er zijn slippen aan scheuren, een verlies aan iets doen (De Bo, 971), hetzelfde als *zijne sleppen scheuren aan iets* (bl. 1034);

aan iemand (of iets) zijn broek of zijnen rok scheuren, er veel bij verliezen (Rutten, 41 a; Joos, 106; *Antw. Idiot.* 300; *Waasch Idiot.* 575 b; *Ndl. Wdb.* III, 1467); Zuidafrik.: *dit gaen broekscheur* (Boshoff, 336) naast *nie sonder klereskeur nie*. Vgl. het fr. *en sortir les braies nettes*, er goed afkomen; hd. *das wird ohne Fetzen nicht abgehen* (Wander I, 992).

1172. Klein maar rein,

d.w.z. klein maar fijn, keurig; vgl. Harreb. I, 413: *wel klein, maar rein of niet hoe klein, maar hoe rein* (Cats I, 463). Bij Van Dale staat ook opgegeven *klein en rein*, in den zin van netjes, proper. Hier heeft *klein* nog de oude beteekenis bewaard, die het in de middeleeuwen ook had, nl. die van *fijn, sierlijk* (vgl. eng. *clean*; het ndl. *kleinood*; hd. *Kleinod; Kleinschmied*), zoodat beide adjectieven thans ten onrechte eene tegenstelling vormen, zooals blijkt uit de verbinding *klein en rein*, die voorkomt in Spieghele's *Byspr. Alm.* op 18 Aprilis; zie Suringar, *Erasmus*, LXXXIV; De Brune, 123: *reyn en kleyn*. Ook in het hd. *klein, aber rein*; nd. *klein und rein; klân on rân* (Eckart, 269).

1173. Die 't kleine niet eert, is 't groote niet weerd.

Deze gedachte vindt men in 't Mnl. in *die Bouc v. Seden*, 339: Hets recht, die cleene ghiften vliet, dat hi die grote hebbe niet. De oudste, mij bekende, plaats waar de zegswijze staat opgeteekend is Campen, 10: *wye tcleyne versmaet, die en sal tgroote niet hebben*; zie ook Sart. I, 3, 47: *die 't kleyn versmaet is 't groot niet waerd*; Spieghele, 290. Vgl. verder Tuinman I, 126: *die 't klein niet begeert, is 't groot niet weerd*; Harrebomeé, III, 207; Joos, 144; *Waasch Idiot.* 347: *die 't klein niet (be)geert, is 't groot niet weerd* (ook in het *Antw. Idiot.* 1818); Teirl. II, 141: *die 't kleine niet 'n begeert, en es 't groote nie werd of die 't kleine niet en ziet en vendt 't groote niet*; *Taalgids* IV, 264; Ten Doornk. Koolm. II, 254 b; Bresemann, 234; Eckart, 270; Wander II, 1390: *wer das Kleine nicht ehrt, ist des Groszen nicht wert; wer den Heller nicht ehrt, ist des Thalers nicht werth; wer das Kleine nicht acht't, dem wird's Grosze nicht gebracht*; eng. *who will not keep a penny, shall never have many*; mlat. *perdis majora, si spernis dona minora*. Syn. *weel een placke niet en achtet, die en sal ghien stuver heer worden* (Campen, 10); *die een penning niet acht, krijgt over geen gulden macht*, enz.; zie De Cock², 309.

1174. Iemand klein krijgen,

iemand tot nederigheid of deemoed stemmen; ook: de baas over hem worden. In het Westvl. *iemand kleene maken, van iemand een klein manneken maken*, hem vernederen, naast *van iets klein zijn*, vernederd zijn (Schuerm. 249; Rutten, 114; *Antw. Idiot.* 1818; Teirl. II, 141; De Bo, 528); in het Hagelandsch: *iemand klein zetten* (Tuerlinckx, 322). Het adj. *klein* heeft in deze uitdr. de beteekenis van gering of klein in eigen oogen, vandaar nederig, bescheiden, in welken zin het in de middeleeuwen gewoon is; zie *Mnl. Wdb.* III, 1058 en vgl. mnl. *enen cleine doen*, iemand vernederen. Bij V.d. Water. 95: *klein worre, z'n êge klên maken*, bang worden.

1174a. Voor geen kleintje vervaard (of bang) zijn; zie n°. 660.^{aant.}

1175. Vele kleintjes maken een groot(e),

d.w.z. alle baten helpen. In de *Prov. Comm.* 760: *vele cleene maken een groot*¹⁾; bij Campen, 10: *voel cleynten maecken een groot*; Sart. I, 3, 47: *veel kleyntjes maken een groot*; De Brune, 435: *Veel kleyntjes al by een ghedaen, daer moet allenghs wat groots ontstaen*; Tuinman I, 126: *Veel kleintjes maken een grootje*; C. Wildsch. I, 308: *Veel kleine winstjes maken een groot*; *Brieven van B. Wolff*, 277: *Veel kleintjes maaken een grootje*; Harreb. I, 262; Joos, 144; Rutten, 114: *veel klein maken een groot*; *Antw. Idiot.* 1818: *veul kleintjes maken 'e groot en veul graantjes maken 'en brood*; Teirl. II, 142. Voor het Nederduitsch zie *Taalgids* V, 178; *Wander* II, 1388: *viel Kleine machen ein Groszes; viele Federn machen ein Bett; viele Körner machen einen Haufen*; nd. *vill Klên macht e Gruss*; eng. *many a little makes a mickle; many drops make a shower*; vgl. ook onze uitdr. *op de kleintjes passen*, zuinig zijn.

1176. In de klem raken (of zitten),¹¹⁷⁶

d.w.z. in beklemming, vast raken, -zitten; in de benauwdheid, in de verlegenheid, in de *konkels*, in de *knel*, in de *knijp* zitten; zie Tuinman I, 189 en Sewel, 395: In de klem zyn, gevangen zyn; in verlegenheid zyn, *to be at a pinch*. Syn. is de uitdr. *hij staat in de schroef, in de prang*, il est en presse ou en peine (Halma, 576); *in de knijp zitten* (o.a. B.B. 405; Nkr. VI, 5 Oct. p. 4); Twentsch: *in de kniepe zitten*; Transvaalsch: *in di knyp raak* (*Onze Volkstaal* III, 139); het Friesche: *yn 'e knipe, 'e beklimminge of yn 'e biklem reitsje, sitte; yn 'e beknipinge sitte*; gron. *in de kniepert zitten* (Molema, 210 en 534); hd. *in der Klemme sitzen*; nd. *in de knip sitten* (Borchardt, n°. 672; Reuter, 58 b); eng. *to be in a pinch*; ook is nog te vergelijken *in den piepzak zitten* en *in de penurie* (fr. *pénurie*) *zitten* (vgl. hd. *penur*, geldgebrek); *in de prame zitten* (Gallée, 34 b); *in de knip zitten* (*Boerekrakeel*, 105); *in de dralte zitten* (Boekenoogen, 1304); *in de nartel zitten* (ald. 657); *in de beerenbijt*²⁾ *zitten*; *in de laberenten* (labyrinth) *zitten* (Schuerm. 322 a); *in zene stinkert* (= gat) *zitte* (Maastricht³⁾); fri. *in 't labyrint sitte; in 't achtergat zitten* (Schuerm. *Bijv.* 4 b); *in de mat zijn* (Winschooten, 154); *in de praam, in de prang zitten* (Schuerm. 504 a); *in den biesbauw zijn* (Boekenoogen, 63); *in benut, in bernis zitten* (De Bo, 108); *in de krot zitten* (*Antw. Idiot.* 721); *in de neep zitten* (17de eeuw); enz.

Eindnoten:

1176 In Zuid-Nederland is de meest gebruikelijke uitdr. *met de poepers zitten*.

1177. Kleur bekennen.

Eene uitdr. aan het kaartspel ontleend, die eig. wil zeggen een kaart van dezelfde soort spelen als degeen, die deze het eerst gevraagd heeft; gedwongen worden zijne kaarten van een bepaalde kleur te laten zien; bij overdracht: voor zijne meening

- 1) Dat we hier aan het muntstuk moeten denken is niet waarschijnlijk, daar dit de waarde had van ongeveer een halven stuiver.
- 2) Een plaats, waar beren tegen honden vchten: een vroeger volksvermaak.
- 3) N. *Taalgids* XIV, 198.

uitkomen, veelal op staatkundig gebied; *keur houden*, blijven ontkennen (Köster Henke, 33); hd. *Farbe halten*, bij zijn meening blijven); Afrik. *hy wys sy kleure* (ook *kleure beken*); vgl. hd. *Farbe bekennen*, *mit der Farbe herausrücken* en *nicht mit der Farbe heraus wollen*, zijne meening verzwijgen (Grimm III, 1324), waarvoor men in Antwerpen zegt: *zijn vlag in zijn(en) zak steken* (*Antw. Idiot.* 382); eng. *to show one's handcards*.

1177a. Een kleur als een boei; zie n°. 270.^{aant.}

1177b. Kleuren en geuren; zie n°. 676.^{aant.}

1178. Klier.

Een in de volkstaal voorkomend scheldwoord met de beteekenis van knul, ploert, onuitstaandbare kerel; vgl. voor den overgang der beteekenis *kataas, krenng, darm, kwal, fluim, etter, puist, emmer, loeder, schelm* (de beide laatste beteekenen oorspr. *aas*) en dergelijke (zie n°. 552 en vgl. Van Ginneken I, 490). Zie *Boefje*, 168: Zoo'n flauwe klier, die had staan grienen as 'n meid; *Peet*, 145; Speenhoff II, 65:

Meneer Piet Lut heeft 'n koetsier
En een open koessie.
Ze rijden samen langs de straat
Enkel voor 'n smoessie.
Dan zie je nooit wie van de twee
Of toch de koetsier is;
't Eenige wat je goed kan zien,
Is wie de grootste klier is.

Nkr. II, 5 Juli p. 4: d'Armée-onderofficieren zijn waarachtig ook geen klieren; IV, 3 Juli p. 2: Als ik juich omdat een van die smeerlappen, een van die ploerten¹⁾, een van die klieren minder gekozen is; 8 Mei p. 2: Jonkheer Piet, die rentenier is, heeft equipage en een tuf, niemand weet hoe rijk die klier is; VI, 2 Nov. p. 3: Leegloopers van sijek fatsoen, al die nuttelooze klieren vreten van een staatspensioen; *Nkr.* VIII, 17 Oct. p. 8: Zoo'n vrome, socialerige klier als dat was! Hiernaast ook *klieroog* (in *Boefje*, 169: Hij dorst 'm ommers nie eens an te kaike, die stiekeme klieroog). Van dit *klier* zijn afgeleid het ww. *klieren*, zeuren, zaniken²⁾ en het znw. *geklier* (gezanik, gezeur; vgl. n°. 447). Vgl. Van Ginneken I, 494; *Nkr.* IV, 3 Juli p. 2: Dat komt omdat die S.D.A.P.-ers met al hun klieren en kruipen macht gekregen hebben; *De Arbeid*, 12 Nov. 1913, p. 2 k. 2 (*geklier*).

1179. Een klikspaan.¹¹⁷⁹

Onder klikspaan verstaat men thans iemand, die alles verklikt, verklapt, dus iemand die in Zuid-Nederland een *klapspaan* of een *lakaai* genoemd wordt (De Cock², 46). Door Halma wordt een *klikspaan* gelijk gesteld met een *klapspaan*, waarmede iemand, die niets geheim houdt, werd aangeduid, *un délateur, une délatrice*. Onder een *clapspaen* verstond men in de middeleeuwen een *spaan of hout, waarmede men een klappend of kleppend geluid maakt*, bepaaldelijk de *lazarusklep*, waarmede een melaatsche zijne nadering aankondigde. Bij overdracht werd de tong ook de *klapspaan* genoemd; vgl. fr. *copeau*, spaan, tong; *ratel*, tong (in *hou je ratel!* zie *O. Kantk.* 39) en babbelachtige vrouw; hd. *halt die Klappe*; de bij Harrebomée III, 258

1) Oorsprong onbekend.

2) In nog anderen zin in *Menschenw.* 8: Schorem dat zich daar ophoopte, klierde in onreinheid van stoofhuisjes.

vermelde zegswijze: *eene tong hebben als een Lazaruskleppe*; onze uitdr. *hou je rammel*, d.i. houd je mond, en *Veelderh. Geneuchl. Dichten*, anno 1600, bl. 118³⁾:

3) In de editie Letterk. bl. 175.

Sonder te aenmercken al het gheklagh
 Van wijf of kind, maect zijs te veel,
 Hy grijptse terstond al by heur keel
 En doet haer dat klapspaen stille staan.

Bij verdere overdracht kon ook hij of zij, die zulk een klapspaan, zulk een klappende tong had, zelf een *klapspaan* of een *klikspaan* genoemd worden, zooals blijkt uit Tuinman I, 202, die citeert: '*t is een klapspaan*, dat wil zeggen, zyn of haar tong is een klatterspaan, of ratel; zy zwygt niet; Sewel, 392: Klapspaan, klikspaan, snapper, informer, betrayer, en het Zuidnederl. *klep, klepel*, tong, babbeltong, vrouw die veel klaps heeft (Schuermans, 249 a; Bijv. 163 a; Antw. *Idiot.* 663). Zie verder *Mnl. Wdb.* III, 1482 en merk op, dat thans *klappen* in deze samenstelling wordt opgevat in den zin van *oververtellen*.

Eindnoten:

1179 In Zuid-Limburg is een *klepper* = klikspaan.

1180. Over de kling jagen (of doen springen),

d.w.z. dooden, bep. een vluchtenden vijand geen kwartier geven; ook gebezigd in den zin van iemand tot faillissement dwingen; de kling is het lemmet van een sabel. De volledige uitdr. zou zijn 'iemand *het hoofd* over de kling jagen', dus: onthoofden, dooden. Vgl. o.a. Tuinman I, 281: '*Hy zal over de kling springen*: dat is, onthalst worden, dewyl dan het hoofd over de lemmer van den beul springt'. Ook in het hd. zegt men: *einen über die Klinge springen lassen*; zie Borchardt no. 673 en Grimm V, 1173, waar medegedeeld wordt, dat men nog bij Luther vindt: 'die ihm den kopf hetten über eine alte klinge lassen hüpfen'; fr. *passer qqn au fil de l'épée*; de.: *at lade springe over Klingen*.

1181. Van klink!

Bijv. in de uitdrukking *een tree van klink!* die we lezen bij Staring, *Jaromir te Praag*, vs. 58, dat wil zeggen: een trap van wat-ben-je-me (*scil.* groot), van-heb-ik-jou-daar (vgl. 17de eeuw *lechtseme daer*) en dus gelijkstaande met *van klinkum, van raak um, van patsum*; zie *Taal en Letteren* II, 319; Tuinman I, 254; *C. Wildsch.* III, 48: Een brief van klink; Halma, 269: Een bewijs van klink, *une preuve de poids*; vgl. eene redeneering die *klinkt als een klok*. In de 17de eeuw was deze uitdr. reeds vrij gewoon; thans komt zij nog dialectisch voor, zooals in het Friesch en het Zaaansch (Boekenoogen, 453). Vgl. n°. 202 noot.

1182. Tegen de (doode) klippen aan (of op),

geweldig, uit alle macht, in hooge mate; eig. in zulk een hooge mate als de klippen zich verheffen; vgl. *torens hoog liegen*. Zie Harreb. I, 415: *hij liegt tegen de klippen aan*, d.i. de klippen weerkaatsen zijne leugens; *tegen den ouden dood an* of in Zuid-Nederland *tegen penningzestien op* (De Cock², 309); Boekenoogen, 452: *tegen*

de (of alle) klippen an, uit alle macht, brutaal, zonder zich aan iets te storen, zoals *eten, stoken tegen de klippen an*; 't *Daghet* XII, 128: *liegen tegen de klippen der hel op*; in 't Friesch: *lige, sûpe, pronkje tsjin 'e klippen oan*; Van Dale: *tegen klippen en bergen op liegen; tegen alle klippen liegen*; *De Arbeid*, 14 Febr. 1914, p. 1 k. 1: En opgeschept en gebluft werd er tegen de klippen op; *Nkr.* V, 2 Sept. p. 3: Dat is een leven! Je eet hier tegen de dooie klippen op en het kost je geen cent; *Schakels*, 71: Hij valt over alles..... redeneert tegen de dooie klippen op; *Nkr.*

IX, 20 Febr. p. 6: Drie paar sokken in ééne week, of zes paar handmoffen voor de soldaten dat was breien tegen de klippen an; *Twee W.B.* 83: Daar mot je werken man tegen de klippe an; *Nw. School*, V, 309: Dan maar woorden lezen tegen de klippen op; VIII, 441: Al meer dan een jaar had ik tegen de klippen aan gesollisiteerd. Vgl. syn *drinken tegen de sterren op* (in *Volkskunde* XV, 180); ook *vloeken, kijven tegen de sterren op*, in hooge mate (*Waasch Idiot.* 628 b).

1183. Aanhangen als eene klis (of als klissen),

d.w.z. steeds bij iemand blijven, hem steeds vergezellen, niet loslaten, als ware men aan hem verbonden, aan hem vastgekleefd, zooals een klis dat doet. Onder een klis verstaat men namelijk een stekeligen knop van klissekruid, die op wollige stof geworpen, daaraan vastkleeft¹⁾. In de 16de eeuw komt de zegswijze voor bij Anna Bijns, *Nieuwe Refr.* 122: Mijn hertken hangt aen u gelijk een clesse; *Refr.* 163: tVolck hinghe hem ane gelijk een clesse. Zie verder Servilius, 196 en 266*; Sart. II, 9, 42; IV, 47; Hooft, *Ged.* II, 222; Harreb. III, 257; *Nkr.* IV, 10 Juli p. 4: Zij hangen, broeders in het kwaad, als klissen aan elkander; De Bo, 534 b; *Antw. Idiot.* 667; Bouman, 55: *ze hangen aan als klissen, als kladdebossen*. Eene synonieme uitdr. was *aanhangen* (of *aanhouden*) *als een klad*; zie o.a. *Korenbl.* II, 258; Brederoo I, 288 (ze hing men om tlijf as ien klat); *Warenar*, vs. 368, waarin *klad* hetzelfde beteekent als *klis*; *op elkaar hangen als klitten* (in *Kalv.* II, 210). In Groningen: *zij hangen an'kander als klarren* (Molema, 202 b); in Deventer: *aanhangen as klassen* (Draaijer, 20 a); in Twenthe: *dat hangk an mekaar as drek an 't rad*, van slecht volk dat elkander bijspringt, zoo gauw men iets met een van hen te doen heeft; in het Haspeng. *oaneenhangen als eene klis* (Tuerlinckx, 323); hd. *sie hängen an einen wie eine Klette*; eng. *to stick to a person like a bur*.

1184. iets aan de (grootte) klok hangen,¹¹⁸⁴

d.w.z. iets alom bekend, ruchtbaar maken; aan elk en ieder overluid vertellen; hd. *etwas an die grosze Glocke hängen oder bringen*; fr. *sonner la grosse cloche*. In de 16de eeuw zeide men hiervoor *dat is al an die clockreep* voor: dat weet Jan en alleman; zie Campen, 22; Sart. I, 7, 33 en bij Sart. *Adagia*, p. 147: *het hanght al aen de klockreep*, dat ter vertaling dient van *notum lippis et tonsoribus*. Ook Hooft gebruikt deze uitdr. in *Ned. Hist.* 1051, evenals Coster, 37, vs. 820 var.; Smetius, 116 en Winsch. 15: *Ik hang het aan de klokreep*, ik maak het rugbaar. Naast *clockenreep* kende men in de middeleeuwen ook *clockenseel*, en zoo kon men ook zeggen *aan 't clockenseel hangen*, dat aangetroffen wordt *Sac. v.d.N.* 896 (*als de vrouwen wat weeten dat hanght aent clockzeel*) en thans nog in Noord- en Zuid-Nederland bekend is; zie Teirl. II, 149; Joos, 89; *Waasch Idiot.* 352 a; *Antw. Idiot.* 670 en Schuerm. *Bijv.* 164 b. De tegenwoordig algemeen gebruikelijke uitdr. *iets aan de (grootte) klok hangen* is eerst in de 17de eeuw aangetroffen; men bedenke hierbij, dat meestal twee klokken in den toren hingen, een zware of grootte klok, die bij brand, bij openbaren nood of een vijandelijken inval werd geluid

1) Vgl. *Herb. c.* 23: De grootte clisse.... heeft veel tacxkens ter sijden, daeraen wassen grootte clissen, die sijn eerst gruen, ende krijghen veel cromme haecxkens, daermede sij aen de cleederen blijven hangen; zie *Mnl. Wdb.* III, 1556.

of 'geslagen', en eene met een minder zwaren klank, welke voor het bijeenroepen tot openbare afkondigingen werd 'geklept'¹⁾. Zie *Ndl. Wdb.* V, 1058; *Mnl. Wdb.* III, 1565 en vgl. Hoof, *Brieven*, 205; Six v. Chandelier, 527; *C. Wildsch.* IV, 310; voor het Nederduitsch Eckart, 161; 82: *hä hängt alles ân dä Dômklok*; *Taalgids* IV, 241 en VII, 205, waar wordt medegedeeld, dat men in Zeeuwsch-Vlaanderen ook gebruikt: 'iets aan de bel hangen, daar vele gemeentehuizen geen klok, maar wel een *bel* hebben,'²⁾ waarvoor in Antwerpen gezegd wordt *iets met de lange bel doen uitbellen* (*Antw. Idiot.* 205); bij Teirl. 120: *iet an den belleman zeggen*, iets overal vertellen, uitbellen; in Twente: *iets an de panne* (het koperen bekken van den omroeper) *hangen*. Zie verder Suringar, *Erasmus*, CLI en W. Dijkstra, 358 a: *hy hinget it net oan 'e greate klok*, hij is geheimhoudend; Ten Doornk. *Koolm.* II, 276; Reuter, 59 a en vgl. reeds mnl. *iet ombellen*, iets ombellen, omklinken; Afrik.: *Dit is nie nodig om dit aan die groot klok te hang nie*.

Eindnoten:

1184 *I. ommebellen*.

1185. Hij heeft de klok hooren luiden, maar weet niet waar de klepel hangt,

d.w.z. hij heeft iets van de zaak vernomen, doch het rechte, het fijne weet hij er niet van; eig. hij heeft eene klok hooren luiden, maar weet niet waar ze hangt, waar het geluid vandaan komt. In Zuid-Nederland zegt men ook voor het laatste gedeelte *maar hij weet niet waar het kapelleken staat of waar de string hangt* (Schuerm. 255; De Bo, 535 en Rutten, 115). Zie verder Spaan, 211; Tuinman I, 196; Harreb. III, 246; *Antw. Idiot.* 669; Teirl. II, 149; *Waasch Idiot.* 351: *hij heeft een klok hooren luiden maar weet den klippel niet hangen*. In het Friesch luidt de spreekwijze: *hy het de klok wol lieden heard, mar hy wit net hwer 't de bingel hinget*; Afrik. *hy het die klok hoor lui, maar weet nie waar die klepel (bel) hang nie*; in het hd. *er hat läuten hören, weisz aber nicht, wo die Glocken hängen* naast *wissen wo die Glocken hängen*³⁾; in de Niederlausitz; *er hat läuten hören aber nicht zusammenschlagen*; voor het Nederduitsch zie verder Eckart, 161; *Taalgids* IV, 276; VIII, 111.

1186. Al wat de klok slaat,

d.i. alles wat de klok verkondigt, mededeelt, alles wat men hoort (of ziet); men hoort van niets anders dan; van niets anders is sprake dan. Vgl. *C. Wildsch.* III, 39: Daar

- 1) Vgl. Fr. Seiler, *D. Sprichwörterkunde*, p. 246: Zur Gerichtsverhandlung wurden die Dinggenossen auf dem Lande durch das Läuten der Kirchenglocke zusammengerufen. Daher: *mit der groszen Glocke zu Gericht laden* (Grimm, *D. Rechtsaltert.* 2, 470). Wer also etwas vor Gericht brachte, der veranlaszte, dasz die grosze Glocke geläutet wurde, lief gleichsam zur groszen Glocke. Jetzt heiszt es bildlich: *etwas an die grosse Glocke hängen*, nämlich ein Gewicht an den Glockenstrick, so dasz die Glocke zu läuten anfängt und nun das Verfahren über die Sache eröffnet wird.
- 2) Zou niet eerder aan de *bel* van den omroeper moeten worden gedacht? Zie *Taalgids* VII, 206; *Ndl. Wdb.* II, 1655; De Cock¹, 254; *Volkskunde* XIV, 156.
- 3) *Zeitschrift für D. Wortforschung* IX, 309.

zijn kooplui genoeg in Amsteldam: 't is al koopman, koopman, wat de klok slaat;
Harreb. III, CXXVI: Het is al raad, wat de klok slaat; *Haagsche Post*, 1917 p. 361 k.
1: Wij hebben

immers onzen Franschen tijd gekend, toen 't al Fransch was, wat de klok sloeg; *De Vrijheid*, 11 Januari 1922, 2de bl. p. 4 k. 4: 't Is al bezuiniging wat de klok slaat! De ministers spreken er van, de kamers spreken er van en het publiek spreekt er van; *A. Jodenh.* II, 47: 't Lijkt wel of hij daar erg verliefd staat, 't is àl liefde heden wat de klok slaat! *De Arbeid*, 27 Maart 1915, p. 1 k. 4: Dat (*het dunder worden*) is niet alleen het geval met de artikelen, verkrijgbaar in kruidenierswinkel of bij den bakker, overal luidt de klok: "t kost zooveel centen meer"; *Handelsblad*, 31 Dec. 1914 (avondbl.) p. 6 k. 6: Overigens oorlog, oorlog wat de klok luidt; *Antw. Idiot.* 669: Het is daar allemaal Fransch dat de klok slaagt; Rutten, 115: 't Is heden hooge vrouwliehoeden al wat de klok slaat; *Teirl.* II, 149: t'Es dor al frans dat de klokke slaat; *Waasch Idiot.* 351: In die stad is 't Fransch al wat de klok slaat; Schuermans, 255.

1187. Dat gaat er in als klokspijs,

d.w.z. dat gaat er gemakkelijk in. Onder klokspijs verstaat men in den eig. zin metaal, waarvan klokken gegoten worden. Kiliaen vertaalt *k l o c k - s p i j s e* door *aes caldariun: es fusile: aes aeramentis fundendis aptum*, dus gesmolten, vloeibaar metaal, dat gemakkelijk gegoten kan worden en gloeiend uit den oven in den vorm schiet. Vandaar bij Brederoo, *Moortje*, vs. 2639:

Hielle peper-huysjes met suycker-erreten, met kabbeljaus ooghen en kapittel-stocken,
Dat pleech onze Arent voor klock-spijs, met huylt en met hayr in te schocken,

d.w.z. die sloeg hij gemakkelijk, zonder eenige moeite naar binnen; hij goot het er in, even vlug en gemakkelijk als klokspijs in den vorm vloeit. Vgl. J.v. Hoven, *Schilderij van de Haagsche Kermis*, 1715, bl. 11:

Gedroogde schelvisch, schol, heel smaakelyk om te eeten
Die worden overal voor klokspys opgegeeten.

De Bo, 536, die uit F. van den Werve (anno 1777) citeert: *tegen iemand als klok-spijs uitvallen*, d.i. ineens, plotseling tegen iemand uitvallen, en *uitvallen als klok-spijs*, van onbedachte woorden, ze uitflappen; in het *Limb.* *dat komt er uit wi klokkespijs*, dat komt er uit geperst ('t *Daghet* XII, 97). Uit deze bet. 'iets dat gemakkelijk naar binnen gaat', ontwikkelde zich die van iets lekkers, eene *lekkernij*, in welken zin het in de twee eerste plaatsen ook kan worden opgevat; voor de 18de eeuw zie Halma, 270, die *k l o c k s p i j s* omschrijft door 'kost die men gaerne eet', en Tuinman I, 98: Dat smaakt als klokspys, d.w.z. 't is zeer lekker; in *Jong.* 20: Gestampte rooie kool was klokspijs voor d'r lui. Zie verder De Bo, 536; Schuermans, 255 b; *Antw. Idiot.* 439; *Teirl.* II, 149: 't loopt (of gaat) er in gelijk klokspijs, het loopt er zeer gemakkelijk in (van spijs of drank); *Taal en Letteren*, 1899, 165-168 en vgl. het fri.: *it giet er yn as slaed* (zie ook Draaijer, 37); elders: *dat gaat er in als boter, als vet* (*Taal en Letteren* IX, 228), *als gesneden koek* (in *Het Volk*, 21 Oct. 1913, p. 5 k. 1); *gelijk haver* (*Antw.*), *als Gods woord in een ouderling* (*M.z.A.* 175), 't valt er in als een tekst in een ouderling en een borrel in een aanspreker (Goeree en Overflakke¹⁾),

1) *N. Taalgids* XIII, 135.

in een student (dit laatste bij Molema, 181 b); *in een diaken; dat vâlt er in as 't gat van 'n boeren arbaidr in 'n blauwloakensche boksem* (Volkskunde XIV, 165); fri. *dat giet sa glêd as in klontsje*, enz. In Breda: *dat gaat af als klokspijs*, dat vindt veel aftrek (Hoeufft, 304), hetzelfde als *dat gaat weg als koek* (Harreb. I, 426 a); vgl. hd. *abgehen wie die warme Semmeln*; eng. *to go off like hot cakes*¹⁾. Syn. is in de 18de eeuw *slokspijs* (Spaan, 189; 216).

1188. Nu (of nou) breekt mijn klomp!¹¹⁸⁸

Dit wordt gezegd, wanneer plotseling iets onverwachts geschiedt of gezegd wordt, waarover men zijn uiterste verbazing te kennen geeft. Vgl. *Leersch.* 121: Nou breek me klomp, zei de Scheele; *Handelsblad*, 26 Nov. 1913, p. 6 k. 4 (ochtendbl.): Op een moment dat een Hollander zeggen zou: 'daar breekt mijn klomp', breekt deze Cyrono een Goudsche pijp; *Diamst.* 286: Nou breek me klomp!; *Jord.* 248: Nou brak zijn klomp; *Handelingen der Staten-Generaal*, 1913 (25 Febr.): Mijnheer de voorzitter, nu breekt toch werkelijk mijn klomp; *Het Volk*, 20 Maart 1914, p. 5 k. 2: Nou breekt m'n klomp! roept Kees uit en zijn sombere stemming gaat over in een luide schaterlach: Zijn die kerels daar gek? 25 April 1914, p. 5 k. 3: Seg, nou breekt me klomp. Hoe kom jij aan die fijne bulle die je an je donder heb? *De Vrijheid*, 22 Nov. 1922, 4de bl. p. 2 k. 3: Nu scheurt me de klomp. Syn. *daar gaat mijn pijp van uit*, daar begrijp ik niets van, het gaat mijn verstand te boven (Boekenoogen, 1349; in *Jord.* II, 358: Nou brak toch vast d'r pijp; bl. 382: Nou brak haar pijp!.... haha! *Handelsblad*, 30 Aug. 1915 (avondbl.) p. 9 k. 3: Nou gaat m'n pijp uit, bromde het Lijk.... Zoiets heb ik nog nooit meegemaakt) of *nou pis ik het vuur uit!* (Boekenoogen, 1095); *nou geet me de lamp heelemaal uit* (*Het Volk*, 2 Jan. 1913, 2de blad); *nou valt goddoome de boôm uit me hemd!* (*Kent.* 57); *noe sleit God ten duvel doet* (Maastricht²⁾); Afrik. *dit slaan my dronk* (Boshoff, 337).

Eindnoten:

1188 Vgl. hd. *Mir fällt die Butter vom Brote.*

1189. Met de klompen op het ijs of in 't gelag komen,

d.w.z. onvoorzichtig handelen, niet goed beslagen ten ijs komen, zich wagen op een terrein, waar men niet thuis hoort; zich op domme wijze verpraten. Ook in Groningen: *men mout nijt mit de klompen op 't ies komen* (*Taalg.* V, 161); volgens Joos, 101, eveneens in Vlaanderen: *met zijn blokken op 't ijs komen*. De zegsw. komt in de 18de eeuw voor in *W. Leevend* I, 2; *Br. v. Abr. Bl.* II, 53 en *Janus*, 140: Blijf jij met je klompen van 't ijs; Harreb. I, 359, In het Oostfri. kent men *mit klumpen in 't gelag komen* in den zin van: met de deur in huis vallen; anderen in de rede vallen (Ten Doornk. Koolm. II, 286 a; Dirksen I, 52), dat ook bij ons niet onbekend is doch in anderen zin, waarvoor men vroeger zeide *ergens zijn knoet in slaan*

- 1) In Noord-Holland komt *klokspijs* ook voor in den zin van *toevallige bate, die men gaarne behoudt* (Bouman, 56).
- 2) *N. Taalgids* XIV, 194.

(Halma); evenzoo in 't Gron. en Friesch in den zin van: door een toeval of uit onvoorzichtigheid in verlegenheid geraten, en deswege bespot worden (Molema, 206 b). In 't Friesch: *hy komt mei de klompen yn 't spul*, zegt plomp zijn meening, dat syn. is van *met de klompen in 't gelag komen of loopen*; zie *Handelsblad*, 14 Maart 1920, p. 1 k. 1; *Nkr.* VI, 15 Juni p. 4: En Kuyper in 'De Standaard' loopt ook maar met de klompen in 't gelag.

1190. De klop is (of staat) er op,

d.w.z. zij is acht en twintig jaar, waarvoor ook gezegd wordt *de dut is er op* (Draaijer, 9; V. Schothorst, 122) of *zij is gedut; zij komt op de klompenmarkt zitten* (Harreb. I, 417). Vroeger, tot op het midden der 19de eeuw (1846), bestond een zilveren munt, ter waarde van f1.40, een *achtentwintiger* of goudgulden, zilveren florijn of zilveren gulden genoemd. Tot waarmede was hier een stempel, een *klop* of een *dut*, op geslagen, die de goede van de te lichte (26 stuivers) onderscheidde.¹⁾ In Friesland luidt de zegswijze ook *de klop stiet er op*; in Groningen eveneens *de klop is t'er op*, waarvoor men ook wel zegt *'t is een oude achtentwintig* (Sewel 43; Molema, 207). Zie Harrebomée III, LXXXIX; *Onze Volkstaal* III, 93; De Cock², 145; *Volkskunde* XVI, 109. Vgl. ook *hij is boven den tik*, boven de vijftig jaren, ontleend aan 't jassen-forceeën, waar men bij 't halen van 50 oogen, een *tik* geeft (Harreb. III, CXXXII).

1191. Hij is (goed) uit de kluiten gegroeid (of gewassen),

d.w.z. hij is flink gegroeid, is *lotig* (V. Schothorst, 168). De uitdr. is oorspr. gebruikt van boomen of planten, die flink uit de aarde (vgl. *Lucelle*, vs. 2133) opgroeiden, en later bij overdracht ook op personen toegepast. In het begin der 18de eeuw vinden we haar bij Spaan, 270: Dat het (*stadhuis*) niet hooger uit de grond of kluiten stond; S.v. Rijndorp, *Derde Meydag of Verhuystijd*, 1708, bl. 10:

En 't is een keerel uyt den kluyten,
Die als een kaatsbal op kan stuyten.

Bij Halma lezen we, bl. 272: *Uwe dogter groeit braaf uit de kluiten*, *votre fille grandit à merveilles*; Sewel, 398: *Zij groeit lustig uit de kluiten*, *she grows pretty tall*; Harreb. I, 418; *De Arbeid*, 11 Febr. 1914, p. 3 k. 3: Daarin wordt flink opgegeven van den vooruitgang der afdeling Rotterdam, van een afdeling die flink uit de kluiten begint te groeien; *Het Volk*, 7 Febr. 1914, p. 5 k. 4: De sociaaldemocratie is daar plotseling stevig uit de kluiten gewassen; fri. *fiks ut e kluten sketten* (opgeschoten).

1192. Iemand met een kluit(je) in het riet sturen,

d.w.z. iemand met een mooi praatje afschepen, *hem den mallen dijk opzenden* (17de eeuw), *hem met een santje uit de kapel zenden* (zuidndl.). De zegswijze komt in de 18de eeuw voor in *Willem Leevend* V, 132 en VII, 341; verder bij Harreb. I, 148; *Het Volk*, 30 Oct. 1913, p. 5 k. 2: Dat de Raad als 't ware wordt afgescheept met allerlei praatjes, met een kluitje in 't riet wordt gestuurd; 3 Febr. 1914, p. 5 k. 2; 25 April 1914, p. 1 k. 4; *De Arbeid*, 31 Jan. 1914, p. 4 k. 2: De steller van genoemd artikel verwijt mijn broer dat hij met een kluitje in 't riet is gestuurd; *Nkr.* VII, 1 Febr. p. 4, enz.; Afrik. *iemand met 'n kluitje in die riet stuur*. Misschien wil kluitje hier zeggen kleinigheid en vandaar eene nietige uitvlucht, een onbeteekenend praatje, zooals het 18de-eeuwsche *klommer*²⁾ en *kakkerlakje*; eig. een onbeduidend insekt, maar ook

- 1) Ook de schellingen moesten sedert 1693 van een stempel (een pijl- bundel) voorzien zijn, en werden dan *klopschellingen* genoemd.
- 2) De Jager, *Frequ.* II, 258. Mag hiermede het VI. *klommel*, klungel, vergeleken worden?

een 'uitvlucht'; vgl. Sewel, 374: *hy zegt het met een kakkerlakje* (uitvlugtje) *goed te maaken*. In het riet sturen is van zich afduwen, op zij schuiven, zoodat de geheele zegswijze, op deze wijze verklaard, hetzelfde beteekent als het vroeger gebruikelijke *iemand met een (soet) praatje afzetten*¹⁾. Het is evenwel ook mogelijk dat men heeft willen zeggen: door 't gooien van een kluitje een schip naar den kant doen gaan; fig. iemand met een middel, dat er eigenlijk niet voor deugt en er niet geschikt voor is, toch op zij doen gaan, van zich afschuiven, *iemand met een houtje van den kant duwen* (Goeree en Overflakkee²⁾), zoodat de zegswijze dan te vergelijken is met *een* (iemand) *lubben met een beenen mesje*, *plumbeo jugulare gladio, est futili levique argumento convincere quempiam* (Sart. II, 5, 85); *iemand met een vossestaart het hoofd afzagen* (zie *Kluchtspel* II, 153).

1193. De kluivers in huis krijgen,

d.w.z. met executie worden bedreigd; uitgewonnen worden, een vonnis krijgen wegens wanbetaling. Een kluiver beteekende in de 16de eeuw een *gerechtsbode*; zie Kil.: *K l u y v e r*, *exactor, exactor rei judicatae*; eig. iemand die de *kluven, kloven*, dat zijn *handboeien* aanlegt?³⁾; Ogier, 46: *Morghen send' ick hem de cluyvers voor myn vierendeel-jaers huer*. In West-Vl. zegt men hiervoor *de arme jantjes krijgen* (De Bo, 469) of *iem. de weddeboon zenden, met de weddeboon in huis liggen* (De Bo, 1375) en in Belg. Brabant: *de mennekens krijgen* (Schuerm. *Bijv.* 193; in Antw.: *de mannekens*); in het fri. *hy het de feinten* (of de *kluvers*) *yn 'e hûs*; in *C. Wildsch.* IV, 188: *de dienders*.

1194. De klu(t)s kwijt zijn (raken of verloren hebben),

d.w.z. niet meer weten wat men doet, den draad kwijt zijn; eig. van den kluts, van den slag af zijn; vgl. het wkw. *klutsen*, door elkander kloppen, bijv. eieren of zeepsop. Volgens *Onze Volkstaal* III, 44 is de uitdr. afkomstig van de handpapiermakerij en bezigde men haar, wanneer men den slag kwijt raakte, om de papiervloeistof gelijkmatig over den vorm uit te spreiden; Afrik. *die kluts kwytraak*. Vgl. het Zaaansche syn. *de hussel (hutsel) kwijt zijn* (Boekenoogen, 363). Zie ook *Noord en Zuid* III, 348; Harrebomée I, 418 a; Van Schothorst, 154; *Uit één pen*, 51; *Jord.* 310; *Schoolm.* 32; 103; fri. *de kluts kwyrt reitsje*; hd. *aus dem Takte kommen*.

1195. Daar zit 'em de kneep,

d.w.z. daar zit de moeilijkheid; daar houdt het 'em (vgl. eng. *there is the rub*), *dat is ten aap* (Maastricht); bij Winschooten, 183: *Daer leit de kneep*, dat wil zeggen daar houdt het, knijpt het, zit het vast; Tuinman I, 232: *daar ligt de kneep*, dat wil zeggen de klem der zaak; vgl.

- 1) Anderen denken aan het 17de-eeuwsche *kluit(je)* = *grap(je)*, een woord dat in West-Vlaanderen en ook in het Kaap-Hollandsch in dien zin nog gebruikt wordt. Nog andere verklaringen vindt men in *Noord en Zuid* VII, 175; X, 349; *Navorscher* 53, 707.
- 2) *N. Taalgids* XIII, 132.
- 3) *Stallaert* II, 78 en *Mnl. Wdb.* III, 1605. Plantijn denkt bij kluivers aan onze tegenw. bet. blijkens de *kluyvers int goedt stellen, mettre les mangeurs aux biens d'aucun*; Kiliaen is eveneens deze meening toegedaan. Vgl. ook *Tijdschrift*, XXIII, 247.

hd. *da sitzt der Haken*; eng. *thats just the kink of it*. Eene andere hieruit voortvloeiende beteekenis heeft kneep in de uitdr. *de kneep vatten* (zie Tuinman I, *nal.* 13 en Van Effen, *Spect.* VII, 198) naast *den kneep weg hebben*, het geheim der zaak of handeling gevat hebben (Tuinman I, 233; Chomel II, 1257: Gelyk 'er Valken van een leezamen aart, en min leezame zyn, zo ziet men 'er somtyds, die de kneep de eerste, of tweede sprong al weg hebben) en *de knepen kennen* (Harreb. I, 419. Teirl. II, 155). Hier heeft dit woord de bet. van listige kunstgreep, streek, in welken zin het ook door Halma en Sewel wordt vermeld en eveneens in het Nederduitsch bekend is; Afrik. *daar lee die knoop*. Vgl. Wander II, 1429; Eckart, 274: *he wêt de rechten knêpe; he is vuller knêpe*; Molema, 46 b; *hy het de knepen yn 'e mouwe; der sit 'm de kneep*; hd. *den Kniff kennen; Kniffe hinter den Ohren haben* (Wander II, 1431¹⁾).

1196. Een sterke knevel,

d.i. een sterke kerel; fri. *in knevel fen in kjerl, in boi*; in 't Land van Waas: *een kneuvel*, stoute kerel; ook *een kneuvel van een appel*, een groote appel. Eig. is knevel in deze uitdr. een *stok*, een *blok*, en vandaar een *ruwe, lompe kerel*, en bij uitbreiding *een sterke vent*. Vgl. Kiliaen: *Knevel, stipes, malleolus, flagellum*; bij Rijndorp, *Gestrafte Vrijgeest*, bl. 18 is een *knevel* een boer, een lomperd²⁾, waaruit zich ook die van snaak kon ontwikkelen, blijkens Halma, 273, die knevel verklaart door 'drollige vent' (vgl. eng. *clown*). In Gelderland is, volgens Gallée, 22 a, knevel nog bekend in den zin van 'zware boom, sluihoek aan een hek of deur' en ook in dien van 'sterke man'. Zie n°. 201. In Afrik. wordt *knevel* gezegd van iets dat heel groot is.

1197. Er is iets (of een vuiltje) aan den knikker,

d.w.z. er is iets niet in den haak, er is een vuiltje aan de lucht. Vgl. Van Eijk III, 90: *daar is vuil aan den knikker*, er moet wel iets van dat leelijke geval of gerucht bestaan; *Sonnet*, 56: Er schijnt toch inderdaad iets aan den knikker; *Dievenp.* 118: Als je een van je Amsterdamsche sneezen zoo met zoo'n vreemden Mof of Bels ziet rondkuieren, dan kun je d'r op aan, dat er 'n vuiltje aan de knikker zit. Ook *er is stront aan den knikker* (V. Eijk III, n°. 7). Vgl. *D.H.L.* 1: Er mocht geen bliksem aan mankeeren, zei-die, want anders kwam 'r 'stront an de knikker'; *Kippev.* 189: Er is, naar mijn gissing, iets aan den knikker dat er niet aan hoort. Syn. *er is kak aan den knikker*, de zaak deugt niet of *er is kak an 't gat*, er is kak aan den knikker (vgl. n°. 1055; Teirl. II, 101); vgl. *Schoolmeester*, 20:

De wolken worden in 't Westen hoe langer hoe dikker,
Daar is zeker iets, dat ik niet noemen zal, aan den knikker.

Syn. *Er is roet in 't eten* (zie aldaar en vgl. Boekenoogen, 844).

1198. Het is niet om de knickers, maar om het recht van 't spel.

Men gebruikt deze zegswijze 'wanneer men eene handeling wil verklaren, die voortvloeit uit een gevoel van rechtvaardigheid, omdat

- 1) Voor de verklaring van *kniff* in dezen zin 'denkt man an das betrügerische Bezeichnen der Karten durch einen Kniff' (Paul, *Wtb.* 291).
- 2) Van Helten, *Proeven van Woordverklaring*, 86 en Franck-v. Wijk, 324.

het billijk is, en niet om zich persoonlijk te bevoordeelen; dus niet om het voordeel, maar om het spel, de eer'; fri. *net om 'e knikkerts, mar om 't spil*. Zie Tuinman I, 225: 'Zo zeggen de jongens, wanneer zij om *onheusch doen* wel eens plukhairen, en malkanderen met de knikker-zakken om de ooren slaan. Hieraan stellen zich gelijk, die om een beuzeling een proces aanvangen, quansuis om dat het recht aan hunne zijde is, zo zy meenen.' Zie ook Spaan, 265; Van Effen, *Spect.* VI, 174; *Janus*, 73; III, 121; Eckart, 274: '*t is nich um de Knickers, man um die Gerechtigheit von 't Spill*'; fri. '*t is net om 'e knikkerts, mar om 't rjucht fen 't spil*'; afrik. *dit is nie om die hondjie nie, maar om die halsbandjie* (Boshoff, 338).

1199. Geen knip (voor den (of zijn) neus) waard,

d.w.z. hoegenaamd niets waard, van zeer weinig beteekenis. Reeds in het Grieksch bij Athenaeus: *οὐκ ἄξια ὄντα φόφου δακτύλων* (zie Suringar, *Erasmus*, CXXXI). In onze taal bij Servilius, 50*: *ten is niet een knippe weerd*, ne crepitu quidem digiti dignum; Sart. I, 8, 75: *ick vraech daer niet een knip na*, ter vertaling van 'hujus non facio'. Zie ook *Latere Versch.* 135 en *Brieven v. Abr. Bl.* I, 223: Van luije traage jonge lieden komt niet *dat*; en dan knip ik met myn duym op myn middelste vinger. Afrik. *Hy is nie 'n knip voor sy neus werd nie*. Vgl. het hd. *einem ein Schnippchen schlagen*; het eng. *I don't care a snap (of my fingers)*. De woorden 'voor den (zijn) neus' schijnen een later toevoegsel. Vgl. het synonieme *geen klap om zijne ooren waard zijn* (*Ndl. Wdb.* XI, 42), dat eene navolging zijn kan, en het 17de-eeuwsche *niet een krits*, eig. *geen kras*, hoegenaamd niets, geen *snars*. In Zuid-Nederland: *geen klets of slag in zijn gezicht weerd zijn* (*Antw. Idiot.* 664; Claes, 113; Teirl. II, 142); fri. *gjin knip foar 'e noas wirdig*.

1200. Iemand knollen voor citroenen verkoopen,

d.w.z. iemand iets van geringe waarde als iets kostbaars in de hand stoppen; hem met ijdele praatjes bedotten, foppen, misleiden; synonieme uitdrukkingen zijn of waren: *iemand appelen of eieren voor citroenen, paardekeutels voor vijgen, kladbeeken voor diamanten, britten (of kluiten) voor turven verkoopen (of tellen)*; zie Campen, 82; Sart. III, 9, 5; Tuinman I, 132 en vgl. verder *Gew. Weeuw.* III, 26; *W. Leevend* IV, 237; *C. Wildsch.* IV, 38; Spaan, 172: Ei lieve! latenwe malkander geen knollen voor citroenen, paardekeutelen voor vygen, of pekelharingen voor posten verkoopen; *V. Janus* III, 200; het *Ndl. Wdb.* II, 551; III, 2048; *M. de Br.* 29; *Nkr.* V, 19 Febr. p. 6; 10 Juni p. 4; *Antw. Idiot.* 162-163; Joos, 71; *Taalgids* IV, 286; Afrik. *iemand knolle vir sitroene verkoop*; fri. *immen stront for saffraen forkeapje*; in het hd. *einem ein X für ein U machen*; iem. *Mausedreck für Pfeffer verkaufen*; fr. *faire accroire à qqn que les vessies sont des lanternes*; eng. *to make one believe that the moon is made of green cheese*.

1201. Hij is in zijn knollentuin

of *in zijn knollen* (o.a. in *Boefje*, 11; 196; 218; *Landl.* 246), d.w.z. hij heeft het recht naar zijn zin, is in zijn schik; oorspr. zeker van een haas gezegd, die zich te goed kan doen aan het lof van knollen, die in zijn 'knolleland' zit. De uitdr. is aangetroffen in de 17de eeuw in de

Tien Vermakelikheden des Houwelyks, anno 1678, bl. 138: Niemand vergeet u toe te wenschen dat gy toekomende jaar een dochter by uw zoon, of een zoon by uw dochter moogt hebben, meynende dat het spul dan volmaakt, en gy geweldig in uw knoltuyn zijn zoudt; zie ook *Gew. Weeuw.* III, 69; *Harreb.* I, 421; *Nkr.* I, 23 Juni p. 2; III, 13 Juni p. 2; VI, 24 Febr. p. 2; 21 Dec. p. 2. In de *Br. v. Abr. Bl.* I, 44; 64; 128; *C. Wildsch.* II, 155; III, 25; VI, 97, enz. komt voor *in zijn tuin zijn*. Te vergelijken zijn uitdrukkingen als: *hij is nu recht op syn koeweyde* (Campen, 122; Coornhert, *Van den thien Maeghden*, fol. 471); *Sart.* II, 6, 33: *hier is hy in gras-duynen; hier is hy in zyn schick, in syn koewey*, oorspr. natuurlijk van eene koe gezegd; *in zijn veld zijn* (Tuinman I, 241); *op de deune zijn* (Twente); *in zijn hof zijn* (*Harreb.* I, 313); *op zijn dreef zijn* (zie n°. 489); *op zijn oude doft* (= roeibank) *zijn*; *hij is in zijn bouw*, fri.: *hy is yn syn bou* (bouwland) of *yn syn kouwefinnen* (veeweiden); *uit zijn loef* (eig. dol van een roeriem) *zijn*, niet in zijn schik zijn (*Schuerm. Bijv.* 188); *hij is in zijn klavergers* (De Bo, 527; *Schuerm.* 247 b); *in zijn weêre zijn* (De Bo, 1375); *op z'n kantoor zijn* (*Onze Volkstaal* I, 37; *Sart.* I, 7, 57 en vgl. *C. Wildschut* I, 47: *op zijn comptoir zijn*) en het Zaansche *op zijn raap zijn, in zijn polder zijn* en *weer op de klaver zijn* (Boekenoogen, 804 en 441), hersteld zijn na eene ziekte; *op zijn akkertje zijn* (in *Jord.* 307); *in zijn folion zijn* (*S. en S.* 31); vgl. het eng. *to be or live in clover*, in gelukkige omstandigheden verkeeren, in weelde leven. In het Latijn zeide men *in arena sua esse* (vgl. o.a. *Sart.* III, 7, 40).

1202. Daar zit 'em de knoop,

d.w.z. daar zit de moeilijkheid, daar zit 'em de kneep, daar zit het vast, dat moet ontward, losgemaakt worden. Reeds in de middeleeuwen werd het ontbinden van een knoop als zinnebeeld gebruikt van het oplossen eener moeilijkheid; zooals in *Wap. Mart.* II, 145 en *Rose*, 4325. Vgl. verder *Daniel* V, 16: Van u hebbe ick gehoort, dat ghy uytleggingen cont geven, ende knopen ontbinden; Anna Bijns, *Refr.* 163: Hier leyt den cnoop (hier komt het op aan); Hooft, *Ged.* I, 225: Hier is de knoop geleghen; Tuinman I, 233; *V. Janus* III, 10. Vroeger zeide men ook: *daar liggen de mosselen* (Marnix), *daer licht de cloot* (Everaert, 148); vgl. de. *det er just Knuden*; hd. *da liegt der Knoten* naast *da liegt der Hund begraben, da liegt der Hase im Pfeffer, da stehen die Ochsen am Berge*; oostfri. *dâr sit de knüp* (Dirksen II, 49); Afrik. *daar's 'n knoop in die draad*. In Zuid-Nederland volgens Joos, 96: *daar ligt de knoop* (*Antw. Idiot.* 1828; *Waasch Idiot.* 357 a) of *weten waar de knoop ligt*, weten wat er aan scheelt, wat moet gedaan worden; de zaak kennen (*Teirl.* II, 158); *daar is 't peerd gebonden; daar ligt 't verken vast*, eng. *there lies the knot; that's where the drag is*; de Franschen spreken eveneens van *le noeud de l'affaire; c'est là que git le lièvre*, en de Friezen: *der sit de ein* (het einde) *fêst*. Tuinman I, 367 meent te moeten denken aan den Gordiaanschen knoop (zie het volgende artikel), hetgeen niet noodig is, daar in het Latijn *nodus* in denzelfden zin als bij ons voorkomt (*Otto*, 244); vgl. ook n°. 1203 en fri. *dêr sit de oast* (kwast in het hout; lat. *nodus*).

1203. Den (Gordiaanschen) knoop doorhakken,

d.w.z. een bezwaar door een krachtig besluit vernietigen, te boven komen; een besluit nemen dat aan alle aarzeling een eind maakt, zonder

de moeilijkheid op te lossen. De uitdr. herinnert aan den knoop, door *Gordius*, een boer, die koning van Phrygië werd, zeer kunstig gelegd in de gareelen aan den disselboom van zijn wagen. Hij die dezen knoop kon losmaken, zou de wereldheerschappij verkrijgen. Alexander van Macedonië hakte hem met zijn zwaard door. Vgl. hd. *den gordischen Knoten lösen*; fr. *trancher le noeud gordien*; eng. *to cut the (Gordian) knot*. Zie *Ndl. Wdb.* III, 2974; 2984 (*den knoop doorklinken*; 17de eeuw); Harrebomée I. 252 a; Villiers, 64; *Waasch Idiot.* 357 a: *den knoop deurhakken*, tot een kloek besluit komen.

1204. Er een knoop op leggen,¹²⁰⁴

d.w.z. met een vloek hetgeen men gezegd heeft als 't ware bekrachtigen, vastmaken; zie o.a. Harreb. I, 421; *Zondagsbl. van Het Volk*, 7 Maart 1914, p. 1 k. 3: Vooral één der agenten muntte uit in het vloeken en legde op bijna ieder woord den stevigen knoop: g.v.d. In de 18de eeuw: *er een band op leggen* of *er stijve hoepels om leggen* (*Br. v. Abr. Bl.* I, 79 en 278), waarvoor men in Brabant nog gebruikt: *er eenen band om leggen*; in Aardenburg: *er een kegg'* (wig) *op zetten* (*Noord en Zuid* II, 317); in Zuid-Nederland: *er eenen doorleggen* of *er eenen kraker bijzetten* (*Schuerm. Bijv.* 20 a; 175 a; Teirl. II, 180); *een knoop er rond leggen* (*Tuerlinckx*, 331). In *Willem Leevend* VIII, 167: Knoopen van zyn rok laten vallen; Harreb. I, 421: Hij laat eenige knopen van zyn' rok vallen; Afrik. *hy knoop baie*. Hiermede is te vergelijken het fri.: *der falt him wol ris in knoop fen 'e jas*, holl. hij laat een knoop van zijn broek springen, waarnaast evenwel ook gezegd wordt: *hy leit er in skippersknoop op*; vgl. ook het fri. *knopen draeije*, vloeken; hd. *einen Trumpf drauf setzen*.

Eindnoten:

¹²⁰⁴ *Er een keg op zetten* komt in de 18de eeuw voor bij Tuinman I, 295; zie *Ndl. Wdb.* VII, 2027. **Als de kok met de keukenmeid kijft, dan hoort men waar de boter blijft**, als twee schelden, die het gewoonlijk eens zijn, twist krijgen, dan komen hunne boevenstreken aan het licht; vroeger *'als de kok met den bottelier kijft, dan weet men waar de botter blijft*, waar meede men seggen wil, dat als de Opperhoofden beginnen oneens te werden, dan hoort de gemeene man, waar het haaperd, en waar het Boefje schuld; want soo lang de kok met de Bottelier het eens is, soo kan de oorszaak van het quaalijk schaffen verhoolen blijven, omdat die twee malkander de Bal toe kaatsen' (*Winschooten*, 116). Evenzoo bij *Cats* I, 458:

Als kock en bottelier lest eens te samen keven,
Toen hoord' ick onder wien de boter was gebleven.

Tuinman I, 146: Als kok en bottelier zamen kyven, hoort men waar de boter gebleven is.... Zo lang die vrienden zyn, kunnen zy zamen ontrouw plegen: maar wanneer daar tusschen twist komt, dan beklappen zy malkanderen, en 't gepleegde komt aan den dag; Harreb. I, 83; *Handelsblad* 9 Januari 1925 (A) p. 1: Als de kok met de keukenmeid kijft; *Ndl. Wdb.* III, 738.

1205. Achter de knopen hebben,

d.w.z. opgedronken (alcohol) of opgegeten hebben (zie Van Effen, *Spect.* XI, 117). In de 17de eeuw ook *achter de knopen steken*, opdrinken, o.a. *Gew. Weeuw.* III, 48 en vgl. Van Effen, *Spect.* IV, 40; XII, 88. Natuurlijk staat achter de knopen gelijk

met 'in de maag'. Ook in Groningen kent men deze uitdr. voor (eenige fleschjes) geknapt, 17de eeuw *gekraakt*, hebben, of zooals men in Zuid-Nederland zegt: *gekaduind* of *geknotst* hebben (Schuerm. *Bijv.* 143; *Antw. Idiot.* 681; Molema, 534). In West-Vlaanderen kent men *achter zijn krage*, *bachten zijn krage steken*, in den zin van opeten, doorslikken (De Bo, 565); in het Zuid-Oostvlaamsch *iet in zyn krage* (hals) *draaien*, *lappen of slaan* (Teirl. II, 179); *in zijn kamizool slaan* (Tuerlinckx, 301); *in ze gortse* (fr. *gorge?*) *sloon* (Maastricht); *achter zijn hemdrok steken* (Goeree en Overflakkee), waarmede te vergelijken is het Ndl. *er een achter zijn halsdoek knopen* in den zin van: een borrel nemen, syn. van het fri. *ien achter 't fesje* (vestje) of *de knopen gieten*; hd. *ein Glas hinter die Binde gieszen*. In *P.K.* 21: Die kemediante-lui benne door de bank nogal van berg 'm maar weg achter je stropdas.

1206. Een knul van een vent,

d.w.z. een sukkel, een onhandige, domme kerel. Dit knul is hetzelfde woord als *knolle*, dat Kiliaen vertaalt door *glomus*, *globus*. Vgl. *Warenar*, vs. 727: Sy (de vrouwen) wetent beter as de mans, wy zijn maer een diel knollen, dom; *C. Wildsch.* III, 265: Ik hou veel van Neef Stamhorst, want hij was altijd een lieve knol; Halma, 275: *Een knol van een vent*,

een onnozel mensch. Dergelijke overdrachten van den naam van een dik, lomp voorwerp op een onbehouwen, onbeschaafd mensch waren zeer gewoon; vgl. *kinkel*, afgeleid van *kink*, draaiknoop in eenig touwwerk; *knokkel* (kinkel, boer, Halma, 274), *kloen*, glomus, klouwe (Kil.); *kloete*, truncus, caudex, globus, homo obtusus; stupidus (Kil.); *kluts*, *klunte*, het eerste door achtervoeging van s gevormd uit een ablautvorm van *kloot*; het tweede is verwant met *klont*; *kneukel* van *knoke*, nodus in arbore, callus, tuber (Kil.). Wellicht ook in de studententaal *knor* (niet-corpslid), eig. knoest, knoop (eng. *knur*; mnl. *knorre*, knobbel¹⁾). In Zuid-Nederland een *knoop* van een man (Tuerlinckx, 331; hd. *ein Knoten*); een *knots* van een verken (Tuerlinckx, 330); een *klobbe* (blok) van een vent (*Loquela*, 253), enz. Zie van Helten, *Proeven van Woordverkl.* bl. 87-90; Schuermans, 266; 274 i.v. *kolf*; hd. *knollen*, *knolfinke*, grober Mensch en vgl. n°. 841.

In de volkstaal verstaat men onder den 'knul' den vrijer, den vent, den man (o.a. *Zandstr.* 83; *A.t.A.* 184; *Onze Volkstaal* III, 196; Köster Henke, 35).

1207. Codille²⁾,

d.i. in het kaartspel, bijv. het omberen, de dubbele inzet of boete, wanneer de speler minder slagen haalt dan de tegenspelers en dus reddeloos verloren heeft, 'weg' is; vandaar *iets codille zijn*, iets onherroepelijk kwijt zijn (*Ndl. Wdb.* III, 2058). Vgl. n°. 1084.

1208. De koe bij de horens grijpen (pakken of vatten),

d.w.z. eene moeilijke, gevaarlijke onderneming op de juiste manier flink aanpakken; fri. *de kou by de hoarnen pakke of it hynsder* (paard) *by de team* (toom) *pakke*. De spreekwijze is ontleend aan het vangen van eene koe, die wild rondspringt en die men alleen door haar flink bij de horens te grijpen in zijne macht kan krijgen en kan bedwingen. Vgl. *D. Doct.* II, 2590: God, onse here, gheeft al goet, maer den osse metten hoornen niet; Servilius, 138*: *God geeft den os, mer niet metten hoornen* (dii bona laboribus vendunt); zoo ook bij Campen, 13: *Godt gheeft die Koe, maer niet by den hoornen*, dat herinnert aan de fr. zegswijze *Dieu donne biens et boeufs, mais ce n'est pas par la corne*; Hooft, *Ned. Hist.* 231: *Zy hebben de koe by de hoornen* (ze zijn de grootste moeilijkheden te boven). In sommige streken van Zuid-Nederland zegt men *het kalf bij den kop vatten*: seffens aanvangen met hetgeen men eigenlijk van zin is, seffens naar zijn doel gaan (Schuermans, 216) en *de koe bij 't zeel pakken*, de zaak juist en goed aanpakken, zooals 't behoort. In vele talen is de uitdr. bekend; zie Wander, IV, 857 en vgl. fr. *prendre le taureau par les cornes*; hd. *den Stier bei den Hörnern fassen*; eng *to take the bull by the horns*. Naar 't schijnt komt ze bij ons eerst in de 19de eeuw voor. Harrebomée, V. Eijk en Weiland vermelden haar niet.

1209. Men kan niet weten hoe eene koe een haas vangt,

d.w.z. men kan niet weten, hoe iets heel onwaarschijnlijk toch gebeurt; hoe een dwaze poging, aan wier slagen men twijfelt, toch gelukt. De

- 1) Zie *Propria Cures*, 3 Maart 1923, p. 257 en Van Ginneken, *Handb.* I, 511, waar het synonieme *varken*, *varkensbroed* op een andere afleiding wijst, tenzij dit laatste berust op het niet begrepen *knor*.
- 2) *Codille*, fr. *codille*, is ontleend aan het Spaansch *codillo*.

oudste plaats, waar deze spreekwijze staat opgeteekend, is Campen, 63: *mislick waer een Koe een Haese vangt* (zie ook De Bo, 547), dat hetzelfde beteekent als de tegenwoordige spreekwijze, en te vergelijken is met: *een blint man scoot een quackele* (*Prov. Comm.* 343) of *een blint man schiet somtyts wel een craye* (Servilius, 35*; Idinau, 80; *Taalgids* V, 168). Zie verder Westerbaen I, 411: Oock is 't mee al waer bevonden, dat een haes voor snelle honden afgeloopen vrij en los, is gevangen van een os; Hooft, *Schijnh.* 407: 't Is doch wel geschiedt dat een koe een haes ving¹⁾; Focquenbr. *Eneas*, 83, vs. 8: Zoo vingh de koe een haas; bij Coster, 26, vs. 509 lezen we: *Mogelijck of hy een Koe voor een Haes vangt*, dat voor eene verbastering moet worden gehouden. In Zuid-Nederland zegt men thans nog: *wie weet hoe een koe een haas vangt*, syn. van *wie weet hoe een advocaat in den hemel komt*, voor *dat kan misschien gebeuren* (zie Joos, 181; 82); Tuerlinckx, 332: *een koe kan wel een haas vangen*, d.i. een blinde hen vindt soms een korrel; in Limb. *men weet niet hoe een peerd nen haas kan vangen* ('t *Daghet* X, 183); *Antw. Idiot.* 523: *Ge kunt niet weten hoedat 'en koei 'nen haas vangt*; *Waasch Idiot.* 200 a: *Ge kunt niet weten hoe een boer 'nen haas vangt, al ware 't op 'nen eegtand*; vgl. Harreb. III, 211 en het Friesch: *de bline* (de blinde) *het in hazze fongen; bitelje as de kou in hazze fangt* (nooit betalen) en *in kou kin wol in hazze fange* (*as hja der mar op wâddet* (trapt) of, zooals ook in het stadsfri. gehoord wordt: *in een nauw straatsje*). Ook in het Provençaalsch der 12de eeuw komt reeds voor: Ik ben de man, die den wind verzamelt en die met de koe een haas vangt; in 't Grieksch is ook bekend: *hij jaagt hazen met een os* of *jaagt op hazen met een koe*²⁾; het eng. *a cow may catch a hare*; fr. *une vache prend bien un lièvre* (verouderd; vgl. Le Roux de Lincy I, 204).

1210. Men noemt geen koe bont, of er is een vlekje aan,

d.w.z. voor een algemeen (slecht) gerucht omtrent iemand bestaat altijd wel eenige grond; immers *er is geen rook zonder vuur*³⁾ of *er luidt nooit een klok of er is een klippel* (*Waasch Idiot.* 359). In de eerste spreekwoordenverzamelingen luidt deze spreekwijze: *men heet gheen koe colle si en heeft wat wits voer haren bolle* (*Prov. Comm.* 500); in de *Prov. Comm.* 449: *men en heet gheen koe blare si en heeft een wit hooft*; bij Campen, 7: *men heet ghien koe blare, off sie hebbe al wat bonts*; 52: *men hietet selden een Koe blare, sie hebbe dan eenen bonten vleckje*, dat aldaar gelijk gesteld wordt aan *een ghemeen gheruchte is selden gheloeghen*, dat ook voorkomt bij Servilius, 231* en Sart. I, 6, 88: *dat alleman seydt is geern waer*, ter vertaling van *non omnino temere est, quod vulgo dictitant*, dat gelijk staat met Sart. IV, 40: *rumor publicus non omnino*

- 1) Als bewijs dat het inderdaad wel eens gebeurt, diene het volgende bericht, voorkomende in *Het Nieuws van den Dag*, 6 Oct. 1898, 2de blad, blz. 6:
Men kan nooit weten hoe een koe nog eens een haas vangt.
In een perceel weiland te Tjerkwerd, bij Workum, is het gebeurd. Daar heeft, naar de *Ned. Jager* meldt, een koe van den landbouwer S. Ketelaar een haas gevangen. Het dier werd door het rund in het leger verrast, kreeg een ferm tik met een der hoeven en werd vervolgens op de horens genomen. Toen bemerkte de knecht des landbouwers de vreemde jacht en haastte zich het haasje prijs te verklaren.
- 2) Zie Dr. H.C. Hesseling in *Gids*, 1902, 4de stuk, bl. 102.
- 3) Fr. *il n'y a point de fumée sans feu*; hd. *wo Rauch ist, da ist auch Feuer*; eng. *there is no smoke without some fire*.

temere est: men schelt geen koe blaer, of hy heeft wat wits. Hieruit blijkt dat deze zegswijze geene verbastering is van eene andere, die ook bij Campen, 7 voorkomt en luidt: *men hiet wel een Koe blare, die nochtans niets wits en heft*, men geeft wel eens iemand een naam, dien hij niet verdient. Zie *Archief* II, 246-249; *Mnl. Wdb.* I, 1282; *Tijdschr.* XX, 20; Harreb. III, 398; Schuermans, 269 en voor het Nederduitsch *Taalgids* V, 153; Eckart, 296; Dirksen I, 51. In het Friesch luidt de spreekw.: *der wirdt gjin kou bont neamd of der is in wyt hier* (een wit haartje) *oan*; hd. *es heisst keine Kuh Blümlein, sie habe denn ein Blässlein* (Wander II, 1672; 1676).

1211. Oude koeien uit de sloot halen,

d.w.z. oude reeds lang vergeten zaken, twisten, grieven weer oprakelen. Bij Servilius, 207 luidt deze spreekwijze *laet gheen oude koyen wter grachten trecken* in de bet. van *ne malorum meminervis*; bij Sewel, 403: De verdronke koe uit de sloot haalen (de slaapende hond wakker maaken), *to revive or renew a quarrel*; Halma, 275. De bedoeling zal geweest zijn, koeien die al lang verdronken zijn, weer uit de gracht ophalen, hetgeen we meenen te mogen opmaken uit *Gew. Weeuw*, II, 24: Zy haalen koejen uit de sloot, die dertig jaar verdronken zijn geweest; Pamfl. Muller n°. 3338, samenspr. c. 45: Dat zijn oude verdroncken koeyen uit de sloot gehaelt; Pers, 186 b: En alsoo hier door de oude koeyen van 't jaer 49 en 50 wierden uyt de sloot gehaelt. Zie ook nog *W. Leevend* I, 262; *Abr. Bl.* 210; *V. Janus*, 369; III, 36: Oude koeien stil laten liggen; *Schoolm.* 123. In Zuid-Nederland is deze spreekwijze algemeen in gebruik; Teirl. II, 159: *oude koeien uit de gracht halen* naast *ge moet geen ouwe peerden uit de gracht halen* (*Antw. Idiot.* 1962); zie Joos, 108; 147; Schuermans, 269; *Waasch Idiot.* 359; Villiers, 65; *Volkskunde* IX, 204, evenals in het Friesch: *hy hellet âlde ky út 'e sleat*, waarnaast ook bekend is *gjin âlde kestanjes út it fjûr helje*, geen oude grieven opperen. Zie verder Harreb. III, 263.

1212. Koek en ei zijn,

d.w.z. dikke vrienden zijn, het geheel met elkander eens zijn; *pot en God zijn* (De Bo, 888 b); *ééne gort in éénen pot zijn* (Halma II, 661 c¹). De oorspronkelijke zin zal wezen: twee lekkere dingen zijn, twee zaken van ongeveer dezelfde waarde, die weinig van elkander verschillen; op personen toegepast twee menschen met ongeveer dezelfde neigingen, die goed bij elkander passen, met elkander overeenkomen. Men zou dat opmaken uit een citaat uit de 15de eeuw² 'Wi en moghen neit hebben *koeke ende ey*, wij en moghen neit hebben onsen wille op erterike ende die eweghe blijtschap in hemelrike', waar *koek en ei* beteekent twee verschillende aangename dingen. Ook eene plaats uit Smetius, 215: *het is koeck en eyeren*, ejusdem furfuris et farinae, dus *twee koekjes van hetzelfde deeg*, zooals wij zouden zeggen (fr. *des choses de même farine*), versterkt deze meening. De uitdrukking komt in de 17de eeuw o.a. voor bij L. Zasy, *Borgerl. huyshoudingh*, 1628:

Want ick hebt wel so veer met schoon praten ghebrocht,
Dat wy als Ey en Koeck d'een d'ander soet aensaghen.

1) Zie ook *Tijdschrift* XXI, 158; 202; Eckart, 166.

2) *Tijdschrift* XX, 246.

Zie verder *Historie der Queesters*, 330: We hebben altijd een Ey en een Koek geweest, en een lijn getrocken; *C. Wildsch.* III, 268: Bethje is bij Oom schering en inslag, koek en ei; evenzoo bl. 342; IV, 43: Wij waren vóór ons trouwen koek en ei, scheering en inslag; Harreb. I, 177; *Camera Obsc.*⁷, bl. 166; *O.K.* 131; *Nkr.* IV, 26 Juni p. 3; VI, 21 Dec. p. 6; *Handelsblad*, 15 Aug. 1913, p. 6 k. 4 (avondbl.); *Het Volk*, 17 Jan. 1914, p. 5 k. 2; *Het Volk*, 12 Aug. 1915, p. 2 k. 3: In hare officieele telegrammen laat de Russische regeering het voorkomen alsof het in haar land alles koek en ei is (*geen ontevredenheid is*); eveneens in dien zin in *Het Volk*, 3 April 1915, p. 21 k. 1: Onze krant bevat heel wat militaire klachten betreffende de landmacht. Dat wil niet zeggen, dat het bij de zeemacht alles koek en ei is; *Tijdschrift* X, 202; 304 en vgl. het gron. *t'is ijn boksem en wams* (Molema, 48 a); *zy zijn kaaren als de duim en voorste vinger* (Tuinman II, 76; nd. *se sünd ên Kopp un ên Noars*; in het eng. *they are like finger and thumb; hand and glove*); *Wander* II, 7; I, 759; IV, 678; Grimm V, 2499: *ain Kuch und Aier; ein Kuch und ein Mus; et is ein Arsch un ein Kauken*¹⁾; *enen Kuk on en Ei* (Eckart, 299); *se sünt en Ei un ên Dop* (93) of *se sind ên Eierkôken* (94); in het fri. *hja binne broek en wammes*. In Zuid-Nederland: *'t is zoetemelk tusschen die twee* (zie *Loquela*, 603).

1213. De koek of het lekkers is op,

d.w.z. het prettige, aangename, het plezier is voorbij; Harrebomée I, 426. Wellicht moet in deze uitdrukking *koek* oorspr. worden opgevat als geld; vgl. Halma, 275: *Koek*, silveren klomp van 150 mark; Sewel, 403; *Antw. Idiot.* 685: *koek*, ergift (vgl. fr. *partager le gâteau*, de winst deelen); Brederoo, *Moortje*, 153: Diens (*kooplieden*) sonen so diep gaen en teren aars noch aars als grave kindren, die 't achten veur een treusneus, dat men duysent kroonen opset, en so komt datter mennich haar goetjen en heur koeck (*geld*) op het. Toen men later deze beteekenis er niet meer in gevoelde, kan men aan iets lekkers hebben gedacht; vgl. de synonieme uitdr. *het hammetje is op* bij Sewel, 312; Halma, 203: *Het hammetje is op*, zij zijn arm en berooid, waar ook aan vermogen gedacht wordt.

1214. iets voor zoete koek²⁾) opeten (slikken of opnemen³⁾),

d.w.z. iets gewillig verdragen, doen alsof men het onaangename niet bemerkt; iets voor goede munt aannemen, iets goedwillig gelooven. De uitdr. schijnt eerst in de 19de eeuw voor te komen; zie o.a. Harreb. I, 426; *Nkr.* III, 14 Maart p. 4; *Het Volk*, 13 Febr. 1914, p. 5 k. 4; *Nest*, 53; 69; *Sjof.* 199; *Het Volk*, 6 April 1914, p. 5 k. 1: En denkt S.S. nu werkelijk, dat de lezers van 'Het Volk' alles voor zoete koek opeten? *De Arbeid*, 6 Dec. 1913, p. 3 k. 3: Zij nemen het voor zoete koek aan (*gelooven het*). Wel komt in *Com. Vet.* 70 voor: 'Souw hy dan moghen van de Meers in de back schijten en laeten het voor koek op eeten', doch hier treedt de letterlijke bet. nog op den voorgrond.

Vroeger zeide men '*Hy moet dat voor suiker opeeten*'. Dat zegt men, als yemand iets moet verkroppen en verzwelgen, 't geen hem bitter

1) *Korrespondbl.* XXVII, 63 (Brunswijk).

2) *Zoetekoek*, pain d'épice (Halma, 811).

3) *Ndl. Wdb.* X, 1055.

en tegen de borst is, zonder dat hy eenig misnoegen of afkeer durft laten blijken' (Tuinman I, 323). Vgl. hiermede Sart. III, 1, 7: *hy neemtet al in 't goet, al voor suycker*; Hoof, *Brieven*, 256 (*iets in suiker opeten*¹⁾); Pers, 351; 460: *iets voor suycker opeten*; Hoof, *Verl. Soon*, 28: *voor suiker ineten*; zie ook Poiters, *Mask.* 312; *W. Leevend* III, 37; Halma 457; *V. Janus*, 155; *Ndl. Wdb.* XI, 673; 889 (*voor suiker en banket opkauwen*; 17de eeuw); enz. Vgl. verder het Zaansche *iets niet uiten zoete opkunnen* en *iets voor ruw hooi opeten*, zich eene onaangename bejegening niet stilzwijgend laten welgevallen (Boekenoogen, 1090 en 1265); in het Friesch *ik wol alles net for swiete koeke* of *in swiet sûkerparke* (suikerpeertje) *op-ite* of *opnimme*; vgl. fr. *avalor qqch doux comme du lait*.

1215. Gesneden koek,

eig. zoete koek die reeds aan plakjes gesneden is²⁾ en die men zoo maar kan gebruiken; vandaar bij overdracht van iets dat kant en klaar is of waar geen moeilijkheden meer aan verbonden zijn; vgl. *Dievenp.* 16: De rechercheur heeft te zorgen dat het heele zaakje als gesneje koek voor de heeren komt; *Het Volk*, 21 Oct. 1913, p. 5 k. 1: De lafste zinneloosheden gingen er in als gesneden koek (vgl. n°. 1187); *Nest*, 66: Dat alles moet gesneden koek voor je zijn. In Zuid-Nederland *gesne(d)en brood*, gemakkelijke, licht uitvoerbare taak (*Antw. Idiot.* 303).

1216. 't Is altijd koekoek één zang,

d.w.z. het is altijd hetzelfde; het zijn altijd dezelfde praatjes. Bekend is dat de koekoek nooit iets anders roept dan zijn eigen naam; vandaar reeds bij Servilius, 269*: *ghi singet al eenen sanck, ghi slacht den coeckoek*; bij Campen, 107: *hy slacht den Kuyckuyck, hi singt al eenen sanck*. Zie Suringar, *Erasmus*, CCVIII; Vondel, *Leeuwendalers*, 428: Zoo scheidt de koekoek lust in zijnen ouden zangk; Bebel n°. 534; Tuinman II, 90: *Hy slaght den koekkoek, hy zingt al den ouden zang*; Harreb. I, 427; Schuermans, 272; Joos, 88; *Waasch Idiot.* 360 a.

1217. Dat haalje (mochtje, dankje) de koekoek,

d.i. dat wil ik waarachtig wel gelooven, dat zal wel waar zijn!; eig. zeker! als het niet waar is, dan moge de koekoek (= de duivel) je halen. De koekoek is oorspronkelijk de aan Donar gewijde vogel, later onder invloed van het Christendom aan den duivel gewijd of de duivel zelf. Reeds in de 17de eeuw was koekoek de naam voor den duivel. Vgl. Niermeyer, 53; Sloet, *De Dieren in het Germ. Volksgeloof en Volksgebruik*, 198; *Volkskunde* XXII, 162; Tuinman I, 96; Harreb. I, 427 a en de uitdr: *afgekoekoeks* (duivels) *koud*; *loop naar den koekoek*, loop naar den duivel; vgl. ook *dat dankje de duivel*, *de bliksem* en dergelijke; syn. *dat geeft je de kat dank*³⁾; *dat dank je de poes* (Harreb. II, 190); hd. *hol's der Kuckuck* (Grimm V, 2526); voor het nd. vgl. Eckart, 300.

1) Vgl. nog op Goeree en Overflakkée: *letewat in suiker opete* (zie *N. Taalgids* XIV, 251).

2) Vgl. Boekenoogen, 961: *Snijkoek*, zoete koek, die aan plakjes gesneden wordt.

3) Bij Alewijn, *Philippyn, Mr. Koppelaar*, Amsterdam, 1707, bl. 14.

1218. Een vrijer in de koelte,

'dit zegt men van zulk eenen, die geen groote vierigheid, ernst en drift, doet blyken; ook genoemd *een koele vryer*, en een *houten Klaas*. Men past dit mede toe op andere, die zich koel, en met weynig beyvering omtrent iets dragen, b.v. *'t is een student in de koelte'* (Tuinman I, 85). Dit laatste citeert Winschooten, 114 in de bet. van 'dat is een straatslijper, en een student, die liever aan de Wind gaat, als dat hij in de Boeken sijn tijd besteed'. Deze laatste omschrijving geven ook Halma en Sewel. Rusting, *Opdragt*, spreekt van *een rijmer in de koelte*. Zie Harreb. I, 427 b: *een held in de koelte*;¹⁾ fri. *in fryer yn 'e koelte*.

1219. Zich koes(t) (of koestem²⁾) houden,

d.w.z. zich stil houden, zwijgen; in Antw. *zijn eigen gewrongen, genepen, smal houden* (Antw. *Idiot*. 491; 1129). Dit bijw. *koes(t)* is hetzelfde woord als het tusschenwerpsel *koes(t)!*, dat ontleend is aan het fr. *couche! couche toi!* en ook *still!* beteekent. In het dial. duitsch zegt men eveneens sedert de 17de eeuw³⁾ *kutsch!* en *kusch!*; in Leipzig *kauz dich* tegen de kinderen die slapen moeten; fri. *koes-ty*; Molema, 535: *koes die*; in Zuid-Nederland: *houd u koes, koesde, koest u, koeste, koeskes, koeskies, koezekes, koezekies* (De Bo, 550; Schuerm. 272; *Waasch Idiot*. 360 b; Antw. *Idiot* 1832; Teirl. II, 163 en Hoeufft, 313); fri. *him koes hâlde*. Vgl. ook *zich sus houden* (De Jager, *Frequ.* I, 738); *zich duuk houden* (in *Landl.* 57; 166; 178); *zich smok houden* (De Vries, 96); *hem piet houden* (Claes, 184); *zich gedekt houden*, zich kalm houden, niets zeggen, ook wel op zijn hoede zijn (eig. zich binnen de beschutte plaats houden, waar men is); zie Köster Henke, 19; *B.B.* 80; 137; *Nkr.* V, 17 Oct. p. 2; 26 Febr. p. 2; *Ndl. Wdb.* III, 2377.

1220. Over koetjes en kalfjes praten,

d.w.z. over onverschillige, onbeduidende zaken praten. Zie Van Effen's *Spect.* IX, 11: Nadat we so wat van koetjen en kalfjen epraet hadden; bl. 237: Eens mee praat van het mooi weer, van het courant nieuws, en gelyk men zegt, van 't koeitje, en 't kalfje; Harrebomée, I, 356; Van Eijk, II, 56; *Falkl.* IV, 115; *Schoolm.* 18; *'t Daghet* XII, 190. De uitdr. zal eerst gezegd zijn van boeren, die over hun vee praten (vgl. mnl. *spreken van Bouwijns heynst*; zie *Mloop.* II, 796), over alledaagsche dingen, en later in ruimere toepassing in gebruik zijn gekomen. Vgl. *Gew. Weeuw.* III, 66: Van koeyen en kersseboomen praten; het gron. *over land en zand proaten*, d.i. bebouwd en onbebouwd land (Molema, 236 b); Villiers, 65; in Amsterdam: *kletse, prate van ouwe Jan en van jonge Jan*; fri. *prate oer haven en staven*; in Zuid-Nederland: *van land en zand kouten*; *van kraaien en duiven spreken* (*Volkskunde*, XIV, 145; *Waasch Idiot.* 193 b).

- 1) Zoo iemand werd (en wordt in dial.) genoemd: *een hard man op een weeke kaas*; fri. *in hird man tsjen in weak tsjiis*; zie Harreb. I, 371; *Ndl. Wdb.* VII, 732; *Groningen* IV, 196: 'n *Haarde kerel op 'n waike keeskörst*.
- 2) *Nest*, bl. 61: Hein, houd je nu koestem; bl. 100: Als hij dan nog niet koestem is.
- 3) Schulz, 416: *Kusch!* daneben auch im 17ten Jahrh. *couché machen*, und *couchen*.

1221. Koffie.

Dit woord komt in verschillende zegswijzen voor o.a. in **Dat is geen zuivere koffie**, die zaak is niet pluis, niet in den haak; zie Harreb. III, CXXVI; Molema, 566; Breuls, 89; *Landl.* 97: Da's geen zuivere koffie met jou; *Handelsblad*, 6 Juni 1913, p. 7 k. 1: Wat-ie zegt, as dat maar zuivere koffie is; 9 Dec. 1913, p. 7 k. 1 (avondbl.): Hij had al heel gauw in de gaten dat het met deze menschen geen zuivere koffie was; *Handelsblad*, 4 Febr. 1922 (O), p. 6 k. 6: Nu werd het onzen schutter duidelijk, dat hij hier met geen 'zuivere koffie' te doen had. **Dat was andere koffie**, dat was iets geheel anders, iets dat niet verwacht werd; gewoonlijk 'dat was andere *thee*' zie (aldaar). Vgl. *Het Volk*, 19 April 1914, p. 13 k. 2: Daar had 'Het Volk' natuurlijk niet van terug; en de Enschedésche korrespondent ook niet. Dàt was andere koffie; niet 18, maar 48 bezoekers op twee wijkvergaderingen! - **Dat is koffie**, dat is leuk, fijn, aardig; zie *Landl.* 325: Da's koffie, die meid van jou, Geert! bl. 218: Da's juist koffie (*leuk*); bl. 61: Broer, da's koffie, da's tuk! bl. 86: Die heit 'n neut (*borrel*) op, loopt kalm op 'n Urker visscherman an, en snijdt 'm pardoos in ze nek... Jà, da's toch koffie! -¹⁾ **Op de koffie komen**, te laat komen, achter het net visschen; van een koude kermis thuis komen; in zijne verwachtingen bedrogen worden; vgl. *Kent.* 56: En ik verzeeker je, morgen zijn ook alle plaatsen bezet - Dan kom je te laat - Morgen kom je op de koffie, man! Bergsma, 61: *op de koffie kommen*, van een slechte kermis thuis komen; Harreb. II, IX: *Hij kwam daar leelijk op de koffij*; *De Tijd*, 23 Mei 1914, p. 3 k. 2: De arrestant (een wethouder) verzette zich zóó, dat de veldwachter verplicht was den wethouder te boeien. Bij den burgemeester kwam de veldwachter, wat men in het Limburgsche noemt, op de koffie. De burgemeester weigerde zijn wethouder in de spekkamer te zetten; *De Maasbode*, 14 April 1914 (ochtendbl.) p. 2 k. 2: Vooral de Duitschers, die in grooten getale op onze voetbalvelden zwermden, kwamen er op de 'kouwe koffie'; *Menschenw.* 312: Komt eens hier.... gij vriend.... ja! leg u kaasjes maar neder! - Komp nou op de koffie hee? die bi-je t' met kwait, schreeuwde één heesch uit de menschenprop; bl. 313: F'rskur nou je pampieren moar.... Joap Janssen! gilde 'n meid. Kom bai main op de koffie Joap! (= *nu kom je van een koude kermis thuis*); *Het Volk*, 16 Oct. 1913, p. 7 k. 1: Er was ook een Pater Jansen, uit Rotterdam, die uitriep: Er mankeert veel aan de vakvereeningen. Men heeft gezegd: vertrouw. Spr. heeft vertrouwen gehad, maar is op de koffie gekomen; *De Vrijheid*, 28 Maart 1923, 2de bl. p. 1: En wie z'n reglement niet nakomt, kuiert bij hem (den president) op de koffie. V. Ginneken II, 464: *Daar kom je bij op de koffie*, dat doe je niet beter. Ook gezegd van iemand, die een ander te paard wil inhalen, maar het niet kan. *Met iets op de koffie zijn*, met iets bedrogen uitkomen; *Handelsblad*, 25 Nov. 1920, p. 6 k. 1 (O): Alle symptomen van een machine waarmee men 'op de koffie' is, waren aanwezig. In de hd. studententaal kent men: *auf den Thee kommen*, übel anlaufen, unglücklich werden; Kluge, *Studentenspr.* 130. De verklaring dezer uitdrukking is onzeker. Vermoedelijk is zij ontstaan door ironie. Zoo zegt men als antwoord op de vraag of men spoedig eens komt: Ja, morgen, op (*of bij*) de koffie!

1) Syn van *dat is kaas!* Vgl. *Nkr.* 8 April 1916, p. 3: Nu werd eindelijk Bram toch de baas.... een staking te breken, nou, dat was kaas!

(d.i. niet; Harreb. I, 428; *Ndl. Wdb.* IX, 1138). Vgl. ook *Morgen brengen!* vroeger *ja warme broers!* hd. *ja Kuchen!* Hieraan kan *op de koffie* dan de beteekenis ontleend hebben van nooit.¹⁾

1222. De kogel is door de kerk,

d.w.z. na lang aarzelen is er een besluit genomen, zoodat er niets meer aan te veranderen valt; de teerling is geworpen. Sedert de 18de eeuw was deze zegswijze bekend, blijkens Tuinman I, 31, die haar verklaart als: 'daar word niets meer ontzien. De reden van dit spreekwoord kan zyn, om dat men by 't Pausdom zonderlinge eerbied heeft voor de kerkgebouwen, en gelooft dat de Heiligen, waar aan die zyn toegewyd, en welker overblijfsels men daar in bewaart, zeer worden beledigt en vergramt, wanneer men die beschadigt. Hierom plegen de kerken in belegeringen en verwoestingen verschoont te worden. Is dan de kerk zelf aangetast en doorschoten, 't is een blyk, dat men door geen ontzag wordt afgeschrikt, en nu alles durft ondernemen. Die het heilige niet spaart, en de vreeze daar voor afgelegd heeft, zal dan het ongewyde nog minder verschoonen. Dit wordt toegepast op zulke, die door eenige stoute daad zich ontdekt, en het wederhoudend ontzag afgeworpen hebben, om dus voort te gaan.' Zie verder *V. Janus* II, 22; III, 88; *Uit één pen*, 119: Verschillende malen reeds had Krent op het punt gestaan om den kogel door de kerk te schieten en ronduit om Juffrouw Pothof's hand te vragen; *Kmz.* 336; *Dsch.* 192; *Archief* IV, 40; *Noord en Zuid* XXVII, 120; De Cock¹, 28 en vgl. het Friesch *de koegel is troch 'e tsjerke*. De door Tuinman gegeven verklaring is zonder nader bewijs niet aan te nemen. Waarschijnlijk staat *de kerk* er alleen voor de alliteratie. Zie Verdam, *Uit de Gesch. der Ndl. Taal*³, 171-172 en vgl. de fr. uitdr. *le coup est parti*.

1223. Het zijn niet allen koks, die lange messen dragen,

d.w.z. allen zijn niet, zooals zij schijnen; het uiterlijk vertoon bewijst niets. Vgl. bij Campen, 3: *ten syn niet all guede koken, die langhe messen draeghen*; Idinau, 44: *ten zijn niet al kocks, die langhe messen draeghen; soo en zijn 't niet al wijse, die 't schijnen te zijne*; Paffenr. 112; *Bank.* II, 220; Vierl. 43; 258; enz. Synoniem zijn de zegswijzen: *ten sijn niet al Doctoren, die roode bonetten draeghen* (Campen, 117); *ten sijn niet alle papen die cruyne draghen* (*Prov. Comm.* 625); *ten sijn niet al iaghers die horen blasen* (*Prov. Comm.* 649); *zy en sijn niet al zieck die stenen* (*Prov. Comm.* 791); *zy en sijn niet alle heylich die gheerne ter kercken gaen* (*Prov. Comm.* 792); *zi en slapen niet alle die snuven* (*Prov. Comm.* 790); *ten syn al gheen lantsknechten, die langhe spietsen draghen* (Servilius, 259; *Volkskunde* IX, 214); *'t zijn al geen kocks die besmeerde schortekleen dragen* (V.d. Venne, 124); *het zijn niet allen apostelen, die wandelstokken dragen* (Zeeman, 46); *'t zijn allen geen gauwerts die 't uiterlijk schijnen* (Halma); zie verder nog Joos, 148; Bebel, n°. 61 en 327; *Wander* I, 668; II, 1446; Van Effen, *Spect.* VI, 215 en vgl. het Latijn *non omnes, qui habent citharam, sunt citharoedi* (Otto, 84); mlat.

1) In het Land van Waas zegt men *achter den kaffee komen* voor 'te laat komen', wat op zich zelf duidelijk is; hd *zum Käse kommen*, zu spät, weil der Käse erst am Schluss der Mahlzeit gegeben wird. Als men soms op deze wijze ook de uitdr. *op de koffie komen* zou willen verklaren, bedenke men, dat het een echte volksuitdrukking is. Het volk ontleent geen uitdrukkingen aan diners.

non est venator omnis qui cornua sufflat (Werner, 58); hd. *es sind nicht alle Jäger, die das Horn blasen naast es sind nicht alle Köche, die lange Messer tragen; es beten nicht alle die in die Kirche gehen*; eng. *all are not hunters that blow the horn*.

1224. Veel koks bederven (of verzouten) de brij.

‘t Wil beduiden, dat men best een zaak bevolen laat aan eenen, die ze verstaat’ (Tuinman I, 106); te velerlei raad is schadelijk; ‘mangel van eenheid in bestuur van zaken is vaak hoogst nadeelig’ (Weiland); ook: veel doctoren veroorzaken den dood van een zieke. Zie Servilius, 81: *Daer veel coqs syn, daer wordt die pappe versouten*; Huygens, *Korenbl.* II, 364:

Uytleggers sonder end bekladden Boeck aen Boeck,
Terwijls' elck even heet voor haer gevoelen vechten;
En ick, in dat gedrangh, en vind niet dat ick soeck:
't Gaet vast, dat heel veel kocks bederven goe gerechten.

In Zuid-Nederland: *vele sleutels verwerren het slot* (Schuerm. 775 *b* naast *veel koks verzouten den brei* (Joos, 170); mlat. *plus vigilum quanto, minor est custodia tanto*. De Grieken zeiden: *veel veldheeren hebben Carië in 't verderf gestort*, en keizer Hadrianus beweerde op zijn sterfbed *dat veel doktoren den keizer het leven hadden gekost* (Gids, Oct. 1902, bl. 94). Zie voor andere talen Wander II, 1447-1448; fr. *trop de cuisiniers gâtent la sauce*; hd. *viel Köche verderben (versalzen) den Brei (die Sauce, die Suppe, das Mus)*; eng. *(too) many cooks spoil the broth*.

1225. Dat komt uit zijn koker,

d.w.z. dat heeft hij gedaan, daar is hij de bewerker van. ‘De gelijkenis is ontleent van de pijlkokers der ouden, waar uit schichten getrokken en geschoten wierden’ (Tuinman I, 348). Vgl. Servilius, 216: *die pyl is wt dynen pylkoeker niet gecomen*; Symon Andriessoon, *Duytsche Adagia ofte Spreecwoorden*, p. 90: *die pijlen comen wt uwen coker niet*, dat is dat selve en coempt wt uwen verstande oft wetenschap niet. Zie verder Hooft, *Brieven*, 399; 577; *Ged.* I, 275; Vondel, *Noah*, 481; Poirters, *Mask.* 23; Coster, 67, vs. 1685; Winschooten, 119; *Gew. Weeuw.* I, 38; Pers, 432 *a*; 666 *b*; Huygens I, 196; Halma, 277: *Dat komt uit zijnen koker niet, dat heeft hem een ander ingegeven*; Harreb. I, 429 *b*; *Waasch Idiot.* 361 *a*; *Antw. Idiot.* 1833; Suringar, *Erasmus*, LXXIV en bl. 494; *Jord.* 234: *Het giftigste gekonkel kwam uit zijn koker*. Vgl. nog: *dat is in zijn' winkel gesmeed* (Tuinman I, 348 = fr. *cela vient de sa boutique*); hd. *das ist nicht in seinem Topf gekocht*.

1226. Een kokker(d),

Hiermede duidt men iets aan, dat groot in zijn soort is; bijv. een *kokkerd* van een neus¹⁾, van een appel, enz.; fri. *in kokkert fen in bern* (kind), *in apel* (appel), wat men in de Zaanstreek een *bommerd* noemt (Boekenoogen, 90) en ook wel een *bakbeest* (zie n°. 136) heet, bij Sewel een *klouwer* en in Antwerpen een *bommel*, *bonker*, *klepper*, *sjeur* genoemd wordt (*Antw. Idiot.* 270). Elders, ook in West-Vlaanderen, gebruikt men hiervoor een *bonke*, een *ponke* (van een pompoen, een peer). Dat

1) Ook een *janus* of een *kanus* geheeten. Vgl. *Nkr.* VIII, 28 Maart, p. 5: *Wat een Janus, wat een Kanus, wat een reuzenneus is dat!*

we hier, zooals in *Tijdschrift IX*, 155 vermoed wordt, met een der vele verbasteringen van *krokodil* te doen hebben, is niet waarschijnlijk. Eerder

zullen we met Dr. A. Kluyver (*Tijdschrift* XI, 24) moeten denken aan een verkorting van *kokkernoot*, kokosnoot, zuidndl. *kokernoot* (dit ook bij Halma en Sewel); vgl. eng. *coker*, *cokernut*; hd. *kockernusz*. Vgl. Gunnink, 153; Köster Henke, 35: *kokkerd*, een groote. Een groote neus bijv.: *Falkl.* V, 76: De neus van dien man..... een kokkert; ook blz. 77; *Falkl.* VII, 224: Zoo'n kokker van een kotelet; *Diamst.* 218: 'n Kokkert van 'n teen; *Ppl.* 53: Dat's ook geen kleintje - nee zeg ik 't is een kokkert; *Het Volk*, 2 Jan. 1914, p. 3 k. 2:

Dorus was voor z'n pensioentje
Naar het Postkantoor gegaan.
Met 'n druppel an z'n kokkert
Pakte-nie de centen aan.

Menschenw. 14: D'r hang 'n druppel an je kokkert! In West-Vlaanderen wordt *kokkertje* als vleinaam tegen kinderen gebruikt (*Onze Volkstaal* III, 17).

1227. De kolf naar den bal werpen,

d.w.z. het opgeven, den moed verliezen; fr. *jeter le manche après la cognée*. Bij Sartorius III, 6, 54: *de kolf na de bal werpen*; 10, 9: *ick hebbe de kolf na de bal geworpen*; bij Winschooten, 116: 'de Kolf werpen naa de Bal, is een spreekwoord, waar meede beteekend werd, sig soo wel ontblooten van het een als het ander, het spel gewonnen geeven.' Zie nog Brederoo, *Sp. Brab.* vs. 159; Tuinman 1, 178; Harreb I, 29 en vgl. *de bijl naar den steel werpen* of *den steel naar de bijl werpen* (Halma); eng. *to send the axe after the helve* or *to throw the helve after the hatchet*; hd. *der Axt den Stiel nachwerfen*. Vgl. Joos, 102; *Waasch Idiot.* 186 b: *de naald bij (of achter) den verloren draad smijten*.

1228. Dat is een kolfje naar zijn hand,

d.w.z. dat bevalt hem best, dat is iets naar zijn zin; dat doet hij graag, *dat is 'en kaantje nê zen hand*, zooals men in de Zaanstreek zegt: ontleend aan het vroeger algemeen voorkomende kolfspel¹⁾. Volgens het *Ndl. Wdb.* III, 1823 moet men onder *kolfje* verstaan een kolfslag dien men gemakkelijk maken kan, of van welken men persoonlijk recht 'den slag', juist 'het handje' heeft. Men zou kunnen vragen of niet eerder te denken is aan den kolfstok, waarmede de bal wordt voortgeslagen. Men voelt bij het kiezen daarvan naar de zwaarte, evenals dit met eene keu geschiedt bij het biljarten. Vgl. Sartorius II, 9, 95: *Ad pedem meum quadrat: dat is een kolf nae mijn handt*; Pers, 184 a; *Kluchtspel* II, 103; Rusting, 416; Noozeman's *Lichte Klaertje*, 6: Wel dit komt nae mijn sin, een kolfje nae mijn hant; *Gew. Weeuw.* III, 46; Van Effen, *Spect.* VII, 59; 116; IX, 117; Sewel, 313: *Dat is een kolfje naar zyn hand, that is a good thing for him, much at his liking*; Harreb. I, 276; *Krat.* 199; *Dievenp.* 108; *Het Volk*, 7 Maart 1914, p. 5 k. 1; *Schoolm.* 243; Schuermans, 274; Joos, 94; 103; 122; *Taalgids* IV, 253; oostfri. *dat is 'n grâp na mîn hand* (Ten Doornk. *Koolm.* I, 674).

1229. Komaf,

dat is afkomst. In de 18de eeuw voorkomend bij Wolff en Deken in *Willem Leevend* I, 257: Omdat je nu van wat hooger komaf bent en in

1) Ter Gouw, *Volksvermaken*, 334 vlgg.

een dubbeld huis op de Heerengragt woont, beelt gy UE. magtig wat in. Zie verder *Kalv.* II, 40: De minne kom-af was er toch weer uitgekomen; *B.B.* 18: Zijn vrouw was eigenlijk van een hooge kom-af; *Falkl.* IV, 211: Heel nette menschen - van goeie kom-af; *Nkr.* I, 5 Jan. p. 4: Er zijn er van hooger kom-af; VII, 8 Maart p. 6: Ik ben een jongen van fijne komaf; VIII, 7 Maart p. 8: Men vermoedde wel dat zij zich toch op den duur wel niet gelukkig zou hebben gevoeld met iemand van zoo eenvoudige komaf; *Zondagsbl. van Het Volk*, 1905, p. 124: Zij haalden den neus op voor de geringe kom-af van Jezabel; *Handelsblad* 10 Mei 1914, p. 9 k. 3: Ik ben maar van boerenarbeiderskomaf; fri. *hy is fen in goede kom-ôf*; Boekenoogen, 486; Molema, 217: *hij's van hoog komof, zien voader is torenwachter*; Gunnink, 154: *Komôf*, afkomst; V. de Water, 97; Opprel, 66; *Onze Volkstaal* II, 93 (Neder-Betuwe); syn. *niet van een hooge stoep gevallen zijn*, niet van een hooge afkomst zijn. Naast deze beteekenis heeft *komaf*, *komof* ook die van afkomen, einde; Opprel, 66: *der is geen komof an die vent*; Molema 217: *der is gijn komaf an*, er is geen afkomen aan, men krijgt dat werk haast niet gedaan; Boekenoogen, 487: *der is gien kom-of an*, als men zich niet van iemand kan ontslaan; Houben, 102: *öreges ene komaof aon make*, een einde aan iets maken; fri. *dêr komt gijn kom-ôf fen*; De Bo, 552: *kom-af*, besluit, afdoening, beslissende uitslag; Schuermans, 274: *van of met iets komaf maken*, iets gedaan maken; Teirl. II, 165; Rutten, 119; *Antw. Idiot.* 689; *Waasch Idiot.* 361.

1230. De komkommertijd,

d.w.z. de slappe tijd, waarin weinig zaken gedaan worden, dus in de maand Augustus, als de komkommers rijp zijn en de handel over het algemeen niet zeer levendig is (zie o.a. *Nest* 24); Villiers, 65; hd. *die sauregurkenzeit*; eng. *the cucumber-time* (anno 1700¹⁾); *the big-gooseberry time*.

1231. In de contramine zijn.

Onder een *contramijn* (fr. *contre-mine*) verstaat men een *tegenmijn*, een onderaardsch werk om de uitwerking van 's vijands mijnen te beletten, om diens mijn te vernielen; 17de eeuw: een intrige die tegen een andere inwerkt (*Ndl. Wdb.* III, 2131). *In de contramine zijn* (gevormd naar *in de oppositie zijn*) wil dus zeggen tot de tegenpartij behooren, tegenwerken, onwillig zijn; en vandaar uit grilligheid het tegendeel zeggen of doen van wat verzocht of verwacht wordt (zie o.a. *Schoolm.* 82; *Nkr.* IV, 27 Nov. p. 4; II, 15 Maart p. 2: Altijd in de contramine, altijd even dwars). - Ook beteekent deze uitdr. op daling speculeeren (bij het beurspel; zie o.a. *M.z.A.* 23), het tegengestelde van 'in de liefhebberij gaan' of het tegengestelde zijn van iemand of iets; vgl. *De Amsterdammer*, 10 Aug. 1913, p. 6 k. 3: Indien er één völk ten opzichte van ons in de contramine is, dan zijn het wel de Arabieren. In het Land v. Waas: *conterverkeerd zijn*.

1232. Naar (de) kooi gaan,

d.w.z. naar bed gaan; hd. *in die oder zu(r) Koje gehen* (Schrader, 292; Kluge, *Seemannspr.* 469); oostfri. *to kôl gân*; eene zeemansuitdrukking.

1) F. Kluge, *Wortforschung und Wortgeschichte*, 115; Franck-v. Wijk, 334.

Onder de *kooi* verstaat men de slaappleats voor scheepsgasten; vgl. Kiliaen, 310: *Koye int schip, cubile nauticum, lectulus nautae*; Winschooten, 118; Huygens, *Scheepspraet*, 17: Mouringh was te koy ekropen; vgl. Halma, 280: *Gaa naar kooi, couchez vous*. Synonieme uitdrukkingen zijn: *in de mat kruipen* (De Vries, 83¹⁾); *te vak goan* (Molema, 439); naar zijn *nest* naar de *koetscoupé* gaan (*Jong*, 178), naar de *couché* gaan, naar den *koffer* (fr. *aller dans son nid*), zijn *mandje*, zijn *koets* gaan, den *poetszak* ingaan, gaan (Köster Henke, 35), op den *koffer* kruipen; ook *koffertje* (zie *Peet*, 131), in zijne *pijp* kruipen (*Antw. Idiot.* 961; De Bo, 856) en naar de *pijp* gaan (in Gelderland, Gallée, 93 *b* en in Limburg, Welters 107), waarbij men bedenke, dat de woonplaats van wilde konijnen, dassen en vossen eene *pijp* genoemd wordt; naar zijne *douw* (wieg?), zijne *schelp* gaan (Schuerm. 103 *a*); in Limburg: *tusschen de schummele* (= schimmels, witte paarden) *goân*; in Groningen *in 't vijrkant goan* (Molema, 463 *b*); fri.: *op 't fjouwerkant gean; op 'e prikke gean; naar zijnen eemer gaan* (*Antw. Idiot.* 394); *naar Bethlehem gaan* (vgl. Paffenr. 70: Zijn kwartier te Bethlehem nemen), woordspeling met *bed* (*Antw. Idiot.* 221; 't *Daghet*, XII, 142); *naar Betje van Veeren* (in de *Lakenstraat*) of *naar Kaatje in de Wolstraat gaan; naar Betje Bultzak gaan* (Harreb. II, LXXXII); *in (of onder) de wol kruipen* (*Onze Volkstaat* II, 120); *naar de Vierhoekstraat gaan; de klossebak ingaan* (Boekenoogen, 458). In Zuid-Nederland: naar zijn *bak* (vgl. hd. *Penne*), zijn *kooi*, zijn *keet*, zijn *pier* (zie *Ndl. Wdb.* XII, 1564), zijn *kevie*, zijn *sjees* gaan; in zijnen *polder* kruipen; *dodo gaan*; vgl. hd. in die *Federallee* spazieren, in die *Federredoute* gehen, ins *Federfeld* springen, sich nach *Federhausen* verfügen, nach *Lagerhausen* oder *Bethlehem* gegen, nach *Posen* umsehen (Schrader, 313); in die *Falle* oder die *Klappe* gehen, nach *Interlaken* reisen; fr. *se mettre entre deux draps, dans les toiles; aller au pieu; se coller dans le pieu*; eng. *to get between the blankets (or sheets); to go to the land of Nod; to go to Bedfordshire; to fluke*.

1233. Van de kook zijn (of raken),

d.w.z. zich niet wel gevoelen, ontstemd, van streek zijn of raken; eig. gezegd van water, dat niet meer kookt. Vgl. *van de zoô*, bij Hooft, *Ged.* I, 223, van de gramschap gezegd; Harreb. I, 433 *a*: Hij is van de kook; *De Arbeid*, 23 Nov. 1913, p. 4 k. 1: Onze vrienden van de S.D.A.P. zijn van de kook. Zij doen domme streken; *Barb.* 118: Dan zegt hij in woorden, die op den rand van poëzie staan te hinken, zijn adoratie voor zijn lieve tante uit en het goede mensch raakt zóó van de kook dat ze precies doet, wat de blaag van haar vraagt; *Het Volk*, 22 Sept. 1915 p. 6 k. 1: De auto-botsing, waarvan de koninklijke auto het slachtoffer werd, heeft de 'Avondpost' zoo van de kook gebracht, dat ze heelemaal niets van de inzittenden in de andere auto vermeldde; *De Telegraaf*, 22 Jan. 1915 (avondbl.) p. 2 k. 6: 't Publiek dat min of meer van de kook gebracht wordt; *Jord.* II, 443: Corry, onbezonnen, raakte al meer van de kook; *Handelsblad*, 24 Oct. 1920 (O), p. 1 k. 4; fri. *fen 'e koak wêze*.

1233a. De kool is het sop niet waard; zie bij Sop.^{aant.}

1234. Iemand een kool stoven (of bakken),

d.w.z. iemand eene poets bakken; eene euphemistische uitdrukking als *iemand een muilpeer geven* (zie aldaar); zie Rusting, 510 (ook bl. 11:

1) Vgl. fri. *matte*, duivenhok, nachthok voor kippen.

een kool aandraaien); Villiers, 65; Harreb. I, 433; Köster Henke, 35; *Nkr.* III, 6 Juni p. 6; IV, 25 Dec. p. 3; VIII, 7 Maart p. 6; *Het Volk*, 18 April 1914, p. 5 k. 2. Vroeger zeide men hiervoor ook *iemand een vijg koken*; (fr. *servir à qqn un plat de figues d'Espagne*); in de middeleeuwen en 16de eeuw: *enen een water warmen* (*Rein.* II, 2915); *enen bier bruwen, mede blanden, scenken* (*Tijdschr.* XII, 240); *ēnen ene sausse brouwen; eenen dat voetwater warmen; iemand een brouwet koken; 't cruymken bakken* (*Roode Roos*, 169); 17de eeuw: *iemand een worst braden* (*V. Moerk.* 81); *iemand een koek bakken* (*Tuinman* II, 32); *een papje koken of boteren* (*V. Dale*); fri.: *der scilste in aei for drincke* (daar zult ge een ei voor zuipen); *immen in koekje bakke*; enz. Thans wordt in Zuid-Nederland nog gebruikt: *iemand een appel stoven, iemand eenen koek (of een taartje) bakken* (*Joos*, 104) naast *iemand een koolken stoven*. Hij die dit doet wordt hier en daar een *koolkaker* genoemd (zie Molema, 218 b; Boekenoogen, 491; bij Spaan, 105: *koolbakkerij*. Vgl. ook het hd. *einem ein (schlimmes) Bad anrichten, eine Suppe einbrocken*; fr. *poser une marmite à qqn*. Zie n°. 141.

1235. De kool en de geit sparen,

d.w.z. beide partijen tevreden stellen; fr. *ménager (ou sauver) la chèvre et le chou*, *ménager les personnes, les partis dont les intérêts sont opposés*¹⁾. Vgl. *Nkr.* III, 7 Febr. p. 4:

De kunst was om listig te sparen
De kool, maar vooral ook de geit;
De arbeiders moest ik wel paaien,
De werkgevers moesten gevleid.

Nkr. V, 20 Mei p. 4: De kunst is immers om de kool en ook de geit te sparen; *Het Volk*, 13 Mei 1914, p. 1 k. 4: Zóó worden ambtelijk en ministerieel de kool en de geit gespaard; *Haagsche Post*, 4 Dec. 1920 p. 1961 k. 3: Engeland tracht zoowel de Grieksche geit als de Turksche kool te ontzien, wil beiden tot vriend - en tot klant houden.

1236. Op heete (of gloeiende) kolen zitten (of staan),

d.w.z. ongeduldig, ongedurig zitten (of staan); telkens heen en weer schuiven, als teeken van ongeduld, gewoonlijk wanneer men in afwachting van iets is²⁾. Vgl. Sartorius IV, 15: *haest u niet, ghy sit op gheen heete colen*; Hooft, *Brieven*, 184; 403 en 431; Poirters, *Mask.* 41; Huygens, *Hofw.* 609; Paffenr. 197; *C. Wildsch.* III, 22; Van Effen, *Spect.* IV, 19; Halma, 280; Sewel, 409; Harreb. I, 430; *Antw. Idiot.* 1834; Teirl. II, 165;

- 1) Cette expression est fondée sur un problème que l'on donnait à résoudre aux enfants: un homme va traverser un fleuve; il doit, en trois fois, passer d'un bord à l'autre, un loup, une chèvre, un chou. Si le loup et la chèvre, si la chèvre et le chou se trouvent ensemble et seuls pendant l'un des voyages du batelier, le loup mangera la chèvre ou la chèvre mangera le chou: c'est ce qu'il s'agit d'éviter. Solution. - L'homme doit passer: 1e la chèvre; 2e le chou, mais il ne le débarquera pas, et le gardera dans son bateau; 3e le loup, qu'il débarquera avec le chou (L. Martel, *Petit recueil des Proverbes français*, p. 59; Paris, Garniers Frères).
- 2) Zie eene voorstelling hiervan bij Breughel n°. 47. Seiler, 248 denkt aan de straf van iemand met naakte voeten op gloeiende kolen te zetten, teneinde de waarheid te vernemen.

Waasch Idiot. 764 en Joos, 101. Synonieme uitdrukkingen zijn: *op destels zitten*; *op netels zitten* (De Bo, 226; 737; Eckart, 485); *op heete doornen staan* (Rutten, 217 a); *op heete steenen gaan* (*Antw. Idiot.* 1177); *op een hekel zitten* (*Antw.*); *op heet ijzer staan* (of *zitten*) of *op 'n heet ijzer staan*, buitengewoon ongeduldig zijn, ook in een zeer neteligen toestand verkeerend (Teirl. II, 71); *op knipnagels zitten* (Harreb. III, LXXXIX a en Molema, 211 a); Villiers, 65. Te vergelijken is eene uitdr. als *de grond brandt onder zijne voeten* (hd. *ihm brennt der Boden unter den Füßen*; fr. *les pieds lui brûlent*), om aan te duiden, dat iemand ergens niet wil blijven, er vandaan wil, of er zich althans niet thuis of op zijn gemak gevoelt (*Ndl. Wdb.* V, 1093). Vgl. fr. *être sur des charbons ardents, des épines, la braise*; hd. *wie auf (glühenden) Kohlen sitzen* (oder *stehen*); oostfri. *hê steid up gleinige kôlen*; fri. *hy sit op hjitte koallen*; eng. *to be on tenter-hooks, on pins and needles; to be on thorns, on brambles* (Prick, 60); *to sit on hot plates*.

1237. Vurige kolen op iemands hoofd hoopen (of stapelen),

ontleend aan den Bijbel, n.l. aan *Spreuken XXV, 22*: Want ghy sult vyerige kolen op sijn hoofd hoopen: ende de Heere sal 't u vergelden; met de kantteekening: ghy sult hem daer toe dryven, dat hy de vyantschap, die hy tegens u heeft, haest van hem werpe; gelijk yemant die gloeyende kolen op 't hoofd gelecht souden werden, de selve terstont soude afschudden. Ofte, ghy sult sijn herte vermorwen, ende gedweech maken, dat hy van sijn ongelijck overtuycht sal sijn, gelijk de Smeden het yser met gloeyende kolen vermorwen. Vgl. ook *Rom. XII, 20*: Indien dan uwen vyandt hongert soo spijsicht hem: indien hem dorst soo geeft hem te drincken. Want dat doende sult ghy colen vyers op sijn hoofd hoopen. De beteekenis van deze woorden is, volgens Zeeman, 329 'door een edelmoedig betoon van barmhartigheid zijnen vijand van schaamte en leedwezen doen gloeien'. Van der Palm verklaart deze uitdrukking aldus, dat men daardoor zijnen vijand aandoet, wat hem het ondragelijkst moet vallen, en strenge wraak aan hem oefent, die hem al zijn ongelijk smartelijk zal doen gevoelen en dus het beste middel tot zijne verbetering wezen zal.¹⁾ Vgl. *Sp. der Sonden*, vs. 14633:

Scriffure maket ons vroet
Dat doeghet, diemen den viant doet,
Gelijct den colen, die schone gloyen,
Die met hare hette verbroyen
Gramschap, die daer is geploen,
Die minne weder ontsteken doen.

Zie veider Huygens, *Korenbl.* II, 104 (n° 5); fr. *amasser des charbons ardents sur la tête de qqn*; hd. *einem glühende (oder feurige) Kohlen aufs Haupt sammeln*; eng. *to heap (cast, gather) coals of fire on a p.'s head*; Afrik. *vurige kole op iemand se hoof hoop*.²⁾

- 1) In de Leidsche Bijbelvertaling wordt als toelichting gegeven: Dit is een voor den beweldadigde pijnlijk gevolg van des anders grootmoedigheid; de drijfveer houdt niet meer in dan: zoo neemt gij de gevoeligste wraak.... Dat de pijnlijke gewaarwordingen den beweldadigde tot berouw over zijn vijandschap nopen, wordt er licht bij gedacht, maar ligt er eigenlijk niet in. Zie ook *Germ.-Rom. Monatschr.* II, 248; 679; III, 246.
- 2) *Jord.* 43 (Trui, Bet, Daatje, stemden gretig in, stapelden kolen op 't hoofd van 't stookwif Jongeneel) in den zin van kwaad spreken van iemand.

1238. Iets met een zwarte kool teekenen,

d.w.z. iets leelijk, *zwart* afschilderen, van iets een afschrikwekkende voorstelling geven; zwart is de kleur van al wat leelijk en slecht is; vgl lat. *dies ater*, ongeluksdag, *carbone* (zwarte kool) *notare aliquid*, waarvan onze uitdr. eene navolging zijn kan. Zie verder Hoogvliet, *Abraham*: Wanneer hij d'ondeugt met een zwarte kole maalt (aangehaald door Weiland), en Van Baerle in een brief aan P.C. Hooft: Ick ben beschroomt aen u Ed. int Nederduytsch te schrijven: vreesende met de swarte kool een streeck te krijgen ende door de spiesse van u geswint ende gescherpt oordeel te moeten danssen¹⁾; Huygens I, 151: Soo moet hy wat hy doet sien maelen met de koöl (*ongunstig beoordeeld zien*); Tuinman II, 203: *Ymand met een zwarte kool tekenen*. Dit is het Latynsche *atro carbone notare*; *Nkr.* V, 12 Febr. p. 6: En ik wed: bij 't kaartjes teek'nen straks op school, teekent ge de Maasstad met een zwarte kool. Hierbij behoort ook de uitdr. *met een zwarte kool aangeteekend staan*, d.i. slecht, te kwader naam en faam bekend staan (zie o.a. *Nkr.* VII, 26 April, p. 5: Dit jaar staat aangeteekend met een zwarte kool), in *het zwarte boek* (eng. *the black book*), in het 'verdomboekje' staan; zie n° 273; *Ndl. Wdb.* III, 104 en vgl. *to mark black*.

1239. Het is allemaal kool,

d.w.z. het is allemaal maar gekheid; ook wel *apekool*, eene versterking van *kool* door bijvoeging van *aap*, waaraan mede het denkbeeld van dwaas, gek, valsch, bedrieglijk is verbonden; *Ndl. Wdb.* II, 532 en n° 88. In de 18de eeuw komt het znw. *kool* in dezen zin voor bij Halma, 280, die het vertaalt door *raillerie* en citeert: Ik zeg het maar om de kool, *je ne le dis que pour rire*; hij verkoopt u kool, *il se raille de vous*; vgl. ook Sewel, 408: Het is maar om de kool, het is maar om te lachen; Langendijk, *Wederz. Huwelijksbedrog*, vs. 2122; *Handelingen der Staten-Gen.* 1913, p. 2568: Wat is het dan een kool die men verkoopt; *Nkr.* III, 4 Febr. p. 6: Of ze onzen secretaris Van Erkel of Kolthek doopen, 't zijn geniale lui in het kool verkoopen. Hiernaast komt in de 17de eeuw voor een wkw. *kolen*, gekscheren, dat wordt aangetroffen in de *Klucht v.d. Pasquil-maecker*. 15: 'k Mach onder 't lachen en kolen altemets wel een duveltje mengen²⁾, waarmede wellicht te vergelijken is het hd. *kohlen*, viel durcheinander spreken ohne Absicht und Zusammenhang³⁾, en het oostfri. *kôlen*, dummes Zeug machen oder schwatsen, faseln (Ten Doornk. *Koolm.* II, 321), dat aldaar naast *kôl maken* of *proten* bekend is, hetzelfde als in de studententaal *Kohl machen*, unnütze Weitläufigkeiten im Vortrag machen.

Hoe *kool* deze beteekenis gekregen heeft, is niet met zekerheid te zeggen. Het is mogelijk, dat we moeten uitgaan van *kool* in den zin van iets van weinig waarde, waaruit zich de bet. *onzin*, *gekheid* kan hebben ontwikkeld (vgl. n°. 88; 1017), eene meening, die gesteund wordt door de in de Rijnprovincie gebruikelijke zegswijze 't is *kappes* (kabuiskool), het is onzin, en het eng. *it is all gammon and spinach*, eig. gerookte ham en

1) *Oud-Holland*, 1888, bl. 88; *Navorscher*, 1880, bl. 30.

2) Aangehaald door Oudemans III, 462.

3) Kluge, *Studentensprache*, 101; Grimm V, 1581 en vgl. ook Eckart, 278 a en Wander II, 1457: Me wêt nicht recht, of me met em in'n Kaule of in'n Röwen (*rapen*) is, *ob Scherz oder Ernst*.

spinazie¹⁾. J. Meier, *Hallische Studentensprache*, 12 denkt aan het Hebreeuwsche *kol*, stem, geluid, dat in de dieventaal ook *list*, *bedrog* beteekent. Vandaar in het hd. *kohl reizen*, liegen; *kohl machen*, voorliegen; *kohlen*, liegen; *ankohlen*, beliegen; *seinen kohl mit einem haben*, den spot met iemand drijven; *sich ver kohlen lassen*, zich laten beetnemen. Zie ook Stumme, *Ueber die deutsche Gaunersprache*, 14; Kluge, *Rotwelsch*, 431: *Kohl machen*, unnötige Worte machen.

1240. Koop geven,

d.w.z. in eigenlijken zin: iets voor minder prijs geven dan men eerst gevraagd heeft; den koop laten doorgaan, den geboden prijs aannemen, en van daar bij overdracht: toegeven, de minste zijn; fri. *keap jean*, den koop toeslaan, fig. toegeven, den strijd opgeven. De uitdrukking is elliptisch en luidde oorspronkelijk *iets beter koop geven*, zooals blijkt uit Sart. II, 5, 16: *al buldert hy hooch, hy sal noch beter koop geven*; Pers, 720 a: Hier nae gaven de Groningers beter koop; *Lichte Wigger*, 15 r, *Pasquilm*. 16 (*beter koop bieden*); Winschooten, 121: *Beter koop geven* beteekend oneigendlijk geseggelijker sijn; beeter aan de hand gaan. Vgl. eng. *cheap*, goedkoop, ellipt. voor *good cheap*; verder *Mnl. Wdb.* IV, 1839-1840; Van Moerk. 65; *Kluchtspel* III, 280; Huygens, V, 93:

En 't lykent oock wel rede,
Dat man en vrouw somtijds iens vallen over hoop,
En grommelen en poos, en geve dan weer koop.

Sewel, 409: *Koop geeven*, *to yield*, *to give way*; Halma, 280: *Koop geeven*, *relâcher de sa prétention*, *mettre de de l'eau dans son vin*; Tuinman, I, 115; 136; *Willem Leevend* I, 324; Harreb. I, 434.

1241. Iemand een koopje geven (of leveren),

d.w.z. iemand een *slecht* koopje geven of leveren, hem beetnemen, bedriegen; vandaar ook dat *koopje* gebezigd wordt in den zin van iets onaangenaams. Zie Halma, 281: Gij hebt daar een koopje aan. *In den schertsenden zin*. Gij zijt daar wakker mede aangehaald, *Vous n'êtes pas mal à cheval, vous voilà dans de beaux draps blancs*; Harreb. I, 434: *Iemand een koopje geven*, men zegt dit spottender wijze voor iemand beetnemen; *Onze Volkstaal*, I, 37: *'t Is me een koopje*, dat is voor mij heel wat drukte; *Nkr.* III, 25 Juli p. 2: Op die manier zouden ze ons een leelijk koopje kunnen leveren; *O.K.* 178: Hij kon zich maar niet begrijpen hoe zijn goede tante Betje op 't wonderlijk denkbeeld was gekomen hem zoo'n koopje te leveren; *M.z.A.* 122: Een flauwe ui te tappen of iemand een koopje te geven bracht hem in 't beste humeur; *O.K.* 34: Dat is zeker een flauwe aardigheid van den een of ander die me kent en me nu dat koopje leveren wil; *O.K.* 178: 't Is me een koopje, bromde hij in zich zelf, ik kom bepaald in de versukkeling; bl. 34: Toen snap ik per saldo nog het koopje, dat ze me een been afschieten;

1) Grimm V, 1581 meent, dat kool deze beteekenis heeft gekregen door den invloed van het lat. *crambe repetita* (Juvenalis 7, 154), opgewarmde kool (*choux réchauffés*), opgewarmde hutspot (Van Effen, *Spect.* VII, 216), oude kost, onbeduidende dingen, onzin, gekheid, eene verklaring, die mij niet zeer waarschijnlijk voorkomt. Indien men den oorsprong in het Latijn wil zoeken, zou ik eerder geneigd zijn te denken aan *carbonem pro thesauro invenire*; doch waarschijnlijk komt me ook dit niet voor.

Nkr. VII, 11 Jan. p. 4: Het leven is 'n koopie, de zorgen maken 't zuur; *Handelsblad* 9 Nov. 1913 p. 5 k. 6: Voor velen zou het zich steeds lang rekkende verblijf, waarop men niet had kunnen rekenen, dan ook een onaangenaam koopje zijn geweest. Vgl. het verouderde Engelsch *to sell any one a bargain*, iemand er in laten loopen, beetnemen (Shakesp.)

1242. Kop noch staart,

in de zegswijze 'daar is kop noch staart aan te vinden', daar is geen verband in, d.w.z. begin noch einde aan te vinden, daar is niet uit wijs te worden. Vgl. *Rein.* II, 4220: Hi laet sijn reden staen ten halven sonder hoeft of sonder steert; Servilius, 109*: *ten heeft hoot noch steert dat hy seyt*; Sart. I, 1, 49: *ick weet noch hoeft noch staert van 't geen hy seyt*; VII, 10: *ick weet daer hoeft noch staert af*; zie verder Winschooten, 87; Tuinman I, 212; Halma, 223; Harreb. III, 265; *Nkr.* II, 17 Mei p. 5; *Prikk.* IV, 17: Het opdringerige kereltje kon er kop noch steert aan krijgen dat eene dame aldus zijne moden kon misprijzen. In de 18de eenw schijnt 'hoofd' plaats te hebben gemaakt voor 'kop'; vgl. *C. Wildsch.* I, 58: *'t Heeft kop noch staart*. In Belg. Brab. *kop noch steert aan iets kunnen krijgen*, er geen gat in zien; Land v. Waas: *daar is hoofd noch steert aan*, ik versta niets van wat ge zegt; *Antw. Idiot.* 1836; Teirl. II, 173: *geene kop an iet krijgen*, het niet begrijpen. Elders in Zuid-Nederland: *deur noch dorpel aan of door iets zien* (Schuermans, 93). In Deventer: *ik kan d'r gîn start of stelle an vast maken* (Draaijer, 39 a). In het gri. *ἀκέφαλος μῦθος* (Zenob. I, 59); in het Latijn: *nec caput nec pedes (of pedem) habere* (Otto, 74; Wyss, 66). De Duitschers zeggen: *die Rede hat weder Hand noch Fusz*, nd. *dat heft weder Kopp noch Stêrt* (Eckart, 284); fr. *cela n'a ni queue ni tête*, dat is onzin; eng. *a story without head or tail*; *I cannot make head or tail of it*; fri. *der is gjin kop noch stirt oan te finen*, geen begin of einde; afrik. *nie kop of stert van iets kan uitmaak nie*, er niets van begrijpen.

1243. Over den kop gaan (of zijn),

d.w.z. failliet gaan (zijn), of zooals men in de Zaanstreek zegt: *over de bien zijn of over oor zijn* (Boekenoogen, 43 en 693); elders *met de beenen in de hoogte of in de lucht liggen* (Harreb. I, 40); *over de beenen zijn; eene buiteling doen, maken* (fr. *culbuter ou faire la cabriole, la culbute*). Zie *Het Volk*, 14 Mei 1914, p. 5 k. 2: Als 't land over den kop gaat, heeft dat papier geen waarde meer; *De Arbeid*, 15 Oct. 1913, p. 4 k. 1: Zoo'n werkgeefster gaat nooit over den kop; *Kalv.* I, 15: Als Pooter tippelt, moeten er meer over den kop; *A. Jodenh.* II, 39: Hij het 'n bankroet geslage, over de kop is ie. Vgl. zich niet kunnen *staande* houden; *vallen* (van eene zaak gezegd). In Limburg kent men *gekoteld* (eig. *gebuiteld*), bij overdr. *failliet*; fri. *hy giet oer de kop*; hd. *ein Rad schlagen*.

1244. Op den kop tikken,

d.w.z. stil wegpakken; bij geluk of toeval koopen, waarschijnlijk ontleend aan de jacht (bijv. konijnen), waarbij men door een slag op den kop het dier doodt. Vgl. Harrebomée I, 437: *Hij heeft het op den kop getikt*, hij heeft het ontvreemd; *Handelsblad*, 5 Juli 1918 (A), p. 10 k. 3: Daar zijn moeder gewoon was huiszoeking in zijn kleeren te houden

als hij in zijn bed lag om te zien of hij ook weer iets op den kop getikt had (*gestolen had*); *Haagsche Post*, 2 Februari 1918, p. 127 k. 3: Belegen tabak, waarvan ik een laatste partijtje tegen fabelachtigen prijs op den kop tikte; *Nkr.* IX, 3 Juli 1915: Dat goedkoope pakkie dat-ie 's heel voordeelig op een uitverkoop op z'n kop had getikt; *Nw. School*, II, 310: Wanneer hij geleerd heeft precies het verkeerde woord, de verwarde beeldspraak, de fout in één woord op den kop te tikken (*te pakken, aan te wijzen*); De Vries, 80: *Iemand op den kop tikken*, iemand aantreffen; *N. Taalgids* XVI, 176.

1245. Zijn koren groen eten,

d.w.z. van de hand in den tand leven en voor den kwaden dag niets opleggen; vooral gezegd van lichtmissen en verkwisters, die hunne inkomsten al van te voren verteren; ook *zijne erwtes in 't groen eten* (Harrebomée I, 186 a). De spreekwijze kan ontleend zijn aan de fabel van den krekkel en de mier; doch ook aan het feit, dat een landbouwer zijn gewas verkoopt, terwijl het nog te velde staat, om aan geld te komen. Zij stellen zich dus aan 't gevaar bloot van later op 't droge te zitten. Zij komt in de middeleeuwen voor in *Vrouw. e.M.* XI, 18; zie ook Plantijn: *Sijn koren groen eten, versuram deinceps ab ineunte anno facere*; Goedthals, 56: *Syn coiren groene eten, zyn witte broot voren, menger son bled en herbe; apres blanc pain, pain bis, ou faim* (fr. *manger son blé en vert* (ou en herbe); *couper ses blés en vert*); Campen, 95: *hy heft syn witte broot al voer gegheten* (dit ook bij Servilius, 9*; 151*); Idinau, 73:

De sulcke hun kooren groen op-eten,
Die 't gheldecken verteeren, eer 't is ghewonnen.

De Brune, 287: 491; *Hy eet zyn koren groentjes op*; Tuinman I, 105, 174; Halma, 283; Sewel, 410; Harreb. I, 439. Vgl. nog Schuerm. *Bijv.* 198: *zijnen mik vóoreten*; *Antw. Idiot.* 1456: *zijn wittenbrood veur eten*, zijne gelukkige dagen eerst hebben; *Ndl. Wdb.* V, 820 en Kalff, *Lied in de Middeleeuwen*, 460. De zegswijze is nu in Noord-Nederland bijna verouderd, doch komt in Zuid-Nederland nog voor; vgl. *Waasch Idiot.* 266: *zijn koorn groen opeten*, een erfdeel door schulden kwijt geraken, voordat men er in bezit van is.

1246. Dat is koren op zijn molen,

d.w.z. dat komt hem te pas, dat dient hem, dat bevalt hem, evenals den molenaar het koren dat hij krijgt te malen. Eerst bij Sewel, 496 trof ik deze zegswijze aan: *Dat is koorn op zyn molen, that is profit for him*; Harreb. I, 439. Ook kende men: *dat is water op zijn molen* (zie Winschooten, 157; Halma, 357 en vgl. hd. *das ist Wasser auf seine Mühle*, waarbij men te denken heeft aan den molen, die door stroomend water in beweging wordt gebracht¹). In Limburg zegt men ook nog in denzelfden zin *dat is boter op zijn wagen* (Welters, 110); in Groningen: *da's wind op zien meulen* (Molema, 474 a). Voor Zuid-Nederland zie Schuermans, 279 a en 419 a: *dat is olie in mijne lamp*;

1) Vgl. met deze spreekwijze Huygens, *Oogentroost*, 753: *Want of 't quam af te soeten dat afgesprongen is, sijn' keucken most het boeten, sijn' Molen-beeck liep droogh (het sou met zijne verdiensten uit zijn).*

Waasch Idiot. 364: *dat is kooren op mijnen meulen*; Teirl. II, 172: *dat is koren op mijne meulen*, dat is profijt voor mij; dat is voor mijne meening eene goedkeuring; *Antw. Idiot*. 1897. In het eng. *that brings grist to his mill*, dat is voordeelig voor hem; in het fr. *faire venir de l'eau au moulin*. Hiernaast ook *geen koren van den molen sturen*, geen werk van den winkel sturen; vgl. Halma, 357: *Men moet het koren van zijnen molen niet afwijzen*; Harreb. I, 439: *Koren dragen op iemands molen*, hem helpen; o.a. *Het Volk*, 15 April 1913, p. 6: Men moet hier geen koren dragen op den molen van den tegenstander; *Nkr*. VII, 17 Mei p. 6: 't Is een stommiteit, zoo iets te zeggen. Je draagt maar koren op den linkschen molen.

1247. Er is geen koren zonder kaf,

d.w.z. niets is zonder gebreken, geen goud zonder schuim; hd. *kein Korn ohne Spreu* (oder *Streu*); ook in Zuid-Nederland: *er is geen koren zonder kaf* (o.a. Teirl. II, 172; *Waasch Idiot*. 364) of *onder alle koren is kaf*, onder elke familie, vereeniging, enz. is iemand die niet deugt (*Antw. Idiot*. 1837). Een sedert de middeleeuwen voorkomende spreekwoord; zie Goedthals, 29: *Ten es gheen coorne sonder kaf*, chacun grain a sa paille; Cats I, 520; De Brune, 402 en Idinau, 167:

Daer en is gheen koren sonder kaf.
So en leefter niemandt sonder ghebreken.

Vgl. hiermede *het kaf van het koren scheiden*, het kwade van het goede scheiden; zie n°. 1053 en Vondel, *Maeghden*, vs. 1677:

Nu dorscht Gods straffe hand den droeven ingezeten.
De vlegel breekt niet eer voor dat die is versleeten.
Gods oordeel scheid aldus het koren van het kaf,
Al dreunt er 't gansche Sticht, gelijk een dorschvloer af¹⁾.

1248. Een korf krijgen,¹²⁴⁸

d.w.z. afgewezen worden bij een huwelijksaanzoek of op een examen, in welk laatste geval men ook spreekt van *druipen*, *bakken*, *zakken*, *sponsen* of *stralen*; *een ketel halen* (huzarenterm te Tilburg in gebruik²⁾; in Zuid-Afrika: *hy het die pot mis gesit* (Boshoff, 339); in Zuid-Nederland *buizen*; *een buis krijgen* (ook in Maastricht³⁾); fr. *attraper une buse* (Schuerm. 84; *Antw. Idiot*. 310; Joos, 95; *Ndl. Wdb.* III, 1770, waar *buis* wordt opgevat in den zin van *slag*); hd. *einen Korb bekommen*; *sich einen Korb holen*; *durch den Korb fallen*, Abschlag seiner Bitte erhalten, kurz *durchfallen*; syn. *plumpsen*; eng. *to fall through*. In Zuid-Nederland komt de uitdr. voor in den zin van zonder absolutie uit den biechtstoel weggezonden worden (De Bo², 1223). Men meent, dat deze uitdrukking eigenlijk beteekent een korf met zwakken bodem krijgen. Zulk een' korf liet in de 16de eeuw een meisje 's nachts uit het venster zakken om een lastigen vrijer, dien zij niet mocht lijden, daarin op te trekken. Als zij dat deed, viel hij er weldra doorheen en kreeg hij zoo den bons (Schrader, 318); vgl. het mnd. *dorch den Korf vallen*, dat *einen Korb*

- 1) Vgl. *Matth.* III, 12; *Luc.* III, 17.
- 2) Van Ginneken II, 463.
- 3) *N. Taalgids* XIV, 196.

bekommen, een korf krijgen, beteekent (zie vooral Schiller u. Lübber II, 544); fri. *troch de koer sakke*¹⁾. Volgens Grimm V, 1800; Borchardt, n°. 689 en Wander II, 1538 werd in de 17de en de 18de eeuw de vrijer niet meer opgehaald, maar zond het meisje een vrijer, die haar niet beviel, een bodemloozen korf, en in den Eifel moet thans nog iemand, die zijn meisje ontrouw wordt, door een bodemloozen korf kruipen; Ter Gouw, *Volksvermaken*, 539. Zie Molema, 220 b: '*n körf kriegen, körf worden*, druipen voor een examen: *körven, 'n körf geven*, afwijzen bij een examen; fri. *de koer op krije*, zijn ontslag krijgen, worden afgedankt; nd. *de kiepe krêgen* (Eckart, 258); Harreb. I, 440: *hij is door den korf gevallen; hij krijgt den korf*; zie verder *Zeitschr. f. D. Wortforschung* 3, 97 en vgl. **Door de mand vallen**²⁾.

Eindnoten:

1248 I. belgisch-fr. *attraper une buse*.

1249. iets met een korreltje (of een greintje) zout opvatten,

d.w.z. iets niet al te letterlijk, iets met een weinig gezond verstand en oordeel opvatten; eene navolging van het lat. *addito salis grano*, dat voorkomt bij Plinius, *Nat. Hist.* 23, 8, 149 in een recept voor een tegengift in den zin van 'onder toevoeging van een korreltje zout', doch door ons opgevat in den zin van met een weinig verstand, in welke beteekenis het lat. *sal* ook gebezigt wordt; vgl. *attisch zout*. Zie Tuinman I, 11: *Men moet dat met een graantje zouts opnemen*, dat is, met wijsheid, en een oordeel des onderscheids. Zout is een zinnebeeld daar van; Harreb. I, 258: *Men moet dat met een greintje zout opnemen; Het Volk*, 2 Febr. 1914, p. 5 k. 2: Dan zou kunnen blijken, dat een rapport van die officieele zijde over toestanden en voorvallen niet zonder een korreltje zout zou kunnen worden aanvaard en kwalijk als basis zou kunnen worden gebruikt voor een ministerieele beslissing; *Gemeentebld* van Amsterdam, afd. 2, 1914, p. 141: Het is zelfs de vraag of die mededeelingen omtrent de toeneming van dat zoutgehalte (in de waterleiding) niet met een korreltje zout moeten worden gebruikt; *Handelsblad*, 18 Oct. 1918 (O), p. 3 k. 4: Verhalen die met een korreltje zout moeten worden genoten; hd. *etwas cum grano salis verstehen*.

- 1) Zie o.a. *Minnenloep* I, 2515 vlgg; Van Moerk. 614; Blumschein, *Streifzüge durch unsere Muttersprache*, 217-219; Borgeld, *Aristoteles en Phyllis*, bl. 1 (noot); Kalff, *Lied in de Middeleeuwen*, bl. 242-243; *Volkskunde* XV, 201; XXIII, 115-117 (over Virgilius in de mand); De Cock², 135. Dit gebruik is hoogst waarschijnlijk afkomstig van een vroegere straf.
- 2) Volgens Molema, 581a hadden de jonkmans in *de Marne* vroeger op boerenboeldagen de baldadigheid door eene oude, bodemlooze zeef of mand eene strooien pop te laten zakken, ter bespotting van de meisjes die geen vrijer hadden; *deur de zeef glieden* wordt in het Groningsch gezegd van meisjes die op een boeldag geen vrijer krijgen (Molema, 482 b). Eene voorstelling van zulk een door een mand vallenden vrijer vindt men op de bekende schilderij van Breughel te Haarlem (n°. 55) en in *den Nieuwen leught Spieghel, vercirt met veel schoone nieuwe Figuren ende Liedekens te voren niet in druck geweest. Ter Eeren van de Jonge Dochters van Nederlant*, bl. 129, alwaar een meisje een bodemloozen korf in de hand houdt, waar een jongman voorover doorheen valt. Zie ook eene dergelijke voorstelling in *Amsterdam in de 17de eeuw*, bl. 128 en vgl. verder *Volkskunde* XIII, bl. 69 (noot); 153-156 en 161; XVII, 112; *Driem. Bl.* VI, bl. 31: *door de ben moeten*, van een meisje welks vrijer met een ander gaat trouwen.

1250. Kort en bondig,

vroeger ook **kort maar bondig**, d.i. kort en krachtig (*Cluysw.* 177: Kort en besnoeyt), doch de beteekenis van bondig is thans zoo overschaduwd door die van kort, dat wij nu in deze uitdrukking een tautologie zien in den zin van beknopt, kort, hoewel meestal met het bijdenkbeeld flink, krachtig. Vgl. Nyrop, 188; n°. 882; *kort en goed* (= kort; *Spiegel*, 278); het vroegere *waken en braken*, waarin de oorspr. bet. van het laatste woord, nl. die van *nachtbraken*, gewijzigd werd onder invloed van het eerste; het mnl. *cost ende pine, cost ende arbeit*, waarin de bet. *cost* op den achtergrond treedt; *lesen ende spellen* (= *lesen*); *singen ende lesen* (òf zingen òf zeggen); *tale ende antwoord* (= antwoord); het 17de-eeuwsche *gnap en gnut*, en ons *nuttig en noodig*, mnl. *nut ende noot*, waarbij het laatste woord de bet. van het eerste heeft aangenomen. In de 17de eeuw komt de uitdr. o.a. voor in de *Gew. Weeuw.* I, 33; III, 67; *Bank.* II (*tot de Lezers*). Zie verder het *Ndl. Wdb.* III, 351; *Mnl. Wdb.* IV, 2508 en vgl. hd. *kurz und bündig*; eng. *short and pithy*.

1251. Iemand kort houden,

d.w.z. iemand in zijne vrijheid van bewegingen belemmeren, hem *krap, nauw, scherp, straf* houden; eene uitdrukking ontleend aan het inhouden der teugels van een paard (vgl. Zuidaf. *iemand met springteuels ry* (Boshoff, 335); op Goeree en Overflakkee: *kort in de strengen staan*¹⁾ of het aan een korte lijn loopen van een jachthond die *kort aangebonden* is²⁾. In de middeleeuwen was reeds zeer gewoon *enen cort houden* (*Grimm* V, 2828 en *Mnl. Wdb.* III, 1944), waarnaast ook *cort sijn*; bij Kiliaen: *Kort ende nauw iemanden houden*, cohibere, refrenare, arcte contenteque habere; vgl. ook Hooft, *Ged.* I, 130 en *Schijnh.* bl. 112 (Panthéon); Halma, 283; Sewel, 413. In Zuid-Nederland kent men *iemand kort houden*, hem in toom houden, streng bewaken (*Antw. Idiot.* 1839); *iemand kort bij band houden* (Joos, 110); *zich kort houden*, d.i. uit behoedzaamheid zich onthouden van uit te gaan, of van met de handen ergens aan te raken, of van iets te zeggen of te antwoorden (De Bo, 560; Schuermans, 281; Rutten, 121; Hoeufft, 325); in Twente: *eeenen an 't tówken hoalden*; vgl. fr. *tenir qqn de court*; hd. *einen kurz halten*; eng. *to keep one short*.

1251a. Kort aangebonden zijn; zie n°. 10. ^{aant.}

1252. Iemand (of iets) te kort doen,

d.w.z. op iemands rechten inbreuk maken, ze verkorten; mnd. *to kort dôn*; hd. *einem zu kurz tun*, eig. iemand te kort, te weinig *geven* (bijv. bij eene verdeling), in welken zin het wkw. doen in de middeleeuwen vrij gewoon is (*Mnl. Wdb.* II, 247) en thans dial. nog voorkomt (*Ndl.*

1) *N. Taalgids* XII, 145.

2) Vgl. Chomel I, 322: Als men by een Bosch of struikgewas nadert, alwaar men vermoedt, dat zig de Wolven onthouden, *moet men den Spoorhond kort houden*; bl. 323: Ook moet de Jager *zyne Brakken kort houden*, zoodra hy een Hert, dat hem behaagt, heeft opgedaan, Zie n°. 10.

Wdb. III, 2722; Bergsma, 91; Molema, 86; Gallée, 9). In het middelnederlandsch reeds bekend: *enen te cort doen*; zie het *Mnl. Wdb.* III, 1945 en verder Van Lummel, 133; Vondel, *Gijsbr. v. Aemst.* vs. 413; Brederoo, *St. Ridder*, vs. 1211; enz. *Zich zelven te kort doen*, *zich het noodige onthouden*, ook *zich dooden*; vgl. Halma, 284 die het vertaalt door *se tuer*; De Bo, 560; Rutten, 121; *Antw. Idiot.* 699 (*zijn eigen te kort doen*); Molema, 417 *b*; Villiers, 67. In geheel Zuid-Nederland heeft *te kort doen* de beide beteekenissen; fri. *yen sels te koart dwaen*.

1253. Te kort komen,

d.w.z. niet ver genoeg komen, vooral in het vervullen van zijn plicht; niet voldoende hebben van iets; in Zuid-Nederland *tegen iemand te kort komen*, voor iemand moeten onderdoen (De Bo, 560; Rutten, 121; Teirl. II, 190; *Antw. Idiot.* 699); in *Antw. te kort komen*, mislukken met iets; Afrik. *te kort kom*. De uitdr. is ontleend aan het werpen of schieten; vgl. Hooft, *Episodes*, bl. 176: Voorts schryft hy ter yl een deel briefkens, meldende tvoorhebben der wethouderen, en dat men zich nu reppen oft te kort koomen (*er slecht bij varen*) moest; Halma, 284; Sewel, 413; het hd. *zu kurz fallen, kommen*; eng. *to fall short*; mnl. *te cort vallen*. In den zin van *er slecht bij varen, ergens bij verliezen* (hd. *zu kurz kommen*; eng. *to come short of s. th.*) kende men het in het mnl. nog niet, wèl *te cort gaen*; zie het *Mnl. Wdb.* III, 1944, en vgl. n°. 1254.

1254. Te kort schieten,

d.w.z. niet toereikend zijn, tegen een ander niet opgewassen zijn; eene zegswijze ontleend aan het schieten, zoodat zij eig. wil zeggen: niet ver genoeg schieten; vgl. het Zuidndl. *te kort bollen* (eig. met een bal rollen), voor iemand in iets moeten onderdoen; Schuerm. 68 *a*; 281 *a*; *Waasch Idiot.* 366 *a*; Teirl. 195; II, 190; De Bo, 560; Joos, 91; 201: Haast komt nooit toe, *haast bolt altijd te kort*; zie Halma, 284; Sewel, 413. Vgl. verder *Trou m. Bl.* 64, vs. 148: Ghij en haelter niet, ghij hebt te cort geschooten; Vondel, *Maria Stuart*, 233: *te kort schieten in iets*; Pers, 468 *a*: *te kort vallen*; hd. *zu kurz schieszen mit etwas*; zie n°. 1253.

1255. Kort van stof zijn,

d.w.z. weinig woorden gebruiken, opvliegend, driftig zijn; kort aangebonden zijn, of zooals de Zuidnederlanders zeggen *kort keeren*, *kort ingespannen* of *kort gerokt zijn* (De Bo, 560; Schuermans, 281; Joos, 87). Vgl. Halma, 615: *Kort van stof zijn*, oplopend of haastig zijn, *être coléré prompt, emporté*, waarvoor men o.a. in Twente zegt: *doadelik op 'n einde wêzen*; fri. *hy is daedelyk op in ein*. Zie n°. 10 en *Waasch Idiot.* 366: *kort van stof* of *van draad zijn*, licht gramstorig; Teirl. II, 190: *kurt van stof zijn*, opschietend, opbruisend zijn; ook *hij es zoo kurt as kaf*, naast *kurtaf zijn*, bitsig, spijtig zijn (*Antw. Idiot.* 1839).

1256. Zijn kost is gekocht,

d.w.z. hij heeft zich of hij is ergens ingekocht, bijv. in een liefdadigheidsgesticht; hij kan onbezorgd zijn; hij behoeft niet bang te zijn voor zijn levensonderhoud, zijn bestaan; syn. van *zijn brood is gebakken*

(*Antw. Idiot.* 1555); *hij heeft den (on)bezorgden kost*¹⁾ of *is bij St. Joris*²⁾ *in den kost of te gast*, zooals in de 17de eeuw gezegd werd, veelal van verzorgden in liefdadige gestichten, hofjes, enz. (*Ndl. Wdb.* VII, 442; X, 1157; Winschooten, 243); syn. van *eten uit den korf zonder zorg* (in *Peet*, 10). De uitdrukking dateert uit de 17de eeuw en komt voor bij Winschooten, 243; *Kluchtspel* II, 20; bij V. Eck, 98 in den zin van 'wij behoeven niet meer voor den kost te zorgen, want we zullen omkomen': Wij keecken malkanderen met bedroefde oogen aen, denckende dat ons de kost al gekocht was³⁾; *C. Wildsch.* VI, 240: Nu je zo met de pen kunt omgaan en ieder aan 't schreien helpen, nu is je kost gekocht; V, 269: En gij deed als een deftig man, en als een Burgemeester voegt, dat gij haar kost kocht; *Harreb.* I, 442; *Mgdh.* 51: Als ze 't hier boeren kon, was haar kost gekocht voor 't heele leven; *Nkr.* VI, 24 Febr. p. 2: Ziezoo Aristides, sprak Theo de jolige, ons kostje is weer voor een paar maanden gekocht; *Nw. School* III, 335. Vgl. ook *Antw. Idiot.* 1840: *zijn kosten koopen*, een kosthuis hebben, ergens in den kost zijn.

1257. Uit de kou zijn,

d.w.z. uit de moeilijkheden zijn, binnen zijn. De oorspr. beteekenis van *kou* kan zijn bui, hagel, sneeuw en vandaar gevaar, moeilijkheid, onaangename omstandigheid; vgl. *zoo komt de kou uit de lucht*, op die wijze gaat het gevaar voorbij, gebezigd in 't kaartspel, wanneer de groote troeven er uit zijn (*Harreb.* I, 444); fri. *de kjeld moat fen 'e loft*, wat ons hindert moet worden verwijderd. Hiernaast *er is geen kou aan de lucht*, d.w.z. er is geen vuiltje aan de lucht, er is geen onraad, er is niets dat hindert, o.a. in *Ppl.* 42: Is d'r wat? o nee m'neer, geen kou an de lucht; bl. 207: D'r is toch geen kou an de lucht.... hoop ik; *de Maandag-Courant*, 16 Maart 1914, p. 2 k. 2: Sayes speelt minder eerlijk en het gevolg is dat hij een paar maal in de modder wordt geplant, wat een ontzettend hoongebrul bij de Belgen doet opgaan. Er was echter geen kou aan de lucht. - De uitdr. *uit de kou zijn* komt voor in *Nkr.* VIII, 14 Febr. p. 7: Maar de patroons zullen den vent wel in de smiezen krijgen, als hij maar blijft aandringen om niets toe te geven, terwijl hij zelf uit de kou is. In Zuid-Nederland: *uit de kou zijn*, zijn fortuin gemaakt hebben, zijn schapjes op 't droge hebben (*Antw. Idiot.* 703). Het tegenovergestelde *in de kou* wordt vooral gebezigd in de vraag *wat doet hij in kou*, waarom waagt hij zich in die moeilijkheden; vgl. in de 17de eeuw: Uyl, wat doeje by de spreuwen! bloet, wat doeje in de kouw?⁴⁾; *Nest.* 61: Wat doet de stumper in de kou? Hier zit hij of hij zijn laatste oortje versnoept heeft; *Schoolm.* 250: Wat doet zoo iemand in de kou⁵⁾; *Nw. School*, III, 313: En we jagen alleen stakkers naar huis die zich in de kou wagen; III,

1) Vgl. Brederoo, *Sp. Brab.* vs. 55: Dienen dat waer een dingh, so had ik de bezorgde kost.

2) Vgl. *C. Wildsch.* VI, 37: Die zei dat ik mijn kost moest koopen op *Sint Joris Hof*, of in het Proveniershuis te Haarlem. *St. Joris* (de *H. Georgius*) wordt in de middeleeuwen en later vermeld als patroon van gestichten en liefdadigheid.

3) Uit een scheepsjournaal van 1653.

4) *Tijdschrift* XL, 82.

5) De woorden *uit de kou* in V. Moerk. 157 (Ja wel, help lachen met de vryer, ay lieven uyt de kou) zijn me niet duidelijk.

276: Ik moet eerst even uitleggen, hoe deze stakker in de kou is gekomen; VIII, 7 Febr. p. 1: Het doet zeer: maar wat moeten we nou toch met deze stumpers in de kou; *Het Volk*, 16 Oct. 1915, p. 5 k. 4: Dokter Kuyper heeft ze met klem ontraden om zich in de kou te wagen; *De Telegraaf*, 8 Jan. 1915 (avondbl.) p. 3 k. 2 (*iem. in de kou laten staan*).

1258. Koude drukte,

d.w.z. onnoodige, onbeteekenende, flauwe (lat. *frigidus*) drukte; ook *koude kippendrukke* (in *Het Volk*, 19 Aug. 1915, p. 1 k. 3); syn. van *koude kak* (n°. 1055; Boekenoogen, 1322) en *koude complimenten* (in *Kmz.* 255); fri. *kâlde drokte*; vgl. het 17de-eeuwsche *een koude tijd*, d.i. een slechte tijd (*Lichte Wigger*, 16 r), en *koude grimassen*, malle, flauwe, onnoodige fratsen, lat. *frigidi joci* (*Ndl. Wdb.* V, 774); het door Halma geciteerde *een koude praat, een slegte of onnozele praat*, un sot discours, un discours où il n'y a point de sel; *dat is een kaal zeggen*, voilà qui est bien fade, ou bien plat; en het door Sewel vermelde *wat is dat koud, laf, flauw*, how cold, how insipid is that!, waarmede te vergelijken is het fr. *une plaisanterie froide*, qui n'est pas plaisante, dus *flauw* (Hatzfeld, 1124). In het hd. kent men volgens Grimm V, 81: *kalte bossen*, d.i. frigidi joci, grove grappen; *kalt ding*, unnützes zeug; *kalte und unnütze fragen*; *kalt ding reden*, dicere languidius, jejune, frigide; *eine faule, kalte, lame entschuldigung* (d.i. een *kale* uitvlucht; zie Van Dale); daarnaast vindt men *kahle bossen* en *ein kühler spasz*, ein schaler, kahler, eig. gehaltloser, denn aller gehalt erwärmt irgendwie (V, 2562); fri. *in kâld plezierke*, geen vermaak, *een koude pret*.

In sommige streken spreekt men van *familie van den kouden kant*, aangetrouwde familie, eig. familie *die ons koud laat*; van een *kouden oom* of een *kouden zwager* voor een aangetrouwden oom of zwager; van een *kouden vader* voor een stiefvader; zie Boekenoogen, 502-503; W. Dijkstra, *Uit Frieslands Volksleven* II, 266; *Fri. Wdb.* II, 35 a; Schuermans, 283 b; *Leuv. Bijdr.* X, 95-96 en n°. 502.

1259. Dat raakt mijn koude kleeren (niet),¹²⁵⁹

d.w.z. daar trek ik mij in het geheel niets van aan; dat laat mij koud; dial. ook *dat komt niet aan mijn japonnaisse*; fri. *dat komt my net oan 'e kâlde klean*; hd. *das kommt mir nicht an die kalten Kleider*; nd. *dat kummt mi nich an mîn kolle Klêr* (Eckart, 269). Eig. dat raakt mijn buitenste kleeren (niet), dus in 't geheel niet mijn hart; vgl. *iets langs zijne koude kleeren laten (af)glijden*, zich een onaangename bejegening niet aantrekken (o.a. *Jord.* 126¹⁾), *iets over zijn kant laten gaan*. In de 16de eeuw bij Sartorius I, 4, 93: *die praet komt hem aen sijn koude klederen niet*, nostrates ajunt sermonem ne superas quidem aut frigiditas vestes penetrare (ook I, 9, 7). De, uitdr. komt sedert de 17de eeuw dikwijls voor, o.a. bij Coster, 21 vs. 159; 487 vs. 416; 511 vs. 473; *Bank.* II, 2; 245; 334; H. Dullaert, *Ged.* 62:

Geveinsde Farizeen, verdraaide schriftverstande,
Wier wetspreuk, weits gezoomt rondom de tabbaardranden
Bewyst dat u de Wet, zo zielnut, zo volmaakt,
Niet eens aan 't harte, ô smaad! ô schanden!
Maar pas aan 't uiterste der koude kleedren raakt.

1) A. *Jodenh.* II, 13: 't Gaat me zoo langs me kouwe kleere.

Huygens V, 167:

Aen lichte Griet.

'Ten raeckt Jans koude kleeren niet,
 Wat hij aen syn licht wijffe siet:
 My dunckt hij heeft dat wel.
 'Traeckt, niet syn' koude kleeren, Griet,
 Maer 'traeckt uw warme Vell.

Zie verder Brederoo I, 28, 407; Antonides II, 282; Focquenbr. *Eneas* 84, 37; *C. Wildsch.* VI, 65; 117; Langendijk, *Wederz. Huw. Bedr.* vs. 1421; Tuinman, I, 178; Halma, 267; Sewel 393; Harreb. I 411; *O.K.* 166; Potgieter I, 2: Jan is voor lof en voor laster zoo onverschillig geworden, dat zij hem niet eens meer aan zijne koude kleêren raken - laat staan aan zijne onderziel¹⁾; *Schoolm.* 124; *Nkr.* II, 27 Mei p. 2; III, 1 Mei p. 6; V, 10 Juni p. 4; VI, 28 Dec. p. 2; VII, 26 Juli p. 5; *Jord.* 357: Ze zag wel dat Neel zich heel moeilijk bewoog, maar dat raakte haar de koude kleeren.

Eindnoten:

¹²⁵⁹ Vgl. nog *De Vrijheid*, 28 Mei 1924, 2de bl. p. 1 k. 1. Hoe langer ik zijn (Minister) optreden volgde, hoe meer starre bewondering ik kreeg voor de schier bovenmenselijke onaandoenlijkheid, waarmede hij alle critiek langs z'n jaquetje liet afdruppen.

1260. Van een koude (kale of slechte) kermis (reis of markt) thuiskomen,

d.w.z. ergens slecht weggkomen, in iets niet slagen, met de kous op den kop thuiskomen, op de koffie komen, *van den bok droomen* (*Ndl. Wdb.* III, 260; Bergsma, 61); *op de appelmark kommen* (Bergsma, 61); *er met blekken buizen afkomen*, zooals men in Zuid-Nederland wel zegt (*Ndl. Wdb.* III, 1770). Voor de beteekenis van *koud* en *kaal* in den zin van *onbeteekenend*, *slecht* zie n°. 1258 en vgl. voor bewijsplaatsen: Boekenoogen, 415; Opprel, 64 en *W. Leevend* IV, 240; *Nkr.* II, 4 Oct. p. 3; 20 Dec. p. 2; VI, 7 Dec. p. 5; *Het Volk*, 12 Juni 1913, p. 1 kol. 2: De debaters die tegen Duys optreden, komen in den regel van een koude kermis thuis; 11 Sept. 1913 p. 3 k. 1; 24 Dec. 1913 p. 1 k. 3; *Handelsblad*, 16 Mei 1914, (ochtendbl.) p. 1 k. 3; 26 Aug. 1914 (avondbl.) p. 2 k. 6; *Het Zevende Gebod*, 115: U komt nog is van 'n slechte reis thuis; *Dievenp.* 65: Inwendig verkneukelde ik me al over de kouwe kermis, waarvan de toffe jonges thuis zouden komen. Syn. is *van een verloren reis komen* (Sewel, 670); *van ne bedroofde reize in hoes kommen* (Twente); *slecht van iets thuis komen* (Schuerm. 212); *Waasch Idiot.* 316 a; *Antw. Idiot.* 607); *van een kale merkt komen*, een slechten, beschamenden uitslag van iets bekomen, straf van iets te wachten hebben (Schuermans, 363; Joos, 73; Rutten, 143); *van eene kale reis afkomen* (Rutten, 186); *van een kalen stroom afkomen* (Rutten, 224); *van iet tehuis komen* (Tuerlinckx, 279; Rutten, 119; *Waasch Idiot.* 649 b; *Antw. Idiot.* 583); *van een kaal reis komen, ter kaal van afkomen* (Tuerlinckx,

1) Vgl. Vondel, *Een Otter in 't Bolwerck*, vs. 63: Dit speulen raeckt mijn ongersiel (*onderlijffe*, dus: de warme kleeren, hier voor: het diepste der ziel).

297); *ieverans van thuis komen*, iets kwaads ondervinden (Tuerlinckx, 337); fri. *fen in kâlde merk thûs komme*.²⁾

1261. Van den kouden grond,¹²⁶¹

in eene zegswijze als: een dichter, een filosoof van den kouden grond, d.i. van weinig beteekenis. Het beeld is ontleend aan den tuinbouw,

2) In het Mnl. komt *coudemarc(t)e* voor in den zin van een markt, die in den winter gehouden wordt (*Mnl. Wdb.* III, 1996).

waar men onder den kouden grond verstaat den onbeschutten moes- of tuingrond in tegenstelling van kunstmatig verwarmd terrein, een trekkas, een broeikas. In de laatste worden bloemen en vruchten met zorg gekweekt; in de open lucht, op den kouden grond wordt er minder zorg aan besteed. Vandaar wordt in oneigenlijke toepassing van den kouden grond gezegd van personen, die niet goed onderlegd of voorbereid zijn, aan hunne ontwikkeling niet alle zorg hebben besteed; onbeduidend in hun soort zijn: poover¹⁾. Vgl. Harreb. II, LXXXIII: Het is een Latinist van den kouden grond; *Lvl.* 89: De zanger van den kouwen grond; *Falkl.* IV, 110: Zulk een kwibus, zulk een komiek van den kouden grond te begeleiden was moordenaarswerk; *Het Volk*, 17 April 1914, p. 2 k. 3: De eerste de beste ouderling te beslissen over een inzicht op grond van jarenlange academische studie. Dit is inderdaad wel een 'kultuur van den kouden grond'; *Nkr.* IX, 26 Juni p. 6: Mijnheer Chagrijn was anti-revolutionair. Booze tongen vertelden, dat-ie 'n anti van den kouden grond was, omdat ie niet in de kerk kwam. - Dat ook de eerste beteekenis 'niet gekweekt', 'van nature' nog gevoeld wordt, blijkt uit hetgeen W. Kloos van Mr. C. Vosmaer zegt: 'Als ik met één woord moest zeggen, wat Vosmaer voor een dichter is, dan zou ik zeggen, dat hij een kunstdichter is. Niet in den zin, zooals men kunstlicht en kunstboter, en kunstbeenen heett. Want een kunstdichter is toch après tout een dichter, die echt is; alleen maar is 't geen dichter van den kouden grond. 't Is een ongemeene plant, gekweekt in de kassen, van een gladde reinheid en sierlijke deftigheid, maar die dan ook de frissche groening en zelfsgewilde uitgroeiing mist van de vrijtierende planten in de buitenlucht.'²⁾ In het Westvlaamsch spreekt men van: *een filosoof uit een hellelje erwten* (De Bo, 419 b); in Friesland: *in spul fen kâlde foetten*.

Eindnoten:

¹²⁶¹ In de 18de eeuw: *een huishoudster op schillen*, een slechte huishoudster. Zie *Ndl. Wdb.* XIV, 652.

1262. Met de kous op het hoofd (of op den kop) thuiskomen,

d.w.z. van eene vergeefsche reis thuiskomen, niet geslaagd zijn: thans veelal gezegd van een examen of een huwelijksaanzoek. De uitdr. is in de 17de eeuw zeer gewoon; vgl. o.a. Winschooten, 123: *Met de kous op het hoofd 't huis koomen*, is een bekend spreekwoord onder de Seeluiden: het welk bij haar oneigendlijk beteekend een verlore reis: als wanneer iemand soo naakt en berooid uitgeschud is, dat hij geen Muts of Hoed op sijn hoofd heeft: maar in plaats van dien, een *kous* setten moet. Dezelfde verklaring geeft ook Tuinman I, 152. Zie ook Halma, 285: *Met de kous op het hoofd te huis koomen, s'en revenir la queue entre les jambes, ou sans avoir réussi dans son entreprise*; Potgieter, *Proza*, bl. 427: Hij heeft drie preken op beroep gedaan, en hij is driemaal met de kous op den kop weêrom gekomen; Schuermans, 284; *Antw. Idiot.* 704; Jongeneel, 95; V. Schothorst, 157; Villiers, 68;

1) *Ndl. Wdb.* V, 959.

2) *Veertien jaar Literatuur geschiedenis* (anno 1896) II, 64.

Nkr. VI, 7 Sept. p. 4; VII, 13 Dec. p. 2; *De Arbeid*, 14 Jan. 1914, p. 1 k. 4; *Het Volk*, 3 Maart 1914, p. 6, k. 1; *De Telegraaf*, 20 Dec. 1913 (ochtendbl.), p. 1 k. 5, enz.³⁾

- 3) Andere plaatsen, waar de uitdr. voorkomt zijn Smetius, 42; Huygens VI, 280: *met de Cous op 't hoofd naer huys te keeren*; Coster, 526, vs. 957: *met de kous op 't hoofd t'huis komen*; W.D. Hooft, *Verl. Soon*, 24 r; Six v. Chandelier, *Poësy*, 416: *met de kousse op 't hoofd*; Langendijk, *Quincampoix*, 69 (Panthéon); *Boerekraakeel*, 53; *C. Wildsch.* II, 140; *Brieven v.B. Wolff*, 185: *hy is met de kous op den kop afgezet* (weggestuurd); Sewel 415; *V. Janus*, 328; *Allerz.* 107; enz. In het Engelsch der 16de eeuw werd *to wear one's hose upon one's head*, gebezigd voor iets averechts (Prick, bl. 61).

Let men op synonieme zegswijzen als *den bout op het hoofd krijgen*, d.i. zijn geding verliezen, de kosten moeten dragen, de schuld van iets krijgen¹⁾; *de byl of de bout op den kop krygen*, to lose cause, to be obliged to submit (Sewel, 137); *hij krijgt den bal op den kop t' huis* (Harreb. I, 29 a); *hij zal den bal vatten* (Joos, 73), en vergelijkt men uitdrukkingen als *den bot schudden*, *den bons krijgen*, *een blauwtje loopen*, *het deksel op zijn neus krijgen*, wellicht ook het Antw. *de kalk in de(n) neus of in de keel krijgen*, gezegd van iemand, die wegens gebrek aan geld den bouw van een huis moet staken (Antw. *Idiot.* 613), het mnl. *iet becraken*, 17de-eeuwsch *op iemands kap druipen*, dan is het mogelijk, dat we aan kous de beteekenis moeten toekennen van *ijzeren ring* in een strop, om het doorslijten van het touw te voorkomen, een rond ijzer aan de schiethoorn; hd. *Kausch* (Winschooten, 123; Kluge, *Seemannspr.* 435²⁾). Haalt men zulk een takel omhoog en schiet die los, dan kan men de kous op het hoofd krijgen en slaagt men derhalve niet in zijne poging, bereikt men zijn doel niet. Dezelfde beteekenisontwikkeling nemen we hier waar als bij *den bout* of *de bijl op het hoofd krijgen*, daar in het stadsfri. *de kous op den kop krijgen* ook de beteekenis heeft van *de schuld krijgen van iets, iets moeten ontgelden*; vgl. ook de vroeger algemeen bekende zegswijze *hij heeft tegen de maan gepist* (zoodat hem dus de urine in het gezicht valt), hij is er ongelukkig afgekomen (Harreb. II, 47 a); fr. *il a craché en l'air*.

Toen op het laatst der 17de eeuw de uitdr. niet meer begrepen werd, zeide men ook 'met de *broek* op 't hoofd thuis komen' (Harreb. I, 93; *Ndl. Wdb.* III, 1468), dat in het Groningsch nog luidt: *mit boksem om kop thoes komen* (Molema, 505 b³⁾).

1263. Met kousen en schoenen in den hemel komen,¹²⁶³

gewoonlijk met de ontkenning, in den zin van niet op zijn gemak, maar

- 1) *Ndl. Wdb.* III, 755; Winschooten, 36: *de bout op 't hoofd krijgen*, dat is, de klop krijgen; Westerbaen, *Ged.* II, 453; Halma, 89; Sewel, 137; *Lev. B.* 91: Die 't breekt, krijgt de bout op zijn kop.
- 2) Een andere beteekenis heeft de door Tuinman I, 152 vermelde zegswijze *een kous varen*, waarmede 'een zeereize met verlies' wordt bedoeld, en dat te vergelijken is met het Zaansche *hij is kous*, hij heeft niets gevangen, komt met een ledige schuit terug (Boekenooogen, 503). Met dat *kous* zal wel bedoeld zijn de kous, waarin men zijn spaargeld bewaarde; zie o.a. Teirl. II, 177; fr. *un bas de laine*, spaarpot; *Zondagsblad van het Volk* 1905, p. 350: De paar ton, die ik in mijn Indische kous heb meegebracht, 5 Maart 1915 p. 1 k. 2: De boeren hebben een kous gemaakt. De arbeidersklasse heeft van den oorlog niet anders ondervonden dan ellende. H. Beckering Vinckers (*Tijdschrift* 39, 146) brengt de uitdr. met dit kous in verband en onderstelt, dat werkelijk de matrozen met de kous op het hoofd aan wal kwamen, om aan te geven dat ze op hun reis niets overgespaard hadden.
- 3) Bij Harrebomée 1, 329 staat nog vermeld *met de koek op 't hoofd thuis komen*, als gebruikelijk in Zuid-Beveland. Men bedenke hierbij, dat het in Zeeland de gewoonte is (of was) bij een huwelijksaanzoek de uitverkorene een koek aan te bieden. Wordt (of werd) dit verzoek geweigerd, dan komt men met de koek op 't hoofd thuis; vgl. voor deze gewoonte De Roever, *Van Vrijen en van Trouwen*, bl. 115; *Volkskunde* XVI, 59; De Cock², 137.

na veel moeite en inspanning een heerlijk doel bereiken. In het Middelnederlandsch *ghecoust, ghescoeyt*, met kousen en schoenen, gemakkelijk (*Dram. Poëzie*, 574); in de 17de eeuw bij Poirters, *Mask.* 40: Hy scheen te wesen van sulck ghevoelen af of hy met koussen en schoenen uyt sijnen Lust-hof in 't Paradijs sou hebben ghetreden; Pers, 754 a: Rennenbergh trock van daer op Collum, van meeninge om met koussen en schoenen in Dockum te lopen, maar hier stiet hy zijn hoofd; Starter, 440:

Spreeckt doch een troostlijck woordje, en seg ien reys om de nuwigheyd ja; 't Sal âers noch âers wesen, of ick met koussen en schoenen in den Hemel ga.

Ook in het liedje van *Het Verwaand Kwezeltje*:

Daar was een kwezeltje, die 't al wil verstaan,
Die meynde zachtjes in den hemel te gaan
Op hare zokjes,
Schoetjes, houten blokjes,
Maar onzen Heere, die 't alles wel voorziet,
En wilde deze kwezel in den hemel niet.

Boere-krakeel, 113: Zy mienden zo mit kous en schoenen te gaen in Hans- en Heinsland; *Adagia*, 46: *Men komt met kousen en schoenen in den Hemel niet*, non itur ad astra deliciis; Sewel, 415: Men komt'er zo niet met koussen en schoenen in, *one does not enter so easily there*. Tuinman I, 3 en Zeeman, 333 denken aan *Exodus* 3, 5, waar vermeld wordt, dat Mozes en Jozua blootsvoets moesten zijn, als God verscheen. Doch het door Servilius, 278* vermelde *met cousen ende scoenen, met leers ende sporen*, doen eerder vermoeden, dat met deze uitdr. wordt bedoeld *met pak en zak*, waaraan ze door Sartorius III, 10, 54 ook gelijk gesteld word; dus: met alles bij zich, zóó maar, gelijk men is, op zijn gemak. Vgl. Tuerlinckx, 342: *be kousen en schoen(en)*, met gemak; *be kousen en schoen(en) den hemel ingouën*; *be kousen en schoenen ieverans deurkome*; *Ons Volksleven* VIII, 227; Joos, 59; *Antw. Idiot.* 704; *Waasch Idiot.* 285; *Ndl. Wdb.* VI, 546; Grimm IX, 1844: *Mit schuh und strümpfen in die hölle faren*, mit willen und wissen sich in liebliches und geistiges verderben stürzen; *er geht nicht mit schuhen und strümpfen zum himmel*; Eckart, 218: *me löpt nit so met Huosen un Schan in'n Hiemel*. Syn. op (*vilten*) sloffen in den hemel komen of naar den hemel wandelen¹⁾.

Eindnoten:

- 1) Suringar, *Erasmus*, CCXL; B. Wolff, *Brieven*, bl. 341. Volgens Prof. Verdam kan in deze zegswijze eene reactie opgesloten liggen tegen de vroegere voorstellingen van de reis naar den hemel. Grimm, *Myth*,¹ 697 deelt namelijk mede, dat vroeger bij verschillende Europeesche volken een doode 'ausser dem fährgeld und dem schiff auch ein besondrer *todtenschuh*, onr. *helskô*, zum antritt der langen wanderung mitgegeben und an die füsse gebunden wurde. Im Hennebergischen nennt man noch jetzt die dem verstorbenen erwiesne letzte ehre den *todtenschuh*, ohne dass der gebrauch selbst fortbauerte, ja das leichenmal wird so geheissen'. In West-Vlaanderen kent men, volgens De Bo, 1134, nu nog *zijne schoe'n tatsen* (van puntige spijkers voorzien), zich reisveerdig maken voor de eeuwigheid met de laatste Heilige Sacramenten te ontvangen. In plaats van deze voorstelling, meent Prof. Verdam, kon en moest het Christendom eene andere op den voorgrond stellen, nl. 'voor de reis naar den hemel heeft men nog iets anders noodig dan kousen (waarschijnlijk eene latere comisch parodieerende toevoeging) en schoenen'. Zie *Tijdschrift* XIX, 147.

1263 *l.* bedoeld *met pak en zak*; - sich in leibliches und geistiges v.s.

1264. Dat is niet kouscher,

d.i. dat is niet zuiver, niet in den haak¹⁾. Dit kouscher, hd. *koscher*, *kauscher* naast *sich koschern*, sich reinigen, sich waschen; fig. sich verdächtiger Sachen oder der Diebesinstrumente entledigen (Kluge, *Rotw.* 380; 402), fr. *kacher*, eng. *kosher*, is het Joodsche *kâsjeer*, *kosjeer*, *kosjer*, dat passend, geschikt, geoorloofd, rein beteekent. Zie Dozy, *Oosterlingen*, 56; Voorzanger en Polak, 178; *Ndl. Wdb.* VII, 1884; *Tijdschr. v. Taal en Lett.* 8, 330; Zeeman, 332; Schuermans, 284: *hij is niet kouschen*, niet te betrouwen, niet zuiver; *Bijv.* 174: *heer (hij) is neet kousches* (in Maastricht; *Archief* III, 364); Bouman, 61: *het zit er niet kouster*, zuiver; Köster Henke, 36: *kousjer*, zuiver; *Op R. en T.* 123: En is 't kosher wat je voor die franc krijgt? Nou! dat weet ik niet, t'is hier meestal treife; *Jord.* II, 13: In tijden had Jet zulke kosere niesses niet aangeslagen.

Het tegengestelde is *onkouscher* (in *O.K.* 168: *dat onkoschere goed*) of *treife*²⁾; Köster Henke, 69; *treife beesten*, varkens (*O.K.* 167), hd. *triefe*, *treife* (Kluge, *Rotw.* 388). Ook in *wij zijn treife*, wij zijn er bij, ingerekend, betrapt, *verschut* (hd. *verschütt*); *treife worden*, vastgezet worden; *treifel verschut*, op heeterdaad betrapt (*Woordenschat*, 1162; *Teirl. Barg.* 69); syn. van *voor 't schut raken* (*S. en S.* 39).

1265. Eén bonte kraai maakt nog geen winter,

hetzelfde als *één zwaluw (of één ooievaar) maakt nog geen zomer* (Harreb. II, 146), d.w.z. men kan geen algemeene gevolgtrekking maken uit een enkel voorkomend geval, evenals men uit het verschijnen van een enkele bonte kraai kan besluiten, dat de winter in aantocht is of zeer koud zal zijn. Sedert de 16de eeuw is dit spreekwoord bekend; zie Servilius, 49*: *een bonte craye en maect geen winter*, zoo ook bij Campen, 101: *eene kreye can ghien colt winter maecken*; bij Sart. I, 8, 61: *een bonte kray maeckt geen koude winter*; Spieghel, 286; Brederoo II, 369, 666: Een kray geen winter maakt; Sewel, 415; Tuinman I, 369; Rutten, 279; enz. De Franschen zeggen *une hirondelle ne fait pas le printemps*; de Eng. *one swallow does not make the spring*; hd. *ein bunte Krähe macht kein Winter* (Wander II, 1563); *eine Schwalbe macht keinen Sommer* (Wander IV, 412-413); mlat. *una hirundo non facit ver*; *ver non una dies, non una reducit hirundo*; gri. *μία χελιδὼν ὄυ ποιεῖ ἔαρ* (Aristoph.).

1265a, Twee kraaien pikken elkander de oogen niet uit; zie n°. 929.

aant.

1266. Den kraaienmarsch blazen,

d.w.z. vluchten, en bij overdracht: sterven (*Zondagsblad van Het Volk*, 1906, p. 219); vgl. *naar den musschenhemel gaan* (Harreb. II, 110 b; I, 303 a), flauw vallen; *gaan mollen rooven*, begraven worden (Plantijn;

- 1) In den zin van 'gewoon weg' 'kalm' komt het voor in *S. en S.* 43: Daar hè je zoo'n manufacturenwinkel, waar van die pakke sokke hangen; en ik neem kouser me mes, snij 'n lief pakkie af.
- 2) *Treife* = hebr. *terépha* van het ww. *taraph*, verscheuren; vandaar: verscheurd en niet ritueel geslacht dier (Exod. 22, 31); alles wat niet deugt. Zie Voorzanger-Polak, 295: *tereiphoh*, ongeoorloofd voor gebruik.

vgl. fr. *s'en aller au pays aes taupes*); *den aftocht blazen* en in de 18de eeuw *de mars blazen* of *slaan*¹⁾. In Groningen: *de kraaimars goan* (Molema, 224 a). Wil deze uitdr. misschien zeggen: den weg opgaan naar de kraaien (vgl. Vondel's *Roskam*, vs. 148 en *Geusevesper*, 7)? Ook de Grieken zeiden als verwensching *ἔς κόρακαζ!* loop naar de raven, de raven mogen uw lijk verteren!

1267. Kraakporselein,

d.w.z. zeer fijn porselein; in de 18de eeuw ook *kraakwerk* genoemd; fri. ook *glésporslein* en *kraekkop*, kom van kraakporselein; licht breekbare waar; iemand van een teer gestel. Volgens Winschooten, 123 porselein dat door *kraken*, sp. portug. *carraca*, fr. *caraque* (een soort vaartuigen), wordt aangevoerd: 'deese *Carakken* sijn bij de onse in de Spaanse oorlog veele, voornaamelyk in Oostinden, veroverd: en tot gedagtenis van dien werd het oudste en fijnste Porselein *kraak Porselein* genaamd'. Dezelfde verklaring vindt men bij Halma en Sewel. Waarschijnlijker is het dat we moeten denken aan porselein, dat spoedig kraakt of breekt; zie *Ndl. Wdb.* VIII, 17.

1268. Kraakzindelijk (- net, - schoon),

d.w.z. zeer net. In de 18de eeuw vinden we dit bijv. naamw. o.a. bij Van Effen, *Spect.* III, 141; VIII, 106; XI, 173; *C. Wildsch.* V, 211; en *kraaknet* in *Spect.* VIII, 93. In een groot gedeelte van Zuid-Nederland wordt gezegd: *kraken van zuiverheid, reinigheid*, d.i. zeer zindelijk zijn. *Krakende net* bet. zeer of door net: *het kraakt in dat huis van properheid, zuiverheid; al de dochters zijn krakende van of kraken van reinigheid* (Schuermans, 287; *Antw. Idiot.* 708; Teirl. II, 180). Vergelijkt men hiermede De Bo, 568: *krakelen*, lichtjes en gedurig kraken (van een zijden kleed; zie ook Vondel, *Maeghden*, vs. 1184), dan komt het mij niet onwaarschijnlijk voor, dat we moeten uitgaan van een *krakend* kleed, d.i. een fijn, net kleed (denk ook aan een schoone, pas gestreken japon), om ons kraakzindelijk te verklaren. Zie *Ndl. Wdb.* VIII, 17 waar ook gedacht wordt aan het kraken van schoenen, klompen, over een pas geschrobd en met zand bestrooiden vloer.

1269. Krakende wagens lopen (of duren) het langst,

d.w.z. zwakke, ziekelijke mensen leven somtijds zeer lang; in Gron. *kraokwoagens lopen 't langst*; in 't oostfri. *krâkwagens gân lank*; in Zuid-Nederland *krakende kerren (wagens) rijden 't langst* of *ver, het verste* (Schuermans, 285 en 287; Joos, 142; *Waasch Idiot.* 370 a; *Antw. Idiot.* 621; Teirl. II, 180: *krakende kerre rije' verre*). Het is een oude zegswijze, die we in de 16de eeuw eenigszins anders al vinden bij Plantijn: *een crakende kerre gaet wel verre*; Campen, 113: *kraeckende waeghens die gaen oeck al voert*; syn. van *leede palen staen alder langest* (ald. bl. 68); bij Gruterus I, 112: *krakende wagens gaan alderlangst voort*; Spieghel, 298; De Brune, *Bank.* 143: *de krakende wagen zal het gaende houden*; zie Halma, 286; Sewel, 416; Tuinman I, 160; Harreb. III, 357; *Twee W.B.* 117: *Krakende wagentjes duren 't langst*; Wander IV, 1726; in Limburg: *krakende raders vallen niet* ('t *Daghet* XII, 128). Ook spreekt

1) Vgl. hd. *einem den Marsch blasen*, iemand bevelen weg te gaan.

men van *krakende wagens* voor: ziekelijke mensen; in het Zaaansch en in N. Limburg van een *kraakhaspel*; in het Groningsch van *kraoken*, klagen of steunen van oude of zwakke mensen; in het Oostfri. van een *krâkwagen* en in het Vlaamsch van een *krakende kar*, een *krakalaam*, *krikalaam*, krakende kar, of een mensch die altijd ziekelijk is (Schuerm. *Bijv.* 175; 177). Vgl. fr. *pot félé dure longtemps* (lat. *malum vas non frangitur*); hd. *klapprige Karren* oder *die knarrigen Wagen halten am längsten*; eng. *a creaking door hangs long on the hinges*.

1270. In de kraam liggen (- komen, - zijn),

d.w.z. bevallen zijn; *in tweeën gevallen zijn* (De Cock², 179); *aan stukken liggen* (Winschooten, 145); moeder geworden zijn; zie Teuth.: In *cra m e* of *kynde l bed l i g g e n*, puerperizare, decubare, decumbere; Plantijn: In *d e n c r a e m l i g g e n*, estre en gesine, gesir d'enfant, cubare, jacere in puerperio. In de 17de eeuw meermalen *in 't kraam liggen of in de kraam vallen* (o.a. Huygens, *Korenbl.* II, 486). Het znw. kraam had vroeger de bet. van *zeildoek*, daarna die van *de door een gordijn of zeil afgeschoten ruimte* en wel bepaaldelijk *het met gordijnen afgeschoten veldbed of bed, waarop een vrouw haar kroost ter wereld brengt, het kraambed of kinderbed*, en deze laatste bet. heeft het nog in de hiergenoemde uitdr. bewaard. Zie *Taalk. Bijdr.* I, 19-25; *Mnl. Wdb.* III, 2037-2039; *Ndl. Wdb.* VIII, 23 en Huydecoper, *Proeve* I, 362. In Zuid-Nederland: in *het kraam komen* (De Bo, 567); *in 't kraam liggen (zijn)*, schertsend van iemand die ziek te bed ligt (*Antw. Idiot.* 706); nd. *in den Kram kommen* (Eckart, 289); fri. *yn 'e kream komme, - wêze; yn twa stikken falle* (vgl. 17de eeuw *in twee stukken (stikken) raken*).

1271. In iemands kraam te pas komen (of dienen),

'dat komt hem wel te pas, hy kan daar mede zyn voordeel doen. Ik denk dat het ontleent is van een kramer: die waaren heeft, waar mede hy winst kan doen' (Tuinman I, 132). Onder kraam moet men verstaan een *koopkraam* of een *mars* (vgl. *marskramer*), zoodat de uitdr. wil zeggen iets in zijn winkel of in zijn mars kunnen gebruiken; geschikt vinden om te verkoopen. Ook in het hd. dialect zegt men *das paszt nicht in seinen Kram* (Wander II, 1571); in het Noorsch: *det passer ikke i hans Kram*. De zegswijze komt sedert de 17de eeuw voor; zie *Ndl. Wdb.* VIII, 22 en vgl. verder Van Effen, *Spect.* IV, 28; 195; V, 178; IX, 87; Langendijk, *Wederz. Huw. Bedrog*, vs. 771; *Br. v. Abr. Bl.* I, 219 en 269; Sewel, 416; Harreb. I, 446; Villiers, 68; enz.

1272. Twee kramers kennen elkaar wel,

d.w.z. de eene koopman zal zich door den anderen niet laten beetnemen; synoniem van de vroegere zegswijze: *twee koomans kennen wel een penning-waerd naelden* (Harreb. III, 268 a) en van *twee joden weten wel wat eene bril kost* (*Nkr.* V, 17 Oct. p. 2; *A. Jodenh.* 33; ook in het Nederd.; Eckart, 236), gezegd van twee slimmerds, die elkaar in slimheid niets toegeven; in de 16de eeuw *Huig kent Haag of Aagt kent Trui wel* (zie het *Ndl. Wdb.* V, 1336). Mag misschien ook vergeleken worden *Adag.* 21: *den eenen ackelaer verstaet den anderen best*, balbus balbum rectius intelligit? en Harreb. II, 112: *twee snijders kennen wel eene naald?* Vgl. ook nog Joos, 79: *'t zijn twee kramers van eenen winkel*; vgl. fr. *s'entendre comme larrons en foire*.

1273. Een kraan van een vent,

d.w.z. een knappe, geleerde kerel. Dit kraan acht men ontleend aan het fr. *crâne*, celui qui montre qqch. de très décidé (Hatzfeld, 583); een druktemaker. Ook als adj. is het in gebruik, zooals in *un air, une attitude crâne*, waarnaast het adv. *crânement* (= *à la crâne*) en een ww. *crâner*, den gebraden haan uithangen; zie n°. 923 en Molema, 228 a. In Zuid-Nederland kent men *kran*, beslagmaker, druktemaker (Schuerm. *Bijv.* 175).

1274. Een krats.

Hieronder verstaat men een streep (een *kras*, hd. *kratz*) door de rekening, een teleurstelling, een niet in de loterij (Köster Henke, 37); vgl. *O.K.* 163: Ik ben met vier doorgefounerde tientjes blijven zitten en op allemaal 'n krats gehad; *Het Volk*, 12 Juli 1913, p. 7 k. 1: Wanneer het zoo blijft (*het weinig fooien ontvangen*), dan gaan we voortaan met een krats naar huis. Ook verstaat men onder *een krats* een kleinigheid; vgl. 17de eeuw: *niet een krits* en zie *Geen snars*); vgl. Opprel, 67: *Voor een krats verkoopen. 't Schouw* (scheelde) *maar een krats*; in *Kalv.* II, 10: Al kocht hij 't voor een krats, dan kon hij er nog aan verliezen; *Nkr.* II, 29 April, p. 6: Wij huren voor een krats een hospitaalsoldaat; V, 19 Febr. p. 4: De christenwerkman is met een krats tevree; zie nog *Jord.* II, 11, 50, 367; *Amstelv.* 99: Wat kost nu zoo'n kam? Och, een krats.¹⁾

1275. Kreen zijn op iets,

dial. kieskeurig zijn op iets; zeer zindelijk, overdreven netjes zijn op iets; zie *Noord en Zuid* III, 183; XVII, 53; *Onze Volkstaal* III, 251; Opprel, 67. Men houdt dit *kreen* voor een dubbelvorm van *rein* (vgl. *knijpen* en *nijpen*; *kring* en *ring*²⁾).

1276. Krentig (of krenterig) zijn,

d.w.z. gierig, niet royaal zijn; *een Jan krent* (Zaansch), een *krentenkakker* (Weiland; V. Schothorst, 159; *Kalv.* II, 194; Breuls, 88), fri. *krintekakker* zijn; ook in den zin van kleingeestig, bekrompen zijn (Gunnink, 156; Gallée, 23); oostfri. *krintekakker*, kleinlicher, ängstlicher; engherziger Mensch (Ten Doornk. *Koolm.* II, 366). In de 18de eeuw voorkomend in *W. Leevend* II, 76: Zy zyn stylen van de Beurs, en niet krentig of sikkeneurig; zy durven wel een nieuw schip geven. In de Zaanstreek is bekend *een krent* d.i. een Jan hen, een gortenteller (Boekenoogen, 513), en Molema, 227 citeert *krinterg* (= fri. *krinterich*) = *krinselg*, karig, vrekking. Waarschijnlijk is de eerste beteekenis kleingeestig en vandaar gierig zijn; een pietlut, een keukenhen zijn. Krent moet dan worden opgevat in de fig. bet. van iets kleins, iets onbeduidends. Zie *Ndl. Wdb.* VIII, 164.

1277. Een kribbebijter,

d.w.z. een twistziek persoon; een lastig kind; eig. een paard. dat ten gevolge van eene slechte spijsvertering stuiptrekkingen heeft en daarbij

1) *Tijdschrift voor Taal en Letteren* VIII, 331.

2) Gallée in *Etudes... déd. à Mr. le Dr. Leemans*, 279-282.

in ruif en kribbe bijt. Zie o.a. *W. Leevend* VI, 256: Te kibbelen en te kribbebijten; Halma, 289: *Kribbebijter*, een gemelijk, kribbig mensch, *homme hargneux*; Sewel, 420: 't Is een kribbebyter (een kribbige jonge), *'t is a cross boy*; Tuinman I, 216: *'t Is een kribbenbijter*, dit zegt men van zulk een, die krakeelzuchtig is; vgl. Bouman, 60; Gunnink, 156; V. Schothorst, 159; *Ndl. Wdb.* VIII, 190. In Zuid-Nederland kan kribbebijter ook beteekenen een *mager, gierig* mensch (eng. *cribbiter*, knorrepot; hd. *krippenbeiszer*, een nijdig, maar ook een mager mensch) en kent men een wkw. *kribbijten, krebbebijten*, armoede lijden; lastig, knorrig zijn; *krijbijten*, plagen (De Bo, 571; Schuerm. 293 b; Teirl. II, 181; Joos, 109; *Volkskunde* XII, 169). Volgens het *Antw. Idiot.* 124 komt ook voor *van de krib afbijten*, gezegd 'van peerden, die met andere moetend eten aan dezelfde krib, door bijten willen beletten dat deze aan de krib komen'. Voor het nd. zie Eckart, 292: *hä es'ne Krebbenbiesser*, ein alter, untauglicher Mensch; fri. *in kribbe*.

1278. In het krijt staan bij iemand,

d.w.z. schulden hebben bij iemand. In de 17de eeuw bekend, blijktens *Kluchtspel* III, 47: 'Tot Neeltje Krijnen de coomen (*koopvrouw*), in 't Friesse Bottervaetje, staet ook een moye klits¹⁾ van goet, van swavelstock, in 't krijt.' Voor andere plaatsen zie *Ndl. Wdb.* VIII, 256 en vgl. nog *Sjof.* 6; *Slop.* 41; *Menschenw.* 406. Eig. wil de uitdr. zeggen dat iemands schulden met krijt nog opgeschreven staan op de lei of den wand²⁾, bijv. bij een herbergier of een winkelier; vgl. fri.: *by immen yn 't kryt stean*; hd. *bei jemand in der Kreide stehen*; de fr. uitdr. *avoir l'ardoise*, en het 17de eeuwse *de witten uitdoen* of *uitvegen*, de schuld uitwisschen, betalen. Volgens Schuermans, 3 zegt men te Leuven: *in het wit krijt, op de schalie (lei) staan*, en elders, evenals in Noord-Nederland, *gij staat nog voor zooveel aangekalkt*, waarvoor men ook zegt *bij iemand gekletst staan* (Schuerm. *Bijv.* 92) of *in 't krijt op den balk staan* (Joos 106); *ievers in 't krijt staan*, er schuld hebben (*Antw. Idiot.* 716). Zie n°. 16.

1279. Met dubbel krijt schrijven,

d.w.z. de rekening tweemaal zoo groot maken, als ze is; *vier voor twee schrijven* (16de eeuw; *Tijdschr.* XXI, 87); vooral van een herbergier gezegd, die *twee voor een schrijft* (*Roode Roos*, 177; *Moortje*, 2751). In de 17de eeuw komt de uitdrukking voor bij Godewyck, *Wittebroodskinderen* (anno 1641), bl. 60: De waert schryft met dubbel krijt veel schreven aen de want; *Gew. Weeuw.* III, 6. Zie verder Tuinman I, 67; Harrebomée I, 451; *Ndl. Wdb.* VIII, 257; *Nkr.* I, 13 April p. 6: Er is zelfs een geschiedschrijver die u (Floris V) negen-en-dertig wonden toeschrijft, doch die heeft blijkbaar met dubbel krijt geschreven; *Het Volk*, 15 Nov. 1913 p. 5 k. 1; 14 April, 1914 p. 13 k. 2: Indien dus alles wordt meegeteld, en dan bovendien met dubbel krijt wordt geschreven, kunnen de getallen van 'De Tribune' juist zijn; 15 Mei 1914 p. 1 k. 3: Kasteleins en kleine neringdoenden, die veel 'poffen', worden veelal verdacht, dat ze dubbel boekhouden, doch niet 'dubbel of Italiaansch', maar 'met dubbel krijt'. Volgens Joos, 71; *Antw. Idiot.* 716; Teirl. 329

1) schuld.

2) *Rechtsbr. v. Schiedam*, 225: Item dat geen meester voldre noch knaep kerfstock noch scrift aen die want of anders enigerhande borchtochte van brode oft van biers tot backers of tot tappers huijse maken noch hebben zullen.

en *Waaſch Idiot*. 177 is de uitdr. ook in Zuid-Nederland bekend, waar men eveneens zegt *met herbergierskrijt ſchrijven*, dat gelijk staat met ons 17de-18de eeuwſche *met hoerenkrijt rekenen* (zie V. Paffenrode, 103; Sewel en Halma); in Limb.: *hij ſchrijft dubbel* (of *met herbergierskrijt*). In het Haſpengouwsch en Hagelandſch gebruikt men hiervoor *met vet krijt ſchrijven* (Rutten, 258; Tuerlinckx, 691). Ook in het Frieſch: *hy ſkriuwte mei dûbeld kryt* of *kastlynskryt*, dat twee ſtreepjes te gelijk maakt (zie W. Dijkstra II, 333 b; I, 404); in het hd. *mit doppelter Kreide anſchreiben*; voor het nd. zie Eckart, 291.

1279a. Iets met een krijtje aan den balk ſchrijven; zie n°. 151.^{aant.}

1280. In het krijt treden (voor iemand),¹²⁸⁰

d.w.z. in het ſtrijdperk treden (voor iemand); zijne zaak verdedigen; 17de eeuw *in 't perck treden*; aan een prijſkamp deelnemen (vooral in Zuid-Nederland); hd. *in die Schranken treden*; fr. *entrer dans la lice*; eng. *to enter the lists*. Het znw. krijt (verwant met het hd. *kreis*, ndl. *kreits* en het fri. *krite*) bewaart in deze uitdr. nog de oude beteekenis van kampplaats, ſtrijdperk, die het in de middeleeuwen had (*Mnl. Wdb.* III, 2101). De oospr. bet. was die van *kring*, *cirkel*, waaruit zich later die van *afgeperkte ruimte*, *ſtrijdperk* heeft ontwikkeld. Zie De Cock¹, 11; Huydecoper, *Proeve* III, 52 vlgg; *Ndl. Wdb.* VIII, 255 en het Zuidnederlandsche *in den rink komen*, komen vechten (*Antw. Idiot.* 1030).

Eindnoten:

1280 I. *entrer en lice*.

1281. Krimp geven,

d.w.z. het opgeven, bijdraaien, toegeven, in zijn ſchulp kruipen; eig. *krimpen*, terugtrekken. Vgl. Winschooten, 127: *de Heeren krimpen*, dat is, ſij ſtaan niet meer op haar ſtuk, ſij beginnen wat toe te geeven: laaten haar ooverreeden; *Gew. Weeuw.* II, 51: *Ik geef geenzints krimp*; II, 12; Tuinman I, 277; 282; *Br. v. Abr. Bl.* I, 223; *Ndl. Wdb.* VIII, 266. De uitdr. is te beſchouwen als eene omſchrijving van *krimpen*; vgl. *pas geven* = *passen*. Dat we in *krimp*, zuidndl. *kremp*, *krimp*, *krump*, een znw. hebben te zien, blijkt uit Hoeufft, 332: *van geene krimp weten*, zich niet weten in te krimpen, van geldverkwisten gezegd, waarmede te vergelijken zijn Sewel en Halma, die beiden citeeren: *daar is nog geen krimp* (gebrek, dial. *krapte*) *van geld* (dat thans bij ons en in Zuid-Nederland nog in gebruik is; o.a. *O.K.* 180; *Antw. Idiot.* 716); Ten Doornk. Koolm. II, 364 a: *'t geld geid to krimpe*, het geld vermindert; nd. *in de Krimm gahn* (krimpen¹). Ook in het Westvlaamsch kent men *krempen geven* (De Bo, 1471); in het fri. *krimp jaen* naast *bilûke*, slinken, en *bilies* of *bilied jaen*. Als bijw. in *et kremp hebbe*, het krap hebben (*N. Taalgids* XIV, 196).

1) *Korrespondbl.* XXIX, 8.

1282. Bij kris en (bij) kras zweren,

eig. zweren bij Christus; bij alle heiligen; het tweede gedeelte is er voor de alliteratie achtergevoegd; 16de eeuw volgens Sart. II, 7, 8: *by kas²⁾ en by kruys sweeren*, waarnaast een ww. *kassen en kruisen*, bij hoog en laag zweren (*Ndl. Wdb.* VII, 1701). Bij Huygens IV, 311 lezen we: *maer by kris en by kras*; evenzoo bij Van Effen, *Spect.* IX, 216: *by*

2) reliquiekast?

kris en kras; *Brieven van Betje Wolff*, 369; *C. Wildsch.* IV, 388; *V. Janus*, 270; III, 100. Vroeger ook: *by kruis en by kras*, *by kruis en kras* (*Snorp.* II, 12; *V. Moerk.* 357; in *Nkr.* V, 19 Febr. p. 6: *by kras en kris*¹⁾). Zie De Jager, *Verscheidenheden*, 152 en *Ons Volksleven*, VIII, 228.

1283. Krokodilletranen,

d.w.z. geveinsde tranen, 'tranen van gemaecte droppen' (Huygens, *Korenbl.* I, 28); eene gehuichelde smart; ook dikke tranen, tranen met tuiten. In vroegeren tijd gold de krokodil voor een valsch, huichelachtig dier, dat bijv. tusschen het riet verborgen, de stem van een schreiend kind nabootst, om zoo den voorbijganger aan te lokken en te doden; eveneens beweerde men dat hij weent, wanneer hij zijn slachtoffer heeft verslonden, eene meening die oorspr. gold van de harpijen en later op de krokodillen is overgebracht. Zie *Bestiarius* (12de eeuw): Hic dum invenit hominem si poterit eum vincere, comedit. post et semper plorat eum. Ook Jacob v. Maerlant deelt in zijne *Nat. Bloeme* IV, 140 vlgg. mede, dat de krokodil 'den mensche te flewen (*beweenen*) pleghet, als et hem doot heeft ghebeten', welke meening we ook vinden bij Kiliaen, 917 *b*: homini imprimis insidias instruit, ac discerptum devoratumque deplorat, unde Paroemia orta: *crocodili lachryma*; Erasmus, 1500 *Adagiorum Collectanea* h 3 *b*: *Crocodili lachrymae, crocodilus eminus conspecto homine lachrymare dicitur atque eundem mox devorat.* Inde proverbii *Crocodili lachryme*: in eos qui se graviter ferre simulant incommodum eorum: quibus ipsi incommodum attulerunt. In onze taal komt de uitdr. in de litteratuur van het begin der 16de eeuw voor in De Castelein's *De Conste van Rhetorycken*, anno 1538, bl. 169, waar sprake is van *cocodrilsche tranen*²⁾; in de 17de eeuw lezen we bij Brederoo II, 412, 2147; III, 385, 52 van *crocodile, krokediele tranen*; ook bij Poirters, *Mask.* 161 en zoo bij vele andere schrijvers, waarvan we nog vermelden Brederoo, *Het daget uyt den Oosten*, vs. 944:

Ghy weent wel, dochter, ja, soo doet de Cocodril,
Wanneer hy menschen vanght of yemandt heeft te wil.

In het hd. (16de eeuw) sprak en spreekt men eveneens van *Krokodilstränen* (vgl. Schulz, 407); in het eng. van *crocodile tears*; in het fr. van *larmes de crocodile*; in het Noorsch van *krokodillegraad* en *krokodilletaarer*. Zie *Taal en Letteren* IV, 307; *Noord en Zuid* XIX, 215; *Volkskunde* XXII, 233; *Ndl. Wdb.* VIII, 313; Villiers, 69. Opmerking verdient de door Kiliaen vermelde uitdr. *verckens traenen krijten*, de pueris plorantibus et nullas lacrymas dantibus dicitur, waarvoor men in het Friesch zegt *hja skriemt bargetrienen*, hij schreit tranen met tuiten, schijnt zeer aangedaan, maar is het niet³⁾. In den zin van dikke tranen lezen we 'krokodilletranen' in het *Zondagsblad van Het Volk*, 4 Juli 1914, p. 1 k. 3: Vader was er niet bij tegenwoordig, moeder huilde dikke krokodillentranen.

- 1) In de uitdr. *kriskras*, door elkander, in alle richtingen, hebben we in *kris* een allitereerende ablatende afl. van den stam van *krassen* te zien; Franck-v. Wijk, 351; *Ndl. Wdb.* VIII, 284; dial. ook *kruis en kras*, dial. hd. *krüz und kraz* (zie Gunnink, 157; Claes, 126; Rutten, 125).
- 2) *Cocodril* is een bijvorm van *krokodil*; zie *Mnl. Wdb.* III, 1695; 2123 en vgl. mlat. *cocodrillus*.
- 3) Zie verder *Volkskunde* VIII, 9-13; De Cock², 37; Verdam in de *Handelingen v. d. Maatschappij v. Nederl. Letterk.* 1897/98, bl. 69.

1284. De kroon spannen,

d.w.z. boven anderen uitmunten, de eerste zijn in aanzien en eer; alle anderen achter zich laten. In het mnl. *crone spannen*, zich de kroon *binden*, *vastmaken* (vgl. mnl. *sporen spannen*; ndl. *aanspannen*, *inspannen*, *uitspannen*, *spanriem*), waarbij men onder 'die crone' moet verstaan den krans, den lauwerkrans, als het zinnebeeld van de eer of den roem, dien iemand, bijv. door eene overwinning, heeft verworven en op zijn hoofd zet. Vandaar dat *crone spannen* de beteekenis kon aannemen van boven anderen zich onderscheiden, anderen overtreffen. Zie *Mnl. Wdb.* III, 2129; I, 1261 i.v. *binden* (8); VII, 1639; A. Bijns, *N. Refr.* 12, 65; 33, 6; Hooft, *Brieven*, 383; Vondel, *Jeptha*, 586; *Adam in Ball.* vs. 1; Halma, 292; Sewel, 421: *Dat spant de kroon, that excels*; *Noord en Zuid* XIX, 211-214; Joos, 103; *Ndl. Wdb.* VIII, 347; Villiers, 69.

1285. Iemand eene kroon opzetten,

d.w.z. iemand eer bewijzen; mnl. *enen crone spannen*, eig. iemand een *krans* op het hoofd zetten; zie n°. 1284. Vgl. hiermede het 17de-eeuwsche *iemand een leelijken hoed* (= krans) *opzetten*, d.i. schande aandoen; Halma, 292: *iemand eene kroon opzetten*, iemand prijzen, verheffen; Tuinman II, 65: *Gij zet my een schoone (ironisch) kroon op 't hoofd*¹⁾, gij doet mij schande, oneer aan; fri. *immen in kroan opsette* (of *op 'e kop sette*), schande aandoen. Vgl. *bekronen*, beloonen.

1286. De kroon op iets zetten,

d.w.z. iets eervol voltooien (Harreb. I, 452); vgl. *het einde kroont het werk*, finis coronat opus, fr. *la fin couronne l'oeuvre*; eng. *the end crowns all*. Ook in minder gunstigen zin: *dit zet er de kroon aan op*, dit meet de maat vol, dit ontbrak er nog aan, 'dit doet de deur dicht', dat herinnert aan het hd. *das setzt der Sache die Krone auf* en het fr. *couronner qqch.*, mettre le comble à qqch; *couronnement*, ce qui met le comble à qqch. (gunstig en ongunstig). Waarschijnlijk is onze uitdr., die eerst in de 19de eeuw wordt aangetroffen, eene navolging van het Fransch en moet kroon worden opgevat als bovenste deel van een gebouw (fr. *le couronnement d'un édifice*), de voltooiing van een bouwwerk.²⁾ Vgl. het eng. *to place* (or *to put*) *the copingstone* (or *copingstone*) *to one's handiwork* naast *to crown*, roemrijk voltooien; zie *Ndl. Wdb.* VIII, 347; Villiers, 69. Vgl. ook het ww. *bekronen*, tot een gelukkig, eervol einde brengen; de kroon zetten op iets, het toppunt van iets uitmaken; *bekroning*, de gelukkige voltooiing van iets (*Ndl. Wdb.* II, 1642).

1287. Iemand naar de kroon steken,

d.w.z. trachten hem de kroon, het teeken van overwinning en meerderheid (zie n° 1284), te ontnemen; met hem wedijveren. Vgl. Hooft, *Brieven*, 472;

1) Vgl. *Jan Klaasz*, vs. 215.

2) Dr. Alb. Poutsma wijst mij op het gri. *στεφάνη* en het lat. *corona*, die beide het bovenste, afsluitende deel van een muur of van iets dergelijks beteekenen; syn. is het gri. *θρικός*, kroonlijst en de voleinding van iets, de kroon; *θρικώω*, de maat volmeten.

Vondel, *Gijsbr. v. Aemst. vs.* 420; *Salomon, vs.* 420; Halma, 292; Sewel, 421: Iemand na de kroon steeken, *to vie with one*, en Kiliaen, die *steken nae* weergeeft door: ambire, captare, adspirare, eene beteekenis, die ontleend is aan het tournooi. Vgl. *Mnl. Wdb.* VII, 2057: Uit de bet. 'steken naar eene krans', d.i. 'in een steekspel eene krans trachten af te steken', heeft zich bij steken de beteekenis ontwikkeld van *verlangen of streven naar*. Vgl. Villiers, 69; hd. *er sticht gewaltig auf einen Professor*, d.i. er möchte gern Professor werden (Paul, *Wtb.* 512).

1288. Iemand de kroon van het hoofd nemen,

d.w.z. hem zijn eerekrans ontnemen, hem schandvlekken, onteeren 'iemand door quaadspreken berooven van zyn eere, en goeden naam, die zyn kroon en çieraad is (Tuinman I, 202). Vgl. het 17de-eeuwsche *iemands kroon te na zijn*, *iemands eer te na zijn*; *Job* XIX, 9: Mijne eere heeft hy van my afgetrocken, ende de kroone mijnes hoofts heeft hy wechgenomen; Potgieter, *Blauw bes*: De kroon is ons toch van het hoofd gevallen, onze eere is weg! *O.K.* 43: Je zou mijn knecht of den jongen de kroon van d'r hoofd nemen; *B.B.* 53: Dat is puur alleenig, meneer, om mijn de kroon van het hoofd te rukken; *Mgdh.* 241: Ik zal m'n stinkende zoon niet kenne, die me de kroon van het hoofd het gestole, die m'n fatsoendelijke naam op straat smijt; vgl. ook *Sjof.* 28: Ze hield d'r vent de kroon op z'n kop (d.w.z. zij hield zijn eer op). In 't fri. *immen de kroan fen 'e holle nimme*; hd. *einem die Krone abstoszen* (oder *an die Krone greifen*). In de 17de eeuw ook *iemand de kruin van 't hoofd spreken*, hem van zijn eer berooven.

1289. Dit steekt (of zit) mij in den krop,

d.w.z. ik ben er gebelgd over; ik kan het niet *verkroppen* (vroeger en thans nog in Zuid-Nederland *kroppen*) of niet vergeten. Vgl. Campen, 100: *het steekt hem noch al in syn krop*, dat aldaar gelijk gesteld wordt aan *hy can dat niet cauwen* (of *verduwen*); zie verder Hooft, *Ged.* I, 147; *Brieven*, 307; *Bank.* I, 28; bij Pers, 375 b: *in de krop liggen*; Halma, 292: Dat stak hem in de krop, daar was hij quaad om, *cela lui tenait au coeur, il ne pouvait digérer cela*; Tuinman I, 110; 235; Harreb. I, 452 a; Villiers, 69. Vgl. het eng. *that sticks in his gizzard*, dat zit hem dwars in zijn maag, dat hindert hem. Vroeger ook 'dat steekt mij op de krop'. In Twente: *dat kropt mi*; fri. *dat stiket him yn 't krop*.

1290. De kruik gaat zoo lang te water tot zij breekt (of berst),

d.w.z. in eig. zin: men kan zoo dikwijls met eene broze kruik naar den put of den bak gaan om deze te vullen, totdat ze eindelijk tegen den kant breekt; in overdr. zin: men kan zoo dikwijls iets gevaarlijks of verkeerds doen, totdat het misloopt en men de slechte gevolgen er van ondervindt. In de middeleeuwen vinden we deze spreekwijze in den *Esopet*, 36, 10-20: So langhe stuuct men ende steect den stoep (*kruik*) te watre, dat hi breect; *Reinaert* II, 4356: So langhe gaet te water die cruuc, dat si breect ende valt an sticken; *Pelgrim*, 43 b: So lange gaet die pot om water dat si int laetste breect bij ongeval, datter in den wech op coemt; vgl. ook *Limb.* XI, 347; *Lorr.* I, 2045. Zie verder mlat.

ollula tam fertur ad aquam, quod fracta refertur; donec fracta cadit, ad fontes amphora vadit (Bebel n°. 27; Werner, 22); vgl. Goedthals, 18: *de canne gaet so langhe te water, datse breckt*, tant va le pot a l'eau qu'il brise; *den roukeloose magh seven reysen wel slaen, maer eens qualick*; Spieghel, 297; Brederoo I, 211: Een kruyck gaat soe langh te water tot datse barst; Six v. Chand. 454: De kruik die werd zoo langh vervarscht met waater haalen, tot se barst; *Gew. Weeuw.* I, 49: De kruyk zoo lang te water gaat dat ze van den Hengel valt; Spaan, 128; Harreb. I, 305 a; III, 222; *Ndl. Wdb.* VIII, 403; *Waasch Idiot.* 323; *Ons Volksleven* V, 162; fri. *de krûk giet sa lang to wetter ont er de hals brekt*. Ook in andere talen is het spreekwoord bekend; vgl. fr. *tant va la cruche à l'eau qu'elle se casse*; hd. *der Krug geht so lange zu Wasser, bis er bricht*; eng. *the pitcher goes so often (or so long) to the well till it comes home broken at last*. Voor het nd. vergelijkte men *Taalgids* IV, 259; Eckart, 293.

1291. De kruiken bestellen,

d.w.z. het beheer der zaken hebben; in eigenlijken zin wil de uitdr. zeggen: zorgen voor den maaltijd, een feestmaal, en daarna in het algemeen voor eene zaak zorgen. Vgl. Halma, 293: *Ergens de kruiken bestellen*, 't bestel van eene zaak hebben; Van Effen, *Spect.* VIII, 187; Harreb. I, 453 b; *Ndl. Wdb.* VIII, 403. De uitdr., die vroeger ook luidde 'de kruiken *beschikken*' (zie *Warenar*, vs. 404), is thans niet algemeen meer in gebruik. Vgl. Hoeufft, 337: *slecht zijne kruiken bestellen*, niet goed zijne zaken verrichten.

1292. Iemand het heilige kruis (achter)nageven,

d.w.z. iemand verwenschen; hopen, dat hij niet weer terugkomt; vooral gebruikt na een onwelkom bezoek; eig. een kruis slaan achter iemand, oorspr. wel den duivel, om zich tegen zijn terugkeer te beveiligen; hd. *einem ein Kreuz nachslagen* (Grimm V, 2182). In de 17de eeuw vinden we de uitdr. bij Vondel in den *Gijsbr. v. Aemst.* vs. 512: Men sloegh u 't heiligh kruis, toen 't leger optrock, na. Meermalen wordt aangetroffen eene verwensching als: *'t heilige kruis na je (of na hem)!* Zie ook *Lichte Wigger*, inhout 1 v en Hooft, *Schijnh.* 442. Vgl. Tuinman I, 20: *iemand een kruis naschrijven*; Van Eyk II, *Nal.* 32: *hij geeft hem het heilige kruis achterna*; *Ndl. Wdb.* VIII, 424; *Nkr.* VII, 8 Febr. p. 6; *Slop*, 32: Dag lievie, adjuus! 't heilige kruis krijg je na! In Twente; *ne kruus noa krigen*.

1293. Kruis of munt.

Eig. die zijde van het muntstuk, waarop een kruis gestempeld is of de keerzijde. Bijna alle munten hadden in de middeleeuwen aan de eene zijde een kruis, en wanneer dit er niet op stond, dan werd kruis genoemd die zijde, waarop de beeltenis stond van den vorst: de ander zijde heette *pila*, vanwaar de fr. uitdr. *croix ou pile*; hd. *Kopf oder Schrift*; eng. *cross or pile; heads or tails*. *C r u c e e n d e* (of) *m u n t e w e r p e n* was eene reeds in de middeleeuwen voorkomende uitdrukking, die men bij het dobbelspel gebruikte, waarbij gewed werd, welke zijde van de munt boven zou komen te liggen. Zie het *Mnl. Wdb.* III, 2156; Brederoo III, 242, 47; Halma, 364; *Ndl. Wdb.* VIII, 426; IX, 1242. Synonieme

uitdrukkingen zijn *kop of letters (of let)*; *koppers of letters*; *kop of leeuw fri. letter of liuw*; *ich of rich* (van een mes); *menneken of letterken* (Gallée, 59 b); *stoof of schijt* (bij het kooten); *hol of bol* (bij het opgooien met eene pet); *luysen oft noppen* (Junius, *Nomencl.* 215 b); *mûnt of vlak* (Twente); *klingen en dommen* (De Bo, 533); in de middeleeuwen zeide men hiervoor ook *crucemunten* (Stallaert II, 115), en in Vlaanderen gebruikt men thans: *klijken*; *klinkemutsen*; *dehoofden* (of *dhoofden*); *barlikken* (Schuerm. 31), enz. Zie *Kinderspel en Kinderlust*, 3, 69 vlgg.; 4, 76 vlgg.; De Cock¹, 286 en vgl. nog de uitdrukking *kruis noch munt hebben*, fr. *n'avoir ni croix ni pile*, niets bezitten, dat eigenlijk, daar kruis en munt de twee zijden zijn van één zelfde muntstuk, eene dwaze uitdrukking schijnt, wanneer men niet weet, dat er vroeger een verschil bestond tusschen een louis d'or en een louis d'argent: dans les louis d'or la *pile* était la tête ou l'effigie du prince, parce que la *croix* était de l'autre côté; dans les louis blancs, au contraire, on appelait la tête du prince la *croix*, et ses armoiries, qui étaient de l'autre côté, la *pile*. N'avoir ni croix ni pile signifiait donc exactement n'avoir ni or ni argent (De Cock¹, 287).

1294. Een meisje van drie kruisjes,

d.i. een meisje van dertig jaar. Met de kruisjes worden de tientallen bedoeld, die door een kruisje (X) worden voorgesteld. Wellicht is de zegswijze ontleend aan de gewoonte om den ouderdom eener koe door middel van kruisjes op hare horens aan te geven. Vgl. *Sart.* III, 1, 23: *limen senectae tenet, hy heeft die ses kruycen al op sijn hoornen*; *Bank.* I, 61; II, 218; *De Brune*, 464: *Hy heeft ses kruysen op sijn horens*; *Huygens* VI, 305; 308:

Ses cruysen en een half, Thien Sessjes met een' Vijf!
Wel Heer van Pietershoeck, en hebt ghij noch geen Wijf?

Br. v. Abr. Bl. I, 187; *Ndl. Wdb.* VIII, 431; *Harrebomée.* I, 334 a: *de horenkrappen verklappen de jaren der koe*¹⁾. Zie voor Zuid-Nederland *Rutten*, 125; *De Bo*, 583; *Antw. Idiot.* 723; *Waasch Idiot.* 376 b. In 't Afrik.: *Hy het al 'n paar kruisies agter die rug.*

1295. Hij heeft al zijn kruit verschoten,¹²⁹⁵

d.w.z. hij heeft al zijne krachten verbruikt, verspild; eene sedert de 17de eeuw voorkomende uitdrukking; zie *Winschooten*, 128; *Hooft, Ged.* I, 286 (in eig. zin), en vgl. *Halma*, 293: *Hij heeft al zijn kruid verschoten, alle zijne kragten gespild, il a consumé toutes ses forces*. Synoniem is de uitdr. *al zijne pijlen zijn verschoten*, hij weet niets meer te zeggen (*Van Dale*), *hij heeft zijn laatste bom afgeschoten* (*Harreb.* III, CXV); *zijn laatste patronen verschieten* (*Maasbode*, 30 Jan. 1914, avondbl. p. 5 k. 2). Ook in het Friesch: *hy het syn krûd* of *syn pylken forsketten*; in het hd. *sein Pulver* oder *seine Bolzen verschossen haben*; eng. *to have shot one's bolt*; fr. *avoir épuisé son carquois* (pijlkoker). In *Antw. hij heeft al zijn poeder verschoten* (*Joos*, 98).

1) Zie ook *Tuinman* I, 333: 'Hy heeft wat op zyn hoorens. Ik denk dat dit speelt op runderen, die 't getal hunner jaaren in krappen op de horens hebben'; vgl. het fri. *hy het al hwet takken* (jaarringen) *op 'e hoarnen* (*W. Dijkstra*, 423 a); nd. *se hett all vele Kreten up de Hören* (*Wander* II, 1604).

Eindnoten:

1295 Vgl. fr. *avoir tiré sa dernière cartouche*.

1296. Hij heeft het (bus)kruit niet uitgevonden.

Men gebruikt deze zegswijze schertsende van iemand, die niet heel slim is. Zie Harrebomée I, 453 a en vgl. het hd. *der hat das Pulver nicht erfunden*. In het Italiaansch zegt men: *non aver ritrovato la carta da navigare*, en in het Fransch: *n'avoir pas inventé le fil à couper de beurre*, maar ook *il n'a pas inventé la poudre*; fri. *hy hat it krûd net utfoun*. Volgens Joos, 108 ook in Zuid-Nederland 'hij heeft het poeder niet uitgevonden, ze hebben geschoten als gij geboren wierd'; *Antw. Idiot*. 1974: *hij heeft het poeier niet uitgevonden*, hij is niet slim.

1297. Een kruitwagen hebben,

d.w.z. voortgeholpen worden, gesteund worden, vooral bij het dingen naar eene betrekking. In het mnl. komt *cruden* voor in den zin van *zijne vrienden voorthelpen*, blijkens Goedthals, 33: *die de macht heeft, cruydt*, waarmede te vergelijken is *Rein*. II, vs. 1910: Die crancste heeft die minste crude (*hulp, steun*¹⁾); en vs. 5250:

God gheef mijnre moeien ere!
Si heeft mijn rijsgen wel doen bloeien,
Si heeft wel aen mijn kar ghecroeien,
Si heeft mi gheboden wel die hant.

Zie verder Pers, 216 b: Men verhaelt van hem, dat hy doenmaels zyne Medebroeders aensprack, of zy wel wisten wat men te Amsterdam hadde vergeten? Zy vraeghden, wat? hy antwoorde *den Kruywagen*, spottende alsoo daer meede, dat zy nu aller macht ontbloot, niet meer dan anderen vermochten, in ampten en bedieningen te kruyen; 217 b: Hoe zy over al hunne vrienden en verwanten in de regeeringe kruyden; 207 a; 830 a; zoo ook bij Hooft: *iemand ten ampten inkruyen* (Oudemans, 473); Vondel, *Palamedes*, 1527: Tot dat Laokoön en Panthus in het end hem kruiden in het hof (*var.* verworven gunst by 't hof); Tuinman I, 251: *Hy zit op den kruitwagen*, dat wil zeggen, hy heeft vrienden, die hem bevoororderen en voorthelpen zullen, gelyck men iets voortkruyt met een kruitwagen; Van Effen, *Spect.* X, 51; Halma, 295: *Kruitwagen*, *protecteur, patron, intercesseur*, hij heeft goede kruitwagens om hem in de waereld voort te helpen; hij zit op den kruitwagen, hij word tot staat en bediening gevorderd; Sewel, 423: *iemand kruijen*, bevorderen; *hij heeft goede kruijers* (voorstanders) *gehad*; in *O.K.* 80: Kruitwagens, familierelatiën bezorgen naam en roem. De Friezen zeggen: *op 't kroidsje sitte en sûnder kret lokt it net*, zonder kruitwagen gelukt het niet; vgl. Molema, 229 a: *kruikoar*, kruitwagen (fig.); in Limburg kent men *een schurgker hebben*, een machtigen begunstiger hebben (vgl. Kil. *schorch-karre*, sax. sicamb. *kruy-wagen*); *Waasch Idiot*. 377 a: *nen goeden kruitwagen hebben*, een goeden beschermer; *hij zit op uwen kruitwagen*, hij is uw vriend; evenzoo bij Teirl. II, 191: *op iemand zijne kurtewage meuge zitten*, zijn vriend zijn; Villiers, 69. Te vergelijken is ook het eng. *a coach*, een docent, die studenten voorthelpt, voor een examen klaar maakt, een

1) *Mnl. Wdb.* III, 2171.

repetitor. In de 17de en 18de eeuw komt een enkele maal als synoniem voor *christoffel*; zie *Tijdschr.* XXXI, 97; Winschooten, 195; Vierl. 236; *Sacspiegeltje*, 200¹⁾ en vgl. **Stoffel**.

1298. Een kruk,

d.w.z. een onbedrevene, een sukkel; eig. iemand die op krukken gaat? vgl. *Antw. Idiot.* 187: *krukke*, spotnaam voor iemand die op krukken gaat; syn. van het 17de-eeuwsche *krikkemik*, oorspr. driepootige bok om zware voorwerpen op te heffen en fig. iem. die lichamelijk of geestelijk gebrekkig is; thans nog in Zuid-Nederland in den zin van iets dat weinig waarde heeft, een prul, een vod (zie *Ndl. Wdb.* VIII. 264). Ook komt in dien zin voor *hak*, waarmede *kruk* dikwijls verbonden wordt (vgl. nog Fri. en Gron. *hakkenkruk*, brekebeen, beunhaas), dat oorspr. beteekende boomtak (n°. 771) en daarna sukkel, kruk (*Ndl. Wdb.* V, 1536). Het woord wordt in de 17de eeuw in dezen zin aangetroffen; zie *Gew. Weeuw.* I, 23: Een weetniet, een kruk; Spaan, opdracht; Rusting, 455; *Loosd. Weesk.* 40; *Haagsche Reize*, 40; *C. Wildsch.* IV, 252; Halma, 295: *K r u k*, brodder, *homme qui n'entend pas son métier*; *Ndl. Wdb.* VIII, 474.

1299. Die een kuil graaft voor een ander, valt er zelf in,

d.w.z. hij die een ander in het ongeluk wil storten, wordt dikwijls zelf daardoor getroffen; vgl. *Rein.* II, vs. 5683: Sulc pijnt seer om eens anders scade, ende loont hem selver al mit quade; mlat. *effodit foveam vir iniquus et incidit illam of in foveam quam fecit ipse incidit* (Werner 25; *Journal*, 145; *Archiv.* XIII, 383). Het spreekwoord, dat bij Campen, 96 (*hy is in syn selfs cuyle ghevallen, die hy men anderen gegraeven hadde*) wordt aangetroffen, is ontleend aan den Bijbel, waar het voorkomt in *Spreuk* 26, 27; *Ps.* 57, 7: Sy hebben een net bereydt voor mijne gangen, mijne ziele was nedergebuckt; sy hebben eenen kuyl voor mijn aengesicht gegraven: sy zijnder midden in gevallen; *Psalms* 7, 16: Hy heeft eenen kuyl gedolven, ende dien uytgegraven, maer hy is gevallen in de groeve [die] hy gemaect heeft; zie Zeeman, 337; Villiers, 70. De Romeinen zeiden *in laqueos, quos posuere, cadunt* (vgl. fr. *qui tend un piège s'y prend le premier*), terwijl Hesiodus, *Werken en Dagen*, 265 deze gedachte uitdrukt met de woorden: *οἱ τ' αὐτῶ κακὰ τεύχει ἀνήρ ἄλλω κακὰ τεύχων*; elders *πάγην ἰστάς ἐν παγῇ λεφθήσει*. Zie nog *Wander* II, 153: *wer andern eine Grube gräbt, fällt selbst hinein*; *Mnl. Wdb.* III, 2199; *Harreb.* III, 269; 270; Joos, 135; Van Moerk. 100 en Hooft, *Ged.* I, 256:

Die d' aerd', tot 's anders val, opwroeten,
Verraeden zelv' hun' eighe voeten.

1300. Kunst baart gunst,

d.w.z. kunst maakt dat men in aanzien komt, gezien wordt; wekt de genegenheid van anderen; eene meening die men in de late Middeleeuwen ook reeds had, blijkens *Mar. v. Nieum.* vs. 533: Conste maect ionste. Zie verder *Cats* I, 459: Kunst bairt gunst; bij *Sewel*, 407: *Konst baart*

1) Ondertusschen worden wij gebruikt als Christoffels om zulke luije en onkundige hanzen door de diepe wateren van hunne gedemandeerde bezigheden heen te dragen (uit een stuk van ± 1750).

roem; in 't hd. *Kunst macht Gunst*; fr. *qui art a, partout part a*; eng. *skill wants no good will*.

1301. Met kunst- en vliegwerk

is eene uitdrukking ontleend aan het tooneel, waar men onder 'kunstwerken' verstond toestellen om natuurverschijnselen na te bootsen en onder 'vliegwerken' zulke, waarmede personen en zaken door de lucht werden bewogen.¹⁾ Zulk een stuk werd genoemd 'een spel met *vliegwerken en machinen*', zooals men leest in *De gelukte list of bedrooge mof* (anno 1689), bl. 3. Bij overdracht werd deze uitdr. gebruikt in den zin van met allerlei kunstmiddelen, die men bezigt, om iets tot stand te brengen, of zijn doel te bereiken; een voorbeeld hiervan vindt men in *W. Leevend* IV, 187; zie *Ndl. Wdb.* VIII, 594.

1302. Op het kussen zitten (- raken),

d.w.z. eene regeeringsbetrekking vervullen; in de staats- of stadsregeering zijn, aan het bewind zijn of komen. De hooggeplaatste regeeringspersonen zaten op kussens, voorzien van het wapen der stad, provincie, enz; vandaar deze uitdrukking, die voorkomt bij Anna Roemers Visscher, *Sinnepoppen*, 1ste schock, XXIII: Die beminders van het ghemeene beste, zeggen, datmen wel mach bidden dat rijcke en hoogh-ghebooren lieden wyse kinders krijghen, want zy raken op 't kussen; Jan Vos, *Aran en Titus*, bl. 17 (ed. 1662); Brederoo II, 189, 1076; Hooft, *Ned. Hist.* 29; 39 en vgl. Tuinman II, 156; Halma, 296; Sewel, 427; *Ndl. Wdb.* VIII, 610; Afrik. *op die kussing sit*. In Zuid-Nederland *op de kussens zitten, geraken*. Vgl. het fr. *siéger, être assis sur les fleurs de lis*, een hoog rechterlijk ambt bekleeden.

1303. Te kust en te keur,

d.w.z. naar wil (of wensch) en naar keuze, naar zijn welgevallen; gewoonlijk in verbinding met het werkwoord *gaan*. De woorden *kust* en *keur* drukken zinverwante begrippen uit, die thans als identiek worden opgevat (zie n°. 1250); beide komen reeds in de middeleeuwen voor. Zonder de praepositie *te* wordt de verbinding aangetroffen bij Westerbaen II, 716: 't Huys is binnen bet voorsien, om u de kust en keur van alles aan te bien. Mèt het voorzetsel vinden we haar bij Hooft, *Ged.* I, 179:

Krielt het van vrijers niet om uw deur?
Mooghje niet gaen te kust en te keur?
En doeje niet branden, en blaecken, en braên,
Al waer 't u op lust een lonckje te slaen?

Zie verder *C. Wildsch.* II, 304; V, 302; Sewel, 428: *Te kust en te keur, choise of goods*; Halma, 296: *Te kust en te keur, gemakkelijk, à souhait, facilement, sans peine*; Harreb. I, 398 b; *Ndl. Wdb.* VIII, 618; *Antw. Idiot.* 728; Villiers 470.

1) Wijbrands, *Het Amsterd. Tooneel* 109, 111; Wagenaar, *Amst.* II, 403 a: Men heeft, tot uitvoering van eenige Tooneelstukken, ook verscheidenerlei Kunstwerkhuizen noodig, waarvan de Schouwburg rykelijk voorzien is; Halma, 734: *Vliegwerk* z.g. zekere snelle vertooningen op het tooneel, *machine de théâtre pour faire voler ou enlever quelque chose rapidement*; *Navorscher* XXI, 276; XXII, 397; XXIII, 112.

1304. Van twee kwaden moet men het beste (of minste) kiezen,

d.w.z. van twee kwade zaken moet men bij eene gedwongen keuze het minst kwade kiezen. Vgl. in het Latijn: *in duobus autem malis cum fugiendum majus sit, levius est eligendum* (Otto, 207; Montijn, 549; Büchmann, 348); Werner, 92: *Si tibi concurrent duo turpia, dilige neutrum: sed quod turpe minus, dilige! Beda docet*. Bij ons in de middeleeuwen:

Hy en dunct my niet te sere riesen,
Die van tweekwaden dat beste can kiezen¹⁾.

Zie verder *Seven Vr.* vs. 1756: Van twee quaden sal men dbeste kiezen; *Blome der doochden*, 49; Goedthals, 21: *Van twee quade salmen altyts tminste kiezen*; Servilius, 142: *van twee quade salmen tbeste kiezen*; Gruterus III, 170: *van twee quaden zalmen altijts t'minste kiezen*; Brederoo I, 369, vs. 1995. De Brune, 112: *kiest van twee quae'n het minste quaed, het ander voor uw vyand laet*; Pers, 392 a: Men most uyt twee quaden 't beste kiezen; Chomel I, 358: *Echter moet' er uit twee kwaden een goed gekoren werden*; Harrebomée III, 271; *Ndl. Wdb.* VIII, 652; Joos, 152; Teirl. II, 132: *Van twee kwalen de kleinste kiezen*; Wander IV, 1385, waar de zegswijze in vele talen wordt aangewezen; fr. *de deux maux il faut choisir le moindre*; hd. von zwei Uebeln *musz man das Kleinste wählen*; eng. *of two ills choose the lesser*.

1305. Iets kwalijk nemen,

d.w.z. iets ten kwade duiden, euvel opnemen; 17de eeuw: *iets onwaardig nemen of iemand iets kwalijk afnemen*; mnl. *iet in onwaerden, in arghe nemen of iet qualike (of evele) nemen*; Kiliaen: *Qua elick nemen, moleste, aegre, acerbe, graviter ferre*; Halma, 523: *Iets qua alijk neemen, la prendre en mauvaise part*, *Ndl. Wdb.* VIII, 689; Villiers, 70; hd. *etwas übel (oder krumm) nehmen*; eng. *to take s. th. ill* (zeldzaam); fri. *immen hwet kwealik nimme*.

1306. Kwartier geven.

Gewoonlijk met de ontkenning in den zin van: geen lijfsbehoud schenken, geen lijfsgenade schenken; niemand sparen. Zie Winschooten, 199: *om quartier roepen, quartier geeven*; Van Moerk. 356 en 361; *Com. Vet.* (woordenlijst); Halma, 524: *zij wilden den vijand geen quartier geven*; vgl. het fr. *donner quartier*, waarin *quartier* bet. 'lieu où qqn. se retire, et particulièrement lieu de sûreté' (Hatzfeld, 1843 b), zoodat onze zegswijze kan beteekenen: iemand een veilige plaats geven; hem beveiligen tegen doodslag, zijn leven redden, hem behouden. In het fri. (*gjin*) *kertier jaen*; ook eng. *to give (or show) quarter*; hd. *Quartier geben*, Pardon geben (Goedel, 375).

1307. Een kwast,

d.i. een zonderling, een zot, een fat, ook een *kwastelorum* of een *kwasteldorum* genoemd (Draaijer, 23 b; Molema, 232; Rutten, 127). Misschien moet men er eigenlijk onder verstaan, iemand die allerlei kwasten en

1) *riesen*, dwaas zijn; zie *Mnl. Wdb.* VI, 1377.

strikjes draagt¹⁾; vgl. een *hoed*, een *pruik*, een *haneveer*, een *kruk* (zie n°. 1298); barg. *kruif* (eig. haarkrul), kwast, verwaande kerel²⁾; bij De Bo, 723 a: een *dwaze mutse* (= vrouw); doch mogelijk is evenzeer, dat wij moeten denken aan *kwast*, ook een *harde kwast*, eig. een knoest in het hout, in de 17de eeuw in overdrachtelijken zin een lastig, koppig, grillig mensch, iemand met allerlei kuren. Zie Hooft, *Uitlegk. Wdb.* III, 198; Coster, 29, vs. 592; 40, vs. 908; 541, vs. 1450; Langendijk, *Vad. Koopl.* 12 (Panthéon-ed.); Spaan, 130: een *houtig kwasje*, een lastig heer; 169: een *netelig kwasje*; C. *Wildsch.* III, 353; Halma, 524: *Quastig*, *koppig*, *hoofdig*; een *quastige vent*, *un bourru*, *un fantasque*, *un capricieux ou bizarre*; *quast*, *un bourru*, *un sot*; dat is eene *quast* van een *vent*, een koppig of wonderzinnig mensch, *c'est un bourru*, *un capricieux*, *un bizarre*, *un têtû*; Sewel, 330: *Kwast* (quibus, halve gek), *fob*, *fool*, *boohy*; fri. *in kwast*, een geurmaker. In den zin van lastig wezen wordt *kwast* gebruikt bij Van Effen, *Spect.* VIII, 205: De naam van gryzen knorrepot, van viezen kwast, van ouden zot. In dien van *zot* komt het voor in de *Gew. Weeuw.* I, 17; in Zuid-Nederland beteekent het vroolijke snaak, spotvogel, losbol, verkwister, *kwieskwas* (Teirl. II, 194); zie *Waasch Idiot.* 381 a; De Bo, 593 a; *Antw. Idiot.* 733; Teirl. II, 193; Schuermans, 313. Het is mogelijk, dat we *kwast* in dezen zin in verband moeten brengen met het ww. *kwasten*, drinken, lichtmissen (De Bo, 593; Schuermans, 313), dat wellicht hetzelfde is als het door Kiliaen vermelde *quasten*, *quisten*, cum impetu effundere, profundere. Het daarnaast voorkomend synonieme *kwispel* (De Bo, 597 b; Rutten, 127) of *kwispelaar* en het ww. *kwispelen* (zwieren, boemelen; Tuerlinckx, 355) doet eerder denken aan *kwast*, *kwispel* in den zin van *staart* en vandaar *kwasten*, *kwispelen*, als een staart heen en weer gaan, slingeren, doordraaien, leegloopen, *dweilen*³⁾. Ook in het Nd. spreekt men van *en dulle quast*, *en fine quast* (Eckart, 420 b; Grimm VII, 2330) en in de 16de eeuw komt de naam *Hans Quast* voor als zot, dwaas, gek⁴⁾; in het Westphaalsch: *'n kwast van 'n kerel*, *'n wonderliken kwast*, *'n hanskwast* (Woeste, 435 a).

1308. Een kwibus,

d.i. een vreemde, rare vent, een zot, een *kwit* (Twente; ook *Antw. Idiot.* 737), een *kwant*⁵⁾, een *kwibias* (De Bo, 596). Het woord komt in de 17de eeuw meermalen voor. Zie Van Moerk. 457; 468; *Kluchtspel* II, 159; verder Halma, 525: *Quibus*, een regte quibus, *un sot fieffé*; Sewel, 657: *'t Is een regte quibus*, *he is a fool*, *a simpleton*; fri. *kwibus*, snaak, grappenmaker; Molema, 234 a: *kwiebis* (*kwibus*), vroolijke, aardige snaak; voor Zuid-Nederland vgl. Tuerlinckx, 579: *de kwibus spelen*, zich dwaas aanstellen; Teirl. II, 194: *kwiebuus*; soms van vrouwen. Waarschijnlijk is dit znw. *kwibus* de dat. abl. plur. van *quis*, *qui*, wie, welk. Zie Vercoullie in *Volkskunde* XXV, 13: 'Tal van geijkte Latijnsche formules uit de wetenschappen of uit het scholierenlatijn of uit de kerkelijke teksten waren er die het volk woordelijk kende. De minste

- 1) Winschooten, 200: *Hij draagt quasten* (dat een soort van strikken zijn) aan zijn beenen; Brederoo, *Sp. Brab.* vs. 58.
- 2) *Ndl. Wdb.* VIII, 402; Köster Henke, 37.
- 3) Zie *Ndl. Wdb.* III, 3734; VIII, 726; 818.
- 4) Zie Bolte und Seelmann, *Niederd. Schauspiele älterer Zeit*, 157; Reuter, 89.
- 5) Over den oorsprong zie Franck-v. Wijk, 846.

homonymie met een woord uit de volkstaal of een invallend grappig verband was bij de ernstigen, zelfs bij predikanten, voldoende om ook zonder ontzag voor het heilige een scherts te maken, die eindigde met in de volkstaal door te dringen. Zoo is de oorsprong van *kwidam*¹⁾ te zoeken in het *Homo quidam fecit coenam magnam* (= een zekere man richtte een grooten maaltijd in), dat men dikwijls in het lof na de eerste benedictie zingt, waarin *Homo quidam* kon opgevat worden als *Baas Kwidam*. Voor *Kwibus* is het ongetwijfeld het *cum quibus* waarmee de laatste § van de gewone prelatie begint, vooral als men in aanmerking neemt dat als de celebrant deze woorden zingt, de diaken en de subdiaken, die tot dan elk afzonderlijk achter hem stonden, nu bij hem komen om hem voorts te bedienen, en dat het woord *Kwibus* alleen voorkomt bij ons, wier taal de homonymie *cum quibus = kom, kwibus* toelaat²⁾.

- 1) Sedert de 16de eeuw bekend. Zie *Ndl. Wdb.* VIII, 778 en vgl. fr. *quidam* certain individu, personne dont on tait le nom.
- 2) In het Fransch heeft *quibus* de beteekenis van *geld*; vgl. *de quoi*.

1309. Iemand de volle laag geven,

d.w.z. iemand met verwijten op het lijf vallen, overstelpen; hem de volle straf geven; ook *iemand de gladde laag geven*. Onder eene laag verstaat men eene rij kanonnen op een oorlogsschip, zoodat deze uitdr. eig. wil zeggen 'iemand met een rij geschut te gelijk begroeten, en dan oneigendlijk iemand lustig in den baard vaaren, iemand ruuw bejegenen, en gelyk men seid, afsouten' (Winschooten, 132). Van zoo iemand zegt men dat hij *de volle laag krijgt*. Niet onbekend is ook *de volle laag afzenden*, al zijn kracht ineens aanwenden; *Ndl. Wdb.* I, 1958; VIII, 829; vgl. verder Brederoo's *Moortje*, vs. 245; Sewel, 431: *De volle laag geven, to fire a broadside*; Halma, 297: *Iemand de volle laag geeven, met eene rije geschut te gelijk begroeten, envoyer toute une bordée à qqn*; *C. Wildsch.* III, 340: Ik zou al lang ereis uit den hoek gekomen zijn, en onze Mijnheer de volle laag hebben gegeven; *W. Leevend* VI, 13: Ik ken Gerrit; hy moet eens de volle laag hebben; *Harreb.* III, 1; *Zandstr.* 33: Als ze me knippen, krijg ik toch de volle laag; *fri. immen de laech jean*; *hd. einem die volle Lage geben; de at give En det glatte Lag.*

1310. Iemand lagen leggen,

d.w.z. iemand op eene bedekte wijze in het verderf zoeken te storten; door kwade praktijken zoeken te benadeelen. De uitdr. wil eig. zeggen iemand *strikken* spannen, welke bet. blijkt uit het mnl. *lage*, dat beteekent 'eene plaats, waar eene valstrik voor iemand gelegd is', en vervolgens die valstrik zelf. Zie Vondel, *War. d. Dieren* XCL, vs. 14:

Die andren lagen leyd, oft onderstaet te do'on,
Werd zelfs in 't net gejaeght, en krijght verraders loon.

In de middeleeuwen kende men: *enen lagen leggen* naast het wkw. *lagen* of *leggen*, waarnaast het znw. *lageleggere*; zie ook Kiliaen: *L a e g h e, laqueus* et *insidiae*; *l a e g h e n l e g g h e n, insidari, tendere laqueos*, dat herinuert aan het lat. *laqueos disponere, spargere* en *laqueos alicui obtendere; retia alicui tendere* (*Journal*, 145); *Cats* I, 469; *De Brune*, 21; Sewel, 431: *Iemand laagen leggen, to ly in wait, to insnare*; Halma, 297; *Ndl. Wdb.* VIII, 830; *Mnl. Wdb.* IV, 54; *De Bo*, 600; *hd. jemand Fallstricke* oder *eine Schlinge legen* (er laten inloopen); *ins Garn* (net) *gehen, laufen* (er inloopen); *eng. to lay (a snare) for a p.*

1311. De laan uitgaan,¹³¹¹

d.w.z. uit zijne betrekking gaan of ontslagen worden; inrukken; ook *de laan uitgesmeten worden; iemand de laan uitsturen*. De uitdr. schijnt zeer jong te zijn; ze komt althans in vroegere geschriften niet voor. Vgl. *Nkr.* III, 20 Juni p. 3:

O, wandelaar, ik kan 't niet vergeten,
Door Ter Laan ben ik de laan uitgesmeten¹⁾.

1) Ben ik van mijn zetel in de Tweede Kamer beroofd.

Prikk. V, 18: Allé! de laan uit! Subiet! verwaand stuk eten! Inrukken! Naar je kamer en verder geen nieuws! *O.K.* 53: De trompet is de laan uit, laat nou in Godsnaam die twee slokkers maar verder fluiten; *Het Volk*, 3 Maart 1914, p. 10 k. 4: Men wete dan dat de assistent, die uit de school klapt, onherroepelijk de laan uitgaat, zoo zijn superieuren daarvan de lucht krijgen; 7 Jan. 1914, p. 5 k. 2: De firma D. ziet er volstrekt geen been in haar (*de werkvrouwen*) de laan uit te sturen, zelfs al hebben zij 20 of meer jaren een school onderhouden; 11 Mei 1914 p. 2 k. 1: De patroon plaatste hun vlakweg voor de keus: bedanken voor partij en vakbond, of de laan uit; *Nkr.* V, 21 Oct. p. 3:

Bedreigde je vroeger een mind're
 'Je gaat de laan uit, man!
 Dan bad ie en dan smeekt' ie;
 Soms nam j'em genadig weer an.

Zie verder n°. 425.

Eindnoten:

1311 Vgl. het zuidndl. *de pijp uitgaan*, de laan uitgestuurd worden.

1312. iets aan zijn laars (zijn zolen, zijn botten of zijn hielen) lappen (of plakken),

d.i. iets niet tellen, er niets om geven, er geen drukte over maken hetzelfde als *iets aan zijn gat veggen* (fr. *se ficher de quelque chose*; 17de eeuw *iets aan zijn been binden, knopen*); *Tuinman* II, 207: *hij vaagt daar zyn hielen aan*; *Harreb.* I, 308: *iets achter zijne hielen lappen of plakken*; II, 253: *dat lap ik onder mijn schoenen*. Zie *Jord.* 309: Haar zenuwachtige praatzieke opwindung lapte hij aan zijn laars; *Het Volk*, 15 Juli 1913, p. 1 k. 4: De S.D.P. heeft toen deze 'grondwet' aan haar laars gelapt en blijft tweedracht zaaien waar zij kan; 13 Dec. 1913, p. 1 k. 1.: Als er een regeering was opgetreden, die de uitspraak der kiezers aan haar laars had gelapt; 24 Oct. 1913, p. 1 k. 4: Hij lapte het besluit van de volksvertegenwoordiging aan zijn laars; 20 Nov. 1913, p. 8 k. 2: De soc. dem. fractie heeft zonder meer de eisch der vakorganisatie aan haar laars gelapt; *Nkr.* II, 29 Maart p. 2: En ten slotte zei ik toen, dat ik haar opinie aan mijn laars lapte; *De Amsterdammer*, 24 Mei 1914, p. 7 k. 3; *Ppl.* 74: Zij lapte alles aan d'r modderlaarzen; bl. 207: Ja of u nou nee zegt, dat lap ik toch amme laars; *Nkr.* IV, 13 Nov. p. 6; V, 5 Febr. p. 4; vgl. ook *Kmz.* 303: *Trane*, die 'k an me kont veeg, komedietrane; *Dievenp.* 126: Ik heb altijd als 'n brave schooljongen opgelet, maar ik lapte alle theorie aan m'n zool; *Nkr.* III, 14 Febr. p. 6:

Vraag je dan: Agent ga mee!
 Daar wordt ginds gestolen,
 Zegt hij daad'lijk: Mij 'n biet,
 Dat lap ik aan mijn zolen.

Zevende Gebod, 55: Jouw brave engel lap ik an me zole! *Lvl.* 171: Ik wil 'r maar mee zeggen, dat 'k het heele leger aan m'n zool lap; *Peet*, blz. 353; *Nkr.* III, 5 Sept. p. 6; *Schakels*, 168: Jouw ondervinding! Die lap 'k an me botten! *De Telegraaf*, 10 Dec. 1914 (avondbl.) p. 5 k. 1: Mars, de oorlogsgod, is de rechte er naar om alle Kerstengeltjes ter wereld aan zijn schoenzolen te lappen; *Groot-Nederland*, 1914 (Oct.) bl. 457: Ik ben geen jonkheer! An me zolen 'r mee!; *Jord.* II, 62: An

me sool links!; II, 176: An me linkerzool; II, 335: Maar de jonge meiden laptten alle vermaningen aan hun linkerzool; syn. *ergens zijn botten mee of aan vegen*, o.a. *Handelsbl.* (avondbl.) 6 Juni p. 5 k. 4: Literatuur veegt-ie an z'n botten; *Sjof.* 253: Maar met die praatjes, daar veegden-ie zijn botten mee af; *Nkr.* II, 15 Maart p. 2: De tyran schijnt er weinig om te malen, hij vaagt er zijn botten an; *Het Volk*, 14 Maart 1914, p. 5 k. 2: Onvervaard vaagden burgemeester Roëll en diens getrouwen hunne botten aan het advies der Schoonheidscommissie. - Van daar ook *an me laars!*, maakt dat een ander wijs! of ook: dat kan me niet schelen, o.a. *Kmz.* 176: Denk je dat 't liefde is? Liefde.... an me laars!; *Jong.* 145: Wijlui, vrouwe, motte d'r toch 't eerst in (*in den schouwburg*)! - An me laars! 'k Heb ook me cente betaald. - In denzelfden zin *aan mijn kont*, o.a. in *Kmz.* 375. Naast *ik lap het aan mijn laars* hoort men ook *het laarst me niet*¹⁾.

Voor Zuid-Nederland vgl. De Bo, 304: *aan iets zijn ende vagen*; 1235: *iemand of iets aan de zool van zijn schoe'n vegen*, er zich niet over bekreunen, er mede lachen; Schuermans, 497 a en 325 b: *iet aan zijn pollevieën, aan zijn achterlappen vegen*; *Antw. Idiot.* 285: *aan iet zijn botten vegen*; ook *zijn gat, zijn klooten aan iets vegen*; Schuerm. 80 en Rutten, 41: *zijne broek aan iets vagen* (in Noord-Nederland: *afvegen*), zich om iets niet bekreunen, er den bliksem van geven; Teirl. II, 159; 169: *an iemand of an iet zijn konte (of kodde) vagen (of wrijven)*, er zich niet aan gelegen laten; Harreb. I, 183: *daar veeg ik mijn elleboog aan*. In Twente: *'t gat der an ofwisschen*; fri. *de kont er oan offeije*; eng. *to set a th. at one's heels*. Zie n°. 604.

1313. Weten (of zien) hoe laat het is,

d.i. in eigenlijken zin: zijn tijd waarnemen, op zijn tijd passen, zijne zaken behartigen en op het getij letten; vervolgens verstandig zijn, zijn weetje weten, weten of zien hoe het met iemand of iets staat, gesteld is. In de 17de eeuw: *wel weten wat de klok (geslagen) heeft*; zie Beets, *Anna Roemers*, 137; Winschooten, 256 en vgl. het hd: *wissen, wieviel es geschlagen hat*; het eng. *to know what is o' clock or the time of the day*; in het Vlaamsch *zien wat er geslagen is*, zien wat er gaande is, wat er scheelt. Vandaar ook onze uitdr.: *Is het al weer zoo laat?* is het er al weer zoo mede gesteld? Zie ook Harreb. III, 82; *Ndl. Wdb.* VIII, 859; Joos, 116 en Schuermans, 320 b; De Bo²⁾: Die vrouw kent de laatte van geheel de parochie, d.i. weet al wat er op het dorp omgaat²⁾. Vgl. *Handelsblad*, 1 Nov. 1915 (avondbl.) p. 1 k. 2: Op een morgen waren de uiteinden van de sappen verbonden. Er lag een nieuwe loopgraaf. Nu wisten wij hoe laat het was; 29 Oct. 1915, p. 3 k. 4 (ochtendbl.): Ruim 7 uur klonk gejuich binnenskamers en toen wisten de menschen op straat al hoe laat het was..... in den figuurlijken zin. In Antwerpen beteekent de uitdr. *weten hoe laat het is of wat uur het is*, berispt worden, slaag krijgen (*Antw. Idiot.* 1307; 1858); Teirl. II, 201: *weten hoe laat het es*, bekeven of berispt worden; gefopt, bedrogen worden; veel verliezen; slaag krijgen. Hiernaast *weten of zien hoe laat de klok slaat*, vgl. *Handelsblad*, 13 Aug. 1917 (A) p. 2, k. 2: Ik zag ergens een kippetje te koop, die beet was 7.50 fr. waard. Elders zag ik een potje

1) Vgl. *Leuv. Bijdr.* X, 182.

2) Volgens *Ndl. Wdb.* VIII, 861.

jam: het kostte 6 franken. Met deze enkele prijzen kunt ge hooren, hoe laat hier de klok slaat; *Haagsche Post*, 1 Maart 1919, p. 230, k. 2: Men weet dat onze regeering zich tot de Belgische heeft gewend met beleefd en dringend verzoek om nu eens duidelijk te zeggen hoe laat de klok slaat.

1313a. Hoe later op den avond hoe schooner volk. Zie n°. 125.^{aant.}

1314. Aan het laasje zitten,¹³¹⁴

d.w.z. aan de regeering zijn, aan de (*staats*)ruif zitten, 'over de geldmiddelen te beschikken hebben, veelal met de bijgedachte dat men daarvan profiteert' (*Ndl. Wdb.* VIII, 899). Zie Harreb. I, 192: Die bij de flesch (*of* aan de lade) zit, zegent zich zelve (*of* het eerst); *De Amsterdammer*, 17 Aug. 1913, p. 1 k. 2: De heer Dr. Kuyper, wien het bekend kan zijn wat het voor een partij beteekent aan het laasje te zitten, somde reeds de voordeelen der versmade portefeuilles op; 20 Juli 1913, p. 1 k. 1: Deze grove spot, niet alleen met de partij, die weigert aan 't laasje te zitten (nog al niet hebberig op baantjes zou men zeggen); *Het Volk* (Zondagsbl.) 18 Oct. 1913 p. 4 k. 3: In vroegere tijden toen de pasja gapte, en iedereen die bij het laasje zat, gapte; *De Arbeid*, 8 Nov. 1913, p. 4 k. 1: Het oude spreekwoord blijft toch maar altijd waar: 'wie aan het laasje zit, spekt zich'; 1 April 1914, p. 4 k. 2: Ik ben er van overtuigd dat de heeren, die aan 't laasje zitten, uit een ander vaatje zouden tappen; *Het Volk*, 9 April 1914, p. 1 k. 1: Wie weet hoe gauw de heeren weer aan het laasje hopen te zitten. In Zuid-Nederland: *aan 't schotelken zitten*, een winstgevende bediening hebben (*Waasch Idiot.* 583; *Antw. Idiot.* 2023).

Eindnoten:

1314 *Aan 't schotelken zitten* herinnert aan 't fr. *l'assiette au beurre*, de staatsruif.

1315. De laatsten zullen de eersten zijn.¹³¹⁵

Deze spreuk is ontleend aan den Bijbel; vgl. *Matth.* 19, 30; *Marc.* 10, 31 of *Luc.* 13, 30: 'Ende siet, daar zijn laetste, die de eerste sullen zijn: ende daer zijn eerste, die de laetste sullen zijn'. Wij gebruiken deze woorden 'òf in schertsenden zin om aan te duiden dat zij, die in een vertrek of bij eene samenkomst meest voorwaarts dringen, vaak nog achteraan komen of aan het lager einde geplaatst worden, òf om aan te duiden, dat de minstgeachten of eerst achtergestelden later hoog opklimmen, omdat zij door vroeger niet opgemerkte deugden uitblinken'; Zeeman, 184. Vgl. fr. *qui sont les derniers seront les premiers*; hd. *die Letzten werden die Ersten sein*; eng. *the last shall be first*; afrik. *baie laastes sal die eerstes wees*.

Eindnoten:

1316. Wie het laatst lacht, lacht het best.

Zie Tuinman I, 307: '*Die na lachen, lachen zo wel als die voor lachen.* Het voor lachen is dikwyls ontydig en ongegrond, om dat 'er wel een hinkende bode achter aan komt, waar door het lachen schreyen word. Maar die na lachen, verheugen zich over de goede uitkomst der zaak tot hun geluk, en belachen die belachers. Dit lachen is best'. Dezelfde zegsw. vindt men bij Campen, 64: *sy lacchen oeck al, die nae lacchen.* Vgl. verder Stallaert, II, 129: *soe wel lacht hij die nae-lacht als die voere lacht* (1534); De Brune, 476: *'t is beter naer, als voor ghelacht*; Bank. II, 337: *Hy lacht genoegh die lest lacht*; Harreb. III, 42: *die het laatst lacht, lacht het best*; Joos, 159: *die nalachen, lachen zoowel als die*

voorlachen en die leest lacht, best lacht; *Waasch Idiot*. 395: die leest lacht, best lacht; Teirl. II, 208; Afrik. *wat die laaste lag, lag die lekkerste*. Vgl. ook het fr. *rira bien qui rira le dernier*; hd. *wer zulest lacht, lacht am besten*; eng. *he who laughs last, laughs best; better the last smile, than the first laughter*. Voor het Nederduitsch zie *Taalgids* IV, 263; V, 185; Eckart, 303 en verder *Wander* II, 1746.

1317. Lachen als een boer, die kiespijn heeft,

d.w.z. gedwongen lachen, hetzelfde als *hy lacht als of hy tandt-pijn hadde* (Sart. III, 5, 79); in *Byenc.* bl. 108: *Ende si lachen als of sy den tantsweer hadden*¹⁾. Vgl. *Tuinman* I, 306: *hy lacht als een boer, die de tandpyn heeft of als een paard dat bijten wil* (zuur kijken); *Harreb.* I, 71; *Het Volk*, 18 Maart 1914, p. 5 k. 1: Maar hun lachen geleet toch wel veel op dat van boeren die kiespijn hebben; 22 April 1914, p. 1 k. 4: Wel tracht hij te lachen, maar hij doet het letterlijk als een boer, die kiespijn heeft; *Nkr.* VI, 28 Sept. p. 4: Zij lachen als van ouds de boer met pijn van slechte kiezen; 21 Dec. p. 6: Heemskerk zit met schaterlachjes als een boer die kiespijn heeft; *Nkr.* VIII, 17 Oct. p. 2: Zoo zij lachte, het was als de bekende door kiespijn geteisterde boer; VIII, 12 Dec. p. 4: Soms lachten ze, al leek het wat op boerenkiespijn mimiek; *Menschenw.* 497: De heeren lachten kiespijnzurig; syn. *Lachen als een bok, die palm vreet* (zie *Nest*, 103). Voor Zuid-Nederland vergelijk *Schuermans*, 322 b: *lachen gelijk een hond die slaag krijgt*; *Rutten*, 128: *lachen gelijk die van Tienen grijzen*; *Antw. Idiot*. 740: *lachen gelijk 'nen boer, die tandpijn heeft*, zuur zien; 1489: *zingen gelijk 'nen boer die tandpijn heeft*, weenen; *Joos*, 22: *lachen gelijk een schaap dat koolblaren eet*; nd. *lachen wie ennen Bûr, den et Hûs afbrannt oder as de Bûr, wenn he mit 'n Messforken kiddelt ward* (Eckart, 305); *er lacht wie ein Töpfer der umgeschmissen hat* (*Wander* V, 1533).

1318. Aan lagerwal geraken (zijn of zitten),

d.w.z. achteruit gaan in zijne zaken; *in het achterschip geraken*; *in de neer zijn* (o.a. *Zandstr.* 50); zie *Winschooten*, 350 en 180: *aan leeger wal zijn*, ongelukkig zijn, in het onderspit leggen; *Witsen*, 498, die mededeelt, dat men onder den lagerwal eig. verstaat 'het landt, daer de windt na toe waeit, en oneig. van jemandt gezegdt werdt die in ongelegenheit is: *aen lager wal zyn*'. Zie *Vondel*, *Bat. Gebr.* vs. 698; *Roskam*, vs. 87; *W. Leevend* II, 121 (*aan lager wal gestuurd worden*); *Sewel*, 431: *Aan de laagewal* (of in 't onderspit zyn), *to be brought to a low ebb, to be in a low condition*; vgl. *Ndl. Wdb.* VIII, 836; het fri. *hy is oan legerwât*; nd. *he is im Lägerwall* (Eckart, 305); fr. *être à la côte*.

1319. Het is maar lak,¹³¹⁹

d.w.z. het is maar gekheid, bedrog, fopperij, larie. Vgl. *Lvl.* 11: 't Leven is niks, lak, larie; *Nkr.* V, 24 Juni p. 4: Zijn sociale wetten zijn allemaal maar lak; VII, 29 Maart p. 2: Al heb ik hooren verkondigen, dat de principes maar lak zijn; *Onderm.* 12: Het is allemaal lak dat rijmen, dat lijmen; in 't fri. *it wier lak, de boel is lak* (= mis). *Lak hebben aan iemand of iets*, om iemand of iets niets geven, er maling aan hebben;

1) Aangehaald door Oudemans VII, 12.

vgl. *Dievenp.* 46: Tot-ie er ten laatste uitflapt, dat hij lak heeft aan de heele zaak van den ander; *Sprotje*, 40: Ze het lak aan de jongens, ze kan d'r krijge zooveel ze maar wil; Köster Henke, 38; *Het Volk*, 13 Sept 1913, p. 6 k. 4; *Handelsblad*, 28 Oct. 1913, p. 6 k. 1; *Prikk.* V, 26: Jouw ridderordes hebben we anders braaf lak aan.

In het mnl. bestaat een bijv. naamw. *lak*, *laf*, *flauw*, *loszinnig*, eene beteekenis, die ook in het mnd. en thans nog dialectisch in het hd. voorkomt. De oorspr. bet. kan, evenals bij de stammen *laf*, *lef*, *maf* en *mak*¹⁾, die van *slap*, *moede* geweest zijn, waaruit zich die van *flauw* (vgl. fri. *lakswiet*, *flauw zoet*), *zouteloos*, *zot* heeft ontwikkeld. Hoogstwaarschijnlijk heeft *lak* die oorspr. beteekenis van *slap*, *uitgeput* nog in *luilak*,²⁾ in Westphalen *lûlapp* (Woeste, 165 a), d.i. iemand, die *lui* en *lak* is (vgl. bij Hoofft: *luiledig*); die van *zouteloos*, *flauw* heeft het nog o.a. te Deventer en in Twente, waar men spreekt van 't èten is te zolt of te lak (Draaijer, 23). Vgl. verder het fri. *it is lakmoes*, mis, vergeefs; het gron. *da's moar lak mit ouweltjes* (Molema, 235 b; Harreb. II, 3; *Sprotje* II, 98), voor welk achtervoegsel men vergelijkte 'iemand zijn *feilen* (fouten) en *boenders* aantoonen'; het 's-Gravenhaagsche 'daar was een heele *foelie* (fr. *foule*) en *notenmuskaat*³⁾, het Zuidndl. *aantjes*, *hinnekes* en *kieskes smijten* (keilen), waar de twee laatste woorden door de verkeerde opvatting van *aantjes* als *haantjes* en niet als *eendjes* er aan zijn toegevoegd (*Kinderspel* III, 15). Volgens het *Ndl. Wdb.* VIII, 927 evenwel hebben we met een fig. toepassing van *lak*, vernis te doen; 't is *maar lak* zou dan eigenlijk zijn: 't is maar vernis, 't is maar een uiterlijke schoone schijn; terwijl Franck- v. Wijk, 367 als waarschijnlijk aanneemt, dat we er een overdrachtelijke bet. van *lak*, gebrek, valsche beschuldiging in moeten zien.

Eindnoten:

1319 Vgl. *Ndl. Wdb.* VIII, 3240, waar de hier gegeven gissing omtrent den oorsprong van *luilak* weinig aannemelijk wordt geacht 'daar *luilak* blijkbaar nooit een adj. is geweest'.

1320. Van hetzelfde laken een pak krijgen,

d.w.w. op dezelfde wijze behandeld of gestraft worden, als waarop dit iemand zelf of een ander is gedaan. In Zuid-Nederland zegt men *van hetzelfde laken een broek geven* (Schuermans, 323 b; Joos, 119; Welters, 113 en *Antw. Idiot.* 285) of *van denzelfden derden hebben* (of *krijgen*⁴⁾) in den zin van: iemand op dezelfde wijze

- 1) Vgl. mnd. *mak und mode*; 17de eeuw: *moe en mack* (*Kluchtspel* I, 141); in Limb. is *mak* weer syn. van het fri. *lak waer* = *laf*, *maf* weer, wanneer het *lakwaerm* (fri.) is; een *makke* vlieg = een *loome* vlieg; Schuermans, *Bijv.* 192 b citeert een znw. *mak* in den zin van een *slag*, dat dus weer met een *lap*, een *lik* te vergelijken is. Wanneer we deze volkomen analoge beteekenissen waarnemen die de stammen *laf*, *lak*, *maf* vertoonen, dan mogen we zeker wel het tot nu duistere adjectief *maf* houden voor een wisselvorm van *mak*, dat van denzelfden stam is als *gemak* en het kw. *maken*. Vgl. *slof*, *slop*, *slok*; *doffen* en *dokken*; *boffen*, *bokken* (Opprel, 83 en Franck-v Wijk, 408).
- 2) Een zoogenaamde historische verklaring wordt gegeven in het *Handelsblad*, 7 Aug. 1916 (A) p. 5, k. 3. De nachtwacht van het stadhuis te Amsterdam, *Piet Lak*, zou bij de nadering der Franschen in 1672 geslapen hebben. Hierdoor kreeg Lak den bijnaam van 'luie Lak'. Inderdaad komt de verbinding *luie lak* voor in *Besteedster* (anno 1728), 22; 26.
- 3) Zie voor dergelijke toevoegsels J. Verdam, *Uit de Geschiedenis der Ned. Taal*³, 170.
- 4) *Waasch Idiot.* 165 a.

straffen of *poets wederom poets spelen* (Schuermans, 80 a); Teirl. II, 197: *iemand van 't zelfde laken*

een broek, een rok, een kleed geven of iemand uit hetzelfde laken een broek, enz. snijden. Zie de *Gew. Weeuw.* III, 50: Als jy dat wilt verzaaken, zoo heb je al meê een wammis van 't zelfde laken aangetrokken, daar Piet een rok met een broek van heeft. Bij Tuinman II, 16 staat de uitdr. opgeteekend in den vorm van: *Men zal hem van dat zelve laken een rok en broek maken*: dit wil zeggen, men zal hem op die zelve wyze handelen en vergelden; vgl. ook Spaan, 146: Hy meinde Arend en Gys van 't zelve laken een boxe te geven; 157: Daar kreeg hij van 't zelve laken een boxzen; Van Effen, *Spect.* XI, 40: Kom ik moet je van dat zelfde laken eens een broek geven. Zie Harrebomée III, 145; *Ndl. Wdb.* III, 1467; VIII, 931; XIII, 893; *Nkr.* III, 26 Sept. p. 5: Lohman kon van 't zelfde laken een pak krijgen; en vgl. nog het fri.: *hy kriget fen 't selde lekken in jas, in rok, in pak of in pear boksen* (broek); het gron. *van 't zulde loaken 'n pakje krieggen* (Molema, 316 b); bij Chaucer: *I made him of the same wood a cross* (Prick, 1137).

1321. De lakens uitdeelen (of uitgeven),

d.w.z. degene zijn, die alles regelt, de voornaamste, de baas zijn; gezag uitoefenen, het commando voeren; mnl. *spenden*¹⁾. Ontleend aan de huishouding, waar degene, die de lakens uitdeelt, over de linnenkast gaat (dus de vrouw), alles regelt, de voornaamste is. De uitdr. komt in de 17de eeuw voor bij Hooft, *Ned. Hist.* 368: *Toen begon men de laakenen uit te deelen, orde op de zaken te stellen*²⁾. Synoniem is het 18de-eeuwsche *de kaart uitgeven* (in *Abr. Bl.* I, 286); 17de eeuw en thans nog in dialect *de kruiken bestellen* (zie n°. 1291). In den zin van 'degene zijn die de macht in handen heeft', komt de uitdr. in deze eeuw zeer dikwijls voor; vgl. *Ndl. Wdb.* VIII, 933; *Jong.* 121: Ik heb maar één geloof, dat is nl. dat er één Opperwezen is, die de heele boel in de wereld regeleert en de lakens uitdeelt; *Nkr.* III, 28 Maart p. 2: Op het gebied van het openbare leven, waar wij, mannen, nog immer de lakens uitdeelen; 22 Aug. p. 4: Idenburg verdeelt de lakens met Colijn; *Het Volk*, 20 Sept. 1913, p. 2 k. 4: Mej. Visscher die naar men weet aan 'De Courant' de lakens uitdeelt; *Handelsblad*, 12 Aug. 1913 (avondbl.) p. 1 k. 5: De Marxisten hebben gewonnen en deelen voortaan de lakens uit; *Het Volk*, 4 Febr. 1913, p. 1 k. 1: Dat ze stipt gehoorzamen aan de bevelen van de organisatie. Die geeft de lakens uit; 4 Nov. 1913, p. 2 k. 3: De boeren, die in Stedum de lakens uitdeelen; *De Arbeid*, 25 Oct. 1913, p. 4 k. 2: Vliegen, die de lakens uitdeelt aan 'Het Liegt'; 4 Maart

- 1) Dit *spenden* beteekent eig. uitdeelen, schenken, doch werd in het Mnl. gebruikt in den zin van de zaken regelen, veel te zeggen hebben; vgl. *Vierde Mart.* 35: Mi deert dat si te hove spinden, die trouwe noyt en minden. Zie *Mnl. Wdb.* VII, 1701.
- 2) Opmerkelijk is het in Noord-Brabant bekende pandspel *laken uitdeelen* genoemd, dat in *Ons Volksleven* X, 89 aldus beschreven wordt: 'Eerst wordt afgeteld. Zij op wie, na de eerste aftelling, het laatste woord valt, is *juffrouw*. Deze spreekt nu tot elk harer medespeelsters, die zich in eene rei geplaatst hebben, vóóraan beginnende, totdat zij allen hunne beurt gehad hebben, aldus: "Daar is een juffrouw uit Parijs gekomen, die heeft van allerhande laken meegebracht. Ge moogt niet zeggen *ja* of *neen*; ge moogt niet zeggen *wit* of *zwart*. Juffrouw, welk laken verkiest ge?" Wie zich nu verspreekt, verbeurt een pand, dat later kan worden ingelost door eene straf, welke de juffrouw oplegt'.

1914, p. 4 k. 2: Maar de burgemeester, die gewoonweg als alleenheerscher de lakens wil uitdeelen; zie verder *De Tijd*, 7 April 1914, p. 5 k. 2; *Nkr.* IV, 10 April, p. 4 (*de lakens geven*); 26 Maart p. 4 (*de lakens uitgeven*); Villiers, 71.

1322. De lamp hangt (*of staat*) scheef (*schuins of voorover*),

d.w.z. er is geldgebrek, men zit op zwart zaad; wanneer er nog weinig olie in de (bak)lamp zit, dan wordt deze scheef gehangen, om zodoende de pit, het lemmet, er nog in te kunnen laten hangen. Vgl. *Amst.* 173: 't Is Vrijdag zie je, en dan moet de lamp wel schuins staan, dat begrijp je. Ik heb zeven gulden in de week en we bennen met z'n zessen; *Boefje*, 70: As dan de lamp voor over hing, zooas tegeswoordig met die slapte van werrek; *Nest*, 52: Ik was bij haar om wat te leenen, want ordinair staat bij me de lamp voorover; *Ppl.* 2: De lamp staat weer on de schuinte; *Zondagsblad van Het Volk*, 8 Febr. 1913: Nou, m'n moeder was toen net van onze Fie in de kraam geweest en de laamp 'ing erg veurover thuis. Veul erremoei, meneer! *S.M.* 97: Jelui moest me dat bagatel leenen tot de volgende maand; 't is nou de achtentwintigste en de lamp staat erg schuin bij me; *Nkr.* VI, 23 Maart, p. 6: En òver houd ik nooit, 'k wou dat ik zóó'n genie was; den vierden van de maand hangt onze lamp al scheef en vraag 'k mij zelf steeds af: waar mijn salaris bleef? *Jord.* II, 82: Maar het hakkelende kleutertje kon niets van zijn berooiden vader loskrijgen, omdat die zelf nog geen zakgeld van Nel had toebedeeld gekregen en op Vrijdag.... de lamp voorover stond. Vgl. verder *Het is huilen en de lamp vasthouden*, 't ziet er treurig uit. Zie **Er is geen olie meer in de lamp**.

1323. Naar de lamp rieken.

Dit zegt men van redevoeringen, die vooraf bestudeerd zijn, waarop men lang heeft zitten werken, eig. tot laat in den avond, als de lamp brandt; in 't algemeen van eenig letterkundig werk, waaraan veel tijd en inspanning is besteed. De uitdr. is ontleend aan den redenaar Pytheas (± 340 v. Chr.), die van de redevoeringen van den hem vijandig gezinden Demosthenes beweerde, dat zij naar de lampepitten roken (*ἐλλυχνίωσιν ὄζειν*). Zie Vondel II, 459 (ed. Alb. Thijm): Vaer wel, voortreffelycke man, en volhard om, by gelegentheyd, my gelukkig te maecken met uwe na de lamp ruyckende heldenvonds; G. Brandt in de voorrede van Hooff's werken, 1671: Eenige van zijne brieven rieken naar den oly van arbeit. Zie Büchmann, 351; *Ndl. Wdb.* VIII, 961; XIII, 1660 en vgl. het synonieme *dat riekt naar de olie*; fr. *sentir l'huile* (ou *la lampe*); hd. *nach der Lampe riechen*; eng. *to smell of the lamp*.

1324. Tegen de lamp (aan)lopen (*of vliegen*),

d.w.z. er tegen aanlopen¹⁾, *er tegen lopen*, *vliegen* of *waaien*, zooals men in Zuid-Nederland zegt; een scherpe berisping ontvangen. Vgl. *Schoolm.* 252: Keesjenlief viel in 't watertjen diep, waar hij natuurlijk tegen de lamp aanliep en dadelijk als drenkeling ontsliep; *Nest*, 5:

1) *Handelingen der Stat.-Gen.* 1913, p. 2827 k. 1: De heer Tydeman weet de dingen te zeggen op een andere manier dan de heer Duijs, zonder er parlementair tegen aan te lopen.

Eens liep je zeker tegen de lamp; *Het Volk*, 17 Maart 1914, p. 3 k. 1: Kortelings was hij echter tegen de lamp gevlogen, wyl de controleur der Arbeids-inspektie tegen hem proces-verbaal had opgemaakt; *Handelsblad*, 2 Mei (ochtendbl.) 1914, p. 1 k. 6: Hij zeide zich te troosten met de gedachte, dat hij nog wel eenige tapijtjes zou plaatsen, alvorens tegen de lamp te loopen; 4 Dec. 1920 (O), p. 5 k. 6: Het intrekken van het rijbewijs is wel een ernstig nadeel voor den chauffeur, die dan aan den dijk zit, maar niet voor den eigenaar-bestuurder als deze het is die tegen de lamp.... rijdt; *Dievenp.* 129: Liep hij tegen de lamp, kwam een enkele maal een van zijn inbraken uit, dan liet hij zich kalm vonnissen; bl. 104: *Tegen de lamp vliegen*, waarnaast ook *tegen de lampies slaan* (in *Handelsblad* (ochtendbl.), 24 Maart 1912, bl. 5); Van Schothorst, 163: *tegen de lamp loopen*, gesnapt worden; *Het Volk*, 15 Mei 1914, p. 1 k. 3: Als ze failliet gaan, nemen ze een advokaat in den arm, opdat ze niet tegen de lamp loopen wegens bedriegelijke bankbreuk; *Handelsblad*, 23 Mei 1915 (ochtendbl.) p. 10 k. 3:

O! juffien in die lichte stad
 Volg noit een vlinder op oe laivenspad.
 Zorg, daj' één flinken kerel krieg,
 Veur ie met de kop tegen de lamp vlieg.

Voor de verklaring dezer zegswijze kan men denken aan uitdr. als *zich branden*, *zijn vingers* (of *handen*) *branden*; 17de eeuw *zijn gat schrapen*, zich onwetend aan iets vergrijpen; zich door onvoorzichtigheid in moeilijkheden wikkelen, tegen de wet handelen, doch daar tegen een lamp aanloopen volstrekt geen pijnlijke gevolgen behoeft te hebben, zie ik liever in *lamp* het bargoensche woord voor politie-agent (vgl. Köster Henke, 38: *lamp*, politie, onraad. Tegen de lamp loopen; *Onze Volkstaat* III, 196: *lamp*, politieagent; Kluge, *Rotwelsch*, 382: *Lampen* m. nennt man Jeden, der dem Diebe bei Ausführung seiner Angriffe auf fremdes Eigentum störend oder hindernd in den Weg kommt. *Er hat Lampen bekommen*, er hat Wind von einer Störung oder Hinderung erhalten; *Verlampen*, verscheuchen; *auf einem Massematten verlampt werden*, bei der Verübung eines gewaltsamen Diebstahls verjagt werden. *Lampen* nennt man endlich auch Späher, Vigilanten; Günther, 29: *Lampen* von *lamdôn*, eigentlich der Gelehrte, dann der gewitzigte Bestohlene, der das Verbrechen vereitelt (zie *De Amsterdammer*, 5 Nov. 1905, bl. 8¹⁾). Loopt een inbreker tegen zoo'n 'lamp' aan, dan is hij er natuurlijk bij. Ook in den zin van een ongeluk krijgen, eene geheime ziekte opdoen, wordt 'tegen de lamp loopen', enz. gebruikt. Hier moet waarschijnlijk gedacht worden aan lamplicht, blijkens het hd. *sich verbrennen*, syphilitisch angesteekt werden (Kluge, *Rothw.* 372); eng. *to be burned*; fr. *être échaudé*. Volgens *Woordenschat*, 607 is onder militairen ook gebruikelijk **aan de lamp likken** (of **aan de pan likken**), zich schuldig maken aan eene overtreding, waarvoor men gestraft zal worden (ook hier moet natuurlijk aan een brandende lamp gedacht worden). Vgl. Harreb. II, 4: *Hij heeft leelijk aan* (of *van*) *de lamp gelikt*; P.K. 155:

1) *Leuv. Bijdr.* XIII, 185 In navolging van dit verkeerd begrepen *lampen*, door volksetymologie *lampe* ('das stets hell leuchtende Auge des Gesetzes') wordt in 't hd. de politieagent ook *Laterne* en *Licht* genoemd (Günther, *Gaunerspr.* 92; 100; evenzoo in 't fr. *lampion*, *bec de gaz*, politie-agent.

Maar als 't nou eens bankies waren geweest, dan zou je toch aan de lamp hebben kunnen likken, als de nummers bekend waren; Van Dale⁴: *Hij heeft aan de pan gelikt* (t.w. *aan de gloeiende pan*), hij is leelijk terecht gekomen; ook: hij heeft veel schade gehad.

1325. Het land van belofte.

Eigenlijk moest men, volgens *Hebr.* XI: 9, zeggen 'het land *der* belofte', waaronder men verstond Kanaän, het land dat God aan Abraham beloofde; het beloofde land, dat overvloedige van melk en honing (*Exod.* III, 8); vandaar bij overdracht:

luilekkerland, in welken zin de uitdr. in de 16de eeuw voorkomt, blijktens Despars, 3, 90: Latende hemlieden dincken, dat zy by maniere van sprekene teeneghadere int Lant van Belofte waren¹. Ook in Zuid-Nederland is de uitdr. bekend (vgl. *Waasch Idiot.* 387 b; *Antw. Idiot.* 743: *In 't Land van Belofte wonen*, in een goede streek; Rutten, 128); fr. *la terre de promission*; hd. *das gelobte Land*; *das Land der Verheiszung*; eng. *the Land of Promise*.

1326. Er is met hem geen land (of haven) te bezeilen,

d.w. eig. z. door zeilen is geen land met hem te bereiken; overdr. er is met hem niets te bereiken; niets te beginnen; niet om te gaan. Vgl. Witsen, 499 a: *Landt met yemandt bezeilen*: met yemandt over wegh komen, en omgaen; Winschooten, 78: *Daar is geen haaven meede te beseilen*, oneigendlijk: met hem is geen spit te wenden, hij deugd nergens toe; bl. 133: *Daar is geen land meede te beseilen*: dat is, die jongen deugd niet, daar is geen goed gaaren van te spinnen. Zie ook C. *Wildsch.* II, 144: De lieden zijn zo eigenwijs, dat er geen land meê te bezeilen is; Halma, 300: *Men kan geen land met hem bezeilen*, men kan met hem niet omgaan, of te regt raaken; Tuinman I, nal. 22: *Daar is geen haven mede te bezeilen*, dat zegt men van een weerbarstigen dwarskop, die noch te roer noch ter hand wil; Harreb. I, 291; *Weekblad v. Het Volk*, 6 Nov. 1913, p. 4: Met deze categorie moet geen land te bezeilen zijn; *Ndl. Wdb.* VIII, 973. In 't fri.: *der is gjin lân mei him to besilen*, waarvoor men in West-Vlaanderen zegt: *met iemand geen kanten kunnen akkeren* (De Bo, 488); vgl. ook het Zaansche: *er is met hem geen goed garen te spinnen* (Boekenoogen, 228 b); het Westvl. *geen spit met iemand kunnen wenden* (De Bo, i.v. *roe*; ook Van Effen, *Spect.* VI, 123); *geen rechte voor met iemand kunnen ploegen* (Joos, 96 en 103); *geen rie met iemand kunnen schieten* (Rutten, 187 b); Sart. II, 10, 36: *men magh met hem eggen noch eeren*, waarvoor men op Goeree en Overflakkee zegt: *er is niet met hem te ploegen of te eggen* (zie *N. Taalg.* XI, 306; *Ndl. Wdb.* III, 3965).

1327. Het land (in)hebben,

d.w.z. ontevreden, gemelijk, kort aangebonden zijn; *landerig* of *landziekig zijn* (*Ndl. Wdb.* VIII, 1013); eig. zoo gestemd zijn als een zeeman op het land; als een matroos 'die koortsen haalt op 't land, en lucht schept op de vloedden' (Vondel, *Lof der Zeevaart*, vs. 6). Ook zegt men

1) *Mnl. Wdb.* III, 117; IV, 853, waar gewezen wordt op het mnd. *dat lant der lofnisse*, en het mnl. *dat lant van promissoen* of *van behete*; bij Matthijszen, 73, 25: *in den lande van beloften*.

*stierlijk het land hebben*¹⁾ of *het land hebben als een stier*, d.w.z. als een stier, die aan een touw in de weide is vastgebonden; zie *Nest*, 54: Ze had danig het zuur. Ze had het land als een stier. Vgl. het fri. *hy is in tsjoarbolle*, hij is een tuierstier, die in de weide aan een tuier, een lange lijn, vast zit en gewoonlijk zeer norsch (niet zelden kwaadaardig) is; *Antw. Idiot.* 744: *het land hebben*, fier zijn, aanmatigend worden; Rutten, 245: *zuur zien gelijk een vaar* (stier). Hierbij behoort ook de uitdr. *iemand het land opjagen* of *injagen*, iemand in eene ontevreden, gemelijke stemming brengen, hem de *pan* aanjagen (Boekenooogen, 729). Eerst in de eerste helft der 19de eeuw komen deze zegswijzen voor; vgl. *Ndl. Wdb.* VIII, 973; *Sjof.* 171; *Nkr.* VI, 31 Aug., p. 4: Zij was zoo zuur en had zoo 't land; *De Arbeid*, 15 Nov. 1913, p. 3 k. 4: Ik kan me best voorstellen, dat de soci's vreeselijk het land inhadden.

1328. Het land aan iemand of iets hebben,

d.w.z. iemand of iets zeer onaangenaam vinden; een hekel hebben aan iemand of iets, *den dikkerd hebben aan iemand* (zie *Ndl. Wdb.* III, 2622); eig. de *landziekte* aan iets hebben (zie n°. 1327); Vgl. *Nkr.* VI, 15 Juni, p. 6: Talma heeft 't land aan hem als een stier; *Nkr.* VII, 11 Oct. p. 3: 'k Heb aan 't geloei en gebalk en geblaas intusschen stierlijk het land. Te vergelijken zijn *de mier*, *de pest*, *de puist*, *het graveel*, *een gruwel* (*Job* 19: 19; *Ps.* 106: 40), *een gruis* (zie het *Ndl. Wdb.* V, 728), *een grins* (*Taalgids* II, 102), *het grauw hebben op iem.*; *den duivel*, *den brui*, *den hooi*, *den draai* (Tuinman I, 276), *het zuur* (o.a. *P.K.* 120), *de kanker* (*Nkr.* VIII, 24 Jan. p. 4), *de mier*, *aan (van) iets (gezien) hebben*; Villiers, 71, enz.

1329. Te land(e) komen,

ergens terecht komen, ergens belanden; ook op eene plaats, waar men liever niet zou gekomen zijn. In de middeleeuwen beteekende *te lande comen*, in zijn vaderland komen; eene enkele maal kwam het toen ook in den tegenwoordigen zin voor²⁾, die voortvloeit uit de gewone beteekenis van landen, aanlanden; vgl. Kil. *Aencomen te lande*, potiri terra, petere portum, appellere³⁾; *Bank.* I, 439: Met een ancker te lande komen; II, 318: Als 't schip maar wel te lande komt; *C. Wildsch.* III, 6: Leun er niet tegen, gij zoudt op de buitenplaats zelve te land kunnen komen; Sewel, 435: A a n l a n d (o f t e l a n d e) k o m e n , *to come ashore*, *to land*; fri. *to lanne komen*, terecht komen; *Ndl. Wdb.* VIII, 972.

1329a. In het land der blinden is éénoog koning; zie n°. 255.^{aant.}

- 1) Ganderheyden, *Groningana*, 62 b; *Menschenw.* 439. Ook *zich stierlijk vervelen* is bekend (o.a. *Falkl.* IV, 116); in 't hd. *stierdumm*, *-dunkel*.
- 2) *Mnl. Wdb.* III, 118.
- 3) Dr. G.A. Nauta, *Taal en Letteren* III, 369, neemt eene andere ontwikkeling der beteekenis aan, en meent dat *te lande comen* (in zijn vaderland komen) oorspr. in bonam partem, in gunstigen zin, werd gebruikt; dat evenwel van lieverlede het gebruik van *goed* noodig werd, en dat *goed te lande komen* met het pleonastisch gebezigde 'goed' de geboorte gaf aan de tegenstelling *slecht te lande komen*.

1329b. Het is zoo lang als 't breed is; zie n°. 348.^{aant.}

1330. Er van langs krijgen,

d.w.z. een pak slaag krijgen; ook een geducht standje krijgen of van zaken, die veel te lijden hebben; *iemand er van langs geven*, hem een pak slaag toedienen, hem flink op zijn nummer zetten. Eig. iemand *langs* d.i. *over*, zijn lichaam slagen toedienen. Zie *Ndl. Wdb.* VIII, 1064; Molema, 237: *zij krieggen 'r wat (van) langs*, zij krijgen slagen; zij worden erg bepraat, belasterd.

1331. Eene lans breken voor iemand (of iets),

d.w.z. voor iemand of iets in het strijdperk treden, iemand of iets verdedigen; eene uitdr. die ontleend is aan het ridderwezen; fr. *rompre une lance pour qqn*; hd. *für etwas eine Lanze einlegen*; eng. *to break a lance for a p.* In de 17de eeuw ook *een speer vellen voor iemand* (Vondel). **Met iemand eene lans breken**, een strijd met iemand aangaan; met iemand strijden; iets tegen een ander verdedigen; hd. *mit jemand eine Lanze brechen*; fr. *rompre une lance avec quelqu'un*; eng. *to break a lance with a p.* Vgl. *Roode Roos* (anno 1588): Gy moet met haer noch een lance breken. Zie ook *De Cock*¹, 13; *Harreb.* II, 9; *Villiers*, 71 en *Ndl. Wdb.* VIII, 1076.

1332. Een groote lantaarn zonder licht.

Hiermede wordt wel eens aangeduid iemand met een groot hoofd, of ook van eene forsche gestalte, maar zonder veel verstand (*De Brune*, 313: *een groote kop, en kleyn verstand*); in Zuid-Nederland: niet bezitten hetgeen men uitstalt, dus wat wij wel eens noemen *een groote parade en een klein garnizoen*; fri. *in greate parade en lyts garnisoen*. Zie *Sartorius I*, 1, 56: Een groote lanteerne sonder licht: *de longis et ineptis hominibus dicitur*, III, 5, 18: *caput vacuum cerebro, een schoon Monstrancy sonder Heylighdom*, de his qui corporis specie praecellunt, ingenio carentes. Vgl. ook *Sinnep.* 23; *Smetius*, 88; *V. Moerk.* 349; *Brederoo*, 3, 85: Siet den verwaanden geck, siet daer den holle Ton, een Lantaarn sonder Licht; *Tuinman I*, 257; *Halma*, 302: Eene groote lantaarn zonder ligt, *grosse tête avec peu de sens, une grosse balourde, un gros falot*; *Sewel*, 437; *Harreb.* II, 9 b; *Ndl. Wdb.* VIII, 1080; *Joos*, 87; 148; *De Bo*, 652 a: *een kleen luchtje in een groote lanteern of eene groote lanteern met een kleen luchtje*, van iemand die er uiterlijk sterk uitziet doch zwak is; en ook in onze beteekenis; *Teirl.* II, 200: *'T es ne grooten lanteeren en een klai' lucht*, het is een pochhans; fri.: *in lanteerne sonder ljocht*, iemand die een ander in 't licht staat; ook: eene ledige flesch (*Fri. Wdb.* II, 109 b); *Villiers*, 71; *Breuls*, 93; vgl. ook *Wander II*, 1804: *grosze Laternen, kleine Lichter*.

1333. Met een lantaarntje zoeken,

d.w.z. zeer nauwkeurig zoeken, iets zoeken, dat niet gemakkelijk is te vinden; eig. overal in alle hoekjes en gaatjes het licht der lantaarn laten schijnen om het gezochte te vinden. Vooral gebezigd van iemand (of iets), die zeldzaam is, door zijne goede

eigenschappen en dus niet gemakkelijk wordt aangetroffen. De uitdrukking kan ontleend zijn aan den Bijbel (nl.

Zephanja, I, 12: 'Ick sal Jerusalem met lanteernen¹⁾ doorsoecken (kantt. met groote neersticheit)', doch het is volstrekt niet noodzakelijk bij zulk eene algemeene gewoonte aan ontleening te denken.²⁾ Vgl. *Bank*, II, 362: Al zoecken ze met lanterns, zy en kunnen 't niet ontmoeten; *Kluchtspel* III, 17: Men kan nu qualyk 'en goet knecht vinden, al zocht men ze met 'en lantaren; *Tuinman* I, 234: *Men zal dat noch met lantaarnen zoeken*. Dit zegt men van iets, dat nu wel weinig geacht is, maar noch in een groote waardy staat te geraken, en nauwkeurig nagespeurd te worden; *Harreb.* II, 9; *Zondagsbl. v.h. Volk*, 1906, p. 21: Zeg jij tegen den minister dat een zeewaardige bom met een lantaarn te zoeken is; *De Arbeid*, 20 Mei 1914, p. 1 k. 4: Als men zoo 'Het Volk' las, dan was het alsof de Fransche syndikalisten met een lantaarntje waren te zoeken. Syn. is de 17de-eeuwsche zegswijze *iets bij de kaars zoeken* (Vondel, *Amstedams Wellekomst aen Fred. Henrick*, vs. 133); hd. *etwas mit Laternen suchen* (*Wander* II, 1805).

1334. Een nieuwe lap op een oud kleed.

Men bezigt deze woorden om er mede aan te duiden: 'nieuwe gebruiken, nieuwe bepalingen en instellingen, die van een geheel anderen geest getuigen bij een oud stelsel, eene wijziging b.v. in vrijgevingen zin van een of ander artikel in eene wet van behoudende strekking; het nuttelooze, ja schadelijke van zulk een wijziging wordt daarbij tevens bedoeld'; *Zeeman*, 341. De spreekwijze is ontleend aan de gelijkenis van Jezus, die voorkomt in *Matth.* IX, 16-17; *Luc.* V, 36-37. Vgl. hd. *niemand flickt einen Lappen von neuem Tuch an ein altes Kleid*.

1334a. Lap om leer; zie n°. 1350.^{aant.}

1335. Iemand bij de lappen krijgen,

d.w.z. iemand bij zijn kleeren te pakken krijgen; hem bij de *kladden*, bij de *lurven* grijpen, bij de *vodden*; vgl. *Jan Zoet*, 352: Zoen, en zab, en vatje Bruid bij de lappen, en lurven; *Sewel*, 437: Iemand by de lappen (by de lurven) krygen, *to lay hold of one*; oostfri. *hê krêgd hum bi de lappen*; nd. *jemes bei et Lâppken kriegten* (Eckart, 308); *Ndl. Wdb.* VIII, 1090.

1336. Op zijn lappen krijgen,

d.w.z. slaag krijgen, op zijn jak, zijn huid, zijn kop, zijn ziel krijgen; eig. op zijn kleeren krijgen. Vgl. *Van Effen*, *Spect.* II, 220: Een brief, in welken ik geen kleintje op de lappen kryg; zie ook *Spect.* VI, 150; *Molema*, 238: Iemand wat op de *lappen*, op de *litsen*, op *pokkel*, op 't *jak*, op *hoed* (huid), op *pens*, op *nek*, op *rös* geven, een pak slaag toedeelen, afrossen, en vgl. het oostfri.: *hê hed wat up de lappen kregen*; nd. *enen wat up de Lappen geven* (Eckart, 309). Zie n°. 126 en 978 en vgl. *W. Leevend*, IV, 87: Ook zit ik ze (*de schoonmaaksters*) altoos agter de lappen.

- 1) Beter is de lezing *lampen*, daar de Israëlieten geen lantaarns kenden. De Leidsche bijbelvertaling heeft: *met een licht*.
- 2) Dus ook niet aan de geschiedenis van Diogenes, zooals men wel eens meent.

1337. Een gezicht van oude lappen,

d.w.z. een zuur, ontevreden, huilerig gezicht (*Ndl. Wdb.* IV, 2209; VIII, 1086); eig. een gezicht als 't ware samengevoegd uit oude lappen, zooals men in het Friesch zegt: *in gesicht fen âlde lappen gearset* (samengevoegd). Vgl. verder in Roermond: *du hebst een gezicht wie abéplenske* (Schuerm. *Bijv.* 4 b); *Rechtb.* III, 9: Sy laet de lippen hangen, ende siet oftse Besem-stocken te koop hadde; in den *Gew. Weeuw.* III, 11: *Bek van ouwe lappen!* Van Deyssel, *Verz. Opst.* IV, 77: Zijn snoet van oude lappen; *Menschenw.* 147: Is da' snuit van oue lappen al hier weest? In Groningen: *'n gezichte trekken as twee lood slechte tabak* (Molema, 568); Breuls, 85: *e gezieg zette wie e putsche vol duvele*; in Antw.: *e gezicht gelijk e sauspanneken, 'en elfurenlijk, den H. Octus* (*Antw. Idiot.* 492).

1338. Weer op de lappen zijn,

d.w.z. weder hersteld zijn, weer op de been zijn; onder 'lappen' verstaat men eig. de *schoenzolen* of *lapzolen* (Zuidnederl.); zie Boekenoogen, 558 en vgl. *Waasch Idiot.* 388 b: *veur of op de lappen kommen*, voor den dag komen; De Bo, 610 en Schuermans, 326: *op zijne lappen zijn*, gezond zijn; *Antw. Idiot.* 746: *op de lappen zijn*, aan den zwier zijn. De uitdr. is dus syn. met: weer op de *been*, op de *proppen*, op zijn *stokken* (Rutten, 220 b), *ter leê zijn* (Schuerm. 328 b); *weder op de bouten komen* (*Ndl. Wdb.* III, 759). Dezelfde beteekenis heeft 'lappen' in de uitdr. *met iets op de lappen komen*, met iets voor den dag komen, iets ter tafel brengen (Molema, 238), dat in de 18de eeuw voorkomt in de *Brieven van Abraham Blankaart*¹⁾, alsook bij Harreb. II, 9: Hij durft er niet mede op de lappen komen; en in *op de lappen gaan*, 17de eeuw: *zich op de lappen maken* (in de *Gew. Weeuw.* II, 12); hd. *sich auf die Socken machen*; nd. *sik up de Scholappen geven*, er vandoor gaan; zie Welters, 90: *hij geeft zich op de lappen, zolen* (= op reis); Rutten, 129: *op de of zijn lappen gaan, zijn* of *loopen* (op zwier gaan; zie ook De Bo, 610 en Schuerm. 326; Claes, 132; Teirl. II, 200; *Antw. Idiot.* 746); Afrik. *op die lappe kom, bring*, openbaar worden, ter sprake komen. Ook in het Oostfri. is bekend *frô up de lappen wesen*, früh auf die Sohle sein, sich früh aufmachen (Ten Doornk. *Koolm.* II, 470 b); vgl. ook Eckart, 472; Woeste, 157: *he mâket sich op de lappen*; fri. *op 'e lappen (komme)*.

1339. Iets in den lap laten hangen,

d.w.z. iets verwaarloozen, laten loopen; vgl. *Handelsblad*, 10 Sept. 1921 (A), p. 2 k. 2: De waarnemende penningmeester had den boel maar in den lap laten hangen, gezien deze niet bijzonder rooskleurige toestand; 8 Sept. 1921 (O), p. 3 k. 1: De wethouder had het op een ongelukkige manier in den lap laten hangen en een allertreurigst figuur geslagen. *Inden lap loopen*, d.i. verslappen, misloopen, verkeerd afloopen; *Handelsblad*, 12 Febr. 1919 (A), p. 2 k. 3: De schrijver bestrijdt het denkbeeld van dr. Bonebakker, die in elke onderwijsinrichting een schoolbioscoop zou willen

1) Penon V, 277; Kom aan! *het Evangelie eens op de lappen*. Want, hoe wy ook in veelen dwars van elkander afwyken, zo heb ik toch nooit bespeurt, dat wy over dat Boekje het niet eens waren!

brengen, op verschillende gronden en zegt daarvan o.m. 'Doch op den duur zou het in den lap gaan loopen..... dan staat daar de dure bioscoop-installatie en niemand, die er meer naar omkijkt'. Vermoedelijk hebben we den oorsprong te zoeken in de wielervedstrijden, waar men iemand *lapt* (voorbijrijdt) of *een lap geeft*. Doet men nu niet zijn best 'zijn lap terug te nemen', dan blijft men in den lap of laat men het in den lap hangen. (?)

1340. Voor 't lapje gaan,

eene uitdrukking, die wil zeggen *vóór den wind gaan*, waarvoor men in de 17de eeuw zeide *voor 't laaken gaan*, waarbij men met laken een *zeil* bedoelde; zie Winschooten, 132: 'te sloop noemen sij *laaken* een seil'. Ook werd het van de zeilen van een molen gezegd; vgl. Huygens VI, 1: *De Molen heeft voorwind, en 't waeyt voor in syn laken*. Onder *lap(je)* moet men eveneens het zeil verstaan (zie *B.B.* 364: Het groot zeil.... de groote lap gaat los en het zeil wordt gezet; bl. 489: De lappen er maar weer op, stuurman). Vgl. *W. Leevend*, IV, 334: 't Is my altyd voor 't lapje gegaan, hoewel ik het op Gods zegen, maar nooit op zijn weer en wind heb laten aankomen, maar zelf te roer stond; *P.K.* 121: Komaan maat, zeil maar voor 't lapje weg, riep oom; *De Padvinder*, 1912, 606: Ze laten zich voor het lapje van den Zuidwal in de richting van Hoorn afzakken; *Ndl. Wdb.* VIII, 1090; fri. *flak foar 't lapke*, vlak voor den wind, bij 't zeilen. Vgl. *voor top en takel gaan* (hd. *vor Top und Takel segeln*), zonder zeilen voor den wind gaan; bij overdr.: van een leien dakje gaan.

1341. Iemand voor het lapje houden,

d.w.z. iemand voor den gek houden, iemand iets op de mouw spelden, *hem in het lange jak laten loopen* (in *C. Wildsch.* VI, 239). Deze uitdr. wordt in de 17de eeuw aangetroffen in de *Klucht v.d. Pasquilmæcker*, I, 19: Hebbense my eens voor 't lapje gehadt, 'k salder die koek nou wel so weten te backen, dat, enz.¹⁾ Verder trof ik haar aan bij Winschooten, 304; Van Effen, *Spect.* VII, 60 en 63; *C. Wildsch.* IV, 41; bij Tuinman, I, 274: *Hy loopt voor 't lapje*. Vgl. ook *Jong.* 273: Zij hielden de juffrouw voor 't lapje; *P.K.* 43; *Het Volk*, 3 Maart 1914 p. 10 k. 4: Wat ergerlijk is, is dat de arbeidsinspectie zich maar goedwillig jarenlang voor het lapje heeft laten houden; *Kalv.* II, 145: Onderlinge malkaar van 't lappiehouwerij; Molema, 538 b: *iemand veur t lapke hollen*, waarnaast *lapperij*, gekheid (*Volkskunde* XIII, 168); Noordbr. *veur 't lapke haauwen*; Overijs. *veur 't lepken holden*; Schuermans, 326: *iemand voor 't lapken houden*, met iemand spotten; Ten Doornk. Koolm. II, 470 a: *ên fôr 't lapke hebben*; Woeste, 157 a: *ümmees fôr en läppken brûken*, einen zum besten haben; Eckart 309: *jemes fôr et Lappken halden*. Het in deze spreekwijze voorkomende znw. *lapje* is het verkleinwoord van *lap*, dat in het mhd., mnd. en ook later beteekende *homo stolidus, ineptus, iners*; vgl. Grimm VI, 192, die vele plaatsen citeert, waar sprake is van *ein junger Lappe* (vanwaar nog *läppisch, nârrisch* en *Lappalie*), waarnaast ook *ein junger Laffe*, dat thans nog in het hd. zeer gewoon is. Eig. zou volgens Grimm dit *lappe, laffe* moeten beteekenen *een kind dat lept*, en vandaar een *sukkel, een*

1) Op bl. 8 lees ik: 'Ondertussen houje ons veurt *lappen*,' welke vorm mij niet duidelijk is.

onnoozele hals; vgl. het oostfri. *laffert*, een jongen, die als een zuigend kind vrijt, met den mond lekt; en *lapsak*, in Kl. Brab. *een lapper(t)*, een onnoozel mensch, domoor; Holst, *lapp*, *lappert*, *lafbek* (Molema 235 a en 238). Waarschijnlijker komt het mij voor, dat we moeten denken aan eene beteekenis *slap neerhangen*, *krachteloos*, *moe zijn*, die beide wortels *laf* en *lap* in zich vereenigen¹⁾, zoodat een *lap* eig. is: een slappe vent (vgl. het 17de-eeuwsche *een slappe gans*, eene onnoozele vrouw), een weekeling, een knul, een sukkel. Synoniem is *maf*, dat in de 17de eeuw beteekende *moe*, *traag* en als znw. een *gek*, in welken zin het vrij gewoon is in de uitdr. *voor het mafje loopen* (Sewel, 469; Halma, 334) en *iemand voor het mafje* (of *de maf*) *houden*²⁾, synoniem van *iemand voor het jobje* (deminutief van *jobbe*, homo ignavus, obtusus) *houden*³⁾, *iemand voor den boer houden* (Halma II, 68) en *iemand voor het sotje houden*, dat voorkomt in den *Sp. Brab.* vs. 1783; vgl. ook mnl. *sijn foolken met enen houden*⁴⁾. Zie n°. 1319.

1342. (Iemand) iets lappen,

d.w.z. eig. een lap zetten in iets, iets herstellen, maken, in orde brengen, opknappen; daarna iets behendig verrichten, iemand er in laten loopen, hem een poets bakken; iets *flikken* (hd. *flickten*), klaarspelen, *bakken* (n°. 141), 17de eeuw *klaren* of *kuischen*; vgl. *wij zullen dat zaakje wel opknappen*. Zie *Mnl. Wdb.* IV, 156 en *Schuerm.* 326: *lappen*, behendig doen, klaarspelen; *iemand iets lappen*, iemand eene pert bakken; *het iemand lappen*, het iemand geven, foppen; zoo ook *Antw. Idiot.* 746; *Teirl.* II, 201. Deze beteekenis *behendig verrichten*, *slim aanleggen* had lappen reeds in de 16de eeuw, zooals blijkt uit Anna Bijns, *N. Refr.* 118:

Dan sij dij als tvogelken in der gaeyolen;
Hoe dat ghijt muecht maken, lappen oft solen,
Ghij krijges schade.

Vandaar ook *'t em lappen*, klaarspelen, 't em leveren; zie *Harreb.* III, 42: Ik zal hem dat wel lappen; *Ndl. Wdb.* VIII, 1097; *Gunnink*, 160; *V. Schothorst*, 164; *Falkl.* VI, 60; enz.

1343. Hij is in de lappenmand,

d.w.z. hij is een weinig ongesteld; *hij zit in de kazemat* of *is in de potten-bank*; eig. ligt in de mand om gelapt, hersteld, opgeknapt te worden; ook: *hij is in de voddenmand*. Zie *Harreb.* II, 10 a en *Onze Volkstaal* I, 212: *in de lapmand zijn*, ongesteld zijn; *Waasch Idiot.* 388; *Antw. Idiot.* 746; *Opprel*, 69 a: *in de lappemande zijn*, voortdurend ongesteld zijn; *Teirl.* II, 200: *in de lapmande liggen*, ziek zijn (niet veel waard zijn);

- 1) Zie Franck-v. Wijk, 367; 368 i.v. *laks*; *Mnl. Wdb.* IV, 154; *Schuermans*, 321 i.v. *labbe*.
- 2) De Jager, *Frequ.* I, 401; *Teirlinck, Wdb. van het Bargoensch* 43-44; *Gew. Weeuw.* II, 44; *C. Wildschut* III, 26, 264; IV, 32; V, 272; VI, 56; *Sewel*, 474; *Ndl. Wdb.* IX, 87; enz. Voor 'het is maf weer' zegt men in Zuid-Nederland 'het is laf weer', dat ook dialectisch bij ons bekend is (n°. 1319 noot).
- 3) Van Hasselt op Kiliaen, 268; *Oudemans* III, 279 i.v. *jubben*; *Epkema* II, 228.
- 4) *Mnl. Wdb.* II, 835.

Welters, 101: *In de lapmand zitten*, onpasselijk zijn; Breuls, 93: *Er is in de lappekurf*, zie ook *Ons Volksleven* VIII, 228; *Nkr.* IX, 10 Juli p. 6: Sterk was-ie nooit geweest. Elken winter ging-ie minstens 'n paar weken de lappenmand in; *Haagsche Post*, 1918, p. 52 k. 2: Zooals gezegd: de voetbalsport ligt in de lappenmand, de wintersport viert hoogtij. In Friesland zegt men *hy is yn 'e miezel* of *yn 'e lapdoaze*; *hy is yn 'e fysel*, hij is in den vijzel, onder geneeskundige behandeling; en van een vrijster, die geen kans meer heeft om te trouwen: *de faem is yn de fodkoer* (= voddenmand; zie *Nav.* 44, 60). Synoniem met onze uitdr. is ook het Zaaansche: *hij leit in den kattedak* (Boekenooogen, 406) en het Westvlaamsche *in slavent liggen* (De Bo, 1030; Schuerm. *Bijv.* 301).

1344. Dat is maar larie(farie),¹³⁴⁴

d.w.z. dat is maar zot geklap, gekheid, apekool. De oorsprong van dit woord larie kan men zoeken 'in den kerkzang: *la re*, de aanduiding van den eersten kerktoon of Dorischen modus (dominante *la*, finale *re*) en *fa re* van den tweeden kerktoon of hypodorischen modus (dominante *fa*, finale *re*). Dat is *larie* of *lariefarie* zal dan oorspronkelijk wel beteekend hebben: Dit is al zoo overstaanbaar als een Latijnsch kerkliedje'.¹⁾ De uitdr. komt in de 18de eeuw voor (o.a. *C. Wildsch.* VI, 240). *Larie hebben*, drukte hebben (*Menschenw.* 316). Als variant komt voor *dat is maar lariefarie*; hd. *Larifari* en *dat is maar lariekoek*, zoete koek; zie Molema, 238 b: *da's moar larrie*, ook *larriefaks* of *larriefarrie*; V. Schothorst, 164; V. Weel, 119; Villiers, 71; *Ndl. Wdb.* VIII, 1104. Vgl. ook den uitroep **larie!** gekheid, maak dat anderen wijs!

Eindnoten:

1344 / Dit is al zoo onverstaanbaar.

1344a. Op de lat; zie n°. 1127.^{aant.}

1344b. Lazarus zijn; zie n°. 197.^{aant.}

1345. Iets onder de leden hebben,

van eene ziekte gezegd, de kiem met zich omdragen, waarin men *leden* opvatte in den zin van de gezamenlijke lichaamsdeelen, *het lichaam*. In de middeleeuwen in het Volksboek van de *Seven Wisen*, 57 v. Dat ick een hemelijcke siecte onder mine

1) Vercoullie, *Versl. en Meded. der Kon. VI. Academie*, 1920, bl. 961. Ook Borchardt no. 731 zoekt den oorsprong in een samenstelling van de muzieknoden *la re fa re*.

leden hebbe²⁾; *Scaecspel*, 132: Vrouwen dicwijn heymelicke zuucten onder haer leden hebben; zie ook Hooft, *Ned. Hist.* 66: Draaghende 't landt de scheurzucht aldus onder de leden, quam entlyk 's Koninx antwoordt; Harrebomée. II, 22: Hij heeft het onder de leden; *Sjof.* 268: Hij had bepaald een kwaal onder z'n leje; *Falkl.* IV, 89: 'k Had 't al 'n poos onder me lejen - sukkelen met me maag; *Ndl. Wdb.* VIII, 2011. In het Westvl. *in de leden hangen*, d.i. eene ziekte reeds met zich omdragen (De Bo, 407 b; *Mnl. Wdb.* IV, 980); in Twente: *iets in de hoed* (huid) *hebben*; fri. *whet under de lean habbe*; V. Schothorst, 164.

2) *Mnl. Wdb.* IV, 311, alwaar ook gewezen wordt op Proza-Reyn.² 119: *Hij genas van alre siecten die hi onder hem hadde.*

1346. Het ligt mij op de leden,

d.w.z. ik heb een voorgevoel van iets; in Kortrijk: iets op den *lever* hebben (Schuermans, 336); *leden* vatte men op in den zin van alle lichaamsdeelen, het lichaam, zooals ook in *iets onder de leden hebben* (n°. 1345). Bij Schuermans, 328 a: *iets in zijne leê hebben*, iets voorgevoelen of vermoeden; *ik had het of het lag in mijne leên*; en bl. 320: *'t ligt in mijn leens*; Tuerlinckx, 362: *dat lag in mijn leê*; in het *Waasch Idiot*. 278 a: *in het lijf hangen naast in de leen hangen*; Teirl. II, 204: *Dat hangt in mijn leen*, ik heb er een voorgevoel van; De Bo, 617: *Ik heb het in mijn leên, het ligt in of op mijn leên*, mijn geest is er gedurig mede bezig, ik heb er een voorgevoel van; bij Tuerlinckx, 411: *dat lag in mijn niere*. Zie Campen, 32: *het lach my al op de leden*; Brederoo I, 322; Huygens, *Korenbl.* II, 217; Hooft, *Warenar*, vs. 243 en *Ged.* I, 154:

Het hart dat tujght, en 't lejdt mij op de leên,
Dat aen uw licht, ach hoe veel meer als een
Dan sullen gaen ontsteken haer gemoên.

Ook in de 17de eeuw *op de leden vallen* bij Bontekoe, *Journ.* 62: Het viel ons doe al op de leden, dat het met een, of beyde onse mackers niet wel gestelt most wesen. Vgl. verder Halma, 305: *Dat leit mij op de leden, j'ai un pressentiment de cela*; Sewel, 440: *Het legt mij op de leden, I fear it will be so*; Tuinman I, 318; Harreb. II, 22; *O.K.* 178: Ik kom bepaald in de versukkeling, dat ligt me op de leden; *Ndl. Wdb.* VIII, 2011. In het fri.: *it leit my (forkeard) op 'e lea*, ik heb een (ongunstig) voorgevoel omtrent die zaak.

1347. Ledigheid is des duivels oorkussen,¹³⁴⁷

d.w.z. ledigheid leidt tot allerlei kwaad, is de oorzaak van veel slechtheid; vgl. Jesus Sirach XXXIII, 27: *multam enim malitiam docuit otiositas*, want de ledicheyt leert veel quaets; en het lat. *nihil agendo homines male agere discunt* (Otto, 9). Dezelfde gedachte vindt men ook uitgedrukt in *Lsp.* III, 3, 177 vlgg.; *Proza Sp. d.S.* 62 a; in *Con. Somme*, bl. 253: Saertsheit of dertenheit van herten, dat is des duivels coets. Oorspronkelijk zeide men in onze taal: *een leegh mensch is een duyvels oorkussen* (= hoofdkussen)', dat wil zeggen: een luiaard is een plaats, waarin de duivel zich gemakkelijk neervlijt; daar ligt hij als in een bed op een oorkussen ter ruste en broedt dan allerlei kwaad; vgl. Cats 2, 287 a: In een ledig hert, daar wascht ongure lust, en 't is de rechte peul, daer op de duyvel rust. In de 16de eeuw lezen we: *een ledich mensch is een pluemkussen des viants* (*Tijdschrift* XXI, 203); bij Coornhert I, 387 d: Ende want de slaperighe Ledigheydt een ghemackelijck oorkussen is alder zonden, ja alder Duyvelen zelve, so moet elck vermijden haer gheselschap. Zie *Ndl. Wdb.* XI, 119; VIII, 1227; XII, 1436; *Taal en Letteren* III, 263 vlgg.; De Dekker I, 146: De Droes maeckt (zoo men zegt) zyn' hoofdpeul van den legen; De Brune, 491: Een le'egh mensch is een duyvels kussen; Van Effen, *Spect.* IX, 110; *C. Wildsch.* II, 175; Sewel, 440; Harreb. I, 164; Villiers, 72; *Wander* III, 791-792: *Müssiggang ist des Teufels Ruhebank* (oder *aller Laster Anfang*); Eckart, 319: *Leddiggang is des leidigen Düvels Howetküssen*.

Eindnoten:

1347 / . hoofdpeul van den leugen.

1348. Leentjebuor spelen,¹³⁴⁸

d.w.z. gedurig iets bij de bureu ter leen vragen. Zie Spaan, 47: *Maddeleentjebuor spelen*; Tuinman II, 185: *hy speelt Magdaleentje*, een woordspel met het werkw. *leenen* (zie ook Harreb. I, 105; De Cock², 17). In West-Vlaanderen kent men de uitdr. *leentje loopen*, dat gezegd wordt van iets, dat gedurig van den eenen aan den anderen uitgeleend wordt. Een zelfde woordspel vinden we in de zegswijze *ik ben geen Leuntje gedoopt*, die men gebruikt, wanneer iemand ons op het lijf hangt (Harreb. II, 18 b) en in het 17de-eeuwsche *Lijntjes dochter*, de strop. Vgl. ook het gron. *lijndert en börgert speulen*, gewoon zijn, inzonderheid bij gebrek aan werktuigen, enz. van anderen te leenen en te borgen (Molema, 252 b); oostfri. *hê löpt fan lênert na börgert* (Ten Doornk. Koolm. II, 494 a). Vgl. *Ndl. Wdb.* VIII, 1284; fr. *aller à la cour des aides*.

Eindnoten:

1348 Vgl. Seiler, 156: *Borghard ist Lehnhards Knecht; he löppt von Lehnert na Börgert* (um Geld zu bekommen).

1349. Van de leep krijgen (of geven),

eene dial. uitdrukking voor klappen krijgen of geven; Harreb. II, 13 b; *Ndl. Wdb.* VIII, 1296. In de 17de eeuw komt zij voor bij Vondel, *Harpoen*, vs. 70 en in het *Kluchtspel* III, 41. De uitdr. is syn. van: *van de kittel geven* (*Gew. Weeuw.* I, 56), *van de wapper geven* (*Frequ.* II, 705), *van de lat geven*, het Zuidnl. *iemand van de gisp* (roede, zweep) *geven* (*Antw. Idiot.* 495); *iemand van den spanriem geven* (*Waasch Idiot.* 611); 17de eeuw: *iemand van de lerp* (uit *lederreep?*; fri. *larp*) *geven*¹⁾; *van de pantoffel krijgen* (*Antw. Idiot.* 938); *zwans, zwens krijgen* (*Schuerm. Bijv.* 403; Maastricht); *van den deunstok krijgen of iemand van den deunstok geven* (De Bo, 227); enz. Wat men in eigenlijken zin onder *leep* moet verstaan, is onzeker²⁾

1350. Leer om leer,

d.w.z. gelijk met gelijk vergelden, met gelijke munt betalen; dikwijls met de toevoeging: *sla je mij, ik sla je weer* (Harreb. II, 12a); mnd. *ladder um ladder*. Vgl. *oog om oog, tand om tand*; het lat. *par pari referre*; hd. *Wurst wider Wurst*, fr. *rendre fève pour pois*; eng. *tit for tat; to give Roland for an Oliver*. In de 16de eeuw komt de zegswijze voor in het *Antw. Liedb.* 117: *Wi willen gaen spelen leer om leer*. In de 17de eeuw ook met het achtervoegsel, zooals blijkt uit *Taal en Letteren* IV, 180, waar geciteerd wordt uit een werk van 1613: *Aldus spelen sy (volgens t' gemeen spreekwoord) leder om leder, slaet ghy my, ick sla u weder*, Brederoo, *Moortje*, vs.

1) Zie *Ndl. Wdb.* IV, 2391; Franck-v. Wijk, 366.

2) Vgl. echter *Mnl. Wdb.* IV, 276; *Ndl. Wdb.* VIII, 1296: Misschien moet men denken aan *leep*, schuin, in verband met de schuine richting, waarin een slag aankomt, verg. de uitdr. *er van langs krijgen*; De Bo, 617: *leep*, iets dat scheeve vormen heeft, dus hetzelfde als *sleep*, schuin (bl. 1031), en ons adj. *leep*, scheel; dan kan *leep* eig. een scheef afgescheurde lap zijn.

1279: Somma speelt leer om leer, en gheeft haar waar om waar; Hooft, *Brieven*, 462; Rusting, 501; Sewel, 442: Dat is leer om leer, dat is betaald gezet, *that is like for like*; Halma, 306: Ik zal u leer om leer geeven, *je vous rendrai pain pour fouace*; *Ndl. Wdb.* VIII, 1208; Villiers, 72; enz. Syn. is de uitdr. *lap om leer* (17de eeuw³⁾), die hier en daar nog gebruikt wordt; zie Ganderheyden, *Groningana*, 35 b en Tuinman I, 297: 't Wil zeggen, een schoelap om een zool, d.i. lood om oud ijzer. In Westvlaanderen schijnt

3) V.d. Venne, 257: 't Is lap om leer, smijtje mijn, ick beuckje weer.

de uitdr. te beteekenen 'om het zeerst'; zie De Bo, 1036 *b*, die haar gebruikt ter verklaring van *slag om slinger*. In het oostfri.: *lër um lër (sleist du mi, sla ik di wër)*; fri. *lear om lear*.

1351. Van leer trekken,¹³⁵¹

d.w.z. beginnen te vechten; 16de eeuw: *van scheede trekken*; hd. *vom Leder ziehen*; oostfri. *fan lër trekken*. Onder *leer*, eig. *leder*, moet men verstaan de leeren scheede, waarin de sabel gestoken is. Zie Plantijn: *Het sweerd van leder trecken, desgainer une espee, educere e vagina gladium*; Kiliaen: *Leder, vagina; van leder trecken, educere gladium e vagina, ensem stringere; ducere ensem, mucronem, ferrum*. Zie o.a. Huygens IV, 201; Brederoo III, 37; *Verm. Avant*. II, 162: Dit gesegt hebbende, trok hy van leder, vallende my, met het rapier in de hand, aan; Halma, 306: *Van leer trekken*, den degen of het mes trekken, *en découdre, dégainer*; Sewel, 441; Tuinman I, 279; *Schoolmeester*, 245: Wat trekken die vlooiën hier ongemanierd van leer; *Nkr.* I, 15 Sept. p. 3; IV, 11 Dec. p. 2; V, 22 Jan. p. 3 (*van leer geven*); *Ndl. Wdb.* VIII, 1209; XIV, 323; enz. Schuermans, 339 deelt mede, dat deze uitdr. in Limburg beteekent: opdokken, de beurs trekken, over de brug komen; en: de vlucht nemen, loopen gaan. Vgl. ook Rutten, 130: (*van leer krijgen*, slagen krijgen; Teirl. II, 204; *van 't leer krijgen*, slaag krijgen, gefopt, bedrogen zijn; verliezen (in 't spel); ook *iemand van (t) leer geven*, waar eerder aan een leeren riem moet worden gedacht; vgl. n°. 1350.

Eindnoten:

1351 Zie *Ndl. Wdb.* XIII, 1814.

1352. Leergeld betalen.

'Dit zegt men van ymand, die uit onbedrevenheid schade by iets heeft geleden' (Tuinman I, 176); dus: door schade wijs worden. Onder leergeld, mnl. *leerkintsgelt*, mhd. *lërgelt*, verstaat men in eig. zin schoolgeld; vandaar bij overdracht iets, dat men moet geven, opofferen om iets te leeren; de schade die men ondervindt bij het verrichten van iets, dat men nog niet goed kent, of van iets, dat nadeelig is en waarvan men den eigenlijken aard nog niet heeft ondervonden (vgl. dat is eene goede *les*, waarschuwing, onaangename ondervinding voor hem geweest). Vgl. verder Campen, bl. 31: *hy moet leergelt geven* (evenzoo in *Mergh*, 24); Winschooten, 260: Hij is op de slijpsteen geweest beteekend *hij heeft leergeld gegeven*; Halma, 307: Hij heeft al leergeld gegeven, *il en a déjà payé l'apprentissage, il l'a déjà appris à ses dépens ou à son dam*. Zie ook *Haegsche Reize*, 164: Laet dit voorbeeld u tot leergeld strekken; Sewel, 442; Van Effen, *Spect.* X, 124; *Falkl.* IV, 71; *Slop*, 239; *Ndl. Wdb.* VIII, 1326; Villiers, 72: *Hy moet duur leergeld betaal*, en vgl. het hd. *Lehrgeld geben*, dat eveneens reeds in de 16de eeuw wordt aangetroffen (Wander III, 2); oostfri.: *lërgeld gäfen*; eng. *to pay for one's schooling*. Syn. vroeger: *Geld van leeren geven* (zie *Ndl. Wdb.* VIII, 1319).

1353. Leeringen wekken, maar voorbeelden trekken,

d.w.z. eene goede daad, een goed voorbeeld helpt meer dan een goed woord, eene goede vermaning. Het spreekwoord komt in de 18de eeuw voor bij Tuinman I, 229: *De kaars die voor gaat, licht best*, dit komt overeen met *Leeringen wekken, maar voorbeelden trekken*; zie verder

C. Wildschut V, 271: Voorbeelden trekken, leeringen wekken, gelijk mijne oude vriendin te Rotterdam altoos spreekt; Harreb. II, 13; III, 277; Villiers, 72; syn. *de leer dringt zeer, maar 't leven meer of de leer klinkt, maar 't leven dwingt* (vgl. De Brune, 369: 't Sermoen dat klinckt, 't exempel dwinght; Harreb. II, 13 b).

1354. Op dezelfde leest schoeien,

d.w.z. op dezelfde wijze inrichten of (indien men schoeien intransitief opvat) op dezelfde wijze ingericht zijn, van hetzelfde model zijn, overeenkomen (in aard en karakter); eene uitdr. ontleend aan het bedrijf van den schoenmaker, die voor een paar schoenen van gelijke grootte en vorm dezelfde leest (= vorm) gebruikt: mnl. *over enen leest getogen sijn*¹⁾. Vgl. Sartorius II, 9, 26: *Sy schoeyen al op eenen leest*, de iis, qui similibus vitiis laborant, et improbitate pares sunt; II, 3, 95. Zie Huygens VI, 247; Brederoo III, 49; V. Moerk. 127; Vondel, *Petrus en Pauwels*, vs. 53; Zeeus, *Ged.* 393 en 405; Hooft, *Ged.* II, 299; I, 72 en 319:

Veelen die van Deughde schreeven.
Wischten 't ujt met strijdigh leeven.
Maer zijn letter en zijn geest
Schoeijen juist op eene leest.

Zie verder Halma, 307: *Zij schoeijen op eenen leest*, zij komen wel overeen; Sewel, 442: *Op een zelfde leest schoeijen, to be of the same opinion, to act in the same manner*; *schoeijen op een leest*, een lyn trekken, *to agree*; Tuinman I, 166; Harreb. II, 14; *Ndl. Wdb.* VIII, 1358; XI, 241. Voor Zuid-Nederland vgl. *Waasch Idiot.* 807: *Op denzelfden leest geschoeid zijn*, van dezelfde meening zijn, gelijk handelen. Synonieme uitdrukkingen zijn *op één steek schoeien* (Sewel); *op één vorm gieten* (De Brune, *Bank.* 2, 300); *op ééne mal* (model) *maken* (Van Dale). Vgl. hd. *über einen Leisten schlagen*; eng. *to make one shoe fit every foot*.

1354a. Het leeuwen(aan)deel; Zie n°. 9. ^{aant.}

1355. Lef hebben,

d.w.z. moed, durf hebben, ook *het lef hebben (om)*, den moed hebben om. Dit znw. *lef* houdt men voor het hebr. *lêb*, dial. uitgesproken *lef*, hart. In de litteratuur dezer eeuw komt de uitdr. meermalen voor. Vgl. *A. Jodenh.* II, 31: *Veraltereerd waren ze van zoo'n lef*; III, 29: *Het Volk*, 10 Oct. 1913, p. 5 k. 1: *En die viering van den Meidag, nou, dat is van Duijs toch lef*; *Boefje*, 57: *Wat 'n lef hè? Vier groote manne tegen één jonge*; *Landl.* 317: *Lef, da's maar alles*; *Slop*, 92: *Je hebt er niet eens meer durf, meer lef voor noodig*; *Zandstr.* 84: *Met groot lef*; *Jord.* 20: *Niet grootschig was hij, maar zeker, heel zeker, van zijn lef en zijn mooie oogen*; bl. 107: *Ze had lef, veel lef, als 'n kerel*; bl. 434: *Als hij nou durfde, zou ie zich voor een week lang vol zuipen! Had hij weer lef*; Köster Henke, 39. *Lef hebben* komt verder voor *A. Jodenh.* 22; *Ppl.* 130; *Twee W.B.* 124; 125; *Landl.* 38; 107; 316; 322; 350; *Lev. B.* 93; *Boefje*, 143; 169; *Nkr.* II, 29 Mrt. p. 4; *'t lef hebben* vindt men *A. Jodenh.* 10; *Kmz.* 4; 195;

1) Zie *Tijdschrift* XLI, 118.

Sjof. 26; *Zandstr.* 71. Hiernaast *lef maken* (door te drinken) in *Landl.* 323 in den zin van brani maken; *een breed lef maken* (*Zandstr.* 96); Speenhoff, II, 67:

O, wat een geschitter,
 Wat maken ze lef.
 Dat komt van de bitter
 En 't plichtbesef.

Op groot lef in *op groot lef uitgaan*, willen stelen tot elken prijs; *op groot lef tippelen*, zonder iets te ontzien op diefstal uitgaan; ook in den zin van op goed geluk in *ze hebben hem op groot lef geplakt*, ze hebben hem op goed geluk aangehouden (Köster Henke, 24; 39; *Het Volk*, 29 Juli 1914, p. 7 k. 1: Haar taxi, waarin hij geheel vrijwillig maar z.g. 'op groot lef' was ingestapt); *V.v.d.D.* 136: Dat was veertig cent per dag, alleen voor 't kind! Maar dat haalde ik dan wel weer bij met 'n flinke grootlef; *op lef drinken*, drinken zonder te betalen, op de pof (o.a. in *Dievenp.* 41; *Kalv.* II, 154); *zuipen op lef* (drinken op avontuur; bij Köster Henke, 39); *op lef spelen*, iets in zaken wagen op risico van een ander, er een ander aan wagen; zoo iemand heet een *lef-goozer*. Andere samenstellingen met lef zijn *lefjongen*, een durfal, o.a. Köster Henke, 39; *Jord.* 16; 35; syn. van *lefgoozer*, - *gauser* (in *Nkr.* IX, 22 Mei p. 5), *lefhebber* (in *Ppl.* 130; *Boefje*, 58; 143; *Landl.* 200) of *lefzetter* (in *Jord.* II, 100; 120; 257; 306; 393; 496), *lefmaker* (*Nkr.* IX, 18 Aug. p. 6); verder komt voor *lefwoorden* (in *Jord.* 300) en *lefzoeker* (in *Jord.* 354); *lefschopper*, opsnijder, geurmaker; *lefjool* (in *Peet*, 155). Zie ook *Ndl. Wdb.* VIII, 1379; Boekenoogen, 563: *lef hebben*, den moed hebben; *iemand het lef angeven*, hem bij het vechten zijn bekomst geven; *het lef er an hebben*, zijn bekomst er van hebben; *hij heeft het lef an*, hij is dronken. Op het eiland Urk komt *lef* voor in den zin van *lust, zin* (zie *Taal-en Lettb.* VI, 38). Ook in het Hoogd. bargoensch is *lef*, moed, bekend; vgl. Rabben, 82: *Leff*, das Herz, der Mut; z.b. *Wo kein Leff ist, ist Pech*.

1356. Een schoone lei,¹³⁵⁶

voorkomend in de uitdr. *een schoone lei hebben*, d.i. geen schulden (ook fig.) hebben; niets op zijn kerfstok hebben; op een lei werd (of wordt) iemands debet aangeteekend; Harrebomée II, 15: De lei is schoon; *Haagsche Post*, 3 Juni 1922, p. 850: Deze Duitsche voormannen zouden bereid zijn het risico te loopen, dat Duitschland bankroet slaat en zijn schulden aan zijn eigen onderdanen verloochent, teneinde althans de schoone lei te krijgen, waarmee men uit zijn faillissement te voorschijn treedt; p. 849: Zodoende kon het zijn verplichtingen nakomen en de lei schoonvegen. Ook in den zin van 'een geheele nieuwe toestand'; zie *Opr. Haarl. Cour.* 15 Juli 1921, p. 6 k. 4: Wij hebben gemeend goed werk te doen door aan alle leerkrachten ontslag te verleenen, opdat uwe commissie zou komen te staan voor een schoone lei.

Eindnoten:

1356 Vgl. eng. *to start with a clean slate*, met een schoone lei beginnen, een beter leven aanvangen; *to clean the slate*, met een schoone lei beginnen.

1357. Aan den leiband loopen,

d.w.z. zich door anderen laten leiden; niet zelfstandig zijn, niet op eigen beenen gaan. Eig. wordt het gezegd van een kind, dat bij het lopen aan een leiband wordt vastgebonden; vgl. Sewel, 445: L e i b a n d , kinder leiband, *a string, whereby children learn to walk by*; C. Wildsch. III, 30: Of zoudt gij mij als een kind aan den leiband willen houden? bl. 353: Een leiband noodig hebben; IV, 98: Ik ben, hoop ik, geen kind meer, dat zonder een leiband nog niet lopen kan; VI, 154: Een

lummel van een doet-oor, die bij gebrek van energi altoos aan den leiband loopt; bl. 163: Indien Eva haaren Adam aan den leiband had leeren loopen; Harreb. I, 30; *Ndl. Wdb.* VIII, 1471; *Handelingen der Staten-Gen.* 1913, p. 2249: De partij loopt hier aan den leiband van iemand die in de eerste plaats rekening houdt met de belangen der Rijksverzekeringsbank; *Handelsblad*, 14 Maart (avondbl.) 1914, p. 5 k. 1: Ook in het Duitsche parlement kon geconstateerd worden, dat de zweep van een Ledebour plaats maakte voor den leiband van de andere groote partijen, waaraan de sociaal-democraten zoetjes liepen; hd. *einen am Gängelbände führen* oder *gängeln*; fr. *mener qqn en laisse* ou *à la lisière*; oostfri.: *mit 'en lêband lôpen*. Ook zegt men *aan* (of *in*) *het lijntje loopen*, waarmede te vergelijken is het lat. *funem sequi* en het hd. *jemanden an der Leine haben*, iemand in zijne macht hebben, aan zijn snoer hebben, *aan den leiband houden*, dat voorkomt in *C. Wildsch.* I, 288.

1358. Nu was Leiden ontzet,

d.w.z. nu was de nood geleden, nu was men uit den nood, de verlegenheid; eene herinnering aan het ontzet van Leiden (3 Oct. 1574). Zie het *Ndl. Wdb.* X, 2063; Witsen, 98; Van Effen, *Spect.* XI, 35 en XII, 142; *Br. v. Abr. Bl.* I, 336 en vgl. het fri. *Leijen* (of de *boarch*) *is ontset*.

1358a. Toen was Leiden in last; zie n°. 916.^{aant.}

1358b. Dat gaat van een leien dakje; zie n°. 399.^{aant.}

1359. Lekker is maar een vinger lang,

d.w.z. men proeft iets lekkers slechts zoolang het op de tong ligt, die ongeveer een vinger lang is; daarna: alle genot is kortstondig. Zie *C. Wildsch.* IV, 309: Lekker is een vinger lang, zegt het spreekwoord, en 't is de waarheid; Tuinman I, 99: *Lekker is maar een vinger lang*, als het lekkere door 't keelgat is, heeft het geene smaakkelykheid meer, omdat die maar is in den mond, op de tong en 't gehemelte; Harreb. I, 50: Zuinig, zei besje, lekker is maar een' vinger lang; Villiers, 72. Van gelijke beteekenis was *een haalkan* (fri. *healkanne*, twee mingelen) *is ras uit* (Tuinman II, 49). Vgl. voor deze bepaling van maat mnl. *vingermael*, *duummael*, de lengte van een duim, en ook in het Grieksch *πίνωμεν τί τὰ λύχν' ὀμμένομεν, δάκτυλος ἄμέρα*, laten we drinken! wat wachten we op de lichten! de dag is nog maar een vinger lang (eig. breed¹⁾). In het oostfri. *smâk is 'n finger lank*; zie Dirksen I, 95, waar uit Freidank wordt aangehaald: *diu beste spîse, der beste tranc, der suêze wert niht spannen lank*²⁾.

1360. Het moet uit de lengte of uit de breedte,

- 1) Zie Alcaeï fr. 44 *Anthologiae lyricae*⁵ (= fr. 41. *Poetarum lyricorum* ed. Bergk. Hiller¹⁾); mededeeling van Dr. Alb. Poutsma, die er mij op wijst, dat ook elders, o.a. bij Aristophanes, *Ranae*, vs. 91 en Quintilianus 11, 3, 126, uitdrukkingen voorkomen, waarin een lengtemaat gebruikt wordt voor zaken, die men gewoonlijk anders meet.
- 2) Zie H. Beckering Vinckers in *Tijdschrift* 39, 148, die 'lekker' als mannelijk lid verklaart.

'gezegd van reeds gedane of nog te verwachten uitgaven, waarvoor geld op de eene of andere wijze gevonden moet worden, bij vergelijking met

een stuk stof, waarvan men iets moet afsnijden'; *Ndl. Wdb.* III, 1196. In de 17de eeuw komt de uitdr. voor bij V. Moerk. 148: Evenwel vrienden so moet het vande langhte of vande briete komen; Doedyns, *Merc.* 2, 242: De winst moet'er tog uitgehaald werden, 't zy uit de breette of uit de lengte. Bij den Zuidnederl. schrijver Ogier, 164: 't Moet uyt de lengd' oft uyt de breede comen¹⁾. Zie Harreb. I, 88 *b* en voor het Nederlandsch *Taalgids* IV, 284; fri. *as 't net ut de lingte ken, dan mat 't war ut de bridte*; eng. *it must be found in the broad or the long* (Prick, 65); syn. 't Moet uit de zak of uit de band komen (op Goeree en Overflakkee²⁾).

1361. Lens zijn,

d.i. leeg zijn, voornamelijk van eene pomp of eene beurs gezegd (Bouman, 63); ook in 't fri. *de pomp is lins*. In de 17de eeuw komt het o.a. voor bij Winschooten, 137: *De pomp is lens*, dat is, de pomp geeft geen water meer; in de *Gew. Weeuw.* III, 45: Zet neer de glaasjens, de fles moet lens. Vgl. verder Halma, 310: De pomp is lens, *la pompe est vide*; de kan is lens, *le pot est vide*; Sewel, 447: Myn beurs is lens, *my purse is empty*; *Zandstr.* 34: Zijn lenze portefeuille. In het *Antw. Idiot.* 987: *Zijn pomp is af*, zijne krachten zijn uitgeput; hij heeft geen geld meer; *pompaf*, bekaf. Vanhier: *iemand lens slaan*, iemand kapot, machteloos slaan. Hiernaast komt ook voor een wkw. *lenzen*, ledigen, dat Winschooten, 137; Halma, 310 en Sewel, 447 vermelden, en dat naast *lens* ook in het Oostfriesch bekend is (Ten Doornk. Koolm. II, 494). In het Westvlaamsch kent men eveneens *lents*, *lens*, *lengsch*, *lins*, krachteloos, mat, ontzenuwd, naast *lenzen* geld uithalen om te betalen (De Bo, 623), dat herinnert aan Kil. *lensen*, solvere³⁾, dat hij naast *lents*, *lijns*, *lensus*, *laxus* citeert. De oorsprong van 'lens' is onzeker. Zie *Ndl. Wdb.* VIII, 1577.

1362. Iemand de les lezen,

d.w.z. iemand eene flinke berisping toedienen; mnl. *enen onderwisen* of *enen ene lesse lesen*, iemand eene vermaning of een voorschrift geven, hem iets voorschrijven; ook: iemand onder handen nemen, hem berispen. Onder les moet eig. verstaan worden de voorlezing van de wettelijke bepalingen in de kloosters of eene andere geestelijke vereeniging. Vgl. het ndl. en hd. *einem den Tekst lesen*, *die Leviten lesen*; verder *einem eine Lection lesen*, *einem das Kapitel lesen* en ndl. *iemand kapitelen*; mnl. *enen die prime* (eig. de eerste der getijden) *lesen*; Servilius, 209: *Ick sal u uwen text lesen*; De Brune, 129: Hy heeft zyn les hem wel ghezonghen. In de 17de eeuw: *iemand de grammatica lezen* (V. Moerk. 549 en Tuinman I, 80). In Limburg zegt men *iemand de les oplezen* (Welters, 101); in Friesland: *immen it leksum lêze* of *immen it mannewaer* (manuaal) *opsizze* (W. Dijkstra, 424 *a*); in Groningen: *iemand de leks oplezen*; in Zuid-Nederland: *iemand zijnen struik* (stamboom) *uitleggen* (*Waasch Idiot.* 638 *a*); *iemand zijn eieren, zijn zaad, zijn zaligheid*⁴⁾, *zijn acht zaligheden geven* of *zeggen* (*Waasch Idiot.* 204 *a*; Schuerm. 877 *a*;

1) Aangehaald in het *Ndl. Wdb.* III, 1191.

2) *N. Taalgids* XIV, 253; Harreb. I, 30.

3) Zie Stallaert II, 160 en *Mnl. Wdb.* IV, 377.

4) Zie *Brieven van Abr. Bl.* I, 121.

De Bo, 1418; *'t Daghet* XII, 127); *iemand zijn kapittel (of evangelie) voorlezen* (*'t Daghet* XII, 187); *iemand zijne zeven hoofdzonden opzeggen* (Schuerm. *Bijv.* 126 a; Breuls, 92); *iemand de les opzeggen, opspellen* (Schuerm. *Bijv.* 223 b; *Antw. Idiot.* 756) of *opleggen*; *iemand de les spellen* (Joos, 73; *Teirl.* II, 208; *Antw. Idiot.* 756); *iemand den boel opschuppen* (Schuerm. 64 a). In Twente: *eeenen de getiden opzeggen* of *veurlèzen*. Zie n°. 1081; *Ndl. Wdb.* VIII, 1614; Villiers, 72; fr. *faire la leçon à qqn*; eng. *to lecture a p.*; *to read some one a lecture*.

1363. Lest best,

d.w.z. het laatste is het beste¹⁾. Vgl. Sartorius I, 2, 98: *Cyanea cantio, 't lest het best*. Hagelandsch: *lestes bestes*, laatste maal, beste maal (Tuerlinckx, 363); *Antw. Idiot.* 757: *lest is best*; Harreb. II, 2: *het allerlest zij 't allerbest*; Friesch: *earst is meast en lest is best*, wie 't eerst komt (b.v. op een partijtje) krijgt het meeste, wie 't laatst komt het beste (W. Dijkstra II, 365 b). Ook in het Oostfri.: *'t leste is 't beste* (Ten Doornk. *Koolm.* II, 499 b); hd. *die Letzten bekommen das Beste*; *Wander* III, 45: *de leste, de beste*, een Trostwort an Kinder, denen die Zeit lang wird, ehe die Reihe an sie kommt; 47: *das letst das best*; fr. *aux derniers les bons*.

1364. Een leugen om bestwil,

eig. een leugen om een goed doel te bereiken, waardoor die leugen dan min of meer verontschuldigd wordt, mnl. *een dienstachtighe logen*²⁾. Vgl. *Cats* I, 269 b:

Ick weet het is een out verschil
Of oyt een mensch om beters wil
De waerheyt mag te buyten gaen.

V.d. Venne, 27: Een leugen om best is een slecht behulp; Valentijn, *Ovid.* I, 120: Dit 's een flink, die een leugen om besten wil weet te liegen; *W. Leevend* VII, 14: Een leugen om bestwil is geen zonde, zeit Salomon; *Dagdief*, 22: Daar mag wel wat van St. Ann' onder loopen, om best wil mag men wel eens liegen; Harreb. II, 18: Eene leugen om best wil is geene zonde (*of* schaadt niet); *Ndl. Wdb.* II, 2129; VIII, 1679; *De Arbeid*, 5 Nov. 1913 p. 1, k. 4: Moet je hen er op attent maken, dat je óók wel eens 'n leugentje-om-best-wil gebruikt om je uit 'n kleine onaangenaamheid te redden? *Teirl.* II, 209: *'t Es 'n leugen om beterswille*; Afrik. *'n leuen om beswil*; hd. *eine Lüge zum besten ist keine Sünde* (*Wander* III, 255).

1365. Al is de leugen nog zoo snel, de waarheid achterhaalt haar wel,

d.w.z. de waarheid zal eens over de leugen zegevieren; eens zal de leugen uitkomen. Vgl. *Visscher, Sinnep.* 118; *Spieghel*, 279: *Al is de logen snel, de waarheid die beloopt ze wel*; *De Brune*, 302; 370; *Cats* I, 468:

Al is de leugen wonder snel,
De waerheyt achterhaalt ze wel.

1) Voor de vorming vgl. *vrijheid blijheid; goedkoop duurkoop* en dergelijke.

2) Zie Dirc van Delf in *Vrije Fries*, XVII: Dienstachtigen logen, als wanneer een lieghet om beters willen of van goedertierenheit of van mededoghen; enz.

Tuinman II, 220: De ouden zeiden ook: de leugen heeft korte beenen, de waarheid achterhaalt ze; vgl. mlat. *mendacia curta semper habent crura*; hd. *Lügen haben keine (oder kurze) Beine*; fr. *les mensonges ont les jambes courtes*; eng. *a lie has no legs or lies have short wings*; zie Wander III, 254; 257; Bebel, 545; Harreb. II, 17; *Taalgids* V, 146; Villiers, 73; Eckart, 334.

1366. Zich leuk houden,

d.w.z. zich onverschillig houden; doen alsof men zich iets niet aantrekt; ook: zich *luikes* houden (n°. 1009). Leuk beteekent in deze uitdr. eig. *lauw* (vgl. eng. *luke*; *lukewarm* en Brederoo, *Groote Bron d.M.* 63: mijn leuckerlaauwe siel). In Noord-Holland heeft het nog de bet. van *warm*, *luw* (zie Bouman, 63; De Vries, 82), terwijl in sommige streken (Sliedrecht) nog gehoord wordt *leuk water*, d.i. lauw water (*Taal- en Lettb.* V, 196). Ook in het Oostfri. beteekent *lûk*, *luke*, lauw, en spreekt men van *lûk wer*, zwoel weder (Ten Doornk. *Koolm.* II, 540). Zie *Gew. Weeuw.* II, 24: Wy houden ons gelijk een muis tot nog toe zo leuk; *Ndl. Wdb.* VIII, 1687, waar een ww. *leuken*, *leukeren*, verwarmen, vermeld wordt; De Jager, *Frequ.* II, 341; Weiland: *zich leuk houden*, zich noch koud noch warm, maar *leuk*, d.i. laauw, of onverschillig toonen, zich stil houden, zich van iets onkundig houden; Franck-v. Wijk, 380; vgl. Afrik. *hy hou hom dood luiters*.

1367. Iemand te leur stellen,

d.w.z. iemand in zijne verwachtingen bedriegen; laat-mnl. *te(r) lore*, *luere*, *leure stellen*, *setten*, *leiden*, bedriegen, misleiden; *te lore vallen*, bedrogen uitkomen; Kiliaen: *T e l o r e s t e l l e n*, frustrare, decipere; 16de eeuw: *iemand te leuren setten*, *stellen* naast *ter lueren staan*; 17de eeuw *te(r) leur(e) stellen*; ook *te leur komen*, vergeefs komen. Het znw. *lore*, *leure* is identisch met het ags. *lyre*, verlies, abstractum bij het ww. verliezen; oostfri. *to lör* (of *löre*) *maken*, zu Nichte machen (Ten Doornk. *Koolm.* II, 530). Zie *Mnl. Wdb.* IV, 803-804; VII, 2068; Halma, 313; Sewel, 450; *Ndl. Wdb.* VIII, 1696; bij Teirl. II, 209: *zeure(n) komt te leure*, wie zeurt (*bedriegt*), verliest toch. Zie n°. 1433.

1368. Iets voor (of om) de leus doen,

d.w.z. iets voor den schijn doen; welstandshalve. Onder leus, mnl. *lose*, verstaat men eig. *wachtwoord*, *wapenkreet*, *strijdleus*¹⁾ en vandaar, zoo deze voorgewend is, *schijn*. Vgl. Sewel, 450; Halma, 314: iets voor de leus of welstaanshalve doen, *leurrer quelqu'un, sauver les apparences par bienséance*; hij doet het maar om de leus, *il n'en fait que le semblant*; Harreb. II, 19; *Ndl. Wdb.* VIII, 1702.

1369. Men moet leven en laten leven,

volgens sommigen eene navolging van het hd. *leben und leben lassen*, dat het eerst door Wieland (1733-1813) gebruikt is, en daarna door Lessing, Möser en Goethe.²⁾

1) Vgl. Dat is de leus, mnl. *dat is die lose*, daarom is het te doen (*Mnl. Wdb.* IV, 809) en samenstellingen als *bentleus*, *moordleus*, *renleus* (Vondel).

2) *Zeitschrift für D. Wortforschung*, IX, 310.

Bij ons komt de zegswijze evenwel reeds in de 17de eeuw voor (anno 1604³⁾); ook bij Tuinman II, 108 (anno

3) Zie *Ndl. Wdb.* VIII, 1721 of *Volkskunde* XXIII, 87.

1727): 'Men moet leven en laten leven, dit is een zeer regtmatige stokregel in de menschelyke t'zamenleving en onderhandelingen; en in 't byzonder behoort dit tusschen verkoopers en koopers te zyn. Dan zal 'er geen bytende woeker, maar eene betaamelyke winst tot beider voordeel plaats hebben'; Sewel, 432: Men moet leeven en laten leeven, *all the world must live*; Harreb. III, 43; Villiers, 72; *Antw. Idiot*. 1870: 'Ne mensch moet leven en laten leven; Teirl. II, 210: *Ge moet leven en laten leven*, men moet ook goed jegens een ander zijn, doogen dat hij ook leeft; *Jong*. 173: Ik zeg maar leve en late leve; *O.K.* 53: En daarom zeg ik nou: leven en laten leven; *M. de Br.* 211: Leven en laten leven, zegt Harpagon; *A. Jodenh*, 29: Leve en lááte leve; *Handelsblad*, 21 Sept. 1914 (avondbl.) p. 1 k. 2: Maar indien Duitschland werkelijk bereid is te 'leven en te laten leven', zullen wij zeker de smeulende vonk niet uitblusschen; fri. *men moat libje en libje litte*; oostfri. *man mut läfen un läfen laten*; fr. *vivre et laisser vivre*; eng. *live and let live*; *Wander* II, 1852: 'Man muss leben und leben lassen, wo man dieses Wort mit der Moral übereinstimmend anwendet, enthält es das Gesetz der Bereitwilligkeit gegen andre. Sonst wird es wohl auch gebraucht, um zu sagen, man müsse zuweilen bei der ungesetzlichen Handlungsweise anderer ein Auge zudrücken, damit sie ein Aenliches in Beziehung auf uns thun möchten.'

1370. In het leven zijn,¹³⁷⁰

d.w.z. een ontuchtig, licht leven leiden (van eene vrouw gezegd), op de baan loopen, *banen*, *tippelen* (Köster Henke, 69¹⁾). Vgl. *Nachtkr.* 99: Een vrouw die al jaren in 't leven was; *Jord*. II, 65; 66; 74; 184; enz. In de middeleeuwen kent men *vrouwe van den levene*, lichtekooi; *in den leven sitten*, een ontuchtig leven leiden; vgl. *Leid. Keurb.* 265, 104: Van den deernen, sittende in den leven; 253, 81: Man of wijf, die deernen in den leven houden; 100, 120: So wat vrouwe die van den leven sijn (*Mnl. Wdb.* IV, 437; VII, 1174). Hiernaast in het Mnl. *in 't openbaar leven sitten*, publieke vrouw zijn; *vrouwen van lichten levene*; Kiliaen: *In tleven sitten*, in prostibulo agere. Ook *in 't plezierleven zijn* (in *Jord*. II, 362). Vgl. fr. *faire la vie*, een slecht leven leiden; *une femme de vie*, een meisje van plezier.

Eindnoten:

1370 I. fr. *une femme de mauvaise vie, une fille de joie*.

1371. Leven in de brouwerij,

d.i. 'drukte, beweging, levendigheid, vroolijkheid (b.v. in een gezelschap), zelden in toepassing op vooruitgang in handelszaken. Volgens de legende afkomstig van den schilder Jan Steen, die in zijne verloopene brouwerij drukte aanbracht door er eendvogels te doen rondvliegen (zie Houbraken, *Gr. Schoub.* 3, 15)'; *Ndl. Wdb.* III, 1599; *Lvl.* 145: Zoo? gaat u uit eten? Komaan, d'r komt leven in de brouwerij; *Lev. B.* 165: Een krant voor onze buurt, om wat leven in de brouwerij te brengen; zoo

1) Vgl. *Het Volk*, 29 Mei 1915, p. 6 k. 4: Bij de bureu werd geïnformeerd of de juffrouw beneden ook tippelde. Zie Voorzanger en Polak, 307.

ook bl. 167 en 171; Villiers, 73; fri. *der komt wer libben yn 'e brouwerij*; hd. *Leben in die Bude bringen*.

1372. Een leven (drukte of lawaai) als een oordeel,

d.w.z. een verschrikkelijk leven, een helsch lawaai; ook genoemd *een leven van de andere wereld* (o.a. *Nest*, 105); een heidensch, een Spaansch leven, een leven van den drommel, den duivel (Tuinman I, 289; II, 168; Halma, 184). Waarschijnlijk moet men er onder verstaan een leven zooals het op den jongsten dag, op den dag des oordeels, zal zijn; *Ndl. Wdb.* XI, 88-89; VIII, 1744; V. Schothorst, 166; *De Amsterdammer*, 20 Juli 1913, p. 1 k. 2: Een lawaai als op een oordeelsdag. De uitdr. komt in de 18de eeuw voor bij Van Effen, *Spect.* V, 206; VII, 24 en Halma, 312. Vgl. ook Tuerlinckx, 358: *lawait lak in hel, in oordiel*; De Bo, 241: *doemdag houden*, groot laweit maken, groot gedruisch maken; Schuerm. *Bijv.* 218 a: *wat is dat hier toch een oordeel*, wat is dat hier toch een lawaai! In Antw. *een leven gelijk een oordeel of in 't laatste oordeel*; Land v. Waas: *een laweit van de duvels, van den anderen wereld*; Teirl. II, 210: *een leven van al de duvels*. In de Zandstreek zegt men *hij maakt een leven als een naslag* (= het tweede of laatste slaan van het zaad; Boekenoogen, 658). In *B.B.* 80: Een leven als de Joden bij 't verwoesten van Jerusalem. Vgl. fr. *un tapage d'enfer*.

1373. Zoolang er leven is, is er hoop,

d.w.z. zoolang als een zieke nog leeft, is er hoop op beterschap; eene gedachte die de Romeinen uitdrukten door *spes est dum anima est* (Cicero) naast *dum spiro spero*, dat onze voorouders in de 16de eeuw weergaven door: *Soo langhe als ser asem inden mensche is, isser hope aen*, l'homme qui vit, n'est pas mort (Goedthals, 24). Zie verder Sartorius II, 4, 86: *Soo langhe als men leeft, so langhe heeft men hoop*; De Brune, 150:

Men hoopt zoo langh, hoe 't met ons staet,
Zoo langh in ons den azem gaet.

Tuinman II, 235: *Zo lang' er noch leven is, is'er hope*; Harreb. I, 332.

1373a. Leven als God in Frankrijk; zie n°. 706. aant.**1373b. Een leven van vroolijk Fransje; zie n°. 583.** aant.**1374. Iemands levensdraad afsnijden,**

d.i. iemand doen sterven. Deze uitdrukking vindt haar oorsprong in het geloof aan de schikgodinnen, Clotho, Lachesis en Atropos, welke laatste den levensdraad door de twee eersten gesponnen, zou doorsnijden op dat oogenblik, hetwelk voor iemands dood bestemd is. Deze voorstelling is niet in de oudheid aangetroffen, doch dagteekent pas uit de middeleeuwen¹⁾. Bij ons komt deze uitdrukking in den

¹⁾ Baumeister, *Denkmäler des Klassischen Altertums*, II, 926; Roscher II², 3093: Die ziemlich äusserliche Verteilung der drei Funktionen des Anspinnens, des Weiterwebens und des Abschneidens des Fadens auf die drei Schwestern scheint einer späten Zeit anzugehören,

tegenwoordigen vorm in de 17de eeuw voor (zie Brederoo III, 115, 401; Huygens, *Hofw.* 2; *Ndl. Wdb.* I, 1464; VIII, 1792), doch in de middeleeuwen kende men wel *enes draet breken*,

die den Grundcharakter der Moira nicht mehr erfasste, wonach alle drie Schwestern wesentlich gleiche Erscheinungsformen der einen Moira waren.

iemands levensdraad afbreken (*Alex.* VII, 116), dat te vergelijken is met *de draad korten* in Brederoo I, 380, 2361: Waerom kort ghy niet de draat van al mijn jaren? Hiernaast *iemands levensdraad is afgesponnen*, zijn einde is daar, hij gaat sterven of wel hij is gestorven (*Ndl. Wdb.* I, 1492); *het web (des levens)* of *de levensdraad is afgeweven* (*Ndl. Wdb.* I, 1871; *C. Wildsch.* III, 209). Vgl. Afrik. *iemand se levensdraad is geknip*, hij is dood; fr. *couper, trancher le fil de la vie à qqn*; hd. *einem den Lebensfaden abschneiden*; *sein Lebensfaden ist abgesponnen*; eng. *to cut the thread of a p's life*.

1375. De lever schudden,

d.w.z. hartelijk lachen, zich slap lachen, schudden van het lachen. Zie De Brune, *Bank.* I, 341: Hij heeft door een lach zijn lever zoo gheschut en zijn milte zoo gheopent; II, 323: Een vroolijke lever; Tuinman I, 305; *Middelb. Avant.* 35; Poot I, 140: 'k Moet lachen dat myn lever schud; Van Effen, *Spect.* III, 51; IV, 22; VI, 103; Sewel, 449: De lever schudden, *to laugh heartly*; Halma, 313: De lever schudden, *rire de bon coeur, s'épanouir la rate*; Harreb. II, 21; *Ndl. Wdb.* VIII, 1816; *Zondagsbl. v. Het Volk*, 2 Juli 1905, p. 3; enz. Vgl. ook Everaert I, 111: Plucket blomken binder wyle dat bloeyt blydelic met eenen lichten levere, d.i. opgewekt, vroolijk, zonder zorgen¹⁾. Bij Hooft, *Ged.* I, 213, vs. 37: *zijn longen schudden*, dat ter vertaling dient van het lat. *pulmonem agitare*; in *Bank.* II, 332: *de milt schudden*²⁾. Vgl. fr. *s'épanouir la rate; se désopiler la rate*; hd. *einem das Zwerchfell erschüttern*.

1376. Iets op zijn lever hebben,

d.w.z. iets op zijn hart hebben; iets hebben dat drukt; ook: schuldig zijn aan iets. Vgl. Tuinman I, 16: *Hy heeft wat op zyn lever*, dit wil zeggen, hy is zich bewust, dat hy aan iets schuldig is; Harreb. II, 21; *Ndl. Wdb.* VIII, 1817; Gallée, 26; Breuls, 87; *Jord.* 288: En.... en.... ikke.... seg.... seg wet ikke op me leifer hep; *Jord.* II, 258: Zij, die anders alles dadelijk uitflapte en wat haar kwaadaardig kriebelde van de lever spooog, wrokte nu van binnen; *Antw. Idiot.* 760: *let op zijnen lever hebben*, op zijn geweten; Teirl. II, 210; Tuerlinckx, 366; Wander II, 21: *etwas auf der Leber haben*.

1377. Hem loopt een luis over de lever,

d.w.z. hij wordt kwaad; eig. zijn lever, de zetel van den toorn¹⁾ wordt lichtelijk aangeraakt; vandaar: hij stuift op, wordt boos; vgl. Tuinman II, 229: Waerom zegt men van ymand, die licht om een beuzeling gram word: *Hem loopt een luis over de lever?*; Gallée 26 of *Onze Volkstaal* I, 126: *um löp de lüse över de lever*; Harreb. II, 20: Er loopt hem een

- 1) Volgens Paul, *Wtb.* 317 is de lever de zetel van den toorn 'daher auch (*frisch*) von der Leber weg sprechen u. dergl. ursprünglich = 'nach der Eingebung seines Unmutes'; dann überhaupt 'nach Eingebung seiner Stimmung'; fri. *flink foar de lever wei prate*; Harreb. II, 21: *Hij spreekt vrij weg van de lever*; fr. *décharger sa rate*.
- 2) Volgens het geloof der ouden was de zetel der lachspieren gelegen in de milt; vgl. Plinius, *Nat. Hist.* XI, 80 en Huygens, *Cost. Mall* 11: Ghy lacht, geleerde *Cats*; ick gunn' u dat vermaken, die milte kittelingh.

luis over zijne lever; *Het Volk*, 27 Dec. 1913, p. 9 k. 4: Er zijn oogenblikken, waarin iemand een luis over de lever loopt, en doet men soms iets dat niet behoort; *Jord.* II, 11: Dat moest d'r compagnon, De Bochel, toch ereis kneisen. Daarbij liep hem een luis over de lever; Hesseling, *Het Africaansch*, bl. 85: *Hij lijk of 'n vlooi oor sy lewer gekruip het*; Afrik. *Wat het nou weer oor jou lewer geloop?* waarom ben je kwaad? 'n *Vlieg het oor sy lewer geloop*, hij heeft een slechte bui; Maastricht: *Er trek e gezieg es of heum en loes euver zen lever krup*; hd. *es ist ihm etwas über die Leber gelaufen; die Laus läuft ihm über die Leber.*

1378. Een droge (of heete) lever hebben,

d.w.z. veel dorst hebben, ook: gaarne zijn glas leeg drinken (*Harreb.* II, 20); *een slappe lip hebben, een droge keel hebben* (*Ndl. Wdb.* VIII, 1932). De lever wordt beschouwd als de zetel van den dorst. In de 18de eeuw staat de uitdr. opgeteekend bij Halma, 313: *Eene heete lever hebben*, tot den drank genegen zijn, *avoir le foye chaud, aimer à boire*. Zie verder Villiers, 73; Joos, 79; *Teirl.* II, 210; Tuerlinckx, 366; *Antw. Idiot.* 381; *Wander* II, 1867; *Woeste*, 159: *He het ne droege lever*; *De Bo*, 271: *Een droogen lever hebben*, genegen zijn tot den drank, veel drinken; bl. 628: *Den lever doen zwemmen, drinken dat de lever zwemt*, overvloedig veel drinken. In het hd. *eine zu grosze Leber haben*; in het nd. *hä hiät 'ne dröge liäwer* (*Eckart*, 317); *er hat eine durstige Leber* (*Wander* II, 1867); *die Leber feuchten*, zechen (*Wander* V, 1546); in *Transvaal*: *ek is droge lewer* (*Hesseling*, 112); eng. (verouderd) *hotlivered*, opvliegend; *hot liver* als teeken van grooten dorst (*Prick*², 65).

1379. Iemand de levieten lezen,

d.w.z. iemand de les lezen; zie n°. 1362. De uitdrukking is ontstaan uit eene herinnering aan den hoofdinhoud van *Leviticus*, dat de rechten, wetten en inzettingen, die God door Mozes aan Israël gegeven heeft, bevat. Zie *Lev.* 26, vs. 46; 27, vs. 34. De uitdr. wil dus eig. zeggen: iemand het boek *Leviticus* voorlezen, hem aan zijne verplichtingen herinneren; *Zeeman*, 352; *Harreb.* II, 21; *Villiers*, 73; *Büchmann*, 506.

1380. Kunnen lezen en schrijven,

van personen, doch meestal van zaken, uitnemend zijn, tegen alles bestand zijn, er alles mede kunnen doen. In de 18de eeuw komt de zegswijze voor bij *Tuinman* I, 340: *Het kan lezen en schrijven*. Dit zegt men van iets, om het te prijzen. 't Was in de oude tijden iets zeldzaams, dat men onder 't gemeene volk ymand vond, die lezen en schrijven konde; *Harreb.* III, 43; *Molema*, 242: *Lezen en schrieven kennen*, bekwaam zijn, geschikt zijn tot iets, b.v. van dieren, die loos zijn, ook van levenlooze dingen; *Boekenoogen*, 376: *Dat jassie ken lezen en schrijven* gezegd van een jas, die men lang heeft gedragen bij zijn (kantoor)werk: die jas kan meepraten, heeft heel wat beleefd; *Waasch Idiot.* 396: *Met dien knecht kan ik lezen en schrijven*, alle werk verrichten; fri. *dy man dêr kin men mei lêze en skriuwe*, hij is bruikbaar in vele dingen, inschikkelijk en hulpvaardig; *myn nije spinwiele.... dêr kin 'k mei lêze en skriuwe*, is gemakkelijk in 't gebruik (*Fri. Wdb.* II, 117); *Prikk.* II, 55: *Mijn hoed die mag je raken, hoor, die kan lezen en schrijven.*

1381. Die zijn lichaam (of zijn lijf) bewaart, bewaart geen rotten appel.¹³⁸¹

d.i. men doet goed door voor zijn gezondheid te zorgen. Vgl. Tuinman I, 319: Die zyn lyf bewaart, bewaart geen rotte appelen; II, 97: Die zyn lichaam bewaart, bewaart geen rotte appelen; Harreb. I, 17; Boekenoogen, 21; fri. *dy 't syn lichem biwarret, biwarret gjin rottige appel*; Schuermans, 187: *Die zien lief bewaart, bewaart gien douve* (ijle, ledige) *neut* (te Roermond). *Dee zen kneuk bewaort, bewaort gein rotte appele* (Maastricht¹⁾).

Eindnoten:

1381 Zie no. 106 en vgl. Froissart 457: Hij bewaert wel die sijn lijf bewaert.

1382. Licht en dicht,

d.w.z. niet soliede, vooral van gebouwen gezegd, luchtig en niet hecht gebouwd, *uit de breeveertien gebouwd*; vgl. *C. Wildsch.* V, 309: Eene schoone, rijke, zedelyke garderobe, niet zo wat ligt en digt, en mooi van kleur; maar in waarde gelijk aan de samaaren onzer overgrootmoeders. De uitdr. is verbasterd, daar we in de 17de eeuw aantreffen *licht en ondicht* (vgl. *guur* voor *onguur*), o.a. bij Beaumont, 38: *Dit licht en ondicht werck*; Huygens, *Korenbl.* XVI, 113: *Jan is een kuycken van een lichte ondichte Hoer*². Thans heeft de beteekenis van *licht* die van (*on*)*dicht* geheel overschaduwde; zie n°. 1250. Volgens het *Ndl. Wdb.* VIII, 1943 is de beteekenis 'niet stevig en toch dicht' en is dicht geen verkorting van ondicht; evenzoo in III, 2400: 'licht en zoo dat alles goed gesloten, zonder scheuren of gaten is, maar ook niet meer'.

1383. Iemand het licht betimmeren,

d.w.z. in eigenlijken zin, iets plaatsen, bouwen voor zijn venster, waardoor het uitzicht onderschept wordt; vgl. Kil. *Betimmeren iemandts licht*, officere luminibus alicuius propiore aut altiore structura alicuius lumen tollere; De Brune, *Bank.* I, 191; *Ndl. Wdb.* II, 2229; VIII, 1908. In overdr. zin: verhinderen, dat het licht op iemand valt, dat hij zien kan en gezien worde, hem in de schaduw stellen; vandaar 'iemand's aanzien, achting of gewin benadeelen. Zoo brengt men iemand duisterheid toe, wanneer men hem 't zonnelicht onderschept' (Tuinman I, 250; Grimm, VI, 867); Halma, 65: *Iemand's ligt betimmeren*, iemand ergens in overtreffen; Sewel, 101: *Iemand's licht betimmeren*, to darken one's renown. Wander III, 117: *Einem das Licht verbauen*, seine Ehre verdunkeln. In dezen zin is meer gewoon: **iemand in het licht staan** (hd. *einem* (oder *sich selbst*) *im Lichte stehen*; eng. *to stand in a p's light*), dat in de 16de eeuw bij Servilius, 83 voorkomt: *hi staet hem altoos in syn licht*, dat we o.a. ook lezen bij Vondel, *Lucifer*, vs. 997; *Noah*, 965; 1370; *C. Wildsch.* V, 308; enz. Vgl. ook *Ndl. Wdb.* VIII, 1909; De Bo, 652 *a: in iemand's lucht staan*,

1) Breuls, 84.

2) Huygens zal hier met 'ondicht' wel eene andere, obscoene, beteekenis bedoeld hebben.

iemand tegenkanten, hem verhinderen in zijne werking; Rutten, 132; Joos, 73; Teirl. II, 211: *in iemand zijne lichte staan*; Schuerm. *Bijv.* 186: *in zijn eigen licht staan* of *zijn*; *tegen zijn eigen licht zijn*, zich zelven een hindernis of beletsel zijn, tegen zijn eigen geluk of voordeel zijn; zoo ook *Waasch Idiot.* 397 *a*; *Antw. Idiot.* 1870; fri. *immen yn 't ljeacht stean*, iemand in de uitoefening zijner zaken belemmeren; oostfri.: *sük sülfst in 't lücht stân* (Dirksen, II, 77).

1384. Een licht gaat mij op,¹³⁸⁴

d.i. nu begrijp ik de zaak, nu wordt zij mij helder; hd. *es geht mir ein Licht (Talglicht, Seifensieder) auf (wie eine Osterkerze; Wander III, 119)*; eng. *the light dawns upon me*; fr. *voilà un trait de lumière*. De zegswijze kan eene herinnering zijn aan *Psalm* 112, 4: Den oprechten gaet het licht op in de duysternisse; of aan *Matth.* 4, 16: 'Ende degene die saten in den lande ende schaduwe des doots, den selven is een licht opgegaan', waar evenwel gedacht moet worden aan het aanbrekend geluk; *Ndl. Wdb.* XI, 693; VIII, 1915. In Zuid-Nederland niet in de spreektaal bekend. Ook hoort men wel eens schertsend: daar ging mij een *gaslicht*, een *gaslantaarn* of een *gasfabriek* op.

Eindnoten:

¹³⁸⁴ Vgl. *De Vrijheid*, 28 Mei, 1924, 2de bl. k. 1: Mij was plotseling een nachtpitje opgegaan.

1385. Zijn licht niet onder een koornmaat¹⁾ zetten,

d.i. zijn kennis en wetenschap niet verborgen houden, maar aan de wereld mededeelen of zooals men ook zegt 'zijn licht laten schijnen voor de menschen'. Beide zegswijzen zijn ontleend aan den Bijbel, *Matth.* V, 15 en 16: Noch men steekt geen keerse aan, ende set die onder een korenmate: maer op een kandelaer, ende sy schijnt allen, die in den huuse [zijn]. Laet uw' licht alzo schijnen voor de menschen, dat sy uwe goede wercken mogen sien, ende uwen Vader, die inde hemelen is, verheerlicken. Zie *Zeeman*, 352; fr. *ne pas mettre la lampe sous le boisseau*; hd. *sein Licht nicht unter den Scheffel stellen*; eng. *not to hide one's light under a bushel*.

1386. Lichtekooi,

Onder eene lichtekooi, Zuid-Nederland *lichtkooi*, verstaat men sedert de 17de eeuw eene hoer, eene lichte, onzedelijke vrouw, *eene vrouw van den stam van Levi* (woordspel met lat. *levis*, licht²⁾). In eigenlijken zin wil dit woord niet zeggen 'iemand die licht met een ander kooit of ter kooi gaat' (Halma en Tuinman I, 222), maar, zooals reeds in *Taalgids* I, 43, is opgemerkt, iemand die haar *kooi* (achterste) onder het loopen voortdurend oplicht (vgl. *wipbillen*), dus eig. een *wipeersken* of een *wipgat*, zooals men o.a. in Twente zegt, een *wipding* (*Jord.* 67), een *kwikje*, een *wipkuitjen* (Coster, 542, vs. 1452); een *clekerbille* (mnl.); een *wappergat* (17de eeuw); een *klickerkooi* (17de eeuw); een *schuddegat*, *schuddel-marjan* (De Cock², 84), 17de eeuw: *schuddemakooi*; een *hippel(de)klink* (Boekenoogen, 326; *klink* = achterste); een *klikkooi*, een *klakkooi* (De Jager, *Frequ.* II, 255); een *kwikkebil* (Halma, 526);

- 1) Een koornmaat was een groote bak, in den vorm van een trog, op vier korte pooten, waarin men het koren bewaarde Deze stond in het woonvertrek. Vgl. mnl.: Nimen en sett dat licht alst ontfunct es onder dat corenvat noch onder dat bedde, noch in ene verborghene stat (*L.v.J.* Cap. 36).
- 2) Tuinman, I, 6.

hillebil, hillegat (zie *Ndl. Wdb.* VI, 751); *snikkebil*, jonge dochter of vrouw (*Waasch Idiot.* 606); *swaddergatje* (17de eeuw); *hippeclinck, drilbil, drilgat* (*De Cock*², 40); *lichtomdeine* (*Tijdschr.* XVI, 111); vgl. het dial. eng. *wagtail*, kwikstaartje, maar ook: lichtekooi; het bij Kiliaen vermelde *gherdekoeyen, gherdegaten*, door Plantijn vertaald met: *marcher tortuement et entreouvrrant trop les jambes* (*Kluyver, Proeve*, 70; 71), dat te vergelijken is met het Zaansche *beenophipper*, kale pronker, eig. iemand die zijn voeten ophipt, trippelt

(Boekenooogen, 43); *draaiaersen, draaiheupen, draaibillen* (*Ndl. Wdb* III, 3293); enz. Voor kooi in de bet. van *achterste* vgl. Anna Bijns, *N. Refr*, 106: Sij hadde haer coeye tot vijsten gewendt (zie ook *Leuv. Bijdr.* IV, 356) en Kil.: *K o y e , culus, sedes, nates, clunes*.

1387. In lichte(r)laaie,

d.i. heftig brandend. Laaie is hier het mnl. *laeye*, vlam, in welchen zin dit woord in Zuid-Nederland nog zeer gewoon is; zie *Mnl. Wdb.* IV, 40; *Ndl. Wdb.* VIII, 848; 1987 en Kil.: *Lichte laeye, flamma rubra, rutila*; 17de eeuw ook *lichtelage*. Vgl. De Bo, 600: *laai*, het vlammen van 't vuur, flakkerende vlam; het huis stond in vlam en *laai*, een huis in *laaie* zetten; Schuermans, 319; *Waasch Idiot.* 397: *het is lichtelaaie aan 't branden, regenen, donderen*, welk *lichtelaaie* te vergelijken is met het vroegere (*te*) *lichte(r) lage*, in volle vlam, heftig, naast *aan of van lichter lage*. Het znw. *laai* werd ook als bijv. naamw. gebezigd, dikwijls verbonden met *licht*, vgl. bij Huygens II, 187: *'t luchterlage licht en in lichtelaaie vlam of gloed*, dat sedert de 18de eeuw voorkomt (Halma en Sewel), en niet in het gebruik mag worden afgekeurd. Vgl. ook het hd. *lichterloh brennen*; eng. *in a light low* (Prick); fri. *yn ljuchtelaeie; ljochte-lôge*.

1388. Lichtmis,

De lichtmis, ook *Maria-Lichtmis* genaamd, is het kerkelijk feest der reiniging van Maria (*Purificatio Marie*), dat op 2 Februari gevierd wordt met eene mis, waarbij vooraf eene menigte kaarsen op het altaar worden gewijd, waarvan vele gedurende die mis branden. Ook werd een processie gehouden: 'daer gaen alle schoolkinderen ende 't ghemeyne volck, elk met een ghewyede bernende waskeerse, of sommige met een cleyng gestrengt toersken in de hant: waeruyt ghecomen is dat dese dach lichtmis ghenaeamt wert'.¹⁾ Verschillende feesten werden eertijds dien dag gevierd, die tot allerlei uitspattingen aanleiding gaven. Dien dag ook verlieten de dienstboden den dienst om te trouwen of van betrekking te veranderen. Vgl. o.a. I. Burchoorns *Nieuwe Wereld vol Gecken*, bl. 59:

Hierom, die wil licht-mis houwen,
Moet sich niet te veel betrouwen
Op een lichte Vrouwe-keurs,
Want sy dunt een dicke beurs.

Tengevolg hiervan heeft het werkw. *lichtmissen*, eig. *Lichtmis vieren* (vgl. mnl. (*hem*) *meien*; ndl. (*spele*) *meien*, het meifeest vieren), in de 17de eeuw de beteekenis aangenomen van uitspatten, zich aan losbandige vreugde overgeven (Winschooten, 353) en kreeg *lichtmis* de bet. van losbol²⁾; 17de eeuw ook: *lichtvink, lichtschute*; 18de eeuw: *lichtlooper*

- 1) A.J.M. Brouwer Ancher, *De Gilden*, bl. 231; Le Long, *Reformatie der Stadt Amsterdam*, bl. 510.
- 2) Vgl. voor een dergelijken overgang het mnl. en dial. nog bekende *laudate*, lichtzinnige vrouw (*Taalgids* VIII, 144; *Ndl. Wdb.* VIII, 1168; *Volkskunde* XXV, 14), waar de beteekenisontwikkeling eenigszins anders voorgesteld wordt); eig. een feestdag (10 Juli; *Mnl. Wdb.* IV, 215); en den deutschen naam *Michel*, eig. een pelgrim naar Mont-Saint-Michel (Schrader, 419). Franck-v. Wijk, 384, neemt aan, dat de bet. losbol is ontstaan onder den invloed van licht (*levis*) en van samenstellingen hiermee van het type *lichtvink, lichthart*. Ook volgens het *Ndl. Wdb.* VIII, 1996 is lichtmis misschien aan niets anders toe te schrijven dan aan een onnadenkend gebruik van den naam van 't feest onder bijgedachte van *licht*, lichtzinnig.

(in *C. Wildsch.* III, 343). Zie *Mnl. Wdb.* IV, 488; Smetius, 173: *Drie Apothekers gesellen twee lichtmissen*; bl. 256: *Hij is van den 2den Februario = een lichtmis*; Coster, 507, 339; De Cock¹, 128; vgl. Halma, 317: *Ligtmissen*, rinkelrooijen; *ligtmis*, rinkelrooijer, kroeger, hoerejaager; Sewel, 454: *Ligtmis*, ligte quant; *ligtmissen*, to debauch one's self. In Zuid-Nederland is *lichtmis* ook wel een syn. van *lichtkooi* en dus van eene vrouw gezegd (*Waasch Idiot.* 397 b; Claes, 136). Het Friesch kent *sljuchtmis*, gek, dwaze jongen, malle meid; *sljuchtmispraet*, gekkemanspraet.

1389. Het liedje van verlangen zingen,

d.w.z. pogingen aanwenden, moeite doen om iets, dat men niet graag wil, uit te stellen. In de 16de eeuw bij Sartorius I, 6, 48: *Hy singt het Liedeken van verlangen*. Het wkw. *verlangen* had vroeger, evenals nu nog in Zuid-Nederland (*Schuerm.* 789 b), ook de beteekenis van *verlengen*, *uitstellen*; zie Halma, 682: *Verlangen*, w.w. *verlengen*, allonger, prolonger; *Noord en Zuid* XIX, 24-27; *Tuinman* I, 369: *'t liedje van verlengen*; *Harreb.* II, 22; *Ndl. Wdb.* VIII, 2038.

1390. Een kort liedje is spoedig gezongen,

d.w.z. eene korte smart is spoedig geleden; iets onaangenaams, dat kort van duur is, is gauw voorbij. Deze zegswijze wordt in de 16de eeuw aangetroffen in de *Prov. Comm.* 346: *een cort liet es zaen ghesonghen*, est cito cantatus cantus brevis apocopatus, dat gelijk is aan 331: *een scandich brocke es gheringhe* (spoedig) *gheten*; vgl. ook Bebel n°. 338; Zegerus, 21: *een cort liedeken is haest ghesongen*, brevis cantilena cito absolvitur; *Spiegel*, 278; *De Brune*, 478; *Tuinman* I, 35; *Harreb.* II, 22. Syn. in 't nd. *eene korte Niäse es lichte to snüten* (zie *Jahrb.* 38, 160).

1391. Het oude (of zelfde) liedje,

d.w.z. dezelfde (onaangename) geschiedenis, dezelfde bekende zaak; lat. *cantilenam eandem canere*; hd. *es ist immer das alte Lied, die alte Leier, Geige*; fr. *chanter toujours la même chanson, le même turlure*; eng. *it is the same (or the old) song over again*. Vgl. *Anna Bijns, N. Refr.* 108: *Eest ende quaedt, zoo eest al quaedt, dits doude liedt*; *Vondel, Jos. in Dothan*, vs. 1133; *Antw. Idiot.* 1872: *'t Is altijd hetzelfde lieken*; enz. Vrij gewoon was ook *het oude deuntje* (*Sart.* I, 3, 69; *Brederoo* I, 64; II, 161) of *de oude zang* (*Vondel* V, 85; *Langendijk* II, 198); fri.: *it âlde lietsje of de âlde sang*; Afrik. *altdy die ou liedjie sing*. In het Haspengouwsch: *het oude lieken van Brabant*, iets dat men om zijne veelvuldige herhaling afkeurt (*Rutten*, 132 b). Hiernaast *dat is een ander liedje*; fr. *voilà bien une autre chanson*; hd. *das ist ein ander Lied*, zuidndl. *dat es 'n ander lieken*, dat is (heel) wat anders (vgl. *Brederoo* III, 85, 66: *Wy sullen nu een reys een ander Lietgen leeren*) of *een ander gezang zingen* (in *Kluchtspel* I, 147); Afrik. *iemand 'n ander liedjie laat sing*.

1392. Die me lief heeft, volgt me,

een opwekking om met iemand mede te gaan, waarschijnlijk ontstaan onder invloed van *Joh.* XII, 26 of XXI, 29. Zie *Ndl. Wdb.* VIII, 2102 en vgl. Zeeman, 355. De uitdr. wordt bij ons 'in scherts gebezigd b.v. wanneer men iemand vraagt om hetzelfde pad te bewandelen of een gastheer zijne gasten uitnoodigt om met hem van de eene kamer naar de andere te gaan'.

1393. Oude liefde roest niet,

d.w.z. de liefde, die men iemand heeft toegedragen, gaat nooit geheel verloren, komt altijd en gemakkelijk weer boven, slijt niet, welke gedachte in het Latijn is uitgedrukt door *antiquus amor cancer est* (Otto, 23). Zie Gruterus III, 165; *Br. v. Abr. Bl.* I, 127; *C. Wildsch.* I, 307; VI, 112; Harreb. II, 28; Villiers, 73; vgl. het hd. *alte Liebe rostet nicht* (Bebel n°. 236; Wander III, 129; *Taalgids* V, 164); in het fri.: *alde ljeafde roasket net, al leit se ek saun jier yn 'e goate*. Vgl. Rutten, 132: *eens liefde, nooit leed*. In *C. Wildsch.* III, 57: *Oude vriendschap roest niet*.

1394. Liefde is blind.

Deze gedachte, dat men geen fouten of gebreken ziet in iemand, die(n) men lief heeft, vindt men reeds bij Plato: *Τυφλοῦται γὰρ περὶ τὸ φιλούμενον ὁ φιλῶν*, hij die lief heeft wordt blind met betrekking tot het voorwerp zijner liefde. De Romeinen zeiden *amens amans*, een verliefde is zijn verstand kwijt (Plaut. *Merc.* 82; Ter. *Andr.* 218) of *nemo in amore videt* (Prop. 2, 14, 18; Hor. *Sat.* 1, 3, 38); mlat. *cecat amor mentes ac interdum sapientes; omnis amor cecus: non est amor arbiter equus* (Werner, 8; 66). In vele talen wordt deze gedachte op soortgelijke wijze uitgedrukt; zie Wander III, 135; 151 en vgl. het mnl. *Minne is blint* (zie o.a. Maerlant, *Wap. Mart.* II, 314; *Kaetspel*, 42); Goedthals, 23: *Die minne is blendt, sy gaet daer mense nyet en sendt, amour aveugle raison*; Brederoo I, 311; Cats I, 466:

Die van liefde zijn gesteken
En sien noch vlekken noch gebreken.

C. Wildsch. II, bl. 216 en verder de door Harreb. II, bladz. 27 opgegeven bronnen; Villiers, 73; voor Zuid-Nederland zie *Volkskunde* XXI, 156; *Antw. Idiot.* 762: *De liefde is blind, zee de boer, en hij kuste zij(n) kalf op zij(n) gat*; Teirl, II, 212; *Waasch Idiot.* 404: *De liefde is blend, ze zit in de oogen eerst*, fri. *ljeafde is blyn*; De Cock², 110; 285.

1395. Dat liegt er niet om,

d.w.z. eig. dat bedriegt niet, dat valt lang niet tegen; dat is goed, lang niet mis, eene zegswijze die wij in de 17de eeuw aantreffen bij Brederoo I, 390: *Een goe toog, moer, liechter niet om, als ic 's margens so wat peusel*; *Hontghe*¹⁾, 27: *Dat is 't kwaadste niet, dat en lichter niet om, by mijn keel*; Tuinman I, 340: *Dat liegt 'er niet om, dus drukt men uit*,

1) *Klucht van Hontghe bijt my niet, op den reghel: hout den Man hy wil vechten*, Amsterdam by Pieter Lourens, 1649.

dat iets goed is, en voldoet 't geen men daar van verwachtte en begeerde. 't Geen dus niet liegt, bedriegt niet; Halma, 315: Dat liegt 'er niet om, *cela est fort bon*; De Fransche wijn is goed, en de Rijnsche liegt 'er ook niet om; Sewel, 453; Harreb. III, 44; fri. *dat liicht er net om*, dat is raak, doet zeer.

1396. Hij liegt, dat hij zwart ziet (of wordt),¹³⁹⁶

d.w.z. hij is een aartsleugenaar, die zijne leugens met kracht en geweld volhoudt, zoodat hij rood en blauw in het gezicht wordt (Harreb. II, 515 *b*). In de 17de eeuw is de uitdr. al vrij gewoon; men vindt ze o.a. bij Idinau, 184:

Men seght, hy lieght dat hy swart werdt,
Want, die stijf liegen, doen t' bloet ver-kruypen.
Met dobbel-solde loghenen hy seer hardt terdt
Al moest veur sijn blaes-kaken, al booghnen en stuypen.
Gods waerheyt en sal niemandt konnen ontsluypen.

Zie verder Klucht van *Lichte Wigger* 16 *r*, Tuinman I, 193; Van Effen, *Spect.* III, 221; *Het Volk* 17 Febr. 1914, p. 5 k. 3: De Vries kon liegen dat hij er zwart van werd; *Nkr.* VII, 8 Febr. p. 4; *Jord.* 252: Ze loog zich zwart, als 't niet waar was; Tuerlinckx, 367; *Volkskunde* XXIII, 198. In de 17de eeuw zeide men ook *liegen, dat het rookt en zweren, dat men zwart wordt* (*Gew. Weeuw.* I, 41). In Groningen: *lijgen, dat 'e swart wordt; hij lucht, 't rookt hom boven de kop of de balken vlijgen in brand*; fri.: *hy liicht dat er swart wirdt, dat er sels mient dat it wier is; hy liicht as in wachter* (*Matth.* XVIII, 11-15); hd. *lügen, das einem der Kopf raucht, dasz sich die Balcken biegen, dasz ihm der Dampf zum Maul herausgeht* (*Wander* III, 272-273; Molema, 166; 541). In het Land v. Aalst: *hij liegt dat hij zwart ziet of dat het tipken van zijn neus zwart wordt* ('t *Daghet*, VIII, 32); te Denderleeuw, tot kinders: *drie keer gelogen, want gh' hebt drie zwarte plekken op uw voorhoofd*; elders in Zuid-Nederland hoort men: *liegen dat het schauwe geeft* (De Bo, 976 *b*) en *liegen om er zakken bij te droogen* (De Bo, 1417); *liegen alsof hij met daghuren loog* (Rutten, 132); *hij liegt dat hij blauw, zwart of geel ziet, ook dat hij stent, zweet, berst* (Teirl. II, 212; *Waasch Idiot.* 404); vgl. verder nog: *hij liegt, dat hij zelf meent dat het waar is* (dat we o.a. aantreffen bij Everaert I, 203; Coster, 284, vs. 1574); *hij liegt dat hij barst, tegen de klippen (der hel) aan* (n°. 1182) en *hij is aan de eerste leugen niet gebarsten*, gezegd van iemand die gewoon is te liegen¹⁾; *hij ken liegen, dat de luizen op zen kop barsten* (Boekenoogen, 1339); *hij liegt een koe de poot af* (op Goeree en Overflakkee); *liegen als een makelaar* (in *C. Wildsch.* IV, 397) en andere zegswijzen vermeld in den *Taalgids* VIII, 112 en *Ndl. Wdb.* VIII, 2123. Syn. is ook **liegen alsof het gedrukt staat** (o.a. *M. de Br.* 49; *Nkr.* V, 19 Febr. p. 2) dat ook in Antwerpen en in hd. dial. (*wie gedrukt, wie telegraphirt*) bekend is (*Antw. Idiot.* 383; 762; Ten Doornk. *Koolm.* II, 486; Dirksen I, 54); Afrik. *hy lieg of dit geskryf staan*; eig. liegen zonder te haperen (*Reyn.* II, 4201: *Dat hi niet en stamert in sijn tael*), alsof men het van een blad oplas, zooals blijkt uit *Reyn.* II, 4223:

1) Vgl. Everaert I, 462: *Al loghe hy dat ickem saghe splytten*; Smetius, 57: *Hij is van de eerste leugen niet gestorven*; zie *Ndl. Wdb.* II¹, 1044.

mer die een loghen gheeft een slot,
ende. seit sijn reden sonder sneven
als oft voor hem stont ghescreven,
dats die man.

eng. *to swear, to lie till one gets black in the face* (Prick², 66); *to lie like print*.

Eindnoten:

1396 Bij De Cock, *Volksgeloof*, 175 staat: Om de kinderen het liegen af te leeren maakt men hun wijs, dat de leugens zich door een uitwendig teeken op het aangezicht openbaren: *drij keeren gelogen, want g' hebt drij zwarte plekken op uw voorhoofd*, zegt men te Denderleeuw.

1397. De lier aan de wilgen hangen,

d.w.z. de poëzie laten varen, zich niet langer met dichten ophouden. De uitdr. is ontleend aan *Psalm* 137, 2, waar wordt medegedeeld, dat de Israëlieten de harp aan de wilgen (*salix babylonica*) hingen, tijdens hunne ballingschap in Babylonië; zie Zeeman, 264. In onze uitdr. heeft de lier dus de harp vervangen 'de vermelding van de harp was voor vrij gebruik te beperkt, want deze past bij de hymne, de *lier* daarentegen past bij de poëzie in 't algemeen' (*Ndl. Wdb.* VIII, 2130). Vgl. n°. 1078; eng. *to hang one's harp on the willow(-tree)*; fri. *de strykstok oan 'e beam hingje; hy hat syn brân (slagzwaard) oan 'e wân (wand)*.

1398. Branden als een lier,

d.w.z. uitstekend, flink branden, wel bekend uit het liedje: Jan brandt de lamp nog? Moeder, als een lier¹⁾. Ook zegt men *het gaat als een lier*, fri. *it giet as in liere*, 't gaat zonder haperen, 't gaat van zelf, gesmeerd; meest van een machinalen arbeid gezegd (Molema, 244 *b* en *Taalgids* V, 171), dat in de 17de eeuw wordt aangetroffen bij J. Oudaen, *Haagsche Broedermoord*, 58: Wat mag de gek wel meenen, dat alles als een lier zoo glad gaat? en in de 18de eeuw in Alewijn's *Puiterv. Helleveeg*, 33. In deze laatste zegswijze kan men lier opvatten als een horizontaal geplaatsten kaapstander, dienende om vrachtgoederen in een schip te hijschen; ook, in eene vischschuit, om het net neer te laten en op te halen (Van Dale). Op deze beteekenis wijzen uitdr. als *afrollen als een braadspit* (*Wildsch.* I, 226); het Vlaamsch *als een babijn* (klos) en de uitdr. *het gaat als een veer, als een vinketouw*, die worden geciteerd in het *Ndl. Wdb.* V, 12. Vgl. ook *he knows it off the reel* (haspel). Aan (*Zoo glad*) *gaan als een lier* ontleende *als een lier* de beteekenis van flink (zie *Ndl. Wdb.* VIII, 2131). In Zuid-Nederland zegt men blijkens De Bo, 631: *het gaat gelijk eene liere op eenen stok of het gaat gelijk eene liere des zondags*²⁾; bl. 1409: *het gaat gelijk eene liere* (fr. *vielle*) *met eene wrange*, waarnaast ook gebruikt wordt: *het gaat gelijk een fluitje (van een oordje of een duitje)* (Schuerm. 136 *a* en *Bijv.* 83, 84;

1) Ook in het Nd.: *Frans, brannt de Lamp noch? Jo, Moeder, as en Lier. Abraham, wat dühste dann? Eck sett bei de Mä an 't Für* (Eckart, 122).

2) Vgl. *Br. v. Abr. Bl.* I, 187: De eerste veertien dagen, gaat dat als een lier op een Zondag (zoo ook bij Harreb. II, 28). Bij Adama v. Scheltema, *Van Zon en Zomer*, bl. 17: 'k Sloop zachtjes door de bronzen wei, het zong er als een lier.

Rutten, 68; Joos, 16; Tuerlinckx, 190 en ook *Fri. Wdb.* I, 372); *het gaat als eene klok* (Schuerm. 255); - *een soese* (De Bo, 1058); - *een zoeve* (b. 1438); - *een lampte* (bl. 606); - *een babijntje* (bl. 71); - *een smisken* (vuurwerk; Joos, 16; vgl. eng. *like a house on fire*). In Groningen *'t gaat as 'n david* (Molema, 77 b).

1399. Daar helpt geen lievemoeder(en) aan,¹³⁹⁹

ook: *daar helpt geen moedertje lief aan* (o.a. Kmz. 263), d.w.z. daar helpt niets aan, geen gevele noch gesmeek, niets; eig. geen lieve moeder zeggen; mnl. *daer ne helpt geen helpe roepen toe*. De zegswijze wordt aangetroffen in de *Prov. Comm.* 301: *Daer en es gheen liefmoederen aen*, non dic care pater quia non parit neque mater. Zoo ook bij De Brune, 461: *t' En baet by hem gheen lieve-moertjen*; Sart. I, 5, 30; *t' baet geen lieff moeren*; II, 8, 14: *het en baet lieve Moeder noch lieve Vader*, zie ook II, 8, 40; Brederoo, *Sp. Brab.* 321; Jan v. Gysen I, 129 en Harreb. II, 90 b; III, 297 b; O.K. 183: Er was geen lieve vaderen of moederen aan; *Jord.* 240; *Nkr.* IV, 22 Mei p. 2; VI, 28 Sept. p. 4; *Ndl. Wdb.* VIII, 2144; enz. Vgl. voor de vorming mnl. *enen boeven*, iemand boef noemen; *enen hoeren*, iemand voor hoer uitschelden¹⁾; *hennen*, *hannen*, Hannes, knul zeggen; het 17de-eeuwsche *parlesanten* (sp. *par los santos*; Harreb. III, 54 b); *sakrementen* (Hooft, *Ged.* II, 397; *kassen en kruisen*, bij kas en kruis zweren (n°. 1282); iemand *krukken* (voor *kruk* uitschelden; Rusting, 216); verder *foeteren* (fr. *foutre*), *sakkeren* (fr. *sacre*); *kozijnen* (*Waasch Idiot.* 368); *neven* (De Bo, 740); *nichten* (De Bo, 740, *Ndl. Wdb.* IX, 1931); *moederen* (*Antw. Idiot.* 1902; De Bo, 703); *pasteren* (De Bo, 830); *ezelen*, voor ezel uitschelden (De Bo, 313); *mevrouwen* (mevrouw zeggen); *meneeren* (mijnheer zeggen); *lazersteenen* (*Noord en Zuid XXI*, 95); *maren*, d.i. *maar* zeggen (o.a. bij *Falkl.* IV, 132; VII, 210; *Nkr.* VII, 26 Juli p. 2; Rutten, 139); *Taalgids*, VIII, 33 vlgg.; 236; *Zwolsche Herdr.* 12-13, bl. 90; het mhd. *schelken*, iemand schalk noemen; hd. *dutzen*, 'du' tegen iemand zeggen; *lumpen*, voor *lump* uitmaken (n°. 1422); fr. *tutoyer*, iemand met 'tu' en 'toi' aanspreken; enz.

Eindnoten:

1399 Ook *er helpt geen lieve vadertje of moedertje aan* (zie *Handelsblad* 16 Febr. (O), p. 7 k. 2.

1400. Lieverkoekjes.

Wanneer iemand niet tevreden is met hetgeen men geeft, maar zegt liever iets anders te willen hebben, geeft men wel ten antwoord: *liever-koekjes worden niet gebakken of de bakker, die liever-koekjes bakt, is dood of de lieve koekebakker is dood, lieverbroodjes worden niet gebakken* (Harreb. I, 28; V. Schothorst, 167); zoo ook in *Antw. lieverkoeksken bakken ze hier niet, die bakker is dood* (*Antw. Idiot.* 763). Dit *lieverkoek* of *liefkoek* herinnert aan het door Kiliaen vermelde *lijfkoeck*, *liefkoeck*, libum, panis dulciarius, het in de middeleeuwen voorkomende *lijfcouck* en *lijfcouckbackere*, en aan het door Kiliaen vermelde *lief-koeck-backer* (*Mnl. Wdb.* IV, 609 en *Gloss. flam.* 185, 186). Ook kwam *leefcoeck* voor, dat we vinden bij Plantijn en Mellema. Thans kent men in Vlaanderen nog *lijfkoek*, d.i. peperkoek (De Bo, 634 a), in Brab. *lieverkoek* (Schuerm. 338) en voor korten tijd in Breda *leefkoek* (Hoeufft, 354). Ook in het hd. is *Lebkuchen*, in het mhd. *leb(e)kueche* bekend. Zie Kluuyver in den *Feestbundel* aan M. de Vries, 51-52; *Noord en Zuid V*, 310; Stallaert

1) *Tijdschrift XIX*, 133 en vgl. *Besteedster*, 18: Of ze verkennt (voor varken uitscheldt) of hoert, wisje wasje, dat brand geen gaaten in de kleeren.

II, 165; *Korrespbl.* XXX, 89-92. Volgens *Waasch Idiot.* 808 zegt men ook: *de lievers zijn af, die gaan niet meer*, woordspel met *liever* (livre), geldstuk; daarnaast: *ne liever is een haas, zei Doca tegen haar kind, en die loopen te zeer* (De Cock², 8).

1401. Van lieverlede,

d.w.z. langzamerhand; mnl. *met of bi liever lade(n), met lichter lade(n)*; 17de eeuw *van of met lieverla, of lieverlee*. Vgl. *Rab. I*, 100: Zij smulden haare koekjes van lieverla lekkertjes op¹⁾; *Bat. Vr. 44*: Wij volgen met liever lee u na²⁾; Boekenoogen, 578: *van lieverlaad*; Molema, 253: *lijverloa*; De Vries, 82: *lieverdela*, met tegenzin; Gunnink, 163: *lievelō*; Van Weel, 121: *van lieverlē*. De oorsprong dezer uitdr. is onzeker. Misschien is het oude *-lade* vervangen door *-lede* onder invloed van het znw. *lede*, gradus, gressus; zie Franck - v. Wijk, 386; oostfri. (*mit*) *lêferlade, lêferla* (Ten Doornk. Koolm. II, 484); Sewel, 453: *Van liever leede* (met een langzaame tredt), *by degrees, by little and little*.

1402. In (de) lij liggen (of zijn),

d.w.z. achterlijk zijn in zijne zaken, *in de neer* (draaikolk, tegenstroom³⁾) *zijn* (Tuinman I, 189); fri. *in de neerklits wêze of reitsje*. Onder de lij verstaat men die zijde van het schip, waarheen de wind waait, die door het overhangende en uitgespannen zeil nedergedrukt wordt, en op het zwaard rust. Wanneer het eene schip de loef, of den bovenwind heeft, dan is het andere schip, dat onder den wind ligt, in lij, krijgt dus bijna geen wind en gaat niet zoo snel vooruit. In de 17de eeuw zijn de uitdr. *in de lij brengen, in de lij raken*, en *in de lij zijn* bekend; de laatste wordt door Winschooten, 139, verklaard als *in de knel zijn*. Zie ook Hooft, *Ned. Hist.* 432: Zulx de bespringers in de lij waren; 319: Dat hij hen leelijk in de lij gelaaten had; Vondel, *Adonias*, 91: Gij raect er lichtelyck in lij; Tuinman I, 324: *Iemand in de lij brengen*; Sewel, 467; Harreb. II, 29; *Taal en Lett.* XIV, 139; *Ndl. Wdb.* VIII, 2193.

1403. Den lijdenskelk (of den -beker) ledigen (of drinken),

het leed, dat ons is opgelegd, dragen, mnl. *dat sure drinken*; een beeld ontleend aan den Bijbel, waar het lijden van Jezus als een bittere drinkbeker wordt voorgesteld (*Matth. XX, 22-23; XXVI, 39; enz.*). 'De drinkbeker is in de Heilige Schrift en bij de oostersche dichters een zeer gewoon zinnebeeld van iemands lot en de bedeeing der Voorzienigheid. Jehova is volgens de eerste de groote huisvader, die een beker in de hand houdt, uit welken hij zoowel andere volkeren als Israël laat drinken en het heldere vocht den brave, het troebele den goddelooze te drinken geeft. Van hier beker van heil en verlossing, drinkbeker van Gods toorn, grimmigheid, bedwelmende gerigtsbeker, enz. Jezus zelve gebruikt den beker als een zinnebeeld der lotsbestemming, inzonderheid van zijn zwaar lijden⁴⁾. Zie n°. 737.

1404. Niet veel om 't lijf hebben,

d.w.z. weinig te beteekenen hebben, niet veel waard zijn. De uitdr. is ontleend aan een arm mensch, die niet veel kleeren aan heeft, en bij

1) *Alle de geestige Werken van Mr. François Rabelais, t' Amsterdam by Jan ten Hoorn*, 1682.

2) J.S. Colm, *Battaefsche Vrienden-Spieghel ut levender jonste, Amsterdam*, 1615.

3) *Ndl. Wdb.* IX, 1791.

4) *Bijbelsch Woordenboek i.v. beker*; Zeeman, 164; Leidsche Bijbelvertaling op *Psalms* XI, 6.

overdracht op hetgeen arm, armzalig, poover, kaal of naakt is; *Ndl. Wdb. X*, 131 en Laurillard, *Stekelkruid XLIX*:

Als een vrouw heel veel om 't lijf heeft,
Heeft ze niet heel veel om 't lijf.

In de 17de eeuw is de uitdr. al zeer gewoon. Vgl. o.a. Brederoo I, 68, 1875; 283; III, 34; Van Moerk. 501; Pers, 148 *b*; 423 *a*; Vondel, *Aenleidinge*: Beuzelingen en dingen die niet om het lijf hebben; Winschooten, 152: *Hij voerd mars booven mars*: dat is, hij maakt groote *bravaade*, en het heeft niet veel om het lijf; Huygens, *Korenbl. II*, 452:

Teun seght, de redenen van sijn beseten Wijf
Haer dagelicks bedrijf,
Haer hersseloos gekijf,
Zijn kale Bedelaers, sy hebben niet om 't lijf.

Tuinman I, 354: *'t Heeft niet veel om 't lyf*. Dat is, 't is een schraale en magere zaak. Dit is genomen van weibeesten, die men zegt wel om te leggen, als zy vet worden; *C. Wildsch. VI*, 56; Halma, 318; Sewel, 468; Harreb. II, 30; enz. In Friesland, Groningen en Overijsel zegt men ook: *het heeft niet veel om de hakken*; zie Molema, 142 *a* en *Fri. Wdb. II*, 111 *a*: *it het net om 'e hakken, 'e latten, 'e lea*; in Twente ook *nig völle um de klungels hebben*. Zie n°. 774 en vgl. Sart. I, 3, 84: *hy heeft vellen om te drapieren*, hij is bemiddeld, *hy heeft waer mede* (vgl. fr. *avoir de quoi*).

1405. Uit de lijken geslagen zijn,

d.w.z. bedremmeld, geheel verslagen zijn, uit de 'naven' zijn. De uitdr. is ontleend aan het zeewezen. Onder de lijken verstaat men het touw, dat als omlijsting, als rand om de zeilen van een schip of een molen vastgenaaid wordt en dat dient om het uitscheuren te voorkomen. In letterlijken zin is dus *uit de lijken geslagen*, uit den rand gescheurd, van zijne plaats gerukt, dat overdrachtelijk kon beteekenen *onklaar zijn* (Winschooten, 139), *ontzet, in de war zijn*. Vgl. ook Colm, *Malle Tots boertige vryery*, anno 1617, 13: Gutt dat's verpeutert werk, dits hiel nou uyt 'e lyck, hier 's weer gien samen knoopen. Zie verder *Gew. Weeuw. III*, 7: Ze is gansch uyt de lyken gearbeid; De Brune, *Bank. 146*: Uyt de lijck geslagen; I, 264: Uyt de lyck geworpen; Sewel, 468: *Uit de lyken geslagen, blown out of the boltrope; quashed, routed*; Tuinman I, 151: *Hy is uit de lyk geslagen*, dat is, hy is geheel in de war, en in onmagt gebragt; Harrebomée II, 29; 32: *Hij valt uit de lijken; Het Volk*, 18 Sept. 1915, p. 1, k. 3: Zij wisten eenmaal beter, maar zijn sinds geruimen tijd dermate uit de lijken geslagen, dat zij met elken wind mee strijden. Synoniem zijn de Zuidnederlandsche uitdrukkingen *uit de zwee zijn, uit zijn lood zijn, van zijn berdeken zijn, uit den haak zijn*, verbabbereerd (ons *verbauwereerd*), beteuterd zijn (eng. *off the hooks, off the hinges*; fr. *hors des gondes* (van woede)), ontknield, ontzet, verstoord, verward; vgl. ook nog de uitdr. *zijn gat uit de haken loopen*, waarvoor men in het stadsfriesch zegt *de hakken uut de liken loopen*; zie *Taalgids III*, 285 en *Ndl. Wdb. V*, 1356; 1357; VIII, 2298; in het Friesch: *dat rint út 'e liken*, dat loopt verkeerd; van iemand die zich overwerkt heeft, die overspannen is, zegt men eveneens dat hij *út 'e liken* is (*Fri. Wdb. II*, 221).

1406. Eéne (of dezelfde) lijn trekken,

d.w.z. het samen ééns zijn; vgl. Hooft, *Ned. Hist.* 221, die *lyntrekkery* bezigt in den zin van partijchap¹⁾. De uitdr. kan ontleend zijn aan het bedrijf van den schipper en wil dan eig. zeggen: samen hetzelfde schip voorttrekken, hetzelfde doel beoogen; zie Winschooten, 140; De Brune, *Emblemata*, 40 en Sewel, 469: *In 't lyntje loopen*, to draw a boat with a line. Sedert de middeleeuwen is de uitdr. bekend; zij komt o.a. voor in de *N. Doct.* 271: *Dese twee trecken al éne line*; ook vindt men haar bij Campen, 102: *sy trekken al eene lijnde*, dat aldaar wordt opgegeven als synoniem van: *sy pissen (of cacken) al tsaemen in eenen pot; sy steken thoeft al in eenen koevel; sy huylen al mit malcanderen*; zie ook Coornhert, *Liedekens*, XXV, str. 1: *Want Venus en de Wijn hier trecken eenen lyn*; Servilius, 47*: *Si trecken al een zeel* (mnl. *één seel trecken*); *Tijdschrift* XXI, 89: *Een lyni trekken*; Sart. IV, 51: *Pariter remum ducere, eene lijn trecken*; III, 4, 55: *Sy trocken een lijn maer elck op een eyndt* (vgl. Tuinman I, 180); Hooft, *Ned. Hist.* 116; Vondel, *Adam in Ball.* 637: *Zy trecken eene lijn: wat d'een begeert wil d'ander*; Anna Bijns, *N. Refr.* 23; *Refr.* 32; Van Lummel, 109; Asselijn, *Jan Kl. vs.* 127: *Een linie trekken*; Sewel, 469; *Jong.* 273; enz. Andere synonieme uitdrukkingen waren: *met iemand een jock trecken* (Anna Bijns, *Refr.* 323); *met iemand aan eenen staeck springen* (Marnix, *Byenc.* 6 v); *over eenen stock water draegen* (Marnix, *Byenc.* 4 v); *samen in een gat blazen* (Harreb. I, 205); vgl. Borchardt, 234: *se blosen än i loch en in jemandes Horn blasen; onder één hoedje spelen; handjeplak spelen* (in *De Arbeid*, 28 Febr. 1914, p. 4 k. 1; 22 Aug. 1914, p. 2 k. 2; 29 Aug. 1914, p. 2 k. 1); enz.; in Zuid-Nederland zijn verder bekend: *aan één koord trekken* (Tuerlinckx, 339); *op één fluit spelen* (Tuerlinckx, 190 en Rutten, 68 a); *aan ééne streng trekken* (Schuerm. 690; *Waasch Idiot.* 635 a; hd. *an einem Strange* ziehen); *ééne zeel of ééne koord trekken* (Schuerm. 740 en vgl. *Antw. Idiot.* 1472; Joos, 80; 106); *aan hetzelfde zeel trekken*, eendrachtig handelen; *één zeel spannen*, samenspannen (*Waasch Idiot.* 756). In het Friesch: *hja lûke mei in-oar (oan) ien line*; eng. *to pull together*.

1407. Langzaam (zachtjes of zoetjes) aan, dan breekt de lijn niet.

Dit gezegde bezigt men tot iemand, die al te haastig te werk gaat en daardoor de zaak zou kunnen bederven. Oorspronkelijk gezegd door den schipper tot den jager om te voorkomen, 'dat de lijn, waarmede schuit en paard verbonden zijn, door te felle aanstrenging breeke' (Van Eijk I, 100). Zie Sewel, 746: *St a a g j e s a a n z o b r e e k t d e l y n n i e t*, *softly, softly, with ease, than the work is not spoil'd*; *H.S.* 27: *Als me al te hart trekt, zo raakt het lyntje in stukken*; Harreb. I, 238 b: *Staagjes aan, staagjes aan, dan breekt de lijn niet*, zei Gijs, en hij werd gekielhaald; *P.K.* 116: *Nou zachtjes aan hoor jongens! dan breekt het lijntje niet*; *Nkr.* II, 18 Oct. p. 2: *We volgen voldoende de oud-vaderlandsche taktiek: zoetjes aan, dan breekt het lijntje niet*; *Menschenw.* 453: *Langsaampjes maid.... dan braikt 't laintje nie*. Vgl. ook Eckart, 11: *Sach an, söns brekt de Lin; fri. stadich-oan, dan brekt de line net*.

1) Vgl. het 16de-eeuwsche en ook latere *zijn strenge trekken*, partij kiezen, voor zijn gevoelen uitkomen; *iemand's streng trekken*, zijne partij kiezen (Pers, 636 b); Harreb. II, 313. Vgl. Vondel, *Harpoen*, 122.

1408. Lijntrekken of (aan) de lijn trekken,¹⁴⁰⁸

d.w.z. luieren, luilakken; vandaar een *lijntrekker* (eng. *soldier*; hd. *Drückeberger*), een *lijnschieter* of een *lijnhaas*¹⁾, een luilak, iemand die niet flink voortmaakt; die ziekte voorwendt om van het werk af te komen; ook iemand die een gesprek, een onderhoud, ongemotiveerd rekt en het daardoor vervelend maakt (*Woordenschat*, 643); fri. *hy lûkt* (trekt) *oan 'e loailine* of *it luije lyntsje*, hij luiert, eig. hij trekt niet flink aan de lijn, maar laat de lijn slap hangen (gezegd van iemand die een schip of een kar aan een lijn of een touw voorttrekt?). Vgl. het zuidndl. *zijn zeel niet overtrekken* (= in stukken trekken), zeer lui zijn (*Antw. Idiot.* 1472; Tuerlinckx, 741). Zie Köster Henke, 42: *lijntrekken*, rekken (syn. van *boot afhouden*); gezellig praten (*Onze Volkstaal*, II, 119); *lijnschieter*, suffer; Speenhoff, VI, 53: Ze zingen soms uren dezelfde mop, de mop van de prop en de lijntrekkerij; *Het Volk*, 29 Dec. 1913 p. 8 k. 3. Ik zal mijn beide oudsten opleiden tot flinke mannen; niet tot lijntrekkende ambtenaren; 5 Juni, 1914 p. 5. k. 2: Hij heeft vernomen dat er op de Rijksverzekeringsbank des daags geducht geluierd wordt, dat er ook met het avondwerk de lijn wordt getrokken; 25 Juni 1914 p. 8 k. 3: Door te zeggen, dat hij niet betaalt voor overwerk, laat hij het voorkomen of er op de Bank lijn getrokken wordt.... Om nu te komen met lijntrekkerij is een zonderlinge hulde aan het personeel van de Bank; *Handelsblad*, 7 Oct. 1914 p. 7 k. 5 (avondbl.): Wie zich schuldig maakte aan lijntrekken, werd met het platte van de bajonet op de hand getikt; *Ndl. Wdb.* VIII, 2345. - Wanneer men zeer langen tijd doet over een onbeduidend werk, noemt men dat een *goede, lange of reuzenlijn*²⁾.

Eindnoten:

1408 Voor *de boot afhouden* zie het *Ndl. Wdb.* I, 1028: '*De boot afhouden*, eigenlijk van dengene, die, terwijl anderen roeien, belast is met de taak om de boot bij de landing van den wal af te houden, en die dus gedurende het varen weinig te doen heeft; maar altijd overdrachtelijk gezegd voor: Niet meedoen terwijl anderen werken, zich onttrekken aan hetgeen tot een goede plichtsbetrachting behoort'; III, 498.

Niet onwaarschijnlijk is het dat *lijntrekker* een soldatenwoord is. Als bij een oefening in de z.g. compagnieschool niet voldoende man schappen aanwezig zijn om de exercities uit te voeren, laat men door de beide manschappen naast de guides eener sectie een lijn vasthouden, welke de lengte heeft van een sectie soldaten. Deze lijn moet door beide manschappen steeds strak gehouden worden. Zij hebben niets anders te doen dan de lijn te trekken en hun guides te volgen. Luie en domme aspiranten zijn steeds tuk op dit werk. Vandaar dat zulke menschen ook bij andere oefeningen met den naam 'lijntrekkers' betiteld worden.

1409. Iemand aan het lijntje houden,

d.w.z. iemand vasthouden, niet loslaten, iemand door gedurig uitstellen misleiden, mnl. *enen lopende houden*; *iemand aan (of op) het sleeptouw houden*, of, zoals Vondel zegt in de *Leeuwendalers*, vs. 1308; *iemand aan het lange touw houden*;

1) *Weekblad v. Gymn. en Middelb. Onderwijs* IX, 427.

2) Bij Hooft komt een znw. *lijntrekkerij* voor, syn. van *lijntocht*, kuiperij, partijschap, het trekken aan dezelfde lijn. In het hd. bargoensch beteekent *Leine ziehen*, auf den unsittlichen Weg, den Strich gehen; daher: 'zieh deine Leine', geh. fort, deiner Wege (Rabben, 83; Kluge, *Rotw.* 382 a; 423), een beeld ontleend aan den zeeldraaier, die achteruit loopt.

17de eeuw: *iemand ophouden*; 18de eeuw: *iemand in 't lange pak laten loopen* (Tuinman II, 112; C. Wildsch. IV, 310; 333); Villiers, 75. In Zuid-Nederland: *iemand aan* (of *in*) *den draai* of *in de(n) wiggel houden* (Schuerm. 103 b; Antw. Idiot. 1442; Waasch Idiot. 187 a); *iemand aan den tar* (vogellijn) *houden* (Antw. Idiot. 1225); in Limburg: *iemand aan de lange lijn houden* (bij Asselijn³⁾; Welters, 77). Schuermans, 103 verklaart *iemand aan den draad houden* als *iemand aan*

3) Zie *Tijdschrift* XXVIII, 181: Laten wij ze maar vrij zo sleepende ondertusschen noch aan de lange lijn houwen.

den klap (*praat*) houden. In Friesland beteekent *immen oan 't lyntsje hâlde*, vriendschap of verkeerling met iemand onderhouden uit belangzucht, waarvoor de Groningers zeggen: *an de liemgar hebben* (Molema, 244 b⁴); nd. *he hett hum an 't Tau* (Wander, IV, 1038).

1410. Iemand met een zoet (of zacht) lijntje ergens toe brengen,

d.w.z. niet met geweld, doch op vriendelijke, kalme wijze iemand tot iets brengen of verleiden; eig. gezegd van een trekdier, een paard, dat met een zachten teugel (= lijn) geleid wordt. Vgl. Van Moerk. 450: Gy moet met een zoet lijntje by haar de vree zoeken; Hooft, *Ned. Hist.* 26: Immers by volken gewent met een zachte lyn geleidt te worden, als de Nederlanders; Pers, 141 a: Met een sachte teugel bestieren; 657 b: Met een soet lijntje; Van Effen, *Spect.* XI, 207: Hy is zo vol als een kartou; hy kan het niet langer op zyn beenen houden, en 't zou goed zyn hem met een zagt lyntje naar bed te krygen; V. *Janus* 3, 31: *Langs een zoet lijntjen*; Harreb. II, 32; *Sjof.* 40: Als jonge Miet uit d'r werkhuis kwam, moest die d'r met een zacht lijntje de deur uitdrijven; bl. 230: Als een krankzinnige, die met een zacht lijntje zyn huis uitgelokt, eindelijk merkt dat hij opgesloten is; Heyermans, *Ghetto*, 91: Met een zoet lijntje krijg je alles gedaan; *Dievenp.* 161: 'n Volgende (boef) troon je met 'n smoesje, 'n zoet lijntje naar 't bureau; evenzoo *Ppl.* 72; *Het Volk*, 27 April, 1914 p. 3 k. 1: De laatste was behoedzaam en trachtte den raad met een zoet lijntje mede te krijgen; Nierstrasz, 92: Eindelijk komt het sluitingsuur en worden de laatste plakkers met een zoet lijntje de deur uitgezet; *Ndl. Wdb.* VIII, 2344; fri. *immen mei in sêft lyntsje ride*. Bij Tuinman I, 242, staat hiervoor: *met een zoet toomtje*, dat we lezen bij Vierl. 159 (Hoe suldij soeter ende met soeter toompken het waeter connen zyn fortse benemen dan met een viercante zoode) en dat thans in Zuid-Nederland nog bekend is; zie *Antw. Idiot.* 1252; De Bo, 1167: *met een zoet toomken*, met zoetheid, met zachtheid. Evenzoo in het fri. *mei in seafte team*, bedaard, kalm.

1411. Iemand aan het lijntje hebben (-houden of krijgen),

d.w.z. iemand in zijne macht hebben, houden, of krijgen, op zijne hand hebben, tot zijne partij overhalen; vroeger ook: *iemand aan zyn* (of *een*) *snoer hebben of krijgen*; *iemand aansnoeren* (*Ndl. Wdb.* I, 328; 17de eeuw: *iemand aan zyn koord krijgen*; *aan zyn ling* (?¹) *hebben* (*Lichte Wigger*, 6, r); in Twente: *eeenen an 't tówken hebben*; fr. *tenir qqn en laisse*; hd. *jemanden am Faden, an der Schnure, am Schnürchen, an der Leine haben*. Hoogstwaarschijnlijk moet lijntje hier worden opgevat in den zin van lang touw, waaraan bijv. een paard loopt. Zie Hooft, *Ned. Hist.* 25; Tuinman I, 296: *Hij heeft hem beet*, hij heeft hem vast, of aan 't lijntje; Halma, 319: Iemand aan zijne lijn of aan zijne zijde krijgen, *mettre quelqu'un dans son partie*; *De Arbeid*, 18 April 1914, p. 4 k. 2: De Heeren doen alsof zij de ministers aan 't lijntje hebben, ofschoon het precies anders om is; 11 Maart, p. 4 k. 1: De heeren patroons dachten de confectieslaven hiermede aan de lijn te houden; *Sjof.* 113: Ze zouën 'm thuis goed oppassen, ze zouën 'm wel aan 't lijntje houën; *Nkr.* V, 2 April p. 6: Arbeiders

- 4) In Friesland kent men in denzelfden zin '*iemand op den tocht houden*', dat duidelijk wordt, wanneer men weet dat in het Zaansch *tocht* snoer van een vischtuig is; in Groningen zegt men *op tobbe holle* of *op toppen hollen*; oostfri. *ene up of in de tobbe hollen*, welk 'tobben' trekken, tokkelen beteekent; mnd *upm tucke* (fri. *op tok*) *holden*, nicht zur Ruhe kommen lassen; fri. *immen op 'e tok hâlde*, aan het lange lijntje houden, zonder uitslag te geven.
- 1) Gewestelijke vorm van *leng*, strop van touw, dien men om een last slaat om dezen op te hijschen?

hou je aan 't lijntje heel hun leven, maar aan de patroons moet je wat toe weten te geven; *Schoolm.* 216: Zoo laat gij

zelfs het kloekste brein wanneer 't u lust aan 't lijntje loopen. Syn. is *iemand aan 't touwtje hebben* (o.a. in *Nkr.* VII, 26 Juli p. 2); vgl. n°. 596; fri. *ien oan 't snoer ha*, aan 't lijntje hebben.

1412. Zingen als een lijster,

d.w.z. zeer mooi en vroolijk zingen. In de middeleeuwsche gedichten wordt meermalen van den zang van de lijster melding gemaakt, zooals in *Flor.* 2551: Daer mach men die lijstren horen clemmen ende nedergaen met harre stemmen. In de 16de eeuw was die zang reeds spreekwoordelijk; vgl. *Sart.* III, 3, 21: *Sy singen als lijsters*, en zie Huygens I, 167; Van Moerk. 56; Brederoo, I, 284; Harreb. II, 33; *Ndl. Wdb.* VIII, 2384. Syn. *zingen als een kriek*, een krekkel (Halma). In het fri.: *sjonge as in lyster*, evenzoo in Zuid-Nederland; zie o.a. *Antw. Idiot.* 1489.

1413. Van lik-me-ves(sie),

d.w.z. van niets, van geen waarde; Vgl. n°. 202 noot en zie *Kmz.* 148; 238; *Zevende Gebod*, 55: 'n Bereddering van lik-me-vessie, *Prikk.* II, 10: 't Zijn vliegers van lik-mijn-vestje; *Menschenw.* 471: 'n Rooie hoan van lik-main-fessie! *Gron.* 336: Een klant van lik-me-vestje; *Nkr.* IX, 6 Nov. p. 2: Wat is me dat nou 'n redeneering van lik-m'n-vestje; *Groot-Nederland*, 1914 (Oct.) p. 413: 'k Krijg kramp in me buik over je fransch van lik-me-vessie; *Nw. School* VIII, 78: Ieder zal het gevoel niet kunnen kwijtraken, dat het opmerkerij van lik-me-vessie is; IV, 235: Schrijf maar raak likmevessie-paedagoog. Vgl. nog andere dergelijke formaties in *Het Volk*, 28 Juli 1914 p. 5 k 3: Zijn Partij-van-hou-je-taai; *Antw. Idiot.* 447: 'ne Kleermaker van kust-me-gat; bl. 755: *let van lekt-mij'-lipken*, iets zeer lekkers. Waarschijnlijk is *ves(sie)* het fr. *fesse*. Zie n°. 604.

1414. Laat de linkerhand niet weten wat de rechter doet,

d.i. 'als gij aalmoezen geeft, geschiedde het zoo stil en onopgemerkt mogelijk.' De spreekwijze is ontleend aan *Mattheus* VI, 3: Maer als ghy aelmoesse doet, soo en laet uwe slincke [handt] niet weten, wat uwe rechte doet; *Zeeman*, 259; *Laurillard*, 63; *Villiers*, 74; fr. *que votre gauche ne sache point ce que fait votre droite*; hd. *lasz deine linke Hand nicht wissen, was die rechte tut*, eng. *the left hand shall not know, what the right one does*.

1415. Iemand links laten liggen,

d.w.z. op iemand geen acht slaan, geen notitie van hem nemen, hem negeren; hd. *einen* oder *etwas links liegen lassen*, vernachlässigen; nd. *enen link holden* (*Eckart*, 330); oostfri. *he let him hêl links liggen*, kümmert sich nicht um ihn. Uit het begrip *linksch* heeft zich dat van *verkeerd* ontwikkeld; ook bij de Romeinen beteekende *sinister*, evenals *laevus* en *scaevus*, linksch en *ongelukkig*, *verkeerd* (vgl. *Leuv. Bijdr.* X, 214), zoodat de uitdr. eig. wel zal beteekenen: iemand aan de zijde laten liggen, vanwaar het ongeluk komt, dus: er liefst niet naar omzien. Zie *Harreb.* III, 44; *Falkl.* V, 183; *Nkr.* IV, 5 Juni p. 2; *Villiers*, 74; *Ndl. Wdb.* VIII, 2449; enz.

1416. Niet linksch zijn,

d.w.z. niet dom zijn; slim, gevat zijn; ook *niet linksch vallen* (*Volkskunde X*, 99); *niet slinksch vallen* (*Schuerm.* 623 *b*; *Antw. Idiot.* 1122; *Rutten*, 208 *a*). In de 17de eeuw was *niet slinksch zijn* zeer gewoon; zie *Mnl. Wdb.* VII, 1285 (16de eeuw); *Van Moerk.* 191; 390; *Com. Vet.* 68;

Nederl. Volksboeken IV, 6 en *Tuinman* I, 263: Dus zegt men ook van ymand, die gezwind en geoeffent is, *hy is niet slinksch*¹⁾. Het adj. *linksch* in dezen zin is te vergelijken met het lat. *laevus*, dat eveneens *linksch* en *dom, onhandig* beteekent; Afrik. *hy was nie links nie*. Zie *Ndl. Wdb.* VIII, 2453.

1417. De lip laten hangen,

d.w.z. een ontevreden en zuur gezicht zetten, *simmen* (o.a. in *Nest*, 18; 147), *summen*, *sumpen* (*Antw. Idiot.* 1215), op het punt staan van te schreien, vooral van kinderen gezegd, dial. *eene pan* of *een penneke maken*²⁾; vgl. een *hanglip*, een pruil. In Zuid-Nederland *eene lippe (leppe) maken, de lippe(n) spannen, - trekken, - zetten* (de beide laatste ook bij ons); in Kl.-Brabant *zijn lippen slepen* of *laten hangen* (Joos, 86; *Teirl.* II, 208); *Antw. een lip trekken* of *zijn lip laten hangen*; fr. *faire la lippe, faire une grosse lippe*; Zaaansch: *een prutlip* (pruillip) *zetten*. Vgl. Plantijn: *Lippen, de lippe hangen laten, faire le lippu*, labra exerere, labiosum agere; Halma, 321: *De lip laten hangen, pruilen, boudet, faire la mine*; Van Effen, *Spect.* IX, 63; X, 19; XI, 147; *C. Wildsch.* III, 304; *Tuinman* I, 92; *Sjof.* 40; *Ndl. Wdb.* V, 2099; VIII, 2477; Villiers, 74. De Duitschers zeggen: *das Maul* oder *die Lippen hangen lassen*; in het nd. is bekend: *de Lippen hongen lâten* (Eckart, 330); oostfri. *hê lett de lebbe* (od. *lipe*) *hangen* (*Ten Doornk. Koolm.* II, 481); eng. *to hang one's lip* (verouderd). In Groningen: *de lip op 't darde knoopsgat hangen loaten* (Molema, 539 b), waarmede te vergelijken is *haer aenschijn hangt in den derden schakele* (bij Colijn v. Rijssele, *Sp. der M.* 1060); in Limb. *hij heeft de lippen op de klompen hangen* (is slecht geluimd; *'t Daghet*, XII, 126); fri. *de lippe* (of *prullippe*) *hingje litte*.

1418. Zich op de lippen bijten,

d.w.z. zich inhouden, vooral van gramschap en woede, maar ook, evenals in Zuid-Nederland, zijn lachlust bedwingen. Ook zegt men hiervoor *op zijne tanden bijten* (van gramschap; zie *Trou m. Bl.* 117; *Leeuwendalers*, 1600); 16de eeuw bij Despars: *op sinen breidel bijten*; zie Huygens, *Kost. Mal.* 135 (*lippenbeet*); Halma, 321; Van Effen, *Spect.* XII, 12; *C. Wildsch.* IV, 245; II, 342: Van Arkel beet op zijn lip; *Ndl. Wdb.* II, 2650; VIII, 2478; *Teirl.* II, 208: *op zijn leppe bijten*. Bij Anna Bijns, *Refr.* 66 komt voor: *de lippen bijten*, in den zin van vertoornd worden, en in de middeleeuwen *sine tande te gader biten*; fri. *op 'e lippe bite*; fr. *se mordre les lèvres*; hd. *sich auf die Lippen beiszen*; eng. *to bite one's lips*.

1419. Iemand de loef afsteken,

d.w.z. iemand vooruit komen; te boven gaan. overtreffen. De uitdr. is ontleend aan het zeewezen. Onder de loef verstaat men eig. die zijde van het schip, waarop de wind staat. Komt men nu met zijn schip aan die zijde van een ander vaartuig, dan onderschept men den wind, en beneemt zodoende aan dat vaartuig het voordeel van den wind. Dit noemt men thans *de loef (af)winnen* of *afknippen*; nd. *einem Schiffe die Luw abgewinnen*. In figuurlijken zin beteekent *iemand de loef afsteken*

- 1) In Zuid-Nederland kent men ook met ablaut *slunksch vallen*, snedig antwoorden, behendig te werke gaan (De Bo, 1042 b); *slonk(sch) zijn*, slim, doortrapt zijn (vgl. ons *linkerd*); maar ook *lomp, onbehendig* zijn (De Bo, 1038; Schuerm. 625 b) naast *slunkaard, slonkaard*, iemand die lomp of vierkant is (Schuerm. *Bijv.* 305); *slonkerik*, botterik.
- 2) *Ndl. Wdb.* XII, 265; *N. Taalgids* XIV, 197.

het in zekere handeling, eigenschap, enz. van hem winnen, het voordeel boven hem hebben, hem te boven gaan, overtreffen (*Ndl. Wdb.* I. 1547; VIII, 2551). De uitdr. dateert uit de 17de eeuw en wordt o.a. aangetroffen bij Vondel, *Adonias*, 428:

Men zeilt eerst scherp, daer na heel ruim den hoeck te boven.
Zoo krijght men, recht voor wint, de loef van zijn party.
Aldus leght Salomon, eer hy ontwaecke, in ly.

Winschooten, 141; Hooft, *Brieven*, 173; Pers, 460 *b*: *iem. de loef af zien*; 140 *b*: *de loef af strijken*; Tuinman I, 144; 147; Sewel, 456; Halma, 321; Harreb. II, 34 *b*; Villiers, 74: *iemand se loef afstek*. Zie n° 1402.

1420. Iemand een loer draaien,¹⁴²⁰

d.i. iemand eene poets bakken, eene kool stoven. In geheel Noord- en ook hier en daar in Zuid-Nederland bekend; zie *Fri. Wdb.* II, 130 *b*; Hoeuft, 363; Gallée, 27 *a*; Molema, 246 *b*; Bergsma, 12: *een loer andraaien*; Schuermans, 345 *a*; Harreb. II, 34; *Ndl. Wdb.* VIII, 2563; *Dievenp.* 55; *Nkr.* III, 22 Aug. p. 6; VII, 1 Maart, p. 4; *Menschenw.* 229. Onder een loer zal men eigenlijk moeten verstaan een *luur*, een *lap*; daarna een *ding van weinig waarde, iets slechts, een streek, een grap*. Vgl. Sweerts, *Koddige Opschr.* 4, 108: Daarom zijn 't Jan-gatten, Memmetrutten, die 'er manlijkheit dus laten onteeren en rechte *Loerlappen*, die 'er van zulke boze duivels laten overheeren.

Steun aan de hier gegeven beteekenis-ontwikkeling geven de volgende woorden, die alle eveneens de beide begrippen *vod*, *nietswaardig ding, iets van geringe waarde* en *grap, poets* in zich vereenigen. In de eerste plaats wijs ik op het Vlaamsche *iemand een wiek draaien*, waarin *wiek* eigenlijk *de lemme eener lamp* beteekent (Schuerm. 867); verder op: iemand *ollen* (eig. *prullen, vodden*) draaien; iemand een *foef* (eig. *lap, vod*) bakken; iemand *knotjes* (eig. *bosje, kluwentje*) draaien, voordraaien (Boekenoogen, 472), waarnaast een wkw. *knotten*, verzinsels vertellen, guitige streken uithalen. Het Westvl. *knollen, knullen* beteekent *beuzelarij, onnoozele praat, dwaasheid*, doch oorspr. vertaalt Kiliaen het door *glomus, globus*, kluwen, bal; *iemand knopen draaien*, iemand bedotten (V. Dale), de. *at dreie en Knap*; Afrik. *iemand 'n knop draai*; in de 17de eeuw was zeer gewoon *lorren draaien*, bedriegen, smokkelen, en *lorrendraaiarij*, bedrog, smokkelarij naast *lorling-, lordlingdraaiarij*, waarin *lorling* eig. beteekent een stukje touw, waarmede een rietdekker het riet of stroo vastmaakt, en dat oorspr. *lordling* luidde, afleiding van **lord*, oostfri. *lurd*, alte Lappen oder Fetzen, bz. aus alten aufgedrehten Schiffstauen gefertigte lose Garne od. lockere Drähte, womit Schiffseile, etc. umwickelt werden (Ten Doornk. Koolm. II, 551 *b*; Winschooten, 145). Naast ons znw. *vod(de)*, oorspr. *lap*, kent het hd. *fudden, fuddeln*, valsch spelen, bedriegen; een *slenter*, eig. *lap*, komt in de 17de eeuw ook voor in den zin van *looze streek* en is in dien zin nog bekend in de uitdr. *met slenters omgaan*; het znw. *lomp, vod*, kan samenhangen met het wkw. *lompen*, bedriegen, bedotten (n°. 1422; fri. *lompe* naast *loere*; vgl. Halma, 321: *loeren*, bedotten); Kiliaen kent een znw. *loen* in den zin van *kleine paal, pen*, doch in de 17de eeuw komt het ook voor in de bet. *streek, kuur*, terwijl thans nog gezegd wordt *iemand een loentje* of *loentjes draaien* (of *zetten*; zie o.a. *Ndl. Wdb.* VIII, 2559; Köster Henke, 40; *Jord.* 60; 69; 124; 248. Een *loet* is een werktuig om te scheppen of te krabben (zie o.a. Opprel, 71); in Zuid-Nederland is *loet* een nuk, gril, kuur (zie o.a. *Antw. Idiot*).

772; Schuermans, 345 b); een *kodde* is een knots, waarnaast Kiliaen een znw. *kodde*, aardigheid, grap vermeldt, waarvan het adjectief *koddig*, grappig; een *plugge* is in het Westvl. ook een *gemeene vent* en een *klucht*, *scherts* (De Bo, 874 b); een *patjol* was een houweel maar ook een grap (Ndl. Wdb. XII, 791); een *prul* is een ding van weinig waarde (nd. *prull*, buil, gezwel) en in het Westvl. een *bedriegelijk gezegde*, waarnaast een ww. *prullen*, schertsen, leugens vertellen (De Bo, 897 b); een *palulle* is een lap, en *palullen* beteekent foppen, bedriegen (De Bo, 822; Ndl. Wdb. XII, 254); wellicht mag ook vergeleken worden het 17de-eeuwsche *iemand een pijp draaien* (Lichte Wigger, 31); enz. Andere woorden hebben uit de beteekenis *stuk*, *brok*, *klomp* die van *bedrog*, *grap* ontwikkeld, zooals blijkt uit *stuk* in de uitdr. *stukken draaien* (zie aldaar); vroeger beteekende *kluit*¹⁾, mnl. *clute*, ook *grap*, vooral bekend uit *een sotte cluyt*, een kluchtspel; evenzoo is een *mop* eig. een steen, doch thans ook een *grap*, een *ui*, en in het Amsterdamsch verstaat men onder een *bonk*, eveneens een *grap*, leugen, verzinzel (zie Köster Henke, 11).

Met het oog op al deze gelijksoortige beteekenis-ontwikkelingen is het dus niet onwaarschijnlijk, dat we aan *loer* in de eerste plaats de bet. moeten toekennen van *lap*, waaruit die van *lummel*, *gemeene vent* (vgl. *zuiplap*), *bedrieger*, waarnaast ook *loeren*, bedriegen, en die van *bedrog* is voortgevloeid. Wat eindelijk het wkw. *draaien* in deze uitdr. betreft, dit heeft hier de algemeene beteekenis van *in orde maken*, *klaar maken*, *leveren* ontleend aan de draaibank; vgl. *iemand iets bakken*, *lappen*, *flikken*, *draaien* (Molema, 86 b; Rutten, 72 a; Antw. Idiot. 373 en De Bo, 261: *iemand een kaaksmete draaien*), enz., waar eveneens niet meer aan de oorspr. beteekenis wordt gedacht. Zie verder mijn uitvoerig artikel in *Noord en Zuid XXI*, 243-259.

Eindnoten:

1420 Voor iemand *een pijp draaien* zie Ndl. Wdb. XII, 1746-1747.

Onder het loodje leggen,

d.i. ter zijde leggen; eig. gezegd van stukken die onder een lood, een presse-papier, op 't regeeringsbureau ter bewaring worden gelegd. De uitdr. is in Ned.-Indië gebruikelijk. *Onder 't loodje blijven*, voorloopig niet behandeld worden, niet plaats vinden. Vgl. Kartini, *Van duisternis tot licht*, bl. 324: Lang hebben zusje en ik over je vaders woorden gesproken en nagedacht en de slotsom is, dat het gaan naar Holland voorloopig onder het loodje blijft. Zie ook Ndl. Wdb. VIII, 2707.

1421. Eigen lof stinkt,

d.w.z. de lof, dien men zich zelf toezwaait, wordt niet geacht, eig. staat in een slechten reuk; men moet zich zelf niet prijzen (zie *Spreuken 27*, vs. 2). Vgl. in het mnl. *men seit eyghen lof stinct* (*Tijdschr. XXI*, 202); *Doct. II*, 2427; *Lsp. III*, 3, 253:

Is u ere of doghet geschiet,
Dat en suldi voort segghen niet;
Want lof in eyghenen mont
Wart onsuver talre stont.

Bij Campen, 20: *eygen lof stinckt*, Spieghel, 295; *Bank. II*, 430; De Brune, 257: *van eyghen lof, men stijnct of*, Van Moerk. 459; Huygens, *Hofwijck*, 466; enz. Zie

1) In het Westvl. bet. kluite een *dikke lap* en een *sul* (De Bo, 538 b).

Harreb. I, 34 *b*; III, 283 *b*; Villiers, 74; Halma, 136; Wander, III, 202 en Tuinman I, 7, die beweert dat de Romeinen reeds zeiden *propria laus foetet of sordet*; vgl. Werner, 46: *laus sordet propria; laus nobilis est aliena*; 79: *qui sibi dat laudem, laudis privatur honore*; Antw. Idiot. 1877: *eigen lof stinkt en andermans lof klinkt; eigen lof stinkt, vriendenlof hinkt en vreemde lof blinkt*; Teirl. II, 217: *aige lof stenkt, vremde lof blenkt*; fr. *qui se loue, s'emboue*; hd. *eigen Lob stinkt*.

1422. Zich niet laten lompen,

d.w.z. zich niet laten bedriegen, bedotten. Bij Kiliaen lezen we: *lompen*, *impingere*, *infligere*, *illidere*, *stooten*, *duwen*, *schudden*; ook Mellema vertaalt *lompen* (syn. van *lompalsen*) door *buffoner*, *batre*. Onze zegswijze

zich niet laten lompen trof ik het eerst in het begin der 18de eeuw aan bij Alewijn, *Besl. Swaantje*, p. 16: Neen, ouwe Cees laet zich niet lompen; Halma, 323: Ik zal mij van hem niet laten lompen, *je ne me laisserai pas tromper de lui*; zie verder fri. *ik lit my net lompe*; Gallée, 26: *lompen*, onbehoorlijk behandelen, beetnemen; *laot uw nieet lompen*; V.d. Water, 104: *lompe*, bedriegen, foppen; Houben, 106: *zich niet laten lompen*, zich niet laten voor den gek houden; ook: zich niet laten kennen op iets, royaal zijn (vgl. *Archief III*, 370); Schuermans, 347; *Onze Volkstaal I*, 126; *Slop*, 266; *Peet*, 147; *De Arbeid*, 20 Dec. 1913, p. 4 k. 2: Het bestuur dat hen door dik en dun verdedigde, laat zich ook niet lompen; hd. *sich nicht Lumpen lassen*, eig. sich nicht Lump schimpfen lassen¹⁾, sich nobel zeigen; oostfri. *ik wil mî nich fan hum lumpen laten* (Ten Doornk. Koolman II, 546); Eckart, 335; Wander III, 284: *sik nig lumpen laten*, nicht geizig sein; Kluge, *Studentenspr.* 106: *sich lumpen lassen*, thun als wenn man arm wäre um eine Geldausgabe zu vermeiden (anno 1795). Vgl. n°. 1399 en 1420.

1423. Lont ruiken (of rieken),

Winschooten, 142 zegt i.v. *lont*: 'Het is een gedraaide streng van werk, ens. door welkers behulp roers, geschut, kan afgeschooten, of gelost werden: hier van daan: *lont ruiken*, *ik ruik lont*, beteekend onraad verneemen: dewijl hij in vrees is, dat het op hem mogt gemunt sijn'. Zie verder Pers, 315 a; 556 b; Paffenr. 59: Een goed soldaet ruykt ras lont; Brederoo I, 257, vs. 422; Van Effen, *Spect.* VII, 19; *C. Wildsch.* VI, 34; Tuinman I, 343; Sewel, 458: *L o n t r u i k e n*, merken dat er iets smeult, *to smell a design out*; Harreb. II, 35; Villiers, 74; *Ndl. Wdb.* VIII, 2690, enz. In de 17de eeuw gold hiernaast in denzelfden zin: *de vonken gewaar worden* (Hooft, *War.* 178), - *merken of in den neus krijgen*. In Zuid-Nederland *lont (ge)riecken*; vgl. Plantijn: *lonten riecken*, avoir le vent au nez; *Antw. Idiot.* 1878; Teirl. II, 218; Schuerm. 348 a; De Bo, 646; fri. *lonte rûke* of *der lonte fen krije*; fr. *sentir, découvrir la mèche*; hd. *Lunte riechen*²⁾; eng. *to smell a rat*. Syn. is *kaas ruiken* (in *Dievenp.* 168).

1424. In het lood staan,

d.w.z. recht staan, in den haak zijn (n°. 743). Met lood wordt hier bedoeld het *paslood*, *schieftlood*, dat de metselaar of de timmerman gebruikt, om te zien of iets recht (vgl. *loodrecht*) staat en niet helt. Vandaar in het mnl. de uitdr. *te lode staen*, met het paslood worden onderzocht; vgl. Halma, 323: *Wel in 't lood staan*, regt naar 't paslood staan (zie Huygens, *Hofwijck*, vs. 2388; *Ndl. Wdb.* VIII, 2706) en bij Harreb. II, 35 b: *Alles komt weer in 't lood*, de zaak is in orde; Gallée, 26: *'t Gezichte gôd in 't lood hebben*, een regelmatig gezicht hebben. Hierbij behoort ook de uitdr. *uit het lood hangen*, scheef hangen; ook van iemand die scheefhangend op een stoel zit; bij P.C. Hooft, *Ged.* I, 185: *uit het lood wijken*³⁾; mnl. *buten den lode gaen*, in de war gaan (*Mnl. Wdb.* IV, 785); De Bo, 646; *Waasch Idiot.* 809 en Rutten, 134 citeeren: *in zijn lood zijn*, in zijn behoorlijken stand zijn; *uit zijn lood*

- 1) Volgens Paul, *Wtb.* 331 beteekent *Lump*, Mensch in lumpiger Klei-dung, dann: armseliger, gemein gesinnter Mensch.
- 2) Vgl. in het hd. in denzelfden zin *das Garn riechen*, eig. gezegd van wild; *den Braten riechen* (Schrader, 284 en 29).
- 3) Zie ook De Brune in *Ned. Klass.* III, 5: Al waret noch soo krom gheweken uyt sijn loot. Hiernaast *uit het lood spatten*.

zijn, verlegen zijn, onthutst zijn; *uit* (of *van*) *zijn center zijn* (Schuerm. 87); *in zijn lood komen*, op zijn pas komen; zie ook Schuermans, 348 b; Teirl. II, 219; *Antw. Idiot.* 774 en Joos, 85: *uit zijn lood geslagen* (of *geslegen*) *zijn*, onthutst zijn; *Jord.* 255: De luidruchtigste en overmoedigste meid sloeg hij met altijd scherper en kwetsender scherts uit 't lood; *Nkr.* IX, 4 Dec. p. 8: Nou ja! nou ja! raasde Piet, een weinig uit het lood geslagen; *Handelsblad*, 21 Nov. 1914, p. 1 k. 5 (avondbl.): Misschien ook hoopte de Duitsche overheid door die bijzonder hooge straf de inwoners van Brussel zóózeer uit hun lood te slaan, dat een nieuw vergrijp van wie ook voor de toekomst uitgesloten was; synoniem: *uit zijn vierkant zijn* (*Waasch Idiot.* 712); *uit de treklijn zijn* (*Peet*, 132). Zie n°. 1405 en vgl. fr. *sortir d'aplomb*, *perdre son aplomb*, van zijn stuk raken.¹⁾

1425. Dat is (oud) lood om oud ijzer,

d.w.z. dat is volmaakt hetzelfde; die ruil levert geen voor- of nadeel op; eig. de eene waar wordt verruild tegen de andere van ongeveer dezelfde waarde.²⁾ Zie Sart. II, 10, 79: *loot aen oudt yser*; *sulcke groet, sulck antwoord*, die het opvat in den zin van: met gelijke munt betalen, op dezelfde wijze behandelen, zooals ook blijkt uit III, 5, 97: *Loot om oudt yser*, ubi quis similia similibus pensat. Tuinman I, 122, 197 en 358 stelt deze uitdr. gelijk aan *lap om leêr*. Bij Halma, 323 wordt duidelijk de tegenwoordige bet. er aan gehecht; hij verklaart *dat is lood om oud ijzer* door *dat is slegt voor slegt*, of *die ruiling geeft geen voordeel*, c'est pain pour fouace, ce troc n'est pas avantageux; *C. Wildsch.* VI, 62: *ik ruil geen oud lood om oud ijzer*, I, 312: *t' is oud ijzer om oud lood*; Harreb. I, 360. Vgl. Smetius, 188: *het is een panneken om een potteken*, - *een knechtjen om een meysjen* (vgl. Joos, 78: *'t een is pot en 't ander panne*); het 17de-eeuwsche *gorre om guil* (vgl. hd. *Gurre wie Gaul*); *t' is vuile boter om gore kaas* (*Hist. d. Queesters*, 310³⁾); *t' is vuil vet en vuile boter*⁴⁾); *vlaai om struif*, het Vlaamsche *dat is zeven om zeven* (Joos, 84); *de eene is puit en de andere padde* (*Waasch Idiot.* 539); het Zaaansche: *'t is van den korf in den lapzak* (*Boekenoogen*, 558 b); *spek om spinde* (Harreb. II, 285); *pissebed weg, kakkebed weerom* (*De Vries*, 88; *Ndl. Wdb.* VII, 897; vgl. *H.v.Z.* 64: Je zal wel niet slechter dan andere zijn - *pissebed of kakkebed*); *de eene is pot en de andere is ketel* (zie *Antw. Idiot.* 993; 1379; Teirl. 201); *Sewel*, 735: *sop en geweekt brood*; het Friesche *gúl* (*gyl of goes*) *oan* (*om*) *goarre*, *treant oan toarre* of *lape om loarre*, merrie om hengst, hommelm om tor; *súpe wirdt boarch for waei*, karnemelk stelt zich borg voor wei; *hui is karnemelks borg* (*C. Wildsch.* II, 153; *Gunnink*, 177); *waai borg fr karnemelk* (in *Menschenw.* 33); *koek om vijgen* (Harrebomée I, 426 a); oostfri. *wei is*

- 1) In de drukkerij verstaat men onder *in het lood staan* gezet zijn. Zie *Noord en Zuid* XXVIII, 115; *Antw. Idiot.* 1878.
- 2) In het *Tijdschrift* XVIII, bl. 82 heeft Mr. J.A. Sillem uit de Cameraars-rekeningen van Deventer en de Graaflijkheidsrekeningen van Holland trachten aan te toonen, dat lood en ruw ijzer in vroeger tijd in prijs niet veel verschilden en dat het laatste slechts iets duurder was dan het eerste. Men bedenke evenwel, dat deze overeenstemming in prijs van twee artikelen, die beide van elders moesten komen, niet anders dan *tijdelijk* en *locaal* kan zijn geweest, een *constante* waarde was in dien tijd niet denkbaar.
- 3) Zie *Ndl. Wdb.* VII, 728.
- 4) *N. Taalgids*, XI, 306.

karmelks börge (Dirksen II, 80); enz.; fr. *c'est bonnet blanc et blanc bonnet*; hd. *Aepfel um Birnen*; *das ist Jacke wie Hose, Mus wie Maus*; eng. *it is six of one and half a dozen of the other*; in Zuid-Nederland: *den eenen is vuil boter en den anderen is vuile visch of vuil vet*.

[Tussengevoegd uit 'Errata en addenda':] Looden pijpen, samen delen

wordt gebezigd als iemand iets vindt of een buitenkansje heeft. Hij, die er getuige van is, roept dan deze woorden om te kennen te geven, dat hij er zijn aandeel in wil hebben. De zegswijze is een dievenuitdrukking. Vgl. *Amsterdammer*, 30 Mei 1925, p. 11: De kapers hadden er ('*oude pesthuis*) vrij spel. Het was hoofdzakelijk het zware, in ontzaglijke hoeveelheden aanwezige lood, dat de nokken, dakvensters en goten van dit groote bouwwerk bedekte, hetwelk het ontgelden moest. Bij karvrachten werd het er vandaan gehaald. Lood stond bij deze heeren steeds in hoog aanzien. Vandaar het spreekwoord: Looie pijpen, samen delen.

1426. Met lood in de schoenen (of met looden schoenen) gaan,

d.w.z. langzaam en schoorvoetend gaan, t.w. uit behoedzaamheid om geen mispas te doen, of uit vrees; en in figuurlijke toepassing: behoedzaam of vreesachtig te werk gaan (*Ndl. Wdb.* IV, 27; VIII, 2730); ook zeide men: *met looden voeten gaan*; vgl. V.d. Venne, 25: Verresierende luyden gaen met loode voeten (*voorzichtig*). Zie ook Hooft, *Ned. Hist.* 494: Loode voeten had hy, om hier over te treden; bl. 58: Sy begosten den Kaizarlyken Schout, met loode schoenen (*voorzichtig*) na te gaan (vgl. *Bank.* I, 375); zie verder *C. Wildsch.* I, 25; Sewel, 458: Met loode schoenen aankomen, *to come slowly*; Iemand met loode schoenen nagaan, *to watch for an opportunity to be revenged of one*; Harreb. II, 35: Het is of hij lood in zijn schoen heeft; *Nkr.* III, 19 Sept. p. 4: Zoo keerde hij terug bedroefd, met looden schoenen; VIII, 28 Maart p. 7: Mistroostig met lood in d'r schoenen zakke ze af. In het Westvl. zegt men: *met een lang gat* (of *lange hielen*) *ergens naar toe gaan* (De Bo, 341; 428 en Joos, 110). Vgl. ook *schudt dat lood uit uw schoenen* (Joos, 88); *met looden beenen gaan* of *met een lang gat ievers naar toe gaan*, d.i. mismoedig zijn (Joos, 95); *lood in zijn schoenen hebben* (Joos, 110). Het tegenovergestelde wordt uitgedrukt door: *zijn lichte schoenen aandoen* (of *aantrekken*), zich spoeden; Teirl. II, 211.

1427. Hij moest het loodje leggen,

d.w.z. hij moest het gelag, de gebroken scherven¹⁾ betalen; hij kreeg de schuld; hij moest er voor boeten; hij trok aan 't kortste eind. Onder het loodje is oorspr. te verstaan een looden plaatje, ten bewijze dat men bijv. bij een postwagen de vracht heeft betaald; ook een bewijs van betaling in den schouwburg, ofschoon de bewijzen later van papier zijn gemaakt. Vgl. n°. 639 en Winschooten, 143: *Hij moet het loodje schieten*²⁾, hij moet in het verscot sijn: hij moet voor een ander betaalen; bl. 208: Het komt op zijn kap aan, *hij moet het loodje leggen*; *Haagsche Reize*, 74; Sewel, 459: Hy moet het loodtje schieten (voor de andere betaalen), *he must pay for the whole company*; Halma, 323: Hij moet het loodje schieten,

1) *Het Volk*, 5 Mei 1914, p. 1 k. 2; fr. *payer les pots cassés*.

2) Vgl. ons *geldschieter* en *iets ver- of (voor-)schieten*.

hij moet in 't vershot zijn, *il faut qu'il débourse ou avance l'argent*; Harrebomée II, 35; *Ndl. Wdb.* VIII, 2711; *Sjof.* 80; 97; *Jord.* 422; *Slop.* 181: Daar naast (in de gevangenis) lag er een, die voor een heele ploeg het loodje legde, een rechte stommerik; *Nkr.* II, 13 Sept. p. 6; VII, 18 Oct. p. 4; *Dievenp.* 112; Speenhoff VII, 77: De polder en 't heele zoodje, die leit 't loodje in Rotterdam; *Het Volk*, 5 Januari 1914, p. 7 k. 4; 14 Febr. 1914, p. 1 k. 1; 26 Febr. p. 7 k. 1; *De Arbeid*, 21 Jan. 1914, p. 3 k. 4; enz.

1428. De laatste loodjes wegen het zwaarst,

d.w.z. het laatste gedeelte van een langdurigen, zwaren arbeid valt dikwijls het moeilijkst, het zwaarst; van een laatste inspanning hangt

dikwijls het meeste af; *de verre weg maakt den moeden man* (*Waasch Idiot*. 689 b); mnl. *lichte bordene es verre swaer, ja die se verre draghen moet*; Goedthals, 75: *lichte burden swaren op langhe wegen*; ook in het Oostfri.: *de leste lōdjes wegen swâr*, in het fri.: *de leste leadtsjes weage swierst*. De zegswijze kan ontleend zijn aan het wegen, waarbij de laatste kleine gewichtjes, de laatste loodjes den doorslag geven; Molema, 241 b: *de leste loodjes wegen*; Harreb. II, 35 b; Villiers, 74; eng. *the last mile is the longest one*.

1429. Het loon (of het geld) verzoet den arbeid.

Deze spreuk wordt aangetroffen bij Goedthals, 76: Den loon versoet den arbeyt, *les deniers font courir les chevaux*; *Ovl. Lied. en Ged.* 332, 486: Wel te lonene maect zochte weerc; De Brune, 484: *De loon verzielt de pijn en moeyt*; Tuinman I, 322: *Geld verzoet den arbeid*; II, 114: *Het loon verzoet den arbeid*; Halma, 710: *Geld verzoet den arbeid, l'argent adoucit la peine*; Sewel, 891; Harreb. I, 18; *Ndl. Wdb.* II, 582; VIII, 2793; hd. *guter Lohn macht die Arbeit leicht*; ital. *la mercede raddolcisce il travaglio* (*Wander III*, 229); mlat. *nil valet ille labor, qnem premia nulla sequuntur* (*Werner*, 54).

1430. Loon naar werken,

d.i. loon overeenkomstig het verrichte werk, gewoonlijk fig. Vgl. De Brune, 4: Is het leelick, is het schoon, zulck een werck heeft zulcken loon; Winschooten, 348: In sulke waeters vangt men sulke vissen; dat is, men krijgt loon naa werken; *Adagio*, 33: Hy cryght loon naer wercken, *factis correspondet merces*; Halma, 324: Loon naar werken of naar verdiensten ontvangen, *recevoir la récompense de ses mérites, ou la salaire de ses actions*; Harreb. II, 36; *Ndl. Wdb.* VIII, 2792.

1430a. Loontje komt om zijn boontje; zie n°. 313. ^{aant.}

1431. Loop naar (om of rondom¹⁾) de pomp (en haal water)!

Eene verwensching die wil zeggen loop heen! hoepel op!; zie Winschooten, 193: *Loop in de pomp, en haal de klap naa je toe!* dat is: *loop pompen*, want dat sonder het ophaalen van de *klap*²⁾ niet geschieden kan: het beteekend dan soo veel als loop hier van daan, en bemoeje met uuw werk: loop hudselen!; zie ook *Com. Vet.* 89. Of dit tweede gedeelte later er achtergevoegd is, kan vooralsnog niet worden uitgemaakt; vermoedelijk wel; vgl. Brederoo, 28, 425: *Loopt met jouw duyten in ien pomp*; zie *Taal en Letteren III*, 263; *Staring's Jaromir te Praag*, vs. 75: Loop naar de pomp, en drink u nuchtren, kwast! en vgl. de nu nog gebruikelijke zegswijze: *loop naar de pomp en laat je wasschen*; het fri.: *rin nei de pomp en sÛp wetter*, waarnaast ook *rin nei de Ryp op sleeptoffels* (*W. Dijkstra I*, 293); stfri. *loop na de Ryp op sloffen*. Andere dergelijke zegswijzen zijn: *loop naar de maan* (*en pluk*

1) Vgl. *Prikk.* V, 13: Dan kon ze rondom de pomp loopen! *Het Volk*, 20 Sept. 1913, p. 1 k. 2: Loop om de pomp, oude zemelknooper!

2) H. Beckering Vinckers vat *klep* op als *bovendeur* en verklaart de uitdr. als: Loop naar de pomp en drink eens, en vergeet vooral niet de deur achter je te sluiten (*Tijdschr.* XXXIX, 149). *Klap* is mij in dezen zin onbekend.

sterren (C. Wildsch. III, 30; 343; eng. *to wish one over the moon*); *ga naar Leuth, om sokken te wasschen* (Harreb. II, 19); *loop naar de galg* (= lat. *suspende te*; fr. *pende toi*; eng. *go and be hanged*¹⁾); vgl. Campen, 8: *her wt an der galgen*; Plantijn: *gaet te galgewaerts*, en zie Winschooten, 115, waar de uitdr. gelijk gesteld wordt aan: *vaar heen voor scheepskok!*; *loop naar de canaries* (Canarische eilanden); C. Wildsch. III, 254). In Limburg, volgens Welters, 105: *loop naar de galg, dan valt er geen pan op het hoofd*. Vgl. verder *loop naar den hemel en verkoop je aan de hel* (Harreb. I, 303 b); *loop naar de Mookerhei* (vgl. Gew. Weeuw. I, 23; C. Wildsch. III, 4), dat te vergelijken is met: *ik wenschte, dat gij op de heide te Hoboken laagt* (Harreb. I, 297 a; Schuerm. 389 a); in Kortrijk: *ik wenschte, dat hij op nen hert naar Spanje reed* (Schuerm. Bijv. 121 b); in Kl. Brab. *loop naar de klooten* (ook Antw. Idiot. 671), *naar den galg*; in Groningen: *ik wol dat doe op de bloksberg zatst* (Taalgids IV, 282 en Eckart, 55); in de middeleeuwen (*Bloeml.* III, 126, 23): *ic wilde hi zate in Jericho* (vgl. hd. *gehe nach Jericho und lass dir den Bart wachsen*; eng. *go to Jericho*); in Amsterdam: *loop naar de Pampus* (ook bij Molema, 317 b); verder: *loop naar de Franschen*; *loop naar je peet, naar je tante, je grootje*; in de 17de eeuw: *iemand voor den duivel* (of *droes, drommel*) *op Marken wenschen*; Breughel, 27: *ick wou de droes u lyff had te Aken gevoert*; Rusting, 38: *dat die de duvel haal en voer die op een kar na Bremen*; verder: *vaar voor alle Turken!*; *loop voor St.-Stuifzand!* - *voor St.-Truyen!*; *loop naar den duivel, drommel!* - *naar den bliksem* (en *help donderen*) (in Antw. *den blidderum*); *loop naar de weerlicht!*, - *den donder!*, - *de verdoemenis!*, - *de hel!*, *voor Joost* (*Sara Burgerhart*, 38), - *naar de weerga*, - *naar de koekoek(en)* (Schuerm. 272 a en Antw. Idiot. 685); - *naar de kloosters!* (Schuerm. 349 b); - *naar de knopen* (of *de knoppen*) (Schuerm. 350 a; Teirl. II, 219); *loop knikkeren* (Harreb. III, 37; *Brieven v.B. Wolff*, 228); *loop, ga hoepelen* (De Bo, 432); *loop naar Pruis-Pommeren, klitsen bakken* ('t *Daghet*, XVII, 2); *loopt naar de paters en laat u belezen* (*Waasch Idiot.* 101 b); *loopt naar den bliksem en gaat helpen donderen* (*Waasch Idiot.* 181 b); *loop hutselen* (Hooft, *Ged.* II, 422); Sart. II, 4, 16: *loopt schijten, loopt kacken!*; in Deventer: *loop hen driten!*; gron. *loop hen 't schieten* (Molema, 560 b); vgl. fr. *envoyer chier qqn*; *loop î en nüsselen* (Draaijer, 28); *loop nao de wip* (Draaijer, 49); *loop om jotjes* (De Bo, 471); - *naar de stokken!* (id. 1105); *ga wat muis vangen* (Rutten, 149); *ga wat pissen*; fr. *envoyer pisser qqn* (bl. 175); *ga wat zuilen* (bl. 294). Vgl. ook nog De Bo, 631 en 1049: *draai uwe liere* (of *uwe ziel* of *uwe snaren*) *af*, het fri.: *gean op bêd, ju!*; enz. enz.

1432. Een loopje met iemand nemen,¹⁴³²

d.w.z. iemand beetnemen, bedotten (zie Harreb. II, 37; *Nkr.* VII, 1 Febr. p. 4; *Mgdh.* 197; *Dievenp.* 144; *P.K.* 189; *Prikk.* II, 28); syn. *van iemand (mede)nemen, bij den neus hebben, beetnemen, te pakken hebben*, 17de eeuw *bij 't linkerbeen krijgen; uit de nest nemen*. Eig. dus: met iemand weglopen, hd. *einen am Narrenseil führen*; Groningsch: *iemand op de kar nemen* (Molema, 11 a) of *zetten* (*Menschenw.* 520; 522; vgl. fr. *charrier qqn*) en in Friesland: *immen foar de kroade* (kruiwagen) *ride of ha*, waarmede te vergelijken is het door Schuermans,

1) *Besteedster*, 7; *Laat' er an de galg lopen!*

606 *b* vermeldde *met iemand schurgen* (= kruien; vgl. Harreb. III, LXXXVIII: *iemand op de kruikar nemen*); op Goeree en Overflakkee: *met iemand gaan kruien*; *met zich laten kruien*¹⁾; en *met iemand varen of drijven* in den zin van 'met iemand gekscheren'²⁾; *met iemand gaan kuieren*, iemand bedriegen (V. Schothorst, 158); *iemand op de schop nemen* (in *Dsch.* 102). Misschien mag ook vergeleken worden *de geit geleid worden* (*Volkskunde* XI, 169), eig. als een geit aan een touw medegevoerd worden, en daarna beetnemen, *in 't lijntje loopen*, voor den gek gehouden worden, syn. van *met de lijnstang loopen* (Sewel); het Zuidndl. *bij de been nemen of hebben* (Joos, 87) en dergelijke.

Eindnoten:

1432 *Iemand op den emmer nemen* zal moeten worden vergeleken met 'iem. te kakken zetten'.

1433. Te loor gaan,

d.i. verloren gaan; ags. *tô lore wearthan* naast *tô lore dôn*, in 't verderf storten; oostfri. *to lör gân*, zu Nichte gehen, kaput gehen, verloren gehen (Ten Doornk, *Koolm.* II, 530); in Antw. *te rest geraken*. Zie Hooft, *Tacitus Hist.* 339, 7: Ook de goede wetten te loor gingen; *Ned. Hist.* 265, 38: Liep de toeleg te loor; waarnaast in de 17de eeuw *te leur gaan*, *te leur komen* en *te loor zijn*; *te loor loopen*, mislukken; Halma, 313: Ergens te leur, ofte loor komen, *venir quelque part à contretemps, ou inutilement*; Sewel, 460: *Te loor gaan, to go to wrack, to be lost*; *Landl.* 18; *Sjof.* 61. Men houdt het znw. *loor* voor den datief van een znw. *lor*, dat verwant is met *verliezen*, zoodat het evenals *leur*, eig. *verlies* beteekent; zie Franck-v. Wijk, 398; *Ndl. Wdb.* VIII, 2897; vgl. no. 1367.

1434. In de lorum zijn,

d.w.z. in opgewonden toestand verkeerend; aan den zwier zijn; in de war, verbijsterd zijn; onverschillig zijn; Harrebomée, 141 *b*: *Hij is in dolorem*, versuft. De Bo citeert naast *dolore, doliorum* (vgl. *Loquela*, bl. 117), *doleorum, dolorium, daljooren*, bedwelming, duizeling, eene onder invloed van *dol* ontstane vervorming van het lat. *delirium*, fr. *délire*.³⁾ Hiervoor kan men ook vergelijken Hadr. Junius *Nomencl.* 296: *Delirium*. B. *remelinghe, ravelinghe, doliorum, ghebreck van sinnen, raserije*. Zie *Ndl. Wdb.* VIII, 2944. In het Friesch zegt men: *hy is kwat yn 'e doljorum, dollejorum, dollejoris*, dat wellicht, wat de vorming betreft, te vergelijken is met het Zaanse *krankjorum* (ook *Menschenw.* 513; 541; *Nkr.* IX, 12 Juni p. 8) en *soppelorum* (Kil. *soppelore*, dunne, vloeibare spijs); zie Boekenoogen, 510, 511, 593 en 967. Kiliaen kent in denzelfden zin een znw. *dotelore, delirium, mentis error, insania*, dat we o.a. lezen bij Breughel II, 20 v en 34 r. *Myn sinnen so wel souwen geraken in doteloor*. In Groningen zegt men *in de loerom*, ook *in de lorum wezen* = aan den

1) *N. Taalgids* XIII. Ook *iemand op den emmer nemen* (XIV, 250).

2) In Maastricht: *Met iemand varen of iemand in de kouts hōbbe* (*N. Taalgids* XIV, 198).

3) Een verbastering van dit 'delirium' vindt men in de soldatenuitdr. *het lieremantje of een tak van het lirium krijgen* (een attaque van het delirium tremens).

draai zijn (Molema, 246 *b*); in Oud-Beierland *in de loerem nemen*, in 't ootje nemen (Opprel, 70 *b*). Vgl. verder *Nkr.* III, 9 Mei p. 2:

Heel de natie in de lorem;
De prinses geboren, dus
Ieder echte Nederlander
Is voor vijf-kwart lazarus.

Het Volk, 31 Dec. 1912: Dat met Kerstmis en Nieuwjaar 't heele Kerspel in de lorum is en half dronken, is al zoo gewoon; *Uit één pen*, 115: Daar hoor ik twee studenten aankomen, mooi in de lorem: zingen schreeuwen van belang; ze zeilden compleet over de straat; *Jord.* 16: Hij half de lorem in; bl. 147: Hij kon weken achtereen zijn drankdorstigheit lesschen, weken in de lorem blijven; *Zandstr.* 40: Maar als ze eens in den hittigen lorem geweest zijn, gaat de bleuheid wel over; *Nkr.* I, 22 Dec. p. 3: De vrijzinnig-democraat bedwelmt zich niet aan den schijn; dan zal hij mogelijk van wat anders in de lorum zijn; II, 19 April p. 3: Zijn maag is van wege de vasten een beetje in de lorum; *Het Volk*, 14 Maart 1914, p. 5 k. 1: Man, je bent in de lorum, wrijf je oogen eens uit. In *Menschenw.* 541: *loremstreken*, gekke, dwaze streken.

1435. Hij is (van lotje) getikt,

d.w.z. hij is niet wel bij zijn hoofd, *hij is van malsem* (zie *Mnl. Wdb.* IV, 1069); *hij is geschift*¹⁾, *hij is van God verlaten* (zie o.a. *Mgdh.* 280; *Prol.* 7; *Falkl.* V, 55; *Groot-Nederland*, 1914 (Oct.) p. 413: Ben je van God verlaten, zijmelknooper! *Schakels*, 132: Zijn jullie allemaal van god-verlaten om te profiteeren van zoo'n gluiperstreek!; *hij loopt met vraagboekjes* (o.a. in *Sjof.* 212); hij heeft een slag van den molen weg; hij is onnoozel; ook: hij is dronken (*Nav.* 1897, 58), *hij is getikt* (dit laatste o.a. *Falkl.* IV, 213; VII, 73; *Kmz.* 188; 338; *Nkr.* II, 22 Maart p. 4) of *getiktakt* (*Peet*, 358). Ook hoort men hiervoor *hij is van Nolletje geprikt* (*Nav.* XXI, 623); *hij staat als Lotje getikt* (*Nav.* XXII, 258). In Groningen: *mit lotje bezeten*, *betikt*, *bedonderd*, *betoefd zijn* (Molema, 21, 250 en 540); ook vraagt men daar: *bist belotjet* of *hijlental belotjet*, ben je belazerd? (Molema, 27 b); in *Nav.* XXII, 198 en bij Harreb. II, 37: *hij is van lorretje gepikt*, met de verklaring: de dwaas doet als de papegaai: hij praat wel, maar spreekt niet (vgl. n°. 930 en het Zuidndl. *van 't haantje gepikt zijn*, ontevreden zijn), doch ook geeft hij op: *hij is van Lotje getikt*, Harreb. II, VIII: *Hij is van Joostje* (de duivel) *getikt*, Afrik. *van die lotje getik wees*; Maastricht: *van Lorretsche getik zien* (Breuls, 90); in *Jord.* 254: *van lorretje geprikt* (zie ook *Ndl. Wdb.* VIII, 2937); bl. 87 en 102: *door zijn test* (hoofd) *geprikt*; in *Nkr.* III, 24 Jan. p. 2: *in zijn kop geprikt*. Eene afdoende verklaring is vooralsnog niet te geven²⁾. Zie nog *Noord en Zuid* IV, 106 en vgl. *Sara Burgerhart*, 139: *Benje in je hersens gepikt* (vgl. Halma, 1127: *avoir le cerveau blessé*, in de hersenen geprikt zijn). Voor Zuid-Nederland zie *Antw. Idiot.* 780: *Van Lotje getikt zijn*, min of meer in het hoofd geraakt zijn, zijn volle verstand niet hebben. In onze litteratuur wordt de uitdr. o.a. aangetroffen in *M. de Br.* 94; *Slop*, 173; *Nkr.* III, 17 Januari p. 2; *Prikk.* V, 11; *Zondagsbl. van Het Volk*, 1 Febr. 1913, p. 1 k. 1: Ik sta, alsof ik van Lotje getikt ben; 1906, p. 216; enz.

1) *N. Taalgids* XIII, 135. Men denke aan 't schiften der melk.

2) Kan het ook eene scheepsuitdrukking zijn en eig. beteekenen *een klap gekregen hebben van het lorretje*, dat is de bezaansbras? Zie Sewel, 141: De bezaans bras, de pispot, 't lorretje, *the mizan sheet*; vgl. ook *Ndl. Wdb.* VIII, 2938.

1436. Loven en bieden.

Eene sedert de middeleeuwen voorkomende uitdrukking, waarvan de oorspr. beteekenis in Noord-Nederland niet meer wordt gevoeld. Onder *loven* verstond men *eene zekere som voor iets vragen*, zoodat *loven* het werk is van den verkooper, die een prijs vraagt voor zijne waar, en *bieden* dat van den kooper, die zegt hoeveel hij er voor geven wil. Vgl. mnl. *veilen ende bieden*; Kiliaen: *L o v e n o m t e v e r k o o p e n , i n d i c a r e , a e s t i m a r e , p r e t i u m s t a t u e r e r e i v e n a l i*; zie verder het *Mnl. Wdb.* IV, 717; 851; Goedthals, 91: *Met loven en bien vergaderen de coopljen*; Smetius, 108: *Met loven ende bijen, komptmen by malcanderen*; Huygens, *Trijntje Corn.* 270; *Ndl. Wdb.* II, 2539; Molema, 247: *Te lof en te bod komen* (mnl. *te love ende te bode staen, setten*; Halma, 327: *Te loof en te bod komen*; fri. *to loof en to bôd; love en biede*); Van Helten, *Over de Factoren van Begripswijziging der Woorden*, 20; Schuerm. 352 b; *Antw. Idiot.* 1882: *Tusschen 't loven en bee(d)en komen de kooplie toteen.*

1437. Secundum Lucam.

Gewoonlijk met de ontkenning in den zin van: dat is nog geen evangelie, niet volkomen zeker noch geheel betrouwbaar; ook: niet in den haak; eig. 'niet volgens *Lucas* I, vs. 1-4, waar de evangelist mededeelt, dat hij alles wat op den Zaligmaker betrekking heeft, en door velen daaromtrent geschreven is, van voren af aan nauwkeurig onderzocht heeft. De herinnering aan dat ernstig streven naar nauwkeurigheid en juistheid deed de spreekwijze ontstaan'; Zeeman, 361 en zie *Mergh* 8; *Daer en schrijft Lucas niet van*; Coster, 190, vs. 207: *Dat is secundum Lucam*; Smetius, 101: *Het en is niet secundum Lucam*; Tuinman I, 8; Harreb. II, 41. Syn. is: *Daarvan spreekt Markus niet* (Zeeman, 373); *Wander* III, 281: *Sanct Lukas schreift nichts davon oder Lukas schreibt nicht also.*

1438. De lucht van iets (in den neus) krijgen,¹⁴³⁸

d.w.z. iets vermoeden, lont ruiken (vgl. lat. *odor*, vermoeden); *den reuk* of *den neus van iets krijgen*; eig. iets beginnen te ruiken, den geur van iets in den neus krijgen, *er de snuf van krijgen, een galg in het oog krijgen* (17de eeuw). Vgl. Hooft, *Brieven*, 34: *Ergens de lucht van scheppen*, achter iets komen, te weten komen, welke bet. *de lucht van iets hebben* vroeger ook had; Winschooten, 146: *Ik heb daar de lugt van weg*, ik heb al kennis van die saak; Brederoo I, 220, vs. 213: *de lucht krygen*; zie verder Langendijk, *Wederz. Huw. Bedog*, vs. 362; Halma, 328: *Hij kreeg er haast de lugt van, il en eut bientôt le vent*; Sewel, 463; Harreb. II, 39; *Het Volk*, 3 Maart 1914, p. 10 k. 4; *Jord.* 243: *Als de menschen van de straat maar niets van slechte streken of onfatsoen in den neus snoven*; hd. *Wind bekommen*; eng. *to have s. th. in the wind*; fr. *avoir vent de qqch.*, hetwelk doet vermoeden, dat onze uitdr. eig. een jagersterm is, en zij het eerst gezegd is van den jachthond, die het wild ruikt (zie Vondel, *Harpoen*, 98; Huygens, *Trijntje Corn.* 552; Paffenr. 225: *Syn oude leger-hond heeft nu de lucht verloren, de jacht is daer al uyt*; Sewel, 463: *De lucht van 't wild krygen, to smell out the game*; Vondel, *Elektra* (ed. 1658), bl. 16: *Maer als zy kryght een lucht, en rieckt dat broeder staet op 't komen*); vgl. ook *Waasch Idiot.* 413: *van iets lucht krijgen*; het Westvl. *op lucht liggen van iets*, op iets geluimd zijn, er zin op

hebben (De Bo, 355), dat te vergelijken is met Halma, 328: *Ik heb daar geen lugt op*, geen zin in (zie ook Winschooten, 146; Boekenoogen, 596); fri. *hy krige er de lucht fen*, vernam er iets van. Vgl. ook 17de eeuw *den snof weg hebben*; het fr. *flairer* en het eng. *to scent*.

Eindnoten:

1438 Zie nog *Ndl. Wdb.* VIII, 3128,

1439. In de lucht schermen,

d.w.z. veel en ijdel praten, groote woorden gebruiken, zonder iets van belang te zeggen; eig. schermen zonder iets te raken, in 't wild, in het honderd. Zie Van Effen, *Spect.* III, 221; XI, 93; Tuinman I, 282; Harreb. III, 229 b. Vgl. fr. *ce ne sont que des paroles en l'air*.

1440. Uit de lucht vallen,

ook *uit de wolken vallen*, d.w.z. plotseling en onverwacht te voorschijn komen. Ontleend aan het Latijn *de caelo decidere*; vgl. Plautus, *Pers.* 259: *Ea (occasio) nunc quasi decidit de caelo*; Liv. 22, 29, 3: *Se acies repente velut caelo demissa ostendit* (Otto, 62). De uitdr. vindt men in de 17de eeuw o.a. bij Winschooten, 167: *Dat 'er een uit de lugt (tanquam deus è machinâ) mogt koomen te vallen, die uuw uit de nood hielp*; bij Van Effen, *Spect.* IV, 110: *Somtyds koomen ook Goden, Godessen.... wanneer men er 't minst om denkt, als uit de lucht vallen, om de ontknooping te maaken van een stuk*; Harreb. I, 201: *Hij komt uit de lucht vallen als een aangeschoten gans*; *B.B.* 154; 155: *Daar komt ze in eens met zoo'n Franschen lawaaischopper uit de lucht vallen*. In Zuid-Nederland beteekent *hij komt als uit de lucht gevallen*, hij weet van de zaak niets, staat beteuterd te kijken (Schuermans, 353 a; *Waasch Idiot.* 413 b; Rutten, 246; *Antw. Idiot.* 770¹⁾). Vgl. fr. *tomber des nues*; hd. *aus den Wolken fallen*; eng. *to drop from the clouds*.²⁾

1441. Een luchtje scheppen,

d.w.z. wat frissche lucht inademen, eene kleine wandeling doen; eng. *to take (or to have) an airing or the air*; mnl. *coelheit vaten*; 16de eeuw: *lucht of een luchtken rapen*, o.a. *Tijdschr.* XXI, 92; Anna Bijns, *Refr.* 153; 433: *soete luchten raepen*; ook bij Poirters, *Mask.* 109; 188: *een lochtjen rapen*. In *Antw.* *een luchtje pakken*; fr. *prendre l'air* (ook fig.); Harreb. II, 39; *Landl.* 278; 377; enz.

- 1) In *Taal en Letteren* I, bl. 62 wordt gedacht aan het oude volksgeloof, dat iemand door bovennatuurlijke macht ineens op eene ver verwijderde plaats kon worden overgebracht. Anderen denken aan een bom, die onverwacht neervalt; vgl. *Ndl. Wdb.* III, 324 en Schrader, 363: *Er fiel wie eine Bombe ins Haus*. Het zou ook van meteorsteenen gezegd kunnen zijn. Vgl. Chomel II, 1252: *Op welks gefluit de Leeuwerik als een steen uit de lucht komt vallen*.
- 2) Vgl. onze uitdr. *uit de koets vallen*, ontnuchterd worden, o.a. in *Camera Obscura*, *Een oude kennis*; *Handelsblad*, 3 Oct. (avondbl.) 1914, p. 1 k. 6: *Voor wie misschien onder een Lelio-indruk waren gekomen, al mee tantaseerend, verdween nu alle illusie. Men viel uit de koets*. Bij Harreb. I, 428: *Hij valt door de koets* (zonder vermelding der beteekenis).

1442. Om een luchtje gaan,¹⁴⁴²

doodgaan, om zeep gaan; eig. uitgaan om een luchtje te scheppen (en niet weerom komen); vgl. fr. *se donner de l'air*, er vandoor gaan;

Erasmus, *Colloquia* (anno 1664), bl. 178: Werwaerts ymant buyten om een logjen gaet; Winschooten, 146: *Ik gaa om een lugje: ik gaa om een aavondlugje*, naamendlijk te scheppen. Zie ook Starter, 441; Van Moerk. 87 en Halma, 328: Om een lugtje gaan, eene wandeling gaan doen, *prendre l'air, se promener*, Om een lugtje raaken, van kant of om hals raaken, *passer le pas, être tué, périr*; Tuinman I, 143: *Om een luchtje geraken*, om hals komen. Euphemistisch gebruikt men deze uitdr. ook voor *doodgaan*, evenals *om een luchtje raken*, dat Winschooten, 146 citeert: *Om een lugje sijn: om een lugje raaken: om hals raaken*; *Snorp*. I, 24: Hy is al om een luchje, den aessem is hem estopt. Ook zeide men: *iemand om een luchtje helpen* (bij Visscher, *Brabb.* 92; Baardt, *Deugd. Sp.* 11; Tuinman I, 143) en *iemand om een luchtje zenden* (Van Effen, *Spect.* IX, 15). Zie *Onze Volkstaal* I, 240, waar wordt medegedeeld, dat men te Zandvoort onder *om een lechie gaen* verstaat: een dutje gaan doen; Molema, 245 b: *om 'n lochie goan*, om zeep gaan, in vlammen opgaan; Boekenoogen, 582 b: *om een lochie sijn*, verbranden; fri. *om in luchje gean*, doodgaan, op de flesch gaan.

Eindnoten:

1442 Zie nog *Ndl. Wdb.* VIII, 3122.

1443. Iemand niet kunnen luchten of zien,¹⁴⁴³

d.w.z. iemand niet kunnen uitstaan, niet kunnen *ruiken* noch zien (fr. *ne pas pouvoir sentir qqn.*; hd. *einen nicht riechen können*), welke beteekenis het wkw. *luchten* in de middeleeuwen reeds had. Zie Despars, 4, 383: Dies hem tghemeente zo overgrootelix belchde, dat zy hem niet langher ghesien en mochten nochte luchten. Vgl. het *Mnl. Wdb.* IV, 864; Anna Bijns, *N. Refr.* 16; 87; *Uitlegk. Wdb. op Hoofft* II, 224; Winschooten, 146: *Iemand niet mogen lugten*, iemand niet kunnen dulden, en hier van seide men: *ik mag die vent niet sien nog lugten*; Brederoo I, 59, 1523; 231, 511: De dingen die teghen menkander strijen en mogen menkaar in 't minste luchten noch lyen; *Gew. Weeuw.* III, 70: Al was je mijn dood Vyand, die ik pas zien of luchten mocht; *C. Wildsch.* I, 189; III, 279; IV, 81; Tuinman I, 171; Sewel, 463; Halma, 328: Zij mag die vent zien nog lugten, *elle ne peut ni voir ni souffrir ce drolle-là*; Sewel, 463; Harrebomée III, 45; *Nest*, 75; *Prikk.* V, 15; Gunnink, 165; De Bo, 354: *ik kan hem gezien noch geluchten*; Schuerm. 146: *ik en kan dien vent niet geluchten* (of ook *geduchten*); in het *Waasch Idiot.* 250 a: *iemand niet kunnen gerieken*, niet kunnen verdragen; Claes, 202: *ik kan hem niet rieken*, d.i. dulden, lijden; fri. *ik mei dy loaije kerel net luchtsje*; syn. van *iemand niet kunnen hooren of zien* o.a. bij Campen, 109: *Ick en mach hem niet hoeren oft sien*.

Eindnoten:

1443 Zie nog *Ndl. Wdb.* VIII, 3164.

1444. Luchtkasteelen bouwen,¹⁴⁴⁴

of ook *kasteelen in de lucht bouwen*, d.w.z. ‘vervuld zijn van ijdele droombeelden, hersenschimmen, zwanger gaan van grootsche, maar lichtzinnig gevormde, ondoordachte ontwerpen, die later “in rook opgaan”. Zich of ook anderen zonder genoegzamen grond eene schoone toekomst voorspiegelen, zich vleien met overdreven en ongegronde verwachtingen en fraaie plannen’; vgl. lat. *in aere aedificare* (Otto, 6); fr. *bâtir en l'air*, hd. *Luftschlösser bauen*; ital. *far castelli in aria*; eng. *to build castles in the air*, de. *at bygge Luftcasteller*. De uitdr. komt o.a. voor bij Sart. III, 7, 25: *Ghy bouwt Kasteelen in de Locht*, Pers, 844 *b*; Cats, II, 508 *a*; Hooft, *Ged.* II, 176, vs. 837; Westerbaen I, 482; De Brune, 18; 485. Zie het *Ndl. Wdb.* III, 780; Tuinman I, 257; Harreb. I, 384; Villiers, 75; *Ndl. Wdb.* VII, 1755.

De Franschen zeggen in denzelfden zin *faire* (ou *bâtir*) *des châteaux en Espagne*, dat al zeer vroeg in het Nederlandsch voorkomt, nl. in den roman van de *Rose*, vs. 2432; Goedthals, 62; *Prov. Comm.* 77; Anna Bijns, *N. Refr.* 76: Mijn herte casteelen in Spaengen temmerdt; vgl. Wander III, 252; *Erasmus*, CLXXVI en het verouderde eng. *castles in Spain*.

Eindnoten:

1444 Zie nog *Ndl. Wdb.* VIII, 3183.

1444a. Luiheid is des duivels oorkussen; zie n°. 1347.^{aant.}

1445. Op zijn luimen liggen,¹⁴⁴⁵

d.w.z. loeren op iets, op de loer liggen. Vgl. mnl. *lumen*, achterdochtig aanzien, belagen; Kiliaen: *L u y m e n*, *incedere capite terram versus prono et observare, insidiare*¹⁾; Plantijn: *Op sijn luymen leggen*, estre aux embuches, studere insidiis. In de 16de eeuw komt ook voor *op zijn luymkijn* (*luymken*) *liggen* (Van Vloten, *Geschiedz.* I, 218; 222); zie ook Sart. II, 5, 40; IX, 70; Hooft, *Ged.* I, 233: *op zijn luimpjen leggen*; II, 404: *op haer luim leggen*; Vondel, *Maria Stuart*, 472: *op zijn luim liggen*. Hiernaast ook, evenals thans, *op zijn luimen liggen* in Heemskerk's *Arcadia*, 81; Asselijn, *Jan Kl.* 120; *C. Wildsch*, III, 59; Tuinman I, 246; Halma, 329; Sewel, 465 en andere door De Jager, *Frequ.* II, 368 genoemde plaatsen. Thans hoort men volgens Schuermans, 354 nog te Antwerpen *op zijnen luim liggen*, op zijnen loer liggen (*Antw. Idiot.* 782: *op de luim liggen*); De Bo, 355 en 652 stelt *op iets geluimd zijn* gelijk aan 'er zin op hebben' (*Waasch Idiot.* 246), waarmede te vergelijken is *op iets verluimerd liggen*, zeer gretig zijn naar iets (*Waasch Idiot.* 699). Het is niet met zekerheid te zeggen of wij in onze uitdr. met de onbepaalde wijs of met het meerv. van het znw. te doen hebben (vgl. *naar iemands pijpen dansen*). Zie het *Mnl. Wdb.* IV, 882 en vgl. de door Van Dale vermelde uitdr. *op zijne luipen liggen*; Boekenoogen, 598: *op zijn luimpie leggen*, op de loer liggen, op het punt (iets te doen). Syn. in de 16de eeuw zuidndl. *op zijn lonk* of *lonken liggen*²⁾.

Eindnoten:

1445 Zie nog *Ndl. Wdb.* VIII, 3246, waar wordt betwijfeld dat men in *luimen* de onbep. wijs moet zien; daarvoor komt *op de luim* vroeg voor.

- 1) *Ergens op luimen*, op iets loeren, is thans nog in Brabant en in Zuid-Nederland bekend; *Onze Volkstaal* I, 214; Schuerm. 354; Rutten, 135; elders; *op de luimen liggen* (V. Schothorst, 169). In de dieventaal is *luimen* bekend in den zin van *slapen* (o.a. *Peet*, 59) en spreekt men van een *luimkeet* (-kit) of *luimspiese*, slaapstee, logement (Köster Henke, 42; *Zandstr.* 65; *Dievenp.* 176).
- 2) *Ndl. Wdb.* VIII, 2684.

1446. Een luistervink,

d.w.z. iemand, die iets afluistert of beluistert; eene sedert de middeleeuwen voorkomende benaming, met de bet. van 'hij of zij die gesprekken afluistert en daarvan misbruik maakt, kwaadstoker, konkelaar'. Vgl. *luisteren als vinken* of *als eene vink* (o.a. *C. Wildsch.* III, 187; *Antw. Idiot.* 783). Zie het *Mnl. Wdb.* IV, 918 en vgl. *Poirters, Mask.* 77; *Huygens, Voorhout*, vs. 553; *Halma*, 329; *Sewel*, 465; *Antw. Idiot.* 783: *Liever 'nen dief aan de klink, dan 'en luistervink*; fri. *lusterfink*. Andere samenstellingen met vink zijn: *goudvink* (iemand die rijk is); *rietvink* (iemand met een piepende stem); *distelvink* (hij die gemaakt vroolijk is); *vlavink* (iemand die op het vlasveld werkt); *roervink* (oproermaker); *lokvink* (iets dat aanlokt); *gatvink* (17de-eeuwsche scheldnaam); *sletvink*, *lichtvink*, *een kale*, *geplukte vink*, *een rare vink*; enz. Het woord *vink* wordt hier in oneigenlijke opvatting gebruikt om persoonsnamen te vormen van ongunstige beteekenis, evenals *-vogel*; vgl.

een rare vogel, een kale vogel, een spotvogel, bentvogel, galgevogel, nachtvogel, schimpvogel, enz. en het hd. *Dreckfink*, een vuil mensch; *Mistfink*, *Schmierfink*, *Schmutzfink*, enz. Zie n°. 654; Harreb. II, 383; De Bo, 1327; Tuerlinckx, 373.

1447. Lukraak,¹⁴⁴⁷

d.w.z. onzeker, zus of zoo, in het wilde, op goed geluk af; 17de eeuw *romp*, *slomp* of *romps*, *slomps* (Winschooten, 213); wellicht eig. als het gelukt, dan is het raak; vgl. Sart. I, 10, 9: *Wij spelen hier raeck wel heb wel*. Vgl. verder Campen, 77: *Luckeraeck*, *boter in dassche*, dat ook voorkomt bij Brederoo, *St. Ridder*, vs. 1950; Spieghele, 296: *Avontuur is ront, lok raak*. Bij Coster, 521 vs. 798; 39 vs. 876 staat alleen *raeck* in denzelfden zin; zoo ook bij Kiliaen: *R a e c k*, val, geval, *casus*, *eventus fortuitus*; fri. *raeck*, kans om te raken. Voor de 18de eeuw vergelijk men Van Effen, *Spect.* III, 36; 52; IV, 46; Halma, 330, die de uitdr. eenigszins anders citeert, nl. *luk op raak!* mogelijk, misschien; en: *dat is luk op raak*, dat is heel twijfelagtig of onzeker; Sewel, 466: *'t Is luk of raak*, t' is hap hazard, hit or miss; *luk of raak* (onbeziens, onberouwen), at random; *W. Leevend* II, 63: Het is altoos nog luk raak en met scheuren en breeken, dat wy er (*in den hemel*) komen; Tuinman I, 267; *Nal.* 10: Dat is, in 't wilde, *luk raak*; Harreb. III, 26: *het is luk raak* (of: *luk wel, raak wel*¹⁾); fri. *by lokraek*, bij geluk; De Bo, 1236: *valle wel, hebbe wel*; Deensch: *paa lykketraef*, eng. *happy-go-lucky*. Zie *Mnl. Wdb.* IV, 882, waar de uitdr. verklaard wordt als: het zal een geluk zijn als het raak is. Syn. op Goeree en Overfl.: *raak et neet dan bots et*²⁾.

Eindnoten:

1447 In 't *Ndl. Wdb.* VIII, 3311 wordt gedacht aan een samenstelling van den stam van *lukken* + het bijw. *raak*, of desnoods het znw. mnl. *rake*; dan is *lukraak* zooveel als: 'trefraak, door treffen, toevallig, raak'.

1448. Iemand in de luren leggen,

d.w.z. iemand foppen, bedriegen; thans vooral *zich in de luren laten leggen*, zich laten bedotten; in Zuid-Nederland *iemand in de luiers leggen* (Schuerm. *Bijv.* 232 b); fri. *immen yn 'e ruften lizze*. In de 17de eeuw bij Westerbaen II, 262 en Brederoo, *Griane*, vs. 1343, waar zich uit de oorspronkelijke bet. van *iemand als kind behandelen*, die van *beetnemen*, *bedriegen* reeds heeft ontwikkeld; zie ook Sewel, 467: Zy leiden hem braaf in de luuren, *thei deceived him very much*, *they imposed upon him*; zie verder *Ndl. Wdb.* VIII, 1430; *Sprotje* II, 70; *O.K.* 45; *Slop*, 241; 247; *Mgdh.* 282; *Nkr.* III, 1 Mei p. 2; V, 16 April p. 2; VII, 8 Febr. p. 2; VIII, 17 Jan. p. 6; *Het Volk*, 26 Maart 1914, p. 6 k. 4; 30 April 1914, p. 6 k. 1; enz. Dezelfde ontwikkeling van beteekenissen nemen we waar bij de uitdr. *iemand in de kleeren steken* (Van Dale; *Antw. Idiot.* 1183; De Bo, 1096; Schuerm. *Bijv.* 232 b; *Antw. Idiot.* 1816); *iemand palullen* (zie n°. 1420 en *Ndl. Wdb.* XII, 254); *iemand te kakken zetten*

1) Zie *Snorp.* 38: Onse Jorde sit nou daer sen leste gelt en waegt, *lock wel, raeck wel*.

2) *N. Taalgids*, XIV, 198 en vgl. *Ndl. Wdb.* III, 729: *Klinkt het niet zoo botst het* (zuidndl.).

(zie n°. 1056), dat voorkomt in de *Gew. Weeuw.* III, 23 (Ik zet ze zoo meenigmaal te kakken zonder pot, doch ze geloofd my altyd); bij Spaan, 138 en Tuinman II, 112 en dat te vergelijken is met het Westvl. *iemand in den kakstoel zetten*, hem foppen, bedriegen; *iemand op den pot zetten* (*Schuerm.* 504 a; *Ndl. Wdb.* XI, 241); *iemand in de doeken doen* of *leggen* (*Joos*, 82; *Teirl.* 330; *Waasch Idiot.* 278 b);

iemand in het pak duwen (of *steken*) (Schuerm. *Bijv.* 232 *b* en Maastricht); ook in de 17de eeuw *iemand in het pack steeken* (V. Moerk. 446 en vgl. Molema, 316; Gallée, 32 *b*); *iemand in 't lange jak* (kinderpak) *laten loopen* (C. Wildsch. VI, 239; Tuinman I, 312; Harreb. II, 168); *iemand in de wieg leggen* (Schuerm. *Bijv.* 391; *Antw. Idiot.* 1440); *iemand doeken* (of eig. blinddoeken? vgl. *iem. kappen*¹⁾); *iemand in de broek steken* (Hoeufft, 447). Vgl. Harreb. II, 184: *Gij zult mij niet pijpkannen*, dat is gij zult mij niet bedriegen. Minnen geven aan de zuigelingen wel eens de pijpkan, in plaats van de borst. Merkwaardig is de bet. die Tuinman I, 119 aan 'iemand in de luren leggen' toekent, nl. die van *iemand dronken maken, hem van de bank drinken*, in welken zin het ook door Halma, 330 wordt opgegeven²⁾.

1449. iemand bij de lurven krijgen (of pakken),¹⁴⁴⁹

ook *iemand in zijn lurven nemen* of *pakken*, d.w.z. iemand aangrijpen; bij de lappen, bij den kraag pakken³⁾. Vgl. *Veelderh. Geneuchlike dichten*, etc. (anno 1600), bl. 146: Of hier nu quam een neuswijs sot die dese brabbling kreeg by de lurven; J. Zoet, 352: Zoen en zab, en vatje Bruid by de lappen, en by de lurven; *O. Kant.* 14; Rusting, 47; 109; Van Effen, *Spect.* IX, 131; Sewel, 466; *Nest*, 53; *Kmz.* 69; *S.M.* 54; 112: We moeten hem ongepermitteerd in zijn lurven nemen; *Handelsblad*, 3 Jan. 1913 (avondbl.) p. 5; *Zandstr.* 66; Gunnink, 164; enz. In Groningen zegt men hiervoor *iemand bie de kanshoaken kriegien* (Molema, 190 *a*; *Groningen IV*, 190; nd. *einen beim Kanthaken kriegien*⁴⁾ of *iemand bie de schobben kriegien* (Molema, 368 *b*; V.d. Water, 128 en Ten Doornk. *Koolm.* III, 151 *a*: *ên bi de schubben krîgen* (od. *faten*); fri. *immen by de lurven* (ook *by de lappen*) *krije*.

Eindnoten:

1449 Zie nog *Ndl. Wdb.* VIII, 3324.

1450. iemand lusten,¹⁴⁵⁰

eene Bargoensche uitdr. voor iemand aandurven, met iemand willen vechten; Köster Henke, 42: *lussen, ik lus hem*, ik wil met hem vechten, ik durf hem aan; *Handelsblad*, 22 Aug. 1913, p. 2 k. 1 (avondbl.): Zij stoven op tegen den veldwachter; de eerste beet hem toe: Denk er om dat ik je lust; er aan zal je!; *Amst.* 147: Ik lust er wel tien zoo as jij! bl. 148: Ik heb trek in je, ik lust je, begin dan! *Boeffje*, 121: Wat let me, of ik geef 'm 'n kink tege ze oog. - k Lus 'm, al het ie nou 'n kachelpijp op ze luize kop; blz. 140: Tegen háár zouwe ze anders niet beginne - zij lustte ze wel, al was ze maar 'n vroumensch. *Iemand niet lusten*, niets van hem willen weten, o.a. *Boeffje*,

1) *Ndl. Wdb.* VII, 1534.

2) Dit wordt bevestigd door Van Alkemade, *Ndl. Displegtigheden* III, 55: Onder de Duitsen en Nederlanders was 't ook..... een vermaak, anderen dronken te maaken, en dan over dezelve als te zegepralen, en te roemen, als op eene groote overwinning; zoodanig dat daarvan zekere spreekwijzen opgekomen en gebruikt schijnen, als; *Iemand het lijf vol jagen, van de bank drinken, in de luuren leggen*, enz.

3) De oorsprong van het znw. *lurf* is onzeker (Franck-v. Wijk, 404).

4) Zie *Ndl. Wdb.* VII, 1400; vlg. *Korrespbl.* XXXIV, 14; Lyon's *Zeitschr. für d.D. Unterr.* XXVI, 900.

33: Ze lustten 'm ommers toch niet, omdat ze n'm allemaal konne as dief; *Landl.* 10; *Zondagsbl. v. Het Volk*, 1905, bl. 260: Niemand lust daar (*in het vreemde land*) den hongerlijder, die heelemaal geen vak kent; *Jord.* II, 53; 277; 356; enz.

Eindnoten:

1450 Vgl. no. 1893 en zie *Ndl. Wdb.* VIII, 3349, waar nog enkele andere plaatsen worden vermeld.
Niet in een mandje melken,
d.w.z. slim zijn; zie Harreb. II, 64: Hij gaat met geen mandje te melken; vgl. hiermede *met de mand om melk gaan* in Sart. 3, 10, 95: *Als hy met de mande om melck sal gaen*, hisce loquendi formulis egestatem significamus; Tuinman I, 266: Hy brengt niet veel t'huis, die *met de mande om melk gaat*, naar 't spreekwoord der ouden.

[Tweede deel]

1451. Maag.

In verschillende zegswijzen komt de maag voor. Zoals in *dat ligt me hard in de maag*, dat kan ik niet verkroppen, verduwen (Tuinman I, 110; *C. Wildsch.* II, 213); *dat zit me dwars in de maag*, daar ben ik mee verlegen (o.a. *S.M.* 108; Villiers, 75); *dat ligt me dwars in de maag* (of 17de eeuw *in den zin*), dat bezwaart me, daar zie ik tegen op (*Ndl. Wdb.* III, 3718; VIII, 2158); fri. *it leit my dwers yn 'e mage*, ik ben ongerust over die zaak; *met iets of iemand in zijn (of de) maag zitten*, er geen weg mee weten¹⁾; *dat zal hem koud (of zwaar) op zijn maag vallen*, dat zal hem onaangenaam zijn te vernemen (*Antw. Idiot.* 785); hd. *das liegt mir im Magen*, das ärgert oder bekümmert mich; *einen auf dem (oder im) Magen haben*, wenn uns jemand sehr widerwärtig ist, wenn man sich über ihn ärgert (*Wander* III, 333; 334); eng. *to stick in one's gizzard*; zie n°. 1113; 1289.

1452. Die eerst komt, (die) eerst maalt (of maant),

d.w.z. die het eerst komt, wordt het eerst geholpen, zoals hij, die het eerst met zijn koren aan den banmolen kwam, ook het eerst bediend werd. Sedert de middeleeuwen is de uitdr. bekend, zoals blijkt uit Goedthals, 54: *Voren comt, voren maelt*, qui premier vient au molin, premier doibt moudre; *Prov. Comm.* 240: *Die eerst ter molen comt, sal eerst malen*, ante molam primo veniens prius hic molet imo; Campen, 60: *die yerst coemt, die maelt yerst*; *Volksleven* V, 144: qui vie(n)dere premier sera moulu premier, *die veur komt die veur maelt*; Saksenspiegel: 'So welc waghē eerst coemt op der brugghen, die sal eerst overvaren; *so wie eerst ter molen coemt, die zal eerst malen*'. In een charter van den Heer van Landrécyes van 1191 komt eene verordening voor, die door Raepsaet in het kort aldus wordt weergegeven: 'Le meunier sera tenu de moudre les grains des bourgeois chacun à son tour à l'ordre de leur arrivée'²⁾. Zie verder nog De Brune, 184: *eerst komt, eerst maelt*, Idinau, 29; Van Effen, *Spect.* IV, 156; Harrebomée III, 38 *b* en 384; *Taalgids* III, 306 vlgg.; IV, 263; Suringar, *Erasmus*, n^o. CLXXXIII; mlat. *qui capit ante molam, merito molit ante farinam*. In het Friesch zegt men *dy 't earst komt, dy 't earst mealt* of *dy 't earst oan 'e moule komt, mealt earst*. In sommige streken hoort men in de plaats van maalt *maant*; zoo o.a. in Groningen (Molema, 297 *a*; vgl. ook *Falkl.* VI, 11: Wie 't eerst komt, wie 't eerst maant). Een synonieme uitdr. is het ook in de middeleeuwen voorkomende: *die eerst in den boot is, heeft keure van royers* (Goedthals, 13), dat ook luidt: *(die t) eerst in de boot, (is heeft de) keur van riemen* (Harreb. I, 81 *a*; III, 141 *b*; *Ndl. Wdb.* III, 499; XIII, 122; Joos, 184); Afrik. *wie eerste kom moet eerste maal*; vgl. ook het fri.: *dy 't earst yn 'e roef komt het*

1) *Het Volk*, 15 Dec. 1913, p. 1 k. 1; *De Arbeid*, 8 Nov. 1913, p. 3 k. 3,

2) Zie Fockema Andreae in de *Mededeelingen van de Maatschappij der Nederl. Ltk.* 1897-98, bl. 118-120; *Mnl. Wdb.* IV, 1061; *Ndl. Wdb.* IX, 140.

kar fen plak (plaats) en Gallée, 28 a: *dé 't eerste op den brink kümp, maalt 't eerste*. Zie verder Wander III, 754; Eckart, 371; Borchardt n°. 1219; fr. *premier venu premier moulu*; hd. *wer zuerst (zur Mühle) kommt, mahlt zuerst*; eng. *first come first served*.

1453. Als de maan vol is, schijnt zij overal,

d.w.z. 'als eene zaak tot volle klaarheid is gekomen, komt ze ter kennis van het algemeen' (Harreb. II, 46 b). De uitdr. komt in de 18de eeuw in dezen zin voor in *W. Leevend* II, 122; VIII, 62; *C. Wildsch.* IV, 82. Thans evenwel verstaat men er gewoonlijk onder 'als iemand rijk is, laat hij 't bij elke gelegenheid merken'; 'als iemand gelukkig is, overvloed bezit, wil hij ook anderen gaarne daarin doen deelen'¹⁾; fri. *as de moanne fol is skynt er oeral*, als eene zaak opgang maakt, wordt er met ophef van gesproken.

1453a. Maandag houden; zie n°. 248.^{aant.}

1453b. Een blauwe maandag; zie n°. 248.^{aant.}

1454. Met de maat, waarmede gij meet, zal u weder gemeten worden,

ook *zoo gij meet, zoo wordt gij gemeten*, d.w.z. zooals wij anderen behandelen, zullen wij zelf behandeld worden; het kwaad dat wij anderen aandoen, zal aan ons vergolden worden. Het woord is ontleend aan *Matth.* VII, 2: Want met welck oordeel ghy oordeelt, sult ghy geoordeelt worden: ende met welcke mate ghy metet, sal u weder gemeten worden; Zeeman, 364; Harreb. II, 50; III, 47; *Ndl. Wdb.* IX, 627; Villiers, 78; Wander III, 490; vgl. Praet, 1013: Met sulker maten alstu hier meets, so sal men di wedermeten; Campen, 21; Everaert, 97; De Brune, 130: Met de mate die ghy meet zult ghy daer naer oock zijn besteet; Brederoo I, 77, vs. 2161: Soo ick Alphonsus mat, soo werd ick weer ghemeten; fr. *de la mesure dont vous mesurez les autres vous serez mesurés*; hd. *mit dem Masze wie ihr messet, soll euch wieder gemessen werden*; eng. *with what measure ye mete, it shall be measured to you again*.

1455. Met twee maten meten,

d.w.z. partijdig zijn, gelijksoortige personen of zaken verschillend beoordeelen. Het schijnt dat deze zegswijze eerst in de 19de eeuw voorkomt. Zie *Ndl. Wdb.* IX, 627; *De Tijd*, 16 Jan. 1914, 2de bl. p. 1 k. 1: Er is te Zabern en te Straatsburg reeds genoeg gemeten met twee maten. Tegenover de militairen alle mogelijke clementie - tegenover de burgerlijke elementen alle mogelijke gestrengheid. In het *Antw. Idiot.* 1885: *Twee maten en twee gewichten hebben*, verschillend handelen volgens de personen; fr. *avoir deux poids et deux mesures*.

1) Voor nog andere beteekenissen, die men aan deze zegswijze toekent, zie *School en Studie* 1884, bijblad, bl. 54.

1456. Maf,

d.i. slaap, waarnaast een wkw. **maffen**, slapen, *bronzen* (o.a. *Lvl.* 38², een ww. dat onder soldaten en studenten vrij gewoon is; waarschijnlijk

2 Ook in *Weekblad voor Gymn. en Middelb. Onderwijs*, IX, 427.

hangt dit woord samen met het dial. bijv. naamw. *maf*, slap, krachteloos, flauw, wisselvorm van *mak* (zie n°. 1319 en 1341). Voor bewijsplaatsen zie Köster Henke, 42: *maf*, slaap; V. Ginneken I, 498; *Ndl. Wdb.* IX, 88; *St. L.* 57: In 't diepst van z'n maf; *Landl.* 327: 'k Val om van de maf; *Falkl.* V, 228: Ik heb maf; VI, 15: Wat had-ie een maf; *Jord.* 30: De schommeljongens leken in maf verzonken; *Nkr.* VII, 8 Nov. p. 4: Waar zijn de kerels? In de maf? Is al het fut verdwenen?; *Boefje*, 70: Kleine Stientje mag maffie¹⁾ doen op z'n schoot; *Ppl.* 37: We hebben 'n goed maffie gedaan; *Kunstl.* 8: Dat is heel slecht van meneer M., dat ie je maffie gestoord heb. - Het kwk. *maffen* komt voor in *Boefje*, 21; 23; 100; *Dievenp.* 140; *Falkl.* IV. 142; VI, 210; *Lvl.* 37; 295; 299; *Menschenw.* 207; *Nkr.* VII, 27 Sept. p. 6:

En de wacht - God zal ze straffen! -
Ligt juist zaligjes te maffen.

Hiernaast *uitmaffen* in *zijn roes uitmaffen* (in *Lvl.* 309); *inmaffen* (in *D.H.L.* 20) en een znw. *maffer* (= 18^{de}-eeuwsch *mafferd*, flauwerd?), onderkruiper, in *Nkr.* VIII, 25 Juli p. 4: Daar onderkruipers maffers zijn; *De Arbeid*, 10 Jan. 1914, p. 3 k. 3; 28 Jan. 1914, p. 2 k. 1; *Handelsblad*, 10 Febr. 1923 (O) p. 2: De bewaking duurt voort, het posten wordt ononderbroken voortgezet, nu en dan afgewisseld door solo-of koorzang op het thema: Verráá-jers....Maffers!

1456a. Iemand voor het mafje (of den maf) houden; zie n°. 1341.

aant.

1457. Mager als brood,

ook wel *broodmager*²⁾, d.i. 'zeer mager (d.i. niet vet, schraal, evenals ongeboterd brood, met woordspeling tusschen de twee bett. van mager)'; zie *Ndl. Wdb.* III, 1540; 1570; IX, 92 en vgl. *kiplekker* naast *zoo lekker als kip*, met woordsp. tusschen de twee bett. van *lekker* (n°. 1152); ook wel *zoo mager als een hout* of *houtmager* (bij Winschooten, 8; Davids 87; syn. *zoo vet als een Spaansch anker*), *mager als een klaphout* (Gunnink, 148), *een prik*, *een lat*, *een roep* (rups, Molema, 166 a); *as te memento mori* (V.d. Water, 107); Afrik. *so maer soos 'n kraai*; in Zuid-Nederland ook *zoo mager als een graat*, *een spin*, *een specht* (fr. *maigre comme un pic*), *een haring* (Tuerlinckx, 377); *een luis*, *eenen germ* (oilam), *een slijpsteen*, *een steksken* (Schuerm. 360 b); *een ooievaar*, *een kreeft*, *een hond* (ook *hondemager*), *een reiger* (op zijn schenen), *een sprinkhaan*, enz. (Joos, 24; *Antw. Idiot.* 788).

1458. Iemand kunnen maken en breken,

d.w.z. iemands meerdere zijn, hem verre overtreffen in lichaamskracht of in geestvermogen; zie *Ndl. Wdb.* III, 1228 en 1232; *Mnl. Wdb.* IV, 1045;

- 1) Hiermede heeft *maffie* (kwartje, o.a. *Boefje*, 20; *Nachtkr.* 21) niets te maken. De oorsprong van dit sedert de 18de eeuw voorkomend woord is onbekend; zie *Ndl. Wdb.* IX, 88.
- 2) Vgl. Joos, 127 en *Waasch Idiot.* 299 b: *hij is houtmager* naast *zoo mager als een hout*; De Bo, 190-191: *hij is broodgoed* naast *zoo goed als brood*; ook *koeksgoed* = zeer goed (De Bo, 548); *zoo mak als een kuiken* naast *kuikenmak* (*D.v.S.* 26); fr. *bon comme du pain*; vgl. ook *zoo sterk als mosterd* en dergelijke (*Nieuwe Taalgids*, III, 5; 7).

I, 1430: Ghesonde of siecheit van live ne sal meer no min breken no maken minen zin (*zal nooit eenigen invloed op mijn geest hebben*); Sartorius, II, 9, 17: *Ick wil hem breken, ende weder levendigh maken*, de imbecillis, et viribus longe inferioribus dicebatur; Molema 266 a: *hij ken hom wel moaken en breken*, zegt men van twee vechtenden, waarvan de eene veel sterker is dan de andere; fri. *hy ken dy wol meitsje en brekke*, gij zijt niet tegen hem opgewassen.

1458a. Iemand voor den mal houden; zie n°. 629. ^{aant.}

1459. Maling hebben aan iemand (of iets),

zich om iemand of iets niet bekommeren, om iemand of iets niet geven, iets niet willen doen. De uitdr. moet vergeleken worden met andere als: de *pest* aan iemand gezien hebben; ergens een *puist* aan hebben; het *mier* hebben aan iets; enz. Vgl. het vroegere *den draai aan iets geven* (of *afhebben*; zie n°. 374 en *Ndl. Wdb.* III, 3189), iets niet willen doen, het verdraaien. Voor bewijspplaatsen zie Speenhoff III, 21:

Voor je me zei, dat jij me graag mocht lij'en,
Had ik nog maling aan m'n scheeve nek;
Ik dacht dat toch geen mensch met mij wou vrijen,
Want mooie meisjes zijn 't meest in trek.

Speenhoff, VI, 57: Gemeenteraadslid is een baantje, waar menigeen maling aan heeft; *Jong.* 200; *Boefje*, 50; *Falkl.* VI, 35; *Lvl.* 298; *Jord.* 192; *Nkr.* VII, 1 Febr. p. 2; 9 Juli p. 4; VIII, 9 Mei p. 2; *Opprel.* 71; *Köster Henke*, 43; enz. Hiernaast de zegsw. *nou ook 'n maling!*, mij een zorg (*Slop.* 212), *mij een mik* (*Ppl.* 25), syn. van dial. (Monnikendam) *mij'n makkes*, eig. slag, klap, last, onheil, wat er op wijst, dat we bij *maling* ook kunnen uitgaan van de bet. slag.¹⁾

1460. Iemand in de maling nemen,

d.w.z. *iemand in het ootje nemen* (zie aldaar), *in de pikpan nemen* (Molema, 524), voor den gek houden, een loopje met hem nemen; zie *Jong.*, 209; *B.B.* 74; *Lev. B.* 7; *Köster Henke*, 43; *Ndl. Wdb.* IX, 150; enz. Misschien moet men eig. onder maling verstaan het *ronddraaien* bij het *bochten* of door middel van een touw, dat om iemand geslingerd is, en aan welks beide uiteinden heen en weer getrokken wordt, zoodat hij, die er in zit, ronddraait en zijne bezinning verliest. Ik meen dit te mogen opmaken uit eene plaats te vinden in den *Vermakelijken Avont.* I, 220: 'Op een avond dat ik hem van zyn minnares na huis geleide, wierd hy in de zelfde straat... in een strik gevangen, die men midden in dezelve voor hem gespannen had; en welke ongemerkt en zeer behendig aan weder-

1) Vgl. *Köster Henke*, 42; *Kluge*, *Rotw.* 403; 423; *een losse maling*, een draai om de ooren in *Br. v. Abr. Bl.* I, 73; fri. *immen in maling jaen*, iemand een oorveeg geven; *Ndl. Wdb.* IX, 150. Niet te vergelijken is de dial. zegsw. *ik maal je wat! je kunt wat malen!* d.i. ik fluit je wat, ik zal niet doen wat je wilt; nhd. *lasz dir was malen, du kannst dir was malen lassen* (*auf Löschpapier*); nd. *hei kann sick wat malen laten*, waarin malen *schilderen* beteekent (zie *Woeste*, 159; *Seiler*, 276; *Eckart*, 341; *Grimm* VI, 1503), zooals blijkt uit *Tuinman* I, 189: *Men sal hem wat schilderen*, hij zal niets krijgen.

zyden door een perzoon geregeerd wierd; die na hem verscheidene malen met dezelve om en weerom geslingerd te hebben, dat hem de hoed en paruik ontvloog, plotzelyk nedersmeeten en het hazenpad kozen'. Zie ook Sewel, 472: Ik was daar lustig in de maling, *I was there in a mighty crowd* (gedrang). Steun vindt deze verklaring in de Westvl. uitdr. *iemand in de slingerkoorde houden*, hem tot speelbal doen dienen, met hem gekken (De Bo, 1036 *b*) en in het Friesche *de faem is yn 'e malmounle rekke*, de meid is in den mallemolen geraakt, door knapen van verdacht allooi in de maling genomen (W. Dijkstra, 311 *a*); *yn 'e maling reitsje*, door een troep volk worden omsingeld; *immen yn 'e maling nimme*, iemand omsingelen, een loopje met hem nemen (n°. 1461). Vgl. hiermede in de maling komen, door het gemeene volk op de straat omsingeld, en van den eenen naar den anderen kant getrokken, gestooten worden (Harreb. II, 52); *iemand eene maling maken*, fri. *immen in maling skoppe*, met onstuimigheid iemand grof toespreken, zoodat een samenscholing er het gevolg van is, dus een standje (hd. *Ständchen*); zie *Lev. B.* 92; 198: Je zou zegge: iemand een maling make om 'n gebroke koppie! bl. 93: En as u me nog een onfersoendelijk woord durreft te zegge, zal ik een maling voor de deur maken, dat de bure d'r an te pas zelle komme; *Falkl.* VI, 4: De schoenmaker die al vier, vijf, zesmaal voor niks geweest was, elk oogenblik 'n maling an de deur kon scheppen; *S.M.* 42: Als die vent 't hart in zijn lijf had gehad om hier te komen, zouën we hem.... afijn, de heele buurt had hem een maling gemaakt van 'jewelste'; blz. 112: Zeg we moeten hem een maling maken als hij weer boven water komt. - Misschien mag ook vergeleden worden het 17de-eeuwsche *iemand slingeren*, hem voor den gek houden (Huygens VII, 168).

1461. In de maling zijn,

d.i. in de misère, de ellende zijn, eene uitdr. die in de 17de eeuw ook bekend was in den zin van in onzekerheid verkeeren (*Gew. Weeuw.* II, 24), waarbij men kan voegen het 18de-eeuwsche *iemand in de maling houden* (Van Effen, *Spect.* VI, 21), iemand in de onzekerheid, verwarring houden of laten, en *in de maling geraken*, in de war geraken. Hiernaast *uit de maling zijn*, uit den nood zijn (o.a. *Landl.* 2: Had ik maar wat, dan was 'k al zóó uit de maling; bl. 221: Als uwe ons wou helpe, dan ware we mischien meteen uit de maling); Köster Henke, 43: *Ik had uit de maling kunnen zijn*, ik had voor altijd binnen kunnen zijn; *A. Jodenh.* 28: En ik zeg u dat uwes in de maling (*war*) bint; fri. *yn 'e maling bringe, reitsje*, in de war raken. Ook in deze uitdrukkingen zal maling wel eene afl. zijn van malen in den zin van ronddraaien en de beteekenis hebben van maalstroom, draaikolk. Zie n°. 1460; *Ndl. Wdb.* IX, 149; vgl. *in den draai* of *in den kink komen* of *geraken*, in moeilijkheid komen (Tuinman II, 197; Harreb. I, 151 *a*) en vooral het verouderde *in de neer zijn*, eig. in een draaistroom of draaikolk zijn, fig. in tegenspoed, in de verdrukking zijn.

1462. Den Mammon dienen

of *aan den Mammon offeren*, d.i. den rijkdom dienen, alleen voor het geld leven. Mammon is de naam van een Syrischen en Phoenicischen afgod, gelijkstaande met Pluto, den god van den rijkdom bij de Grieken¹⁾.

1) *Bijb. Wdb.* II, 483 *b*.

Vgl. *Matth.* VI, 24, waar Jezus tot zijne discipelen zegt: 'Ghy en cont niet Gode dienen en den Mammon'; zie Zeeman, 367 en vgl. n°. 872; fr. *servir le Mammon; sacrifier au Mammon*; hd. *dem Mammon dienen*; eng. *to serve Mammon*.

1463. De man is het hoofd.

Deze woorden zijn ontleend aan *Ephesen* V, 23, waar de apostel Paulus zegt: *de man is het hoofd des wijfs*. Bekend is het, dat ook gehoord wordt: *de man is het hoofd, maar de vrouw is de nek (die het hoofd doet draaien)*; zie allerlei varianten bij Wander III, 375.

1464. Een man een man, een woord een woord,

d.w.z. een eerlijk man houdt zijn woord; eig. zoo waarlijk als een man in den besten zin van het woord een man is van eer, zoo is ook zijn woord te vertrouwen. Een zeker reeds zeer oude uitdr., die moet dateeren uit den tijd, dat alle vormlooze contracten bindend waren. Volgens Harreb. II, 56 staat zij opgeteekend bij Gruterus II, 140; Witsen 114; Tuinman I, 251, die haar aldus verklaart: 'dit zegt men van die getrouw zyn in hunne beloften te houden; men moet een eerlyk man op zyn woord mogen geloven, en dat moet zyn zegel zyn'. Zie nog Hooft, *Brieven*, 402; 498: Aan zijner E. meêgaan naa de Wijk slaa ik geen' twijfel: gemerkt een man, gelyk men zeidt, niet beeter dan zijn woordt is; *Gew. Weeuw.* III, 67: Nu moetje 't doen, een man een man, een woord een woord, 't is gezeid. Ook in het fri.: *in man in man in wird in wird*; *Waasch Idiot.* 750: *één man, één woord*; hd. *ein Mann, ein Wort, ein Wort, ein Mann*; zie Grimm VI, 1564; Wander III, 394; Graf und Dietherr, *Deutsche Rechtssprichw.* 227 en 230: 'Nach deutschem Rechte verbinden alle Verträge ohne Rücksicht auf eine besondere Form, wenn nur die gegenseitige Uebereinstimmung des Willens auszer Zweifel steht', en vgl. hd. *Manneswort*, het mnl. *manwaerheit*¹⁾, eer, mangeloofwaardigheid en *mantrouwe*, woord van eer, waarbij men in de middeleeuwen gewoon was iets te beloven; vgl. fr. *un honnête homme n'a que sa parole*; eng. *an honest man is as good as his word*.

1465. Man en muis.

In de zegswijze '*het schip is met man en muis vergaan*', d.w.z. met *alles* vergaan, alle manschappen zijn vergaan en er is geen muis (alliteratie!) aan ontkomen. Bij Sartorius II, 7, 1: *Met kat en met muys*, cum omnia funditus pereunt, hoc est, cum ne gluma quidem fit reliquum. In de 17de eeuw komt de uitdrukking o.a. voor in het *Kluchtspel* II, 197; zie ook Spaan, 77; Van Effen, *Spect.* IX, 164; Halma, 363; Tuinman I, 152: *Het schip is gebleven met man en muis*, dat wil zeggen, niets dat leven had, is van de schipbreuk ontkomen, van het meeste tot het minste; Sewel, 476: *Het schip is met man en muis gebleven*; Harreb. II, 59 b; *N. Amsterdammer*, 9 Jan. 1915, p. 10, k. 4: De kachel werd met man en muis door twee soldaten bij zijn plaatijzeren ledematen gevat en buiten in de tocht gezet; *Ndl. Wdb.* IX, 170. In West-Vlaanderen zegt men: Geheel het schip is vergaan *met tuit en vlerke* (De Bo, 1196 a). Ook in het fri. *mei man en mûs forgean*; fr. *le vaisseau s'est perdu corps et biens*; hd. *mit Mann und Maus*; nd. *mit Mann un Mus*; in het eng. kent men *a man or a mouse* in den zin van alles of niets.

1) Ook *vrouwenwaerheit* wordt eene enkele maal aangetroffen; Stallaert II, 188.

1466. Man en paard noemen.

'Dat is, van hem duidelijk en omstandig melding doen, als of men zulk een ruiter, op zoodanig een paard beschreef'; Tuinman I, 234. Volgens het *Ndl. Wdb.* IX, 170 komt deze zegswijze sedert de 16de eeuw voor¹⁾. Zie verder Halma, 337: *Man en paerd noemen*, *nommer celui dont on tient une nouvelle*; Sewel, 476: *Ik noem u man en paerd*, *I name you my author*; *W. Leevend* I, 265; II, 122; Harreb. II, 60. Oostfri. *ik wil jo man un pêrd nomen* (Dirksen I, 73); Joos, 60, citeert: *man en stuk weten te noemen*, d.i. alles goed weten (mnl. *man ende stic*); ook in *Jord.* 248: *man en stuk noemen*.

1467. Man en maagd.

Deze verbinding komt alleen voor in *man en maagd* (ook *man en macht*, zelfs *mannemacht*) *te hulp roepen*, iedereen te hulp roepen, waarin maagd verbasterd is uit *maag*, blijkens het mnl. **man ende maech**, d.i. *leenmannen en bloedverwanten*; vgl. Stoke III, 1396: (Hi) sende uut in elker zide (nl. *boden*) bede an mannen ende an maghen. Zie verder het *Mnl. Wdb.* IV, 1083-1084; *Ndl. Wdb.* IX, 3; *Volkskunde* XVI, 86; *Taalgids* I, 72-75; *Proza Reyn.* 172; De Bo, 668: *man en maagd*, iedereen zonder onderscheid; *Antw. Idiot.* 1887: *iet tegen man en maagd vertellen*, tegen iedereen. In de 17de eeuw vinden we de verbastering reeds bij Six v. Chandelier, 72.

1468. De derde man brengt de spraak a(a)n.

Dat deze meening reeds in de 17de eeuw bestond blijkt uit Van Moerk. 223: De derde Man seytme die ken de meeste praet make; *Klucht v.d. Schoester*, 6: Zoo brengt de derde man de praet aan tot vermaak²⁾; zie verder *W. Leevend* II, 74: De derde man brengt de praet of de stilte an; Tuinman I, 7: De derde man brengt de praet aan. Zie Harreb. II, 54 *a*; fri. *de trêdde man bringt de praet oan*; Dirksen I, 20: *de derde man brengd geselskup an*, wenn drei Personen bei einander sind, kommt die Unterhaltung erst recht in Flusz. Het znw. man heeft in deze uitdr. nog de oudste beteekenis van *mensch* bewaard, evenals in *de gemeene man, op den man af, als de nood aan den man komt, aan den man brengen*, enz.

1469. Iemand de manchetten aandoen,

d.w.z. iemand de handboeien aandoen; vgl. *Woordenschat*, 688: *manchetten* (mil.), handboeien; *Dievenp.* 170: Om 'm op zijn verhaal te laten komen lieten we 'm nog even uitstoomen vóór ie de manchetten aan kreeg; *Slop*, 66: 't Liefst deed hij (*de politie*) hem dadelijk de handmanchetjes aan; bl. 84: Zonder dat hij er nog aan dacht, lagen de boeien, de lieve, aardige ijzeren manchetten, al om zijn handen. Vgl. Rabben, *die Gaunersprache*, 88: *Manschetten*, Handschellen; daher *Manschetten haben*, in angst zitten (vgl. Kluge, *Studentenspr.* 106). Syn. van manchetten is *paternosters* (vgl. reeds Kiliaen, 853: *pater nosters*, duym-ijsers, manicae: nodi et vincula quibus manus constringuntur;

- 1) In de middeleeuwen is *man ende paert* tot nu toe niet aangetroffen; wèl *man noch pert*; zie *Mnl. Wdb.* IV, 1078 en vgl. Vondel, *Maeghden*, 1388.
- 2) Zie *Ndl. Wdb.* III, 2422.

Halma, 499: *paternosters*, handboeijen; Sewel, 633: *paternoster*, handboei; *hy was gepaternosterd*, he was manacled. Dit ww. komt eveneens voor in *Amst.* 95. Ook *braceletten* wordt, evenals het fr. *bracelet*, in dezen zin gebezigd; Köster Henke, 11; *Nkr.* II, 26 Jan. p. 2; 3; Nierstrasz, 44: Ga nu maar netjes meê, dan mag je los loopen, anders doen we je de braceletjes aan, dat weet je wel.

1470. Mans genoeg zijn,

d.w.z. in genoegzame mate een man zijn, mannelijke kracht bezitten, en dus: in staat zijn, t.w. om datgene te doen wat in de bepaling is uitgedrukt; ook voor vrouwen gebezigd. Het hd. kent niet alleen *manns genug*, maar ook *esels genug*, *narrs genug*, enz.; *Ndl. Wdb.* IV, 1556. In de middeleeuwen zeide men *man genoeg zijn*, zooals thans nog wel in Zuid-Nederland, in den zin van *een flink man zijn, voldoende*, d.i. *veel mannelijke kracht hebben*; ook in de bet. van *in staat zijn om te betalen*, die dus zeer dicht aan de tegenwoordige grens; *Mnl. Wdb.* IV, 1078 en Stallaert II, 185. In de 16de en 17de eeuw is de uitdr. reeds vrij gewoon; vgl. bijv. Ogier, 68; Vondel, *Hecuba*, vs. 960; *Palamedes*, vs. 1751, enz.¹⁾ Vandaar ook reeds in de 17de eeuw **veel, heel wat, zoo, zooveel mans zijn**, sterk, krachtig zijn, 'zijn man staan' (hd. *viel Mannes sein*) en thans **iets mans zijn**, iets aankunnen, tot iets in staat zijn, dat in Friesche streken zeer gewoon is; zie *Ndl. Wdb.* IX, 171; *Fri. Wdb.* II, 145 b: *mâns(k)*, mans, sterk, groot, bekwaam, knap; Bouman, 67; Molema, 257; V. Schothorst, 171; Villiers, 78; Ten Doornk. *Koolm.* II, 574; *Waasch Idiot.* 421 a; Tuerlinckx, 379; *Antw. Idiot.* 1887: *man genoeg zijn veur iet*, het kunnen, durven; eng. *to be man enough*.

1471. Mannetjes maken,

d.w.z. smoesjes maken, gekheid maken, in de dial. zegswijze *maak geen mannetjes* (Molema, 256), waaraan soms komisch wordt toegevoegd *dan komen er ook geen wijfjes*; vgl. het fri.: *mantsjes meitsje*, veel praats hebben. De uitdr. was in de 17de eeuw bekend, blijktens *de Tweede Vijftigh Lustige Historien Johannis Boccattij*, anno 1644, bl. 61; 90; 138, enz.: *de mannekens maecken*, zich den schijn geven van; Tuinman I, 1, die *maakt geen mannetjes* gelijk stelt aan *maakt geen figuren*. In Zuid-Nederland is de uitdr. nog vrij gewoon; zie Claes, 70; Schuerm. 363: *mannekens (gemaakte)*, gemaakte manieren, geveinsdheid, grimmaatjes; *Antw. Idiot.* 789; 1888: *Mannekens maken*, met complimenten omgaan, plichtplegingen maken, met afkeuring gezegd; Tuerlinckx, 379: *gemakte männekes*, kale uitvluchten, *fratsen* (hd. *Fratzen*, grimassen), *smoesies* (maken²⁾), wat in Zuid-Nederland *moezen* (maken) of *moesjes* (maken) heet (Schuerm. 385). Vgl. ook het hd. *ein Männchen-*; *Männchen machen*; westph. *männekes mâken* (Woeste, 170 a); oostfri.: *mannekens, mantjes maken*, mittelst der Finger an der Wand als Schattenspiel, od. indem ein Jemand allerhand Sprünge od. Capriolen u. Possen macht wie eine Gliederpuppe (Ten Doornk. *Koolm.* II, 574). Oorspr. gezegd van een haas of een beer, die op zijne achterste pooten gezeten, zijne voorste

1) In navolging hiervan vindt men ook *meids genoeg* bij J.S. Colm, *Malle Jan Tots boertige vryery*, anno 1617, bl. 9.

2) Van het hebr. *šemû' ôt*, tidingen, nieuws.

pooten in de hoogte houdt; vandaar op menschen toegepast: zich potsierlijk gedragen, gekheid maken, zich aanstellen. Vgl. Chomel, 1960 a: *Mannetjes maaken* is een spreekwijs, die ten aanzien van Haasen en Beeren in gebruik is, wanneer zij zich op de agterste pooten zetten, en de voorsten om hoog houden.¹⁾

1472. Mannetjesputter.

Onder een mannetjesputter verstaat men een flinken, sterken kerel, een kanjer van een vent, ook wel een 'mannetjesman' genoemd. Waarschijnlijk beteekent *putter* eig. iemand die een stevigen borrel verdragen kan²⁾, en vandaar iemand, die veel verdragen kan, een sterke vent. Het voorgevoegde mannetjes dient tot versterking van het begrip (vgl. *mannetjesman*, *mannetjeswif*, een groote vrouw, een *mansfelder*³⁾). Zie Harreb. II, 58: Het is een mannetjes putter; Köster Henke, 43: *Mannetjesputter*, sterke kerel; Speenhof II, 67:

Daar komen de schutters.
Zij loopen zich lam
Die mannetjes putters
Van Rotterdam.

Dievenp. 65: Ik verkneukelde me al over de kouwe kermis, waarvan de toffe jongens thuis zouden komen, als ze in de knuisten van dezen mannetjesputter terecht kwamen; *Menschenw.* 468; *Het Volk*, 23 Mei 1914, p. 9 k. 3: Een der colporteurs, een stevige mannetjesputter met een vervaarlijken baard; 8 Juni 1914, p. 8 k. 3: Jack Johnson was uitgenoodigd met Sam Langford, ook zoo'n mannetjesputter, te boksen; *Amst.* 16: De kok was een stevig gebouwd man: een ribbemoos⁴⁾, 'n mannetjesputter, die vermogens in z'n hande had; *De Padvinder* IV, 651: Hier worden de tenerste lotelingen bij de infanterie ingelijfd, terwijl in Engeland juist de 'mannetjesputters' bij de infanterie gaan; *De Arbeid*, 25 Oct. 1913, p. 4 k. 1: Van een kerel gesproken. - Wat is die Duijs, uit Zaandam, een mannetjesputter; *Leersch.* 101: Netuurlijk - je was blij, a'j je kerel is weerom had - tenminste a'j geen mannetjesputter was (hier in den zin van *ongevoelig mensch*); *Handelingen St. Generaal*, 1913-1914, p. 1229: Het woord (kanjer) beteekent een krachtig energiek persoon, een soort, zooals men zegt 'mannetjesputter'; *Handelsblad*, 13 April 1921 (O), p. 5 k. 1; enz. - Eene dergelijke vrouw heet een *mannetjesvink*; zoo in *Nest.* 31: Ze was geen kat zonder handschoenen. Een kanjer; een mannetjesvink; een 'vromes' van heb ik jou daar.

1473. Door de mand vallen (- druipen of zakken),

ook *door de ben* (o.a. *Jord.* II, 17), *de mat*, *het net* (zie *Het Volk*, 27 Aug. 1914, p. 6 k. 3) *vallen*, *op zijn plat vallen* (Halma, 508)⁵⁾. 'Dit spreek-

- 1) Aangehaald in het *Ndl. Wdb.* IX, 175; zie ook Kluge, *Unser Deutsch*, 135.
- 2) Zoo in het Friesch; zie ook Harreb. II, 205: *Hij is een oude putter*, een dronkaard.
- 3) *Ndl. Wdb.* IX, 221; De Vries, 83: *Mansvilder*, soms ook *mansvelder*, vrouw, die veel mannelijks over zich heeft; V.d. Water, 105; *Woordenschat*, 693.
- 4) Köster Henke, 57: *Ribbemoos* (duitsch-barg. *rebbemosche*), mannetjesputter, sterke kerel.
- 5) Zie *Tijdschrift* XXXI, blz. 98 vlgg.

woord gebruikt men van ymand, die op de beschuldiging eerst iets loochende, maar daar na overtuigt wierd, en dat bekende. Hy valt door de mande, die den bodem inzit, of daar door heen valt, dewyl hem zyn steunzel ontzakt en begeeft. Dit wordt toegepast' (Tuinman I, 226). Vgl. ook Halma, 127: Door de mand druipen, zijne woorden niet kunnen waar maaken; Sewel, 197: Door de mand druipen, *to be caught in one's deceit, to make one's self suspect by contradictions*. De uitdrukking bewaart eene herinnering aan eene vroegere straf, die door Ter Gouw, *de Volksvermaken*, 571 aldus wordt beschreven: 'De veroordeelde werd in een mand boven 't water gehangen, en kreeg eten noch drinken maar alleen een mes bij zich. Pas hing hij er, of alle krenge en welriekende vuiligheden, die de jongens magtig konden worden, vlogen hem om de ooren en vulden zijn mand. Als hij 't niet langer uit kon houden, sneed hij met zijn mes het touw door, en plompte in de gracht, en spartelde naar den kant, maar werd eer 't hem gelukte er uit te komen, vijftientigmaal teruggeworpen en weêr ondergeduwd. Eindelijk klonk 't: 'laat hem nou loopen!' En de stumpert moest nu een harddraverij houden naar de poort, door de razende menigte gevolgd en met een hagelbui van steenen begroet, totdat hij de poort uit en vrij was, onder voorwaarde, dat hij er nimmer weêr in kwam'¹⁾. Anderen meenen, dat de zegswijze haren oorsprong te danken heeft aan de vroegere gewoonte om een vrijer, dien een meisje niet wilde hebben, een bodemlooze mand te sturen (zie n°. 1248²⁾). In de latere middeleeuwen komt de uitdr. in de tegenwoordige bet. voor bij Despars, 4, 377: Vallende allincx zo meer duer die mande ende verkennende daer veel diversche zaken, die men hem te laste leyde³⁾. Zie ook Colijn v. Rijsssele, *de Spiegel der Minnen*, 656: Als verwaende druypende duer de mande (*er met schande afkomend*); Everaert, 482; Carel v. Mander, 133: Al droper al veil deur de mande, *al slaagden velen niet*⁴⁾; Poiters, *Mask.* 224; *Boek der Rabauwen*, 41; Rab. I, 344: Pantagruel die onlangs alle ouwe kluivers en kootjongens van Wysen verwonnen heeft, zal nu eens tegen den beul te biegt komen en door de mand vallen; Pers, 215 b; 341 b; Spaan, 42; *Verm. Avant.* I, 99; Idinau, 54:

De sulcke vallen al deur de mande,
Die in hun saken al qualyck uyt-kommen.
Sy blijven in 't vuyle, in schade, of schande.

Sjof. 249; *Krat.* 199; *Dievenp.* 53; 122; 158; 164; *Nkr.* VII, 15 Nov. p. 5; *Ndl. Wdb.* IX, 184; enz. In den zin van *met schande ergens afkomen, niet slagen, mislukken, verkeerd uitkomen, in 't water vallen* is zij in Zuid-Nederland en Limburg thans nog bekend; zie De Bo, 668; Schuerm.

- 1) Over deze straf zie Rud, Quanter, *die Schand- und Ehrenstrafen* (Dresden 1901), bl. 114 vlgg. en vooral Verdam in de *Handelingen en Mededeelingen van de Maatschappij der Ned. Letterkunde*, 1901-1902. Aldaar wordt ook, evenals in *Volkskunde* VIII, 154, op de hier voorgedragen herkomst onzer uitdrukking gewezen.
- 2) Vgl. Nieuwen Jeucht Spieghele, bl. 128:

Hoe rijk een Joffrou zy, hoe schoon, hoe groot van Vrinden,
Haer te begheren, derf hy (*iemand die te hoog vliegt*) sich wel
onderwinden:
Dies dickwils oock ghebeurt, dat sulck met groote schandt
Oft een blau Schene loopt, oft vallet door de Mandt.

- 3) *Mnl. Wdb.* IV, 1089.
- 4) R. Jacobsen, *Carel v. Mander, dichter en proza-schrijver* (1548 - 1606), Rotterdam, MCMVI.

362 a; *Waasch Idiot*. 421; *Antw. Idiot*. 791; 1887: *Deur de mand vallen*, mislukken; ook: niet meer weten wat zeggen, niet kunnen antwoorden, zijne woorden niet kunnen waarmaken; Tuerlinckx, bl. 666, die op bl. 204 als synoniemen opgeeft: *be ze gat in 't waeter valle, ter deur valle*; Rutten, 246 a; Joos, 95; 82; 14: Hij valt er door gelijk door een mande zonder boom: *mislukken*. Vgl. het 16de-eeuwsche *van den planc vallen*, voor de verleiding bezwijken (eig. in 't water vallen¹⁾); mnl. *van der kerren vallen*, geen voldoende antwoord geven²⁾; V.d. Water, 79: *in de geut valle*, in 't water vallen, mislukken; een droevig figuur slaan; Maastricht: *door den (as)kôrref vallen*;³⁾ het hd. *durchplumpsen*, dat ook wijst op in het water vallen; eng. *to fall through*, mislukken; fr. *échouer*. Synoniem zijn in den zin van bekennen *braken*, *doorslaan* (vgl. *Jord*. II, 388 en *doorslag*, zeef) en *omslaan* (*S.S.* 72; 74; 75; Köster Henke, 14; 49).

1474. Mank gaan,

d.w.z. gebrekkig, kreupel gaan, hinken, dus niet goed gaan; ook in overdrachtelijken zin *gebrekkig zijn*, evenals het lat. *claudicare*; fr. *clocher*; hd. *hinken*; eng. *to halt*, in de uitdr. *die vergelijking, dat bewijs gaat mank*, is gebrekkig, niet juist. Vgl. Hooft, *Ned. Hist.* 938: O hinkende gelykenis; 300: Hoewel de verweernis groflyk hinkte; Halma, 337: *Een mank of gebrekkelyk bewijs; die gelykenis, bewijsreden gaat mank*. Vandaar bij uitbreiding *aan iets mank gaan*, gebrekkig zijn ten opzichte van iets, aan een euvel lijden (18de eeuw), *aan hetzelfde euvel mank gaan*, met hetzelfde zedelijk gebrek behept zijn, syn. van *in 't zelfde gasthuis ziek liggen* (Halma, 808) en *aan hetzelfde been mank gaan*, met hetzelfde sop overgoten zijn (Joos, 77). Zie *Ndl. Wdb.* IX, 209; Villiers, 78.

1475. Iemand den mantel uitvegen,

d.w.z. iemand *een katje* of *een bekatting* (*Jord*. I, 63; II, 121⁴⁾) *geven*, een standje maken, eene strenge berisping toedienen, hem scherp doorhalen. Eene ironische uitdrukking, die wordt aangetroffen bij Harreb. II, 65; *Het Volk*, 6 Oct. 1913, p. 1 k. 3; 29 Mei 1914, p. 1 k. 4; *Hand. Staten-Gen.* 1913, p. 2932; *Ndl. Wdb.* IX, 224; enz. Ze staat gelijk met *iemand een pak aanpassen, iemand afkammen*⁵⁾, *afveteren* (*Ndl. Wdb.* I, 1706), *afkwispelen, een kamming geven* (Schuerm. 218 b); *iemand's frak uitborstelen* of *uitkloppen* (Joos, 107 en *Antw. Idiot*. 431); *iemand's rug meten* (Joos, 107); *iemand den pels uitkloppen*; *iemand afrossen*, - *afborstelen*; *iemand zijn bol wasschen, een handschoentje passen, roskammen* (Joos, 73), *iemand afdrogen* (Kl. Brab.), *er met den rouwen borstel over gaan, iemand een droge borsteling geven* (*Antw. Idiot*. 277; 278); *schrobbeeren - eene schrobbeering geven, eene uitschuring geven* (in Friesl.); *iemand uitluchten; het haar uitkammen, iemand de kast uitkeren* (uitvegen); fri. *it hier ûtkjimme* (*Ndl. Wdb.* V, 1408; 1409); *het jak afschuiëren* (*W. Leevend* VI, 24); *den rok uitvegen* (Harreb. II, 226 b); *iemand 't buis ûtvègen*,

1) *Mnl. Wdb.* VI, 414.

2) *Mnl. Wdb.* III, 1209; *Ndl. Wdb.* VII, 1563, waar een plaats uit later tijd wordt vermeld in den zin van: 'geen voet bij stuk houden.'

3) *N. Taalgids* XIV, 195.

4) Vgl. *bekatteren*, beschuldigen (*Peet*, 61) en zie *N. Taalgids* X, 29.

5) *De Arbeid*, 19 Febr. 1914, p. 1, k. 3: Er moest afgekamd, gelasterd en gelogen worden.

't jak útstükken (Draaijer, 7 a); den mantel afvegen (Abr. Bl. 3, 128); fri. *immen de mantel utfege; utmantelje*; gron. *de moan* (de maan van een paard) *overhoalen; de boksem oetstubben*; fri. *immen ôfhimmelje* (reinen); enz.; fr. *trousser la jaquette à qqn*; hd. *einem den Pelz, die Jacke ausklopfen; einen (ver)wamsen*; eng. *to dust a p's jacket*.

1476. Iets met den mantel der liefde bedekken.

'Waarschijnlijk is deze uitdr. ontleend aan *Gen. 9, 23*, waar verhaald wordt hoe Sem en Jafet, toen hun vader Noach, door den wijn bevangen, zich onwelvoegelijk ontbloot had, een kleed namen en uit heiligen schroom achteruitgaande, daarmee huns vaders naaktheid bedekten. Nog duidelijker wordt het door de oudere vertaling, daar deze, in plaats van *kleed*, werkelijk *mantel* heeft. De uitdrukking zelve heeft de beteekenis: deze of geene zwakheid of verkeerdheid zijns naasten uit barmhartigheid niet verbreiden, maar verbergen of vergoelijken'; Zeeman, 371. Ook Laurillard, 31, houdt het er voor, dat dit gezegde ontleend is aan de bekende handeling van Sem en Jafet, doch wijst tevens op Paulus' woord: de liefde bedekt alle dingen (I *Cor. 13 vs. 7*), waarvan het eene aanschouwelijke uitbreiding zou kunnen zijn. Vgl. Büchmann, 106; *Ndl. Wdb.* IX, 225 (waar aangehaald wordt *W. Leev. VI, 160*); Villiers, 78; *iets bemantelen* (hd. *bemänteln, ein Mäntelchen umhängen*; fr. *pallier*) en *dekmantel* (lat. *mantellum*), glimp, voorwendsel; fr. *couvrir qqch. du manteau de la charité*; hd. *etwas mit dem Mantel der (christlichen) Liebe zudecken*; eng. *to cover s. th. with the cloak of charity*.

1477. De mantel (zijns meesters) is op hem gevallen

beteekent, dat iemand opvolger en geestverwant zijns meesters is, van denzelfden geest is vervuld en in dezelfde richting wil voortwerken. De zegswijze is ontleend aan het bijbelsche verhaal, dat Elia zijn profetenmantel wierp op de schouders van Eliza, ten teeken, dat hij hem tot zijn dienaar en medewerker verkoos. Zie I *Kon. XIX, 19*; II *Kon. II 9-13*; Zeeman, 372; *Bibl. van Ndl. Ltk.* IV, bl. 4: Op letterkundig terrein was de oprichting van *de Gids* in 1837 een mijlpaal. Drost had de leiding willen nemen, na z'n vroege dood viel z'n profetenmantel op de schouders van Potgieter; *Ndl. Wdb.* IX 224; Villiers, 78; eng. *his master's mantle is fallen upon him*.

1478. Een Manusje van alles,

d.i. iemand die voor alle voorkomende bezigheden gebruikt kan worden, die van alle markten thuis is. Manus is een gewone mannen naam, zoodat de uitdr. niets anders beteekent dan een man, die van zessen klaar is; fr. *un Jean fait tout*. Harrebomée II, 66 citeert: *Het is een Manusje van (of in) alles*, dat wil zeggen: het is een koopman, bij wien men in alle zaken teregt kan komen; *Woordenschat*, 696: '*Manus of manusje van alles*, factotum, omnishomo, de man die alles doet. Wordspeling tusschen *manus* (lat.) = hand en *Manus* = Hermanus' (m.i. onaannemelijk). In den tegenwoordigen zin lezen we in het *Het Volk*, 4 Nov. 1913, p. 5 k. 3: Dit (*een kruier*) was een man met wat men noemt veelzijdig talent of diverse bekwaamheden, een duvelstoejager of manusje van alles; *De Tijd*, 16 Jan. 1914, 2de bl. p. 1, k. 1: Een Engelsch gepensioneerd kapitein wordt 's vorsten particulier secretaris en 'omnis homo' ofwel Manusjevan-alles; *Het Schoolblad*, 1914, kol. 1152: In een tijd, die dweept met

verdeeling van arbeid, wil men toch den onderwijzer een manusje van alles laten blijven; *Op R. en T.* 30: De bootsman is een knutselaar, een man, die volgens 't zeggen van den administrateur, een Manusje van alles is: hij maakt met z'n handen wat z'n oogen zien; *Nw. School*, VII, 191: De onderwijzer is een specialiteit in alle vakken, een manusje van alles.¹⁾

1479. Van alle markten thuis- (of weêrgekomen) zijn.

'Landloopers en kramers, die alle markten bywoonen, leeren allerlei loosheden en bedriegeryen, die daar op in zwang gaan. Dit past men dus toe op een doortrapt, geslepen en bedreven mensen' (Tuinman I, 185). Bij Sartorius III, 1, 89 lezen we: *Hy is van alle marckten weder gekomen*, dat ter vertaling dient van *duodecim artium est*. Zoo ook R. Visscher, *Brabb.* 23; V.d. Venne, 170: Die van alle Marckten is weer gekomen, weet wat daer op den Taerlingh heeft geloopt; *Gew. Weeuw.* III, 57: Weet ik een gat, gy weet een spyker: gy zyt van alle Merkten weer gekomen; Van Effen, *Spect.* VII, 209: Halfgeleerden, die zich verbeelden, dat ze van alle markten weer gekomen zyn; zie ook X, 175: Van alle markten her gekoomen; Harreb. I, 342; *Ndl. Wdb.* IX, 247. Wij zeggen thans hiervoor *van alle markten thuis zijn*, in alles bedreven zijn, van zessen klaar zijn, 'vierkant zyn onder zyn staand en loopend want', tot alles kunnen gebruikt worden, dat dan zeker staat voor: 'van alle markten thuisgekomen zijn' of voor eene samensmelting moet gehouden worden van: 'op alle markten thuis zijn' en 'van alle markten weergekomen zijn'. In Z.-Brabant en Antwerpen gebruikt men nu nog in dezen zin *van alle markten weêrgekomen*, of *thuisgekomen zijn*, d.i. doortrapt, slim zijn, van St.-Jan komen (*Schuerm.* 207 b), van alle kwade zaken ondervinding hebben (*Schuermans*, 363 b; *Teirl.* II, 167; *Antw. Idiot.* 1895; *Waasch Idiot.* 300 b; Joos, 108); ook *van alle merkten en kermissen weergekomen zijn* (Joos, 61), dat synoniem is met het Zuidndl. *door alle netten gevlogen zijn of door alle waters gezwommen zijn* (*Antw. Idiot.* 583; 1420; *Schuerm.* 406 a); fr. *avoir bien couru les foires, savoir toutes les foires de la Champagne*; eng. *to be for all waters*; hd. *in allen Sätteln gerecht sein*.

Eene geheel andere beteekenis heeft de uitdrukking **van alle markten thuiskomen**, nl. die van: *nergens voor deugen, nooit slagen*, dat oorspronkelijk gezegd is van koopwaar, die op alle markten gebracht is en nergens verkocht wordt. Vgl. *Olipodrigo*, 106: 't' Is slechte waar die van alle marten weêr komt, en nergens verkocht is'. Zoo ook in het Friesch: *dy faem komt fen alle merken wer thús*, gezegd van dienstboden, die overal worden weggezonden.

1479a. Van eene kale (of koude) markt thuiskomen; zie n°. 1260.

aant.

1480. Bij 't scheiden van de markt leert men de kooplui kennen,

d.i. iemands ware karakter blijkt, wanneer men van hem gaat scheiden; eerst bij den afloop kan men iets goeds beoordeelen; als 't op deelen

1) Aan een Zigeunerwoord *manuš.* d.i. mensch. behoeft niet te worden gedacht (zie *Album-Kern*, 25).

aankomt, leert men de menschen kennen. 'Myns erachtens is dit ontleent van de koopers. 't Gaat met vriendschap en genoeg toe, zo lang die op de merkt koopen, en de verkoopers leveren. Maar *onder in den zak vind men de rekening*. Als de merkt eindigt, kraamen de verkoopers op, en eischen geld; doch dan is 'er dikwyls *niemand 't huis'* (Tuinman I, 136). De oorspr. beteekenis schijnt te zijn, dat men bij het einde, het afloopen van de (jaar)markt, als het op het verrekenen aankomt, den waren aard van de kooplui, bijv. hun royaliteit, eerlijkheid of schraapzucht, eerst leert kennen. In de middeleeuwen immers bleven de kooplui tot aan het einde der jaarmarkt; dan werd verrekend en had men natuurlijk de meeste geschillen en chicanes. Vandaar bij overdracht: dikwijls leert men iemand pas kennen, wanneer men van hem moet scheiden, wanneer het er op aankomt; zijn goede of meestal slechte eigenschappen komen dan aan den dag, zijn ware inborst blijkt dan eerst. De zegswijze wordt o.a. aangetroffen bij Poirters, *Mask.* 169; in de klucht van *Lichte Wigger*, 11 v; *Gew. Weeuw.* III, 11; De Brune, *Bank.* I, 141: Aen 't op-breken van de marct, kent-men de koop-lien, dat aldaar gelijk gesteld wordt aan: *aen 't lammeren ziet-men, wat oyen vol gheweest zijn*; Adagia, 40: *In 't scheyden van de merckt, kentmen de coopliden*, exitus acta probat; *Willem Leevend IV*, 113; *Brieven v. Abr. Bl.* I, 265 (*by 't scheiden van de markt*); Paffenrode, *Hopm. Ulrich* (anno 1711), p. 124: In 't scheyen van de markt, zoo kent men de kooplu; Harreb. I, 435; *Nkr.* 15 Nov. 1913, p. 2; *Waasch Idiot.* 207: *op 't ende van de markt*, eindelijk, op den duur; *Antw. Idiot.* 808: *op 't leste van de mert*, op het laatste oogenblik; *op 't schêen van de mert*, op 't einde van de rekening; schertsend ook: *op 't schijten van de mert*; *Antw. Idiot.* 1835: *op 't ende van de mert leerde de kooplie kennen*.

1481. Op marode gaan,

eene navolging van het fr. *aller à la maraude*, d.i. plunderen, vooral van soldaten gezegd, die op het platte land uit stelen gaan; verder in 't algemeen op den tril gaan, gaan pierewaaïen, scharrelen. De zegswijze komt bij ons in de 18de eeuw (Wolff en Deken; Rusting; Halma) voor (ook *op marode loopen*). In Zuid-Nederland wordt ze ook in den algemeenen zin van stelen (vgl. fr. *marauder*, plunderen, stelen) gebruikt naast *op den rooi gaan*. Vgl. n°. 493 noot en zie verder *Ndl. Wdb.* IX, 260; XIII, 1251; Schuermans, 364: *Op merode gaan*, gaan stroopen; rinkelrooien; op zwier gaan; *Waasch Idiot.* 424: *Op (zijn) marode gaan*, op zwier gaan; Claes, 142: *Op marode gaan* of *zijn*, op zwier gaan of zijn; *Antw. Idiot.* 794: *Op marode gaan*, op strooptocht uitgaan, uit stelen gaan; hd. *sich auf Merode begeben*; *marodieren*; ook *marode* als adj.: 'marschunfähig' (Horn, 103); *Marodeur* oder *Merodebrüder*, plündernde, räuberische Nachzügler. Köster Henke, 44: *Merode*, neerlaag, armoede. Hij is nou in de merode (aan lagerwal); *V.v.d.D.* 39: Zit je erg in de merode? bl. 69: Ik raakte hoe langer hoe meer in de merode; bl. 125: Daar ben ik weer, zei ik; ik heb nou genoeg in de merode gezeten.

1482. Veel in zijne mars hebben,

d.w.z. veel verstand hebben; vgl. *Amstelv.* 6: Om je aan 't memoreeren van je mémoires te zetten daarvoor dien je toch wel iets in de mars te hebben; *Nkr.* IV, 17 Juli p. 4:

Zij breken mij mijne carrière,
 En 'k heb nog zooveel in mijn mars!
 Bij mij weet zelfs jonker van Swinderen
 Van diplomatie geen snars.

Onder eene mars verstaat men eigenlijk een korf, waarin een koopman, een marskramer, zijne waar draagt. Vgl. ook de zegswijze *niet veel* (of *niets*) *te koop hebben*, voor: niet veel (of niets) te zeggen hebben, naast het ww. *uitpakken*, laten zien wat men weet (fr. *vider son sac*). Syn. zijn *iets onder zijne klip hebben* (Rutten, 115); *heel wat in zijn mandje hebben* (Harreb. II, 64 b); *in de benne hebben* (Twente); *in zijn kabas*¹⁾ *hebben*. Hiernaast *geen cent in de mars hebben*, d.i. niets op zak hebben; Winschooten, 232: *sij hebben qualijk een duit in de mars*; eveneens in de 17de eeuw *wat in den mars hebben*, geldmiddelen hebben (*Ndl. Wdb.* IX, 263); vgl. verder Esopet, *De gefopte bedrieger*, 3; *Dievenp.* 81: Zoo juffrouw, vraag ik, biefstuk in huis en uw man geen verdienste in z'n mars?; *De Arbeid*, 14 Febr. 1914, p. 1 k. 1: Een handjevol syndicalisten met geen cent in de mars; *Slop*, 273: Al heb ik geen cent in de mars; *Het Volk*, 17 Jan. 1914, p. 5 k. 3: Ze had nooit geen cent in de mars. Wander III, 1819 citeert *er hat etwas im Sack*, vermag etwas zu leisten; fr. *il a plus d'un tour dans son sac* (eig. van een goochelaar); eng. *to have something in one's wallet* (Prick, 1283). Syn. *iets, veel in zijn ransel hebben*.

1483. Er zijn martelaars en apostelen (of profeten).

Men voegt deze woorden tot troost en bemoediging toe aan iemand, die een tobberd is. Evenals vroeger niet ieder geroepen was om het verheven zendingswerk der Apostelen te verrichten, kan ook thans niet ieder uitmunten in wetenschap en kunst, doch niettemin een nuttig lid der maatschappij wezen, evenals de martelaars, al waren ze lijdens, toch het zaad der kerk zijn geweest. Zie Harreb. I, 16; *Noord en Zuid V*, 323. In Zuid-Nederland komt de zegsw. in eenigszins anderen zin voor; vgl. *Loquela*, 312: In elken stiel zijn er veel martelaars en weinig apostelen; g' hebt apostels en g' hebt martelaars; g' hebt smeds en g' hebt sjouwers; *Antw. Idiot.* 795: In elke(n) stiel zijn veel martelèers en weinig apostelen. De martelèers komen zoowel in den hemel als de apostelen, *de knoeiers bereiken ook hun doel*.

1484. Martha,

in de uitdr. *eene bedrijvige Martha*, d.i. eene bedrijvige vrouw, eene zorgvuldige, drukke huisvrouw; ontleend aan *Luc.* X, 38-42. Zie Zeeman, 374; Laurillard, 7; Harreb. II, 68 a; Schuermans, *Bijv.* 193. Ook in het hd. *eine geschäftige Martha*; eng. *to be a (busy) Martha*; Zweedsch: *beskaeftig Maereta*.

1485. Het masker (of de mom) afwerpen,¹⁴⁸⁵

d.w.z. zich plotseling van zijne vermomming ontdoen; ophouden met veinzen, zijne ware gezindheid of zijne ware bedoelingen laten blijken (*Ndl. Wdb.* I, 1859; IX, 281); **iemand het masker afrukken, aflichten, aftrekken** (17de eeuw), zijne veinzerij ten toon stellen, aan de kaak

1) kabas, mnl. *cabas*; westvl. *kaba(a)s, karbaas*; fr. *cabas*, mand, korf.

stellen, hem *ontmaskeren*; lat. *personam capiti detrahare alicujus* (Otto, 274); ook **iemand de grijns afrukken, aflichten** (Sewel, 302); **de huif** (hoofddeksel, kap) **aflichten**; zie *Ndl. Wdb.* V, 727; *Mnl. Wdb.* III, 773 en De Cock¹, 154. Vgl. fr. *jeter, déposer le masque; ôter, arracher la masque à qqn; démasquer qqn*; hd. *einem die Maske, die Larve abreiszen, abziehen*; eng. *to unmask a.p.; to throw off the mask*.

Eindnoten:

1485 *I. le masque*.

1486. Er dienen geen twee groote masten op één schip,

d.w.z. er moeten in eene zaak niet twee personen naast elkander staan, die gelijke macht hebben; er moet maar één zijn, die de baas is; vgl. Winschooten, 153: *Daar moeten geen twee groote masten op een Schip sijn*: het welk in een oneigen sin genomen, beteekend: daar moet maar een den baas zijn. Zie verder Witsen, 491: *Geen twee groote masten op een schip*, geen twee kunnen gelijk heerschen; regering in regeeringh is ondienstig; Cats I, 556; De Brune, *Emblemata*, bl. 11: Hier en sluytet niet, twee meesters op een winckel, twee groote masten tot een schip te hebben; Sewel, 479; Halma, 340; Tuinman I, 145; Harrebomée III, 291 en vgl. het fri.: *op in skip moat mar ien greate mast (of mêst) wêze*. Syn. was: *daer dienen geen twee hanen op een werf* (zie Sart. II, 98); hd. *zwei Hähne taugen nicht auf einem Mist*; in Zuid-Nederland: *Geen twee keuningen op eenen korf*.

1487. Voor de(n) mast zitten,

d.w.z. de spijs, die op het bord ligt, niet opkunnen; verzadigd zijn, terwijl men nog voedsel voor zich heeft; niet verder kunnen. Deze uitdrukking, die ik nergens vroeger heb aangetroffen, is tot nu toe niet bevredigend verklaard. Het *Ndl. Wdl.* IX, 293, denkt met G.A. Nauta in *Taal en Lett.* VI, 238 aan een verminking van het vroeger zeer bekende bijv. nw. *vermast* (volt. deelw. van *vermassen*, machteloos maken), door iets overweldigd, overladen, machteloos¹). Syn. *Voor den dam zitten*²).

1488. Zijne matten oprollen,

d.i. weggaan, zijne biezen pakken, 'opduwen' (18de eeuw), *opdoeken, opkramen, indoeken* (Opprel, 61), *de mars slaan* (Sewel, 478). Voor de verklaring dezer uitdr., die o.a. voorkomt in *V. Janus*, 3, 181 zullen we moeten denken aan vloermatten of wel aan de matten, die rondreizende kunstenaars op den grond leggen om er hunne kunsten op te vertoonen, voor welke meening kan pleiten het Westvl. *zijne schilderij oprollen en elders gaan zingen*, vertrekken, heengaan, zijne matten oprollen (Schuerm. 589 b). Zie verder n°. 229; Schuerm. 366 b; Joos, 88; *Antw. Idiot.* 1890; *Ndl. Wdb.* IX, 299; XI, 1136; XIII, 956; *Nkr.* II, 6 Sept. p. 3; VII, 8 Febr. p. 2; VIII, 5

1) In het *Mnl. Wdb.* IV, 1209 en in Te Winkel's *Gramm. Fig.* 252 wordt gedacht aan eene woordspeling van *mast* van een schip en het nog in Zuid-Nederland en in 't hd. bekende *mast, varkensvoer, voedsel*.

2) *N. Taalgids* XIV, 252.

Sept. p. 2: De aderlating zal het oude Europa zoo geweldig opgefrist hebben, dat Uncle Sam zijn matten voortaan wel zal kunnen oprollen; *De Tijd*, 31 Jan. 1914, 2de bl. p. 1 k. 1: Heel de regeering rolt haar matten op, als protest tegen de uitspraak van den krijgsraad; *Het Volk*, 28 Oct. 1913, p. 1 k. 2: Die man is gesignaleerd. Als de christenen ooit weer wat te zeggen krijgen in de politek, kan hij zijn matten wel oprollen; 22 Oct. 1913, p. 5, k 2: Rolt nu uw matten

maar, o booze socialisten; *Handelsblad*, 1 Oct. 1914, p. 1 k. 4 (avondbl.): Men heeft thans het onwrikbaar vertrouwen dat de Russen wel hun matten kunnen oprollen. Syn. *zijne kousen oprollen* (Harreb. I, 444 b). In het fri. *de mâtten oprotje*.

1489. Iemand op 't mat (of mad) komen,

d.w.z. iemand overvallen; in Groningen en Friesland: *iemand over 't mat komen* (Molema, 257 b). Eene sedert de 17de eeuw niet zelden voorkomende uitdrukking, die we lezen bij Winschooten, 154: *Op het mat komen*; van de selfste beteekenis, als: op het slag komen¹⁾: het welk de Latijnisten noemen *supervenire*; Smetius 285: *Hij compt over het mat*, lupus in fabula. Zie ook Sewel, 479: *Op 't mat komen*, to come in the very nick of time, to surprise. *Iemand op het mat vinden* (*op de daad betrappen*), to catch one in the fact, in the deed doing; Langendijk, *Don Quichot*, 18 (Pantheon); *Kluchtspel* III, 155; J. Lescaijle, *Pefroen met het Schaapshoofd*, 1711, bl. 21: Kom, haastje wat, eer datze ons hier betrapt op 't mat; *Boerenkrakeel*, 127: Op het mat knippen; *Het betaalde bedrog*, 1685, bl. 36: Eens dat hy in donker myn kantoor meende te besteelen, doch ik kwam op 't mat; C. Wildsch. VI, 119: De Ouwe Heer kwam op het mat zo als ik mijn schuld op haar zacht wangetje betaalde; Harreb. II, LXXVI; Gunnink, 167: *Over 't mat komen*, verrassen, betrappen; fri. *immen oer 't mat komme*. Het is moeilijk te zeggen, welke beteekenis men aan *mat* moet toekennen, daar dit woord hier onzijdig is. Weiland en Ten Doornk. Koolm. II, 583 meenen dat *mat* eig. *spijs* beteekent (got. *mats*; eng. *meat*), zoodat de uitdr. zou willen zeggen: iemand op etenstijd overvallen, doch daar dit znw. *mat* hoogstwaarschijnlijk nooit zelfstandig in onze taal bestaan heeft, is die verklaring twijfelachtig (zie het *Mnl. Wdb.* IV, 1217). Een ander onz. znw. *mad*, eene afleiding van den stam van *maaien*, beteekende vroeger *eene zekere landmaat*, en is thans nog in Oost-Friesland en Noord-Holland bekend als: 'de strook gronds die achtereenvolgens door den zwaai van de zen, het mes van de zeis, wordt schoongemaaid, het afgemaaide gedeelte tusschen twee zwaden'²⁾. Nemen we aan, dat *mad*, *mat* in deze uitdr. die bet. heeft, dan kan ze oorspronkelijk beteekenen: *iemand onder 't maaien inhalen*, in welken zin inderdaad het Zaansche *iemand op 'et mad(t) kommen* gebruikt wordt; zie Boekenoogen, 605, waar ook deze uitdr. in den overdrachtelijken zin van *iemand op de daad betrappen* wordt vermeld. Eene bevestiging van dit vermoeden geeft het fri. *immen oer 't mêd komme*, iemand op iets betrappen, welk *mêd*, *mad*, *maaiveld* beteekent. Ook in het Oostfriesch is de uitdr. *ên up 't mat komen* bekend; zie Wander III, 496; Eckart, 350; C. Dirksen, I, 59, waar eveneens op deze bet. van *mat* gewezen is en geciteerd wordt: *he kan sîn mat wel meien*, in der festgesetzten Zeit abmähen; in der Regel fig. (vgl. ook Molema, 257 b).

1490. Een matador.

Dit woord *matador* (van *matar*, het Latijnsche *mactare*) beteekent in het Spaansch 'doodslager', en is ook in Spanje de naam van dengene,

- 1) Zie De Vries, 83: *mad*, de strook lands, die door een slag met de zeis wordt afgemaaid. Ook in de uitdr. *in 't mad staan*, aan 't maaien zijn; V.d. Water, 106; *mathaak*, haak waardoor men bij het maaien het koren opvangt en bijeenhoudt; Franck-v. Wijk, 406; *Mnl. Wdb.* IV, 1211; *Ndl. Wdb.* IX, 82; 302.
- 2) Zie o.a. Coster, 51, vs. 1231; 65, vs. 1632; Sewel, 721: Op 't slag komen, *to take unawares, to surprise*.

die in de stierengevechten den stier den doodelijken stoot tracht toe te brengen. Bij overdracht wordt deze naam gegeven aan de hoogste op elkaar volgende troeven, 'dewijl ze zeker zijn iedere kaart van de tegenpartij te slaan.' Bij verdere overdracht: een heele baas, iemand die uitmunt in eenige kunst of wetenschap; een *kei*¹⁾. Zie P.J. Veth, *Uit Oost en West*, 62; Harreb. II, 69; *Ndl. Wdb.* IX, 305; vgl. fr. *un matador*; hd. *ein Matador*; fri. *in matsjedoar*.

1491. Matschudding maken,

d.w.z. drukte, herrie, (koude) bereddering²⁾, ruzie maken. In dezen zin komt het woord pas in de 19de eeuw voor. In de 17de eeuw verstond men er onder 'gruis, en die vuiligheid (het sij van Kooren of Rijst ens.) die als de vaartuigen gelost sijn, bij een geveegd, en op een mat te verlugten geleid werden' (Winschooten, 154). Halma, 341 geeft er dezelfde beteekenis aan, maar ook die van 'uitschot van iets'. Ook in het nd. komt in dezen zin *mattenschüdding*, *mattenschüttels* (anno 1614), *mattenschuddels* (anno 1482) voor naast een ww. *mattenschütteln*³⁾. Thans verstaat men er nog onder het onderste gedeelte van eene lading graan, dat waterschade heeft (*Ndl. Wdb.* IX, 320). De bovengenoemde bet. heeft de uitdr. in *Jong.* 124: Nou, kind, jaag ze (*de kippen*) dan ook weer in 't Hol, als je d'r matschudding door krijgt; bl. 153: Hou je koest, vader! Maak geen matschudding; *A. Jodenh.* II, 25: Je maakt wat 'n matschudding voor die pietschopper; *S.M.* 4: Stil, maak nou geen matschudding voor ze goed en wel weg benne; bl. 63: Stomme aap van een jonge, voor wat maak jij zoo'n matschudding? Köster Henke, 43: *matschudding*, herrie, ruzie; Boekenoogen, 1340: *matschudding maken*, drukte maken; De Vries, 83: *matschudding*, onverwachte stoornis. Voor den overgang der beteekenis mag misschien vergeleken worden *stof opjagen* (zie aldaar).

1492. Door de mazen kruipen.¹⁴⁹²

Vooral *door de mazen der wet kruipen* in den zin van ternauwernood ontsnappen aan, op listige wijze weten te ontkomen aan de bepalingen der wet; een beeld ontleend aan de jacht of de vischvangst en eig. gezegd van een dier, dat door de mazen van het hem gespannen net, en dus aan het gevaar, ontkomt; Harreb. II, 49: *Hij is door de mazen gekropen*; Joos, 85: Door de ooge eener naald kruipen, *door de mazen kruipen*. In het Westvl. *door de vluwe schieten*, eig. gezegd van den visch, die door de maas van de vluwe (*vischnet*) heenzwemt en aldus het gevaar ontkomt; fig. met moeite aan een gevaar ontsnappen, door de mazen kruipen (De Bo, 1339). In Twente: *deur de moasgen scheten*; fri. *troch 'e mesken krûpe*; fr. *passer du travers les mailles du filet*.

Eindnoten:

- 1) Eig. een hard schot bij het voetballen; vgl. *Nederland*, 1914, II, p. 17; 'Oerleuk', nu is ze een kei onder de lui; *Paedagogische Studiën*, 1923, 79; De klasse heeft een zwijgende, eensgezinde vereering voor zijn 'keien' in opstellen; *De Vrijheid*, 7 Maart 1923, 2de blad: Ik merk wel, dat je bewondering voor hem voelt, ik vind 'm een kei van een vent.
- 2) Zie dit woord in *Ndl. Wdb.* II, 1849: *Jong.* 167; *Op R. en T.* 113; 114.
- 3) Kluge, *Seemannssprache*, 576.

1492 *l. à travers.*

1493. Hij is rijp voor Meerenberg

wordt gezegd van iemand die dwaas doet, zich gek aanstelt, dwaze streken uithaalt;
minder gebruikelijk van iemand die in zijn geest-

vermogens gekrenkt is. Meerenberg heet het krankzinnigengesticht (Provinciaal Ziekenhuis) te Santpoort. Zie Harreb. II, 71: *Er is nog een nommer op Meerenberg voor hem open*; *Handelsblad* (avondbl.) 6 Juni 1914, p. 5 k. 4: Indien je zou vragen: is 't gehalte van 't publiek van vanavond kunstzinnig, delikaat, fijngevoelig, zou je als schouwburgdirecteur rijp voor Meerenberg zijn; *Onderm.* 109: Iemand, wiens waanzin zoo kolossaal is, behoort niet bij ons, maar in Meer-en-Berg thuis. Syn. uitdrr. zijn *Hij moet naar Den Bosch*, - *Coudewater*, - *Deventer*, - *Dordt*, - *Franeker*, in welke plaatsen krankzinnigengestichten bestaan of bestonden. In België zegt men *hij moet naar Geel* of *hij komt van Geel*. Zie voor dergelijke uitdr., ook in het Fransch, Duitsch en Engelsch, *Taal en Letteren* XV, 460-465; 573.

1494. Zachte meesters maken stinkende wonden,

d.w.z. 'een geneesmeester, die de wonden en zeeren door scherpe middelen, als 't noodig is, niet zuivert, maakt dat ze vervuilen en inkankeren' (Tuinman II, 9); bij overdracht: halve maatregelen verergeren het kwaad. Bij Campen, 133: *Een meedelydende Chirurgyn, maect stinckende wonden*; *Com. Vet.* 41: Hy wist heur wijs te maken dat sachte meesters stinckende wonden maecten; *Cats* I, 411: Dit heeft men dickmaels ondervonden, van sachte meesters vuyle wonden. Zie verder Harreb. I, 282 *b* en vgl. het fri.: *sêfte hânnen meitsje stjonkende wounen*; prov. *sachte geneesmasters meitsje stjonkende wounen*; De Bo, 1437 *b*: *zochte meesters maken stinkende wonden*; Joos, 195: *zachte meesters, kwade wonden*.

1495. Van meet af (aan),

d.w.z. van voren af (aan), op nieuw, vooral verbonden met het wkw. beginnen. Onder de *meet*, lat. *mêta*, grenszuil aan het einde van een renbaan, grens, 17de eeuw ook *meta*, verstaat men de streep, die het uitgangspunt is van den worp bij het knikkeren en andere spelen. Vgl. Harreb. II, 73; *Ndl. Wdb.* IX, 444; zuidnl. *van de meet af aan* naast *meetje schieten, naar de meet billen, brillen*; ook *aan de meet zijn*, aan 't einde zijn (*Antw. Idiot.* 802; 1892); Boekenoogen, 626-627; Molema, 258 *b*; V. Weel, 123 en het Westvl. *van lint gaan*, van meet af beginnen. In Limb. *van der â* (meta?) *beginnen*; fri. *fen 'e mient ôf*.

1496. De (of zijn) melk (of room) optrekken,

d.w.z. zijn woord terugnemen, aan zijne belofte niet voldoen, zich niet houden aan wat men eerst verzekerd, beweerd of beloofd heeft. In eig. zin gezegd van eene koe: geen melk meer geven, bijv. eenigen tijd vóór het kalven of als zij door een onbedrevene gemolken wordt. Vroeger werd *de koe trekt haar melk op* gezegd van iemand die zijne giften terughoudt (Harreb. I, 422). Zie Winschooten, 242: Menssen, die met den ophef van een saak groot opgeeven: maar siende, dat men geneegen is haar met reeden teegen te gaan, terstond haar melk ophaalen en haar woord, of beloften, of bod geen gestand durven doen; Harreb. III, XC: *Het meisje trekt hare melk weêr op*, dat is, zij neemt haar gegeven woord aan den vrijer weder terug; Sewel, 484: *Zyn melk op haalen*, zyn woord breeken (evenzoo in de 17de eeuw¹⁾; V.d. Water, 115: *De*

1) Zie een aanhaling in *Ndl. Wdb.* XI, 779.

melk optrekken, zich op eenigszins laffe wijze aan een belofte onttrekken; Draaijer, 25: *De melk optrekken*, zijn woord terugnemen, zijn belofte niet vervullen; *Antw. Idiot.* 804; Tuerlinckx, 389: *zijn melk optrekken*, achteruittrekken; onaangenaam verrast worden; *Volkskunde*, XXII, 87; *Onze Volkstaal* II, 98 (Neder-Betuwe); fri. *de molke oplûke*; oostfri. *hê trekt de Melk up*, übertragen auf geizige Menschen (Ten Doornk. Koolm. II, 508). Synoniem is *het maal optrekken* (V. Schothorst, 169) of *zijn room optrekken* (Maas en Waal¹⁾); *zijne tong* of *zijn woord deur zijn gat trekken* (Teirl. 446 b; Tuerlinckx, 204); *klink trekken* (*Antw. Idiot.* 666); *zijne kling trekken* (Hoeufft, 302); *het zwikhout trekken* (*Antw. Idiot.* 1512); *de zwing trekken* (*Antw. Idiot.* 2183).

1497. Veel in de melk te brokken (of brokkelen) hebben,

d.w.z. veel te zeggen, veel in te brengen hebben; eig. veel hebben om in de melk te doen, om een lekkere, dikke pap klaar te maken; in goeden doen zijn, en vandaar bij overdracht veel te zeggen hebben²⁾. De uitdr. wordt aangetroffen bij Servilius, 80: *Hi heeft wel om int melcke te brocken*; vgl. verder De Brune, 143: *Hy heeft wel in de melck te brocken*, geplaatst onder het hoofdstuk 'overvloed'; Halma, 238: *Hij heeft niet om in de melk te brokken, c'est un pauvre misérable, il n'a pas de quoi faire bouillir la marmite*; Tuinman I, 84: *Zy heeft wat om in de melk te brokken, zy zit warm, zy heeft waar van, om aan den kost te helpen*, welke verklaring bevestigd wordt door eene plaats bij V. Moerk. 119: *Ick sin een bestoove knecht, kijnt 'kheb vry wat inde melck te brocke: soo dat onse rentjes ons wel redelycker wijs selle keunen voen*; *Tien Verm. d. Houw.* 37: *Gy weet liefstentje heeft ook wat om in de melk te brocken, en mede al vry wat ten huwelijk gebracht*; De Brune, *Bank.* I, 291; *Falkl.* V, 129: *De bloedverwanten van mijn vrouw's kant hadden zelfs eenige effecten in de melk te brokken*. Zie verder Harreb. II, 77; *Ndl. Wdb.* III, 1500; Villiers, 79; *Mgdh.* 50: *Trouwens 'r man had ook niet veel in de melk te brokkelen, die lag ook bij 'r thuis*; *Nkr.* III, 7 Febr. h. 2: *In Brabant daar hebben de socialen nog niet zoo veel in de melk te brokken*; VII, 8 Maart, p. 2; 26 Juli p. 2; *Het Volk*, 28 Febr. 1914 p. 5, k 2: *De ware volksvertegenwoordigers zijn slechts zij, die wat in de melk te brokken hebben en dus geen behoefte hebben aan toelagen uit de schatkist*. In het hd. zegt men *er hat viel in die Milch* (oder *in die Suppe*) *zu brocken*; in het nd. *he hett wat in to stippen*; *he hett wat in de Melk to krömen* (*Taalgids* V, 184 en en Ten Doornk. Koolm. II, 588 a); in Twente: *hee hev' wat in de melk te krömmelen*. In het Friesch beteekent *hy het altyd hwet yn 'e molke to krommeljen*, hij heeft altijd wat aan te merken, te vragen en te klagen. Voor Zuid-Nederland vgl. *Antw. Idiot.* 302: *brokken*, fig. betalen, leggen (ook *Waasch Idiot.* 140); *niks in de soep* of *in de pap te brokken hebben*, zeer arm zijn; 591: *gij hèt hier niks in te brokken*, niets te zeggen; 804: *in 't melk te brokken hebben*, fortuin bezitten; Teirl. 218: *niet te brokkelen* (of *te brokken*) *hebben*, niets te eten hebben. Ook in het Hagelandsch en het Haspengouwsch bet. *in de melk te brokken hebben* fortuin hebben (Tuerlinckx 389; Rutten, 142). Vgl. verder *iets in te brokken hebben*, eenig vermogen bezitten (16de eeuw); *er bij inbrokken*

1) *Schoolblad*, 1 Jan. 1907, p. 13: *Denkt u soms, dat ik mijn room optrek?*

2) Vgl. het tegenovergestelde *smal pappen* bij Everaert, 91, vs. 83 en Tuinman II, 41: *Arme lieden koken dunne bry*.

of *inbrokkelen*, vroeger *in iets brokken*, inschieten, hd. *einbrocken*, d.i. bij iets, bijv. eene hachelijke onderneming, geld op 't spel zetten, en 'laten zitten', inschieten; zie *Ndl. Wdb.* VI, 1533 en vgl. het fri *hwet yn 'e molke to krommeljen ha*; ook *wat in to krommeljen* (of *to struye*) *ha*, welgesteld zijn.

1498. Een melkkoe(tje),

d.w.z. eene melkgevende koe; bij overdracht een persoon, van wien men bij voortdoring voordeel trekt, dien men uitzuigt; eene rijke bron van inkomsten; in Twente: 'n *melkbeesken*. Eene in de latere middeleeuwen bekende benaming; vgl. *Spreuken*, 38: 't Is hem al een guede melckte coe¹⁾; Campen, 84: 't Is hem al een guede melckte Koe gewest; Van Lummel, 378:

Carolus groot van machte,
Heeft het Nederlant verclaert,
Rijck, edel van geslachte,
Was hy t' eenich tijt bezwaert,
't Gaf ongespaert:
Daerom ginck hy 't een melck-koe noemen.

Zie verder Van Effen, *Spect.* XII, 211: Dat soort van rykaarts zyn de rechte melkkoeitjes voor zekere Koopluiden; Sewel, 403; Tuinman I, *nal.* bl. 13: Dus plegen ryke Moeyen wel goede melkkoeyen te zyn; Villiers, 79. Vgl. Schuermans, 269 *b*: *de melkkoei zijn*, dikwijls gewillig betalen; *hij geeft gelijk eene melkkoei*, hij dokt gemakkelijk af; De Bo, 683 *a*: *een koetje melken*, veel profijt en winste weten te krijgen uit iemand of uit iets (vgl. ook aldaar bl. 1446: *zuigbeen*, iets dat men te baat neemt om er lang zijn profijt uit te trekken; mnl. *sugebeen* of *sukebeen*; fr. *un os à la moelle*). Ook in het Nederduitsch is bekend: *dat is em ene melkende Kô* (Eckart, 299); fr. *une vache à lait*; hd. *eine milchende Kuh* oder *eine Melkkuh*; eng. *a milk-cow*; in het Friesch zegt men *hy het dèr in meltse* (of *melke*) *hin oan*, dat is voor hem eene eierleggende kip.

1499. Menistenbruiloft.

Hieronder verstond en verstaat men het ledigen der beerputten, *den druivenwingerd snoeien*²⁾, dat bij nacht geschiedt, met woordspel tusschen *bruid*, sponsa, en het nu verouderde *bruid*, *stercora liquida*, drek, welke gelijkheid in vorm aanleiding gaf tot allerlei uitdrukkingen als *de vuile bruid* (drek); *de bruid uitdragen*, - *trouwen*, - *leiden*, den beerput ledigen; *bruidleider*, beersteker, nachtwerker (*Mnl. Wdb.* I, 1471; Stallaert I, 294 *b*; Tuinman I, 129). Daar nu de menisten vroeger, in de 17de eeuw³⁾, als stemmige menschen bekend stonden en hunne bruiloften zonder veel rumoer vierden, evenals de nachtwerkers des nachts stil hun werk verrichtten, zoo werd schertsender wijze deze werkzaamheid, deze *stille bruiloft* (woordspel met *stille*, geheim gemak?) een menistenbruiloft genoemd⁴⁾. In de 17de eeuw zeide men ook hiervoor *zonder*

1) *Mnl. Wdb.* IV, 1362.

2) *N. Taalgids* XIII, 139.

3) In de 18de eeuw waren de Menisten niet meer zoo eenvoudig. Van Effen, *Spect.* I, 200, zegt o.a.: Hunne Bruiloften verslinden Kapitalen, daar deftige Familien van zouden kunnen bestaan.

4) Harreb. I, 100, beweert, dat de naam *menistenbruiloft* aan die werkzaamheid gegeven werd, wanneer de tonnetjes met dekseltjes toegedekt waren, 'omdat de Menisten bijzonder piëus en zindelijk zijn'.

speulman bruiloft houden (zie Asselijn, *Jan Kl.* vs. 723¹⁾); thans in sommige streken ook *bruiloft houden* of *bruiloften*. Zie Bergsma, 32: *bruloften, op bruloft gaon* (Assen), den beerput leegen; Draaijer, 6 b: *'t is hier van nacht menisten brülftte*, de beerput wordt geruimd; in het Friesch: *minniste bruiloft hâlde* naast *brulloftsje* in denzelfden zin. In Ostende wordt een optrekkende beerwagen (-wagens) de *bruiloft van Cana* genoemd (De Cock¹, 276). Merkwaardig is ook het door Prick, 1297 vermelde *'wedding, emptying a necessary house in and about London; Irish wedding, the emptying of a cess-pool.'* Vgl. *Ndl. Wdb.* III, 1635; 1657.

1500. Een menistenleugen (-streek).

'Een waarheid zeggen en een waarheid verzwijgen, - vooral ten halve de waarheid zeggen en den schijn aannemen, dat ze geheel en ten volle is medegedeeld, het antwoord op een vraag ontduiken en toch den vrager in den waan brengen, dat er niets aan het antwoord ontbreekt', wordt door de niet-doopsgezinden wel eens met den naam van menistenstreken bestempeld²⁾. Het schijnt dat het ontstaan dezer benaming voornamelijk moet worden toegeschreven aan het schrander beleid en de behendigheid, waarmede in de 16de eeuw vele anabaptisten de vragen der inquisiteurs wisten te ontwijken, om zelve de vervolging te ontgaan en hunne geloofsgenooten niet te verraden en aan een wissen dood over te leveren³⁾. Ook de welvaart en de rijkdom van vele doopsgezinde kooplieden zal er toe hebben bijgedragen, dat afgunst en nijd aan bedrog en sluwheid toeschreven, wat alleen aan eigen krachtsinspanning, vlijt en spaarzaamheid was te danken. C.N. Wijbrands, *Het Menniste zusje*, bl. 81, is van meening, dat veeleer de oorsprong der zegswijze moet worden gezocht in de karakterfout van schijnvroomheid, uiterlijk vertoon, die zich vroeg of laat altijd wreekt. Die haar gebruikten waren de rechte broeders niet, maar namen slechts het uiterlijk er van aan, gelijk het Menniste zusje in ongunstigen zin het ware zusje niet was, maar een terecht gegispte nabootsing.

Wat men onder een menistenstreek verstond, blijkt o.a. uit een te Franeker in 1610 verschenen pamflet, waar de schrijver zegt: Soo brenghet hen leere mede, dat sy in een schijn der gheveynsder waerheyt loegentaal moghen spreken. (I) *Tim.* IV, 2, by exempel: Vraeght men tot een huys, nae een persoon, die sy niet willen bekennen, dat hy in dat huys is, so sullen sy haer handt inden wanbays, diefsack, mouwe, ofte op een ander plaetse steken, ende seggen, hy is hier niet, ofte sy sullen haer hant aen den hals, onder den schorteldoeck, ofte anders elders aent lijf legghen, ende segghen dan, hy is hier niet. T' is wel waer, daerse met den handt tasten, daer is hy niet, want sy seggen niet, dat hy in dat huys niet en is: ende alsoo bedrieghen sy die luyden⁴⁾. Vgl. verder

1) Zwolsche Herdrukken 12-13, bl. 93.

2) *Doopsgezinde Bijdragen*, 1868, bl. 23 vlgg.

3) De oorsprong is dus niet te zoeken in het bekende verhaal van Menno Simons op den wagen. Niet hij, maar een doopsgezind leeraar, Hans Busschaert, heeft eens het bekende antwoord gegeven, dat later op naam van Menno Simons is gesteld.

4) Dit pamflet is geschreven door den predikant Hendrik Ludolphus van Steenwijk, en getiteld: 'Een Christelycke Waerschouwinge op 't Hemelsche gesicht, dat Michiel Saeckes op Veenwolden gheopenbaert is, aen de Wederdooperen met hare aanhangers', enz. Zie Nauta, in den *Sp. Brab.* bl. 259-260.

Gew. Weeuw. I, 45: *Menniste streeken*; blz. 40: *een Mennisten kneep*; Vondel (ed. Unger 1648-1651), bl. 228: *Mennoniste streecken*; Van Moerk. 335: *Wat dunckje van sulcke ollen te draeyen. Dat zijn Manniste streecken*; *Kluchtspel* III, 35; *C. Wildsch.* V, 127; Harreb. II, 78 a; *Ndl. Wdb.* IX, 540. In het fri. *in minniste set*. In de 18de eeuw komt bij de dames Wolff en Deken ook een werkw. *menoniten* voor in den zin van 'menistenstreken gebruiken'¹⁾. Mag vergeleken worden Campen, 113: *Het is een Beghynen loeghen?*

1501. Den ouden mensch afleggen.

Deze woorden zijn ontleend aan *Ephes.* IV, 22-24: 'Dat ghy soudet afleggen aengaende de vorige wandeling den ouden mensche, die verdorven wort door de begeerlichheden der verleydinge.... ende den nieuwen mensche aendoen, die na Godt geschapen is in rechtveerdicheyt ende heylicheyt.' De apostel wil met deze woorden zeggen dat er bij de Christenen eene zedelijke verandering moet plaats hebben. 'Zij worden evenwel onder ons als scherts gebezigd om aan te duiden, dat men de gewone wekelijksche verwisseling van linnen ondergaat; daarom wordt ook het woord *uitschudden* voor *afleggen* in de plaats gesteld'. Zie Zeeman, 377; Stellwagen, *Roomsche woorden*, 67 en vgl. Vondel, *Maria Stuart*, 232; Halma, 478; Afrik. *die ou mens aflê*, en n°. 49.

1502. Iemand een mep geven,

d.i. iemand een slag geven; zie o.a. Bouman, 67; Boekenoogen, 705 (*opmepper(d)*); V. Schothorst, 171; Gunnink, 168; Molema, 261 b; *Fri. Wdb.* II, 153 b en vgl. *Br. v. Abr. Bl.* I, 264: *Wel kyk, hij liep gevaar, om van my een ouderwetze mep te belooppen*; *C. Wildsch.* VI, 114: *Toen ik nog meppen en oorvijgen aan de jongens uitdeelde*; *Falkl.* VI, 173; *Menschenwee*, 115; Speenhoff, I, 121; *Het Volk*, 3 Maart 1914, p. 6 k. 2; 2 April 1914, p. 2 k. 2: *Vliegen gaf den anti-revolutionairen professor een paar rake meppen, waarna deze sputterend afdroop. Men houdt dit woord voor een klanknaboetsing*²⁾. Hiervan afgeleid is een ww. *meppen*, slaan, o.a. *Jord.* 127; 133; 369; *Jong.* 115; *Boefje*, 60; 114; Köster Henke, 44: *meppen*, beetnemen, stelen (evenzoo Teirlinck, *Barg.* 45); *Menschenw.* 19: *Toen had hij d'r een opstopper tegen d'r snoet gemept*; bl. 136; 175; *Jord.* II, 87: *Zij mepte haar korte woorden er uit alsof ze steenen wierp. Vroeger beteekende meppen ook drinken, zuipen*³⁾ (vgl. '*m raken*'), zooals nog in Noord-Holland (zie Bouman, 67), dus hetzelfde als *feppen*, dat ook een onomatopae is; vgl. n°. 569. In Groningen gebruikt men 'meppen' voor een knikker rechtstreeks met een anderen knikker van boven raken (Molema, 320 b). Syn. is o.a. *knurf* (*Jord.* II, 326) en *seen* (*Jord.* II, 429).

1503. Door merg en been.

iets dringt of gaat door merg en been (mnl. *dore eenes march*; hd. *durch Mark und Bein*; nd. *dör Mark un Bêh*; fr. *jusqu'à la moelle des*

- 1) Volgens Harreb. II, 180 zeide men te Haarlem: *Dat is er een uit het Peusje*, dat is een menistenzet, daar de menistenkerk in de Peuzelaarsteeg staat; *Ndl. Wdb.* XII, 1456.
- 2) Franck-v. Wijk, 424; vgl. een *kink*, een *pats*, een *klap*, enz. eveneens klanknaboetsingen.
- 3) De Jager, *Frequ.* II, 100; *Ndl. Wdb.* IX, 572.

os; eng. *to the marrow of one's bones*; fri. *troch yl en sward, ieren en sinen*, door aderen en zenuwen) wil zeggen iets raakt het hart, ons binnenste, 'beschouwd als de zetel van verterend zielelijden, hevige aandoeningen of diep ingewortelde gebreken'; *Ndl. Wdb.* IV, 390. Vgl. Vondel, *Geboorteclock*, vs. 474: Door been en merg; De Brune, *Bank*. II, 126: Tot in het mergh en in de gebeenten iemand kennen; Hoof, *Ged.* I, 71: U crachten, die mij glissen door 't merrech in 't gebeent'; Vondel, *Maeghden*, vs. 745:

De boosheid hecht te vast,
Die in gebeente, en mergh van jongs op groeit en wast.

Ook is bekend (*tot*) in *merg en been*; Zuidndl. *bedorven tot in 't merk van zijn beenen*, dat op dezelfde wijze gebruikt wordt als (*tot*) in *hart en nieren*; vgl. *Rein.* 2518: Hem es dat stelen ende dat roven ende dat lieghen gheboren int been; *Ndl. Wdb.* VI, 27; IX, 577 en het 17de-eeuwsche *door den hals*, met betrekking tot gezindheden, waarvan iemand diep doordrongen is.¹⁾

1504. Merd (of mert) aan iets hebben,

d.w.z. maling hebben aan iets of iemand, zich om iets niet bekommeren, er 'dril' aan hebben (Opprel, 53 a), er 'schijt' aan hebben, dat volkomen hetzelfde beteekent, daar *merd* (zie Coster, 33, vs. 696) het fransche *merde* (stercus) is. In de Zaanstreek zegt men *de mirt* (of *een mirt*) *aan iets hebben* (Boekenoogen, 640); vgl. ook *Mghd.* 137: 'n Meneer is een ploert met 'n hoog-zije op en 'n mooie jas an die merd an 'n arme flikker het; De Vries, 84: *merd aan iemand hebben*, niet om hem geven; Opprel, 72 a: *merd hebben an*, niet geven om; Draaijer, 25: *ik heb er mat (= merd?) an*. In *Antw.* 't is en merde, 't is lastig, vervelend (*Antw. Idiot.* 807). Ook als uitroep komt *merdel* voor (o.a. *Kmz.* 307). Vgl. fr. *emmerder qqn*, molester à l'excès, en zie Nyrop, *Gramm. Hist.* IV, § 424.

1505. Iemand het mes op de keel zetten.

Dat wil zeggen iemand tot iets dwingen, door hem bevreesd, beangst te maken; hem 'de tromp op de borst zetten' (Winschooten, 319); eig. iemand een mes op de keel zetten, onder bedreiging, van het er door te steken of die af te snijden, zoo hij iets weigert te doen. Vgl. *Spreuken* XXIII, 2: Ende set een mes aen uwe kele, indien ghy een gulsich mensche zijt (d.i. houd u in het strengste bedwang); Sart. II, 9, 84; I, 1, 53: 't *Mes op de keel*, quando res summo est in discrimine. Germanicum adagium natum videtur a procinariis, porcum aut ovem jugulantibus; Pers, 566 a: Dit (krijgsvolk) soude een swaerd op hunne keel zijn; Sewel, 381; Halma, 347: I e m a n d het mes op de keel houden, *tenir à quelqu'un le poignard sur la gorge*; Harreb. I, 390; *Mgdh.* 287; Heyermans, *Ghetto*, 20; *De Arbeid*, 28 Febr. 1914, p. 1 k. 2; Villiers, 80; zie voor Zuid-Nederland Joos, 80; *Antw. Idiot.* 809; *Waasch Idiot.* 331 b. In het hd. *einem das Messer an die Kehle setzen*; de. *at saette en Kniven paa Struben*; fr. *mettre à qqn le poignard sur la gorge; avoir le couteau sur la gorge*, être contraint à une chose par la force, la menace; eng. *to put the knife to one's throat*. Syn. *iemand het pistool, de tromp, den degen op de borst zetten*; hd. *einem die Pistole auf die Brust setzen*.

1) *Ndl. Wdb.* V, 1659; II, 1301.

1506. Onder het mes zitten,

d.w.z. geschoren worden (Halma, 347), maar ook bij uitbreiding: in benauwdheid, in angst zitten, bepaaldelijk gezegd van hen, die een examen of een onderzoek ondergaan. Vgl. *Bank*. II, 210: Die onder 't scheer-mes van de krijgh zijn, weten wel hoe harden hand dat mars heeft, om te schrabben; Tuinman I, 227: *Ymand onder 't vilmes krygen*, iemand villen, plukken; Halma, 328: *Iemand onder het lubmes hebben*, of *mishandelen*; Van Dale: *Iemand onder het lubmes houden*, iemand den voet op den nek zetten. In het Friesch: *hy snijt de ljue dy 't er onder 't mê's kriget*, hij laat zijne diensten grof betalen; *onder 't mê's sitte*, geschoren; geëxamineerd worden¹⁾. Hiernaast *iemand onder het mes nemen*, hem onder handen nemen (*Nkr.* VI, 9 Nov. p. 4); *onder het mes moeten*, er aan moeten gelooven (*De Arbeid*, 18 Febr. 1914, p. 4 k. 4); *onder het mes hebben*, ondervragen. Vgl. *Handelsblad*, 19 Maart 1915, p. 9 k. 6 (avondbl.): André de Ridder heeft den schrijver Van Hulzen onder 't mes gehad. Over zijn plannen.... over zijn werkwijze.

1507. Met het mes in den buik (blijven) zitten,

d.w.z. in pijnlijken toestand gelaten worden, in zorg en angst blijven; in het fri. *mei 't mê's yn 't liif sitte*. Zie Tuinman II, 98: *Hy houd hem 't yzer in den buik*. Voor yzer word ook wel gezegd *mes*. 't Is hetzelfde. Dit spreekwoord drukt uit, dat men yemand niet af helpt van eenige zwaarigheid, of ongelegenheid, maar in dien staat laat blyven, op dat hy altoos in ymands magt zy. Men zegt dus *Hy heeft het harpoen in 't lyf. Haeret lateri lethalis arundo*. Misschien moet men met Laurillard, 36 denken aan het bijbelsche verhaal, dat Ehud zijn zwaard, dat twee scherpten had, den Moabietischen koning Eglon in den buik stak en het niet terugtrok (*Richteren* III, 16-22); Harrebomée en Van Eyk zoeken den oorsprong in de Japansche straf van zich den buik open te snijden (*Taalgids* III, 55-57). Liever zou ik in het algemeen denken aan een moord, waarbij men het slachtoffer met het mes in den buik laat liggen. Vgl. Joos, 71: *Hij zit met den haak in de keel*, d.i. hij zit bang, in een spijtigen toestand.

1508. Zijn mes snijdt aan twee kanten (of aan twee zijden),

d.w.z. hij verdient aan beide kanten, op twee manieren geld; door één bedrijf weet hij op twee manieren winst te maken, ook fig.; een uitdrukking ontleend aan een ploegijzer of aan een (pens)mes. Zie *Kluchtspel* II, 20: Aan beiden de canten soo snijdt nu onsen ploech; Doedyns, *Merc.* I, 57: Hy geeft advysen aan de twee partyen: dan snyt het mes weêrzyds; *Gew. Weeuw.* III, 53; *Snorp.* 38: Se meugen nou allebey vissen en veugelen, so speulense strijck en set, daer 't mes an beye zijden snijdt, daer valt het varcke wel te keelen; Tuinman I, 132: *Zyn mes snyd aen weêr zyden*, dat is, hy doet aan beide kanten winst; Halma, 347: *Zijn mes snijdt aan twee zijden*, hij wint aan beide kanten, *il gagne de deux côtés*; Sewel, 486; *Waasch Idiot.* 433: *Zijn messen snijden langs twee kanten*, van beide kanten trekt hij voordeel. In 't *Daghet* XII, 191:

1) Mag ook vergeleken worden het lat. *sub cultro aliquem linquere*, iemand onder het slachtmes laten, in levensgevaar laten? Vgl. Servilius, 73: *sub cultro liquit*, *hi sit onder des hanghemans handen*, hij zit in doodelijke benauwdheid.

Zijn mes snijdt langs twee kanten, 't is een valschaard, eene beteekenis, die ook door Halma en in het *Antw. Idiot.* 809 wordt vermeld (vgl. fr. *un couteau de tripière*, een dubbelhartig mensch); Harreb. I, 380; *Kalv.* I, 113: Eén perceel maar met twee winkels; dan sneed het mes dubbeld; *Nkr.* II, 1 Maart, p. 2; *Het Volk*, 7 Nov. 1913, p. 1, k. 1: Zoo snijdt het mes van twee kanten: men houdt arbeiders en reaktionaire heeren beide zoet; *Zondagsbl. v. Het Volk* 1906, p. 150: Voor de socialisten is het een mes dat aan twee kanten snijdt, 1°. verlengen ze de noodlottige tweespalt, 2°. maken ze reclame; *Nkr.* IX, 29 Mei, p. 2; 17 Juli, p. 2; *Handelsblad*, 21 Juli 1915 (ochtendblad) p. 2, k. 6: En aangezien er natuurlijk evengoed onverstandige bevelhebbers als onredelijke soldaten worden gevonden in een leger, dat zich nu al bijna een jaar verveelt, snijdt het klachtenmes bij Oorlog aan twee kanten en spetteren bij elke nieuwe gelegenheid den Minister van Oorlog de splinters om de ooren. Vgl. ook Afrik.: *Die mes sny na albei kante toe*; fri. *syn mës snijt oan twa* (of *oan alle*) *kanten*; eng. *a knife that cuts both ways* (Prick, 1306).

1509. iets voor het mes hebben,

d.w.z. iets in het vooruitzicht hebben; eig. iets (bijv. een stuk vleesch) te snijden hebben, een maaltijd in het vooruitzicht hebben. Zie *Tuinman* II, 33. Hier en daar nog in gebruik, o.a. in Twente en in Groningen; zie Molema, 261 b: *Wat veur 't mest* (= mes) *hebben*, pret, feest in 't vooruitzicht hebben, ook: een goeden maaltijd hebben. Bij Van Dale luidt de zegswijze: *er is wat voor het mes*, er is iets te eten, (ook) er is heel veel werk af te doen, dus in denzelfden zin als *veel voor den boeg*, *voor de borst hebben*. In Zuid-Nederland (Kl. Brab.) *iets voor den tand hebben* (zie *Antw. Idiot.* 1220).

1510. iemand de metten lezen,

d.w.z. iemand de les lezen, hem kapittelen; eig. iemand den tekst van de metten voorlezen; dat zijn de gebeden, die soms te middernacht, doch in den regel te drie uren in den nacht moesten worden gelezen of gezongen, en waartoe de kloosterlingen door klokgelui werden opgewekt; mnl. *mettene*, lat. *hora matutina*¹⁾. In het laat-mnl. (zie *Spreuken*, 27 of *Campen* 58) komt voor: *Sy heft hem die gardijns metten gelesen*, een bedsermoen gehouden; hd. *einem eine Gardinenpredigt halten*. De tegenwoordige uitdr. komt in de 17de eeuw voor in de klucht van *De Wynoegst* (anno 1698), bl. 21: Een Juffer met verstand die speelt den baas, en wil de man de mette leezen; V. Moerk. 564: Ziet het voor deze reis door de vingeren, ik zal hem de metten eerst louter leezen. Zie ook Sewel, 487: *Iemand de metten voorlezen* (iemand kapittelen), *to chide, to reprimand one*; *Brieven v. Abr. Bl.* I, 125; *C. Wildsch.* V, 113; *W. Leevend*, VII, 361; enz.

1511. Korte metten maken.

'Dit drukt uit, iets haastig en loopswijze afdoen, gelijk de Moniken, die hunne metten (lectiones matutinae) uitrabbelen, om ras gedaan te hebben' (*Tuinman* I, 26); hetzelfde als **korte wetten maken** (zie ald.),

1) Zie het *Mnl. Wdb.* IV, 1525-1526, alwaar o.a. uit Ruusb. V, 210 wordt aangehaald: Dat ierste ghetide der heiligher kerken inder nacht dat sijn de mettenen; Kil. *Mettene*, horae sive preces matutinae, preces nocturnae, nocturnalina.

in den zin van weinig omslag met iets maken, haastig te werk gaan, zich niet lang bedenken. Zie verder Schuermans, 375: *met iemand korte metten maken*, bet. iemand gezwind weghelpen (Limb. en elders); *Waasch Idiot*. 434 b. Bij De Bo, 1068 en in het *Antw. Idiot*. 699 in denzelfden zin: *kort spel maken met iet*, in het stfri. *ergens niet feul spul met make*. Zie het *Nieuw Nederl. Taalmagazijn* I, 221-223; Villiers, 80; vgl. *Mnl. Wdb.* IV, 1526; Rutten, 144: *Het zullen wederom lange metten zijn*, het zal lang duren (evenzoo bij Claes, 147); fri. *koarte metten meitsje*. Zie n°. 1510.

1512. Ieder zijn meug,

d.w.z. ieder moet maar datgene doen waarin hij lust heeft. De zegswijze wordt vooral gebezigd bij verschil van meening over wat een ander prettig vindt. Het znw. *meug* beteekent hier zin, lust (zie n°. 903). Vgl. Tuinman II, 29: *Elk zyn meugie. De smaak laat zich niet betwisten*; *C. Wildsch.* IV, 192: Wel lachten de jonge lui daar om, maar ik deed nooit meê; ik dacht altijd het is die lui hun godsdienst, en ieder zijn meug; VI, 28: Ieder zijn meug, zei de boer, en hij at vijgen; Harreb. I, 85: Elk zijn meug, zei Sijmen, en hij at eene beursche peer. Ieder zijn meug, zei de boer, en hij at paardenkeutels voor vijgen (*of hij zoende zijn kalf*); II, XXVII: Ieder zijn meug, zei de boer, en hij at vijgen voor den dorst; *Jong*. 166: Maar je was toch geen afschaffer.... Afijn, ieder z'n meug; fri. *elk syn meuch, sei de poep, en hy iet figen mei moster*; Gallée, 29; V. Schothorst, 174; Bouman, 68. Voor Zuid-Nederland vgl. *Antw. Idiot*. 811: *Ieder zijn meug, zee den boer, en hij at vijgen uit zijnen zak (of zee 't ventje en 't had nen mol op zijn brood liggen)*; *Waasch Idiot*. 434: *Dat is mijn meug, dat heb ik geerne, van spijs of drank sprekende*; *Elk zijn meug, zei Brospot, en hij at zijn kinds pap uit*, oostfr. *Elk sîm möge, sâ de jung', ik ât figen un mîn mör ett bônne* (Ten Doornk. Koolm. II, 611); andere dergelijke zegswijzen bij Eckart, 366 en Wander III, 690.

1513. Iets in 't midden laten,

d.w.z. iets onbeslist laten, vertaling van het lat. *in medio* (soms *in medium*) *relinquere*. De zegswijze schijnt eerst in de 19de eeuw voor te komen. Zie *Ndl. Wdb.* IX, 687.

1514. Het (of de) mier aan iemand (of iets) hebben,

d.w.z. iemand of iets zeer onaangenaam vinden; vgl. ergens de *pest*, het *land*, het *graveel*, den *hoest*, den *nijd*, het *zuur*, de of een *puist* (*Onderm.* 22: Aan celibatairen heeft ze (*de baker*) een puist; *Het Volk*, 4 Maart 1914, p. 5, k. 2; *Kippenv.* II, 120; *Nkr.* III, 18 Juli, p. 6; *Jord.* 246; *Kmz.* 115; *Schoolm.* 127), 't *grens* (Draaijer, 14 b) aan hebben. Naar het voorbeeld van deze uitdrukkingen zal men in het znw. *mier* wel moeten zien den stam van het wkw. *mieren*, dat in het Vlaamsch voorkomt in den zin van *krielen*, *wemelen*, *een jeukerig*, *pijnlijk gevoel hebben*. Onder *mier* moet dan in eig. zin verstaan worden *jeuking*, *kriebeling*, *virigheid* of *scherpte in het bloed*. Zie De Jager, *Frequ.* I, 391; Schuermans, 377 a en *Ndl. Wdb.* IX, 698. De uitdr. is algemeen bekend. Vgl. Gallée, 29 a: *de mire der an hebben*; *de mire op iemand hebben*; Molema, 542 b; Boekenoogen, 635-636; Bouman, 68; *Archief* II, 174; *Taalk. Magazijn* III, 110; *Nw. Ndl. Taalmagazijn* III, 238; *Dievenp.* 115: Omdat ik aan dat slag helers pas goed de mier had; *Landl.* 76: En daar heb ik ineens toch zóó 't mier an gekrege; bl. 123: Omdat ie weet, hoe ze 't mier gezien hebben an

dat eeuwige trekken; *Twee W.B.* 75: Nou, die had de mier an werken; *Onderm.* 31: Menig dier heeft van kindsbeen af aan een poelier geweldig een mier; ook bl. 71; *Haagsche Post*, 2 Juni 1917, p. 590, k. 2: Wie heeft aan Haagsche Excellenties met al hun druktes en pretenties niet even sterk als gij de mier?; fri. *it mier ha*, het land hebben; *ik ha dêr in taeije mier oan*, ik heb daar erg het land aan¹⁾; *Taal- en Letterbode* VI, 73: *mier*, walg, tegenzin (in de Meierij); V, 197: *het mier hebben*, het land hebben (te Sliedrecht). waarnaast aldaar ook *mierig*, landerig, nijdig, dat men ook in de stad Groningen kent (Molema, 542 b); 17de eeuw *mierlijk*, bitter, scherp, onaangenaam; een ww. *mieren*, nijdig zijn; *miersch*, scherp, bitter, nijdig.

1515. Mieren,

In den zin van peuteren, zaniken, kwellen, donderjagen (zie n°. 447), is dit ww. een afl. van het znw. *mier*, insect, zooals blijkt uit het syn. fri. *eamelje*, treuzelen, zeuren, afl. van *eameler*, mier (insect). Vroeger kwam het veelal voor met de bet. jeuken (vgl. fr. *fourmiller*, jeuken), gewoonlijk onpers. *waar het miert*, waar het jeukt, hapert; waar de schoen wringt (*Ndl. Wdb.* IX, 699). In den tegenwoordigen zin komt mieren voor in *Sjof.* 142: Wat leg je toch te mieren over dat weer!; *Nkr.* IV, 18 Sept. p. 4: De 'Standaard' heeft het goed gezegd: Wat 'rood' was zegevierde, terwijl wat krist'lijk was en braaf er duchtig tegen mierde; V, 29 Jan. p. 4: Maar België is bovenal erg in zijn wiek geschoten, en dáárvoor zitten Tydeman en Treub altijd te mieren in 't Belgisch-Hollandsch comité - zóó zal de vriendschap tieren!; VII, 20 Sept. p. 6: Een snertboel blijft het in 't leger, hoe Ministers er ook aan mieren; *Jord.* II, 313: Zijn jaloersche woede mierde hem half dood; De Vries, 84: *mieren*, nietsbeteekenend werk doen; *Nkr.* IX, 21 Aug. p. 7: Als je daar aan toe gaf, mierden (*zeuren*) ze je kop gek. Anders in *V.v.d.D.* 57: Wat kon 't me mieren (*bommen, schelen*)! Hiernaast een znw. *gemier*, gezanik, geknoei, *geklier* (in *De Arbeid*, 15 Nov. 1913, p. 3 k. 3: Wars van alle geklier blijven de grondwerkers strijden op de van ouds beproefde manier met de wapenen der onafhankelijke vakorganisatie); zie *Menschenw.* 495; *Nkr.* IV, 24 Juli p. 4; VI, 5 Oct. p. 4; *Het Volk*, 24 Juni 1914, p. 2 k. 1; enz.

1516. Geen mieter (mijter),

d.w.z. volstrekt niets. Een *mieter*, *mijter* is een kaasworm, een *mijt*, dus een zeer klein diertje, iets zeer gerings²⁾ (vgl. geen *zier*); vandaar *mieterig* (van kaas gezegd). Zie *Schuerm. Bijv.* 198 b; De Bo, 695 b; *Com. Vet.* 6: Daar (in het Hemelsch Broot) was metter tijd soo de mijter in ghekomen, datter niet als de buytenste korsten van overghebleven waren; *Boekenoogen*, 638; *Opprel*, 72 b; Molema, 263 b, waar ook vermeld wordt *d'r is gijn mieter* = daar is volstrekt niets; *Kmz.* 375: De kindere lijken geen mieter op 'm; *Fri. Wdb.* II, 167: *ik tel it gjin myt* (of

1) Het znw. *mier*, insect, is in het Friesch onbekend.

2) Het *Mnl. Wdb.* IV, 1763 vermeldt eene plaats, waar *miter* voorkomt in den zin van een penning, ter waarde van een' stuiver. De mogelijkheid is dus niet uitgesloten, dat dit woord schuilt in onze uitdrukking.

miter). In Zuid-Nederland: *Ge krijgt geene' mieter. Daar is geene' mieter. Ik geef geene' mieter om* (zie *Antw. Idiot.* 814¹⁾).

Een ander znw. *mieter* dan het voorgaande, nl. eene afkorting van *sodomieter*, hebben we in de ruwe zegsw. *iemand op zijn mieter komen of geven*, iemand afranselen. Vgl. Molema, 263; Gunnink, 169; Opprel, 72; V. Schothorst, 173; *Onze Volkstaal* II, 96; *Sjof.* 275: Dan krijg 'k op me mieter van dat wijf. - Daar in dezen zin mieter synoniem is met *donder, bliksem, duivel*, is men ook gaan zeggen: *gekke mieter*, gekke dwaas, rare bliksem (V. Weel, 125); *een leelijke mieter*, een gemeene vent (V. Schothorst, 173); *loop naar de mieter* (Gunnink, 169), fri. *rin nei de miter; om de mieter* (den dood, den bliksem) *niet; gau as de mietert* (Molema, 263; 264); fri. *in beroerde miter; mietersch*, duivelsch, bliksemsch (o.a. *Diamst.* 21: Wat 'n mietersche stank; V. Schothorst, 173: *een mitersche schik*); als versterking: *die gemeene mieterhond* (in *Mgdh.* 140); ook een ww. *mieteren* (schelen) in *het kan mij niet mieteren, het mietert mij niks* (zie *Taal- en Ltb.* IV, 17; *Taal en Lett.* III, 153; *Onze Volkstaal* II, 224); fri. *dat kin my neat miterje; dat mytert nin byt* (in *D.H.L.* 12: Wat kan mijn luitenant Beerman versansodemieteren) of in den zin van zeuren, zaniken naast *mieterjagen* (vgl. *donderjagen*); zie V. Schothorst, 173; V. d. Water, 108; òf in dien van vallen, werpen, smijten; vgl. fri. *miterje*, vallen, werpen; *Diamst.* 424: As je d'r nie uit komt, mieter we je d'r uit!; *Lvl.* 60: Smoordronken neergemieterd op zijn bed; *opmieterere*, opdonderen, ophoepelen; *een opmieter*, een opdonder, een slag (o.a. *Grod.* 75); *bemieteren* (beduivelen; o.a. in *Prol.* 8: 'n Akelige goedszak die z'n eige laat bemietere door 'n lui, smerig wijf); fri. *utmiterje*. Vgl. n°. 197.

1517. Laten we elkaar geen Mietje noemen.

Volgens Harreb. II, 86 *a* zegt men dit 'wanneer de dingen niet bij den regten naam worden genoemd, en zulks tot nadeel strekt'; elkander geen kool verkoopen. Geheel in denzelfden zin is ook bekend 'elkander geen *meisjes, Grietje, Elisabeth, Lijsbeth, Matje* (Harreb. II, 68), *Guitje, Luitje* (Harreb. II, 61; I, 284), *Pometje* (in *Gew. Weeuw.* III, 41) noemen' (wanneer men een anderen naam heeft); zie het *Ndl. Wdb.* V, 698; IX, 473; Tuinman I, 347; *Lvl.* 226: We hoeven mekaar geen Pietje en Mietje te noemen, hoor! *Kalv.* I, 150: Eerlijke handel! Laten wij mekaar toch geen Mietje noemen. Wie kan eerlijk in den handel zijn? *Nkr.* V, 14 Oct. p. 5: Pa, laten wij elkaar asjeblijft geen Mietje noemen!; *Kippenv.* II, 73; V. Looy, *Jaapje*, 221; 223; en vgl. het fri.: *lit us elkoar gjin Lützen neame*; in Zuid-Nederland: *we zullen malkander geen Liezebeth noemen*, malkander niet bedriegen (*Waasch Idiot.* 404; *Antw. Idiot.* 763). Ook: *Laten we elkander geen Mietje noemen, dat is een vrouwennaam*.

1518. De mijl op zeven gaan,

d.w.z. een omweg maken; eig. de mijl niet op vier maar op zeven vierde deelen nemen, dus den weg, dien men te gaan heeft, met drie

1) In de middeleeuwen en later was zeer gewoon *niet een mijt*, waarin *mijt* kan beteekenen eene munt van zeer weinig waarde (1/3 penning); vgl. fri. *net en myt*, eng. *not one mite*; het Zaausche *nietemijtig*, bnw. nietig, gering, onbeduidend (Boekenoogen, 666); Westfri. *nietemijterig*, niets van een ander kunnen verdragen (De Vries, 85); *Mnl. Wdb.* IV, 1761; De Jager, *Latere Verscheidenheden*, 69-74 en *Taal- en Letterb.* IV, 17.

vierendeelen op elke mijl door omloopen verlengen. Zoo zegt men ook: *den weg op vijf vierels nemen*; in Groningen: *'t uur op vijf vörl loopen*; in Holstein: *en weg up fiefveerendeel* = een omweg, terwijl volgens *Taalgids* V, 174 in het Nedersaks. *Wdb.* III, 160 wordt opgegeven: *eene Mil up fief Varndeel*; zie *Wander* III, 566: *auf eine Meile sieben viertel gehen*; *Tijdschrift* XVI, 251; *Ndl. Wdb.* IX, 706; Molema, 459 en *Taalk. Magazijn* III, 64. De gewone meening als zou men deze uitdr. in verband moeten brengen met den slingerweg, die tusschen de dorpen *Meyel* en *Sevenum* liep, is niet te verdedigen, aangezien de uitdr. reeds bij Hooft, *Ned. Hist.* 48, voorkomt en die weg, indien hij bestond, toch niet zulk eene vermaardheid kon hebben, dat hij spreekwoordelijk werd. Volgens Schuermans, 884 *b* zegt men in Zuid-Nederland *den weg op zeven gaan* (zie ook Tuerlinckx, 722 en 744); volgens Rutten, 274 *a*: *den weg op zeven doen*; in het *Waasch Idiot.* 764: *den weg op zeven of zevenen gaan*, waar dus van een *mijl* geen sprake is en evenmin gedacht kan worden aan het dorpje *Meyel*; in *Antw. Idiot.* 815: *de mijl op zeven gaan*; *dat is de mijl op zeven*, dat is een groote omweg. Zie verder *Noord en Zuid* XIX, 31-33; XX, 367 en vgl. nog *W. Leevend* VII, 359: *de koers op zeven nemen*; VI, 376: *dat is mijl op zeven*.

1519. Mikmak,

d.i. mengelmoes, rommel, oneenigheid, mankement, gekonkel (Zuidndl.); fr. *micmac*; nd. *mickmack* (ook adverbiaal: *dat steit mickmack*, von einer unleserlichen Handschrift), koeskas, naast *mick und mack*. Volgens de woordenboeken is het ndl. *mikmak*, dat eerst in de 18de eeuw is opgeteekend, ontleend aan 't fr. *micmac*, dat in de 17de eeuw bekend is en volgens sommigen aan het Nederlandsch is ontleend¹⁾. In den zin van rommel, herrie vindt men het woord o.a. *Landl.* 90; *Menschenw.* 14: *Wa ken main jou mikmak skeele*; bl. 344: *De heule mikmak*; bl. 440; *Nkr.* VIII, 29 Aug. p. 2; *Leersch.* 9: *Dat verpestte de heele mikmak*; bl. 106: *Geen boe of bah van de heele vuile mikmak te snappe*; bl. 130: *Loate me nou de pest an de gansche mikmak hebbe*; *De Arbeid*, 17 Jan. 1914, p. 1 k. 1: *Uit was het dan met die anarchistische mikmak: de rust en vrede in het bedrijf verzekerd*. Vgl. verder Harreb. II, 87: *Er is een mikmak aan*; V. Schothorst, 172: *mikmak*, drukte, omslag; Gunnink, 169: *mikmak*, mengsel, allegaartje; Molema, 264: *mikmak*, mengsel, mengelmoes; *Waasch Idiot.* 436: *mikmak* = kipkap, mengeling van suikerkoekskens; onnoozele praat; duistere boel; De Vries, 84: *mikmak aan rijtuig of werktuig krijgen*, wanneer er iets aan breekt; Bouman, 69: *mikmak*, ongemak, verstoring. Vandaar dat *het mikmak* als ziekte kan voorkomen; zoo in *Jord.* 160: *Hij had zich wel 't mikmak gezopen*; bl. 422: *Die 't traufe uytgefonde hep sel nog 't mikmek kraage*; *Peet*, 175: *Jan die zich een mikmak schrok*. In Zuid-Nederland komt *mikmak* ook voor in den zin van gekonkel (= fr. *micmac*); zie *Antw. Idiot.* 816; De Bo, 697: *mikmak*, fr. intrigue; gemaakt spel, veinzerij; *mikmakken*, bekonkelen (evenzoo bij Claes, 148; Schuermans, 379²⁾); fri. *mikmak*, feil, gebrek; oneenigheid tusschen huisgenooten.

- 1) In *Romania*, 1912, p. 80-84 wordt gedacht aan het Vlaamsche *mutemaque*, muiltmakerij; vgl. mnl. *muytemaker*. Zie verder *Verscheidenheden*, 160; *Ndl. Wdb.* IX, 732; Ten Doornk. *Koolm.* II, 600; *Navorscher*, 1910, bl. 110 en 258; 1911, bl. 7 vlgg.
- 2) In *Leersch.* 128: *Omdat de Seere dan as 'n geheel-onthouwer d'r uit wier gemikmakt (= gesmeten).*

1520. Mines maken,

d.w.z. grimassen maken, zijn gezicht vertrekken; toespelingen maken; *mines* is het meerv. van *mine*, gebaar, uitdrukking van het gelaat (reeds mnl.), fr. *mine*. Vgl. *faire des mines à qqn* (en vue de lui plaire); V.d. Water, 108: *Mienen*¹⁾ *make*, gezichten trekken; fri. *rare minen meitsje*, leelijke gezichten trekken; *S.M.* 20: En toen ze zag dat Oome Daan nog knap in z'n spulletjes zat, begon ze mienes tegen me te maken. - Mienes, wat bedoel je daar meê? Nou ze zei dat 'n man alléén zoo gezeid geen leven had en dat 'n vrouw alléén ook maar 'n onding is. Ook *mine* (of *de mines*) *maken van iets*, doen alsof, fr. *faire la mine de*, se donner l'apparence de; vgl. *D.H.L.* 25: Hij (*een paard*) heeft nu driemaal de mimes gemaakt van te moeten pissen, maar d'r komt nooit wat; enz. Zie *Ndl. Wdb.* IX, 766.

1521. Voor mirakel liggen,

d.w.z. bewusteloos liggen, door dronkenschap, ziekte of door geweld; voor spot liggen; *Harreb.* II, 88: '*Hij ligt voor een mirakel*, hij ligt in zulk een onnatuurlijken toestand, dat men, hem ziende, zou denken, dat er een mirakel had plaats gehad. De drank heeft hem in dien toestand gebracht'. Vgl. *Zandstr.* 83: Die lei daar weer voor merakel te ronken, zoo lazerus wastie geweest; *Ghetto* II, 16: Ginds een bezopen vent die voor mirakel lag; *Slop*, 53: Mij geef je geen cent, en zelf zuip je voor merakel; *Menschenw.* 136: Hier Piet..... graip jai d'r poote..... den Ouë leg tog veur merakel; bl. 163: Gaif je hullie tog 'n poar strieme..... daa' se veur meroakel legge..... da' tuig; *S.M.* 21: Een stiekeme dronkaard, die dagen lang voor mirakel in z'n bed lei; *Op R. en T.* 28: Als 't zoo door blijft waaien, ligt morgen de heele boel (*passagiers*) voor mirakel; bl. 34: De meeste passagiers, die nu voor mirakel liggen; *Nkr.* II, 25 Dec. p. 3: Slaat hem op zijn tabernakel tot-ie dood ligt voor mirakel; III, 1 Aug. p. 6: Nu ben 'k er finaal uitgesmeten en leg voor mirakel op straat; *Handelingen St. Gen.* 12 Febr. 1913 (p. 2375): Dan moet men eerst meer dood dan levend zijn, men moet dan eerst geheel voor mirakel liggen, eer men die uitkeering wegens invaliditeit krijgt; fri. *hy leit for mirakel*, voor spot, dronken; gron. *veur meroakel liggen*, bewusteloos door dronkenschap of eenig zenuwtoeval (Molema, 261); syn. *voor pampus liggen* (in *Twee W.B.* 56) en *voor Jaffa liggen* (in *De Soc. Dem. weekbl. voor Leiden en omstreken*, 14 Maart 1914, p. 4 k. 2: En wij weten toch ook wel, dat gij, telkenmale als gij u in den avond hebt ingespannen, den volgenden morgen voor Jaffa ligt); ook verbasterd tot *voor Jephta liggen*. Ook *mirakel zijn*, dronken zijn in *Op R. en T.* 115: En ik zeg dat 't 'n ongepermitteerd schandaal is, dat ze aan zulke apen van jongens tappen - ze bennen mirakel.

In den zin van een onbehagelijk wezen, een wonderlijk mensch, in 't algemeen ook als scheldwoord, komt 'mirakel' voor in 't fri. *in raer mirakel*; *Draaijer*, 26: '*n lui, lelek, ondögend mirakel*'; vgl. *Krat.* 185: Jij, oud leelijk mirakel; *O.K.* 170: Voorloopig zal ik me maar met 't ouwe mirakel behelpen, dat nou zoo'n beetje voor m'n huishouden zorgt; *Jord.* II, 8: Ze rilde. Bah, wat een geel mirakel, wat een monster, bah! bl. 38: Wat kà jij d'r van?..... verweet Hannes hem nijdig..... stom merakel!

1) Deze vorm doet denken aan invloed van 't Hoogduitsch.

1522. Iemand kunnen missen als kiespijn,

d.w.z. in het geheel niet op iemand gesteld zijn; zie Harreb. I, 399: Ik kan hem missen als kiespijn; V. Schothorst, 173; *P.K.* 116; *Falkl.* V, 53: Op zoo'n manier kon z'm missen als kiespijn; *Kalv.* II, 48: 'k Kan zoo'n armen slokkert missen als kiespijn; *Het Volk*, 20 Sept. 1913, p. 1 k. 1: Het laat ons tamelijk koud, al kon het kabinet ons missen als kiespijn; Molema, 535: *Missen kennen als koesskillen* (kiespijn), er liefst van verschoond blijven. Vgl. in West-Vlaanderen: *Iets noodig hebben lijk rook in de oogen*.

1523. Model.

Als bijw. bep. komt *model* als tegenstelling van *buiten model* voor in den zin van volgens het model, het voorschrift (bij militairen); daarna in uitgebreider zin 'zooals het behoort'; uitstekend, flink; vgl. *Nkr.* I, 13 April, p. 2: Eerst moet ik mijn handschoenen model hebben dichtgeknoopt; IV, 3 Juli, p. 3: Ik ben er van door gegaan, tegen zoo'n geslepen gladjanen leg je 't model af; *Handelingen St. Gen.* 1913, p. 2025: Als de heeren moeten stemmen, doen ze dat model; *Handelsblad*, 28 Nov. 1922 (O.) p. 2 k. 2: De opneming (der gasmeters) geschiedt dus wel vlugger, maar niet meer 'model'. *D.H.L.* 57: Men loopt weer in den pas en draagt 't geweer model over den rechter schouder; *Nw. School* II, 375: Wegen we niet model? benaderend klassikaal het gewicht. Ook als adjectief in *D.v.S.* 47: Aangezien de kazerne ons 'n broeinest van modelle grappen toescheen, zijn we maar sofort de stad ingetrokken; bl. 60: Model hakkengeklap; bl. 101: 'n Plichtsgetrouw en model soldaat; bl. 117; *D.H.L.* 12: De kapitein van de week is model, die kijkt 'r juist na. *Een model uitschijter*, een flink standje.

1524. De moed zinkt hem in de schoenen,

d.w.z. hij verliest den moed, hij laat den moed zakken; fri. *de moed giet him yn 'e hakken sitten*. Vgl. Marnix, *Byenc.* 190 a: Hy mochte de moedt heel ende al tot in de hielen laten sincken; Idinau, 266:

Van sulcke de moedt in de schoenen sinckt
Die, uyt vreesse en anxt, den moedt verliesen.

Vgl. Vondel, *Rosk.* 48: Hoe sou sijn fiere moed hem in de schoenen sincken; Sart. I, 9, 39: Animus mihi in pedes decidebat¹⁾, *mijn moet sonck my in mijn knie*; Tuinman I, 208: *Zyn moed zakt hem in de hielen*; Harreb. I, 308 a; III, 24 a; Suringar, *Erasmus* XII, en verder onze uitdr. *den moed laten zinken, zakken; het hart zakt hem in de schoenen*, waarnaast in Vlaanderen *iemand het hart opdraaien*, hem bemoedigen; zie *Ndl. Wdb.* IX, 917; Afrik. *sy moed het in sy skoene gesink*; vgl. n°. 845.

1525. Zijn moed koelen aan iemand,

d.w.z. zijne drift, zijne woede tot bedaren brengen door wraak, zich wreken op iemand. Het znw. moed beteekent hier gemoedsgesteldheid, bepaaldelijk die waarin het gemoed verkeert bij toorn en ziedende, kokende

1) Zie Homerus, *Ilias*, O, 280: *Τάρβησαν, πᾶσιν δὲ παραι ποσὶ κάππεσε θυμός.*

gramschap, mnl. *evele moet, evelmoet*, zoodat de uitdr. eig. wil zeggen zich op iemand wreken, waardoor de gramschap afkoelt, bedaart. Sedert de middeleeuwen is *sinen moet (ver)coelen* bekend; zie het *Mnl. Wdb.* IV, 1810 en vgl. verder Vondel, *Gijsbr. van Aemst.* vs. 1491; *Palamedes*, vs. 1194; *Joseph in Egypten*, vs. 1177; Hooft, *Ned. Hist.* 783: Aan Winsum koelden de Grooningers hunnen moedt; Winschooten, 115: *Syn moet koelen*, sijn gramschap vreeken, en vreekende doen bedaaen: gelijk men seid: *sijn moet ergens aan koelen*; Tuinman I, 312; Halma, 376: *Ergens zynen moed aan koelen*, zijne gramschap aan toonen, *assouvir sa colère*, enz.; hd. *sein Mütchen (oder Mütlein) an einem kühlen*; nd. *seinen Môd kölen* (Eckart, 375); it. *sfogar la bile* (uit laten branden).

1525a. In arren moede; zie n°. 116. ^{aant.}

1526. Met de moedermelk inzuigen,

d.w.z. reeds zeer vroeg, in de prilste jeugd, als zuigeling leeren, daar men meende, dat het kind het karakter kreeg van haar, wier borst het zoog; vgl. Maerlant, *Sp. Hist.* III⁵, 32, 82: Ongenaturt (*ontaard*) was al sijn lijf, want sine amme (*voedster*) was een quaet wijf; *Amand*, I, 3264: Si in quaetheden waren ghesoghet; Poirters, *Mask.* 62: Het sogh en het melck deelt sijnen aert alsoo sterck mede als het bloet selver; Hooft *Brieven*, 573: Dat is den lieden in de daagelijksche hanteeringe, gelijk kinderen in hunne melk ingegeeven; *Ged.* II, 423: Ick soogh die potterij van jongs uit mijn broodroncken moertjes speentje. In de 18de eeuw o.a. bij Van Effen, *Spect.* III, 68; XII, 145: *met de melk inzuigen* (of *indrinken*). Bij Sartorius I, 8, 21 wordt in denzelfden zin opgegeven: *hy heeftet uyt sijn moeders borsten gesogen*, id est à primis vitae rudimentis, waarvoor ook gezegd wordt: *iets met den pap(lepel) in krijgen* (Tuinman I, 111; Van Effen, *Spect.* VII, 213), waarmede te vergelijken is Westerbaen I, (*Ockenb.* 50): *De oude geven het haer kinderen in den bry*. De Romeinen zeiden *cum lacte nutricis sugere*, met de melk der voedster inzuigen (Otto, 183¹⁾). In het Afrik. *Met die moedermelk iets indrink*; Friesch: *dat is him yn syn earste brij jown to iten*; ook *dat het er mei de memmetate* (moederborst) *ynsûge*. Vgl. voor Zuid-Nederland *Waasch Idiot.* 770: *Dat heeft hij van geen vreemden gezogen*, zijne ouders hebben hetzelfde gebrek (evenzoo in *Antw. Idiot.* 2178); in het fr. *sucer avec le lait*; hd. *mit der Muttermilch einsaugen*; eng. *to imbibe with one's mother's milk*.

1527. Moedernaakt,

d.w.z. geheel naakt, geheel ontkleed; mnl. *moedernaect, moederbaren naect*. Volgens sommigen, o.a. Kiliaen, zoo naakt als toen men uit zijn moeders lichaam kwam, zoo naakt als bij de geboorte (vgl. eng. *as naked as born*; J.B. Houwaert: Alsoo naeckt als sy van moeder lyve gheboren was²⁾); dial. *priemeke nakend* (V.d. Water, 120; Kil. *primelnaeck*). Vgl. ook Servilius, 217: *Alsoo naeckt als hij van moeder lichaem gecomen is*, ter vertaling van: *nudus tamquam ex matre*. Γυμνός ὡς ἐκ μητρός. Zie

- 1) Vgl. ook *Archiv.* XIII, 386 en voor het eng. Prick, bl. 72: *This fellow hath sucked mischief even from the teate of his nurse*.
- 2) J.B. Houwaert, *Declaratie van die triumphante Incompst van den... Prince van Oraingnien* etc. in Antwerpen, Plantijn 1579, p. 39.

Suringar, *Erasmus* CLIII; Huydecoper, *Proeve* I, 453-465; *Ndl. Wdb.* IX, 938 en Halma, 355: *moedernaakt*, bijv. nw. *heel naakt*. In Zuid-Nederland zegt men: *puidemoedernaakt*, *puitemoedernaakt*, *puitjenaakt*, *paddemoedernaakt*, eigenlijk zoo naakt of moedernaakt als eene *puit* (pad), en dus hetzelfde als *paddebloot*; zie Schuermans, 513 *b*; De Bo, 901 *a* i.v. *puitemoedernaakt*; *Ndl. Wdb.* XII, 129; *Loquela*, 69, waar vermeld wordt *bloed-moedernaakt*; in Antw. *moeiernaaks*. Waarschijnlijker komt het mij voor, dat dit bnw. gevormd is naar analogie van *moederene* (zie n°. 1528; vgl. nhd. *mutternackt* (mhd. *mutterbar*, *mutterblôz*) naast *mutterstill*, dat op dezelfde wijze moet worden verklaard.¹⁾

1528. Moederziel alleen,

d.w.z. geheel alleen, van allen verlaten; 17de eeuw *moerlijck alleen*, *moederlijck alleen*. In de middeleeuwen zeide men (*al*)*moederene*, mhd. *muotarseine*, *muoter-eine*, waarin *ene*, mhd. *eine*, een voorzetsel is met de beteekenis van *verlaten van*, *gescheiden van*, *zonder*, zoodat *moederene* eig. beteekent (zelfs) gescheiden van de moeder, geheel verlaten. Door de gewone versterking van *al* werd dit *moeder aleene*, hd. *mutter-allein*, terwijl het eerste lid later versterkt werd door *ziel* of *mensch*, zoodat men nu kreeg *moederziel* of *moedermensch alleen* (vgl. mnl. *moederbaren* en thans *geen christenmensch*, *geen christenziel*, *vrouw mensch (vrommes)*, *gijn moudersmensch* (Molema, 271 *b*). Zie voor andere vormen *Taalgids* I, 125-127; Schuermans, 383; De Bo, 704 *a* en 685 *a*: *mensch alleen*; *Loquela* 323: *moedergods alleen*; *moederchristenzielalleene* en vgl. nog *Zeitschrift für D. Wortforschung* III, 246-249; *Ndl. Wdb.* IX, 941; Villiers, 81.

1529. Het is de moeite niet (meer).

Volgens Verdam, *Noord en Zuid* XXI, 425, moest dit eig. luiden: *het is de moete niet*, dat in Amsterdamsche dialecten nog gezegd wordt, en eig. beteekent er is geen tijd of gelegenheid meer voor iets²⁾. Hiernaast *het is de moeite niet* als ellips van *het is de moeite niet waard* (dat men er zich voor inspant). Vgl. *Ndl. Wdb.* IX, 957; 983; voor Zuid-Nederland De Bo, 704 en Antw. *Idiot.* 825: *het is de moeite niet*, fr. *cela ne vaut pas la peine*. Vgl. het synonieme *Het is de pijn niet waard*.

1530. Moeten is dwang.

Men antwoordt dat aan een kind, dat schreit en dwingt en zegt: 'ik moet dat hebben'; ook als antwoord op een bevel dat men iets 'moet' doen, en men zich niet laat gebieden. De zegswijze *moeten is dwang* kwam in de 17de eeuw voor in den zin van: als men gedwongen wordt, kan men niet anders; wat moet, dat moet; zie Winschooten, 156: *Moeten is dwang* beteekend te schiep sagjes voortdowen; Halma, 357: *M o e t e n i s d w a n g*, als men gedwongen werd kan men niet anders, *il faut céder à la force*; Sewel, 495: *M o e t e n i s d w a n g*, *one must yield to force*; Harreb. 169. In den tegenwoordigen zin komt de zegswijze voor in 't fri. *moatten is twang*, wel verzoeken, niet gebieden; Molema, 273:

1) Zie *Taal- en Letterbode* V, 240; *Zeitschrift für Deutsche Wortforschung* V, 246.

2) Vgl. mnl. *moete*; hd. *musze*, ledige tijd, geschikte gelegenheid; zie *Mnl. Wdb.* IV, 1822 vlgg.; Schuermans, 385 Huydecoper, *Proeve* I, 10.

mouten is dwang, ik laat me niet dwingen; *Antw. Idiot.* 827: Moeten is dwank en schreeuwen is kinderzank (bij ons ook met dit laatste toevoegsel); *Waasch Idiot.* 442: Moeten is bedwang en krijschen is kinderzang; Tuerlinckx, 397; Rutten, 147: Moeten is bedwang en grijzen (*krijschen, weenen*) is kinderzang; nd. *Möten is Dwang*, voor den drang der omstandigheden moet men wijken (Wander III, 790); vgl. eng. *want must be his master* (als antwoord op 'he wants').

1531. Een moetje (of motje),

d.w.z. een gedwongen huwelijk, omdat het meisje zwanger is. Vroeger (sedert de 17de eeuw) *het is een moet*, in algemeenen zin: 'het moet gebeuren', waarnaast thans nog *het is geen moeten*, het is geen dwang, men behoeft niet iets te doen; in Zuid-Nederland *'t is moetens*, ook in den zin van: zij is gedwongen te trouwen; vgl. *Antw. Idiot.* 827: Ze gaat trouwen, maar 't is moetens; *Waasch Idiot.* 442: Hij is dees week getrouwd, want het was (van) moetens; Tuerlinckx, 397; voor Noord-Nederland vgl. *Sjof.* 167: As je met mekaar eens ben en je wil aantekenen, dan doe je 't toch. En dan d'r bij: 't was een motje; *Zoek.* 199: D'r is natuurlijk geen 'motje' bij, lachte ze. 'Nou ja' kneep ze spottend terug: 'die is waarachtig goed.... 'n môtje.... 'n moôtje.... godallemachtig.... menschen, die mekare drie dagen kenne, as doar nou ook al 'n motje bij was.... nou maak ie d'r wat van; Boekenoogen, 1341: *Moetje*, daarnaast *motje*, een huwelijk dat noodzakelijk is, omdat er een kleine op komst is; De Vries, 84: *moetertje*; Bouman, 69: *het is te moeten*; Molema, 272: *t' is te mouten* of *t' is moutwerk*; V.d. Water, 109: *mot*, gedwongen huwelijk; Gunnink, 172: *mutien*, gedwongen huwelijk; V. Schothorst, 174: *motjen*; fri. *dy faem* (meisje) *moat hwet*, zij is zwanger.

1532. Een mof.

Het znw. mof komt sedert de latere Middeleeuwen voor als scheldwoord en kan ontleend zijn aan het hd. *muff*, een knorrepot, onbeleefd, ongemanierd mensch; zie het *Mnl. Wdb.* IV, 1836; Van Moerk. 282: *een Hoochduytse hans mof maf* (bij R. Visscher, *Quicken*, 5de schok: *Hans mifmaf*; vgl. hd. *muffmaff*). Vooral is dit znw. bekend in de sedert de 17de eeuw voorkomende zegsw. *zwijgen als een mof*, d.w.z. een diep stilzwijgen bewaren, vooral waar het een geheim betreft. Zie Tuinman I, 312; Van Effen, *Spect.* XII, 191: Dat waren luiden, die zwijgen konden, als moffen; Langendijk, *Wederz. Huwelyks Bedrog*, vs. 7; *Twee W.B.* 66: Pronk, kè je zwijgen? As 't mot as een mof; *Ndl. Wdb.* IX, 992; Schuermans, *Bijv.* 199-200; *Antw. Idiot.* 824: *die moef spreekt geen enkel woord*; fri. *swije as in mof*.¹⁾

1533. De molen is (loopt of staat) door den vang,

d.w.z. de zaken zijn in de war; ook: het scheelt hem in het hoofd, hij maalt. 'De vang (*klem*) dient om den molen te doen stilstaan; wordt deze niet in tijds vastgezet, dan is er naderhand geen houden aan den molen: hij

1) Ook als scheldnaam voor de bewoners van andere provinciën werd *mof* vroeger door de Amsterdammers of Hollanders gebruikt. Zie *W. Leevend* VIII, 232: De Zeeuwen zijn nog al van de domste *Moffen* niet; bij Van Effen, *Spect.* XI, 217-218 is sprake van Utrechtsche, Geldersche en Overijselsche moffen.

maalt zich in den brand, of zijne wieken en zijn raderwerk worden kort en klein geslagen' (Harrebomée II, 94 b). Vgl. De Brune *Bank*. II, 430: Al zijn reden is met hem, ghelijck een molen, door de vanck ghelopen. Voor de 18de eeuw vergelijkte men Tuinman I, 227; 271 en Sewel, 833: De moolen loopt door de vang (alles loopt in 't wild), *every thing is done in a hurry, all things are in confusion*; V. Janus, II, 271; *Ndl. Wdb.* IX, 1023; *Jord.* 122; *De Amsterdammer*, 31 Dec. 1921, p. 1: Want de molen van deze wereld zou door de vang lopen, indien de vaart van het eigenbelang niet gestuit werd door de tegenkracht van de gemeenschapsidee. Zie ook Boekenoogen, 1106; De Vries, 102; Joos, 82 en 92: *Als de molen door de prang staat* = als het te laat is; *Waasch Idiot.* 836: *Zijn meulen is deur de vang gelopen*, zijne zaken lopen verkeerd; *Antw. Idiot.* 996: *De meulen is deur de prang*, er is geen verhelpen meer aan; oostfri.: *de mölen is dör de fange*; fri. *de mounle is (of giet) troch de fang*. In West-Vlaanderen: *door de vange zijn*, dronken zijn (De Bo, 1238).

1534. Een slag (een klap of een tik) van den molen weg (of beet) hebben,

d.w.z. eig. zulk een slag van den molen gekregen hebben dat men er van suizebolt, draait, en vandaar bij overdracht: niet wel bij het hoofd zijn, niet bij zijn verstand zijn; (van lotje) getikt zijn; fr. *être toqué*; hd. *einen Klaps haben*; eene algemeen en in de 17de eeuw reeds voorkomende uitdr. Zie o.a. *Bank*. II, 285: Veel taelkundige luyden, een zwingh van pedanterye, en een slagh van het waeytuygh hebben, dat-men molen noemt; Hondius, *Moufeschans*, 195:

Vele sijnder die ter degen
Van den meulen wel betaelt
Hebben sulcken slach gecregen,
Dat haer hoeft noch altijts maelt.

Brederoo I, 247, vs. 126: Ay lieve loop vry speulen! gy murrewert, wat deed je soo nae an de meulen? Hoe rammelt jou dat hoofd, nou, sot, laet mijn met vreen! In denzelfden zin was bekend: *een gons (van den molen) hebben (of weghebben)*, *een molenslag hebben* of *een (halven) brui (van den molen) weghebben*, waarvan voorbeelden te vinden zijn in het *Ndl. Wdb.* V, 399; IX, 1029; III, 1616. Zie verder van Effen, *Spect.* IX, 100; *C. Wildsch.* II, 234; Halma, 357: *Eenen slag van den molen hebben*, half gek zijn, *avoir un coup de hache*; vgl. Harreb. II, 95: *Hij heeft een slag van den Kamper (of Jutfaaschen) molen weg* (Tuinman I, 271) of *van den molen van Tuil* (zie *Ndl. Wdb.* VII, 581); *Ndl. Wdb.* IX, 1023; *Uit één pen*, 99: De man kan toch niet helpen, dat hij zooveel als een tik van den molen heeft; *Zevende Gebod*, 118: Se heit een klap van de molen te pakken; *Nkr.* I, 14 Juli p. 6: Wij zouden zeggen, ze kregen een klap van de molen of ze zagen ze vliegen; *De Arbeid*, 4 Oct. 1913, p. 4 k. 1: Ik geloof dat-i niet recht snik is of om op z'n Hollandsch uit te drukken een tik van den molen te pakken heeft; *Handelsblad* (avondbl.) 5 Dec. 1913, p. 9 k. 3: Zijn kameraden zeiden steeds, dat hij een klap van den molen beet had; 11 Juli 1914, p. 1 k. 4 (ochtendbl.). Eenigszins anders in *Het Volk*, 16 Juli 1914, p. 8 k. 3: Met een gezicht als kreeg hij een klap van den molen zat de geachte voorsteller te kijken. In Groningen zegt men: *hij het 'n slag mit*

de mölnrou had; in Drente: een slag met de puil had hebben (Bergsma, 77); in Limb.: hê heet ene slaag van de rooi (Onze Volkstaal II, 226 b) en in Zuid-Nederland: 'n klets van de zweep weg hebben (zie Antw. Idiot. 664); hij heeft een draai weg; hij heeft een slinger; een slag van den slingermeulen of van de slingeren (vleugels) van den molen hebben; hij heeft een smeeet van den meulen weg (Schuermans, 103; 623; 630); eenen tik hebben, een tik of slag van den molen of van het moleneinde hebben, (De Bo, 1151; Waasch Idiot. 435 a; Joos, 122); in het Friesch: hy het in slach mei de moalpûde (meelzak) hawn, waarmede te vergelijken is het 17de-eeuwsche een beuck hebben¹⁾; oostfri. he hed 'n slag mit de sak had, en slag mit en Dummbüdel (Dirksen I, 83); Sart. I, 9, 22: 'hy heeft een slach met de meelsack wech; hy heeft ter moolen geweest, in insanos competit' en de vroeger herhaaldelijk voorkomende zegswijze van den molen (of met den meelbuidel, met den meele) bestoven zijn, zich mal aanstellen²⁾. Zie n°. 1535.

1535. Hij loopt met molentjes,

d.w.z. hij is niet goed bij zijn verstand, hij heeft een slag van den molen weg; fri, *hy rint mei moultjes*; gron. *mit meulntjes loopen* (Molema, 542), hetzelfde als het 18de-eeuwsche *hij loopt in den rosmeulen* (Halma, 550; *Ndl. Wdb.* XIII, 1407). Vgl. Brederoo, *Moortje*, 1590: U hoeft gaet als een muelen: sinje met de kop equelt?; *Gew. Weeuw.* III, 48: Die Wijn is sterker dan ik dacht, die zou my de kop wel dol maaken, en met 't Molentje doen loopen; Halma, 358: Hij loopt met molentjes, *il a un coup de hache, il a le timbre fêlé*; Sewel, 496: Met molentjes loopen, *to be a little crack-brained*; Hoffham, *Nagel-Geschrift* (anno 1801), bl. 6, waar een boer, die boos is, omdat hem in het spel zulk een laffe rol is toebedeeld, uitroept:

Ik roep nog mok; verdord! ik bin gien prul:
Me waif speelt veur prinses, en ik loop mit de meulen!

Harrebomée I, 327: *Hij heeft een molentje in het hoofd*, hij is gek; Nest. 108: Nu begrijp ik dat de jongen half gek is: zijn vader loopt met molentjes. Dial. *'t Zijn maar molentjes*, het is maar gekheid. De bedoeling zal wel zijn, dat iemands gedachten als de wieken van een molen hem in het hoofd ronddraaien, zich niet bij één punt kunnen bepalen, dus dat het hem *omloopt* (n°. 948). Reeds vroeg heeft men hieraan gedacht, blijkens *Dboeck der Amoreushey*t (anno 1580), bl. 99, waar tot een 'dwaes' gezegd wordt: *'ick sie wel dat touwent te deghe den muelen draeyt'*, Kiliaen stelt *molen* gelijk met *mallaerd*, homo phantasticus, qui variis phantasmatis et delirii agitatur, tanquam mola ventis. Vgl. ook Cesare Ripa, *Iconologia*, vertaald door D.P. Pers, anno 1644, waar de 'sotheyt' of 'malligheyt' wordt afgebeeld door 'een vrouwe die slordigh gekleet is, lacchende om een Meulentjen, dat iemand in de hand heeft, daer mede de kinderkens ommeloopen, en dat door den Wind gedraeyt wordt'; en waar iets verder de 'Sotheyt, Geckheyt, Dwaesheyt' wordt voorgesteld door 'een bedaegt

1) *Ndl. Wdb.* II, 2271.

2) *Ndl. Wdb.* II, 2185; Kalff, *Het Lied in de Middeleeuwen*, 411 en *Leuv. Bijdr.* IV, 329: *Die metten meelsac van tuylen zyn ghesmeten*; *Bank.* II, 241; *Als of ze van de molen bestoven, en haer herssens een slagh daer van wegh hadden*; zie ook bl. 395; Smetius, 75: *Hy en heeft gheen goet hooftvleesch; hy is te naer by de meulen geweest.*

Man met lange swarte kleederen, lachende, en op een Rietstock te Paerde rijdende, houdende in zijn rechterhand een Meulentjen, een vermaeck daer de kinderkens mede speelen, 't welck hij met groote naerstigheyt in den Wind doet ommeloopen'; zie *Noord en Zuid* IV, 175-176. Hier dus reeds de verklaring, die ook Harrebomée II, 95 *b* geeft. Opmerking verdient, dat de sociëteit Momus te Maastricht nog een draaienden molen in haar wapen draagt en dat de molenaars oudtijds bekend stonden als lieden, die wel van een grapje hielden. Vgl. *Van Zeden*, 139: Ammans, muelneeren, die bedriven loosheit; Brederoo, *Klucht v.d. Molenaar*; Kalff, *Het Lied in de Middeleeuwen*, 410 vlgg.; Prick, 72: *to have windmills in on's head*. Syn. is: *de wervel in 't hoofd hebben*, half krankzinnig zijn (De Vries, 105).

1536. Met den mond vol tanden staan (of zitten),

d.w.z. niets zeggen ter verdediging, geen woord kunnen uitbrengen, beteuterd zijn; syn. *voor snot en vuile boter staan*¹⁾; eig. alleen tanden en geen tong hebben. Sedert de 17de eeuw bekend; o.a. te vinden in *Com. Vet.* 85: Daer staen wy dan en kijcken met een mondt vol tanden; Smetius, 243: Daer stond hy met den mond vol tanden; De Brune, *Bank.* II, 286; Menschen, die zoo tael-blood zijn, dat ze met de mond vol tanden, maer zonder tonge staen en kijcken; en vgl. P.C. Hooft, *Warenar*, vs. 1011, het komische: O die kan immers kallen ofser tangt vol mongden hadt. Zie verder Van Moerk. 240; Tuinman I, 312, waar als synoniemen worden opgegeven *hy staat, als of hy een een lap in den mond had; als of hy den mond vol bry had*; Halma, 263: Met zijnen mond vol tanden staan kijken, *être tout honteux, n'oser lever les yeux*; Harreb. II, 99; Villiers, 81; *M. de Br.* 66; *Prikk.* V, 11; *Ndl. Wdb.* IX, 1059; het oostfri. *hê steid mit 'un mund ful tanden*; het Friesch: *hy sit mei de mûle fol tosken*; Jongeneel, 94; De Bo, 1132: *met zijnen mond (of zijne toote) vol tanden staan*; *Antw. Idiot.* 1220; 1905; *Waasch Idiot.* 443 *b*; 721 *b*. Bij Ogier, 8: *Die staet en siet met het Backhuys vol tanden*.

1537. Iemand den mond snoeren (of stoppen),

d.w.z. iemand het zwijgen opleggen; 17de eeuw *iemand muilbanden* (zie *Ndl. Wdb.* IX, 1204); eig. iemands mond vast of dichtbinden, of door er iets in te steken, te stoppen; dit laatste meestal fig. door middel van geld of geschenken. Zie *Matth.* XXII, 34: Ende de Pharizeen gehoord hebbende, dat hy den Sadduceen den mont gestopt hadde, zyn te samen by een vergadert; Spieghele, 280: Hy behoeft pap met volle potten, die alle man den mont zal stoppen; Poirters, *Mask.* 26: Doen sagh den ouden Patroon, dat hy te veel brijs moest hebben, die een ieghelijck den mondt wil stoppen (dat herinnert aan het fri.: *dy 't alleman de mûle stopje scil moat in bulte brij ha*); Paffenr. 51; Vondel, *Adonias*, 1157: Men hoeft veel stofs om al wat gaept den mond te stoppen; *C. Wildsch.* I, 20: Om uw geweten een bal in den mond te stoppen, roept gij het looze vernuft te hulp²⁾. Vgl. Schuermans, 387; Rutten, 148; 149: *iemands muil stoppen*; in *Antw. Idiot.* 1905: *iemand den mond stoppen*, den bek snoeren; Harreb. II, 99: Men kan hem den mond

1) *N. Taalgids* XIV, 250.

2) Zie ook *Ndl. Wdb.* II¹, 903 en Borchardt n°. 796.

met een paardenhaar openmaken, maar met geen kabeltouw weer sluiten; en bl. 100: Zijn mond gaat met een strootje open, en is met geen' koevoet te stoppen. In de 18de eeuw is de uitdr. vrij gewoon; zie Van Effen, *Spect.* X, 117; XI, 240; XII, 96; Halma, 358; Villiers, 81. Hiernaast komt in de 16de eeuw voor: *sinen mont hecken*; bij Anna Bijns, *Refr.* 299: *de tong snoeren*; bij Kiliaen: *Snoeren den beck, compescere labellum; constringere os; refrenare linguam*¹⁾. Vgl. ook het fr. *coudre la bouche à quelqu'un; clore le bec à qqn*; eng. *to stop a person his mouth*; hd. *einem den Mund oder das Maul (ver)stopfen*.

1538. Zijn mond houden,¹⁵³⁸

d.w.z. zwijgen; *zijn tong voor zijn tanden houden* (16de eeuw); ook plat: *zijn smoel, bakkes, bek houden*²⁾; *de pij* (hebr. *peh*, mond) *houden* (Köster Henke, 56); mnl. *sinen mont houden*, waarin het wkw. *houden* de beteekenis zou kunnen hebben van *bewaken, op iets passen, tegenhouden, bedwingen*; vgl. lat. *linguam tenere* en de bijbelsche uitdr.: *een wacht zetten voor zijne lippen* (*Psalm* 141, 3). Zie het *Mnl. Wdb.* III, 624 en Paul, *Wtb.* 233; vgl. de synoniemen *houd je kop dicht* (*Nkr.* I, 4 Mei, p. 6; *Kent.* 33; *Amst.* 97; *S.M.* 90; *Kmz.* 45; 181; *Falkl.* I, 13); *houd je waffel dicht* (in *Amst.* 56; 98); *hou je waffel* (*Jord.* II, 364³⁾); *hou toch je tas* (*Kunstl.* II, 284); *hou je gleuf* (*Kunstl.* 108⁴⁾); *houd je trommel* (*Jord.* 26); *houd je klep dicht* (*Jord.* 288); *hou je klep* (*Twee W.B.* 83; *hou je menageklep dicht* (*Groningen* IV, 194); *hou je gapert toe* (*Jord.* II, 6); *sluit je klepper* (*Jord.* II, 38); *je klepper toe* (*Jord.* II, 41; 197); *hou je klepper* (*Jord.* II, 262); *je klepper dicht* (*Jord.* II, 315); *hou je holte* (*Jord.* II, 328); *hou je toeter* (*Jord.* II, 342); *hou jij je grens* (grijns, *Jord.* II, 485); *houd je kaken* (*Jord.* 95), *je kakement, je snuit, houd je dicht* (Sewel, 177) naast *mondje toe of dicht!* (vgl. Plantijn: *mondeken toe, tays toi, bouche close*; Goedthals, 95: *mondeken toe is goede devise, garde le bec; Trou m. Bl.* 228); 16de eeuw: *mondje sus!*; Halma, 358: *den mond toehouden*; Van Effen, *Spect.* XI, 98: *zijn bakhuis toehouden*; *W. Leevend* VII, 15: *Toen hy zyn bakkes nog toehield*; Weiland: *houd uwe snuit*⁵⁾; zie n°. 794 en vgl. het eng. *to hold one's tongue; shut up (shop)!*; fr. *ferme ta boîte; tiens ton bec!*; hd. *den Mund, das Maul, die Klappe, den Schnabel, die Fresse, Gusche, Flabbe, Schnute, Futterlicke, Futterklappe, den Brotladen, die Speiseritze, den Freszspalt halten*⁶⁾; zuidndl. *de lippen voor de tanden houden*⁷⁾.

Eindnoten:

1538 Vgl. *Handelsblad* 16 April 1924 (A) p. 5 k. 6: Onze landdame kon haar lazarusklep niet houden.

1) Zie *Ndl. Wdb.* II, 1557; IX, 1058; *Mnl. Wdb.* VII, 1430.

2) *Ndl. Wdb.* II¹, 1556; fri. *de mûle of de bek hâlde*.

3) *Jord.* II, 420: Hij verzocht voor eenige momenten de toeters, de trechters, de waffels en de kleppers dicht te houden. Dit *wafel* komt in de 17de eeuw reeds in de beteekenis mond voor.

4) *Jord.* II, 449: Druk 'm se gleuf dicht!

5) *Tijdschrift* XL, 165.

6) *Germ.-Rom. Monatschr.* IX, 51.

7) *De Telegraaf*, 16 Nov. 1914 (avondbl.) p. 1 k. 5: Ook houdt iedereen er de lippen voor de tanden, op straat, op de tram, in 't café en durft in zijn eigen huis slechts fluisterend te spreken.

1539. Een grooten mond opzetten (*of* opendoen),

d.w.z. brutaal, ongepast zijn; eig. den mond wijd openzetten om te schreeuwen; fr. *engueuler qqn*, *attaquer qqn par des injures grossières*;

een groote smoel opzetten (Slop, 42); *een keel opzetten* (De Brune, *Bank*. I, 342 en n°. 1114); *een bakkes openzetten* (C. Wildsch. IV, 389); vgl. Tuinman I, 229: *Hij zet een mond op als een oven*; en bl. 197: *Zy doen een mond op als een hooischoor* (zie Coster, 529); Goeree en Overflakkee: *een smoel als een mendeur*; het fri. *hja het in bek as in opskoerde toffel, as in brivebos, as de sé*; in de 17de eeuw *den mont opendoen oftmer een broeck in sou spoelen* (zie *Ndl. Wdb.* III, 1471); in Twente: *nen bek opzetten as ne oenderdeure*; in Brab. *een schuurpoort openzetten*; bij Tuerlinckx, 602: *een strot openzetten*; bij Harreb. I, 45: *zij heeft een bek als een schuurdeur*; *een pij* (hebr. *peh*, mond) *opzetten* (*Twee W.B.* 126).

1540. Een grooten mond hebben,

d.w.z. brutaal, ongepast zijn, vooral van kinderen gezegd; zie n°. 1539 en vgl. mnl. *cleinmondich*, bescheiden. Vgl. C. Wildsch. VI, 32: *Dat heb ik wel gehoord, dat hij haar, haar assurante grooten mond verweten heeft*; Multatuli I, 208: *En zal niet.... ieder.... zeggen: het is goed, dat Saïdjah stierf, want hij heeft een grooten mond gehad tegen Adinda?* Vgl. het vroegere *iemand een vuilen mond geven*; het vroegere en thans nog dial. bekende *mondig*, een grooten mond hebbende (Hoeufft, 394; *Ndl. Wdb.* IX, 1071); thans *iemand een brutalen bek*¹⁾, *mond geven*, waarmede te vergelijken is *W. Leevend* IV, 268: *Je behoeft my zoo een bakkes niet te geven*. In het fri. *immen in wize bek jaen*, iemand kwaad bescheid geven, waarin mond (bek, bakkes) de beteekenis heeft van 'wat gesproken wordt'. Vgl. hd. *ein groszes Maul haben* (Wander III, 515); Afrik. *Hy het 'n mond soos 'n wawiel*.

1541. Iemand iets in den mond geven,

d.w.z. iemand iets voorpraten; eene vraag zoo inkleeden, dat het antwoord er tevens in opgesloten ligt, gemakkelijk te geven is (fr. *faire le bec à qqn*; hd. *einem die Worte in den Mund legen*), waarvoor ook gezegd wordt *iemand de pap in den mond geven* (Harreb. II, 99; *Kmz.* 351; De Bo, 826; *Waasch Idiot.* 443 b; *Antw. Idiot.* 830; *Schuerm.* 387 b); bij Rutten, 179: *Men zou het hem moeten met den pollepel ingeven*, hij is zeer loom van begrip. In de middeleeuwen *enen iet in den mont geven* (bij Froissart, 147; 164); hd. *einem etwas ins Maul (oder in den Mund) kauen, schmieren, streichen*, 'das bild lehnt an das kind an dem man den brei einstreicht'; zie Grimm VI, 1788 en Joos, 70: *Ik gaf hem de pap in den mond, maar hij wou niet zwelgen*, ik maakte hem het antwoord allergemakkelijkst en nog raadde hij het niet (*Waasch Idiot.* 255). Vgl. *iemand iets voorkauwen* (Harreb. III, 78), mnl. *enen iet cnuuwen (cnuwen)*; fr. *mâcher qqch à qqn*; hd. *einem etwas vorkauen*; Suringar, *Erasmus*, CLXXV: *praemansum in os inserere*.

1542. Met twee monden spreken,

d.w.z. dubbeltongig zijn (lat. *bilinguis*), valsch, onoprecht zijn; niet ten opzichte van iedereen hetzelfde handelen, *uit twee pannen bakken, met*

1) Vgl. *Ndl. Wdb.* II¹, 1557, waar o.a. uit Hooft, *Ned. Hist.* 791 wordt aangehaald: *De Hopluiden gaaven aan d'Ommelandsche gemaghtighden een spytighen bek*.

twee pannekens koeken bakken (Joos, 115¹⁾); *koud en heet uit één mond blazen* (zie o.a. *Kluchtspel* II, 135); fr. *souffler le froid et le chaud*; hd. *aus éinem Munde kalt und warm blasen*; eng. *to blow hot and cold*. Zie *Bouc v. Seden*, 885: Onwert die ghene talre stont die twee tonghen draghen in den mont (vgl. ook bl. 110-111); Servilius, 223*: *Hi spreect met twee monden*; Sartorius, I, 8, 98: *Wt twee monden spreken*, in bilingues dicitur, et qui eundem modo laudant, modo vituperant; Anna Bijns, *Nieuwe Refr.* 38; Idinau, 13:

Daer spreken sommighe met twee monden:
 Hier eens, daer anders, hier goedt, daer quaedt,
 Waer heeft men oyt fonteyne ghevonden,
 Die soet en suer gaf, t'eender daet?
 Een dobbel tonghe gheen argher saedt.

Zie verder Suringar, *Erasmus*, LXIII; Harreb. II, 99 a; Afrik. *Hy praat met twee monde*; *Nkr.* VIII, 3 Jan. p. 4; vgl. het fri.: *út twa mûlen sprekke*.

1543. Niet op den mond (of zijn mond(je) gevallen zijn,

d.w.z. zijn woord goed kunnen doen, ook: goed van zich kunnen afbijten, een *bekvechter* zijn²⁾. Tuinman II, 209: *Zy is op haar mond niet gevallen* 'dat zegt men van eene, die wel weet weêrom te spreken, en haar verdediging gereed heeft; Halma, 358: *Dat vrouwmensch is op haaren mond niet gevallen, cette femme a la langue bien pendue*; Sewel, 496; *V. Janus* III, 204; Harreb. II, 98; Villiers, 82; *Ppl.* 111; *Schoolm.* 247: De schoonmaaksters die trouwens geen van allen op heur mondjen zijn gevallen. In Zuid-Nederland zegt men hiervoor volgens Schuermans, 396 en 734: *op zijnen muil, op zijn bakkes* (ook *Antw. Idiot.* 179), *op zijn blad* (tong³⁾), *op zijne tong niet gevallen zijn* (*Antw. Idiot.* 1251; Claes, 240; *Waasch Idiot.* 656 a); alsook *op zijn smoel niet gevallen zijn* (Tuerlinckx, 660) en in Limb. *ze is neet op 't muelke gevallen* (Jongeneel, 94); bij Poirters, *Mask.* 134: Een ander vrouwe... toonde dat haren mondt ook in geen maelslot (*hangslot*) en was gevallen. Volgens *Taalgids* VIII, 110 wordt nu en dan aan deze zegswijze toegevoegd: *en zoo zij er op gevallen is, is ze er niet op blijven liggen*, dat tevens de verklaring aangeeft. De Duitschers zeggen: *nicht auf den Kopf gefallen sein* in den zin van: geen domkop zijn, maar ook *er ist nicht auf den Mund, aufs Maul gefallen* (Grimm, VI, 1789; 2678; *Wander* III, 514; Eckart, 284), waarvoor men in het fri. ook zegt: *hy is net op 'e mûle fallen, do 't tiid wier om praten to learen*. In Drente zegt men in dezen zin: *hom is 't spinrag ook nijt veur de bek mossen* (Bergsma, 35; vgl. Campen, 126: *hem en sal ghen spinnecobbe voer de mont wassen*⁴⁾).

- 1) *De Tijd*, 5 Febr. 1914, p. 5 k. 5: Met een vriendelijken lach op 't gelaat en met een beleefde buiging zal de heer Ter Laan dus voor onze Koningin staan, terwijl hij de monarchie in zijn hart verwenscht. Hoe dat bakken in twee pannetjes te verklaren is? Vgl. *N. Taalgids* XI, 306: Menschen die in twee pannen visch bakken. Zoo noemt men hen, die geen partij kiezen, maar nu met den een en dan met den ander meepraten (Goeree en Overflakkee); syn. aldaar *Twee kleuren in zijn baard hebben* (*N. Taalgids* XI, 133).
- 2) *Handelsblad*, 19 Oct. 1918, p 5 k. 2 (O): Maar heden is gebleken dat ook de S.D.A.P. nog geroutineerde bekvechters telt.... en dat althans de heer Duys nog de oude is.
- 3) *Antw. Idiot.* 246; *Waasch Idiot.* 120 b. Vgl. mnl. *tongeblat*, tong.
- 4) Harreb. II, 97 b.

1544. Iemand naar den (of zijn) mond praten,

d.w.z. iemand vleien, flikflooiën; fri. *nei immens holle* (hoofd) *prate*. Het is niet onmogelijk, dat Tuinman I, 186 gelijk heeft in zijne bewering, dat deze uitdr. eig. wil zeggen: praten naar iemands *smaak*, gelijk hem aangenaam is; vgl. het mnl. *goeden mont maken*, goed smaken. Hooft bezigt ook in *Ned. Hist.* 901 de uitdr. *naa den mondt zijn* in den zin van *smaken*, en zeer gewoon was het wkw. *monden* (fr. *mûlkje*), bevallen, aangenaam zijn, smaken, waarvoor men in Zuid-Nederland zegt *naar iemands tand zijn* (Schuerm. 710; *Antw. Idiot.* 1220). De hd. uitdr. *einem nach dem Maule* (oder *Munde*) *reden* (Grimm, VI, 1793; 2679) maakt evenwel die opvatting niet zeer aannemelijk; de meest waarschijnlijke verklaring zal wel zijn: spreken zooals een ander spreekt, hetzelfde zeggen, gelijk geven; zie n°. 365. In de 16de eeuw komt de uitdr. voor; ze is o.a. te vinden in het *Tijdschrift* XVI, 58: Ter derder moet men al nae sijn mont spreekken. Zie verder Vondel, *Aenleidinge*, 111; Brederoo I, 347; III, 157; Rusting, 204; Van Effen, *Spect.* VI, 136; Sewel, 497; 744; *Ndl. Wdb.* IX, 1061; Villiers, 81; enz.; vgl. fri. *mûleflooyje*; *bekjeflaeije*; het oostfri.: *êmand na de mund prôten*; het gron. *bekproaten*, *mondjeproaten*, *na de bek proaten* (Molema, 27 a). In Zuid-Nederland onbekend; wel: *iemand naar zijnen tand klappen* (*Antw. Idiot.* 1229); *naar iemands tand klappen* (Rutten, 226 b).

1545. Het is mondjesmaat,

d.w.z. het is weinig, vooral van voedsel gezegd; eig. de maat voor een kleinen mond; zooveel als tegelijk in een kleinen mond gaat. Vgl. Hooft, *Brieven*, 304: De hondtsdaagen neemen 't quaalyk, zoo men meer dan mondtjens maat ontbiedt; Huygens, *Cluyswerck*, vs. 257: Niet (*niets*) noem ick mondiens maten (= eenige mondjes vol), waar het nog geen samenstelling is geworden; *Kluchtspel* II, 165; Tuinman II, 42: *Mondekens maat*; Sewel, 497; *Br. v. Betje Wolff en A. Deken*, 87: *mondjes maate*; Bouman 70: *mondjesmeet*, schraaltjes afgemeten; *Ndl. Wdb.* IX, 1072; De Bo, 710: *mondjesmate*, *mondetjes mate*, genoeg doch spaarzaam, eerder te weinig dan te veel, zeer matiglijk; *Antw. Idiot.* 831: *mondekensmaat*, maar nauwelijks eten genoeg om te kunnen leven.

1546. Mondig zijn.

'Mondigen werden genoemd die haer zelfs ende haerder eigene zaken machtig zijn, ende oversulcx op eigene naem dingtael mogen voeren'.¹⁾ Later bij uitbreiding 'meerderjarig zijn'. Dit bijv. naamw. *mondig* is niet afgeleid van *mond* (fr. *bouche*), maar van een thans verdwenen znw. *mond*, dat oorspr. *hand* en daarna *macht*, *bescherming*, *voogdij* beteekende; vgl. het vroegere *montboor*, *momber*, voogd; hd. *mündig*; *vormund* en verder het *Mnl. Wdb.* IV, 1908; *Ndl. Wdb.* IX, 1971 en De Jager, *Frequ.* II, aanh. 81. Anderen denken aan een afleiding van een oudgermaansch *mund* (mlat. *mundium*), bescherming, verwant met het ohd. *muntôn*, os. *mundôn*, ags. *mundian*, helpen (zie Franck-v. Wijk, 440; Kluge, 322).

1) Hugo de Groot, *Inleidinge tot de Hollandsche Rechts-geleertheyd* I, 4 § 1.

1547. Gelijke monniken, gelijke kappen,

d.w.z. menschen van eene soort hebben dezelfde eigenschappen of rechten; ook bij het verdeelen van iets: menschen met gelijke rechten maken aanspraak op gelijke deelen. Zie Campen, 112: *Gelycke Monnicken draegen gelycke cappen*; Sartorius I, 5, 75: *Gelijcke Moniken gelijcke kappen*; ook Sart. II, 1, 15; 10, 35. Zie verder Spieghele, 284; Tuinman I, 27; Harreb. I, 381 a; III, 246 a; *Het Volk*, 11 Juni 1914, p. 2 k. 1: Maar een havenpotentaatje dwingen zijn door hem zelf onderteekend kontrakt na te komen en de arbeider vrijlaten in de overtreding, dat is onbillijk. 'Gelijke monniken, gelijke kappen', heette het; *Schoolblad*, XLIII, 1789: Niet enkel gelijkstelling van ons (*Katholiek*) onderwijs met het openbare moet onze leus zijn. Daar moet ook komen een gelijkstelling van alle onderwijzers, die hun liefde verpand hebben aan ons Katholieke onderwijs. Gelijke monniken, gelijke kappen. Vgl. hd. *gleiche Brüder, gleiche Kappen*.

1548. Monnikenwerk,¹⁵⁴⁸

d.w.z. vergeefsche arbeid, die veel geduld en tijd vereischt; noodlooze moeite, 'dewijl de Monniken, in oude tijden, tot zekeren arbeid, hoe weinig die ook beteekende, verplicht waren, om niet ledig te zijn, al ware het ook, dat zij den volgenden dag vernietigden, hetgeen zij den vorigen gemaakt hadden' (Weiland). Zie Kiliaen, 406: *Muncks werck doen*. Adag. Penelopes telam texere; inanem operam sumere; Servilius, 123: *Monincs werck doen*; Winschooten, 6: Het Varken de keel afsteeken, en dan laten leggen beteekende eeven soo veel, als, een Breemer zijn, en Munniken werk doen; Smetius, 96: *Monickenarbeijt*, cum actum agitur; quod factum est mutatur et corrigitur, quod Monachi idem semper otiose agunt in sacris suis; Tuinman I, 29, die als beteekenis opgeeft: 'een werk verrichten, dat niet deugt; noodloozen of verhoetelden arbeid doen'; Tuinman II, 167; 232; *C. Wildsch.* III, 169; VI, 221; *Br. v. Abr. Bl.* I, 211: Hy, dien gy des een kwaaden naam geeft, zal immers weinig moeite neemen, om dien te herinneren, zo hy ten minsten overtuigd is, dat gy het by 't rechte eind hebt: wel overtuigd, dat het toch maar *Munniken werk* is; en dat hy maar aan *den ouden brug* arbeid¹⁾, - zo als wy Amsteldammers dat noemen; *V. Janus* I, 290: Munnikken werk is uw dagelijksche arbeid, en gij hebt nooit gedaan, omdat gij altijd weder van voren af aan begint; *Diamst.* 114: 't Helpt geen verdommenis. 't Is monnikewerk; *Dievenp.* 58: Och! om u dat allemaal te vertellen dat is monnikenwerk; *Ndl. Wdb.* IX, 1079; nd. *dat es Mönkearbeit* (faule Arbeit; Eckart, 367). In het fr. zegt men: *un travail de bénédictin*; in Zuid-Nederland ook wel een *Benediktijner werk*. Zie Ter Gouw, *Volksvermaken*, 685; *Stellwagen, Roomsche Woorden*, 87.

Eindnoten:

1548 *I. de Bénédicthin*, qui a demandé de longues et patientes recherches.

1549. Die mooi wil wezen, moet pijn lijden,

1) Sewel, 147: *Aan de oude brug werken*, werk doen daar geen eer mede te behaalen is.

d.w.z. pronkzucht, ijdelheid in kleeding baart last; nauwsluitende kleederen toch zijn knellend voor het lichaam (*Taalgids* IV, 257). Eene sedert de 17de eeuw uitgedrukte meening; zie *Gew. Weeuw.* III, 30: Ik troost

my met de Spreuk, mooy weezen, moet zeer doen; Sewel, 498: *Mooi moet pyn liden*, *one must suffer some pains for being finely drest*; Harreb. II, 75 a: Die mooi wil wezen, moet pijn lijden, zei de meid, en zij spelde hare muts aan de ooren vast. Ook in het Friesch: *dy 't moai wêze wol moat pine útstean*; in Gron. *dei mooi wezen wil mout pien lieden* (Molema, 269); in Antw. *hooveerdij moet pijn lij(d)en* (zie Antw. *Idiot.* 575); Land v. Waas: *hooveerdig moet pijn lijden*; nd. *Hoffart mut Pîn liden* (Wander II, 715); *Haufart mot Dwank lihen* (in *Jahrb.* 38, 158); *wer glant* (schön) *will sîn, mut liden Pîn* (Eckart, 158).

1549a. Mooi weër spelen; zie bij Weer.^{aant.}

1550. Moord en brand schreeuwen (of roepen),

d.w.z. luid schreeuwen, erg te keer gaan; zich hevig beklagen (over een onrecht, enz.). Eertijds had deze uitdr. de beteekenis van dreigen met moord en brandstichting¹⁾, nagenoeg hetzelfde als het vroegere *ten brande en ten zwaarde dreigen*, - *eischen*, opeischen onder bedreiging met moord en brandstichting. Vgl. Vondel, *Gijsbr. v. Aemst.* vs. 184:

Wat heeft men gift en gal gebraeck
en brant en moort
Getiert en 't gansche jaer gescholden
en gekreeten.

Zie verder Vondel's *Maeghden*, vs. 1690; het *Ndl. Wdb.* III, 1033; IX, 1107; Joos, 61; *Antw. Idiot.* 1093; 1906; *Waasch Idiot.* 444 b; en vgl. Halma, 360: Moord en brand roepen, *crier au meurtre et au feu*; zy schreeuwde moord en brand, *elle crioit comme si on eût voulu l'égorger*. In het Friesch: *hy skreaut moart en brân*; in Gron. *moard over hoalstok schreeuwen* (Moiema, 270 a); Villiers, 82; in Zuid-Nederland en in Limb. kent men in denzelfden zin: *pen en inkt roepen*, wat volgens het *Waasch Idiot.* 514 en *Ndl. Wdb.* VI, 1747 gezegd wordt van jankende honden, doch eigenlijk van een marskramer, die deze artikelen luide vent (zie *Volkskunde* XXIII, 165); hd. *Mord und Brand schreien*; eng. *to cry murder*.

1551. Hij weet van den moord,

d.w.z. de zaak (of het geheim) is hem bekend; hij weet er van; hetzelfde als: *hij weet van den brand* (ook in *Waasch Idiot.* 143). De uitdrukking komt sedert de 17de eeuw voor; zie o.a. *Kluchtspel* II, 176; Vondel, *Bat. Gebr.* vs. 1301; en vgl. Asselijn, 300: O, dat wijf het 'et al weg, se weet wis van de moort; Rusting, 592; *C. Wildsch.* IV, 194: Hij vreesde dat wij hem verdacht hielden dat hij van den moord geweten had; Sewel, 450: Hy kent de leus, hy weet van de moord, *he understands the cant, he knows of the matter*; 498: Hy weet van de moord, hij weet van de zaak; fri. *nou kaem de moart ut*, het geheim lekte uit, het ware van de zaak kwam aan den dag; Afrik. *hy het van die heele moord niks geweet nie*; vgl. het eng. *the murder is out*. Met Van Dale en Van Lennep²⁾ te denken aan de Parijsche bloedbruiloft is

- 1) Vgl. mnl. *mortbrant*, *moortbrant*, heimelijke, verraderlijke, ook nachtelijke brandstichting; ook die met de bedoeling om daarbij menschen te doen omkomen; *Mnl. Wdb.* IV, 1961 en *Stallaert* II, 218.
- 2) Ook bij V. Effen I, 53 en *Brieven van B. Wolff*, 117: Ik weet nog zoo wat van de moord van Parijs; zie *Ndl. Wdb.* IX, 1106.

niet noodig. Het znw. moord heeft uit zijne eerste beteekenis, die van bloedig feit, verschrikkelijke gebeurtenis, eene zaak in het algemeen ontwikkeld, evenals *brand* in de uitdr. *hij weet van den brand* en *gearmd naar den brand*¹⁾.

1551a. Geen moordkuil maken van zijn hart; zie n°. 850. ^{aant.}

1552. Steek (of stik) de moord,

of je mag me de moord steken, ook *stik de moord* wil zeggen: loop naar den duivel, je kunt me de bout hachelen (zie n°. 333), stik, krijg een ongeluk, of eene dergelijke ruwe verwensching. Het ww. steken heeft hier de bet. van *slaan, treffen*, waarmede het in vroegere geschriften afwisselt; 16de eeuw *de moort die de perde slaet* naast *de tale* (eene ziekte) *die de verkene stect*. De uitdr. wil dus eig. zeggen: de moord, de dood moge je treffen, slaan. In het mnl. komt *van de moort gesteken* reeds voor (zie *Mnl. Wdb.* VII, 2053); in de 16de eeuw als verwensching *dat u de moort steken moet* (moge); ook in 't passief *ic wilde hij ware de moort gesteken* (Everaert, 270). Door eene onjuiste opvatting van 'iemand' als onderwerp in de uitdr. *iemand steke de moord* kreeg *de moord steken* den zin van sterven. Dit geschiedde in de 16de eeuw blijkens Corn. Everaert, 537: Hy zoude my liever de moort steken waert myn man, eer ict verdroughe²⁾; vgl. verder Tuinman I, 319: Dus is 't een godlooze vloek: *Dat u de moord steke*, te weten de schielijke dood met zijnen pyl. Men zegt, *Hij is de moord gesteken*. Dat is kromtaal. In dezen zin is de zegsw. blijven voortleven in de ruwe volkstaal; zie Köster Henke, 46: *de moord steken*, om 't leven komen; *steek de moord*, krijg een ongeluk; *O.K.* 56: De moord zal jelui steken, misselijke jakhalzen; *M. de Br.* 209: Laat ze de moord steken; *Landl.* 123: Verrek jij, val dood, stik de moord; *Diamst.* 318: Steek de moord en lek me de maarsch (vgl. n°. 604); *Menschenw.* 393; *Jord.* II, 128; *Peet*, 172; *Nachtkr.* 7; *Grond.* 335: O, daar hei je haar ook, dat akelig dier zal ook de moord steken; *Slop*, 89: Hij kon voor zijn part de moord stikke, die menheer!; *Jord.* 59: Stiek jei nau gauw de maurd! schreeuwde de koffiepikster terug; bl. 86: Met een giftig.... steik de maurd!.... liep ze 't winkeltje uit; V.d. Water, 109: *steek de moord*, loop naar de hel, naast *steek de marinemoord*. Afrik. *Hy het die moord gesteeek*. Ook in Zuid-Nederland is bekend: *ik wenschte dat hij de moord stake* (De Bo, 712); zie verder Schuermans, 389³⁾. Als variant komt in Noord-Nederland voor *pruim de moord! je mag me de moord pruimen!*

1552a. Een mop (grap); zie n°. 1420. ^{aant.}

1553. Iemand mores leeren,

d.w.z. iemand terecht zetten, tot zijn plicht brengen; mnl. *enen twee leeren tellen* of *enen manieren*, goede manieren aan iemand leeren (eng. *to teach one manners*),

1) *Ndl. Wdb.* III, 1033-1034.

2) Zie meer voorbeelden in *Ndl. Wdb.* IX, 1108.

3) In *Prol.* 16: 'Met et hoog-zij (zie n°. 1052) op, en 'n staande steek demoord om z'n magere hals', wordt een 'vadermoorder' bedoeld.

hem betamelijk maken, hem vertellen, hoe hij zich behoort te gedragen. Vgl. Tuinman I, 299: *Ymand voor den beitel*

nemen, dat is, *hem mores leeren* (ook II, 165); Van Effen, *Spect.* IX, 58 en Halma, 360: Ik zal u mores leeren als gij dat weer doet, *si vous y retournez, je vous apprendrai à vivre*; Sewel, 499; *Ndl. Wdb.* IX, 1128. Ook in het hd. *einen Mores* (oder *Moritz*) *lehren* (anno 1527). Hiernaast *mores leeren*, op een harde manier leeren hoe men zich moet gedragen (zie o.a. V. Moerk. 571; *C. Wildsch.* VI, 33).

1554. Morgen brengen!

Men geeft dit ten antwoord om het door een ander voorspelde of gezegde als hoogst onwaarschijnlijk te brandmerken; een ironische uitdrukking: in denzelfden zin: *morgen aan de koffie* of *morgen, als Kaatje verjaart; dat kanje denken! dat kun je begrijpen! oele!*¹⁾, *goeje morgen* (*Pothof*); en voorheen: *ja nebben!*²⁾; *ja warme broers!*³⁾; 16de eeuw: *morgen noene*; 18de eeuw: *zoo menigen Franschman!*; nd, *märgen brenge* (*Eckart*, 369); hd. *ja, übermorgen; ja, kuchen!* Het dichtst bij onze tegenw. uitdr. staat *morgen weerkomen*, dat we vinden in *Brederoo's Moortje*, 2001. Zie verder *Ndl. Wdb.* IX, 1138; V. Schothorst, 170; *Nest*, 34; 120; *Nkr.* VII, 8 Nov. p. 1. Ook overal in Zuid-Nederland; zie o.a. bij *Rutten*, 148: *morgen komen* (*brengen*); *Waasch Idiot.* 145 a; *Antw. Idiot.* 834. In Maastricht en elders *morgen vreug* (*Molema*, 270 a; *'t Daghet* XII, 188); *mörrige mots! jèh franks!*⁴⁾ of *mergen!* (*Antw. Idiot.* 1906). Synonieme uitdrukkingen zijn *je tante op een houtvlot!* (in *D.v.S.* 57); *an me blouse* (in *Menschenwee*, bl. 30; 40) of *aan* (of *op*) *mijn lijf geen polonaise*, o.a. in *Nkr.* VIII, 15 Febr. p. 2: Maar ik bedank ze feestelijk, op mijn lijf geen polonaise, zeg ik; 29 Aug. p. 2: Dit zou evenwel een ganschelijk onjuiste onderstelling geweest zijn, mijn waarde. Pas si bête, zegt de Franzoos, wat in goed Hollandsch zooveel beteekent als: op mijn lijf geen polonaise (*een japonlijf met langen schoot!*⁵⁾); *Groot-Nederland*, 1914 (Oct.) bl. 405: Ik heb ééns in m'n leven 'n boterbriefje gehaald en na dien tijd heb 'k gedacht.... an mijn lijf geen tweede polonaise; bl. 463: Ik draag nooit anders as horlogies met koperen kasten en ringen met similie.... An mijn lijf geen polonaise. Wat jij Robbie? Vgl. hd. *guten Morgen, herr Fischer.*

1555. De morgenstond heeft goud in den mond,

d.w.z. 'vroeg opstaan is profijtelijk'; hd. *Morgenstunde hat Gold im Munde*; ook *Morgenstunde hat plumbierte Zähne* (zie *Germ.-Rom. Monatschr.* IX, 58); bij *Joos*, 150: *de morgenstond heeft goud* (of *rozen*) *in den mond; morgenwerk, gulden werk.* Vgl. verder *Pers*, *Bellerophon* I, 145: De Morgenstondt draeght Honingh in den Mondt; *Tuinman* I, 173 met de verklaring dat 'wel bestede morgenuuren groot voordeel toebrengen'; *Sewel*, 499; *W. Leevend* I, 209; *Martinet*, n°. 16.

De zegswijze komt ook in het Deensch en in het Zweedsch voor: *Morgenstund har guld i mund; Morgonstund haar guld i munn* (*Wander* III, 733; 734). De voorstelling, dat de morgenstond, Aurora, goud in haren mond draagt, vindt men in velerlei volkssagen. In de Zweedsche

1) Zie aldaar.

2) *Ndl. Wdb.* VI, 1685.

3) *Ndl. Wdb.* III, 1429.

4) *N. Taalgids* XIV, 197.

5) *De Telegraaf*, 2 Juli 1914, p. 5 k. 1 (avondbl.). Nu de polonaise vergeten is, vat men dit woord op als naam van den dans en hoort men den variant: *Aan mijn corpus geen fox-trott!* (naam van een dans).

valt een gouden ring uit haren mond, als zij lacht, in de Noorweegsche vallen goudstukken uit haren mond, als zij spreekt, en uit haar haren, wanneer zij zich kamt. In de Deensche vallen edelgesteenten uit haren mond en goud en zilver uit het haar, en in de Rumeensche valt goud en zilver uit haar haar, wanneer zij zich kamt. Zie Harreb. III, 453; Villiers, 83; Borchardt, bl. 201 noot; *Germania* XXV, 80; Wander III, 733; *Ndl. Wdb.* V, 465; IX, 1059 en Brunner, *Deutsche Rechtsgeschichte* I, 71, anm. 6, die de verklaring meent te moeten zoeken 'in einer steifleinenden Schulmeisterwitz über das wort *aurora (aurum in ora¹)*'. Zie evenwel *Taal en Letteren* XIII, 575, waar gewezen wordt op het Hongaarsche gezegde: *die vroeg opstaat vindt een goudstuk*, en mond gehouden wordt voor een zich als van zelf voordoend rijmwoord, daar men niet te veel achter zoeken moet; vgl. *avondrood*, *water in de sloot*; *mist, vorst in de kist*; *het is een moord in een mandje*; *zoo zat als 'ne patat* (in *Antw. Idiot.* 1960); *met lijpen en drijven* (*Antw. Idiot.* 1875); in Drenthe: *zoo wies as 'n patries*; *zoo dom as 'n koffietrom*; fri. *mei in hei* (drift) *en in bei*, en dergelijke. Zie n°. 1465.

1556. Het is den Moriaan gewasschen (of geschuurd),¹⁵⁵⁶

d.i. vergeefsche moeite gedaan, hetzelfde alsof men een Moriaan zou willen blank wasschen of schuren. Dat dit gezegde in de middeleeuwen (± 1400) bekend is geweest, blijkt uit de *Tafel van den kersten ghelove* van Dirc van Delf, fol. 125 c: Of mit ghewoenten daer in bliven, als die moerman in sinen swarten velle, hoe veel dat men oec wascht *Tijdschr.* XXII, 19 en vgl. *Jerem.* XIII, 23). In de 17de eeuw was de zegswijze naast *den Moor wasschen*, *zeepen* of *den Moorman zeepen*, vrij gewoon; zie Westerbaen II, 457:

So ick my suyver en myn pad soeck schoon te maecken
En my 't onschuldigen schuyr ick de mooriaen
En doe vergeefse moeyt'.

Vgl. verder Huygens, *Kost. Mal* 223; Sewel, 190: Hooi dorschen, den moriaan schuuren, *to trash hay, to do a fruitless work*; Halma, 361; *C. Wildsch.* V, 269; Harrebomée II, 102 a en III, 298-299; *Ndl. Wdb.* IX, 1101; 1144; Joos, 98; De Bo, 711 b: *den Moor wasschen*; en vgl. het gri. *πλίνθονς πλύνειν*; lat. *laterem* (tichelsteen) *lavare* (vgl. *eene brik wasschen*; De Brune, 212); syn. *den kassijsteen kneden*²⁾; *Aethiopem albare* (Wander III, 993); fr. *à laver la tête d'un Maure on y perd sa lessive*; eng. *to wash a blackamoor (or an Ethiopian) white*. Syn. was in de 17de eeuw: *water dorschen* (o.a. Vierl. bl. 252; vgl. fr. *battre l'eau*).

Eindnoten:

1556 I. on perd sa lessive.

1557. In Morpheus' armen liggen,

- 1) *Zeitschrift des Algem. Deutschen Sprachvereins* XVII, bl. 321; Fr. Seiler, *Deutsche Sprichwörterkunde*, 23-24.
- 2) *Ndl. Wdb.* VII, 1737.

d.i. rustig slapen. Vgl. o.a. *Handelsblad*, 30 Mei 1914 (ochtendbl.), p. 7 k. 2: Nacht en dag is er doorgewerkt en toen de expositie heden geopend werd, lagen de meesten in Morpheus' armen, om wat op verhaal te komen. *Morpheus*, de zoon van *Hypnos* (*Somnus*), den god van den slaap, bezat volgens Ovidius, *Metam.* XI, 655 vlgg. de macht om droombeelden op te wekken (vgl. Vondel II (ed. Thijm), bl. 253, vs. 208-

211). In het fr. *être dans les bras de Morphée*; hd. *in Morpheus' Armen liegen*; eng. *to lie in Morpheus' arms*. Vgl. het van *Morpheus* afgeleide znw. *morphine*, een bedwelmend middel uit opium bereid.

1558. Morsdood,

d.w.z. in eens, plotseling, geheel en al dood, *kiksdood* (Claes, 109), *pietdood* (zuidndl.). Het eerste gedeelte van dit woord beantwoordt aan het nd. *murs*, hd. *murz* naast *morsch*, bijv. in *morsch entzwei*; vgl. tirol. *murzung*; mhd. adv. *murzes*, geheel en al¹⁾. Verwantschap met het wkw. *vermorzelen* en een znw. *morzel*, dat we kennen in de uitdr. *te morzel slaan*, verbrijzelen, waarnaast vroeger ook *te mortel* (vgl. nd. *murt*, gruis) *slaan* (Sewel, 500) is ook mogelijk²⁾. Vgl. Rusting, 519; Halma, 361: *Morsdood*, roide mort; Sewel, 499: *Hy viel morsdood, he fell stone-dead*.

1559. Mosterd na den maaltijd,

d.i. het benodigde brengen als het niet meer nodig, als 't te laat is. In de latere middeleeuwen bij Goedthals, 112: *Mostaert dienen als tvleesch gheten is*, fol cornard sert moustarde apres disner; vgl. verder Hooft, *Brieven*, 135: U E brief en tijdingen zijn ten laatsten te voorschijn gekoomen: mostardt naa de maaltijd; bl. 145: My is leedt dat de Fransche tijdingen zijn gekomen als mostardt naa den eeten. Zie verder *C. Wildsch.* IV, 190; *V. Janus* III, 218; Harreb. II, 46 a; III, 286; *Ndl. Wdb.* IX, 26; Villiers, 83. In het fr. *servir de la moutarde après diner*; eng. *mustard after dinner* (or *supper*) or *after meat mustard*; in het Nederd. *Mustert na den Mâltid; wie Moster no den Êten kommen* (Eckart, 370). Synoniem was: *vijghen na Paschen* (Campen, 110; *C. Wildsch.* IV, 190); *Onze Volkstaal* I, 30: *vigen nae Paese, in banden* (om het koren te binden) *nae den oest*³⁾; *komen met het zout als het ei op is* (Harreb. I, 178); *komen met de paal*, d.i. ovenschieter (of *met bakmeel*) *als het brood in de oven is* (Joos, 92); fri.: *hy komt mei aeijen nei peaske; moster nei de mieltiid*; lat. *aquam infundere in cinerem*.

1560. Iemand door den mosterd halen (of sleepen),¹⁵⁶⁰

d.w.z. iemand over den hekel halen, hem den mantel uitvegen, eene scherpe, gevoelige berisping toedienen. Bij Sartorius IV, 20: *Door de mostardt slepen*, pro conviciari ac maledicere positum est; Anna Bijns, *Refr.* 170:

Abten, proosten, dekens, canuncken ook,
Hoortmen alomme deur den mostaert halen.

Zie verder Winschooten, 23; Hooft's *Brieven*, 419; De Brune, *Bank.* II, 387; *Com. Vet.* (voorbericht): 'de groote letterhelden Erasmus, Morus enz. slepen de heerschzuchtige geestelyken door den gesuikerden mostaert'⁴⁾; *Tuinman* I, 298; *C. Wildsch.* V, 82; Molema, 270 b; Afrik.

1) *Ndl. Wdb.* IX, 1149; Franck-v. Wijk, 443.

2) *Mnl. Wdb.* IV, 1952; De Jager, *Frequ.* I, 417; *Antw. Idiot* 834: *geen morzel*, niets; *Zeitschr. f. D. Wortforschung*, XIII, 329-334; *Germ.-Rom. Monatschrift* IV, 607; Franck-v. Wijk, 443.

3) Zie De Cock¹. 131.

4) In de 16de eeuw werd *gesuykerde mostaert* als nagerecht gegeten (*Noord en Zuid* IV, 123).

iemand deur die mosterd trek; *Het Volk*, 6 Febr. 1914, p. 2 k. 3: Hij (*de heer Lohman*) veracht ze (*de kiezers*) met adellijke verachting, en de kiezers van Goes werden nu in 't bijzonder door de mosterd gehaald; Harreb. II, 105. Synoniem was in de 17de eeuw: *iemand door de pekel trekken*, en thans zegt men dial. *iemand door de gort, de rijstenbrij roeren* (*Nav. XXX*, 560); Twente: *iemand deur de stront halen*; in Oost-Vlaanderen en in Kl. Brab.: *iemand door het blauwsel trekken*, met iemand den spot drijven (*Schuermans*, 58 *b*). In het Friesch: *immen troch de moster fiterje of helje*, flink aanzetten; stoeiend of worstelend afmatten (*Fri. Wdb.* II, 357 *b*); fr. *passer qqn à tabac*. Zie n°. 65 en 1003.

Eindnoten:

1560 *passer qqn à tabac* = brutaliser, batre; *passage à tabac*, bont en blauw slaan.

1560a. Dat ruikt naar den mosterd; zie n°. 1586.^{aant.}

1561. Mot hebben,

d.w.z. ruzie, onaangenaamheden hebben (met iemand). Een wat de afleiding betreft moeilijk woord, dat kan behooren tot het wkw. *motten*, dat in Groningen nog voorkomt in den zin van 'mopperen, zijn kwade luim door morren en brommen luchten en zoo twist zoeken; hiervan *motter*, *mottert* = lastige mopperaar, twistzoeker' (*Molema*, 271 *a*); zie ook *Weiland: motten*, kribben, netelig zijn; het Deensch *mutt*, *mut*, onvriendelijk, brommig; het oostfri. *motjen*, brommen, morren; *motjerig*, *motjerg*, brommig, verdrietig, en het Vlaamsche *mottig*, moeilijk, lastig, gemelijk (vgl. *grammottig*, d.i. *gram* en *mottig*?¹⁾); *mottigaard*, koppige man; *motten*, grillig zijn, nukken hebben (*Schuerm.* 393 *b*; 394 *a*) en *motsch*, *mottelijk*, moeilijk, lastig, eigenzinnig, gemelijk (*De Bo*, 715).

Het woord komt in onzen tijd in de volkstaal zeer dikwijls voor. Vgl. *Köster Henke*, 46: *mot*, twist; *Handelsblad* (avondbl.), 12 Juni 1913, p. 9 k. 4: Onder elkaar hebben ze voortdurend mot wegens gapperijen; *Falkl.* V, 55: Heb jij er dan lol in om altijd mot te hebbe?; *Speenhoff*, VI, 29: Eens was-tie bokkig thuis gekomme; hij had weer ergens mot gehad; *Kmz.* 176: Eens hebbe we twee dage mot gehad; bl. 362: Waarom mot er altijd mot zijn?; bl. 22: Georgine was stil. Zeker mot met de ouwelui gehad; *Jong.* 292: Als we voele dat we zoue beginne, gane we direkt over tot een psalm of een gebed, dan zakt de mot; *Slop*, 14: Gisteren daar nog mot, nog ruzie gehad; *Boefje*, 58; *Leersch.* 120: Dan was je degelijk en je had geen mot met je wèf; *Nkr.* I, 14 Juli p. 2: Ze maakten veel onderling mot; *H.v.Z.* 10; 55: Mot? Nou al herrie?; *Grond.* 61: Zeker weer mot gehad op school; bl. 228; *Nkr.* V, 29 Jan. p. 4: Wij krijgen mot met Engeland en nijdig zijn de Franschen; *Lev. B.* 17 (mot krijgen); *Dsch.* 96 (mot krijgen); *Het Volk*, 19 Juni 1914, p. 2 k. 4: Tusschen beide bestuursleden ontstond toen wat mot, doch de herrie liep met 'n sissertje af; *Onderm.* 33; enz.

1) *Nw. Ndl. Taalmag.* III, 253: *Br. v. Abr. Bl.* II, 132; *Ndl. Wdb.* V, 560; IX, 1173; *Hooft, Ged.* I, 238; elders *grammitig*, *grimmitig* (fri.; V. Schothorst, 136).

1562. Iemand (of iets) in de mot hebben,

d.w.z. iemand of iets in de gaten hebben; iets in den zin hebben. Eene in vele streken van Noord- en Zuid-Nederland bekende uitdrukking, die we vinden opgeteekend bij W. Dijkstra, 346 *b*: *ik ha dat spil yn 'e mot (mat of myt)*; Molema, 127 *b*; Hoeufft, 396: *iemand in de mot krijgen*;

Taalk. Magazijn I, 318 (ook II, 408): *iets in den mot hebben*, iets voorhebben, in den zin hebben; *iemand in den mot hebben*, iemands doel doorgronden; V. d. Water, 108: *iemand in de mot of het motje hebben*, iemand doorzien, in de gaten hebben; Fr. Verschoren, *Langs kleine wegen*, bl. 101; *Antw. Idiot.* 310; 836; Joos, 105; 't *Daghet* XII, 189 en Schuermans, 393 *a: in de mot hebben*, gewaar worden, geraden hebben, gepakt of vast of gevat hebben, in 't zicht of beet hebben, het in de buis, of gaten, of 't oog hebben (zoo men ook in Brab. zegt) voor: in den zin hebben, iemands doel of inzicht doorgronden; De Cock¹, 141 en Harrebomée II, 105 *b: Ik heb het wel in de mot*. Eene afdoende verklaring dezer uitdr. is nog niet gegeven¹⁾.

1563. De handen uit de mouw(en) steken,¹⁵⁶³

d.w.z. het werk flink aanpakken, het tegengestelde van *met de handen in de mouw staan* (zie Sart. II, 1, 95; III, 1, 8: *Met de handen in de mouw gaen*, manum habere sub pallio; in eos, qui otio languent). Zie *Com. Vet.* 11: Haar meeste heerschapp of gesegh was dat zy zelfs aldereerst de handen uyt de mou staecken daer wat te doen was; *Moortje*, vs. 2589: Ick had hangden an mijn lijf, en ick konse uyt de mou steken; De Brune, *Bank.* I, 211; 275; Halma, 203: *Handen uit den mouw steken*, *mettre la main à l'oeuvre*. Zie verder *Ndl. Wdb.* V, 1783; IX, 1186; Villiers, 83; fri. *de hannen út 'e mouwe stekke*; fr. *mettre les mains à la pâte*.

Eindnoten:

1563 *I. la main à la pâte*.

1564. Iets uit de mouw schudden,

d.w.z. iets moeilijks gemakkelijk en zonder moeite verrichten; zie *Tuinman* I, 21: 'Dit zegt men van iets gereedelyk en met weinig moeite te voorschijn brengen: 't geen op predikatiën, of iets dergelyks wordt toegepast'. Vgl. hiermede De Bo, 716 *a: Uit de mouwe preeken, pleiten*, prediken of pleiten zonder voorbereiding, zonder de zaak overwogen te hebben. De spreekwijze herinnert aan den tijd, toen men zeer wijde mouwen droeg, waarin allerlei zaken konden worden verborgen (no. 30). Ze was in de 17de eeuw vrij bekend en wordt o.a. aangetroffen in *Hoofft's Brieven*, 204 en 498: *Wist' ik de braave veirzen zoo makkelijk uit de mouw te schudden*, als de Heer Barlaeus; *Lichte Wigger*, 13 *r*; *Westerbaen* I, 63; *Besteedster*, 3; Harrebomée II, 106; *Ndl. Wdb.* IX, 1187; Villiers, 83; enz. In het hd. is eveneens bekend *etwas aus den Ermeln (oder dem Sacke) schütteln*, aus weitem Ermel plötzlich hervorholen (Grimm I, 557); in het Nederd. *ut 'n Arm schüddeln; da hät dä us dem Mau geschött; he schüddelt et üt de Maue* (Eckart, 18; 351; 367). Vgl. ook *verzen of een brief uit de pen schudden* (o.a. in V. Effen, VIII, 190; *C. Wildsch.* VI, 99).

1565. Het (of ze) achter (of in) de mouw hebben,

- 1) Zie *Ganderheyden, Groningana*, 10 *b: motgat* = mouwgat; Molema, 63 en 544: *De vlam slacht heur tou 't buusgat (of motgat) oet*, van een manziek meisje gezegd; Joos, 85: *Hij had het in de mouw, in de mot*; *Vercoullie*, 195, die ook een znw. *mot*, mouw opgeeft, en vgl. *Toen kwam de aap uit de mouw*, toen bleken zijne inzichten, zijne plannen.

d.w.z. valsch zijn, streken hebben, schijnheilig, onbetrouwbaar zijn, *stil en bestendig*, *maar de knepen inwendig* (Gunnink, 107), waarvoor men dial.

bij ons en in Antw. zegt: *het (ze) achter zijnen elleboog (of de ellebogen) hebben* (Harrebomeé II, LXX; *Ndl. Wdb.* III, 4081) en in Duitschland: *es hinter dem Ermel haben* (Wander I, 138) of *es hinter den Ohren haben*, dat ook bij ons en in het Hagelandsch bekend is (De Brune, *Bank.* II, 236; Rutten, 160 a) of *es im Nacken sitzen haben* (Schrader, *Wunderg.* 142 en Rutten, 152). In Zuid-Nederland *het in of achter de mouw (zitten) hebben*, geslepen zijn, den schijnheilige spelen (Schuermans, 395; Joos, 112; *Waasch Idiot.* 446 b; *Antw. Idiot.* 837); *iets in de mouw houden*, iets geheim houden (De Bo, 716 a); bij Campen, 3 of *Spreuken*, 3: *Hy heftet noch inder mouwen, hy en laettet niet blijcken*; *Kluchtspel* III, 275: Ons Swaentje zittense in de mouw, och, Janne, s'is niet te doorgronden; Winschooten, 347: Sij sien of sij geen vijf tellen konden, en sij hebbender wel tien in de mouw: sij hebbense (seggen sommige) agter haar ooren; Halma, 362: Hij heeft 'er wel zeven in de mouw, hij is loos en arg, *il est fin et rusé*; Sewel, 500: Hy lykt of hy geen drie tellen kan en hy heeft 'er wel zeven in de mouw, *he looks very silly though he is very cunning*; *Menschenw.* 149: Die hebbe se hier!.... achter hoarlie elleboog!; bl. 153: Van de faine mo' je 't hebbe.... die hebbe ze doàr, achter hoarlie elleboog.... achter hoarlie mouw; fri.: *hy het de knepen yn 'e mouwe*. De oorspr. bedoeling der uitdr. is wellicht een wapen in de mouw hebben, dit niet laten zien, en vandaar: niet te vertrouwen zijn. Dat men vroeger verboden wapenen in de mouw droeg, bewijst het *Keurb. van Haerl.* 27: Waert dat yement enige wapene anders droege dan gescreven staet, heymelyc in bosemen, in mouwen, in cousen, enz.;¹⁾ *Sp. Hist.* III⁵, 8, 68: Die lose, die ongetrouwe die hadde in sine mouwe een stekemes al heimelike, want hi de heren wilde doden; *Rose*, 11217: In siene mouwe stac hi een scers (*scheermes*) van scarper sneden. Ook het westvl. *een mes in de mouw hebben*, trouweloos en wreedaardig zijn, wijst op dezen oorsprong. Bij Cats I, 244 b: Gij hebt al vry meer in de mouw als iemand wel vermoeden souw; bij Hooft, *Ned. Hist.* 294 a en *Hendr. de Gr.* 121: *Middelen in de mouw hebben*, de macht tot iets hebben (zie n°. 1562 noot). Vgl. ook ze d'r achter hebben in *Boefje*, 11: Die was 'n stiekemert.... die had ze d'r achter; n°. 30; De Jager, *Archief* IV, 50; Van Lennep en Ter Gouw, *Uithangteekens* II, 345; *Ndl. Wdb.* IX, 1186 en *iets wegmoffelen* of *vermoffelen*, in den moffel (*mouw*) verbergen. Het eng. *to have in one's sleeve* beteekent 'in petto hebben'; fr. *avoir dans sa manche*, in zijn macht hebben.

1566. Aan iets geen mouw(en) weten te passen (of te naaien),

d.w.z. iets niet weten te helpen, klaar te spelen; *er geen kop aan weten te klinken of te krijgen*²⁾; geen raad voor of met iets weten, geen middel weten om iets in orde te brengen, iets niet weten te plooiën; eig. gezgd van een kleermaker of eene naaister, die geen kans ziet een mouw aan het een of ander lijf te passen, en dateerend uit den tijd, dat men losse mouwen droeg³⁾ (zie n°. 1568). Syn. was *aan iets geen ooren weten te*

- 1) *Mnl. Wdb.* IV, 1996; Smetius, 237: *Hij draeght een opsteker in den mouw*, qui tranche du Rhodomont.
- 2) Zie *Schoolblad* XLIII, k. 1236: Je snapt wel, dat dit niet zoo openlijk in den gemeenteraad gezegd werd, maar onder het motto: verandering van arbeidsvoorwaarden, heeft men er een kop aan weten te klinken; *De Telegraaf*, 8 Dec. 1914 (ochtendbl.) p. 2 k. 2; Aan het heen-en-weer gesjouw van de Duitschers is geen kop te krijgen (*geen touw aan vast te knopen*).
- 3) Zie Weinhold. *D. Deutsche Frauen*, 430; Schultz, *Höf. Leben* I, 253.

naaien of geen touw weten vast te knopen. In de 16de eeuw vinden we de uitdr. bij Marnix, *Byenc.* 72 r. Al is 't dat sy aen desen klaren Text geene mouwen en weten te setten; zoo ook 76 v; *Elckerlijc*, 123: Ic en sier gheen mouwen toe gesedt; Coster, 37 vs. 790: 'k Weet by get niet hoe 'k hier best mouwen an sel lassen; De Brune, *Emblemata*, 262: Het verloop van zijn spel, daer hy noch mouwe, noch lap en weet aen te zetten; Winschooten, 99: Ick sal dat Varken wel wassen, ik weet daar wel mouwen aan te setten; Huygens VIII, 9; Coster, 202, 1574: Daer toe weet ick gien raet, daer weet ick gien mouwen an te setten; Pers, 525 b; 732 a; Tuinman I, 126; Sewel, 500; Halma, 362: Ik weet 'er geen mouwen aan te z e t t e n , *je n'y sai point de remède, je ne sai comment m'y prendre, je ne sai quelle pièce y coudre*; *W. Leevend* VII, 118; *Ndl. Wdb.* IX, 1185; XII, 1022; Villiers, 83; *Nkr.* III, 26 Sept. p. 5: Aan Karnebeek's bezwaren had ik met zwier een mouw gepast. In het Westvl. *ergens geen mouwen aan vinden*, geene mogelijkheid zien van het te verrichten (De Bo, 716 a); *Limb. niet weten hoe 't aan 't stuk staat ('t Daghet* XII, 191); *Land v. Waas: hij weet aan alles een mouw te passen*, weet zich goed te verantwoorden, weet tegen alles middel; *hd. da weisz ick keinen Aermel anzusetzen* (Wander I, 137).

1567. Iemand iets op de mouw spelden,

d.w.z. iemand iets wijsmaken, bedriegen; *fri. immen hwet op 'e mouwe speldsje of hwet oplappe*; *hd. einem etwas auf dem Ermel binden*, seine leichtgläubigkeit misbrauchen (Grimm I, 557); ook *einem etwas aufbinden* oder *auf die Nase binden*, ihm eine Lüge aufheften (I, 622); *Nederd. he lett sück wat up de Mauen stellen* (Eckart, 351); *oostfri. ên wat up de mau binnen of spellen* (Dirksen II, 15); *de at binde En Noget paa Aermet*; *lat. centones* (lappen) *alicui sarcire*. Eene zeker reeds vrij oude uitdrukking, die in het Mnd. ook voorkomt, blijkens Schiller und Lübben III, 129 b: *Up de mouwen binden*, betrügen, en die bij ons in de 17de eeuw zeer gewoon was. Vgl. Poirters, *Mask.* 153: Als sy malkanderen louter blauw bloemkens op de mouw speten (ook bl. 274 en *Antw. Idiot.* 247); *Amsterd. Vreugdestroom*, 23: Jy queltme en speltme nu op de mou wat quackjes; *Kluchtspel* III, 80: Maer 't sijn al geen Evangelien, die s'er een mens wel op de mou knopen; Langendijk, *Wederz. Huw. Bedrog*, vs. 1297; Van Effen, *Spect.* XII, 10; *C. Wildsch.* VI, 59; Tuinman I, 191; Sewel, 267; Halma, 177; De Jager, *Frequ.* II, 258; *Ndl. Wdb.* IX, 1187; Villiers, 83; enz. Ook in Zuid-Nederland is de uitdr. *zich iets op de mouw laten speten*, bekend (Schuerm. 395 en Joos, 84) of *iemand iets op de mouwe spitten, iemand iets opvijzen of opdraaien* (De Bo, 801 b); *iemand wat op den rug speten ('t Daghet* XII, 192). In het *Antw. Idiot.*: *iemand iets opbinden, opdraaien, opladen, opspeten, opstoven, opvijzen*; Rutten, 168: *iemand een pak opstooten*. Te vergelijken is wellicht ook het Westvlaamsche *opsteek(sel)*, voorwendsel (De Bo, 799; 800); verder: *iemand iets opbinden*, wijs maken (Schuerm. 433 b en Tuerlinckx, 433); - *opdouwen*; - *opstooten* (Tuerlinckx, 436; 460); - *opdraaien* (Tuerlinckx, 436; Schuerm. 434 a); - *opladen, opleggen* (Schuerm. 436 a); - *ophangen* (*hd. einem etwas aufhängen*); - *aan den neus knopen* (Joos, 93); *iemand iets aan zijne ooren naaien* (*Ndl. Wdb.* XI, 38); enz. Eene bevredigende verklaring dezer uitdrukking is nog niet gegeven. Vgl. evenwel uitdrukkingen als: *iemand den kap, de kaper, zijn caproen (met hooi) vullen* (zie *Noord en Zuid* XIV, 35; *Ndl. Wdb.* VII, 1549); het mnl. *coveltimpen met vlocken vullen* (vleien, honing om den mond smeren, beetnemen);

het Westvl. *iemand zijne mouw vullen*, hem leugens ophangen (De Bo, 716 a); *iemand iets in de veel duwen*, iets wijs maken (Tuinman I, 197; Spaan, 33); *iemand iets in den zak stoppen* (zie *Het Boerekrakeel*, 111); het Twentsche *eene wat op 't vesken doon*; 16de eeuw: *iemand schoone bellen in de ooren hangen* (A. Bijns, *N. Ref.* 220 (zie ook 234, aangeh. in het *Ndl. Wdb.* XI, 38), *iemand iets wijs maken*, waarmede te vergelijken is het fri.: *ik lit my gjin ringen yn 'e earen naeije*; Drente: *iemand een leugen op de nak dreien* (Bergsma, 94). Grimm, *Kleinere Schriften* II, 173 en Blumschein, 223 denken aan de vroegere gewoonte van elkaar geschenken of eenig voorwerp van waarde op de mouw te binden, zooals kinderen nog op hun verjaardag een koek op den arm vastgebonden dragen (zie W. Dijkstra, *Uit Friesland's Volksleven* I, 223-225), en vandaar: *iemand aangenaam zijn*, vleien, beetnemen, iets wijsmaken. Liever zou ik uitgaan van de beteekenis: iets aan iemand's mouw vastspelden, iets aan hem vasthechten, hem doen aannemen, doen gelooven; vgl. *iemand iets aansmeren* (n°. 18); het lat. *imponere*; fr. *en imposer à qqn*; *un imposteur*, eng. *to impose upon a p.*

1568. Een gemaakte mouw,

d.w.z. een voorwendsel, een verzinsel, bedrog. Eene in de 17de eeuw zeer gewone uitdr. die o.a. gevonden wordt in Hooft's *Brieven*, 237; 238; *Tijdsch.* XIII, 204; V. Moerk. 276; *Haagsche Reize*, 124; V. Loon, 35; Tuinman I, 85; 126: Men heeft wel mouwen die los zijn, en slechts aangeschoven worden. Dit zyn dan *gemaakte mouwen*; enz. Vgl. ook Sewel, 500: 't is een gemaakte mouw, *it is a meer sham*. In het Friesch: *it is in makke mouwe*, het is een in stilte beraamd plan, zij spelen samen onder één hoedje; dus hetzelfde als *een gemaect werck*, dat Sart. III, 6, 89 opgeeft met de verklaring: *quoties astu dolisque negotium peragitur*. De oorspr. beteekenis zal dan zijn een kunstmouw¹⁾, geen echte mouw (vgl. *een wassen neus*), een losse mouw, vandaar: bedrog, verzinsel, voorwendsel. Zeker zal de zegswijze *aan iets een mouw passen*, voor iets raad weten, middel om iets te schikken, er toe hebben bijgedragen dat een *gemaakte mouw* in deze beteekenis van een kunstmiddel, bedacht middel, verzinsel kon worden gebezigd. Zie n°. 1566.

1568a. Een Mozes; zie n°. 1057. ^{aant.}

1569. Mozes (en de profeten) hebben,

d.w.z. geld hebben; ook alleen: *Mozes hebben*. In de hd. studententaal komt in het laatste gedeelte der 18de eeuw *Mosen haben*, geld haben, *Moses*, geld, en *Moses und die Propheten*, geld, voor. In deze uitdr. is *Mozes* eene verbastering van het Jodenduitsche *moos*, 'dat eigenlijk een meervoud is van 't Arameesche woord *mô'ô* (*me'ô*). Dit beduidt oorspronkelijk *steen* of *pit*, en is vandaar de naam geworden eener kleine munt, die de waarde had van een twintigsten sikkel. Het meervoud is het gewone woord voor *geld* geworden en uit het Jodenduitsch en de dieventaal bekend genoeg' (*Tijdschrift* II, 73²⁾); vgl. *Kunstl.* II, 160:

1) Vgl. Kiliaen: *Ghemaecten wijn*, *vinum arte factum*.

2) Zie Teirlinck, *Woordenboek van het Bargoensch*, 47 b; F. Kluge, *Deutsche Studentensprache*, 108 a; Wander III, 736; *Zeitschr. f. Deutsche Wortforschung* III, 95; Van Ginneken II, 81: *moos*

We wete dat Mosis bij 'm thuis is!.... Meer sente as geluk!; *Noord en Zuid XXI*, 160: *Daar zit Mozes*, daar is geld. Later (zie Harreb. II, LIII) heeft men, toen de oorsprong niet meer werd gevoeld, de uitdr. verlengd met *en de profeten* (zie n°. 1319), hoogstwaarschijnlijk door de bijgedachte aan *Luc. XVI*, 29, waar Abraham tot den rijke in de hel op diens vraag om Lazarus naar zijne broeders te zenden, opdat deze niet in de plaats der pijniging komen, antwoordt dat dit niet noodig is, want sy hebben Mosem ende de Propheten. Immers wie deze heeft 'die heeft niets anders meer noodig; zoo ook is het geld het voornaamste in 't leven; die dat heeft, behoeft geen andere dingen' (Laurillard, 13). Kluge, *Unser Deutsch*, 98 verklaart de uitdr. nog anders. Hij zegt: Diejenigen, welche Mosem und die Propheten haben, sind die Juden, und daraus hat sich leicht die Uebertragung ergeben. In het Friesch is de uitdr. ook bekend; vgl. W. Dijkstra, 382 a: *Mei Mozes en de profeten is min oeral klear*, voor het nd. zie Eckart, 370.

1570. Mudvol of zoo vol als mud,

d.i. zeer vol, propvol, eivol (eng. *eggfull*), tjokvol (zie aldaar), bomvol (eig. van fusten, tot aan het bomgat toe). Vgl. Harreb. II, 107 a: *het is zoo vol als mudje*; Boekenoogen, 651: *'t is zoo vol as mud* (of *'t is mudje-vol*), 't is zoo vol, dat er niets meer bij kan. Waarschijnlijk hebben we met hetzelfde znw. te doen in Vondel's *Maeghden* vs. 88: 'Zend kryghsvolck uit, als mut', en bij Westerbaen I, 525, waar een predikant zegt:

Als ick van God hier spreek,
So komt 'er naeuw een mensch in een geheele weeck:
Maer doen ick sey, dat ick sou van de duyvel preecken,
Komt ghy so dick als mud ter Kercken ingestreecken.

Spaan, 157: Dit maakte zulken reddering onder de Engelschen, dat ze als mut ter neder vielen; V. Moerk. 464: De spinnekoppen die hier by mut bennen. Elders heb ik de uitdr. niet aangetroffen. Wat we eigenlijk onder dit *mud* (*mut*) moeten verstaan, is me niet duidelijk. Wellicht beteekent *mut* eig. turfmolm (V. Schothorst, 175¹⁾). Het *Ndl. Wdb.* IX, 1276 denkt aan verwantschap met nd. *mudde*, slik en verklaart *zoo dik* (of *dicht*) *als mud* als zoo dicht ineem als vette modder; vandaar: in dichte massa (vgl. n°. 641). Te vergelijken zijn zegswijzen als *zoo dicht als stofregen* (in grooten getale; Halma, 615); het 17de-eeuwsche *zoo vol as de ment*²⁾ en *soo vol als saad, als haf* (*Ndl. Wdb.* V, 1515), *als hach* (zie *N. Taalgids* XIV, 198). In Groningen kent men: *doar was volk as dook* (mist), 't was er zwart van volk (Molema, 84 b). Ook hoort men zeggen *zoo vol als een mud*, waarbij aan een mud aardappelen wordt gedacht (vgl. *N. Taalgids* III, 8, noot³⁾).

1571. Van een mug (of een vlieg) een olifant maken,

d.i. een kleinigheid belachelijk overdrijven (*Ndl. Wdb.* X, 121; IX, 1194), hetzelfde als *van een luis een schildpad maken* (Harreb. II, 41);

hebben, centen hebben; *Onze Volkstaal* III 197; Köster Henke, 46: *moos*, geld; zoo ook in *Nkr.* III, 17 Oct. p. 5; IV, 10 April p. 5. Voor verschillende namen van geld en geldstukken zie *Leuv Bijdr.* XIII, 183; 186; Venryes, 254.

- 1) Zie ook *Taal en Letteren* IX, 227-228. In dat geval moeten we natuurlijk mutvol schrijven.
- 2) *Kluchtspel* II, 209; in *Ndl. Wdb.* IX, 570 worden deze woorden vergeleken met een uitdr. *als de duivel!*
- 3) Nog anders in *Kunstl.* II, 283: Die eet d'r s'n eigen soo vol as 'n mut!

van een veest of een scheet een donderslag maken; vgl. R. Visscher: Weermaecksters van donderende veesten (V. d. Laan II, 99); Schuerm. 581; *Antw. Idiot.* 1069; Tuinman I, *nal.* 30; Harreb. I, 143; hd. *einen Furz für einen Donnerschlag ansehen*); van een vingerlid eene el maken ('t Daghet, XII, 144); *eenen donderslag maken van eene neute, die kraakt* (De Bo, 749); *hy maakt van een strooyen kruis een looden kruis* (Tuinman I, *nal.* 29). De uitdr. komt in de 17de eeuw voor bij *Idinau*, 292: Ten is gheen kleyn dinck, een peerdt in een wiege: Dat seght-men uyt spot, van sulcke verwaende die een oliphant maecken van een vlieghe; De Brune, 25: Hy maect ons met zijn diep verstand van vlieghe of mugh' een olyfant. Zie verder Tuinman I, 231: Zoo maakt men van een splinter een balk, en van een muis een olifant; Halma, 733: Van eene vlieg eenen olifant maaken, eene zaak zeer vergrooten, *faire d'une mouche un éléphant*; Harreb. II, 107 b; Villiers, 83. Dezelfde uitdr. bestaat ook in het Fransch, het Duitsch, het Engelsch, het Zweedsch, het Deensch en het Italiaansch; hoogstwaarschijnlijk is zij ontleend aan het Grieksch *ἐλέφαντα ἐκ μυίας ποιεῖν*; zie Wander III, 744 en Otto, 39.

1572. Een muggenzifter,

d.w.z. een haarkloover, een vitter. De naam is ontleend aan den Bijbel, en wel aan *Matth.* XXIII, vs. 24: 'Ghy, blinde leydslieden, die ghy de mugge uytzijget, ende den kemel doorswelget'; met de kantt. 'ofte een mugge kleynset, ende eenen kemel doordrinckt¹⁾. Dit is een gemeen spreekwoord tegen degene die in 't kleyn nauwe sien, ende het groote niet en achten'. Zie *C. Wildsch.* II, 218; Tuinman I, 9; Sewel, 501; Halma, 363; *Archief* I, 10; *Ndl. Wdb.* IX, 1194-1195, waar voorbeelden uit de 17de eeuw worden aangehaald; hd. *ein Mückenseiger*.

1573. Iemand een muilpeer geven,

d.w.z. iemand een slag in het gezicht geven; vroeger ook *iemand muilperen*, *muilperizeeren* (zie *Ndl. Wdb.* IX, 1207). In de Middeleeuwen was *muilpeer* in dezen zin bekend, blijkens *Exc. Cron.* 240 c: (Hi) greep den sot metten hare ende gaf hem oock een goede muilpeere; zie verder Kiliaen: *Muyl-beere*, *muyl-peere*, *alapa*; *muyl-beeren t' eten gheven*. Adag. *pugnos ingerere*; zie verder *Trou m. Blycken*, 211; Everaert, 45; *Veelderh. Gen. Dichten*, 125; Halma, 363: *Muilpeer*, *klap voor den bek*, en zeer veel andere plaatsen in de 17de en 18de eeuw. Andere dergelijke ironische benamingen zijn of waren: *stocksuiker*, *kneppelkoek*, *kneukelsop*, *stockvisch (met boter)*, *kapittelstokken*, *vuystamandele*, *een vuystplaester*, *kloppersboonen*, *backevisje*, *suyrekoock*, *vuystesweet*, *bokking*, *stroppeer* (galg), *pens* (in *pens eten*, slaag krijgen), *kropsalade* (De Bo, 580), *schimp-azijn*, *rottingolie*, *cnoockelpoeder*, *tangenbrood*, *mulenbier*, *kruidige worst*, *klompe krooning*, *ongebrande asch*, *ongesouten ael*, *schippers metworst* (kabel), *slagkoeken*, *telhout*; enz. Thans zijn nog in gebruik: *oorvijg*, *oorband* (eig. een smalle doek die om het hoofd gebonden wordt, en zich verbreedt bij de ooren; men gebruikt dezen bij oorziekten);

1) De Hebreëen waren gewoon den wijn vóór het drinken door een doek te zijgen, om hem van heffe en insecten te zuiveren.

*Jord. II, 121: iemand een oliekoek te likken geven; bij Schuerm. 461: iemand eene goede paté (fr. pâté) geven (Antw. Idiot. 943: iemand 'en patee om zijn ooren geven¹⁾); iemand een patat (aardappel) zetten (Antw. Idiot. 942: iemand 'ne pataat om zijn ooren geven); een pees(tje) was een flensje, thans in zuidndl. een slag, klap (Ndl. Wdb. XII, 911; 904); iemand eene wafel op zijne kaak geven (vgl. *Jord.* 396; *Joos*, 90: 'nen wafel met vijf putten geven); bl. 463: iemand eenige peren om zijn ooren geven (ook bij *De Bo*); bl. 478: iemand eene piwante draaien of geven; bl. 480: pillen met de vuist slaan of pillen geven; bl. 817: hij kreeg een vlaaitje, - een appelplamei, - een smoutpeer, - een toppeer (*Ons Volksleven IV*, 33), een kneutelpeer (vgl. *knoterpeer* in *Tijdschr.* XXI, 89), *grolpeer* (*Waasch Idiot.* 268 a; 355 a); *lange* (of *korte*) *haver* (zweepslagen; *Ndl. Wdb.* VI, 148; *V. Moerk.* 15; *Schuerm. Bijv.* 115); bij *Rutten*, 110 a: de peerden *kemp* voeren; 311: iemand een *pax-tecum* geven; *Schuerm.* 684 a: *stokmans haver*; *Joos*, 107: *haver uit de flesch of de mouw* geven; iemand *handgeld*, *voetgeld* geven (*Taal en Letteren II*, 165): iemand *zijn schuurwater* geven, streng berispen (*Waasch Idiot.* 589); *een zuur saus* (over *zijn patatten*) *krijgen* (berispt worden; *Antw. Idiot.* 2179; *Waasch Idiot.* 770); iemand *een mossel* geven (*Antw. Idiot.* 835; iemand *een sigaar* geven (*Eindhoven*); vgl. verder nog iemand *een beschuitje*, *een knabbelbeschuitje* geven, of *iemand beschuitjes voeren*; fri. *in Ijirrebak jaen*, *een beschuit met rookvleesch* geven, wat in Zuid-Nederland heet *iemand een dreupelke schenken* (*Teirl. I*, 366) en waarmede te vergelijken is *een bakte* (kniekitteling) *kunnen verdragen* (*Teirl. I*, 95²⁾); van de *taart* geven; iemand *een peer* geven (*Claes*, 181); en de uitdr. *hoe smaakt je die peer*, - *die pruim* (17de eeuw: *hoe monden u die vijgen?*); *een streek* of *een veeg uit de pan* geven (*Winschooten*, 245 en 299); *iemand zijne koolkant* (snede brood met kool) *breiden* (*Tuerlinckx*, 388); *iemand eene botering* (zie *Antw. Idiot.* 282), *koeken* (bl. 685), *pale* (pannekoek) geven (*Loquela*, 377), *kerzen krijgen* (*Antw. Idiot.* 641); *stevens broot* (steenen, steening³⁾), *berkenstruiven*⁴⁾ geven; *koek met bloem krijgen* (*Antw. Idiot.* 1831); iemand *salade* geven (*Volkskunde X*, 18); *een santekwant* geven (*Ndl. Wdb.* XIV, 96); *pruttelmous kriegen*, bekeven worden (*Molema*, 556 a); *kropsalade* (verdriet; *Waasch Idiot.* 565; *Schuerm.* 301 b); iemand *knoflook* (*Sewel*), *klompzak* (*Halma*), geven; iemand *een berkemot* (peer) om zijne ooren geven (*Antw. Idiot.* 212); iemand *een flens* geven (*Boekenoogen*, 211); *kneukelvet*, - *zeep* (*Waasch Idiot.* 354 b) geven; *Halma II*, 371: *muilschellen* (vgl. hd. *Maulschelle*); fri. *hy kriget rizenbrij* (van *berkenrijs*) *mei hjitte poffen* of *mei bret flêsk*, hij wordt gegeeseld en gebrandmerkt; *immen in brouwing*, *ribbesmoar mei pynoalje*, *toffelsmots* (pak slaag met een pantoffel) *jaen*; enz. In Groningen: iemand 'n *bukken zunder groot*, 'n *peer*, 'n *petoater* geven (*Molema*, 61 b; 465 b; 533 a). In het Fransch kent men: *manger des poires d'angoisse*, subir de creuls traitements; eng. *to get beans* (een standje). Vgl. voor het hd. *Maulbeere* en verder *Schrader*, 503 vlgg.; *Korrespbl.* XXXIV, 9; *Seiler*, 172 vlgg.; zie verder *Nyrop*, 26-27; *Van Helten*, *Proeven van Woordverklaring*, 7, en zie n°. 1234.*

1) In Aardenburg *partoet*, oorveeg (*Noord en Zuid II*, 319).

2) Zie nog andere uitdrukkingen bij *De Cock* en *Teirlinck*, *Kinderspel en Kinderlust*, VIII, 22.

3) *Taal en Letteren IX*, 547.

4) *Trou m. Bl.* 58.

1574. Zoo stil als een muis,

d.w.z. zeer stil, *muisstil* (17de eeuw¹⁾). Reeds in de 4de eeuw na Chr. in het Latijn bij Vopiscus: *Tanta in oriente quies fuit, ut, quemadmodum vulgo loquebantur, nullus mures rebelles audiret*. Bij ons in de middeleeuwen bij Velth. V, 36, 44: *so swijcht hi stilre dan een muus*; evenzoo *Ferg.* 726; *Drie Dage Here*, 220; *Mloep* II, 1056; in de 16de eeuw *Trou m. Blycken*, 133: *stille als een muys*; Spaan, 115; *Kluchtspel* III, 63; in het fr. *tranquille comme une souris*; hd. *mausestill, mäuschenstill*; eng. *as still as a mouse; as mum as mice*; in het Westvlaamsch *muizestil* (De Bo, 719 a). Zie verder Joos, 30; Rutten, 219 b; *Antw. Idiot.* 838: *zijn eigen stil houden gelijk 'n muis in 't meel*; Spieghele, 47, vs. 23: *luisstil*; Rutten, 174 a: *piet (luis?) stil*; Boekenoogen, 804: *pietstil, doodstil*; Schuermans, 476: *hij was zoo piet als een muisken naast zich piet houden*, zich stil houden; zie ook Claes, 184; *Ndl. Wdb.* XII, 1584; Afrik. *so stil soo's 'n muis (in 'n kalbas) wees*; 17de eeuw: *lammerstil*.

1575. Dat (of het) is een muisje met een staartje,

d.w.z. eene zaak, die (meestal onaangename) gevolgen na zich sleept, evenals een kleine muis een vrij langen staart heeft, dien men, als het diertje ineengedoken zit, er niet achter zou vermoeden. Eene in de 17de eeuw o.a. bij Winschooten, 159 en 284 voorkomende uitdrukking in den zin van: 'daar schuld wat meer, als men wel meend, of wel soude kunnen denken', die ook staat opgeteekend bij Tuinman I, *nal.* 27 met de verklaring: 'die zaak heeft een gevolg'; Sewel, 749: *Het is een muis met een staartje, daar schuilt wat agter*; Halma, 363: *Dat muisje heeft een staertje, daar schuilt wat agter*, *il y a quelque chose de caché la-dessous*; Harreb. II, 108; *Ndl. Wdb.* IX, 1208; Villiers, 83. Ook in Zuid-Nederland bekend, volgens Joos, 80: *Dat muisken zal een steertje (of nen steert) hebben*, die zaak zal gevolgen hebben, slecht eindigen; in Aken: *dat Müsche hat e Stätzche krège (kriegt)*, die Sache hat wichtige Folgen gehabt (*Wander* III, 547²⁾).

1575a. Het muist wat van katten komt; zie n°. 1105. aant.

1576. Muizennesten in het hoofd hebben,

d.w.z. over allerlei dingen, kleinigheden, mijmeren, peinzen; fri. *mûzenêsten yn 'e holle ha*; *mûzenêsten siikje*, uitvluchten zoeken, spijkers op laag water zoeken. Deze uitdr. is geen verbastering van 'muizenissen in het hoofd hebben', zooals is aangetoond in *Noord en Zuid* XIX, 62-65. Plantijn vermeldt: *Muysenesten in 't hooft hebben, avoir des nids de souris à la teste, songer creux, avoir la puce à l'aureille*, exputare, in cerebro aliquid evolvere, excogitare, somniare vigilans; zie verder Servilius, 169: *Hi heeft vele muysen in 't hooft*; bij Sartorius II, 2, 77: *Lusciniae nugis insidentis* met de vertaling *trepelaers die veel musenesten in 't hooft hebben*; Mellema: *Muysennesten in 't hooft hebben, songer, songer creux, avoir la puce à l'oreille*; vgl. ook *Kluchtspel* I, 208; II, 70; Marnix, *Byenc.* 146 v; Poirters, *Mask.* 212; Coster, 43,

1) *Ndl. Wdb.* IX, 1212.

2) Vgl. *Reyn.* II, 7516: *Och heer, die ghene die des plien, hoe luttel is after ten stertwaert sien: dats na tende.*

vs. 1007; Pers, 539 a; Bank. II, 376: Hy (een koning) heeft zijn hoofd altijd vol byen, of muyze-nesten, die altijds hommelen en ritzelen; Idinau, 135; Sewel, 501; Halma, 363; C. Wildsch. III, 271; V, 283; Noord en Zuid XXII, 307; Ndl. Wdb. IX, 1226; B.B. 355; Kmz. 285; Villiers, 84; enz. In het Duitsch kwam voor bij Sebastiaan Francken (1541) II, 40: *er hat vil hummeln, mucken* (ndl. *muggen in 't hoofd hebben* (17de eeuw), *tauben, meusz, meusznester* oder *grillen im Kopf*; Wander III, 550 citeert: *he hett Müsenester im Koppe*; 545: *er hät Müs im Kopf*; Eckart, 354: *he hebt Müs in den Kopp*; Schrader, 189: *er hat Mäuse im Kopfe*; nd. *du hes wol'n sirs*, du bist wohl verrückt (*sirs* = heimchen¹⁾). In het Fransch zegt men o.a. (zie Nyrop IV, § 397): *avoir des trichines au plafond*; *avoir une écrevisse dans la tourte* (ou *dans le vol-au-vent*); *avoir des rats en tête* (westvl. *eene ratte in den kop hebben*; De Bo, 914 b); *avoir des papillons noirs en tête*; *avoir une araignée dans le plafond* (17de eeuw: *poppen* (of *wespen*) *in 't hoofd hebben*; Tuinman II, 16: *hij heeft zijn hoofd vol spinnewebben*; Zuidnederl. *een spinnekop in de hersens hebben* naast *geen spinnekopnetten in den bol hebben*, verstandig zijn; Huygens I, 206: *Al dit coppe-spin te verdryven uyt je sin*; eng. *to have cobwebs* (or *maggots, bugs, wheels, a bee*) *in one's brain*); zie verder De Bo, 719; Waasch Idiot. 448 a; Antw. Idiot. 839; Schuermans, 397 b: *hij zit met muizenesten in zijn hoofd*, hij brengt allerlei uitvluchten tot zijne verschooning bij²⁾.

1577. Muizenissen in het hoofd hebben,

d.w.z. peinzen, mijmeren, tobben; meestal over allerlei kleinigheden. Zie Kiliaen: *Muysenisse in 't hooft*, *imaginatio phantasia*. Het is eene afleiding van het mnl. *wkw. musen* (eng. *to muse*; ofr. *muser*), dat Kiliaen als *muysen* (cogitare) vermeldt. Vgl. Six van Chandelier, *Poesy* 486:

Och! dorst ik schelden, hoe zou Baldus, hoe zou Bartel
Aanhouden, die uw hoofd vol muissenisse broên?

Weiland: 'M u i z e n', in stilte nadenken, peinzen. Van hier *muizenis*, gepeins, waarvoor men kwalijk zegt *muizenest*; Harreb. II, 327; De Jager, *Frequ.* II, 395; Ndl. Wdb. IX, 1225 en zie n°. 1576.

1578. Munt uit iets slaan.¹⁵⁷⁸

Hetzelfde als *geld uit iets slaan*, er geld aan weten te verdienen; in fig. zin: zijn voordeel met iets doen; het practisch toepassen; mnl. *gelt ute iet cnopen*. Vgl. *De Arbeid*, 13 Mei 1914, p. 1 k. 2: Maar als de arbeiders willen trachten munt te slaan uit den bloei der industrie, dan staan zij tegenover drie vijanden; B. Huet, *Land v. Rembrandt* II², 372: In de geschiedenis van Noord-Nederland is eene eigen burgerlijke poëzie

- 1) *Zeitschr. f. d. D. Altert.* LIII, 133: Die genannten tiere sind erscheinungsformen von elben und dämonen; ihrer gestalt bedienen sich kobolde und hexen, deren üblem einfluss ein gut teil der krankheiten, namentlich gemütsstörungen, zugeschrieben wird - dass man an das vorhandensein derartiger schmarotzen im menschlichen leibe glaubte, dafür zeugen die beschwörungen, die man vornahm, bis schlieslich der 'teufel' in gestalt etwa einer mücke den körper verliess. Vgl. ook *Leuv. Bijdr.* X, 245.
- 2) In de *Brieven van Abr. Bl.* II, 215 lezen we: Te denken en te muizenesten, d.i. zich allerlei muizenesten in het hoofd te halen, te peinzen.

ontstaan, die, zich van hare plathheid niet bewust, met ongeëvenaard gemak de algemeene denkwijis op rijm brengt en munt slaat uit eene beeldrijke taal; *Handelingen der St. Gen.* 1913-1914, kol. 2249: Hoe hij daaruit zeer valsche politieke munt heeft trachten te slaan; *Handelsblad*, 20 Oct. 1913, p. 1 k. 2: De sociaal-demokraten trachten er thans munt uit te slaan dat mr. D. de candidaat der concentratie tot de vrijliberalen behoort; *Het Volk*, 14 Oct. 1913, p. 1 k. 1: Het Octobernummer is in hoofdzaak gewijd aan het slaan van politieke munt, van niet te best allooi, uit de kabinetsskrisis van dezen zomer; p. 5 k. 4: Dat dit christelijke blad uit deze van overtuigingsmoed getuigende daad van de onderwijzers munt zou slaan tegen de openbare school, mag niet verwonderen; *Het Volk*, 22 jan. 1914, p. 1. k. 4; *Ndl. Wdb.* IX, 1241; Villiers, 84. Ook *pasmunt slaan uit* in *Het Volk*, 9 April 1915, p. 1 k. 3: Dit blijkt op nieuw dat wie uit dit feit pasmunt wil slaan voor het politieke christendom, zijn toevlucht moet nemen tot den grofsten zwendel; 19 Aug. 1915, p. 1 k. 1: De pers van onze tegenstanders blijkt van oordeel, dat uit de houding der sociaal-democraten ten opzichte van de Landstormwet, eenige politieke pasmunt is te slaan. Vgl. fr. *battre monnaie avec qqch.*; hd. *Kapital aus etwas schlagen*; eng. *to make capital out of anything*¹⁾.

Eindnoten:

1578 *I. battre monnaie de qqch.*

1579. iets voor goede (of gangbare) munt opnemen (of aannemen),

In eigenlijken zin het geld, dat men ontvangt voor echt, niet valsch of voor gangbaar houden, en vandaar bij overdracht: gelooven wat iemand zegt; iets in ernst opvatten; hd. *etwas für bare Münze nehmen*; fr. *prendre qqch. pour argent comptant*. In de 17de eeuw vrij gewoon; zie het *Ndl. Wdb.* IV, 238; IX, 1239; 1240; Huygens IV, 201; verder Van Effen, *Spect.* IX, 138; XII, 61; 167; *C. Wildsch.* III, 81; 246; IV, 192; *Slop*, 187: Hij wist niet of hij die woorden als goede munt moest bewaren of er om lachen; Villiers, 84: *Hy neem alles vir goeie munt aan*; vgl. het syn. *iets voor contant nemen* (17de eeuw); *iets voor gereed (of goed geld) opnemen*; *iemand iets voor gladde (of echte) munt in de hand stoppen*.

1580. iemand met gelijke (of dezelfde) munt betalen²⁾,

d.i. in eigenlijken zin: iemand betalen met geld of munt van dezelfde waarde, als waarmede hij betaald heeft; bij overdracht in toepassing op onvriendelijke of vijandige handelingen: iemand bejegenen zooals hij ons heeft bejegend, hem zijne handelingen op dezelfde wijze betaald zetten, *vergelden*; 17de eeuw *op zoo weerom handelen*. Vgl. Poirters, *Mask.* 26; Asselijn, *Jan Kl.* 447; Idinau, 261:

- 1) In dieventaal beteekent *munt slaan* iemand tegen de slapen slaan; vgl. *Jord.* II, 298: Om hen daar te laten besluipen en overvallen door een monstergemeenen vechtpooier, die de slachtoffers munt sloeg; vgl. Köster Henke, 47: *Smak hem munt*, werp hem tegen den grond.
- 2) Soms ook *iemand met zijn eigen munt betalen*, evenals in het eng. *to pay a person in his own coin*.

Die werdt met de selfde maete ghe-meten
En met de selfde munte be-taelt,
Die, daer hy een ander heeft mede ver-beten,
Met de selfde maniere, oock werdt ont-haelt.
Die wat doet wt wrake, seer leelijcken faelt.

Zie verder Huygens, *Zeestraet*, vs. 725: Ick eisch gelycke Munt; Van Effen, *Spect.* IV, 108; 240; VI, 151; VII, 79; IX, 223; Tuinman I, 266; 501: M a l k a n d e r m e t g e l y k e m u n t b e t a a l e n (malkander eveneens handelen), *to pay one another in the same coin*; *Ndl. Wdb.* II, 2200; IX, 1241; Villiers, 84; *Slop*, 106: Hij zou zich niet meer laten koejeneeren, maar munt met munt betalen. Vgl. ook het hd. *jemand mit gleicher Münze bezahlen*; de. *at betale med samme Mynt*; fr. *payer quelqu'un de la même monnaie*; *rendre à quelqu'un la monnaie de sa pièce* (Wander III, 781); eng. *to pay a p. back in the same (or in his own) coin*. Synoniem was de uitdr. *iemand antwoorden in eigen spraeck* (Witsen 482 b); *iemand met zijn eigen vet begieten* (*Kluchtspel* I, 49); *wittebrood voor weggen wedergeven* (*Noord en Zuid* XX, 142).

1581. De muren hebben ooren.

Men bezigt deze uitdrukking, wanneer men iemand, die iets vertelt, wil te kennen geven, dat het raadzaam is, voorzichtig te wezen in zijn spreken; ook: in een gesloten vertrek moet men voorzichtig zijn met het behandelen van geheimen. In ongeveer denzelfden zin bezigt men: *er is te veel dak* (stroobedekking) *op het huis* of ook *huis op 't dak* (*N. Taalgids* XIII, 137; zie n°. 397); in Limb. *woeë veul hegge zint, zint oock veul mussje*, waar veel muren zijn, zijn ook veel luistervinken (Jongeneel, 90). In Zuid-Nederland is onze zegsw. ook bekend (zie *Waasch Idiot.* 449 b; *Antw. Idiot.* 1909) naast *er is look in de meersch* (Schuermans, 326 b; De Bo, 648); *er staat een boom in den weg* (Schuerm. *Bijv.* 46); fri. *der is mot om 'e teannen*. Volgens Harreb. II, 111 b komt de uitdr. sedert de 17de eeuw voor. Vgl. het hd. *die Wände haben Ohren*; fr. *les murailles ont des oreilles*; eng. *walls have ears*; zie Wander IV, 1776 en vgl. lat. *parietes arcanorum conscios timere*.

1582. Zich verblijden met een doode musch,

d.w.z. eig. zich verblijden met een doode musch in de meening, dat ze leefde; zich verblijden met iets, dat eig. niets beteekent; meenen, dat men iets werkelijk bereikt heeft, terwijl dit toch volstrekt niet het geval is; lat. *carbonem pro thesauro invenire*. In de 18de eeuw is de uitdr. te vinden in *V. Janus* I, 144; III, 36; het *Boere-krakeel*, 53:

Hoe kunnen zig de luy vermaeken
Mit doode Mossen, als men zegt!
Eer dat men van den staet der zaeken
Nae waerheid, iens is onderrecht.

Harrebomée II, 71 b: Hij verblijdt zich met eene doode mees (of musch¹⁾); *Falk.* VII, 78: Zal 'k vader en moeder lekker maken met een dooie mosch?; *Nkr.* III, 18 April, p. 4: 't Is klaar als water, dat we ons met een dooie musch verblijden; VII, 10 Mei, p. 2; *Het Volk*, 20 Febr. 1914, p. 2 k. 3: Maar gelukkig het is niet waar en de heeren maken zich blijde met een doode musch; 14 April 1914, p. 13 k. 4: Weer zal de bourgeoisie

1) W. Kist, *Eduard van Eikenhorst* (Haarlem, 1809-1811) 3, 259: Ik heb mij dan, in mijne gedachten, met eene doode mees verheugd; vgl. Everaert, 66: Wien dat lydt ghebrec, ghy en achs een meese (waar *mees* gebezigd is in den zin van iets van geringe waarde).

zich verheugen met een doode musch als zij straks de verslagen der debatten leest. In Zuid-Nederland is ook bekend: *Twisten voor 'nen dooden hond* (of *een doode musch*), twisten om eene kleinigheid (Joos, 91) en in Antw. *iemand blij maken met 'n doo(de) mus(ch)*, met eene nietigheid (*Antw. Idiot.* 252; ook in Limb. volgens 't *Daghet* XIII, 48); fri. *hy formakket him mei in deade mosk*; Afrik. *hy verheug hom oor 'n dooi mossie*; vgl. eng. *to find a mare's-nest*.

1583. De muts staat hem verkeerd,

d.w.z. hij is slecht gehumeurd, verdrietig, slecht gemutst (zie n°. 656); dial. *de kop staat hem verkeerd* of *kroes*; *de pet staat hem de eene week wel eens anders dan de andere* (hij is ongelijk van humeur¹⁾); fri. *de mûtze stiet him forkaerd*; hd. *seine Mütze schief aufhaben*. De wijze waarop iemand zijne muts draagt, placht als kenteeken van zijne stemming te gelden; staat ze 'op drie haartjes'²⁾, op 'half zeven' of op 'half elf' (Harreb. III, 478), dan is hij vroolijk; heeft hij ze onverschillig, scheef opgezet, *quand il a mis son bonnet de travers*, zooals de Franschen zeggen, dan maakte men daaruit op, dat hij slecht geluimd was (*Taal- en Letterbode* V, 295).

Vgl. het mnl. *haer caproen stont al int noort* (= scheef, verkeerd³⁾) of *verdraeyt*, verder Westerbaen II, 649: Hoe of ons dan de muts sal staen, als 't land sal schijnen wegh te gaen (*als we in zee steken*); Zeeus, *Ged.* (anno 1721), bl. 391: Hoe! hebje kwestie of staet u de muts niet wel?; *C. Wildsch.* III, 50; Halma, 364: De muts staat hem niet wel van daag, *il n'est pas de bonne humeur aujourd'hui, il s'est levé le cul le premier*. Hierbij behoort ook de uitdr. *daar staat hem de muts niet naar*, daarvoor is hij niet goed gehumeurd (Tuinman, I, 65); *hij is niet zoo* (of *niet half zoo*) *gek, als hem de muts staat*, hij is beter dan men hem wel zou aanzien, dat we lezen bij V. Loon, 97; Van Effen, *Spect.* IV, 222; IX, 79; Sewel, 502: *hy is zo gek niet als hem de muts wel staat*, *Waasch Idiot.* 768: *hij is zoo zot niet als dat zijn muts staat*, syn, van: *zoo schaapsch niet zijn als men wol draagt* of *zoo rot niet zijn als men stinkt* ('t *Daghet*, 160; 190). Zie verder Tuinman I, 65; Joos, 86: *hij heeft zijn vieze* (of *slechte, kwade*) *muts op*; *zijn muts staat scheef* (ook bij Eckart, 378); in Drente: *hij hef de blikken musse op*, hij is slecht gehumeurd (Bergsma, 54); Rutten, 149: *zijne goede muts aanhebben* welgemutst zijn; *zijne slechte muts aanhebben*, slecht gezind zijn; *Antw. Idiot.* 840: *zijn goei of zijn slechte, kwaai muts ophebben*, goed of slecht gezind zijn; *zijn zotte muts ophebben*, een vroolijke bui hebben; *zijn muts staat verkeerd*, hij is kwalijk geluimd; *zijn losse muts opzetten over*, zich onverschillig betoonen over iets (in *Mgdh.* 101; *Nachtkr.* 29: Zoo had ze een losse muts over alles opgezet, trok zich weinig van de om 'r gebeurende dingen aan); *hij heeft er een licht mutsje over op* (Harreb. II, 111) naast *er een zware muts over ophebben*; fr. *in swiere mûtse op hauwen*, in zorg zijn over iets; vgl. *Ndl. Wdb.* IX, 1279 en n°. 281.

1584. Met de muts naar iets gooien (werpen of smijten).¹⁵⁸⁴

In de 17de en 18de eeuw beteekende dit: er niet naar kunnen talen, ergens niet aan behoeven te denken; het kwijt zijn; zie V. Moerk. 225;

1) *Ndl. Wdb.* XII, 1397.

2) Zie R. Visscher, *Brabbeling*, 30.

3) *Tijdschrift* XIX, 149.

Schijnh. 430; Van Effen VI, 168; Tuinman I, 250. Tegenwoordig beteekent deze zegsw. iets trachten te verkrijgen of er een slag naar slaan; er naar gissen; zie Harreb. II, 110; *Nw. School* VIII, 296; *Handelsblad*, 22 Mei 1915 (ochtendbl.) p. 5 k. 1: Vandaar een voortdurend conflict tusschen importeurs en den fiscus. Men gooit er met de muts naar. Zoo werd een onechte oudheid door den fiscus verbazend hoog getaxeerd; Molema, 386 b; *d'r is gein smieten mit de muts na*, er is geen bijkomen aan, 't is ver boven of buiten mijn bereik, ik kan er niet naar talen; evenzoo bij Gunnink, 209; fri. *dêr is gjin smiten mei de mûtse nei*, daarover weet ik mijn groote verwondering niet uit te drukken; ook: daar is niet tegen te bolwerken; oostfri. *d'r is gên schmîten mit de mûtse na*, 't is niet te bekomen; syn. van *er is geen gooien naar* (o.a. *C. Wildsch.* II, 144); in het fri.: *hy docht er mar in smeeit mei de mûtse nei*, hij raadt er maar in den blinde op los, zonder iets van de zaak te weten. In den zin van 'een gooi naar iets doen' (vgl. n°. 714) hoort men ook wel: '*met zijn petje ergens naar gooien*',¹⁾ wat doet vermoeden, dat de uitdr. aan het een of ander jongensspel is ontleend. Zie *Ndl. Wdb.* IX, 1279.

Eindnoten:

1584 Zuid-Limb.: *met zijn klak naar iets slaan*, zoals een jongen naar een vlinder.

1585. Zoo vast als een muts met zeven keelbanden,

d.w.z. heel vast, heel zeker; Tuinman I, 59 spreekt van: *Dit was ruim zoo vast als een mutsje met een keelband*; bij Modderman, 149: *De vreugde is niet zoo vast als een mutsje met een keelband*; Folie I, 146: *'t Is soo vast als een Muts met negen-en-negentig keelbanden*. Van zeven is sprake bij Van Dale: *Dat is zoo vast als eene muts met zeven keelbanden*, dat is vast en zeker; *De Vrijheid*, 6 Dec. 1922, 3de blad: Of je van de kat of den kater gebeten wordt, is anders precies hetzelfde. En in elk geval staat het dan toch maar vast als een muts met zeven keelbanden, dat ik m'n buurvrouw wel degelijk goed begrepen heb; fri. *in mûtse mei saun kielbânnen*.

1586. Het riekt naar den mutsaard.

Deze uitdrukking is afkomstig uit den tijd, toen een woord in strijd met de leer der Katholieke Kerk in Nederland genoegzaam was om iemand ten vure te doemen (mutsaard = *brandstapel van takkenbossen*). Ze komt dan ook in de geschriften der 16de eeuw het eerst voor; o.a. bij Marnix, *Byenc.* 106: Waer uyt sommighe vermoedt hebben, dat het Vagevyer moest uitgepist wesen van Martin Luther: Maer die propositie is zeer schandeleus, quetsende de goede Catholijcke ooren, ende *riekende na de mutsaerden*. Uyt wekker oorsake de Bisschop Lindanus.... meynde op eenmael eenen schilder in den Haghe *te doen verbranden*, om dat hy het oordeel des jonxten dagh hebbende geschildert, eenen monick gemaect hadde, pissende in het Vagevyer²⁾. Zie verder *Byenc.* 2 r, 96 v en 112 r, Pers, 77 a; 214 b; Van Effen,

1) *Ndl. Wdb.* XII, 1397.

2) Ontleend aan *Taal en Letteren* I, 194.

Spect. V, 13; Halma, 364: Dat riekt naar den mutzaard, dat zweemt naar ketterij, *cela sent le fagot. cela sent son hérétique*; Sewel, 502: Hy ruikt naar den mutsaard, *he deserves to be burnt*, Tuinman I, 31: *Hy riekt naar den mutsaard*; *Ndl. Wdb.* IX, 1283; XIII, 1660; fr. *sentir le fagot*, hd. *nach dem Scheiterhaufen riechen*; eng. *to smell of the fagot*.

Thans wordt de uitdr. weinig meer gebruikt, maar wel is bekend: Het ruikt naar den mosterd in den zin van *het is duur*, dat herinnert aan het bij Halma, 362 opgeteekende 18de-eeuwsche Mostaart = *duurder koop dan een ander*, enchère, augmentation de prix, trop cher, zooals in de uitdr. *hij heeft daar 25 gulden mostaart aan*, il a acheté cela 25 francs trop cher; Sewel, 500: Hebt gy daar voor een gulden, *dat is duure mostaard*; did you pay a guilder for it, that is dear indeed, eene uitdr. die thans nog in Limburg bekend is (vgl. Harreb. II, 105: *dat is dure mosterd*¹⁾), en de zegsw. *dat is dure thee*²⁾. Ook in West-Vlaanderen, het Land van Waas en Kl. Brab. is de uitdr. *mostaard eten* bekend in den zin van 'aan een minderen prijs verkoopen, dan men eerst aangeboden was' (De Bo, 714 b; *Waasch Idiot.* 446 a; Schuermans, 392 b). Zie nog Van Eijk, *aant.* I, bl. 5; *Taal en Letteren* I, 193; het fr. *c'est chère épice*; hd. *das ist starker Pfeffer* en vgl. *peperduur*.

1587. Een muurbloem

is een meisje, dat op een bal weinig ten dans genoodigd wordt en aan den kant tegen den muur blijft zitten; vgl. *op de lange bank zitten*, gezegd van meisjes, die met de kermis geen vrijer hebben, doch in de herberg op de bank tegen den wand blijven zitten³⁾. De naam schijnt pas uit onzen tijd te dagteekenen. In het Duitsch kent men eveneens *ein Mauerblümchen* naast een ww. *Rüben schrapen*; *Petersilie pflücken*; eng. *a wallflower*; in het fr. zegt men *faire tapisserie*; in Zwitserland *vendre des poires*.

- 1) Vgl. in het *Antwerpener Cluchtboeck* van 1576, p. 51: Vanden heere ende sijnen rentmeester, die hem veertich gulden rekende voor mostaert.
- 2) Vgl. ook 't *Daghet* XII, 144: *t' Is dure stokvisch*; Harreb. I, 371: *Het is dure kaas*.
- 3) *Taal en Letteren* IX, 127.

1588. Iemand te na gaan (komen of spreken),

d.w.z. iemand beleedigen, krenken; vooral in de uitdr. 'iemand's eer, kroon, goeden naam te na gaan, afbreuk doen, raken, kwetsen, beleedigen'; mnl. *enen te na* (of *te naer*) *gaen*, te zeer in de nabijheid komen van iemand, hem met een vijandelijk doel naderen (*Mnl. Wdb.* II, 879) en *enen naer gaen*, iemand kwellen, waarvan het mnl. adj. *nagingel*, kwetsend, beleedigend; synoniem was *enen sere naken*, op iemand aandringen, hem te lijf gaan. Vgl. Vondel's *Leeuwendalers*, vs. 509: Ay spreek zoo reuckloos niet: dat gaet mijn eer, mijn kroon, ja Venus kroon te na; Halma, 365: I e m a n d t e n a k o m e n, iemand beleedigen of in zijne eere raaken, *offenser, choquer ou affronter quelqu'un*. Zie De Bo, 725 a, waar enkele plaatsen uit de 16de eeuw van *te naer gaen* (- komen) vermeld worden; Rutten, 150; *Waasch Idiot.* 452 a; *Antw. Idiot.* 1911; Villiers, 84. In Kl. Brab. kent men alleen *iemand te naar komen*, hem krenken. In 't fri. *immen* (of *eat*) *to nei kommen*; hd. *jem. zu nahe kommen*.

1589. Zijn naad (of naadje) naaien.

Eene dial. uitdr. voor zijn gang gaan, zonder veel vertoon (of gerucht) zijne zaken drijven; ook: weten vooruit te komen, zijn voordeel doen; *zijn grutjes kloppen*; syn. van het sedert de 16de eeuw bekende *zijn tuil tuilen*, waarnaast ook *iemand zijn tuil laten uittuilen*, iemand aan zijn lot overlaten (De Vries, 101¹⁾); *iemand zijnen tuil laten gaan of volgen* (Hoeuft, 613). Het was vroeger een zeer gewone uitdr., die o.a. wordt aangetroffen in Servilius, 15*: *Hy naeyt vaste sinen naet*; Van Vloten's *Geschiedzangen* I, 239; Huygens V, 59 (vs. 306); De Brune, 458: *Hy naeyt daar wel zijn naeytjen onder*; Winschooten, 160: *Sijn naadje naaien*, het welk oneigendlijk beteekend, zijn voordeel zoeken; Halma, 365: *Zijnen naad of zijn naadje naaien*, zijnen gang gaan, zijn voordeel stil zoeken, *aller son train sans rien dire, ne se point détourner, faire ses affaires à petit bruit*, Harreb. III, 301 a; *Ndl. Wdb.* IX, 1339; *N. Taalgids* XIV, 255; De Vries, 85; Staring, *De Zitbank*, vs. 7. Vgl. voor Zuid-Nederland De Bo, 726 a: *Laat elk zijn naad naaien*, bemoei u niet met andermans zoeken; *een naadje ten einde naaien*, een werk voltrekken dat begonnen is.

1590. In zijn naad zitten,

d.w.z. in angst, in de benauwdheid, in de rats zitten; syn. van *kieren*, ('m) *knippen* (in *D.v.S.* 13), *in de knijp* of *de knijperd zitten* (n°. 1176), *in zijn gat geknepen zitten*, *een naad of naadjes fokken*²⁾, *met de poepers*

- 1) Vgl. mnl. *tulen*, slempen, brassen; fri. *tûlje*, spelen, dartelen; *tûle*, scherts, boert, pret; *syn tûltsjes uttûlje*, zijne dwaasheid maar botvieren; zie *Tijdschrift* XLI, 203. Voor Zuid-Nederland vgl. *Waasch Idiot.* 834; *Antw. Idiot.* 2096: *iemand zijnen tuil laten uittuilen*.
- 2) *Weekblad voor Gymnasiaal en Middelbaar Onderwijs* IX, 425.

zitten, verlegen, bevreesd zijn (*Waasch Idiot*. 529), *in zijn achterkamer zitten* (langs de Vecht); *in zijn stinkerd zitten*, bang zijn (Gunnink, 216), *pijn in zijn buik hebben*, *het in zijn gat hebben* (Brederoo, *Moortje*, 2320), welke uitdr. doen vermoeden, dat we aan naad de beteekenis van bilnaad moeten toekennen. De zegswijze wordt o.a. aangetroffen bij Speenhoff, II, 109:

Dagen, nachten, bleef hij zoeken,
ledereen vroeg hij om raad;
Maar ze was niet meer te vinden.
Hij zat leelijk in zijn naad.

D.H.L. 12: Voor de majoor zit-i in z'n naad, niet zoo'n beetje!; *Nkr.* IV, 22 Mei p. 4: Die (kapitalisten) zitten zoo erg in hun naad uit angst voor de socialisten; 28 Aug. p. 5: Dus, als je eens later wilt knoeien, en zit je geducht in je naad, dan zoek je maar drie oude heeren en die maak je tot eereraad; 23 Oct. p. 4: Duymaer van Twist en Van Vlijmen zijn heel kordaat, voor hen zit de oorlogsminister schier in zijn naad. Een dienstklopper¹⁾, die bang is voor straf, die spoedig in den naad zit, "m knijpt", heet een *Harry Knijp*.

1591. Uit den naad

in verbinding met sommige wkw. beteekent 'kapot'. Het *Ndl. Wdb.* IX, 1340 wijst op *Antw. Idiot.* 1911: *lets is of gaat uit den naad*, wanneer de draad waarmede het genaaid is, losgaat; evenzoo in *Waasch Idiot.* 451; Schuermans, *Bijv.* 204. Dit is evenwel in Noord-Nederland onbekend, weshalve ik liever zou denken aan 'bilnaad', wat ook beter past bij het wkw. *loopen*. In die verbinding kon 'uit den naad' de beteekenis aannemen van 'kapot' en dan in dien zin ook bij andere ww. worden gebruikt. Vgl. de syn. uitdr. *zich uit de mikken loopen*, waarin *mik* bet. dat deel van het onderlijf, waar de dijen samenkomen; gron. *'t gad oet de hoaken loopen*, hard en driftig loopen (Molema, 526); Limb. *de bee(n) oet de vot loope*; fri. *de skonken ut it gat rinne*; Harreb. III, IV: *De hakken uit de lijken loopen*, zich haasten; zie verder *Amst.* 69 (*zich uit*

- 1) d.i. iemand die nauwkeurig alle dienstverrichtingen vervult, een strenge meerdere, dienstdoener; zie V. Ginneken II, 451, 453; *D.H.L.* 123: 'n Zoogenaamd 'goeie' kapitein, 'n 'er warm inzittende, lauwe dienstklopper, die officier speelt voor de eer; *Zandstr.* 30; *Ndl Wdb.* III, 2547; Nierstrasz, 55: Bij zijn chefs stond hij in een goed blaadje, omdat hij een echte 'dienstklopper' was; *Amsterdammer* 8 Aug. 1915 (omslag) p. 4 k. 1: Een eerste stuurman, een nurksche nijdige dienstklopper; *Het Volk*, 8 Mei 1914, p 2 k. 3: Echter was er dezer dagen een dienstklopper, die een der posters mede naar het bureau nam. Hiernaast een ww. *dienstkloppen*, nauwkeurig alle dienstverplichtingen vervullen; vleien, stroopsmeren; vgl. *Woordenschat*, 193: *dienstkloppen*, verschillende personen voor dienst commandeeren; meer dienst doen en vorderen dan noodig is; *D.H.L.* 61: De officieren kloppen weer dienst en zeggen model: kom, allo, in de pas, één, links, rechts. Vgl. ook *een wachtje kloppen*, de wacht houden; *D.v.S.* 86; - *Het Volk*, 13 Juli 1915, p 1 k. 3: Door het vele wachtkloppen en de brandwacht op Zondag is het een bof, wanneer men Zondags vrij is; *Zondagsblad v Het Volk*, 19 Febr. 1916, p. 2: God, God, wat is 't warm! Zoo'n wacht heeft-ie nog nooit geklopt. *Een duur wachtje kloppen*, de wacht voor geld afkopen (V. Ginneken II, 458); evenzoo bij Horn, 79: der Soldat *kloopt* auch *Wache* oder schiebt *Patrouille*. Een dienstklopper heet in het hd. *ein Dienstbeiszer*, - *büffel*, - *fuchs*.

den naad loopen); *Jord.* 169: En 't was toch zoo'n zoete weelde voor de kerels, in zoo'n hitte voortgesjord te worden, met 'n honderdmaal sneller gangetje dan zij zich uit den naad roeiende, ooit konden geven; *Jord.* II, 253: Zij minachtte haar uit-de-naad-loopende hulpvaardigheid en vriendelijkheid voor iederen buur; *Nkr.* I, 16 Febr. p. 6: 's Zomers als hij uit baden gaat, dan werk ik me uit de naad; *Prol.* 8: As je je de heele week uit de naad hebt gewerkt om te vrete; III, 28 Maart p. 4: Men werke zich in vrijheid maar lustig uit den naad; *A. Jodenh.* II, 29: Ze sappelde zich 'n halleve dag uit hun naad: 'k Loop me lievers uit me naad, as dat 'k me hals, lijf en nek breek. Anders in *Peet*, 54: Je schimpt op bloedvin en gezwel, en je loopt je amechtig den naad uit voor een pijndoovend geneesmiddeltje. Vgl. n°. 1405.

1592. Het naadje van de kous

wil zeggen het fijne van de zaak. De zegswijze is eerst in de 19de eeuw aangetroffen; zie Harreb. I, 444: Hij wil het naadje van de kous weten; *Nkr.* III, 1 Aug. p. 6: Hoe ingewikkeld het ook zij, het naadje van de kous weet hij; *Dievenp.* 141: Die vroeg van alles; 't naadje van de kous; *Nkr.* III, 26 Sept p. 5: In hun eigenzinnigheid meenen de sociaal-democraten van alles het naadje van de kous te kennen; *S.M.* 1: Zij wil nu 't naadje van de kous weten' en dringt zich tusschen de talrijke, nieuwsgierig-belangstellende burenen; *Ndl. Wdb.* IX, 1340. In het *Antw. Idiot.* 2214: *den rechten draad van iet kennen.*

1593. Van de naald tot den draad,

d.w.z. van het begin tot het einde, van stukje tot beetje, *van elje te melje* (De Bo, 301). In de 17de eeuw te vinden bij Huygens VI, 41: Als ick 't al overslae van de naeld tot den draed, genoeghen is geluck in allerhanden staet; De Brune, *Emblem.* 351: Zy (*de doovaers*) en rusten noch en houden niet op, voor dat zy alles van de naelde tot den draed weten; Smetius, 55: Gy praet van den draet tot de naelde ende vande naelde tot den draet; Tuinman I, 195; Halma, II, 22; Harreb. I, 151; *Jord.* II, 208: Van naald tot draad kende hij de geschiedenis en de lotgevallen der voornaamste Zeedijk-booswichten. In Zuid-Nederland is de uitdr. eveneens bekend; zie De Bo, 301; *Antw. Idiot.* 1911: *iet van 't naaiken tot 't draaiken vertellen*; *Waasch Idiot.* 451; Rutten, 150; Schuermans, 401: *iets van 't naaldeken tot draaiken (of den draad) vertellen, verhalen, enz.*, dat gelijk is aan *iets met slotje en sleuter vertellen* (bl. 628 a; vgl. De Bo, 1039 a); *van stek tot paal ('t Daghel XII, 147)* en Joos, 49: *van een naadje tot een draadje uitleggen*; bl. 62: *iets weten van punt tot draad, gansch.* In het Fransch zegt men eveneens *de fil en aiguille*, in den zin van 'avec suite, avec ordre, avec régularité'; 'locution prise du travail de la couturière, qui, après avoir mis un fil coud avec l'aiguille, et après avoir cousu avec l'aiguille, reprend du fil, et ainsi de suite' (Littré II, 1671).

1594. iets met de heete naald maken,

d.w.z. iets heel haastig, slordig afmaken; eig. gezegd van een kleermaker of eene naaister, die zoo haastig werkt, dat de naald heet wordt. Zie Halma, 366: *D a t kleed is met de heete naald gemaakt, cet habit est fait à la hâte!* Sewel, 506: *Dat kleed is met een*

heete naald (met drie haasten) gemaakt, *that coat is made in a hurry*; 324: met de heete naald werken, *to do a thing with great haste*. Voor het Vlaamsch, zie Joos, 88 en vgl. verder n°. 876. In Twente: *met de gluinige naalde in mekaar stekken*; Land v. Aalst: *iets met de vliegende schietspoel doen* (De Cock¹, 231; ook in *Waasch Idiot*. 717); elders *met de Zaterdagse steek naaien* (De Bo, 1420; *Waasch Idiot*. 755); *met de pierewietsteek of piederdewietsteek naaien* (Boekenoogen, 745).

1595. Een goede naam is beter dan olie.

Deze spreuk is ontleend aan *Pred.* VII, 1: Beter is een goede name dan goede olie. Zie *Ndl. Wdb.* IX, 1368, alwaar een plaats uit de 17de eeuw wordt aangehaald en vgl. verder *Jord.* 65: Annemie van Ariestront-an-'t-sweepie.... 'n goeie naam is beter as olie.... die drijft nie weg; Harreb. II. 113, waar als variant wordt opgegeven: *een goede naam is beter dan geld* (of *een zilverkraam*); *Wander* III, 872-873.

1596. Een nabob.

Volgens Dozy, *Oosterlingen*, 69 is dit 'een woord, dat uit de Engelsche Oost gekomen is. Het is *nuwwâb*, meervoud van het Arab. *nâib*, eigenlijk *plaatsvervanger*, vandaar *onderkoning*, *regent*, *prins*. Daar deze in Indië gewoonlijk zeer rijk zijn, zoo wordt spottenderwijs ieder Engelschman, die in de Oost hooge posten bekleed of door den handel een aanzienlijk vermogen verkregen heeft, een *nabob* genoemd. Het woord is zonderling verknoeid en de Franschen zeggen iets beter *nabab*.' Vgl. hd. *ein Nabob*; eng. *a nabob*.

1597. Bij nacht en ontij (- ontijd),

d.w.z. bij nacht en ongunstigen tijd, mnl. *bi nacht ende bi ontide*, vooral in 'dat gedeelte van een etmaal, waarin het donker is en men voor onraad heeft te vreezen.' Vertaling van *nocte intempesta*? Vgl. Stallaert II, 282: *By (in) ontijde*, in een ongelegen oogenblik; Kil. *O n t i j d*, importune, intempestive; *Lichte Wigger*, 1 r. *By avond, by ontij, en 's nachts heel laet*; *Westerb.* III, 479: Een kleyne vogel, die 's nachts by onty (lat. *nocte importuna*) zit en roept op ouwe schuyren; Hooft, *Ged.* II, 366: Bij ontijd en bij nacht; *Spaan*, 34: *By nagt en ontyden*; *Janus*, 127; *V. Janus*, I, 12; *Ndl. Wdb.* X, 1874; IX, 1415; Joos, 61; *Antw. Idiot.* 1912: *bij nacht en ontijden*, op ongewone, moeilijke uren; fri. *by nacht en ontiid*.

1598. Nachtmerrie.

Hieronder verstaat men een gevoel van drukking, dat een slapende benauwt en angstig doet droomen, en dat ontstaat door eene storing in de spijsverteringsorganen¹⁾. Oorspr. luidde de naam *nachtmare*²⁾ (eng.

1) *Woordenschat*, 785; Van Beverwijck, *Schat der Ongesonth.* II, 68-70.

2) Volgens Paul, *Grundriss der Germ. Philologie* I, 1013¹ staat hoogstwaarschijnlijk dit *mare* (in *Nachtmahr*) in verband met het lat. *mori*, sterven. 'Die Mare ist demnach von Haus aus eine Totenerscheinung, die einen Lebenden quält oder ihn selbst mit sich führt, wie es ja andere Totenerscheinungen ebenfalls oft tun. Den Tod führt sie aber dadurch herbei, dass sie sich auf den Menschen, während dieser schläft, setzt und ihn zu Tode tritt.' E.H. Meyer in zijne *Mythologie der Germanen* (Straszburg, 1903) is van eene andere meening: 'Trotz einer lautgesetzlichen Schwierigkeit wird das vielgestaltige Wort wohl auf althochdeutsches *marren*,

nightmare), waarmede men aanduidde 'een bovennatuurlijk wezen (een alf, hd. *alp*), dat verondersteld werd den mensch vijandig gezind te zijn, en hem in het bijzonder kwelde door hem in den slaap te benauwen door zijne ademhaling te belemmeren; *nachtspook*, *nachtgeest*, *nachtelijke kwelgeest*¹⁾. Reeds in de middeleeuwen was het woord door volksetymologie gewijzigd tot *nachtmerrie*; vgl. o.a. Dodonaeus, 299: Die swaere droomen oft overvallinghen der dompen, die de herssenen pleghen te beswaeren, diemen ghemeynlijck de *Maere* oft *Nachtmerrie* pleegh te noemen. - Over de middelen om deze heks te verjagen (bijv. het op de borst plaatsen van een scherp mes met de punt naar boven of het zetten van de schoenen gekruist of met de opening naar het bed) vgl. men de belangrijke mededeelingen van A. de Cock, *Volksgeneeskunde in Vlaanderen*, 177-184; *Volkskunde* XIV, 1-4; *Onze Volkstaal* I, 216. In Zuid-Nederland is de naam *maar* het meest gewoon in de uitdr. *van de maar bereden worden* (of *zijn*), de nachtmerrie hebben (zie o.a. Teirl. 126; *Antw. Idiot.* 787). In de 17de eeuw in tegenstelling met *merrie* ook *nachthengst* en *nachtruin*.

1598a. Bij nacht zijn alle katten grauw; zie n°. 1104.^{aant.}

1599. Met (of uit) de nachtschuit komen,

d.w.z. laat komen; ook: iets nieuws vertellen, dat iedereen reeds weet. Vgl. *W. Leevend* II, 153: Wat zegt Mama? Dat weet jy wel, wat Mama zegt; kom maar zo niet uit de nagtschuit (*doe maar niet alsof je er niets van weeft*), jou olyke Vos; Harreb. II, 115; *Ndl. Wdb.* IX, 1446; Boekenooogen, 920: *Hij komt altijd met de nachtschuit; hij schreeuwt luid, maar vaart niet voor elven*, gezegd van iemand, die (met ophef) oud nieuws vertelt. In Groningen: *Altied mit de leste snik* (jaagschuit) *komen*, altijd de laatste zijn (Molema, 388 b); in Friesland: *hy is altyd mei 't lêste skip oan wal*; voor Zuid-Nederland vgl. Tuerlinckx, 405: *bij de nachtkar naar huis gaan*, des nachts naar huis gaan; *Antw. Idiot.* 1912: *met de nachtkar naar huis gaan, komen*.

1600. Dat (of Hij) is een nagel aan mijn doodkist,

d.w.z. die zaak of hij veroorzaakt mij zooveel smart, dat mijn dood er door wordt verhaast, draagt er toe bij dat ik eerder zal sterven. Vgl. Sart. III, 3, 12, waar naar aanleiding van het lat. *occisionis ala* wordt opgemerkt: *mihi quidem non alienum, imo ipsissimum esse videtur, quod nostrates ferunt, het is een nagel van u doodt kist*, quoties aliquid incommodi, ut venturae mortis velut alam quandam moveri sentiunt; Van Moerk. 564; *Gew. Weeuw.* II, 10; Huygens, *Korenbl.* II, 516; *Klucht*

hemmen, hindern, altnordisch *merja*, pressen, zurückgehen und die Presserin bedeuten'. Nog andere gissingen vindt men bij Franck - v. Wijk, 450 met de toevoeging: 'aangezien de grondbet. van dit znw. zeer onzeker is, is geen van de voorgeslagen combinaties meer dan een vermoeden'.

- 1) *Mnl. Wdb.* IV, 1167; *Ndl. Wdb.* IX, 1441; en vgl. Bilderdijk's dichterlijke beschrijving van dezen 'ruiter zonder paard' in zijn gedicht *De Nachmeer en de Dekbedden*. Ook in het fr. *cauchemar* van *mar* en *cauche*, picard. voor *chauche* van ofr. *chaucher*, lat. *calcare*, treden op, drukken (Hatzfeld, 373).

v. *Oene*, 15: Ik bin de spijker van je dootkist; Van Effen, *Spect.* IX, 32: Zo je Vader of Moeder hebt, doe hen om Gods wil het doodelyk hartzeer niet aan, dat my alle vreugd benomen heeft, en noch een nagel aan myne dootkist is; Sewel, 513; Halma, 369: Mijn zoon is mij een nagel aan mijne dootkist, *mon fils me donne la mort*; Tuinman I, 314; Harrebomée I, 144 a; *Amst.* 90; *Mgdh.* 95; *Nkr.* V, 19 Febr. p. 6; VII, 9 Aug. p. 2; *Zondagsbl. v. Het Volk*, 1905 p. 2; *Handelsblad* (avondbl.), 26 Juni, p. 5 k. 5; *Ndl. Wdb.* IX, 1491; *Amstelv.* 40: Nu in het graf heb ik hem niet geholpen; ik heb alleen maar een paar nagels aan zijn dootkist geslagen; Joos, 114; *Waasch Idiot.* 454. Vgl. voor het Nederd.: *dat wordt en spicker to min karst* (*Taalgids* IV, 253); hd. *das ist ein Nagel zu meinem Sarge*; Horn, 104: *dat 'sn Nagel to mine Dodskiste*, redensart bei besonders starken Märschen; eng. *that is a nail in my coffin*; fri.: *dat is in neil oan myn deakiste*.

1601. Nat houden en pappen,

ook *pappen en nat houden*, d.w.z. drinken, brassen, volhouden, de zaak aan den gang houden; in obscoenen zin 'coire'. Vgl. *Nkr.* VI, 13 April p. 4: Néén! zoo gewikst is Kolthek wel om dat sekuur te snappen; doch 't ware doel wordt slechts bereikt door 'nat houden en pappen'; *Nkr.* III, 9 Mei p. 2:

Toen was 't nat houden en pappen,
Heel den lieven, langen dag.
Mijn gezicht blonk van de geestdrift,
Net de nationale vlag.

Vgl. Boekenoogen, 1347: *'t Is pappen en warm houden*, gezegd als men druk in de weer is; *Soldaten-courant*, 9 April 1915, p. 4 k. 1: Daar komt een dikke meneer aanstappen, die blijkens zijn gang ook al geen vijand is van 'pappen'. Vgl. naast dit wkw. *pappen* een znw. *papper*, drinker (*Jord.* II, 274) en het wkw. *aanpappen*, drinken, ook gezellig samenzijn onder een glaasje (*Jord.* II, 342; *Barb.* 63; *Nkr.* VII, 26 Juli p. 2), naast *aanpapper* (*Zondagsblad v.h. Volk*, 7 Maart 1914, p. 3 k. 2).

1601a. Hij is nog nat achter de ooren; zie n°. 496.^{aant.}

1602. Zijn natje en zijn droogje lusten,

d.w.z. goed kunnen eten en drinken, veel van drank en spijs houden. In de 16de eeuw bij A. Bijns: Zy mach haer drooghe wel, en niet min haer natte (*Leuv. Bijdr.* IV, 324); Sart. II, 3, 84: Hy mach sijn drooghjen wel, ende sijn natjen niet qualijck; Brederoo I, 224, vs. 334: 't Is een goed etend gesel, en hy siet wonder gaeren vrouwen; hy mach zyn natje en zyn drooghje wel; Van Moerk. 238; Tuinman I, 99; 109; *Falkl.* VI, 48: Twintig jaren is in natje- en droogje-uren berekend een soliede hoeveelheid; *Slop*, 27: Ze nam haar natje en droogje op tijd, liet zich aan niets ontbreken; *Falkl.* IV, 124; VI, 126: Maar nou Laura d'r betrekking verloren had, werden natje en droogje eerst bedenkelijk klein; *De Arbeid*, 30 Mei 1914, p. 1 k. 1: Zij (*de priesters*) hebben hun natje en droogje op hun tijd en ook wel eens extra; *Ndl. Wdb.* IX, 1578; Molema, 276 a: *hij lust zien nat en dreug wel = hij ken zien nat en dreug wel op*, hij is een goed eter, heeft steeds goeden eetlust; Land v. Waas: *geren zijn nat hebben* (of *meugen*); *Antw. Idiot.* 847:

äij mag zijn nat en zijn droog goed of hij mag zijn dik en zijn dun wel; in *Jord.* II, 24 is sprake van iemands *bikkie en likkie*. In het Friesch zegt men: *hy is goed by syn sûpe en stút naast hy mei syn wiet en droech wol*. Vgl. eng. *a wet*, een borrel, een *spatje* (zie n°. 1633).

1603. Nattigheid gevoelen,

d.w.z. eig. voelen dat de bui zal losbarsten; onraad bespeuren; bemerken dat de zaak hachelijk wordt, dat het mis loopt. Vgl. Van Dale⁵: *Voelt ge nattigheid?*, wordt de zaak hachelijk? *Nw. Amsterdammer*, 30 Jan. 1915, p. 11 k. 1: Het dreigde allang en hij begon nattigheid te voelen; de bui barstte los en hij liquideerde; *Nkr.* VIII, 3 Oct. p. 2: Dit jaar zou een jubeljaar zijn en men besloot het zilveren jubileum van de helsche internationale's feestelijk te voeren. Het is anders uitgekomen..... Mr. Troelstra voelt nattigheid en hij zal niets anders voorstellen dan de directe liquidatie van de jubileerende internationale firma; *Haagsche Post*, 7 Dec. 1918, p. 1406: Ook de heeren Zimmerman en Czernin trachten zich coram populo schoon te wasschen van de tegen hen geuite beschuldigingen. En andere zullen wel volgen. Blijkbaar beginnen al deze heeren nattigheid te voelen; *Nkr.* 18 Febr. 1922, p. 7: Uw mededeeling, dat de Soc.-Dem. de oorzaak zijn van den hongersnood in Rusland, verwonderde ons niet. Wij voelden zelf ook al nattigheid in die richting; *Handelsblad*, 15 Dec. 1920 (A), p. 5 k. 1; enz.

1604. De natuur gaat boven (of is sterker dan) de leer,

d.w.z. 'de aangeboren neigingen zijn sterker dan alle onderricht en vermaningen'; hd. *Natur geht für Lehr*, oostfri.: *Natur geit aver d' Lehr* (*Wander* III, 971). Een oud spreekwoord, dat in het mnl. luidt *vore leringe gaet nature* (vgl. *Rose*, bl. 251, vs. 142) en verder o.a. staat opgeteekend in de *Prov. Comm.* 542: *natuere gaet boven leere*; bij Servilius, 145*: *natuer gaet voor leere*; Campen, 18: *die natuere gaet voor die leere*; Sartorius II, 7, 90: *naturam expellas furcâ, tamen usque recurret*¹⁾, *de Natuer gaet voor de leer*, *Spiegel*, 269; *Tuinman* I, 357; *W. Leevend* I, 139; *Harrebomée* I, 173 b; *Ndl. Wdb.* IX, 1608; Schotsch: *nature passes nurture* (Prick).

1605. Kan uit Nazareth iets goeds komen?

Volgens Zeeman, 248 worden deze woorden gebruikt 'als men te kennen wil geven, dat er van eenig persoon uit een afgelegen oord of eene onbeschaafde omgeving afkomstig niet veel te verwachten is'. Ze zijn ontleend aan *Joh.* I, vs. 47: Ende Nathanaël seyde tot hem: Kan uyt Nazareth yet goets zijn?

1606. Een negerij (of negori).

Dit woord heeft met *neger* niets te maken, doch beantwoordt aan het maleische *n[e bakje]gari*, stad, hoofdstad, land, gewest: iedere verzameling van één gemeente vormende kampongs of buurten. Het Maleische woord is ontleend aan het sanskr. *nagarî*, stad. Bij ons verstaan we er in het

1) Horatius, ep. I, 10, 24; bij De Brune, *Bank.* I, 177: Drijft de natuyre met een vork uyt, zy komt al weder in uw huid.

algemeen eene kleine, onaanzienlijke plaats door, een nest, een gat; zie Veth, *Uit Oost en West*, 5-7; V.d. Lith en Snelleman, *Encyclopaedie van Nederl. Indië* III, 13 a; *Ndl. Wdb.* IX, 1806; *Twee W.B.* 71; enz.

1607. Iemand den nek toekeeren,

d.w.z. zich met verachting van iemand verwijderen, zich van hem afwenden; iemand geen blik verwaardigen, hem den rug toedraaien, vooral van de fortuin gezegd; hetzelfde als *Iemand met den nek aanzien*. Vgl. De Brune, *Bank*. I, 215; Vondel, *Jos. in Egypte*, 343; Hooft, *Ged.* I, 288:

De schutsheer zelf Sint Jan, by wien de Bosliën sweeren,
Der Spaensche wreedtheit wersch, gaet haer de nek toekeeren.

Vondel, *Maeghden*, vs. 162:

Een Maeghd ontvonckt het al,
Ontfangt het al, en keert den nek geen' laegh geboren.

Zie verder *Maeghden*, vs. 731: *den nek bieden*, dat ook in de Middeleeuwen voorkomt (*Exc. Cron.* 9.9 d) en *met den nek bejegenen* bij Hooft, *Ged.* II 365; Ansloo, *Poezy*, 431; Halma, 378: *Iemand den nek keeren*, *tourner le dos à qqn*; Sewel, 510: *Iemand den nek toekeeren*, *to turn one's back to one*; Harreb. II, 119; *Ndl. Wdb.* IX, 1817.

1608. Iemand met den nek aanzien.

Hetzelfde als: iemand den nek, den rug toekeeren (*Ndl. Wdb.* VII, 1982), iem. geen blik waardig keuren, met verachting bejegenen; *over schouder aanzien* (Winschooten, 253; De Brune, *Bank*. II, 226; fri. *op 'e side oansjen, skouderje*). Zie Campen, 109 en 119: Hy siet hem mit den necken aen; R. Visscher, *Sinnepoppen*, LII: Als zyse arm gemaect en uytgesopen hebben, soo keeren sy hun de eers toe en siense met de neck aen; Vondel, *Adonias*, vs. 817; Six v. Chandelier, *Poesy*, 547: Gelyk een boom, om zulken heimelyk gebrek, niet aangesien werd, met den nek; Brederoo, *Moortje*, vs. 604: Myn Maechschatp schuwten, en aensien my met de neck; Hooft, *Baeto*, vs. 2: Bejegent met de neck; Antonides, *Ged.* II, 201; Van Effen, *Spect.* X, 171; *Br. v. Abr. Bl.* I, 57; Tuinman I, 327; Sewel, 519: *Iemand met de nek aanzien*, *to disdain looking at one*; Halma, 378; Harreb. II, 119; *Ndl. Wdb.* IX, 1817; *Ppl.* 165; *Sjof.* 221; *B.B.* 281. Bij de Brune, *Bank*. I, 273 in denzelfden zin *iemand met de neckeput aanzien*.

1609. Iemand in den nek zien,

d.w.z. iemand bedriegen, veelal bij een verkoop; eig. iets achter iemands rug doen, hem bij eene handelwijze niet in het gezicht zien. Zie Harreb. II, 119 b; Couperus, *E. Vere* I, 152; *Het Volk*, 21 Febr. 1914, p. 1 k 2: Dan had hij (*de Minister*) daarmede de partijen van de rechterzijde leelijk in den nek gezien; Afrik. *iemand in die nek kyk*. Volgens Schuermans, 405 a en *Antw. Idiot.* 851 is de zegswijze ook in Zuid-Nederland bekend waar, evenals bij ons in dialect, gezegd wordt: *iemand in den nek schoppen* (*schuppen*, *schippen* of *stampen*), met iemand spotten, hem bedriegen; *zich in den nek laten schoppen*, 'zich laten hoonen door die men goed gedaan heeft'. Zie Joos, 71; 82; De Bo, 735 b; Schuermans, *Bijv.* 294 b; V.

Schothorst, 177; Molema, 278 *b* en vgl. het Friesch: *hy het my yn'e nekke skopt*, hij heeft mij duur laten betalen.

1610. Nekslag,

d.i. een slag in den nek (eig. van wild), mnl. *halsslach*; bepaaldelijk een die den dood tengevolge heeft, de doodslag; meestal fig. eene gebeurtenis, eene handeling, waardoor een eind aan iets gemaakt wordt, die iemand ruineert, te gronde richt, hem *den nek, den hals breekt*¹⁾, hem *nekt*; vgl. Harreb. II, 119: Hij geeft hem den nekslag; *Ndl. Wdb.* IX, 1820; Afrik. *iemand'n nekslag ge*; hd. *einem das Genick brechen*; zie n°. 408; 657 en vgl. Tuerlinckx, 670: *Inne slag in 't vas* (nekspier, hals), een genadeslag.

1611. Iemand nemen,

d.w.z. iemand beetnemen, hem te pakken nemen, 17de eeuw *drapen* (eig. pakken, vangen, bedriegen; eig. iemand er tusschen nemen, in 't ootje nemen (zie aldaar); 17de eeuw: *iemand uit het nest nemen*; Zuid-Nederland *iemand uit den nest langen* (*Waasch Idiot.* 45 b); zie Köster Henke, 47: *nemen, zich laten nemen, beetnemen* (vgl. n°. 183); *Zondagsbl. v. Het Volk*, 7 Maart 1914, p. 1 k. 2: Natuurlijk prikkelde dat, vooral ons, jongens tot verzet, en als wij van onzen kant de politie meenden te kunnen nemen, dan lieten wij het niet; *Prikk.* V, 16: Wou je oom even nemen, jong? Kom, dat meen je niet; *Jord.* 75: Er was een soort wantrouwen in haar ontstoken tegenover alles en allen. Juist omdat ze niet lezen kon, dacht ze telkens genomen te worden; *Dievenp.* 122: Omdat 't zoo'n zeldzame vangst voor ons blijft, om een van die gladjanussen te nemen; *Het Volk*, 22 Juni 1914, p. 5 k. 4: Ik heb toen 't onderhoud maar gestaakt, want ik kreeg plotseling 't gevoel dat-ie me reeds minuten lang deerlijk stond te 'nemen'; *Menschenw.* 316: La' jai je nie naime Piet!; *Kunstl.* 5; 107: Z'n moeder voelde zich weer 'genomen'; 't maakte haar nooit kwaad. Syn. *iemand voeren*, uit gekheid prikkelen, in *Jord.* II, 250; 458²⁾; vgl. *De Telegraaf*, 18 Juni 1914 (ochtenbl.) p. 5 k. 5; *Handelsblad*, 7 Maart 1917 (A.) p. 2 k. 4: Zij waren met elkaar uitgeweest en waren alle drie eenigszins onder den invloed. Men liep elkaar zoo'n beetje te 'voeren' en plotseling ontstond onder het drietal een soort van schermutseling. Vgl. het verouderde *iemand medenemen*, hd. *mitnehmen*, syn. van *met iemand op den kuier gaan*. Zie *Ndl. Wdb.* IX, 357 en n°. 1432.

1612. Een nest.

In de 18de eeuw sprak men van een 'nest van een huis' voor een slecht huis, een krot, een geringe, armzalige woning (zie Halma en Sewel), een gebruik, dat thans nog evenals in het hd. bekend is; eveneens in Zuid Nederland (zie *Antw. Idiot.* 2254), waar het ook met verachting op een huishouding of een genootschap wordt toegepast (*Waasch Idiot.* 456 b). Hiernaast kent men sedert de 18de eeuw (*C. Wildsch.* VI, 29: *een stout nest*) *een nest (van een meisje)*, een ondeugend, ingebeeld, nuffig meisje; *zoo'n nest!* = zoo'n ondeugend, ook: zoo'n preutsch of zoo'n bazig ding!

- 1) *Ndl. Wdb.* III, 1231; V, 1661-1662; IX, 1820; fr. *rompre le cou à qqn*; eng. *to break the neck of on affair*, iets verijdelen; hd. *das bricht ihm das Genick*; De Brune, *Bank*, I, 158; 270 en Halma, 378: Die handel zal hem den nek breeken, *ce négoce le ruina*. In de 18de eeuw ook: *iemand den bek breken*, evenals *er den bek of den gaper (= leven) bij inschieten*; zie *Ndl. Wdb.* I, 1741; Afrik. *iemand die nek breek*.
- 2) In dieventaal beteekent 'voeren' lokken, meetroonen (Köster Henke, 73).

fri. *in ondogens nêst*, stout meisje; *in ald nêst*, hatelijke oude vrouw; V. Schothorst, 177: *nestig, nesterig*, nuffig, ingebeeld. De beteekenis ontwikkeling is hier niet duidelijk. Het liefst zou ik uitgaan van de bet. jonge, onvolwassen visch, die als aas of als voer dient (vgl. *brasem*; n°. 143). Zie verder *Ndl. Wdb.* IX, 1856.

1613. In de nesten zitten (- komen of raken),

in moeilijkheden zitten. Het znw. *nesten* is hier het meerv. van nest in den zin van door elkaar gewarde massa, warwinkel, ingewikkelde zaak, moeilijkheid¹⁾. Vooral in Zuid-Nederland is de zegswijze bekend naast *nesten zoeken*, moeilijkheden zoeken. Zie Schuerm. 406: *in nesten zitten*, in verlegenheid verkeeren; in schulden zitten; De Bo, 737: *in nesten zitten*, *in nestelingen zitten*, in moeilijkheden zijn, in eenen neteligen toestand zijn; *iemand uit de nesten helpen*; Rutten, 152; *Waasch Idiot.* 457: *iemand in nesten brengen*; *in nesten zitten*; ook: *Hij betaalt mij niet, dat zijn nesten. Ge zult nesten hebben als ge dat nog doet. Nesten zoeken*, uitvluchten zoeken²⁾. *Antw. Idiot.* 852; *Sjof.* 260: En ze bekreunden d'r zich veel om of een ander d'r door in de nesten raakte; *Het Volk*, 18 Dec. 1913, p. 8 k. 1: Ieder begrijpt dat het bestuur zich daarom met zoo'n kwasie-brutale verklaring uit de nesten tracht te redden; 20 Dec. 1913, p. 2 k. 1: De 'groep' trachtte zich uit de nesten te redden door in haar tweede manifest een en ander te beweren; 23 Mei 1913, p. 1 k. 4: Maar zijn wij geroepen, om de reaktioneeere dame uit de nesten te helpen?

1614. Nestor,

De oudste en wijste Griek in het leger voor Troje (zie o.a. *Ilias* I, 250 vlgg.) geldt bij ons, evenals in het fr., hd. en eng. als type van een schrander, eerbiedwaardig grijsaard, als de oudste van eene bepaalde klasse van mannen van beteekenis.

1615. Achter het net visschen.

Eig. visschen op eene plaats, die reeds door anderen met het trekwaren, een sleepnet, is afgevischt; dus komen, als er niets meer te vangen is; fig. te laat komen, zijne kans verkeken hebben, 'iets beproeven dat niets meer kan opleveren doordat een ander de kans reeds heeft waargenomen'. Vgl. Campen, 70: *hy visschet altoes achter 't nette*; Sartorius I, 2, 11; II 8, 67; Smetius, 46: *achter het nett visschen*, inane labore sumere; De Brune, 26: *'t is quaed te visschen achter 't net*; Idinau, 38:

Achter 't net te visschen, is kleyn bescheedt:
Want daer en is doch niet te halen.

Zie verder nog *Bacch.* 46: Want waer des Meesters oogh niet op de paerden let, gewis al hoe-je vischt, ghy vischter achter 't net; Winschooten, 165; 332; Vondel, *Leeuwendalers*, vs. 1877; Tuinman I, 239; Sewel, 895; Harreb. II, 122; *Ndl. Wdb.* IX, 1866; *Nkr.* VII, 8 Febr. p. 2; III, 21 Nov. p. 3; *Ons Volksleven* V, 161; enz. en vgl. het oostfri. *hê mut achter 't net fisken*; het fri. *etter 't net fiskje*, hetzelfde als *knikke etter 'e miet*, knikkeren achter de meetstreep.

1) *Ndl. Wdb.* IX, 1856.

2) Vgl. fri. *neskerijen* of *nesterijen*, nietige redenen om uitvluchten te maken.

1616. Zijn netten (of netjes) droogen,

d.w.z. een tijd zuinig leven om zijn geldzaken te herstellen; vroeger ook toegepast op een dronkaard, die ophoudt sterk te drinken; zijn roes uitslapen. Vgl. Cats I, 544: Wilt gy 'er somtijds een glaesjen op setten, t' is wel mijn vrient! maer drooght uw netten (*wees matig*); Winschooten, 164: *Netten droogen*: het welk oneigendlijk gepast werd op luiden, die wat opgetrokken, en gesoopen hebben, van deselve werd gesegt, *dat sij haar netjes wat moeten droogen*, dat is, dat sij wat moeten soobereeren, en uitvasten; Tuinman, I, *nal.* bl. 23: *Hy moet zyn netjes wat droogen*; Netten, die te water geweest hebben, moet men weder droogen, op dat ze niet verrotten. Dit past men toe op dronkaards; Halma, 379; Sewel, 520: *Zyn netten droogen*, naar den dronk uitslaapen en vasten; Van Eijk I, *nal.* bl. 6: *dan moest hij zijn' netjes droogen*, zijn roes uitslapen; III. 74: *hij droogt zijne netten* (ook *netjes*), hij rust wat uit, ook wel: hij scheidt er uit met wijn of sterken drank te gebruiken, of hij slaapt zijn roes uit; Harreb. II, 122; *Kippev.* II, 247: Er komt eenmaal een tijd dat men zijn netten uit het water neemt; *Ndl. Wdb.* IX, 1866; III, 3405.

1617. Iets bij zijn neus langs (of langs zijn neus weg) zeggen.

Dat wil zeggen: iets zeggen zonder rechts of links te kijken; iets gewoonweg zeggen; schijnbaar zonder eenige bedoeling, eenvoudig, achteloos, terloops. Zie Sartorius I, 6, 35: *Hy praet by sijn neus neer* met de verklaring; germanice significamus in circumspecte loquentem, qui ultra nasi longitudinem non prospiciat; Winschooten, 356: *Afkeeren, afwenden*, dit is een woord van een vreedzaam man, die niet smijten, nog vegten wil: maar alleenlijk afkeeren wil het geweld, dat hem werd aangedaan: soo kan men seggen *eenvouwdig bij sijn neus neer*: ik heb niet gevogten, maar ik heb maar afgekeerd. Zie verder *Olip.* 189: Als hy om zyn huyl langs by zyn neus neer sprak, gaf hy hem straks de huilt vol slagen en de zak. In Marnix' *Byenc.* 57 v lezen we: 'Sy loopen slechts lancks haren neuse als dulle beesten, ende sien stock noch staeck aen', waar de oorspr. bet. nog duidelijker uitkomt.¹⁾ Vgl. verder *Boere-krakeel*, 19:

Dat 's waer, zei Jaapje, ik bin onzydig,
En zie zo langs men neus maar heen.

Tuinman I, 335: *Hy praat zyn mond mis*, dat wil zeggen, hy misspreekt zich..... hy weet zich eenvoudiger te houden, van wien het spreekwoord is: *hy praat by zyn neus neer*, ook in *C. Wildsch.* II, 144; VI, 110; *Brieven van B. Wolff*, 193; *W. Leev.* IV, 347: Eens gaf hy my een ouwe zet: zo by zyn neus neer; *V. Janus* I, 69: Daar zeg ik zoo langs mijn neus weg; bl. 143: Zij zijn er op uit om ons beide, zoo langs hunn' neus weg, een kool te stoven; *Jong.* 173: Ik laat zoo langs m'n neus 'n paar woordjes valle, die ze dan in d'r oore kenne knoopen; *B.B.* 320; *Handelsblad*, 16 Januari 1915 (ochtendbl.) p. 2 k. 6: Hullebroeck die zijn liedjes zoo leuk voor den neus weg simpel zong. Vgl. het 18de-eeuwsche *voor zijn dasje weg* (Span, 184), zonder rechts of links te kijken, al maar door.

1) Vgl. eng. *to follow one's nose*, rechtuit loopen; Zuid-Nederland: *zijnen neus achternaar gaan of volgen*, rechtdoor loopen (*Antw. Idiot.* 1916)-

1618. Met zijn neus in het vet (of in de boter) vallen,

d.w.z. een (onverwacht) fortuintje krijgen; vooral juist komen als men ergens feest viert of smult; een voordeelig huwelijk sluiten. De uitdr. komt in de 17de eeuw voor bij Brederoo, *Klucht v.d. Molenaar*, vs. 474: Dat ick so ien reys mocht mit myn neus in 't vet raken; Van Eijk III, 41; *Nkr.* II, 25 Oct. p. 3: Het feit dat Z.E. Gestrenge door zijn benoeming met zijn neus zelf in de boter is gevallen; *Kalv.* II, 183: Je valt hier met je neus in de boter; *Prikk.* II, 11: Jij valt ook niet eventjes met je neus in de boter!; *Het Volk*, 25 Juni 1914, p. 5 k. 2: Nu, ge kunt denken dat hij (een onderkruiper) onder zooveel georganiseerden met zijn neus in de boter viel (*leelijk te pas kwam*). Elders leest men *met zijn aars in de boter vallen* (Harreb. I, 84 b), waarvoor men in Friesland zegt *mei 't gat yn 'e bûter* (of *'bûterfet*) *falle*, gezegd van een meisje zonder geld, dat een rijk huwelijk doet; in Groningen: *mit 't achterste* (of *mit 't gad*) *in de botter* (of *in 't bottervat*) *vallen* (Molema 54 a; Bergsma, 67); op de Veluwe: *met 't kond in de botter vallen*¹⁾; In Zuid-Nederland *met zijn gat in de boter vallen* (o.a. *Antw. Idiot.* 281; *Teirl.* 201; *Tuerlinckx*, 94). Bij Schuermans, 808 a: *met zijne palms* (of *zijn neus*) *in het vet vallen*, ergens te midden van eene kermis of feest aankomen, in welken zin het bij ons ook niet ongewoon is (*Dr. Bl.* III, 46 en vgl. eng. *to come at puddingtime*); bl. 408: *met den neus in 't vet zitten* of *liggen*, goede dagen hebben; Joos, 84: *met zijn duimen in 't vet vallen*; Land v. Waas: *met zijnen achteruit in de boter vallen* of *met zijnen bek in 't vet vallen*. Syn. in de 17de eeuw *met zijn lijf in een vat boter vallen*; zie V.d. Venne, 226: Die met sijn Lyf in een vat boter valt, schijnt een geluckigen vet-sack te wesen.

1619. Iemand bij den neus hebben (-nemen of leiden),

d.w.z. iemand beethebben, hem foppen; 'iemand bij het lijf nemen' (Van Dale); eig. hem bij zijn neus leiden waar men wil, hem beetnemen; oorspr. van dieren, paarden, beren, stieren, die door een neusring geleid worden. Ook in het Grieksch kende men *τῆς ῥινός ἔλκειν τῆς ῥινός ἔλκειν* of *ἄγειν τινά*, naast *ῥινάω*, bij den neus hebben. Vgl. Winschooten, 268: Sij hebben ons gesnooten: *sij hebben ons bij den neus gehad*; *Pierlep.* 18: Och! ik bin veurzeker by de neus evat; De Brune, *Emblemata*, 322: Laet u de wereld niet by den neuze leyden: laet u geen klabbekke voor een diamant in de vuyst steken; *Z. Nacht.* I, 22: Hoe is de quant bedot! en by de neus ghegrepen; Baardt, *Deugden-Spoor*, 95: By de neus om 't hoy leiden (vgl. *om den tuin leiden*); *Pers.* 166 b; 627 b. Zie verder Tuinman I, 23; 182; II, 118; Van Effen, *Spect.* XI, 6; *Ndl. Wdb.* IX, 1893. Synoniem was de uitdr. *iemand (den neus) snuiten*; *iemand bij het linkerbeen hebben* (of *krijgen*), waarmede te vergelijken is het fri.: *hy het him by 't foetsje krije litten*. Volgens Wander III, 956 zegt men in het hd.: *einen an (bei, mit) der Nase (her)umführen, einen nasführen* (Goethe); vgl. ook het eng. *to lead one by the nose*; het fr. *mener quelqu'un par le (bout du) nez*; het ital. *menar uno per il naso*; het Friesch: *immen by de noas habbe* of *krije*.

1) *Onze Volkstaal* III, 250.

1620. Niet verder zien (of denken) dan zijn neus lang is,

d.w.z. weinig doorzicht hebben, gezegd van iemand wiens gezichtskring zich niet verder uitstrekt, dan de lengte van zijn neus¹⁾. In de late middeleeuwen komt de uitdr. voor, o.a. bij *Barth*. 137 *b*: Item die cleyn kinderkin en dencken niet verder dan hem die naze lanc is, dat is die dingen die tegenwoerdich sijn. Zie verder Goedthals, 96: *Niet voordere dincken, dan den nuese lanck is*, il ne luy souvient, que depuis le nes, iusques a la bouche; Campen, 4: *hy en siet niet veerre dan hem die noese lanck is*; Servilius, 149*: *hi en siet nyet verder dan syn nuese lanc en is*; enz. Vgl. Vondel's *Sprookje van Reyntje de Vos*, vs. 43; Baardt, *Deugden-Spoor*, 85; Coster, 228, vs. 32; Van Effen, *Spect.* VII, 19; Sewel, 522; Rusting, 591: Kyk wat verder als je neus voor uyt steekt; Harreb. II, 99 *a* en op vele andere plaatsen; Afrik. *hy sien nie verder as sy neus lank is nie*. In het hd. zegt men eveneens: *er sieht, denkt nicht weiter, als seine Nase reicht* oder *nur der Nase lang*; in het Fransch: *il ne voit pas plus loin que (le bout de) son nez*; in het Friesch: *hy sjocht net fierder as syn noas lang is*; Nederd. *he kikt ni wieder as sin Nos lank is* (*Taalgids* V, 160); eng. *he sees no further than his nose*. Voor Zuid-Nederland zie Joos, 79; *Waaesch Idiot*. 457 *b*; *Antw. Idiot*. 1442; 1915: *niet wijder zien alsdat zijne neus lank is*; en vgl. nog de synonieme 17de-eeuwsche uitdr. *van zijn neus een anker* (of *een dregge*) *maken* (vgl. *Com. Vet.* 2).

1621. Iemand (een gat of een rietje) door den neus boren,

d.w.z. bedriegen, afzetten; oorspr. gezegd van een dier, dat een ring door den neus krijgt; en vandaar in het algemeen iemand pijnlijk aandoen, hem te pakken hebben, beetnemen²⁾, bedriegen (in dezen zin in de 17de eeuw ook *iemand boren*), snijden, afzetten; thans ook iemand iets (geld, loon) onthouden, waarop hij recht heeft. De uitdr. komt sedert de 17de eeuw voor. Vgl. Winschooten, 4: *iemand met een Avegaar door de neus booren*: iemand groovelijk bedriegen; Cats II, 171 *b*: Sy boord' hem door den neus, hoe seer hy was geslepen³⁾; Westerbaen II, 268; *W.v. Geck*, 81; Tengnagel, *Frick*, 8: De luy zijn langer soo sot niet, dat s'er neus met ien avegaer laten deur-boren; *Pluckvogel*, 227: Sy heeft hem met een korte reden lustig door den neus geboort; *K.U.E.* 46; *Kluchtspel* III, 266: Zy zullen Anselmus met zijn weeten geen gat door de neus booren; Sewel, 520: *iemand iets door de neus booren*, to cheat one of a thing; Halma, 86; *Handelsblad*, 29 Maart 1918 (O), p. 5 k. 5: Dat was een geleerde snuiter; die zou je geen rietje door z'n neus boren. Hiernaast *iemand iets door den of uit den neus boren*, iemand iets ontfutselen (Winschooten, 32); *V. Avant*. 277: Onze keukenmeid is mij daar door voorgekomen om my dat voordeeltje uit de neus te boren; Halma, 380: *iemand iets door den neus booren of ontfutzelen*; Gallée, 6: *iemand iets út den nöze boren*, door list doen verliezen; in de Hollandsche volkstaal: *dat is je door je neus geboord*, dat is je ontgaan (*Ndl. Wdb.* III, 544; *Jord.* II, 392); *Nav.* XVII, 150: *iemand iets in den neus boren*; *Het Volk*, 3 Oct. 1913, p. 5 kol. 1: Achttien vakantiedagen

1) Vgl. het hd. *alle Nasen lang, alle Nas lang*, d.i. in kurzer Entfernung, nach kurzer Zeit (Schrader, *Wunderg* 173).

2) Vgl. voor dezen overgang o.a. Claes, 293: *iemand scheren zonder zeep*, hem listig, heimelijk bedriegen; en verder n°. 980.

3) Aangehaald in *Ndl. Wdb.* III, 543.

worden hem door den neus geboord. 't Is schande; *Dsch.* 160: As mijn baas mijn 'n gulde door de neus ken hale, dan doet-ie 't; *Landl.* 178: En dan de premie, die hun in deze armzalige tijden door den neus was geboord; J. Feith, *Uit Piet's Vlegeljaren* bl. 194: Die Braks had hem den laatsten dans met Hetty door den neus geboord, en dat kon hij hem niet zoo makkelijk vergeven¹⁾; *Nw. School*, II, 259: De taalkundige man met de schraperigheid van een vrek er steeds op lettende of hem bij zijn lidwoord geen 'ennetje' door den neus geboord werd; *Handelsblad*, 27 Mei 1917, p. 7 k. 1 (O); *Haagsche Post*, 2 Febr. 1918, p. 131, k. 3; enz. In West-Friesland beteekent *iemand door den neus boren*, iemand een geheim ontlokken (De Vries, 85; vgl. fr. *tirer les vers du nez à qqn.?*). Ook in Zuid-Nederland kent men 't *Is deur den neus geboord* of 't *verken is deur den neus geboord*, doch in den zin van: het is te voren heimelijk beraamd of beslist (*Antw. Idiot.* 853; Schuermans, 407; Claes, 159); *deur den neus* of *de neuze (geboord) zijn*, een beetje dronken zijn (*Waasch Idiot.* 457; De Bo, 738; *Antw. Idiot.* 853), syn. van 'nen steek *deur den neus hebben* (vgl. fr. *se piquer le nez*, zich bedrinken), waarvoor wij zeggen *een snee in den neus hebben*²⁾ of *een scheet in den neus hebben* (zie *Ndl. Wdb.* XIV, 350), syn. van *een snip in 't oor hebben* (Molema, 564). Bij Rutten, 153 wordt *hij is (wel driemaal) door den neus geboord* opgegeven in den zin van: hij is zeer slim. Ook het Engelsch kende *to bore through the nose*, afzetten, in den nek zien³⁾.

1622. Iemand iets onder (of door) den neus wrijven,¹⁶²²

d.w.z. iemand iets op onzachte wijze zeggen; hem in bedekte termen verwijtingen doen, iets onaangenaams zeggen; mnl. *enen iet onder doghen werpen*. Eig. iemand iets onwelriekends onder den neus wrijven (vgl. *iemand iets op zijn brood geven*, - *te slikken geven*, - *te ruiken geven*). In de 17de eeuw leest men bij Winschooten, 265: Smijt hem dat voor de scheenen: hetwelk oneigendlijk beteekend: *vrijf hem dat eens door de neus*; houd hem dat eens voor oogen; Hooft, *Brieven*, 384: Die hem onder verwe van heusch vermaan, groove onweetenheid in 't stuk van Staat en Oorlog door den neus wrijft; ook *Ned. Hist.* 229; 427; bij Pers, 214 b: *iemand iets in 't gezicht wrijven*. Voor de 18de eeuw vergelijk men R. Anslou, 128: Dies wryft hy hem veel smaat en laster door de neus; Tuinman I, 199: *Ymand iets onder den neus wryven*; Sewel, 520: *Iemand iets in de neus wryven, to upbraid one with a thing, to twit in the teeth with*; Villiers, 86. Synoniem was de uitdr. *iemand iets door de tanden wrijven* (eng. *to hit or to cast anything in a person's teeth*) en *iemand iets in den baard wrijven* (hd. *einem etwas in den Bart reiben*); thans dial. *iemand iets in zijn murf (mond) wrijven*. Ook in het hd. is bekend: *einem etwas unter die Nase reiben*, waarvoor men in het Fransch zegt: *planter, jeter ou plaquer qqch. au nez de qqn*; de.: *at kaste En Noget i Naesen*. In Zuid-Nederland: *iemand iet onder zijnen neus wrijven* (*Antw. Idiot.* 1916); *iemand iet vègen, iemand iet onder zijnen neus vègen*, hem iets in bedekte termen verwijten (*Antw. Idiot.* 2117); *iemand iets door den baard strijken* (Joos, 117); *iemand iets op den neus geven* (Schuermans, 407 b), waarvoor volgens De Bo, 325 b

1) 3de druk, Amsterdam, Scheltens en Giltay.

2) *Nederland* (Aug) 1914, p. 380: Maar vroeger dronk-i nog al 'n glaasje - en dan kwam-i nog al 's met 'n klein sneedje in z'n neus thuis.

3) *Taal en Letteren* XIV, 469.

ook gezegd wordt *iemand iets door den neus flinken* = door den baard wrijven, en *iemand een snuifje geven* (vgl. Tuinman I, 199: *iemand een riekertje geven*; fri. *immen in rûker jaen*) of *iemand eene sneuve of sneuven geven*; Schuermans, 644; *Bijv.* 309 a; *Waasch Idiot.* 457 b; in Antw. *iemand laten snuiven*. In het Friesch: *immen hwet om 'e noas wriuwe*.

Eindnoten:

1622 De uitdr. kan ontleend zijn aan de gewoonte om honden of katten, die nog niet zindelijk zijn, met hun neus in de uitwerpselen te drukken.

1623. Op zijn neus kijken,¹⁶²³

d.w.z. met terneergeslagen blikken staan, beschaamd staan kijken, bedeesd zijn. In de 17de eeuw aangetroffen bij Winschooten, 165: *Op sijn neus sien*: dat het gelaat van die geen uitdrukt, die een saak buiten sijn gissing teegen loopt; Van Lummel, 494; *Kluchtspel* II, 84 en 250: Doen stont hy en keeck by sijn neus neêr; Coster, 65, vs. 1618: Daer stont de Juffer en keeck by haer neus, en dorst niet segghen; Pers, 533 a. Zie verder Van Effen, *Spect.* V, 36; XI, 229; IX, 211 (*langs de neus kyken*); Sewel, 520: *Op zyne neus kyken, to be frustrated in his expectation, to be disappointed*; hy keek slecht by zyne neus neer, *he was ashamed; he did not know what to do; he was quite disappointed*; synoniem was de uitdr. *op zijn duimen zien*. In Zuid-Nederland gebruikt men in dezen zin *neven zijnen neus zien*, niet slagen, mislukken, teleurgesteld zijn (*Antw. Idiot.* 1915); *krimneuzen*, *krimpneuzen* en *den neus krollen* (Schuermans, 296 a; 407 b; *Antw. Idiot.* 717). In het Friesch: *hy sjocht skean by de noas lâns (of del)*; oostfri. *bi de nôse dâlkiken* (Dirksen I, 65); fr. *faire son nez*; eng. *to look down one's nose* (Prick, 1408).

Eindnoten:

1623 I. *faire un nez*.

1624. Iets in den neus krijgen (of hebben),

d.w.z. iets in de gaten, in 't *snotje* krijgen (*Waasch Idiot.* 600 b: iets in 't *slotje?* krijgen), in den *snuf* hebben (Schuerm. 408), den *reuk* hebben van iets¹⁾, er de lucht van krijgen, *iets neuzen* (Halma, 380), eig. van een jachthond gezegd. Vgl. ook het adjectief *neuswijs*, hd. *naseweis*, dat oorspr. gezegd werd van dieren²⁾, vooral speurhonden, *eine feine Nase haben*; fr. *avoir le nez fin*; zoo nog in Zuid-Nederland; zie De Bo, 739: De jachthonden zijn neuzewijze beesten; ook de *snof*, *de lucht*, *de vonk(en) in den neus krijgen* (*Ndl. Wdb.* IX, 1894; *Harpoen*, vs. 98). Zie voor het

1) *Tijdschrift* XIV, 300.

2) Vgl. *Barth.* 782 b: Dese ezel (*veldezel*) is wijs in den ruken.

bestaan der uitdr. in de 17de eeuw *Pierlep.* 18; Van Moerk. 294; voor de 18de eeuw vgl. *C. Wildsch.* III, 327; Halma, 380: iets in den neus krijgen of hebben, ergens de lucht van weg krijgen, *avoir le vent de quelque chose*; Harreb. II, 125: Ik had hem dadelijk in den neus; Villiers, 87. In het Friesch: *hwet yn 'e noas krije*; in Zuid-Nederland: *iet in de neuze krijgen of hebben* (De Bo, 738 b; Claes, 159; Rutten, 153; Tuerlinckx, 410; Joos, 85); *iet in den neus of in 't neusken hebben* (*Antw. Idiot.* 853); *iet in 't snuitjen hebben* (*Antw. Idiot.* 1144). Vgl. n°. 1438.

1625. Voor iemand (of iets) den neus optrekken (of ophalen),

d.w.z. iemand of iets geringschatten, met minachting aanzien; eig. wegens een onaangename reuk den neus te zamen trekken; vgl. fr. *hocher du nez*; hd. *die Nase rümpfen*; eng. *to turn up one's nose at anything*; fri.

oan 'e noas lûke. In de 18de eeuw luidt deze uitdr. gewoonlijk *den neus opschorten*; zie o.a. Van Effen, *Spect.* XI, 148; Tuinman I, 182 en 310: *Hy schort zyn neus op*; dit is een gebeerde van versmaading en afkeuring; *Br. v. Abr. Bl.* I, 190: Men schempt, men haalt den neus op over anderen; *Psalm X*, 4; *Ezechieel VIII*, 17; Harreb. II, 124: Hij trekt er den neus voor op; Villiers, 86; enz. In Zuid-Nederland kent men: *zijnen neus optrekken*, zijn misnoegen toonen (*Waasch Idiot.* 457 b); *de neus opsteken*, of *opkrullen* (Do Bo, 800; eng. *to curl one's nose at a p.*); *den neus intrekken*, *krollen*, iets onaangenaams tegenkomen (Tuerlinckx, 110); *iemands neus doen krollen*, hem beschaamd maken (Rutten, 153); *zijnen neus op iets uitsteken*, een vies gezicht om iets trekken; en in denzelfden zin het werkwoord *schorsneuzen*, *schortneuzen* (zie Schuermans, 407 b; 597 a), wat Kiliaen *krimpneusen* noemt, *nasu suspendere adunco*¹⁾, waarvoor men eertijds *den neus (op)fronselen* of *fronsneuzen* (nog in *Antw. Idiot.* 434) zeide. Vgl. de syn. uitdr. *de schouders ophalen over* (of *om*) *iets* of *iemand*.

1626. Iemand iets (niet) aan den neus hangen,

d.w.z. iemand iets (niet) mededeelen, een geheim (niet) toevertrouwen, waarvoor men in Groningen zegt: *iemand iets (niet) aan den hals hangen* (Molema, 143 b); in Twente: *iemand iets an de ooren hangen*; elders ook *aan 't oor hangen*; in de 18de eeuw: *in 't oor hangen* (*Ndl. Wdb.* XI, 32). Eene sedert de 17de eeuw voorkomende uitdrukking; zie o.a. Westerbaen II, 766: Hebt ghy misschien wat gunst van uw meesteress' ontfangen, en wilt ghy yder een dat aen zijn neus gaen hangen? Zie verder Tuinman I, 182 en 199: Men behoeft dat elk niet aan den neus te hangen, dat is, te maken, dat hy *den snuf daar van kryge*; zie nog *W. Leevend VI*, 9; *C. Wildsch.* VI, 39; *Sjof.* 253; *Prikk.* V 16; enz. In het Friesch: *immen net alles oan 'e noas hingje*. Voor Zuid-Nederland vergelijkte men Joos, 93; 123; Claes, 159; Schuermans, 276 b en 407 b; *uw neus is geen kapstok, er moet niet alles aangehangen worden*, gij moet niet alles weten; zie ook Schuermans, *Bijv.* 148 a; De Bo, 738: *iets aan iemands neuze knoopen*; *iets aan allemans neus knoopen* (Joos, 116; 121; *Waasch Idiot.* 457 b); Rutten, 153: *iets aan iemands neus hangen*, hem iets toevertrouwen, wat hij niet mag weten; *uw neus is geen kapstok*, gij zijt te nieuwsgierig; Harreb. I, 382 a; hd. *einem etwas auf die Nase binden*, mitteilen, zuweilen mit dem Nebensinn der Täuschung.

1627. Zijn neus overal insteken,

d.w.z. zich met alle zaken bemoeien, die iemand niet aangaan; eig. zijn neus dicht bij iets houden om het goed op te nemen, *af te neuzen*; *seine Nase* (oder *seinen Schnabel*) *in alles stecken*; fr. *mettre, fourrer son nez dans quelque chose*; eng. *to poke one's nose into every thing*; de. *at stikke sin Naese in Alt.* Zie Hooft, *Ned. Hist.* 22: De neus in diens huishouding te steeken; De Brune, *Bank.* II, 108; Tuinman I, 329: *Hy steekt 'er zyn neus in*, dat is, hy is nieuwsgierig en verneemt 'er na. 't Is genomen van snuffelende honden, die hunnen neus in den pot steken; *C. Wildsch.* I, 237; Villiers, 86; enz. In Zuid-Nederland zegt men naast *zijne neuze ergens in (over) steken* ook *eenen snuit over iets hebben*, hetzelfde als *gij hebt uwen neus of snuit daar niet tusschen* (of *over*) *te*

1) Otto, 238 en De Brune, *Bank.* II, 226: Die zich tot deugd begeeft, wert van de wereld over schouder aenghesien, en aen een kromme neus ghehanghen.

steken of zijn snuit ergens inslaan (De Bo, 738; *Antw. Idiot.* 854; Joos, 74). Zie Harrebomée III, 304 *b* en vgl. het Friesch: *hy moat rounom op 'e noas by*. Syn. is *zijn mond overal insteken* (Harreb. II, 99 *a*).

1628. Een (langen) neus krijgen (of halen),

d.w.z. beschaamd, met schande van iets afkomen, weggaan, afdruipen. Vgl. Marnix, *Byenc.* 60 *r*. Sy sullen wel een lange Neuse krijgen, als sy sien sullen, dat de gansche Schrift, met de uytlegghinghe der H. Vaderen, op onse Leere ten minsten alsoo wel sluyt als een tanghe op een vercken; Van Lummel, 31: Van schaemten sach men se bleusen, want sy creghen al langhe neusen; bl. 90: Sy creghen neusen een elle lanck; bl. 304 en 391; De Brune, 235; *Bank.* II, 204; Vierl. 23; Tuinman I, 169: *een langen neus krygen*; en bl. 250: *hy heeft een langen neus gekregen*.... zulke zien voor zich neêr, en langs hunnen neus, dien zy in 't gezicht krygen; *C. Wildsch.* III, 322: Om u een langen neus te geeven zend ik u deezen brief ingesloten. *Een weergaaze neus haalen* (*Br. v. Abr. Bl.* II, 11); enz. Syn. was de uitdr. *camuys*¹⁾ *staan*, die voorkomt bij De Brune, *Bank.* I, 91, in den zin van *verlegen staan*. Zie Harrebomée III, 179 *a*. Ook zeide men vroeger *een neus krijgen* (Winschooten, 165 en Halma, 380: *hij kreeg een schoonen neus*), waarmede te vergelijken is het bij Hooft, *Ned. Hist.* 486 voorkomende *beneust heengaan*, met een langen neus afdruipen. In Zuid-Nederland zegt men hiervoor: *ievers 'nen neus krijgen, halen* (zie *Antw. Idiot.* 1916); *er van afkomen met 'nen langen neus*, teleurgesteld zijn (*Waasch Idiot.* 457 *b*); *met een langen neus weerkomen* (Joos, 95; 106); *er afkomen met eene drupneuze, druijneuze; drupneuzen* (De Bo, 273 *b*); *druipneuzen* (Schuerm. 108 *b* en *Bijv.* 74 *a*); *met eene neuze staan* (De Bo, 739 *a*) en *iemand een neus geven, zetten*, hem zijn ongelijk doen inzien (Rutten, 153; Joos, 74). In het hd. kent men ook: *eine Nase bekommen, mit einer langen Nase abziehen*²⁾; de. *at gaa bort med en lang Naese*; in het Fransch: *avoir le nez long, allongé; avoir un pied de nez*, een lang gezicht trekken, boos zijn; in het Friesch: *in noas fen in jelne lang krije*, den neus stooten.

1629. Tusschen neus en lippen,

d.i. terloops, in het voorbijgaan; eig. van spijs of drank: in den tijd dat spijs of drank zich tusschen neus en lippen bevindt. Vgl. *Het Volk*, 3 Jan. 1914, p. 9 k. 1: Het moest wel spannen, wanneer zij 'n beroep deed op de vereeniging van liefdadigheid, want de dames verweten haar, zoo tusschen neus en lippen door, dat de kinderen er toch niet hongerig uitzagen; 3 Febr. 1914, p. 2 k. 3: Nu vindt het vaak plaats dat buiten den gewonen rangeerdienst ons order wordt gegeven dat er met trein zooveel een rijtuig medegegeven moet worden. Zulks geschiedt dan vaak tusschen neus en lippen.

- 1) Vgl. Kil.: *K a m u s , k a m u y s*, platneuze; *Mnl. Wdb.* III, 1161; De Brune, *Bank* II, 254; Halma, 112: *C a m u s , c a m u s e*, adj honteux, *die eenen langen neus krijgt, beschaamd*; verder de plaatsen in 't *Ndl. Wdb* VII, 1191.
- 2) Vgl. Paul, *Wtb.* 369: *Einem eine lange Nase machen*, indem man die ausgespreizten Finger davor hält, als Zeichen des Hohnes über ein mislungenes Unternehmen; daher wohl auch *mit langer Nase* (unverrichteter Sache) *abziehen müssen*, also indem einem eine solche Gebärde gemacht wird.

1630. Het is een wassen neus.

Dat wil zeggen het is iets, dat men kan vervormen, waarvan men kan maken wat men wil; vooral gezegd van bepalingen en verordeningen, die men kan uitleggen zoo men wil; vandaar verstaat men onder 'een wassen neus' ook een doode letter, iets zonder beteekenis. Vgl. Marnix, *Byenc.* 52 r. De H. Schrift is een stomme Leeraer, een twist-boeck, doncker, onseecker, twijffelachtich, een doode Letter, een Wassen neuse ende een loode Richtsnoer, dat is te segghen: dat mense trecken, buyghen ende wenden mach, daermense hebben wil; 55 v. Hiermede maect sy van de Schrift een Weerhaen, die met alle winden omwaeyt, ende *een Wassen neuse die sy aen alle kanten buygen kan*. Vergelijk hiermede het mnd. aangehaald bij Schiller und Lübben, III, 177 a: Deyt deme rechten eynden hoeyken um, *unde boeget dat vaken scheeff und krum, gherade efft yd sy eine wassene nese*; De Brune, 138 en 432:

De wet, die eer zoo heyligh was,
Heeft nu ghelijck een neus van was.
Men buyght de wetten naer de gunst;
Dat houd men nu de beste kunst.

Zie nog Tuinman I, 224; *Br. v. Abr. Bl.* I, 275: Gods lieve heilige woord wordt een wasschen neus, en past op alles, wat men wil; Halma, 379: *Een wasschen neus*, die men draait als men wil, *nez de cire, que l'on tourne comme l'on veut*; *Handelsblad*, 24 Oct. 1914, p. 8 k. 2: Hooger beroep bij Gedeputeerde Staten in zake aanslag in de directe belasting naar het inkomen is een wassen neus; Nierstrasz, 74; fri. *in waexsen noas*; eng. *a nose of wax*, van personen gezegd, die men draait als men wil (Prick). De oorspronkelijke beteekenis is derhalve geweest: een neus, dien men kan vervormen, zoo men wil; waaraan men elken willekeurigen vorm kan geven, zooals een tooneelspeler dat vroeger deed¹⁾; bij overdracht werd deze benaming toegepast op artikelen en voorschriften, waarvan men kan maken wat men wil, die alleen als het ware voor de leus bestaan. De Russen zeggen: De wet is evenals een dissel, men wendt haar waarheen men wil²⁾.

Verouderd is de spreekwijze *iemand een neus aandraaien* of *iemand een wassen neus maken* (Weiland), hem iets wijs maken, bedriegen; mnd. *einem eine wassene nese ansetzen*; hd. *einem eine (wächserne) Nase (an)drehen*, dat te vergelijken is met het vroegere mnl. *Gode enen vlassenen baert maken*, thans nog Zuidndl. *God of onzen Heer een vlassen baard maken* of *aandoen* (*Mnl. Wdb.* IX, 584; *Volkskunde* XIV, 147; XVI, 87; *Waasch Idiot.* 282 a; De Bo, 70 a), hd. *Gott einen flächsenen Bart flechten*; fr. *faire barbe de paille à Dieu* (eig. God bespottelijk voorstellen, voor den gek houden, bedriegen?) en *iemand ooren* (d.i. ezelsooren) *aannaaien* (*Volkskunde* XIV, 107; fri. *immen ringen yn 'e earen* of *earen oan 'e kop naije*), dat in denzelfden zin gebruikt werd; fr. *faire la queue à qqn*. Zie *Ndl. Wdb.* I, 251; II, 826; IX, 1892; XI, 38; *Wander* III, 955 en *Grimm* VII, 407-408.

- 1) Vgl. Endepols, 89; Wijbrands, *Het Amsterd. Tooneel*, 79: 15 Julii 1639 aen Herman de Keyser voor een Wasse neus f 1:5.
- 2) *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde* XIV, 189.

1631. Wie zijn neus schendt, schendt zijn aangezicht,

d.i. wie van zijne nabestaanden kwaad spreekt, deelt zelf in de schande. Vgl. Fridank, 118, 3: Sin selbes schande er mêret der sîn geslehte unêret; mnl. *sijns selfs locht scuut hi sere, die sinen gheslachte sprecht onnere*¹⁾. Zie verder Campen bl. 8: *wie syn noese afsnijdet, die schendet syn aensicht*, variant van *die zyn neus snydt, schendt zyn gezicht* (zie *Ndl. Wdb.* IV, 2207); Goedthals, 28: *die synen neuse scheynt bederft zyn aensichte*; Hooft, *Schijnheilig*, 435: Doe hy my altermael had laeten wtkallen, seidt hy; êele man, houdt uw rust; 't is uw huisvrouw: snydy uw neus af, ghy schent uw aensicht; Smetius, 129; Van Moerk. 561; Cats I, 476 en Tuinman I, 199: *Die zyn neus afsnyd, schend zyn aangezigt* (zoo ook bij Halma, 379); dit drukt aardiguit, dat yemand zich onteert, door gebreken van zyne nabestaande te ontdekken; II, 60: Dit is een oud spreekwoord; 't wil zeggen, dat schoon tusschen bloedverwanten wel eens twist ontstaat, die echter niet te hoog moet loopen, om dat zy altoos moeten denken, dat ze malkanders vleesch zyn, en blyven; *C. Wildsch.* IV, 36; 190; *Ppl.* 43; 80; *Nkr.* III, 10 Jan. p. 2: Wees maar niet bang dat ik u in de krant zal zetten; we dragen immers één naam, en wie z'n neus schendt, schendt z'n aangezicht; Villiers, 87. Voor Zuid-Nederland zie De Bo, 739 a; *Antw. Idiot.* 1915: *die zijnen neus schendt, schendt zijn aangezicht*; *Waasch Idiot.* 457 b; 574 a: *schendt ge uw en neus, ge schendt uw aangezicht*. In het hd. *wer seine Nase abschneidet, der schändet sein Angesicht*; fr. *c'est se couper le nez pour faire dépit à son visage*; oudfr. *qui son nez coupe il déserte son vis*; eng. *don't cut your nose off to spite your face*; de. *hoo som skaerer sin Naese af, skamferer sit eget Ansigt*; zie verder *Taalgids* IV, 264; Dirksen I, 68; *Jahrb.* 38, 161; Wander III, 951-952 en vgl. het fri. *dy 't him sels yn 'e noas byt, skeint syn antlit of oansicht*.

1632. Het neusje van den (of een) zalm,

d.w.z. het fijnste, het uitnemendste, het beste. Het neusje van een zalm noemt men dat gedeelte, hetwelk vlak onder den bek ligt, puntig van vorm is (vgl. de neus van een schoen; het neusje van de ham, van een eendvogel, enz.), en tegelijk met den nekmoot wordt afgesneden²⁾. Dit gedeelte houdt men algemeen voor het lekkerste stuk³⁾; vandaar dat dit genomen werd voor iets dat zeer uitmuntend is, iets fijns. Vgl. Van Effen, *Spect.* III, 164: Maar dit moetje lezen, Heeren; Dit mag eerst werkje heeten; Ha dit is een recht gebrade peertje, een neusje van een zalm; *C. Wildsch.* I, 239: Een neusjen van den zalm; Halma, 380: Dat is een neusje van eenen zalm, dat is een lekker beetje, *c'est un morceau délicat, c'est le meilleur qu'il y ait*; bl. 800; Tuinman I, 99: *'t is 't neusje van den zalm*; dat word van de liefhebbers voor 't beste en lekkerste van dien smaakelyken visch gehouden; en dit word by gelykenis tot het puikje van andere dingen overgebracht; *Ndl. Wdb.* IX, 1897. Vgl. in denzelfden zin in Twente en in Deventer: *de tōpkes van de garven* (Draaijer, 42 a).

1) *Tijdschrift* XII, 101; 108.

2) Mededeeling van den heer C. Saür, vischhandelaar te Amsterdam.

3) Vgl. bij Huygens V, 60: Me waf (*wijf*) heb ick met eenen oick gesonden om waf viss, e sneke salms of twie, e neuske, sooter is.

1633. Een neut(je)¹⁶³³

is een slokje, een borrel; waarschijnlijk eig. een notedop vol¹⁾. Zie Köster Henke, 47: *een neutje kraken*, een borreltje drinken; *Zondagsbl. v. Het Volk*, 21 Febr. 1914, p. 1 k. 1: 5 cents 'neutjes'; *S.M.* 119: We zijnne gewend om dezen tijd een neutje te gebruiken, weet uwé?; Nierstrasz, 25: De jongens waren gekomen om alvast eenige neutjes te verschalken op den goeden afloop; *Jong.* 5: Men had mij nog nimmer verteld, dat torenwachters meestal een 'neutje' meenamen 'voor de kouwe voeten' en dat er dikwijls een paar vrienden met hem naar boven gingen om 't neutje te helpen kraken; *In de Forten*, 35; *Zondagsbl. v. Het Volk*, 6 Sept. 1913, p. 1 k. 11: De baas lustte zelf graag een neutje; *Twee W.B.* 82: Een borrel is, begon het kind op te dreunen, een spaan, een oorlam, een neutje, een hap, een spat, een prop, een drop, een lik, een piereverschrikker, een boeveverklikker, ènne.... nou weet ik niet meer; *Slop*, 206; 242; *S. en S.* 35; 82: Dat ging allemaal onder 'n goeie neut gepaard, want de drank was niet van de tafel; *Zandstr.* 78; *in de neut zijn*, dronken zijn (*Boefje*, 77; *A.t.A.* 158). Vgl. hiermede *een soppige peer*, een goed glas wijn (Halma) naast *peren* (drinken); *een peer in- of aanhebben*, beschonken zijn (*Ndl. Wdb.* XII, 891); *een druppie*, *druppeltje*; *een diendertje* (in *Boefje*, 216; *Menschenw.* 67; *Landl.* 86; 119; 199; 267; 354); *een happie* (*O.K.* 56); *een prop(pie)* (in *Falk.* I, 12; *Amst.* 61; *Jong.* 127; *P.K.* 158; *Lev. B.* 7); *een spat(je)* (vgl. eng. *a wet*, *Jong.* 99; *Jord.* II, 22; 33; *Falkl.* VI, 13; *In de Forten*, 34; *Amst.* 63; *Sjof.* 90; *Opprel*, 84; *Gallée*, 41; Köster Henke, 65); *een taaie* (*Slop.* 9; 10; 206; 253; *Tint.* 45; *Nkr.* V, 29 April p. 3; *O.K.* 54: Ouwe *graantjes* pikker, d'r staat een halve taaie borrel voor je klaar!); *een pikketanisje* (Nierstrasz, 23); *een graantje* (*Ndl. Wdb.* V, 517; Nierstrasz, 44: Daar zal Miet op uwes gezondheid wel een 'graantje' voor 'pikken'); *een jajempie* (Köster Henke, 27²⁾); *een keiletje* (Köster Henke, 31; *Peet*, 35); *een wippertje* (in *Sjof.* 80); *een kikkertje* (in *Amst.* 173; *S.M.* 101; *Jong.* 144); *kladdertje* (*Jord.* II, 25); *een krakertje* (Köster Henke, 37; *Jong.* 166); *een werkelooze* (bij Köster Henke, 74); *een tikkertje* (in *Jord.* II, 42; *Uit één pen*, 116); *een boonschoofje* (zie *N. Taalgids*, XIII, 139); *een sas* (Boekenoogen, 869); *een hassebassie* (in *Peet*, 154); *een pieterjanus*; enz. Voor *neut* (hoofd) zie bij **Test**.

Eindnoten:

1633 Een stevige borrel wordt ook een 'stijve' of een 'kanjer' genoemd.

1634. Als niet komt tot iet, is 't allemans verdriet,¹⁶³⁴

of *als niet komt tot iet, kent iet zich zelven niet*, d.w.z. als iemand van geringe afkomst vrij snel, niet altijd door eigen verdienste, vooruit komt in de wereld, wordt hij dikwijls verwaand (vgl. *Spreuken*, XXX, 22-23). Volgens Harreb. II, 52 is deze zegswijze

- 1) In Zeeuwsche en Hollandsche dialecten beteekent *neutje* in 't algemeen een klein appeltje, een klein stukje kaars, een klein stukje potlood. Wellicht hebben we met dat woord te doen. Over de etymologie zie *Ndl. Wdb.* IX, 1911.
- 2) Hebr. *jain*, wijn; vanwaar ook *jajemen*, drinken; *jajemer*, drinkebroer en *jajempie* (slokje, borrel). Zie *N. Taalgids* X, 285.

sedert de 16de eeuw opgeteekend in spreekwoorden-verzamelingen. In de litteratuur vond ik haar in *Seven D.*³⁾ 216: 't Oude kreupel-rijm seght: Als niet koomd tot yet,

3) *Seven Duyvelen regeerende en vervoerende de Hedendaeghsche Dienstmaegden*, door S. de V., t' Amsterdam, 1682.

soo ist allemans verdriet; Paffenrode, ed. 1711, bl. 110: Als niet komt tot yet, soo kent 't syn zelven niet; Tuinman I, 256; Halma, 380; Sewel, 522; *De Arbeid*, 18 April 1914, p. 4 k. 2: Helsdingen en Schaper zijn de levende voorbeelden van het gezegde: als niet komt tot iet, is het allemans verdriet; 5 Dec. 1914, p. 2 k. 4: Wie van niet komt tot iet, is een allemansverdriet; oostfri. *de van nêt kummt to êt, dat is allemanns Verdrêt* (Wander III, 1015). Ook in Zuid-Nederland: *als niet komt tot iet, kent iet zijn zelven niet* (zie o.a. *Waasch Idiot*. 302).

Eindnoten:

1634 Vgl. nog *Ndl. Wdb.* VII, 2156.

1635. Geen (of niets) nieuws onder de zon.

Deze woorden zijn ontleend aan den Bijbel, *Prediker* I, vs. 9: 'Tgene datter geweest is, 't selve salder zijn: ende 't gene datter gedaen is, 't selve salder gedaen worden: so datter niet nieuws en is onder de Sonne. - Wij gebruiken deze woorden om uit te drukken, dat dezelfde verschijnselen op velerlei gebied onder andere vormen telkens terugkeeren. Zie Zeeman, 391; De Brune, *Bank*. II, 361; Afrik. *Daar is niks nuuts onder die son nie*; vgl. het hd. *alles schon dagewesen*¹⁾; fr. *il n'y a rien de neuf sous le soleil*; hd. *nichts Neues unter der Sonne*; eng. *nothing new under the sun*.

1636. Een nijdas,¹⁶³⁶

d.i. een gemelijke vent, een ontevreden mensch, een neetoor²⁾; zie o.a. *Menschenw.* 436; *Mgdh.* 210; *Jong.* 143; *V.v.d.D.* 54. Vermoedelijk is dit woord ontstaan uit 'n (= een) *eid*³⁾, d.i. een hagedis, hd. *Eidechse*, welk diertje in het volksgeloof voor vergiftig wordt gehouden⁴⁾. Vgl. het Geldersche *eene kwaoje tisse* (= *hagetisse*) van en *wif*. In het fri. wordt *hagedis* gebezigd voor een vinnig meisje, maar ook tegen een man gezegd (*Nav.* 1910, bl. 316); *Antw. Idiot.* 166: *Artis*, *hagedis* en *feeks*, *arglistig vrouwmensch*. 't *Is 'en Artis van e wijf*, wat wij een *slang*, een *serpent*, men in Antwerpen een 'horzel van een wijf' zou noemen; en 't oostfri.: *H e f e t a s k e*, *äftas*, *êvtaske*, enz. *eidechse* en *eine freche weibsperson* (Ten Doornk. *Koolm.* I, 18). Zie verder *Noord en Zuid* XXIII, 279; 359; *Volkskunde*, XXII, 230-231; *Ndl. Wdb.* IX, 1997 en vgl. lat. *stellio*, hagedis; een listig mensch, schavuit⁵⁾. Van dit znw. zijn afgeleid een adjectief *nijdassig* (o.a. *Mgdh.* 123; *Sjof.* 206; *Barb.* 157; *Handelsblad*,

1) Volgens Büchmann, 241 ontleend aan Karl Gutzkows *Uriel Acosta* (1847).

2) Gevormd naar analogie van *domoor*, *kniesoor* en dergelijke? (vgl. echter *Taalgids* I, 242: Een kitteloorig mensch: den zoodanigen krieuwelt het achter de ooren, alsof hij er neten had). Elders wordt zoo iemand een *neet*, *nete* (luis) genoemd (Schuerm. 404 a; De Bo, 734 b); *netekam* (Molema, 277 a); *netekop* (Boekenoogen, 663); *neetnek* (Opprel, 73 a); bij V. Schothorst, 177: *neternek*; nd. *neterig* (vgl. hd. *nissig*).

3) In Zuid-Nederland naast *eindas*, een veel voorkomenden naam voor dit dier, en ook als scheldwoord gebruikt.

4) Sloet, *De dieren in het Germaansche Volksgeloof en Volksgebruik*, 320; Dr. L. Goemans in de *Versl. en Meded. v.d. Vlaamsche Acad.* 1912, bl. 205 noot: In Leuven telt de *artis* bij 't volk nog immer voor een gevaarlijk bloedzuigend en spuwend dier.

5) Mr. C. Bake denkt aan een samenstelling met het dier *das* en vergelijkt o.a. het hd. *Frechdachs*, onbeschaamde kerel; zie *Tijdschrift*, XXXIII, 80.

4 April 1914, p. 7 k. 1 (avondbl.), *nijdasserig* (*Handelsbl.* 28 Febr. 1915 (O), p. 2 k. 3), een wkw. *nijdassen*, sarren

of op nijdigen toon iets zeggen (o.a. *Mgdh.* 212; *Nkr.* II, 25 Dec. p. 2; *Amstelv.* 38; *Slop.* 93; *Handelsblad*, 11 Juli 1914 (avondbl. p. 9 k. 2) naast een znw. *genijdas* (o.a. *Haagsche Post*, 11 Dec. 1920, p. 2019).

Eindnoten:

1636 noot 3. / voorkomende.

1637. Een Nimrod,

d.i. een jager, aldus genoemd naar den koning van Babylonië en Assyrië, waarvan in *Gen.* X, vs. 9 vermeld wordt, dat hij een geweldig jager was voor het aangezicht van Jahwe¹⁾. 'Zij, die in vervolg van tijd zijn voetspoor drukten en zich bij jagttooneelen door heldenfeiten beroemd maakten, hoorden zich vaak met hem vergelijken, daar men van zulken plagt te zeggen: gelijk Nimrod, een geweldig jager voor het aangezicht van Jehova' (*Bijb. Wdb.* II, 644 a). Vgl. fr. *un Nemrod*; hd. *ein Nimrod*; eng. *a Nimrod*.

1638. Op het nippertje.

In de zegswijze: *dat is op 't nippertje*, d.i. de zaak lijdt geen uitstel; ook: het is nog precies op tijd; bij Harreb. II, 127: *dat is op het nippertje*; fri. *op 't nipen ôf* (vgl. mnl. *als 't comt aent nijpen*, als de nood nijpt, op het hoogst is); Gunnink, 174: *op 't nipetien*. Ook *het scheelde geen nippertje of* (o.a. *Diamst.* 309), het scheelde weinig of. In Zuid-Nederland zegt men: het stak *nip* (nauw); het komt er *nip* op aan; gij hebt het daar zoo *nip* of *op het nipken* gezet, het zou kunnen vallen; *nip, nipte, nips, nippens, knippens, op het nippeke staan*, zoo nauw op het nip of uiterste punt staan, dat het gemakkelijk kan vallen (Schuermans, 411 b; *Bijv.* 210; *Antw. Idiot.* 859). *Op het nipken (nippen) komen*, op het uiterste oogenblik komen, waarvoor elders gebruikt wordt: *op het (leste) knipken komen* (Schuermans, 263 b; *Waasch Idiot.* 355; 459), *op het knippen, - den knip komen*; in Twente: *op 'n knippert*. De Bo citeert 543 en 744: *op den nip, knip, op het nippen, nipte, nip, nippens staan*; Rutten 117: *op den knip*; Tuerlinckx, 329: *oep de knip, 't knippe*; Teirl. 156: *op 't leste knipke*, op 't nipje; *Waasch Idiot.* 459: *'t is op 't nipste koordeken*, op 't laatste oogenblik. Eig. wil de uitdrukking zeggen: *op het punt van knippen, nippen*, d.i. als het begint te nijpen; *als 't nipt of als 't nipt en weer nipt* (18de eeuw; Opprel, 73 en fri. *as 't nypt en wer nypt*, als de nood aan den man komt, op 't uiterste oogenblik (Franck - v. Wijk, 460; *Ndl. Wdb.* IX, 2022-2023). Vgl. de synoniemen: *op het leste spreutje*; *op het hippen* (Schuerm. 664 a; 189 a); in het Friesch: *op 't hipke*. Zie ook De Jager, *Frequ.* I, 431, die uit de Duitsche dialecten citeert *op het Nippe stohn*, auf der Spitze stehen; *op et Nippe kommen*, im letzten entscheidenden Augenblicke kommen, en een adj. adv. *nipp, nip, nipe*, nauwkeurig, stipt, scherp²⁾, dat blijkens het bovenstaande ook in Zuid-Nederland bekend is en in Groningen in de uitdr. *nip toukieken*, nauwkeurig, terdege bekijken (Molema, 210); Ten Doornk. *Koolm.* II, 220 a: *up de kippe (spitze) stân*, op het punt staan van te vallen, te kantelen; Rutten,

1) D.i.: Hij was zoo buitengewoon dat Jahwe hem opmerkte.

2) Vgl. Schiller und Lübben III, 188 b en Grimm, VII, 852.

112 *b*: *op het kippen* (ook bij Tuerlinckx 317; *Antw. Idiot.* 651), *op 't punt van te gebeuren*. Vgl. eng. *in the very nick*; fri. *op 't nipperke (ôf)*.

1639. Nolens volens,

eig. niet willende, wel willende; vandaar goed- of kwaadschiks, met of tegen iemands zin. De uitdr. komt in de 18de eeuw voor bij Spaan, 142: Ik stoof vliegens overend, rukte het mes uit, en zat 'er Abram zoo gezwind me agter de vodden, dat hy nolens volens van 't Theather sprong. In het hd. is de uitdr. opgeteekend in 1667 (*Zeitschr. f. D. Wortf.* XV, 197). Zie verder S.M. 104: Kerel, wat beef je toch, dāt moest ik eindelijk nolens volens zeggen. In klassiek Latijn komt deze verbinding niet voor: men zeide dan *velim, nolim*, etc., doch in latere geschriften wordt meermalen *nolens volens* aangetroffen. Zie *Journal*, 384, waar ook vermeld wordt het gri. *ἐκὼν ἀέκωv* naast *κᾶν θελης κᾶν μὴ θελης*.

1640. Nood leert bidden.

Zie Winschooten, 167: '*Nood leerd bidden*: dat is, menssen, die in *noodweer*, en ongestuimig weer sijn: die sijn soo week om haar hart, dat sij als dan alder bequaamst schijnen, om de aanstaande nooden, en gevaarlijkheeden met klemmende reedenen en woorden van God almachtig af te bidden: eeveneens gelijk verliefde minnaars, dan alder welsprekenst schijnen, als het op het nijpen aan komt, en voor een blaauwe scheen bevreesd sijn'. Vgl. lat. *adversae res admonent religionum* (Livius); Volksb. *Vier Heemskinderen* (ed. Matthes), 77: Ter nood moet men wel bidden; De Brune, 330; Tuinman II, 222; *W Leevend* VII, 340; *C. Wildsch.* V, 283; Halma, 382 en Joos, 159. Ook in het hd. *Not lehrt beten* (Wander III, 1055); Afrik. *nood leer bid*; nd. *nâd lărt bāen* (Eckart, 380).

1641. Nood breekt wet,

d.w.z. de nood dwingt somtijds de wet te schenden; gezegd 'ter verklaring en verontschuldiging van iets, dat eigenlijk ongeoorloofd is of tegen de gewoonte indruischt, doch alleen door de bijzondere omstandigheden als gewettigd wordt'; *Ndl. Wdb.* III, 1238; lat. *necessitas ante rationem est* (Otto, 241). In de middeleeuwen: *noot breect ewe* (wet, zedewet); *men breect die wet dor noot*; *die noot gheen wet en heeft of nootsin breket al belof*, Campen, 90: *nood breeckt Ee*; Vondel, *Gijsbr. v. Aemstel*, vs. 571:

De wetten zwijgen stil voor wapens en trompetten.
De nood breeckt wet: gy mooght op geene wetten staen.

Vgl. verder *C. Wildsch.* I, 52; het hd. *Not kennt kein Gebot*; nd. *Not holt gên Gebot*; fr. *nécessité n'a point de loi*; eng. *necessity has no law*; zie Wander III, 1051; Harrebomée I, 440 b; Villiers, 87; Joos, 159; *Waasch Idiot.* 461 a: *nood breekt wetten*; *Antw. Idiot.* 1918: *nood breekt wet*.

1642. De nood gaat (of komt) aan den man.

'Dat is, het geld de huid, of het leven. Dan klemt het gevaar allermeest; en daarvoor zal men alles doen, lijden, en wagen' (Tuinman I, 317). Vandaar: het wordt ernst, het begint er ernstig uit te zien. In de 17de eeuw te lezen bij Cats I, 460; *Klucht v.d. Pasquil-maecker*, 15; Van Lummel, 754; *Gew. Weeuw.* III, 18; De Brune, *Bank.* I, 29; Pers,

448 a; enz. Vgl. ook Sewel, 524: Als de nood aan den man komt, *when necessity requireth*; Harreb. II, 54; Villiers, 87; *Ndl. Wdb.* IX, 2068. In het hd. *es geht (ist) Not an Mann; wenn Not an 'n Mann geht*¹⁾; nd. *Nôt an Mann, Mann vöran* (Eckart, 389).

1643. Als de nood op het hoogst is, is de redding nabij.

Deze op zich zelf duidelijke spreekwijze luidt bij Goedthals, 97: *als den angst meest is, so is gods hulpe allernaest*, ce que Dieu ayme, au besoing repas a; bij De Brune, 151: *wanneer den angst ons meest verbaest* (ontstelt), *zoo is Gods hulp ons aldernaest*. Zie Harreb. I, 15 b; II, 129 b, waar de tegenwoordige vorm voorkomt; Villiers, 87; Joos, 159: *hoe grooter nood, hoe nader God*; Wander III, 1058: *wenn die Not am grössten, ist die Hülff (ist Gott) am nächsten*; eng. *when the need is highest, help is highest*, fr. *à barque désesperée Dieu fait trouver le port*.

1644. Van den nood eene deugd maken,

d.w.z. in den nood iets doen, 'voor deugd of goed aanzien', dat men anders niet zou goedkeuren; zich naar den tijd en de omstandigheden schikken; lat. *facere de necessitate virtutem* (Otto, 241). In de middeleeuwen: *van der noot* (of *van der nootsake*) *ene doget maken*; Campen, 91: *men moet van den noot een duechde maken*; Servilius, 202*; Sartorius I, 3, 61; II, 6, 53; Hooff, *Ged.* I, 2, vs. 8; Brederoo, *Klucht v.d. Molenaar*, vs. 19; Idinau, 305:

Men van den nootd een deught moet maken,
Als emmers het quaedt moet zijn gheleden.
Ghy en kunt uyt t' lijden niet gheraken;
Wilt hier dan ghewilligheydt toe be-steden.
Als ghy van buyten queelt, weest van binnen te vreden.

In het hd. *aus der Not eine Tugend machen*; fr. *faire de nécessité vertu*; eng. *to make a virtue of necessity*. Zie Wander III, 1050; 1060; Tuinman I, 344; *Ndl. Wdb.* IX, 2068; Joos, 159; Villiers, 87; *Waasch Idiot.* 461 a; *Antw. Idiot.* 1918 en vgl. nog het Friesch: *as 't net kin so 't moat, dan moat it sa 't kin*.

1645. In den nood leert men zijne vrienden kennen.

Deze gedachte wordt meermalen bij de klassieke schrijvers aangetroffen. Vgl. Euripides, *Hec.* 1226: *έν τοῖς κακοῖς γάρ ἀγαθοὶ σαφέστατοι φίλοι*; Cicero, *de amicitia*, 17, 64: *amicus certus in re incerta cernitur*; Petronius: *in augustiis amici apparent*; enz. Zie *Journal*, 8 en verder bij ons in het mnl. *Limb.* VIII, 175: Ter noet mach men den vrient bekinnen; *Con. Somme*, 424: In den noot sietmen wie vrient is; Goedthals, 73: *In nood kentmen vrienden*; *Trou m. Bl.* 156: Die beste vrinden kintmen inder meester noot; Servilius, 21: *In den noot leertmen die vrienden kennen*; Cats I, 498; De Brune, 222:

Wanneer men is in noot of pijn,
Dan kentmen, wie de vrienden zijn.

1) Voor de bet van man = *mensch*, zie n°. 1468.

Zie verder Sewel, 524; Halma, 753; Bebel n°. 249; Harrebomée I, 145 b; III, 165 b; Villiers, 87; Joos, 141; *Antw. Idiot.* 1918: *in den nood kent men zijn vrinden*; Wander III, 1047; fr. *c'est dans le besoin qu'on connaît les (vrais) amis*; hd. *in der Not erkennt man den Freund*; eng. *a friend in need is a friend in deed*.

1646. Iets van noode hebben,

d.i. iets noodig hebben. Oorspr. beteekende *van noode(n)*, door den nood gedwongen, noodzakelijk. *Van noode zijn*, hd. *vonnöten sein*, noodzakelijker wijze zijn; daarna 'noodig zijn', t.w. voor iemands behoefte. Toen *van noode* deze beteekenis van 'noodig' had aangenomen, werd het ook verbonden met het wkw. hebben in de beteekenis van noodig hebben, behoefte aan iets hebben; vgl. dezelfde ontwikkeling bij het hd. *vonnöten haben*. Zie *Ndl. Wdb.* IX, 2073; *Tijdschr.* XVII, 167; Paul, *Wtb.* 379 en vgl. fri. *hwet fen noaden hawwe*; Gallée, 31, *van nöden hebben*, van noode.

1647. Met de noorderzon vertrekken,

d.w.z. in den nacht of ook wel bij dag stil heengaan, ongemerkt, dikwijls met veel schulden; er vandoor gaan; *de breëveertien opgaan* (zie n°. 349). In die landen, waar de zon gedurende een tijd van het jaar niet ondergaat, schijnt zij, wanneer het bij ons nacht is, uit het noorden; vandaar dat men in de 17de eeuw onder de noorderzon middernacht verstond, evenals onder *zuiderzon* den middag. Vgl. Coster, 505, vs. 260. Ten twaelfen, by Noorder Son; Huygens VI, 82:

Trijn pleitte voor haer' man, wanneer hij op syn pad
Somtijds by noorder Son een deur ontgrendelt had.

De uitdrukking staat opgeteekend bij Winschooten, 270: *Verhuisen met de Noorderzon*, dat is, verhuisen sonder huur te betalen: betalen den huiswaard met bedstroo; Van Moerk. 337; Baardt, *Deugden-Sp.* 254; *Loosd. Weesk.* 22; Tuinman I, 139; Sewel, 525: Met de noorder Zon verhuizen, *to steal away, to go away privately*; Joos, 97; *Ndl. Wdb.* IX, 2130; enz. In de 16de eeuw zeide men volgens Kiliaen, 416: De nevelkarre drijven: met de nevelkarre ende int doncker vertreckken ende ruymen, *cedere foro*, welke uitdr. in Zuid-Nederland nog gebruikt wordt (Schuerm. 408 b; *Antw. Idiot.* 855; Joos, 109 en vgl. *Gew. Weeuw.* IV, 42) naast *den luchtbal opsteken* (De Bo, 652). Synoniem was in de middeleeuwen *metter dagheraet* (-*dagherheit*) *ruymen* (zie *Noord en Zuid* II, 44; *Tijdschr.* V, 194); in de 18de eeuw, volgens Sewel, 231: Een gat in de Maan maaken, met de Noorder Zon verhuizen, *to steal away, to go away privately* (vgl. het fr. *faire un trou dans la lune*; hd. *ein Loch in den Mond bohren*; eng. *to shoot the moon*), en thans in West-Vlaanderen: *verhuizen met de lanteern aan den dijsel* = dissel (De Bo, 232).

1648. Een harde noot.

Een harde noot wordt als beeld genomen van een moeilijk (en onaangenaam) werk in de uitdr. *een harde noot kraken*, eene moeilijkheid

doorstaan, eene onaangenaamheid ondervinden. Vgl. Hooft, *Brieven*, 464: Deze noot (het lezen van 'P. Pauloos leeven'), hardt van dop, en bitter van bolster, is zeeker moeilijk en weersmaaklijk te kraaken gevallen; Anna Bijns, *Nw. Refr.* 109: Des mijn herte zoo zueren note gecraecht heeft; Van Vloten, *Geschiedz.* I, 231: Veel van hen craecten die herde noten (= kwamen om) in wyngaert, in coren, opt strate, in goten; waarmede te vergelijken is *Profijt. Liedeb.* 51, 12: Si moet de harde not der bitter doot ierst craken, eer si die kerne der soeticheyte van mijnre godheyt mach smaken (*Mnl. Wdb.* III, 2036); Halma, 286: Dat is eene harde noot om te kraaken, dat is eene zaak moeielijk om uit te voeren, *c'est une affaire épineuse*; zie nog andere plaatsen in *Ndl. Wdb.* IX, 2139 en vgl. Villiers, 87. Ook in het hd. *das ist eine harte Nusz*, dat is eene moeilijke, onaangename zaak; *jemand eine harte Nusz zu knacken geben* (zoo ook bij ons o.a. *Het Volk*, 7 Febr. 1914, p. 5 k. 4; *De Arbeid*, 11 April 1914, p. 3 k. 4); *Antw. Idiot.* 1918: *dat is 'en harte noot (om kraken)*, 't is een harde slag, een pijnlijk ongeluk; eng. *that is a hard nut to crack*. In Zuid-Nederland: *eene bitter noot om kraken*, eene lastige zaak (Joos, 93¹⁾); *harde noten moeten kraken of te kraken hebben*, harde waarheden moeten hooren, veel verdriet en last uitstaan; zie De Bo, 749; *Waasch Idiot.* 461 b; vgl. fri. *nuten kreakje*, twisten, en Van Dale, die hiervoor opgeeft *kwade noten kraken*, het hard te verantwoordten hebben, waarbij echter moet worden opgemerkt, dat dit vroeger in de 17de en 18de eeuw beteekende: iets slechts voorspellen; zie Winschooten, 166; 171; Smetius, 133; Tuinman I, 112 en Halma, 286: *Quaade nooten kraaken, augurer mal des choses à venir*, 384: een quaade nootenkraaker, *un Prophète de malheur*. Ook *rare, goede noten over iemand (hooren) kraken*, raar of goed over iemand (hooren) spreken.

1649. Hij heeft veel noten op zijn zang.

'Dit zegt men van een grillig en moeyelijk hoofd, dat veel beslag en omslag maakt. 't Is ontleent van de nooten der zangkunst, die op zommige deunen wel zeer veele zyn' (Tuinman I, 259). De eig. bet. is dus: zijn zang, zijne partij heeft veel noten; hij heeft heel wat te zingen, en vandaar: hij heeft veel pretenties of ook veel praats. Vgl. Campen, 113: *hy heft voel nooten op synen sanck*; Goedthals, 115: *een onledigh wyf, en legghende hinne, hebben vele cakelens aen; vele noten op huerliederen sangh*, la plus douce neuf fois le iour faut qu'elle se courrouce; zie verder Van Moerk. 539; *C. Wildsch.* III, 146; V, 267; *Ndl. Wdb.* XI, 298; IX, 2149; *Onderm.* 28; Afrik. *hy het baie note op sy sang*; enz. Ook in Zuid-Nederland is deze uitdrukking bekend; zie Schuermans, 415 b; *Antw. Idiot.* 862; *Waasch Idiot.* 461: *veel noten op zijnen zang hebben*, frank spreken, zich veel te verstaan geven. In het Haspengouwsch zegt men hiervoor: *veel liekens in zijnen buik hebben; veel krollen in zijnen steert hebben* (Rutten, 42; 132); en in Limburg, volgens Welters, 93: *hij heeft veel duiven op zijn dak*; in het Friesch: *hy het in bulte (of in hopen) noaten op 'e sang*; op Goeree en Overflakkee: *veel peen in den hutspot hebben; hi heit altied een pisje of een kakje*.

1) *Noord en Zuid* XVI, 318.

1650. Hij is in zijn nopjes (of knopjes),

d.w.z. hij is in zijn schik; eig. in die kleeeren, waar noppen of knoppen¹⁾, pluisjes op zitten (vgl. *nopjesgoed*, *nopjeslaken* en Heemsk. *Arcadia*, 21: De onderrok was van witte nopjes); dus in zijne mooie kleeeren, in feestgewaad, en vandaar bij overdracht: hij is verheugd; vgl. n°. 281 en 656. De eigenlijke beteekenis blijkt nog duidelijk bij Westerbaen II, 249:

Maer sie wat schoonder verw dat op mijn koonen leyt.
Hoe net dat ick gekleedt, hoe braef ick in de noppen,
Hoe 'k in de plunje ben.

In denzelfden tijd komt de uitdr. ook reeds overdrachtelijk voor; o.a. in de *Gew.*

Weeuw. II, 11: 't Is me lief, dat ik u zo in je knopjes vind. In de 18de eeuw komt *goed* of *slecht in de noppen zijn* nog meermalen voor in den zin van goed of slecht gekleed zijn; ook in dien van welgesteld of arm zijn; zie Van Effen, *Spect.* IV, 50; VI, 29; 55; Sewel, 526: Hy was wel in de noppen (*or* wel in den dos), *he was very well clothed*; Halma, 405: *Il est en ses gogues*, hij is in zijne vrolijkheid, of in zijne knopjes; *W. Leevend* VI, 30: Oom (kwam) van de werf, magtig in zyn knopjes, om dat het schip zoo glad als een veer was afgeloopen; *Nw. Sckool* V, 342: Wat ben ik in m'n nopjes, dat ze aan de Redactie van ons tijdschrift zoo goed het beulswerk verstaan; *Ndl. Wdb.* IX, 2154. Ook in Transvaal zegt men nog: *hy is in syn knoppies* (*Onze Volkstaal* III, 139). Synoniem was in de 18de eeuw: *hy is wel in zyn lobbe* (halskraag); Tuinman I, 304; *Jord.* 394), waarvoor men nog te Kadzand zegt: *hij is wel in zijn lobbetjes* (zie *Nav.* XI, 35); verder: *in zijn goud gaan* (zie het *Ndl. Wdb.* V, 465); in het Zaaansch: *hij is in zijn goed garen* (of *garing*), hij is in zijn nopjes, in zijn element; *in zijn gluur zijn*, in zijn schik, blijde zijn (Boekenoogen, 228 en 1312); in Twente: *in pöts wèzen*, in zijn nopjes zijn; in het fri.: *hy is in syn nopkes, wakker yn 'e bladeren, alhiel splinterny.*

1651. Noppes,¹⁶⁵¹

d.i. niets, neen; zie *Onze Volkstaal* III, 197; Köster Henke, 48: *noppes poen*, geen geld; *ik wou een sjaans* (kans) *bij haar hebben maar noppes, hoor je* ('t gaf niets); Teirlinck, *Barg.* 49: *noppis*, ook *noppe*, hetzelfde als *nobis*, niets, neen, niemand, niet; *Nkr.* III, 3 Oct. p. 6: Onder dak voor noppes krijg je niet; *Kokad.* 60: In Holland kriegden de soldaten voor noppes gein; *Het Volk*, 25 April 1914, p. 5 k. 3: 'n Eersugduikelaar, die langs de rugge van de arbeiders tweeduizend neut en voor noppes eerste klas reize in de wag wil sleepe; *Mgdh.* 139: As je nou nog 'n behoorlijk thuis had, maar noppes, hoor; *Nkr.* VIII, 14 Febr. p. 7: 'Wel', aldus de 2de sekretaris, 'nieuws'? 'Noppes', was 't antwoord, we hebben een lauw²⁾ bestek gehad, er was niks te doen; *Jord.* II, 137;

1) Zie n° 1144 en het *Ndl. Wdb.* V, 172, waar over deze afwisseling van *kn-* en *n-* bij dezelfde of bij verwante woorden gesproken wordt; voor de ontwikkeling der beteekenis vgl. het 17de-eeuwsche *met iets verkuischt zijn*, eig. met iets 'versierd', en vandaar met iets 'in zijn schik' zijn, en *gecoiffeerd* zijn met iets (fr. *être coiffé de qqch*), *gekapt* zijn met iets, er zich door gestreeld gevoelen (*Ndl. Wdb.* VII, 1538).

2) Dit *lauw*, *louw*, is een veel voorkomend woord voor *niets*, hebr. *lô*; zie Langendijk, *Wederz. Huw.bedrog*, waar de kale Jonker zich Graaf van *Habislouw* noemt (vs. 580); *Mgdh.* 140; *Menschenw.* 13: Da's louw (dat is niets); *Boefje*, bl. 59: Op de kerremis voor louw te magge draaie; ook bl. 70: De dokter had je voor louw as je in de bos was; Köster Henke, 41: *louw*,

143; Veel te duur.... dock je dat 't noppes koste?; bl. 368: Komp Jode Jet voor noppes; *Handelsblad*, 22 Juni 1920 (O.), p. 2 k. 6: In die kinderjaren willen we immers liefst bakketbakker worden om voor noppes te kunnen smullen; *Opr. Haarl. Cour.* 29 Maart 1922, p. 9 k 1: De ambtenaars bij legioenen die eischen voor 'noppes' pensioenen; Van Ginneken II, 127: Is de groeze mol (*is het kind dood*¹⁾? Hij keek naar 't venster. - Noppes (*neen*)? In het hd. barg. komt *noves* en *nobis* in dezen zin voor (Kluge, *Rotw.* 159; 342; 484). De oorsprong is onbekend²⁾.

Eindnoten:

1651 noot 1. *l. mulo*, dood.

1652. Nuchter(en) blijven van iets,

d.w.z. iets niet krijgen, *zijn mond kunnen afvegen* (zie *Ndl. Wdb.* I, 1741), ergens geen aandeel in hebben, iemands neus voorbij gaan. In de 17de eeuw *nuchter zijn van iets*, geen deel hebben aan iets, eig. er niet van proeven. Thans uitsluitend 'nuchter blijven van iets'; o.a. *Amst.* 74: Als jelui zoo dringen en duwen, blijf jelui allemaal nuchter van de boel; *Jong.* 236: Pas op jij met je rooie kanes (*hoofd*), als je de anderen trapt, blijf je d'r nuchteren van; *Landl.* 195; 208; *Krat.* 103; *M.z.A.* 16; *P.K.* 116; *S.M.* 58; *Nkr.* VI, 21 Dec. p. 4: De Rotterdamsche tonnemaat brengt stuwadoor en reeder baat, maar onze stoere havenman, die blijft er lekker nuchter van; *Het Volk*, 6 Mei 1914, p. 6 k. 3: Rechtsche kandidaten aanwijzen, daar blijft hij nuchter van. Daar wordt door anderen voor gezorgd; *Op R. en T.* 119: Als ik niet casuweel d'r op aankom, gappe ze me een heel mandje blauwe druiven weg - maar 'k snapte ze en nou blijven ze d'r lekker nuchter van; Molema, 282: *hij blijft 'r nöchtern van*, dat gelukje gaat hem voorbij, hij krijgt er niets van; Gallée, 31: *daor blieev i nuchteren bi*, dat gaat uw neus voorbij; fri. *dêr bliuwstou nochteren fen*; *Ndl. Wdb.* IX, 2203; voor Zuid-Nederland vgl. *Loquela*, 346: *nuchter*, weteloos: 'Zijn goed gaat verkocht zijn en hij is er nog nuchter van.'

1653. Hij is een nul in het cijfer,

d.w.z. hij beteekent niets, wordt bij de optelling niet medegerekend, heeft niets in te brengen, is niet in tel; Afrik. *hij is maar 'n groot nul*. Vroeger zeide men ook *een oo(tje) in het cijfer zijn*, dat thans nog in Zuid-Nederland gebruikt wordt naast *een nul in 't cijfer zijn* en *geteld worden gelijk 'n o in 't cijferen*; zie *Antw. Idiot.* 484; 865 en vgl. *De gelyke Twélingen*. (anno 1677): Jy bent maar een ootje in 't syffer, je geldt 'er niet, man³⁾; Hooft, *Ned. Hist.* 846: Hy diende hun voor een o in 't syfer. Voor andere plaatsen zie *Ndl. Wdb.* XI, 230 en vgl. Tuinman I, 355; Halma, 384: Hij is

niets, weinig, neen; voor *louw*, voor niets, gratis (vgl. voor *tjomme* in *Jong.* 236); *louwloene*, slechte zaken, tegenspoed (vgl. *N. Taalgids* X, 285); Teirl. *Barg.* 43; Voorzanger en Polak, 179; 185. Ook in 't Hd. *law* (Kluge, *Rotw.* 351; 382; 402).

- 1) Vgl. het wkw. *mollen*, dooden; het bnw. *mol* is waarschijnlijk ontleend aan het zig. *mulo*, door (*Ndl. Wdb.* IX, 1020).
- 2) Met *nobis*, duivel en als adj. dronken zal het wel niet samenhangen (*Ndl. Wdb.* IX, 2028). Voor den uitgang zie V. Ginneken II, 129.
- 3) *Tijdschrift* VIII, 102.

maar eene nul in cyffer, *il n'est qu'un o en chiffre, il n'a point d'autorité du tout*; Harreb. I, 108. Ook *hij is een nul vóór het cijfer* (in *Uit één Pen*, 8), een nul voor het

decimaal (in *De Arbeid*, 14 Febr. 1914, p. 1 k. 1) of eenvoudig *een nul* (18de eeuw). Zie *Ndl. Wdb.* IX, 2210. In het fr. *c'est un zéro en chiffre*; hd. *eine Null sein*; eng. *to be a mere cipher*.

1654. Van het jaar nul,

d.w.z. van geen waarde, zonder beteekenis; eig. thuis behoorend in een tijd toen er nog geen tijdrekenig was, in een 'onmogelijk ver' verleden. De zegsw. dateert uit de 19de eeuw; zie Harreb. I, 171: Het is er één van het jaar nul; V. Deysse, *Verz. Opst.* IV, 306: Dichters en prozaïsten, koud en akelig van het jaar nul; *Nest.* 32: Al was het me dan ook een klant van het jaar nul; *Falkl.* IV, 113: Moppen van 't jaar nul; *Nw. School*, II, 180: Hij maakt door z'n streven om volledig te zijn 'opmerkingen' van 't jaar nul; Afrik. *in die jaar nul*, nooit; *Ndl. Wdb.* VII, 22; IX, 2209; eng. *of the year one*.

1655. Nul op het request krijgen (- geven),

d.w.z. een weigerend antwoord ontvangen op een verzoekschrift; het tegengestelde van *bon op 't request krijgen*. Vgl. Kil. 852: *Nihil op de requeste geven*, *postulatori abscondere spem impetrandi*; Sartorius III, 7, 38: *nihil op 't request*; en de *Verm. Avant.* I, 240: Nogtans wierd ik met menigvuldige brieven van hem ontrust, ofschoon hy gedurig nihil op 't request bekwam. Zie ook Tuinman I, 80; 170; *Ndl. Wdb.* IX, 2211. *Nul* is derhalve de vertaling van het lat. *nihil* (niets).

1656. Van nul en geener waarde.

Deze uitdrukking luidde oorspr. *nul en van geener waarde*¹⁾, waarnaast door Kiliaen, 852 vermeld wordt: *Nul ende van onweerden*²⁾, *frivolus, irritus*. In de 17de eeuw komen de vroegere en de tegenwoordige vorm naast elkander voor; in de *Gew. Weeuw.* III, 67: *Nul en van geener waarden*; Brederoo I, 34, 664: *Voor nul en geener waarde achten*; Rusting, 480: *De wacht is nul, van geener waarden*; Spaan, 40: *nul en van geener waarde*; V. *Janus*, 308: *Voor nul en onwaarde verklaren*. Nog andere voorbeelden in *Ndl. Wdb.* IX, 2211; Afrik. *van nul en geen waarde*; *Waasch Idiot.* 462 b: *van nul en geener weerde*, waarin *nul* de beteekenis heeft van *nietig, krachteloos*. Hiernaast: *een bluf van nul komma zes* (V. Ginneken II, 175). Vgl. ook *Ppl.* 32: *De medam is ook van nul komma nul*. Vgl. fr. *c'est nul et d'aucune valeur*, hd. *das ist null und nichtig*; eng. *that is null and void*³⁾.

1) *Mnl. Wdb.* IV, 257.

2) Vgl. *R.v. Utr.* 2, 355, 3: *So sal de citatie voir nul ende van onweerden geacht worden*; Despars I, 359: *Omme die voorn. ghifte nul, negheen, ende van onweerde te makene*; *Handv. v. Amst.* 211 b: *Soodanighe verkoopinghen zijn nul, krachteloos ende van onwaerde*; Pamfl. Müller, 3934, bl. 10 r: *Keuren ende ordonnatien te maecken dat die nul zijn daer Deeckens ende gemeene Neringen niet over hebben gestaen*. Zie ook Stallaert II, 296 b en *Ndl. Wdb.* X, 2188.

3) Voor het gebruik van een uitheemsch woord in verbinding met een eigen woord zie Salverda de Grave, *De Franse woorden in het Nederlands*, bl. 30; *Tijdschr.* XXIII, 25.

1657. Iemand op zijn nummer zetten,

d.w.z. iemand op zijn plaats¹⁾, zijn voorman zetten; hem te recht wijzen; hem *afriggelen* (Veluwe²⁾); vgl. Harreb. II, 128: *Hij wordt op zijn nommer gezet*, men wijst hem terecht. Het spreekwoord wordt gebezigd van den man, die zich te veel aanmatigt'; *Het Volk*, 14 Nov. 1913, p. 2 k. 4: De Tribunist Knuttel debateerde en werd door den spreker flink op zijn nummer gezet; 8 Sept. 1913, p. 1 k. 2: De 'Gelderlander', het katholieke blad van Nijmegen, zet den Hongaarschen prelaat, mgr. Gieszwein, die voor de Vereeniging van Vrouwenkiesrecht optreedt, op zijn nummer; 11 Dec. 1913, p. 1 k. 3: De Heer De Monté Verloren zette den vrijliberaal Nierstrasz op zijn nummer; *Zondagsbl. v. Het Volk*, 13 Dec. 1913, p. 1 k. 1; *Het Volk*, 19 Dec. 1913, p. 2 k. 3; 21 Januari 1914, p. 1 k. 3: Onze partijgenoot kon den kwaaddenkenden tegenstander behoorlijk op zijn nummer zetten; 3 April 1914, p. 2 k. 3; *Nkr.* VII, 26 Juli p. 2: Nu komt er binnenkort gelegenheid dien baas eens op zijn nommer te zetten; VIII, 11 April p. 2: Onze afgevaardigden hebben de Volk-redactie naar verdienste geroskamd en de redacteuren van *Het Weekblad* op hun nummer gezet; *Handelsblad*, 4 Aug. 1914 (ochtendbl.), p. 3 k. 3: 't Komt mij voor dat dergelijke directies zeker wel eens op hun nummer mochten worden gezet; *Lev. B.* 93: Nou zij aan 't skreeuwe, ik ook aan 't skreeuwe, en 'k heb d'r leelijk op d'r nommer gezet.

1658. Nummer honderd,

benaming van het heimelijk gemak, omdat dit in hotels op de deur veelal met het cijfer 100 gemerkt is; vertaling van het fr. *numéro cent*, *le n^o.* 100, waarin *cent* een woordspel is met den werkwoordsvorm *sent* van het ww. *sentir*, ruiken. Zie verder **Tante Meijer**.

- 1) Zie dit in *Nkr.* VII, 26 Juli p. 2; *Het Volk*, 6 Febr. 1914, p. 2 k. 4; *Nw. School*, III, 325; VI, 255; *Antw. Idiot.* 1970; *Waasch Idiot.* 523; vgl. Afrik. *iemand op sy plek sit*.
- 2) *Onze Volkstaal* III, 250.

1659. Oele!

Dit wordt als antwoord gegeven aan iemand 'die een wensch, een plan of eene verwachting heeft uitgedrukt, en dan aanduidende dat hij zich met ijdele hoop vleit', in den zin van *och kom! 't mocht wat! gekheid! larie!* Dit gebruik van *oele* is sedert de 18de eeuw bekend; zie Langendijk, *Don Quichot*, vs. 159. Thans komt het nog dialectisch voor; vgl. *Jord.* 256: Oele.... oele! schaterde Karel dan minachtend, blies ze een mondje bierschuim in 't gezicht en liep weg, zonder een woord verklaring; II, bl. 105: Oele! wat zou 't! bl. 115: Hij zag een bloedende vrouw, in waanzinnige smart, half neergestort over een verminkt lijf.... Oele!.... oele! hij zoog liever ijswafels; bl. 370; *Nest.* 59: Den volgenden dag ging ik op klacht. Daar vertelde ik alles van stukje tot beetje. Maar oele, ze wilden me niet gelooven; fri. *oele!* gekheid, beuzelpraat, uitvluchten! *Jawol, oele, larie!*; Draaijer, 44: *Ule!* gekheid! fluiten! Volgens het *Ndl. Wdb.* X, 51 is dit *oele*, eig. meerv. van *oel*, identisch met het mhd. *uol*, lint, band in *uolwurm*, lintworm, ags. *ôl*, riem, band, dus voorwerp van weinig waarde en daarna nietigheid, beuzelarij (vgl. 1420).

1660. Olie in het vuur,¹⁶⁶⁰

d.w.z. in oneigenlijken zin nieuwe brandstof in het vuur der hartstochten, nieuwe opwakkering van driften. Ontleend aan het lat. *oleum igni (of camino) addere* (Otto, 253); vgl. *Sp. Hist.* III¹, 41, 16; Servilius, 181*: *men en zal gheen olye int vier gieten*; Sart. bl. 149: *oly in 't vier gieten*; Roemer Visscher, *Sinnep.* 3de Schock, 57; De Brune, *Bank.* II, 399; *Ned. Hist.* 236; 447; Pers, 534 b; enz. Zie Harrebomée III, 305; Afrik. *Dis olie op die vuur*; Wander III, 1141 en vgl. fr. *jeter de l'huile sur le feu*; hd. *Oel ins Feuer giesen*; nd. *Oelje to'm Für gêten*; eng. *to add fuel to the fire; that's oil to the fire*; fri. *oalje yn 't fjúr*.

Eindnoten:

¹⁶⁶⁰ Syn. is *pik in 't vuur* (18de eeuw).

1661. Er is geen olie meer in de lamp,

vooral in toepassing op personen, wier levensgeesten verteerd zijn, hetzij door ouderdom, hetzij door uitputtende losbandigheid; maar ook wel gezegd van eene platte beurs, een ledige flesch, enz.; *Ndl. Wdb.* X, 113 en vgl. n°. 1322. Vgl. voor de 16de eeuw *Roode Roos*, 82: Daer schuyt vry noch oliken in ons lampe; verder De Brune, 210; 467; Van Effen, *Spect.* IV, 40; XII, 88; Halma, 386: *Daar moet oli, dat is, daar moet geld wezen*; Harreb. II, 4. Hiernaast *ik heb geen olie meer in de lamp*, de flesch is leeg (zie *S.M.* 95: Zou je nou niet nog 'n beetje olie in de lamp willen doen, 'k heb Toon niet eens meer kunnen inschenken; *M.z.A.* 184: Anneme.... o ben je daar al.... en op zijn flesch wijzend: 'k heb geen olie meer in de lamp, breng me reis wat te drinken); *olie op de lamp doen*, d.i. drinken (*Uit één pen*, 55); *zijn lamp van olie voorzien* (o.a. *Zondagsbl. v.h. Volk*, 1905, p. 39: Als de een of ander

in Maastricht was geweest en zich daar een hoop nieuws had laten vertellen door de diverse kasteleins, waarbij hij zijn lamp van olie had

voorzien); vgl. ook *muntolie*, geld. In Zuid-Nederland: *dat is olie in mijn lamp*, dat is koren op mijn molen; *daar moet olie wezen*, daar moet geld zijn (Harreb. II, 133; Schuermans, 416 a; *Bijv.* 213; *Antw. Idiot.* 869; Rutten, 156); *daar is geen olie in de lamp*, geen geld, geen drank (*Antw. Idiot.* 1921); fri. *oalje yn 'e lampe ha*, geld in de beurs of verstand in het hoofd hebben; eng. *the light is out*, er wordt niet meer geborgd; *to get a light at a house*, ergens crediet hebben. Syn. is in Zuid-Nederland: *er is geen zaad (of peper) meer in 't baksken* (Joos, 83). Vgl. fr. *il n'y a plus d'huile dans la lampe*, zijne krachten zijn uitgeput; *remettre de l'huile dans la lampe*, iemand weer op kracht doen komen; hd. *es ist kein Oel in seiner Lampe mehr; einen auf die Lampe gieszen*. drinken; nd. *enen up de Lampe gêten oder nehmen* (Ten Doornk. Koolm. II, 466); *zu viel auf die Lampe gieszen*, te veel drinken.

1662. In de olie zijn,

d.w.z. dronken, *gepoetst*, *vet*, *in de neut* (n°. 1633) zijn; eig. glimmen, een glimmend gezicht hebben tengevolge van drankmisbruik. Vgl. Harreb. II, 133: *mooi vet: hij is in de olie opgekookt*, dit is het beeld van den nathals¹⁾; III, XCI: *hij is zoo vet als olie*, hij is dronken; *Nkr.* III, 9 Mei, p. 2: Ik drink den oranjabitter bij het glas en bij de flesch, alle dagen in de olie; *Amst.* 96: Die jonge is iedere dag schandalig in de olie; *Nest.* 75: Die is ook mooi in de olie; *Sjof.* 27: Hij was een beetje in de olie en dan konje niet voor hem instaan; *Op R. en T.* 107: Mijn man is ook dikkels in de olie; *Panorama*, 29 Maart 1922, p. 14: Je was genoeg in de olie, toen je gisteravond thuis kwam. Vgl. *oliebol*, dronkenmansgezicht, ook *oliekop* en *doorrooker* genoemd (*Ndl. Wdb.* X, 115); *glimmend gassie* (in *Jord.* II, 282, tegen een dronkenlap). Zie n°. 1051 en 1661.

1663. Oliedom zijn,

d.w.z. bij uitstek dom, uiterst onverstandig zijn: *te dom* of *stom om voor den duivel te dansen* (fri. *to dom om foar de duvel to dounssen*); *amper* of *even voor vuur en licht bewaard zijn* (dial.); *hij is te dom, om alleen bij het vuur te zitten* (Harreb. II, 427); fri. *oaljedom*. Deze uitdrukking komt sedert de 18de eeuw voor o.a. *C. Wildsch.* I, 251; *Brieven v. B. Wolff*, 413; *Ndl. Wdb.* X, 115; vgl. het dial. *traandom* (*Taalgids* VIII, 113²⁾); in Zuid-Nederland *oliedom* naast *ovendom*; *hoorndom*³⁾. Voor de verklaring vergelijk men *broodmager*, *kiplekker* (n°. 1152); hd. *gerührt sein wie Apfelmus*; *grob sein wie Bohnenstroh*; *zoo onnoozel als pompwater*, op een dwaas gezegde (*Waasch Idiot.* 531 b); *zoo vet als een slak* (dronken); *dat spreekt als een petje*, dat spreekt van zelf; *hij gaat af als een reiger*, hij druipt af, omdat hij niets weet te antwoorden, en dergelijke, waarin aan woordspel met twee verschillende beteekenissen van het bijv. naamw., het zelfst. naamw. of een wkw. moet worden gedacht. *Oliedom* is dan in eig. zin zoo dom, d.i. *traag*, *loom*, *vadsig*, *lui*, als (traag vloeiende) olie, in welken zin *dom* dial. nog bekend is. Zoo zegt men in Zuid-Nederland *dom zijn van de hitte*, zwaarhoofdig, suf zijn van de hitte (vgl. *dommelen* en Tuerlinckx, 125; Rutten, 54; Schuerm.

1) Vgl. *Lyste v. Rar.* I, 245: Hy heeft een couleur of hy in Tabak en Brandewyn was opgekookt.

2) Joos, 125; *Loquela*, 372.

3) Vgl. ook *Het Volk*, 8 Dec. 1913, p. 1 k. 2; *Kmz.* 335; 356.

99 a; De Bo, 246). In de Zaanstreek spreekt men van *domme handen*, verkleumde handen, onbruikbaar door de koude (Boekenoogen, 159).

1664. In de dagen van olim,

ook wel met het toevoegsel: *toen de kippetjes keurslijven droegen*, d.w.z. vroeger, eertijds, voor langen tijd, in groetjes tijd, in het jaar nul. *Olim* is een Latijnsch bijwoord, dat de beteekenis had van *vroeger*; ook in het hd. *zu Olims Zeiten (da die Leute nicht klug waren)*. Vgl. *V. Janus*, 18: Wanneer hij nog die zelfde kunde als in de dagen van Olim bezit.

1665. Em om hebben.

Dit wordt gezegd van iemand die te veel 'opheeft', dus in den zin van dronken zijn, *een (of den) bok aan 't touw hebben*¹⁾, *em staan hebben* (fri. *ik hab him stien as in mûs*); Zuid-Nederland: *ze staan hebben of het staan hebben*, dronken, sikker zijn. Vgl. *P.K.* 70: Hij is vet, roept een van 't schellinkie. Hij heit 'era om hoor! gilt een ander; *Nkr.* III, 9 Mei p. 2: Oranje boven, wát ook kom, ik volhard in 't edel streven en heb 'm ied'ren avond om; *Zevende Gebod*, 43: Ach leg niet te klesse! Jij heb'm weer om; *Jong.* 178: Als ze over die heere van 't hof begint, heit ze em lekker om; *S.M.* 46: Jij denkt dat ik 'm om heb - niks van an, niks; bl. 89: De jongens, die als hazen weg holden, lachend en roepend: ze hebben 'm om, hou je roer recht, hou je roer recht! *Op R. en T.* 106: De bazin die telkens weder verteederd in zijn armen zonk, omdat hij toch 'zoo'n leuk moffie' was als hij 'm niet om had. De beteekenis van *om* is hier niet duidelijk; misschien mogen we in de uitdr. eene verkorting zien van het door Harreb. I, 445 a vermelde: *Hij heeft den kraag om (of aan)*, hij is dronken. Zie **Een stuk in den kraag hebben**.

1666. Er om koud (of omkoud) zijn (of raken),

d.w.z. verloren zijn, het leven kwijt zijn, een kind des doods zijn; in Drente: *om koud zijn*. Volgens De Vries, *Taal- en Letterbode* I, 43 vlgg. en *Ndl. Wdb.* X, 350, is deze uitdr. van vreemden oorsprong en ontleend aan het Deensche *at falde (styrte, tumble) omkuld*, omvallen, -storten, -tuimelen, eig. *over den kop* vallen, zoodat *omkoud* letterlijk zou beteekenen *omver, op den grond*. Een onoverkomelijk bezwaar hiertegen is, dat de *d* in dit woord nooit wordt uitgesproken, en in het Deensch de uitdr. niet bekend is in den zin van *doodvallen*. Wellicht mogen we in onze uitdrukking een versmelting zien van *om hals zijn* of *raken* (zie n°. 783 en *Ndl. Wdb.* V, 1656) en *koud zijn*, dood zijn, indien tenminste dit laatste in de 16de eeuw bekend was. Vgl. *iemand koud maken*, iemand doden, vermoorden (Köster Henke, 36; *Antw. Idiot.* 2243; fri. *immen kâld meitsje*; fr. *être refroidi*; hd. *kalt sein* en *einen kalt machen*²⁾ naast *iemand om koud maken* in *Nkr.* IX, 27 Maart p. 7: As jij em niet vóór ben, zal die jou er om koud maken. Door contaminatie met 'iemand om 't leven brengen' zegt men ook *iemand om koud helpen* of *brengen*; zie *Handelsblad*, 28 Juni 1913 (avondbl.), p. 1 k. 2: De clericale kapitalist die de openbare school en den vrijhandel om koud wilde helpen;

1) *N. Taalgids* XII, 147; ook in 't fri. *hy het de bok oan 't tou*, hij is dronken.

2) Voorbeelden van versmelting of contaminatie vindt men bij Verdam, *Uit de Geschiedenis der Ned. Taal*^A, bl. 272 vlgg.

Het Volk, 25 Nov. 1913, p. 1 k. 3: Lijken, waarop de rekrut kan leeren hoe hij op de meest doelmatige manier den vijand om koud brengt.

De uitdr. komt sedert de 16de eeuw voor; zie Ogier, *De Seven Hoofd-Sonden*, 198: Soo synwer dan om kout; Winschooten, 208: Hij is in groote nood: hij isser om koud, en soo goed als om hals; Rusting, 21: Hou moet! gy zijt 'er niet om kout. Hiernaast *er om koud raken*, o.a. in de *Klucht v.d. Pasquil-maecker*, 23; *Kluchtspel* III, 169; Van Moerk. 379; enz.; zie ook Tuinman I, 319; II, 237: *Hy is 'er om koud*, 't geen gezegt word van ymand, wiens leven men opgeeft; Sewel, 415: *Hy is 'er om koud*, t is done with him, he is a dead man; Langendijk, *Krelis Louwen*, vs. 870; *Nkr.* VII, 3 Mei p. 4; 18 Oct. p. 4; *Jord.* 154; enz. In *W. Leevend* V, 110 komt voor *er aan koud zijn*, dat thans nog dialectisch bekend is in den zin van *er leelijk aan toe zijn*.

1667. Iemand omstaan leeren.

Eigenlijk: 'Iemand leeren zich zoo te wenden en te keeren als men verkiest; doch bij uitbreiding: iemand weten te drillen, hem dwingen naar zijn wil te handelen, naar zijn pijpen te dansen; met het denkbeeld, dat de persoon onwillig of weerspanning is. Figuurlijke zegswijze, vermoedelijk aan den drilmeester ontleend, die de recruten op commando leert keeren en wenden'; *Ndl. Wdb.* X, 574. Waarschijnlijker is het, dat we *omstaan* moeten opvatten in den zin van *uit den weg gaan*, eene bet. die dit werkw. in de 18de eeuw had (Sewel en Halma) en thans in Zuid-Nederland nog hier en daar heeft (Schuermans, 422; *Antw. Idiot.* 873) en waaruit zich die van *toegeven*, *wijken*, *onderdoen* ontwikkelde. Zie ook Ten Doornk. *Koolm.* III, 465: *hê mut noch umstân leren*; fri. *omstean leare*.

1668. Onbekend maakt onbemind,

d.w.z. wien of wat men niet kent, heeft men niet lief; daar houdt men niet van. Vgl. in de middeleeuwen: *Onkinne* (of *onconde*) *maect onminne*; *onkinscap maect onminscap* (*Tijdschrift* XXI, 203; 204); *Con. Somme*, bl. 328: Watmen niet en bekennt, dat en wort ghehaet noch begheert; Sartorius I, 3, 22: *Onbekent maect onbemint*; Hooft, *Ged.* II, 11: *Onkunde maect onmin*; Huygens, *Korenbloemen* I, 379: *Onkennis maect onminn*; De Brune, *Bank.* II, 293: *Onkennisse maect onminne*; Brederoo, *Poëm.* 49: *Onkun maect onmin*; Harrebomée, III, 305 b; *Ndl. Wdb.* X, 967; Villiers, 88; lat. *ignoti nulla cupido* (Ovidius). In Zuid-Nederland: *de onbekende maakt den onbeminde* of *onbekend is onbemind* (zie *Antw. Idiot.* 1925); hd. *unbekannt*, *unbeliebt*, eng. *unknown*, *unloved* (or *unkissed*).

1669. Onbekookt.

Eig. van spijzen niet door koken tot voldoende gaarheid gebracht; overdr. van gevoelens, meeningen, plannen enz. niet rijpelijk doordacht, oppervlakkig; zie *Ndl. Wdb.* II, 1615; X, 979 en vgl. fri. *on-*, *unbikôge*, ondoordacht; *V. Janus*, 364: *halfbekookte plannen*; het lat. *coquo*, koken, overleggen, overdenken, en ons bvn. *gaar* op personen toegepast in *een gare kerel*, d.i. een slimmerd, een die van zessen klaar is, en *halfgaar* (simpel); zie n°. 587 en vgl. fr. *mal digéré*.

1670. Een onbestorven weduwe (- weduwnaar).

D.i. 'eene vrouw die niet door den dood van haren echtgenoot tot den staat van weduwe gebracht is, maar door zijne langdurige afwezigheid, uitlandigheid, of door scheiding, enz. als 't ware als weduwe is achtergelaten, inzonderheid eene vrouw, wier man van haar verwijderd is zonder hoop op hereeniging, zoodat zij, ofschoon haar man niet gestorven is, aan eene weduwe gelijk is'; *Ndl. Wdb. X*, 1078; *Mnl. Wdb. V*, 273; Halma, 398 en Hooft, *Brieven*, 277: *Een onbestorven weduwnaar*. Ook sprak men van een *onbestorven bruid* (- *bruidegom*); zie *Ndl. Wdb. III*, 1633; fri. *in onbistoarne widdou* (weduwe).

1671. Zich niet onbetuigd laten,

eene navolging van het gri. *οὐκ ἀμαρτυρητὸν ἑαυτὸν ποιεῖν*, d.i. in letterlijken zin 'niet nalaten getuigenis van zich te geven, zich openbaren in zijne handelingen', in welken zin deze woorden voorkomen in *Hand. XIV*, 17; 'bij overdracht en uitbreiding inzonderheid in toepassing op eten en drinken, feestvieren enz., van zijn aanwezen de zichtbare blijken geven door dapper mee te doen, flink toe te tasten; zie *Ndl. Wdb. X*, 1099-1100; Villiers, 89.

1672. Ondank is 's werelds loon.

'Het goede wordt in de wereld veelal met kwaad vergolden'; hd. *Undank ist der Welt Lohn*; de. *utak et Verdens Lon* (*Wander IV*, 1422); zie *Tuinman I*, 258; 316; *II*, 174; *Joos*, 183; *Waasch Idiot*. 166 a; *Harreb. II*, 36 b; Villiers, 89; fri. *ontank is 't lean fen 'e wrâld*, en vgl. de platte uitdr. *stank voor dank*; fri. *stank is wrâlds lean*.

1673. Het onderspit delven,¹⁶⁷³

d.w.z. overwonnen worden, het slechtst van eene zaak afkomen, er het ongunstigst aan toe zijn, aan het kortste eind trekken. Bij het graven of delven van een sloot of een gracht staat de eene arbeider boven, de andere met groote laarzen in de modder of in het water en delft het *onderspit*, d.i. de onderste laag. In Zuid-Afrika spreekt men nog van *onderspit* (dat zijn de *onderste zoden*¹⁾) bij het aanleggen van wijngaarden en boomgaarden. Het ww. *delven* is dan alleen gebruikelijk bij dit *diep* losmaken van den grond. De arbeider die dit 'onderspit' delft, heeft het zwaarste werk, is er het slechtst aan toe, (toegepast op een strijd) verliest het. Vgl. *Boekenoogen*, 979: *Spit* - dat wat uit den grond gespit wordt, een klomp modder, klei, gras, riet enz. die met de spade wordt afgestoken, dus hetzelfde als het oostfri. *s p i t* of *s t ê k*, *soviel Erde, wie man auf einmal mit dem Spaten aussticht*, hê lett dat land *twê spit* (stêk) dêp grafen (*Ten Doornk. Koolm. III*, 279 en 306). De uitdr. komt in de middeleeuwen voor naast *dat onderspit graven*²⁾. Zie ook *Sartorius I*, 2, 11: *Marte sinistro pugnavimus, wy hebben 't onderspit gedolven*; *Winschooten*, 278: *Spit* is een opdelving dat met een spaa

1) Ook in Zuid-Nederland is deze naam naast *ondersteek*, bekend (*Antw. Idiot*. 1928).

2) *Mnl. Wdb. V*, 420.

geschied, waar van het onderspit delven: oover een komende in beteekenis, met in het *onderspit* leggen; Harreb. II, 134; Villiers, 89; zie *Ndl. Wdb.* X, 1466-1467; Maerlant's *Stroph. Ged.*² 152-153; *Taal en Letteren* X, 533 en voor de hier gegeven verklaring *N. Taalgids* XIII, 43; *Tijdschrift* XXXIX, 150. Vlg. fr. *avoir le dessous dans un combat*.

Eindnoten:

¹⁶⁷³ *I. Stroph. Ged.*³

1674. Iets onderste boven gooien (of smijten),

d.i. wat het onderst ligt naar boven, bovenop gooien, iets overhoop gooien; mnl. *dat op neder werpen* of *dat op dat neder werpen*. Vgl. voor het Mnl. *Denkm.* III, 200, 11: Het wart gheleit doverste steen daer donderste lach¹⁾; Froissart, 146: Twaer beter dat Gent ommekeert waere ende dat dat onderste van der stede upperste lage²⁾; Hooft, *Ged.* I, 93, 27: Wat geldt mij naem en eer? of dat jck Priams stadt het onderst boven keer? Halma, 405: *Alles het onderste boven smijten*, mettre tout sans dessus dessous; evenzoo bij Sewel, 548; *Antw. Idiot.* 1928: *alles leet er 't onderste boven*; *Waasch Idiot.* 472. Ook wordt in *Loquela*, 352 een znw. *onderstebovenheid* vermeld in den zin van 'tegenspoed'; fri. *de boel ûnderst-boppest helje*, den boel overhoop halen. Hiernaast in de 17de eeuw *het bovenste onder* (of *naar beneden keeren*, - *werpen*; *het bovenste raakt onder*; zie *Ndl. Wdb.* X, 1474; III, 908 en vgl. Vondel, *Lucifer*, 2811: Wat blyft 'er in zyn' stant? het bovenste raecht onder. In 't fr. *mettre une chose sens dessus dessous*.

1675. De ondervinding is de beste leermeester(es),

eene waarheid die de Romeinen uitdrukten door *usus magister est optimus* (Cicero) of *est rerum omnium magister usus* (Caesar); in 't gri. *ἡ δ' ὁμιλία παντων βροτοισι γιγνεται διδάσκαλος* (Euripides, *Androm.* 683); mlat. *experiantia (est) rerum magistra*. Vgl. P. Fredericq, *Ndl. Proza in de 16de-eeuwsche pamfletten*, bl. 109: Die in den acker oft in heur werchuysen ende winckels opgevoet syn, hebben meeste gheene experientie, die alder dinghen nochtans de beste schoolvrouwe is. Volgens Harreb. III, 293 komt in een spreekwoorden-verzameling uit het midden der 17de eeuw voor: *d'experienty maeckt goede meesters*; V. Effen, *Spect.* XII, 22: De ondervinding, die de beste leermeesteresse is; bij Sewel, 549 lezen we: *De ondervinding is de leermeesteres der konsten*; Harreb. II, 73; Villiers, 89. Voor andere talen zie Wander I, 838-839.

1676. Een ongeluk komt nooit (of zelden) alleen.¹⁶⁷⁶

Deze gedachte vinden we in de klassieke talen op verschillende wijzen uitgedrukt; in het Latijn o.a. door *nulla calamitas sola; fortuna obesse nulli contenta est semel*

1) Vgl. *Al kwam de onderste steen boven* (o.a. in *Menschenw.* 31; 518).

2) Aangehaald in het *Mnl. Wdb.* V, 428-429.

of *aliud ex alio malum*, het eene ongeluk komt uit het andere voort, sleept een ander na zich³⁾. Bij ons komt ze in de latere middeleeuwen voor⁴⁾, alsook bij Plantijn: E e n o n g e l u c k k o m t n i e t a l l e e n , n u l l a c a l a m i t a s s o l a (Bebel, 473); Goedthals, 87: Naer quaet comt quaet. En die een ongeluck heeft, mach naer t' ander wel wtsien, *un mal ne vient pas seul*; Campen, 128: *een ongeluck compt selden alleen*; Servilius, 142*: *een ongeluc en comet niet alleen*; Idinau, 227:

3) Otto, 207.

4) *Mnl. Wdb.* V. 604.

Een ongheluck en komt alleene niet.
 Wie d'een heeft, moet het ander ver-wachten.
 De sulcke ghemeynlijck dit geschiedt,
 Die 't al on-lijdtsamelijck draghen met klachten.
 Patientie kan teghen-spoet seer luttel achten.

Zie verder Harreb. II, 136; Hooft, *Warenar*, vs. 1208; Brederoo, *Moortje*, 3020: Gien quaet komt allienich; Huygens, *Korenbloemen* II, 209; Tuinman II, 198; *Ndl. Wdb.* X, 1621; *Falkl.* VII, 39; *Antw. Idiot.* 882; Rutten, 158 a; *Waasch Idiot.* 474 a; *Volkskunde* XXIV, 191; Wander IV, 1442, waar dit spreekwoord uit zeer vele talen wordt aangehaald, en vgl. het Friesch: *ongelokken en twieljen* (tweelingen) *komme selde* (of *noait*) *allinne*; fr. *un malheur ne vient jamais* (ou *amène son frère, en amène un autre*); hd. *ein Unglück kommt selten* (oder *nie*) *allein*; eng. *misfortunes never come single; one mischief comes on the neck of another*.

Eindnoten:

1676 *I. ne vient jamais seul.*

1677. Ongezouten,

voorkomend in de uitdrukking iemand *ongezouten* iets zeggen, d.i. uiterst openhartig, zonder zich aan de eischen der wellevendheid te storen. Eig. zijne gevoelens niet *cum grano salis* uiten, zoodat het minder aangename niet door eene aardige wending wordt verzacht (vgl. het fr. *la vérité demande un peu de sel*, en Erasmus, *Lof der Sotheid*, 9 (anno 1646): Met boerden ende ghesouten woorden). Dit woord vinden we als bijwoord bij Winschooten, 272; Hooft, *Ned. Hist.* 366; *Brieven*, 473; *Lichte Wigger*, 13 r; Tuinman I, 11; enz. Zie n°. 1249; het *Ndl. Wdb.* X, 1688; Schuermans, *Bijv.* 216 en vgl. het synonieme **ongewasschen**, dat Kiliaen reeds vermeldt: *Ongewasschen wt-seggen*, parum pudice eloqui, rudi sermone effari; illotis pedibus et verbis reprehendere aliquem; illoto sermone uti¹⁾. Ook in Zuid-Nederland is *ongewasschen* in dezen zin bekend (Schuermans, *Bijv.* 216 a); fri.: *immen ongewosken de wier heit sizze*.

1678. Onkruid vergaet niet,

d.w.z. 'de nutteloozen of onwaardigen blijven het langst leven, groote deugnieten leven lang'; lat. *mala herba difficulter moritur*. Eene zegswijze, die wellicht reeds in de middeleeuwen bestond²⁾ en die we in de 16de eeuw lezen bij Goedthals, 58: *Quaet cruyt bederft noode, mauvaise herbe croist soudain; Prov. Comm.* 600: *quaet cruyt verderft node, non cito descrecit mala planta sed immo virescit; Campen*, 125: *oncruyt en vergaet niet lichtelick; Bebel*, 367: *mala herba non facile marcescit; Sartorius* III, 10, 3: *onkruyt bederft niet; Idinau*, 293:

Men seght: quaedt kruydt seer noode vergaet,

- 1) Vgl. Otto, 274-275; 211: *Illotis manibus*, met ongewasschen, onreine, ongewijde, en vandaar ruwe, plompe handen; op ruwe wijze; Harreb. III, 80.
- 2) Zie Volksb. *Reyn.* 116.

Dat blijkt aen de hoven, en aen de lieden;
Wat ghy daer toe doet, met woorden oft daedt,
Ghy en haelter niet, met al u bedieden.
Het is quaedt preken, daer d'ooren vlieden.

Zie verder Suringar, *Erasmus*, CXII; Villiers, 89; *N. Taalgids* XIII, 138; het Friesch: *ûnkrûd forgiet net*; hd. *Unkraut vergeht nicht* (Wander IV, 1464); fr. *mauvaise herbe croît toujours*; eng. *ill weeds grow apace* (or *are sure to thrive*); voor het nld. *Taalgids* V, 162.

1679. Oog om oog en tand om tand.

Uitdrukking van het *jus talionis*, het recht der wedervergelding bij de Israëlieten; zie *Exod.* XXI, 23-24: Maer indiender een dootlick verderf sal zijn: so sult ghy geven ziele voor ziele, ooge voor ooge: tant voor tant, hant voor hant, voet voor voet. Vgl. het. *Ndl. Wdb.* X, 2259; *Mnl. Wdb.* V, 45 (*oghe voir oghe, tant voir tant*; ook *oghe om oghe*); fr. *oeil pour oeil, et dent pour dent*; hd. *Auge um Auge, Zahn um Zahn*; eng. *eye for eye and tooth for tooth*.

1680. Den splinter in een anders oog wel zien, maar niet de balk in zijn eigen,

d.w.z. wel de kleine ondeugden bij een ander waarnemen, maar eigen gebreken niet kennen. Ontleend aan *Matth.* VII, 3: Ende wat siet gy den splinter die in de ooge uwes broeders is, maar den balck die in uwe ooge is en merckt gy niet? Vgl. lat. *in alio peduculum vides, in te ricinum non vides* (Petron. 57); *Reyn.* II, 4792: Sulc siet in eens anders oghe een stro, die selve in sijn oghe een balc heeft (vgl. *Hs.* 71: Wat siestu een caf in eens anders oghe ende en siestu niet enen balc in dijns selfs); *Con. Somme*, 402: Dese sien wel een caf in eens anders oghe, mer niet een balc in haers selfs oghe; Brederoo I, 190, vs. 2753; II, 142; enz. Dit gezegde komt in vele talen voor; zie Villiers, 119; Wander, I, 223; IV, 729; fri. *hy sjucht de splinter yn oaremans each, mar de balke yn syn eigen each net*.

1681. Het oog wil ook wat hebben,

'de goede smaak heeft ook zijn eisch, men is ligt genegen, om de innerlijke deugdelijkheid aan den vorm, aan het uiterlijk aanzien op te offeren'¹⁾. Deze zegswijze vindt men in *C. Wildsch.* III, 37: Zij zal met den man moeten huishouden; en ook, het oog wil ook wat hebben, en zij weet best wie zij lief heeft; bl. 271: Nu je moet mij een knappe jongen tot Neef in de familie brengen: het oog wil ook wat hebben; Harreb. I, 2: Het oog wil ook wat hebben, zei de man, en toen sloeg hij zijne vrouw een blaauw gezigt; *D.H.L.* 3: Zie je dan niks aan die emmer? Dat eene deksel ligt scheef; 't oog wil óok wat hebben, sergeant; oostfri. *dat oge will ook wat, sä de blinde Jakob, do freïde hê na 'n môi Wicht* (andere varianten bij Wander I, 171; Eckart, 23); Afrik. *'n Mens moet darem iets vir die oog ook hê*; fri. *it each wol sines* (of *ek hwet*) *ha*.

1682. Een oog (oogje) in het zeil houden.

'Oog in het seil houden: dit is het werk van een goed seeman, om geduurig op zijn hoede te zijn:.... oneigenlijk: op zijn beroep passen, een waakend oog houden' (Winschooten, 249). De uitdr. komt in de

1) Vgl. Coster, *Teeuwis*, 189: Een menschen sin, vrou, is wel een menschen hemelrijc, neen, moer, over rijck over al, ick wil wat int ooch; *Taalgids* V, 173.

latere middeleeuwen voor bij Despars, 2, 252 en Froissart, 384 (*oge int seil houden*) en wordt in de literatuur zeer dikwijls aangetroffen. Zie Campen, 129: *hy heft steeds hem* (l. *het*) *een ooghe int seyl*; Anna Bijns, *Refr.* 311; Idinau, 212; Van Lummel, 377; Hooft, *Brieven*, 188; Vondel, *Gebroeders*, vs. 1107; *Lof der Zeevaart*, 456: *een oog in't seyl slaen*; Pers, 377 b; Asselijn, 255; Halma, 449; *C. Wildsch.* II, 56; enz. Zie verder het *Ndl. Wdb.* X, 2272; Harrebomée II, 144 a; *Waasch Idiot.* 758; *Antw. Idiot.* 2171. Ook in het Friesch: *in each yn 't seil hâlde*; nd. *en Oge int Seil hebben* (Eckart, 24).

1683. Zijn oogen zijn grooter dan zijn maag (of dan zijn buik¹),

d.w.z. hij is niet bij machte zooveel te eten als hij dacht; hij neemt meer eten op zijn bord dan hij opkan, *hij heeft een groot oog gehad*; vgl. fri. *in great each hawwe*, veel willen hebben. Vgl. Campen, 16: *die oghen syn wyder dan den buyck*; V.d. Venne, 98: *het Oog is grooter als den Buyck*; De Brune, 495: *de oogh ziet verder als de buyck*; Tuinman I, 74; Harreb. I, 102 a; Villiers, 91; Schuermans, 429 a; *Antw. Idiot.* 887; *Waasch Idiot.* 149 a; Joos, 81; *Ndl. Wdb.* X, 2258; *Taalgids* V, 173 en vgl. het fri.: *it each is greater as 't liif ('t hert, de mage)*; fr. *avoir les yeux plus grands que la panse*; *avoir plus grands yeux que grand' panse*; *il a les yeux plus grands que le ventre*; hd. *seine Augen sind gröszer als sein Magen (oder der Bauch)*; nd. *de Ogen sünd grötter as de Mund* (Eckart, 23); eng. *his eyes are bigger than his stomach*

1684. Zijn oogen verklaren,¹⁶⁸⁴

eene uitdrukking die dialectisch nog voorkomt in den zin van zijn oog verlustigen, vooral bij het aanzien van eene geliefde; eig. zijn blik verhelderden, door naar iets te zien, dat voor het oog een genot is, de oogen doen schitteren. Sedert de middeleeuwen komt de uitdrukking voor; vgl. mnl. *sine oghen verclaeren*². Voor plaatsen uit latere eeuwen zie *Ndl. Wdb.* X, 2274 en voor onzen tijd Molema, 446: *Zien oogen verkloaren*, het genoeg hebben van een persoon te aanschouwen; vooral zegt men het, wanneer een jongeling in de gelegenheid is het meisje te zien, waarop hij een goed oog heeft; Draaijer, 45: *Verklaort u oogen is*, zegt men tegen een jongen, als het meisje voorbij gaat, waarmede hij geplaagd wordt; fri. *de eagen forklearje*, zich verlustigen in 't gezicht van een bemind voorwerp³; ook in het Nd. is de uitdrukking bekend; vgl. Eckart, 24; *Taalgids* V, 189. Zie voor Zuid-Nederland *Antw. Idiot.* 1338: *de oogen verklèèren*, de oogen verlustigen, zich verlustigen in het gezicht van een bemind voorwerp; *Waasch Idiot.* 696: *zijne oogen verkleren*, iets of iemand zien, die men gaarne ziet; *Loquela*, 536; Schuermans, *Bijv.* 360.

Eindnoten:

1684 Vgl. fr. *se rincer l'aeil de qqch*, zijn oogen de kost geven.

- 1) Alleen dit laatste kent men thans in Zuid-Nederland en in Limburg (Breuls, 80).
- 2) *Mnl. Wdb.* V, 44.
- 3) De bewering in het *Ndl. Wdb.* dat de uitdr. in Noord-Nederland geheel verouderd is, is dus onjuist.

1685. Het oog van den meester maakt het paard vet,

d.w.z. het persoonlijk toezicht maakt dat er zorg voor eene zaak gedragen wordt, dat men ze niet verwaarloost. Reeds bij Xenophon,

Oeconomicus, XII, 20 luidt het antwoord op de vraag, wat een paard het vlugst vet maakt: het oog van den meester. Vgl. lat. *frons domini plus prodest quam occipitium*; mlat. *in facie domini servus bene servit ocelli* (Werner, 40). Zie bij ons *Scaecspel*, 145: Des heren oge maect dat peert vet ende die beste misse (*mest*) zijn die voetsporen des heren (vgl. Huygens, *Sp. Wijsheit*: Geen miss soo goed als s Land-heers voet); *Prov. Comm.* 387: *Heeren oghen maken schone peerde*, lux domini pulchrum facit ornatum caballum, ex visu domini fit pulchritudo caballi; Cats I, 500 c; De Brune, 353; 373 en 399; Huygens, *Cluyswerck*, vs. 67 en Spieghel, *Hertsp.* 94: *des meesters oogh maakt gladde paarden*. Synoniem was *des meesters voeten beteren tlant*, l'oeil du maistre engresse le cheval (= lat. *oculi et vestigia domini res agro saluberrimae* (Goedthals, 103¹)). Zie Bebel, n°. 91; Harrebomée I, 377 b en III, 245; *Ndl. Wdb.* X, 2277-2278; Villiers, 90; De Cock², 25; *Waasch Idiot.* 478 b; Wander I, 170 en *Taalgids* V, 178: *Ver van je goud (goed) digt bie je schoa* (= Campen, 10: *wie veer vander handt is, die is nae by syn schade*; Hooft, *Ned. Hist.* 417: *Verre van hun goedt... heind by hunne schade*); *Ndl. Wdb.* XIV, 189. Vgl. fr. *l'oeil du maître engraisse le cheval*; hd. *das Auge des Herrn macht das Vieh fett*; *Graf Ego baut den Acker wohl und hat schöne Pferde*; eng. *the master's eye makes the horse fat (or the cattle thrive)*.

1686. Iemand naar de oogen zien,¹⁶⁸⁶

d.w.z. naar iemands oogen zien om zijne wenschen te raden, en derhalve als teeken van liefde, onderdanigheid; vgl. het mnl. *enen in doge merken*²) naast *enen in den mont sien*; 17de eeuw: *iemand naar den mond zien* (bijv. Vondel, *Jeptha*, vs. 239; *Noah*, 60; Brederoo, *Sp. Brab.* vs. 502³). Zie Winschooten, 331: *Ik sal naa uuw oogen om sien*; Van Moerk. 578: Evenwel houd 'er Jufvrouw nog veel van 'er, opdat ze 'er geweldig na de oogen ziet. 't Is een oogendienster in folio, een flikflooster; De Brune, *Bank.* II, 267: Naer een anders ooghen te moeten zien; Vondel, *Adam in Ball.* 1320: De tiger ziet niets lievers dan zyn lieve tigerin naer d'oogen en den mont; Tuinman I, 327: *Ymand naar de oogen zien*. Dat drukt uit een groot en onderdaanig ontzag voor ymand, zo dat men op zyn gezigt en oogwenken let; Halma, 450; Sewel, 589; Villiers, 90; *Antw. Idiot.* 887. Vandaar: een *oogendenaar*; mnl. *ogendienre* naast *ogendienen*, vleien, en *ogendienst*⁴); hd. *augendienen*, *augendienst*; mhd. *ze blicke dienen*; eng. *eye-servant*, *eye-service*; fr. *servir quelqu'un à l'oeil*. Ook in het fri.: *immen nei de eagen sjen*.

Eindnoten:

1686 schrap: fr. *servir quelqu'un à l'oeil*.

1687. Vreemde oogen dwingen best,

- 1) Vgl. Otto, 251 en *Mergh*, 9: *De beste mist die op den acker komt, is 's Heeren oogh*.
- 2) *Mnl. Wdb.* V, 45.
- 3) Vgl. Wander III, 511: *Andern ins Maul sehen müssen, Ihrer Gnade leben müssen*.
- 4) *Mnl. Wdb.* V, 55 en Schuermans, 429 a.

d.w.z. de invloed van vreemden is dikwijls grooter op de kinderen dan die der ouders. De zegswijze vindt men bij Van de Venne, *Bel. Wer.* bl. 214: Vreemde oogen dwingen; Tuinman I, 327: *Vreemde oogen dwingen*, de zin is, kinderen ontzien meer de oogen van vreemde, dan van hunne Ouderen en Bloedverwanten; *C. Wildsch.* V, 298: 'Het zal

mij benieuwen', zegt zij, 'of eene Tante meer op een stout koppig kind vermag, dan eene moeder. 'Nu, 't spreekwoord zeit, vreemde oogen dwingen; en Zuster heeft veel geduld; Harreb. II, 82: Vreemde oogen dwingen best (*of* maken menschen); *Antw. Idiot.* 886: *Vreemde oogen dwingen of vremde oogen doen gedoogen*, vreemden hebben meer gezag dan eigen volk; *Waasch Idiot.* 478.

1688. Onder vier oogen,

d.w.z. zonder het bijzijn van een derde, *door het oor van een turfmand* (Harreb. II, 64). Zie Huygens, *Zeestraet*, vs. 487: Maer, wilt ghy tusschen ons' vier oogen en vier ooren een' nieuwen overslagh van wat meer voordeels hooren?; Tuinman I, 201: *Tusschen vier oogen*; Sewel, 589: *Onder (of tusschen) vier oogen, face to face, without witnesses*; hd. *unter vier Augen*; fr. *entre quatre yeux*; fri. *únder fjouwer eagen*. Zie ook Joos, 83; Villiers, 90; *Ndl. Wdb.* X, 2256 en W. de Vreese, *Proeve van Taalzuivering*, 203, waar verschillende voorbeelden van het gallicisme *tusschen vier oogen* vermeld worden.

1689. Iemand (*of iets*) onder de oogen zien,

d.w.z. iemand niet vreezen; een gevaar, eene moeilijkheid, vergeleken bij een persoon, die vrees inboezemt, van naderbij durven beschouwen, er niet tegen opzien, niet vreezen¹⁾. Vgl. Pers, 678 a: Zy waren afgerechter om papen en monnicken te knevelen, als hunne vyanden onder oogen te sien; Vondel III, 401: Die durreven wel sien soo eerelyck (d.i. *eervo!*) een dood kloeckhartigh onder oogen; *Jeptha*, vs. 1491: Ick durf de doot nu onder d'oogen tergen; *Haagsche Reize*, 38; Halma, 450: Zijnen vijand onder de oogen durven zien, *oser regarder ses ennemis en face, les attendre de pied ferme*; syn. *was iemand onder oogen treden* (Pers, 677 a); Halma, 450: Niet onder iemands oogen durven komen, *n'oser se montrer devant quelqu'un, n'oser venir sous ses yeux*; Villiers, 91. In het fr. *regarder quelqu'un sous le nez*; hd. *dem Feinde, der Gefahr ins Auge schauen*.

1690. Iemand de oogen uitsteken,

d.w.z. door pralerij iemand in de oogen blinken en daardoor afgunst verwekken; een hartstocht bij hem opwekken. In Zuid-Nederland wordt dit gezegd met betrekking tot hebzucht, eer en aanzien (Joos, 114); in Noord-Nederland met betrekking tot afgunst. Vroeger veelal in toepassing op rechters: door omkoopung blind maken voor de waarheid, omkopen (nog in Zuid-Nederland; vgl. *Waasch Idiot.* 478); zie *Marial.* I, 53; Kil.: *Wt-steken de ooghen met giften, muneribus corrumpere, capere muneribus*; Idinau, 242; Poirters, *Mask.* 235; Brederoo II, 1400: Goot henen op de Mert, koopt vlees, broot en fruyt, so steken wy de rijckeliens en de Duyvel het oogh eens uyt; Winschooten, 173 en 288: *Iemand de oogen uitsteken*, hetwelk ook oneigendlijk beteekend iemand omkopen, en de handen salven, op dat hij soude sijn siende blind, en hoorende doof (vgl. hd. *einem die Augen ausstechen*); Tuinman I, 70;

1) In den eigenlijken zin komt *onder die oge sien* reeds in de Middeleeuwen voor (*Mnl. Wdb.* V, 310); later ook bij Plantijn: *Eenen onder de oogen gaen, in conspectum alterius prodire*.

Dat steekt hem de oogen uit, hij verlangt vurig het te bezitten; zie verder het *Ndl. Wdb. X*, 2254-2255; Villiers, 90; Schuermans, 429 a; *Antw. Idiot.* 887 en vgl. de Zuidnederl. uitdr. *het brandt, blinkt in mijne oogen*; het fri. *immen de eagen útstekke* (- strike); *dat byt my de eagen út*, dat zou ik gaarne lusten, willen hebben (*Fri. Wdb. I*, 307).

1691. Uit het oog, uit het hart,

d.w.z. zoodra iemand afwezig of vertrokken is, wordt hij licht vergeten, *want die van vor ogen es, es teer vergheten, des sijt ghewes* (*Tijdschrift VII*, 289). In het mnl.: *dinc die uten oghen es es uter herten syds ghewes* (vgl. *Doct. II*, 2167); *Prov. Comm.* 166: *die uten oghen es is vter herten*, qui procul est oculis procul est a lumine cordis; Goedthals, 24: *die wter ooghen is, wter herten*; Campen, 71: *die wt den oghen is die is oeck wten herten*; zie verder Sart. I, 3, 22; V.d. Venne, 132: *Wt de ooghen, buyten 't hart*; Hooft, *Ged.* I, 130, 37; Brederoo I, 1783: 't Is al gelijck men seyt: uytter ooghen, uytter herten; Idinau, 203; *C. Wildsch.* II, 251; Harreb. I, 290 a en III, 218 b; *Ndl. Wdb. X*, 2281; De Cock², 118; *Antw. Idiot.* 886; *Waasch Idiot.* 478: *uit der oogen uit der herten*; Afrik. *uit die oog, uit die hart*; Bebel, bl. 458-460; *Erasmus*, CL; *Wander I*, 169: *aus den Augen, aus dem Sinn*; nd. *ût den Augen, ût den Sinn* (Eckart, 24); fr. *loin des yeux, loin du coeur*; eng. *out of sight, out of mind; long absent soon forgotten*; fri. *ût it each, ût it hert*; vgl. het lat.: *quantum oculis, animo tam procul. ibit amor*¹⁾; mlat. *quisquis abest oculis, fructu privatur amoris; qui procul est oculis, procul est a lumine cordis* (Werner, 78).

1692. Wat het oog niet ziet, het hart niet deert.

Deze gedachte vindt men in het middeleeuwsch Latijn uitgedrukt door de woorden *non oculo nota res est a corde remota; quod non videt oculus cor non dolet*. Bij ons komt ze voor bij Campen, 24: *wat die ogen niet en sien, becommert dat herte niet*; Goedthals, 14: *datmen niet en weet, en deert niet*; 24: *dat d' ooge niet en siet, en begheert therte niet*, ce qu'oeil ne voit, a coeur ne deut; De Brune, 386: *Dat de ooghe niet en ziet, dat beroert het herte niet*; Huygens, *Korenbl.* II, 188: *Hij houdt het met het oude lied: dat een niet weet en schaedt hem niet*; *Tuinman I*, *nal.* 9: *'t Geen 't oog niet ziet, deert het herte niet*; Harreb. I, 288 a; Afrik. *wat die oog nie sien nie, deer die hart nie*; Bebel, n°. 394; *Wander I*, 176: *was die Augen nicht sehen, kûmmert (beschwert) das Herz nicht; was ich nicht weisz, macht mich nicht heisz*; nd. *wat de Ogen nicht seht, dat kränk 't Hart ôk nich*; eng. *what the eye sees not, the heart rues not*.

1693. Het booze oog.

Deze benaming berust op het bij verschillende volken van den ouden en nieuweren tijd bestaand bijgeloof, dat nijd en wangunst aan sommige menschen het vermogen verleenden om door hun blik aan anderen nadeel te berokkenen. Die macht van het booze oog, waaraan

1) Otto, 250; *Journal*, 256; *Archiv XIII*, 393; *Zeitschr. f. D. Wortf.* IX, 308.

vooral bij de zuidelijke volken, Grieken, Romeinen, Italianen werd en wordt geloofd, is bekend o.a. uit het Grieksche *ὄφθαλμὸς πονηρὸς* of *φθονερός*; ngri. *κακὸ μάτι*; lat. *oculi invidi*; it. *mal' occhio* of *jettatura* (vgl. lat. *jactare oculos*); eng. *an evil eye*; fr. *le mauvais oeil*; mhd. *twerhe ougen*; hd. *ein böses Auge haben*¹⁾. Vgl. *Ndl. Wdb.* III, 484; Borchardt, n°. 80; O. Jahn, *Ueber den Aberglauben des bösen Blickes bei den Alten*; *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde* XI, 304 vlgg.; V.d. Vet, *Biënboec*, 167; *Volkskunde* XIX, 137; XXIV, 30-35; Hoops, *Reallexikon*, 304. Ook in het Friesch: *oer dat bern binne in pear kweade eagen gien*, dat kind is betooverd.

1694. Een oog op iemand (of iets) hebben,

d.w.z. zijne aandacht op iemand of iets vestigen, dat men wenscht uit te kiezen (18de eeuw). Ook in Zuid-Nederland zegt men: *een oog op iemand* (of *iets*) *slagen* of *hebben*, er naar trachten: Hij heet 'en oogsken op oe' zuster (zie o.a. *Antw. Idiot.* 887). Hiernaast *een goed oog(je) op iemand hebben*, iemand welwillend, gunstig gezind zijn; geneigd zijn hem voor een bepaald doel uit te kiezen. Vgl. *Spreuken* XXII, 9: Wie goed van oog is wordt gezegend (d.i. wie welwillend is), in tegenstelling met 'boos van oog', afgunstig; Mnl. *geen recht oghe hebben op enen*, geen goed oog hebben op iemand; Tuinman I, 16: *Ymand met geen goede oogen aanzien*, dat wil zeggen op hem ongezint zyn door toorn, haat, nijd, wraak, enz. In Zuid-Nederland *een goed, een slecht oog in iets of iemand hebben*, eene gunstige of ongunstige verwachting hebben van iets of iemand (Rutten, 159; *Antw. Idiot.* 887; *Waasch Idiot.* 478); fri. *hy het in goed each op dy faem* (meisje).

1695. Door het oog van een naald,

d.i. ternauwernood, nauwelijks, vooral in verbinding met het wkw. *kruipen*, in den zin van ternauwernood aan een groot gevaar ontkomen. Zie Tuinman I, 9: *'t Is door 't oog van een naald gekropen*, dat zegt men van iets dat'er ter naauwer nood door geraakt is; zoo ook bl. 325; Harreb. II, 113 a; Rutten, 150 a: *door 't gat van eene naald kruipen*, er gelukkig afkomen; *Waasch Idiot.* 450 b: *deur de oog van een naald gekropen zijn*, aan een groot gevaar ontsnapt zijn; Schuermans, 401 a; *Antw. Idiot.* 843. De uitdrukking herinnert aan *Matth.* XIX, 24, waar Jezus zegt, dat het gemakkelijker is voor een kemel om door het oog van een naald te gaan, dan voor een rijke om in den hemel te komen. Men zal hier moeten denken aan den zes duim langen naald met een zeer lang oog, dien de kameeldrijvers gebruiken om hunne tuigen te herstellen (*Bijb. Wdb.* II, 607). Volgens het *Ndl. Wdb.* IX, 1359 is 'waarschijnlijk oorspronkelijk bedoeld, dat iemand in zijn angst iets heeft gedaan, waartoe men in gewone omstandigheden niet in staat is. Vgl. *Mar. v. Nijm.* 236: Hi (een duivelskunstenaar) soude door die ooghe van eender naelde den viant (duivel) wel doen cruypen teghen sinen danck (zin). In het Fransch zegt men

1) Op een dergelijk geloof berust de dial. uitdr. 'de kwade hand leggen op iemand, door een bovennatuurlijk (duivelsch) vermogen, ziekte of ongemak aan iemand berokkenen; lat. *manus malefica*'; zie *Ndl. Wdb.* V. 1796; Rutten, 183 b; *Antw. Idiot.* 1013 en vgl. het fri. *de kweade hân*, de booze hand, betoovering; *Volkskunde* XXIV, 47-49.

van iemand, die zeer verlegen is, *on le ferait passer par le trou d'une aiguille*; in het Duitsch in toepassing op iemand dien men bang maakt *einen durch ein Nadelöhr jagen*. Iemand is dus “door het oog van een naald gekropen” uit vrees voor den dood die hem wilde grijpen.¹⁾

1696. Het laken door 't oog (of de oogen) van de schaar halen (of trekken).

Dit wordt gezegd van de kleermakers, in den zin van zich een gedeelte van de hun toevertrouwde stof toeëigenen: en vandaar in het algemeen: in zijn bedrijf oneerlijk zijn. Zie *Roode Roos*, 179: Die pelmetieren (kleermakers), die altyt deen elle stelen van den vieren die in dOoge moet vaeren; *Winschooten*, 221: *lets haalen door het oog van de schaar*: dat is, iets kabassen, iets agter omhaalen; *Van Moerk.* 116; *Pers*, 476 a: *Besteedster*, 33; *Van Effen*, *Spect.* IX, 128; *Sewel*, 695: *lets door 't oog van de schaar haalen*, knarpen als de snyders doen; vgl. *Langendijk*, *Wederz. Huwelyksbedr.* vs. 1526; *S.M.* 5: Miserabele manke kniplap. Zóó'n oog heit je scháár! Lappedief!; *Ndl. Wdb.* X, 2283; *Joos*, 169: *al wat door de oog van de naalde kan, is voor den kleermaker*; gron. *ken 'n hijle bult door 't oog van 'n scheer*, kleermakers stelen als raven (*Taalgids* IV, 284); nd. *dör ett scherenooog fallen lote* (*Dirksen* I. 288).

1697. Oogappel.

In den Bijbel wordt de oogappel voorgesteld als het dierbaarste wat men bezit; vgl. *Zach.* 2, 8: Die u-lieden aenraect, die raect sijnen (*des Heeren*) oogh-appel aen. Vandaar uitdrukkingen als *iemand bewaren, bewaken, beminnen als zijn oogappel*; zie *Deut.* 32, 10: Hy voerde hem rontomme, hy onderwees hem, hy bewaerde hem, als sijnen oogen-appel. Als gevolg van zulke vergelijkingen wordt de door iemand geliefde persoon zelf zijn *oogappel* genoemd; fri. *eagappel(tsje)*. Zie *Ndl. Wdb.* X. 2291; *J.v.d. Veen*, *Zinnebeelden*, 't Achttiende zinne-beeldt: Want als zijn oogh bewaert hij 't; *Halma*, 450: *Iemand zoo lief als zijn oogappel hebben, aimer quelqu'un comme la prunelle de son oeil*; vgl. nhd. *Augenstern*; n°. 101; *Ndl. Wdb.* X, 2252; *Leuv. Bijdr.* X, 218; *Palamedes*, 948; *Villiers* 91.

1698. Ooilam,

d.i. eig. een wijfjeslam, doch ook een kostbaar, dierbaar bezit, eenig in zijne soort voor den bezitter. Dit gebruik is ontleend aan 2 *Sam.* 12, vs. 3: De arme hadde gantsch niet, dan een eenich kleyn oylam... het at van sijne bete, ende dronck van sijnen beker, ende sliep in sijnen schoot, ende het was hem als eene dochter; *Ndl. Wdb.* X, 2344²⁾.

1) Een andere, minder aannemelijke verklaring in *Taal en Letteren* XV, 455.

2) Vreemd genoeg wordt dit oilam wel eens door onkundigen verward met *oorlam*, een *borrel*, in Noord-Holland een *guit* (*Bouman*, 76); in het Transvaalsch: *ervaren, goed uitgeslapen, dronken* (*Hesseling, Het Afrikaansch*, 86); eig. laag maleisch *orang lama* (d.i. *orang lama datang*), een oudgast. Eerst verstond men er een Europeaan onder, die uit Indië naar het moederland terug keert; daarna een bevaren matroos (ook nhd. *Ohrilamm*) oorlogsmatroos, en eindelijk: rantsoen jenever, dat op vaste tijden aan de matrozen uitgedeeld wordt; een *borrel*, eig. een *borrel* zooals een *oorlam* er gaarne een lust; vgl. voor de beteekenis-ontwikkeling een 'taaie', een 'stijve', een 'oude' (n°. 1633). *Veth, Uit Oost en West*, 9 en *Ndl. Wdb.* XI, 120. In *Amstelv.* 43 komt *oorlam* voor in den zin van 'oorveeg'.

1699. Een hooge (of groote) oome,¹⁶⁹⁹

d.w.z. iemand, die een hooge positie in de maatschappij bekleedt, zooals een generaal, een professor, in het algemeen iemand die met gezag is bekleed (in 't leger); eng. *a. big pot*; fr. *un gros légume*; hd. *ein groszes Tier*; *ein Hauptkerl*. Onder *de oomes* verstaat men de hooge heeren, in studententaal de professoren of vroeger ook de oudere studenten (vgl. lat. *avunculi*). Vgl. *Nw. School* II, 199: Zoet naar school, zoet naar huis en de hooge oomes ontzien. Kruipen maar; V, 342: De hooge oomes, die boekjes leuteren, zullen veeren moeten laten; VI, 258: De omes (*keurende Hoofden eener School*) keerden zich weer naar de baas (*het Hoofd der School*) en fluisterden heel gewichtig; VIII, 214: Arme bliksem, loop je nou al die maanden al hier te bedelen of je asje-asje-blijft een baantje krijgt van de omes?; *Op R. en T.* 123: Dreyfus is een knap man, maar hij wist te veel van de streken van de groote oomes; *Ndl. Wdb.* XI, 21. Dit gebruik van *oom* is sedert de Middeleeuwen bekend. Het werd gebezigd als vereerende toespraak tot bejaarde en aanzienlijke personen, herhaaldelijk in de dierfabel (*Mnl. Wdb.* X, 1611); vgl. nog ons *heerom*, *pastoor*.

Eindnoten:

1699 *I. une grosse légume.*

1699a. Oom(e) Jan (of Jan Oom); zie n°. 1019.^{aant.}**1700. Oom Kool.**

Zoo werd en wordt dial. nog schertsend een sukkel genoemd. Sedert de 16de eeuw bekend, o.a. bij Ogier, *De Seven Hoofts*. 167: Hoe sat Oom Cool en sagh met een Backhuys soe grau als Bloet? Zie voor vele plaatsen uit de 17de en 18de eeuw het *Ndl. Wdb.* XI, 19-20 en vgl. Molema, 307 *a.* Thans komt die benaming nog maar alleen voor in de uitdrukking *daar ligt Oom Kool*, dat gezegd wordt, wanneer iemand op straat onverhoeds struikelt en valt. Vgl. *Tuinman* I, 153: Als Tondalus stond of ging, dan viel de koe, en als de koe stond, dan lag 'er Oom Kool toe; *Nest*, 103: Daar ligt Oom Kool; *Krat.* 10: Ik geloof dat Oom Kool (*een dronkaard*) er geweest is; Afrik. *Daar zit om Kool*, daar hebben we den schelm te pakken. Het waarschijnlijkst is het, dat we in *Kool* eene verkorting of eene verbastering moeten zien van *Nicolaas*¹⁾ en dus de uitdr. te vergelijken is met *Oom Jan* (de lommerd), waarin eveneens een gewone naam genomen is, die in allerlei uitdrukkingen voorkomt (zie n°. 1019), evenals *Klaas* (vgl. *een houten Klaas*²⁾), dat uit Nicolaas is ontstaan. Zie voor deze verklaring het *Mnl. Wdb.* IV, 1697 en vgl. Boekenoogen, 925³⁾; fri. *om koal* naast

- 1) In de middeleeuwen komt de persoonsnaam *Cole* als verbastering van *Nicolaas* voor.
- 2) Harreb. II, 146-147.
- 3) Andere verklaringen zijn gegeven in *Taal- en Letterbode* I, 48 en *Taal en Letteren* II, 103 vlgg., welke evenwel bestreden zijn in het *Ndl. Wdb.* XI, 19,

koal om. In later tijd is naast 'om Kool' schertsenderwijze eene vrouw *tante Bloemkool* genoemd (Harreb. I, 64 ^a4).

1701. Het eene oor in en 't ander uit

wordt gezegd van iets dat op den hoorder weinig indruk maakt, dat hem koud laat; ook van iets dat hij niet met den geest opneemt en terstond

4) *Taal en Letteren* XIII, 43.

weer kwijt is. Sedert de Middeleeuwen bekend. Zie *Mnl. Wdb.* V, 1959 en vgl. verder Campen, 20: *Het geet hem teen oor in, ende tander weder wt*; 119: *Hy latet teen oor in gaen ende tander weder wt*; Servilius, 207: *Het gaet hem deen oor inne, ende dander wt.*; V. Beaumont, 194: *Soo haest in d'oor, soo haest daer uyt*; Huygens, *Korenbl.* II, 64; 211:

Pier heeft sijn rechter oor lest aen de kaeck gelaten:
Men magh hem dan voortaan wel wat boetveerdigh praten;
't En gaet hem nu niet meer, den Guyt,
Het een oor in en 't ander uyt.

Tuinman I, 197: *'t Is, tuit, tuit, 't een oor in, 't ander uit*; Halma, 451: *Dat gaat hem 't een oor in, en 't ander oor uit, hij vergeet dat straks*; Harreb. II, 150; *Ndl. Wdb.* XI, 29; fri. *it iene ear yn en 't oare wer ut gean litte*; voor Zuidndl. vgl. *Antw. Idiot.* 888.

1702. Iemand de ooren van 't hoofd eten,

d.w.z. bijzonder veel eten. Vgl. Brederoo I, 392: *Heer, seyse Leckerbeetje, gy souwt een mensch de ooren wel van 't hoofd eten. Kynt seyse, koken kost*; Tuinman I, 324: *Gy zoud my de ooren wel van 't hoofd eten*; Harreb. I, 328; III, 232: *De jongens eten mij de ooren en neus van den kop*; fri. *hja frette him de earen fen 'e kop*, de klaploopers, zijn groot aantal kinderen.... houden hem arm; Afrik. *iemand se ore van sy kop afeet*; *Ndl. Wdb.* XI, 38.

1703. Iemands oor hebben (of bezitten),

d.w.z. 'zijn vertrouwen hebben en daardoor gemakkelijk eene welwillende aandacht, gehoor bij hem vinden'; bij iemand in de gunst staan. Sedert de 17de eeuw bij ons bekend. Zie *Ndl. Wdb.* XI, 46 en vgl. Sewel, 591; Halma, 451; Harreb. II, 149; *Handelsblad*, 21 Juli 1915 (ochtendbl.), p. 3 k. 3: *Zeker is het dat met hem een figuur uit den raad is verdwenen, iemand die onder alle omstandigheden het oor van den raad had*; Te Winkel, *Ontwikkelingsgang* IV, bl. 336: *Van alle door Bilderdijk genoemde dichters treedt Tollens wel het meest naar voren, omdat hij, nog meer dan anderen, het oor had van zijn volk*; fr. *avoir l'oreille de qqn*; hd. *jemand's Ohr haben, gewinnen*; eng. *to have, win, gain a p's ear*. In de Middeleeuwen: *in enes ore liggen of te enes ore gaen* (zie *Mnl. Wdb.* V, 1960).

1704. Iemand iets in het oor bijten,

d.w.z. 'iemand met eene zekere haast, geheimzinnigheid, soms met bitsheid iets in- en toefluisteren'. Vgl. Idinau, 140:

Men seght: Ick moet u wat in u oore bijten,
Als men iemandt iet so secretelijck seght,
Als ofmen hem d'oore metten tanden wou splijten.
Dat hy sulcks swijght, t'is meer dan recht.
T' secreet openbaren maect dickwils ghevecht.

Zie verder Sartorius I, 3, 99: *In 't oor bijten, pro eo quod est clanculum ac secreto committere; nostrates hic mordendi verbum habent, maxime cum brevibus, ac veluti instigando aliquid insusurratur, de re aut faciunda aut omittenda*; Hooft,

Ned. Hist. 68; Winschooten, 174: *Iemand iets in 't oor bijten*: iemand iets met ernst en naadruk in luisteren;

Suringar, *Erasmus*, LXXXIX; Halma, 451: Iemand iets in 't oor bijten, met ernst en nadruk iets inluisteren. Voor andere bewijsplaatsen zie het *Ndl. Wdb.* XI, 31; II, 2653; fri. *immen hwet yn 't ear bite*, heimelijk in het oor fluisteren.

1705. Iets in (of achter¹⁾) 't oor (of de ooren) knoopen,

d.w.z. zich iets in 't geheugen prenten, iets trachten te onthouden. Vgl. Harreb. II, 149: iets in het oor knoopen. De zegswijze komt eerst in de 19de eeuw voor. Zie bewijsplaatsen in het *Ndl. Wdb.* XI, 41; in het fri. *ik scil 't him wol goed yn 't ear knoopje*, ik zal hem wel goed onderrichten hoe hij te spreken en te handelen heeft. Vgl. hd. *sich etwas hinter die Ohren (hinters Ohr) schreiben (stecken)*, sich etwas gut merken, besonders eine Beleidigung um sie zur geeigneten Zeit zu vergelten; ook bij Harreb. II, 148: Hij heeft het achter zijn ooren geschreven.

1706. Zijne ooren mogen (of kunnen) schudden, dat ze klappen.

Deze dial. uitdr. was vroeger algemeen bekend²⁾ in den zin van 'met opgeheven hoofde onder de menschen mogen komen, zich niets te verwijten hebben, zich geen schuld bewust zijn'. Ze herinnert aan den tijd, dat men voor eenig misdrijf gestraft werd met het verlies van één of beide ooren³⁾. Vgl. Brederoo, *Sp. Brab.* 1280; Spaan, 202; Sewel, 591: *Ik mag myn ooren schudden, dat zy klappen*, ik heb niets tot mynen lasten; Halma, 451: Ik mag mijne ooren schudden dat zij klappen, *je puis aller la tête levée*; Van Effen: Maar niemand heit iets op ons te zeggen en een duit op ons te prittenderen, en we meugen onze ooren schudden, dat ze klappen; Harreb. II, 148; fri. *in earlik man kin syn earen skodsje, dat se klappe*.

1707. De ooren laten hangen.

Eig. gezegd van dieren, bij overdracht ook van personen: den moed laten zakken, het opgeven. Zie Servilius, 161*: *hi laet zyn ooren hanghen*, ter vertaling van het lat. *demissis auriculis* (vgl. Hor. *Sat.* I, 9, 20: *demitto auriculas*); Hooft, *Ned. Hist.* 1205: Het afzetten van Aisma, waarmeê zy zyn partylingen zulx verbluft hadden, dat yder de ooren liet hangen; Van Effen, *Spect.* XI, 135; Halma, 451; Afrik. *sy ore hang*, mismoedig zijn; *Ndl. Wdb.* XI, 43; *Antw. Idiot.* 2256 en Suringar, *Erasmus*, LV, waar gewezen wordt op Plato, *de Rep.* X: *τὰ ὠτα ἐπι τῶν ὤμων ἔχοντες*; vgl. fr. *avoir l'oreille basse*; hd. *die Ohren hangen lassen*; eng. *to hang down the ears*.

1708. Iemand de ooren wasschen,

d.w.z. iemand op eene gevoelige wijze vermanen, hem kastijden, hem zeggen waar het op staat, hem zijn geheugen eens oprisschen; zie o.a. *Het Volk*, 14 Dec. 1914, p. 1 k. 1: Had onze partijgenoot niet nog andere en meer gewichtige bezwaren te weerleggen gehad, hij zou zeker

1) Dit voorzetsel is te verklaren door contaminatie met: *zich iets achter het oor schrijven*.

2) *Ndl. Wdb.* XI, 38.

3) *Mnl. Wdb.* V, 1961; J. Koning, *Lijfstraffel. Regtsoefening te Amsterdam*, 31; *Korenbloemen* II, 211; Harreb. II, 148 a; *Noord en Zuid* XXVI, 31.

dezen muggegifter die kameelen doorslikt, nog wat zorgvuldiger de ooren hebben gewasschen; *Nkr.* III, 12 Sept. p. 2; 21 Nov. p. 3; *De Tijd*, 5 Febr. 1914, p. 5 k. 4; *Nw. School*, VII, 322; VIII, 292; enz. Ter verklaring waarom juist hier van het wasschen der ooren sprake is, wijst Dr. D.C. Hesseling in *Tijdschr.* XXVI, 66 vlgg. op het oude volksgeloof, dat kennis en inzicht uitsluitend afhankelijk zijn van de reinheid der zintuigen. Door het wasschen van de ooren wordt, meent men, beter begrijpen verkregen en omgekeerd door verontreiniging die gaaf weggenomen. Vuilheid daarentegen had de macht den geest te verstompen en verdooving te veroorzaken (vgl. lat. *emunctae naris*, schrande); zie verder *Dr. Bl.* III, 45; fri. *immen de earen waskje*; fr. *laver les oreilles à quelqu'un*; hd. *einem die Ohren waschen*, waarnaast in Zuid-Nederland ook gezegd wordt: *iemand zijn ooren verwarmen* (Joos, 107; ook bij A. Bijns) en *iemand's bol(le) wasschen* (zie Schuermans, 67 b; *Waasch Idiot.* 131 b; *Antw. Idiot.* 269); *iemand zijn broeksken wasschen* (*Antw. Idiot.* 300), doch in den zin van iemand aflossen, hem *afzeepen* (Teirl. 57; vgl. fr. *savonner la tête à qqn*); ndl. dial. *iemand een savenaad geve* (zie *N. Taalgids* XIV, 198).

1709. Zijne ooren zullen tuiten.

Deze uitdrukking wordt gebezigd ten opzichte van iemand over wien in zijne afwezigheid druk wordt gesproken, en dus met het bijdenkbeeld, dat dit op de eene of andere geheimzinnige wijze den betrokkene op het oogenblik zelf ter oore komt. Dat dit volksgeloof reeds zeer oud is, bewijst Plinius, *Nat. Hist.* XXVIII, 2, 5: *quin et absentes tinnitu aurium praesentire sermones de se receptum est*. In de 16de eeuw was dit geloof ook bij ons bekend, blijkens *Boëth.* 223 b: Het heten Salvatores, die als einighe hare leden wee doen of zeer, daer an wat toecommens voorweten willen, als ant jeuken of tuten vanden oren wat niemaren; Campen, 73: 'Ick was gisteren op een stede, daer waerstu oock. Daer wart dijnre ghedacht, daer saestetu oock mede over tafel, du aetst ende dronckest mit ons. - Oock in 't guede? - Voorwaer in allen gueden. Hebben u die ooren niet getuytet? - Certeyn, ick wust niet hoe my die ooren soe seer tuyteden'. In dien zelfden tijd meende men ook, dat wanneer het rechteroor tuitte er goed, maar wanneer het linker oor dit deed, er kwaad gesproken werd. Zie Hooft, *Brieven* IV, 33; Suringar, *Erasmus*, CLVI en Willink, *Amst. Arkadia* I, 385: 'Wy hebben onder ons nog eene bygelovigheid, als *de ooren tuiten*, wanneer men by *het tuiten van het regter oor* zegt, dat tot onzen lof gesproken wordt, gelyk in 't tegendeel by *het tuiten van het linker oor*, dat tot ons nadeel wordt gesproken'¹⁾. Soms wordt hier nog aan toegevoegd, dat wanneer men bij het tuiten van het linker oor op zijn tong bijt, de kwaadspreker dat ook moet doen en daardoor genoodzaakt wordt te zwijgen²⁾. Zie verder Tuinman I, 18; *Ndl. Wdb.* XI, 29; *Waasch Idiot.* 665; Villiers, 92; Grimm, *Myth.*⁴ 935; Verdam in de *Handelingen v.d. Maatsch. der Nederl. Ltk.* 1897-1898, bl. 48; *Volkskunde*, XXIII, 229-232; Borchardt, 354; hd. *das rechte Ohr singet*

- 1) Aangehaald bij De Jager, *Frequ.* II, 670. In Friesland gelooft men, dat wanneer iemand de wangen gloeien, hij besproken wordt. 'Gloeit een meisje de rechterwang, dan wordt zij geprezen; maar gelaakt als de linkerwang gloeit'; W. Dijkstra II, 240.
- 2) A. de Cock, *Volksgeneeskunde*, 136.

(oder *klinget*) *mir*, Dirksen I, 72: 't linke ôr klingd mi, dâr segt wel wat slegts ofer mi; fr. *les oreilles me cornent* (ou *tintent*); eng. *my ears tingle with it*; fri. *de earen tûtsje my*; in het gri. *ἀλλετκι ὀφθαλμός μευ ὁ δεξιός*, lat. *oculus dexter mihi salit*, mijn rechteroog jeukt me; *supercilium salit*, mijn wenkbrauw jeukt me¹⁾, dat als voorteeken beschouwd werd, dat men iets aangenaams zou zien, waarnaar men zeer verlangt.²⁾ Vgl. n°. 786.

1710. Hij kijkt alsof hij zijn laatste (of zondags)oordje versnoept had,

d.w.z. hij zet een bedremmeld gezicht, hetzelfde als het 18de-eeuwsche 'kijken alsof men in de sneeuw gepist (of gekakt) heeft'³⁾ Vgl. Harreb. II, 150; Hij kijkt of hij zijn zondags (of laatste) oordje versnoept had; *Nkr.* VIII, 17 Oct. p. 2; enz. Onder een oordje verstond men een penning, die de waarde had van het vierde gedeelte van een stuiver. In Zuid-Nederland is deze uitdrukking onbekend. Daar zegt men 'hij kijkt alsof hij een panneken gebroken had of een telloorken (teilken) van 'nen cent gebroken hadde (Joos, 21; 29); *hij staat daar of zijn ziel langs zijn gat uitkomt* (in *Antw. Idiot.* 1483); vgl. ook het fri.: *hy het syn sneins-oartsen forsnobbe*, hij heeft zijn zondagsoordje versnoept (zijne krachten verspeeld in losbandigheid). Zie voor allerlei gezegden, waarin sprake is van een oordje, *De Cock*¹⁾, 301-304.

1710a. Een leven als een oordeel; zie n°. 1372. ^{aant.}

1710b. Oorlam; zie n°. 1698. (noot). ^{aant.}

1711. Iemand een oorvijs (of oorveeg) geven,

d.w.z. iemand een klap, een draai, een veeg om zijne ooren geven⁴⁾, waarvoor in Vlaanderen soms ook gezegd wordt: *iemand een mispel om zijn ooren geven* (Schuermans, 381 a). *Oorvijs* is de oudste benaming; zie Kil.: O o r v i j s h e , alapa. In nd. dial. (te Kiel) komt *ohrfeige* (laat mhd. en mnd. *orvîge*) voor als naam van een klein gebak, in den vorm van een menscheijk oor; in Oberhessen is 'ohrfeige' een soort pannekoek⁵⁾. Voor dergelijke overgangen zie n°. 1573⁶⁾. Syn. was *iemand een*

- 1) Otto, 335. In Friesland is het jeuken der oogen een voorteeken van schreien; vgl. ook V.d. Venne, 224: Men praet: Als de neus juckt salmen Dreck ruycken, of Wijn drincken.
- 2) Elders in Duitschland meent men, dat bij het tuiten van 't linker oor goed gesproken wordt, o.a. te Mühlheim a.d. Ruhr (zie Dirksen II, 91).
- 3) Vgl. Harrebomeé I, 34: Hij is zoo beschaamd als een kind, dat in zijn bed gep.... heeft; Tuinman I, 311: *Zy zien als pissebedden*; fr *regarder comme si on avait fait pipi dans son lit*, zuidndl. *pissebed*, bedeesd meisje of jongen.
- 4) Vgl. 17de eeuw: *iemand den bek geven*, hem dooden.
- 5) *Zeitschrift f. D. Philologie*, XXXVII, 396.
- 6) Vgl. de hd. uitdr. *einem dachteln, kopfnüsse, pflaumen, kirschen, bratbirnen, butzenbirnen, knallschoten, rettiche geben*.

oorwante geven (Kil.) en *iemand een oorband geven*⁷⁾, oorspr. een lap, een band om het hoofd, die zich bij de ooren verbreedt en tot verwarming dient;

7) *Ndl. Wdb. XI, 64* en thans nog in het fri- *immen in earbân jân*.

vgl. Leopold I, 58; *Antw. Idiot.* 693: *iemand 'en koof(ke)* (= fr. *coiffe*, soort van vrouwenmuts) *geven* of *zetten* naast *iemand kooven* (vgl. fr. *calotter qqn; donner une perruque à qqn*, iemand een standje geven); Schuerm. 431: *oorlap* (oorveeg). Het znw. *oorveeg*, in Zuid-Nederland *oorvèèg*, *oorvaag*, *oorvage*, *oorva*, schijnt eerst uit de vorige eeuw te dagteekenen; Halma, 453: *O o r v e e g*, z.v. oorvijg, oorband, *soufflet*; Sewel, 592: *O o r -vijg*, *a box on the ear*; Afrik. *iem. 'n oorveeg* (-vyg) *gee*; *Ndl. Wdb.* XI, 190.

1712. Een gezicht als een oorworm,

d.i. een gemelijk, ontevreden gezicht, *als een wesp*, *als een poelsnip*, *als de deur van het rasphuis* (fr. *avoir l'air comme une porte de prison*); ook: *kijken*, *een gezicht hebben*, *zetten als een oorworm*, als uitdrukking van gemelijkheid, van onvergenoegdheid. Zie Molema, 44 b: *hij 's zoo vrundelk as 'n oorworm*, waarvoor o.a. in Friesland ook gezegd wordt: *hy sjucht as in toerre* (tor), *as in ûle* (= norsch); Bergsma, 22: (*voel*) *kiken as 'n oortiek*. Hoogstwaarschijnlijk heeft de afschuw, dien men vanouds van den oorworm had, aanleiding gegeven tot het ironisch gebruik in deze uitdrukkingen. Naar aanleiding van *er uitzien als een oorworm* is men dan ook gaan zeggen: *een gezicht zetten als een oorworm*¹⁾. Vgl. Brederoo, *Kl. van de Koe*, vs. 154: *Sy is so vriendelijck as een arm vol Katten*, of as een oor-wurm; Winschooten, 367: *Hij siet soo vriendelijck, als een oorworm*: *hij siet nors*, en als een bul, die stooten wil; *Het kind van weelde of de Haagsche Lichtmis*, anno 1679, l. 31: *Hy zag my zoo vriendelyk als een oorworm aan*; Paffenr. 75: *Sy sietter so lieffelyk uyt als eenen oor-worm*; zie verder het *Ndl. Wdb.* XI, 194; Sewel, 969; Halma, 453; Harreb. II, 483 a; *Nest*, 62; *Landl.* 220; *Leersch.* 21; enz.²⁾.

1713. Oost west, thuis best.

'Men moge de geheele wereld doorkruist en het steeds goed gehad hebben, men zal zich nergens beter bevinden dan thuis'. Zie Goedthals, 24: *Oost west, thuy best*, loing de cité, loing de santé; R. Visscher, *Sinnepoppen*, 99; Spieghel, 292; Idinau, 238:

Het is een spreek-woordt Oost, West: t'huys best:
Want waer-men reyst, men vindt sijn ghemack niet.
So bemint elck voghelken sijnen nest.
Ist langhe daer buyten, het vindt hem swack, siet.
Wel seydh-y, die onruste een seer swaer pack hiet.

Sartorius III, 4, 16: *Ist Oost, ist West, t'huys ist best*, nusquam commodius, nusquam lautius homini vivere contingit, quam domi; Huygens, *Zeestraet*, 81; Halma, 453; Harrebomée I, 344 b; Joos, 166; *Waasch Idiot.* 479 b; *Ndl. Wdb.* XI, 204 en voor het Nederd. *Taalgids* V, 162. Vgl. ook het eng. *be in east or west, home is best*, *home is home be it never so homely*, hd. *ost, süd, west, daheim das best* (Wander III, 1155); *eigen Nest ist stets das best*¹⁾; oostfri. *ôst-west, 't hûs best* (Dirksen II, 42).

1713a. Oostindisch doof; zie n°. 461. ^{aant.}

1) *Nieuwe Taalgids* III, 10.

2) In het nd. beteekent *er ist wie ein Ohrwürmchen*, hij is zeer vriendelijk, gediensig (Reuter, 117).

1714. Iemand in het ootje nemen,¹⁷¹⁴

d.w.z. iemand tot mikpunt zijner spotternij nemen, hem in de maling nemen, hem beetnemen; eig. een kring om iemand maken en hem dan bespotten; zie hiervoor *M.z.A.* 30. Vgl. voor deze verklaring *Noord en Zuid* XIX, 168 en *Olipodigro* I, anno 1654, bl. 117:

Laatst raakten eens Kupidootje
 In 't ootje
 Van vijf, zes Juffertjes loos.
 Zy quelden 't kleine Gootje
 Zo euvel, tot dat hy wierd boos.

Dat *ootje* de bet. van kring had bewijst eene plaats uit *T Kortswylig steekertje* (anno 1654), alwaar in het 'voorpraatje' gesproken wordt over 'groote en klyne *ootjens* van geselschappen'. Vgl. ook *ootjeknikkeren*. Eerst in de 19de eeuw is aangetroffen *iemand in 't ootje nemen*; zie *Ndl. Wdb.* XI, 231; *P.K.* 159; *Mgdh.* 251; *Uit één pen*, 54; *Amst.* 76; *Het Volk*, 26 April 1913, p. 3 k. 4; 29 Maart 1913, p. 2 k. 4; 12 Juli 1913, p. 9 k. 3; 11 Dec. 1913, p. 6 k. 1; 6 Febr. 1914, p. 6 k. 3; 24 Juni 1914, p. 5 k. 3; *Nw. School* V, 15; enz. Deze uitdr. kan vergeleken worden met got. *bilaikan*, bespotten; het lat. *circumvenire*, bedriegen, misleiden; het Groningsche *iemand in den kring nemen*; *iemand er tusschen nemen* (vgl. *ik ga er van tusschen*); het Vlaamsche *iemand in de o leiden* = bedriegen; het Antwerpsche: *iemand in 't oken* (of *in de o*) *trekken, zetten of houden* (*Antw. Idiot.* 865; *Schuerm. Bijv.* 213 a), syn. van *iemand in de klucht hebben* (*Antw. Idiot.* 673) en het fri. *immen besingelje* naast *immen yn 'e gies nimme*. In Gelderland: *iemand op de kaaie hebben* (Gallée, 69). Vgl. fr. *mettre qqn dedans*; eng. *to get one in a line*.

Eindnoten:

1714 I. *mettre qqn. dedans*, bedriegen.

1715. Op 'n top,

d.w.z. geheel en al, als bijw. van graad bij het wkw. *gelijken* en bij het bnw. *gelijk*: iemand of iets op 'n top gelijk zijn. Deze uitdrukking is ontstaan uit *op ende op, op end' op*, dat we lezen in Hooft's *Ged.* II, 39: *Mijn man schiep een wolk my op end' op gelijk*. In Vlaanderen wordt de oorspr. vorm *op ende op* naast *op en top* gebruikt, ook in Noord-Nederland komt hij nog voor; vgl. *Prikk.* I, 35: *Een geëmancipeerde vrouw! op en d'op een suffragette*. In Groningen kent men *opendop* (Molema, 308 b); nd. *op und dopp*¹⁾. Op dezelfde wijze is *op-ende-uit*, mnl. *op ende uut*, verbasterd tot *op een duit*. Zie het *Ndl. Wdb.* XI, 318-320; n°. 516 en *Loquela*, 225: *ip end ip*.

1716. Dat zal hem zuur (of bitter) opbreken,

1) *Korrespbl.* XXXIV, 82.

d.w.z. daar zal hij onaangename gevolgen van ondervinden; daar zal hij voor moeten boeten; eig. gezegd van spijsen, die uit de maag weer in de keel opstijgen en dan een zuren, onaangenamen smaak hebben; hem dus *slecht bekomen*²⁾. Zie Sartorius I, 5, 50: t Sal u in 't oogh

2) Men zal *breken* dan moeten opvatten in den zin van *uitbreken*, plotseling naar buiten of te voorschijn komen (lat. *erumpere*); zie *Ndl. Wdb.* III, 1006.

komen druypen. *t Wil u bitterlijck op-breecken*; II, 2, 91: 't Sal u niet wel bekomen. *'t Sal u noch opbreken*; Marnix, *Byenc.* 198 r, Hooft, *Brieven*, 411: Alzoo ik over acht daagen verstaan heb hoe zuur de kost, gesaust van U.E. naa den mondt van Manasses Ben-Israël, Uwer E. is opgebrooken; Vondel, *Harpoen*, 143; *Den Eerelycken Pluckvogel*, 243:

De Pastey-korst, die ick knaegh,
Sal daer na suer aen mijn maeg
Opcomen, opcomen, opcomen.
Daerom is 't dat ick wel wouw,
Dat ick noyt en had een vrouw
Genomen, genomen, genomen.

Zie verder Winschooten, 160; Heemskerk, *Minnekunst* (anno 1626), bl. 319; Huygens I, 174; Antonides, *Trazil*, 69; Tuinman I, 114; Halma, 455: Dat zal hem zuur opbreken, hij zal daar veel van lijden, *il s'en repentira, il le payera cher, il s'en mordra les doigts*; Sewel, 504; in het Friesch: *it scil dy sûr opbrekke*. In Zuid-Nederland: *dat zal u (zuur) opkomen* (Schuermans, 436 a; *Antw. Idiot.* 900; 1505; De Bo, 793 a) of *oprooien* (*Waasch Idiot.* 486 a); zie verder *Ndl. Wdb.* XI, 382 en vgl. hd. *das wird ihm sauer aufstoszen*; nd. *dat sal di upgaren (as unsolten spek)*.

1717. Opdirken,

d.i. mooi aankleeden; ook opschikken, opsmukken; eig. 'op zeeschepen de buitennok van den bezaans- of brikzeilsboom door middel van de dirken oplichten, in de hoogte halen; op binnenvaartuigen en bij de visschersvloot: de giek ophijschen door middel van de loopende dirk'¹⁾. Vandaar, evenals bij *optakelen*²⁾ en *optuigen*, aankleeden, opschikken. Zie Harreb. III, 52; *Ndl. Wdb.* XI, 426 en *Nieuw Nederl. Taalmagazijn* III, 255; vgl. fr. *s'équiper*.

1718. Opdoeken,

d.w.z. in eig. zin *de zeilen opdoeken*, nd. *aufftuchen*³⁾; deze in breede vouwen neerleggen en daarna in de onderste dier plooiën stijf oprollen en met kabelgarens bijeenbinden; daarna iets opheffen; afschaffen en met verzwegen object van personen: weggaan, uitrukken, *opkramen* (17de eeuw), mnl. *cramen*, eig. gezegd van een koopman, die zijne kraam opbreekt. Zie n°. 229; *Ndl. Wdb.* VIII, 79; XI, 431; 948; *Het Volk*, 9 Dec. 1913, p. 2 k. 3; Bergsma, 91.

1719. (Op)dokken,

d.w.z. betalen, geld geven; vgl. ook *afdokken*, dat eveneens betalen, afschuiven beteekent (*Ndl. Wdb.* I, 909; *Jord.* 260), waarnaast eertijds ook *uitdokken* en *overdokken* voorkwam. Het wkw. *d o k k e n* vermeldt Kiliaen met de beteekenis *dare, cito dare, promere* (voor den dag halen)

- 1) De dirk is het touw, dat van den top van den mast loopt naar het uiteinde van den giek, en waarmede de giek op- en neergehaald wordt (Boekenoogen, 151).
- 2) Zie n°. 59 en vgl. De Jager, *Frequ.* II, aanh. 114.
- 3) Kluge, *Seemannssprache*, 41.

naast op d o c k e n , *dare*, *promere*; de eigenlijke beteekenis is die van *slaan*, *kloppen*, *duwen*, *stooten* (in dezen zin in Zuid-Nederland nog zeer gewoon), syn. van het Zuidndl. *botten*, *doppen* en het eng. *to stump (up)*, *to stump the pewter*, dat ook in den zin van betalen voorkomt, zoodat *geld dokken* eigenlijk zal beteekenen geld van zich afstooten (vgl. Kil. *cito dare*), afschuiven, geven. In de 17de eeuw is (*op*)*dokken* reeds vrij gewoon; zie o.a. *Kluchtspel* III, 19; *Winschooten*, 45; *Sewel*, 595; *Halma*, 456; *Harreb.* III, 52 a; *Ndl. Wdb.* XI, 451; III, 2752; *Villiers*, 92. In Zuid-Nederland is (*af*)*dokken* in den zin van betalen nog bekend (*Waasch Idiot.* 180 a; *Teirl.* 335; *Antw. Idiot.* 127; 335) naast *doppen*, *botten* (*Waasch Idiot.* 140 a; *Teirl.* 360) en *opbotteren* (*Waasch Idiot.* 816), die alle drie eveneens eig. slaan, duwen, stooten beteekenen. Zie *Tijdschr.* XXXVI, 61 vlgg.

1720. Voor iets opdraaien,

d.i. niet vorderen, voor iets blijven steken, iets niet kunnen gedaan krijgen. De eerste beteekenis van *opdraaien* is die van in den voortgang gestuit, tegengehouden worden, zooals *voor het anker opdraaien*, door het daartoe uitgeworpen anker tegengehouden worden in het verder wegdrijven; *voor eene ondiepte opdraaien*, door eene ondiepte plotseling in zijn weg gestuit worden; daarna figuurlijk *ergens voor opdraaien*, er voor blijven steken, iets niet kunnen gedaan krijgen; ook: voor iets moeten boeten, de nadeelige of onaangename gevolgen van iets moeten dragen, en *een ander ergens voor laten opdraaien*, iemand anders de moeilijkheid op den hals schuiven, hem het werk laten doen, waarvoor men in de Zaanstreek zegt *iemand ergens voor laten opstroopen* of *opstropen*; fri. *opstrûpe* of *omteare* (vgl. ook *Boekenoogen*, 712); zie *Harreb.* III, 52; *Ndl. Wdb.* XI, 458; *Uit één pen*, 29; *Sjof.* 75; 169; *Kmz.* 303; *Nkr.* III, 19 Sept. p. 3; *Leersch.* 181. Syn. is *voor iets optornen*, waarin *tornen* 'wenden' beteekent; eig. van ten anker komende schepen, die door ankerketting of -touw in het nederdrijven gestut worden en dus stil komen te liggen¹⁾.

1721. Een open deur (of open deuren) intrappen of inloopen,²⁾

eene navolging van het fr. *enfoncer une porte ouverte*, renverser un obstacle imaginaire. Bij ons meer in den algemeenen zin van overbodig werk doen; hd. *offene Türen einrennen*. Vgl. *Handelsblad*, 23 April 1914, p. 2 k. 2 (ochtendbl.): En de heer Kl. trapte een open deur in door uit te schallen, dat het een groot rijksbelang was om Kamerleden het vervullen van hun functie met zoo weinig mogelijk opofferingen mogelijk te maken; *De Arbeid*, 11 Maart 1914, p. 1 k. 4: We zullen den heer B. even op den voet volgen. 'Het N.A.S. is de Syndicalistische Centrale van het land'. Daar trapt waarachtig de heer B. een open deur in; *Het Volk*, 21 April 1914, p. 6 k. 1: Met bijeengegaarde citaatjes kwam hij betoogen dat de jeugdorganisatie..... sociaal-demokratisch was! Iets wat hij reeds uit haar naam had kunnen lezen! De heer N. trapte hier open deuren in; 1 Nov. 1913, p. 10 k. 4: Ofschoon ik met zeer veel belangstelling naar deze zeer belangrijke discussies heb

1) De Jager, *Frequ.* II, 840-841; *Ndl. Wdb.* XI, 1298.

2) Dit laatste in *Handelsblad*, 30 April 1915 (O), p. 2 k. 3.

geluisterd, heb ik toch telkens het gevoel gehad: Wij trappen hier open deuren in, en wel deuren, die wagenwijd openstaan; *Nw. School*, VII, 129: Stakkers, die wij zijn, om daar moeizaam hele artikels te schrijven (*over onbeduidende werkjes*)! Open-deur-intrappers zijn we. Ook een *open deur inslaan*; in *Handelsblad*, 26 Oct. 1923 (O), p. 5 k. 3: Dat er een vloot noodig is om onze neutraliteitsverplichtingen na te komen, is voor spreker het inslaan van een open deur.

1721a. Open hof houden; zie n°. 914.^{aant.}

1722. Uit een open reden,

d.w.z. zonder eenige reden, naar een plotselinge opwelling; zoo maar. Een dialectische uitdrukking, die voorkomt in Noord-Holland; vgl. Boekenoogen, 701: *Uit een open reden*, zoo maar, zonder bepaalde aanleiding, zonder dat bleek waarom: de plaats der reden openblijvende (vaceerende¹⁾). Vgl. *een open(e) vraag* (hd. *eine offene Frage*; eng. *an open question*) en zie *Ndl. Wdb.* XI, 519.

1723. Met open vizier,

d.i. openlijk, niet bedekt, zonder zijn naam te verzwijgen; eig. met onbedekt gelaat, gezegd van een ridder, die met opgeslagen vizier (fr. *la visière*, helmklep) strijdt, zoodat men zijn gelaat kan zien en men weet met wien men te doen heeft; *Ndl. Wdb.* XI, 513; Harreb. II, 387; hd. *mit offenem Visier kämpfen*; eng. *with open visor*.

1724. Opgeld doen.

Onder opgeld (hd. *aufgeld*) verstaat men het geld, dat men bij het wisselen van eene betere muntsoort tegen eene geringere ontvangt boven de gewone waarde, het *agio*; vandaar de uitdr. *opgeld doen*, meer waard zijn dan het gewone bedrag. Vervolgens kon *opgeld doen* bij overdracht in toepassing op personen en zaken de beteekenis aannemen van in zeker geval veel waard zijn, in trek, gezocht zijn, opgang maken; zie *Ndl. Wdb.* XI, 717-718 en I, 2068; fri. *opjild dwaen*.

1725. Met iemand opgescheept zijn (of zitten),

d.w.z. iemand tot zijn last hebben. Vgl. Winschooten, 66: *Hij is 'er meede opgescheept*, hij is aan 't teefje vast; bl. 225: *wij waaren met* vgl. Winschooten, 66: *Met iemand gescheept sijn*, beteekend: met iemand *zijn*; *haar opgescheept*. In de 17de eeuw zeide men ook *met iemand gescheept verleege*n, al te ver in geseild sijn; bl. 251: *Ik ben met hem ingeseild*, beteekend met iemand gescheept sijn, dat is, met iemand in eenige onderhandeling sijn, daar men voor vreesd, dat ons, of te magtig, of te loos sal sijn: en derhalven daar men schaade van te verwagten heeft: gelijk ook somtijds gebeurd, dat swakke scheepen met steeviger de haven *ingeseild* sijnde, daar door schaade koomen te lijden. Vooral was in de 17de eeuw zeer gewoon de zegswijze: *die (met) den duyvel, den droes of den drommel (in)gescheept (of te scheep) heeft (is) moet 'er*

1) Hildebrand, *Na vijftig jaar*, bl. 184. In het Mnl. komt *open redene* voor in den zin van *aperta ratio* (zie *Mnl. Wdb.* VI, 1157).

mee over(varen) (Harrebomée I, 164 a; *Ndl. Wdb.* III, 3419; XIV, 449). Waarschijnlijk is dus de tegenwoordige vorm der zegswijze ontstaan onder den invloed van *iemand op den hals hebben* of een dergelijke. De hedendaagsche uitdrukking treft men aan bij Van Riebeeck, *Dagverh.* 2, 123; Van Effen, *Spect.* V, 187: Met een' van die verligte jongelingen heb ik onlangs my elendig opgescheept bevonden; *C. Wildsch.* III, 170; Ik zou zelfs kunnen besluiten u voor al uw leeven in het huwelijks-bootjen met mijne Nicht in- en op-te-scheepen; Halma, 459; *Ndl. Wdb.* XI, 1147; Villiers, 93; *Nw. School*, VIII, 340: Al de schone zaken, waarmee hij jullie wil opschepen. Synoniem was in de 17de eeuw: *met iemand opgeschort zijn* (Coster, 542, vs. 1473) en *met iemand gegerd zijn* (Winschooten, 66). In Noord-Holland: *met iemand op jagt zijn* (Bouman, 77); in Zuid-Nederland: *met iemand gelaveerd zijn* (Schuermans, 144 a; Rutten, 75 a); - *gescheept zijn* (*Bijv.* 95 b en *Antw. Idiot.* 477); - *geland zijn* (De Bo, 352 a); - *ingespannen zijn* (bl. 462 b); - *gescheuteld*, - *gepateeld* (bl. 990 b; *Ndl. Wdb.* XIII, 754); - *gepaluld* (bl. 822 b); - *gepalueterd zijn* (in Kl.-Brab.). In 't fri. *mei immen opskipe wêze*.

1725a. Ophakken; zie n°. 1729.^{aant.}

1726. Opkammen,

d.w.z. prijzen, vleien, likken; eig. iemand de haren opkammen, hem mooi maken; voor dezen overgang van beteekenis zie **Pluimstrijken**. Men vindt dit wkw. o.a. in *Het Volk*, 16 Juli 1914, p. 7 k. 2: Gij moet door zulke misleidng het 'Dageraad'-bestuur nog maar flink opkammen, dat hebben de heeren wèl verdiend!; *Nkr.* III, 13 Juni, p. 2: Zonder me zelf op te kammen, ik heb een zeer gevoelig hart; *Amstelv.* 64: Hij heeft kans gezien de klanten zoo erg op te kammen, dat ik hem tot compagnon heb gemaakt, zonder aandeel in de winst; bl. 92: Is er één volk knapper in 't afkammen van mekaars deugden dan 't Hollandsche en één knapper in 't opkammen van mekaars ondeugden?; *Lvl.* 81; *Mgdh.* 283; *Uit één pen*, 111; *Nw. School* I, 82: Neem nu één goeie raad aan van me, je eigen niet zóó op te kamme; III, 293: Elken dag sprak-ie met meer ontzag over 't examen. Om zichzelf op te kammen natuurlijk; IV, 198: Ik heb de artikelen van S. tegenover de malle opkammerij van L. naar m'n beste weten gekenschetst; VIII, 378: Na een inleidinkje begint de heer De Groot het boekje van Schneider prachtig op te kammen; *Ndl. Wdb.* XI, 888¹⁾. Het tegengestelde is **afkammen**²⁾; zie o.a. *Amstelv.* 93: Hoe hooger je in de maatschappij staat, hoe meer je afgekamd wordt. Die groote lui zijn zeer gelukkig, zie-je. Die hebben altijd iemand, die ze kamt. Zoo wordt tsaar Nicolaas

- 1) Vgl. *Groningen* IV, 209: Ja, dei schriever en Geert Teis dei zeln nander kennen, dei bin ja baaide van de Grönneger bewegen. En dei strieken nander thaor dan uut, hè.
- 2) Dit beteekent ook afranselen, *afdrogen* (*Nkr.* VII, 15 Febr. p. 2; *De Arbeid*, 6 Maart 1915, p. 2 k. 4; *Het Volk*, 18 Juli 1914, p. 8 k. 3); *afuigen* (*Leersch.* 112; *Het Volk*, 9 Aug. 1915, p. 6 k. 1). Vgl. *Amstelv.* 63: Hij heeft er al een scheiding van tafel en bed mee gemaakt tusschen zich en zijn vrouw, omdat ie dat goeie mensch met die kam zoo afkamde, dat de politie er bij kwam. In den zin van *afzetten* komt 'afuigen' voor in *A.t.A.* 17 passim.

door de heele Doema afgekamd. Bij ons in de Kamer zijn de sociaal-democraten de rijks-afkammers; *Nw. School*, III, 131: Dit werk is in de N.S. afgekamd: dus neem ik het niet! In Zuid-Nederland spreekt men van *iemand opzetten*, hem grootelijks loven (*Antw. Idiot.* 911).

1727. Opscheppen,

d.i. bluffen, snoeven, met veel drukte spreken; eene elliptische uitdrukking, die in de 16de eeuw luidde *met de groote pollepel (op)scheppen*, zooals blijkt uit Sart. II, 2, 61: *ghy schept met de groote pol-lepel*; III, 1, 87: *hy schepte van den hogen boom; met de groote pollepel*; III, 3, 28: *met de groote pol-lepel op scheppen*, de magnos ac amplos sumptus facientibus dicitur; Winschooten, 228: *Schep op met de groote pollepel*; dat is, schaf wakker op!; *Lichte Wigger*, 14 r. Schep op met de groote lepel; De Brune, 461; Smetius, 144: *Men dient (discht) daer met den grooten lepel*; 103: *het met den grooten koocklepel uytvoeren*, crasse ruditer divulgare; *Kluchtspel* II, 137: Mit de groote schuymspaen opscheppen; Tuinman I, 111; 118; Sewel, 645: Met de groote pollepel opscheppen (zyn gasten wat opdissen), *to give one's guests a fine entertainment*; Halma, 468: *Breed opscheppen of opdisschen*; *De Arbeid*, 9 Januari 1915, p. 2 k. 3: De praatjesmaker schept in 'De Vakbeweging' voor de leden van 't N.V.V. op, over de domheid van de leden van dat lichaam, die de 'frasen' der vrijen laten afdrucken in de kolommen der moderne vakbladen. - Te Amsterdam zegt men wel, wanneer iemand bluft: *Schep op! mijn vader werkt in de peper!* Oorspr. wil de uitdr. derhalve zeggen: royaal zijn, en vandaar: den grooten heer uithangen, snoeven, pochen. Dezelfde beteekenisontwikkeling heeft hier dus plaats gehad als bij *opsnijden*; zie *Ndl. Wdb.* XI, 1149; V. Ginneken, I, 496; n°. 236 en 1729.

1728. Den boel opscheppen,

d.w.z. alles in rep en roer brengen, een standje maken; drukte maken; stukslaan, kijven, alles het onderste boven smijten (Rutten, 33; 163); syn. van *de peentjes opscheppen* (in *Kmz.* 364) of *de peultjes opscheppen* (V. Ginneken I, 496), *'n bal sloon* (*N. Taalgids* XIV, 196). In Zuid-Nederland beteekent *iemand zijn peeën opscheppen*: iemand de les lezen (*Antw. Idiot.* 944; Schuermans, 438); in het oostfri.: *de bûl upscheppen*, schoonmaak houden, reinigen (Ten Doornk. *Koolm.* I, 248 a; III, 480 a). Waarschijnlijk is de eerste bet. den boel in orde maken, opknappen, *opschoonen* (Molema, 311 b), waaruit door het ironisch gebruik de tegenw. bet. kon voortvloeien; vgl. *den boel toetakelen*, eig. een schip van touwwerk voorzien, in orde maken (Winschooten, 307); Spaan, 268: Wy meinen 't Huis van dezen avond wel helder op te schikken; *den winkel, het huis opschikken, den kreupelen waard slaan* (*Ndl. Wdb.* VIII, 180; XI, 1162); Halma, 265: *De kit¹⁾ boenen, veegen of schoonmaken, déménager un bordel, en chasser tout le monde, et en briser les meubles*; *Ndl. Wdb.* III, 58; XI, 1149; 1162; *Kalv.* II, 154; Harreb. III, 53 a; Molema, 311 a; fri. *de boel opscheppe*.

1) Zie Günther, *die Deutsche Gaunersprache*, 104.

1729. Opsnijden,¹⁷²⁹

d.w.z. pochen, grootspreken, snoeven; in Groningen: zich in het oog vallend zwierig kleeden van vrouwen (Molema, 312). Sedert de 17de eeuw naast *opsnijder* en *opsnij(d)erij* vrij gewoon (zie o.a. *Pierlepont*, 6; *Kluchtspel* III, 241; Winschooten, 336); ook sprak men toen van: *een gedicht, een vers opsnijden*, d.i.: 'een gedicht met een verhevene stemme en met geschikte buigingen der zelve, naar den trant der Tooneelspeelderen op zeggen' (zie Van Effen, *Spect.* I, bl. 15-16). Ook in het hd. kent men *das grosze Messer gebrauchen* (oder *in der Tasche haben*) naast *aufschneiden* in den zin van snoeven, waarvan Borchardt n°. 70 zegt: 'Früher sagte man deutlicher: *mit dem groszen Messer aufschneiden*, wenn einer 'starke Stücke' auftischte, und noch heute schimmert die richtige Auffassung durch in den Ausruf: der schneidet aber auf! Auf einem fliegenden Blatt von 1621: 'Lucifer entsendet einen Teufel aus der Hölle auf die Welt, ein groszes Messer alda einzukaufen, damit man weidlich aufschneiden könne'. Uit de oorspr. bet. groote stukken (brood, vleesch) voorsnijden, opdisschen, vloeide derhalve die van royaal zijn, den heer uithangen, snoeven, pochen voort¹⁾. Deze verklaring vindt steun in de uitdr. *met de breede bijl er inhakken*, dat volgens Winschooten, 25 oneig. beteekent ruim te werk gaan, geweldig *opsnijden*; zie Smetius, 114: *hij heeft een goed mesz, hij kan wel snijden*, de mendaciloquo; n°. 236; *Ndl. Wdb.* XI, 1220; vgl. het eng. *to cut it (too) fat*, opsnijden, en onze uitdr. *de kaas (met hompjes) snijden* (zie n°. 1048). Synoniem was *opgeven* en vgl. thans *ophakker* (*Op R. en T.* 123), *ophakkerij* (in *Nkr.* VII, 22 Febr. p. 5) en *ophakken* (in *Jord.* 40; *Nw. School*, IV, 362; VI, 80; VIII, 243), dat zeker in navolging van *opsnijden* is gevormd²⁾; fri. *opsnije*; ook *in forhael opsnije*.

Eindnoten:

¹⁷²⁹ Vgl. nog het 18de eeuwse *er met de kerfbijl inhakken; met de (breede) kerfbijl hutspot hakken* (in *Ndl. Wdb.* VII, 2249).

1730. Opspelen,

d.w.z. uitvaren, razen, *op (zijn poot of zijn klomp) spelen*, de beest spelen (Hoeufft, 436); zie Molema, 312 *b*; Harrebomée III, 53: *Ndl. Wdb.* XI, 1228; *Kmz.* 335; *Lvl.* 195; *Sjof.* 240; fri. *opspylje*. In het Zaansch *opspeulen*, ook *opspeulen as de rook*, erg driftig worden. In Zuid-Nederland is het eveneens bekend in den zin van 'in gramschap over iets uitvaren' en verschilt in het Westvlaamsch in bet. van *op zijnen poot spelen*, dat aldaar beteekent: lastig en moeilijk en onwillig zijn uit grilligheid (De Bo, 799 *b*; Joos, 92; *Antw. Idiot.* 907; *Waasch Idiot.* 491 *a*). Dit onderscheid wordt niet gemaakt door Schuermans, 439: *Opspelen*, ook *op zijnen poot spelen of opspannen*, in gramschap over iets uitvaren, tegen iemand opstaan. Waarschijnlijk

1) Grimm I, 728.

2) *Ndl. Wdb.* XI, 772-773 en vgl. n°. 1727.

is de eerste beteekenis van *opspelen*, hard op een muziekinstrument beginnen te spelen, te blazen, en vandaar levenmaken, razen, uitvaren³⁾.

1731. Opzitten en pootjes geven,

d.w.z. zeer onderdanig zijn, in alles gedwee zijn; eig. als een hond op zijn achterste pooten zitten (en pootjes geven); dit laatste toevoegsel is

3) Denk aan De Génestet's *Arme Visschers*: De (winden) *opspelende in de pijp*, vert. van: (le vent) *soufflant dans son clairon*; vgl. *de pijpen stellen* (zie *Ndl. Wdb.* XII, 1700), waarnaast bij Cats I, 428: *de parten stellen*.

van jongeren datum. Vgl. Winschooten, 255: 'Opsitten, dit woord werd ook op de honden ens. gepast, als sij op haar agterste pooten gaan zitten: het welk een groote onderdaanigheid beteekend: gelijk het ook daarom (oneigendlijk) tot die menssen werd overgebracht, die in alles de wil doen van die geene, wiens lijf eigens sij sijn.' Vgl. verder *Gew. Weeuw.* III, 76; Tuinman I, 328: *Hy zit op met hangende pootjes*: dit zegt men van slaafsche menschenbehagers; Esopet, *Napelsche Hengst*, 7: U past het zwygen en opzitten, ons het heerschen; Halma, 476: *Ik zal hem wel doen opzitten*, ik zal hem wel tot reden brengen of gedwee maken. Eerst in de 19de eeuw is het latere toevoegsel er bij gekomen; vgl. Loosjes, *Bronkh.* 2, 147: 't Zou de eerste niet zijn, die eindelijk voor een wijf opzitten en pootjes geven leerde¹⁾; zie verder *Jord.* 248; *Mgdh.* 150; *St. L.* 2: Je vacantie thuis doorbrengen op dierbaren geboortegrond, opzitten en pootjes geven daar waar eens je wiegje stond; *Nkr.* I, 26 Mei p. 2: Eeuw aan eeuw hebt ge op haar commando in 't stof gekropen, opgezeten en 't mooie pootje gegeven; II, 15 Nov. p. 6; VII, 19 April p. 4; *Nw. School*, VII, 96; VIII, 214: Twee maanden lang heb ik me (*bij eene sollicitatie*) daar al die vervloekte peutermannetjes afgeloopen en opgezeten en pootjes gegeven.

1732. Het is daar oremus,

d.w.z. het ziet er daar ernstig, treurig uit; het is daar niet pluis; daar is ruzie, hommeles. *Oremus*, 'het aanvangswoord van den oproep des priesters tot de geloovigen om zich met hem te vereenigen in 't gebed', is een vorm van het lat. werkw. *orare*, bidden, en beteekent 'laat ons bidden', zoodat de uitdr. eig. wil zeggen: de toestand is daar zoo, dat men zich gedrongen gevoelt om te bidden om uitredding. In de 17de eeuw komt *al evenwel oremus* voor in den zin van 'daar is nu eenmaal niets aan te doen'; zie J.Z. Baron, *Vastelavents-Vreucht*, 5: Hey, al evenwel Oremus²⁾; *Besteedster*, 3: Betrapt ze ons, evenwel oremus; Tuinman I, 61: Al evenwel oremus, zei de Paap; *Ndl. Wdb.* XI, 1482; Harreb. II, 153 *b* vermeldt de zegswijze in den tegenwoordigen zin: *Het is daar altijd oremus*, men is er voortdurend in twist; II, LIV: *Hij is oremus* (in het land van Kuijk), hij is beschonken. Elders in Brabant en Limburg zegt men *dat is oremus* van iets dat gebroken of dood is; in het Oosten van ons land: *t' is iederbod* (elk oogenblik) *oremus*, onklaar, gezanik (*Driem. Bl.* XII, 50); fri. *it is der o(e)remis*, de beer is los, 't spant er; *hy is alheel oremis*, uitgelaten, opgewonden van blijdschap of toorn. In Zuid-Nederland is *oremus* bekend in den zin van langdurig gepraat, gezang, vervelend gezanik (Schuermans, 440 *b*; Rutten, 164 *a*; *Waasch Idiot.* 493; *Antw. Idiot.* 912).

1733. Hij springt van den os op den ezel,¹⁷³³

d.w.z. hij springt van den hak op den tak, van het eene onderwerp op het andere, van den tak op den boom. In de 16de eeuw bij Goedthals, 101: *Van den osse op den ezel springhen*, saillir de cocq a l'asne; Campen, 19: *hy springt vanden Osse opten Ezel*; Sart. I, 7, 95; *vanden Os op den Ezel*; Idinau, 30:

1) Aangehaald in het *Ndl. Wdb.* XI, 1424.

2) Volgens Oudemans V, 470.

De sulcke van den os op den esel vallen,
 Af-gaende van goedt, van eere, van state.
 T'is beter toe-sien, dan soo te mallen,
 Al wat bestellende ter sielen bate,
 Want als de dootd komt, t' wert veel te late.

Zie verder Brederoo I, 276, vs. 204: *vanden os opten esel vallen*; Huygens IV, 36; Pers, 342 a; *Spect.* X, 82; XII, 226; *Adagia*, 64: *Vanden Os op den Ezel*, de ramo ad ramum; enz. In de 16de eeuw beteekende de uitdr. zoowel *achteruitgaan* (o.a. bij Marnix, *Byenc.* 161 v; *Van den Beelden*, p. 13; Van Vloten, *Geschiedzangen* I, 336) als *van den hak op den tak springen*. De eerste beteekenis ontleende ze aan het lat. *ab equis ad asinos transcendere, delabi*, eene vertaling van het Grieksche *ἀφ' ἰππων ἐπ' ὄνους* dat bij Procopius, een Byzantijnsch schrijver uit de 6de eeuw na Chr., wordt aangetroffen, en dat te vergelijken is met het hd. *vom Pferd auf den Esel kommen*. De tweede beteekenis werd ontleend aan de ofr. uitdr. *saulter, saillir du coq à l'asne*¹⁾, wispelturig zijn, in welken zin Sartorius haar reeds vermeldt (apud nostrates tamen *inconstantiam* potissimum significat). Zie verder *Taal en Letteren* IV, 29-33; *Ons Volksleven* V, 145; Villiers, 93; *Waasch Idiot.* 620 a; *Antw. Idiot.* 1947 en vgl. de eng. uitdr. *a cock-and-bull story* (= fr. *coq-à-l'âne*). Opmerking verdient, dat in sommige deelen van Zuid-Nederland gezegd wordt *iemand van den os naar den esel jagen, schikken*, in den zin van iemand die iets vraagt elders wijzen, hot en haar doen loopen, van het kastje naar den muur; zie Rutten, 164 a; Tuerlinckx, 466 en vgl. hiermede *van den os op den esel loopen* in *Zondagsbl. v. Het Volk*, 1905, bl. 47: 'Barend wist hoe z'n zuster van de os op de esel geloopt had om 'n paar honderd pop te leenen'; in het fri.: *immen fen 'e bok op 't esel stjûre* (zie n°. 137).

Eindnoten:

1733 Vgl. *keper en haanbalk slaan*, van den os op den esel springen. (*Ndl. Wdb.* vu, 2218).

1734. Zoo oud als Methusalem,

d.w.z. zeer oud, daar volgens het bijbelsche verhaal Methusalem (Methusalach) een ouderdom bereikte van 969 jaren. Vgl. *Genesis* 5, vs. 57. Voor de 16de eeuw vgl. Servilius, 174*: *Hy leeft alsoe lange als Mathusalem*. Zie verder *Brieven v. B. Wolff*, 148: 't Is hoog nodig dat gy zo oud word als Methusalem; Villiers, 94. Voor Zuid-Nederland vgl. *Waasch Idiot.* 426: *Zoo oud als Mathuzalem*, zeer oud; *Antw. Idiot.* 1890. In vele talen komt deze vergelijking voor; zie *Wander* I, 53; V, 734.

1735. Zoo oud als de weg van Rome (of Kralingen),

d.w.z. zeer oud. In de 16de en 17de eeuw zeide men *zoo oud als de weg*, dat we lezen bij Sartorius II, 9, 16: *Soo oudt als de wegh*, de re nimium prisca et obsoleta.

1) Bij Lucas D'Heere, *Boomg.* 89 is *vanden Hane opden Esel*, de titel van een soortgelijk onsamenhangend allegaartje als in R. Visscher's *Brabb.* 183: *van den Os op den Esel*; zie het *Ndl. Wdb.* V, 1389 en N.v.d. Laan, *Uit Roemer Visscher's Brabbeling* II. bl. 71; 99.

Ook bij Van Effen, *Spect. X*, 136 wordt de uitdr. in dezen vorm aangetroffen, evenals bij Tuinman I, 316 met de verklaring: 'Gebouwen worden puinhoopen door den tyd, andere dingen vergaan, maar de weg blijft liggen, schoon zy lang betreden is van wandelaars, die voorby zyn. Dit is dan een uitdrukking van eene groote oudheid'.

Later schijnt dus *van Rome, Kralingen* (dit reeds in de 17de eeuw¹⁾), *van Jacatra* (in het Amsterdamsch dial.) of in Limburg *naar Aken, naar Keulen* (Jongeneel, 87; Breuls, 94: *Zoe aaid wie de weeg van Aoke, wie de Maosbruk*), hieraan toegevoegd te zijn, voor welke meening pleit het Zuidnederl. *straatoud, zoo oud als de straat, de oude heirweg* (Joos, 26). Ook in Friesland: *sa âld as de wei (fen Romen of Jeruzelim)*; Afrik. *so oud as die wapad, as die Kaapse pad* (Boshoff, 335); fr. *vieux comme les chemins, les rues; comme le pont de Rouen*; eng. *as old as the hills*; nd. *so alt wie der bremer Wald*. Zie voor allerlei synonieme zegswijzen Wander I, 52; V, 734 vlgg.

1736. Zooals de ouden zongen, piepen de jongen,

d.w.z. wat de ouden deden, volgen de jongen na; de kinderen volgen het voorbeeld van hunne ouders. Zie Servilius, 204*: *so de oude songhen so pepen de ionghen*; Campen, 86: *soe als die olden singhen, soe pypen die iongen*. In de 17de eeuw vinden we in de plaats van 'pijpen' ook *piepen*; o.a. bij Cats I, 238; De Brune, 180:

Al wat de oude vooren zonghen,
Dat piepen oock daer naer de jonghen.

Zie verder Spieghel, 267; Cats I, 41; Winschooten, 188; Tuinman I, 6; 92; *Adagia*, 56: *Soo d'Ouders songen soo peypen de jongen*; Harreb. I, 364 a; Villiers, 94; *Ndl. Wdb.* XII, 1541; 1744. Het is niet met zekerheid te zeggen of we *piepen* voor hetzelfde woord moeten houden als *pijpen*, fluiten, met de oude uitspraak van *ij* als *î* (vgl. *grienen* naast *grijnen*), dan wel of dit werkw. op nieuw als klanknabootsend woord is gevormd. Dit laatste is het waarschijnlijkst. Vgl. ook *Waasch Idiot.* 494 b; Joos, 151; *Antw. Idiot.* 1948; Huydecoper, *Proeve* I, 371-372; *Taalgids* V, 188; Eckart, 9-10; fri. *hwet de âlden sjonge, dat piipje de jongen*; Wander I, 58: *wie die Alten sungen, zwitschern die Jungen*; eng. *as the old cock crows, so crows the young*.

1737. Van ouder tot ouder.

De beteekenis van *ouder* in deze verbinding is die van geslacht, eig. menschenleeftijd; vgl. hd. *vor alters* en *vor alters her*, mnl. *van ouderen, van ouders*, van oudsher. De verbinding komt in oostelijk mnl. reeds voor: *van auder tauder* naast *van olderen tot olderen*. In de 17de eeuw *van ouders tot ouders*, dat opgevat werd als het meerv. van *ouder*, waarnaast in de 18de eeuw *van ouder tot ouder* (o.a. *Adagia*, 65). Zie *Mnl. Wdb.* V, 2036; *Ndl. Wdb.* XI, 1549 en vgl. n°. 860.

1738. De ouderdom komt met gebreken.

Deze waarheid vinden we in 17de eeuw opgeteekend bij De Brune, 253; 254, 456; 457, doch niet in dezen vorm. Wel in Brederoo's *Moortje*, 2590: Och de ouwerdom komt met alle gebreken; Coster, 495, 15: Den ouderdom komt met alle ghebreecken; Tuinman I, 316: De ouderdom komt met veel gebreken; Halma, 478: De ouderdom koomt met veele gebreken; Harreb. I, 209; lat. *senectus ipsa morbus*; gri. *το γῆράς*

1) *Taal en Letteren* XIII, 42. Zie ook G. van Loon, *Aloude Hollandsche Histori*, 1734, I, p. 181: Het is zoo oud als de weg van Kralinge.

εστιν αὐτὸ νόσημα; hd. das Alter kommt nicht allein oder nicht ohne Gefährten; nd. kümt dat Older, kümt de Kolder.

1739. Tegen een oven gapen,

dialectisch nog gebruikelijk in den zin van iets onmogelijks willen verrichten, iets willen doen, dat men toch niet kan, evenmin als men wijder kan gapen dan een oven of een oven overgapen kan; bepaaldelijk in ontkennenden vorm *niet tegen een oven gapen* in den zin van: niet tegen iemand opschreeuwen, die een grooten mond heeft. In de middeleeuwen was *jegen enen oven gapen*, onnut werk doen, bekend; vgl. Plantijn: *Tegen den oven gapen*, tijt verliesen met yemandt te spreken, *canere surdis auribus (Mnl Wdb. V, 2060)*; Campen, 119: *hy gaept tegen den oven*; Idinau, 9; Vierl. 336: Willen zij noch bij heur propoost blijven, ick laet heur in heur dwaelinghe, want tegen de oevenen is het quaet om gapen; Huygens, *Korenbl. II, 180*: tVerdriet hem niet t'eten als hy slaept: dats tegen den oven aen gegaept; Tuinman I, 229: *Vergeefs word tegen een oven gegaapt*; hoe wyd ymand den gaaper open spalkt, de oven wint het; *Adagia, 36: hy moet wel gaepen die tegen den oven gaept*, *distendit nimium os qui vincit hiando caminum*; Halma, 479: *'t Was of hij tegen eenen oven gaapte*, alle zijne redenen vonden geen ingang; Harreb. II, 157; *Ndl. Wdb. XI, 1577*; *Waasch Idiot. 495 a: 't Is slecht tegen 'nen ovenmond te gapen*, 't is lastig tegen eenen meer geleerde te redetwisten; *Antw. Idiot. 1948: dat is tegen den oven gegaapt*, dat is gansch nutteloos; fri. *men kin tsjin in oun net gapje*, men kan het onmogelijke niet; Wander I, 217: *gegen 'n Backoven ist übel gaffen (oder gähnen)*; *giegen den Backoewen gapen*, mit Stärkern wetteifern; eng. *to gape against an oven*, to blow against the wind, to kick against the pricks. In mlat. *est insufflare stultum fornacibus ore*.

1740. iets over zich hebben,

d.w.z. eene zekere wijze van doen hebben, eene zekere eigenschap, eene eigenaardigheid bezitten; eig. iets aan of bij zich hebben, in welken zin *iet over hem hebben* in de middeleeuwen zeer gewoon was. Vgl. voor lateren tijd Everaert, 433: (Niemand) en mochte ten priesterlicken staet commen.... die over hem hadde eenich lichaemich ghebrec; Hooft, *Ged. II, 39*:

Men ziet, gelijk in my, in haer, Juppijns gelaet:
Niet, dat hy over zich heeft, als hy zit te raedt;
Maer als hy leyt ter dis, in 't lest van 't banketteren,
En loert, en lonkt, en wenscht yet goelijks uyt de kleëren.

Zie verder Hooft, *Ned. Hist. 814*: Voorts had hy oover zich een' kaars van groen was, de papieren met gebeden, eenighe wissel- en kundschapsbrieven; De Bo, 807 a: *Over zich hebben*, bij zich hebben; in zich hebben, in 't bloed, in 't lijf hebben; in zijne ziel, in zijn karakter, in zijne doenswijze hebben; Molema, 316; V.d. Water, 115; *Mnl. Wdb. V, 2079*; *Ndl. Wdb. XI, 1586*.

1741. Er over uit zijn,

d.i. eig. uit iets zijn, over iets zijn, dat onaangenaam was, uit de moeilijkheid zijn, en vandaar in eene gemoedsstemming, die hiervan het gevolg is; opgetogen, waarvoor men in Zuid-Nederland zegt; *er boven op zijn* (De Bo, 176 a; Schuerm. *Bijv. 50 a*). Dialectisch komt de uitdr. ook voor in den zin van *op iets uit zijn*, in welke bet. ze in de 17de eeuw o.a. bij Brederoo I, 358 vs. 1625 voorkomt.

1742. Overdu(i)velen,

d.w.z. iemand bedremmeld maken; eig. iemand door te *duivelen*, d.i. bij den duivel te vloeken¹⁾, met vloeken te overstelpen (vgl. Claes, 50), van zijn stuk brengen; 16de eeuw: *iemand verbulderen* (Kil.). In de 17de eeuw zeide men hiervoor *iemand (ver)duivelen*; in de 18de eeuw *overdrommelen* en thans eveneens in denzelfden zin *bedonderen*, *overdonderen*, 17de eeuw *verdonderen* en *verblixemen* (De Brune, *Bank*. II, 54), *overbobbelen* (Halma, 479); *overdommelen* (De Bo, 810); zie *Taal- en Letterb.* I, 302; *Ndl. Wdb.* XI, 1668; De Jager, *Frequ.* II, aanh. 28; *Antw. Idiot.* 919; Schuermans, 445 *b* (aldaar ook *overbuffelen*); nd. *einen öwerdüweln*, iemand bedriegen (Eckart, 396).

1743. De overhand hebben,

d.w.z. de grootste macht bezitten; in de meerderheid zijn; overwinnen, zegevieren; mnl. *die overhant hebben*. Vgl. Kiliaen: *O v e r h a n d*, *palma*, *Victoria*, *principatus*, *primae*; de *o v e r - h a n d* *h e b b e n*, *praevalere*, *principatum valere*, *victoria potiri*, *vincere*. Het zelfst. nw. hand heeft hier de bet. van *macht*, zoodat de *overhand* eig. wil zeggen *macht over (iemand)*. Zie Anna Bijns, *Refr.* 26: De waerheyt moet in dleste doverhant houwen. Hiernaast in de 17de eeuw een adj. *overhandig*, zegevierend, overwinnend. Voor andere plaatsen zie *Ndl. Wdb.* XI, 1735 en vgl. n°. 336; fri. *de oerhân hâlde*; hd. *die Oberhand* (oder *Ueberhand*) *haben*.

1744. Overhoop (liggen, halen),

d.w.z. in de war, dooreen, door elkander liggen, - halen, - staan²⁾; ook: onaangenaamheden hebben. Eigenlijk beteekent overhoop *de eene hoop op den anderen* en bewaart *over* in deze samenstelling nog de oude beteekenis van *op*, die in de middeleeuwen zeer gewoon was in: *over sine knien (vallen)*; *over side*, *over rugghe ligghen*, *over hande ende voete gaen*; *over sine voete staen*; *over ende staen*, overeind staan, staan op zijn eene uiteinde, rechtop staan, enz.; zie *Mnl. Wdb.* V, 2088; 2178. Zie verder Kiliaen: *O v e r h o o p*, *acervatim*, *cumulatim*, en voor zeer vele plaatsen uit de 17de eeuw Oudemans V, 508-509; *Ndl. Wdb.* XI, 1763 en De Jager, *Lat. Versch.* 316; voor Zuid-Nederland vgl. De Bo, 441; Schuermans, *Bijv.* 127: *hoop*, *over(s)hoop*, *hoop over hoops*, fr. *pêle-mêle*, *sens dessus dessous*: *'t ligt in zijn kamer alles hoop overs hoop*; in *Loquela*, 374: *oversoop*; *Waasch Idiot.* 292: *hoop over hul*, *hoop over end*. Vgl. ook: *met iemand overhoop liggen*, met iemand in oneenigheid zijn, hetzelfde als het Westvl. *in stukken (stokken) met iemand liggen* (Leopold I, 9 en De Bo, 1105 *a*). In het fri.: *hja lizze mei elkoar oerdwêrs*; hd. *mit jem. überworfen sein*. Hier kan gedacht worden aan twee worstelende personen, waarvan de een boven op den ander ligt; vgl. mnl. *nederliggen met enen*, het met iemand oneens zijn, met hem in onmin zijn.

1745. Iemand overhoop (loopen, schieten, steken).

- 1) Vgl. *parlesanten*, *diabelen*, *boegeren* (afgeleid van fr. *bougre*, eig. Bulgaar en vandaar heiden, ketter), iemand voor ketter, ook sodomiter, uitschelden (*Taal- en Letterb.* V, 56) en zie n°. 1399.
- 2) Dit laatste te Brussel; zie Leopold I, 40.

In het Middelnederlandsch werd *over hoop* gebruikt in de beteekenis van *ter neder, omver*, 'welke zich bij het begrip *vallen* geleidelijk uit die van *te zamen, de eene hoop op den anderen* ontwikkelt'; bijv. *Lanc. II*,

38800: (Hi) reetter daer vive over hoop, dat si daer vielen metten perde sere gequetst op die eerde; *Mnl. Wdb.* III, 579; V, 2178. Voor lateren tijd zie *Ndl. Wdb.* XI, 1763; vgl. ook hd. *jem. über den Haufen schieszen*.

1746. Overstag (- staag) gaan.

Eene zeemansuitdrukking die wil zeggen: het over (d.i. in de richting van) een anderen boeg wenden van het schip; door den wind gaan; omgaan; overdrachtelijk: van meening veranderen; zijn draai nemen.¹⁾ Vgl. *Handelsblad* 5 Dec. 1920 (O) p. 5 k. 2: Motta kon de gelegenheid niet laten voorbij gaan om het overstag gaan van de Zwitsersche delegatie te verklaren; 27 April 1920 (A) p. 1 k. 6: De scheuring, die door het overstag gaan van den leider Bouwman, onvermijdelijk lijkt; *Nkr.* VI, 9 Nov. p. 4:

Doch nu gingen d' eigen vrienden
Hut met mutje overstag.
Treub alleen kon niet meer draaien,
Treub betaalt nu het gelag.

Onder het *stag* verstaat men een steuntouw van den mast; in eigenlijken zin is dus *overstag gaan*, in de richting van het stag gaan, draaien, wenden. In de 17de eeuw beteekent *iemand over stag werpen, smijten*, 'oneigendlijk, iemand de voet ligten' (Winschooten, 285). Ook thans kennen wij nog *overstag vallen of liggen*, onderstboven vallen of liggen; zie o.a. *Op R. en T.* 18: Pang! in eens had hij (*een aap*) 'm (*het schot*) beet. Hij deed een sprong omhoog, viel overstag, en schreeuwde precies als een mensch, akelig kermend; *Amstelv.* 43: Als je niet gauw uit de koers gaat, dan zal ik je een oorlam geven, dat je ineens overstag leit. - Daarnaast werd de uitdr. gebezigd in den zin van iemand van gevoelen doen veranderen door drang of overreding, ook wel: iemand in verwarring brengen. Vgl. Tuinman I, *nal.* 20: *Ymand over staag werpen*, dat wil zeggen, hem van zyn stuk helpen en verdwerssen. Thans nog in 't fri. *immen oerstaech sette*, iemand van zijn stuk brengen. Zie verder het *Ndl. Wdb.* XI, 2046 en vgl. Boekenoogen, 989: *Met een bosje over staag*, gezegd als niet alles in de puntjes is, of als men er zich maar zoowat doorheen slaat. In het hd. *über Stag gehen*, wenden, sich drehen vom Schiff.²⁾

1747. Overstuur (- stier) zijn,

d.w.z. in de war zijn, geheel van streek zijn (ook gezegd van de maag); zeer aangedaan, kapot zijn; eig. beteekent *overstuur* (of *overstier*) in de richting van het stuur, dus: achteruit. Het eerst werd het van schepen gezegd in verbinding met verschillende wkw. als *drijven, varen, wijken*, in de bet. van *achteruit drijven* (eng. *to go astern*), enz. en later ook in het algemeen, zooals blijkt uit het mnl. *over stuur (stier) wiken, tien*, achteruit wijken, trekken, en het mnd. *over stûr gan*, rückwärts, verloren gehen³⁾. In de 17de eeuw was het vrij gewoon, zooals blijkt uit Bontekoe, 60; Winschooten, 304: *Ooverstuur drijven*, agter uit drijven: oneigendlijk agter uit teeren; ook *het loopt ooverstuur; daar is veel ooverstuur*, daar is groot verlies. Zie

1) *Ndl. Wdb.* XI, 1590.

2) Kluge, *Seemannssprache*, 743.

3) Schiller und Lübben IV, 452 en Oudemans V, 493.

verder Sewel, 133: Dat zou te veel over boord⁴⁾ (over stuur) zyn,
that would be too much lost, Ndl. Wdb. XI, 1202;

4) Vgl. *Ndl. Wdb.* III, 470.

V.v.d.D. 199: Maar al had ik toen best kunnen antwoorden, m'n hersens waren te veel overstuur. In Groningen is thans nog bekend *doar is niks bie* (of *an*) *overstuur*, daar wordt niets bij verloren; vgl. Deensch *gaae overstyr*, verloren gaan (Molema, 552 b), en in Zuid-Nederland kent men *overstier* nog in de oorspr. beteekenis van achteruit, van een schip gezegd (zie *Waasch Idiot.* 495; *Antw. Idiot.* 1952), doch *overstuur*, *overstier* (of *achterstier*) komt adlaar ook voor in de bet. van *te laat*, *over den tijd*; zie Joos, 92; Schuerm. 448 b; *Bijv.* 229 b; *Antw. Idiot.* 928 en De Bo, 809, die als synoniem opgeeft *buiten stier*. Ook in het hd. is *über Steuer gehen*, terug-, verloren gaan bekend, evenals in het oostfri.: *afēr stûr gân*, *kamen of raken*, verloren gaan; *buten* of *afēr stûr kamen, raken*, van zijn stuk raken, van streek zijn¹⁾; fri. *oerstjûr*, in wanorde, ontroerd, verbolgen; gron. *oetstuur*, van zijn stuk, in de war, van streek.

1748. Een overvlieger.

Een in de late middeleeuwen bij Froissart I, 65 voorkomende benaming van iemand, die boven anderen uitmunt²⁾. Zie ook Kiliaen: *O v e r v l i e g h e r*, perceler, velox et agilis supra modum: strenuus in primis; Plantijn: *E e n o v e r v l i e g e r*, un voleur, qui vole de vistesse, homme habile; Sart. I, 9, 89: *Ghy sult een overvlieger werden*, evades in virum praecellentem et eximium; De Brune, *Bank.* II, 186; Halma, 490: *Overvlieger*, een uitsteekend man in eenige kunst; Sewel, 624; *Ndl. Wdb.* XI, 2170; Schuerm. *Bijv.* 250 a: *overvlieger*, die gemakkelijk leert; oostfri. *afērflêger*, fri. *oerfleaner*, *oerfljugger*. Vgl. ook het 17de-eeuwsche syn. *overkijker* en ons *hoogvlieger*, gewoonlijk in de uitdr. *hij is geen hoogvlieger*, hij timmert niet hoog³⁾.

1749. Met iemand niet overweg kunnen,

d.w.z. eig. met iemand niet over den weg kunnen gaan; vandaar met iemand niet kunnen omgaan, niet kunnen 'opschieten'. Van zaken gezegd, er geen slag van hebben, er niet veel van begrijpen, er niet mee terecht kunnen. Vgl. *Mnl. Wdb.* V, 2346; *Ndl. Wdb.* XI, 2202; Plantijn: *O v e r w e c h g a e n*, passer le chemin, *iter facere*; *Job XXXIV*, vs. 8: Ende hy gaet over wech met de werckers der ongerechticheyt; Sartorius I, 4, 37: *een Man daermen mede over wech mach* ter vertaling van het lat. *omnium horarum homo*; Hooft, *Warenar*, vs. 1390; *C. Wildsch.* III, 272; VI, 2 en Halma, 479: *Over weg, en chemin*; ik kan er niet meê over weg, *je ne saurois me faire à son humeur, je ne saurois sympathiser avec lui*. In Friesland zegt men ook: *hja kinne net mei elkoar oer 'e wei*; bij V.d. Water, 112: *kunne omkomme met*, in Zuid-Nederland *met iemand over de baan kunnen* (zie *Antw. Idiot.* 172; Teirl. 99); *geen poorten met iemand uitkunnen* (*Antw. Idiot.* 989; 1977) en *met iemand geen richt* (of *reeën*) *kunnen schieten*; bij Hoeufft, 441: *goed met iemand over kunnen*; vgl. het eng. *I can 't get on with him*.

1) *Wander* IV, 843; Ten Doornk. *Koolm.* III, 356; Kluge, *Seemannssprache*, 752.

2) Bij Froissart in het slechte; aldaar beteekent het volgens *Mnl. Wdb.* V, 2327 waarschijnlijk *belhamel*; in de 16de eeuw komt het eveneens in eene ongunstige beteekenis voor, namelijk in die van *bedrieger, wellusteling* (zie *Taal- en Letterbode* IV, 214; Oudemans V, 532).

3) Een *hoogvlieger* is eigenlijk een soort (tamme) duif, die zeer hoog vliegt; in Zuid-Nederland ook een leeuwerik (Schuermans, 193; *Bijv.* 126).

1750. Een (oude) paai,

d.i. een oude kerel, een oude *pee* (in Zuid-Nederland) komt in de 18de eeuw zeer dikwijls voor; vgl. *Haagsche Reize*, 84; 98; *Kluchtspel* III, 123; Tuinman I, 208; Halma, 493: Een oude paai, een oude man, *un vieux roquentin, un vieux penard, un vieux bon homme*; voor Zuid-Nederland zie Schuermans, 450: *paaike*, een aardig, grillig persoon; Rutten, 167. Sommigen meenen dat het znw. paai is ontleend aan de zeemanstaal en beantwoordt aan het Portugeesche *pãe*, vader, dat in het Maleisch-Portugeesch veel voorkomt, evenals *mãe*, moeder, in Zuid-Afrika *maai*, waar ook *ou' paai* heel gewoon is¹⁾. Anderen zien er de klank-wettige ontwikkeling in van het oost-mnl. *pade*, peetvader, peter²⁾.

1751. Paal en perk stellen,

d.w.z. iets (kwaads) verhinderen verder te gaan; vooral: ondeugden en misbruiken tegengaan, en op personen toegepast; iemand beteugelen. Ook alleen *perken stellen aan*. Het znw. *paal* heeft hier de bet. van *landpaal, grenspaal, grens*³⁾; vgl. Kil.: *P a e l*, *p a e l s t e e n*, terminus, meta agri, limes agro positus; *p e r c k*, *p a r c k*, septum, locus septus, circus, locus conclusus, dus *omsloten ruimte, afperking, grens*; E. Wolff-Bekker, *Aan mijnen geest*. En wanneer zet dat volk hun gramschap perk en paalen; *Brieven* (ed. V. Vloten), 294: En zijne drift heeft perk noch paalen; Sewel, 626: Gods goedheid kent paal noch perk, *the goodness of God is without limits*; Villiers, 95; Joos, 44; *Waasch Idiot*. 501 a; *Antw. Idiot*. 1956⁴⁾.

1752. Het beste paard struikelt wel eens,

d.w.z. ook de beste kan wel eens iets verkeerd doen; syn. van: aan een goed visscher ontglipt wel een aal⁵⁾; een goed schutter schiet wel mis⁶⁾; de beste breister laat wel eens een steek vallen⁷⁾; een wijze hen legt wel een ei in de brandnetels of in 't riet⁸⁾; een goed schipper zeilt wel eens tegen een paal (Tuinman II, 10); een goed Seeman werd wel eens nat (Winschooten, 245); de beste kaatser slaat wel eens den bal mis (*Ndl. Wdb.* VII, 778). Zie De Brune, 356:

1) Zie D.C. Hesseling, *Het Afrikaansch*, 86; *Ndl. Wdb.* XII, 3.

2) Franck-v. Wijk, 484. *Mnl. Wdb.* VI, 10.

3) Vgl. Gallée, 32 b: *ût de paole*, buiten de grenzen; Draaijer, 29: *park*, meet, plaats waar men begint te loopen; *men moet geen oude palen verzetten* (Zeeman, 401); *bepalen, afpalen, palen aan*; enz. Zie *Ndl. Wdb.* XII, 19-21; 213-214; *Mnl. Wdb.* VI, 18.

4) Voor dergelijke allitererende verbindingen zie *kind noch kraai; de kogel is door de kerk; gif en gal spuwen; rust roest; de zaak is in kannen en kruiken* (of *kruiken en kannen* = in orde, beklonken; o.a. *Handelsbl.* 10 Maart, 1920 (A) p. 2 k. 1; *Telegraaf*, 28 Dec 1923 (O) p. 5 k. 3), enz.

5) Suringar, *Erasmus*, LIV; Harreb. III, 97.

6) R. Visscher, *Blaeuwe Scheen*, vs. 193-199.

7) Harreb. I, 89; *Nkr.* VIII, 13 Juni p. 2.

8) Harreb. I, 176; Starter, 77; Breuls, 91; Wander II, 803; 806.

Gheen peerd besleghen oyt zoo wel,
Dat niet en struyckelt door verstel.

en blz. 395:

Een kloeck en wel besleghen paerd,
Dat struyckelt wel op effen aerd.

Te vergelijken hiermede is Goedthals, 104: *een peert heeft vier voeten, ende geraeckt wel te vallene*; Campen, 89: *het struyckelt ofte valt wel een Peert, heft vier voeten. Ick swyghe dan een mensche, die mer twee voeten heft*; Spieghel, 269. Zie verder Bebel, n°. 241; *Leeuwendalers*, vs. 1292; *Taalgids* IV, 272; V, 185-186; Harreb. II, 162; Eckart, 404; Wander III, 1281, waar deze spreekwijze uit zeer vele talen wordt aangehaald; Rutten, 171: *een peerd heeft vier voeten en dat tjobbelt (struikelt) wel eens*, iedereen mist; Tuerlinckx, 497: *I peäd mistredt hum wel inne kiër, en da's zoëë in groeëte biëst*, elkeen kan missen; *Waasch Idiot*. 511 b: *peerden vallen ook, al hebben ze vier pooten*; *Antw. Idiot*. 945; Afrik. *n perd het vier bene en hy struikel ook*; in het fri.: *in hynsder mei fjouwer poaten stroffelt wol ris*; fr. *il n'y a si bon cheval qui ne bronche (quelquefois)*; hd. *das beste Pferd stolpert (und hat doch vier Beine)*; eng. *it's a good horse that never stumbles*.

1753. Een gegeven paard moet men niet in den bek zien.

Den ouderdom van een paard bepaalt men naar den toestand en het aantal zijner tanden; in eig. zin bet. de zegswijze dus: een gegeven paard moet men niet te nauwkeurig bekijken om den ouderdom en de waarde te bepalen; vandaar overdrachtelijk in het algemeen: een geschenk moet men niet te nauw beoordeelen¹⁾. Ook in het Latijn zeide men: *noli equi dentes inspicere donati* (Otto, 125); mlat. *gratis donato non spectes ora gaballo; cum dabitur sonipes gratis, non inspice dentes; si tibi donatur quis equus non dens videatur*. Bij ons is de zegswijze in de tegenw. bet. te vinden in *Bouc. v. Seden*, 341:

Men sal ghegheven paert niet zien
In den mont, no tusschen die dien.

Vgl. verder Campen, 127: *gegheven Peerden en salmen niet inden mont sien*; Goedthals, 20: *men mach geen gegheven peert inden beck sien, a cheval donné ne faut point regarder en la geule*; *Prov. Comm.* 480; Servilius, 200; Sartorius III, 10, 64; *Vad. Mus.* V, 373: *A cheval donné ne luy regardera à la bouche*, een geschoncken peerdt en zuldy niet inden mont zien; Coster, 540, vs. 1386; Harrebomée III, 397 b; Suringar, *Erasmus*, LXVIII; Bebel, n°. 515; enz. Voor het Nederduitsch zie *Taalgids* V, 157; Eckart, 404 en vgl. het hd. *einem geschenkten Gaul sieht man nicht ins Maul*; fr. *à cheval donné, il ne faut pas regarder à la bouche (ou à la bride)*; eng. *one must not look a gift horse in the mouth*; fri. *in jown hynsder (of gûle) sjucht min net yn 'e bek (of mûle)*; Molema, 319: *'n geven peerd mag men nijt in de bek kieken*; Joos, 207; Rutten, 171: *men mag geen gegeven peerd in zijn bakkes zien, wat men krijgt, mag men nooit beknibbelen*; *Antw. Idiot*. 1962; Afrik. *'n gegewe perd moet 'n mens nie in die bek kyk (sien)*.

1) Merkwaardig is eene plaats uit Boxhoren, *Lantrecht v. Bierbeek*, bl. 7, waar we lezen: 'Soe wie leen houdt, eest man oft wyff, hoe groof oft hoe cleyne, als hy sterft, oft zyn leen vercoopt, indien dat hy een peert heeft, soo heeft die heere zyn beste peert, dat hy oft zyn dieneren gekiesien can, sonder in den mont te besiene' (Stallaert I, 202).

1754. Het paard, dat de haver verdient, krijgt ze niet,

d.w.z. eig. de boerenpaarden, die het haverland beploegen, doen dit ten bate van de heerenpaarden; overdrachtelijk: verdienste wordt niet altijd beloond; syn. van *de paarden belooopen de prebenden en de ezels krijgen ze* (De Brune, *Bank*. I, 301); *die 't graan verdient, krijgt het kaf* (Biekorf XI, 383); *'t hooi is niet altijd veur de werkende peerden* (*Waasch Idiot*. 295 b); *'t heui en es nie altijd veur 't perd da' werkt*, wie meest doet, heeft niet altijd de meeste eer (Teirl. II, 45). Zie Tuinman I, 257, die de zegswijze aldus verklaart: ambten worden doorgaans meer vergeven naar gunst, dan naar bequaamheden. Vgl. ook Smetius, 158: *de peerden, die de haver verdienen, krijgen se minst*; Coster. 168, vs. 534:

Men zeyt het leghe paert gaet in de vetste klaver
En dat het minste werckt dat eet de meeste haver.

In het Fransch: *celui qui travaille, mange la paille; celui qui ne fait rien mange le foin; les chevaux courent les bénéfiques et les ânes les attrapent*; hd. *das Pferd, das den Hafer verdient, bekommt ihn nicht; dem Esel der das Korn zur Mühle trägt wird die Spreu*; eng. *one beats the bush, and another catches the bird* (Wander III, 1281-1284); *Ndl. Wdb.* VI, 147; Grimm IV², 79; Eckart, 403; *Jahrb.* 38, 158. Voor Zuid-Nederland vgl. Schuermans, *Bijv.* 115 a; *Waasch Idiot*. 511 a; Rutten, 88 a; *Antw. Idiot*. 1962; Afrik. *die perd wat die hawer (voer) verdien kry dit nie*.

1755. Het hinkende paard komt achteraan.

Men gebruikt deze zegswijze als waarschuwing tegen eene voorbarige blijdschap over een welkom bericht, om ook te kennen te geven dat tegen verwachting iets onaangenaams kan volgen. Vroeger, in de 17de eeuw, zeide men '*de hinkende bode komt achteraan*', d.i. de bode, die langzaam gaat, omdat hij een onaangename tijding te brengen heeft, en niet eene blijde, waarvoor hij bovendien *bodenloon* kreeg. Deze laatste zegswijze vindt men o.a. bij Hooft, *Brieven*, 193; 241; 246; 438; 477; 506: Ginge noch de tijding van Dorstens ontleepering vast, dat zoude yetwes troosten; maar ik vrees al te zeer voor den hinkenden boode, dewijl UEd. Gestr. geen snellen krijgt; zie verder Coster 533, vs. 1151 en Idinau, 256: *den kreupelen bode verwachten*. In de plaats van den bode vindt men eveneens reeds in de 17de eeuw sprake van het hinkende paard, waarop de bode zat; vgl. De Brune, *Bank*. II, 196: De waerheyd komt dikwils, op een hinckend paerd, ver achter aen; *Vermakelyke Vryage v.d. Kaelen Utrechtschen Edelman*, I, 193: Uitneemende was de vreugde, die dan gemeenlijk een altyd duurende Kermis schijnt te belooven, terwijl 't hinkende paard dikmaals kort achter dese geneugten volgd. Zie ook Beaumont, 155; Halma, 494; Sewel, 335; *Taalgids* IV, 273 en Grimm II, 273: Hinter der guten, fliegenden botschaft kommt oft die böse nachgeschlichen; das heiszt der hinkende bote; *Ndl. Wdb.* III, 32; VI, 761; XII, 49 en '*de hinkende os komt achter aan*', dat voorkomt in *Het Boerekrakeel*, 238. In het fr. zegt men *attendre le boiteux*, attendre une nouvelle, une occasion qui ne vient pas, ou qui tarde à venir; hd. *der hinkende Bote kommt nach*; eng. *the lame post*.

1756. De paarden achter den wagen spannen,

d.w.z. de zaak verkeerd aanpakken; *de kerk op den toren zetten* (zie *Antw. Idiot*. 639); *hy hangt het roer aan de scheg* (de steven), hy doet

zyne dingen verkeert, en achterste voor (Tuinman I, 158). In de 16de eeuw bij Servilius, 5: *het peert achter den wagen spannen*; bl. 8: *de peerden achter den wagen spannen*; vgl. ook bl. 4: *den wagen voer die peerden spannen*. In de 17de eeuw heb ik toevallig nergens deze spreekwijze aangetroffen, doch in de 18de eeuw wel bij Van Effen, *Spect.* XII, 178; *C. Wildsch.* II, 275; *V. Janus* I, 66. In vele talen wordt deze gedachte op soortgelijke wijze uitgedrukt; mlat. *ante boves (versum non vidi currere) plastrum* (vgl. *Con. Somme*, bl. 633: *die ploech voor die ossen setten*); in het fr.: *brider l'âne par la queue* (vgl. het Haspengouwsch: *een peerd aan 't gat toomen*; Rutten, 234 *b* en Tuinman I, 158); *mettre la charrue devant les boeufs*; in het hd.: *die Pferde hinter den Wagen spannen; die Ochsen hinter den Pflug spannen; das Pferd beim Schwanz aufzäumen* (Wander III, 1317; Eckart, 404); in het eng.: *to put the cart before the horses*; in het fri: *hy slacht de hynsders earsling (forkeard) foar de wein*. In Zuid-Nederland: *den wagen voor de peerden jagen, spannen*, te rap handelen (Rutten, 171 *a*; *Antw. Idiot.* 1414; Joos, 105); Afrik. *die kar voor die perde span*.

1757. De beste paarden vindt men op stal.

Men zegt dit om te kennen te geven, dat die meisjes, welke altijd op straat loopen of zich veel in het publiek vertoonen, niet zoo goed zijn als zij, die thuis haren plicht vervullen en zich aldaar bezig houden. Vgl. Huygens, *Zeestraet*, vs. 534:

't Voorhout, die Kalverstraet, daer yeder brengt te Mert
't Jongh goed, of 't niet genoegh op stall gesocht en werd.

Zie verder Van de Venne, *Bel. Wer.* 244: *de beste Paerden vindmen op Stal, en slimme Kringen langs de Wegh*; Halma, 606: *De beste paerden vind men op stal, proverbe, pour dire qu'il sied mieux aux honnêtes filles de demeurer chez elles que d'en être toujours dehors*. Zie verder *Adagia*, 16: *De beste peerden vindt men op stal, de sleghste overal, domi manere oportet belle fortunatum*; *Taalgids* IV, 254; Eckart, 403: *de beste Perde worden up de Stall söcht*; Harrebomée III, 261 *a*; Breuls, 84: *de beste peerd vind me op staal, de krakge euveraal*. In het fri.: *de beste hynsders vynt min op 'e stâl*; voor Zuid-Nederland vgl. Rutten, 171 *a*; *Antw. Idiot.* 946; *Waasch Idiot.* 511 *a*: *de beste peerden worden op stal verkocht*, goede jongedochters moeten niet rondloopen om getrouwd te raken; zie ook *Antw. Idiot.* 683; *goei koeikens vindt men op de(n) stal, kwiksteertjes overal*, goede huisvrouwen moet men ten huize zoeken; 946; 1830: *de beste koeien worden op stal verkocht en met de slechte leiden ze naar de mert*, een jonkman moet eene vrouw te haren huize zoeken; Joos, 161; *Volkskunde* XVI, 63; *Teirl.* II, 160; *De Cock*², 284; Claes, 123: *de krakken* (nietswaardige meisjes) *loopen overal, maar de goei blijven op stal*; Wander III, 1285; 1289.

1758. Iemand over het paard tillen.

Bij Tuinman I, 253 staat opgeteekend: *Ymand over 't paard heen zetten*. Dit zegt ymand door eene al te groote drift en gediensigheid nadeel toebrengen. Hy doet ymand dienst, die *hem te paard helpt*. maar ondiens, die hem door al te hoog op te heffen, en al te sterk door te dringen, daar over heen beurt, zo dat hy van de andere zyde

moet afvallen.... Dit spreekwoord wordt toegepast op zulke, die ymand al te zeer pryzen en opvyzelen, zo dat hy de al te groote ophef en verwachtfnng niet voldoen kan, en dus hem meer doen afvallen. De zegswijze wordt in de 17de eeuw gebezigd in den zin van iemand van den wal in de sloot helpen, hem nadeel berokkenen; ze komt voor bij Winschooten, bl. 262; 350 en Huygens VII, 334, die sprekende over den aanleg van den Scheveningschen weg zegt, dat het uitstellen en verzuimen van dit werk is veroorzaakt door 'dat men nu en dan dese sake komende te roeren ende levendigh te maken, *den Ruyter*, soo men seght, *over het Peerd heeft gesett*, met het opwerpen van all te hooge voorslaghen'. In de 18de eeuw heeft ze de tegenwoordige beteekenis blijkens Tuinman I, 253 en Halma, 494: *Iemand over 't paerd tillen*, te veel prijzen of te sterk dringen, *louer ou recommander trop quelqu'un, faire échouer ses desseins par les louanges outrées qu'on lui donne; Janus*, 57: Over het paerd gebeurd worden; Harreb. II, 164; *Ndl. Wdb.* XII, 54; *Schoolm.* 114; 119; *Landl.* 398; *Diamst.* 360; *Falkl.* V, 20; *Nkr.* V, 26 Febr. p. 6; *Het Volk*, 6 April 1914, p. 2 k. 4; *De Telegraaf*, 20 Jan. 1915 (avondbl.), p. 5 k. 5; *Brond.* 244: Nico was ook de favori en werd over 't paardje getild; enz. Afrik. *hy is oor sy perdjie getel*.

1759. Het Trojaansche paard inhalen.

Bij de belegering der stad Troje door de Grieken, haalden de Trojanen, op aanraden van Sinon, een groot houten paard, in welks buik eenige gewapende Grieken verborgen waren, de stad binnen, in de meening, dat deze dan onneembaar zijn zou. 's Nachts kropen de Grieken er uit, openden de poort en lieten de anderen binnen, die op die wijze de stad veroverden en verwoestten. Dit feit gaf aanleiding tot de uitdrukking, die gebezigd wordt 'wanneer men argeloos zich zelf zijn ongeluk berokkent, terwijl men meent in zijn belang te handelen'. De uitdr. komt in de 17de eeuw o.a. voor bij Winschooten, 74; 94: *Het Trojaans Paard inhaalen*, zijn eigen selven verraden; in den *Verm. Vry. v.d.k. Uitr. Edelman* I, 417; zie ook Sewel, 800; Tuinman I, 47; *Ndl. Wdb.* II, 2670; XII, 59; *Handelsblad*, 20 Juli 1918 (O), p. 2 k. 1: Van dat oogenblik af was het staats'pensioen' door den heer Talma zelf als een 'paard van Troje' in zijn dwangverzekering gehaald. Ook in het Latijn gold *equus Trojanus* voor een dreigend, groot gevaar (Otto, 126¹⁾)

1760. Op zijn paard(je) zijn of raken,

d.w.z. verstoord, kwaad, boos zijn of worden; eig. onmiddellijk te paard stijgen om een gevecht te beginnen. Eene sedert de middeleeuwen vrij gewone uitdrukking, die ook nu nog dialectisch voorkomt. Vgl. *Mnl. Wdb.* VII, 1822: *Si spranc so lichtelike op haer paert* (werd zoo spoedig boos); Servilius, 161*: *Hy is seer haest te paerde*; Sart. I, 7, 9: *A lasso rixa quaeritur. Hy soude nu lichtelijck te Paerde weesen*, in quosdam morosiores et ad rixandum procliviores; Breughel, 10 r. Pleun, wilt my doch niet smijten; ba om vijf mijten raect ghy wel te paert; Hoofft,

1) Zie over deze sage de verhandeling van Prof. J.v. Leeuwen in de *Verslagen en Mededeelingen der Kon. Akademie van Wetenschappen*, afd. Letterkunde, 4de Reeks, deel IV, blz. 235-256.

Ged. II, 423; Brederoo, *Moortje*, 290 (*op zijn paard komen*); Westerbaen II, 473: De man is op sijn paerd; bl. 727: Weest niet oplopende, noch al te ras te paerd; Rabelais II, 29: Je bent wel haest in je harnas, en op je paerdje; II, 388: Deze mannen zijn doorgaans grammoedig en haest op haer paerdje; Tuinman I, 197: Ja, als zy te paarde geraken, zy doen wel een mond op als een hooischoor; bl. 275: *Hy is straks op zyn paard*. Dit zegt men van ymand, die straks toornig word; *C. Wildsch.* III, 264; Sewel, 627; Harrebomée II, 164; *Ndl. Wdb.* XII, 53. In Zuid-Nederland *gauw of seffens op zijn pèèrd zijn*, lichtgeraakt, gauw gestoord zijn; *iemand op zijn pèèrd zetten*, iemand kwaad maken (*Antw. Idiot.* 945; *Waasch Idiot.* 511¹⁾). In Noord-Holland zegt men, volgens Bouman, 76: *Hij is schielijk op de wit*, spoedig boos; *hij rijdt op de wit*, hij is boos. Moet hier aan den schimmel, het vale paard van Wodan, gedacht worden? Zie n°. 920 (noot) en vgl. *Afrik. hy is baie gou op sy perdjie*.

1760a. Paardevleesch gegeten hebben; zie n°. 766. ^{aant.}

1761. Paarlen voor de zwijnen werpen.

Deze uitdrukking is ontleend aan *Mattheus* VII, vs. 6, waar Jezus vermaant om het heilige niet aan de honden²⁾ te geven, noch de paarlen voor de zwijnen te werpen, opdat zij niet te eeniger tijd ze met de voeten vertreden, en zich omkeerende u verscheuren (*Zeeman*, 276-277). Men verstaat er onder: iets goeds en schoons geven aan hen, die er de waarde niet van weten te schatten; de uitdr. is synoniem met *rozen voor de varkens strooien*, dat wordt aangetroffen in I *Sam.* 25, 37 (kantt. 63); zie *Brab. Yeest.* VI, 76: Perle voore die zwine te strouwen; *Ovl. Lied. e. Ged.* 438, 63: Die rozen stroit voor tswinecod verliest sine pine; Eggaert, 225: En men en sal die margrietten voor die verkenen niet ghieten of worpen (bl. 184); Despars, I, 57: Wel ziende dat hy al roosen voor zueghen stroyde; Campen, 50; Spieghele, *Byspraax Alm.* op 9 Maius; Brederoo I, 348: Hier blyckt dat gy niet gaarn jou Roosen voor Verckens stroyt; *Ndl. Wdb.* XIII, 1311; XIV, 18: *de varkens saffraan geven*; *Afrik. jou perels vir die swijne gooi*, enz. Vgl. ook Suringar, *Erasmus*, CXCVIII; Joos, 91 en het hd. *man soll die berli oder schöne rosen nit den suwen furschutten* (15de eeuw³⁾); *die Perlen vor die Säue werfen*; fr. *donner des perles aux porcs* ou *semer des perles devant les porceaux*; eng. *to cast pearls before swine*.

1762. Hij is op zijn Paaschbest gekleed,¹⁷⁶²

d.w.z. hij is op het mooist gekleed. Vroeger stak men zich op Paschen in nieuwe kleeven, de 'Paaschpronk'; een gewoonte, die nog niet verdwenen is. Vgl. voor het mnl. *Hild.* 243, 53: Die paesschen quam, tfolc wert moy; voor de 16de eeuw Everaert, 80:

Ic hebbe my selven ghecleedt in sulcven gebare
Alleleens oft nu Paesschendach ware.

- 1) In het fr. beteekent *monter sur ses grands chevaux*, le prendre de haut avec qqn.; eng. *to get (or to be) on one's high horse*; *to mount (or to ride) the high horse*, een hoogen toon aanslaan.
- 2) De hond was bij de Oostersche volken, evenals het zwijn, een onrein, veracht dier.
- 3) *Zeitschrift für D. Phil.* 1897, p. 110.

Zie ook Brederoo I, 244, vs. 69; Focquenbroch, *Aeneas*, 2622: Die Hecuba eer placht te dragen als sy gekleedt gingh op haer Paesch; Joos, 75; Ter Gouw, *Volksvermaken*, 209; *Ndl. Wdb.* XI, 301 en vgl. *Antw. Idiot.* 1954 en *Waasch Idiot.* 502: *zijnen paaschfrak aanhebben*, op zijn beste gekleed zijn; 819: *op zijn paaschbeste gekleed zijn*; fr. *se faire brave comme (au) jour de Pâques*, zich uitdossen; fri. *yn 'e paespronk*.

Eindnoten:

1762 *I.* in sulcken gebare.

1763. In pacht hebben,

vooral in de zegswijze *de wijsheid (of de waarheid) in pacht hebben*, voor zich de wijsheid of de waarheid alleen bezitten; pedant zijn. In de 17de eeuw bij De Brune, *Bank.* II, 437: Deze zijn dan noch zoo zoet op haer zelven gezet, dat zy meenen de wijsheid gepacht en de wetenschap beleent te hebben. Zie verder Tuinman I, 182: *Neuswys* noemt men ymand, van wien men ook schertzende zegt: *Hij heeft de wysheid gepacht*; Harreb. II, 167; *Ndl. Wdb.* XII, 112; 119; V. Duyse, *Vrol.* 138: 't Verstand is met de pap den jonkere ingegeven. Hij heeft de wijsheid zelve in pacht; *B.B.* 162: Die denken allemaal dat ze familie van koning Salomo zijn en de wijsheid in pacht hebben; *De Telegraaf*, 30 Nov. 1914 p. 3 k. 3 (ochtendbl.): Dat hij alleen in heel Europa de financieele wijsheid in pacht heeft; *De Gids* 1914, 3, 436: Hildebrand die alles ten goede leidt, die de wijsheid in pacht en iedereen 'in zijn zak' heeft; *Nederland*, 1914, II, 7; fri. *hy hat de wysheid yn pacht*; Afrik. *hy maak asof hy al die wysheid in pag het*.

1764. Paf staan,

ook wel *paf zijn* of *zitten* wil zeggen verbijsterd staan, verrast, ontsteld zijn, naar het hd. *paff (baff) sein*, sprachlos sein, vollständig überrascht sein; *baff stehn*. Paf houdt men voor een onomatopoëtisch woord, aanduidend den knal van een schot; daarna wordt het gebruikt in den zin van als door een knal verdoofd, sprakeloos, verbijsterd. Sedert de 19de eeuw bij ons in Noord- en Zuid-Nederland bekend; vgl. *De Arbeid*, 26 Dec. 1914 p. 4 k. 2: Ons zijn gevallen ter oore gekomen waar men gewoon paf van staat; *Nkr.* I, 27 April p. 3: Excellentie, ik sta er paf van; V, 7 Oct. p. 4: De boeren in de heele streek, die stonden paf de gansche week; VII, 15 Febr. p. 2: Achtereenvolgens hadden wij gesidderd, stiekem gegrinnikt, paff gestaan, geglunderd; 1 Maart p. 5; 26 April p. 2: Niet alleen de boeren, ook de notabelen zouden paf staan over zooveel geleerdheid; VIII, 3 Jan. p. 2; *Jord.* 197: Neel stond paf; *Falkl.* IV, 15: Paf zat de ander; *Kunstl.* II, 281; *Handelingen der St.-Gen.* 1912-1913, p. 2826 k. 2: Mijnheer de Voorzitter! Ik sta er paf van; *Nw. School*, VII, 243: Maar 'k kon m'n oogen niet gelooven! Ik zat gewoon paf! *Het Volk*, 27 Oct, 1913 p. 5 k. 4: Pastoor stond paf; *De Arbeid*, 16 Mei 1914 p. 3 k. 4: Men stond er paf over, dat de arbeiders nog niet meer in verzet komen; 24 Mei p. 1 k. 4; *Jord.* II, 294: Toen bleef hij paf voor zoo'n armoee; *Antw. Idiot.* 933; De Bo, 819: Hij stond er paf van. De romeinsche soldaten vielen paf, als zij Onzen Heer uit het graf zagen

verrijzen. Zij waren lijk paf (*stom*) geslegen; Schuermans, 452; *Waasch Idiot.* 503:
Hij stond paf als hij dat hoorde. Ik kan niet loopen, ik ben paf (*vermoeid*); bl. 528:
Hij stond poef (paf); Claes, 179. Als bijw. van graad komt paf voor in *Dsch.* 139:
Pafdoode fatsoenbegripjes.

1765. Met pak en zak vertrekken,

d.w.z. met alles wat men bijeen kan pakken en in zijn reiszak kan doen op reis gaan. De verbinding *pak en zak* kwam in de middeleeuwen reeds voor. Vgl. *Mnl. Wdb.* VI, 53; Plantijn: *Sijn pack ende sack maken om heymelick te gaen strijken*; Pamfl. Rogge II², 124 (anno 1600): Dat een yeghelyck van stonden aen maecke syn pack ende syn sack ende setten hem aen de reyse; Van Lummel, 352:

Syn soldaten deed' hy dregen
Sack ende pack in de schans,
Al hadden sy als boeren gevlucht.

Drieduym, *d'Enckhuysen Ybocken*, 52: Mijn pack en sack is al gereet, ick meen wel haest van hier te scheyden. Zie verder Sart. III, 10, 54: *met sack met pack*; De Brune, 471; Winschooten, 183; Sewel, 628; *Ndl. Wdb.* XII, 161; *Waasch Idiot.* 503 b; *Antw. Idiot.* 1955; De Jager, *Lat. Versch.* 420; Suringar, *Erasmus*, CCXL: *pakken en zakken*; Afrik. *met sak en pak vertrek (aankom)*. In Zuid-Nederland gebruikt men hiervoor ook *met bed en bult*, *met galg en rad*, *met klikken en klakken* (Joos, 49; Schuermans, 33 b; 245 a; Claes, 114); *zich hoopt en geduwen (of geknoopt) oppakken en vertrekken* (Schuerm. *Bijv.* 127 b); *hijzen en trijsen, haspen en spillen*; fr. *son sac et ses quilles* (De Bo, 1185 a); fri. *mei pak en sak*; oostfri. *mit sak un pak ûttrekken*; voor het nd. zie Eckart, 442 en vgl. hd. *mit Sack und Pack*; eng. *with bag and baggages*; *bag and sack*; *sack and pack*. Zie n°. 990.

1766. Pal staan,

d.w.z. onwrikbaar, onbewegelijk staan; nd. *(to) pall stân* (Goedel, 349) naast *to pall settten*, vast zetten. Vroeger luidde deze uitdr. *te palle staan*, d.w.z. op de pal staan; onder de *pal* of een *zetter* verstaat men eene pen, staak, klamp, waarmede een spil of een rad wordt vastgezet, zoodat omzwaaien of terugdraaien onmogelijk is; zie Boekenoogen, 727; Winschooten, 184: Een *pal* is een werktuig ter zijde van de spil: waarmede de selve belet werd agterwaarts te draajen: gelijk de selve in de braadspeeten te sloop meede gebruikt werden; hier vandaan nu: *hij staat pal* dat is, hij staat onbeweegelijk, hij is onversettelijk: hij staat schrap'. Voor vele plaatsen zie *Noord en Zuid XX*, 223-225; *Ndl. Wdb.* XII, 199 vlgg.; Villiers, 95 en voor Zuid-Nederland Schuermans, 451 a; De Bo, 820: *pal zijn*, gevangen zijn; in 't spel er aan zijn; *iemand pal hebben*, iemand splannen doorgronden; vgl. onze uitdr. *iemand pal zetten*, vroeger ook *neerzetten* (zie *Plaiz. Kyv.* 32), iemand door redeneering den mond snoeren, hem vastzetten, hem *klem* zetten (*N. Taalgids* XIII, 135); *ie mand met de spillen in de as zetten* (zie *Plaiz. Kyv.* 39), *iemand bot zetten* (zie *Antw. Idiot.* 281), en het Deventersch *pal (pòl) staon*, slingeren om een middelpunt, de pal of pol genoemd, d.i. een jongen, die op eenigen afstand geposteerd is (Draaijer, 29); fri. *pal stean*. Dialectisch is ook nog bekend de in de 17de eeuw zeer gewone zegswijze *te pal komen*, in moeilijkheid komen; ergens verkeerd te pas komen, syn. van van *te maat komen* (Molema, 417); fri. *to pal komme*. In den algemeenen zin van 'te recht komen' lezen we haar *Landl.* 5: As 'k niet in zoo'n hoop baalzakke te pal was gekomme. - Al vroeg schijnt men aan 'paal' gedacht te hebben onder den invloed van uitdrukkingen als: *pal staen als een pael* (Vondel, *Leeuwendalers*, 1469; 1918); *staan gelijk een paal*

(V. Lummel, 152); *staan (zoo vast) als een paal* (*Boere-krakeel*, 34; 44; Winschooten, 182); ook *als een paal boven water*, d.i. voor ieder duidelijk (Harreb. II, 159; *Ndl. Wdb.* XII, 18); *recht staan gelijk een paal boven water* (*Waasch Idiot.* 501 a) en dergelijke.

1767. Den palm wegdragen,

d.i. overwinnaar zijn, den prijs wegdragen. Bij de Romeinen gold de palm, de palmtak, als teeken der overwinning; vandaar het lat. *palma dare, accipere, ferre*, iemand den prijs toekennen, den prijs ontvangen, wegdragen; zoo ook in het mnl. *die palm der victoriën, des seghes*; Afrik. *hulle het die palm weggedra*; fr. *remporter la palme, décerner la palme à quelqu'un*; hd. *die Palme erringen, erhalten, erteilen, zuerkennen*, enz.; eng. *to bear the palm*.

1768. Men wandelt niet straffeloos onder de palmen,¹⁷⁶⁸

d.w.z. men verkeert niet in Oost-Indië zonder er verbruind of ziekelijk te worden. Zie Daum, *Raad v. I.* 143: De blanke menschen, die insinueerden, dat men niet ongestraft kon loopen in der palmen schaduw, terwijl zij in de tropen een leven leiden, dat hen ziek moest maken¹⁾. De zegswijze luidt in het hd. *es wandelt niemand ungestraft unter Palmen*, d.h. in der Region der Ideale; ze wordt dus aldaar in geheel anderen zin gebezigd dan in dit citaat²⁾. In het fr. *personne ne se hasarde impunément sous les palmiers*, personne n'est toujours heureux dans ce monde. Zie *Noord en Zuid* XXV, 405.

Eindnoten:

1768 noot. I: Verbindung steht.

1769. Voor pampus liggen,

d.w.z. in zwijm liggen, syn. van 'in Jaffa' liggen' (zie n°. 164). Vgl. *Handelsblad*, 3 Juni 1915 (avonbl.), p. 8 k. 1: Piccadores met paarden, en allerlei malle kwibussen die dood of voor pampus liggen. - Pampus is de naam van een ondiepte bij de Zuiderzee, tusschen de zandgronden aan den Waterlandschen zeedijk en het Muiderzand.

1770. Een pan,

- 1) Aangehaald in het *Ndl. Wdb.* XII, 230.
- 2) Het eerst gebezigd door Goethe, *Wahlverwandtschaften*, 2, 7 (zie Büchmann, 152): Manchmal wenn mich ein neugieriges Verlangen nach solchen abenteuerlichen Dingen anwandelte, habe ich den Reisenden beneidet, der solches Wunder mit andern Wundern in lebendiger alltäglicher Verbindung sieht. Aber auch er wird ein anderer Mensch. Es wandelt niemand ungestraft unter Palmen, und die Gesinnungen ändern sich gewiss in einem Lande wo Elephanten und Tiger zu Hause sind.

d.i. een warboel; een keet, een rommel, een zootje; een herrie, *een Hongarische boel* (te Leiden³⁾), een luidruchtig gezelschap (Molema, 552: *Nou, 't was mie 'n hijle panne*, 't was een vroolijk en luidruchtig gezelschap; *Lvl.* 35: Om half twaalf trekt de pan af, 't is weer rustig in huis). Vgl. *Nkr.* IV, 25 Dec. p. 4: Het leger is een rotboel, een ongezonde pan; V, 1 Jan. p. 3: 't Is een soepje, 't blijft een soepje, ook al komt een ander groepje, 't is en blijft een pan!; 22 April p. 4: Het was er zoo waar soms een pan; *Grond.* 38: Ja, 't is gewoonweg soms 'n pan

3) *Ndl. Wdb.* VI, 920.

in de klas; bl. 129: 't Was 'n dolle pan; *Nw. School* II, 327: As je geen orde houdt - dan krijg je een pan; *Nederland*, 1914, II, 6; 17. - Waarschijnlijk heeft *pan* deze beteekenis ontleend aan die van voedsel, dat zich in een pan bevindt, vandaar mengseltje, poespas, rommel; vgl. *kliëk*, dat overgeschoten eten, en rommel, samenraapsel van menschen beteekent, *bras*, *brui* en *zooi*, eig. kooksel, rommel, pan; vgl. hd. *die ganze Schmiere*. In Zuid-Nederland beteekent *het is eene pan*, 't is mis, 't is mislukt; 't is er maar een pan mede, 't is er maar stillekens, maar slecht mee (Tuerlinckx, 493; *Antw. Idiot.* 937; Schuermans, 456); 't is eene pan, een prul, iets afkeurenswaardigs (Rutten, 169); ook *eene halve panne* (Schuermans, *Bijv.* 233 a), waarnaast in het Westvl. *eene halve panne*, van personen gezegd, die maar half gezond zijn of van zaken, die maar half lukken (De Bo, 825). Deze beteekenis van pan zal wel ontleend zijn aan de uitdr. 'in de pan hakken' (zie n°. 1771).

1771. In de pan hakken.¹⁷⁷¹

Eig. van spijzen gezegd: ze stuk hakken om in de pan gestoofd of gebraden te worden; vandaar fig. van soldaten, van een leger: neersabelen (hd. *niedermetzeln*), tot den laatsten man vernietigen. De vergelijking met hd. *in die Pfanne hacken, in den Kessel hauen, zu Kochstücken hauen* (Schrader, 30-31); *zur Banck hauen*; mnl. *melcanderen te bancke houwen*, niets goeds aan elkander laten (*Mnl. Wdb.* I, 564) en het fr. *tailler des croupières à l'ennemi* en *tailler l'armée en pièces* (Hatzfeld, 2118); eng. *to cut to pieces* gebiedt deze verklaring. Vgl. ook in sporttaal de naam *inmaak* voor een toegebrachte algeheele nederlaag.¹⁾ Blijkens Winschooten, 184 is de uitdr. in de 17de eeuw bekend. Zie nog Voskuyl, *Oude en Jonge Hildebrant*, 1663, bl. 54: Hy hilder (*hieuw er*) by mijn tijt wel hondert in de pan; Sewel, 629: In de pan gehakt worden, *to be put to the sword, to be cut to pieces*; Tuinman I, 333: *Iemand in de pan frikassieren*, iemand geheel verpletteren; 281: *In de pan hakken*, dus noemt men ter neder sabelen, matzen, 't geen ook gezegt word, *tot hutspot kappen*; zie verder J.v. Gysen, *Ged.* I, 91: De Fransjes zyn gekapt tot frikkedillen; *Landl.* 111: Leendert, 'n haas! en die slaat 'm z'n kop zóó an panvisch; het *Ndl. Wdb.* V, 1558-1559; XII, 261; *Nkr.* I, 17 Nov. p. 3; *De Telegraaf* 16 Jan. 1915 (avondbl.) p. 1 k. 3; Borchardt n°. 910; *Ndl. Wdb.* VII, 1529; Afrik. *in die pan hak*, en vgl. het 17de-eeuwsche *in de pan raken*, in de slachting, in het gevecht geraken, te gronde gaan, omkomen.

Eindnoten:

1771 / in sporttaal den naam.

1772. Een panische schrik,

d.w.z. een geweldige, groote schrik, zoo genoemd naar den Griekschen veld-, bosch- en herdersgod Pan. Volgens Baumeister, *Denkmäler des klass. Altertums*

- 1) Voor 'inmaak', slachting, nederlaag, vgl. *Handelsblad*, 14 Febr. 1915 (ochtendbl.) p. 10 k. 5: Het wil er bij ons nog maar niet in, dat Quick 'wel ingemaakt' zou worden, zooals de voetbalterm luidt. Zie n°. 1157.

II, 1149 'ist die Sage vom panischen Schrecken hervorgegangen aus dem Grauen vor plötzlichen Tönen in der Waldeinsamkeit und aus dem mannigfachen und starken Widerhall in Thalgründen und zwischen Bergwänden'. Roscher denkt aan het verschijnsel, dat vele dieren, vooral schapen en geiten, 's nachts door het geringste onverwachte

geluid hevig schrikken en dan als dol wegrennen en voorthollen.¹⁾ In het Grieksch was de *Φόβος πανικός* reeds spreekwoordelijk; zie Büchmann, bl. 84. Vgl. het fr. *panique*, eig. *terreur panique*; ndl. *paniek*; eng. *a panic (fear or fright)*.

1773. Onder de pantoffel zitten (of staan),

d.w.z. zich door zijne vrouw laten beheerschen; onder de plak van zijne vrouw zitten, *onder Kapitein Rondhemd²⁾ dienen* (Tuinman I, 92), *pantoffelheid* (fr. *pantouflard*; hd. *Pantoffelheld, Pantoffelritter*) *zijn*. Ook in 't algemeen onder de plak zitten; zie *Sjof.* 56: Nou zat ze nog onder de pantoffel van d'r moer. - De pantoffel draagt de vrouw in huis; vandaar dat bij overdracht dit schoeisel genomen werd voor de vrouw zelf, evenals in de 17de eeuw *de pels* (= onderrok) of *de rokken*, zooals de toenmalige uitdr. *onder de pels (of de rokken) zitten* (vgl. *a petticoat-government*) bewijst. Het type van een pantoffelheid vindt men beschreven door J.v. Maurik in *O.K.* bl. 108-112. Zie *Taal en Letteren* VII, 192; Harreb. II, 170; *Ndl. Wdb.* XII, 339; VII, 1481; *Kmz.* 244; *Jord.* 89: Frans Scheendert leek heelemaal onder de pantoffel weggedoken; *Nw. School* II, 285; Een braaf man met een lieve vrouw, die hem ongemerkt onder de pantoffel heeft; *Afrik. onder die pantoffel staan*; *Wander* III, 1172; *Antw. Idiot.* 938 en *Waasch Idiot.* 506: *onder de(n) pantoefel liggen*, onder het gezag staan van de vrouw; fri. *dat wiif het hjar man onder 'e pantoffel*; hd. *unter dem Pantoffel stehen*; eng. *to live under the cat's foot; to be wife-ridden*. Syn. *onder den duim zitten* (in *Zoek.* 62).

1773a. Iemand de pap in den mond geven; zie n°. 1541.^{aant.}

1774. Dat is hem met de pap(lepel) ingegeven,

d.w.z. dat heeft men hem van zijn prilste jeugd af ingeprint; dat heeft hij met de moedermelk ingezogen (zie n°. 1526) of uit zijn moeders borsten gezogen; vgl. mnl. *met iet gewiecht sijn*. Zie Van Effen, *Spect.* VII, 213: De Theologie schynt hem dadelyk als met de pap ingegeven; Sewel 630: Het is hem met de pap ingegeven, *he has sucked it in from a child, he is imbued with it from his childhood*; Tuinman I, 111: *Dat is hem met de paplepel ingegeven*; *Zondagsblad van Het Volk*, 2 Juli 1905 p. 3: Want daar zijn vader en grootvader het reeds vóór hem hebben gedaan, is hem de noodige kennis, als het ware, met de paplepel naar binnen gegaan; *Het Volk*, 20 Oct. 1913 p. 7 k. 2: Alle soc.-dem. onderwijzers zullen weigeren om aan de kinderen onder de 16 jaar het socialisme met den paplepel in te geven. In het Friesch: *dat is him yn syn earste brij jown to iten* of *dat het er mei de memmetate ynsúgd*; *Afrik. dit met die paplepel ingee*. Hiernaast in Zuid-Nederland *iemand iets met de melk ingeven* (zie Willems, *Nalat.* 44). In het Oostfri. *'t mut hum nog mit de paplepel ingäfen worden*; *Ndl. Wbd.* XII, 345.

1775. Het papier is geduldig,

d.w.z. op papier kan men allerlei dwaasheid en onzin schrijven, zonder tegengesproken te worden; men schrijft wat men wil; vgl. *De Brune*, 122:

1) *Lex. der Griech. und Röm. Myth.* III¹, 1389.

2) Een hemd zonder slippen, een vrouwenhemd.

't Papier lijdt al, en nimmers kijft,
Wat dat de mensche daer op schrijft.

De Romeinen drukten deze gedachte uit door *epistola non erubescit*, een brief bloost niet (Cicero, *ad fam.* V, 12, 1), later gewijzigd in *litterae non erubescunt* of *charta non erubescit*. De zegswijze heb ik niet eerder dan in 19de eeuw aangetroffen bij Harreb. II, 171; V. Lennep, *Rom.* XXI, 168: Wat beduidt, waar die diamanten (van Karel den Stoute) voor te boek staan op die lijst?... het perkament is geduldig. In Zuid-Nederland *papier is verduelig* (zie Claes, 261); *Antw. Idiot.* 939: *het papier is verduelig*, men moet niet alles gelooven, wat gedrukt wordt; *Waasch Idiot.* 506; Villiers, 96; hd. *Papier ist geduldig* (Wander III, 1174); eng. *paper won't blush*.

1775a. Pappen en nat houden; zie n°. 1601.^{aant.}

1776. Zijn Pappenheimers kennen,

d.w.z. den aard en het karakter der menschen (aanhangers, volgelingen), met wie men te doen heeft, kennen; de zegswijze is ontleend aan Schiller's *Wallensteins Tod* (1800), 3, 15: *Daran erkenn' ich meine Pappenheimer* (ook wel geciteerd als: *Ich kenne meine Pappenheimer*), woorden, gesproken door Wallenstein, toen de soldaten uit het regiment van graaf Pappenheim hem zeiden, dat zij hem niet voor een landverrader hielden en hem trouw zouden blijven, hoewel de andere regimenten hem afvielen. Zie voor bewijsplaatsen *Lvl.* 110: Je leert eindelijk je Pappenheimers kennen; *Barb.* 7; *Handelingen der Stat.-Gen.* 1912-1913, p. 2925: Wanneer dit wetsontwerp nu in stemming komt - wij kennen onze Pappenheimers! - dan gaat het er door; *Nkr.* II, 1 Maart, p. 2; VII, 18 Jan. p. 2.: Men ziet, de heer Roodhuizen kent zijn Pappenheimsters; 12 Juli p. 2: Men ziet, onze Briand kende zijn Pappenheimers! VIII, 31 Oct. p. 2; *Nw. Rotterd. Cour.* 29 Juni 1913, p. 1 kol. 2: Ik ken mijn vrijzinnige pappenheimers genoeg om aan te nemen, dat zij zelfs het onmogelijke zouden *Handelsblad*, 7 Maart (ochtendbl.) 1913, 2de bl.: Natuurlijk zou het willen beproeven om de koningin een dergelijke beslissing te besparen; regelmatig zijn, indien ik dit verzoek eerst richtte tot *de Rotterdammer*, maar wij kennen onze Pappenheimers, niet waar?; 12 Mei 1914 (avondbl.) p. 7 k. 4; 1 Oct. 1914 p. 1 k. 5 (avondbl.); *Het Volk*, 18 Dec. 1912, p. 2; 10 Febr. 1914 p. 4 k. 1; 16 Febr. 1914 p. 8 k. 3; 16 April 1914 p. 3 k. 1; 10 Juni 1914 p. 1 k. 3; *De Arbeid*, 8 April 1914 p. 2 k. 3; 24 Mei 1914 p. 2 k. 4; enz. In den zin van wie of wat men noodig heeft voor een bepaald doel, 'zijn mannetjes', komt Pappenheimers voor in *Nkr.* V, 4 Nov. p. 3: ik krijg men Pappenheimers ook wel zonder kontrakt.

1777. Pardoes,

d.w.z. ineens, onverwacht, plotseling; ook wel *perdoes* (Molema, 320 b; Opprel, 76 b); fri. *pardoes*; in Noord-Holland beteekent het *regelrecht*, *rechtstreeksch* (Bouman, 79). Ook in Zuid-Nederland is het bekend onder den vorm *pardoens*, en wordt het gebruikt als 'uitroepingswoord als men eenen zwaren slag hoort'; Schuermans, 459 a. Vgl. *C. Wildsch.* VI, 33: Het komt me echter voor dat Walter haar niet zo pardoes de dood van haar vader moest gezegd hebben. - Let men op den aard en de beteekenis van nhd. *pardauz*, *bardauz* (ook nld. *bardoes*), mnd. *pardûs*, nhd. dial.

barbauz, perdûz; de. *bardus*; zw. *burdus*, dan kan het woord moeilijk anders dan van onomatopoëtischen oorsprong zijn.¹⁾ In sommige streken van Zuid-Nederland hoort men ook zeggen: *pardaf, perdaf, perdoef, perdaffel, perdoefel* (*Waasch Idiot*. 507; 515; *Antw. Idiot*. 954; 1959), welke vormen kunnen doen denken aan een 'streckform' van *paf, poef*.²⁾

1778. In een lastig (of moeilijk) parket zitten,¹⁷⁷⁸

d.w.z. in groote moeilijkheid zitten, waar men zich niet uit weet te redden; zich in een gevaarlijken toestand bevinden. Onder een *parket*, het verkleinwoord van *park*, moet men verstaan eene omheining; vandaar dat *in een parket zitten* beteekent: in eene omheining, binnen eene omsloten ruimte zitten, waar men niet uitkomen kan; in het *nauw* zitten, in een gevaarlijken toestand verkeeren. In de middeleeuwen bij Froissart, I, 143 komt *enen in een perket brengen* voor³⁾. Kiliaen vertaalt 'parcket' door *septum, clausum* (omheining) en bij Anna Bijns komt het meermalen voor; o.a. *Refr.* 156; 213: In een oncruypelijck parket; 392; 441: Wij en mochten in geen quaeder percket steken. Zie verder Hooft, *Brieven*, 246; Van Lummel, 509: In 't parket blijven; Van Loon, 87; Halma, 502: Iemand in 't perket brengen, gemeenzame spreekw., *intriguer quelqu'un dans une méchante affaire*; Sewel, 635: Iemand in perket brengen (in ongemak brengen), *to bring one in a scrape*; *V. Janus*, 165: Iemand in een schoon parquet brengen; *Nkr.* VII, 5 Juli p. 3: In een mal parket; VIII, 18 Juli p. 3: In een lastig parket; Harreb. II, LV: *Hij komt daar in een leelijk parket*; *Kunstl.* 188: U zit in 'n zuur parket!; *De Arbeid*, 15 Nov. 1913 p. 3 k. 2: Wat is nu het geval? Dat vooral de modernen in een moeilijk parket komen. In de middeleeuwen gebruikte men hiervoor: *in een vreselijc crijt*; *in een quaet gewat*, en thans in West-Vlaanderen *in den kansel zitten*, in het nauw zitten, welk *kansel* ook oorspr. omheining van traliewerk beteekent (lat. *cancellus, cancelli altaris*, traliehek rondom het altaar); zie De Bo, 488 *b* en vgl. n°. 266.

Eindnoten:

1778 I. Iemand in een schoon p.b.; en vgl. *Antw. Idiot.* 769: *in de litsen zitten* (vgl. fr. *lice*, strijdperk).

1779. Part noch deel aan iets hebben,

d.w.z. niet in iets deelen, geen deelgenoot in iets zijn; geen schuld aan iets hebben; mnl. *part noch deel, part of deel* (of *delinghe*) *hebben ane iet*. Het znw. *part*, zuidnl. *paart*, is ontleend aan het fr. *part* (deel⁴⁾). In de 16de eeuw ook *part* (*paert*) en *deel hebben met iemand* of *van, aan iets* (Plantijn; vgl. Rutten, 167 *a*: *paart-en-deel*, aandeel; Tuerlinckx, 490). Zie verder R. Visscher, *Sinnep.* 108: *Geen part en deel*

1) *Tijdschrift*, XXVII, 48; Franck-v. Wijk, 489.

2) Schröder, *Streckformen*, 54-56.

3) Ic ende alle die cappiteinen.... wij sullen dairomme sterven moeten.... ende dese rijke lude sullen quijtgaan ende met ons betalen (*ons opofferen*) ende ons in dit perket bringen ende hemselven vryen.

4) Voor verbindingen van een uitheemsch synoniem met een eigen woord zie *Tijdschrift*, XXIII, 25; XXXI, 235; Salverda de Grave, *Franse Woorden*, bl. 30 en n°. 1656.

hebben aan iets; Font. 93 r, Mouf. 30: Part noch deel hebben van iets; Vierl. 72: Paert ende portije hebben met iem.; bl. 78: Paert ende deel hebben in iets; Ndl. Wdb. XII, 531-532. Ook kende men in de 17de eeuw parten en deelen in den zin van 'partiri' (Winschooten, 185). Vgl. voor de 18de eeuw Halma, 497: Ik wil aan die zaak part nog deel hebben, je ne veux

pas avoir de part à cette affaire ou dans cette affaire; je ne veux pas m'en mêler, fri. *ik ha dêr part noch deel oan*; fr. *avoir ni part ni quart à qqch*; eng. *neither part nor lot; neither art nor part, no part or share* (Prick).

1780. Iemand parten (of een part) spelen,

d.w.z. iemand beetnemen; iemand een poets bakken, hem foppen; in Zuid-Nederland: *iemand eene perte bakken* (De Bo, 847 en Schuerm. 471). In het Middelnederlandsch bestond een znw. *perte*, in den zin van gril, kuur, poets, waarnaast ook *parte* voorkwam. Dit *perte* is met metathesis hetzelfde woord als *pret* en niet identisch met *part* (deel¹⁾). Kiliaen citeert: *Perte, parte, pratte, fallacia, dolus: argutia; pertigh, Fland., argutulus, fallax* (vgl. mnl. *gepertich*); bij Van Moerk. 208 komt nog voor *houbollige pretten*. De uitdrukking wordt sedert de 16de eeuw aangetroffen; zie Van Lummel, 355:

Doe ick Geertruydenberg had ingecregen,
Speelde my geus daer eene parte tegen.

Vgl. verder Poirters, *Mask.* 161; Hooft, *Ned. Hist.* 365; 938; 1167; Coster, 66, vs. 1661; 91, vs. 314; Asselijn, 248 en 278; Tuinman I, 348; Harreb. II, 172; *Ndl. Wdb.* XII, 527; 1348, enz. Voor Zuid-Nederland vgl. Schuermans, 471 *b*; De Bo, 847 *b*: *iemand eene perte bakken; perten hebben, zijne perten spelen; pertig*, rank en bevallig (in welken zin ook gebruikt wordt *prettig*, vgl. eng. *pretty*), maar ook grillig, eigenzinnig; Schuerm. 459: *paret*, part, poets, snakerij; *zijne paretten spelen*; Rutten, 169: *paret*, aardig voorval; *Antw. Idiot.* 955: *kwade perten*, tooverkunsten; *zijn perten spelen, pertig*, gestoord, van kwade luim, eigenzinnig; bl. 1965: *pertzak*, iemand die vol perten zit; *Waasch Idiot.* 508.

1781. Pas.

Het znw. 'pas' (lat. *passus*; fr. *pas*; mnl. *pas*, schrede, stap, voetspoor, weg) komt in verschillende uitdrukkingen voor; o.a. in *te pas komen*, te stade komen, hd. en oostfri. *zu Passe kommen* (uit het Ndl.). Pas heeft hier, onder invloed van 't ww. passen, de bet. van dat wat iemand past, voegt; wat hij voor een bepaald doel noodig heeft (vgl. mnl. *iet es mijn gevoech*); ook naar de juiste maat, op een gepaste, voegzame wijze (vgl. dial. *te maat komen* en mnl. *te gevoeghe*). In *ergens leelijk of mooi te pas komen* (dial. *leelijk te maat komen*), ergens leelijk terecht komen, er een onaangename ondervinding opdoen, heeft 'pas' de reeds in het Mnl. voorkomende bet. van 'benarde, treurige, toestand'; vgl. eng. *to be at a fine (or nice) pass*, er leelijk aan toe zijn; *things have come to a strange pass*; fr. *être dans une mauvaise passe*. In het Mnl. beteekent *wel te passe zijn*, in een goeden toestand verkeeren (vgl. mnl. *gevoech*, goede toestand, en ons *te onpas*, onwel (hd. *unpass*), *onpasselijk*). Deze beteekenis leeft voort in het Zuidndl. *op zijnen pas zijn*, zich prettig, gezond gevoelen; *leelijk te pas zijn*, zich onlekker gevoelen, ziek zijn (*Antw. Idiot.* 1959); ook kent men aldaar *op zijnen pas*, op zijn gemak (vgl. mnl. *gemac*, aangename toestand; *met gemake*, kalm, bedaard). In **Van pas komen**, op het juiste, goede oogenblik komen, heeft 'pas' de bet.

1) Franck-v. Wijk, 490.

van 'de juiste tijd voor iets'; oostfri. *pas* oder *fan pas kamen*; vgl. Kil. *pas*, tempus oportunum; Afrik. *dit kom goed te (van) pas*; *een woordje op zijn pas* (Harreb. I, 218); *op dat pas*, op dat oogenblik; *te pas en te onpas*, te gelegener en te ongelegener tijd¹⁾. **Pas geven**, bij Kil. *pas gheven*, commodum esse, vacuum esse, oportunum esse, is eene omschrijving van 'passen'; vgl. mnl. *wonder geven* = wonderen; *die vlucht geven* = vluchten. Zie het *Mnl. Wdb.* VI, 168-175; II, 1799-1800; *Ndl. Wdb.* XII, 602 vlgg.; Ten Doornk. *Koolm.* II, 704 en vgl. n°. 1281.

1782. In de pas staan (of zijn),

d.w.z. in de gunst, in den geur, *in de kas staan* (zie o.a. *C. Wildsch.* III, 276; *Brieven*, 177; Harreb. I, 383: *bij iemand in de kas zijn*), in een goed blaadje staan. Vgl. fri. *goed by immen yn 'e pas stean*, goed aangeschreven staan; V. Schothorst, 182: *hij staat bij hem in de pas*; V.d. Water, 116: *bij iemand in de pas staan*, in een goed blaadje staan; *Sjof.* 12: De meesterknecht, die bij zijn patroon erg in de pas stond; *Nkr.* II, 1 Nov. p. 6: Om nog meer in de pas te komen lonkt hij de dompers hart'lijk toe; 20 Dec. p. 4: Toen Wentholt in de kamer zoo opgetakeld was, toen dacht hij: pot verjoppie! wat ben ik in de pas; III, 14 Febr. p. 6: Daarbij kom je in de pas; 18 Juli p. 6: Wie staat er in de Hofstad thans bij velen in de pas, omdat hij is het tegendeel van wat hij vroeger was?; VI, 16 Maart p. 6: Lang draagt hij zijn haren, lang draagt hij zijn jas, bij Kuyper staat hij goed in de pas; *Nkr.* VIII, 17 Oct. p. 7: De Hollandsche gezinnen (in België) stonden ook zoo best niet meer in de pas; *Gron.* 95: Toch ondervindt Ernst nog wel, dat-i bij z'n driegever (*een leeraar*) niet bijster in den pas staat; *D.H.L.* 21: Hij weel wel, dat-i in den pas staat bij den kapitein; *Haagsche Post*, 8 Febr. 1919, p. 155 k. 4; *Peet*, 82. Hiernaast **Uit de pas zijn**, uit de gunst zijn, in *Opr. Haarl. Courant*, 3 Mei 1922, p. 5 k. 5: In 'le Journal' schuift Vautel Lloyd George (die heelemaal bij hem uit de pas is) een nieuw denkbeeld in de schoenen. - Wat eigenlijk onder 'pas' in deze zegswijze moet worden verstaan, is onzeker. Van de Water, 116 vermoedt: met iemand gelijken danspas houden, met iemand goed kunnen omspringen, wel zijn met iemand; Van Ginneken II, 456 verklaart: wanneer men achter elkaar marcheert en men heeft niet denzelfden pas, dan gaat het loopen slecht. Men trapt op de hielen van anderen en krijgt woorden²⁾. In den pas gaat het beter. Bij deze verklaringen past het ww. 'staan' evenwel niet en zou men bovendien het voorzetsel 'met' verwachten.

1783. Iemand zijn paspoort geven,

d.w.z. iemand uit zijn dienst ontslaan, wegsturen; vooral van den militairen dienst gezegd; *zijn paspoort nemen*, ontslag nemen (o.a. *B.B.* 378); vgl. Plantijn: P a s p o r t n e m e n , *prendre passeport*. Ook werd het bij overdracht gebruikt van een meisje, dat haren vrijer bedankte, hem den bons gaf; zie Brederoo 3, 313; 18; Asselijn, *J. Kl.* 623; Langendijk,

- 1) Het is mogelijk dat de beteekenis tijd zich hier, als zoo dikwijls, heeft ontwikkeld uit die van plaats (*Mnl. Wdb.* VI, 170). Vgl. fr. *à chaque pas*, ieder oogenblik.
- 2) Zoo ook *Haagsche Post*, 5 Mei 1923, p. 628.

2, 193: Hans zorg jy niet voor my: Je hebt je paspoort, en de bons, 'k wil jou niet kennen; Halma, 498: Eenen vrijer zijne paspoort geeven, hem niet meer willen te woord staan, *donner congé à son galant, le renvoyer, le congédier*, oostfri. *hê hed sîn pas kregen; sîn brûd hed hum de pas gefen*; fri. *immen syn pasboert jaen*; Afrik. *iemand sy paspoort gee*. Het znw. paspoort is ontleend aan het fr. *passeport*¹⁾ en komt bij ons sedert de middeleeuwen voor.

1784. Patjakker.

Dit is een plat scheldwoord, dat in verbinding met *leelijke* of *vuile* gebruikt wordt in den zin van schurk, liederlijke vent, smeerlap, slampamper. Het is in dezen zin in de ruwe volkstaal zeer gebruikelijk. Vgl. Opprel, 76: *patjakker*, fielt, schurk, patser; Köster Henke, 51: *patjakker*, deugniet, fielt; *Het Padvindersblad* I, bl. 7: O ja, dat zijn die leelijke patjakkers uit Haarlem; *Jord.* II, 367: Wat 'n nijs (*durf*) van soo'n patjakker! bl. 386: Kijk nou.... tsja! kijk nou.... malle jonge, patjakker; Houben, 81 (noot 7): *badjakker*, straatvlegel; *Ndl. Wdb.* XII, 790. Dit *patjakker* kan volgens eene gissing van Prof. H. Kern een matrozenverbastering zijn van het Javaansche, ook in het Maleisch bekende, *badjag*, zeeroover. De *g* aan het einde stelt een *k* klank voor en de *dj* gaat in 't Nederlandsch over in *tj*, zooals ook bijv. in *baatje* uit *bâdju*, terwijl de overgang van *b* in *p* een niet ongewoon verschijnsel is bij de overname van vreemde woorden; vgl. *pitsjaar*, *pitsjaren*, door middel van een sein aan boord roepen, dat aan het Maleische *bitjára* beantwoordt²⁾.

In Zuid-Nederland kent men *patjak*, *patjik*, een schooier, bedelaar, een hinkepink, sukkel, hetzelfde als een *patjakkelaar*, *patjikker*, *pitjakker*, hinkepink, vooral een slecht paard (vgl. *gladakker*?); *patjakken*, *patjakkelen*, door den modder baggeren, sukkelen; *patjikken*, hinkepinken, mankgaan, hetzelfde als *petjikken*, *patjakken*, *pitjakken* (De Bo, 832; Schuerm. 461; Rutten, 170); *pajakker*, *patjakker*, *fajakker*, kleine jongen, misvormde, kleine manspersoon (*Waasch Idiot.* 503 b). Al deze woorden zullen wel niets met ons *patjakker* gemeen hebben³⁾, en eerder te beschouwen zijn als een samenstelling van het voorvoegsel *pa* en het werkw. *tjakken*, *tjakkelen*⁴⁾, dat vrij gewoon is in den zin van 'hinken', 'sukkelen'.

1785. (Ad) patres,

in de uitdrukking *ad patres zijn*, d.w.z. naar zijne voorvaderen zijn, overleden zijn, dial. *naar de paters gaan*, syn. van *Abraham gezien hebben* (Bergsma, 17⁵⁾). In de 16de eeuw in *Leuv. Bijdr.* VI, 312: In

- 1) Hatzfeld, 1690; *Passeport*, composé de *passé* et *port*, au sens de passage.
- 2) Veth, *Uit Oost en West*, 38 en Winschooten, 190.
- 3) In het *Ndl. Wdb.* XII, 148 wordt *pajakker*, *fajakker* als verbastering beschouwd van *pagador*, sp. *pagador*, slechte betaler.
- 4) Vgl. bij Schuermans *pajoelen*, *palleuter*, *palodderen*, *palloeder*, *palulle(n)*, *parut*; bij De Bo: *padoel* en wat deze mededeelt i.v. *fladakken*, en op *ba-* en *ka-*, dat ook twee dergelijke voorvoegsels zijn.
- 5) Volgens Laurillard, 49 beteekent dit: Hij is boven de vijftig jaar. Dit wordt bevestigd door Harreb. II, XLII en een citaat uit de *Handelingen van de Tweede Kamer der St. Gen.* (1919-1920), bl. 243: De commissie had gemeend, toen zij haar eerste amendement indiende, dat de secretaris der gemeente Hof van Delft.. reeds den leeftijd van 50 jaar had bereikt.. Nu is intusschen gebleken, dat hij Abraham eerst zal zien op 2 November van dit jaar. Het gezegde is op den klank af ontleend aan *Joh.* VIII, vs. 57, waar de Joden tot Jezus zeggen: 'Gy hebt nog geen vyftig jaren en hebt gy Abraham gezien? Zie Zeeman, bl. 28.

loosheden studeren wy scalc als die vos, dies coemter vele ad patres nostros. Voor de 17de eeuw vgl. De Brune, 112:

Hy heeft hem, doch niet on-geschonden,
Ad patres, metter haest ghezonden.

Zie verder *Brieven van B. Wolff*, bl. 130: Zo zyn schat van een Vrouw ad patres ging; *Ndl. Wdb.* XII, 767; Harreb. II, 174: Hij gaat ad patres; *Jong.* 204: We zullen zijn nette spraak niet meer hooren... hij is ad patres; *Handelsblad*, 9 Sept. 1914, p. 1 k. 4 (ochtendbl.): Men vraagt zich af, waar er hier en daar al 'gesneuveld' langs den weg liggen, of ze (*automobielen*) over enkele maanden niet alle ad patres zullen zijn!; *Jord.* II, 137: Als hij pateris ging, kreeg hij nog een fijn rouwkransje van haar op z'n kriecken-kist; *Amst.* 118: Helaas! de altijd ijverige kastelein is reeds lang ad Patres; *Nkr.* I, 17 Nov. p. 3 (ad patres doen gaan); VII, 8 Maart p. 3: 'k Ben in 't moorden zeer bekwaam; Ter Laan, Duijs, zij gaan ad patres, al wat is te rooder faam; *Schoolm.* 113:

Als hij¹⁾ echter netelig wordt, zendt hij, helaas! zijn hoeder
Er wel eens *ad patres* meê, of naar zijn moeder,
En stort hem dus op een ontijdige baar.

Voor het hd. vgl. Kluge, *Studentenspr.* 111: *Ad patres gehen*, heim reisen (anno 1825).

1786. Patser,

een algemeen scheldwoord in de bet. van ploert, proleet, prolurk²⁾, prol, smeerlap. Wellicht verwant met het dialectische *bats(ch)*, zwierig, in het oog vallend rijk gekleed (Molema, 20; Draaijer, 4 a; Gallée, 3); 17de eeuw *batsch*, trotsch, brutaal; nhd. *batzig*, *patzig*, aanmatigend, trotsch; deels met het znw. *pats*, drukte, in *pats maken*, *-maker*, *-trapper*, dat van onomatopoëtischen oorsprong is (vgl. beiersch *patsche(r)*, klatschhafte person, schwätser). Ook kan het wkw. *verpatsen*, fri. *forpatse* (voor *verpassen*, hd. (*ver*)*paschen*, (*ver*)*passen*, *Pascher*, smokkelaar) van invloed geweest zijn³⁾. Voor bewijsplaatsen zie *Ppl.* 194; *Opprel.* 76; *Kmz.* 14; *Jord.* 123; *Kalv.* II, 148; *Menschenw.* 90: Een vuilik, 'n skoelje..... een patser; *Jong.* 199: vuile patsers; *Kmz.* 303: gemeene patser; *Kmz.* 261: ouwe patser; *Nkr.* VII, 20 Sept. p. 5: rijke patsers. Als tweede lid eener samenstelling *geldpatser* (in *Kmz.* 100; *De Arbeid*, 31 Jan. 1914, p. 2 k. 4; 5 Aug. 1914, p. 1 k. 1); *krachtpatser* (in *Het Volk*, 24 Dec. 1913, p. 1 k. 4; 6 Mei 1914, p. 3 k. 1; *Slop.* 6). Verder komt voor *patsertje* (in *Dsch.* 139); *patserig* (in *Kmz.* 355); *patserigheden* (in *Kmz.* 339); *verpatserd* (in *Zandstr.* 71: De schrikkelijk verpatserde, ziekelijk bleeke jongen).

1787. Hoe dichter bij den Paus (ofbij Rome), hoe slechter christen.

Deze zegswijze komt sedert de latere middeleeuwen voor, blijktens *Prov. Comm.* 798: *Zo nader den paeus so quader kersten*, vita peiores

1) De olifant.

2) Contaminatie van *proleet* (= *proletariër*, lat. *proletarius*) en *schurk*?

3) Franck- v. Wijk, 493; *Ndl. Wdb.* XII, 834.

sunt qui pape propiores. Zie verder Bebel, 65: *quo Romae propiores, tanto Christiani tepidiores*; De Brune, 361: *Te naerder Roomen datmen is, te minder houdt men van de mis*; Tuinman I, 30: *hoe nader Romen, hoe slimmer Christen*; Harrebomée III, 149 a; II, LIV: *hoe digter bij Rome, hoe minder Paapsch*; Wander II, 1341; III, 1178: *je näher dem Papst, je schlimmere Christen*. Syn. is: *hoe nader bij de kerk, hoe verder van God* (Halma, 260); *nabij de kerk, ver van God* (Sewel, 384); vgl. hd. *je näher der Kirche, je weiter von Gott (oder je später hinein)*; *je näher Rom je schlimmer Christ*. fr. *près de l'église et loin de Dieu*. eng. *the nearer the church, the farther from God*; zie Joos, 211: *onder den toren wonen de meeste Geuzen; hoe nader Rome, hoe slechter Christenen; hoe nader de kerk, hoe meerder Geuzen*; De Bo, 511; *Antw. Idiot.* 1043; Tuerlinckx, 530; *Waasch Idiot.* 255 a; Eckart, 436 en vgl. in Twente: *dee oender d' toorn woont, bint de besten nig*; in Limb.: *hoe korter bij Rome, hoe slechter katholiek* ('t Daghet XII, 126).

1788. In de pé zijn.

Harrebomée II, 158 b teekent hierbij aan: 'dat wil zeggen: de zaak is afgelopen en in orde: de notaris heeft alles geïnventariseerd.... De P is misschien de aanvangsletter òf van *punten* òf van *pen* òf van *perfectie*'. Volgens *Woordenschat*, 475 b wil *in de pé* zeggen bijzonder goed, oorspronkelijk het letterteken ter aanwijzing der *Pandekten*. Het *Ndl. Wdb.* XII, 2 wijst op de verouderde uitdr. *eene p zetten* (of *stellen*), waarschijnlijk oorspronkelijk met betrekking tot het parafeeren van eene akte, en vandaar in toepassing op iets dat afgedaan is; vandaar *het is (behoorlijk) in de P*, de zaak is afgelopen en in orde, bijv. van iets dat door den notaris is behandeld. Gewoonlijk wordt *pé* als eene afkorting opgevat van *in de puntjes* of *in de pronk*; vgl. G.W. Lovendaal, *Soldatenliedje*:

't Was 's morgens exerceeren,
Voormiddags op corvée,
Namiddags in de polderbroek
En 's avonds in de pee.

Zie verder Molema 138: *alles in de péé*, alles in orde, er ontbreekt niets meer aan; fri.: *yn 'e pé*, fraai gekleed, in orde; in Zuid-Nederland kent men: *in de pie zijn*, zijn beste kleederen aanhebben, *op zijn pie beste zijn* (De Bo, 853); *op zijne pijebeste zijn* (Schuermans, *Bijv.* 241; *Ndl. Wdb.* XII, 1604), waarin *pij* in 't algemeen 'kleed' beteekent.

1789. De pé (of de pest) hebben aan,

ook *de pest gezien hebben aan*, het land hebben aan; vgl. *Kmz.* 267: Ze heeft toch zoo de pest an me; *De Arbeid*, 7 Januari 1914, p. 1 k. 1: De anarchist Coltof ontkent precies 't zelfde, omdat hij, met permissie, de pest heeft aan Oudegeest en Pothuis; *S. en S.* 27: Z'n tweede vrouw leefde toe nog, zie je, maar daar had ie de pest an; Speenhoff II, 74:

Weg met al die houten lijven,
Waar 'n man de p an heit!
Al die halve vrije wijven
Zijn de kanker van den tijd.

De Arbeid, 18 Maart 1914, p. 4 k. 4: Vliegen, die wel de V, maar niet de P. heeft aan het liegen; *Nkr.* III, 1 Aug. p. 6: Nou heb ik aan alles de pee, nou moet ik maar grafwaarts gedragen, o Magere Hein, neem me mee; *Gron.* 255: Dat je de pee hebt aan je stiefmoeder is verklaarbaar. - **De pé inhebben (of inkrijgen), de pest inhebben of krijgen** (vgl. *A. Jodenh.* 47; *Lvl.* 221; *Gron.* 61; 83: Wie de pest in heeft, steekt z'n vinger maar omhoog, zingt Niko), *de kanker inhebben* (*D.v.S.* 111), het land hebben of krijgen; vgl. *Nkr.* III, 25 Juli p. 2: Baas Van Leeuwen had toch al de pee in, dat ik wethouder was geworden; *Gron.* 61: Ik geloof, dat jij leelek de pee in hebt, he?; *Zondagsblad van Het Volk*, 29 Maart 1913, p. 1 k. 3: Ik begon de p in te krijgen, omdat ik zag dat de menschen niet durfden koopen. - **De pest gezien hebben aan** in *Gron.* 333: Madam is zoo'n kreng van 'n wijf, 'k heb de pest aan 'r gezien; syn. *de kanker aan iemand gezien hebben*, o.a. in *De Arbeid*, 24 Oct. 1914, p. 1 k. 1: Die menschen hebben zóó de kanker aan ons gezien, dat ze te pas of te onpas toch iets aan ons adres moeten zeggen; *D.H.L.* 28: Als ze 'm maar niet opknappen met provoost, want daar heeft-i den kanker aan gezien! Vgl. n°. 1805.

1790. Pech hebben,

d.w.z. ongelukkig zijn in zijn onderneming; eene studentenuitdrukking¹⁾, die ontleend is aan het hd. *Pech haben*, 'seit dem Ende des 18 Jahrhs in der Studentensprache allgemein üblich, vorher unbekannt'. Vgl. *Nw. School*, V, 80: Met hun telegram aan de Koningin hebben ze pech gehad; *Nw. Amsterdammer*, 23 Jan. 1915, p. 4 k. 4: Al zou Máta Hári's optreden, zooals dat is geweest, waarschijnlijk geen succes hebben kunnen beleven, toch heeft ze ook wel een beetje 'pech' gehad; *Handelsblad*, 31 Jan. 1915 (ochtendbl.), p. 2 k. 1: 't Is daarom dat ik weer tot de auto mijn toevlucht moet nemen. Doch zoo nu en dan heb ik daarmee ook wel eens pech, en moet dan te voet verder. Ook is in 't hd. bekend *im Pech stecken; Pech kaufen; es geht mir pechös* en *Pechvogel* (eigentl. Vogel der am Vogelpech kleben bleibt und gefangen wird?²⁾. Dit laatste znw. is ook in het Ndl. bekend³⁾.

1791. Hoe smaakt je die peer?

d.w.z. hoe vindt ge die terechtwijzing, dat stekelig, hatelijk gezegde?, eene uitdr. die in de 16de eeuw voorkomt in de *Veelderh. Gen. Ged.* 6: Ick sal u wel een ander lesse leeren, Wat dunct u van die peeren (*slagen*), lust u van die te smaken? **Daar zit hij nu met zijn gebakken (of gestoofde) peren**⁴⁾, hij verkeert in een onaangename toestand, in verlegenheid; *iemand met de gebakken peren laten zitten*, hem in den steek laten, voor iets laten opdraaien; zie Harreb. II, 175; *Zondagsblad van Het Volk*, 1905, p. 223: Zoo wordt de zonde gewroken tot in het vierde gelid, dat dan met de gebakken peren zit; *Het Volk*, 25 April 1914, p. 5 k. 4: Se laate-n-ons met de gebakkene peere sitte; *Nkr.* V,

1) Kluge, *Studentenspr.* 111.

2) Paul, *Wtb.* 391; Borchardt, n°. 903.

3) Van Ginneken I, 500; 509; *Nw. School* VI, 125; 175.

4) In het hd. noemt men 'die Habseligkeiten, die jemand besitzt, *seine sieben gebackenen Birnen*' (Weise, *Aesthetik der D. Sprache*, 150).

30 Sept. p. 6: Hij dwaalt nu langs berg en dalen ver van Kamer en van huis, Koalitie zit intusschen met gebakken peren thuis; *Nest*, 53: Ik mag zoo denken, wie komt daar met zijn gebakken peren; *De Arbeid*, 22 Juli 1914, p. 2 k. 4: Daar zitten we nu met onze gebakken peeren, wij hebben het dwangbuis aan tot Augustus 1915; *Kippeveer* II, 318: En nu laten ze ons met de gebakken peren zitten; *Ndl. Wdb.* XII, 890. Vgl. verder het vroegere *een gebraden peertje* (een buitenkansje, een puikje); het bij Hooft, *Ged.* II, 397 voorkomende: *monden u de vijghen?* J.v.d. Veen, *Kaats-spel*: Hoe smaect u deze kaes, of isse wat verlebt?; *Antw. Weder-Botten*: Wel Veen, ick peys wel half hoe dit gebraet u smaect; het in *Boere-krakeel*, bl. 210 aangetroffen: *hoe smaeken jou die pruimen?*; bl. 238: *hoe lyken jou deuze knollen?*; bl. 215: *hoe smaekt je deuze Rystenbry?*; Langendijk, *Don Quichot*, bl. 20: *hoe smaektje deze koek?*; Teirl. 201: *hoe vende de botere? hoe smaakt de botere? hoe bevalt u de zaak?* Zie ook *Tijdschrift* XII, 239; XX, 243 en vgl. n°. 103.

1792. Peil trekken op iemand of iets,

d.i. staat maken op, gewoonlijk met de ontkenning *op iemand (of iets) geen peil kunnen trekken*, op iemand of iets geen staat kunnen maken, geen gissing kunnen maken; 17de eeuw: *er niet op kunnen glozen*.

De zegswijze is ontleend aan het zeewezen, waar men onder *peilen* verstaat het door middel van een peiltoestel, dat op het kompas in het horizontale vlak beweegbaar is, bepalen van de plaats, waar men zich op zee bevindt. Voor die peiling richt men zich op een *vast* punt, eene plaats, die met *zekerheid* bekend is (bijv. een vuurtoren), het *peil* genoemd. Men noemt dit *in de peiling nemen* (vgl. *B.B.* 10: Iederen keer als hij naar het kompas keek en het vuur van Hilligermond in de peiling nam). *Iets peilen*, *iets in de peiling nemen*, *peil trekken op iets* beteekent zijn bestek maken; zijne raming, gissing, berekening maken op iets; zoo kan men *een vuurtoren peilen*, den hoek bepalen; *de kust peilen*, waarnemen en bepalen hoever zij van een schip is verwijderd en in welke richting zij ligt; vandaar overdrachtelijk: *geen peil kunnen trekken op iemand*, geen berekening kunnen maken op iemand, niet op iemand af kunnen gaan, niet op iemand kunnen vertrouwen, geen staat kunnen maken op iemand. In dezen zin komt de uitdr. in de 18de eeuw voor in het *Boere-krakeel*, 136: Daer op is nog gien peil te trekken; zie ook Harreb. II, 182 a; *Nest*, 29; *Nederland*, 1914, II, 8; *Ndl. Wdb.* XII, 930; Molema, 316: *d'r is gijn pail op te trekken*; Villiers, 97.

1793. In de peiling (of in peil) hebben (of krijgen),

d.w.z. in de gaten hebben of krijgen, zien, bemerken, bevroeden. Vooral bij W. Buning; vgl. *B.B.* 01: Ik had het wel in de peiling, als dat hij van binnen kapot was; *Menschen zooals er meer zijn*, bl. 110: En als die rooie kajuitsjongen van me, als die achteruit moest naar de kajuit, en Stuur kreeg het in de peiling, dan riep hij hem eerst bij zich; bl. 134: Dat was eerst een heele beweging en drukte, om iedereen op zijn plaats te krijgen, want dat had ik wel in de peiling, ieder had zijn eigen plaats; bl. 139: Ze kregen de koningin in de peiling. Voor de verklaring zie n°. 1792 en vgl. *Ndl. Wdb.* XII, 953.

1794. Wie met pek (pik) omgaat, wordt er mee besmet,

d.w.z. wie met slechte mensen omgaat, neemt iets van hunne eigenschappen over; eene gedachte, die in het mlat. wordt uitgedrukt door: *tangentem cacabi maculat fuligo vetusti; si pice tangeris vel tangis, tu maculeris; pix contacta sui manibus palponis adhaeret*. In het Mnl. bij Hild. 254, 68: Soo wye dat in den peke roeret, onreynicheit dat hi daer of voeret; *Doct. II, 577; Sp. der Sonden* (Proza), 58: Die dat pec handelen, sal daer aff besmet werden; *Dial. Eggaert, 176*: Die bi den pecke wandelt, hi worter bi wilen of besmet; in de *Prov. Comm. 254*: *Die byden picke wandelt wort daer af besmet, pix dum palpatur, palpans manus huic maculatur*; Campen, 87: *weel mit pick om gaet, an dien cleefdet geerne*; hetzelfde als: *die mit den croepels omgaet leert wel hincken* (Harreb. III, 268); *die oly uyt-meet, wert-er vet van; en die ter molen gaet, en kan niet ontgaen, wit te werden* (De Brune, *Bank. II, 50*); vgl. Anna Bijns, *Refr. 35*: Raect den teerpot niet, oft ghij sult u bepecken; *Nieuwe Refr. 25*: Diet peck wilt naken, sal hem besmetten; V.d. Venne, 197: *Befoolje peck, ghy krijght een vleck*; enz. Zie Harreb. III, 315 b; *Jez. Sirach XIII, 1*; *Bebel n°. 347; Taalgids V, 181; Villiers, 99; Lat. Versch. 418*: *Die by het pick wandelt, die wort daer van besmet¹⁾*; Joos, 150; Villiers, 99; fri.: *dy 't mei pik omgiet wirdt er mei bismet*; Grimm VII, 1517; Eckart, 399; Wander III, 1200, waar uit zeer vele talen deze uitdr. geciteerd wordt; vgl. hd. *wer Pech anfasst besudelt sich; wer mit Hunden zu Bett geht, steht mit Flöhen auf*; eng. *who messes with pitch may dirty himself; you can't touch pitch and have clean hands*; fr. *qui couche avec les chicns se lève avec les puces; on ne saurait manier du beurre qu'on ne s'engraisse les doigts*.

1794a. In de pekel zitten; zie In de rats zitten.^{aant.}

1795. Pekelzonde,

d.w.z. verouderde zonde; kleine zonde. Volgens Winschooten, 160 zijn pekelzonden, die kleine vergrijpen, welke 'lang te vooren begaan sijn, en in de peekei als bewaard werden om gestraft te werden'. Zie verder V. Moerk. 330; vgl. het 17de-eeuwsche, thans nog dial. *pekelhoer*, oude hoer²⁾; Halma, 501: *P e k e l z o n d e*, z.v. een oud quaad, *un vieux péché*; Sewel, 634: *P e k e l z o n d e n*, *old sins*. Thans verstaat men er onder kleine zonden (die men 'opzout', als minder het gemoed bezwarend?); zie Tuinman I, 354, die *pekel(zonde)* voor eene verkorting houdt van *pikkedil* (fr. *une peccadille*; eng. *a peccadillo*); *Het Volk*, 31 Jan. 1914, p. 5 k. 1: Tot straf voor zijn pekelzonden heeft datzelfde noodlot hem nu geplaatst in een gezelschap van jonkers; *Nkr. III, 25 Dec. p. 6*: Daar is veel zonde, maar daar is zoo'n boel pekelzonde bij, die je nou niet zoo heel ernstig nemen moet; *Ndl. Wdb. XII, 993*.

1796. Eene welversneden pen,

d.w.z. een goede stijl (vgl. hij heeft eene *scherpe* pen); eig. eene pen, d.i. een *ganzepe*, waaraan een goede punt is gesneden, die goed vermaakt is; fr. *avoir une plume bien taillée*; hd. *eine gute Feder führen*.

1) Kantt. op den St.-Bijbel, *Jozua 23, 7*.

2) In het *Antw. Idiot. 950*: *pekelheks, pekeltang, pekelteek, pekelteef*, gierig, vrekking wijf.

Zie Halma, 501: Zijne pen is net besneden, hij heeft eenen netten beschaafden stijl, *il écrit très-bien; il a un beau stile, son stile est fort coulant*, Harreb. II, 177; *Ndl. Wdb.* XII, 1045. Ook ons woord *stijl*, fr. *style*, beteekent eig. schrijfstift, lat. *stilus*.

1797. Iemand de (of een) pen op den neus zetten,

ook wel *iemand de pé* (d.i. *peen, pen, praam, prank* of *prik*) *op den neus zetten*, door het een of ander doortastend middel iemand dwingen tot spreken of handelen; ook: iemand op gevoelige wijze de waarheid zeggen; hem intoomen, hem beletten uit den band te springen¹⁾; vgl. *V. Janus*, I, 155: Ik wil voor jelu y oogen verzingen, als wij zelfs geen oorzaak zijn, dat men ons deze peen op den neus gezet heeft. 't Is een bril, daar wij duidelijk door kijken kunnen, maar die ons den neus zoo drommels in een drukt, dat er ons de traanen van in de oogen komen; *Het Volk*, 17 Jan. 1914, p. 5 k. 3: Van stonde af begon Bet haar schoonmoeder te vertroetelen en den kinderen werd in de keuken de pen op den neus gezet; *Nw. School*, I, 24: Je zult last met ze (leerlingen) hebben - zet ze maar dadelijk de pen op den neus. Syn. zijn *iemand de prang* (= *pranger*) of *de klem, den nijper op den neus zetten* (*De Cock*¹, 79; 338; *Antw. Idiot.* 1915); *iemand een prange op de neus zetten*, iemand verbieden iets te verklappen (*N. Taalgids* XI, 306); *iemand een pen* (of *een prik*) *op den neus zetten* (Harreb. II, 124 a); fri.: *immen de kaem* (pranger) *op 'e noasters* (neusgaten) *sette*; *de kniper komt op 'e skinen*, de nood komt aan den man²⁾; geld.: *iemand en pin vör de nöze* of *op den start zetten*, iemand beletten om zich al te vrij te bewegen (*Gallée*, 33 a); *iemand een bril op den neus zetten*, iemand breidelen, bedwingen (*Tuinman* I, 348); *iemand de knip op de staart setten* (*Winschooten*, 38); *iemand de kniepe op den staart zetten* (*Gunnink*, 51); *iemand een karpeson, kappeson* (fr. *caparaçon, cavaçon*) *op den neus zetten* (*Oudemans* III, 314; *Tuinman* I, 333; *Ndl. Wdb.* III, 1380; *Nav.* LXI, 181); nd. *wen de klemm* (of *knipen und klemmen*) *upsetten*, iemand in die Enge treiben (*Reuter*, 58 b); enz. Al de hier genoemde dwangmiddelen kunnen dienen om springende of onwillige paarden te bedwingen. Vgl. ook het fr. *donner des morailles à qqn*, le tenir serré; *pincer le nez à qqn*.

1798. Een pennelikker.

Zoo noemt men wel eens een kantoorklerk. In de 16de eeuw komt het woord voor in toepassing op advocaten, notarissen, secretarissen, afschrijvers en dergelijke; vgl. o.a. Kiliaen: *Pennelecker, servulus a manu, librariolus*; *Leuv. Bijdr.* IV, 212: Clercken, aptekers, taelsprekers, rechtbrekers, penleckers, enz.; in de 17de eeuw lezen we het bij Brederoo, *Sp. Brab.* vs. 1784; Poirters, *Mask.* 185: Zijn vader was eenen penne-lecker. Vgl. verder *Nav.* LXI, 178 (uit anno 1615); Halma, 501: *Pennelikker*, z.m. schrijver, al wie de pen voert, *homme de plume*,

1) Vgl. Brederoo I, 128, 681: Een dubbele nues-dwang-straf betoomt myn jonghe sinnen.

2) Vgl. Harreb. II, XXVII: *Als knijper aan boord komt*, als de nood aan den man komt. Zie n°. 1638.

clerc, garçon de comptoir, Ten Doornk. Koolm. II, 714 *a*: *pennelikker*, federfuchser, schreiber; Afrik. 'n *penlekker*, klerk. Bij Anna Bijns, *Refr.* 30 wordt aangetroffen een synoniem *pinceellecker*. In het hd. verstaat men onder een *Tintenlecker* een schrijver; ook *Federlecker* is bekend (Grimm VII, 1403).

1799. Hij is penningwijs en pondzot,

d.w.z. hij is zuinig op een penning en verkwistend met ponden; hij is zuinig op de centen en royaal met de dubbeltjes; hij gaat van het eene uiterste in het andere en weet den middelweg niet te bewandelen, eene navolging van het eng. *he is penny wise and pound foolish*; ndl. *centens wijsheid is guldens domheid*. Vgl. Harreb. II, 178 en De Cock², 288: *Hij is oordje-gierig en stuiverken-zot*; I.J. de Bussy, *De Koopman, uit een zedekundig oogpunt*, p. 13: Voor den kleinhandel geldt het spreekwoord: 'zorg voor de stuivertjes, de guldens zullen wel voor zich zelve zorgen'; de groothandel heeft tot devies: 'de vrijer van het stuivertje, de zot van den gulden'. De koopman moet wagen.

1800. Hij is penningzestien,

d.w.z. hij is zuinig. Zie *Klucht v.d. Pasquilm.* 21: 't Overleggen tegens de penning sestien; Molema, 320 *a*: *penningzestien wezen*, zuinig zijn; 't is 'n *penningzestien*, gierigaard; vgl. het fri.: *hy past op pinnigsechstsjin*, hij is uitermate zuinig. Wellicht is de uitdr. ontstaan uit een vollediger 'hij is op den penningzestien' (nl. gesteld), zooals Harrebomée II, 178 *b* vermeldt met deze verklaring: 'hij is schraapzuchtig, genomen naar de handeling van den woekeraar, die hooge winst neemt. Door penning verstaat men het getal, dat aanduidt, hoeveel maal het percent in de 100 zelve begrepen is: de penning 16 is dus 6 1/4 percent, eene interest, die tot de hoogste behoort'; zie Sewel, 635: Tegen den penning twintig, *at five per cent*. Vgl. ook *tegen den penning zestien verkoopen*, zeer duur verkoopen; *Antw. Idiot.* 952: *drinken, zuipen, vloeken tegen penning zestien op*, d.i. veel drinken¹⁾; 1479: *stoken tegen penning zestien op*, hard stoken; Schuermans, 883: *tegen den penning zestien*, zeer duur (Brab. en Antw.); Land v. Waas: 't is altijd penning tien, altijd duur te betalen.

1801. In de penurie (penarie of pinarie) zitten,

d.w.z. in den angst, in de benauwdheid, in de misère zitten. Penurie (penarie) is ontleend aan het lat. *penuria*; fr. *pénurie*; eig. *penury*, gebrek, armoede, nood. Waarschijnlijk is deze zegswijze het eerst door studenten gebruikt. Vgl. *Het Volk*, 4 Juni 1913, 2de bl. k. 3: Zij zien in dat dit de eenige weg is om uit de penarie te komen; *Jong.* 74: Hij was niet kwaad voor z'n evennaaste als die in de penurie zat; *Dievenp.* 156: Die nu allemaal in de pinarie zaten over zoo'n nijs (*moed, durf*) van hun twee kameraden; *S.M.* 98: Z.M. was effectief lekker, dat we hem zoo uit de penurie hielpen; *Zondagsblad van Het Volk*, 25 Oct. 1913, p. 1 k. 2: 'Dat zou je wel willen', denk ik, dan waren jullie uit de penarie, hè; *Op R. en T.* 18 (penurie); *De Arbeid*, 20 Dec. 1913,

1) Zie n°. 1182 In de middeleeuwen verstond men onder *penning zestien* zestien maal de rente, zestien maal het bedrag der jaarlijksche rente van een bepaald kapitaal; zie *Mnl. Wdb.* IV, 816.

p. 4 k. 1: De leden zijn in de penarie. Bijna de helft is werkloos; 23 Nov. 1913, p. 4 k. 1; *Handelsblad*, 30 Dec. 1913, p. 5 k. 4 (ochtendbl.): Het Dierentuinbestuur is juist in de penurie gekomen doordien het geen zeggingschap over de opvoeringen heeft; *Nkr.* V, 5 Febr. p. 4; VII, 11 Jan. p. 4; 15 Febr. p. 2: Eerste Tafereel: Theo in de penarie, of o, hemel, hoe zal dat aflopen; *Barb.* 61: Een rasploert, die, om uit de penarie te komen voor geen laagheid terugdeinst; Van Looy, *Feesten*, VI: Eigenlijk had ze wel een beetje gauw 't ja-woord weggeschonken, had hij wel wat langer in de penarie mogen zitten; *De Amsterdammer*, 15 April 1922, p. 2 k. 4: Hoe komen we uit de penarie?

1802. Peperduur,

d.w.z. zeer duur.; fr. *cher comme poivre*. Eene uitdrukking die herinnert aan den tijd, toen de peper zóó duur was, dat de korrels als betaalmiddel werden gebruikt,¹⁾ Vandaar het wkw. *peperen*, duur maken. Vgl. *Wildsch.* I, 308: Mijn man wint zo veel geld niet als uw man, en alles is peper duur; Halma, 502: Men heeft hem dat wel gepeperd of heel duur verkogt, *on lui a vendu cela bien cher*, waarmede te vergelijken is Joos, 80: *dat is gepeperd*, dat was uit den pekel te langen; *Antw. Idiot.* 210 en Schuermans, 43 a: *bepeperen*, duur betalen; 470 a: *iemand de peper d'once doen betalen*, iemand doen bepeperen; *weten hoeveel de peper d'once gekost heeft*, gepeperd zijn, iets duur betaald hebben; Schuermans, *Bijv.* 238 a: *iemand peperen*, duur doen betalen, pakken, nijpen; fr. *poivrer*, hd. *pfeffern*; *ein gepfeffertes Preis*; fri. *piperich*, peperduur.

1803. Per se,

d.w.z. volstrekt, absoluut. Eig. beteekent het lat. *per se* door zich zelf, op of voor zich zelf, zonder meer; dus wanneer iets *per se* moet gebeuren, wil dat in eigenlijken zin zeggen dat iets uit den aard der zaak moet plaats hebben, dat het vanzelf uit de zaak of de omstandigheden voortvloeit, er niets aan te doen valt, de zaak het zelve meebrengt, er toe leidt. Vgl. *Boefje*, 131: Dus u gelooft niet, dat die jongen per se moet verongelukken? Per sé.... die noodlotstheorieën, wat kunnen wij er eigenlijk nog van zeggen; *Falkl.* VI, 191: Waarom wandelen de menschen per se op hun beenen en nooit op hun handen? *Lvl.* 169: Folck eischte per se dat Dalms eerlijk zou opbiechten; *Falkl.* VI, 173: Doch de wind wou ons per se in zee; V, 17; *Kmz.* 345; *De Arbeid*, 24 Sept. 1913, p. 4: Achteraf blijkt, dat er meerdere agenten zoo al niet per se geweigerd, dan toch evenmin op dien bezoekdag oranje hebben gedragen: *S.M.* 51; *Amstelv.* 113; *Nkr.* VII, 31 Mei p. 2: Die vervelende stokpaardjes moeten per se overal worden bijgehaald. In het hd. wordt *per se* in anderen zin gebezigd: *Das ist eine Sach per se*, das ist eine Sache für sich; eng. *per se*, by or in itself, intrinsically.

1804. Iemand de pest aan- (op- of injagen),¹⁸⁰⁴

d.w.z. iemand wrevel berokkenen, hem treiteren, *pesten*, waarvoor men in het Zansch ook zegt: *iemand de pan aanjagen* (Boekenoogen, 729).

1) *Gids*, Oct. 1902, bl. 104; W. Heyd-Raynaud, *Histoire du commerce du Levant*, Leipzig, 1885-1886, II, bl. 658. In het Grieksch wordt thans een rijk weeuwtje een *peperweeuwtje* genoemd.

Vgl. *Zoek* 204: Och god, wat 'n benauwd smoelwarrek.... wacht, even de pest injagen. Van iemand, wien de pest aangejaagd is, wordt in zeer gemeenzamen stijl gezegd 'dat hij de pest inheeft' (zie n°. 1789) of: de 'smoor' inheeft (zie aldaar); vgl. *iemand het land aanjagen; den duivel inhebben* (n°. 000) en dergelijke. Zie *Ndl. Wdb.* I, 185; XI, 885.

Eindnoten:

1804 *I. den duivel inhebben* (no. 518).

1804a. De pest inhebben; zie n°. 1789. ^{aant.}

1804b. De pest (gezien) hebben aan; zie n°. 1789. ^{aant.}

1805. Iemand pesten,

d.w.z. iemand treiteren, sarren, plagen, dampen (n°. 404). Zie *Kmz.* 126; *Boefje*, 56; *Nw. School* II, 23; III, 332; *Jord.* II, 127; 190; *Ppl.* 44; 50; *Het Volk*, 30 April 1914, p. 2 k. 1: Iemand 'pesten' is een van de slechtste dingen, die men zijn evenmensch kan aandoen. Men spreekt van 'drankpest' als van een enorm kwaad. Een 'pestkop' is een groot mispunt van een kerel. 'Krijg de pest'¹⁾ is nog altijd een gewone verwensching, zij het van bijzonder onhartelijken aard; *Nkr.* VII, 27 Sept. p. 3: 't Zijn leden van de S.D.A.P. die de bovenmeesters pesten; *Leersch.* 120: De Rooie wou twee maanden lang plat in de zon gaan liggen, vlak voor z'n baas z'n deur om 'm te pesten; *Nkr.* IX, 6 Febr. p. 6: De chef pest je, zeiden de collega's tegen me, omdat-ie denkt, dat je socialist bent; *Zoek.* 14: Pesten doen ze mien.... jà pesten, heur-ie 't nou? de ééne met de andere vergallen ze mien mien leven. Vgl. verder de samenstellingen en afleidingen: *pestkop* (in *M. de Br.* 83; *Persl.* 165; *Gron.* 127; *Kmz.* 182; *Gunnink*, 184; *Diamst.* 144; *Sjof.* 242; *Kalv.* I, 12); *pestwif* (*Kmz.* 198); *zoo'n stuk pest-ellend* (*Kmz.* 374); *watte luizige pesttrappe* (*Kmz.* 374); *die pestbuilen van kerels* (*Slop.* 78); *pesterij* (in *Kmz.* 126; *Nkr.* IV, 25 Dec. p. 4); *pestig* (in *Ppl.* 44; *Lvl.* 233; 324); *pesthitte* (*Menschenw.* 330) naast *zweeten als de pest* (*Menschenw.* 381); *pestwind* (bl. 383); dá' laileke krenge! die *pestneger!* (bl. 392); *een pestharde grond* (bl. 402); *pestman*, gierigaard (*Köster Henke*, 52); *pestwerk* (*Gron.* 25, 105); *pestschool* (*Gron.* 76); *als de pest*, in hooge mate (*Gunnink*, 184). Synoniem is **iemand kankeren**; vgl. *Köster Henke*, 30: *Kankeren*, plagen, pesten; *Leersch.* 8: 't Was vuil, as 'n wif niet met je meeinging, as d'r anderen tusschen lagen te kankeren; *Nachtkr.* 23: Kanker me nou niet, je weet dat ik et me zoo aantrek; *Nkr.* VII, 25 Oct. p. 6: Daar was ereis een kapitein, die kankerde zijn lui zoo fijn; *Jord.* II, 38; *Sjof.* 236; *Het Volk*, 22 Juni 1914, p. 6 k. 3: Goedgezinden, die op één schip op

1) Vgl. *Nw. School* I, 135: Toen heeft hij geroepen: 'de pest kan je krijgen!' *Nachtkr.* 22: Je ken de pest krijgen; hd. *das dich die Pest (kriege)*; fr. *la peste soit le coquin*.

één avond voor f500 jenever verzopen, terwijl de kwaadgezinden werden vervolgd en gekankerd. Ook intr. mopperen in *Het Volk*, 20 Juni 1914, p. 5 k. 2: Onder de lagere ambtenaren gekanker en gemopper; *Nkr.* III, 10 Mei p. 2 (*kankeren*, mopperen); *De Arbeid*, 12 Sept. 1914, p. 1 k. 4: En als men dan weet, dat dit niet ging morrend en kankerend, maar met frissche opgewektheid; *De Telegraaf*, 28 Nov. 1914 (avondbl.) p. 9 k. 1: Hij kankert vier zijdjes over een borstrokken uitdeeling; *D.v.S.*

107: De halve sterrenhemel in actie: generaals, oversten, majoors, kapiteins, luitenants, kankerend en kafferend tegen elkaar in afdalende linie. Vandaar in soldatentaal een *kankerpit*, een mopperaar (in *Haagsche Post*, 23 Juni 1923, p. 885), *kankeraar* (in *Schakels*, 133).

1806. Dat gaat boven mijn pet(je),

d.w.z. daar begrijp ik niets van, dat gaat boven mijn begrip, of *dat gaat boven mijn knar* (hd. *knarre*; in *Jord*. II, 77) of *dat gaat boven mijn prik* (in *Kunstl.* 5). Vgl. *Nkr.* VIII, 25 April p. 2: Lees je *De Vrije Sijmen*? Nee? Natuurlijk niet, het meeste, wat daarin staat, gaat boven jouw petje; *Het Volk*, 30 Maart 1914, p. 3 k. 2: Dat zij dat ook al wou leeren! Maar die kunst blijkt te gaan boven haar pet; *Nw. School*, II, 177: 't Kan best wezen, dat het stuk boven z'n pet ging; II, 234: Het blijven bestaan van D.N.S. moge voor de stille pruttelaars als M.G. in *Het Nieuwe Schoolblad* een teeken zijn, dat er dingen groeien, waar ze met hun pet niet meer bij kunnen; *Handelsblad*, 24 Febr. 1919 (A), p. 13 k. 2: Bertus, waarom waren de wijzen wijs en de dwazen dwaas? Bertus antwoordt niet, 't gaat hem boven de pet; *Het Volk*, 23 Sept. 1915, p. 1 k. 3: Voor dat gemeentegepruts ben je goed genoeg, maar de hoge politiek gaat boven je boerepet; *Handelsblad*, 11 Sept. 1915 (avondbl.) p. 5 k. 5: Wat voer jelui nu uit? O, lezen hè? Hij sloeg de verzen van Leopold op, 'Hm' dat gaat boven m'n pet! Syn. *er niet met zijn haakje bij kunnen* in *Nkr.* X, 29 Jan. p. 8: Daar kan ik met me hakie niet bij. Syn, 't *gaat mijn muts te boven* in *Haagsche Post*, 5 Mei 1917, p. 447 k. 2:

Dan geeft u mij een stuk papier te lezen,
Waar allerhand geleerdigheid op staat,
Van koolhydraten, vet en calorieën,
Wat mijlenver mijn muts te boven gaat.

Afrik. *dit is bo my jakhals, dit is bokant my vuurmaakplek, dit gaan bo my jakhalsband* (Boshoff, 336). *Iets in de pet hebben*, iets in de gaten hebben, ook iets begrijpen (V. Ginneken II, 458). *Ik heb er niks mee aan mijn pet*, het kan mij niets schelen, het raakt mij niet; vgl. V.d. Water, 117. In den zin van 'hoofd, hersenen' komt 'pet' ook voor in *Kunstl.* 11: Daar schiet me wat in me pet!; evenzoo bl. 108; *Jord*. II, 478: Schiet me perdoes in me pet: Nouú nog de Bochel!

1807. Iets in petto hebben (of houden),

d.w.z. iets tot gelegener tijd bewaren, voor zich houden. De uitdr. is ontleend aan het Italiaansch *havere à petto*¹⁾, lett. in de borst, op het hart hebben; in gedachten houden, achter de hand hebben. Vgl. *Schoolm.* 255: Doch ik heb nog één middeltjen in petto, als menheer de Italiaan zei met zijn stilletto; fr. *avoir in petto*; hd. *etwas in petto haben*, im Sinne haben, vorhaben; eng. *to have in petto*, in one's own breast, in secret. Zie *Ndl. Wdb.* XII, 1429.

1808. Dat is geen peulschilletje,

d.w.z. is geene kleinigheid, niet gemakkelijk; vgl. Boekenoogen, 1348: *Dat is gien peuleschiltje*, 't is geen kleinigheid; *Schoolblad*, XLIII,

1) Schulz, bl. 288.

k. 1003: Men bedenke toch, dat elke Algemeene Vergadering f4000 aan 'zuurverdiende' contributiepenningen vordert! Voor zulk een 'peulschil' mag men wel 'degelijke waar' zien te krijgen; *Handelingen Staten-Gen.* 1912-1913, p. 2925: Men zal nu kunnen beleven dat de bespreking van dit laatste ontwerp veel tijd zal kosten, want het is geen peuleschilletje, dat wij niet behoorlijk en grondig zouden behoeven te behandelen; *Nw. School*, V, 274: Examen *Middelbare Luchtscheepvaart*, da's voor jou een peuleschilletje met jouw durf; VIII, 460: Hervormen moet geen peulschilletje zijn in ons vak; *Handelsblad*, 23 Januari (A) 1922, p. 10 k. 2: Zoo meent men, dat wij, Vlamingen, ook de moeilijkheid met de scherplange en zachtlange e en o als een peulschilletje beschouwen. Vgl. voor allerlei benamingen om kleinigheden uit te drukken De Jager in *Lat. Verscheidenheden*, bl. 57 vlgg.

1809. Piano aan,

d.i. langzaam, zachtjes aan. *Piano* is ontleend aan 't Ital. *piano*, lat. *planus*, vlak, en van geluiden zacht. In de 17de eeuw *piano-piano*; *pian-piano* (o.a. *Kluchtspel*, 3, 77); zuidndl. *piane-piane* naar fr. *piane-piane*. In navolging van *langzaam aan* heeft men gezegd *piano aan*, in gemeenzame taal *piaantjes aan*. Zie *Ndl. Wdb.* XII, 1508 en vgl. Harrebomée II, 180: Hij speelt piano aan.

1810. Zijne (of de) piek schuren,

d.i. vluchten, deserteeren; syn. *zijn kwast schuren* (Spaan, 61; 162; *Ndl. Wdb.* VIII, 723¹⁾; vgl. *Gew. Weeuw.* III, 27: Zy schuerden haer piek, en veranderden van quartier; Paffenrode, 100; Spaan, 165; Halma, 503: Zijne piek schuuren, *se tirer le nerf, gagner au pied*; Sewel, 637: Zyn piek schuuren en doorgaan, *to take to one's heels, to run away*; Tuinman, I, 284; V. *Janus*, 169; Harrebomée II, 180; *Schoolm.* 46; 67; 188; 254; *Zondagsblad v. Het Volk*, 1905, p. 195: Prins Willem schuurde zijn piek, en Holland is nu de Bataafsche republiek; *Het Volk*, 15 Juni 1914, p. 1 k. 2; *Ndl. Wdb.* XII, 1522; enz. Eig. gezegd van een soldaat, die onder voorwendsel van zijne piek te moeten schuren zich verwijdert en niet terugkeert. Zie n°. 1833 en vgl. het 17de-eeuwsche synonieme *de viddels schuren* (V. Moerk. 473²⁾, eig. de baan opgaan, achter de vrouwen aan? (zie *Tijdschrift XXXIX*, 152), *de poort, zijn gat schuren*. In de *Duytsce Lier*, 70 en *Boerekrakeel*, 8 komt het wkw. *schuren* voor in den zin van 'de piek schuren'; vgl. *hij poetstem, hij smeertem*; hd. *auskratzen*. In Zuid-Nederland onbekend.

1811. Piepen

heeft in 't bargoensch verschillende beteekenissen; vgl. Köster Henke, 52: *piepen*, slapen, maar ook wegsluipen, vluchten (*Sjof.* 217), lichten, enz. *Ik piep hem, hoor!* ik maak me uit de voeten (vgl. n°. 574?); *het is gepiept*, het is gebeurd, klaar, in orde; vgl. *Amstelv.* 81: Toen was 't zaakje gepiept; *D.H.L.* 28: Nou dan is de zaak gepiept; *Nkr.* VIII, 21 Nov. p. 2:

- 1) H. Beckering Vinckers denkt hier aan de beteekenis 'penis', die kwast en piek nog hebben. Hij meent, dat de oorspr. beteekenis is geweest: coire, daarna de breede baan opgaan, er vandoor gaan, en vergelijkt *krassen* en *opkrassen* met *krassen*, treden van een haan (zie *Tijdschrift XXXIX*, 152).
- 2) *Viddel*, cunnus.

Afijn, wat ge ook zucht, tiert, raast of addert, het zal u geen sikkepitje baten. Het zaakje zal behoorlijk gepiept worden, gelooft dat van mij; *Het Volk*, 16 Febr. 1915, p. 5 k. 2: Er behoeft maar één aandeelhouder met Reiman mee te gaan en het zaakje is alweer gepiept; *Slop*, 92: Ze kan wel al dood zijn geweest, gestikt in de jenever voor-ie sloeg. Zooveel herinnerde-ie zich nog, dat het anders was.... in eens gepiept, u-i-t, uit! Voor de ontwikkeling dezer beteekenis zal men moeten uitgaan van piepen in den zin van braden, poffen (vgl. appels of aardappelen piepen in heete asch¹). Voor piepen *pakken*, *stelen*, vgl. Köster Henke, 52: *Hij heeft een ezeltje gepiept*, hij heeft eene lade gelicht; *Menschenw.* 399: Nou had ie bij dien kerel, 'n heel mooi, fonkelnieuw goudtientje in 'n doosje zien liggen, zoo losjes maar, en dat had ie netjes gepiept! 't Eerst van z'n heele leven dat ie geld gannefte; *Nw. School*, VIII, 251: Een jaar of wat geleden liet ik mijn fiets een paar minuten onbeheerd staan aan 't postkantoor - ze was gepiept². - Van personen wordt 'gepiept' ook gebezigd in den zin van gesnapt, gevangen; vgl. *Slop*, 70: Hier ben ik nou.... nou heb je me.... gepiept hoor! Zie *Ndl. Wdb.* XII, 1547.

1812. Piepjong zijn,

d.w.z. zeer jong zijn; eig. gezegd van vogels, die nog zoo jong zijn, dat ze nog maar kunnen piepen; vgl. het bij Kil. vermelde *kriephinneken*³ en *piepgans*, *piepkuiken*. Zie Halma, 503: *P i e p j o n g*, *bijv. w.* heel jong, *fort jeune*; Sewel, 637: *P i e p - j o n g*, een piep-jong meisje, *a very young girl*; vlg. Van Effen, *Spect.* VI, 111: De moeder en de oudste dogter waren in 't zwart, en de ander, die nog piep jong is, in het donker bruin gekleed; Molema, 323: *piepjonk*, te jong om te trouwen; eig. nog in 't nest liggen te piepen; fri. *piipjong*; nd. *piepjung*.

1813. In den piepzak zitten,

d.w.z. in de benauwdheid zitten, in angst zitten, in de rats zitten (zie aldaar). De uitdr. dateert uit 't midden der 19de eeuw. Onder piepzak verstaat men 'koffie met melk en suiker door elkaar gekookt' (Boekenoogen, 747). Vgl. *Diamst.* 388: Als zij 'r ziek van wordt, dan zit je heelemaal in de piepzak; *Het Volk*, 12 Juli 1913, p. 9 k. 3: Hij zat wel een beetje in den piepzak met zijn arrestatie; 17 Juni 1913, p. 2 k. 4: Duymaer in de piepzak; *Nkr.* VI, 21 Dec. p. 6: O, ze zitten in den piepzak, al het lieve tuig van rechts. In het *Ndl. Wdb.* XII, 1554 en *Tijdschrift* XXXIX, 153 wordt gedacht aan *pijpzak*, doedelzak, 'daar de doedelzak bij 't bespelen samengedrukt wordt en wie daarin zit het dus benauwd moet hebben'. Zie n°. 1590.

1814. De kwade Pier,

d.w.z. kwade *Pieter*, de kwade man; degeen, die altijd, ook voor anderen die er belang bij hebben, iets moet verrichten, waardoor hij iemand onaangenaam is en den naam krijgt van boos te zijn. *Een kwade Pier*

1) Boekenoogen, 746.

2) Synoniemen van *piepen*, *stelen*, vindt men bij V. Ginneken II, 141.

3) Kluver, *Proeve*, 74.

was in de 16de en 17de eeuw iemand die 't anderen lastig maakt, waarmede het niet gemakkelijk is te doen te hebben; vgl. *een stijve Pier, bonte Pier*, een ruwe vent; *malle Pier*, een dwaas, *Pier Lichthart*, een luchthartig mensch; *Ndl. Wdb.* XII, 1556. Volgens Tuinman I, 10 zegt men *hy wil de quaade Pier niet zijn* 'van ymand, die iets niet met scherpheid wil aanvangen en uitvoeren'. Met Van Eijk I, *nal.* 59 en Laurillard, 7 te denken aan *Groote Pier*, of met Tuinman aan den apostel Petrus (*Matth.* XXVI, 51) komt me onnoodig voor. Vgl. *Nw. Amsterdammer*, 24 April 1915, p. 2 k. 2: Ik dacht dat de vaderlandsliefde, de 'waarde der nationaliteit', bij deze gelegenheid de Kwaje Pier was geweest?

1815. Iemand pieren,

d.i. iemand beetnemen, foppen, voor den gek houden, hem *pieteren* (zuidndl.), vooral in de uitdr. *gepierd zijn*, d.i. gefopt zijn; fri. *immen piere*; oostfri. *pîren*; Sleeswijk-Holstein: *pieren*¹⁾. Vgl. Langendijk, *Don Quichot*, 282; Rusting, 212: 't Schijnt belachelijk en maar louter pieren; Langendijk, *Krel. Louwen*, 47; *C. Wildsch.* II, 173: Hij zag niet eens hoe ik en Frans Ligthart hem gepierd hebben; III, 49: Wees nu toch op uwe hoede! laat u niet pieren!; Tuinman II, 112; Halma, 503: *Pieren*, loeren, bedriegen; Sewel, 637: *Pieren*, foppen, loeren, snuiten. *Pieren* is eene afl. van *pier*, strik, klem, val, fuik; zie *Mnl. Wdb.* VI, 322 en vgl. **verlakken**.

1816. Pierenverschrikkertje, - verlakker,

d.i. een glas klare; ook een borrel op de nuchtere maag, dien men in Groningen een *pierekul* (die de pieren fopt) noemt (Molema, 323; Boekenoogen, 747). Men neemt zulk een borrel, om de pieren, die naar men meent onze maag van streek maken, een schrik aan te jagen, en zoo 'den kater' te verdrijven. Vgl. n°. 1633; *Volkskunde* XXVI, 39 en zie *Amst.* 123: Na dit heldenfeit liet hij zich verleiden een klein pierenverschrikkertje te nemen, om op te drogen, zooals hij zeide; bl. 99: Dan motje een pietsie²⁾ bitter in je piereverlakker nemen; *Zondagsblad v. Het Volk*, 2 Juli 1905, p. 7: De overige deelnemers namen maar vast 'n pieren-verschrikkertje; *De Arbeid*, 7 Jan. 1914, p. 2 k. 1: Menschen, die er voor bekend staan dat ze geen voldoende weerstand kunnen bieden aan hun lust in een pierenverschrikkertje; *Het Volk*, 31 Jan. 1914, p. 5 k. 1: Dat zij uit pure woede er haast toe kwamen een pierenverschrikkertje te nemen; 1 April 1914, p. 5 k. 2: Zoo'n kolos uit een circus, die op raad van den veearts met sterken drank behandeld werd en later, na genezen te zijn, wild en woest werd, als hij niet op tijd zijn pierenverschrikkertje kreeg; *De Telegraaf*, 18 Juni 1914 (ochtendbl.), p. 5 k. 3: Gelijk het hengelen een ouderwetsch vermaak is, blijft het pierenverschrikkertje een oud en beproefd middel, ook tegen de koude voeten. Ook in Parijs spreekt de werkmán van *tuer le ver* (*qui me pique l'estomac*) en Jehan le Houx zingt in *la Panacée universelle*:

1) *Onze Volkstaal* II, 48.

2) Dit woord (hd. *bischen?*) ook in *Jord.* II, 13; *Amstelv.* 21; Köster Henke, 53.

Les vers il fait mourir.
 J'en prends pour m'en guérir
 Et nettoyer mon ventre¹⁾.

In het Friesch noemt men een 'verschrikkertje' nemen *it hert ris kjel* (kil, verschrikt) *meitsje*, dat veel overeenkomt met het gron. *wirms* (de wormen) *kel moaken* (Molema, 579).

1817. Pierewaaien,

d.w.z. doordraaien, pret maken, *aan de pier zijn* (Molema, 323) of *gaan*. Een sedert de 17de eeuw meermalen voorkomend werkwoord, dat in den vorm *piereweyen*, *pireweyen* o.a. wordt aangetroffen bij Winschooten, 304; Focquenbroch, *Herderszangen*, 64; Rusting, 85; 253; 429; enz. Zie ook Sewel, 637: *P i e r e w e y e n*, *to play the truant, to go idly up and down*; en vgl. *Nkr.* II, 22 Nov. p. 4: En 's nachts vermaken we ons eerst fleurig; we gaan dan recht gezellig aan de pier; Schuerm. 476 a; *Bijv.* 241 a: *pireweien*. Het woord is van Russische afkomst en waarschijnlijk door Nederlandsche matrozen uit Archangel overgebracht; in die taal beteekent nl. *pirúju*, *pirovát*, een gastmaal houden; *pir* = gastmaal (vgl. idg. *pi*, drinken). Zie *Ndl. Wdb.* XII, 1570 en Uhlenbeck in de *Beiträge* XVI, 563 en XIX, 313.

1818. Pietlut hebben,

ook *putlut hebben*, d.i. koude drukte, onnoodige beweging hebben (Bouman, 80); Harreb. II, 31: Hij heeft vrij wat Piet Lut op zijn lijf. **Een Pietlut**, een kleingeestig, overprecies mensch; soms ook een kleinzeerig man. Vgl. *Nw. School*, III, 162: Zwetsers, charlatans, prullen, pietluttten, stakkers; Speenhoff II, 61: Meneer Piet Lut als vrijgezel, had een aardig meissie; *Amst.* 113: Heer in den Hemel! wat 'n putlut! schreeuwt Jans; *Ndl. Wdb.* XII, 1596. Misschien moeten we in *putlut* eene vereeniging zien van *put* en *lut*, twee namen van landen, die voorkomen in *Ezechieel* XXX, 5: Morenlant ende *Put* ende *Lud*, ende al den gemengden hoop ende Cub, enz. De voorlezing van dit bijbelvers heeft iets druks, iets van een oloop, en geeft toch niet veel voor den hoorder en kan aanleiding hebben gegeven tot de vorming van *putlut hebben*²⁾ en 't bnw. *putluttig*. Later is 't woord door misverstand in verband gebracht met den mansnaam *Piet*, waardoor de vormen *Pietluttig* en *Pietlut* ontstonden; vgl. *parlesanten*, *poeha* (n°. 1846) en het fr. *brouhaha*. *Pietlut* kan als eene verwarring beschouwd worden met eene andere beteekenis, die dit woord heeft, nl. die van sukkel, krentekakker, kleingeestig man. Ook een *Pietlutter* of *Pietjelut* (in *Sprotje* II, 19; *Nw. School*, IV, 132; V, 91), wellicht met bijgedachte aan een kleine (= kleinzeerige) Piet (vgl. dial. *lut*, achterh. *lüt*, klein³⁾, waarnaast *pietluttig* (o.a. *Het Volk*, 15 Mei 1914, p. 1 k. 1; *Amsterdammer*, 15 April 1914, p. 12 k. 3; *Nw. Amsterdammer*, 2 Januari 1915, p. 2 k. 3; Gunnink, 185), *putluttig* (fri. ook *puttig*), kleinzeerig, kleingeestig, vitziek, lichtgeraakt; *pietlutterig* (*Nw. School*, IV, 101: pietlutterige kleinigheden;

1) Aangehaald in *Noord en Zuid* X, 339.

2) Laurillard, 22-23; *Nav.* XXII, 279-280; *Woordenschat*, 960 en Harreb. II, 31 a; III, CL.

3) Zie *Taal en Letteren* II, 107.

VI, 264); *pietluttigheid* (in *O.K.* 36; *Het Volk*, 19 Dec. 1913, p. 1 k. 4; 15 Sept. 1914, p. 1 k. 2: Het is nu ernst, en door den ernst raken we onze pietluttigheden kwijt), of *pietlutterigheid* (in *Nw. School*, V, 380) naast *lutteputtigheid* (in *Kmz.* 233). Syn. is *pietepeuterig* (*Het Volk*, 13 Maart 1914, p. 1 k. 3; 14 April 1914, p. 6 k. 1) of *pieterig* (Boekenoogen, 748; *Het Volk*, 10 Dec. 1914, p. 6 k. 4: Het gezochte, pieterigpolitieke, alle uitwerking missende debat). Zie *Ndl. Wdb.* XII, 1584; 1591.

1819. Hij stond te kijken als Piet Snot,

d.w.z. hij stond er bedremmeld, beteuterd te kijken, als 'een snyer, die zyn naald verloren heeft', *als een poelsnip, als verdomde Louis* (Harreb. III, XLII), *als Jan Lul* (in *D.H.L.* 4), als *Pier Snot* (17de eeuw); eig. als een snottige Piet, een snotjongen, een snotolf (Tuinman I, 311). In de 17de eeuw vinden we deze zegswijze in *De Wynoegst* (anno 1698), 53; vgl. ook *Bierh.*¹⁾, 12: Hoe onnoozel staat hy daar als Piet snot met zyn mond vol tanden; Spaan, 160; Langendijk, *Don Quichot*, vs. 709: Gut, kereltje, gy zult staan kyken als Piet snot; Molema, 339: *stoan as pijsnöt*, *Nkr.* III, 3 Oct. p. 3; *Lvl.* 193: Ik laat me niet voor piet snot gebruiken; *Sjof.* 170; *Zevende Gebod*, 42. Voor Zuid-Nederland vgl. *Antw. Idiot.* 960: *staan zien gelijk Piet Snot*, onnoozel staan te kijken; het Westvlaamsche: *kijken lijk Liefke Snot* (De Bo, 519 b); *Waasch Idiot.* 193: *met 'nen drupneus staan*, teleurgesteld zijn, bedrukt kijken; in Twente: *as nen snotleppel*; fri. *stean for pyt-snot*, joodsch: *rotser, rotsjongen, rotsneus, rotslepel* (*Zoek.* 61; 138; *Ndl. Wdb.* VIII, 3088), kwajongen (van *rots* (mhd.), snot); syn. *staan te kijken als Lamme Louis* (in *Nw. School* IV, 208²⁾.

1820. Pietje de voorste,

hetzelfde als *haantje de voorste* (n°. 751); fri. *pytsje-de-foarste*. Vgl. *C. Wildsch.* VI, 66: Zotte gezelschappen, waarin jij altoos pietje de voorste waart. Het is niet noodig voor de verklaring van deze uitdr. te denken aan de driftige natuur van den apostel Petrus³⁾, die nooit Pietje wordt genoemd; we hebben in Pietje niet anders te zien dan een gewonen jongensnaam evenals in *een heele Piet* (fri. *in hele pyt*), *Piet Snot*, *Pietje Rechttuit*, *Pietje Vliegop*, *Piet Lut*, *Piet zoen*⁴⁾, *Zwarte Piet*, *Pietje* of *Hansken Pek* (= Heintje Pik), *Jan, Piet en Klaas* (Jan en alleman; Afrik. *Piet, Poul en Klaas*), *Pietje de dood* (De Bo, 852; *Antw. Idiot.* 513 b; 517 b); enz. In Oud-Beierland spreekt men van een *Fijchie* (verkleinw. van *Fya*, Sophia) *de voorste*⁵⁾.

1821. Hij heeft al zijne pijlen verschoten,

d.w.z. hij heeft al zijne krachten verbruikt, hij weet niets meer te zeggen. Zie Tuinman II, 120: *Men moet al zyn pylen niet 's evens verschieten*. Die dat doen, zyn daar na weerloos; Halma, 503: Al zijne pijlen

1) *Het Leydze Bier-huys*, boertig kluchtspel door Abraham Stokhuyzen, Leiden 1758.

2) Toespeling op den 'lammen koning' van Holland, Louis Bonaparte.

3) Zooals in *Archief* I, 7; door Tuinman I, 10; Laurillard, 8 en Zeeman, 409 wordt gedaan.

4) Harrebomée II, 181.

5) Opprel, 55 a en Spaan, 97: *Fytje de voorste*.

zijn verschooten, hij heeft alle zijne redenen bijgebragt, *il a dit ce qu'il avoit à dire, il ne sauroit rien dire davantage, il est au bout de son rollet*; Sewel, 655: Al zyn pylen zyn verschooten, hij heeft al zyn gal uitgebraakt. Vgl. *Ndl. Wdb.* XII, 1614; n°. 1295 en het fri.: *hy het wol pillen op 'e koker*, hij is kundig en welbespraakt; *hy het syn pylken forsketten*, zijn kruit verschoten.

1821 a. Verschillende pijlen (meer dan één pijl) op zijn boog hebben; zie n°. 297. ^{aant.}

1822. Het is de pijn niet waard,

d.w.z. het is de moeite niet waard, het loont de moeite niet. Het znw. 'pijn' beantwoordt aan het mnl. *pine*, moeite, last, inspanning; laat-lat. *pêna*, lat. *poena*. Vgl. mnl. *soo waert ons wel der pinen waert* (Hild. 192, 281); Plant.: Het is de pijn niet weerd, *il ne vault pas la peine*, non operae pretium est, cassus est labor; Sart. I, 10, 42: 't Is hem niet de pijn waert, hem daer teghen te versetten; Tuinman I, 177; 't Is de pijn niet weerd; *Sara Burgerhart*, 156; 165; 378¹⁾; Halma, 504; Harreb. II, 182; *Ndl. Wdb.* XII, 1667; Van Weel, 131; Molema, 322: *t' is de piene weerd*, het is de moeite waard, het is bijzonder; *t' is de piene nijt weerd*, 't beloont de moeite of kosten niet; Gallée, 33; Draaijer, 30; fri. *dat is de pine net wirdich*; *Handelsblad*, 17 Januari 1915 (ochtendbl.), p. 7 k. 2: Het (stuk) loont de pijn van eene nadere bespreking niet; *Nw. Amsterdammer*, 27 Febr. 1915, p. 7 k. 4: De heele affaire zou mij trouwens de pijn niet weerd lijken. Voor Zuid-Nederland vgl. *Antw. Idiot.* 961: 't kan de pijn niet lijden of 't is de pijn niet weerd; syn. van *dat kan de pijn niet uitdoen* (*Waasch Idiot.* 518).

1823. Hij zal een leelijke pijp rooken,

d.w.z. hij zal iets onaangenaams ondervinden, er leelijk tegen aanlopen. Vgl. *V. Janus* III, 228; Harreb. II, 183: Hij zal een leelijke (slechte of vuile) pijp rooken; *Schoolm.* 156; *Kent.* 18: Ze zullen een leelijke pijp rooken! de oproermakers!; *Het Volk*, 28 Jan. 1914, p. 2 k. 1: De Heer Scheurer heeft een bittere pijp moeten rooken vandaag; *Handelingen Stat.-Gen.* 1913-1914, bl. 1731: Ik ben niet geheel vrij van de vrees, dat zij (*de tabaksbelasting*) den Minister en hen die achter hem staan een leelijke pijp zal doen rooken; *Amstelv.* 78: Alhoewel deze vereeniging 'n kwaje pijp heeft gerookt; *Het Volk*, 19 Juli 1913, p. 9 k. 2: Er zijn ook hooggeplaatste rookers, die, tegen wil en dank, hebben moeten trekken aan..... een zware pijp, door hun volk voor hen gestopt; 6 Juli 1914, p. 3 k. 2; Schuermans, 478: *eene vuile pijp rooken*, ergens slecht van afkomen; *met iets eene pijsje rooken*, schade lijden²⁾; Tuerlinckx, 500: *in pijp stoppe*, eene groote moeilijkheid te overwinnen hebben; *dije zal in pijp stoppen, as ter thuis komt*, die zal bekeven worden; *Antw. Idiot.* 961; 1133: 'en vuile, 'en leelijke pijp smooen, het bezuren, kwalijk varen; *Waasch Idiot.* 518 b: *er een pijp van stoppen, rooken*, kwalijk met iets varen, zich er slecht mee bevinden; Rutten, 174 b: *eene vuile pijp smoren*, iets onaangenaams ondervinden; *hij zal nog eene*

1) Volgens Molema, 553.

2) *De Familiekring*, n°. 115, 101.

pijp stoppen, heel wat ondervinden, waarvoor men in de Kempen zegt *hij zal er van stoppen* (vgl. *Waash Idiot*. 633). In Groningen: *'n slechte piep rooken*, slecht te pas komen, schade lijden (Molema, 387 a); in 't eng. *put that in your pipe and smoke it*, steek die in je zak. Te vergelijken is: *een bittere pil moeten slikken; een harde noot kraken* en dergelijke. Ook in het Friesch: *hy smookt dêr in forkearde* (ook in *smoarge pijp mei*, hij belooft schade met die onderneming; in Twente: *ne smerige pîpe roaken*. Vgl. in Zuid-Nederland: *hij zal nog uit vuile lepels eten*, zijne zaken zullen nog slecht aflopen; fr. *il a bu un fameux bouillon*, hij is door speculeeren zijn geld kwijt.

1824. Naar iemands pijp(en) dansen,

d.w.z. alles doen wat een ander begeert; iemands wil in ieder opzicht volgen; eig. zóó dansen als een ander voorfluit (vgl. Goedthals, 101: *Men moet danssen naer dat de speelman wilt*; Vondel, *Leeuwendalers*, vs. 1320). De zegswijze wordt in de 16de eeuw¹⁾ aangetroffen bij Servilius, 229*: *tMoet al dansen nae syn pypen* (vgl. Bebel, 417; *Prov. Comm.* 557: *nader pipen salmen dansen*); Campen, 118: *Wy moeten nu nae synen pypen dansen*; Coornhert, 552 r. Die heeft machts ghenoech om ons nae sijne moort-pijpe te doen dansen; Sartorius IV, 53: *tMoet al na syn pijp dansen*; I, 6, 6: *Ghy danst niet als ghy pijpt*; Anna Bijns, *Refr.* 124: Die niet en willen dansen nae Luthers pijpen; Marnix, *Byenc.*: Maer alle Concilien moeten de H. Kercke onderworpen wesen.... ende altydt na hare pijpen dansen; elders: Of het Bier na de woorden, ende na de pijpe der Transsubstantiatie soo wel soude kunnen dansen.... als de Wijn²⁾; Van Vloten, *Geschiedzangen* I, 122: Na sulken pijpe en woudense niet dansen; *Tijdschr.* XXI, 108: *Wy moeten al nae haer pypen springhen, haer sancksken singhen*; Hooft, *Brieven*, 384: *Naar hunne pijp doen dansen*; Huygens VI, 33: 't Is wonder dat de Franssen ons oock al slaepende naer haere pyp doen danssen; bl. 20: *Speellieden, die u selfs doen naer haer' pijpen danssen*; Van Effen, *Spect.* I, 141: *Moet ik naar hare pypen, of zy naar de myne danssen?*; II, 142: 't Een of 't ander canailleus wyf dat 't geheele huisgezin naar haar pypen doet danssen; *C. Wildsch.* III, 20; Harreb. III, 15; *Ndl. Wdb.* III, 2288; *Krat.* 187; *Nkr.* V, 24 Juni p. 6; VI, 15 Juni p. 6; *Nest.* 105; *Handelsblad*, 18 Sept. 1913 (avondbl.), bl. 1 k. 3: *Haar (de Democratie) volkswil kwam achter de deur bij den bezemstok en zij mocht dansen naar het pijpen der Parijsche Jacobijnen*; *S. en S.* 42; *Zoek.* 63: *Nou dansten ze naar de pijpen van de vrouwen: enz.* Uit al deze voorbeelden blijkt overtuigend, dat men in 'pijpen' evengoed het meerv. van het znw. kan zien, als de onbepaalde wijs van het werkwoord; beide opvattingen golden vroeger, en ook thans is het niet uit te maken, welke van beide bedoeld wordt, ofschoon men vrij algemeen er den infinitief in gevoelt. Zie *Ndl. Wdb.* XII, 1698; 1741. Voor Zuid-Nederland zie Joos, 83; *Antw. Idiot.* 330: *dansen gelijk er gefloten wordt*³⁾;

- 1) In proza van het laatst der 15de eeuw komt voor: Ende nadien dat sie (de pijpers van de 'geestelike bruloft') pijpen, sullen die bruden dansen ende treden. Hier hebben we nog niet met een spreekwijze te doen (*Tijdschr.* XLI, 129).
- 2) Aangehaald in *Taal en Letteren* II, 75.
- 3) Vgl. *Matth.* XI, 17: *Wy hebben u op de fluyte gespeelt, ende ghy en hebt niet gedanst.*

Waasch Idiot. 161 a: *dansen gelijk iemand schuifelt*; 518 b: *naar iemands pijpen dansen*; Teirl. 250: *op iemand zijn schuifelke, zijn fluitse dansen*; ook *dansen gelijk iemand schuifelt, fluit*; vgl. verder het hd. *nach jemandes Pfeife, Geige tanzen*; oostfri.: *na andermans pîpen dansen*; eng. *to dance to (or after) a person's pipe, piping, whistle, tune(s)*; fr. *aller aux flûtes de qqn*; het Friesch: *nei immens pipen dounsje*. Zie verder Huydecoper, *Proeve I*, 370-375, die ook vermeldt Jan Zoet, 42: ieder moest zijn deuntje zingen, ieder danssen naar zijn fluit.

1825. Een (of den) pik op iemand hebben,

d.w.z. haat, vijandschap, afkeer jegens iemand koesteren; iemand niet mogen lijden en dit laten merken door kleine hatelijkheden; mnl. *wederbick houden op*; 17de eeuw: *een piek* (fr. *pique*) *op iem. hebben*; in Zuid-Nederland: *eenen pikk, pik* of *puuk op of tegen iemand hebben* (De Bo, 853 a; Schuermans, *Bijv.* 241 b; *Waasch Idiot.* 519; 541); Kiliaen: *Eenen pick hebben teghen iemanden, simultates cum aliquo habere, gerere*; pick, *simultas, inimicitiae occultae, latens odium*. Gall. *pique*. Plantijn: *Eenen Pick d'een tegen den anderen hebben, avoir quelque pique ou rancune l'un contre l'autre*; Halma, 505: *Een pik op iemand hebben, en vouloir à quelqu'un, avoir une dent de lait contre lui* (vgl. mnl. *den tant hebben op enen*); Tuinman I, 276; *Brieven v. Abr. Bl.* I, XXXVII; *W. Leevend*, I, 228; *C. Wildsch.* VI, 59; *Dievenp.* 99; *Het Volk*, 5 Sept. 1914, p. 5 k. 1; *Nw. School*, VI, 221; *Handelsblad*, 19 Maart 1922 (O), p. 6 k. 5; enz. Vgl. de vroegere uitdr. *een' hak op iemand hebben*; hd. *ein Håkchen auf jem. haben*¹⁾, *een kwaden hak op iemand scheppen, uit hak op* (uit wrevel, misgunst tegen). De oorspr. bet. der zegswijze kan dus zijn: 'iemand telkens pikken', onder invloed van het fr. *pique*, wrok, heeft zij dan de tegenwoordige beteekenis aangenomen²⁾. De Duitschers zeggen evenals wij: *einen Pick auf jemand haben*, maar ook *eine Pike auf jemand haben* (vgl. 17de eeuw ndl. *een piek, pijck hebben op iemand*³⁾), welk *Pike* ontleend is aan het fr. *pique*, spies, waaruit zich die van *wrok* ontwikkelde, evenals in het Italiaansch, waar *picca* zoowel *spies* als *wrok* beteekent. Ook in het oostfri.: *hê hed 'n pîk up hum* (Ten Doornk. *Koolm.* II, 716 b). In Zuid-Nederland *een flem op iemand hebben* (Schuerm. 126 b; *Antw. Idiot.* 422); *eenen nik tegen of op iemand hebben*, dat ook in de latere middeleeuwen voorkwam (De Bo, 743; *Mnl. Wdb.* IV, 2449); *tegen iemand steken*, iemand niet kunnen lijden (*Antw. Idiot.* 1184); in het Friesch: *it grau (of in pik) op immen ha* (ook bij Molema, 133 b⁴⁾).

1826. Pikbroek.

Deze naam voor een matroos komt in de 17de eeuw o.a. voor bij J. Cats: *Seehelden! wacker volck! peckbroeken! rappe gasten!*⁵⁾; Halma,

1) In Friesland beteekent *hak*, lust, trek, zin (*Fri. Wdb.* I, 487 b).

2) Franck-v. Wijk, 501.

3) Zie o.a. *Nav.* LXI, 180; *Ndl. Wdb.* XII, 1526.

4) In het *Ndl. Wdb.* V, 609 wordt deze uitdr. ook aangewezen in de geschriften van de dames Wolff en Deken.

5) Zie nog eene plaats uit de 17de eeuw in *Taal en Letteren* VII, 200.

500; Sewel, 637 verklaart pikbroek door *one that wears pitched breeches a seaman*. Vgl. voor deze verklaring D. Heinsius, *Nederd. Poemata*, 66: Hij was bepeekt, als ons matroosen sijn¹⁾; fr. *papa goudron; un cul goudronné*; hd. *ein Teerjacke*; eng. *a jacktar*; zwe. *bäckbyxor*. Zie n°. 1835.

1827. Eene bittere pil moeten slikken,¹⁸²⁷

d.w.z. eene pijnlijke, onaangename zaak moeten verrichten; iets onaangenaams moeten hooren; vgl. de synonieme uitdr. *eene harde noot moeten kraken* en Vondel's *Leeuwendalers*, vs. 1687: Hy (*Pan*) eischt ons Adelaert, dat bitter valt te zwelghen; Halma, 637: *Une facheuse pilule, une chose fâcheuse à souffrir, een harde pil om te verdouwen*; Afrik. *dis 'n bitter pil om te sluk*. In het Fransch gebruikt men hiervoor *avaler la pilule, des couleuvres ou des poires d'angoisse*; eng. *to swallow, to eat a bitter pill, (boiled) crow*; hd. *eine bittre, grobe, harte Pille verschlucken*; wij zeggen ook *iets moeten slikken; iemand een bitteren borrel geven; iets moeten opdrinken* (17de eeuw), *opeten*. In 't fri.: *in bitter drankje*; in Twente: *ne harde körste om te kauwen*; in 't oostfri.: *hé hed hum 'n dugtigen pill gefen* (Ten Doornk. Koolm. II, 718 a); fr. *cest du pain bien dur*.

Eindnoten:

1827 *I. c'est du pain; syn. is een harde pil.*

Pil no. 11.

In Ned.-Indie de naam voor vergif. Vgl. fr. *bouillon d'onze heures*, giftdrink; *prendre un bouillon d'onze heures*, zich om 't leven brengen. Volgens *Noord en Zuid XXIX*, 231 een drank, dien men iemand om elf uur ingaf, zoodat het slachtoffer te middernacht was ingeslapen om niet weer te ontwaken (?).

1828. De pil vergulden,

d.w.z. het onaangename fraai of aannemelijk voorstellen; iemand met vriendelijke woorden, op zachte wijze iets zeer pijnlijks zeggen; het leed, dat men iemand heeft moeten aandoen, door iets vriendelijks, een gunstbewijs, verzachten. Vgl. Huygens VI, 39:

De Trouw-feest is een dagh van 'tuyterste vermaecken:
Den Gecken tot een aes, den Wijsen tot een baecken.
Maer, Bruydegoms, die 'tzijt, of die het werden sult,
Denckt niemand eens waerom de Pille werdt vergult?

Halma, 505: Dat zijn vergulde pillen, daar schuilt wat kwaads onder; II, 637: *Dorer la pilule*, dire en termes obligeans quelque chose de désagréable. In het Fransch gebruikt men naast *dorer la pilule* ook *sucrer la moutarde*; hd. *die Pille vergolden, überzuckern*; eng. *to sugar, to gild the pill*; de Romeinen noemden zulk een vergulde pil *litus melle gladius*, een zwaard met honig bestreken.

1) In de 17de eeuw kende men ook reeds *pik aan zijn broek hebben*, een *pikbroek*, *piklap* zijn, d.i. een *plakker* (Winschooten, 189; Halma, 500; De Bo, 840).

1829. Een pilaarbijter,¹⁸²⁹

d.w.z. een huichelaar, een schijnheilige, *een heilig vat met verdoemde reepen* (Claes, 259); een *kerkuil* (Sewel); *een geveinsde kerkpilaar* (*Kluchtspel* III, 105); mnl. *pilarenbiter*. Kiliaen: *Pijleren-bijter*, hypocrita in aede sacra: superstitiosus; qui assidue, anili superstitione imbutus, in aede sacra decidet: *quasi columnas mordens sive erodens*. Andere bewijsplaatsen zijn *Roode Roos*, 156; Hooft, *Schijnheilig*, 391 (Pantheon-ed.); Rabelais II, 247: Schijnheylige, gebodprevelaers, pilaerbyters, huyghelaers, en woud-broeders; Halma, 504: *pijlaarbijter*, huichelaar, geveinsde; II. 637: *Un pilier d'église*, pijlaarbijter, een die uit of om iedele eere de kerken in alle voorvallen bezoekt; *C. Wildsch.* III, 301; Harreb. I, 57.

Het is een spotnaam voor iemand, die altijd in de kerk zit en voortdurend biddend of prevelend opziet tegen een pilaar, waaraan bijv. een schilderij van den een of anderen heilige hangt¹⁾. Zie ook *Ons Volksleven* V, 165 en vgl. het fr. *un mangeur de crucifix*, un faux dévot (Littré I, 919). Vgl. n°. 149.

Eindnoten:

1829 Zie het artikel in *Ndl. Wdb.* XII, 1842, waar wordt opgemerkt, dat een afbeelding van een pilaarbijter en -bijtster (een monnik en een non) voorkomt links en rechts beneden aan het koorhek in de Groote of St. Bavokerk te Haarlem.

1830. Bij de pink(en) zijn,

d.w.z. bij de hand zijn, *bij de loop zijn*, zooals men in de Zaanstreek ook zegt (Boekenooien, 591). Met zekerheid is omtrent den oorsprong dezer uitdr. niets te zeggen (*Taal en Letteren* XI, 441). Ze schijnt voornamelijk in Noord-Nederland bekend te zijn (vgl. *Nieuw Nederl. Taalmagazijn* II, 220; Gallée, 33 a; Harreb. II, 184 b; III, LXXIII; *Lvl.* 295); wel komt in het Yperensch voor: *hij is bij de pink*, hij zit warm of hij heeft geld (Schuerm. 480 b) en in de Kempen: *bij de pinken zijn*, rap, behendig, bij der hand zijn (*Antw. Idiot.* 966). In Friesland eveneens: *hy is by de pinken*, hij is bij de hand, *als de pinken* (of *vincken*, *kippen*²⁾) *er bij* (*Fri. Wdb.* II, 353). In Groningen beteekent *bie de pinken wezen*, zuinig, spaarzaam zijn, op de kleintjes passen (Molema, 324 b), wat doet vermoeden, dat we in 'pinken' het Bargoensch *pinken*, geldzak, moeten zien (Kluge, *Rotw.* 170). Uit deze bet. goed op het geld passen is dan die van bij de hand zijn voortgevloeid. *Iemand bij de pinken houden*, iemand wakker houden, zorgen dat hij bij de pinken is; vgl. *Haagsche Post*, 26 Jan. 1918, p. 99 k. 4: Men moet in het oog houden, dat er gestadig druk wordt gecritiseerd met de bedoeling de Regeering bij de pinken te houden.

1831. Op de pit leunen¹⁸³¹

beteekent klaploopen; in de tooneeltaal: voorschot op tractement vragen, nl. aan het donkere kantoortje in den voormaligen Stadsschouwburg te Amsterdam, waar altijd een lamp brandde; maar ook: over de lamp van den souffleur gebogen zijn, ieder woord afwachten, op den souffleur spelen, *pitten*³⁾; vgl. *M.z.A.* 97: Kerel! je moet mij uit den brand helpen; ik moet op de pit leunen, - 'k heb geen cent meer in huis; doe jij me plezier en maak, dat ik voorschot krijg; *De Amsterdammer*, 8 Nov. 1914, p. 7 k 1: Hoewel ze geen bliksem van hun rol kenden en bar op de pit leunden; *Handelsblad*, 5 Januari 1920 (A), p. 1 k. 4: We spelen vanavond 'Rooie Sien' deelde men ons mede en al zullen de invallers ook op de pit moeten leunen, we spelen; 26 Mei 1918, p. 6 k. 5: 'Pitten' jongmensch, legt de eerste acteur uit ten behoeve

- 1) Vgl. De Brune, *Bank.* I, 473: Men vindt menschen, die veeltijds met de knyen, ontrent de kerck-pylaren en gestoelten zitten, prevelende de woorden van 't gebed. met zuchten naer. In het hd. noemt men een vrouw, die voortdurend voor het venster zit uit te kijken *eine Fensterbeiszerin* of *Rahmenfresserin* (Schrader, *Bilderschmuck*, 24).
- 2) *Pinken* zijn hier snippen.
- 3) *Woordenschat*, 927; *De Telegraaf*, 2 Juli 1914 (avondbl.), p. 7 k. 5. De laatste beteekenis zal wel de oorspronkelijke zijn.

van zijn minder goed ingelichten collega, 'pitten', jongmensch, is het vermoeden hoe je rol wel zou kunnen wezen en voor de rest drijven op den souffleur⁴⁾; *Onze Volkstaal* III, 254: *Op de pit leunen*, ieder woord van den souffleur afwachten. Zie n°. 1322.

Eindnoten:

1831 *Handelsblad* 1 Juni 1924 (O) p. 9 k. 1: Vooral acteurs, die op de pit spelen, hebben er een handje van woorden te zeggen, die niet in hun rol staan.

4) Er is ook een ww. *pitten*, slapen, in soldatentaal; zie *D.v.S.* 55; 114; 144.

1832. Op een gloeiende plaat vallen,

eig. *als een druppel water op een gloeiende plaat vallen* (Harreb. I, 158), ook *dat valt op een gloeienden of heeten steen*¹⁾, d.w.z. er is groot gebrek of behoefte aan; eig. gebezigd van een verkwikkenden dronk, doch meestal van geld, hetwelk men ontvangt op een oogenblik, dat men er juist zeer om verlegen is, en dat spoedig weer op is. Vgl. Tuinman I, 116: Haast ziet men den bodem van eene haalkan, byzonderlyk, wanneer de drinker een vonk, of exteroog, in de keel, en grooten dorst heeft, zo dat het valt als op een heeten steen; zie ook bl. 122; *Nkr.* IX, 6 Maart p. 6: We hadden het zoo bitter, bitter noodig. Wat een mooie mantelpakken stuurde je niet! Wat een flinken regenmantel! Och, 't viel altijd op een gloeiende plaat.

1833. De plaat poetsen,

d.w.z. deserteeren, er vandoor gaan, weggaan, 'm smeren, 'm poetsen²⁾. Ook in Zuid-Nederland is de uitdrukking *de plaat (plate) poetsen* naast *de plaat schuren* blijkens *Loquela*, 108; *Antw. Idiot.* 971; De Bo, 864 b; Schuermans, 484 b; 495 a; Claes, 186; *Waasch Idiot.* 522 (*de dief is de plaat gepoetst*) bekend, evenals in sommige streken van Duitschland, waar gezegd wordt: *die Platte putzen* (Grimm VII, 1908; Dirksen II, 64); (*die*) *Platte butzen* (anno 1812; Kluge, *Rotw.* 304). Zie Harreb. II, 186; *Schoolm.* 30: Pak jij kameraad maar spoedig je biezen en poets me de plaat; bl. 159; 255; *Landl.* 108; *Lvl.* 44; *M.z.A.* 143; *Prikk.* II, 16: De radium-dief sloeg den weerloozen mannen den hoed over de oogen, toen poetste hij de plaat; *De Tijd*, 27 Maart 1914, p. 5 k. 1; *Kippeveer* II, 92; 133; enz. De eig. beteekenis is: de *borstplaat* of de *kolfplaat* gaan poetsen; dit als voorwendsel opgeven om zich te kunnen verwijderen en dan niet terugkeeren; vgl. *hij is pompstokken*³⁾ *snijden*, hij is gedeserteerd; zie n°. 1810 en vgl. **Om zeep gaan**.

1833a. Iemand op zijn plaats zetten; zie n°. 1657.^{aant.}

1834. Onder de plak zitten,

d.w.z. zoo beheerscht worden, als vroeger de kinderen door den 'schoolmeester' met de roede en de plak⁴⁾; niets te zeggen hebben. **Iemand onder de plak houden** of **hebben**, hem in zijne macht hebben, geheel beheerschen. Vgl. De Brune, *Bank.* II, 365: Kinderen onder de placke houden; Van Effen, *Spect.* III, 24: Hy durft zyn patroon in 't aanzigt berispen; hy heeft hem als onder de plak; Harreb. II, 187; *Kippeveer*, 231: Hij zit bij die uitverkorenen onder de plak; *Nkr.* IX, 21 Aug. p. 7: Zo'n prul die bukte onder de plak van z'n wijf (zie n°. 1773). Vgl. het oostfri.: *hê sitt under de kloppe* (Ten Doornk. *Koolm.* II, 278 a); in het fri. *ûnder 'e plak* of *batte* (fr.

- 1) Vgl. Harreb. I, 360: Het valt op een' heeten steen (*of op gloeiend ijzer*); Brederoo II, 97 vs. 2390: Ick salder ten minsten een kinnetje of ses vaantjes inschieten. Ick heb brangt in myn keel, en een gloeyende steen in myn borst.... ik heb so onnatuurlycken dorst!
- 2) *Slop*, 233; *V.v.d.D.* 133; Rutten, 178: *Poets hem maar*, trek er maar van door; *wegpoetsen*, het hazenpad kiezen.
- 3) Een pompstok dient om den loop van het geweer schoon te maken.
- 4) Plantijn: P l a c k o f t p a l m a e t , instrument d'un maistre d'escole pour frapper à la main, ferule.

bât?) sitte; hd. *unter der Fuchtel* (degen) *stehen*; fr. *être sous la férule* (plak); eng. *to be under a p's ferule*.

1835. Ergens blijven plakken,

d.w.z. ergens lang blijven praten; eig. als aan den stoel geplakt, zooals blijkt uit de Klucht v. *Het bedurven huishouden* (1703), bl. 29:

Ik geloof dat ze iewers weer aangezeild is daar ze geplakt zit, want zy heeft
Pik aan haar rokken, als zommige Mans aan haar broeken, als ze komt daar men de
fep (*drank*) geeft.

Sedert de 17de eeuw is deze zegswijze in gebruik blijkens *Gew. Weeuw.* III, 41; ze komt ook voor in Alewijn, *De Puiterveensche Helleveeg* (ed. 1720), bl. 7:

't Zyn mellekmuilen, die haar meesters kas verkrachten,
En menig Jonasje van drie geheele nachten¹⁾,
In d' oude snippen vlucht, of diergelyke kot
Met vreugde plakken.

In de 17de eeuw noemde men zoo'n plakker een *peklap* (Hooft, *Brieven*, 214) of zeide men dat hij 'een *peklap aan zijn poort (gat) had*' (Coster, 508, vs. 355 vlgg.); zie Winschooten, 189: *Hij heeft pik aan sijn broek, of gat*, dat is, hij weet van geen opstaan, of scheiden, als hij bij het geselschap is, en een goede roemer op sijn hand heeft: soo ook *piklappen* en hetgeen daar van afkomstig is: *hij is een regte piklap, hij is een piklapper*, ens. Dien naam *plakker* vindt men eveneens in de 18de eeuw bij Van Effen, *Spect.* III, 88; Sewel, 640. Voor Zuid-Nederland zie *Antw. Idiot.* 974: *plakken*, blijven zitten, toeven; Schuermans, 486; *Bijv.* 236; De Bo, 840: *pekbroek*, ook *pekker*, *plekbroek* of (*plak*)*plaaster* (*Antw. Idiot.* 974; Schuermans, 486), naast *plakbroek*, *hangbroek*, *hanggat*, *hangijzer*, *hangplaaster* (*Antw. Idiot.* 534), iemand die niet weet van heengaan; Harreb. II, 187: *hij is een plakbroek* (of *plakker*). Zie n°. 1826. In Joodsche taal wordt een plakker een *shalet* genoemd (*N. Taalgids* X, 286).

1836. Iemand zijne planeet lezen,

d.w.z. iemand zijn toekomstig lot voorspellen; eig. iemand zijn geluk of ongeluk uit zijne geboortester voorzeggen²⁾, zijn horoscoop trekken (fr. *tirer l'horoscope*³⁾). Onder een planeet verstaat men eene dwaalster, maar de astrologen verstonden er ook geboortester onder, wier stand invloed kon oefenen op iemands lot. De Grieksche geschiedschrijver Diodorus van Sicilië vermeldt (II, 31), dat reeds bij de Chaldeeërs het geloof bestond aan den grooten invloed, dien de sterren, en vooral de planeten op 's menschen lot konden oefenen. Bij ons vinden we in de middeleeuwsche geschriften meermalen van dien invloed melding gemaakt o.a. in de *Natuurkunde v.h. Heelal*, vs. 18 vlgg.:

- 1) *Een Jonas*, een driedaagsch, een dagenlang verblijf in de kroeg, bij den drank, 'onder water'. Vgl. *Jona*, I, 17; *Matth.* XII, 40; *Ndl. Wdb.* VII, 336.
- 2) *Lezen* hier op te vatten als het opslaan van bepaalde boeken om daaruit een geheim te ontdekken.
- 3) Vgl. Littré II, 2049; IV, 2233. De horoscoop is het punt der ecliptica, dat op het tijdstip van iemands geboorte boven den horizon verrijst. Uit dien stand iemands lot te bepalen, te *trekken*, noemt men *horoscoop trekken*. Hoe dit horoscoop trekken geschiedt, deelt Nic. Beets mede in *Na vijftig jaar*, 1887, bl. 165.

Want dat seghet ons die scrifture,
 Dat elcke creature, die levet,
 Sine nature van boven hevet
 Al van den seven planeten.

Zie verder vs. 1297 vlgg. en vs. 1245-1286; Maerlant, *Heim. der Heim.* vs. 777 vlgg.; 1591-1686; *Limb.* XI, 759 en Verdam in de *Handelingen der Maatschappij v. Nederl. Ltk.* 1897/1898, bl. 52-54; Halma, 507: Iemand zijne planeet leezen, zijn geluk of ongeluk uit zijne geboortestar voorzeggen; Harreb. II, 187. Vandaar kon de zegswijze ontstaan *onder een gelukkige (of ongelukkige), de rechte, planeet geboren zijn*; vgl. n°. 670.

1837. Van de bovenste plank,

van de beste soort (zie n°. 318). Vgl. *Zondagsbl. v. Het Volk*, 1905, p. 91: Fatsoenlijke burgerij, de autoriteiten, de notabelen, kortom alles wat in de sociale broodkast op de bovenste plank ligt; *Jong.* 218: 't Zat er aan bij die lui en alles was van de bovenste plank; ze keken niet op geld; *De Arbeid*, 17 Jan. 1914, p. 3 k. 4: Wij zijn in Amsterdam begiftigd met een woningspecialiteit van de bovenste plank; *Gemeentebld v. Amsterdam* 1914 II, 1662: Omdat mij zoo maar in eens een voorbeeld van de bovenste plank voor oogen wordt gehouden; *Het Volk*, 14 Oct. 1913, p. 5 k. 4: De heer Gerretson, een oranjeman van de bovenste plank; 15 Febr. 1915, p. 1 k. 2: Het was een veroveringsoorlog van de bovenste plank; *De Arbeid*, 21 Nov. 1914, p. 4 k. 4: Nu wil Troelstra probeeren deze menschen (*de Duitschers*) te doen doorgaan als kultuurmenschen van de bovenste plank; *Handelsblad*, 2 Oct. 1914 (ochtendbl.), p. 2 k. 5: Een apart tooneeltje krijgt 'het elastieke trio', acrobaten van de bovenste plank. Harreb. II, 187 citeert: *Dit is van het bovenste plankje*, men zegt dit bij 't gebruiken van triviale uitdrukkingen; syn. van *het gaat van het bovenste bordje*, het gaat er flink op los, in toepassing op gekijf en ruzie. Vgl. het Zuidndl. *Hij leet er in de bovenste schuif* of *de bovenste schof* (lade), hij is er 't troetelkind, hij heeft er meer te zeggen dan de eerste de beste; in *A. Jodenh.* 48: Die goosen was zoo betoeg (*rijk*) as 't water diep is, uwes weet wel, zoo'n echte ouwe spanjool, 'n sjprankel-kiejaai van de bovenste trap; *Kunstl.* II, 284: Ikke bin d'r nou eenmaal een van 't bofenste bussie!

1838. De plank mislaan (miszijn of mishebben),

d.w.z. zich vergissen, het mishebben, niet het goede inzicht hebben; *den bal mislaan*. In de 18de eeuw treffen we deze uitdr. aan in het *Boere-krakeel*, 164: En daerom slaeje de Plank niet iens zoo mis. Verder komt zij voor bij Harreb. III, LIII; *B.B.* 387: Ze zegt dat dokter nu de plank heelemaal mislaat; *Nkr.* II, 25 Dec. p. 2: Ik geloof dat zij in dit opzicht den plank mislaat; *Het Volk*, 19 Sept. 1913, p. 2 k. 3; 7 Maart 1914, p. 7 k. 3; *Nw. School* II, 215: Zoo dat toch de slottirade den spijker heelemaal niet op den kop zou hebben getikt - eerder de heele plank misgeslagen zou hebben. Het is niet onmogelijk, dat deze uitdr. ontstaan is door de samensmelting van twee andere: *den bal mislaan* en *de plank mis zijn* (*C. Wildsch.* III, 273: Zoo je denkt dat ik gelukkig ben, dan ben je de plank geheel mis; *V. Janus*, 364; *Nw. Taalgids* VIII, 278), welke laatste uitdr. misschien aan het kegelspel ontleend is; zie Ten Doornk. *Koolm.* II, 724 *b*: *dat was de plank mis* (beim Kegelschieben, statt *pudeln*), maar ook W. Dijkstra, 382 *b*: *hy is*

de planke mis, hij is de loopplank mis geloopt, hij is er naast gestapt; hij dwaalt, of schiet een bok, welke verklaring m.i. de waarschijnlijkste is¹⁾; vgl. *Het Volk*, 16 Maart 1914, p. 1 k. 2: Hier beletten zijn ervaringen als partijleider en Kamerlid hem niet de plank glad bezijden te loopen. Door de gedachte aan *het mishebben* ontstaat weder *de plank mishebben*, dat voorkomt in *Slop*, 98: Als je denkt daarmee vrij te komen, heb je de plank mis; *Volksk.* XXII, 82: Maar als je denkt, uilen, dat het voor mijn vermaakbaarheid is, dan hebje, verdoeme! de plank heel ver mis. Zie n°. 146.

1839. Een plasdank.

Een in de 16de eeuw bij Kiliaen voorkomend woord: *plasdanc*, *playsdanc*, dat hij vertaalt door *palpum*, *gratulatio adulatoria* en Plantijn door: *un remercement qui se faist.... pour complaire à aucun, ficta gratulatio*. Ook citeeren beiden *playsdanc behalen*, dat Plantijn verklaart als: *obtenir ou chercher d'estre remercie par faire le bon vallet*. Zie verder Winschooten, 265: Smeerschoenen dat is, een plasdank zoeken te behaalen: flikfloojen; Hooft, *Brieven*, 199; Vondel, *Joseph in Dothan*, vs. 173; *Korenbl.* II, 338; Van Effen, *Spect.* VI, 209; Halma, 507; Tuinman I, 26; Harreb. I, 120; enz. Naar de door Kiliaen gevolgde schrijfwijze wordt dit woord in verband gebracht met het fr. *plaisir*, en dan verklaard als: een dank, dien men verkrijgt door vleierij, door iemand te behagen²⁾; vgl. het door Hooft gebruikte *vlaaidank* en het Zuidnederlandsche *fletsdank* (*flisdank*, *flasdank*), waarin *flets* de stam is van het wkw. *fletsen*, pluimstrijken, streelen (Schuerm. 127 b; *Mnl. Wdb.* II, 823; *Ndl. Wdb.* III, 4542); *fleerdank*, *fleisdank*, *vleisdank* (zie ook Hoeufft, 656), waarin *fleer* de stam is van *fleeren*, laag vleien (De Bo, 323 b; Schuerm. 819 b; *Waasch Idiot.* 216 b). Thans wordt een plasdank ook gebruikt in den zin van 'een koele dankbetuiging, waar op eene belooning gerekend werd'³⁾. In Drente zegt men voor 'een plasdankje behalen' 'n vette brugge (boterham) verdienen' (Bergsma, 73).

1840. Plechtanker,

d.w.z. volgens Winschooten, 191: Een anker, dat men op de *plegt*⁴⁾ set, om gereed bij der hand te sijn: het beteekend ook bij uitneemendheid een swaar *anker*, dat men in de uiterste nood gebruikt: van de Latijnisten genaamd *sacra anchora*: want *sacer* somtijds oover groot beteekend: *vide Lexica*, oneigendlijk beteekend het *plegtanker*, de eenigste toeverlaat: gelijk de laatste teerpenning voor een reisiger'. Het woord komt in eigenlijken zin bij Kiliaen en in het Mnd. voor; in de overdrachtelijke beteekenis van uiterste redmiddel, noodanker (vgl. *Ndl. Wdb.* IX, 2074) lezen we het bij Hooft, *Brieven*, 243; 295; 419; Pers, 11 a; 865 b (*plichtanker*) en bij Van Effen, *Spect.* X, 80 en 126; zie ook Halma, 508: *Plegtanker*, toeverlaat, toevlugt, *refuge*, *recours*, *appui*; Harreb. I, 16; *Nkr.* IX, 30 Jan. p. 2: Onze Senaat is het plechtanker van het schip van staat en zorgt dat dit niet met alle winden mee gaat drijven; *Haagsche Post*, 30 Maart 1918, p. 877 k. 2: Den heer Van Kol speet

1) Vgl. *Navorscher* IV, 298; *Ndl. Wdb.* IX, 800.

2) De Jager, *Frequ.* II, 429 en Kluyver, *Proeve*, 79. Voor de *a* in plasdank zie Salverda de Grave, *Franse Woorden*, 168.

3) *Woordenschat*, 929.

4) Onder de *plecht* verstaat men een klein voor- of achterdek op een vaartuig.

het vooral dat het onrecht werd gepleegd door de grootste republiek (Amerika), de hoop en het plechtanker der democratie. Vgl. ook *hij ligt voor zijn laatste anker* of *voor zijn plechtanker*, het is slecht met hem gesteld, hij beproeft het laatste middel; zie *Ndl. Wdb.* II¹, 495 en vgl. hd. *vor dem letzten Anker liegen*.

1841. Pleite zijn (of gaan),

d.w.z. failliet zijn; bankroet zijn; weg zijn; eig. er vandoor zijn; weggelopen zijn, een bargoensche uitdrukking ontleend aan het hebr. *p[ə bakje][ə bakje]tâ(h)*, *peleito*, vlucht. Vgl. *Kalv.* I, 96: De Leeuw is pleite; *Nkr.* VI, 25 Mei p. 6: Laten we 't maar zeggen, al moet het ons spijten; de partij en de krant zijn allebei pleite; *Zoek.* 143; *Jord.* II, 450: Die is pleite (= weg) joeg Korte Luuk hijgend en Piet betastte den bewusteloosineengezonken matroos. Hiernaast komt voor: *pleiten*¹⁾, *pleite* of *pleiterik gaan*²⁾, weggelopen, zich bergen; *pleite komen*, weggelopen, ontkomen; *pleite tippelen*, weggelopen; ook alleen *tippelen*, bankroet gaan (vgl. *Kalv.* I, 15: Als Pooter tippelt, moeten er meer over den kop); *pleite scheften*, weggelopen; *pleite maken*, weggelopen, uitrukken; vgl. *Dievenp.* 90: Je hoorde ze boven stommelen en roepen: De doffe gajes (rechercheurs) in de spiese! - Maak pleite! Schof je toch wat!; *Jord.* 73: Poard-in-de-Schout..... maak je pleite..... je frfeelt maan..... viel Stijn norsch uit; *A. Jodenh.* 26: Die pasjtoor die wel in de gate had, dat hij wou plijte, was 'm te link af; II, 39: Gevlucht is-ie!.... hij is gaan plijte; 48: Zoo kom je nie van me af om te gaan plijte op een draf; *Handelsblad*, 26 Mei 1923 (O), p. 1 k. 5: De Franschen zullen een tijdlang lijdelijk aanzien in de hoop, dat het vuurtje zich over geheel Duitschland zal uitbreiden en het zoo gehate passieve verzet daardoor binnen zeer korten tijd 'pleite' zal zijn; *Peet*, 159; *Jord.* II, 361: Ik gaan pleiterik; Van Ginneken II, 87; Voorzanger en Polak, 234. In dezen zin gebruikt men ook *zich hasjiewijne maken* o.a. *A. Jodenh.* II, 29; 38; *Jord.* II, 317: Twee furies met mannekracht, die zich voor geen tien Leendert's asschewijne maakten³⁾, *gaan zweeten* (*S. en S.* 53) of *aan de hakspier trekken* (*S. en S.* 54; vgl. fr. *tirer au cul* ou *au flanc*); *zich of het wieberig maken* (in *A. Jodenh.* 19; Köster Henke, 74; *Jord.* II, 467; *Peet*, 159⁴⁾). Ook in het hd. *pleite gehen, machen*, ook: *plette gehen* oder *schieszen*, ontvluchten, ontkomen, bankroet gaan; *Pleitegeier*, ein Pleite- oder Bankerottmacher in betrügerischem Sinne; vandaar de joodsche spreekwijze *zoof zocher le Pleite, zoo gannew*⁵⁾ *lithlio*, het einde van een koopman is het bankroet, het einde van een dief de galg (Kluge, *Rotw.* 304; 352; 385; Rabben, *Gaunerspr.* 102).

1) *Onze Volkstaal* III, 197.

2) Zie Köster Henke, 54.

3) Vgl. hebr. *hashiweinu* (= voer ons terug); *haschiwene*, of *hascheweine halchen*, weggelopen, of *aschewin dippeln*, ook *gasjewijnen*, weggaan, er vandoor gaan; het znw. *sjewijn*, fiets, ook in den vorm *zwijn* en de samenstellingen *swijnrijder*, fietsrijder; *zwijnenverhuurder*, *zwijnen bollebof*; *zwijnenjacht*, uitgaan op het stelen van fietsen, *zwijntjesjager*, fietsendief (Köster Henke, 76; *Museum*, 1907, p. 414; *N. Taalgids* X, 283; *Haagsche Post*, 3 Aug. 1918, p. 907 k 3).

4) Dit *wieberig* acht men ontstaan uit *wajiwrag Ja'akouf* = Jacob vlood (*Hosea* XII, 13) Zie *N. Taalgids* X, 284.

5) Vgl. ons *gannef* (hebr. *gannáb*), dief; ook algemeen scheldwoord; *gannefen*, stelen (hebr. *ganab*), *gappen* (zie *Museum*, XI, 101), *begannefen* (in *Peet*, 61).

1842. Plompverloren,

d.w.z. in het ruwe, wilde weg; ook: plotseling, eensklaps, zonder nadenken. Eene koppeling van *plomp*, ruw, in het ruwe weg (vgl. Kiliaen: *plompelick*, *obtuse*, *ruditer*, *absurde*, *inornate*) en *verloren*, in 't honderd. Volgens De Jager, *Frequ.* II, 231: verloren als in ééne *plots*, een *plomp*; liever: op eene plompe wijze in het verlorene¹⁾, botweg in 't wilde. Ghistele, *Heroid. Ep.* 121 v; Oudemans V, 656 en vgl. het Zuidnederlandsche *botverloren* (Schuermans, 73 b).

1843. Iemand een pluimpje geven,

of *iemand een pluim of een veer op den hoed of de muts zetten of steken*, d.w.z. iemand prijzen, hem een complimentje maken. De eigenlijke bet. der uitdr. is iemand mooi maken, hem opsieren, als met een pluim op den hoed (vgl. n°. 1726; de 17de-eeuwsche uitdr. *iemand een leelijken hoed* (= krans, kroon) *opzetten*, hem smaad aandoen²⁾; bij overdracht: iemand mooi maken in het oog der menschen, hem loven, prijzen. Duidelijk blijkt deze ontwikkeling uit Hooft, *Brieven*, 140: Ik wil hem altijdts wel verzeekeren, dat hy geenens noodt heeft van vereedelt oft ridder geslaagen, oft opgepotst te worden met pluimaadjen van tijtelen. Zie verder C. *Wildsch.* V, 46; Van Effen, *Spect.* VII, 203; Sewel, 643: Zet hem een pluimpje op (vleid hem een beetje), *only fawn him a little*; in V. *Janus* III, 37: *iemand een pluim op het hoofd zetten*; Afrik. *iemand 'n pluimpie gee* (of *steek*); *Uit één pen*, 50: Zonder nou m'n eigen een pluim op de muts te willen zetten; *Dievenp.* 16: 'n Pluim, die de officier of de president van de rechtbank 'n rechercheur op z'n hoed steekt; *Nkr.* VII, 6 Dec. p. 2: Hij had ons nooit zoo'n pluim op den hoed gestoken als 't niet was om daarmee de vrijzinnigen te kunnen tergen; *Het Volk*, 4 Aug. 1914, p. 8 k. 4: Ik vind het niet noodig om mekaar een veer op den hoed te steken; *Lvl.* 11: De aanzienlijken die 'n pluim in d'r kont krijgen van een of anderen perspoen als ze verrekken. Vgl. voor Zuid-Nederland *Waasch Idiot.* 527 b: *iemand een pluimpken geven*, lof toezwaaien; Rutten, 178: *dat is een pluim op zijnen hoed*; Schuermans, 492 a: *een pluimken op zijnen hoed steken*, zich om ets roemen of fier zijn (zie ook Joos, 80); *er steekt geen pluimken op*, het is niet schoon, niet treflijk; Land v. Waas: *dat is een pluimken op uwen hoed*, eene reden om fier te zijn; *daar verdient hij een blommeken veur*, daar dient hij om geloofd; *iemand een blommeken geven*, hem prijzen; *dat is een blommeken op uw mouw*, dat strekt u tot eer (*Waasch Idiot.* 126; 290); het eng. *a feather in one's cap*, een eerbewijs, iets om trotsch te zijn, en het fr. *c'est une plume à son chapeau*, se dit de quelque chose qui est de distinction ou qui flatte la vanité (Littré, 3, 1172). In het Friesch: *immen in fiter* of *in fear yn 'e broek stekke* naast *in plomke krije*.

1844. Iemand pluimstrijken,¹⁸⁴⁴

d.w.z. iemand vleien; eig. ontdoen van pluimpjes, veertjes, pluisjes die op zijne kleeren zitten; hem allerlei ongevraagde diensten bewijzen, hem nalooopen, vleiend dienen, vleien; *de kachel bij hem komen aanmaken*.

1) Zie ook *Ndl. Wdb.* III, 695.

2) Ook in het fr. *voilà un beau chapeau qu'on lui a mis sur la tête*.

Vgl. Querido in *Het Volk*, 14 Sept. 1912, 2de bl.: Zij (Mevr. Bosb. Toussaint) plukt geen haartjes en pluisjes van de kragen der critici uit loutere vleierende vriendelijkheid. Ze stond ver van laffe mouwstrijkerij; fri.: *plomke-*, *plûmkestrike*, hetzelfde als het mnl. *plucken* (van den stove, van het stof¹) en vgl. het hd. *einem die Federn lesen*; *Federleser*, *Federklauber*, *Pflaumenstreicher* en *nicht viel Federlesens machen*, niet veel complimenten maken (Grimm III, 1394; 1404). De hier gegeven verklaring vindt men reeds bij Kiliaen, die *pluy m s t r y c k e n* vertaalt door *adulari*, *assentari*; *plumas*, *floccos*, *pilosque ex vestibus alterius legere subblandiendo*. In de middeleeuwen komt voor de uitdr. *plumen striken* naast *enen striken van den plumen* of *enen de plumen aflesen*, *plumen lesen* of *plumen afraken*; ook *enen pluumstriken*, iemand de pluimen of pluizen van de kleederen afstrijken, vleien. Een *pluumstriker*, *pluumstreker* was in de middeleeuwen eveneens bekend²) en komt in latere geschriften herhaalde malen voor, bijv. in Baardt's *Deugden-Spoor*, 184: 'Dit ynzse die met den wel-rieckenden oly van Pluy m s t r y k e r y e n, het hoofd des Ryckelingen salven; die de sachte Kussenen, opgestopt met loff-vederen onder d'oren der Groten weten te leggen; die 't gemaecte stoff, en Pluy men van hare Clederen rapen; ofte gelyck in plaetse van een Pluy m, de Nop daer affcrabben, waer om het eyndelyck haer doch te doen sal wesen'. Dat de hier gegeven verklaring ook die was, welke men er in de 16de eeuw aan gaf, blijkt uit de spreekwoorden-platen van Joannes à Doetinchem, anno 1577, op welke men een knecht vindt afgebeeld, die zijn heer afschuiert, met het onderschrift: *dith is een pluymstriecker*³). In Zuid-Nederland gebruikt men in dezen zin eene andere uitdr., waaraan dezelfde gedachte ten grondslag ligt, nl. *iemand de mouw vagen*, *striken* of *lekken*, en noemt men een pluimstrijker een *mouwvager*, *mouwstrijker* (Schuermans, 395; *Waasch Idiot*. 446 b; *Antw. Idiot*. 837; De Bo, 716 a); vgl. ook het mnd. *up der mouwen klouwen*, vleien. Andere synonieme uitdr. voor pluimstrijken zijn: *iemand de ooren smeren*, *den neus wisschen*, - *snuiten* (Baardt, 157); *de poort klouwen* (De Brune, *Bank*. 327; vgl. n°. 604 en het fr. *chatouiller à qqn l'épiderme*; *passer la main sur le dos de qqn*; *gratter l'épaule à qqn*; verouderd eng. *to claw one's back*); *smeerschoenen* (Winschooten, 265; *Sacspiegeltje*, 188); fr. *cirer les bottes à qqn*); *de voeten vegen*; en voor pluimstrijker: *oorlepel*, *oorkrauw*, *oorenkittelaar* (vgl. het verouderde eng. *ear-wig*). Vgl. ook het vroegere, thans nog in Zuid-Nederland en Zeeuwsch-Vlaanderen bekende *falienvouwen*, flatter lachement pour complaire (Halma); eig. iemands falie (*mantel*) mooi vouwen, plooiën, en vandaar hem aangenaam zijn, hem vleien⁴); Gallée, 21: *'t vötjen klaowen*, naar den mond praten. Ook in het nd. is *plumenstriker* bekend (Wander III, 1329).

Eindnoten:

1844 *I. chatouiller l'épiderme à qqn.*

1) *Mnl. Wdb.* VI, 494.

2) *Mnl. Wdb.* VI, 501; VII, 2171.

3) *Latere Verscheidenheden*, 328 en *Ons Volksleven* V, 201.

4) De Cock¹, 152: *Ndl. Wdb.* III, 4366 en *Mnl. fragm.* I, 238, 133: Du salts ooc scuwen dieghene 'die gherne.... plumen striken ende falien vouden (*zich beijveren om de plooiën in de mantels der groote heeren goed te leggen*).

1845. Het is daar niet pluis,

d.w.z. het is daar niet, zoals het behoort; niet in den haak, niet *puik*, zoals men in Zuid-Nederland ook zegt, niet *peuter* (in *Ndl. Wdb.* XII,

1450). In de 16de eeuw komt dit adjectief voor bij Kiliaen, die het vertaalt door *mundus, purus, politus, tersus, extersus*; in de 17de eeuw lezen we het o.a. bij Winschooten, 192: *Hij is niet pluis*: hij deugd niet veel; Westerbaen, *Ockenb.* 108: Reyn en pluys; Sweerts, *Ged.* 356: I get die kroeg is pluis (*goed in haar soort, uitstekend*); zie verder V. Moerk. 312 en 503; *O. Kantt.* 10: Zy dragender (*gedragen zich*) niet pluys; zie voor de 18de eeuw Tuinman I, 147; 180; Halma, 510: *Pluis*, bijv. nw. gaaf, gezond, rein, *sain, vrai, pur*, hij is niet pluis, hij is besmet, *il n'est pas sain, il est infecté*; 'tis daar niet pluis, 'tis daar onklaar, *il ne fait pas bon-là; il y règne un air contagieux, il ne fait pas bon s'y fourrer*, Sewel, 644; *Schoolm.* 209: Een zegen is 't voor mij, dat ik zoo schuldloos zij, van top tot teen zoo pluis. Ook in het Oostfri. is een bijv. naamw. *plûs* bekend in den zin van *rein, zindelijk, netjes, zuiver* (vgl. onze uitdr. *het is daar niet zuiver*, 18de eeuw: *het is daar niet helder*, vgl. eng. *not clear*, o.a. *K.U.E.* II, 49¹⁾; fri. *hy is net al to plus*, een weinig ongesteld, niet vrij van ongedierte; half gek. Ten Doornk. *Koolm.* II, 741 *a*; De Jager, *Frequ.* II, 440; Franck-v. Wijk, 511 en Vercoullie, 224 onderstellen, dat dit *pluis* behoort bij het wkw. *pluizen* (17de eeuw *pluisteren*), en eig. wil zeggen *geplukt, kaal, schoon gemaakt, in orde*, eene verklaring, die steun vindt in het door Schuerm. *Bijv.* 247 *a* opgegeven *hij is pluis*, hij heeft in het spel alles verloren, wat hij had, waarnaast *iemand pluizen*, iemands geld langzamerhand afwinnen; ook: al de knickers achtereen uit den pot schieten, zonder dat de overige spelers hun beurt hebben (Tuerlinckx, 507); hem 'plukken' (fr. *éplucher*) of hem *pluimen*; in het Land van Waas: *pluus*, kale schedel, maan. Opmerkelijk is het, dat in sommige deelen van Zuid-Nederland gezegd wordt *hij valt niet pluis* in den zin van: hij valt niet *gemakkelijk*, hij is *streng* en *het zit (er) niet pluis*, men valt er niet gemakkelijk, men maakt er kaboel; syn. van *niet prut vallen* (in *Antw. Idiot.* 1004²⁾ of *niet zuiver vallen* (*Antw. Idiot.* 2178). In Zuid-Afrika zegt men: *Daar is baie suurlemoensop onder*, die persoon of zaak is niet pluis.

1846. Poeha maken,

hetzelfde als *boeha* of *boha* (nd. *behe*) maken: drukte, rumoer, leven; altijd met het bijdenkbeeld eener tegenstelling met de nietigheid der zaak, die daartoe aanleiding geeft: onnoodig geschreeuw, geraas, spektakel. Het woord wordt in den vorm *bohay* in de 16de eeuw vermeld bij Plantijn, en wordt verder in den regel met eene *b* geschreven; eerst in de 18de eeuw komt de vorm met een *p* voor, die thans de gewone is. Men houdt dit woord voor eene 'koppeling der beide tusschenwerpsels *boe* en *ha*, nabootsingen der geluiden, die vanzelf of opzettelijk worden uitgebracht, b.v. door dengene die een ander wil opjagen of verschrikken, of in 't algemeen bij een alarm, een getier'; zie *Ndl. Wdb.* III, 78-80; Ten Doornk. *Koolm.* II, 778 *b*: *pust-ha* of *puha maken*; Molema, 329 *b*; in Drente *poehaan*, windmaker, pochhans; vgl. n°. 1818 en het fr. *brouhaha*.

- 1) Asselijn, *de Dobbelaar*, 469: Ik docht datter onraad mogt zijn, of wel niet helder en was; Sewel, 327: *Niet helder*, niet zuiver, niet pluis.
- 2) Vgl. Harreb. II, 204: *Zij is niet prut*, van een vrouw of een meisje van geringe, zedelijke deugd; *het is daar niet prut*, niet helder.

1847. Poen,¹⁸⁴⁷

d.w.z. een patser, een ploert¹⁾, een opschepper. De eigenlijke beteekenis en de afleiding van dit woord zijn onbekend; waarschijnlijk is het ontleend aan de dieventaal²⁾. Vgl. Köster Henke, 54: *Een poen*, een opschepper, een gemeene vent; *poenbroekie*, broek, zooals de jongens op den zeedijk dragen (*Jord.* II, 459); *poengassie*, pet; *Zondagsbl. v. Het Volk*, 6 Juni 1914, p. 2 k. 2: Jaap keek hem vol weerzin en wrevel aan: wat een poen was die Gijs eigenlijk, om te denken dat ie zo maar gemoedereerd³⁾ een kwartje uit ze moeders portemenée zou gappe; *A. Jodenh.* II, 8: Ziene we nou dat-ie te veel poen is dan komt-ie d'r (*een dansclub*) nie in; *Nw. School*, VIII, 214: De grootste poen van een caféhouder zou nog zoveel praatjes niet hebben; *Falkl.* V, 224: Een dandy, 'n hartenbreker, 'n poen; *geldpoen*, rijkaard; *perspoen*, verslaggever (*Lvl.* 11); *poenig* (*Jord.* II, 13; *Dukro*, 141; *Nw. School*, VII, 183; *Nkr.* V, 26 Febr. p. 3).

Hiernaast komt sedert de 17de eeuw een znw. poen⁴⁾ voor in den zin van *geld*, *splint* (dit in *Jord.* II, 378); zie *De gelukte list of de bedrooge mof*, 2de druk 1704, bl. 22: Doktme de helft van poen dan; J. v. Hoven, *Schildery v.d. Haagsche Kermis*, 1715, bl. 11: De jongens ziet men al haer Kermisgeld versnoepen, zo lang tot al haer poen haas-op is; *Kluchtspel*, 3, 282; Rotgans, 54; Halma, 511: P o e n , geld, in de Borgoens of gaauwdiefs taal; Sewel, 645; Asschenbergh, *Poëzy*, 97: Jy weet wy hebben ryklyk poen; *Jord.* II, 146: Dat beest wou geen poen, die zorgde wel voor zijn eigen loon; bl. 182; 312; 372; 515; *V.v.d.D.* 18: 'n Lekkere jonge ben jij as vriend.... nogal tof as 't op poen ankomp; Harreb. II, 190: Om de poen is 't al te doen; Köster Henke, 54; V. Ginneken II, 109: *blanke poen*, zilvergeld; Teirl. *Barg.* 55; Schuermans, 493; De Bo, 877: *geen poen hebben*; *poen dokken*, geld geven, betalen; *Waasch Idiot.* 529; Kluge, *Rotw.* 169 (anno 1687): geld, *pun*⁵⁾.

Eindnoten:

1847 't Waarschijnlijkst lijkt de afl. van het hebr. *melech ponem*, koningsgezicht, beeldenaar, munt (vgl. eng. *the king's picture*).

- 1) Oorsprong onbekend.
- 2) W. de Vries houdt het voor ontleend aan het Javaansch, waar het gebezigd wordt vóór eigennamen van personen, die geen anderen titel hebben; vgl. *sinjeur* (zie *Tijdschrift XXXVIII*, 284).
- 3) Dit woord wordt ook aangetroffen in *Menschenw.* 331; *Lvl.* 316: Ik kwam gemoedereerd de trap op; *Boeffe*, 7; *Diamst.* 142: 'k Loop gemoedereerd leeg - al drie dage bin 'k an 't afgaan; Prik. II, 13: Zij vonden hem heel gemoedereerd bezig het radium op te bergen; *Nw. School*, II, 143: Die meid, hè, die liet maar gemoedereerd de inktmoppen van d'r pen vallen; *V.v.d.D.* 80: Van die beest-kerels, die voor vier of vijf borrelcenten iemand op straat gemoedereerd 'n ongeluk hadden geslagen: *Nkr.* V, 27 Mei p. 2; VII, 11 Oct. p. 2; enz Gunnink, 133: *doodgemoedereerd*; even zoo *Jord* II, 87: Die juffer zette hem doodgemoedereerd op zijn knar; bl. 270; 373. Vgl. *Ndl. Wdb.* IX, 910, waar de opmerking gemaakt wordt, dat *gemo(e)dereerd*, volt. deelw. van *modereeren*, fr. *modérer*, wellicht hier wordt opgevat als gelijkstaande met het vroegere *moderaat*, gematigd, kalm
- 4) Günther, 34 vraagt of dit eene samentrekking van lat. *pecunia*, geld, zijn kan.
- 5) Andere benamingen voor geld zijn: bezommen, lood (*Leersch.* 98) ook in de samenstelling loodpot, (o.a. *Menschenwee*, 33; 219; 345; 365; 406; 408) en loodgebrek (*Opr. Haarl. Cour.* 11 April 1923, p. 1 k. 5), moem, monnie (eng. *money*), molm (vgl. molmboer in *Peet*, 84), moos (zie n°. 1569), moppen, schrabbes (V. Ginneken II, 141), philippus (in *Onze Volkstaal*, 3, 197 b).

1848. Poerem (of purim),

d.w.z. drukte, beweging, bluf. Eigenlijk het vroolijke feest, dat de Israëlieten jaarlijks op den 14^{den} en 15^{den} Adar (omstreeks Maart) vieren, het *Purim* (volgens *Ester* III, 7 naar *pur* 'het lot', omdat de dag der slachting door het lot bepaald was), ter herdenking van de verlossing van den boozen Haman, zooals in het boek *Ester* beschreven wordt. Vgl. *Handelsblad*, 6 Juni, p. 6 k. 5: Meneer Heijermans maakt nou nooit een beetje poerim, hè, zooals die andere baas van het tooneelspul; *Kalv.* II, 184: We maken er geen Poerim-drukke van; *Kalv.* I, 47: Een druk gekleurde en bebloemde majolica pot dat is Poerim-mooi. Zie Voorzanger en Polak, 243; Zeeman, 413 en over de onwaarschijnlijkheid van het verhaal de Leidsche Bijbelvertaling.

1849. Voor de poes (of de kat) zijn,

d.w.z. verloren zijn, eig. gezegd van een muis of een vogel, die een prooi voor de poes is, dus onherroepelijk verloren is; vgl. *De Telegraaf*, 16 Dec. 1914 (avondbl.), p. 1 k. 4: Men moet daar (*in de loopgraven*) 's nachts afgelost worden, anders is men voor de poes. Men riskeert daar zijn huid, maar 't is voor 't vaderland. Vgl. *voor het garen zijn* (jachtterm) en het Zuidnederlandsche *hij is een vogel voor de kat* (= verloren; Welters, 95 en vgl. Schuermans, 226 a; *Waasch Idiot.* 329 b; De Bo, 498 a en aldaar 201 b: *voor de busse* (kuiltje bij 't knikkeren) *zijn*, ongeneeslijk zijn, moeten sterven). **Niet voor (of van) de poes zijn**, d.i. geen kleinigheid zijn, niet eenvoudig, gemakkelijk zijn, niet mis zijn; syn. *niet van de kat zijn* (verouderd); vgl. *Falkl.* V, 206: Avonturen die lang niet voor de poes zijn; bl. 218: Deze vraag is lang niet voor de poes; *Nw. School*, III, 329: Maar 't (examen) is niet voor de poes. Je moet dóórzetten; *Antw. Idiot.* 984; *Loquela*, 398. Van personen: niet van geringe waarde zijn; niet gemakkelijk zijn, zijn man staan (vgl. *V. Janus*, 294; 296; Molema, 330 a; *Nw. School*, III, 293: Nee, dan is die Pool toch niet voor de poes); eig. gezegd van spijzen, die niet aan de kat gegeven worden, dus: geen spijs zijn, die men weggooit of aan de kat geeft; vgl. het fr. *c'est de la bouillie pour les chats*; hd. *das ist für die Katze*, dat is iets van weinig waarde, van weinig beteekenis; nd. *vör de Hun'n gahn* (kamen), te gronde gaan (*Reuter*, 49 b). Synoniem was: *hij is voor de plank*; -*voor de pieren*; *Harreb.* II, 187 b; 180 b; *Ndl. Wdb.* VII, 1792; 1793; Van Eijk II, 43; *Nal.* 42; zie n°. 741.

1850. Poesmooi

ook met het toevoegsel *bellen an*, of *zoo mooi als poes*, d.i. heel mooi, evenals een poes, die zich schoon gelikt heeft, 'die altijd voor haar toilet zorgt', hetzelfde als *popmooi*. In de 16de eeuw bij Sart. II, 9, 2: *Hy isser soo moy mede als puys*, niemandt sijns gelijk; vgl. *Tuinman* I, 256: *hoe mooi is poes*; *Ten Doornk. Koolm.* II, 776: *hê is so môi as pûs*; *Boekenoogen*, 770; *Molema*, 330 b; *Harreb.* I, 45 b; II, 190; fri. *sa moai as poes*.

1851. Poespas,

d.w.z. dooreengekookte spijs, een mengelmoes van spijs, wat de Vlamingen een *patei* noemen (*De Bo*, 831), allerlei vreemd goed; onzin, drukte.

Vgl. Rusting (anno 1712), bl. 32: Soek daar uyt (*medicinaal boeken*) pillen, brokken, drankken, julaap en poespas, voor de kranken; bl. 99; Harreb. II, 191: Hij heeft al vreemde poespas opgeschept; *Leersch.* 94: En die heere van de politsei dan, die hadde dat gauw in de smieze en dá was dadelijk mee, en da' heette met wat groote poespas dan zooveel as ophitserij; *Nkr.* II, 1 Nov. p. 6: Wat kan ons al die poespas schelen? *M. de Br.* 155: Waar haalde ze dien poespas vandaan? bl. 30: Ze ging zitten zeuren over hartenverdersers en meer van die poespas; *Nw. School*, VIII, 122; Gunnink, 188: *poespas*, mengelmoes; *De Arbeid*, 12 Sept. 1914, p. 2 k. 3: 'Het Volk' van 27 Augustus brengt ons nog deze poespas. Dial. heeft poespas de bet. van vreedelingen, fortuinzoekers (Molema, 330), fri. *hakmak*; in Noord-Holland: een morsige plek gronds, slibberige weg (Bouman, 81). Over den oorsprong van dit woord is niets mede te deelen; alleen kan men wijzen op het gron. *koeskas* = dooreen gemengd, van spijzen gezegd, waarvan men het liever niet had; waarnaast *koeskassen*, het doorenmengen; in Overijssel: *koeskoes* en *koezen*¹⁾, mengen, hutselen; in Zeeland *koeskoes*, doorengemengd, waarnaast een ww. *koeskoesen* (*C. Wildsch.* II, 147); oostfri. *kûskassen*. Vgl. voor de vorming het eng. *pishpash*, applied to a stop of rice-soup with small pieces of meat in it, much used in the Anglo-Indian nursery (Yule and Burnell i.v. 540); *mishmash*, evenzeer een mengelmoes²⁾, bij ons *mismas* (hd. *misch-masch*), vanwaar *mismassen* (*W. Leevend* VI, 240), op eene ruwe wijze doorenmengen³⁾; Zuidnl. *kipkap*, mengeling van stukjes vleesch; *hosseldebrossel*, warboel; ook aardappelen met pap. Zie n°. 1519.

1852. Iemand een poets spelen (of bakken),

d.w.z. iemand een part spelen; eene kool stoven; een koopje geven (zie n°. 1241); *een gris bakken*; *een toer spelen* (17de eeuw; fr. *jouer un à qqn*); hd. *jem. einen Possen spielen*. Vroeger ook: *iemand een pots spelen* en *bootsen spelen*. Dit znw. *boots*, mnl. *bootse*, wordt voor identisch gehouden met *poets*, welks *oe* moet ontstaan zijn uit een Noordfranschen vorm met *ou*. De oorspr. bet. is *bult*, *knop*, *ruwe steen* (it. *bozzo*), *houten bal* (sp. *bocha*) en vandaar iets van weinig waarde, onzin, gekheid, grap (vgl. *mop*, steen en grap; mnl. *clute*, kluit en grap en zie n°. 1420). De vorm *poets* komt in de 17de eeuw reeds voor naast *pots(e)*. Zie *Ndl. Wdb.* III, 505 en *Lat. Versch.* 202-204; Afrik. *iemand 'n poets bak*. Volgens Franck-v. Wijk, 513 moeten we met 't oog op het mnd. *putze*, *pusse*, *posse*, *poets*, naast het uit 't Romaansch ontleende hd. *posse*, oplegsel, veeleer een oorspr. germaansch woord voor 'poets, grap' aannemen.

1852a. Hem poetsen; zie n°. 1833.^{aant.}

1853. Op de(n) pof, (- bof).

In de uitdr. *iets op den pof (- bof) koopen*, iets op krediet koopen, niet dadelijk betalen (Harreb. II, 191); in Vlaanderen ook *op den pof drinken*, op eens anders kosten drinken, en *op den pof gaan*, ergens

1) *Archief* II, 169.

2) Zie *Museum* I, 12 en *Zeitschr. f.d. D. Unterricht*, XIX, 525.

3) De Jager, *Verscheidenheden*, 160; Spaan, 120 en vgl. *Br. v. Abr. Bl.* II, 181: *verpoespassen*.

gaarne blijven eten (vgl. n°. 1166 en Schuermans, 495 b); in soldatentaal: zonder verlof weggaan (ook in Zuid-Nederland; *Waasch Idiot*. 528 b); *Het Volk*, 23 Maart 1913, p. 6 k. 1: Een groot aantal soldaten hier in garnizoen hadden zich Zondag 'op de pof' (d.w.z. zonder verlof) naar hun woonplaatsen begeven. Een synonieme uitdr. was *op de klets* (sedert 17de eeuw), waarnaast voorkwam *kletsen*, schulden maken (Ogier, *Seven Hoofts*. 32 en Halma, 268), dat nog in Zuid-Nederland bekend is (De Bo, 531 a; Teirl. II, 142); *op de klis* en *klissen* (Boekenoogen, 452; 453); nd. *up 'n kliz* (Eckart, 271); *op den poef gaan, halen, poefen* (Schuermans, *Bijv.* 248 a; De Bo, 876); *op den plak (plek) halen, plakken* (Schuermans, 485 b; *Bijv.* 244 b; *Antw. Idiot*. 972; De Bo, 865 b); en *op de hak* (Tuerlinckx, 237); *klak, pof, schuld* (Teirl. II, 136). Al deze woorden *pof, bof, klets, klis* (= klets), *poef, plak, hak, klak* beteekenen oorspr. een *slag*, een *houw*, zoodat we wellicht als eerste bet. mogen aannemen: op goed geluk af (vgl. ergens een *slag* naar slaan), *op het (ge)raak*¹⁾ of *op Gods geraak*, zooals hier en daar in Zuid-Nederland gezegd wordt, of *op goed valle 't uit*: men probeert maar eens het te krijgen²⁾. Ook in het Duitsch is bekend *auf Puff* en *jem. puffen*, iemand schuldig blijven³⁾, naast *auf Pump* en *pumpen* (borgen); in het fr. *à pouf* (zeldzaam); in het oostfri.: *up de puf* (oder *pump*) *kopen, halen* naast *puffen, pumpen*; bij ons dial. *poffen*, borgen, op crediet geven of nemen (o.a. Boekenoogen, 773; Gunnink, 188); fri. *op 'e pof, poffe*. Zie *Ndl. Wdb.* III, 1773; n°. 279; 1166; 1127.

1854. Iemand (aan) den pols voelen.

Eig. gezegd van den dokter, die een zieke den pols voelt, om te weten of hij koorts heeft of zwak is. Bij overdracht wordt dit gezegd, wanneer men iemands kennis of zijne gezindheid of voornemen wil te weten komen door hem uit te vragen, waarvoor ook *iemand polsen* (Westvl. *puls(t)en* van *puls(t)*, pols, uithooren, ondertasten, Gron. *puntjen*) gebruikt wordt. Zie Halma, 512: *Yemand de pols voelen oft asten, iemand uitvraagen of uithooren, sonder quelqu'un, l'examiner, polssen, onderzoeken, ondertasten, sonder, examiner, Waasch Idiot*. 530 b; *De Telegraaf*, 18 Dec. 1914 (avondbl.), p. 1 k. 5: Maar daar onze verdediging in orde is, kan het ons niet interesseeren of de Duitschers ons aan den pols zullen voelen of niet. Bij *Tuinman* I, 314 en II, 98: *ymand den pols tasten*, dat ook voorkomt in *Hooft's Brieven*, 196; Huygens, *Korenbl.* II, 100; Pers, 161 b; 615 a naast *iemands de pols ondertasten* (Pers, 630 b); Afrik. *iemand se pols voel* of *voel hoe iemand se pols klop* of *iemand pols*. Het is ook mogelijk, dat we voor de verklaring van *polssen* moeten uitgaan van de beteekenis peilen, de hoogte van het water meten met een polsstok⁴⁾; vgl. lat. *percontari*, onderzoeken, vernemen, van *contari*, peilen⁵⁾ en *iemand tintelen*, eig. de

1) Vgl. Kiliaen: *R a e c k*, val, ghe-val, *casus, eventus fortuitus*.

2) Zie voor deze verklaring Ten Doornk. *Koolm* II, 768 a.

3) Kluge, *Wtb. der Studentensprache*, 116 b: *Zeitschrift für D. Wortf.* V, 254

4) Gewoonlijk beteekent *het water polsen*, het in beroering, in beweging brengen; evenzoo in het fri. *yn 't wetter polskje*; westvl. *het water pulsen*; *Antw. polsen*, diep door slijk of water waden.

5) *Mnl. Wdb.* VI, 546, waar *polssen* vermeld wordt in den zin van pogingen doen om iets te vinden.

diepte van eene wond peilen (Kiliaen: *specillo tentare vulnus*), dat in de 17de eeuw zeer gewoon was en thans nog in een gedeelte van Zuid-Nederland en in Brabant gebruikt wordt (Schuermans, 726 a; Hoeufft, 601; De Jager, *Frequ.* I, 765). In het fri.: *immen oan 'e pols fiele; immen polskje*; fr. *tâter le pouls à qqn*; hd. *jem. den Puls fühlen*; eng. *to feel a p.'s pulse*.

1855. Pond

beteekent in soldatentaal een dag provoost, naar het brood van één pond, dat de gestrafte krijgt; *Woordenschat*, 937; V. Ginneken II, 458; *De Arbeid*, 6 Febr. 1915, p. 4 k. 4: Nu moesten dezen voor den Batt.-Commandant verschijnen, en die dan liever 10 pond had, kon ze krijgen en werd dan gestraft; *Nkr.* IX, 20 Nov. p. 2: Al spoedig wist men dat Mooy een paar 'pond' (provoost-strafdagen) meer of minder niks kon schelen; 20 Nov. p. 2: De sergeant bracht beiden naar de provoost om hun zeven 'pond' te ondergaan; *Haagsche Post*, 23 Juni 1923, p. 885: 8 dagen provoost zijn 8 pondjes; *D.v.S.* 20: Vanmorgen viel 't oordeel: twee pond.... Vaarwel, gulden vrijheid! bl. 144: M'n nachtelijke afwezigheid is natuurlijk in de gaten gelopen: dáár zal wel 'n paar pond opzitten!

1856. In (zijn) pontificaal zijn,

d.w.z. op zijn best gekleed zijn; eig. gezegd van een bisschop, die in zijn *pontificaal gewaad* gekleed is, d.i. in zijn gewaad van *Pontifex*, d.i. opperpriester; vandaar 'in (zijn) pontificaal zijn', in zijn *staatsiekleed* zijn, zijn beste plunje aanhebben. Zie Coster, 467 vs. 367: Daar stondtse in haar pontificale volle krits; Brederoo II, 91 vs. 2228; Paffenr. 74: Datjese eens saegt in haer pontifical opgetoyt; Rusting, *Volgeestige Werken*, 1712, opdracht; *Kluchtspel* III, 140; Sewel, 646: Zy was in haar pontifical (op haar best gekleed), *she was very richly dress'd*; Tuinman I, 20: *Hy is in zyn Pontifical*, hy is gedoscht met zyn allerbeste klederen en çieraden; in het fr. *en grand pontificat*; fri. *yn pontefekael wêze*.

1857. Iemand van Pontius naar Pilatus sturen (zenden),¹⁸⁵⁷

d.w.z. hem sturen van het kastje naar den muur, van bakboord naar stuurboord; hem zonder vrucht heen en weer laten lopen. Eig. moest men zeggen *van (Pontius) Pilatus naar Herodes* (zie *Luc.* XXIII: 7, 11¹⁾), zooals ook voorkomt in *C. Wildsch.* II, 219. Misschien heeft deze verandering plaats gehad uit zucht naar alliteratie (Laurillard, 52). Nyrop, 187 schrijft eveneens deze verandering aan de almacht der 'Lautharmonie' toe. In de Zaanstreek gebruikt men als synoniem: *van den Bok op Jasper* (twee molens) en *van gist op kaneelwater* of *lopen om gerst en kaneelwater*²⁾; zie Boekenoogen, 86; 246; *Ndl. Wdb.* VII, 1244 en vgl. Molema, 333 a: *iemand van Pontes noa Pilates sturen*; Afrik, *iemand van Pontinus na Pilatus stuur*; in het Friesch: *immen*

1) *Zeitschrift für den Deutsch. Unterricht*, XVII, 368; 796.

2) Eig. *knee(d)water*; zie *Tijdschr.* XXVI, 143. Gist en kneewater zijn noodig voor het bereiden van brood.

fen Herodes nei Pilatus (of fen 't bok op 't ezel) stjûre (zoo ook in Braband); vgl. n°. 137; Joos, 44: *van Pier naar Paul, van Pontius naar Pilatus gezonden worden*; Wander III, 1374: *einen von Pontius zu Pitatus schicken*.

Eindnoten:

1857 Vgl. *Antw. Idiot.* 552: Van Herodes naar Pilatus loopen (zie *Luc.* 23, 7 en 11); *Ndl. Wdb.* XII, 1845.

1858. Poolshoogte nemen,

d.i. zich op de hoogte stellen van, onderzoek doen naar eene zaak of een toestand (*Harreb.* II, 192; *Dievenp.* 120; *B.B.* 149), hetzelfde als *hoogte nemen van iets* (o.a. *C. Wildsch.* I, 125); eig. gezegd van een zeeman, die astronomisch berekent op welk een' graad van hoogte hij boven de kim is; Van Eijk I, 112; Winschooten, 195. Voor zeelieden, die zich in het noordelijk halfrond bevinden, is de aangewezen ster, wier hoogte zij voor de breedtebepaling moeten berekenen, de poolster, daar deze zich het dichtst bij de pool en altijd in de nabijheid van den meridiaan bevindt. Deze berekening geschiedde vroeger door middel van een graadboog, een vierkanten stok met graadverdeeling, waarlangs verschillende dwarshouten met vizieren aan beide einden konden geschoven worden, en die in gedaante en vooral in behandeling veel op een handof kruisboog geleeke¹⁾. Vandaar dat men het nemen van poolshoogte of het peilen van de zon met dit instrument noemt de sterren, de zon *schieten*; zie *Ndl. Wdb.* V, 504; VI, 1045 en vgl. het fri. *poalshichte nimme*. Hierbij behoort ook **geen hoogte van iets kunnen krijgen**, er niets van begrijpen. In **op de hoogte zijn van iets**, er alles van weten, goed ingelicht zijn, heeft 'hoogte' de bet. van staat, stand, graad van wetenschap (*Ndl. Wdb.* V, 1048).

1859. Poot-aan spelen,

d.w.z. hard doorwerken, zich duchtig inspannen; ook *poot-aan moeten* en vroeger *poot-aan slaan* (*Kluchtspel* III, 282), hard moeten werken; eig. de pooten (= handen) aan het werk slaan of moeten slaan. Vgl. Asselijn, *Jan Kl.* 612:

Hoor, Saartje, om gien achterdocht te geeven, of om niet te merken,
Zo moetje meê lustig poot an speulen, en zien maar datje alle dingen haest an ien kant maakt.

Alewijn, *Mr. Philippijn*, 12: Sa, sa speel poot an, handen uit de mouw; Sewel. 647: *Poot aan spelen, to promote a design, to assist in the performance of a thing*; Tuinman I, 126: *Men moet poot aan spelen*, dat is ook de hand aan 't werk slaan; *Harreb.* II, 194; *M.z.A.* 176; *Jong.* 129; *Gron.* 71; *Op R. en T.* 32; *Zondagsbl. v. Het Volk*, 21 Febr. 1914, p. 1 k. 2: Dachten ze dat ze er met stil zitten zouden komen? Moest hij zelf niet poot-an spelen? *Het Volk*, 29 Dec. 1913, p. 5 k. 2; *Handelsblad*, 26 Mei 1917 (O), p. 5 k. 6: De geniesoldaten, die gisteren zijn aangekomen, hebben den heelen nacht door poot-aan gespeeld. Vgl. de vroegere uitdr.: *handen van spelen*; *hand in de sack spelen*; *mesje uit spelen*; *pack in spelen*; *beckje by spelen*;

1) Eene voorstelling hiervan vindt men in Starter's *Friesche Lusthof*, 261.

borst aen zetten; Afrik. *pote-uit raak*, onderste boven vallen, bankroet gaan, en dergelijke. Zie verder Boekenoogen, 780; Opprel, 78; Molema, 333 a; *Nw. Ndl. Taalmagazijn* II, 231: *pottan spelen* (in Zeeland); Harreb. II, 194 en vgl. het fri.: *hy moat poat-oan*. In Zuid-Nederland onbekend.

1860. Op zijn (of den) poot spelen,

d.w.z. driftig worden, uitvaren, razen; oostfri. *up sîn pôt spölen*; eene in Noord- en Zuid-Nederland algemeen bekende uitdrukking; zie Harreb. II, 194; *Nkr.* II, 15 Maart, p. 3; 22 Maart, p. 4; 29 April, p. 6; III, 19 Dec., p. 4; VII, 29 Maart, p. 4; *Ppl.* 182; *Sjof.* 240; *B.B.* 148; *Kalv.* I, 149; *V.v.d.D.* 132; *Kippev.* II, 43; De Bo, 884 b; Schuermans, 501 b; Joos, 92; *Waasch Idiot.* 532 a; *Antw. Idiot.* 989; fri. *op 'e poat spylje*. Het is niet duidelijk wat men onder het znw. *poot* moet verstaan. Vergelijken we andere synonieme, op dezelfde wijze gevormde uitdrukkingen, als het fri.: *hy spilet op 'e koker* (de keel); *hy spilet op 'e klompen*; het gron. *op zien klomp speulen* (Molema, 206; 312); *op de mondharp spelen* (Harreb. II, 99 a; Molema, 269 a); *op zijne liere spelen* (De Bo, 631 b); *op zijn zeefde (zeef) spelen* (De Bo, 1420 b); *op zijnen hiel spelen* (*Antw. Idiot.* 1759); *op zijn kloon (klomp) ruischen* (wrijven; *Antw. Idiot.* 670), die alle beteekenen: uitvaren, slecht geluimd zijn, dan is het niet onwaarschijnlijk, dat we onder *poot* moeten verstaan *hand*, en de uitdr. *op zijn poot spelen* (Harrebomée, III, CXXIV b) moeten beschouwen als eene komische navolging, die eig. wil zeggen: met zijn handen spelen (vgl. *Waasch Idiot.* 631 a; Schuermans, 654 a; *met zijnen kop (of zijn hoofd) spelen*, koppig zijn¹⁾, *met de been spelen*, het hazenpad kiezen (Rutten, 20), *er met zijn poot op zitten* (Harreb. II, 194 a), er opslaan; en vandaar: uitvaren, *opspelen* (zie n°. 1730), *opspannen* (*Antw. Idiot.* 907), *op 'e fûsten blieze*, zooals de Friezen zeggen²⁾.

1861. Op zijne achterste pooten (of beenen) gaan staan,

ook *op zijne achterpooten gaan staan*, 'eig. van een steigerend paard gezegd, maar overdrachtelijk, in gemeenzamen stijl, van personen voor: opvliegen, in drift geraken, zich driftig tegen iets verzetten'; *Ndl. Wdb.* I, 707; *Schoolm.* 16; Al stond hij ook op zijn achterste pooten; *Het Volk*, 15 April 1913, p. 6: We moeten maar eens op de achterste pooten gaan staan; *Nkr.* VII, 19 April, p. 4; *De Arbeid*, 24 Sept. 1913, p. 4: De parlementariërs staan op hun achterste pooten in het aangezicht van de overheid; *Handelingen Stat.-Gen.* 1912-1913, p. 2922: Voor de belangen van de geneeskundigen zit hij te sidderen, wanneer dezen op hun achterste beenen gaan staan; *Het Volk*, 15 April 1913, p. 6: De heer L. betoogde dat de arbeiders op hun achterste beenen moeten gaan staan; *Prikk.* V, 11; *Onderm.* 28. Vgl. het mnl. *over ende staen*, overeind staan, zich verzetten; fri.: *hy giet op syn efterste poaten stean*; Draaijer, 1 a;

- 1) Vercoullie, 226 denkt naar aanleiding van deze Vlaamsche uitdrukking aan *poot* in den zin van *hoofd*; vgl. ons bijv. naamw. *pootig*, eig. koppig en het dial. fri. *poatte*, voorhoofd, ofri. *pote* (Boekenoogen, 781).
- 2) In het Fransch kent men ook een dergelijk gebruik van het wkw. *jouer*, blijkens uitdrukkingen als *jouer de la poche*, geld uitgeven (Halma): *jouer des talons*, vluchten; *jouer des mains*, vechten; *jouer du pouce*, geld betalen (vgl. *duimkruid*); enz. Hoeufft, 473 meent te moeten denken aan paarden, die *op hunne achterste pooten gaan staan*, doch vermeldt tevens, dat hij wel eens in denzelfden zin heeft hooren zeggen *op zijne vingers spelen*, dat ook opgegeven wordt door Harrebomée II, 381 b. Anderen denken aan een hond, die tegen iemand opspringt.

Opprel, 44 a; V.d. Water, 49; *Onze Volkstaal*, II, 77; Rutten, 187: *zich richten* (vgl. fr. *se dresser*), zich storen; in Kl. Brab. *zich rechten, zich zetten*; hd. *sich auf die Hinterbeine stellen*; eng. *to stand on the hind-legs*; fr. *se cabrer; monter sur ses ergots*.

1862. Op zijn pooten (of pootjes) terecht komen,

d.w.z. goed terecht komen; goed aflopen; eig. gezegd van de kat, die bij een val of een sprong altijd op haar pooten terecht komt. Zie Goedthals, 37: *Op syne pooten vallen*, cheoir sur ses pieds, comme un chat; *Prov. Comm.* 682; *Haagsche Reize*, 109: Daar nu alles gelukkig op zyn koten neder quam; E. Wolff-Bekker, *De Gryzaart*. Was er eens wet met jongelui te doen, wel, hy bezurgde het dat het op zen poten neêr quam; Harreb. II, 193: Het komt op zijne pooten neêr; *Nkr.* VII, 29 Maart, p. 2; *Het Volk*, 15 April 1914, p. 1 k. 1: Het burgerlijk tooneelspel, waarin alles op zijn pootjes terecht komt; Heijermans, *Ghetto*, 66: Alles komt op zijn pootjes terecht; *Ndl. Wdb.* VII, 1786. In Zuid-Nederland beteekent *op zijne pooten vallen* ook: altijd zijn antwoord gereed hebben (Schuermans, 772 a; De Bo, 884 b). Zie verder Joos, 84: *hij slacht de katten, hij valt altijd op zijn pooten*; bl. 31: *dat valt op zijn pooten gelijk de katten*, dat komt juist uit; *Waasch Idiot.* 532 a: al wat hij doet, *valt op zijne pooten*, lukt; vgl. het hd. *die Katze fällt auf die Füsze* (Schrader, 183); fr. *retomber sur ses pattes ou ses pieds, se tirer d'un mauvais pas d'affaire* (Hatzf. 1697; 1736); eng. *to fall on one's feet or legs, to get well out of difficulty*.

1863. Op (zijne) pooten staan,

dikwijls met het adv. *goed, flink* van een geschrift gezegd, dat scherp en goed opgesteld is; vgl. Vondel, *Aenl.*: Het vaers trecke den aert van een vaers aen, en sta wacker op zijne voeten; Winschooten, 340: *Dat staat op sijn voeten*, dat is, soo als het behoort; Langendijk, *Wisk.* 103 (Panthéon): Dat is geen antwoord, dat repleik staat niet op pooten; Sewel, 902: *Die reede staat op voeten*, that discourse is well grounded; *Het Volk*, 2 Jan. 1914, p. 5 k. 1: En 't schrijven staat goed op zijn pooten; *Nkr.* III, 21 Maart, p. 4: De referaten zijn geleerd, de eerste staat op pooten; VIII, 26 Sept. p. 2: Neen, het was een profetie, die, om zoo te zeggen, op pooten stond; *Kippev.* I, 271: Ik verzeker u dat dezelve (*een aanklacht*) op pooten staat. In het hd. *der Brief hat Hand und Fuss*; fri. *goed op foetten stean*, goed gesteld (van een brief, opstel) naast *dat stiet goed op syn poatten*. Hiervoor in de 18de eeuw **op zijn koten staan**; zie Spaan, 203; Halma, 281: Dat werk staat op zijne kooten, *c'est ouvrage est bien solide* ou *se soutient bien*; men moet redenen bybrengen die op haare kooten staan, *il faut alléguer des raisons solides* ou *des raisons concluantes*. **Iets op zijne pooten zetten** beteekent: iets behoorlijk in orde en verband stellen (De Bo, 884 b; *Waasch Idiot.* 532 a; *Antw. Idiot.* 989; *Nw. School*, VI, 155: Toch moet de heer Verburg aan de slag, om de zaak er goed op poten te zetten; VIII, 113: De heer L. zet het hele kristelike leerplan op poten). Syn. *dat staat op zijn beenen* (Tuinman I, *nal.* 20).

1864. Op hooge pooten (of beenen) ergens heen gaan,

d.w.z. opgewonden, verontwaardigd ergens heen gaan; met veel zelfvertrouwen aankomen, meestal om iemand op hoogen toon terecht te

zetten. De houding, die iemand daarbij aanneemt, maakt dat men hierbij van 'hooge beenen' spreekt. Zie *Ndl. Wdb.* II, 1306; VI, 1003; Molema, 527: *Op hooge bijnen gong hij d'r hen*, zooveel als: hij spoedde er zich met drift naar toe, met zekeren trots; of uit kwaadheid, b.v. om iets te beredderen, of: om rekenschap te eischen; *Kalv.* I, 53: Toen hij hier op hooge pooten heen kwam en over de herrie aan zijn deur klaagde; *Sjof.* 191: De kerel was op hooge pote naar den baas gegaan, had zich beklagd, hij had geen onderkomen.

1865. Met hangende pootjes,

d.w.z. deemoedig, ootmoedig, nederig, vooral in de uitdr. *met hangende pootjes bij iemand komen, - terugkomen*; vooral van iemand die gedwongen is zijn tegenstand op te geven; eig. gezegd van een hond, die met hangende pootjes opzit om iets te vragen, te bedelen. Vgl. *De geestige werken van Aern. v. Overbeke* (anno 1678), bl. 131:

Horatius, die in
Lollius zijn witte-brootjes
Sulcken smaeck en voedtsel von,
Dat hy wel met hangend' pootjes
Voor hem fraey opsitten kon.

Halma, 205: Met hangende pootjes opzitten, *demande quelque chose de quelqu'un avec toute sorte d'humiliation*; Sewel, 316: Met hangende pootjes opzitten (soebatten¹⁾), *to submit, to be a good child, to do what one is bid*; Harreb. II, 194: Hij zal wel met hangende pootjes terugkomen; *V.v.d.D.* 51: Die andere jatters (*dieven*²⁾), die werden soms door hun moeder nog beklagd zelfs, wanneer z'n paar dagen aan de zwerf waren geweest, om thuis weer met hangende pootjes aan te komen; Ten Doornk. Koolm. II, 748 a: *mit hangende poten* (od. *pôtjes*) *kamen naast met slepende peken weerkamen* (Dirksen, I, 76. Syn. *met hangende oortjes* in *De Telegraaf*, 2 Febr. (avondbl.) 1915, p. 2 k. 2: Met hangende oortjes terugkeeren naar het vaderland. Harreb. I, 342 geeft als syn. *hij komt met hangende wieken thuis*.

1866. Het pootje hebben (of krijgen),

d.w.z. het *podagra* hebben, voeteuvel, jicht hebben, *poteres* zijn (17de eeuw). Zie Halma, 513: Pootje, de jicht in de voeten, voeteuvel; hy heeft al drie weken aan 't pootje gelegen, *il y a trois semaines que la goutte aux pieds lui fait garder le lit*, Sewel, 647: Hy heeft het pootje, *he has the gout, he has a fit of the gout*, *V. Janus*, 315: Maar nooit denk ik daar met zoo veel deelneming aan, dan wanneer ik zelf met het lastige *pootjen* gekweld ben. Evenwel, wanneer de pijnen al te hevig worden, dan vergaat mij die deelneming ook wel eens: want het hemd is nader dan de rok, en mijn *podagra* is mij nader dan ulieder lamheid; fri. *it poatsje hadde*; Houben, 115. In Vlaanderen (te Eecloo) en Kl. Brab. zegt men hiervoor *het beestje hebben*; te Kortrijk: *de*

- 1) Dit *soebatten* is gevormd van het Maleische *sobat*, vriend, en wil eig. zeggen steeds het woord *sobat* in den mond hebben, en vandaar *vleiend vragen*; zie Veth, *Uit Oost en West*, 28 en vgl. n°. 1399.
- 2) Vgl. barg. *jatten*, stelen, van hebr. *jad*, hand.

kozijntjes of het kozijn hebben¹⁾; Land v. Waas: *met familie zitten* (de jicht hebben); zie Schuermans, 36 b; 285 a; *Waasch Idiot*. 213 a; 98 a en De Cock, *Volksgeneeskunde*, 312.

1867. De poppen zijn aan 't dansen,

d.w.z. de ruzie, de twist is begonnen, uitgebarsten; eig. het *poppenspel* is begonnen, eene uitdr. dus aan het marionettenspel ontleend, dat sedert de middeleeuwen bij ons bekend is en toen *dockenspel* (mhd. *tockenspil*) genoemd werd (*Mnl. Wdb.* II, 271). Vgl. *Ons Volksleven* X, 118; *Antw. Idiot*. 1978; *Waasch Idiot*. 532 a; Harreb. I, 115: *het is alle dagen geen kermis, al dansen de poppen*. Ook in het fri.: *nou komme of dèr ha jy de poppen oan 't dounsjen*; in het nd.: *nu häff wi de Puppen am danssen* (Eckart, 418). Deze uitdr. staat o.a. in *Sara Burgerhart*, 33: Ik heb wel gewagt, dat die poppen daar eens aan het dansen zouden raken; *Br. v. Abr. Bl.* II, 59; *V. Janus*, 20; 179; III, 280; Harreb. II, 194; *Jong.* 220; *Kmz.* 225; *Prikk.* V, 10; *Nkr.* VIII, 24 Jan. p. 7; *Sjof.* 216; *Het Volk*, 29 Dec. 1913, p. 8 k. 3; *A. Jodenh.* II, 30; *Nw. School*, VI, 97; enz. Synonieme uitdrukkingen zijn: *daar heb je 't spel, het spektakel gaande* (Van Effen, *Spect.* VI, 18; Eckart, 492: *bi ons ös all Dag Spectâkel*); *daar is bal* (Molema, 17 b; vgl. n°. 1050); Tuerlinckx, 49 en Joos, 111: *'t is kermis (of bal)*; *'t zal bal op Java zijn*, gij zult slagen krijgen (*Waasch Idiot*. 313 a); *de kat komt op de koorde, gaat op de koorde dansen, is op de koorde* (De Bo, 498 a; Schuerm. 226 a; Rutten, 107 b; Joos, 96 en *Antw. Idiot*. 625); *het spel komt (is) op den wagen* (denk aan de *blauwe scute*; De Bo, 1067 b; Tuinman I, 39; Schuermans, 841a²⁾); *'t zal hora zijn* (Rutten, 96 b en Tuerlinckx, 275, die hierbij aantekent, dat we in deze uitdr. eene zinspeling moeten zien op de *hora* (vroeger: studentengebeden in kloosters) *zingen*, wat licht luidruchtig gebeurde); in Kl. Brab. *de orgel draait*, er is ruzie; elders: *het is er op* of *over*, of *het zal er boven op zijn*, *het zal er op zijn*, 't spel is aan den gang, er wordt getwist, gevochten; vaak met betrekking tot oneenigheid in een gezin; *Ndl. Wdb.* XI, 312; Rutten, 291 b; *Antw. Idiot*. 892; Teirl. 204; Afrik. *die poppe is aan dans*; fr. *voilà le bal qui commence*; hd. *da geht der Tanz los*; eng. *the ball opens*. In Groningen zegt men: *doar is de kat in 't goaren* (Molema, 192).

1868. Bij zijn positieven zijn,

d.w.z. bij kennis zijn, zijn denkvermogen niet verloren hebben; *goed bij zijn positieven zijn*, zijn volle denkvermogen bezitten. In het fr. komt *positif*³⁾ voor als rechtstern, 'position, solution posée comme vraie et qu'on doit soutenir', dus bewijsmiddel bij een proces. 'Zijn positieven kwijt zijn' kan dan beteekenen: bij een proces zijn argumenten niet bij de hand hebben, dus niet kunnen bewijzen wat te bewijzen valt.

Het znw. 'positieve' komt voor in *C. Wildsch.* IV, 233: Maar als een mensch zijn positive (*verstand*) weg is, is alles verloren: bl. 236: Bid jij onzen lieven Heer om je mans leven; en dat hij zijn positive

1) Zie *Zeitschr. für D. Altert.* LIII, 140.

2) Zie J.A. Worp, *Gesch. van het Drama en van het Tooneel in Nederland I*, 51 en *Mnl. Wdb.* IX, i.v. *wagenspel*.

3) Godefroy, *Dict. de l'ancienne langue française* X, 383.

weêr mag krijgen; *S.M.* 8: Daardoor (*omdat hij nooit te veel dronk*) was Daniël Mellinga dan ook een man geworden, die 'altijd bij z'n positieven was'; *Handelsblad*, 13 Nov. 1914 (ochtendbl.), p. 1 k. 2: In Mechelen moest onze armzalige hit wat tot zijn positieven (*op zijn verhaal*) komen, en ik gebruikte den tijd die daarvoor noodig was om wat rond te kijken; *Kunstl.* 85: De dokter had haar met cognac willen bedwelmen, maar ze wou niet drinken.... Ze bleef dan bij d'r positieven.... ze wou d'r wete, waar ze bleef; *Jord.* II, 151: 'n Oogeblikkie.... 'n mensch mot eers s'n posetieve vinde; *Barb.* 8: Pippa, de dansende, is de fijngeslepen champagne-kelk, waarin de liefde parelt. Wie er uit drinkt, raakt zijn positieven kwijt; *Nw. School V*, 8: En dan is-ie niet van streek, nee, o nee; dan kijkt-ie ongegeneerd in 't rond, en is nog zozeer bij z'n positieven, dat-ie krities kijkt; Buning, *Menschen zooals er meer zijn*, bl. 124: De heer Hazelhoff had werkelijk een 'hooge fatsoenlijkheid' over hem zoolang hij bij zijn positieve was, maar aan den wal zijnde, bracht de drank hem gewoonlijk tot een rampzalig einde; *A.t.A.* 158: 's Ochtends, dan was ie wel chegrijnig, maar dan had ie z'n positieve toch 't best bij mekaar. *Afrik. Nie by sy positiewe wees nie; sy positiewe by mekaar hou.* Zie **Van zijn stuk zijn.**

1869. Eten uit den pot van Egypte,

d.i. nog in het ouderlijk huis gevoed worden; voor zijn bestaan onbezorgd zijn, *leven uit den korf zonder zorg* (*Waasch Idiot.* 366 a), of zooals men in 't Friesch zegt *fen de onbisoarge byt libje*, eene herinnering aan den tijd, toen de Israëlieten bij de *vleeschpotten van Egypte* zaten, zich konden verzadigen met brood (*Exod.* XVI, 3) en te goed doen aan visch, die zij aldaar om niet aten, aan komkommers, meloenen, uien en knoflook (*Num.* XI, 5). Vgl. Zeeman, 187; Harreb. I, 175 b; *Twee W.B.* 121: Zoo stumper, zit nou maar is neer bij de potten van Egypte. Mot je een droppie?; *De Arbeid*, 15 Oct. 1913, p. 4 k. 1: En dan het pensioen niet te vergeten, waardoor de gemeente-arbeider, die gedurende zijn dienstdag al uit den pot van Egypte heeft gegeten, op zijn levensavond een onbezorgd bestaan kan leiden; *Het Volk*, 26 Febr. 1914, p. 1 k. 2: Klerikale baantjesjagers, die zeuren, omdat ze niet meer zitten aan de vetpotten van Egypte; *Het Volk*, 2 Febr. 1914, p. 5 k. 2: Mr. Tymen de Vries, die over de centen beschikte, terwijl Staalman het lef had, trok er gauw tusschen uit, toen hij zag dat het misliep en keerde tot de vleeschpotten terug, terwijl Staalman de affaire voortzette; fri. *dat gjit út 'e pot fen Egypte*; nd. *nog út de pot fan Aegypten eten*, nicht für sich selbst sorgen brauchen.

1870. De pot verwijt den ketel dat hij zwart is (*of ziet*),

d.w.z. iemand verwijt een ander iets, waaraan hij zelf schuldig is. In het mlat. *phi' sonuit fuscum ridens ardaria furnum* of *ecce quam niger es, sic dicit caccabus ollae*; in de 16de eeuw bij Campen, 118: *die Ketel verwyd den Pot*; Idinau, 143:

Siet, wat den ketel den pot verwijt
 Als hy swert is, en vuyl ten hande.
 Sulcks dickmael een ander in d'aenschijn smijt
 Daer hy self vol af is, tot sijnder schande.
 Eenen vuylen korf, wordt oock wel een slijck-mande.

Zie verder Marnix, *Byenc.* 181 *a: de pot den ketel verwijt dat hy becruyt is*¹⁾; Winschooten, 103: *de pot wil de keetel verwijten dat hij swart is; Luichte Wigger, 1 v: de pot verwijt den heugel datse swart is; Coster, 504, vs. 214; Smetius, 131; Huygens VI, 155: de Pan sprack tot den ketel, fij. Wat doet het swartgat hier by my?*²⁾; *Kl. v.d. Schoester, 14: Zouw de pan de keetel gaan betijgen van zwart te zijn?*; Sewel, 648; *Adagia, 14: den Ketel wilt den Pot verwyten dat hy swart is, vae tibi tu nigrae dicebat cacabus ollae; enz. Syn. Wat verwyt de palle (paal) de loete (ovenkrabber), alsse beede in den hovene (oven) moeten (Goedthals, 30). Zie Harreb. I, 307 a; III, 223 b; Afrik. die pot verwyt die ketel dat hy swart is of die pot verwyt die ketel en hulle is ewe swart; Waasch Idiot. 338; 533; Antw. Idiot. 993; Schuermans, 305 a: de pot wil den ketel bekruijen; de pot verwijt den ketel dat hij kroust (Maastricht); Wander IV, 1267; vgl. het fr. *la pelle se moque du fourgon*; hd. *der Topf lacht über den Kessel; der Kessel schilt die Pfanne dasz sie schwarz sei*; eng. *the pot calls the kettle black*; voor het Nederduitsch *Taalgids IV, 260; Eckart, 412; Dirksen I, 75; in het fri.: de pôtt forwyt de tsjettel dat er swart is.**

1871. Er is geen pot zoo scheef, of er past wel een deksel op,

d.w.z. er is geen meisje zoo leelijk, of zij kan wel een man vinden. De Romeinen drukten dit uit met deze woorden: *invenit patella dignum operculum*; vgl. verder Goedthals, 106: *noyt pot so slom, of hy en vant syne schyve*; Anna Bijns, *Nw. Refr.* 103: *gheen zoo slimmen scheelken, ten vindt sijnen pot*; 104: *tot alle cannekens vint men schelen of men vint geen besemen, zij en krijgen stelen*. Zie verder Paffenrode, 75: *Adagia, 14: daer en is noijt soo scheeven Pot oft men vint daer een scheeltien toe, dignum patella operculum*; Harreb. III, 156 b; Sewel, 648; Joos, 162; *Waasch Idiot. 533: daar is geen potje of daar past een scheelken op; Antw. Idiot. 992: daar is geenene ééne pot, of daer past e scheeltjen op; Woeste, 204; Dirksen I, 74; Wander III, 1378; Eckart, 412; Jahrb. 38, 161: *Dar is nin Pött sau scheefe oder et passet eene Stülpe darup*; Ten Doornk. *Koolm. II, 747 b: d'r is gên pot so schêf, of d'r vindt sük nog wol 'n deksel to*; vgl. het fri.: *der is gjin pôtt sa bryk, of der is in deksel lyk (of der past in lid op)*; fr. *il n'est pas si méchant pot qui ne trouve son couvercle*; hd. *jedes Töpfchen findet sein Deckelchen; jede Flasche findet ihren Stöpfel*; eng. *no pot is so ugly as not to find a cover.**

1872. Buiten den pot pissen,

d.w.z. een dwaasheid begaan, een verkeerden stap doen, door eigen schuld bedrogen uitkomen; overspel plegen. De uitdr. komt sedert de 17de eeuw voor; vgl. Coster, 37 vs. 826: *As die hoort dat Teeuwis het buyten de pot epist (overspel gepleegd), die selt verseecker verklicken*; Brederoo, *Moortje, 1468: Noch leeren sy (de rederijkers) de luy te laten nijdt en twist, en t is een volck dat selfs staagh buyten de pot pist*; *B. Kermisk. 29: Heb je ooyt of ooyt niet buiten de Pot gepist? Tuinman; I, 345: Hij heeft buiten den pot gepist*. Dit zegt men van ymand, die zich ergens in te buiten heeft gegaan; Sewel, 68: *B u y t e n d e*

1) Aangehaald in het *Ndl. Wdb.* II¹, 1645.

2) Vgl. het Twentsche: *de eene kräj wil de andere kräj 'zwartgat' hetten*.

pot pissen, een meisje bezwangeren. *Iets buiten den pot doen* (in *Kippev.* II, 157); Molema, 325: *de pot verbie pissen*; fri. *bûten 'e pôt pisje*. Syn. *over de streng slaan* (*N. Taalgids* XII, 145).

1873. Kleine potjes hebben ook ooren,

d.w.z. kinderen luisteren scherp toe; meestal als waarschuwing gezegd, wanneer in het bijzijn van kinderen zaken besproken worden, die zij niet moeten hooren. Bij Goedthals, 139: *Cleyne ketelkens, oft potkens hebben ooren, garde bien tes secrets reveler devant fols ou enfants*; in de *Prov. Comm.* 147: *cleen keetelkens hebben oeren* (Campen, 87); Spieghel, 293: *kleine potkens hebben oren*; Smetius, 216: *kleyne potkens hebben groote ooren*; V.d. Venne, 248: *kleyne Potjes hebben so wel Ooren als de Groote*; Cats I, 452:

Laet geen kint vuile reden hooren,
Want kleyne potten hebben ooren.

Zie verder Tuinman I, 70; Harreb. III, 252 a; Jongeneel, 91: *kling kâtelkens hant groeëte oere*; Joos, 138; 193; *Waasch Idiot.* 347; Teirl. II, 141; *Antw. Idiot.* 1817: *kleine pottekens hebben ook oorkens*; Afrik. *klein muisies het groot ore*; *Ndl. Wdb.* XI, 48; voor het nd. *Taalgids* V, 148; Dirksen I, 73 en Ten Doornk. *Koolm.* II, 747 b: *lütje potten hebben ôk ôren*, waarvoor men in 't hd. zegt *kleine Kesseln* (oder *Mäuse*) *haben auch Ohren*; fr. *petit chaudron grandes oreilles*; eng. *little pitchers have long* (or *great*) *ears*; fri. *lytse potten habbe ek earen*.

1874. Ergens een potje kunnen breken,

d.w.z. ergens iets mogen doen, dat een ander wordt kwalijk genomen; zoozeer bij iemand in de gunst staan, dat men die ook door een guitenstreek niet verliest (*Ndl. Wdb.* III, 1233); het tegenovergestelde derhalve van *potje breken*, *potje betalen* of *potje breek*, *potje betaal* (Joos, 204; *Waasch Idiot.* 533 b; Rutten, 180 a) en het fr. *payer les pots cassés*; vgl. Coster, 593, vs. 177:

't Is al aers alst pleech, ick mocht wel eer een potjen breecken,
En boerten ick wat, 't was hoort toch dit sotjen spreecken.

Spaan, 9; Tuinman I, 89: '*Lieve kinderen mogen wel een potje breken*. Dat wil zeggen, zulke die in gunst zyn, mogen wel iets bedrijven, 't geen anderen qualijk afgenomen word'; Harreb. I, 406; *Amstelv.* 28: *Gelukkige minister, hoor, die kan tenminste nog ereis een potje breken in de Kamer*. In de 16de eeuw vinden we hiernaast *een kruik(je) mogen breken*; zie Matth. de Casteleyn, *Pyr.* 7 v: *Datst principale, dat hy als de reale, zoude in Venus lustighe zale moghen een kruycke breken* (vgl. Harreb. III, 209 a). In West-Vlaanderen is bekend: *een potje boter bij iemand mogen breken*, geerne gezien zijn, een voetje voorhebben (Schuermans, 503 a; Joos, 180); in het fri.: *hy kin der in pôtsje brekke*.

1875. In de kleinste potjes bewaart men de beste zalf.

Dit wordt gezegd als een soort compliment tegen kleine personen, om daar mede te kennen te geven, dat zij veel geest of veel verdienste bezitten. Syn. van *gooj* *waor verpak me in klein pekskes* (in *N. Taalgids* XIV, 197); *in de kleinste fleschjes*

vindt men den kostelijksten balsem. Vgl. De Brune, 291: in kleyne kasjes, zonder schijn, de beste droguen (kruiden) dickwils zijn. Hetzelfde wordt uitgedrukt door

In kleyne zackxkens wert bewaert,
De specery van d'hoogste waerd,

dat we lezen bij De Brune, 403; vgl. ook *Bank*. I, 439: De beste speceryen werden in kleyne doosjes en potjes gevonden; Afrik. *in die kleinste potjies bewaar mens die beste salf*. De Franschen kennen eveneens *en petits sacs sont les meilleures épices; dans les petites boîtes les bons onguents* (= parfums); hd. *kleine Büchsen, gute Salben*; nd. *ehn de klengste Doppchen es döcks de beiszte Salf* (zie *Taalgids* IV, 283).

1876. Een raar poteten (of potnat),¹⁸⁷⁶

d.w.z. een rare, vreemde snuiter; een wonderlijk, onverdragelijk mensch. In de middeleeuwen verstond men onder *poteten* gekookte spijs, zooals blijkt uit den Bijbel van 1477: Ende datmen hem alle daghe een broet gave, sonder dat poteten (Weiland en De Bo, 889 a: *poteten*, gekookt voedsel, kokagie). Overdrachtelijk werd dit genomen voor een mensch, evenals *potmos* in het Zaaansch en het vroegere *kompost*; vgl. Paffenr. 134: *wat boser stuk eten is dat*; 58: *je bent voorwaer eenen soeten pot nats* (vgl. *wat lekkers*); Halma, 278: *dat is een wonderlijke kompost*, een wonderzinnig mensch; *W. Leevend* I, 195: Wel, misselijke Potnat, pas jy maar op je eigen roer. Zie Boekenoogen, 785; 786; Molema, 334 a; Gunnink, 189; Opprel, 78; Draaijer, 31; Schuermans, 503 b; *Waasch Idiot*. 532: *nen vuilen pot eten aan de hand hebben*, voor eene moeilijke zaak staan; Tuerlinckx, 509 en *Antw. Idiot*. 991: *t' is in pose* (portie), 't is al wat slecht is; in het fri.: *dat is in raer stik iten* (boterham), *pôtiten* (hutspot) of *pôtnat*. In de dieventaal komt poteten voor in den zin van 'belooning' (Köster Henke, 55). Vergelijk uitdrukkingen als mnl. *een quaet suvel*; *een zeldzaam kraam* (De Brune, *Embl.* 193; De Bo, 567; *Antw. Idiot*. 706); *een vuil pastei* (17de eeuw); 18de eeuw *een raar portret* (vgl. *C. Wildsch.* V, 269: Een mal portrait van een wijf; Harreb. II, 195: Het is een portretje: hang er eene mat voor; fri. *in raer portret*); *een leuke pisang* (*Prikk.* V, 24; *Nw. School* VII, 380¹⁾) of *banaan*; *een fijn, raar gebakje* (Harreb. II, LXXI; *Slop*, 18: Ze kenden Pier, wisten welk een gebakje hij was; Bergsma, 122: *gebakkie(n)*, baksel, misbaksel, mispunt); *een snoode schelvisch*, een arg kind (Halma, 563; vgl. eng. *a strange or queer fish*); *een rare, vreemde snijboon* (of *spersieboon*; vgl. *Het Volk*, 22 Maart 1913, 5de bl. p. 1: Hoor die aangekleede snijboon nou es; *Nkr.* I, 23 Febr. p. 2: Overigens was hij een rare snijboon; *Amst.* 27: Kom d'r maar in, snijboon; *Menschenw.* 431: Waa's dá' veur 'n snaiboon?; bl. 162: F'rrek, waa's 't die snijboon? woedde Klaas Koome; *Nw. School* VI, 12; VIII, 247); *een roar potdeksel* (V.d. Water, 120); *een fijne paling*, een gladde, geslepene (17de eeuw Zuid-Nederl. en thans nog in *Antw. Idiot*. 2261: *een slimme paling*²⁾); *dat is een paling*, iemand die zijn werk slecht doet, zich misdraagt (De Bo, 821), syn. van *een rare vogel*; verder in Noord-Nederland *een (lekkere) druif* (*Kunstl.* 6: God sal me 'n schaap gefe, dat is mijn ook 'n druif; bl. 110: Jij bent d'r toch ook 'n druif; II, 160; Köster Henke, 15: Wat is me dat voor een druif?; *Nkr.* VIII, 28 Febr. p. 4: Benje een haartje nou bedonderd, jij bent net zoo'n druif als ik); 'n *fijne druif* (*O.K.* 42); *lekkere druif* (*D.H.L.* 12; *Lvl.* 27); *een*

- 1) Verbastering van 't fr. *paysan*? Zie Horn, 19: Im Kriege 1870/71 ward aus dem franz. *paysan* pisang.
- 2) *Ndl. Wdb* XII, 221.

fijne beschuit (een schijnheilige; *Onderm.* 62); *een flauwe, vervelende bolus*; *een vuile taart*, vuile vrouw of meisje (*Waasch Idiot.* 641); *wat 'n peire! een fijne peire!* (hebr. *peri*, vrucht, voortbrengsel, product¹⁾; *een stuk vreten* (*Falkl.* VI, 131: Waarom had ze niet dadelijk ja gezeid, toen-ie 't vroeg - stom stuk vreten dat ze was!); *een lief, lekker brok*; *roare siepel*, rare Chinees (*Molema*, 562); enz.

Eindnoten:

1876 Vgl. fr. *un drôle de pistolet*.

1877. Het is één potnat,

d.w.z. het is van denzelfden aard, *van één deeg*, niet veel bijzonders. De uitdr. komt in de 17de eeuw voor in de *Gew. Weeuw.* III, 41: Zoo 't hoen, zoo 't kuiken, t' is al een pot-nat. Zie verder *Tuinman* I, 204: '*t' is al een pot nats*. Dit zegt men van zulke, die elkanderen in aard en bedrijf gelijk zyn'; syn. van *al volck van eenen winkel* (*Adagia*, 2); *t' is al boter uit ééne kern* (*Tuinman* II, 76); *t' is eenerly hutspot* (*Hooft*) of *allemaal ééne hutspot* (*W. Leevend* II, 60); *Je bent toch een gort in den pot* (*Doeden*, 56). De tegenw. uitdr. komt verder voor in *Harrebomée* II, 117; *Op R. en T.* 114: Ik bestee hier net zoo goed mijn geld als uwé, ik betaal en uwe geeft geld, dat's zoo gezeid één pot nat; *Mgdh.* 150: M'n vader en Arie dat's één pot nat; *Lvl.* 56: De groote pers, vroom of liberaal, t' is één pot nat; *Nkr.* V, 18 Juli p. 4; VI, 3 Febr. p. 2; 21 Dec. p. 3; VII, 11 Jan. p. 4; *Menschenw.* 463; *De Arbeid*, 13 Sept. 1913, p. 4 k. 3; *Jord.* II, 23; 479; enz. In *Leersch.* 111: Da's toch allegaar één bonk lijm. Ook in het Oostfri. en in Zuid-Nederland is de uitdr. bekend naast: *t' is al pottegof* of *één potje Gods* (vgl. n°. 1212); zie *Eckart*, 413; *Schuermans*, 503 a; *Waasch Idiot.* 260 en *Ndl. Wdb.* V, 211; *Limb.*: *t' is één hutseknuts* (*Welters*, 110) en bij *Tuerlinckx*, 722: *da's allemaal iene winkel*.

1878. Praatjes (of een praatje) voor den vaak,

d.w.z. onbeteekenende, onbeduidende praatjes, zotteklap; eig. praatjes om den slaap uit de oogen te houden. Eene in de 17de eeuw vrij gewone uitdr. die we o.a. lezen bij *Poirters*, *Mask.* 242; *Brederoo* I, 278, vs. 258; *Huygens* IV, 42; *Rusting*, 143; zie verder *C. Wildsch.* II, 220; *Halma*, 144; *Tuinman* I, 194; *Harreb.* II, 199; *Nest.* 177; enz. In *Het Volk*, 5 Febr. 1916, p. 2 k. 4: Hij betoogde dat dominee die school òf niet in haar beginselen kende òf dat hij maar voor de vaak en tegen beter weten in redeneerde. In Zuid-Nederland: *klap voor of tegen den vaak*, flauwe praat, *prietpraat* (*Schuerm.* 769 b; 507 b; *Waasch Idiot.* 683 a; *Tuerlinckx*, 310); *dat is praat* (of *klap*) *tegen den vaak*; *dat is praat om den vaak in 't land te houden* (uit de oogen te houden); *Joos*, 81; *Schuermans*, *Bijv.* 162; *Antw. Idiot.* 1815; elders: *prul voor de vaak* (*Rutten*, 181 b; *Tuerlinckx*, 513); fri. *praetsie om 'e nocht*; *Afrik.* *praatjes vir die vaak* (*varke*) *verkoop*.

1879. Praatjes vullen geen gaatjes,¹⁸⁷⁹

1) Van Ginneken II, 86.

d.w.z. woorden helpen niet, waar men daden moet zien; hetzelfde als het lat. *non replenda est curia verbis* (*Journal*, 28); bij Campen, 5: *callinge is mallinghe, doen is een dinck*; zie ook aldaar: *schoone woorden en vullen ghienen sack*; Goedthals, 135: *veel woorden en vullen den sack*

niet; Prov. Comm. 783: *veel woerden en vullen ghenen budel* (zie Bebel n°. 248); *schoon woorden en ghelden geen gelt* (H. de Luyere, 19); Idinau, 59: *de woorden en vullen den sack niet*; Winschooten, 162: *woorden vullen geen sak*; V.d. Venne, Holl. *Sinne-droom*, 18: Een schoone praet en vult geen sack; H. Doolh. 25: Nu wat zal ik noch veel seggen, woorden vullen doch geen sak; *Adagia*, 55: *schoone woorden en vullen den sack niet*, peculium re non verbis augetur; ook vindt men: *praatjes vullen den buik niet* (K.U.E. 223); zie Harrebomée I, 103 a; II, 482 a; III, 364 b; Schuermans, 504 a; Joos, 135; *Antw. Idiot.* 657; *Menschenw.* 532: Proatjes legt d'r gain aiers. Eerst in de 18de eeuw wordt in de klucht van *het Leydze Bier-huys* (1758), bl. 25 aangetroffen: 'Dat zyn maar praatjes, en dat vult by my geen zakken noch geen uitgehaalde *gaatjes*'; doch Sewel kent nog alleen *praatjes vullen geen zakken*, *words are no deeds*. Vermoedelijk heeft terwille van het rijm de spreekwijze den tegenwoordigen vorm aangenomen. Zie Molema, 336 b; fri.: *wirden folle gjin sekken* of *lûd spreken folt gjin sekken*; afrik. *praatjes vul nie gaatjes nie* en vgl. **Zoals het reilt en zeilt**. Synoniem is het Zuidnederlandsche *woorden zijn geen oorden* (Schuerm. 872 a; Joos, 185) en *klappen* of *praten zijn geen oorden* (Rutten, 113 a; De Cock¹, 302; *Antw. Idiot.* 996; Schuerm. *Bijv.* 251 a). In het hd. *grosze Worte machen den Sack nicht voll* (Wander V, 427); voor 't nd. zie *Taalgids* V, 166; eng. *empty words don't fill the pocket*.

Eindnoten:

1879 Syn. *Lullen is geen visch*.

1880. Op zijn praatstoel zitten.

'Dit zegt men van een praatvaêr, die als op een gemakkelijk stoeltje, of klapbankje, aan 't vertellen geraakt is' (Tuinman I, 195); in de Zaanstreek en elders: *op zijn lulstoel zitten* of ook *zijn lulsokken aanhebben* (Boekenoogen, 598). Zie Van Effen, *Spect.* V, 214; VIII, 187; *Br. v. Abr. Bl.* I, 191 en vgl. Hooft, *Brieven* III, 422: *Als jck op mijn revelstoel coom*; J.v. Heemskerk, *Arcadia*, 66: Dat wy soo wel konden t'saamen kouten, als of wy op een praat-stoel daer toe geseten hadden. Bij Huygens, *Hofwyck* 359: De prate-banck, van zoden daer geplant. In het mnl. *op sinen clapstoel sitten*¹⁾; ook was toen in denzelfden zin *clapbanc* bekend, dat in dial. nog voorkomt (Harreb. I, 31). In het fri. *op 'e praetstoel sitte*; in de Bommelerwaard *op zænæn pretterstoel zittæ* (V.d. Water, 120); Maastricht: *op zene klapstool zitte* (Breuls, 86).

1881. De pré hebben,

d.w.z. den voorrang hebben; hd. *das Prae haben*; nd. *ein großes Pref hewwen*, een groot voorrecht hebben (Reuter, 87); westph. *en prê derût mâken*, besonderen Wert darauf legen (Woeste, 205). Het znw. *pré* is eene afkorting van *preferentie*. Vgl. n°. 989; het Zuidndl. *pree* (= fr. *prêt*), loon, drinkgeld (*Antw. Idiot.* 1980), en zie Molema,

1) *Mnl. Wdb.* III, 1482.

355 *b*: *pree*, goedkeuring, lof, eerbewijs, prijs; *fri. de pré habbe*. In *Kmz.* 255: *een pré hebben*²⁾.

- 2) Prof. D.C. Hesseling deelt mij mede, dat men in zijn studententijd aan iemand die de courant las wel vroeg: Mag ik de *post*, d.i. Mag ik hem *na* jou hebben?

1882. iets voor een prikje koopen,

d.w.z. iets voor een kleinigheid, 17de eeuw *een treusneus*¹⁾, koopen. Wellicht heeft *prikje* hier eig. de bet. van een klein stokje, een klein dun houtje en vandaar iets van weinig waarde, eene kleinigheid. Zie De Jager's artikel in de *Latere Versch.* 57-154; *Nw. Ndl. Taalmagazijn* II, 231; *Nav.* XXI, 577 en Molema, 339 a, die naast *prikje* ook opgeeft in denzelfden zin *prikkedil*. Doch het is ook mogelijk, dat we aan prik in den zin van *munst* moeten denken, waarin *prixken* in de middeleeuwen voorkomt en waaruit zich die van *prijs* kon ontwikkelen, bep. prijs dien men voor iets geven wil, in welke bet. het woord in Noord-Holland en Friesland zeer gewoon is (Boekenoogen, 791); vgl. ook: *dat gaat boven mijn prik*, boven het geld, dat ik er voor beschikbaar heb; dat is me te duur (De Vries, 90; Bouman, 84) òf dat gaat boven mijn verstand (*Kunstl.* 5 en n°. 1806). Vgl. n°. 1883.

1883. iets op een prik weten,

d.w.z. iets zeer nauwkeurig weten 'tot een stipje toe' (Tuinman I, 196). In de 17de eeuw is de uitdrukking zeer gewoon; men vindt haar o.a. in *Kluchtspeel* II, 93; Coster, 357, vs. 1660 (*op ien prick kijcken*); Brederoo I, 342, vs. 1129: En (ghy) wilt juist op een prick der dingen gront opsoecken; Hooft, *Brieven*, 282; *Ged.* I, 316; Vondel II, (ed. Thijm), 349: Tot een prik toe, naauw en juist; Paffenrode, 162: 't Is sulken aardigen diertje, se heeft haer loopjes op een prik; Sewel, 651: Hy weet het op een prik, *he knows it exactly*; Halma, 517: Hij gelijkt zijnen vader op eene prik, *il ressemble à son père comme deux gouttes d'eau*; Land v. Waas: *iemand op een prik kennen*; fri. *op 'e (of in) prik*. De uitdr. kan ontleend zijn aan de verponding, waarbij men onder een *prik* verstond: de kleinste som, waarvan bij het taxeeren van iemands bezittingen met het oog op de verponding, nota werd genomen; vandaar de uitdr. *op een prik schatten*, tot op een cent taxeeren (Hooft, *Warenar*, 745), zeer nauwkeurig schatten. Zie *Taal en Letteren* VII, 194; VIII, 241; Boekenoogen, 791; *Tijdschrift* XX, 202; 203; *Mnl. Wdb.* III, 434; VI, 680.

In het *Ndl. Wdb.* XI, 305 wordt 'op een prik' vergeleken met 'op een haar' en verklaard als 'een prik, een haar uitgezonderd; en vandaar ter uitdrukking van een hoogen graad van volkomenheid, zoodat het niet de breedte van een haar, van een prik scheelt; zeer nauwkeurig'; zie ook *Ndl. Wdb.* V, 1403. Vgl.: *elkander op een prik gelijken*; het nd. *datt wett he prikk*; *he kummt prikk* (juist, *stipt* op tijd); het dial. *iets op de prik doen*, iets in de puntjes verrichten (*Nav.* XXIII, 204) en het oostfri. *prik*, nauwkeurig, netjes; *up 'n prik (of tip)*, zeer nauwkeurig; de. *paa en Prik*.

1884. De prikken levend houden,

d.w.z. den gang er in houden, moed houden. Vgl. Van Eijk II, 76: *Men moet de prikken*²⁾ *levend houden*, men moet zorgen, dat de zaken altijd voortgaan; A. Hoogendijk, *de Grootvisserij op de Noordzee*³⁾,

1) Vgl. *Archief* I, 437 en Maastrichts: *Get veur ene struisnuis koupe* (zie *N. Taalgids* XIV, 198).

2) Een visch, als aas voor de kabeljauwvangst.

3) Haarlem, H.D. Tjeenk Willink, 1893.

bl. 200: *De prikken levend houden*. Deze term wordt gebezigd ook bij zaken, welke niets met de visscherij gemeen hebben, eenvoudig in plaats van moed houden of den gang er in houden.

1885. Hij heeft den prins gesproken,¹⁸⁸⁵

d.w.z. hij is aangeschoten, dronken; zie Harrebomée I, 391: Hij heeft den prins (of den keizer) gezien (gesproken of ingehaald); *Menschenw.* 353; 406; hetzelfde als *hij heeft 'em gesproken, de flesch aangesproken of hij heeft zijn broer gesproken*; Drente: *hi hef de baos espreuken*, hij is dronken geweest (Bergsma, 29). In Zuid-Nederland gebruikt men hiervoor: *hij heeft den keizer, den goeverneur, den veldwachter, Lippen gezien* (Schuermans, 232 b; *Bijv.* 104 a; Teirl. II, 123; *Antw. Idiot.* 1804); te Antwerpen ook: *hij heeft den reus gezien of gesproken* (Schuerm. 536 a; *Antw. Idiot.* 1025) of: *hij is deken* (De Bo, 508 b; *Antw. Idiot.* 336); *hij is keizer* (Teirl. II, 123; *Ndl. Wdb.* VII, 2070); in Kl. Brab. *hij is prins*; elders *hij is gouverneur of hij heeft den prins gezien*¹⁾; in het fri. *hy het de prins spritsen*. Waarschijnlijk, indien de uitdr. althans niet jong is, eene herinnering aan de gilden aan wier hoofd een *prins*, een *koning* of een *keizer* stond²⁾, zooals o.a. bij de rederijkers. Vooral in lateren tijd ontvaardden de gildemaaltijden in zwelgpertijen, dronkemanspartijen, warrdoor *gilde* de bet. kon aannemen van *doorbrenger, drinkebroer* (*Ndl. Wdb.* IV, 2363) en eene spreekwijze ontstaan als *rederijkers, kannekijkers*. Op zulk een feest zag en sprak men den *prins*, den *koning*³⁾ of den *keizer* en zijn mede-*kamerbroeders*, of trad men op in de waardigheid van *prins* of *deken*. In navolging hiervan is de uitdrukking den *goeverneur* en den *reus*⁴⁾ gezien hebben ontstaan, hetgeen wil zeggen: naar de stad geweest zijn (van een boer gezegd), dat ook voor Noordnederlandsche buitenlui dikwijls hetzelfde gevolg kan hebben⁵⁾.

Eindnoten:

1885 I. waardoor *gilde*.

1886. Van den prins geen kwaad weten,¹⁸⁸⁶

d.i. zich geen kwaad bewust zijn, geen kwaad vermoeden, argeloos zijn; syn. *van den drommel geen kwaad weten* (Harreb. I, 155 b of *van God geen kwaad weten*, dat in de 17de eeuw voorkomt bij Heinsius, *Verm. Avant.* I, 325; Poirters, *Mask.* 188 en thans nog in het Friesch bekend is, naast *van Rodermont geen kwaad weten*;

- 1) Familiekring, 115, 77; Joos, 121.
- 2) Zie Schotel, *Maatschappelijk Leven*, 343 vlgg.; Kalff, *Geschiedenis der Ndl. Lettk. in de 16de eeuw* I, 94; Hildebrand. *Na vijftig Jaar*, bl. 86 (noot).
- 3) Ik heb ergens gelezen: hij heeft den *koning* gezien, d.i. hij is dronken, doch de plaats kan ik niet weervinden; zie voor *koning* als hoofd van een rederijkerskamer *Everaert*, 542, 366.
- 4) Men denke aan den reus te Antwerpen.
- 5) Vercoullie, 229 denkt niet aan den prins van een *gilde*, maar aan een vorst blijkens zijne verklaring: eigenlijk aan de feestelijkheden eener blijde inkomst deelgenomen hebben. Nog andere verklaringen vindt men in *Noord en Zuid* XXVIII, bl. 283 (waar gedacht wordt aan herbergen, waar de Prins of zijn wapen uithing) en bl. 375. In het Mnl. kent men *den riesen gesproken hebben*, van zijn verstand beroofd zijn.

vgl. *Ndl. Wdb.* V, 211; XIII, 657 en *W. Dijkstra II*, 362 *a*: *hy wit fen 'e prins gjin kwea*, hij is onnoozel in het geval; ook *hy wit fen God gjin kwea*. Vermoedelijk dagteekent de zegswijze uit den tijd, dat velen den Prins van Oranje hoog vereerden en geen kwaad van hem wilden hooren. Zoo kon *van*

den prins geen kwaad zeggen de algemeene beteekenis aannemen van *zich stil houden, niemand te na spreken, niets misdoen*, en van *den prins geen kwaad weten*, doen alsof men geen kwaad kent, aan iets onschuldig zijn; argeloos zijn. Vgl. Pamfl. Muller, 662 (anno 1608), bl. 4 v. Wy hebben van den prins geen quaet geseyt noch daer en is niemant te na gesproken; Pers, 608 a: Rydende voorts totten Deken, Heer Adriaen van Zuylen, wierde hy (*de Prins*) met soodanige blijdschap onthaelt en verwelkomt, dat yder hem ten Hemel verheffende, niemant van de Prins hadde quaed geseyt; 669 b: Dan kost hy (*broer Cornelis*) wederom den smeerpot op de zyde hangen, als of hy van 't Prinsken geen quaet hadde geseyt; *Middelb. Avant.* 780: De oude Beul, die wegens zyne doofheid van de Prins geen kwaad wist. Tuinman I, 62 beweert dat de spreekwijze afkomstig is van Broër Kornelis 'die na 't uitbraaken van zyn dulle gal tegen den Prins van Oranje op den predikstoel, uit vreeze van toon veranderde en zeide: *Ik ben bly, om dat ik van den Prins geen quaad gezegt heb*; Harreb. I, 460 b; *Ndl. Wdb.* VIII, 652.

Eindnoten:

1886 Syn. *Hij doet net alsof zijn neus bloedt*, hij houdt zich onnoozel.

1887. Een procrustesbed,

ook *het bed van Procrustes* in de uitdr. *op het bed van Procrustes leggen, plaatsen*, gezegd van stellingen, voorgestelde wetten en verordeningen, die men voor een bepaald doel willekeurig wijzigt, verkort of verlengt, aldus genoemd naar *Procrustes*, een roover, die op de landengte van Corinthe doortrekkende reizigers in zijn huis opnam, ze op een bed neerlei, en indien ze te klein waren hunne voeten verlengde door er met een hamer langen tijd op te slaan¹⁾. Volgens Büchmann, 86 vertelt Diodorus (± 50 v. Chr.) in het 4de boek van zijne *Βιβλιοθήκη ιστορική* het eerst, dat Procrustes de te kleine reizigers rekte en de te groote inkortte. Vgl. *Nw. Amsterdammer*, 14 Sept. 1918, p. 4 k. 2: En toch meer en meer zal men tot het inzicht komen dat ons Middelbaar Onderwijs is een geestelijk *Prokrustesbed*. Er zijn er die er in passen. Maar een groot aantal kleinbegaafden worden er zoo in uitgerekt, dat ze hun veerkracht voorgoed verliezen; *Handelsblad*, 30 Maart 1921 (O), p. 2 k. 5; fr. *le lit de Procruste*; hd. *das Prokrustesbett*; eng. *the Procrustean couch (or bed)*.

1888. Iemand (of iets) op de proef stellen,

d.i. iemand of iets aan eene proef, een onderzoek onderwerpen; beproeven, om de innerlijke waarde te onderzoeken, vooral gezegd van iemands eigenschappen of gezindheden, als: geduld, vroomheid, deugdzaamheid, enz. Oorspr. gezegd van ertsen of metalen, naar wier allooi, gehalte, een onderzoek gedaan wordt en bij uitbreiding toegepast op personen en hunne eigenschappen; vgl. *Spreuken* XVII, 3; mnl. *enen ter proeve doen*. In de 17de eeuw komt de uitdr. o.a. voor bij Vondel, *Salmoneus*, vs. 267: Uw Heiligheit wort op de proef gestelt; Pers, 510 a: Deze raed zijnde van Alva op den proef gestelt, pooghde men nu te voltrecken; zie verder C.

1) Baumeister, *Denkmähler des Klass. Altertums* III, 1787; Lübker, *Reallexikon des Klass. Altertums*, 1176.

Wildsch. IV, 428; *Halma*, 644; *Waasch Idiot.* 655 b: *iemand op den toetssteen leggen*; *Afrik.* *iemand op die proef stel*; *hd.* *einen auf die Probe stellen, setzen, legen*²⁾; *fr.* *mettre qqn à l'épreuve*; *eng.* *to put a person to the test (or proof)*.

2) Grimm VII, 2142.

1889. Zijn proefstuk leveren,

d.i. een bewijs van bekwaamheid afleggen, waardoor men in zekeren stand wordt opgenomen of tot een rang wordt bevorderd; eene herinnering aan den tijd der gilden, toen men niet van leerling tot gezel, maar vooral niet van gezel tot meester in een handwerks-gilde kon worden bevorderd, dan nadat men zekere bewijzen van bekwaamheid had afgelegd¹⁾. Vgl. nnl. *sine proeve doen*; Kiliaen: *P r o e f - s t u c k*, tyrocinium, specimen: canon artis: documentum; Plantijn: *P r o e f - s t u c k*, chef d'oeuvre; Westvl. *zijnen preufslag doen* (De Bo, 891); fr. *coup d'essai*; hd. *Probestück*; eng. *trial-piece*.

1890. Een profeet die brood eet

is iemand, wiens voorspellingen weinig beteekenis hebben en geen vertrouwen verdienen. In de 18de eeuw is de uitdr. bekend, blijkens Tuinman I, 326 en Sewel, 652: Het is een propheet die brood eet, *he is a false, a sham, a mock prophet*; in het *Antw. Idiot.* 1000: *een profeet van roggebrood*; in Westphalen: *et ies en Profetie, dei Braut ietet* (Eckart, 418). Hetzelfde wordt uitgedrukt door een **broodetend profeet**, een valsche profeet (17de eeuw) of een **broodprofeet**, een schimpnaam voor iemand aan wiens voorspellingen men geen geloof slaat, *Ndl. Wdb.* III. 1548; 1565; 1572; VII, 899; fri. *dou hest fen 'e moarn in stik brea hawn*, gij zijt een broodetende profeet. Volgens Laurillard, 45 en Zeeman, 416 is de uitdr. ontleend aan den Bijbel en wel aan *Amos 7, 12*, waaruit zou blijken, dat men er in eig. zin onder moet verstaan 'iemand, die liever dan zijn profetentaak getrouw te vervullen, zijn brood eet, d.i. zijn eigen kost en voordeel zoekt, en dus geen echt profeet mag heeten'. Let men evenwel op Bebel, n°. 571 (anno 1508): *cacantes prophetae; in hariolos dicitur*, Wander II, 466: *man glaubt an keinen scheissenden Heiligen* (16de eeuw); Pers, 83 a: 'Sal dese narre, en broot eetent kacker, een Propheet zijn?' dan komt het me voor, dat we voor de verklaring niet zoo zeer op het *broodeten* als wel op het *cacare* moeten letten, en Wander niet ver van de waarheid zal zijn, wanneer hij zegt: 'wer verehrt werden will, muss nicht versäumen, sich mit einer gewissen, das Publikum bestechenden Glorie zu umgeben; er muss vermeiden, was an menschliche Natur erinnert'²⁾. In *Dat boeck van den drie coninghen*, 66 v (Delf, 1479) komt voor: Ick gelove ghien hilligen oft sy moeten broodt eten; Afrik. *die ou profete is dood en die jonges eet brood*.

1891. Geen profeet is in zijn (eigen) land geëerd.

Dit is een aan den Bijbel (*Luc. 4, 24* of *Matth. 13, 57*) ontleend spreekwoord, in den zin van: geen man van verdienste wordt in zijn eigen land zoo geëerd, als dikwijls in het buitenland. Op beide plaatsen wordt het door Jezus gebruikt, wanneer hij ondervindt, hoe de inwoners

1) Zie A.J.M. Brouwer Ancher, *De Gilden*, 59 vlgg.

2) Zie nog *Ndl. Wab.* VII, 899 en vgl. hiermede Harrebomée I, 142: Die van dominé's wil leeren (of: Die de dominé's wil eeren) moet er nimmer meê verkeeren; I, 40: Men moet van een dominé geen beenen zien, *men moet een' predikant niet buiten den predikstoel beschouwen*; en de fr. uitdr. *il n'y a pas de grand homme pour son valet de chambre*.

van Nazareth niet op zijne prediking acht geven, en hem door hun ongeloof bedroeven. Vgl. Zeeman, 418; mlat. *in propria natus est nemo propheta vocatus* (Werner, 41); *Prov. Comm.* 635: *ten is gheen prophete verheven in syn selfs lant*; Campen, 28: *der en is ghien Propheet anghenaem in syn vaderlandt*; Winschooten, 219: Daar werd geen sant verheeven in sijn eige land; Cats I, 543; Hooft, *Ged.* I, 192, 49; De Brune, 370; *C. Wildsch.* III, 6; enz. Zie Harreb. III, 319 a; *Ndl. Wdb.* XIV, 95; *Antw. Idiot.* 1054; *Wander* III, 1412 en vgl. het nd. *wo de Profête geboren is, da gelt he nich* (Eckart, 417); fri. *in profeet wirdt yn syn heitelân net eard of ook der is nin profeet yn syn lân forheven*; Joos, 211: *niemand is profeet in zijn land; nooit san(c)t verheven in zijn land*; Schuermans, 566; fr. *nul n'est prophète en son pays*; hd. *der Prophet gilt nichts in seinem Vaterlande*; eng. *a prophet has no honour in his own country*.

1892. Op de proppen komen,

d.w.z. te voorschijn komen; op de lappen komen; in het fri. *op 'e proppen komme*, weer op de been komen, herstellen; met iets of iemand voor den dag komen; in het gesprek te pas gebracht worden; Molema, 337 b: *Op de proppen komen*, wordt van eene gunstige wending in finantieele omstandigheden gezegd; ook na eene ongesteldheid weder op de been komen, *de vouten weer onder 't lief kriegen* (Molema, 556); *met iets op de proppen komen*, er mee voor den dag komen, de zaak blootleggen. In de 18de eeuw treffen we deze uitdr. aan in de *Brieven van Abr. Bl.* I, 193: Daar komt drift op de proppen, en die moet de plaats opgeeven aan styfkoppigheid; *W. Leevend* I, 193: Toen wy zouden thee drinken, kwam Oom op de proppen; *C. Wildsch.* V, 304: Dan moeten zo alle krachten op de proppen; *Brieven v. B. Wolff*, 186; *Janus*, 7: Het plan van eene gewapende Neutraliteit begint hier weêr op de proppen te komen; *V. Janus* III, 232: *zich op de proppen vertoonen*; in *Sara Burgerhart*, 118 lezen we: Als jy brave lui *op de proppen helpt*, dan doe je als een hupsch Christen mensch betaamt. Zie verder *Het Volk*, 22 Oct. 1913. p. 5 k. 4; 2 Febr. 1914, p. 7 k. 4; 4 Febr. p. 6 k. 2; 11 Juni 1914, p. 5 k. 1; *Nkr.* II, 7 Juni p. 6; III, 7 Febr. p. 2; 16 Mei, p. 2; IV, 15 Mei, p. 2; VII, 13 Dec., p. 2; *Prikk.* V, 26; *Dievenp.* 16; *Handelsbl.* 12 Juni 1913 (avondbl.), p. 9 k. 5; Nest, 34; Afrik. *op die proppe kom*. Het znw. 'prop' moet hier worden opgevat in de bet. van *stut, steun, been*. Kiliaen vertaalt *proppe* door *pedamen, fulcimentum, fulcum*, en in het eng. bet. *a prop* thans nog een *stut, steun; to prop, stutten*. De uitdr. is dus te vergelijken met het gron. *op de kloeten* (op de been; eig. op de stokken (mnl. *cloete*¹), zie Molema, 206 a); *op de kneppels komen* (*Noord en Zuid*, X, 93); 18de eeuw: *op de bouten* (= beenen) *komen* (Sewel); *op de staken kommen*, van zijn stoel opstaan (*Dr. Bl.* III, 46); vgl. ook *hoog op zijn latten staan* (*Jord.* 19); het Zuidnederl. *op zijne stokken (stekken) zijn*, weêr te been, gezond zijn (Schuermans, 683 a; *Bijv.* 320 b en Tuerlinckx, 512). In Deventer: *van de kegels vallen; iemand van de kegels smijten* (Draaijer, 19 a); eng. *on one's pins*, op de beenen, gezond en wel: in 't fr. spreekt men van *quille, pincettes, flûtes, canne, baguette, arcades*². Vgl. n°. 1338.

1) Vgl. den naam *laadstokken, kuierstokken* (Köster Henke, 37; *Jord.* II, 517), *kuierlatten* (*Peet*, 199).

2) *Leuv. Bijdr.* XIII, 186.

1892a. Hij heeft de pruik op; zie n°. 281.^{aant.}

1893. Pruimen,¹⁸⁹³

in de uitdr. *iets of iemand niet kunnen pruimen*, van iemand of iets niet houden, eig. iets niet lusten. Vgl. *Handelsblad*, 8 Febr. 1923 (A), p. 7:

Broekie¹⁾, wat heb jij verzonnen,
Zeg, wat heb je nou gedaan?
Heb je Rotterdam verlaten,
Om naar Frankrijk toe te gaan?
Moest jij nu op eens verkassen,
Met je geld en je talent?
Kun jij Holland niet meer pruimen,
Nu je 'n man in bonus bent?

Eindnoten:

1893 / . noot. / . Broekhuis.

1894. Een pruimenmond(je),

d.w.z. een kleine, nette mond; een preutsch mondje. De eig. beteekenis van dit woord wordt duidelijk door eene plaats uit Van Effen's *Spect.* VI, 111: 't Mondje stond of 't pruim wou zeggen; IX, 99: Het mondje zo effen zetten, als of men geen pruim zeggen kon; vgl. ook XII, 83: Precieuses en Dametjes die la petite bouche, of het klein mondje maken. Zie verder *Gew. Weeuw.* II, 42: Je hoeft jou mond zo pruimagtig niet te trekken; V. Loon, 91; Tuinman I, 84: *Zy zet haar mond als of zy pruim wilde zeggen*. 'Dit zegt men van eene, die met een gemaakte staatigheid haaren mond in preutsche plooyen trekt, gelykende naar die het woord *pruim* zullen uitspreken'; Harreb. II, 100; *Nkr.*, I, 28 Juli, p. 2: Hè toe nou, vleide De V. met zijn zoetste pruimenmond; *Op R. en T.* 114: De juffrouw schudt het hoofd langzaam heen en weer, terwijl ze met een pruimenmondje: Sjonges, wat 'n bereddering! zegt; *Jord.* II, 17: Met 'n pruimenmondje sprak hij over de stuitende verdorvenheid der menschen. Vgl. ook Gallée, 35 a: 'n *prümensnütje (zetten)*, een mondje van pruimpjes en prisma's trekken; *Antw. Idiot.* 1905: *een mondjepruim zetten*. Personen, vooral pedante vrouwen, die gemaakt zijn in hun spreken, zetten een mondje pruim; *Wander* III, 778: *dat Mündken in 't Püntken setten*; fr. *faire la bouche en coeur*; hd. *ein Karpfenmäulchen machen*.

1895. Puf,

in de uitdr. *geen puf hebben*, geen opgewektheid, geen lust hebben, geen *troef* hebben, zooals men in de 17de eeuw en thans nog in Zuid-Nederland zegt; *geen*

1) Broekhuizen.

puf hebben in iemand of iets, geen lust hebben in iemand of iets; 17de eeuw: *geen puf hebben in, op of tot iets*, er geen lust in hebben, er niet van willen weten, niet vertrouwen; zie Brederoo I, 156, vs. 1622: 'k Heb in myn Man geen puf; Halma, 520; *C. Wildsch.* VI, 62: Maar dat de *Hernhutters* niet willen zeggen hoe zij God in hunne verborgenheden dienen, daar heb ik geen puf op; Harreb. II, 204: *hij heeft er geen puf op*; Weiland, 530: *ik heb er geen puf in*; fri. *pof*, levenslust; Bouman, 85: *ik heb er geen puf op*, ik vertrouw die zaak niet; *De Arbeid*, 8 Juli 1914, p. 3 k. 3: Dat die arbeiders er weinig

puf in hebben hiervan gebruik te maken, is een vaststaand feit; *Kunstl.* 113: Potdorie.... ik ben d'r f'r kouwe as 'n meeuw.... daar heb ik nie feul puf in! *Nest*, 13: Ze had geen 'puf' ruzie te maken; *Antw. Idiot.* 982: *poef*, moed, lust; *op iet geenen poef hebben*, er geenen lust toe gevoelen; eng. *puff*, pralerij, bluf. Het znw. *puf*, dat samenhangt met *puffen*, *poffen*, blazen, beteekent oorspr. in letterlijken zin opgeblazenheid; het zwellen van de borst als teeken van durf, moed; vgl. gri. *θυμος*, lust, moed, naast *θυω*, opbruisen. Zie n. 586.

1896. Het puikje,

d.w.z. het beste. Onder 'puik' verstond men in de latere middeleeuwen een uitstekend soort laken, dat in verschillende steden als Gouda, Leiden, Delft en Utrecht werd vervaardigd; vgl. Aert v.d. Goes, fol. 46, waar we lezen, dat de Hollandsche steden verklaren, 13 Oct. 1550: 'dat alle de lakenen, die binnen den lande van Hollant gemaect worden, alle grove lakene zyn, behalve de puycken binnen Delft gemaect, die in seer kleynen getale gemaect werden'; zie Fruin, *Inform.* 676 a. Kiliaen kent het alleen in de algemeene bet. van een soort laken: *puyck*, pannus laneus; mnd. *pûck*, *pu(i)cklaken*, eine art wollenes Tuch; Brederoo, *Griana*, vs. 29: 't Is wel te sien dat dit *delfs puyk* is. Doch ook in den zin van iets voortreffelijks komt puik een enkele maal in het Mnl. reeds voor; eveneens als praedicatief bijv. naamw.; ook in de samenstelling *puucgoet*, bovenstbest; vgl. verder Sartorius III, 6, 37: De beste zyn wy quijt. Het *puyckjen* heeft geweest; Halma, 520: *puik*, 't best, de bloem; *puikspuik*, het allerbeste; fri. *pûk*, *it pûkje*, *pûkwaer*, puike waar; Ten Doornk. Koolm. II, 769 b: *pûk*, rein, sauber, zuverlässig, brav; Wander III, 1345; Eckart, 408; *Korrespbl.* XXIX, 74-78; Schuerm. 513 b: *niet puik zijn*, niet pluis of niet te betrouwen zijn; De Bo, 898 b: *puik*, voortreffelijk, uitmuntend; *niet puik*, niet pluis, niet goed, gevaarlijk, niet te betrouwen. Welke beteekenis de oudste is, die van het adjectief of van 't znw. is niet met zekerheid te bepalen. Waarschijnlijk moet men uitgaan van het bnw.; zie N.W. Posthumus, *De Gesch. van de Leidsche Lakenindustrie*, bl. 75.

1897. Een puisje vangen; puisjesvangen,¹⁸⁹⁷

d.w.z. bij iemand aanbellen en daarna wegloopen, beldeurtje spelen. In de 18de eeuw komt bij Van Effen, *Spect.* IV, 158 een znw. *puisjesvanger* voor. Zie ook Sewel, 654: Een puisje vangen (een belletje maaken), *to knock or ring at one's door in the evening*; *S.M.* 115: Die brutale jongens, alweer een puistje, zei hij in zich zelve en trad op de stoep om te zien, wie hem nog zoo laat hinderde. De oorspr. bet. zal wel zijn: voorgeven eene *poes* (in de 17de eeuw is *puis* = poes zeer gewoon) te vangen (bij avond), doch eig. straatschenderij plegen. In N.-Limb. kent men hiervoor: *muschkejagen*; in *Antw.* een *beeldeken plakken*; te Breda: *eene rat jagen*; elders: *een muisje vangen*; *muiske bellen* (te Roermond); *muisjes bellen* (te Dordrecht); *bolkies vangen* (te Delft); zie *Taalgids* IV, 40; Schuermans, 399 b; 523 a; *Bijv.* 204 b en Hoeufft, 482. Vgl. ook *een uiltje knappen* en *om zeep gaan*, aan welke uitdrukkingen eene soortgelijke gedachte kan ten grondslag liggen.

Eindnoten:

1897 Een poes werd ook gevangen en aan 't schellekoord opgehangen.

1897a. Zich een puist lachen; zie n°. 265. ^{aant.}

1897b. Een puist aan iets hebben; zie n°. 1514.^{aant.}

1898. Een punt (of een puntje) aan iets kunnen zuigen.

Eene in Noord- en Zuid-Nederland bekende uitdrukking: ergens een voorbeeld aan kunnen nemen; iets niet kunnen verbeteren; met iets niet in vergelijking kunnen komen. Harrebomée II, 204 citeert: *Hij zuigt (of slijpt) er een punt aan*; Weiland verklaart 'eene punt aan iets zuigen' als 'zich gereed maken tot tegenspraak, of tegenstand', en vat 'punt' op in den zin van *degen*; Gron. *hij ken d'r puntjes an zoegen* (Molema, 339 a); in het fri. *der kinst in puntsje oan sùgje*. In Zuid-Nederland: *Daar kunt gij nen punt aan zuigen*, daar kunt gij mede bezig zijn, op nadenken en er het uwe uit trekken (Schuerm. *Bijv.* 253 a); zie ook Joos, 75: Lekt dat kalfken zijn muilken af, zuigt daar 'nen punt aan; *Antw. Idiot.* 1007; *Waasch Idiot.* 521: *Aan iets een pinne* of *'nen punt kunnen zuigen*, iets kunnen doen, iets verstaan; 540: *Zuigt daar 'nen punt of een pin aan*. Zie verder *Schoolm.* 19:

Ja het ging zoo gaauw, hoorde ik mijn kleinzoon dikwijls getuigen,
Dat een stoomboot op stapel er gerust een punt aan had kunnen zuigen.

Handelsblad, 21 Mei 1914, p. 1 k. 5 (ochtendbl.): De heer Vliegen begon met het aftakelen der redevoeringen van de heeren Marchant en Bos (waaraan hij echter de klassieke 'punt' kon zuigen); *Prikk.* II, 57; *Kmz.* 81; *Jord.* 197; *Nkr.* II, 8 Maart, p. 2; *Zondagsbl. v. Het Volk*, 1906, p. 114: Men bedenke evenwel, dat er verscheiden redevoeringen waren, waar geen punt aan was, andere waar maar een punt aan gedraaid was. Aan geen enkele viel een punt te zuigen; *Nkr.* V, 13 Mei, p. 6; 9 Sept. p. 2; VII, 9 Aug., p. 5; VIII, 7 Nov., p. 2. Hiernaast een *punt draaijen* (of *zuigen*) *aan iets*, er een mouw aan passen, een kop klinken aan iets, er raad op weten, er maar iets van maken; vgl. *Het Volk*, 5 Juni 1914, p. 1 k. 4: Men zou met zulk een verklaring dus genoeg kunnen nemen. De heiligheid is daarmee toch van de zoogenaamde christelijke politiek af. Maar neen, de 'Standaard' draait er toch weer een punt aan; *Nw. School*, IV, 212: 'Op een stroowisch komen aandrijven', heeft K. ook opgenomen en als aan alles weet hij ook daaraan een punt te zuigen, maar ook als elders slaat hij den bal mis; VII, 179: De heer B. heeft op zich genomen de brochurenreeks 'Schoolhervorming' te openen. En dat was nou weer net iets voor hem, hè. Hij zou d'r wel eventjes een punt aan kletsen, dacht-ie; en hij hééft er een punt aan gekletst; VIII, 259: 'Je hebt d'r 'n aardige punt aan gekletst', zei de een¹⁾. 'Zeker zelf nooit gehengeld hè, vroeg de ander; *Nkr.* VI, 8 Juni p. 4: Om 't kiesrecht was de zaak begonnen, want Theo had zich goed bezonnen: Dàt stel meneeren, lieve man, dat draaide er wel een puntje an. Vgl. ook *Lvl.* 12: Wat hei-je nou eigenlijk willen beweren? Verdomd as 'k 'r 'n woord van kan navertellen, je lult er godoome 'n punt aan; *D.H.L.* 39: Geeg effe jouw jas, dan ziet-i me tenminste als korporaal, anders begint-i te ouwehoeren en dan is-i vanavond nog niet klaar; je weet m'n vader is dominee en die lullen d'r altijd 'n punt an; Scharten, *'t Geluk hangt als een Druiventros*, bl. 101: Toen Angelo met een zoetsappig langs-zijn-neus-weg gezegd zinnetje.... slechts een ontwijkend grijnsje kon ontlokken, wist hij, om

1) Bij een proefles over 'de visscherij in ons land'.

een directe weigering te voorkomen, dadelijk een *pointe* aan zijn verhaal te zuigen. *Een punt aan iets draaien* of *zuigen* (onder invloed van *iets uit zijn duim zuigen*) beteekent dus eig. een *pointe* er bij verzinnen of er uithalen; in algemeenen zin: iets klaar spelen; onze uitdr. *je kunt er een punt aan zuigen* wil dan zeggen: probeer er een punt aan te zuigen (maar het lukt je toch niet); ge kunt trachten dat ook klaar te spelen, doch daartoe zijt ge niet in staat.

1899. De punten (of puntjes) op de i (of i's) zetten,

d.w.z. zeer nauwkeurig te werk gaan; waken tegen misverstand en dubbelzinnigheid (Harreb. I, 348; *Ndl. Wdb.* VI, 1357); ook in het fr. *mettre les points sur les i*; eng. *he crosses all his t's and dots all his i's*, hij is zeer nauwkeurig.

1900. In de puntjes zijn,

soms *op zijn puntjes zijn* ('t *Daghet X*, 178), d.w.z. tot in het geringste, de puntjes, in orde zijn; volmaakt, *stipt* in orde zijn, zoodat er niets aan ontbreekt, wat in het mnl. *te poente* of *poentelijc*, in de 16de eeuw en later *puntig*, dial. *puntelijk* genoemd wordt, waarmede te vergelijken is het hd. *pünktlich*, fr. *ponctuellement* en het Zaausche *'t is een lust met een puntje* (nl. om er naar te zien), het is keurig in orde (Boekenoogen, 599 a).

1901. Op het punt staan (of zijn),¹⁹⁰¹

gereed staan of zijn om iets te doen, *teweeg zijn* (*Waasch Idiot.* 649 a), 17de eeuw *op den kant staan*; dial. *op 't kantje staan*¹⁾; zndl. *te* of *op scheute staan*²⁾. Vgl. De Brune, *Bank.* II, 73: Augustus, op het punt en stond zijnde, van een veldslag te leveren; Winschooten, 197: *hij stond op het punt van trouwen*; Halma, 521: *Op het punt, gereed, sur le point, prêt.* Bij Hooft, *Ned. Hist.* 384: *in punte staan.* Het znw. *punt* heeft hier de bet. van tijdstip, zoodat de uitdr. eig. wil zeggen: zeer dicht zijn nabij het tijdstip om. Het is evenwel ook mogelijk, dat *punt* hier toestand beteekent (vgl. het mnl. *poent*, toestand). Ook hier en daar in Zuid-Nederland bekend; Afrik. *op die punt staan om*; fri. *op it punt fen to boarsten*; in het hd. *auf dem Punkte stehen etwas zu tun*; eng. *to be at (or on) the point of*, fr. *être sur le point.*

Eindnoten:

1901 I. *être sur le point de.*

1902. Als (het) puntje bij (het) paaltje komt,

ook *als putje (pitje) bij paaltje komt* (Top Naeff, *Het Veulen*, bl. 310) of *als 't tot puntje paaltje komt*, d.i. als het op stuk van zaken aankomt, als het op de uitvoering aankomt, *als 't op zijn punt of zijn stuk komt*, zooals men in Zuid-Nederland wel zegt

1) *Ndl. Wdb.* VII, 1311.

2) *Ndl. Wdb.* XIV, 542.

(*Antw. Idiot.* 1007; 2075; fr. *venir au point*; eng. *to come to the point*), *als de noot gekraakt wordt, als de knijper op den staart komt*. Vgl. *Nkr.* I, 24 Nov. p. 2: Maar als puntje bij paaltje komt; VI, 24 Febr. p. 2: Och als puntje bij paaltje komt dan halen onze dierbare broederen wel bakzeil; *De Amsterdammer*, 7 Dec. 1913, p. 1 k. 3: Als dan puntje bij paaltje komt kan men dien

officieelen geweldenaars niet euvel duiden, zoo zij eens doen wat van hun beroep en hun roeping is; *Handelsblad*, 8 Nov. p. 1 k. 2 (ochtendbl.): Het is hard voor zulke heeren dat zij, wanneer het puntje bij het paaltje komt, blijk geven van een naïviteit, enz.; 16 Juni 1914, p. 5 k. 4 (avondbl.): Duitschland en Oostenrijk vragen zich af, of zij, wanneer het puntje bij het paaltje komt, wel veel steun zullen krijgen van hun bondgenoot; *De Arbeid*, 31 Jan. 1914, p. 4 k. 2: Nu komt juist het puntje bij 't paaltje; *Het Volk*, 23 Mei 1914, p. 1 k. 4: Als het puntje bij paaltje komt, draai ik mij er wel op de een of andere manier uit!; 2 Juli 1914, p. 2 k. 4: Nu is het puntje bij het paaltje gekomen; 12 Oct. 1914, p. 2 k. 3: 't Lijkt wel wat zonderling, dat men eerst alle bewoners letterlijk heeft weggejaagd door een dikke bravour-mededeeling en dat men, toen 't puntje bij 't paaltje kwam, al die bravour heeft laten varen; *Nkr.* VIII, 21 Nov. p. 2; *Propria Cures XXVI*, 188: Toen 't puntje aan 't paaltje kwam, deed de partij overal mee aan het toestaan der budgetten; enz. Hiernaast *putje bij paaltje houden*, wat bijeen hoort, ook bijeen houden, zich bij zijn leest houden, consequent blijven (*Ndl. Wdb.* XII, 19); *van pitje tot paaltje iets verhalen* (Spaan, 480; Harreb. II, 159). De oorspr. dezer allitereerende zegswijzen is onbekend. Waarschijnlijk bewaren zij eene herinnering aan het mnl. *putten ende palen*, *puttepalen* of *pittepalen*, de grenzen van een gebied door *putten* (kuilen) en *palen* aanwijzen, nauwkeurig nagaan wat iemand toekomt¹⁾.

1903. In den put zitten,

d.w.z. in verlegenheid zitten; neerslachtig zijn, *down* zijn (eng. *to be down* or *in the downs*); wellicht ontleend aan het ganzenbord; vgl. Harrebomée II, 205: Die in den put zit, moet wachten, tot hij verlost wordt; *Handelsblad*, 9 Juli 1922, p. 9 k. 1: Het lijdt geen twijfel dat wij hier in den put zitten, diep in den economischen put of economisch diep in den put; *Nkr.* VIII, 7 Nov. p. 4: Een leening? en 't volk diep in de put?; 14 Nov. p. 1: Ja, m'n jongen, je ouwe vader zit leelijk in den put; *Nkr.* IX, 31 Juli p. 2: Gij zult wel ten naasten bij weten, hoe diep uw vriend Batavus thans in de put is gezeten; *Nederland*, Aug. 1914, p. 432: Mannetje, er staan bij mij kamers te huur, ik zit zelf in de put, dus.... - *Iemand in den put helpen* in *Het Volk*, 21 Juli 1915, p. 5 k. 3: De leiding van het veldleger is tegen haar taak niet opgewassen. Het beginsel van ancienniteit zal ons in dezen tijd onvermijdelijk in de put helpen; fri. *hy siet dêr raer yn 'e put*, hij zat daar in benarden toestand; Gallée, 35: *in de pûte* (verwarring met *pûtte*?) *kommen*, in verval geraken.

1904. Over den puthaak getrouwd zijn.

Dit wordt schertsend van man en vrouw gezegd, die in onwettige gemeenschap met elkander leven. Zie Harreb. I, 265 a; *Onze Volkstaal* II, 102 (*Ned.-Betuwe*): *over de puthaak vrije*, waarmede bedoeld wordt 'de allereerste vrijage in de jongelingsjaren, dikwerf ontstaan uit of begunstigd door vertrouwelijke buurpraatjes van jongelieden der beide kunnen aan den puthaak'; *Ppl.* 193: Dat-ie nou trouwt over de puthaak, dat is nog tot daaran toe; *Peet*, 181; *Het Volk*, 23 Febr, 1916, p. 1 k. 1: Het

1) *Mnl. Wdb.* VI, 59; 790.

vrije huwelijk, het huwelijk over den puthaak, het huwelijk zonder plechtigheden, het wilde huwelijk of met welken fraaien naam men het konkubinaat ook wil betitelen; De Vries, 91; *Nw. School* IV, 89. Ook in Groningen en Deventer is *over de puthaak trouwen* bekend; het wordt daar alleen gezegd van vreemden, bv. polderwerkers, landloopers, enz. (Molema, 339 a; Draaijer, 32 a). In het fri. zegt men in denzelfden zin: *oer de biezemstôk trouwe*, dat volgens Tuerlinckx, 64 en Rutten, 237 ook in Zuid-Nederland gebruikt wordt, waarvoor elders gezegd wordt *over den bezem (bessem) trouwen* (*Antw. Idiot.* 217¹⁾) naast *achter de haag getrouwd zijn* (*Antw. Idiot.* 518; Rutten, 85 a) en *over de halfdeur getrouwd zijn* (*Volkskunde* IX, 107), waarmede te vergelijken is *achter den steen getrouwd zijn* (Harreb. II, 302 b). In het eng. kent men eveneens *to marry over the broomstick* en *to jump the besom*. W. Dijkstra deelt naar aanleiding van de uitr. *de polderjongens trouwe oer 'e putheak mede*: 'Twee hunner, reeds op jaren, houden het werktuig ieder bij een einde vast, bruidegom en bruid springen er over en 't huwelijk is gesloten'. Het huwelijk wordt dan tegenover den putbaas gesloten. Harrebomée II, IV vermeldt nog in denzelfden zin: *Hij is getrouwd aan de Bremer of achter den steen*.

1904a. Putlut hebben; zie n°. 1818.^{aant.}

1905. Een Pyrrhus-overwinning,

d.w.z. een overwinning, die meer nadeel dan voordeel aan den overwinnaar bezorgt, die op groote verliezen te staan komt. Pyrrhus, koning van Epirus, behaalde in 279 v. Chr. bij Asculum eene overwinning op de Romeinen, waarbij hij zelf ontzettende verliezen leed. Vgl. *Het Volk*, 15 Nov. 1913, p. 1 k. 2: Zóó is de overwinning op het socialisme behaald, die voor de vrijzinnigen zal blijken een Pyrrhus-overwinning te zijn; hd. *ein Pyrrhussieg*; eng. *a Pyrrhic victory*.

1906. Op zijn qui vive zijn,

d.w.z. op zijn hoede zijn; fr. *être sur le qui vive*. Ontleend aan de Fransche schildwachten, die als zij onraad meenen te bespeuren, roepen: *qui vive!*²⁾ wie daar! Vandaar: oppassen of men ook iets bemerkt, waarvoor men op zijne hoede moet zijn; ook: voorzichtigheid betrachten tegenover personen, die men niet vertrouwt. Vgl. Harreb. II, 206: Men moet daar altijd op zijn qui vive zijn; *Nkr.* III, 5 Dec. p. 2: Het was een heele toer voortdurend op m'n qui vive te blijven; VIII, 18 April p. 2; *Nest*, 166; *Gron.* 95: Hij is op z'n qui-vive, wijl-ie vermoedt, dat 't in Damstee's bedoeling ligt, te speculeeren op nonchalance en berekening; hd. *mit jemand auf dem Quivive stehen*; eng. *to be on the qui-vive*; fri. *op syn kevive wêze*.

- 1) Moet hieraan gedacht worden op eene plaats uit de zeer onkiesche *Vermakelijke By-eenkomst oft selzaam Coffipraatjen*, Amsterdam 1701, bl. 20: Dat Deuntjen kanze zo aardig, je sout om te hooren der wel voor over de Beesem-stok springen?
- 2) Hatzfeld, 2254: *Qui vive*, met de vraag of men eigenlijk wil zeggen: *vive qui?* c.-à-d. *pour qui êtes-vous?* Zie echter *Romania*, XXXVII, 294: *Y a-t-il ici âme qui vive?*; XLIV, 100.

1907. Een witte raaf,

eig. een zeer zeldzame vogel; vandaar: iets, dat zelden voorkomt, iets zeer zeldzaams. Volgens Ovidius, *Metam.* II, was de raaf oorspronkelijk wit, maar werd hij door Phoibos in een zwarten vogel veranderd, omdat hij had uitgebracht, dat Coronis zich aan ontrouw had schuldig gemaakt. Kwam er sedert dien een witte raaf voor, dan was dat een groote zeldzaamheid¹⁾. Ontleend aan het lat. *corvus albus* (Juvenalis, VII, 202), waarvoor ook *alba avis* (Cicero, *ad Fam.* 7, 28, 2), doch gewoonlijk *rara avis*; fri. *in witte raven*; hd. *ein weiszer Rabe*, - *Sperling*. Zie *Rose*, 8243; Anna Bijns, *Refr.* 40:

Maar al sijn de goey cooplien schier witte raven,
Tsal nog eens beteren, alst God sal gelieven.

Vgl. ook *Nieuwe Refr.* 37: De goey mans sijn witte raven; *Spiegel*, 138: Zo zeldzaam als een witte raven; V. Moerk. 577; Van Effen, *Spect.* IX, 57; *Tuinman* I, 229; *Halma*, 530; *Harreb.* II, 208 en *Joos*, 26, die als iets zeldzaams opgeeft: witte hazen, *witte raven*, witte mollen, blauwe honden, waaraan nog is toe te voegen *zwarte zwanen* (*Maerl. Nat. Bl.* III, 2150; eng. *a black swan*²⁾; *witte valken* (*Harreb.* II, 357, 513; een *ringelduufken* (Twente); fr. *un merle blanc*).

1908. Al zouden de raven het uitbrengen.

Dit gezegde kan een herinnering bevatten aan het oudgerm. geloof, dat raven tijdingen brachten aan hunnen heer³⁾. Zoo brachten Odin de beide raven Hugin en Munin (*gedachte* en *herinnering*) de tijding van al hetgeen zij gezien en gehoord hadden; en volgens een middeleeuwsch verhaal, waarschuwde een raaf zijn heer tegen naderende en dreigende gevaren, en vertelde deze hem ook de ontrouw zijner vrouw⁴⁾. Bij Ovidius, *Metamorphosen* II, komt echter ook de raaf als aanbrenger voor, evenals de kraai. In den roman van *Willem Leevend* VIII, 63 staat: 'al moesten de *hanen* het uitbrengen', dat herinnert aan *geen haan zal er naar kraaien* en aan het verouderde *kraaier*, verklikker, aanbrenger; in de *Gew. Weeuw.* III, 20: Boosheit blijft niet verborgen, al zouden 't de *kraayen* klappen. Vgl. *Verdam* in de *Handelingen der Maatschappij v. Nederl. Ltk.* 1897/98, bl. 73; vooral *Volkskunde* XXII, 97 vlgg.⁵⁾; *Sloet*, *De Dieren in het Germ. Volksgeloof*, bl. 223 vlgg.; *Ons Volksleven* XII, 13; H. Beckering Vinckers in *Tijdschrift*, XXXIX, 153; *Antw. Idiot.* 705: *al zouden het de kraaien uitbrengen*; *Waasch Idiot.* 369: *de kraaien zullen 't uitbrengen*, de zaak zal wel eens gekend worden (evenzoo *Teirl.* II, 178).

1) *Tijdschrift* XXXIX, 153.

2) Wel kent men in het eng. *his crow is the whitest ever seen*, hij snijdt geweldig op.

3) *Grundrisz der Germ. Philol.* I¹, 1010.

4) In den middeleeuwschen roman van *De Seven Vroeden* (vs. 2705) doet een *ekster* dit; vgl. ook het verhaal van de kraanvogels van Ibykus.

5) Ook *De Cock* in de *Verslagen der Kon. Vl. Acad.* 1913.

1909. Iemand een rad voor de oogen draaien,

d.w.z. iemand door valsche voorspiegelingen misleiden; eig. zóo lang iemand een rad voor de oogen draaien, dat het hem begint te schemeren, hij niet meer goed kan zien; fri. *immen in rêd foar de eagen draeije*. De uitdr. komt in de 17de eeuw o.a. voor bij Droste, *Overbl.* 132 en bij Van Moerk. 551. Zie verder Van Effen, *Spect.* IX, 189: Bato zal u beiden middelen verschaffen om ouders en voogden een rad voor de oogen te draaijen, dat ze noch hooren noch zien kunnen; Halma, 528: *Iemand een rad voor de oogen draaien*, iemand bedriegen; V. *Janus* III, 247; *Ndl. Wdb.* III, 3194; Afrik. *iemand 'n rad voor die oë draai*. Voor het Vlaamsch zie Joos, 71: *iemand een wiel voor de oogen draaien*; Wander IV, 1456: *er dreht ihm ein Rad vor die Augen*, schwindelt ihm etwas in betrügerischer Absicht vor.

1910. Het vijfde rad (of wiel) aan den wagen,

d.w.z. iets overtolligs, hinderlijks; in de elfde eeuw in het lat. *quem fastidimus, quinta est nobis rota plaustris* (zie *Germania* XVIII, 315); Despars, IV, 240: Dat hij der al zo wel toe diende als vijfde wiel an een waghene; Campen, 59: *hy is daer wel soe nutte toe, als tvyfst radt anden waeghen*; Sart. III, 3, 39: *het soude u dienen als het vijfde wiel aen een wagen*; vgl. ook Marnix, *Byenc.* 71 v. Daer na ghebruycken sy oock de gelijckenisse van het Water dat in Cana van Galileen wesentlijck verandert worde in Wijn; welcke ghelijckenisse hier alsoo wonderlijck wel dient, als het vijfste radt in de waghene; Coster, 37, vs. 806; Idinau, 228; Paffenr. 100; De Brune, 281:

Vier wielen aen een koets, is goed:
Het vijfde maer belet en doet.

Zie verder Joos, 18; 95; *Waasch Idiot.* 549: 713; *Antw. Idiot.* 2159: Er zooveel noodig zijn als 't vijfde wiel aan den wagen; Harreb. II, 208 b; Afrik. *hy is 'n vyfde wiel aan die wa*; Grimm IV, 575; Borchardt n°. 398; Wander III, 1456; Dirksen I, 76; Bebel n°. 565; en vgl. het hd. *das fünfte Rad am Wagen*; eng. *the fifth wheel to (or on) the coach*; het fr. *servir comme une cinquième roue*; fri. *it fiifte wiel of tsjel oan e wein*.

1911. Radbraken,

d.w.z. verknoeien, bederven, vooral van eene taal gezegd: slecht spreken, haar *den hals breken*; mnl. *radebraken*; hd. *radebrechen (eine Sprache)*. Eig. beteekent dit wkw. op of onder een rad (de leden van een misdadiger) breken, kneuzen (vgl. *ledebraken, ledebreken*, verknoeien, en de uitdr. *opgroeien voor galg en rad*¹⁾; vgl. *Lanc.* II, 45020: Dat menne daer breken soude opt rat; *Flor.* 3479: Some riedense, dat mense hinge;

1) Men lei soms latten onder de beenderen en knapte deze dan stuk door met een rad er op te stampen (*Zwolsche Herdr.* 18/20 aant. bl. 23). Nadat de verschillende ledematen stuk geslagen waren, werd het lichaam door de spaken van een rad gevlochten. Dat rad moest negen of tien spaken hebben en mocht te voren niet aan een wagen gebruikt zijn. Het rad werd met den misdadiger op een galg geheschen of in de zee geworpen (Frederiks, *Het Oud-Nederl. Strafrecht* I, bl. 385).

some, dat mense op rade brake; Kiliaen: *Br a e c k e n*, *vetus*, *j. b r e k e n*, *frangere*, *rumpere*; *r a d b r a e c k e n*, *rota torquere*; *rote insertum convellere noxium*, *et paulatim radiis rotarum convulsum lenta morte perimere*; Plantijn: *R a e y b r a k e n*, *casser et briser sur la roue*, *conquassere ossa in rota*; *dilaniare rotario supplicio*; Halma, 528: *R a b r a a k e n*, verknoeijen, bederven; Sewel, 661: *D e t a a l r a b r a a k e n*, *to speak a broken language*; verder Grimm, *Rechtsalterth.* II, 265-267; *Ndl. Wdb.* III, 1001; 1005: 1230; VIII, 1205; *Mnl. Wdb.* VI, 942; *Waasch Idiot.* 543 en vgl. *geradbraakt zijn*; hd. *gerädert sein*; fr. *être roué (de fatigue)*, zich afgemat en uitgeput gevoelen; *ledebreken*, zich zeer inspannen (17de eeuw en thans nog dial.).

1912. Een raddraaier,

d.w.z. de aanvoerder, de aanstoker, de bewerker bijv. van een oproer; hd. *ein Rädelsführer*¹⁾; eig. degeen, die het rad draait, waardoor eene machine in beweging wordt gebracht; vgl. in de 17de eeuw: *een werveldraaier* (Vondel, *Rommelpot*, 167; Pers, 669 *b*; Halma, 783). Zie Harreb. II, 209 *a*; Afrik. *raddraaier*.

1913. Een rakje in den wind (of het zeil),

d.w.z. tegenspoed, wanneer het niet vóór den wind gaat. Onder een *rak(je)* verstaat men 'een end, of endje sees, of weegs, dat men nog te seilen heeft' (Winschooten, 201); thans een gedeelte van een kanaal, afwijkende van de hoofdrichting, kromming in eene vaart of rivier (Molema, 340; Boekenoogen, 808; fri. *rak*, *rek*, een recht of nagenoeg rechtlopend gedeelte van een vaarwater). *Een rakje in den wind (of het zeil)* wil dus zeggen: een eindje in den wind op, met tegenwind. De uitdrukking dateert uit de 17de eeuw; zie Cats I, 458; Winschooten, 201: *Daar is een rakje in de wind*, daar is eenige haapering, en teegenspoed; Tuinman I, 143; Harreb. II, 209; Van Lennep, *Ferd. Huyck*: Wij hadden altijd voordewind en geen rakje in 't zeil gehad; Boekenoogen, 808: *As er maar geen in-de-winds-rakkie komt*, als er maar geen letsel komt. Syn. in de 18de eeuw: *een rukje in den wind*²⁾.

1914. Rakker(d),

d.w.z. een deugniet, een schelm, een strop. In de 16de eeuw vermeldt Kiliaen een znw. *rakker* in den zin van beulsknecht, pijniger; 17de eeuw schoutendienaar; in deze bet. moet rakker een afl. zijn van *racken*, mnd. *racken*, rekken, waarnaast *racker*, viller (vgl. fri. *rakkert*, paardenvilder?). Doch er komt sedert de 16de eeuw ook een ww. *rakken*, schoonmaken, reinigen voor (Molema, 340; Gallée, 35; 73; De Jager, *Frequ.* I, 486); ook *oprakken* naast *rakkeren* (vgl. *Kalv.* I, 113: *de vuile boel rakkeren*) en *oprakkeren* (Boekenoogen, 707) en een znw. *rakker*, een houten plank met een langen steel (lijkend op dat, waarmede men de sneeuw wegschuift), gebruikt bij 't baggeren³⁾. Dit ww. kan verwant zijn met *raken*,

1) Volgens Grimm VIII, 53 en Paul, *Wtb.* 402 beteekent hier *rädel* of *rädlein* een kring, troep, rot soldaten; zie ook *Rechtsalterth.* II, 178 en vgl. het eng. *a ringleader* (ook in gunstigen zin).

2) *Ndl. Wdb.* XIII, 1811.

3) O.a. bij J. Eigenhuis, *Stoere Werkers*; Boekenoogen, 808.

rakelen, *rakkelen* en het znw. *raak*, hark. Uit beide znww. *racker*, beul of werktuig, kan zich de tegenwoordige bet. hebben ontwikkeld (vgl. n°. 201 en zie Gunnink, 191; V. Weel, 135; V. Schothorst, 188; Molema, 340: *rakker*, *rakkerhond*; oostfri. *rakkerhund* = schindhund; Gallée, 35). In Zuid-Nederland bestaat een ww. *rakken*, woest lopen (vgl. 17de-eeuwsche *rekken*, lopen?), waarnaast *rakker*, wilde jongen, woelige straatjongen; ruwe onbeschaafde kerel (*Antw. Idiot.* 1013).

1914a. Jan Rap; zie n°. 1020.^{aant.}

1915. Hij zit in de rats,

d.w.z. *hij zit er in* (zie *Camera Obsc.: Gerrit Witse; Nw. School* VIII, 36; 429; *Ndl. Wdb.* VI, 2231), *hij zit in transes* (*D.H.L.* 7¹⁾), hij zit in verlegenheid, in de benauwdheid. Zie Opprel, 79; *Amst.* 97; *Dievenp.* 99; *Nkr.* III, 14 Febr. p. 4; *Mgdh.* 111; *Kmz.* 161; *Jord.* 135; *Het Volk*, 14 Febr. 1913, p. 8 k. 3; Breuls, 62; enz. Onder 'rats' verstaat, volgens *Onze Volkstaal* II, 120, de soldaat groente met aardappelen door elkaar gekookt (bv. wortelenrats²⁾), *ratjetoe* (*Onderm.* 89; fr. *ratatouille*), waaronder in Noord-Holland verstaan wordt *waterige soep*, *dunne spoeling* (Bouman, 86). 'In de rats zitten', (van angst) in eene brijachtige massa (= stercus) zitten. Synonieme uitdr. zijn in het Latijn *in luto* (d.w.z. slijk, drek) *esse*; in het Ndl. in de 16de eeuw *in een bruwet* (*ragoût*) *zijn*; vgl. verder in de *piel*, in de *penaat*, in de *pekel* (zie *C. Wildsch.* III, 329; *M.z.A.* 98; *Nkr.* V, 24 Juni p. 4), de *piepzak* (zie n°. 1813), de *boonen*, de *pik*, de *stront* (fri. *yn 'e stront*), de *schijt* (De Bo, Joos en Rutten: *in 't schijt zitten*) naast *met kak loopen* (*Teirl.* 2, 101 a) en *kak krijgen* (*Antw. Idiot.* 610), in den of zijn *stinkerd* (Gunnink, 216; vgl. eng. *funk*, stank, verlegenheid), de *pruimen* (*Nkr.* IV, 6 Nov. p. 4; fri.: *yn 'e prommen*), de *purée* (in *Handelsbl.* 3 Nov. 1922 (O.), p. 5 k. 5; den *druf* (Hoeufft, 720), de *dras* (koffiedik), de *soep*, in 't *roet* (Molema, 352), de(n) *broei* (vleeschnat?; *Ndl. Wdb.* III, 1458), de *bras* (*Ndl. Wdb.* III, 1139), in de *pluimen*, in de *puien* (luiers; De Bo, 889 b; *Loquela*, 405), *in de poepsche karn zitten*, er slecht aan toe zitten (De Vries, 81), 17de eeuw *in de luyeren* (Hooft, *Stijve Piet*, 6 v) *zitten*; fri.: *yn 'e brij*, *yn 'e brou sitte*; bij Tuinman I, 156: Hy is in een *derrigat* geraakt; fr. *être dans la pommade*, *dans le tabac*; eng. *to be in hot water*, *in a stew*, *in a sad pickle*, *in a mess*, *in the suds*, *in the soup* (Amer.); hd. *in die Tinte*, *in den Pfeffer geraten*; *in der Brühe*, *in der Schmiere sitzen*; *im Salz*, *im Dreck liegen*; *in der Patsche stecken*; ndd. *in den Rosen* (stercus) *sitten*; *in de Supp* *sitten*.

1916. Recht en slecht,¹⁹¹⁶

meestal *slecht en recht*, d.i. eenvoudig; eig. rechtuit, oprecht en eenvoudig³⁾, doch de beteekenis van slecht is overheerschend geworden (zie

- 1) Vgl. fr. *être dans les transes*, inquiétude mortelle. Hiernaast *In trance(s) zijn*, in verrukking, extase zijn; eng. *to be in trance*. Zie aldaar.
- 2) Vgl. *Het Volk*, 3 Jan. 1914, p. 9 k. 1: Wat meel en water, 'n stuk brood en nu en dan wat gestampde rats; Köster Henke, 56; *D.v.S.* 132.
- 3) Voor deze beteekenis van *slecht* vergelijkte men de *slechte* (kalme, effene) zee; eene vesting *slechten*; westvl. *slechten*, het geploegde land breken en effen maken met de egge; *slechtweg*; *iets beslechten* (hd. *schlichten*); het fri. *het slecht*, de kleine steentjes; Zaansch het *slechtje* (Boekenoogen, 931).

n°. 882); fri. *rjucht en sljucht*; gron. *slicht en recht* (Molema, 380 b). Vgl. Plant.: *Slecht ende recht*, simple et droict, sans malice; Kil.: *Slecht ende recht mensch*, sincerus, simplex, apertus; R. Visscher, *Sinnepoppen*, 2de Schock, X: De menschen in de gulden eeuw waren slecht en recht; Spieghel, 275: *slecht en recht*; 97: *recht en slecht*; Vondel, *Salomon*, 1238: *slecht en recht*; Huygens, *Hofw.* 2415: t Hollands slecht en recht; Brederoo II, 159; Van Moerk. 117; *Br. v. Abr. Bl.* I, XXIII. Ook in het Oostfri. *slecht un recht weg*; hd. *schlecht und recht*, *recht und schlecht*, *schlechthin*; fri. *sljuchtwei*. In Zuid-Nederland onbekend.

Eindnoten:

1916 In sommige streken van Zuid-Nederland is *slecht* = eenvoudig wèl bekend.

1917. Iemand te recht zetten (of wijzen),

d.w.z. iemand op zijn nummer, op zijn plaats zetten (fr. *mettre qqn à sa place*); hem eene schrobbeering geven. Iemand op de rechte, juiste plaats zetten of hem wijzen waar hij behoort te staan, ook hem tot rede brengen, tot de orde roepen. Misschien hebben we hier evenwel met een ouden rechtsterm te zijn. Immers het mnl. *enen te recht setten* of *stellen* beteekent iemand voor de rechtbank brengen, hem in rechte betrekken; vgl. *Leid. Keurb.* 216, 5: Sulke brueken niet en hooren te recht gheset te wesen of ter vierscair te comen (*Mnl. Wdb.* VI, 1097). In het tegenw. *te recht stellen*, het vonnis voltrekken, beteekent recht de uitvoering van een vonnis, strafoefening, straf, in welken zin recht ook reeds in het Mnl. voorkomt. In *te recht brengen* (*komen* of *zijn*) beteekent recht een toestand die is gelijk hij wezen moet, goede toestand, goede orde; evenzoo in *te recht raken* (Brederoo I, 72, 1976).

1918. Recht door zee gaan,

d.w.z. niet langs slinksche wegen gaan, geen omwegen gebruiken, eerlijk en oprecht zijn. Zie Winschooten, 244: *Regt door see gaan*, beteekend oneigendlijk, niemand ontsien: doen soo het behoort; De Brune, *Bank.* II 177; 302: Een onbewust ghemoed gaet recht ter zee, zonder kromstreken, of om-weghen te ghebruycken; Huygens, *Zeestraet*, vs. 128: Recht uyt door zee gaen; Tuinman I, 142: Dit zegt men van ymand die geene omwegen, noch kromme strecken gebruikt, maar onbeschroomt, zonder iets te wyken of te myden, doorstreeft; Van Effen, *Spect.* V, 31: Met een beproeft vriend moet men regt door zee gaan; Harreb. II, 495 a.

1919. Na regen komt zonneschijn,

d.w.z. na lijden komt verblijden (De Brune, 371; *Ndl. Wdb.* VIII, 2215); voorspoed volgt op tegenspoed; *nader vasten comt paeschen*; middeleeuwsch latijn: *post nubila Phoebus*. Zie *Sp. Hist.* IV³, 45, 36: Na scone weder coemt dat sure ende na dat lelike coemt scone; Servilius, 101: *Na regen coemt sonnen schyn*; Campen, 105: *Na een reghen comt gemeenlick een sonne schijn*; Spieghel, 296; Idinau, 69:

Naer reghen, sietmen schoon weder volghen,

So volghter blijfchap, naer droefheden.

Vgl. verder De Brune, 221; V.d. Venne, 186: *Na Regen komt schoon weer, Adagia*, 49: *Naer 't onweder volght schoon weder, post nubila Phaebus*; bl. 50: *Naer regen komt schoon weder, sequitur post triste serenum*; Bebel, n°. 358; *Taalgids* V, 157; Eckart, 427; Büchmann,

415; Wander III, 1578; Harreb. III, 321; Afrik. *na suur kom soet*; fr. *après la pluie, le beau temps*; hd. *auf Regen folgt Sonnenschein*; eng. *after a storm (comes) a calm*; *after rain comes sunshine*; fri. *nei rein komt sinneskyn*.

1920. Van den regen in den drup¹⁾ komen,

d.w.z. van een onaangename toestand in nog erger geraken; van den wal in de sloot; vgl. Sewel, 725: *Van den regen in de sloot*; hd. *aus dem Regen in (oder unter) die Traufe kommen*; fri. *fen 'e rein yn 'e drip komme*; vgl. verder mlat. *incidit in Scyllam cupiens vitare Charybdis*²⁾; *de calcaria in carbonariam pervenire*; gri. *φύγων καπνὸν εἰς πῦρ ἐμπιπτεῖ*; *tendere de fumo ad flammam* (Sart. I, V, 64: *uyt de roock in 't vier loopen*); fr. *tomber de la poêle dans la braise*; *tomber de fièvre en chaud mal*; eng. *to fall out of the frying pan into the fire* (Tuinman I, 298: *uit de pan in 't vuur springen*). In Groningen: *van de Eems in de Dollert komen* (Molema, 82 b); Rutten, 198 b: *van een scheele op een blinde vallen*; Joos, 115: *van 't vagevuur in de hel loopen*; *van den kant in den gracht vallen*; nld. *van der Matten up 't Stro kamen*; *van der Platten in der Matten kamen*; zie Wander III, 1582; *Taalgids* V, 175-176; *Volkskunde* IX, 203-204; *Antw. Idiot.* 383; Harreb. I, 158; *Ndl. Wdb.* III, 3465 en n°. 589.

1921. Als 't op den een regent, drupt het op een ander,¹⁹²¹

d.w.z. de een heeft voor- of nadeel van den voorspoed of den tegenspoed van den ander. In de 17de eeuw komt deze zegswijze voor bij Coster, bl. 37 vs. 835: *Soo 't lijckwel op mijn regent, sel 't op Juffrouw druypen (als ik straf krijg, zal de juffrouw het ook niet ontloopen)*. Vgl. Tuinman I, *nal.* 22: *Als het in de kajuit regent, dan drupt het in de hut*, dus zegt men ook: *Als 't daar regent, zal 't hier druppelen*; Harreb. III, 21; V. Dale⁵: *'t Druipt op de kleinen als 't op de grooten regent*, Schrijnen, *Volkskunde* II, 118: *Regent 't op den pastoor, dan drupt't op den koster*, ook *regent 't op den baas, dan drupt 't op den knecht*; in de *Handelingen der Ndl. Juristen-Vereeniging*, 1922, I, bl. 28: *Wanneer het op den dominé druppelt dan regent het op den koster*, als 't rijk voorgaat, wat kun je dan verwachten van de gemeentebesturen.

Eindnoten:

1921 Vgl. Winschooten, 90: *Als het in de Kajuit reegend, soo drupt het in de Hut*, als meede een streek uit de Pan krijgen; fr. *quand il pleut sur le curé, il goutte sur le marguiller* (Waalsch).

1922. Zoals het reilt en zeilt.

Eig. gezegd van een schip, zoals het ten anker ligt en in volle zee zeilt; dus: zoals het daar is (met al zijn toebehooren); overdrachtelijk wordt dit ook gezegd van andere zaken en personen, in den zin van: zoals ze daar zijn; fri. *in skip sa 't it seilt en reilt, it hiele spil, sa 't rydt en fart*, Joos, 53: *gelijk het reist en zeilt*. De oorspronkelijke

- 1) Moet hier gedacht worden aan den drup van een goot, die behalve nat ook nog vuil is?
- 2) Ontleend aan *Alexandreis* van Gualtherus ab Insulis, 5, 301: de regel is eene navolging van een grieksch spreekwoord bij Apostolius, 16, 49 (Büchmann, 415).

vorm dezer uitdrukking luidt: zooals het *rijdt en zeilt*³⁾. Onder *rijden* verstaat men *ten anker liggen* (vooral in een storm), door de golven op

3) Zie deze verklaring ook bij Van Eijk I, *Nal.* 48; Harreb. II, 344.

en neder geslingerd worden¹⁾, terwijl men ten anker ligt.; eng. *to ride at anchor* (reeds in 't Ags.). Zie R. Visscher, *Brabbeling* (ed. 1669), bl. 86:

Om duysent gulden soo het rijt en zeylt
Is 't schip dat Joris gekocht heeft geveylt.

In de 17de en ook nog in de 18de eeuw was dit de gewone vorm (*Noord en Zuid* XVII, 35-38; *Ndl. Wdb.* XIII, 204²⁾; vgl. o.a. nog Van Effen, *Spect.* II, 78: Vraagje my, wat ik in de waereld gedaan heb? wel die heb ik laten ryden en zeilen, zo als hy het zelf goetvind. De tegenwoordige vorm 'reilt en zeilt' komt echter in het laatste gedeelte der 17de eeuw ook reeds voor in de *K.U.E.* II, 240: Eindelijk wierd hy met bieden en looven de koop met mijn vader eens, en hy telden hem voor dit beest, zo als 't reilde en zeilde, tien rijksdaalders aan geld; vgl. verder *V. Janus*, 372: Zoo als het daar rijlt en zijlt; *B.B.* 183: Hij trekt zich van het schip, hoe het reilt of zeilt, al heel weinig aan; *Handelsblad*, 7 April 1914, p. 5 k. 1 (avondbl.): Een markt is het stellig niet, al kan men hier echter wel constateeren, dat alles wat in deze buurt reilt en zeilt tot het aardappelvak in verband staat; 9 Sept. 1914, p. 2 k. 6 (ochtendbl.): Men haalde levensmiddelen van boord, liet de zaak maar over den kant van het schip vallen, bekommerde er zich niet om of het heel was oftewel kapot en liet alles maar reilen en zeilen; *Gids*, Maart 1915 bl. 568: De struische kerel zooals hij reilt en zeilt, met al zijn ruwheid en al zijn teerheid; *H. Post*, 18 Dec. 1920, p. 1 k. 3: Zoowel Bismarck als Wilhelm worden in dit boek voorgesteld ongeveer in Adams costuum, precies zooals ze reilen en zeilen. - Oorzaak van deze verandering is de zucht om te rijmen. Vgl. voor dit verschijnsel mnl. *etten noch tretten* (voor *tredden*, betreden); *praatjes vullen geen gaatjes* (vroeger *zakken*); iemand kennen van *haver tot klaver* (vroeger *gort*); het Zuidnederl. *eeuwig en ervig* (zie n°. 531); *grootte berommers* (beroemers) *zijn ijdele bommers*³⁾; *die wel doet, wel ontmoet*⁴⁾; *die quaet doet, quaet ontmoet* (Brederoo I, 278); *van hot noch tot weten* (zie n°. 966); het gron. *brijven en brullen* (= bullen), oude documenten, koopacten, enz. (Molema, 60 a); *kanten en ranten* (randen; Molema, 190 b); *die 't eerst komt, 't eerst pompt* (*Nieuwe Taalgids* VI, 182; XIII, 136); het Zuidndl. *hulten en bulten* (of *knulten*); het 17de-eeuwsche: *een groot hart, en een kleine start* (= staart⁵⁾); hd. *wei deits, zo geits* (gelijk gij het deedt, zoo gaat het u; zie *Sinnepoppen*, 140); *wie thon also lohn* (Wander IV, 1183); later lat. *uti vixit, ita morixit* (Tuinman I, 265⁶⁾); *tu ibi eris, ubi non peris* (*Archiv* I, 377); *aut capita aut navia* (kruis of munt); enz.⁷⁾. In Zuid-Nederland gebruikt men in denzelfden zin:

1) *Ndl. Wdb.* XIII, 203.

2) In *Navorscher* LXI, 181 wordt vermeld uit de 17de eeuw: een speeljacht zooals 't drijft en zeilt.

3) *Ndl. Wdb.* III, 337.

4) Vgl. *C. Wildsch.* VI, 13: *die wèl doet, wèl vind*, dat ook in de middeleeuwen bekend was; zie *Hild.* 154, vs. 151 en vgl. *wye den anderen reden doet, reden dat hem gairne moet* (*Mloop* IV, 481); in *Prov. Comm.* 308: *Die wel doet die baet es sijn*.

5) *Winschooten*, 284; *Harreb.* I, 287 b.

6) Vgl. hd. *er hat morexit gemacht*, hij is gestorven (Schrader, 500).

7) Zie over dit verschijnsel W. Wundt, *Völkerpsychologie* I, 424 vlgg.; Nyrop-Vogt, *das Leben der Wörter*, 186; O. Weise, *Aesthetik der deutschen Sprache*, 263.

gelijk het waait (of haait) en draait (Rutten, 270 b; *Antw. Idiot.* 1411); vgl. ook 'zoals hij daar gaat en staat' (hd. *wie es geht und steht*); eene zaak zoals zij *rekt en strekt* (Joos, 50).

Naast 'zoals het *reilt* en *zeilt*' leest men 'zoals het *treilt* en *zeilt*'; vgl. Harreb. III, 68; *Handelsblad*, 21 Juli 1913 p. 7 k. 4 (avondbl.): De tentoonstelling der Vrouw, zoals zij daar *treilt* en *zeilt*, is het werk der Vrouw; *Het Volk*, 11 Maart 1914 p. 1 k. 2: Wij wensten wel dat zij in streng incognito gedurende enige tijd het schoolleven, zoals het *treilt* en *zeilt*, konden medemaken. Deze vorm der zegswijze is ontstaan onder invloed van de 17de-eeuwsche uitdr. *met seil en treil* (treklijn; ofr. *traille*¹⁾ en het wkw. *treilen*, een schip voorttrekken (Kil.; in het Mnl. is het intr.²⁾; ofr. *trailer*; eng. *to trail*); vgl. nd. *treideln* (Kluge, *Seemannsspr.* 793). Nog in het oostfri. 't *ganse schip mit seil un treil*³⁾; fri. *in skip mei seil en treil*.

1923. Den reinen is alles rein,

d.i. 'er zijn geen dingen onrein in zichzelf; zij worden het eerst voor hem, die bij het gebruik zondige gedachten koestert, die ze tot verkeerde doeleinden aanwendt: niet aan de voorwerpen kleeft de zonde, maar van de gezindheid, waarmede men iets doet, hangt alles af'. De uitdr. is ontleend aan *Tit.* I, 15: 'alle dingen zijn wel reyn den reynen', welke bijbelplaats wel eens te onrechte gebezigd wordt, om de deelneming aan hetgeen onheilig en onrein is, te verontschuldigen. Zie *Rom.* XIV, 14; *Zeeman*, 422; *Laurillard*, 98; *Villiers*, 104; fr. *tout est pur à ceux qui sont purs*; hd. *dem Reinen ist alles rein*; eng. *unto the pure all things are pure*.

1923a. Van eene kale (koude) reis thuis komen⁴⁾; zie n°. 1260. ^{aant.}

1924. In rep en roer,

d.w.z. in opschudding, in beweging, in beroering; eig. aan het reppen en roeren, welke werkwoorden beide 'bewegen' beteekenen. Vgl. mnl. en 17de eeuw *roer* in de uitdr. *in roere sijn*; *in roere stellen*, *werden*, enz. Bij De Brune, *Bank.* II, 316: Dit is de rede, waerom de ziele van een mensch geduyrich in rep en roer is; R. Visscher, *Brabbeling*, 155: *in rep en roeren*; evenzoo bij Hooft, *Ged.* II, 264:

Ick sie, langs Diemerdijck, een stofwolck herwaerts trecken;
In rep en roeren is de Waeterlandsche zy.

Pers. 476 b; 617 a; 669 a; 891 b: *in rep en roer(e)*; *Brederoo* I, 132, vs. 830; 248, vs. 151; *Paffenr.* 5: *in rep en roeren*; in *V. Janus* III, 46: *in rep en roer*; *Halma*, 538: *Alles was in rep en roer, tout étoit*

- 1) *Winschooten*, 318: *Treil* noemen de seelui een lijn, daar men een schuit mee' voort trekt: en hier van het seggen: *Ik verkoop uuw de schuit met seil en treil*, dat is, soo als sij rijd, en seild: het een met het ander; *Brederoo*, *Griana*, 1512.
- 2) Vgl. *Mnl. Wdb.* VIII, 662: *Wilden zee (zij) treelen in Zeelant of elre met haren scepen*.
- 3) *Ten Doornk.* *Koolm.* III, 432.
- 4) Nog te vergelijken is *Hij komt van dooie prikken*, eig. visschersterm, wanneer een beuger huiswaarts moet keeren, omdat de prikken gestorven zijn.

en *allarme*; Harrebomée I, 218; Villiers, 104. Bij Harduyn, *Goddel. Lofsanghen*, 172: *in schrickel en in rure*; voor Zuid-Nederland vgl. *Antw. Idiot.* 1024: *in rep en rure* (roeren); fri. *yn rep en roer* naast *yn top en takel*.

1925. In een slechten (of kwaden) reuk staan,¹⁹²⁵

d.w.z. niet gunstig bekend zijn; eig. bekend staan als een slechten reuk hebbende, zoodat men hem niet kan *luchten* of *rieken* (Zuid-Nederland); eigenschappen bezitten, die bij anderen eene onaangename gewaarwording te weeg brengen, bij vergelijking met iets dat stinkt. Vgl. het mnl. *stinken vore enen*, gehaat zijn bij iemand; hd. *er stinkt vor mir*, ist mir zum ekel; eng. *to stink*, in slechten reuk staan. Vgl. Sewel, 673: In een goede reuk zyn, *to have a good character* or *reputation*. Hiernaast kwam in denzelfden zin voor: *een slechten geur hebben*, o.a. in Van Effen's *Spect.* IX, 98: De plaats, daar de verketterde Arrius, en de strenge Govard met de bult het leven kwyt gingen, hebben een slechte geur¹⁾; Afrik. *hy staan in 'n slegte (goeie) ruik*. Vgl. fr. (*n'*)*être (pas) en bonne odeur*; hd. *in gutem, schlechtem Geruche stehen*; eng. *to be in good (bad) odour*. Zoo spreekt men ook van een reuk (of geur²⁾) van *heiligheid*, de kenmerken van heiligheid, in de uitdr. 'in een reuk van heiligheid staan', voor zeer godvruchtig doorgaan, de sporen van heiligheid vertoonen; fr. *une odeur de sainteté*; hd. *ein Geruch der Heiligkeit*; eng. *an odour of sanctity*. Zie *Ndl. Wdb.* IV, 1895; *Taalgids* I, 203 en vgl. de uitdr. **Daar is, kleeft of zit een luchtje aan**, dat is niet in den haak, die zaak is niet pluis, ook van personen gezegd, die in een kwaden reuk staan (*M.z.A.* 13; *Nkr.* V, 24 Juni p. 6; *Nw. School* II, 149; *De Arbeid*, 7 Nov. 1914 p. 2 k. 1; *Amstelv.* 152; *Gron.* 261: 't Is jandoppie of 'r 'n luchtje aan 't huwelek kleeft; *De Nw. Amsterdammer*, 9 Januari 1915 p. 1 k. 4: De voornaamste nieuwsagentschappen der wereld vervullen een officieuse rol, waar al te vaak een luchtje aan is); *Ndl. Wdb.* VIII 3130; fri. *der is in forkearde lucht oan*; Afrik. *daar is 'n ruikie (geurtjie) aan*. Vgl. ook **Bij iemand in den (of goeden) geur staan**, dat wil zeggen in een goeden reuk staan bij iemand, bij hem in den pas staan, een wit voetje hebben bij iemand. Zie *Sjof.* 198: Dat was de manier om in de geur te komen; *Het Volk*, 7 Jan. 1914 p. 5 k. 2: De firma D. heeft ook een winkel. Zij verkoopt schoonmaakbenodigdheden en de vrouwen moeten, willen zij niet al te slecht in den geur staan, zoo nu en dan eens wat kopen; 3 Maart 1914 p. 10 k. 3: Wie het goedkoopst werkt, staat bij de administratie het meest in den geur; 15 Mei 1914 p. 7 k. 4: Bij de justitie stond hij al evenmin in goeden geur; *De Arbeid*, 4 Juli 1914 p. 3 k. 4: Door z'n optreden tegen de arbeiders kwam hij natuurlijk in den geur bij de heeren fabrikanten; *Nkr.* III, 14 Febr. p. 6:

Een agent in Amsterdam
Komt gauw in de geur en
In de gunst van zijnen chef
Door veel te bekeuren.

Nkr. II, 6 Dec. p. 6: Ben je van de kleur der regeering en sta je in den geur; *Jord.* II, 59: Als je eenmaal bij hem in de geur staat as meid, kijkt ie je dood!

1) Hier waarschijnlijk een woordspel, daar die plaats de 'bestekamer' was.

2) *Nkr.* VII, 27 Dec. p. 5. In het *Zondagsblad van Het Volk*, 1905 p. 256: Omdat de familie V. in een reuk van hekserij had gestaan.

Eindnoten:

1925 *I. être en odeur de sainteté.*

1926. Ribbemoos,

d.w.z. een stevige, sterke kerel, een mannetjesputter (zie no. 1472). Vgl. *Amst.* 16: De kok was een stevig gebouwd man: een ribbemoos, 'n mannetjesputter, die vermogens in z'n hande had: *Jord.* 52: Sau'n lefgauser.... sau'n ribbemaus; II, 391: Hoe kon zoo'n ribbemous, zoo'n 'krimeneele schepper'¹⁾, nou zoo mesjokke zijn?; Köster Henke, 57: *ribbemoos*, mannetjes putter, sterke kerel; hd. barg. *reb(be)mosche*, *reppmosche*, een soort breekijzer, syn. van *repptauweie* (Rabben, III); bij Kluge, *Rotw.* 304: *rebbemoosche*, syn. van *chlamones*, *clamone* (ald. 318; 349²⁾. Voor den oorsprong dezer benamingen zie Günther, 86: Ferner ist Rebmosche oder Rebbemausche, wie die Gauner das bei Einbruchsdiebstählen benutzte grosze Brecheisen (Krummkopf, Lude) nennen oder wenigstens früher nannten, wohl nichts andres als eine Verunstaltung von *Rabbi Moses*, dem groszen Gesetzgeber des Volkes Israel, der, bei diesem der Typus der höchsten Erhabenheit und Gewalt, hier in frivoler Weise einem verbrecherischen Werkzeuge gleichgestellt ist. Als identisch damit kommt übrigens zuweilen auch der Ausdruck *Rebttauweie* oder *Rebbe Toweie* vor, d.h. *Rabbi Tobias*, wohl nach dem Leviten Tobias oder dem Ammonier gleichen Namens der dort als Gewaltmensch geschildert wird.

1927. Ridder van de droevige figuur.

Eigenlijk Don Quichot, de hoofdpersoon uit den roman van Cervantes (1547-1616): *El ingenioso hidalgo Don Quijote de la Mancha*, waar (1, 19) de schildknaap Sancho Pansa zijn afgeranselden meester *el caballero de la triste figura* noemt. In scherts wordt deze naam gebezigd voor een 'armzalig heertje'. Vgl. Winschooten, 346: *Het is een bedroefde Ridder*; Langendijk, *Don Quichot*, vs. 973: Zeg dat haar ridder van de droevige figuur met groote smart verlangt naar dat gelukkig uur; Tuinman I, 205: Hy moet echter al een voornaam *Ridder van de droevige figuur zyn*, van wien men zegt: Hy ziet als een uil in doods nood; Harreb. I, 191; *Nkr.* V, 16, 16 Sept. p. 2: Aalberse was sedert lang een ridder der droevige figuur; VIII, 17 Oct. p. 2. In het fr. *chevalier de la triste figure*; hd. *Ritter der traurigen Gestalt*; eng. *the knight of the woeful(or rueful) countenance*.

1928. Den riem toehalen (of dichthalen).

eig. den riem, dien men onder het middel draagt, toehalen; minder eten; zich bezuinigen (n°. 368)³⁾. Vgl. *De Amsterdammer* 18 Aug. 1923 p. 1, k. 3: Volgens een krantenbericht zouden de rijksambtenaren den riem weer moeten toehalen: een der bezuinigingsmiddelen van Minister Colijn zou wezen: de vermindering van hunne jaarwedde met 15 percent; *Nkr.* 1 Dec. 1923 p. 3, k. 3: Geef den ambtenaar in Holland een dikken riem, zoodat de man hem om zijn te slanke middel extra sterk dichthalen kan.

- 1) Een 'schepper' is iemand die schept, dat is bij een vechtpartij zijn hoofd tusschen de beenen van zijn tegenpartij steekt en hem met een krachtigen ruk omhoog slingert (vgl. *Dievenp.* 172-173; *Lev. B.* 35; *Jong.* 159; *Leersch.* 47, 49, enz.).
- 2) Köster Henke, 21: *glamonijs*, ruit.
- 3) Vgl. het tegenovergestelde: *zijn buik op de leest zetten of slaan*, flink eten.

1928a. Een riem onder het hart steken; zie n°. 846^{aant.1)}.

1929. Het is goed riemen snijden uit een andermans leer,¹⁹²⁹

d.w.z. men kan gemakkelijk met het geld van een ander royaal zijn, onbekrompen uitgaven doen; het is goed spinnen met een andermans garen. Vgl. *Bouc van Seden*, vs. 537:

Dune moets uut ander mans siden
Ne gheene breede riemen sniden.

Zie verder *Coninx Somme*, 430: Uut ander lude leder sneden si brede riemen; *Goedthals*, 29: *men snyt breede riemen wt ander lieden rugge*; *Prov. Comm.* 776: *wt vremder huyt snijtmn breede riemen*; *Campan*, 111: *wt ander luyde leer is guet rijmen snijden*; *Winschooten*, 207; *De Brune, Bank.* I 337: *uyt een anders kasse is 't licht geld te tellen*; *V.d. Venne*, 229: *wt ander luyden vleys is 't goet hackten snijden*; *Cats I*, 429: *'t is licht groot vuur maken van een anders turf* (*Harreb. II*, 348 b); *Halma*, 539; *Afrik. Van 'n andermans se vel (leer) breë rieme sny*; *Joos*, 86, 175; *De Cock*¹, 224: *het is goed spinnen van een andermans garen*; *Suringar, Erasmus L*, waar meer dan veertig varianten worden opgegeven; *Ndl. Wdb.* XIII, 113; *Bebel*, n°. 245; *mlat. corrigias exide alieno in tergore largas*. Voor het ndd. vgl. *Taalgids V*, 176 en voor het hd. *Wander II*, 438: *aus fremdem Leder ist gut Riemen schneiden*; *fr. du cuir d'autrui large courroie*; *fri. fen in oarmans lear ist goed riemen snijen*.

Eindnoten:

1929 Vgl. *mlat. de cute non propria scinditur absque bria (= mensura)*.

1930. Roeien met de riemen, die men heeft,

d.w.z. zich behelpen met de middelen, die men ter beschikking heeft. Zie *Spiegel*, 269: *elk moet roejen met de riemen, die hy heeft*; *Cats I*, 479: *Elck roeye met de riemen, die hy heeft*; *Hooft, Warenar*, vs. 563:

Wel isser gien spit? maeckter ien van ien besem-stock.
De riemen die men heeft, daer moet men mee roeyen.

Winschooten, 207: *Men moet roejen met de riemen, die men heeft*: hetwelk oneigendlijk genoomen, beteekend: men moet de bal slaan soo hij leit: men moet het neemen soo het komt, of valt, men heeft geen keur: men moet sig behelpen soo men best kan; *V.d. Venne*, 245: *Men moet roeyen met de Riemen die by de werck zijn*; *Halma*, 539: *Men moet roeijen met de riemen die men heeft*, men moet sig behelpen zoo als men kan, *il faut s'aider de ce qu'on a*. Zie verder *Harreb. II*, 12 a; *III*, 275 b; *Ndl. Wdb.* XIII, 122 en vgl. het hd. *man muss mit den Pferden pflügen, die man hat*; *eng. a man must plow with such oxen as he hath* (zie

1) Vgl. ook *Ndl. Wdb.* XIII, 113.

Wander III, 1302); bij Van Effen, *Spect.* XII, 150: *Men moet met de kaart spelen, die men heeft.*

1931. In het riet sturen (- laten lopen *of* lopen),

d.w.z. in de war sturen; mislopen; eig. gezegd van een schuit, die vast loopt in het riet. Zie Winschooten, 207, die *iets in het riet schuiven* als synoniem opgeeft van *iets in de pooten* (wilgen), *in den wal schuiven*; Tuinman I, 151; Van Effen, *Spect.* VIII, 226: *Wie zal op huis en huisraed*

passen, het loopt nu alles wel in 't riet; Halma, 539; vgl. verder *Haagsche Reize*, 103: *zyne zaken in 't riet laten lopen*; Westerbaen II, 475: *zich selven in 't riet seylen*; *Janus*, 33: *in 't riet sturen*; Pers, 737 b; 884 b: *in het riet loopen*; zoo ook bij *Janus*, 159; *Onderm.* 75; *Kippev.* II. 217: En met 'de Burgervriend' loopt het heel in 't riet. Die wil hij met 1 Juli opdoeken. Vgl. voor Zuid-Nederland Joos, 116: *zijn schip in 't riet stieren*, zijne zaken verwaarloozen; *Antw. Idiot.* 1995: *in 't riet geraken*, arm worden, ten onder geraken, tot armoede vervallen.

1932. Men moet rijden en omzien,

d.w.z. men moet voorzichtig zijn; eig. men moet als een goed voerman voortkomen en tevens rondzien; men moet flink bij de hand zijn; vandaar op eene vrouw toegepast: *zij kan rijden en omzien*, zij is bij de hand; zij kan zich goed redden. De uitdrukking komt in de 16de eeuw voor bij Goedthals, 138: Men moet rijden en ommesien, op zyn wachte ende hoe' zyn, *chascun doit estre sur sa garde*; Campen, 88: *hy can ryden ende ommesien*; Servilius, 95*: *men sal ryden ende omsien*; Sart. I, 2, 35: *ghy moet ryden ende omsien*. Zie verder Van Moerk. 144; Cats I, 375: 't Is daerom de jonckheyt en alle soorten van menschen aen te raden, datse *rijden* (soo men seyt) *met ommesien*, blijde zyn met beven; *Ndl. Wdb.* X, 822; Harreb. III, 353 en De Bo, 938: '*men moet rie'n en ommezien*; een Vlaamsch rijmpje om te beduiden dat men niet onbezonnen mag te werke gaan, dat de ijver moet gepaard gaan met omzichtigheid'; Joos, 62; 193; *Waasch Idiot.* 552 a; *Antw. Idiot.* 1996; daartegenover in *Antw. Idiot.* 874: *ge kunt niet rij(d)en en omzien*, men kan geen twee werken te gelijk verrichten, waar 'omzien' blijkbaar in een andere beteekenis is gebruikt.

1933. Rijden en rossen,

d.w.z. hard rijden; eig. rijden en draven, doch thans wordt de uitdr. als eene tautologie opgevat, waarbij de beteekenis van *rossen*, wild, woest rijden, onvoorzichtig rijden, de overheerschende is; vgl. n°. 1250. Zie Kiliaen: *Rotsen, rossen, equitare*¹⁾; Langendijk, *Spiegel der Vaderl. Koopl.* 35: *gereeden en geroof*²⁾ en *C. Wildsch.* I, 56: *te gaan rijden en rotsen*. Bij Hooft, *Brieven*, 306 en Brederoo I, 380 lezen we *reizen en rotsen*; bij Pers, 513: *rotsende en reysende*; Halma, 550: Hij doet niet dan rotzen en rijden, *il ne fait que chasser et courir, il est toujours à cheval*; Sewel, 682: *Ryden en rotsen, to ride post, to ride and shog*. In Zuid-Nederland gebruikte men naast het tegenwoordige *rijden en rossen* ook *rijden en rotsen, ritsen, rutsen; karren en rotsen*, met wagens en peerden (De Bo, 496; Rutten, 188; *Waasch Idiot.* 552 a; *Antw. Idiot.* 1046); *reizen en rotsen*, waarvan vele plaatsen worden opgegeven door De Bo, 957 a; zie ook Schuermans, 540 a; Joos, 44; *Waasch Idiot.* 701: *verrijden en verrotsen*, verkwisten door te rijden.

1934. Een rijkeluiswensch,

d.i. twee kinderen, een jongetje en een meisje; in het fr. *souhait de roi, fils et fille*. Vgl. bij Smetius, 95: *Heeren wensch*, *souhaict du roy, soon ende dochter*, Brederoo, I, 324, vs. 470:

- 1) Vgl. *hossen* uit *hotsen*. Het ww. *rotsen* beteekent eig. zich schokkend voortbewegen; mnl. *rutsen*; nhd. *rutschen*, glijden. Zie *Ndl. Wdb.* XIII, 1454.
- 2) Panthéon-editie.

Die altoos arme sloof sit rontom in de ayeren,
 En waarse gaat of staat, komt met dat krijtend goet an bayeren.
 Maer of ick schoon so mal noch worden alsen mens,
 Ick hadder haast genoeg an een rijckeluyer wens.

Ndl. Wdb. XIII, 296; Harreb. I, 138: Een zoon en een dochter is rijke lui's wensch; vgl. in Zuid-Nederland *een keuningswensch*, wanneer men drie zonen en drie dochters uit één huwelijk in 't leven heeft (*Antw. Idiot.* 645); of twee kinderen, een zontje en een dochtertje (Claes, 119; *Waasch Idiot.* 339); fri. *two jonges en two femkes dat is rikeliûs-winsk*.

1935. Een rijstebrijberg,

d.w.z. iets onaangenaams, waar men zich doorheen moet werken, voor men zijn doel bereikt; vroeger ook een *brijberg* genoemd; ontleend aan het verhaal van *Luilekkerland*, het land van Kokanje (fr. *le pais de Cocagne*), waar zulk een berg van brij in voorkomt (zie n°. 523). Vgl. *Van t' Luye-lecker-landt*. Voor aen dit Lant is gheleghen een seer hooghen ende langhen Bergh van Boecweytenbry wel drie mijlen breed oft dicke, daer zy voor eerst moeten door eeten, al eer zy int landt comen¹⁾; Tuinman I, 243; Harreb. I, 48; *Brieven v. B. Wolff*, 342: Zie hier 10de en 11de boek van Henry: in weinige dagen volgt het laatste boek, en dan is dien breyberg dóór gegeten; *Het Volk*, 27 Juni 1914, p. 2 k. 3: Er rest nog een rijstebrijberg, waar, vóórdat Maandagavond de voorbereidende aktie tot den stemdag afgesloten wordt, doorheen moet zijn gegeten; *Ndl. Wdb.* III, 1358.

1936. Iemand door een ringetje kunnen halen.

Dit wordt gezegd van iemand, die er zeer netjes uitziet, die er uitziet als een goudhaantje (Harreb. I, 254 b), die is, zooals de Franschen zeggen, *tiré à quatre épingles*. Eig. gebruikt van een fijn doekje, dat men door een ringetje kan trekken (vgl. eng. *to pass through a ring*; fr. *faire passer par une bague*); bij overdracht toegepast op personen, die er zeer keurig en fijn uitzien. Zie Brederoo I, 185, vs. 2615: Men wyf het sukke vervaarlicke hempjes, jy soutse deur ien ringetje trecken; *Zeven Duivelen regerende en vervoerende de Hedendaagsche Dienst-maagden*, t' Amsterdam, 1682, bl. 329: 'k Heb daar zulke schone dassen met kant, en zulke fijne mouwen en lobben, dat men ze door een ringetje zou kunnen haalen; C. *Wildsch.* III, 44: Ik heb gisteren keurlijk en keurlijk luiermansgoedjen gekocht, 't was uit een Beniste boël, en ook een doopdekentjen dat men door een ringetjen zou haalen; Esopet, *De ontdekte eenhoorn*, 4: Zyn hembd kan ik schier door een ringetje trekken, zyn borstrok, zyn hemdrek, allegaar met zilvere knoopen en galonnen van 't fynste lakentje; Harreb. II, 222: Men zou haar door een ringetje halen; O.K. 146; Afrik. *hy kan hom deur 'n ring trek; hy kan deur 'n ring spring* naast *'n mensch kan hom deur 'n naald trek* (Villiers, 84; 105). Synoniem was: *er uitzien alsof men uit een koffertje kwam* (fri. *oft hy ut in koffertje lézen is*), dat we lezen bij Van Effen, *Spect.* VIII, 100; *Antw. Idiot.* 1832 en Tuerlinckx, 335 *alsof men uit een (spanen)*

1) *Veelderhande Geneuchlijcke Dichten*, enz. bl. 142.

doosje kwam; in *W. Leev.* 3, 147: Zoo proper of hy uit zyn vrouws porceleinkas kwam (vandaar *uit de kast*, in de puntjes); fr. *avoir l'air de sortir d'une boîte*; eng. *to look as if one has just come out of a bandbox*¹⁾.

1937. Op mijn risico.

Een handelsterm, ter aanduiding van den persoon, die bij eene onderneming de kwade kansen voor zijne rekening neemt; daarna ook in vrijere toepassing. Het znw. *risico* is ontleend aan het Italiaansch *risico*; vgl. Harreb. II, 222: Het is (of gaat) op *risico*; Afrik. *op my riesiko*. Vroeger zeide men *up minen anxt*; *op mijn gevaar* (hd. *auf meine Gefahr*) of *op mijn hach* (*Ndl. Wdb.* V, 1502). In Zuid-Nederland meestal *op mijn risico's* (fr. *à mon risque et péril*; *à mes risques*); eng. *at one's own risk and peril*; *at my peril*.

1938. Robbedoes,

d.i. een wild kind; ook een jongen, die alles aandurft en wien het onverschillig is, wat hij doet²⁾; soms: een ruw, gehard persoon; vgl. Harreb. II, 223: Het is een wildeman of wilde Wouter, *ook wel* wilde *robbedoes of* wilde *dragonder*; Houben, 118; *Jord.* II, 290; fri. *robbedoes*, slordig mensch. Dit fri. woord is samengesteld uit *robbe*, zeehond, en *does*, domme, dwaze, woeste wildeman; het tweede lid versterkt en vult de beteekenis van 't eerste lid aan³⁾. In Zuid-Afrika kent men eveneens *rabbedoe* of *robbedoe*, een ruw en wild mensch. Hiernaast een bijv. naamw. *robbedoezig* in *Sprotje*, 59: 't Waren de *robbedoezigste* en *slonzigste* meiden van heel de naaischool geweest. Syn. is een *rosbeier*, eig. een *ros Beyaert*, het woeste paard van Reynout van Montalbaen uit *de Vier Heemskinderen*⁴⁾.

1939. Een razende Roeland,

d.w.z. een woesteling, een dolkop, die wild en woest te werk gaat. Eene herinnering aan den *Orlando furioso* van Ariosto (anno 1515⁵⁾), waarin o.a. wordt medegedeeld, dat Roeland, de dapperste ridder van Karel den Groote, sedert de ontdekking van de ontrouw zijner geliefde, Angelica, als een woedende, razende vernieler overal verderf brengt, tot hij zijn verstand terugkrijgt. Vgl. *P.K.* 194: Zij werd achtmaal gezoend in tegenwoordigheid van haar vader, die aanging als een razende Roeland; hd. *ein Roland, Roländer*. In Zuid-Nederland onbekend.

1940. Aan het roer zijn (of zitten),

d.w.z. aan het bestuur zijn, het schip van staat sturen; ook *aan het roer komen*, aan het bestuur komen, de leiding krijgen; hd. *ans Ruder kommen*. Zie Winschooten, 211: *Aan het roer staan, het roer houden*

- 1) Ook in het Grieksch komt de uitdr. voor in toepassing op eene vrouw, die door minnesmart sterk is vermagerd; zie *Taal en Letteren* XI, 406; *Gids*, 1902 (Oct.) bl. 92 en vgl. De Bo, 922: *Als door een reepe* (een soort kam) *getrokken zijn*, zeer mager en dun zijn van lijf.
- 2) *Taal- en Letterbode* VI, 41.
- 3) Zie *Tijdschrift* XXXVI, 1-9 en *Ndl. Wdb.* XIII, 643 en vgl. *robbeklopper*, goeierd, dat eveneens met dit *rob* is samengesteld; hd. *robbenklopper*, eig. degeen, die de robben of zeehonden met stokken op den neus doodslaat.
- 4) Zie *Ndl. Wdb.* XIII, 1395.
- 5) Eene Nederlandsche vertaling van J.J. Schipper verscheen in 1649.

beteekend oneigendlijk het bewind hebben: gelijk ook *aan het roer zitten*, waarvoor wij thans ook zeggen *het roer in handen hebben*; Hooft, *Ned. Hist.* 444: Verzoekende de dorpen, vyf personen te mooghen uitmaaken, om, neevens de gemaghtighden der steeden, aan 't roer te zitten; Halma, 545: Aan 't roer van den staat z i t t e n , in de regeering zijn. Vgl. ook Huygens, *Scheeps-praet*, en het znw. *goeverneur*, lat. *gubernator*, stuurman; hd. *am Ruder sein, sitzen*; eng. *to be at the helm*.

1941. Roervink,

d.i. onruststoker, opruier; eig. een vink, die in de vinkebaan aan een lijntje met de pootjes is vastgemaakt en door den vinker genoodzaakt wordt op te fladderen, als hij vinken in de lucht ziet, die daar dan op afkomen, *lokvink* (Chomel II, 1252 a); zuidndl. een *roer*. In de 16de eeuw was *roervink* in den overdrachtelijken zin bekend, blijkens Kiliaen: *Roervincke, rockvincke, auctor turbarum, homo inquires, turbator*; vgl. verder Sart. III, 6, 56; *Ned. Hist.* 352; Vierl. 112; 399; Pers. 899 a; 410 a; Halma, 545: *Roervink, belhamel, oproerstigter, instigateur, boutefeue*; Sewel, 677; Tuinman II, 89: *'t Is een roervink, zo noemt men een oproermaker, een stookebrand*. Dit is ontleent van de vinken der vogelaars, die andere door haar gefluit gaande maken, en in 't net lokken; Harreb. II, 382. *Ndl. Wdb.* XIII, 813; syn. in de 17de eeuw *roermaker* of *weervogel* (bij Vierl. 115). In Zuid-Nederland wordt *roervink* ook toegepast op een kind, dat niet stil kan zitten, een *roerwarmoes* (Schuermans, 550 a), in Noord-Nederland op een onrustig, druk, bewegelijk persoon. Zie ook n°. 1446.

1942. Bij den roes.

Vooraf in verbinding met het wkw. *koopen* of *verkoopen* beteekent deze uitdr. zonder te meten of te wegen, voetstoots, zooals het daar ligt, zooals het daar *neergesmeten* is; ook: de geheele rommel, massa. Vgl. *Gew. Weeuw.* III, 75: Ik zag wel by de ruus (op 't eerste gezicht) dat hy geen scheid weerd was; Halma, 545: *Bij den roes, à la boule-vue, en bloc et a tâche, sans peser ou mesurer, roezen*, by den roes verhandelen, *faire négoce à la boule-vue, sans peser ou mesurer ce que l'on vend*; Harreb. II, 225: Het gaat daar alles bij den roes. Bijna in geheel Nederland is de uitdr. bekend; vgl. het fri. *roeze*, iets overnemen, zonder het te meten of te wegen; *op 'e roes keapje* (of *forkeapje*); ook *by de roes*, bij de massa, bij de vleet; *in roeske apels*, een aardige hoop, een zootje appels (vgl. dial. *bof, bom*, eene goede hoeveelheid, naast *boffen, bommen*¹⁾); Bouman, 89: *roezen*, gissen, schatten, raden: *het gaat bij de roes*, hij heeft het maar zoo wat geroesd; De Vries, 92: *roezen*, schatten, rooien; Hoeufft, 497: *bij den roes*, bij den koop, voetstoots; Molema, 352 b: *iets in de roeze koopen* of *verkoopen*, alles wat er is; bl. 558: *in de roes*, dooreen genomen; Gunnink, 195: *in de roes koopen*, voetstoots koopen; *Jodenh.* 34: Wat kost dat zootje in de roest? *Persl.*: Hè-je dan alles verkoch? in de roes verkoch voor achthonderd gulde; oostfri.: *ruse, rûse*, de geheele rommel; *in de ruse koopen* of *rusen* (Ten Doornk. *Koolm.* III, 72 a; 74 b); Draaijer, 34 b: *in de ruze verkoopen*, d.i. op 't gezicht, zonder te tellen, te meten of te wegen; *ruzen*, ramen (vgl. ook V. Schothorst, 192); Gunnink, 196: *roezeln*, bij den roes koopen;

1) *Ndl. Wdb.* III, 247; Rutten, 34 a.

De Bo, 962: *iets op de ruize koopen*; 1400 *b: roezen*, iets koopen of verkoopen zonder wegen of meten, bij den hoop en de wikke koopen of verkoopen. Over den oorsprong van dit woord zie *Ndl. Wdb.* XIII, 819; 847; 1808; Schröder, *Streckformen*, 70 en Franck-v. Wijk, 555 en De Jager, *Frequ.* I, 547, die beide verwantschap aannemen met het oudnl. werkw. *rûsen*¹⁾, mnd. *rûsen*, lawaai maken; ouder deensch *ruse*, razen, storten, gaan; zweedsch *rusa*, snellen; vgl. ook V. Schothorst 192; *rüzelen*, ruischen; zuidndl. *ruizen*, werpen, smijten (Schuerm. 561); het znw. *ruzie* en *roezig weer*, onstuimig weer; *een roezige boel* (rommel); zuidndl. *ruisig weer*, *de jonge is ruisig van manieren* (zie *Waasch Idiot.* 824); *roezemoezig*, onordelijk, en het sedert de 17de eeuw herhaaldelijk voorkomende *ruizemuizen*, *roezemoezen*, leven maken, drukte maken, rumoerig zijn²⁾. 'Roes' beteekent dan iets wat zoo maar neergesmeten is, met lawaai is neergekwakt, niet uitgezocht is, de geheele *rommel*, dat ook denzelfden overgang van beteekenis heeft, als afgeleid van *rommelen*, lawaai maken, met lawaai vallen; vgl. 17de eeuw: al de *preutel*, de geheele *rommel*; *flap*, logge massa, naast *flappen*, smijten (*Ndl. Wdb.* III, 4512); verder het Noordnederlandsche *de gooi*, de geheele *rommel*, de *kwak*, de *kluts* (De Bo, 539), de *smijt* (*Ndl. Wdb.* V, 411; 1233), de *smak* (Tuerlinckx, 569), *klets* (Teirl. II, 142); *fonk*, merkelijke hoeveelheid naast *fonken*, stooten, slaan (Tuerlinckx, 192); het dial. 'een *smak* duiten, een *smijt* geld hebben' (Boekenoogen, 952; fri. *in smite folk*); het vroegere wkw. *buischen*, kloppen, stooten, slaan, met het hd. *bausch* (*in bausch und bogen verkaufen*); een *bonk* duiten naast *bonken*, slaan; een *bom* duiten naast *bommen*, klinken; de heele *rataplan*, eig. trommelslag (fr. *rataplan*); *hutsje*, zootje naast *hutsen*, schudden; *meuk*, hoeveelheid, troep, naast *meuken*, door slaan zacht maken (vgl. *moker*); *goes* (in *bij de goes*, bij den roes), *goesie*, aantal knickers naast *goezen*, gutsen; *goeschen*, werpen, smijten (vgl. *ruizen* naast *ruischen*); *een mep worst* (een stuk, een zekere hoeveelheid worst³⁾ naast *meppen*, slaan; *kliek*, *rommel*; enz.

1943. Een roes hebben,

d.w.z. dronken zijn; hd. *einen Rausch haben*⁴⁾; eng. *a rouse*, drinkgelag; dial. het schreeuwen van een beschonkene. In de 17de eeuw komt het znw. 'roes' voor in den vorm *roes* en *rous*; zie o.a. Jonctijs, *Toon. d. Jal.* I, 387: Zelfs bezedigde menschen.... houden (na een ruimen rhous) ook somwijl hare handen van een's anders echtgenoot niet t'huis; Huygens, VI, 130:

Wilt gh' om een rous te water gaen,
Uw leven hebt ghij niet gedaen.

Heemskerk, *Minnekunst* (anno 1626), bl. 200:

Ick heb, om vry te zijn van d' omme-gaende kroes,
De slapert wel gemaect, uyt vreesse van een roes.

Winschooten, 212: '*Een roes suipen*, soo veel drinken, dat men de hoogte heeft, en lustig vroolijk begint te werden'. Zie verder Halma, 545: *R o e s*, z.m. halve dronkenheid; Schuermans, 550 *a* en 557 *b: een*

1) Deze vorm komt o.a. in de Vechtstreek voor naast een ww. *roesten*.

2) Vgl. *Mnl. Wdb.* VI, 1709.

3) *Groot-Nederland*, 1914 (Oct.), bl. 395.

4) Een zeer groot aantal benamingen voor een 'rausch' vindt men bij Wander III, 1168 i.v. *Palmen*.

goede roes ophebben; De Jager, *Frequ.* I, 543-547, waar gewezen wordt op *roezemoezen* en het znw. *roes* in verband wordt gebracht met het vroegere werkw. *ruizen* (vgl. *ruzie*), *roezen*, leven maken (zie n°. 1942), evenals *soes* (= roes) van *suizen*, *soezen*; het zuidndl. een *buis* van *buizen* (? *Ndl. Wdb.* III, 1864); een *ruit ophebben*, zat zijn, naast *ruiten*, op eene woeste wijze rondlopen (Rutten, 186 a); ons *brom* van *brommen*, oorspr. ook leven, rumoer maken (n°. 1943) en een *snor* (aanhebben) van *snorren*; vgl. verder *Ndl. Wdb.* XIII, 815; Franck-v. Wijk, 555; Boekenoogen, 845; Molema, 353 a en Ten Doornk. *Koolm.* III, 72 a: *he is altijd in de ruse* od. *in de suse*, er ist stets in Saus u. Braus, in einem Rausche; fri. *in roes ynhawwe*.

1944. Roet in het eten gooien of smijten,

d.w.z. iemands genot vergallen, den boel bederven. Vgl. *Handelsblad*, 6 Mei 1914, p. 2 k. 3 (ochtendbl.): De scheidende regeering heeft in hare verbittering over den uitslag nog wat roet in het eten gegooid voor hare onbekende opvolgers; 17 Sept. 1914, p. 2 k. 2 (ochtendbl.): De eerste nederlaag van de Oostenrijkers bij Lemberg wierp wat roet in het eten; *De Telegraaf*, 30 Jan. 1915 (avondbl.), p. 5 k. 6; *Nederland*, 1914 II, 17; *S.M.* II: Nu wordt 't 'n mooie boel, die leelijke rooie Haantjepik van twee hoog boven gooit roet in ons eten; *De Telegraaf*, 29 Nov. 1914 (ochtendbl.), p. 6 k. 6: De betonwerkers die roet kwamen strooien in de plannen gemaakt omtrent de opening; *Morks Magazijn*, Juli 1914, p. 46: Wel is waar mengden de anderen dikwijls roet in 't eten, maar daarin berustte hij; *Het Volk*, 11 Mei 1914, p. 2 k. 2: De 'Standaard' gooit nu een dikke bonk roet in het coalitie-eten; 29 April 1914, p. 1 k. 4: Vliegen wierp roet in 't eten van de heeren; *De Arbeid*, 4 Febr. 1914, p. 3 k. 2: Niets deugde dan alleen zij, die trouw het hunne hadden gedaan om geen roet in 't potje van den Zeemansbond te gooien; 25 Febr. 1914, p. 3 k. 3: Zulke dingen houdt men echter achterbaks om geen roet in het eten te werpen; 11 Juli 1914, p. 3 k. 2: Daar gooien de kiezers van V. me waarachtig roet in den sociaaldemocratischen hutspot; *De Amsterdammer*, 26 April 1914, p. 7 k. 5; *Nkr.* I, 17 Nov. p. 2: Er werd echter roet in 't eten gegooid door de hebzucht der inboorlingen; VIII, 4 April p. 4; IV, 19 Juni p. 4 (*roet in de rijstenbrij gooien*); Van Looy, *Feesten*, VI: Dat er ook altijd menschen moeten zijn die roet komen doen in het eten; *Handelsblad*, 15 Jan. 1922 (O), p. 7 k. 2: De griep heeft roet in het eten van de Belgische elftalcommissie geworpen; Boekenoogen, 844: *er is roet in 't eten*, de zaak is niet in orde, er zijn moeilijkheden; ook: er is ruzie; Afrik. *dit was roet in sy kos*. Syn. *een haar in de boter* (zie *Het Volk*, 5 Dec. 1913, p. 1 k. 4).

1945. Zijn rokje omkeeren,

d.w.z. *ombollen*, 'van gevoelen, gezindheid of partij veranderen, zoodat men datgene voorstaat waar men vroeger tegen was, of andersom, omdraaien. Ontleend aan het dragen van kleederen met verschillende kleuren of leuzen, waardoor partijen zich plachten te onderscheiden'. Vgl. n°. 981; fr. *tourner casaque* ou *jaquette*; eng. *to turn (one's) coat*, *a turn-coat*; zie *Ndl. Wdb.* VII, 1913; X, 307; 550; *Volkskunde* XII, 102; Schuerm. *Bijv.* 151 b; 147 a: *zijne kappe keeren*; De Bo, 503 b:

zijne kazakke keeren; Tuerlinckx, 307; *Antw. Idiot.* 630: *kazak-keeren*¹⁾; Rutten, 108: *kazak-draaien*; Joos, 113 en *Waasch Idiot.* 221 a: *zijnen frak keeren*; Sewel, 678: *Zyn rokjen omkeeren*, de huik naar de wind hangen, *to turn cat in pan* of *to be a turn coat* (vgl. zuidndl *kazakdraaier, -keerder*); syn. van *Zyn gat omsmyten*, van party veranderen (fri. *it gat omsmite*). De uitdr. komt sedert de 16de eeuw voor; zie *Ndl. Wdb.* XIII, 892; Winschooten, 213: *Sijn rokje keeren*: en de huik naa de wind hangen; Tuinman I, 248; Spaan, 89; Van Effen, *Spect.* XII, 166; Harrebomée II, 226 b; *Nkr.* III, 18 Juli p. 6; *Het Volk*, 27 Dec. 1913, p. 10 k. 1: De vrijz. dem. die om de verkiezingen hun manteltje hebben omgekeerd; in *Nkr.* IV, 24 Juli p. 3: *zijn hemd omkeeren*. Syn. *zijn jas omkeeren* in *Nkr.* IX, 4 Dec. p. 7: Vader en moeder waren rooms, dus waren zij het ook, en voor iemand die 'z'n jas omkeerde' hadden ze een grenzelooze verachting.

1946. Een rokje uittrekken,

d.w.z. vermageren, *afleggen*²⁾; ook: *een pak uittrekken*; volgens Harreb. II, 226 eig. 'een rok magerder worden'. In de 17de eeuw van voortbrengselen: in kwaliteit verminderen; vgl. Hooft, *Brieven*, 208: Ons genaakendt vertrek doet ons haaken naa Dirk Haak oft yemandt van zijnent weege, om den wijn af te steeken, die, met lang wan te leggen wel eenen rok uittrekken mogt (*in kracht verminderen*); Halma, 541: Een en rok of rokje uittrekken, verslappen, slegter worden, *empirer, déchoir*. In Kl.-Brab. *zijn kazak verliezen*, vermageren. Op Goeree en Overflakkee: *Hij heeft een rok uitgeschoten* (zie *N. Taalgids* XIV, 253).

1947. Aan den rol zijn (of gaan),

aan den zwier, den draai zijn of gaan; pierewaaien; zie n°. 483 en 493, en vgl. V. Lennep. *K. Zev.* I 28: Wanneer hij eens - zoo men 't heet - aan de rol ging, dan rolde hij ook zoo lang door, tot hij niet meer rollen kon. Zie verder *Ndl. Wdb.* XVIII, 935; 950; V. Ginneken I, 513: *gerol*, gefuif, en vgl. 17de eeuw *op de rul komen, zijn*; Boekenoogen, 862: *An de rul zijn*, aan den rol, aan den zwier zijn.

1948. Een rolberoerte (of een rolling) krijgen,

eig. een beroerte, waarbij men over den grond rolt. Veelal gebruikt in een verwensching; vgl. *Amst.* 78: Die gannef zal een rolling hebben van hier tot Haarlem, alle paaltjes raak! *D.H.L.* 11: Luitenant M. heeft de dag en die telt ze (portie's vleesch) allemaal nà. O! heeft die pestetterling de dag? dan mag 'k lije dat-i zich 'n rolberoerte van hier naar de Vesuvius telt!; Boekenoogen, 1353: *Krijg 'en rolling hier vandaan tot de sluis*; syn. van *krijg een rolkoorts (of een rolberoerte)*; De Vries, 92: 'k Wou dat je een rolberoerte kreeg, alle boomen raak.

1949. De rollen omkeeren,

d.w.z. 'de rollen in een tooneelspel verwisselen, die van den eenen speler aan den anderen opdragen, en omgekeerd. Veelal figuurlijk genomen

1) Dit sedert de 17de eeuw; zie *Ndl. Wdb.* VII, 1913.

2) *Ndl. Wdb.* I, 1127.

voor: de onderlinge verhouding tusschen twee of meer personen zoodanig veranderen, dat de een in de plaats van den ander treedt'; zie het *Ndl. Wdb.* X, 310; XIII, 920; *M. de Br.* 201 en vgl. fr. *changer, intervertir les rôles*; hd. *die Rollen tauschen*.

1950. Op rolletjes gaan,

d.w.z. uitstekend, voorspoedig gaan. Vgl. (*als gesmeerd gaan*¹⁾ of *als (de) gesmeerde bliksem gaan*²⁾. Vgl. *Het Volk*, 25 Januari 1915 p. 3 k. 2: Met de bedrijfsinrichting van de gemeentelijke vischbakkerij loopt het niet op rolletjes; *Nw. School.* III, 250: Het liep allemaal op rolletjes, want de geest van juffrouw Essers zat nog in de klas; *Nkr.* VII, 11 Oct. p. 1: Heb ik (tante N.O.G.³⁾) te Zaandam niet vijftig jaar lang trouw toegekeken, dat alles op rolletjes liep, tot 't pleepapier toe? *De Telegraaf*, 4 Febr. 1915 (avondbl.) p. 9 k. 5: Liefdesgeschiedenissen, die niet dadelijk vlot en op rolletjes gaan; p. 2 k. 3: Haar huishouden liep als op rolletjes. *Hij is Roomsch op rolletjes*, fijn Roomsch. Voor Zuid-Nederland vgl. *Waasch Idiot.* 557; *Antw. Idiot.* 1036: *iet opzeggen op 'en rolleken*, snel achtereen en zonder haperen; bl. 1999: *'t gaat op 'en rolleken*, 't gaat vlug van de hand; bl. 1441: *op wieltjes loopen*, geen tegenkating ontmoeten; *Waasch Idiot.* 742: *dat gaat op wielekens*, dat gaat gemakkelijk, zonder last; fr. *cela va comme sur des roulettes*.

1951. Hij is te Rome geweest en heeft den Paus niet gezien.

'Dat past men toe op ymand, die ergens geweest is, zonder het merkwaardigste te beschouwen' (Tuinman I, 30). Zie Servilius, 23*: *wat maket men te Romen, als men den paus niet en siet*; Campen, 81: *wat soldick te Romen doen als ick den Paeuws niet en saghe*; De Brune, 210: Wat nut van Roomen, of gheniet, wanneer men daer de Paep niet ziet? De zegswijze komt in hare tegenwoordige gedaante het eerst voor bij Tuinman. Zie Wander III, 1719: *In Rome gewesen sein, ohne den Papst gesehen zu haben*; it. *essere stato a Roma senza aver veduto il Papa*; Huygens I, 299, vs. 165-169; Joos, 76. Ook in het oostfri.: *hê is in Rôm west un hed de paus nêt sên*; *Jahrb.* 38, 161: *he is na Roum wiäsen un häwt den Pabst nig eseen*.

1951a. Rood op de graat; zie n°. 722.^{aant.}

1952. Met een roode letter in den almanak aangeteekend staan,

d.w.z. als een heilige vereerd worden; hooggeschat, in eere gehouden worden; ontleend aan de gewoonte om in den almanak de heilige dagen met een roode letter aan te wijzen; vgl. eng. *red-letter day*, feestdag; hd. *einen Tag im Kalender rot anstreichen*. Zie De Brune, *Bank* II, 21: Kleyne beuzelinghen, die van passe zoo veel zouts hebben, dat-ze niet

- 1) Vgl. *Nkr.* V, 25 Nov. p. 6; VII, 30 Aug. p. 6; IX, 30 Jan. p. 2; *Handelsblad*, 27 Febr. 1915 (avondbl.) p. 2 k. 4: Ook in deze broodzaak ging het als gesmeerd; hd. *es geht wie geschmiert*.
- 2) *Kent.* 54: De dienst loopt als gesmeerde bliksem; ook *loopen als de gesmeerde bliksem* (in *Boefje*, 71).
- 3) Nederlandsch Onderwijzers Genootschap.

fletsch en smakeloos zijn, werden gecanonizeert, en verdienen een roode letter in den almanack; *Pierlep.* 6: Zoo je dat wel uitvoert, je bent een roo letter in jou Almanak; Hooft, *Brieven*, 563: Ik vind' er U.E. naam al meede gespelt, en, om zoo te zeggen met roode letters; Six. v. Chand. *Poesy*, 575:

Ik teeken in myn almanach
Met rooden ink dien goeden dagh.

Verder Van Effen, *Spect.* X, 135; Tuinman I, 22: *hy zal geen roode letter in den Almanack krijgen*; De Cock I¹, 248; *Volkskunde* XIV, 150; Harrebomée I, 13: Het is geen heilige: hij zal geene roode letter in den almanak krijgen; *Slop*, 105: Hij behoorde tot de zoogenaamde beruchte lui, die met een rood kruis staan aangeschreven¹⁾; *Ndl. Wdb.* XIII, 1182; 1183; vgl. het fri.: *hy kriget in reade letter yn 't almenak*, hij heeft zich verdienstelijk gemaakt, dit zal hem in 't vervolg goed doen. De Romeinen zeiden *albo* of *candido calculo notare*, met een wit steentje merken; vgl. n°. 1238.

1953. Geen rozen zonder doornen,

d.w.z. aan het aangename is altijd eene onaangename zijde; geen lief zonder leed. Zie De Brune, 378: Men vint gheen roozen zonder doren; ook bl. 402: Gheen rooze, die gheen dorens heeft; Tuinman I, 94; 125. Het is eene in zeer vele talen bekende zegswijze; vgl. o.a. Afrik. *daar is geen rose sonder dorings nie*; het hd. *keine Rose ohne Dornen*; fr. *il n'y a point de roses sans épines*; eng. *no rose without a thorn*; ital. *non v'è rosa senza spina*; zweedsch: *ingen ros utan törne*; enz. Zie Wander III, 1725-1726.

1954. Op rozen gaan,

d.w.z. gelukkig zijn, een aangename levensweg bewandelen, voorspoedig zijn; hd. *auf Rosen gehen*²⁾; fr. *être (couché) sur des roses*; eng. *not a bed of roses*, geen sine cure³⁾. Vgl. *Bank.* bl. 211: De mensch moet geen staet en maecken op rozen en welriekende bloemen te treden, maer op doornen en distelen te wandelen. - Bij feestelijke gelegenheden, o.a. bij het huwelijk, worden voor de jonggetrouwdten bloemen gestrooid, als zinnebeeld van den voorspoed, dien men hun op hunnen levensweg toewenscht. Vgl. ook de gewoonte van sommige vorsten in de oudheid, om op rozenbedden te slapen (Antiochus). Cleopatra liet bij een gastmaal den vloer een meter hoog met rozen bedekken. Nero liet bij een zwelgpartij rozen op de hoofden der gasten regenen, en Heliogabalus bestrooide zijne gasten zoo, dat eenigen zich niet uit de bloemenmassa konden werken en er in stikten; zie Wander III, 1729. Ook in de middeleeuwen bestrooide men bij feestelijke gelegenheid den vloer met allerlei bloemen; zie A. Schultz: *das Höfische Leben zur Zeit der Minnesinger* I, 78 en 631; *Volkskunde* XIV, 193; Afrik. *sy pad gaan op rose*.

- 1) Ook in het Fransch beteekent *être écrit là en lettres rouges*, er slecht aangeschreven zijn; *marquer quelqu'un à l'encre rouge*.
- 2) Grimm VIII, 1172 naast *nicht auf Rosen gebettet sein*.
- 3) *Sine cure* in den zin van een gemakkelijk baantje is het lat. *sine cura*, zonder zorg.

1955. Slapen als eene roos,

d.w.z. heerlijk, vast slapen; vooral van kinderen gezegd, die in hun slaap een hoogroode kleur kunnen krijgen, als hadden zij 'rozen op de wangen'; de uitdr. zal derhalve eig. willen zeggen: in den slaap er uitzien als eene roos. Ze komt voor bij Ogier, 15: Geef ick het eens de Mem, dan slaeptet voort soo sacht als een roos tot smorgens; *Den eereycken Pluck-vogel*, 113: 'k Vondt onlanghs eens myn Nymph heel soetjens slapen leggen, sy sliep gelyck een roos; zie verder *Spect.* XI, 117; *C. Wildsch.* V, 310; *Noord en Zuid* XIV, 219-221; Harrebomée II, 230 a; *Ndl. Wdb.* XIII, 1319; 1542; *Waasch Idiot.* 560 b; *Antw. Idiot.* 1044: *slapen gelijk 'en roos*, waarnaast in denzelfden zin een wkw. *roozen*; fri. *sliepe as in roas*.

1956. Onder de roos,

d.w.z. in het geheim; vertaling van het lat. *sub rosa*, eene sedert de 16de eeuw bekende uitdrukking, die we lezen bij Kiliaen: *Onder de roose, sub rosa dictum aut factum, dicitur, quod silentii fide stipulata inter lepidos sodales sit aut dicitur*; Goedthals, 127: *tis onder die roosen gheseyt*; Campen, 122: *tis onder die Reese*; Marnix, *Byenc.* 125 v; *Kluchtspel* II, 92; *Lichte Wigger*, 3 r. Magma niet wat praten? t' is onder de roos hier; in Sweerts' *Koddige en Ernstige Opschriften* II, 117: Rontom een geschilderde roos boven een tafel:

Al wat hier onder de roos geschiet
Laat dat aldaar, en meld het niet.

Dat de roos het zinnebeeld der stilzwijgendheid is geworden, moet hieraan worden toegeschreven, dat Harpocrates (de Egyptische god Heros), de god der stilzwijgendheid, van Cupido eene roos ontving, om hem te bewegen de minnarijen van Venus niet te verklappen¹⁾:

Est rosa flos Veneris, cuius quo furta laterent
Harpocrati matris dona dicavit Amor.
Inde rosam mensis hospes suspendit amicis,
Convivae ut sub ea dicta tacenda sciant.

Vandaar dat de roos prijkte aan de zoldering van feestzalen, of zooals De Brune, *Wetst.* I, 254 mededeelt 'in plaatzen van genucht aan den balk geschildert (werd), om de gasten daar deur in te scherpen dat zy de bedreve vrolikheden in stilswijgentheid (moesten) begraven'. Zie verder *C. Wildsch.* II, 150; *Br. v. B. Wolff*, 117; *Nkr.* VII, 26 April, p. 3; *Noord en Zuid* XIV, 216-219; *Navorscher* IV, 149; Schrader, 326-327 en Grimm VIII, 1179-1180; hd. *unter der Rose*; eng. *under the rose*.

1957. Een oude rot in de val.

Dit wordt gezegd als een slim, geslepen (soms bedriegelijk), ervaren mensch er inloopt, verschalkt wordt. Vgl. Spieghel, 272: De oude rot wil niet in de val; verder Winschooten, 322: *daar is een ouwe rot in de val*; *Gew. Weeuw.* III, 25; Paffenr. 89; Van Effen, *Spect.* III, 49; IX, 209; *V. Janus*, 351; Tuinman I, 245; Halma, 600: *Daar is een oude rot in de val*, daar is een oud man aardig bedroogen; fri.: *in âlde rôt yn 'e falle* (of *stap*); hd. *eine alte Ratte in der Falle haben*.

1) *Catul.* 72; Varro *de L.L.* 5, 57; *Plut. de Is.* 68; *Kil.* 540.

1958. Rouwkoop.

Onder *rouwkoop*, hd. *Reukauf, Reugeld*, verstond men in de 16de eeuw eene som geld, die men moest betalen, om een gesloten koop te vernietigen, ongedaan te maken (hd. *Reugeld*; eng. *smart-money*¹⁾). Zie Kiliaen: *R o u w k o o p*, *pretium sive mulcta rescissae emptionis*; vandaar: *r o u w k o o p g h e v e n*, *rescindere emptionem certo pretio*. De eerste bet. zal dus zijn: het *pactum displicentiae*, contract, waarbij bepaald is, hoeveel men moet betalen, ingeval men den koop wenscht te vernietigen; daarna die som zelve, welke *handgift* of *godspenning* genoemd werd, en eindelijk het berouw, dat men over een koop heeft of berouw over iets in het algemeen²⁾. Vgl. Spieghele, 287: Eerkoop, rouwkoop; Westerb. I (*Ockenb.* bl. 137); II, 143; Coster, 64, 1607; Halma, 551: *R o u w k o o p z. m.*, berouw over eenigen koop; *r o u w k o o p h e b b e n*, *se repentir d'avoir acheté*. Zie verder Harreb. I, 434 b; *Kalv.* II, 112 (*rouwkoop betalen*); Bouman, 90; Schuermans, 559; *Antw. Idiot.* 1047: *rouwkoop hebben*, spijt gevoelen over iets, dat men verricht heeft; fri.: *roukeap jaen, hawwe*; eng. *rue-bargain*.

1959. Rozengeur en maneschijn

wordt gebezigd om een toestand van gelukzaligheid aan te duiden; veelal in ontkenningen zin. Zie *Ndl. Wdb.* XIII, 1544 en vgl. o.a. *Het Volk*, 12 Mei 1915, p. 1 k. 1: Dit neemt niet weg, dat niet alles voor de miliciens en landweermannen rozengeur en maneschijn was; 29 Mei 1915, p. 1 k. 1: De verhouding tusschen Frankrijk en Italië is niet louter een atmosfeer van rozengeur en maneschijn geweest; *Haagsche Post*, 23 Febr. 1924, bl. 284: Nu is het op deze aarde lang niet alles rozengeur en maneschijn.

1960. Een breeden rug hebben.

Men zegt dit in scherts van iemand, wien men alles ten laste legt, een zondebok; ook van iemand, die de verantwoordelijkheid draagt en zich er weinig van aantrekt; vgl. *Ndl. Wdb.* III, 1170; Joos, 113; *Antw. Idiot.* 1048; *Waasch Idiot.* 563 a en W. Dijkstra II, 386: *ik hab in bréde rêch, dêr kin folle op ôfstuitsje*. Dat de zegswijze oud is, bewijst het voorkomen bij Campen, 23: *ick heb eenen breeden rugge, ick cant al wel draeghen*; Mergh, 34: *hij heeft een breede rugge*; zie verder Pamfl. Muller, 3934, 5 r. Ende ghy weet wel als men een schurfde, ende periculeuse saeck kan schryven op een breen rug van de heele Gemeente, dat men dat liever doen sal als datmen schier of morghen met zijn weynighen daer over in de peeckel soude blijven; Tuinman I, 202: *Hij heeft een breeden rug*; dit zegt men van ymand, op wien veele beschuldigingen

- 1) In sommige streken van Noord-Holland wordt dit koopbreken *boffen* of *katten* genoemd; Bouman, 14; 51; *Ndl. Wdb.* III, 248.
- 2) Grimm VIII, 843; *Mnl. Wdb.* II, 2013; III, 127; Stallaert, I, 524; *Ndl. Wdb.* V, 1957 en Hugo de Groot, *Inleidinge* III, 4, § 27: Zoo lang de koop op d'een of d'ander wijze niet en is voltrocken, mag den een of den ander daer uit scheiden zonder eenige schade, anders dan dat den koper verliest het hand-gift zoo daer eenige is gegeven, welck hand-gift by ons oock genoemd werd een godspenning, om dat het gemeenlick niet veel meer en bedraegt als men wel ghewoon is aen den armen om godswille te gheven, maer den verkooper rou-koop hebbende moet het hand-gift, zoo hy des ontfangen heeft, tweschat weder geven.

gelegd worden; *C. Wildsch.* V, 295; Harreb. II, 233 a; *Ndl. Wdb.* XIII, 1582; Afrik. *hy het 'n breë rug*. In het hd. *einen breiten Rücken (oder Buckel) haben*; nd. *se hett en brêden Rüggen* (Eckart, 437); eng. *to have a broad (or strong) back*; fr. *avoir bon dos*; in het Deensch en Zweedsch is, volgens Wander III, 1755, de zegswijze eveneens bekend.

1961. Ruggespraak houden (of voeren),

d.w.z. een gesprek, een onderhoud met iemand hebben alvorens een besluit te nemen of zijne stem uit te brengen; in het mnl. *over ruggespreken*, onder elkander, afzonderlijk over iets spreken. Het znw. 'ruggespraak' komt in het Ndl. sedert de 17de eeuw voor. In het Hd. is *rücksprache*, sedert ± 1550 bekend, terwijl in het Mnd. *ruggesprâke*, *rücksprache*, *ausflucht*, is aangetroffen. Waarschijnlijk beteekent 'ruggespraak' eig. 'het terug-spreken'; het spreken met dengene, die zich achter den rug bevindt, n.l. op de plaats der afvaardiging, d.w.z. de lastgever. *Ndl. Wdb.* XIII, 1617; Grimm, *Wtb.* VIII, 1377.

1962. Ruimschoots,

d.w.z. in ruime mate, volop. Dit woord is aan het zeewezen ontleend, waarbij men onder *ruimschoots zeilen* (nd. *raumschots segeln*) verstaat zeilen met gevierden schoot, d.i. het touw, waarmede men het zeil kan aanhalen en vieren (Winschooten, 236); voor den wind. Zie Krul, *Minnespiegel*, 226; Beaumont, 78; Vondel, *Adam in Ball.* 49:

Wy zullen in den wint dien hoeck te boven zeilen,
En dryven dan ruim-schoots de rijke haven in.

Vgl. ook Tuinman I, 142: *Hy zeilt ruim schoots*; dat is, hy hoeft het niet nauw te nemen, maar mag het zeil of den schoot vieren; Sewel 684: *Ruimschoots aanzeilen*, *to sail with a fair wind*; *ruimschoots freely*; Van Eijk I, 163; *Ndl. Wdb.* XIII, 1726.

1963. Zich op (of in) de ruimte houden,

d.i. zich op de vlakte houden, zich zijn vrijheid voorbehouden, zich buiten schot houden, zich niet bloot geven, zich niet genoegzaam uitlaten; zich niet verbinden door een belofte (Molema, 351). Vgl. *De Vrijheid*, 12 April 1922, 1 bl. k. 4: Minister van IJsselsteijn hield zich volkomen in de ruimte: de Regeering wacht het resultaat van de conferentie te Genua af; *Haagsche Post*, 18 Dec. 1920, p. 2064 k. 2: Frankrijk bleef zich op de ruimte houden; *Nkr.* 21 Januari 1922 p. 5: Hij (*de Minister*) hield zich veilig in de ruimte. Hij zou de zaak nog onderzoeken.

1963a. Praten (zwammen) in de ruimte; zie Zwammen.^{aant.}

1964. Rust roest,

'Dat is een spreekwoord ontleent aan 't yzer, dat wanneer het gebruikt word, blank blijft; maar wanneer het stil ligt, uitslaat, ineet, en verderft. Men past dit aardig toe

op menschen, die door eene vadzige ledigheid, in zich zelve onbequaam worden, en als vervuilen en verroesten'; alzoo Tuinman I, 140 naar aanleiding van *dat rust, roest*. Bij

R. Visscher, *Sinnep*. 22 lezen we: *rust ick, zoo roest ick*; bij Cats, *Papiere-Kint*. (Panth.) bl. 19: Als het ijzer rust, dan roestet metterdaet; I, 502: *Rust maect roest*, doch bij Van de Venne, 215 vinden we de uitdr. in den tegenwoordigen vorm: *rust roest*. Vgl. voor zulke zinnen *vrijheid, blijheid; ongebonden best* (Anna Bijns; Spieghele, 276); hd. *Ehstand, Wehstand; Juristen, böse Christen; Schwiegermutter, Tigermutter, Bettelleute, Beutelleute; Lehrzeit, Schwerzeit* en dergelijke; Harreb. II, 225; Afrik. *rus roes*. In het Friesch: *dat rêst roastet of rêst makket roaste*¹⁾; hd. *Rast ich, so rost ich, sagt der Schlüssel*.

1965. Rut zijn,

d.i. berooid zijn, geen geld meer hebben; alles in het spel verloren hebben (zie n°. 264); *robbie, lut, luts* (*Waasch Idiot*. 415 a; *Fri. Wdb.* II, 137 b) *zijn; blek zijn* (Rutten, 31); *kabs* (Köster Henke, 29); *kweps zijn* (V.d. Water, 101); *loste zijn* (Köster Henke, 41); *mol zijn* (*Antw. Idiot*. 829; *Ndl. Wdb.* IX, 1020). Vgl. Tuinman I, 3: 'Hy is rut. Dit zegt men van ymand, die geheel kaal en berooit is, en niets meer heeft'; *Jord*. 263: *rutje zijn*; bl. 420: *rut zijn*; Bouman, 91: *hij is rutje*; De Bo, 963 b: *rut*, adj. die al zijn geld afgespeeld is; *Antw. Idiot*. 1051; *Waasch Idiot*. 564 b; Schuermans 563 a: *rut, ruts, rutte* als bijv. gebr. in *rut zijn*, d.i. alles kwijt zijn, alles in het spel verloren hebben; *Bijv.* 273: *iemand rös spelen, maken*, iemand alles afwinnen; *hij is rös*, hij heeft alles verloren; *Onze Volkstaal* II, 143: *ik bin ruts* (te Aardenburg); *Volkskunde* XI, 162: *ruttebeurs zijn*, platzak zijn; *Loquela*, 424: *rut*, schaarschheid, krotte; *ruttes*, rut; V. Schothorst, 492: *rut*, lens. Het is niet onmogelijk, dat we in dit 'rut' hetzelfde woord moeten zien als in *rut (en roy)*, dat we in de 16de eeuw bij De Roovere lezen in den zin van *arm, gemeen volk, schorrimorrie*²⁾, en bij Van Lummel, 166: Het volck is weynich, haer macht is rut (*nietig*). De oorspronkelijke bet. schijnt te zijn die van *schurfft*, vandaar *schurftig volk, schorrimorrie*, en als adjectief *schunnig*³⁾, *armoedig, kaal, berooid*; vgl. het Z.-Limb. *ich bin schoep*, d.i. rut, naast het wkw. *schoebbe*, *schobben*, *schurken* (Kil. *scobbe*, *scabies*, *scurra*); het hd. *Räude*, ons *ruit, rui* (*schurft*⁴⁾), mnl. *rude*, vl. *ruide*, het 17de-eeuwsche *ruy*, gemeen volk⁵⁾, fri. *rap en rût*, het 16de-eeuwsche *roy*, eene ziekte, waarschijnlijk *schurft*⁶⁾, en onze uitdr.

- 1) Opmerkelijk is ook de *verroestighe ledicheit*, waarvan sprake is bij Dirc van Delf (± 1400); zie *Tijdschr.* XXII, 34. Door Prick wordt uit ± 1210 geciteerd: *iren thet lith tille gedereth sone rust*.
- 2) *Taal- en Letterbode* III, 297.
- 3) Dit *schunnig* wordt wel in verband gebracht met het gron. *schin(ne)*, roos op het hoofd. Zie verder Franck-v. Wijk, 604.
- 4) Franck-v. Wijk, 564; Bouman, 90: *ruiterig, rappig, jeukerig, schurftig*.
- 5) Oudemans V, 909.
- 6) Vgl. *Dagboek van Jan de Pottre*, 48: *van roye ende ander siecten*; voor de afwisseling van *oy* en *uy* zie *Taal- en Letterbode* IV, 40-41; *Tijdschr.* 40, 140 en voor de vocaal het zndl. *rut*, *gesnap*, *praats*, *drukke*, naast *ruiten*, *babbelen*, mnl. *ruten*; wellicht ook het 16de-eeuwsche *berut* (zie Everaert, 116, vs. 406), dat men in verband wil brengen met een wkw. *beruiten* (berooven), evenals *berooid* met een wkw. *berooien* (eig. berooven). Daar evenwel nergens een wkw. *beruiten* evenmin als *berooien* is aangetroffen, zou men kunnen vragen of we in *berut* en *berooid* niet eene afleiding moeten zien van *rut* en *rooi* (vgl. Everaert, 481: *ramp ende roy*), zoodat beide bijv. naamww. dan oorspr. *scabiosus* (vgl. hd. *schäbig*) zouden beteekenen (vgl. bij Stallaert I, 190: *beruit*, ruidig, schurftig). Zie evenwel *Tijdschrift* XV, 324; *Mnl. Wdb.* I, 973; Franck-v. Wijk, 52.

Jan Rap, het gepeupel, fr. *rapaille*, vroeger ook *Jan Rappig*, welk *rap* eveneens ook *schurft* beteekent¹⁾, waarvan *rappig*, schurftig (Bouman, 87) en het znw. *rapaert* (A. Bijns, *Nw. Refr.* 104); zie n°. 1020²⁾.

- 1) Zie Kiliaen: *Rappe*, scabies; *rappigh*, scabiosus, scaber; *Plaiz. Kyv.* 136; *rappig en slecht volkje*; Boekenooogen, 811: *rappig*, slordig, oud; *rapzakken*, Jan Rap en zijn maat; *Antw. Idiot.* 1015: *rap*, puist, vooral in het aangezicht of het hoofd; *rap en rui(g)*, schurftig volk; Claes, 198: *rap*, roof eener wonde; hd. *rappe*, uitslag; De Jager, *Frequ.* II, 1185; Franck-v. Wijk, 535; fri. *skurf*, haveloos, schelmsch, gemeen.
- 2) Harrebomée II, 235 verklaart *rut* voor identisch met de bijbelsche *Ruth*, die arm was. Zie ook Zeeman, bl. 427.

1966. Sakkerloot (of sapperloot).

Wellicht eene verbastering van lat. *sacra lotio*, heilige doop (De Vries, *Warenar*, bl. 99¹⁾; fr. *saprebleu*, *saprelotte*, *saperlotte*, *sapremâtin*, *sarpedié*, enz.²⁾; in het hd. *sackerlot* naast *sapperlot*, dat wij ook kennen (vgl. het 17de-eeuwsche *seker* naast *seper*, *sacristi* naast *sapristi* (fr. *sapristi*) en *sapperdebleu*, d.i. *sacre Dieu*). Vgl. in de 17de eeuw in de klucht van W.D. Hooft, *Jan Saly*, 24 r. *gantsch-sacker-loot*; in *C. Wildsch.* II, 103; 143; III, 258: *slapperloot*; verder Schuermans, *Bijv.* 278 b; *Antw. Idiot.* 1053; *Waasch Idiot.* 566 a: *saperpitjes*, *saperdeboeren*; Molema, 359 en het Zaansch *sakkerjannetje* of *sakkerjan* (in *Lev. B.* 126); syn. *sapperdekrakepit*, *sapperdekwikstaart*, *sapperdekriek* (= fr. *sacre Christ*); *sakkerdeju* = fr. *sacre Dieu*; *sakkenband*, (V.d. Water, 126); *sapperdeboere*, *de mikke en de vlaoje* (in *N. Taalgids* XIV, 198).

1966a. Jan Salie; zie n°. 1021.^{aant.}

1967. Santenkraam,

voorkomend in de uitdr. *de geheele santenkraam*, de geheele rommel, de heele (*sitsen*)*winkel* (zie o.a. Draaijer, 36), 'n heele (*pötte*)*kroam* (Twente), *al de kraam* (Halma, 286), hd. *der ganze Kram*. Varianten hiervan zijn *santepetiek* (zie *Jord.* 263), *santenboetiek*, *-botiek* (fr. *boutique*), *-betiek* (o.a. *Ppl.* 182); *santemedie* (in *B.B.* 137); *santepetie* (in *Groot-Nederland*, 1914, bl. 460); *santepetiekraam* (in *Leersch.* 130); *sapperlement* (*Nw. School* III, 272); fri. *de hiele santepetyk*, *sitsewinkel*; zie Schuermans, 566 b; *Antw. Idiot.* 1054 en Molema, 360 a. Eigenlijk is een santenkraam een kraam, waarin heiligenbeeldjes (vgl. mnl. *sant*, ontleend aan 't lat. *sanctus*, heilige) worden verkocht; daarna: koopwaar, rommel, boel, in welken zin het woord in de 17de eeuw wordt aangetroffen. Vgl. Doedyns, *Merc.* I, 619: De Luthersche Inwoonders (hebben) den Catholyken Pastoor al desselfs kerksieraden met de geheele Sante kraam voor zyn huis gebragt en aangezegt te verhuizen³⁾; *De Seven Engelen der Dienst-maagden* (anno 1697), bl. 93: Want soo als hy sijn arm op wou lichten om de schotel op de Tafel te setten, bruid het stuk vlees met 't vet, en de boodem van de schotel, en al den sante kraam vlak voor de knecht sijn voeten neer. Zie verder *Tuinman* I, 21; *Harreb.* I, 466 b; *Nkr.* III, 17 Oct. p. 4; *Groot-Nederland*, 1914, bl. 460: Hoe is 't gosmogelijk dat ze 'r bureaux op nahouen met 'n santepetie-van-niks in de lajen!

1968. De sappel maken,

eene meermalen voorkomende Joodsche uitdrukking in den zin van zich inspannen, hard werken, zich druk maken, naast een wkw. *sappelen*

- 1) Anderen denken aan verbastering van het fr. *sacré nom de Dieu*; zie o.a. Kluge, Paul en Vercoullie.
- 2) Nyrop, *Gramm. Hist.* IV § 380.
- 3) Zie *Ndl. Wdb.* VIII, 27.

(hd. *zappeln*, spartelen, zich onrustig bewegen); vgl. *Zoek.* 54: Woar mien zuster zich al niet de sappel over moakt!; bl. 147: Kiek die beroering zich ies de sappel moake; *Kalv.* II, 175; Heyermans, *Ghetto*, 25: Dwarskop, wat maak je je de sappel; *Nkr.* VII, 11 Oct. p. 6: Ik maak me te sappel, ik ben woest, ik ben kwaad; *Sabbath*, 30; 73; 79; 89; *Zoek.* 128: De's veur mien sappelen de heele dag da'k as 'n snotneuze deur iedereene in 't gezichte worre eslagen; bl. 138: Hef-ie niet genug veur jullie esappeld soms? *Het Volk*, 18 Nov. 1914, p. 5 k. 2: Henri Polak schreef mij, hoe zwaar zij daarginds sappelden om nòg een week uitkeering bijeen te harken; Heyermans, *Ghetto*, 82: Heb ik je niet honderdmaal gewaarschuwd, as-ie uitbleef, as-ie ons alleen liet sappelen; *Persl.* 167: Voor jou kan me zich dood sappele, as jij thuiskomt is de heeleboel vuil en ondersteboven; *Jord.* II, 135; *Twee W.B.* 91; 129; *Nkr.* VIII, 28 Nov. p. 8; *Groot-Nederland*, 1914 (Oct.) p. 388; 455; *Handelsblad*, 6 Febr. 1918 (A), p. 5 k. 2: Die heeft hard gesappeld voor haar vier kinderen..... Die zelfde afgesappelde ouwe Joodsche memmele, die toch zoo slecht oppaste; *Bladen van den Stadsschouwburg* I, 84: Och, mensch, maak je niet te sappel; zoolang der nog zuurkool met spek is, is der nog leve; V. Ginneken II, 295 (als term in de diamantslijperij): *sappelen* (knoeien, knoeiwerk), moeilijk werk verrichten; Köster Henke, 58: *sapperen*, werken; *sappelen*, talmen. Vgl. ook de *sappeltied* (werktijd) in *Zoek.* 216 en het ww. *afsappelen* (*Zoek.* 87).

1969. In zijn sas zijn,

d.w.z. in zijn schik zijn, goed gehumeurd zijn. Onder de verschillende beteekenissen, die het znw. 'sas' heeft, komt geen enkele voor, die in deze uitdrukking past of het moest die van 'sperma' zijn. 'In zijn sas zijn' kan dan beteekenen veel levenskracht bezitten, en vandaar: zich krachtig en opgewekt gevoelen. Vgl. Draaijer, 34; fri. *yn syn sas weze*; V. Ginneken I, 514; *Ppl.* 38: M'neer Koning is niet in z'n sas, omdat m'neer Hans d'r niet is; *St. L.* 65: Omdat-ie dikwijls dronken was en zonder bier niet in zijn sas; *Sprotje*, 74: Ant, die in haar sas was over het buitenkansje van de fabriek; *Falkl.* VI, 88: Hij had 'n enorme pret om het gekakel der kippen die niks in 'r sas waren; *Kmz.* 291: As die d'r natje en d'r droogje het, is zij in d'r sas; *Handelsblad*, 29 Oct. 1913 p. 5 k. 2 (avondbl.): De Cumberlanders moeten ook in hun sas zijn, nu zij hun zin doorzetten; Speenhoff II, 66:

Daar komt de schutterij
Met vaandels en met pluimen;
Zij loopen in de rij,
Zij kauwen op d'er pruimen:
Wat zijn ze in hun sas!

Speenhoff I, 23; 38; *Falkl.* VII, 229; *V.v.d.D.* 39; *Twee W.B.* 40; *Tint.* 51; *Het Volk*, 20 Maart 1914, p. 5 k. 1: Eindelijk daar komt-ie aanzetten, een gezicht als een oorwurm. Niet erg in je sas? vraag ik; *Zondagsblad van Het Volk*, 1905, bl. 302; *Nkr.* I, 6 Oct. p. 6; 1 Dec. p. 5; II, 28 Juni p. 3; 11 Oct. p. 2; III, 29 Aug. p. 6: Welkom! 'k Ben met uw terugkomst erg in m'n sas; 5 Dec. p. 2; IV, 26 Juni p. 4; VII, 10 Mei p. 2: De jochies en meisjes van de hoogste klas waren recht in hun sas; *Handelsblad*, 24 Oct. 1914 (avondbl.), p. 5 k. 4: Ze is in 'r sas.... des te beter; *Kunstl.* 140; 142: Op zee be-je in je

sas he?; II, 162; 282; *De Vrijheid*, 7 Maart 1923, 2de bl.; enz. enz. Hierbij behoort ook de dial. zegswijze **van sassenbloed**, d.w.z. met groote moeite, met opoffering gepaard, ternauwernood (Opprel, 80; ook in de Vechtstreek en te Amsterdam), eig.: dat gaat van *sas en bloed*, dat kost sas en bloed.

1970. Hij is schaakmat,

d.w.z. hij is vastgezet (in een redetwist); hij weet geen uitweg meer. Het eerste deel van dit woord is ontleend aan het Perzische *sjâh*, koning; het tweede aan het Arab. *mât*, hij is gestorven, hij is dood, zoodat het geheele woord eig. beteekent *de koning is dood*. In de 17de eeuw wordt de uitdr. aangetroffen in Winschooten, 221: *Schachmat*, de Kooning is dood; *Gew. Weeuw*. II, 52: Dan kunnen wy hem zeer gemakkelijk schaak mat zetten. In de 18de eeuw vinden we nog de schrijfwijze *schach mat* (zie Van Effen, *Spect.* IX, 111); in het mnl. kende men *enen scaec ende mat maken*¹⁾, dat nog voorkomt bij De Brune, *Bank*. II, 276 en Sewel, 693; 16de eeuw *schaec en mat staen*, geheel overwonnen zijn. In denzelfden zin gebruikt men *iemand mat zetten*, mnl. *mat*, evenals fr. *mat* naast *échec et mat*. Zie *Ndl. Wdb.* IX, 302; XIV, 128; Afrik. *iemand skaakmat sit*, *Schoolblad* XLIV, 362: Op de algemeene vergaderingen, waar de drommen afgevaardigden der steden geheel het platteland schaakmat kunnen zetten; en vgl. fr. *échec et mat*²⁾; hd. *jem. schachmatt machen*; eng. *to be checkmated*. Zie Dozy, *Oosterlingen*, 79.

1971. Op groote (breede, ruime) schaal,

d.i. in het groot, uitvoerig en niet kleingeestig; ook: in menigte³⁾. Het znw. schaal beteekent in deze uitdr. eig. ladder (lat. *scala*⁴⁾); vandaar opklimmende of dalende reeks (vgl. *toonladder*, *toonschaal*); 'lijn, die in eenige gelijke deelen verdeeld is, welke strepen, meters, roeden, graden, mijlen enz. voorstellen, en die op een plan of teekening gesteld, dient om de betrekking der afstanden en hoegrootheden op de kaart ons aangewezen, met de wezenlijke afstanden en hoegrootheden aan te duiden' (Van Dale); vandaar dat *op groote schaal* de beteekenis aanneemt van *in groote verhouding*, *in groote afmetingen*, *in 't groot*. Ook in het fr. zegt men *faire quelque chose sur une grande (large, vaste) échelle*; eng. *on a large scale*.

1972. Als één schaap over den dam⁵⁾ is, volgen er spoedig meer,¹⁹⁷²

d.w.z. wanneer eerst maar iemand voorgaat in eene zaak, waartoe men moeilijk kon besluiten, dan volgen anderen zijn voorbeeld wel na. Tuinman I, 366 past deze zegswijze ook toe op het bedrijven van zonde:

- 1) *Mnl. Wdb.* IV, 1212; VII, 221.
- 2) Hatzfeld, 819; 1484: *mat*, emprunté du persan *mat*, mort, dans la locution *châh mat*, d'où l'on a fait, sans la comprendre, *échec et mat*.
- 3) *Ndl. Wdb.* III, 1174; V, 1068.
- 4) In dezen zin opgeteekend bij Halma i.v. *échelle*; schaal, meetlijn voor de gebouwen en landkaarten.
- 5) De *dam* is het stuk grond, dat in de omringende sloot van een weiland ligt en waarop het hek staat.

‘de eene is een trap en leidsman tot de andere’. In de *Prov. Comm.* 163 lezen we: *Daer een scaep voer gaet volghen dander alle*, hic primam reliquae comitantur oves et ubique. Zie verder Spieghel, 268; H. de Luyere, 26: Als deen schaep loopt, dan loopen se al tsamen; Bebel, 393; Cats I, 410: Als 'er een schaep over de post¹⁾ is, soo volghen er vele; De Brune, *Bank.* I, 476: Als 't eerste schaep over 't hecken is, denck niet, dat de reste daer voor zal staende blijven; Van Effen, *Spect.* III, 58; Tuinman I, 119; Harreb. I, 98 *b.* Syn. is het in Groningen bekende: *as ijn kou an 't birzen gait, dan begunnen ze altemoal te loopen* (Molema, 38 *b*), welke zegswijze ook elders voorkomt en te vergelijken is met het dial. reeds door Campen, 113 vermeldde: *als die eene Koe bisset* (wild rondloopt), *soe bispen sy al te saemen* (vgl. *Ndl. Wdb.* II, 2672); Twentsch: *as eene koe bist holt de andere 'n stert op*; zie Harreb. I, 422 *a*; Wander IV, 66 en vgl. het fri. *as ien skiep oer 'e daem is, komme de oaren der ek oer of folgje der mear*, hd. *wenn ein Hammel vorspringt, springen die anderen nach*; fr. *il sautent comme les moutons de Panurge*.

Eindnoten:

1972 *I. ils sautent.*

1973. Er gaan veel makke (of tamme) schapen in een hok,

d.w.z. ‘wanneer men niet al te veel verlangt, kan men licht plaats vinden’; men bezigt deze zegswijze, wanneer veel menschen in eene kleine ruimte moeten. Zie Smetius, 227: *Daer gaen veel geduldige (of willige) schapen in eenen stal*; Halma, 335: *D a a r gaan veele makke schapen in een hok, les personnes accommodantes se font à tout*; Sewel, 474; *Taalgids* VII, 213; Harreb. I, 314; Afrik. *daar gaan baie mak schape in een kraal*; Eckart, 448. In het fr. *beaucoup de brebis entrent dans le même bercail*; hd. *der geduldigen Schafe gehen viel in einen Stall*; fri. *der kinne in bulte makke skiep yn ien hok*; zie Wander IV, 55; 59; Dirksen I, 89: *dâr gân föl makke schapen in d' stal*; Eckart, 448.

1973a. Een schurft(ig) schaap; zie n°. 96. ^{aant.}

1974. Het verloren schaap.

Deze uitdrukking bezigt men voor een ‘gevallen zondaar’, maar ook ‘in schertsenden zin voor allerlei zaken en personen uit het dagelijksch leven, die na lang gezocht te zijn, eindelijk voor den dag komen’. Ze is ontleend aan de gelijkenis van Jezus, die staat opgeteekend in *Luc.* XV, vs. 4-7. Vgl. Zeeman, bl. 434; 523; fr. *la brebis égarée*; hd. *das verlorene Schaf*; eng. *the lost sheep*.

1975. Het zwarte schaap.

1) Een *post* is een losse brug, vlonder (Bouman, 83; Boekenoogen, 783); vgl. *De Arbeid*, 7 Jan. 1914, p. 2 k. 1: Als een schaap over de brug gaat, volgen er meer.

Hieronder verstaat men een onwaardig lid eener familie, iemand die uitgestooten moet worden, de verschoppeling; de naam kan ontleend zijn aan *Genesis*, 32, waar wordt medegedeeld, dat Jacob de zwarte schapen uit de kudde verwijderde²⁾. Zie verder Harreb. II, 238: *Er*

- 2) Of moeten we denken aan de gewoonte der Romeinen om *zwarte* schapen te offeren aan de onderwereld, aan Pluto, Proserpina, de Eryniën en Hecate?

loopt al ligt een zwart schaap onder, men heeft meestal in elke familie een onwaardig lid; *Kent.* 73: Ik dacht gezorgd te hebben dat de familie zoo min mogelijk last had van het zwarte schaap, het afgesneden lid; *Handelsblad*, 12 Dec. 1920, p. 3 k. 3 (O): Een zwart schaap in de familie, één die z'n moraal evenwicht niet kan bewaren; *Nkr.* X, 8 Januari p. 8: Ze kwamen dikwijls op de pastorie om de geestelike ongevraagd in te lichten over de toestand van zijn parochie en over het levensgedrag van verscheidene zwarte schapen; *Nkr.* VIII, 17 Jan. p. 4: De stem van langen Jan, den onverlaat, het zwarte schaap (*zondebok*) van heel den Raad. Vgl. het fr. *la bête noire*, une personne qu'on ne peut souffrir; *Antw. Idiot.* 1057: *een zwart schaap in huis, in de familie, enz. hebben*, bet. dat er onder de kinderen van het huisgezin een slecht kind is; eng. *a black sheep*, een schurftig schaap (fig.). Syn. *het zwarte beest zijn* in *Nkr.* VI, 2 Nov. p. 4: Boykot staat je zelfs te wachten, ja jij bent nu 't zwarte beest; fri. *it lilke beest wêze*, de zondebok zijn; hd. *er ist das schwarze Schaf in der Familie*, von einem aus der Art geschlagenen Gliede; eng. *the black sheep of the family*¹⁾.

1976. De schapen van de bokken scheiden

wordt gebruikt in den zin van de meisjes van de jongens, de vrouwen van de mannen scheiden, ook wel in algemeenen zin de goeden van de kwaden scheiden. De zegswijze is ontleend aan *Matth.* XXV, 32-42. Vgl. o.a. Harreb. I, XLV: Men moet de schapen van de bokken scheiden; *Amst.* 69: 't Is precies als op den dag des oordeels, de schapen zitten rechts en de bokken links; *Nkr.* II, 1 Maart p. 4: Verder kon hij (minister Talma) uitstekend de bokken van de schapen scheiden, trad hij bij menige verkiezing als belhamel op; *De Arbeid*, 27 Mei 1914, p. 1 k. 3: De R.K. arbeiders mogen niet in aanraking komen met de socialistische. De schapen moeten van de bokken gescheiden blijven; vgl. ook *Nkr.* V, 29 April p. 5: Door deze list rekent men de schapen van de bokken te kunnen onderscheiden; *Handelsblad*, 1 Dec. 1920 (A), p. 1 k. 3; Afrik. *skape van die bokke skei*.

1977. Hij heeft zijne schaapjes op het droge,

d.w.z. hij is een welgesteld man; hij heeft genoeg verdiend, om nu rustig en onbezorgd te kunnen leven; hd. *er hat sein Schäfchen im Trocknen*. De uitdrukking komt in de 16de eeuw voor bij De Pauw, *Mnl. Ged. en Fragm.* II, 353 (anno 1510): Al heeft menich sijn scapen op trooghe ende mine int water staen toten knien; Campen, 120: *hy heft syn schapen opt droege gebracht*; *Tijdschr.* XXI, 108: U dunckt ghi hebt nu u scapen opt droge; Sart. I, 1, 82: *sijn schapen op droogh hebben*, waar de opmerking gemaakt wordt, dat wij, met het oog op het lat. *in portu navigare*, beter zouden zeggen: 'sijn *scheepen* op droog hebben', welke verandering evenwel door de plaatsen uit Campen en De Pauw onnoodig wordt gemaakt²⁾. Zie verder Huygens I, 120; Winschooten, 8 en 50; *Kluchtspel* II, 244; *Adag.* 33: *hy heeft sijn schaepekens in 't droog*; Van Effen,

1) Voor de beteekenis van *zwart*, moreel slecht, zie *Leuv. Bijdr.* X, 79.

2) De uitdr. zelve komt echter in de 17de eeuw wel voor, nl. bij Hondius, *Moufeschans*, bl. 37: Al mijn schepen zijn opt droogh.

Spect. VIII, 157; *W. Leevend* I, 209; Sewel, 694; Harreb. I, 156 b; *Ndl. Wdb.* XIV, 144; Afrik. *sy skapies op die droë hê*; *Waasch Idiot.* 567 a; *Antw. Idiot.* 2009; Eckart, 449; Reuter, 22; Goedthals, 63: *Tvuelen binnen stal hebben*, de gage reconfort; Broeckaert, 30: *'t Schaepken es emmers binnen der koye?* enz. In Zuid-Nederland kent men eveneens *zijne schaapjes in 't drooge hebben* (De Bo, 637 b) naast *het schaap is in huis, het schaap is binnen; zijn voetjes op 't droog hebben* (*Antw. Idiot.* 2138); *zijn musschen liggen onder de pannen* (*Waasch Idiot.* 449); synon. van *de beuter bachten den lijs hebben, de koorde bachten den knoop hebben* (Schuerm. 277 b), *zijne handen aan den dokter getoond hebben* (niet meer behoeven te werken) en wordt *in 't drooge zijn* gebruikt voor *binnen zijn, onder dak zijn* (De Bo, 272 a; 1150 b) en *in 't droog steken* voor *verbergen, wegstoppen* (zie *Volkskunde* XIII, 166). Volgens Joos, 77 zegt men ook: *wij zijn met onze koei van 't ijs*, dat herinnert aan onze uitdr. *zijne koetjes op 't droge hebben* (Halma, 363; *C. Wildsch.* IV, 237; *V. Janus*, 244; *Nkr.* IV, 22 Mei p. 2; *Het Volk*, 3 Jan. 1914, p. 9 k. 4), waar *op 't droge* niets anders wil zeggen dan *in veiligheid*; de Vlamingen hebben wellicht bij *'in 't droog'* gedacht aan hetzelfde wat wij bedoelen met *'onder dak, binnen zijn'*. De uitdr. kan ontleend zijn aan de gewoonte om schapen, die men liet grazen op gorzen, schorren en kwelders, bij hoogen vloed tijdig naar hooger gelegen of door dijken beschermde gronden in veiligheid te brengen, gelijk men de koeien ook doet, die op de uiterwaarden grazen, bij hooge rivierstanden. Wie zoo gedaan had, kon den dag van morgen, de toekomst onbezorgd tegemoet gaan¹⁾. In het Nederduitsch is de uitdrukking ook zeer gewoon; zie *Taalgids* V, 189: *he het sine Schäpken in 't Dröge; he hett se in 't Dröge brogt* = in veiligheid gebracht; Eckart, 449.

1978. Daar hangt de schaar uit,

d.w.z. het is daar duur, men wordt daar gesneden. Inderdaad hing bij kleermakers een schaar uit, dikwijls verguld²⁾. Daar de snijers bekend stonden als oneerlijke menschen, die 't laken door 't oog van de schaar haalden, kreeg de uitdr. daar hangt de schaar uit, de bet. van: daar wordt men gesneden, afgezet. Ook de herbergiers en tappers stonden om hun oneerlijke praktijken minder gunstig bekend, zoodat ook van herbergen kon gezegd worden, dat er de schaar uithing³⁾. Voor bewijsplaatsen vgl. Winschooten, 221: *Daar hangt de schaar uit*, te weeten, op sulk een plaats, daar men gesnooten werd, gelijk sommige waarden daar van een handje hebben. Vgl. ook Langendijk, *Wisk.* 109 (Pantheon); *Kluchtspel* III, 14:

Dan, het sel mijn heugen, dat ick tot Mr. Joris hier in de schaer heb geweest!
Mijn gelt quijt! mijn gelt, pots wongder!

- 1) Zie H. Beckering Vinckers in *Tijdschrift* XXXIX, 153. In *N. Taalgids* XI, 290 wordt voor den oorsprong aan een sprookje gedacht - wat niet zeer waarschijnlijk is.
- 2) Van Lennep en Ter Gouw, *Uithangteekens* I, p. 112; 377.
- 3) Zie H. Beckering Vinckers in *Tijdschrift* XXXIX, 154-156. In West-Vlaanderen aan de zee vindt men menige villa met het opschrift *'t is hier in de scheer (schaar)*, om aan te duiden, dat men er goede sier maakt onder vrienden; vgl. ook Joos, 80; 114.

Tuinman I, 73: *De scheer hangt daar uit*. 'Dit zegt men van eene herberg, daar de waard wel kan rekenen, en dus zijne gasten, gelijk de schaapen, scheeren van hunne wol, dat is, den buidel van zyn vulsel'. Vgl. Sewel, 695: *Daar hangt de schaer uit*, daar wordt men lustig gesneden, *that's a cut-throat place*; Halma, 561: Men scheert duivelsch of lustig in die herberge, *on écorche diantrement les gens dans cette auberge*; II, 836: *on est logé ici à l'étrille*, men ligt hier in de roskam (wij zeggen in de *schaar*) thuis, dat is, in eene zeer duure herberg; Harreb. II, 240; *Antw. Idiot*. 2012: *daar hangt de scheer uit*, op eenen winkel waar men de klanten scheert, d.i. te veel doet betalen; Rutten, 199: *scheer*, gierig wijf: *de scheer hangt daar uit*, daar verkoopt men duur; het fri.: *hy het my yn 'e skjirre hawn*, hij heeft mij tusschen de schaar gehad, grof laten betalen. Zie n°. 32.

1979. Een scheeve of rare schaats rijden,

d.w.z. vreemd, zonderling, onbehoorlijk handelen. Vgl. Harreb. II, 240: *Hij rijdt een rare schaats*; Kippeveer I, 135: Maar hij moet geen baas spelen en vooral nu niet; want Landek rijdt een scheve schaats. Waarmee? vroeg Kippeveer verwonderd. Omdat hij lijnrecht en opzettelijk tegen de Schrift handelt en geesten oproept; *Handelsblad*, 1 October, 1915 (avondbl.), p. 2 k. 4: Immers, 's Heeren Mees verwijt dat ik *to wait on* en *to wait for* niet genoeg uit elkaar hield, moge juist zijn - bij zijn opmerking over 'iemand gaan ontmoeten', slaat hij reeds een heel vreemde schaats (= *doet hij zeer zonderling, vergist hij zich leelijk*). *Een leelijke schaats rijden*, er bekaaid afkomen, een leelijke pijp rooken; *een schuine schaats rijden*, een weinig zedelijk leven leiden.

1980. Door schade en schande wordt men wijs.

Deze gedachte werd in het lat. uitgedrukt door *eventus stultorum magister est*; mlat. *stultus damnatus maiori cedit honori*. Het spreekwoord komt in het Mnl. nog niet voor; wèl de verbinding *scade ende scande* naast *sonde ende scande*. Het eerst vindt men het spreekwoord bij Campen, 17: Men moet wys worden, het sy met schade oft met schande; Servilius, 252*: Men moet leeren met scade of met schande; Sart. I, 4, 52: Men leert niet dan met schade of schande; Goedthals, 57; Idinau, 173; Cats II, 280:

De schade die men lijt, de schande die men vreest,
Maeckt plompe sinnen sneegh, en wet een domme geest.

De Brune, 327; 477; Tuinman II, 174: Men moet leeren met schade, en met schande; *Adagia*, 48: *Met schande ofte met schaede worden wy weys*, quae nocent docent; Harreb. II, 240; Afrik. *deur skade en skande word mens wys*; Suringar, *Erasmus CXI*; Wander IV, 44; voor Zuid-Nederland vgl. *Antw. Idiot*. 1059: *ge moet leeren met schade of met schand*; fri. *me moat leare mei skea en mei skande*.

1981. Iemand in de schaduw stellen,

d.w.z. iemand overtreffen; eig. hem overschaduwten; iemand het licht onderscheppen, zoodat hij in de schaduw komt te staan, en het licht dus niet op hem valt, hij minder uitkomt; vgl. lat. *inumbare*; *umbram*

facere alicui rei; gri. ἀποσκιάζειν; hd. *jemand in (den) Schatten stellen*; eng. *to cast (or to put) a p. into the shade*; zie n°. 1383 en vgl. Afrik. *iemand in die skaduwee stel*; oostfri. *du steist mî in de schar'* (schaduw), du stehst so, dasz dein Schatten mich des Lichtes der Sonne beraubt (Ten Doornk. Koolm. III, 87 a).

1982. Niet in iemands schaduw kunnen staan,

d.w.z. niet met iemand kunnen vergeleken worden; niet in één adem genoemd kunnen worden; verreweg de mindere zijn; eig. niet *in iemands nabijheid* kunnen staan; vgl. Harreb. II, 242 a; Afrik. *ek kan nie in sy skaduwee staan nie*; Vondel, *Maeghden*, opdracht, 22: Wy volgen in hun schaduw, slechts van veer, de Grieken; *Virg.* I, 31: Naerdien niemant zich openbaerde, die in de renbaen der heldenpoëzye hem (*Homerus*) niet verre achter aen in zijne schaduw volgde; *Taal en Letteren* IX, 125; 220, waar andere verklaringen gegeven worden.

1983. Scharminkel (Scherminkel),

vooral *magere scharminkel* of *scherminkel*, een sedert de 17de eeuw¹⁾ voorkomende scheldnaam voor iemand, die zeer mager is. Men meent het voor eene volksetymologische verbastering te moeten houden van het mnl. *siminkel*, *simminkel*, *scimminkel*, bij Kil. *scheminkel*, verkleinwoord van *simme*, lat. *simia*, d.i. aap, spook, geraamte²⁾. Voor Zuid-Nederland vergelijk men De Bo, 988; Schuermans, *Bijv.* 285: *schermik*, *scharmik*, *schormik*; *schominkel*, *schaminkel*, *scheminkel*, *scherminkel*, aap (De Bo, 1001); *Antw. Idiot.* 1073: *scherminkel*, *schraminkel*, oud en mager wijfken; Tuerlinckx, 566: *schraminkel*, mank, sukkelachtig.

1984. Iets met scheele oogen aanzien,

iets met nijd en afgunst aanzien. Het adjectief *scheel* heeft hier de beteekenis van *scheef*; vgl. zndl. *scheels*, zijlings; Zaaansch: *scheel vouwen*, scheef vouwen; hd. *scheel* in 't opperd. = *schief*. De uitdr. komt sedert de 17de eeuw voor. Zie *Ndl. Wdb.* X, 2269; XIV, 333; Tuinman II, 189: *Hy heeft daar een scheel oog op*, hy ziet dat met nijd, of argwaan; *Antw. Idiot.* 1066: *Scheele oogen maken*, iemands wangunst opwekken; hd. *etwas mit schelen Augen ansehen*; *Scheelsucht*, nijd, naijver. Vgl. de vroegere zegswijze: *Ongelijke schotels maken scheele oogen* (zie Harreb. I, 92).

1984a. Een blauwe scheen; zie n°. 250. ^{aant.}

1985. De schellen (of schillen) vallen hem van de oogen.

Deze uitdr. is ontleend aan den Bijbel, en wel aan *Hand.* IX, 18: 'Terstont vielen af van sijne oogen gelijk als schellen, ende hy wiert terstont wederom siende', d.i. hij (Saulus) had een gevoel *alsofer* een vlies van zijne *oogen* afviel, wat in werkelijkheid natuurlijk niet kan

- 1) Zie *Plaiz. Kyv.* (anno 1695), bl. 5: Een mageren scherminkel.
- 2) Zie *Mnl. Wdb.* VII, 422; Franck-v. Wijk, 557; Vercoullie, 249; *Taal en Letteren*, 1894, bl. 184; *Ndl. Wdb.* XIV, 285; Kluge, *Nominale Stammbildungslehre*, 2de dr. § 63; *Deutsche Wortf.* IX, 270-282; X, 253-256.

gebeuren. Met verwaarloozing van de woorden *gelijck als* gebruikt men bovengenoemde zegswijze in den zin van: de verblinding houdt op: iemand ziet thans duidelijk in, wat hij te voren niet begreep; Zeeman 399. Vandaar ook: *iemand de schellen van de oogen (af)lichten*, iemand iets doen inzien; zie *Interest*, 255; Huygens, *Hofw.* vs. 620 en vgl. *Gew. Weeuw.* I, 41; Brederoo, I, 105: Nadien my de vliessen van die verwaantheit zyn afgedaan.... hebbe ick (dan te laat) bevroet, dat ick in myn vernuft met blinde streecken schermutselde; Van Effen, *Spect.* VI, 199: Iemand de vliezen van de oogen lichten; Vondel II, 569: Gods suy'vre vinger treckt de schubben van uw oogen; Pers, 6 a: Soo dat hier door veeler donckere vliessen van de oogen begosten af te vallen. Zie het *Ndl. Wdb.* X, 2256; XIV, 374 en Sewel, 33. In 't fri.: *de skillen falle him fen 'e eagen*; in het Bredaasch: *iemand de oogen schellen*, d.i. de schellen van de oogen lichten (Hoeufft, 516); Twente: *de döppe valt hem van de oagen*. Vgl. fr. *les écailles lui sont tombées des yeux*; hd. *es fällt ihm wie Schuppen von den Augen*; *die Schuppen sind ihm von den Augen gefallen*; eng. *the scales are fallen from his eyes*; fri. *de skillen falle him fen de eagen*¹⁾.

1986. Een schelvisch uitwerpen om een kabeljauw te vangen,

d.w.z. iets gerings opofferen om een grooter voordeel te verkrijgen. Vroeger was meer gewoon: een *spiering* uitwerpen om een kabeljauw te vangen; vgl. Spieghele, 295; Winschooten, 276: *Een spiering uitwerpen om een kabeljauw te vangen*: dat is, oneigendlijk genoomen: iemand iets kleins vereeren, op hoop van iets beeters weer te krijgen'; bij andere schrijvers is weer sprake van een *aal*, bijv. Idinau, 168: *een aelken werpen, om eenen snoeck te vanghen*. Zie Suringar, *Erasmus*, n°. CCXXVII; Harreb. III, 97 b en vgl. de synonieme uitdrukkingen: *een haring uitwerpen om een zalm te vangen* (Harreb. I, 284); *avontuur een sardijntje om een' snoek te vangen* (Harreb. II, 236); *mit een metworst noar een stuk, een ziede spek, 'n schink gooien* (*Taalgids* V, 154; *Dr. Bl.* III, 49; Dirksen I, 350); *een teling uitzenden om een eendvogel te vangen* (Harreb. I, 171 b); *een avel uitwerpen om een snoek te vangen* (Welters, 95); *een bliekske (of een rotse) smijten om eenen snoek te vangen*; *een appel geven om een ei te krijgen* (De Bo, 148 b; 957 a); *een pieringsken, een witvischken, een vischken, een spieringsken, een baasken in 't water werpen om eenen snoek (of eenen kabiljauw) te vangen* (Schuermans, 476 a; *Bijv.* 274 b; *Waasch Idiot.* 317 b; *Antw. Idiot.* 1379); *een ei geven om een hoen (een schaap, een os) terug te krijgen* (*Ndl. Wdb.* III, 3971); *met een (slecht) vorentje een (vetten) karper vangen* (De Brune, *Bank.* II, 174). In het fr. *donner un oeuf pour avoir un boeuf*; *donner un pois pour avoir une fève*; hd. *mit der Bratwurst nach eine Seite Speek schieszen*; oostfri.: *mit 'n pinke na 'n schinke smiten* (Ten Doornk. *Koolm.* II, 718 b); noordfri.: *hi leat an Swalk (zwaluw) ûtj flä an wol an Gus (gans) wedder ha*; eng. *to cast a sprat to catch a whale or to bait with a sprat to catch a mackerel*; fri. *in spjirring útsmite om in kabbeljauw te fangen of in tielling útstjûre om in einefûgel te fangen*.

1) G.S. Overdiep meent, dat de uitdr. overdrachtelijk is ontwikkeld uit: 'hij wordt van de staar gelicht' (stelling 24 zijner dissertatie: *De Vormen van het Aoristisch Praeteritum in de Mnl. epische poëzie*).

1987. Oude (of dure) schepen blijven aan land,

d.w.z. oude of al te veel eischende meisjes blijven thuis, ongetrouwd. Zie Winschooten, 233: *Duure schepen blijven aan land*: het welk oneigendlijk beteekend, dat juffertjes, die haar waar al te seer op geld houden, daarom somtijds ongetrouwd blijven'. Zie Campen, 32: *die duyrste schepen liggen langest an lande*; De Brune, 493; Cats I, 470: 'Dan nogh soo gebeurt het veel, dat duyre schippers veeltijts aen lant blijven', dat op gelijke lijn staat met 'trotsende schoonheden en trecken geen herten'; Halma, 569: *De oude schepen blijven aan land*, al te spijtige vrijsters blijven zonder man zitten; Harreb. II, 5 b; III, 273 b; Van Eijk I, 120; Eckart, 457: *dür schöp stähn an 't Land*; hd. *teure Schiffe bleiben am Rande*; in het Schotsch: *a dear ship stands lang i' the haven* (Prick).

1988. De schepen achter zich verbranden,

zich zelf de mogelijkheid om terug te keeren ontnemen; zijn laatste redmiddel, zijn laatste toevlucht vernietigen; ook: besloten zijn te zegevieren of te sterven. In de geschiedenis wordt meermalen gewag gemaakt van het verbranden der schepen, waarmede veroveraars waren geland. Zoo deden de vrouwen der vluchtelingen uit Troje, toen dezen op Cicilië geland waren; Agathocles van Sicilië (6de eeuw); Willem van Normandië (1066); Ferdinand Cortez in Mexico (1516). Vgl. *Haagsche Post*, 9 Maart 1918, p. 291 k. 4; *Handelsblad*, 18 Juli (O) 1918, p. 2 k. 2: Als een man, die zijn schepen verbrand heeft, die niets en niemand meer behoeft te ontzien - zoo sprak heden de heer Posthuma. Zie Schrader, 293; Martel, *Petit recueil des prov. franc.* n°. 25; vgl. fr. *brûler ses vaisseaux*; hd. *die Schiffe (oder die Brücke) hinter sich verbrennen (oder abbrechen)*; eng. *to burn one's boats (behind one)*. Syn. *de bruggen achter zich afbreken* (in *De Arbeid*, 15 Oct. 1913, p. 3 k. 4).

1989. De jongste schepen velt (of wijst) het vonnis.

Men bezigt dit spreekwoord 'als jonge lieden of kinderen iets beter willen weten dan de ouden en hunne stem met gezag doen gelden', dus, als zij het hoogste woord voeren. Het spreekwoord is vermoedelijk ontleend aan de gewoonte om den jongsten schepen het eerst zijne stem te doen uitbrengen, zooals voor alle rechterlijke collegiën en krijgsraden was voorgeschreven; ook in den schuttersraad stemde de schutter eerst en daarna de officieren naar hun opklimmenden rang. De jongste schepen *velt* het vonnis dus niet, doch spreekt het eerst zijn oordeel uit; heeft dit 'gevolg', stemmen de andere rechters hiermede in, dan wordt het zijne door de rechtbank uitgesproken. Ook in andere dan schepenen-gerechten heet hij, die het vonnis heeft voor te stellen, de *ordelwijzer*¹⁾. Vgl. *Cost. v. Rotterdam*, a. 15, waar wordt medegedeeld: als de instructie in een crimineele zaak is afgelopen, belegt de baljuw eene zitting, neemt conclusie 'ende belast den jonxten schepen mit het vonnisse' (d.w.z. met het voorstellen van een vonnis²⁾; Hooft, *Brieven*, 547; Huygens,

1) *Ndl. Wdb.* XI, 103.

2) *Mededeelingen der Vereeniging tot uitgave van bronnen van het Oudvaderlandsche Recht*, deel IV, bl. 557.

Een wys Hovelingh, vs. 346; Sewel, 701: De jongste schepen spreekt het vonnis, *the youngest justice pronounces the sentiment*, *W. Leevend* II, 74; *Taalk. Magazijn* III, 474; *Nieuwe Bijdr. voor Regtsgel. en Wetg.* 1853, bl. 273-275 en Van Eijk II, *Nal.* 31¹⁾.

1990. Schering en inslag.

Onder de 'schering' verstaat men de op het weefgetouw gespannen (*geschoren*) draden, en onder den 'inslag' de draden, die door middel van een spoel door de schering of den ketting worden geslagen, de dwarsdraad. Vandaar dat de zegswijze 'dit is bij hem schering en inslag' beteekent: dit vormt het voornaamste deel van hetgeen hij gewoonlijk zegt, hiervan spreekt hij altijd, of: dit doet hij altoos; dit is het eenige wat men van hem (*of* er) ziet of hoort. De uitdr. komt in de 18de eeuw voor in *C. Wildsch.* III, 268: Bethje is bij Oom, schering en inslag, koek en ei (hier dus in den zin van: er één geheel mee vormend, alles zijn voor iemand); IV, 43; II, 345: Overall waar wij kwamen was visch de scheering en visch de inslag; *W. Leevend* VI, 266: Azor is haar scheering en inslag; *V. Janus* III, 50: (De opgeschreven woorden) waren de scheering en de inslag van het discours; vgl. *Harreb.* I, 361; *Ndl. Wdb.* VI, 1920; *V. Schothorst*, 194; *De Telegraaf*, 15 Januari 1915, p. 5 k. 3: Zulke tooneelen zijn schering en inslag; *Kalff, Gesch. der Ndl. Ltk.* I, 156: Van de gedichten (v. Hadewijch) is de minne schering en inslag; fri.: *dat is skearing en ynslach*; gron.: *scheergoaren en inslag* (Molema, 362 a²⁾). Voor de 16de eeuw vergelijk men: *ja ende neen*, is kooplieden voer, *koot ende bickel* der kinderen (*Sart.* III, 4, 21).

1991. Achter de schermen blijven,

zich achteraf houden, 'in een beweging de drijfkracht vormen of helpen vormen, zonder er openlijk aan deel te nemen' (*Ndl. Wdb.* XIV, 487). Sedert het midden der 18de eeuw is deze uitdr. bekend; ontleend aan het tooneel, waar de regisseur achter de schermen alles regelt. Vgl. *Harreb.* II, 246: *Hij schuilt achter het scherm*; *Kippeveer* I, 134: Wie regeert 'de Burgervriend'? Dat is de baron, al zit hij ook achter de schermen; *Handelsblad*, 28 Febr. 1915 (ochtendbl.), p. 2 k. 6: Zij ergerden zich over het optreden der militaire autoriteiten, die achter de schermen blijven; *Het Volk*, 11 Maart 1915, p. 1 k. 1: De moordenaar van den edelsten strijder dien het socialisme in den laatsten tijd bezat, Jaurès, is gevallen door een chauvinist, werktuig van achter de schermen

- 1) Was in de steden iemand ter dood veroordeeld, dan moest de *jongste schepen* uitwijzen, door welk soort van dood hij sterven moest; Noordewier, 408 en Cannaert, 11; vgl. ook H. Brunner, *Deutsche Rechtsgesch.* (1887) I, 175: 'Auf engen Zusammenhang zwischen Friedlosigkeit und Todesstrafe weist es auch hin, wenn die Satzungen, die letztere androhen, es unterlassen eine bestimmte Todesart auszusprechen, wenn das Urteil schlechweg auf Tod ohne Angabe der Todesart lautet und wenn es, nach jüngeren Quellen, Befugnis *des jüngsten Schöffen* oder gar des Henkers ist, die Todesart zu bestimmen'. Hier (in dit bijzondere geval) zou men dus eenigermate kunnen beweren, dat de jongste schepen het vonnis wijst, ofschoon dit in eigenlijken zin reeds door de rechtbank was geschied.
- 2) Ook bij het roeien spreekt men van *schering en inslag*, en bedoelt er mede het langs 't water scheren en het daarna in het water slaan der roeriemen.

gebleven nationalisten; *Dievenp.* 25: Zoo'n sliegeraar blijft heelemaal achter de schermen; bij de instructie komt hij niet voor den dag. Vgl. fri. *hy hâldt hem efter 'e skerm*; in Zuid-Nederland: *achter de gordijn zitten*, fr. *se tenir derrière le rideau*, een ander iets doen uitvoeren, terwijl men zelf zich verdoken houdt om buiten de zaak te blijven (*Antw. Idiot.* 502; *Waasch Idiot.* 263), wat herinnert aan Tuinman I, 251; *Hy schuilt achter de gordyn*, dat is, hy houd zich bedekt en verborgen¹⁾; hd. *einen Blick hinter die Koulissen werfen* oder *tun* (vgl. ndl. *achter de schermen zien*; Afrik. *achter die skerms sien*); fr. *se tenir dans les coulisses*, in het verborgen handelen. Zie **Aan de touwtjes trekken**.

1992. Schibboleth.

Onder een *schibboleth* of *sjibboleth* (dat 'korenaar' of 'stroom' beteekent) verstaat men een herkenningwoord, eene leuze. Het woord is ontleend aan *Richt.* 12 v. 6, waar wordt medegedeeld, dat de Ephraïmieten, die over de Jordaan wilden vluchten voor de Gileadieten, aan de veren dit woord moesten uitspreken, dat ze niet konden, zoodat zij niet *sjibboleth* maar *sibboleth* zeiden, waaraan ze door hun vijand werden herkend. Hetzelfde middel pasten de Vlamingen bij de overrompeling van Brugge (1302) toe om de Franschen te onderkennen, door ze *schild* en *vriend* te laten uitspreken. Vgl. *Ndl. Wdb.* XIV, 548 en *Handelsblad*, 18 Mei 1923 (O), p. 9 k. 4: Nog vaak is een voldoende cijfer voor rekenen het shibboleth, dat beslist over de verhooging.

1993. Een schietgebed(je),

d.w.z. een zeer kort gebed, dat iemand in angst, nood of gevaar, in een paar oogenblikken doen kan; ook de korte gebeden op bidprentjes worden aldus genoemd²⁾. Vgl. mnl. *shootachtich ghebet* (of *ghebedeken*³⁾; 17de eeuw *corte ghebedekens uytschieten*⁴⁾. Het woord komt in de 17de eeuw voor bij Poirters, *Mask.* 39: *dit vierigh schiet-ghebedeken*; zie ook *Br. v. Abr. Bl.* I, 103; *Mgdh.* 96; *Menschenw.* 471; *Handelsblad*, 21 Febr. 1917 (A), p. 2 k. 4; *Ndl. Wdb.* XIV, 595. In Zuid-Nederland is het algemeen bekend; ook in schertsenden zin voor een vloek;, zie Schuermans, 587 b: *schietgebed*, kort en herhaald gebed, smeekende verzuchting; *Antw. Idiot.* 1076; fr. *une prière jaculatoire*, 'on les nomme prières jaculatoires parce que ce sont comme des traits enflammés qui tout à coup partent de l'âme et percent le coeur de Dieu' (Hatzf. 1341); in het hd. *ein Stoszgebet*, waarnaast ook *ein Stoszseufzer*, eng. *a jaculatory prayer*.

1994. Schijn bedriegt,

d.w.z. men moet niet afgaan op den uiterlijken schijn van menschen en dingen, 'want daer veel op eerden leeft die van buten dragen schijn anders dan si van binnen sijn' (*Rein.* II, 4310); mnl. *waen bedrieght*. Deze gedachte drukt Seneca, *De Benef.* 4, 34, 1 uit met de woorden *fallaces enim sunt rerum species*. Bij ons komt het spreekwoord voor

1) Zie *Ndl. Wdb.* V, 435: *Buiten de gordijnen* (17de eeuw), in 't openbaar.

2) Stellwagen, *Roomsche woorden*, 21; 203.

3) *Mnl. Wdb.* VII, 658.

4) *Tijdschrift* XVIII, 43.

sedert de 16de eeuw; zie Harrebomée II, 248 en vgl. De Brune, 187: De spiegelhel lieght, de schijn bedrieght; Brederoo I, 228, vs. 414: Eleman, schijn bedrieght, daer is meer gelyx as eygen; V.d. Venne, 67: Schijn bedriegt; 149: Schijn bedriegt, of bedroch is maer schijn; Tuinman I, 106: Schyn bedriegt; Halma, 566; Sewel, 717: Schyn bedriegt, *appearance deceeves*; Afrik. *skijn bedrieg*; enz. enz.; hd. *der Schein trügt*, zw. *Skenet bedrager*.

1995. Schijt hebben aan iets.

Eene sedert de 17de eeuw voorkomende zeer gemeenzame, platte uitdr. voor: niets om iets geven; eig. iets beschouwen als schijt, dus iets verafschuwen, van iets walgen; vgl. hd. *mir liegt Dreck daran; einen (alten) Dreck!*; merd (fr. *merde*) aan iets hebben (zie n°. 1504), *kak* aan iets hebben; *op iemand -*, *in iets schijten* (reeds in de middeleeuwen; hd. *scheiszen auf etw.*); Sewel, 198: *ik kan hem wel dryten*, I laugh at him; Sartorius III, 7, 92: *Schijt conscientij alst gelt cost*; IV, 31: *Schijt eer, 't geldt is de man*; fri. *skyt geweten, as tjild kostet* (vgl. 17de eeuw *kak rijk*, ik geef niet om rijkdom); Huygens VI, 109:

Op het secreet.

Het gaet wat slordigh; maer
Al evenwel is 't waer:
Als ick hier ben geseten
Heb ick de schijt van 't eten.

Harreb. II, 248; *Sjof.* 274: Ze had schijt aan al de bure; *Mgdh.* 247: Dan kan het je niet meer verdomme wat ze van je zegge.... dan heb je schijt aan de praatjes; bl. 284; *Kmz.* 188; enz. *Zoek.* 129: Ogh! heb-ie doar óók al 'n meening over? Kak op oe meening. Bij Opprel, 46: *beschijten*, er voor bedanken, niet willen doen; *Waasch Idiot.* 104: *beschijten*, verachten, misprijzen; Teirl. II, 101: *op iemand of iet kakken*, er zich niet om bekreunen; 17de eeuw: *iemand bedrijven, beveesten*, minachtend bejegenen, hoonen; fr. *chier sur quelque chose*. In Zuid-Nederland zegt men hier en daar: *de prot* (wind, veest) *van iets hebben* (Schuerm. 150 b) naast *den schijt van iets* (of *iemand*) *geven*, den bras van iets (iemand) geven, en evenals bij ons *op iets* of *iemand schijten*, er den brui van geven, minachten (De Bo, 993 a; Schuerm. 588 b; *Antw. Idiot.* 1077; *Waasch Idiot.* 577 b; Rutten, 200; Tuerlinckx, 551) naast *dat 't schijt*, 't is mij onverschillig, ik geef er niet om (*Antw. Idiot.* 1078); fri. *dêr hak 'e skijt oan*.

1995a. In de schijt zitten; zie n°. 1915.^{aant.}

1996. In zijn schik zijn,

d.w.z. opgeruimd, blij, in zijn nopjes zijn, in zijn sas zijn, *opgezet* zijn met iets, zooals men in Zuid-Nederland zegt. Het znw. *schik*, afgeleid van het wkw. *schikken*, voegen, passen, ordenen, bet. eig. orde¹⁾ (vgl. fri.: *hy is der mei yn oarder*, in zijn schik),

1) Kil.: *Schick*, *dispositio*, *ordo*, *accommodatio*; Plantijn: *sonder schick*, *sans ordre*.

zoodat *in zijn schik zijn eig.* wil zeggen: goed in elkaar gevoegd, in orde zijn, zijn
zoals het

behoort, in welken zin het voorkomt bij Hooft, *Ged.* I, 102; *Tac. Jaarb.* 260, en thans nog dialectisch gebruikt wordt; vgl. Ten Doornk. Koolman III, 121 *a*: *dat is nêt in de schik* (niet in orde); Rutten, 201: *van schik*, gelijk het behoort; Tuerlinckx, 552: *iemand van schik*, een deftige persoon; *iet van schik*, iets fatsoenlijks; *Waasch Idiot.* 577 *b*: *schik noch voeg hebben*, van een kleet dat hoegenaamd niet past; *geenen schik hebben* (*Antw. Idiot.* 1078); fri. *in ding sonder skik of fatsoen*, onbehaaglijk van vorm; Molema, 365: *schik*, goede vorm; *schiks halven*, welstaanshalve; *met schik*, met fatsoen. Vandaar toegepast op iemands gemoedstoestand: goed, aangenaam, prettig gestemd zijn (mnl. *in sijn gevoech*¹⁾, in welke bet. we het lezen bij Sart. II, 6, 33: Hier is hy in gras-duynen; *hier is hy in sijn schik*; Brederoo III, 397, vs. 19; 402, vs. 18; Vondel, *Leeuwendalers*, vs. 1146; *Geboorteklock*, 735; *Virg.* I, 182; II, 22; 55; 102; *Joannes de Boetgezant* V, vs. 610:

Zy schaft het juichende haer' vader op den disch,
Voor koninglijck bancket, en zet zich aen de zijde
Van moeder, in haer schick, en noit voorheen zoo blijde.

Sewel, 704: Alles is op zynen schik, *all is in order*²⁾; in zynen schik zyn, *to be very well pleased*; Eckart, 456: *'t is in schick* (in ordnung); *to schick kâmen*, zustande kommen; *ik bin nich recht upp'n Schick*, nicht recht gesund; enz.; fri. *yn* (of *op*) *syn* (of *'t*) *skik wêze*; *hy hat skik yn 't libben*, hij heeft plezier in het leven, is opgeruimd van aard; Afrik. *baie in sy skik met iets wees*. Dial. beteekend *schik hebben*, tieren, goed kunnen aarden (V.d. Water, 128); vgl. Gunnink, 200: *schik*, plezier, deeg; evenzoo V. Schothorst, 195.

1997. iets in zijn (of het) schild voeren (of hebben),

d.w.z. iets van plan zijn, een geheim (meestal niet goed) oogmerk hebben, *iets in zijn kraag hebben* (Tuerlinckx, 342); *wat in de musse hebben* (Twente); hd. *etwas im Schilde führen*. De uitdr. komt in het mnl. niet voor; ze is opgeteekend in de 16de eeuw bij Campen, 3: *wie weet wat hy in synen schilt voert*, en wordt verder in de litteratuur der 17de eeuw herhaalde malen aangetroffen; zie Huygens VII, 273 en 201; P.C. Hooft, *Warenar*, vs. 1282; Pers, 11 *b*; 158 *b*; 198 *b*; Paffenr. 55; Antonides, *Ystroom*, 98; enz. Zij is ontleend aan de gewoonte der ridders om op hun schild de een of andere zinnebeeldige voorstelling of een devies te laten schilderen, waarmede zij wilden aanduiden, wie zij waren, waarnaar zij streefden, of tot welke partij zij behoorden, waaruit men kon opmaken of zij vriend of vijand waren, en dus welke plannen zij koesterden. Vgl. *Lanc.* III, 20683: Hi voerde ooc in sinen scilde enen leu die was root; Krul, *Rosilion en Rosamire*, 5:

Speurt den ridder na, den ridder Rosilion,
Die door syn moedt, en kraght vaek leeuwen overwon,
Dies voert hy in syn schilt een overwonnen leeuw.

Zie verder Tuinman I, 37; Sewel, 705; Halma, 568; Harreb. II, 248; *Ndl. Wdb.* XIV, 655; *Het Volk*, 3 April 1914, p. 2 k. 2: Gisteravond zijn de patroons uit den hoek gekomen, en is losgekomen, wat de heeren in hun schild voeren; *Nkr.* VII, 15 April p. 4; Afrik. *hy voer iets in*

1) *Mnl. Wdb.* II, 1819.

2) Vgl. Brederoo III, 68, vs. 1702: Het lustich lyf wel op syn dreef en schick.

sy skild; fri. *hwet yn yens skild fiere*; Wander IV, 178; Grimm IX, 120-121; vgl. het nml. *sinen scilt keren*, van gedrag, van houding veranderen, en de syn. uitdr. *iets in zijn vlag voeren* (Van Lennep, 246).

1997a. Een schip op strand, een baken in zee; zie n°. 138.^{aant.}

1998. Schipbreuk lijden,

zijn doel niet bereiken, zijn verwachtingen niet vervuld zien; mislukken. In de 17de eeuw komt deze uitdr. voor in fig. zin; vgl. Vondel, VI, 48: Menighen lijden hier schipbreuck, die, door verwaentheit aangevoert - zich te vroegh en te diep op dezen Oceaan wagen; Halma, 569: Hij heeft schipbreuk aan 't geloove geleden, *hij is zijn geloof afgegaan*. Zij heeft schipbreuk in haare eere geleden, *zij is haare eere quijt*; Harreb. II, 252; Ndl. Wdb. XIV, 721; fr. *faire naufrage*; hd. *Schiffbruch leiden (an der Ehre, an seinem Glauben)*; eng. *to make (or suffer) shipwreck*.

1999. Schipperen,

eig. handelen als een schipper, *zeemanschap gebruiken*, weten te geven en te nemen, regelen, beredderen, klaar spelen (vgl. *schimannen*¹⁾); ook moeilijkheden ondervinden, heen en weer geslingerd worden, onzeker zijn, weifelen. In den eersten zin komt 'schipperen' voor in de 18de eeuw, o.a. in *C. Wildsch.* V, 226: Ik vroeg haar eens in vertrouwen, hoe of zij het toch schipperde? Zij gaf mij dit antwoord: Hoe ik het schipper? zeer eenvoudig! ik *schijn* altoos te wijken, toe te geven, maar bewaar mijn grond, en geef nooit toe. Zie verder Harreb. II, 253: Hij moet het maar zien te schipperen; Weiland: *schipperen*, doen uitvoeren; onzijd. voor gedaan worden, schikken; *Dukro*, 154: Ik stap op, zegt Dukro, adieu, je ziet 't dan wel met die meneer te schipperen, als-i komt; *Sabbath*, 50: Als-ie iemand voor honderd guldens had bestolen, kon-ie volgend oogenblik rustig in de synagoog bidden, zonder getwijfel of 't verkeerd was. Hij schipperde niet; *Gron.* 239: Jij schipperde in geschiedenis en natuurkunde, hè? vraagt Doorweerd, ja, dat was mijn fort ook al niet; *Handelsblad*, 24 Oct. 1914 (avondbl.), p. 5 k. 2: Langzaam - wel te verstaan van háár zijde - zijn goede natuur-uit-één-stuk schipperde geen moment - dreef een vertroebelend schuim op de eertijds limpiede klaarheid van hun schijnbaar onverwelkbaar geluk; fri. *skipperje*, schipperen, beredderen, samen eene zaak regelen, door van weerszijden iets toe te geven.²⁾

2000. Schobbejak,

d.i. een schurk³⁾, een deugniet, in welken zin dit woord ook in den vorm *schobjak* sedert de 17de eeuw bij ons bekend is; zie o.a. de klucht van *Drooghe Goosen*

1) Harrebomée III, 59.

2) In de 16de eeuw komt *schipperen* voor in den zin van ruw, onbeschaafd zijn. Vgl. Sart. III, 3, 80: *Sarone magis nauticus. Het schippert al dat daer aen is*; congruit in *hominem horrido cultu et moribus feris*; De Brune, 466: *Het schippert al, dat aen hem is*. In het Oostfri. bet. *schippenn*, den Schiffer machen oder spielen (Ten Doornk. Koolm. III, 126).

3) Van het wkw. *schurken*, dat met een *k*-formans staat naast *schuren*, evenals bijv. *snorken* naast *snorren*, en vele andere; vgl. *schobbert* (Halma, 470; *Twee W.B.* 172; *Ppl.* 55) van

(1651), bl. 10: Ick seghje noch iens schobbejack packt jou van hier; *Snorp*. II, 21: Smoddermuyl die Kacketeyn was van de Schobbejacken; J.S. Colm, *Malle Jan Tots boertige vryery*

schobben, schurken (Hoeufft, 522)? zie *Tijdschr.* X, 23; vooral XVI, 175 vlgg.; Franck-v. Wijk, 605.

(anno 1617), bl. 8; *d'Enchuyser Ybocken*, bl. 185 (*schobjak*); *Kale Utrechtse Edelm.* bl. 46 (anno 1698, bl. 46: *schobjak*); Halma, 570; enz.¹⁾. Het woord is hoogstwaarschijnlijk in de Duitsch-Slavische grenslanden gevormd van *schobbe* (vgl. n°. 1965) met een in het Slavisch zeer gewoon achtervoegsel *-ak*, dat in die streken ook wel achter Duitse woorden gevoegd wordt²⁾. Ook in Zuid-Nederland is het bekend (ook in den zin van korte kiel), evenals in het hd., waar het onder zeer vele vormen, als *schubjack*, *schobbjack*, *schuwejack*, *schobiack*, *schuwiak*, enz. Een afgeleid adjectief *schobbejakig* vindt men in *Menschenw.* 297; een ww. *schobbejakken*, uitschelden voor schobbejak komt in de 17de eeuw voor (*Ndl. Wdb.* XIV, 736).

2001. Op (de) schobberdebonk lopen (of zijn),

d.w.z. klaplopen, 16de eeuw *op schimmel rijden*³⁾; ook in het oostfri.: *up schubbe* (of *schubber*) *de bunk ûtgân*, hongerig, gierig u. schmarotzend umherziehen, um irgendwo einen Knochen od. Rest von Fleisch u. sonstigen Speisen zu erhaschen (Ten Doornk. Koolman III, 151 b). 'Op de *schobberdebonk* lopen' wil zeggen: lopen op de *schobben* (*schuifjes*, wat na den eten van de tafel geschoven wordt, kliekjes?) *en bonken*⁴⁾. In Zuid-Nederland ook *op schobberdebok* *lopen* en *op schabbernak gaan* (Schuerm. 591 a; 578 b; *Bijv.* 279 b en Kil. *schavernacken*, parasitari); een *schavernak* is aldaar een tafelschuimer, panlikker. In Deventer *op schabbertjendebonk* *lopen* (Draaijer, 34 b); Noord-Brab. *op schaberdebonk* *lopen*, waarvoor aldaar en te Antwerpen ook gebruikt wordt *schaaf-* of *op schaaf* *lopen* (Hoeufft, 506; *Antw. Idiot.* 1056), dat in Zuid-Nederland ook *op den schooi*, *op 't schuim*, *op den snoep*, *op schuffel*, *op den schoffel*, *op schoef* (of *schoefel*) *lopen*, met 't *vischspaan* (schuimspaan) *aan zijn gat* *lopen* luidt, waarnaast *schoeffelaar*, *schoffelaar*, *schuffeleer*, tafelschuimer (bij Kiliaen *schuyffelleer* en *schuyffelschappraye*, parasitus; Schuerm. *Bijv.* 288) en *schoefelen* bekend is; in Groningen *op schoefies* *lopen* (Molema, 368 b); evenzoo in het Zaansch: *op schoofies*, *op de schoofjes* (*schuifjes*) *lopen* (Boekenoogen, 920; 17de eeuw: *op schuifkens* *lopen*; *schuifjeslooper*). In Limburg: *op de smacht* *lopen* (Welters, 108); in de 18de eeuw ook *op de schooibrok* *lopen* (J. Zeeus, *Gedichten*, 432); bij Halma II, 139: Un parasite, *een die op schuifjes of op schuim* *loopt*, fri. *skobberje*, klaplopen; *op schobberdebonk rinne*; Harreb. II, 253: Hij loopt op schobberdebonk; *Nest*, 54: *op de schobberdebonk zijn*; *Zandstr.* 47: *op den schobberdebonk rauzen* (stelen). Hiernaast een ww. *schobberdebonken*, luieren, in *Handelsblad*, 25 Juli 1914, p. 5 k. 1 (avondbl.).

- 1) In Noord-Holland verstaat men onder een schobbejak een *wanhavenig lediglooper* (Bouman, 93), een *schooier*, afgeleid van *schooien*, gaan, *achter lande gaan*, landlopen, bedelen; zie Van Helten, *Proeven*, 75 vlgg.
- 2) Schuchardt, *Slawo-Deutsches und Slawo-Italienisches*, Graz, 1885, bl. 87. Zie *Noord en Zuid* XXI, 323; Grimm IX, 1818 en vgl. De Jager, *Frequ.* I, 578, waar het woord verklaard wordt als iemand, die zich in zijn jak scheukt, schobt; Vercoullie, 273 denkt aan *jak*, persoon; Kluge⁷, 414: *schubjack*, der sich wie ein lausichter Bettler in der Jacke schubbet. Hetzelfde achtervoegsel schuilt wellicht in ons *zwijnjak* (o.a. *Persl.* 99), nd. *swienjack*, poolsch *swiniak*, zwijnenhoeder. Een poolsch woord als *pijak* = zuiplap, van *pi* (= drink!) kon licht aanleiding geven tot de gedachte aan een samenstelling met *jak* (*D. Wortf.* X, 47). Zie n°. 440.
- 3) *Noord en Zuid* XIX, 204.
- 4) Zie H. Beckering Vinckers in *Tijdschrift* XXXIX, 156 en vgl. *Taal en Letteren* I, 245 en Vercoullie, 253.

2002. Een schoelje,

d.w.z. een gemeene kerel, een *schoft*¹⁾, een *jakkepoes*²⁾; ook hier en daar in Zuid-Nederland (*Antw. Idiot.* 1081). De eig. beteekenis van dit scheldwoord is *ovenpaal*, in welken zin in Zuid-Nederland *schoelie* nog bekend is (Schuerm. 521 b; *Antw. Idiot.* 1082); vandaar: gemeene kerel, welken overgang van beteekenis we ook waarnemen bij *gaffel*, *loen* en *schudde* (eig. gaffel, daarna schelm, schurk, fri. *skodde*); zie Van Helten *Proeven*, 85; 87 en n°. 201. Of dit schoelje verwant is met het ofr. *escouillon*, *escouvillon*, nfr. *écouvillon*, ovendwel, ovenwisscher, eng. *scullion*, keukenjongen (Franck-v. Wijk, 588; Vercoullie, 253) is onzeker (*Tijdschrift XVI*, 85³⁾. Bij de Roovere, 178 komt *schoelie* reeds als scheldwoord voor; zie ook Spaan, *aan den lezer*, Halma, 570: *Schoelje*, een deugniet, *un vaurien*, *un maraud*, *un coquin*; *Br. v. B. Wolff*, 129; enz.

2003. Ieder weet het best, waar hem de schoen wringt,

d.w.z. 'elk kent en gevoelt zyn eigen leed, dat andere menigmaal niet merken, want niemand hinkt aan een anders zeer' (Tuinman I, 166) of, zooals Poirters, *Mask.* 308 zegt: 'Niemandt en siet waer een ander den schoen wringt'. Deze zegswijze vinden we in de 16de eeuw bij Goedthals, 48: *een yeghelyck weet best, waar hem zynen schoen dwinght*, chascunt sent mieux son soullier; *Prov. Comm.* 347: *een yeghelijck weet best waer hem sinen schoen wrinct*, varius hoc egomet scio quo me calcus urget. Vgl. verder Cats I, 518; De Brune, 376: *elck weet, waer dat de schoen hem wringt*; Idinau, 185; V.d. Venne, 36: *Yder weet waer hem de kleeren dwingen*; Joos, 166; Harrebomée II, 254 a; Afrik. *elkeen weet die beste waar die skoen hom druk*. Plutarchus, *V.P. Aemilii* c. 5, p. 257 deelt mede dat, toen een Romeinsch edelman door zijne vrienden berispt werd, omdat hij van zijne schoone, kuische en rijke vrouw was gescheiden, hij zijn voet vooruitstak en zeide: et hic soccus quem videtis, videtur vobis novus et elegans, sed nemo scit praeter me ubi me premat. Zie Bebel, n°. 333; Werner, 66: *Omnis homo bene scit, ipsum quo calcus angit* en vgl. het hd. *jeder weiss am besten, wo ihn der Schuh drückt*; fr. *chacun sait où le soulier le blesse*; eng. *none knows where the shoe pinches so well, as he that wears it*; Wander IV, 351-352; Eckart, 472; Grimm IX, 1847; vgl. het fri.: *elk wit sels bêst hwêr 't him de skoech twingt*, Twente: *ieder weet, woar 'm de schoo knip*; in Zuid-Nederland: *weten waar de schoe duwt* (De Bo, 998 a), *douwt of nijpt* (*Antw. Idiot.* 1082). Zie *Ndl. Wdb.* XIV, 745.

2004. Wien de schoen past, trekke hem aan,

d.w.z. wie zich schuldig gevoelt, passe de zinspeling op zichzelf toe, beschouwe het gezegde als tot hem gericht, *die een neus heeft kan rieken*,

- 1) Zie dit woord bij Sewel, 707; Halma, 571; Steijnen, *Verbijsterden*, 78; *Antw. Idiot.* 2019, Franck-v. Wijk, 589 houdt dit schoft voor hetzelfde als 'schoft van een dier'. Voor den overgang van beteekenis wordt gewezen op *bonk* en invloed van andere met *sch* beginnende woorden als *schavuit*, *schoelje*, *schobberd*. In het hd. dateert 't uit het nd. overgenomen *schufft* uit de 17de eeuw als 'spotname für einen armseligen Menschen, später auf moralische gemeinheit bezogen (Paul, *Wtb.* 466).
- 2) Zie *Ndl. Wdb.* VII, 153.
- 3) Aldaar wordt het gehouden voor een aan het Jodenduitsch ontleend woord.

zoals in Zuid-Nederland gezegd wordt¹⁾, maar 'hij die niet schurftig is, behoeft zich niet te krauwen'. De uitdrukking was in de 17de eeuw bekend, blijktens J. Vos, 263: 'Ik smijt slechte schoenen te grabbel, wil jyse aantrekken, ik kan niet beeteren datze jou passen', waarin tevens de verklaring der spreekwijze is te vinden; vgl. verder Huygens, *Korenbl.* II, 361: 'k Sie dien de schoen wel past die treckt hem geeren aen; C. *Wildsch.* III, 71: Die den schoen past, kan hem aantrekken; Harreb. II, 253 b; Afrik. *as die skoene jou pas, moet jy hom maar aantrek.* Voor het nederd. vgl. *Taalgids* IV, 263; Eckart, 472; Dirksen I, 83; Wander IV, 355: *wemme de Shoh passet, de tüht en an*; Dirksen I, 272; vgl. het hd. *wem die Mütze passt, der setze sie auf*, eng. *if the cap fits, wear it*, voor Zuid-Nederland vgl. Schuermans, 591 b; *Waasch Idiot.* 579 b; *Antw. Idiot.* 2019: *dien 't schoentje past, die trekke 't aan*; fri. *dy de skoech past, tsjucht him oan*²⁾.

2005. In iemands schoenen staan,

meestal 'niet gaarne in iemands schoenen staan', d.i. niet gaarne in zijn toestand verkeeren, in zijne plaats wezen; vgl. Harreb. II, 255: *Ik zou niet gaarne mijne voeten in zijne schoenen steken. Ik wil niet in zijne schoenen staan*; Huygens VI, 60, waar een kwakzalver zegt: *Ick steeck mijn' stouten voet in der Doctoren Schoen; Kluchtspel* III, 286. Ook in het fri.: *ik woe net graech yn dy man syn skoene of foetleesten stean*; Afrik. *ek wil nie in sy skoene staan nie*; in Zuid-Nederland: *in iemands schoe'n willen terden of zitten*, wenschen in zijne plaats te zijn (De Bo, 998 a); *goed in zijnen schoen zitten*, welgesteld zijn (Schuerm. 591 b); *slecht in zijn schoenen of in slechte schoenen (of lakens³⁾) zitten*, in slechte zaken zitten, bedenkelijk ziek zijn (Joos, 103; Schuerm. *Bijv.* 288); vgl. ook Claes, 212: *ik zou mijnen voet in zijnen schoen niet willen steken*; Rutten, 201 b: *ik zou niet gaarne mijne voeten in zijne schoenen steken*; *Antw. Idiot.* 1082: *in iemands schoenen niet willen staan; zijne voeten in iemands schoenen niet willen zetten*; *Waasch Idiot.* 825: *in iemands schoenen springen*, in iemands plaats of bediening komen; syn. *in iemands huid steken*; in 't eng. *to step (to be, to stand) in another person's shoes (or boots)*, een andermans plaats innemen, als die vacant komt (Barentz, 259); *in iemands kleeren niet willen steken (Waasch Idiot.* 345); in duitse dial. *i böse schune stecke*, in schlechten verhältnissen leben; *in eignen schuhen stehen*, selbständig, unabhängig sein; *in eines andern schuhen gehen, stehen*, seine stelle einnehmen; Grimm IX, 1847; Wander IV, 359; *Ndl. Wdb.* XIV, 744.

2006. Niet recht in zijn schoenen staan (of gaan),

d.w.z. oneerlijk zijn, langs slinksche wegen gaan; duitse dial. *nig in liken schoen gaan*⁴⁾. Zie Harreb. II, 254 a: *Hij gaat niet recht in zijne schoenen*; De Bo, 918: *recht in zijne schoe'n gaan*, op zijn goeden naam passen; Schuerm. *Bijv.* 288: *recht in zijne schoenen gaan*, eerlijk man zijn; Rutten, 201: *recht in zijne schoenen gaan*, stipt zijne plichten

1) Ook in het Friesch; *Dy 't in (of gjin houten) noas het kin mar rûke.*

2) Vgl. bij Anna Bijns (*Leuv. Bijdr.* IV, 227): *Knaecht myn beenken die wilt, ic werpt int hondert al; diet aengaet macht in zyn tessche steken.*

3) Vgl. fr. *être dans de mauvais draps*, dans une position fâcheuse.

4) Grimm IX, 1847.

doen; *Antw. Idiot.* 1017; *Waasch Idiot.* 579 b; Joos, 100: *scheef (of niet recht) in zijn schoenen gaan*, oneerlijk zijn. In de 16de eeuw: *recht in sijn schoen gaen*, welgesteld zijn (zie n°. 2005¹⁾).

2007. Vast in zijn schoenen staan,

d.w.z. bij een eens genomen besluit blijven, op zijn stuk blijven staan; zich niet wankelend of ongestadig in zijne woorden of daden gedragen (Tuinman I, 194). In de 17de eeuw bij Baardt, *Deugd.-Sp.* 69 en Cats I, 465 b; Pers, 284 a: *vast in zijne schoenen blijven*; Paffenr. 54: *vast in zijne schoenen gaan*; zie ook Halma, 570: *Vast in zijne schoenen staan*, vast bij zijn voornemen blijven, *se tenir bien sur ses étriers, agir avec confiance*; Sewel, 706: *Vast in zynen schoenen staan*, *to stand firm to his resolution*; V. Janus III, 220; Harreb. II, 254; B.B. 18. Ook in Zuid-Nederland: *vast in zijn schoe'n gaan*, bij zijn stuk blijven (De Bo, 998 a); *vast in zijn schoenen staan*, zeker van zijn stuk zijn (*Antw. Idiot.* 1082); *in vaste schoenen gaan*, zeker zijn van iets (Joos, 122); in het fri.: *fêst yn 'e skoen stean*, zich schrap zetten, standvastig zijn; in nd. dial. *in fasten schoen gaan*, seiner sache gewisz sein; *fast in de schôen stân* (Grimm IX, 1847; Ten Doornk. Koolm. III, 130; Eckart, 472); eng. *to stand firm in one's shoes*.

2008. Iemand iets in de schoenen schuiven,²⁰⁰⁸

d.w.z. iemand iets toedichten, iemand van iets de schuld geven; ook *iemand iets in de schoenen gooien of leggen* (Köster Henke, 10; 59); Zuidndl. *iemand iet doorsteken*; hd. 'Jemandem etwas in die Schuhe schieben, gieszen, werfen, schütten. Das soll ihn in der Seele so schmerzen, beschweren, als den Fusz ein Steinchen oder Wasser im Schuh beschwert. Aehnlich: Einem etwas ins Gewissen schieben, es ihm zur Gewissenssache machen' (Schrader, 441); nd. *en wat in de Schoh gêt'n* (Eckart, 472). Vgl. *Schoolblad* XLII, 1379: *Schuift hij de afdeeling Amsterdam geen argumenten in de schoenen, die er nooit verkondigd zijn?*; *Handelingen St.-Gen.* 1913-14, kol. 1504: *De Redactie beklagt zich 'dat wij haar wat veel in de schoenen hebben geschoven'*; *Nw. School* VII, 212: *Ze schuiven je allerlei dwaasheden in de schoenen*; *De Telegraaf*, 18 Dec. 1914 (avondbl.), p. 1 k. 6: *De verantwoordelijkheid daarvan aan Duitschland in de schoenen te schuiven*; *Handelsblad*, 16 Maart 1915 (ochtendbl.), p. 1 k. 3: *Dit voorstel vinden we in de 'Temps' niet. De Romeinsche correspondent van de 'Frankf. Ztg.' heeft hier het Parijsche blad dit voorstel in de schoenen geschoven en zijn eigen blad wat op de mouw gespeld*; *Schoolblad* XLIV, 361; *De Arbeid*, 22 April 1914, p. 2 k. 1: *Wat ook in de hoogste mate afkeuring verdient, is het feit dat men de leden in de schoenen schuift de oorzaak te zijn dat, enz.*; 13 Dec. 1913, p. 3 k. 3: *Wij vinden het gemeen dat ze middelen te baat nemen, die ze ons in de schoenen willen schuiven*; 23 Januari 1915, p. 1 k. 3; 20 Maart 1915, p. 2 k. 4; *Het Volk*, 6 Mei 1914, p. 2 k. 4: *De bedoeling is ook hier weer zoo iets de S.D.A.P. weer in de schoenen te schuiven*; 25 Mei 1914, p. 3 k. 2; *De Amsterdammer*, 26 April 1914, p. 7 k. 5; *Handelsblad*, 9 April 1914, p. 1 k. 1 (avondbl.): *Men schuive ons niet in de muilen wat vlak tegen onze overtuiging ingaat. Wij willen de redactie-leden van De Standaard wel andere woorden in de muilen leggen. In de 17de eeuw iets op iemands kap leggen of schuiven.*

1) Immink, *De Spiegel der Minnen door Colijn van Rijssese*, bl. 262.

Eindnoten:

2008 'Die Redensart jemandem etwas in die Schuhe schieben, führt uns zu den gemeinsamen Wanderungen der fahrenden Gesellen. Einer hat im letzten Quartier ein Geldstück oder einen Wertgegenstand mitgehen heischen. Wenn nur die Gefahr der Entdeckung droht, so schiebt er einem andern in der gemeinsamen Herberge das gestohlene heimlich in die Schuhe, so dass der Verdacht nun auf diesen fällt' (Seiler, 289).

2009. De stoute schoenen aantrekken,

d.w.z. na aarzeling wagen, zich verstouten. Vgl. *Haagsche Reize*, 60: De begeerte om zoo eenen schoonen stuiver te verdienen deed haer de stoute schoenen aantrekken; Van Effen, *Spect.* VII, 58: Daerom heb ik men stoute schoenen angetrokken, om je ook een consolaesie af te vergen; *V. Janus*, 324; Harrebomée II, 254; *Kalv.* II, 96; *Sjof.* 191; Afrik. *hy het die stoute skoene aangetrek*; Van Eijk I, *nal.* 78, waar vergeleken wordt de vroegere uitdr. *hij heeft de hondsschoenen aangetrokken*, d.i. hij gedraagt zich onbeschaamd, *heeft zijne schaamschoenen uitgetrokken* (vgl. *Mnl. Wdb.* VII, 227); Sart. I, 9, 15; Frontem perfricare, *sijn onbeschaemde hantschoenen aentrecken*. In het fri.: *de dryste skoer oantsjên*, *de malle skoer oantsjên*, de leelijke schoenen aantrekken, zijn kwade luim botvieren (W. Dijkstra, 398); vgl. ook *Waasch Idiot.* 397 *a: zijn lichte schoenen aantrekken*, spoeden; mnl. *sijn gecke sporen spannen*, een dwazen streek uithalen, tegengesteld van *enen wisen rock antien* (zie *Mloop* I, 899), wat te vergelijken is met het fri. *it mâl jak oantsjen*, een booze bui krijgen.

2009a. Met looden schoenen gaan; zie n°. 1426.^{aant.}

2010. Over de hoge schoenen gaan (of lopen),

d.w.z. alle maat te buiten gaan, alle perken overschrijden, de spuigaten uitlopen; vgl. het fri.: *it giet oer de hege skoer*, 't is buitensporig; *hy giet der oan 'e hoasbânnen* (kousebanden) *ta troch*, hij leeft verkwistend; *dat giet oer 'e klompen hinne*, dat loopt de spuigaten uit. Eig. gezegd van een watervloed, die reikt tot over de hoge schoenen¹⁾. Vgl. *Rechtbanck tegen de Ydele, Korzelighe ende Wispeltuyrige Vrouwen* (anno 1670), voorwoord, bl. 5: Nochtans sal ick so verre over de schoen niet loopen, ofte ick sal soecken drooghsvuets weder daer uyt te raacken; Harreb. II, 254 *a*: Het loopt over de hoge schoenen heen. Syn. *Het gaat of loopt er over heen*²⁾.

2011. Men moet geen oude schoenen verwerpen, voordat men nieuwe heeft,

d.w.z. men offere niet iets op, voordat men weet iets anders en beters er voor in de plaats te krijgen. Zie Spieghele, 273; Cats I, 493 en 502:

Al hebt gy schoon versleten schoen,
En wilt se nimmer van u doen:
Maer hout se tot gy beter siet,
Of anders, vriend! u naeckt verdriet.

Zie verder Winschooten, 358; De Brune, 381: Gheen oude schoenen wegh en smijt, of hebt eerst nieuwe, voor dien tijd; Tuinman I, 165; *C. Wildsch.* I, 237; Harrebomée II, 255 *a*; *Ndl. Wdb.* XI, 1532; Afrik.

- 1) Of moet gedacht worden aan een strijd, waarbij zooveel bloed vloeit, dat het over de schoenen loopt? Vgl. C.C.v.d. Graft, *Middelnederlandsche Historieliederen*, bl. 219: Veel van den boeren sach men als dan het bloet over die schoenen vlieten; Despars, 1, 244: Daar was sulke bloetstoringhe dat die van Gendt ghinghen tot halven schoene (*tot aan de enkels*) int bloedt.
- 2) *Ndl. Wdb.* XI, 1600; IV, 86.

moenie ou skoene weggooi voor jy nuwes het nie; Wander IV, 353; Grimm IX, 1849 en vgl. De Bo, 998 *a: gooi uw oude schoe'n op strate niet, eer gij er nieuwe hebt*, Joos, 193; *Antw. Idiot.* 2019. In het Friesch zegt men: *min moat gjin âlde planke út 'e wân skoerre ear 't min der in nijen-ien for klear het naast min moat gjin âlde skoen weismite ear 't min nije het.*

2012. Schoenmaker, blijf bij je leest.²⁰¹²

Dit zegt men tot iemand, die een oordeel velt over iets, waarvan hij geen verstand heeft. De zegswijze is ontleend aan het verhaal van Apelles (den beroemden Griekschen schilder, tijdens de regeering van Alexander den Groote), die een zijner schilderijen in het openbaar ten toon stelde. Een schoenmaker had iets aan te merken op de eene sandaal; Apelles veranderde die. Toen de schoenmaker evenwel daarna ook op andere dingen aanmerking maakte, zeide Apelles: schoenmaker blijf bij je leest, d.w.z. oordeel alleen over dingen, waar je verstand van hebt. Zie Plinius, *Nat. Hist.* 35, 84; Otto, 97-98; Wander IV, 398 en vgl. Brederoo I, 91, 2678: Bleeft een yder by de schoen of by tgheen dat hy wel verstaat, hy sprack met wyser rijp beraat; De Brune, 63: Die schoenen maect, wat dat hy doe, en spreke niet, als vande schoe; Halma, 307; *W. Leevend* VI, 10; Harreb. II, 14 *a*; Afrik. *schoenmaker hou jou by jou lees*; D. Doncker, (± 1700): *Zich boven d' enklaauw (enkel) geen schoenmaker moet bemoeijen*; *Ndl. Wdb.* VIII, 1357; XIV, 756; vgl. lat. *ne sutor supra crepidam*; fr. *cordonnier, borne-toi à la chaussure (mêler-vous de vos pantoufles)* hd. *Schuster, bleib bei deinem Leisten*; eng. *let the cobbler stick to his last*, 16de eeuw: *the shomaker must not go above his latchet.*

Eindnoten:

2012 *I. mêlez-vous.*

2013. Niet waard zijn iemands schoenriem te ontbinden,

d.i. eig. 'zóó ver beneden iemand staan, dat men zelfs niet waardig is hem den geringsten dienst te bewijzen, niet op den verst verwijderden afstand in eene vertrouwelijke betrekking tot hem te staan. De spreekwijze drukt bij ons den diepsten eerbied uit, de duidelijkste erkenning van onze eigene minderheid tegenover dezen of genen uitnemenden persoon'; Zeeman, 398. Ze is ontleend aan *Joh.* I, 27, waar Johannes de Dooper getuigt: *Deselve ist die na my komt, welcke voor my geworden is, wien ick niet weerdigh en ben dat ick sijnen schoenriem soude ontbinden.* Vgl. Afrik. *nie werd om iemand se schoenriem vas te maak*; fr. *il n'est pas digne de lui dénouer les souliers*; hd. *er ist nicht wert, ihm die Schuhriemen aufzulösen*; eng. *he is not worth to whipe his shoes or to untie his shoe-strings.*

2014. Uit de school klappen.

Eig. gezegd van schooljongens, vertellen wat er in de school gebeurd is; bij uitbreiding 'uitbrengen wat ergens tusschen de muuren, en in 't geheim geschied'

(Tuinman I, 335). De uitdr. komt in de 16de eeuw voor bij Goedthals, 127: *niet te clappen wter schole*, aldaar als synoniem opgegeven van *tis onder die roosen gheseyt*. Zie verder *Volksb.* XII, 55; Valcooch, *Regel der Duytsche Schoolmeesters*, 25; *Kluchtspell*, 160 (anno 1583); *Com. Vet.* 7; Langendijk, *Wederz. Huwelyksbedr.* vs. 264; Van Effen, *Spect.* VII, 146; Harreb. II, 257 a; Potgieter, *Schetsen en*

Verh. II, 3; voor Zuid-Nederland zie Joos, 83; *Teirl.* II, 98; *Waasch Idiot.* 344: *uit de biecht*¹⁾, *de kaart, de school klappen*, geheimen vertellen; zuidndl. *uit de kapelle klappen of praten*²⁾; fr. *dire des nouvelles de l'école*; hd. *aus der Schule plaudern*; eng. *to tell tales out of (the) school*.

2015. Schoonschip maken,

d.w.z. in letterlijken zin het schip schoon maken (zie *B.B.* 49; 55; 68; 197, enz.³⁾; fig. opruimen, opruiming houden (van personen of zaken); een toestand zuiveren; zijn schulden afbetalen; uitverkoop houden; vgl. *Harreb.* II, 250; *Kmz.* 158: Met alles te zeggen maak je schoon schip, met te verzwijgen blijf je gevallen vrouw; *O.K.* 170: Ze is waarachtig weer aan 't schoonschip maken tusschen de stamboomen; *Het Volk*, 6 April 1914, p. 8 k. 1: Aan het hoofd der bedrijven een sterke en aktieve wethouder staat, die zoo noodig schoon schip maken kan; *Nw. Amsterdammer*, 17 April 1915, p. 2 k. 2: Zulk eene partij moet juist die gebeurtenis als gelegenheid aangrijpen om schoon schip te maken met schrobbeering van de schneidigen; *Handelsblad*, 3 Maart 1914, p. 5 k. 1 (avondbl.): En nu er schoon schip gemaakt werd zou tegelijkertijd eens opruiming gehouden worden in de verouderde bepalingen; 21 Sept. 1914 (avondbl.), p. 7 k. 4: Men (*Het N. Tooneel*) wil een fusie niet den troep van Verkade; voor dien tijd moet schoon schip worden gemaakt (*schulden betaald*) en dat nog wel ten koste van de artisten; *Sjof.* 252: Ze betaalde dan wel weer, as ze geld in d'r handen kreeg, maar schoon schip make, dat ging nooit; *Ndl. Wdb.* XIV, 700; fri. *skjinskip meitsje*.

2015a. Zich schoor zetten; zie n°. 2029.^{aant.}

2016. Daar moet de schoorsteen van rooken,

d.w.z. daar moeten we van leven, bestaan; dat verschaft ons voedsel, levensonderhoud. Vgl. *Winschooten*, 352: *Mooi weer en geen haring*: hetwelk oneigendlijk beteekend, alle ding is meutje, maar de schouw rookt'er niet van; *Kluchtspel* III, 201: Die (*Amsterdamsche jongelui*) studeeren nu maar, hoe ment geld zal verteeren..... daar rookt de schoorsteen niet van; *V.d. Venne*, 52: Schoorsteen kosten veel om roockend' te houden; *Tuinman* I, 106: *Daar van rookt de schoorsteen niet*, dat is, daar van komt niets in den pot, die door 't ondergestookte vuur den schoorsteen doet rooken; *Harreb.* II, 257: *Daar moet de schoorsteen van rooken. Daar de schoorsteen rookt, is het best vrijen*; bl. 258: *Van liefde rookt de schoorsteen niet*; *Kunstl.* 134: Daar kin de schoorsteen nie van trekke; *G.W. Lovendaal, Lentedagen*, de Mulder:

1) *Stellwagen, Roomsche woorden*, 85.

2) *Ndl. Wdb.* VII, 1437.

3) In den zin van 'zich van schuld zuiveren', zich verontschuldigen, *zijn pad schoonvegen of maken* (*V. Ghistele, Terent. Heaut.* 57; *Westerbaen* II, 457; *Antw. Idiot.* 932) komt *zijn schip schoon maken* voor in *Pamflet, Rogge* II², bl. 124 (anno 1600): Maer want men sommige menschen vindt, die welgherust ende te vreden zijn als sy eenighe ontschult ghevonden hebben, om haer schip schoon te maecken. Vgl. voor Zuidndl. Joos, 115: *Ieder maakt zyn schup (schip) schoon*, ieder tracht zich te verontschuldigen. Evenzoo in *Waasch Idiot.* 578 b: *Zijn schip schoonmaken*, zich verschoonen, verontschuldigen.

De wind, de wind
 Is mulders vrind:
 Zijn molen moet er van draaien.
 Hij zingt altijd, de witte man:
 'Daar rookt er bij ons de schoorsteen van'.

Molema, 371: *Hier stoan en nijt verkoopen, doar ken mien schöstijn nijt van rooken*, zeggen de vrouwen als zij den tijd verpraat hebben en heen willen gaan; *Antw. Idiot.* 1091: *de schouwpijp zal daar niet blijven rooken*, ze zullen er gauw door, ten ondere zijn; De Bo, 474: *met hier te staan en niet te verkoopen, ons kavetje kan niet rooken*, die wil geld winnen, mag niet ledig zijn; Afrik. *daar sal die skoorscheen nie van rook nie*; nd. *darvan will de Schornstên nich rôken*, das wird schlechten Vorteil bringen (Wander IV, 328). Vgl. hiermede Servilius, 15: *ten brengt niet in die cuecken*; Erasmus, CLXXXVI en het lat. *domus fumabat*, er werd braaf gegeten en gedronken (Cicero).

2017. Schootgaan,

d.w.z. er vandoor gaan, *snijden* (Antw.), van een vlieger gezegd, als het touw breekt (fri. *op 'e kletter gjean*); weggaan zonder te betalen; ook: met een meisje weggaan; doodgaan; *schot gaan met iets*, er mee weggaan (Focquenbr. II, 19). Oorspronkelijk zal de uitdrukking geluid hebben *te schote, tschoot gaan* (vgl. *schrap staan, pal staan, zoek raken, schuil gaan*, enz.), vooruitschieten, voortschieten, hetzij gedacht moet worden aan het 17de-eeuwsche *schoot* (voortgang; vgl. bij Hooft *zijn schoot nemen*) of aan *schot*, dat bekend is in de uitdr.: *er zit of komt geen schot in*¹⁾, het schiet niet op; *schot maken*, voortgaan (Winschooten, 237; Halma, 573); *schot zetten*, spoed maken; *een scheut krijgen*, opschieten. Zie Van Lennep, 192; Harreb. II, 258; Leopold I, 188; *Landl.* 169: Nou zie je 't eris, as 't er op an komt gaan die andere schoot met de zaak; *Handelsblad*, 22 Febr. 1916, p. 5 k. 4 (ochtendbl.): Met den door den vader gekozen candidaat gaat een oude vrijster schoot. Vgl. *bui gaan* (Harrebomée III, 24 a), dat hetzelfde beteekent. In Zuid-Nederland *schoots zijn, -gaan*, weg zijn (*Loquela*, 435); *op scheut gaan*, uitgaan om te drinken, aan den zwier gaan of *op zwik, op schok gaan* (Schuerm. 586 a; Rutten, 199 b; *Antw. Idiot.* 1083; 1074; Tuerlinckx, 550; 554); *scheut zijn*, weg zijn (Leopold I, 49).

2018. Den schoot vieren,

d.i. toegeven, vrijheid geven; eig. den schoot, het touw dat aan den benedenhoek van het zeil is vastgemaakt en dient om het te spannen, wat laten schieten, en vandaar: eenige vrijheid geven, toegeven. Vgl. Winschooten, 236: *de schoot vieren*, oneigendlijk, wat toegeeven; Hooft, *Brieven*, 326; *Ned. Hist.* 54: Oranje, Egmond, Hoorn en Mansveldt, ziende de geestelykheit sampt haare onderworpelingen (niet teeghenstaande dat de Koning zelf scheen schoot te vieren) zoo styf op hun roer; Huygens, *Oogentroost*, vs. 152: Soo vierense staegh schoot en

1) Vgl. *De Telegraaf*, 9 Januari 1915 (avondbl.), p. 6 k. 1: Meer kans dat het botert, dat er 'schot' in komt, dat de wereld beweegt om in een oude term van Galilei te spreken; fri. *der is gjin skoat yn 't wirk*.

voeren 't in den top; Tuinman I, 142; 363; Halma, 572: Den schoot vieren, wat toegeven, zig zoo stijf niet houden; iemand den schoot vieren, iemand wat meer vrijheid geeven; Harreb. II, 258 a; enz. Syn. was *de kabel vieren* (De Brune, *Bank*. I, 125); zie n°. 332.

2019. Iemand den schop geven,

d.w.z. iemand afdanken, wegjagen; **den schop krijgen**, weggejaagd, afgedankt, ontslagen worden, *zijnen cache krijgen* (Rutten, 43 a); ook gezegd van eene vrijster, die bedankt wordt of van een vrijer, die een blauwtje loopt; zie Molema, 371 a: *hij hef de schop kregen*, hij heeft een blauwtje geloopt; fri.: *hy krige der de skop*, hij werd afgedankt; hij kreeg er een blauwtje. In de 17de eeuw o.a. bij Hooft, *Ged.* I, 293: Wie zoud U willen geven de schop, en willighlijk, ten vaderlande ujt bannen? Zie verder bij Vondel, *Jos. in Egypte*, 93; Winschooten, 237; 352; Westerbaen I, 496; Van Effen, *Spect.* VIII, 32; Asselijn, *J. Kl.* 415: Nou willenze dat ik Jan Klaasen de schop zel geven en met dezen kwaeker trouwen zel; Sweerts, 289: Toen gaf ze my de schop in plaats van weder-min; Sewel, 709; Halma, 573; *Waasch Idiot.* 588: *iemand 'nen schup onder de broek geven*, wegjagen. Het is niet onmogelijk, dat deze uitdr. moet vergeleken worden met eene als *den bons geven* (n°. 291), *den bof geven*, *de(n) klap geven*, en zij derhalve wil zeggen: iemand door het geven van een schop van zich verwijderen, zooals o.a. de gewoonte was bij het zeewezen, waar een matroos, die met een rood paspoort wordt weggejaagd, van de valreep geschopt werd¹⁾. Doch het is evenzeer mogelijk, dat ze ontleend is aan de uitdr. *iemand op den schopstoel of op een schop zetten*; vgl. mnl. *scoppen*, *scuppen*²⁾; Plantijn: Schuppen, op een schupstoel setten, den sack geven, *bailler le sac à aucun, donner congé à l'improveu, repente aliquem expellere ac dimittere, ablegare*; Teuth. 346: *schuppen*, precipitare; mnd. *schuppen*, stossen, fortstossen, vertreiben, wegjagen; Winschooten, 237: *iemand op een schop setten*: iemand los zetten, soo dat men hem verstooten kan, als men wil: dat ook *schoppen* genaamd werd: *sij hebben hem geschopt, sij hebben hem de schop gegeven*; Pers, 475 a; 710 b: *iemand schoppen*; Oudemans op Hooft, 286; dial. hd. *einem die Schipp geben*; n°. 2020.

2020. Op den schopstoel zitten,

d.w.z. niet vast zitten; gezegd van iemand, die geen vaste plaats heeft, die elk oogenblik van zijn post, uit zijne betrekking of zijn huis kan worden verwijderd; syn. van *op stootgaren liggen* (Harreb. I, 202 a³⁾). Kiliaen citeert: *Schupstoel, sedes qua quis subito expellitur deturbatur-*

- 1) Dit gebruik bestond althans in de 17de eeuw, zooals Winschooten, 233 mededeelt: 'Het luid niet wel dat iemand *ontschipperd werd*, want dat is niet beter, dan of een Kapitein de deegen voor de voeten gebrooken, en een *voet in 't gat* (dat de gewoonte is) gegeeven wierd'.
- 2) *Mnl. Wdb.* VII, 662.
- 3) Vgl. *de zeilen op stootgaren zetten*, de beslagbanden van de marszeils losmaken en deze alleen met kabelgarens op de ra samenbinden, zoodat die maar los te snijden of als 't ware te stooten zijn; *op stootgaren liggen*, klaar zijn om spoedig weg te kunnen zeilen. Zie o.a. Limb. Brouwer, *Leesgez. v. Diepenveen*, 17 a (Leiden, Sijthoff, 1874) en vgl. Harreb. I, 202.

que; schuppen iemanden wt zijnen stoel, *deturbare aliquem a sede*; Mellema: Op een schupstoel zetten, *donner congé à l'improveu, s'en aller sans dire à Dieu*. In middeleeuwsche geschriften is meermalen van de *schupstoel* en *schuppen* sprake; o.a. in de *Rek. der Buurk.* 170: Van een vraugen van Maersen, starf opte scupstoel; *Rek. v. Utr.* I, 137, 15: Den knecht soudmen scuppen; Matth. *Anal.* 3, 221 noot: By Sunte Katherinen velde, daer die oude scupstoel plach te staen; zie verder *Mnl. Wdb.* VII, 663 en Frederiks, *Oud-Ndl. Strafrecht* I, 410. Een schopstoel was een strafwerktuig, waarop vagebonden, kinderdieven, overspelers enz. gestraft werden; het was een soort wip, waaruit men, met de handen op den rug gebonden, omhoog geslingerd werd (hd. *Schnellgalgen*) om daarna voor honderd of minder jaren uit de stad en haar rechtsgebied verbannen te worden. Reeds vroeg kwam de thans geldende bet. voor; tenminste Sartorius I, 5, 52 stelt *op de schop zitten* gelijk met *een gladden aal bij den staart hebben*, en ook in het Mnd. komt *schuppestôl* reeds voor in den van 'ein Verhältnis aus welchem einer in jedem Augenblick wieder entfernt werden kann'. Zie Schiller und Lübben IV, 152; Grimm IX, 2011; *Rechtsalterth.* II, 324; *Nav.* III, 205; Schuermans, *Bijv.* 294-295; *Erasmus*, 84 vlgg. en voor plaatsen uit de litteratuur *Lichte Wigger*, 22 r, *Kluchtspel* III, 264; Hooft, *Ned. Hist.* 7; *Brieven*, 506, die aldaar de synonieme uitdr. *op de wip staan* gebruikt (vgl. *iemand wippen* (Pers, 475 b), *op de wip zitten* (Harreb. II, LXXXVI; *Handelsblad*, 24 April 1914, p. 6 k. 3 (ochtendbl.)). Zie verder nog Halma, 573: Iemand op eenen schop zetten, iemand zoo los zetten dat men hem verstooten kan als men wil; Sewel, 709; Gallée, 74; 39 b: *op den schup-spaon* (of *op schupstôl*) *zitten*, in onzekerheid zijn; Draaijer, 36 a: *op de schöpstôl zitten*; Bouman, 93: *hij zit op de schop* zegt men van iemand wien waarschijnlijk eerlang de huur opgezegd, of die van zijn post ontslagen zal worden; *Sjof.* 47: Maar och, ze kon toch nergens meer terecht. Ze zat op een schopstoel; *Handelsblad*, 14 Mei 1914, p. 5 k. 1 (avondbl.): De pachters zitten op een schopstoel. Ziet de eigenaar kans zijn grond voordeelig te verkoopen, dan zegt hij de pacht eenvoudig op; De Cock¹, 78: *op een schopstoel, schipstoel¹ zitten*, in een huurhuis wonen (vgl. *Loquela*, 433); *Waasch Idiot.* 588; *Antw. Idiot.* 1099: *op 'ne(n) schupstoel zitten*, niet zeker zijn van zijne betrekking; in Kl. Brab. *op 't waagsken zitten*, gezegd van iemand, die elk oogenblik kan worden benoemd.

2021. Met schorpioenen geeselen,

met de gestrengste tuchtmiddelen kastijden; ontleend aan 1 *Kon.* XII: 11 of 2 *Kron.* X: 11: 'Mijn vader heeft u met geeselen gekastijdt; maer ick sal u met scorpioenen kastijden'. De hier bedoelde schorpioenen zijn eene soort van smartelijk wondende geesels, bestaande uit een darmvormig, met zand opgevuld en met scherpe stekels bezet lederen werktuig²; hd. *einen mit Scorpionen züchtigen*; eng. *to chastise a p. with scorpions*.

1) Vgl. Rutten, 231: *Schip*, schop met den voet; *schippen*, weggagen; zie ook De Bo, 997.

2) *Bijb. Wdb.* III, 295 a. De Leidsche bijbelvertaling heeft hier: met *geeselstriemen*. Vgl. *Pass.* S. (1489) 145 b: Doe wordt Decius gram ende deden mit scorpioenen slaen, dat sijn geezelen mit loden knopen (*Mnl. Wdb.* VII, 678).

2022. Schorriemorrie,

d.i. samenraapsel, gepeupel. De oorsprong van dit woord is onzeker. Hoogstwaarschijnlijk is het afkomstig uit het Oosten. In de Oost-Europese talen tenminste komen woorden voor, die zeer veel op het onze gelijken en in beteekenis vrijwel overeenkomen. Zoo bestaat er een perzisch-Turksch woord *sjurmur*, dat vertaald wordt door *confusion*, *tumulte*; Albaneesch *sjirimiri*, Servisch *sjuriburi*, *sjurumuru*, Sloweensch *cjurimuri*, Russisch *sjurymury*, die alle beteekenen: alles door elkander, onverstaanbaar, verward gepraat. In de Spaansche woordenboeken: *churriburri*, 'persona baja' en 'concurso de esta especie de gente'. Zie *Tijdschrift* XVI, 240. Het woord komt sedert het laatst der 17de eeuw voor. Vgl. H. Sweerts, *Koddige en Ernstige Opschriften*, 1709 (2de druk), III, 26: Als schorri-morri loopt met nieuwe haring om; *C. Wildsch.* III, 331; *Br. v. B. Wolff*, 205: Want zie, men heer, ik ben van geen schorrimorri, risken risken, haksken paksken; Huydecoper op *Stoke* II, 144; Tuinman I, 204: t Is schorremorre van volk; fri. *schoaremoare*. Een verkorte vorm is **schorem** (zie *Menschenw.* 8; *Jord.* II, 32; 335; *Twee W.B.* 172; *Kalv.* II, 149; *Sjof.* 202; *Nw. School* II, 276: Onder ons gezegd, zijn die meisjes, ondanks de opvoeding bij de model-juffrouw, een zootje schorem¹⁾). Als adjectief in *Landl.* 15: Zoo'n schoreme nacht-boot, vanwaar weder *schoremerd* (in *Prol.* 18).

2023. Een schot(je) voor iets schieten (of steken),

d.w.z. een afsluiting of versperring ergens aanbrengen; fig. iets tegenhouden, den voortgang beletten; mnl. *iet verscutten*; 17de eeuw: *schutten*; in de Zaanstreek *ergens den duim tusschen zetten* (Boekenoogen, 183). Een 'schot' is een planken afsluiting, een beschoot, schutting (vgl. het wkw. *afschieten*), terwijl 'schieten' moet worden opgevat in de beteekenis van *snel er voor schuiven*. De uitdr. komt in de middeleeuwen voor bij *Hild.* 212, 9 in den zin van eene afsluiting maken voor iets, en verder overdr. bij Sart. II, 8, 46: *hy sal daer, Godt wouds, een schut voor schieten*; Hooft, *Ged.* I, 140: U schoonvader Tijndar schoot een schot voor sulcken quaet; ook *Warenar*, vs. 805; bij Winschooten, 237: *Ik sal daar wel een schot voor schieten*: oneigendlijk, ik sal dat wel beletten. Zie verder Vondel, *Virg.* I, 38: o Bacchus, schiet een schot voor zulck een zwaricheit; II, 18: Het noodlot schiet er een schot voor; W.D. Hooft, *Verl. Soon*, 13; Asselijn, 232; 235; 239; *Tijdschr.* VIII, 122; *H.S.* 50: Ik zal daar een schotje voor leggen; *C. Wildsch.* I, 61; *V. Janus*, 143: Daar hoop ik een schutjen voort te steeken; Sewel, 710: Ik zal 'er een schot voor schieten, *I'll put a stop to it; I will prevent it*; Halma, 578: Ik zal daar een schut voor schieten, *j'empêchera que cela n'arrive*; in het fri.: *ik scil dêr in skoatteltsje* (grendel) *foar strike* of *ik scil dêr in boerdtsje foar skutte*; in Limb. *er iemand een spijken vóór zetten* ('t *Daghet* XII, 111); hd. *der Sache einen Riegel vorschieben; einen Pflöck vor etw. stecken*. Syn. in de 16de eeuw *een scof scuven voor of tegen iets* (zie *Despars* I, 280; *V. Ghistele, Virg. Aen.* 123 b); in de 17de eeuw: *een knoop slaan voor iets* (*Doeden*, 15).

1) Bij Voorzanger en Polak, 268 wordt *schorem* vergeleken met *sheqorim*, arm, slecht, leugen.

2024. Zich buiten schot houden,

waarvoor in de Middeleeuwen: *hem uten scote houden* (Froissart I, 324) gezegd wordt; 16de eeuw: *zich buiten schoots of scheuts houden*, naast *buiten schoots blijven*; vgl. Sartorius I, 4, 44: *Extra telorum jactum, buyten schoots*, pro eo quod est in toto, *extraque periculum*; 45: *intra telorum jactum, binnen schoots*, hoc est, *intra periculum*; *ghy zijdt nu al binnen schoots*, quoties emptor precium venditori offert non rejiciendum, aut qui paciscendo conditionem offert commodam satis et minime contemnendam; Winschooten, 235: Wij kreegen de vijand binnen schoots: dit beteekend ook oneigendlijk, in de klem, in het naauw: *buiten schoots blijven*: oneigendlijk, sig in geen gevaar begeeven; sig niet laten inwikkelen in een saak, daar gevaar in steekt; evenzoo Hooft, *Ned. Hist.* 725 (*zich buiten scheuts houden*); Brederoo, III, 528, vs. 8 (*buiten schoots zijn*); Tuinman I, 283; bij Halma, 565: *Zig buiten scheuts of buiten schoots houden, se tenir à l'écart*, ik zal mij wel buiten scheuts houden, *je n'ai garde de m'exposer, je n'ai garde de m'intriguer dans une affaire perilleuse*; Sewel, 709: *Buiten schoots blyven, to keep one's self out of danger*. Het schijnt dat eerst in de 19de eeuw 'buiten schot blijven' voorkomt; vgl. Harreb. II, 259; *Ndl. Wdb.* III, 1849; XIV, 541; *Nkr.* VI, 1 Juni p. 2: De heeren, die de dubbeltjes hebben, die deelen nu eenmaal de lakens uit. Die zullen wel zorgen, dat ze buiten schot blijven; *Jord.* II, 72: *Zou hij zwijgen.... ontmaskeren.... en zichzelf buiten schot houden? Oostfri. hê hold sük bûten de schöt.*

2025. Elk schot is geen eendvogel,

van eene daad blijven de natuurlijke gevolgen wel eens uit; niet alles gelukt. Vgl. Winschooten, 235: *Elke schoot is geen endvoogel*: dat is, het lukt altijd niet eeven wel; Halma, 138: *Elke schoot is geen endvogel, spreekw. tous les coups ne portent pas; on ne rencontre pas toujours*; Sewel, 214; Tuinman I, 280: Een paard met vier voeten struikelt wel; zo mist het ook een meester wel eens. *Elke schoot is geen endvogel*; *Adagia*, 3: *Alle scheuten zijn geen entvogels*, non semper feriet quodcumque minabitur arcus; Harreb. I, 171: *Elk schot is geen eendvogel, anders kwamen er meer*, men past dit toe op mislukking van allerlei aard, bepaaldelijk op het gedrag van den lichtmis, die er zich mede troost; Molema, 516: *Elk schot is gijn eendvogel*; zuidndl. *Alle scheuten zijn geen endvogels*, niet alles gelukt (*Antw. Idiot.* 406); oostfri. *elker schöt is gên treffer* (of *gên ântfögel*).

2026. Schot en lot betalen

is eene verouderde uitdrukking voor belasting betalen, aan zijne verplichtingen als burger voldoen; nml. *scot ende lot ghelden*, belastingplichtig zijn, zijne belastingen betalen, syn. van *te scote ende te lote staan*. Het znw. *scot* wordt afgeleid van het ww. *scieten*, in den zin van geld schieten, tot iets bijdragen, terwijl men onder *lot* moet verstaan 'door het lot bepaald aandeel', 'aandeel in de belasting'. Zie Vondel, *Roskam*, 153; *Gijsbr. v. Aemst.* vs. 59; *Mnl. Wdb.* IV, 827; VII, 687; *Ndl. Wdb.* VIII, 3060; fri. *skot en lot bitelje*.

2027. Iemand over den schouder aanzien,

d.w.z. 'van ter zijde naar hem zien, om hem even op te nemen, doch met minachting en zonder zich tot hem te richten' (*Ndl. Wdb.* I, 510);

syn. *overdwars gluren* (Hooft, *Ged.* II, 366) of *zien*. Zie Winschooten, 253: *Iemand oover sij' aansien*: dat is, oover dwars, oover schouwer, met veragting aansien; Pers, 833 *b*; Van Effen, *Spect.* V, 23: Zy hadden het zo drok, dat ze myn groet ter naauwer nood beantwoordden, en zagen my alleen eens over schouder aan; V. *Janus*, 30; Halma, 573: *Iemand over schouder aanzien, regarder quelqu'un de travers*; Sewel, 710; Eckart, 473: *den sût se kûm över de Schullern an*. In het hd. *einen über die Achsel ansehen*; fr. *regarder quelqu'un par-dessus l'épaule*; in het Vlaamsch is *over zijne schouders zien* bekend in den zin van *hoovaardig zijn* of (van een meisje) *naar een man uitzien, op hem 'pinken'*; vgl. Joos, 89; *Waasch Idiot.* 583 en n°. 1608. Bij Van Lennep in den zelfden zin: *over den nek aangezien worden* (*Rom.* 13, 55).

2028. Daar is schraalhans keukenmeester,

d.w.z. daar is het armoedig; daar krijgt men niet veel te eten; hd. *Schmalhans ist da Küchenmeister*; Tuinman I, 105: *Smalhans is daar keukenmeester*; Harreb. I, 284: Schraalhans (of gierige Hans) is keuken-(of kelder-) meester; *De Arbeid*, 11 Febr. 1914, p. 2 k. 4: In menig gezin is schraalhans reeds keukenmeester, in sommige heerscht zelfs gebrek en wordt alles wat een beetje waarde heeft naar 'Oome Jan', den lombard, gebracht. Syn. *Magerman is kok*¹⁾, zooals in Zuid-Nederland gezegd wordt (De Bo, 665), waarvoor Tuinman I, 101 citeert: *Bij schraalhans is magerman kok*; bl. 349: *Eene keuken waarin Magerman kok is*; II, 41: *Magerman is 'er kok*. Vgl. het mnl. *die kokene vet hebben*, het goed hebben; Afrik. *dit is by hom maar skraalhans*.

2029. Zich schrap zetten,

d.w.z. zich vast, stevig op den grond zetten; zijn uiterste best doen; *schrapp staan*, onwankelbaar staan, stevig staan; eig. *te schrap staan*, zooals Hooft meermalen schrijft in den zin van *op het uiterste staan, op het punt staan iets te doen, gereed zijn tot iets* of in dien van *vaststaan*; zie *Ned. Hist.* 424: Als de scharprechter t' schrap stond; bl. 433: Als de beukeryen t' schrap stonden; vgl. Sart. I, 1, 58: *Res ad triaros rediit. 't Staet al schrap, cum significabimus rem eo periculi reductam esse, ut extremo conatu summisque viribus sit enitendum et suprema confugiendum consilia*; Tacitus, bl. 29: En konde men in 't waater zich niet t' schrap zetten; *Ned. Hist.* 359: *t' Schrap raken* (stand houden), waarvoor in het Zaansch nog *schrapp raken*, naast *schrapp komen*, een steunpunt vinden, houvast krijgen, klaar komen (Boekenoogen. 913); Pers, 548 *a*: *de voeten schrap zetten*, op zijn stuk blijven; 2 *b*: *zijne voeten tegen iemand schrap zetten*, zich verzetten tegen iemand; 293 *a*; 837 *a*; 893 *a*: *schrapp staan*, op het uiterste gespannen staan; Vondel, *Lucifer*, 1090: *schrapp zetten*, strijdvaardig maken; *Geboorteklock*, 151: *zet u schrap*; *Virg.* II, 47; 49; 192; *Bat. Gebr.* 948; 1163: *schrapp geraecken*, den strijd beginnen; Winschooten, 250; *de zeylen schrap zetten*, zoo scherp mogelijk bij den wind brassen (V. Eck VII, 2); Tuinman I, 279: *hij stelt zich schrap*; Halma, 575: *Schrapp staan*, in eene gereede gestalte staan; *hij kon niet schrap raken*, hij kon zijn oogwit niet bereiken; Sewel, 711; enz. Wellicht is ook te vergelijken Schuermans,

1) *Ndl. Wdb.* IX, 95. De voorstelling van een 'magere keuken' vindt men onder de schilderijen van P. Bruegel.

601 *b*: *schrap*, mager, dun, karig, nauwgezet; *schrap zitten*, geldgebrek hebben; *schrap staan*, honger hebben; *scherp* zijn (Tuerlinckx, 548; Claes, 213); De Bo, 1010 *a*: *schrap*, *schrep*, spaarzaam, karig, *krap* (vgl. *Antw. Idiot.* 1092). Ook in het Oostfri. *schrap*, bijw. *schrap* en znw. stevige positie; *to schrapp stellen*, den Fusz beim schieben, Heben etc. gegen die Erde stemmen; fri. *skrep*, *skrip*, vaste steun of stelling onder den voet om vooruit te komen. Het znw. *schrap* heeft hier de bet. van een over den grond getrokken streep, die als grens dient of waarop de eene voet, met een weinig doorgebogen knie, gezet wordt, terwijl de andere vooruit geplaatst wordt (vgl. *keep houden*; o.a. *Jord.* 355; *V.d. Water*, 93; *Ndl. Wdb.* VII, 1956). Voor het wegvallen of de samensmelting van de praepositie met het znw. vgl. *t'zeil gaan*, *zich t'schoor stellen* (fri. *yen to skoar sette*), *zich schoor* (eig. *stut*, *steunpaal*), *schrap zetten*, *t'zoeck raken*, *t'schuil gaan*, *te sticken slaan*, *paard rijden*, *schaak spelen*, *school gaan*, en n°. 1766. Synoniem was *zich scharp zetten*, *zich kant* (d.i. *scherp*) *zetten*, dat o.a. wordt aangetroffen in *V. Janus*, 148¹⁾.

2030. Dat gaat over de schreef,

d.w.z. dat gaat de maat te buiten, dat loopt de spuigaten uit. Onder een *schreef*, mnl. *screve*, verstaat men een spleet²⁾, kerf, streep, grenslijn (*Mnl. Wdb.* VII, 754); vandaar de uitdrukking *boven* (of *buten*) *screven*, bovenmatig, buitengewoon; Kil.: *Buyten schreve*, ultra terminum, ultra modum; 16de eeuw *buiten schreven* (of *de schreve*) *gaan*, de perken te buiten gaan; syn. *over t schreve terden* (De Roovere, 188); *buiten schreef loopen* (het mishebben; Poirters, 70); vgl. Goedthals, 97: *Het gaet nu al boven schreve*, il passe la marque; Servilius, 78*: *Hi gaet verre ut der screven*, extra oleas (fetur); Campen, 80: *t Is boven de schreve*; *t gaet boven die kerff*, Van Lummel, 6: De paus en papisten wreet boven schreven; *Byenc.* 71 *r*, *Spelen v. S. 9 r*. Haar valsch ingheven dat boven schreven den mensch gaet versmoren; 117 *r*. T gaet buyten schreven; Spieghel, *Hertsp.* 177: Bekoort niet boven schreven, maar lost ons, Heer, van 't quaad; Tuinman I, 291: *t Gaet buiten de schreef*, dit zegt men van uitspoorigheden, die t bepaalde redenperk overschryden; Halma, 575; Harreb. II, 261; *Het Volk*, 16 Maart 1914, p. 7 k. 4; 18 Maart 1914, p. 1 k. 1: In dat blad zijn op Van Kol aanvallen verschenen, die niet over de een of andere, maar die over elke schreef gaan; 30 Maart 1914, p. 5 k. 1; 6 Mei 1914, p. 3 k. 1; 10 Juli 1914, p. 6 k. 2: De voorzitter: De heer Spiekman was al zéér ver over de schreef, maar dit is al te persoonlijk; *Nkr.* III, 17 Januari p. 2; V, 12 Maart, p. 2; enz. Molema, 372: *t Loopt over de schreef*, 't loopt over een bepaalden tijd of ook boven een bepaalde of geraamde som; oostfri. *dat geid buten* (oder *afër*) *de schrefe* (Ten Doornk. *Koolm.* III, 145); V. Schothorst, 197: *over de schreef*, boven het geoorloofde; *Antw. Idiot.* 1093: *over de schreef gaan*, de grens van gepastheid overschrijden; bl. 313: *buitenschreef*, buiten de grens der betamelijkheid, syn. *buiten*

- 1) Ook *schrap* kon in de 17de eeuw de beteekenis van *scherp* hebben, die ontleend is aan de uitdr. *schrap staan*, op het uiterste staan; vgl. *Pers.* 725 *b*: Datse tot bevorderinge der vrede, den tijdt niet soo schrap wilden bepalen, maer op der Staten antwoord wachten.
- 2) Vgl. *Six v. Chandelier*, 72: Daar weent het by de wyde schreef (*scheur in 't ijs*); Huyghens, *Voorhout*, 202; *Starter*, 50: Dit hoorde Veelker aen, die voor de deure stond en keeck vast door een schreef (*kier*); fri. *skreef*, reet, kier.

de meet, *Waasch Idiot*. 585; Schuermans, 601; Tuerlinckx, 106; Rutten, 43. Vgl. verder het syn. *buiten* (of *uit*) *de kerf* (Campen, 80; Sart. II, 84; II, 3, 39); De Vries, 78: *Dat is over kerf en klamp heen*, dat is over 't erg heen; Houben, 121: *Gekheid, mer nèt boete de schraom* (schram, grens, streep); vgl. ook het mnl. *over die pale* (grens) *gaan*¹⁾; 17de eeuw: *buiten rooi zijn*²⁾. Synoniem is *over de streep*. Vgl. *Handelsblad*, 24 Dec. 1915 (ochtendbl.), p. 5 k. 1: Dat het nu juist de heer Van Twist moest zijn, die klaagt over dit bedrag van 200 miljoen, is eenigszins over de streep.

2030a. Een schreefje voorhebben; zie Een streepje voorhebben.

aant.

2031. Schrijven en wrijven,

ook *geschrijf en gewrijf*, d.w.z. groote bedrijvigheid met de pen, schrijven en nog eens schrijven; laat-mnl. *scriven ende wriven* (Froissart I, 461). Onder het 'wriven' verstond men het drukke heen en weer schuiven met den arm over de schrijftafel, waarbij men oudtijds, om het slijten der mouwen te voorkomen, zoogenaamde wrijf-mouwen aantrok (vgl. Brederoo, *Moortje*, vs. 499³⁾). Thans wordt aan deze beteekenis van 'wrijven' niet meer gedacht, maar wel aan de wrijving van gedachten, waarbij veel brieven worden gewisseld⁴⁾. Vgl. *Nav.* XLI, 188: Gij meucht schrijven en wrijven, ick hebber niets mede te doen (anno 1670); Coster, 203, vs. 1581; *C. Wildsch.* III, 72: Wat is er al een water vuil gemaakt! wat is er al over geschreven en gewreven!; Harreb. I, 231: Daarover is al vrij wat geschrijf en gewrijf geweest; fri. *skriuwe en wriuwe*, allerlei schrijfwerk verrichten; *Antw. Idiot*. 1094: *schrijven en wrijven*, veel schrijven; *Waasch Idiot*. 586.

2032. Wat men schrijft dat blijft,

ook wel *die schrijft die blijft*, d.i. hij die goed boekhoudt, uit zijne boeken onmiddellijk een overzicht over zijne zaken heeft, dus kan zien, wat winst en verlies oplevert, gaat niet ten onder (*Peet*, 52); hd. *was man schreibet, das bleibet*, durch Urkunden und Briefschaften kann der Beweis einer Sache am leuchttesten geführt werden; nd. *de der schrift, de der blift, schrift klivt* (Eckart, 470-471; Wander IV, 335); *wer nig schrivt, de nig blivt*, wer ein behaltener Mann bleiben will, muss über Ausgabe und Einnahme ordentlich Buch halten (Wander IV, 336). In mlat. *scripta manent of littera scripta manet*. Zie ook Jan Matthijssen, *R.v.d. Briel*, bl. 82.

1) In den zin van 'door den beugel kunnen' lezen we 'over de schreef kunnen' in *Handelsblad*, 29 Oct. 1914 (avondbl.), p. 5 k. 3: De inhoud van het weggelaten gedeelte kon zóó weinig over de schreef, dat de directie (van de Figaro) gemeend had het entrefilet met een laag chemische, ondoorzichtbare stof te moeten overstrijken.

2) *Ndl. Wdb.* XIII, 1241.

3) Steets was hy op 't Kantoor en met de nues int boeck;
Syn mutsjen op zyn hoofd, zyn mouwen an voort wrijven,
Want hy was besich staach met dit of dat te schrijven.

4) *Ndl. Wdb.* IV, 1744; 2146.

2033. Iemand eene schrobbeering geven,

d.w.z. iemand een standje geven, de les lezen, den mantel uitvegen; hem doorhalen, hem de ooren wasschen; *iemand een katje geven*¹⁾; eig. iemand op eene ruwe wijze boenen, zoodat deze uitdr. te vergelijken is met de vroegere *iemand met een boender schrobben*; *iemand boenen*²⁾. Vroeger kwam voor: iemand (*be*)schrobben (fri. *immen biskrobje*); iemand eene *schrobbe* of eene *schrobbing* geven; iemand *schrobbeeren* (De Jager, *Frequ.* I, 605; II, 497; Sewel, 713; *Ndl. Wdb.* II, 2001). De tegenwoordige uitdr. staat o.a. in *W. Leevend* I, 274; *C. Wildsch.* VI, 35; *Br. v. Abr. Bl.* I, VI. Voor Zuid-Nederland vgl.: iemand een *schabaring* geven (*Ons Volksleven* VII, 71; *Antw. Idiot.* 1058); eene *schrabbade* geven (Schuermans, 599 b); Rutten, 203: *schrobben* en *schrobbing*; in Deventer en elders in het Noorden ook: iemand een *uitschrobbéring* geven (Draaijer, 35 b); vgl. *Waasch Idiot.* 589: *iemand zijn schuurwater geven*; nd. *eine gude Schrape krêgen* (Eckart, 470).

2034. Op (losse) schroeven staan (- zetten),

d.w.z. onzeker, onvast staan of maken, zoodat er niet op te bouwen is; hd. *auf Schrauben stehen, setzen*, unfest, so dasz jederzeitige lösung möglich ist³⁾. Zie Pers, 567 b: Louis de Requesens, die der landen vryheeden socht op schroeven te stellen; 602 a; 710 b; Hooft, *Ned. Hist.* 984: 't Welk 't heele werk op schroeven stelde; 159: Dat deeze woorden op schroeven staande hoe schoonder van schyn, hoe ydeler of bedrieghelyker van gronde waren; Tuinman I, 236: 't Staat op schroeven, dit zegt men van 't geene geen zekere vastigheid heeft', dat van het hoofd, de hersenen, gezegd ook voorkomt bij Langendijk, *Wederz. Huw.-Bedrog*, vs. 1079⁴⁾. Mèt het bijv. naamw. *los* komt de uitdr. evenwel ook reeds in de 18de eeuw voor, zooals blijkt uit Sewel, 713: Zyn hoofd staat op losse schroeven ('t is een loskop), *he is a weather cock, a wild goose*, waarvoor thans nog in Limburg gezegd wordt *de kop staat hem net als op een wervel* (Welters, 80); Harreb. II, 262; *Ndl. Wdb.* VIII, 2953; *De Telegraaf*, 2 Dec. 1914 (ochtendbl.), p. 3 k. 4: De mobilisatie heeft dezen zomer veel op losse schroeven gezet; *Nw. School* VI, 206: Heel ons optreden bestond in een op losse schroeven zetten van vastgeroest-ingedraaide waarheden; *Handelsblad*, 6 April

- 1) *Dievenp.* 125: Toen liet ik me verleiden een uitdrukking te gebruiken, die me een katje zou hebben bezorgd van m'n inspecteur, als ik vroeger zoo iets in de theorieklas zou hebben gezegd! In *C. Wildsch.* III, 263: *iemand een oud kattedakkes* (leelijk gezicht, onaangename bejegening) *geven*; bl. 346: Het lijkt me niet alle daag zulke *kattedakkesjens* van mijn' baas af te wachten; *Ndl. Wdb.* VII, 1860.
- 2) *Ndl. Wdb.* III, 150; 152.
- 3) Grimm IX, 1651. In *V- Janus*, 252 komt de uitdr. voor in den zin van *vast staan*, als het ware vastgeschroefd.
- 4) Vgl. De Bo, 774: *Ontdraaid zijn*, niet wijs zijn; syn. van *er is 'nen snaar* (of *een vijs*) *los*; hd. *ihm ist eine Schraube los*; *verschroben* oder *verdreht sein*; oostfri. *'n schrufe lös hebben*, die Folge davon ist, dasz es einem solchen im Kopfe rappelt (Dirksen I, 45); eng. *he has (got) a screw loose somewhere*; fr. *il manque un clou à son casque*. In het Friesch: *hy is ut 'e skroeven*, hij is in verrukking.

1915 (avondbl.), p. 5 k. 4: Het is toch heel jammer, dat die ellendige oorlog op losse schroeven zet de pogingen om te komen tot een gezond internationalisme. Syn. was *op rollen staan*¹⁾.

2035. Het schuifje krijgen,²⁰³⁵

in de biecht geen absolutie krijgen; eig. het schuifken zien toegaan, zonder dat de biechtvader de absolutie gegeven heeft; Harreb. II, 262 a: *Hij krijgt het schuifje*, dat is: hij wordt niet gehoord, maar ongetroost weggezonden. Algemeen in Zuid-Nederland: *het schuifken geven*, - *krijgen* (Schuermans, 605 b; Claes, 214; Rutten, 204; *Waasch Idiot*. 825; *Antw. Idiot*. 1098) naast *het deurken krijgen* (Rutten, 50 b; Teirl. 267; *Antw. Idiot*. 340; Schuermans, *Bijv.* 62 a), *het vensterken krijgen* (*Waasch Idiot*. 689²⁾ of *een korf krijgen* (De Bo², 1223); *de plank krijgen* (*Waasch Idiot*. 821); *den zak, den knol, den smouter krijgen* (De Bo, 1417); fr. *donner la planche*.

Eindnoten:

2035 Voeg bij: *avoir la planche*.

2036. Schuilgaan,

d.w.z. zich verschuilen, zich verbergen; eigenlijk *te schuile gaan*, waarin 'schuil' een znw. is met de beteekenis van schuilplaats; vgl. fri. *skûl*, *skûle*, schuilplaats, beschutting; oostfri. *schûl*, schuilplaats, afdak, en het Vlaamsche *schuile*, regenscherf (Schuerm. 605 b). Bij vroegere schrijvers komt dan ook nog voor *t' schuil loopen*; *ter schuile staan*; *ter schuil loopen*; *te schuyl steken*; *zich ter schuyl houden*; *ter schuyl voeren*; *zich ter schuyle stellen*, en thans is in het Geldersch nog bekend *in de schûle staan*, beschut staan (Galleé, 39 b). Zie n°. 2029.

2037. Schuilevinkje spelen,

d.w.z. verstoppertje spelen, zich schuilhouden, elders *duikertje-weg*, *schuilmuiltje*, *mol in 't peperhol*, *wegkruipertje spelen* (Leopold I, 120) genoemd. Het spelletje wordt door Kiliaen vermeld als *Schuylwinckelespel*, *borgh-spel*, pueritiae ludus, quo obstructis ei qui in medio sedet oculis, caeteri in latebras sese abdunt, mox dato signo, dum ille latentes vestigat, hi ad sedem eius tanquam ad metam recipientes se, praevertere illum satagunt³⁾; Plantijn: *Schuylwinckelespel*, *le jeu à cachette*, *quand les enfans se vont cacher*. Hieruit blijkt dat de uitdr. geheel veranderd is en dat ze eig. wil zeggen: in een winkel(*hoek*) zich schuilhouden (vgl. ook het vroegere *schuilhoekje* en *schuilhokje* spelen). In de 17de eeuw sprak men van *schuilevinkje spelen*; zie Rodenburgh, *Egl. Poeëtensborstw.* 1619, p. 426⁴⁾,

1) Janssen, *Chr. Verm.* 270: De dronckenscap verstormt de geest, en helptse als aen 't hollen, en maect 'et menschen breyn verbeest, en schroeveloos op rollen (*Ndl. Wdb.* XIII, 928).

2) Vgl. Joos, 76: Biechten, *naar traliekens venster gaan*.

3) *Ndl. Wdb.* III, 566.

4) *Tijdschrift* XXXIX, 157.

waarnaast in de 18de eeuw (zie *Tuinman I*, 234; *Halma*, 714), *schuilewink* spelen, thans als syn. *schuilhoekje* spelen⁵⁾, of *schuilei* spelen⁶⁾. Zie Molema, 369 a; *Taalgids I*, 293; *Kinderspel I*, 42; *Volks-*

5) *De Arbeid*, 21 Maart 1914, p. 2 k. 4.

6) *Handelsblad*, 18 Juli 1914 (avondbl.), p. 5 k. 3.

kunde XIV, 96; *Het Volk*, 15 Juli 1915, p. 1 k. 2: Wij wenschen niet langer schuilevinkje te spelen. Man en paard moeten nu maar worden genoemd; J.W.P. Drost, *Het Nederlandsch Kinderspel vóór de zeventiende eeuw*, bl. 4 vlgg.

2037a. De schuine deur; zie n°. 1019.^{aant.}

2038. Schuin(s)marcheerder,

zwierbol, doordraaier, een raar heer; iemand die den rechten weg niet bewandelt, die schuine gangen, slinksche wegen gaat (op sexueel gebied). Zie *P.K.* 109 en *Nkr.* II, 6 Dec. p. 5.

2039. In iemands schuitje komen (of varen),

d.w.z. het met iemand eens worden; eig. met hem gaan varen, zijne partij kiezen; *in zijn vaarwater komen* (*De Arbeid*, 10 April 1915, p. 1 k. 2); mnl. *in enes pander* (korf) *comen*. In een (of dezelfde) schuit zitten of zijn, in denzelfden toestand verkeeren, het met iemand eens zijn; eng. *to be* (or *row*) *in the same boat* or *embarked in the same boat* or *embarked in the same bottom with*. Vgl.

Winschooten, 241: *Wij sijn in een schuit*, wij hebben geen verschil; W.D. Hooft, *Jan Saly* (1622), 6 v: Wy komen daer mee ghelijck in ien schuyt; *Plaiz. Kijv.* 10: *met iemand in één schuit zyn*, met iemand in denzelfden toestand verkeeren; De Brune, 24: *Hy vaert met ons in 't zelve schip*; Halma, 578: Wij vaaren in eene schuit, wij zijn van één verstand, wij hebben het zelve belang, *nous sommes d'accord, nous avons la même pensée ou le même intérêt*, Sewel, 715; Van Effen, *Spect.* IX, 151: Ik beken, dat ik hier eenigermate met myne Medemakkers in de zelfde schuit ben; *C. Wildsch.* I, 63: Gij komt tog altoos bij slot van rekening nog al in mijn schuitje; *Handelsblad*, 26 Maart 1915, p. 6 k. 4 (avondbl.): Is het dan niet verkeerd, dat de Regeering zich thans begeeft in het schuitje van partijen, die zoo lichtvaardig denken over de gemoedsbezwaren van hun tegenstanders?; *Nkr.* IX, 30 Jan. p. 4: Heb dank, gij, man van het Handelsblad, dat ge meevaren komt in mijn schuitje; Molema, 366 b: *zij komen mit 'n kander in ijn schip* (Tuinman I, 141; Harreb. II, 252 a). In het Bredaasch: *hij zal nog wel in mijn straatje komen* (Hoeufft, 584). Vgl. ook de uitdr. *iemand in (of op) zijn boot krijgen*, iemand tot zijne belangen of zijne denkwijze overhalen; *met iemand in één boot varen* (in *Kippev.* I, 305: U meent dus dat u met Paulus in één boot kunt varen, baron? vroeg de borstelmaker).

2040. In het schuitje zijn (of zitten),

d.w.z. in eene zaak ingewikkeld zijn, welker bestuur men aan anderen overlaat, en overlaten moet (Weiland); zich met eene zaak ingelaten hebben, waaraan men zich niet meer kan onttrekken; vgl. *die in het schuitje (of scheepje) zit, moet meevaren of moet er mee over*, o.a. bij Van Effen, *Spect.* IX, 151; Harreb. II, 262; *Nkr.* VII, 19 Juli p. 2; *Kalv.* I, 67; *Nest*, 52: Maar ik zit nu eenmaal in het schuitje en men moet roeien met de riemen die men heeft; vgl. n°. 1725 en *Antw. Idiot.* 1331: *die in 't schipken is, moet veren*, die gescheept is, moet varen; *Waasch Idiot.* 572 a: *nu gij scheep zijt, moet gij veren*; fr. *qui s'est embarqué doit achever*, fri. *ik sit yn 't skipke*

en ik moet meifarre, ik moet de gevolgen er van dragen; vgl. nml. *ic ben in gewat*
dus moet ic waden over.

2041. In zijn schulp (of schelp) kruipen,

d.w.z. achteruitkrabben, bakzeil trekken; eig. gezegd van een slak of een ander schelpdier, dat zich uit vrees in zijne schelp terugtrekt. De uitdrukking komt in de 16de eeuw o.a. voor bij Marnix, *Byenc.* 1 r. Soo ghebruyckt hier onse Meester Gentianus ten eersten aenval, een also heerlijcke, grondighe ende scherpsinnighe bewijsreden, om sijn seggen te bevestighen, dat de Kettters ende Hughenoosen alreede in haer schelpe beginnen te cruypen. Vgl. ook Sart. III, 9, 97: *Hy kruypt in sijn schulp*, de eo qui metu dat locum potentiori, et revocat se in tutum; II, 5, 57; II, 1, 7. Zie ook Vondel, *Bat. Gebr.* 1249; *Hekeld.* (1707), bl. 71; De Brune, 470; Smetius, 192; Winschooten, 242: *In zijn schulp kruipen*: dit is een eigenschap van de schulpvissen, dewelke eerst leggende gaapen, om aas te vangen, daar naa onraad vreesende, of verneemende, haar schulpen toedoen: soo gaat het ook met sommige menssen, die met den ophef van een saak groot opgeven: maar siende, dat men geneegen is haar met reeden teegen te gaan, terstond haar melk ophaalen: en haar woord, of beloften, of bod geen gestand durven doen: en dan seid men al laggende, *sieje wel! hij kroop in sijn schulp*; Tuinman I, 277; Harreb. II, 52 b; *Jord.* II, 112; *Ndl. Wdb.* XIV, 399. In het fri.: *hy krûpt yn 'e skulp*; in Zuid-Nederland *in zijn schelp kruipen* (ook in den zin van: naar huis gaan); *uit zijn schelp komen*, buiten komen, zijne woning verlaten¹⁾; *in zijn schelp blijven*, zich met eene zaak niet inlaten, er zich niet mede bemoeien; *iemand uit zijn schelp doen komen*, hem dwingen zich door woord of schrift te doen kennen (*Antw. Idiot.* 1070; 2014); in Zuid-Brab. *in zijn kot kruipen*; Twente: *de achterbokse antrekken*; Bommelerwaard: *iemand in zijn nest keeren*, iem. in zijn schulp doen kruipen, (V.d. Water, 111); fr. *rentrer dans sa coquille*.

2042. Van (de) Scylla in (de) Charybdis,

d.w.z. van den eenen slechten toestand in den anderen; van de branding in den maalstroom. De Scylla en de Charybdis zijn gevaarlijke maalstroomen in de straat van Messina; in het middeleeuwsch latijn: *incidit in Scyllam qui vult vitare Charybdin*, en in het gri. bij *Apost.* 16, 49: *τὴν Χάρυβδιν ἐκφυγὼν τῇ Σκύλλῃ περιέπεσον*; hd. *der Charybdis entfliehen und in die Scylla geraten*; fr. *tomber de Charybde en Scylla*; eng. *in trying to avoid Charybdis to drift into Scylla*; Büchmann, 415; *Archiv* XIII, 268; Otto, 82, zie n°. 1920²⁾ en vgl. Brederoo I, 384, vs. 2526:

Al waar 't hem is gegaan, recht alst die gene gaat,
Die de vreeslijcke smuyl Charybdis willen schuwen,
En vallen Schilla wreet bedoven in de kuwen.

2043. Goede sier maken,

d.w.z. fijn, lekker laten opdisschen, een prettig, vroolijk leventje leiden, *mijken en smijken*, zooals de Westvlamingen zeggen; *smikkelen* (Schuerm).

- 1) Ook in Noord-Nederland *uit zijn schelp komen*, te voorschijn komen; vgl. *Handelsblad*, 17 Maart 1914, p. 6 k. 6 (avondbl.): Maar de academische raad der universiteit komt thans ook uit zijn schelp en roept: 'niet verder!'
- 2) Vgl. ook Roscher, *Lexikon der Griech. und Röm. Myth.* I, 487; Baumeister, *Denkmäler* III, 1682; Reclus, *la Terre* (1876) I, 152.

632 *b*; Boekenoogen, 710: *opsmikkelen*); *goeden smik maken* (Kl.-Brab.); fr. *faire bonne chère a qqn*; mnl. *goede (goet) chier(e) maken*, eig. iemand een vriendelijk gelaat (lat. pop. *cara*) toonen, en vandaar: hem goed ontvangen, gastvrij onthalen; en bij verdere overdracht: een vroolijk leven leiden, pret maken; zie het *Mnl. Wdb.* I, 1498; Joos, 81 en Jacobs, *Verouderde woorden*, 52; 229.

2044. De sigaar zijn,²⁰⁴⁴

er bij zijn, zuur zijn, vooral bekend door de operette van H. Bouber, *de Jantjes*, waarin het couplet:

Wordt nooit verliefd, want dan ben je verloren,
Je zeilt er in tot allebei je ooren;
Wordt nooit verliefd, meiden, wat ik zeg is waar:
Als je verliefd wordt, dan ben je de sigaar.

Het Volk, 15 Febr. 1922: Maar toen was de hanedresseur zelf de sigaar; omringd van eenige menschen uit het publiek werd-ie in een doek gevouwen en levend begraven; *D.v.S.* 20: *Je suis le cigare!* Gisterenmiddag moest ik bij den C.C. terecht staan wegens 'n vergrijp; *Handelsblad*, 21 Febr. 1916, p. 5 k. 5 (avondbl.): 't Was een echte Havanna, zei Pietje. Dat zag hij aan de asch. Zijn vader was sigarenmaker. Hij mocht ook een trekje doen. Ik bedoel Pietje. De meester zag het. Toen was ik de sigaar. Hij zei: wee je gebeente als ik je weer zie rooken; *Elseviers Maandschr.* XXVI, 63: En hoe kan ik naar zee gaan met een pandjesjas en een paraplu? Bovendien als opa, de vice-admiraal er achter komt, ben je de sigaar. Ook in den zin van zijn les niet kennen of een slechte beurt maken komt *de sigaar* of *de sik zijn* voor. Syn. is: *de klos, de (te) piel, de pik, de pook zijn*.

Eindnoten:

2044 Syn. is ook in 't Bargoensch *de lul zijn*, wat naast *piel, pik* en *pook* de richting aanwijst, waarin men de bet. van 'sigaar' moet zoeken.

2045. Geen sikkepit(je),

d.w.z. bijna niets, hoegenaamd niets, geen zier. In de 17de eeuw voorkomende in de *Gew. Weeuw.* III, 8: Geen fnazel of zikkepitjen zal er aan manqueeren; zie verder *W. Leevend* VI, 5: Dat de Engelsman alle onze dorpen in Oost-Indien neemt of steelt en geen sikkepit weer wil geeven; *Slop*, 144; *Nkr.* III, 22 Aug. p. 2; IV, 11 Dec. p. 2; VII, 8 Febr. p. 3; *Falkl.* IV, 145; 226; VI, 143; 227; *Mgdh.* 187; *Uit één pen*, 48; enz.; fri. *gjin sikkepit(sje)*. Het wordt ook vervormd tot *sittebit(je)* en *sissepit(je)*. Wat onder een 'sikkepit' moet worden verstaan, is niet geheel duidelijk; waarschijnlijk zal men aan een keutel(tje) van een sik (geit) moeten denken; vgl. het Noordhollandsche *schapepitje* en het mnl. *niet enen stront*; fri. *gjin loart* (keutel); zie *Lat. Versch.* 94 en Schuerm. 611 a¹).

1) Vercoullie, 260 houdt het voor een dial. uitdr. voor 'zulk een beetje, uitdrukking die vergezeld gaat van een gebaar met vinger en nagel'.

2046. Hij is sikker (of sjikker),

d.w.z. hij is dronken; *hij is sela* (Boekenoogen, 924); vgl. hebr. *sjikkôr*, dronken; hd. *schicker*, *beschickert*, *angeschickert*, Harrebomée II, 226 a: *Hij is mooi sikker*, hij is in de beginselen van dronkenschap. In de Zaanstreek zegt men *sikkerig*, een beetje aangeschoten (Boekenoogen,

925). Vgl. *Landl.* 159: Sampanje, as je daar sikker van wor, dan denk je dat je zóo pardoos de hemel in vaart; bl. 317: As tie sikker is, staat ie aldeur te zeure; *Schoolm.* 247: Och, geef je neusdoek eens eventjes, Aal! dat niezen maakt me sikker; Köster Henke, 61; *Nachtb.* 145; *Uit één pen*, 111: Foei! een dominee en dan sikker; t'is meer dan erg; *Op R. en T.* 107: Die sikkere muziekmof; bl. 116; Speenhoff II, 89; *Ghetto*², 16; *Amst.* 26; *A. Jodenh.* 42: *straal-malazeres-sjikker*; *Zandstr.* 100 (*half sikker*); *Zondagsblad van Het Volk*, 30 Mei 1914, p. 1 k. 2 (*half sikker*); *gazzar sikker*, zoo dronken als een zwijn; *so sjikker wie Lot*¹). Hiernaast een znw. *sjikkerheid* (*Jord.* 67) en een ww. (*op*)*sjikkeren*, (*op*)*drinken* (*Zandstr.* 78; *Diamst.* 301). Syn. is *zadder* (o.a. *Nachtb.* 19) of *laveloos* (dial. uitspr. van *lijveloos*?). Vgl. n°. 1051; 1069.

2047. Iemand onder de (of het) sim hebben,

d.w.z. iemand onder den duim, in zijne macht hebben (Boekenoogen, 925). Sedert de 17de eeuw is de uitdr. *onder sim hebben* bekend, blijkens *Kluchtspel* III, 262; zie verder *Tuinman* I, 328; *Sewel*, 718: Iemand onder sim houden (in bedwang houden), *to keep one in aw*; *Halma*, 810: Iemand onder 't zim houden, *tenir quelqu'un dans la crainte ou dans le respect*; *Harreb.* II, 266: *Hij heeft hem onder de sim*. Onder een 'sim', gron. *sem*, verstaat men het in het water hangend gedeelte van een hengelsnoer, ook *achtersim* of *ondersim* geheeten, maar in het Zaansch, Friesch en Oostfri.²) heeft het ook de bet. van band, koord of touw, waarmede een vischnet of een vogelnet is omboord, in welken zin het in de 17de eeuw voorkomt bij *Westerbaen* I (*Ockenb.*), 159 waar hij, sprekende over het vinkenvangen met een slag-net, zegt: 'wat de *simmen* raeckt, laet vleugelen en koppen'. Thans is nog bekend 'simplankje, eene klos, waarom garen wordt gewonden tot het breien van netten', uit welke gegevens wellicht mag worden besloten, dat men *onder het sim* moet verklaren als 'onder het *nef*', dus: gevangen, een vermoeden, dat steun vindt in het gron. *iemand onder slag hebben*, onder den duim hebben, gehoorzaamheid van hem kunnen vorderen (*Molema*, 379 b), waarin 'slag' natuurlijk *slag-net* beteekent. Dat de uitdr. aan het visschen zou ontleend zijn, komt me zeer onwaarschijnlijk voor. In Zuid-Nederland onbekend; fri. *immen onder 't sim hâlde, krije, bringe*; op Goeree en Overflakkee: *iemand onder den benzal* (bindsel, bindzeel) *houden*³).

2048. Een Simsonsverzuchting,

een zware verzuchting, aldus geheeten naar Simson, die in den tempel van Dagon tusschen twee zuilen staande Jahwe smeekte hem nog éénmaal zijn vroegere kracht te Verleenen om wraak te nemen op de Filistijnen. Zie *Richt.* XVI, 28 en vgl. *Camera Obsc.* bl. 82: Op dit gewichtig oogenblik was het dat de merkwaardige Petrus Stastokius Junior een Simsonsverzuchting slaakte.

1) *N. Taalgids* X, 284.

2) *Boekenoogen*, 925 en 710; *Fri. Wdb.* III, 74; *Ten Doornk. Koolm.* III, 183 b. De visschers verstaan onder een *sim* de lijn, welke het gaas van een net omringt.

3) *N. Taalgids* XIV, 252.

2049. Sip kijken,

d.w.z. leelijk op zijn neus kijken; ontevreden, zuinig, sneu kijken; ook onnoozel kijken (V. Schothorst, 198). Zie o.a. *Nkr.* VII, 29 Maart p. 5; *Menschenw.* 314; *Falkl.* VI, 173; VII, 67; *Mgdh.* 138; *Dievenp.* 111; *Slop.* 2; *Jord.* II, 97; enz. Misschien mogen we vergelijken het nd. *sip*, noorw. *sipe*, *sippe*, grienen, de mondhoeken huilerig omlaag trekken; *sippet*, overdreven fijngevoelig, gauw huilend¹⁾. In het Oostfri. is dit woord eveneens bekend; het wordt bij Ten Doornkaat Koolman III, 186 vertaald door *zimperlich*, *spröde*, *albern*, *affectirt*, *geziert*. In Zuid-Nederland onbekend; fri. *sip*, onnoozel uitzierende; *sippens*, verslagenheid, moedeloosheid, treurigheid.

2050. Het loopt met een sisser af.

'Dat wil zeggen: wij dachten wel, dat er vrij wat gebeuren zou, maar 't is slechts eene kleinigheid, en zal tot geene dadelijkheden overslaan. Onder de vuurwerken is een balletje van nat gemaakt kruid, dat wegbrandt, zonder een slag te geven, maar slechts een sissend geluid maakt, en daarom *sisser* genoemd, zeker wel het allergeringste' (Harrebomée II, 270 a); vgl. Sewel, 718: *Sissertje*, zeker vuurwerkje, *a pen full'd with gunpowder*; Weiland: *Het zal met eenen sisser afloopen*, het zal tot geene dadelijkheid komen; *Jong.* 160; *Lev. B.* 135; *Nkr.* III, 18 April p. 4: Het was een heibel en niets meer, die afloopt met een sisser; *Kippeveer* I, 26; *De Amsterdammer*, 26 April 1914, p. 9 k. 1; *De Arbeid*, 5 Nov. 1913, p. 4 k. 3; *Het Volk*, 12 Dec. 1913, p. 2 k. 1: De aanval mislukte, want na eenige uren van debat liep alles met een sisser af; 2 Mei 1914, p. 1 k. 2; 19 Juni 1914, p. 2 k. 4: Tusschen beide bestuursleden ontstond toen wat mot, doch de herrie liep gelukkig met 'n sissertje af; *Kippev.* II, 316; enz. Syn. *met een snister afloopen* (in *Taalgids* III, 157).

2051. Een Sisyphusarbeid,

d.i. een zware arbeid, die nooit tot een einde komt en vruchteloze inspanning vereischt. Sisyphus was door Zeus veroordeeld om een zeer groot rotsblok tegen een berg op te wentelen, doch zoodra hij bijna den top had bereikt, rolde het blok naar beneden, zoodat hij telkens op nieuw moest beginnen. Vgl. het lat. *saxum vorsare* (Otto, 310); fr. *un travail de Sisyphé*; hd. *eine Sisyphusarbeit*; eng. *a Sisyphian task*, - labour.

2051a. Zich sjakes houden; zie n°. 1009. ^{aant. 2)}**2052. Sjappietouwer,** ²⁰⁵²

ook genoemd een *sjap* of een *sjappie*, is een losbol, lichtmis, gemeene kerel, slampamper. Het woord komt in het begin der 18de eeuw bij ons voor in den vorm

1) Franck-v. Wijk, 610.

2) Aldaar had moeten worden verwezen naar 't fr. *faire le Jacques*(s), zich onnoozel houden, dat evenwel van jongen datum is.

sappatouwer, sabbetouwer, sjappetau, sapitau en *sappetau*³⁾ als naam van een matroos van de groote vaart, van de O.-I. vloot;

- 3) In een pamflet van 1702 komt naast *sappetau* ook *sappetausvaarder* voor. Het schijnt dat de beteekenis van *sappetau* door den schrijver toen niet meer werd gevoeld en hij er den naam van een land in zag (*Tijdschrift* XXXIV, 68).

het is, volgens eene gissing van Dr. A. Beets, van Maleischen oorsprong en ontstaan uit *siapa taoe* of *tau*, wie weet het? in indiomatisch Hollandsch: weet ik het? gaat het mij wat aan? wat raakt het mij? Onze ruwe oostinjevaarders, die dit dikwijls zeiden, kregen hiernaar den naam van *siapa-tau*, *siapa-tautje*, *siapa-tauer* (= *siapa-toea*-zegger; vgl. fr. *un je m'en foutiste*, - *moquiste*; *un jusqu'aboutiste* in *Amsterdammer*, 9 Febr. 1924, p. 3: Wie eens met De Metz gesproken heeft, met dezen sluwen, gladden en chauvinistischen *jusqu'aboutiste*, krijgt onmiddellijk dezen indruk: eng. *a devil-may-care*; hd. *Heinrich Jasomir-gott*; ndl. *een ezeltje-draag-maar* (*Nkr.* VII, 15 Maart p. 2); *een door dik-en-dunner* (*De Arbeid*, 5 Nov. 1913, p. 1 k. 4; 3 Januari 1914, p. 4 k. 2; *Het Volk*, 15 Nov. 1913, p. 1 k. 3); *de partij der Het-geeft-toch-geen-bliksemers* (*Nkr.* VII, 8 Maart p. 2); *Het Volk*, 13 Maart 1915, p. 6 k. 4: *De wasch-echte geen-man-en-geen-centers*), d.i. iemand die zich niets ter wereld aantrekt, een onverschillige vent, een rouwe klant, een ongure gast; 'zoo werd het gaandeweg een generieke benaming voor onverschillige vechtersbazen en loszinnige pierewaaiers'. Hiernaast is ook een verzwakte opvatting gangbaar geworden; immers in de 18de eeuw beteekent het gewoon *zeerob*, *zeebonk*, zooals o.a. blijkt uit:

Sapitau, Sapitau weet geen beter raad,
 Als dat hij weer naar den zielverkooper haat.
 En voor al zijn druk
 Acht het hem voor geluk,
 Als hij maar weer naar Indië gaat.

Een rijmpje dat in de 18de eeuw de matroos zong, die zijn opgespaard geld aan land verteerd had en zich opnieuw bij de Compagnie liet aanwerven¹⁾. Zie *Tijdschrift* XVII, 193-199; XXII, 202; XXIX, 316 en vgl. *Sjof.* 118: Wat is dat voor een sjappie; *Landl.* 13: Van die sjappies as wij, ze kanne je misse; *Jord.* II, 67: 't Stonk er eeuwig en niks dan chappies zwabberden om je heen; *Dukro*, 116: De eerste de beste sjappie wordt reiziger; *Lvl.* 306: Twee geparfumeerde sjappies met gekleurde zakdoekjes; *Nkr.* VII, 11 Jan. p. 6: De Protestantsche sjappies daar komt de Dominé voor; 8 Maart p. 3: Die brave sjappietouwers; Speenhoff II, 89: Bij de politie was niemand zoo gauw in 't bekeuren van sikkere sjappen; *Zondagsblad van Het Volk*, 30 Mei 1914, p. 2 k. 2: Lelike sjap! schold Jaap binnensmonds; *Het Volk*, 22 Juni 1914, p. 5 k. 3: En de jongens die dansten en een gong er net staan doen als een beroepsorgelsjap; *De Telegraaf*, 18 Juni 1914, p. 5 k. 3 (ochtendbl.): Verreweg de meeste visschers is het om het vermaak zelf te doen. Natuurlijk zijn er 'sjappies' onder. Maar het zijn uitzonderingen; *D.H.L.* 39: De sjap Loods trekt z'n kapotjas uit en die van korporaal Stam aan; *Nkr.* IX, 27 Maart p. 7: Vroeg in den avond kwamen er al twee binnen, een gewone sjap en een matroos; *Opprel*, 82: *sjappietouwer*, losbol, doordraaier, lichtmis.

Eindnoten:

2052 / in indiomatisch Hollandsch.

1) *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië*, LXIX, bl. 365.

2053. Sjeezen,

d.i. ophouden met de studie, de hoogeschool verlaten zonder dat men zijne studie heeft voltooid; eig. op een sjees wegrijden²⁾; vgl. Harreb. I, 107: *Hij is op de chais*, hij is voort, in den wind; V. Ginneken I, 513:

2) Een andere verklaring bij De Cock, 341.

gesjeesd worden, gedwongen heengaan van de universiteit; *gekard zijn*, van de Militaire Academie verwijderd zijn; *opkrossen* (eig. *opkarossen*¹⁾), *opkarren*; in Zuid-Nederland *sees*, fr. *chaise*²⁾; *opsjeezen*, weglopen (Rutten, 163: Tuerlinckx, 457) naast *seezen*, *sjeezen*, lopen, vluchten (Rutten, 204; *Antw. Idiot.* 1101); *afseezen*, snel aflopen; *deurseezen*, snel voortlopen (*Antw. Idiot.* 142; 346); *opseezen*, zich wegspoeden; *iemand iets opseezen*, iemand iets aansmeren (*Antw. Idiot.* 906); *wegseezen* (in Kl.-Brab.), *uitseezen*, *verseezen* (*Antw. Idiot.* 1297; 1351); Boekenoogen, 923: *seezen*, zeer snel voortbewegen, hard lopen; Köster Henke, 61: *sjeezen*, hard lopen, wegvluchten.

2053a. Sjikker; zie n°. 2046.^{aant.}

2054. Ergens naar slaan,

ook wel *ergens een slag naar slaan*, d.w.z. ergens in het blinde naar raden; Kil.: Slaen nae eenigh dinck, j. gheraed en, conicere, coniectare. De zegswijze luidde oorspr. 'ergens naar slaan, *als de blinde naar het ei*, zoals blijkt uit *Lekensp.* I, 2, 60:

Niement en mach volweten
Sine (Gods) ghedane, noch sijn wesen;
Ende die daer meest na lesen,
Dolen meest weder ende wey,
Alse die blinde die slaen na tey,
Dat haerre gheen gheraken en can³⁾.

Zie verder *Sp. d. Leken*, 78 r. Hi sloecher vaste mit een stocke na, ghelijc dat die blinde na den eye doet; Hild. 169; 463: *den blinden slach slaen*, in den blinde slaan; *Teest.* 1475; 1496; *Mnl. Wdb.* VII, 1215; Campen, 123: *ick slae daer nae als die blinde nae 't Ey*; Servilius, 40: *hy slaet daer na gelyc de blinde na dey*; Pf. Muller, 584 (anno 1607), bl. 2 v. Desen slaet als eenen blinden naer 't ey metter gis; Hoofft, *Tac. Ann.* 280; Harreb. I, 62 a; III, 131 b; Erasmus, CCLXVI; Schuermans, 60; Joos, 28: *slaan gelijk de blinde naar 't ei*; *Antw. Idiot.* 400: *blindeislaan*, geblinddoekt naar een ei slaan; 1112: *naar iet slagen*, er naar raden; *naar iet slagen gelijk 'nen blinde naar 'en ei*; *Waasch Idiot.* 123 b; 594 a; Tuerlinckx, 85: *blindemanslaan*; *Kinderspel* IV, 148-150. In het Friesch: *hy slacht (of riedt) der nei as de bline nei 't aei en hy slacht der in slach nei*. Zie n°. 2058 en vgl. het vroegere *blindpotten*, slaan naar een pot, dien men niet kon zien; in den blinde handelen (*Ndl. Wdb.* II, 2862).

2055. Iemand in slaap wiegen,

- 1) Niet te verwarren met *opkrassen*, dat ook beteekent weggaan, eig. *krassend*, *strijkelings langs iets gaan*; zie het *Ndl. Wdb.* I, 1102; XI, 956.
- 2) Zie Schuermans, 608: *sees*, rijtuig met twee raderen en een peerd; bij De Bo, 205: *cieze*; in *Waasch Idiot* 154; *ceeze*, licht rijtuig op twee wielen. Op Marken is de *sees* of de *sjees* een kerkbank (*Taalgids* IV, 201), mnl. *siedse*, fr. *siège*, lat. *sedes*.
- 3) Men moest trachten geblinddoekt een ei, dat aan een koord was opgehangen of op den grond was gelegd, met een stok stuk te slaan.

d.w.z. iemand met mooie woorden of beloften misleiden, paaien, bezighouden; 17de eeuw ook alleen *iemand wiegen*; vgl. in denzelfden zin fr. *bercer qqn*; hd. *einen einschläfern*; eng. *to lull to sleep*. Vgl. Hooft,

Ned. Hist. 377: Evenwel, hoe heftig hy de vyandschap inzette, zoo verzuimd' hy echter niet de volken met aanbodt van genade, en voorslagh van vreedde, te wiegen; V. Lummel, 375:

Don Lowijs kon soet wiegen
d'Arme Mooren met soeten klap:
Om hun soo te bedriegen,
Gelijck Judas en Joap.

Cats I, 469: Wie sich door praet in slaep laet wiegen, die kan men wonder haest bedriegen; Winschooten, 359: *Iemand in slaep wiegen* beteekend oneigendlijk: iemand onder schijn van vrindschap en door goede woorden, en beloften bedriegen; Tuinman I, nal. 28: *Hy laat zich in slaep wiegen*, dat is, hy laat zich bedrieglyk gerust en zorgeloos maken, om geen quaad te vreezen, en niet op zyne hoede te zyn; Sewel, 958; Halma, 784; Harreb. II, 199 a; *Antw. Idiot* 2159; *Waasch Idiot*. 742; *Handelsblad*, 21 Mei 1915 (avondbl.), p. 1 k. 1: Engeland, waar men zich in slaep laat wiegen door al te luidruchtige berichten van overwinningen, die slechts van lokaal belang zijn; *Nw. Amsterdammer*, 30 Jan. 1915, p. 3 k. 1: Men late zich niet in slaep wiegen door de misleidende zinswending van het bericht. In dieventaal beteekent 'iemand in slaep wiegen' hem stomdronken maken; vgl. *Dievenp.* 26: Zóó handig hadden de heeren 't aangelegd, dat ze hun slachtoffer in slaep hadden gewiegd, waaronder ze in 't bargoensch verstaan, dat de man stomdronken in 'n hoek van de kroeg z'n roes zat uit te slapen.

2056. Er een slaatje uitslaan (of maken),

d.w.z. met iets een voordeeltje behalen. Vgl. Harreb. II, 270: *Hij zal daar een mooi slaatje vandaan halen*, d.w.z. hij zal er een groote erfenis vandaan halen; *Nest*, 83: Er was een slaatje te slaan; *P.K.* 116: Dat mensch maakt er alleenig nog een goed slaatje uit en ik blijf nuchter van de foien; *De Arbeid*, 14 Januari 1914, p. 4 k. 3: Was dat wel het geval geweest, dan had deze bakker ook nog een aardig slaatje geslagen uit deze verhooging van den melkprijs; 5 Dec. 1914, p. 3 k. 4: Of men nu de eene kapitalist neemt of den ander, zij trachten allemaal een slaatje uit den huidigen toestand te slaan; *Het Volk*, 1 Maart 1913, 2de bl.; 23 Oct. 1914, p. 6 k. 2: Intusschen betaalt het gemeentebestuur geen salaris aan plaatsvervangende leerkrachten. Zoo slaat het in dit opzicht nog een slaatje uit den toestand; *Menschenw.* 224: Moar stommeling! zien jullie dan nie dat die skoelje d'r 'n sloatje van moakt? Jullie bin ommers 'n vetje veur sain, 'n kalfskoetje; *Amstelv.* 58; *Nkr.* VII, 4 Januari p. 4: Licht slaat er de partij der orde ten slotte nog een sla'tje uit; 19 Juli p. 2: Ook in dat geval kunnen wij een aardig slaatje slaan; VIII, 3 Oct. p. 2: Elke gebeurtenis welke hun hoop geeft er een slaatje voor hun zaak uit te kunnen slaan; 12 Dec. p. 4: Dan sla je een slaatje met deze wet uit de tijdsomstandigheên; IX, 27 Febr. p. 5: Valt er uit handel in vleesch of graan menigmaal niet een slaatje te slaan?; IX, 13 Maart p. 6; *Jord.* II, 157: Wou hij zich nou nog vermaken met het oppeuzelen van een zóó blond slaatje (*een meisje*); *Handelsblad*, 22 Mei 1915 (avondbl.), p. 2 k. 2: Werklieden die uit het gebrek aan werkkrachten gepoogd hebben een slaatje te slaan. Een 'slaatje' (verkleinw. van *salade*) zal wel moeten vergeleken worden met een *vetje*, zoodat slaatje hier beteekent iets lekkers, iets prettigs; daarna

iets voordeeligs, een *patrijske* (Zuidndl.). Of moet aan slaatje in den zin van een 'pruim' tabak¹⁾, een *kees*²⁾, een *kaai* (in *Jord.* II, 368, 420) gedacht worden? Een derde onderstelde, doch niet zeer waarschijnlijke mogelijkheid is, dat we er een verkl. vorm van het verbaalnomen van den stam van 'slaan' in moeten zien (vgl. *zijn weetje weten*³⁾). Syn. *een slagje slaan uit iets*, in *Amsterdammer*, 19 Aug. 1922, p. 8 k. 2: De Romeinen hadden de voortreffelijke gewoonte uit hun ambtenaren een slagje te slaan.... ze lieten hun magistraten betalen voor de eer.

2057. Slabbakken,

d.i. lui zijn, talmen; Afrik. *slabak*. In de 16de eeuw bij Kiliaen; *S l a b b a c k e n*, *s l a p p a c k e n*, *labascere*, *languescere*, *deficere*, *laxari*: Plantijn: *S l a b a c k e n*, *commencer à fleschir et faillir*, *labascere*; *de n e r i n g e s l a b a c k t*, *la traffique commence à se fleschir*, *labascit negotiatio*. In het laatst der middeleeuwen (*R.v. Gouda*, 373; *Despars*, I, 254) en in de 16de eeuw beteekent slabbakken, *slap worden*, *aan kracht verliezen*, *verflauwen*, *verzwakken*, beteekenissen, die nu nog voor dit woord in Zuid-Nederland gelden⁴⁾; in de 17de eeuw ook trans. verwaarloozen⁵⁾. In de 18de eeuw komt ook *slapbakken* voor (*Van Effen*, *Spect.* IX, 118). Dat slabbakken eig. zou moeten luiden *slaphakken*, d.i. met slappe hakken gaan, is niet zeer waarschijnlijk⁶⁾. Hoe het dan wel is ontstaan, kan echter evenmin met zekerheid worden gezegd; vgl. evenwel De Bo, 1026, die meent dat het kan zijn gevormd uit *slakken*, *slap worden*, verminderen, met ingevoegd *ab*, dat volgens hem ook in andere woorden voorkomt. In dat geval zouden we met een zoogenaamden 'streckform' te doen hebben. Zie *Beiträge* XXIX, 346 vlgg.; H. Schröder, *Streckformen*, 183. Zie n°. 2069.

2058. Slabek of slasmoel.

In Amsterdam wordt een groote mond een **slabek**, een *slasmoel* of een *slamond* genoemd; ook iemand die zoo'n mond opzet, heet een *slabek*; vgl. *Slop*, 233: Maar wat 'n slabekken! wat zeg-je me daarvan? ze zouden je waarachtig door de straat brengen, zulke kletswijven; *Jord.* 72: Toch durfde niet één der Paard-in-de-Schout-beschimpers zich op

- 1) Zie *S.M.* 98: Jij komt uit den Oost, jij zal wel goeie tabak hebben. Nou ik gaf 'm een slaadje; Bouman, 95; Molema, 382; fri. *slaedsje*, een pruim tabak; *een versch slaatje*, het laatste restje uit een groezeligen puntzak (*Amsterdammer*, 29 Juli 1922, p. 9).
- 2) Zie *A. Jodenh.* II, 26; *Onderm.* 33; *Menschenw.* 8; *Handelsblad*, 16 April 1914, p. 5 k. 1; Nierstrasz, 25; *D.v.S.* 69: Kauwend op z'n van links naar rechts laveerend 'keesie'; *Ndl. Wdb.* VII, 2006; *Antw. Idiot.* 1802; *kees*: snuifje.
- 3) *Leuvensche Bijdr.* X, 191. Aan 'slaatje' in de bet. rommel, zoodje (zie Rusting, 144; fr. *salade*) kan toch zeker niet worden gedacht.
- 4) Zie *Antw. Idiot.* 2033; *Waasch Idiot.* 593; Schuermans, 614. In Noord-Holland komt *slabbakken* ook voor in den zin van *verslappen*, *verminderen*, *stillen* (van den wind); Bouman, 96; op Zuid-Beveland in dien van *verminderen* (*Nw. Ndl. Taalm.* II, 233).
- 5) Zie V.d. Venne, *Tafereel v.d. Belacchende Werelt*, anno 1635, bl. 161: Alle werckcluyden, die haer loon te vooren op-eyschen ende 't werck slabacken.
- 6) Zie *Tijdschrift* VII, 319-320; XVI, 206, waar het voor een met een *k* suffix gevormde afleiding van *slabben*, *slap worden*, aan kracht verliezen, wordt gehouden.

hem werpen, omdat hij zelf zoo'n brutaal prevelement had en een sla-bek voor tien, vol wreed en wrang gevloek en gedreig; *Jord.* II, 177: En voor den kijvenden slabek van zijn vrouw Nel, trilde hij van nerveuzigheid; bl. 129: Dan weer zet je een slabek en een kol (hebr. *kool*, stem) en schreeuw je; bl. 309: As je 'n mut aarepels in je slabek gooit.... seit de laatste nóg.... plomp! bl. 486: En je moeder.... die haaibaai....¹⁾, die slabek; *Kunstl.* 2: Kom, penneprikker, laat d'r je lijfie ereis beefe! Soo! soo! maar geen slabek van kuresoul; bl. 270: Zoo lapte ie dat sluwigjes en suste ie haar sla-mond; *Falkl.* V, 56: Hou je slabek dicht; *Nest.* 54: 'Trijn' riep ze met d'r slasmoel, d'r is iemand voor je. - Deze naam is ontleend aan iemand, die luide roept dat hij *sla* te koop heeft, en daarbij den mond wijd moet openzetten.

2059. Een slag slaan in (of naar) iets,

d.w.z. iets op den gis ramen; eig. in het wilde, in het honderd naar iets slaan, lukraak; mnl. *den blinden slach slaen*. Zie n°. 2054 en vgl. Winschooten, 257: *Slaat 'er een slag in*: doet het bij de gis; Halma, 582: *Wij moeten 'er eenen slag in slaan*, wij moeten 't bij de gis raamen; Van Effen, *Spect.* IX, 147; Tuinman I, 225 verklaart *men moet 'er een slag in slaan*, de zaak door inschikking vereffenen. Vgl. voor Zuid-Nederland De Bo, 1028 a; Rutten, 206 b; *Waasch Idiot.* 593 b; *Antw. Idiot.* 1111: *er 'ne(n) slag deur slagen*, iets bij benadering bepalen, sprek. van eene rekening, eene schuld.

2060. Zijn slag slaan (of waarnemen),

d.w.z. eene gunstige gelegenheid waarnemen; mnl. *sinen slach wachten of merken*; eig. gezegd van iemand die strijdt en het gunstige oogenblik waarneemt om zijnen tegenstander te treffen (vgl. het mnl. *sinen slach sien*, zijne kans schoon zien), of gezegd van een kaatser, zooals men zou opmaken uit Vondel, *Gebroeders* (anno 1650), bl. 25: Den hemel kaetst uw toe: dies neem die slagh nu waer. Bij Sartorius I, 8, 37: *neemt u slach waer; smeeet het yser als 't heet is*; zoo ook III, 5, 2; Vondel, *Virg.* I, 177; II, 230; Pers, 78 a; 739 a; Rusting, 220; *Janus*, 8: *zijnen slag waarnemen*; Halma, 582; Sewel, 721; Harreb. II, 271; *Dievenp.* 115; *Landl.* 363; enz. In het fri. *in slach slaen*, belangrijk voordeel behalen; eng. *to do a good stroke of business*; fr. *faire son coup*; hd. *seinen Schlag machen* naast *seinen Schnitt machen*, dat doet denken aan het slaan (dorschen) en afsnijden van het graan en te vergelijken is met het Bredaasche *goed zijn snitjes snijden (doen of maken)*; zie Hoeufft, 558 en vgl. vooral De Bo, 1028 a, alwaar o.a. uit de 16de eeuw wordt aangehaald *zijn slach schoon zien*; verder *Waasch Idiot.* 593; *Antw. Idiot.* 1111; Rutten, 206 b: *zijnen slag schoon hebben*, in gunstige omstandigheden zijn om iets te doen; en vgl. nog het mnd. *sinen toge tèn*, seinen Profit machen. Syn. was in de 18de eeuw *zijn grut slaan*²⁾.

2061. Zonder slag of stoot,

d.w.z. zonder een slag met het zwaard of een stoot van de lans; zonder eenigen tegenstand. Vgl. Maerlant, *Oversee*, vs. 221: Bi Carle, die node sach dat si (*de kerk*) stoot ontfinck of slach; Melis Stoke VIII,

1) *Germ.-Rom. Monatschr.* IX, 51.

2) *Ndl. Wdb.* V, 1179.

vs. 1091: Soudemen in deser noot sonder slach ende sonder stoot tlant upgheven? *Sp. Hist.* IV⁷, 33, 49: Sonder slach ende sonder stoot (vgl. 12: sonder slach ende clop; Heelu, 2684: *Sonder slach ende sonder steke* (niet in een strijd maar door ziekte); *Exc. Cron.* 138 b: Si en schoten niet eenen schoot, maer lieten se incomen sonder slach oft stoot; Vondel, *Gijsbr. v. Aemstel*, vs. 6:

De vyant, zonder dat wy uitkomst durfden hoopen,
Is, zonder slagh of stoot, van zelf het velt verloopen.

Pers, 161 b; *V. Janus* III, 222; Sewel, 721: Zonder slag of stoot, *without drawing a sword, or without any resistance*; Halma, 582; Harreb. II, 272 a en Oudemans, *Wdb. op Hooft*, 455; Afrik. *sonder slag of stoot*.

2062. Op slag komen (of raken),

d.w.z. goed aan den gang komen, de vaardigheid, de handigheid van iets beetkrijgen, op streek komen (vgl. *de kluts kwijt zijn*); op slag zijn, goed aan den gang zijn, de vaardigheid beethebben; eig. de bepaalde wijze van slaan (voor het eene of andere doel, bijv. het dorschen, roeien, smeden of kaatsen noodig) kennen. Zie Molema, 379: *an slag kennen komen*, kunnen beginnen; Ten Doornk. Koolm. III, 190 a; bij Rutten, 207 a: *op slag kunnen komen*, zijne spreekbeurt krijgen, dat wellicht te vergelijken is met *geen slag aan den bak kunnen krijgen*, door het praten van anderen niet aan het woord kunnen komen (*Ndl. Wdb.* II¹, 872); fri. *op slach reitsje*; *hy is aerdich op 'e slach*, slaat gelukkige ballen; Afrik. *hy kom nou op slag*.

2063. Slag houden,

d.w.z. in dezelfde maat iets verrichten; hd. *Takt schlagen, halten; Schlag halten*; eng. *to keep stroke*, bij 't roeien (vgl. Vondel, *Virg.* II, 93; 134); Kil. Slach, mate in den sanck, modi, moduli, mensurae cantus, numeri; slach houden in danssen, j. voet houden; mnd. *slach*, mass, takt. De uitdr. kan ontleend zijn aan het smeden, zooals blijkt uit *Ferguut*, vs. 1875:

Noit smet bet slach hilt
Dan si twee, op een anebilt.

Vgl. Cats I, 509: Daer er veel smeden moet men slagh houden; De Brune, 282: t Is van nooden slach te houden, daer der vele smeden zouden; Vondel (ed. Unger), anno 1646, bl. 151: De smeden onderling uit al hunne kracht slagh houden; Sewel, 721: Slag houden (gelyk ankersmidts), *to strike exactly at one's turn*; Halma, 582: Slag houden, op zijne beurt slaan gelijk de smeden; 203: Hamerslag houden, *battre le fer l'un après l'autre, comme font les forgerons*; Grimm IX, 326; Ten Doornk. Koolman III, 190; *Ndl. Wdb.* V, 1744. In Zuid-Nederland: *slag houden*, op maat kunnen dorschen (*Antw. Idiot.* 1112); *slag houden in 't spreken*, op zijne beurt goed kunnen redeneeren (vgl. n°. 2062 en Halma, 582).

2064. Met den (of een) Franschen slag,

d.w.z. niet degelijk, niet grondig, onnauwkeurig, slordig en half. In de 17de en 18de eeuw was de uitdrukking bekend als term in de rijkunst. Vgl. *Gew. Weeuw.* III, 6: Zy verstaan de Fransche slag, d.i. het klappen

van de zweep; Van Effen, *Spect.* I, 30: Wy leiden 'er de Fransche slag eens over, en lieten hem de hielen van onze ruintjes zien; bl. 56: Ik ben tegenwoordig bezig met een Tractaatje te schryven, over de Konst van een Sweep wèl te handelen, beneffens een nauwkeurige beschryvinge van een nieuwe Fransche slag, die ik zelfs heb uitgevonden; bl. 80: Dat je maar een broddelaar bent, en de Fransche slag niet eens weet ter degen te slaan; Bartelink, *Beemst. Kermis* (1774), bl. 3: Men hoort (*op eene paardenmarkt*) den franschen zweepslag kletsen, door vaardig slingeren, terwijl de kooplieden zwetsen; E. Wolff, *Walcheren* (1769), bl. 198: Jan slaat den Franschen slag en doet het (*schoone span*) lustig springen; zie ook *Nav.* III, bijbl. CXCII en *Harreb.* I, 195: *Hij legt er de Fransche zweep overheen of hij slaat den Franschen slag*; *Jord.* 133: Tusschen het gepel en gekook, beredderde ze de grienende kinderen, met franschen slag. Onder een Franschen slag zal men dus een bepaalden slag met een lange zweep moeten verstaan, wellicht een die los en zwierig is; vandaar kon *met den Franschen slag* de beteekenis aannemen van: op losse, zwierige wijze¹⁾, luchtig, niet degelijk. In het fri.: *him er mei in franske slach ôfmeitsje*. In Noord-Holland zegt men: *ergens een bolstaart van maken*, er zich met een Franschen slag afmaken (De Vries, 66); in de Zaaansche volkstaal: *iets 'en streek van Pauw geven*, iets met den Franschen slag doen (Boekenooogen, 734²⁾).

2065. (Den) slag van iets (beet)hebben,

d.w.z. bedreven, behendig zijn in iets; iets gemakkelijk kunnen doen; de behandeling van iets beethebben, *er het stieleken van hebben* (*Waasch Idiot.* 629 b). Vgl. voor de 17de eeuw Van Moerk. 202: Al weer moet ic door beswering maken gewach, met een drolligen slach soo sal 't in zijn werck gaen; Winschooten, 257: Slag een handeling of *habitus*, of handigheid, *dexteritas* beteekend: *dat is geen slag: hij heeft 'er geen slag van*; Vondel, *Aenleidinge*: Wie dit maghtigh is, en daer den slagh van heeft, kan veel velts winnen; *Harreb.* II, 270; *Antw. Idiot.* 1111: *van iet den slag weg hebben*, het kennen; *hij heeft den slag van de zweep weg of hij kent den slag van de zweep*, hij weet hoe hij 't moet doen, hoe hij 't moet aanleggen. Synoniem is het vroegere *een greep in iets hebben*, waarnaast ook voorkomt *den (de) greep weghebben* (*Waasch Idiot.* 265 b; hd. *etw. im Griffe haben*), de handigheid van iets beethebben, waarin greep uit de bet. wijze van aanvatten, manier van handelen, die van *vaardigheid, handigheid* in het algemeen ontwikkeld heeft (*Ndl. Wdb.* V, 637). Vgl. ook het fri. *de guit of de goai*³⁾ *der fen habbe*; oostfri. *hê hed d'r gôd slag fan* (Ten Doornk. *Koolm.* III, 190 a); *de pak van iets hebben*, dat in het Bredaasch, Limburgsch en Antwerpsch bekend is (Hoeufft, 447; *Antw. Idiot.* 933; 't *Daghet*, VII, 49); *ievers de snee van weghebben* (*Antw. Idiot.* 1138); het noordh. *er den vaat van weg hebben* (Bouman, 110); westfri. *er de fit* (vgl. eng. *fit?*) *van weghebben* (De Vries, 70); het Vlaamsch *den feem hebben van iets* (De Bo,

- 1) Vgl. *Het Volk*, 27 Mei 1915, p. 1 k. 1: Het is wel geen bezem, waar de jonge professor mee werkt, het is eerder een zwabber - maar groot is het ding, waar hij mee zwaait, en hij doet het met een Franschen slag.
- 2) De beteekenis van 'handigheid' heeft Fransche slag bij J.J. Cremer, 't *Hart op de Vêluw*. Hoe 't zoo geloopen was, kos Bram zich eiges niet verkloaren, maar met 'en wondere Franse slag had die tolboas hum tot den aftocht bewogen.
- 3) Vgl. *ga je gooi*; n°. 715.

317 b) en het Hagelandsche *den trek van iet eweg hämme* (Tuerlinckx, 634); in het *Antw. Idiot.* 1263: *den trek van iets vasthebben*. Zie n°. 806 en vgl. dial. hd. *den Schlag haben von etwas*; eng. *to get the hang of a th.*; fri. *hy hat er aerdich de slinger fen*; Afrik. *hy het die slag om dit te doen*.

2066. Een slag om den arm houden.

Dit wordt eigenlijk gezegd van een touw, dat men niet ten einde toe laat vieren; vandaar: zich niet onherroepelijk en stellig voor iets verklaren, maar zóo, dat men altijd nog terug kan. Vgl. Tuinman II, 120: *hij houdt de streng, of een slag, om den arm*. Eene synonieme uitdr. was *de bocht onder (of achter) den arm hebben*, dat wellicht eveneens ontleend is aan het vieren van een touw, dat men niet terstond geheel laat uitloopen, maar waarbij men een *bocht*, een slag om den arm houdt, teneinde het uitschieten te beletten. In Groningen en Oost-Friesland beteekent *de bocht om de(n) arm hebben* welgesteld zijn, er warmpjes in zitten. Zie *Ndl. Wdb.* II¹, 651; III, 16-17; Bergsma, 7; *Kippev.* I, 375; *Handelsblad*, 15 Dec. 1914, p. 1 k. 1 (avondbl.): Het Oostenrijksche bericht over den toestand in Servië is een merkwaardig bewijs van de slag-om-den-arm-politiek, die in de oorlogvoerende landen in moeilijke omstandigheden worden gevolgd; Ten Doornk. *Koolm.* III, 190; Dirksen II, 76 en vgl. het Friesch: *hy het de bocht om 'e earmtakke* (elleboog), hij heeft wel geld, is boven Jan; *hy hâldt in slach om 'e earmtakke*, behoudt zich iets voor, zorgt gedekt te zijn; *de slach om 'e earm hadde*, zijn zaak geldelijk goed kunnen drijven; *in slach om 'e earm(en) hâlde*, niet alles zeggen, wat men denkt. In Twente: *nein drei um 'n arm holden*; Afrik. *hy hou nog maar 'n slag om die arm*.

2066a. Een slag van den molen weg (of beet) hebben; zie n°. 1534.

aant.

2067. Op alle slakken zout leggen,

d.w.z. op alle kleinigheden aanmerking maken, bij alles blijven stilstaan. De uitdrukking heeft haar ontstaan te danken aan het volksgeloof, dat, wanneer men zout op een slak legt, deze wegs melt. Vgl. Maerlant, *Nat. Bl.* VII, 988: Al men worpt op haer (*slacken*) sout, dan verdeerftse met ghewout. Zie Harreb. II, 272: '*Men moet op alle slakken geen zout leggen*, dat is men moet niet alles aan de proef onderwerpen of naauw onderzoeken'; *Het Volk*, 14 Sept. 1912, 2de bl.: As je op iedere slak zout zou willen legge dan kan je wel zegge dat Dr. Kuyper voor de arbeiders altijd doof is geweest; *Het Volk*, 4 Mei 1915, p. 3 k. 1: Op nog een slakje moeten wij een snuifje zout leggen; *De Arbeid*, 25 Febr. 1914, p. 3 k. 3: Ik liet deze absurde redeneering langs mij heen gaan terwille van den lieven vrede. Men kan bij een samenwerking niet op alle slakken zout leggen; *Handelingen St.-Generaal*, 1914-1915, p. 1353: Ik zou willen vragen of het wel goed kan genoemd worden dat men op alles wat er bij de marine verkeerd gebeurt de aandacht vestigt, dat men op ieder slakje zout legt, dat men bij 't minste of geringste wat niet geheel in orde is, dadelijk in de Tweede Kamer opspeelt; *Groot-Nederland*, 1914 (Oct.), bl. 419: Als je op iedere slak zout leit, smeer 'k 'm! 'k sta niet onder je kerateele; *N. Rott*.

Cour. 29 Maart 1921 (O), A, k. 2: Het optreden van Westergaerd blijkt nog al streng:
hij legt zout op elke

slak en straft bij herhaling verkeerd ingooien; *Handelsblad*, 29 April 1920 (O), p. 6 k. 1: De heer Weiss houdt er een allerbeminnelijkste loslippigheid op na, waarop wij eenige weken geleden ook eens zout hebben gelegd; *Schakels*, 127: Ze mosten jou Jan-trap-netjes noemen! Op elk woord leit-ie 'n kom zout! *Handelsblad*, 8 Jan. 1916, p. 2 k. 2 (ochtendbl.): Het tegenspreken van onjuiste berichten over ons land in buitenlandsche bladen, zou ons tegenwoordig wel dagwerk kunnen geven; wij kunnen maar zoo nu en dan op een enkele slak zout leggen. Syn. fri. *men kin op alle oasten de bile net sette*.

2068. Een slaplip,

d.i. iemand 'die slappe lippen heeft', die van nature dorstig is, wiens lippen naar 't drinken staan, een drinkebroer. Vgl. *S.M.* 112: Zoo'n leelijke slaplip. O Teun, we moeten op hem loeren als hij thuis komt. Hiernaast een ww. *slaplippen*, drinken (*Woordenschat*, 1071).

2069. Slampamper.

Hieronder verstaat men een slemper, een brasser, een doordraaier, drinkebroer, dwazen vent, snuiter¹⁾. Voor den oorsprong vgl. Schröder, *Streckformen*, 212: 'Form und betoning erweisen *schlampámpen* als präduplizierende streckform: *sch(lamp)ámpen* von *schampen*; *sch(lamp)ámp* voor *schlamp*' (fuiif). Zie verder Kil.: *Slampampen*, *slampen*, *slempen*, ligurire, dus: *brassen*, *smullen*²⁾; *slampamper*, *j. slemmer*, popino; Plantijn: *Slampampen*, licharder, faire banquets dissoluz, gourmander; *slampamper*, lichard, rogier bon temps; *slampamperije*, gourmandise; *slampamphuy*s, maison où on faict des banquets dissoluz, bourdeau. In de litteratuur der volgende eeuwen komen deze woorden herhaaldelijk voor³⁾; hd. *schlampampen*.

2070. Iemand op sleeptouw houden,

d.w.z. iemand aan het lijntje houden, aan den praat houden, niet loslaten, door gedurig uitstellen misleiden; mnl. *enen trecken*; *enen an die lange veter houden*; fri. *immen op sleeptou* of *oan it tsjoar* (tuier) *hâlde*. Vgl. Vondel, *Leeuwend.* vs. 1308: Ick zie men zoekt me slechts aen 't lange touw te houden; Boekenoogen, 1075: *Aan 't lange touw loopen*, gezegd van knechts die tijdelijk afgedankt zijn; *Het Volk*, 30 Maart 1914, p. 8 k. 4: Nu zijn wij twee maanden op sleeptouw gehouden door een spreker en het gevolg was alweer dat wij naar hem konden fluiten; *De Tijd*, 18 April 1914, p. 2 k. 1: Huerta houdt Wilson op sleeptouw, om de aandacht der Mexicanen van den jammerlijken binnenlandschen toestand af te leiden; *Handelsblad*, 25 Maart 1922 (A), p. 1 k. 1: Door den loop der omstandigheden is de eigenares van het huis twee jaar lang op sleeptouw gehouden door den staat. Twee jaar lang heeft het huis daar renteloos moeten staan; Afrik. *iemand op sleeptou neem. lets*

1) Voor andere beteekenissen zie *Groningana*, 59 b.

2) Dialectisch bet. het ook *slabbakken*, *langs de straat slenteren*; zie *Taalgids* IV, 43.

3) Zie ook *Tijdschrift* XXIII, 91; *Korrespbl.* XXI, 3, bl. 38-40; Franck-v. Wijk, 613; *Jahrb. des Vereins f. nd. Sprachf.* XL, 55-81.

op het sleeptouw houden, iets niet afdoen, slepende houden (Harreb. II, 341) hetzelfde als *iets op de(r) tui¹⁾ houden* (Harreb. II, 347 a; R. Visscher, *Brabbeling*, 97; *Ned. Hist.* 194), *op den tuil houden* (Erasmus Coll. 109; Pers, 256 b; 269 b; 370 a) of *op 'en tok* (of *vertok²⁾ houden*; zie n°. 1409.

2071. Iemand op (het) sleeptouw nemen,

d.i. iemand meesleepen, helpen; verleiden. 'De schepen, die de vloot niet kunnen volgen, neemt men op het sleeptouw, dat is: men maakt ze aan een ander schip vast, en voert ze zoo mede. Zoo ook neemt men iemand op het sleeptouw, wanneer men hem brengt, waar hij uit eigene kracht niet komen kan' (Harreb. II, 341 b). Vgl. Schuermans, 618 a: *ik breng hem op sleeptouw mee*, d.i. hij komt achter mij aan; *Waasch Idiot*. 596 a: *op sleeptouw meegaan*, meegaan zonder goede kaart, vol betrouwen op de goede kaart van den maat; hd. *jemand ins Schlepptau nehmen*; oostfri.: *he hed hum in de slêptau namen*; eng. *to take in tow*; *Handelsblad*, 23 Mei 1915 (ochtendbl.), p. 10 k. 4: Een gepommadeerde nietsdoener, die degelijke vrienden mee op sleeptouw neemt in zijn nachtavonturen. **Zich op sleeptouw laten nemen**, zich laten meesleepen, verleiden; vgl. *De Vrijheid*, 11 Jan. 1922, 1ste bl. p. 1 k. 1: Toen Europa zich door veelbelovende termen van president Wilson op sleeptouw liet nemen; vgl. *De Arbeid*, 24 Dec. 1913, p. 3 k. 4: De man was vol geestdrift voor een strijd en verklaarde onomwonden dat de arbeiders zich niet op sleeptouw moesten laten nemen door de patroons; 1 Mei 1915, p. 3 k. 3: Wij laten ons door niemand op sleeptouw nemen, doch gaan voorwaarts op eigen initiatief, zelf onze zaken beredderende; *Handelsblaâ*, 5 Juni 1914, p. 9 k. 6: Voordat de minister zich door den heer Ter Spill op sleeptouw heeft laten nemen; *Handelsblad*, 13 Maart 1915 (avondbl.), p. 6, k. 4: Het is jammer dat ook deze volkomen zuivere redeneering het publiek niet bereikt, dat zich door de vijanden der kennis op sleeptouw laat nemen; *Het Volk*, 11 Febr. 1913, p. 1: Hij waarschuwt de arbeiders zich in den politieken strijd niet met mooie praatjes door de heeren op sleeptouw te laten nemen; *Nkr.* III, 30 Mei p. 2: Omdat het meerendeel zich nog altijd op het sleeptouw laat nemen door de liberale en christelijke heeren; *M. de Br.* 493: Laat je niet op sleeptouw nemen door die daar boven; *Het Volk*, 1 Oct. 1914, p. 5 k. 4: Het blijft maar schandelijk, zooals te Terneuzen de werklozen en hongerslijders op sleeptouw worden genomen. **Op sleeptouw zijn van iemand**, iemand blindelings volgen; vgl. *Het Volk*, 13 Juni 1914, p. 1 k. 3: In de haven van Rotterdam vormen de arbeiders, die nog op sleeptouw zijn van de kerkelijken, een kleine minderheid; fr. *être à la remorque de qqn.*

2072. Slemiel.²⁰⁷²

Schlemiel beteekent arme jongen, ongeluksvogel, lummel; vgl. *Op R. en T.* 122: Ik ben en blijf toch een schlemiel, d'r zit geen affaire voor me an vandaag! *A. Jodenh.* 4: Sjlamielig (*ongellukkig*) in 't sjpel, 'n bemazzel in de liefde; II, 27: 'n sjlamielige week; II, 2: *reuzesjlemiel* (domkop);

1) Een 'tui' is een touw (vgl. *(ver)tuien* en *tuieren*); zie De Jager, *Frequ.* II, 664-669.

2) *Tijdschrift* XLI, 204.

II, 14: *sjlamielieteit* (ongeluk); Köster Henke, 59; Günther, 86; Voorzanger en Polak, 287; *Woordenschat*, 1069. Door sommigen wordt dit woord afgeleid van *Sjeloemiël*, die vermoord werd (*Num.* I, 6); *Tijdschr. voor Taal en Lett.* IX, 120; X, 81: *sjlamiel*, slecht; *een sjlamiel sos*, een slecht paard.

Eindnoten:

2072 I. Sjlemielig (*ongelukkig*).

2073. Sliep uit!

Uitroep die men gebruikt, wanneer men met den eenen wijsvinger over den anderen strijkend, iemand uitlacht. In de 18de eeuw riepen de kinderen, wanneer ze iemand uitjouwden *sliep! sliep!* (Tuinman I, 182). Vgl. fri. *ûtslipe*, *ûtslipje*; oostfri. *ûtslîpen*, durch Schleifen des einen Fingers über den andern hin Jemanden verhöhnen (Ten Doornk. Koolm. III, 491); Molema, 291: *oetsliepen*, waar aangehaald wordt A. Fokke, *J.C. Wdb.* 125: Net als de kinderen roepende: *sliep uit! sliep uit! ik ben zoo ruig als jij!* Molema, 547: *oetsliepen*; Gunnink, 228; Opprel, 74: *oitsliepe*; voor Noord-Brab. zie *Onze Volkstaal* II, 110; in Zuid-Nederland *uitslippen* (*Antw. Idiot.* 1299); *uitslijpen* (De Bo, 1221), syn. van *uitvijlen*; ook *uitsliepen* (Rutten, 244). In het hd. *schabab!* en *Rübchenschaben*; fr. *faire ratisse à qqn.*; *ratisser des carottes à qqn*; eng. *to cut* (or *cock*) *snooks*. Zie n°. 2075.

2074. Zijn slinger hebben,

syn. van *zijn draai hebben*, schik, plezier hebben (zie n°. 485). *Zijn slinger over iets hebben*, er pret over hebben. Vgl. *Handelsblad*, 20 Nov. 1914, p. 2 k. 6: Ik heb maar m'n slinger als ik die mannetjes (Engelsche geïnterneerden) zie tippelen; 26 Januari 1915 (ochtendbl.), p. 5 k. 1: 'Ik ga jou in de lucht laten vliegen', deelt hij den schildwacht mee. 'Daar heeft hij nou z'n slinger in' licht de landweerman mij weer toe; *Menschenwee*, 292; Trien... die aëre... nee... die ha' d'r slinger!; bl. 313: Wa' he'k main slinger!... dá' kost 'm sain heule stall!... lolde zenuwachtig 'n ander; V. Ginneken II, 464: *hij heeft zijn slinger*, hij heeft het naar zijn zin; Maastricht: *šlinger hōbbe* of *šlingertig vinde*¹⁾.

2075. Slipvangen,

d.w.z. zijn doel niet bereiken, in zijn oogmerk niet slagen; ook in den zin van *botvangen* (zie n°. 331). De schrijfwijze *slip* (en niet *slib*), die op de oudste plaatsen voorkomt, wijst er op, dat we hier niet aan het znw. *slib*, slijk, mogen denken. In de 17de eeuw lezen we herhaalde malen: *slip halen*, - *krijgen*, - *hebben*, - *vangen*, - *geven*; *een slippert vangen*²⁾; *slip zijn*, - *raken*, - *weg zijn*, - *raken*. Het waarschijnlijkst komt het me voor, dit 'slip' te moeten verklaren als *het slippen*, *de ontsliping* (vgl. hd. *schliff* en *schlipfe*), terwijl 'vangen' hier nog de vroegere bet. bewaart van

1) *N. Taalgids* XIV, 198.

2) In de *May-gift van verscheyde Vogelen aan alle eerbare jongelieden*, bl. 49.

ontvangen³⁾, die nog bekend is in het Noordhollandsche *geld vangen* (d.i. ontvangen).
Zie verder *Taal en Letteren* VI, 227-230; Hoeufft, 551; 728; Opprel, 82 *b: slip loope*⁴⁾,
spak loopen; *slip zijn*, mis zijn

3) Vgl. bijv. Hooft, *Ned. Hist.* 221: Waardoor zy niet dan schoone woorden vingen.

4) Contaminatie van *spak loopen* en *slip vangen*.

(*Doeden*, 17) en vgl. bij Tuinman I, 182: *Hij heeft een slipper gekregen*, 't is hem ontslipt, 't is hem ontschoten of ontglipt, hy is het quyt geraakt; 310: *Sleep, sleep*, dit is een jouwwoord van de kinderen, waar mede zy ymand verwijten, *dat hy een slippert heeft gekregen, gelijk die een paling by den steert houd*. In Groningen: *da's 'n slippert*, dat is mislukt, dat is niet raak geweest; *'n slippert hollen*, een fout begaan hebben¹⁾; vgl. *'n tumel hollen*, een mispas houden, zich te buiten gaan (Molema, 381 b; 433 a); het eng. *to give a p. the slip*, iemand ontsnappen, hem in den steek laten; *to get a slip*, niet slagen; deensch *give slip paa*, laten schieten.

2076. Uit zijn slof schieten,

d.w.z. 'uit den hoek' komen, beginnen te spreken, 'uit te pakken'; boos, driftig worden; zich ongewone moeite geven, eig. uit zijn 'versloffing' schieten, d.w.z. zijne traagheid, onverschilligheid laten varen; vgl. Hooft, *Ned. Hist.* 52: Alle hoop van slof oft slapping beneemen; Halma, 586: *Slof*, verzuim, agteloosheid; Sewel, 725: *Slof*, versloffing, *neglect*; Opprel, 82: *in de slof blijven*, niet gedaan worden; Harreb. II, 274; *daar komt de slof in*. Zie voor bewijsplaatsen uit onzen tijd *Sjof*. 20: De buurvrouwen verbaasden zich er over dat ze zoo uit d'r slof schoot, zij die altijd zoo'n lutje was en bij wie 't eene woordje niet gauwer ging dan 't andere; *Lvl.* 11: Martin, geprikkeld, schiet uit z'n slof; *Nkr.* I, 24 Nov. p. 5: Borgesius schoot herhaalde malen uit zijn slof, maar over de kiesrechtkwestie zweeg hij als een mof; *Amst.* 25: Jonges, meheer, die kan zoo orisineel uit z'n slof schiete, dat ie de heele boel an 't lachen maakt; *Handelsblad*, 5 Dec. 1913, p. 5 k. 3 (avondbl.): De 'Kölnische Zeitung', die zoo vaak optreedt als orgaan der Duitsche regeering, schiet nu plotseling uit haar slof; 15 Febr. 1914, p. 2 k. 4 (ochtendbl.): Alleen bij uitzondering, als er parade is, schiet op eens het Rijksgezag uit zijn slof; 2 April 1914, p. 5 k. 1 (avondbl.): In de Nederlandsche pers was het *Het Leven*, dat op den eersten dag van het tweede kwartaal steeds frisch uit de slof schoot; *Het Volk*, 1 Nov. 1913, p. 11 k. 2; 7 Nov. 1913, p. 1 k. 3: De heer Kuyper had misschien hoop, dat een van ons uit zijn slof zou schieten, en plechtiglijk verklaren: wij doen niet mee; 23 April 1914, p. 2 k. 2; 9 Mei 1914, p. 9 k. 2; *De Arbeid*, 15 Oct. 1913, p. 4 k. 2: Eindelijk zijn dan deze menschen uit hun slof geschoten en brengen heel wat beroering te weeg; *Zondagsblad v. Het Volk*, 1905 p. 107: Is hij zoo balsturig van aard? Schiet hij zoo gaarne uit zijn slof? Is hij zoo'n haantje de voorste?; *Nw. School*, III, 266: Zijn die redacteurs razend? zóó te schieten uit hun slof!; *De Arbeid*, 3 April 1915, p. 2 k. 2: Hierop schiet Oudegeest triomfantelijk uit zijn slof; *Handelsblad*, 19 Oct. 1914 (ochtendbl.), p. 3 k. 3: Daarna schoten Smits, Lesoeur en Heim wat meer uit hun slof en spoedig gaf de eerste aan Vernooy het nakijken, bijna onmiddellijk gevolgd door een tweede doelpunt; 29 Dec. 1914, p. 6 k. 4 (ochtendbl.): Het tweede bedrijf bevat ook een kostelijk stuk spel voor den heer Reule als Louis de Grancé. Zelden zagen we hem zoo uit zijn slof schieten; 14 Febr. 1915 (avondbl.), p. 10 k. 1: Veel moois was er tot nu toe niet vertoond totdat plots in

1) Een andere beteekenis heeft *een slipper(tje) maken*, stilletjes wegslijpen (17de eeuw); zie o.a. *S.M.* 54 en vgl. eng. *to slip off*.

de 23ste beurt Robijns (*een biljardspeler*) erg uit z'n slof schoot¹⁾; *Schakels*, 142: Schiet niet uit je slof (*houd je bedaard*). Syn. zijn *Hij komt raar uit de koets vallen* en *Hij kan raar uit zijn klomp schieten* (Harreb. II, XLVIII), welke laatste uitdrukking ontstaan is door de opvatting van slof = muil.

2077. iets op zijn slofjes afkunnen,

d.w.z. iets op zijn gemak afkunnen, eig. iets op zijn pantoffels, dus in huisgewaad afkunnen; syn. *iets op zijn sokken doen* (in *Kokad.* 56); zie Harreb. II, 275: Hij kan het wel op zijne sloffen af; *Nkr.* IX, 27 Febr. p. 6: Laat ze maar dokken die Britten, die Moffen, gaat het zoo door, je wordt rijk op je sloffen; Molema, 383; *D.H.L.* 40: Kalmjes-aan, op z'n slofjes, z'n geëerbiedigde koningin als kapitein te dienen; *De Telegraaf*, 2 Juni 1914, p. 5 k. 6 (ochtendbl.): Didier won op zijn slofjes den invitatie-wedstrijd voor Haagsche onafhankelijken. Vgl. het 17de-eeuwsche *op zijn muiltjes gaan* of *loopen*, een gemakkelijk leven hebben, op zijn gemak leven; het syn. *iets op zijn pantoffeltjes afkunnen*; fr. *en pantoufles* (zeldzaam), op zijn gemak, gemakkelijk; *Handelsblad*, 6 Nov. 1914, p. 2 k. 5 (ochtendbl.): Hij gedroeg zich als een die 't op zijn kamerpantoffeltjes af kan.

2078. In (of naar) geen zeven (of twee) slooten tegelijk loopen,

d.w.z. niet onvoorzichtig zijn, goed uitkijken, niet van gisteren zijn. Vgl. *Snorp.* 29: Daerom vreest men Man oock voor een ongelock; maer, datjet weet, ick en sel in gien twee slooten gelijk loopen; Tuinman I, 271: Hij zal in geen twee slooten seffens loopen (ook *Nal.* 14); *C. Wildsch.* VI, 26: Nu Tantelief! al je zorg en kwelling was voor niet: heb ik je niet altijd gezegd dat Keetje in geen twee slooten te gelijk loopen zou? *Nest*, 33; 101: Ik zal naar geen zeven slooten te gelijk loopen; J. Steynen, *Verbijsterden*, 24: Ze was een flinke bij-de-hande meid, zou in geen zeven slooten tegelijk loopen; *V.v.d.D.* 8: Ik mopperde dat ik toch zeker wel de baas over me zelf was en dat ik in geen zeven slooten tegelijk zou loopen; *Ndl. Wdb.* VIII, 2830. Vgl. voor Zuid-Nederland *Waasch Idiot.* 667: *Hij zal in geen twee grachten te gelijk springen, als er maar een is*, hij is slim, voorzichtig; *Antw. Idiot.* 2097: *Hij zal in geen twee grachten (of slooten) te gelijk springen*, hij is te slim om zich te laten beetnemen; *Teirl.* 515.

2079. Slot noch zin hebben,

d.w.z. hoegenaamd geene beteekenis hebben; eig. geen gegronde reden, noch beteekenis hebben; gezegd 'van eene rede of een geschrift, waarin een goede zin en samenhang ontbreekt, waarin het een niet op het ander sluit' (vgl. n°. 2081). Het znw. 'slot' in den zin van samenhang, logische volgorde komt reeds in het Mnl. voor; zie verder *Winschooten*, 263: *Ten had geen slot. ten sloot niet*, de reedenen hadden geen klem; *Vondel, Leeuwendalers*, vs. 1041: *Vergeefme dat ick u bedille, zonder slot*. Bij *Hoof*t, *Warenar*, vs. 307: *Heeft dit ook slot? d.i. sluit dit, past dit, is dit betamelijk?* *Cats, Sp. Heyd*, vs. 1939: *Vrij wat slots*

1) In *Jord.* II, 84: Zoo een sloome kaasdraaier, die nooit ereis uit de mouw schoot, nee, 't maakte hem wee.

hebben, d.i. zin hebben, eig. wat sluit, overeenkomt met het gezond verstand; Vondel, *Bat. Gebroeders* vs. 1612: *Zonder gront en slot*; Sewel 725: Die reden heeft zin nog slot, *that's a nonsensical reason*; vgl. 17de eeuw: *niet sluiten* en 't syn. *slot noch end hebben*. Bij V. Schothorst, 199: *dat het geen slot of val* (vgl. het 17de-eeuwsche *slot noch val hebben*). Vgl. fr. *n'avoir ni rime ni raison*; hd. *weder Sinn noch Verstand haben*; eng. *neither rhyme nor reason*; fri. *dat praet sit slot noch sin yn*; dêr *sit slot noch styl yn*.

2080. Bij slot van rekening,

ten slotte, *per slot (van rekening)*, eindelijk; alles wel beschouwd; oorspr. bij 't sluiten van de rekening, nadat de rekening is opgemaakt; 16de eeuw: *bi slote van rekeninge*; vgl. voor later tijd Halma, 587: Slot van rekening, *solde de compte, liquidation*; Sewel, 725: Slot van rekening, *a clearing of accounts or a ballancing of accounts*. In den tegenw. zin komt de uitdr. voor in *C. Wildsch.* I, 63: Gij komt tog altoos bij slot van rekening nog al in mijn schuitje. Hiernaast *op 't laatst van de rekening* (Esopet, *Toverlantaaren*, 7) en *bij 't sluiten van de rekening* (*Br. v. Abr. Bl.* I, 1). Zie Harreb. II, 216; Afrik. *per slot van rekening*.

2081. Dat sluit als eene bus,

d.w.z. dat sluit zeer goed; van eene rekening, eene redeneering enz. gezegd. In de 16de eeuw bij Marnix, *Byenc.* 4: Petrus Waldo richtede eene nieuwe leere aen, die effen op der Hugenose leere so wel sloot als een Busse. Zie verder Winschooten, 35 en 39: *Het sluit als een Bus*; dat is, het sluit soo dicht als een Pot; Oudaen, *H. Broederm.* 54: 't Verhaal sluit als een bos; Halma, 98: Dat sluit als eene bus, het sluit heel dicht, *cela ferme comme une boite*; Harreb. I, 104; *Ndl. Wdb.* III, 1926. In Vlaanderen: *sluiten gelijk eene peperdoos* (Schuerm. 470 a), dat in Oost-Vlaanderen beteekent *gierig zijn* (Bijv. 238 a); fri. *it slût as in bos*. Bij J. Vosmaer, *Leven en wandelingen van Mr. M. Vroeg*, hoofdst. XV: Woorden die op hem pasten als een deksel op een pillendoosje.

2082. Over den smaak valt niet te twisten.

Deze meening wordt in de 18de eeuw gevonden bij Tuinman I, 105: *Smaak laat zich niet betwisten*; II, 29: *Elk zijn meugje. De smaak laat zich niet betwisten*; Harreb. II, 276; hd. *Ueber den Geschmack lässt sich nicht streiten*; fr. *des goûts et des couleurs il ne faut pas disputer*; *chacun (a) son goût*; eng. *there is no accounting for tastes*. Het lat. *de gustibus non est disputandum* is eene vertaling van deze spreekwijze. In klassiek Latijn komt het niet voor.

2083. Dat is geen smaldoek,

d.w.z. dat is niet gering, geen kleinigheid, vrij duur. In de 17de eeuw bij Winschooten, 264: *Smaldoek, doek*, of linden, dat *smalder* is, als ander *doek*: en hier van het spreekwoord (dog oneigendlijk genoomen) als men wil seggen, dat iets uit geen bekrompe beurs gedaan is: *ten is geen smaldoek, wat je meend!*; *Doeden*, 56: Waar voor sie jy mijn an, voor smaldoek, dat sou jy willen. Zie ook Halma, 588: *Het is geen smaldoek, ce n'est pas petite chose, ce ne sont pas des moineaux, ce*

ne sont pas des bagatelles; Grimm IX, 926: *schmaltuch*, nur 3/4 ellen breite, gröbere leinwand. In het Friesch: *dat is gjin smeldoek*. Vgl. *Het is geen blik* (op Goeree en Overflakkée¹), *dat is (lang geen) snert*, in *De Telegraaf*, 5 Jan 1915 (avondbl.), p. 5 k. 2: Daar stond woordelijk dit in, dat misschien niet zoo heelemaal 'snert' is; Speenhoff IV, 99: En toen zijn bord weggenomen werd, dacht hij: nou die erwtensoep lijkt ook wel snert; *Peet*, 29; 140; *Nkr. V*, 12 Maart, p. 4²); *niet veel soeps* (Boekenooogen, 960; *Nw. School*, III, 76); *dat is geen appelepap* (De Vries, 61; *Nest*, 50), geen *kattedrek*, *kattepiemel*, *kattepis*³, en het Zuidnederlandsche *dat is geen klein bier*; zie o.a. *Antw. Idiot.* 229; *Waasch Idiot.* 347 a en vgl. hd. *das ist nicht von Papp*; oostfri. *snirt*, een geringes Etwas, ein Nichts; het eng. *that's no small beer*; fr. *ce n'est pas de la petite bière*; *ce n'est pas du toc*.

2084. Iemand smeer geven,

d.i. hem afranselen; in *Jord.* II, 23: *wagensmeer geven*; bl. 321: *smeer likken*, slaag krijgen; eene uitdr. die ontleend is aan *iemand smeren* of *afsmeren*, hem afrossen (hd. *einem den Buckel schmieren*), eene ironische uitdrukking, die eig. wil zeggen hem de huid lenig maken⁴, en die te vergelijken is met het Zuidnederl. *iemand vetten* of *invetten*; iemand een *vetting* geven (Schuerm. 809; Tuerlinckx, 292; iemand *rottingolie* geven; *zijne panne boteren* (Joos, 73); *wiks geven*, *wiksen*, *insmeren* ('t *Daghet*, XII, 187) en dergelijke; zie n°. 1573 en vgl. *De Arbeid*, 20 Febr. 1915, p. 1 k. 1: Het Duitsche rijk moet boven staan, schiet Russen en Franzosen neer, Brit, Belg en Japannees krijgt smeer⁵. Vroeger was het wkw. *afsmeren*, hd. *(ab)schmieren*⁶, fri. *ôfsmarre*, zeer gewoon, evenals *iemand de ribben smeren* (Halma); fri. *immen ribbesmoar jaen*. Thans kent men in Zuid-Nederland nog *smering*, afrossing (Schuerm. 631 a); *smeer*, slag; *smeren*, slaan (Rutten, 209 a; *Antw. Idiot.* 1129); iemand *afsmeren* of *afsmauten*, afranselen (*Antw. Idiot.* 144; Teirl. 44) naast *iemand den baard smouten*, eene les geven, berispen; *smouting*, afrossing (Schuerm. 635). Vgl. fr. *graisser les épaules à qqn*; hd. *jem. Schmiere, Jackenfett geben*; *es giebt Schmiere* oder *Wichse*; *einem die Lenden schmieren*; eng. *to give a p. palm-oil*⁷.

2085. Smeren,

in de uitdrukking 'm smeren (zie o.a. Köster Henke, 63; *Nkr.* VI, 15 Juni p. 6; VII, 11 Januari p. 3; *Nachtk.* 43; Gunnink, 209; *De Telegraaf*, 16 Jan. 1915 (avondbl.), p. 6 k. 1), er vandoor gaan, stil wegloopen, er 'uitsnijden' of 'm snijden' (vgl. eng. *to cut*), 'm piepen

- 1) Vgl. hd. *Blech*, törichtes Zeug en zie n°. 253.
- 2) Vgl. ook samenstellingen als *snertstaking* (in *De Arbeid*, 14 Januari 1914, p. 3 k. 3); *snertreden* (*Nkr.* V, 12 Maart p. 3); *snertboel* (*Nkr.* VII, 20 Sept. p. 6); *snertkarweitjes* (*Schoolblad*, XLIII, k. 1237); *snertmevrouw* (Speenhoff, VI, 21); *snertportret* (Speenhoff, VII, 38); *snertwet* (*Prikk* V, 13); enz.
- 3) *Ndl. Wdb.* VII, 1861.
- 4) Opmerkelijk is dat het ww. *smijten*, slaan, oorspr. *smeren* beteekent.
- 5) Bij Gunnink, 209 komt *iemand smeren* voor in den zin van: iemand een steek onder water geven.
- 6) *Ndl. Wdb.* I, 1454; Grimm IX, 1085-1086.
- 7) Een aantal uitdrukkingen voor slaag, klappen, geeft V. Ginneken II, 142.

(Köster Henke, 52; *Sjof*. 217); wellicht eig. *de voeten smeren*; vgl. fr. *graisser ses bottes*; hd. *seine Sohlen schmieren*; Woeste, 243 b: *de hacken smeren*, reiszaus nemen; de. *at smøre Haser*, en voor een soortgelijke elliptische uitdr. 'm poetsen; zie n°. 1833; en vgl. Spaan, 24: *Hy smeerde zyn schoenen met hazevet*, hij liep weg (hd. *seine Schuhe mit Hasenfett schmieren*). Vgl. evenwel het noorw. dial. *smîta* (smeren), dat refl. gebruikt wordt in den zin van "em smeren"; het Zuidndl. *er uitvetten*, snel wegloopen, syn. van *er uitsnijden*, *er van deur snijden*, *gaan snijden* en *er uitvegen* (*Antw. Idiot*. 1140; 2109); het 16de-eeuwsche *smouten* en *roeten?*¹⁾; het eng. *to rub off*, het mnl. *scaven*, mhd. *schaben*, zich wegpakken; mnl. *striken*, gaan, o.a. in *henenstriken*, *wechstriken*; *scheren* (hd. *sich scheren*) in *zich wegscheren*; mnl. *scuven*, zich heimelijk wegpakken (zie n°. 2086), dan kan de oorspr. beteekenis van *smeren* geweest zijn: ergens langs strijken en vandaar strijkelings langs den grond gaan (vgl. *Taal- en Ltb.* I, 236 vlgg.); zie n°. 2053 noot 1.

2086. Smeris.²⁰⁸⁶

Deze scheldnaam²⁾ voor een politieagent is van Hebreeuwschen oorsprong. Hij komt overeen met het hd. *Schmiere*, wachter, wachtpost = het hebr. *sch[ef bakje]mîrâ(h)*, wacht. In de hd. dieventaal verstaat men onder (*auf der*) *Schmiere stehen* (Kluge, 411), ndl. (*op*) *smeris staan*, op wacht staan, op post staan, terwijl anderen stelen of iets, dat verboden is, uitvoeren; dus op den uitkijk staan of er onraad is. Vandaar ook *eine Schmiere aufstellen*, een wachtpost uitzetten; *verschmieren*, bewaken (Kluge, 307). Dit hd. *Schmiere* is in het Nederlandsche dievenidioom overgenomen en voorzien van den uitgang *is*, die in vele bargoensche of joden-duitsche woorden wordt aangetroffen, als in *hommeles* (zie n°. 918); *noppes* (zie n°. 1651), *naches* (vreugde³⁾, *kapoeres* (zie n°. 1083), *dalles* (zie n°. 402), *emmes* (goed⁴⁾), *nulles* (17de eeuw; *Ndl. Wdb.* IX, 2211); hd. *schiebes machen*, d.i. *sich schieben*, *gaan schuiven*, *zijn schuif* of *een schuiver nemen*, en dergelijke⁵⁾.

Het woord 'smeris' wordt o.a. aangetroffen bij Köster Henke, 63; *Boefje*, 42; *De Arbeid*, 24 Sept. 1913, p. 4; *Kmz.* 56; *Op R. en T.* III; *Het Volk*, 8 Maart 1915, p. 1 k. 2; enz. Samenstellingen komen ook voor als *knobbel-* of *knopsmeris*, brigadier van politie (*Jord.* 43); *knolsmeris*, bereden politieagent (*Handelsblad*, 30 Dec. 1920 (O), p. 5 k. 5; vgl. hd. *blechreiter*, *blechkopf*); *knopknolsmeris*, brigadier bij de bereden politie; *hoofdsmeris*, hoofdcommissaris van politie; andere benamingen⁶⁾

1) Vgl. *Mnl. Wdb.* VI, 1559; VII, 1381.

2) De oudste scheldnamen voor een dergelijken ambtenaar zijn het mnl. *creeft* (hondenslager) en *roeke* (veldwachter). In Brugge werd in de Middeleeuwen een agent van politie een *scadebeletter* genoemd.

3) Vgl. hebr. *nachas*, *nachath*, genoeg, genot.

4) Vgl. Köster Henke, 16; Voorzanger en Polak, 119, waar 'emmes' in verband gebracht wordt met *émêt*, waarheid, waar, waarachtig; *Nkr.* I, 19 Januari p. 3 (*zoo emmes leuk*); III, 9 Mei p. 2; *A. Jodenh.* 2, 12, 22; II, 20, 36, 39, 45; *Diamst.* 389 (*zijn emmes bed*); *Landl.* 17 (*wat 'n emmese snuiter*); 10 (*zoo'n emmes vrij leven*); 117 (*die kattebeiers benne weer emmes verneuried*); 142; *Boefje*, 169; 241; *S. en S.* 36, 40; *Peet*, 147; *Tijdschr. voor Taal en Lett.* VIII, 319; *in emmes* (in waarheid, voorzeker; *Zoek.* 205; 228).

5) Zie mijn artikel in het weekblad *De Amsterdammer*, 5 Nov. 1905, bl. 8 en vgl. voor vele namen op *es, is* Van Ginneken II, 129-130.

6) Gedeeltelijk ontleend aan Köster Henke en aan Van Ginneken I, 496-497. Zie voor de verklaring van enkele namen *De Amsterdammer*, 1905, 5 Nov. p. 8.

voor een politieagent of de politie zijn *adje*, hd. *aude* (Leipzig), o.a. *Jord.* II, 13; 277; *Boefje*, 24; 161; 208; 237); *bleeker* (Maastricht); *bout(ie)*, *koperen bout* of *koperen* (vgl. *Jord.* 249: Een bende glimmende bouten; *Slop*, 69: Die kopere bouten zoûen an z'n boddie zoo min mogelijk verdienen); *bollebof* of *bulboef*, commissaris van politie (Kluge, 394; *Jord.* 244; 246; *Dievenp.* 171), *bullenslokker* (Maastricht); *dekkel* (*Landl.* 23; eig. hond, nhd. *deckel*); *diender*¹⁾; *dofgajes* (rechercheur; vgl. *Jord.* II, 444; *Dievenp.* 127; *V.v.d.D.* 5; *Zandstr.* 31); *glimmend gassie* (eig. pet); *glimmerd*, *glibberik* (*Zandstr.* 38); *glimmende gajes*; *glimwurm*; *grandiger* (o.a. *Amst.* 86) of *grandere* (*Jord.* II, 378); *helmbout* (in *Jord.* II, 399); *hoed* (*Boefje*, 116: Hoed! spoeg bloed, zooals de waterleiding doet; *Ndl. Wdb.* VI, 785); *jato*; *juut* (Amsterdam); *kanarievogel* (Alkmaar); *kip* (o.a. *Lev. B.* 23; eig. grijper, hond (zie *kolenbak*, *klabakkie* (in *Kmz.* 56; *S. en S.* 56); *klebakkium* (in *Menschenw.* 62); *klaks*; *klapwaker*³⁾; *knikker op het dak*, brigadier v. politie; *kloud* n°. 0000); *latkip*, bereden agent of *kip zonder eieren*; *kallebak*, *klabaK*²⁾, (Venlo); *koei* (Amersfoort); *krauter* (*Jord.* II, 290); *lamp* (zie n°. 1324); *luis* of *luis aan den ketting* (Leiden), *meneertje*, hoofdcommissaris, *Haagsche Post*, 29 Dec. 1917, p. 1385 k. 1; *oppasser* (Alkmaar); *pikker* (Haarlem); *ploert* (Zutphen); *poedel* (*Jord.* II, 447); *poets* (*Dievenp.* 127); *prins*; *prinsemarij* (de politie; *Dievenp.* 127; *Jord.* 43; II, 15; 18; *prinserij* (de politie; *De Amsterdammer*, 13 Dec. 1914, p. 7 k. 2; 443); *Zandstr.* 31; 38; *V.v.d.D.* 5; *Amst.* 97); *rus* (afkorting van rechercheur; *Dievenp.* 127; *Jord.* II, 460; *Zandstr.* 31; 32; 61); *russies*; *schrander* (verbastering van *grandere*); *siene*, *sjen*, *sjène*, *sijjn*, *sjien*⁴⁾; *sjouter* (zie noot 4); *sossem prinserij*, bereden politie; *stille*, rechercheur (*Jord.* II, 299; *tuut* (in *Kl. Johannes* II, 127; naar het geluid van 't signaalhorentje); *veldpees* (Vechel); *wees* of *weets* (stille agent; *Jord.* II, 23; *Zandstr.* 38); *woud* (Venlo); *woudkonijn* (Leeuwarden).

Eindnoten:

2086 I. *luis* of *weegluis*.

2086a. In de smiezen (of smoezen⁵⁾) hebben; zie n°. 606.^{aant.}

- 1) Vgl. ook *dooie diender* als scheldnaam voor een sukkel; o.a. *Boefje*, 57; *Falkl.* VI, 221; *Kalv.* I, 46; *Prikk.* V, 24: Die saai Piet, die dooie diender met zijn uitgestreken gezicht, die weet van achteren niet, dat hij van voren leeft; *Nw. School* II, 338; IV, 131; 328; VI, 258; VIII, 215: Die dooie dienderachtigheid.
- 3) Sedert de 18de eeuw; zie *Groot Placaatb.* VI, 486; VII, 743.
- 2) Wellicht van het barg. *cleb* (hond = Joden-Duitsch *kelew*) + het achtervoegsel *ak* (vgl. *doerak*)? 'De vorm *kolenbak*, die met *klabak* synoniem is, ontstond uit een anderen vorm van hetzelfde grondwoord, een vorm waarin tusschen *k* en *l* een op *o* gelijkende klinker stond'. Zie *Tijdschrift* XXV, 310-312 en vgl. *klabakarium*, bureau van politie; *klabakariana* (in *Het Vaderland* (O), 11 Juni, 1922.
- 4) Eig. de hebr. letter *schîn* = *sch*, de naam van de voorlaatste letter van het alfabet en de aanvangsletter van *shauteir* (politie)beambte), die als afkorting van verschillende woorden wordt gebruikt, zooals *schandarm* (gendarm), *schutsmann*, *schlieszer*, *schuster* (= hebr. *schôtér*, beambte). Zie Güntner, 44 noot en *N. Taalgids* X, 283
- 5) Opprel, 83: *smoeze*, begrijpen, vatten; *iemand in de smoezen hebben* of *krijgen*, hem begrijpen, weten waar hij heen wil.

2087. De (of het) smoor inhebben,

d.w.z. het land hebben, de pest inhebben, het zeer slecht naar zijn zin hebben; de uitdr. is te vergelijken met *de damp inhebben* (zie n°. 404;

vgl. ndl. *smoren* = hd. *dämpfen*; zuidndl. *smoor* = damp, rook). Vgl. *Jord.* 145: Als die den smoor in had, kwastte hij 'n ieder aan; *Menschenw.* 13: De fent is daas, sarde Piet... hai hongerlaie... hep ie de smoor in... hai hongerlaie!... ken ie begraipe; *H.v.Z.* 83; *Landl.* 181: De mannen hadden er zelf 't smoor over in; *St. L.* 26: Heb je de smoor in, in hevige mate; *De Vrijheid*, 25 Jan. 1922, 4de bl. p. 1: Soms heb ik de smoor in om naar de comédie te gaan; *Opprel*, 83; fri. *it smoor dêr oer yn ha*, er erg kwaad om zijn; **de smoor inkrijgen** in *Boefje*, 25; *Zevende Gebod*, 111; *Nkr.* IV, 3 Sept. p. 2: Dan krijgen ze natuurlijk de smoor in, dat ze zich hebben laten verleiden; *Groot-Nederland* 1914 (Oct.) p. 413: Je het me gister ook telkens de smoor ingejaagd.... stik nou! **'t Smoor an iets (gezien) hebben**, er het land aan hebben; vgl. *Landl.*, 75: 'k Heb er het smoor an gezien tegenwoordig; bl. 164: Die heeft 't smoor an zoo'n sta-in-de-weg.

2088. Smoel hebben op (of in) iets,

belust zijn op iets, er zin aan hebben; er plezier in hebben (zuidndl.). Vgl. *zijn mond op iets maken*, zijne zinnen op iets zetten. Zie *Tuinman I*, *nal.* bl. 8: *Hij heeft daar smoel op*, dat is, hy watertand daar na, hy heeft daar lust toe; *Harreb. II*, 277; *Handelsblad*, 27 Dec. 1917 (A), p. 5 k. 2: Onder 't oplaoie' ha' m'n buurman spijt, dat ie da' mooie lange touw nie' hemme moch'. Hai is beereleider motte weete', en hai had van stonde af aon 'smoel' op dat touw gehad; *Opprel*, 83: *Smoil op of in iets hebben*, lust hebben in; *Antw. Idiot.* 1132: *Smoel in iet hebben*, er vermaak, voldoening in hebben. Vgl. het 18de-eeuwsche *Geen bek hebben op iets, niet veel beks hebben op iets* (*Tuinman I*, 82; 324).

2089. Geen snars (of sners),

d.i. geen zier, hoegenaamd niets. Men houdt dit znw. voor eene afleiding van het wkw. *snarren* (*snerren*, *snirren*), hd. *schnarren*, een hard en krassend geluid maken; het komt in de 17de eeuw naast *snirs* meermalen voor in den zin van een snelle beweging in: een beker *met een snars* (in een *teug*, in een *veeg*) uitvegen (*uitdrinken*); vgl. *Westerbaen I*, 532: Hy dronck de klyster in zu einer snars und snirs¹⁾. Bij overdracht ook voor de teug, den dronk zelf (vgl. onze uitdr. *een sners aanhebben*, dronken zijn, ook: *een snor aanhebben*²⁾, en Van Spaan, *Opkomst der Oostind. Comp.* 68: s' Ontfingen dan hier voor een snars om 't hart te laven) of voor een bete, spijs; zie *Langendijk*, *Ged.* II, 118: 'k Heb zo'n honger, of ik een half talf jaar gien snars geproefd had³⁾. Vandaar kreeg 'geen snars' de beteekenis van hoegenaamd niets (*Boekenoogen*, 962; *Peet*, 138; *Franck- v. Wijk*, 630); vgl. het 17de-eeuwsche *niet een krits*

- 1) *De Jager*, *Lat. Versch.* 462; *Spaan*, 24; 141; 243: *Met een snipsnapsnarigheid*, d i in een oogwenk.
- 2) *C. Wildsch.* I, 26: *Een snor weghebben*; d.i. een snee in zijn neus of zijn oor hebben, een snee aanhebben (*Harreb. II*, 278); *Harreb. III*, VII: *hij heeft een snersje weg*, hij is een weinig beschonken; *Tuerlinckx*, 747, die een znw. *zjop* vermeldt, eene klanknabootsing van het drank uitgieten in den mond; de daad van drank in den mond te gieten en ook de drank zelf; vgl. *een slokje* en *snaps*, hd. *Schnaps* naast *met een snap*, in eens, met een veeg.
- 3) *Frequ.* II, 590; *Antw. Idiot.* 1137: *snars, sners*, afval van vleesch.

(eig. geen kras; ndl. *krats*), hoegenaamd niets¹⁾ en *geen klap*; zie *Propria Cures*, XXVII, 235; *Ppl.* 4: Denk je dat ik d'r 'n klap van geloof?. Ook in het hd. is bekend *nicht ein Schnärzchen, Schnärzlein*, dat bij Grimm IX, 1191 beschouwd wordt als een diminutief van *Schnarz*, schnarrender Ton, Spott²⁾. Voor bewijspplaatsen van 'geen snars' zie *Jord.* 31; *Lvl.* 229; *Kunstl.* II, 133; *Nkr.*, IV, 22 Mei p. 4; VII, 8 Febr. p. 3; 15 Maart p. 2; *Slop.* 74; 166 (*geen sners*); *De Arbeid*, 21 Febr. 1914, p. 2 k. 2; 11 Maart 1914, p. 2 k. 3; 8 Juli 1914, p. 4 k. 2; 17 April 1915, p. 4 k. 1; *Nkr.* IX, 1 Mei p. 2: Als ik daar nou een snars van snap, laat ik mij levend villen; enz.

2090. Hij is niet goed snik,

d.w.z. hij is niet wel bij zijn hoofd, niet *sneech* (17de eeuw), *een halve gedraaide* of een *halveslag* (Zuidndl.). 'Snik' is synoniem, wellicht ook verwant met *snugger*, dat vroeger ook *fijn* beteekende; vgl. het oostfri. *snig, snigge(r), snikker*, glad, sierlijk, fijn, verstandig; het noorw. *snögg*, vlug, flink; zweedsch *snygg*, rein, zuiver, lief, fijn; de. *snyg*, glad, net, fijn; in nd. dial. ook *schnick*. Zie *Nkr.* III, 19 Dec. p. 4; *Mgdh.* 304; *Kalv.* I, 154; *Sjof.* 182; *Het Volk*, 30 April 1914, p. 5 k. 3: Theo zei: Zeg, ouwe jongen, oome Bram, die is niet snik; *De Arbeid*, 4 Oct. 1913, p. 4 k. 1: In der tijd werd L. niet verward genoemd, maar getroebleerd, wat zoo wat hetzelfde beteekent. Op zijn spaansch noemen ze het *mesjogge*³⁾. Ik geloof waarempel dat-i nog niet recht snik is of om het op z'n Hollandsch uit te drukken: een tik van den molen te pakken heeft; Ten Doornk. *Koolm.* III, 244 *a*; Franck-v. *Wijk*, 635; V. *Schothorst*, 201; *Bouman*, 99; Grimm IX, 1328; fri. *net rjucht snik wêze*.

2091. Hij heeft een snoek gevangen.

Eene ironische uitdr. voor: hij is in het water gevallen. Zie *Winschooten*, 268: *Een snoek vangen*, het welk oneigendlijk beteekend, in het waater vallen; en derhalven werd het spotsgewijs geseid. Zie R. *Visscher, Quicken*, III, 38; *Snorp.* I, 22; *Van Moerk.* 97 en *Tuinman* I, 80: Die in 't water ploft, *vangt een snoek*, en die knikkebott *vangt een uiltje*; *Harreb.* II, 279; *Opprel*, 84 *a*: *snoek zijn*, in het water gelegen hebben; *Breuls*, 85: *ene snoek vange*, onverwachts in een plas water trappen; *Waasch Idiot.* 607 *a*; *Kinderspel* I, 277: Komt er een in 't water terecht die *vangt sloek* of *snoek*; te *Denderleeuw: snoek hebben*, water in zijn schoenen of klompen hebben. In *Vlaanderen, Limb.* ('t *Daghet* XII, 112) en *Brab.* zegt men daarnaast *eenen visch vangen*, ook voor: in een waterplas trappen (*De Bo*, 1328 *b*; *Waasch Idiot.* 715 *a*; *Antw. Idiot.* 1379); *Rutten*, 260: *eenen visch pakken*; *Antw. Idiot.* 935: *een paling vangen* (dat ook beteekent niet slagen in een onderneming; *Schuermans*,

1) *Lat. Versch.* 135; zie n°. 1274.

2) *Draaijer*, 37 *b* citeert: *snats*, zier, en wijst op *snars*, in den zin van veest (vgl. lat. *crepitus*); dus *geen snars* = geen scheet (?)

3) Hebr. *meschuggâ*, verbijsterd, gek; bij ons ook voorkomend als *mesjoege, mesjogge(n)* (o.a. *Nkr.* VIII, 4 Juli p. 4; *Persl.* 54; *Barb.* 178; *Zoek.* 16; *A. Jodenh.* 4, 16, 20, 25, 27, 31); *mesjoggaas* (in *Nkr.* VIII, 18 Juli p. 3); *mes(j)okke* (in *Nkr.* II, 13 Dec. p. 2); *half-sjoeg* (in *Nkr.* VIII, 3 Oct. p. 7); *bësjokken* (in *Nw. School* II, 202); *sjoege geven* (in *Nkr.* IX, 22 Mei p. 6), gekheid maken. Zie *Köster Henke*, 45; *Günther*, 95; V. *Ginneken* II, 79; *Voorzanger en Polak*, 211-212.

Bijv. 232), syn. van *een kater vangen* (*Antw. Idiot.* 1800). Volgens Schuermans, 848 *b* beteekent het ook: hij is dronken. Vgl. ook *hij gaat aan 't kikkers vangen* (van een dronkaard die in 't water valt; Harreb. I, 400); het Nederduitsche: *he hett Al steken; he hett en Quapp fungen* (is door het ijs gezakt; Eckart, 419); het vroegere *mollen vangen*, 16de eeuw *mollen rooven*, dood gaan¹⁾; hd. *Krabben fangen* (bij 't roeien niet diep genoeg in 't water slaan en achterover vallen²⁾; eng. *to catch a rab* (or *crabs*); amer. *to catch a lobster*; it. *pigliare un granchio*; fri.: *chy het in snoek fongen*. Zie n°. 331.

2092. Een snoepreisje maken.

Onder een snoepreisje verstaat men een pleziertochtje, dat men in stilte doet. Snoepen moet hier worden opgevat in den zin van *iets heimelijk nemen, grijpen*, en is in dezen zin synoniem met *snappen*, zoodat Hooft, *Brieven*, 379 dan ook kon spreken van een *snapreisje*. Zie De Jager, *Frequ.* II, 582 en vgl. Brederoo I, 279, vs. 265: *Vind' ick yewers ien moy meysje, ick tyer altemet me op de kittel-jacht om ien snoep-reysje*; Halma, 562: *Snoepreisje, z.g. plaizierreisje, une partie de plaisir, un petit voyage pour se divertir*, Sewel, 733: *Snoepreisje* (plezierreisje), *a party of pleasure, a little trip, an intrigue with a girl*; Harreb. II, 216 *a*.

2093. Mijne snoeren zijn in liefelijke plaatsen gevallen,

d.w.z. een goed lot is mij ten deel gevallen; voorspoed en geluk is mijn deel; ook wel gebezigd om te kennen te geven, dat men in een aangenamen kring of aan een welvoorzienen disch mocht plaats nemen. De zegswijze is ontleend aan *Psalm* 16, vs. 6: *De snoeren zijn mij in liefelijke plaatsen gevallen, ja, een schoone erfenis is mij geworden*³⁾. - In den Bijbel komt snoer meermalen voor als een werktuig om mede te meten, om akkers of landerijen in afgemeten deelen te splitsen. Vandaar dat deze zegswijze eig. beteekent 'het met het meetsnoer voor mij afgebakende deel ligt in liefelijke plaatsen. Het werkwoord vallen doet denken aan het lot als middel der toewijzing, hetwelk zeker vaak bij eene verdeeling aangewend werd, waardoor de voorstelling is ontstaan, dat Kanaän door het lot onder de Israëlietische stammen verdeeld is'; zie Zeeman, 412 en Leidsche Bijbel II, 98. Vgl. Harreb. II, 187; Huygens, *Zeestraet*, 65:

K heb jong en achteloos, nu menigh jaer geleden,
Soo t Kalf treedt in de Weij, all daer ick tré getreden.
Maer sonder gae te slaen in wat een Paradijs
Myn snoer gevallen was.

De Genestet II, 10:

O lusthof mijner ziele,
Goed plekje mij zoo waard,
Hoe wèl mijn snoeren vielen
Ginds bij mijn hof en haard, enz.

- 1) Het gron. *hij het 'n bolk fangen*, hij heeft een nat pak gehaald, kan niet vergeleken worden, daar *bolk* hier niet kabeljauw maar regenbui beteekent (*Molema*, 48 *b*; *Ndl. Wdb.* III, 303).
- 2) Ook bij ons beteekent *een snoek vangen*, de riemen recht in 't water steken.
- 3) *Funes ceciderunt mihi in praeclaris, etenim hereditas mea praeclara erat mihi*; mnl. *die repen vielen mi in claerheden ende mijn erve is mi seer claer* (zie *Mnl. Wdb.* VI, 1174).

2094. Een snoeshaan.

Een vreemde, rare snoeshaan is een vreemde snuiter, een malle vent, een kwibus; nd. *snûshân*, wijsneus; fri. *snoeshoanne*. Het woord komt in de 17de eeuw herhaalde malen voor en beteekent wellicht eig. iemand die overal met zijn neus bij is, een snuffelaar, een oude snoeper, een rare snuiter, een kwibus. Het eerste deel van dit woord moet dan worden opgevat in den zin van *neus*, *snuif* (vgl. dial. duitsch *schnüss*); vgl. den ook voorkomenden vorm *snoetshaan* en onze uitdr. 'een *snoes* van een kind' met 'een lief *bekje*', 'een lief *snoetje*' (fri. *snutsje*; dial. hd. *schnute*, *schnutchen*); *snoezig* naast *snuutig*, enz.¹⁾ en *nuf*, eig. neus, fijne neus, iemand met een fijnen neus (ndd. *nüff*, neus, snuif; oostfri. *nüf* (*snüf*) nnd. *nif*, pedante persoon (Franck-v. Wijk, 464).

2095. De snuf van iets (in den neus) hebben (of krijgen),

d.w.z. de lucht van iets krijgen, iets in de gaten hebben, mnl. *iet smaken*; *iets in de neuze krijgen* (De Bo), *in de(n) snuf hebben* (Joos, 85; *Antw. Idiot.* 1143), *neuze, snuite hebben van iets* (De Bo), *in de gaten* (neusgaten) *krijgen*, *in het snotje hebben* (Boekenooogen, 964; *Nkr.* I, 15 Sept. p. 2; V, 16 April p. 2; IX, 17 April p. 2; *Schakels*, 120: Hoor je 't kind? Die het 'm ook al in 't snotje); *in den snuifer hebben* (in *Menschenw.* 513); *een snuf in den neus hebben* (in *Jord.* II, 109); *in 't snuitjen hebben* (*Antw. Idiot.* 1144); eig. 'de inademing van den reuk der dingen, of het genot van dien reuk'. Vgl. Hooft, *Brieven*, 271: Als hun (*de paarden*) de snof der stallen in den neus slaat; *Warenar*, vs. 102: Krijchtse de snof vande Pot mit ghelt inde neus, ick bin armer man as de ghevanghen slaven; *Ned. Hist.* 339; *Mouf.* 393; *Pers*, 419 a; 534 a; 606 a; *Paffenr.* 87: Den ouwe heeft de snuf al in den neus, en past op je handel naer ik merk; *Sewel*, 734: Hy heeft 'er de snuf van, *he has the scent of it*; het oostfri.: *hê hed 't al in de snüf; hê hed d'r snüf fan kregen* (Ten Doornk. *Koolm.* III, 249 a); in het nd. ook *versnuff krigen*; zie Grimm IX, 1385 en vgl. n°. 1624.

2096. Een (vreemde, rare, brutale) snuiter,

d.i. een snoeshaan, een kwibus, een kwant, grappenmaker; een rare snijer (fri. *in rare, frjemde snijer*); vgl. o.a. *Op R. en T.* 30: Dat 's 'n eigengereide, brutale snuiter. Wellicht beteekent 'snuiter' eig. *bedrieger* als afleiding van het wkw. *snuiten* in den zin van *iemand geld afzetten*; vgl. het mnl. *enen die nose snuten*, iemand afzetten; Kiliaen: *Snuyten, snutten*, emungere pecuniis, fallere, deplumare, deglubere aliquem; Winschooten, 268: *Snuiten* beteekend ook iemand te veel gelds voor eenige waar af neemen: waarvan *sij hebben ons gesnooten*: sij hebben ons bij de neus gehad: *emungere aliquem pecunia*; *Tuinman* I, 23: *Hy is gesnoten*, dat is, bedrogen; *Halma*, 593: *Snuiten*, verschalken, bedriegen;

1) Grimm IX, 1212; Franck-v. Wijk, 634; *Noord en Zuid* XXV, 269 en vooral De Jager, *Frequ.* II, 594-595 In de 17de eeuw komt het voor in den zin van iemand die *snoest*, snuffelt, snoept; dus een *snoeper*, *iemand die naar mingenot haakt*, een *snuffer* (Hoeufft, 559); zie Hooft, *Warenar*, vs. 958; *De Gemeenzame Geest* (anno 1679), bl. 5; vgl. *Frequ.* II, 594 en het de *snuushane*, einer der überal umherstöbert. Later wordt ook de vorm *snoefshaan* aangetroffen, die door de gedachte aan *snoeven*, snuiven, rondsnuffelen, is te verklaren.

Sewel, 734: Hy heeft my gesnoeten, *he has nosed (or rooked) me; he made we pay through the nose*; Rutten, 210: *afsnuiten*, ontnemen; *iemand snutten*, iemand zijn geld afwinnen of bedriegen; Schuermans, *Bijv. 311 a: snutten, snuiten*, 't zelfde als vastnemen, te veel doen betalen, bedriegen (*Antw. Idiot.* 1145. Vgl. voor denzelfden overgang van *afzetten* tot *bedriegen* het wkw. *vlooien*, dat in de 17de eeuw voorkomt in den zin van *iemand van zijn geld berooven* en thans nog in Zuid-Nederland *bedriegen, foppen* beteekent (Rutten, 262 a; Schuerm. 823 a). Ook in het hd *einen ums Geld schnäuzen*, iemand geld afhalen¹⁾; fri. *immen snute*, iemand afzetten; barsch terecht wijzen.

2097. Sodom en Gomorra,²⁰⁹⁷

twee steden in Kanaän, die bij een ontzettende verbranding van het geheele dal Siddim, verdelgd werden. Men schreef deze ramp toe aan de straffende rechtvaardigheid van God over de zedeloosheid, de natuurlijke ontucht, waaraan de inwoners van Sodom zich schuldig maakten. Thans duidt men bij overdracht door die twee steden een plaats vol zedenbederf aan. Vgl. *sodomieter, sodomieterij* en n°. 1516.

Eindnoten:

2097 / tegennatuurlijke ontucht.

2098. De soep wordt niet zoo heet gegeten, als ze wordt opgediend,

d.w.z. de uitvoering van bevelen, verordeningen en bedreigingen is dikwijls minder streng dan men naar den inhoud verwacht Men bezigt deze uitdr. om te kennen te geven, dat naar iemands meening het zoo'n vaart niet loopen zal. Vgl. *Handelsblad*, 16 Jan. 1921, p. 1 k. 4: De soep wordt nooit zoo heet gegeten als ze wordt opgedaan; 18 Juli 1920, p. 1 k. 1: In de militaire quaestie heeft Duitschland moeten toegeven.... al zal onder den drang der omstandigheden wellicht ook hier de soep niet zoo heet worden gegeten als ze is opgediend; 11 Maart 1921 (O), p. 6 k. 4: Als men niet wist, dat 'de soep nooit zoo heet wordt gegeten als ze wordt gekookt', zou men durven voorspellen: de tabaksbelasting gaat er aan; 26 Juli 1917 (O), p. 2 k. 1: De pap wordt niet zoo heet gegeten als ze gekookt wordt; 19 Juni 1923 (A), p. 13 k. 4: Een lichtpunt dat den ouders en ook den examinatoren tot troost zal strekken is, dat vermoedelijk de soep ook hier niet zoo heet gegeten zal worden, als ze ter tafel komt; Afrik. *pap word altyd warmer gekook as dit geëet word*, men overdrijft licht. Vertaling van 't hd. *Der Brei wird heiszer aufgetragen als gegessen; es wird nichts so heisz gegessen als gekocht (gebacken); der Brei wird nicht so heisz gegessen als er vom Feuer kommt, als er aufgegeben wird.*

2099. In de soep jagen,

- 1) Franck-v. Wijk, 636 ziet in snuiter een overdracht van snuiter, voorwerpsnaam, dus kaarsensnuiter, en vergelijkt *bengel* (zie n°. 201).

in verlegenheid brengen (zie n°. 1915). Harreb. II, 280: *Hij zit in de soep*, in groote verlegenheid. *Ik kom er mooi mede in de soep*, ik kom er gek af; *Handelsblad*, 20 Febr. (A) 1922, p. 7 k. 1: Het zou nu zoo zijn, dat spreker 'de partij in de soep heeft gejaagd'; Afrik.: *In die sop wees*, in moeilijkheden verkeeren; hd. *einen in die Suppe bringen*; *in der Brühe sitzen*; eng. *to land in the soup*.

2100. Een sof.

Onder een sof (hebr. *sauph*, einde) verstaat men een slecht einde¹⁾, tegenslag, strop, teleurstelling, slecht verloop, mislukking; *een (leelijke) sof innemen*, een tegenslag ondervinden (*Woordenschat*, 1077). Vgl. Speenhoff III, 9:

Hij kon de koets niet eens betalen:
't Ging op de pof,
En de koetsier dacht bij z'n eigen:
Dat wordt een sof.

Het Volk, 18 Oct. 1913, p. 5 k. 2: Alles wat er geprobeerd werd leverde een sof; Speenhoff VI, 38: De brouwerij die heit de sof; *Leersch.* 129: Omdat de Seere dan toch mit se proats as 'n geheel-enthouwer d'r uit wier gemikmakt, dat 't om te baste was van de sof die-die had; *Nkr.* I, 24 Nov. p. 3: Gijs, zei de laatste, weet je hoe 't komt dat 't zoo'n sof is met de effecten?; VIII, 18 Juli p. 3: Morgen aan den dag heb ik ze (*mijn kiezers*) noodig bij mijn aftreden en worden ze ja kwaad dan steunen ze me néé en neem ik de sof in; *De Nieuwe Amsterdammer*, 26 Dec. 1914, p. 11 k. 1: Woedend ging hij naar de kroeg en deelde den kellner mede, dat hij er nog één poffen wilde, dat de tooneelspeelkunst een 'sof' was en al de directeuren niksnaksen en dikdoeners waren. 'Hij had ze in zijn zak!' riep hij uit; *Handelsblad*, 26 Maart 1915 (avondbl.), p. 10 k. 4: Toch is ook daar (*Nieuwmarkt*) een categorie, die net zoo een sof hebben als de 'schlemielum' van Amstelveld en Waterlooplein; *A. Jodenh.* 9: In 't begin heb 'k hier 'n reuzesof gehad; bl. 43; II, 5: Ik wil maar 's zien wat voor 'n sof of jullie zalle inneme; bl. 10: je schrijft óók niet mooi Jacob, wat 'n sof (*schandaal*) van 'n schrif, je kan nie eens schrijve; *Nkr.* VII, 8 Maart, p. 6: Iedereen noemt me 'n sof van 'n ridder, het geld dat is weg en de glorie er bij. En vader Bram die heeft ook al een sof, ongehoord! *Handelsblad*, 18 Januari 1917 (A), p. 6 k. 2: De meeste zeelui hebben 't wel gesnapt dat 't met die boarding-houses toch maar sof is. Hiernaast een ww. *soffen*, ongelukkig zijn in zijn onderneming; zie *Handelsblad*, 15 April 1924 (O), p. 7 k. 2: Cor Ruys schijnt genoeg ge'soft' te hebben in het groote tooneel. Hij is overgegaan naar het kleine tooneel.

2101. Van (of voor) de sokken

wordt verbonden met verschillende werkwoorden en beteekent dan gewoonlijk 'van de been', 'van de baan', 'onderstboven'. Vgl. *van de sokken vallen*, flauw vallen; *van de sokken getimmerd*, gedegradeerd (*Woordenschat*, 1098). In jagerstaal verstaat men onder sok het onderste deel van den achterpoot van een haas of een konijn, en wordt *op de sokken zijn* gebezigd in den zin van loopen van haas of konijn²⁾. Vgl. *Sjof.* 206: Een lange rij groote meisjes botsten tegen een jongen, die haast van de sokken struikelde; *Menschenw.* 337: Ksjt! ksjt! katjes... siste 'n kerel, slaon jullie de gaile medam veur de sokke; *Het Volk*, 15 Juni 1914, p. 1 k. 2: En dan wordt de arme Brummelkamp door

- 1) Zie Voorzanger en Polak, bl. 268; V. Ginneken II, 94; *Woordenschat*, 1077. In tooneeltaal noemt men een stuk met een onbevredigend of slecht einde een 'miese sof', waarin *mies*, slecht, leelijk, het nhebr. *mioes* is, dat ook voorkomt in *miesnikkel*, iemand die leelijk is; *iemand mies maken*, iemand zwart maken, kwaad spreken van iemand, enz. Zie Voorzanger en Polak, 215.
- 2) Van Ginneken II, 272.

Ter Laan met een kanon van de sokken geschoten; *Jong.* 217: Als ze (*de aansprekers*) niet nu en dan een verheuging hadden, zou de makkolie van het vak ze per saldo van de sokken helpen; *Prikk.* V, 23: In de kamer praat hij ze allemaal van de sokken; *Nkr.* III, 19 Aug. p. 4: Hij sloeg ze met een enkel woord gewoonweg van de sokken; *Nw. School* IV, 92: De heeren lieten zich er heusch niet uit 't veld of van de sokken slaan; *Nkr.* III, 1 Aug. p. 6: Nou ben ik drie-vierden gestorven, nou ben ik van de sokken geslagen; Speenhoff III, 77: Rijdt zoo'n gek je van de sokken; *Lvl.* 73: Zie zoo, ik heb 'n gezellig avondje van de sokken geslagen; *Nkr.* III, 5 Sept. p. 3: Ik ben een vent die twaalf slokkies rustig van de sokken slaat; *De Telegraaf*, 17 Dec. 1914 (avondbl.), p. 1 k. 2: Het geglij en gestruikel begint alweer. 'Oppassen, dat niemand van de sokken gaat'; *Nw. Amsterdammer*, 30 Januari 1915, p. 9 k. 1: Ik heb. ze (*soldaten*) in kudden langs de straten zien slenteren, waar ze iedereen van de sokken liepen; *Handelsblad*, 6 Febr. 1915 (ochtendbl.), p. 1 k. 5: Overdag worden er in deze passage de boemelaars van de sokken geloopt door de haastigen; Speenhoff VI, 59: Vrijdags waai je van de sokken; II, 49: Maar de tram is van de sokken, het verkeer is niets meer waard; *Nkr.* V, 9 Dec. p. 4: Het helpt niet als je van gebrek haast van de sokken slaat; *De Vrijheid*, 28 Mei 1924, 2de bl. k. 2: We lagen allemaal van de sokken; fri. *in flesse fen 'e sokken slean; immen fen 'e soallen lichte; fen 'e soallen reitsje* (vallen); syn. *van de been af zijn* in *Kippev.* II, 374: Het geachte blad is totaal van de been af; syn. *iets van de beenen slaan*; zie V. Ginneken, *De Regenboogkl. v. Ndl. Taal*, 116: Er werd een rondje gegeven, we sloegen het handig van de beenen.

2102. Hij zet de sokken (er in),

d.i. hij maakt beenen, zet het op een lopen, zet er den pas in; ook: hij geeft zijn paard de sporen (*Woordenschat*, 1078); *hij zet 'em of geeft 'm de sokken*, fri. *hy jowt 'm de sokken*, hij geeft 'em katoen, hij is een en al ijver voor die zaak; *hy sette de sokken der yn*, hij ging aan den haal; *geef hem de sokken!* spoed u! pak aan! veeg 'em! raak 'em! Harreb. II, 281 a; Boekenoogen, 966; De Vries, 97: *de sokken d'r in zetten*, 't op een lopen zetten; Köster Henke, 64: *sokken*, hard lopen. *De sokken zetten*, hard lopen; *Zandstr.* 97: Ik veranderde heelegaar, zet' er de sokken in, hij me na; *Jord.* II, 330: As je nie gauw de sokke set, krijg je 'n pot op je wang; bl. 378: Ze had geen splint en nou zette het beest de sokken; *Peet*, 138; *Handelsblad*, 3 Maart 1922 (O), p. 5 k. 2: Zij wandelden heel bedaard; Mc. Kenna, de financier, en de minister Baldwin schenen er de sokken in te zetten. Vgl. het hgd. *sich auf die Socken* (oder *die Strümpfe*) *machen*; nd. *sich up de scholappen geven*; ook *socken*, gaan (vgl. bij ons in de 17de eeuw *sokken*). Voor de verklaring der uitdrukking vgl. men de syn. dial. uitdr. *er de beenen in zetten, er den pas in zetten*; vgl. n°. 1338 en 2101.

2103. Iets soldaat maken,

d.i. iets opmaken; zoo kan men een visch of een flesch wijn soldaat maken, door hem op te maken, haar uit te drinken; zie *Lev. B.* 111: In tijd van 'n oogenblik had hij maar effetjes vier kadetjes soldaat gemaakt; *Het Volk*, 5 Oct. 1914, p. 5 k. 3: De kommandantsuniform lag aan flarden, wat den man meer uit zijn humeur bracht dan de ontdekking dat zijn voorraad van 1800 sigaren soldaat was gemaakt; *Handelsblad*,

7 Maart 1917 (A), p. 6 k. 2: De wijnkooper Itinga, die een uitnodiging aan zijn vrienden om een Westfaalsche ham te komen soldaat-maken rondzond; Harreb. II, 281 a: *Het is soldaat gemaakt*, opgegeten of gedronken; V. Ginneken II, 461: *Maak het maar soldaat*, eet het maar op; Draaijer, 34 b; vgl. voor Zuid-Nederland Rutten, 211 a: *gauw soldaat zijn*, gauw kapot, opgegeten, dronken zijn; Tuerlinckx, 575: *iemand saldoat make*, iemand doen verliezen in een spel, dronken maken; Schuerm. Bijv. 311; *Waasch Idiot*. 609 a: *soldaat maken*, vernielen, opeten, kapotmaken; *Loquela*, 452 en *Antw. Idiot*. 1146: *iet soldaat maken*, opeten, uitdrinken, in stukken slaan; *soldaat zijn*, verloren zijn; in Kl. Brab. *een boom soldaat maken*, hem vellen; *Waasch Idiot*. 317 b: *iemand soldaat maken bij Jantje Kaas* (Koning Willem II), hem dooden. Onze uitdr. kan van Zuidnederlandschen oorsprong zijn: immers onder een *soldaat* verstaat men in het Westvlaamsch een magere oude koe, die verkocht wordt om voor het leger geslacht te worden (De Bo, 1059); in Kl.-Brab. en elders eene *soldatenkoe* genoemd. Bij overdracht kan *soldaat maken* dan gezegd zijn van alles wat doodgeemaakt, opgegeten wordt; vgl. n°. 1083¹⁾. In het fri. *in fles fol jenever soldaet meitsje*, leeg drinken; *dy flesse, myn pong* (beurs) *is soldaet*, is ledig; eng. *a soldier*, een leege flesch²⁾.

2104. Soort zoekt soort,

d.w.z. menschen van gelijken aard zoeken elkanders gezelschap. Zoo in het Grieksch *πᾶν ζῶον τὸ ὁμοίον ἑαυτῷ ἀγαπήσει*³⁾; bij Cicero, *de Senect.* c. 3 § 7: *pares autem cum paribus veteri proverbi facillime congregantur*, mlat. *compar amat similem; ut sapiens fatur similis similem comitatur* (Werner, 103); mnl. *gelike (ghelijc) mint gelike (ghelijc)*; *ghelijc suect sijns ghelijc*; Campen, 14: *ghelijck socht sich; ghelijck vindt sich*; Servilius, 255: *gelijc vindt men by gelijck*; *Prov. Comm.* 365: *ghelijck mint sijns ghelijck*; Bebel, n°. 485; Brederoo, *Moortje* 1184: *Ghelijck soeckt zijn ghelijck*; Tuinman II, 65: *Soorte by soorte*; *C. Wildsch.* II, 272: *Gelijk zoekt gelijk*; Joos, 152: *Soort zoekt soort*, zei de duivel, en hij vloog met den schouwvager weg; Breuls, 89: *Den duvel zet zieg op ene schouweveeger*; *Waasch Idiot*. 610 a; *Antw. Idiot*. 1147; Harreb. I, 166; Afrik. *soort soek soort*; mhd. *ein ieglich suochet sîn glîchen*, compar amat similem; quod amatur, amabit amantem; hd. *Gleich und Gleich gesellt sich gern*⁴⁾; *Gleich sucht Gleich*; eng. *like likes* (or loves) *like; kit will to kind*; fr. *qui se ressemble s'assemble; fagot cherche bourrée*.

2105. Het sop is de kool niet waard,

ook *de zaak is de sop van de kool niet waard*, de zaak is niet waard, dat men er zooveel omslag of drukte om maakt, zooveel moeite voor doet; eig.: de kool is het sop niet waard, dat men er opgiet. Zie Sartorius I, 9, 25: *'t sop en is de kool niet weert*; ook III, 4, 17 met de verklaring: *ne multum sumptus operaeve impendas in rem vilem ac sordidam*. Vgl. verder R. Visscher, *Sinnep.* 7; Hoof, *Brieven*, 101; 161; 253; 270; Pers, 739 b; Tuinman I, 106; Sewel, 408: *De kool*

1) Vercoullie, 269 verklaart *een flesch soldaat maken* door 'haar incorporeeren of inlijven'.

2) Dit pleit tegen den Zuidndl. oorsprong.

3) *Journal*, 258; Montijn, 515; *Archiv.* XIII, 394.

4) *Zeitschr. f. D. Wortf.* IX, 297.

is de sop niet waard, *it will not quit cost, 't is not worth one's while; C. Wildsch. II, 102; Harreb. III, 464 b; Prol. 158; Sjof. 28; Breuls, 82: De sop is de breui neet weerd; enz. Ook in Zuid-Nederland is de uitdrukking bekend; zie Joos, 96; Waasch Idiot. 735: De kool is 't zap niet weerd; Schuermans, 648 a, die ook citeert het sop is de boonen niet weerd. Vgl. Welters, 83: de soep is de breu niet waard; de kool is de saus niet waard; 't Daghet, XII, 190: de soep is 't vuur niet weerd; 144: 't is de sop de kuel niet weerd; fri.: hy is 't sop fen 'e grauwe earte net wirdich; de koal is 't fet net wirdich; Huygens, Cost. Mall, 421: Waar 't vleesch de wortels waert, noch luste my 't verweeren.*

2106. Met hetzelfde sop (of nat) overgoten zijn,

d.w.z. dezelfde gebreken hebben als anderen; aan elkander gelijk zijn; eig. gezegd van gelijksoortige spijzen, die op dezelfde wijze bereid worden; mnl. *met enen neetken sijn wi al begoten* (Brugman¹). Zie Campen, 87: *sy sinnen altsaemen mit eener sop begoten*; Sart. III, 5, 26: *wy mogen malkander de hant wel geven*²; *wy zyn al met een sop overgoten*, de his qui similibus vitiis aut malis obnoxii sunt; Anna Bijns, Refr. 143:

Tsijn beye schorfte schapen uut Christus coye,
Der heyligher kercken, weerdich ghesloten.
Met enen sope synse overgoten.

Idinau, 217:

Sy syn al met t'selfde sop over-goten,
Als zijnde van eenen aerdt ende nature.

Zie verder Poirters, *Mask. 26; Middelb. Avant, 113; Tuinman I, 108; Adagia, 48: Met een sop overgoten syn*, ejusdem farinae; Langendijk, *Wederz. Huwel. Bedrog, 69; V. Janus, 3, 228; Ndl. Wdb. IX, 1580; XI, 1719; Nkr. IX, 20 Maart, p. 3: Met hetzelfde sop is heel de bent begoten; enz. Vgl. Harreb. II, 282 a; III, 335 a; Erasmus LXVI; Schuermans, 446 b; Waasch Idiot. 768; Welters, 116: ze zijn beide met een saus of brui overgoten; Rutten, 151 b: met hetzelfde nat overgoten zijn; Antw. Idiot. 1145 en Tuerlinckx, 575: met dezelfde soep euvergote zijn, aan dezelfde gebreken mank gaan. In het Friesch: *hja binne allegearre mei 't selde sop oergetten*. Syn. *Koekjes zijn van hetzelfde deeg*; vgl. lat. *ejusdem farinae esse*; zie n°. 1212.*

2107. Iemand in zijn eigen sop (of vet) laten gaar koken (of smoren),

d.w.z. zich niet met iemand bemoeien, hem geheel aan zich zelve overlaten. Ontleend aan spijzen, die genoeg eigen vet of sop hebben om gekookt of gebraden te worden, en geene andere zelfstandigheden daarvoor behoeven. Syn. van het 17de-eeuwsche *zich met zijn eigen smeer of smout droopen*; J.v.d. Veen, *Antw. Wederbotten*:

Soo veel my aenraeckt, 'k vind my genoeg gewroken,
Want in syn eygen vet sien ick den vogel koken.

1) *Tijdschrift*, XLI, 118.

2) Vgl. de uitdr. *broeder geef mij de hand*, 'gezegd tot iemand met wiens, uit een gezegde blijkende, ervaringen, denkbeelden, gezindheden men volle sympathie gevoelt'; *Ndl. Wdb. III, 1438; Trou m. Bl. 10, vs. 201; Coster, 22, vs. 370.*

Ndl. Wdb. IV, 99; III, 3464¹⁾. Vgl. *Haagsche Reize*, 29: Ik wachtede my voor al wel om hem te contradiceren of zyne dwaasheid aan te tonen, latende hem in zyn sop gaer koken, en beantwoordende alles met stilzwygen; n°. 170; *Tuinman I*, 104; *Nest*, 13: Hij had het liefst dat men hem maar in zijn sop gaer liet koken; *Prol.* 7: Och, laat 'm toch in z'n sop gaer koke.... as ie z'n eige door z'n wijf op z'n kop wil late zitte, làat 'm z'n lol; *Nkr.* VIII, 9 Mei, p. 2; *Het Volk*, 14 April 1914, p. 9 k. 4; *Handelsblad*, 22 April 1914, p. 6. k. 3 (avondbl.); *Op R. en T.* 114: Kom Gerrit, laat ze maar in d'r vet gaar smoren; *Nw. Amsterdammer*, 20 Maart 1915, p. 9 k. 1: Nou kerel, laat hem dan in zijn vet gaarsmoren; Heyermans, *Ghetto*, 102: Laat 'r gaar koken in d'r eigen vuil; Rutten, 151 *b*: *iemand laten stoven in zijn eigen nat*, gron.-overijs. *iemand in zien (eigen) vet loaten smoren*, hem doodzwygen (Molema, 451), dat ook voorkomt bij Pers, 666 *b*: Den Staeten in hun eygen vet te doen smooeren; vgl. ook *H.v.Z.* 112: 'k Zal je maar in je eigen vet late gaarsmoore; Breuls, 87: *Laot em in zen eige vet gaar kooke*, laat hem links liggen, stikken. In het Friesch: *immen yn 't sop bisoarje litte* of *yn syn eigen sop bikoelje litte*; hd. *einen in seiner eigenen Brühe kochen lassen* (Wander I, 489); fr. *faire cuire quelqu'un dans son propre jus*; eng. *to let a person stew in his own grease*; frye *inne oure owne gres* (± 1370; Prick).

2108. Eene spaak in het wiel steken,

d.w.z. iets door een onvoorzien hinderpaal beletten; eig. door plotseling eene spaak in het wiel te steken beletten dat het voortdraait, zoodat de wagen moet blijven stil staan. In de 17de eeuw reeds vrij gewoon naast een *stok in 't wiel steken* (- *leggen* of *werpen*); vgl. *Sart.* III, 10, 73: *Een stock in 't wiel werpen*, scrupulum injicere; *Winschooten*, 294: *Een stok in 't wiel steeken*, is een voermans woord, hetwelk oneigendlijk beteekend een saak verhinderen: een saak in de wal schuiven: want als men een *stok* in een wiel, of rad van een waagen, steekt: soo kan de waagen niet voortrijden: maar moet stille staan; bij *Paffenr.* 224: *een stok in 't wiel leggen*. Zie verder *Hooft*, *Ned. Hist.* 444; *Brieven*, 158; 199 en 414: Hoewel te duchten staat, dat de Deen ook een' spaak in 't wiel zal steeken, met stijven van den Sax; *Pers*, 408 *a*; 525 *a*; 596 *b*; *Sewel*, 760; *Halma*, 595: Een en spaak in 't wiel s t e e k e n, iets in zijnen voortgang stuiten; *V. Janus*, 3, 330; *Harreb.* II, 282; *Het Volk*, 3 April 1914, p. 2 k. 4; *Jord.* II, 155: Hij zou een gekke spaak door Jet's drijverijen steken; enz. In Zuid-Nederland: *daar is eene sport in 't wiel* (*Schuermans*, 662 *b*); *Waasch Idiot.* 612: *speeken in 't wiel steken*, iemand in eenig ontwerp dwarsboomen; *Antw. Idiot.* 2068: *stokken in 't wiel steken*, iemand of iets dwarsboomen; in 't Hagelandsch: *ieverens in schää* (*schei*, platte sport, dwarshout) *tusse steke* (*Tuerlinckx*, 546); *Afrik.* 'n *spaek* (of 'n *stok*) *in die wiel steek*; in 't Friesch: *in speak(e) yn 't tsjil stekke*; in 't fr. *mettre des bâtons dans les roues*; eng. *to put a spoke in the wheel*; 16de eeuw: *to set a spoke in one's cart* (Prick); *Gunnink*, 216: *iemand een stike steken*.

2109. Spaakloopen,

d.w.z. vastloopen; geen voortgang kunnen hebben; *pal loopen*; misloopen; eig. *te spaak* d.i. *op een spaak loopen* (vgl. n°. 1766), gezegd

1) Eene andere verklaring in *Tijdschrift XXXIX*, 159.

van een ronddraaiend wiel, dat tegen een spaak loopt en niet verder kan? Vgl. Molema, 565 *a*: *spoak lopen*, misloopen; '*k bin spoak lopen*, ik kwam te onpas, ik vond hem niet thuis; Harreb. II, 282 *a*: Het zal spaak lopen; en 287 *b*: Daar zal het ook nog wel eens *op eene spie* lopen (vgl. *Antw. Idiot.* 2053: '*t loopt op een spie*, er gaat een einde aan komen). Elders *spanker lopen*, misloopen (te Monnikendam); fri. *speakje* of (*to*) *speak rinne*, syn. van *stomp rinne*; *Handelsblad*, 26 Maart 1915 (ochtendbl.), p. 2 k. 2: Wie had nu ooit gedacht, dat het in de Eerste Kamer ooit spaak zou kunnen lopen met het ontwerp?

2109a. Daar gehakt (of gekapt) wordt vallen spaanders; zie n°. 775.

aant.

2110. Die wat spaart, die wat heeft.

Deze gedachte vinden we in de literatuur der 16de eeuw in *Prov. Ser.* 14: *Die wat holt, heeft wat*; voor later tijd vgl. Hooft, *Warenar*, 557: Die wat spaert, die wat het; Brederoo, *Moortje*, 2889: Neen, ick gheeffter niet een mijt so ten eersten een duyt; t is een kostelijcken tydt: die wat spaart, die wat het; Tuinman II, 38: *Die wat spaart heeft wat* en *zooveel men spaart, heeft men*; Harreb. III, 213; Zuidndl. *sparen is 'en goei rent*; nd. *de wat heegt, de hett wat, spar wat, hett wat*; hd. *Sparen ist ein groszer Zoll; Sparen bringt Haben*; fr. *qui épargne, gagne*.

2111. De (of zijn) spat zetten (of er in zetten),

d.w.z. het op een loopende latten, de kuit in zetten, snel weglopen; *er een spatje op leggen*; *er een spatje* of *de spat inzetten*, er den *stap*, er *gang* in zetten; in het Afrik.: *die spat set* (*Onze Volkstaal* III, 143); *laat spaander* (of *spat*); in het Zaaansch: *den spat opnemen*, snel gaan lopen, aan den haal gaan (Boekenoogen, 970), waarvoor in het Westvl. gebruikt wordt *spetteren* (De Bo, 1070); in Oost-Vl. en Kl.-Brab. *speeten* (*Schuerm.* 653 *a*; *Waasch Idiot.* 612) en in ndl. dial. **er de spanker(d) in zetten** of **de spanker nemen** naast **spankeren**, hard lopen (Boekenoogen, 969-970; *Boefje*, 34; *Jord.* 169; II, 134; 183; *Peet*, 80; *S. en S.* 31; *Mgdh.* 132: *rondspankeren*; *Landl.* 94; 180: *wegspankeren*; *Jord.* II, 378: Ze spankerde de Alhambra uit alsof een grandere haar op de hielen draafde); *afspankeren* (in *D.v.S.* 11), *inspankeren* (*ald.* 6). In de 18de eeuw ontmoeten we de uitdr. in de *Gewaande Kraamvrouw*, a. 1712, bl. 42: Ik sta 'm niet - ik zet de spat; *Het wydberoemde Overtoompje* (anno 1731), bl. 32:

Sy kregen my by mijn Gat,
En ik most 'er aen geloven,
En myn maet zetten sijn spat.

Köster Henke, 64; *O.K.* 166: Daar bijt me dat vuile dier naar mijn jongen en zet meteen de spat; *Dievenp.* 27: Meteen, dat ze ons van vlak-bij in de gaten krijge, zetten de twee op-den-uitkijk er den spat in; *Uit één pen*, 116: Manus smet zijn ratel weg en zette de spat; *Het Volk*, 18 April 1914, p. 7 k. 2: Schielijk sprong hij op het paartje toe, met het gevolg dat mevrouw flauw viel en de ander de spat zette; *Zondagsblad v. Het Volk*, 28 Dec. 1912, p. 1; *Jord.* 58; II, 18; 120;

410; *Op R. en T.* 16: Maar eenmaal heb ik toch mijn lange beenen moeten opnemen en de spat zetten; *V.v.d.D.* 159: Ik neem 'n sprong en zet er de spat in; fri. *de spatte sette*. Het znw. 'spat' behoort bij het wkw. 'spatten' in den zin van *wegspringen*, *wegloopen*, *uiteenstuiven* (fri. *spatte*), in welke bet. het in de 17de eeuw o.a. voorkomt bij Vondel (*Aeneis*, 5de Boek, vs. 795). Zie De Jager, *Frequ.* II, 606 vlgg.¹⁾; vgl. de synoniemen *den stap*, *den gang opnemen* (*Ndl. Wdb.* XI, 1050).

2112. De speelman zit nog op het dak.

Dit wordt gezegd van jonggetrouwde lieden, die nog in de wittebroodsweken zijn; de eerste vreugde is nog niet geheel voorbij, de muzikanten bevinden zich als het ware nog op het dak (of zooals Tuinman I, 96 zegt: *op de zolder*, en II, 65: *op den vloer*); syn. van *de pijper sitt noch op het huijs*, de recens nuptis (Smetius, 193). De uitdr. komt voor in den *Eerl. Pluckvogel*, 243: Als den speelman sit op 't dak is het blijchap en gemack te trouwen; Gheschier, *Des Werelts Proefsteen*, 263 (anno 1643): Watser snelder als de saken, die van soete suer gheraken? Hoe langh duert het lieve knuys dat den speelman sit op 't huys? Bij Van Effen, *Spect.* V, 22: Ik wilde myn *Sofia* zo vroeg en terwyl de Speelman (gelyk men zegt) nog op het dak zat, geen verdriet aandoen; zie ook X, 218; *W. Leevend* II, 126; VI, 16; Rusting, 217²⁾; Boekenoogen, 971: *de speelman zit (nog) op het dak*, soms met de toevoeging *en botertje tot den boôm*; Schuermans, 654 a; 't *Daghet* XI, 95: *daar is de speelman gauw van 't dak gevallen*; *Antw. Idiot.* 328; *Waasch Idiot.* 612 b; Rutten, 212 en De Bo, 1065 a: 'De speelman op het huis. Van de nieuwgehuiden zegt het volk dat de speelman bij hen eerst in den hoek van den heerd zit, van waar hij aldra verschuift tot op de zulle (*drempel*) van de deur, en van daar al verder voorttrekt op het dak van 't huis, waar hij nog eenigen tijd verblijft, om dan eindelijk met den rook van de kave (*schoorsteen*) weg te vliegen'. Vgl. de in de 16de eeuw bij Everaert I, 207 voorkomende uitdr. *de speillieden noch bachter duere sitten*. In het fri.: *de spylman sit yette op it tek*.

2113. Met spek schieten,

d.w.z. liegen, opsnijden, *met de leugenpees schieten* (Harreb. II, 18 a); fri. *mei spek scjitte*, waarvoor men in Groningen ook zegt *een spekkeogel op 't geweer hebben* (Molema, 565 a); in het Haspengouwsch *er onder schieten* (Rutten, 200 a). Deze uitdr. wordt aangetroffen in *het Boek der Rabauwen en Naaktridders*, 37: Hoort hoe hy met speck daer schiet; Klucht van *Claes Cloet*, 12 v: Je hoeft mit gien speck te schieten; in V.d. Venne's *Tafereel van de Belacchende Werelt*, 45: Schoot ick somwijl mittet speck, dickwils snoerden ick mijn beck; bij Winschooten, 229: *Met spek schieten*, te weeten, om brand te veroorsaken in des vijands schip: oneigendlijk iemand scherp aan tasten: en sijn saaligheid lustig zeggen: *hij schoot geweldig met spek*: hij gaf hem genoeg te ruiken'. In *de Bisschop voor Groningen op de maniere van Tragi-Comedie door C.H.* 4de Uytkomst:

- 1) Vgl. ook J. Ligthart, *Jeugdherinneringen*³, bl. 25: Natuurlijk wendden we allerlei pogingen aan om van dat schoolblijven verlost te worden, 'weg te spatten', gelijk we dat noemden.
- 2) Een voorstelling hiervan vindt men bij Breughel, n°. 28.

Geeft lardum cameraden

T'sa groetwe te gelijk en te gelijk weer laden¹⁾.

Vandaar een *spekschieter*, een druktemaker, iemand die den baas speelt, in welken zin we dit woord lezen in *Pamfletten*, Muller n°. 584, anno 1607, 4 v:

Hy spreeckt de waerheyt, so recht als een sickel mach wesen.

Jae al had den Duyvel sijn tonghe belesen,

So en mocht hy niet beter roeren sijnen duyme.

Alsulcke *Spec-schieters* zijn in 't Pausdom opgheresen,

Die soo kunnen Philosopheeren int ruyme

Ghelyck als onsen I.H. hier volgt sijn costume.

De ontwikkeling der beteekenissen kan dus zijn: met een met spek voorzien brandkogel schieten; geweldig aantasten, een uitbrander geven, met grof geschut schieten, groote woorden gebruiken, opsnijden, bluffen, liegen²⁾. In de bet. 'iemand onder handen nemen', 'de les lezen' komt de uitdr. in de 18de eeuw nog voor bij Sewel, 738: Hy schoot lustig met spek op hem, *he upbraided him severely, he gave him his share*³⁾. Zie verder Tuinman I, 32; Afrik. *met spek schiet; hy skiet nie alleen met spek nie, maar hy gooi met die heele vark*; Harreb. II, 284; *Amstelv.* 152: Leeuwen, tijgers, giraffen, die door een zekeren Roosevelt met spek geschoten zijn in de binnenlanden van 'Humbug'; *Nw. School*, VII, 244: Zoo'n schutter met het spek zijner opgeblazenheid; *De Amsterdammer*, 26 Jan. 1924, p. 6 k. 2: Met leede oogen heb ik de toenemende onzedelijkheid op handels- en scheepvaartgebied, zich uitend in het met spek schieten bij het opmaken der jaarbalansen.... waargenomen; *Ndl. Wdb.* XIV, 586. In Zuid-Nederland is de uitdr. eveneens in den tegenwoordigen zin bekend, volgens Schuermans, 587 b; Joos, 93; *Antw. Idiot.* 2052: *met spek schieten*, liegen. Voor het nd. vgl. Wander IV, 677: *er Scheust mit spek* (in Hessen von einem Lügenhaften).

2114. Voor spek en boonen meedoen (of er bij zitten, loopen),

d.w.z. niet geteld worden, een bijlooper zijn, bij eenig werk overtollig zijn; Transv. *ver spek en boontjes*, voor weinig geld (*Onze Volkstaal* III, 143). Elders: *voor spek en brood*, *voor spek en 'n metworst*, *voor spek en*

1) Aangehaald door G. Kalff, *Gesch. d. Ndl. Ltk.* V, 139.

2) In het *Ndl. Wdb.* III, 1759 wordt *met spek schieten* vergeleken met het verouderde, thans nog in Friesland bekende, *builen met (oor)kussens* (of *met hooi*) *slaan*, eig. iets onmogelijks (beweren te kunnen) doen, bluffen, pochen. Dat deze verklaring niet juist is, blijkt uit Grimm VII, 2036 en Schiller und Lübben IV, 307 b, die eene plaats citeert, waar werkelijk sprake is van schieten met spek, dat eene verschrikkelijke uitwerking heeft.

3) Opmerking verdient, dat men te Antwerpen ook zegt: *met laaien schieten* (dus met *vlammen* schieten) in den zin van *liegen*, eene uitdrukking, die de hier gegeven verklaring eenigen steun kan geven (Schuerm. 3r9 a, doch niet in het *Antw. Idiot.*). Volgens het *Waasch Idiot.* 385 b zegt men ook *met de lade* (zou Schuerm. dit bedoelen?) *schieten*, liegen, naast *met draadkens schieten*, uitdrukkingen, die mij niet zeer duidelijk zijn, doch blijkbaar haren oorsprong vinden in het weven. Of moeten we denken aan 'lade' in den zin van uitgeholde gedeelte, waarin de loep rust, voorheen ook de affuit van een kanon? Zie *Ndl. Wdb.* VIII, 899.

appels (Molema, 51 b); *voor spot en boonen zitten, meedoen* (Opprel, 84 b); *voor spot en spiegel* (Noord en Zuid VII, 348; Nav. LIX, 43); *för spek un bonen, för 'n stük spek mitlopen* (Ten Doornk. Koolman III, 270; Dirksen I, 60); *voor doove neuten ergens bij zitten* (V. Janus II, 135; 136); *for spek en brea* (brood) *meidwaen* (W. Dijkstra, 400); *voor kiekenvleesch mee doen* (Schuermans, 240 a); *'t wittebrood zijn* (ibid. 869 a). Volgens het *Ndl. Wdb.* III, 441 beteekent de uitdr. vermoedelijk eig. 'geen loon maar alleen den gewonen kost verdienen, gelijk b.v. oudgedienden, die het genadebrood eten'; vgl. De Bo, 195: *voor den babbel en den buis*, voor eten en drinken, zonder andere vergelding dan ate en drank; *Ndl. Wdb.* III, 1494: *voor den rok en den brok werken*, voor kost en kleeding werken; Van Effen, *Spect.* IX, 239: Dat ge nog niet voor vol kunt aangezien worden, en, om een kinderlyke dog kragtige spreekwyze te gebruiken, dat ge nog maar *voor spek* loopt. Volgens Halma en Sewel verstond men in de 18de eeuw onder *spek en boonen* studentenhaver, rozijnen en amandelen¹⁾, dus iets lekkers, waarin weinig voedsel zit, dat men 'toe eet'; en vergelijkt men nu de Zuidnederl. uitdr. *'t wittebrood- of kiekenvleesch zijn*; ook *voor kiekenvleesch meedoen* (Claes, 109); *veur kiekebil*, voor niets (*Waasch Idiot.* 339²⁾), onze zegswijze '*voor zoete koek meedoen*', en de door Harreb. II, XXXI en LXIII vermelde zegswijze *hij doet meê voor de groene kaas*, dan ligt het vermoeden voor de hand, dat de eig. bet. kan zijn: voor iets gerings geteld worden, den dienst doen van spek en boonen. De andere uitdrukkingen kunnen dan navolgingen zijn, toen men den eigenlijken zin niet meer verstond. Ze komt o.a. voor in *Buiten*, 19 Sept. 1914, p. 456: In 't zuiden waken ernstige jongens, die op hun qui vive zijn en drommels goed beseffen, dat ze daar niet voor spek en boonen staan; *De Amsterdammer*, 29 Maart 1924, p. 8: En zoo loopt de normale mensch-in-het-algemeen in ons, een beetje overspannen, geforceerde wereldje, er nog al eens voor spek en boonen bij; *Nkr.* II, 9 Febr. p. 2; *De Arbeid*, 25 Maart 1914, p. 4 k. 2; *Ppl.* 65; *Het Volk*, 13 Mei 1914, p. 1 k. 4; *A. Jodenh.* II, 2; *Afrik. vir spek en boontjies*; enz.

2115. Dat is (geen) spek(je) voor jouw bek(je),

eig. dat spek lust gij (niet); bij uitbreiding: dat is (n)iets voor u, (niet) van uwe gading, daar krijgt gij (niets) van; 16de eeuw *dit hout is u te hert om te bijten* (Sart. III, 5, 34). Zie Marnix, *Byenc.* 103 r. Dat is recht speck voor haren beck; *Middelb. Avant.* 114: Het is geen spekje voor je bekje; *A. Vreugdestr.* 148: Dats spek voor er bek; Tuinman I, 107; Molema, 394 a; W. Dijkstra II, 400 a; Harreb. I, 44; *Amst.* 98; *De Amsterdammer*, 18 Aug. 1923, p. 1 k. 3: Bij de militaire begrotingen zal minister Colijn dus wel geen spekje voor zijn bezuinigingsbekje vinden; *Handelsblad*, 8 April 1923, p. 1 k. 1: Dat is het echte spekje voor het bekje der Fransche nationalisten; Ten Doornk. Koolm. III, 270 b; Schuermans, 653 a; Rutten, 212 a; *Antw. Idiot.* 201; 1153: *Dat is geen spek veur uwen bek*, dat is voor u niet bestemd; De Bo, 1067; *Waasch Idiot.* 99 b en *Ndl. Wdb.* II, 1557. Vgl. *dat is geen snuif*

- 1) In Zuid-Nederland bestaat een znw. *spek*, vroege ontleening uit lat. *speciem*, fr. *espèce*, een soort caramel, een babbelaar, een suikergebak, dat de kinderen gaarne snoepen (De Bo, 1067 en Schuermans, 653).
- 2) Als Antwerpsche jongens soms eenen kleine, die nog niet zoo snel als zij en kan loopen, laten meespelen, en overeenkomen dat hij er niet en zal moeten *aan* zijn, dan heet die kleine *kiekenvleesch* (*Kinderspel* I, 79).

voor zijn neus (Harreb. II, 123 a) met fr. *cela n'est pas pour son nez; ce n'est pas viande pour ses oiseaux*; hd. *das ist nichts für seinen Schnabel*; eng. *that's meat for your master*.

2116. Een heele (of behouden) spekkoper zijn,

d.w.z. geluk in zijn zaken gehad hebben, een heel heer zijn; er weer bovenop zijn; eig. iemand die spek kan kopen? vgl. *vetkooper*. Sedert de 18de eeuw is de uitdr. bekend. Vgl. Harreb. I, 435: Het is een heele spekkoper; *Boefje*, 106: Z'n moeder zei glunder: 't was altijd 'n raar kind geweest; gisteren nog onder 'n hoedje te vangen.... en dat ie nou ineens weer 'n heele spekkoper was; fri. *dou bist in hiele spekkeaper*, een heel heer, een rijk man, iemand die een ruim bestaan heeft; Molema, 394: *t' is 'n hijle spekkoper*; Boekenoogen, 972: *dat's een spekkoper*, hij heeft geluk in zijn zaken; ook *hij is een behouden spekkoper*, hij is er weer bovenop, hij is boven Jan.

2117. Er is geen speld tusschen te krijgen,

d.w.z. er is op de logica der redeneering niets aan te merken, er is nergens ook maar eenig gemis aan logisch verband, 'het sluit als een bus'; ook wel gezegd van een stortvloed van woorden, die niet te stuiten is. Vgl. Harreb. I, 438: Men kan er geen speldknop tusschen krijgen; *Allerz.* 44: Daar kan je geen speld tusschen steken; *Het Volk*, 18 Maart 1914, p. 7 k. 3: Formeel is daar geen speld tusschen te steken; *V.v.d.D.* 165: Ik had m'n pleidooi nu zelf in mekaar gezet, en daar was geen speld tusschen te steken.

2118. Een speldje bij iets steken,

d.w.z. over iets niet meer spreken. Eene sedert de 17de eeuw zeer gewone uitdrukking, die wordt aangetroffen bij R. Visscher, *Brabb.* 169; Hooft, *Ged.* I, 211: 'k Magh hierbij een speltje steeken; *Brieven*, 261; Coster, 507, vs. 318; Brederoo I, 324 vs. 475: So wil ick daer een speltje by steken; Huygens I, 204: Daerme steeck jck hier en spel; *Oogentroost*, 957: Ick staeck het by die spell; Asselijn, 250: Nou hier een speltje bij esteeken, we zellen 't daer bij laeten; Tuinman I, 223: *Ik steek daar een speld by*, dat wil zeggen, ik houde daar van op; Harreb. II, 287; De Bo, 1068: *een spelle ergens voor steken*, iets verhinderen, eene zaak belemmeren; *Waasch Idiot.* 613 b: *laat er ons een spelle in steken*, niet langer over spreken; enz. De uitdr. is ontleend aan de vroegere gewoonte om bij het lezen van een boek een kleine speld te steken op de bladzijde, waar men gebleven was (vgl. Hermans, *Reder.* 293, 117: Aen dat blat steeck ick een spelle). Synoniem was de uitdr. *ergens een vouwtje bij slaan*, die wordt aangetroffen in de *Klucht v.d. Pasquil-maecker*, 11. In Groningen: *d'r 'n stikje bie steken* (Molema, 404 a); elders *der en schreefken bij zetten* (*Dr. Bl.* 3, 47); vgl. ook Eckart, 503: *da wil ik en Sticken bisteken*; fri. *der in speldtsje by stekke*.

2119. Die zich aan een ander spiegelt, spiegelt zich zacht,

d.w.z. die uit het ongeluk van anderen leering trekt, wordt goedkoop wijs; vgl. het lat. *felix quem faciunt aliena pericula cautum*. Zie Plantijn: *Wijs is hi, die hem aen eenen anderen spiegelt*; Goedthals, 82: *Hy spieghelt hem saechte, die hem aen*

eeenen anderen spieghelt, il se chastie bien, qui se chastie par autruy, welke gedachte in den Lekenspieghel III, 10, 249 wordt uitgedrukt door:

Dat hem die ghene zaechte castijt,
Die an andren leert ende verstaet
Wat hem goet si ofte quaet.

Vgl. verder *Mnl. Wdb.* VII, 9; 1718; *Scaecsp.* 119; Servilius, 253; Spieghel, 271; Van Vloten, *Geschiedzangen* I, 226; Everaert, 128, vs. 366; Sart. II, 4, 13¹⁾; Hooft, *Brieven*, 162; Idinau, 223; Winschooten, 276; Cats I, 525; Vierl. 46; 220; Starter, 438: Hy spiegelt hem sachtlijck, die hem spiegelt an ien aêr; Asselijn, 280: Hy spiegeld hem sagt, die hem spiegeld aan een anders gebreken; Halma, 598: Een spiegel ergens aan neemen, *prendre exemple de quelque chose*; hij spiegelt zig zegt, die zig aan een ander spiegelt, t's gemakkelijk te leeren aan eens anders schade; Sewel, 739; *Adagia*, 26: Geluckigh in 't leven is hy boven al, die sigh spiegelt aen een anders ongeval; bl. 35: Hy spiegelt sigh wel, die sigh aen een ander spiegelt; ook bl. 37; Harreb. III, 35 *b*; 62 *b*; Wander IV, 694; enz.

2120. Geen spier om iets geven,

d.w.z. niets geven om iets, er zich niet om bekreunen. Onder een 'spier' moet men een grashalmpje verstaan, zooals blijkt uit de *Teuthonista*, 132: *Gras, spyer, gramen*²⁾. Reeds in de middeleeuwen lezen we:

Roelant die stoute, noch Olivier
En hadden niet bi hem een spier.

Ook in het Duitsch is *kein Spierchen*; *nig ein Spier, Spire* gebruikelijk in den zin van 'niet het allergeringste'; zie Molema, 565; Eckart 495; Hoeufft, 563, V. Schothorst, 203; Schuerm. 657 *a*; *Antw. Idiot.* 1157; *Waasch Idiot.* 615; fri. *gjin spier* of *gjin sprutsel*; Ten Doornk. Koolm. III, 277: *spire, spîr*, eine Aehre od. ein Halm, eine Faser, etc.; fr. *pas un fétu, un brin*. De Jager, *Lat. Versch.* 86 en *Ndl. Wdb.* V, 595.

2120a. Een spiering uitwerpen om een kabeljauw te vangen; zie n°. 1986. ^{aant.}

2121. Spieren³⁾

is een der schooltermen, die voornamelijk in Holland gebezigd wordt voor afkijken of heimelijk in 't boek kijken, knoeien, waarvoor ook gezegd wordt *fielten* (Groningen), *foetelen* (Roermond), *kiepen* (Sneek; fri. *kypje*, kijken), *smokkelen*, *spieken* (hd. *spicken*?⁴⁾), *stechelen* (o.a. Breda⁵⁾), *tikken* (Indië). Het papiertje, waarvan men afleest of waarop men kijkt heet *spiertje*, *spiekpapiertje*, *smokkeltje*. De oorsprong van 'spieren' is onbekend⁶⁾.

- 1) In de 16de eeuw ook: *Hi spieghelt hem saechte, die hem aen een ander spaect* (*Gloss.* Anna Bijns, bl. 66).
- 2) Tuerlinckx, 601: *Stroospier*, stroohalm; Rutten, 213; *spier*, halm; *Archief* III, 383: *Spier*, de vliem van het koren (Maastricht).
- 3) *Weekblad voor Gymnasiaal en Middelbaar Onderwijs* VII, 1324; IX, 422-423.
- 4) Paul, *Wtb.* 499 plaatst dit ww. onder één hoofd met *spicken*, spekken.
- 5) Vgl. Gallée, 43: *Stechelen*, valsch spelen (bij kinderen).
- 6) In de 17de eeuw komt in het Noordhollandsch wel een ww. *spieren* voor in den zin van *de rietspieren uittrekken*, iets dat herhaaldelijk bij keur verboden werd, omdat daardoor het riet

om de landerijen vernield wordt (Boekenoogen, 974). Kan 'spieren' daaraan de beteekenis ontleend hebben van 'iets wat verboden is doen', en vervolgens in engeren zin: knoeien, afkijken?

2122. Spierwit,

d.w.z. uiterst wit; eig. zoo wit als de spier, het vleezigst deel van een vogel: *carnis delicatoris et tenerioris atque albioris pars in avium pectore*, zooals Kiliaen mededeelt, die eveneens *wit van den kapuyn* gelijk stelt aan *spier*, q.d. *album* Het adj. *spierwit* wordt in de 17de eeuw meermalen aangetroffen; vgl. o.a. Six v. Chandelier, 189: *blanker dan een spier*; Winschooten, 276: *het is soo wit, als een spier, het is spierwit*; Sewel, 739: *Spierwit*, very white, as white as snow; waarnaast thans ook gevormd is *spiernaakt*, moedernaakt, en het gron. *spier in 't witte*, geheel in 't wit gekleed (Molema, 395 a); fri. *spearneaken*, *spearnochteren*; *sa neaken as in spier*.

2123. Den spijker (of den nagel) op den kop (of het hoofd) slaan (of tikken),

d.w.z. de zaak juist treffen, juist zeggen waar het op aankomt, het juiste middel aangeven. In de 16de eeuw lezen we bij Campen, 122: *ghy hebt den naegel lijk opt thoeft gheraect*; bij Servilius, 11: *ghi hebbet iuyt op zyn hooft gheraect*; Sart. II, 1, 1: *de spijcker op 't hooft slaen*, *scopum attingere*; 5, 68: *rem acu tetigisti, ghy hebt de nagel op 't hooft geslagen*; Marnix, *Byenc.* 40 r: *den spyker op 't hooft geslagen*; Vondel, *Rommelpot*, str. 34: Marten, die het al geloof, en de spijker raekt op 't hooft; Hooft, *Brieven*, 261; *Ned. Hist.* 123; Spaan, 168; Poirters, *Mask.* 166; *Willem Leevend* II, 229; V, 208; *Haagsche reize*, 190; Sewel, 745: Den spyker op 't hoofd slaan, *to hit the nail on the head*; *to hit the mark*; *Adagia*, 26: *gy hebt den nagel op 't hooft geslaegen*, *rem acu tetigisti*; enz. Zie Harrebomée I, 438 a; III, 265 b; 266 a; Afrik. *hy slaat die spijker op die kop*; *Antw. Idiot.* 1836: *den nagel op den kop slagen*, een doeltreffend antwoord geven; Joos, 105; *Waasch Idiot.* 364 en De Bo, 729 b. Vandaar ook *op den kop* (fri. *op 'e kop ôf*), in den zin van *precies*: een spijker moet net *op den kop* getroffen worden, wil hij 'pakken'; *Ndl. Wdb.* XI, 246; Campen, 122: *op den kop geraden*; in *het Overt. Praatje*, 74: Sy raakt het effen op zijn kopje; *Kluchtsp.* 3, 230; zuidndl. *op de kop*, juist het getal, het bedrag (Teirl. II, 174; *Antw. Idiot.* 695); hd. *den Nagel auf den Kopf treffen*, vroeger ook *den Keil auf den Kopf schlagen*¹⁾; nederd. *den Nagel up 'n Kopp drêpen* (Eckart, 380); eng. *to hit the nail on the head*. In het Friesch: *hy slacht de spiker op 'e kop*.

2124. Hij slaat spijkers (of nagels) met koppen,

d.w.z. hij voert deugdelijke bewijsgronden aan of hij neemt afdoende maatregelen; spijkers met koppen immers houden lat of plank, waar ze in gedreven zijn, sterker, dan spijkers zonder koppen (*Nav.* XX, 264). De zegswijze komt in de 17de eeuw voor in de *Klucht v.d. Pasquilmæcker*, 21 (*spijkers met hoofden slaan*), en staat eveneens opgeteekend bij Tuinman I, 254: *Men moet nagels met hoofden slaan*, dat is, zaken doen die vastigheid en klem hebben; nagels zonder hoofden hechten niet vast, en glippen door; Sewel, 745: *Spykers met hoofden slaan*, *to speak to the purpose*; in *het Overt. Praatje*, 52: Ik hoor dat

1) Wander II, 1237; III, 863.

hy soo al wat spykers slaat met hoofde, die niet door en glye. In *V. Janus*, 3, 326: Spijkers met koppen slaan; Harreb. I, 438; *Krat.* 102: Ik hou van spijkers met koppen; *Falkl.* VII, 68; *De Arbeid*, 5 Nov. 1913, p. 1 k. 1: De zeelieden waren het moe er nu nog langer over te kletsen en wilden spijkers met koppen slaan; *Zoek.* 132: We hebben niet lang neudig te proaten jonges, we mutten maar met de deure in huus vallen, spiekers met koppen sloan, heur; Afrik. *spykers met koppe slaan*; *Waasch Idiot.* 364: *nagels met koppen slaan*, doorslaande, treffend antwoorden; *Antw. Idiot.* 1836. Ook in het Nederd. *Nagel mit Koppen maken*, de partij door schriftelijke contracten verbinden (Eckart, 380; *Taalgids* V, 169); Ten Doornk. Koolm. III, 274: *spikers mit koppen slân*, eine haltbare und tüchtige arbeit liefern; in het Friesch: *hy slacht spikers mei koppen*.

2125. Spijkers op laag water zoeken,

d.w.z. vitten, onbeduidende gronden aanvoeren; ook: uitvluchten zoeken, zwarigheden of bezwaren zoeken, waar er geen kunnen zijn, *de egge op den tas gaan zoeken* (*Waasch Idiot* 644 a). In werkelijken zin worden bij laag water aan de scheepstimmerwerven de spijkertjes, die bij het timmeren gevallen zijn, opgezocht (zie *M.z.A.* 17); vandaar bij overdracht: naar kleinigheden zoeken, die bijna niet te vinden zijn, vitten; en ook: nietige uitvluchten zoeken, bedenken om iets te verbergen of te ontkomen, of zooals men vroeger zeide mnl. *musselen in die gootkijs soken* of *dat haer int oge soken* (zie *Coninx Somme*, blz. 627); *het futselboek zoeken* (De Bo, 316 a); *het bijltje (met den langen steel) zoeken* (*Ndl. Wdb.* II, 2619); *knorven in de biezten zoeken* (lat. *in scirpo nodum quaerere*; Hooft, *Brieven*, 445; *Ndl. Wdb.* II, 2554); *een speld in een hooitas (of een voer hooi) zoeken* (Schuerm., *Bijv.* 127 a); *een haartje in de boter zoeken*, redenen vinden om te vitten of om twist te maken; *Ndl. Wdb.* V, 1400¹⁾. In Zuid-Nederland onbekend. In 't fri. *in splinter-siker*.

2126. Verandering van spijs doet eten,

d.w.z. door nu en dan eens te veranderen van spijs, behoudt men eetlust; bij overdracht: door verandering van werkzaamheid, van uitspanning enz. verliest men den lust, het genoeg daarin niet; gri. *μεταβολή παντῶν γλυκύ*; lat. *varietas delectat*. In de *Prov. Comm.* 759 vinden we: *vele gherichten doen vele eten*, hoc plures escae faciunt bene quodlibet esse. Vgl. verder Sart. I, 8, 31: *veranderingh van spijs doet wel eeten*; Smetius, 159: *verscheydentheyt van spijs doet eten*; Huygens, *Een onwetend Medecyn*, 20: *nieuwe schotelen ontsteken niew' begeert*; V.d. Venne, 260: *verandering van Gras doet de Koeyen dyen*; De Brune, 177:

Veranderingh van praet en kout,
De menschen in vermaecking houdt.
De nieuwe spijs tot sausse streckt,
Die ons den appetijd verweckt.

Zoo ook bij Brederoo, I, 278, vs. 255: *Verandering van spijs, seyt men, doet wel eten* (obscoen); III, 412, 71: *Verandering van spijs maakt lust en appetijt*; Vierl. 36; Tuinman I, 341: *verandering van spijs doet wel*

1) Eene andere verklaring vindt men in het *Tijdschrift* XVIII, 136.

smaaken; II, 1; *Adagia*, 65: *verhanderinge van Speijs doet wel Eten. jucunda rerum vicissitudo*; Afrik. *verandering van spyse (kos) laot eet (gee eetlus)*; Joos, 160: *verandering van spijzen geeft nieuwen appetijt*; in het Friesch: *foroaringe fen spize docht iten*.

2127. Spikkel hebben op iets,

d.w.z. iets met welgevallen zien, er zijn vermaak in scheppen, zin in iets hebben. 'Spikkel' wordt gehouden voor eene verkorting van *spikkelatie* (*speculatie*), dat in denzelfden zin voorkomt bij Wolff en Deken, *C. Wildsch.* III, 28: Ja, als hij (*mijn man*) eens een glaasje extra drinkt.... dan kan hij met Juffrouw Hoffman nog wel eens zo wat stoejen en meesmuilen; en daar heb ik altoos mijn spikkelatie in; 266: Het heugt mij nog wel.... en daar had ik dan grooten spikkel aan; VI, 68: Gods lieve vogeltjes te zien huppelen en te hooren zingen, daar ik ook recht mijn spikkel aan heb. Vgl. Halma, 596: Ergens speculatie in hebben, *avoir du goût ou de l'attachement pour quelque chose*; Sewel, 737: Hebt gy 'er ook speculatie in, *have you any mind to it? does it please you?* Evenzoo in Zuid-Nederland *speculatie hebben in iet*, er liefhebberij, behagen in hebben (*Antw. Idiot.* 1151). De uitdr. 'zijn spikkel hebben aan' komt verder voor in *C. Wildsch.* V, 107; *Br. v. Abr. Blank.* II, 198; Harreb. II, 289: *Ik heb mijn' spikkel in hem*, dat is, ik kan mijne oogen niet van hem afhouden; Boekenoogen, 976; De Vries, 97: *ergens spikkeling van hebben*, ergens zin in hebben.

2128. Splinternieuw,

d.w.z. fonkelnieuw, gloednieuw, d.i. zoo nieuw, dat het nog den gloed der nieuwheid draagt. In de 17de eeuw *spikspeldernieuw*, zie o.a. Huygens IV, 27; Brederoo II, 204; Halma, 599; *speldernieuw* (bij Coster, 572, vs. 548; hd. dial. *spelterneu*). *Splinternieuw* (Halma, 600) zoowel als *speldernieuw* willen beide zeggen zoo nieuw als een pas afgehouden splinter. Het voorgevoegde *spik* beteekent *spijker* (eng. *spick, spike*; mnl. *spike*), zoodat het geheele woord beduidt zoo nieuw als een spijker, die pas uit het vuur komt en een splinter, die juist is afgehouden; in het eng. zegt men eveneens *spick and span new* naast *spandernew, span-fire-new*. Kiliaen kent ook *spelle-nieuw* j. *vier-nieuw*. Bij Van Effen, *Spect.* IX, 146 treffen we *splinternieuw* aan, dat ook aan Tuinman bekend is. Zie De Jager, *Verscheidenheden*, 325-328; *V. Janus*, 3, 200; vgl. het hd. dial. *splitterneu; splinterneu; funkelnagelneu, splitter fasernackt*, eig. bis auf den letzten Splitter, die letzte Faser entblöszt (Borchardt, n°. 1119¹), dat te vergelijken is met het gron. *splinteroakend* (Molema, 397 a); de. *splinterny; zwe. splitterny; zuidndl. spikspaandernieuw; splindernagelnieuw, splenternagelnieuw, vonkelnagelnieuw, speksponnieuwe*.

2129. Nijdig (of kwaad) als eene spin,

ook wel: *het is een nijdige spin; kwaadaardig of boos als eene spin; ook hij was spin; spinnijdig* (in *Jord.* II, 355), d.i. geweldig boos. 'Het is bekend, dat de groote vrouwelijke spin, na de paring, somtijds het kleine mannetje doodt en opeet' (vgl. *Volkskunde*, 23, 29; Chomel, II, 1017: De spinnen zich onder elkander opvreten;

1) Eer zou ik denken aan analogie-formatie op het voorbeeld van *splitterneu*. Zie ook *Deutsche Wortforschung* V, 244.

vooral vreten de grote de kleinen op; Grimm X, 2512); vandaar deze zegswijze.
Eveneens zeide

men vroeger 'kwaad als eene baars', een visch, die om de gretigheid bekend is, waarmede hij in den worm bijt. In de 16de eeuw, in *Mariken van Nieumeghen*, vs. 406, lezen we: *lc swelle van quaetheyt als een spinne*; voor de 17de eeuw vergelijk men Van Moerk. 355: 'k Ben soo quaat as een spin; zie verder Van Effen, *Spect.* IX, 120: Zoo boos als een spin; ook Tuinman I, 275 citeert: *zy is zoo boos als een spin*; *C. Wildsch.* V, 109: *spinnig boos*; Sewel, 740: Hy was zo boos als een spin, *he was very angry*; Harreb. II, 290 a; Nest, 72: Gut mensch, je kijkt zoo kwaad als een spin; *V.v.d.D.* 164: M'n advokaat keek als 'n spin dat ik 'm daar een lesje stond te geven; fri. *sa nidich as in spin*; hd. *spinnefeind* (bij Pers 151 b; 751 a: *spinnevyant*); oostfri. 277: *spinnedül*; 'n spin fan 'n wif; *sê is 'n spin*. Hiernaast kent men in Friesland: *sa lilck as in toerre* (tor), *as in baerch* (varken), *as in tiger*; in Zuid-Nederland: zoo kwaad als eene *horzel*, een *kriekel*, een *musch*, een *ekster*, een *ragaal*, een *hoppe* (Joos, 22; Schuermans, 195 b; 294 a; *Antw. Idiot.* 578); eng. *as angry as a wasp*.

2130. Het spits bieden,

d.w.z. weerstand bieden; eig. de punt van de gevelde lans van een zwaard of een degen bieden; vgl. Vondel, *Maeghden*, vs. 263: 't Zwaard en 't spits voor haer gevelt. Zie verder Hooft, *Ged.* I, 145: Geen man soud licht van vooren hem hebben 't spits geboôn. - Ook zonder lidwoord in de tegenwoordige bet. o.a. in Vondel's *Maeghden*, vs. 250: U werd noch spits gebôon? Daer werd noch zwaard noch pijl getrocken noch geschoten. Hiernaast kende men ook *iemand de tand bieden* (Tuinman I, 292); *de punt van 't lemmer, van den degen bieden* (Paffenrode, 5; 6); *het spits der hellebaerden bieden* (Pers, 862 a); *(de) punt bieden*, dat o.a. voorkomt bij Hooft, *Ged.* I, 255 en 286:

Die met het spits rappier thans pooghden ujt te munten,
Nu bieden in papier elkanderen de punten.

Ook in het hd. zegt men *einem die Spitze bieten*, es mit ihm aufnehmen; de. *at byde* *En Spidsen*. In Zuid-Nederland onbekend.

2131. Het (of de spits) afbijten,

d.w.z. 'zich aan het eerste en hachelijkste gevaar, of aan de eerste en grootste onaangenaamheden eener onderneming blootstellen, en daardoor de zaak voor anderen veiliger of gemakkelijker maken. Oorspr. gezegd van strijdenden, die wanneer hun de vijand het spits bood, er moedig op in liepen, den eersten stoot opvingen¹⁾, verwarring in de gelederen brachten, en zodoende de werking der speren braken, die voor hunne volgers minder schadelijk maakten, en als 't ware de scherpe punt afbeten'; *Ndl. Wdb.* I, 860 en vgl. Paffenrode, 22: Hy (*de vijand*) over al sal op de punt van 't lemmer bijten²⁾. De oudste mij bekende bewijspplaats vindt men bij Sart. III, 6, 73, waar 'scindere glaciem' verklaard wordt door *het spit voor af bijten*; verder staat zij opgeteekend bij Hooft (zie het *Uitlegk. Wdb.*); Poirters, *Mask.* 110; Pers, 817 a; Vondel, *Palamedes*, vs. 26; Erasmus,

- 1) Vgl. De Brune, *Bank.* II, 389: Wat isser prijzelicker, als d'eerste spitse (*aanval*) van de François? Daer en is niet, ter eerster aenval, dat hem geen dagh en maect, en ruymte geeft.
- 2) In *Taal en Letteren* VI, 350-361 wordt deze verklaring bestreden.

Coll. 53; Rusting 441; Halma, 600: Het spits afbijten, *rompre la force des ennemis, avoir le plus à souffrir*; Harreb. II, 291; *De Amsterdammer*, 25 Oct. 1914 p. 1 k. 5: Het Belgische leger dat men van Luik af tot en met den val van Antwerpen in België nagenoeg alleen den spits heeft laten afbijten. In de plaats van 'het spits' leest men ook het *point* of het *punt* afbijten; het laatste in het *Boere-krakeel*, 54; het eerste in *Pamflet Muller*, n°. 508 (anno 1603), 4 r en n°. 509 (anno 1603), 3 r. Van al dees Spaense Waeren die ghy dus seer prijzen gaet, gont ghij ons niet dan de Lemmers, om t' point af te bijten; fri. *de punt der ôfbite*; Afrik. *die spit afbyt*; hd. *einer Sache die Spitze abbrechen*, ihr das Verletzende, aber auch überhaupt das, wodurch sie wirksam ist, benehmen (Paul, *Wtb.* 501). In Zuid-Nederland onbekend.

2132. Iets op de spits drijven,

d.w.z. iets tot het uiterste doordrijven; vertaling van het hd. *etwas auf die Spitze treiben, stellen*, zum offenen Kampfe, zum Auszersten. Vgl. *De Ploeg*, VI, 286: Er was geen door den kunstenaar doorschouwd leven en karakter; er waren de bedachte scènes, de opzettelijk op de spits gedreven situaties: de om henzelf bedoelde effecten, die alleen buitenwerksch bleven; *Handelsblad*, 7 April 1914 (avondbl.) p. 10 k. 1: De dingen krijgen door den al te zeer op de spits gedreven precieuzen toeleg van hun maker een uitzicht van opvallende kostbaarheid; *De Arbeid*, 5 Nov. 1913 p. 1. k. 4: Het is een algemeen zielkundig verschijnsel dat op-de-spits gedreven dingen gemakkelijk overslaan in hun tegendeel; *Het Volk*, 30 Maart 1914 p. 5 k. 2: Dat op de spits drijven van zulk afwijkend inzicht heeft sommigen geleid tot krenkende aanvallen op mijn persoon; 13 Juni 1914 p. 1 k. 3; *Handelingen der St. Gen.* 1913-1914, blz. 796: Hij (Dr. Kuyper) heeft de absolute neutraliteit op de spits gedreven met het doel om de openbare school te discrediteeren; *Handelsblad*, 19 Febr. 1915 (ochtendbl.) p. 2 k. 2: Een ontwerp dat den minister gelegenheid gaf te verklaren dat *deze* tak van de volksvertegenwoordiging dus blijkkelijk de zuinigheid niet op de spits wil drijven; 27 Mei 1917, p. 1 k. 6; *Het Volk*, 22 Febr. 1915, p. 8 k. 1: Wanneer de partij een votum over de houding harer Kamerleden ontwijkt, omdat zij het geschil niet op de spits wil drijven; 27 Febr. 1915 p. 7 k. 2: Kuyper zou de kwestie zeker op de spits drijven, als hij daarvan succes voorzag; *De Arbeid*, 13 Maart 1915 p. 2 k. 3: Erkennende dat de oorlog een op de spits gedreven uiting is van een vloekwaardig stelsel.

2133. Door de spitsroeden loopen,

tusschen twee rijen jongens, die ongeveer een pas van elkander staan, heenloopen, en daarbij onthaald worden op vuistslagen of stompen. Eene herinnering aan eene oude straf, waarbij de schuldige met ontblooten rug tusschen twee rijen soldaten moest heenloopen, en daarbij van rechts en links met roeden van dun puntig rijshout geslagen werd¹⁾. In de 17de eeuw *door de spiesen dansen* (Pers, 30 b), waarnaast in de 18de eeuw *door de spitsroeden dansen (loopen, jagen)*; zie Tuinman I, 348; II, 165; 195; Sewel, 741: Door de spitsroede loopen, *to run the gantlope* (a punishment inflicted on soldiers); Halma, 600: Door de spitsroeden loopen, lustig gehegeld of doorgestreeken worden, *être fort reprimandé*

1) Ter Gouw, *Volkvermaken*, 34; *Noord en Zuid* XXVII, 121; *Volkskunde* IX, 217.

Kalff, *Het Onderwijs in de Moedertaal*, 129: Poogt hij slechte waar binnen te smokkelen om geld te verdienen, dan moet men hem eene wandeling door de spitsroeden der critiek niet besparen¹⁾; De Cock en Teirlinck, *Kinderspel III*, 122: *door de spitsroe(i)en passeeren, moeten; door de spitsen loopen; Antw. Idiot.* 1161; Opprel, 63 b; De Cock¹⁾, 26; fr. *passer par les baguettes, par les verges*; hd. *Spieszruten laufen* (vroeger ook *durch die Spiesze jagen*); eng. *to run the gauntlet; to be flogged through the line*. Syn. is *door de kordons (dirkiedons, kurkedons*; fr. *cordon*), dat opgegeven wordt door Boekenoogen, 489; Molema, 194 (*kerdonseeln*) en V. Schothorst, 151. Andere synoniemen vindt men bij De Cock en Teirlinck, *Kinderspel III*, 121-123.

2133a. Den splinter zien in eens anders oog; zie n°. 1680.^{aant.}

2134. Haastige spoed is zelden goed,

in Zuid-Nederland *haast en spoed is zelden goed*, d.w.z. door te groote haast mist men dikwijls zijn doel; lat. *qui nimium properat, serius absolvit*; mlat. *qui festinavit non hunc deus juvabit*. Zie voor de middeleeuwen *Lanc.* III, 1191: Quade haeste es dicken onspoet; *Mloop I*, 1253: Haesticheynt brencet alle weghe onspoet; *Limb.* X, 770:

Salamon seide dat:

Die hem te sere haesten doet,
Dat hi dicke quetst sinen voet
Ende achter moet bliven sinen wille.

Servilius, 95: *grooten spoet is seldom goet of grooten spoet was noyt goet*; 270*: *grooten spoet was seldom goet*; *Prov. Comm.* 372: *grote haest es dicwile onspoet*, qui nimis accelerant obstacula talibus obstant. Vgl. verder Spieghel, 274: *haast en is gheen spoed*; 294: *grote spoed zelden goed*; *Cats I*, 464: *haestige spoet is seldom goet*; *Sart.* II, 1, 73: *Festina lente. Seylt sacht. Te grooten spoet, is seldom goet. Eerst wel versint, dan kloeckelijck begint*; *Brederoo I*, 58, vs. 1485: *Sacht, sacht ghy domme Maaght, de spoedt die voordert seldom*; *Vondel, Adonias*, 230: *Hy struickelt menighmael die haestigh voort wil vaeren*; *V.d. Venne, Voor-Bedydtsel*, 8: *Haest hinckt haest*; *bl.* 14: *Te rassen spoet doet seldom goet*; *Sewel*, 741: *Groote spoed is seldom goed*; *Harreb.* II, 291 a; *Afrik. hoe meer haas, hoe minder spoed*; *Joos*, 178: *haast en spoed is seldom goed (tenzij men 't vlooiën vangen doet)*; *Wander I*, 776; fr. *qui se hâte trop, se fourvoie (ou reste en chemin)*; hd. *Eile mit Weile; Eileviel kommt zu spät ans Ziel*; eng. *(the) more haste (the) less speed*.

2135. De spons halen over iets,²¹³⁵

d.w.z. iets niet meer aanroeren, er niet meer over spreken; het uitwisschen; vgl. hd. *Schwamm drüber*; hd. *passer l'éponge sur la faute de qqn* (Corneille); vgl. *Halma II*, 324: *Passer l'éponge sur quelque chose, en effacer le souvenir, de spons ergens overhalen*,²⁾ *iets uitwisschen of uitdoen*; *Handelsblad*, 13 Nov. 1913 (ochtendbl.) p.

1) Amsterdam, J.H. de Bussy, 1893.

2) Wellicht nog niet spreekwoordelijk.

3 k. 1: Over haar verleden wordt de spons gehaald; 15 Juni 1920 (A.) p. 2 k. 2: B. en W. zijn niet voornemens de spons ook over het voorgevallene van

8 Juni te halen; 17 Maart 1921 (O.) p. 5 k. 4: Er is verzocht de spons door de staking te halen¹⁾; *Opr. Haarl. Cour.* 24 Febr. 1922, p. 1 k. 2: Laten Rijk en Gemeente de spons over de lei halen. Hiernaast *iets wegspansen* (vgl. eng. *to sponge out, off*) in *Het Volk*, 19 Nov. 1913 p. 5 k. 2: 't Geweten weg te spansen, dat stelen stelen noemt. Te vergelijken is de zegswijze **zand er over**, dat we lezen in *De Arbeid*, 6 Mei 1914 p. 1 k. 4: Enfin zand er over. Evenzoo in het nummer van 10 Juni 1914 p. 4 k. 2; *De Telegraaf*, 29 Jan. 1915 (avondbl.) p. 3 k. 2: Zand over 't protocoll; fri. *sân der oer!* spreek niet meer over die (onaangename) zaak; syn. *modder er over* in *Propria Cures* XXVI, bl. 310: Maar laten we op deze intieme kwestie niet verder ingaan. Modder er over!; hd. *Punctum und streu Sand drauf*. Ontleed aan de vroegere gewoonte om zand te strooien over een pas geschreven stuk om het te laten drogen.

Eindnoten:

2135 I. fr. *passer*, enz.

2136. Vegen met de spons van Blanus,

eene in Amsterdam en elders in Holland gebruikelijke zegswijze voor: een teleurstelling ondervinden, een strop hebben, een *raggeling* krijgen of *raggelen*²⁾. Zie Harreb. III, CXIV: 'Geveegd met de spons van Blanus, wanneer aan iemand de eene of andere zaak mislukt, en men zich daarover vroolijk maakt, veegt men met de hand over den mond, of zegt eenvoudig: *vegen*, ook wel: *geveegd met de spons van Blanus*. Deze Blanus was directeur van een paardenspel.' Volgens J.v. Maurik, *Jong.* 238-239 moet de oorsprong dezer zegswijze gezocht worden in het volgende voorval. Blanus³⁾, directeur van een paardenspel, stond op de kermis naast een concurrent; zij trachtten elkander zooveel mogelijk te benadeelen. 'Het was een gevecht op leven en dood. De Hagenaar kreeg op 't laatst geen "Volk" meer en sloot vóór de kermis uit was. Stralend van rechtmatige vreugde en trots hield Blanus een lange, wèl doordachte rede en - toonde den volke ten slotte een groote natte rijtuigspoons, die hij met beide handen uitkneep, zoodat het water er aan alle kanten krachtig uitspoot. Triomfantelijk riep hij uit: Geacht publiek - let op astublief, dit is de zuivere beeltenis van de positie van 't geval. Zóó geweldig als 't nou uit deze spons uitloopt, zóó loopt 't in mijn circus in! En daarna de uitgeknepen spons omhoog houdend: - D'r is geen druppeltje meer in - zóó is 't nou bij mijn buurman de Hagenaar - hij is op de flacon.... God is rechtvaardig! Zoo'n greep te doen, ter onderlijning van zijn woorden is geniaal, het Amsterdamsche publiek begreep dat dadelijk en jaren lang bleef "het is de spons van Blanus" een gevleugeld woord⁴⁾. Zie verder *Het Volk*, 14 Sept. 1912, 2de blad: En 't is waar, want om ons te pronk te stellen is niks dan haat. 'Dat is de kif'⁵⁾

1) Contaminatie met *een streep halen door iets*.

2) Köster Henke, 56.

3) De eigenlijke naam is *Blanes*.

4) In *Amstelodamum*, 1923, p. 38 komt Henri Polak tegen dit verhaal op. Hij beschouwt dit als een stukje volksfantasie, aan 't welk geenerlei voorval ten grondslag ligt.

5) Dit is het ndl. *gif(t)* uitgesproken met een Joodsche *g*. Vgl. onze uitdr. *zijn gif(t) uitspuwen, braken*, met betrekking tot den nijd, waarvan de slang het zinnebeeld is. Naast *kif* zegt men *kift*. Vgl. *De Timmerman*, Orgaan van den Algem. Ned. Timmerlieden Bond, 15 April 1915,

omdat ze met Rooie Dinsdag een strop hebbe, omdat de koningin nou zelf komt, omdat Troelstra in de glase koets wou, ja, noppes (zie n°. 1651) - hij veegt met de spons van Blanus; *Nkr.* I, 20 Oct. p. 3:

Centen zijn van ons niet te halen,
Zoodat wij met de spons van Blanus betalen.

Men wist nog niet dat de spons van Blanus een betaalmiddel was.
Enfin, t' is ook de nieuwste uitvinding van het N.A.S.

Eenigszins anders in *Nkr.* I, 3 Nov. p. 3:

Met een beroep op vrouw en kinderen
Wou ie Mageren Hein verhinderen
Hem de tol aan de natuur te doen betalen,
Maar deze wou er de spons van Blanus niet over halen¹⁾.

Hiernaast ook alleen **vegen**, geen werk hebben, tegenspoed hebben, een strop hebben, in *P.K.* 140: Ja, jij (*een snorder*) bent gelukkig - jij hebt haast altijd volk, maar ik - ik veeg gewoonlijk; evenzoo blz. 143 en 160: 't Is weer vegen vandaag. Ja, maar naar huis; misschien is er van avond wat werk²⁾.

2137. Hij heeft zijn sporen verdiend,

d.w.z. hij heeft groote bewijzen van geschiktheid of bekwaamheid voor iets geleverd. De uitdr. is ontleend aan het ridderwezen. Slechts hem werden de sporen (eig. de *rechter spoor*) gespannen, die genoegzame bewijzen van dapperheid en behendigheid gegeven had, om tot ridder geslagen te worden³⁾. Vgl. het hd. *sich die (ersten) Sporen verdienen*; fr. *gagner ses éperons*, montrer sa valeur à la première occasion (Hatzfeld, 933); eng. *to win one's spurs*; Harreb. II, 291 b: Hij heeft zijne sporen nog niet verdiend; Afrik. *sy spore verdien*.

2138. Spottershuisjes branden,

d.w.z. het ongeluk dat heden den een treft, kan morgen ook den ander, die er mee spot, treffen. De uitdr. dag. teekent uit de 16de eeuw, blijkens Campen, 6: *Spotters huys brandt oock wel*; zie verder De Brune, 489: *Spotters huys dat brandt oock wel*; Tuinman I, 370: *Spotters huis brand ook wel*. Gods wraakoordeelen overkomen ook

p. 2 k. 2: 'Da's de Kiff'. Bovenstaande is geen mooie uitdrukking, doch in de volksmond van algemeene bekendheid. De uitdrukking wordt gebruikt tegen hen, die uit afgunst of nijd smalend spreken over een of andere zaak; aldaar p. 3: 't Heele zaakje van 'Het Bouwvak' is niets dan.... 'de kiff'; *D.v.S.*, 11; 45; 85; 122 naast een werkw. *kiften*, nijdig zijn (bl. 63); *Da's de gif!* komt ook voor in *Het Volk*, 22 Sept. 1915, p. 2 k. 4; *kiftzoekerij* in *De Arbeid*, 8 Jan. 1916 p. 4 k. 1.

- 1) Nog anders in Van Ginneken, *Regenboogkl.* 177: *De gannef heeft 'm gesmeerd met de spons van Blanus*. Deze uitdr. ook in *Amstelodamum*, 1923, bl. 31.
- 2) Of moet hier gedacht worden aan de uitdr. *zijn mond kunnen afvegen*, niets krijgen? Zie *Ndl. Wdb.* I, 1741: *Hij kan zijn mond afvegen*, evenals de anderen doen, nadat zij genoten hebben, dat kan hij, maar het genot zelf valt hem niet ten deel. Vgl. fr. *brosser (se) le ventre*, n'avoir plus rien à attendre.
- 3) Zie A. Schultz, *Das höfische Leben zur Zeit der Minnesinger* I, 184, en Percevel, 2816: Et li prendom s'est abaissies. Si li cauça l'esperon destre. La coustume soloit tele estre. Que cius ki faisoit chevalier. Li devoit l'esperon caucier; Te Winkel, *Het Ridderwezen*, bl. 39-40.

spotters zelf in datgene, waarover zij anderen beschimpt hebben; Harrebomée I, 345; *Handelsbl.*

14 Maart 1920 p. 1 k. 1: Bij ongunstig weder zal de revolutie in de zaal plaats hebben, zoo spotten we indertijd. Maar spottershuisjes branden licht, en weldra had toch wis en warempel een omwenteling plaats; *Taalgids*, V, 169; Molema, 161: *Spotters hoeskes branden licht*, het spotten kan licht den spotter treffen; fri. *spotters huskes reitsje in 'e brân*; *spotters krije spotters lean*; Afrik. *spotter se huis brand ook af*; nd. *spotters huus brennet am êrsten*; *spotthüsere brennt âk* (Eckart, 496).

2139. Spraakwater.

Zoo wordt schertsenderwijze sterke drank genoemd, daar men onder den invloed daarvan spraakzaam kan worden. Deze benaming komt in de 17de eeuw voor in de *Gew. Weeuw*. III, 47: Aan zijn gasconeeren hoor ik wel, dat het spraakwater begint te opereeren; Harreb. II, 292 b; hd. *sprachwasser* (17de eeuw); *krakehlwasser*, Köster Henke, 26: *huppelwater*, jenever (*Jord*. II, 244); *slingerolie* (*Jord*. II, 250); Molema, 398: *hij het sproakwater had* (of *innomen*), hij heeft een borrel op; *Landl*. 63: Je kon wel hooren dat die ouwe weer spraakwater op had; *Nest*, 102: Vrindelijke mosschen, zei de dronkaard. Dat hoorde Frans 'we hebben ook geen spraakwater in', zei hij. In het fri.: *hy het spraekwetter hawn* of *in praetslokje op hawwe*; oostfri.: *hê hed gôd sprâkwater*, hij kan zijn woord wel doen, is goed bespraakt (Ten Doornk. Koolman III, 287 a). Vgl. hiermede Heemskerk, *Arcadia* (a. 1756), bl. 10, waar sprake is van een zoopje *zoenwater*, dat den lust tot zoenen opwekt. Bij Doedyns, *Merc*. I, 577 *kakelwater*¹⁾; in Zuid-Afrika wordt brandewijn *lawaiwater* genoemd. In Zuid-Nederland: *hij heeft babbelwater*, *taterwater* of *van het tatervat gedronken*.

2140. De spreektrumpet (of -buis) zijn,

d.w.z. degene zijn, die meeningen en gevoelens eener partij of van een persoon verkondigt en verdedigt; de woordvoerder; ook gezegd van een courant, een orgaan; navolging van het hd. *Sprachrohr*. Vgl. *School en Huis*, 27 Nov. 1914 p. 1: Het hoofdschap, waarvan de schrijver de spreektrumpet is; *Handelsblad*, 3 Febr. 1916 p. 7 k. 5 (avondbl.): Spr. wenscht hier niet op te treden als spreektrumpet van het personeel of als deurwaarder van het personeel; *de Amsterdammer*, 6 Febr. 1916 p. 12 k. 3: Guido Gezelle die wel nimmer vermoed zal hebben onder den schuilnaam Gazelle '4 1/2 Millionen belgischen Flämen' tot spreektrumpet te zullen strekken; *Handelsblad*, 21 Juli 1915 (ochtendbl.) p. 3 k. 1: Nu één enkel lid het in zijn hoofd krijgt om zich tot spreekbuis te maken van één 'deskundige'; *Het Volk*, 9 Sept. 1915 p. 6 k. 3: Genoemd blad dat dient als lanceer- en spreekbuis voor den burgemeester, is van den aanvang af een hevig verdediger geweest van 'het bestand'; *Telegraaf*, 31 Jan. 1914, p. 6 k. 3; *Haagsche Post*, 18 Dec. 1920. p. 2063, k. 1.

2141. Spreken is zilver maar zwijgen is goud.

Deze gedachte wordt in het mlat. uitgedrukt door *scire loqui decus est, decus est et scire tacere* (Werner, 88). Den tegenwoordigen vorm van deze spreuk heb ik niet eerder dan in onze eeuw aangetroffen²⁾; voor

1) *Ndl. Wdb.* VII, 866.

2) Wel komt in den bijbel voor *Psalms* XII, 7: 'De woorden van Jahwe zijn reine woorden, zilver, gezuiverd in den smeltkroes'; *Spreuken*, X, 20: 'Uitgelezen zilver is de tong des rechtschapenen,' doch hieraan kan de spreuk niet zijn ontleend. Volgens Wander III, 1559 is ze ontleend aan de Arabieren; in de Koran komt ze echter niet voor. Bij de kerkvaders is

Zuid-Nederland zie *Antw. Idiot.* 1165. Vgl. ook hd. *Reden ist silber, Schweigen ist gold*; fr. *la parole est d'argent, la silence est d'or*; eng. *speech is silver, silence is golden*.

2142. Men moet niet verder springen dan de pols lang is.

Springt men verder dan de polsstok lang is, dan bereikt men den overkant niet en moet men in het water vallen (Spiegelhel, 269: *niemand springht verder als sijn pols vermach*¹⁾); bij overdracht: regel uwe daden naar uwe krachten; zet de tering naar de nering, of zooals in het *Bouc v. Seden* staat, vs. 531 vlgg.:

Dune moetsti niet verder strecken
Dan dine cleedre moghen recken:
Naer dien dattu neeringhe heves,
So bedaerf di dattu leves.

Bij Campen, 27 vinden we opgeteekend: *die veerder wil springen dan syn staff vermach, moet vallen*; bij Sart. I, 7, 53: *springt niet verder dan u stock raecken mag*; Eckart, 496: *de wîder springen will, as sîn Kluwstock reckt, fallt in 'n Slot*, Starter, 350; Cats I, 479:

Maeck dat gy uw water meet:
Maer let vooral, o goede man!
Hoe ver uw polse reycken kan:
Want veel te poogen sonder raet,
En ver te springen sonder maet,
En saken aengaen boven maght,
Dat brengt 'er menigh in de gracht.

Zie verder *Adagia* 55: *springht niet voordr als uwen stock lanck is*, ne pennas nido majores extendas; Halma, 512; 603; Sewel, 760; Haareb. II, 191 b; III, 317 b; 318 a; *Taalgids* V, 151; Wander IV, 746; voor Zuid-Nederland Joos, 91; 191: *springt niet verder als dat uw stok lang is*; De Bo, 848: *verder willen springen dan de pertse lang is*; *Antw. Idiot.* 1193; 2057; syn. van *hooger kakken als dat zijn gat is* (*Antw. Idiot.* 44 b); in het fri.: *min moet net fierder springe (of ljeappe) as de pols lang is; men moet de tsjin net to great sette, -nimme*, men moet niet meer ondernemen dan men kan uitvoeren.

2143. Op (den) sprong staan (zijn),

d.w.z. juist gereed staan; eig. op het punt staan van te springen (vgl. *op slag*, eig. op het punt van te slaan; Boekenoogen, 928); *op het hippen zijn* (17de eeuw); westvl. *op schote staan*, eig. gereed staan om te schieten; daarna op het punt staan om iets te doen (De Bo, 1005); syn. van *op de mik staan* (*Loquela*, 319); fri. *op 'e sprong stean*; mnl. *op den spronc sijn*; Campen, 119: *hy staet altoes op een spronck*; bij Hoof, *Brieven*, 499: Mits dezelve my zeide, met UEd.Gestr. op eenen sprong naa de Beemster te staan; E. Wolff-Bekker, *De beide Vriendinnen*: Maar, van de vertelling dat ik reeds getrouwt ben, en dat myne vriendin alledaag op den

dikwijls sprake van het zilver van het spreken en het goud der wijsheid of der deugd (*Archiv* XIII, 259).

1) Vgl. ook Huygens I, 129: *Hy past voor eerst zyn pols die zeker springen zal*.

sprong staat, is zelf de schaduw der schaduw een zot verdichtsel. Bij Schuermans, 664 b: *op het springen staan* of *op sprong staan*, op 't punt zijn van aan de deur gezet te worden; in het oostfri. *dat steid up de sprung*. In de 17de eeuw beteekende *op een sprong, ter sprong*, eensklaps, dadelijk, schielijk, fr. *tout d'un saut*, syn. *op een bocht*; vgl. Vondel, *Lucifer*, vs. 851; Pers, 215 a; Huygens I, 167; Tuinman I, 351. Ook in het hd. *auf dem Sprunge stehen*.

2144. In iets niet spugen (of spuwen),

vooral in de zegsw. *hij spuwt er niet in*, d.i. hij veracht het niet, lust het graag; bij Harrebomée II, 117 b: *Hij spuwt ook niet in het lieve nat*, gezegd van een likkebroer. Zie *Boefje*, 52: En in een slokkie, daar spooog ie ook niet in, van 'n ander z'n cente; bl. 125: As 't nou mòt, ziet u; ik spoeg 'r ook niet in.... hè?; *Jong*. 105: Nou, Trui, die spuugt ook niet in d'r gloassie; *Jong*. 71: Een glaasje ouwe klare is me wèl zoo lief. - Jawel, jawel! daar spuug ik ook niet in, maar alles op z'n tijd; S. en S. 9: As 't allemaal klare jenever was. Ik spuug d'r ook niet in, mot je wete; fri. *hy spuit net yn 'e jenever*. In de 17de eeuw komt de zegswijze *hij quijlter altijd niet in* (van een drinkbroer) voor bij Coster, 335, vs. 944; 521, vs. 717, In Zuid-Nederland (Brab.): *op iets niet speeken* of *er niet naar spuwen* (Land v. Aalst) of *naar iets niet spougen* of *spuchelen*, er grooten lust toe hebben (*Waasch Idiot*. 619 a; 829 a); *in den dreupel nie spauwen*, gaarne een borreltje drinken (Teirl. 366); fr. *ne pas cracher sur qqch*.

2145. Het loopt de spuigaten uit,

d.w.z. het loopt over de hoge schoenen; het gaat uit de kerf; *'t is deur 't eksoamen hen* (Gron.); fri.: *it rint ut 'e kinken; de doop loopt over de visch*, zooals de Zaanlander zegt, het wordt te erg; *dit eet de pelle af* (in Zuid-Nederland). Eene scheepsuitdrukking, die vroeger luidde: *de spygaten uitloopen*, zooals in de *Com. Vet.* 72 en in Winschooten, 275, die *spiegaaten* verklaart als de 'gaaten, die in het boord van het schip booven de waaringen werden gemaakt, op dat daar door het waater, daar de scheepen meede gespoeld werden, soude van selfs weg loopen: dog in een scheeps gevegt gebeurd het wel, dat het bloed van de gequetsten, en dooden, als waater de *spiegaaten* uit loopt'. Vgl. Van Eck, bl. 52: Het menschenbloet dat tot allerweeghen de spigaeten uytliet (16de eeuw); *Middelb. Avant.* (anno 1760), bl. 89: Thans ontstond een bloedig gevegt stromende het bloed uit de spiegaten; Spaan, 98: Voorts vermoorden ze het alles, zoo dat het bloed de spygaten uit kwam loopen¹⁾. Dat deze zegswijze bij uitbreiding de bet. kon aannemen van *het wordt te erg*, is na hetgeen Winschooten mededeelt, duidelijk²⁾. In fig. gebruik wordt ze aangetroffen bij Harreb. II, 288: *Het loopt de spijgaten uit*, van iemand die het al te grof maakt; *Falkl.* IV, 110; *Handelsblad*, 3 Maart 1914, p. 5 k. 2 (avondbl.); *Het Volk*, 17 Febr. 1914, p. 4 k. 2; 21 April 1914, p. 1 k. 2: De aanvallen in laatstgenoemd blad liepen zoo de spuigaten uit, dat het plan werd overwogen dit blad te boycotten. In Zuid-Nederland onbekend; fri. *it rint de spuigatten ut*. Syn. 18de eeuw *er overheen loopen*.

1) Zie ook Goedel, 449.

2) Van Eijk I, 129 denkt aan 't water, dat, wanneer het in 't zeilen zeer hol gaat, over het gangboord slaat en door de spijgaten wegloupt.

2146. Iemand staan,

d.w.z. tegen iemand opgewassen zijn; eig. tegen iemand stand houden (vgl. Tuinman II, 146: *Hij kan tegen hem staan*), veelal in de zegswijze *zijn man staan* (ook in Zuid-Nederland), onvervaard zijn; vgl. Sewel, 747: Het gevaar staan, *to stand the hazard*; ik zal 't verlies staan, *I'll stand the loss*; Speenhoff I, 25:

Maar potverdorie, ik laat me zoo niet villen,
Wanneer die blauwe kerels rouzen willen,
Ik sta mijn man, dan geef ik ze hun vet,
Of 'k rijg ze aan mijn sabelbajonet.

Kunstl. 195: Met moedwil me beleedigen?..... Pas op, meneer, want dan sta ik u; *Nkr.* VIII, 17 Oct. p. 2: Een (vredes)engel die portuur is voor den oorlogsbullebak, een die haar man staat; IX, 13 Febr. p. 3: Dan word je gevierd als een man die zijn man durft staan; *De Telegraaf*, 9 Febr. 1915 (avondbl.), p. 5 k. 5: Het is, wat men noemt, iemand 'die zijn mannetje staat', een vechtgeneraal; Afrik. bij Celliers: Ik hou van 'n man wat sij man kan staan; fri. *ik doar him wol stean*, ik durf mij wel tegen hem verzetten; hd. *einem stehen*, stand houden voor iemand. **Iemand** of **voor iemand (in)staan**, eig. voor iemand in de plaats gaan staan; borg staan voor iemand, de verantwoordelijkheid voor iemand of iets op zich nemen; mnl. *enen of iet (ge)staen* naast *staen te* of *vore enen*, instaan voor, eig. voor iemand of iets te pand staan, zich zelf te pand zetten, gijzelaar worden voor een schuld, om daardoor zijn eigen aansprakelijkheid te vestigen; vgl. Kil. *Stae n*, oft *in-stae n*, *veur i e m a n d e n*, spondere pro aliquo; *in stand doen*, compensare; fri. *der for ynstean*; hd. *(ein)stehen für*; eng. *to stand for*, borg zijn voor; *to stand a th.*, instaan voor iets; *iemand half staan*, voor de helft borg blijven (Harreb. III, 64; eng. *to stand halves*); fri. *immen heal stean*. Uit deze beteekenis vloeit voort die van 'iemand vertrouwen', 'staat maken op'; vgl. Gunnink, 217: *iemand staan*, iemand vertrouwen; Draaijer, 40; fri. *ik stean dat spil net*, ik vertrouw die zaak niet; De Bo, 1084: *Staan, betrouwen, op iemand staat maken*: Het weder is niet te staan. Ik zou dien man niet staan. Vele wilde dieren zijn niet te staan; *Waasch Idiot*. 621; Schuermans, 667: *iets of iemand niet staan*, er geen betrouwen in stellen of hebben.

2147. In staat van wijzen verkeeren.

De uitdr. *staat van wijzen* komt in de 16de eeuw voor bij Kiliaen: *Staet van wijzen, status iudicii*; proces ghestelt in staet van wijzen, *controversia profligata, litis agitatio profligata et ad iudicationem vergens*. Het znw. 'staat' heeft hier de beteekenis van 'toestand' (vgl. *in dien staat van zaken; in goeden staat verkeeren*), terwijl men onder 'wijzen' moet verstaan 'vonnissen'.¹⁾ Een wetsvoorstel is dus 'in staat van wijzen' als het in dien toestand verkeert, als het zóó is voorbereid, dat men er over kan oordeelen, het genoeg is voorbereid om in 't openbaar behandeld te worden.

1) Van dit *wijzen*, vonnissen, is ook afgeleid het znw. *gewijsde*, vonnis, dat voorkomt in de uitdr. *in kracht van gewijsde gaan*, onaantastbaar worden, vooral door het verstrijken van den termijn, voor het aanwenden van gewone middelen van beroep gesteld; *Ndl. Wdb.* IV, 2094 en *R.v. Utr.* Gloss. 111.

2148. Zeggen waar het op staat,

iets onbewimpeld, ronduit zeggen, zonder er doekjes om te winden; eig. zeggen, waar het op neerkomt, op aankomt, op berust, dus de hoofdzaak, de kern van eene zaak zeggen. De uitdr. komt in de Middeleeuwen voor in *Ons Heren Passie*, vs. 10:

Mer wiltu doen na minen raet,
Ic sel di segghen waert op staet.¹⁾

C. *Wildsch.* V, 268: Ik ben Mevrouw flapuit, ik zeg daar het op staat, al stonden alle de groote paruiken voor mij.

2149. Staat maken op,

d.w.z. vertrouwen op; vgl. rekening maken op, op iets rekenen. Het znw. staat beteekent in deze uitdr. eig. lijst van ontvangsten en uitgaven, inventaris (zie *Mnl. Wdb.* VII, 1895 en thans nog in Zuid-Nederland); vandaar berekening. 'Staat maken op' beteekent dus zijn gissing, zijn berekening maken op; vandaar vertrouwen op iets, zich op iets verlaten, op iets rekenen. Zie De Brune, *Bank.* 2, 106: Dewijle dan de meeste menschen zonder compas zeylen, zoo en is op haer streke niet te gleuzen, of staet te maken; Huygens, *Oogentr.* 259; *Pamfl.* Muller, 3934, 8 r; Asselijn, 237: Staet te maaken op Oomen zyn droomen; Van Effen, *Spect.* VI, 16; Sewel, 748; Halma, 605: *Ergens staat op maken*, zig verlaten, betrouwen; enz.; Afrik. 'n *staatmaker*, iemand op wien men rekenen kan. In het Vlaamsch ook *staat gaan op*; in het Westvl. *boôm maken op* (De Bo, 165 b; fr. *faire fond sur quelqu'un*).

2150. Staat voeren,

d.i. 'bij een plechtige of feestelijke gelegenheid de aan zijn rang en stand passende pracht ten toon spreiden'; vgl. mnl. *staet*, praal, pracht; *enen staet (van eren) houden*, een grooten staat voeren; Kil.: *S t a e t*, pompa, apparatus solennis cum ostentatione et magnificentia; mnl. (*sinen*) *staet houden*; ofr. *tenir son estat*, d.i. in staatsie zitten; maar ook: zijn staat ophouden; *met (grooten, schoonen) state*, met staatsie²⁾; Halma, 605: Hij voert grooten staat, *il fait grande ou belle figure*; II, 332: *Porter un trop haut état*, s'élever au dessus de sa condition, *een al te hoogen staat voeren, te hoog vliegen*. Vgl. fr. *tenir un grand état*; hd. (*groszen*) *Staat machen*; fri. *in greate steat en 't gat bleat*; *steat meitsie*.

2151. Het kan beter van de stad dan van het dorp,

Men bezigt deze zegswijze, om te kennen te geven, dat eene uitgaaf beter door een rijke (of meer gegoede) kan worden betaald dan door een arme (of minder gegoede); Harreb. I, 149 b; *Nest*, 30; *Handelingen der Stat. Gen.* 1913-1914, p. 700: Het (onderhoud eener haven) kan beter van een stad dan van een dorp en beter van het Rijk dan van de provincie; syn. *het kan beter van den zak dan van den band* (o.a. Bergsma, 27); bij Joos, 210; Rutten, 110 b; *Antw. Idiot.* 639 en Claes, 106: 't kan

1) *Tijdschrift*, XXV, 212.

2) *Tijdschrift*, XVII, 231 vlgg. en *Mnl. Wdb.* III, 629; VII, 1893. Door versmelting van *staat* met *stag(i)e* is *staatsie* ontstaan.

beter van de kerk als van den arme (of den disch, de kapelle); in het Antw. Idiot. 1617: 't kan beter van de broek als van den band, het past beter aan een jongen te trakteren dan aan een meisje; 't kan beter van een schip dan van een schuit (Van Eijk, 122; Harreb. II, 250); in 't fri.: it kin better fen 'e skeaf (schoof) as fen 'e bân (band).

2152. Te stade komen,

d.w.z. te pas komen, helpen; hd. *zustatten kommen*; eng. *to do stead* (zeldzaam); *to stand in stead*; fri. *to stea komme*. Het znw. *stade*, ohd. *stata*, bet. eig. geschikte tijd of plaats, gelegenheid, hulp; vandaar het mnl. *te stade staen, in stade staen, in of te staden comen* (zie *Mnl. Wdb.* VII, 1849); Kil.: *T e s t a a d e k o m e n, venire auxilio, auxilio esse, opportune et commode venire*; Pers, 463 b; De Jager, *Lat. Versch.* 251: *te gestade komen*; Sewel, 749: *T e s t a d e k o m e n, to stand in stead*; enz.

2153. Den staf breken over iemand (of iets),

d.w.z. hem veroordeelen, een afkeurend oordeel uitspreken over iets; hd. *den Stab über jemand brechen*. De uitdr. is ontleend aan het vroegere rechtswezen. De rechter brak na het uitspreken van het vonnis zijn houten staf boven het hoofd van den veroordeelde in stukken, met de woorden: 'Nu helpe u God, ik kan u niet meer helpen' of 'Ik verbreek met dezen staf tegelijk den band tusschen u en de menschheid'. Dit stukbreken had een bijzonderen zin. 'Tusschen de volksgenooten bestond een vredeverbond, dat door het rechterlijk gezag werd gehandhaafd en dat ieder op veiligheid van persoon en goed aanspraak gaf. Gaf de rechter zijne macht tot bescherming van eenen enkele prijs - en dat deed hij door zijn staf, het symbool zijner macht, boven het hoofd des veroordeelden te breken - dan werd deze vredeloos en kon in ouden tijd ieder, in later tijd de scherprechter, hem straffeloos dooden'¹⁾.

2154. Een standje maken,

d.w.z. ruzie maken; eig. een kleinen oploop (hd. *Ständchen*, serenade) veroorzaken (mnl. *loope maken*), eene *scène* maken; vgl. Köster Henke, 65: *Een stand maken*, een hoop menschen om zich verzamelen. *Iemand een standje maken*, hem eene berisping toedienen, een standje schoppen of geven. Het schijnt, dat deze uitdr. zeer jong is. Weiland kent haar niet; ook is zij nergens door mij in vroegere woordenboeken aangetroffen.

In sommige streken van ons land hoort men zeggen: een *stankje* maken of bakken (Molema, 396 b); Draaijer, 39 a: *'n stankjen krigen* (vgl. *Taalgids* III, 165), dat herinnert aan eene andere uitdr. *stank maken* = drukte, ruzie maken (hd. *stänkerei machen, stänker(er)*, ruziemaker) en het 18de-eeuwsche *een leelijke stinkerd, a scurry matter, a great noice* (Sewel, 759). Zie ook Schuermans, *Bijv.* 318 b.

1) Zie Fockema Andreae in de *Mededeelingen van de Maatschappij der Nederl. Letterkunde*, 1897/98, bl. 121-123; Grimm, *Rechtsalterth.*⁴ I, 187; Günther, 160; K.v. Amira, *der Stab in der Germ. Rechtssymbolik*, München, 1909, bl. 84 vlgg.: Der stab in der Hand des Richters ist nicht Wahrzeichen eines Hoheitsrechtes oder Amtes, sondern Wahrzeichen des im Amte vorliegenden Auftrages... Der stab wird gebrochen 'ut potestate cessante', weil der dem Richter erteilte Amtsauftrag gegenüber dem Verurteilten zu Ende ist.

2155. Iemand op de stang rijden,

d.w.z. iemand narijden, hem nauwlettend nagaan; scherp op zijn doen en laten toezien, achter de broek zitten; hem streng behandelen; eig. door middel van de stang (zuidndl. *stanger*), den metalen staaf, dien het paard in den bek heeft, en waaraan de kinketting bevestigd is, het dier bedwingen, het flink den teugel doen gevoelen; zie *B.B.* 90: Er zat nog altoos een driftige natuur in - meneer moest hem (*een paard*) altoos op de stang rijden. Vgl. het 16de-eeuwsche *op den toom, op den teugel rijden*, in zijne macht houden, bedwingen door middel van den teugel; Berkhey, *Nat. Hist.* IV¹, 91: De smaak onzer Natie is, het Paard, zoo als zy 't noemen, *op het Gebit* (van den toom) *te ryden*, dat is, dat ze het Hoofd, in 't mennen, als tegen den Hals intrekken, en de Paarden aan die houding gewoon maaken. Zie Harreb. II, 299; Van Eijk II. 70; *Schoolblad*, XLIII, k. 1239: De onderwijzers hebben indertijd zelf verklaard, dat ze rijp waren voor hun werk zonder een ambuleerend hoofd - en nu moeten ze streng op de stang gereden worden; *Haagsche Post*, 16 Maart 1918 p. 314 k. 2: Zoowel de Geassocieerden - de Entente en Amerika - als Duitschland rijden ons op de stang, steeds straffer, steeds hardvochtiger, steeds meedoogenloozer; Breuls, 87; Afrik. *iemand met springteuels rij*; hd. *einen auf die Kandare (auf Trense und Kandare) reiten*; eng. *to hold a p on the snaffle*; in 't fri.: *hy moet mei de poarteam* (een toom voor een onhandelbaar paard) *riden wirde*, onder streng toezicht staan, om niet uit te spatten¹⁾. Vgl. *Iemand op trens* (toom zonder stang) *rijden*, van iemand veel kunnen verdragen.

2156. Stank voor dank,

d.w.z. ondank in de plaats van dank; syn.: *stront voor dank* (V. Schothorst, 115; *H.v.Z.* 62; *Kmz.* 189; *Gron.* 49), dat we lezen in Van Vloten, *Kluchtspel* II, 230:

My hebje verlaten, om met hem as met jou man te leven,
Die jou ien stront, met verlof, het voor je danck egeven.

'Stank voor dank' komt in de 17de eeuw voor bij Hondius, *Mouf.* 53; in de 18de eeuw bij Halma, 606: Ik krijg stank voor dank, *au lieu de recevoir des remerciemens que je mérite, je ne suis payé que d'ingratitude*; V. Janus, 8; Harreb. I, 120; *Jord.* 359; *Prikk.* V, 11; *Boefje*, 8; 113; *Menschenw.* 219; V. Schothorst, 205; enz.; Afrik. *stank vir dank kry*; In het Friesch: *goeddwaen wirdt mei stank leanne of ik krij stank for tank*; vgl. ook Joos, 50; Rutten, 153 a; Teirl. 249: *stank veur dank krijgen, ontvangen, geên*; Eckart, 498: *Stank vör Dank*; Grimm II, 729: *gestank für dank*; IV, 4202: *stank statt (für) dank*. Men zal niet te veel achter dit woord 'stank' moeten zoeken, het is voornamelijk als rijmwoord te beschouwen (n°. 1555²⁾).

- 1) In *Het Volk*, 18 Jan. 1913 p. 1 k. 3: Jaagt den boel nog maar meer op stang, heeren, het eind zal den last wel dragen; 14 Mei 1914 p. 1 k. 3: Schaper's speechje heeft de heele rechterzijde op stang gejaagd. De heer R. geeft zijn vriend B. instructies. D. plaatst zich als een waakhond voor hem, in een christelijk-historische hoek wordt druk gekonfereerd. Blijkbaar beteekent hier *op stang jagen*, opschrikken, in beroering brengen. Vgl. V. Ginneken II, 464: *iemand op stang rijden*, iemand flink aanpakken, kwaad maken. *Ik heb hem op stang*: ik heb hem woedend gemaakt; *op stang zijn*, woedend zijn (in *D.v.S.* 23).
- 2) *Noord en Zuid* XXVI, 446; Verdam, *Uit de Gesch. der Ned. Taal*⁴, blz. 176.

2157. Van stapel lopen,²¹⁵⁷

d.w.z. *aflopen*; eig. gezegd van een schip, dat van den stapel, de stelling waarop het op de werf in aanbouw rust, te water loopt. Vandaar ook *iets op stapel zetten*, iets op touw zetten; Geel, *Proza*², bl. 25: Er werden eenige gesprekken met den Engelschman op stapel gezet, maar zij wilden niet aflopen. - Ook met betrekking tot het krijgen van kinderen, gron. *op stel zetten* (Molema 401); vgl. Winschooten, 284: *Daar is wat op staapel*: dat is, daar is wat gaans, daar is wat in de moolen; en in een smaakelijker sin: hansen is in de kelder, en maaiken in schapraiken; Tuinman I, *nal.* 24: *Daar is wat op stapel*, dat past men toe op iets, dat naar negen maanden moet aflopen; Van Eijk I, 131; *Ndl. Wdb.* I, 1169; *P.K.* 99: Die zijn nu al vier jaar getrouwd en hebben nog niemendal op stapel gezet; bl. 116: tHeeft wel vijf jaren geduurd eer jelui dat knaapje van stapel lieten lopen; *Waasch Idiot.* 829: *van stapel lopen*, goed uitvallen; Eckart, 498: *hei heft êr wat op en stapel gesett*, hat sie geschwängert; hd. *etwas von Stapel lassen*; fr. *mettre (ou avoir) un ouvrage sur le chantier*, eng. *to have on the stocks; to placed on the stocks.*

Eindnoten:

2157 *I. to be placed.*

2158. Stapelzot (-gek),

d.w.z. volslagen gek zijn, dwaas zijn. 'In de *Synonymia-Latino-Teuton.* leest men: *cicada, krekel...* sicamb. *stapel*, hinc *stapel-gek*, homo incondite loquax, stultus, hetwelk doet vermoeden, dat het onverstaanbaar "gekriek" van het "kriekske" meer dan (zooals men onwillekeurig denken zou) zijne fabuleuze zorgeloosheid dit diertje als een toonbeeld van dwaasheid heeft doen beschouwen', eene meening, die steun vindt in het bij Kiliaen opgeteekende *k e k e r s o t*, *stultus cachinnans, dissolute et immoderate ridens*, waarnaast in de 17de eeuw ook voorkwam *kekermal* (De Jager, *Frequ.* II, 215¹) en in C.v. Mander, *Uytl. op Metam.* 118 a: Den stapel oft Douwkekel. Desen wijst aen een ydel clappaert. Vergelijkt men hiermede de synoniemen *p e p e l z o t*, *delirus* (Kil.), waarvoor men thans in het Westvlaamsch zegt *zoo zot als een piepel* (papilio, vlinder; De Bo, 851) en in het Haspengouwsch *piepelzot* (Rutten, 173 b); *pimpelzot*, zoo zot als een pimpelmees (Schuerm. 470 a); *haspelzot*, 'eene haspel draait en keert op allerlei wijze' (Schuerm. 178 b); *toppezot*, *topzot*, *dopzot*, zoo zot als een tol, *zoo zot als een drilnoot* (een tol), dan zou men evengoed aan de zorgeloosheid van den krekel kunnen denken, als aan zijn onverstaanbaar gekriek (vgl. *gril*, hd. *grille*, eig. *sprinkhaan*). Voor een andere verklaring zie De Jager, *Frequ.* II, *aanh.* 112. Vgl. verder: Halma II, 117: *tls een volslaagen of puurstapelde gek*; *V. Janus*, 329: *stapel gek*; Ten Doornk. Koolm. III, 301: *stapel-dûn*², volledig betrunken; Jongeneel, 95: *ze is stjapel-elf*; *Antw. Idiot.* 1175: *stapel*, halfgek; 2061: *stapelzat*, smoordronken; *stapelzot*, stapelgek; Schuermans, 668: *stabel*, *stabelgek*; evenzoo in Zeeuwsch-Vlaanderen (*Nav.* XXIII, 362); Molema,

1) Zie A. Beets in *Tijdschrift* XIV, 319; Sewel, 751: *Stapel*, sprinkhaan; Halma, 607: *Stapel*, cigale; Hoeufft, 569.

2) Voor *dûn*, *doen*, dronken, eig. onder water, zie *Tijdschrift*, 34, bl. 4.

405 b; 566 b; 79 b en 80 a: *stoapel bezopen*, - *geern*, *stoapeldoen* (smoordronken), eene analogie-formatie van *stapelgek*; Heijermans, *Ghetto*, 33: *stapelmesjogge*; evenzoo *Jord. II*, 479; *Peet*, 194; *A. Jodenh.* 27³⁾; *stapelkrankjorem* (in *Jord. II*, 99); fri. *stabel-*, *stapel-*, *steapeldronken*, -*gek*, -*sljucht* (verzot); ook alleen *stapel*. In sommige streken der Kempen *stiepelzot*, *stiepelzat*,

3) Zie n°. 2090, noot.

Woeste, 252 b: *stabelgeck, stapeldoll; 't Daghet XII, 186: zoo zot als een rad, musch, deur*; in het *Antw. Idiot.* 1237: *polverzot*; V.d. Water, 77: *gek als een juin, als een karrad*; gron. *gek as en wagenrad*. Hiernaast ook enkel **stapel zijn**, hetzij als afkorting van *stapelgek*, hetzij het znw. (*krekel*), dat als adjectief dienst doet; vgl. *spin zijn*¹⁾. Zie *C. Wildsch.* V, 269: Was zij dan niet stapel, dat zij zich bekeerde? *Nkr.* III, 5 Dec. p. 2: Ben je half stapel, zeg? *Leersch.* 155; Speenhoff VI, 59: Om maar frissche lucht te scheppen, loop je dat je stapel ben; *Jong.* 182; *Nw. School*, V, 12; *Gron.* 302: Dan moest je wel driemaal overgehaald stapel zijn; *Dsch.* 223; *Nest*, 75; *Handelsblad*, 24 Oct. 1914 (avondbl.), p. 5 k. 5: Zijn de menschen niet stapel? *Persl.* 161; *Leersch.* 173: Jij stapele gek; *Zoek.* 215: Haar stapele dochter; De Vries, *Woordvorming*, 19; enz.

2159. Iemand een steek (onder water) geven,

d.w.z. iemand zijdelings eene onaangenaamheid zeggen; een bedekte toespeling, die voor iem. onaangenaam is; *met vuilte gooien* (op Goeree en Overflakkee²⁾); iemand een *bokking* geven (*Winschooten*, 286), *een zinknoot* (*Boekenoogen*, 1263), hem iets zeggen, dat hem pijnlijk aandoet. Vgl. Plantijn: *Y e m a n d e n m e t s c h a m p i g e w o o r d e n s t e k e n , p i q u e r a u c u n d e p a r o l l e s*. In de 17de eeuw reeds vrij gewoon; zie o.a. Poirters, *Mask.* 184: *een steeckje geven*; verder Van Effen, *Spect.* IV, 208; *C. Wildsch.* I, 14; Halma, 607: Hy gaf hem eenen steek van ter zijden, hij gaf hem eene drooge neep, *il lui donna un coup fourré*; en *V. Janus*, 3, 15. Synoniem was de uitdr. *iemand een scheut (schootje) geven, een - krijgen*, dat o.a. voorkomt bij Hooft, *Ged.* I, 137; De Brune, *Wetst.* I, 6; 344; *Ndl. Wdb.* XIV, 541. Bij *Winschooten*, 235: '*Een schoot onder water krijgen*'³⁾ word eigenlijk gebruikt omtrent de schepen, die in het rijsen van de baaren, en als het onderste der schepen boven water komt, van een kogel aldaar getroffen werden; het welk seer gevaarlijk is; oneigendlijk werd het op iemand gepast, die

- 1) In dit geval mag misschien ook vergeleken worden het synonieme *malloot*, ontleend aan het fr. dial. *malot*, een soort wesp of hommelmot, ook als adjectief gebezigd (*Ndl. Wdb.* IX, 155), en *daas*, zot, gek, mnl. *daes*, dat in oorsprong één kan zijn met het znw. *daas*, brems, paardevlieg (*Ndl. Wdb.* III, 2204). In Zuid-Nederland is het bijv.nw. 'daas' vrij gewoon naast *dazerik*, *daasheid*, *dazigheid*, *verdazen* (De Bo, 209: 1256; Schuermans, *Bijv.* 59); ook in Noord-Nederland is het dialectisch bekend; zie *Boekenoogen*, 127: *daas*, onwijs, onnoozel; 134: *dazig*, hetz. als *daas*; 1119: *verdaasd*, onbenullig. Zeer vele malen in *Menschenw.* 13; 19; 50; 75; 105; 114; 134; enz.; *Nachtkr.* 44: Je ben 'n daas; *Jord.* II, 50; *Handelsblad*, 13 Mei 1915 (ochtendbl.) p. 9 k. 4: Ook hij verschijnt bij Maxim met een zoetemelksch katertje in z'n oogjes en in z'n beenen. Zulk een toestand noemt men tegenwoordig 'daas'; *dazig* (in *Prikk.* II, 14: De goede sukkel keek hem nog *dazig* aan); ook een ww. *dazen*, *dazelen* komt in dialect nog voor in den zin van zotteklap uitslaan, half gek zijn, of in dien van 'boomen'; zie *Barb.* 183: Daar zit ik, terwijl mijn hoofd daast en een kramp van bewondering door mijn gemoed nijdt; *Handelsblad*, 24 Maart 1915 (ochtendbl.) p. 2 k. 4: Er is in die dertig jaren veel gedaasd en gedwaasd en in veel malligheid gezwijmeld; *Ndl. Wdb.* III, 2315; vgl. nog *Nkr.* III, 16 Mei p. 6; VI, 2 Nov. p. 3; *Leersch.* 128: Die stond reeds op de knieën te slaan en uitbundig te dazen en te gieren; *Jord.* II, 243; 393; 489; *dazelen* (in *Propria Cures* XXVI, 152; *Menschenw.* 525); *daseling* (*Menschenw.* 194); *gedaas* (in *Jord.* II, 41; 224; 259); *daserd* (in *Jord.* II, 84).
- 2) *N. Taalgids* XIV, 253.
- 3) Bij *Witsen*, 492 wordt dit een *gront schoot* genoemd; vgl. ook *Spaan*, 157.

van een ander een drooge bokking krijgt, dat juist van de bijstanders soo niet gemerkt kan werden: dog die het raakt, die steektse bij sig' (zie ook bl. 126). Vgl. verder Halma, 565: Scheut, schimp, steek, *un coup de peigne, un brocard*; een scheut onder water, een heimelijke streek, *un lardon, un brocard*. Uit eene dooreenmenging van deze twee uitdrukkingen *iemand een schot onder water geven* en *iemand een steek geven* (hd. *jem. einen Stich geben*) ontstond nu *een steek onder water geven*. Ook kende men in de 17de eeuw een *duw* (in 't wammes) of *een dwarsstreek krijgen*; vgl. in het hd. *Seitenhieb*; eng. *a side-thrust*; Winschooten, 299; Van Effen, *Spect.* IX, 177; Tuinman I, 199; V. Schothorst, 205. Zie verder Schuermans, 674 *b* en 683 *b*: *een sneê*, een onrechtstreeksch verwijt, schaarde; De Bo, 840: *iemand eenen pek geven* (in het *Antw. Idiot.* 950: *pek, slaag*); *Waasch Idiot.* 574 *b*: *scheuten onder 't water geven*; bl. 732: *dat zijn slagen onder 't water*, bedekte verwijten; Molema, 241: *lempers geven*; bl. 394: *spiekers geven*; *Zoek.* 24: Zoo'n smerige knauw onder water. In het fri. *immen in stek under wetter troch jaen*; *in skoat onder wetter*, een eenigszins bedekte schimpscheut.

2160. Geen steek,

d.w.z. hoegenaamd niets, geen slag. Het waarschijnlijkst is het, dat we aan een steek in den zin van 'punt' moeten denken, daar het op de oudste plaatsen altijd voorkomt in verbinding met het wkw. zien. In het mnl. komt de uitdr. voor in *Ovl. Ged.* I, 79, 475: Inne sie ene steke niet; Mandev., 202: Daer na maken si den nacht, so datmen eenen steke niet en siet. Vgl. ook Suringar, *Dit sijn Seneka Ieren*, 475 (gloss.); *Mnl. Wdb.* VII, 2042 en verder Marnix, *Psalm* 135, vs. 16: s' Hebben ooghen, maar sien niet ien steeck; Cats I, 628 (ed. 1726): In ons eygen huis en sien wij niet een steeck; Sewel, 752: 't is zo donker dat men geen steek (geen oog vol) meer zien kan, *it is so dark, that one can see nothing*; De Jager, *Lat. Versch.* 138, waar ook gewezen wordt op het mhd. *niht einen stich sehen* (Lexer II, 1186); Molema, 400 *b*; Afrik. *ek kan nie 'n steek meer sien nie*; Tuerlinckx, 586; De Bo, 1095 *b*; *Antw. Idiot.* 1176; *Waasch Idiot.* 624 *a*; hd. *keinen Stich sehen können, - arbeiten*; fr. *ne point*, niets. In *geen steek uitvoeren* kan gedacht worden aan een steek bij 't naaien; vgl. fr. *ne pas faire un point d'aiguille*¹⁾.

2161. Iemand (of iets) in den steek laten,

d.w.z. iemand op het critieke oogenblik verlaten; in de verlegenheid laten, *in pardel laten* (Limb. 't *Daghet* VII, 49; VIII, 50), *in den brand laten*²⁾, of zooals men vroeger ook zei: *in de druppen laten*; ook: iemand op zich laten wachten; of iets laten liggen, wegloopen; mnl. *in den wege laten*; hd. *einen im Stiche lassen*; *im Stiche bleiben* (17de eeuw). In de 18de eeuw aangetroffen in *Het Boerekrakeel*, 72:

- 1) De Jager, *Versch.* 2, 138 denkt aan een in eene stof met de naald aangebrachte steek. Hiervoor zou kunnen pleiten *O.O.Z.* 216: Si conde wel ene naalde vaedemen ende ooc wat neyens; nochtan en conde si niet enen steke sien.
- 2) Vgl. onze uitdr. *in den loop laten, in den loop blijven* (Pers, 437 *a*; eig. in de vlucht laten, blijven); Tuinman I, 284; *Ndl. Wdb.* VIII, 2810.)

Om ras in veiligheid te komen,
Heit hy niet iens, wanneer hy week,
Zyn Vechtgereedschap meê genomen,
Maer 't meest gelaeten in den Steek.

De oorsprong der uitdr. is onzeker; misschien moeten we het znw. steek opvatten als verb. subst. in den zin van het *steken*, het *vechten*, en wil de uitdr. eig. zeggen: iemand of iets in het gevecht verlaten, aan zijn lot overlaten. Zie ook Harreb. II, 301: *het is in den steek gebleven*; Afrik. *iemand in die steek laat*; Borchardt, n°. 1142; Paul, *Wtb.* 518; Seiler, 232, waar zes verschillende verklaringen worden medegedeeld; vgl. het mnd. *im steke unde lope laten*; *in dem lope bliven*, verloren gaan; en voor Zuid-Nederland *Antw. Idiot.* 2061; Schuermans, 672 a; *Waasch Idiot.* 624 a; fri. *immen yn 'e stiik litte*.

2162. Steek houden,

van eene redeneering, eene bewering gezegd: opgaan, aanneembaar zijn; hd. *Stich halten*; mnd. *den steke holden*; fri. *string halde*. 't Is ontleent, meent Tuinman I, 358, van uitgesleten laken, dat geenen draad ter benaaying kan houden', eene meening, die niet onwaarschijnlijk is; immers men zegt ook bij het naaien en het leggen van knopen, dat *de steek houdt* of *niet houdt*. Hiermede is te vergelijken *nagel houden*, van oude planken of latten gezegd (Hooft, *Brieven*, 96). Bij Huygens, *Zeestraet*, vs. 117, komt 'steek houden' van eene redeneering gezegd voor in den zin van *baten*, *helpen*, eene bet. die gemakkelijk voortvloeit uit de oorspr. van *vast blijven zitten*, *pakken* (zie n°. 971 en 2124). In het Westvlaamsch wordt *steke houden* gezegd, van 'grond, die onder 't delven, niet brijzelt noch brokkelt, maar vast en dicht blijft, zoo dat het spoor van de steek der spade er ongeschonden bewaard wordt' (De Bo, 1095 b¹). Zie Harrebomée, II, 300; Afrik. *sy argumente hou nie steek nie*; De Génestet I, 329; enz. en vgl. *steekhoudend*, beproefd, degelijk, solide, vast.

2162a. Steek (of stik) de moord; zie n°. 1552.^{aant.}

2163. Daar is een steekje (of een torntje) aan los,

dat is niet in den haak; veelal van vrouwen gezegd op wier zedelijk gedrag iets valt aan te merken; Harreb. I, 183: Er is een steekje aan los, waar een elleboog over kan; *Dievenp.* 45: Het was een model huishouden, in goeien doen, fijn, vroom. Daar scheen geen steekje aan los; *Sjof.* 182: 't Waren dan op hun manier nog heeren en dames, maar je zag toch wel dat 'er een steek aan los was; *S.M.* 37: Als er een steekje aan los is, dan ga ik naar den huisheer. Als nette getrouwde vrouw, kan ik toch niet met zoo'n sterdentenmeid in één huis blijven wonen;

1) Volgens Borchardt, n°. 1143 beteekent *Stich halten*, 'den stich ausdauern, aushalten, die probe bestehen. Vom fechten entlehnt, hier bedeutet es eigentlich s.v.w. den stich des gegners aushalten'; Paul, *Wtb.* 518: *Nicht Stich halten*, wohl eigentlich von Zeug gebraucht, das zum Nähen nicht mehr zu gebrauchen ist, doch könnte man auch denken dasz es sich ursprünglich auf Aushalten im Kampfe bezogen hat; dazu *stichhaltig*. Syn. is *probehaltig*, proefhoudend, wat doet vermoeden, dat steek houden eig. is 'de steekproef kunnen doorstaan' (vgl. *toets houden*), indien althans reeds in 't laatst der middeleeuwen (vgl. mnd. *den steke holden*) die gewoonte bestond.

W. Buning, *Menschen zooals er meer zijn*, bl. 28: Wat zeg je. Is er een steekje aan los? Mais non, volstrekt niet, meneer.... de menschen praten zooveel; *Amstelv.* 152: Vervolgens gemeenteraden met een luchtje er aan.... verder ministers, waar een steekje aan los is; *Ndl. Wdb.* VIII, 2948. Vgl. ook *Dievenp.* 36: Een gezelschap, waaraan je zelfs zonder speurdersneus wel ruiken kon, dat er 'n torntje aan los was.

2163a. Die eens steelt, is altijd een dief; zie n°. 416.^{aant.}

2163b. Steen des aanstoets; zie n°. 21.^{aant.}

2164. Een rollende steen vergaart geen mos,

d.w.z. iemand, die niet lang op dezelfde plaats blijft of zich niet lang bij 't zelfde ambacht of vak houdt, kan geen vorderingen maken, komt niet vooruit; immers 'blijven doet beklijven'. De zegswijze is in zeer vele talen bekend; ook in het mlat. *assidue non saxa legunt volventia muscum; non petra muscatur, quae se mutando gravatur; raro lapis tegitur musco, qui sepius ambit* (Werner, 51; 84; Erasmus, CCII); vgl. Campen, 34: Een steen die men heen en weder wentelt, bewasset seldom; Gruter, I, 103: Een wentelende steen, wert niet moschachtig; Cats I, 502: Wees in 't verhuysen niet te los, een steen die rolt, en gaert geen mos; De Brune, 66; 95; 380; *Bank.* I, 58; Harreb. II, 104; III, 299: Een rollende steen gaert geen mos; enz. Voor andere talen zie Wander IV, 808 vlgg.

2165. Steen en been klagen,

d.i. zeer luid, zeer heftig klagen, *putten in de eerde klagen, steenen uit den grond klagen*, zooals men o.a. in Zuid-Nederland zegt; fri. *stien en bien kleye*. Vgl. Afrik. *hy kla steen en been*; hd. *Stein und Bein schwören*; nd. *Stên und Bën flôken*; lat. *Jovem lapidem jurare*; mnl. *stoc ende stene sweren; bloet ende sweet sweren* (bij het bloed en het zweet van Christus); *up die (of ten) heilighen sweren*¹⁾. De Germanen zwoeren bij heilige steenen, later na de invoering van het Christendom bij den grafsteen van een heilige²⁾ of bij het altaar³⁾, dat van steen is en waarin zich thans nog altijd een steen bevindt, waaronder gebeente van een heilige ligt. In navolging van deze formule *steen en been zweren*, dat is zweren bij al wat heilig is, kon dan later gezegd zijn *steen en been klagen, jammeren*⁴⁾.

1) *Mnl. Wdb.* III, 270; VII, 2005; 2510.

2) Noordewier, 427; Grimm, *Rechtsalterth.*⁴ II, 547.

3) Schrader, 342; Ducange, 3, 1608-1609: *elevatis manibus super altarium jurare*.

4) Lexer verklaart *stein und bein* door *totes und lebendiges*; Grimm I, 1383 omschrijft *stein und bein schwören* door 'einen hohen eid leisten, fest, wie stein und bein'; Weise, *Unsere Muttersprache* (1895), 100, zoekt den oorsprong in dezelfde richting als boven: 'Wie die Römer *Jovem lapidem iurabant*, wobei der Stein als Sinnbild des Juppiter galt, so auch die Deutschen. Als dann nach Einführung des Christenthums die Gebeine der Heiligen zu Zeugen angerufen wurden, entstand die aus heidnischer und christlicher Anschauung hervorgegangene Schwurformel 'Stein und Bein schwören'. Zie ook Günther, 98 en Paul, *Wtb.* 69 die bij *Stein und Bein* denkt aan 'Altar und Knochen eines Heiligen'.

2166. Men moet stegen voor straten kennen,

d.w.z. men moet onderscheid weten te maken tusschen menschen van verschillenden rang en stand of van verschillenden aard, en zich daarnaar schikken.

Vgl. voor de 16de eeuw Sart. I, 2, 35: *kent steghen voor straten*, dat aldaar gelijkgesteld wordt aan 'ghij moet rijden en omsien'; 7, 62: Hy weet goet ende quaet, *hy kent straten voor stegen*. Zie verder Cats I, 469; *Gew. Weeuw* I, 17; *Verl. Soon*, 36: Ick kan stegen voor straten; Tuinman I, 156; *Archief* IV, 27; *W. Leevend* IV, 38: Steegen uit straten kennen; *Br. v. Abr. Bl.* I, 296: Straaten uit steegen kennen; *V. Janus*, 7: Straaten voor steegen kennen; Halma, 618: *Hij kent geen steegen voor straaten*, hij maakt geen onderscheid van personen.

2167. Stekeblind zijn,

d.w.z. geheel en al blind zijn. Naar analogie van *stokstijf*, zoo stijf als een stok, dus zeer stijf, maakte men ook *stockblind*, *stocknar*, *stockstille*, *stockoud* (18de eeuw *steenoud*¹⁾); enz., d.w.z. zeer blind, geheel en al gek, zeer doof, zeer oud; enz. Ook in het hd. zijn *stockblind*, *stockdumm*, *stockdunkel*, *stocktaub*, *stockfinster*²⁾, *stockfremd*, *stocknackt* (ofri. *stocknakad*); fri. *stokearm*, *-deaf*, *-neaken*, *-rjucht*, *-stil*, op deze wijze gevormd. Was men nu eenmaal gewend geraakt aan dergelijke samenstellingen, dan kon men licht in de plaats van *stok* 'hiermede niet direct verwante maar tengevolge van toevalligen ablaut geassocieerde woordstammen als *stick* en *steck* ter versterking bezigen.' Zoo ontstonden *stickblind*, *steckblind*, *stikdonker* (dial. hd. *stichedunkel*) en de Zuidnederlandsche analogen *stekevet*, *stekezot*; zie *Pelgrimage*, 81 c: Ic (*gierigheid*) make den luden stekeblint te middage, dat si niet en mogen sien; Kil. *steck-blind*, j. *stick-blind*, *stock-blind*; *stick-siende*, j. *by-sienigh*; V.d. Water, 135: *stik koud*, zeer koud; *Taal- en Ltb.* V, 237-239; *Mnl. Wdb.* VII, 2044; Joos, 126; *Lexer* II, 1185: *stic und vinster*, so finster dass man keinen *stic* (punkt) sehen kann(?); zie Wilmanns, *Deutsche Gramm.* II, § 414; Franck-v. Wijk, 669; *Leuv. Bijdr.* VI, 228³⁾.

2168. Op stel zijn,

d.w.z. in orde zijn, op orde, op regel zijn, bijv. van een huis. Stel, afgeleid van *stellen*, ordenen, schikken, regelen, beteekent eig. *schikking*; vandaar *orde*, *regel* (vgl. n°. 1996 en *ontstellen* (17de eeuw), ontredderen). Zie Kil. *stelle*, *vetus*, *positura*, *situs*, *positus*; *Bocc.* 72: Zy vant daer alle sake meest verdorven ende verwerret; alle twelcke sy weder op syn stel ende goede oordene brachte; Winschooten, 289: *Ik ben niet op mijn stel*: ik ben niet op mijn dreef: *mijn huis is niet op stel*: mijn huis leit oover hoop, het is nog niet opgeschikt; Hooft, *Brieven*, 500; *Ned. Hist.* 158; 1166; *Snorp.* I, 20; Huygens, IV, 200 (= op zijn qui vive zijn); Asselijn, *Jan Kl.* 540; Spaan, 146; Halma, 610: Op zijnen stel zijn, *être en ordre ou en état*; alles is van zijnen stel, *tout est en désordre*; Sewel, 754; Harreb. II, 304; Boekenoogen, 999. In Zuid-Nederland: *op zijnen stel zijn*, zijn zooals het behoort, in orde zijn (*Antw. Idiot.* 1184); *met iemand of iets op zijn stel zijn*, op dreef zijn (*Antw. Idiot.* 482); *op*

1) Bij E. Wolff - Bakker.

2) Men verklaart dit ook wel als *finster wie im Stock* (gevangenis).

3) Eene andere verklaring in *Tijdschrift* XXXIII, 94, waar gewezen wordt op de verwantschap der begrippen steken en donker zijn.

zijnen stel niet zijn, ziekelijk zijn (*Waasch Idiot.* 628); fri. *op stel wêze* naast *fen 't* (of *syn*) *stel wêze*, ontsteld zijn; *ut it stel wêze*, ongesteld zijn.

2169. Op stel en sprong,

d.w.z. dadelijk, onmiddellijk, plotseling. In de 17de eeuw bij Hooft, *Brieven*, 317: U.E., bevroed' ik wel, zal dit op geen' stel en sprong kunnen beschikken; *Schijnh.* 105: Op een stel oft een sprong; *Ned. Hist.* 400: 't Welk op een' stel en sprong niet te beeteren zynde, men gedwongen was tot bequaamer tydt toe te laten sloeren; Brederoo, *Sp. Brab.* 1296: Men komter so niet an lieve moer, op en stel en op en sprongh; Winschooten, 289: *Het geschiedde op een stel en sprong*: met een vaart. Ook in de 18de eeuw zeide men nog *op een stel en (een) sprong* (Van Effen, *Spect.* IX, 98; 203), waarnaast evenwel ook *op stel en sprong* voorkwam; zie Sewel, 754: Op stel en sprong, *on a sudden*; het geschiedde op een stel en sprong, *it was done in an instant*; Harreb. II, 293; *M. de Br.* 128; *Sjof.* 80; 92; *Peet*, 191; enz. De eig. beteekenis is wellicht: 'in den tijd, dien men noodig heeft om zich te stellen en te springen'; vgl. verder het mnl. *ten selven spronghe*, onmiddellijk; het 17de eeuwse *op een sprong*, in een ommezien, o.a. bij Vondel, *Lucifer*, vs. 851 en III, 673:

Een dolle vaders bui kan, op een sprong, verbeuren,
Het geen, daer, jaeren lang, zijn kinders omme treuren.

Vgl. ook *op stel en sprong zitten*, op het punt staan, o.a. in *Het Volk*, 24 Oct. 1914 p. 2 k. 2: Te Brugge zit de bevolking op stel en sprong om de stad te verlaten; het vroegere *op een bot, op een lik, op een bof, eensslags, op slag, eenklaps* (fr. *tout à coup*), *plotseling*; het fri.: *op een stuit*; westph. *op en stipp* (Woeste, 255 b). Volgens Van Dale³ bezigt men elders *op schop* (of *op klap*) *en sprong*; zie Draaijer, 39: *op stipen-sprong*; in het fri. *op stel en sprong*; *op slach en stel*; *op hip en sprong*; overijs. *op (een) stop*; Joos, 62: *op nen pink en nen keer*. Zie n°. 2143.

2170. 't Is kwaad stelen waar de waard een dief is,

d.w.z. het is moeilijk iemand te bedriegen, die zelf een bedrieger of sluw is; *het is moeilijk vossen met vossen te vangen* (zie *Prov. Comm.* 656: *t' is quaet vossen met vossen vaen*); mlat. *callidus est latro qui tollit furta latroni*; fr. *il est bien larron qui vol un larron*. De zegswijze komt in de 16de eeuw voor in de *Prov. Comm.* 663; Goedthals, 38: *tis quaet stelen, daer de weert een dief is*, il est caut larron qui desrobe a un larron; V. Rijsssele, *Sp. der M.* vs. 2196: Het is quaet stelen daer de weert een dief is; S. Andriessoon, *Duytsche Adagia* (anno 1550) p. 41: *Tis quaet stelen daer de weert een dief is. Tis quaet hincken voor de gene die manck gaen*, dat is, t' is quaet yemande een dinghen wijs te maken, dat hy selver verstaet, ende wel beter weet; *Adagia*, 63: *t' Is quaet stelen daer den Weert is een Dief*, hospes ubi fur est, durum subducere quidquam; Cats II, 216:

't Is qualijck yet te stelen,
Wanneer de huyswaert self die rolle weet te spelen.

Zie verder De Brune, 189; Suringar, *Erasmus*, XLV; Harreb. I, 130; Wander I, 588: *einem Diebe ist böss stelen*.

2171. Op stelten staan,

d.w.z. in wanorde zijn, in rep en roer, in verwarring zijn; overeind staan; **op stelten zetten** of **brenge**n, in verwarring, in beroering brengen. Wie op stelten staat, staat niet vast, loopt wankel; bij overdracht ook van een huis, eene huishouding, een beheer gezegd, waar niet alles zeker en vast gaat, maar waar wanorde en verwarring heerschen. Men kan ook denken aan het op stelten loopen voor genoeg en dan de uitdr. verklaren als aan 't pretmaken zijn, lawaai maken. Zie Sartorius II, 3, 65: *Als het spul op stelten is, maectmen wel een koninck van een stroo-wisch* (Spiegel, 289); Winschooten, 292: *De weereld rijdt op stelten: het geheele huis ree' op stelten*, wonderlijke kuuren sijn in de weereld, of het huis aangeregt¹⁾; bl. 304: *op stutten rijen* dat is, op stelten rijen; Jer. de Decker II, 64:

Een houwelyck, gebout op enckel' oogenlust
Of vleeschelyck vermaek, staet los en als op stelten.

Ook vroeger gezegd van iemands verstand; vgl. de 17de-eeuwsche uitdr. *zijn hoofd rijdt op stelten*, dat te vergelijken is met *zijn hoofd staat op (losse) schroeven; daar is eene schroef (vijs) los*, en met de sedert de 16de eeuw voorkomende zegswijze *op krukken rijden, - gaan; op schaatsen gaan* (een schaats is in het Vl. een *stelt*); *op plattijnen gaan; op schijven gaan* (Campen, 128; *Ndl. Wdb.* XIV, 605); *op rollen gaan* (Campen, 128; *Ndl. Wdb.* XIII, 928); vgl. ook in 17de eeuw *het huis opzetten*; Halma, 611: *Het huis ryd op stelten, toute la maison est en branle ou en rumeur, on y fait un bruit ou un vacarme horrible; de klokken rij den op stelten, les horloges de la ville sont détraquées; Middelnb. Avant.* (anno 1760), 172: *Het huis stond op stelten*; Spaan, 124: *'t Raakt op schroeven en stelten*; Sewel, 755: *Het heele huis reed op stelten (was in rumoer), there was much ado in the house; myn hoofd rydt op stelten, ik weet niet langer wat ik doe; C. Wildsch.* VI, 63: *Jij die het heele huis op stelten zette*; Tuinman I, 271: *'t Gaat er op stelten*, de molen is door den vang; nal. 304: *de wereld ryd op stelten*, 't gaat 'er alles ongeregelt; Harreb. II, 304; *Schoolm.* 136 (*op stelten brengen*); *Het Volk*, 22 Mei 1914, p. 1 k. 3; *De Arbeid*, 3 Jan. 1914, p. 2 k. 4; *Gron.* 302: *De confrontatie met de gratievolle Clara van Gelder zou de heele familie op stelten zetten; Nkr.* IX, 1 Mei p. 2: *Wil men dan toch den boel op stelten zetten, dan is er meen ik een overheid om dit te beletten; in West-Vlaanderen kent men ook op sprietjes staan*, wankel zijn (van een handelshuis); *op stokjes loopen* (De Bo, 1085 b); in Brab. *op krukken springen* (Schuerm. 305 a); en in het Zaaansch is bekend *op stut (maken)*, in verwarring (brengen); *op stok zijn*, roerig, druk, lastig zijn (Boekenoogen, 1038 en 1014); *Ndl. Wdb.* XI, 247 en n°. 2034. Vgl. ook **op stelten loopen**, hoogdravende woorden gebruiken, in opgeschroefden stijl spreken (hd. *auf Stelzen gehen*; fr. *être monté sur des échasses*).

2172. Een stem des roependen in de woestijn,

wordt gezegd van iemand die tevergeefs iets verkondigt, naar wien men niet luistert. Ontleend aan de geschiedenis van Johannes den Dooper

1) Hier moeten we zeker, blijkens het wkw. rijden, aan stelt de bet. van *schaats* toekennen, in welken zin het in Zuid-Nederland nog bekend is. Omgekeerd kwam *schaats* vroeger voor in den zin van houten been, kruk, stelt (*Mnl. Wdb.* VII, 245; 2074).

(*Jes.* XL, vs. 3; *Matth.* III, 3), wiens prediking evenwel niet te vergeefs was. Wij geven aan de woestijn de beteekenis van 'een ijle ruimte, waarin geen levend wezen zich ophoudt en alwaar dus de stem weerklinkt maar zonder door iemand gehoord te worden' (Zeeman, bl. 449¹⁾). In *Jes.* XL, 3 lezen wij: 'Daar klinkt het: baant in de woestijn den weg van Jahwe, effent in de wildernis een heirbaan voor onzen God. Bij het aanhalen van vs. 3 in het N.T. wordt *Daar klinkt het* (letterlijk *Eene stem die roept of de stem van een roepende*) ten onrechte verbonden met *in de woestijn*, dat in het Hebreeuwsch vóór *baant* staat, en wordt *in de wildernis* weggelaten, zoodat het optreden van Johannes den Dooper in de woestijn in *Mattheus* en *Marcus* de vervulling schijnt te zijn van deze profetie'. Zie de *Leidsche Bijbelvertaling* II, bl. 468.

2172a. Een stem in het kapittel hebben; zie n°. 1080.^{aant.}

2173. Van den ouden stempel,

d.w.z. van het oude soort (met het denkbeeld van goed, braaf; eig. gezegd van munten); eng. *of the old stamp*; hd. *vom alten guten Schlage*; *vom alten Schrot und Korn*. Vgl. Kiliaen: *S t e m p e l*, *forma, typus, typus monetalis*; *type*, dat ook eig. *slag* beteekent, evenals *slag*, soort, eig. *muntslag* (Kil. *slagh van de munte*²⁾). In Zuid-Nederland zegt men: *van den ouden stempel*, - *bak*, - *eed*, - *mode*, - *zift*; zie Schuerm. *Bijv.* 18 *a*; *Waasch Idiot.* 628 *b*; fri. *in man fel de âlde stimpel*.

2174. Zijn stempel op iets drukken,

d.w.z. zijn zegel hechten aan iets, het goedkeuren. Stempel heeft in deze uitdr. de beteekenis van zegel, signet, dat men op iets zet, ten teeken van goedkeuring of bekrachtiging; Harreb. II, 305 *a*.

2175. Stentorstem,

d.i. een krachtige, boven alles uitklinkende stem; een stem als een klok; aldus genoemd naar Stentor, den heraut van het Grieksche leger voor Troje, wiens stem luider klonk dan die van vijftig andere mannen te zamen; zie Homerus, *Ilias*, 5, 785 en Otto, 331; Brederoo III, 381, 22: Waar ick versien met Stentors stem, ick souw gedurich met u (*een afwezige geliefde*) spreekken; fr. *une voix de Stentor*; hd. *eine Stentorstimme*; eng. *a stentorian voice*. Vgl. *Adagia*, 24: *Een Stroot gelijk een Orgelpyp*, Stentore clamosior.

2176. Stiekem (of stiekempjes),

d.w.z. stil, in 't geheim; heimelijk (adj. en adv.); **een stiekemer**, iemand, die in 't geheim leelijke streken uithaalt, dien men niet kan vertrouwen. Stiekem is van hebreuwschen oorsprong en herinnert aan het hebr. *sjetieka*, het stilzwijgen, hoogd. uitgesproken *sjtieke*, van *sjatak*, zwijgen; vgl. Kluge, *Rotw.* 236: *stikum* (18de eeuw),

1) In de Vulgaat: *vox clamantis in deserto*.

2) *Sp. Hist.* III⁵ 17, 31; 33; vgl. lat. Sen. *Ben.* 3, 35, 1: *Quaedam ex nostra, ut ita dicam, moneta proferri*; Symmach. *Ep.* 3, 11, 2: *Spectator tibi veteris monetae solus supersum* (Journal, 129).

stille; bl. 306: *stiko*, Stille, Schweigen (19de eeuw); bl. 439: *stîgem*, still. Zie Köster Henke, 66; Gunnink, 216; *Nw. School*, V, 210: Die hebben me daar,

zo stiekem weg, mekaar knap zitten maken; *Handelsblad*, 26 Oct. 1914 (ochtendbl.), p. 2 k. 1: Als de Duitschers heengaan, vertrekken ze met de nevelkar, stiekum in den nacht; *Nkr.* VIII, 31 Oct. p. 6: Het gebeurde wel eens dat een van je kameraden je stiekum een pannetje warm eten bracht; *Kunstl.* 11; 141: Die frstond s'n eige stikum met de dufel; 276: Ze moesten eens stiekem komen kijken; *Kunstl.* 14 (*stiekempies*); *Amstelv.* 136 (*stiekempjes*); *Menschenw.* bl. 21 (*stiekempies*); bl. 243: Z'n stiekeme vrijagetje; bl. 486: Hoe lekker hij hier stiekem zijn kermis hield; *Schakels*, 73: Met me stiekeme zaken heeft-ie niet noodig; *Het Volk*, 19 Juni 1914, p. 2 k. 3: Een post van 3000 gulden, die door het vorige ministerie stiekum buiten de kamer om aan kerken was toegestopt; *Boefje*, 11: Dat was een suffert, een sloome¹⁾, een stiekemert; fri. *stikem*, *stikum*; *stiekemert*, leukerd, die schijnbaar onnoozel met list zijn doel bereikt; Molema, 403: *hij holt hom stiekom*, hij zegt niets; *stiekom alle week*, geregeld elke week; Boekenoogen, 1005; Bouman, 103: *stiekem*, stevig, stijf; *hij gaat maar stiekem door*, stijfweg zonder omzien; Opprel, 85; V. Schothorst, 206; enz. Een van stiekem afgeleid *wkw.* *stiekemen* komt voor in *Kunstl.* 52: In z'n eigen huis stiekemde smuigerig gekonkel over z'n failliet.

2177. Een stille in den lande,

d.i. iemand die zich altijd afgezonderd houdt, zeer weinig spreekt en wars is van alle luidruchtige vrolijkheid, meestal met het bijdenkbeeld, dat hij niet te vertrouwen is. De woorden zijn ontleend aan *Psalm* 35, vs. 20, waar onder 'de stillen in den lande' verstaan worden 'de rustige, vreedzame bewoners, die gaarne een stil leven zouden leiden en niet deelnemen aan daden van geweld'²⁾, in welken zin de uitdr. voorkomt in *V. Janus*, 30; 64; 229; 272; enz.

- 1) Dit 'sloom' (ook *sloem*) komt in het Bargoensch dikwijls voor; vgl. Köster Henke, 63: *sloom*, langzaam; *sloome*, suffer; *sloome duikelaar*, iemand die door zijn luiheid ten onder gegaan is. Iemand die geen lef heeft (zie voor dit laatste o.a. *Op R. en T.* 89; *Nkr.* II, 19 Jan. p. 4; *Amst.* 46 (*sloome duikelaar*); *Onze Volkstaal*, III, 253: *sloome duikelaar* (in tooneeltaal), een martelaar in de kunst (volgens Voorzanger en Polak, *Het Joodsch in Nederland*, bl. 33 een bekend Amsterdamsch personage, wiens naam Forster was en wien veel luimige zetten toegeschreven werden); *Haagsche Post* 1 Dec. 1917 p. 1 k. 4: De politieke slangenmensen en sloome duikelaars in onze Tweede Kamer (hier *duikelaar* in letterlijken zin). De oorspr. beteekenis der uitdr. 'de held van allerlei anecdoten en kwinkslagen' is verduisterd doordat *sloom* (*shlaum*, *shelaumauh* = Salomo) in verband gebracht werd met het adjectief *sloom* (zie *N. Taalgids* X, 284); *Landl.* 292: Z'n pet stond zoo sloom op z'n ooren; *Jong.* 111: Hè, hè, je kan ons toch niet krijge, sloome! bl. 113: Hoor 'm reis aangaan, die rakker van den 'Sloome'; *Jord.* 318: Gaùj dèt op de Seidaäk ùyt swaàn, es je 't kwaåt wil weise, slaume!.... sputterde Neeltje Terwee; *Jord.* II, 84: Zoo een sloome kaasdraaier! *Nw. Amsterdammer*, 8 Mei 1915, p. 7 k. 2: Die sloome goeierd. - Hiernaast een *wkw.* *sloomen* (*Nw. School*, VIII, 214: Je bent zeker al benoemd hè, sloomde ik) en een *znw.* *sloomigheid* (in *Nw. Amsterdammer*, 2 Jan. 1915, p. 2 k. 3). Waarschijnlijk is het ndl. *sloom* verwant met *sluimeren* en het mnd. *slomen*; zuidndl. *sluimmen*, sluipen, stilletjes wegnemen, bedekte middelen gebruiken (Vercoullie, 264; De Bo, 1041; Schuermans, *Bijv.* 305).
- 2) Zeeman, 450.

2178. Tusschen twee stoelen in de asch vallen (*of* zitten),

d.w.z. tusschen twee gevallen niet weten te kiezen en dus niets uitrichten of de gelegenheid verzuimen; in verlegenheid zitten; eene nog dialectisch bekende uitdrukking, die sedert de middeleeuwen voorkomt. Vgl. mlat. *labitur enitens sellis haerere duabus; sedibus in mediis homo saepe resedit in imis; Sev. Vroeden, 3357*: Daer viel si van twee stoelen op derde, dat haer dede int herte wee (vgl. fr. *demeurer ou se trouver entre deux selles le cul par terre*¹⁾); Despars, 2, 331: Zittende by dien middele tusschen twee stoelen in d'asschene (*in groote verlegenheid*²⁾); Coornhert, *Paradoxa*, 420 r. Door welcke verkeerde leeringhe ghy 't volck den tegenwoordighen rust (die eenen voorsmaeck des eeuwighen levens is) metten toekomstende berovende, fijn tusschen twee stoelen inder Asschen settet; Campen, 133: Hy sit tusschen twee stoelen in d'assche; Colijn v. Rijssele, *Sp. der M.*, 111 v. Sy set u tusschen twee stoelen in dasschen; Idinau, bl. 11; Cats I, 421; Tuinman II, 119: Wat baaten twee stoelen, als men tusschen die beide in de asch zit? Halma, 35; *H.S.* 77: Nu zit men tusschen twee stoelen in de asch; *Adagia*, 61: *Tusschen twee stoelen in d' asschen sitten*, inter sacrum saxumque stare; Harreb. I, 21; *Ndl. Wdb.* II, 715.; *Het Volk*, 22 Oct. 1913 p. 1 k. 1: Steunen op ons - of steunen op een deel der rechterzijde - wil zij tusschen die twee stoelen in gaan zitten, dan valt zij (*de Regeering*) op den grond; *H. Post*, 3 Aug. 1918 p. 905 k. 4: De Duitschers vinden hem niet Duitsch genoeg, de anderen vinden hem te Duitsch. Zoo zit hij vrijwel tusschen twee stoelen op den grond; Afrik *as jij op twee stoelen tegelijk wil sit, kom jij op die grond te lande*; fri. *twisken twa stoellen yn 'e yeske sitten*, in verlegenheid; mhd. *zwischen zwein stühlen sitzen; under zwên stûlen nider sitzen*; hd. *sich zwischen zwei Stühle setzen*, von zwei Dingen, die man zugleich erhalten möchte, keins bekommen; eng. *to fall between two stools*, to fail from vacillation between two courses; Wander IV, 939-940.

2179. Voor stoelen en banken preeken (praten, spelen),

d.i. voor een bijna leege kerk of zaal preeken of spelen; spreken zonder aangehoord te worden. Vgl. Westerbaen III. 701: Voor leege stoelen en houte banken preeken; Van Effen IV, 106; XI, 214: Voor stoelen en banken preeken; Harreb. I, 31 a; *Het Volk*, 5 Juni 1914 p. 1 k. 3: Landdagen dat waren voor menigen vrijzinnigen spreker die voor stoelen en banken sprak, dagen dat-ie 't land had; *Antw. Idiot.* 841 en *Waasch Idiot.* 449: *veur de muren spreken*; fr. *jouer devant les banquettes*; hd. *vor leeren Bänken spielen*; eng. *to play to empty benches*.

2179a. Iets niet onder stoelen of banken steken; zie n°. 161. ^{aant.}

2180. De stoep is daar glad.

Men bezigt deze zegswijze, als er veel meisjes uit hetzelfde gezin kort achtereen trouwen: 'de vrijers kunnen het huis niet voorbij, maar struikelen als 't ware op de stoep' (*Ndl. Wdb.* V, 2). Liever zou ik verklaren 'er komen veel vrijers over den stoep, die daar door glad wordt,'

- 1) On se trouve souvent reduit à cette situation pour avoir porté ses prétentions trop haut, ou encore pour avoir voulu maladroitement poursuivre plusieurs buts à la fois.
- 2) *Mnl. Wdb.* VII, 2161.

blijkens Dardanelli, *Hist. d. Queesters*, 282: Na dien zy (*zekere boerendochter*) in den somer weinig besoeck hadde, maar 's winters was de neering goed, dan wierd de drempel glad¹⁾. Ook in het fri.: *de stoepe es dêr glêd; der leit siippe op 'e stoepe of de drompel is dêr glêd²⁾*; Draaijer, 40: *de stupe is daor glad*, de meisjes gaan daar grif weg.

2181. Ieder moet zijn eigen stoep schoonvegen,

d.w.z. ieder moet zijn eigen gebreken verbeteren, voordat hij zich met die van anderen bemoeit; ook ieder moet voor zijn eigen belangen zorg dragen. Zie n°. 309; Harrebomée II, 307 *b*: Men moet niet een andersmans stoep schoon maken, voordat de onze rein is; vgl. Sart. I, 7, 47: *ab ipso lare incipe, maectt het voor u eygen deur eerst schoon*; Poirters, *Mask*. 20: Vaeght voor u eyghen deur, wilt ghy de straet schoon hebben; Servilius, 11: *Een yegelic kuysset vore syn eyghen duere, so sullen alle de straten reyn syn*; *Handelsblad*, 12 Juli 1914 (ochtendbl.) p. 2 k. 6: Veeg eerst voor uw eigen deur; *De Arbeid*, 23 Nov. 1913 p. 2 k. 1: Wij werpen echter de smeur terug en geven Oudegeest in ernstige overweging voor eigen deur te vege; 8 April 1914 p. 4 k. 1: De bedoeling is alleen aan te toonen, dat de modernen niets te laag is, om andersdenkenden te treffen, terwijl ze zelf liever eerst voor eigen deur moesten vege; *Het Volk*, 9 Juli 1915 p. 2 k. 4: In de 'vrije' pers is deze fraude erkend, maar gezegd, dat de 'modernen' wel voor hun eigen deur moesten vege. Syn. uitdr. bij Anna Bijns, *Refr.* 36, vs. 11: Stopt uws selfs scuyte, want voorwaar sij es lec; Huygens, *Zeestraet*, 949: Elck syn pelsje pluys'; elck kraeck' sijn' eigen luys. In Zuid-Nederland: *elk vage voor zijn deur* (fr. *chacun doit balayer devant sa porte*) of *kuische zijnen eigen kant*, bemoeie zich met het zijne, verantwoorde zich zelf (Joos, 74; *Waasch Idiot*. 323 *b*; 684 *a*; Schuermans, *Bijv. b*), *wiede zijn eigen lochting* (binnenplaats³⁾), - *zijn eigen hof* (Joos, 162; *Ndl. Wdb.* VI, 838); in het eng. *sweep before your own door*; hd. *ein jeder fege (kehre) vor seiner Tür, er findet schmutz genug dafür*; in het Nederd. *elk schrâp sinen egen Pott*; zie Eckart, 412; Dirksen II, 24; Reuter, 28; Wander II, 1235; IV, 1191; fr. *elts hat genôg oan syn eigen tun to wjudden* (vgl. Brederoo II, 143: Wy buyten ons selven niet eens behoeven te treden om werck te vinden, vermidts in een ygelijks tuyn genoeg te doene valt⁴⁾).

2182. Een stoethaspel,

d.i. een onhandig mensch; ook: iemand die weinig verstand heeft en toch gaarne alleen aan 't woord is; een kwibus, een *haspel*, een halve gek (Halma, 208 en *Ndl. Wdb.* VI, 106). De oorsprong is onbekend; het komt voor in de 18de eeuw in *W. Leevend* II, 59, waar sprake is van 'den Jonker stoethaspel'; en in *Sara Burgerhart*, 305: Misselijke stoethaspels van mannen; zie ook Harreb. II, 307; Molema, 407; 567; *Sprotje* II, 38; *Nest*, 6; *Lev. B.* 6: Leelijke stoethaspels van dieren; Gunnink, 216; *Handelsblad*, 27 Febr. 1915 (avondbl.), p. 11 k. 2: Nico

1) Aangehaald in *Ndl. Wdb.* III, 3285.

2) Komen ergens geen vrijers dan zegt men: *Ik scil de drompel whet ûfskûrje of de frijers wâdzje dêr de drompel net swart*. Hier wordt dus gedacht aan een gladden stoep, waarover de vrijers gemakkelijk naar binnen glijden.

3) *Volkskunde* XII, 99.

4) Zie Harrebomée I, 313; *Ndl. Wdb.* VI, 838.

de Jong had den dokter min of meer als een rare snoeshaan, nogal stoethaspelig opgevat; fri. *stuthaspel* (-*hispel*), warhoofd, die alles door zijn stijfhoofdigheid, onverstand of onhandigheid in de war brengt. Volgens Franck-v. Wijk, 669 is stoethaspel wellicht een contaminatievorm van *stoeter*, *stoetel* en *haspel*, die dial. ieder afzonderlijk = 'stoethaspel' voorkomen. Vgl. het Noordh. *stoetel*, stoethaspel, onredzaam mensch, een dom werkmán (Bouman, 103); fri. *stutel*, *stutich*; het Zaausche *stoeter*, stoethaspel, domkop; *stoeterig*, *stoetelig*, dom, onredzaam (Boekenoogen, 1013); fri. *stutelich*, onvast, wankelend; syn. van *een stoffel stootgaren* of *muurbreker*¹⁾, dat de vraag doet rijzen of we stoethaspel mogen verklaren als 'iemand die den haspel steeds doet stooten en stuiten, onhandig haspelt'.

2183. Stof opjagen (of doen opwaaien),

d.w.z. drukte, opschudding, beroering veroorzaken; eene uitdr. die te vergelijken is met het hd. *viel oder unnützen Staub aufwirbeln*; fr. *faire de la poussière*; eng. *to make (raise or kick up) a dust*. Vgl. *Schoolblad*, XLIII, p. 1239: Zoo is de oude Glijnsen er ook uitgetrapt. Allemachtig, jò, wat heeft dat een stof opgejaagd en ik denk, dat jouw bloed nog karnemelk wordt, als je dit leest; *De Arbeid*, 12 Sept. 1914, p. 4 k. 2: Al heeft mijn artikel van 22 Aug. 'Geen aalmoes maar loon' heel wat stof opgejaagd; *Het Volk*, 1 Nov. 1913, p. 1 k. 1: In de katholieke bedrijfswereld heeft de stichting van den r.k. Typografen-patroonsbond heel wat stof opgejaagd; 12 Maart 1914, p. 5 k. 2: Er is in de pers eenige stof opgewaaid naar aanleiding van een artikelenreeks over het belang, dat ons land heeft bij het behoud van Indië; *De Arbeid*, 4 Febr. 1914, p. 1 k. 3: Als de A.N.Z.B. in beweging gaat, vliegt er stof op; *Nkr.* VII, 9 Aug. p. 6; *Handelsblad*, 12 Nov. 1913 (avondbl.), p. 2 k. 3: Tjipto en Soewardi hebben zelf erkend, dat hun bedoeling was zooveel mogelijk stof op te jagen en zooveel mogelijk ergernis te geven; 27 Maart 1914 (ochtendbl.), p. 2 k. 5: De heer F. merkte op, dat over deze benoeming heel wat stof is opgejaagd; 18 Maart 1915, p. 2 k. 3 (ochtendbl.): Als het ontwerp niets anders inhield dan het Fransch-Belgische stelsel, dan zou het lang zoo veel stof niet hebben opgejaagd in de Kamer; *Haagsche P.* 16 Oct. 1920, p. 1681, k. 1: De tusschen het hoofdstedelijk Stadion en den Belgischen Linart gerezen kwestie heeft ook in het buitenland stof doen opwaaien; enz. Zie n°. 1491.

2184. Een stoffel van een vent,

d.w.z. een sukkel, een onhandige kerel. Het woord *stoffel* (hd. *Stoffel*, *Toffel*, *Töffel*) is een verkorting van *Christoffel*, den reus, die Jezus door het water droeg en van wien Jacobus a Voragine mededeelt, dat hij 'procerissimae staturae vultuque terribili erat et XII cubitos in longitudine possidebat'²⁾. Deze Christoffel, in de 16de eeuw reeds *Stoffel* geheeten (vgl. Servilius, 43: *hi heeft eenen Stoffel daer hi op stuent*; Mergh, 34), van wien men vroeger in vele kerken groote houten standbeelden vond, werd het type van een onbehouwen, lompe figuur, van een onhandig man. Zie vooral De Bo, 205; Reinius, 110; vgl. het

1) Ook te Amsterdam is *stoffel stootgaren* bekend.

2) Over de legende zie *Zeitschrift für Deutsche Philologie*, 1901, bl. 269 en over beelden van St. Christoffel *Haagsche Post*, 21 Juli 1917, p. 785.

Zaansche een *stoffel stootgaren*¹⁾, - *muurbreker* voor een domoor, eene onhandige meid (Boekenoogen, 1014; 1361); het Zuidndl. *een godsblok, een kerstblok van een vent* (een sul); Schuermans, 683 a; Joos, 122; *Waasch Idiot*. 631 b: *stoffel*, smaadnaam, ongewillige, weerspannige. In het hd. wordt een lange man *ein groszer Christoph* genoemd; ook in Westph. is *ein stoffel*, ein dummer tölpel (Woeste, 257 a). Zie n°. 1297 en vgl. nog Winschooten, 195: Die man is nog ter regter tijd geholpen, eer syn Cristoffel kwam te sterven.

2185. Het aan den stok hebben (of krijgen) met iemand,

d.w.z. ruzie, oneenigheid hebben of krijgen met iemand²⁾. Harreb. II, 308: Hij krijgt het met hem aan den stok; B. Huet, *Rembr.*² 348: Hij (*De Ruyter*) krijgt met een deensch generaal voor een keer het in zulke mate aan den stok, dat hij van boosheid zich de haren uit het hoofd trekt; *Lvl.* 170: Dezen Vrijdagavond krijgt-i 't heftig aan den stok met den infanterist Bermer; *Gron.* 239: Ik kan me best begrijpen dat je 't met Damstee dikwijls aan de stok had; Ibsen, *Een vijand van 't volk* (Wereldbibl.), p. 52: Je wilt het weer met je superieuren aan den stok hebben; *De Arbeid*, 27 Juni 1914, p. 1 k. 3: Wie het met hem aan den stok krijgt, die profiteert er van; *Menschenw.* 158: Aa's hullie mi Kees an de stok kraige.... steek ie hullie rejoal deur d'r donder; *Zondagsblad v. Het Volk*, 1905, p. 386: Met mijn vriend Charles krijg ik het niet gemakkelijk an den stok; Molema, 407; fri. *it mei in-oar oan 'e stok hawwe; hwet is dêr wêr oan 'e stok*, te doen.

2186. Van zijn stokje vallen,²¹⁸⁶

d.w.z. flauw vallen; eig. gezegd van een vogel in een kooi of een hok; fri. *fen 'e prikke, fen 't stokje falle*; vgl. Harreb. II, 308; *Nkr.* VIII, 28 Maart p. 7: Toen viel ze van haar stokje, en toen ze weer bijkwam zat ze in de wachtkamer; *Zandstr.* 78: Van de week ben ik hier in de straat nog zóó van me stokkie gevalle; *Zondagsblad v. Het Volk*, 1905, p. 120: Daar buiten hadie toch haast van zijn stokje gevallen; *Nw. Amsterdammer*, 30 Jan. 1915, p. 7 k. 3: Ik zou een even lang verhaal moeten schrijven hoe de hoorders bijna van hun stokje vielen; *Het Volk*, 24 Sept. 1913, p. 5 k. 2; fri. *fen 't stokje reitsje*, onthutst, van zijn stuk (zie aldaar); *Antw. Idiot*. 1182: *van zijne(n) stek vallen*, kwalijk worden; in bezwijming vallen; Tuerlinckx, 592: *van zijne stok vallen*, in flauwte vallen; *Waasch Idiot*. 626: *van zijn stekken liggen*, ziek zijn; syn. *van zijn centrum gaan* (in *Sjof.* 224; zuidndl. *van zijnen center gaan of vallen*); *van zijne petercelie vallen* (Harreb. II, 180).

Eindnoten:

2186 In 't Waasche *van zijn stekken liggen* zal 'stekken = beenen zijn.

2186a. Hoog op stok lopen; zie n°. 1127.^{aant.}

1) *Amstelodamum* III, 53.

2) Het voorz. *aan* heeft hier de bet. van *bezig zijn* (zie *Ndl. Wdb.* I, 43).

2186b. Stokdoof; zie n°. 2167.^{aant.}

2187. Een stok(je) voor iets steken,

d.w.z. iets beletten, tegenhouden, doen ophouden; waarschijnlijk heeft men hier te denken aan een stok, die als grendel dienst doet, waardoor

eene deur of een hek gesloten kan worden; vgl. in Twente: *de deure op 'n stok doen*; Harreb. II, 309 a: *wij zullen er een stokje bij steken*¹⁾, een speldje bij steken; Molema, 404 a: *d'r 'n stikje bie steken*, er mee ophouden of doen ophouden; Ganderheyden, Groningana, 62 b: *d'er 'n stokje veur steken*; *Dievenp.* 120; 136; *Falkl.* VII, 175; *Nkr.* III, 28 Maart p. 2; IX, 29 Mei p. 2; VII, 4 Jan. p. 2; 1 Nov. p. 3 (*er een stokje bij zetten*); *Maasbode*, 21 Aug. 1913 1ste bl. p. 1; *Het Volk*, 21 Januari 1914 p. 2 k. 1; *B.B.* 384 (*er een stikje voor steken*); enz. Eckart, 503; oostfri. *d'r 'n stik för steken*; *ên 'n stikke steken*, iemand hemmend in den weg treden; nd. *doa will'n w'r doch 'n Pricken vörschloân* (Eckart, 416); het hd. *einen Pflock davor stecken*; *Woeste*, 256 a: *da well ik em en stöcksken vör steken (setten)*; eng. *to put in the pin*. In Zuid-Nederland: *ergens (ievers) een spel(le) voor speten (of steken)* naast *ievers eenen stek veur steken* (Schuermans, 654 a; De Bo, 1068 b; *Antw. Idiot.* 1154); Maastricht: *urreges e schejke veur sleete* (Breuls, 86).

2188. Ieder wat van de stokvisch(vellen),

ieder moet er wat van hebben, ieder zijn deel; eerlijk delen. Dit gezegde komt in de 17de eeuw voor in *'t Sacspiegelkje*, bl. 187: Dewyl yder wel wat van de Indische stockvisvellen diende te hebben wert den pachuus-meester door den heer directeur behendich voorsien van de alderbeste, eerste en bestencoops inkoop van amphioen of opium uijt Pattena, rouwe zijde en armosynen uit Cassimabasaar; zie verder Tuinman II, 114: *Elk het zyne, dat deelt best. Elk zyn deel in de stokvischvellen*; Harreb. II, 309; Molema, 567: *Elk wat van de stokvis!*; fri. *elk hwet fen 'e stokfiskfellen*; oostfri. *elk wat von de Stockfisch* (Eckart, 505).

2189. Hij zit op zijn stokpaardje,

d.w.z. hij spreekt over zijn geliefkoosd onderwerp of denkbeeld; ontleend aan het kinderspel. Een jongen zit graag op een stok met een paardenkop er aan, en verbeeldt zich een ruiter te zijn; dat is een van zijn lievelings-bezigheden. Zoo zit een volwassene op zijn stokpaardje, wanneer hij mag spreken over wat hij aangenaam vindt, over zijn lievelingsarbeid of over een onderwerp, waaraan hij bij voorkeur zijne aandacht wijdt. Op de oudste plaats is er sprake van een 'hobbelpaard'; vgl. *C. Wildsch.* III, 204: De Heer de Groot had ondertusschen zulk een weg op zijn hobbelpaard afgelegd, dat hij niet zien kon dat Keetje geeuwde; Busk. Huet, *Rembr.*² 199: Elke eeuw heeft hare hobbelpaarden; *Kunstl.* II, 180: Dan zag ie ze (zoo'n menschenkrans) wippen, leuterig en saai, met een pedant-stom lachje op hun meening-hobbelpaardjes; *Ndl. Wdb.* VI, 776; XII, 59. 'Stokpaardje' komt voor in Harreb. II, 309; *V. Janus*, 276; Van Eijk II, *nal.* 39; *Handelsblad*, 23 Febr. 1915 (ochtendbl.) p. 2 k. 4; *Nkr.* III, 25 Dec. p. 6; Potgieter, *Verh. en Vert.* II 34; *Nkr.* IX, 27 Dec. p. 2: Zij (de Soc. Dem. Kamerleden) hebben hun stokpaardje reeds bestegen en zijn op deze vurige rossinanten manmoedig het politieke tournooiveld binnen gereden; VII, 31 Mei p. 2; *Nw. Amsterdammer*, 2 Januari 1915 p. 1 k. 4: Politieke stokpaardjes; *Diamst.* 323; enz.

1) Samensmelting van *er een stokje voor steken* en *er een speldje bij steken*.

Afrik. *iemand ry op sy stokperdjie*. Vgl. eng. *to ride one's hobby(-horse)*; hd. *sein Steckenpferd reiten*¹⁾; fr. *chevaucher son dada; chacun a son cheval de bataille* ou *sa marotte*, dat herinnert aan onze verouderde uitdr. *ieder zot heeft zijn marot* (zotskolf).

2190. De stonden hebben,²¹⁹⁰

d.w.z. de maandstonden (16de eeuw), de maandvloed, de menstruatie hebben, *de periode hebben, de zaken hebben, niet wèl of niet goed zijn; de regels hebben* (zie Kmz. 159; Lvl. 308); *de vuile week hebben* (Köster Henke, 73); *de week hebben* (Boekenoogen, 1196), *de roode vlag* (Köster Henke, 57; Harreb. II, 387) of *de vlag uithebben* of *uithangen* (De Vries, 103; Boekenoogen, 1146); *nicht, tante of grootmoeder over of te logeeren hebben; bieten gegeten hebben; de Prins is jarig* (in Kmz. 159); *Peet van Wieringen is te logeeren met een rood sloop aan*; fri. *de Ingelske flagge waeye litte; de oranjevlag laten waaien* (Harreb.); *de bloedvlag laten waaien* (Winschooten, 336); *het goed hebben* (V. Dale); in Zuid-Nederland *zij zit met haar klodden* (te Aalst; De Cock², 101); *de bullen hebben* of *met die bullen zitten* (Antw. *Idiot*. 1624), *dat goed, die dingen, die vodden hebben* (Antw. *Idiot*. 1724); *haer rozelaer bloeit; het maandroosje bloeit* (zie *Volkskunde* XXVI, 185); mnl. *die bloemen*; vgl. fr. *les fl(u)eurs (rouges)*; ook *les anglais, les voisins, les menses, les affaires; passer la mer rouge; casser la gueule à son porteur d'eau; faire rouge; avoir les régles*; hd. *das Monatliche haben; die Regeln, Menses haben; den roten König, die Blumen haben* (vgl. 17de eeuw: *die amaranthen*); *die Periode haben; ihre Zeit haben; die Katamenien, die Emmenien haben*; eng. *to have the flowers, (monthly) visitor, poorly time; the reds; the turns; to be unwell*; enz.

Eindnoten:

2190 I. *ses règles*.

2191. Een storm in een glas water,

d.i. een twist, die weinig beteekent, van geen belang is; ontleend aan het lat. *fluctus in simpulo excitare*, dat voorkomt bij Cic. *de leg.* 3, 16, 36: *Excitabat enim fluctus in simpulo, ut dicitur*²⁾. Vgl. eng. *a storm in a teacup or in a puddle; a tea-cup tempest*; hd. *ein Sturm im Glase Wasser*; fr. *une tempête dans un verre d'eau*.

2192. Straal

komt als versterking voor in *straalbezopen, straalbezopen vet* (in *Nkr.* IV, 8 Mei p. 6); *straalvet* (in Steijnen, *Verbijsterden*, 136), stomdronken, syn. van *smoordronken, smoorvet* (vgl. *Rotw.* 424: *beschmort sein, betrunken sein; beschmortheit, betrunkenheit*); verder in *straalverkikkerd* (in *Lvl.* 168); *straal-malazeres sjikker* (in

1) Ontleend aan 't Engelsch door de vertaling van Sterne's *Tristram Shandy*; zie *Zeitschr. f. D. Wortf.* XIII, 124.

2) Otto, 323; Büchmann, 276.

Jodenh. 42). Ook komt *straal* alleen in den zin van stomdronken voor in *Zondagsblad v. Het Volk*, 1906 p. 13: D'r kerel was van de week 'straal' thuis gekomen; *Menschenw.* 472: Piet, die *straal* was, waggelde en boerde; bl. 29: Strak-an komp-ie thuis.... *straal!* *Zondagsblad v. Het Volk*, 1905 p. 47: Z'n gezicht vuurrood, z'n overhemd half open, z'n uniformbroek afgezakt, 't was 'n vertooning, die Bet de overtuiging schonk dat-ie of 'straal' of mal was. Vooral bekend is dit versterkend gebruik van 'straal' in de zegswijze

iemand straal negeeren, doen alsof iemand in 't geheel niet bestaat; hem links laten liggen; vgl. *Nkr.* I, 4 Mei p. 6: Mijn onderdanen probeerden òf mij op den kop te zitten of negeerden mij straal; VII, 26 Juli p. 2; *Het Volk*, 10 Oct. 1913 p. 5 k. 4: Typeerend is het toch dat het brave N.O.G. dien wethouder nu hij sociaal-demokraat is, straal negeerde; 30 Mei 1914 p. 5 k. 3: De oberkellner, die mij twee achtereenvolgende ochtenden straal had genegeerd, voor wien ik niet bestond, maakte een diepe buiging; *Handelsblad*, 26 Aug. 1923 p. 7 k. 6: Een meer populair dan aesthetisch spreekwoord zegt dat er een voorzienigheid is voor dronken menschen. Pussyfoot Johnson ontkent het straal; *Nkr.* IX, 30 Oct. p. 2: Uw suikeroom die met al zijn verwanten is gebrouilleerd en die U in het bizonder steeds straal heeft genegeerd; *Het Volk*, 11 Oct. 1915 p. 5 k. 4: Maar de vader die van geen van die kerels ooit gehoord had, en òls-ie van ze gehoord had in elk geval ze straal-vergeten was. Straal kan deze versterkende beteekenis ontleend hebben aan een uitdr. als *straal in den wind*, d.i. vlak, recht in den wind; eveneens: Hij sprong em straal in zen gezicht. Ik gaf 'em 'en straal op zen oogen (Boekenoogen, 1022; 1362), waarmede kan worden vergeleken fri. *strielrjucht*, straalrecht, recht als een straal. De Duitschers kennen *strahldumm*, waarin strahl = bliksem; te vergelijken met *bliksemsch dom*?

2193. Van streek zijn (of raken),

d.w.z. in de war zijn, de kluts kwijt zijn; ook in zenuwachtigen toestand verkeerden, de tramontane kwijt zijn; *zich van streek maken*, zich in de war maken, zich zenuwachtig maken (o.a. *Boefje*, 115; *Mgdh.* 230). Onder een *streek*, eene afleiding van *strijken*, gaan, verstaat men een *windstreek*, het 32ste deel van de windroos, de kompasroos, een kaartenblad, waarop de 32 windstreken getrokken zijn vandaar; dat *streek* de bet. aanneemt van *richting*, *koers*¹⁾. Vgl. mnl. *eens streecs*, in ééne richting, rechtdoor; ndl. *rechtstreeks*, mlat. *linea recta*; hd. *in einem Strich*, eig. zonder oponthoud, in één gang, mnl. *eensganx*; De Brune, *Bank.* I, 303: Een rechtschapen Amptenaer moet een rechte kours of streke houden, zonder eenighsints te wraken of te wijcken; en de uitdr. *streek houden*, d.i. een bepaalden, vasten weg volgen, koers houden²⁾, die we aantreffen bij Spieghel, *Hertsp.* II, vs. 36; Hooft, *Brieven*, 445; Vondel, *Leeuwendalers*, 395; 694; *Sofompaneas*, 76; Halma, 619: *Streek houden*, koers houden, den regten weg houden, *tenir la route*; in het *Waasch Idiot.* 298: *geen streek houden*, dwalen, suffen³⁾.

Raakt men de richting, de streek, kwijt, doordat het kompas òf verdraaid of van de pen is, dan is men *uit of buiten zijn streek* (lett. in Vondel, *Virg.* I, 182; 228; II, 99), *van streek*, uit den koers; bij overdracht *in de war*. Vgl. V. Moerk. 457: 't Kompas is van de pen, ik ben

- 1) Vandaar ook *Hij heeft leelijke streken op zijn compas*, leelijke gebreken; eig. hij gaat slechte verkeerde wegen, in een slechte richting; o.a. *B.B.* 9: Wat wordt je rood in je gezicht. Zoo, zoo, heb jij zulke streken op je kompas; bl. 220: Als ik bij mij aan boord een jongen zie loopen, die er smerig uitziet, dan suponeer ik dadelijk, dat hij streken op zijn kompas heeft of dat hij wat uithaalt dat niet in den haak is; *Nederland*, Aug 1914, bl 475: Pas getrouwd.... en dan zulke streken op z'n kompas; Harreb. I, 431; *Nkr.* X, 29 Jan. p. 8: Jij hebt toch wel andere streken op je kompas (= pijlen op je boog), me jongen.
- 2) De Jager, *Lat. Versch.* 138-139.
- 3) Ook van de kompasnaald wordt gezegd, dat ze *geen streek houdt*, wanneer ze al heen en weer gaat en niet precies de windstreek aanwijst; zie Winschooten, 299.

al van de streek; Huygens VII, 307: Hoe raek ik van mijn' streken, waer heeft mij 't schip vervoert?; Sewel, 764: Hy is geweldig van zyn streek, *he is much out of countenance*; Afrik. *hy is van stryk*. Synoniem was *uit zijn compas zijn*, dat we aantreffen bij De Brune, *Bank*. II, 362. Hierbij behoort ook de uitdr. **iemand op streek helpen**, aan den gang helpen; **op streek zijn**, d.i. aan den gang zijn, in orde zijn; vgl. Sewel, 764: Hy is nog niet op zyn streek, *he is not yet in, he is not yet a going*; Van Eijk I, 132: *van zijn streek zijn*, ongesteld zijn; *weer op zijn streek zijn*, hersteld zijn; Draaijer, 29 a: *op strek*, in orde, op orde, blij¹⁾; Schuermans, 689 a: *op streek zijn*, in gunstige stemming zijn; *van zijne streek (af) zijn*, in geen gunstige stemming zijn; *Waasch Idiot*. 636 b: *van zijn streek of niet op zijn streek zijn*, niet wel te pas zijn, door iets of iemand gehinderd zijn; Transv. *op koers zijn (Onze Volkstaal III, 139)*; Afrik. *hy kom nou weer op stryk*; fri. *immen fen 'e streek bringe*, in de war brengen; *fen 'e streek wêze*, ongesteld zijn; *wer op streek komme*, herstellen; naast *op 'e set komme*, - *wêze*, op streek komen, er slag van krijgen (vgl. mnl. *setten*, zich begeven; ndl. *iemand nazetten*); Wander, IV, 909: *er hält den rechten Strich*, den rechten weg (vgl. fri. *hy haldt goed streek*, leeft geregeld); *er ist von seinem Strich*, vom Kranken; *er ist wieder auf seinen Strich gekommen*, seine Gesundheit ist wiederhergestellt.

2194. Er loopt eene streep (of streek) door.²¹⁹⁴

Dit wordt van iemand gezegd, die eenigszins in zijne hersenen gekrenkt is, wien het een weinig in zijne bovenverdieping scheelt. Hoogstwaarschijnlijk is deze zegswijze ontleend aan het weven; vgl. mnl. *stripe*, *strepe*, een verkeerde, minderwaardige draad in ongeverfde witte of grauwe stof (vgl. het hedendaagsche: *er loopt een katoenen draad door*, in eigenlijken zin; bij Campen: *een quade stripe in een goet laken*; Harrebomée I, 41: *Een kwade streep in een mooi kleed*). Aan een weevsel, waardoor zulk een streep liep, haperde iets; dat was niet zuiver, niet in orde. Zie Tuinman I, 37: *Hy heeft een streep door zyn herssens, zo dik als een kabeltouw*; Sewel, 764: Ik ken hem, daar loopt een streep door, *I know him, he has a weak place in his head; he is a little crackbrained*; daar loopt met hem een streek door (hy is de sneedigste niet); Halma, 620: Daar loopt eene streep door, *hij heeft eenen slag weg*; II, 287: Avoir l'esprit en écharpe, être un peu fou, *eene streep in 't verstand hebben*, half gek zijn; Harreb. I, 306 b; Geel, *Sentim. Reis*, VII: Mijnheer, zei de uitgever telkens, onder het drukken, gij hebt een streep vergeten - In 's hemels naam, Mijnheer de Uitgever, als er maar geen streep door loopt; *Nw. School*, I, 160; fri. *der rint by him in streekje troch*; Afrik. *hy het 'n streep*. Niet te vergelijken is het Zuidndl. 'en schreef, 'en streep, 'en vèeg weghebben, niet wel wijs zijn, zinneloos zijn; ook: dronken zijn; vgl. hd. *einen Streich (oder Strich) zu viel oder zu wenig haben*, dronken zijn, niet wel bij zijn verstand zijn.

- 1) In Friesland kent men ook *goed mei immen op streek wêze*, het goed met iemand kunnen vinden; goed met hem *overweg* kunnen; vgl. Afrik. *hulle twee kan nie met mekaar stryk nie*; hd. *mit jem. gut zu Streiche kommen*. Het komt me voor, dat deze zegsw. ook aan het schaatsenrijden kan ontleend zijn en eig. wil zeggen: streek kunnen houden bij 't rijden, wat de Groningers *snee hollen* noemen (Molema, 338 a); vgl. ook het fri. *op 'e gleeed*, op schaatsen, op gang, vlot; *fen 'e gleeed*, van streek, niet vlottend. Zie n°. 488.

Eindnoten:

2194 / Aan een weefsel-

2195. Een streep door de rekening.

De koopman, die een post in zijn boek niet betaald krijgt, haalt er een streep door; vandaar dat deze uitdr. de bet. heeft aangenomen van eene onverwachte teleurstelling. Vgl. Halma, 620: Haal daar vrij eene streep door, *rayez cela de vos papiers, ne comptez plus là-dessus*; Harrebomée II, 217 a; *Uit één pen*, 153; *Prikk.* III, 15; *De Telegraaf*, 27 Maart 1915 (avondbl.) p. 1 k. 6: De afloop van dit proces is een streep door de rekening der Duitschers; *Nkr.* IX, 13 Maart p. 7: Ik heb een dikke, nijldige streep getrokken door heel de berekening van het lot; *Antw. Idiot.* 1202; het hd. *jem. einen Strich durch die Rechnung machen*; oostfri. 'n streke dor (of út) de reken; Reuter, 108: *en dicken strich (woräwer) maken*, etwas nicht weiter anrechnen; fri. *in streek troch 'e rekkening helje*. Vgl. *krats*, streep door de rekening, teleurstelling, *een snee door den neus*, o.a. *Vrije Socialist*, 4 Aug. 1917, p. 1 k. 3); zie n°. 1274 en vgl. *de pen halen door iets*, iets doorschrappen, het ongedaan maken.

2196. Een streepje (of een schreefje) voorhebben,

d.w.z. iets meer te zeggen hebben, iets meer in de gunst staan dan een ander. Ontleend aan het eene of andere spel, waarbij men een bepaald aantal streepjes moet hebben, om het te winnen; krijgt iemand nu een streepje vóór, dan verkeert hij in gunstiger omstandigheden. Vgl. *Brieven v. B. Wolff*, 276: Daar wy vrouwen zyn die hebben nog altyd een streepje vooruit; Harreb. II, 261: Hij heeft een schreefje vooruit. In zuidndl. *Waasch Idiot.* 585: *een schreef veur hebben*, zeer toegevend behandeld worden; *Antw. Idiot.* 2025. Syn. *hij heeft vier voor uit* (Tuinman I, 336). Vgl. voor het Zuidnederlandsch Joos, 76: *hij heeft vijf of vijftien voor* (*Antw. Idiot.* 1374), *een voetje voor, een voetje vooruit, eene o voor, een holleken voor (deel)*; zie De Bo, 1340 b; Rutten, 259 b; Schuermans, 824 b; *Waasch Idiot.* 292; 710; in *Volkskunde* XIII, 166: *een haarken vooruit hebben*; en in Z.-Brab. *een meetje voorhebben*; fri. *in streek foarût hadde*, tegenover een ander bevoorrecht zijn.

2196a. Een streep aan de balk; zie n°. 151.^{aant.}

2197. De derde streng houdt (of maakt) den kabel,

d.w.z. alle goede dingen bestaan in drieën, gelijk een kabel gevormd wordt door drie ineengedraaide touwen; de derde man brengt de praat aan¹⁾. In de 17de eeuw is de uitdr. zeer gewoon; zie o.a. Sart. II, 9, 82: *de derde streng maect de kabel*; Cats I, 458; Smetius, 153: *de derde streng sal de cabel moeten maken; alle goede dingen moeten drie wesen*; Hooft, *Brieven* (ed. Van Nop), bl. 38: Wat kond jck anders als de toortsen in den oven leggen, gebeden wordende van de geene die gebieden magh ende dat wt drierley naem, als Tesselschae, als Roemers dochter en als UE. suster? Een kabel van sulcke drie strengen bindt te vast om sich 't soeck te maecken; *Ged.* II, 407: *De derde pijler vest*; Tuinman I, 7, alwaar gewezen wordt op *Pred.* IV, 12: Een drie-voudich snoer en wort niet haest gebroken²⁾, welke woorden een andere betee-

1) In geheel anderen zin bij Potgieter; zie *Taal en Lett.* XI, 415.

2) *Journal*, 127: *funiculus triplex non facile rumpitur*.

kenis hebben; zie *Taal en Lett.* XIII, 114 vlgg.; Harreb. I, 372 b; *Jord.* 101: De derde streng houdt t'r de koabel.... wel nou, ik bin fraâgezel, fraulik en gesjochte; Le Roux II, 164: *corde triplée est de durée*; hd. *eine dreifältige Schnur reisst nicht leicht entzwei*; *ein dreifacher Strick wird nicht bald zerrissen* (Wander IV, 309, 910); mnl. *een drievoudich seelkijn brect met pinen*; *enen coerde van drien getweernt brect men met pinen*, vertalingen van den bijbeltekst.

2198. Strijk en zet,

d.w.z. ieder oogenblik, herhaaldelijk, schering en inslag, geregeld, zonder uitzondering. De uitdr. kan aan een dobbelspel (of een kaartspel; zie *Tijdschr.* XXXIX, 158) ontleend zijn en eig. willen zeggen: strijk de ingezette som op en zet opnieuw weer in¹⁾. Het is ook mogelijk, dat ze aan het bedrijf van den schipper ontleend is, die bij het doorvaren van een sluis het zeil *strijkt* en het daarna weder *zet*. Nog andere verklaringen vindt men in *N. Taalgids* IX, 228 en 312. Vgl. Smetius, 125: Het is stryck ende sett, seyl voor den mast; *Snorp.* I, 38; Strijck en set speulen (obscoen; zie n°. 1508). Vroeger had deze uitdrukking de bet. van dadelijk, onmiddellijk, zooals bij Sart. II, 2, 86; III, 7, 42; II, 7. 68: Het sal strijck ende set wesen, met een lick, met een veech; Asselijn, 293 en 365:

Dat geld moet er weezen, Diwertje, daar valt in 't minst niet teegen t' appelleeren.
Dat moet er weezen; al zo daadelijk? en zo strijk en zet?

Zie verder Tuinman I, 264: *'t Is strijk en zet*, dit zegt men van voordeel dat ras en zonder moeite verkregen word; Van Effen, *Spect.* IV, 54; Dat zy voor ieder van die stukjes stryk en zet een goude Dukaton krygen; Harreb. III, 66 a: *Het is strijk en zet*, d.w.z. hetzelfde voordeel komt telkenmale weder binnen; *Handelsblad*, 1 Maart 1914, p. 5 k. 2: Een orthodoxie die in de kerkelijke practijken strijk en zet den achterlijken de hand reikt; *Nkr.* IV, 9 Oct. p. 3; *De Telegraaf*, 13 Maart 1915 (avondbl.), p. 9 k. 1; Eckart, 508: *dat geit strîk un sett*, hürtig; Wander IV, 913: *dat is man strik unde sett*, in het overijs. *krant en zet*, 18de eeuw: *schrik en mik*(?²⁾.

2199. Aan den strijkstok blijven hangen

zegt men, wanneer bij een verkoop voordeel wordt behaald. Het beeld is ontleend aan den verkoop van koren of graan, waarbij met een strijkstok, maatstok of strekel, fri, *strikel*, het zaad, koren, enz. in de maat van boven wordt vlak gestreken. Vgl. Harreb. II, 49: Er blijft veel aan de pan (*ook wel* aan de maat en den strijkstok) hangen; *Amsterdammer*, 14 Jan. 1922, p. 2 k. 3: Als men ziet dat groente, die in Loosduinen op 2 K.M. afstand van Den Haag wordt verkocht tegen 5 cent per eenheid, in de stad zelf wordt gedetailleerd voor 25 cent, dan begrijpt men dat er te veel op den weg tusschen producent en consument aan den strijkstok blijft hangen; *Handelsblad*, 14 Nov. (A) 1922, p. 1 k. 2: Maar men moet wel de zekerheid hebben dat de loonsverlaging inderdaad ten

1) Ter Gouw, *Volksvermaken*, 287; 297; 318; Schotel, *Het maatschappelijk leven*, 92-93.

2) *Ndl. Wdb.* IX, 731.

volle in de prijsverlaging tot uiting komt, dat er niet iets van blijft hangen aan eenigen 'strijkstok' daar tusschen: aan dien van de kapitaalrente, de ondernemerswinst of de winst van den tusschenhandel¹⁾.

2200. Stront

komt in platte volkstaal dikwijls voor; o.a. in de beteekenis ruzie (vgl. hd. *stänkerei*; *stänkern*, *stänker*, twistzoeker); zie *Kmz.* 177: Bij de bitter kregen we gister stront; bl. 54: Wat hebben wij met jullie stront te maken; *Harreb.* II, 315: Maak toch geen' stront; fri. *stront siikje*, spijkers op laag water zoeken, ruzie zoeken; *Gunnink*, 219: *stront*, ruzie. Verder in pejoratieven zin als eerste deel eener samenstelling, ook in Zuid-Nederland: *Kil. stront-saecke*, res frivola; syn. van *strontvoere*, *schijtvoere*; vgl. gron. *stronterei*, syn. van *schieterei*, onbeduidende zaak; *strontjongen*, *strontpraatjes* (vgl. *pispraatjes*²⁾, *stinkpraatjes* (in *Zoek.* 200); *strontwissewasje*; *Molema*, 567: *strontgoud* (= goed), *strontjong*, *strontwicht*, *strontmeroakel*; *Gunnink*, 219: *strontjonge*; *strondink*, ondeugend nest; *stronterech*, nietig (vgl. eng. *dirty*; hd. *dreckig*); *V. Schothorst*, 238: strunding, nest van een meisje; fri. *stront fen gûd*, slechte koopwaar, gron. *stront van goud* (syn. *schiet van goud*; *Molema*, 364; 411); oostfri. *strunt fan gôd*; *stronterich*, nietig, syn. van *skiterich*; *strontaap*, *strontjongen*, *strontvent*, klein ventje (*Schuermans*, 694; *Antw. Idiot.* 1207); *strontbliksem* (ruige kerel; *Schuermans*, *Bijv.* 324); *strontles*, slechte reden, dwaas gedaan (*Schuermans*, 694; *De Bo*, 1117); *strontboer*, - *burgemeester*, - *heer*, - *jongen*, - *koster*, - *peerd*, - *school*, enz. (*Rutten*, 223; *Antw. Idiot.* 1206; *Tuerlinckx*, 601). Ook de vroegere zegswijze *van boven bont en van onderen stront* of *van buiten bont, van binnen stront*, toegepast op menschen die in eenig opzicht meer schijnen, dan ze zijn, komt nu en dan nog voor; zie *Harreb.* I, 76; fri. *fen boppen bont, mar fen ûnderen stront*, 't lijkt veel, maar 't is niets; *Antw. Idiot.* 1206: *van buiten pront en van binnen stront*, buiten schoon, maar binnen vuil, 'van boven mooi en van onder foei'. Ook de in andere talen bekende zegswijze *hoemeer men den stront roert hoemeer* (of *hoe harder dat*) *hij stinkt* (d.w.z. hoe minder men over een onaangename zaak spreekt, des te beter), die sedert de 16de eeuw bij ons voorkomt, wordt nog in dialecten van Noord- en Zuid-Nederland gebruikt; zie *Antw. Idiot.* 1206 (aan slechte menschen is geen eer te behalen); *Tuerlinckx*, 601; *Harreb.* II, 314; *Schakels*, 125: Hoe meer je in essetee roert, hoe harder 't stinkt; fri. *ho mear men yn 'e stront omriert, ho mear it stjonkt*; *Wander* I, 685: *Je mehr man den Dreck rürt (rüttelt und regt) je mehr stinket er*, fr. *plus on remue la merde plus elle pue*; eng. *a stink*, een onaangename geschiedenis, waarbij leelijke dingen aan 't licht komen. Ook 'koude drukte' wordt *stront* genoemd, evenals *kak* (n°. 1055); vgl. *Harreb.* II, LXXVIII: *Daar is nog al wat stank bij*, noodelooze vertooning.

2201. Men wordt eerder door een strontkar overreden dan door een koets,

d.w.z. van gewaande grooten kan men eene hondsche behandeling eerder verwachten dan van werkelijk aanzienlijken; dikwijls als minachtend

- 1) Door het niet begrijpen van 't znw. 'strijkstok' kon ontstaan in een artikel over onze levensmiddelen *Handelsblad*, 25 Aug. 1919 (A): Er blijft te veel aan de viool en den strijkstok hangen.
- 2) Zie *Sjof.* 221. Vgl. ook *pisnijdig* in *Kmz.* 177; 223.

antwoord aan een tegenstander. De zegswijze komt in de 18de eeuw voor bij Tuinman I, 254: Men is liever van een karos overreden dan van een drekwagen; *W. Leevend* I, 258: Men word nooit van een koets, maar altoos van een askar overreên; Halma, 487: *Van eene vuilniskar overreededen worden*, van een veragtelijk mensch smaad lijden; Sewel, 765: Van een strontkar overreden worden, *to be injured by a low dirty fellow*; Harreb. I, 382: Men wordt eerder door eene mestkar overreden dan door eene koets (*of een degelijk rijtuig*); *Ppl.* 141: Je werd toch maar nooit van 'n rijtuig overreëe, maar altijd van 'n strondkar; *Kalv.* II, 123: Je wordt altijd door de vulliswagen overreden; Molema, 215: *men wordt eerder van 'n strontkoar overreden as van 'n koetswoagen*; nd. *me we'd ihder van en Drekkahr overfahre äls van 'ne Wagen* (zie *Taalgids*, V, 153; Eckart, 85); *Ndl. Wdb.* XI, 1950: Men wordt nooit door degelijke wagens overreden. Vgl. het zuidndl. *Ge wordt niet bekrozen als van 'ne(n) vuile(n) pot*, men wordt maar belasterd door slechte mensen.

2202. Stroo.

In enkele spreekwijzen komt dit znw. voor in den zin van: iets zeer gerings; vgl. *niet van stroo zijn*, niet gering, niet mis zijn (ook in Zuid-Nederland naast *van geen haverstrood zijn*), fr. *n'être pas de paille*; hd. *nicht von Stroh sein*. Reeds in de middeleeuwen was bekend *niet een stroo* = niets (eng. *not a straw*; fr. *pas un fétu*); zie *Mnl. Wdb.* VII, 2329; thans kennen wij nog '*geen stroo(breed) voor iemand wijken*' en '*iemand geen stroo(breed), geen strootje of stroopijl* (Zuidndl.) *in den weg leggen*', dat bij Campen, 71; Sart. I, 5, 65; Erasmus, CIV; Winschooten, 300; Paffenr. 179; Schuerm. 692 a; *Waasch Idiot.* 637 a en De Bo, 1117 a vermeld staat; *over een stroo(tje) vallen* (eng. *to stumble at a straw*; hd. *über einen Strohalm stolpern*), dat we o.a. lezen bij Vondel IX, 849; *zich aan een stroo stooten* (Spiegelhel, 281; Brederoo III, 368 en Tuinman II, 194); in Z.-Brab. *geen stroo(ken) verleggen*, aan niets raken; fri. *hy leit nimmen in strie dwers*, veroorzaakt niemand last of moeite; *hy kin oer gjin strie hinne komme*, niets over 't hoofd zien; *hy wol gjin striebreed skikke*. In Groningen: *niets uit het stroo kunnen zetten*, weinig lichaamskracht bezitten; eig. weinig kunnen dorschen. In Westphalen: onmachtig zijn om te betalen (Molema, 411; *Nkr.* IV, 27 Nov. p. 4; VII, 31 Mei p. 4).

2203. Zich aan een stroohalm vasthouden,

d.w.z. in het nietigste redding zoeken als men in gevaar is; eig. gezegd van een drenkeling, die redding zoekt in een stroohalm (-wisch). Vgl. Hooft, *Brieven*, 257: Ende (zij) kan aan Corisca geen volslaagen ongelijk geeven, die een gasthuis van haar hart maakte, om zich aan 't vlotgras te houden, als haar de wal ontging¹⁾; Van Effen, *Spect.* VII, 163: Om zig uit dien naren toestand te redden, handelt hy meesten tyd als iemand, die in gevaar van te verdrinken, zig aan een dryvend strootje vast houd; Harreb. II, 316: Hij houdt zich aan een stroowisch vast; *V.v.d.D.* 178: Je voelt je miserabel, hulpeloos.... en je hoopt, je klemt je aan 'n stroohalm vast! *Kmz.* 346: We moeten het teerste stroohalmpje

1) Vgl. Campen, 120: Ontgaet hem die wal, soe wil hy hem ant vlotgras holden; Harreb. I, 257; Joos, 168.

aanvatten. In Zuid-Nederland is bekend *zich aan het gers houden*, zich trachten recht of gezond te houden, voor zich zelven zorgen (Schuerm. *Bijv.* 95 a, Teirl. 481). Vgl. ook het fri. *ien oan in strie fêst halde*; fr. *un homme qui se noie s'attache à un brin d'herbe, à un roseau*; hd. *sich an einen Strohalm halten*; eng. *to catch at a straw*.

2204. Tegen den stroom oproeien, inroeien (of opwerken),

d.w.z. ondanks verzet of wederstand streven naar het bereiken van zijn doel; iets trachten te bereiken tegen de algemeene meening, de publieke opinie in. Navolging van lat. *adverso flumine niti; contra aquam remigare*; vgl. mnl. *pinen jegen stroom*; Sirach, 4, 31; Cats I, 465; Tuinman I, 143; Harrebomée II, 316 b; III, 342 a; *Waasch Idiot.* 637 a: *tegen stroom varen*; De Bo, 1461 a: *tegen drift werken*; Wander IV, 923; *Ndl. Wdb.* XI, 1126; 1396; fri. *tsjin 'e stream yn wolle*; hd. *gegen den Strom schwimmen*; eng. *to swim against the tide; to row against the stream*; fr. *aller, ramer contre le fil de l'eau, contre le courant*.

2205. Een stroopop (-man),

d.w.z. eig. een pop van stroo, een vogelverschrikker; fig. in 't bijzonder iemand die alleen zijn naam leent in de eene of andere zaak, maar er niet finantiëel bij betrokken is; iemand die bij publieke verkooping niet voor zich zelf, maar voor een ander biedt; ook iemand die bij de geboorte van een natuurlijk kind voor den eigenlijken vader in de plaats treedt. In de *Sitzungsber. der Kön. Preuss. Akademie der Wissensch.* 1908, p. 456 wordt de naam *strooman, strooweduwe*, enz. in verband gebracht met de vroegere gewoonte van een stroohalm in den mond te nemen als teeken dat men in dienstbaarheid wilde gaan. 'Mit dem Bilde des Strohes verbindet sich hier zugleich der Begriff des schnell Vorübergehendes, der Schutzbedürftigkeit, und der Bereitwilligkeit sich hinzugeben.' Zie *Uit één pen*, 8: Wanneer juffrouw Vader hem (*haar man*) noodig had om als getuige bij een harer kijfpartijen te dienen of om hem als stroopop te gebruiken tegen over de commensalen, mocht Jan zijn meening zeggen; *Kalv.* I, 165: Zij waren de eigenlijke houders van 'A la ville de Londres', Bartelkamp en Hoenders waren maar stroopoppen; *Nkr.* III, 28 Aug. p. 6; 22 Aug. p. 3:

Het kabinet is weer kant en klaar.
Het kreeg een stroopop van 12000 pop per jaar.
O wat fijn, o wat fijn
De stroopop van Colijn te zijn.

Het Volk, 25 Aug. 1915 p. 5 k. 2: Natuurlijk zorgden dusdanige menschen wel voor een stroopop, die meteen als leider voor het atelier fungeerde; fri. *strieman*; zuidndl. *'ne strooien* of *'ne strooien man*, iemand die in de plaats van een ander handelt; iemand die op een koopdag aangesteld is om de liefhebbers op te jagen (*Antw. Idiot.* 1207) ook *strooman* (*Antw. Idiot.* 2073; Rutten, 224; *Waasch Idiot.* 637); fr. *homme de paille*; hd. *Strohmann*, Person, die blosz zum Scheine vorgeschoben wird, während der eigentlich tätige im Hintergrund bleibt; eng. *man of straw*.¹⁾

1) Het in de woordenboeken opgegeven *strooweduwe* en *strooweduwnaar* voor een *onbestorven weduwe*, - *weduwnaar* (zie n°. 1670) is geen Nederlandsch; vgl. hd. *Strohwitwe, Strohwitwer*; eng. *grass-widow, -widower*.

2206. Hij is met een strootje te verleiden,

d.w.z. hij laat zich heel gemakkelijk overhalen; men heeft geen touw nodig om hem tot iets te brengen, een klein strootje is al voldoende; vgl. *men trekt mij wel met een haar, daar ik gaarne waar* (Harreb. I, 270); *hij is met een stroo (of een haar) te trekken* (Harreb. I, 269). In de 17de eeuw komt de uitdr. in eenigszins anderen vorm voor bij Coster, 232 vs. 136: 't Meeste volck, dat haar laat binden aan een stro; evenzoo bij Winschooten, 300. Zie verder Tuinman II, 194; I, 85: Zy laten zich met een stroo trekken of binden; Halma, 621: Hij laat zig aan een stroo binden, *hij laat zich niet lang of niet sterk verzoeken*; Sewel, 765: Men kan hem met een strootje trekken, *he is easely to be got, he seldom refuses an invitation*; Ten Doornk. Koolm. III, 340 b: *hê lett sük mit 'n strohalm leden*; Wander IV, 919: *er läzt sich an einen Strohalm binden*, er ist leicht zu halten.

2207. Op een stroowisch komen aandrijven,

d.w.z. zonder fortuin, als gelukzoeker ergens aankomen; zich met niets, kaal en berooid, ergens vestigen; ook 'op een stroobos komen aandrijven'. In de 16de en 17de eeuw was de uitdr. zeer gewoon; vgl. o.a. *Trou m. Bl.* 152; Sart. II, 1, 92; Brederoo, *Sp. Brab.* vs. 1014; Coster, 177. vs. 824; Winschooten, 300; verder *Bed. Huish.* 26; Langendijk I, 466: Een vreemde vrouw, aan onze kusten als met een stroowis aangespoeld; Tuinman I, 152; *V. Janus*, 41: Op een stroowisch, voor den wind, komen aandrijven; Halma, 622: *Hij is hier op een stroowisch komen drijven*, hij was maar een arme bloed toen hij eerst hier aankwam; *Adagia*, 27: *gij sijt hier comen aengedreven op eenen stroijwis*, de lapide emptus huc appulisti; Sewel, 766; *C. Wildsch.* III, 25; Harreb. II, 247; Schuermans, 694; *Antw. Idiot.* 1208 en Boekenoogen, 1027, die herinnert aan de Angelsaksische sage van koning Scéaf, die als kind komt aandrijven in een schip zonder riemen, terwijl zijn hoofd rustte op een schoof van korenaren, een teeken dat de knaap uit het doodenrijk kwam. Ook thans nog bestaat het geloof, dat heksen bosjes stroo als vaartuig gebruiken; zie W. Dijkstra, *Uit Frieslands Volksleven* II, 234. In Zuid-Nederland bezigt men: *op een klomp en een' schoe; met een kloef en een schoe; met een sluffer en een schoe ergens aankomen* (Rutten, 115 b; De Bo, 535 a; 1040 a); ook *op 'nen holleblok en 'nen sloef* (*Antw. Idiot.* 567); in het fri. en elders: *op in skoe en in slof*, welke uitdr. alle op armoede wijzen; Twente: *op ne sloffe en nen schoo ankommen*; Goeree en Overflakke: *op een schoen en een slof komen aanwaaen*; Wander IV, 921: *auf einem Strowisch antreiben*, äusserst klein anfangen.

2208. Een strop hebben aan iets (of iemand),

d.w.z. een tegenvaller hebben aan iets; een schadelijken koop hebben; *een strop halen* (of *krijgen*), een tegenvaller, een *racheling* (*Jord.* II, 108), mislukking krijgen; ook bij een verkoop als men aan een huis 'blijft hangen' spreekt men van een 'strop'; vgl. Harreb. II, 317: '*Hij heeft er een strop aan*, men zegt dit, als iemand een' onvoordeeligen koop gedaan heeft'; Köster Henke, 66; Heyermans, *Ghetto*, 89; *Zandstr.* 38 (*een strop halen*); *Nkr.* III, 16 Mei p. 2: Op die manier werd de heele Julianabeweging nog een strop voor hem; V, 30 Dec. p. 5 (*een strop hebben aan iets*); *A. Jodenh.* 24: Hij was in z'n gedachte zeker as dat ie 'n prijs zou hebben, maar hij had 'n reuzesjtrop; op z'n briefje

van zoo'n grouse niet; *Het Volk*, 9 Juli 1914, p. 5 k. 3: Het meest verheugend is, dat niettegenstaande de krampachtige pogingen der 'vrijen' om onze macht door te breken, zij 'een strop halen'; 11 Juni 1914, p. 2 k. 1: De heer N. kreeg weer een strop met een van zijn amendementen; 13 Juni 1914, p. 2 k. 1: Doordat op andere wijze werd geveild dan gewoonlijk kregen vele koopers 'stroppen'. Bijna alle venters zijn alzo morgen zonder groenten, en de kweekers hebben nu een 'strop'; *Zondagsblad v. Het Volk*, 30 Mei 1914, p. 1 k. 3: Onder aan de trap schoot hem de gedachte door het hoofd, dat vader de deur wel es op 'et nachtslot gedaan kon hebben! dan had-ie een reuzestrop! kon-ie d'r geen eens uitkomme!; *Handelsblad*, 8 Januari 1915 (avondbl.), p. 9 k. 5: Naatje (het standbeeld op den Dam) heeft aan haar sloopers een 'strop' bezorgd; *Nw. School* IV, 86; V, 170; VIII, 74; 175; *Nederland*, 1914, II, p. 75: Dat logeeren ook! Grootmoeder, weet u wat ik het vind: een 'absolute' strop. Zie n°. 1024.

2209. Een strop van een jongen,

d.w.z. een rakker(d), een guit, een deugniet, een boef, schertsend en in verzachte beteekenis gebruikt, ook een *galgestrop* genaamd; eig. iemand die den strop verdiend heeft, een *hangbast*¹⁾. Vgl. Tuerlinckx, 602: *strop*, guit; *stropachtig*, *stroppeij*, guitenstreek; het Haspengouwsch: *een galg* (een guit); zie *Antw. Idiot.* 1208; Rutten, 71 a en vgl. Schuermans, 696 en *Bijv. 21 b: een bast*, snaak, schelmken; Molema, 411: *strop* = *strophak*, scheldwoord voor een jongen, die allerlei guitenstreken uitvoert, voor een echten kwâjongen; Gallée, 44: *strank*, kwajongen, strop (Draaijer, 40); nederd. *strick*, schelm (Wander IV, 910); hd. (*Galgen*)*strick*. Het Fransch kent ook *un pendard*, *un gibier*, (*une graine*) *de potence* (vgl. *galgenaas*) en *un roué*, eig. iemand, die verdient geradbraakt te worden; het eng. *a hangrope*, *a hangstring*.

2210. Struisvogelpolitiek (of-tactiek),

een politiek, waarbij men willens en wetens blind is voor bestaande bezwaren en moeilijkheden; doet alsof de gevaren niet bestaan door er de oogen voor te sluiten. Men beweert dat de uitdr. is ontleend aan het geloof dat struisvogels, wanneer ze vervolgd worden, den kop in het zand steken, in de meening dat anderen hen dan niet zien²⁾. Vgl. *De Arbeid*, 9 Januari 1915, p. 2 k. 4: De voornaamste eisch is dat wij nooit den kop in het zand steken om blind te zijn voor de werkelijkheid en ons door geen frases er van te laten afhouden om alle verschijnselen te bespreken; *Handelsblad*, 25 Febr. 1915 (ochtendbl.), p. 1 k. 4: Menschen die zich zoo ziek-weeïg afkeerig van den (oorlogs)toestand voelen, dat zij de bekende struisvogeltactiek navolgen; ze vertoonen zich niet buitens huis, houden deuren en vensters gesloten, slapen zooveel mogelijk; *Gron.* 261: Hoe méér 'n meisje van 't leven weet, hoe béter 't voor d'r is, je hoort alles te weten; ik vin die struisvogelpolitiek gewoon belachelik; *Nw. School*, VII, 114: Is dat fatsoenlijk, zoo'n

1) *Ndl. Wdb.* V, 2056.

2) Dit geloof komt o.a. voor bij Maerlant. *Nat. Bl.* III, 3346: So dul es hi, als in der haghén sijn hovet wel bedect es iet, dan waent hi datmenne niet en siet. Anderen ontkennen deze gewoonte en zoeken den oorsprong in *Job.* XXXIX, vs. 20.

doodzwijgerij. Dood is mogelijk wat kras uitgedrukt. Maar struisvogel-negeerderij is het toch zeker; *Het Volk*, 13 Juli 1914, p. 6 k. 1: Maar laten de vrijzinnigen hun kop maar in het zand steken. Van die struisvogeltaktiek zullen zij de kwade gevolgen spoedig genoeg ervaren; vgl. fr. *une politique d'autruche*; hd. *ein Strauszenpolitik*; eng. *an ostrich policy*.

2211. Stuk²²¹¹

komt sedert de 16de eeuw meermalen voor in toepassing op personen veelal in minachtenden zin, met een er van afhangenden genitief; vgl. *Mnl. Wdb.* VII, 2363; Kiliaen: *Stuck boefs*, *stuck schelms*, *scelus*, *homo scelestus*; *stuck hoers*, *meretrix*, *scortum*; Marnix, *Byenc.* 114 r. Hij moet van een yghelijck voor heylich ghehouden worden, al waer hy schoon oock een naeckte stuccke Boefs; 17de eeuw: *stukkeboefs*, *-diefs* (ook mnd. *stucke deves*), *-guits*, *-hoers*, *-schelms* (De Vries, *Warenar*, 148); Halma, 623: *Een stuk boefs*, een deugniet. Zie voor de 19de eeuw: Het is een raar stuk vleesch (Harreb. II, LXXVIII); zoo'n stukkie saggerijn (fr. *chagrin*); zoo'n stuk gift en zurigheid (*Leersch.* 95); wat 'n stuk serpent (*Dsch.* 167); een stuk pest (*Dsch.* 165; V. Ginneken II, 52); zoo'n stuk ongeluk (*Dsch.* 28); wat 'n stuk etter (*Diamst.* 207); zoo'n stuk pest-ellende (*Kmz.* 374); zoo'n ellendig stuk mispunt (*Kmz.* 188); stuk ongeluk (*Groot-Nederland*, 1914, 415); stuk ongeluk dat-ie was (*Nkr.* II, 21 Juni, p. 3); een stuk ellende (*Nkr.* VII, 25 Oct., p. 6; *Zandstr.* 83); een verwaand stuk eten (*Prikk.* V, 18); *Jord.* II, 18: dat vieze stuk del; bl. 60: stuk goochem; bl. 248: dat stuk drek van 'n mensch; bl. 327: stuk soeterik; bl. 415: stuk gif van een wijf; *Zoek.* 17; 24: zoo'n stuk pest; bl. 25: zoo'n stuk drek; bl. 29: stuk leugenaarster; bl. 38: stuk treiter; een stuk (van een) neef van mij; enz. enz.; syn. is **end** in: 'n end schorriemorrie (*Ppl.* 128); een eindje mensch (*vervelend sujet*) en vooral **brok**; vgl. een akelig brok meid (*Nachtb.* 136); *Jord.* II, 19: brok kemiek; een brutaal brok; een lief brokje, een lekker brok; een bedelbrok, bordeel-, galgebrok (*Ndl. Wdb.* III, 1494); vgl. n°. 768; 1876; hd. *Weibsstück*, vrouw; fri. *in stikje*, een guit, een slimmerd; Molema, 412: 'n *verwoand stuk stront* (ook algemeen Ndl.).

Eindnoten:

2211 In Zuid-Nederland wordt 'stuk' ook gebezigd voor een vrouw (in ongunstigen zin): *een frank stuk*, *een vuil stuk*, *een onbeschoft stuk*, en spreekt men van *een stuk heer*, - *doktoor*, - *kleermaker*, een kaal heer, een slechte dokter, kleermaker (*Antw. Idiot.* 1213); fr. *une pièce*, een verdacht uitzierende vrouw; *une bonne pièce*, een heks van een wijf.

2212. Op zijn stuk staan,

d.w.z. niet toegeven, volhouden, bij iets blijven; eig. niet afwijken van zijne meening, zijn onderwerp, van dat, waarmede men bezig is; vgl. mnl. *stuc*, zaak, aangelegenheid, belangrijk onderwerp of punt (vgl. *op stuk van zaken*, op 't gewichtig oogenblik, als 't er op aankomt); ook *zaak* in 't algemeen (*Mnl. Wdb.* VII, 2365); vgl. *op het kapittel van*, op het stuk van, in zaken van (*Ndl. Wdb.* VII, 1495). In de 17de eeuw zeer gewoon; zie o.a. Winschooten, 303: Een *stuk* beteekend ook zijn pligt,

werk, handel, enz. hij verstaat zijn stuk wel: op zijn stuk letten: *iemand van zijn stuk helpen: ik ben van mijn stuk af*. hetwelk oneigendlijk beteekend, ik ben van mijn voorneemen versteeken: *op zijn stuk staan, hij bleef stijf op zijn stuk staan*: zijn end houden, drijven dat men drijft'. Zie ook bl. 221: *Stijf op zijn roer zijn*¹⁾, oneigendlijk stijf op zijn stuk staan, niet afwijken (om geen waarom) van zijn eerste voorneemen; vgl. nog Huygens VII, 105; Coster, 282, vs. 1521: Derhalven

1) Bij Pers, 833 *b*: *Vast op zijn roer blijven*.

hoort de Prins een voetsteed niet te wijcken, maer blyven op sijn stick; bl. 249, vs. 624: Dat dit gheringe volck zo vast staat op haar stick; Pers, 670 b: Sy bleven pal op hun stuk; V. Effen, *Spect.* VI, 174; Halma. 623: Op zijn stuk blijven staan, zijn end vast houden, *ne pas céder, persister, tenir ferme*; Sewel, 768; enz. In Z.-Brab.: *op zijn stuk zijn*; fri. *op syn stik stean*; in het nd. *fast op sîn stük stân* (Eckart, 508); *up sine fif Augen stân*.

2213. Van zijn stuk,

gewoonlijk verbonden met de werkw. (*af*)raken, zijn, brengen, in den zin van onthutst zijn, niet meer weten wat men zeggen moet, *van zijn melk staan* (of *af zijn*), zooals men in Zuid-Nederland zegt (*Antw. Idiot.* 804). Evenals in de vorige uitdr. moet ook hier 'stuk' worden opgevat in den zin van onderwerp; vgl. *van zijn compas zijn* (Huygens, *Tr. Corn.*); *van zijn onderwerp, van zijn tekst geraken* (Sewel, 781; Halma, 636); *het boekje quyt zijn* (Tuinman I, 45); *van zijn chapitre zijn; uit zijnen bijbel zijn* (Rutten, 28 a); *iemand van zijn teem brengen* (*Sp. Brab.* 204; Draaijer, 41 a); *van zijnen thema zijn* (*Waasch Idiot.* 649 b); *zijnen toon kwijt zijn; van zijnen toon af zijn* ('t *Daghet* XIII, 48); *zijn catechismus kwijt zijn* (*Jord.* II, 476); vgl. ook nog *Spect.* VII, 214; Begeert men *Zoïlus* en zyne ervaarenheid noch nader te kennen, men breng hem slechts op het kapittel van de Hollandsche Dichtkunst; *van zijn à profos* (fr. *à propos*) *afdwalen* (*Nkr.* IX, 13 Febr. p. 6); *van zijn propoost* (mnl. *propoost*, fr. *propos*) *raken* (*Harreb.* II. LV); *van zijn apropos af zijn; zich van zijn apropos laten afbrengen* (*De Amsterdammer*, 25 Oct. 1914, omslag); *iem. van zijn apropos afdringen* (in *Jord.* II, 141); *op zijn apperepo terugkomen* (*Jodenh.* 30); *zijn apperepo weer hebben* (*Kunstl.* 138); syn. *van zijn stokkie af zijn* (in *A. Jodenh.* 8; 15); *iemand van de kook brengen* (in *Jord.* 401; vgl. n°. 1233); zuidndl. *van zijn kaba zijn*, de kluts kwijt zijn (= noordndl. *van zijn karabies zijn*, niet meer wel bij 't hoofd zijn (*Ndl. Wdb.* VII, 783).

In de 17de eeuw is de uitdr. reeds vrij gewoon; men vindt haar bij Winschooten, 303 en 350; *Klucht v.d. Pasquil-maecker*, 12; verder in *Haagsche Reize*, 230; Van Effen, *Spect.* VII, 214; IV, 149; VI, 151; Tuinman I, 242: Hy is van *zyn stuk*, of van *zyn verzet* geraakt, welke laatste uitdr. ook bij Hooft voorkomt; Halma, 623: I e m a n d v a n z i j n s t u k h e l p e n , *détourner qqn de son dessein*; Sewel, 768. Hiernaast *iemand van het stuk leiden*, iemand van het spoor brengen (*Cats* I, 275). Ook in Zuid-Nederland is zij bekend; vgl. Schuerm. *Bijv.* 320 b; 326 a; *Antw. Idiot.* 2075: *van of op zijn stuk zijn*, door niets van zijn voornemen af te brengen zijn; *van zijn stuk* (of *stukken*) *geraken*; fri. *fen iens stik reitsje*. In Oost-Friesland: *hê was gans fan 't stük rânt* (vgl. ook Eckart, 508); in het hd. *jemand aus dem Konzept bringen* en *aus dem Konzept kommen*, eigenlijk beziehen diese Redensarten sich darauf, dasz jemand, der seine Rede vorher schriftlich aufgesetzt (konzipiert) und dann auswendig gelernt hat, trotzdem stecken bleibt, weil er durch jemand anders irre gemacht wird (Borchardt, n°. 684). Zie n°. 1868.

2214. Een stuk in (zijn kraag) hebben,

d.w.z. dronken zijn; syn. van *de last, de melane, de pruif hebben* (Köster Henke, 38; 44; 56). Onder een stuk, mnl. *stuc*, verstaat men eene groote hoeveelheid, bep. een vat wijn, een stukvat (hd. *Stückfass*), brandewijn of

anderen alcoholischen drank, en het znw. kraag bewaart in deze uitdr. nog de oude beteekenis van *hals, keel*¹⁾, zoodat de uitdr. eig. wil zeggen: eene groote hoeveelheid drank door den hals gegoten, achter de knoopen hebben²⁾; ook *zich een stuk inzetten*³⁾. In Noord- en Zuid-Nederland is de uitdr. bekend; zie Harreb. I, 445; *S.M.* 46: Je hebt een stuk in je kraag als een opperman; *Uit één pen*, 110: 'n Heer die met een goed stuk in uit de societeit komt; *Nkr.* IV, 11 Dec. p. 3; VII, 24 Mei p. 4; *Dievenp.* 47; *Ndl. Wdb.* VIII, 1; *De Telegraaf*, 10 Febr. 1915 (ochtendbl.) p. 2 k. 5; *Propria Cures*, XXVI, 310; Schuermans, 285 a; *Antw. Idiot.* 1212; Teirl. II, 179; De Bo, 1122 b; Joos, 121 en ook Rutten, 36 b, die evenals Tuerlinckx, 93 vermeldt: *zich een stuk in zijne botten drinken*; verder *Antw. Idiot.* 672: 'e stuk in zijn klos hebben; 692: 'e stuk in zijn kont (of botten) hebben, dat ook bij ons bekend is; bl. 624: - in zijn kaske(n) hebben; Teirl. 241: e stik in de kollee. In Limburg ('t Daghet XII, 192): een bot op (of in) hebben, een stuk in zijn botten hebben; ne kraag ophebben (VIII, 35); ene dikke krage hebben (De Bo, 566); elders een stuk in zijn raap hebben (V. Schothorst, 188). Als variant hoort men ook: een stuk in zijn laars hebben of drinken (vgl. *Landl.* 317; *Slop*, 166; De Bo, 624: hij heeft zijne lerze vol; *Waasch Idiot.* 392: een stuk in zijn teerzen, botten hebben), waarmede te vergelijken is Boekenoogen, 551: 'iets in zijn laars steken, het in zijn kraag steken, naar binnen slaan, zoowel van spijzen als van dranken'; hij heeft een bonk in of een kleine bonk in den neus; hij heeft een bom in 't lijf, waarin de woorden bonk en bom beide eigenlijk beteekenen een groote hoeveelheid⁴⁾. Bij V. Hasselt op Kiliaen wordt nog geciteerd: hij heeft het in den mantel; Boekenoogen, 404: hij heeft een kast in (of aan), hij heeft een kaste; vgl. hij heeft het buis, vest, jak aan (*Ndl. Wdb.* III, 1763). In het Friesch: hy het in stik yn 'e krage, yn 'e kont of hy het in stik yn (as in Switser); in *Groot-Nederland*, Oct. 1914, bl. 432: Stommeling, je drinkt je 'n gat in je kraag! Zie *Nav.* 1897, 59; n°. 1205 en vgl. hd. *etwas im Kragen haben*, half dronken zijn; in Zuid-Nederland o.a. een half knolleke, een schreef, een peer, een pruimke aanhebben, half dronken zijn. Maastricht: er heet ene stiefel, en proum in; zen laoi vol (Breuls, 83). Vgl. ook *iets in zijn kamizool slaan*, (eten) naar binnen slaan, spelen (*Ndl. Wdb.* VII, 1134). Zie n°. 1665⁵⁾.

- 1) Vgl. Hoofft, *Warenar*, vs. 1119: Jy seltse mijn weergheven, of ik draeyje de kraech om.
- 2) Vgl. *D.v.S.* 90: We kwamen in 'n boerenherberg te land, waar m'n meerdere 'n verbijsterende hoeveelheid citroentjes met suiker in z'n nek sloeg; Teirl. II, 179: *let in zijn krage draaien, lappen of slaan*, eten of drinken; *Onze Volkstaal* I, 38: *kraag*, hals, keel. iets in zijn kraag steken wordt hier (*de Zaanstreek*) niet alleen van sterken drank, maar van alle spijzen en dranken gezegd, evenals in zijn laars steken. Zie het opschrift op een beker, aangehaald door Van Hasselt op Kil. 321:

Ik Jonker Sissinga
Van Groninga
Dronk dees hensa (*beker*)
In één flensa
Door myn kraga
In myn maga.

- 3) *Ndl. Wdb.* VI, 2205.
- 4) *Ndl. Wdb.* III, 358; 323 en n°. 362.
- 5) Fransche uitdr. bij V. Nyrop IV, § 395; Deutsche in *Germ. Rom. Monatschr.* IX, 51.

2215. Van stukje tot beetje,

d.w.z. van het eene stukje tot het andere, achtereenvolgens alle deelen van eene zaak, meest als bepaling bij ww. als *vertellen* en derg.; mnl. *van stucke(n) te stucke(n)*; Kiliaen: *van stuck tot stuck*, articulativim, membrativim, minutativim, particulativim, dat men eveneens leest in Vondel's *Palamedes*, vs. 1867; Pers, 769 a; Chomel II, 1276. In de 17de eeuw is de tegenw. vorm ook vrij gewoon, zooals blijkt uit het *Ndl. Wdb.* II, 1344, waar wordt aangehaald de Brune, *Wetst.* 2, 231: Om van stukje tot beetje al 't geen te weten, dat men van hem, 't zij goet of quaat, zeide; verder Westerbaen I, 490; Hooft, *Ged.* II, 348; Winschooten, 302: *Van stuk tot stuk, van stuk tot beetje*; W.D. Hooft, *Stijve Piet*, 8; Tuinman I, 195; Chomel II, 1025: *van stuk tot beet*; Harreb. I, 43 a. Ook in het fri.: *fen stikje ta bytsje*. Zie n°. 1593.

2216. Stukjes draaien,

d.w.z. opzettelijk, zonder gegronde redenen de school verzuimen; op straat rondloopen, terwijl men op school moest zijn. Vroeger *stutjes draaien* zooals Halma, 624 citeert: *stutjes draaijen* of *stutten loopen*, of *stutten*, schobben, spelen loopen in plaats van school of te werk te gaan; Sewel, 768: *stutjes draaijen*, to play the truant, to seek bird nests when one should be at school; bl. 769: *stutten loopen*, piereweijen, to play the truant, welke uitdrukking reeds in de 17de eeuw voorkomt bijkens Winschooten, 304: *stutten loopen*, schaabullen, piereweien, ens. Oorspr. zal hier wel bedoeld zijn stelt loopen, pret maken, en daarna plezier maken in plaats van zijn plicht te doen (n°. 2171). Thans zegt men in het stadsfri. nog *stutje* (of *stutsje*) *zetten*, dat Weiland ook vermeldt, bl. 264: *stutje zetten, stutjes draaijen, stutjes loopen* wordt van jongens gebezigd, die uit kerk, of school, of van hun werk, wegblijven, om hun vermaak te nemen. *Stutjes draaien* kan ontstaan zijn onder invloed van *stukjes draaien*, oorspr. beetnemen, bedriegen, in welken zin het nog wel voorkomt; *stuk(je)* beteekent dan grap, poets (zie *Noord en Zuid XXI*, 257 en vgl. n°. 1420).

Andere synonieme uitdrukkingen zijn: *een belletje aanleggen; den bink steken of spelen; binken* (zie n°. 230); *uit binken gaan; binkje draaien; blok loopen; de boekschool zoeken; boemelen, bommelen; om de boschjes loopen; er uit blijven; fieteren; flanken; fledire; achter de haag loopen; haagje schuilen; een half dagje maken; den halster strijken; achter de heg loopen; heggetje doen; hegschool houden; hekkiespringen (Amsterdam); (hooikes) ketsen; karksie makken; kraampies loopen, kransje loopen; kuiteren; loopen schoften; mekken; onderweegjes doen; een pensje leggen; peuen (Köster Henke, 66); pijpjes draaien (Ndl. Wdb. XII, 1697); pinkiesteeg doen; platloopen; veur plat loopen; een platje of een plattertje doen of maken (Kluge, *Rotw.* 432: *plattmachen*, im Freien übernachten); *plekje spelen; plenken; poets bakken; op den pof gaan; poffen; een potje klikken; een pousie leggen; puzzeren; riddertje(s) leggen; schaftjes maken; schampen* (uit de kerk); *scharlookeren, scherlookeren, schie(r)lookeren; schobben, een schobbetje of schobbetjes maken; schoeltje zetten; schoelwinkelen; uit schoften gaan; loopen schoften; schoftjes houden; schoilemakke; om de school loopen; de school verlopen; schoolloopen; school(tje)makken; schoolmatten; de school vergengelen; een schotje maken; schuilen, schuilen maken; schuilwachten; schuultje maken; sleutel draaien; sliepertje maken; sliepschooltje houden; slippertje maken;**

*een sluiper(tje) maken; een snoesje maken; spekken; spibelen, spijbelen; spijker trappen, starlokeren, strikken, uit strikken gaan; achter het tuintje loopen of zijn; (om het) tuintje loopen; verletten; vinkemannetje spelen; vinkertjes leggen; vliegen klappen; vlinderknippen, een vogeltje schieten; wegfinkelen; zwenselen (hd. Schwänzen); enz. Zie De Cock en Teirlinck, *Kinderspel* VII, bl. 185-193; De Jager, *Archief* I, 387-404; V. Ginneken, *Handb.* I, 486-488.*

2217. De beste stuurliu staan aan wal.

'Die aan land van verren een schip in storm op de zee zien, plegen zich in te beelden, dat zy 't beter zouden terecht stieren en redden, dan die 'er in zyn, terwyl zy in zulk een ongeval meer raadeloos en bandeloos zouden staan' (Tuinman II, 162). Bij overdracht heeft deze spreekw. de bet. aangenomen van 'zij, die in gelijke omstandigheden zich even min zouden weten te redden, zijn vaak de grootste bedillers van het doen van anderen'; *Ndl. Wdb.* V, 299. Deze zegswijze is in de 17de eeuw al zeer gewoon. Men vindt ze o.a. bij Winschooten, 304; *De beste stuurliu sijn aan land*: het welk oneigendlijk beteekend: dat het ligter is te berispen, als te verbeeteren; Cats I, 458 en 519; Huygens, *Oogentr.* 33 vlgg.; De Brune, 34: De beste stuyrlien zyn aen land, en kouten van groot onverstant; *Bank.* I, 266; *Kluchtspel* III, 301; Sewel, 769; Halma, 624: De beste stuurlieden zijn aan land; *spreekw.* 't valt gemaklijker te berispen dan te verbeteren; *V. Janus*, 3, 273; Van Eijk I, 134: *de beste Stuurlieden staan aan wal*; *Waasch Idiot.* 578: *de beste schippers staan aan wal*; Harreb. II, 320 a; III, 342 a; in het nd. *de beste Stürlüde sünd an 't Land* (Eckart, 502; Dirksen II, 71); fri. *de beste stjurliu stean oan 'e wal*.

2217a. Iemand van stuurboord naar bakboord zenden; zie n°. 137.

aant.

2218. Eene kuische Susanna.

Deze naam voor eene kuische vrouw is ontleend aan het verhaal, dat voorkomt in de apocriefe boeken, tweede aanhangsel op het boek *Daniël*; van een man sprekend, zegt men *een kuische Jozef*; zie *Genesis* 39, vs. 7-12.

2219. Taal noch teeken,

d.w.z. tijding noch eenig teeken van leven; ook in 't algemeen geen teeken van leven meer geven, niets; vooral verbonden met de werkwoorden *hooren*, *vernemen* en *geven*. In de 17de eeuw komt de uitdr. o.a. voor in Hooft's *Brieven*, 251: De Florentijnsche Historien moeten ergens verzeildt zijn, oft haar boodschap vergeeten hebben, want ik verneem 'er taal nocht teeken af; bij Vondel, *Leeuwendalers*, 1485: Geen der ommelanden oit tael of teken broght, waer Duijnrijcks weduw bleef; Pers, 471 a; 836 a. Zie verder *Middelb. Avant.* 52; *Tuinman I*, 369; *C. Wildsch.* III, 56 r en Sewel, 771: Hy gaf taal nog téken (hy sprak nog verroerde zig niet), *he neither spoke nor moved*. Ook *daar is geen taal of teeken van te zien*, daar is niets te hooren of te zien van hetgeen men zoekt (*Taal- en Ltb.* VI, 44); *Afrik. Ons het nog nie taal of tyding van hom gehad nie*. Voor Zuid-Nederland zie Schuermans, 707 a; De Bo, 1129 a; *Antw. Idiot.* 1217; Claes, 231; *Waasch Idiot.* 641 a; fri. *ik krij tael noch teiken fen him*.

2220. Iemand van de taart geven,

d.w.z. iemand slaag geven of hem beknorren, hem de les lezen; eene euphemistische uitdrukking. Te vergelijken is: *iemand van de neut geven* (Harreb. II, 131); *tabak geven* (Rutten, 226 a); *een veeg, een lik, een streek uit de pan geven* (Winschooten, 229); *iemand tabakken of overtabakken* (Tuerlinckx, 483; fr. *passer qqn à tabac*); *iemand boter op zijn brood geven*; *iemand zijn soep, zijn haver geven* (Joos, 73); *iemand eene goede paté geven*; *iemand een wafel op zijne kaak geven*; *iemand eene taart geven* (Schuerm. 461 a; 707 a); *iemand een pata(a)t geven* (Bijv. 234 b); *van de saus geven* (Claes, 210). Vgl. ook het fri. *fen de neut krije*; eng. *to get beans*, een standje krijgen; *to give a person beans*, iemand de les lezen; vgl. n°. 1573.

2221. Van de taart krijgen,

d.w.z. slaag krijgen; vgl. n°. 2220. In Limburg, volgens Welters, 96: *hij krijgt van de noten*; vgl. ook *Tuinman I*, 105: *hy zal zyn kaas wel krygen*, zyn loon, of vergelding ontvangen; kaarige stiefmoeders verstaan *slaan* door *kaas geven*; Harreb. I, 372 a: *hij krijgt deerlijk van de kaas*; *een leelijke pijp rooken* (n°. 1823); het Zaausche: *een prentje krijgen* (Boekenoogen, 789); in het Hagelandsch: *van de pan krije* (Tuerlinckx, 493); oostfri. *'n slik oet de pan kriegen*; in *Antw. Idiot.* 2179: *'en zuur saus over zijn patatten kriegen*. In de 18de eeuw ook in denzelfden zin *van de taart eten*, dat wordt aangetroffen in het *Boere-krakeel*, 73 naast *van de taart vreten*¹⁾, dat te vergelijken is met het 17de-eeuwsche *van de aal vreten* (*Kluchtspel II*, 189). In Groningen gebruikt men 'k heb

1) *Loon naar werken of de gestrafte landheer*, 2de druk, Amst. 1766, bl. 7.

d'er toart (kool, kouke) van had in de bet. van: ik heb er de slechte gevolgen van ondervonden, in welken zin wij ook kennen: (*geen*) kaas van iets gegeten hebben (Harreb. I, 372 a), dat ook gebezigd wordt in den zin van: '(geen) ondervinding van iets hebben'. Zie n°. 1046.

2222. Tabak hebben van iemand,

lak hebben aan iemand, genoeg hebben van iemand, kaas hebben aan iemand (n°. 1049), *pijn hebben aan iemand* (Harreb. II, 182); vgl. *Tribune*, 1 Maart 1923, p. 4: Wat Walraven betreft, hij kan een heele wijsgeerige kameraad zijn, maar ik heb tabak van hem, d.w.z. ik moet hem niet; Querido, *Peet*, 12: Maar ik sie 't wel Jan heit tabak van de Bult nie Jan?; bl. 191: Nooit meer heeft de kapitein ze bedorven, stinkend voedsel gegeven. Want dan gong de vlet weer kantelen. Daar had hij nou tabak van!; bl. 199: Nu moest hij 'zijn eigen' steeds melden bij den commandant van de wacht. Reddingbroek voor! Daar had hij tabak van. En hij nam de kuierlatten.

De uitdr. zal wel bargoensch zijn; vgl. fr. *tabac*, ellende; *être dans le tabac*; *mettre dans le tabac*? Zie n°. 2220.

2223. Iemand op zijn tabernakel komen (of spelen),

d.w.z. iemand op zijne huid komen; hem afranselen; hem geducht de waarheid zeggen; *op zijn tabernakel krijgen*, op zijn kop, zijn huid, zijn tabberd¹⁾ krijgen. Het znw. 'tabernakel' (eig. *tent*) in den zin van *lichaam* (vgl. fr. *tabernacle*, achterste) is ontleend aan den Bijbel. Het lichaam des menschen wordt bij ongewijde schrijvers dikwijls vergelijkt met eene tent, waarin de ziel huist; Paulus noemt I *Korinth.* 6 vs. 19 het lichaam des Christens een tempel des heiligen geestes (Zeeman, 455-456; Laurillard, 60). Vandaar de in de 17de eeuw voorkomende en thans nog dial. zegswijze *iemand op zijn tempel zitten*, dat o.a. gevonden wordt bij Vondel, *Sprookje v. Reyntje de Vos*, vs. 99. Vgl. ook Spaan, 102; de klucht van *Claas Cloet*, 17 r.

Ick sweer datse wat krijgen sel op heur tempel,
Alle sluyck-hoeren tot een eeuwich exempel.

Tuinman I, 10: *Ymand op zijn Tempel komen*, dit drukt uit, ymand op de huid komen; zo zegt men *iemand op den Tempel zitten* of *rijden*, voor hem ergens toe aandringen; Harreb. II, 328. Zie verder Teirl. *Barg.* 67: *tabernakel*, lichaam; *Schoolm.* 245:

Wat trekken die vlooiën hier ongemaniërd van leer:
Mijn gansche tabernakel doet me van 't krabben zeer.

Harreb. II, 322: Hij krijgt (*of* men speelt hem) op zijn' tabernakel; *Op R. en T.* 106: Ze leven als hond en kat; ze spelen mekaar voortdurend

1) Zie S.M. 54: Afijn, ik heb ze dan ook dikwijls genoeg met m'n stok of m'n handen op den tabberd gezeten; *Het Volk*, 3 Febr. 1914 p 2 k. 3: Wanneer een trein te laat vertrekt, krijgt eerst de chef op zijn tabberd; deze schuift het op zijn ondergeschikte; 7 Febr. 1914 p. 1 k. 4: Stellig had hij plan den een of anderen ambtenaar van het departement op zijn tabberd te geven; Molema, 415; *Groningen* IV, 191: 'k Zel hom op zien tabberd geven, 'k zel hom ofdreugen.

op d'r tabernakel; *Lev. B. 5*: Nou, m'n man het 'm met z'n perreplu een vijfkops maat over z'n tabernakel gegeven, waar ie genoeg an had; *Nkr. II*, 25 Dec. p. 3: Slaat hem op zijn tabernakel tot-ie dood ligt voor mirakel; *III*, 28 Maart p. 2; *IV*, 15 Mei p. 3; *V*, 5 Maart p. 2; 13 Mei p. 2; *Gron. 119*: Hij heeft wel 's gehoord: iemand op z'n tabernakel komen, maar dat zal toch hier niet de bedoeling zijn? Of zou Doorweerd z'n ouwelui op hun tabernakel komen? *Nw. School*, VI, 102: Als het een Hollander was, wat zouden we hem dan elke maand ongenadig op z'n tabernakel moeten komen! In Zuid-Nederland: *iemand eenen slag op zijn kapelle geven* (De Bo, 491 b); in Limb. ('t *Daghet XII*, 127): *iemand op zijn karke kruipen* (afslaan); vgl. ook: *iemand op zijn donder, bliksem, mieter* (ook *sodomieter*) *komen, geven* (Opprel, 72 b; V. Schothorst, 173; *Taal- en Ltb. IV*, 18); *iemand op zijn lazerij komen* (zie n°. 197); fri. *immen hwet op syn tabernakel jaen*. Syn. in *Menschenw.* 334; 381 en 386: *iemand op zijn almanak slaan*.

2224. Ergens geen tabernakelen bouwen,

d.w.z. op de eene of andere plaats niet voor geruimen tijd blijven. 'De spreekwijze is ontleend aan het verhaal der verheerlijking op den berg; zie *Matth. 17*; *Mark. 9* en *Luc. 9*. Volgens dat verhaal waren Jakobus, Johannes en Petrus op den berg der verheerlijking en zagen daar Christus in verheerlijkte gedaante en Mozes en Elia met hem sprekende. Petrus sprak toen tot Jezus: Heer! 't is goed dat wij hier zijn, laat ons hier drie tabernakelen bouwen, voor u één, en voor Mozes en Elia één'. Zie Zeeman, 456 en vgl. Huygens, *Hofw.* 1327: My docht hare (*ziel*) lusten spraken van Tabernakelen om hoogh te mogen maken; soo wèl was 't daerse was; Sewel, 772; Halma, 627: Ik zal daar geen tabernakelen bouwen, *je ne ferai pas-là un long séjour*. Vgl. ook het wkw. *tabernakelen*, ergens langentijd vertoeven, verblijf houden; Schuermans, 707 b: *tabernakelen*, schilderen, lang blijven wachten; de uitdr. *ergens zijne tenten opslaan* (Harreb. II, 328 a; Villiers, 126; *De Telegraaf*, 14 Dec. 1914 (avondbl.), p. 7 k. 3: De smaakvol ingerichte lunchroom waar wij dezen avond onze tenten zouden opslaan; 16 Jan. 1915 (avondbl.), p. 1 k. 5: Alle individuen, die daar hun tenten opgeslagen hadden; 19 Jan. 1915 (avondbl.), p. 1 k. 4: De villa waar hij zijn tenten heeft opgeslagen; fr. *fixer ses tabernacles; dresser, planter sa tente ou son clou*; het Zuidndl. *ergens geen huizeke bouwen*, er niet lang blijven; 17de eeuw: *ergens zijn paviljoen oprichten* (*Ndl. Wdb.* XII, 858).

2225. Zijn beenen (ofvoeten) onder een anderman's tafel (moeten) steken,

d.w.z. van iemand afhankelijk zijn, door hem onderhouden worden; bij een ander in dienst gaan als knecht of meid (*N. Taalgids XIV*, 254). Vgl. *Serv. 264**: *Hie et altijt op eenen tonne, niemant en kan de voet onder de tafel ghecryghen*, d.w.z. hij eet altijd alleen; niemand wordt aan zijn disch gevoed (vgl. Huygens, *Tr. Corn.* 1386); *M. de Br. 250*: Alles wat ze eten zou in de eerste dagen zou ze moeten krijgen. Ze zou haar beenen onder de tafel van een ander moeten steken; *Antw. Idiot. 2077*: *levers zijn beenen onder tafel steken*, er gaan eten; *Waasch Idiot. 641*; Molema, 8: *Zien vouten onder ander mans toafel mouten steken*, bij vreemden moeten dienen; Afrik. *sy voete onder andermans tafel steek*, niet meer in de ouderlijke woning zijn (Boshoff, 334); nd. *hä musz sing Bein unger ander Luch 's Desch sätze* (zie *Taalgids V*, 187).

2226. Te klein voor een tafellaken en te groot voor een servet.

Vgl. Harreb. I, 88: Hij is te breed voor een servet, en te smal voor een tafellaken. 'Gezegd van opgeschoten jongens of meisjes "tusschen visch en vleesch", halfwassen brasempjes: te groot om nog met kinderen, te klein om reeds met volwassenen om te gaan. Soms ook met betrekking tot stand, van een meisje dat zich te voornaam rekent voor een handwerksman en zelve niet bij een hooger stand in tel is' (*Ndl. Wdb.* III, 1170).

2227. Het (tafel)laken doorsnijden,

d.w.z. de gemeenschap, den omgang met iemand afbreken; een verbond (politiek) verbreken; zie *Handelsblad*, 24 Juli 1917 (A), p. 1 k. 1: Hij (Michaelis) heeft het tafellaken tusschen zich en de jonkerpartij nog niet doorgesneden; 5 Dec. 1921 (A), p. 5 k. 2: De socialisten in België hebben gisteren in hun congres het tafellaken doorgesneden tusschen zich en de burgerlijke partijen, waarmee zij tot voor kort een coalitie hebben gevormd; *Nw. Amsterdammer*, 14 Sept. 1918, p. 1 k. 2: Dit zegt de man (*de Duitsche keizer*), die in hetzelfde Westfalen het tafellaken doorsneed tusschen socialistische arbeiders en zich zelf; *De Vrijheid*, 5 Sept. 1923, p. 2 k. 1: O, we weten dat de oorlog het laken heeft doorgesneden tusschen verleden en toekomst; *Nkr.* IX, 27 Nov. p. 2: Mijnheer Tellegen, tusschen u en mij is het tafellaken doorgesneden!; hd. *zwischen uns ist das Tischtuch zerschnitten*. Wellicht herinnert dat gezegde aan het vroegere symbolisch gebruik bij echtscheidingen, waarbij de man en de vrouw een linnen doek zoo doorsneden, dat ieder een deel er van hield. Zie Grimm, *Rechtsalterthümer*, bl. 454. In de geschiedenis wordt meermalen van het doorsnijden van het tafellaken melding gemaakt.

2228. De tale Kanaäns,

eig. de Hebreeuwsche taal, doch gebezigd om die eigenaardige schriftuurlijke termen en uitdrukkingen aan te duiden, waarvan zich sommige menschen uit oprechte of voorgewende vroomheid bedienen; *Zeeman*, 318; *Ndl. Wdb.* VII, 1210. De woorden herinneren aan *Jesaia* 19 vs. 18, waar vermeld staat, dat er vijf steden in Egypteland zijn zullen 'sprekende *de sprake Canaäns* ende sweerende den Heere der heerscharen'.

2229. In alle (of zeven) talen zwijgen,

d.w.z. geheel zwijgen, niets zeggen; hd. *in sieben Sprachen schweigen*. Vgl. *Haagsche Post*, 26 Jan. 1918, p. 89 k. 2: De oude graaf Herting zwijgt nog steeds in alle talen; *Handelsblad*, 4 Mei 1923 (O), p. 5 k. 3: Hij sprak over een politieke manoeuvre, maar moest zelf maar zwijgen in alle talen die hij kent; 25 Jan. 1924 (O), p. 7 k. 6: Toen wij in Zwitserland waren stonden de Zwitsersche bladen vol over de Zw. kampioenen. Toen gebleken was dat een aantal Hollanders deze kampioenen vèr achter zich lieten, zwegen die bladen in alle talen; *N. Taalgids* XVII, 51: Daarvan schrikt natuurlijk het wordende begrip in de kandidaat; dit trekt zich terug, duikt weer achter de horizon, en de kandidaat zwijgt voor altijd in zeven talen.

2230. Talen naar iets,

gewoonlijk met de ontkenning *niet talen naar iets*, er niet naar vragen. Het wkw. talen beteekent hier eig. *een' gerechtelijken eisch instellen* ter verkrijging van iets, *zijne aanspraken doen gelden*, in het mnl. vooral voorkomend in de uitdr. *talen na of naer iet*, zijne aanspraken op iets doen gelden; hetzelfde als *iet aentalen*; vgl. *Taalk. Bijdr.* I, 80 vlgg.; *Mnl. Wdb.* VIII, 52; Kiliaen: *T a e l e n n a e e e n i g h d i n c k , i n t e r r o g a r e , q u a e r e r e , i n q u i r e r e d e r e a l i q u a*, naar iets onderzoek doen; het mnl. en 17de-eeuwsche *taalman*, advocaat; Rutten, 257 *b*: *zich vertalen*, zich verdedigen. In Groningen is thans nog bekend *antoalen*, aanspreken (Molema, 12 *b*¹). In de 17de eeuw ook: *om iets talen*, dat voorkomt in Vondel's *War. der Dieren* XIII, vs. 7. Zie verder Huygens I, 174; IV, 322; Pers, 870 *a*; Tuinman II, 240; Halma, 626: *N a a r t a a l e n*, naar verneemen, *s'enquérir, se soucier, se mettre en peine*; hij komt niet eens naar mij taalen, hij komt niet naar mij omzien; hij taalt naar geen drinken, hij vraagt niet eens om drinken; fri. *tale nei*.

2231. Met zijn talenten woekeren,

zijn gaven productief maken, ze zoo goed mogelijk besteden, er zooveel mogelijk voordeel van trekken, is evenals **zijn talenten niet begraven**, d.i. zijn kennis en bekwaamheden niet ongebruikt laten, ontleend aan de gelijkenis, die staat opgeteekend in *Matth.* XXV, 14-30.

2232. De tanden laten zien (of toonen),

d.w.z. toonen, dat men zich weet te verdedigen, te handhaven, dreigen; ook: iemand barsch toespreken. Deze spreekwijze is ontleend aan die dieren, welke wanneer ze boos worden, hunne tanden laten zien. Vgl. reeds in de middeleeuwen *die tande bieden* (ook 16de eeuw) naast *fallen tant toogen*; Kiliaen: *B l i c k t a n d e n , t a n d b l i c k e n , d e n t e s r e n u d a r e , u t c a n e s e t e q u i m o r d e r e v o l e n t e s*. Voor de 17de eeuw vgl. *Rechtb.* III, 14: *Sy snauwen als eenen hondt, ende laeten eenen mondt vol tanden sien*; bl. 18: *Roert men haer met een vinger aen 't want: soo wijst sy een harden hondentant*; Hooft, *Ned. Hist.* 17; *Brieven*, 524: *Eergister schreef ik aan den Heere van Zuilichem, met eenig toonen der tanden, over 't marren van het toegezeide bondtschrift*; Winschooten, 308: *Getand sijn*, beteekend *sijn tanden* wel durven *laaten sien*: boe en baa weerom durven seggen. Zie verder Pers, 283 *b*; 579 *a*: *Men sagh nu klaer dat haere Hooght 't hecht in de hand hebbende langh genoegh den Vos hadde na gebootst latende nu der Leeuwen klauwen en tanden sien*; Vondel, *Adonias*, 601: *Laet hem uw tanden zien*. Waeck op, ô Salomon; Spaan, 134; Tuinman I, 292; Sewel, 792; Harreb. II, 324 *a*; Afrika. *vir iemand die tande wijs*; Joos, 87; 112; *Waasch Idiot.* 643 *a*. Ook in het Friesch kent men: *de tosken sjen litte* of *de efterkiezzen, -koezen sjen litte*. Vgl. ook nog de 17de-eeuwsche zegswijze *zij bijten niet allen, die hunne tanden laten zien* (zie Cats I, 461; 521); het fr. *montrer les dents à quelqu'un*; hd. *einem die Zähne weisen, blecken*; eng. *to show one's teeth*.

1) Vgl. het ofri. *oentália*, aanspreken (Jacobs, *Het Ofri. wkw.* 204); *Mnl. Wdb.* I, 160; *Ndl. Wdb.* I, 383.

2233. Tot de tanden gewapend zijn,

d.w.z. geheel gewapend (ook fig.); mnl. *gewapent tote in doghen*. Vgl. Spaan, 159: Een Magnaat van Kujavien, welke tot de tanden gewapent was; Harreb. II, 324 a; *Nw. School*, IV, 198: Ik begrijp niet, hoe u mij voor zoo stom kunt aanzien: dacht u nou werkelijk, dat wij zouden optreden zooals we dat in De N. School doen, zonder tot de tanden gewapend te zijn? *De Telegraaf*, 16 Jan. 1915 (avondbl.), p. 1. k. 4; enz. In de 17de eeuw lezen wij bij Hooft, *Ned. Hist.* 25: 'Etlyken staaken, ten tanden toe, in schulden'¹⁾, waar wij zouden zeggen *tot over de ooren*, geheel en al. Elders bij Hooft, *Brieven*, 360: Tot de tanden bedoven. Ook in het hd. *bis an die Zähne bewaffnet (verschanzt) sein*; in het eng. *to be armed up (or in iron) to the teeth*; fr. *être armé (ou être savant) jusqu' aux dents*.

2234. Met lange tanden eten,

d.w.z. met tegenzin eten; langzaam en gerekt kauwen, kieskauwen. Vgl. Wander V, 492: *mit langen Zähnen essen; lange Zähne machen*; het Westvl. *met lange hielen ergens heengaan*, met tegenzin of uit vrees ergens traag naar toegaan (De Bo, 1180), en het Zuidnederl. *met lange handen werken*, met tegenzin werken (*Ndl. Wdb.* V, 1773). Zie Tuinman I, 108; *Nal.* 12; II, 28 en Van Effen, *Spect.* V, 37: Is 't niet een hard gelag dat hy gewoon zynde niets dan het allereelste op zyn tafel te zien, erreten, boonen, stokvisch, spek, gezoute vlees en scheeps beschuit met lange tanden zal moeten kaauwen? Harreb. II, 323; *Nkr.* VII, 15 Nov. p. 2; V.d. Water, 140: *trektanden*, kieskauwen; Afrik. *hij eet met lang tande*. Voor Zuid-Nederland vgl. Joos, 80; *Waasch Idiot.* 387 b; *Antw. Idiot.* 1220; in het Friesch: *mei lange toskten ite.*²⁾

2235. Iemand aan den tand voelen,

d.w.z. iemands kennis of gevoelen onderzoeken; hem aan een streng onderzoek onderwerpen; iets trachten uit te vorschen. Deze spreekwijze is ontleend aan het keuren van paarden, waarbij men naar de kroon of afwrijvingsvlakte van de tanden den ouderdom bepaalt (vgl. n°. 1753). Omstreeks het zevende jaar, wanneer de paarden aftandsch worden, verdwijnt bij hen een holte, *de boon*, in die vlakte, zoodat men mede hieraan hun ouderdom kan kennen. Zie Berkhey, *Nat. Hist.* IV¹, 103; *Ndl. Wdb.* III, 440; Harreb. II, 324 a; *Nw. School*, VIII, 257: We zullen het jongemens wel 'es even aan de tand voelen; *Propria Cures* XXVI, 154: Toen trok hij naar professor de Gelder, die hem aan den tand moest voelen over zijn kennis van mathesis en algebra; *Prikk.* V. 19; *Handelsblad*, 22 April 1914 (avondbl.) p. 1 k. 1: Niet altijd werden collega-politiebeambten zoo aan den tand gevoeld; *Het Volk*, 5 Nov. 1913 p. 1 k. 4: De heer Rutgers kon niet nalaten de gelegenheid te benutten om den minister aan den tand te voelen betreffende zijn plannen met de Invaliditeitswet; *Barb.* 63: De familie is terug van het kerkhof en papt lekker aan in de achterkamer als Prosper Pollie aan de tand voelt; *Handelsblad*, 7 Juli 1915 (ochtendbl.) p. 3 k. 1: Jacques Mesnil, die in de *Mercure* Bode heeft aan den tand gevoeld over de pretenties der Duitsche uitvinding: kunstwetenschap; Afrik. *iemand de*

1) Dit ook bij Harreb. II, 324 a.

2) In 't Fransch beteekent *avoir les dents longues*, uitgehongerd zijn.

tande voel; vgl. het hd. *einem auf den Zahn fühlen*, iemand polsen; de. *at foele En paa Taenderne*. In Zuid-Nederland onbekend. In het Negerhollandsch der Deensche Antillen: *Ju suk Tant na mie Mont*, je wilt me aan den tand voelen (Hesseling, bl. 139). Syn. *iemand op de graad voelen* (in *Sjof.* 154).

2236. Van den tand zijn,

d.w.z. aftandsch zijn, oud zijn. Zie n°. 60 en vgl. nog *Spect.* VII, 27: Een boereknecht verzeekerde my dat het (paard) wel agt jaar op uw stal was geweest, en dat het toen ter tyd, hoewel reeds van den tand, een van de braafste paarden was van de gansche Provincie. In fig. zin *S.M.* 95: Zeg nicht, zonder je te affronteeren, - je mag, toen je nog niet van de tand was, er presentabel genoeg hebben uitgezien, maar zoo lief in 't vleesch als Toos ben je nooit geweest; *P.K.* 20: Haar ken je goed verstaan; ze spreekt zoo duidelijk is 't niet? Nou! Maar hij is van de tand - dat hoor je wel goed.

2237. Op zijn tandvleesch loopen,

d.w.z. op de randen¹⁾ van het overleer der schoenen loopen; op doorgesleten schoenen loopen; arm zijn, aan lagerwal zijn. Vgl. Harreb. II, 324: *Hij loopt op zijn tandvleesch*, de zolen vallen uit zijne schoenen; *Falkl.* VII, 80: Ik loop op me tandvleesch - geef mijn 'n paar leeren pantoffels van 'n gulden of drie; *Landl.* 227: Me schoenen ben door, 'k loop op me tandvleesch; *Kalv.* II, 99: De bende van de Nieuwe Gids allemaal nieuwe lichters, die op hun tandvleesch liepen. De honger in hun oogen; *Zandstr.* 45; *Handelsblad*, 7 Oct. 1914 (avondbl.) p. 1 k. 1: Een dusdanige toestand der zenuwen welke menschen (*vluchtelingen*) als het ware op hun tandvleesch deed wankelen, was overal zichtbaar; 11 Febr. 1920 (A) p. 13 k. 2: En ik was toen zóó aan lager wal, dat ik eigenlijk zonder zole op m'n tandvleesch liep; *Nkr.* VI, 23 Maart p. 6:

'k Heb thuis geen stukje meer, waar Oom Jan op wil leenen,
'k Loop op mijn 'tandvleesch' en geen broek meer aan mijn beenen.²⁾

Voor Zuid-Nederland vgl. *Antw. Idiot.* 1221: *Op zijn tandvleesch loopen*, gansch ten ondere zijn, arm zijn.

2238. Een tang (van een wijf),

d.w.z. een boosaardig wijf. Volgens eene gissing van Prof. M. de Vries³⁾ zou tang een verkort laag-Maleisch woord zijn, n.l. *setang* (arab. *sjeitan*), dat voorkomt in *orang sétan*, een duivelsch, een boosaardig mensch, eene meening die door Veth in *Oost en West*, 315-317 ook wordt verdedigd. Mij komt met Moltzer deze afleiding 'lepidius quam verius' voor; liever zou ik denken aan eene overdrachtelijke beteekenis van *tang*, instrument, waartusschen men iets vastknijpt. Vgl. Schuerm. *Bijv.* 328 b, waar wordt medegedeeld, dat in de omstreken van Leuven en Mechelen een lui wijf

1) Ook in anderen zin worden 'uitstekende randen' tandvleesch genoemd; zie Boekenoogen, 1049.

2) Volgens M.J. Koenen, *Verklarend Handwdb.*¹⁰ komt de uitdr. ook bij Multatuli voor.

3) *Taal- en Letterbode* II, 291.

of meisje *een luie tang* genoemd wordt; in Kl. Brab. is *eene tang*, een serpent van een vrouw; zie *Antw. Idiot.* 1221; Rutten, 226; Tuerlinckx, 607. In het Friesch spreekt men van *in divels-tange*, - *helhaek* (vgl. *Menschenw.* 77; 168: *helhaek*), *in boaze haek*, een grimmig wijf; *in fule foarke ta (fen) in wiif*, een vinnig vrouwspersoon; *in ystermint* (instrument), een brutaal wezen¹⁾; in Gelderland is *een dissel* een onaangenaam, onvriendelijk persoon. Elders kent men *een egge van een kerel*, een lastige man (*Dr. Bl.* II, 55) en Wander V, 496 citeert *si ist a rechte Zanga*, habsüchtig und geizig, waarmede te vergelijken is Rutten, 199: *scheer*, gierig wijf; zie verder Harreb. I, 283 b: Zij is geene tang, om zonder handschoenen aan te tasten; *Sjof.* 246: O, da's toch zoo'n tang, dat ouwe kreng; *Kalv.* II, 25; 184: Ouwe tang.

2239. Dat slaat als een tang op een varken,

d.w.z. dat slaat in het geheel niet op elkander, dat sluit niet, heeft geen betrekking op elkander. De zegswijze moest eig. luiden: dat *sluit* of *past* als een tang op een varken²⁾, zooals o.a. staat bij Marnix, *Byenc.* 60 r. Maer sy sullen wel een lange Neuse krijgen, als sy sien sullen, dat de gantsche Schrift, met de uytlegginghe der H. Vaderen, op onze Lere ten minsten alsoo wel sluyt als een tanghe op een Vercken; zie Servilius, 8*: Een tange op een verken; J. van Hout: Elf of twaelf regelen, die zoo veel sluyten als een tange up een varcken³⁾; Sart. III, 6, 76: tSluyt als een tang op een vercken; Idinau, 10:

Het sluyt als een tanghe op een vercken;
Dat seght-men van al, dat qualijck past.

Ons Volksleven V, 203; Winschooten, 100; Halma, 628: *Het sluit als eene tang op een varken*, het is eene reden zonder slot; Spaan, 168; De Brune, 422: Het past ghelyck een tanghe op een swijn; Starter, 525: Indien dat het heel contrary valt ende dat het hem past, als een tang op een vercken (so men seyt); *Adagia*, 28: *gelijck een tange op een vercken*, leonis exuvium super crototon; Tuinman I, 84: *dat past als een tang op een verken*; Van Eijk II, *Nal.* 50; Harreb. II, 325; Kalff, *Gesch. der Ndl. Ltk.* II, 508: Een samenspraak, getiteld *Absurda*, waarin woord en weerwoord op elkander sluiten als een tang op een varken; *Het Volk*, 17 Oct. 1913 p. 1 k. 1: Deze verwachting slaat op de feiten als een tang op een varken; *De Arbeid*, 19 Dec. 1914 p. 4 k. 1: Het tweede gedeelte van genoemd citaat slaat, om het eens plat uit te drukken, op 't eerste als een tang op een varken; *Antw. Idiot.* 941; 1221; Joos, 29: *dat staat u gelijk een tang op een varken*, dat past u geenszins; 't *Daghet* XII, 142: *passen gelijk een tang op een verken*; *Waasch Idiot.* 226; *Dr. Bl.* 3, 48: *dat steet as ne tang op 'n verken*; enz.⁴⁾ Synoniem zijn of waren de uitdr. *dat slaat als een tang op een aschpot* of *een aschvarken*; *dat sluyt ghelyck ses vingeren in een handschoen*; *dat sluyt als een haspel op eenen vleesch-pot* (of *moespoet*), *als zeven haspelen in een zak*; *dat slaat*

1) *Fri. Wdb.* I, 276 b; 376 b; II, 21 b.

2) Zie Breughel, n° 42, waar een varken wordt voorgesteld met een geopenden tang over den rug.

3) Aangenaald bij Te Winkel, *Ontwikkelingsgang*¹ I, 317.

4) In het Friesch noemt men, volgens W. Dijkstra II, 287 a, een mageren man met lange beenen op een boerenpaard *in tange op in baerch* (varken).

als een haspel op een koolpot (in *Elzeviers Maandschrift*, 1915, p. 87); thans nog in het Nd. *dat slütt as'ne Tange up 't Fiärken; dat passt as ên Haspel up ên Kohlpott* (Eckart, 462; 398); *as d'fûst up 't ooge* (ook Ndl.; Dirksen I, 74); *dat past gelijk een tang op eeu hek* (onderdeur; Rutten, 89 b); *dat sluit gelijk een duim in een hoedje of gelijk een hulle* (deksel) *op de zee* (De Bo, 277 a); *da stouët* (staat) *lāk in tang oep in zoeg* (zeug; Tuerlinckx, 585); bij Bergsma, 21: *dat liekt, slat as 'n tang op 'n zwien, vaarken, op 'n gaffel, as 'n hond zonder staart; fri. dat slacht* (of *stiet*) *as in in tange op in baerch*. Zie n°. 856.

2240. Iemand tantaliseeren,

d.i. iemand kwellen, plagen, door een lust of eene begeerte bij hem op te wekken, die niet kan worden bevredigd; aldus genoemd naar Tantalus, die door de goden veroordeeld was om in de onderwereld eeuwig honger en dorst te lijden, hoewel hij midden in het water stond, dat evenwel terugweek, als hij wilde drinken, en een boom met vruchten beladen takken boven zijn hoofd uitstreckte, die zich omhoog verhieven, als hij ze wilde grijpen; vgl. fr. *tantaliser qqn*; hd. *einen Tantalusquälen erdulden lassen*; eng. *to tantalise a p.*

2241. Tante Meijer (-Betje of -Suze¹⁾),

eene verbloemende benaming voor het privaat (mlat. *camera privata*), de bestekamer (zie n°. 216), *waarheen de keizer te voet gaat*²⁾, de *W.C.* (eng. *watercloset*); fri. *it hûskje*; dial. *het huiske, huisie(n)* (o.a. Boekenoogen, 359; Houben, 97; Gunnink, 227), 16de eeuw *harmen's huysken* (Teuthonista), later alleen *Harmen* (Tuinman I, 394). Eene boodschap naar tante Meijer, een veelvuldig voorkomende geslachtsnaam, werd als reden opgegeven, waarom men zich verwijderde (vgl. n°. 294; 1019³⁾). In de middeleeuwen noemde men het geheim gemak *heimelicheit, heimelcamere, heimelick gemack; secreet, stille of stille camere*, ofr. *chambre coye* (nog over in het ndl. een *stilletje, stelletje, camere, cleine of cleincamere*. In de 17de eeuw sprak men van *bloemen of een brief bestellen*; ook *een pakje bestellen tot de Boo van Billerdam*, zooals in *Snorp*. 21:

Igut men buyck swelt soo as een oly-koeck. Oy, oy, doet los de veter,
Ick moet een packje gaen bestellen tot de Boo van Billerdam⁴⁾.

In de 18de eeuw *naar 't kasteel van Portugaal gaan*, woordspeling met *poort*, aars (vgl. 16de eeuw *poortegale*, achterste, aars; *poortegaelsche vygen*, drek, stront; mnd. *portegal*, geheim gemak⁵⁾); bij Langendijk *de brillekiek*, het privaat; bij Brederoo

- 1) Een bepaalde, slordige stijl, gekenmerkt door ongewone inversies en ellipsen, door 'oude tantes' gebezigd, wordt 'Tante Betje's' stijl genoemd. Zie *N. Taalgids* XII, 130; XVI, 65; XVIII, 171.
- 2) Campen, 125: Ick wil gaen, daer ick niemant senden can ofick wil gaen, ende brengen Pylatus syn offer; Winschooten, 66: Heimelijk gemak, die plaats daar den Paus selfs, des nood sijnde, te voet gaat; Harreb. I, 14: Hij gaat, daar de paus (of keizer) te voet (of zonder lakkei) gaat (of geen' ambassade kan zenden).
- 3) S.M. Noach ziet in Meijer een verbastering van *meioh*, het hebr. woord voor 'honderd' (*N. Taalgids* X, 283, noot).
- 4) Toespeling op *bil*. Eigenlijk was *Bilderdam* eene buurtbezitting van Amsterdam, gelegen ten oosten van de Haarlemmermeer.
- 5) *Taal en Letteren* VI, 336 en Everaert, bl. 592.

het huis van Britten (eig. turven; vgl. *turven* in den zin van *cacare*⁶⁾); thans *op de bril gaan* (Harrebomée I, 91 a;

6) *Tijdschrift* XVIII, 146-152.

Schuermans, 79) naast een ww. *brillen* (Schuermans, 79; *Antw. Idiot.* 297; *Waasch Idiot.* 145); in Groningen spreekt men van *mesterharm* (Molema, 542 a); langs de Zaan van *na Oome Sijmen gaan* (Boekenoogen, 925); te Warmond *naar (klein) Marcus gaan*; elders *naar achteren, naar Hilletje Eénoog* of *naar den ontvanger* (in het Friesch en *Antw. Idiot.* 884); *naar de plé* (o.a. *Boefje*, 57; *Dukro*, 53); *de pleti* (uit *petit (cabinet?¹)*), *den hoed, pays-bas, numero nul* of *numero honderd* (navolging van het fr. *numero cent*, woordspel met *sent* van *sentir*); *zekere plaats, de papa, den oome, de latrine* (lat. *latrina*), *den balkan*, waarnaast een ww. *balkannen*, syn. van *dirken²)*, *lok, matties, kabinet, de hm hm, een briefkaartje schrijven, naar de beurs gaan³)*, *op de rettet* (vgl. fr. *retrait*) *gaan* (V.d. Water, 123), *naar de sijbelajum gaan* (Köster Henke, 67⁴⁾); *boutkistje* (ald. 11 en *Jord.* II, 38; vgl. n°. 333; *onder den bak gaan*, waar op oorlogsschepen het sekreet is voor officieren, adelborsten en hooge onderofficieren (*Ndl. Wdb.* II, 874). In Zuid-Nederland *naar (Calvien) Bernard gaan, naar Portugal, naar den bureau gaan, op 't kabbinet, de weerdribbe⁵)* *gaan*; fri. *nei Thomas gaan*; fr. *aller chez sa tante; aller voir (madame) Bernard; aller au petit, au grand Mathieu; aller à la garde-robe, le cabinet (des grimaces ou d'aisances); la sacristie; rendre visite à M. du Bois; aller où le roi va à pied, aller où le roi n'envoie personne; Thomas is in soldaten-argot la tinette des latrines*; hd. *zu Tante Meier oder auf den Pabst gehen*; de. *madam Meijer of Soerensen*; eng. *to see one's aunt or Mrs. Jones*. Zie verder voor vroegere benamingen in het Germ. en Idg. J. Hoops, *Reallexicon der Germ. Altertumskunde*, 14; O. Schrader, *Reallexicon*, p. 5 en 1008; *Zeitschrift für D. Wortforschung* X, 165; Nyrop, *Gr. Hist.* IV § 421 vlgg.

2242. Op het tapijt brengen,

d.w.z. ter sprake brengen, *int voorste brengen* (Goeree en Overflakkee); *met iets op 't tapijt komen*, iets ter sprake brengen, eig. in de vergadering, waar een groen lakensch kleed (het tapijt, fr. *le tapis*⁶⁾) over de tafel ligt, iets ter sprake, *ter tafel*⁷⁾ brengen. Het is mogelijk, dat de uitdr. een rechtsterm is en eig. wil zeggen voor het gerecht brengen; vgl. *Ned. Proza*, 55: Ende si namen den onsaligen priester, ende brachten hem lyflick ende levende in der vierschaer op die tapite⁸⁾. In de 17de eeuw is zij reeds vrij gewoon; zie *Gew. Weuw.* II, 6: lets op 't tapijt voeren; *Verm. Avant.* II, 4: d'Ongenode begost alderley loopjes en snakery op het tapyt te brengen; ook ald. bl. 303; Brandt, *Leven v. de Ruyter* (anno 1701), bl. 65; *Kluchtspel* III, 328; Van Effen, *Spect.* III, 109: Zo dra,

1) Franck-v. Wijk, 507; in *Taal en Letteren* II, 324 wordt gedacht aan 't fr. *plait-il*.

2) Zie *Woordenschat*, 59; *Weekblad voor Gymn. en Middelb. Onderwijs* IX, 426.

3) Van Ginneken I, 496.

4) Voorzanger en Polak, 294: *sijbelajum*, brg.; dit woord is gevormd uit *zeibel* en *bait*, beste kamer.

5) *Antw. Idiot.* 1427; mnl. *waerderobe*, geheim gemak.

6) *Tijdschrift* XIX, 89.

7) In de middeleeuwen bet. *in die tafel comen* voor het gerecht komen (*O.R. v. Dordr.* 2, 234, 15), doch onze uitdr. schijnt te nieuw, dan dat hieraan kan worden gedacht; vgl. *Tuinman* I, 247: *lets aan de tafel van een vergadering brengen*; Hoeufft, *Bijv.* 70.

8) Men zou hier ook aan een *vloerkleed* kunnen denken.

by voorbeeld, het rugtbaar onder onze Landgenoten word, dat'er by de wyze bestierders van ons Vaderland iets nieuws op het tapyt is; *V. Janus*, 18; Halma, 629: Eene zaak op het tapijt brengen, iets in een vergadering voorstellen, *mettre une affaire sur le tapis, la proposer dans une assembleé*; Sewel, 774; *Nw. School* VIII, 49: Ieder van ons weet immers, dat het spul pas goed begint als de vraag op het tapijt raakt: moet *onschuldig veroordeeld* met een *d* of een *t*; Joos, 108; Afrik. *hy kom altyd met die saak op die tapyt*; *Waasch Idiot*. 643 *b*. Ook in het eng. kent men *to be or to bring on the carpet (or the tapis)*; in het hd. *etwas aufs Tapet bringen* (Grimm XI, 132); in Groningen: *op 't aliment komen met iets* (Molema, 6 *a*); *iets op batterij brengen* (Molema, 20 *b*; zie n°. 167). Bij Speenhof II, 113: *Van 't tapijt verdwijnen*.

2243. Hij is op de (of zijn) teenen getrapt,

eig. hem is op eene gevoelige plaats pijn gedaan; bij overdracht: hij is gekrenkt, hij acht zich beleedigd, hij is in zijn wiek geschoten; hetzelfde dus als: *Hy is op syn seer ghetast*; *hy is op syn timpe ghetreden* (Campen, 100). Sedert de 16de eeuw vrij gewoon; vgl. Huygens VII, 200; Poirters, *Mask*. 108: Niet een en is soo stout die eens den grooten Heer derft treden op den teen, en tasten op sijn seer; De Brune, *Bank*. I, 51; Hooft, *Brieven*, 398; R. Anslou, *Poezy*, 128: Hy treedt hem te lydig op de teenen daar hy gevoeligst is. Op al deze plaatsen komt de uitdr. voor in den zin van: iemand de waarheid zeggen, den vinger op de wond leggen; iemand op zijn plaats zetten¹⁾. In de 16de eeuw komt ze evenwel ook voor in de tegenwoordige bet. van *geraakt zijn*, zooals blijkt uit *Trou m. Bl.* 61; Idinau, 287:

De sulcke iemandt op sijnen teen terden,
Die een ander erghens in ver-stooren.

Vgl. verder nog *Haagsche Reize*, 33; Halma, 631: Iemand op zijnen teên treden, *offenser quelqu'un*; Tuinman I, 293; *Br. v. Abr. Bl.* I, 193: Deeze geringe eigenzinnigheid, of wilt gy, eerezucht, is misschien al op haar toon getreden, voor er iemand aan denkt; Harreb. II, 327; *Mgdh.* 305; *Propria Cures* XXVI, bl. 317; *Slop*, 153: Ai denkt Pier, die heb ik op zijn kleine teentje getrapt; *V.v.d.D.* 58: Ik hoor die andere advokaat nog vragen, zoo'n beetje op z'n teenen getrapt: Waarom krijgt mijn cliënt meer? Voor Zuid-Nederland zie Joos, 87; *Antw. Idiot.* 1225; *Waasch Idiot.* 644 *b*; Claes, 232; Schuermans, 715 *a* en 281 *a*: *gezwind op zijne veersen getreden zijn*; *gauw pijn gedaan zijn* (Rutten, 174); *gauw zeer gedaan zijn* (*Antw. Idiot.* 1473); *op iemands leer trappen*, hem misnoegen (*Antw. Idiot.* 751); vgl. ook het Friesch: *hy is op 'e tean trape* of *hy is op 'e stirt trape*; Twente: *hy is doadelick op 'n steert etret*, het Groningsch: *gou op trip treden wezen* (Molema, 422 *b*); het oostfri.: *ligt up de tip* of *de stert treden wezen*; Woeste, 254 *b*: *se het ne oppen stert treen*, sie haben ihn beleedigt. Vgl. fr. *marcher qqn sur le pied*; hd. *einem auf die Hühneraugen treten*; eng. *to tread (or step) on the tail of one's coat*; *to tread on a p's toes (or corns)*.

1) In *De Arbeid*, 20 Febr. 1915 p. 4 k. 1 komt de uitdr. nog voor in den zin van: 'iemand gevoelig op zijn plaats zetten', 'op de vingers tikken': Wij hebben hem daarover zoodanig op zijn teenen getrapt, dat hij nu op huilenden toon zegt, enz.

2244. De teerling is geworpen,²²⁴⁴

d.i. het lot is beslist, het besluit is genomen en men kan niet meer terug. De zegswijze is eene vertaling van het lat. *alea jacta est*, dat weder eene navolging is van het gr. ἀνερίφθω κύβος¹⁾, en door Caesar gezegd is, toen hij den Rubicon overtrok; zie Sewel, 776: De teerling is geworpen, het moet 'er nu mee door, *the lots are cast*; Tuinman I, 263; Harreb. II, 327 a; Gron. 252; *De Telegraaf*, 8 Dec. 1914 (avondbl.) p. 8 k. 4; Otto, 12; Büchmann, 437. Bij Brandt, *Leven v. Vondel*, bl. 24: *de steen was geworpen*; fr. *le dé en est jeté*; hd. *der Würfel ist gefallen*; eng. *the die is cast*.

Eindnoten:

2244 I. *le dé (ou le sort) en est jeté*.

2245. Hij weet van Teeuwes noch Meeuwes,

d.w.z. hij weet van niets meer, vooral gezegd van een beschonkene. Men houdt Teeuwes en Meeuwes voor verkortingen van de apostelnamen *Mattheüs* en *Bartholomeüs*²⁾. In de 16de eeuw luidde de uitdr. *van Deus (Zebedeus?) noch Meus weten*³⁾; in de 17de eeuw komt ze in den tegenwoordigen vorm voor, blijkens *Tijdschrift XX*, 298; Tuinman I, 122: *Hij wist van Teeuwes, noch van Meeuwes*. Volgens Schuerm. *Bijv.* 195 a zegt men in sommige deelen van Zuid-Nederland ook: *hij weet van teezen noch van meezen* en *hij weet van teeuwen noch meeuwen*. Ook in het oostfri.: *hê wêt fan gên Têwes of Mêwes*, er ist erzdumm (Dirksen I, 98); in Gron. *hij wijt van gijn tijwes of mijwes* (Molema, 436 b); in Deventer: *hie wist van gin Teeuwis of Meeuwis*, hij was geheel buiten westen (Draaijer 41); vgl. *Peet*, 132: Ajakkie, om te rille, zoo 's nachts in het hartstikke donker mit 'n lantaarntje bij al die dooje, die niks meer wiste van teeufes noch meeufes; fri. *hy wist fen tewis noch mewis*, hij verkeerde in een toestand van bewusteloosheid. In vroegeren tijd ook: *hij weet van Geus noch Meus*⁴⁾.

2246. Tekst en uitleg geven,

d.w.z. iemand alles tot in bijzonderheden vertellen; eig. iemand den tekst en de toelichting daarvan geven; mnl. *die glose ende die expositie*. Bij Campen, 30 lezen we: *Hy secht hem daer den Text mit der glose*, iets onomwonden zeggen; bij Sart. I, 1, 73: *de text met de glose*, in den zin van: een al te duidelijke, al te uitvoerige uitleg; Harreb. II, 327 b: Hij geeft hem tekst en uitleg. Evenzoo *Sjof.* 184; in *Landl.* 344: Tekst en uitlegging geven; vgl. ook *Waasch Idiot.* 326: *iets van kapittel en vers weten uit te leggen*, het zeer goed weten; eng. *to give chapter and verse for a th.*, iets ten volle bewijzen; Afrik. *iemand met vers en kapittel bewys*.

1) Erasmus emendeert *alea esto jacta*, de teerling zij geworpen, de kans zij gewaagd.

2) *Nav.* XXXIV, 605; Laurillard, 134; *Mnl. Wdb.* IV, 1333.

3) *Veelderh. Gen. Dichten*, bl. 172 (ed. 1899).

4) *Zeitschrift f.D. Alterthum*, bd. 36, p. 303.

2247. In tel zijn,

gewoonlijk met de ontkenning: niet medegerekend worden, niet geteld, niet geacht zijn; dus gelijk aan het vroegere *ongeteld zijn*. Vgl. het lat. *aliquo numero esse*, in tel zijn; mnl. *enen hoghe tellen*, iemand hoogachten;

Harreb. II, 328 *a*: *in geen tel zijn*. Volgens Schuerm. 717 *b* zegt men door geheel België *van geenen tel zijn* (zie *Antw. Idiot.* 1231; Claes, 233) en volgens De Bo, 1141 *a* bet. *een man van tel*, een man van gezag en invloed, *un homme qui compte* (vgl. *Waasch Idiot.* 646 *b*); in Antwerpen *van overtel* of *overtellig zijn* (*Antw. Idiot.* 929). Zie ook Villiers, 126; Gunnink, 221 en Molema, 568 *b*: *niks in tel wezen* = *niks in de reken wezen*, en vgl. het oostfri.: *hê is niks in tel*, er steht nichts in Achtung; *hê hed hum niks in de siffer of in de tel*, zählt ihn für eine Null (Ten Doornk. Koolm. III, 402 *a*); fri.: *dou bist gjin tel, dus minder as in talhout; neat yn tel wêze*; vgl. eng. *at a discount*, niet in tel.

2248. Op zijn tellen passen,

d.w.z. op zijn hoede zijn, op zijn qui-vive wezen; eig. zich niet vergissen bij het tellen; vgl. *de tel kwijt zijn*, ook fig. voor onzeker zijn aangaande het tijdstip, waarop een kind zal geboren worden, *het boekje kwijt zijn* (Brederoo I, 271, vs. 88), *het briefje verloren hebben*¹⁾. Eerst in de 19de eeuw aangetroffen bij Harreb. III, 54: Hij past goed op zijn tellen; *Nw. Amsterdammer*, 27 Febr. 1915 p. 4 k. 1: Hoe lager de persoonlijkheid, hoe sterker zijn egoïsme, omdat wie weinig te verliezen heeft, drommels op zijn tellen moet passen; *Handelsblad*, 30 Maart 1915 (ochtendbl.) p. 1 k. 5: De Zweden, Noren en Nederlanders, die tot dusverre met minzame hoffelijkheid behandeld werden, moeten thans op hun tellen passen, wanneer zij met Duitschers den oorlog bespreken; Villiers, 126.

2248a. Drinken als een tempelier; zie n°. 494.^{aant.}

2249. Uit zijn tent komen,²²⁴⁹

d.w.z. te voorschijn komen uit de plaats, waar men zich teruggetrokken heeft; eig. gezegd van een krijgsman; bij overdracht: met zijne meening voor den dag komen; zuidndl. *uit zijn schelp komen*, voor den dag komen, openlijk optreden. Vgl. *Nw. School*, VI, 126: De heer Z. komt n.l. uit zijn tent en noemt werkelijk een paar van z'n strijdvragen. **Iemand uit zijn tent (of hok) halen** of **lokken**, iemand te voorschijn doen komen, hem dwingen of overhalen tot uiting zijner meening of om iets te doen, 'uit den hoek' te komen; vgl. *Handelsblad*, 23 Januari 1915 (avondbl.) p. II k. 2: Romain Rolland, de schrijver van *Jean Christophe*, heeft zich door den heer Van Eeden uit zijn tent laten halen voor de internationale rubriek van *De Amsterdammer*; 12 April 1917 (A) p. 6 k. 6: De Heer Laan is uit zijn tent gelokt door het betoog van den heer Polak; 29 Aug. 1917 (A) p. 7 k. 4: De voorzitter dankt den heer T.L. en probeert leden, die iets te zeggen mochten hebben naar aanleiding der inleiding uit hun tent te lokken, maar niemand verlangt iets te zeggen; 31 Mei (O.) 1917, p. 2 k. 5: Dr. P. wenschte te weten wie de hoofdredacteur zal worden, maar de voorzitter liet zich, ten opzichte van de voornemens van het H.B. niet uit de tent lokken. Vgl. fr. *se retirer*

1) Vgl. ook *rekening* in de uitdr.: *Verkeerde rekening maken*, niet bevallen op den tijd, dien men gedacht had; *zij is aan de rekening*, zij is zwanger; *zij mag gaan buiten haar rekening*, maar niet buiten haar tijd, enz. (V. Dale); vgl. Huygens II, n°. 174: Sy reket red'lick wel, het wijf, maer 't kind noch beter in haer lijf.

sous sa tente, zich in veiligheid bergen; *iem. uit zijn hoek krijgen*, uit zijn tent lokken; vgl. *Propria Cures*, XXVII, p. 215: Ik zou grooten lust hebben een boom op te zetten, waarom ik zeker pas verschenen boek zoo schitterend vind, alleen maar om tegenspraak uit te lokken! om jullie uit je hoek te krijgen.

Eindnoten:

2249 Vgl. de geschiedenis van Achilles in den Trojaanschen oorlog.

2249a. Zijn tenten opslaan; zie n°. 2224. ^{aant.}

2250. De tering naar de nering zetten,

d.w.z. zijne uitgaven regelen naar de inkomsten, 'naar zijne beurs te markt gaan' (*C. Wildsch.* I, 226), 'zaaien naar den zak' (*Waasch Idiot.* 753). In de middeleeuwen *na der neren die tere setten*; vgl. ook *Mnl. fragm.* 239, 163: Nae dattu goet hebts oft neeringhe, daernaee soo sette altoos dijn teringhe; zie verder *Lsp.* III, 3, 141; *Van Zeden*, 397: Langhere dan dine cleedre strecken saltu dine lede niet reken; ooc saltu setten dine teere naer dijn winnen, naer dine neere; Goedthals, 54: T e e r e n a e r n e e r e s e t t e n , elck wyse naer neeringhe teert: naer dat zyn landschap wyd is, *fol est qui plus despens, que sa rente ne vaut*; Kiliaen: T e e r e n a e n e e r e s t e l l e n , *sumptum facere pro quaestu: sumptus lucro metiri*; Campen, 27: *ick wil myn teringe na myn neringe setten*; *Tijdschrift* XXI, 204; Mergh, 35; Servilius, 194*: *men moet setten zyn teeringhe nae zyne neringhe*; Sart. I, 7. 52: *set u teer na u neer*; Spieghele, 291: *zet u teer, na u neer; tering, na nering*; Idinau, 253:

Men raedt u, tere naer nere te stellen,
Dat, nae t' ghewin, sulck zy de slete.
Want, die het houdt gaende, sonder tellen,
Hem staet te ver-wachten een bitter bete:
Bijster-veldt geeft menighe een aefsche smete.

Zie verder Winschooten, 164; Brederoo I, 241; Tuinman I, 105; Harrebomée II, 120 a; III, 301 b; 302; Villiers, 126; oostfri. *'t teren na 't neren setten*; nederd. *de tährje nach der nährje setten* (Eckart, 579); *Waasch Idiot.* 645 a; Joos, 191: *stelt uw tering naar uw nering; zet uw ten teer naar uw ten neer*; De Bo, 1136: *tere naar nere zetten*; *Antw. Idiot.* 2083: *stelt de tering naar de nering of uw nering krijgt de tering*; de. *man maa saette Taering efter Naering*; fr. *gouverner sa bouche selon sa bourse*; hd. *das Maul nach der Tasche richten*; eng. *to cut one's coat according to one's cloth*; zie nog Wander III, 506.

2251. In de termen vallen,

d.w.z. in aanmerking komen, aanleiding geven om. In het ofr. komt *terme* voor in de bet. *assise, audience*; mnl. *term*, de voor de behandeling eener rechtszaak vastgestelde dag of tijd; eng. terms, berechtinstijd: vandaar *in termen setten*, in

beraadslaging brengen, aan de orde stellen. Hieraan herinnert de ndl. zegswijze: *er zijn geen termen om iemand te veroordeelen*, d.i. geen rechtsgronden; en zoo ook *dat valt niet in de termen*, d.i. dat valt niet onder het bereik der strafwet, bij uitbreiding: is ergens niet toe te brengen, geeft geen aanleiding om. Zie *Mnl. Wdb.* VIII, 256.

2252. Niet (of geen geld) terug hebben van,

op iets geen antwoord weten te geven, vooral met betrekking tot eene beschuldiging of eene terechtwijzing; van iets geen verstand, geen begrip hebben; er niets van moeten hebben, - willen weten; vgl. *Het Volk*, 14 April 1914 p. 13 k. 2: Daar had 'Het Volk' natuurlijk niet van terug; en de Enschedesche korrespondent ook niet; 17 Febr. 1914, p. 6 k. 3: En met feiten en cijfers demonstreerde hij de strijdbaarheid en financieele draagkracht van den modernen bond. De stumpers van A.E. hadden er niet van terug; 7 Maart 1914 p. 6 k. 2: Aldus streek onze partijgenoot erop. De wethouder had er weinig van terug; 18 Oct. 1913 p. 5 k. 1: Dan volgen er in den regel 'n reeks voorbeelden, waarmee hij z'n stelling argumenteert en waarop ik meestal geen geld terug heb; *De Arbeid*, 18 Febr. 1914 p. 3 k. 2: Bouwman kwam in z'n repliek met een brief van H. Polak op de proppen - Drop had niets terug; 1 Aug. 1914, p. 2 k. 3: Wie heeft daarvan nu iets terug? *De Telegraaf*, 20 Dec. 1913 (ochtendbl.) p. 3 k. 5: Het slotwoord (*van een tooneelstuk*) 'Maar zoo iets doet men niet,' klopte volkomen met den toestand. Met evenveel succes had hij kunnen zeggen: Daar heb je niet van terug (*daar kun je niets van*); *Nkr.* VI, 24 Febr. p. 3; VII, 15 Maart p. 2; VIII, 25 April p. 2: Zie je Janus, zulke dingen kan ik vertellen. Heb je soms daarvan terug? Man ik sta perplex; *Nw. School*, VII, 246: Van Latijn heeft Q niet terug. Hij laat het bijna altijd links liggen; VIII, 422: Ik heb gezegd, dat we hier in Holland scháteren als we horen van de 'nieuwe paedagogiese ideeën.' Heeft de heer Nawijn dáár van terug? *Jord.* 396: Fen sau'n mèskeroade hep ikke nie terug; *Handelsblad*, 8 Sept. 1914, p. 2 k. 2 (O): Engelschen daar heb ik niet van terug - zei hij. Ze zijn verschrikkelijk lastig zooveel honneurs als ze over zich hebben; ze denken dat dit huis van Engeland is; *Handelsblad*, 5 Febr. 1915 (ochtendbl.) p. 2 k. 1; enz. Vgl. eng. *to give a p. his change*, iemand behoorlijk op zijn plaats zetten. Als variant komt voor: *niet kunnen wisselen*¹⁾ of *geen klein geld terug hebben van iets*.

2253. Test

is in den volksmond een der benamingen voor hoofd, kop; het woord is ontleend aan ofr. *test*, aarden pot of aan het lat. *testum*, vulg. lat. *testa*, dat hetzelfde beteekent; fr. *tête*. Voor den overgang van beteekenis vgl. *kop*, hersen *pan*, hd. *Hirnschale*; het mnl. *moude* (melkmout, bak), dat ook voorkomt in den zin van schedel, hersenpan; mnl. *mole*, vaatwerk, hoofd; *bekkeneel*, afleiding van *bekken*, een bak of schotel, mnl. *hersenbecken*, schedel; eng. *noggin*, kruik, hoofd. Zie verder *Het Volk*, 29 Dec. 1913 p. 5 k. 1: Dat ik er op een gegeven oogenblik een klap mee op m'n test kreeg, dat één van m'n oogen half dicht zat; *Peet*, 26: Een norsche mep op zijn test en hij lag zelf onder de vierde-klasse-doojen; *Gron.* 96: Lamstraal, hier heb je d'r een voor je test; *Nkr.* II, 25 Dec. p. 3: Slaat een gat hem in zijn test; *Twee W.B.* 89: Geef op of ik gooi de bijl naar je test; *Jord.* 13; 27: Tik 'm de test in mekoar - die bloedhond; II, 42; 110; 445; *Menschenw.* 130; 250: Aa's d'r moer wa' sai sou d'r 'n kruk op d'r test stuksloan; 208; 400; *Kunstl.* 111; *Boefje*, 57; Boekenoogen, 1055; Köster Henke, 67: *Test*, hoofd. Sla je lat op zijn test stuk; *Slop*, 212: *lets uit zijn test zetten*. Ook wordt test

1) *De Telegraaf*, 2 Juni 1914 (avondbl.) p. 7 k. 1.

gebezigd voor een persoon o.a. in het fri. *âlde testen*, oude vrijsters; *in skiere test*, een wijf van zeer onzindelijk voorkomen; *Waasch Idiot*. 648: Onnoozele test. Oude test; vgl. *zwakke vaten*, mensen. Synoniemen zijn **kanes**, **kanis**; zie Köster Henke, 29; 63; *Boefje*, 56: Dan zat ie daar met koolstruikies doorheen te mikke op de nakende kanes van Okkie; *Jord*. II, 43; 123; *In de forten*, 29: Wanneer je de reveille hoort, dan ga je eerst je kanus wasschen; *Nkr*. III, 18 April p. 5; V. Looy, *Jaapje*, 23; 196; *Ndl. Wdb.* VII, 1249¹⁾; **kersepit**, bij Köster Henke, 31; *Jord*. 160: Geen kerel keek ze naar zijn kersepit; *B.B.* 6; *Nkr*. I, 8 Sept. p. 2; IX, 13 Febr. p. 2; *Mgdh.* 304: Die ouwe hannes was nooit goed in zijn kersepit; **krakepit** (kersepit) in *Nkr*. VII, 15 Maart p. 2; 22 Maart p. 2; **pit**, in *Jord*. 196; II, 158; *Peet*, 136 en *Handelsbl.* 4 Jan. 1916 (A) p. 5 k. 4; **knar** bij Köster Henke, 34 en *Jord*. 178: Hij voelde zich met doofheid ingespoten..... door dat vreeselijke suizen in z'n knar; 367: 't Maalde nu toch door zijn knar, dat Neel hem vertrapte; *Jord*. II, 11; 43; 97; 260; 387; *Peet*, 94: Je lichies loddere as pap in je knar; **klapbes** (in *Jong*. 145: Pas op, hoor!..... Ik geef je 'n dobber (*slag*) op je klapbes! (*mond*); *O.K.* 173: De stoker kreeg er een vlak voor zijn klapbes; *Peet*, 12: Geef die doerak een veeg over d'r klapbes; **neut** bij Köster Henke, 47; *Jord*. 72: Jesis, wat had hij een pijn in zijn neut; *Peet*, 130; vgl. eng. (*cocoa*-)nut, hoofd; **raap** (in *Handelsbl.* 7 Maart 1923 (O) p. 8 k. 3: Als ik Rines had getroffen, dan had ik hem voor zijn raap geschoten); **peer** (fr. *poire*) in zuidndl.; ook in de uitdr. *het in zijn peer hebben*, hoogmoedig zijn (*Ndl. Wdb.* XII, 893; 1254). Zie verder *brankalie* (kaalhoofd), *kiebes* (*Peet*, 177), *patet* (*Jord*. II, 398); *kei* (zuidndl.); *rausj* (*Jord*. II, 389) of *rosj* (bij Köster Henke, 11; 31; 51; 56; 57²⁾).

2254. Den teugel vieren,

d.w.z. den vrijen loop, den vrijen teugel laten; niet betoomen of beteugelen; eene uitdr. ontleend aan het paardrijden; viert men (d.i. laat men schieten; zie n°. 332) den teugel, dan houdt men het paard niet in; hetzelfde als mnl. *die tome rumen*; 17de eeuw: *den toom los in den nek smijten* (Hooft, *Ged.* II, 236); *ruimte geven* (Vondel 3, 865); *den vollen toom geven* (De Brune, *Embl.* 282); *den (ruimen) toom vieren* (Spaan, 133; 194); *den breidel lanck geven* (*Pamfl.* Rogge II², 124); *den lossen toom toelaten* (Pers, 780 a), - *geven* (Pers, 567 a); *den toom vieren* (Vondel, *Salomon*, 961); in het *Antw. Idiot*. 1253: *iemand den vollen toom geven*. In de 17de eeuw komt deze zegswijze voor in den *Gijsbr. van Aemstel*, vs. 1642 en bij W.D. Hooft, *Verl. Soon*, 8 v; zie verder Van Effen, *Spect.* XI, 43; XII, 60 (*den lossen teugel vieren*); Harreb. II, 329 a; enz. en vgl. *gehengen*, toestaan, eig. den teugel laten hangen³⁾; het lat. *habenas*

- 1) *Kanis* beteekent ook 'lichaam': *Iemand op zijn kanis geven* (*Ndl. Wdb.* VII, 1249); en 'persoon': *smerige kanis*, *vuile kanis*; *smeerkanis* (*Jong*, 122; 284; syn. van *smeerpip* (*Nkr*. V, 26 Maart p. 2); *Diamst.* 26; *Nkr*. III, 26 Sept. p. 3); *slaapkanis* (in *A.t.A.* 139).
- 2) Vgl. nhebr. *rousj*, hebr. *rosj*, hoofd, begin; Voorzanger en Polak, 259-260; V. Ginneken II, 90. De Franschen spreken van *cafetière*, *firole*, *terrinerie*, *ciboulot*, *coloquinte*, *citrouille*, *calebasse*, *poire*, *fraise*, enz.; de Duitschers van *rübe*, *kohlrübe*, *nusz*, *kürbis*, *birne*, *melone*, *pflaume*, *apfel*, *grind*, *dachs*, *nisschel*; de Engelschen van *a beam*, *koko*, *block*, *couch*, *nut*, *topknot*, *pumpkin* (zie *Leuv. Bijdr.* XIII, 186; 198; *Germ. Rom. Monatschr.* IX, 51).
- 3) *Ndl. Wdb.* IV, 853-854.

effundere, dare, immittere; hd. *einem den Zügel schiessen lassen*; fr. *lâcher la bride à quelqu'un*; eng. *to give a p. the bridle or to give the reins to; to give reins to the imagination* (Prick).

2255. Dat is andere thee!

d.w.z. dat is heel wat anders! Vgl. *P.K.* 98: t' Is tegenwoordig 'n heel andere thee dan vroeger; *Amst.* 23: Dat 's andere thee hier op 't salon, hè? *Krat.* 201; *Slop*, 228: Dat is betere thee; *Het Volk*, 30 April 1913, 4de bl.: Dat is nog eens andere thee dan die middeleeuwsche koffie van het versmiden van interest voor geleend geld! 7 Maart 1914 p. 5 k. 2; *Nkr.* IV, 15 Mei p. 2. Vgl. ook het hd. *das ist starker Tabak!* dat is een sterk stuk; fr. *c'est un peu fort de café, de chicorée, de moka*; fri. *dat is oare thé*, dat is weer iets anders. Zeker hebben we hier met eene elliptische uitdr. te doen en zal zij eig. luiden: *dat is andere thee dan....* (hier volgt dan een slechte soort). Vgl. *dat is andere thee dan koffiedik!* Harreb. II, LXXIII: *dat is andere thee dan van Kaatje; dat is andere tabak dan knaster* (Harreb. I, 418 b); *dat is andere thee dan thee met klontjes* (Harreb. II, XLVIII); *dat is andere peen dan Leidsche wortelen* (Harreb. II, 15); *dat is andere mosterd* (in *Kippeveer* I, 160); *da's ander tabak* (Reuter, 114: *dat is en anner Tobak*) = die soort, onverschillig waarvan, is veel beter ('t *Daghet* XII, 187); maar ook: *da's ander tee, - ander koffie*, dat is andere praat, dat zegt geheel wat anders; hoe klinkt u dat toe? (Molema, 416 b); *dat is andere peen* (Van Dale); *dat is andere koek dan peperneuten* (Harreb. II, 179 a); fri. *dat is oare thé as sloppe kofje*, dat is andere thee dan slappe koffie (iets meer dan alledaagsch); *dat is andere peper, - thee* (*Waasch Idiot.* 544 b; *Antw. Idiot.* 1236; Rutten 172 a; 230 a); *dat is andere thee als kaffee of als stijfswater; dat is eene andere pijp* (Schuerm. 478 b); *dat is andere cadee* (*Volkskunde* X, 19¹); *da's andere peper* (Tuerlinckx, 498, *Antw. Idiot.* 953); *dat zijn andere noten* (*Antw. Idiot.* 1918); *dat is een ander paar mouwen* (Joos, 70; Schuermans, 451 b; *Bijv.* 202 b), vertaling van het fr. *c'est une autre paire de manches*; ook in het eng. *that's another pair of sleeves* (- shoes; - trousers); *that's another cheese* (Prick); de. *det var et andet par buxer*. In Z.-Brab.: *dat zijn ander pataten, da's 'n ander sik; da's ander saus!*

2256. Een ongeloovige Thomas,

d.w.z. iemand die niet spoedig iets gelooft, niet gauw te overtuigen is. Herinnering aan den Bijbel, *Joh.* XX, 25; vgl. Campen, 43: *ick slachte die onghelovige Thomas, ick moet tasten ende voelen*. Zie verder Harrebomée II, 329 b; *C. Wildsch.* VI, 8; *Ndl. Wdb.* X, 1620; *Antw. Idiot.* 1236; Claes, 235; fr. *être incrédule comme Saint-Thomas*; hd. *ein ungläubiger Thomas*; eng. *an unbelieving Thomas*.

2257. Iemand (of iets) niet kunnen thuisbrengen,

d.w.z. niet kunnen zeggen waar iemand thuishoort, wie of wat hij (het) is, er geen weg mee weten. In de 18de eeuw opgeteekend bij Tuinman I, 296; II, 201: *Waarom wordt gezegt, 't Is een wilde dag? Ik weet dat niet t'huis te brengen*; Halma, 320: *Ik weet hem niet thuis te brengen*, ik kan mij niet erinnern wie hij is. *Waar zal men dat te huis*

1) De Cock¹, 35

brengen, hoe zal men dat verklaren? Sewel, 349: *Ik weet niet waar ik hem t'huis zal brengen*, waar ik hem gezien heb; Harreb. I, 343: Ik weet hem niet t'huis te brengen; fri. *ik koe him net to wei bringe*. Ook in Zuid-Nederland: *iemand niet thuis kunnen wijzen*, niet bepaald kunnen zeggen wie hij is (*Antw. Idiot.* 1236; Rutten, 97; *Waasch Idiot.* 300).

2258. Van iets niet thuis zijn,

d.w.z. van iets niet (willen) weten; wars zijn van iets; eig. wat de eene of andere zaak betreft een vreemdeling zijn. Zie *Gew. Weeuw.* I, 20: Zy is daar (van de liefkoozerijen) niet van t'huis; Asselijn, *J. Kl.* 479: *T'huys weezen met iets*, iets goedvinden; *Plaiz. Kyv.* 28; Halma, 230: Ik ben daar niet van te huis, *ce n'est pas là mon humeur, je n'en use pas ainsi*; Van Effen, *Spect.* IX, 79; *C. Wildsch.* VI, 30; 39; Sewel, 349: Ik ben daar niet van t'huis (dat is myn gewoonte niet), *that's not my way of doing; I am not used to it*; Harreb. I, 342 a; *Prikk.* V, 18: Praats genoeg, maar raad geven, ho maar! daar zijn ze niet van thuis; fri. *der bin ik net fen thus*.

2259. Van alles (overal van) thuis zijn,

d.w.z. van alles weten, op de hoogte zijn; eig. in niets een vreemdeling zijn; vgl. Halma, 230: Hij is overal van te huis, *il n'ignore rien, il sait beaucoup de choses, il s'entend à tout*. Hiernaast *thuis zijn in iets*, er bedreven in zijn, er van op de hoogte zijn; vgl. *C. Wildsch.* III, 46: Hij weet krachtig veel, en van alles, hij is overal thuis! Tuinman I, 159; Sewel, 349; hd. *in einer Sache zu Hause sein*. Zie n°. 1479.

2260. Ergens thuisliggen,

d.w.z. ergens niets te zeggen hebben; een nul in het cijfer zijn; vgl. dial. *hij ligt bij zijn vrouw thuis voor schoppen zeven*; op Urk: *IJ is maer en teuslegger*, hij heeft thuis weinig of niets te zeggen (*Taal en Ltb.* VI, 44); eene elliptische uitdr. voor 'ergens voor een oordje of een blanck thuis liggen', dat is voor eene kleinigheid ergens inwonen, in de kost liggen, en vandaar weinig te zeggen hebben; *in 't swygartje tuys leggen* (*Paffenr.* 83); vgl. *Lichte Wigger*, 15 r. De vrou die woonter, en de man die leyt 'er t'huis om een blanck ter weeck; Sewel, 349: Hy legt 'er voor een oortje t'huis (hy heeft 'er niet te zeggen), *he is hen-peck'd, he has nothing to say in his house*; ook *Br. v. Abr. Bl.* III, 114: 't Is een Wyf, nog veel listiger dan Delila uit den Bybel, daar Samson ook voor een oortje by t'huis lag; *C. Wildsch.* V, 296; VI, 69; *Slop*, 48; *Nest*, 104; *O.K.* 110: Langzaam aan wordt hij nul in 't huwelijksgetal: hij ligt, zooals men 't vulgair noemt, voor een oortje thuis; *Nederland*, Aug. 1914, p. 449: Van dien dag af lag Teun voor een oortje thuis; zijn vrouw was de baas; *Kokad.* 57: Thuis lag ik voor 'n oortje, hier ben ik majoortje; *Ndl. Wdb.* XI, 81; VIII, 2173. Hiernaast bij Halma, 230 (met weglating van den prijs, waarvoor men inwoont): De man leit 'er maar te huis, dat is, heeft niet in zijn huis te zeggen; *Mgdh.* 50: Trouwens 'r man had ook niet veel in de melk te brokkelen; die lag ook bij 'r thuis; fri. *it wiif het de broek oan en de man is thuslizzer, thuslizze*, kostganger zijn; mnl. (16de eeuw) *thuusligger*, logeergast; vgl. De Bo, 1148; Harreb. I, 342: Hij ligt bij zijne vrouw t'huis. In Zuid-Nederland beteekent *ergens thuis liggen*,

ergens gekoesterd worden alsof men thuis ware. In onzen zin zegt men te Antwerpen:
hij is (of ligt) er maar in den kost.

2261. Geen tien kunnen tellen,

met den mond vol tanden staan, verlegen staan; onnoozel zijn; Harreb. II, 330: *Hij staat er bij of hij geen tien kan tellen*; in Zuidndl.: *Geen drij kunnen tellen*, verlegen staan, niet weten wat zeggen (*Antw. Idiot.* 377; Teirl. 367; Rutten, 57); fr. *hy stiet dêr of er gjin tsien telle kin*. In de 17de eeuw 'staan alsof men geen vijf kan tellen'; Coster, 17, 233: Siet hem nou iens staen of hy geen vijf kan tellen; Huygens, *Korenbl.* II, 209:

Klaes had vijf kinderen, en vrijdde' een' tweede vrouw,
Die 'r niet af hooren wou;
Staegh ley' s'hem voor syn' Neus die jonge vijf gesellen;
Staegh hielt hem Kees soo slecht of hy geen vijf kon tellen.

In 't hd. *nicht drei* (oder *bis drei*) *zählen können*, dom zijn.

2262. Op til zijn,

d.w.z. op komst zijn, staan te gebeuren, op handen zijn; eig. op het punt zijn van te tillen, d.i. te *gebeuren*¹⁾; Plantijn: *V ro e c h in til zijn, estre matineux, estre matin en besongne*; 17de en 18de eeuw *in 't til zijn*, gaande zijn, aan den gang zijn; *op 't til zijn*, gaans zijn, op handen zijn; vgl. Winschooten, 311; Hooft, *Brieven*, 367; *Warenar*, 831 (*in 't til*); Tuinman I, 247; Sewel, 782: Die zaak is allang in til geweest, *that affair has been a good while on the carpet*; Halma, 638: *In til zijn*, onder handen zijn; *daar is iets in til*, daar is iets in de meulen, daar is iets onder handen; Harreb. II, 335 a: Daar is wat op til; *Op R. en T.* 8; *Dievenp.* 115; *Nw. School* IV, 116: Groote veranderingen waren op til; *Dukro*, 166: Dina laat hem onkundig van wat 'r in de eerste week van Juli op til is; Potgieter, *Schetsen en Verh.* II, 3; fri.-gron. *op til wêze*, gaande zijn (Epkema, 481; Molema, 181 a). Zie ook Franck-v. Wijk, 697; *Neophilologus* 3, 285.

2263. Een politieke tinnegieter (of kannegieter)

is iemand, die een groot woord heeft in politieke aangelegenheden, zonder er verstand van te hebben. De benaming is ontleend aan een in 1723 door den Deen Ludvig v. Holberg uitgegeven blijspel *den politiske Kandestöber*, waarin zoo iemand belachelijk wordt voorgesteld. In onze taal verscheen er in 1766 eene vertaling van uit het Hoogduitsch onder den titel van: *de staatkundige tingieter*. Vgl. Harrebomée II, 335: Het zijn politieke tinnegieters; *Handelsblad*, 4 Sept. 1914, p. 5 k. 1 (avondbl.): Wat stellen die vriendelijke politieke tinnegieters zich toch eigenlijk wel voor van Nederland?; *Het Volk*, 17 Sept. 1913, p. 1 k. 1: Het zal dus nog maanden duren eer er volledige klaarheid is omtrent de plannen der regeering. In al dien tijd is er rijkelijk gelegenheid voor politieke tinnegieterij; *Nkr.* VI, 9 Nov. p. 6; *Het Volk*, 25 April 1914, p. 1 k. 1; 13 Dec. 1913, p. 1 k. 3; 27 Aug. 1914, p. 5 k. 4: Later zal wel blijken, hoe het precies is geweest, maar vooralsnog kunnen wij, die buiten staan en niet anders kunnen dan tin gieten, niet ontkomen aan de gedachte,

1) Vgl. *op slag van*, even vóór, dicht bij het slaan van (eng. *to be upon the stroke of*); *beuren*, optillen, naast (*ge*)*beuren*, eig. opkomen, daarna *voorvallen*; het mnl. (*ver*)*heffen*, dat ook beide beteekenissen in zich vereenigt, en ons dial. 'tillen', van de lucht gezegd, die dunner wordt, begint te breken (Boekenoogen, 1059; Molema, 422 b).

enz.; *De Arbeid*, 2 Jan. 1915, p. 3 k. 1: Ik wensch me niet over te geven aan politieke tinnegieterij; *Handelsblad*, 23 Febr. 1915 (ochtendbl.). p. 2 k. 3: De Duitscher, die een der voornaamste drijfveeren was van de in het dorp bestaande politieke tinnegieterlijke club; *De Telegraaf*, 27 Jan. 1915 (avondbl.), p. 5 k. 1 (*politieke tinnegieterij*). Vgl. in het hd. *kannegieszer*, *kannegieszerei* en een ww. *kannegieszern*.

2264. Op het tipje staan,

d.w.z. op het punt staan; *tip* = punt, stip. In de 17de eeuw bij Hooft, *Ged.* I, 197: Vaeck haer lipje rondt op het tipje stondt om t' wtren haere smart; *Verm. Avant.* I, 44; Van der Venne, *Zinneb.* 41: Als hy leyt op tip van sterven; *Pers.* 4 a; 288 b: Op 't tipken zijns levens; 215 b: Op het tipken des doods staende; 464 a; 647 b: In 't tipken des doodts; 674 b: Soldaten, die op tip van muyten waren. In de 18de eeuw bij Halma, 639: Op het tipje, op 't uiterste, *au bout, au point, sur le point*; hij staat op 't tipje van zijn vertrek, *il est sur le point de partir*; Sewel, 782. Zie ook Boekenoogen, 1061: *de bruid op 'et tippie* (die op het punt staat de bruid te worden); vgl. n°. 1638.

2265. Geen tittel of jota,²²⁶⁵

d.w.z. hoegenaamd niets, *oezel noch snee*, zooals de Westvlamingen zeggen, *spaan noch krul* (in *Jord.* 355). Deze uitdrukking is ontleend aan *Matth.* V, vs. 18 of *Luc.* XVI, vs. 17. 'De *jod* is de kleinste Hebreuwsche letter, terwijl men onder een *tittel* (eng. *tittle*) te verstaan heeft die kleine puntjes of haaltjes, waardoor sommige Hebreuwsche medeklinkers van elkander onderscheiden zijn, b.v. de *sjin* en de *sin*'; Zeeman, 460; Sewel, 783: Hy weet 'er geen tittel van, *he knows nothing of it*; Halma, 639: Daar is niet een tittel van gemeld, daar is niet een zier van gerept; *C. Wildsch.* III, 158: Geen letter noch jota; *Harreb.* I, 367 a; fr. *pas un jota*; hd. *kein Tüttelchen* (oder *Titelchen*); *kein Jota*; eng. *not a jot*; *no jot or tittle*.

Eindnoten:

2265 I. fr. *pas un iota*.

2266. Tjokvol,

d.w.z. geheel vol, tot barstens toe vol, mudvol, eig. *gestampt vol* (zoo in Zuid-Nederland), *stampvol*, ontleend aan het eng. *chockful?*; vgl. ook fri. *tsjok*, dik; Zuidndl. *tjokken*, kloppen, schokken; gron. *tjoekeln*, onophoudelijk, met korte slagen putten. Voor bewijsplaatsen zie *Nest*, 24; *Nachtb.* 140: 't Is er altijd tjokvol en de zinken toonbank druipt van jenever; *De Arbeid*, 22 Aug. 1914, p. 2 k. 3: 's Morgens 11 uur was de groote zaal van d'Geelvinck tjokvol; *Handelsblad*, 6 Sept. 1914 (ochtendbl.), p. 2 k. 2: De groote kazernes in de stad zaten nog tjokvol soldaten; *Het Volk*, 3 Nov. 1914, p. 4 k. 4: De bizonder gunstige ontvangst door den tjokvollen schouwburg van de première; *Nkr.* V, 21 Oct. p. 8: Het heele restaurant is tjokvol,

zoodat zij een chambre séparée moeten nemen; *In de forten*, bl. 28: De trein tjokvol; *Het Volk*, 29 Dec. 1914, p. 1 k. 3: Een hospitaal, dat tjokvol met patienten ligt; 4 Januari 1915, p. 6 k. 1: De bovenste rangen waren tjokvol. Naar analogie hiervan ook *tjokheet* in *Handelsblad*, 25 Juli 1914 (avondbl.), p. 5 k. 1. Syn. **tjoepvol** in *Haagsche Post*, 23 Febr. 1918, p. 223 k. 4: Een ongewone blijdschap gaf het mij, dat het Verkade-zaaltje tjoepvol zat met society-publiek; *topvol* (in *Antw. Idiot.* 1255).

2267. Hij weet van toeten noch blazen,

d.w.z. hij weet volstrekt niets; *hy en kan singen noch seggen* (Sart. I, 5, 73); hd. *weder Gicks noch Gacks wissen*; 'van keper noch van hanebalk weten', of 'van hoesel noch snee weten', 'van hond noch stront weten', zooals men in Zuid-Nederland zegt. Beide werkwoorden beteekenen blazen; misschien moet men evenwel bij toeten meer in het bijzonder aan een hoorn denken, terwijl blazen ook van eene fluit kan worden gezegd. Zie Campen, 106: *hy can tuyten noch blasen*; Huygens, *Korenbl.* II, 281; Van der Venne, *Zinneb.* 113: Anders weet men nau van tuyten ofte blasen; Tuinman I, 261: *Hy weet van toeten, noch van blaazen*, hy is een gantsch onkundig mensch; Harreb. III, 13 a; 375 b; De Jager, *Frequ.* II, 670; *Ndl. Wdb.* II, 2809; *De Arbeid*, 26 Dec. p. 3 k. 3; Joos, 63. In het Nederd.: *he weet nich van Tuten off Blasen; hä weisz vuum Tüüten un Blose nicks* (*Taalgids* IV, 280); *da helpt kêen Tüten oder Blusen; dai wet nit van Tütten oader Bloasen* (Eckart, 532); 't *Daghet* XII, 161: *van toeten of blazen weten*; in Zuid-Nederland: *hij en weet van toeten of blazen; noch van tuit noch van blaze weten* (De Bo, 1196 a; Claes, XVII); *van hoeten noch toeten weten* (*Antw. Idiot.* 565; Joos, 48); fri. *hy wit fen tûtsjen noch blazen*.

2268. Den toets doorstaan,

d.w.z. bestand zijn tegen de proef, het onderzoek; eig. gezegd van goud, welks gehalte door middel van een toetssteen (fr. *pierre de touche* (ook fig.); hd. *probirstein*) onderzocht wordt. Zie Kiliaen: *T o e t s e n*, *auri vel argenti bonitatem explorare indice lapide*; toetssteen, j. goudsteen, *cotricula, index*; bij Pers, 525 a: *op den toets stellen*; *Kluchtspel* III, 334: *op den toetssteen zetten*; Halma, 644: *Ik moet hem eens toetsen*, ik moet hem eens op de proef stellen; Sewel, 789: *Iemand op den toets zetten, to try one*; iets ter toetse brengen, *to bring a thing to a trial*; hy kan de toets niet uitstaan, *he cannot stand the test*; Harreb. II, 336 a: Dat kan den toets niet doorstaan. Vgl. ook het 17de-eeuwsche *toets houden*, hetzelfde als *proef houden*¹⁾; hd. *die Probe aushalten*, het adj. *proefhoudend*, hd. *probehaltend*. Zie n°. 2162.

2269. Tof

komt zeer dikwijls voor in den volksmond; het beteekent goed, leuk, aardig (hebr. *tôb*, goed²⁾), en wordt als adjectief en als adverbium gebezigd. Vgl. Köster Henke, 68: *Tof*, goed, degelijk; ook kalm en eerlijk: *een toffe gooser*, een flinke kerel; *hou je maar tof*, *tof poen* (goed geld); *een tof niese*, een mooie meid; *louw tof*, niet goed; *hij speelt tof*, enz.; *mazzel tof!* goed geluk! Speenhoff VI, 38: Het zaakie ging nou net zoo tof; *Amstelv.* 52: Het plan van m'n grootvader zaniker heb ik dan ook maar volvoerd en t' is me tof gelukt; *Nkr.* IX, 10 Juli p. 7: 'k Zou as de dood zijn dat-ie gijntjes ging verkoopen met zo'n tof boerinnetje; Heyermans, *Ghetto*, 24: Rebecca zou een tof meissie voor 'm zijn; *In de fortén*, bl. 29: Mie, je hebt zoo'n toffe kop; *Diamst*.

- 1) Brand, *Lev. v. Vondel*, bl. 14: *Geen toets houden*; Vondel, *Aenleidingh*: De hemelsche Poëzy moet op den toetssteen van een beslepen oordeel proef houden.
- 2) Voorzanger en Polak, 295; V. Ginneken II, 97.

121: Een toffe jongen (evenzoo *Nkr.* VI, 28 Dec. p. 5; VII, 8 Maart p. 5; *Nkr.* IX, 22 Mei p. 6: Appel, een der gewiekste onder de toffe jongens van kamer negentien; *Leersch.* 130); *A. Jodenh.* 7; 46 (tof goud); bl. 13: Niewaar jonges, 't was er tof hè? Tof hoor, emmes tof!; bl. 36: Zijn vader is makelaar an de beurs, heele toffe lui; bl. 42: t' Is emmes tof; *Jord.* 342; *Sabbath*, 63; 87; Kluge, *Rothw.* 412; enz. enz. Syn. is **kedin** of **kadin**, eig. veilig (Voorzanger en Polak, 168); zie Köster Henke, 31; *Jord.* II, 112; 159; 520; *Peet*, 4; 121; *Nkr.* VII, 22 Febr. p. 6; Kluge, 299: *kadin*, ehrlich; bl. 287: *kadin werden*, gerecht werden, afhöeren zu stehlen; ook wel **jovel** (o.a. in *Soldaten courant*, 28 April 1915, p. 4 k. 1: 'k Heb in hem een besten kameraad, een joofflen, trouwen maat) of **joven** (*Jord.* II, 32; 312; 454; 510; *Peet*, 125; 127; *V.v.d.D.* 164; *D.v.S.* 104; Köster Henke, 68; Voorzanger en Polak, 167).

2270. Den tol aan de natuur betalen,

d.w.z. sterven, een natuurlijken dood sterven; in het mnl. *der naturen scout* (of *recht*) *betalen* of (*ver*)*ghelden*; *der werelt scout ghelden*; *der doot haer scout gheven*; *sine scout betalen* of *ghelden*; ook *sijns levens tol geven* of *tol van den live geven*, doch dit laatste in den zin van iets met zijn leven bekoopen, het leven verliezen (*Mnl. Wdb.* IV, 2198; VII, 712; VIII, 527). De zegswijze herinnert aan het niet spreekwoordelijke Latijn: *naturae debitum reddere* (Nepos). Zie Brederoo III, 114, vs. 380: Den tol van de natuur elck een betaelen moet; Bilderdijk I, 320 voor: Morgen leg ik 't hoofd toch neder en betaal Natuur haar recht; Veegens, *Hist. Stud.* 2, 206: Mijn grootvader betaalde den 3^{den} September 1797 den tol der natuur; zie ook *Nkr.* I, 3 Nov. p. 3: Hij wou Mageren Hein verhinderen hem de tol aan de natuur te doen betalen. Ook in den zin van de rechten der natuur laten gelden; zijn menschenlijke natuur laten blijken; vgl. Geel, *Sent. Reis*, 56: Toen de bedroefde man zoo ver in zijn verhaal was, hield hij op, om aan de natuur haren tol te betalen, - hij weende bitterlijk; *Ndl. Wdb.* IX, 1612; hd. *die Schuld der Natur bezahlen*; fr. *payer le tribut ou sa dette à la nature*; eng. *to pay the debt of nature*.

2271. Op de tong rijden,

d.w.z. besproken worden, het onderwerp der gesprekken zijn (in ongunstigen zin); mnl. *in tgerucht staen*. Zie Kiliaen: Rijden op de tonghe. Adag. *diffamari: sinistra fama divulgari*; De Roovere, 131:

De minste seydt vanden meesten quaet:
Tvolck en can hem selven niet ghelijden.
Tvolck doet tvolck op tonghen rijden.

Zie verder Col. v. Rijsssele, *Sp. d. M.* 602; Six. v. Chandelier, 14; *Lichte Wigger* 1; Tuinman I, 201; bij Pers, 666 *b* en 907 *a*: *op de tonge loopen*; bij Vondel, *Virg.* I, 126: *op allemans tong leven*; Sewel, 791: *Op de tong ryden, to be talked of, to be the common object of talk*; Halma, 540: *Op ieders tong rijden, être sur la langue du public*; Harreb. II, 338; *Ndl. Wdb.* XI, 243; XIII, 206; vgl. het mnl. *op den bec riden*; het 16de-eeuwsche *op der lieden snatere rijden* (bij Castelein, *Const. v. Rhetor.* 246). In de 17de eeuw zeide men ook: *op de tong zijn*

(ook van een liedje: algemeen gezongen worden; syn. van het 17de-eeuwsche *op den naam zijn*¹⁾) of *op 't woord zijn* en *iemand op de tong brengen* of *helpen* naast *op de tong raken* (*C. Wildsch.* II, 236; *Tuinman* I, 39). In het Friesch: *op 'e tromme wêze*, *op 'e rattel reitsje*; in het *Waasch Idiot.* 344 b: *gij danst op de tong van een klapschotel*, er wordt kwaad van u gezeid; *Antw. Idiot.* 1251: *op de tong rij(d)en*, besproken worden in nadeeligen zin (*Waasch Idiot.* 656 a); bij *Gunnink*, 148: *iemand op de klaterbaan brengen*.

2272. Over de tong gaan,

d.w.z. besproken worden, meestal in ongunstigen zin; syn. van 't 18de-eeuwsche: *over de tong rollen* (*V. Effen* IV, 217; *Spaan*, 171), *op de tong rijden* (zie n°. 2271); *over schuiten en wagens gaan*²⁾; *op de praat liggen* (*Asselijn*³⁾). *Iemand over de tong halen*, hem bespreken, 17de eeuw *iemand door den mond sleepen*. Vgl. *Harreb.* II, 338: Hij gaat (raakt of rolt) over de tong; *Het Volk*, 6 April 1914, p. 7 k. 4: Eerst ging de telefoon over de tong en nu weer de waterleiding; 4 April 1914, p. 3 k. 1; 25 Maart 1914, p. 5 k. 4: Was de aandacht de vorige week in het bijzonder op de overstromingen bij Lobith gevestigd, het einde dezer week deed de Beersche Maas weer over de tong gaan; *Nkr.* VII, 8 Nov. p. 7: Zij gingen door het heele dorp over de tong; *S.M.* 38: Jij benne overkelevere an die eidenen asse jij kaat zoo over die tong; *Zoek.* 262: As-ie 't vertellen zol.... dan ging 't bij de olde thuis over de tonge, dan zollen de jonges d'r over proaten; syn. *over de tong rijden* in *De Tijd*, 16 Maart 1914, p. 1 k. 5: Een man van geweten, gelijk Mgr. van Cauwenbergh is, rijdt dus nog al gauw over de tong; *op de tongen komen* (*V. Loon*, 35).

2273. Iemand de tong (af)schrappen,

d.w.z. iemand op slimme wijze uithooren, trachten iets van hem te weten te komen; eig. alles er uithalen wat er van te halen is⁴⁾. Vgl. *Kiliaen*, 573: *Schrappen* iemands tonge, adag. j. *wt-haelen*, examinare incautum; bl. 676: *tonghschrappen*, callide expiscare (d.i. *uitvisschen*), indagare (*navorschen*); *Winschooten*, 72: Iemands grond peilen, dat is, iemands meening zoeken te weeten, en gelijk men segt, *de tong te schrappen*; *R. Ansloo*, 421: Wat vangt gy dan myn knapen? Wat hebt gy daer meê voor? - Om hun de tong te schrappen, of gy hem lagen leit; *Hoofft, Ned. Hist.* 408: Deeze gingen hem met veel tongschraapens aan; *Tuinman* I, 314: *Ymand de tong schraapen*, dit zegt, door uitvragen iets van ymand zoeken te hooren; *Sewel*, 791; *Halma*, 646: *Iemand de tong schraapen*, iemand looslijk uithooren,

1) *Ndl. Wdb.* IX, 1369.

2) *N. Taalgids* XIII, 135.

3) *Tijdschrift* 28, 171 en *Harreb.* II, 199; *Cats* I, 468: Veel op de straet, licht op de praet; *Tuinman* I, 338: *Op de praat komen*, dat is op de klap der labbekakken.

4) *Iemand iets afschrappen* beteekent 'met geweld of door slinksche streken iets van iemand zien te krijgen, maar altijd met het bijdenkbeeld, dat men, tot op kleinigheden toe, zoo veel tracht te bekomen, als maar mogelijk is'; *Ndl. Wdb.* I. 1373.

*tirer les vers du nes à qqn*¹⁾; De Vries, 101: *iemand de tong afschrapen*, iemand een geheim ontlokken; A. *Jodenh.* II, 34: Je mot je niet geneere voor ons, as je wat te zegge het, doe 't dan maar gerus, en as je 't nie wil vertelle.... nou óók goed, ik zal jouw de tong niet sjrape (*je niet tot spreken dwingen*), sprak Raatje. In Zuid-Nederland: *iemands tonge vlaan of vladen* (d.i. villen), *pellen* of *pelen*, iemand uithooren. Ook op de Deensche Antillen is in het Negerhollandsch deze uitdr. nog bekend; vgl. Hesseling, 139: *ju suk for skraep mie Tong*, je wilt iets van me te weten komen²⁾. Syn. *iem. een kies trekken* (V. Loon, 35).

2274. Hij is wel (of goed) van den tongriem gesneden,

d.w.z. hij kan goed praten, babbelen, hetzelfde als: *hij is van de spanader (-aard)* (hd. *Spannader*) *gesneden*. Syn. van *hij kan goed zijn mondplaat roeren* (in *Jord.* 134); *hij heeft een goede klep* (Claes, 113); *hij is niet onbesneden van lippen* (zie *Exod.* VI, 11); *hij heeft zijn bakkes ingesmeerd* (in *Antw. Idiot.* 1556); *hij kan zijn blad laten gaan* (*Antw. Idiot.* 246). Beide woorden *tongriem* en *spanader* (vgl. mnl. *bintadere*?) beteekenen een zenuw, een band onder de tong, die bij sommige kinderen doorgesneden wordt, wanneer de tong zich niet vrij genoeg kan bewegen en de spraak belemmerd wordt. Vgl. Kiliaen: *S p a n - a d e r o n d e r d e t o n g h e : linguae vinculum aut impedimentum, nodus linguae: nervus brevior linguam adstringens vulgo filum linguae*; De Bo, 1062: 'Men moet sommige kinderen de tonghe eensdeels los maecten ende slaken van eenighe banden te seer nae in 't paleys (*verhemelte*) des mondts bindende ende spannende: d'welk men uyt sulcks oock de span-adere heet' (aangeh. uit J. David, *Christ. waerseggheer*, Antwerpen, 1604³⁾). In de 17de eeuw is de uitdr. zeer gewoon; zie Hooft, *Brieven*, 133 en 413; Westerbaen II, 700; J. Zoet, 7; Antonides, 25; *Lichte Wigger*, 18 r. Jij kent louter kakelen, die jou van de tong-riem ghesne'en heeft, heit sijn geld wel verdient; Rabelais I, 627: Sy wierd door de konst van den geneesheer en heelmeester geholpen, naa datse haar van den tongriem gesneden hadden. Zoo haast zy de spraak nu bekoomen had, deedse niet dan snappen, rabbelen, kaakelen en kibbelen; Paffenrode, 187: Je bent niet qualijk van de tongreep gesneden moer, me sou je voor mondig mogen trouwen; Van Effen, *Spect.* VI, 151; Halma, 646: Zij is wel van den tongriem gesneden, zij kan haar woord heel wel doen; Sewel, 791: Zy is wel van de tongriem gesneden, *she is not tongue-tied*; Tuinman I, 335; Harreb. II, 219; *Gron.* 181; *De Arbeid*, 9 Mei 1914, p. 1 k. 1; *Zondagsblad v. Het Volk*, 2 Mei 1914, p. 1 k. 2; *Nkr.* VII, 30 Aug. p. 5; enz.; fri. *hy is goed fen 'e tongriem snein*. Voor Zuid-Nederland zie nog Joos, 104; *Waasch Idiot.* 611; *Antw. Idiot.* 1150: *van den spannaard gesneden zijn*, wel ter taal zijn; 1252: *onder zijn tong gesneden zijn*, gemakkelijk praten; De Bo, 429 a: *iemand van den hijg* (huig) *snijden*, van iemand die onduidelijk en moeilijk spreekt,

1) Ook in het hd. *einem die Würmer aus der Nase ziehen*.

2) In het Zaansch beteekent *tong schrapen* praten, inz. praten dat niets geeft, nuttelooze praat (Boekenoogen, 914).

3) Zie ook *Nederl. Volksboeken* V, 217: Dat hi niet spreken en can, dat coemt bij der spanader die hi heeft die hem noch niet gesneden en is gheweest, maer wildi mi helpen ic sal u wel maken dat hi aen sijn sprake comen soude. Ende doen namen si den wilde man ende sneden hem van dye spanader ende mettien began hy te spreken.

wiens woorden in de keel blijven steken; *Loquela*, 196; Rutten, 211 *b*: *hij moet het spanaar niet gesneden worden*, hij klapt veel en gemakkelijk; *Volksk.* XXVI, 188; voor het Nederd. vgl.: *em is de Kêkelrêmen snîden* (Eckart, 253; Ten Doornk. Koolm. II, 156 *b* en III, 447 *a*: *de tungrêm is hum gôd löst*¹⁾); *Korrespbl.* XXXV, 68: Den is de Kekelremen god sneden (Hamburg); fr. *avoir la langue bien affilée, déliée; couper le filet à qqn*; hd. *jem. die Zunge lösen*.

2275. Den toon aangeven (of (op)geven²⁾),

d.w.z. den grondtoon laten hooren, waarnaar de zang ingericht of de instrumenten gestemd moeten worden (fr. *donner le ton*); bij overdracht, in een gezelschap, eene vereeniging enz. de persoon zijn die het voorbeeld geeft, en naar wien de overigen zich richten; *Ndl. Wdb.* I, 147; vgl. het hd. *den Ton angeben*; eng. *to give the tone*, en onze uitdr. *den boventoon voeren* (n°. 338); mnl. *discant singhen*; 17de eeuw: *de superius zingen* (De Brune, *Bank.* I, 119).

2276. Een hoogen (lagen, anderen) toon aanslaan,

d.i. door op een toets te slaan een zekeren toon voortbrengen; bij overdracht: door woorden of vooral door stembuiging zekere gemoedsstemming openbaren; meestal in ongunstigen zin (vgl. het fr. *le ton fait la musique*); *Ndl. Wdb.* I, 309. Zie *Mar. v. Nijm.* 166: Zijn voiseken versoeten; Huygens, *Scheepspraet*, vs. 26: Stille, Maets! een toontje min! Pers, 309 *b* en 570 *b*: Een soeter toon trecken, - singhen; Sewel, 791: Op een hooge toon spreken, *to speak boldly, to talk high*; Van toon veranderen, *to sing to another tune, to talk at a lower rate* (vgl. *een toontje lager zingen* o.a. *De Arbeid.* 5 Dec. 1914, p. 3 k. 4; *Nkr.* VIII, 29 Aug. p. 2; *Het Volk*, 2 Febr. 1914, p. 5 k. 4); Tuinman I, 259: Dat gaat een toontje te hoog; Harreb. II, 339: Hij zingt nu uit een anderen toon of hij speelt nu uit een anderen grondtoon. In het Friesch zegt men: *hy bliest út in heech* (of ook *in oar*) *gat*; vgl. het Antw.: '*nen anderen register trekken*, op eene andere manier te werk gaan dan men tot nu toe placht; hd. *einen anderen Ton anstimmen; eine andre Saite anschlagen* oder *die Saiten ändern*; fr. *baisser le ton; changer de note, de gamme, de ton*; eng. *to change one's tone; to pipe down; to talk in a high strain*; fri. *hy moat nou in oare wize sjonge*.

2277. Top!

Bij het sluiten van een koop of een verdrag bezigt men dit tusschenwerpsel tot bekrachtiging der overeenkomst; het komt derhalve overeen met den vroegeren ook nu nog gebruikelijken *handslag* (ook *palmslag* of *koopslag*; zie Kiliaen) in de uitdr. 'iemand iets met handslag of op de hand beloven' (fr. *toucher dans la main*; hd. *die Hand darauf geben*; eng. *to strike hands*). Men denke aan de veekoopers, bij wie een dergelijke handslag nog gewoon is. Vroeger werd als zinnebeeld gebruikt

- 1) Hooft, *Ned. Hist.* 1027, zegt van koningin Elisabeth *dat haar de tong wonderwel hing*; vgl. Coster, 44 vs. 1013; Halma, 646: *De tong is haar wel gehangen*, zij is wel ter taale; Sewel, 791; het fr. *avoir la langue bien pendue*; eng. *to have one's tongue well hung*.
- 2) Dit laatste in Zuid-Nederland.

het aanraken of aanstooten van elkanders vingertoppen, wat *stippen* genoemd werd, in het hd. *stupfen, stüpfen, stipfen, aufstupfen*, vanwaar volgens sommigen¹⁾ het tusschenwerpsel *top!*, d.i. ik top, ik sla toe, dat o.a. voorkomt in de *Gew. Weeuw.*, III, 65: *Top! hou je woord!* Ook in het hd. (sedert ± 1650), de. en zw. is *topp!* bekend. Anderen meenen met minder waarschijnlijkheid, dat we moeten denken aan ontleening aan het fr. *tope* (sp. *topo*), eig. *je tope*, ik neem aan, behoorende bij het wkw. *toper* (sp. *topar*, it. *(in)topparre*), accepter l'enjeu de l'adversaire; adhérer à une proposition²⁾, dat bij ons *toppen* luidt en voorkomt in *C. Wildsch.* V, 8: Get, Beth-lief, top hem (*neem hem aan*), hij zal, door u wat verhanseld, en gij door hem wat verbeterd, u nog al best voegen; bij Weiland, die het verklaart door 'iets bij handgeklap aanvaarden', 'een koop of een verdrag aangaan'; Speenhoff, *de Pleureuze*: Wanneer je me centen geeft dan is 't getopt (*is 't goed, neem ik het aan*), de centen voor ook zoo'n pleureuze.

2278. (Hoog) van den toren blazen,²²⁷⁸

een groot woord hebben, een hoogen toon aanslaan; Harreb. II, 341: Hij blaast van den toren; *De Vrijheid*, 12 Maart 1924, 1ste bl., p. 3 k. 1: Wie eenmaal een blauwtje liep, moet niet zoo hoog van den toren blazen.

Eindnoten:

2278 Vgl. nog *De Amsterdammer*, 30 Aug. 1924, p. 1.: Minister Ruys de Beerenbrouck heeft een paar weken geleden, in zijn rede op den Limburgschen Katholieken dag, hoog van den toren geblazen zonder dat er ergens brand was uitgebroken.

2279. In (het) touw zijn,

d.w.z. druk bezig zijn, *in spier zijn* (Noordh.). 'Touw is waarschijnlijk genomen van de strengen van een tuig, waarin een paard voor ploeg of vrachtwagen gespannen is' (Harreb. II, 341 *b*). Deze meening wordt bevestigd door Westerbaen, *Ged.* II, 104: Och, hoe geluckigh zyn dees hooghverlichte mannen, terwyl sy besigh syn en in het tou gespannen (= *ingespannen* bezig zijn); II, bl. 16: Hooghgeleerde mannen, die haer altijd in 't tou van besigheden spannen; Huygens, *Hofw.* 2828: Soo scheid ick van mijn' vriend, soo treed ick uyt mijn touw (d.i. *uit mijn gareel* of *de treklijn*); vgl. ook *in 't haam* (gareel³⁾) *zijn* (Boekenoogen, 1313; *N. Taalgids* XI, 305), dat ook in Limburg bekend is (Welters, 78: *altijd in den haam zijn*, aanhoudend werken) en het Hagelandsche en Antw. *in de strengen staan*, aangespannen zijn, lastigen arbeid doen, hard moeten werken; *iemand in de stringe zetten*, iemand hard doen arbeiden (Tuerlinckx, 598), dat herinnert aan 't hd. *ins Geschirr gehen; sich ins Geschirr legen* en aan het adj. *angestrengt*; ook kent men in het hd. *im Joche sein* en *sich ins Zeug*

1) Zie Noordewier, 260; Grimm, *Rechtsalterth*⁴ II, 147 vlgg.; *N. Taalgids* VII, 176, waar gewezen wordt op de gewoonte van Grieksche kinderen (eiland Lesbos), die als ze bij 't spelen hebben gekibbeld en weer vrede sluiten, elkanders wijsvingers tegen elkaar brengen met de woorden *kanou tokka* = doe top (*tokka* van 't Ital. *toccare*, aanraken). Ze duiden op die wijze aan dat ze 't weer eens zijn geworden.

2) Zie Kluge, 461; Franck-v. Wijk, 703; Paul, *Wtb.* 538; Hatzfeld, 2161 en Körtung, 723

3) *Ndl. Wdb.* V, 1378; vgl. eng. *to be in harness*.

legen, sich in de Stränge legen. Zie verder Hoeufft, 608; vgl. *Gew. Weuw.* III, 46: Willig in het touw zijn; ook *V. Janus*, 3, 9: Van den ochtend tot den avond, altijd in het touw en nooit vrij af; fri. *yn 't touw, 't spien, 'e line wêze naast yn in swiere sile rinne*, een zware taak te vervullen hebben; vgl. n°. 595. Syn. *in 't getouw zijn*, o.a. in *M.z.A.* 160: Van den ochtend tot den avond was hij in 't getouw.

2280. iets op (het) (ge)touw¹⁾ zetten,

eig. gezegd van de schering die bij een weefgetouw opgespannen wordt, doch in fig. toepassing, van arbeid voor den geest, waarvoor men een plan maakt, dat vervolgens moet worden uitgewerkt; *Ndl. Wdb.* IV, 1849; XI, 243; *Handelsblad*, 14 Dec. (avondbl.) 1914 p. 6 k. 4: Eene bijeenkomst, welke op het getouw wordt gezet door predikanten van verschillende kerken. Vgl. voor een soortgelijken overgang van beteekenis iets *beramen*; iemand iets *berokkenen* (denk aan het *spinrokken*), mnl. *iet trapeneren*, weven, maar ook op het touw zetten; syn. van mnl. *iet (be)weven*, bewerken; *iet spinnen*, iets op touw zetten; eng. *to weave a plot*, een komplot smeden, en het hd. *etwas anzetteln*; fri. *op tou sette*. In Zuid-Nederland *iets op het getouw brengen*, iets te berde brengen (*Waasch Idiot.* 795); in Groningen en Oost-Friesland: *iets op stel* (= *weefsel*, weefgetouw) *zetten* (*Molema*, 401 b; *Ten Doornk. Koolm.* III, 308 a); fr. *mettre (ou avoir) qqch. sur le métier*. Vgl. ook *iets opzetten*, beginnen, beramen.

2281. Men kan er geen touw aan vastknoopen (of vastmaken),

d.w.z. men kan er niets van begrijpen; men heeft er geen 'houvast' aan; *er is geen kop aan te krijgen*²⁾; *men kan niet weten, waar het eind aan vast is* (*Winschooten*, 57; *Sewel*, 213); in het Zaaansch: *ik kan er geen onderband an vast krijgen* of *ik kan er geen onderband van krijgen* (*Boekenoogen*, 685); in Limb.: *ik kan er geen doorband van krijgen* ('t *Daghet* VII, 34); in Zuid-Nederland: *ik kan er geen teelap aan uitvinden* (*Volkskunde* XIV, 146) naast *daar kan ik geen touwen aan vastmaken* (*Waasch Idiot.* 658 a). De zegswijze is ontleend aan het zeewezen. Men zeide vroeger *daar is geen touw aan te beleggen* in den zin van 'het is niet bequaam, om daar een touw aan te binden', en in overdr. bet. 'die quant en stuit (*deugt*) niet' (*Winschooten*, 19; *Ndl. Wdb.* II, 1695). Vgl. ook *Sewel*, 80: *Een touw aan een' paal beleggen*, to fasten a rope to a pile. Oorspr. wil men dus hiermede zeggen 'daaraan kan geen schip door middel van een touw vastgemaakt worden, daaraan heeft men geen houvast'. Vroeger ook gezegd van onbetrouwbare personen, zooals blijkt uit *Sart.* III, 1, 90, waar *duplices viros* verklaard wordt door 'luyden daermen geen touw aen beleggen magh'; en I, 10, 33: *een man daer geen touw aen te beleggen is*, in inconstantes et qui moribus inaequalibus sunt; II, 4, 81: *subere levior est, daer is geen touw aen te beleggen*: proverbiales hyperbole in homines inconstantes et lubrica fide; III, 8, 9: *daer geen touw aen te beleggen is*, de vehementer perfidis; II, 7, 65; III, 4, 79; *Tuinman* I, 148; *Suringar, Erasmus* LXIII; *Harrebomée* II, 342; III, 346. Thans bij verdere overdracht en met vervanging van het verouderde 'beleggen' door het synonieme 'vastknoopen', ook van verhalen, redeneeringen en daden, waaraan men zijne gedachten niet kan vastknoopen, waarvan men niets begrijpt. Vgl. *Mghd.* 287: 't Was 'n bare krankzinnigheid, je kon er geen touw aan vast maken;

- 1) De vorm zonder *ge* komt sedert de Middeleeuwen voor; zie *Mnl. Wdb.* VIII, 614 en vgl. *Kiliaen: Ghetouwe des wevers, j. wevers touwe, machina textoria.*
- 2) *De Telegraaf*, 8 Dec. 1914 (ochtendbl.), p. 2 k. 2: Aan het heen- en weergesjouw van de Duitschers is geen kop te krijgen.

Het Volk, 20 Dec. 1913 p. 1 k. 3: De minister hield eene redeneering, waaraan moeilijk een touw was vast te knopen; *Amstelv.* 152; *De Telegraaf*, 29 Jan. 1915 (avondbl.), p. 1 k. 2: Dat de Duitschers geen touw vast konden knopen aan deze wijze van aanvallen.

2282. Aan de touwtjes trekken (of zitten),

d.w.z. het bewind der zaken in handen hebben, de lakens uitdeelen. Oorspronkelijk gezegd van iemand die door middel van touwtjes iets (marionetten?) in beweging brengt; daarna bij overdracht toegepast op iemand die in 't geheim de teugels in handen heeft, alles regelt en bestuurt (zie n°. 1991); vgl. in denzelfden zin *de draden der politiek* (zie *Ndl. Wdb.* III, 3178). Zie *Nkr.* V, 10 Juni p. 3:

Mijnheer, mijn Hoofd heeft mij doen weten
Dat ik voortaan mij niet meer mocht vermeten,
Aan kinderen de kennis te verstrekken
Wie in ons landje aan de touwtjes trekken.

Nkr. V, 24 Juni p. 6: Bram Kuyper, die goocheme spullebaas die trekt - achter 't scherm - aan de touwen; *Het Volk*, 6 Febr. 1914 p. 7 k. 2: Een stevig protest tegen het drijven van verschillende personen, die achter de schermen aan de touwtjes trekken, zou zeker wel op zijn plaats zijn geweest; 22 Juni 1914 p. 6 k. 1: Die zelfde hulde komt aan Michels toe, die als administrateur alle touwtjes in handen heeft, naar alle hoekjes van de wereld toe; 9 Juni 1914 p. 1 k. 2: De heeren die aan de touwtjes zitten; *De Arbeid*, 18 Maart 1914 p. 1 k. 2: De heeren die aan de touwtjes zitten, speculeeren op de onwetendheid van de massa. **Aan het touwtje (of touwtjes) hebben**, in zijn macht hebben; vgl. *De Vrijheid*, 9 Jan. 1924, 1ste bl. p. 4: Wel hebben de afgevaardigden der Ger. St. P. de broeders in den geloove aan het touwtje, om van aande-ketting-liggen maar niet te spreken; *Groot-Nederland* 1914 (Oct.) p. 443: Wij hebben de Beurs ook niet an touwtjes. En met kinderachtige dreigementen gaat 't fonds niet de hoogte in. Vgl. eng. *to pull (on) the strings (or the wires)*; hd. *die Fäden in der Hand haben*; fr. *c'est lui qui tient les ficelles*, qu'on ne voit pas agir et qui fait agir les autres.

2283. De tramontane kwijt zijn,

d.w.z. zijne bezinning verloren hebben; buiten westen zijn, van zijn stuk zijn; dronken zijn; fr. *perdre la tramontane, le nord ou la carte*. Onder *tramontane* moet worden verstaan de noordenwind in Italië. 'De zeelieden zullen bij hun drukke vaart op Genua, Venetie en Triest er dikwijls hun voordeel mee gedaan hebben. Ze zullen hun spijt erover uitgedrukt hebben, als ze dien wind niet meer in de zeilen hadden en in katzwijn lagen, dat ze hun tramontane kwijt waren. De uitdr. zal derhalve beduiden: Niet meer tot handelen of goed handelen in staat zijn, doordat men zijn bezinning verloren heeft¹⁾. In de 18de eeuw komt deze uitdr. voor bij Van Effen, *Spect.* IX, 111: De tramontane waart gy kwyt voor den ganschen avond, kost geen eene party meer winnen. Zie J. Lublink de Jonge, *Brieven en Briefwisseling*, 92; Harreb. II, 342 b; *Overijs. Alm.* 1845: ... Daer raak ik ... de tra-amonta-ane kweit en doikel ik perdoes van de leêr langs de geut naar benee-en; *Uit één*

1) Zie J. Steendam in 'De Zee', 1922 (n°. 10).

pen, 47: Ik raakte knapjes van mijn tramontane; *Jong.* 196: Ze was er eerst een beetje door van der tramontane en zat te suffen; *Jord.* 423: Dat bracht haar toch geheel van streek - om fen je tremeletoan te roake... kermde ze; *S. en S.* 65: Jonges, dat gaf me 'n fijn slokkie, en nòg een en zoo - niet dat ze nou van d'r trametane ware, maar toch ware ze alle vier niet erg zuiver; bl. 82: En drie dage en nachte zijn ze an 't zwabbere gebleve. En eindelijk, dat Snok z'n trimmetane werom had, bedacht ie met schrik, enz.; *Jord.* II, 392: Zoo verloor ze d'r tramontane; *A.t.A.* 132: Als je d'r is een neutje te veel mot drinken, kan je 's morgens je trementanen niet altijd bij mekaar hebben; *Loquela*, 501: *In of uit zijn tirmontane, trimmetaan, trimtra zijn*, in of uit zijn hum zijn, niet op zijn dreef zijn¹⁾.

2284. Tranen met tuiten huilen (schreien of lachen),

d.w.z. groote, dikke tranen schreien (mnl. *vloetoogen*) of lachen; vooral van kinderen gezegd, die om eene kleinigheid zich zeer aanstellen. Tranen met tuiten zijn eig. groote, dikke tranen, die boven in een tuit, een punt, uitloopen (vgl. De Bo, 1195). Syn. *tranen als oliekoeken* (in *B.B.* 149; 453); fri. *triennen as balstiennen* (klinkers); Maastricht: *snotsellelaank kriete*. In de 17de eeuw komt de uitdrukking voor bij Brederoo I, 373, vs. 2134: Maar holla, ik moet ierst gaan huylen tranen met tuyten; Smetius, 132; Paffenr. 198: Hy krijt tranen met tuyte. Zie verder Tuinman I, 13: *Traanen met tuiten schreyen*, dit zegt men jokswijze van huilbalken, die een groot gebaar van ongemeende droefheid maken; Halma, 654: *Traanen met tuiten schreien*, *pleurer à chaudes larmes*; Harreb. II, 342 b; *Nkr.* VII, 29 Maart p. 5; VIII, 15 Febr. p. 2. Hiernaast *tranen met tuiten lachen* o.a. in *Nw. School* IV, 115: Die andere baas was toch zoo'n leuke piemel²⁾, ze lachten tranen met tuiten als hij aan 't vertellen was.

2285. Tranendal.

Hieronder verstaat men de aarde met al haar ellende, in tegenstelling met den hemel, het oord der gelukzaligheid; vgl. mnl. *in desen ellinde*, hier op aarde; mnl. *dat erdsce dal*, *dat dal der tranen*, *daertsche ween*, *dat dal van wene* of *dat jamerdal*, *jammerdal*, *tranendal* (nhd. *jammertal*; mhd. *jâmertal*); 17de eeuw en ook nu nog *jammerdal* (zie *Ndl. Wdb.* VII, 173³⁾) of *het droeve dal*; Sewel, 167: Een traanendal, a valley of tears, an epithete of the world; Halma, 105: Dal der traanen; traanendal, *vallée de misère ou de larmes*; *Nkr.* III, 21 Febr. p. 3: Hoort hen, heiligen in den hemel, die hier in ons tranendal tot u smeeken en u bidden; Kalff, *Gesch. der Ndl. Leterk.* II, 497: Het leven in dit ondermaansch tranendal was slechts een voorbereiding tot beter, hooger leven; Te Winkel, *Ontwikkelingsgang der Ndl. Ltk.*¹ I, 271: Voor den Christen was deze aarde een land der vreemdelingschap, een tranendal en tegelijk een oord der verschrikking; *Jord.* II, 132: Zoo een krukgedanser als hij, mijdde liever den gladden vloer, want op zijn

- 1) Vgl. Halma, II, 851: *Perdre la tramontane*, être déconcerté, perdre le jugement, être désorienté, *buiten westen raaken*, 't spoor bijster zijn, van zijn stuk afraaken, ontstellen, zijn oordeel verliezen, *buiten stal raaken*.
- 2) Eig. penis, mannelijke roede?; vgl. *pik*, in *lekkere pik*.
- 3) In den algemeenen zin van oord der jammeren komt het voor in de *Kantf.* op *Ps.* LXXXIV, 7, waar de Leidsche vertaling *tranendal* heeft.

armelijk zitvlak eenmaal neergestort, bekeek hij het tranendal uit nog kleiner horizon; *Twee W.B.* 109: En mocht mijn Joele eens in dit tranendal bezwijken, met zeegras opgevuld zal ze in de diergaard prijken; bl. 167: We zijn allemaal tobbers onder malkaar in dit ondermaansche tranendal; fri. *it triennendal*; Villiers, 129: *O tranendal!* hoe treurig gaat dit nie!

2286. In trance zijn,

d.w.z. in verrukking zijn. Onder *trance* (ontleend aan 't eng. *trance*) verstaat men den toestand waarin (in de leer der spiritisten) het medium zich bevindt tengevolge en tijdens de materialisatie van geesten (V. Dale⁵). De uitdr. wordt gewoonlijk gebruikt om een toestand van geestvervoering, verrukking, extase aan te duiden. Vgl. *Nw. School*, VII, 124: Daarna is de heer Pluvier geheel in trance, en wij beluisteren de stem van het medium der gastronomopedagogiese geesten; *Kippev.* I, 38: Hij is in trance geweest! riep Piet Moreelse; *Propria Cures*, XXVII, 123:

O liefste, sinds 'k jou ego ken,
Sinds ik jou trilling deelde,
Weet 'k niet in wat voor trance ik ben.
Wat 'k waarneem trilt van weelde.

In transes zitten, in angst, benauwdheid zitten; vgl. *D.H.L.* 7: In het eerste peloton loopt alles zonder incident af, maar in 't tweede wil het toeval, dat de overste juist milicien Akkerman aanspreekt. Frikkers zit in transes. Vgl. eng. *to lie in a trance*, schijndood zijn; fr. *être dans les (ou en) transes*, in doodsangst zitten.

2287. Hij is van de trappen gevallen.

Deze zegswijze bezigt men van iemand, wiens haar geknipt is (*Harrebomée* II, 343 a); gewoonlijk wordt er nog aan toegevoegd *en heeft zijn haar gebroken*, wat haar tevens verklaart¹⁾; syn. *hij heeft van de boter gesnoept*. In Zuid-Nederland: *Hij heeft van de boter geëten* of *aan de boter gezeten*, van iemand wiens haar tot aan de huid is geknipt (*Antw. Idiot.* 1907).

2288. In den tredmolen loopen,

d.w.z. den sleur der dagelijksche bezigheden volgen, evenals een dier, dat in den tredmolen altijd hetzelfde machinale werk verricht. Een tredmolen (hd. *Trettmühle*; eng. *treadmill*; fr. *treuil à tambour*) is een molen, die in beweging gebracht wordt door een draaiend rad, op welks uitstekende planken door een mensch of een dier getrapt wordt. Ook als strafwerktuig werd zulk een molen gebruikt: de veroordeelde moest het rad in beweging houden en hield zich daarbij aan een lat boven zijn hoofd vast. Trapte hij niet, dan liep hij gevaar door de planken gekwetst te worden; trapte hij mis, dan had hij kans verbrijzeld te worden. Vgl.

1) Eene andere beteekenis heeft *van de trappen (van den preekstoel) rollen* of *vallen*, dat dialectisch gebruikt wordt van hen, wier huwelijksgeboden op het bordes van het stadhuis of op den preekstoel worden afgekondigd; zie o.a. *Taalgids* VII, 206-207; *Waasch Idiot.* 658 b; *Volkskunde* XVI, 160. Zie n°. 612.

Wereld Bibl. n°. 294*: De gewone gang van zaken is, dat de mensch zich zoo goed mogelijk aanpast aan de dagelijks terugkeerende onderdeelen van 't werk of bedrijf, dat hem is opgelegd en dat hij dit werk doet als een hond die in den tredmolen loopt. Hij wordt dan een deel der machine, die hij in beweging houdt: de man zelf is te loor gegaan; *Slop*, 179: Hij moest nu stomgestadig aanpeuteren, voortzwoegen als in een tredmolen; *Nw. School*. III, 326: Barend Wels zat weer voor z'n klas, den eersten morgen na de vacantie en was zijn tredmolenleventje weer begonnen; *Nw. Taalgids*, VII, 249: Het schijnt nu eenmaal moeilijk voor iemand die door de tredmolen van de onderwijzers-opleiding is heengegaan zich vrij te maken van de wanbegrippen omtrent taal; *Handelsblad*, 20 Oct. 1920 (O), p. 2 k. 6: Ik vond het jammer, dat ons muziekleven zulk een heerlijk talent dwingt tot het afjakkerend draven in den concerttredmolen. In de 17de eeuw zeide men **In den rosmolen loopen**, 'dat is, gestaadig, en sonder ophouden met zijn daagelijksen arbeid, en beroep beesig sijn' (Winschooten, 157); Sewel, 681: In de rosmeulen loopen, *to eat one's bread in sorrow, to have a great deal of trouble to earn one's bread*. Een rosmolen (fr. *moulin à chevaux* ou *à manège*; hd. *Pferdemühle*; eng. *horse mill*) is een molen (b.v. een draaimolen of een kalkmolen), die door een paard in beweging gebracht wordt, waarbij het dier altijd in denzelfden kring rondloopt (Brederoo, *Moortje*, 1501; *Ndl. Wdb.* XIII, 1406). Wellicht is de rosmolen vervangen door den tredmolen onder invloed van het hd. *Trettmühle* 'gewöhnlich bildlich um eine gleichmässig fortdauernde, eintönige Beschäftigung anzudeuten'.

2289. Iemand een trek spelen,

d.w.z. iemand een poets bakken; fr. *jouer un tour à quelqu'un*; hd. *jemand einen Streich spielen*; eng. *to play a p. a trick*. In de 17de eeuw bekend blijkens Pers, 847 b; Winschooten, 316 en Hooft, *Ged.* II, 398; vgl. verder Sewel, 796; Halma, 650; Harreb. II, 344 a. In de middeleeuwen kende men het znw. *treke* (list, treek), *trekere* (bedrieger), *treckere* (afzetter, dief) en het ww. *treken* (bedriegen); vgl. ook Kil. *treke*, *treck*, *fallacio*, *ars*, *laqueus*. Dezelfde ontwikkeling der bet. neemt men waar bij het mnl. *toghe*, *tooch* en *tuck* (hd. *Tücke*) en het tegenwoordige *streek* (hd. *Streich*; eig. *Fechterstreich*), waar zich uit de bet. *trek* die van handigheid (vgl. *slag*), slimheid, list kan hebben ontwikkeld.

2290. Zijne trekken (troeven of streken) thuis krijgen,

d.w.z. op zijne beurt er inloopen; zijn loon krijgen (voor den trek, dien men een ander gespeeld heeft); mnl. *sijn deel doen*. In de 18de eeuw o.a. aangetroffen in *het Boere-krakeel*, 90:

Me dunkt, maet Kees, jy krygt de trekken,
Die je uitgedeeld hebt, schoon weer t'huis.

Zie ook Harrebomée I, 342 b; *Handelsblad*, 28 Januari 1915 (ochtendbl.) p. 1 k. 5: Omdat men er over verheugd is dat de Duitschers na hun aanval op de 'versterkte' Noordzeeplaatsen hun troeven hebben thuis gekregen; *Nederland* 1914, II, bl. 26: Heel goed, als de Ongure zijn streken eens thuis gekregen had; Ibsen, *Een vijand van 't volk* (Wereldbibl.), bl. 36: Maar nu krijgen ze hun trekken thuis. In Twente: *zine strekke*

thoes krigen; gron. *dat komt hom thoes*, hij krijgt nog eens loon naar werken (Molema, 569); Joos, 73: *de geleende broodjes zullen weerkeeren*; fri. *syn brea* (brood) *thus krije*; vgl. hd. *heimkommen*; eng. *to bring (or to thrust) home*; *his chickens came home to roost*.

2291. Iemand troef geven,

d.w.z. slagen geven; ook iemand flink te woord staan, hem duchtig de waarheid zeggen, *hem (af)troeven* of *overtroeven* (n°. 62; Tuerlinckx, 495; *Antw. Idiot.* 929; Villiers, 129); fri. *troef opspylje*; *oantroevje*, gevoelig aankomen; *tatroevje*, krachtig slaan. Vgl. Van Effen, *Spect.* IV, 1. Hoor vriend, sprak hy, ik heb niet gestudeert, en ik verzeker je dat onze pastoor jou wel anders troef zou geven op al jou redenen die je bijbrengt; *Boere-krakeel*, 189 en 190; Rusting, 141; Sewel, 798: *Troef geeven* (slaan), *to beat*; hy heeft helder troef gehad, *he was soundly beaten*; 608: *optroeven* (kastyden), *to beat*, *to whip*, *to chastize*. Deze uitdr. is ontleend aan het kaartspel, waarin de troef de kaart is, waarmede de andere kaarten genomen of geslagen kunnen worden. Vgl. het zuidndl. *iemand een pandoering draaien* (Leopold, 8) of *geven en eene pandoering krijgen*, een pak slaag krijgen; *Ndl. Wdb.* XII, 316; De Bo, 824: *pandoer geven*, - *krijgen*, slagen geven of krijgen; Schuermans, 742: *iemand travans geven*; De Bo, 1186: *troef uitgaan*, hard tegen iemand uitvaren; Molema, 530 *a*: *van jas* (= troefboer) *kriegen*, slaag of eene berisping krijgen. *Van zich aftroeven*, flink van zich af spreken, antwoorden; vgl. *De Arbeid*, 4 Maart 1914 p. 4 k. 3: Natuurlijk werd ik heftig bestreden. Evenwel ik troefde ook van mij af.

Eveneens zijn aan het kaartspel ontleend de uitdr. **zijn laatsten troef uitspelen**, hd. *den letzten Trumpf ausspielen*; eng. *to play one's last trump*, zijn laatste middel beproeven, waarvoor men in Zuid-Nederland volgens Tuerlinckx, 329 en Joos, 90 zegt *zijn lesten knikker in de o zetten* en vroeger bij ons *zijn laatste brood bijzetten* (Sart. I, 1, 59; *Ndl. Wdb.* III, 1553). **Een hoogen troef uitspelen**, een krachtige poging beproeven; vgl. *Handelsblad*, 28 Oct. 1923 (O), p. 10 k. 5: De regeering had gemeend een bijzonder hooge troef uit te spelen door haar lot aan onze verfoeide Vlootwet te verbinden. **De troeven in handen houden**, meester van het spel zijn, zorgen de baas te blijven. **Geen troef verzaken**, de gelegenheid niet laten voorbijgaan; zie E. Wolff-Bekker, *Zieke Mietje*: Die verzaakt geen troef als er een plaisierpartytje te nemen is. **Armoede is troef**, er heerscht voortdurend armoede, dat ook volgens Rutten, 236 *b*; *Antw. Idiot.* 1267; Teirl. 22; Claes, 243; *Waasch Idiot.* 662 *b* en Joos, 71 in Zuid-Nederland bekend is, en te vergelijken is met *het is dalles* (armoede) *troef* (in *Groot-Nederland*, 1914, 393); Rusting, 193: *krabben*, *lollen*, *bijten was troef*; *Tydemans is troef* (in *Nkr.* VII, 22 Febr. p. 2); *rood is troef* (in *Nkr.* VII, 18 Oct. p. 4); Die ziet, hoe bedrog en misleiding al jaren troef is geweest (*Nkr.* IX, 10 Juli 1915); Zij achten de vraag of in den Amsterdamschen raad reaktie troef zal zijn, dan wel de democratie den toon zal aangeven, van geen belang (*Het Volk*, 7 Juli 1915, p. 1 k. 1); Het Socialisme was in die dagen troef in het Noorden des lands (*Het Volk*, 16 Jan. 1914 p. 5, k. 4); *Handelsblad*, 26 April 1923 (O) p. 6 k. 3: Het zal een interessant stuk Roomsche machtspolitiek beteekenen, het uitspelen van een nieuwe zwarte troef, waarvan Mr. dr. Jan v. Best waarschijnlijk nog niet durfde droomen, toen hij vier jaar geleden zeide: Rome is troef. Het dial. hd. *da ist Treff* (= fr. trèfle), *Schellen* (= *Maulschellen*, maar ook in het kaartspel *ruiten*) *Trumpf*,

daar vallen klappen, *daar is schoppen troef*, zooals onze voorouders zouden zeggen; *da ist jetzt Dreck Trumpf*, daar ziet het er slecht uit. Ook in Zuid-Nederland is de uitdr. *troef geven* (- krijgen) bekend (*Antw. Idiot.* 1267).

2292. Met de (of een) stille trom vertrekken (of aftrekken),

d.w.z. stil, ongemerkt vertrekken, zich verwijderen; eene uitdrukking, die ontleend is aan het krijgswezen, en eig. gezegd wordt van soldaten, die zonder de trom te roeren stilletjes aftrekken. Vgl. Vondel, *Gijsbr. v. Aemstel*, vs. 281: Men brack al heimlijck op en zonder eenigh teken van horen en trompet, of hut in brant te steecken; Brederoo, I, 42, 937: Hoort, helden van mijn bloedt, treckt sonder trommel-slagh met opgherolde vanen in aller stilten heen. In de 17de eeuw in overdr. zin aangetroffen bij Brederoo, *Sp. Brab.* vs. 1179:

Wat komter vrydaechs een gerit ter poort indringen,
Van revelduytsche en van vreemde hommelinghen,
Al ghesonde Wijven, met besieckte doecken om,
By hiele vaendels vol, doch met een stille Trom.

Zie verder Hooft, *Ned. Hist.* 9; 176; Vondel, *Pascha*, vs. 1487: Bellon die listich ons met een stille trom bekruypt, wanneer wy slapen; *Op den Optoght der Schutteryen t' Amsterdam*, vs. 48: Met eene stille trom afdruipe; Pers, 160 a; 530 b; *V. Avant.* I, 151; *Kale Utr. Edelman* II, 75; *Middelb. Avant.* 123; Tuinman I, 335; Focquenb.

Typhon, 3de sangh 425: Terwyl sy sonder Fluyt, of Trom gelijk als halve Nickers vlooden; Halma, 651: Met een e stille Trom opbreeken of verhuizen, *décamper à la sourdine, déloger sans trompette*; fr. *déloger sans tambour ni trompette*; vroeger *déménager à la sonnette de bois*; *Esopet*, Pallasch, 8: Met een stille trom opkramen; Harreb. II, 345; *Nkr.* II, 13 Sept. p. 2: Ik dacht dat dat comité zich zelf al lang met stillen trom begraven had; *Nkr.* VIII, 23 Mei p. 3; *Onze Eeuw*, XIV, 1323; Joos, 109: *met het stil trommeken vertrekken*; hd. *Ohne Sang und Klang abgehen*.

2293. De(groote) trom roeren²²⁹³

of op de groote trom slaan, eig. door middel van het slaan op een (groote) trom de aandacht wekken; fig. iets alom, vooral in couranten en op vergaderingen, bekend maken; met veel drukte en ophef van iets gewagen; vgl. *iets aan de groote klok hangen* (n° 1184); fr. *faire battre le tambour*, publieer qqch; *battre la grosse caisse*, reclame maken; *De Arbeid*, 9 Mei 1914, p. 1 k. 3: Moeten ook de modernen niet evengoed als wij bij een staking op de groote trom slaan om aan centen te komen? 11 April 1914, p. 3 k. 4: Laat men met de a.s. Paaschdagen en daarna flink op de groote trom slaan. Geld is op heden de ziel van den strijd; *Nkr.* VII, 29 Dec. p. 5: Geen nood, de groote toovenaar (Dr. A. Kuyper) hoe roerde hij de trom en tooverde het bedenkelijk punt tot deel van Gods ordening om; *De Telegraaf*, 28 Nov. 1914 (avondbl.), p. 9 k. 2: In dezen tijd slaat ieder op de trom; *Kippeveer*, I, 48: Ik heb niet op de groote trom geslagen; *Nw. School*, VII, 361: En dan komt weer de een of andere lastige rustverstoorder en die roert er de trom over; *De Kampioen*, XXXI, 118: Toch ging het toentertijd veel gemoedelijker dan thans; er kwamen veel minder menschen bij te pas en de groote trom werd er niet voor geroerd; *Handelsblad*, 2 Juni 1915, p. 2 k. 6:

Al gaat men nu niet met de groote trom rond, toch zal het zaak zijn voor Duitschland de stille verontwaardiging van Amerika niet te bot te woord te staan; *De Vrijheid*, 28 Mei 1924, 3de bl. k. 2: De kerkelijke partijen hadden geducht de anti-socialistische trom geroerd; *Haagsche Post*, 13 April 1918, p. 417 k. 4: En wat hem tot een hoogst beminnenswaardig kunstenaar maakt: hij heeft nooit de groote trom der reclame geroerd. Syn. **de trompet steken**, vgl. o.a. *Handelsbl.* 6 Juli (O) 1924, p. 9 k. 2: Van de reclametrompet over Pola gestoken, kan men alles zeggen, behalve dat hij schor was; vgl. fr. *faire sonner la trompette*.

Eindnoten:

2293 Vgl. nog *De Amsterdammer*, 30 Aug. 1924, p. 1 k. 1: Het comité de politique nationale bleef de groote trom wel roeren, maar deze kermistentek trok weinig publiek.

2294. Beter te trouwen dan te branden,

d.i. beter te trouwen dan in stilte te verteren van onbevredigden hartstocht. De woorden zijn ontleend aan 1 *Cor.* 7, 9: Het is beter te trouwen dan te branden, d.i. 'ter voldoening zijner neigingen een wettig huwelijk te sluiten dan een onheilig vuur in zich zelve te laten woeden en daardoor tot ongeoorloofde blussching van dien hartstocht vervoerd te worden' (Zeeman, bl. 111). Vgl. *Sp.* II⁷, 27, 97: Huwelijc es in eeren geset.... ende hets beter dan verbranden; *Con. Somme*, bl. 455: Dits (*weduwschap*) een staet die sinte Pauwels seit ende seer pryst totten weduwen: dat sij hem in sulcken staet houden sullen, ist dattet hem ghenoecht; ende en ghenoechtet hem niet, dat sij huyliken, want sekerre is te huweliken dan te bernen; *Cats* I, 101: *Beter gemant dan gebrant*.

Vriendinne ken u self, het is u minder schant,
Voor alle man getrouwt, als heymelijck gebrant.

Zie verder *De Cock*², bl. 156; fri. *better to trouwen as to barnen*.

2295. Een huwelijk met den smallen trouwring,

d.i. een huwelijk met meer dan één vrouw; zie *Handelingen der 1e Kamer*, 1922-1923, bl. 610: Zij (de Duitse Militaire Overheid) verspreidde toen een geschrift, waarin bepleit werd om aan de welgestelde mannen het recht te geven of den plicht op te leggen meer dan één wettelijke vrouw te bezitten, opdat de nakomelingschap zoo groot mogelijk zou zijn. Dat was dan een huwelijk met den smallen trouwring.

2295a. Zijn tuil tuilen; zie n°. 1589.^{aant.}

2296. Iemand om den tuin leiden,

vroeger ook *iemand omleiden* (lat. *circumducere aliquem*¹⁾) of *bij den neus omleiden* (Pers, 1 b; 629 a; 796 a), d.i. iemand beetnemen, bij den neus hebben (zie n°. 1619), *onder den vlinder lee'n* (De Bo, 1337). Tuin heeft hier nog de oorspr. bet. van *omheining* (vgl. n°. 1078 en *omtuinen, houttuinen, teertuinen*), zoodat de uitdr. eig. wil zeggen iemand niet *in* den hof, maar *er omheen* leiden, *een buitenwegje omleiden*²⁾; bij overdr. het ware niet mededeelen, bedriegen In de 17de eeuw o.a. bij Hooft, *Brieven*, 82; *Ged.* II, 107:

Want die met schijn van deucht het vollick soeckt te paeijen
Met schoon beloften loos, en om den tuin te leijen,
Geniet een corte tijt tot dat het werd' verbreyt,
De wanckelbare vrucht van zijn scherpsinnicheit.

1) *Ndl. Wdb.* X, 384.

2) *Lichte Wigger*, 16 r.

Zie verder Vondel, *Virg.* II, 22; Hooft, *Ned. Hist.* 249; Pers, 288 b; 533 a; 886 b; 892 a; 666 b: iemand om den tuin en te gelyck van kant helpen; De Brune, *Bank.* I, 141: Hoe leyd-men malkander om den thuyn, zonder in den hof te brengen; Van Effen, *Spect.* IV, 209; XII, 61; Halma, 653; Sewel, 801; *Ndl. Wdb.* VIII, 1475; *Kippev.* I, 173; 372; *De Arbeid*, 17 April 1914, p. 5 k. 1; vgl. de synonieme uitdr. *met iemand langs den muur loopen*, voor den gek houden (V.d. Water, 110); *iemand op het ijs leiden* (Rutten, 99 en Tuerlinckx, 740); kaapsch-holl.: *iemand om di bos loop*¹⁾ en het hd. *jemand hinters* (*unters, ums*) *Licht führen*.

2297. Tuk zijn op iets,

d.w.z. begeerig zijn naar iets, heet zijn op iets, 17de eeuw *grif zijn op iets*. Het bijv. naamw. *tuk* behoort bij den stam van het mnl. wkw. *tucken, tocken* (hd. *zücken, zucken*), trekken, rukken (vgl. *tokkelen* en Molema, 427 a; V.v.d.D. 156: Tuk! daar had Wim 't slot er al uit), westvl. *tukken*, stooten, en bet. waarschijnlijk eig. *naar iets toe getrokken* en vervolgens *trek hebben aan iets*²⁾, *begeerig, verlangend, gretig zijn*. Vgl. mnd. *tucken na*, unruhig streben nach; 17de eeuw *tokken*, gretig toehappen (De Jager, *Frequ.* I, 777); Vondel II, 708: Dit vernuft, dat tuck had ingedroncken d' Atheensche wetenschap; *Hecuba*, vs. 38: Tuck op schelmeryen; Brederoo III, 18, vs. 33: De loose Luypart, tuck(t) op Moorden en vernielen, die volght u als een Hondt sachtmoedich aen de hielen; Halma, 654: T u k o p m o o r d , *avide de meurtre*; Sewel, 802: T u k o p r o o f , *hot upon prey*; C. *Wildsch.* III, 151: Het is in uwe sexe eene prijslijke hebbelijkheid tuk te zijn op wetenschappen; *Nkr.* IX, 10 Juli p. 3: Enk'le menschen tuk op nieuws kwamen haastig aangelooopen; enz. Het Friesch kent *tûk yn*, ervaren in (vgl. Gron. *toek*, loos, listig, verstandig, scherp), dat herinnert aan Vondel, *Lucifer*, 652: Ghy zyt een meester, tuck (*geslepen*³⁾) om geesten in te luien. Tegenwoordig kent men in Zuid-Nederland nog een znw. 'tuk' in den zin van 'trek, tocht, begeerte, lust naar iets' en zegt men aldaar: 'tuk hebben voor de studie'; 'de zieke begint tuk te krijgen achter 't eten', enz.; De Bo, 1197. Vgl. ook de dial. uitdr.: *in iets geen haal hebben*; fri. *gjin hael habbe*, geen genoegen hebben. Tot denzelfden wortel behoort het znw. *tuk (tok)* in de uitdr. *tok geven*, aan den dobber trekken (v.d. visch) en *tuk (of tok) hebben*, beet hebben bij 't visschen (ook overdr.), 'hoek', 'leven' hebben; vgl. *Opr. Haarl. Cour.* 12 Sept. 1923 p. 3 k. 4: iemand, die gistermorgen in het Merwedekanaal in de buurt van de Jutphaaschebrug te Utrecht zat te visschen, voelde plotseling dat hij op zeer wonderlijke wijze 'tuk' had; *De Padvinder*, 1913 kol. 98: Heb je tuk, ruik je lont, geef bericht dan terstond; syn. is *nop* of *noppes hebben*, welk nop verwant is met *nopen* of *noppen*, stooten (*Ndl. Wdb.* VI, 2156). *Iemand tuk nemen*, iemand 'beet' hebben, er in laten loopen; *iemand tuk hebben*, er in hebben laten loopen (V. Ginneken II, 464).

1) *Ndl. Wdb.* III, 641.

2) *Taal- en Letterb.* V, 223; Franck-v. Wijk, 713.

3) W. de Vries gaat in *Tijdschr.* XLI, 198 uit van een wortel *tuk*, in de beteekenis 'stekend', 'scherp' en wijst op fri. *tûkje*, prikkelen van een wond; *tûk(e)*, werktuig om te steken; gron. *toek*, loos, listig, verstandig, scherp; Noordh. *tuik*, slim.

2298. Een tuk(je) doen (of pakken),

d.w.z. een middagslaapje doen (Harreb. II, 348 a), *tukkebollen*, *tokkebollen* of ook *tukken*, *een tukje halen*, *een poosken pakken*, zoals men in Zuid-Nederland zegt (De Bo, 401 b; 1197 b). Zie *Mgdh.* 216; Speenhoff III, 33: Vader is in bed geklommen, gaat een lekker tukkie doen; *Falkl.* VI, 57: Dan dee hij 'n tukje, verneembaar door z'n gesnurk; *Handelsblad*, 22 April 1914, p. 5 k. 2 (avondbl.): Eene gelegenheid, waar de vermoeide, geeuwerige Berlijner in het middaguur even een tukje kon pakken; 27 Juni (ochtendbl.) 1915, p. 6 k. 4: 'n Paar leden pakten stillekens 't tukje, dat 'n mensch na den eten toekomt; *Ppl.* 4; *Jord.* 61; 180; 200; *Barb.* 68; 144; *Menschenw.* 30; enz. *talmen*, *dralen*, *wachten*, *toeven*, in welken zin dit ww. dialectisch voorkomt (*Tijdschr.* XLI, 198). Dit znw. *tuk* behoort bij het ww. *tukken*, *talmen*, *dralen*, *wachten*, *toeven*, *slapen*, in welken zin het dial. nog voorkomt¹⁾. Vgl. het Zuidnederlandsche: *een trek*, *een treksken*, *een trok doen*, geheel in denzelfden zin als *een tukje*, *een tuksken doen*, *halen*, dat eveneens in Zuid-Nederland niet onbekend is (De Bo, 1197 a; Rutten, 235 a; Schuerm. 756 a; *Waasch Idiot.* 665 b). In de Zaanstreek en elders in Noord-Holland spreekt men van 'en *tokkie doen*, *een hazetokkie*, *een middagtokkie*, en kent men een wkw. *tukken*, *tokken*, een slaapje doen, ook in *zich vertokken*, zich verslapen; zie *Menschenw.* 168: Nou da' hai d'r juus tukke gong; *Falkl.* IV, 96: Anders sliep-ie tot half vier, ging de lantaarns uitdraaien, tukte wat na als-ie klaar was; IV, 124: Toen tukte ze nog eens in; *Kunstl.* II, 53: Als Frans tukt op z'n stoel; Boekenooogen, 1070; Bouman, 39 en vgl. voor het Urksch *Taalen Ltb.* VI, 44: *Y legt op zen tukkien; ik goon op een tukkien; fri. in tukje, in knipperke dwaen; in tukje nimme.* Zie n°. 524 en 356.

2299. Bij tulten,

of *bij de tult*, d.w.z. bij hoopen, bij massa's; ook voorkomend in de uitdrukking *met hoopen en tulten*, bij groote massa's, eig. bij troepen, dozijnen, daar *tult* beteekent een twaalftal, een dozijn balken (in den houthandel); vgl. het Deensche *tylvt*, *tylft*, *tylt* (uitgesproken *tült*), dozijn, Zweedsch *tolft*, eene afleiding van *tolv*, twaalf²⁾ Vgl. *Handelsblad*, 2 Jan. 1915 (ochtendbl.) p. 5 k. 3:

In auto's, trams of 'vlug ter been'
Trekt alles op naar Amsterdam.
Bij tulten, bij tienduizendtallen
Naar 't Sportpark! Daarheen moeten allen.

2300. Iemand er tusschen nemen (of hebben),

d.w.z. iemand (te pakken) nemen, hem onder handen nemen; hem in 't ootje nemen (zie n°. 1714, ook voor de verklaring). Vgl. *Boefje*, 47: Vanmiddag hadden ze 'n vent er toch emmes tussche gehad; *Zondagsblad van het Volk*, 13 Juni 1914 p. 1 k. 3: Jaap begreep, dat-ie er ook nu weer tussen genomen werd; 6 Juni 1914 p. 1 k. 2: En wat had-ie ze d'r nou fijn tussen! Zatte ze d'r effen in! *Nkr.* II, 22 Maart p. 4: Hij

1) *Tijdschrift* XLI, 198.

2) Zie A. Beets in *Tijdschrift* XII, 24; Franck-v. Wijk, 714.

spuwde vuur en vlam daar Schaper een minister er grappig tusschen nam; *Jong.* 274: Ik zelf ben ook eens aardig te pakken genomen door Van Biene - dat zou je niet aan hem gezegd hebben, maar dat kleine, dikke ventje met z'n strakke gezicht, kon je soms heel leuk er tusschen nemen; *Prol.* 81: De pastoor die het je d'r weer tusse; *Jord.* II, 112: Nou zal ik haar vast d'r tusschen nemen; *Nw. School* II, 72: Als ik met hem klaar ben, ga ik 'es bedenken hoe ik Krebbers, zoo'n soort kameraad van hem, er tusschen kan nemen; *Landl.* 142 (*er tusschen nemen*); *Zandstr.* 45 (*er tusschen hebben*); *Handelsblad*, 13 Maart 1913 (ochtendbl.) p. 1: De heele redevoering was gestemd op idealisme. Dit laatste zelfs zoo sterk, dat hij er zijn Britschen collega van financiën vrij scherp tusschen nam om diens materialisme; 15 Dec. 1914 (avondbl.) p. 2 k. 1: Is er maar even een mogelijkheid om zonder gevaar 'den Duts' (*Duitscher*) er tusschen te nemen, dan gaat-iel; *De Nieuwe Amsterdammer*, 26 Dec. 1914 p. 11 k. 1: Hij ging naar de 'zaak' om ze te bluffen, maar 't gezelschap (*van het tooneel*) nam 'm er tusschen en gaf hem een open doekje; *D.H.L.* 38; *Nw. School*, VI, 97; *Groot-Nederland* 1914, bl. 395; *Nkr.* IX, 27 Maart p. 7.

2301. Er niet van tusschen kunnen,

d.w.z. er niet aan kunnen ontkomen; het niet kunnen laten; eig. er niet tusschen uit kunnen komen; vgl. *er van tusschen trekken* (in *Nkr.* IV, 25 Dec. p. 4) en *er tusschenuit trekken* (in *Nkr.* V, 30 Sept. p. 6). Zie *Cam. Obscura*¹⁹, blz. 164: Zoo even ontving ik de uitnodiging tot een groot souper bij den heer Van Lemmer, waar ik niet van tusschen kan; Fruin, *Geschr.* IX, 392: Omdat het nu eens zoo behoort, omdat men er niet van tusschen kan, stelt een bestuur een gemeente-archivaris aan; *Onze Eeuw*, XIV, 317: Het is altijd bedenkelijk personen en invloeden te bespreken. Ik zal het sober doen. Maar ik kan er niet geheel van tusschen, waar het een partij geldt die zichzelf het monopolie van christelijkheid geeft; vgl. mnl. *niet vorebi mogen ere dinc*; *Taalgids* IV, 46; *Afrik. jy sal daar nooit verby kom nie*; Molema, 153: *er niet onder hen* (heen) *kennen*, het niet durven laten; hd. *nicht umhin können*.

2302. Twistappel,

eig. de gouden appel, die door Eris, de godin van den twist, onder de gasten ter bruiloft van Peleus en Thetis geworpen werd, met het opschrift 'voor de schoonste', dien de drie godinnen Hera (Juno), Athene (Minerva) en Aphrodite (Venus) elkander betwistten en die door den herder Paris aan Aphrodite werd toegewezen¹⁾. Bij overdracht: iets, dat men elkander betwist; geschilpunt. Bij Justinus (2de eeuw na Chr.) komt de naam *malum discordiae* het eerst voor²⁾; vgl. hd. *Apfel der Zwietracht*, *Zankapfel*, *Erisapfel*; fr. *pomme de discorde*; eng. *apple of discord*.

1) *Ndl. Wdb.* II¹, 551.

2) Büchmann, 77.

2303. Eene ui tappen,

d.w.z. eene aardigheid ten beste geven, waarom men lachen moet; 'een juin slaan', zooals in de studententaal gezegd wordt (*Woordenschat*, 520 b); zie Harrebomée II, 350. Ook *een ui met iemand hebben*, iemand beetnemen (*Nw. Amsterdammer*, 20 Maart 1915 p. 9 k. 1). Hoogstwaarschijnlijk wordt deze naam aan eene aardigheid gegeven, omdat ook eene ui het oog doet tranen en dus dezelfde uitwerking heeft als een grap¹⁾. Vgl. hd. *ulken* (ook *anulken*, *verulken*) naast *ulkig* (grappig), *ulk* (grap), dat in het nederrijnsch eene *ui* beteekent (Genthe, 65; Kluge⁷, 470) en ook door Kiliaen, 660 in dien zin wordt vermeld. Voor eene andere beteekenis van 'ui' zie n°. 181.

2304. Elk meent zijn uil een valk te zijn,

d.w.z. ieder houdt het zijne (zijne kinderen, zijn werk, zijn liefde) voor uitnemend; lat. *quisquis amat ranam, ranam putat esse Dianam*; fri. *elts mient dat syn ûle in falk is*, waarvoor ook gezegd wordt *elts hâldt syn eigen protter* (spreeuw) *for in lyster*. Ook een uil wordt, evenals de valk, gebruikt voor de vogelvangst²⁾; vandaar dit spreekwoord, dat wordt aangetroffen bij Spieghel, 285; Cats I, 417:

Siet! 's vrijers gunstigh oogh dat kan de schoonheyt maken;
Elck acht sijn uyl een valck, en boven eygen mal,
Soo wil men dat het volck het soo geloven sal.

Zie ook Smetius, 189: Eenen jeghelicken dunckt sijn uyltjen, een guyltjen; bl. 265: Elck een dunckt sijn uyltje een duyfjen te zijn; De Brune, 43; 462; *Bank*. I. 282; *Pasquilmæcker*, 28: Ider meent toch syn Uyl een Valck te sijn, en heeft sijn liefde lief, schoon wasse besnot; Paffenrode 76; Rotgans, *Boerekermis* (anno 1790), bl. 33: Elk noemt zijn Uil een Valk, zijn koekoek Nachtegaal; Tuinman I, 83; Sewel, 807: Elk meent dat zyn uil een valk is, *every one thinks his own geese swans* (ook *every mother thinks her sprats are herrings*); Harreb. II, 350; *Antw. Idiot*. 1279: *ieder uil meent dat zijn jongen valken zijn*; Joos, 176: *ieder uil meent zijn jong een valk te zijn*; en vgl. het hd. *jeder hält seine Eule für einen Falken* oder *jeder sieht seine Eule für eine Nachtigall an*, dat herinnert aan De Brune, *Bank*. I, 379: Elck meent, dat zijn koeckoeck fraeyer zinght, als een anders nachtegael.

2305. Uil of (Uils)kuiken,²³⁰⁵

stommeling, dom individu; Kil. WI, homo stolidus et improbus; Winschooten, 333: *Het is een uil van een vent*, een lomp: *jouw uilskuiken!* Coster, 226, 12. Hartelijke bedanckende dese ghestoorde Uylskuykens, datse alle de wereldt met haar roepen en krijten ... in dese benauden

- 1) Wellicht mag vergeleken worden het mnl. *ic soude node stooten een looc* (ik zou niet graag iemand aan het schreien maken?); *Mnl. Wdb.* IV, 765.
- 2) Zie Chomel II, 1262-1263.

tydt soo gaende ghemaect hebben, dat de speelplaets (*schouwburg*) te enghe was om de aenschouwers te vatten; Halma, 713: Uil, uilskop, uilskuiken, halve gek; Sewel, 807: Hy is een rechte uil, he is a silly fellow: 't Is een uilskop, he is a blockhead; uilskuiken, zotskap, a coxcomb; Tuinman I, 205: 't Is een uil, dit is een smaadnaam, dien men aan een weetniet geeft; 218: 't Is een malloot, een slechthoofd, een schaareshoofd, een *kiekenshoofd*; E. Wolff-Bekker, *Brieven*, bl. 29: Wat praat gij toch van lompe boeren verguld uilskuiken, dat niets weet; Draaijer, 22: *Küken*, lomperd, ezel, dwaas. Voor Zuidndl. vgl. *Antw. Idiot*. 1279: *uil, uilekop*, dommerik, domoor; 2099: *zoo som, lomp, stom als een uil*; 647: E kiekeken zonder kop, een onbezonnen mensch.

Eindnoten:

2305 I. *zoo dom, lomp*.

2306. Een uiltje knappen (of vangen),²³⁰⁶

d.w.z. een middagslaapje doen, 'naar het lek luisteren', zooals de zeeman zegt, *fri nei 't lek lûsterje*, *naar 't lekken van de goot gaan luisteren* (Goeree en Overflakkee¹⁾); *de kriekele beechte* (Maastricht²⁾). Eene verbloemende uitdrukking, die eig. wil zeggen een uiltje (een vlinder) vangen, doch schertsenderwijze gebruikt wordt voor het zich even afzonderen om een slaapje te doen; vgl. n°. 356. De uitdr. komt in de 17de eeuw o.a. voor bij Hooft, *Ged.* II, 463; Heemskerk, *Minnekunst* (anno 1626) bl. 459:

't Soete groen, tot een verwonder
Lancx het water weeldrigh groeyt,
Dat het vruchtbaerlyck besproeyt.
't Welck my 's middaghs doet verlanghen
Om een uyltjen op te vanghen:
Waer ick 't slapen vind so soet
Als ghy op u pluym-bed doet.

Zie verder *Noord en Zuid* XIX, 165-168; *Kluchtspel* II, 202; Rusting, 7; 584; *C. Wildsch.* V, 303: Dominées oude goede sloof, die onderwijl een zoet uiltje geknapt had; Halma, 713: Een uiltje vangen, een namiddagslaapje neemen, *faire la méridienne*; *V. Janus*, 2; Leopold, I, 42; *Uit één pen*, 119; *Nederland*, 1914, II, 7; Joos, 107; *Waasch Idiot*. 669 a; het hd. *eine Eule fangen*, ein Mittagschläpfchen halten³⁾. Te vergelijken is de Groningsche uitdr. *vlinder knippen*, den schooltijd verzuimen (Molema, 326); *vinkertjes leggen* (*Frequ.* I, 117); *een poesje vangen*, to ring at people's doors in the night time (Sewel), dus wat wij noemen *een puisje* (17^{de}

1) *N. Taalgids* XI, 308.

2) *N. Taalgids* XIV, 194.

3) Schrader, 262. In de hd. zeemanstaal beteekent *eine Eule fangen*, den wind plotseling van voren krijgen.

eeuw *puis* = *poes*⁴⁾ *vangen*; *een muisje pakken*, minnehandel drijven (Rutten, 149); enz. Zie n°. 2298 en vgl. **Om zeep gaan** (noot).

Eindnoten:

2306 In het Ndl. beteekent *een uiltje vangen* (door onoplettendheid van den stuurman) overstag gaan, door den wind gaan.

2307. Iemand een uitbrander geven,

d.w.z. iemand den mantel uitvegen, de volle laag geven, een *grauw* geven (17de eeuw). Het znw. 'uitbrander' is afgeleid van het ww. *uitbranden*, door vuur branden, zuiveren; zie Halma, 716, die het verklaart door: door branden zuiveren, *purifier par le feu, nettoyer par le feu*; vandaar: scherp berispen; vgl. *Gew. Weuw.* III, 24: Ik meen, dat ze jou anders uitbranden en uitluchten zou; Harreb. II, 342 a; *Nest*, 100: Hij wou me gisteren een uitbrander geven, maar ik gaf hem zijn vet

4) Voor den verkleiningsuitgang zie *Taal en Letteren* III, 91.

weerom; *Uit één pen*, 26; fri. *in útbrander krije* naast *in útskoerringe*, *fodskoerring*, *útheuveling*, *útrammeling*, *útskrobbearing krije*. Syn. *iemand een (model) uitschijter geven* (*D.H.L.* 20; Van Ginneken II, 459; *Nkr.* II, 18 Oct. p. 4). De uitdrukking is dus te vergelijken met *iemand den mantel uitvegen* (Gron. *oetstubben*), *een schrobbeering geven*, *het hoofd wasschen* (Halma), *iemand over den hekel halen*, *iemands frak uitborstelen*, *iemands leder kloppen* (Vlaand.); 17de eeuw: *iemand uitwasschen* (V. Moerk. 491); het hd. *einem einen Wischer geben*; *einen herunterputzen*; *einen (aus)bräunen*, uitschelden, en dergelijke. Zie n°. 1475 en 2033.

2308. Uitentreuren,

d.w.z. zonder ophouden, onverpoosd (tot vervelens toe); eig. buiten' zonder treuren (eertijds ook *sonder treuren*), dat is: vroolijk, waaruit zich de beteekenis opgewekt, flink, onverpoosd geleidelijk heeft ontwikkeld. Vgl. Sartorius III, 3, 21: *Ghy singht uyt den treuren*, dat hij gelijk stelt aan 'gij zingt als een lijster', dus vroolijk, zonder zorgen; De Brune, *Bank.* I, 67: De quiste-keers leeft uyt den treuren (*onbezorgd*) en heeft altijd wat goeds gedaan; Alewijn, *Beslikte Swaentje*, 54: Ik zal dan voortgaan uit den treuren (*flink, zonder dralen*); Focquenbr. 141: Vrouw Dido dampte zo lang uit den treuren (*onverpoosd*), totdat haar 't koude zweet uitbrak; *Middelb. Avant.* 137: De melk-meid zong een deuntje uit den treuren, en liet vielen zorgen; Tuinman I, 180; Harreb. III, 68 a; *Landl.* 167: We liepen uit den treure; *Het Volk*, 19 Juni 1914, p. 2 k. 3: En in verkiezingsdagen zal dat liedje wel uit ten treuren worden gezongen. Zie verder *Noord en Zuid* II, 203-214; III, 92-94.

2309. Zich niet uitkleeden voor men naar bed gaat,

d.w.z. zijn geld, zijn geheele vermogen niet weggeven of verdeelen vóór zijn dood. De meening, dat men zulks niet moet doen, wordt aangetroffen in *Sirach*, XXXIII, 20-25; vgl. verder Cats I, 498: Niemand en ontkleet sich gaern, eer hy slapen gaet; bl. 500:

Onthout dit, waerde vriend! het is een wijse raet:
Ontkleet u nimmermeer eer dat gy slapen gaet.

Het spreekwoord wil seggen, dat men niet al zijn middelen aen kinderen of vrienden moet oversetten, eer men komt te sterven. Zie verder De Brune, 147: Ontkleeden eer men slapen gaet, dat is voor-waer gheen wijzen raed; Tuinman I, 95; Harreb. I, 35; III, 69; *Kmz.* 91; *Nkr.* I, 15 Sept. p. 2: Zijn vader behoorde tot die lieden die hun rok niet uittrekken voor ze naar bed gaan; Heyermans, *Ghetto*, 19: Centen? centen? Ik klee me niet uit voor 'k naar bed ga; bl. 20: Hij wil zich niet uitkleejen voor die naar bed toe gaat en 'n ander zet-ie 't mes op de keel; Rutten, 241: Men mag zich niet uitdoen eer men slapen gaat; Tuerlinckx, 646; *Antw. Idiot.* 1289: Zijn eigen uitkleeden eer dat men gaat slapen; fr. *il ne faut pas se déshabiller avant de se coucher*; oostfri. *man sal sük nêt êrder úttrekken as man na bedde geit* (Dirksen I, 101). Voor het Nd. zie *Taalgids* V, 152.

2310. Uitlekken,

bekend worden, gezegd van geheimen. Het beeld is ontleend aan een vat, dat lekt; vgl. Winschooten, 334: *Uitlekken*, al lekkende leeg werden. Dat vat sal soo doende wel uitlekken: oneigendlijk rugbaar werden: die

saak is uitgelekt; *Terentii Afr. Comoediae sex Belgica interpretatione*, etc.; Henr. Zwaerdecroon, 1663, bl. 97: So ik iets hoor, dat waarachtig is, dat swijge ik seer wel en hou 't bij mij: maer wat vals, leugenachtig of versiert is, is dadelijk aan de klokcreep. Ik ben dan als een verstaaft (*door droogte gespleten*) vat, dat aan alle kanten doorlekt¹⁾; bl. 99: Dat syn twee leugens: het zal uitlekken; Tuinman, I, 344: *'t Is uitgelekt*, dat wil seggen, 't is bekend en openbaar geworden. De gelijkenis is genomen van een ondicht vat. Door 't uitlekken verneemt men, wat daar in besloten en verborgen was: want *het vat geeft uit 't geen het inhad*²⁾ Sewel, 818; Halma, 722; eng. *to leak out*; fri. *utleкке*.

2311. Niet (of niets) uit te staan hebben met iemand,

d.w.z. met iemand niets te vereffenen, te maken hebben; geen punten van aanraking (eig. van verschil) met iemand hebben. Het ww. *utestaen* beteekent in het Mnl. nog bestaan, nog hangende zijn, nog niet beslist of vereffend zijn; *utestaende hebben met*, met iemand een geschil hebben, overhoop liggen; mnd. *wat ût to stân(d)e hebben met*, einen (rechts)streit met jem. haben. Vgl. *Invent. v. Br. V*, 432: Zekere ghescillen uitstaende tusschen zekere coopliden; Kil. *I et wtstaende met i emanden hebben*, negotii quippiam aut controversiae cum aliquo habere; Plantijn: *Y et verstaens (I. wtstaens) met yemanden hebben, avoir quelque affaire ou different avec aucun*. Zie verder het *Mnl. Wdb.* VIII, 1065-1066; Brederoo, *Moortje*, 2355; 2822; Kantt. St. Bijbel, 2 *Chron.* 6, 26: Sijner sake, die hy met de menschen heeft uytstaende; Halma, 727: *Iets met iemand uitstaende hebben*, eenig verschil met iemand hebben; Sewel, 822; *Antw. Idiot.* 1301: *Mee iemand of iet uitstaans hebben*, er iets mee te stellen hebben, er gemeenschap, betrekking, omgang mee hebben; *Waasch Idiot.* 679: *Uitstaans hebben met iemand*, betrekking, gemeenschap hebben; *met iemand of met iets uitstaans hebben*, zich met iets te bemoeien hebben; fri. *ik haw neat mei him ut to stean*.

2312. Uitstel is geen afstel,

d.w.z. 'al stelt men iets uit, men behoeft het daarom nog niet op te geven. Vooral in toepassing op schulden, die men in te vorderen heeft, of op iets, waarmede men iemand bedreigt' (*Ndl. Wdb.* I, 1557). *Van uitstel komt afstel* of *uitstel, afstel*, wanneer men een plan telkens uitstelt, komt er ten laatste niets van. In het mnl. werd de eerste gedachte uitgedrukt door: *beiden en is geen verlaet*; in de 17de eeuw kende men *uitstel is geen quijschel*, lang borgen is geen betaaling (Winschooten, 291); eerst in de 19de eeuw heb ik de uitdr. in den tegenwoordigen vorm aangetroffen bij Harrebomée I, 11. Vgl. verder het lat. *quod differtur non aufertur* (bij Arnobius ± 450); mlat. *res que differtur, auferri sepe videtur* (Werner, 86); hd. *aufgeschoben ist nicht aufgehoben*; eng. *forbearance is no acquittance or all is not lost that is delayed*; fr. *chose différée n'est pas perdue*.

1) Zie H. Beckering Vinckers in *Tijdschr.* XXXIX, 143.

2) Mnl. *vat geeft uut dat inheeft*; *Ndl. Wdb.* VI, 1678; *Antw. Idiot.* 1318: *Het vat geeft uit dat het inheeft*, iemand met een bedorven hert vertelt ontuchtige redenen.

2313. Uitvaart, zuipvaart.

'Dat was een spreekwoord by de ouden, en ontstaan uit de quaade gewoonte dier tijden dat'er by gelegentheid der Rijksbegangenissen, op de doodmaalen overdaadig gezopen wierd, tot geen kleine kosten der sterfhuizen' (Tuinman I, 321); Harreb. II, 352 b; *Volkskunde* XIV, 135; XI, 122, alwaar wordt medegedeeld 'dat dit spreekwoord herinnert aan de oude Germaansche zielenvereering, die van een gansch stoffelijken aard was; men dacht dat de overledene, in de andere wereld, dezelfde behoeften had als hier op aarde; daarom zette men oorspronkelijk spijs en drank op grafsteden; men hield bovendien gemeenschappelijke maaltijden op de graven, at en dronk er overvloedig, zong en danste er onbedwongen in de meening dat zoo'n doodenfeest de afgestorvenen ten goede kwam'; zie nog Stellwagen, *Roomsche Woorden*, 213; Ter Gouw, *Volkvermaken*, 550; *Volkskunde* XXIII, 99-105, waar rekeningen van uitvaarten uit de 16de eeuw worden medegedeeld; XXV, 164; *Tijdschr. v.h. Kon. Aardr. Genootschap* 1923, bl. 391 vlgg.; R.J. Hirsch, *Doodenritueel in de Nederlanden vóór 1700*, bl. 120 vlgg.

2314. Uitvlakken

in de zegswijze *dat moet je niet uitvlakken*, dat moet je niet wegvegen als van onwaarde, niet geringschatten; dat is lang niet mis; dat moet je niet weggoaien; zie *Kunstl.* 6: Ga toch sitte Meries!.... hier soo op 't bed.... mò je niet uitvlakke!.... soo op de troon van moessie; *Falkl.* VI, 12: t Is niet om uit te vlakke; *Nkr.* I, 14 Juli, p. 6: Motje niet uitvlakken; V. Ginneken II, 187: Ik ben doctor Cocadorus Causa.... dat moe'je niet uitvlakken. Syn. is **uitpoetsen** in *Gron.* 133: t Zijn twee belazerde vakken; poets anders Nederlandsch ook niet uit; **afvegen** in *Twee W.B.* 106: Maar wij hebben huishouwens, wij zitten op dubbele huren asse we er op uitgaan. Dàt mot je niet afvegen.

2315. Een Uriasbrief,

d.w.z. een brief, die den overbrenger in het verderf stort; ontleend aan 2 *Sam.* 11: 14-15. De uitdr. komt bij Campen, 96 voor: *hy draecht Urias breven*; Sart. II, 7, 58: Bellerophontaeae literae¹⁾. *Urias Brieven*, locus erit proverbio, cum quis literas velut commendatitias perfert, quae contra ipsum descriptae sunt. Zie *Ndl. Wdb.* III, 1326; Zeeman, 463 en Suringar, *Erasmus* n°. XXV; fr. *une lettre d' Urie*; hd. *ein Uriasbrief*; eng. *a letter of Uriah*.

1) Vgl. Homerus, *Ilias* 6, 152 vlgg.; Otto, 54; fr. *porter des lettres de Bellérophon*. Bellerophon, zoon van den Corinthischen koning Glaucus, werd op aantigging van de vrouw van Proetus, koning van Argos, wier liefde hij versmaad had, naar diens schoonvader Jobates in Lycië gezonden met het heimelijk verzoek om hem te doden.

2316. Hoe vaart ge?²³¹⁶

Deze zegswijze, waarmede men vraagt naar iemands lichamelijken welstand, is niet ontleend aan het bedrijf van den schipper, daar varen hier nog de oudste beteekenis, n.l. die van *gaan*, bewaard heeft, die men ook aantreft in *hemelvaart*, *bedevaart*, *voortvarend*, *kruisvaarder*, *iets laten varen*, enz. *Hoe vaart ge* wil dus eigenlijk zeggen *hoe gaat ge* (hd. *wie geht's*), hoe is het met u gesteld? Sedert de middeleeuwen werd 'varen' gebruikt in dezen zin van *zich bevinden*, *het maken*, *gesteld zijn*; vgl. *Ovl. Lied. en Ged.* 317: Hoet met u vaert, nemmermeer en seght dat u God anders gheeft dan goet; *Flor.* 3109: Si begonsten spreken van den lede ende hoe si hadden gevaren sint dat si erst gesceden waren; *Melis Stoke* IV, 1427: De grave hiet scinken den wijn ende seide: drinct vander hant mijn sinte Gherden minne ende vaert wel; *Reyn.* 4634: God gheef, dat hi qualic moet varen dese valsche moordenaer fel; Kiliaen: *V a e r e n*, *valere*, *gerere*, *habere se hoc aut illo modo*; Plantijn: *W e l v a r e n*, *se porter bien*; *h o e v a e r d y*, *comment vous portez vous?*; *v a e r t w e l*, *portez bien*. Vgl. *Mnl. Wdb.* VIII, 1258; het 17de-eeuwsche *hoe vaertet*¹⁾ naast het tegenwoordige *hoe gaat het?* of met een voornaamwoord of een zelfstandig naamwoord in den 3^{den} naamval *hoe gaat het u?* waarnaast dial. (o.a. te Dordrecht) *hoe gaat* (of zelfs *ga*) *u?* Verder *hoe ben je (daarmee) gevaren?* (Sart. II, 8, 92; Winschooten, 321; Vondel, *Leeuwend.* 1267; *Waasch Idiot.* 686 b; Harreb. III, 71) en dergelijke reeds oude uitdrukkingen. Vgl. hd. *fahrwohl* (met betrekking tot iets dat men opgeeft); eng. *fare well!*

Eindnoten:

2316 Vgl. fr. *comment allez-vous?*

2317. Iemand in het (of zijn) vaarwater zitten,

d.i. iemand tegenwerken; met iemand overhoop liggen; in de 17de eeuw, volgens Winschooten, 322: *Sij sijn malkander altijd in het vaarwaater*: dat is, sij sijn malkanderen altijd hinderlijk, en leggen altijd met malkanderen oover hoop. Zie verder *Com. Vet.* 17; Hooft, *Brieven*, 5; Witsen, 494; 495: *Iemandt in 't vaerwater zijn*, oneig. jemandt in de weg en hinderlijck zijn, 't zy met woorden of anderszins, om dat wanneer het eene schip het ander volgt in zijn zog, of water, zulks hem hindere²⁾; 489 b: *Dwars in 't water*, oneigentlijk iemand in de weeg en hinderlijck zijn; Pers, 208 a; 384 a: *Iemand (dwars) in 't vaerwater liggen*; 288 b; 630 b: *(dwars) tegen iemand in 't vaerwater liggen*; 878 a: *in 't vaerwater liggen*; 21 b: *iemand uit het vaerwater krijgen*, - *helpen*; Valentijn, *Ovid.* 1, 16: Wat God voer ons soo dwars in 't vaarwater? Tuinman I, 148; 293; II, 192; Sewel, 830: Zy zyn malkander geduurig in 't vaarwater, *they always hinder one another; the cross each other continually*; Halma, 659: Hij legt altijd dwars in 't vaarwater, *il est toujours contraire aux autres, il aime à les traverser*; Joos, 110: *in iemands vaarwater zitten*, iemand onderkruipen (evenzoo

1) *Noord en Zuid* XIX, 33-34.

2) Zie de opmerking hierover van Huydecoper, *Proeve* III, 17.

Antw. Idiot. 2117); W. Buning, *Menschen zoals er meer zijn*, bl. 71: Dan dacht ik nog dikwijls terug aan hoe mijn dikke stuurman mij in het vaarwater zat, omdat hij zoo bang was, dat ik zou gaan trouwen; Kalff, *Gesch. der Ndl. Ltk.* II, 500: En de opvoeding was niet het eenige punt waar de humanisten in het vaarwater der geestelijkheid kwamen en hun den wind gingen onderscheppen; *Soldaten-Cour.* 28 April 1915, p. 4 k. 1: Maar wee u, als ge in zijn water vaart, dan is hij voor geen kleintje meer vervaard; Afrik. *in iemand se vaalwater kom*; hd. *in jemandes Fahrwasser sein*; fri. *immen yn 't farwetter sitte*; oostfr. *he kumt üm int Fahrwâter* (Eckart, 106). Vgl. ook het schertsende *iemand vaarwateriseeren*. In de 17de eeuw syn. *iem. dwars voor de boeg liggen* (zie *Ndl. Wdb.* III, 70; 3717). Vgl. n°. 525 en 526.

2318. Uit een ander vaatje tappen,

d.w.z. 'anders, dan te voren, toespreken, of doen', *uit een anderen grondtoon spelen*¹⁾; eig. iemand iets anders te drinken geven; iets anders voorzetten. Hiernaast *uit hetzelfde vaatje tappen* (in *Het Volk*, 4 April 1914, p. 9 k. 4; 25 Juni 1914, p. 5 k. 3) en *uit het oude vaatje tappen* (in *Handelsblad*, 22 April 1914 (avondbl.), p. 1 k. 1). Vgl. voor eene soortgelijke overdracht het mnl. *een ander* (iets anders) *scincken*; *enen mede blanden* (gereed maken, brouwen); *enen een bier brauwen*, - *scencken*, enz.; fri. *skerp bier taepje*, op een scherpen, vinnigen toon spreken. In de 17de eeuw komt de uitdr. o.a. voor bij Starter, *Lusthof*, 409:

Nou geef ick Lysje de sack, ick tap het nou uyt een aer vaetje.

Wangt sint ick myn parmantigh aesingt begon te steken onger de groote Moncksieurs, Kreegh ick van puyk van Meysjes niet dan al te veel keurs.

In dien tijd zeide men ook *uit het beste vaatje tappen*, iemand lief, zeer vriendelijk toespreken. Zie verder *Kluchtspel* III, 44: Ze zel uyt dat vadt al weêr tappen; Sweerts, 468; *Tijdschr.* XL, 82, 511; Langendijk, *Don Quichot* (Panth.), 26; Spaan, 85; 274; Tuinman I, 96; 115; E. Wolf-Bekker, *Brief aan Ernst*: k Vind niets aantrekkelijks voor mij in zulk een zwarte schilderij: Gij moet me nooit weêr uit dat lelijk vaatje schenken; *V. Janus* III, 59: Iemand, die vooraf weet te zeggen uit welk een vaatjen ik tappen zal; Afrik. *hy tap nou uit heeltemaal 'n ander vaatje*. Vgl. het 17de-eeuwsche *uit een ander boek praten* (Westerbaen II, 249) en het fr. *en voici d'une autre cuvée*, se dit lorsque, après avoir entendu un conte plaisant, quelqu'un en commence un autre²⁾; hd. *aus einem andern Fasz gehen*, ganz anders aussehen (Grimm III, 1359); *ein andres Fass anstechen*; *ein neues Fässchen anstechen*; *etwas in ein andres Fass schlagen*; *woll'n mal ein ander Fasz anzapfen*, beim Kartenspiel, um zu sagen: eine andere Farbe ziehen (Wander V, 1249).

2319. Een vaatje zuur bier,

d.i. eene oude ongetrouwde juffrouw; *eine Spätbirne*, zooals de Duitschers zeggen; vgl. Van Loon, 33: Ouwe dochters hier is als een kelder met zuur bier; Tuinman I, 82: *Een huis vol dochters, is een kelder vol zuur*

1) *Ndl. Wdb.* V, 1026; eng. *to sing an other tune* (liedje).

2) Le Roux de Lincy II, 194.

bier, dit wil zeggen, in die waar is geen aftrek; Harreb. I, 55 a; *Amsterdammer*, 22 Nov. 1914 (omslag), p. 3 k. 5: Bertha Jansen! die ouwe vrijster! Die feministe! Dat vat zuur bier! Verlos ons, Heer! Vgl. Breuls, 85; fr. *être brulée*; hd. *angesäuert sein*.

2319a. Mijn vader is geen bremer (of breeuwer); zie n°. 352.^{aant.}

2320. Tot zijne vaderen gaan,

d.w.z. sterven en tot zijne *voorvaderen* verzameld worden. Ontleend aan den Bijbel, *Gen. XV*, vs. 15: Ende ghy sult tot uwe vaderen gaen met vrede: ghy sult in goeden ouderdom begraven worden. Zie ook 1 *Kron. XVII*. 11; *Ndl. Wdb.* IV, 47; *Tuinman I*, 321; II, 235: *naar de oudvaderen* of *oudvaders gereisd* of *gegaan zijn*; ook *bij de oudvaders zijn* (*Asselijn, Kwakz.* 17; *Ndl. Wdb.* XI, 1569); *Halma*, 478: Hij is al naar de Oudvaderen, hij is al dood. *Il est déjà ad patres*; *Afrik. iem. is tot sy vaders vergader*; vgl. *ad patres*, dat hiervan eene vertaling is; fr. *être allé ad patres*; hd. *zu seinen Vätern versammelt werden*; eng. *to be gathered to one's fathers*. Zie n°. 1785.

2321. Voor het (lieve) vaderland weg,

d.w.z. in groote mate; in 't ruwe weg; zonder veel complimenten; in het Westvlaamsch van 't vaderland weg, buitenmate, verschrikkelijk; *De Bo*, 1235 b: *hij drinkt en hij vloekt van 't vaderland weg*; in het *Antw. Idiot.* 1309 en *Waasch Idiot.* 684 a: *iet doen veur 't vaderland*, veel moeite doen; fel werken; *Nav.* 1897, 63: *hij drinkt alsof het voor 't vaderland gaat*; in het fr. *hy sùpt mar for 't faderlân wei*, eig. maar al door op het welzijn van het vaderland? In Groningen: *veur sunt Velten* (zonder ophouden; *Molema*, 414). Vgl. *Amst.* 138: Wij menschen zegge maar zoo voor 't vaderland weg onder de brug, dat is zooveel als de bestekamer van de arme lui; *Het Volk*, 19 Maart 1914, p. 2 k. 1: Zoo heel stilletjes, voor het vaderland weg, als wist hij van den prins geen kwaad, plaatste het kamerlid de Jong in zijn Hilversumsche 'Vooruit' de propaganda-artikelen van 'Onze Vloot'. In het nd. zegt men *für Manchester weg eten*, flinken eetlust hebben, niet kieskeurig zijn.

2322. In de val loopen (of geraken),

d.w.z. bedrogen worden, zich laten beetnemen, er inloopen¹⁾, *in de strik loopen*, *in de fuycke oft piere (strik) comen* (*Stallaert I*, 431), er 'inloopen'; eig. gezegd van wild, dat in een valkuil nedertuimelt en zoo gevangen wordt, of van een muis; vgl. lat. *in foveam decidere* (*Otto*, 146); *Brederoo I*, 365 vs. 1848: Gaet veugel daar gy gaet, je loopt selfs in u val, gelijck de muys; *Halma*, 660: *Ergens in de val loopen*, *tomber dans quelque malheur*; hd. *in die Falle gehen*; fr. *donner dans le panneau*; eng. *to fall into a trap*. Zie n°. 585.

2323. Valderappes (-ie),

1) *Ndl. Wdb.* VI, 1796.

d.i. schorriemorrie, gemeen volk, gespuis; ook kwajongen, bengel; evenzoo in het hd. *Falderapes*, *Chalderapes*. De oorsprong is onzeker; sommigen meenen dat deze moet worden gezocht in het portug. *gualdrápa*,

paardekleed, slepend kleed, afhingende flarden, vod; degene, die vodden draagt. Het woord wordt aangetroffen in *Woordenschat*, 1192; *Kmz.* 152; 296: Wat 'n valderappus, zei schoonmama; *Zandstr.* 23: En van al dat falderappes hield je den Polder op die manier schoon; *Nkr.* VIII, 28 Febr. p. 2: Hoe kom jij dááaraan, falderappes? *Zevende Gebod*, 63; Jij sal d'r af of ik sal d'r af! Valderappus! Riggeltjestuig! vee!; *Handelsblad*, 5 Sept. 1914 (ochtendbl.), p. 3 k. 1: Kelly is hier de man. Men heeft zijn facie met de uitstaande ooren en den leuke-vertrokken falderappenmond, op het affiche gezet; *Sabbath*, 33: As 'k ehaam kom krieg 'k van me memme, emmes e valderappus.

2324. Veel varkens maken de spoeling dun,

d.w.z. waar veel menschen iets (bijv. een middagmaal, eene erfenis) moeten verdeelen, krijgt een ieder weinig. De uitdrukking, die sedert de 16de eeuw voorkomt, wil eig. zeggen, dat waar veel varkens zijn, de spoeling meer moet worden aangelengd en dus van minder kwaliteit is. Zie Gheurtz, 72: *Veel verckens maecken dun spuelinghe*; Sart. II, 7, 83: *Hoe meerder verckens, hoe dunner spoelingh*; Spieghel, 286; De Brune, 479; Huygens, *Korenbl.* II, 185: Daer de verckens veel zijn, daer valt de spoelingh dun; Hooft, *Brieven*, 270; Winschooten, 264: Daar veel kinderen sijn, daar smaldeeld het soo: of op zijn boers: *veel varkens maaken de spoelingh dun*; J.v.d. Veens, *Zinnebeelden* (a. 1703), bl. 254; Langh van sop maakt schralen drank en veel verckens dunne spoeling; Tuinman I, 82; Sewel, 742; Harrebomée III, 338 a. Voor het Nd. vgl. *Taalgids* V, 179; Wander IV, 452: *viel Schweine machen dünnen Trank*; *vül Swîn mâken den Drank dünn* (Eckart 476; 112; Dirksen I, 81); voor Zuid-Nederland zie Schuermans, 775 b; De Bo, 1075 b: *veel verckens maken dun spoel*; in het Antw. *Idiot.* 1336: *daar veul verckens zijn, is de spuling dun*; in het Waasch *Idiot.* 143 a: *waar veel verckens sijn, is de bras dun*; 175 a: *waar de varkens dik zijn, daar is de spoeling dun*, veel kinderen, magere keuken. Volgens Tuerlinckx, 550 zegt men in het Hagelandsch: *waar de kudde groot is, is de spoeling dun*. In het Friesch: *folle bargaen meitse tinne drank*; Gron. *veul zwienen geft dunne drank* = *veul monden moaken leege schuddels* (Molema, 371); Twente: *völle biggen maakt 'n drank dunne*.

2325. Vieze varkens worden niet vet,

d.w.z. *kieskeurige*¹⁾ varkens worden niet vet; bij overdracht: kinderen, die al te kieskeurig zijn, gedijen niet; vgl. het fri. *smoarige* of *grûzige bargaen dije best*, morsige, vuile varkens groeien het best, dat ook in fig. toepassing van kinderen gezegd wordt; Harreb. II, 360 b; V. Schothorst, 127; Gunnink, 129; V.d. Water, 55: Smerege bagge worre niet fet; *Op R. en T.* 123: 't Is hier meestal treife (zie n°. 1264), maar wat zal je doen, eten moet je toch en ik zal maar denken: vieze varkens worden niet vet. Vgl. op Goeree en Overflakkee: *Een varken sterft niet van een vuilen, maar wel van een leegen bak*²⁾; hd. *ein sauberes Ferkel wird selten fett*.

1) In de 17de eeuw is *vies* in deze beteekenis zeer gewoon; zie o.a. Huygens, *Cluysw.* 13; *Hofwijck*, 1205.

2) *N. Taalgids* XI, 307.

2326. Schreeuwen als een mager varken (of een speenvarken),

d.w.z. verschrikkelijk schreeuwen: magere dieren zijn altijd gauwer kwaad dan vette, wèl doorvoede. Vgl. de zegswijze *mager en kwaad* (van mensen). In de 17de eeuw is de uitdrukking zeer gewoon; zie *Lichte Wigger*, 5 r. End' hy schrewde as een mager vercken; 7 v. Hy schrewt als een mager verken dat de keel wort afgestooken; Coster, 10 vs. 15: Dat is een stemmetgen as een mager varcken; Brederoo II, 290, 1434: Mijn darmen kryten als mag're varckens; Spaan, 60; 157; Van Effen, *Spect.* VI, 229: Pietje kreeg bevel van zyn Moeder dat hy eens zingen zou; waarop hy aan 't schreeuwen tijde als een mager varken. Zie ook Tuinman II, 94; *Amstelv.* 13: De man zat onder de bewerking te gillen als een mager varken; *De Arbeid*, 31 Juli 1915 p. 4 k. 2: Tamminga kon als een mager speenvarken gaan schreeuwen, daar had ik maling aan; Tuerlinckx, 556; Joos, 134: *de magere varkens schreien meest; Waasch Idiot.* 585: *schreeën gelijk een verken. Syn. schreeuwen als een varken, dat gekeeld (of geringd) wordt;* zie De Bo, 1149: *tieren lijk een verken dat gekeeld wordt; Antw. Idiot.* 1093: *schreeuwen gelijk e penneverken dat in 'en hekel hangt, gelijk e mager verken;* Molema, 349 a: *schreeuwen as 'n zwien dat ringt wordt;* Limburg: *schreeuwen lijk een verken onder 't mes ('t Daghet XII, 186) of alsof men 't mes in de keel had* (bl. 143); Twente: *schreeuwen as 'n varken dat ekelt of as ne bigge de ekrampt wordt;* afrik. *hy skree soos 'n maer vark;* fri. *gûle of giere as in meagere baerch;* eng. *to cry like a stuck pig.* Vgl. n°. 1114

2327. Het varken is op een oor na gevild (of gewasschen),

d.w.z. de zaak is op eene kleinigheid na afgedaan. Vgl. *Pasquil-maecker*, 7: 't Vercken is op een oor na gevilt; Tuinman I, 373: *'t calf is op een oor na gevilt* (II, 169); fri. *it is op in ear nei fild*, de zaak is zoo goed als afgedaan; Halma, 591: *Op een oor na gedaan hebben*, 't werk haast af hebben; *V. Janus*, 3, 312; Harreb. II, 147 b; *B.B.* 145; *M.z.A.* 116: Ik geloof dat hij op een oor na gevild is (*van een doodzieke*); *De Kampioen*, 27 Maart 1914 p. 280: De voorbereiding is op een oor na gevild, zou men zoo zeggen.

2328. Wij zullen dat varken wel wasschen,

d.w.z. wij zullen die (lastige) zaak wel opknappen, in orde brengen; het wasschen van een vuil varken is zeer lastig; vandaar dat deze bewerking in overdrachtelijken zin genomen wordt voor eene moeilijke zaak verrichten. In de 16de eeuw bij Jacob Duym, *Spieghel der Reynicheyt*: Hier comense vast aen, sy sullent vercken wasschen; vgl. verder Winschooten, 99: Ik sal dat wel kalefaaten, dat is, *ik sal dat Varken wel wassen;* Coster, 36, vs. 789: En nochtans wat raet, hoe sal ick dit Varcken best wassen? Zie ook Six v. Chandelier, 415; Langendijk, *Don Quichot* (Panth. 41); Van Effen *Spect.* IV, 70; X, 77; *Besteedster*, 7; *Kluchtsp.* 3, 277; *W. Leevend* VI, 22; Halma, 767: Hij zal 't verken wasschen, *c'est lui qui fera la barbe aux autres ou qui leur damera le pion;* Tuinman I, 345; II, 162; *Amstelv.* 79: Het varkentje van Eulenburg is door mij gewasschen en daarom is de zwarte Adelaar van Duitschland aanmerkelijk witter geworden; Rutten, 252 b: *het verken is gewasschen,*

*geringd, door den neus geboord, de zaak is klaar; Tuerlinckx, 677; Antw. Idiot. 1030; 1336: het verken is geringd, de zaak is in het geheim beklonken; Molema, 555 a: hij zal hom wel potsen, hij zal dat wel klaar spelen, dat varken wel borstelen; vgl. ook het 17de-eeuwsche *iets klaren, iets kuischen*.*

2329. Lang vasten is geen brood sparen,

uitstel is geen afstel (omdat men na het vasten des te meer eet). Vgl. Campen, 69: *lange vasten is ghien broodt sparen; V.d. Venne, 240: Langh vasten is gheen Broot sparen; Tuinman II, 35; Brieven v.B. Wolff, 146: Lang vasten is by my geen broodsparen, en nu doe ik dien kerfstok eens in eenen af; Harreb. I, 97 a; Ndl. Wdb. III, 1541; fri. lang fêstjen is gjin brea sparjen; oostfri. lank fasten is gên brôd sparen; hd. Fasten (oder lange hungern) is nicht Brot sparen (Wander I, 937); fr. double jeûne, double morceau (verouderd).*

2330. In dichte vaatjes zijn,

d.i. gereed, klaar, in orde zijn, 'in kannen en kruiken zijn' (n°. 1751); eig. gezegd van ingemaakte groente. Sedert de 16de eeuw is de uitdr. bekend; vgl. Campen, 121: Het is al in dichten vaten; Pers, 655 b: Hy hoopte daer af niet te scheyden, of alles soude in dichte vaeten zijn; Harreb. II, 362 a; *Haagsche Post*, 24 Juli 1920, p. 1171, k. 3: Duitschland zal zich zelf en zijne nijverheid best weten te redden nu deze zaak eenmaal in dichte vaatjes is; 4 Dec. 1920, p. 1975, k. 1: Het nieuwe Ministerie aldaar is nu eindelijk in dichte vaatjes.

2331. Wat in het vat is, verzuurt niet,

eig. wat men heeft ingelegd in een goed vat, bederft niet, al laat men het ook lang daarin liggen; het blijft bewaard en kan later gebruikt worden; bij overdracht toegepast op niet vervulde beloften, om te kennen te geven, dat uitstel nog geen afstel is. In de 17de eeuw bij Coster, 34, vs. 739: Neen borght my dat nou, nou dat int vat is, dat suert niet; Winschooten, 325: *Dat in het vat is, dat en versuurd niet*: quod differtur non aufertur. Zie verder Sewel, 825: Dat in 't vat is verzuurt niet ('t is uitgesteld maar niet vergeeten), *long delay is no acquittance*; Tuinman I, 308; *C. Wildsch. V*, 101: Nu dat in 't vat is zuurt niet; Harreb. II, 361 b; 512 b: Wat in 't zout ligt, zuurt niet; *Nest*, 65: Uitstel is geen afstel; borgen is geen kwijtschelden; wat in 't vat ligt dat en zuurt niet; *De Arbeid*, 25 Maart 1914, p. 3 k. 4: Wat in een goed vat zit, verzuurt niet; oostfri. *wat in 'n god fat sitt, dat sûrd net*; Eckart, 108: *wat in 'n gôd Fatt is, sûert nich*; vgl. het 17de-eeuwsche *iets in 't vat hebben*¹⁾, iets te goed hebben, iets in 't vet hebben, iets te vereffenen hebben. In Groningen en in Duitse dialecten is deze zegswijze nog bekend; zie Molema, 441; Harreb. II, 362; Ten Doornk. *Koolm. I*, 427 a: *hê hed nog wat in 't fat*; Grimm III, 1360 en vgl. het fri.: *hwet yn 't fet hâlde*, wat in petto houden. Zie **iets in 't vet hebben**.

2332. (Geen) vat hebben (of krijgen) op,

d.w.z. (niet) te pakken kunnen krijgen; (geen) invloed hebben op. Vat beteekent hier plaats of gelegenheid om iemand of iets aan te vatten,

1) Hooft, *Brieven*, 135; 184.

in welken zin het voorkomt in *Rein.* II, 6807: Doe wart hem (*den vos*) al dat lijf so glat, men conder nerghent aen hebben vat, want hi was vet ende wel ghevoet; zie verder Witsen, 387; Vondel, *Virg.* II, 258: De vlam vont vatten aen den wachttore; Tuinman I, 43: Die de gelegendheid van vooren niet aangrijpt, heeft daar aan van achteren geen vat; *Spect.* III, 119: Haar al te manlyke verdienste heeft geen vat op onze tederheid; IX, 179: Een bekrompe gemoed, op 't welk edele gevoelens geen vat kunnen hebben; Sewel, 835: Vat op iets krygen, *to get hold of a thing*; men heeft 'er geen vat aan, *one cannot lay hold on't, or lay claim to it*, Halma, 663: Gij hebt geen vat aan mij, gij kont van mij niets eischen; *Dievenp.* 103: Omdat ze met veel omslag en overleg werkten, kon je slecht vat op ze krijgen; *Mgdh.* 29: Ze hebbe geen vat op ons, wij zijn ze te slim af; *Gron.* 95: De leeraar krijgt dan ook geen vat op hem; *Nkr.* IX, 30 Jan. ij. 4; Molema, 419: *nijt te vat kennen komen*, geen vat kunnen krijgen, geene gelegenheid vinden om met iets te beginnen; fri. *fet op immen ha*; afrik. *op iemand vat kry*. Hiernaast ook *iemand vat geven*, gelegenheid geven om te pakken te krijgen, te kunnen beginnen; eng. *to give a handle to*. P.C. Hooft bezigt de uitdr. *vat missen aan*, geen deel hebben aan (*Ged.* I, 222, vs. 108: Hier is t hem grooter spijt vat te missen aan den strijdt); syn. *hoek hebben aan iets* (in *Brieven* I, 335), vat hebben aan.

2333. Een zwak vat,

d.w.z. een mensch, inzonderheid eene vrouw. Volgens den Bijbel zijn menschen gelijk aan vaatwerken, aan stukken huisraad in den tempel Gods: het zijn gouden, zilveren en aarden vaten, zooals in 2 *Tim.* 2:20 staat. De vrouw wordt in 1 *Petr.* 3, 7 in vergelijking met haren man 'het zwakste vat' genoemd (*Zeeman*, 474). In het Mnl. komt 'vat' zeer dikwijls voor in den zin van lichaam van den mensch, vooral als bewaarplaats der ziel, meermalen ook in dien van mensch in 't algemeen, in het bijzonder, verbonden met een bijv. nw., van Jezus en Maria (*Mnl. Wdb.* VIII, 1313). Vgl. verder uitdrukkingen als *een bedorven vat*, een slecht, bedorven mensch; *geen heilig vat zijn*, een niet bijzonder zedelijk mensch zijn; zie verder Anna Bijns, bl. 319: Besidt u vaetken in eeren, niet in schanden; ghij zijt tempelen Gods; bl. 37: Wy sijn crancke vaten; Winschooten, 306: *de vrouwlui sijn swakke vaatjes*; Tuinman I, 62: Wy zijn altemaal zwakke vaatjes; Harreb. II, 361: De vrouwen zijn zwakke vaten, daarom leg ik er een' band om, zei de kuiper, en hij roste zijne vrouw; Molema, 572; fri. *in swak fet*, iemand met een zwak lichaam; *Antw. Idiot.* 1318: *en heilig vat met verdoemde reepen*, een schijnheilige; De Bo, 1145: *een heilige test met eene verdoemde oore*. Ook in het fr., hd. en eng. komen in bijbeltaal *vase* (of *vaisseau*), *gefäß* en *vessel* in den zin van 'mensch' voor. Zie n°. 2223.

2334. Holle vaten klinken het meest,

d.w.z. menschen, die weinig weten, hebben het grootste woord; hd. *je leerer der Kopf desto lauter das Maul*. Bij Campen, 28 vinden wij deze gedachte uitgedrukt met de woorden: *de vaten die der vol syn, en geven ghienen clanck van sich, mer die ledighe vaten clincken seer*. Vgl. ook bij Spieghele, 279: Lege vaten geven 't meeste geluid; J. Zoet, 5: Leege vaten klinken 't meest; De Brune, *Bank.* I, 452: De vaten klincken meest, die 't minste nat in hebben; Brederoo I, 191, vs. 2787. Bij andere

schrijvers leest men in plaats van het wkw. klinken *bommen* of *brommen*, o.a. De Brune, *Bank*. II, 235; Cats I, 469: 't Zijn ledige vaten, die meest bommen; bl. 521:

Veel roemen meldt een dommen geest:
Een ydel vat bomt allermeest.

Zoo ook bij Tuinman I, 116; doch bij Van Effen, *Spect.* IV, 228: Wyl deze holle vaten op het minste aanroeren brommen, als of zy de gansche waereld verdoven wilden. Elders vinden we voor dit wkw. *geluid geven* of - *slaan*; zie Harrebomée I, 225 *b*; III, 191 *b*; *Taalgids* VIII, 110; Afrik. *leë vate maak die meeste geraas (lawaaï)*, en *Ndl. Wdb.* III, 336, alwaar gewezen wordt op het omgekeerde: *volle vaten bommen niet*; hd. *volle Tonnen klingen nicht*. Vgl. fr. *les tonneaux vides sont ceux qui font le plus de bruit*; hd. *leere Tonnen geben grossen Schall*; *leere Fässer klingen hohl*; eng. *empty vessels sound most*; zwed. *toma tunnor bullra mest*; ital. *vaso vuoto suona meglio*; mlat. *vasa inania multum strepunt* (Wander IV, 1295); fri.: *it lege fet raest meast*; Joos, 185: *leege vaten klinken best, ijdele tonnen rollen hardt*.

2334a. Vechten tegen de Bierkaai; zie n°. 228.^{aant.}

2335. Vee van Laban.

Met het schimpwoord *vee van Laban* of *tuig van Laban* bedoelt men een troep deugnieten. Volgens Laurillard, 12 kan de uitdr. op deze wijze verklaard worden 'dat men deugnieten of lieden van een gemeen karakter heeft willen voorstellen als van Labans geslacht, - immers, Laban staat in de Bijbelsche historie in een zeer ongunstig licht¹⁾ - en dat men, om de spreekwijze nog wat harder en scherper te maken, in plaats van een *geslacht van Laban*, is gaan zeggen: *vee van Laban* of *tuig van Laban*'. Vgl. ook Zeeman 339; Harreb. II, LXXV: *Het is vee van Laban*, dat wil zeggen, het is kanalje. Het spreekwoord ziet op Labans handelingen met zijn schoonzoon Jacob. Eerder zou ik denken dat de uitdr. *Het is vee* verlengd is met *van Laban* om er een bijbelsch tintje aan te geven (zie *Euphonia* II, n°. 34²⁾). Zie verder *Jong.* 236: Niet dringen, vee van Laban, anders blijf jelui d'r buiten; *Nest.* 43: *Tuig van Laban*, beroerde kwajongens; bl. 104: 't Is tuig van Laban.

2336. Vee (of tuig) van de richel,

d.w.z. kanaille, vee van Laban, een troep deugnieten, gespuis. Onder de richel moet men hier verstaan 'een smal bankje in den engelenbak van den vroegeren Amsterdamschen schouwburg achter tegen den schuinen want van de kap aangebracht. Men kon daar zoowat zitten, maar niets zien van 't geen op het tooneel gebeurde; daarom moesten zij, die daar plaats hadden, gedurende de voorstelling staan, of leunen op de ruggen van de menschen, vóór hen. Naar dat publiek wordt thans nog het minste soort menschen "t vee van de richel' genoemd (V. Maurik, *Jong.* 149, noot). Vgl. Harrebomée II, 220: *Het is volk van de richel*;

1) Zie *Gen.* XXIX, vs. 25; XXXI vs. 7 en 38-42.

2) Vgl. Halma, 664; *Vee*, Janhagel, *canaille*.

Amst. 109: Op zij, vee van de richel! eerst mot de ouderdom er in!; *Jong.* 153: Pas op, vee van de richel! of ik haal jelui één voor één over de bank!; *Zevende Gebod*, 63: Jij sal d'r af of ik sal d'r af! Valderappus! Riggeltjestuig! vee!¹⁾

2337. Een veeg (of een lik) uit de pan krijgen,

d.w.z. zijn deel krijgen van iets; eene afstraffing krijgen; een verwijt of een schimpscheut krijgen; eig. zijn portie van het eten, het lekkers krijgen en vandaar in fig. zin (zie n°. 2221). Vgl. Winschooten, 90: Als het in de Kajuit reegend, soo drupt het in de Hut; dat moet oneigendlijk verstaan worden, beteekenende soo veel, als meede een streek uit de Pan krijgen; bl. 299: *Hij kreeg een streek*, of, *hij kreeg een veeg, uit de pan*: het welk oneigendlijk genoomen, soo veel beteekend: als hij had' er meede sijn voordeel van: maar spitsgewijs genoomen, hij kreeg mee' een duuw, of bokking; Brederoo II, 156: Ick stont van veers en keeck het an en dan kreegh ick altemets oock een streeck uyt de pan (*iets van het lekkers*); Tuinman I, 103; II, 54: *Hy krygt ook een vaag uit de pan, of een brok*, hij krijgt ook wat mee; Halma, 664: *Hij kreeg ook eenen veeg uit de pan*, hij kreeg ook iets tot zijn deel; Sewel, 536; in 't fri. *in feech*, een verwijt, berisping; oostfri. *'n slik oet de pan krieggen*; *De Arbeid*, 23 Mei 1914, p. 1 k. 4: Nu ja, hij mag eens nu en dan een correspondent van een bourgeoisblad een veeg uit de pan geven; *Het Volk*, 23 Mei 1914 p. 9 k. 2: Toen een der sprekers den klerikalen eenige vegen uit de pan gaf; *Handelsblad*, 2 April 1914 (avondbl.) p. 1 k. 2: Daar kreeg het Gemeentebestuur een veeg uit de pan; 3 Maart 1914 (avondbl.) p. 5 k. 2: De gewezen cavalerie-generaal, die gezegd heeft dat men nu genoeg had van woorden eneindelijk weer eens daden wenschte te zien, moest van een lid van den Rijksdag hiervoor een veeg uit de pan krijgen; 10 Febr. 1915 (avondbl.), p. 1 k. 4: De haat in Duitschland jegens de Britten is thans zoo fel, dat men er hier (*te Berlijn*) letterlijk naar snakt hun een veeg uit de pan te geven; *Nw. School* VII, 143: Die allemaal kregen een veeg, een van hem Herm. J. Jacobs, een veeg uit de reuzepan vol Multatuliaansche scherpzinnigheid en sarcasme; *De Arbeid*, 6 Febr. 1915 p. 2 k. 2: Hier krijgt de regeering een veeg uit de pan, omdat zij de spanning heeft verhoogd; *Groot-Nederland*, Oct. 1914 bl. 413: As je nog een woord zeit, zal 'k je gedorie 'n lik uit de pan ...; *Ndl. Wdb.* VIII, 2393; XII, 261.

2338. Die in het veen zit, ziet op geen turfje,

of ook *'t komt op een turfje niet aan, als men in 't veen is*, d.w.z. die overvloed heeft, kan wel iets missen; de winnende hand is mild. In de 16de eeuw bij Servilius, 236: *ten steect op eenen torf niet, als men in het venne is*; Sart. III, 4, 15: *tsteckt niet op een turf, als men int veen is*, cui rei cuiuspiam largior adest copia, ea profusius utitur; Smetius, 154; 246; De Brune, 142:

't En steect niet op een turf ghewis,
Alst kermis in de venen is.

1) In het *Ndl. Wdb.* XIII, 25 wordt gedacht aan richel, dikke plank in een koestal, waarop het vee met de achterpooten staat (Boekenoogen, 826); dus *vee van de richel*, vee uit den stal, stalvee; vgl. ook *Nav.* IV, 284.

Zie verder Tuinman I, 167; Sewel, 802; Harreb. II, 348 *b* en Suringar, *Erasmus*, CCL; in het fri.: *it komt yn 't fean op gjin turf oan*; vgl. het lat. *pipere qui abundat oleribus miscet piper* (Harreb. II, 171 *a*); gri. οἶος, ἔχει πολὺν ἐλάδιον, βάνει καὶ εἰς τὰ λάχανα; hd. *wer im Rohre sitzt hat gut Pfeifen schneiden*.

2339. Geen veer van den mond kunnen blazen,

d.w.z. zeer zwak zijn, uitgeput zijn, geen kracht meer bezitten om ook maar een veer van den mond te blazen; ook in fig. zin. Eene uitdr. die volgens Dr. A. Beets, *Noord en Zuid XXI*, 478 kan ontleend zijn aan de rechtspraak uit den tijd, dat men in sommige streken bij een ter dood geslagen of gestoken persoon trachtte uit te maken of hij nog leefde, door te probeeren of men op zijn mond nog eene 'pluim' of veder kon zien 'wagen', d.i. bewegen. Zoo leest men in de *Statuten van Maastricht*, dagteekenende van het jaar 1380: *De den anderen quetst, dat her ter erden velt, of dat he sich te bedde legt, wie men denen halten ende vangen sal*. I. Enden eirsten, want eyne vriheit is inder stadt van Luitken ende inden anderen gueden steden des bisdoms van Luitken ende der graefscap van Loen, dat eyn porter den anderen dar neder slaen of steken mach, ter doet toe wondt, ende bi den gequetsden mach bliven staen, of opder straeten ghaen onghvangen ende onbesoirt van den here of van yemanne als van des gericht's wegghen, die wile ende also lange als der gequetsde dat leven in heet (*heeft*) ende also vele adoms, datmen op synen mont eyne plume magh sien wagh en¹⁾. In de 17de eeuw vinden we de uitdr. meermalen o.a. bij Hooft, *Brieven*, 169 en 358; *Ned. Hist.* 346; *Kluchtspel III*, 74; Paffenrode, 158; Poirters, *Mask.* 265: Ghelijck men iemandt, die langh in sijn uystersten heeft ghelegghen, soo dat men twijffelt of daer noch aessem in is, een pluymken op den mondt leet, om te sien of het wegh gheblasen sal worden, welck een seker teecken is, dat daer noch gheest in den siecken is; enz. Uit deze plaats blijkt, dat men dit middel ook toepaste buiten de rechtspraak, waaraan de uitdrukking dus niet behoefte ontleend te zijn. Het kan een zeer oud middel geweest zijn om te zien of iemand nog leefde, waarvan men in de rechtspraak gebruik maakte. Zie verder nog Tuinman I, 317 en 353; *V. Janus*, 51; Harreb. II, 98 *b*; Boekenoogen, 71; *Ndl. Wdb.* II, 2808; *Volkskunde XVI*, 148; *De Arbeid*, 13 Febr. 1915, p. 2 k. 2: 'Het Volk' kan nu langzamerhand een veer van den mond blazen, nu 't het blad werd van Jan Publiek; vgl. Harreb. II, 391: *Als hij maar een vlieg van zich af kan blazen*; I, 206 *b*: *Hij kan geene veêr van zijn gat blazen*²⁾.

2340. Ergens een veer laten,

d.w.z. verlies lijden; besproken, belasterd worden; eig. gezegd van een vogel, die in een gevecht een veer verliest; bij overdracht toegepast op personen, die iets van het hunne moeten inboeten; bep. schade lijden aan hun goeden naam. Zie mhd. *ein feder lassen*, einbusse erleiden; Sart. III, 2, 52: *Ghy sulter van u veeren moeten laten*, in hominem alieni rapacem ac violentem. Hier heeft dus de uitdr. de bet. van: gij zult er

1) Zie Crahay, *Coutumes de la ville de Maestricht* (Bruxelles, 1876), bl. 42 *a*.

2) In 't fri. beteekent *hja kinne my gjin fear fen 't gat blaze*, zij kunnen mij niets doen, ik ben buiten schot.

bestolen worden, gij zult iets van het uwe (nl. geld) moeten missen, schade lijden; vgl. in dezen zin Campen, 111: *hy hefter al een stertveere gelaten*; Sart. IV, 27: *hem is een steert-veer getrocken*; Hooft, *Brieven*, 199; *Ned. Hist.* 240: Zoo de Landtzaat naa de geringste vordering taalde, hy moest onder hunnen (*der Spanjaarden*) arm deur, en daar eerst van zyn' veëren laten; Tuinman I, 24; Sewel, 837: *Hy heeft 'er van zyn veeren gelaaten*, hy heeft 'er schade geleeden; *Handelsblad*, 28 Juli 1915 p. 4 k. 4: De uitslag der herstemming toont dat de vrijzinnigen vrij wat veeren in dezen strijd hebben gelaten. Dat zij al vroeg ook toegepast werd op iemands goeden naam blijkt uit Campen, 118: *Daer en can niet een voegel verby vliegen oft ghy moeten der een veer afhebben*; Van Moerk. 330; De Brune, *Bank.* I, 376: Niemand zoo scheut-vry, of hy moet by hun, of dye of vleugel, of ten minsten, van zijn veren laten; J.v.d. Veen, *Zinnebeelden*, 14: Gij spotters die verwaant van yeder-een een veer trekt, weet, dat men achter rugh met u noch tienmaal meer gekt; Paffenrode, 85:

Daer halense dan de goe luy over, en spreken van idereen quaed;
Ja, daer is haest in de heele stad niet een die der niet een veer en laet.

Sewel, 837: Al wien zy zien, moet by hun een veer laten (zy zien niemand of zy spreken 'er van), *no body can pass them unmolested*. De zegswijze is dus te vergelijken met De Brune, *Bank.* I, 3: *dye of vleughel laten*; het Neder-Betuwsche '*ne vlarrek laote*¹⁾'; het Zuidnederlandsche *van zijne pluimen laten*²⁾; *haar (moeten) laten* (hd. *Haare lassen*), iets van het zijne moeten inboeten, het kind van de rekening worden, maar ook gebruikt 'met betrekking tot de schade die aan iemands goeden naam door kwaadsprekende tongen berokkend wordt'; *Ndl. Wdb.* V, 1401; 1411; *Handelsblad*, 28 Januari 1915 (ochtendbl.) p. 2 k. 5: In de revue 'Verboden Toegang' moet de Haagsche Raad weer verscheiden veeren laten; *Nw. School*, V, 342: De hooge oomes, die boekjes leuteren, zullen veeren moeten laten; *De Vrijheid*, 28 Mei 1924, 3de bl. k. 2: Ook de sociaal-democraten echter hadden veeren moeten laten (*bij de verkiezingen*); *Amsterdammer*, 18 Aug. 1923, p. 1 k. 4: Onwaarschijnlijk klinkt het niet, dat de ambtenaren weer het kind van de rekening zullen worden. Onder Minister De Geer hebben ze al een veer moeten laten: de pensioensbijdrage; minister Colijn zal ze nog wat kaler willen plukken. Van lichamelijke schade is sprake in *Handelsblad* 25 Sept. 1915 p. 1 k. 5 (avondbl.): Nu terug, eindelijk terug (gewonde krijgsgevangenen) - Donnerwetter ze hadden een veer moeten laten in het vreemde land. Maar de dokters zouden wel helpen met kunstarmen en -beenen. In het fri. *in fear litte*; hd. *Federn lassen*, schade lijden; ook *Wolle lassen* (Schrader, 438); fr. *laisser des plumes; tirer une plume de l'aile à qqn; tirer à qqn pied ou aile* (Hatzf. 2153). Zie n°. 2344.

2341. Pronken met een ander(mans) (of geleende) veeren,

d.w.z. mooi zijn met de kleedingstukken of sieraden van een ander; met het werk van een ander eer of roem verwerven; lat. *alienis se coloribus adornare* (Otto, 15). De zegswijze is ontleend aan de Aesopische fabel van de kraai (*Phaedrus*, 1, 3), die zich sierde met de veeren van den pauw (Vondel, *War. d. Dieren*, 48). Zie Hooft, *Brieven*, 509: Op de rest

1) *Onze Volkstaal* II, 112.

2) Schuermans, *Bijv.* 246 b; *Waasch Idiot.* 527 b; *Antw. Idiot.* 981; 1972.

verstaa ik my eeven weinig met d'onervaarendsten in de titsigheeden van 't Hof; ende is derhalven benoodigt, met oneige pluimen te pronken; Sewel, 654: *M e t e e n a n d e r s v e e r e n p r o n k e n , t o s t r u t w i t h a n o t h e r s f e a t h e r s*. Vgl. ook Tuinman I, 4; II, 8; *Handelsblad*, 15 Maart 1914 (ochtendbl.) p. 6 k. 3: Haast alle vogels prijken met geleende veeren op muzikaal gebied en de spreekw. is de knapste notendief van allen; afrik. *hy pronk met anderman se vere*; Wander I, 954: *sich mit fremden Federn schmücken*; fr. *c'est le geai paré des plumes du paon, il se fait honneur de ce qui n'est pas à lui* (Hatzfeld, 1759 b); eng. *to adorn oneself with borrowed plumes*; fri. *mei in oarmâns fearren pronkje*.

2341a. Vegen; zie n°. 2136.^{aant.}

2342. Iemand in de veiling nemen (of zetten),

d.i. iemand in het ootje nemen; eene dial. uitdrukking, die o.a. te Amsterdam en in Friesland bekend is; vgl. *Fri. Wdb.* I, 332 b: *immen yn 'e feiling nimme*; Köster Henke, 71: *In de veiling zetten*, in de maling nemen; *Nkr.* II, 18 Oct. p. 4: Daarop werd uw hoofdopzichter zoo kwaad als 'n razende stier, beweerde dat ik hem in de veiling nam; *Nkr.* V, 17 Juni p. 6: Er zitten socialisten in den Raad van Zaandam, en het was weer één van hen, die Elias (den burgemeester) in de veiling nam; *A. Jodenh.* 15: As heb ik gedoch, ze neme me in de veiling, allemaal stoesj (*gekheid*); bl. 47: Dan nam de keizer an Mendelshon in de maling, en dan nam Mendelsohn weer 's an keizer in de veiling. Kan de eig. beteekenis zijn *iemand verkoopen (waar hij zelf bij staat)?* Vgl. eng. *to sell a p*, iemand beetnemen; *Sart.* III, 1, 54: *Ghy wort verkocht daer ghy by staet*, quadrabit ubi quis praesens, videns, audiensque tamen deluditor; Halma, 313: *Men zou hem wel verkoopen en leveren*, hij is heel onnozel; Marin: Hy zou den ander leveren en verkoopen konnen, *il est trop fin, trop rusé pour l'autre*; fri. *men kin him forkeapje en ôfleverje dêr 't er by is*, hij is een sul.

2343. Veine hebben,

d.w.z. geluk hebben (o.a. *Zandstr.* 49), fr. *avoir de la veine, être en veine*. Het fr. *veine*, lat. *vena*, beteekent in de eerste plaats *ader, bloedader* en bij overdracht *bron, dichtader, inspiratie*; fr. *être ou se sentir en veine*, se sentir inspiré; bij overdracht *être en veine de bonheur*, en door ellips *être en veine*, avoir la bonne chance (Hatzfeld, 2224). Het tegenovergestelde is *déveine hebben* (o.a. *Dukro*, 119); *Handelsbl.* 12 Aug. 1924 (O), p. 8 k. 3); fr. *avoir de la déveine* naast *être en déveine*, pech hebben.

2344. Iemand het vel over de ooren halen,

d.i. iemand afzetten, uitzuigen, uitkleeden, *in 't hemd zetten* (Hooft, *Ned. Hist.* 233); mnl. *enen villen*¹⁾, *sceren, plumen, plucken* (fr. *plumer qqn*); in Zuid-Nederland: *iemand afpluimen, vladen* (mnl. *vlaen* of *blecken*); Hooft, *Ged.* II, 311: *iemand 't vel*

1) Vgl. *Men moet een schaap scheren maar niet villen*; fr. *bon berger tond ses brébis et ne les écorche pas, il est maladroit d'exiger trop des gens qu'on fait payer, d'épuiser leurs ressources*; eene gedachte, die in de middeleeuwen reeds vrij gewoon is (zie Maerlant, *Stroph. Ged.*³, bl. 198) en aan het lat. is ontleend: *boni pastoris est tondere pecus non deglubere* (Suet. *Tib.* 32).

afstropen; Focquenb. *Zeegenzang*, in t jaar 1666, vs. 32: Vermits hy stracks den
blijen onderdaen

met last, op last het vel socht af te stroopen; Tuinman I, 49: *Ymand de huid over de ooren trekken*, hem onbarmhartig havenen; zoo bij Van Eijk II, 40 in den zin van *iemand geheel uitkleeden*, waarvoor aan de Zaan ook gezegd wordt *iemand 'et haar uit zijn kale kruin trekken* (Boekenooogen, 278); ook in de 17de eeuw *iemand de huid over het hoofd halen*¹⁾. Vgl. Schuermans, 777 b: *iemand het vel afhaken of afstroopen*, hem arm maken, hem alles afhaken; *Antw. Idiot.* 1208: *stroopen*, te veel doen betalen; het lat. (Plautus, *Epid.* I, 1, 63): *detegitur corium de tergo meo*; fr. *écorcher qqn*; hd. *einem die Haut, das Fell über die Ohre ziehen; einen schinden*; eng. *to strip a p.'s skin over his ears; to rob anyone of his very skin; to skin*, afzetten, dat herinnert aan het 17de-eeuwsche *schennen* en *aanschennen*²⁾; in het fri. *immen it fel oer de nekke helje* of *strûpe*; Twente: *eeenen 't vel over de oaren stroopen* of *'t blood onder de nâgel hen zoegen*.

2345. Uit zijn vel springen,

d.i. *barsten*, hetzij van vrees, van woede of angst; thans alleen bij overdrijving gezegd van iemand, die woedend is, zich *dik* maakt en buiten zich zelf raakt; vgl. mnl. (van *torne*) *spliten*; ndl. *barsten van spijt* en het lat. (*invidia*) *rumpi; gaudimonio, felicitate dissilire*³⁾. De uitdrukking dagteekent bij ons uit de 16de eeuw; ze komt voor in het *Sacr. v.d. Nyeuwerv.* 12: *lc springhe van vare (angst) uut den velle*. Verder bij Hoofft, *Ged.* II, 335: *Om ien hayr soud' ick wel uyt mijn vel springhen van spijt*; in de *Gew. Weeuw.* II, 24: *Ik seg je, dat ik uit mijn vel meenden te springen van boosheid; Hofwijck*, 552 (van vreugde); Spaan, 52; 90; Focquenb. *Singh-Sangh* I, 3: *Mijn hartje brandt op koolen en springht mijn vel schier uyt*; Tuinman I, 312; Langendijk II, 206; Harreb. I, 80 b; *Antw. Idiot.* 1322; *Waasch Idiot.* 620; 688 b; Schuermans, 777 b: *Uit zijn vel springen van kwaadheid; iemand uit zijn vel doen springen*; in het fri. *ût syn fel barste*, van trotschheid; *ût syn fel springe fen liikens* (boosheid), *fen blydskip*. Te vergelijken is Despars, 3, 35: *Hij meende uyt zijn schoens te springhene van quaetheden* (vgl. De Bo, 998: *Uit zijne schoen springen van verschot (schrik)*, van blijdschap of van gramschap); Paffenrode, 110: *Ik spring schier uyt mynen draeghband dat ik sulke dingen vanje hoor*; bl. 202: *'t Is om door 't garen te springen* (Sewel, 230); Winschooten, 229: *zijn reuzel(s) scheuren*; Coster, 356, vs. 1635: *Ja wel, ick scheur mijn reusel en maacker een huyck van*; Harreb. I, 338 b; *Brieven v.B. Wolff*, 333; Sewel, 673: *Ik meende myn reuzel te scheuren, ik meende van spyt te barsten, I thought to burst with spite*. Ook in andere talen kent men de uitdr. zooals blijkt uit het ofr. *issir de sa pel*⁴⁾; fr. *ne pas tenir (ou crever) dans sa peau*; hd. *aus der Haut fahren* oder *springen*; eng. *to jump (or fly) out of one's skin* (ook van vreugde). Zie n°. 428.

1) *Ndl. Wdb.* VI, 1213.

2) *Feestbundel aan M de Vries*, 125 vlgg.; *Mnl. Wdb.* VII, 561.

3) Otto, 303; *Journal*, 369

4) Zie Verdam in de *Handelingen en Mededeelingen van de Maatschappij der Ndl. Ltk.* te Leiden, 1897/98, bl. 47, waar onze uitdrukking wordt beschouwd als een spoor van vroeger volksgeloof en als herinnering 'aan den grijzen voortijd, toen onze voorvaderen nog het lichaam beschouwden als een gewaad, een bekleedsel der ziel, hetwelk zij onder bepaalde omstandigheden ook kon verlaten, het vermogen dus om eene andere gedaante aan te nemen.'

2346. Het veld behouden,

d.i. meester blijven; eig. gezegd van eene legermacht, die zich staande houdt, zich niet uit het slagveld laat slaan en meester blijft van het terrein; vgl. Pers, 678 a en de 18de-eeuwsche uitdr. *zijn grond bewaren*¹⁾. Reeds in het mnl. *dat velt behouden*; ook in de 16de en 17de eeuw zeer gewoon. Zie R. Visscher, *'t Lof van Rhetorica*, vs. 48; Idinau, 16; Hooft, *Ged.* I, 131; *Ned. Hist.* 111; Vondel, *Jeptha*, 157; *Gijsbr. v. Aemst.* 241; Tuinman I, 242; *C. Wildsch.* IV, 23; Sewel, 839: *Het veld behouden*, *to win or keep the field, to remain master of the field, to get the day*; *Ndl. Wdb.* II, 1519; *Waasch Idiot.* 688 b: *hij zal 't veld niet houden*, zal ziek worden, zal sterven. Ook was in de 17de eeuw bekend *het veld houden*, dat wordt aangetroffen bij Huygens, *Hofwijck*, vs. 413 in den zin van meester zijn. In het hd. *das Feld behalten* oder *behaupten*; eng. *to hold (or to keep) the field; to keep one's ground*; fri. *it fjild bihâlde*.

2347. Het veld ruimen,

d.i. vluchten, heengaan; eig. gezegd van eene legermacht, die het slagveld ontruimt, die wijkt; mnl. *dat velt* (of *die plaetse, dat parc, dat scap*) *rumen* of *lochenen* (16de eeuw). Voor de 17de eeuw vergelijk men Pers, 748 a (in de eig. bet.) en Vondel, *Maeghden*, 619; *Salmoneus*, 292:

Men ruimt, met eenen voet of twee te rugh te treên,
Het velt niet, maer verliest wat velts om 't velt te winnen.

Zie verder *De Telegraaf*, 5 Januari 1915 (avondbl.), p. 5 k. 2: Is het beter dat anderen den bal opgooien - allright. Ik ben direct bereid het veld te ruimen; Harreb. II, 367 b: iemand het veld ruimen of laten. Iemand het slagveld alleen laten (zie *V. Avant.* I, 222); *Ndl. Wdb.* XIII, 1715; hd. *das Feld räumen*; eng. *to give ground*; fri. *it fjild romje*.

2348. Veld winnen,

d.i. vooruitkomen, zich uitbreiden, thans vooral gezegd van meeningen en denkbeelden; ook gaandeweg met zijn voornemens of pogingen bij iemand slagen, in welken zin ook *grond winnen op iemand* voorkomt²⁾; eig. gezegd van eene legermacht, die den vijand achteruit jaagt en voortrukt; fr. *gagner du terrain*; eng. *to gain ground*; hd. *Boden gewinnen*. De uitdr. is sedert de 17de eeuw vrij gewoon; zie o.a. Vondel, *Salmoneus* 293; *Gijsbr. v. Aemstel*, vs. 1218; *Aenleidinge*: Wie dit maghtigh is, en daer den slagh van heeft, kan veel velts winnen, en zal altijd binnen de palen der voeghlijckheit blijven; *Palamedes*, 429; *Jeptha*, 253:

Het roode meer schuimt bruizende over 't velt
En wint 'er velt door 't openen der aderen,
Die roockende in een' boezem hier vergaderen.

Tuinman I, 242; *W. Leevend* III, 328: *veld winnen op*; *V. Janus* III, 2; Harreb. II, 367 b; Afrik. *veld win*.

1) *Ndl. Wdb.* V, 956.

2) *Ndl. Wdb.* V, 956.

2349. Uit het veld geslagen,

eig. gezegd van den vijand, die het slagveld heeft moeten ruimen¹⁾; bij overdracht van iemand, die geheel van zijn stuk is, onthutst, beschaamd is, *zich van zijn veld vindt*, zoals Hooft zegt. Vgl. Pers, 666 *b*: De nijd hem (Bossu) berispte, dat hy gelegentheit hadde gehad, om Don Johan geheel uyt en velde te slaen; *Spect.* IX, 191: Dus word ik door een Bato uit het veld geslaagen, eer ik my eens ten stryde heb aangegord; *Br. v. Abr. Bl.* I, 119: Wel, je bent een schoone held, zei ik; ben je zo uit het veld geslagen, om dat ik myn pligt omtrent je doe?; ook bl. 193; *C. Wildsch.* II, 286: Door een enkel gezegde dus uit het veld geslagen te worden! - loop, gij zijt een vod van een vent. Zie verder Harreb. I, 367 *b*; *Kippev.* I, 205; II, 284: Sedert laat ik me door niemand meer uit het veld slaan; Molema, 257: *oet 't mat sloagen wezen*, verslagen, verbluft, uit het veld geslagen zijn; in het fri. *út it fjild slein*, onthutst, verslagen; afrik. *hy is nou heeltemaal uit die veld geslaan*.

2349a. Ver van je goed, dicht bij je schade; zie n°. 1685. ^{aant.}**2349b. Verandering van spijs doet eten; zie n°. 2126.** ^{aant.}**2350. Iets verbloemen,**

d.i. bedekken, bewimpelen; eig. met bloemen bedekken, overbloemen; iets een mooi aanzien geven, en vandaar: verschoonen, bewimpelen, verbergen; hd. *verblümen* oder *durch die Blumen sprechen*. Vgl. Kiliaen: *Verbloemen*, *floribus ornare*, *caelare*; Plantijn: *Verbloemen*, *coulorer*; met woorden *verbloemen*, *coulorer et couvrir de paroles*; *verbloemde redenen*, *propos ou dicts coulorez*; Hooft, *Brieven*, 504: De trouwloosheid van den Lottringer is niet te verbloemen, ende schaamt zich door alle blanketsel heen; Sweerts, 361: Hoe puurlik zou zich dan die geyle kloostervreugt vertoonen, die het kleet van godsdienst lang verblomde; bij Vondel ook *overbloemen*, zoowel in den zin van *verbloemen* als in dien van *opsieren*²⁾; Tuinman I, 11; Halma, 670: *Verbloemen*, verschoonen, *pallier*, *donner quelque couleur à une chose*; bewimpelen, *déguiser*, *dissimuler*. Ook in het fri.: *forblomje*, *forblomme*. In het Land v. Aalst: *ergens blommekes aandoen*.

2351. Verbouwereerd zijn,

d.i. geheel onthutst, *veraltereerd* zijn; eene verhollandsching van het fr. *être ébaubi*. In het mnl. luidde dit woord *verbabeert*, *verbabbeert*, *tebabbeert*, en ook *verbauwereerd*; vgl. Despars I, 285: *Verbauwereerde verbaesde lieden*; Kiliaen: *verbaureren*, attonitum reddere, dat ook in de 17de eeuw wordt aangetroffen bij De Brune, *Bank.* II, 163: 'Een weynigh teghenstands verbaureert en verdeest haar', waarnaast bij Hooft voorkomt *in den bouw brengen*, beangstigen, bang maken. Thans komt het onder vele vormen in Noord- en Zuid-Nederland voor; vgl. het fri. *forbouwerearje*, verschrikken, ontstellen; *forbouwerearre*, ontsteld; *forbouwerearringe*,

1) Vgl. in de 17de eeuw in eig. zin *iemand uit het bord* (verkeerbord) *slaan*.

2) *Ndl. Wdb.* XI, 1626.

ontsteltenis; in Zeeuwsch-Vlaanderen *verbouereerd*, verschrokken; gehavend door koude of armoede, *verabbezakt*³⁾; Schuermans,

3) *Archief II*, 192; *Noord en Zuid II*, 323.

779 b: *verbavereerd, verbauwereerd, verbaureerd*; Bijv. 354 b: *verbabbereeren* (*Antw. Idiot.* 1325); Rutten, 250 b: *verbabbelzeeren*; Tuerlinckx, 673: *verbabbereeren*; De Bo, 1251: *verbauwereeren*; *Waasch Idiot.* 689 b: *verbabbereerd*.

2352. In het verdomboekje staan,

in een slecht blaadje staan, slecht aangeschreven staan, *in de beet staan* (Zuid-Nederland¹⁾); eig. staan in het boek der verdoemenis, van degenen die verdoemd zijn (zie *Openb.* XX, 12?). Vgl. *Nkr.* II, 13 Sept. p. 2: Hij stond bij vele medeburgers met mij in een en hetzelfde verdomboekje; III, 28 Maart p. 2: Al staat hij niet meer, als voor een jaar of vijftien op de zwartste bladzijde van m'n politieke verdomboekje; *Leersch.* 94: 'Ja....', lacht hij, 'da's zeker mooi.... die gaste van de politsei die hadde me daar in 't verdomboekje staan; *S. en S.* 75: Owaai, owaai: de Rooje slaat óók deur, en de Horrelpoot óók, en ik staan alléén te ontkenne. Nou, en as je dan in 't verdomboekje staat.... ze lapten mij d'r bij voor drie jaar.

2353. Iets verdonkeremanen,

d.i. iets verdonkeren, verduisteren, verbergen, ontvreemden, doen verdwijnen, *verschacheren* (van *shogaur*, donker, zwart²); eig. iets in het duister brengen, aan het licht onttrekken, tijdens donkere maan wegnemen? Vgl. *V. Janus*, 155: Kijk! ik ben der voor, dat we dikkereteeren, dat de vrijheid in gevaar is, en dat wij in onze natuurlijke preveleesies verdonkeremaand (*verkort*) worden!; *Schoolmeester* (ed. 1875) 229: Met hair en huid verdonkeremaant hij de mand beschuit; *Zandstr.* 37: De boosdoeners vlug verdonkeremaand door den doolhof heen, den buit van hand tot hand; *Handelsblad*, 6 Juli 1915 (avondbl.), p. 2 k. 3: Het gaat niet aan hem (den veldslag) te verdonkeremanen tot een strijd van voorposten; *De Arbeid*, 24 Juli 1915, p. 3 k. 4: Eerst werd getracht te verheimelijken dat men onze propaganda vreesde, men verdonkeremaande eenige dagen lang eenvoudig de door ons gezonden bladen.

2354. Iets verdraaien,

d.w.z. eig. iets wegdraaien, van zich afdraaien? of een der vele vervormingen van *verdoemen*?; iets niet willen doen, iets verdoemen (zie o.a. *Falkl.* VII, 69); 17de eeuw *den draai* (duizeling) *hebben* of *geven van iets*³. Ook in Zuid-Nederland komt 'verdraaien' voor in den zin van verwenschen, verdoemen, naast *verdraaid*, duivels, inderdaad (*Antw. Idiot.* 1329); fri. *ik fordraei it*, wil 't niet doen; *'t is fordraeid, dat ik dat dwaen wol*; Molema, 444: *verdeien, verdraaien, verpoffen, verzeggen*, vervloeken; Draaijer, 45: *t' Is verdreit waor*. Syn. is *iets verpikken* (eig. iets door pikken wegjagen, oorspr. van vogels gezegd; zie *M. de Br.* 84); *vertrappen* (met voeten treden; o.a. *Zoek.* 68; 89); *verbruien* (eig. wegsnijten) naast *er den brui van geven*; *vertikken* (*Falkl.* VI, 152; VII, 45; *Nw. School*, IV, 276; VI, 47; *Dukro*, 160; *Nw. Amsterdammer*, 13 Febr. 1915, p. 5 k. 4; *Nkr.* IX, 19 Juni p. 6; *Het Volk*, 20 Oct. 1913, p. 5 k. 4); *verhippen* (De Vries, 102; Boekenoogen, 1122), *verdikken* (fri. *fordikje, fordikke*, verduiveld, verdoemd!); evenzoo bij Molema, 444: *verdikke, verdikkemie, godverdikke*.

1) *Waasch Idiot.* 98.

2) Voorzanger en Polak, 288.

3) *Ndl. Wdb.* III, 3189 en vgl. n°. 374.

2355. Tegen de verdrukking in (of op)groeien,

d.i. niettegenstaande geestelijk of lichamenlijk leed toch gezetter worden, 'prospereeren; fr. *engraisser de mal avoir*. Deze woorden, waaraan somtijds wordt toegevoegd 'als de palmboom', herinneren aan het geloof, dat de palmboom, als men er gewichten aanhangt of oplegt, hierdoor niet gedrukt wordt, maar des te sierlijker opschiet. Vgl. Starter, 169; Brederoo I, 104: Deuchts ingeboren aart blinckt in recht' Edelinghen, hoe seer sy wert vermast, nochtans ghelijck een Palm so gaetser teghen dringhen, en overwint haer last; Vondel, *Palamedes*, vs. 1043:

Hef het hoofd omhoog, en toon, dat waere deught,
Als d'eedle pallemboom, geen' last te draegen weigert,
En tegens 't zwaer gewicht der lasteringen steigert.

Bij Grieksche en Latijnsche schrijvers komt deze meening meermalen voor, o.a. bij Gellius, *Noctes Atticae*, 3, 6¹). Als devies vindt men *palma sub pondere crescit* in de 17de eeuw aangenomen naast *virtus sub pondere crescit* en *justus ut palma florebit*, dat aan den Bijbel, *Psalms* 92, vs. 13 ontleend is²); vgl. hd. *die Palme wächst bei der Last*.

2356. Uit de verf zijn,

volmaakt, af zijn; in eigenl. zin: zoo geschilderd, dat niet de verf als zoodanig wordt waargenomen, maar de door de samenwerking der verven bedoelde indruk; vgl. *Handelsblad*, 24 Dec. 1923 (A), p. 9 k. 2: Het muziekwerk is technisch heel moeilijk, in het bijzonder voor het koor, en met alle bewondering voor het gepresteerde moet men toch constateeren, dat het vocaal ensemble niet volmaakt boven de moeilijkheden stond, dat de uitvoering niet geheel 'uit de verf' was; *Amsterdammer*, 9 Aug. 1924, p. 20 k. 1: Het verhaal van den jongen Cechino is volkomen af, en het is volkomen uit de verf, het resultaat van een diep bezonken inleven in het volk en het land, in heel hun geestelijke en fysische atmosfeer. Vgl. fri. *ut 'e pin*, uitnemend.

2357. Vergallen,

eig. gezegd van een visch, welks galblaas men bij het schoonmaken opensnijdt, waardoor de gal zich met het bloed vermengt en hij een bitteren smaak krijgt; overdr. gebezigd in den zin van het aangename van iets wegnemen, verbitteren. Vgl. *OVI. Lied. en Ged.* 116; *Gulden Troon*, 108 a: Dat is ydel eer die den mensch van buten vergevet ende van binnen vergallet; Kiliaen: *Vergallen den visch, piscem amaro sapore inficere rupto felle inter exenterandum*; de uitdr. *de baars vergallen*, de zaak bederven (zie Marnix, *Byenc.* 6 r; Paffenr. 177), hetzelfde als het nog bekende *de bot vergallen*; in Zuid-Nederland *de blik vergallen* (Schuermans, 784 a). Vgl. ook het hd. *vergällen*; mhd. *vergellen*; fr. *enfieller*.

- 1) Si super palmae, inquit (Aristoteles en Plutarchus), arboris lignum magna pondera inponas ac tam graviter urgeas oneresque, ut magnitudo oneris sus ineri non queat, non deorsum palma cedit nec intra flectitur, sed adversus pondus resurgit et sursum nititur recurvaturque. Vgl. *Zeitschrift für den deutschen Unterricht*, XXVI, 140-142
- 2) In Twente groeit men tegen de verdrukking op *als nen nöttenbaom*, omdat men meent, dat die boom de meeste vruchten draagt, welke in het najaar het meest geslagen wordt om er de noten af te krijgen; *Volksk.* XIX, 220.

2358. Verguld zijn,

d.i. vereerd, verheugd, verblijd zijn met iets, ergens mede in zijn nopjes zijn; eig. glanzen van genoeg, met van vreugde stralende oogen. In de middeleeuwen komt verguld voor in den zin van *opgewonden*, *dronken*, 'waarschijnlijk naar de hooge kleur van het roode goud of van ander daarmee verguld metaal, evenals wij nog spreken van *iemand met een oliebol*¹⁾; in de 17de eeuw wordt 'vergulden' herhaalde malen gezegd van de zon, die met hare stralen een gulden glans verleent aan alles, wat zij beschijnt²⁾. Uit deze beteekenis vloeide voort die van *een fraaien schijn geven*, *versieren*, *vereeren*, die wij o.a. aantreffen bij Hooft, *Brieven*, 308; 363; Vondel, *Lucifer*, 1191; Huygens II, 34; VI, 251; Six v. Chandelier, 479:

d' Oprechte Burgervaarder Boom,
Korts dienstigh raadsman van den raad,
Is niet, met Y, en Amsteltoom
Zoo draa verguldt, of hy vergaet.

Vondel, *Aenleidinge*: Wie voor Poëet wil gaen, moet van een' rijmer wel Poëet, maer van Poëet geen rijmer worden; anders gaet men van de hooghste in de laeghste schole, en op de A B banck zitten. Loven hem hierom de slechthoofden, dat vergult den rijmer, gelijk een krans van boterbloemen den kinckel; De Brune, *Bank*. II, 79: 't Lichaem hulden en vergulden; Brederoo, *Sp. Brab.* 59: Hoe is hy uyt estreken, hy is wel vergult met dat gheweer; enz. Voor den overgang van *opgepronkt*, *mooi* tot *blij* zie n°. 1650 en vgl. het 17de-eeuwsche *verkuist* of *opgezet zijn met iets*. Ook in het fri. beteekent *forgulde*, verheugd.

2359. Op zijn verhaal komen,

d.i. zijn verloren krachten terug krijgen, tot bedaren komen, bijkomen; ook stoffelijken achteruitgang of verlies te boven komen; eig. op een punt komen, waar men zich kan verhalen³⁾, d.i. kan herstellen, verademen, uitrusten, hd. *sich erholen*; mnl. *hem verhalen*, zich schadeloos stellen, eig. zijne krachten terughalen; *Zaansch verhalen* (Boekenoogen, 1121). Vgl. het mnl., ook door Kiliaen vermelde, *sinen adem verhalen*, wat op zijn adem komen; Hooft, *Ned. Hist.* 267: Tot verhaal van adem komen; Sart. II, 8, 62: *Die tot geen verhael komen mach*, ubi quis funditus, radicitusque periit, ita ut nullo pacto restitui possit; De Brune, 461; Winschooten, 60: De sieke Man kan op sijn verhaal niet koomen; Vondel, *Jos. in Egypte* (ed. 1644), 11 v. De sluimerende Min is slechts op een verhael en om meer voorraet uit; Halma, 677: *Zijn e kragten verhalen*, *repandre ses forces* (mnl. *sine cracht verhalen*); Sewel, 854: *Op zyn verhaal komen*, *to retrieve or recover one's loss*; Langendijk IV, 291; V. *Janus* II, 199: Zommigen zijn er, die zich door die geweldige medicijnen zeer verzwakt gevoelen en moeite zullen hebben op hun verhaal te komen; Harreb. II, 371 a. In het Friesch zegt men naast *op yens forhael komme* ook *op 'e hael komme*, dat ook in de 18de eeuw bekend was, blijkens Tninman II, 234: '*Hy kan op zyn haal niet komen*, dat zegt men van ymand, die blyft quynen, en niet bekomen kan. *Haal* is *herhaal*, herhaaling, wederkryging van volkomen gezondheid en krachten'. Zie n°. 2361.

1) *Van Vrouwen ende van Minne* VII, 111; 174.

2) Zie Huydecoper, *Proeve* III, 112-113.

3) *Ndl. Wdb.* XI, 259.

2360. Verhakstukken,

d.i. doen, verrichten, verhandelen, vereffenen, behaspelen; in de zegswijze *daar valt wat te verhakstukken*, daar is wat te doen, aan de hand; eig. ontleend aan het bedrijf van den schoenmaker: andere hakstukken aan den schoen zetten (vgl. De Bo, 1264 a: *verhalvezolen*; 1286 a: *veronderwerken*); bij uitbreiding wijzigen, veranderen; in 't algemeen: iets verrichten (vgl. *flikken*, *lappen*), syn. van *verzolen* (*Antw. Idiot.* 1362); zie Kiliaen: Verhielen, verversenen, verhackstucken, *reficere caligarum talos*; Plantijn: Verhielen, verhackstucken, als coussen verhielen, *mettre des talons aux chausses*, *reficere caligarum talos vel suppingere soleas*; Pers, 422 a: Dies trock hy (*de prins*) daer nae met weynigh volck na Hollant, in zijn oud Stadhouderschap, daer hy overal ordre stelde en genoeg vant te verhackstucken; Rabelais I, 263; *Pasquillmaecker*, 16; Smetius, 197; Alewijn, *Philippijn*, 41: Wat is hier te verhakstukken? wel hoe de degens uit?; Spaan, 120: Deze en diergelyke krameryen, met hetgeen 'er meer te verhakstukken valt, werden U E: hier opgedragen; Halma, 677: *Wat is daar te verhakstukken?* wat is daar te verrigten; Tuinman II, 153; Sewel, 854; *Br. v. Abr. Bl.* I, 61; *Handelsblad*, 3 Jan. 1913 p. 5 (avondbl.): Hij (*een dronkaard*) had eenige duistere opmerkingen verhakstukt, toen de directie (*van een bioscoop*) hem gemoedelijk naar een der open stoelen loodste; enz. Zie verder het fri. *forhakstûkje*, -*stikje*, veranderen, doen; Molema, 445 a: *verhakstukken*, verhandelen, behandelen, bepraten, in orde brengen; bl. 573 a: *verhakstokken*; oostfri. *ferhakstükken*; Draaijer, 44 b: *verabstükken*; V. de Water, 144: *verhabstukken*; Twente en elders: *verhapstukken* (vgl. *Nw. Amsterdammer*, 6 Maart 1915 p. 6 k. 4: Zoo wordt de geschiedenis van het geestelijk leven op bedenkelijke wijze verhapstukt; *Het Volk*, 22 Juli 1915 p. 1 k. 1: Wat er is verhapstukt achter de ijzeren luiken, blijft natuurlijk verborgen); *Antw. Idiot.* 1334: *verhapzakken*, bekomen, opdoen, verkrijgen (Vercoullie, 304; ook *Jodenh.* 44: Kom, uwes zal wel wat hebbe voor me te verhabzakke (*verhandelen*¹); Woeste, 29 b: *verhakstocken*. Synoniem was in de 16de eeuw *verketelboeten* (zie Kiliaen; *Byenc.* 88 r en Sart, I, 6, 55: Incudi reddere, *verketelboeten*); in de 18de eeuw *verhakkebanden*, eig. schaatsen van andere hakbanden voorzien; bij uitbreiding iets wijzigen, veranderen;² en thans in het Noordhollandsch *verhapscheren*, verhandelen (Boekenoogen, 293; 1121; De Vries, 102; *Ndl. Wdb.* V, 2146).

2361. iets verhalen op iemand,

d.i. schadevergoeding nemen van iemand, mnl. *iet verhalen op enen*; eig. iets van een ander terughalen, vooral in de uitdr. *sine scade verhalen*; vgl. Kiliaen: Verhaelen de schae de, *sarcire*, *recuperare damnum*, *pensare*, *compensare damnum*; Plantijn: Ick sal dat op hem verhaelen, *je me prendray à luy*, *je le recouvriray de luy*; Pers, 402 b; 437 a; Sewel, 854: Ik zal het op u verhalen (wreeken), *I'll avenge my self on you*. Hiervan is afgeleid het znw. *verhaal*, mnl. *verhael*, schadevergoeding, herstel, dat vooral voorkomt in de uitdr. *verhaal hebben op iemand*; vgl. Kiliaen: Verhael, *compensatio*, *recuperatio*; *verhael*

- 1) Ook in den zin van armoedig komt *verhabbezakt* of *verabzakt* dialectisch voor; zie *Archief* II, 192; *Noord en Zuid* II, 323; *Lvl.* 30: 'n Ouden voddenjood, schralen, bleeken, verhabbezakten lompenman.
- 2) *Ndl. Wdb.* V, 1543.

oft ver-reyck hebben, *authorem habere*; Plantijn: Verhalinge der schaden, *récompense de dommage, recouvrement de perte*; bij Hooft, *Ned. Hist.* 33: Herhaal van geleeden ongelijk; 241: Hy maakte zich sterk 't verhaal der kosten te vinden; Sewel, 854: Daar is geen verhaal op, *it is a thing past recovery*; waar zal ik mijn verhaal op zoeken, *where by shall I recover my loss?*; Halma, 677: Daar is geen verhaal op hem, men kan geen vergoeding van hem haalen; *W. Leevend* I, 173; IV, 221; Tuinman II, 234: Van ymand die niet betaalen kan, zegt men *daar is geen verhaal op*. Zie verder *Antw. Idiot.* 1333: *verhaal hebben op iemand*; De Bo, 1264: *een man zonder verhaal*, die onmachtig is om te betalen; in het fri. *forhael hadde op immen of hwet*, vergoeding van iemand of voor iets kunnen krijgen. Zie n°. 2359.

2362. Die zich zelf verhoogt, zal vernederd worden.

Dit gezegde is ontleend aan den Bijbel; vgl. *Luc.* XVIII, 14: Een yeder die hem selven verhoogt, sal vernederd worden (ende die hem selven vernedert, sal verhoogt worden). Soms worden deze woorden 'schertsender wijze in stoffelijken zin gebezigt van iemand die op eene verhevene plaats staat of op een hoogen stoel zit'; Zeeman, 466; Harreb. III, 74; fr. *qui s'élève, sera abaissé*; hd. *wer sich selbst erhöhet, wird erniedrigt werden*; eng. *whosoever shall exalt himself, shall be abased*.

2363. Verhuizen kost bedstroo,²³⁶³

d.i. verhuizen brengt veel onkosten mee; immers 'driemaal verhuisd is zoo goed als éens verbrand' (Harreb. III, 72 *b*), welke laatste zegswijze ontleend is aan Benjamin Franklin (1706-1779): *three removes are as bad as a fire*¹. De zegswijze is in de 17de eeuw zeer gewoon; vgl. Smetius, 99: Uytvaren (veranderinghe van huijs) kost veel bedstroos; Cats I, 493: Veel verhuysen kost veel bedstroo²; *Kluchtspel* III, 100; De Brune, 380:

Veel verhuysens kost veel stroo;
Doet het daerom noyt, of noo'.

Tuinman I, 44; Harreb. I, 35 *b*; *Ndl. Wdb.* II¹, 1247; Breuls, 87: *Drei maal verhuis steit geliek met ins aofgebrand*; De Bo, 87 *b*: *veel verhuizen kost veel bedstrood*; Joos, 204: *verhuizen kost veel bedstroo*; *drij verhuizingen kosten meer als een brand*; *Waasch Idiot.* 695 *a*: *drij verhuizen kosten 'nen brand*; Claes, 8: *drij keeren verhuizen is ééns afbranden*; *Antw. Idiot.* 1335: *drij keeren verhuizen staat gelijk met 'nen brand in huis*; fri. *forfaren of hûshimmelje* (schoonmaken) *kostet bêdstrïe*; hd. *dreimal umziehen ist so gut wie einmal abbrennen*.

Eindnoten:

2363 fr. *Trois déménagements valent un incendie*.

- 1) Büchmann, 307.
- 2) Werd dit gebruikt voor het inpakken, of is hier te denken aan de o.a. in Twente voorkomende gewoonte van onder het bed los stroo (niet in stroozakken) te leggen, dat bij eene verhuizing wordt vernieuwd?

2364. Het kan verkeeren,²³⁶⁴

het kan veranderen, zinspreuk van den Amsterdamschen dichter G.A. Brederoo (1585-1618). In de 17de eeuw werd deze zinspreuk reeds spreekwoordelijk; vgl. Winschooten, 167: Soo moet hij ook (als een regtschaapen kaerel) van de nood een deugd maaken: si enim male ceciderit alea (seid Terentius) fac arte corrigas: of gelijk Brederoo seit: *het kan verkeeren*; *Gew. Weeuw.* III, 27: t Kan verkeeren, zey Bredero, en hij ging van de kerk in 't hoerhuys; Halma, 679: Verkeeren, *g.w.* Als, het kan verkeeren, het kan veranderen, *cela peut changer*.

Eindnoten:

2364 Zie nog Tuijnman I, 56: 't *Kan verkeeren*; evenzoo bl. 325; Harreb. I, 88.

2365. Waar men mee verkeert, wordt men mee geëerd,

d.w.z. men wordt beoordeeld naar degenen met wie men omgaat; lat. *cum quo aliquis jungitur, talis erit*. Vgl. Sart. III, 6, 75: Daermen mede verkeert, daer wertmen mede ge-eert; Cats, 410:

Seght ons met wie dat gy verkeert,
So heb ick uwen aert geleert.

V.d. Venne, 77: Daermen mede omghaet werd men mede ge-eert; J.v.d. Veen, *Zinne-beelden*, bl. 154: Aldaerme me verkeert, daer wertme me vereert; Brederoo I, 231, vs. 502: Daer men me omgaet, daer wort men me ge-eert; Tuinman I, 360: Gezelschap doet wel doolen, en daer men by verkeert, word men mee geëert; Harreb. III, 22; afrik. *waar jy mee verkeer word jy mee geëer*; fr. *dis-moi qui tu hantes, je te dirai qui tu es*; hd. *an den Gesellen erkennt man den Gesellen*.

2366. Verkikkerd zijn op,

d.w.z. verliefd, *smoor* (Jord. II, 40) zijn op; *vernibbeld zijn op* (Sewel, 866); eig. tot kikker geworden zijn, en daarna wegens de bekende paardrift van dat dier verliefd zijn; vgl. fr. *une grenouille*, een liederlijke meid, een geile deern. Eerst in de 19de eeuw is het bijv. nw. aangetroffen¹⁾. Vgl. Molema, 446: *verkikkerd wezen op iets of iemand*, daarop verzot zijn; *Handelsblad*, 24 Oct. 1914 (avondbl.), p. 5 k. 1: Plum was tot over z'n enorm-groote, bijna misvormde ooren op z'n eigen vrouw verkikkerd; *Lvl.* 168: Dalma is straal verkikkerd op 'n kellnerin; *H.v.Z.* 23: En is zij op die deugniet verkikkerd? *Groot-Nederland*, Oct. 1914, bl. 433: 'n Frulle die op me verkikkerd is; *Het Volk*, 4 Juli 1914, p. 9 k. 4: De belangstelling van duizenden, traditioneel immer op een 'standje' verkikkerde Amsterdammers; 18 Dec. 1913, p. 5 k. 1: 'n Echte dikkert werd verkikkerd op 'n jongen vent; *Kunstl.* 140; 237: Op dat slanke lijf, dat fijne snuitje, was Fleury verkikkerd; Speenhoff, II, 93:

Ach! jij bent toch zoo'n goeie dikkert,
Waar ik altijd naar verlang;
Want ik ben op jou verkikkerd
Voor mijn heele leven lang.

Hiernaast een znw. *verkikkerdheid* in *Peet*, 356: Vroeger was zij heel trotsch geweest op de koude verkikkerdheid van dien ongevoeligen, toegespitsten kerel voor alles wat vrouw hiette.

2367. Het verkorven hebben,

d.i. het bedorven, het verbruid hebben; niet meer in iemands gunst staan, *den bil bij hem verbrand hebben* (Goeree en Overflakke²⁾); hd. *es verkerbt haben*; eig. gezegd van hout, dat men verkorven heeft. In de 17de eeuw is de uitdr. reeds zeer gebruikelijk, zooals blijkt uit Winschooten, 104: Van *kerven* komt *verkerven*, dat is, eigendlijk quaalijk *kerven*, met *kerven* verbrodden: en daarom oneigendlijk misdoen: gelijk

1) Zie *Frequ.* II, 222.

2) *N. Taalgids* XII, 148.

men seid, sij hebben het *verkurven*; Coster, 20, vs. 329; 95, vs. 447; Westerbaen I, 68: Och, het hout is heel verkurven en de pannekoek in d' as; Vondel, *Jos. in Egypte*, vs. 1270; Sewel, 859: *Verkurven spoiled with carving, done amiss*; Halma, 680; *C. Wildsch.* V, 251; Harreb. III, 74 a. Ook komt in dien tijd en in de 18de eeuw *verkerft* voor; zie Brederoo I, 269, 38; Huydecoper, *Proeve*, II, 394 en Tuinman I, 95; 137. Synoniemen zijn het fri. *forfykje*, door snijden bederven; het 16de eeuw *verbakeren* (zie Sart. III, 9, 76; *Byenc.* 82 v); *verpieteren*, *verpeuteren* (De Jager, *Frequ.* II, 451; Pers, 359 a; 618 b; Molema, 448 a; De Vries, 103; Bouman, 111); *verhoedelen* (Pers, 736 a); *verhoetelen* (De Jager, *Frequ.* I, 228); *de brij of de pap verzouten* (*Ndl. Wdb.* III, 1356; XII, 347); *de soep verzouten* (in *Jord.* 251); *verknollen* (Tuinman II, 19; (Halma, 681); *Com. Vet.* 4; *Spect.* XI, 222; Boekenoogen, 1124); *verknoesten* (Van Effen, *Spect.* VII, 5); *verpoedelen* (Molema, 448 a); *verzjeren* (Tuerlinckx, 691); *verrazen* (Tuerlinckx, 684; Rutten, 255 b); *in iemands rapen* (of *boonen*) *geloopen of gescheten hebben* (*Antw. Idiot.* 1010; 1078); *bij iemand in den appel gebeten hebben* (*Waasch Idiot.* 78 a) of *er de pap verbrand hebben* (506 b); *verkrollen* (Coster, 20, vs. 328); het hd. *die Kappe verschneiden, das Kraut verschütten, bei jem. ins Fettnäpfchen treten; es bei jemand verschütten, versalzen, verkaddeln*; enz.; fri. *it fordoan, bedoan hadde*.

2368. Verkouden (of verkouwen) zijn,

d.w.z. mis zijn, er bij zijn, er ingeloopt zijn, zuur zijn. Vgl. Gunnink, 230: *vekòln*, verkouden, er in geloopt; fri. *it spul is forkâlden*, de zaak staat verkeerd, loopt mis, is verloren; Molema, 446: *'k bin nog nijt verkollen* (in 't spel), 't is nog niet geheel verloren, 'k ben er nog niet om koud; *Nkr.* II, 13 Dec. p. 2: Al raakt nou 't menschedom verkouwen, dat scheelt me nu voortaan geen bal; *O.K.* 173: Ik ben er nog voor een koopje afgekomen, maar Kees was verkouwen; *Nkr.* V, 9 Sept. p. 4: De Katholiek-sociale week is thans in Maastricht gehouden en nu is de sociaal-demokratie in de mijnstreek glad verkouden; VI, 7 Sept. p. 4; VII, 8 Maart p. 6: En Vader Bram, die is ook al verkouwen, ja, die heeft ook al een sof, ongehoord; 15 Maart, p. 6: Blijft de Koalitie behouën, dan ben ik verkouwen; *Jord.* II, 47: Maar als 't kleine goed voor haar gewaarschuwd werd, was ze voor haar leven verkouden.

2369. Iemand verlakken,

d.i. iemand bedriegen, eig. iemand *verstrikken*, daar dit werkw. eene afleiding is van het znw. 'lak' in den zin van *strik*, lat. *laqueus*, fr. *lacs* (vgl. lat. *lactare*, bedriegen¹⁾); syn. van iemand *verniggelen*, *vernichelen* (Boekenoogen, 1128; *Het Volk*, 15 April 1915, p. 1 k. 3: Het gevolg is, dat de fijne heeren, met hun verheven blik op het ondermaansche en hun teeder besnaard gemoed, het gevoel hebben verniggeld te zijn); *besabelen* (in *M. de Br.* 85); *besabbelen* (*V.v.d.D.* 199), *verneuriën* (in *Nachtb.* 146; *Landl.* 8; 117; 191; 224; *V.v.d.D.* 8; *Boefje*, 61; *verneurie-*

1) Aan een afleiding van *lak* (hars) kan niet worden gedacht, daar het ww. ouder is dan dit znw., dat eerst bij Kiliaen wordt aangetroffen. Zie *Ndl. Wdb.* VIII, 927-928.

derij (in *Boefje*, 69¹⁾). Vgl. *Mnl. Wdb.* IV, 67; *Mar. v. Nijm.* 588: Ick sal eer een iaer meer dan duysent sielen verlacken; *Stallaert II*, 133; *Kiliaen*: Verlacken, *illecebris fallere, pellicere*; ook *iemand lakken* (bij *Ogier*); zie verder *Trou m. Bl.* 68; 181; *Heemskerk, Minnek.* 84: Soeckt u mee-vryer in geen stricken te verlacken; *Hooft, Brieven*, 243; 266; *Huygens VI*, 165:

Die de Leewerck wil verlacken,
Moet sich vroegh ten bedd' uyt packen.

Brederoo I, 17, vs. 10: Ick plach de bloode Haas in 't Legher te verlacken; *Oudemans, Wdb.* op *Brederoo*, 431; op *Hooft*, 375; *Taalgids I*, 301; *Janus*, 96: Wij hebben u verlakt; t' is waar: hard verlakt! Maar, eilieve! waarom zouden wij het niet gedaan hebben? Zulk een schoone gelegenheid, om zoo een aantal gekken bij den neus te leiden, biedt zich niet alle dagen aan; *C. Wildsch.* III, 67; 255; *Br. v. Abr. Bl.* II, 100; *V.v.d.D.* 192; *Barb.* 153; *Nw. School* III, 110; VII, 250; *Groot-Nederland*, 1914, bl. 396; *Leersch.* 129; *Nkr.* II, 2 Mei p. 2; III, 17 Jan. p. 2; VII, 22 Maart p. 6; *verlakkerij* in *Nkr.* VIII, 15 Febr. p. 6; fri. *bilakke, forlakke*, verlacken; *forlakker*, guit, bedrieger; oostfri. *ferlakken*; vgl. ook het hd. *jemand lackieren, lackmeiern* (afgeleid van het znw. *lack* (hars), *jem. leimen* (vgl. fr. *coller qqn*) en het amer. *to gum*, fr. *leurrer qqn*, welke uitdrukkingen aan de vogelvangst ontleend zijn.

2370. Verlangen (of hunkeren) naar de vleeschpotten van Egypte,

d.i. terug verlangen naar een vroegeren toestand van welvaart en geluk; eene uitdrukking ontleend aan de geschiedenis der Israëlieten, die op hun tocht door de woestijn murmureerden en terug verlangden naar Egypte, waar ze alles in overvloed genoten; vgl. *Exod.* 16, 3: Ende de kinderen Israëls seyden tot hen: och dat wij in Egyptenlande gestorven waren door de hant des Heeren, doe wy by de vleesch-potten saten, doe wy tot versadinge broot aten! Vgl. het hd. *sich zurücksehnen nach den Fleischtöpfen Aegyptens*; eng. *to be sick for the flesh-pots of Egypt* (or *the beanpots of Boston*; amer.); fr. *regretter les oignons d'Egypte*, welke laatste zegswijze ontleend is aan *Num.* 11, 3. Zie *Laurillard*, 61; *Zeeman*, 187; *V. Janus*, 3: Sommige van deze laatste, nog telkens hunkerende naar de vleeschpotten van Egypten, of naar de soepketels der Stadhouderslooze tijden, klopten aan de deur der genade; *Harreb. I*, 175 b; *Het Volk*, 2 Febr. 1914 p. 5 k. 2: Mr. T. de Vries trok er gauw tusschen uit, toen hij zag dat het misliep en keerde naar de vleeschpotten terug; 26 Febr. 1914 p. 1 k. 2: Zoo'n bewering bewijst ook hoe de oppositie gericht is op verbetering van het lot der klerikale baantjesjagers, die zeuren omdat zij niet meer zitten aan de vetpotten van Egypte. Zie n°. 1869; afrik.: *Verlang na die vleispotte van Egipte*.

2371. Iemand verneuken,

d.w.z. iemand beetnemen, bedriegen, verneuriën. Zie o.a. *Molema*, 447; *D.H.L.* 14 en vgl. *verneukbroer* (in *Nest*, 76); *verneukeratief* (in *D.H.L.* 13; *Slop*, 21). Verneuken is eene samenstelling van 'neuken', welk ww.

1) Vgl. 17de eeuw: *den neur houden met iemand*, iemand voor den gek houden, en zie voor de ontwikkeling der beteekenis het fr. *enchanter*, lat. *incantare*; 17de eeuw: *deunen met iemand*.

in Zuid-Nederland de beteekenis heeft van stooten, stompen¹⁾, plagen, tergen, foppen; vgl. De Bo, 737: iemand in 't water, in den gracht neuken. Hij doet niet liever, hij kan niet anders dan menschen neuken. Als hij u eerst geneukt heeft, dan komt hij u vleien en dienen; Schuermans, 407; *Bijv.* 208; *Antw. Idiot.* 853: *neuk* of *neuking*, stomp, stoot; *neuken*, bedriegen, foppen; *neukes*, bedrieger; *Waasch Idiot.* 457: *neuken*, werpen; *neuking*, rammeling, pak slaag; Tuerlinckx, 410: *neuken*, foppen; Teirl. 34: *afneuken*, afranselen, bedriegen, foppen; *Loquela*, 342: *neuken*, bruien, brillen; Rutten, 152: *neuk*, misslag bij 't kegelspel. Hiernaast het door *ver* versterkte *verneuken* (Schuermans, 793; De Bo, 1283; *Waasch Idiot.* 700). Voor den overgang der beteekenissen vgl. *bruien*, slaan, afranselen, plagen, eene vrouw beslapen, schoffeeren (*Ndl. Wdb.* III, 1640 vlgg.). Vgl. ons *opneuker*, opstopper.

2371a. Iemand verneuriën; zie n°. 2369.^{aant.}

2372. Verpatsen,

d.i. te gelde maken, verkoopen, verschacheren, *verlappen* of *verklatsen*, zooals men in Zuid-Nederland zegt; hd. *verklopfen*, *verklappen* of *verpaschen*²⁾, *verpassen* (anno 1687; zie Kluge *Rotw.* 168); fri. *forpatse*, ontstaan door eene *t*-versterking uit het nog in Zuid-Nederland bekende *verpassen*³⁾, verruilen. Vgl. Kiliaen: *verpassen*, commutare, permutare; in de 17de eeuw (Bargoensch) *verpassen*, verkoopen (Kluge, *Rotwelsch*, 168); Sewel, 867: *Verpassen*, besteeden of verruilen, *to lay out*, *to put off*, *to sell*; ik heb al myn geld verpast, *I have laid out all my money*; Halma, 689: *Verpassen*, *gemeenzaam woord*, verkoopen, *vendre*⁴⁾; *Nkr.* IV, 27 Nov. p. 4: Zij laten voor een dominé een admiraal verpatsen; *Het Volk*, 6 Juli 1915 p. 4 k. 3: Hun hebben en houden zal voor 'n appel en 'n ei worden verpatst; *Nest*, 99: Hij komt pas boven water als hij al zijn plunje verpatst heeft. Syn. is in de 18de eeuw *verplakken* (Van Effen, *Spect.* X, 122). In Zuid-Nederland kent men *verpassen* in den zin van *vergeven*, *schenken* (*Antw. Idiot.* 1347; Claes, 266).

- 1) Uit deze beteekenis vloeit voort die van 'coïre', *keezen* (in *Nachtkr.* 35), *fieken* (*Kmz.* 211), *fietsen* (Köster Henke, 16), *zijn stok wegzetten* (De Cock², 172), *op zijn elfden vinger staan*, *op zijn steel staan* (in *D.H.L.* 38); vgl. de syn. uitdr. 'naaien' (in *Ndl. Wdb.* IX, 1346; *Kmz.* 122; *Mgdh.* 288) naast 'genaaid zijn', gefopt zijn, in Zuidndl. *iemand vernaaien*, bedriegen (*Loquela*, 540). Ook de beteekenis 'gaan', 'uitrukken' hebben beide ww. gemeen; vgl. 'er uitnaaien' (fri. *utnaeije*; stadsfri. *utnaaien*); *Onze Volkstaal* II, 181; Molema, 290; oostfri. *ûtneien*; fr. *filer son noeud* naast *neuken*, zich wegmaken (*Antw. Idiot.* 1915). Zie *stooten*, *bruien* en dergelijke en vgl. *Tijdschr.* XXXVI, 61 vlgg.
- 2) *Zeitschrift für D. Wortforschung* III, 241 vlgg.
- 3) Vgl. *hitsen*, *klotsen*, *hetsen* en *Ndl. Wdb.* V, 124.
- 4) Met dit kwk. *patsen* wordt het znw. *patser*, ploert, doordraaier (*Ndl. Wdb.* XII, 833), *pé* (eig. *patser*, *proleet*, *prol*, *prool*, *prolurk*, *poen*) bekend in *een Jan pee*, *fiets-*, *ras-*, *geld-*, *kracht-* (athleet), *zondags-*, *krante-*, *balpee*, enz. fielt, schurk (Opprel 76 b), waarnaast een adj. *peeig* en een ww. *peeën*, in verband gebracht. Men zou ook kunnen denken aan verwantschap met ons vroeger zeer gebruikelijk bijv. naamw. *batsch*, trotsch, brutaal, dat dialectisch nog bekend is. Zie Molema, 20: *bats*, *bask*, zwierig, in 't oog vallend rijk gekleed, alleen van vrouwen; Draaijer, 4 a; Gallée 3 b; Ten Doornk. Koolman I, 116 b; *Ndl. Wdb.* II¹, 1074; Kluiver, *Proeve*, 48 en vgl. het hd. *batzig*, *patzig*, hoffärtig grob, aanmatigend, trotsch.

2373. Verschutten,

d.w.z. arresteren (in boeventaal; zie *Zandstr.* 32; 44; 54; 96); daarnaast *verschut komen*, gearresteerd worden (Köster Henke, 72); *voor 't schut zijn* of *staan*, er bij zijn (*Zandstr.* 46; 86); *in verschut gaan*, gearresteerd worden (*Jord.* II, 443); Teirl. *Barg.* 72: *verschut*, gevangen, betrapt; evenzoo in 't hd. *verschütt gehen*, beim Betteln abgefasst und arretirt werden, verhaftet werden (Kluge, *Rotw.* 389; 413; 433); *verschitt gehen*, gefangen werden (bl. 424); *verschütten*, arretiren, verhaften (bl. 307; 336); syn. is *tofis* (gevangen) *nehmen*, *tofis kommen* (Kluge, 215¹). De eig. beteekenis van *verschutten*, hd. *verschütten* is er een schotje voor schieten, verhinderen (vgl. mnl. *verscutten*) en vandaar tegenhouden, opsluiten. Andere synoniemen zijn *bonjer*, *geschaakt*, *zuur*² zijn.

2374. Versliegelen (of versliegenen),

d.w.z. verraden; *verkotsen* (in *Zandstr.* 33; 41); vgl. *Jord.* II, 459: Moeke scheen uitgeslepen voor tien en wist niet van doorslaan of versliegelen; Teirl. *Barg.* 63: *sliegenen*, verraden, aanklagen; *aan de princerij versliegenen*, dénoncer; bl. 72: *versliegenen*, verraden. Hiernaast *versliegeraar*, verrader, politespion (in *Lev. B.* 229; Köster Henke, 72) en *sliegeraar*³; zie *Jord.* II, 300: Karel Burk ging om met sliegeeraars en insluipers, dieven en misdadigers van allerlei slag; *Dievenp.* 18; 24: Maar toch hebben we een enkele maal goede hulp aan onze sliegeeraars. Het zijn zelf ook leden van 't gild, en ze hebben altijd wat op hun kerfstok staan. Maar op een gegeven oogenblik treden ze op als verrajers van hun kameraden; bl. 25: Zoo'n sliegeeraar blijft heelemaal achter de schermen; bl. 165: Ik had den geheelen dag achter 'm aan getippeld, want ik wist, van 'n sliegeeraar, wat hij ging uitvoeren; Kluge, *Rotw.* 353: *verschliechen*, verrathen; bl. 316: *baldowern*, *verschlehenen*, verrathen, ontdekken; bl. 305: *schliechenen*, bekennen; *schliechener*, verräther⁴.

2375. Zich verslingeren aan (of op),

d.i. verzotten, verlieven op iemand of iets; meestal in ongunstigen zin, evenals *zich aan iemand vergooien* of *zich versmijten* (Draaijer, 45). Eigenlijk *zich om iets slingeren*, *zich hechten aan*, *verkleven aan*; mnl. en 17de eeuw ook *zich verhangen aan iemand*; zuidndl. *verhangen zijn naar iet*, er op verzot zijn. Niet altijd is de uitdrukking in ongunstigen zin gebruikt; in de 17de en 18de eeuw komt zij gewoonlijk in gunstigen zin voor; zie De Jager, *Frequ.* II, 545; Brandt, *Leven v. Vondel*, reg. 575: Inzonderheid waren zyne (*L.J. Baask's*) zonen en dochters verslingert op de dichtkunst; reg. 671: De kunst, daar hy (*Vondel*) hoe langs hoe meer op verslingerde⁵; Hooft, *Ged.* II, 240; Vondel, *Salomon*, 1168: Ghy zoudt op dees Godin verslingeren en verlieven; *Lucifer*, 1025; *Virg.* II, 6: Eneas en Dido, op hem zoo jammerlijck verslingert; II, 200

- 1) Vgl. Voorzanger en Polak, 309: *tophus*, gevangen gezet; V. Ginneken II, 96: *tofoes*, gevangen (van *tafoos*, grijpen, vangen). Zie n°. 471.
- 2) Van Ginneken II, 142.
- 3) Eene vrouwelijke spion heet *verklefster* (in *Jong.* 125; 126).
- 4) Synoniemen bij V. Ginneken II, 142.
- 5) *Nederl. Klassieken* IV, Amsterdam, 1905; Hooft bezigt ook *slingerzucht* voor verliefdheid, verzotheid.

(op het leven verslingert); Winschooten, 261; C. Wildsch. II, 383; *verslingerd raaken*; enz. Halma, 695: Op een vrouwmensch verslingeren; zig aan een hoer verslingeren; Sewel, 874: Op een vrouwmensch verslingerd, *fallen desperately in love with a woman*; zich ergens aan verslingeren, *to become exceeding fond of a thing, to be hurried away with it*; Harreb. III, 76; Nw. *Amsterdammer*, 27 Febr. 1915 p. 11, k. 1: Ronduit gezegd, wij hier buiten waren vreeselijk verslingerd aan de Groene (een weekblad). Syn. was *versnot zijn op iemand*¹⁾; thans dial. *vergreld zijn op iemand* (De Jager, *Frequ.* II, 222²⁾; Molema 446 a).

2376. Een goed verstaander heeft maar een half woord nodig,

eene gedachte, die de Grieken uitdrukten door de woorden *θρονέοντι συνετά γαρύω*, de Romeinen door *sapienti dictum sat est* (Otto, 112; *Journal*, 122) en onze voorouders door *den verstandighen is haest genoeg gezeit* (Spiegelhel, 279; Brederoo III, 146, vs. 32: den Verstandighen is haest ghenoech gheseyt; Tuinman, II, 14); *de geleerde is haest genoeg geseyt* (Mergh, 10); *een gaauw geest heeft genoeg aan een half woordt* (Hooft, *Brieven*, 206); *een woord bestaet, voor die verstaet* (De Brune, 62); *die light begrijpt en haest verstaet en hoeft gheen breed' en langhe praet*; W. *Leevend* IV, 39: *een goed verstaander heeft aan een half woord genoeg*; VI, 338: *een goed verstaander heeft maar een half woord nodig*; *Waasch Idiot*. 273; in het fri.: *de forstânnige is haest nôch sein* (genoeg gezegd); afrik. *'n goeie verstaander het 'n halwe woord nodig*; fr. *à bon entendeur demi-mot ou peu de paroles*; hd. *den Gelehrten ist gut predigen*; eng. *a word to the wise is enough*.

2377. Bij verstek veroordeelen,

d.i. vonnis vellen over een beschuldigde, die afwezig is. Het znw. verstek is niet, zooals in Mr. Van Boneval Faure, *het Nederlandsche Burgerlijke Procesrecht*, 2, 158 medegedeeld wordt, afgeleid van 'zich versteken' in den zin van *zich verschuilen, wegkruipen*, maar van versteken in den zin van *beroooven*, zoodat de eig. beteekenis is 'versteking van het recht om exceptiën op te werpen of zich anderszins te verdedigen', terwijl *vonnis bij verstek* dan eigenlijk beteekent: vonnis met uitsluiting van alle exceptiën, weren en defensiën; Afrik. *by verstek veroordeel*. Zie het uitvoerig artikel van dr. A. Beets in het *Tijdschrift* XI, 33-40; 71.

2378. Ergens verzeild zijn,

d.i. al zeilende in eene verkeerde richting varen, afdwalen, in ongelegenheid geraken, (slecht) belanden. Vgl. mnl. (*hem*) *verseilen*³⁾; Kiliaen en Plantijn: *V e r s e y l e n*, naviger à l'esperdu, ou à l'escart; s'esgarer sur mer, *velificare vel velificari errando*; *verseylt zijn*, estre esgaré sur mer, *errare velificando*; Sartorius I, 1, 85: *Toto coelo erras, ghy zijt heel verseylt*; Winschooten, 251: *Waar is hij verseild*, waar is hij vervaaren?

- 1) Kiliaen: *Versnot zijn op zijn boel*, perditie amare, misere amare, deperire amore; De Jager, *Frequ.* II, 596-597.
- 2) In Twente beteekent *vergreld* altijd *nijdig, boos*; oostfri. *fergreld*, ausser sich vor Zorn, Wuth, Liebe, etc. (Ten Doornk. *Koolm.* I, 448).
- 3) *Ovl. Ged.* 3, 106, 114; *Brand.* 420; Heelu, 4227; *Mar. Leg.* II, 174: Ende si waert gheware datsi verre waren van allen menschen in die wilde zee; ende si seyde 'Och here god waer sijn wij nu verseilt'; *Mnl. Wdb.* VIII, 2395.

dat is, waar is die man gebleeven, of verhuisd? Vondel, *Lucifer*, 1646: Hoe zynwe nu zoo wyt verzeilt uit onzen plicht? Langendijk II, 382; *W. Leevend*, VI, 107; Tuinman I, 4; Halma, 708: Men weet niet waar hij verzeild of vervaaren is, *on ne sait ce qu'il est devenu*; Harreb. III, 76 b.

2379. De verzenen tegen den prikkel slaan,

d.i. zich verzetten, 'den breidel in den nek werpen'¹⁾, gri. *πρὸς κέντρα(ον) λακτίξειν*, vruchteloos tegenstand bieden, met het hoofd tegen den muur loopen, lat. *contra acumen, stimulum calcitrare* (Otto, 331). De spreekwijze is ontleend aan de geschiedenis van Saulus, welke verhaald wordt in *Hand.* IX vs. 5: Ende ter aerden gevallen zijnde, hoorde hy een stemme die tot hem seyde, Saul, Saul, wat vervolgt ghy my? Ende hy seyde: Wie zijt ghy Heere? Ende de Heer seyde: Ick ben Jesus dien ghy vervolgt. Het is u hardt de versenen²⁾ tegen de prickels te slaen; waaraan de volgende kantteekening is toegevoegd: gelijk de ossen ende andere lastbeesten achter uyt slaen, wanneer se met prickels worden voort gestouwt, ende alsoo niet de prickels maer haer selven quetsen. Zie Zeeman, 414; *Mnl. Wdb.* VI, 645; Harreb. II, 301 a; *Kippev.* I, 346; afrik. *hy slaan die versene teen die prickels*, en vgl. het mnl. *sporren tegen-*, *stunen jegen de gaert of hem tegen de naelde steken*; het zuidndl. *tegen den jokkeband trekken* (De Bo, 470); nd. *sick upp'n Jückstock leggen* (Wander II, 1029); fr. *regimber sous l'aigillon*; hd. *wider den Stachel löcken oder lecken* (Schrader, 154); eng. *to kick against the pricks* (*spur or goad*).

2380. Het op iemand verzien hebben,

d.i. het op iemand gemunt, begrepen hebben; eig. zijne blikken op iemand gericht hebben, naar iemand zien, om hem te treffen; vgl. n°. 186, 187, 655 en het mnl. *versien*, het oog vestigen op, naar iemand kijken; *hem versien*, op zijne hoede zijn; mhd. *sich versehen ze, an, ûf, ûmbe*, vorhersehend hoffen oder fürchten, zuversicht haben, erwarten; mnd. *vorsên, - sein, - sien wesen an, to, umme, up*, bedacht sein auf, fürsorge treffen für; hd. *es auf einen abgesehen haben* (Grimm I, 114); 17de eeuw bij Hooft: *het op iets aangezien hebben*. De uitdrukking schijnt uit onzen tijd te dagteekenen; vgl. het fri. *it op immen forsjoen hadde*, een goed oog op iemand hebben; het op iemand gemunt hebben; Molema, 451 a: *verzijn hebben*, 't op iemand gemunt hebben, er steeds op uit zijn om hem te plagen, te benadeelen; *het niet op iets verzijn hebben*, daarin geen zin hebben, geen lust toe gevoelen. In de Bommelerwaard zegt men: *op iemand liggen zingen* en *zang op iemand hebben* (V.d. Water, 152).

2381. Grooten verzoendag houden,

d.i. van linnen verwisselen, zich wasschen en verschoonen. De uitdrukking is ontleend aan de Israëlietische instelling van den grooten verzoendag, den grooten dag der reiniging, en wel bepaald aan de plechtigheid der reiniging, die op dien dag de hoogepriester als de vertegenwoordiger des volks moest verrichten; Zeeman, 467; Laurillard, 24 en vgl. *Lev.* XVI,

1) S. Stijl, *Opkomst*, 156.

2) *hielen*.

23-24: Daerna sal Aaron komen inde Tente der t' samen-komste, ende sal de linnen kleederen uytdoen die hy aengedaen hadde, als hy in het Heylige ginck: ende hy salse daer laten. Ende hy sal sijn vleesch in de heylige plaetse met water baden, ende sijne kleederen aendoen.

2382. Iemand op zijn vestje spuwen,

d.w.z. iemand zijne verkeerdheid op eene ruwe wijze onder het oog brengen (Harreb. II, 375 b); zie *Onze Volkstaal* II, 112: *iemes op z'n vestje spijge*, vitten op iemand, iemand de waarheid zeggen; *iemes op z'n vest(j)e komme*, iemand afranselen (Neder-Betuwe); V.d. Water, 145: *iemand op zen vestje spouwe*, iemand er geducht van langs geven; fri.: *immen op syn fest(j)e spuije*, harde waarheden zeggen, hatelijkheden toevoegen; Welters, 108; Molema, 574 a: *op zien vestje krieggen*, een pak slaag krijgen. Vgl. *Amstelv.* 11: Hij kwam in een stad, waar sommigen het land hadden aan den wethouder. 'Is er een, die met het geld smijft' kwamen ze bij Kokadorus, 'geef 'm dus wat op z'n vesje'; zie verder n°. 978; 1475; Sewel, 678: *op zyn rokje krygen*; Harreb. II, 375 b: *dat is op je vestje gekwat*, dat is eene belediging voor je; I, 357 a: *op zijn japon krijgen*; II, 181 b: *op zijne pij krijgen*; *op of voor zijn broek krijgen*; Harreb. II, 322 a: *op zijn tabberd krijgen*; *iemand wat op zijn half hempie geven*; *iemand op 't jak zitten* (in *Nkr.* IV, 26 Juni p. 3); *iemand (af)ranselen(?)* en *iemand op zijn' ransel komen* (Harreb. II, 209 b¹); *iem. over zijn kamizool kappen of trekken* (zuidndl.); nd. *einem wat up 'n Ranssel geben* (Eckart, 423²); zuidndl. *op zijn kleed (of zijn broek) krijgen of hebben* (De Cock¹, 145; 152); hd. *jem. auf den Kopf (oder Zopf) spucken*, uitschelden.

2383. Het vette der aarde,

d.i. rijkdom en weelde; mnl. *dat vette*; eene uitdrukking, die ontleend is aan den Bijbel 'waarin de woorden *de vettigheden der aarde* of *des lands* meermalen voorkomen om groote vruchtbaarheid, overvloed van koorn en gras en daarom groote welvaart aan te duiden'; zie Zeeman, 468; Laurillard, 61; *Sp. d. Sonden*, 9000: Den joden was belovet der erden vethede; *Uit één pen*, 118: Zij bezat van het vette der aarde zooveel, dat zij een klein huisje in eigendom had; *Het Volk*, 31 Juli 1915, p. 6 k. 4: Een theorie die hem leert dat voortdurend rijke menschen arm worden en arme menschen rijk, zoodat ieder op zijn beurt het vette der aarde geniet; vgl. o.a. *Gen.* XXVII, 28; 39; XLV, 18; enz.; fr. *la graisse de la terre*; eng. *the fat of the land*.

2384. Vet zijn,

d.w.z. dronken zijn; eig. glimmen door den drank; vgl. voor de verklaring *in de olie zijn* (zie n°. 1662), syn. van *laveloos zijn* (in *Jord.* II, 240) of *laveloos bezopen zijn* (*Nav.* XXII, 427; Köster Henke, 38), *door*

- 1) Zie De Jager, *Frequ.* I, 488 en Franck-v. Wijk, 534, die ook de mogelijkheid aannemen, dat *ranselen* een frequentatief is van *ransen*, *ranzen*, kwellen, plagen, stoeien, worstelen.
- 2) In de uitdrukking *lik me vesje* zal het laatste wel als *vestje* moeten worden opgevat en niet als dim. van het fr. *fesse*. Vgl. n°. 202, noot en n°. 1413.

den pagger zijn (Indië¹⁾). Vgl. *Nest*, 107: Je bent nu zoo vet als een slak, maar als je nuchter was, zou ik je tegen de wereld schoppen; *St. L.* 36: En ze drinken sterke dranken en ze worden meestal vet; *Uit één pen*, 111: Hij was zoo vet als een slak; *Lvl.* 27: X is vannacht weer vet thuis gekomen; *P.K.* 70: Hij is vet roept een van 't schellenkie, hij heit 'em om hoor! gilt een ander; Villiers, 137; *Zandstr.* 91: Vader nooit thuis of smoorvet; *Zondagsblad v. Het Volk*, 1905, bl. 370 (*smoorvet*); Steijnen, *Verbijsterden*, 136: *straalvet*, in *Nkr.* IV, 8 Mei p. 6: *straalbezopen vet*. Een dronkaard wordt een *vetlap* genoemd (*Lvl.* 28; *Nachtkr.* 8; 53); hd. (saksisch) *fett sein*, betrunken sein; *einen Fettbauch haben*, leicht angetrunken sein (Horn, *Soldatenspr.* 88). Vgl. met dit laatste het drechtsche *dik*, syn. van *doen*, dronken (Bergsma, 89); Molema, 75: *dikdoen*, *dik en doen* of *dik*, (smoor)dronken *Antw. Idiot.* 351: *dik*, dronken; *Ndl. Wdb.* III, 2614: *dik zijn*, *zoo dik als eene koe zijn*, dronken zijn. Vgl. *zat* of *vol zijn*; hd. dial. *knüppeldicke*, *driededicke*, waar ook uit blijkt dat de begrippen *dik*, *vol* en *dronken* kunnen samenhangen.

2385. Vet zijn met iets.

Spottenderwijs zegt men dit van iets, waarvan men geen voordeel of baat heeft; er niet mee geholpen zijn; syn. van *er mooi mee zijn* en het dial. *er dik uit zijn*, goed af zijn, in zeer gunstige positie gekomen zijn (Molema, 75); vgl. *Gron.* 164: Brummen gaat over, maar jij hebt net zoo goed kans, omdat je oom lid is van de schoolcommissie. - Nou, daar ben ik vet mee, dat heb je gezien in de eerste klas! *S. en S.* 58: Toe kreeg ik vier jaar. Had je toen 'n verdediger Snok? Nou, daar ben je vet mee; *Antw. Idiot.* 1363: *me(t) iet vet zijn*, er niet mee gebaat zijn, er geen voordeel van hebben; De Bo, 1318: *ergens vet meê zijn*, spottende gezegd voor er niet veel meê versteven zijn; Schuermans, 808: *vet met iets zijn*, met spot of twijfeling gezegd: wel met iets zijn; Tuerlinckx, 691. Vgl. ook het fr. *en serez-vous plus gras*, zoudt ge er beter aan toe zijn? In Noord-Holland beteekent *vet raken*, uit den dienst ontslagen worden (van dienstboden²). Vgl. in *Antw. Idiot.* 1469: *Zalig zijn met iemand of iet*, er niet mee beholpen zijn.

2386. Het vet is van den ketel,

d.w.z. het beste is er af; daar is niet meer aan te verdienen, vooral gezegd van betrekkingen of handelszaken; syn. *de room is er af*³. 'Dit zegt men, als het best, of meeste voordeel, weg is, gelijk wanneer de room van de melk geschept is. Zo zegt men ook: 't vet is van de pot, en daar zit geen vet meer op'; Tuinman I, 177; *nal.* 19. De uitdrukking dagteekent uit de Middeleeuwen, zooals blijkt uit *Scaecsp.* 61: Die ontsamel ghierighe, die altoos dat vet vanden pot hevet ghehadt ende zinen zac wel hevet ghevult; Sart. II, 4, 28: Canem excoiatum excoias, *de room isser al af*, ghy zijt al te laat op, *het vet is al van den ketel*, d.i. gij doet vergeefsche moeite, gij vischt achter het net; V.d. Venne, 228: Schuymers halen 't vetje van de pot; *Spect.* XII, 174: Dewyl nu aangaande die fraye negotie het vet meest van de ketel is; Harreb. I, 396; *Lev. B.* 70; *Nkr.* III, 7 Febr. p. 2; *Kmz.* 42; *De Telegraaf*, 30 Nov.

1) *Ndl. Wdb.* XI, 151.

2) De Vries, 106.

3) *Ndl. Wdb.* XIII, 1293.

1914 (avondbl.), p. 5 k. 5: Men kan aannemen, dat, ten opzichte van dit zoete winstje het vet vrijwel van den ketel is; *De Arbeid*, 20 Febr. 1915, p. 4 k. 2: Als de schapen niet meer afdokken, dan is voor de groote massa zwarte en roode paters de room van de melk; Speenhoff VII, 37:

Maar met me zeven jaar verkeer
Is dat goddorie nou me straf.
Nou hoef ik nie meer an te komme,
Nou is 't vet bij mij d'r af.

In den zin van *het geld is op* komt ze voor in de *Verm. Avanturesse*, 1754, bl. 135. Zie verder *Middelb. Avant.* 171: Naauwelyks was de eerste room van de melk, d.i. waren de wittebroodsweken voorbij; *Haagsche Reize*, 63 (in obscoenen zin; eveneens in *Jord.* II, 391: Maar van Corry was 't roompje nog nie af, daar deed je geen linkdajem (*meineed*) voor); oostfri.: *de rôm* of *'t rômtje is d'r of* (Ten Doornk. Koolm. III, 51; Dirksen I, 77); Joos, 104: *daar is geen oogsken vet meer op; er is geen oortje smout meer aan, het potje is geschuimd*; *Antw. Idiot.* 1363: *het vet is van den pot of het vet is er af*, Schuerm. 808 a: *het vet is er af*, 't *Daghet* XII, 187: *de zaan van de melk scheppen*, het beste wegpakken); fri.: *it fet is fen e tsjettel* ('t sop); syn. van *de reamme is der ôf*, *it spek is ut 'e woartels*; *hy nimt my de reamme fen 'e aden* (de melkmouden), hij pakt mijne voordeelen weg; in het mnl. *dat vette afsiën* (afscheppen¹⁾), het beste wegnemen; 16de eeuw: *dat vet afscumen*; hd. *das Fett* (oder *den Rahm*) *abschöpfen*; fr. *écrémer une affaire*; eng. *to take the cream off something*; *to skim the cream*.

2387. Het is altijd vet in een andermans schotel,

d.w.z. 'ontevreden met hetgeen men heeft, schat men altijd datgene hooger wat een ander bezit'; *Ndl. Wdb.* II¹, 433. Deze gedachte wordt op gelijksoortige wijze door Ovidius *de art. am.* I, 349 uitgedrukt met de woorden *fertilior seges est alienis semper in agris, vicinumque pecus grandius uber habet*²⁾. Vgl. verder bij ons Goedthals, 107: *t' speck is altyts vetste in ander lieden pot*, qui a la table assez n'aura au lieu des graces murmurera; in de *Prov. Comm.* 700: *t' speck es altoos vetste in ander lieden pot*, est tua plus massa mea quam pinguedine crassa; Campen, 113: *in eens anders weyde syn de vetste beesten; tis altoes vet in eens ander mans koecken*; *Mergh*, 38: *in ander mans schotel ist altijt vetst*; *Sart.* I, 7, 35: *in een ander mans schotel ist altydt vetst*; *Spieghel*, 295; *De Brune, Bank.* II, 407: Men zegt, dat het speck vetst is in ander lien pot; *Tuinman* I, 102: *In een anders schotel is 't altijt 't vetst*, de begeerlykheid en nyd veroorzaakt, dat de mensch niet te vreden is met het zyne, en altyd met een boos ooge aanziet 't geene den naasten toebedeelt is, als ware dat beter; *Adagia*, 42: *in een andermans schotel, ist altijt het vetste*, fertilior seges est alieno semper in arvo. Zie verder *Harreb.* I, 397 b; *Menschenw.* 292: t Is altait vet in 'n aeremans pot, hee? Vgl. *Molema*, 374 a: *'t is altiid 't vetst in andermans schuddel*; *Boekenoogen*, 908: *op een âar zijn schotel is 't altijd het vetst*, men

1) Vgl. Maerlant, *Oversee*, 150.

2) Otto, 13.

houdt altijd eens anders deel voor beter dan het zijne; fri.: *'t is altyd fet in oarmans skûtel*; Wander I, 990; IV, 395; Ten Doornk. Koolm. III, 140 a; Eckart, 473. In *Br. v. Abr. Bl.* II de syn. uitdr. *Overal het beste brood op buurmans tafel zien*.

2388. Hij teert op zijn vet (of smeer),

d.i. 'hij bestaat van het zyne, en behoeft niets meer. 't Is ontleent van zulke dieren, die 's winters zonder voedsel in hunne holen liggen en slapen, wanneer de natuurlyke warmte het vet verteert, 't geen zy des zomers vergadert hadden'; Tuinman I, 104. Vgl. Goedthals, 60: *op zyn smout leven, vivre de sa graisse*; Harreb. I, 277: *op zijn smeer leven, leven van hetgene men vroeger gewonnen of gespaard heeft*; Sewel, 755: *Wy moeten nu op ons smeer teeren, we must live now by what we got formerly*, in het *Antw. Idiot*. 1364: *van zijn eigen vet lèven gelijk den das*; Wander I, 990; Frischbier, 839; Eckart, 113: *hei lêwt von sîn îgen Fett, wî de Tachs òm Winter*, hd. *von seinem eigenen Fette zehren*; fr. *vivre de sa graisse*.

2389. iets in 't vet hebben,

d.i. iets te goed hebben, iets te wachten hebben; eig. gezegd van vleesch, dat in een vetlaag wordt bewaard; bij overdracht gebezigd van iets, dat voor ons bewaard wordt; ook van genoegens of straffen gezegd, die ons nog te wachten staan. Vgl. Harreb. II, 375 b: *Daar is wat in 't vet*; Molema, 451 a: *Nog wat in 't vet hebben*, nog wat hebben te deelen, te verteren, uit den weg te maken; waarnaast bl. 441 a: *Daar is nog wat in 't vat*, te behandelen, te verhakstukken; er zijn nog pretjes in 't zicht. Vgl. *Jord*. 419: *Nou, die fêlt in me gunst.... feur die stoat wèt in 't fêt!* (in ongunstigen zin); *Het Volk*, 9 Jan. 1915, p. 1 k. 1: *Wij hebben van Kerstmis af iets in het vet van een naamloozen schrijver in 'De Fakkelt'*; *Nw. School*, VIII, 113: *Trouwe lezers van De Nieuwe School weten dat ik nog altijd wat in 't vat had voor E. Hermans met z'n handleiding*; Harreb. II, 362 a: *Hij heeft nog iets bij mij in 't vat. Evenzoo in het fri.: hwet yn 't fet (vat) hâlde*, in petto houden, voor later bewaren (n°. 2331). In Zuid-Nederland *iets in 't vet hebben*, een buitenkansje, een feestje hebben; *iets veur den tand hebben*, iets in 't vooruitzicht hebben; *iemand in de kuip of in het zout hebben*, iemands erfenis verwachten (Schuerm. 307 a; Harreb. III, 512), waarbij aan pekelvleesch moet worden gedacht; vgl. Harreb. II, 512: *Er ligt wat voor u in het zout*; hd. *er hat noch etwas (einen faulen Schinken) bei mir im Salze (auf der Nadel, im Fasze)*.

2390. iemand zijn vet geven,²³⁹⁰

d.w.z. iemand duchtig de waarheid zeggen, de les lezen; eig. aan 't gebrad, dat zich zelf niet bedruipen kan (n°. 170) zooveel vet toevoegen, als noodig is; het naar den eisch behandelen; op personen toegepast: geven wat hem toekomt, zijn portie geven, flink onderhanden nemen¹⁾; Harreb. II, 376 a; *Twee W.B.* 165: k Heb 'r d'r vet gegeven. *Mot dat kr..ng mij dat aandoen? Ppl.* 4: *Ik zal d'r morgen ochtend wel d'r vet geven, dat ze voor veertien dagen d'r mee toe kan*; bl. 5: *Ik zal straks de Flesch wel d'r vet geven*; *Kmz.* 356: *Maar ik heb ze d'r vet*

1) Zie H. Beckering Vinckers in *Tijdschrift XXXIX*, 158.

gegeve al knikte me knieë; Speenhoff, I, 25: Ik sta mijn man, dan geef ik ze hun vet; *Mgdh.* 276: Debatteere, dat is iemand z'n vet geve; *De Tijd*, 30 Mei 1914 p. 9 k. 3: De heer Schaper gaf daar de heeren Ter Spill en Nierstrasz hun vet; *Handelsblad*, 12 Dec. 1913 (avondbl.) p. 5 k. 4: Wanneer niet Briand was tusschen beide gekomen en de regering en haar helper hun vet gegeven had; *Nkr.* IV, 10 Juli, p. 6; IX, 8 Mei p. 6: De werkvrouw, ook niet malsch, geeft 'm z'n vet terug; *Nw. School* III, 63: Maar vechten deden ze goed, de Noormannen kregen hun vet; VII, 358: Hij zou dien 'haagschen meneer' eens even op een nette manier z'n vet geven; *De Amsterdammer*, 8 Aug. 1915 (omslag) p. 4 k. 4: Ik ben door vijf Duitsche zeelui aangevallen en ik heb ze allen hun vet gegeven! *Groningen* IV, 190. Ook *iemand op zijn vet geven* in *Lev. B.* 139: We gaffe de scheerder en ze vrouw op d'r vet - niet zoo weinig hoor!; Molema, 574 a: *iemand zien vet geven*, met woorden tot zwijgen brengen, hem beschaamd maken; hd. *einem sein Fett geben*. Vgl. Grimm III, 1572: *er soll sein Fett schon kriegen*, seinen gebührenden Lohn empfangen; Woeste, 298: *da hes du din fett!*, so nun bist du schön angelaufen!; Eckart, 113: *sin Fett hewwen*, seinen Teil haben; Ten Doornk. Koolm. I, 473 a: *de hed sîn fet dâr ôk gôd had*. Synonieme uitdrukkingen zijn: *hij zal er smout van hebben*, hij zal er van lusten (Harreb. II, LXXVIII); *iemand (af)vetten*, slagen geven; *vetting*, pak slagen, rammeling (*Antw. Idiot.* 1365); *iemand (af)boteren*, afranselen (Teirl. 201); eng. *schoolbutter*, slaag (woordspel met *to butt*, stooten); *iemand zijn peeën opscheppen* (in Kl.-Brab. en zie *Antw. Idiot.* 905; 944; *Ons Volksleven* III, 27); *iemand wat boter in de pap steken*, hem straffen¹⁾; *iem. den baard smouten* (Schuerm. 635); *iemand de rystebry gaar koken* (zie *Gew. Weeuw.* I, 55); *iemand zijn erwten geven* (in Vlaanderen); *iemand kersen geven* (Kl.-Brab.); *iemand zijn zaad, zijn soep, zijn haver geven* (Joos, 73); *iemand zijn posie* (portie) *geven* of *opscheppen* (*Antw. Idiot.* 991); *iemand zijne soep uitscheppen* (Rutten, 210 b; Tuerlinckx, 575); *iemand zijne saus geven* (Schuermans, 567 a); *iemand zijn salade geven*, hekelen (Rutten, 186); *iemand tabakken*, afranselen (Van Dale), in Zuidndl. *afbakken* (fr. *passer au tabac qqn*; bargoensch: *vertobacken*, mishandelen) naast *tabak*, pak slaag (Tuerlinckx, 607); *iemand zijn maatje vullen* (Schuerm. *Bijv.* 192 a); fri. *immen syn grande jaen*, een pak slaag geven (eig. competente portie van eten of drinken). Vgl. ook het eng. *to give a p. his gruel*; *to coock a p. his goose*; fr. *faire à qqn sa sauce*, en verder n°. 2084 en 2220.

Eindnoten:

2390 *I. passer qqn à tabac.*

2390a. Iemand in zijn eigen vet laten gaar koken; zie n°. 2107. ^{aant.}

2390b. Vette en magere jaren; zie n°. 1007. ^{aant.}

1) *Ndl. Wdb.* III, 702.

2391. Vetpot,

d.i. feest, smulpartij, overvloed, volop; *t' is daar bottertje boven* (V.d. Water, 63), vooral in de zegswijze *het is alle dagen geen vetpot*, elken dag kan men niet smullen; vgl. lat. *non semper Saturnalia erunt*; in de 16de eeuw: *t en is altoes ghien Mey-avent* (Campen, 127); ook *'t is alle daag geen kermis*, geen feest (Sartorius, I, 3, 8; V.d. Venne, 4; Spaan, 86; Vijgh,

Jaep Rontv. 3: t Is altijd juist geen kerremis of ruyschoots voor de wint); *'t is altijd geen Vasten-avond of 't en is niet altijd bruylofts-feest* (De Brune, 479); *'t is altijd geen boter van 't spaantje lekken* (*Antw. Idiot.* 282). In de 17de eeuw komt het znw. vetpot in den tegenwoordigen zin voor¹⁾ naast *pannetjevet*²⁾, dat nog in Zuid-Nederland bekend is (*Antw. Idiot.* 937); zie verder Tuinman I, 101; 336; II, 34; Harreb. I, 112 a: Het is vetpot, zei de jongen, mijne moeder heeft een' daalder gewisseld; *Landl.* 214: Dat woest vrije leven met tijden van vetpot, schraalte en gebrek; fri.: *it is altyd gjin fetpot* (of *maeijejoun*, Meiavond); in het *Antw. Idiot.* 1364: *'t is vetpot*, 't ziet er lief uit; bl. 2128: *vetpot*, smulpartij, feest; *Waasch Idiot.* 838: *'t is vetpot*, 't is smakelijk, er is overvloed, een winstgevende zaak; *Nkr.* VIII, 28 Febr. p. 6: Maar eens in 't jaar was 't vet in den pot. Op Schouwen: *'t is daar vetlakon* (*Onze Volkstaal* I, 30); in *Limb. dao is het alle daog pankevet* (*Maasgouw*, 1880, bl. 316); hd. *es ist nicht alle Tage Fastnacht, Sonntag, Kirmesz.*

2392. Een vetje,

d.i. een voordeeltje, een buitenkansje, een *vervalletje*³⁾, een smulpartijtje, een pleziertje; eig. iets vets, een vet beestje⁴⁾. Vgl. *Sart.* II, 6, 71: *het is een dor vetken*, de victimis macilentis; *Sewel*, 427: *Dat is een vetten os in zyn kuip*, dat is een goed voordeel voor hem, *that's a great profit to him*. In den tegenwoordigen zin komt het in de 17de eeuw herhaalde malen voor; vgl. o.a. *Pasquilmaecker*, 13; Jan Vos, *Ged.* 241; *Puiterv. Hellev.* 47; *Paffenr.* 130: Sulke vetties souwen maken dat me de broek te nau sou worden en 't wambas niet langer passen; *Haagsche Reize*, 72; *Spann.* 2: Nooit was' er een vetje, of halfvaatje, of Loutje moest 'er by zijn; *Spect.* VIII, 123; XII, 230; *Sewel*, 892: *V e t j e*, voordeeltje, *a little profit*; Tuinman I, 336; *Schuerm. Bijv.* 373 a; De Bo, 1318; *Antw. Idiot.* 1364; Molema, 451 a; fri.: *in fetsje*; *D.H.L.* 40: Hij mocht ook wel 's zoo'n vetje hebben. In *Menschenw.* 224 komt vetje voor in den zin van melkkoetje: *Jullie bin ommers 'n vetjen veur sain, 'n kalfkoetje..... 't is netuurlijk s'n (des dokters) aigeste oapeteek..... hai skraift moar raok*. Synoniemen zijn mnl. *smout*, voordeel; *slompje* (in *Moortje*, 2721); ndl. *een mooi slaatje* (n°. 2059); *een kaantje* (Amsterdam en de Zaanstreek; *Boekenoogen*, 385); *een smantje*, dim. van *smant* (hd. *Schmant*), room (Molema, 385; *Tijdsch.* XVI, 211); *een stuk boter in de brij* (Bergsma, 67; fri. *in stik bûter y 'e brij*); *een braadje* (*Ndl. Wdb.* III, 978); *een panvischje*, buitenkansje (*Ndl. Wdb.* XII, 279); fr. *un jus*, een voordeeltje; vgl. ook het Zuidnederl. *een handschoetje*, eig. een paar handschoenen; bij uitbr. een voordeeltje (n°. 1082); *V. Avant.* II, 230: En indien hy van spyt niet gestorven is, dat ik hem sijn Liefste ontvoer, en een sop ontnem, daar hy meende aan te likken.

1) Vgl. *Het loffelijk gezelschap van de vetpot*, t' Amsterdam, 1687.

2) *Ndl. Wdb.* XII, 263.

3) Dit in de 17de eeuw in de *Gew. Weuw.* II, 26.

4) Ter Gouw, *Volksvermaken*, 537 meent dat *vet(je)* eene afkorting is van *vetmael*, dat mij niet bekend is. Vgl. het 18de eeuwsche *kraamvetje* (kindermaal), het Veluwsche *pannevet*, feest bij gelegenheid van het bouwen van een huis; *wijvevet*, kraamvisite; *smidsvet*, feestelijke betaaldag bij den smid (*V. Schothorst*, 220); *doodvetje*, doodmaal (*Ter Gouw*, 551); enz.

2393. Veel vieren en vijven hebben,²³⁹³

d.i. veel bedenkingen hebben, veel uitvluchten, ditten en datten (n°. 431) hebben, veel onzin verkoopen; ook veel drukte, veel noten op zijn zang hebben; hetzelfde als *veel vijven en zessen hebben*; fri. *in bult fiven en seizen (sauwen) habbe*. De uitdrukking bewaart eene herinnering aan bekende 17de-eeuwsche uitroepen als *Gans bloed! Gans dood! Gans vijven!* (bij Gods heilige vijf wonden!)¹⁾ en dergelijke, ook *gans vier en vijven*, bij Gods vuur, d.i. den bliksem, waaraan komisch 'vijven' is toegevoegd, in Breug. II, 14 r.

Ick sal eens met u drincken nu ghyt begeert,
So raeck ick te peert, om beter te kijven,
De vuysten jeucken my, gans vier en vijven.

Iemand die veel *vieren en vijven* heeft, gebruikt dus allerlei uitroepen, maakt veel drukte, lawaai, complimenten. *Veel vijven en zessen hebben* is dan eene navolging. Zie Harreb. II, 377; *Br. v. Abr. Bl.* I, 182: Maar, zo als ik zeg, wat doet er dit toe, als gy wilt staande houden, dat er geene Vriendschap is, en veel vieren en vyven; bl. 248: Hoor eens, kereltje, je moet zo maar niet denken, dat uw geluk en vryheid geleegen zyn in alles te doen, wat u maar in den zin komt, of dat een geschikt geregeld levensgedrag een fodsig naargeestig Monniksleven is, en veel vieren en vyven; *W. Leevend*, IV, 318; 336; VI, 6; VII, 342; *C. Wildsch.* IV, 33; 192; VI, 33; *V. Janus*, 178: Zoo veele viezenvaazen en vieren en vijven; bl. 348: In alle regeeringen, van welken aart sij dan ook zijn mogen, zijn sommige vizenvazen en vieren en vijven, mitsgaders twaalven en dertienen, welke er zoo noodzakelijk en maar al te noodlottig, aan verknocht zijn; G.v. Eckeren, *Annie Hada*, 230: En dan kleeden zij zich aan met allerlei vieren en vijven voor hun toilet; *Ppl.* 44: En as juffrouw K. 't u nou vertelt, dan maakt die d'r nog allemaal viere en vijf bij; *Nkr.* IX, 10 Juli p. 8: Toen Appel en die boer allebei an 't boomen, de boer zou 't paard wel bij z'n toom vasthouden, veel vieren en vijven; *Menschenw.* 47: Allegaer els... saa 'k moar segge... els vier en vaif en nie g'nog; evenzoo bl. 54; 113; 191; 225. - *W. Leevend*, VI, 180: Dit dorre werk voegt byzonder wel aan die blokkende geestgesteldheid; dat kaauwen en herkaauwen, en veel vyven en zessen; *De Amsterdammer*, 12 Dec. 1914 p. 3 k. 2: Men behandelt den belastingbetaler als een minderwaardige, als iemand, waar men niet veel vijf en zessen mee behoeft te maken; Schuermans, 812 b: *met veel vijven en zessen iets zeggen, doen*, doen met veel beschar, beslag, met veel onnoodig bestel; De Bo, 1324: *veel vijven en zessen*, veel onbeduidende doeningen of gezegden (*Antw. Idiot.* 1374); Rutten, 259 b: *en vijf (vijven) en zes (zessen) was niet genoeg*, hij vertelde veel rimram.; Claes, 270; Joos, 64; *Waasch Idiot.* 713: *veel vieren en vijven* of *veel vijven of zessen*; Molema, 454 a: *vieven en veulen, vieven en zessen*, veel bestels, veel aanmerkingen; 574 b: *vieven en veulen, praten van veul en veif*, het van den eenen boeg op den anderen gooien (Leopold, 186); *Nkr.* V, 5 Maart p. 32; *Nest*, 55 (*vijven en zessen*); *Mgdh.* 81: Een hoop vijfve en zesse. In Twente *alle vieven en zessen bie mekaar hollen*, niet van zijn stuk raken.

Eindnoten:

1) *Ndl. Wdb.* IV, 249-251.

2393 In Tongeren: *en honderd vijf en drie was niet genoeg.*

2394. De vierschaar spannen,

d.i. rechtspreken. Onder de vierschaar, mnl. *vierscare*¹⁾, ook *vierbank*, verstond men de vier schepenbanken, waarmede men de rechtbank afzette; vgl. het ohd. *scranna*, stoel, bank, schepenbank; mhd. *schranne*, *schrange*, gerichtsbank; *schrannen-sitzer*, gerichtsbaisitzer; *schrannenstap*, gerichtsstab; mnd. *scharne*, vleeschbank, thans nog bekend in het hd. *Fleischschranne*, *Brotschranne*, en de nederd. uitdr. *klagen binnen ver benken*; *vor die vier benke komen*; *in den vier benken* en dergelijke. Met *spannen*, d.i. sluiten (zie n°. 1284) wordt hoogstwaarschijnlijk bedoeld het met een touw omgeven van de banken, waarbinnen de beschuldigde stond²⁾. Vgl. het mnd. *de vêrschare* (= *de vêr scharnen*) *spannen*, die vier Bänke des Tribunals hegen³⁾, Gericht halten; mnl. *die vierscare openen, beslaen*; Kiliaen: *Vier-schaeere*, tribunal, forum iudiciale, forum iudiciarium, iudicum confessus, *q.d.* congregatio quatuor virorum *nempe* iudicis, actoris, rei, et scribae; *aut* praetoris, iudicis, accusatoris et rei: *vel ut in Saxonia et aliis nonnullis locis olim*, praetoris, et trium senatorum sive scabinorum; spannen de bancke oft vierschaere. *Holl. j. bannen*, *forum agere, iura exercere*. In Zuid-Nederland: *veur de vierschaar komen*, te voorschijn, voor de pin, voor den beetel komen (*Waasch Idiot.* 839). Vgl. *voor de balie* (oorspr. hekwerk) *komen* (zie n°. 479).

2394a. Veel vijven en zessen hebben; zie n°. 2393. ^{aant.}

3295. Geen vin verroeren (of bewegen),

d.i. geen lid verroeren, zich stil houden, geen duim verroeren (zuidndl.); eig. gezegd van een visch; later ook van andere dieren en van menschen. Sedert de 16de eeuw had vin de algemeene beteekenis van *lid*, zooals blijkt uit Anna Bijns, *Refr.* 421:

Reyn geestelijke blijdschap scheidt nu van binnen,
Herte, leden, vinnen, wilt trueren afsnijen.

Nw. Refr. 35: Al mijn vinnen, aderen en pesen die duncken mij crimpen; bl. 48: Ic wil gaen springen en rueren mijn vinnen; bij P.C. Hooft van den wind gezegd: *al zyn' vinnen van zich steken*, zich duchtig roeren (*Ged.* II, 223 vs. 152); *Brieven*, 199: Vêer nocht vin des oorloogs van zich steekende; *Coster*, 18 vs. 252: Hy klaecht immers dat hy niet ien vin noch ien lidt an sijn Lijf kan reppen; *Van Moerk.* 347; bij Antonides II, 80: Al steekt een storm de vinnen op; *De Brune. Bank.* II, 331: Die echter met de armen in 't kruys blijven gapen, zonder vin of steert te roeren; *Haagsche Reize*, 138: Zy wierd niet 't allerminste gewaar, en verroerde geen vin; *Tuinman I*, 288: Hy durft niet een vin verroeren; *Van Effen, Spect.* X, 237; *Taalk. Magazijn III*, 115; *Harreb.* II, 380 b;

1) *Mnl. Wdb.* IX, 458.

2) Grimm, *Rechtsalterth.*⁴ II, 435-438; Noordewier, 334; 373; *Mnl. Wdb.* VII, 1641; Günther, 90 en Brill, die in het *Nieuw Archief*, 427 beweert, dat de afperking geschiedde door op *schragen* gelegde *planken*, welke, aldus nedergelegd, *banken* vormden; zie evenwel *Ndl. Wdb.* II¹, 976.

3) Vgl. in het mnl. een *gerechte hegen*, *de rechtplaats afstuiten of afheinen*, *haar voor de rechtzitting in gereedheid brengen*; *heimael* (uit *hegemael*), *vierschaar*; zie *Mnl. Wdb.* III, 251; 272.

Dievenp. 31; 66; 110; *Falkl.* VI, 126: Een dochter die te lui was om 'n vin te verroeren; *Nederland*, Juni 1914, p. 136; Oudemans, VIII, 630; fri.: *hy kin fin noch fear (for)repp*; oostfri.: *hê kan gên fin of fôt rören* (Ten Doornk. Koolm. I, 485); De Bo, 1326 a: *noch vim noch vlerke roeren of noch teil (tein) noch vlerke roeren* (bl. 1478 a); Joos, 46: *het dierken roerde vim noch vaam*; vgl. ook *Ons Volksleven* XI, 180: *alles aan de vinnen hangen*, te veel geld aan kleederen besteden; Afrik.: *roer jou vinne*; nig 'n vin verroer nie; vgl. eng. *fin*, arm, hand.¹⁾

2396. De vingers jeuken mij,

d.i. ik gevoel grooten lust tot vechten of tot schrijven, hetzelfde als *de handen jeuken mij*²⁾; zie n°. 786; 1709; Huygens, *Zeestraet*, vs. 99:

Der dingen is soo veel die 'k vinde te beschrijven,
Dat hoe 'k meer onderneem, hoe 'k min sie te bedrijven.
Mijn hand joockt niettemin.

Van Effen, *Spect.* VII, 181: Een partytje ombre, of quadrille, 't eerste voorwerp van de ordinaire societeiten, en daar onzen Heer mogelyk de vingers naar jeuken; Harreb. II, 381 a; Braga (ed. 1863), bl. 345; *Mgdh.* 272: Zijn vingers jeuken om te slaan; fr. *les doigts me démangent*; hd. *die Finger jucken mir*, eng. *my fingers itch*. Ook zeide men *de ooren jeuken mij naar iets*; vgl. II *Tim.* 4, vs. 3, kantt.: Hebbende een herte ende ooren, die jeuken nae wat nieuws ende vremts, waar de tekst heeft *ketelachtich* zijnde; in de 16de eeuw bij Sart. II, 3, 76: *sijn voeten jeucken hem weder*, de his qui denuo sollicitantur ad subeundum periculum; enz. Zie *Ndl. Wdb.* VII, 281-282.

2397. Geen vinger in de asch (of de aarde) kunnen steken,

niet het minste of geringste kunnen doen; eene herinnering aan den tijd, toen er geen kachels maar open haarden waren, zoodat een kind zeer gemakkelijk een vinger in de asch kon steken (vgl. *asschepoester*). De uitdrukking dagteekent dan ook uit de 16de eeuw, blijkens Sart. I, 2, 20: *Wy mogen niet een vinger in de Assche steken*, wy hebben altijd de Lever gegeten; II, 7, 19: *hy steeckt niet een vinger in d'assche buyten hem*, ubi quis de minutissimis etiam rebus aliquem crebro, nimiumque diligenter consulit; III, 10, 29: Daer wert niet een vinger in d'assen gesteken, of hy weet het; Tuinman I, 159: *Men mag niet een vinger in de assche steken*, de meening is, niet het allerminste doen, of het word geweten; *D. Meyd.*³⁾ 16: Geen vinger wiert in d'aard gestooken of het wiert voort van haar gerooken, *C. Wildsch.* III, 23: Mensch! wij kunnen geen vinger in de asch steeken, of hij wil het weeten; *W. Leevend*, II,

- 1) In dieventaal is bekend: *een vin zetten*, een vensterruit stuk maken. Vgl. *Dievenp.* 95: 'n Vin zetten is moeilijker ook brutaler. Ze steken 'n stevig mes of 'n scherp voorwerp tusschen den splint, waarin het glas vastzit en draaien hun mes om; dan barst de sterkste winkelruit met 'n mooie ronde bocht; Köster Henke, 72: *een vin in een ruit zetten*, een barst er in maken. Onder een 'vin' moet men een soort breekijszer verstaan. Vgl. hd. *Finne*, schmale, keilförmig zugespitzte Hammerbahn.
- 2) *Jeuken* is eigenlijk een onaangenaam prikkelen, dat tot krabben verlokt; bij overdracht een sterk verlangen, dat bevredigd wil worden.
- 3) S.v. Rijndorp, *Derde Meydag of Verhuystijd*, kluchtspel, 's-Gravenhage, 1708.

127; Harrebomée I, 21; *Nest*, 11: Niemand in de buurt kon een vinger in de asch steken, of ze waren er met hunne neuzen bij; *B.B.* 9: Ik kon geen vinger in de asch steken of mijn zeevader stond klaar mij te corrigeeren; *Het Volk*, 17 Sept. 1913, p. 8 k. 1: Mij om opheldering te laten vragen door het eerste het beste jonge broekje in de Partij, als ik een vinger in de asch steek, daar pas ik voor; Molema, 15: *hij duurt* (durft) *gijn vinger in de aske steken*, moet anderen steeds naar de oogen zien; fr. *men kin gijn finger yn 'e yeske stekke*. Ook in Zuid-Nederland: *ge kunt geen vinger in de assche steken, of hij weet het*, men mag niet het minste doen, of hij bemoeit er zich mede (*Antw. Idiot.* 1550; *Waasch Idiot.* 81).

2398. Den vinger op den mond leggen,

d.i. zwijgen, den mond toehouden, afsluiten, hetzelfde als *de hand op den mond leggen* (n°. 794); eene sedert de 17de eeuw voorkomende zegswijze, die o.a. wordt aangetroffen bij Paffenrode, 97: 'k Sal de vinger op de mond leggen en swijgen, vertel jy maer voort; Vondel, *Roskam*, 63: Dies acht men hem voor wys, die vinger op den mond leyt; Harrebomée II, 97 a. In het fr. *mettre le doigt sur la bouche*, pour faire signe de garder le silence; hd. *den Finger auf den Mund legen* (Wander I, 1020); eng. *to put one's finger to one's lips*. Vgl. n°. 1538.

2399. Den vinger op de wond (of een wonde plek) leggen,

d.i. *de wonde plek aanwijzen* (dit o.a. in *Nkr.* III, 18 Juli p. 2); bij overdr. precies zeggen, waar een gebrek schuilt; ook *de rotte plek aanwijzen*; vgl. het fr. *mettre le doigt sur un objet*, toucher précisément l'objet qu'on cherche; *mettre le doigt sur la difficulté* ou *sur la source du mal, sur la plaie* (Hatzf. I, 773); hd. *den Finger auf etwas legen*; eng. *to put the finger on the sore spot, on the real blot* (Prick); vgl. *W. Leevend* III, 65: Dat zyn onopspraakelyke lieden! heden, er is geen vinger op te leggen; V, 271; *C. Wildsch.* I, 291; II, 17; III, 72; IV, 195: Eene zo braave familie, daar geen vinger op te leggen is (eig. bij wie geen kwaad is aan te wijzen); Busk. Huet, *Litt. Fant. en Krit.* I (anno 1881), bl. 42: Staat het vrij, den vinger te leggen op zijne (Cats') nulliteit, men zou ook in verzoeking kunnen komen het noodlot aan te klagen, dat hem, in stede van een bloedigen en roemrijken dood, slechts een rustigen ouden dag op Sorgh-Vliet gunde; *De Arbeid*, 25 Febr. 1914, p. 2 k. 3: Het zou ons te ver voeren op alle leugens en verdachtmakingen den vinger te leggen; *Handelsblad*, 12 Aug. 1913, p. 6 k. 2: Dit fijne diplomatieke antwoord moet een glimlach te voorschijn roepen om de lippen der Europeesche diplomaten, wyl de grootvizier daardoor den vinger legt op de wonde plek in de eenheid der mogendheden; *Nw. School* II, 73: Ik moet veronderstellen dat de heer V. Vliet iets bedoeld heeft, toen hij deze zinnnetjes schreef; ik denk zooiets als het leggen van een vinger op een wond, met permissie; *Het Volk*, 19 Maart 1914, p. 3 k. 2: Bij de bespreking der woningwet, heeft hij den vinger gelegd op enkele wonde plekken; vgl. ook *Het Volk*, 7 Febr. 1914, p. 5 k. 1: In een van hartstocht trillend en van liefde voor den werkman blakend betoog heeft hij een der grootste wonde plekken in onze samenleving blootgelegd; *Nkr.* IX, 28 Aug. p. 2: Hier werd terecht de vinger gelegd op een gapende wonde, waaraan onze volkskracht doodbloeden konde; *De Telegraaf*, 29 Maart 1915, p. 7 k. 3: Ondeugend legt hij toch den vinger op de zeere plek; Afrik. *hy het die vinger op die wond gelê*.

2400. De (of zijne) vingers (of zich) branden,²⁴⁰⁰

‘zich (onwetend) aan iets vergrijpen en daarvoor boeten, zich door onvoorzichtigheid in moeilijkheden wikkelen, zich bedrogen vinden in een koop, tegen de wet handelen¹⁾; hetzelfde als het lat. *sibi asciam in crus impingere*; *zich in de vingers snijden* (*Diamst.* 138; *Het Volk*, 8 Juni 1914, p. 8 k. 2); *zijne handen of zich de handen branden* (zie *Lichte Wigger*, 10 r, *Boere-kermis*, 232²⁾; in de 17de eeuw *zijn gat schrapen*; bij *Tuinman I*, 310: *zijn aars krauwen*. Vgl. Van Effen, *Spect.* IV, 15; *Halma*, 91: *Zig branden, zijne handen branden, zig ergens in bedrogen vinden*; *Sewel*, 140: *Zyne vingers branden, to burn one's fingers; zyne handen branden, zich bedroogen vinden in een koop*; *Harreb.* II, 381; III, 14; *Kmz.* 308; 350; 375; *Kalv.* I, 12: *Neem een goeie raad van mij aan..... Hou je handen er af..... je brandt je*; *Dievenp.* 121: *De hoofdpersoon zorgde wel dat hij z'n vingers niet schroeide*; *Nw. School I*, 103: *Echte papieren paedagogen, die voor een klas gezet worden, waar ze zich dan geregeld de kromgeschreven vingers branden*; VIII, 388; *Joos*, 73: *in zijn eigen vinger snijden, tegen zijn eigen belang handelen*³⁾; *fri. yen yn 'e fingers fege*; *fr. s'échauder, se brûler les doigts, sa culotte, ces fesses*; *eng. to burn (or to cut) one's fingers*; *hd. sich die Finger verbrennen, ook sich den Mund verbrennen, zijn mond voorbij praten; sich schneiden, zich vergissen* (*Borchardt*, 1053).

Eindnoten:

2400 Vgl. *Gierte Wouters*, 1: *Ick docht al soetjes Peetemarry, soo en barn ick mijn hant niet.*

2401. Vinger en duim likken naar iets,

sterk verlangen, watertanden naar iets lekkers, vooral gezegd van iets begeerlijks, dat niet te krijgen is (uit ongeduld steekt men onwillekeurig een vinger in den mond). Vgl. *Campen*, 22: *Daer solde ghi wel al u vingeren nae licken*, dat is lang niet te versmaden, zeer begeerlijk; *Hooft, Brieven*, 2, 67: *Rijnsch zap, daer de lekkertanden gewoon zijn hunne vingers nae te slikken*; 3, 226: *Uwer E. gebeuren nu daeghelijx zoodane versnaeperingen, daer wy hier de vingers nae lekken*; *Tuinman I*, 109: *Hy zal' er noch vinger en duim na lekken*, dit wordt toegepast op zulke, die nu spyze versmaaden, die zy daar na wel voor lekkerny zouden houden, als hen die gebeuren mogt. Zo zegt men ook: *Hy zal' er noch na opspringen*, dat van de honden genomen is (zie *Ndl. Wdb.* XI, 1237); *Harreb.* I, 160; *Lev. B.* 94: *Nou waren 't skellevissies om d'r vinger en duim na te likke*; *De Arbeid*, 15 Oct. 1913, p. 4 k. 1: *Tijdens de jongste debatten over de loonregeling heeft dan ook zeer terecht een der christelijke raadsleden opgemerkt, dat heel wat arbeiders uit de particuliere bedrijven er (pensioen) met vinger en duim naar likken.*

1) *Ndl. Wdb.* III, 1077; V, 1782.

2) In Zuid-Nederland (ook dial. in Noord-N.) beteekent ‘zijn hand of zijn vingers (ver)branden,’ iets dat een ander toebehoort, bij vergissing nemen. Gewoon in kaartspel, wanneer iemand een slag neemt, die hem niet toekomt (*Teirl.* II, 12).

3) In Zuid-Nederland zegt men dit ook van iemand die een wind gelaten heeft; zie *Antw. Idiot.* 1140; *Waasch Idiot.* 714; *Harreb.* II, 381 b.

2402. Hij zal er zijne vingers niet aan blauw tellen,

d.i. zijne vingers zullen niet blauw⁴⁾ worden van het geld tellen (17de eeuw: *vingeren*); hij zal er niets van krijgen. De zegswijze is in de 17de eeuw bekend, blijkens Smetius, 6: De numeratione vel acceptione

4) Omdat metalen altijd eenigszins (blauw) afgeven. Vgl. den spotnaam *blauwvingers* voor de Zwollenaars (*Driem. Bl. VI, 77*).

pecuniae alterius, *daer hebb' ick alleen blauwe handen van*; *Gew. Weeuw* II, 51: G. 'k Meende, ten minsten vijf en twintig gulden daar voor te trekken: thien schellingen! 'k kan 't niet dulden. *J.* Zo doenden zal ik 'er mijn vingers ook niet blouw aan tellen; *Coster*, 515, vs. 599; *V. Loon*, 88; *Paffenr.* 91: Ik wed dat hy in lang aen mijn penningen sijn vingers niet blau en teld; *Tuinman* I, 95; 323; II, 36; *Sewel*, 894; *Halma*, 714: Hij zal zijne vingers niet blauw tellen aan dat geld, hij zal er niets van hebben, *il ne se salira pas les doigts de cet argent*; *Ndl. Wdb.* II, 2794; *O.K.* 179: Maar Barend Witte gun ik die duiten niet, hij zal er zijn vingers niet aan blauw tellen; *Jong.* 185: Jelui zal je vingers niet blauw telle..... want 't zal wat weze as 't voor de heere komt¹⁾. Vgl. hiermede: *daar zal hij geen vette vingers van likken*, daar zal hij niet van smullen (*Ndl. Wdb.* I, 1160; *Tuinman* I, 98); *hij zal daar niet aan lekken*, hij zal daar niets van krijgen (*Tuinman* I, 323) en *hij kan zijn mond afvegen*, eig. 'hij kan zijn mond afvegen, evenals de anderen doen, nadat zij genoten hebben, maar het genot zelf valt hem niet ten deel' (*Ndl. Wdb.* I, 1741); *Gunnink*, 107: *hij zal hem daar niet aan beslabben* (bemorsen); *Zuidndl. hij mag op zijn kin kloppen* (*Antw. Idiot.* 1812); vgl. fr. *il n'a qu'à s'en lécher les barbes* (ou le bec); hd. *er kann sich's Maul* (oder den Mund) *wischen*. Zie n°. 2136.

2403. Geeft men hem den vinger, dan neemt hij de geheele hand,

d.i. hij maakt op onbescheiden wijze gebruik van hetgeen hem wordt toegestaan; hij is nooit te voldoen (*Ndl. Wdb.* V, 1751). Vgl. mlat. *cum servo nequam palmus datur, accipit ulnam*; *Servilius*, 73: *gheefdy eenen den vinger, so wilt hi de geheele hant hebben*; *Idinau*, 213:

Gheeft haer den vingher, sy neemt de handt;
Dat komt van te veel toe te gheven.
Som treckent al naer haeren kant,
Deur een toe-laeten so gedreven;
Ghespeckte handen over-al aen-kleven.

Cats I, 521; *Gew. Weeuw.* II, 21; *De Brune*, 228: Wanneer ghy hem de vingher biet, hy wilt de vuyst en minder niet; *Tuinman* I, 167: *Geeft men hem den vinger, hy grypt naar de geheele hand* 'dit zegt men van stoute, onbeschaamde, en onvergenoegbare menschen, die ymands goedheid en mildheid misbruiken, en inpalmen zo veel zy kunnen'; *C. Wildsch.* I, 99: Geef mij den vinger dan neem ik de heele hand; *W. Leevend* III, 37; VI, 18: Geeft men hun den duim dan willen zij er de vingers nog bij hebben; *Adagia*, 1: *Als men hem den Vinger geeft, dan neemt hy d'heele handt*, *quam par est, plus vult quam licet*; *Harreb.* I, 276 a; III, 213 b; *Prikk.* V, 21; *Dsch.* 165: As me se de vinger geeft, dan neme ze de beide hande; hd. *giebt man ihm den kleinen Finger so nimmt er die ganze Hand*; eng. *give him an inch, and he 'll take an ell*; fr. *si on lui en donne un pouce il en prend long comme le bras; si vous lui donnez un pied, il en prendra quatre*; fri. *as min him de finger jowt, nimt er gau de hiele hân*; *Schuermans*, 601 b: *geeft men een voetje, men pakt een schreedje of geeft men een hand, men pakt den heelen arm*; in het *Antw. Idiot.* 1377: *eerst e lid van 'ne(n) vinger, en daarna heel de hand*; afrik. *gee 'n man die pinkie, dan vat hy die hele hand*²⁾.

1) Zie voor dit gezegde *Ndl. Wdb.* VI, 337.

2) Bij Hooft, *Ned. Hist.* 83: De gemeente gewoon tlijf in te hooren daar zij den vinger krijgt.

2404. Lange (of kromme) vingers hebben,

d.i. zijne vingers te ver uitsteken, zijne handen niet voor zich kunnen houden, diefachtig zijn. Vgl. Poirters, *Mask.* 233: Desen Hovelingh stack sijn vingheren wat te verre uyt; mnl. *elcken vingher is hem eenen haeck weert*, iedere vinger doet hem den dienst van een haak (*Mnl. Wdb.* III, 31); Sart. I, 1, 18: *wacht u van die krom gevingert sijn*, rapacitatem fugiendam docet; De Brune, 219; Tuinman I, 76: *Hy heeft kromme vingers*, dit zegt men van ymand die diefachtig is, en van zijne vingeren haaken maakt; *Adagia*, 69; Harrebomée II, 381 b; *Ndl. Wdb.* VIII, 320; Molema, 229: *kromvingerd wezen, kromme vingers hebben*, diefachtig zijn; fri. *lange fingers hawwe*; afrik. *lang vingers hê*; Joos, 78: *hij heeft lange of kromme vingers*; De Bo, 1326 b; *Antw. Idiot.* 745: *lange vingeren hebben*; Land v. Aalst: *zijn vingeren zijn te lang*; hd. *lange, krumme Finger haben (oder machen)*; eng. *to be (of the) long (or light) -fingered (gentry)*; fr. *avoir la main crochue ou les doigts crochus*¹⁾.

2405. Door de vingers zien,

d.i. iets oogluikend toelaten, een oogje toedoen (hd. *ein Auge zudrücken*), lichte vergrijpen niet al te zwaar laten wegen, iets vergeven, *iets overzien* (V.d. Water, 116); eig. de hand voor de oogen houden, zoodat men niets of weinig ziet²⁾. In de middeleeuwen *dore die vinger sien*³⁾ naast *door den vinger loeken*⁴⁾; zie verder *O.O.Z.* 72: *Isset dat gi ons nu hoort ende doet na onsen raede, soe willewi aldus doen ende spreiden oer vynger voor oer ogen ende spraken*; Plantijn: *D o o r d e v i n g e r e n s i e n*, regarder à travers les doigts, *connivere digitis*; Bebel, 583: *per digitos videre est surda aure et sciens aliquid praeterire*; Campen, 102; 39: *weel niet can laten voer oren ende oghen gaen, ende doer die vinger sien, die can oock niet regieren*; Servilius, 260: *connivere*, ghi en behoeft gheenen bril, ghi condt wel door de vinger sien; Spieghele, 288; Anna Bijns, *Refr.* 40; 173; Sart. I, 9, 19; II, 10, 30; III, 7, 4; Vierl, 197; *Tijdschrift* XIV, 140; Poirters, *Mask.* 170; Idinau, 34:

Deur de vingheren sien, en laten lijden,
 Werdt nu in t' goede, nu in t' quaedt verstaen.
 In t' goedt, om een beter van straffe te mijden;
 In t' quaedt, alsment al on-ghestraf laet gaen.
 Denckt, dat Godts ooghen al gade-slaen.

Vondel, *Salomon*, vs. 987; Hooft, *Ged.* II, 404; Pers, 366 a; 625 b; Westerbaen II, 259; Coster, 10, vs. 38; De Brune, *Bank.* I, 205; Winschooten, 148: *Oogluiken*, van waar, *het geschiede met oogluiking*; dat is, *men sag het door de vingeren*: men dee' sijn oogen toe, en men wilde quansuis het niet sien; Brederoo, I, 101: *Men meer nutticheyts uyt de scherpe bestraffinge der vyanden, als door het blinde vingerkijken der vrunden te verwachten heeft*; Rotgans, *Boerekermis* (anno 1790), bl. 40:

- 1) Dr. D.C. Hesseling deelt mij mede, dat men op Lesbos in denzelfden zin zegt: Zijn nagels zijn lang.
- 2) *Tijdschrift* XIV, 139 (noot).
- 3) *Brab. Yeesten* VI, 4764; Froissart, 123; 550; *Reinaert*, vs. 4211; enz.
- 4) *Boerden*, X, 42: Die selke loecte doer den vingher, si maeckten hem al willens blent.

Hij ziet mijn doen, maar houdt de vingers voor zijn oogen; Van Effen, *Spect.* VI, 55; *C. Wildsch.* VI, 217; *W. Leevend* VII, 14; Tuinman I, 188; II, 111; *Adagia*, 10; 21; Harreb. II, 381 a; *Ndl. Wdb.* III, 1375; afrik. *jy moet dit maar deur die vingers sien*; *Waasch Idiot.* 714; enz. enz. In het fri. *troch de fingers sjên*; hd. *durch die Finger sehen* (Wander I, 1019); oostfri. *dör de fingers kiken*; de. *at see igjennem Fingre med En.*

2406. Iemand met een natten vinger kunnen beloop (of aanwijzen),

'iemand zeer gemakkelijk en spoedig vinden, binnen den tijd namelijk waarin een natgemaakte vinger droog wordt' (*Ndl. Wdb.* II¹, 1745); vgl. het Overijselsche *iets met de warme hand overbrengen*; fri. *nijs* (nieuws) *mei de waerme hân oerbringe* (eig. eer de hand nog koud kan worden?); fr. *apporter une nouvelle toute chaude à qqn*, terstond iets gaan oververtellen (hd. *brühwarm zutragen*), het Zaausche: *Ze kennen mekaar met een warme pankoek beloop*, ze wonen zoo dicht bij elkaar, dat ze een pannekoek warm van het eene huis in het andere kunnen brengen (Boekenoogen, 729²); op Goeree en Overflakkee: *Een vrouw en een paard moet je met een brandende pijp kunnen beloop*, d.i. je moet ze niet te ver zoeken, niet verder dan je loopen kunt, terwijl je een pijp tabak uitrookt (*N. Taalgids* XIV, 253).

In de 17de eeuw is de uitdr. algemeen bekend; zie *Lichte Wigger*, 4 v. Men souse misschien wel met een natte vinger beloop, die de waarheid soo lieff hebben, dat syse te veel sparen; Coster, 503, vs. 184; Asselij, 280; Van Moerk. 366; verder P. 't Hoen, *de Vrije Schouwburg* (anno 1790) I, bl. 3: Ik wil wel gelooven, vrouw, dat men met een natte vinger wel zulke gedrogten (*rijken, die groote bestellingen doen en niet betalen*) zou kunnen vinden; Tuinman I, 281; Sewel, 894: Ik zou dien het gedaan heeft wel met een natte vinger opzoeken, *he that did it is not far off*, Halma, 714: Men kan hem wel met eenen natten vinger beloop, hij is hier heel digt bij; Harreb. II, 382 a; *Ndl. Wdb.* IX, 1582; *Antw. Idiot.* 1377; eng. *to fetch a person with a wet finger* (verouderd); nd. *man kann 't mit en natten Finger aflôp'n* (Eckart, 116³).

2407. Hij is met een natten vinger te verleiden (of over te halen),

d.i. hij is zeer gemakkelijk te verleiden, te lijmen met zooveel kleefstof als een natte vinger heeft; vgl. Bormeester, *Nieuwsg. Aegje*, 27: Men kan mey ligteleyk aan een nette vinger kleeven; *Handelsblad*, 7 April 1914 (avondbl.), p. 10 k. 3: Het karakter van den schreeuwenden demagoog, die het volk opruiend, met een natten vinger door den vorst en zijn omgeving mee te krijgen is, lijkt ons al te grof naïef geteekend. Te vergelijken zijn de uitdr. bij Schuermans. 814 b: *met natte vingers*

1) *Ndl. Wdb.* V, 1776.

2) Voor de verwantschap der begrippen *warm* en *dichtbij*, *aanstonds* zie *Leuv. Bijdr.* X, 95.

3) Bij Marnix, *Byenc.* 109 v en 122 r komt voor *iemand als met een natten vinger aanwijzen*, in den zin van *iemand van dichtbij, dus zeer duidelijk, als met een vinger* (Van Effen, *Spect.* XI, 107) *aanwijzen*. De uitdrukking is nog niet geheel verouderd; zie *Ndl. Wdb.* I, 481; IX, 1582.

te verleiden, zonder moeite te verleiden; Tuerlinckx, 694: *iemand be inne natte vinger lää*, iemand licht beheerschen; *hij is met een strootje te verleiden*; Land v. Waas: *u met 'nen twijndraad laten leeden*, in alles gehoorzaam zijn; zich licht laten medesleepen (*Waasch Idiot*. 668 b); Rutten, 260: *als ik mijnen vinger nat maak, blijven er wel zeven aan hangen*, ik kan vrijers genoeg krijgen, welk gezegde herinnert aan onze zegswijze *aan elken vinger wel een vrijer kunnen krijgen*; zie Smetius 176; Coster, 545 vs. 1553; *C. Wildsch*. III, 74; 146; *Falkl*. VII, 69: D'r benne méér jonges op de wereld - an elke vinger tien!; *Menschenw*. 50: Die tochtige maide:.... an ieder vinger d'r ein; *Jord*. II, 10: Asje wil.... an iedere vinger heb jij.... jij tien vrijers.

2408. Iemand met den vinger nawijzen,

d.i. eene uitdrukking ter aanduiding van de minachting, welke men voor iemand gevoelt; vroeger ook ter aanduiding van de aandacht en bewondering welke iemand wekt; mnl. *met vingers nawisen*, - *naerwisen*; *metten vingeren wisen*¹⁾, hetzelfde als *iemand met den vinger aanwijzen*, op hem wijzen als op iets buitengewoons, dat bijzonder de aandacht verdient; meest in ongunstigen zin van iemand gezegd die zich zonderling of buitensporig gedraagt²⁾; zie Huygens I, 275: Wij zien, wij hooren niet dan vinghering en smaed; Brederoo I, 28, 399: Waar dat se my iens sien, sy wysen my na met vingheren; Tuinman I, 310: *Met den vinger aanwijzen*, dit geschied tot bespotting; *C. Wildsch*. I, 168: Als ik u verzeker, dat ieder u den kap vult, dat men u bespot, met vingers nawijst, gelooft gij dat dit alles uwe moeder niet verdrietelijk is? *V. Janus*, III, 151; vgl. verder *Erasmus*, CXIX; het lat. *digito (de)monstrare, designare aliquem*³⁾; hd. *mit Fingern auf einen weisen*; fr. *montrer qqn au doigt*, signaler au mépris public; eng. *to point (the finger) at a p.*; fri. *immen mei de finger neiwize*.

2409. Iemand om den vinger kunnen winden,

d.i. iemand geheel in zijne macht hebben en met hem kunnen handelen naar welgevallen, evenals men een doekje om den vinger windt (*Harreb*. II, 381 b). De uitdrukking komt in het mnl. voor in de *Ovl. Ged*. I, 83 vs. 749: Al dustenege wijf macht u leren ende om dine vingher keren; vgl. verder Sart. I, 8, 3: *Auricula infima mollior est, ghy soudt hem om u vinger winden*; *nostrates a sic lenta re sumunt paroemiam, ut vel circum digitos inflecti possit*; II, 9, 17; III, 3, 11; De Brune, 464; Van Moerk. 286: Zy worden zoo gedwee, omje vinger kenjeze winden; Van Effen, *Spect*. VI, 152: Een beroemd overvlieger, die hem om de vinger kon winden en daar hy banger voor was als voor den drommel; Tuinman, I, 328: *Hy kan hem om zyn vinger winden*, dat is, hy heeft hem 't eenemaal onder zyn gezag en geweld, en kan met hem handelen naar zyn welgevallen, zonder eenigen wederstand; gelijk men een doekje om den vinger windt; *Adagia*, 26: *Gij soudt hem om u vinger winden, auricula infima mollior est*; *Harreb*. II, 381; *Twee W.B.* 15; *Groot-Nederland*, 1914, bl. 395: Met 'n flesch wijn, 'n mep gebraje worst en wat zuurkool,

1) *Mnl. Wdb.* IV, 2121; 2231; *Rein*. II, 7096; *Sp. Hist.* 17, 2, 19; *Cauchy* II, 1704.

2) *Ndl. Wdb.* I, 481.

3) *Otto*, 116; *Journal*, 125; *Archiv*, XIII, 380.

kan je me om je pink winden; fri. *immen om 'e (lytse) finger wine of woelje kinne* hetzelfde als *min kin hem wol yn in fodsje biteare*; oostfri.: *hê kan hum um sîn lûtje finger wikkeln* (Ten Doornk. Koolm. I, 484 b); hd. *jemand um den (kleinen) Finger wicklen können*; Joos, 78 en *Antw. Idiot. 1377: ik kan hem rond (of om) mijnen vinger winden*; Rutten, 58 b: *iemand rond zijnen duim kunnen draaien gelijk men wil*; vgl. ook het fr. *comme des crêpes sur lapoêle, homme est tourné par femme* (De Cock², 61); eng. *to twist or turn a person round one's (little) finger*; afrik. *iemand om jou pinkie of vinger draai*.

2410. Op zijne vingers kunnen narekenen (of natellen),

d.w.z. zeer gemakkelijk kunnen nagaan; eig. eenvoudig door middel zijner vingers en niet door berekeningen op papier. Vgl. Potgieter II, 272: Zijne zusters die op de vingers natellen, hoeveel groter haar uitzet zou zijn geweest; *Nederland*, Juni 1914, p. 202: Maar dat je op je vingers kon natellen dat er de helft niet van aan was; *De Arbeid*, 26 Dec. 1914 p. 3 k. 2: Dat door hem alles zou gedaan worden om deze smerige zaak te bemantelen, kon een ieder van te voren wel op zijn vingers natellen; fri. *it is wol op 'e fingers nei to tellen*; hd. *man kann es an den Fingern abzählen*.

2411. Iemand op de vingers tikken (of geven),

d.i. hem licht berispen, hetzelfde als 'iemand op de kneukels kloppen, hem wederhouden en straffen, wanneer hy zich te veel aanmatigt, of zyne handen te verre wil uitsteken' (Tuinman II, 148; Joos, 73) of *iemand op den duim kloppen* (Hooft, *Tacitus Jaarb.* 140; Tuinman I, 328); in Zuid-Nederland: *iemand op zijn duimen kloppen*, hem duchtig hekelen, wederleggende beschamen; ook: iemand doen betalen; syn. van *iemand op zijn kneukels tikken* (zie *Antw. Idiot.* 384; De Bo, 277; Teirl. II, 151). Vgl. *C. Wildsch.* V, 124: Als mijn conscientie mij geen rust laat, voor ik eens eene hoogwelgeboren vrouw wat op de vingers getikt heb, die het wat al te erg maakt, omtrent lieden van geen geboorte; bl. 132: Dit is de reden dat ik u, die ik zo hoog acht, bij alle gelegenheden zo plaag, kwel en op de vingertjens tik; evenzoo in II, 210; V, 219; VI, 2; *W. Leevend*, II, 151. In *W. Leevend*, I, 324: *op de vingers krijgen*; I, 26: *iemand op de vingeren kloppen*; V, 66; 114: *op de vingeren geeven*; *Janus*, 42: *op de kneukels krijgen*; *C. Wildsch.* V, 308: *op de handen tikken*; afrik. *iemand op die vingers tik*; fr. *donner sur les doigts à qqn*; hd. *einem auf die Finger klopfen* (Grimm III, 1656); eng. *to rap a person's knuckles; to get upon the finger-ends* (verouderd).

2412. Aan (of op) het vinketouw¹⁾ zitten,

d.i. ongeduldig en gespannen zitten wachten om iets te kunnen doen, zijn slag te kunnen slaan; eig. aan de treklijn zitten, waardoor de deuren van het vinkennet worden dichtgeslagen (zie Chomel II, 1252). Vgl. *De Amsterdammer*, 18 Oct. 1914 p. 2: Daarom mijne heeren, op het vinkentouw, scherp uitgekeken naar alle kanten en als er een vogeltje te vangen is, dan het net snel toegehaald; *Handelsblad*, 6 Juni 1914 (ochtendbl.) p. 6 k. 1: De familie van Essad is nog al heel talrijk en zoo zijn er ook Toptani's in Karaja en Kroja, die daar reeds lang op het vinkentouw

1) *Touw* heeft hier de beteekenis van net, evenals in het Mnl.

zitten (*om hun slag te slaan*); 13 Juni 1915 (ochtendbl.) p. 1 k. 3: Men zit er (in den Balkan), familiaar gezegd op het vinketouw en ziet uit, welke vogel zich het gemakkelijkst zal laten vangen; *Haagsche Post*, 17 Juli 1915 p. 1 k. 1: Dat die taak (gezant bij den Paus) overigens zoo moeilijk te omschrijven is, maakt haar niet lichter. Misschien geeft men haar nog het beste aan met te zeggen, dat hij op het vinketouw moet zitten; *Handelingen der Staten-Gen.* 1913-1914, p. 790: Wanneer men zit op het vinketouw, dan wil men een slag slaan, dan wenscht men dus den kabinetsformateur in zijn werk te bemoeilijken; p. 740: Maar de houding van dr. Bos was die van iemand, die op het vinketouw zit: hij zat klaar, hij was te krijgen, er moest slechts gewacht worden of het gelukte met den heer Cort van der Linden; *Het Volk*, 16 Maart 1915 p. 1 k. 13: Mevrouw Holst zit aan het vinketouw - goed! Wij zullen onze partij, onze beweging, de Internationale, tegen haar verdedigen; *Haagsche Post*, 6 Nov. 1920 p. 1 k. 1; *Handelsbl.* 2 Nov. 1917 (A) p. 5 k. 1. In Zuid-Nederland *op vinkeslag staan*, staan loeren, iemand staan afwachten achter hoek of kant (*Antw. Idiot.* 1378); *vinken op iemand of iets*, heimelijk gadeslaan om te bemachtigen (*Waasch Idiot.* 839); *vinken naar iets*, met geduld en gretigheid afwachten (Schuerm. 815¹).

2413. De eerste viool spelen,

d.i. ergens het meest in te brengen hebben, eene eerste rol spelen, *den toon aangeven*, *den boventoon voeren*, mnl. *vore singhen*, of zooals men in Zuid-Nederland zegt *ergens den eersten regel schrijven* (Schuerm. 530 *b*). De uitdrukking is ontleend aan een strijkkwartet, waar de eerste viool de voornaamste rol vervult. Zie Harreb. II, 383 *b*: Hij speelt de eerste viool; *Cam. Obsc.*¹⁹, bl. 31; *Nkr.* IV, 23 Oct. p. 4: Zij spelen daar in d'oppositie de eerste viool; VII, 26 Juli p. 2: En dat jij Janus Geldzak de eerste viool speelt, daarvoor zal ik me niet dik maken; *Handelsblad*, 13 Mei 1915, p. 2 k. 1: In den tijd, toen Michiel de Ruyter met zijn vloot zegevierend de Theems opvoer, speelden de Staten-Generaal in het Europeesch concert een eerste viool; vgl. ook *De Telegraaf*, 15 Januari 1915 (avondbl.), p. 2 k. 3: Het trotsche Engelsche volk werd het moede de onnoozele tweede viool te spelen; afrik. *die eerste viool speel*; *Antw. Idiot.* 1379; Joos, 95; *Waasch Idiot.* 714; De Cock², 61: *de(n) eerst(en) bas spelen*; hd. *die erste Geige spielen*; Reuter, 123: *de irste Vigelin spelen*; eng. *to play first fiddle*, - *second fiddle*².

2414. Dat heb ik nog nooit op de viool hooren spelen,

d.w.z. zoo iets gek of zonderlings heb ik nog nooit gehoord of gezien; dat vind ik al zeer ongerijmd. Vgl. Harreb. I, 193: Wie heeft het ooit op de viool (of fluit) hooren spelen?; *Het Volk*, 11 Juni 1914, p. 1 k. 4: Onverwacht had hij hen op 't lijf gegooid, niets meer of minder dan de strafrechtelijke sanktie van het kollektieve kontrakt. Dat hadden ze nog nooit op de viool hooren speelen; *A. Jodenh.* II, 2: Nee hoor, dat heb ik nog nooit op de viool hoore speule; 'n jonge van twee en twintig

- 1) Ook bij ons; vgl. *Nkr.* VIII, 21 Febr. p 7: Zij keek uit of er wat te 'vinken' viel; in dial. kent men *vinken naar iets*, te weten trachten te komen (V.d. Water, 146).
- 2) In *Journal*, 372 wordt hiermede vergeleken Symmach. *ep.* 8, 15: *secundae igitur mihi partes relictæ sunt.*

jaar zal nie kenne danse!; *Druiventros*, 16: Het huis te klein het loon te laag het werk te zwaar Maar te triest! God zal me kraken, te triest! dat had hij nog nooit op de viool hooren fiedelen; fri. *hwa het dat ea op 'e fyoele spyljen heard*, wie heeft het ooit zoo dwaas gehoord?; Breuls, 84. In Zuid-Nederland: *dat heb ik nog nooit op eenen klomp hooren spelen* (Claes, 115) of *dat heb ik nog nooit in mijn pap gevonden*, dat ben ik nog nooit tegengekomen, dat heb ik nooit ondervonden (*Antw. Idiot.* 1958).

2414a. Violen laten zorgen; zie n°. 566.^{aant.}

2415. Visch noch vleesch (of vleesch noch visch) zijn.

Dit wordt gezegd van iets of iemand dien men niet tot een bepaalde groep of soort kan brengen; van iets halfslachtigs; tot geen partij behooren, ook: dubbelhartig zijn (Van Eijk); een nietig mensch zijn (Van Dale). Vgl. Campen, 106: *t' Is vis noch vleysch*, hij is een sukkel; Servilius, 113*: Albus an ater sis nescio, *ic en weet niet of gy visch oft vlees zijt*, Marnix, *Byenc.* (ed. 1569), bl. 125 a: Doch seght hy ist eene rede, die niet warachtich en is, ende nochtans is oock niet ghelogen, maer en is noch visch noch vleesch; Idinau, 240:

Men seght: hy en is noch visch noch vleesch,
Die hem tot d'een noch tot d'ander en schickt.

De Brune, *Bank.* I, 306: 't Zijn nu de beste, die noch visch, noch vleesch, noch vige noch rozijn en zijn; *Erasmus*, CXXXIX: *neque intus, neque foris*; simili figura dicunt hodie *neque caro est neque piscis*, de homine qui sibi vivet, nec ullarum est partium; De Brune, 160; 174; *C. Wildsch.* IV, 39; *W. Leevend* VI, 283: Ik weet nooit wat ik aan hem heb, vleesch of visch; Tuinman I, 215; *Adagia*, 50: *nogh visch nogh vleesch*, neque albus neque ater; Sewel, 895; Harreb. II, 385; Speenhoff II, 71: De Vrije vrouwen, 't zijn geen mannen en 't zijn geen vrouwen, 't is geen vleesch en 't is geen visch; *Nw. School* VI, 143: Deze twee deeltjes zijn vleesch noch visch; *De Arbeid*, 12 Juni 1915, p. 2 k. 3: 't Is visch noch kuit, wat ze eigenlijk willen, dat kom je niet te weten; De Bo, 1328 b en *Antw. Idiot.* 1907: *hij is noch mossel noch visch*, hij is een mensch zonder vaste denkwijze, zonder karakter; hij heeft geen politieke overtuiging; Joos, 46: *visch noch vleesch zijn*, niets, van geene partij; *Volkskunde* XI, 161: *noch mossel noch visch zijn*; oostfri. *hê is nêt fisk nog flêsk*; Molema, 456 b: *men wijt nooit wat men an hom het, vis of vlijs*; afrik. *hy is vis nog vlees*; syn. *men weet niet of men haring of kuit aan hem heeft* (Harreb. I, 285); hd. *er ist weder Fleisch noch Fisch* oder *nicht Fisch noch Fleisch*; fr. *il est ni chair ni poisson*; eng. *he is neither fish nor flesh*; - *fish, flesh nor fowl*; de.: *hverken fugl eller fisk*; fri. *flies noch fisk*. Syn. *hij is noch grond noch staal* (Winschooten, 283; Van Lennep, 211).

2416. Visch moet zwemmen,

d.i. bij het eten van visch behoort een glas wijn gedronken te worden. Dat deze meening al oud is, bewijst de lat. schrijver Petronius, die in zijn *Satiricon*, bl. 39 zegt: *pisces natate oportet*. Bij ons komt ze in de 17de eeuw voor o.a. bij Six v. Chandelier, 224:

De visch bemint het vocht, en wil wel drymaal swemmen.
In 't waater eerst, daar naa in sausse en dan in wyn.

Huygens, *Zeestraet*, vs. 797: All is de Schelvisch dood, hem komt wat swemmens toe in beter als sout natt; Smetius, 2: Visch is int water gevangen; hij will schwemmen. Vgl. Harreb. II, 386 a; afrik. *vis moet swem*; Joos, 211: *een visch wilt driemaal zwemmen*; *Antw. Idiot.* 2136: *'ne visch moet drij keeren zwemmen: eens in 't water, eens in de boter en eens in de(n) wijn*; in het hd. *der Fisch will (dreimal) schwimmen*; eng. *fish must swim thrice (once in the water, once in the sauce, and the third time in wine)*; fr. *poisson sans boisson est poison*.

2416a. Gezond als een visch; zie n°. 693. ^{aant.}

2416b. Ieder vischt op zijn getij; zie n°. 672. ^{aant.}

2417. Een klein vischje, een zoet vischje,

d.i. een klein voordeel met weinig moeite verkregen is aangenamer dan een groot, dat verworven wordt onder veel zorg en met veel inspanning; ook in het algemeen gezegd van een klein, maar lekker hapje, of als men iets krijgt dat klein of van weinig beteekenis is (Boekenoogen, 1142¹); syn. van *een klein winstje een zoet winstje* (o.a. *Nkr.* VI, 9 Maart p. 2). Vgl. Servilius, 230: *cleyn visken, goet visken*, nullus malus magnus piscis²; Spieghele, 291: *kleen vischjen, ghoed vischje*; Mergh. 43; Cats I, 485: *kleyne vischje, soet vischje*; Winschooten, 332: *Een klein visje, een soet visje*, soo men seid, waar door te verstaan gegeven werd, dat men met een kleindje beeter te vrede kan sijn, als sommige met haar groote: want luttel onderwinst³ maakt groote rust; Tuinman I, 131: Van klein, doch gewis gewin, zegt men: *een klein vischje is een zoet vischje*; Sewel, 895: Een klein visje een zoet visje, *to be contented with a little, gives a great deal of ease*; *W. Leevend* IV, 335; Van Eijk, II, *nal.* 52: *een klein vischje, een zoet vischje*, een kleine vangst, een goede vangst, of ook wel: tevredenheid met iets gerings, geeft groot genoegen; fr. *toujours pêche qui en prend un*; eng. *still he fishes that catches one*.

2418. Met open vizier,

d.i. openlijk, niet bedekt, niet zonder zijn naam te verzwijgen; eig. met onbedekt gelaat, gezegd van een ridder, die met opgeslagen vizier (fr. *la visière*, helmklep) strijdt, zoodat men zijn gelaat kan zien en men weet, met wien men te doen heeft; *Ndl. Wdb.* XI, 513; Harreb. II, 387 a; *De Telegraaf*, 17 Nov. 1914 (avondbl.), p. 5 k. 2: Die den moed niet had den plicht dien hij op zich genomen heeft met open vizier te volbrengen; fr. *à front (ou à visage) découvert; mit offenem Visier kämpfen*; eng. *with open visor*.

- 1) Vgl. in het Land v. Aalst: *de kleinste pillekens (suiker) zijn de zoetste (zei 't begijntje, maar ze pakte de grootste)*.
- 2) Zie voor dit Latijn Suringar, *Erasmus*, X.
- 3) *I. onderwint?*

2419. Iemand (of iets) in 't vizier krijgen (of hebben),²⁴¹⁹

d.i. iemand of iets in de gaten, in het oog krijgen of hebben, *in de linken hebben* of *krijgen* (o.a. *Landl.* 115; *Zandstr.* 32), *in de piere-megoggel*

hebben (in *V.v.d.D.* 13¹⁾). Onder een vizier (fr. *visière*) moet in deze uitdrukking worden verstaan het standvizier (van een vuurwapen), waarin gaten en kepen zitten, waardoor men ziet om de vereischte richting aan het wapen te geven²⁾. Ligt een voorwerp, dat men wil raken, in ééne lijn met dat gat of een keep, waardoor men ziet, dan heeft men het in het vizier. De uitdrukking komt in de 17de eeuw o.a. voor bij Huygens V, 53: Een van de snedigste kreegh Trijn-moer in 't versier; bl. 88: Houtse wat in 't versier; *Verm. Avant.* II, 325: Maar by myn selven seer rypelyk overwegende, dat het veel beter gedaan was dat ik desen guit aan de galg liet rijden, en alleenlyk sag dat ik Rosamire in 't visier kreeg, vervolgde ik myn weg; *Pasquilm.* 23; Asselijjn, 298: Daar zijnder al eenige, die de Huyshoudinge in 't verzier hebben; Sewel, 895: Iemand in 't vizier hebben, *to spy one out, to be upon one's guard*; Tuinman I, 188: *yemand in 't visier of op 't schut hebben*; Molema, 453: *iemand in 't vezijr hebben*; in *Jord.* 145: *in 't vizier vallen*; fri.: *immen of hwet yn 't forsier of yn 'e mik habbe, - hâlde, -krije*; elders, in de Hooge Betuwe: *iemand in 't versier krîgen*³⁾; hd. *etwas auf dem Visier, dem Rohre, der Muck, dem Strich, dem Korn haben*⁴⁾.

Eindnoten:

2419 Syn. is *iemand op den korrel hebben*; vgl. *Handelsblad*, 28 Febr. 1925 (O) p. 5 k. 2: Zijn 'ideologische tooverformules' lossen dergelijke moeilijkheden niet op. Dat moge men misschien in de volksvergadering niet beseffen, maar in onzen senaat had men den heer Stenhuis wel op den korrel.

2420. De vlag dekt de lading,

d.i. in eigenlijken zin: de koopvaardijsschepen varende onder onzijdige vlag worden door de oorlogvoerende partijen geëerbiedigd. Daar hiervan dikwijls misbruik gemaakt werd om contrabande binnen te smokkelen, wordt de uitdrukking in figuurlijken zin gebezigd, wanneer iets leelijks onder een fraaien naam voor wat goeds moet doorgaan of het een of ander slecht product gedekt door een goed bekend staanden naam in den handel gebracht wordt; Harreb. II, 3 a; Van Lennep, 246; afrik. *die vlag dek die lading*; fr. *le pavillon couvre la marchandise*; hd. *die Flagge deckt die Ladung*; eng. *the flag covers the cargo; free flag makes free bottom*.

2421. De vlag strijken,

1) Zie *Ndl. Wdb.* XII, 1565; IX, 66.

2) In Zuid-Nederland noemt men dit ook *verzien*; vgl. Claes, 268: *Hij schiet al wat hij op zijn verzien krijgt*; evenzoo bij Rutten, 258: *lets in 't verzien krijgen*, in 't oog, voor mikpunt, in de gaten.

3) *Onze Volkstaal*, I, 251.

4) *Iem. op den korrel nemen* in *Opr. Haarl. Cour.* 16 Febr. 1922 p. 5 k. 4: Dinsdag was bij op de stoep van het gebouw aan het werk, toen een man werd opgemerkt die neerknielde, Waring, met groote zorgvuldigheid, op de korrel nam en hem door den nek schoot; vgl. Van Ginneken II, 267: *op den korrel nemen*, mikken.

d.i. onderdoen voor iemand; ook: doodgaan⁵⁾; eig. de vlag laten zakken⁶⁾ ten bewijze van overgave; syn. van *het zeil strijken*; vgl. *Com. Vet. Woordenl.: Stryken de vlag*, de vlag innemen: 't gene geschiet, als men op zee voorby eenen Admirael vaert ten blyke van eerbiedenis: als mede wanneer men slaegs zijnde, en zich te zwak bevindende, 't schip aen den vyant overgeeft. Ook was in de 17de eeuw gewoon *de vlag*

5) *Navorscher*, XXII, 635; vgl. Smetius, 191: *het vaentje strijcken*, *mori*.

6) Vgl. Kiliaen: *strijcken*, *remittere*, *relaxare*, *deponere*; Hooft, *Ned. Hist.* 723: *den moedt strycken*; Schuermans, 692; De Bo, 1115: *strijken*, iets dat recht staat nederlaten, platleggen.

inhalen (zie Pers, 153 a); - *afleggen* (Pamfl. Muller, 508 (anno 1603), 5 r, 509 (anno 1603), 4 r); later ook *iemand of iets de vlag afstrijken*, iemand of iets in eenig opzicht het meesterschap afwinnen, te boven gaan, overtreffen (*Ndl. Wdb.* I, 1606); zie verder Vondel, IX, bl. 622: Zy raedtze op 't hoogh gebodt de vlagh en 't zeil te strijken. Men kan het noodlot van Jupijn niet wederstaen; *Adam in Ballingschap*, 1040; *Virg.* I, 33; *Maria Stuart*, 734; *Gebroeders* (ed. 1650), bl. 59; *Salomon*, 397; Van Lummel, 419; Overbeke, 95; *Kale U. Edelm.* II, 205; Van Effen, *Spect.* X, 58; *Boere-krakeel*, 102; *C. Wildsch.* III, 181; Sewel, 621; Halma, 732: De vlag strijken, *céder, mettre pavillon bas*. Daarnaast in denzelfden zin (*het*) *strijken* bij Vondel, *Lucifer*, vs. 1904; vs. 1501 (*den standert strycken*); Huygens, *Hofwijck*, vs. 1690; Spaan, 140: We voerde de vlagge zoodanig, dat het al voor ons moest stryken; Tuinman I, 145; Harrebomée II, 387 a; Van Eijk I, 133; Van Lennep, 246; vgl. verder het Latijn *vela contrahere*; fr. *baisser* -, *mettre le pavillon bas devant qqn*, reconnaître son infériorité; hd. *die Flagge, die Segel streichen*; eng. *to lower or strike one's flag; to strike one's colours*; oostfri. *de flagge striken*; Schuermans, 692: *de vlag strijken*, voor iemand wijken.

2422. De vlag voeren,

d.i. de eerste, de baas zijn; ook: veel drukte maken, opsnijden, het hoogste woord voeren, *de groote vlag voeren*, eene zeemansuitdrukking, die eig. wil zeggen de standaardvlag in top voeren, de aanvoerder zijn; vgl. *Com. Vet. Woordenl.*: *De vlag voeren*, de opperste in de vloot zijn; dogh oneigentlijk, zwetzen en 't hoogste woordt voeren; Winschooten, 336: *De vlag voeren* het welk beteekend de opperste zijn, gelijk ook, *de grootste vlag voeren*: oneigendlijk werd daar door te kennen gegeven, dat iemand het meeste swetst, en het hoogste woord voerd; zie verder Anna Bijns, *Refr.* 59, waar de syn. uitdr. *de vanen uutsteken* en *Nw. Refr.* 78: *de vane draeghen* voorkomt; Spieghel, 64, vs. 418: Zwijght, praalzot, tegens u voert wijzer haan de vlagge; *Com. Vet.* 4; *Lichte Wigger*, 13 v: *de hoogste vlag voeren*; Huygens I, 178: *al de vlaggens voeren*; Coster, 37, vs. 824; 520, vs. 762; *Gew. Weuw.* II, 25: 'k Mag de vlag nu niet meer voeren, maar 'k moet ze gedwongen strijken; Spaan, 194; kantt. op *Ezech.* 35 vs. 30: Veel gesnaters en gesnaps, gelijk wanneer yemant (alsmen seyt) de vlagge voert; Rusting, 105; Tuinman I, 289; 145: *'t Is een vlaggeman*, dat is, hy is een hoofd en voorganger, als die ter zee de gebiedsvlag voeren; anders zegt men ook hy voert de vlag; Halma, 732: *Hij wil overal de vlag voeren*, overal wil hij de baas speelen; *Janus*, 224: Een vlagvoerend voorstander van eenige der twistende partijen van het Vaderland; Van Eijk I, 145-146; Harreb. II, 387 b¹⁾.

2423. Een vlag op een modderschuit,

d.i. iets, dat in het geheel niet bij elkander past, iets moois op iets leelijks; in den regel gebruikt van kwalijk voegenden opschik. Vgl. het mnl. *met samite* (fluweel) *mes* (mest) *cleeden*; Marnix, *Byenc.* 145 r: *dat past als een sijden huyve op een verckens hooft*; Winschooten, 336: *Dat pronkt, als een vlag op een vullis schuit* (te weeten pronkt), het welk een manier van spreken is, als men met iemand wil spotten, die soodaanig gekleed is, dat het een naa het ander niet en gelijkt; Sewel, 896;

1) In *W. Leevend* I, 228: *vlaggen en wimpels voeren*.

Tuinman I, 368; *Gew. Weuw.* III, 60: *Dat zal staan als een zye vlag op een Strontschuit* (dat zal er leelijk beginnen uit te zien); *Sart.* I, 1, 25: *een gouden deur aen een verkens kot*; in den Bijbel *Spr.* XI, 22: *eene schoone vrouw die van reden afwijckt, is een gouden bagge (ring) in een verckens snuyte*¹⁾; *Het spoockend Weeuwte*, 49 (anno 1713): *gelyk een' zyde vlag staat op een vullisschuit*; Halma, 252: *dat staat als een kakhuis over het water*; Tuinman I, 256: *de koe heeft een fluweele huif op* (vgl. R. Visscher, *Sinnep.* 172 a: *de koe een gouden huif opsetten*); *Kluchtspel* III, 307: *dat steekt af als een Princevlag op een vullisschuit*; Harreb. I, 375 a: *dat staat als een kornetje op een kalfskop*; Molema, 272 b: *dat past as 'n oranjevlag op 'n miswoagen*; 148 b: *het lijkt (voegt, past, staat) als een himphamp op een mosterdmolen, als een klink op een kraaiennest*; fri.: *dat is in baerch* (varken) *mei in gouden earizer*; *dat parearret* (pareert) *as in flagge op 'e dongskûte* (dongwein, modderpream, strontpraem).

2424. Met vlag en wimpel,

in de uitdrukking *iets met vlag en wimpel winnen*, d.i. glansrijk winnen; eig. met behoud van vlag en wimpel. Zie Van Eijk I, 146; Van Lennep, 246. Ook in vrijer gebruik, waar sprake is van voorstellen in eene vergadering en examens; vgl. *Nw. School* III, 292: Hij zou d'r óók door (*een examen*) - en niet op het kantje - maar met vlag en wimpel; *Het Volk*, 25 April 1914 p. 1 k. 3: Welnu, de opcenten gingen er met vlag en wimpel door; *De Vrijheid*, 2 Maart 1924 1ste bl. p. 3 k. 1: Als de hoofdzaak nu met vlag en wimpel keldert; A. Kuyper, *Wat moeten wij doen*, bl. 22: Ge haalt de verfoeilijke knoeierijen der politieke verkiezingen met vlag en wimpel onze kerk binnen; fri. *mei flagge en wimpel*; fr. *réussir à pleines voiles*; eng. *to come off with flying colours*, overwinnen.

2425. Vlakte

komt in verschillende jonge zegswijzen voor; vgl. Harreb. II, 387: *In de vlakte komen*, rond voor de zaak uitkomen; *op de vlakte komen*, te voorschijn komen; zie *Nkr.* VIII, 26 Sept. p. 2: In tijden van hevige bewogenheid komen uit de verborgenheid van hun obscuur bestaan de singulierste snaken op de vlakte; *Nkr.* I, 13 Oct. p. 3; VIII, 6 Juni p. 2; *Het Volk*, 28 Jan. 1914 p. 7 k. 1: Er zijn ook eenige marechaussees op de vlakte gekomen om de orde mede te helpen handhaven; *V.v.d.D.* 143: D'r is geen kip op straat met 't vuile weer, zei-ie 'En geen prinserij op de vlakte te bekennen'; *De Arbeid*, 31 Dec. 1913 p. 4 k. 3: De arbeiders plaatsten hun arbeidersbelangen daartegenover, maar ook de patroons kwamen dan weer met hun argumenten op de vlakte. *Zich op de vlakte houden*, zich buiten schot houden, zich niet blootstellen aan kritiek (vgl. *de ruimte kiezen*), zijn meening niet loslaten; vgl. *Het Volk*, 7 Febr. 1914 p. 1 k. 4: De minister hield zich, zooals met schier alles, op de vlakte; *Handelingen der St.-Gen.* 1913-1914 p. 776: De Minister houdt zich bij de verschillende punten op de vlakte; *De Vrijheid*, 24 Mei 1922, 1ste bl. p. 3 k. 2: Bij Arbeid heeft baron V.d.F. op afschaffing van de zegeltjesplakkerij aangedrongen. Minister Aalberse hield zich nog op de vlakte; fri. *hy jowt him yet net op 'e flakte*, past wel op, dat hij niet te veel los laat. *Van de vlakte (verdwenen) zijn*, van de baan af

1) Harreb. I, 252; Zeeman, 424.

zijn, verdwenen zijn; vgl. *Het Volk*. 7 Jan. 1914 p. 5 k. 4; 7 Nov. 1914 p. 6 k. 4: Dank zij de publicatie der valsche paneelen en spiegeltjes zijn deze thans gelukkig van de vlakke verdwenen. *Iemand tegen de vlakke of de wereld slaan*, tegen den grond slaan; vgl. *Nkr.* VII, 15 Maart p. 2; IX, 19 Juni p. 8; *Handelsblad*, 31 Dec. 1914 (avondbl.) p. 5 k. 2: Hij (Jan Klaaszen) vermant zich en met een laatsten watjekouw tikt hij den Duitschen Keizer tegen de wereld; *Barb.* 183: Toen hij haar zwakke polsen greep en tegen de wereld smakte. *Tegen de vlakke liggen*, op den grond liggen, verwoest, vernietigd zijn (syn. van *voor of tegen de wereld liggen* in *Nkr.* VIII, 3 Oct. p. 7; *D.H.L.* 36; *Menschenw.* 228; *Lev. B.* 137); vgl. *De Amsterdammer*, 6 Dec. 1914 p. 1 k. 2: Wat ligt niet op alle gebied tegen de vlakke! Welvaart en bedrijvigheid. Schoonheid en individualiteit; *Nw. School*, III, 93: Pas als 'De Nieuwe school' klaar is met z'n werk, zal dit boek en z'n soortgenooten tegen de vlakke liggen. - Verder komt vlakke voor in den zin van straat in *de jongens van de vlakke; een jongen of een niese* (meisje) *van de vlakke* (Köster Henke, 73; *V.v.d.D.* 9; 126); *De Amsterdammer*, 13 Dec. 1914 p. 7 k. 1: Liedjes, die ik zelf niet meer van hem gehoord heb, maar waarvan alle jongens-van-de-vlakke van toèn nog gnuivend vertellen; *Jord.* II, 496: Een meid-van-de-vlakke; bl. 503: Tegenover ieder anderen kerel-van-de-vlakke zou ze huichelen; *De Amsterdammer*, 1 Aug. 1915 p. 7 k. 3: Een rijk student die een dametje 'van de vlakke' ontmoet en er mede 'van door is' naar een stille badplaats; *Nkr.* IX, 24 April p. 2: Stel u voor dat een dame van de vlakke zich in haar eer gekrenkt toont, omdat gij haar met mevrouw aanspreekt; *Nw. School*, VI, 147: Een heilige onder de heiligen, die d'r toch zo van hield in Brussel of Berlijn een gezellig potje bier te drinken en leukweg voor jongen-van-de-vlakke te spelen; *Handelsblad*, 9 Aug. 1914 (ochtendbl.), p. 3 k. 2: Het uitvliegen van anders trouwe echtgenooten naar vroegere vermaken, het leven 'op de vlakke', dat hen lokken blijft die het eenmaal hebben gekend; *V.v.d.D.* 5: Ik ben van jongs-af op de Amsterdamsche vlakke geweest; *Jord.* II, 15: En al die ondieren en ontuchtigen van de vlakke, over héél Mokum, kende hij in hun gevaarlijke, schurftige en meest geslepen streken; bl. 33: En Jet vangt d'r platvisch sooveel d'r over de vlakke swermt tusschen Groot-Mokum¹⁾, Rotterdam en 't Haagje; bl. 71: Ging ze de vlakke 's avonds weer op, dan was ze verloren; bl. 198. Syn. van de vlakke in dezen zin is *baan*; vgl. o.a. *Jord.* II, 88: Voor haar part mocht ze d'r meid nog eerder met een jood zien schuiven, dan dat ze de baan optippelde (vgl. *Jord.* II, 325: s' Avonds in de puntjes gekloft (*gekleet*) en gekapt over de vlakke te tippelen); vgl. *banen* en *tippelen*, op de baan loopen, langs den publieken weg slenteren, van lichtekooien gezegd (Köster Henke, 68; *Tijdschr. v. Taal en Lett.* X, 84).

2426. Vlammen op iets,

d.i. hevig naar iets verlangen, een *brandende* begeerte hebben naar iets, *vurig* naar iets verlangen, *verhit* zijn op iets, *heet* zijn op iets, *geilen*²⁾

1) Onder *Mokum* verstaat men in 't algemeen een stad (hebr. *makoom*, plaats); *Groot-Mokum*, Amsterdam, ook wel *Mokem ollef* of *alf*, de stad, wier naam met een *a*, een *alef*, begint. Zoo heet Rotterdam *Mokum Reijsj*, Den Haag *Mokum Hey*, Berlijn *Mokum Beisz*, Dresden *Mokum Dollet*, Hannover, *Mokum Hey*, Hamburg *Grandig* of *godel* (groot) *Mokum Hey*, enz. Zie *Woordenschat*, 734; Günther, 45; *Gaunerspr.* 18; Köster Henke, 46.

2) *Ndl. Wdb.* IV, 909.

op iets, *branden* naar iets; *gebrand zijn* op iets; lat. *ardere ad* of *in aliquid*. In de 17de eeuw zeer gewoon; vgl. Vondel, *Palamedes*, 318; *Lucifer*, 1863; VI, 288:

Terstont begint het hart der schoone bruit te blaecken,
T' ontvoncken, en zy vlamt op d'aangepreze vrucht.

Brederoo I, 279: So haest as ick jou sach, heb ick op jou evlamt; bl. 287: Ick vlamde daer op as ien boer op ien boeckede-koeck; Coster, 466, vs. 322; Pers, 630 *b*; Tuinman I, 257: *Hy vlamt daar op*, dat is, hy is met eene brandende begeerte daar toe ontsteken; Sewel, 896: *Vlamm en op buit, to be hot upon prey*; Halma, 732: *Vlamm en*, begeerig zijn, verlangen, *brûler, désirer ardemment*; Harreb. III, 77 *b*; fri. *irgens op flamje*.

2427. Vlassen op iets,

d.i. op iets belust zijn, op iets loeren, er op *spitsen* (hd. *sich auf etw. spitzen*); in de 17de eeuw blijkens *Gew. Weuw.* 30: Alzoo ik op ider een zou vlassen, want ik loer als een kat op een zy spek. Zie ook Halma, 732: *Ergens op vlassen, brûler d'envie d'avoir une chose, la désirer fortement*. In het mnl. beteekent *vlassen*, vlas bereiden; thans dial. vlas telen, bewerken (Molema, 455); fri. *flaechsje*, vlas oogsten; de overdrachtelijke beteekenis is op dezelfde wijze te verklaren als bij het mnl. *weven op iet*, naar iets streven, verlangen, en *spinnen om iet*, vlassen op, streven naar iets (*Mdl. Wdb.* VII, 1740).

2428. De rookende vlaswiek uitblusschen,

d.w.z. den goeden aanleg, een goeden aard, een goed beginsel vernietigen. Een vlaswiek is de lemmet, de vlaspit eener lamp. Het gezegde is ontleend aan *Matth.* XII, 20: Het gekroockte riet en sal hy niet verbreken ende het roockende lemmet en sal hy niet uytblusschen; vgl. *Jes.* 42, 3: Het gekroockte riet en sal hy niet verbreken, ende de roockende vlaswiecken, die en sal hy niet uytblusschen (d.w.z. hen die dreigen te bezwijken en zich verootmoedigen moet men sparen¹⁾).

2429. Weten welk vleesch men in de kuip heeft,

d.w.z. weten met welk soort menschen men te doen heeft; den aard en het karakter kennen van degenen met wie men omgaat; wat men aan iemand heeft; vgl. Cats I, 466: Een die verkopen wil, maer één oge behoeft, want hy weet te vore wat vleesch hy in de kuyp heeft, maer die koopen wil, behoeft 'er wel hondert; II, 63: Als een man weet wat vleesch hy (*aan zijne vrouw*) in de kuyp heeft, zoo kan hy 'er pekelen na maken; *C. Wildsch.* III, 83; *W. Leevend* V, 210; *V. Janus*, II, 124; 256; Harreb. I, 456 *b*: Hij weet wel, wat spek (of vleesch) hij in de kuip heeft; *Handelsblad*, 23 Sept. 1913, p. 1 k. 1 (avondbl.): Wij weten nu, na de Troonrede althans ongeveer welk vleesch wij in de kuip hebben met het nieuwe kabinet; *Handelingen der Stat.-Gen.* 1913-1914, p. 2827 k. 1: Wij weten sedert lang allen heel goed, welk vleesch wij met den heer Tijdeman in de kuip hebben; *A. Jodenh.* II, 24; *Nest*, 31;

1) Dit wordt bij ons gebezigd van een leeraar of ander persoon en beteekent: 'zachtheid die niet neerslaat maar opheft' (Zeeman, 423).

Menschenw. 520; *Het Volk*, 29 Mei 1914, p. 1 k. 4: De socialisten weten zeer goed welk oud-liberaal vleesch zij met de heeren Nierstrasz en Ter Spill in de kuip hebben; 8 Juni 1914, p. 1 k. 3: Ziende welk vlees dr. Bos in z'n concentratie-kuip had; *Nw. School V*, 288: Die schrijver wist van 't begin af aan welk vleesch hij in de kuip had; *Nkr.* IX, 1 Mei p. 6: Ze weten wel, wat voor vleesch ze in de kuip hebben, en dat de arbeiders veel te laf en te beroerd zijn om zoo'n fooi niet aan te pakken; *De Arbeid*, 26 Dec. 1914, p. 2 k. 3; enz. In het fri. *wite hwet flêsk men yn 'e kûpe het*. Voor Zuid-Nederland vgl. *Waasch Idiot*. 716 b: *gewaar worden welk vleesch men in de kuip heeft*, ondervinden dat er gelogen wordt.

2429a. Vleesch noch visch zijn; zie n°. 2415.^{aant.}

2429b. De vleeschpotten van Egypte; zie n°. 2370.^{aant.}

2430. Bij de vleet,

d.i. bij de menigte, *bij de mult* (Winschooten, 217¹⁾), *bij de mud* (Sewel, 502; Halma, 362), *bij de tult²⁾*, *bij de vult, met den huts* (*Antw. Idiot*. 515), *bij de zwikzwak* (De Vries, 107); eig. bij het net 'daar vleet een net is, dat in see drijft om haaring te vangen' (Winschooten, 337). Vgl. mnl. *vlete*, al de netten van een haringschuit³⁾; Kil.: *V l e t e*, *rete piscatorium*; Huygens, *Korenbl.* I, 145:

Men telt hem stuyvers toe met vuysten vol om d' ooren
En stooters metten vleet.

Halma, 733: *Vleet*, een net dat in zee drijft om haring te vangen; hoop, eene meenigte te samen; Sewel, 987: *De geheele vleet*, de gansche hoop of opstal; *bij de vleet*, at random, by the heap; Langendijk I, 450; *V. Janus* II, 240: Vervolgens maakte ik Amptenaars meer dan er nodig waren, Hofmeesters, Kamerbewaarders, voornamelijk Secretarissen en Clerken, bij de vleet; Harreb. II, 390; *Uit één pen*, 154; *Nest*, 56: Men kon naaisters krijgen bij de vleet; *Nkr.* III, 4 Juli p. 2: Lintjes kan je bij mij koopen, 'k heb z' in soorten, bij de vleet; *Loquela*, 561. Vgl. verder het fri. *fleet*, menigte; *jild by de fleet*, geld in overvloed; syn. *by 't skepnetsjefol*. Zie n°. 1942.

2431. Iemand eene vlieg afvangen,

eig. iemand iets afvangen, waarbij het znw. 'vlieg' zich als vanzelf aanbod⁴⁾; iemand behendig eene kans afkijken, hem verschalken door hem te voorkomen in iets, waarvan hij zich eenig genoeg, voordeel of eer beloofde (*Ndl. Wdb.* I, 1732). Vgl. *V. Janus* III, 39: Weinig reken ik op uwe toegevendheid, ik weet immers maar te wel, dat het de plicht van elk onzer, hoofd voor hoofd is, elkander zoo veele vliegen aftevangen, als ons mogelijk is; Van Eijk II, 90: *Hij vangt hem een*

1) Volgens Winschooten is mult 'een gebrooke Latijns woord van *multus*, of *multitudo*.'

2) Zie n°. 2182.

3) Zie ook Kluge, *Seemannssprache*, 265.

4) Zie *Gids*, 1909 (Maart), bl. 536; *Nieuwe Taalgids*, III, 176.

vlieg af, hij verschalkt hem in zijne onderneming; Harrebomée II, 391 *b*; *Lvl.* 81; *De Arbeid*, 29 Aug., p. 4 k. 4: De gezanten moeten al hun diplomatische kunde ten toon spreiden om elkander een vlieg af te vangen; afrik. *iemand 'n vlieg afvang*; *Antw. Idiot.* 149: *iemand afvangen*, in verlegenheid, in moeilijkheid brengen; *afgevangen zijn*, gefopt, in verlegenheid gebracht zijn; Tuerlinckx, 39: *afvangen*, bedriegen, beetnemen; *Waasch Idiot.* 67: *afvangen*, bedriegen, een kwade pette spelen; Teirl. 53.

2432. Ergens niet zijn om vliegen te vangen,

d.i. ergens niet zijn om den tijd te verbeuzelen. Vgl. in de 16de eeuw bij Servilius, 127: *Muscas depellere*, etiam hodie vulgato ioco dicitur, qui iocosus (*sic*) atque inutili fungitur officio, *hij moet hem de vliegen keeren*; Sartorius III, 8, 38: *Muscas depellere, τὰς μυίας ἀπαμύνειν, de vliegen afkeeren*, de eo, qui otioso atque inutili fungitur officio; Paffenr. 91: Men weet wel dat hy daer niet quam om vliegen te vangen; Halma, 662; 733: *Ik zitt' hier niet om vliegen te vangen*, ik ben hier niet om vergeefschen arbeid te doen; Tuinman I, 50: *Ik ben hier niet om vliegen te vangen*, de zin is, myn werk is geen beuzelingen, maar dingen van aangelegenheid te verrichten. 't Is genomen van Keizer Domitianus, die gewoon was zich dagelyks een wyl alleen in zyn kamer te besluiten, alsof hy daar iets gewigtigs te doen had, en dan dien tyd doorbragt met vliegen te vangen¹⁾. Een gelykluidend spreekwoord is: *ik ben hier niet om de ganzen te hoeden* waar toe men kleine boerenjongens gebruikt²⁾. Het is niet waarschijnlijk dat deze bewering van Tuinman juist is, daar reeds bij den Griekschen schrijver Aristophanes *τὰς μυίας ἀπαμύνειν*, de vliegen afweren, in onze beteekenis voorkomt. Zie verder Suringar, *Erasmus*, CXXVI; *De Arbeid*, 11 Febr. 1914, p. 4 k. 1: De vakvereeningen zijn er niet om vliegen te vangen en laten zich niet met een kluitje in het riet sturen, veel minder negeeren; *Boefje*, 10: Die kreeg 't werachies toch ook niet met vliegevang bij mekaar, die ongelukkige zeve gulde in de week; bl. 70: Gane julie maar vliege vange; Schrader, 9; hd. *ich bin nicht hier um Fliegen zu fangen*; fr. *je ne suis pas ici pour enfiler des perles*³⁾; eng. *I do not sit here to pick straws*.

2433. Twee vliegen in één klap (of lap) slaan (of vangen),

d.i. twee oogmerken tegelijk bereiken. Vgl. Idinau, 65:

Twee vlieghen met eenen lappe sy slaen,
Die met een moeyte twee dinghen bekomen.
T' gheluckt soo, of t' is met ernste ghedaen:
Alst komt, t' werdt meest in 't goede ghenomen.
Men prijst, die hen tot deughden ver-vromen.

Hoofd, *Brieven*, 400: Wy zouden 'er etlijke te lijf slaan, ende midlerwile twee vliegen met een' lap; *Ged.* II, 349 vs. 1312: t Komt profytelijck uyt, men slaet twee vlieghen mit ien lap; De Brune, 279: Het moest wel met gheluck toe-gaen, twee vlieghen met een lap te slaen; *Bank.* II,

1) Vgl. Suetonius, *Dom.* 3.

2) Vgl. Tuerlinckx, 202.

3) Vgl. Sewel, 14: Wy zyn hier niet om paerlen aan te rygen, *we are not here to trifle*; Harreb. II, 172: Hij staat daar niet, om paerlen te snoeren.

209: Die zijn zaecken wel aen-leght, kan somtijds twee vlieghen met eenen lap slaen; Tuinman I, 274; *Adagia*, 60: *Twee vliegen in eenen lap slaen*, in saltu unico duos aperos capere; Van Effen, *Spect.* VII, 78; IX, 150; Sewel, 897: *Twee vliegen met een' klap slaan*, *to kill two crows with one stone*; zoo ook *W. Leevend* II, 83; *Schoolblad*, XLIII, k. 994; *Het Volk*, 21 Febr. 1914, p. 5 k. 4: Nu kan men twee vliegen in één klap slaan, door het Gooi heelemaal af te zanden en alle Amsterdamsche grachten te dempen; 4 April 1914, p. 1 k. 1: Wellicht hopen zij twee vliegen in één klap te slaan, en naast de versterking van hun economische machtspositie, ook politiek profijt uit deze worsteling te winnen; afrik. *twee vlieë in een klap slaan*; *Waasch Idiot.* 717: *twee vliegen in één lap*, twee werken met ééne moeite; Schuermans, 820 *b*: *twee vliegen in eenen slag (of in een lap) treffen*, syn. van *twee gaten met eenen bus stoppen* (Schuerm. 86 *a*); *twee duiven met één boone vangen* (De Bo, 275 *b*; De Brune, *Bank.* II, 209, vertaling van het ital. *pigliar due colombi con una fava*). Vgl. het lat. *uno in saltu apros capere duos*; Sart. I, 7, 67: *twee vogelen schieten met een bout*; III, 7, 41: *met een sprongh twee hasen bespringen*; *twee kraeyen met een schoot schieten*; Servilius, 23: *met eender dochter twee behoude sonen krijgen*¹⁾, hetzelfde als *twee swagers* (schoonzoons) *met een dochter maecken* (Sart. I, 7, 68; *Volkskunde* XVI, 64); De Brune, *Bank.* II, 209: *twee muyren met een quispel witten*, vertaling van het lat. *duos parietes de eadem dealbare fidelia* (Suringar, *Erasmus*, LXII); hd. *zwei Fliegen mit einer Klappe schlagen*, - *mit einem Schlage fangen*; eng. *to kill two birds with one stone*; de. *at slaae to Fluer med eet Smaek*; fri. *twa miggen of mosken yn ien flap fange*.

2434. Ze zien vliegen,

d.w.z. hallucinaties hebben, niet wel bij zijn verstand zijn. Vgl. *Kunstl.* 4: Je moes is d'r niet snik, die siet se vliege; bl. 130: Die binne nie snik.... die sient se fliege!; *Zandstr.* 44: Half-idioten, imbecielen, toevallijders, sukkels die ze bij tijden 'zien vliegen'; *Landl.* 363: As ik an leze denk, zie 'k ze al vliege; *Nkr.* I, 14 Juli p. 6: Wij zouden zeggen, ze kregen 'n klap van de molen of ze zagen ze vliegen; *S. en S.* 21: Want zie je, in die cel wor je kinsch, en van 't aanhoudende prakkezeeren zie je tusschebeie van die baviane vliege; *Nw. School* V, 274. In Zuid-Nederland beteekent *ze zien vliegen*, grooten honger hebben, gebrek hebben (*Antw. Idiot.* 1386; *Waasch Idiot.* 717; Rutten, 261), syn. van *zwarten sneeuw zien vliegen*, veel te lijden hebben (*Waasch Idiot.* 605).

2435. De vlieger gaat niet op,²⁴³⁵

d.i. het gezegde of de handeling heeft niet het gewenschte of verwachte gevolg; de toeleg gelukt niet. In Zuid-Nederland *zoo gaat de vlieger(d)* (of *de ballon*) *niet op*, zoo zal het niet gebeuren, dat zal niet waar zijn; vgl. *Ndl. Wdb.* XI, 687; *Antw. Idiot.* 897; 1385; Joos, 88: *zoo niet geboerd, zoo gaat den vlieger* (of *den vogel*) *niet op*, d.i. zoo niet gehandeld; *zijne vliegerd gaat niet op*, hij zal niet slagen, hij wordt in zijne verwachting bedrogen (*Antw. Idiot.* 2138); *Janus*, 20: Uit hoofde echter van den ongeregelden aanleg van het werk twijfelen eenigen zeer, of

1) Vgl. Le Roux de Lincy (anno 1842) I, 152; II, 391.

de vlieger wel zal opgaan; bl. 172: Op de Eem is gearriveerd Willem de Veroveraar en is geladen met Manifesten en Declaratoiren, om vliegers voor de Amersfoortsche Staten, wier vlieger niet op wil gaan; Harreb. II, 392 a; *Nkr.* VI, 23 Maart p. 2; III, 4 Juli p. 3; 26 Sept. p. 2: Gaat de vlieger op, gelooft het publiek hetgeen in je prospectus staat, dan rijzen de papiertjes; VIII, 25 Juli p. 5; *De Arbeid*, 7 Maart 1914 p. 2 k. 4: Doch ook deze vlieger ging niet op; de menschen waren niet te vinden om langer als onderkruipers dienst te doen; *Nw. School*, VII, 135: Het werd een reuzenstrop, want de vlieger ging niet op; 't *Daghet* XII, 190: *de vliegerd gaat niet op*; *Waasch Idiot.* 717: *zoo gaat de vlieger niet op*, zoo wil ik het niet, zoo zijn wij niet overeengekomen; vgl. 17de eeuw: *de pankoek schuift of glijdt*, de zaak gaat goed; Van Dale: *dat balletje gaat niet op* (vgl. n°. 153). In het eng. zegt men *that cock won 't fight* of *that balloon will burst*.

Eindnoten:

2435 Ook in 't Eng. *that kite won't fly*.

2436. In een vloek en een zucht,

d.i. in een oogwenk; eig. in den tijd, dien men noodig heeft voor een vloek en een zucht. Vgl. De Genestet I, 217: Een vloek en een zucht en de Prins stond gekleed; *Nw. School* VI, 381: Het vak, waar-ie na een opleiding van een vloek en een zucht in was komen rollen; *Falkl.* 11: Heit-ie lang geleeye? - Nee man - Die was 'r uit in 'n vloek en 'n zucht; VI, 47; VII, 183: We waren op Katwijk en de Scheveningsche pier leek in 'n vloek en 'n zucht nabij; *Allerz.* 60: Eten dat in 'n vloek en 'n zucht mot worden klaar gemaakt; *Handelingen St. Gen.* 1913-1914, p. 2924: Gaat niet op het laatste oogenblik in een vloek en een zucht even dit wetsontwerp voteeren; *Nw. Amsterdammer*, 8 Mei 1915 p. 8 k. 2. Ook *in twee* (of *drie*) *vloeken en een zucht* (Harreb. II, 392 b), hetzelfde als het 17de-eeuwsche *in of met drie haasten*, fri. *mei saun* (of *túzen*) *hasten*, in Zuid-Nederland *met zeven* (d.i. *veel*) *haasten*; *dat is op een wind, een vloek gedaan* (Tuerlinckx, 124; Schuermans, 822 b; De Bo, 1337 b); *op 'nen vloek of op nen zucht en nen vloek* (Schuerm. 822 b; *Antw. Idiot.* 1387); *op 'nen slag en 'nen keer* (*Waasch Idiot.* 593 b); *op 'nen waai en 'nen draai, op 'nen draai en 'nen keer* (*Waasch Idiot.* 187 a); *op nen zucht, op een vloeksken, op nen ja en nen neen* (Schuerm. 206; *Ndl. Wdb.* VII, 9); *in eenen aai en eenen draai* (Schuerm. 1 a); *met eenen haai en eenen draai* of *in eenen haai en eenen zwaai* (De Bo, 397); Land v. Aalst: *op ne vloek en ne sakker*, hd. *in ja und nein*. Ook alleen *in een zucht* in *Handelsblad*, 16 Maart 1914 (avondbl.) p. 9 k. 2: De vierduizend kaarten door den Belgischen bond in Nederland ten voorverkoop aangeboden waren in een zucht weg.

2437. Een slimme vocativus,

een slimmerd. In de 18de eeuw komt dit voor bij Tuinman I, 215: *'t Is een slimme vocativus*, dit zegt men van een doortrapten loosaard; *W. Leevend*, V, 213: Nou, ziel, jy bent al een raare vocativus! Harreb. II, 394; hd. *ein rechter Vokativus*, iemand

dem nicht zu trauen ist, ein durchtriebener Kerl. In het hd. komt deze benaming sedert 1654 voor (Kluge, *Wtb.* 477). Oorsprong onzeker¹⁾.

- 1) Vgl. Borchardt, 487: Der vocativus ist der Anrufefall. Bildlich meint vocativus einen, der oft in strafendem, miszbilligendem oder staunendem Sinne im Anrufefall genannt wird; V. Ginneken I, 519: De vocativus is in 't Latijn de tot roepen dienende naamval. De bedoeling is, iemand die uitlokt om aan te roepen.

2438. Iemand achter de vodden zitten,

d.i. iemand op de hielen zitten; ook hem narijden, *achter de broek zitten*, *achter of op de hakken* of *vessemen zitten* (Schuerm. 755 b); *achter het leer zitten* (Ndl. Wdb. VIII, 1208); eig. iemand achter de kleeren zitten (vgl. Huygens, *Hofw.* 2791: Op, luyaerd uyt de Pluym, in de vodden t' is hoogh tijd); fri. *immen efter 'e fodden sitte*; oostfri.: *achter de fudden zitten*; vgl. Spaan, 64: Een hevige stoker, ofte storm opstaande zat hun zoo vreesselyk agter de vodden, dat ze naauwlyks tyd hadden om hun foken marszeilen te beslaan; bl. 142: Ik stoof vliegens overend, rukte het mes uit, en zat 'er Abram zoo gezwind me agter de vodden, dat hy nolens volens van 't Theater sprong; *Rab.* I, 149: Sy liepen als hoender-dieven, eeven of heintje-man met syn pikstok haar achter de vodden was; bl. 139: Daarmee gelykelijk op een loopen, watse loopen mogten, of haar de duivel al achter de vodden was; *V. Avanturesse*, 130; *Kale Uiter. Edelman*, 174; *W. Leevend* II, 123; IV, 343; *C. Wildsch.* II, 83; *Nest*, 27; *Landl.* 104; Schuermans, 824 a; *Bijv.* 378 a; *Antw. Idiot.* 1389; Tuerlinckx, 698; *V. Schothorst*, 222; vgl. het syn. *achter iemands garen zijn* (bij Pers, 788 a; 837 a); *iemand achter de geeren* (slippen) *zitten*, ook *achter de geerden zitten*¹⁾; *achter het jak zitten*; *achter de streenen* (strengen) *zitten* (Opprel, 86 a); *iemand achter zijn lappen* of *achter zijne veeren zitten* (Schuerm. 889 a; 775 b; Tuerlinckx, 671; *Waasch Idiot.* 688 a; *Antw. Idiot.* 1320); *achter iene zijn vegge* (lappen) *zitte* (Tuerlinckx, 665); *gaan alsof ze hem achter zijn veeren zaten* ('t *Daghet* XII, 186).

2439. Iemand bij de vodden krijgen,

d.i. iemand bij de lurven krijgen, hem te pakken krijgen, bij zijn kraag, zijn *lappen* krijgen (Rusting, 250); eigenlijk bij zijn kleeren krijgen (zie n°. 2438); 17de eeuw: *iemand aan of naar de vodden komen* of *zitten*; vgl. Paffenrode, 168: Ey get vogel, hoe wou ik je aen je vodden sitten; Westerbaen II, 41: Sou die niet waerd zijn dat men hem quam dadlijck aen de vodden en voor onsinnigh dreef met steenen daer van daen; *Amsterd. Vreughdestroom*, I, 147: Laat ze malkaar na de vodden zitten, dattet sijn oogen verkeert; Rusting, 236: Indien ik hem eens by de vodden krijg; Tuinman I, 296; II, 143: *Ymand by de vodden krygen*, dit zegt hem by de klederen pakken; Harreb. I, 445 a. Syn. is nog het fri. *immen by de flarden pakke*; De Brune, *Bank.* I, 354: *iemand bij de tasseelen*²⁾ *grijpen*; Vondel, *Roskam*, 7: *iemand bij de slippen grijpen*; Schuermans, 570 b: *iemand bij zijn schabellen krijgen*; Tuerlinckx, 319: *iemand bij zijn klampen* (slippen) *nemen*; Harreb. II, 355 a: *iemand bij zijn vacht krijgen*³⁾; Twente: *eeenen bi de plodden grîpen* of *krîgen*; fri. *immen byde skabbelappen krije*.

2440. Een oud voerman hoort nog graag het klappen van de zweep⁴⁾,

d.i. men hoort en doet nog gaarne hetgeen ons in de jeugd het meest bezig hield of vermaakte; 'een afgeleefde liefhebber van de vrouwen hoort nog gaarne over de sekse en het minvermaak spreken' (Weiland).

1) *Tijdschrift*, XVI, 24; *N. Taalgids* XIV, 255.

2) Vgl. Mnl. *tasseel*, mlat. *tassellus*, ofr. fr. *tasel*, *tassel* (*Mnl. Wdb.* VIII, 90).

3) Huydecoper, *Proeve* II, 288.

4) De zegswijze 'een oud paard hoort graag het klappen van de zweep', die nu en dan ook gehoord wordt, is een verbastering.

Vgl. Campen, 127: *Een olt Voerman hoert noch het knappen van der sweepen geerne*; Sart. III, 3, 97: *Een out wagnaer hoort noch geern het klappen van de sweep* ter verklaring van *lupus pilum mutat non mentem*; III, 8, 87; Cats, I, 537: *Een out voerman hoort gaerne 't geklap van de sweep*:

Men vint 'er overal die in hun oude jaren
Nogh even zijn gemoet dan zy te voren waren;
Men siet dat hun de jeught nogh in de leden rijt,
Al is haer kranck gestel verwonnen van den tijt.

Westerbaen II, 660; Coster, 524, vs. 883; Brederoo I, 230, vs. 465: Ick slacht de ouwe wagnaers, ick hoor gaeren 't clappen van de swiep; II, 204, vs. 1498; R. Anslou, 297; Asselijn, 302; Van Effen, *Spect.* III, 64: Men zoende lustig aan beide kanten, 't geen my niet kwalyk aanstond volgens het bekende spreekwoord, dat oude voerluiden nog graag het klappen van de zweep horen; Sewel, 901; Halma, 266: Een oud voerman hoort nog gaerne het klappen van de zweep, *proverbe burlesque qui signifie, qu'un vieillard qui n'est plus en état de caresser une femme, en parle encore souvent avec plaisir*, Tuinman I, 161; Harrebomée II, 395 b; fri. *alde foerljue hearre graech it klappen fen 'e swipe*; Joos, 140; *Waa sch Idiot.* 772. Syn. was een out jager hoort gaerne van de weyery; zie *Mergh*, 23; Cats I, 537, waar gewezen wordt op het fr. *il souvient toujours Robin de ses flûtes*; en vgl. *geen smid zoo oud of hij vraagt nog gaerne naar ijzer en kolen* (Harreb. I, 360); *een oude bok (of geit) lust nog wel een groen blaadje*, gezegd van een ouden snoeper (zie o.a. *Menschenw.* 13; *Nederland*, Juni 1914, p. 159); syn. *oude katten lusten ook melk* (Harreb. II, 77); hd. *alte Ziegen lecken auch gerne Salz*; eng. *an old hunter loves to talk of game*.

2441. Voet bij stuk houden (of zetten),

d.i. blijven bij het onderwerp, waarover men spreekt; *niet van de bate wegdraaien*, zooals de Westvlamingen zeggen¹⁾, niet afwijken van zijn plan; *zijn eigen op zijn punt houden*²⁾, niet toegeven; 'zich op de volvoering van zijn eigenlijk opzet toelleggen' (Weiland). De uitdrukking komt in de 16de eeuw voor bij Kiliaen, met dit verschil, dat hij niet van *stuk* maar van *stek* spreekt; vgl. *Voet by steck setten*, *voet by voet setten*, *collato pede proeliari: gradum conferre cum hoste: conferre manum: ad manus venire*. Evenzoo bij Plantijn: *Voet by steck setten: mettre pied contre pied*; Marnix, *Byenc.* 16 r. Daer moesten sy voet by steck setten, ende so lange kampen tot dat sy haer vleesch gantsch overwonnen hadden; Huygens V, 57; *Hofwijck*, vs. 1753: *Houdt jy maer voet by steck*; Poirters, *Mask.* 170: Den oprechten toetssteen dan vande waraghtighe, ende goetjonstighe vrinden is teghenspoet; die dan voet by steck houdt die moght ghy vrijlijck voor eenen vrintd teekenen. In de 18de eeuw geeft Tuinman I, 38 eveneens nog op 'voet by stek zetten' met de verklaring 'Dit acht ik genomen te zyn van die in een tweegevecht voet tegen voet zetten, en niet te rugge wyken van het voorgeschreven perk: gelyk zo de Latijnen zeggen: *collato pede pugnare*. 't Word overgebracht op ymand die stand houdt, en niet deinst in eenige zaak'. Thans nog in Zuidndl. dial. *voet bij stek*

1) De Bo, 71 a.

2) *Antw. Idiot.* 1007.

houden, iets niet opgeven (*Antw. Idiot.* 1391; *Waasch Idiot.* 626 a; 719 b); Schuermans, 674 b: *voet bij stek houden*, standvastig volharden, volhouden (Brab. Antw.). Hiernaast komt sedert de 16de eeuw ook voor *voet bij stuk* (of *'t stuk*) *zetten*; vgl. *Tijdschrift* XXXII, 156: 'Ten huize van eenen Thielman soetelaer' is een 'root schoorlaeckense galeybrouck' weggenomen. Genoemde Thielman verklaart 'dat het Jan van Gent ende Henrick van Diest gedaen hadden ende dat hij deselve voor die man hielt ende voet bij stuck wilde setten (anno 1575); Winschooten, 303: *Voet bij 't stuk setten*: het welk eigendlijk beteekend, de voet setten bij het geschut¹⁾ en dewijl dit als een teeken van onversaagdheid gerekend werd, soo daagd de eene konstaapel den ander wel eens uit: seggende, soo gij een braaf kaarel sijt, en moed en courage hebt, maak niet veel praats! maar *set voet bij 't stuk*, het welk ook oneigendlijk genoomen werd, voor sijn woord gestand doen; bewijzen met 'er daad, dat men gesproken heeft; *Seven Engelen der Dienstmaagden* (anno 1697), bl. 99: Daarom is het best, dat ik weer voet by stuk set; Antonides II, 184: Zet eens voet by stuk; Van Effen, *Spect.* V, 189: Deze onverwagte verweering deed hem zyne pogingen verdubbelen om my te dwingen voet by stuk te zetten, om regt met my aan 't werk te raken; Rusting, 412; *Boere-krakeel*, 29: Hy zet 'er pal en voet by 't stuk; Halma, 737: *Voet bij 't stuk zetten*, toetreden om iets te doen, eene zaak verdedigen; *voet bij 't stuk houden*, wakker strijden; evenzoo bij Sewel, 902; *Kmz.* 262; *Kalv.* II, 35; Tuerlinckx, 701: *voet bij stäk* (stok), *voet bij stuk houden*; fri. *foet by stik hâlde*. Dat de oorspronkelijke beteekenis van *stuk* niet, zooals Winschooten meent, die van een stuk geschut geweest is, bewijst de vorm *stek*, die op de oudste plaatsen voorkomt, en waaraan ik met Tuinman I, 266 de beteekenis *paal, grens, meet* zou willen toekennen, zoodat de uitdrukking dan te vergelijken is met *zich schrap zetten*, in welken zin zij ook door Kiliaen wordt vermeld. Onder invloed van uitdr. als *bij zijn stuk blijven, op zijn stuk staan, van zijn stuk zijn* en dergelijke kan later *stek* veranderd zijn in *stuk*²⁾. Vgl. Kiliaen: *s t i c k*, *sax. j. s t e c k*, *stipes*; Teuth.² 376: *s t e c k e*, *stipes, stilus*; Schuerm. 674 b: *stek*, stok; *Bijv.* 320: *van zijnen stek vallen*, van zijn stokje vallen; De Bo, 1094 b: *stek*, puntige stok; Molema, 401 a: 't Met iemand *in 't stek* hebben, aan den *stok* hebben. Steun aan deze verklaring geven het oostfri.: *de fôt bi de stok setten*, syn. van *de fôt bi 't mâl* (merkzeichen) *holden* (Ten Doornk. *Koolm.* I, 547 b; Grimm IV, 980); Molema, 258 b: *Vout bie de meet hollen* (fri. *foet by de miet hâlde*, zich aan orde en regel houden); Halma, 258: *Zijne keep houden*, *soutenir sa thèse*; Sewel, 382: *Ik hou keep*, ik blyf by myn stuk; bij Rusting, 566: *keep geven*, toegeven; Weiland: *hij houdt zijne keep*, hij staat op zijn stuk; V.d. Water, 93; Bouman, 51; *Ndl. Wdb.* VII, 1956; afrik. *iy moet voet by stuk hou*. Zie n°. 2029.

2442. Voet geven,

d.i. steunen, begunstigen, zoowel van personen als denkkeelden en gevoelens gezegd 'gelegenheid geven om vastigheid te krijgen' (Weiland).

- 1) Vgl. het eng. *to stand to one's gun(s); to run away from one's own guns?*
- 2) Dr. J. Prinsen spreekt in *Tijdschrift*, XXXII, 157 het vermoeden uit dat de uitdr. aan de Oud-Germaansche rechtspractijk is ontleend, en vraagt: Kan het zich plaatsen bij of op een betwist voorwerp niet het symbool zijn geweest, dat men zijn recht erop wilde verdedigen?

Het znw. voet heeft hier de beteekenis van *steunpunt*, waarop iets rust; evenals in *voet krijgen*, eig. een steunpunt krijgen, vastigheid krijgen, ingang vinden, invloed krijgen. Vgl. het fr. *avoir pied* (dans l'eau), sentir le fond sous ses pieds, grond krijgen; *donner du pied à un mur*, élargir la base; *donner du pied à une échelle*, l'appuyer en l'inclinant pour lui donner plus d'équilibre; *prendre pied*, gagner confiance; hd. *festen Fusz Fassen*; eng. *to get a footing* (vgl. westvl. *voeting*). Op de oudste plaatsen luidt de uitdrukking gewoonlijk *de(n) voet geven*; vgl. Despars I, 362: Ghemerct dat zy hemlieden oyt totter piraterie verwect ende voet ghegheven hadden; Kiliaen: *Den voet gheven*, oorsaecke geven, *dare ansam, prebere occasionem, fenestram aperire*; Servilius, 210*: *fenestram aperire, den voet gheven*; Sart. I, 4, 56: *de voet geven*; III, 7, 48: *fores aperire, de voet geven*; *Dagb. van Jan de Pottre*, 84: De prince van Orannen die huerlien den voet gaf; Idinau, 125:

Iemandt den voedt gheven.

Die klemmen wilt, die gheeftmen den voedt,
So gheeft men oock voetsel tot eenigh quaedt.

Uit deze plaats blijkt, dat de oorspronkelijke beteekenis moet geweest zijn: iemands voet steunen om hem op te lichten (vgl. *iemand een beentje geven*, hem helpen te paard stijgen, eng. *to give a leg (up)*, en *iemand een gatje geven*, hem een zetje of een duw geven, om hem op te wippen (*Ndl. Wdb.* IV, 344), eene meening, die bevestigd wordt door *Trou m. Bl.* 16:

Siet geen veijnster! dat moeten wij inne.
Ick salder na climmen, geeff mij den voet!
En dan sal ick de deure open doen¹⁾.

Bij Winschooten, 340: *Iemand een voet geeven*, iemand iets inwilligen, iemand aanleiding ergens toe geeven; *Ned. Hist.* 458: *voet nemen*, aanleiding nemen; 412: *voet hebben*, een grondslag hebben, een begin hebben; Sart. I, V, 58: In aqua haeret, *hy heeft geen vaste voet*; Vondel, *Adonias*, 553: Daar Nathan my kroont om dien weerspanning geen' voet in 't rijck te geeven; Tuinman I, *nal.* bl. 20: *Ymand een voet geeven*, dat wil zeggen, grond en aanleiding, hem plaats ruimen. In de 18de eeuw komt de uitdrukking ook zonder het lidwoord voor, blijkens Langendijk, *Wederz. Huwelijksbedr.* vs. 1862: Dat gaf aan and'ren voet tot schelmerijen; Van Effen, *Spect.* III, 21: De gelukkige uitslag van deze stoute onderneming geeft hem voet, om alle die Heren, te groeten; XII, 6: Immers zou ik door my niet te wreken myn belediger voetgeven om my al meer en meer kwaet te doen; Halma, 737: *Iemand te veel voets geeven*, te veel inwilligen of toelaaten, *donner trop de pied à quelqu'un, lui accorder trop de liberté*; Sewel, 902: *Voet geeven* (aanleiding geeven), *to give cause*; *iemand te veel voets geeven*

1) Vgl. de synonieme uitdrukkingen *staantje geeven*, de handen saamgevouwen houden derwijze dat een ander er den voet kunne opstellen als op eenen trap, om ergens op te klimmen of aan te geraken (De Bo, 1086); *bokjestoan* (Molema, 47), oostfri. *bukstân*; *eenen bok zetten* (Schuermans, 66 b; *Bijv.* 44 a); *leertje staan, leerken staan* (Tuerlinckx, 555; *Antw. Idiot.* 751; *Ndl. Wdb.* VIII, 1304); *schoudertje staan* of *schortje staan* (*Bijv.* 184 a); *schoere* of *schoerk(en) staan* (De Bo, 999 b).

(te veel toegeeven), *to yield too much to one*; fri. *immen foet jaen*, gelegenheid geven om iets te doen wat hij wel wou (*Fri. Wdb.* I, 386). Voet krijgen treft men in de 17de eeuw o.a. aan bij Vondel, *Salomon*, 396: Zoo krijght de godsdienst hier een' vasten voet in 't Rijck; Pers, 472 *a*: En was Billy oock besich om eenigen voet in 't noorder-quartier te krijghen; zie verder Van Effen, *Spect.* III, 79; Op dien grond, waar ze (*de Roomsche gezindheid*) maar de minste voet krygt, houd ze niet op met geduurig te woelen, om meer en meer aanhang te maken; Schuermans, 824: *voet krijgen*, veld winnen; Tuerlinckx, 700: *ieverans voet krijge*, er in gelukken zich ergens beginnen in te dringen; fri. *foet krije*, voet krijgen; ook: op het spoor komen (in de jacht). Het is zeer wel mogelijk, dat beide uitdrukkingen *den voet geven* en *voet geven* (of *krijgen*) van elkander moeten worden gescheiden, en de laatste niet uit maar naast de eerste is ontstaan.

2443. Den voet in den (stijg)beugel hebben (of krijgen),

d.i. 'den eersten stap tot iets gedaan hebben en op weg zijn om tot zijn doel te komen'; *Ndl. Wdb.* II, 2264. Vgl. het fr. *avoir le pied à l'étrier*, être prêt à partir, commencer à faire son chemin dans une carrière (Hatzfeld, 983 *b*); Hooft, *Ned. Hist.* 124: Dit dan haar aldus gelukt zynde, en de voet in den beughel gekreeghen, voer zy voort, tot lichten van krysvolk, en zette zich in den zaadel; Pers, 279: De Hertoginne die den voet in den stegelreep¹⁾ en den sadel onder 't lijf begost te krijgen, sprack nu ronder; Tuinman I, 250: *Hy heeft de voet in den beugel gekregen*, dit zegt men van ymand die op den trap is om tot eene hooger bevoordering op te klimmen; 't is ontleent van een stegelreep, waardoor men te paarde raakt, en *zich in den zadel zet*; Harreb. I, 51 *a*; oostfri.: *he hed de gôt in den bögel*; hd. *einen Fusz im Amte haben*²⁾; eng. *to have one's foot in the stirrup (or the ladder)*.

2444. Iemand den voet (dwars)zetten,

d.i. iemand tegenwerken; eig. den voet dwars voor iemands voeten zetten om hem het voortgaan te beletten; lat. *alicui pedem opponere*; Sedert de 17de eeuw vrij gewoon; vgl. Vondel, *Virg.* II, 3: Dees heeft alleen, mijn hart en zinnen bewogen, en mijn opzet aan 't slibberen, den voet gezet; bl. 42: Indien dezelve Fortuin my oock den voet niet dwars had gezet; Winschooten, 340: *Iemand de voet dwars setten*, teegen iemand dwars drijven! en hem soo veel hinderlijk sijn, als moogelijk is; Hooft, *Ned. Hist.* 150; *Brieven*, 75: Overmits d'animeusheid die men te Naarden schijnt genoomen te hebben, om my den voet dwars te zetten; Antonides I, 105: Zoo dra Astrates moet lijden, datmen haer de voeten dwars durf zetten; Paffenr. 6: Eer dat hy ons dan komt de voet ter dwars te setten; Zeeus, *Ged.* 397: Die Justus, die voorheen Hans Pekbroek wou beletten in zyn geluk en dus den voet hem dwars ging zetten; Van Effen, *Spect.* IV, 116; *Br. v. Abr. Bl.* I, 186; Tuinman I, 293; Halma, 737: *Iemand den voet dwars zetten*, iemand in zyn voorneemen wederstreeven, *traverser quelqu'un, traverser ses desseins*; Sewel, 202; 902; V. *Janus* III, 213; Harreb. II, 398 *a*; fri. *immen de foet dwars sette*.

1) Eig. de riem, waaraan de stijgbeugel hangt, doch ook voor den stijgbeugel zelf gebruikt, zooals thans nog in het Westvlaamsch; zie De Bo, 1094.

2) Grimm IV¹, 976.

2445. Veel voeten in de aarde hebben,

d.i. veel moeite en zwaarigheden opleveren; wellicht 'eigenlijk ziende op het vellen van een boom, die met veel wortels (figuurlijk *voeten*; vgl. lat. *pes*, wortel; *pes betaceus*, beetwortel) vast in de aarde staat en dus *niet met den eersten slag valt*; maar altijd overdrachtelijk van allerlei moeilijke ondernemingen gezegd¹⁾. Vgl. Hooft, *Brieven* II, 82: Schanssen ende sterkten, die voeten in de aarde hebben, ende swaerlijk uit deune (*vasthoudende*) handen te breken zijn; Coornhert, *Vierschare*, 424 r. Dat bewijs soude noch al te veel voeten in d'aarde hebben (soomen seydt); wanneer souden wy eynden? Hooft, *Ned. Hist.* 1; 481; *Brieven*, 158; 187; 355: Waar uit te scheppen staat, dat de zaak nog veel voeten in d'aarde zouw hebben, ende alzo alles van geen leyen dak afloopen; V.d. Goes, *Briefw.* I, 110; R. Anslou, 456: Nu zie ik, heel bezwaart, hoe al dit werk eerst heeft veel voeten in der aard; V. Moerk. 252: Ik hat het noyt geloofd dat heyliken soo veel voeten in de aert hat; Van Effen, *Spect.* III, 31; X, 202; *W. Leevend* IV, 79; Tuinman I, 247; Sewel, 902; Halma, 737; Harreb. I, 6 b; *Sjof.* 40: 't Had in den beginne heel wat voeten in de aarde gekost; *De Telegraaf*, 17 Nov. 1914 (avondbl.) p. 5 k. 5: Het over en weer passeeren der Nederlandsch-Duitsche grenzen heeft al heel wat voeten in de aarde gehad; *Het Volk*, 11 Januari 1915 p. 1 k. 1: Zelfs om deze internationale bijeenkomst op bescheiden schaal te doen plaats hebben, wat heeft het een voeten in de aarde gehad! In de 17de eeuw kende men in denzelfden zin *veel voeten in 't sant hebben*, dat voorkomt bij Pers, 732 a; 896 a; vgl. ook het fri. *dat het foetten yn 'e groun of yn 't gat*; nd. *dat hett vël Föt bi de Er*, ist umständlich (Eckart, 135). Syn. *Heel wat aarde aan den dijk hebben* in *Handelsblad*, 29 Jan. 1918 (A) p. 1 k. 2: Het had heel wat aarde aan den dijk eer er eenigszins overeenstemming was over het al of niet doorvoeren van den voorgenomen maatregel.

2446. Iemand den voet lichten,

d.i. hem doen vallen, hem achterover doen tuimelen, *hem een beentje lichten* (n°. 177; fr. *donner la jambette à qqn*; eng. *to trip one up*), hem *overstag werpen* (zie n°. 1746), mnl. *enen scrinckelen*, oostfri. *strikbêntjen*; in overdrachtelijken zin: iemand op behendige wijze van zijn post verwijderen, hem er uitwippen; ook 'hem een nadeeligen trek spelen' (Weiland); hetzelfde als het 16de-eeuwsche (*iemand een voetken setten*, supplantare: pede supposito in terram deiicere (Kil.); *dat voetken setten om te doen vallen*, donner le crochet du pied pour faire cheoir, *supplantare alicui pedem* (Plantijn), *iemand een beentje zetten* (17de eeuw²⁾), hd. *einem ein Bein stellen*; *to give a person a foot* (verouderd). Sedert de 17de eeuw is onze uitdr. in gebruik; vgl. Hooft, *Brieven*, 371; 307:

- 1) Volgens H. Beckering Vinckers in *Tijdschrift* XXXIX, 159 eig. veel voetstappen in den grond, veel heen en weer geloop kosten; er zullen heel wat stappen om moeten worden gedaan (vgl. het zuidndl. 'veel voeten op de eerde hebben'; Breug. 19 v. T is haest gheseyt, maar t' can qualick wesen; het sou met vreesen veel voeten op d' aerd' brengen; *Waasch Idiot.* 202: *Veel voeten op de eerde hebben*, veel geloop, veel drukte veroorzaken (ook *Antw. Idiot.* 1392); *Loquela*, 564: Dat heeft veel voeten-op-de-eerde gekost om de zake zooverre te krijgen.
- 2) *Rechtb.* 4 (voorw.): Ick schijne u een beentje te willen setten, om u de hielen op te slaen, ende u ter neder te vellen; Spaan, 224.

's Kaizers toeleg om hem (Wallenstein) den voet te lichten; *Ged.* I, 289: Een tol, die met gestadigh swindelen zich zelven licht den voet, en eighe grafsteê graeft; Poirters, *Mask.* 73; 86; Winschooten, 340: *Iemand de voet ligten*: dat is, iemand sijn ampt, eer, en aansien beneemen, en op sijn scheeps: iemand buiten boord smijten; *W. Leevend* III, 139; *C. Wildsch.* II, 156; Tuinman I, 37; Halma, 737: *Iemand den voet ligten*, iemand uit zijn ampt zetten; Harreb. II, 398 a; *Het Volk*, 7 Nov. 1913, p. 1 k. 3: Niet omdat we hoopten hierdoor zoo spoedig mogelijk de kans schoon te krijgen om 't kabinet het voetje te lichten; *Ndl. Wdb.* VIII, 1969; afrik. *iemand die voet lig*; *Antw. Idiot.* 1392: *iemand e voetje zetten*, doen struikelen of vallen. Syn. *Iemand van de plank wippen* in *De Arbeid*, 31 Juli 1915, p. 4 k. 2: En enkelen die den moed hebben dit te beweren en op principiëelen grond aan te toonen, trachten zij met een zekere brutaliteit van de plank te wippen. Vgl. n°. 770.

2447. Iemand den voet op den nek zetten,

d.i. 'iemand met de grootste minachting bejegenen' (Harreb. II, 119 b); 'hem geweldig drukken, en knellen' (Weiland); iemand geheel en al in zijne macht hebben en hem dat op vernederende wijze doen gevoelen (Laurillard, 35); eene uitdrukking die herinnert aan de vroegere gewoonte, om den overwonnene den voet op den nek te zetten, of hem, bij het te paard stijgen of aan tafel zitten als voetbank te gebruiken. Vgl. *Jozua* X, 22-24: Ende hy seyde tot de overste des krijchsvolcx, die met hem getogen waren: Treedt toe, sett uwe voeten op de halsen deser Coningen: ende sy traden toe, ende setten hare voeten op hare halsen; I *Kon.* V, 3; *Ps.* CX, 1. Vgl. Hooft, *Ned. Hist.* 55: De wieken der hooghe maghten te fnuiken, ende der wereldlyke Ooverheit den voet op den nek te zetten; *Ged.* II, 240, vs. 611: O Rome, die met de necken trots des aertrijcks opgeheven uw voeten hebt gheschraecht; *Ned. Hist.* 154: *Iemand de hiel op 't hoofd zetten*; J.v.d. Sande, *Wakende Leeuw*, bl. 27: En liet hem duncken dat hy nu de Geusen de voet op haer keel en de victorie in zijn hant had; Tuinman I, 36; Harreb. II, 119 b; *Het Volk*, 2 Jan. 1914, p. 7 k. 3: Niemand late zich tot het onedel bedrijf verleiden om dien patroon in staat te stellen zijn gezellen den voet op den nek te zetten; *Ndl. Wdb.* IX, 1816; De Cock¹, 36; afrik. *iem. die voet op die nek hou*; fr. *tenir le pied sur la gorge à qqn* (vgl. Vondel, *Jos. in Dothan*, vs. 256: Hy arbeit elck den voet te zetten op den strot); hd. *einem den Fusz auf den Nacken* (oder *die Brust*) *setzen*; eng. *to put one's foot on a person's neck*.

2448. Iemand de voeten spoelen,

d.i. iemand verdrinken, over boord smijten (15de eeuw); in de 17de eeuw ook: bedanken (een vrijer). Vgl. C.C.v.d. Graft, *Mnl. Historielieder* (anno 1482), bl. 104: Nu isser som hoer voeten ghespoelt; Sart. II, 2, 71: *Werpt hem in zee, spoelt hem de voeten*, nostrates, quos submersos volunt, his pedes jubent abluere; Winschooten, 279: *De voeten spoelen*, oneigendlijk, iemand buiten boord in see werpen: gelijk eertijds bij de Duinkerkers, en daar naa in weerwraak bij de Seeuwen in gebruik geweest is; Brederoo, *Moortje*, vs. 252:

De Specken (*Spanjaarden*) die haar lyf met gelt niet konden boeten,
Die nam het Grauw gheswindt en spoeldese de voeten.

Vondel X, 580; Antonides II, 152: Toen Faro, met zijn heir aen 't drijven, als drenkeling, de voeten spoelt (*verdrinkt*), daer Israël geen

water voelt; *Com. Vet.* 77 (aant.); Tuinman I, 57: *Ymand de voeten spoelen*, dit drukt uit, hem buiten boord, en in zee werpen; Sewel, 741: *De voeten spoelen, to throw a dead body into the sea*; Halma, 737: *Iemand de voeten spoelen, noyer quelqu'un, le jetter à la mer*; Van Eijk I, 128; Harreb. II, 399.

2449. Iemand iets voor de voeten werpen (of gooien),

d.i. iemand iets verwijten, van iets beschuldigen; eig. hem iets voorleggen (mnl. *enen iet te voren leggen*), waaraan men hem schuldig houdt; lat. *obicere alicui aliquid*. In de 17de en 18de eeuw *iemand iets voor den neus smijten* of *iemand iets voor de scheenen werpen, smijten*; zie voor deze laatste zegswijze Winschooten, 265; Pers, 505 a; Vondel, *Palamedes*, vs. 35; Gysb. Japicx, I, 74; Sewel, 698; enz. naast een *voorwerp*, eene beschuldiging (Pers, 503 b); vgl. hd. *Vorwurf, einem etwas vorwerfen*; eng. *to cast s. th. in a p.'s teeth*. Syn. *iemand iets voor 't hoofd gooien*.

2450. Iemand voeten maken,

d.i. hem doen wegloopen, hem wegjagen, hetzelfde als het sedert de 18de eeuw voorkomende *iemand beenen maken*¹⁾; hd. *jemand Beine machen*; eig. maken dat iemand voeten krijgt. Vgl. *Ned. Hist.* 714: De Engelsche ruiters die den Rennenberghschen de veroverde vendels ontjoeghen en voeten maakten; Pers, 253 a: De andere stelden sich tegen den schout aen, die sy voeten maeckten; Paffenr. 67: Al quam den bitebou selver, 'k sou hem wel haest voeten maken; Winschooten, 340: *Iemand voeten maaken*, iemand met geweld doen vertrekken; Tuinman I, 284; II, 146; *Bed. Huish.* 36; Halma, 737: *Iemand voeten maaken*, iemand de vlugt doen neemen; Sewel, 902; nd. *ik will di Föt mâken* (Eckart, 135); eng. *to make a p. find his legs*; fr. *faire qqn jouer des jambes*; vgl. Köster Henke, 37: *kuiten maken*, gaan loopen; fri. *immen skonken meitsje*.

2451. Met voeten treden,

d.i. met de voeten op iets treden, als bewijs van minachting en geringschatting; daarna in het algemeen: iets verachten, niet om iets geven, iets *vertrappen* (vgl. n°. 2354); mnl. *iet ondertreden* of *iet onder voet trecken, onder die voete werpen; onder voeten treden; metten voeten treden; onder voet terden*; lat. *calcare aliquid; proterere aliquem*. Vgl. Kil.: *Treden met voeten, calcare, conculcare: proterere pedibus*; Anna Bijns, *Refr.* 407: Sacramenten werden met voeten getreden²⁾; Hooft, *Ged.* I, 168: De Roomsche maght verspuwt der wetten toom en treedt de tught met voeten; II, 172; Pers, 548 b: Alle ontsach met voeten tredende; 634 b: Alle wetten en privilegien metten voet te treden; 624 a; 710 b; 472 a; 21 a: Om onder dese Christlijcke vryheydt alle wetten en billickheydt te verpletten, en de ovrigheyt, Paus en Concilium niet alleene met voeten te trappen, maer ook desselfs wetten te verbranden; 808 b: De Prince van Oragnien, die des Koninghs achtbaerheydt met voeten heeft getrapt; *Com. Vet.* 19; Vondel, *Maria Stuart*, opdracht; J. De Decker I, 165: De Stoische statigheit die myn edel goud met voeten heeft getreden.

1) Zie *Ndl. Wdb.* II¹, 1306; Tuinman I, 284: *Ymand beenen maken*, dat is, hem doen betoonen, dat hy die heeft, door gaan of vluchten.

2) Vgl. *Bib.* 92: Alle sacramenten steeckse (*stoot ze*) met voeten.

Vgl. Huydecoper, *Proeve* II, 215; Harreb. II, 399; *De Telegraaf*, 3 Febr. 1915 (avondbl.), p. 1 k. 2: België, waaraan Bismarck in 1870 verweet, dat het de neutraliteit met voeten trad; *De Arbeid*, 1 Mei 1915, p. 2 k. 1: Indien 't belang van de brandkast het medebrengt, worden recht en wet met voeten getreden; afrik. *hy vertrap sy fortuin onder (met) sy voete*; *Antw. Idiot.* 1392: *zijn geluk onder de voeten trappen*; Tuerlinckx, 700: *veur de voet stooten*, verwerpen, minachten; *zijn geluk met voete stootte*, een goede kans niet waarnemen; fr. *fouler aux pieds*, *mettre sous ses pieds*, mépriser; hd. *etwas unter die Füße treten*; *mit Füßen treten* (Wander I, 1305-1306); eng. *to tread or trample something under foot*.

2452. Met één voet in het graf staan,²⁴⁵²

oud en ziekelijk zijn, den dood nabij; vgl. voor 't Mnl. *Doct.* I, 127: Haddic enen voet int graf, nochtan soudic willen leren. Voor later tijd zie Serv. 174*: Hy staet met den eenen voet opt graft; Sart. II, 2, 25: Hy gaet met de eene voet int graft; De Brune, 298: Hij heeft den eenen voet in 't graf en d' ander moet er oock haest af; Tuinman I, 317: Hy gaat met zyn een been in 't graf; II, 233: Oude lieden gaan met een been in 't graf; Harreb. I, 40; *Ndl. Wdb.* V, 541. De uitdr. is oud blijkens 't voorkomen er van bij Lucianus, *Hermotimos*, c 78: *καὶ τὸν ἕτερον πόδα, φασὶν, ἐν τῇ σορῶ ἔχων*; lat. *alterum pedem in sepulcro habere*. Zie Erasmus, IX en vgl. afrik. *hy het al een voet in die graf*, fr. *il a un pied dans la fosse*; hd. *er steht mit einem Fusz im Grabe*; eng. *he has one foot already in the grave*.

Eindnoten:

2452 Vgl. nog Erasmus IX: *alterum pedem in cymba Charontis habere*; τὸν ἕτερον πόδα ἐν τῇ σορῶ ἔχειν.

2453. Onder de(n) voet raken (of vallen),

d.i. op den grond vallen; bezwijken; ook: ziek worden. Wellicht is deze uitdrukking ontleend aan een gevecht, waarbij degeen, die valt, onder de voeten der paarden en der krijgslieden raakt; vgl. *Parth.* 6610: Want hi M. van den orse daer neder stac, dat hi onder die voete lach. Zoo ook *enen onder voet(e) riden*, - *steken*, - *slaen*; *onder voet(e) vallen*, te gronde gaan, te niet gaan; ook *ondervallen*, onder den voet vallen, bezwijken, *onder voet leggen* (*Mnl. Wdb.* V, 310; 442). Zie verder Huydecoper, *Proeve* II, 214-215, waar verschillende uitdrukkingen uit de 17de eeuw geciteerd worden; Rabelais I, 393: Sy zoopen zich al t' zaamen zoo vol en dol, datse eindelijk onder voeten vielen; I, 245: Ik zou in gevaer zijn van onder voeten te vallen door flauwte; Asselijn, 246: Den eene tijd is hij (*een koopman*) er hiel boven op, en dan leid hy weer eens hiel onder de voet; Tuinman II, 234: *Hy blyft onder de voet*, dat is *hy kan het niet te boven komen*; Halma, 737: In een gevegt worden veele soldaaten aan weerskanten *onder de voet geschooten*; onder de voet leggen, *être par terre*; onder de voet stooten, *jetter sur le carreau*; Sewel, 902: Iemand onder de voet loopen, *to run one down*; onder de voet gesmeeten, *thrown down on the ground*; onder de voet stooten (dood steeken), *to kill with a sword*; iemand onder de voet drinken, *to drink one down*;

Tuerlinckx, 700: *onder de voet*, in den weg, van zijne plaats; in slechten toestand; De Bo, 1341 *b* en *Antw. Idiot.* 1392: *onder de voet(en) zijn*, ziek zijn; bl. 2138: *onder de voet geraten*, vervallen (een handelszaak); De Cock¹, 16: *hij is onder den voet*, hij zit slecht in zijn zaken; zijne gezondheid laat te wenschen over; fri. *ûnder 'e foetten reitsje*, ziek worden.

2454. Op geen voeten en (of) vaâmen,

d.i. in de verste verte niet; in 't geheel niet, *op* of *in geen velden* of *wegen*¹⁾; eig. op geen afstand van voeten (een voet = 3 decimeter) en vademen (een vadem = 6 voet). Vgl. Van Effen, *Spect.* V, 162: Terwyl een ander, die ook ten hoogsten wierd geroemt, nogtans by zyn makker op voeten en vademen niet halen kan; *V. Janus* II, 32: 't Gaat jou immers op geen voeten of vaamen aan; III, 50: Zoo dat hij er zich op geen voeten of vaamen naa mee conformeerden konde; Harreb. II, 86 *b*: Dat verscheelt vademen en mijlen of voeten en vademen; *De Telegraaf*, 17 Nov. 1914 (avondbl.), p. 11 k. 4: Op geen voeten of vademen na klaar komen; fri. *it skeelt foetten en fiemen*; Molema, 263 *a*: 't *scheelt mielen en voamen*; vgl. ook *Loquela*, 516: *buiten vame en voet*, buitenmate.

2455. Op gespannen voet,

d.i. op niet vriendschappelijken voet: zóo, dat de goede verstandhouding door de geringste aanleiding verbroken wordt, evenals een strak gespannen draad of een snaar door de minste aanraking stuk springt; eig. *op gespannen wijze*, *in een gespannen toestand*. Voor deze beteekenis van voet zie n°. 2456. Vgl. *het zal er (om) spannen*, het zal niet gemakkelijk gaan, moeite kosten, *het zal er (om) kraken*; ook bij Schuermans, 650 *a*: *het zal er spannen*, het zal er spoken (*Antw. Idiot.* 1150); *het spant er niet*, daar is geen haast bij; De Bo, 1063; *Waasch Idiot.* 611; Rutten, 211 *b*: *spannen*, moeite kosten; syn. *het wringt er*, er is onmin (*Waasch Idiot.* 751); hd. *auf gespanntem Fusze, mit jemand gespannt sein; mit jemand über den Fusz gespannt sein*²⁾; *gespannte Beziehungen* (die drohen, zu einem Risse zu führen); fr. *avoir des rapports tendus avec quelqu'un*; eng. *strained relations*.

2456. Op grooten voet leven,

d.i. op rijkelijke, ruime wijze leven; ook wel in scherts gebezigd voor: groote voeten hebben. Het is onnoodig voor de verklaring van deze spreekwijze te denken aan de in de 14de eeuw in Frankrijk voorkomende gewoonte der adellijke heeren om schoenen te dragen met lange spitsen³⁾; zij laat zich veel eenvoudiger verklaren, wanneer men 'voet' opvat in den zin van *wijze*, die zich geleidelijk ontwikkelt uit dien van *steunpunt, basis, grondslag*⁴⁾; vgl. mnl. *uptien voet*, aldus; Kiliaen: *V o e t*, *modus, lex, conditio*; op dien voet, *eo modo, ea lege, ea conditione*; Vondel, *Jeptha*, 922: *op dien voet*, op die wijze; *Salomon*, 797; afrik. *hulle lewe op groot voet*, het hd. *auf groszem Fusze leben*; fr. *être sur un grand pied; être sur un bon pied*, dans une bonne situation; ook *être sur un bon pied avec quelqu'un*, met iemand op goeden voet staan⁵⁾; *sur le pied de guerre*, op voet van oorlog; *au petit pied*, in het klein, enz.; hd. *auf gutem, vertrautem Fusze; etwas auf den alten Fusz bringen*; ook in

1) Tuinman I, 363: In wegen en velden is zulk een niet te vinden.

2) Grimm IV, 982; 987.

3) Zie Borchardt, n°. 399; Wander I, 1301. In de 17de eeuw droeg men ook bij ons nog dergelijke *tootschoenen* (De Brune, *Bank.* II, 102).

4) Vgl. Grimm IV¹, 1006: *Fusz*: der stand den eine sache hat, die art und weise des seins, die als grundlage geltende bestimmung und einrichtung.

5) Vgl. *op een goed voetje staan met iem.* in *D.H.L.* 39: 'k Sta nogal op 'n goed voetje met Willemien.

het eng. *on the old, same footing; on a friendly, a good footing*, en verder bij ons *op goeden voet* (Pers, 703 a; Janus, 199); *op vertrouwden*

voet; op den ouden voet (Pers, 474 a; Hooft, *Brieven*, 167); *op gelijken voet* (Van Effen, *Spect.* V, 229); *op (een) nieuwen voet* (*Com. Vet.* 35); *op (een) lossen voet* (Van Effen, *Spect.* XII, 135; *V. Janus*, 3, 206); *op denzelfden voet* (*C. Wildsch.* I, 133); enz. enz. Vgl. fri. *hy libbit op in greate foet*, hij leeft op grooten voet; ironisch van iemand die buitengewoon groote voeten heeft en bovendien lompe schoenen draagt (W. Dijkstra II, 316 b); Huygens, *Hofwijck*, 2408: *Dat's nu de kleine voet*, het gebruik, de manier bij den geringen man; De Cock¹, 139, alwaar vermeld zijn de syn. *op een hoogen, een breedten voet leven*; Schuerm. 825 a: *iets op breedten voet aanleggen*, op een breede schaal, in het groot; *Antw. Idiot.* 1392; De Bo, 1340 b; Tuerlinckx, 700: *op goeie (of goen) voet zijn of staan*, op den goeden weg zijn, veel kans hebben. Vgl. n°. 1971; West-Friestl.: *Hij kakt op 't groote huisie*, leeft op grooten voet.

2457. Op staan den voet,

d.i. onmiddellijk, terstond; eig. terwijl de voet nog staat, voordat men een voet verzet: vgl. het lat. *statim, ilico* (in loco); mnl. *up die stede; vorevoets*; hd. *auf der Stelle*; fr. *sur le champ*; eng. *on the spot*; mnl. *op de(n) staende(n) voet, op den voet staende*¹⁾; *op eenen voet staende* (in *Leenr.* 19) of *voetstaens, voetstandes, voetstaendes*²⁾; syn. van *sonder ommekeeren*; Kil.: *Staendsvoets, voets-staends, statim, ilico*, vulgo *pede stante*; *voet-staens, statim, actutum, evestigio*; bij Despars *staensvoets*; lat. *stante pede*³⁾. In de vroegere rechtspraak moest hij, die niet met een gewezen vonnis tevreden was, dit dadelijk, op de plaats zelve *schelden*, *wederspreken, op de staende voet appelleeren; standes, onverwandes voets of onverwandtes fusztes, im fuszstapfen, e er hinder sich trede*⁴⁾; *up dem vote, er des votes wandelinge*⁵⁾; *stehenden fusztes* (vgl. Grimm, IV¹, 973-974); *Kluchtspel* II, 18: *op staenden voet*; Huygens I, 176: *op staende voet* (Pers, 474 a; 602 b; Paffenr. 89); *Een wijs Hovelingh*, 368: *staende voets*; Vondel, *Noah*, 928: *op staenden voet*; *Cats* II, 85: *op de staende voet*; bij Coster, 399 vs. 586: *op de voet*; Van Effen, *Spect.* III, 147: *op staende voet*; Rusting, 24; 37; 42; 53: *op staende voet* (vgl. 220: *staende beens*); Halma, 737: *op staende voet*, terstond; Sewel, 748: *op staende voet*, immediatly; Weiland: *op staende voet*. Thans algemeen *op staanden voet*; ook in Zuid-Nederland naast *op staanden oogenblik* (zie *Antw. Idiot.* 1171); afrik. *op staende voet iets doen*. Vgl. de syn. uitdr. *gapens monts* (bij Matthijsz. 161: *Ist dat dieghene ... anders naseit dan die rechter voirseit ... hy bevat in den eedt, opdat hy dair of ghevangen wort gapens monts (onmiddellijk nadat hij de fout begaan heeft, terwijl zijn mond nog open is*⁶⁾).

2458. Zich uit de voeten maken,

d.i. wegloopen, zich wegpakken, zich buiten gevaar stellen; vroeger ook *zich uit de paardevoeten maken*; dus oppassen, dat men niet overreden of ver-

1) *Cod. Dipl. Utr.* II², 226; *Brab. Yeast.* II, 628 b; *Mnl. Wdb.* VII, 1884; IX, 741.

2) *Cout. v. Brugge* I, 213; 350; *Boëth.* 241 a; *R.v. Nedersticht*, I, 194, 195; enz.

3) Vgl. *O.V. Rechtsb.* V, 639: Item soe wye appelleert van eenighe sententie werdt ghehouden stante pede te consingneren in handen van den rechter.

4) Noordewier, 409; Grimm, *Rechtssaltherth.*⁴, II, 503.

5) Schiller und Lübber, V, 515.

6) *Mnl. Wdb.* I, 1176.

trapt wordt¹⁾. Vgl. *Erasmus*, CLXXVIII: *ἐκ τῶν ποδῶν ἰππείων*, id est *procul e pedibus equinis*; etiam hodie vulgo dicitur, cum significant fugiendum esse periculum; *Servilius*, 251: *procul e pedibus equinis, verre wt peerts voeten*; *Sart.* I, 4, 47: *wech uyt de paerde voeten*; *H. Sacr. v.d. Nyeuwerv.* 808: Ghij sijdt daer uut der perden voeten; *P.C. Hooft, Warenaer*, vs. 151: Men loerd' me zoo niet, het moest uit de paardevoeten; *Brederoo, Moortje*, 2285 (in eigenl. zin); *W.D. Hooft, Verl. Soon*, 40: 'k Was blijdt dat ick mitter haest raeckten uyt de paardevoete; *Paffenr.* 70: Laet ons gaen leggen onse hoofden uyt de peerdevoeten; *De Brune, Bank.* II, 169: Hy wel, uyt der peerden voeten (= *veilig*) zit, die op den toren de klokken doet bayaerden; enz. Vgl. *Tuinman I*, 283: *Hy maakt zich uit het stof²⁾* dat is, hy pakt zich weg; dit behoeft hy niet te doen, die zich buiten schoots houd, en *uit de paardevoeten blyft*; ook II, 193. *Uit de voeten blijven*, maken, dat men er niet tusschen komt, 17de eeuw *uit de kinken blijven*, thans dial. *uit de kinkels* (kronkels in een touw of een ketting) *blijven* (zie *Winschooten*, 106; *N. Taalgids* XII, 148). In het hd. *einem aus den Füszen gehen*; *sich aus den Füszen machen* (*Grimm IV¹*, 986; 1001); *Tuerlinckx*, 700: *uit de voete zijn*, weg zijn, afgedaan zijn; *hum uit de voete maken*, zich uit de voeten maken; *Antw. Idiot.* 1392; *Schuermans*, 824 b: *uit de voeten geraken*, weg geraken; *uit de voeten zijn*, weg zijn (dial. ook in Noord-Nederland in den zin van aan kant zijn); afrik. *hy het hom uit die voete gemaak*; vgl. ook *Rutten*, 263 a: *zich uit iemands voeten zetten*, zich wegmaken; *Antw. Idiot.* 1754: *iet of iemand uit de voeten helpen*, iemand uit den nood, uit de verlegenheid helpen; *Tuerlinckx*, 248: *iemand uit de voeten helpen*, iemand bedienen van iets, opdat hij kunne weggaan; *iet uit de voeten helpen*, iets afmaken. In deze uitdrukkingen behoeft men echter niet aan paardevoeten te denken, maar kunnen de voeten der menschen bedoeld zijn, evenals in het gri. *ἐκποδῶν*, uit de voeten, weg; *ἐκποδίζω* en het lat. *expedio* (?). Syn. *zich uit de barrebieze maken* (zie *Nkr.* X, 12 Febr. p. 7).

2459. Dat gaat zoo ver als 't voeten heeft,

d.i. dat gaat zoover als het kan; gebezigd van gezegden en redeneeringen, die niet altijd opgaan of van handelingen, die eens spaak loopen. Vgl. *Br. v. Abr. Bl.* I, 1: Ik zie, dat het oude spreekwoord die de Dominées wil eeren, moet er niet veel mee verkeerren ook al zo verre gaat, als het voeten heeft en in lang zo algemeen niet bevestigd wordt, als dat de beste Menschen er toch bij 't sluiten van de rekening 't best aan zyn zullen; *W. Leevend I*, 210: Met my, die altoos in den boel zit, en veel in de Waereld ben, gaat dat (*nakomen van christenplichten*) zo ver als 't voeten heeft; *Esopet, de gefopte bedrieger*, 7: Dat moet loopen zoo ver als 't voeten heeft, wie geen yzere keten waagt, krygt zelden een goude; *V. Janus*, 343: Dit gaat zoo verr' als het voeten heeft; *Harreb.* II, 395 b; fri.: *dat giet sa fier as 't foetten het*, het duurt tot een tijd; *Twente: dat geet zoa wîd as 't veute in de erde hef.*

1) Vgl. *Mnl. Wdb.* VI, 275; *Suringar, Van Zeden*, vs. 351:

Van kinderspele ende van quaden tonghen
Der quader knechte, houde ende ionghe,
Van paerdenvoeten, van smeekers tale
Sulstu di wachten, so doestu wale.

2) Vgl. *Vondel, Olyftack*, vs. 20; hd. *sich aus dem Staube machen.*

2460. Een wit voetje hebben bij iemand,

d.i. bij iemand in de gunst, in de pas staan, een potje bij hem kunnen breken; eene uitdrukking, die sedert de 16de eeuw bij ons bekend is en haar ontstaan te danken heeft aan de vroegere gewoonte, dat paarden met vier witte pooten tolvrij waren¹⁾. Vgl. Marnix, *Byenc.* 189 v. Dat en mach niemant doen dan onse L. Moeder de H. Roomsche Kercke, die vier witte voeten heeft, ende en kan niet missen; Sart. I, 2, 19: *Ghy hebt vier witte voeten*, 't witte kindt, sic feliciter natum atque ita gratiosum significamus, ut quidvis fere impune ipsi liceat; Idinau, 114:

Witte voeten hebben.

Men prijst de peerden met witte voeten
En oock men die veur-deel hebben siet.
Dat seght-men van sulcke, die, wien sy ghemoeten
Groot veur-deel van al de wereldt gheschiedt.
Veur Godt en baet 's wereldts veur-deel niet.

Huygens, *Korenbl.* II, 163; Smetius, 80: *Hij heft vier witte voeten, hij slacht des costers koe*²⁾; Tuinman I, 43: *Hij heeft witte voeten*, dus zegt men van ymand, die ergens geacht en aangenaam is; *Br. v. Abraham Bl.* I, VIII: Ja, Ja, ik had altyd vier witte voeten by die zoete Vrouwen; *C. Wildsch.* III, 268: Vier witte voetjens hebben; V, 300; *W. Leevend* II, 129; IV, 225: Vier witte voeten bij Tante Martha hebben; Van Eijk II, *nal.* v.; Harreb. II, 397 a: Hij heeft er een witten voet; 398 a: Hij wil een wit voetje halen; *Loquela*, 586; *Nkr.* VII, 27 Sept. p. 6; *M. de Br.* 55: De juffrouw wou een wit voetje bij haar hebben; *Dievenp.* 25: Om 'n wit voetje bij de politie te krijgen; *Sjof.* 20: Hij deed 't alleen om een wit voetje te halen; *Menschenw.* 225: Zij bespogen hun makkers om wit voetje bij notaris of dokter; *De Arbeid*, 14 Januari 1914 p. 2 k. 4: Een nieuwe controleur, die zeker een wit voetje bij den baas wilde halen; 19 Dec. 1914 p. 2 k. 4: Als hij een wit voetje wilde halen bij den patroon, welnu, dan had hij wel anders opgetreden; *De Telegraaf*, 19 Maart 1915 (avondbl.) p. 7 k. 3: Vandaar dat hij den stroopkwast niet spaart, om toch vooral een wit voetje bij onze geuniformeerde Oosterburen te krijgen; enz. *De Cock*¹⁾, 63: *met iemand op een witten voet staan; witte voeten bij iemand hebben*. Ook hier wordt medegedeeld dat eertijds witvoetige paarden de poorten der Vlaamsche steden tolvrij mochten binnengaan, en gewezen op Rutten, 263: *koeien met witte voeten mogen op het kerkhof grazen*, zijt ge wel gezien door de overheden, dan bekomt ge voordeelen; *afrik. wit voetje soek*, trachten in iemands gunst te komen; Joos, 74: *hij staat er met witte voeten*, hij wordt er zeer bemind; *fri. in wyt foetsje by immen ha; in wytfoet hynsder bitellet gjin tol; oostfri.: hê hed 'n witten fôt bî hum; nederd. en witten Fôt bi jemand hebben* (Eckart, 135; *Wander* I, 1303); *sik en witten Fôt maken bi enen*, sich einschmeicheln (Eckart, 235 b).

2461. Iemands voetstappen drukken,

d.w.z. iemand volgen, nawandelen; iemands voorbeeld navolgen; eene uitdrukking, die ontleend is aan het lat. *alienis vestigiis insistere, sequi*.

- 1) In den *Navorscher* III, 239 b wordt uit *Pancarte du Droit de Péage du Comte de Lesmont* aangehaald art. XIV: *un cheval les quatres pieds blancs, franc de péage*; Harreb. II, 336 b: *vier witte voeten zijn tolvrij*.
- 2) Vgl. Harreb. I, 395 a: *Kosters koe weidt op het kerkhof*; ook in Zuidndl. bekend; zie *Antw. Idiot.* 702: *Kôsters koei mag op 't kerkhof wei(d)en*.

In den Bijbel, waarin 's menschen leven en handelingen meermalen bij een weg vergeleken worden, komt de uitdr. nu en dan voor. Zie *Samuel* I, XXV, 27: Jongelingen, die mijnes heeren voetstappen nawandelen; *Rom.* IV, 12: Wandelen in de voetstappen des geloofs onses Vaders Abrahams; II *Corinthen* XII, 18: Hebben wij niet in den selven Geest gewandelt, niet in de selve voetstappen?; vgl. verder *Stemmen*, 37: Het is loghen dat men dien kersten heet, die Godes voetstappen niet volghen en wil; Despars, 1, 104: Achtervolghende die goede voetstappen (*het goede voorbeeld*) van zijnen vadere (*Mnl. Wdb* IX, 762); Vondel, *Virg.* I, 33: Statius durf dien goddelijcken Eneas niet bestaen na te stappen, en aenbidt die voetstappen slechts van verre¹⁾; *Moortje*, 744: Treet mijn voetstappen na soo salt u gaan na wensche; Vondel, *Maria Stuart*, Opdracht: Haer godtvruchtige voetstappen na te volgen; Halma, 738: In iemands voetstappen wandelen, iemands voorbeeld volgen, *marcher sur les pas de qqn*; Sewel, 903: Iemands voetstappen navolgen, in iemands voetstappen treden, *to follow one's steps*; Harreb. II, 300 a; *Het Volk*, 13 April 1915 p. 1 k. 1: Deze redactie die gaarne in de voetstappen van den oud-liberaal Tydeman wandelt; hd. *in jemandes Fuszstapfen treten*; eng. *to tread (or walk) in a p.'s (foot)-steps*; fr. *suivre les traces de qqn*; *marcher sur les traces de qqn*. Syn. *iemands voetspoor volgen*.

2462. Voetstoots,

in de uitdrukking *voetstoots verkoopen*, d.i. verkoopen zonder dat de koopers het te voren mogen onderzoeken; eig. zonder uitkiezen, zooals men het vindt, of liever het eerste, het beste stuk, perceel, kavel nemende, dat zich voordoet, dat op het voorafgaande volgt, naast, onder enz. het vorige ligt, in 't kort zonder bewuste of opzettelijke keuze door den auctionaris. Vgl. *voor de hand*, waarbij men meer denkt aan artikelen, die op een tafel of een bank liggen uitgespreid, terwijl bij *voetstoots* gedacht moet worden aan zaken ('kavels' hout of 'koopen' visch), die op den grond liggen gevlijd of geschikt²⁾, dus *voor den voet* (*Antw. Idiot.* 1392; Tuerlinckx, 701) of *voor de(n) voet weg* (Draaijer, 47 a; V.d. Water 147), *stomp op* (Twente) of zooals men vroeger zeide *voorvoets*, mnl. *vorvoets*, *veurvoets*, *voortvoets*, dadelijk, onmiddellijk³⁾; Jongeneel, 69: *vuerdevoets*, de rij langs, voetstoots; Tuerlinckx: *veur de voet*, zonder overslaan; Tuinman I, 134; Halma, 738: *Voetstoots*, onbezien, goed of quaad, *tel qu'il est, en bloc ou en tâche*; iets voetstoots verkoopen, *vendre quelque chose dans l'état où il est; sans qu'on puisse plus rien prétendre, vendre à la boule-vue*; Sewel, 903: *Voetstoots*, zonder uitstel of uitzondering; boeken of andere waaren voetstoots verkoopen, *to sell books or other wares at random*; *C. Wildsch.* I, 70: *iets voetstoots nemen*; *W. Leevend* II, 20; VIII, 249: *voetstoots inpakken*⁴⁾.

2463. Voetveeg (of voetwisch),

eig. een mat om de voeten te vegen, in het Zaaansch een *voeteveeg* (Boekenoogen, 1157); bij overdracht gebruikt voor iemand, met wien

- 1) Statius *Theb.* XII: Nec tu divinum Aeneida tenta sed longe sequere et vestigia semper adora.
- 2) Deze verklaring ben ik verschuldigd aan Dr. A. Beets.
- 3) Jacobs, *Verouderde Woorden bij Kiliaen*, 198 en 241; Sart. II, 6, 69.
- 4) Als adjectief in *W. Leevend* VII, 163: Ik zal u mijn geheel hart, zo voetstoots als het is, maar laten zien; V, 133: Een heeleboel voetstoots vernuft.

men kan doen wat men wil, iemand die dient als voorwerp van critiek, spot of scherts, iemand waarmede of bij wien men 'de kachel kan aanmaken'¹⁾, dien men smadelijk kan bejegenen, als een slaaf kan behandelen, dien men in het Limburgsch 't *peerd met den langen hals* noemt ('t *Daghet* VII, 70). Vgl. Sart. I, 7, 40: *Hy is heur voetveech*, summum despectum atque infimam humilitatem hoc adagio significamus; II, 4, 43: een arme voet-veegh, een arme slaef; II, 8, 90: Out sult ghy allemans voetveech wesen; Coster, 383, vs. 56; *Besteedster*, 20; *Doeden*, 57; Halma, 738: *Iemands voetveeg zijn*, veragtelijken dienst voor iemand doen; *Nw. School*, VII, 399: Hij is niet volmaakt, maar hij is toch veel te goed om zich als een voetveeg te laten behandelen; *Nkr.* VIII, 4 April p. 6: Och stakkerds, gij wilt wät graag hun voetwisch zijn en luisteren naar hun wet; *De Vrijheid*, 18 Juni 1924, p. 1 k. 1: Het georganiseerd overleg welks practijk het college van B. en W. tot een voetveeg en een aanfluiting²⁾ maakt; fri. *foetfeï of feger*. Synoniemen zijn *voetfutsel*; vgl. Kiliaen: *voet-futsel*, fomenta pedum, pedule; *meretrix, concubina* (vgl. ons *slet*, bij Kil. *voet-slets*; Campen, 15: *sy is een yedermans voetsleth*); De Bo, 1341 a: *voetfutsel*, iemand, dien men willekeurig behandelt, met wien men doet wat men wil: *voetsleter* (Everaert, I, 536); *dweil, opneemvod* (Schuerm. *Bijv.* 76; *Waasch Idiot.* 198 b: *iemand veur zijnen dweil nemen*); *schotelvod* (Tuerlinckx, 555; *Antw. Idiot.* 1089); *schoteldoek, slet, slechte vrouw* (C.v. Rijsssele, *Sp. d. M.* 3278; Schuerm. 598 a; *Waasch Idiot.* 583; *Volkskunde*, 1906, bl. 225); *een wolle lap* (in *W. Leevend*); een *pispaal* (in *D.H.L.* 12: Oppasser van 'n luitenant, drie gulden in de maand en de pispaal van meneer en mevrouw); een *wrijfpaal* (o.a. *Nw. Amsterdammer*, 30 Jan. 1915, p. 7 k. 2: De bediende, half vertrouwde, half 'wrijfpaal' voor slechte humeuren); fri. *lidstok* of *wriuwpeal* (fig.); ook *stokdweil, zwabber*, wordt in het Friesch in overdrachtelijken zin van voetwisch gebruikt; *vloermat* in *Ppl.* 69: Alles nog beter as huishouster; want dan ben je net heelemaal 'n anders vuile vloermat; Harreb. II, LI: *leder veegt zijn vuil aan hem af*, hd. *ein Wischlappen*; V. Schothorst, 131: *Iemand voor een gatwis gebruiken*, zich niet aan iemand laten gelegen liggen; Harreb. II, 395 b³⁾; Focquenb. *Aeneas*, 2de boeck, 922: Niet meer waert gelyck een gatwis; syn. *stuitwisch* in J.v.d. Veen, *Seynd-Brief*. Hy seïd' geheel verstoort, wien kent dien *stuytwisch*.

- 1) Vgl. *De Arbeid*, 7 Jan. 1914 p. 4 k. 2: Nu laten de bestuurders van onze onafhankelijke bootwerkersvereniging 'de kachel niet met zich aanmaken,' zooals een Rotterdamsche arbeidersterm luidt; *Handelsblad*, 28 Aug. 1923 (O) p. 5 k. 5: Wilt u mij dus de gelegenheid tot rustig uitspreken geven? Anders zult u zelf niet meer aan het woord komen, versta je? Je zult bij mij de kachel niet aanmaken; 11 Januari 1922 (A) p. 8: In antwoord op uw advertentie aangaande Dames Koristen gevraagd om in *Landru, de moderne blauwbaard*, op te treden, meld ik u, dat u niet op ons kunt rekenen. Wij laten met ons niet de kachel aanmaken; *N. Taalgids* XIII, 135: *Je zal bij mij de kachel niet aanmaken*, je zal er mij niet tusschen nemen.
- 2) *Aanfluiting* is een doelwit van smaad en schimp; ontleend aan *Jerem.* 51, 37: Ende Babel sal worden tot ... eene ontsettinge ende aanfluitinge; vgl. ons *uitfluiten*.
- 3) Vgl. *Vaderb.* 105 d: (Si) leet ... met spotte veel versmadingen van den susteren ...; si was also als men spreket hairder alre spotvoghel ende een yghelic woude ... hair voeten an hair wissen; Servilius, 219*: *Aen de armoede wilt een iegelick syn schoen wischen*; hd. *an die Armut will jedermann die Schuhe wischen*; Harreb. I, 20 a; *Wander* I, 139.

2464. Beter één vogel in de hand dan tien in de lucht,

d.i. het zekere is boven het onzekere te verkiezen; eene gedachte, die op soortgelijke wijze al vroeg in onze literatuur wordt uitgedrukt. Vgl. *Boeth.* 190 c: Beter es een mussce in de hant dan twee up dhaghe; Goedthals, 48: *Beter eenen vogel in de hant dan thien over 't lant*, mieux vaut un present, que deux, et dire, attends; *Prov. Comm.* 135: *beter eenen voghel ondert net dan X in de lucht*, est avis in reti melior grege quoque volanti; mlat. *una avis in laqueo plus valet octo vagis*; Bebel, 55: *melior est avis in manu vel nido quam decem in aere*; Campen, 11: *tis beter een Mussche in der handt, dan een Krane oppet dack* (vgl. mlat. *plus valet in manibus passer quam sub dubio grus*); Coornhert, 467 b: Een mosche is beter inder hant dan thien oyevaeren inder lucht; Vondel, *War. d. Dieren*, CXVII; Idinau, 98:

T' is beter een voghel in de handt,
Dan seven die noch in de locht vlieghen:
So is een kleyn beter, als seker pandt,
Dan groote beloften, die dickmal bedrieghen.
T' staet qualijck te gader, waer-segghen en lieghen.

Winschooten, 146: Het is beeter een Voogel in de hand, als tien in de lugt; Tuinman I, 131; II, 176; *Taalgids* IV, 250; Welters, 79; Harreb. I, 276 b; III, 214; *Antw. Idiot.* 1393; *Waasch Idiot.* 121: *beter een duit in de hand als een blanke in den kant*, 323: *een vogel in de hand is beter als tien in den kant* (heg); *Ndl. Wdb.* V, 1812, alwaar gewezen wordt op het onr. *betri ein kráka i hendi en tvaer i skógi* (13de eeuw); Wander IV, 1646; 1653-1654; Eckart, 547; fr. *un moineau dans la main vaut mieux qu'une grue qui vole*; hd. *ein Sperling in der Hand ist besser als eine Taube auf dem Dache*; eng. *a bird in the hand is worth two in the bush*. Vgl. V.d. Venne, *Voor-Beduytsel*, 5: Beter een Turf in de Keucken als duysent op het Veenlant.

2465. Ieder vogel zingt zoals hij gebekt is,

d.i. 'elke vogel zingt op zijne natuurlijke wijze; in toepassing op menschen, ieder spreekt of uit zich overeenkomstig zijn aard of den trap zijner beschaving'; *Ndl. Wdb.* IV, 393. Vgl. mlat. *cantat avis quevis, sicut rostrum sibi crevit* (Werner, 8); mnl. *elc voghel singht soo hem den bec ghewassen is*; Plantijn: *Elck vogel singt soo hy gebeckt is, chasque oyseau chante ainsi qu'il est bechu*; Goedthals, 58: *elck vogelken singht also 't ghebeckt is, chascun oyseau desire sa nature et chante ce que nature luy a apris*; *Spreuken*, 28: *Hy calt als hem die nebbe ghewassen is*; Anna Bijns, *Refr.* 13: *Elc vogel singt nu, nadat hij gebeckt is*; 51, 9: *So den vogel gebeckt is, voorwaer so craeyt hij*; *Leuv. Bijdr.* IV, 209; Sart. II, 6, 34; III, 3, 52; Spieghele, 279; V.d. Venne, 230: *Yder Voghelken singht als het gebeckt is*; Cats I, 524; Idinau, 17:

Elck voghelken singht, soo t' is ghe-beckt.
Elck mensche spreckt, naer sijn ghevoelen.
Zydy wijs, u tonghe naer t' beste streckt:
Want een quae tonghe werckt wonder woelen.
In 't helse vier en is gheen verkoelen.

De Brune, 358; Paffenrode, 221; Tuinman I, 6; *Adagia*, 23; 41; Halma, 151: *Elke vogel zingt zoo als hij gebekt is, chaque oiseau*

chante à sa façon, ou selon qu'il a le bec tourné; Harrebomée I, 44 b; *Waasch Idiot.* 236; Joos, 194: *ieder vogel zingt naardat hij gebekt is*; *Taalgids* IV, 268; *Wander* IV, 1652; Eckart, 547; hd. *jeder Vogel singt darnach ihm der Schnabel gewachsen ist*; fr. *tel bec, tel chant*; fri. *eltse fûgel tsjottert nei 't syn bek is*.

2466. Vogelvrij.

'Dit zegt men van die zodaanig verbannen zyn, dat elk vry gestelt is hen te dooden, waar hy ze vind, gelyk men vryheid heeft om een vogel te schieten' (Tuinman I, 46). Volgens deze verklaring zou *vogelvrij* dus willen zeggen: zoo vrij als een vogel, dien ieder kan dooden. Volgens Borchardt, 1211; Grimm, *Rechtsalterth.*⁴ I, 59 en Günther, 52 is het woord ontleend aan de formule, waarin gezegd wordt, dat het lijf van den vredelooze 'soll frei und erlaubt sein allen leuten und thieren, *den vögeln in den lüften*, den fischen im waszer, so dasz niemand gegen ihn einen frevel begehen kann, dessen er büszen dürfe'¹). Nu is het waar, dat het lijf van den vredelooze vrij was voor de vogels (als hij dood is), maar dan toch in de eerste plaats voor de menschen en andere dieren, zoodat het vreemd is juist van *vogelvrij* te spreken. Het komt me daarom waarschijnlijker voor, dat we moeten denken aan de vrijheid om vogels (ganzen, eenden, hoenders) in tegenstelling van andere dieren, die een eigenaar hebben, en van menschen, op zijn land dood te mogen slaan²). Wie dus zoo vrij is als zulk een vogel, loopt een kwade kans³. Zie n°. 522 en vgl. het mhd. *vogelvrî*.

2467. Iemand (niet) voor vol aanzien,

d.i. iemand (niet) voor volslagen rekenen, hem (niet) tellen als iemand die alle vereischten in een bepaalde aangelegenheid bezit, 'hem (geen) gepasten ouderdom, goed verstand en geoefendheid in eenige zaak toekennen'⁴). Vgl. Huygens, *Korenbl.* II, 192 (woordspel); Tuinman I, 274: *Men ziet hem niet voor vol aan*, dat is, men acht hem niet voor zulk een, in wien het vereischte is; Van Effen, *Spect.* IX, 239: Zo moet gy u verzekeren dat ge nog niet voor vol kunt aangezien worden, en om, een kinderlyke dog kragtige spreekwyze te gebruiken, dat ge nog maar voor spek loopt. Vroeger ook *iemand voor vol inschrijven*, dat voorkomt bij Sart. III, 7, 64: Scribe tui gregis hunc et fortem crede bonumque, *schrijft hem voor vol in*; bij Hooft, *Brieven*, 278: Ik begin Huigens uit zijn' weer te zetten, ende voor vol aan te nemen dat gy toveren kunt; bl. 532: Zoo men dit mag voor vol aanneemen (d.i. als de volle waarheid mag beschouwen), de invallers zullen vinden met wien te spreken; ook *Tac. Jaarb.* 108; Starter, 426: Ick spreek jou immers soo lieflijk toe as ick kan, en wil je dat noch niet nemen voor vol an? Harreb. II, 402. In het Friesch beteekent *immen for fol oansjen*, iemand voor een gezeten man houden (*Fri. Wdb.* I, 388 a); hd. *einen für voll ansehen, nemen*, wohl eigentlich mit einem von Münzen hergenommenen Bilde; vgl. *vollwichtig* (Paul, *Wtb.* 610); mnl. *volwichtich*, zijn volle gewicht hebbende.

- 1) Paul, *Wtb.* 609 zegt i.v. *vogelfrei*: Der Geächtete wird als vogelfrei bezeichnet, weil sein Leib den Vögeln zur Speise frei gegeben ist.
- 2) Vgl. *Landr. v. Drente*, 1712, IV, 101.
- 3) Deze gissing ben ik verschuldigd aan Prof. Mr. S.J. Fockema Andreae te Leiden.
- 4) *Uitlegk. Wdb.* op Hooft IV, 291.

2468. Vonnis vellen (of strijken),

hetzelfde als het mnl. *dat oordeel wisen* (*vinden, geven*; hd. *das Urteil fällen*); zie *Ndl. Wdb.* XI, 84; Grimm III, 1286 en Kiliaen: *Velden oft vellen het oordeel*, *sententiam dicere*, naast *vonsense striken*¹⁾, dat eveneens sedert de 16de eeuw wordt aangetroffen²⁾; 17de eeuw: *het vonnis vellen* (of *striken*), het vonnis uitspreken; eig. het vonnis doen vallen op het hoofd van den beklagde (?).

2469. Goed voorgaan, doet goed volgen.

Deze gedachte, ook uitgedrukt door *een goed voorbeeld doet goed volgen*, wordt in de 16de eeuw aangetroffen bij Servilius, 81*: *Wel voor ghegaen, doet wel volghen*; Sartorius I, 9, 69: *Bonus dux bonum reddit comitem, wel voorgaen doet wel volgen*; De Brune, 53: *Wel voorghegaen, wel naer-ghedaen*; *Bank.* 2, 228: *Wel voor-ghegaen, doet wel naer-volghen*; Harreb. III, 78; hd. *gutes Beispiel, gute Nachfolge*; eng. *a good Jack makes a good Jill*. Zie n°. 1353.

2470. Goed voorgedaan is half verkocht,

d.i. de waren die mooi uitgestald zijn, trekken spoedig koopers³⁾; vandaar ook bij overdracht van meisjes gezegd, die fraai en netjes gekleed zijn, *het beste brood voorleggen*⁴⁾, zich op het voordeeligt voordoen en daardoor eerder behagen⁵⁾. De zegswijze komt in de 16de eeuw voor, zooals blijkt uit de *Prov. Comm.* 611: *Scoen voert ghedaen es half vercoft*, *vendida pro parte res est monstrata venuste*; Goedthals, 49: *schoon voortghedaen es half vercocht*, *denree qui plaist est a demy vendue*; Campen, 117: *schoone voortgedaen, is half vercoft*; *H. de Luyere*, 33: *Schoon voortghedaen is half vercocht*; *Idinau*, 175:

Schoon voort-ghedaen, is half verkocht,
Want schoon ver-toogh, den kooper ver-weckt.
On-achtsamen winckel, werdt luttel besocht;
Jae soude eer werden van ander begheekt.
Schoonst doet hy voort, die tot deughden streckt.

Cats, I, 416; De Brune, 471; 477; V.d. Venne, 111: *Schoon voorgghedaen is half ghelooft om heel te verkoopen*; Six v. Chandelier, 81: *Fraai opgedaen is half verkocht*; Starter, 68: *De Juffren peinsen (dunckt my) voortgedaen op 't schoonst is half verkocht*; *Tuinman I*, 97; 365;

- 1) Ook *strijken* beteekent sedert de Middeleeuwen *doen vallen, neerhalen*; zie n°. 2421; vgl in Zuid-Nederland *zijn voois strijken*, zijne stem uitbrengen, stemmen (*Volkskunde* XIII, 166) en onze uitdr. *zijne keus op iets laten vallen*; hd. *seine Wahl fällen*; fr. *jeter son dévolu sur qqch.*
- 2) Jacobs, *Verouderde Woorden*, 204.
- 3) Vgl. Starter, 43: *Hy doet schoontjes veur, dat doet mijn van hem koopen.*
- 4) *Ndl. Wdb.* III, 1540; Spieghele, 285; *Tuinman I*, 97: *Het beste brood legt men op 't venster*; fri. *de moaiste wiggen foarlizze of de moaiste apels in 't finsterbank lizze*, dat ook bij Smetius, 18 voorkomt: *een yeghelijck leght syn schoonste appelen boven*; in Drente: *de mooiste eiers veur in de kōrf leggen* (Bergsma, 106); fr. *le dessus du panier.*
- 5) Vgl. in dat verband: *Wie zijn huis wil verkoopen, moet zijn gevel versieren*, zei een vrouw, wier dochter zich in de puntjes kleepte om naar de kermis te gaan, in de hoop er een vrijer te krijgen (*N. Taalgids*, XIV, 254).

II, 8; *Adagia*, 68: *Wel voorgedaen is alf verkocht*, *dimidium facti qui bene coepit habei*; *Br. v. Abr. Bl.* II, 309; *Harreb.* I, 28*b*; III, 74 *b*; Twente: *opsieren dôt de botter verkaopen*; fri.: *goed foardwaen is heal forkoft*, zuidndl.: *opdoen doet verkoopen* (vgl. ook *Harreb.* III, XCIII); fr. *marchandise qui plaît est à demi vendue*; Schotsch: *liked gear is ha'f bought* (Prick).

2471. Voorland.

Onder voorland moet men in eig. zin verstaan 'eene in zee uitstekende punt lands of den hoek, waarop een vaartuig aanhoudt. Vandaar, dat men van het eene of andere zegt dat *het iemands voorland is*, wanneer hij op zoo iets, uithoofde van zijne omstandigheden rekenen moet, of het er naar maakt, dat hij er toe zal vervallen of komen'; Van Eijk I, 148. In dezen zin komt *voorland*, eng. *foreland*, reeds zeer vroeg voor; in het mnd. kent men tenminste *vorlant*, vorspringendes land, vorgebirge Kiliaen vermeldt het alleen in de bet. van *schoor*, aangeslibd land, maar in de middeleeuwen wordt het in den eig. zoowel als in den overdr. zin aangetroffen; zie o.a. *Wfri. Stadr.* II, 262, 126; *Hans. Recess.* 3, 335: Hi gheraecte te comen voor een voorland, dat men heet de schilt in Engheland; *S. Bern. Serm.* 1, 103 *a*: Als wij aensien alle de quaden die wij in deser ellendicheit liden ende oock mede al screyende begheren te comen tot onsen voerlande, daer wy noch zeer veer van zijn; R. Visscher, *Sinnep.* bl. 39. Voor de 17de eeuw vgl. *Pers.* 443 *b*: Moorden sal ons voorland sijn, sonder dat men op ouder of gheslacht sal letten¹⁾; Coster, 502 vs. 152: Soo wordt de galch u voorlandt; Huygens, *Hofwijck*, vs. 1901: Daar Trouwen 't voorland was, en teelens lust met reden, daar viel ick vies en kies; De Brune, *Bank.* I, 11; Brederoo II, 293, 1538: Mijn voorlandt is de doot. Zie verder Halma, 745: *Als hij zoo voortgaat zal de galg nog zijn voorland zijn*; Sewel, 911: *V o o r l a n d*, uithoek, *a fore-land, promontory; zo gy zo voortgaat zal Oost-Indiën uw voorland zyn*; Tuinman I, 32; II, 133; *Harreb.* I, 20 *b*; II, 8 *a*; *Mgdh.* 220; oostfri.: *forland*, ziel, bestemming, schicksal, loos; zie Ten Doornk. *Koolm.* I, 541 *b*, die *forland* verklaart als 'land was vor etwas oder einem liegt, land was man als das vor einem liegende zu erreichen sucht'; hd. *vorland*; fri. *it tichthús is dyn foarlân*.

2472. Iemand op zijn voorman zetten,

d.i. iemand te recht wijzen; zuidndl. iemand *rechtzetten*, duchtig onder handen nemen, hem *op zijne plaats zetten* (fri. *immen to plak sette*), hem *neerzetten* (vgl. eng. *to give one a settingdown*), limb. *iemes op zie pêet* (paard) *zette* (Jongeneel, 94), *iemand op zijn nummer zetten* (zie n°. 1657), *in zijn hok stouwen* (zuidndl.). Onze uitdrukking is ontleend aan de oefeningen der soldaten, waarbij men onder een voorman verstaat dengene, die bij een troep van twee of meer gelederen, vóór een ander staat en hetzelfde nummer heeft; *iemand op zijn voorman* (of *zijn nummer*) *zetten* wil dus eig. zeggen iemand, een soldaat, als hij verkeerd staat, de plaats aanwijzen, die hij in zijn gelid moet innemen; vgl. *Handelsblad*, 1 Dec. 1913 (avondbl.) p. 5 k. 1: Zoo kwam het dat de jonge Von Forstner,

1) Deze woorden moeten gesproken zijn in 1573 door Ripperda, den verdediger van Haarlem.

die niet onmiddellijk op zijn voorman gezet werd, zooals het behoorde, aanleiding gaf tot de volgende onaangename gebeurtenissen; *Op R. en T.* 53: De oudsten hou ik zoet met een praatje, of ik zet ze met een vriendelijk wezen op d'r voorman; *Antw. Idiot.* 1368: *iemand op zijne(n) veurman zetten*, hem op zijne plaats zetten, hem harde waarheden zeggen; fri. *immen op syn foarman sette*; fr. *remettre qqn à sa place*; hd. *jem. den Standpunkt klar machen; einen standpunkten*.

2473. Te voorschijn komen,

voor den dag komen, zich openlijk of in 't openbaar vertoonen; zuidndl. en Nbrab.¹⁾ *ten blakke komen* of *brengen* (zie De Bo, 142; *Antw. Idiot.* 247; Hoeufft, 72); mnl. *te vor(e)schine comen* naast *te vor(e)schine bringen*, ook *sijn*. Het mnl. znw. *vorescijn* is afgeleid van 't ww. *vorescinen*, boven iets anders of anderen uitschijnen, uitblinken, in 't oog vallen; vgl. *Mnl. Wdb.* IX, 1066; Kil. Te *veurschijn brengen*, offerre, praesentare, in conspectum dare; te *veurschijn comen*, comparere, apparere, coram adesse in conspectu venire, vel in publicum; evenzoo Plantijn en de latere woordenboeken. In 't hd. *zum Vorschein kommen*, eig. 'hervorscheinen, aus einer Masse heraus sichtbar werden' (Paul, *Wtb.* 619); in 't Friesch *foarskyn*, vleugje van schijnbaar herstel, door opflikkering der laatste levenskracht; *to foarskyn komme*.

2474. Voorzichtigheid is de moeder der wijsheid (of van de porceleinkast).

Deze spreuk treffen we in de 16de eeuw aan bij Spieghele, 272: *Voorzichtigheid is de moer van alle wijsheid*; zoo ook later in de Klucht v.d. *Pasquil-maecker*, 18: Je hebt ook sonder twijfel geweten, dat de voorsichtigheyt hier te lant de moeder van alle wijsheyt wort geheten; Paffenr. 200; bij J. Vos, *Aran en Titus*, bl. 27:

Voorzichtigheid is moeder van het geluk²⁾. Later, naar het schijnt eerst in onze eeuw, is *de wijsheid* vervangen door de *porceleinkast* of iets dergelijks. Vgl. Harreb. II, 405: *Voorzichtigheid is de moeder van de porceleinkast, - der fijne bierglazen*; Joos, 193: *De voorzichtigheid is de moeder van de wijsheid, - van den porceleinwinkel, - van de glazekens, van den potjeswinkel*; verder *Antw. Idiot.* 1370; *Taalgids* V, 180; afrik. *Versigtigheid is die moeder van wijsheid*; Ten Doornk. *Koolm.* I, 544 a; *Wander* IV, 1701: *Vorsicht is die Mutter der Weisheit, der Tapferkeit, des Porzellanladens*; fr. *la prudence est la mère de l'assurance*.

2475. Weten hoe de vork in (of aan) den steel zit,

d.i. eig. weten hoe de hooivork in den steel zit; overdr.: weten hoe de zaak in elkander zit, hoe de toedracht der zaak is. In de 17de eeuw komt de uitdrukking o.a. voor bij Smetius, 204; Spaan, 45: De moer zond dan door dezelve boden brieven wederom, hoe de vork in de steel stond; bl. 281: Alzoo het Wyf niet naliet bekend te maken hoe de vork aan de steel stond; *Middelb. Avant.* 113: Toen merkte ik, hoe de vork in den steel stak. Hiernaast in de 18de eeuw bij Tuinman I, 343: *Men moet zien hoe de herk aan den steel staat*, dit wil zeggen, men moet op den toestand der zaak acht geven; zo plegen hooyers te zien, of hunne herken,

1) *Tijdschrift voor Taal en Letteren* VIII, 205.

2) Bij Tuinman I, 239: De naarstigheyt is de moeder van 't geluk.

die zy gebruiken moeten, los of vast aan den steel staan, om in hun werk niet belemmert te worden; *Spect.* IX, 60: Dan kan ik zelf zien hoe de vork in den steel steekt; in *C. Wildsch.* IV, 194: Hooren, hoe de vork in den steel zit; Harreb. I, 285 a; *Cam. Obsc.*¹⁹ bl, 62; *Dievenp.* 121; *B.B.* 326; *Het Volk*, 29 Juli 1915 p. 1 k. 2: Wethouder Vliegen vertelde precies hoe de vork in den steel zat. In het fri. *sjen ho't de foarke yn 'e stok (of stâl)le) sit*, Twente: *weten hoo de schuppe of de harke an 'n stel zit*; afrik. *weet hoe die vork in die steel (hef) steek (sit)*; oostfri.: *weten, ho de harke in de stêl sit*, den Zusammenhang der Dinge kennen und demgemäsz eine Sache richtig anfassen (Dirksen I, 108); nederd. *he wêt, wo der Forke im Stêl stickt* (Eckart, 571). Ook in Zuid-Nederland: *weten hoedat de vörk in de(n) steel zit* (*Antw. Idiot.* 2141) naast *weten waar het verken vast is* (Schuerm. 787 b; *Antw. Idiot.* 1336¹⁾) of *waar het peerd gebonden ligt* (*Antw. Idiot.* 1962). Vgl. het eng. *to put the axe in the helve*, een moeilijkheid oplossen.

2476. Een vos verliest wel zijne haren maar niet zijne streken,

d.i. al wordt men ouder, toch verliest men niet zijn aangeboren aard; immers *het is lichter oude schoenen te verwerpen dan oude zeden*²⁾; de oorspronkelijke neigingen komen altijd weer boven; "t wordt in 't bijzonder toegepast op mannen die, schoon reeds oud zijnde, nog veel van het vrouwelijk geslacht houden' (Molema, 232 a). Reeds bij de klassieken is dit spreekwoord bekend geweest, blijkens Apost. 12, 66: *ó, λύκος τήν τριχα, ού τήν γνώμην ἀλλάττει*; Suet. *Vesp.* 16: *proclamaverit vulpem pilum mutare non mores* (Otto, 379; *Journal*, 391; Bebel, 441); zie verder Mergh, 11: *de wolf verandert zijn hayr, maer niet zijn aerd*³⁾; Huygens VI, 161:

Al wisselt schoon de vos sijn vel,
De vossen aert blyft evenwel.⁴⁾

Harrebomée I, 268 b; Van Eijk II, 93; *Taalgids* IV, 261; Molema, 232 a; Eckart, 131; fri. *de foks forliest syn hier wol, mar syn streken net naast in aep mei syn stirt forlieze, syn kueren net*; Rutten, 268 a: *een vos verliest wel zijn haar, maar zijne perten niet*; *Antw. Idiot.* 1402; hd. *der Fuchs wechselt das Haar und bleibt wie er war* (Wander I, 1243); fr. *le loup mourra dans sa peau*; eng. *the fox may grow gray, but never good*; de. *Raeven forandrer vel sit Skind, men ikke sit Sind.*

2477. Als de vos de passie preekt, boer pas op je ganzen,

d.i. 'als de onrechtvaardigen vrome dingen gaan doen, dan mogen de vromen wel op hunne hoede zijn'⁵⁾; eene waarschuwing tegen een schijnheilige, ook 'om zich niet tijdens gevaar door mooie praatjes in slaap te laten wiegen' (Van Eijk II, *nal.* 55); vertrouw een huichelaar

- 1) Deze zegswijze ook in *Pamfl.* Muller, 630 r (anno 1608).
- 2) Sart. II, 7, 90; Cats I, 409; Tuinman II, 90; Harreb. II, 254 a.
- 3) Zie mlat. *raro mascuescit lupulus, quicumque senescit* (Werner, 84); Servilius, 145: *de wolf verandert syn haer, maer niet synen aert*; Cats I, 460: *de wolf ruyft van baert maer noyt van aert*; Harreb. I, 5 a.
- 4) Vertaling van het Sp. *el pelo muda la raposa, mas el natural no despoja*.
- 5) Laurillard, 40.

niet. Vgl. *Hs. Cyrill. 12 r. Ic (raaf)* bootscap u (*hoenders*) grote bliscap; want die vos is nonne geworden, die vos is gewijlt (*gesluierd*) ende singet in die kerc mit ynnigen loven; mlat. *cum lupus addiscit psalmos, desiderat agnos*; Cats I, 436: Wanneer een vos de passy preeckt, boeren wacht uw gansen; 469; 494; De Brune, 22: Wanneer de vos de passy preeckt, 't is tijd, dat ghy uw gans versteeckt; *Gew. Weeuw. III, 40*: Boer wacht jou ganzen; Tuinman I, 76; 336; II, 128; *Adagia, 2: Als den Voss de passie preeckt, Boer wacht u Gansen*, nemo tutius malus est quam sub pietatis infula; Harrebomée I, 68; *De Telegraaf*, 9 Januari 1915, p. 1 k. 4; *Het Volk*, 27 Febr. 1915, p. 7 k. 2: Als de vos de passie preekt, boer pas op je ganzen! *Nw. School*, VII, 172; *De Amsterdammer*, 10 Mei 1914, p. 2 k. 2: t' Is M. Brusse geweest, die in 'n boekje 'De Journalist' speciaal over verslaggevers schrijvende, dezen heeft aangemaand niet te 'litterair' te doen. Dit was wel eenigszins de vos die de passie preekte; De Cock¹, 237; fri. *as de foks dominy is, mei de boer syn goezzen wol neigean*; Joos, 193; *Waasch Idiot. 724: als de vos de passie preekt, boerkens, wacht uw ganzen*; Rutten, 268 a; *Antw. Idiot. 1402*; Eckart, 132; 550; Wander I, 1252; hd. *wenn der Fuchs (die Passion) predigt, so hüte Eure Gänse, so nimm die Hühner in acht; wenn der Fuchs die Gänse beten lehrt, so friszt er sie zum Lehrgeld*; syn. van *wenn der Wolf psalmodirt, gelüstet ihn der Gänse*; eng. *when the fox preaches, look after your geese*; fr. *quand le renard prêche aux poules, prenez garde à vous; quand le diable dit ses patenôtres, il veut te tromper*¹⁾.

2478. Men moet vossen met vossen vangen,

d.i. men moet slimme menschen door slimheid verschalken; 'men moet slimheid tegen slimheid overstellen, om tot zijn oogmerk te gelangen'²⁾. De spreekwijze komt voor bij Servilius, 257*: *Men moet vossen met vossen vanghen*; Sart. I, 2, 71: *Vulpinari cum vulpe, ἀλωπεκίζειν πρὸς ἑτέραν ἀλώπεκα*³⁾, *vossen met vossen vangen*, hoc est cum astuto astutiis agere; Mergh, 59; De Brune, 124; 475: Men moet den vos met vossen vangen; *Adagia, 46: Men moet met vossen vossen vangen*, cum vulpe vulpinandum; Harrebomée II, 407 b⁴⁾. Vgl. hd. *Füchse musz man mit Füchsen fangen*; fr. *à renard, renard et demi*; eng. *set a thief to catch a thief*; it. *con la volpe convien volpeggiare*; lat. *cum Cretensi cretizare*.

2479. Het vragen staat vrij, maar 't weigeren er bij.

Het eerste gedeelte van dit gezegde is in de 16de eeuw te lezen bij Gruterus I, 121; eveneens bij V.d. Venne, *Bel. Werelt*, 5: 't Vragen

- 1) Voorstellingen van zulk een predikenden vos vindt men meermalen in kerken; zie Th. Wright, *Histoire de la caricature et du grotesque dans la littérature et dans l'art*, trad. p.O. Sachot, chap. V, p. 76 vlgg.; P.H.v. Moerkerken, *de Satire in de Nederlandsche kunst in de Middeleeuwen*, bl. 192.
- 2) Men denke aan de vroegere gewoonte om dieven met gewezen dieven te vangen. De onderschout was gewoonlijk iemand, die zelf vroeger niet deugde.
- 3) Zenobius, I, 70; Bebel, 549; Suringar, *Mnl rijmspr.* 60: *wie vosse met vosse vaen sal, hi moet kinnen haer weghe al*; Erasmus, CCXLIII; *Prov. Comm.* 656; *tis quaet vosse met vossen vaen* (Bebel, 488); mlat. *illaqueare lupum numquam potes arte luporum*.
- 4) Ook in letterlijken zin geschiedt dit door een wijfjesvos aan een boom te binden en netten of vallen in den omtrek te plaatsen. De mannetjes komen op de wijfjesvos aan en worden zoo in de netten of strikken gevangen.

is vry. In de 17de eeuw wordt het volledig aangetroffen bij Vondel, *Adonias*, 413: Het vraegen staet ons vry, maer 't weigeren hier by; Tuinman I, 84: t Vragen staat vry; dog 't weigeren staat daar by; II, 62; Harreb. III, 79; Molema, 462: *vragen is vrei, 't waigren d'r bij*, het vragen kan niemand kwalijk nemen, evenzoo goed heeft een ander vrijheid het verzoek af te slaan; fri. *it freegjen is frij, en 't wegerjen der by*. Voor Zuid-Nederland vgl. *Antw. Idiot.* 1404: *vragen is vrij, maar 't weigeren staat er bij*; Tuerlinckx, 711; *Waasch Idiot.* 724; oostfri. *fragen steid frei; man 't weigern d'r by* (Ten Doornk. *Koolm.* I, 551¹⁾).

2480. Door (of met) vragen wordt men wijs.²⁴⁸⁰

Deze gedachte wordt ook uitgedrukt door *die weten wil, moet vragen of met vragen gaat men ver* (Harrebomée III, 79), welk laatste gezegde in de 16de eeuw wordt aangetroffen bij Goedthals, 50: Met vrighen gaetmen verre, *qui cherche, il trouve*. In de 16de eeuw kende men ook: *veel vragens wijst zeere* (Harreb. III, 307); 17de eeuw, evenals thans: *men wordt door vragen wijs* (zie Vondel, *Leeuwendalers*, 32); vgl. verder V.d. Venne, 132 *a*: t Vragen maect kenlijk; Cats II, 166 *b*: Met vragen wort men wijs.... maer onwaert (*onbemind*); Sart. II, 3, 11: Al vraghende coemt-men te Romen; Tuinman I, 29: Met vragen komt men te Romen; (*Ndl. Wdb.* XIII, 995); *Bierh.* 9 (18de eeuw): Het oude spreekwoord, dat zegd, met vraagen komt men te Roomen (zie Wander I, 1096 en *Antw. Idiot.* 1404: *met vragen komde te Roomen*) of *door vragen wordt men wijs, of onwaard* (zoo bij Gruterus II, 138; in de *Prov. Comm.* bl. 44: *vele vragens onwaert sere*); vgl. ook Wander I, 1094: *durch Fragen wird man klug (aber unwerth)*; kol. 1098: *wer vil fragt, der wirdt gelehrt, aber unwerth (oder unangenem)*; *de vël fragt, wart vël wís; mit Fragen kommt man durch die Welt; fr. en demandant ont va à Rome*. Voor Zuid-Nederland vgl. *Waasch Idiot.* 724: *met vragen wordt men wijs*.

Eindnoten:

2480 Mlat. *si fari scimus, bene Romam pergere quimus*.

2481. Een vreemdeling in Jeruzalem,

d.i. iemand, die volstrekt niet op de hoogte is van de in een gesprek behandelde, algemeen bekende zaken of die in een gezelschap of plaats zich blijkbaar niet thuis gevoelt. De spreekwijze is ontleend aan den Bijbel, *Luc.* 24, vs. 13 vlgg., waar de geschiedenis der Emmausgangers wordt verteld, die op Jezus' vraag, waarom zij zoo bedrukt zijn en wat het onderwerp is van hun levendig gesprek Hem antwoorden: Zijt ghy alleen een vreemdelinck te Jeruzalem, ende en weet niet de dingen, die dese dagen daer in geschiet zijn? Zie Harreb. I, 358; *Kippeveer* II, 95; *Nkr.* IX, 17 Juli p. 4: Nu dient ook nog even verklapt wat 'n vreemd'ling in het roode Jeruzalem zoo dadelijk niet snapt; *Het Volk*, 5 Maart 1913, p. 2: De verklaring dezer jaarlijksche schommelingen biedt voor hem die niet geheel en al een vreemde in het Jeruzalem

1) Vgl. *Lorr.* II, 1927: Helene seide: Doch vrages hem, in machs emmer niet hebben men (*minder*) dan sijt wederseggen doch.

der bevolkingsstatistiek is, geen bijzondere moeilijkheden; *Amsterdammer*, 26 April 1924, p. 1; *Zeeman*, 300; *Laurillard*, 54, waar tevens gewezen wordt op de eenigszins onjuiste toepassing dezer woorden. Vgl. het fri. *sa freamd yn Jeruzelim as 't gûl yn' e needstal* (als een eenjarig paard in den noodstal); hd. *ein Fremdling in Jerusalem*.

2482. Vrienden in den nood, honderd in een lood¹⁾,

d.w.z. in den nood zijn de vrienden meestal van weinig gewicht, van weinig waarde; goede vrienden zijn dan zeldzaam. Vgl. Ovidius, *Tristia* I, 9, 5: Donec eris felix, multos numerabis amicos, tempora si fuerint nubila, solus eris; *Scaecspel*, 74: Tempore felici multi numerantur amici, dum fortuna perit nullus amicus erit. Het spreekwoord komt voor bij Cats I, 507: Vrienden in der noot vier-en-twintigh in een loot; De Brune, 36: Goede vrienden in de noot, vierendertigh in een loot; 38: Vrienden in der vrienden nood, vier en twintigh in een loot; Tuinman II, 216; Harrebomée II, 35; *Ndl. Wdb.* VIII, 2712; Wander I, 1184: *Freunde in der Noth gehen fünff und zwentzig (fünffzig) auf ein loth*; ital. *borsa serrata, amico non si trova*. Voor Zuid-Nederland vgl. *Antw. Idiot.* 1406: *vrinden in den nood, vijf en zestig in één lood*.

2483. Die den naam heeft van vroeg op te staan, komt nooit te laat,

d.w.z. wie den naam heeft van deugdzaam te zijn, kan wel eens iets verkeerd doen, zonder dat er iets van gezegd wordt. De zegswijze dateert uit de 17de eeuw, blijktens Idinau, 224:

Die den naem heeft, van vroegh op te staen,
Men seght, die magh wel langhe slapen,
Want al sou hy hem oock somtijdts misgaen,
Men sal sijn faute niet licht be-trapen.
Die neerstich gaet, kan oock wat mede op-rapen.

Codde, *Bedr. Schaakers*, 4: Als gy de naam van vroeg opstaan hebt, zoo weetje wel datje wel lang slapen meugt; De Brune, 343:

Die naem heeft van vroegh op te staen,
Magh vry wel slaepen on-belaen.
Die heeft den naem van goed te wezen,
Al doet hy quaed, hy wert gheprezen.

V. Loon, 71: Die de naem van vroegh opstaan heeft, mach wel lang blijven leggen; Tuinman I, 173; Harreb. I, 34: Die den naam van vroeg opstaan heeft, mag wel lang slapen (*of te bed liggen, ook wel slaapt zelden te lang*); *Nw. School* VII, 371: Alles moet vergoelijkt, alles moet gladgestreken worden. Q. heeft nu eenmaal den naam van vroeg-opstaan en al had de man nu den heelen dag onder de dekens doorgebracht, de hr. S. zou door dik en dun volhouden, dat hij hem vóór dag en dauw aan 't werk had gezien. Voor Zuid-Nederland vgl. *Antw. Idiot.* 1944: *die den naam heeft van vruug op te staan, mag lank slapen*; *Waasch Idiot.* 725; fri. *dy de namme het fen ier opstean, kin nea to lang sliepe*; fr. *a beau se lever tard, qui a bruit de se lever matin*.

2484. Vroeg rijp, vroeg rot²⁾ ²⁴⁸⁴,

gewoonlijk met het toevoegsel *vroeg wijs, vroeg zot* (16de eeuw bij Servilius 95*: *vroech wijs, out sot*); 'een kind verstandigh voor de jaren, dat ziet men dickwijls qualijck varen' (Cats I, 453). In de 17de eeuw bij Cats I, 453:

- 1) Dit laatste woord biedt zich van zelf aan door het rijm.
- 2) Vgl. voor 't mnl. Eggaert, 185: Alle froyt dat te vruoch rijpt dat wert onbequaem.

Vroegh rijp, vroegh rot.
Vroegh wijs, vroegh sot.

De Brune, 205: Haest rijp, haest rot; haest wijs, haest zot; V.d. Venne, 209: Wat vroegh rijpt, wil haest rotten; Tuinman II, 7: *Vroeg ryp, vroeg rot, vroeg wys, vroeg zot*. Vernuften die voor en boven hunne jaaren verstand hebben plegen vroeg te sterven, of ras te verstompen; *Adagia*, 67: Vroegh weys, oudt sot; *W. Leevend*, VIII, 235: Zoo gaat het: vroeg ryp, vroeg rot, vroeg gras, vroeg hooi!; Harreb. II, 222; III, 323; *Ndl. Wdb.* XIII, 1424; Erasmus CLVII. In Zuid-Nederland: *Vruug groot, vruug rijp. Vruug rijp, vruug bedorven of zot* (zie *Antw. Idiot.* 1408). In de middeleeuwen zeide men *tilic peert, tilic ghuyle* (knol); nd. *frou hingst, frou rune*; eng. *soon ripe, soon rotten*.

Eindnoten:

2484 Vgl. hd. *Was bald reif wird, wird bald faul*.

2485. Het zijn de slechtste vruchten niet, waaraan de wespen knagen,

d.w.z. degenen, die uit nijd en afgunst besproken worden, zijn dikwijls de beste en deugdzaamste menschen; eene gedachte die de Romeinen uitdrukten door *summa petit livor*. Zie Harrebomée II, 424; *De Arbeid*, 23 Januari 1915, p. 3 k. 3: Dat 'Walden' meer benijd dan bemind is, behoeft zeker geen betoog. Het zijn echter niet de slechtste vruchten waaraan de wespen knagen!; *Antw. Idiot.* 1407: 't Zijn goei vruchten, waaraan de wespen knagen, 't zijn de deugdzame menschen die belasterd worden. Vgl. hd. *Dukaten werden beschnitten, Pfennige nicht*.

2486. Er is geen vuiltje (of geen wolkje) aan de lucht,

eig. de lucht is helder; geen donkere wolk, die slecht weer voorspelt, is er te zien; overdr. er is niets te vreezen, er is geen onraad, niets dat hindert, alles is in orde. Vgl. Harrebomée II, 38; *Nkr.* II, 18 Oct. p. 4: Mooi weertje vandaag, meneer. Zegt u dat wel, meneer. Er is om zoo te zeggen geen vuiltje aan de lucht; III, 9 Mei p. 6; VI, 16 Maart p. 3; G. Kalff, *Het Onderwijs in de Moedertaal*, 115¹⁾: Al zijn een paar van zulke speelsche kleine schepsels ook nog zoo absent, bij eene plotselinge stilte (*in de klasse*) waarschuwt hun instinct hen onmiddellijk, dat er een vuiltje aan de lucht is; *Zondagsblad v. Het Volk*, 21 Febr. 1914, p. 1 k. 4: De zeven vette jaren waren al achter den rug, en waren gevolgd door nieuwe zeven vette jaren, en nog was er geen vuiltje aan de lucht; *Het Volk*, 1 Oct. 1913, p. 5 k. 4: 'n Goed anarchistisch abonné van de 'Courant, welke, niettegenstaande er gestaakt werd, kalm elken avond zijn blaadje ging halen, alsof er geen vuiltje aan de lucht was; 18 Sept. 1914, p. 3 k. 2: Men handelt en scharrelt er (op de Beurs), alsof er geen vuiltje aan de lucht is. De 'vrije fondsenhandel' bloeit, ondanks sluiting en Beurswet; 29 Juni 1914, p. 7 k. 4: Om bij de klanten den indruk te vestigen dat er ten opzichte van het te maken werk geen vuiltje aan de lucht is; *Nw. School* VI, 4; *De Arbeid*, 8

1) Amsterdam, J.H. de Bussy, 1893.

April 1914, p. 4 k. 1: De modernen gaan voort met knoeien alsof er geen vuiltje aan de lucht is; *De Amsterdammer*, 30 Aug. 1924, p. 1: Slaat geen alarm als er geen vuiltje aan de lucht is; enz.; *De Telegraaf*, 4 Dec. 1914 (avondbl.), p. 7 k. 2: De gemakkelijkheden vinden plaats alsof er geen wolkje aan de lucht is; *Het Volk*, 7 Nov. 1913, p. 2 k. 1:

In het artikel van 1 Augustus uitte zich echter de medewerker zóódanig, dat de indruk moest worden gewekt, alsof er geen wolkje meer aan de lucht was; *Kent.* 131: Vandaag is er geen wolkje meer aan de lucht; *Handelsblad*, 9 April 1915 (avondbl.), p. 1 k. 6: Zij vermaakten zich best, deden alsof er geen wolkje aan de lucht was; *De Arbeid*, 10 April 1915, p. 4 k. 1: Ge doet alsof alles in de beste orde en er geen wolkje aan de lucht is; *Het Volk*, 29 Juli 1915, p. 3 k. 1; enz. Zie n°. 1197.

2486a. Daar is een vuiltje aan den knikker; zie n°. 1197.^{aant.}

2487. Een vuilik of vuilak,

een gemeene vent, een *vuilaard* of een *vuil(d)erik*, zooals men in Zuid-Nederland zegt (Schuermans, 837; *Antw. Idiot.* 1409); ook iemand die vuile, liederlijke taal uitslaat, een *smeerpipj* (zie *Jord.* II, 48); dial. ook een vlugge, schrandere jongen en aardig er bij¹⁾. *Vuilak* is eene vervorming van *vuilik*, met het achtervoegsel *ak*, dat ook voorkomt in *doerak*, *klabak*, *Polak*, enz. (zie n°. 2000) of vervormd onder invloed van *lak* dat we ook aantreffen in *luilak*. Een *vulic* beteekende in het Mnl. en in de 17de eeuw een dood dier, een kreng, en was eene afleiding van vuil in den zin van *verrot*, *rot* (hd. *faul*), onder den invloed van vuil, *vies*, heeft thans *vuilik*, evenals *vuilak*, de tegenwoordige beteekenis aangenomen²⁾. Vgl. Halma, 757: *Vuilik*, een onguur mensch; *hij is een olijke vuilik*, c'est un franc maroufle, un vilain ladre; Sewel, 926: *'t Is een olyken vuilik*, he is a dirty rascal; *C. Wildsch.* II, 14: Lieve deeze Mistique schriftjens! zij werken een gaauwen kwant meer in zijn voordeel, dan alles wat ooit door losbandige vuilikken op het papier gesteld is; *Dsch.* 223: Vuilik, gauwdief! V. Schothorst, 224; *Sjof.* 126: Den heelen dag door zag je de vuilak an de deur; *Amstelv.* 76: Deze zeep, vuilakken, is bekroond op verschillende tentoonstellingen; *S. en S.* 31: Die vuilak, die judas, 'k mag leie dat ie eeuwig in de hel leit te brande; *Menschenw.* 541: Suiplap, fuilik! aa's wai d'r hongere..... is vast jou skuld! ketter!..... feullak!

2487a. Aan de vruchten kent men den boom; zie n°. 299.^{aant.}

2488. Verboden vrucht,

d.i. in het algemeen iets, dat verboden, ongeoorloofd is; ook bepaaldelijk in den zin van zonde, onkuischheid; ontleend aan het verhaal, dat opgeteekend staat in *Gen.* III, 1-6; zie Zeeman, 475; Laurillard, 29; Harreb. II, 424 a; fr. *le fruit défendu*; hd. *die verbotene Frucht*; eng. *the forbidden fruit*. Vgl. ook de spreuk *verboden vruchten zijn de zoetste*, waarmede men bedoelt, dat hetgeen ongeoorloofd is en toch gedaan of met moeite en bedrog verkregen wordt, het meeste genot verschaft; afrik. *verbode vrugte smaak die soetste*; fr. *le fruit défendu est le meilleur, pain dérobé réveille*

1) *Taal en Letterbode* V, 236.

2) Franck-v. Wijk, 764; 672; *Tijdschrift* XIX, 242-243.

l'appétit, hd. *verbotene Früchte schmecken süsz oder am besten*; eng. *forbidden fruit is sweetest, stolen waters are sweet*³⁾.

- 3) Dit ook bij ons in het mnl *ghestolen water sijn die soetste*; *Mloop II*, 1297: Doch wes mit sorghen is ghestolen dat is zuet; in de *Prov. Comm.* 379: *ghestolen dranck es zuete* (vgl. *Bebel* n°. 257); *Goedthals*, 53: *Een lecker beetken smaect so wel ghestolen*; *H. de Luyere*, 53: *Ghestolen brocxkens ghemeynlijck smaecten wel*; *Gew. Weuw.* III, 22: 't Zijn de zoetste beetjens, die men diefs-gewijs gaat snoepen; *V.d. Venne*, 114: *Een gestoolen brockje smaect wel, maer voedt qualijck*; *Brederoo I*, 278, vs. 258: *Een gestolen beetje smaect wel*; *Adagia*, 22: *Een gestoolen beetien smaect best*, dulce pomum cum abest custos; enz. Het is ontleend aan *Spreuken IX*, 17: *De gestolen wateren zijn soete ende het verborgen broot is lieflick*. Syn. *Besproken boonen smaken wel* (*Harreb. I*, 79 a).

2489. In zijn vuist(je) lachen,

d.i. heimelijk lachen, zich in stilte verheugen, veelal over het ongeluk van anderen; lat. *ridere in stomacho*; mnl. *lachen onder sinen caproen*; eig. achter de voor den mond gehouden half toegeknepen hand lachen; ook: *iets in zijn vuist belachen*¹⁾; hd. *sich ins Fäustchen lachen*; dial. *griffillachen*, in dem Griff der Hand lachen. De uitdrukking komt voor bij Servilius, 267*, die *in sinu gaudere* verklaart door *hy lacht in syn vuyste*; ook Kiliaen vermeldt *lachen in de vuyst*, in sinu gaudere; zie verder Spieghel, 278: *Lacht in u vuyst*, Sart. I, 3, 60: *In sijn vuyst lachen*, est tacitam apud se voluptatem sentire, neque foras proferre gaudii notas; Idinau, 241:

De sulcke lachen in hun vuyst,
Die stillekens haer in t' herte ver-blijden,
Meest, alst met een ander niet en gaet so iuyst,
Veur wien sy hen van lachen ver-mijden.

Vondel, *Maria Stuart*, 1163; *Jos. in Dothan*, 199; *Lichte Wigger*, 12 r; Hooft, *Ned. Hist.* 36; Brederoo, *Moortje*, 3049; Westerbaen, *Ged.* II, 28; Pers, 188 b; Ansloo, 25; *Middelb. Avant.* 174; Antonides I, 87: Veel watergoôn uit heimelyke nyt grimlachen in hun vuist; Rotgans, *Boerekermis* (anno 1790), bl. 10: Zij grinnikt in haar vuist en meesmuilt onder 't hooren; Van Effen, *Spect.* IX, 7; X, 66; Langendijk II, 401; Tuinman I, 306; *W. Leevend* IV, 317; *Adagia*, 41; Harreb. II, 425 a; *Ndl. Wdb.* VIII, 886; afrik. *in sy vuist lag*; *Waasch Idiot.* 726: *in zijn vuist lachen*, bedektelijk. Syn. was bij Hooft, *Ned. Hist.* 154: *in zijn boezem lachen* (vert. van lat. *in sinu gaudere*); vgl. ook *in zijn poot lachen* (o.a. W.D. Hooft, *Stijve Piet*, 6 r); *in zijn baard lachen* (vgl. fr. *rire dans sa barbe*; *Ndl. Wdb.* II¹, 827; *Nkr.* IX, 1 Mei p. 2; 31 Juli p. 2); *in zijn mouw lachen* (*Volkskunde* XIV, 147); vgl. het eng. *to laugh in one's sleeve*; oostfri. *in sîn fûst lachen*.

2490. Voor de vuist (weg),

d.i. onvoorbereid, ex tempore, dadelijk; eene beteekenis die ontleend is aan zegswijzen als *voor de vuist iets opnemen*; afrik. *iets voor die vuist neem*, d.i. *voor de hand* opnemen, zonder uitzoeken, zooals de zaken voor iemands hand liggen (*Ndl. Wdb.* V, 1847). Vgl. Pers, 369 a: De Water-Geusen rantsoenden voor de vuyst wie daer oock lagen; 443 a: Datse in onordre de vlucht nemende, van den Spaenschen snellijck wierden vervolgt en voor de vuyst dood geslaghen, wat hun voor quam; 674 a: Daer sy de wacht vonden slapen, die sy voor de vuyst doodt sloegen; Hooft, *Ned. Hist.* 170: De rechtbank der inquisitie, die voor de vuist wegh alle Nederlanders verklaarde voor enz.; Van Effen, *Spect.* IV, 200: In die Rymtrant is hy zo vaardig dat hy zonder eens

1) Van der Goes, *Ystroom* (ed. Witsen Geysb.), blz. 14.

zyn lippen of nagels te byten, in een paar uurtjes een stukje van eenige hondert regulen, voor de vuist weg, voor den dag weet te brengen; VII, 11; X, 120: Met verwondering hoort men hem de verwardste wapenschilden zonder de minste stamering voor de vuist uitleggen; *C. Wildsch.* III, 80; Halma, 757: Voor de vuist, zonder voorbedenkingen, *sans être préparé, a l'improviste*¹⁾. Vgl. ook afrik. *uit (voor) die vuist praat*; fri. *foar de fûst op*, voor den greep weg; *foar de fûst wei forkeapje*, zonder uit te zoeken, te sorteeren (vgl. *voetstoots*); oostfri. *för de fûst weg arbeiden, nämen, äten*, enz.; westph. *vör fûste weg*, alles wie es voorkomt.

2491. Vuur en vlam spuwen,

d.i. woedend, in hooge mate vertoornd zijn; in heftige bewoordingen aan zijn toorn lucht geven; eig. gezegd van een serpent, een draak, die als hij boos werd, vuur en vlam spoo²⁾. Vgl. *Sacrament v.d. Nyeuwerv.* 880:

Hulp longeren, ic sal verwoeden willen;
Van toorne spouwic vier ende vlamme.

Vondel, *Triomftorts*, vs. 7: De vloot haer' draecken spogen vlam en swavelvier, granaeten, lood en stael; *Virg.* II, 129; *Salmones*, vs. 1742: De paerden, trots van aert, die vier en vlam en gloet noch strax ten beck uitspoogen. - *Palamedes*, 77: Toen Kalchas op hen smaelde en uitspoogh vier en vlam; Klucht v.d. *Pasquilmaecker*, 11; Brederoo I, 46, 1071: Ick spouwe vuyr en vlam; Westerbaen III, 101: Spouwt tegen my vry vyer en vlam; Spaan, 142: Hier over meinde ik vuur en vlam te spouwen; *De rasende liefde* (1706), bl. 73: Vuur en vlam spoegende; Tuinman I, 291; Sewel, 927: Hy spoo^g vuur en vlam tegens u, *he vomitted fire and flames against you*; Harreb. II, 387 b; *Nw. Amsterdammer*, 23 Januari 1915, p. 11 k. 1: Zijn vrouw was gloeiend en de mijne spuwde vuur en vlam; *Het Volk*, 11 Aug. 1915, p. 1 k. 1; afrik. *hy is vuur en vlam*, woedend; *hy spoeg (spuug) vuur en vlam*; *Waasch Idiot.* 715: *vlam en vier spougen*, hevig gram zijn; *Antw. Idiot.* 2136: *vier en vlam spouwen*, hevig vergramd zijn; De Bo, 1361: *vuur spuwen*, van spijt, van gramschap; fri. *fjûr en flam spuije*; hd. *Feuer und Flammen speien*; fr. *jeter, vomir feu et flamme*; syn. (*gift en*) *gal braken*³⁾.

2492. Die 't dichtst bij het vuur zit, warmt zich het best,

d.i. die het best in de gelegenheid is om zich van de omstandigheden te bedienen, trekt er ook het meest partij van⁴⁾, 'die de geschiktste gelegenheid heeft, kan het best tot zijn doel geraken' (Van Eijk II, 79); zie Harreb. II, 426 a en vgl. het mnl. *die meest den viere es naer, hi bernt meest van tifiers gloede*; fri. *dy tichst by 't fjûr sit waermt him bêst*, syn. van *de ljue dy 't oan 't laedtsje sitte passe earst op hjar sels*; gron. *an de broa zitten* (Molema, 58 a; vgl. 112 b); geld.: *de vör 't vür*

1) In de 17de en 18de eeuw beteekende *voor de vuist* ook *openlijk*; zie *Noord en Zuid* XVI, 90; XX, 239; *Taal en Letteren* III, 117; Schuermans, 838 a en *Antw. Idiot.* 1409: *recht voor de vuist*, openhartig, rechtveerdig.

2) Vgl. o.a. *Sp. Hist.* I⁸, 7, 28; *Walewein*, 412 vlgg.; *Ferguut*, 3436 vlgg.; enz.

3) *Ndl. Wdb.* III, 1008.

4) *Nav.* XXV, 23; 115.

zit wermt zin rügge (Gallée, 54 b); *die bij de flesch (of aan de lade) zit, zegent zich zelve* (of *het eerst*, Harreb. I, XXXIX a); *Waasch Idiot. 583 a: aan 't schotelken zitten; die 't kruis heeft, zegent zijn zelve eerst of de pastoor zegent zijn zelve eerst* (Joos, 170); hd. *wer das Kreuz hat, segnet sich*. Zie n°. 1314.

2493. Iemand het vuur na de schenen leggen,

d.i. het iemand zeer moeilijk maken, zoodat hij er zich niet meer uit zal weten te redden; het hem benauwd maken, hem in 't nauw brengen; mnl. *het enen na(er) leggen* of *enen sijn vel verwarmen*. 'Het spreekwoord wordt niet alleen op den geldschuldige, maar ook op den leugenaar en den drogredenaar toegepast. Het zal wel oorspronkelijk zijn van de helsche pijnigingen, die men gebruikte, om iemand te doen bekennen, wat hem te laste werd gelegd, onverschillig of hij 't kwaad al of niet bedreven had, en dus tot de tijden der inquisitie behooren'; Harreb. II, 244 b. Zie verder V. Moerk. 255: *Mijn man die leyt mijn het vuur soo na aende scheenen, dat ick altemet krancksinnich ben*; *Gew. Weeuw. II, 29: Ik zal hem het vuur nader aan zijn scheenen leggen, en die sprong zuur doen opbreken*; Rotgans, *Boerenkermis* (ed. 1851), bl. 21: *Ik zal dat vuurtje jou meer aan de scheenen leggen*; Van Effen, *Spect. IV, 198: Mars, die de Koningin van Paphos 't vuur zo na aan de scheenen legt, dat die goedaardige sloof 't verzoek van haar Minnaar niet kan afslaan*. Hiernaast kwam in de 17de eeuw voor *iemand het vuur (of vier) na (of naar) leggen*, o.a. in Vondel, *Jos. in Egypte*, vs. 935; Hooft, *Brieven*, 253; 473; *Ged. I, 189*; Brederoo III, 428, vs. 65; Pers, 667 b; bij Tuinman I, 56: *Het vuur is hem aan de voeten gelegd*, dit is, hy heeft het hard, hy moet veel uitstaan; Sewel, 698: *Iemand het vuur heel na aan de scheenen leggen, to put one to his plugers (?) in arguing, to drive him to a non plus*. Vgl. ook *Zandstr. 62: Hoewel we hun den laatsten tijd 't vuur wat erg warm aangelegd hebben*; *Nw. Amsterdammer, 23 Januari 1915, p. 11 k. 1: Ze legden hem het vuur nog al na aan z'n schenen*; *Handelsblad, 23 Mei 1915 (ochtendbl.), p. 2 k. 4: Zelfs toen geruchten de ronde deden dat de Italiaansche regeering zijn bondgenooten het vuur aan de schenen begon te leggen, wisten de Duitsche kranten van den prins geen kwaad*; *Ndl. Wdb. XIV, 336. Vor Zuid-Nederland vgl. Joos, 112: iemand bij het vuur zetten, iemand zoodanig uitvragen, dat hij spreken moet*; *Waasch Idiot. 711: iemand bij 't vier zetten, in 't nauw brengen, foppen*; *Antw. Idiot. 1371: het vier op de teenen hebben, in 't nauw gebracht zijn; het vuur vóór de teenen leggen* (vgl. *Ndl. Wdb. VIII, 1431*); fri. *immen it fjûr oan 'e skinen (teannen) lizze*, in 't nauw brengen, op de proef stellen; fr. *mettre le feu sous le ventre à qqn*, le presser vivement, l'exciter (Hatzf. 1050 a); hd. *einem Feuer unter den Schwanz, auf (oder unter) den Frack machen, ihn zur Eile oder zum ernstestn Angriff einer Sache antreiben* (Wander I, 1006).

2494. Voor iemand door een (of het) vuur loopen (of vliegen),

d.i. voor iemand zich aan een groot gevaar blootstellen; uit genegenheid voor iemand alles, ook het gevaarlijkste, doen. De zegswijze komt ook in de klassieke talen voor; vgl. gri. *διὰ τοῦ πυρὸς βαδίζειν*; lat. *per*

*flammam currere*¹⁾. Bij ons trof ik haar het eerst aan in de 17de eeuw bij Brederoo, *Moortje*, 1359: Met een tooghje Wijns of met een beker Bier so soumen jagen u door Water en door Vier; Paffenr. 60: Ja, ik moet bekennen dat ik voor hem behoort te loopen door een vuur; De Brune, 76: Door vuur en swaert gaen onvervaert (vgl. Ovid. *Met.* 8, 76: *ire per ignes et gladios ausim*); *Br. v. Abr. Bl.* III, 145: In het vuur loopen voor; Van de Werve, *Den predickenden Jonas* (1777): Waer het saeken dat zy my een schoon woord gaeven, ik soude door een vier loopen²⁾; *Kluchtspel*, III, 103: Met een dronck goet bier souj' hem krijghen waer je wout, jae deur water en deur vier; Harreb. II, 428 a; *Kalv.* I, 136: Ik vlieg voor u door 't vuur; afrik. *vir iemand deur die vuur loop*; De Bo, 1360 b: *voor iemand door een vier loopen* of *springen*, al doen wat mogelijk is, hem zeer beminnen; Joos, 74; *Antw. Idiot.* 1371; *Waasch Idiot.* 711; hd. *für jemand durchs Feuer gehen* oder *ins Wasser springen*; fr. *se jeter* (ou *passer*) *dans le feu pour qqn*; eng. *to go through fire (and water) for a p.*; fri. *foar immen troch 't fjûr fleane*.

2495. Met vuur spelen,

d.w.z. iets doen dat zeer nadeelige gevolgen kan hebben; zeer onvoorzichtig handelen. Vgl. *De Telegraaf*, 3 Dec. 1914 (avondbl.) p. 5 k. 2: Al wie haat zaait onder de soldaten der krijgvoerende naties, speelt met vuur; *Handelsblad*, 3 Febr. 1915 (ochtendbl.) p. 2 k. 2: Als Bartholdt en zijn vrienden zulk een bedreiging uiteten, spelen zij met dynamiet; 6 Febr. 1915 (ochtendbl.) p. 1 k. 4: Duitschland speelt met vuur en kan slechts weinig verder gaan; *Het Volk*, 15 Juli 1915 p. 1 k. 2; 21 Aug. 1915 p. 1 k. 1: De geest van het leger te laten bederven is spelen met vuur; afrik. *hy speel met vuur*; fr. *jouer avec le feu*; eng. *to play with fire*; hd. *mit dem Feuer spielen*; in Zuid-Nederland: *die met vier speelt, wordt er deur verbrand* (*Antw. Idiot.* 1371) of *die met het vier speelt, verbrandt zijn vingers* (*Waasch Idiot.* 711³⁾).

2496. Te vuur en te zwaard verwoesten, vervolgen,

d.i. door middel van vuur en wapenen dooden, door brandstichting (of den brandstapel) en moord vernielen en dooden, *met vier en swaert dempen* (Vondel, *Jephta*, 196). Vgl. de uitdr. *moord en brand*; lat. *ferro ignique*; *flamma ac ferro*; *ferro flammaque*⁴⁾; mnl. *te viere ende te zweerde brengen, verderven*; Kil.: *Ontsegghen te vier ende te sweerde*, igne ferroque minari; Plantijn: *Te brande ende ten zwaarde dreigen*, menacer à brusler et tuer; mnl. *te brande doen*; Despars, 2, 43: Daer verginghen zo metten messe zo metten viere XXXVII personen; Servilius, 191*: *te vier en te sweerde*, vertaling van *ferrum et flamma*; Sart. IV, 36: igni ferroque minari⁵⁾, *te vier ende te zwaardt ontseggen*: de iis, qui extremam denunciant

1) Otto, 171; *Journal*, 142; *Ilias*, κ, 246-247.

2) Aangehaald bij De Bo, 1360 b.

3) Terloops zij hier gewezen op Tuinman I, 128: *Kinderen die met vuur spelen, pissen in 't bed*.

4) Vgl Otto, 170; Suringar, *Erasmus* CCLIV; *Journal*, 142.

5) Vgl. Pers, 236 a: Wat stenen herte sou niet self van droefheyt overstulpen, wanneer het sagh, dat men onnosele vroomen mannen, vrouwen en jonghe luyden met vier en swaert pranghde, doode en verbrande?

inimicitiam; Pers, 8 v (voorw.): Dese luyden gaven sich soo gewilligh, uyt liefde, die zy God hoopten toe te dragen, vuur en swaerd over, datse oock al singende ten slachtoffer traden; bl. 514 b: Dat men hun daer over te vyer en swaerde niet wilde vervolgen; Halma, 758: Alles te vuur en te zwaerd verwoesten, *mettre tout à feu et à sang*; Sewel, 927: De vyand dreigde het land te vuur en te zwaerd te verwoesten, *the enemy menaced to destroy the country by fire and sword*; Schuermans, 839 a: *te vuur en te zweerde*, in allerhaast (Gent). Vgl. voor de vorming de uitdr. *te spar en te kloet* (Harreb. I, 415); *te stokke en te messe* (De Bo, 1105); hd. *mit Feuer und Schwert verheeren*; fr. *mettre à feu et à sang*; eng. *to put to fire and sword*.

2497. Het vuur uit de sloffen lopen,

d.w.z. zich veel moeite geven; eig. gezegd van een paard, dat zoo snel loopt, dat door de aanraking van hoeven en straatsteenen de vonken er uitvliegen. Vgl. Harreb. II, 275: Hij loopt het vuur uit de sloffen; *De Arbeid*, 3 Oct. 1914 p. 2 k. 2: De arbeiders, welke zich eerst het vuur uit de sloffen geloopt hebben om den heer Prins en zijn kornuiten op het kussen te brengen; *Het Volk*, 27 Juni 1914 p. 2 k. 3: Het is duidelijk, voor wie vooral deze laatste hulpstroepen van den heer Van Diesen zich zoo voor dezen het vuur uit de sloffen ziet lopen; *Nkr.* I, 6 Oct. p. 2: Wel liepen de dames kiesrechtbeweegsters niet voor hem het vuur uit de sloffen? IV, 22 Mei p. 2: In plaats van zich het vuur uit de sloffen te lopen om mijnheer A of mijnheer B 'n paar stemmen meer te bezorgen; *Nw. Amsterdammer*, 23 Januari 1915 p. 11 k. 1: Toen ik het vuur uit mijn sloffen geloopt had, om de kastanjes voor hem uit het vuur te halen, liet-i mij tegen de lamp vliegen; *Kippev.* II, 157: Ik zal me het vuur voor je uit de sloffen lopen; *Het Volk*, 17 Juni, 1915 p. 1 k. 3: Ook nu weder zullen wij getuige zijn van het schouwspel, dat de arbeiders zich het vuur uit de sloffen lopen, om de profeten van het behoud opnieuw met macht te bekleeden; *Nkr.* IX, 10 Juli p. 6: Hij liep 't vuur uit z'n sloffen om werk te vinden; 17 Juli p. 6; *Handelsblad*, 3 Jan. 1916 p. 1 k. 4 (A): Die vóór den oorlog zich het vuur uit de sloffen liep om steenkool te verkoopen, is nu en gros handelaar in varkens; *Ndl. Wdb.* VIII, 2838; enz. In Zuid-Nederland zegt men in dezen zin: *Veur iet of iemand de schoenen van zijn voeten lopen* (zie *Antw. Idiot.* 2019), *zijn voeten uit zijn schoenen lopen* of *de zolen van de schoenen lopen*, dat te vergelijken is met het 17de eeuwse *zijn schoenen aflopen* (zie Brederoo I, 320, vs. 305).

2498. Tusschen twee vuren zitten,

d.i. in eig. zin van twee kanten door den vijand beschoten worden; vandaar bij overdracht: tusschen twee moeilijkheden zitten, die beide even lastig te ontgaan zijn, zoodat men niet weet welke van beide men het hoofd zal bieden; geen uitweg weten, niet weten wat te doen, in tweestrijd zijn; Harreb. II, 427 b; afrik. *hy sit tussen twee vure*; fr. *être entre deux feux*, essuyer le feu de l'ennemi de deux côtés à la fois (Hatzf. 1050; ook *fig.*); hd. *zwischen zwei Feuern kommen*, einer Gefahr von zwei Seiten her ausgesetzt sein (Borchardt, n°. 346); eng. *to be between two fires*; in Zuid-Nederland *tusschen twee vuren zijn*, omringd zijn van

moeilijkheden (Schuermans, 839 a¹⁾); *Waasch Idiot*. 711: *tusschen twee vieren staan*, een moeilijke keus te doen hebben.

2499. Voor heeter vuur gestaan hebben (of geweest zijn),

d.i. in grooter gevaar geweest zijn; eig. gezegd van den soldaat, die tegenover het vuur van den vijand staat²⁾. Syn. van het 17de-eeuwsche *groter zee overgevaren zijn* (Witsen, 492 a; Sewel, 623). Vgl. Tuinman I, 56: Ik heb wel voor een heeter vuur gezeten; *Boere-krakeel*, 82: Hy heit al wel voor heeter vuur gezeten; bl. 173:

'k Bin daer, zei Hans, niet voor bevreest:
Want Joost, om 't jou maer kort te zeggen,
Heit al voor heeter vuur geweest,
En van zen craesie (*courage*) blyk gegeven.

Harreb. II, 427 b: Hij is voor een heet vuur geweest; bl. 428 a: Ik heb wel voor heeter vuur gestaan, zei Lammert, en hij stond tot zijne keel toe in het water; *Lvl.* 180: Ik heb van m'n leven niet voor heeter vuren gestaan; *Nkr.* II, 5 Januari p. 3; *A. Jodenh.* II, 29: Ik heb in me leve al voor grootere vure gestaan; *Nkr.* V, 19 Maart p. 6: Voor Kolthek zou ik uit den weg niet gaan? Ik heb wel voor heetere vuren gestaan; *De Arbeid*, 29 Mei 1915 p. 4 k. 3: De revolutionaire arbeidersbeweging in ons land heeft wel voor heetere vuren gestaan, waarbij zij tot schrik harer vijanden bewonderenswaardige daden wist te verrichten.

2500. Een loopend vuur(tje),²⁵⁰⁰

in de zegswijze 't *gaat voort als een loopend vuurtje*; dit past op 't geen zich spoedig alom verspreit; gelyk zulke loopende tydingen en straatmaaren, die de een den anderen voort vertelt. De gelykenis is eene streek van aangesteken buskruid' (Tuinman II, 218). Dat deze verklaring juist is, blijkt uit Pers, 896 a: Hy wilde daer eenige tonnen kruid brenghen, om die met een loopent vier (d.i. *een lont*) te ontvoncken; Hooft, *Ned. Hist.* 901: In de kerke, een' myne te graaven en kruidyden genoegh daarin verborghen, te doen slagh maaken door een loopend vuur; De Brune, *Bank.* I, 159: Die in een quaed gheruchte komt, is half ghehangen en

- 1) In *V. Janus* III, 66 lezen we: Zooveel begrijp ik er toch van, dat Arlequin een deugniet is, en dat Harmen me gaarn naar zijn hand stellen wou. 't Is recht ongelukkig, *dat men zoo tusschen twee vuren in de asch zit!* Blijkbaar wordt hier bedoeld *tusschen twee vuren zitten* en hebben we aan eene vermenging te denken met *tusschen twee stoelen in de asch zitten*, eene vroeger veelvuldig en thans nog in verschillende talen voorkomende zegswijze, gebruikt van iemand die tusschen twee gevallen niet weet te kiezen en dientengevolge niets uitricht of de gelegenheid verzuimt (*Ndl. Wdb.* II¹, 715; Harreb. I, 21 b; n°. 2178); mlat. *sedibus in mediis homo sepe resedit in imis*. In het Friesch kent men ook *twisken twa fjûren yn 'e yeske sitte*, doch in denzelfden zin van *twisken t fjûr en de briedpanne sitte*, erg in de verlegenheid zitten (*W. Dijkstra* II, 314 b); syn. *tusschen hamer en aanbeeld zitten* (*Ndl. Wdb.* V, 1736); lat. *esse inter malleum et incudem*.
- 2) Of kan gedacht worden aan de straffen der inquisitie om iemand met zijn bloote schenen voor een vuur te plaatsen (n°. 2493)? Men zou dit kunnen opmaken uit Pers, 356 a: De Eedele en Steden van Holland hadden dit oock al ingewillight, soo dat Amsterdam, siende dat zy alleene mette bloote scheenen voor 't vyer stont, niet by gedoge, maer met overstemminge, daer in verwilghde.

verdoemt. Dat eens ghevat zijnde, loopt ghedyrich voort, als een viertjen, daer buskruyt ghestroyt is. Zie verder Vondel, *Gebroeders* (ed. 1650), bl. 42: Zijn yver brandt, gelijk een loopend vier, en vlieght terstont door 't gantsche rijck; Pers, 377 b: Dese opstand van Brussel vloogh, als een loopend vier, door 't geheele land; *Pasquil-maecker*, 17; *Gew. Weuw.* III, 49: o Goon, dat zal morgen door de Stad gaan als een loopend vuurtjen; Esopet, *Napelsche Hengst*, 4: Dat slaat voort als een loopende vuurstroom door de geheele stad; Van Effen, *Spect.* XII, 53: De wraek is een loopend vuur; Sewel, 460; Van Beers, *Gedichten* (anno 1885), bl. 266; *Amst.* 37; *Menschenw.* 529: Iedereen weet het reeds in Wieringerland, dat gaat als een vuurtje; *Handelsblad*, 4 Jan. 1915 (avondbl.) p. 6 k. 5: Het nieuws dat H.M. de Koningin heden zou komen, had zich als een loopend vuurtje door de stad verspreid; fri. *in kwea' namme rint foart as diggelfjûr* (St.-Elmsvuur); *it nijs roan as diggelfjûr troch de bûrren*¹⁾; eng. *a running fire; to spread like wild-fire*; hd. *sich wie ein Lauffeuer verbreiten*; fr. *se répandre comme une trainée de poudre*. In Zuid-Nederland: *rondgaan gelijk een loopende vier* (o.a. *Antw. Idiot.* 1371).

Eindnoten:

2500 I. fr. *se répandre*.

2501. De vuurproef doorstaan,

d.i. een harde proef, een streng onderzoek doorstaan. De uitdrukking bevat eene herinnering aan den tijd der godsoordeelen of ordaliën. De vuurproef, te onderscheiden van de ijzerproef (zie n°. 834), bestond hierin, dat de aangeklaagde zijne hand een bepaalden tijd in het vuur moest houden²⁾, over gloeiende kolen moest loopen, of in het bloote hemd, dat soms met was bestreken werd, door een brandende houtmijt moest gaan; bleef hij ongedeerd, dan was zijne onschuld bewezen. Deze proef, die reeds in de Veda's vermeld wordt, en ook bij de Grieken bekend was, is eens in alle werelddeelen gebruikelijk geweest, en is dit nog in vele streken van Afrika, Zuid-Azië en Oost-Indië. Vgl. afrik. *die vuurproef deurgaan*; fr. *passer par le creuset* (smeltkroes³⁾); hd. *die Feuerprobe bestehen*; eng. *to stand the test*; zie Noordewier, 437; De Cock¹, 108; Grimm, *Rechtsalterth.*⁴ II, 567-578.

2501a. Vuurvreter; zie n°. 1001^{aant.4)}.

1) *Fri. Wdb.* I, 272 a.

2) Vgl. *Daar zou ik mijne hand (niet) voor in 't vuur willen steken* (Harreb. I, 276 b); in Zuid-Nederland: *ik zou er geen heet ijzer voor durven dragen; ik zou er geen koeltje vier voor opslikken*; enz. fr. *j'en mettrais la main au feu*; hd. *da wollte ich meine Hand (nicht) für ins Feuer legen, stecken*.

3) Hier wordt dus gedacht aan het onderzoek van ertsen of metalen; zie n°. 1888.

4) Voeg aan de daar aangehaalde plaats toe Spaan, 133: Maar dit gespuis mag op zen pas hun dollen kop den toom dus vieren, of ieder een vuurvreter was.

2502. Iets in de waagschaal stellen,

d.w.z. iets op het spel zetten, aan de kansen van het geluk overlaten, vroeger ook *in der waghēn setten, in de waech stellen; in die waghēscāel staen*; syn. in de 17de eeuw *in de(r) hach stellen*¹⁾. Stelt of legt men iets in de waagschaal (d.i. *weegschaal*), dan weet men niet naar welken kant het pennetje, de naald zal overslaan, en verkeert men in het onzekere, *hangt men in de waag* (17de eeuw²⁾), wat het zwaarst zal wegen (vgl. hd. *auf der Wage liegen*). In fig. zin stelt men zijn leven, zijne goederen in de waagschaal, wanneer het twijfelachtig is of we ze zullen behouden of verliezen; vgl. Kiliaen: *W a e g h s c a e l e*, lanx, metaphoricē: *alea, fortunae casus*; mnd. *in de wage hengen, setten; to wage setten*, aufs Geratewohl wagen; *in wage stân, hangen, lopen*, auf dem Spiele stehen, unentschieden sein. Toen het znw. *waeghschale* niet meer werd begrepen, is het eerste gedeelte met het wkw. *wagen* (risquer) in verband gebracht en trad de bet. van *op het spel zetten, roekeloos wagen, in gevaar brengen* meer op den voorgrond. De uitdr. vindt men bij Froissart, I, 458: *in waechscael setten*; bij Campen, 63: *ghy moetent in die waechscael setten*; Spieghel, 60: *in waagschaal stellen*; Pers, 163 b; 666 b: *iets in de waegh-schaele hangen*; 240 b: De saecke aldus in de waeghschael hangende wistmen niet nae wat zyde die soude hellen; 164 a: *iets in de waegh-schael houden* (iets wegen, overwegen); 628 a; 909 a: *iets in de waegh-schale stellen*, aan een onzekere kans blootstellen; 580 a: *in de waegh-schael staen* naast *in de weeghschael hangen*, dat o.a. voorkomt bij Vondel, *Palamedes*, 30; *Virg.* II, 208; *Noah*, 1315; *Winschooten*, 345; *Interest v. Holland*, 260; *Brederoo* I, 55; 150; II, 144; *Haagsche Reize*, 32, waarnaast in de 17de eeuw ook voorkomt *te waech stellen* (Coster, 116, vs. 1077); zie verder Halma, 759; Sewel, 929 en *Tuinman* I, 237, die spreekt van '*iets in de weegschaal leggen*'³⁾; vgl. eng. *to lay in balance*, in de waagschaal stellen; *to be in the scales*, op het spel staan (vgl. *Harreb.* II. 236: Het hangt in de schaal); afrik. *iets in die waagskaal lê (gooi); jou lewe hang in die waag- of weegskaal*; fri. *yn 'e weachskeal sette*.

2503. Die (niet) waagt, die (niet) wint,

eene zegswijze, die voorkomt in het mhd. *wer wâget, der gewinnet vil* en die ook wel in het mnl. bekend geweest zijn zal; vgl. mlat. *nequaquam gaudet, quisquis non naviter audet*, *Sart.* I, 2, 89: *die waeght, die windt*, vertaling van *fortes fortuna adjuvat*⁴⁾; Spieghel, 295: *die niet en avontuurt, die niet en heeft* (*Harreb.* III, 4 b); Vondel, *Adonias*, 438:

1) *Ndl. Wdb.* V, 1501.

2) *Ndl. Wdb.* V, 2082.

3) Vgl. ook *Lat. Versch.* 409-413, waar geciteerd wordt *iets in de weegschaal zetten*.

4) *Otto*, 144, waar vele varianten vermeld worden. Bij Herodotus VII, 50 wordt dezelfde gedachte uitgedrukt door *τοῖσι ... Βουλομένοισι ποιέειν ... φιλέει γίνεσθαι τὰ κέρδια*.

Wie niet durf waegen, als het tijt is, wint oock niet; Brederoo I, 280. Die waecht die wint; Cats I, 485: Wie waeght die wint; Coster, 526 vs. 942: Die niet en avontuert, die niet en het; Winschooten, 345: *Die waagd die wind*; Tuinman I, 125; *C. Wildsch.* I, 125; Harreb. III, 77 a; afrik. *wie nie waag nie, wen nie*; Eckart, 551; enz. In het hd. *wer wagt, gewinnt; wer nicht wagt, gewinnt nicht* (Wander IV, 1736); *Wagemann, Winnemann*; eng. *nothing venture, nothing win (or have)*¹⁾; fr. *qui ne hasarde (ou risque) rien n'a rien*²⁾; fri. *dy 't (net) weaget dy 't (net) wint*.

2504. Buiten (of zonder) den waard rekenen,

d.w.z. zich misrekenen, zooals hij doet, die verteringen maakt in eene herberg en de onkosten hiervan berekent zonder eerst den waard te hooren; 'bij het opmaken van een plan niet letten op iemand (of iets), die (of dat) later blijkt beslissenden invloed te hebben.' Vgl. bij Goedthals, 53: Maer t' alven rekenen, sonder den weerd, *il compte deux fois, qui compte sans son hoste*; Campen, 61: *hy heft sonder den Weert gereeckent*; Marnix, *Byenc.* 85 r, 209 v; V.d. Laan, *R. Visscher*, II, 18: Ick hoop, ick vrees, ick reecken sonder waert; Huygens, *Hofwijck*, vs. 745: Dus rekend' ick alleen, en sonder Waerd te hooren; Hooft, *Brieven*, 529. *Kluchtspel* II 154: Baas! je hebt 'en paling by de steert, je reekent je gelag in 't afzijn van de weert; Tuinman I, 65; *C. Wildsch.* II, 272; *V. Janus*, III, 88; Sewel, 931; Harreb. II, 430 a; 216 b; *Ndl. Wdb.* III, 1800; Joos, 206: *Die zonder weerd rekent, telt tweemaal*; enz. In het hd. *die Rechnung ohne den Wirt machen* (ook in het Deensch); fr. *compter sans son hôte*; eng. *te reckon without your host*.

2505. Zooals de waard is, vertrouwt hij zijne gasten,

d.w.z. men beoordeelt een ander dikwijls naar zich zelve; in ongunstigen zin gebruikt van iemand die anderen wantrouwt of slechte dingen van anderen vermoedt. Zie mlat. *estimat esse capre vicium quod scit caper in se*; Huygens, *Sneldichten*: Soo de waard is, soo verleent hem God zijn gasten; *W. Leevend* VIII, 199: Zo als de waard is, vertrouwt hy zyne gasten; VI, 279: Gelyk de waard is, vertrouwt hy zyn gasten, en die erg ziet, heeft erg in 't hart; Tuinman I, 359: Gelyk de waard is, vertrouwt hy zyn gasten; Sewel, 931: Zo de waard is vertrouwt hy zyne gasten, *one judges of others according to his own temper*. Zie verder Harreb. I, 203 b; *Taalgids* V, 188; *Ndl. Wdb.* IV, 317; II,

- 1) Campen, 17: *Die niet en waaget, die niet en heft*; Winschooten, 345 *Waagje niet, soo hebje niet*; in Zuidnederland: *Die niet en riskeert en heeft niet*.
- 2) Eigenlijk moest men zeggen *wie waagt, die wint*, doch door 'ausgleich' is dit veranderd in *wie (niet) waagt wie (niet) wint* of *die (niet) waagt die (niet) wint*. Andere voorbeelden zijn: *wat niet weet wat niet deert; wie eerst komt wie eerst maalt; wie appelen vaart wie appelen eet; die dan leeft die dan zorgt* (*Br. v. Abr. Bl.* II, 7); *wie dan leeft wie dan zorgt* (*Nw. School*, III, 296); *die zoekt die vindt* (*Bred.* I, 268); hoe langer hoe (voor zoo) beter, mnl. *so lanck so bet; dat op dat neder* (voor *dat op neder*); *hoe meer zielen hoe meer vreugd* (*C. Wildsch.* I, 285; *M. de Br.* 34; *Diamst.* 299; afrik. *hoe meer siele, hoe meer vreugde*; en vgl. Joos 197: *hoe meer snaken hoe meer vermaken*; fr. *plus on est de fous, plus on rit*; eng. *the more the merrier*); *die wat spaart die wat heeft* (Huygens, *Korenbl.* II, 157: *Die spaart die heeft wat*). Zie Verdam in *Versl. en Meded. der Kon. Akad. v. W.* 4e reeks, dl. III, bl. 307; *Tijdschrift* XXI, 29; *Mnl. Wdb.* IV, 2238; *Leuv. Bijdr.* VII, 298.

2255 en vgl. *Antw. Idiot.* 387; Joos, 135; *Waasch Idiot.* 196 a; Schuermans, 110: *gelijk de duivel is, zoo vertrouwt hij zijne gasten*; bl. 369: *gelijk de meester is, zoo vertrouwt hij zijne gasten*; fri. *sa as e waerd is fortrout er syn gasten*.

2505a. Wacht U voor de geteekenden; zie n°. 671.^{aant.}

2506. In de wacht sleepen,

d.w.z. zich toeëigenen, 'wennen', veroveren, winnen; ontleend aan de soldaten of de politie-agenten, die iemand of iets in de wacht, het wachtlokaal, opbergen, arresteren, inrekenen. Vgl. V. Ginneken II, 463: *In de wacht sleepen*: iets meenemen of meepakken, vooral als het voorwerpen betreft, waarvan het eigendomsrecht betwist zou kunnen worden; Harreb. II, 432: *Hij haalt alles in de wacht*, het is een inhalig mensch; *Nkr.* III, 25 Dec. p. 4:

Ze hebben gesjacherd¹⁾ aan de Bank,
Verheugden zich in 't geldgeklank;
Ze sleepten de winsten in de wacht
En hebben de eerlijkheid verkracht.

Zondagsblad van Het Volk, 2 Juli 1905 p. 7: Z'n klokke is al weg. Heb je dat in de wacht gesleept? Neê, Kees, gekocht voor vijf en dertig stuivers; *Nkr.* III, 5 Sept. p. 4: t' Is Roomsche plicht om Breukelen zelf in de wacht te sleepen; *Het Volk*, 29 Januari 1914 p. 6 k. 4: De vrijzinnigen voelen zich de kam gewassen²⁾ door de zoo gemakkelijk behaalde overwinning in IV en hopen ook dit zeteltje in de wacht te kunnen sleepen; *Nw. School*, VI, 263: Zo'n broekie dat pas zijn hoofdakte per ongeluk in de wacht gesleept heeft; *De Arbeid*, 21 Maart 1914 p. 4 k. 2: Ook de onkosten sleepen een boel in de wacht; 12 Dec. 1914 p. 2 k. 2: Maar wàt er te halen valt sleepen ze in de wacht.... Wat is dat nu weer voor 'n smerige uitlating? Wat sleepen de 'vrijen' in de wacht, Jan Oudegeest, wat hen niet toekomt?; 16 Januari 1915 p. 2 k. 4: Is het geen heerlijk idee te weten dat die voor 2 1/2 miljoen gulden heeft ingeschreven op de leening, aan rente, daarvan jaarlijks 125 duizend gulden in de wacht sleept? *Het Volk*, 19 Aug. 1915 p. 5 k. 4: Wie denkt daar nu aan als er een baantje in de wacht valt te sleepen? *D.H.L.* 13; *Het Volk*, 7 Maart 1914 p. 7 k. 2: Vol verwachting gaan dus morgen de roodwitten naar Rotterdam om te trachten de twee puntjes of althans één in de wacht te sleepen; 5 Januari 1914 p. 8 k. 2: We zien Quick, dat nog bijna alle thuiswedstrijden moet spelen, nog wel meer puntjes in de wacht sleepen; *Haagsche Post*, 17 Oct. 1914 p. 8 k. 3: Nadat Buwalda den stand op 2-2 gebracht had, wist Van Randwijck zoowaar de twee puntjes in de wacht te sleepen.

1) 'Sjacheren' is, evenals het hd. *schachern*, ontleend aan 't hebr. *sâhar*, handeldrijvend rondtrekken.

2) Vgl. ook *Nkr.* IX, 14 Aug. p. 2: Hoe zwol den rekels toen de kam! Ze voelden zich al heer en meester van Zaandam!; hd. *der Kamm schwillt ihm*, er wird übermütig, herausfordernd. Wanneer een haan kwaad wordt en wil vechten, zwelt hem de kam en wordt deze rood. Zie ook Molema, 189: 'n kam kriegen, boos worden; het 17de eeuwsche *den hanekam opsteken*, zich trotsch verheffen; fr. *lever, dresser la crête*.

2507. Iemand de wacht aanzeggen,

in eig. zin iemand mededeelen, dat het zijne beurt is de wacht te betrekken (*Ndl. Wdb.* I, 494); in fig. zin: iemand iets op het hart, op 't gemoed drukken, hem ernstig waarschuwen dat hij zich moet wachten, op zijn hoede zijn moet; vgl. *Harreb.* II, 432; *Hoeufft*, 670; *Molema*, 463: *Iemand de wacht aanzeggen*, onder bedreigingen hem aan zijn plicht, zijn taak herinneren; *Gallée*, 51: *de wacht aanzeggen*, waarschuwen; *Van Schothorst*, 224: *de wacht aanzeggen*, voor de laatste maal waarschuwen; *Haagsche Post*, 7 Febr. 1920 p. 193 k. 4: De leiders der steeds in macht toenemende Engelsche Labour-Party vinden dat het nu genoeg is met Russische avonturen en hebben in een lang manifest hun regeering de wacht aangezegd; 22 Maart 1918 p. 250 k. 1: Hij maakte den indruk een man te zijn die niet slechts weet wat hij wil, maar ook wil wat hij weet. Zonder eenige slag om den arm zei hij den conservatieven de wacht aan in zake het Pruisische kiesrecht.

2508. Er is beter naar (of op) te wachten dan te vasten

zegt men van iets, dat waarschijnlijk voorloopig niet zal gebeuren of dat men waarschijnlijk vooreerst niet zal krijgen. De uitdrukking *naar iets niet vasten* komt voor bij *Campen*, 110: *Ick en vaste dar niet nae*, ik kan het wel missen; zij bestaat nog in Zuid-Nederland; vgl. *Antw. Idiot.* 1317: *naar iet nie' vasten*, het kunnen missen; *Rutten*, 248. De geheele uitdrukking komt voor bij *S.J. Colm*, *Malle Jan Tots boertige vrijerij*, Amst. 1617, bl. 3: Daer is wel goet wachten nae, maer qualijck te vasten; *Tuinman II*, 200: *Hij beid lang, die niet komt*. Dit word boertende gezegt. Naar zulken komst is *wel te wachten, maar niet te vasten*; *Harreb.* III, 390; *Sjof.* 170: D'r was beter op te wachten dan op te vasten; fri. *dêr kin 'k wol op wachtsje, mar net op fêstje*, daar valt vooreerst niet op te rekenen; *wy kinne wol op hjar wachtsje, mar net op hjar fêstje*, van gasten, die niet op tijd komen; *Antw. Idiot.* 2115: *wacht er naar, maar vast er nie(t) naar*, er is groote twijfel of ge 't begeerde bekomen zult; *Waasch Idiot.* 687.

2509. Houd je wafel (of waffel) dicht!

d.w.z. houd je mond¹⁾. Vgl. *Menschen zooals er meer zijn*, bl. 79: Hoor eens, Stuur, zei ik 'als je nou kwaad van dat meisje spreekt.... dan geef ik je er een vlak voor je dikke wafel, hoor; *Nw. Amsterdammer*, 13 Maart 1915 p. 3 k. 1: Zij slaan in vervoering op de tafel, schreeuwende: hou jij je wafel! *Nkr.* II, 11 Oct. p. 2: Voor wat staat ie op z'n achterste pooten en zet ie zoo'n wafel op? IX, 11 Sept. p. 2: Stop nou maar je wafel; hier hei je wat souse mangelen; *Köster Henke*, 74: Hou je waffel dicht; *Lev. B.* 135: Hou jij nou ook je wafel, anders krijgen we nog meer heibel; *Jong.* 152: Hou toch jelui waffels; bl. 183: Hou je waffel, stommeling! *Jord.* II, 364: Hij verzocht voor eenige momenten de toeters, de trechters, de waffels en de kleppers dicht te houden; *B.B.* 194: Hou je wafel dicht of ik sla je er vierkant voor (op bl. 175: Ik wou dat je je falie dicht hield); *Het Volk*, 26 April 1913 p. 3 k. 2; *Handelsblad*, 11 Febr. 1920 (A) p. 13 k. 2; *De Vries*, 104: *waffel*, mond;

1) In de 17de eeuw is *wafel*, *waffel* in dezen zin zeer gewoon; vgl. o.a. *Brederoo*, II, 59, vs. 1251; *Coster*, 212, vs. 141: *Wellan Vryer wy sellen ierst wat speulen mette wafel (eten)*; *Focq.* II, 10; 48; *Avant.* II, 121; *Rusting*, 12, 26, 29, 142, 162, enz. enz.; *Frequ.* I, 351; 873.

Boekenoogen, 1179; fri. *hâld dyn waffel; in slach foar de waffel* naast een ww. *waffelje, wauwelje*, wauwelen, babbelen, zijn wafel roeren¹⁾. Zie no. 1538.

2509a. Krakende wagens lopen het langst; zie n°. 1269.^{aant.}

2510. Wage(n)wijd open,

d.w.z. geheel open; eig. zoo wijd, dat er een wagen door kan?; vgl. hd. dial. *wagenweit offen*. Soms ook: *Wijdewag, wijgewaad, wijdwagen, wijd en wag* (vgl. Zwitsersch: *wit und wagen offen*); zie Bouman, 115; Molema, 472 a, i.v. *wiedwoagen*, waar gewezen wordt op '*brekespel*' naast '*spelbreker*' en *razeil*, Deensch '*seilra*', enz.; en bl. 578, waar vergeleken wordt Geld. *wiedwage* (zie Gallée, 53 a: *wîd wage* en *Onze Volkstaal* I, 160 a: *wid wage lös*), Zeel. *wiëwaege*, Den Haag: *weigewaad*; Opprel, 89 a: *wijdwage*; Maastricht: *wiegel-wage!*; fri. *waech (wage-)wiid; wide-waech; wiid-en-waech iepen*²⁾; vgl. Halma, 785: *De deur stond wagen-wijd open, la porte étoit autant ouverte qu'elle peut l'être, étoit ouverte à gueule bée*. Volgens Schuermans, 533 en De Bo, 939 zegt men in Vlaanderen: *rek(ke)wijd open (Volkskunde XIV, 145)* naast *gapewijd* en *wage(n)wijd*; afrik. *iets wawijd oopsit*. Let men op het mhd. *vensterwît, vletzewît* naast *wagenwît*; op het Zwitsersche *wandoffen, sperrwand offen*, so dasz durch weites Oeffnen von Tür und Fenstern gleichsam die ganze Wand geöffnet ist; *windoffen*, so offen dasz der Wind durchziehen kann; *kuewitoffen*, so dasz eine Kuh bequem hindurchgehen kann, dan moet ons wagenwijd zeker verklaard worden, als zoo wijd, dat er een wagen door kan (*Deutsche Wortforschung* V, 247). Vgl. *een mond als een hooischoor* of *een schuurdeur*, en dergelijke; hd. *sperreweit, sperrangelweit*.

2511. Bij het walletje langs,

d.i. kalm, voorzichtig, zonder buitensporigheden, zuinig; ook zóó, dat het maar even gelukt of dat het maar even door den beugel kan, *bij of op het kantje af*. Vgl. Tuinman II, 23: *By den wal langs vaart men zekerst*, zulke zyn de gevaaren der diepte niet onderworpen, en dicht by land. Dit word toegepast, om niet te stout in 't wagen te zyn, maar de veiligste zyde te kiezen. Zie verder Spieghel, 296: *By de wal langhs, vaartmen zekerst*; Winschooten, 350: *By de wal langs*, oneigendlijk tussen de droppelen deur: en hier van *by de wal langs, soo vaart men seeker*, medio tutissimus ibis, houje wat laag, soo werdje niet geschooten; *W. Leevend* I, 195: 't Zal by 't walletje langs zyn, zoo zij de haven krijgt; *C. Wildsch.* I, 58: Bij 't walletje heen sturen; Sewel, 935; Halma, 763: *Langs den wal zeilen*, niet te hoog vliegen of onderneemen; Van Eijk I, 148; 163-164; Harreb. II, 434; Molema, 464: *bie 't walje* of *bie 't wallechie langs*, zóó, dat het maar even is gelukt, of dat het maar even door den beugel kan; fri. *hy kloettet by 't wâltsje lâns*, hij moet zich steeds behelpen en zuinig zijn om rond te komen; *it is kloetsjen by de wâl* of *by de flotgêrzen lâns*, het inkomen is niet overvloedig (*W. Dijkstra* II, 411 a); *swietkes by it wâltsie lâns*, eenvoudig, zuinig levende.

1) Syn. is in 't Friesch *gaffel*; ook in Zuid-Nederland (De Bo, 337).

2) Volgens het *Fri. Wdb.* III, 395: Zoo wijd als de *waech* (zijmuur) lang is. De schout kon den zijmuur van een huis laten afbreken, als iemand, die van diefstal beticht was, dit ontkende en zijn huis gesloten hield.

2512. Iemand van den wal in de sloot helpen,

d.w.z. 'iemand onder schijn van dienst, ondienst doen, en zijne zaaken verergeren' (Tuinman I, 189). Vgl. Sart. III, 1, 33: *Ghy soudt hem van de wal in de sloot helpen*, ubi quis prodesse conatus ingens addidit malum; ook III, 7, 79; Smetius, 26; Winschooten, 262: *Iemand helpen van de wal in de sloot*: iemand quaaden raad geeven, ook wel iemand oover het paard helpen en onder schijn van vrindschap bedriegen; Halma, 763; Sewel, 935: *Van de wal in de sloot, out of the frying-pan into the fire*; Harreb. II, 275; *De Arbeid*, 8 April, 1914 p. 3 k. 2; *Nkr.* VII, 25 Maart p. 3; afrik. *iemand van die wal in die sloot help*; Ten Doornk. Koolm. III, 498. Syn. is *iemand van den wal in de gracht helpen* (*Lichte Wigger*, 5 r); *van 't kantje in de sloot helpen* (Huygens); *iemand van het bed op het stroo helpen* (Schuerm. 33 b; Smetius, 109; Breuls, 96; *Onze Volkstaal* II, 229); *Zaansch: iemand in het wak leiden* (Boekenoogen, 1180); *van de(n) kant in de gracht helpen* (Tuerlinckx, 302; *Antw. Idiot.* 617); enz.; fri. *hy helpt my fen 'e wâl (ôf) yn 'e sleat*; oostfri. *ên fan de wal in de slôt helpen*.

2513. Van den wal in de sloot (ge)raken (of vallen),

d.w.z. van een slechten toestand in een nog erger vervallen. Vgl. Sart. I, 5, 62: *Loopt niet van de wal in de sloot*, admonemur ne sic vitium aliquod fugiamus, ut in aliud majus incauti devolvamur; *Lichte Wigger*, 5 r. Van de wal in de gracht; Van Eijk III, 10: *Hy raakt van den wal in de sloot*, van de eene zwarigheid in de andere; Harreb. II, 275. De Romeinen zeiden *de fumo ad flammam cadere*¹⁾ als navolging van het gri. τὸν κάπνον φεύγων εἰς πῦρ ἐνέπτεσεν, hetzelfde als *van de Scylla in de Charybdis*; *van den regen in den drop*; *van den oever in den dijk* (Schuerm. 418 a); *van 't bad in 't voetwater* (Joos, 69; *Waasch Idiot.* 86 a²⁾); *van eene scheele op eene blinde vallen* (Rutten, 198 b³⁾); *van de branding in den maalstroom* (Sewel, 472); *van de klaveren naar de biezen of naar 't gras* (Schuermans, 247 b); *van den (schoot)kant in den gracht vallen* ('t *Daghet* XII, 187; *Waasch Idiot.* 323; 582); vgl. n°. 1920.

2514. De wal keert het schip,

d.w.z. de omstandigheden verhinderen de uitvoering of de voortzetting eener handeling; vgl. Harreb. II, 249: De wal zal het schip wel keeren; *Het Volk*, 17 Juni 1915 p. 1 k. 1: De wal der beperkte beschikbare ammunitie en van 't gebrek aan opleidingskrachten keert het schip eener algemeene oefening; *Handelsbl.* 27 Sept. 1924, p. 5 k. 4: Vooral gedurende de laatste jaren was de aanwas van het studiosendom in ons land bijzonder groot. Men make zich hierover niet al te ongerust. Ook hier zal de wal het schip wel keeren; *Ndl. Wdb.* VII, 1980.

2515. Van twee wallen eten.

In lett. zin doet dit een koe in een greppel; fig. zich nu eens bij de eene partij voegen en dan weder bij de andere, alnaarmate men grooter

1) Vgl. Interest, 234: *Van den rook in 't vier springen*.

2) In de 16de eeuw: *iemand van den bak in 't voetwater leiden* (zie *Vad. Mus.* IV, 308).

3) Vgl. het fr. *changer son cheval borgne pour un aveugle*.

profijt kan behalen (Harreb. II, 434); van beide kanten voordeel trekken; fri. *it gêrs fen beide wâllen ite* of *fen beide siden ite*, meer dan een partij trachten te bevredigen; Molema, 464: *Hij et van baide wallen*, hij heult met beide partijen en doet daarmede zijn voordeel; ook *hij lopt midden in de sloot, en et van baide wallen*; vgl. verder *Handelsblad*, 13 Nov. 1913 p. 1 k. 2: Zij (de uitslagen van de stemming) doen zien, dat ten slotte de meerderheid der kiezers zich niet tot het eten van twee walletjes noodigen laat en dat men in dezen kiezen of deelen moet; 28 Juli 1913 p. 1. k. 4: Een kabinet dat van zins was gedurende een paar jaar van twee walletjes te eten; *Het Volk*, 5 Dec. 1913 p. 1 k. 4: De 'Standaard' had met het oog op de waarschijnlijkheid dat het ministerie voor zijn oorlogsbegrotingen recht en voor 't staatspensioen bij de soc. dem. hulp zou zoeken, gesproken van een willen eten van twee walletjes; 12 Sept. 1913 p. 1 k. 1; 17 Juli 1914 p. 1 k. 1; 22 Oct. 1913 p. 1 k. 1; *Nkr.* VII, 9 Aug. p. 6: Een ideaal Ministerie moet van twee wallen eten; dan worden de wallen ook vriendelijk gestemd; *Het Volk*, 4 Januari 1915 p. 5 k. 1: De burgerlijke democratie vereenigt in zich twee elementen, de vooruitgang en het behoud, en wijl men van geen twee wallen tegelijk kan eten, komt zij herhaaldeijk met zichzelf in tegenspraak; *Schoolblad* XLIV, 592: Maar nu geeft hij zoo een glimp van recht aan de poging om de N.O.G.-leden van twee walletjes te laten eten - de oude en de nieuwe Groene naar keuze; *Nkr.* XI, 28 Aug. p. 2; *Handelsblad*, 23 Mei 1915 (ochtendbl.) p. 1 k. 4: Ook Roemenië kan van twee wallen eten: aan den eenen kant lokt Bessarabië, aan den anderen kant Zevenburgen; fr. *manger à deux râteliers*, tirer profit de deux côtés differents. Vgl. in Zuid-Nederland *tusschen twee waters zwemmen*, twee tegenovergestelde partijen willen voldoen (Despars I, 78; *Waasch Idiot.* 732; *Antw. Idiot.* 1420; Harreb. II, 441); fr. *nager entre deux eaux*, bij Halma de vertaling van *tusschen water en wind drijven*, Vgl. n°. 1235.

2516. Het walletje moet bij 't schuurtje blijven,

d.w.z. men moet op zijne zaken passen en niet meer uitgeven dan men kan; niet overdrijven; den boel bij elkaar houden. Vgl. *Op R. en T.* 62: Ik wil je voorthelpen - maar je begrijpt, ik ben zelf geen gefortuneerd man - het walletje moet bij het schuurtje blijven - als je me te duur bent, haal ik het zaakje niet aan; *S.M.* 109: Afijn! we zijn weêr bij mekaar, hè kinderen, en onze lieve Heer leeft ook nog. Hij zal wel zorgen dat 't walletje bij 't schuurtje blijft. Bij Harreb. I, 344: Men moet maken, dat het schuurtje bij het huisje *of* het huisje bij het schuurtje blijft. Zie n°. 1128.

2517. Van wanten weten,

d.w.z. de zaak verstaan, volkomen op de hoogte zijn, 'van vinken weten' (Harrebomée II, 383 a); ook: op de hoogte zijn van iets, ingewijd zijn in de geheimen. De uitdr. wordt aangetroffen bij Harreb. I, 444: *Hij weet van wanten, hij doet een kousen-winkel*, dat nog zoo te Amsterdam gezegd wordt. Vgl. voor Zuid-Nederland *Antw. Idiot.* 1417: *Van wanten weten*, geld hebben, rijk zijn (evenzoo *Waasch Idiot.* 731); in het Land v. Aalst beteekent *hij zal van wanten weten*, hij zal een pak slaag of eene strenge berisping krijgen; te Antwerpen kent men volgens Schuerm. *Bijv.* 384: *Weten wat een paar wanten kost, al heeft men in geen kousenwinkel gewoond*, van eene zaak ook verstand hebben. Hieruit zou men

kunnen opmaken, dat de uitdr. elliptisch is, indien het niet allen schijn had, dat dit laatste gedeelte er ter verklaring aan is toegevoegd. In het Oostfri. kent men haar ook, doch zonder dit laatste stuk; vgl. Ten Doornk. Koolm. III, 510; *Hê wêt wat fan wanten*, von Jemandem der weit hergekomen ist u. viel erlebt u. erfahren hat, bz. überall Bescheid weiss wie ein alter erfahrener Schiffer. Hier wordt dus gedacht aan *want* touwwerk, en het is niet onmogelijk, dat we met dit woord te doen hebben, vooral met het oog op het 17de-eeuwsche *zijn want wel kennen*, gezegd van den zeeman, met het want goed kunnen omgaan (zie *Com. Vet.* 48), zijn vak verstaan (vgl. eng. *to know the ropes*, zijn vak verstaan) en de uitdr. *de wanten stellen*, den baas spelen, de beest spelen; eig. de zeilen hun plaats geven; bevelen hoe men de zeilen moet zetten (?¹⁾). Indien dit vermoeden juist is, dan moet de eig. beteekenis van de uitdr. *van wanten weten* zijn: goed met het *want* kunnen omgaan, en bij uitbreiding in het algemeen: van iets goed op de hoogte zijn, weten wat men doet²⁾. Zie verder *Zandstr.* 40: En 't moet al raar loopen, wanneer zoo'n jongen daar den eersten keer al geen kornuiten onder treft, die reeds van wanten weten; *Nkr.* III, 14 Febr. p. 6: Eens per maand dan krijgt de man (een politieagent) belooning in contanten; krijg je veel, dan denkt de chef, nou die weet van wanten; G.W. Lovendaal, *Licht Geluid*, Jan Holland: Jan bezoekt weer de oude klanten van zijn huis in West en Oost; hoe men loenscht van alle kanten: de ouwe jongen weet van wanten: kijk, hoe knap hij binnenloodst; *Nw. Rotterd. Courant*, 19 April 1914 (ochtendbl. c) p. 1 k. 4: En dan is Den Haag toch nog wat anders (*wat publieke gemakkelijkheden betreft*). Zelfs de Parijsche raadsleden waren gekomen en die weten toch ook wel van wanten; *De Amsterdammer*, 10 Aug. 1913 p. 3 k. 3: Ze waren kostelijk gebraden, goud-bruin op 'n dito croûton; de juffrouw die vroeger kokkin was geweest, wist van wanten; *De Padvinder*, IV, p. 717 k. 3: Ik had in Christiania een tante; niet een 'oude tante, die weet van wante', zooals het liedje zegt, maar een heele lieve tante; *Propria Cures*, XXVI, 4 bl. 39: En dan vertel ik in haar oor van 't liefje dat ik uitverkoos, dan lacht ze stil, ze weet van wanten, m'n ouwe tante; *S. en S.* 51: Toevallig raakt ie in die dagen verzeild an de Vetkaars, 'n bovenste beste - die wist van wante: verdikkeme nog toe! Hiernaast *van wanten zijn*, bijdehand zijn; vgl. *Handelsblad*, 8 Oct. 1916 (O), p. 6, k. 4: Eerst aan het einde hooren we dat majoor Jerolimo dik in de beren zit bij Byateris nog wel, die van wanten is.

2518. Grootsch (of hoog³⁾) in zijn wapen zijn.

'Eigenlijk van iemand die zich op zijn adellijke afkomst verheft; vervolgens *grootsch* in het algemeen'. Zie Winschooten, 35: Breed voor

- 1) Hooft, *Uitlegk. Wdb.*; *Ged.* II, 424: vgl. het synonieme *de pijpen stellen*, welke uitdr. aan een orgel ontleend is (Huydecoper, *Proeve*, I, 373; Winschooten, 188; *Korenbl.* II, 252) en *de noten stellen*, schreeuwen, geraas maken (Sewel, 526).
- 2) Zie Van Lennep, 257; andere verklaringen in *Taal en Letteren* II, 227; VI, 230vlgg., waar *want* als zelfst. voegw. wordt opgevat. Iemand die van 'wanten' weet is dan eig. iemand die overal de reden, de oorzaak van opgeven kan. Vgl. fr. *comprendre pourquoi et comment* en *N. Taalgids* XII, 167: De firma Oudegeest en Co zijn niet dood. Ze roept: Fout! fout! Dit mag niet en dat mag niet en dat mag niet, want... want... want! Ja, ze weet van wanten.
- 3) Vgl. voor *hoog* = trotsch, fier, *Mnl. Wdb* III, 563.

de Borst, *groots in sijn waapen sijn*; Vondel, *Virg.* II, 197: Daer leit Orodos, die zoo hoog in zyn wapen, en een ontzaghelyck lidt van 't heir was; *Lucifer*, vs. 870: Weest zoo trots en hoog niet in uw wapen; Hooft, *Ned. Hist.* 201; *Brieven*, 363: De vyandt is volle hoog in zyn waapen; *Plaiz. Kyv.* 26: Zyt gy dan noch zo groots in uw wapen; Winschooten, 284; Tuinman I, 37; *Spect.* VII, 59; Halma, 766: Hij is groots in zyn wapen, hij is van groote inbeelding, *il s' imagine être quelque chose de grand*; Sewel, 938: Groots op zyn wapen zyn (opgeblazen, verwaand zyn), *to be proud, vain*; Langendijk, *Wiskunstenars*, bl. 92 (Pantheon): Hij is grootshartig in zyn wapen; syn. *groot in de wapens zijn* (*Ndl. Wdb.* V, 1055). Ook in gunstigen zin bij Cats II, 192: Haar Vader een man wesende op sijn eere staende, en hoog in sijn wapen doet den lincker (*onteerder zijner dochter*) by den kop grijpen. Zie verder het *Ndl. Wdb.* V, 1132; De Bo, 510; Rutten, 95; Schuerm. *Bijv.* 126: *hoog in iemand of in iets zijn*, van iemand of iets een zeer goed gedacht hebben, er fier op zijn, er geerne met lof, met voldoening van spreken of hooren spreken; *Waasch Idiot.* 731: *ze staan te hoog in de wapens*, ze zijn te hooveerdig, ze voeren pracht boven hunnen staat. In het Land van Aalst hoort men nog dagelijks: *hoog in de wapens, en laag van stam of groot in de wapens, en klein in den zak, in de beurs*, van min of meer geringe burgers, die zich door hun uiterlijk vertoon heel wat hooger willen plaatsen dan ze werkelijk staan (De Cock¹. 20; Joos, 87; 149).

2519. Er warm (of warmpjes) in (of bij) zitten,²⁵¹⁹

d.w.z. gefortuneerd zijn, bemiddeld zijn; eig. gezegd van een schaap, dat goed in de wol zit, of van een vogel, die goed in de veeren zit (vgl. eng. *to be in feathers* naast *to have feathered one's nest*¹⁾); Schuerm. 870 b: *goed in zijnen wol komen, zitten*, tot welstand komen of gekomen zijn, het wel hebben; *Antw. Idiot.* 365; 1418: *goed of warm in zijnen dons zitten*. In de 17de eeuw zeide men: *warm zitten of gezeten zijn*; vgl. o.a. Poirters, *Mask.* 171: Mits hy doen ter tijt wermkens gheseten was, ende dickwils gasterijen hiel; Coster, 502, vs. 138: Ick heb den aep in den arm. *Luy.* Als ghy doet Meester, ghy sit wel te deghe warm; Winschooten, 255; Van Effen, *Spect.* IV, 96: Zit' er iemant warmpjes, zo is 't Mijnheer; Tuinman I, 84; Harreb. III, 92 b. In den tegenwoordigen vorm komt de uitdr. in de 18de eeuw voor in *W. Leevend* I, 1: Ik meende, dat zy er warmpjes inzat; Sewel, 939: Die man zit'er warm in, *that man is rich*; op bl. 991: *er wel in zitten*; *Nkr.* VIII, 19 Dec. p. 2: Ik zit even warmpjes in mijn kontanten als een kikker in zyn veeren; *Nw. Amsterdammer*, 20 Maart, 1915 p. 2 k. 3: De Struyf was een boer die er warmpjes ingeduffeld zat. Ook *dik in de wol zitten*²⁾ of *goed in de wol zitten* (Harreb. II, 476). In Zuid-Nederland: *er goed* (*warm of dik*) *inzitten*; in het Haspengouwsch: *geenen kou hebben* (Rutten, 122 a; Claes, 122); in Friesland *rûch yn 't bird sitte*; afrik. *hy sit daar warmpjes in*; eng. *to be warm; to be a warm man*; in duitse dial. *he sitt warm un wêk* (ook bij Hooft: *week en warm*); *hei sitt der (da) warm in* (Wander IV, 1785); oostfri. *hê is dêr warm te sitten*

1) Van Ginneken, *Leuv. Bijdr.* X, 94: Matige warmte heeft een vleugje van koozende zachtheid en aantrekkelijke teederheid en vandaar ook: er goed aan toe zijn.

2) *Ndl. Wdb.* III, 2617.

kamen, hij heeft een goed huwelijk gedaan; Reuter, 130: *in de Wull sitten*; fri. *der waerm yn sitte*. Vgl. ook *'t zit er aan*, er is geld; *daar zit wel wat*, er is wel geld (vgl. Hooft, *Warenar*, 235: Daer en sit niet ten besten).

Eindnoten:

2519 Vgl. fr. *avoir du foin dans ses bottes*.

2520. Goed in zijn (slappe) was zitten,

d.w.z. in eigenlijken zin veel slappe was hebben, eene soldatenuitdrukking. Slappe, zwarte was wordt gebruikt voor het glimmend maken van het ledergoed¹⁾. Bij overdracht gebruikt men deze uitdr. in den zin van er warm bij zitten, bemiddeld zijn, 't goed kunnen stellen, *wat achter 't linnen hebben* (Bergsma, 6). Vgl. *Nkr.* II, 29 Maart p. 4:

Geen stroozak zal mankeeren,
Geen krib is ongeverfd,
De slappe was in voorraad,
Opdat geen leer bederft.

Lvl. 240: 't Was beter voor jou als jij afscheid nam van die slappewaskennissen (*uit de kazerne*) van je; *Het Volk*, 31 Oct. 1913 p. 5 k. 1:

Amsterdam heeft duiten noodig,
Amsterdam is slecht bij kas,
Amsterdam zit al sinds jaren
Mager in zijn slappe was.

Nederland, Aug. 1914, p. 441: Dan zat hij meteen goed in zijn slappe was! Zoo gek zal hij toch niet wezen, om een weduwe met vijf kinderen te trouwen!

2521. Water in zee dragen,

d.w.z. iets brengen, waar er overvloed van is; veelal gebruikt wanneer men rijke menschen nog meer geld bezorgt, vertaling van lat. *aquas in mare fundere*; hetzelfde als nml. *die den riken gevet sijn goet, hi ghietet water in de vloet* (*Sp. Hist.* I⁶, 52, 61); *water in den Rijn draghen* (Servilius, 4); *sperren in Noorwegen senden* (Servilius, 4); *turf in 't veen brengen*²⁾; *uilen naar Athene zenden*³⁾, lat. *ululas Athenas mittere*, dat hetzelfde beteekent als *in littus harenas fundere*; *in silvam ligna ferre*; *poma dare Alcinoos*; *sidera coelo addere*; mlat. *Danubio quasi mittat aquam, dat ovi capra lanam*; *ovis ad capram lanam petitum venit*, enz. De uitdr. komt o.a. voor bij Servilius,

- 1) *Taal en Letteren* IX, 126; XV, 61; *Noord en Zuid*, XXVIII, 181; *Woordenschat*, 358; Van Ginneken II, 463: *In de was zetten*, iets zwart maken: ook *in de slappe was zetten*. De uitdrukking werd (1860-1885) vooral gebezigd van knevels door kunstmiddelen zwart maken.
- 2) De Brune, 212: *'t Is turven stieren naer de venen*; fri. *turf yn 't fean bringe*.
- 3) Dit uit het Grieksch vertaalde gezegde behoeft zijn oorsprong niet te danken aan de omstandigheid, dat er te Athene vele tempels stonden gewijd aan Pallas Athene, die tot attriboot een uil had, maar kan evengoed ontleend zijn aan het in grooten getale voorkomen van dit dier in de rotsspleten van den Acropolis; Büchmann, 346.

7; Sart. I, 2, 54: Ululas Athenas, *water in zee dragen, sparren in Noorwegen senden*;
Spiegel, 295; Hooft, *Brieven*, 323; Brederoo, II, 13: Soo souwde ick Water in Zee,
of Zant in Duyn willen brenghen; Idinau, 304:

De sulcke water in de zee draghen,
 Die iet toe-bieden, daer 't over-loopt.
 Raedt, rijk-dom, of wijsheydt iemandt toe-iaghen
 Daer 't al af krielt, ghespijst en ghehoopt.
 Wee hem, die den duyvel sijn siele verkoopt.

Zie verder Van Effen, *Spect.* X, 97; Tuinman I, 229; *Adagia*, 33: *Houdt in den bosch draegen, en water inde Zee*, ululas Athenas mittere; Halma, 768: *Water in de zee draghen*, verlooren arbeid doen, *porter de l'eau à la mer, battre l'eau*; Harreb. I, 158 a; afrik. *water in die see dra*; Schuermans, 845 b; *Waasch Idiot.* 732; *Antw. Idiot.* 1420: *het water naar de zee dragen*; *Taalgids* IV, 259; vgl. het hd. *Wasser ins Meer, in die Elbe, Werra, Reuss, Limmat, Donau, in den Rhein, in den Brunnen tragen*; *Ablasz nach Rom tragen*; *Adler nach Berlin tragen*; fr. *porter l'eau à la rivière, à la mer*, eng. *to cast water into the Thames*.

2522. Water in den (of zijn) wijn doen (of mengen),

d.w.z. zijne eischen matigen, inbinden 'omdat de omstandigheden, het welbegrepen eigenbelang, de macht of wil van derden daartoe dwingen'. Iemand, die wijn vermengt met water, verdunt hem, maakt hem minder krachtig; bij overdracht op eischen, voorwaarden toegepast, deze verminderen, minder streng maken. De uitdrukking is in dezen zin bekend sedert de 16de eeuw. Vgl. Despars, II, 176: *Dat die coninck.... intijts zijn advijs verandert ende watere in zijn wijn ghedaen hadde, grootelix verzoetende ende verlichtende die poincten ende articlen van den paeyse*; Anna Bijns, *Refr.* 60:

Omdat daer so menich rijc, groot cadet
 Mede (*met Luthers Doctryne*) is besmet,
 Vreesen de predicanten schade en pijn.
 Sij sorgen om die waerheit vervolcht te sijne;
 Voor 't geloove en wilt niemant laten sijn crage.
 De wijnroeyers mingen dwater metten wijne.

Voor lateren tijd vergelijkte men Winschooten, 348; 361; Huygens, *Korenbl.* II, 203; Hooft, *Brieven*, 161; *Pamfl.* Muller n°. 630 (anno 1608), bl. 21 v; Spaan, 244; Tuinman I, 115; Halma, 768: *Water in zijnen wijn doen*, zijne gramschap of driften matigen; Sewel, 941: *Water in zynen wyn doen, to temper one's wine with water; to moderate one's eagerness; to cool one's heat or spirits*; Harreb. II, 440; afrik. *water in mens se wijn gooi*. In Zuid-Nederland: *water bij zijne(n) wijn doen*. Ook in 't Fransen: *mettre de l'eau dans son vin*.

2523. Loop niet in 't water!

wordt gezegd als waarschuwing tegen iemand die ingebeeld mooi en daarvan zoo vervuld is, dat hij in 't water zou kunnen lopen. Het gezegde dagteekent uit de 17de eeuw, blijkens Brederoo I, 28, 419:

Jy bint te vervaarlijck frey, ick word' op jouw verliefte.
 Nu moetje een nieuwe duyten hebben om appelen te koopen.
 Bylo! siet wel voorje datje niet gaat in 't Water loopen.

Harrebomée I, 139: *Je dochters loopen nog in het water*.

2524. Water door den Rijn.

'Er moet nog heel wat water door den Rijn loopen (of stroomen) voordat iets geschieden zal' beteekent: het zal nog lang duren, er zal nog heel wat moeten plaats vinden, voordat iets gebeurt, *er zullen eerst nog veel vogelkens kakken, die nu nog geen gat hebben* ('t Daghet XII, 112). In de 16de eeuw zeide men *daer sal noch veel waters ten dael loopen* (Sart. III, 10, 26; ook Tuinman I, 331) of *daar zal nog menig rad omgaan* (ook in 't Grieksch, Erasmus, CXXII); Bebel, 574: *interea multum aquae in Neccaro vel Rheno praeterfluit*. Hiernaast volgens Harreb. II, 430 *b: er zal nog veel water ten dale loopen; er zal nog wel wat water over de bergen loopen* (vgl. hd. *bis dahin läuft noch viel Wasser den Berg hinunter* oder *ins Meer*); in het hd. *es wird noch viel Wasser aus dem Main in den Rhein laufen*; fr. *il passera bien de l'eau sous les ponts*¹⁾; eng. *a great deal of water has flowed under the Bridge since those days*; in het Hagelandsch en in Kl.-Brab.: *ter zal nog veul waiten deur de zië* (zee) *loeëpe* (Tuerlinckx, 719); in het Haspengouwsch: *er zal nog veel water onder den molen doorloopen of naar* (of *door*) *de zee loopen* (Rutten, 272 a; Antw. Idiot. 1420); in Vlaanderen: *er zal nog veel water door de Schelde* (of *de Leie*) *loopen* (Joos, 82); afrik. *daar sal nog baie water in die see loop voor dat*, enz.; *De Arbeid*, 22 Aug. 1914 p. 4 k. 2: Er zal nog heel wat water door de Rijn moeten stroomen, voor en aleer men zich een denkbeeld kan vormen van de taak welke de mensch in een gezonde samenleving heeft te vervullen; *Handelsblad*, 20 Maart 1915 (ochtendbl.) p. 2 k. 2: Er is veel water door de Vrijstaatse rivieren gespoeld sinds dien tijd en 't is de oude strijder (gen. De Wet) aan te zien.

2525. Boven water zijn,

d.w.z. uit den nood, uit de moeilijkheid zijn; eig. gezegd van iemand, die in het water is gevallen en het hoofd weer boven weet te krijgen; vgl. ook *het hoofd boven* (*water*) *houden*²⁾, zich weten staande te houden; het fr. *revenir sur l'eau*, échapper à la ruine; hd. *wieder über Wasser kommen*; eng. *to be above water*. Zie Winschooten, 348: *Booven Water syn*, geen vrees hebben voor schaaide; Halma, 768: *B o v e n w a t e r z i j n*, behouden zijn, niet te vreezen hebben, *être en sureté, n'avoir rien à craindre*; Sewel, 138: *B o v e n w a t e r z y n*, *to be save, out of the scrape*; Ten Doornk. Koolm. III, 521 *a: wër bafen water kamen* od. *wesen*, wieder über Wasser kommen, nicht mehr in Gefahr sein. De uitdr. (*weer*) *boven water zijn* (of *komen*) wordt ook gebezigd van iemand, die een tijd *onder water* (weg, ziek of aan het zwieren) *is geweest* en weer te voorschijn komt; zie n°. 2526; vgl. *Sjof*. 217: Die knul was altijd

1) Lat. *multa prius vasto labentur flumina ponto* (Prop. I, 15, 29).

2) Vgl. Poirters, *Hof v. Theod.* 34: Op dat de verdruckte Christenen eens mochten verquicken, en het hoofd boven krygen; Pers, 535 a; 911 a: *het hoofd boven houden*; De Brune, *Bank*. I, 395; II, 52: *de kin boven water houden*; *Ndl. Wdb.* III, 813; Harreb. I, 327; *De Telegraaf*, 2 Dec. 1914 (avondbl.) p. 9 k. 2: Cor Ruys, die zijn kop boven water weet te houden, tegen al de beroerdigheid in; *Handelsblad* 2 Maart 1915 (avondbl.) p. 9 k. 3: Steeds had zij, zeide ze, gesloofd en geploeterd om het hoofd boven water te houden; *De Arbeid*, 27 Maart 1915 p. 1 k. 3: Hebben in normale tijden de arbeiders moeite om het hoofd boven water te houden, in dezen tijd is het met den stoffelijken nood der arbeiders meer dan treurig gesteld; *Het Volk*, 9 Aug. 1915 p. 6. k. 2; hd. *sich überm Wasser halten*; eng. *to keep* (or *hold*) *one's head above water*.

ziek of onderweg en als ze dan om vijf uur 's morgens beginnen mosten, lag die jongen op z'n nest. En as-t-ie eindelijk boven water kwam, was-t-ie nog te lam om een poot uit te steken; bl. 219: Na twee dagen kwam-d-ie boven water, met één gulden en tien cente in zijn zak; *Persl.* 97: 't Is ook 'n manier van die zwabber in drie dagen niet boven water te komen zonder 'n woord te zeggen of te schrijven; fri. *boppe wetter wêze*.

2526. Onder water zijn,

d.w.z. weg zijn; aan het zwieren zijn; eig. van een duiker, die eenigen tijd onzichtbaar is. Hier toegepast op een dronkaard, die te veel van het nat houdt; vgl. *Belg. Mus.* 6, 191: Die te sere dronken sijn ende die eens rijcs mans kindekijn dicke leert te water gaen, daer leidt seldentijt coren (?) aen; *Trou m. Bl.* 10: Ghy sijt gaeren bijden watere (tegen een drinkebroer); Winschooten, 348: Wel te Waater willen, wel onder Waater willen; gaarn met sijn neus in het nat sijn: natgierig sijn; W.D. Hooft, *Verl. Soon*, 7; 37; Spaan, 150; Huygens, VII, 215:

Dat Heer-Oom in 't gelagh wel onder water will,
En maect in Roomertjens noch Roomers geen verschill,
Sal, meent hij, sijn lang leven sijn.
Mijn' Heeren, lett eens, seght de Pater,
Slecht Hout vergaet niet onder water,
Ben ick vergancklick onder wijn?

Halma, 768; Hij gaat gaarne te water, hij houd veel van 't nat, *il aime le pïot*; Harreb. II, 440 a; III, CXXXIII; *S.M.* 37: Ze maken samen 'n reissie - och grut, mens! je begrijpt 'k had in 't geheel geen erg, maar nou - zoo'n veertien dagen onder water; *Jord.* II, 466: Toch hoorde hij van allen kant dat ze in de sloep meegedronken had. Bovendien bleef ze onder water; *Nw. Amsterdammer*, 2 Jan. 1915 p. 3 k. 2: Nadat ik 2 maal 24 uur onder water was gebleven, belandde 'k weer in Artis Pictura; Van Lennep, 258: *onder water zijn*, dronken zijn; fri. *under wetter wêze*, niet bij zijn zaken zijn. Vgl. gron. *doen*, dronken, eig. ondergedompeld (*Tijdschr.* 34, 5).

2527. Gods water over Gods akker laten lopen,

d.w.z. de zaken haren wereldschen gang laten gaan, zich niet om 's werelds loop bekommeren. Op de oudste plaats, Campen, 107, waar de uitdr. voorkomt, luidt deze zegswijze: *hy laet Godts water over Godts land gaen*, in welken vorm wij ze ook aantreffen bij Brederoo, *Symen s. Soeticheit*, vs. 211: Mijn leyter gants niet aen, ick laet Gods water over Godts acker gaen; Winschooten, 348: *Gods waater laten gaan oover Gods akker*, fioolen laten sorgen: sig nergens meede bekommeren; vgl. verder Sewel, 940; Halma 768; *Waasch Idiot.* 260. In Limb. *Gods water over Gods leem laten lopen* (Welters, 89). Ook in den vorm eener vermaning bij Spieghele, 299: *laat Goods water over Goods akker gaan*, dat wellicht beteekent: maak u niet noodeloos bezorgd, laat het aan God over¹⁾.

1) Vgl. eene plaats uit Huygens, *Hofwijck* vs. 827:

Ick sien het sorgeloos en op sijn Hofwycks aen,
En laet Gods weer en wind Gods acker over gaen:

dat te vergelijken is met het fri. *hy lit Gods wyn oer Gods lân waeije*, en waar de beteekenis zijn kan: ik laat alles aan God over, in welken zin de zegswijze ook in het Duitsch voorkomt.

Dat deze gunstige bet. de oudste is, is niet waarschijnlijk; tenminste bij Campen komt ze voor in den hedendaagschen ongunstigen zin, zooals uit de plaatsing aldaar blijkt. Reeds vroeg komt naast het wkw. 'gaan' ook 'loopen' voor; zie Sart. III, 9, 41: *Godts water over Godts acker laten loopen, violen laten sorgen*, hoc est, animo otioso, securo, vacuoque esse; V. Beverwyck, *Schat d. Ges.* 23 a; Brederoo I, 250; C. Wildsch. III, 72; *Adagia*, 27: *Godts water over godts bodem laeten vaeren*, in utramvis aurem dormire¹⁾; *Br. v. Abr. Bl.* I, 86; *Ndl. Wdb.* V. 216-217; *Archief* IV, 339-341; Harreb. I, 12 b; Heyermans, *Ghetto*, 89: Jij laat God's water over God's akker loopen - en, en as 't te laat is maakje lawaai; *Handelsblad*, 1 Maart 1914 p. 1 k. 4: Hij (*de Albaniër*) zit voor zijn huis en rookt zijn tsjiboek. En laat verder Gods water over Gods land loopen; afrik. *hij laat maar Gods water oor Gods akker loop*. De oorspr. bet. is volgens Tuinman I, 172 en het *Ndl. Wdb.* II¹, 18: het water over het land laten loopen, zonder moeite te doen om het 'bij overstroming door dijken of dammen te keeren', eene meening, die steun vindt in de door Schuerm. *Bijv.* 102 b, 't *Daghet* XII, 112 en *Antw. Idiot.* 1420 vermelde uitdr. *Gods water over Gods dijk laten loopen*. Voor het Nederduitsch zie *Taalgids* IV, 270; Woeste, 317 a; Eckart, 167; vgl. fr. *laisser couler l'eau*; hd. *Gottes Wasser über Gottes Land laufen lassen*.

2528. In het water vallen,

d.w.z. mislukken, vooral van feesten en ondernemingen gezegd. Zie Harrebomée II, 438: *Dat valt in het water*. Men zegt dit van een' zoo genoemd geestigen zet, die niet opgaat; afrik. *die plan het in die water geval*; Schuermans, 845 a; *Antw. Idiot.* 306; 1420 en Joos, 95: *van de brug in 't water vallen*, mislukken; Land van Aalst: *hij is met zijn gat in 't waterken gevallen*, hij heeft fiasco gemaakt; in de Neder-Betuwe: *in de geut valle* (V.d. Water, 79; *Onze Volkstaal* II, 86); fr. *tomber dans l'eau*; hd. *ins Wasser, in den Brunnen fallen*; eng. *to fall to the ground*; *to go to water*; fri. *yn 't wetter falle*.

2529. In troebel water is 't goed visschen.

'*In troebel waater is het goed vissen*, de reeden is, om dat de vis dan minder uitkijk heeft, om sig te wagten: oneigendlijk werd daar door te verstaan gegeven, dat men in verwarde tijden, en saaken, de beste geleegendheid heeft, om winst te doen' (Winschooten, 332²⁾); mlat. *flumen confusum reddit piscantibus usum* (Werner, 33). Het spreekwoord wordt aangetroffen bij Despars I, 12: Dat in troubel water goet visschen

- 1) Deze zegswijze *op beide ooren slapen* is ook in het Ndl. bekend; vgl. Huygens, *Hofwijck*, 2575 en *Handelsblad*, 5 Maart 1915 (ochtendbl.) p. 5 k. 3: Schiller heeft het reeds gezegd, dat in die dagen de Duitschers op beide ooren sliepen; *De Telegraaf*, 15 Jan. 1915 (avondbl.) p. 2 k. 6: Daarentegen kunnen de ambtenaars, die met afzetting zijn bedreigd of reeds hun ontslag gekregen hebben, omdat zij niet willen komen werken voor de Duitschers, gerust op hun beide ooren slapen; *Antw. Idiot.* 889: *op allebei zijn ooren slapen*, ergens gerust in zijn; fr. *dormir sur les deux oreilles*; hd. *auf beiden Ohren schlafen*.
- 2) Men moert het water, waardoor de visch boven komt, die men dan zoo maar kan uitscheppen.

was; Goedthals, 53: Het is goet visschen, daert water ghestoirt is, *il fait bon pescher en eaue trouble*; Idinau, 272:

In trouble water, ist goet visschen.

Alst water beroert is, dan ist goedt visschen.
So werden som rijck in trouble tijden:
Dan siet-men die roer-makers hen eerst uyt-visschen
En in ander-liens schade hen ver-blijden.
T'quaedt werdt wel vergolden met d'eeuwigh lijden.

Ook in *Interest v. Holland*, 128; 209; Huygens VI, 125: Het oude woort en kan niet missen, in onklaer water is goet vissen; Hooft, *Ned. Hist.* 583; Pers, 223 a; 846 b: *in droef water visschen*; Vondel, *Leeuwendalers*, vs. 934:

Het spreekwoordt zeit: in troebel water is 't goet visschen:
Want geen crackeel zoo klein, men haelt 'er voordeel uit.
Waer slagen vallen, valt gemeenelijck goê buit.

Zie verder Cats I, 458; Tuinman I, 239; Halma, 423; V. *Janus*, 12; III, 153; Harreb. II, 441 a; III, 359; afrik. *in troebel water vis vang*; *Waasch Idiot.* 715: *in troebel water visschen*, profijt trachten te trekken uit anderer geschil; *Antw. Idiot.* 2136; en vgl. Joos, 83: *vischt terwijl het water blond is*; fri. *yn tsjok* (dik) of *troebel wetter is 't goed fiskjen*; fr. *il fait bon pecher en eau trouble*; hd. *in trüben Wassern ist gut fischen*; *im Trüben fischen*; eng. *it is good fishing in troubled waters* (Wander IV, 1808); *to fish in troubled (or foul) waters*.

2530. In (of op) zulke waters vangt men zulke visschen.

Men bezigt deze uitdrukking als iemand de nadeelige gevolgen ondervindt van eene slechte daad, loon naar werk krijgt; mlat. *in tali tales capiuntur flumine pisces*; *in magno grandes capiuntur flumine pisces* (Werner, 40). In de *Prov. Comm.* 437: *in sulcken riviere vangtmen sulcke vissche*, in tali tales capiuntur flumine pisces; Bebel, n°. 182: *in tali flumine tales capiunter pisces*; dicitur in illos, qui sua temeritate et voluntate periculum inciderunt; vel etiam in bonum dici potest; Winschooten, 348: *In sulke waaters vangt men sulke vissen*: dat is, men krijgt loon naa werken. Zie verder in de 17de eeuw Hooft, *Brieven*, 270, waar de bet. evenwel is: van zulke menschen verwacht men zulke daden, in welken zin het spreekwoord ook voorkomt bij Coster, 537 vs. 1293; Brederoo, *Klucht v.d. Koe*, vs. 671; Huygens V, 96; De Brune, 240; 476; V. Moerk. 94:

Dat de pry my bedrieghen wou, hoord ick wel te gissen:
Somma op sucke waters vangtme sucke vissen.

Tuinman I, 296 en II, 197 kent het spreekwoord alleen in den zin van: 'dit zijn de vruchten van zulk een bedrijf'; zoo ook Sewel, 941: Op zulke waters vangt men zulke visch, *that's the reward due to such doings*; door Van Dale worden beide beteekenissen vermeld. Zie verder Harreb. I, 291 a; Schuerm. 845 b; *Antw. Idiot.* 1420; in *Waasch Idiot.* 714: *op zulke vijvers vangt men zulke visschen*, zulke werken hebben zulk gevolg; vgl. *Jahrb.* 38, 164: *in söcken Water fänkt man söcke Fiske*; Woeste, 317 a; hd. *in solchem Wasser fängt man solche Fische*; fr. *telle eau*,

tels poissons; Harreb. I, 83 a: *in zulke bosschen vindt men zulke vogels*; in het fri.: *op sokke wetters fangt men sokke fisk*, zoo oorzaak zoo gevolg; ook: soort zoekt soort¹⁾.

2531. Stille waters hebben diepe gronden,

d.w.z. 'in (of achter) lieden, die zich weinig uitlaten, zit (steekt) dikwijls meer dan men naar den uiterlijken schijn vermoeden zou. Vaak gebezigd met betrekking tot of in toepassing op min gunstige eigenschappen (arglistigheid, dubbelhartigheid, valsheid en derg.); *Ndl. Wdb.* V. 934. Dit spreekwoord komt, zooals Wander IV, 1813-1814 aantoot, in zeer vele Europeesche talen voor. Voor het Latijn vgl. Cato, *Dist.* 4, 31: *quod flumen placidum est, forsā latet altius unda* of *altissima quaeque flumina minimo sono labuntur; non credas undam placidam non esse profundam* (Werner, 56); gri. *σιγηροῦ ποταμοῦ τὰ Βάθη γύρευε* (Krumbacher, 71); *σιγηρὸς ποταμὸς κατὰ γῆν Βαθύς*. Voor onze taal zie *Dist. Cat.* bl. 49:

Die ghene die zwighen ende lettel spreken,
Si conen vele quader trekken;
Men seit: die vloet, die stille staet,
Soe es dieper dan die harde gaet.

Campen, 107: *Stille wateren hebben diepe gronden*; Spieghele, 279; Vondel, *Jos. in Egypte*, vs. 1260; Cats I, 458; 459:

Ick heb het met 'er daet bevonden,
In stille waters diepe gronden.

Van Moerk. 80; Winschooten, 347: *Stille waaters hebben diepe gronden*, het welk oneigenlijk beteekend, luiden die stilzwijgen, die weeten meer, als die geen die veel praats hebben: en in quaader sin: sij sien of sij geen vijf tellen konden, en sij hebbender wel tien in de mouw: sij hebbense (seggen sommige) agter haar ooren; De Brune, *Bank.* I, 108; 152; Starter, 420; *Mergh* 55; Paffenr. 95; *Plaiz. Kyv.* 26. Zie verder Tuinman I, 150; *C. Wildsch.* III, 39; *Adagia*, 2: *alle stille waterkens hebben diepe gronden*, simplex appatet, simplicitate caret; Halma, 768; *Adagia*, 59: *stille waterkens hebben diepe grondekens*; Sewel 940: *Stille waters hebben diepe gronden, standing waters have muddy bottoms or are dangerous; silent men are thinking men, and not easily sonded or pumped*; Harrebomée I, 261; *Nederland*, Aug. 1914, p. 462: En thuis zei hij geen woord meer dan noodig was: *Stille wateren hebben diepe gronden*; afrik. *stille waters diepe grond, onder draai die duiwel rond*; Eckart, 555; De Bo, 1372; Joos 147: *stille waters hebben diepe gronden; hoe stiller water hoe dieper boôm*; *Antw. Idiot.* 1420; *Waasch Idiot.* 630 b; 732 a: *stille waterkens hebben diepe gronden*; Ten Doornk. *Koolm.* III, 521; fri. *stille wetters habbe djippe grounen*; fr. *il n'y a pire eau que celle qui dort*; hd. *stille Wasser sind tief, stille Wasser tiefe gründe*; eng. *still waters run deep*.

1) Mag ook vergeleken worden Spieghele, 297: *In zullich water, zullighe visschen?*

2532. In de eene hand water en in de andere vuur dragen,²⁵³²

d.w.z. zich nu op de eene wijze, dan weder op eene andere wijze voordoen; dubbelhartig zijn; uit twee monden spreken. De zegswijze wordt aangetroffen in het Grieksch bij Plutarchus: *τῆ μὲν ὕδωρ ἐφόρει δολοφρονέουσα χειρὶ, τῆ δὲ ἐτέρῃ τὸ πῦρ*. Vgl. voor onze taal *Rose*, 989:

Daer es menich verradere fel,
Die vor die liede can smeken (*vleien*) wel
Ende vore blusschen ende achter bernen,
Daer si goede liede mede ernen (*boos maken*).

Vad. Mus. I, 326, 73: 't Fier draghen si in die ene hant ende dander hant es selden sonder water; *Scaecspel*, 75; Goedthals, 62: *in deene hant watere, in dandere vier draghen*, porter le feu et eaue; Campen, 36: *hy draecht het water in deene hant, ende tvuyr in dander*, Sart. I, 8, 97: altera manu fert lapidem, panem ostentat altera: *hy dracht het vier in de een handt, ende water in dander handt*, qui coram blandiuntur clam obtrectantes, palam amicos agunt, clanculum nocent cet.; III, 10, 48; *Erasmus*, VIII; Idinau, 24; Winschooten, 122: *Vuur in de eene hand draagen, en het waater in de andere hand*: schoon voor het oog: maar vals agter de rug; *Tuinman* I, 186; II, 216; *Adagia*, 42: *In d'een handt heeft hy waeter, in d'ander handt heeft hy vier*, altera manu fert lapidem, panem ostentat altera; *Harreb.* I, 279 a; *Antw. Idiot.* 1420; *Waasch Idiot.* 711 b; *Rutten*, 272; *Ten Doornk. Koolm.* III, 521. Syn. was *heet* (of *warm*) en *koud uit één mond blazen* (vgl. *Ndl. Wdb.* VI, 399; II, 2807); eng. *to blow hot and cold*. Op Goeree en Overflakkee beteekent *hij blaast hitte en kou uit één gat*, hij spreekt zich zelf tegen.

Eindnoten:

2532 Vgl. fr. *souffler le chaud et le froid*.

2533. Veel water vuil maken om iets,

d.w.z. veel omslag, onnoodige drukte om iets maken. De uitdr. is ontleend aan het zeewezen. Vgl. *Witsen*, 514: *V u y l w a t e r m a k e n*; dit wert gezegt als een schip door de modder sleept, zonder echter gront te raken¹⁾; bl. 512: *V e e l w a t e r v u y l m a k e n*; oneigentl. veel moeite om eenige zaak doen, eigentl. met schepen door ondiepten varen, waer in men zeer moet arbeiden om voort te komen; vgl. verder *Winschooten*, 348: *Veel Waaters vuilmaken*: groot boohaa maaken; *Gew. Weuw.* III, 70; *Hooft, Brieven*, 187: Wanneer men ook niet terecht geraakte, zoude 't luttel vals hebben, zoo veel waaters te vergeefs vuil te maaken; *Huygens, Korenbl.* II, 178; *Brederoo, Moortje*, 2314; *Lichte Wigger*, 13 r; *Van Effen, Spect.* VI, 205: Dat gy het de pyne niet waardig agt om over so gering een onderwerp veel water vuil te maken: *Brieven v. Abr. Bl.* II, 209; *C. Wildsch.* III, 72; 316; *Tuinman* I, 15; *Halma*, 768: *Veel waters vuil maaken, faire plus de bruit que de besogne*; *Sewel*,

1) Vgl. ook het eng. *the ship makes foul water*. Bij 't roeien spreekt men van *iemand vuil water geven*, vóór hem gaan roeien, zoodat hij in de golven van de boot roeit.

926: Veel waters om iets vuil maken, veel gerucht over iets maaken;
Harreb. II, 442 *a*²⁾.

- 2) Bij Westerbaen II, 765: Hoe minder waeter dat ghy daerom onklaer maeckt hoe eerder dat de min uyt uw gedachten raeckt.

2534. Het water van de zee kan dat niet afwasschen,

gezegd van eene onafwischbare schandvlek; eene schuld die niet weg te nemen is, een smaad, waarvan men zich niet zuiveren kan, een schuld of eene verplichting, waaraan men zich niet kan onttrekken. Vgl. Sart. III, 4, 87: *de Zee kan veel afwasschen*¹⁾. Eene sedert de 16de eeuw gebruikelijke zegswijze, blijkens Van Lummel, 176:

Ghy meucht u niet schoon wassen,
Al hadt ghy al 't water uit der zee.

Verder vindt men ze bij Brederoo III, 28: Betichting, quade lof, die 't water van de zee niemand kan spoelen of; Rodenburgh, 67: Want all' de Zuyder-zee en wascht de vleck niet af; Winschooten, 247: Dat sal hem al het seewaater niet afwassen: dat is, met die huik sal hij al sijn leeven moeten te kerken gaan; Pers, 236 a: Dese schandvlecke soude hun oock al het water van de zee niet konnen afwasschen; *Plaiz. Kyv.* 52: Eene eerlijke Juffer haar zuiverheid zo bevlecken, dat het water van de zee haar niet heeft konnen reinigen; Vondel, *Jos. in Egypte*, vs. 1254; Al 't water van den Nijl kan deze gruwelvlecken niet wasschen uit zijn faem; Tuinman I, 14; Sewel 981: Dit zal hem al het zeewater niet afwasschen, *all the water of the sea will not cleanse him of that*; Harreb. II, 438 a; III, 358 a; *Amst.* 79: Als je nog langer wacht, moet je dubbel geven; dat wascht 't water van de zee niet af; *Nest*, 98; *Slop*, 165: Al 't water van de zee kon hem daarvan niet schoonwasschen; *Nkr.* III, 14 Nov. p. 5; *De Arbeid*, 5 Dec. 1914 p. 4 k. 4: Er blijft dus niet anders over dan te bewijzen dat Jensch liegt of anders wascht het water der zee niet af dat zij met de bezittende klasse onder één hoedje heeft gespeeld; afrik. *die water van die see kan hom nie skoon was nie*. Ook in het Friesch: *dat wasket de sé dy net of*, daar kom je niet vrij van, nl. iets te doen, vooral te betalen, waarvan men afkeerig is; nd. *dat kann uns de Rhin nitt afwaschen* (Eckart, 431; *Jahrb.* 38, 161); hd. *er kann es mit Seewasser nicht abwaschen* (Wander IV, 497).

2535. Verdrinken, eer men water heeft gezien.

Deze sedert de 17de eeuw voorkomende zegswijze luidde toen eenigszins anders; vgl. Winschooten, 348: *Hij is verdronken eer hij Waater kende*: dat is oneigendlijk, hij is geknapt, hij heeft seer los te werk gegaan: hij heeft sig vergreepen. Vooral gebruikt in toepassing op jonge lieden, die zich te vroeg 'verslinderd' hebben, zooals Tuinman I, 87 het verklaart en ook blijkt uit Van Effen, *Spect.* V, 181: Het is baarblykelyk, dat zonder zo eene nutte teugel, duizenden van jonge luiden, vervoert door de nauwlyks weerstaanbare drift der eerste kalverliefde, zig verdrinken zouden eer ze water kenden, en een korte voldoening met een eeuwig

1) Laurillard, 77 zoekt den oorsprong dezer zegswijze in den Doop, zoodat de gedachtegang dan deze zou zijn: de Doop neemt vlekken en smetten weg; maar dit is een vlek en een smet, die niet weg te wasschen zou wezen, al doopte men met al het water der zee (vgl. hiermede *Ndl. Wdb.* I, 1497 en vooral 1808-1809). Oorspronkelijk schijnt zeewater ook gebruikt te zijn bij de symbolieke reiniging der handen (n°. 802) en thans bevat het doopwater en wijwater in de Katholieke kerk ook nog zout. Vgl. het gri. *θάλασσα κλύζει πάντα τ' ανθρώπων κακά*; *Sp. Hist.*, III⁷, 42, 53: Henen gaet hi ende baet oft water conde afdwaen (*afwasschen*) sine dorperlike zonde; *Sp. der Sond.* 14725; *Erasmus CCLX*; Borchardt, 519.

berouw betalen; *Middelb. Avant.* 77: Dus wierd ik verstrikt en verzoop aleer ik water kende; *C. Wildsch.* I, 24; *Br. v. Abr. Bl.* I, 41; Sewel, 941: Hy is verdronken eer hy 't water kende, *he perished before he knew the danger of the business*; Harreb. II, 440 b; *Antw. Idiot.* 1330; 1362; Rutten, 272 (in den zin van te jong getrouwd zijn); *Waasch Idiot.* 703: *U versmooren veur dat ge 't water kent*, zeer jong trouwen; Van Lennep, 239 met de verklaring 'zich zedelijk of lichamelijk bederven zonder er genot van te hebben gehad'; in fri. *fordrinke ear 't min wetter sjoen het*, Twente: *verzoepen eer men water veult*.

2536. Bang zijn zich aan koud water te branden,

d.w.z. uit vrees voor een (denkbeeldig) gevaar alle mogelijke voorzorgen nemen alvorens iets te ondernemen; meestal gebruikt 'om eene ongerijmde voorzichtigheid bespottelijk te maken'; *Ndl. Wdb.* II¹, 971; Harreb. I, 31 a; *De Telegraaf*, 7 Jan. 1915 (avondbl.) p. 5 k. 1: Een onbegrijpelijke angst zich aan koud water te branden; *Handelsblad*, 10 Sept. 1913 (avondbl.) p. 1 k. 2: Hoe gereserveerd en deftig en fatsoenlijk bleven duizenden (in 1813) de kat uit den boom kijken. Hoe waren er velen bevreesd zich aan koud water te branden; 25 Maart, 1915 (ochtendbl.) p. 2 k. 5: Mits wij geen vrees koesteren om ons aan koud water te branden en op kleine wijze in onze principiële schulp gaan kruipen; *Het Volk*, 24 Febr. 1914 p. 6 k. 2: Het is een stumperige manier van doen en teekent den geest van de leiding der voerliedenvereniging, die bang is zich aan koud water te branden; in het Friesch: *hy is bang dat er him oan kâld wetter barne scil*; afrik. *hy brand hom aan kou water*. De zegswijze is ontleend aan de vrees der honden en katten, die wanneer ze zich eens aan heet water gebrand hebben, ook bang zijn voor koud water. Vgl. lat. *tranquillas etiam naufragus horret aquas*; mlat. *igne semel tactus timet ignem postmodo cattus*; De Brune, *Bank.* I, 99: Een gheschoude kat heeft oock vreeze van koud water; fr. *chat échaudé craint l'eau froide*; hd. *eine gebrühte Katze* (oder ein verbrühter Hund) *scheut auch das kalte Wasser*; eng. *a scalded cat* (or dog) *fears cold water* (Wander II, 1175).

2536a. Gestolen wateren zijn de zoetste; zie n°. 2488.^{aant.}

2537. Hij is met dat water al eens meer voor den dokter geweest,

eig. die ziekte heeft hij al meer gehad, dat zelfde geval heeft hij al meer ondervonden; hij heeft daar ervaring van; eene herinnering aan den tijd, toen de dokter veelal de ziekte opmaakte uit de urine; Huygens, *Korenbl.* II, 412¹⁾. Zie *W. Leevend*, II, 126: Ik heb ook elfmaal met den Prins over de Maas, en met dat water by den Docter geweest; *Br. v.B. Wolff*, 114: Je weet ik bin en vrouw van veul ondervinding en ik heb zo dikkels met de Prins over de Maas geweest, ik heb zo dikwyls met dat water voor den dokter geweest; Harreb. I, 141 a; *Oude Tijd*, 1871, bl. 308; Molema, 579: *al voaker mit dat woater veur dokter west hebben*, al vaker in hetzelfde onaangename geval verkeerd hebben; in het Friesch: *hy het faker mei dat wetter foar 'e dokter wêst*, hij heeft in dat werk

1) Vgl. in de middeleeuwen de benaming *kijcpisse*, later *piskijker*; zie *Taal en Letteren* III, 169.

ervaring opgedaan. Op Goeree en Overflakkee: *Hij zal met het water voor den dokter moeten komen*, hij zal opening van zaken moeten geven, syn. van *nu moet hij met zijn billen bloot komen*¹⁾.

2538. Van het zuiverste water,

d.w.z. van de eerste, beste soort; van de fijnste kwaliteit. Een term ontleend aan een edelgesteente, welks glans *water* genoemd wordt naar de glinstering en kleurschakeering van golvend water²⁾. Vgl. V. Linschoten, *Itiner.* 107 a: Dat sy (de diamant) niet droevigh (*troebel*) van water is dan (*maar*) claer ende suyver; Halma, 768, die water verklaart als *luister of glans van de paerlen, diamanten en andere gesteentens*; 't water van dien steen is niet zuiver, *l'eau de ce diamant n'est pas claire ou nette*; Sewel, 941: *Water*, glans of luister op de paerlen, *water*; Van Effen, *Spect.* X, 4: Een juweel, verheerlykt door de helderste glans, en het zuiverste water; *Nest*, 46: Het is een lol-maker van het zuiverste water; *Dievenp.* 115: Hij was een dieven-koopman van 't zuiverste water; *Handelsblad*, 17 Mei 1914 p. 5 k. 3: De waterval van Niagara is een beroemdheid van het eerste water; *Nw. School*, VI, 357: Dan treedt er een gedegenereerd individu op, een schurk van het zuiverste water. Ook in het Fransch wordt *eau* gebezigd in den zin van 'l'impidité des diamants, des pierres précieuses, des perles', en kan men spreken van *un avare de la plus belle eau* = d'une avarice rare (Hatzfeld, 806 b); evenzoo in het afrik. *hy is 'n vagebond van die eerste water*, hd. *vom reinsten* (oder *vom ersten*) *Wasser*; eng. (*a diamond or a poet*) *of the first (or the purest) water*. Een syn. uitdr. is '18 karaats' zijn, een beeld ontleend aan het gehalte van 't goud. Zie *Ndl. Wdb.* VII, 1569 en vgl. *De Vrijheid*, 12 Maart 1924, bl. 1 p. 4 k. 1: De heer D.v.T. die kort te voren voor een leerstoel in de homoeopathie gepleit had en wiens bezuinigingsliefde dus niet achttien karaats was.

2539. Een rare Waterchinees

ook *een rare chinees*, een eigenaardig, zonderling mensch; eig. een chinees, die met tal van anderen met gekruiste beenen op een paar stukjes bamboe gezeten in de open zee ronddrijft, een vischlijn in de hand en een mandje voor zich om er de vangst in te bewaren. Zie Dr. H.P.N. Muller, *Malakka en China*, Leiden 1918, bl. 165 noot.

2540. De waterlanders komen voor den dag,

d.w.z. de tranen komen voor den dag; hij begint te schreien. Bij Sartorius III, 3, 16: *De water-landers op den dijk laten komen*, de iis, quibus lachrymae oborirentur in oculos; Winschooten, 349: *De Waaterlanders quaamen op den dijk*: dat is oneigendlijk, de tranen quaamen in de oogen; *Mergh*, 18: *de waterlanders staan op den dijk*; Sewel, 941: De waterlanders kwamen op den dyk (metaph.), *tears came in the eyes*; Harrebomée I, 113; *B.B.* 121; *Nw. School*, II, 213. Vgl. afrik. *toe kom die waterlanders*. Naast deze uitdr. citeert Tuinman I, 309 ook: 't *Water komt op den dijk*, de tranen komen in de oogen', dat o.a. voorkomt bij Huygens I, 65 en 't *Daghet* XII, 144; in het *Waasch*

- 1) *N. Taalgids* XIII, 138 en vgl. de uitdr. *zien wie de blankste billen heeft*, wie 't wint, wie het 't best kan (*Ndl. Wdb.* II, 2690).
- 2) Vgl. hiermede het adj. *gewaterd*, gezegd van stoffen, die golvende, glinsterende kleurschakeeringen vertoonen, fr. *moiré*; *Ndl. Wdb.* IV, 2016-2017.

Idiot. 174 a: *de dijken loopen over*, men weent; ook De Bo, 440 en *Antw. Idiot.* 1420: *het is hoog water*, van iemand die op het punt staat te weenen. Volgens De Bo, 1373 en *Antw. Idiot.* 1422 is *waterlander* voor traan ook in Zuid-Nederland bekend; in het Friesch: *de wetterlânners kamen dêr ek by*. Het is eig. de naam van de bewoners der moerassige, laaggelegen gedeelten van Holland, Broek en Waterland¹⁾ en vandaar bij overdracht gebruikt voor traan. Zie n°. 1168 en vgl. voor een dergelijk woordspel: *de Friezen zijn in 't land*, het begint te vriezen (Harreb. LXX²⁾).

2541. Mooi weer spelen,

d.w.z. rijkelijk leven; vriendelijk, onderdanig zijn; eig. evenals het mooie weer vriendelijk, vrolijk zijn; en vandaar: zijn hart ophalen, pret maken (vgl. *goede sier maken*). Winschooten, 352 verklaart het door: 'vioolen laten zorgen, zijn hart ophaalen, optrekken, lichtmissen', eene bet. die de uitdr. heeft bij Coster, 177, vs. 804; Breughel, 17 r. Ic rade dat wy daer henen gaen sullen; daarna wy smullen en spelen moy weer; Hooft, *Hendr. de Grootte*, 134; Vondel, *Jos. in Dothan*, 963; Huygens, *Korenbl.* II, 286: Pier spilt al wat hy heeft, en speelt niet als moy weer; R. Anslou, *Poezy*, 110; Tuinman I, 36: Kermis houden, of mooi weêr speelen; bl. 102: 'goed cier maken door teeren en smeeren', waaraan de volgende verklaring wordt toegevoegd: wanneer 't mooi weêr is, vaaren of ryden zommige met schuiten of wagens uit spelen, om zich te verlustigen en vermaaken; en dan moet ook de koude keuken en wynkelder niet bekrompen mede'. Zie verder *C. Wildsch.* IV, 237; Halma, 774; Sewel, 945; Molema, 577; Harreb. II, 443; *Ndl. Wdb.* IX, 1095; *Wander* IV, 708; V, 217 en vgl. het fri. *hy spilet moai waer fen in oar syn jild*; oostfri.: *môî wër mit êmand spölen*, ihm angenehme u. heitere Dinge vorspiegeln (Ten Doornk. *Koolm.* III, 537 b); in Zuid-Nederland: *schoo(n) weer spelen met andersmans geld* (*Waasch Idiot.* 581; *Antw. Idiot.* 1086). Vgl. n°. 260.

2542. In de weer zijn,

d.i. druk bezig zijn, zich weren. Vgl. mnl. *in die were sijn*, weerstand bieden; Plantijn: *Vroech in de weer zijn, estre matineux, estre matin en besogne*; zie ook *Mar. v. Nijm.* 24: *in de weire sijn*; Marnix, *Byenc.* 2 v, Pers. 383 a; 387 a; 489 b; 647 a; 693 b; 865 a; Coster, 531, vs. 1092; Vierl. 341; Tuinman I, 173: *Hy is vroeg in de weer*, Sewel, 945; *W. Leevend*, V, 133; *V. Janus*, 24; Harreb. II, 445; afrik. *met iets in die weer wees*, den geheelen dag praten over iets; *Antw. Idiot.* 1425: *in zijn weer zijn*, in zijn werk zijn, het druk hebben; *in de wèèr zijn*, er op uit zijn; *Waasch Idiot.* 735: *in de weer zijn*, bezig zijn, bezorgd zijn; oostfri. *in de wër wesen*; fri. *yn 'e wear wêze*.

2543. Loop naar de weerga!

d.w.z. loop heen! loop naar den drommel! Kiliaen verstaat onder *wedergaede*, consors, compar, dus 'iemand's gelijke', eene bet. die 'weerga'

1) Vgl. Plantijn: *Waterlander, qui demeure aux terres aquatiques*, vir aquarius.

2) Vgl. voor een soortelijk gezegde *Waasch Idiot.* 529 b: *de polderboeren kijken over de dijken*, gezegd als er een onweder uit het Noorden komt of als er 's avonds donderkopen in het Noorden te zien zijn.

altijd heeft behouden, zoodat deze zegswijze wel verklaard wordt als: 'loop naar de weerga (van je zelf)'; dus: 'naar je gelijke'. In dezen vorm is zij evenwel niet aangetroffen; men zou ook 'loop naar je weerga' verwachten. Stellen we hiernaast: *loop naar de(n) weerlicht* (= naar den bliksem) en *as de weerlicht* = bliksems gauw (Molema, 577), syn. van *als de verdommenis* (in *Kmz.* 374); *dei weerlich!* (een bastaardvloek), fri. *de wearlich*, waarvoor men ook hoort *als de weerga!* en *de weerga!* waarnaast ook bekend is *de weerga* (de brui, den bliksem) *van iets geven* en vergelijkt men: *wat weerga! wat bliksem!*; 'een luie weerga van een jongen' naast 'een luie bliksem van een jongen' of 'een luie weerlicht' (De Bo, 1379 b; Rutten, 274 a); die *weergasche vent!* naast die *bliksemsche*, die *weerlichtsche vent* (fri. *dy wearlichse jongen* naast *dy stoarmske bern*) in welke uitdrukkingen ook *duivel(sch)* en *donder(sch)* gehoord wordt, dan valt het moeilijk aan *weerga* eene andere bet. toe te kennen dan die van duivel, donder of bliksem¹⁾. Het blijft echter de vraag, hoe weerga aan deze beteekenis is gekomen. Heeft men wellicht eenvoudig het ruwe *weerlicht* vervangen door *weerga*, evenals bijv. *belul* door *benul* en *wentelteefje* (d.i. *wentel het eventjes?*²⁾) somtijds door het quasi meer fatsoenlijke *wentelreutje* of *draaireu*? Zie ook *Noord en Zuid XXI*, 480.

2544. Weerklank vinden.

Slaat men een instrument aan, bijv. een piano, dan trillen de snaren van eene nabijzijnde openstaande piano of van eene viool in denzelfden toon mede; dan hoort men daar hetzelfde geluid, de echo. Vandaar dat deze uitdr. gebruikt wordt om aan te duiden, dat iemands bede, iemands woorden doordringen in het hart van anderen, de snaren van zijn gemoed doen trillen, aldaar spreken. Vgl. Kiliaen: *Wederklanck der stemme*, *echo*, *reflexio vocis sive toni*; Huygens, *Zeestraet* 188: De weerklank van mijn' Weg en was niet als: weg, weg; fr. *retentir dans le coeur*; *trouver un écho*; afrik. *iets het weerklank gevind*; hd. *einen Wiederhall im Herzen finden*; *Anklang finden*; eng. *to be re-echoed in the heart*; fri. *wearklank*, *-lûd fine*.

2545. Weet ik veel!

een joodsch gezegde, dat gebezigd wordt om uit te drukken, dat men er niet veel van weet; er niet verder over wenscht te spreken. Vgl. Voorzanger en Polak, 34: *Weet ik veel!*, praten wij er maar niet verder over, daar kan ik me niet mee ophouden, ik wil er niets meer van zeggen; *weet ie veel*, hij is dom; *Nw. School VIII*, 468: Mij kan het niks schelen, de tonneninhoud van Rotterdam, Nieuw-Amsterdam, etc. alle stoomvaartlijnen, àllemaal lezer! die van Rotterdam uit varen laten, weet ik veel! *Nw. Amsterdammer*, 6 Febr. 1915, p. 9 k. 2: Mama staat schokschouderend op en pa brult: Nou ja, weet je veel; *Persl.* 172: Izak zeg dat 't (*gordijn*) neer mot. Weet-ie-veel geloof mijn nou. Es, 't het niet noodig; bl. 175: Vin je niet Es? 'Weet 'k veel' zei ze en trok de

- 1) Vgl. E. Wolff-Bekker, *De Grijzaart*. Ze kan weerschoens mooy zingen; het *Ndl. Wdb.* I, 951 i.v. *afgebliksemd* en verder de artikelen *afgedonderd*, *afgeduiveld*, *afgedrieduivekaterd*, *afgehageld*, *afgeweerlichts* en dergelijke ruwe versterkingswoorden.
- 2) *Ndl. Wdb.* III, 1537. In Friesland heet dit gebak *hounsfotsje*, hondsvot; eig. teeldeel van eene teef.

schouders op; *Zoek 25*: Doar is ewest meneer Davissen de makelaar en doar was mevrouw de Beer en ik weet veule, allemoal nette lui; bl. 71: Hād 'k ze dan mutten vroagen? hervroeg de ouwe, z'n vrouw aanzierend. 'Weet 'k veule,' haalde Moeder de schouders op; bl. 216: Honger! wisten ze veule wat of honger was! Ze hadden altied de weeldebrokkies ehad; *Het Volk*, 29 Oct. 1913 p. 5 k. 1: Ga maar op huisbezoek plakken, en weet ik veel!

2546. Wat niet weet, wat niet deert.

't *Geen men niet weet, deert het herte niet*, van iets geheel onbekends kan men geen smertelijke aandoening hebben' (Tuinman I, 331). Vgl. De Brune, 386:

Dat men niet en weet, of ziet,
Dat en kan ons deeren niet.

W. Leevend VI, 6: Die niet weet, die niet deert; Martinet, 70: 't *Geen men niet weet, deert het hart niet*; Harreb. I, 288 *a*; II, 13 *a*: Wat men niet weet, doet ons geen leed; hd. *was ich nicht weisz, macht mich nicht heisz* (Wander V, 297 *a*; Eckart, 570); eng. *what the eye does not see, the heart does not rue*; fr. *ce que j'ignore ne me fait pas mal*. In het Land v. Aalst: *niet en ziet, niet en deert*; Land v. Waas: *die niet en weet* (of *ziet*), *die en deert*; te Antw.: *niet en weet niet en let* (*Antw. Idiot*. 2159). Zie n°. 2503, noot 2.

2547. Zijn weetje (wel) weten,

d.w.z. slim, knap zijn; zijn vak goed verstaan; mnl. *sine wet weten*, zijn weetje weten; *alle wete weten*, alles weten; zie Kiliaen: *W e t e*, *scientia* en vgl. R. Visscher, *Brabbeling*, 121:

Die uyt het verleden merckt het toekomende spel,
Sulck een die weet sijn weetjen wel.

Huygens, *Hofwijck*, vs. 257; Hooft, *Brieven*, 400: Derhalven mag U.E. wel zeggen, dat de Schijnheilig zijn weetjen weet; V.d. Venne, 192: Die 't Weetjen weten wel die achten 't maer voor spel; De Brune, 124; Spaan, 359; Tuinman I, *nal.* 14; Harreb. II, 46 *a*. Vgl. hiernaast het mnl. *enen die wete doen*, iemand kennis geven; 17de eeuw *iemand de weet of weete doen* (*Mouf.* 59; Rutten, 274 *a*; De Bo, 1381; V.d. Water, 150); *iets aan de weet komen* (Gunnink, 241; Boekenoogen, 1204); *er de weet van krijgen* (*Zandstr.* 57); *nergens weet van hebben*, hetzelfde als *nergens van weten* (Halma), voor alles ongevoelig of onverschillig zijn (*Jord.* 428); *ergens weet van hebben*, geneigd zijn tot (Gunnink, 241); *het is maar eene weet* (17de eeuw; o.a. *Mergh*, 2; ook De Bo, 1381), men moet het maar weten, er den slag maar van hebben; Groningsch: *hij het zien wijtje wel* (Molema, 580 *b*); fri. *hy het* (of *wit*) *syn weetsje wol*; immen *hwet oan 'e weet bringe*; oostfri. *sin wêt(je) weten*. Ook in Zuid-Nederland zijn de uitdr. *zijn weet weten*, *iemand de weet laten*, *iets aan de weet komen* of *geraken*, *dat en is maar een weet* zeer gewoon (vgl. o.a. *Antw. Idiot.* 1427; *Waasch Idiot.* 736 *b*; Claes, 283).

2548. Weeuwenaars pijn,

d.w.z. eene kortstondige, spoedig voorbijgaande pijn; even spoedig voorbij als die, welke veroorzaakt wordt door een stoot aan den elleboog, zooals de Scandinaviërs zeggen; hd. *Wittwerleid währt kurze Zeit*, eene

meening, waarover de meeste Europeesche volken¹⁾ het eens zijn, zooals is aangetoond door Dr. A. Beets in het *Tijdschrift* IX, 138-141. Vgl. *De Amsterdammer*, 26 Jan. 1924 p. 6 k. 2: Wanneer wij dergelijke onsoliede nieuws van een kwakkelende bank zelfs van een kunstinstelling vernemen, doet het ons minder aangenaam aan, maar meestal blijft het voor u en mij eene weeuwenarspijn. De Franschen drukken het eenigszins anders uit: *deuil de femme morte dure jusqu' à la porte*. Zie Harreb. I, 145 a: Eener vrouwe dood is eens mans elleboogstoot; II, 182 b: Dat is weduenaarspijn; Wander V, 323; I, 1125: *frôens dôd un elnbagens stot dei lik weh* (Eckart, 124).

2549. De breede weg,

d.i. 'de weg van het zedelijk verderf, van de zonde; de groote gemakkelijke, door de meeste menschen gevolgde levensweg; in tegenstelling met 'het enge pad der deugd (fr. *la voie étroite*) dat tot het leven leidt' (*Ndl. Wdb.* III, 1170; XII, 137; Laurillard, 64); ontleend aan *Matth.* VII, 13: Gaet in door de enge poorte: want wijdt is de poorte, ende breet is de wegh, die tot het verderf leyt, ende vele zijnder die door deselve ingaen.

2550. De weg van alle vleesch.

Van een gestorvene zegt men dat hij 'den weg van alle vleesch is gegaan'. Laurillard denkt hierbij aan een zinspeling op *Jes.* XL, 6, 7; Büchmann aan *Genesis* VI, 12-14 of aan I *Kon.* 1, 2: Ik ga den weg van al wat leeft. In de litteratuur komt de zegswijze in de 17de eeuw voor bij Huygens, *Korenbl.* II, 67:

Piet sonck voor Scheveningh in d'ongestuyme baren.
Men seght, hy is den wegh van alle vleesch gevaren;
En my dunckt dat het is
De wegh van alle viss.

Zie verder Harreb. II, 389. In 't hd. *den Weg alles Fleisches gehen*; eng. *to go the way of all flesh or nature*.

2551. Naar den bekenden weg vragen,

d.w.z. zich onkundig houden, en vragen hetgeen men wel weet; gron. *vragen noa 't kundege pad* (Molema, 231 b); fri. *freegje nei de kindige wei*; eene in de 17de eeuw vrij gewone uitdrukking, die men o.a. vindt bij Winschooten, 365; Hooft, *Warenar*, vs. 1146: Jy houtje soo slech en begint nou te vraghen nae de bekende wech; *Com. Vet.* 121: Dan slacht ghy de potters, die nae de bekende wegh vraeghen; Coster, 542, vs. 1464; Huygens, *Hofwijck*, 2239; Tuinman I, 29; II, 171; Van Effen, *Spect.* VII, 86; Sewel, 919; Harreb. II, 447 b; *Ndl. Wdb.* II, 1570; *Menschenw.* 203; Eckart, 122: *he fragt na 't kündigung Patt as de Jôden*; Dirksen II, 45. Volgens De Bo, 1381 beteekent de uitdr. in West-Vlaanderen: ingebeelde moeilijkheden tegen iets inbrengen. Doch ook in onzen zin komt zij voor (Tuerlinckx, 721; *Waasch Idiot.* 724; *Antw. Idiot.* 1428; 2142) naast *naar de bekende bane vragen* (Teirl. 99).

1) Ook de Russen; zie *Tijdschrift* XXV, 154.

2552. Die aan den weg timmert, heeft veel berechts,

ook *wie timmert aan den weg, hoort allemans gezeg*, d.w.z. wanneer iemand iets in het openbaar doet, staat hij bloot aan de critiek, de bedilling van velen. Een algemeen bekend spreekwoord, dat we lezen bij Goedthals, 70: *Die by den weghe timmert, heeft veel berechts, qui edifie en grand place, faict maison trop haute, ou trop basse*; *Prov. Comm.* 232: *Die biden weghe tymmert heeft vele berechts, mille docent hominem prope callem qui struit idem*; Campen, 133: *Weel by den wege timmert, die heft veele meysters*, in welken vorm de zegswijze ook in het Duitsch bekend is; vgl. mlat. *edificans habet artifices prope compita plures; qui struit in calle multos habet plures ille magistros*; zie Bebel, n°. 341; Wander IV, 1851: *wer bey dem weg bawet, der hat vil meister*; Ten Doornk. Koolm. III 526 a; Eckart, 556. Zie verder Spieghel, 280: *die aan de wegh timmert heeft veel berispens*; Winschooten, 296; *Mergh*, 18: *die an de wegh timmert lijd veel anstoot*; Huygens, *Hofwijck* (Prosopopoea), vs. 17: *Die timmert aen den wegh is selden buyten opspraeck*; Vondel, *Tooneelschilt*, 7: *Het gemeene spreekwoord zeght: wie by den wegh timmert, lijd veel aenstoets*; Cats I, 523:

Die aen den wegh timmert, heeft veel berichts.

Als yemant timmert aen de straet, daer yeder komt, daer yeder gaet,
Daer al de werelt mal en vroet, magh sien al wat den metser doet;
Die staet dan uyt aen alle kant het oordeel van het gantsche lant.

Tuinman I, 229; *C. Wildsch.* III, 6: *Die huizen timmert aan den weg moet lijdien iedermans gezeg*; *W. Leevend*, VIII, 351; Harrebomée I, 3; III, 99 a; Joos, 205: *die aan de straat timmert, heeft veel berispers*. In het Friesch: *dy 't oan 'e wei timmert sûzje de earen*; in de omstreken van Dendermonde: *die aan 't straat werkt, wordt veel gekritikeerd*; te Antwerpen: *'t is moeilijk aan de straat te werken, iedereen te voldoen* (*Antw. Idiot.* 2070; *Waasch. Idiot.* 634); mhd. *ich zimberere, sô man seget, bi dem wege, des mûz ich manchen meister hân*; hd. *wer da bauet an den Straszen, soll die Leute reden lassen*; eng. *he who buildeth in the street, many masters hath to meet*.

2553. Het weg hebben,

d.w.z. verkouden, ongesteld zijn; meestal vergezeld van een bijwoord als *leelijk*, *erg* en dergelijke; door het onbepaalde vnw. het wordt eene ziekte in 't algemeen aangeduid, terwijl *weg hebben*, mnl. *wech hebben*, syn. van (*te voren*) *ute hebben*, beteekent ontvangen hebben; weggepakt hebben (vgl. *te pakken hebben*, *beethebben*); eig. tevoren hebben; vooruit hebben, bijv. bij eene verdeling van goederen (vgl. *Rein.* I, 1635). Vgl. *Matth.* VI, vs. 2: *Sy hebben haren loon wech*, d.i. ontvangen; Vondel, *Samson*, vs. 331: *Dat hebt ge wech, gy zijt des waardigh ofte niet*; *Virg.* II, 4: *Hy, op wien ick eerst mijn zinnen zette, heeft mijn hart en liefde wech*; II, 246. In de 17de eeuw was bekend *het spek al weg hebben*, in de knel zijn (Winschooten, 143; Tuinman I, 241) of door iets besmet of bevangen zijn (Tuinman I, 245); in de 18de eeuw: *zij hebben het spek al weg, eer de kool opgedischt is*, zij hebben hun erfportie reeds bij 't leven van den rijken oom opgemaakt (Tuinman II, 39; Harreb. I, 434); vgl. ook Halma, 597: *Hij heeft het spek al weg*, hij heeft het al voor zijn

hart; bl. 777: *Hij heeft het al weg*, hij is haast dronken¹⁾; *zij had het al weg*, elle étoit déjà en foiblesse, elle étoit déjà évanouïe; fri. *it wei habbe*, een kwaal hebben, ziek zijn; *it wei krije*, ongesteld worden; Molema, 468: *hij het 't dik weg*, de koudevatting, de ongesteldheid heeft hem erg beet; *Noord en Zuid*, XXVIII, 179. Voor Zuid-Nederland vgl. *Antw. Idiot.* 1430: *weghebben*, weggenomen hebben; beethebben (eene ziekte, een ongeluk); De Bo, 1383; *Antw. Idiot.* 2155; *Waasch Idiot.* 737: *het weghebben*, het verstaan, begrijpen; gelooven (van leugens). Vgl. ook *veel van iemand of iets weghebben*, veel op iemand of iets gelijken; dat als een versterking van het begrip 'hebben' beschouwd wordt; hd. *etwas weg haben*, iets goed verstaan, onder de knie hebben; *etwas weg bekommen haben*, schade geleden hebben; zich eene verkoudheid op den hals gehaald hebben; *sie hat etwas weg*, zij is verliefd.

2553a. Weg noch steg weten; zie n° 877.^{aant.}

2554. Doe wel en zie niet om,

'doe wel zonder op de gevolgen van uwe daden te letten, zonder lof of dank daarvoor af te wachten'; *Ndl. Wdb.* X, 819. De beteekenis, die thans aan deze woorden wordt gehecht is gewijzigd, daar de eigenlijke zin der uitdr. is, dat iemand die wèl doet, niet angstig behoeft om te zien of zijne daden worden gadegeslagen, zooals blijkt uit den oudsten vorm, gelijk die voorkomt bij Goedthals, 70: *die wel doet en darf niet omme zien*; *Prov. Comm.* 247: *die wel doet en darf niet om sien*; *Mergh* 19: *die wel doet darf niet om sien*. Hiernaast komt de imperatief-vorm ook reeds vroeg voor blijkens Gruterus II, 137; I, 101: *doet wel, ziet niet el* (ook bij Spieghele, 275; Bebel, 345); Van de Venne 223: *doet wel, en vrees niemant*; Tuinman I, 344: *Doet wel, en ziet niet om*. Omzien is een teken van vreeze voor eenig volgend quaad. Maar die wel doet behoeft niet te vreezen, en heeft geen quaade gevolgen te ontzien; II, 169; Harreb. III, 50; 387; Joos, 172; *Wander* V, 347: *wer wolthut der darff nit umbsehen*. Dit tot aanvulling van n°. 433.

2555. Werk van iets maken,

d.w.z. veel moeite, tijd en zorg aan iets besteden; tegenover een dame: haar 't hof maken; eene zegswijze, die in de 16de eeuw voorkomt bij Kiliaen: *W e r c k m a e c k e n v a n e e n i g h e s a e c k e*, *laborare de re aliqua: magnifacere, magnipendere rem aliquam*; gheen werck maecken van eenigh dinck, *parvifacere, parvipendere, negligere rem aliquam*; Plantijn: *Luttel wercks van yet m a k e n*, faire peu de cas de quelque chose, *nihil curare de re aliqua, minimi facere aliquid*; zie Anna Bijns, *Refr.* 55, waar de uitdr. evenals bij Kiliaen en Plantijn beteekent 'waarde aan iets hechten', in welchen zin ze ook voorkomt bij Sart. I, 4, 34; Cats, *Spaansch Heyd.* vs. 1785; Hooft, *Ged.* II, 92; Huygens I, 179; Pers, 105 a; 381 a; 465 b, en in de 18de eeuw nog bij Sewel, 955 en Halma, 781, die *veel wercks van iemand maaken* verklaart door 'voor iemand groote agting hebben'. Thans geldt deze bet. nog in Zuid-Nederland; zie o.a. De Bo, 1391; *Antw. Idiot.* 1435. In de hedendaagsche

1) Vgl. Van Effen, *Spect* IV, 225: Zo dat ik tegens de middag 't spek al weer weg had (*dronken was*).

beteekenis komt de zegswijze o.a. voor bij Huygens, *Cluyswerck*, vs. 383. Ook in het oostfri.: *wark fan 'n sak' maken*; afrik. *baie werk van iemand maak*, grooten ophef maken van iem.

2556. Er is werk aan den winkel,

d.w.z. er valt wat te doen, te arbeiden; onder een 'winkel' zal men hier moeten verstaan een werkplaats¹⁾, een timmermanswinkel of een naaiwinkel (waar naaimeisjes onder een naaivrouw werken); vgl. Harreb. II, 453: Daar is werk aan den winkel; *De Arbeid*, 11 April 1914 p. 4 k. 1: Voor de Vrije Groep is er voorloopig werk aan den winkel: Men is net volop bezig met de voorbereiding van den 1sten Mei; 28 Aug. 1915 p. 3 k. 3: Zooals wij in onze vorige correspondentie meldden, was er genoeg werk aan den winkel voor onze mobilisatieclub wat het grievenvraagstuk betreft; *Haagsche Post*, 26 Mei 1917 p. 1 k. 1: Vooral voor Kerenski, den nieuwen Minister van oorlog en marine, is er werk genoeg aan den winkel. Ook is bekend *Ik stuur geen werk van den winkel*, ik weiger geen arbeid, neem alles aan (in *N. Taalgids* XIII, 137); zuidndl. *daar is geen werk op de plank of aan de natie* (zie *Antw. Idiot.* 1435²⁾).

2557. Die niet werkt, zal ook niet eten

is ontleend aan II *Thess.* 3, 10: Want oock doe wy by u waren, hebben wy u dit bevolen, dat soo yemandt niet en wil wercken, hy oock niet en ete; Zeeman, 194; Laurillard, 79; mnl. *die niet en pijnt ne moet niet eten*; Goedthals, 23; Winschooten, 357; Tuinman I, 125; Joos, 154: *die niet werkt met vlijt is zijnen boterham kwijt*; fri. *gjin wirk gjin huning* (vgl. gron. en oostfri. *veul wark en gjin hönig*); Harreb. III, 22 a; afrik. *wie nie werk nie, sal nie eet nie*; Wander I, 122; fr. *pour manger, il faut travailler*; hd. *wer nicht arbeitet, soll auch nicht essen*; eng. *no mill, no meal*.

2558. Buiten west(en) zijn,

d.w.z. flauw gevallen zijn, het bewustzijn verloren hebben. Deze sedert de 16de eeuw voorkomende uitdr. had vroeger ook de bet. van *den koers kwijt zijn*; *buiten zijn zinnen zijn*; *de zinnen kwijt zijn*, zooals blijkt uit Sart. II, 3, 5: *Ghy zijt heel buyten Westen*, in *stupidos ac furiosos torquetur*; *Tijdschrift* VIII, 109: Nou raakt hy hiel buiten westen: hoor je 't niet? ay, ordonneer hem een reséptje, eer hy doller wordt; Focquenb. *Typhon*, 1ste Sangh. 169: Wat duyvel of dit hier sal werden? riep God Jupijn, schier buiten west; *Verheeve God*: Mijn sinnen en mijn ziel, waer dwaelt gij buyten westen?; Halma, 624; 97: Buiten westen zijn, *avoir perdu la tramontane, être désorienté*; Sewel 956; 150: Buiten westen, *confounded, out of the way*; Van Eijk I, nal 79. Voor de hedendaagsche beteekenis vgl. *Olipodrigo* (anno 1654) bl. 134; Van Moerk. 254: Sy is hiel buyten weste (van eene vrouw, die in zwijm gevallen is); *H.v.Z.* 84: t Is voor Daantje 'n geluk dat-ie buiten westen leit - bang as die was voor de dood ... bang; *Nkr.* IX, 30 Jan. p. 8: Toen raakte

- 1) Reeds Mnl. (zie Verdam, *Handwoordenboek*, 694 en vgl. Halma, 790: Winkel, werkplaats, *atelier, ouvroir*).
- 2) Een natie is een arbeidersvereniging, gilde van scheepslossers, enz.

ik buiten westen, en eerst vele dagen later kwam ik weer tot bewustzijn; 17 Juli p. 3: Hij kon vaak dagen kuchen, hijgen en soms wel ging-ie buiten west; *Nkr.* X, 6 Febr. p. 2: Dien dag ben ik van woede bijna buiten westen geraakt; *Woord en Beeld*, 1900 (Oct.) p. 372: Toen had dien slag tegen z'n kop gehad - Hij moest toen wel buiten westen zijn geweest en door de kameraden zijn thuis gebracht; afrik. *hij is buite sy weste*, hij is bewusteloos, dronken; fri. *bûten wêsten*, in zwijm. In eigenlijken zin wil deze uitdr. zeggen: verre ten westen van de gewone route zijn, uit den koers zijn bij onzekerheid van zijn bestek, wat gemakkelijk kan gebeuren met schippers, die bij opkomend slecht weer de gevaarlijke Hollandsche en Vlaamsche kust onder lij hadden en uit vrees voor onheilen of voorzichtigheidshalve, als de omstandigheden het toelieten, trachtten weg te komen en om de west stuurden. Zie J. Steendam in *De Zee*, 1922, bl. 619 vlgg. Voor een andere, minder waarschijnlijke verklaring zie *Taal en Letteren* VI, 232-235.

2559. Een wet van Perzen en Meden (of Meden en Perzen),

d.i. een vaste regel, waarvan nooit afgeweken wordt. 'Het spreekwoord is gegrond op de onveranderlijkheid van de eenmaal uitgevaardigde wetten der Meden en Perzen'; zie *Esther* I, 19; *Daniel* VI, 9, 13, 16; Harreb. II, 70; *Ndl. Wdb.* IX, 356; Zeeman, 374; Laurillard, 26; *Zondagsblad van Het Volk*, 1905 p. 218: Het is een natuurwet, even onwrikbaar als de wet van Meden en Perzen, dat op den eersten Januari van ieder jaar de Gijsbrecht van Aemstel in den Stadsschouwburg ten tooneele wordt gesleept; *Nkr.* II, 26 Juli p. 5: Een wet van Meden en Perzen, waarvoor zij buigen als 't riet; *Het Volk*, 27 Maart 1914 p. 5 k. 1: Een uittreksel er van ('t leerplan) hing als een wet van Meden en Perzen in elk klasselokaal; *Lvl.* 217: Tijdens je verloving moet je heel erg kuisch blijven, dat is een wet van Meden en Perzen; *Schoolblad*, 11 Mei 1917 p. 1 k. 4: Ik wil die regels niet tot wetten van Meden en Perzen verheven of liever verlaagd zien. De onderwijzer hebbe de volle vrijheid om in bijzondere gevallen er van af te wijken; afrik. *dis 'n wet van Mede en Perse*; eng. *a law of Medes and Persians*; fr. *une loi des Perses et des Mèdes*.

2560. Iemand de wet stellen (of voorschrijven),

d.w.z. iemand bevelen, den baas spelen over iemand. Vgl. Plantijn: *H e m s e l v e n e e n e n w e t s t e l l e n*, se faire une loy, *legem sibi statuere*; Winschooten, 290: *Iemand de wet stellen*, iemand naa zijn hand setten; *Interest van Holl.* 159; Pers, 211 b; Vondel, *Salomon*, 794; Coster, 228 vs. 18; 19: *iemand een wet stellen*; Pers, 210 a; 514 a: *iemand wetten stellen*; 831 a: *iemand wetten voorschrijven*; 755 b: *iemand een wet voorschrijven*; Tuinman I, *nal.* 29 met de verklaring: hem noodzaaken, en als voorschryven wat hy doen moet, als ware dat eene wet, die hy niet mag overtreden; Sewel, 957: *Iemand de wet stellen*, *to prescribe one a law, to limit one*; Halma, 783: *Iemand de wet stellen*, onafhankelijk gebieden, *faire la loi à quelqu'un*; V. Janus, 168; Harreb. II, 456 a: *Iemand de wetten stellen (of oplezen)*; *Kippev.* II, 127. In Zuid-Nederland: *iemand wetten stellen*; afrik. *iemand die wet voorskrijwe*; eng. *to lay down the law*.

2561. Een stalen wet,

d.w.z. een vaste regel; een wet, die niet verbroken kan worden. Vgl. Huygens, *Zeestraet*, vs. 672; Van Effen, *Spect.* III, 10; 169; Halma, 783: *Eene staalen wet*, een vaste regel, *règle ou loi immuable, loi fondée, maxime inébranlable*; Sewel, 957; *Antw. Idiot.* 1173; Friesch: *in stielen wet*.

2562. Korte wetten maken

behoeft geen verbastering te zijn van 'korte *metten* maken', fri. *koarte metten meitsje* (n°. 1511¹⁾). Het kan in eigenlijken zin zeer goed beteekenen: niet lang procedeeeren of, zooals de Duitschers het uitdrukken, *kurzen Procesz machen*. Ook het Zuidnederl. *met iets kort recht spelen*, dat seffens doen veranderen; *kort recht met iemand spelen*, hem tot rede brengen, hem dooden of ten onder brengen (Rutten, 185 a) pleit voor deze verklaring. Vgl. *Kippev.* II, 156; *S.M.* 55: Als ze een moordenaar te pakken krijgen en zijn schuld bewezen wordt, dan asjeblijft korte wetten! In de 17de eeuw: *Korte mijlen (met iem. of iets) maken*; mnd. *korthē wedde maken*²⁾.

2563. Al ons weten is stukwerk.

Onder *stukwerk* verstaat men werk dat niet af is, onvolmaakt werk. 'Stuk' heeft hier de bet. van gedeelte. Vgl. Kiliaen: *Stuckwerk*, *opus imperfectum*; Plantijn: *Stuckwerk*, un ouvrage imparfait ou en partie, qui ne vient à nul effect, *imperfectum opus*. Zie Harreb. II, 319 b en Zeeman, 453, die in deze zegswijze eene herinnering ziet aan I *Kor.* 13 vs. 9: Want wy kennen ten deele, ende wy propheteeren ten deele. Vgl. hd. *unser Wissen ist nur Stückwerk*; eng. *our knowledge is only patchwork*.

2564. Dat is (nogal) wiedades,²⁵⁶⁴

d.w.z. *dat is nog al glad* (zie *Prikk.* V, 16), dat spreekt vanzelf; vgl. Köster Henke, 74: *wiedades*, begrijpelijk; *dat was nogal wiedades*, dat spreekt; Boekenoogen, 1215: *wiedades*, daarnaast *wudes*, in de uitdr. *dat is nogal wiedades (wudes)*, dat spreekt vanzelf; te Krommenie *wiebes*; te Wormerveer: *dat is nogal riemes*; kol. 1368: *hij is wiedades en nog wat*, van iemand die slim, uitgeslagen is (De Koog); *Lvl.* 2: Ik ben natuurlek klets, dat's nog al wiedades; *Ppl.* 69; *Kalv.* II. 153; *Nkr.* III, 26 Sept. p. 2; IV, 3 Juli p. 2; VII, 26 Juli p. 2; *Boefje*, 77; 161; *Nw. School*, VII, 58: Da's nog al wiedades! *Nw. Amsterdammer*, 13 Maart 1915, omslag p. 2 k. 2: Wij blijve neutraal Wat is dat? Neutraal? dat is eh nou, dat is nogal wiedades, dat is neutraal! G.v. Eckeren, *Annie Hada*, I, 234: Wel, omdat ze daar ginds toch niet van me houden; da's nogal widus niet? *Nkr.* IX, 12 Juni p. 8: Wat voor zaakje? Nou ja, nogal wiedades, niet? ook een vraag! *Haagsche Post*, 16 Oct. 1920 p. 1671 k. 4: Dat die (dwangarbeiders) luierden als zij zonder toezicht werden gelaten, lijkt mij nog al wiedades. Ook praedicatief gebruikt in *Jord.* II, 107: Willem Peperzak de wiedenis (*uitgeslagen*) gluiper.

1) Zie Vercoullie, 324 b.

2) Schiller und Lübben V, 622.

Eindnoten:

2564 / Ook attributief gebruikt.

2565. Hij is niet in de wieg gestikt (gesmoord of gestorven),

d.w.z. hij is zeer oud geworden. De uitdr. *in de wieg smoren* komt o.a. voor bij Erasmus, die mededeelt, dat men in zijn tijd 'si quando nunciatur obitus hominis natu grandis' zeide: nihil acerbum haud perit in cunabulis (Suringar, *Erasmus*, bl. 385). Vgl. verder Vondel, *Lucifer*, 2041: Nu is het tyt om 't menschelyck geslacht te smooen in zyn wiegh, en opgang; Pers, 742 a: Beatrix trouwde met Karel III, waar by hy seven kinderen teelde, die alle, genoegh in de wieghe, zijn gestorven. Hoofft bezigt de uitdrukking van kwaad, dat men in het begin stuit¹⁾; zie *Brieven*, 230: Maar de luiden weeten wat het in heeft ende 't quaedt in de wiege te smooen. Elders in zijne *Ned. Hist.* spreekt hij, volgens Weiland, van 'de misdragt der muitery in de wieghe te worghen'. Van Effen, *Spect.* III, 167 past ze toe op boeken, die 'in zo een kwynende toestand ter waereld gekomen zyn, dat ze geen maand levens beloven, en dat het een barbaarsche wreedheid schynt, dezelve in de wieg te smoren, in plaats van ze hun eigen dood te laten sterven'. Zie nog *Tijdschrift* IV, 253: 't Waer beter dat gedrocht in zyne wieg gesmoord (vgl. fr. *étouffer le monstre au berceau*); Tuinman I, 315; Harreb. II, 457: Hij is in de wieg niet gesmoord (of verzuimd²⁾); *Nkr.* III, 26 Sept. p. 3; VI, 5 Oct. p. 3 en vgl. het Friesch: *hy is net yn 'e widze smoard*; in Zuid-Nederland: *hij is niet in de wieg versmacht* (Claes, 287; *Waasch Idiot.* 742; *Antw. Idiot.* 1440).

2566. Tegen de wieg stooten,

d.w.z. drinken (alcohol), *aan de flesch likken*. Vgl. *Sjof.* 28: Het was bekend dat-ie lekker an de wieg stootte; *S. en S.*: Zoo'n meesterknecht is ook de kwaaieste niet, als je 'm zoo nou en dan 's mee an de wieg laat stootte; *De Telegraaf*, 18 Juni 1914 p. 5 k. 2: Ja soms 'stooten' zij zoo dikwijls 'aan de wieg', dat zij 'voor Pampus liggen' eer de dag, de Zondag, goed en wel begonnen is; Draaijer, 48: *Stoot is an de wiege*, toe, drink eens; *Regenboogkleuren*, 114: De 'olde' trakteeerde vanwege de verloving van Koningin Wilhelmina en wij 'stootten aan de wieg'; fri. *oan 't naentsje* (wiegje) of *de nane stjitte*, uit het glaasje proeven. Syn. is *aan den draad trekken*; zie Harreb. III, CXVIII: *Aan den draad trekken*, een minnaar van een borrel zijn; *Sjof.* 9: De meester die sterk aan den draad trok, was 's avonds nog al eens gepoetst; syn. van *aan de kurk trekken* (Busk. Huet). Ook in den algemeenen zin van 'bij iemand om hulp aankloppen' wordt 'tegen de wieg stooten' gebruikt.

2567. Voor iets in de wieg gelegd zijn,

d.w.z. voorbestemd zijn voor iets; vgl. Harreb. II, 457: Hij is er niet voor in de wieg gelegd; Couperus, *E. Vere* I, 156: Je weet, Otto is voor minister of gouverneur-generaal in de wieg gelegd; III, 97: George en Lili kenden elkander betrekkelijk kort en ze hebben al heel gauw gevoeld, dat ze voor elkander in de wieg waren gelegd; *Nw. School*, V, 264: Overigens geloof ik, dat de auteur van 'Wandelen en Opmerken' niet in de wieg is gelegd voor pedagogies publisist; fri. *dêr is er for yn 'e widze lein*; afrik. *vir iets in die wieg gelê*.

1) Vgl. *Journal*, 364: Cassiod. var. 6, 21, 1: Sed quanto melius in *ipsis cunabulis* adhoc mollia reprimere quam indurata crimina vindicare.

2) Dit laatste bij Campen, 80: *Ick en bin in die wieghe niet versuemet*.

2567a. Iemand in slaap wiegen; zie n°. 2055.^{aant.}**2568. In zijn wiek geschoten zijn,**

d.w.z. zich beleedigd gevoelen, op zijn teenen getrapt zijn; *in zijn gat gebeten zijn* (Zuidndl.¹⁾), zich *geraakt* gevoelen; ook verlegen zijn, onthutst zijn; eig. gezegd van een vogel, wiens vleugel geraakt is. Vgl. Van Eijk II, 95; Harreb. II, 457: *Hij is in zijne wiek geslagen* (of *geschoten*), hij is verlegen, en weet zich niet te helpen; *Nkr.* VII, 26 April p. 2: Je was danig in je wiek geschoten, toen ik niet toehapte; IX, 24 April p. 2; *Nkr.* III, 5 Sept. p. 4:

In Breukelen is 't hommeles
Onder de bondgenooten.
De anti-revolutionnaire lui
Zijn in hun wiek geschoten.

Het Volk, 19 Sept. 1913 p. 2 k. 4: Het katholieke blad 'Het Huisgezin' is danig in zijn wiek geschoten door onze opmerking dat in Brabant onderwijzeressen van 72, 74 en 82 jaar 'werkzaam' zijn; 28 Maart 1914 p. 5 k. 3: De burgemeester van Groningen, die in zijn edelachtbare wiek geschoten was, omdat Polak eenige felle dingen had gezegd over het nieuwe gebouw der universiteit; 5 Maart 1913, p. 5 k. 2: En de vrouw, in d'r wiek geschoten, blijft nog even als lamgeslagen staan; 6 Aug. 1914 p. 5 k. 4: De onderwijzer was er een beetje door (*een teleurstellend antwoord*) in zijn wiek geschoten; *Propria Cures*, XXVI, 317: Ben jij door d'almanak-kritiek zoo in de wiek van je Pegaas geschoten? Elders in den zin van *verlamd*, *gefnuikt*; zie *Opr. Haarl. Cour.* 24 Sept. 1923 p. 6 k. 2: Terwijl er bezuinigd wordt op ziekte-, ouderdomszorg en het lager onderwijs in zijn wiek geschoten door het opofferen van het 7de leerjaar, heeft het woord geklonken: op alles bezuinigen, maar op de vloot niet.

2569. Op eigen wieken drijven,

d.w.z. op eigen beenen staan, zelfstandig zijn; niet steunen op een ander; finantieel niet hulpbehoevend zijn; een beeld ontleend aan de jonge vogels, die uitvliegen, zonder dat de vader of moeder er naast vliegt en hen bij de luchtverplaatsing helpt. Vgl. Huygens VI, 297: Met hij uyt syn' kindse jaertjes quam, schickt ick 'et dat hij soo den toom wat rijmer nam, en op sen wiecke dreef; *Tijdschrift* IV, 252: Byna geen dichter word gevonden, die kan dryven op zyne wieken; Tuinman I, 129: Hy dryft op zyn eigen wieken; *Middelb. Avant.* 10; *W. Leevend* I, 37; Halma, 136; Sewel, 211; Van Eijk II, 95; *Jord.* II, 109; *Ndl. Wdb* III, 3351; *Kippev.* I, 211; II, 50. De gewone uitdr. was in de 17de eeuw: *op eigen riemen drijven* of *roeien*²⁾ of *op eigen biezen zwemmen*; lat. *nare sine cortice* (zonder kurk zwemmen). Vgl. ook *Antw. Idiot.* 2137; Joos, 72: *hij kan op zijn eigen vleugels vliegen, op eigen riemen voortdrijven*; Ten Doornk. Koolm. I, 421 a: *hê kan al up sîn êgen fären drifen*; fri. *ut eigen wjûken fleane*; fr. *voler de ses propres ailes*.

1) *Antw. Idiot.* 445; Tuerlinckx, 204.

2) Winschoten, 207: *iemand op sijn eige riemen laten drijven*, beteekend oneigendlijk naa iemand niet om sien: maar laten heen hobben en tobben; Brandt, *Leven v. Vondel*, 68; Sewel, 198; Van Eijk I, 74; *Ndl. Wdb.* XIII, 122.

2570. Iemand in de wielen rijden,

d.w.z. iemand tegenwerken, hem in het vaarwater zitten, zich tegen iemand kanten; ook iemand onderkruipen. Eig. gezegd van een rijtuig dat tegen de wielen van een ander rijdt en het daardoor in zijn gang belemmert; vgl. *V. Janus* III, 131: Deze (besturen) hebben de macht om ter voorziening in de besturen hunner huishoudingen, middelen en inpositiën in hunne departementen te heffen, zoo zij maar voorzichtig genoeg zijn om, met hunne particuliere finantiëele operatiën, niet in de wielen van de algemeene belastingen te rijden; *Van Eijk* III, 94; *Harreb.* II, 457 *b*; *Barb.* 62: Een oom, die voortdurend zijn lieven neef in de wielen rijdt; *Nkr.* IV, 3 Juli p. 2; fr. *contrecarrer qqn.* In het Antwerpsch beteekent *iemand tegen zijn kar rijden*, hem krenken, misnoegen (*Antw. Idiot.* 621); fri. *immen* of *elkoar yn 'e tsjillen* of *wiellen ride*; afrik. *iemand in die wiele rij.*

2571. Wijd en zijd,

d.w.z. naar alle kanten, overal; mnl. *wide ende side*; mnd. *wît unde sît*, *wîde unde sîde*; ags. *wîde ond sîde*, waarin *zijd* het bijw. is van een bijv. naamw. *zijd*, ags. *sîd*, dat de bet. van wijd, ruim heeft gehad, zoodat de uitdr. te vergelijken is met het hd. *weit und breit*; Kil. *wijd ende breed*, *laxus*, *latus*, late patens. *Wijd ende breed ver-breydt*, late *longeque diffusus*, *multis in locis diffeminatus*. Zie verder *Tijdschrift* VIII, 29-32 en vgl. de kantt. op I *Kron.* 13 vs. 3: Wijts ende zijts aen alle plaetsen in Israël uytzenden; Hooft, *Ger. v. Velzen*, 15: Dieren die wijd en t'zijd te weyde gaen; Brederoo I, 344, vs. 1183: Wy sullen voorts te saam wat praten wijd en sijdt (*over allerlei*); De Brune, *Bank.* II, 128: *wijds en zijds*; Halma, 785: Wijd en zijd, overal, van alle kanten, *de toutes parts, par-tout*; 't volk quam wijd en zijd aan, *le peuple accourut de toutes parts*; Joos, 51; 64: *iets wijd en breed uiteendoen*; De Bo, 1399: *wijd en zijd*; *wijds en zijds*; *Antw. van woest en wijd* (*Antw. Idiot.* 1456); eng. *far and wide*; nd. *he is sît un wît bekennt* (Eckart, 484); fri. *wiid en siid*.

2572. Goede wijn behoeft geen krans,

d.w.z. goede waar behoeft men niet aan te prijzen; vgl. lat. *proba merx facile emptorem reperit*. Het spreekwoord herinnert aan de vroegere verplichting voor herbergen, waar wijn getapt werd, om een krans uit te hangen¹⁾. Later verviel die verplichting, maar herbergen, die niet bijzonder in trek waren, hingen toch een krans uit om klanten te lokken. De herberg, waar men wist, dat goede wijn geschonken werd, behoefde dit niet te doen; daar kwam men toch wel. De uitdr. dateert uit de 16de eeuw en is in zeer veel talen bekend (*Wander* V, 97-98). Zie voor onze taal *Feest.* 936:

1) Ook op de markt werd door middel van een stroowisch aangeduid dat men de eene of andere bijzondere of uitnemende waar te koop had (*Mnl. Wdb.* VII, 2345). Zie verder *Zeitschr. des Vereins für Volkskunde*, XVII, 195-200; *Gild. v. Utr.* 2, 455, 5: (*Den wijn*) uut doen roepen tusschen den twee bruggen ende dan enen hoep (*krans*) uutsteken voir an den schafft, sodattet een ygelic weten ende bekennen mach; Kil. *Veyle*, herba venale vinum indicans; *Ndl. Wdb.* VIII, 101; Van Lennep en Ter Gouw, *de Uithangteekens* I, 63. In Zuid-Nederland ziet men nog wel boven den ingang der bierhuizen een takje (palmtakje, spaansch hout, enz.); De Cock¹⁾, 124 en 339.

Die guet es, dats een ghemeyn spreken,
 Hine darfs ghenen wisch wtsteken;
 Want ane den nest es saen vermoedt
 Wat vogle datter inne broedt.

Truwanten, 184: Die wel doet en derf ghenen wisch uutsteken; *Campen*, 30: *gueden wyn behoeft gheenen crans*; *Servilius*, 28*: *men derf geenen wis wtsteken, daer goeden wijn te coope is, vino vendibili suspensa hedera nihil est opus*; *Spiegghel*, 285: *ghoe wijn behoeft gheen krans*; *Suringar, Erasmus*, n^o. CCXXXVII; vgl. *Vad. Mus.* V, 374; *Brederoo III*, 198: Wijn, die wel verkocht wordt, behoeftmen geen krans uyt te hangen; *Westerbaen I*, 385: Krans of roosenhoed die somtyds slechte wyn voor goê verkoopen doet; bl. 66: Goe wyn sal sich selfs wel melden, al en steeckt de krans niet uyt; *Paffenr.* 74: Goede wijn behoeft geen eyloof (*klimop*) krans; *Tuinman I*, 123; *Sewel*, 418: Voor goeden wyn behoeft men geen krans uit te steeken, *good wine needs no bush*; *Halma*, 786: Goede wijn behoeft geen krans, de waare deugd behoeft geen lof, *à bon vin point d'enseigne*; *Harreb. I*, 448 b; *Joos*, 146; eng. *good wine needs no bush*; hd. *guter Wein darf keines Kranzes* (verouderd); ital. *al buono vino non bisogna frasca*.

2573. Als de wijn is in den man, is de wijsheid in de kan.

De waarheid in deze woorden vervat, wordt in de *Prov. Comm.* 3 uitgedrukt door: *als die dranc comt, so is die reden wt*, waarvoor we bij *Spiegghel*, 227 vinden: *als de wijn inghaat, zoo ghaat de wijsheid uyt*; *Cats I*, 473: *als de wijn ingaet, soo gaet de wijsheit uyt*; *De Brune*, 170:

Daer de wijn gaet in de huyd,
 Daer gaet al de wijsheyd uyt.
 Daer de wyn gaet in de man,
 Gaet de wijsheyd in de kan.

Zie vooral *Bebel*, n°. 442 en vgl. verder *Tuinman I*, 120; *nal.* 19; *Sewel*, 971; *Harreb. I*, 378 b; *II*, 461 a; *Antw. Idiot.* 1443; *Wander V*, 110; 114; nd. *is dat Bêr in 'n Manne, is de Gêst in 'r Kanne* (*Eckart*, 51); *is t bêr ut de kan', is d' ferstand ut de man* (*Ten Doornk. Koolm.* *II*, 570); hd. *Wein ein, Witz aus*; eng. *when wine is in, wit is out*; fr. *quand le vin entre dans le corps, le jugement s'en va dehors*.

2574. Iemand klaren wijn schenken,

d.i. iemand de zuivere, onvervalschte waarheid zeggen; ronduit zeggen wat men meent; vgl. *Kil.*: *Klaeren wijn*, *vinum defaecatum, purum, repurgatum*; hd. *einem reinen Wein einschenken* (*Wander V*, 118); *Kippev. I.* 176: Als edelman is hij verplicht klaren wijn in te schenken; *Nkr.* *III*, 1 Aug. p. 3: Wat verkeerds ziet g'er in om klaren wijn te schenken; *VIII*, 9 Mei p. 2: Van wat Jan of Klaas in het vuur van den stembusstrijd miszegd mogen hebben, daar wil ik afwezen; maar de concentratie heeft op dit punt altijd klaren wijn geschonken; oostfri. *reine wîn inschenken*; *Reuter*, 128 a.

2575. Wijntje en Trijntje,

d.w.z. drinkgelagen en vrouwen, 'Venusdierkens'; vooral in de uitdr. 'Wijntje en Trijntje beminnen', d.i. Bacchus en Venus dienen; *van Wijntje naar Trijntje*, eerst dronkenschap en dan wellust. In de 17de eeuw

bekend en o.a. voorkomend in de *Verm. Avant.* I, 298: De Marquis was zedert eenige jaren seer heftig van het Podagra aangevogten, het welk hem des jaars vier of vyfmaal so geweldig aangreep, dat hy gedwongen was dickmaals so vervaarlyk van pyn te roepen, dat men het de gansche buurt over verstaan kost, gelyk die geene, die in haar jeugd *Tryntje en Wyntje* genoegsaam bemind hebben, om met ervarentheid daar van te kunnen spreken, sulx wel geloven sullen; *O. Kant.* 30: t Komt van t Wijntje en van Trijntje. Zie verder Brederoo I, 60, 1595; Tuinman I, 73; 137; Harreb. II, 149 a; *Jord* II, 17: Trijntje en wijntje; *S. en S.* 7: Ga je weer zuipen, in no time alles op an wijntje en Trijntje; Worp, *Drama en Tooneel* I, 210: Een paar schurken die aan de jongens beloven de genoegens van Trijntje aan die van Wijntje te zullen toevoegen; *Haagsche Post*, 22 Juni 1918, p. 737 k. 3: De Oostenrijkers zijn erg prettig in den omgang, vroolijk en levenslustig, beminnaars bovenal van Wijntje en van Trijntje; fri. *hy hâldt in bulte fen wyntsje en Tryntsje.*

2576. Iemand iets wijsmaken,

d.w.z. iemand iets op de mouw spelden; eig. iemand met iets bekend maken, hem wetende maken, inlichten, de gewone bet. in de middeleeuwen (*Rijmb.* 1064; *Sp. Hist.* I¹, 5, 30), waarnaast toen ook bestond *eenre dinc wijs sijn*, iets weten. Kiliaen vertaalt *wijs maecken iemanden eenige saeke* door persuadere alicui rem aliquam; bij Hooft bet. *wijs worden* nog *inzien, leeren*; en *iemand iets wijs maken*, hem overtuigen, doen begrijpen (*Ged.* II, 106); bij Bontekoe, bl. 20 komt *iemand wijs worden* voor in den zin van 'iemand gewaar worden'. De tegenwoordige ongunstige bet. heeft de uitdr. reeds in de 18de eeuw, wellicht ook vroeger. Zie Halma, 787: *Wijsmaaken*, vroed maken¹⁾, diets maaken, op de mouw spellen; maar ook: *iets wijs worden*, iets te weten komen (vgl. *ik kan er niet uit wijs worden*); Sewel, 972: *W y s m a a k e n*, *to persuade, to make one believe, to wheedle*. In Zuid-Nederland kent men nog *iets wijs zijn* in den zin van 'iets weten' en *iemand iets wijs zeggen* in dien van 'het hem verklaren'; De Bo, 1400; *Waasch Idiot.* 744. Ook *iemand iets wijsmaken* en *uit iets wijs worden* zijn in Zuid-Nederland (*Schuermans*, 863 a; *Antw. Idiot.* 1445) bekend. Vgl. ook fri. *ik kin der net wiis ut wirde; immen hwet wiis meitsje*; Woeste, 326 b; Galleé, 53 a; Molema, 473 b; Ten Doornk. *Koolm.* Hij 562 a en n°. 422.

2577. 's Lands wijs, 's lands eer,

d.w.z. ieder land heeft zijne bijzondere zeden en gewoonten, die men geoorloofd en welvoeglijk acht; vgl. mlat. *mutantur mores, quando mutantur honores*. Eene spreekwijze, die voorkomt in de *Prov. Comm.* 452: *lands zeede, lands eere*, quod terrae mos est hoc terrae semper honos est; Goedthals, 82: *lands sede, lands eere*, costume vanden lande en is geen schande; on doibt de chose faicte user; Campen, 76: *landts wyse Landts eere*; Servilius, 208*: *des lants wyse is des lants eere*; Spieghele, 285: *lands wijze, lands eer*; Brederoo III, 61, 1465: Lands-wijze zijn landseer; V.d. Venne, 166: Landts zeden, landts reden; zie verder de bij Harrebomée I, 174 a; III, 176 aangehaalde schrijvers; Bebel n°. 28 en 522; *Gew. Weuw.* III, 68; Paffenr. 125; *Taalgids* V, 145; *Wander* II,

1) *Iemand iets vroed maken* komt in de 17de eeuw voor in den tegenw. zin van 'iemand iets wijs maken'; zie o.a. Pers, 598 a.

1765; Ten Doornk. Koolm. III, 562 b; Eckart, 306: *so mannig Land, so mannge Wîse, so manngen Kuok, so mange Spîse*; fri. *lâns wize lans eare*; Joos, 167: *ieder land heeft zijnen trant, ieder kwartier heeft zijn manier*, 168: *'s lands wijze, 's lands eer*, hd. *lândlich, sittlich*; fr. *autant de pays, autant de guises*; eng. *as many lands, as many customs*.

2578. De mensch wikt en (of maar) God beschikt,

d.i. 's menschen willen en wenschen komen niet altijd overeen met den wil van God; immers *die man penst ende God een ander*¹⁾, zooals men in de middeleeuwen zeide. De gedachte is ontleend aan den Bijbel, *Spreuken XVI, 9*: Het herte des menschen overdenckt sijnen wech: maer de Heere stiert sijnen ganck; vgl. ook vs. 1; XIX, 21; Smetius, 124: *Menschen mogen micken, Gott sal het schicken*; Vondel, *Jos. in Egypten*, 1409: Maer anders schickt de mensch, en anders is 't beschoren; Harreb. I, 241 a; *Ndl. Wdb.* V, 206; *Taalgids* IV, 260; afrik. *die mens wik maar God beskik*; Joos, 194: *de mensch mikt, God beschikt, de menschen maken den almenak en God het weer* (hd. *der Mensch macht Kalender, Gott das Wetter*); lat. *homo proponit, Deus disponit*; hd. *der Mensch denkt, God lenkt* (Wander III, 593); fr. *l'homme propose et Dieu dispose*; eng. *man proposes, God disposes*.

2579. Tegen wil en dank,

d.w.z. tegen zijn zin, hetzelfde als het 17de eeuwse *tegen wil en zin*²⁾. Het znw. dank heeft hier de oude, nog in Zuid-Nederland bekende, bet. bewaard van *zin, wil*³⁾, die het ook nog heeft in *ondanks*. Vgl. het mnl. *jegen, ane sinen danc; t'ondanc ende t'onwille*, tegen iemands zin; *Mnl. Wdb.* II, 60; V, 300; 17de eeuw *tegen zijnen dank*, tegen zijn zin, gedwongen. De tegenwoordige uitdr. komt in de middeleeuwen nog niet voor. Ook Kilaen en Mellema vermelden haar niet. Bij De Brune, 339 wordt aangetroffen: Die teghen wil en danck is goet, en houdt niet langh de zelve voet; bij Pers, voorw. *tegens wille en danck*; 353 a: *tegens zijn wille en danck*; bij Hooft, *Brieven*, 32: Tegens dank ende wille van haar en haare maagden; vgl. nog Halma, 106: Tegens zijnen wil en dank, *bongré malgré qu'il en ait*; Sewel, 167: Hy heeft het tegens myn dank (tegen myn wil) gedaen, *he has done it against my will*; ik zal het tegen zyn wil en dank doen, *I'll do it in spite of his teeth*; hy moest met of tegens dank daar toe besluiten, *he was obliged to do it with or against his will, if he would or not*; Harreb. I, 120 b; afrik. *tegen wil en dank*.

2579a. Om der wille van het smeer, likt de kat den kandeleer; zie n°. 1098.^{aant.}

2580. Willens en wetens.²⁵⁸⁰

1) *Mnl. Wdb.* II, 536.

2) Vondel, *Salmeoneus*, bl. 37.

3) Vgl. *Antw. Idiot.* 329 en De Bo, 212: *dankelijk, aangenaam*.

Deze verbinding, waarvoor men in de Middeleeuwen zeide *willende ende wetende*, komt in de 16de eeuw voor bij Kiliaen: *Willens ende wetens*, prudens et sciens, volens sciensque, consulto, destinata voluntate; vgl.

verder Hooft, *Ned. Hist.* 1234: Daar zoude, gewislyk, niet anders ooverschieten, dan willends en weetends verlooren te gaan; *Ged.* I, 136, 247: Een roover vuyl befaemt, die willens wetens doet 't gheen hem zijn herte schaemt; bl. 543: Buyten wil en weten des Koninx; Halma, 789: Willens en weetens, *à plaisir, de dessein formé*; Sewel, 950: Al willens en weetens, *willfully and knowingly*; laat - lat. *volens sciens; sciens prudensque*¹⁾; Villiers, 148. In Zuid-Nederland: *wetens en willens*, opzettelijk (*Waasch Idiot.* 742 a).

Eindnoten:

2580 In het Mnl. komt deze verbinding reeds voor.

2581. Wat gij niet wilt dat u geschiedt, doe dat ook een ander niet.

In bevestigenden zin komen deze woorden voor in *Mattheus* VII vs. 12 en *Luc.* VI, 31: En gelijk gij wilt dat u de menschen doen zullen, doet gij hun ook desgelijks; mlat. *quod tibi vis, mihi fac, quod non tibi vis mihi non fac; non facias aliis hoc quod fieri tibi non vis* (Werner, 58; 83); Brederoo I, 292, vs. 572: Dat ghy niet wilt dat u gheschiet, en doet sulcks an een ander niet; De Brune, 139:

Al wat ghy wilt dat u gheschije,
Doet dat een ander van uw zije.

V.d. Venne, 198: Gaet juyst voor, als je selfs soudt willen naerkomen. Zie verder Harrebomée III, 19; Zeeman, 156; Wander V, 389: *Was du nicht willst, das dir geschicht, das thu auch einem andern nicht.*

2582. Dat zijn ze, die Wilhelmus blazen,

d.w.z. dat zijn ze, die wij verwachten; dat zijn onze mannen, die moeten wij hebben. Eene zegswijze dateerende uit de 17de eeuw, of vroeger, uit den oorlog met Spanje, toen zij 'die Wilhelmus bliezen' onze vrienden, onze helpers waren. Oorspr. luidde ze: 'dat zijn ze *niet*, die Wilhelmus blazen', zooals Witsen, 101 en Tuinman, I, 62; II, 213 opgeven, en zooals ze ook voorkomt in de *Gew. Weuw.* III, 19; *Plaiz. Kyv.* 29; Harreb. II, 468 b: *Dat zijn ze niet, die Wilhelmus blazen*, men bezigt dit spreekwoord, wanneer de regte persoon, dien men wachtende is, niet komt opdagen.' In den zin van 'daar heb je de ware oorzaak' komt de zegswijze voor in *Nest*, 99: Haha! daar heb je ze die 't Wilhelmus blazen. Zit de vork zóó in de steel. Met Tuinman en *Woordenschat*, 1244 aan een zekeren Hansken van Gelder te denken, die deze woorden zou hebben gebezigd, is onnoodig²⁾.

2583. De wind waait uit een anderen (of een verkeerden) hoek,

eig. gezegd door den schipper, die een anderen of ongunstigen wind krijgt; vandaar bij uitbreiding gebezigd van omstandigheden, die zich wijzigen of voor een bepaald

1) *Archiv* XIII, p. 398.

2) Nog anders in *V. Janus*, II, 315: Met even veel recht, als men in vroeger en dus onverlichter dagen placht te zeggen: *zij zijn het hem niet, die Wilhelmus blazen*; enz.

doel ongunstig zijn, het tegenwerken, niet bevorderen³⁾. Vgl. Tuinman I, 949: *Het waait uit dien hoek, dat wil*

- 3) Ook bezigt men: *de wind is gedraaid* of *gekeerd*, de omstandigheden zijn veranderd (vgl. reeds *Rode Roos*, 173: *t Is messelyck hoet windeken gedrayt is*) of *de wind is om* (Hooft, *Brieven*, IV, 34); Harreb. II, 469: *De wind is bij hem gansch omgedraaid*; *Nkr.* I, 20 Juli p. 6: *De wind begint te keeren*, Bram weet er alles van; Teirl. II, 120: *de wend es gekeerd*.

zeggen, van die zyde heeft men de gunst en drift, van daar komt het; II, 162: *de storm kwam uit dien hoek niet*, dat is, vandaar kreeg het quaad zynen oorsprong niet, *het waaide uit eenen anderen hoek*; *Boerekrakeel*, 236:

Loop, loop, zei Kees, jy weet niet waer
De wynt van daen komt; maar wy weeten
De zaak al aers, des zwyg maer stil.

W. Leevend, VI, 13: Al waait het eens uit den verkeerden hoek, dat is fut; *V. Janus*, 143: Die wind begint uit een' geheel anderen hoek te waaien, die bortjens schijnen deerlijk voor u verhangen te zijn; *Harreb. I*, 310: De wind waait daar uit geen goeden hoek. *Weten uit welken hoek de wind waait*, weten hoe 't met iets gelegen is, hoe de zaken staan; weten, waar men zich aan te houden heeft; zie *Harreb. I*, 380: Hij weet wel van welken kant de wind waait; *Ndl. Wdb.* VI, 799; afrik. *Wai die wind uit daar die hoek? staan de zaken zoo? fr. regarder de quel côté vient (ou souffle) le vent*, observer le cours des événements pour y conformer sa conduite (*Hatzf. 2227 a*); eng. *tho know in what quarter does the wind sit, which way (or how) the wind blows; according as the wind blows*; hd. *wissen woher der Wind kommt*; *Zuidnederl. weten, zien hoe of vanwaar de wind komt*, zien welke wending de zaken nemen, of hoe iemand gezind is (*Joos*, 99; *Rutten 279 a*; *Waasch Idiot.* 746; *Schuerm.* 865 a); *de wind komt uit het noorden of 't is vandaag noordenwind*, gezegd van iemand die er kwaad uitziet (*Schuerm.* 414 b); fri.: *min moat witte ut hwet hoeke de wyn waeit*, men moet altijd de noodige omzichtigheid in acht nemen.

2584. Er den wind onder hebben,

d.w.z. ontzag hebben, prestige hebben; eig. gezegd van bladeren, die door den wind opgejaagd en weggewaaid worden, voor den wind wegvliegen; vgl. *Harreb. II*, 470: *De wind zit eronder*, het gaat voorspoedig; *Jong.* 22: Ja, Mofen Mina had er den wind onder, nou, asjebliet! *De Amsterdammer* 22 Nov. 1914 p. 10 k. 3: Gelukkig dat te Amsterdam ten minste een deken is die er nog een beetje den wind onder houdt en dat de Amsterdamsche rechters niet allen zoo dom zijn als zij er uitzien; *Nederland*, 1914, II, bl. 26: Je hebt er den wind onder!

2585. Zoals de wind waait, waait zijn jasje (of zijn rokje),

d.w.z. hij schikt zich naar de omstandigheden, regelt zijn politiek inzicht naar zijn belang, waait met alle winden. Vgl. *Harreb. I*. 357: Zoo de wind is, waait het jasje; *De Arbeid*, 6 Juni 1914 p. 1 k. 2: Zoals de wind waait, waait ook mijn jasje, dat is het parool van de leiders der moderne arbeidersbeweging; *Het Volk*, 4 Maart 1914 p. 2 k. 2: Het blijkt dus, dat deze liberale propagandist zijn publiek eerst ter dege aankijkt, voordat hij spreken gaat. Zoals de wind in de vergadering waait, schijnt zijn rokje te waaien; *Ppl.* 70: Zoo as de wind waait, waait d'r hoedje; *Nederland*, Aug. 1914, bl. 414: 'Da's gekheid! We meenen 't allemaal goed met mefrou, maar ze het geen stuur over d'r eigen. Zoals de wind waait, waait d'r muts, zeit m'n moeder altijd; *Nkr.* VI, 1 Juni p. 1: Ik zeg driemaal: Zoo-de-wind-waait-waait-mijn-rokje en ziedaar, geacht publiek, mijn stem is voor; *Onze Volkstaal* II, 114: *Zooas te wijnd waoit, waoit zijne jaas*, hij hangt de huik naar den wind; *Nieuwe Tijd*, 4 Aug. 1917 p. 3 k. 2: Dat is nou eens echt:

'zooals de wind waait, zoo waait mijn jasje'. Den eenen dag krijt men ons uit voor beginsellooze opportunisten en den anderen dag zijn we weer Marxisten, pur sang¹⁾; zie n°. 981.

2586. Door den wind gaan.

In zeemanstaal verstaat men hieronder opzettelijk met een zeilschip zóó draaien, dat men den wind (die aanvankelijk aan de eene zijde inviel) eerst van voren en daarna van de andere zijde inkrijgt, doordraaien (hd. *durch den Wind drehen* oder *durchdrehen*²⁾); overstag gaan; bij overdracht afwijken van zijn aanvankelijk standpunt; op goed geluk een besluit nemen; aan den zwier zijn³⁾; vgl. Harreb. II, 470: *Hij gaat door den wind*, hij neemt een besluit en kiest zijne partij; *Het Volk*, 14 Juli 1913 p. 2 k. 4: Thans is de verbittering zoo toegenomen, dat twee der vrijzinnige fraktiën zich geroepen achten om bij de herstemming met de sociaal-democraten door den wind te gaan - zooals men dat gemeenlijk noemt. Zie n°. 1746.

2587. Den wind van voren krijgen,

vroeger *den wind voor in krijgen*; in eig. zin bedoelt men er mee, dat de wind plotseling, zonder voorafgaande waarschuwing, tijdens een bui met groote kracht van voren inkomt⁴⁾. Vandaar overdrachtelijk een schrobbeering krijgen, een geweldig standje krijgen; fri. *hy kriget de wyn fen foaren*; oostfri.: *he krigt de Wind fan förn*. Zie Bontekoe, 60; Paffenr. 38: De vyand die eerst scheen voorspoedig in 't begin raekt hier weer over staek (*stag*), en krijgt de wind voor in; *W. Leevend I*, 271: Ik dagt niet dat ik de wind zo van voor zoude gekreegen hebben; *V. Janus*, 42: Op dit argument kreeg de Burger den wind zoo sterk voor in; Harreb. II, 471 *a*; Huydecoper, *Proeve III*, 199; *Sjof.* 192: Toen kreeg Post den wind van voren; *Nkr.* V, 27 Mei p. 2: Als ik op die manier gesproken had, kreeg ik gewoonlijk den wind van voren; *Het Volk*, 5 Nov. 1913 p. 1 k. 4: De heer Lohman kreeg van drie Rotterdamsche afgevaardigden, benevens van een Rotterdamsch wethouder viervoudige wind van voren; 18 Sept. 1914 p. 3 k. 1: Overigens heeft de 'Manchester Guardian' daarover geschreven, waarvoor dat blad de wind van voren kreeg; *Schakels*, 81, enz.

2588. Die wind zaait, zal storm oogsten,

d.w.z. 'wie oproer verwekt, zal er het slachtoffer van worden'; men wordt dikwijls in dubbele mate gestraft door de gevolgen eener verkeerde handeling, die men gedaan heeft; men ontvangt loon naar werken. Ontleend aan den Bijbel en wel aan *Hozea VIII*, vs. 7: Sy hebben wint gezaeyt, ende sullen een wervelwint⁵⁾ maeyen; zie Laurillard, 76;

- 1) De zegswijze wordt ook verlengd: *Zooals de wind waait, waait mijn jasje, til je mijn hemd op, dan zie je mijn kwas(t)je*.
- 2) *Ndl. Wdb.* III, 2909.
- 3) Tijdschrift v.d. Vereenigng 'Het Nederlandsche Zeewezen', 1906, bl. 125; Harreb. II, 471 geeft in deze beteekenis *in den wind zijn*.
- 4) *De Zee*, 1922, bl. 621.
- 5) Kantt.: Dat is: Godts schricklicke ende onvermijdelicke plagen. Bij Van der Palm *storm*.

Zeeman, 363; Spieghele, 282: *Die onrust zaayt moeyten maayt*; vgl. Harreb. II, 140 a; J. Lighthart, *Jeugdherinneringen*³, bl. 136; *De Arbeid*, 20 Febr. 1915 p. 1 k. 2; afrik. *wie wind saai, sal storm maai*; Joos, 135: *die wind zaait, zal onweer maaien* (*Antw. Idiot.* 1448); bl. 184: *die winden zaait, zal tempeesten maaien*; fr. *qui sème le vent récolte la tempête* ou *qui sème les chardons recueille les épines*; hd. *wer Wind säet, wird Sturm* (oder *Ungewitter*) *ernten*; eng. *who sows wind, must look out for squalls or will reap the whirlwind*.

2589. iets in den wind slaan,

d.w.z. iets niet achten, zich niet om iets bekommeren; eig. iets aan den wind overgeven; laten wegwaaien; lat. *ventis tradere*; mnl. *iet in den wint, te winde, voor wint slaen*; *voor die winde wechslaen*; Servilius, 207*: *In den wint slaen*, deen oor inne, ende dander wt laten gaen; Plantijn: *In den windt slaen, mettre au vent, ne tenir compte*. In de 17de eeuw is de uitdr. zeer gewoon; men vindt ze o.a. in Vondel's *Gijsbr. v. Aemst.* vs. 1480; Vondel, *Virg.* II, 11: De gelieven, die hun eerlijcken naem en faem in den wind sloegen; 230: Febus stond hem een deel zijner bede toe en liet een deel in den wint henevliegen; 180: Indien ghy mijne woorden niet in den windt slaet; Hooft, *Warenar*, 204; *Ned. Hist.* 132; 163; 205; 223; *Ged.* II, 378; Pers, 556 a; Brederoo III, 142, 6; Huygens, *Voorhout* vs. 572 (*in de windt smacken*); *Kaele Uytr. Edelman*, 165 (*in de wind strooien*); Focquenb. *Alexis*, 2de Herders-sangh 169: Ick sond de winden in de Bloemen (op bl. 107: Wat stroyd' ick anders als mijn bloemen in de wint); enz. Zie verder Van Effen, *Spect.* IV, 218; Sewel, 960: *In de wind slaan*, niet achten, *to neglect, disregard*; Halma, 789; Tuinman I, 331; Harrebomée II, 471; afrik. *hy slaan my goeie raad in die wind*; hd. *in den Wind schlagen* (Wander, V, 262; Reuter, 128); eng. *to throw s. th. to the winds*.

2590. Met alle winden (mee)waaien,

d.w.z. ieder naar den mond praten, met alle partijen medegaan, geen zelfstandige meening hebben; mnl. *met alle(n) winde(n) seilen* (vgl. ook Campen, 102) en *met alle winden waeyen*. Ook later zeer gewoon o.a. bij Anna Bijns, *Refr.* 35; 82; 61: *met allen winden draeyen*; Goedthals, 141: *men sal niet waeyen met alle winden*, il ne faut trop ployer a vent d'homme; Campen, 102: *hy weeyt mit allen wynden*; Van Lummel, 205; Brederoo I, 363, 1787: *Wy gaan met alle winden*; Hooft, *Ned. Hist.* 89; Idinau, 28:

De sulcke met allen winden waeyen
Die deur elcks segghen hen selven ont-stellen.
Soo siet-men de vaenkens en weer-hanen draeyen.

Focquenb., *Aen Clorimene*, 9: *Soo sult ghy licht in 't kort bevinden, dat, eeven als uw losse sin, mijn trouwheydt, en standvaste min, verdraeyen sal met alle winden*; zie verder *Sp. d. Sonden*, 13305-7; *Lat. Versch.* 419; Sewel, 960; Halma, 789; Harrebomée II, 470 b; III, 362 en vgl. een *windvaan*¹⁾ of *weerhaan* (iemand, die met alle winden draait) en *draaien als de weerhaan*, dat voorkomt bij Van Lummel, 72, waarvoor

1) *De Arbeid* 6 Juni 1914 p. 1 k. 4: En zulke meeloopers, zulke windvanen, kramen in hun bladen uit, wat anderen, die even beginselloos zijn, hen voorpraten.

Campen, 102: *het is een recht wendehoycke* (iemand die de huik naar den wind hangt). In Zuid-Nederland *met alle winden draaien; naar alle weeren* (of *winden draaien* (zie *Antw. Idiot.* 373); in het Westvl. heet zoo iemand een *draainagel*; afrik. *hy waai met alle winde saam*; vgl. het fr. *tourner à tout vent* (*comme une girouette*); hd. *mit allen Winden segeln; wetterwendisch*; eng. *to turn with every wind*; fri. *mei alle winen waeije*.

2591. Voor den wind gaan,

slechts onpers. gebruikt in den zin van voorspoedig gaan, onder begunstiging van alle omstandigheden; evenals een schip, dat den wind vlak achter zich heeft; fr. *avoir le vent en poupe*; eng. *to sail before the wind*; vgl. *voor wind en stroom gaan* (*Ndl. Wdb.* IV, 86); *voor het lapje gaan* (zie n°. 1340); mnl. *voorwint hebben* of *den wint int seil hebben*; Anna Bijns, *Refr.* 115: *Haer scheincken zeyldt hier nu al voor den windt*; Servilius, 35: *'tgaet al voor den wint, secundis ventis* (navigare); Sart. I, 2, 11: *heel voor stroom ende voor windt seylen*, Neptuno propitio navigari; II, 5, 91: *voor de wint seylen*, 't geluck mede hebben, de eo cui res et sententia succedunt; Hoofd, *Ged.* I, 53: *Soo gaet het mij noch al voor wint, voor stroom*; Pers, 460 b; 868 b; 912; Winschooten, 362: *Vaaren met een voorwind* of *voor de wind*; 363: *De saaken gaan voor de wind*: dat is, voorspoedig; Huydecoper, *Proeve* III, 198-200; Sewel, 960: *Voor de wind zeilen*, voorspoedig zijn; Halma, 789; Harreb. II, 316; afrik. *dat gaat hom voor die wind*; fri. *foar de wyn gean*; oostfri. *vör die Wind gân*. Vgl. nog andere uitdr. als *hij heeft den wind mee* (o.a. *De Vrijheid*, 12 Maart 1924 bl. 1 p. 4 k. 1); Joos, 84: *hij heeft den wind van achter* of *'t waait in zijn zeilen* (*N. Taalgids*, XII, 148); Tuerlinckx, 731: *de wind van achter!* gelukkige reis! *Waasch Idiot.* 717: *het waait in zijnen vlieger, in zijn zeilen*, hij heeft geluk (*Antw. Idiot.* 2162); *iemand (den) wind in de zeilen blazen* (*Haagsche Post*, 5 Juli 1924 p. 1 k. 2; *Amsterdammer*, 29 Maart 1924 p. 1 k. 2), hem helpen, begunstigen, naast *iemand den wind uit de zeilen nemen* (*Handelsblad*, 31 Juli 1924 p. 5 k. 1 (A); *Amsterdammer*, 5 April 1924 p. 3), d.i. *hem den wind onderscheppen*, hem tegenwerken; vgl. eng. *to take the wind out of one's sails*, to frustate him by anticipating his arguments, using his material.

2592. Dat zal hem geen windeieren leggen,

d.w.z. dat zal hem van groot voordeel zijn, daarbij zal hij veel verdienen. Onder windeieren verstaat men eieren zonder schaal, alleen met een vlies. Met *wind* (ventus) heeft dit woord niets te maken; het eerste deel der samenstelling is oostfri. *winde*, windsel¹⁾. Vgl. Sart. III, 7, 99: *Subventanea parit, het sal een wind-ey vallen*, de vana ac frivola molientibus; ab avibus translatum quae Veneris imaginatione concipiunt ova, sed inania, unde non gignuntur foetus²⁾; Smetius, 123: *Het is een wind-ey*, cum quis spe et exspectatione cadit; Winschooten, 169: *Het blaadje sloeg om*, dat is de saak nam een andere keer: en voornaamendlijk heeft dit plaats bij Vrouwtjes, als zij een geruime tijd in de twijfelmaand geweest

- 1) W. de Vries, *Woordvorming*, bl. 90 en vgl. Molema, 474: *Winde*, linnen of katoenen strook of band.
- 2) Chomel I, 221: Daar worden ook wel Eyeren van de Hennen gelegd zonder dat ze van een Haan getreden zyn; doch deze worden *Wind-Eyeren* genaamd en zijn onbekwaam, om uitgebroeit te worden.

zijn, en dat het maar windeieren sijn; Spaan, 168: Ik hoop, dat het leugens, en maar een vuile vergadering zal zyn, of op een wind-ei (d.i. *niets*) zal uitdraaijen. Onze tegenwoordige zegswijze vindt men bij Tuinman I, 177: *Dat legt hem geen windeyeren*; dit zegt men van iets, dat ymand veel gewin toebrencht; Sewel, 219: Dat zal hem geen wind-eijeren leggen, *that will not hurt him, he'll make good profit of it*; Harreb. I, 175; *Nest*, 52: *Ze (een bedelares)* heeft een bleek gezicht en kan de huik naar den wind hangen en dat legt je geen windeieren; *Nkr.* VII, 10 Mei p. 2; *De Arbeid*, 17 Juli 1915 p. 2 k. 3; afrik. *dat sal hom nie windeiers lê nie*. In het Westvlaamsch zegt men: *zwalpeiers broên*, slechte zaken verrichten, iets ondernemen dat moet mislukken (De Bo, 1448 b); in het Friesch: *dat leit him gjin wynaeijen of deade miten*, dat brengt hem geen geringe voordeelen aan; in Drente: *dat zal hem gien doove neuten anbrengen* (Bergsma, 93); oostfri. *wat mit 'n wind-ei betalen* (Ten Doornk. Koolm. III, 554 a); Holsteinsch: *dat sünt Windeier* (Eckart, 568); eng. *windegg* (letterlijk).

2593. Tegen windmolens vechten (of schermen),

d.w.z. een denkbeeldig gevaar bestrijden; ook zoeken te veranderen wat toch niet te veranderen is. De uitdr. is ontleend aan den in 1605 uitgegeven roman van Cervantes: *El ingenioso hidalgo Don Quijote de la Mancha* (bij ons vertaald in 1657), waarin de held werkelijk tegen windmolens, die hij in de verte voor reuzen hield, inreed en ter aarde geworpen werd; zie Harreb. II, 95; *Handelsblad*, 22 April 1914 p. 1 k. 5 (ochtendbl.): Wij gelooven dat de afgevaardigde van Eindhoven wel een weinig tegen windmolens vocht; *De Arbeid*, 20 Mei 1914 p. 2 k. 1: Polak, die op een congres van diamantbewerders tot zijn schande moest ervaren, dat hij al dien tijd tegen windmolens heeft gevochten. Ook in het hd. *mit Windmühlen kämpfen*; sp. *molinós de viento acometer*, fr. *se battre contre des moulins à vent*, eng. *to fight windmills*. Aan denzelfden roman zijn ontleend de namen *Dulcinea* (een liefje); *rossinant* (een paard); *Ndl. Wdb.* XIII, 1410) en *een ridder van de droevige figuur*, een armzalig heertje (zie n°. 1927).

2594. Iemand in de windselen leggen,

hetzelfde als *iemand in de luren leggen*; zie no. 1448 en vgl. *Handelsblad*, 5 April 1924 (O) p. 6 k. 2: Misschien had de heer Marchant dan toch ook wel eenig gelijk, toen hij zeide: de Kamer laat zich door minister Westerveld 'in de windselen' leggen.... en de Kamer laat het zich behaaglijk doen.

2595. Op de wip zitten,²⁵⁹⁵

d.i. bij stemmingen den doorslag geven, gebezigd van een groep in een vertegenwoordigend college; ontleend aan het spel van drie kinderen, waarvan twee op de zitplaatsen van een wip gezeten zijn en de derde in het midden van de plank staat, een been aan weerskanten van het steunpunt. Deze derde kan door eigen gewichtsverplaatsing de wip naar een bepaalde zijde doen doorslaan. Vgl. *Handelsblad*, 19 Juni 1921 (O) p. 9 k. 1: In het algemeen kan gezegd worden, dat bij deze verkiezing de Vrijheidsbond op den wip zat. Ook bij de benoeming van de heeren Ter Haar en Wierdels heeft hij den doorslag gegeven; 14 Mei 1921 (A) p. 2 k. 1: Aangezien dat momenteel de roode fractie op de wip zat,

speurde de heer Dresselhuys niet ten onrechte de mogelijkheid van politieke winst voor de linkerkant; 29 Juni 1921 (O) p. 2 k. 3: Hoe is nu de verhouding in het college? Drie S.D.A.P., drie rechts, en de Vrijheidsbond op de wip. Is er een mooier positie denkbaar? 6 Juni 1922 (A) p. 1 k. 2: Daarom had hij zich aangesloten bij de Neutrale Kamerfractie, die met haar 7 leden in de linksche oppositie op de wip kwam te zitten; *Opr. Haarl. Cour.* 16 April 1924 p. 6 k. 1: De Duitsch-Volkischen maken in Thuringen van hun positie op de wip dankbaar gebruik of eigenlijk misbruik¹⁾.

Eindnoten:

2595 Vgl. eng. *to hold the balance*.

2596. Wisjewasje,

d.w.z. eene nietigheid, beuzeling; in het meerv. complimenten, uitvluchten, onbeteekende praatjes, gekheid. Een in de 17de eeuw zeer gewoon woord, dat we o.a. lezen bij Huygens V, 248:

Wat redenen ick sprack, 'k kreegh geen bescheit van Jasje
Als tut, tut, *wissje, wassje*.
In 't ende wierd' ick gram en stiet hem in een plasje;
Doe seide ick op mijn' beurt, gaet henen, wiss je wass je.

Gramberg's klucht van *Pierlepon*, 9: Men kan mit al die wisjes wasjes niet an 't end van de zaak komen; Rabelais II, 133: 't Is al wel van wisjes wasjes gereeevelt; de *Belachchelyke Jonker* (anno 1684), bl. 26: Wil je Fransch spreken, spreek Fransch; maar als je Hollandsch spreekt laat die wisjes wasjes dan weg. Hiernaast komt ook in de 17de eeuw voor het meerv. *wisjewasjes*, o.a. in de *Debauchant*, anno 1686, bl. 10: Ik vermaan je, laatje niet door wisjewasjes en schoone beloften blinden; ook aldaar, bl. 15: Wy hoeven hier geen wisje wasjes te maaken; Spaan, 140: *wisjewasjespraatjes*; in de *Besteedster*, 6: *Wiske de waske* (onzin²⁾)! Halma, 791; Sewel, 962. Zie verder Winschooten, 365: *Het is maar wisje? wasje?* dat is oneigendlijk vraagen naa de bekende weg, want men kan wel sien, of iemand *wist*, dan of hij *wast*(!). Tuinman I, 732 denkt aan eene verbastering van *viesje vaasje*, terwijl Weiland gist, dat het gevormd is van *wis, wisch* in de bet. van *stroowisch*. De oorsprong is onzeker. Men zal wel moeten denken aan eene vorming als *ditjes en datjes, poespas, mismas, viezevazen* en dergelijke; doch wat men onder *wisje* in eigenlijken zin moet verstaan is onbekend³⁾. Opmerking verdient evenwel dat in Duitse dialecten ook bekend is *wischwasch, wischiwaschi, wischkewaschke*, gesnap, gebabbel, onzin, vermeld door Wander V, 288 en Schmeller IV, 189, die wijst op het werkw. *waschen* in den zin van *snappen, babbelen*; zie ook Ten Doornk. Koolm. III, 563: *wisje-wasje*, dummes, albernes Geschwätz, waar gewezen wordt op het mhd. *waschen, weschen*, dat ook *schwätzen* beteekende, en nog bekend is

- 1) Van Dale vermeldt *op de wip zitten* in den zin van *op den schopstoel zitten*. Zie n°. 2020.
- 2) Deze vorm ook in *Brieven v. Betje Wolff en Aagje Deken* ('s-Gravenhage, 1904), bl. 345: 't Is alles wiske de waske.
- 3) Vgl. het artikel van De Jager in zijne *Verscheidenheden*, 127-194 (vooral bl. 188 en ook bl. 316); *Latere Versch.* 447 vlgg.; *Germ. Rom. Monatschr.* I.

in hd. *waschweib, gewäsch, wäscher* (Paul, *Wtb.* 631). In het Engelsch bet. *wish-wash* flauwe, slappe drank; *wishy-washy*, flauw, smakeloos; bij overdracht onbeduidend, nietig; *wishy-washies* (vooral in 't Schotsch), onbeduidend geklets. De Westvlamingen kennen *fisjefasje* in den zin van beuzelingen, prullen, belachelijke sieraadjes, fransche complimentjes, enz.; *fisjefasjes maken*,

faire des façons (zie De Bo, 321); bij Joos, 46: *wisjes en wasjes*; in het Antwerpsch kent men *wissewasje*, *wissewosje*, iemand met een zwak, weifelend karakter; *wiezewas*, *wizzewaas*, lichtzinnig mensch (*Antw. Idiot.* 1442).

2597. Witjes lachen,

d.w.z. stilletjes, vriendelijk, blijde lachen als gevolg van heimelijke blijdschap of tevredenheid; ook wel: zuinig lachen (als een boer die kiespijn heeft). Het bijw. *witjes* is gevormd van het bijv. naamw. *wit* in den zin van vroolijk (vgl. gr. *λευκός*, dat *wit* en *vroolijk* beteekent¹⁾, waarnaast in de 17de eeuw ook bestond een znw. *wit*, in den zin van vreugde, vroolijkheid (vgi. Sart. III, 10, 92: Queruli in amicitia, *Die gheen wit sien mogen*; Vondel, *Uitvaart van mijn Dochterken*, vs. 1: De felle dood, die nu geen wit magh sien). Ook bij Campen, 122 staat opgeteekend: *hy lacchet soe wit*, wat mach hy gevonden hebben; Langendijk, *Krelis Louwen*, vs. 349: Met lachte je zoo wit, en raer, dat ik al docht de koop is klaer; Tuinman I, 198: Van een blijden en vriendelijken zegt men: *Hy lacht zo witjes*; E. Wolff-Bekker, *Walcheren*: Hij heft de lans, hij mikt, wat ziet zijn vryster bang of 't Krijn mislukte, housée! die prijs is al gewonnen. Nu lacht zijn lieve zoetje eerst wit; Harreb. III, 42; *Ndl. Wdb.* VIII, 885; *Het Volk*, 28 Januari 1914 p. 2 k. 2: Een huivering liep door de gelederen der rechterzijde en de liberalen lachten witjes; *Handelsblad*, 25 Januari 1915 (avondbl.) p. 7 k. 6: De Postdirecteur lachte witjes, toen ik verzekerde dat de Russische post veel beter is dan de Nederlandsche; *Nkr.* IX, 13 Maart p. 6; *O.K.* 180: Ze lachte zoo witjes, toen ik zoo'n goeie getuigenis van u aflei; *Leersch.* 12: Naar haar moeder telkens omziend als om haar sterking te vragen in het haar vertrouwd-bekende zwijgen en witjes naar de tafel kijken; *Boefje*, 207: Dat had je dáár (in de gevangenis) ook alle dage niet! grappigde vader weer, en toen Jan alleen maar witjes lachte, durfde de zwager wel te vragen: En anders nogal goed van ete en drinke?

2598. De wittebroodsweken.

Hiermede worden aangeduid de eerste weken van het huwelijk; de tijd, dien de Friezen de *wiggewiken*, - *moanen*, de Engelschen de *honeymoon*, de Franschen *la lune de miel* (lt. *luna di miele*), de Duitschers de *Flitterwochen*, *Honingmonat* oder *Stutenwoche* (Reuter 109; Schrader 406); *die Käsewochen* (Wander II, 1163); de Zwitsers de *Trütlerwochen* (troetelweken) en de Zuidnederlanders dial. de *zoetemelksweken* (De Cock²⁾, 132) noemen. In Limburg zegt men: *de witte hen zit nog op 't dak* ('t *Daghet* XII, 176²⁾). Wij willen met deze benaming aanduiden den tijd waarin alles nog een feestelijk aanzien heeft en alleen wittebrood opgedischt wordt. *Wittebrood* (van tarwebloem gebakken, in tegenstelling van *zwart brood*, roggebrood) wil hier zeggen iets lekkers, iets heerlijks, eene beteekenis, die het in de 16de eeuw had, blijkens Kiliaen: *W i t b r o o d*, wittenbrood, panis candidus, *primarius*; Anna Bijns, *Nieuwe Refr.* 99:

Doen hij mij eerst boodt
Zijn liefde, het docht mij al witte broodt
Niet om versoeten.

1) *Leuv. Bijdr.* X, 76-77.

2) Zie n°. 2112.

Deze bet. heeft wittebrood ook in de in Noord-Nederland verouderde en in Zuid-Nederland nog springlevende uitdr. *zijn wittebroodje vóór eten*, in zijne jonkheid goed en onbezorgd leven, en later moeilijk aan zijn brood komen (vgl. n°. 1245¹⁾) en in een *wittebroodskind*, d.i. een bedorven kind, eig. een kind, dat alleen lekker eten krijgt. ²⁾ Eerst bij Hooft ontmoette ik *wittebroodsweken*; zie *Ged.* II, 398:

Oock is 't een deun van dujsendt galghen
Te sien een spijtighe malloot,
Die 't hooft comt leggen in de schoot
Van vrijer, die haer schampre streecken
(De wittebroods nieubacken weecken
Wt sijnde) haer louter brengt te pas.

Zie verder J. ter Gouw, *Volksvermaken*, 547, *Volkskunde XXI*, 158, en het *Nieuw Nederlandsch Taalmagazijn* II, 12³⁾. Vgl. n°. 2112.

2599. In de wol geverfd,

d.w.z. van iets goed op de hoogte zijn, meestal in ongunstigen zin; doortrapt zijn, onbeschaamd zijn; eig. er van doortrokken zijn, zoals de wol van eene kleurstof doortrokken is; vgl. het lat. *imbutus*, dat door Hooft wordt weergegeven door *doorverft*. In eigenlijken zin gebruikt van wol, die eerst geverfd en dan tot laken bereid wordt; de kleur is dan standvastiger, het laken zal minder verschieten, dan wanneer eerst het laken bereid wordt en daarna geverfd, omdat in dit geval de kleurstof niet zoo goed doortrekt⁴⁾. De uitdr. komt in de 16de eeuw voor bij Goedthals, 56: *t Is al oudt vuyt, in de wulle gheverwt, les plus taincts sont les plus noirs*⁵⁾; Sartorius I, 9, 16: *Homo perfrictae frontis, die een houten voorhoofd heeft*⁶⁾, *die in de wol geverft is, impudentem atque effrontem significat, ut cui frons sit lignea, et erubescere nescia*; Smetius, 109: *Hij is in de wolle geferft, hij en verschiet niet, qui est d'une face effrontée, sans changer couleur ou visage*; Idinau, 169:

In de wolle gheverwet, dat seght men van sulcken,
Die niet licht en ver-anderen van koleure:
Noch licht om iet en booghen of bulcken,
Maer gaen stout met den haeren deure.
Niemandt en kan hebben s' doods ure tot keure.

Volgens deze citaten is de ontwikkeling der bet. kleurvast zijn, en daarna niet licht van kleur verschieten, kwaad doen zonder te blikken of te blozen, doortrapt, geslepen zijn. Huygens VI, 33 gebruikt eene eenigszins andere uitdr. nl. *tot in de wol geverwt zijn*, waarnaast in de 18de eeuw evenals thans ook voorkomt *door de wol geverfd zijn* (zie het *Leydze Bierhuys*,

- 1) Fr. *manger son pain blanc le premier*, De Bo, 1606; *Antw. Idiot.* 1456; Breuls, 84.
- 2) *Nkr.* IX, 15 Mei p. 2: Men heeft er tegen gewaakt, dat wij zouden kunnen ontaarden tot de verachtelijke en verwijfde Sybarieten, die wittebroods kinderen geheeten worden.
- 3) Vgl. ook *Mergh.* 41: *'t Is nieuwe liefde, de korsken kraken noch*; Tuinman II, 65 met de verklaring: dit zegt men boertende van liefde, *daar 't nieuwtje nog niet af is, terwyl de speelman noch op den vloer zit*.
- 4) N.W. Posthumus, *Leidsche Lakenindustrie*, bl. 50-51; De Brune, *Bank.* I, 13: Dat in de Wol geverwt is, zal altijd zijn couleur behouden.
- 5) Vgl. Tuinman I, 356.
- 6) Vgl. n°. 317.

anno 1758, bl. 30: Hij is zo door de wol geveeft, daar schynt geen schaamt in te steeken), dat wellicht moet worden verklaard als eene samensmelting van *in de wol geveeft zijn* en *doortrokken zijn van iets*¹⁾. Zie verder Tuinman I, 356; Goeree en Overflakkee: *door de wol heen zijn* (*N. Taalgids* XIII, 136); *Antw. Idiot.* 1457: *in de(n) wol geveeft zijn*, listig, zeer slim zijn; vgl. onze uitdr. *doortrapt zijn*, dat in de 17de eeuw in gunstigen zin gebruikt werd; hel Westvl. *doordrenken zijn in iets* (De Bo, 253) en Tuerlinckx, 130: *doorgedaan zijn*. In het Land van Aalst: *doortrokken zijn gelijk een smoutkan*, doortrapt zijn (zie n° 466). Ook in het hd. zegt men *in der Wolle gefärbt sein*; *ein in der Wolle gefärbter Spitzbube*; nd. *hä es en der Woll gefärv* (Eckart, 574); ook mnd. *ein dorchdrevener, drehariger schalck, so in de wulle gefarvet*. Evenzoo in het Friesch: *hy is yn 'e wol ferwe*, door en door ondeugend; in Groningen: *in de wol verfd wezen*, er warm inzitten, vermogend zijn (Molema 579 b). Vgl. nog het eng. *an ass, a fool in grain, dyed in (the) grain, in (the) wool*; Harreb. II, 476; *B.B.* 339: Al wat daar achter de coulissen van daan komt is slim en in de wol geveeft; *De Amsterdammer*, 8 Nov. 1914 p. 4 k. 3: Langzamerhand door de wol geveeft; *De Arbeid*, 1 April 1914 p. 3 k. 2: Ik voer dit alleen maar aan om te doen zien, dat de modernen door de wol geveefde opscheppers zijn; *Groot-Nederland*, 1914 (Oct.) bl. 456: 'n Zoo door de wol geveefde Judas Iskariot as jij! *Kmz.* 187.

2600. Wee den wolf die in een kwaad gerucht staat (komt of is),

d.w.z. wee hem, die eens zijn goeden naam verliest: niet spoedig zal die weder in eere worden hersteld; wie eens gelogen heeft, wordt nooit geloofd. Daar er geen wolven zijn, die in een goed gerucht staan²⁾, zal volgens Dr. D.C. Hesseling, de oorspronkelijke bedoeling van dit spreekwoord wel geweest zijn: 'Wee den wolf, die (= dat dier dat) in een kwaad gerucht staat,' maar 't gevoel voor de eenheid, voor 't samenvatten van de geheele gedachte in een doorlopende uiting, heeft over de logica gezegevierd en de syntaxis is veranderd. Deze eenheid wordt in 't schrift aangeduid door het ontbreken van de komma.'

2601. Een wolf in schaapskleederen (of in een schapevacht),

d.i. een schadelijk mensch, die zich onschadelijk voordoet; een huichelaar; ontleend aan *Matth.* VII, 15: Maer wacht u van de valsche Propheten, dewelcke in schaaps-kleederen tot u komen, maer van binnen zijnse grijpende wolven. Vgl. *Zeeman*, 481; 524; Tuinman II, 128; Harreb. II, 238 b; *M. de Br.* 29: Helaas! de wolven waren in schaapsvachten de lammerkooi binnengedrongen; bl. 202: Geniepig-stiekum-wolven in schapenvachten; afrik. *vir wolf skaapwagter maak*, een schelm aanstellen in een verantwoordelijke positie; *hy is 'n wolf in skaapsklere*; fr. *habit de béat a souvent ongles de chat*; hd. *ein Wolf in Schafskleidern* oder *im Schafspelz*; eng. *a wolf in sheep's clothing*.

2601a. Huilen met de wolven waarmee men in 't bosch is; zie n^o.

982. ^{aant.}

1) *Noord en Zuid* XXI, 425.

2) *Gids*, Maart 1909; *Nieuwe Taalgids* III, 176.

2602. In de wolken zijn,

d.w.z. zeer verheugd zijn. Vgl. Harrebomée II, 478: *Hij is in (door, of boven) de wolken*. Men zegt dit, als iemand bovenmate vrolijk is. Ook bezigt men het voor den toestand, waarin zich de beschonkene bevindt. Syn. is *over de huizen zijn* (Harreb. I, 342 b); *opgetogen, in den zevenden hemel zijn* (n°. 898), lat. *digito coelum attingere*; ook *boven de wolken zijn*, lat. *elatus*; vgl. het 18de-eeuwsche *opgehemeld zijn met iets* (syn. van *opgenomen, opgetild, opgeheveld, opgehouden zijn met iets*), dat voorkomt bij Van Effen, *Spect.* VIII, 186; het verouderde *God bij de voeten hebben*; mnl. *God in sine hande hebben*. In het afrik. *in die wolke wees oor iets*; fri. *yn de wolken weze*; fr. *être aux anges*; hd. *im obern Stock sein*; *wie im Himmel sein*.

2603. Een jongen als een wolk,

ook **een wolk van een jongen**, d.i. een gezonde, dikke, mollige jongen, *een wolk van gezondheid*, een 'brok' van een jongen; eig. een jongen die zoo bol is als een regenwolk. In de 17de eeuw bij Smetius, 280: *een mensch als een wolk*; Paffenr. 62: *een man als een wollik*; Rusting, 403: *een kerel als een wolk*; Van Effen, *Spect.* IV, 66: *een jongen as een wolk*; IX, 79: 't Is waar Klaas is een kaerel als een wolk, hy is breed van borst en schouders; hy heeft een kop, daar men paalen mee in de aard zou heien, en de schoonste beenen, onder 't lyf, die men met oogen aanschouwen kan; E. Wolff-Bekker, *De Gryzaart*. Onze heerschip het twee groote dogters, vrouwlui als wolken. Vgl. Molema, 166: *'n kerel as 'n wolk*, ook: *of'e regend is*; fri. *in frouminsk as in wolken*. Ook in Zuid-Nederland bekend, blijkens *Volkskunde* XI, 166; *Antw. Idiot.* 1457: *gelijk 'en wolk*, groot, struisch, vet; Rutten, 316 b: *een jongen, tarwe*, enz. *gelijk een wolk*, kloeke jongen, tierige tarwe; vgl. n°. 923. In den zin van een groote menigte (fr. *une nuée*) komt wolk voor in de uitdr. *een wolk van getuigen* (ontleend aan *Hebr.* XII, 1).

2603a. Er is geen wolkje aan de lucht; zie n°. 2486. ^{aant.}**2604. Woord houden,**

d.w.z. zijne belofte houden, nakomen wat men beloofd heeft. 'Dat men zijn woord moest *houden* beteekende in het Germaansch, dat men het rechtens niet mocht *intrekken*, dat handelingen, in strijd met dat gegeven woord, rechtens nietig waren. Die verplichting sloot niet in de verplichting om te *doen* wat men heeft beloofd. Er bestond dan ook een groot onderscheid tusschen *tenere* en *facere*, *holden* en *leisten*, *halden* en *geven*¹⁾. In het mnl. heeft de uitdr. de tegenwoordige beteekenis; zie het *Mnl. Wdb.* IV, 628; Halma, 794 en vgl. fr. *tenir (sa) parole*; hd. *(sein) Wort halten*; eng. *to keep one's word*; fri. *wird hâlde*.

2605. Een goed woord vindt altijd eene goede plaats,

1) Zie Fockema Andreae in de *Mededeelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden*, 1897-'98, bl. 105.

d.w.z. 'met beleefdheid of vriendelijkheid krijgt men eerder iets gedaan dan met onvriendelijkheid'. Zie Campen, 21: *een guedt woort vyndt een guede stede, het scadet ia niemant ende nuttet yederman*; Spieghel, 279:

een goet woort vint een goe ste; Kluchtspel II, 110: Ien goet woort, heb ick wel 'ehoort, neemt altijd ien goê steê; De Brune, 100:

Een goed woord, wel te voor bezint,
Altijds een goede plaetse vint.

Tuinman II, 208: *Goede groet maakt goede andwoord; een goed woord vind een goede steê*, beleeftheid verwekt beleeftheid. Licht men den hoed af voor ymand, men verplicht hem om dat weder te doen. Andersins *haalt het eene woord het andere uit*¹⁾; Harreb. II, 186 b; Suringar, Erasmus, CXC; Joos, 148; Eckart, 575; *Jahrb.* 38, 162; Wander V, 122; 403: *ein gutes Wort findet einen guten Ort oder eine gute Statt*²⁾; eng. *a good word is never out of season; kind words go a long way*, deensch: *godt ord finder et godt stedt*, zweedsch: *god ord finna god rum*; fr. *jamais beau parler n'écorcha la langue*.

2606. Het hooge woord

in de uitdr. *het hooge woord moet er uit*, wil zeggen, het gewichtige, het belangrijke woord, dat waarop het aankomt; de bekentenis, moet er uit. De bet. *gewichtig*, die hier het bijv. naamw. hoog heeft, had het reeds in de middeleeuwen; vgl. *Reinaert II, 6910: Int crijt daer de wolf aldoe was binnen mitten ghenen, die hem minnen ende spraken menich hooch woort (menig belangrijk, gewichtig woord wisselden); Mnl.*

Wdb. IV, 562. In de 17de eeuw heeft *het hooge woord* de tegenwoordige beteekenis o.a. bij Huygens, VII, 291:

En magh dat slot niet op? geenssins. Voor niemand? neen.
Voor vriend noch vreemde? neen. Voor geen' goe woorden? geen'.
Of (hier quam 'thooghe woord) ghij most een' Stuijver geven.

Zie verder Van Moerk. 78; 261; Starter, 461; *W. Leevend VI, 6: Kom, (zei ik) wy zullen eens praten.... Kort gezeid.... het hooge woord moest er uit; C. Wildsch. V, 250; Harreb. II, 480 b; Ndl. Wdb. VI, 1013. In denzelfden zin gebruikte men *het groote woord* (zie bijv. Hooft, *Ged.* I, 132; II, 336; Brederoo, *Moortje*, 267) of *het harde woord* (dat, wat moeite kost); *Ndl. Wdb. V, 1069; 2155; fr. lâcher le gros (le grand) mot; hd. das grosze Wort.**

2607. (Hooge) woorden hebben met iemand,

d.w.z. twist, ruzie hebben met iemand; het bnw. hoog heeft hier de bet. van *luid, krachtig* en vandaar *heftig*. Vgl. Hooft, *Ned. Hist.* 163: Vast alleens gink het den Graave van Hoorne, die, neemende zynen wegh door een' anderen hoek der huizing, met eenighe krysluiden omringt werd en aangehouden; niet zonder gelyke hooghe woorden eeven als Egmonds, in den wind, geslaaghen; Sewel, 966: *Zy hebben hooge woorden saamen gehad, there passed some hard words betwixt them; C. Wildsch. III, 30: Ik zweeg ook niet, en wij hadden heele hooge woorden, zo hoog dat ik er zelve over versteld sta. Hiernaast ook woorden*

- 1) Zie dit bij Spieghele, 279; *Mergh*, 32; De Brune, 476: *Het eene woord lockt tander uyt*; Tuinman II, 212; *Besteedster*, 25; Harreb. II, 480 b; *V. Janus*, 311; *Lev. B.* 121; *Telegraaf*, 29 Dec. 1923 (O) p. 5 k. 6; hd. *ein Wort gibt (holt) das andre*; eng. *one word draws on another*.
- 2) *Zeitschrift f.D. Wortf.* IX, 309.

hebben of krijgen met iemand, dat ook in de 18de eeuw bekend was, blijkens Halma, 794; Sewel, 966: Woorden met iemand krygen, *to fall out, to quarrel with one*; afrik. *met iemand woorde kry (hê)*. Voor Zuid-Nederland vgl. De Bo, 1408: *woorden krijgen, in woorden komen*; Rutten, 281 a; Claes, 289; *Antw. Idiot.* 1458. Synoniem was *harde woorden met iemand hebben*; zie *Ndl. Wdb.* V, 2156 en vgl. het mnl. *te worde comen*, in twist geraken; eng. *to have words with a p*; *to come to high words*; fr. *en venir aux gros mots*.

2608. Het grootste (of het hoogste) woord hebben (of voeren),

d.w.z. den boventoon voeren; eig. luid spreken, zoodat de stem boven die van anderen uitklinkt; als bewijs van overdreven zelfgevoel (*Mnl Wdb.* IV, 562); ook *een groot woord hebben*, fri. *in great wird dwaen*, pochen, roemen; *Antw. Idiot.* 1458: *een groot woord hebben*, veel praat hebben, bluffen, grootspreken. In de 17de en 18de eeuw ook *het hoogste woord (voeren)*; o.a. bij Huygens I, 177; VII, 178:

Soo jong, en soo veel praets dat niemand er derft roeren!
Eij, neemt den Spiegel eens, en soeckt daerin, arm kind,
Of ghij dien mallen muijl genoegh bewasschen vindt,
Om onder oude Lien het hooghe woord te voeren.

Zie ook Huygens VII, 188 en Tuinman I, 277. Hiernaast in de 17de eeuw *het hoogste woord voeren*, o.a. bij De Brune, *Bank.* I, 119: Edel-luyden willen altijd de superius zingen, en het hoogste woord voeren; 187: Die de meeste snap hebben, en het hoogste woord voeren; Brederoo III, 365, 28; *Middelb. Avant.* 112; Spaan, 68; Schouten, *O.I. Voyagie* I, 26; in Vondel's *Lucifer*, vs. 499 in den zin van 'bevelen'¹⁾; 'het grootste woord voeren' in de *Com. Vet.* 52 en bij Van Effen, *Spect.* VIII, 230; IX, 239; afrik. *hy voer die hoogste woord hier*. Vgl. het fr. *avoir le verbe haut*; *la parole haute*; hd. *das grosze Wort führen*; eng. *to talk big*; fri. *in steil wird fiere* en de synoniemen *in het hoogste gaatje blazen*; *den bovenzang willen hebben*; *den snater hebben* (Anna Bijns); *'t veurwoord hebben* (Molema, 453 b), *de vlag voeren* (zie *Lat. Versch.* 420 en n°. 2422).

2609. Iemand te woord staan,

d.w.z. naar iemand luisteren, hem gelegenheid geven iets te zeggen; eig. staan om iemands woorden aan te hooren; vgl. bij Hooft: *te woordt zijn, te woorde komen*, onderhandelen (ook in het mnd.); 17de eeuw ook: *ter sprake staan* of *ter tale staan*. Vgl. Hooft, *Ged.* I, 187:

Misschien zij mij te woorde staet,
En doet wel, dat zij waeckend laet.

Verder bij Paffenr. 225: Hy staet haer nau te woord; Vondel, *Gebroeders*, (anno 1650), bl. 33: Best sta ik haer te woorde; Pers, 389 a; Halma,

1) Hier zal *hoog* de beteekenis hebben van *voornaam, gewichtig* (zie no 2606); vgl.; ook De Brune, *Bank.* I, 229: 't Is niet vreemd, dat die Leydsche voerman een Professor scheldende, op 't leste, en voor het hoogste woord, hem een Poeët noemde.

794: iemand te woord staan, zig met iemand in gesprek begeeven, *entrer en discours avec quelqu'un*; Sewel, 966: iemand te worde staan, *to speak with one*; te worde komen, *to parley, to enter into a conference*; hd. *einem Rede stehen über*, rekenschap geven van; fri. *immen to wird stean; immen to wirden wêze*, iemand spreken.

2610. Eene Xantippe,²⁶¹⁰

eene kwaadaardige, twistzieke vrouw; eig. de vrouw van den griekschen wijsgeer Socrates (± 469-399), die volgens de overlevering 'het geduld van haren man gedurig op de hardste proeven zou gesteld hebben' (*Woordenschat*, 1251¹⁾); vgl. gr. *une Xant(h)ippe*; hd. *eine Xant(h)ippe, Zanktippe*.

Eindnoten:

2610 I. fr. *une*.

1) Vgl. in het Antwerpsche *Cluchtboeck* van 1576 bl. 62: Van den verduldighen Socrates ende sijne huysvrouwen; bl. 137: Van Alcibiades die den verduldighen Socrates vraechde, hoe hy alleen de kijvagie sijnder huysvrouwen cost verdraghen; P. Langendijk: *Xantippe, of het booze wijf des filosoofs Sokrates beteugeld* (anno 1756).

2611. Op zwart zaad zitten (of geraken),

d.i. zijn vermogen kwijt zijn of raken; bekrompen moeten leven, te weinig hebben om te leven en te veel om te sterven; uit zijne betrekking ontslagen zijn; eig. van vogels, met name kanaries gezegd, 'die al het witte zaad in hun bakje hebben opgegeten, zoodat alleen het zwarte overblijft, dat zij minder lekker vinden'; *Ndl. Wdb.* IV, 1625; XI, 290. In Zuid-Nederland *op droog zaad zitten* of *op het droge zitten* (hd. *auf dem Trocknen sitzen*). Zie Harreb. II, 485 a; III, CLII; *Schoolm.* 30: Terwijl hij zijn buik als een pakschuit op marktdag laadt en zijne ouders vertroost met de hoop op zwart zaad; bl. 137: Woont hij soms bij een boer in of gepensioneerden soldaat of bij een verlopen domenee op zwart zaad; *Onderm.* 85; *Barb.* 61: Prosper Bien-Aimé, pensionhouder met tien leege kamers en geen enkelen huurder zit op het allerzwartste zwarte zaad; *Nkr.* VII, 17 Mei p. 3:

Als j' op den troon
Van maar zoo'n kleinen staat zit,
Dan snap ik best, dat j' op t' eind van de maand
Verschrikkelijk op zwart zaad zit.

Groot-Nederland, 1914, bl. 393: De Europeesche toestand zette me op zwart zaad; bl. 444: Wel alle jezis... eerst 'n end met me traktement de laagte in en nou op zwart zaad; *Handelsblad*, 30 Mei 1915 (ochtendbl.) p. 6 k. 5: De kunstenaar zit op zwart zaad, want alles gaat per automaat; Joos, 94; *Antw. Idiot.* 381; *Loquela*, 367; in het fri.: *op swart sied sitte* of *op 'e doppen sitte*; Twente: *op de bolstern zitten*; vgl. de uitdr. *op water en brood zitten*, vroeger *te water en broode*, mnl. *te borne ende te brode*, van gevangenen gezegd; *Ndl. Wdb.* III, 1538. Schertsender wijs noemt men dit ook *op witten wijn en tulband zitten* (Harreb. II, 348 a). Voor 't fr. zie Nyrop IV § 339.

2612. Wat men zaait zal men ook maaien,²⁶¹²

d.w.z. zooals wij zelve zijn, zoo zal men ons behandelen; men is zelf de oorzaak van zijn eigen lot; is iemand liefdeloos, geen liefde zal hij vinden, 'wie voor stoffelijk voordeel en genot leeft, zal geen vrede noch vreugde verkrijgen maar ellende' (Zeeman, 363). Het spreekwoord is ontleend aan den Brief v. Paulus aan de *Gal.* VI, 7: Want so wat de mensche zaeyt, dat sal hij oock maeyen. Vgl. bij Cicero, *de Oratore*, II, 65, 261: *ut sementem feceris, ita metes* (zie Büchmann, 364); afrik. *wat jy saai, sal jy maai*; fr. *on récolle ce qu'on a semé*; hd. *was der Mensch säet das wird er ernten*; eng. *whatsoever a man soweth, that shall he also reap*.

Eindnoten:

2612 I. fr. *on recueille*.

2613. Vast in het (of den) zadel zitten,

d.w.z. zeker zijn van zijne positie; ook: zijne zaken goed kennen, kundig zijn, *vast zitten*, zooals in het land van Aalst gezegd wordt; ontleend aan het tournooispel, en eig. gezegd van een ruiter, dien men niet

gemakkelijk uit het zadel licht; Harreb. II. 487; afrik. *vas in die saal sit*. In het nd. *fast in 'n Sadel sitt'n* (Eckart, 446); hd. *fest im Sattel sitzen* en *sattelfest sein*; fr. *être ferme dans les arçons*, voet bij stuk houden; *être bien en selle*; eng. *to be quite firm in*; fri. *fest yn 't seal sitte*, vast op zijn plaats, uit een maatschappelijk oogpunt.

2614. Iemand uit het (of den) zadel lichten,

d.w.z. iemand onderkruipen, hem zijn positie doen verliezen; ontleend aan de tournooien, waarin de eene ridder den anderen met zijn speer uit het zadel trachtte te lichten en hem *zandruiter* maakte¹⁾; mnl. *enen uten ghereide steken*; *enen afsetten* of *afsteken*. In de 17de eeuw is de uitdrukking vrij gewoon; zie Pers, 349, alwaar zij in letterlijken zin voorkomt naast *iemand uit het zadel werpen* in figuurlijke beteekenis; ook in obscoenen zin was zij toen zeer gewoon (zie o.a. Brederoo, *Klucht v.d. Molenaer*, 469); Winschooten, 218: *iemand uit de saal ligten*, iemand sandruiter maaken; Halma, 799. Vgl. verder Tuinman I, 253; Sewel, 976: *Iemand uit den zadel ligten*, *to supplant or undermine one*, *to trip up his heels*; *to throw one down*; in *V. Janus*, 321: *iemand uit den zadel wippen*; Harreb. II. 487; *O.K.* 17: Hij had zaken gedaan en een concurrent uit den zadel gelicht; *Ndl. Wdb.* VIII 1974; afrik. *iemand uit die saal lig*. Ook in het hd. *jemand aus dem Sattel stechen*, *heben*; *jemand ausstechen*; fr. *désarçonner qqn*, iemand tot zwijgen brengen; *faire perdre les arçons* (ou *les étriers*) *à qqn*, iemand van zijn stuk brengen.

2615. Iemand (weder) in den zadel zetten (of helpen),

d.i. iemand zijn verloren positie weder doen of helpen innemen, er iemand weêr bovenop helpen; iemands zaken, die verward zijn, weder in orde brengen; hetzelfde als het vroegere *een weder te paerdt helpen*, in gradum reponere (Sart. I, 4, 51). Vgl. Pers, 963 *b*: Sebastiaen koningh in Portugal, een wacker man van 25 jaren, vingh een nodeloos oorlogh aen teghen Muley Maluco, koningh van Marocco, om den verdreven koningh Mahomet, die een Moore was, weder in den sadel te helpen; 680 *b*: Hy hadde machts genoeg gehadt om den koningh te schoppen, en sich selve in den zadel te helpen; 808 *b*: De Prince van Oragnien, die des Koninghs achtbaerheyt met voeten heeft getrapt, en die sich nu selve in den sadel soeckt te setten; Hoofft, *Brieven* IV, 35: En deze man schijnt niet geschaepen, door dit bedrijf weder in den zadel te raeken, oft werkelijk voordeel te bejaeghen; Halma, 799: *D a t zet hem weder in den zadel*, *cela le remet dans ses affaires*; Harreb. II, 487 *b*; *Kippev.* II, 212: Ik zal den jongen in 't zaal zetten; afrik. *iemand in die saal help*; Ten Doornk. *Koolm.* III, 79 *a*; hd. *wieder in den Sattel kommen*; *einem in den Sattel helfen*, *ihn in den Sattel heben*; fr. *se remettre dans ses arçons*; *remettre qqn en selle*; *mettre le pied à l'étrier à qqn* (vgl. n°. 2443).

2616. Een zak (een mud, een schepel) zout met iemand gegeten hebben,

d.i. langen tijd met iemand omgegaan hebben. Deze, nu eenigszins verouderde, zegswijze komt sedert de 16de eeuw in onze litteratuur voor,

1) Zie Winschooten, 218; *Lichte Wigger*, 20 *v*; Rusting, 93; Sewel, 978; Halma, 801; hd. *Sandreiter*. Vgl. n°. 2625.

waarin zij ontleend is aan de klassieken. In het Grieksch wordt ze aangetroffen bij Aristoteles, lib. *Moralium*, VIII, c. 4 § 9; *Moralium Eudemiorum*, lib. VII, c. 2; Plutarchus, *περι φιλαδελφίας*, p. 482 B; in het Latijn bij Cicero, *de amicitia*, c. 19, 67: Verum illud est, quod vulgo dicitur, multos modos salis simul edendos esse, ut amicitiae munus expletum sit. Zie vooral Suringar, *Erasmus*, CXXXVI; *Journal*, 7; V. Wyss, 38 en vgl. Goedthals, 20: *Niemant te betrouwen ghy en hadt met hem gheten een mueken sauts*, devant que cognoistre un amy, menge un muy de sel avec luy; Campen, 2: *Men sal niemant tot enen vrent verkiesen, men hebbe dan te voren veele schepel solts mit hem ghegeten, secht Cicero*; De Brune, *Bank*. I, 333: Wie vaste vriendschap bouwen wilt, ete voor al eenighe muddekens zout met yemand, eer hy hem tot zijn vriend keurt; Cats I, 521: Al eer dat ghy een vriend betrouwt soo eet met hem een mudde sout; Tuinman I, 150; II, 56; Harreb. II, 490; III, 364; 419; *Taal en Letteren* III, 370; *H.v.Z.* 58: Bij die sal je geen zak zout ete; *Groningen* IV, bl. 207: Daar zijn zo eenige Latijnse woorden die voor elke stad- of lands-Groninger... als 't ware pasmunt zijn, 'Vindicat' is er een. 'Mutua fides' een ander; verder gaan er grif nog zulke als 'riepe' 'intast', 'sikkom', die al een zak zout met ons gegeten hebben en niet meer als vreempjes worden aangezien; *Volkskunde* XVI, 46; afrik. 'n sak sout met iemand opgëeet hê; *Wander* III, 1849; 1855; Grimm, VIII, 1706; *Antw. Idiot.* 812: *hij zal daar geen meuken zout eten*, hij zal er niet lang wonen; in het fri.: *wy moatte earst ris in healsek sâlt mei elkoar op-iten hadde*, wij moeten eerst een halven zak zout samen hebben opgegeten, voor wij elkaâr goed zullen kennen (W. Dijkstra, 349 a¹); hd. *einen Scheffel Salz mit jem. gegessen haben*; fr. *avoir mangé un minot de sel avec qqn*; Vgl. in Zuidndl. *ergens niet veel botermelk* (karnemelk) *vuil maken*, van dienstboden: niet lang blijven.

2617. Iemand den (of zijn) zak geven,

ook *iemand den zak geven met de banden er bij* (Harreb. II, 489 b; De Vries, 106), d.i. iemand wegzenden, zich van iemand ontslaan; in Zuid-Nederland: *iemand den zak opgeven* (De Cock², 136); *iemand zijn schoven opgeven* (*Antw. Idiot.* 1083); **den zak krijgen**, weggezonden worden, zijn ontslag krijgen. Reeds in de middeleeuwen was *enen sinen sac geven* bekend², en werd het bepaaldelijk van een vrijer gezegd (fri. *de koer* (korf) *op krije*), in welken zin het in de 17de eeuw zeer gewoon was. Zie Campen, 106: *ick will hem den sack gheven*, waarnaast Sart. I, 9, 93 opgeeft: *sijn sack nemen*, uit den dienst ontslagen worden. Ter verklaring voegt hij er bij: 'nostrates paroemiam à sacco traxerunt, in quem qui dimittitur, res suas componit ac colligit', eene verklaring, die ook in het *Ndl. Wdb.* IV, 1924 gegeven wordt³. Voor bewijsplaatsen zie o.a. *Sp. Brab.* 776; V. Moerk. 113; Van Effen, *Spect.* VII, 63; X, 28; XI, 17; Sewel, 977: *Den zak geven, to casheer*; Halma, 799: *Den zak geven*, afdanken, laten gaan, *congédier, donner congé*; Harreb. II, 489; afrik. *iemand die sek gee*; *Waasch Idiot.* 754: *iemand zijnen*

1) In het Land v. Aalst zegt men: *ge moet eerst nen tijd bij iemand geslapen hebben*; vgl. Eckart, 397: *se hebben noch gên söven Paskeier mitnanner êten*.

2) *Mnl. Wdb.* VII, 65.

3) Eene andere dan de hier gegeven verklaring vindt men bij Halbertsma, *Letterk. Naoogst*, 196 en De Roever, *Van vrijen en trouwen*, 130.

zak geven, hem ontslaan, wegzenden. In de 17de eeuw ook *iemand zakken*, o.a. bij W.D. Hooft, *Jan Salie II v.* In oock kan ick meysjes dieder de knechts wel hebben om esackt. Volgens De Bo beteekent in West-Vlaanderen *den zak krijgen*, uit den biechtstoel weggezonden worden zonder absolutie; anders gezeid *den knol krijgen*, *den smouter krijgen* (zie n° 2035); vgl. het fr. *donner à qqn son sac et ses quilles* en *trousser, prendre son sac et ses quilles*, welke uitdr. aan het kegelspel ontleend zijn; hd. *einem den Sack geben*; eng. *to give the sack, the bag; to get the bag, the sack; to be sent packing; to sack a lover*.

2618. In zijn zak steken,

gezegd van een bijtende toespeling, die iemand zich moet aantrekken, in de zegswijze: *die kunt gij in uw zak steken*, die is voor u, die kunt ge *aanpakken*, *opsteken*, waarvoor de Engelschen zeggen *put that in your pipe and smoke it*. In de 15de eeuw *steek dit in uwen asack* (knapzak¹⁾); zie *Leuv. Bijdr.* IV, 227 (Anna Bijns): Knaecht myn beenken die wilt, ic werpt int hondert al; diet aengaet macht in zyn tessche steken; Winschooten, 235: Van een ander een drooge bokking krijgen, dat juist van de bijstanders soo niet gemerkt kan werden; dog die het raakt, die steekt se bij sig; *C. Wildsch.* III, 57: Nu dit bokkingjen (*steek, hatelijk gezegde*) kan je in je zak steeken: zie ik ben recht en slecht; bl. 342: Dat dacht ik kan je in je zak steeken, Mijnheer Wildschut; Harreb. II, 488 b; *Nw. School*, VI, 13: Die kunnen we in onzen zak steken, niet!; Heijermans, *Ghetto*, 17: Die ken je in je zak steeke en vanmiddag thuis laate zien; *Waasch Idiot.* 753: *dat steek ik in mijn zak*, dat zal ik onthouden; vgl. het hd. *eine Beleidigung einstecken*; eng. *to pocket an insult; to put in one's pocket*; fr. *empocher des coups*, slagen krijgen; fri. *yn 'e bûs stekke*. Vgl. ook de uitdr. *die zit!* die opmerking heb je te pakken, die is raak (*Nederland*, 1914 II, 20), een beeld ontleend aan 't biljartspel (?).

2618a. In zak en asch zitten; zie n°. 117.^{aant.}

2619. Onder in den zak vindt men de rekening,

d.w.z. de onaangename gevolgen komen achteraan; het einde draagt den last; vgl. *Tuinman I*, 136: 't Gaat met vriendschap en genoeg toe zo lang die (*koopers*) op de merkt koopen, en de verkoopers leveren. Maar onder in den zak vind men de rekening; bl. 240: Het einde kroont het werk, maar 't gebeurt ook wel, dat het einde den last draagt en onder in den zak vind men de rekening; Harreb. II, 217; *De Telegraaf*, 28 Nov. (avondbl.) 1914 p. 1 k. 4: Sinte Anna gaat nu deure, mijn geld en goed is op, ik zitte hier en treure en scharte in mijnen kop. Dat is 't spreekwoord 'onder in den zak vindt men de rekening' heel eigenaardig uitgedrukt; fri. *hy fynt de rekken onder yn 'e pong*.

2620. Iemand (of iets) in den (of zijn) zak hebben,

d.w.z. iemand of iets door en door kennen, iemand doorzien; ook: iemand de baas zijn; vgl. hd. *einen im Sack haben*, als Meister nach Belieben über ihn schalten und walten können; *einen in den Sack stecken* oder *schieben*, ihm an Kräften überlegen

1) Stallaert I, 42 a.

sein, auch von geistigen Dingen 'Die Redensart hat ihren Ursprung jedenfalls in einer besondern Art

von Ringkämpfen, wobei der Besiegte vom Sieger wirklich in einen Sack gestoszen oder gesteckt wurde' (Borchardt n°. 996); Schrader, 303: *Einen aus und in den Sack stecken, spielen*, d.i. sich ihm so überlegen zeigen wie ein Ringkämpfer, der den überwundenen Gegner wie zum Spasze bald aus dem Sack herausnimmt, bald wieder hinein schiebt.' Vgl. Sewel, 977: Ik heb u al in myn zak, ik heb u al leeren kennen, *I have you in my books, I remember you*; Harreb. II, 489: *Ik heb hem in mijn' zak*, ik ken hem door en door; blz. 499: Ik kan hem wel in mijn zak steken (*of stoppen*); *Het Volk*, 22 Januari 1919 p. 1 k. 3: Over zaken waar hij niets van weet ooreen met een zekerheid alsof hij ze van haver tot gort in den zak heeft; *Nest*, 104: Loop naar de Mookerhei, Jan Jurk met je verrekrok. Ik heb je al lang in den zak, hottentot! *M. de Br.* 65: Ze had de juffrouw in haar zak. De meisjes hadden gelijk dat ze een hekel aan haar hadden; bl. 67: Ze hoefde niet vriendelijk tegen haar te zijn. Martha had haar toch al in haar zak; *De Gids*, 1914, 3, bl. 436: Hildebrand, die alles ten goede leidt, de wijsheid in pacht en iedereen 'in zijn zak' heeft; *De Nieuwe Amsterdammer*, 26 Dec. 1914 p. 11: Woedend deelde hij mede dat al de directeuren niksnaksen en dikdoeners waren. 'Hij had ze in zijn zak,' riep hij uit! *Propria Cures*, 24 April 1915, blz. 253: Ik heb de meisjes in m'n zak: òf hypocriet òf veel te mak; *Handelsblad*, 23 April 1922 (O) p. 6 k. 4: Denis had, wat men noemt de Engelschen in zijn zak, wat meer nog zegt als men weet dat hij den bekenden Egyptenaar Hogan als linksbuiten tegenover zich zag; *De Vrijheid*, 5 April 1922, 3de bl. p. 1 k.: Wij, cynici op de perstribune, die het klappen van de zweep kennen, die de heeren allemaal in onzen vestjeszak dragen, wij hebben er (*voor 't binnenkomen der Kamerleden als 't belletje gaat*) een technischen term voor 'De landstorm komt binnen'; afrik. *iemand in die sak hê (kry)*, met iemand kunnen doen wat men wil. Voor Zuid-Nederland vgl. *Antw. Idiot.* 1234: *iemand in de tes(ch) hebben*, zijn inzicht raden, begrijpen wat hij wil (Schuermans, 720); *Waasch Idiot.* 753: *iemand in zijnen zak hebben*, goed kennen; *iemand in den zak steken*, bedriegen (evenzoo bij De Bo en *Antw. Idiot.*); Rutten, 88: *iemand in zijne mouw hebben*, hem wel kennen (zie n°. 1562 en vgl. fr. *avoir (ou tenir) qqn (ou qc) dans sa manche*, over iemand of iets beschikken, in zijn macht hebben (vgl. voor den overgang der bet. *iemand of iets snappen, begrijpen*); *être dans la manche de qqn*, in iemands macht zijn; eng. *to have something in one's pocket*, het geheel in zijn macht hebben; oostfri. *hê stekt of ferköft hum in de sak*; nd. *ên in 'r Taske hebb'n*. Vergelijkt men deze uitdrr. met elkander, dan is de door Borchardt en Schrader gegeven verklaring niet zeer waarschijnlijk. Men zal wel moeten uitgaan van de bet. over iets of iemand kunnen beschikken; er de baas over zijn; zijn meerdere zijn; hem doorzien.

2621. Gedane zaken nemen geen keer,

d.w.z. als iets geschied is, valt er niets meer aan te doen, is het niet ongedaan te maken en moet men de gevolgen dragen; vgl. Odussea VI, 9, 249; lat. *factum fieri infectum non potest; praeterita mutare non possumus*; mnl. *ghesciede saken en mach men onghesciet niet maken*; Vondel, *Herkules*, 750: Niemand kan wat eens gedaan is, weêr ontdoen; Sewel, 382: Gedaane dingen hebben geen keer, *done things can 't be done over again*; Harreb. I, 390; *Ndl. Wdb.* III, 2729; VII, 1963; hd. *was geschehen ist, kann mann nicht wenden*; fr. *à chose faite il n'y a pas de remède*; eng. *there is no help for spilt milk*.

2622. Daar is geen zalf aan te strijken

zegt men van iemand, die naar geen raad wil luisteren, die zich niet beteren wil¹⁾; eig. gezegd van eene wonde of eene kneuzing, die door geen zalf te genezen is.

Voor de 17de eeuw zie V. Moerk. 486:

De fielt het my lang genoeg gebrutst, hy moet nou voort
Met dese Schepen; daer is doch geen zalf aen hem te smeeren.

Tengnagel, *de Spaensche Heidin*, 1671, bl. 70: Zoo dat'er (volgens 't oude, en waere spreekwoord) geen zalf aen dat volk te stryken is; *Bed. Huish.* 14: Hier is geen zalf aan te stryken, 't is een bedurven Huishouwen; De Brune, *Emblemata*, 264: Is zy (de juffrouw) oock merckelick leelick, en daer geen zalve van schoone woorden aen te strijcken is, daer wert al raet toe gevonden. Voor de 18de eeuw zie Halma, 800: Daar is geen zalf aan hem te strijken, 't is verloorene moeite iets aan hem te doen; Sewel, 977; Harreb. II, 491; afrik. *aan hom is nie meer salf te smeer nie*. Voor Zuid-Nederland zie Joos, 78; *Antw. Idiot.* 1469 en vgl. voor het Limburgsch Welters, 86: *er is geen zalf aan te strijken, er is geen vet aan te scheppen*; ook in het fri. *der is gjin sâlve oan to striken*. In het nd. *dar is kên Salbe mehr an to striken* (Eckart, 444); hd. *daran ist Hopfen und Malz verloren*.

2623. Het is zaliger te geven dan te ontvangen.

Deze spreuk is ontleend aan *Hand.* XX, vs. 35, waar Paulus zegt: Ick hebbe u in allen getoont, dat men alsoo arbeydende de swacke moet opnemen, ende gedencken aen de woorden des Heeren Jesu, dat hy geseght heeft: Het is saliger te geven dan te ontvangen; zie Zeeman, 225; *Wander I*, 1368; afrik. *dis saliger om te gee as om te ontvang*; fr. *mieux vaut donner que recevoir*; hd. *Geben ist seliger denn Nehmen*; eng. *it is more blessed to give than to receive*.

2624. Iemand zand in de oogen strooien (of werpen),²⁶²⁴

d.w.z. iemand bedriegen, misleiden; eig. door zand in iemands oogen te strooien maken dat hij niet goed kan zien²⁾; lat. *alicui pulverem ob oculos adspargere* (Otto, 290); Grimm VIII, 1757: Ein alter fechterkniff ist es, den gegner dadurch zu blenden, dasz man ihm sand in die augen streut, wirft; diese ausdrücke werden dann bildlich gebraucht für jemanden durch allerhand kunstgriffe täuschen, betrügen. De uitdr.

is in de 17de eeuw bekend geweest; ze komt voor bij Hooft, *Ned. Hist.* 384: Hun wit was den vyandt dit zandt in de ooghen te werpen; vgl. ook *Kaele Uitr.*

- 1) Vgl. het 'Lied van Halewijn' bij Flor. v. Duyse I, 3 en het synonieme *daar is geen kruid voor gewassen*, 'tegen de doot en is geen schilt' (Brederoo II, 164), daar is niets aan te doen; *Tijdschrift*, XXII, 195; *Mergh*, 59: Voor de doot is geen kruid gewossen; Pers, 346 b: Men wist geen kruid tegen den doot; 900 b: Maer alsoo voor den doot geen kruid is te vinden; *Ndl. Wdb.* VIII, 385; *Volksk.* XXVI, 192; fri. *for de âlderdom binne gjin krûden woechsen*; mnl. *jeghen de doot en es gheen scilt; voor die doot en es gheen cure*; hd. *für den Tod ist kein Kraut gewachsen*; fr. *contre la mort il n'y a pas de remède*.
- 2) Vgl. *Rein.* II, 7053; *Klaas Vaak, het zandmannetje*; *Pier Luik* (in *Waasch Idiot.* 414 a); fr. *le marchand de sable*; hd. *das Sandmannchen*; eng. *the sandman, dustman*.

Edelman, anno 1698, dl. I, 148: So dunct my dat dese actie al mee voor een hand vol sand kan verstreken, die 't oude wyf, of Climenes Moeder, hier door in de oogen is geworpen, waar door se al de verdichte bullen en brieven so nauw niet sal besien; ook Huygens VII, 332 zinspeelt er op. Zie verder Tuinman I, 162 en 183; *W. Leevend I*, 296; VIII, 251; *C. Wildsch.* I, 176; *Br. v. Abr. Blank.* I, 169: Vooroordeelen die niet anders doen dan de menschen stof in de oogen smyten; afrik. *iemand sand in die oë strooi (gooi)*; *Ndl. Wdb.* X, 2257 en *Wander* III, 1862: *einem Sand in die Augen streuen*; fr. *jeter de la poudre aux jeux*; eng. *to throw dust into a person's eyes*; am. *to pull wool over a p's eyes*. Ook in Zuid-Nederland algemeen bekend (*Antw. Idiot.* 2169).

Eindnoten:

2624 *l. aux yeux*.

2625. In het zand bijten,

d.w.z. ter aarde storten in het gevecht; *met den neus in het zand duiken* (Pers, 749 b); op het veld van eer sneuvelen; voorheen ook *in het gras bijten* of *het gras bijten*¹⁾; hd. *ins Gras beiszen*; fr. *mordre la poussière*; it. *mordere la terra*; eng. *to bite the dust*. Het is mogelijk, dat we de herkomst dezer uitdr. moeten zoeken in de middeleeuwen, toen het grasveld, waar een steekspel zou gehouden worden, met zand bedekt werd, zooals blijkt uit *Invent. v. Br.* Gloss. 119: 381 carre zands daer de bane die ghemaect was ten steicspele mede ghezand was²⁾. Ook het strijdperk zelf werd toen *dat sant* genoemd (vgl. lat. *pulvis*, worstelperk). Zie Harreb. II, 491 b; *Ndl. Wdb.* II, 2650; *Mnl. Wdb.* VII, 151; afrik. *sand vreet*. Vgl. *een zandruiter* (Winschooten, 218); in *Adagia*, 54: *Ridder in 't sant*, ab asino delapsus; *Ruiter te voet* (Tuinman I, 38; *Ndl. Wdb.* XIII, 1788).

2625a. Zand er over; zie n°. 2135. aant.

2625b. Zandruiter; zie n°. 2614 en 2625. aant. aant.

2625c. De zappel maken; zie n°. 1986. aant.

2626. Een Zebedeüs,

- 1) *Ndl. Wdb.* V, 581; *Volkskunde*, XVI, 192; voor de oorspr. beteekenis zie R. Pischel in de *Sitzungsber. der Kön. Preussischen Akad. der Wissensch.* 1908, p. 445-465 en Seiler, 233.
- 2) *Mnl. Wdb.* IV, 1482; Grimm VIII, 1759 denkt aan den uit zand bestaanden aardbodem.

d.i. een sukkel, een sul; Harreb. II, 493 *a*; *Waasch Idiot.* 589 *b*: *Sebedeüs*, spotnaam, sul; *onnoozele Sebedeüs*; bl. 755 *b*: *een gezicht hebben gelijk een Zebedeüs*, bedrukt, deerlijk, beschaamd; Schuermans, 878 *b*; *Antw. Idiot.* 1472. Volgens *Woordenschat*, 1257 en Zeeman, 484 kan men deze beteekenis verklaren uit het feit, dat men volgens *Marc.* I, 19-20 Zebedeüs voor alles liet zitten, en dat dus in hem een type gezien werd van een lijdelijk man, een weerloozen tobber.

2627. Op zand (of op een zandgrond) bouwen,

d.w.z. 'op lossen grondslag iets ondernemen, een plan vormen, eene verwachting koesteren'; ontleend aan *Matth.* VII, vs. 26: End een yegelick

die dese mijne woorden hoort, ende deselve niet en doet, die sal by eenen dwasen man vergeleken worden, die sijn huys op 't zant gebouwt heeft. Zie Zeeman, 483; J.v.d. Veen, *Zinnebeelden*, XXXII: Soo een stijfkop gink vertrouwen tegen raet van al de lien op de strant te willen bouwen, ieder sal te vooren sien wat het eynde wesen sal, en voorseggen sijnen val; Sewel, 978; Halma, 800; *Ndl. Wdb.* III, 783 en vgl. de aldaar aangehaalde synonieme verouderde uitdr. *op het* (ook *een*) *ijs bouwen*; mhd. *ûf wolken, ûf regenbogen buwen, zimbern*; vgl. ook het lat. *fundamenta tamquam in aqua ponere*; fr. *bâtir sur le sable, la boue*; hd. *auf Sand bauen*; eng. *to build on sand*.

2627a. Recht door zee gaan; zie n°. 1918.^{aant.}

2628. Iemand in de zeef nemen,²⁶²⁸

iemand beetnemen, voor 't lapje houden, een dial. uitdrukking, die herinnert aan hetgeen is medegedeeld onder n°. 1248. Daar vroeger in *de Marne* de jongens op boerenboeldagen de gewoonte hadden een oude, bodemlooze zeef of mand te nemen en daardoor een strooien pop te laten zakken, ter bespottung van de meisjes, die geen vrijer hadden, wat *deur de zeef glieden* genoemd werd, kon *iemand in de zeef kriegén* of *nemen* de beteekenis aannemen van iemand bespotten, beetnemen, in 't ootje nemen. Vgl. *Haagsche Post*, 23 Maart 1918 p. 355 k. 4: Het is altijd een lam gevoel, als je met een uitgestreken tronie in de zeef wordt genomen; Molema, 482: *iemand in de zeef kriegén* = op de koare nemen, in 't ootje, in de maling nemen; nd. *en dôr de Süwe fallen lâten* (Eckart, 482).

Eindnoten:

2628 De vergelijking met de Limb. uitdr. *einen in de wan kriege, mit eine wanne* (met iemand sollen) maakt de hier gegeven verklaring onwaarschijnlijk. De eig. beteekenis is: iem. op en neer gooien, met hem sollen; vgl. no. 730 en 2371.

2629. Zeemanschap gebruiken.

Volgens Winschooten, 245 is 'seemanschap kennis van de seevaart en het regt, dat daar toe behoord, en hier van: *seemanschap gebruiken*, reedelijk en rekkelijk sijn'. Hetzelfde vindt men in *Com. Vet. Naem-lyst* i.v. Zie verder R. Visscher, *Sinnepoppen*, 160: Een dingh 't welck met verstant gedaen wordt, dat seydt men Goedt schimmanscap¹⁾ te wesen; Huyghens, *Hofwijck*, 2169; Witsen, 516; *C. Wildsch.* III, 50: Dan moet gij uw best doen om Dominé voor u te winnen, en hem zien te bewegen dat hij dat zoo wat vind met het huwelijksformulier: die goede man zal wel wat zeemanschap gebruiken; Tuinman I, *nal.* 10: *Met moet zeemanschap weten te gebruiken*, dat is in ongemeene gevallen zich dragen, zo als de zaak en nood best vereischt. 't Is overgenomen van schippers, die in een hevigen storm, of diergelyke gevaaren, zich niet stiptelijk binden aan hunnen lastbrief, maar doen 't geen zy ter

1) d.i. *schiemanschap*, het werk van een schieman, tweeden bootsman; *Ndl. Wdb.* XIV, 559.

behoudenis om dien toestand te raade worden. Vgl. Halma, 803: *Men moet zeemanschap verstaan* of een goed beleid in alles toonen; Sewel, 986: *Zeemanschap gebruiken*, na de voorvallende gelegenheden zich volgens zeemanschap gedragen, zonder stipt op zyn *instructie* te letten; en vandaar: rekkelyk zijn, *to be reasonable and discreet*, Van Eijk, I, 159; Harreb. II, 495 *b*; fri. *semanskip brûke*. Ongeveer dezelfde gedachte wordt uitgedrukt door het wkw. *schipperen*, eig. handelen als een schipper (zie n°. 1999).

2630. Om zeep gaan (of raken),

d.i. doodgaan, *om chajes* (hebr. *chajoes*, leven¹⁾) gaan (Köster Henke, 18); *mortje gaan* (*Jord.* 48); ook: in zwijm vallen, *den wind kwijt raken* (in *N. Taalgids* XII, 149), *in katzwijm vallen*²⁾. De uitdrukking wil eig. zeggen: uitgaan om zeep te halen, eene boodschap te doen, daarna: dit voorwenden om weg te kunnen gaan, en vervolgens weggaan, verdwijnen, sterven³⁾. Sedert de 17de eeuw is zij algemeen in Noord- en Zuid-Nederland bekend. Vgl. Huygens IV, 43:

Als Tryn uyt snoepen gaet, soo seidt sy dat's om seep gaet,
En datmen wasschen moet; maer Jan, die voor de sweep gaet,
En siet syn schoone geld verdwijnen en vergaen,
Wel, seidt hij, dit's wat vreemds, dus staegh om seep te gaen.
Maer emmers, moet het zyn, en moet ick door den reep,
Wat schaedde 'twijf? maer all mijn goedjen gaet om seep.

Rusting, 323:

Kees ging om Zeep, en brak den hals, was dat niet leep?
Men vroeg waar Kees was? en zyn moer zei, hy 's om zeep.

Focquenb. *Klucht v.d. Weyery*, 1ste bedr.: Toen quamse de strop los maecken, en seyde 't is nouw genoegh Vaer, je raecten aers light om siep. Op dezelfde wijze gebruikt men ook *om mosterd gaan*⁴⁾, eig. mostaard gaan halen, doch daarna in de algemeene beteekenis van eene boodschap gaan doen, uitgaan; *iemand om mosterd zenden*, iemand wegzenden, met een mooi praatje de deur uit krijgen (*Paffenr.* 99); *om uien trekken*, met de noorderzon vertrekken, bankroet gaan; *iemand om raapzaad zenden* en *om raapzaad zijn, varen*, dood zijn of gaan. Thans kennen wij nog *om een luchtje gaan* of *zijn* (n°. 1442), dat te vergelijken is met *iemand om een luchtje* of *een wandelingetje zenden*, iemand wegzenden, wegzagen (*V. Janus*, 178); dial. is ook bekend *om kroosjes, -ies* (kleine pruimen)

- 1) Zie Voorzanger en Polak, 130: *gajut*, toestand van leven, levenslust.
- 2) Hiermede wordt bedoeld de kortstondige bezwijming, of liever een stuip, van een kat. Sedert de 17de eeuw is de uitdr. bekend. Zie o.a. Winschooten, 307; Doedijs, *Merc.* I. 445; Van Effen, *Spect.* I. 119; Esopet, *Napelsche Hengst*, 8; *Boere-Pinxstervreugt*, Rotterdam, 1733, bl. 18: Hy viel van angst en schrik en 't schreinen van den kogel in katzwijm op zyn' rug; Sewel, 381; Halma, 257; *Het Volk*, 20 Aug. 1915 p. 5 k. 4: De gansche pers van Rechts ligt in katzwijm over dit vreeselyk geval. - In zeemanstaal beteekent deze uitdr. windstille hebben, het slap neerhangen der zeilen; stuurloos zijn (*Ndl. Wdb.* VII, 1883).
- 3) Zie n° 1810; 1833; vgl. *Taal- en Letterbode* I, 48. Op dezelfde wijze zijn ook verschillende uitdrukkingen te verklaren, die beteekenen een middagdutje doen, *een uiltje knappen* (zie n°. 2306). Zoo geeft men te Zutphen voor *naar Gorssel* te gaan, te Harlingen *naar Piaam*, te Woudsend *naar Balk*, te Drachten *naar Bakkeveen* (*Harreb.* II, XXVI), te Breda *naar Oosterhout*, in de Zaanstreek *naar Wormer*, te Amsterdam *naar Buiksloot*, *naar Kadoelen*, *naar Landsmeer* of *over 't IJ*; te Vollenhove *naar Meppel* (*Harreb.* II, LII); te Corinchem *naar Heusden* (*Harreb.* II, XXX); te Appingadam: *nao Zuudbrouk* (*Driem.* Bl. IX, 106); enz. Zie *Noord en Zuid* XIX, 167 en Schrijnen, *Volksk.* II, 127.
- 4) *Westerbaen* II, 28; 549: Het singht'er of op straet al wat bij avond-ty om zeep of mostert gaet.

*gaan*¹⁾; *om kool gaan, om kool te koop zijn* (zie *Nav.* XXIII, 621); elders *üm küyer gaon*, uitgaan om te kuieren, sterven (*Gallée*, 24 *b*); in Friesland naast *om sjiippe gean* ook *nei Gichem om nije nuten gear*²⁾; in Zuid-Nederland: *wiss(ch)en snijden gaan* (*'t Daghet* XII, 159; *Rutten*, 279 *b*); *reepen snijden* (*Antw. Idiot.* 1019). Zie verder *Tijdschrift* XV, 122-127; *Nkr.* II, 29 Nov. p. 3; VI, 25 Mei p. 4; *Het Volk*, 15 April 1914 p. 1 k. 1: Het Grieksche treurspel, waarin de hoofdpersonen om zeep gaan; *Handelsblad*, 17 Maart 1914 p. 6 k. 6 (avondbl.): Anderen, die meenen dat indien zij niet blijven door manifesteeren heel hun arbeid om zeep is; *Prikk.* II, 59; *Amstelv.* 56; De Bo, 336; 1422: *Om zeepe gaan, -loopen* ten onderen gaan, vergaan, te kwiste gaan, gezegd van personen en zaken; *Rutten*, 284 *b*: *om zeep*, arm; *om zeep gaan*, achteruit gaan; *Antw. Idiot.* 1473; *Waasch Idiot.* 756: *om zeep gaan* of *zijn*, ten onder gaan, ten onder zijn, vergaan, sterven. Hiernaast **iemand om zeep brengen** of **helpen**, iemand dooden; vgl. o.a. *Schoolm.*, 25: Wij moeten hier handelen als mannen of wij worden om zeep gebracht; *Handelsblad*, 21 April 1915 (avondbl.) p. 1 k. 4: Hier deze mannen om mij heb ik om zeep gebracht; *Handelsblad*, 3 Maart 1914 (avondbl.) p. 5 k. 1: De Duitsche Rijksdag heeft verleden week zelfmoord gepleegd. Hij heeft zich om zeep gebracht; *De Arbeid*, 29 Aug. 1914 p. 2 k. 1: Alle constitutioneele rechten en alle democratie worden in weinige uren om zeep gebracht; *Slop*, 159: Als je er eentje om zeep brengt; *Handelsblad*, 12 Juni 1921 (O.) p. 2 k. 4: De tyran wordt op het juiste oogenblik door een sluipmoordenaar met een edel gezicht om zeep geholpen.

2631. Iemand op zijn zeer treden (trappen of tasten),

d.w.z. eene gevoelige plek bij iemand aanraken, hem pijnlijk aandoen, en bij overdracht hem kwetsen door over dingen te spreken, die hem onaangenaam zijn; hem iets verwijten; hem beledigen. Zie *Campen*, 100: *hy is op syn seer ghetast*; *Servilius*, 166*: *op syn seere rueren, tangere hulcus*³⁾; *Sart.* I, 7, 42: *een op sijn seer tasten*, hoc est, movere dolorem, ejusque rei facere mentionem, quae nos magnopere urat; *Anna Bijns*, *Refr.* 380:

Van den boosen, die ghij (*Jezus*) op haer seer hadt ghetast
Hoe wert ghij int hofken veroverlast.

Poirters, *Mask.* 21; *V. Moerk.* 466; *Vondel*, *Sofomp.* vs. 425; *Huygens* I, 131; VII, 174:

Roert niemands leemten aen, om jocken, noch om krencken,
All is hij noch soo laegh, al zijt ghij noch soo hoogh;
Wij hebben elck ons zeer, en konnen elck gedencken,
Hoe zeer de lichtste tré doet op een' Exteroog.

Zie verder *Rusting*, 319; *Tuinman* I, 203; 213; *Sewel*, 272: *Gy hebt hem op zyn zeer getreden, you touched him upon the quick*; *Ten Doornk. Koolm.* III, 175 *b*; *De Bo*, 1422: *iemand op zijn zeer treden* of *terden*, hem in zijn zeer tasten; *Antw. Idiot.* 1473: *gauw zeer gedaan zijn*,

1) *Laurillard*, *Sprokkelhout*, 228; *Opprel*, 68 *a*.

2) *Fri. Wdb.* I, 456 *a*.

3) Vgl. *Otto*, 353: *Ulcus tangere*, d.i. een zweer aanraken; een netelig punt aanraken.

lichtgeraakt zijn; fri. *immen op 't sear komme*; hd. *jemandes wunde Stelle, wunden Fleck berühren*; eng. *to rap upon a p.'s sore; to touch a p. up(on) the raw*. Zie n°. 2243, en vgl. de uitdr. **oud zeer op(en)krabben**, oude (smartelijke) gebeurtenissen weer oprakelen; zie *Ndl. Wdb.* XI, 621; 947-948.

2632. Een ongemakkelijk (of een lastig) zeeschip,¹⁾

d.w.z. een onhandelbaar mensch; eig. een groot, plomp schip, dat moeilijk te besturen is, waarmede geen land te bezeilen is. Zie Tuinman I, 148: *t Is een moeyelijk zeeschip*; Van Effen. *Spect.* VI, 228: De Kamenier is een ongemaklyk zeeschip, en kan met niemand accordeeren; Sewel, 981: *'t Is een lastig zee-schip*, het is een lastig mensch om meê om te gaan; *C. Wildsch.* III, 315: Hede kind! waarom speel je nu juist met je ketting? je bent ook een lastig zeeschip, als ik het zeggen zal; Van Eijk I, 160; *Kippev.* II, 78: Ik zeg dat uwes dochter een lastig zeeschip is. Vgl. *een zwak schip*, een zwak mensch; *een mal schip*, eene wonderlijke vrouw; het 17de-eeuwsche *een kromsteven*, iemand die 'krom' praat; nd. *oold schip*, een oud mensch; *een gôd schip*, een mensch, wiens denkvermogen verzwakt is (Molema, 366 b); *een moeilijke pispot* (Huygens, *Korenbl.* II, 47; Tuinman I, 217); *een lastig meubel*²⁾; een *lastig perceel of portret* (Harreb. II, LV); Land van Waas: *een aardig stuk alem* (gereedschap), een aardige kerel; Wander IV, 496: *ein schlechtes Seeschiff, das auf keinen von beiden Bugen segeln will* (oostfri.), von denen, die in keinem Verhältniss etwas taugen (fri. *in mâl seskip dat op nin ien fen beide boegen sile wol*); *es ist ein Seeschiff von einem Weibe*, nârrisches Geschöpf; *es sind schwere Seeschiffe*, von Menschen, die unerträglich im Umgange sind; fri. *in swak, in lêstich séskip*.

2633. Zijn zegel aan iets hechten (of hangen),

d.w.z. iets goedkeuren; ontleend aan de gewoonte der wereldlijke en geestelijke heeren, om besluiten welke zij moesten bekrachtigen, met hun zegel te voorzien, d.w.z. hun zegel in was gedrukt, door koorden, banden of reepen perkament aan de brieven of charters te bevestigen, te hangen; ze te *bezegelen*. Toen men in de tweede helft der 16de eeuw het gezegeld papier uitdacht, kwamen de papierstempels in gebruik. In vroegeren tijd sprak men evenwel ook van *zijn zegel steken aan iets* (zie *Mnl. Wdb.* VII, 2050; Anna Bijns, *Refr.* 122; Vondel, *Jephta*, vs. 1128; Hooft, *Ned. Hist.* 174; 233; enz), daar men, als het zegel met dubbele strooken perkament, *staarten* genoemd, aan den brief bevestigd werd, deze door eene insnijding *stak*, welke in een dubbel gevouwen onderkant van den brief was aangebracht. Thans nu het zegel op den brief gedrukt wordt, zeggen we ook: *Zijn zegel op iets drukken of zetten*. Vgl. Servilius, 25*: *ic hanger mynen segel ooc aen*, pedibus in sententiam discedere; Van Effen, *Spect.* III, 2: By gevolg is het dwaas iemand voor ligtgelovig uit te kryten, alleenlyk, om dat hy zyn zegel hangt aen 't een of 't ander gevoelen van den

1) Soms met bijvoeging van 'om te schuiven'.

2) Vgl. *Br. v. Abr. Bl.* II, 54: Een haastig meubeltje; *Het Loosd. Weeskind*, 10: Deese Mevrouw, haare eerlyke ommevang gezien hebbende, maakten gevolglyk geen zwaarigheid om zoo'n nut meubel in haare Dienst te aanvaarden; *Ndl. Wdb.* IX, 642; *Dukro*, 75: een raar meubel; *Propria Cures*, XXVI, 209: Hoor een muis! Wat een lawaai maakt zoo'n klein meubel; Speenhoff II, 108: Als jou meubel (*vrouw*) er van door is; vgl. fr. *un vieux meuble*, een oude tante; in het hd. *eine alte Schachtel*; Zuidndl. *een oude doos*, een oud wijf (*Antw. Idiot.* 369).

gemenen man; Tuinman I, 43; Halma, 804: *Zijn zegel aan iets hangen of steeken*, iets goedkeuren; V. *Janus* III, 50: Stond hij er over in twijfel, of hij er zijn zegel aan wilde hangen; III, 268: Eene diepe, maar beämende stilte hechtte het zegel aan het voorstel van den President; Harreb. II, 496 b; afrik. *die seël op (aan) iets druk (sit, heg)*; *Ndl. Wdb.* V, 2086; VI, 239; VIII, 1432 (*zijn zegel leggen op*); eng. *to set one's seal to (or to put the seal upon) a thing*; fri. *it segel der op sette*.

2634. Het zeil in top halen (of voeren),

d.w.z. het zeil zoo hoog mogelijk ophalen; bij overdracht op grooten voet leven; een hoogen staat voeren, *bram boven bram voeren*. Vgl. *Winschooten*, 248: *Het seil in top haalen of setten*, dat bij swaaren storm gevaarlijk is¹⁾ en daarom werd het oneigendlijk genoomen voor sijn staat soo hoog setten, als immers doendelijk is; bl. 164: Veiligst is het in voorspoed te denken om teegenspoed: en het seiltje niet al te hoog haalen; *Witsen*, 311: *t Zeil in top halen*, een grooten staet voeren, zo hoog of hooger als de middelen konnen lijden; *Sart.* II, 6, 21: *Haelt u seyl niet te hoogh*, kent staet ende hout maet; ne majora viribus suscipias, aut ne magnificentius te geras, quam pro tua conditione; zie verder *Starter*, *Steek-boekjen*, 58:

Eer dat gy bent uyt den dop
Zo trekje 't Zeil al in den top:
Jou hert is groots.

Vgl. nog *Haerl. Somerbloempjes*, 134: Die het zeyl te hoogh ophalen en in hovaerdy en pracht brallen boven hare macht; Huygens, *Oogentroost*, vs. 150: Soo vierense staegh schoot, en voeren 't in den top tot dat's een slingerbuy zien vallen in haer laken, die 't schip op zyde werpt; *Hofwijck*, vs. 783; Tuinman I, 259: *'t zeil is te hoog in top gehyst*; Van Effen, *Spect.* VI, 31; Halma, 647; Sewel, 792: Het zeil in top zetten, *to carry it high, to live very prodigal*; Harreb. II, 340; Van Eijk I, 162. Ook kende men in de 17de eeuw: *het zeil te wijd zetten* (zich voornamer voordoen dan men is) en *een hoog zeil voeren*, bluffen, snoeven (*De Brune*, *Bank.* I, 208). In het fri. *it seil to heech hize*, een te grooten staat voeren; *hja lûke 't seil heger as de mêst*, zij voeren een staat boven hun stand.

2635. Het zeil strijken voor iemand,

d.w.z. voor iemand onderdoen; eig. het zeil laten zakken; lat. *vela contrahere*. Op groote schepen liet men ten teeken van eerbied het zeil een weinig zakken; vandaar dat de uitdr. de bet. kreeg van: iemand als meerdere erkennen, voor hem onderdoen, zwichten; *Winschooten*, 249. Zie Kil.: *Strijcken het seyl*, deducere vela, legere vela; *Gew. Weuw.* II, 22; *De Brune*, *Bank.* II, 234: De spreek-konst moet voor de zwijghkonst wijcken, en 't zeyltjen laeghe strijcken; *Pers*, 171 a; 791 a; *Paffenr.* 197; *Starter*, 397; 401; *Vondel*, *Gebroeders* (ed. 1650), bl. 48: Noch waer 't voorzichtigheit te wijcken, en leeren 't zeil by tijts, voor zulk een onweêr strijcken; Van Effen, *Spect.* XII, 82: Een smakelijke broeder, die

1) Doet men dit, dan bestaat er gevaar, dat het schip omslaat; vgl. *De Brune*, *Bank.* I, 114: Die 't zoo hoogh in den top zetten, moeten *van de gyb* wachten.

(na echter, met een verdienstelijke zedigheid het zeil gestreeken te hebben, voor Aarnoud van Overbeek) ons vertelde, dat hy onlangs met drie andere Tafelridders een aanzienlyke Kabeljauw tot de graten toe had helpen vernielen; Halma, 805: 't Zeil strijken, met het zeil groeten; eene reef inbinden, *caler la voile, filer doux*; Sewel, 767: Voor iemand stryken, *to yield (or give way) to one*. Syn. was 't zeil inhalen (Pers, 8 r¹). Vgl. no. 2421; hd. *vor einem die Segel streichen*.

2636. Alle zeilen bijzetten,

d.w.z. alle krachten inspannen, alle middelen aanwenden om het doel te bereiken; hetzelfde als: *alle lappen uithangen; de bramzeilen bijzetten; fok en lul of lul en fok bijzetten*²; *alle topzeilen bijzetten*³. Sedert de 17de eeuw, blijkens Pers, 331 a en Winschooten, 24 gebruikelijk. Voor de 18de eeuw zie Van Effen, *Spect.* IX, 38; *W. Leevend* V, 202: Alle zeilen bijzetten om den hoek om te komen; Tuinman I, 147; Sewel, 983; Halma, 805: Alle zeilen bijzetten, zijn uiterste best doen om tot zijn oogmerk te geraaken; *Ndl. Wdb.* II, 2675; *Waaesch Idiot.* 758: *al zijn zeilen bijzetten*, rap loopen; Eckart, 478: *alle Seil's bisett'n*. Ook in het Friesch *alle seilen bysette*; in het gri. *πάντα κάλων κινεῖν, ἐξίέναι, ἐκτείνειν*; hd. *mit vollen Segeln fahren* (lat. *plenis velis navigare*) oder *alle Segel aufziehen, aufspannen*; fr. *mettre toutes voiles dehors, chercher à paraître dans tous ses avantages* (Hatzf. 2266 a); *mettre toutes les voiles au vent*, eng. *to make all sail*.

2637. Met een nat zeil thuiskomen (of loopen),

d.w.z. dronken thuiskomen. Men was vroeger gewoon de zeilen te begieten, wanneer men in den wind op moest; ze vingen dan meer wind, zoodat het laveeren gemakkelijker ging. Daar nu een dronken man ook over de straat *laveert*, zegt men van hem, dat hij met een nat zeil loopt. Deze verklaring geeft Winschooten, 250. Eene bevestiging hiervan vindt men in het omschrift op het mondstuk van een grooten drinkhoorn van het schippersgild te Nijmegen (anno 1646), dat luidt:

Met natte seylen ist goet laveere,
Die my veel drinckt salt oock wel leeren⁴.

Zie verder Smetius, 190: Hij seijlt altijd met een nat seyl; hij heeft meer gedroncken dan gegeten; de *Tien Vermakelikheden des Houwelyks* (anno 1678), bl. 157: Veele andere die haar in brandewijn en andere stercke wateren verfoeyelijk vergeten, en schier den heelen dag met een nat zeyl loopen; *Het Kind van weelde of de Haagsche Lichtmis* (anno 1679) I, 116: Het gebeurde op zekere dag, dat wy ons gat zoo vol zoopen, dat wy genoeg te doen hadden om de regel te rooyen; wy gingen aldus met een nat zeil na het bosch toe; Sewel, 983; Tuinman I, *nal.* 24; Halma,

- 1) Volgens Van Eijk I, 164 zegt men van iemand, die van zich zelve valt *hij heeft het zeiltje gestreken*; vgl. Halma, 805: 't Zeil strijken, zieltoogen, op sterven leggen.
- 2) Paffenrode, 59; Harreb. I, 194 a; *Ndl. Wdb.* VIII, 3313.
- 3) Pers, 153 a; 705 a.
- 4) Schotel, *Maatschappelijk Leven*, 165; *Trou m. Bl.* 10, vs. 196: 't seyl begieten, drinken; *Amsterd. Vreugdestr.* II, 19: De yverende Jacht-man ylt na jacht en sloep en schuyt, slaet aen en nat sijn seylen; hd. *die Segel benetzen*, damit sie desto besser anziehen (Grimm X, 86).

805: Met een nat zeil loopen, 't zeil nat maaken om den wind beter te vatten; met een nat zeil loopen, *marcher comme un ivrogne*; *Schoolm.*
 316: Daar ik een nat zeil heb, zoo ben ik bang, dat de weg eer te breed zal zijn dan te lang; *Ndl. Wdb.* IX, 1582. In het Friesch: *hy rint mei in wiet seil*, synoniem van *hij loopt met een vol zeil* (Harreb. I, 342 b); vgl. ook het Gron. *met 'n natte krös* (karos) *in hoës komen*, doornat thuiskomen (Molema, 229 b); in Twente: 't zeil vol hebben; De Cock¹, 240; *Antw. Idiot.* 1477: *hij zeilt met volle zeilen*, hij is dronken; *zeilen*, dronken loopen; *Nav.* 1897, 59: *hij heeft te diep gezeild*; fri. *hy had to djip syld*. Vgl. eng. *to be* (or *have*) *a sheet* (or *three sheets*) *in the wind*; fr. *avoir du vent dans les voiles*.

2638. Met een opgestreken zeil naar iemand toekomen,

d.w.z. driftig en toornig op iemand afkomen; vooral met het oogmerk om zijn toorn te luchten, voldoening te vragen, enz.; eig. gezegd van een schip, dat met opgeheschen zeilen naar een ander toezeilt om het aan te vallen. In de 17de en 18de eeuw *met een opgetogen, opgeset, opgehaelt, opgerecht, opstaend, staend zeil*; thans ook *met een opgestoken zeil* (Van Eijk I, 163); eerst in de 18de eeuw ontmoette ik 'met een opgestreken zeil' bij Halma, 805, die het verklaart door 'heel grammoedig, en colère, tout trouble, sans modération'. Zie Harreb. I, 80 b en II, 497 b; *Ndl. Wdb.* XI, 1275; *Het Volk*, 17 April 1914 p. 6 k. 3: Tegen de waarheid helpt geen opgestreken zeil, van wie ook; 5 Juni 1914 p. 7 k. 4: Toen de heer S. dit gewaar werd, kwam hij met een opgestreken zeil bij dezen kleermaker en gelastte hem de meisjes weer te ontslaan; *Kalv.* II, 99: Ze liepen met een opgestreken zeil (*trots*) door de Kalverstraat alsof alle huizen van hen hoorden; 120; *Dievenp.* 137; *Kmz.* 334; *Nkr.* IX, 13 Maart p. 6: De patroon woedend dat 't zoover was gekomen, stoof met een opgestreken zeil naar moeder; in het Friesch: *hy gyng mei in opstritsen* (of *opstouwen*) *seil dêr hinne*; oostfri. *mit 'n upgeblasen, upspand, upstreken, uptrukken seil kamen*. Vgl. eng. *to be on the high ropes*, aanmatigend zijn.

2639. Onder zeil gaan,

d.w.z. vertrekken; ook: naar bed gaan, 't anker gaan winden¹⁾; inslapen; eig. gezegd van een schip, dat de zeilen hijscht om te vertrekken (eertijds 't seil gaen) en dan *onder de zeilen ligt* (vgl. fr. *être sous voile*); hd. *unter Segel gehen*, abfahren; eng. *to get under sail*. Zie Winschooten, 249; Huygens, *Oogentroost*, 724 en Brandt, *De Ruiter*, 134: Den volgenden morgen deed de Ruiter sein om onder seil te gaen en elk lichtte zyn anker; Köster Henke, 49: *iemand onder zeil brengen*, in slaap maken; *B.B.* 57: De kapitein geeuwt even, terwijl hij al half onder zeil is; blz. 62: Jozef is eenigszins verontwaardigd over zijn auditorium, dat zij bij zoo'n mooi stukje onder zeil kunnen gaan; *Sprotje* II, 109: Ze zei 's avonds dat ze naar kooi ging of onder zeil. **Met iemand onder zeil gaan**, met iemand in het huwelijksbootje stappen; zie *W. Leevend* I, 210; *Br. v. Abr. Bl.* II, 50; Van Eijk I, 161; Harreb. II, 497 a; *P.K.* 98: Toen ik met m'n Jans onder zeil ging, was ik machtig blij, dat 'k een bovenhuis met drie kamers had; vgl. ook het oostfri. *hê geid tô seil*, hij gaat slapen; *hê geid under seil*, er geht unter Segel; fig. er geht unter; fri. *hy giet under seil*, hij gaat slapen. Zie n°. 2298.

1) Op Goeree en Overflakkee; zie *N. Taalgids* XIII, 132.

2640. Zemelknooper,

d.i. een haarkloover, muggezifter; zaniker, zeurder; eig. schertsend voor iemand, die zich met het knopen van zemels inplaats van met draden bezighoudt; vgl. het syn. zuidndl. *pezeweaver*, beuzelaar, kniesoor, gierigaard¹⁾. In de 16de eeuw komt het voor bij Sartorius I, 5, 36: Ex harena funiculum nectis. *Zemelknoopen*, frustra conari, quod nulla ratione potest effici; II, 10, 93: *Semel knoopen*, in eos qui rem absurdam molirentur; *A. Vreugdestr.* 151; *K. Louw.* 1; Sweerts, 894; Tuinman I, 209: *t Is een zemelenknooper*, zemelen knopen is vergeefsche moeite doen; Halma, 806: *Zemelknooper*, muggenzifter, haarkloover; *Antw. Idiot.* 1478: *zemelknauwer*, *zemelknooper*, treuzelaar; Schuermans, *Bijv.* 399; Hoeufft, 702. Zie n°. 716 en 762. Een adj. *zemelknooperig* in *Nkr.* 18 Febr. 1922, p. 2.

2641. Van zessen klaar zijn,

d.w.z. in alle opzichten klaar zijn, flink zijn; eig. gezegd van een paard, dat twee goede oogen en vier flinke pooten heeft. Vgl. Berkhey, *Nat. Hist.* IV¹, 108: Wanneer onze Hollanders van een volmaakt Paard spreken, is het gewone woord, dat het *van zessen klaar zy*; dat is, dat er geene gebreken aan de zes voornaamste deelen, die tot een goed Paard behooren, zyn; te weten aan de vier Pooten en de twee Oogen. Sedert de 17de eeuw gebruikelijk; vgl. Huygens IV, 152:

Niew, Aengenaem gesangh op Fugen, wel door-regen,
Het beste Contrepunt, en Bindsel, en Beweghen.
Laet een van sessen uyt; het Stuck magh goed zijn; maer
Niet als het wesen souw, dat is, *Van sessen clær.*

Van Moerk. 474: s' Is van Klinck tot de Neering, neen byget, s'is (seg ick) een van sessen; Rusting, 469: Paarden, die van zessen schoon en klaar zyn; *Brieven van B. Wolff en A. Deken*, 226; *V. Janus*, 68; Van Eijk II, 69; *Nkr.* VII, 30 Aug. p. 5: De bloem der radikalen, de vrees der socialen, den vijand een gevaar; een man van zessen klaar; VIII, 1 Aug. p. 6: Het was een echte Hègèner, een dandy, heur, van zessen klèr, met vouwtjes in de broek; *Antw. Idiot.* 1479: *van zessen klèèr zijn*, gauw gereed, bij der hand, handig en bekwaam. Zoo zegt men in het Friesch ook: *fen seizen klear* naast *hy is op fjouweren bislein* (hij is op vieren beslagen), dat is: *hij is van zessen klaar*; in Groningen: *van zessen kloar* (Molema, 484 a); vgl. ook het fr. *avoir bon pied, bon oeil*, être tout à fait valide (Hatzf. 1618 a).

2642. Ben je zestig?

d.w.z. ben je niet goed wijs? *ben je van God verlaten?* (n°. 197); *loop je met vrageboekjes?*²⁾; eig. ben je zestig jaar, daar op dien leeftijd gewoonlijk de zinnen beginnen te verzwakken³⁾. Vgl. *d' Enchuyser Ybocken*, 143:

1) *Ndl. Wdb.* XII, 1462.

2) Vgl. *Sjof.* 212. Verneukie me, of loop-ie met vrageboekjes, snauwde die.

3) Wellicht dateert de uitdr. reeds uit de 16de eeuw, daar de zot der Leidsche rederijderskamer *de witte Acoleyen* tot zinspreuk had *LXn* (= *elc sen tyt*).

En komt men tot de vijftigh treden,
 Dan staet men op de hooghste trap;
 En 't sestigh daelt al na beneden,
 Dan worden sin en krachten slap,
 't Gehoor verdooft, de oogen stralen,
 Dat eertydts rees moet dan weer dalen.

Zie Halma, 807: Hij is z e s t i g , hij zuft of is half gek; Sewel, 968: Word gy z e s t i g (word gy mal, begint gy te mymeren), *do you begin to rave, are you mad?*¹⁾. Zie ook *Br. v. Abr. Bl.* II, 61; Harreb. III, CLII; Schuermans, *Bijv.* 399 b; *Antw. Idiot.* 1103; V. Schothorst, 198 en vgl. in Gron. *bist bezestigd*, ben je zestig, ben je gek? (Molema, 502 b); *Jord.* II, 78: *bi je besestig!*; fri. *biste sechstich* of *besestere?*; vgl. voor een soortgelijke uitdr. Rutten, 290 b: *drijmaal zeven zijn*, zeer slim zijn (ook in het Hagelandsch en *Antw. Idiot.* 1481); Schuerm. *Bijv.* 399 b: *zestienjaar zijn*, slim zijn, weten wat men doet. Zie n°. 698.

2643. iemand (of iets) niet kunnen zetten,

iemand of iets niet kunnen verdragen, hem niet kunnen rooien²⁾, niet weten waar men met hem heen moet; eig. iemand niet kunnen of willen ontvangen, iemand geen plaats aan zijn tafel gunnen? Vgl. Molema, 241: *Iemand letten en zetten*, iemand met zorg bedienen; fri. *immen lette en sette*, met voorkomendheid en vriendelijkheid ontvangen; Bredero I, 390, vs. 2734:

Ick souw u altesaam hartgrondich noon te feest,
 Maar mits mijn groot geslacht van vrienden my beletten,
 Dus neemt dit dan voor lief, want ick mach u niet setten.

In de 17de eeuw reeds vrij gewoon; vgl. *V. Avant.* 142: En nademaal hy my byzonder wel zetten mogt, zei hy my hoe dat Rozante hem in 't oor had gebeten, om zig in dat naastgelegen vertrekje te begeven; *Phil.* 29: Ik wou niet, dat ik in jou schoenen stak, hoe zeer ik je ook mag zetten; Sewel, 987: Zy mogt hem niet zetten, zy hield niet van hem, *she could not abide him*; Halma, 807: Zij mogt hem gansch niet zetten, zij mogt hem niet dulden; *C. Wildsch.* VI, 39: Hoewel ik altoos zulke menschen wel zetten mogt; Harreb. III, 87: *Hij mag hem nog al zetten*, hij is hem goed gezind: hij geeft hem eene plaats in zijne genegenheid; *P.K.* 118; *Kalv.* I, 46; *Dukro*, 117: Niet zetten kan ze de gedachte dat Dukro 't is, die haar liefdegeluk dreigt te verstoren; *Boefje*, 84; *Gids*, 1914, 3 bl. 435: Den volgenden morgen, aan het ontbijt kon men hem (*Hildebrand*) in zijn 'robe de chambre' ook nog zeer goed zetten; *Kalv.* I, 136: Ik kan dien kerel niet goed zetten; bl. 46: Hij kon het niet zetten, dat de oudste zoon van hem niet zou worden dokter of advocaat; *Nkr.* III, 9 Mei p. 6: Wij willen niet die sociale wetten, al wat naar dwang ruikt kunnen wij niet zetten; *Kunstl.* II, 282: Zie je nou niet dat Maurice je gedaas niet zetten kan?; *Menschenw.* 34; 144: Omdat ze 't niet zetten kon, dat d'r man zoo uitgemaakt werd; *Het Volk*,

1) In de Klucht van den *Pasquil-maecker*, 11: Word je zeventig?

2) *Jord.* 72: Alleen de kinderen van haar eersten man, die zou hij niet kunnen rooien, dat losgeklopte gebroed; vgl. Boekenoogen, 855: *Rooien*, het met iemand kunnen klaarspelen, het goed met hem kunnen vinden; fri. *ik kin 't mei heit net roaije*, ik kan 't met vader niet vinden.

15 Febr. 1915 p. 1 k. 1: De 'Nieuwe Haarl. Crt.' kan het niet zetten, dat er van socialistische zijde iets voor den vrede wordt gedaan; enz.; Van Schothorst, 231; fri. *ik kin dy flaeyer net sette*, niet verdragen. Syn. *iets kunnen plaatsen*, billijken, zetten.

2644. Zeven is een galg vol.

Men bezigde deze uitdrukking om te kennen te geven, dat de personen, waarover men spreekt niet veel zedelijke waarde bezitten; thans wanneer een getal personen tot zeven aangroeit. De uitdrukking is ontleend aan het getal misdadigers dat aan de groote, op drie stijlen rustende galg hangen kon, de eereplaats in 't midden, iets hooger dan de zij-plaatsen, werd dan ingenomen door den grootsten schurk. Vgl. Tuinman 1, 147: Dit hebben zy (de vrijbuiters) met de zeeroovers gemeen, waarom zy tot een maatschappy en galg behooren. *Zeven van de zelve is een galg vol*; *Ndl. Wdb.* IV, 171; *Taalgids* V, 187; Molema, 484: *zeuven is 'n galg vol*; *net 'n galg vol*; *Antw. Idiot.* 1482: Meer lawijt maken als zeven dieven aan de galg; nd. *söwen es en volle galleg*; hd. *Sieben machen einen Galgen voll* (Wander, IV. 552). In joodsche taal kent men *een ganze thelieë* (galg) *voll*, een heel gezelschap, een heele troep (Esther IX, 14¹⁾).

2645. Op zijn zeven gemakken,

d.w.z. op zijn doode gemak, zeer langzaam; eene vooral in Zuidndl. bekende uiddrukking, waarin het getal zeven een onbepaald aantal uitdrukt²⁾. Vgl. *Handelsblad*, 8 April 1918 (A) p. 6 k. 3: Er wordt over 't algemeen flink en hard gewerkt door het personeel, maar wij hebben toch lokalen bezocht, waar de helpende dames en heeren op hun zeven gemakken zaten en hun taak wel wat gemakkelijk opvatten; *Druiventros*, 11: Onofrio, de muts over zijn ooren en zijn veermansjekker aan, kwam al stoppende zijn pijpje op zijn zeven gemakken het trapje afgestapt; F. Timmermans, *Symforosa*, 53: En het regent nu op zijn zeven gemakken; *Antw. Idiot.* 466: *Op zijn zeven gemakken*, zeer langzaam; Schuermans, 884: *Op zijn zeven gemakken*, heel op zijn gemak; *Waasch Idiot.* 760: *Op zijn zeven of zeventien gemakken iets doen*, zeer langzaam; Teirl. 471.

2646. Iemand op zijn ziel geven,

d.w.z. iemand afranselen; hem duchtig de waarheid zeggen; 'ziel' heeft hier de beteekenis van lichaam; Harreb. II, 501: Hij krijgt (*of* geeft hem wat) op zijn ziel; *Antw. Idiot.* 1483: *iemand op zijn ziel zitten*, hem duchtig afrossen; *Boefje*, 95: Jan was d'r blijd om geweest, dat ie niet op z'n ziel had gekregen; V. Schothorst, 231: *iemand op zijn ziel komen*, op zijn rug komen, ranselen; *Nw. School* II, 328: Als mijn jongen bij 'n vent zat, die 'em negerde, dan sloeg ik die vent op z'n ziel. Uit. Meer niet. Hij kreeg gewoon op z'n ziel van me; *Nkr.* IX, 4 Dec. p. 7: We hebben daar een pak op onze ziel gehad, niet? Ik dacht dat ze je dood sloegen. Hiernaast in den zelfden zin '*op zijn zielelement krijgen*³⁾,

1) *N. Taalgids* X, 284.

2) Zie voor dit gebruik in de middeleeuwen *Mnl. Wdb.* VII, 1025 en vgl. het Zuidndl. *met zeven haasten* of *gauwten*, zeer haastig.

3) Vgl. ook: Als je 't hart in je zielelement hebt (zie *Nest*, 10; 34).

enz. o.a. *Jong.* 193: Ik zal jelui met m'n stok op je zielelement komme: *Boefje* 40: 'Je kan op je zielelement krijge', had ze gezeid; bl. 56: Toe ie bij z'n moeder was gekomme, had ie nog op z'n zielelement gehad; syn. is *donder* of *donderement* (o.a. *W. Leevend* VII, 361; *Nest* 35).

2647. Met zijn ziel onder den arm loopen,

d.w.z. zich vervelen, rondloopen, zonder iets te doen te hebben; vgl. Harreb. I, 19: Hij loopt met zijne ziel onder den arm; *Leeskabinet*, 1863, 13: Van doctors gesproken, die loopen nu warempel ook al met de ziel onder den arm; want geen jaar nog was er zoo'n epidemie van - gezondheid, als in 't jaar 1862; *Nkr.* IX, 10 Juli p. 7: Om negen uur waren al de Joden an 't korveeën, en wij liepen met ons ziel onder ons arm hierboven over 't fort; *Het Volk*, 8 Sept. 1915 p. 6 k. 4: Al die menschen loopen hier 's Zondags met d'r ziel onder den arm, want in dit gehucht is geen afleiding, geen gelegenheid tot lezen of studeeren; *Handelsblad*, 28 Juli 1917 (A) p. 13 k. 5: Weet dan dat wij na den dienst in een of ander Brabantsch gehucht veelal met onze ziel al 3 jaar onder arm loopen en niets meer doen dan kankeren; afrik. *met jou siel onder jou arm rondloop*.

2648. Zijne ziel in lijdzaamheid bezitten,²⁶⁴⁸

d.i. gelaten iets dulden; niet toornig worden; ontleend aan *Luc.* XXI, vs. 19: Besittet uwe zielen in uwe lijdzaamheyt. Vgl. mnl.: In uwer verduidicheit of gedoochsamheden soo selt ghi uwe sielen besitten (Ruusbr.); *Groot-Nederland*, 1914, bl. 393: Laten we onze zielen in lijdzaamheid tezamen bezitten en onze hoop en idealen met liefde en veerkracht hooghouden!; *Het Volk*, 15 Nov. 1915 p. 5 k. 4: In de Oranjekazerne in Den Haag was een Engelsch officier geïnterneerd, die z'n ziel in lijdzaamheid bezat en in het residentiestadje zoo goed mogelijk de ballingschap trachtte te dragen; *Ndl. Wdb.* VIII, 2235; fr. *posséder son âme par la patience*; hd. *die Seele mit Geduld fassen*; eng. *to possess one's soul in patience*.

Eindnoten:

2648 I. fr. *posséder*

2649. Ter zielen gaan,

d.w.z. sterven; eig. gaan naar de plaats, waar de zielen der afgestorvenen zich bevinden, *ad patres gaan* (n°. 1785) of zooals men in Twente zegt *ophemmelen*; **ter zielen zijn**, overleden zijn; vgl. mnl. *te zielen werden*, overleden zijn. Zie Huygens, *Korenbl.* II, 320:

Klaes is syn Wijffe ter Zielen gegaen,
Hy isser wel af, en hy isser wel aen.

Vgl. ook Vondel, *Virg.* I, 183; II, 26; 199; 231; *Leeuwendalers*, vs. 1471: Van twintigh daelde geen zoo welgemoedt ter zielen; *Hersch.* I, 711: Hy weet niet of ze leeft, of

lang ter ziele zonk; Brederoo, *Lucelle*, vs. 2678: Wie eens ter zielen vaart, en komter niet weer uyt; Tuinman I, 321; II, 235; Sewel, 988 en Halma, 808: *Ter zielen vaaren*, in 't rijk of den staat der verstorvenen komen; Harreb. II, 501.

2649a. Hoe meer zielen hoe meer vreugd; zie n° 2503. ^{aant.}

2650. Iemand zielsliefhebben,

d.i. iemand innig liefhebben; eig. zoo lief als zijn eigen ziel; ontleend aan *Sam. I. XVIII, 1*: 't Geschiedde nu als hy geeyndigt hadde tot Saul te spreken, dat de ziele Jonathans verbonden wert aen de ziele Davids; ende Jonathan beminde hem als sijn ziele. Het is ook mogelijk dat 'ziel' hier het innige uitdrukt; vgl. *hartsliet*, *hartsvriend*, *zielsvriend*, *boezemvriend*, waarin boezem het innige, de nauwe verbinding uitdrukt; hd. *herz(e)lieb*; *busenfreund*; eng. *bosomfriend*.

2651. Ziende blind zijn,

d.w.z. willens en wetens blind zijn voor iets; ook iets wat duidelijk zichtbaar is niet zien. In de 16de eeuw komt dit gezegde voor bij Froissart I, 194: Sij mosten al siende blint wesen ende hoir hoofden wat lage houden, want ten was genen tijt doe vorder af te spreken of dairup te deyncken; Campen, 102: Siende blindt, hoorende doof; Everaert, blz. 254: Esser gheen ontfaermen? Syt ghy hoorende doof ende ziende blent? (vgl. blz. 499, 37 vlg.); De Brune, 160

Een man verstandigh, en bezint,
Die is by wijlen ziende blint.

Tuinman I, 364: Zy zyn dikwijls niet minder te beklagen, die al ziende blind zyn. Wat baat kaars of bril, als de uil niet zien wil¹⁾; II, 111; Halma, 808: Ziende blind, *qui ne veut pas voir, qui fait mine de ne pas voir, qui connive*; *Ndl. Wdb.* II, 2855; Harreb. I, 62.

2652. Geen zier.

Als versterkte ontkenning beteekent dit: in het geheel niets; hoegenaamd niets, *geen pijn* (zie *Ndl. Wdb.* XI, 1628), *geen pil* (in Zuidndl.), *geen biet* (fri. *gjin biet*²⁾), *geen spog water* (in *Zoek.* 197); *geen spat* (in *Nest*, 53), *geen pruim* (V.d. Water, 121), *geen pijp tabak* (Tuinman II, 51; *Ndl. Wdb.* XII, 1711), *geen luis* (in *Diamst.* 32). Sedert de middeleeuwen komt deze ontkenning voor; *Mnl. Wdb.* VII, 1088; De Jager, *Latere Versch.* 118 vlg. Eig. wil de uitdr. zeggen: geen wormpje (vgl. fr. *ciron*), in welken zin *zier* herhaalde malen voorkomt. Vgl. Kiliaen: *Siere, sierken*, acarus, teredo, vermiculus; *siere, sierken*, res minutissima; *niet een siere gheven*, ne gry (gr. *γρυ*) quidem dare; Everaert, 202, vs. 156; Huygens VII, 302; Brederoo II, 389, vs. 1344; V. Effen, *Spect.* V, 204: Og mijn Engel, og mijn hartje lief, geloof dat van mij niet, daar is zo een ziertje valsheid in men heele hart van onder tot boven niet; Halma, 808: *Niet eene zier*, niet met al; Sewel, 989: *Niet een zier*, not a whit; fri. *gjin sier*; *Antw. Idiot.* 2173: *niet en zier*, geen zier; *geen zierken of geen spierken*, volstrekt niets.

2653. Zijde spinnen bij iets,

d.w.z. voordeel van iets trekken, goede winst bij iets maken: zijde te spinnen is voordeelig; hd. *Seide* (oder *Wolle*) *bei etwas spinnen* (Grimm X, 175; 2523); eene

1) Zie Harreb. I, 91 en *Ndl. Wdb.* III, 1376; VII, 681.

2) Bergsma, 49; Molema, 37; *Ppl.* 115: Die vent kan mij geen biet schelen; vgl. ook *mij een biet*, mij een zorg! o.a. *Slop*, 9: Nou mij een biet, ruwde hij. In zoo'n volte is toch niks te doen; *Nkr.* V, 29 April p. 3: Nou mijn een biet! I, 13 April p. 2: Dieven? Mij 'n biet; *Jord* II, 109: Sijn en biet.

uitdr. die aan het spinnewiel ontleend is en te vergelijken is met *ergens goed garen bij spinnen* (vgl. het verouderde eng.

to spin a good thread, succes hebben¹⁾; mnl. *gelt ute iet cnopen* en het lat. *emolumentum*. Evenals niet van alle vlas goed garen gesponnen wordt, zoo spint men ook niet altijd (goede) zijde van het spinsel der zijderups; dit gold vooral in den tijd, toen de zijde-industrie pas begon, men minder bedreven was en de hulpmiddelen nog zeer onvolkomen waren. Vgl. Goedthals, 103: *Men cant niet al te sye ghespinnen*, toute grappe de raisin ne vient au presoir vin; Campen, 95: *hy salder ghyen syde by spinnen*; Mergh, 34: *hy en salder geen sy by spinnen*; Hooft, *Brieven*, 293; 474 en 550; Van Moerk. 484:

Het helpt niet een beet, dat heb ick al gedaen.
Waerde Pleuntje, daer is geen zy aen hem te spinnen,

d.i. daar is niets met hem te beginnen, niets goeds uit te halen; *Lichte Wigger*, 13 v; Paffenr. 198; Rusting, 168. Zie nog *Geschiedz.* I, 282: *zyde laden bij iets*; Tuinman I, 134; Harreb. II, 502; De Cock¹, 224; Joos, 97; Tuerlinckx, 745; *Noord en Zuid* XXVI, 224 (waar de oorsprong gezocht wordt in een verhaal uit de 16de eeuw) en vgl. het Friesch: *hy scil dêr gjin side by spinne* of *mei bispinne* of *utspinne*; oostfri. *dâr schal hê ôk gên sîde bî spinnen*; Limb. *hij zal er geen wol bij spinnen* ('t *Daghet* XII, 126); *Antw. Idiot.* 1232: *hij zalder niet veul ten* (= tinnen kannen en borden) *mee op 't schap zetten* of *hij zal er geen dikke stronten van schijten* (Rutten, 223; *Antw. Idiot.* 1206).

2654. Een mensch zijn zin, is een mensch zijn leven,

d.w.z. als men datgene doet, wat men aangenaam vindt, heeft men genoeg in het leven; wanneer men het ambt zijner keuze waarneemt, doet men dat met genoeg; vandaar: ieder moet weten waar hij trek in heeft; *Ndl. Wdb.* VI, 550. Vgl. Gruterus I, 115; De Brune, 340:

Des mensches wil, 't zy arm of rijck,
Dat is geheel zijn hemel-rijck.

Snorp. I, 27: Een mensch sen sinlickheyt is sen hemelrijck; Coster, 15, vs. 189; W.D. Hooft, *Stijve Piet 2 r.* len mensch syn sinlyckheit, seghme, is ien mensch syn hemelrijck; Tuinman, I, 231; 304: *Ymands zinnelykheid is zyn hemelryk*, dat wil zeggen, 't is ymands lust, vermaak en genoeg, wanneer hy 't naar zynen zin heeft; *W. Leevend*, I, 273: Een menschen zin is een menschen leven; *C. Wildsch.* IV, 303; Harreb. I, 302 b; *Taalgids*, V, 168; *Ndl. Wdb.* VI, 560; *Waasch Idiot.* 764: 's menschen zin is 's menschen leven; Wander, V, 241; hd. *die Lust des Menschen* oder *des Menschen Wille ist sein Himmelreich* (Wander III, 288); eng. *a man's will is a man's heaven*; *my mind to me a kingdom is* (Byrd); fri. *in minske sin is in minske libben*.

2654a. Zint eer gij begint. Zie n°. 227.^{aant.}

2655. Dat zit nog!

1) In Zuid-Nederland: *Daar is geen goede draad met hem te spinnen*, er is met hem niets goeds aan te vangen.

d.w.z. dat is nog zoo zeker niet; zoo ver zijn we nog niet; eig. daar is nog geen beweging in, dat is nog niet aan den gang (vgl. 17de eeuw *die pankoek glijdt of schuift*, die zaak gaat goed); vgl. *Kippev.* I, 300:

Dat zit nog! zei de borstelmaker-ouderling; *Slop*, 91: Dat zit nog, riep hij ineens uit. Dat zit nog! Er zijnne geen bewijze; *Het Volk*, 2 Maart 1915 p. 1 k. 2: Als partij hebben we doorgaans alleen invloed op de partijgenooten en in vele gevallen zit zelfs dat nog; *Nw. Amsterdammer*, 13 Maart 1915, omslag p. 2 k. 4: Ik bin toch seker in me recht? Nou, dat sit nog! aarzelt Wim; *Menschenw.* 35: Aa's jonker je sien, smait ie je krek 't hek uit.... Da sit nog.... da sit nog dolde nijdig-rood de kleine terug; bl. 412: Hep je hullie weer feur de ferbriek! - Nou, dà's sit nog; *Nkr.* VII, 19 Juli p. 2: Maar troost je, neef, die heeren mogen veel praatjes maken, de wetten maken ze niet. - Dat zit nog, oom; *Falkl.* VII, 89; *Diamst.* 32: Hoe ken je nou swemmen in swijnerij.... daar suig je ommers in vast. Nou dat sit nog!; *Kmz.* 60; 326; *Taal en Letteren* IX, 33; enz.

2655a. Geen zitgat hebben; zie n°. 605. ^{aant.}

2655b. Dat brengt (of zet) geen zoden (of aarde) aan den dijk; zie n° 424. ^{aant.}

2656. In iemands zog (of kielzog) varen,

d.w.z. iemands gemaks- of voordeelshalve volgen; het zog is het spoor, dat het schip in het opborrelend water achterlaat, het *kielzog*, of zooals Halma, 812 verklaart 'het water dat een vaarend schip gelijk als na zig trekt'. Komt men daarin, dan vaart men dus vlak achter het voorafgaande schip dat den weg baant, en volgt men dit; men wint dan aan snelheid, doch ten koste van den voorganger.¹⁾ Vgl. Winschooten, 269: *in iemands sog vaaren*: iemand hinderlijk zijn 'want hoe veel meer swaarte een schip naa sig sleepen moet, hoe het te minder vaart kan maaken'²⁾; Brederoo, *Klucht v.d. Koe*, 266: Siet, broertje, dat is gang, volght gy so wat stijfjes in myn sock; Vondel, *Lucifer*, 1233: Heer Stedehouder, ay, aenvaert dien heirstaf toch en hanthaeft 't heiligh Recht: wy volgen in uw zogh. Tuinman I, 414 hecht er evenwel een anderen zin aan nl. 'van ymant mede gevoert worden, hem op 't spoor volgen', en voegt er deze verklaring aan toe: 't is ontleent van de varende schepen, die 't water als na zich zuigen, en 't geen er in dien stroom is, nasleepen'. Dezelfde verklaring geeft ook Van Eijk I, 165. Vgl. nog Harreb. II, 505 a; *Nkr.* VIII, 7 Febr. p. 4: De Beaufort zelfs vaart in Pieter Jelles' zog; 26 Sept. p. 4: Zoo vaart Colijn, de brave, in 't keizerlijke zog; *De Arbeid*, 17 Januari 1914 p. 1 ik. 2: Zoo drijvende in het kielzog van anderen, streden zij den strijd mede; 19 Dec. 1914 p. 3 k. 1: Zoo komen de modernen en S.D.A.P.-ers langzamer hand in het kielzog der onafhankelijken; *Nw. School*, IV, 176: Ik vaar niet heelemaal in zijn zog, al ben ik een Laarman-vereerder. Ik heb wel degelijk mijn aanmerkingen. In het eng. *to follow (or to sail) in a person's wake*. Hiernaast *iemand in zijn zog meesleepen* in *Het Volk*, 27 Juli 1915 p. 1 k. 2: Maar de stokebranden, die de weerbaarheidsmannen in hun zog meesleepen, kunnen opnieuw beginnen met het hart van den Hollandschen doorsneeburger te vervullen van vrees voor Duitschlands annexatieplannen.

1) *De Zee*, 1922, bl. 621.

2) Ook Sewel, 933 hecht er, hoogstwaarschijnlijk in navolging van Winschooten, deze beteekenis aan.

2657. Iemand op zijn achtersten zolder jagen,

d.w.z. iemand in het nauw drijven, in groote moeilijkheid brengen. Vgl. Harreb. II, 505: '*Hy is op zijn' achtersten zolder*: de achterste zolder is zooveel als de laatste schuilplaats. Wanneer men iemand op den achtersten zolder jaagt dan brengt men hem in groote moeyelijkheid, en is iemand op zijn achtersten zolder, dan zit hij in 't nauw'; *N. Rott. Cour.* 19 April 1923 (Avondbl. II kol. 1): Het behoeft niet te verwonderen, dat door dit Rapport de Hiemstra's, Hilginga's en van der Sluis'en, of hoe al die schrijvers in het Volk en de vakbeweging heeten mogen, op hun achterste zolder zijn geraakt.

2658. De opgaande zon aanbidden,

d.w.z. de bovendrijvende partij eeren en vleien; iemand, wiens macht en aanzien stijgt, huldigen; eene uitdr. ontleend aan de gewoonte van vele volken van het Oosten om de opkomende zon te aanbidden. Vgl. De Brune, 166: *Men ziet de zon meer bidden aen in 't opgaen, als in 't neder-gaen*¹⁾; verder Tuinman I, 17: *de opgaande zon word aangebeden, en de ondergaande gevloekt*; Halma, 457: *De opgaande zon aanbidden, zijn hof maaken aan de geenen die in groot aanzien geraaken, faire sa cour à un homme qui commence à venir en crédit*, Sewel, 5: *De opgaande zon word aangebeden, the rising sun is worshipped*; *V. Janus*, 11. Ook in het Friesch: *de ryzjende sinne wirdt oanbean, de sîgjende skout min*, d.i. de ryzjende zon aanbidt men, de ondergaande schuwt men. De uitdr. is in vele talen bekend; zie *Wander IV*, 611-612; *Ndl. Wdb.* XI, 694; fr. *adorer le soleil levant*; hd. *die aufgehende Sonne hat mehr Anbeter als die untergehende*; eng. *to worship the rising sun*.

2659. Niet kunnen zien (of lijden), dat de zon in het water schijnt,

d.w.z. afgunstig zijn op het geluk, de gunst, die een ander te beurt valt; ontevreden of boos zijn, omdat een ander iets geniet, 'als of de zon voor hem alleen moest schynen', zegt Tuinman I, 171. Deze spreekwijze is sedert de middeleeuwen bekend blijkens *Mnl. Ged. en fr.* I, 651: Het es den meneghen zeere ghepijnt, dat de sonne int water schijnt; vgl. *Campen*, 41: *Hy mach niet lyden dat de Sonne int water schynt*; zie *Ons Volksleven V*, 145: *Dese is ghepynt om dat de son int water schynt*; het *Aemstelredams Amoreus Lietboek*, anno 1589, bl. 93 a:

Nummermeer en sal ick laten
Te zijn met haer verhuecht,
Hoewel dat nijders haten
En benyen onsen vruecht.
Ghy valsche Junos kinderen,
Van binnen heel venijnt,
Seght my, wat macht u hinderen
Dat die sonne int water schynt?

1) Vgl. *Wander IV*, 612: *plures adorant solem orientem quam occidentem*; *Sart.* III, 3, 93: *men hout het meer met de ryzjende marckten dan met de afgaende*; *Mergh*, 11: *de Morghen-son wert meer aengebeden dan d'avond-son*.

Everaert, 65, vs. 430: Hu deert dat de zonne jnt water es scynelic; Idinau, 97:

De sommige konnen niet ghelijden
 Dat de sonne erghens in t'water schijnt;
 Als men yemandt deught doet, sy dat be-nijden.
 Eens anders wel-vaert hen quelt en pijnt.
 Sulck bijt van binnen die van buyten grijnt.

Zie nog Coster, 513, vs. 531; Smetius, 39; V.d. Venne, 201: De son mach wel in 't water schijnen, al sou het ooge daer van pijnen als kanteekening bij:

Snappers, die een aer benyen,
 Hoe ken yemant die noch lyen?
 Kyvers, die het harte pijnt
 Als de Son in 't Water schijnt.

Snorp. II, 13; W.D. Hooft, *Verloren Soon*, 2 v; Sewel 994: Hy mag niet lyden dat de zon in 't water schynt, *he understands no joke, he can 't suffer the sport of young people*; Adagia, 7: *Benijden dat de Son in t' waeter schijnt*, invidere solem undis; bl. 33: *Hij benyt dat de Son in 't waeter schijnt*, figulus figulum odit; Harrebomée II, 440 b; B.B. 52; P.K. 188; Nkr. VII, 6 Dec. p. 2; Nw. *Amsterdammer*, 30 Januari 1915, p. 11 k. 1; *Antw. Idiot*. 1420; 2177: *ik kan lijden dat de zon in 't water schijnt, als ik de grootste straal maar heb*; De Bo, 1372; Schuermans, 813 b, waar naast deze spreekwijze nog wordt opgegeven: *hij kan niet verdragen dat de zon in iemands vijver schijnt* (vgl. ook 't *Daghet* XIII, 47). In het Friesch: *ik mei de sinne wol yn 't wetter skinen sjên*, ik zie wel gaarne de zon in 't water schijnen; dat anderen gelukkig zijn.¹⁾ Zie n°. 1690.

2660. Op het zondaarsbankje zitten,

d.w.z. zijne zonden en tekortkomingen moeten belijden. Het zondaarsbankje is bij sommige godsdienstige bijeenkomsten, o.a. bij die van het Leger des Heils, de plaats, waarop zij gaan zitten, die door belijdenis hunner zonden 'gered' willen worden. Vgl. *Het Volk*, 4 Febr. 1914 p. 1 k. 4: Hooge toon of geen hooge toon - een lasteraar heeft maar één middel om een verdiend pak voor zijn broek te ontgaan: zich rechtvaardigen of - op het zondaarsbankje; Nw. *School*, VIII, 431: Hij kan dit (*samenprutsen uit allerlei boekjes*) nu wel vergoeliken door bossen boekjesmakers op 't zondaarsbankje te slepen; H.v.Z. 33: Wouje da'k op 't zondaarsbankie ging zitte? Vgl. n°. 1081; hd. *auf dem Sünderstülchen sitzen*.

2661. Een Zondagskind,

d.w.z. een gelukskind (lat. *fortunae filius*); eig. een kind, dat op Zondag geboren is. Men geloofde vroeger, dat dit geesten kon zien en in het boek der toekomst kon lezen. Wellicht is Zondagskind, hd. *Sonntagskind*,

1) Op een bas-relief in het Stadhuis te Brussel is dit gezegde in beeld gebracht als een mansfiguur het hoofd afwendende, terwijl vóór hem de zon op 't water schijnt; zie P.H.v. Moerkerken, *de Satire in de Nederlandsche Kunst der Middeleeuwen*, blz. 202.

eene verchristelijking van het vroegere heidensch-germaansche *Donnertagskind*, dat onder de bescherming van Thor stond en eveneens geesten kon zien. Dat thans aan een Zondagskind nog bijzondere gaven worden toegekend, blijkt uit een gedichtje van Hélène Lapidoth-Swarth dat aldus begint:

Ik toog door 't Leven met mijn hazelroe
en zocht mijn schat en werd van 't zoeken moe,
en 'k wist toch dat alleen een Zondagskind
in 's levens woud verborgen schatten vindt.¹⁾

Zie *Noord en Zuid* XX, 524; *Wander* IV, 631; *Harreb.* I 404 a; *Nkr.* IX, 6 Febr. p. 6: Bleye was het Zondagskind geweest op school, een geluksvogel, die gemakkelijk door het leven scheen te zullen rollen; *Amstelv.* 51: Zoo was ik in m'n jeugd jaren nog al een gelukskind. Ik ben n.l. op Zondag geboren, omdat mijn moeder door de week geen tijd had; eng. *to be born on a Sunday*; vgl. fr. *qui naît le dimanche, jamais ne meurt de peste*. In sommige streken van Zuid-Nederland spreekt men van een *Goedvrijdagskind*. Bij de Luikerwalen en in Polen bestaat het geloof, dat een kind, op Goeden Vrijdag geboren, een gelukskind is²⁾; in 't Afrik. beteekent *sondagskind*, huichelaar, iemand die zich beter voordoet dan hij is.

2662. Zonde(n)bok.

Het woord zelf is niet aan den Bijbel ontleend³⁾, maar is gevormd naar aanleiding van hetgeen verhaald wordt in *Lev.* XVI: 8, 10, 22, 23, waar wordt medegedeeld, dat op den grooten verzoendag twee bokken werden gebracht, waarvan de eene als zondoffer werd geslacht; bij den anderen legde de hoogepriester, nadat hij belijdenis gedaan had van de zonden des volks in de verlopen maanden gepleegd, de beide handen op den kop tot een sprekend zinnebeeld, dat dit dier als het ware beladen werd met de ongerechtigheden der natie, en gaf hem daarna over aan een man, die hem wegdreef naar de woestijn, waar de booze geest Azazel geacht werd te wonen. Thans verstaat men in overdr. zin onder den *zondebok* of ook wel den *bok* hem, wien alle kwaad, dat er geschiedt, wordt verweten, die alles voor zijne rekening krijgt. Zie *Zeeman*, 99-101; *Ndl. Wdb.* III, 256; *Handelsblad*, 14 Juli 1915 p. 1 k. 4 (avondbl.): Een man die niet ontkende, dat fouten werden begaan, doch dat men niet moest uitpluizen, wie de oorzaak daarvan was en bovenal geen zondebokken moest zoeken en die jagen in de woestijn; *Het Volk*, 29 Juli 1915 p. 2 k. 4: Zooals vroeger, zoo zijn ook nu de Joden de zondebok, waaraan de Russische regeering de geheele rotheid van het Czaristische regime wreekt. In het Friesch zegt men: *hy is altyd 't lilke beest*, hij is altijd het kwade beest; fr. *la bête noire*; mnl. *die blare*, d.i. een koe met een witte vlek aan het voorhoofd⁴⁾, thans nog in Limb. *blaren* genoemd (sukkel, sul); fr. *le bouc émissaire*; hd. *der Sündenbock*; eng. *a scape-goat*. Zie n°. 1975.

1) Zie *Handelingen van de Maatschappij der Ndl. Ltk. te Leiden*, 1897/98, bl. 55-56.

2) *Melusine* VIII, 176.

3) In de Vulgata *caper emissarius*; in de oude bijbelvertalingen *uitgezonden bok*; in de Statenoverzetting *weggaande bok*.

4) Is ook te vergelijken: *het is een gespikkelde vogel*, iemand waarop elk valt, die veel aanstoots te verduren heeft? Zie *Ndl. Wdb.* IV, 1781.

2663. Iemand in het zonnetje zetten,

d.w.z. eig. het hem aangenaam maken; hem vleien, en vandaar: bedriegen, beetnemen, voor 't lapje houden, belachelijk maken; ook: iemand in 't volle licht zetten, aan de kaak stellen. Vgl. Harreb. 507 *b*; *De Arbeid*, 10 April 1915 p. 4 k. 4: Zelden zal op 1 April Troelstra fijner in het zonnetje gezet zijn dan op 1 April 1915; *Het Volk*, 5 Juni 1914 p. 5 k. 3: De heer V.R. die het niet verkroppen kan dat hij door den minister zoo in 't zonnetje is gezet; 14 Mei 1914 p. 6 k. 2: Dit stuk antiek wordt door Schaper, frisch en geestig als altijd, volgenderwijs in het zonnetje gezet; *Handelsblad*, 14 Mei 1914 (ochtendbl.) p. 1 k. 5: Wij zullen de 19 tegenstemmers niet in 't zonnetje zetten door hun namen te vermelden; *Dievenp.* 136: Als ik dat opbiecht, is 't wel het beste bewijs dat ik me zelf niet in het zonnetje wil zetten; *Nkr.* II, 5 April p. 5:

Men eischt tegenwoordig niet meer kennisse van 's lands wetten,
Maar wel dat men de Kamerleden in 't zonnetje kan zetten.

Nkr. VI, 24 Febr. p. 6; VIII, 3 Januari p. 4:

Ongenadig heeft hij tot ons groote pret
Jou in het zonnetje gezet.

Denzelfden overhang van bet. heeft het Westvl. *iemand bij 't vier zetten*, hem verschalken, maar ook: hem troetelen en vleien (De Bo, 1361 *a*; Joos, 71) of *iemand een vuurken stoken* (Joos, 81); vgl. ook *iemand in de kleeren* (of *in de lakens*¹⁾ *steken*; fri. *immen yn 'e klean stekke*, hem mooi maken, en vandaar hem iets wijs maken, bedriegen (*V. Janus* II, 2; *Schuerm.* 675 *a*; Joos 82); het verouderde *iemand uitstrijken*, oorspr. iemand opschikken en vandaar: foppen, bedotten (*Latere Versch.* 382); *iem. ophullen*, eig. optooien; daarna misleiden, bedriegen (*Ndl. Wdb.* XI, 877); het Zaaansche: *iemand een stoeltje zetten*, eig. een stoel geven²⁾, vriendelijk zijn, hem op zijn gemak stellen, en vandaar 'hem een poets bakken' (Boekenoogen, 1361 *a*); vgl. ook het Friesche: *immen op 't stoeltsie sette*, hem zoo naar den zin praten, dat hij bijzonder in zijn nopjes is³⁾; *Schuermans* 884 *a*: *ze hebben hem in 't zeteltje* of *een kopje gezet*, d.i. ze hebben met hem wel gelachen; nd. *enem enen dögten Stool setten* (Bolte, *Niederd. Schauspiele*, 158); volgens *Schuermans*, 433 *b* in Zuid-Limb. *iemand de kousen opbinden*, hem in zijn nopjes zetten. In de Hoeksche Waard: *iemand in 't zonnetje kruien*⁴⁾; op Urk: *iemand in 't zunnnetjen zetten*⁵⁾. In het fri.: *immen yn 't fet* (*yn 'e traen*) *sette*, opknappen, in 't zonnetje zetten (*Fri. Wdb.* I, 346 *b*); *beppe* (grootmoeder) *wier op hjar stoeltsje*, in haar schik (of is hier 'praatstoel' bedoeld?). Voor andere dergelijke uitdrukkingen zie ook Molema, 121 *b*, i.v. *gest.* Vgl. n°. 357; 1448; 1844.

- 1) In het fr. beteekent *mettre quelqu'un en de beaux draps blancs* of soms *draper qqn*, dire beaucoup de mal de lui; le mettre dans une situation embarrassante.
- 2) Vgl. Sewel, 759: *Iemand een stoel zetten*, *to offer a chair to one*. Of is de uitdr. te vergelijken met *iemand te kakken zetten* (n°. 1056)? Vgl. Sewel, 760: *'t Kind op 't stoeltje zetten*, op 't stilletje zetten.
- 3) Vgl. eng. *to put one in the chair* (*basket, cart*); zie Prick, bl. 124.
- 4) *Onze Volkstaal* III, 252.
- 5) *Taal- en Ltb.* VI, 47.

2664. Iets aan de zoolen van zijn schoenen kunnen schrijven,

d.w.z. op iets niet behoeven te rekenen, vooral van schuldvorderingen gezegd. Vgl. *Het Volk* 18 Aug. 1915 p. 3 k. 2: Hij moet zich maar eenige offers getroosten, zijn verlofdagen moet hij maar aan de zolen van zijn schoenen schrijven; van betaling voor extra arbeid schijnt geen sprake te zullen zijn; fri. *dat kinst mar onder 'e soalfen 'e skoech skriuwe*, daar komt niets van te recht; syn. van *iets op zijn buik kunnen schrijven*. Zie Harreb. I, 103: Schrijf het op uw buik, dan kunt ge het met uw hemd uitwisschen; *Schakels*, 117: En de centen die je te wachten heb, ken je op je buik schrijven; L. Bakelmans, *Zonnekloppers*, bl. 36: We betalen potverdekke niks. Schrijf die pintjes maar op uwen buik.... die is dik genoeg. Voor Zuid-Nederland vgl. *Antw. Idiot*. 1620: *dat kunde op uwen buik schrijven en met uw hemd slip uîtvègen*. Zie n°. 151; 1312 en vgl. het vroegere, thans nog Zuidndl. *iets in zijn doodboek schrijven*¹⁾; afrik. *dat kunt ge wel op uw pens schrijven*; het lat. *in aqua scribere*; gri. *καθ' ὑδατος γράφειν*; hd. *etwas in den Schornstein oder Rauchfang schreiben*.

2665. Mij een zorg (of kopzorg)!

ook *dat zal mij een zorg wezen*, dat kan mij niet schelen, daar trek ik mij niets van aan, *mij een biet* (n°. 2652); daar heb ik maling aan (n°. 1459); vgl. *Prikk*. V, 19: Ons een zorg! *Krat*. 14: Dat zou me een zorg wezen! *Sjof*. 20: 't Zou me een zorg zijn! *Kalv*. I, 76: 'Mijn 'n zorg' dacht Leip; II, 47: Mijn een zorg; *Jord*. II, 388: Is zij verantwoordelijk voor al wat de meisjes in d'r knar komt, 's nachts? Haar 'n kopzorg, had ze den commissaris gezegd; *Zoek*. 14: Met driftigen hoofdruk en minachtend lippensmakken stiet ze z'n zachtheid terug: 'Zal oe ook oê zorreg wezen'; *Zoek*. 135: 't Zou Sam en Meijer en Jette hun zorg zijn of hun broer daar morgen op de keien stond; *Groot-Nederland*, 1914, bl. 432: Stommeling, je drinkt je 'n gat in je kraag! - Me zorg! 't Is *mijn* kraag! *Handelsblad*, 22 Febr. 1915 (avondbl.) p. 5 k. 6: Hoe de *Times* redeneert is mij 'n zorg, wat de *Kölnische* zegt laat me koud! *Zoek*. 70: 't Zal die menschen hun zorreg wezen, of-ie worren op-eroepen enz. Vgl. hd. *ich frage viel danach, ick kümmer mich viel darum*, welke eveneens door ironie zijn ontstaan.

2665a. Met zout komen als het ei op is; zie n°. 1559.^{aant.}

2666. Heb je ('t) ooit zoo zout gegeten?

d.w.z. eig. heb je ooit zoo iets sterks geproefd?; bij overdr.: heb je ooit zoo iets vreemds, zonderlings beleefd of gehoord? Vgl. *Prikk*. V, 17: Heb je 't ooit zoo zout gegeten? vroeg de Grootvorst. Zoo'n kwibus; *Zondagsblad v. Het Volk*, 1905 p. 247:

Wie heeft ooit zoo zout gegeten?

Een geest die niet liberaal was, werd liberaliteit verweten.

M.z.A. 164: Drie gulden betalen, omdat ik geheschen heb zonder 'van onderen' te roepen; heb je 't ooit zoo zout gegeten! *Menschenw.* 104: Seg, Kees, hai jai 't ooit

1) *H. de Luyere*, 27: Ghy meught die schuit in u dootboeck (*vergeetboek*) wel schrijven. Zie *Ndl. Wdb.* III, 2861.

so sout gete?; evenzoo bl. 422; 439; *Slop.* 46: Heb ik in 's hemelsdage ooit zoo zout
gegete! *Nkr.* X, 29 Januari

p. 8: Wel heb ik 't nou ooit zo zout gevrete! Ben jij nou een vent om onze lieveheersbeesje te spelen in de kerk! *Onze Volkstaal*, III, 252. *Ik heb 't nooit zoo zout gegeten*, ik heb 't nooit zoo gezien, beleefd; Opprel, 90: *Dat heb ek nog nooit zoo zout gegete*, dat heb ik nog nooit zoo aangetroffen; fri. *sa sâlt ha 'k it noait iten*; *Antw. Idiot*. 1502: *'t Is nog al zout*, het gaat nog al ver, het overschrijdt de grenzen der betamelijkheid; *Waasch Idiot*. 769: *hij maakt het wat zout*, van eenen beslagmaker; *zoo zuur of zoo zout heb ik het nog nooit geëten*, ik werd fel bekeven. Vgl. ook *iemand de pap zout koken*, iemand het leven zuur maken.

2667. Staan als een zoutpilaar

is ontleend aan den bijbel, *Genesis XIX*, vs. 26: 'waar van Lot's huisvrouw verhaald wordt, dat zij omzag, terwijl vuur en zwavel de steden Sodom en Gomorra verdelgden, en hiervoor door God gestraft werd door in een zoutpilaar te veranderen. - Groote onregelmatige brokken asphalt borrelen nu en dan uit de Doode Zee op en nemen dan allerlei grillige gedaanten aan, waarin de Oostersche verbeelding ook eene vrouwengestalte zien kon' (*Woordenschat*, 1270). Zie ook de Leidsche bijbelvertaling I, bl. 65 noot 26; fri. *hy steet dêr as en sâltpylder*, een druiloor; afrik. *hy staan soos 'n soutpielaar*, hij staat stil.

2668. Zoutzak,

een sukkel, iemand zonder energie, aartsdomkop; eig. iemand die als een zak zout in elkander zakt, niet flink is. De benaming dagteekent uit de 16de eeuw; vgl. Kil.: *Soutsack*, homo tetricus, et tristis; Winschooten, 272: Een *soutsak* beteekend, een *sak*, daar *sout* in gedaan werd; dit werd ook op een log mens toegepast, als men seid: *hij is maar een regte soutsak*; *sij sit als een soutsak*; Westerbaen, II, 728: Ick het noyt geloven zouw dat so een houte klick en zout-zack van een vrouw gekust werd van haer man; Asselijn, *de Dobbelaar*, 171: Ziet hoe die jottoos en zoutzakken staan; Tuinman I, *nal*. 29: *Hy is een rechte zoutzak*. Zo zegt men ook, zy zit als een zoutzak. Dit past men toe op een loom, log en geestloos mensch, een *houten Klaas*; Halma, 815: *Zoutzak*, een traag mensch; Harreb. II, 81 a; *Antw. Idiot*. 1502: *Zoutzak*, lamme, logge, verdrietige mensch; fri. *saltsek*, een druiloor, een domoor. Vgl. het 17de eeuwse *drafzak*, vuile vent.

2669. Zuinig zien (of kijken),

d.w.z. op zijn neus zien, sneu of sip kijken; eene uitdrukking van gekrenktheid of teleurgesteldheid op het gelaat hebben. Vgl. Sewel, 998: *Zuinig zien*, bang zien, *to look demure, grave, peevish*; een *zuinig gezicht*, *a sullen or peevish look*; *C. Wildsch*. III, 313: Keetje zweeg en zag zuinig; Molema, 583: *zunig kieken*, er bedrukt, niet opgeruimd uitzien. Voor de beteekenis ontwikkeling vgl. het adj. *benauwd*, dat dial. ook zuinig beteekent (Molema, 29; Hoeufft, 50; Ten Doornk. *Koolm*. I, 145; fri. *binaud*) en *deun*, nauw; schriel, zuinig.

2670. Zuinigheid met vlijt bouwt huizen als kasteelen¹⁾.

Deze lof op de zuinigheid, die groote bezittingen doet verwerven, vindt men ook in het Latijn: *magnum vectigal est parsimonia*, zuinigheid

1) Soms wordt hier aan toegevoegd: *en luizen als kameelen*.

is een groot inkomen (Cic. *parad.* 6, 3, 49; Senec. *monit.* 22). Het gezegde trof ik het eerst aan bij Harreb. I, 345; *Nkr.* IX, 28 Aug. p. 2: Hij weet dat men slechts met zuinigheid en vlijt een huis bouwt zoo duurzaam als een kasteel; Joos, 187: *Spaarzaamheid met vlijt bouwt huizen gelijk paleizen. Sparen is een goede rent. Sparen leert vergaren*; enz. Wander IV, 662: *Sparsamkeit und Fleiss machen kleine Häuser gross. Sparsamkeit ist ein groszer Zoll. Sparen bringt Haben.*

2671. Zuur zijn,

d.w.z. in een onaangename toestand verkeeren, er bij zijn, 'verkouden' zijn, gesnapt zijn; eene vooral onder militairen en in 't Bargoensch gewone uitdrukking. Het znw. *zuur*, zuurheid, onaangename toestand, is hier als bijv. naamw. gebruikt. Vgl. Van Ginneken I, 498; II, 460: *Je bent zuur*, je krijgt straf; *iemand zuur slaan*, voordragen voor straf¹⁾; Köster Henke, 75: *zuur*, gesnapt; *Woordenschat*, 1272: *zuur worden of zuur raken*, in de val loopen; Nierstrasz, 97: Korporaal Van der Meulen, je bent zuur, ik maak rapport van je; *D.H.L.* 39; *Sjof.* 80; *S. en S.* 48: We waren zuur. We wieren voor zoo'n onnoozele diefstal opgeknapt met drie jaar zitte; *Prol.* 9: Nooit late merke waar je uithangt, want dan ben je zuur; *Nkr.* VIII, 7 Maart p. 4; *V.v.d.D.* 73: Agent, u mag wel 's vragen hoe of die twee aan hun kar met boter komen?.... Nou die waren zuur: met kar en al konden ze naar 't bureau doorrijden; *Jord.* II, 44; 77: Bij elk gemoedelijk woord dat hij onder Nel's doldriftig beheer zei, raakte hij zuur; De Vries, 106: *zuur zijn*, in slechten toestand zijn; Boekenoogen, 1271: *hij is zuur*, hij is er bij. Zie n°. 2044.

2672. Het zuur hebben,

d.w.z. het land hebben, in een onaangename stemming verkeeren; mnl. *het suurt mi*, ik ben ontstemd. Het znw. *zuur* beteekent hier het opbreken van het maagzuur (zie n°. 1716). Vgl. Harreb. II, 513: *Hij heeft het zuur*. Men zegt dit van een iegelijk, die reden heeft, zich over een' gedanen stap te berouwen; Molema, 491; fri. *hy hat it sûr*, hij is slecht gehumeurd. **Het zuur hebben aan**, het land hebben aan; vgl. *P.K.* 120: Janus verklaarde aan zijn verkorene dat hij 't zuur an honden had; *Dukro*, 149: Ze heeft altijd 't zuur gehad aan schoolmeesters en nu zal ze waarachtig zoo'n pedant in 'r woning loodsen, godbeware! *Het Volk*, 12 Aug. 1915 p. 5 k. 4: Is het niet smartelijk voor een generaal in ruste, dat de ondankbare natie, die aan sabelsleepers en wapengekletter altijd het zuur heeft gehad, dat mooie niet ziet? Zie n°. 1327 en 1514.

2672a. Zuur opbreken; zie n°. 1716.^{aant.}

2673. De oude zuurdeesem,

d.i. de oude zonde, het oude kwaad; het beeld is ontleend aan I *Cor.* V, 7-8: Suyvert dan den ouden suerdeesem uyt, opdat ghy een nieuw deech zijn meucht, gelijk ghy ongesuert zijt. Vgl. *Kippev.* I, 349: De zuurdeesem van het liberale onderwijs doet aan de kinderen ontzettend veel kwaad; fr. *le vieux levain*; hd. *der alle Sauerteig*.

1) Vgl. *Weekblad voor Gymn. en Middelb. Onderwijs*, IX, 424.

2674. Zwaar op de hand zijn,

d.w.z. lastig zijn door veel of onbelangrijk gepraat; in 't algemeen vervelend, vermoeiend zijn; als adjectief ook: zwaarwichtig. De uitdrukking is ontleend aan het paardrijden, waarbij men van een paard, dat den kop naar beneden laat hangen zegt, dat het zwaar op de hand is daar dit de hand van den ruiters vermoeit; vgl. Chomel II, 751: Om te maken dat een Paard niet op de stang leune, maar licht in de hand schijne, enz.; Halma II, 506: Un cheval pesant à la main, *een paerd zwaar op de hand* (hd. *schwer in der Faust liegen*; eng. *to be heavy in (on) hand*); fig. moeilijk te regeeren; fr. *peser à la main* (dit ook in fig. zin). Vgl. Harreb. I, 19 b; *Ndl. Wdb.* V, 1829; *Jord.* 123: Hij leek wat lijzig in z'n gang en zwaar-op-de-hand in 'n praatje; *Nw. School* III, 336; *Handelsblad*, 18 Juli 1914 (avondbl.) p. 5 k. 1: 'n Stille, ernstige, eenigszins zwaar-pp-de-hande en tot gezetheid neigende jongeling; *Nkr.* VIII, 3 Oct. p. 7: Hij had nu alle zwaar-op-de-handsche redeneeringen terug geduwd; I, 5 Jan. p. 3; V, 5 Maart p. 4; *Kmz.* 71: O! Hij 's weer zwaar op de hand! Da's nou toch zoo'n zwaar op de hande; *Het Volk*, 18 Juli 1914 p. 5 k. 2: Mijn grimmige, zwaar-op-de-handsche land- en partijgenooten; 26 Maart 1914 p. 1 k. 4: Ministers van oorlog zijn zwaar op de hand als het zoiets betreft; *Schoolblad* XLIV, 6: De man, met wien hij - om een zwaar-op-de-handsche uitdrukking te gebruiken - zieleverwant is; *De Amsterdammer*, 30 Aug. 1924, p. 17 k. 3: Zwaar-op-de handsch, moeizaam en houterig Hollandsch; fri. *swier op 'e hân wêze*.

2675. Het zwaard van Damocles,

d.i. een gevaar, dat iemand die voorspoedig of gelukkig is, bedreigt. De uitdr. is ontleend aan de geschiedenis van Damocles, een hoveling van Dionysius den Oudere, den tiran van Syracuse (405-367), die door hem voor den gelukkigsten sterveling was verklaard. Dionysius liet hem nu aanzitten aan zijne tafel en genieten van de kostbaarste spijzen en dranken, doch boven zijn hoofd hing aan een paardenhaar een scherp, blinkend zwaard, als zinnebeeld van het gevaar, dat den gelukkig gewaande voortdurend bedreigt¹⁾; Harreb, I, 326: Hem hangt een zwaard boven het hoofd; *Nkr.* VII, 5 Juli p. 2: Al krijgen we een kabinet van louter rechtschapen vrijzinnige mannen, boven hun achtenswaardige kruinen zal in stage dreiging het Damokles zwaard der roode achttien hangen; 15 Maart p. 2: Arme Jan, ging mijn bezoeker voort, er hangt een zwaard van Damokles boven je hoofd; *De Telegraaf*, 18 Jan. 1915 p. 1 k. 3: Iedereen hangt een Damocles-zwaard boven 't hoofd; fr. *l'épée de Damoclès*; hd. *das Schwert des Damokles*; eng. *the sword of Damocles*.

2676. Wat het zwaarst is, moet het zwaarst wegen,

d.w.z. aan het voornaamste moet het meeste gewicht toegekend worden; het belangrijkste gaat voor. Een oud spreekwoord, dat o.a. staat opgeteekend in *Rein.* II, 4848: Dat swaerste moet noch meeste weghe; *Prov. Comm.* 704: *t Swaerste moet meest weghe*, scitur quod gravius praeponderat undique pondus; zoo ook Campen, 99; Spieghele, 89; 267; De Brune, 490; Hooft, *Brieven*, 351: 't Zwaarst behoort meest te weeghe; *Ged.* II, 184, 1083: Het swaerste meest moet wege; Brederoo II, 389,

1) Vgl. Cicero, *Tusc.* 5, 21; *Mnemosyne*, XXXIII, afl. 3.

vs. 1347: 't Swaarst' moet het meeste weghe; J. Zoet, 5: 't Zwaarst weegt meest; Pers, 481 a; Tuinman II, 101; V. *Janus*, 371 en Harreb. II, 514 a. Ook in het Friesch: *hwet swierst is, moat swierst weage*; hd. *das Schwerste musz am schwersten wiegen*.

2677. Zwabber,

een zwerver, bedelaar, landlooper, doordraaier; eene afleiding van het wkw. *zwabberen*, zwalken, zwerven; ook *dweilen*¹⁾, dat eveneens in den zin van rondslechteren voorkomt (zie *Cam. Obsc.*¹⁹ bl. 74: Van Ginneken I, 518; *Kmz.* 125; *Nkr.* VIII, 21 Febr. p. 2; *Ndl. Wdb.* III, 3734). Vgl. Köster Henke, 76: *zwabber*, dronkenlap; *Jord.* 246: Ze kon een poen-vrijer krijgen, tienmaal meer bollebof²⁾ dan zoo'n zwabber, had hij uitgekrijscht; fri. *swabber*, *swabbert*, zwerver, landlooper.

2678. (Een) zwak hebben,

d.i. een zedelijk gebrek hebben; eig. eene zwakke plaats, een teergevoelige plek hebben; mnl. *ene cranke*; fri. *in swak habbe*, gebrek aan zwakheid van karakter. *Een zwak op of voor iets hebben*, op iets zeer gesteld zijn om het te bezitten, te bewaren; een voorliefde, eene neiging hebben voor; eig. zwak, gevoelig tegenover iets zijn en vandaar: iets genegen zijn, hart hebben voor iets. Vgl. Harreb. II, 515 a; Van der Palm, *Salomo*, 4, 189: Ieder vindt zijn hoofdgebrek geringer en minder hatelijk dan dat van anderen, - hij noemt dit *zijn zwak* en daar toch ieder gezegd wordt *zijn zwak te hebben*, getroost hij zich deze kleine vlek, die een schoon gelaat niet altijd ontsiert³⁾; *Amst.* 87: Ik heb nou eenmaal zwak op je, omdat je zoo op m'n dooie jonge lijkt; *Handelsblad*, 31 Oct, 1923 (A) p. 1 k. 1: Dat een Minister die zelf nauw aan een blad verbonden was, zooals Dr. Kuyper, ook als Minister nog een zwakje voor zoo'n orgaan blijft houden is te menscheijk om daarvan zulk een Minister een groote grief te maken; fri. *dêr ha 'k in swak op*; in de 18de eeuw *zwak zijn op iemand* (*C. Wildsch.* VI, 241: Hij weet wel, dat ik zwak op u ben); hd. *eine Schwäche haben* (Grimm IX, 2155); fr. *avoir un faible* (ou *de la faiblesse*) *pour qqn., pour qqch*, ne pas savoir lui résister; *avoir un faible*, un côté faible, un défaut ou une passion par où on est vulnérable (Hatzf. 1020 b); eng. *to have a foible*; *to have a weakness for*.

- 1) Vgl. eng. *to swab*, *dweilen*; en *zwabber*, een langwerpige dweil aan een stok; ook scheepsjongen die 't dek opdweilt (Winschooten, 306; De Jager, *Frequ.* II, 736).
- 2) Vgl. Köster Henke, 10: *bollebof*, baas; commissaris van politie, kastelein, kostbaas; bl. 76: *zwijnenbollebof*, fietsen verhuurder (vgl. n°. 1841); *Jord.* 244: Hij was en bleef met zijn wijf, een pronkstuk van de buurt. De Oranje-kanten eerden hem als een bollebof; II, 14; 15; II, 460: *bollebof van de bazar*, inspecteur van politie; *Het Volk*, 6 Oct. 1913 p. 5 k. 1: Een prachtstuk van een werrekman, een extra bolleboffie; *Dievenp.* 171: De bollebof van de bezar (*Commissaris van Politie*); *Dukro*, 134: Hij heeft weer 'n betrekking. Nou alweer? dan is-i'n bollebof (*een heer*); gelukkig voor je, ik feliciteer je. Het vr. luidt *bolleboffin* (o.a. in *Landl.* 307; 372). Zie verder Kluge, *Rotw.* 394: *balboff*, der Hauswirth, Eigenthümer eines Hauses oder Grundstückes. Voorzanger en Polak verwijzen bij bollebof naar *balboos* (zie n°. 283).
- 3) *Taalgids* I, 216 en vgl. V. *Janus* III, 50: *een familiezwak*.

2679. Iemand in (of bij) zijn zwak tasten (of vatten),

d.w.z. iemands zwakke zijde, zijn gevoelige plek aanraken¹⁾, daar waar hij niet veel verdragen kan, waar hij gemakkelijk te treffen is. Vgl. *C. Wildsch.* III, 100: Ik heb, kort gezegd, haar van haare zwakke zijde aangegrepen; Staring, *de Hoofdige Boer* vs. 55: Zijn aanspraak had de luidjes bij hun zwak gevat; Harreb. II, 515 a; *Het Volk*. 23 Oct. 1913 p. 7 k. 3: Zoo'n man als Kleerekoper likt de arbeiders, steekt ze omhoog, tast ze in d'r zwak, weet ze te lijmen. Te Gent zegt men hiervoor: *aan iemands slappe koorde trekken* (Schuermans 617 a); in het Land van Aalst: *iemand langs zijn zwakken kant pakken*. Vgl. n°. 43; fr. *prendre quelqu'un par son faible* ou *trouver le défaut de la cuirasse*; hd. *jem bei der schwachen Seite angreifen*; eng. *to attack* (or *to hit*) *a p. on his weak place* (or *side*); fri. *immen op 'e swakke side oankomme*. Vgl. ook het mnl. *enen op sijn bloote betrapen*; Vondel, *Virg.* II, 18: Ghij alleen kent zijn luimen en weet hem op zijn weeckste te nemen.

2679a. Eén zwaluw maakt nog geen zomer; zie n°. 1265.^{aant.}**2680. Zwammen,**

d.w.z. zeuren, kletsen, boomen; in de soldatentaal *zwam nu gauw*, houd toch gauw op met dien onzin te vertellen (V. Ginneken II, 464). De zwam is een vooze, sponsachtige plant; vandaar kan een ww. zwammen beteekenen zinledig praten, onzin vertellen, kletsen. Zie *Kool.* (n°. 1239). Vgl. *Het Volk*, 20 Oct. 1913 p. 6 k. 4: Hij heeft het voorstel niet goed gelezen en staat hier verwaand te zwammen; 23 April 1914 p. 7 k. 2: Hij droomt van eenheid tusschen Kapitaal en Arbeid, van hooge gemeenschappelijke belangen, zwamt zwaar over de opvoeding van den werkmansstand; *De Arbeid*, 27 Juni 1914 p. 1 k. 4: Dat deel zijner vrijzinnige dito's die de kleinere bladen hunner richting vol zwammen; *Propria Cures*, XXVI, r52: Zwammen zal ik, omdat ik een student ben, die niet weet wat studeeren is; bl. 153: Ik ben slechts Filosofaster, die zwamt over alles en niets; *Nkr.* VIII, 5 April p. 4: En als ze nog wat hebben gezwamd, vertrekken de kameraden; *Barb.* 35: Terwijl de tijd aldus zwammende wordt doorgebracht; bl. 143: Als ooit een rede van een feestpresident 'gezwam in de ruimte'²⁾ was; *Jord.* II, 85: Zijn zetel draaide slag op slag en hij zwamde en snoefde van de zwerf- en dooltochten der stouthartigste knapen; bl. 522: Nie swamme, nie swamme... zei hij weer, beschonken-streng tot zichzelf. Vgl. voor het znw. *gezwam* nog *Jord.* II, 39; *Nkr.* VI. 21 Dec. p. 4; IX, 10 Juli p. 2 (*vaag gezwam in de ruimte*); *Het Volk*, 22 April 1914 p. 5 k. 1; 8 Juni 1914 p. 1 k. 1; *Nw. School*, V, 299; VII, 188; enz. In *Nw. School* V, 286: Het kan me geen halven cent schelen, wat jij of een ander meenen, dat tot het karakter behoort of niet behoort. Wat hoeven we daarover te zwammerdammen! Hiernaast komt ook voor als scheldnaam *zwamneus* o.a. *Jord.* 76; *Nkr.* VII, 1 Maart p. 2; *Amstelv.* 27: Slampampers, luiwammessen, zwamneuzen!; een znw. *zwammerij* (in *Propria Curis*, XXVI, 153).

1) Vgl. *C. Wildsch.* I, XVIII: Op zijn zwakke zijde geraakt worden; *Br. v. Abr. Bl.* I, 193.

2) Vgl. ook *Het Volk*, 30 Oct. 1915 p. 1 k. 3: Een dergelijke redeneering is een praten in de ruimte.

2681. Zwanezang.

Hieronder verstaat men het laatste lied eens dichters (Huygens, *Zeestraet*, 944), de laatste compositie van een toonkunstenaar, iemands laatste redevoering¹. Deze benaming berust op het volksgeloof, dat de zwaan zingende zijn naderenden dood aankondigt. Maerlant vertelt dit o.a. in zijn *Nat. Bl.* III, 270:

Natuerlike pleght hi (*de zwaan*) dit
Dat hi vor sine doot onlanghe
Hem merghet (*verlustigt*) met soeten sanghe.

Hetzelfde vertelt Ruusbroec 2, 213: Alse hi sterven sal, so singt hi; Hadewijch, I, 147; *Barth.* 419 b; enz. Men heeft hier te denken aan den *cycnus musicus*, den *hoelzwaan*, wiens 'letztes Aufröcheln klangvoll ist wie jeder Ton, welchen er von sich gibt' (Brehm, *Tierleben* 1879, II, 3 S. 446). Reeds Aeschylus vergelijkt in zijn *Agamemnon*, 1145 de laatste woorden van Cassandra met een zwanenzang:

ἡ δέ τοι κύκνου δίκην
τὸν ὕστατον μέλψασα θανάσιμον γόον

Cicero (*de orat.* 3, 2, 6) zegt sprekende van L. Crassus, die kort nadat hij een rede gehouden had, stierf: *illa tanquam cycnea fuit divini hominis vox*. Zie Sart. I, 2,98; Huygens VIII, 3; Vondel, *Maeghden*, 1286 vlgg.; Brederoo, II, 301, vs. 1757: Ghelijck de wilde witte zwaan doet verstaan hare doot met droevich zinghen; Verdam in de *Handelingen v.d. Maatschappij der Nederl. Ltk. te Leiden* 1897/98, bl. 77; Büchmann, 338; Müllenhoff, *Deutsche Altertumskunde*, 2 vlgg.; Otto, 105; *Journal* 28; Grimm IX, 2214 en Sloet, *De dieren in het Germ. Volksgeloof*, bl. 290 vlgg.; fr. *le chant du cygne*; hd. *der Schwanengesang, das Schwanenlied*; eng. *swansong; dying strains*.

2682. In zwang komen (of raken),

d.w.z. in gebruik komen; eig. aan den gang, in beweging komen, mnl. *in roere werden*, van het wkw. *swingen*; fri. *swinge*; hd. *schwingen*; vroeger ook *in zwang gaan* in verschillende beteekenissen. Zie *Noord en Zuid* XX, 212-213; De Jager, *Frequ.* I, 986; Franck-v. Wijk 839 i.v. *zwingel* en vgl. het mnd. *swanck*, üblichkeit, gebrauch; Kil.: *Swanck*, vibratio, libratio, motus (vgl. *zwenken*); Plantijn: I n s w a n c k g a e n oft in swange gaen, *aller son train, continuer sa course*, procedere, suo incedere cursu; Rabelais I, 437: De Vrouw-luy zelf, hoe oud en wijs sy waaren, zag men overal in de weer en in swang; Roemer Visscher, *Sinnepoppen*, 2de Schock, VI: Daer hooghmoet in swangh gaet, daer is min veyligheydt en meer moeyten; Hooft, *Brieven*, 82; 363; Vondel, *Palamedes*, 1729; Pers, 626 b; Asselijn, 233; Sewel, 1002; Halma, 818 en het *Ndl. Wdb.* IV, 83. Ook in het hd. kent men *im Schwange sein; in Schwang bringen, kommen*; oostfri.: *in swang wesen*; eng. *to be in full swing* (aan den gang, in beweging zijn); fri. *in swang komme, wêse*. Syn. was *in trein raken* (o.a. *Sacspiegeltje*, 188); vgl. fr. *mettre, être en train*.

1) Vgl. *Opr. Haarl. Cour.* 19 Nov. 1924, 4de bl. kol. 1: Men kan zeggen, dat dit (*redevoering*) inderdaad de 'zwanenzang' is van den genialen staatsman. Straks treedt hij uit het openbare leven.

2683. Iemand zwart maken,

d.w.z. kwaad spreken van iemand; hem in een ongunstig licht plaatsen. Zwart is de kleur van den nacht en van alles wat slecht is (lat. *niger*) zooals wit die van de reinheid en alles wat goed is (lat. *candidus*¹⁾); de duivel wordt zwart voorgesteld, een engel wit. In de 17de en 18de eeuw is de uitdr. reeds zeer gewoon; o.a. bij Vondel, *Rommelpot*, vs. 141; Pers, 257 *b*; 596 *a*; 621 *b*; Van Effen, *Spect.* IV, 72; VI, 213; X, 201: Hier op antwoorde hy my, dat ze (*de vertoogen*) hem door zeer deftige en geleerde luiden zo zwart waren gemaakt, dat hy ze niet had durven leezen; Tuinman I, 198; 203; Sewel, 1002; Halma, 819. Vgl. ook *iemand of iets zwart afmalen* (sedert het begin der 17de eeuw) of *afschilderen* (in het Land v. Aalst meestal: *iemand schilderen*), met *de donkerste kleuren afschilderen*, waarvoor men bewijsplaatsen kan vinden in het *Ndl. Wdb.* I, 1190 en 1363. Ook in het Friesch: *hy het my swart makke by myn folk*; in het Hagelandsch: *iemand beschilderen*, ongunstig van hem spreken (Tuerlinckx, 63); afrik. *iemand swart smeer*; in het hd. *einen anschwärzen*, *schwarz machen*; fr. *peindre noir les actions de qqn*; *rendre noir qqn*; *noircir la réputation de qqn*; *dénigrer qqn*; eng. *to blacken* (or *to tarnish*) *a person's reputation*; *to paint s. th. black*.

2684. Zwart op wit hebben,

d.w.z. een schriftelijk bewijs van iets hebben, bijv. van eene schuld of eene overeenkomst; men denke aan de zwarte letters op wit papier; vgl. Hooft, *Ged.* I, 152, waar van een briefschrijver gezegd wordt, dat hij 'de cleene swarten door 't witte veldt in 't gelit gestelt' heeft, en zie *Brieven*, 537: Dat zwart, waarby U Ed. Gestr. zich verbonden heeft, Muide te koomen bestralen, staat noch in 't wit, d' onderteekeningen zijn niet verflaauwt, de zegels gaaf; bl. 402: Voorheene hadde ik slechts vlugge toezegging, nu 't zwart in 't wit: want U E. schrijven bekent een daageraadt aan onze pruimen belooft te hebben; Huygens, *Korenbl.* II, 199. Bij Tuinman I, 237 komt de uitdr. in den tegenwoordigen vorm voor: *hij heeft zwart op wit*, dat wil zeggen: hy heeft eigenhandig en schriftelyk bewys. Vgl. ook Rusting, 311: 'k Begaf my daad'lyk by myn boeken, om daar myn schryftuig op te zoeken, en drukte daar strak swart op 't wit; *C. Wildsch.* III, 50: Gij moet die beloften en eeden doen beschrijven op een zegel; zwart op wit, dat is de zaak; ook bl. 71; *W. Leevend*, II, 72; afrik. *hy wil dit swart op wit sien*; Rutten, 280; *Antw. Idiot.* 1454: *zwart op wit zetten*, zijn handteeken zetten; in het Friesch: *swart op wyt, dat is prefyt*, hd. *schwarz auf weiss behält den Preis*; Wander IV, 424 en 426: *etwas schwarz auf weiss geben* (*haben*); fr. *mettre du noir sur du blanc*; eng. *to have it in black and white* or *black on white*.

2685. Zwart van den honger zijn (of zien),

d.w.z. uitgeteerd en mager er uitzien; een groezelige, vale, bleeke gelaatskleur hebben (vgl. *Franc.* 9540). Het adj. zwart komt in de middeleeuwen ook met bleek en vaal verbonden voor o.a. bij Maerlant, die van Andromache (*Troyen*, vs. 5749) zegt:

1) *Leuv. Bijdr.* X, 79; *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde*, XXIII, 146 vlgg.: *Zur Symbolik der Farben*.

Andromaca weende ende versuchte
 Om die sake die sy vruchte.
 Dat rode blie (*gelaatskleur*), dat haer stont wale,
 Wert swert, bleec ende vane.

De uitdrukking dagteekent reeds uit de Middeleeuwen, blijkens *Scaecspel*, 47: Die een was van groten ellendighen hongher temael verzwert¹⁾. V. Moerk. 102: Daer is te eten, noch te breecken, sy sijn zwart van hongher; Hooft, *Ged.* II, 335; Vondel, *Sofomp.* vs. 678; *Olipodrigo*, 79: Om haer wou hy hongher lijden dat hy zwart wierd; Harreb. I, 323: Hij lijdt hongher dat hij zwart wordt; II, 50 b: Hij is zwart van magerheid; *Nest*, 55: Reken er op, dat de tobberd gebrek lijdt, dat ze zwart wordt; afrik. *vaal van die hongher wees*; Rutten, 295: *zwart van colere*²⁾, *van dorst, van hongher, van koude*, fel gestoord zijn, grooten dorst hebben, enz.³⁾; *Antw. Idiot.* 1509: *zwart zien van de kou, van hongher, van magerheid*. Vgl. fri.: *swart fen meagerens wêze*; eng. *black fasting* en het syn. *scheel van (den) hongher zien*; Tuerlinckx, 273: *grauw van hongher zijn*; *Waasch Idiot.* 121: *blauw zien van hongher*.

2685a. Het zwarte beest (of schaap); zie n°. 1975. ^{aant.}

2686. In het zweet zijn aanschijns.

Deze woorden zijn ontleend aan *Gen.* III, vs. 19, waar God na den zondeval tot Adam zegt: In 't sweet uwes aenschijns sult gy broot eten; vgl. fr. *à la sueur de ton front* (ou *de ton corps*); hd. *im Schweisze deines Angesichtes*; eng. *in the sweat of thy brow* (or *face*).

2687. Zwiet slaan,

eene dial. uitdr. voor groot vertoon maken, branie slaan, bluf slaan, bluffen, pronken, pralen. Vgl. Boekenoogen, 1042: *swiet slaan*, bluffen, pralen, groot vertoon maken; Gallée, 44: *swītslaon*, bluffen, groot vertoon maken; Draaijer, 50: *zwît slaon*, geur maken, pronken, zich nogal voordoen; Opprel, 90: *zwiet*, praats, beweging⁴⁾; *Jord.* II, 484: Haal nie soo'n swiet.... viel druilend Peet bij; *Kunstl.* 109: Soo'n banjer! wat 'n swiet! Zie n°. 263. Voor Zuid-Nederland vgl. *Antw. Idiot.* 1512: *zwiet*, groot vertoon, pracht, praalvertoon; *hij vuurt groote' zwiet*. Voor de afleiding vgl. het fr. *suite*, gevolg, statiesleep, en voor de bet. fr. *mener grand train*. Volgens anderen kan *zwiet* verwant zijn met het adj.-adv. *zwiet*, dat in fri. en noordh. dial. beteekent zeer, in hooge mate, voordeelig, voorspoedig, gezond; vgl. mnl. *swide*, sterk of krachtig in eigen oog, een al te groot zelfvertrouwen hebben;⁵⁾ fri. *swiid*; Zaansch *swiet*; noordh. *zwiet* (gezond, richtig, zuiver⁶⁾); gron. *swiet*; geld. *swît*, zeer goed, zeer mooi; 17de eeuw *swijdig*⁷⁾.

1) Zie ook *Mnl. Wdb.* VII, 2499.

2) Vgl. Schuermans, 897 b: *hij werd zwart en blauw van gramschap*; het hd. *vor ärger schwarz werden* (Grimm IX, 2303); en in het mhd.: *si wart* (van schrik) noch *grüener* danne ein gras.

3) Is het toeval, dat men vroeger den *zwarten* doek, waarmede in de vasten het schilderwerk van het altaar bedekt wordt, den *hongerdoek* noemde?

4) Ook bij Cremer komt volgens Opprel de uitdr. voor.

5) *Mnl. Wdb.* VII, 2550.

6) Bouman, 117.

7) *Tijdschrift* III, 118; Franck - v. Wijk i.v. *gezwind*.

2688. Die zwijgt stemt toe.

De meening dat iemand, die zwijgt op een voorstel of eene vraag, toestemt, is al zeer oud en komt bij vele volken voor (zie Wander IV, 444-445). Vgl. voor het Grieksch Plato, *Cratylus*, 13; Eurip. *Iphig Aul.* 1142: *αὐτὸ τοῦ σιγᾶν ὁμολογοῦντος ἐστὶ σου*; lat. Seneca, *rhet. contron.* 10 2, 6: *sed silentium videtur confessio*; Paul. *Digest.* 50, 17, 142: *qui tacet non itaque fatetur, sed tamen verum est eum non negare*. Bij ons luidt het spreekwoord in het mnl. *wie swighet die volghet; soo wie swijgt die looft*; vgl. verder Ebbinghe Wubben, *Mnl. Bijbelvertalingen*, 23: Die dwalinghe liden ende dair thoe zwighen als sijt wel rechten mochten die consenteren; Campen, 26: *die swycht, die volcht*; in de *Prov. Comm.* 297: *die swighet die volcht*; Vondel, *Herkules*, 818: Wie op eene aenklaght zwijght, melt datze schuldigh is; De Brune, 324:

Die niet en spreekt, op dat men vraeght,
Ghenoeghsaem daer consent in draeght.

Sewel, 1005: Het spreekwoord zegt, *die zwygt stemt toe*; *W. Leevend* VIII, 358: *Die zwijgt concenteert*; Joos 148: *die niet spreekt, stemt toe*; Harreb. III, 15 a; fri. *dy swiget stimt ta*; fr. *qui se tait* (ou *qui ne dit mot*) *consent*; hd. *wer schweigt, stimmt zu*; *schweigst du stille, so ists dein Wille*; eng. *silence is* (or *gives*) *consent*¹⁾.

2688a. Zwijgen als een mof; zie n°. 1532. ^{aant.}**2688b. Zwijnjak; zie n°. 2000. ^{aant.}****2688c. Zwijntje (fiets); zie n°. 1841. ^{aant.}**

1) In het rechtswezen heeft de regel *qui tacet fatetur* of *qui tacet consentire videtur* zoo in het algemeen niet gegolden. Wel schijnt het volgens de *lex Rubria*, cap. 21, 22, dat in het Romeinsch recht degene, die voor den praetor op een gedane vordering niet antwoordde als *confessus*, d.w.z. *damnatus* behandeld werd, doch de autoriteiten, bijv. Lenel, zijn het over de beteekenis van het hoofdstuk in bovengenoemde wet niet eens. In het Germaansch recht was de gedaagde in een proces tot antwoorden verplicht. Deed hij het niet, dan verloor hij het recht tot verdediging. Ook moest veelal bij gebreke van bewijs door den eischer de gedaagde zijn onschuld bezweren; deed hij dat niet, dan werd hij niet voor onschuldig gehouden, doch dat is nog wat anders dan toestemmen, erkennen (mededeelingen van Prof. J.C. Naber te Utrecht en Prof. S.J. Fockema Andreae te Leiden).

Lijst der verkortingen van de voornaamste bronnen en hulpmiddelen.

Adag(ia), Adagia quaedam ac carmina magis obvia et ex optimis quibusdam auctoribus collecta, Brugis, MDCCXXVII.

A. Jodenh. Uit den Amsterdamschen Jodenhoek. Ghetto-Schetsen, door Jules de Vries. - Uitgave N.J. Boon te Amsterdam.

Allerz. Allerzielen door Herm. Heyermans Jr., C.A.J.v. Dishoeck, 1905.

Amst. Amsterdam bij Dag en Nacht. Novellen en Schetsen van Justus v. Maurik, Amsterdam, Van Holkema en Warendorf.

Amstelv. Op het Amstelveld, memoires van Professor Kokadorus. Amsterdam, Van Holkema en Warendorf.

Amsterdammer (De). Weekblad voor Nederland, Uitgave van Van Holkema en Warendorf.

Anna Bijns, *Refr.* Refereinen van Anna Bijns, naar de nalatenschap van Mr. A. Bogaers uitgegeven door Dr. W.L.v. Helten, Rotterdam, J.H. Dunk, 1875.

Anna Bijns, *Nw. Refr.* Nieuwe Refereinen van Anna Bijns, uitgegeven door Dr. W.J.A. Jonckbloet en Dr. W.L. van Helten. Groningen, bij J.B. Wolters, 1880.

Anna Roemers. Alle de gedichten van Anna Roemers Visscher, uitgegeven en toegelicht door Nicolaas Beets. Utrecht, Beijers, 1881.

Antonides, Gedichten van J. Antonides vander Goes. t'Amsterdam by Jan Rieuwertsz., Pieter Arentsz. en Albert Magnus, Boekverkoopers, 1865.

Antw. Idiot. Idioticon van het Antwerpsen Dialect, opgesteld door P. Jozef Cornelissen en J.B. Vervliet. Gent, A. Siffer, 1900.

Arbeid (De). Orgaan van het Nationaal Arbeids-Secretariaat in Nederland.

Archief. Archief voor Nederlandsche Taalkunde, verzameld door A. de Jager. Amsterdam. G. Portielje, 1847.

Archiv für Lateinische Lexikographie und Grammatik, herausgegeb. von Ed. v. Wölfflin, Teubner. Leipzig.

Asselijn, Asselijn's Werken, uitgegeven door Dr. A. de Jager, 1ste deel. Groningen, J.B. Wolters, 1878.

A.t.A. Van af- tot aanmonsteren, 7de druk, door M.J. Brusse.

Avant. Den vermakelyken Avonturier ofte de Wispelturige, en niet min Wonderlyke Levens-loop van Mirandor, door N.H. t'Amsterdam by Pieter van Reyschoten, 1695.

Baardt (P.), Deugden-spoor, in de on-deughden des werelts aff-gebeeldt. Leeuwarden, 1645.

Bank. Banket-werk van goede gedachten door d'Heer Mr. Johan de Brune. Tot Middelburgh, 1660.

Barb. Barbarosserie door Barbarossa. Van Holkema en Warendorf.

Barentz' Woordenboek der Engelsche spreektaal, anglicismen en americanismen. Amsterdam S.L.v. Looy en H. Gerlings.

- B.B.* Binnen en buiten boord. Novellen en schetsen door A. Werumeus Buning. Rotterdam D. Bolle.
- Beaumont, Gedichten van Simon van Beaumont, uitgegeven door J. Tideman. Utrecht, Kemink en Zoon, 1843.
- Bebel, Heinrich Bebel's Proverbia Germanica, bearbeitet von Dr. W.H.D. Suringar. Leiden, E.J. Brill, 1879.
- Bed. Huish.* Het bedurven Huishouwen, Kluchtspel, te Amsteldam, 1738.
- Berkhey, J. Le Francq van Berkhey, Natuurlijke Historie van Holland Amsterdam, 1769-1811.
- Besteedster.* De Besteedster van Meisjes en Minnemoers, Deventer, 1728.
- Bijb. Wdb.* Bijbelsch Woordenboek voor het Christelijk gezin, uitgegeven door W. Moll, P.J. Veth en F.J. Domela Nieuwenhuis.
- Boefje.* Boefje door M.J. Brusse, 6de druk, uitgegeven te Rotterdam in 1905 door W.L.J. Brusse.
- Boekenoogen, De Zaansche Volkstaal, bijdrage tot de kennis van den woordenschat in Noord-Holland door Dr. G.J. Boekenoogen. Leiden, A.W. Sijthoff, 1897.
- Boere-krakeel.* Het Boere-krakeel in al zyne omstandigheden van het Begin tot het Einde in XLIV verhalen. Nauwkeurig beschreven door de schoolmeester van het dorp en met eenige ophelderingen verrijkt. Te Amsteldam, by Dirk Swart, 1763.
- Borchardt, Die Sprichwörtlichen Redensarten im Deutschen Volksmunde nach Sinn und Ursprung erläutert von Wilhelm Borchardt. In gänzlicher Neubearbeitung herausgegeben von Gustav Wustmann, 5te aufl. Leipzig. Brockhaus, 1895.
- Bouman, De volkstaal in Noord-Holland, inhoudende eene lijst van woorden die in deze provincie meer of minder gebruikelijk zijn, door J. Bouman. Purmerende, J. Schuitemaker, 1871.
- Br. v. Abr. Bl.* Brieven van Abraham Blankaart uitgegeven door E. Bekker. wed. Ds. Wolff en Agatha Deken in 'sGravenhage, by Isaac van Cleef, 1787.
- Brederoo, De werken van G.A. Brederoo, volledige uitgave. Gebroeders Binger, te Amsterdam, 1887.
- Bresemann, Deutsch-Dänischer Parleur, zum Gebrauch für beide Nationen, Kopenhagen, 1859.
- Breughel, Boertighe duchten, reden-rijckelijck ghecomponeert door G.H.v.B. Amsterdam, 1613.
- Breuls (C.) Vademecum handelend over Maastrichtsens Dialect, Maastricht. 1914.
- Bruyel, Het dialect van Elten-Bergh, 1901.
- Büchmann, Geflüchelte Worte, der Zitatenschatz des deutschen Volkes gesammelt und erläutert von Georg Büchmann, XXV^{ste} aufl. Berlin, 1912.
- Buiten,* geïllustreerd Weekblad, uitgave van Scheltema en Holkema's Boekhandel, Amsterdam.
- Byenc.* De Byen-korf der H. Roomscher kercke door Philips Marnix Heer van St. Aldegonde, tot Amsterdam by Jan Fredericksz Stam., anno 1644.
- Campen, Gemeene Duytsche Spreekwoorden: adagia oft proverbia ghenoeemt. Seer ghenuechlick om te lesen, ende oock profijtelick om te weten, allen den gheenen die der wijslick willen leren Spreken ende Schrijven. Gheprent toe Campen, in dye Broederstrate, by my Peter Warnersen, woenende inden witten Valck.
- Cats, Dichterlijke werken van Jacob Cats. Amsterdam bij gebroeders Diederichs, 1828.

Chomel, Huishoudelyk Woordenboek, vervattende vele middelen om zyn goed te vermeerderen, en zyne gezondheid te behouden door M. Noel Chomel. Te Leiden by S. Luchtmans, en te Amsterdam by H. Uytwerf, 1743.

Cint. De geschaakte Cinthia, kluchtspel getrokken uit de Verwaande Krygsman van Plautus, t'Amsterdam, J. Lescaijle, 1688.

Claes. *Bijv.* D. Claes, Bijvoegsel aan de Bijdrage tot een Hagelandsch Idioticon, gedeeltelijk volgens onuitgegeven aantekeningen van J.F. Tuerlinckx.

Com. Vet. Comoedia Vetus of Bootsman's-praetje, de tweede druk t'Amsterdam, 1732.

Coster. Samuël Coster's Werken, uitgegeven door Dr. R.A. Kollwijn. Haarlem, de Erven Bohn, 1883.

C. Wildsch. zie *Wildsch.*

Driem. Bl. Driemaandelijksche Bladen, uitgegeven door de Vereeniging tot onderzoek van Taal en Volksleven in het Oosten van Nederland.

De Bo, Westvlaamsch Idioticon, bewerkt door L.L. de Bo. Brugge 1873.

De Brune, J. de Brunen Nieuwe Wijn in oude Le'er-zacken. Middelburgh, 1636.

De Brune, *Embl.* Johannis de Brunen I.C. Emblemata of Sinne-werck. t'Amsterdam bij Abraham Latham.

De Cock¹, Spreekwoorden en Zegswijzen afkomstig van oude gebruiken en volkszedes, door A. de Cock. 2de druk, Gent, Ad. Hoste, 1908.

De Cock², Spreekwoorden en Zegswijzen over de Vrouwen, de Liefde en het Huwelijk, door A. de Cock. Gent, Ad. Hoste, 1911.

De Cock, *Volksgeloof.* Spreekwoorden, zegswijzen en uitdrukkingen op volksgeloof berustend I, Antwerpen, 1920.

De Jager, zie *Frequ.*

De Vries, Westfriesche Woorden door J. de Vries, Gebr. Groot, N. Niedorp, 1910.

D.H.L. Het dappere Hollandsche leger door L.H. Drabbe, 5de druk.

Diamst. Diamantstad door H. Heyermans Jr. Amsterdam S.L.v. Looy, 1904.

Dievenp. Jan Feith. Op het Dievenpad, verhalen uit het leven van een Amsterdamschen rechercheur, Scheltens en Giltay, Amsterdam.

W. Dijkstra, Uit Friesland's Volksleven van vroeger en later. Volksoverleveringen, volksgebruiken, volksvertellingen, volksbegrippen bijeengebracht door Waling Dijkstra. Leeuwarden, Hugo Suringar, 1895.

Dirksen, Ostfriesische Sprichwörter und Sprichwörtliche Redensarten von Carl

Dirksen, 2te Aufl. Ruhrort, 1889.

Doeden, Klugtig blijspel door A. Bormeester, te Amsterdam, 1735.

Draaijer, Woordenboek van het Deventersch dialect door W. Draaijer, 's-Gravenhage, M. Nijhoff, 1896.

Dsch. Dievenschool door Samuel Goudsmit. Amsterdam, Van Holkema en Warendorf.

Dukro. Gerardine Dukro, roman van H.A. Drabbe. Amsterdam, 1907. D. Buys Dzn.

D.v.S. Uit 't Dagboek van een Soldaat door H.J.M.M., J. Clausen, Amsterdam, 1919.

Eckart, Niederdeutsche Sprichwörter und volkstümliche Redensarten, gesammelt und herausgegeben von Rudolf Eckart, Braunschweig. Appelhaus & Pfenningstorff, 1893.

Erasmus, Erasmus over Nederlandsche spreekwoorden en spreekwoordelijke uitdrukkingen van zijnen tijd, uit 's mans Adagia opgezameld en uit andere meest nieuwere geschriften opgehelderd door Dr. W.H.D. Suringar, Utrecht, Kemink en Zoon, 1873.

- Erdmann, Die Bedeutung des Wortes, Leipzig, 1900.
- Everaert, Spelen van Cornelis Everaert, uitgegeven door Dr. J.W. Muller en Dr. L. Scharpé. E.J. Brill, Leiden, 1898.
- Falkl.* Schetsen van Samuel Falkland, H.J.W. Becht, 1902, Amsterdam.
- Familiekring.* De Familiekring (eene serie stichtelijke romans en novellen) Mechelen, E. en J. van Moer.
- Franck-v. Wijk, Franck's Etymologisch Woordenboek der Nederlandsche taal, 2de druk door Dr. N.v. Wijk. 's-Gravenhage, M. Nijhoff, 1912.
- Frequ.* Woordenboek der Frequentatieven in het Nederlandsch door Dr. A. de Jager. Gouda. G.B.v. Goor Zonen, 1878.
- Fri. Wdb.* Friesch Woordenboek (Lexicon Frisicum) bewerkt door Waling Dijkstra en Dr. F. Buitenrust Heltema. Leeuwarden, Meijer en Schaafsma.
- Gallée, Woordenboek van het Geldersch-Overijselsch dialect door J.H. Gallée. 's-Gravenhage, M. Nijhoff, 1895.
- Ganderheyden. Groningana, Supplement op H. Molema's Woordenboek der Groningsche Volkstaal door A.A. Ganderheyden. Te Winsum bij J.C. Mekel, 1897.
- Gew. We(e)uw.* De Gewaande Weuwenaar met het Bedroge Kermis-Kind, blyspel, 3 dln.
- Ghetto.* Ghetto, burgerlijk treurspel door H. Heyermans, Amsterdam, S.L.v. Looy, 1899.
- Ghetto*². Ghetto Gnijntjes, Humoristische Schetsen door A.M. Reens. N.J. Boon te Amsterdam, 3de druk.
- Goedell, G., Etymologisches Wörterbuch der deutschen Seemannssprache, Kiel, 1902.
- Goedthals, Les Proverbes anciens flamengs et françois, correspondants de sentence les uns aux autres. Colligés et ordonnés par M. François Goedthals. à Anvers, de l'imprimerie de Cristofle Plantin, MDLXVIII.
- Groningen, Maandblad 'Groningen', uitgave van Erven B.v.d. Kamp.
- Grimm, Deutsches Wörterbuch von Jacob und Wilhelm Grimm.
- Grod.* Ernst Grodins, romantisch tijdbeeld door L.H.A. Drabbe, Amsterdam, D. Buys Dz. 1904.
- Groot-Nederland,* Letterkundig Maandschrift onder redactie van C. Buysse, Frans Coenen en L. Couperus.
- Gunnink, Het dialect van Kampen en omstreken door J. Gunnink, Kampen, J.H. Kok, 1908.
- Günther (L.). Das Rotwelsch des deutschen Gauners, Leipzig, Fr. Wilh. Grunow, 1905.
- Haagsche Post,* een Hollandsch Weekblad, onder leiding van S.F. van Oss.
- Haagsche R(eize),* De vermakelyke Haagsche Reize of 't geselschapje van sessen, 4de druk. Te Nymegen by Johannes de Reyver, 1771.
- Halma, Woordenboek der Nederduitsche en Fransche Taalen door François Halma, 4de druk, 1781.
- Handelsblad,* Nieuwe Amsterdamsche Courant, Algemeen Handelsblad.
- Harreb(omé), Spreekwoordenboek der Nederlandsche taal of verzameling van Nederlandsche spreekwoorden en spreekwoordelijke uitdrukkingen van vroegeren en lateren tijd door P.J. Harrebomée, 3 dln. Utrecht, Kemmink en Zoon, 1858.
- Hatzfeld, Dictionnaire général de la langue française par M.M. Adolphe Hatzfeld et Arsène Darmesteter avec le concours de M. Antoine Thomas. Paris, librairie Ch. Delagrave.

Hoeufft, Proeve van Bredaasch Taal-eigen door Mr. J.H. Hoeufft, Breda, F.P. Sterk, 1836.

Hooft, *Brieven*, Brieven van P.C. Hooft, Ridder van St. Michiel, Drost van Muiden, Baljuw van Goerland, enz. Te Amsterdam, bij Adriaan Wor, en de Erve G. onder de Linden, 1738.

Hooft, *Brieven* (met een Romeinsch cijfer), P.C. Hoofts *Brieven*, uitgegeven door J.v. Vloten. Te Leiden bij E.J. Brill, 1855.

Hooft, *Ged.*, Gedichten van P.C. Hooft, volledige uitgave door Dr. F.A. Stoett, 2de geheel herziene, opnieuw bewerkte en vermeerderde druk van de uitgave van P. Leendertz Wz. Amsterdam, Van Kampen en Zoon, 1900. 2 dln.

Horn, *Die deutsche Soldatensprache*, 2de Ausgabe, Gieszen 1905.

Houben, *Het Dialect der Stad Maastricht*, Maastricht, Leyter-Nypels, 1905.

H.S. Het Huwelijck Sluyten, blyspel te Amsteldam by Izack Duim, 1739.

H.v.Z. Op Hoop van Zegen, Spel van de Zee door H. Heyermans, S.L.v. Looy, 1910.

Huygens, *De Gedichten van Constantijn Huygens*, naar zijn handschrift uitgegeven door Dr. J.A. Worp, Groningen, J.B. Wolters, 1892.

Idinau, *Lot van wiisheyd ende goed geluck: Op drie hondert ghemeyne Sprekwoorden: in rijme gestelt, deur Donaes Idinau, liefhebber der dichten die stichten. t'Antwerpen, Inde Plantijnsche Druckerye, By Jan Moerentorf M.DC.VI.*
Imme, *Die deutsche Soldatensprache der Gegenwart und ihr Humor*, Dortmund, 1917.

In de forten, door J.H. Speenhoff. Rotterdam, 1914. W.L.J. Busse.

Janus, een politiek Tijdschrift, Leyden 1747-1787. Later verscheen *Janus verrezen*, 1787-1795, 3 dln., welke zijn aangeduid door *V. Janus*.

Jahrb. Jahrbuch des Vereins für niederdeutsche Sprachforschung, Diedr. Soltau's Verlag, Norden und Leipzig.

Jong. Toen ik nog jong was, door Justus van Maurik, 2de druk. Amsterdam Van Holkema en Warendorf.

Jongeneel, *Een Zuid-Limburgsch Taaleigen. Proeve van Vormenleer en*

Woordenboek der Dorpspraak van Heerlen door J. Jongeneel. Heerlen, 1884.

Joos, *Schatten uit de Volkstaal, eenige duizenden volksspreuken gerangschikt en verklaard* door Am. Joos. Gent, A. Siffer, 1887.

Jord. Amsterdamsch Epos De Jordaan, roman van Is. Querido. Amsterdam, 1912.

Jord. II. Amsterdamsch Epos, De Jordaan, van Nes en Zeedijk, roman van Is.

Querido, 2de druk, Amsterdam.

Journal, the American journal of Philology, vol. XXII.

K(aele) U(tr.) E(delm.). Vermakelyke Vryagie van den kaelen Utrechtsen Edelman en de niet hebbende Gelderse Juffer. t'Amsterdam by Timotheus ten Hoorn, 1698.

Kalv. Kalverstraat door Bernard Canter. Amsterdam. Vennootschap 'Letteren en Kunst'.

Kampioen (De), orgaan van den A.N.W.B., toeristenbond voor Nederland.

Kent. F.v. Eeden, *In kenterend getij, een dubbel-drama*. Amsterdam, 1913. W. Versluys.

Kiliaen. *Etymologicum teutonicae linguae sive dictionarium teutonicolatinum* Cornelii Kiliiani Dufflaei. Traiecto Batavorum, apud Roelandum de Meyere MDCCLXXVII.

Kippeveer, door Cosinus, ed. Meulehoff, 4de druk.

Kluchtspel. Het Nederlandsche Kluchtspel van de 14de tot de 18de eeuw door J.v. Vloten. 2de druk. Haarlem 1880.

- Kluyver, *Proeve*, Proeve eener critiek op het woordenboek van Kiliaen door A. Kluyver. 's-Gravenhage, M. Nijhoff, 1884.
- Kluge (F.). *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, 7te Aufl.
 Kluge (F.). *Rotwelsch*, Quellen und Wortschatz der Gaunersprache. J. Trübner, Strassburg.
- Kmz.* Kamertjeszonde, door H. Heyermans Jr., 5de druk. Amsterdam H.J.W. Becht, 1903.
- Kokad.* Kokadorus op het Oorlogspad. Amsterdam, Van Holkema en Warendorf.
Korrespondbl. Korrespondenzblatt des Vereins für niederdeutsche Sprachforschung.
 Köster Henke. De Boeventaal. Zakwoordenboekje van het Bargoensch, Schaafsma en Brouwer, Dockum.
- Krates.* Krates, een levensbeeld door Justus v. Maurik, 4de druk. Amsterdam, V. Holkema en Warendorf.
- Kunstl.* Kunstenaarsleven door Is. Querido, Haarlem. De Erven Bohn, 1906.
- Landl.* Landlooperij door M.J. Brusse. Zwerftocht van een dagbladschrijver onder stroopers en schooiers. Rotterdam W.L. en J. Brusse MCMVI.
- Laurillard, Bijbel en Volkstaal, opgave en toelichting van spreuken of gezegden in de volkstaal aan den Bijbel ontleend, door Dr. E. Laurillard. Amsterdam, D.B. Centen, 1880 (2de druk te Rotterdam bij D. Bolle, 1901).
- Leersch.* Sam. Goudsmit. In de groote leerschool. Nederl. Bibl. onder leiding van L. Simons.
- Leopold, Van de Schelde tot de Weichsel, Nederduitsche dialecten in dicht en on dicht, uitgekozen en opgehelderd door Joh. A. en L. Leopold. J.B. Wolters, Groningen.
- Le Roux de Lincy, *Le livre des proverbes français, précédé de recherches historiques sur les proverbes français et leur emploi dans la littérature du moyen-âge et de la renaissance* par M. Le Roux de Lincy. Paris, 1859.
- Leuv. Bijdr.* Leuvense Bijdragen op het gebied van de Germaansche Philologie en in 't bijzonder van de Nederlandsche Dialectkunde, 1896, vlgg. Lier, Joseph van In & Cie.; later onder den titel van Tijdschrift voor Moderne Philologie, 's-Gravenhage, M. Nijhoff.
- Lev. B.* Levende Beelden, schetsen uit de hoofdstad door S. Abramsz. Zutphen, P.v. Belkum Az.
- Lichte Wigger*, G.C. van Santens Lichte Wigger. Tot Leyden, 1617.
- Littré, *Dictionnaire de la langue française*,
Loquela, door G. Gezelle. L.J. Veen, Amsterdam, MCMVII.
- H.E.H.v. Loon, Nederlandsche vertalingen naar Molière uit de 17de eeuw, 's-Gravenhage 1911.
- H. de Luyere. Een schoone ende gheneughlycke Historie of Cluchte van Heynken de Luyere, anno 1582, t' Antwerpen by Jan v. Ghelen.
- Malle-waegen*, De Malle-Waegen zynde een vervolg, en Verantwoording van de Comoedia Vetus of Bootsmans-praetje, 2de druk.
- Marnix, zie *Byenc*.
- Mask.* zie Poirters.
- M. de Br.* Martha de Bruin, door Aug. S. van Groeningen, 2de druk. Amsterdam, W. Versluys, 1896.
- Menschenw.* Menschenwee, roman van het land door Is. Querido, 2de druk. Haarlem, 1907.

Mergh, 't Mergh van de Nederlandsche Spreekwoorden waer in H.L. Spiegels
By-spraakx Almanack neffens het tweede en derde deel

- der Spreekwoorden zijn bygevoeght. t' Amstelredam voor Dirck Pietersz. Pers. *Mgdh.* J. Steynen, Maagdelijkheid. Amsterdam. D. Buys Dz.
- Middelb. Avant.* De Middelburgsche Avonturier of het Leven van een burger persoon. Te Amsterdam by Steven van Esveldt, 1760.
- Mnl. Wdb.*, Middelnederlandse Woordenboek van wijlen Dr. E. Verwijs en Dr. J. Verdam. 's-Gravenhage, M. Nijhoff.
- Molema, Wörterbuch der groningenschen Mundart im neunzehnten Jahrhundert von H. Molema. Norden und Leipzig. Diedr. Soltau's Verlag, 1888.
- Montijn, Spreekwoorden en spreekwoordelijke uitdrukkingen der Romeinen door Dr. J.F.L. Montijn. Utrecht, Beijers, 1893.
- Murray, A new english dictionary on historical principles. Oxford, 1901.
- Museum*, Museum, maandblad voor Philologie en Geschiedenis onder redactie van P.J. Blok, J.J. Salverda de Grave, enz..
- M.z.A.* Met z'n Achten, Novellen en Schetsen door Justus v. Maurik Jr. 4de druk. Amsterdam, V. Holkema en Warendorf.
- Nachtb.* In de nachtbuurt, een boek van M.J. Brusse. Rotterdam W.L. en J. Brusse.
- Nachtk.* In en om de nachtkroeg, door J. Steynen, Amsterdam, D. Buys Dz.
- Nav(orscher)*, de Navorscher, een middel tot gedachtenwisseling en letterkundig verkeer, tusschen allen die iets weten, iets te vragen hebben of iets kunnen oplossen, onder redactie van G. Fuldauer.
- Nederland*, Verzameling van oorspr. bijdr. door Ndl. Letterkundigen, onder redactie van Mr. M.G.L.v. Loghem.
- Ndl. Wdb.*, Woordenboek der Nederlandsche Taal. 's-Gravenhage en Leiden, M. Nijhoff, A.W. Sijthoff.
- Ndl. Hist.*, P.C. Hooft's Nederlandsche Historiën, 1703.
- Ned. Klass.*, Nederlandsche Klassieken, uitgegeven en met aantekeningen voorzien door Dr. Eelco Verwijs en anderen. Zutphen, W.J. Thieme.
- Nest.* Een nest Menschen door Aug. P.v. Groeningen. Amsterdam S.L.v. Looy, 1897.
- Nierstrasz. Militaire en andere Schetsen door M.A.C. Nierstrasz. Amsterdam, 1897.
- Nkr.* De Notenkraker, geïllustreerd Weekblad van *Het Volk*.
- Noord en Zuid.* Tijdschrift ten dienste van Onderwijzers bij de studie der Nederlandsche Taal- en Letterkunde, onder redactie van Taco H. de Beer. Blom en Olivierse, Culemborg.
- Nw. Amsterdammer.* De Nieuwe Amsterdammer, onafhankelijk Nederlandsch Weekblad, exploitatie Maatschappij voor goede en goedkoope Lectuur.
- Nw. Taalgids.* De Nieuwe Taalgids. Tweemaandeliks Tijdschrift onder redactie van J. Koopmans en Prof. Dr. C.G.N. de Vooy. Groningen, J.B. Wolters.
- Nw. School.* De Nieuwe School, tijdschrift voor practische paedagogiek, redactie Th. J. Thijssen en P.J. Bol.
- Ogier, De Seven Hoofd-Sonden speelsghewys vermakelyck ende leersaem voor-gesteld door G. Ogier, van Antwerpen. t' Amsterdam voor Michiel de Groot, 1682.
- O.K.* Oude Kennissen, door Justus v. Maurik. Amsterdam. V. Holkema en Warendorf.
- O. Kant.* De ontrouwe Kantoorknecht en lichtvaerdige Dienstmaagd, Kluchtspel te Amsteldam.
- Onderm.* Lessen van den Ondermeester. Amsterdam S. Warendorf Jr.

- Ons Volksleven*, Tijdschrift voor Taal-, Volks- en Oudheidkunde onder leiding van Joz. Cornelissen en J.B. Vervliet. Te Brecht bij L. Braeckmans.
- Onze Volkstaal*, Tijdschrift gewijd aan de studie der Nederlandsche tongvallen onder redactie van Taco H. de Beer. Culemborg, Blom & Olivierse.
- Opprel, Het dialect van Oud-Beierland door Dr. A. Opprel. 's-Gravenhage, M. Nijhoff, 1896.
- Op R. en T.* Op Reis en Thuis, Novellen en Schetsen door Justus v. Maurik, 2de druk. Amsterdam. Van Holkema en Warendorf.
- Otto, Die Sprichwörter und sprichwörtlichen Redensarten der Römer, gesammelt und erklärt von Dr. A. Otto, Leubner, 1890.
- Oudemans, Bijdrage tot een Middel- en Oudnederlandsch Woordenboek, uit vele glossaria en andere bronnen bijeengezamd door A.C. Oudemans Sr. Arnhem, H.W.v. Marie, 1870.
- Paffenr(ode), Gedichten van J. van Paffenrode, versamelt, en uytgegeven door P.V. den derden druck. Gorinchem by Paulus Vink, 1670.
- Pamfl. Muller, Pamflettenverzameling in de Universiteits-Bibliotheek van Amsterdam.
- Pamfl. Rogge, Pamflettenverzameling in de Universiteits-Bibliotheek van Amsterdam.
- Pasquil-maecker*, Klucht van den Pasquil-maecker voor den Duyvel. t'Amsterdam by Gerrit Swyger.
- Paul, *Wtb.* Deutsches Wörterbuch von Herman Paul, 3te Aufl. Halle a. S. 1921.
- Peet*, Manus Peet door Is. Querido.
- Pers, De verwarde Adelaer en Ontstelde leeuw, door D.P. Pers. t'Amstelredam by Dirck Pietersz. Pers.
- Persl.* Persoonlijkheid door Samuel Goudsmit. Amsterdam V. Holkema en Warendorf, 1908.
- P.K.* Papieren Kinderen, Novellen en Schetsen door Justus v. Maurik, 3de druk. Amsterdam, V. Holkema en Warendorf.
- Plaiz.* Kyv. Plaizirige kyvagien der sprakelooze schepselen, vertelt by 't Jufferdom voor galante discoursen. Amsterdam by Kornelis Sweerts, 1695.
- Plantijn, Thesaurus Theutonicae linguae. Schat der Nederduytscher spraken. Antwerpiae, ex officina Christophori Plantini MDLXXIII.
- Ploeg (De)*, geïllustreerd Maandblad van de Wereldbibliotheek, redactie L. Simons.
- Poirters, *Mask.* Het Masker vande wereldt afgetrocken door I. Adrianus Poirters. S.J. t'Hantwerpen, byde Weduwe, ende Erfgenaemen Jan Cnobbaerts.
- Ppl.* Pijpelijntjes (het leven van Cor Koning en Felix Deelman) door Jacob de Haan, 2de druk. Amsterdam Jacq. V. Cleef, 1904.
- Prick², Hollandsch-Engelsche Raakpunten en Parallellen. P. Noordhoff, Groningen, 1907.
- Prikk.* Prikkel-Idyllen door Corn. Veth, uitgegeven in 't jaar 1912 door C.A.J.v. Dishoeck te Bussum.
- Prol.* Proletariërs door J. Steynen.
- Prov. Comm.* Proverbia Communia. Delf in hollandia, 1495.
- Rabben (E.), Die Gaunersprache, Hamm i. Westf. Von Breer u. Thiemann, 1906.
- Rechtb.* Rechtbanck tegen de Ydele, Korzelighe, ende Wispeltuyrighe Vrouwen. t'Amsterdam by Michiel de Groot, 1670.
- Reuter, Der Mecklenburger Volksmund in Fritz Reuters Schriften von Dr. C.F. Müller, Leipzig, 1901.

Roode Roos, Zinnespelen en andere tooneelstukken der zestiende eeuw, uitgegeven door Osc. van den Daele en Fr. van Veerdeghe. Bergen, 1899.

Rotw. zie Kluge.

Rusting, *De Vol-Geestige Werken van Salomon van Rusting*, 4de druk. t'Amsterdam, by Jan van Heekeren, en Jan Graal, 1712.

Rutten, *Bijdrage tot een Haspengouwsch Idioticon* door Aug. Rutten. Antwerpen, Jan Boucherij, 1890.

S. en S. Snok en Sam, twee ouwe bajes-kanten, een boek van M.J. Brusse. Rotterdam W.L. en J. Brusse.

Sabbath. Sabbath, eene studie door Herm. Heyermans. Amsterdam H.J.W. Becht, 1903.

*Sacspiegel*tje. Het Oost-Indische sacspiegel'tje (1864) in *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië*, deel 76.

Sart. Joannis Sartori adagiorum chiliades tres, ex recensione Cornelii Schrevelii. Lugd. Batav. MDCLVI.

Schakels. Schakels, vroolijk spel-van-den-huislijken-haard, door Herm. Heyermans. V. Dishoeck, Bussum, 1905.

Schoolblad (Het), Weekblad voor Lager, Middelbaar en Gymnasiaal Onderwijs.

Schoolm. Gedichten van den Schoolmeester, uitgegeven door de Maatschappij van goede en goedkoope lectuur, Amsterdam.

Schothorst, W. van -, *Het dialect der Noord-West-Veluwe*, Utrecht, 1904.

Schrader, *Der Bilderschmuck der deutschen Sprache in Tausenden volksthümlicher Redensarten, nach Ursprung und Bedeutung erklärt* von Dr. Herman Schrader, 5te Aufl. Weimar, 1896.

Schrader, *Wunderg.*, Aus dem Wundergarten der deutschen Sprache von Dr. Herman Schrader, Weimar, 1896.

Schuerm(ans), *Algemeen Vlaamsch Idioticon*, bewerkt door L.W. Schuermans, Leuven, 1865-1870.

Schuerm(ans) *Bijv.*, Bijvoegsel aan het Algemeen Vlaamsch Idioticon, bewerkt door L.W. Schuermans. Loven, 1883.

Schulz (H). *Deutsches Fremdwörterbuch*, Straszburg, Karl J. Trübner.

Seiler (Fr.), *Deutsche Sprichwörterkunde*, München, 1922.

Serv(iilius), *Adagiorum epitome post novissimam D. Erasmi Roterodami exquisitam recognitionem, per Eberhardum Tappium, ad numerum Adagiorum magni operis nunc primum aucta. Appositae sunt in iuventutis studiosae gratiam suo loco Phrases omnes vernaculae, quae aliquam Adagii speciem videbantur obtinere, opera studioque Iohannis Servilii.* Antverpiae, Excudebat Michaël Hillenius in Rapo, An. M.D.XLV.

Sewel, *Volkomen woordenboek der Nederduitsche en Engelsche taalen* door Willem Sewel. Te Amsterdam by Kornelis de Veer, MDCCLXVI.

Sjof. Sjofelen door Henri Hartog, 1904. Rotterdam W.L. Brusse.

Slop. De man uit de Slop door G.v. Hulzen, Johan Pieterse, Rotterdam, 1903.

S.M. Stille Menschen, Novellen en Schetsen van Justus v. Maurik, 2de druk. Amsterdam, V. Holkema en Warendorf.

Soldaten-Courant, orgaan voor Leger en Vloot, onder redactie van D. Manassen.

Spaan, *Het koddig en vermakelyk Leven van Louwtje van Zevenhuizen of het Schermschool der Huislieden*, zamengesteld door Gerrit van Spaan. Te Rotterdam by Pieter de Vries, 1752.

Spect. zie Van Effen.

Speenhoff, J.H. -, Liedjes, Wijzen en Prentjes, 5 bundels, Rotterdam, W.L. en J. Brusse.

Spiegel, H.L. Spieghele *Hertspiegel*, opgeheldert door P. Vlaming. t'Amsterdam by Andries van Damme, MDCCXXIII (hier achter van bl. 265-300 de *Byspraax Almanack*).

Sprenger van Eijk, zie Van Eijk.

Sprotje, door M. Scharren-Antink, uitgave Wereldbibliotheek.

Stallaert, Glossarium van verouderde Rechtstermen, Kunstwoorden en andere uitdrukkingen uit Vlaamsche, Brabantsche en Limburgsche oorkonden door Karel Stallaert. Leiden, E.J. Brill, 1890.

Starter, Friesche Lusthof met inleiding en aantekeningen door Dr. J.v. Vloten. t'Utrecht, MDCCCLXIV.

St. L. Studenten-liedjes door Theo Daan, Rotterdam MCMXIII, W.L. Busse.

Suringar, zie Erasmus.

Taal en Ltb. De Taal- en Letterbode onder redactie van Dr. E. Verwijs en Dr. P.J. Cosijn. Haarlem, Erven F. Bohn.

Taal en Letteren, Redacteuren Dr. F. Buitenrust Hettema, enz. Zwolle, W.E.J. Tjeenk Willink.

Taalgids, de Taalgids, tijdschrift tot uitbreiding van de kennis der Nederlandsche taal onder Redactie van L.A. te Winkel en J.A. van Dijk.

't Daghet in den Oosten, Limburgsch Tijdschrift voor alle liefhebbers van Taal en andere Wetenswaardigheden. Hasselt bij Michiel Ceysens.

Telegraaf (De), dagblad.

Teirl. Zuid-Oostvlaandersch Idioticon door Is. Teirlinck. Gent, A. Siffer.

Teirl. *Barg.* Woordenboek van Bargoensch (dieventaal) door Is. Teirlinck. Roeselaere, 1886.

Ten Doornk. Koolm., Wörterbuch der Ostfriesischen Sprache, etymologisch bearbeitet von J. ten Doornkaat Koolman. Norden, Herm. Braams, 1879.

Teuthonista, G. van der Schueren's Teuthonista of Duytschlender, uitgegeven door J. Verdam. Leiden, E.J. Brill, 1896.

Tijdschr(ift), Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde, uitgegeven vanwege de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden.

Tijdschrift voor Taal en Letteren, onder bestuur van Docenten aan de R.K. Leergangen te Tilburg.

Tint. Tintelingen door H. Overst. Amsterdam 1911. J. Emmering.

Trou m. Bl. Trou moet Blyken. Tooneelstukken der zestiende eeuw uitgegeven door Dr. G. Kalff. Groningen, J.B. Wolters, 1889.

Tuerlinckx, Bijdrage tot een Hagelandsch Idioticon door J.F. Tuerlinckx. Gent, Ad. Hoste, 1886.

Tuinman, De oorsprong en uitlegging van dagelijks gebruikte Nederduitsche Spreekwoorden, opgeheldert door Carolus Tuinman. Te Middelburg by Michiel Schryver, 1726.

Twee W.B. Twee weken Bedelaar door B. Canter. Rotterdam W.L. en J. Busse.

Vad. Mus. Vaderlandsch Museum voor Nederduitsche Letterkunde, Oudheid en Geschiedenis, uitgegeven door C.P. Serrure. Gent, H. Hoste.

V.d. Water (A.), De Volkstaal in het Oosten van de Bommelerwaard, Utrecht, Kemink en Zoon, 1904.

V. Eck (P.L.). Van Janmaat en Jan Compagnie (Zwolsche Herdrukken).

V. Effen, *Spect.* De Hollandsche Spectator. Te Amsterdam by Hermanus Uytwerf.

Van Eijk I. Handleiding tot de kennis van onze Vaderlandsche Spreekwoorden en Spreekwoordelijke Zegswijzen, bijzonder aan de Scheepvaart

- en het Scheepsleven ontleend, door J.P. Sprenger van Eijk. Rotterdam, Mensing en Van Westreenen, 1835.
- Van Eijk, *Nal. I.* Nalezingen en Vervolg op bovenstaand werk. Rotterdam, 1836.
- Van Eijk II. Handleiding, enz.; bijzonder uit het Dierenrijk ontleend. Rotterdam, MDCCCXXXVIII.
- Van Eijk, *Nal. II.* Nalezingen en Vervolg op bovenstaand werk. Rotterdam, MDCCCXXXIX.
- Van Eijk, III. Handleiding enz.; bijzonder aan het landleven ontleend. Rotterdam, MDCCCXLI.
- Van Weel (M.A.), Het dialect van West-Voorne. E.J. Brill. Leiden, 1904.
- Van Ginneken (Jac.), Handboek der Nederlandsche Taal. L.C.G. Malmberg, Nijmegen.
- V.d. Venne (Adr.), Tafereel van de Belacchende Werelt, 's-Gravenhage, 1635.
- V(erm.) Avant.* De vermakelyke avonturesse of de dienstmaagd van fortuin door de Heer P.L.K. Te Amsterdam by Steven v. Esveldt.
- Vercoullie, Beknopt etymologisch woordenboek der Nederlandsche taal, 2de uitgave. Gent, 1898.
- V. Janus*, zie Janus.
- V(an) Lennep, Zeemans-Woordenboek. Amsterdam, Gebroeders Binger, 1856.
- V(an) Lummel, Nieuw Geuzenlied-Boek, uit verschillende uitgaven opnieuw bijeenverzameld door H.J. van Lummel. Utrecht, H. Honig, 1893.
- V. Moerk. Het Nederlandsch Kluchtspel in de 17de eeuw, door P.H. van Moerkerken. Sneek. J.F. van Druten, 1898.
- Vierlingh (Andries), Tractaet van Dykagie, 's-Gravenhage, M. Nijhoff, 1920.
- Villiers (De -, Kritzinger en Pienaar), Afrikaanse Spreekwoorden, Pretoria, 1922.
- Volk (Het)*, Dagblad voor de Arbeiderspartij.
- Volkskunde*, Nederlandsch Tijdschrift voor Volkskunde, onder redactie van Victor de Meijere, Maurits Sabbe, Em. van Heurck en J. Vercoullie.
- Vondel. Met een Romeinsch cijfer is de editie van Van Lennep bedoeld.
- Vondel, *Virg.* (editie Unger).
- Voorzanger en Polak, Het Joodsch in Nederland. Amsterdam 1915. N.V. de Erven H. van Munster & Zoon.
- V.v.d.D.* Het verhaal van den Dief, door Jan Feith. Amsterdam Scheltema en Giltay.
- Vrijheid (De.)*, Algemeen Nederlandsch Weekblad.
- Waasch Idiot(icon)*, bewerkt door Amaat Joos. Gent, 1900.
- Wander, Deutsches Sprichwörter-Lexikon, ein Hausschatz für das deutsche Volk, herausgegeben von Karl Friedrich Wilhelm Wander. Leipzig, F.A. Brockhaus, 1867-1880.
- Welters, Feesten, zeden, gebruiken en spreekwoorden in Limburg door H. Welters. Te Venloo bij de Wed. H.H. Uyttenbroeck.
- Werner, Lateinische Sprichwörter und Sinnsprüche des Mittelalters, aus Handschriften gesammelt von Jacob Werner, Heidelberg, 1912.
- Westerbaen, Gedichten van Jacob Westerbaen. 's-Graven-Hage, by Johannes Tongerloo, 1672.
- W(ille) Leevend*, Historie van den Heer Willem Leevend, uitgegeven door E. Dekker, Wed. Ds. Wolff en A. Deken. In 's-Gravenhage by Isaac van Cleeff, MDCCCLXXXV.
- C. Wildsch.* Historie van Mejuffrouw Cornelia Wildschut, enz. door

E. Bekker, wed. Ds. Wolff en A. Deken. In 's-Gravenhage by Isaac van Cleef, MDCCXCIII.

Winschooten, W. à Winschootens *Seeman*, behelsende een grondige uitlegging van de Neederlandse Konst, en Spreekwoorden, voor soo veel die uit de Seevaart zijn ontleend, en bij de beste Schrijvers deeser eeuw gevonden werden. Gedrukt te Leiden bij Johannes de Vivie, 1681.

Witsen, Verklaringen van scheeps Spreek-woorden, en verscheiden eigen benamingen voorkomende op bl. 481-516 in zijn *Aeloude en hedendaegsche Scheepsbouw en Bestier*. Amsterdam, 1671.

Woeste, Wörterbuch der Westfälischen Mundart von Fr. Woeste. Norden und Leipzig, Diedr. Soltau's Verlag, 1882.

Woordenschat, Verklaring van woorden en uitdrukkingen onder redactie van Taco H. de Beer en Dr. E. Laurillard. 's-Gravenhage, Haagsche Boekhandel- en Uitgevers-Maatschappij, 1899.

Wys (Wilh.), Die Sprichwörter bei den Römischen Komikern. Zürich, 1889.

Zandstr. Het rosse leven en sterven van de Zandstraat door M.J. Brusse. Rotterdam, 1912, W.L. en J Brusse.

Zoek. Zoekenden, Roman van Samuel Goudsmit. Amsterdam, Van Holkema en Warendorf, 1907.

Zwolsche Herdr. Zwolsche Herdrukken, onder redactie van Dr. F. Buitenrust Hettema en J.H.v.d. Bosch, uitgave van W.E.J. Tjeenk Willink, Zwolle.

Register.¹⁾

Geen a voor een b kennen 1.
 van der a beginnen 1495.
 van a tot z 2.
 wie a zegt moet ook b zeggen 3.
 Aagje (nieuwsgierig -) 4.
 Aagt kent Trui wel 1272.
 in eenen aai en eenen draai 2436.
 zoo glad als een aal 5.
 te vangen als een aal bij den staart 6.
 een aal bij den staart hebben 7.
 een gladden aal bij den staart hebben 7*; 2020.
 van de aal vreten 2221.
 een aalken werpen om eenen snoek te vangen 1986.
 een aaltje onder 't gras 51.
 er aan zijn 142.
 op 't zelfde aanbeeld slaan 8.
 aandeel van den leeuw 9.
 iem. iets aandraaien 18.
 aanfluiting 2463.
 aangaan tegen iem. 1115.
 aangebonden (kort -) zijn 10.
 aangebrand (gauw -) zijn 10.
 aangedraaid (kort -) zijn 10.
 aangenomen werk 11.
 aangeschoten 12.
 aangeschreven (goed -) zijn 13; 273.
 aangeteekend (goed -) zijn 13.
 aangezicht (uit iem.'s -) gesneden zijn 14.
 aangezien (het - hebben op) 2380.
 aanhangen als 1183.
 aanhouder wint 15.
 aankalken 16; 1278.
 ankerven (iem. iets -) 16.
 aanklampen 17.
 aanlappen (iem. iets -) 18.
 aanlooien (iem. iets -) 18.
 aanluchten (iem. iets -) 18.
 aanlijmen (iem. iets -) 18.
 aanmaken 142.
 aanpappen 1601.
 aanpassen (iem. een pak -) 1475.
 aanplakken (iem. iets -) 18.
 aanschennen 2344.
 aanscriven (enen iet -) 13.
 aanslaan (iets -) 803.
 aansmeren 18; 604.
 aansnoeren 1411.
 aanspannen met iem. 19.

1) Een * beteekent een verwijzing naar de Aanvullingen en Verbeteringen.

aanspraak hebben op iets 20.
aanstaan verwint 15.
aanstoot geven 21.
aanstoot nemen 21.
aanstoot lijden 23.
aanstooten 23.
aantakelen 59.
aantalen 2230.
aanzeggen (iem. iets -) 24.
aanzien (zonder -) 26.
aanzien doet gedenken 25.
aanzouten (iem. iets -) 18; 65.
aap 27.
aap (zich een - lachen) 265.
aap (iem. voor den - houden) 629.
aap (dat is den -) 1195.
aap (zich een - schrikken) 265.
aap (den - in de mouw hebben 30*.
aap (in den - gelogeerd zijn) 32.
aap (de - kwam uit de mouw) 30.
aap (al draagt een -) 31.
aap (wat heb je mooie jongen) 28.
aap (den - scheren) 27.
aap (iem. voor den - houden) 27.
aap (den - al weg hebben) 29.
aap (zij zien op geen-, die uit Oost-Indiën komen) 29.
aap (den -binnen hebben) 29.
aapje (het - hebben) 87.
aapjesket 88.
aard (naar den -) 34.
aard (uit den - slaan) 33.
aard (dat het een - heeft) 34.
aarde (in goede - vallen) 35.
aarde (heel wat - aarde aan den dijk hebben) 2445.
aardje (een - naar zijn vaartje) 36.
aars (zijn - krauwen) 2400.
aars (zijn - onder den arm nemen) 942.
Ab bank 37.
ababbel 767.
abberdoedas 767.
abc (iets kennen als het -) 38.
abc (een -jonghe, -klerk) 37.
abeceling 37.
abeldoedas 767.
abracadabra 39.
Abraham gezien hebben 1785.
Abraham's schoot 40.
Abraham (weten waar - de mosterd haalt) 41.
abt (zoo de - zoo den monniken) 42.
acheln 333.
Achilleshiel (-pees) 43.
acht is meer dan duizend 45*.
achtentwintig (een oude -) 1190.
achter (ze d'r-hebben) 1565.

achterbakes 46.
achterbaks 46.
achterbanks 46.
achterdeurtje 47*.

achterduims 46; 507.
achtergat (in't - zitten) 1176.
achterkamer (in zijn - zitten) 1590.
achterschip (in 't - geraken) 1318.
achterste (zijn - tegen de krib zetten) 48.
adammen 901.
van Adams wege 49.
Adam (oude -) 49.
adamsappel 49.
adams kinderen 556.
adams kleeren 49.
adamskostuum 49.
adamsvork 49.
adder (een - aan zijn borst) 50.
adder (een - in 't gras) 51*.
adje 2086.
Adonis 52.
adres ('t goede -) 1076.
afborstelen 57.
afdekken 769.
afdokken 1719.
afdraaien 484.
afdrogen 1003; 1475; 1726.
afgaan als een reiger 1663.
afgebrand zijn 837.
afgekoekoeks 1217.
afgezaagd 53.
afhekelen 889.
afkammen 57; 1475; 1726.
afkwispelen 1475.
afleggen 54; 1946.
aflegger 1023.
aflezen (iem. -) 198.
aflopen (het-van't scheepje) 835.
aflopen 2157.
aflopen (met Jantje van Leiden) 1023.
afneuzen 1627.
afpeluwen 57.
afpeperen 55.
afpluizen 57.
afpoeieren 55.
afranselen 2382.
afrekenen met 217.
afrekening (korte -) 56.
afriggelen 1657.
afroefelen 57.
afroffelen 57.
afroffeling 57.
afrossen 57.
afsappelen 1968.
afschaken 332.

afschepen 58.
afschilderen 2683.
afschrapen 2273.
afsmauten 2084.
afsmeren 2084.
afspankeren 2111.
aftabakken 2390.
aftakelen 59.
aftandig 60.
aftandsch 60; 2236.
aftellen met iem. 217.
aftocht (den - blazen) 61.
aftroeven 62; 1024; 2291.
aftuigen 59; 1726.
afvangen 2431.
afvegen 2314.
afveteren 1475.
afwezigheid (schitteren door -) 63.
afzagen (iem. de ooren -) 53.
afzakkertje 64.
afzeeken 574.
afzeepen 1708.
afzetten 58.
afzettertje 64.
afzouten 55; 65.
Ahitofel 44.
air (zich het - geven van) 66.
airs (zien - geven) 66.
-ak 2000.
aketietje 67.
Aken en Keulen, enz. 68.
akkebilien (zijne - pakken) 229.
akker (zijn - door een ander laten ploegen) 963.
akkertje (op zijn - zijn) 1201.
accoord zijn 69.
akkoord! van Putten, etc. 70.
akkoordje ('t op een - gooien) 69*.
akte nemen van 71.
akte Verleenen van 71.
akte vragen van 71.
alarm 72.
alarm blazen, slaan 73.
alarm (loos -) 74*.
alarmklok 73.
alarmkreet 73.
alarmtrom 73.
alarmtrompet 73.
Albert (daar ga je -) 70.
alem (een stuk -) 2632.
alf 551.
alf (den - steken met) 487; 628.
alias 75.
alibi 76.
aliment (op 't - komen) 2242.

alleman 1011.
allumet (met een - in zijn gat geboren zijn) 891.
almanak, leugenzak 77.
almanak (iem. op zijn - slaan) 2223.
almanak (de menschen maken den - en God het weer) 2578.
almanakmaker 77.
alpha en omega 78.
alphabet 38.
als (as).... 118.
a(l)s kaks 1055.
altaar (die 't - bedient, moet van het - leven). Aanv.*
ambt (met het - komt het verstand) 79.
ambachten (twaalf -) 80.
amelaank ('n -) 81.
amen 1005.
amenvaer 1008.
amenzegger 1008.
amering 81.
amerij tje) 81.
amigo 471.
angel (er schuilt een - onder) 51.
angel (aan den - bijten) 82.
angel (iem. aan zijn - krijgen) 82.
anjer (ander) 157.
anker (der hoop) 83.
anker (zijn - kappen) 86.
anker (zijn - lichten) 85.
anker (zijn - laten vallen) 184; 237.
anker (het - achter de kat zetten) 237; 1078.
anker (het - gaan winden) 2639.
ankeren (blijven -) 84.
Anna (St. -) 86*.
Annas (van - naar Cajaphas) 137.
antwoorden in eigen spraak 1580.
anxt (up minen -) 1936.
apegapen (op - leggen) 87.
apekool 88; 1239.
apelazerus 197.
apestaarten 88.
aperij 88.
apezuur 104.
appèl 94.
appel (liefhebben als de - zijner oogen) 101*.
appel (in den - bijten) 98.
appel (een zuren - doorbijten) 98.
appel (de - valt niet ver van den boom) 95.
appel (één rotte - in de mand) 96.

appel (voor een - en een ei) 97.
 appel (bij iem. in de - gebeten hebben) 2367.
 appel (een - geven om een ei te krijgen) 1986.
 appeldoedas 767.
 appelsen (wie - vaart, wie - eet) 2503.
 appelsen (- kiezen voor zijn geld) 537.
 appelsen (- voor eieren verkopen) 1200.
 appelsen (gouden - in zilveren schalen) 100.
 appelsen (schip met zure -) 99.
 appelmantje (het - komt om zijn geld) 105.
 appelenschip, -schuit 99.
 appelepap 2083.
 appelflauwte 104.
 appelkousjes 88.
 appelmarkt (op de - komen) 1260.
 appeltje voor den dorst 102.
 appeltje (een -) schillen met iem. 103*.
 appeltje (een in 't - hebben) 606.
 apocrief 90.
 apostel (een rare, vieze -) 91.
 apostelen ('t zijn niet allen - die lange wandelstokken dragen) 1223.
 apostelpaarden 93.
 apostels (kleine -) 92.
 apotheker (een lastige -) 91.
 April (op den eersten -, etc.) 107.
 aprilzaad (iem. om - sturen) 401.
 Arabier 181.
 arbeider (een - is zijn loon waard) 109*.
 arbeid (na gedanen -, enz.) 108.
 arfelijk en eeuwig 531.
 argusoogen 110.
 Arie (Bedaar -!) 70.
 arm (zoo - als ...) 111.
 arm (iem. in den - nemen) 112.
 arm (de - der gerechtigheid) 114.
 armen (met open -) 113.
 armen (lange - hebben) 114.
 armen (op zijn - dragen) 819.
 armoede zoekt list 115.
 artis 1636.
 as komt in de meulen te pas 118.
 asch is verbrande turf 118*.
 asch (uit zijn - verrijzen) 119.
 aschgat 122.
 aschkater 517.
 asem (zijn - laten gaan over) 120.
 asem (geen - geven) 1139.
 asem (het op den - hebben) 904.
 aspergebedden (ergens geen - aanleggen) 121.
 assche (in de - schieten) 463.
 asschepoester 122.

asschevijster 122.
Assen ligt in Drente 118.
aterling 1034.
attisch zout 1249.
augiasstal 123.
averdas 767.
avere (van - 't -) 860.
averij belooopen 124.
avondrood 1555.
azijnzeiker 762.

Ba noch bu 267.
baadje (op zijn - krijgen) 126.
baaitje (op zijn - krijgen) 126.
baal maken, schoppen 1050.
baan (over de - kunnen met iem.) 1749.
baan (op de lange - schuiven) 132.
baan (de - warm houden) 131.
baan (van de - kegelen) 130.
baan (op de - tippelen) 2425.
baan (van de - knikkeren) 130*.
baan (de - is schoon) 129.
baan (ruim - maken) 128.
baanbreken 127.
baanderheer 157.
baard (de - zit hem in de keel) 133.
baard (iem. iets door den - strijken) 1622.
baard (iem. iets in den - wrijven) 1622.
baard (iem. den - bieden) 943.
baard (iem. den - smouten) 2390.
baard (God een vlassen - maken) 1630.
baas (als 't op den - regent, drupt net op den knecht) 1921*.
babbelguichjes 634.
babbelwater 2139.
Babel 134.
Babel (toren van -) 134.
Babylonische spraakverwarring 135.
bad (van 't - in 't voetwater) 2513.
badjacker 1784.
baf (den - geven) 291.
baffe 291.
bajes 471.
bak (*borrel*) 136.
bak 471.
bak (*grap*) 141.
bak an zijn 142.
bak (bij den - zijn) 886.
bak (onder den - gaan) 2241.
bak (van den - in 't voetwater) 2513.
bak (naar zijn - gaan) 1232.
bakbeest 136; 1226.
bakboord naar stuurboord 137.
bakens (de - verzetten) 139.

bakke (in de - staan) 612.
bakkeleien 475.
bakken (*kleven*) 142.
bakken (iem. iets -) 141; 655.
bakken 1248.
bakkeran 142.
bakker of wezen 142.
bakker (voor den - zijn) 142*.
bakkes (zijn - ingesmeerd hebben) 2274.
bakkig 141.
baks (iem. - togen) 142.
bakvarken 136.
bakvisch 143.
bakzeil halen 144.
bakzwijn 136.
bal (geen-) 145.
bal (daar is -) 1867.
bal (den - boeten) 639.
bal (iem. den - van veur de neuze nemen) 728.
bal (een vuile, vieze, smerige -) 181.
bal (den - mislaan) 146.
bal (den - wèl hebben) 146.
bal (elkander den - toewerpen) 148.
bal (den - opsteken, opgeven) 153.
bal (den - slaan) 1728.
bal (den - mislaan) 1838.
bal (den - vatten) 1262.
bal (den - op den kop thuis krijgen) 1262.
balboos 2677.
balenger 149.

balie (voor de - komen) 479; 2394.
 baliekluiver 149.
 balk (over den -) 152.
 balk (niet over den - gooien) 152.
 balk (met een krijtje aan den - schrijven) 151.
 balk (een - in zijn wapen voeren) 150*.
 balkan 2241.
 balkannen 2241.
 balken (zilveren, papieren - onder 't dak hebben) 398.
 balkenschere 401.
 balkhase 221.
 ballen (zijn - vagen aan) 604.
 ballen (er de - van weten) 145.
 ballen (de - betalen) 639.
 balletje (een - opgooien) 153.
 balletje (dat - gaat niet op) 2435.
 ballon (zoo gaat de - niet op) 2435.
 banaan 1876.
 band (een - leggen op) 1204.
 band (door den -) 154.
 band (uit den - springen) 155.
 banen 1370; 2425.
 bang 230.
 bang (zoo - als -) 455.
 banjer 157.
 banjeren 157.
 bank(euver den-vleegen) 612.
 bank (achter de -) 158.
 bank (zoo zeker als de -) 160.
 bank (door de -) 154.
 bankroet gaan 162.
 Barbertje moet hangen 163*.
 barbiershemel (naar den - gaan) 104.
 barrebiezen (zich uit de - maken) 2458.
 barrebiesjes (naar de - gaan) 164.
 barsten van woede 428.
 barsten van 2345.
 barstjansen 561.
 bartel (*breekijzer*) 41.
 Bartjens (volgens -) 165.
 bast 2209.
 bast (iem. den - krauwen) 978.
 basta 166.
 bats(ch) 1786; 2372.
 batterij (iets op - brengen) 167; 2242.
 batterij (op de - komen) 167.
 batterij (van - veranderen) 167.
 batterij (achter zijn vrouw's -liggen) 167.
 bavianen 901.
 bebluksemd 197.
 bed (van - op stroo) 589; 2512.

bed (met - en bult) 1765.
bedelstaf 168.
bedonderd 197.
bedotten 189.
bedplank (van de - rekenen, zijn) 169.
bedrieten 189.
bedruipen (zich zelf kunnen -) 170.
bedrijten 1995.
bedsermoen 171.
bedsponde (van de - rekenen) 169.
bedstroo (door 't - druipen) 591.
beduiveld 197.
beeldeken (een - plakken) 1897.
beeldwit 891.
been (met 't linker - of verkeerde - uit 't bed stappen) 173.
been (iem. bij 't - krijgen) 183.
been (geen - zien in) 174.
been (op één - kan men niet lopen) 175*.
been (iem. bij de - nemen) 1432.
been (van de - af zijn) 2101.
been (met de - spelen) 1860.
beenen (over de - zijn) 1243.
beenen (op hooge -) 1864.
beenen (zijn - onder een andermans tafel steken) 2225.
beenen (iets van de - slaan) 2101.
beenen (er de - inzetten) 2102.
beenen (zijn - onder den arm nemen) 942.
beenen (de - uit 't gat, de vod lopen) 1591.
beenen (iem. - maken) 2450.
beenen (sterke - die de weelde kunnen dragen) 172.
beentje (iem. een - lichten) 177.
beentje (beste - vóór zetten) 176.
beentje (iem. een - geven) 2442.
beentje (iem. een - zetten of lichten) 2446.
been ophipper 1386.
beer 178.
beer (den - zijn) 1141.
beer (in den - zitten) 178
beer (ongelikte -) 179.
beer (den - leiden) 627.
beer (er den - in krijgen) 518.
beer (zich niet bij den - laten doen) 627.
beerenbijt 1176.
beest (zwarte - zijn) 1975.
beest (de - spelen) 182.
beest (- zijn) 180.
beest (een of iem. - maken) 181.
beestje (het - hebben) 1866.
beet (in de - staan) 609; 2352.
beete (de - hebben op) 609.
beet hebben 183; 2553.
begin (alle - is moeilijk) 185.
begin (een goed - is 't halve werk) 184.
begonnen (goed - is half gewonnen) 184.

begrepen (het - hebben op) 186.
begrepen (het niet - hebben op) 187.
beheft 188.
behept zijn met 188.
behipt met 188.
beiden en is geen verlaat 2312.
beitel (voor den -) 479.
bejudassen 1034.
bek (er den - bij inschieten) 768; 1610.
bek (t'end in den - hebben) 190.
bek (den - afrijden) 190.
bek (iem. den - breken) 1610.
bek (geen - hebben op) 2088.
bek (iem. den - geven) 1711.
bekaaid 189.
bekaaien 189.
bekaan 142.
bekaf 190.
bekakt 189.
bekatteren 1475.
bekattering 1475.
bekeeuwen 189.
bekend als - 920.
bekend (naar den - weg, bane vragen) 2551.
bekkeneel 2253.
bekladden 1160.
beklonken zijn 191.

bekocht zijn 192.
bekokmeeuwd 197.
bekokstoven 193.
bekomst (zijn - hebben) 194.
bekraken 1262.
bekronen 1286.
bekrozen (ge wordt niet - als van een vuilen pot) 2201.
bekrullen (zich -) 265.
bekvechter 1543.
bekwaam (met - spoed) 195.
bel (iets aan de - hangen) 1184.
belabberd 189.
belam 196.
belatafeld 197; 767.
belazerd 197.
belazeren 197.
belezen 198.
belhamel 199.
bellaert 199.
belleman 1184.
belofte maakt schuld 200.
belotjet 1435.
belul 203.
bemieten 1516.
ben (door de - moeten) 1248.
ben (door de - vallen) 1473.
benauwd (*zuinig*) 2669.
bengel 201; 841.
bentel (aan den - gaan) 964.
benul 203.
benijd (beter - dan beklagd) 204.
benzel (iem. onder den - houden) 2047.
bepoeieren 55.
beramen 2280.
berde (te - brengen) 205.
bereleider 178.
beren 178.
berderen aanzicht 317.
berg (als de - niet tot Mohammed komt) 207.
berg (de - heeft een muis gebaard) 206.
bergen (gouden -) 208.
bergen en dalen ontmoeten elkander 209.
Bernard (naar - gaan) 2241.
bernis (in de - zitten) 342.
berokkenen 2280.
berooïd 1965.
berouw komt meestal te laat 210.
bert (iets op 't - werpen) 205.
beruit 1965.
berut 1965.
berzie maken 1117.

Benediktijner (een - werk) 1548.
beneust 1628.
Benjamin 202.
benne (in de - hebben) 1482.
benul 2543.
besabbelen 2369.
besabelen 2369.
besalamanderd 197.
besanikt 197.
besassefrast 197.
besausnegerd 197.
bescheten (er - afkomen) 189.
beschilderen (iem. -) 2683.
beschrobben 2033.
beschuit (een fijne -) 1876.
beschuitje (iem. een - geven) 1573
beschijten (iem. -) 189; 1995.
besiect 197.
besjoecheld 197.
beslaan 212.
beslag krijgen 212.
beslag leggen op 803.
beslapen (zich - op) 213.
besodomierterd 197.
bespreken 198.
bessem (er met den groven - deurgaan) 236.
bestand zijn tegen 214.
beste (ten -) 215.
beste (dat -) 215.
bestekamer 216; 2241.
bestoken werk 465.
bestruiven 189.
betaald zetten 217; 1580.
betalen (enen sware -) 217.
beterhand 797.
beterkoop 1240.
Betje Bultzak 1232.
Betje van Veeren 1232.
Betje (tante -) 2241.
Bethlehem (naar - gaan) 1232.
betoeterd 197.
beu 218.
beug 218.
beugel (dat kan niet door den -) 219.
beuken 263.
beuker 220.
beun zijn (iets -) 218.
beunhaas 221*.
beunnaaier 221.
beuren 2262.
beurs (de - snijden) 222*.
beurs (de - luizen) 222*.
beurs (de - lichten) 222.
beurs (naar de - gaan) 2241.

beurs (in de - blazen) 385.
beurzen (met gesloten - betalen) 223.
beuter (de - bachten den lijs hebben) 1977.
beveesten 1995.
bevuiling 552.
bewimpelen 224*; 435.
bezem (over den - trouwen) 1904.
bezem (den - uithangen) 260.
bezems (nieuwe - vegen schoon) 225.
bezestigd 2642.
bezet zijn aan iets 192.
bezeten zijn 226.
bezommen 1847.
bezijds weg 381.
bezzem (den - hebben) 260.
biecht (te - gaan) 519.
biecht (uit de - klappen) 2014.
bien (over de - zijn) 1243.
bier (dat is geen klein -) 2083.
bier (eenen een - bruwen) 141; 1234.
bier (boven zijn -) 956.
bier (te - gaan in iets) 729.
bierkaai (tegen de - vechten) 228.
biesbauw (in den - zitten) 1176.
biesbos (den - uitsteken) 260.
biet (geen -) 2652.
biet (mij een -) 2652.
bieten gegeten hebben 2190.
biezen (zijn - pakken) 229.
biggen maken 1059.
bikboord (van - naar bakboord) 137.
bikkels (op de - staan) 1118.
bikkie en likkie 1602.
Bil (Jan - zijn wagen) 93.
bilk (uit den - springen) 266.
billen (twee - in een broek) 788.
billen (zien wie de blankste - heeft) 2537.
billen (met zijn - bloot komen) 2537.
bilwagen 93.
bing 230.
bink (den - steken) 230*.
binkas (binkes) zijn 231.
binken 230.
binnen zijn 231.
binnengaats zijn 231.
binnenvetje 232.
binnenvetter 232.

binnenwals zijn 231.
 birzie 1117.
 bit ('t - op de tanden nemen) 610.
 bitter als gal 590.
 bitter in den mond, enz. 233.
 bivac opslaan 234.
 bivakken, bivakker 234.
 blaadje ('t - is omgekeerd) 241.
 blaadje (in een goed - staan) 242.
 blaadken. Zie Blaadje.
 blaas-op 767.
 blad (omgekeerd als een -) 243.
 blad (beven als een -) 243.
 blad (ergens goed te - staan) 242.
 blad (het - omkeeren) 241.
 blad (geen - voor den mond nemen) 244.
 blad (te - staan) 273.
 blad (op zijn - niet gevallen zijn) 1543.
 bladstil 245.
 blakke (te - komen) 2472.
 blakstil 245.
 blanden (enen mede -) 141.
 Blanes (Blanus) 2136.
 Blanes (de spons van -) 2136.
 blare (die -) 2662.
 blas 264.
 blauwe boon 247.
 blauw en blot 293.
 blauw blauw laten 246.
 blauwe Maandag 248.
 blauw geven 250.
 blauw halen 250.
 blauwe voorschoot uithangen 260.
 blauwe erwten 247.
 blauwe scheen 250.
 blauwkous 249.
 blauwsel (iem. door de - trekken) 1560.
 bleeken noch blozen 252.
 blauwtje 250.
 blauwvingers 2402.
 blazen 263.
 blazen (iets -) 611.
 blazen (een dam, schijf -) 611.
 bleeker 2086.
 blek zijn 1965.
 blekken (met - buizen afkomen van iets) 1260.
 bles (dat kan - niet trekken) 376*.
 bliek (de - vergallen) 1357.
 blieksken (een - smijten om, enz.) 1986.
 blikken (een -) 253.
 blikken (een - dominee) 253.

blikken Jezus 253.
blikken (een - musse op hebben) 656.
blicken ende roden 252.
blikken (zonder te - en te blozen) 252.
bliksem 572.
bliksemsteen 197.
blikstanden 2232.
blind (zoo - als) 254.
blind (ziende - zijn) 2651.
blinden (in 't land der-) 255*.
blinde (een - Zaterdag) 248.
blinde (een - man sciet somtijds wel een craye) 1209.
blindemanslaan 2054.
blindheid (met - geslagen) 256.
blinkt ('t - in mijn oogen) 1690.
bloet ende sweetsweren 2165.
bloed (het - kruipt waar 't niet gaan kan) 257.
bloed (kwaad - zetten) 258*.
bloeden voor 259.
bloedvlag (de - laten waaien) 2190.
bloemen 2241.
bloemen (die -) 2190.
bloemen lesen 294.
bloemetjes (de - buiten zetten) 260.
blok (een - aan 't been) 261*.
blokken 262.
blokken (met zijn - op 't ijs komen) 1189.
blommeken (iem. een - geven) 1843.
blommeken (een - op de mouw) 1843.
blond en blauw 293.
bloot (eenen op sijn -e betrapen) 2679.
blot 264.
blouse (an me -!) 1554.
bluf slaan 263.
blut zijn 264.
blutsch 264.
bluusteren 263.
Blijdegem 1168.
Blijdenberg 1168.
bochel (zich een - lachen) 265.
bocht (in de - springen) 266; 353.
bocht (uit de - springen) 155.
bocht (de - omgaan) 910.
bocht geven 332.
bocht (de - om den arm hebben) 2066.
bocht (uit de - kennen) 509.
bocht (op een -) 2143.
bodenloon 1755.
boe noch ba 267.
boeba 267.
boeg (voor den - hebben) 268.
boeg (over een anderen - wenden) 269.
boegeren 1742.
bo(eh)a 1846.

boei (hoofd als een -) 270.
boeier (hoofd als een -) 270.
boek (iem. zijnen - geven) 291.
boek (zijnen - krijgen) 291.
boek (te - staan) 273.
boek ('t zwarte -) 273.
boek (een gesloten -) 272.
boek met zeven zegelen 272.
boek (spreken als een -) 271.
boek (ergens goed te - staan) 242.
boekeworm 221.
boekje (niet in iemands - staan) 276.
boekje (op zijn - staan hebben) 274.
boekje (buiten zijn - gaan) 275.
boekje (een - opendoen) 274.
boekje (het - kwijt zijn) 2248.
boel (den - opscheppen) 1728.
boender (iem. met een - schrobben) 2033.
boender (den - geven, krijgen) 291.
boender (met denzelfden - schrobben) 1064.
boenen (iem. -) 2033.
boer (den - opgaan) 277.
boer (iem. voor den - hebben) 629.
boer (zoo vraagt men den - de kunst af) 278.
boezem (in zijn - lachen) 2489.
boezem (in eigen - tasten) 796.
boezemvriend 2650.
bof 441.
bof (op den -) 279; 1853.

bof (iem. den - geven) 2019.
 bof (den - krijgen) 291.
 boffen 263; 279; 1958.
 boffer 279; 654.
 bofkont 654.
 boi zijn 218.
 boycotten 339*.
 bok (van den - op Jasper) 137; 1857.
 bok (een - aan 't touw hebben) 1665.
 bok (van den - droomen) 1260.
 bok (de - zijn) 1141.
 bok (een - schieten) 280.
 bok (een ouwe - lust nog wel een groen blaadje) 2440.
 bok (een - van een daalder) 746.
 bok (eenen - zetten) 2442.
 bok (mag mie de - steuten) 451.
 bok (de - op de haverkist) 1155.
 bokje (op 'n - zijn) 570.
 bokken (de - van de schapen scheiden) 1976.
 bokken ('t kan me niet -) 287.
 bokkepruik 281.
 bokketeers 841.
 bokking (iem. een - geven) 2159.
 bokking (zijn - wil daar niet braden) 840.
 bokkings met zout 65.
 boks (de - anhebben) 359.
 bokse 471.
 bokse (iem. de - opnestelen, opveteren) 357.
 bol 282.
 bol (iem. zijn - wasschen) 1475.
 bolbret ('n - veur den kop hebben) 317.
 bolk (een - vangen) 2091.
 bolkies vangen 1897.
 bolle (iem.'s - wasschen) 1708.
 bollebof 2086; 2677.
 bolleboffen 2677.
 bolleboos 283.
 bollebuis 283.
 bolsters (op de - zitten) 2611.
 bolus (een vervelende -) 1876.
 bolwerken 262.
 bom 441; 1942.
 bom (een - inhebben) 362; 2214.
 bom (geen -) 287.
 bom (de - is gesprongen) 284*.
 bombarie 285.
 bombast 286.
 bomberen 285.
 bommel 1226.
 bommel (de - is uitgebroken) 284*.
 bommen (het kan me niet -) 287.

bon (op de - slingeren) 288.
bongel ('n - aan 't been) 261.
bonis (in -) 289.
bonjer 2373.
bonk 1420; 1942.
bonk (een - in de neus hebben) 2214.
bonke 1226.
bonken (van de - vallen) 723.
bonken (geen - zien in) 174.
bonken 1942.
bonker 1226.
bonkes 918.
bonnefooi 290.
bons (den - geven) 291; 2019.
bont en blauw 293.
bont (boven - en van onderen stront) 2200.
bont (het te - maken) 292.
bonte Pier 292.
bonte (in 't - slaan) 292.
bontje (heilig -) 314.
boodschap (buiten de -) 275.
boodschap (kleine of groote -) 294.
boodschap (oppassen is de -) 295.
boodschap (geen - hebben aan) 295.
boog (de - kan niet altijd gespannen zijn) 296*.
boog (in den - springen) 266.
boom (als een -) 298.
boom (een - valt niet met den eersten slag) 303; 2445.
boom (van den hoogen - teren) 304.
boom (een - opzetten) 305*.
boom (een - jassen) 305.
boom (nou valt me de - uit me hemd) 1188.
boomen 305.
boomen (alle - vangen wind) 859.
boomen (geen oude - verzetten) 300.
boomen (door de - het bosch niet zien) 302*.
boomen (hooge - vangen veel wind) 301.
boomen (- komen elkander niet tegen maar menschen wel) 209.
boon (ik ben een - als) 310.
boon (een - in een brouwketel) 307.
boon (looden -) 247.
boon (blauwe -) 247.
boonen (blauwe -) 88.
boonen (zijn eigen - doppen) 309.
boonen (in de - zijn) 308*.
boonen (besproken - smaken wel) 2488.
boonen (in de - zitten) 1915.
boonschoofje 1633.
boontje (zijn - bijleggen) 515.
boontje (een heilig -) 314.
boontje komt om zijn loontje 313.
boontjes (zijn - weken daar niet) 840.
boontjes (lust je nog -) 312.
boontjes (zijn - te week liggen) 311.

boord (aan - klampem) 17; 315.
boord (aan - komen) 316.
boord (over - gaan) 275.
boot (- afhouden) 1408*.
boot (eerst in de -, keur van riemen) 1452.
boot (met iem. in één - varen) 2039.
boot (iem. in zijn - krijgen) 2039.
bootsen spelen 1852.
bord (zijn stukken goed op 't - hebben) 996.
bord (een - voor 't hoofd hebben) 317.
bord (iem. iets op zijn - schieten) 141.
bord (iem. uit het - slaan) 2349.
borde (te - brengen) 205.
bordel (in - laten) 342.
borden (aan - stooten) 506.
borden (voor de - komen) 479.
bordig (het - maken) 292.
bordje (bovenste -) 318; 1837.
bordjes zijn verhangen 887.
boren (iem. -) 1621.
borrel (een bittere -) 1827.
borst (zijn - opsteken) 962.
borst (voor de - hebben) 268.
borst (tegen de - stuiten) 321.

borst (een hoge -) 319.
 borst (zich met de - toeleggen op) 320.
 borstel (er met den rouwen - overgaan) 236; 1475.
 borsteling (iem. een droge - geven) 1475.
 bos 264.
 bosschen (in zulke - vindt men zulke vogels) 2530.
 bot 666.
 bot (den - schudden) 639; 1262.
 bot (op een -) 2169.
 bot (door den -) 154.
 bot (de - vergallen) 2357.
 botdrager 330.
 boter aan de galg 323.
 boter bij de visch 324; 642.
 boter (de - er uitbraden) 325.
 boter (zoete - strijken) 938.
 boter (zoete - spelen) 367.
 boter (van de - gesnoept hebben) 2287.
 boter ('t is altijd geen - van 't spaantje lekken) 2391.
 boter (een stuk - in de brij) 2392.
 boter (iem. wat - in de pap steken) 2390.
 boter (iem. - op zijn brood geven) 366.
 boter (- op zijn wagen) 1246.
 boter (met zijn achterst in de - vallen) 1618.
 botere (hoe smaakt de -) 1791.
 boteren (iem. -) 2390.
 boter (wie - op zijn hoofd heeft, enz.) 322.
 boter ('t is daar - boven) 2391.
 boterbriefje 327*.
 botermelk (ergens niet veel - lekken of vuil maken) 840; 2616.
 boterpapiertje 327*.
 botertje tot den boom 326; 2112.
 botert (het - niet) 329.
 botgeven 332.
 botje (een - zonder gal) 505.
 botje trekken 543.
 botje bij botje 330.
 bots loopen 331.
 bots (op den -) 279.
 botten 1719.
 botten (tegen uw -) 691.
 botten (het hangt me de - uit) 1113.
 botten (iets aan zijn - vegen) 1312.
 botterik 666.
 botvangen 331; 2075.
 botverloren 1842.
 botvieren 332.
 Bourgonje laten waaien 566.
 bout (de - hachelen) 333.
 bout(je) 2086.
 bout (den - op 't hoofd krijgen) 1262.

bouten 333.
bouten (op de - komen) 1338; 1892.
boutkistje 333; 2241.
bouw (in zijn - zijn) 548; 1201.
Bouwijns hengst 1220.
boven (te - komen) 335.
boven (er - komen) 334.
boven op (er - zijn) 334; 1741.
boven op (er - helpen) 334.
boven op (het er - halen) 334.
bovenhand 336.
bovenkamer 337.
bovenkamers te huur 1065.
bovenkwartier 337.
boventoon (den - voeren) 338; 2275; 2413.
boventuig (zijn - is niet in orde) 337.
bovenverdieping (het scheelt hem in zijn -) 337.
bovenzang (den - willen hebben) 338.
braadje 2392.
braak liggen 340*.
bracelet 1469.
brak 521.
braken 1473.
Bram (een -) 341.
bram boven bram 2634.
brammen 341.
bramzeil 341.
bramzeilen (de - bijzetten) 2636.
brand (in den - zitten) 342.
brand (uit den - helpen) 342.
brand (in den - laten) 2161.
brand (de - hebben) 1051.
brand (helder als de -) 343.
brand (weten van den -) 1551.
brand (gearmd naar den -) 1551.
brandbrief 344*.
branden 875.
branden als een lier 1398.
branden (ik wil eeuwig - als) 451.
branden (zich -) 1324; 2400*.
branden (de grond - onder zijn voeten) 1236.
brander (een - hebben op) 615; 875.
brandhelder 343.
branding (van de - in den maalstroom) 2513.
brandje (zijn als een -) 343.
brandmerken 345.
brandnieuw 579.
brandschoon 1040.
branie 346.
branieachtig 346.
braniën 346.
brankalie 2253.
bras (in de - zitten) 1915.
bras, brassen 374.

brasem (halfwassen -) 143.
brave Hendrik 900.
brave Maria 900.
breed (het niet - hebben) 347.
breed (die 't - heeft, enz.) 347.
breed (zoo - als 't lang is) 348.
breed (het - laten waaien) 349.
breed (den -en haan spelen) 349.
breeveertien 260; 349; 747.
breister (de beste - laat wel eens een steek vallen) 1752.
brekebeen 350.
breken met 351.
Bremer (mijn vader is geen -) 352.
bres (in de - springen) 353.
brief 1069.
brief (spreken als een -) 271.
brief (een - bestellen) 2241.
brief (een Engelschen of Griekschen - schrijven) 356.
briefje (het - verloren hebben) 2248,
briefje (op een - geven) 354.
briefkaartje (een - schrijven) 2241.
brieven (de oudste - hebben) 355.
brieven (zijn - in Lijfland bestellen) 1168.
brik (een - wasschen) 1556.
bril (een - op den neus) 107; 515; 1797.
bril (op de - gaan) 2241.

brillekiek 1134; 2241.
 brillen 513; 2241.
 brits (den - hebben van) 374.
 Britten (het huis van -) 2241.
 britten voor turven 1200.
 broeder geef mij de hand 2106.
 broei (in de - zitten) 1915.
 broek (met de - op 't hoofd) 1262.
 broek (door de - lopen) 358.
 broek (de - aanhebben, dragen) 359.
 broek (iem. de - opbinden) 357.
 broek (voor zijn - krijgen) 382.
 broek (de - niet kapot hebben) 429.
 broek (iem. in de - steken) 1448.
 broek ('t kan beter van de - als v.d. band) 2151.
 broek (aan uw -!) 691.
 broeken (waar - zijn, betalen geen doeken) 359.
 broeken (waar - zijn, moeten rokken zwijgen) 359.
 broekscheur 1171.
 broeksken (iem. zijn - wasschen) 1708.
 broeksken (iem. een - passen) 357.
 broer (zijn - gesproken hebben) 1885.
 broertje (een - of een zusje) 361.
 broertje (een - dood hebben aan) 360.
 broers (ja, warme -) 1221; 1554.
 brok 768; 1876; 2211.
 brokkelen 1497.
 brokken 1497.
 brom 1943.
 brom (een - inhebben) 362.
 brom (wat ik je -) 363.
 brommeken 67.
 brommen 1943.
 brommes 918.
 bronzen 1456.
 brood (het beste - legt men op 't venster) 2470.
 brood (iem. wat op zijn - geven) 366; 1622; 2220.
 brood (iets op zijn - krijgen) 366.
 brood (bij gebrek van -) 364.
 brood (wiens - men eet) 365*.
 brood (van - alleen kan een mensch niet leven) 370.
 brood (zijn - is gebakken) 1256.
 brood (ik wou dat dit - in mijn keel bleef steken) 451.
 brooddronken 369.
 broode (spreken met den -) 1457.
 broodgoed 1457.
 broodjes (zoete - bakken) 367.
 broodjes (kleine -) 367.
 broodjes (de geleende - zullen wederkeeren) 2290.
 broodkorf (de - hoog hangen) 368.
 broodkruimels steken hem 369.

broodmager 1457.
broodnoodig. Aanv.*
brouhaha 1818.
brouwen 141; 1234.
brouwet (iem. een - koken) 1234.
brug (aan de oude - werken) 1548.
brug (over de - komen) 371.
brugge (een vette - verdienen) 1839.
bruggebijter 149.
bruggen (de - achter zich afbreken) 1988.
Brugman (praten als -) 373.
brui (den - geven van) 374.
bruid 1499.
bruid (de - uitdragen) 1499.
bruidemmer 552.
bruidleider 1499.
bruien 287; 374; 2371.
bruiloft (Menisten-) 1499.
bruiloft (stille -) 1499.
bruiloft (van - komt -) 375.
bruiloften 1499.
bruin (dat kan de -e niet trekken) 376*.
brul 1140.
brul (zoo rood als een -) 270.
brutaal als de beul 377.
bruwet (in één - zijn) 1915.
brij (de - verzouten) 2367.
bui gaan 2017.
buigen of barsten 379.
buik (iets op zijn - kunnen schrijven) 2664.
buik (den - vol hebben van) 1113.
buik (zijn - op de leest zetten) 1928.
buikriem (den - toehalen) 368.
buil (zich een - lopen) 150.
builen met oorkussens of hooi slaan 2113.
buis 1943.
buis, buize 1052.
buis (een - krijgen) 1248.
buis (in de - hebben) 606.
buis (het - aanhebben) 2214.
buis (iem. een - aanmeten) 357.
buischen 1942.
buiteling (een - maken) 1243.
buiten (zich te - gaan) 380.
buitenbeentje 381.
buiten jassen (iem. -) 130.
buiten kaatsen 130.
buiten kegelen 130.
buiten walsen 130.
buitensbeens geraapt 381.
buitenwegje (een - omleiden) 2296.
buizen 1248; 1943.
bulboef 2086.
bulken 382.

bullebak 383.
bullen (de - hebben) 2190.
bullenslokker 2086.
bult (zich een - lachen) 265.
bureau (naar den - gaan) 2241.
burgemeester (eens - altijd -) 384.
bus (in de - blazen) 385*.
buskruit (het - niet uitgevonden hebben) 1296.
buul (in den - blazen) 385.
buur (beter een goede - dan, enz.) 386.
buurmans leed troost 388.
bijbel van 52 bladen 242.
bijbel (uit zijnen - zijn) 2213.
bijdehands 812.
bijdraaien 235.
bijen in 't hoofd hebben 1576.
bijkans 1072.
bijkateren 1109.
bijl (met de grove, breede - inhakken) 236; 1729.
de bijl naar den steel werpen 1227.
bijlichten 239.
bijltje 201; 237.
bijltje (het- er bij neerleggen) 237.
bijltje (al lang met 't zelfde - gehakt hebben) 238.
bijltje (het - met den langen steel zoeken) 2125.

bijspijkeren 240.
 bijt (een - hebben) 1024.

Cache (zijnen - krijgen) 2019.
 catechismus (zijn - kwijt zijn) 2213.
 ceeze 2053.
 cent (ook een - in 't buultje doen) 515.
 centens wijsheid is guldens domheid 1799.
 center (van zijnen - vallen) 2186.
 chajes (om - gaan) 2630.
 chapeau bas spelen 580.
 chapitre (van zijn - zijn) 2213.
 christoffel 1297; 2184.
 codille 1207.
 codille zijn 1084.
 commissie (kleine -) 294*.
 compas (van zijn - zijn) 2213.
 contant (iets voor - nemen) 1579.
 conterverkeerd zijn 1231.
 contramine 1231.
 couché (naar de - gaan) 1232.
 Crispiaan (St. - vieren) 248.
 cijferen (iem. in of uit -) 130.

Daad (op heeter, de versche -) 389.
 daalder (een bok van een -) 746.
 daas 2158.
 dader (de - ligt op 't kerkhof) 390.
 dag (*licht*) 391.
 dag (geen - zien) 391; 598.
 dag (aan den - leggen) 391.
 dag (voor den - komen) 391.
 dag (voor - en dauw) 393.
 dag (op den ouden -) 391.
 dagen (op zijne - komen) 391.
 dagheraet, dagherheit 1647.
 dagschaar (iem. om een - zenden) 401.
 dagwerk hebben 394.
 dak (onder - zijn) 395.
 dak (in 't - steken) 463.
 dak (op iem's - regenen) 396.
 dak (iem. op zijn - sturen) 396.
 dak (op iem's - vallen) 396.
 dak (op zijn - krijgen) 396.
 dak (zilveren -) 398.
 dak (te veel op 't huis) 1581.
 dak (iets op 't - werpen) 153.
 daken (prediken van de -) 400.
 dakje (van een leien -) 399.

dakhaas 221.
dakschaar (iem. om een - sturen) 401*.
dalf (op de - van) 403.
dalles 402.
dallesdekker 402.
dalver 403.
dam (voor den - zitten) 1487.
dam (den - afgaan) 425.
damp (de - inhebben) 404; 2087.
dampen 404.
Danaïden (vat der -) 405.
dank 2579.
dank (iem. - weten, - wijten) 406.
dans (den - ontspringen) 407.
dans (aan den - moeten) 407.
dansen gelijk er gefloten wordt 1824.
darm 552.
darmen (dun door de - lopen) 358.
darmen (zijn- scheuren) 844.
das (iem. de - omdoen) 408.
das (de - omhebben) 408.
dasje (voor zijn - weg) 1617.
dazelen 2158.
dazerd 2158.
deel (zijn - doen) 2290.
Deen 1502.
deining fokken 1117.
dek (een - krijgen) 1164.
dek (iem. een - zetten) 769.
deken (onder één - slapen) 788.
dekkel 1150; 2086.
dekker 769.
Delft (van - naar Leiden) 1111.
derde (een brutaal mensch of de onschamele heeft 't deel van de wereld) 378.
van denzelfden derden hebben 1320.
derrem 552.
derrigat (in een - geraakt zijn) 1915.
dertien in een dozijn 409.
dertig in een dozijn 409.
deuk 475.
deun 2669.
deune (op de - zijn) 1201.
deunen met 2369.
deuntje ('t oude -) 1391.
deunstok (v.d. - krijgen) 1349.
deur (aan de verkeerde - kloppen) 1076.
deur (achter de schuine -) 1019.
deur (de - openzetten voor) 410.
deur (dat doet de - dicht) 411.
deur (met de - in huis vallen) 412.
deur (voor de - staan) 414.
deur (de open - roept den dief) 417.
deur (een open - intrappen) 1721.
het deurken krijgen 2035.

deur noch dorpel zien 1242.
deur (een - opendoen om een venster te stoppen) 603.
deur (ter - vallen) 1473.
deurbandig 154.
Deus (van - noch Meus weten) 2245.
deuvik 220.
deux aes 780.
déveine hebben 2343.
diabelen 1742.
dicht (zoo - als een pot) 415.
dicht zijn 415.
dicht (houd je -) 1538.
dicht (hoe -er bij Rome enz.) 1787.
dief (elk is een - in zijn nering) 418.
diender 2086.
diender (dooie -) 2086.
diender (de -s in huis krijgen) 1193.
diendertje 1633.
dienst (de eene - is den anderen waard) 420.
dienst (aangeboden - is zelden aangenaam) 419.
dienstklopper 1590.
diep (te - in 't glaasje zien) 421.
diepe drinken 421.
dieperik (naar de - gaan) 740.
diets (iem. iets - maken) 422.
dieven (twee - in één kerk) 788.
dieven (kleine - hangt men op en groote laat men loopen), Aanv.*
dik (*dronken*) 2384.
dik (er - inzitten) 429.
dik (door - en dun) 427.

dik (zich - maken) 428.
 dik (aan zijn) 426.
 dik (zijn - en dun wel mogen) 1602.
 dik (er - uit zijn) 2385.
 dik doen 428.
 dikke vrienden 426.
 dikkerd (de - hebben aan) 1328.
 dikmuts 429.
 dingen (die - hebben) 2190.
 dirk 1717.
 dirken 2241.
 dissel 2238.
 distel (op -s zitten) 1236.
 dit (wat - en dat!) 430.
 dit (bij - en dat) 430.
 ditje, datje 430*.
 ditten, datten 431.
 dobbel (harde -) 432.
 dobbelen om 432.
 dobber (harde -) 432.
 dobberen 475.
 dochter (met éénder - twee behouwde zonen crygen) 2433.
 dochters zijn geen zonen 118.
 dockenspel 1867.
 dodo gaan 1232.
 doe wel en zie niet om 433; 2554.
 doef (het is daarmee -) 166.
 doeken 1448.
 doeken (iem. in de - doen) 1448.
 doekje voor 't bloeden 434.
 doekjes (er geen - omwinden) 435.
 doen (dûn) (*dronken*) 2158; 2384.
 doel (het - heiligt de middelen) 436.
 doen (*geven*) 1252.
 doen (van - hebben) 437.
 doen (te - hebben) 437.
 doen (in goeden - zijn) 438.
 doen (het oude -) 438.
 doende (al - leert men) 439.
 doening 438.
 doeninge (in zijn - zijn) 548.
 doerak 440; 2086.
 doerjak 440.
 does 1938.
 dof (op zijn oude - zijn) 489.
 dof (*slag*) 767.
 doffel 441.
 doffer (vreemde - op 't slag) 528.
 dofgajes 2086.
 dofje 441.
 doft (op zijn oude - zijn) 1201.

dokken 475; 1719.
dol 633.
dolorem 1434.
dom (*loom*) 1663.
dom (te - zijn om) 1663.
dominé (daar gaat een - voorbij) 443.
dominé brand je bekje niet 444.
dominé (die de -'s wil eeren, etc.) 1890.
domme (zich van den - houden) 632.
Don Juan 445.
donder 572; 2646.
donder (om den - niet) 448.
donder zeggen op iets 446.
donderement 197; 2646.
donderen 447.
donderjagen 447; 1516.
dondersteen 197.
dons (goed in zijnen - zitten) 429.
dood (zoo - als -) 449*.
dood (om den dooien - niet) 448.
dood (tegen den - en is geen schild) 2622.
dood (liegen tegen den ouden -) 1182.
dood (de - in den pot) 452,
dood (de - van leperen) 453.
dood (de geschilderde -) 453.
dood (de geletterde -) 453.
dood (de - van Pilo, Piro) 453.
dood (de een zijn - is de ander zijn brood) 454.
dood (als de zijn voor) 455.
dood (- vallen op iets) 450.
dood (- blijven op iets) 450.
doodboek (iets in 't - laten) 463.
doodboek (iets in zijn - schrijven) 2664.
doodelijk zijn van 455.
doodendans 407.
doodeter 456*.
doodmans deur 462.
doodslagen viant 665.
doodsteek geven 657.
doodvallen (ik mag -) 451.
dootvede 458.
doodverwen 457.
doodvetje 2392.
doodvreter 456.
doodvijand 458.
doodzonde 459.
doof (als -) 460.
doof (hoorende - zijn) 2651.
doof (Oostindisch -) 461.
doof (kloppen aan eens dooven mans deur) 462.
doof (doove neuten) 2592.
doofman (een -s deur) 462.
doofpot (in den - stoppen) 463.
dook (*mist*) 1570.

doopceël ('t - lichten) 464.
doopzegel 464.
doorband (er geen - van kunnen krijgen) 2281.
doordraaier 483.
doordronken 2599.
dooretig 218.
doorgedaan zijn 2599.
doorgefourneerd 466*.
doorkneed 466.
doorleggen (er eenen -) 1204.
doorn in 't oog 467.
doorn in 't vleesch 468.
doorn (een - in den teen) 468.
doorregen als 466.
doorrooker 1662.
doorslaan 1473; 2374.
doorslag 469; 1473.
doorsteken (iem. iets -) 2008.
doorsteken 465.
doorsteken (een kaart -) 465.
doortrapt 466; 2599.
doortrekken (iem. er -) 571.
doortrokken zijn 466; 2599.
doorverfd 466; 2599.
doos (uit de oude -) 472.
doos (een oude doos -) 2632.
doos (in de - zitten) 471*.
doos (er uit zien alsof men uit een spanen - kwam) 1936.
doos (van Pandora) 470.
doovaard (den - spelen) 461.
dooverik (den - maken) 461.
dop zijn 264.
dop (*slag*) 475.
dop (hooge -) 475.
doppen 475; 1719.
doppen (in de - hebben) 474; 606.
doppen (zijn - openhouden) 474.
doppen (goed uit zijn - zien) 474.
dopzot 2158.
dorp ('t rooie -) 471.
dou (voor - voor dag) 393.
douw 288.
douw (naar zijn - gaan 1232).

down zijn 1903.
 draad (den rechten - kennen) 1592.
 draad (aan den - houden) 1409.
 draad (den - kwijt zijn) 476.
 draad (voor den - komen) 479.
 draad (tegen den -) 478*.
 draad (op een -) 477.
 draad (niet een -) 477.
 draad (de - eener redeneering) 476.
 draad (aan den - trekken) 1051; 2566.
 draad (daar is geen goeden - met hem te spinnen) 2653.
 draadje (een zijden -) 481.
 draadje (alle dagen een -, enz.) 480.
 draadkens (met - schieten) 2113.
 draai (zijn - hebben) 485; 2074.
 draai (in zijnen - zijn) 485.
 draai (den - hebben) 1328.
 draai (den - hebben van iets) 374.
 draai (een - geven aan) 482; 2354.
 draai (aan den - zijn) 483.
 draai (een - om de ooren) 484.
 draai (zijn - nemen) 486.
 draai (in den - komen) 1461.
 draai (een - geven) 1459.
 draaiboomen 525.
 draaieersen 1386.
 draaien 483; 1420.
 draainagel 2590.
 draak (den - steken) 487; 626; 628.
 draden (de - der politiek) 2282.
 draf (in den - zitten) 1915.
 drafzak 2668.
 draken 487.
 dralte (in de - zitten) 1176.
 drapen 1611.
 dras (in de - zitten) 1915.
 dreef 484.
 dreef (op -) 488.
 dreef (op zijn - zijn) 489; 1201.
 drets (op den - zijn) 488.
 drevel (iem. een - draaien) 484.
 drevel (iem. een - zetten) 769.
 drevel (op den - zijn) 488.
 drevel (een - krijgen) 1164.
 drevelgat 493.
 driedekker 492.
 drieën (alle goede dingen bestaan in -) 490.
 drieën (het iem. in - geven) 491*.
 driemaal is scheepsrecht 490.
 drift (tegen - werken) 2204.
 dril 767.

dril (den - hebben van) 374.
dril (op den - zijn) 493.
drilgat 493.
drilkous 493.
drillen 493.
drinken als een 494.
drits (op den - zijn) 493.
droel (iem. voor den - houden) 629.
dronk (een - is een zit waard) 495.
dronken (zoo - als) 1069.
droog 989.
droog (op - zaad zitten) 497.
droog (niet - achter de ooren) 496.
droog (in 't droge - zijn) 1977.
droog (op 't - zitten) 497; 1977; 2611.
droogpruimer 498.
droogscheerder 989.
droom (uit den - helpen) 499.
droomen zijn bedrog 501.
droopen (zich -) 170.
druif (een lekkere -) 1876.
druipen 591; 1248.
druiper 591.
druipneuzen 1628.
druiven (de - zijn zuur) 501.
druivenwingerd (den - snoeien) 1499.
druk (het - hebben) 502.
drukkie (een -) 502.
drukte (- maken) 502.
drukte (koude -) 502.
druppen (in de - laten) 2161.
druppie 1033.
drijten (iem. -) 1995.
dubbeltje (een - op zijn kant) 503.
dubbeltje (een - kan vreemd rollen) 504.
duifje zonder gal 505.
duigen (in - vallen) 506.
duikelaar (sloome -) 2176.
duiker (den - inhebben) 518.
duikerken ('t -) 658.
duim (met - en vinger instampen) 511.
duim (uit zijn - zuigen) 510.
duim (onder den - hebben) 507.
duim (op zijn - fluiten) 508*.
duim (buiten den - springen) 155.
duim (iem. op zijn - kloppen) 2411.
duim (den - zetten tusschen) 2023.
duim (op zijn eigen -) 820.
duim (van den - schieten) 814.
duimen 512.
duimen (op zijn - zien) 1623.
duimkruid 512.
duimpje (kennen op zijn -) 509*.
duimijzers 513.

duimzout 512.
duit (beter een - in de hand als een blanke in den kant) 2464.
duit (geen - waard) 516.
duit (op een -) 516; 1715.
duit (een - in 't zakje) 515.
duitsch spreken 582.
duivekater 517*.
duivel (den - inhebben) 518.
duivel (bij den - te biecht) 519.
duivel (als men van den - spreekt, enz.) 520.
duivel (van den - bezeten) 518.
duivel (te dom om voor den - te dansen) 442.
duivelen 1742.
duivelstoejager 521.
duiven (blauwe - blauwe jongen) 95.
duiven (de gebraden - zullen hem niet in den mond vliegen) 523.
duiven (schieten onder iem's -) 522.
duiven (twee - met één boone vangen) 2433.
Dulcinea 2593.
dun (- door de darmen, 't lijf loopen) 358.
dunne vrienden 426.
dut (de - is er op) 1190.
dut (uit den - helpen) 499.
dutje (een - doen) 524.
duuk (zich - houden) 1219.
duummael 1359.
duw (een - in 't wammes krijgen) 2159.
dwars (iem. - vallen) 525.
dwars (dat zit me - in den maag) 1451.

dwars (iem. - voor den boeg liggen) 2317.
 dwarsboomen 525.
 dwarsdrijven 526.
 dwarsfluit (de - spelen) 526.
 dwarspalen 525.
 dwarsstreek (een - krijgen) 2159.
 dweerszak 526.
 dweezerik 526.
 dweil 2463.
 dweilen 1307; 2677.
 dwersbongelje 525.
 dijk (aan den - zetten) 425.
 dijken 262.
 dijken (de - loopen over) 2540.

Echec lijden 527.
 eemer (naar zijnen - gaan) 1232.
 Eems (van de - in de Dollert komen) 1920.
 eend (vreemde - in de bijt) 528.
 eendracht maakt macht 529.
 eensklaps 2169.
 eensslags 2169.
 eerlijk duurt 't langst 530.
 eers over bolle 781.
 eeuwig en ervig 531; 1922.
 effen is kwalijk treffen 532.
 egge (de - op den tas zoeken) 2125.
 egge (een - van een) 2238.
 eggen (daar valt niet mee te - of te ploegen) 533.
 Egyptische duisternis 514.
 ei noch fij 267.
 ei (een - geven om een hoen terug te ontvangen) 1986.
 ei (een wijze hen legt wel eens een - in 't riet) 1752.
 ei of kuiken willen hebben 839.
 ei (niet een -) 97. ei (iem. 't - uit het gat vragen) 894.
 ei (het - wil wijzer zijn dan) 535.
 ei van Columbus 536.
 ei (beter een half - dan) 534.
 ei (een - in 't nest laten) 102.
 ei (nog maar uit 't - komen) 473.
 eieren (het van - maken) 292; 538.
 eieren (niet te veel - onder één hen leggen 1044).
 eieren (iem. zijn - geven) 1362.
 eieren kiezen voor zijn geld 537.
 eieren (het maken als - die uitloopen) 538.
 eieren voor citroenen 1200.
 eiereten (dat is het -) 541.
 eind goed, al goed 542.
 einde ('t - kroont het werk) 542; 1286.
 einde ('t - zal den last dragen) 545.

einde ('t - is er van weg) 544.
einde (aan 't kortste - trekken) 543.
einden (de - aan elkander knopen) 546.
eitje (een - te pellen hebben met iem.) 103.
eldorado 547.
element (in zijn - zijn) 548*.
elf (lijn -) 93.
elf (alf) 551.
elf is 't gekkennummer 551.
elf en dertigst (op zijn -) 550*.
elfder (ter - ure) 549.
elje (van - te melje) 1593.
elleboog (ze achter zijn - hebben) 1565.
elleboog (zijn - vegen aan) 604.
emmer 552.
emmer (iem. op den - nemen) 1432.
emmes 2086.
emolumentum 2653.
end (een -) 2211.
ende (zijn - vagen aan) 604.
eng (het -e pad der deugd) 2549.
engeltje ('t is of een - op je tong p ...) 553.
enklauw 2012.
erg (zonder -) 554.
erg (geen - hebben in) 554.
ergje 554.
erwten (iem. zijn - geven) 2390.
erwtenteller 716.
erwtjes (zijn - in 't groen eten) 1245.
es (in de - zijn) 555; 743.
es is een krom letter 118.
-es 918.
esse (in - houden) 555.
etten noch tretten 1922.
euvel (er geen - in hebben) 554.
Eva 556.
Eva's dochteren 556.
evangelie (geen -) 557.
evenknie 558.
extrant als de beul 377.
ezel (een - stoot zich niet tweemaal, enz.) 560.
ezelen 901; 1399.
ezelsbrug 559.

Failliet 570.
faire (iem. à - nemen) 580; 817.
falienvouwen 1844.
fajakker 1784.
fakkal 344.
fakkelen 344.
falie.
faliekant(en) 562.
familie (met - zitten) 1866.

familielid 558.
fas (het - af zijn) 190.
febbeken 202.
feem (de - hebben van) 2065.
fenix 119.
fep 569.
feppen 569; 1502.
fetter geven 1111.
fiasco 564.
fieken 2371.
fielten 2121.
fietel (den - voeren) 260.
fietsen (*coire*) 2371.
figuur (een - slaan) 565.
finen (enen -) 217.
fiolen laten zorgen 566.
fiolen van iem.'s toorn 566.
fisjefasje 2596.
fit (de - weghebben van) 2065.
flacon (op de - zijn) 570.
flank (in de - vallen) 567.
flanken 567.
flap, flappen 1942.
flapdrol 552.
flater (een - begaan) 568.
flateren 568.
fleerdank 1839.
flegmatiek 989.
flem (een - hebben op) 1825.
flens 568.
flep 569.
flesch (op de - zijn) 570.
flesch (aan de - likken) 2566.
flesschen (op - trekken) 570.
flesschen 571.
flesschentrekker 571.
flet(t)er 568.
fletsdank 1839.
flikke 568.

flikken 1342.
 flikker 572.
 flikkersteen 197; 572.
 flimpe 568.
 flitter 568.
 flort (aan de - gaan) 964.
 fluim 552.
 fluit (op één - spelen) 1406.
 fluit (op de - spelen) 573.
 fluiten (laten -) 573.
 fluiten naar 508*; 573.
 fluiten gaan 574.
 fluizen 574.
 f(l)uteren 329.
 fnuiken 576.
 foef (een - bakken) 1420.
 foelie (*kerfstok*) 1127.
 foep 586.
 foetelen 2121.
 foeteren 1399.
 fok 586.
 foliant 578.
 folio (in -) 578.
 folion (in zijn - zijn) 1201.
 fondement (zijn - vegen aan) 604.
 fonkelnieuw 579.
 fooi 290.
 fooi (de Rotterdamsche -)
 foolken (zijn - houden met) 1341.
 fop 586.
 fop (iem. voor de - houden) 629.
 fort (in zijn - zijn) 580.
 fox-trott (aan mijn corpus geen -) 1554.
 frak (zijne - keeren) 1945.
 frak (iem.'s - uitborstelen) 1475; 2307.
 frank en vrij 581.
 Fransch (er is geen woord - bij) 582.
 Fransch (met den -en slag) 2064.
 Fransje (vroolijk -) 4; 583.
 Friezen (de - zijn in 't land) 2540.
 frisch (zoo - als een hoen) 693.
 fronsneuzen 1625.
 front maken 584.
 fruitmanneken ('t - komt om zijn geld) 105.
 frul 202.
 fuik 585.
 fut 586.
 futloos 586.
 futselboek 2125.
 fûk (zich - houden) 1009.
 fuut 586.

fij (fei) 878.
Fijchie de voorste 1820.
fijn (zoo - als....) 1152.

Gaan als een 1398.
gaapstaak (-stok) 841.
gaar zijn 587.
gaarde (op de - lopen) 277.
gading 588.
gaffel 2002; 2509.
gaffel (een - van) 201.
gaffel (van de - in de greep) 589.
gajes 471.
gal (de - loopt over) 590.
gal (zijn - spuwen) 590.
gal (zijn pen in - doopen) 590.
galg (voor - en rad opgroeien) 1911.
galg (met - en rad) 1765.
galg en rad 592.
galg (van de - druipen) 591.
galg (een - in 't oog) 1438.
galgemaal 593.
galgestrop 2209.
galgetronie 591.
gang (aan den - zijn) 483.
gannef 1841.
gans (slappe -) 1342.
gansje (dat valt op een -) 594.
gans (= Gods) bloed! 2393.
gapen tegen een oven 1739.
gapen als men pap biedt 999.
gapen (te heet gegaapt is te laat geblazen) 251.
gapens monts 2457.
gaper (er den - bij inschieten) 767.
gapert (hou je -!) 1538.
gapewijd 2510.
gappen 1841.
gardijnsmetten 1510.
gareel 595; 596; 843.
garen (goed - spinnen bij of met) 1326; 2653.
garen (achter iem.'s - zitten) 2438.
garen (in zijn goed - zijn) 1650.
garnaal (geheugen als een -) 624.
garstenbrooden (van de - gegeten hebben) 41.
gasjewijnen 1841.
gasten (ongenoode - zet men buiten de deur) 597.
gasthuis (in 't zelfde - ziek liggen) 1474.
gat 471.
gat (in één - blazen) 1406.
gat (een - in de neus boren) 980.
gat (niet voor één - te vangen) 600.
gat (een - in de lucht slaan) 599.
gat (geen - zien in) 548.

gat ('t - van de deur) 601.
gat ('t vierkante -) 601.
gat ('t - van den timmerman) 601.
gat (een - in den dag slapen) 602.
gat (een - stoppen) 603.
gat (het - schoon hebben) 129.
gat (zijn - vol zuipen) 604.
gat (iets voor 't - schoppen) 604.
gat (zijn - uit de haken lopen) 1405.
gat (het in zijn - hebben) 1590.
gat (door zijn - trekken) 1496.
gat (zijn - tegen de krib zetten) 48.
gat (iem. het - afscheren) 130.
gat (iem. in 't - kruipen) 604.
gat (zijn - schrapen) 1324; 2400.
gat (iem. iets aan zijn - zetten) 604.
gat (iets aan zijn - hebben) 604.
gat (in zijn - gebeten zijn) 2568.
gat (zijn - vol schulden hebben) 604.
gat (die zijn - brandt, enz.) 604.
gat (geen zittende - hebben) 605*.
gat (zijn - ergens indraaien) 604.
gat (op zijn - naar Keulen rijden) 604.
gat (zijn - afvegen aan) 604.
gat ('t - likken) 604.
gat (op zijn - liggen) 604.
gat (iem. achter 't - lopen) 604.
gaten (de - uit zijn) 606.
gaten (in de - hebben) 606,
gaten (voor geen zeven - te vangen) 600.
gaten (twee met éénen bus stoppen) 2433.
gatlikker 604.

gatwisch (iem. voor zijn - gebruiken) 2463.
Gauw ligt dicht bij Sneek 118.
gebakerd (heet -) 140.
gebakje (een fijn -) 1876.
gebakken (het - hebben op) 655.
gebbetjes 608.
gebeten zijn op 609.
gebit (op 't - rijden) 2155.
gebit ('t - op de tanden nemen) 610.
geblazen zijn 611.
geblazen (beter hard - dan) 251.
geboden (tien) 613.
geboden (onder de - staan) 612.
geboom 305.
geboren zijn tot 831.
geboren en getogen 614.
gebrand zijn 615; 875; 2426.
gebrand (eens - haast gevlamd) 994.
gedaas 2158.
gedachten zijn tolvrij 616.
gedallest 402.
gedekt (zich - houden) 1219.
gedonder 447; 622.
gedonderjaag 447.
gedut zijn 1190.
geef (te -) 618.
geel (nog - zijn achter zijn ooren) 496.
Geel (naar - moeten) 1493.
geest gewillig 619.
geest (hoe grooter -) 621.
geest (gedienstige -) 620.
geeuwen (op zijn - liggen) 87.
geflescht 571.
gegerd zijn met 1725.
gegooi ('t - in de glazen) 622.
gehaaid 623.
gehakt (waar - wordt) 775.
gehannes 447.
geheid 623.
gehengen 2254.
geilen op 875; 2426.
gein 608.
geinponem 608.
gek (niet zoo - zijn als) 1583.
gek (de - van de feest zijn) 1140.
gek (een - kan meer vragen, dan) 625.
gek (den - houden met) 626.
gek (den - in de mouw hebben) 30.
gek (voor - spelen) 631.
gek (met den - besluiten) 633.
gek (uit den -) 633.

gek (iem. den - aansteken) 634.
gek (den - scheren met) 627.
gek (den - steken met) 628.
gek (iem. voor den - houden) 629.
gekend zijn als, 920.
gekheid (alle - op een stokje) 635.
gekken (alle - op een einde) 635.
gekken (zich van de - houden) 632.
gekken (de - krijgen de kaart) 630.
gekken (alle - op een stokje) 635.
geklaphannes 447.
gekletst staan bij iem. 1278.
geklie 1178; 1515.
geklukt zijn 636.
geklonken zijn 636.
gecoiffeerd zijn met 1651.
geconfijt 466.
gekoteld zijn 1243.
gekscheren 637.
gelaarsd en gespoord 638; 1263.
geladen (het - hebben op) 655.
gelag (hard -) 640.
gelag (het - betalen) 639.
gelardeerde beurs 667.
gelaveerd zijn met iem. 1725.
geld (namen voor -) 1847.
geld als water 641.
geld (geen - geen Zwitsers) 646.
geld (goed - naar kwaad - gooien) 645.
geld (kwaad -) 645.
geld (het - groeit me niet op den rug) 644.
geld bij de visch, de leverantie 324; 642*.
geld hebben als 641.
geld in 't water werpen 643.
geld (geen klein - terug hebben van iets) 2252.
geld (iets voor gereed of goed - opnemen) 1579.
geld slaan uit 1578.
geld van leeren geven 1352.
geleerder (hoe - hoe verkeerder) 621.
gelegenheid maakt den dief 417.
gelegenheid (de - bij de haren grijden) 648.
gelijke soect gelijke 2104.
gelletje 608.
geloof (een goed - en een kurken ziel) 651.
gelooven (er aan moeten -) 652.
gelooven (die - haasten niet) 653.
gelovich 652.
gelukster 670.
geluksvogel 654.
gelijk (meer - als eigen) 649.
gelijk (in 't - breien) 650.
gemaakte mouw 1568.
gemak (geheim -) 216.
gemanteld en gebekt 638.

gemier 447; 1515.
gemoedereerd 1847.
gemunt 655.
gemutst zijn 656; 1583.
genadeslag 657.
genepen (zijn eigen - houden) 1219.
geneuk 447.
genip (in 't -) 658.
ge ouwehoer 447.
gepakt (het niet - hebben op) 187.
gepeperd 1802.
gepikt en gedreven 638.
gepoetst zijn 1051.
geprikt zijn 1435.
gepuffel 1015.
geraak (op 't -) 1853.
gerdekoyen, - gaten 1386.
geriefke ('t -) 216.
geroepen (velen -) 659.
gers (zich aan 't - houden) 2203.
gerskalveken op 't dak 398.
gerst en kaneelwater 1857.
gerucht (in 't - staan) 2271.
geruchtje (een klein -) 660.
geschaakt zijn 2373.
gescheer (veel - en weinig wol) 662.
geschift zijn 1435.
geschoren zitten met 661.
geschreeuw (veel-, enz.) 662*.
geschut (grof -) 663.
gesjochten 664.
geslacht (uit het - slaan) 33.
geslagen vijand 665.
geslepen zijn 666.
gesmeerd gaan 1950.
gesmeerde bliksem 1950.

gesnoten zijn 192.
 gespannen 2455.
 gespe (een - trekken) 634.
 gespekte beurs 667.
 gespikkelde vogel 920.
 gestand doen 668.
 gesteld zijn op 669.
 gesternte (een gelukkig -) 670.
 gestreden zijn op 615.
 getapt zijn 692.
 getikt 197.
 getiktakt 1435.
 getouw (in 't - zijn) 2279.
 getrouwd (niet - zijn aan) 674.
 getuige (één - geen -) 675.
 getij (als 't - verloopt) 139.
 geur 678.
 geur (een - van heiligheid) 1925*.
 geur (een slechten - hebben) 1925.
 geur (in den - staan) 1925.
 geuren met 677.
 geuren (in - en kleuren) 676.
 geurlat 678.
 geurmaken 677; 678.
 geurpikken 677.
 geurpijp 678.
 geus zijn (iets -) 218.
 Geus (van - noch Meus weten) 2245.
 geut (in de - vallen) 1473; 2528.
 gevaar (op mijn -) 1936.
 gevat zijn op 679.
 gevel (een goede - versiert, enz.) 680.
 geven (weten te - en te nemen) 681.
 gevierd zijn op 615.
 gevlei 682.
 gevlj (in 't - komen) 682.
 gevoeg (zijn - doen) 683*.
 gewaag (er is -) 684.
 gewag maken van 684.
 gewat (een quaet -) 1778.
 gewat (in - zijn) 2040.
 gewaterd 2538.
 geweer (in 't -) 685.
 gewin ('t eerste - is kattedgespin) 686.
 gewit zijn 12.
 gewogen maar te licht bevonden 687.
 gewonnen (zoo - zoo geronnen) 688.
 gewonnen en geboren 614.
 gewoonte is een tweede natuur 689.
 gewrongen (zijn eigen - houden) 1219.
 gewrijf en geschrijf 2031.

gewijsde 2147.
gezeggen (zich laten -) 690.
gezet zijn op 669.
gezicht (een - als) 1337.
gezicht (op je -!) 691.
gezien (het - hebben op) 655.
gezien zijn als 692; 920.
gezond (zoo - als) 693.
gezopen 571.
gezwaai (veel - op 't lijf hebben) 502.
gezwam 2680.
gier (an de - wezen) 483.
gierig als 694.
gierigheid is de wortel van alle kwaad 696.
gierigheid bedriegt de wijsheid 695.
gif (da's de -) 2136.
gift (zijn - uitspuwen) 2136.
gilde 1885.
gisp (iem. van de - geven) 1349.
gist (van - op kaneelwater) 1857.
gisteren (niet van - zijn) 698.
glaasje op den valreep 699.
glad (nog al -!) 2564.
gladdekker 702.
gladjanus 702.
glamonijs 1926.
glas (een - op den hak) 699.
glazen (eigen - ingooien) 703.
gleuf (hou je -) 1538.
glibberik 2086.
glimmend gassie 1662; 2086.
glimmende gajes 2086.
glimmerd 2086.
glimmerik 2086.
glimmeriken (in de - hebben) 606.
glimworm 2086.
gloednieuw 579.
glooi lopen 399.
glossen maken op 705.
glozen 1792.
gluur (in zijn - zijn) 1650.
gnort (aan de - gaan) 964.
God bij de voeten hebben 2602.
God zal me een vrachie geven 707.
God beter't 707.
God (leven als - in Frankrijk) 706*.
God zal me krakepitten 707*.
God zal me een schaap geven 707.
God verdomme 707.
God (van - verlaten) 197; 1435.
God ('t is - geklaagd) 899.
godsblok (een - van een vent) 2184.
godsklop (iem. den - geven) 657.
goed (gestolen - gedijt niet) 708.

goed (te - doen) 711.
goed (te - hebben) 710.
goed (ten -e komen) 711.
goed (ten -e houden) 709.
goed (te - houden) 710.
goed (al te - is buurmans gek) 387.
goed (voor -e munt opnemen) 1579.
goed (het - hebben) 2190.
goeddoen (zich -) 711.
goedkoop duurkoop 713.
goedvrijdagskind 2661.
goedzak moet den zak ophouden 387.
goes (in de -) 1942.
goffie (ga je -) 715.
goochem 666.
gooi 1942.
gooi (een - doen naar) 714.
gooi (de - geven) 291.
gooi (daar is geen - naar) 714.
gooi (zijn - gaan) 715.
gooien (er is geen - naar) 1584.
gooien 715.
Gordiaansche knoop 1203.
gordijn (achter de - zitten) 1991.
gordijnen (buiten de -) 1991.
gordijnen (achter de Zweedsche - zitten) 471.
gordijnmis, -preek 171.
gorlegoy 1015.
gorre 702.
gorre om guil 1425.
gort (iem. door de - roeren) 717; 1560.
gort (ééne - in éénen pot zijn) 1212.
gortje (een - op de tong hebben) 716.
gortig 292.
gortig (het - maken) 717.
goud (in zijn - gaan) 1650.
goud (het is al geen - dat er blinkt) 719.

goud (geen - zonder schuim) 718.
goud (iem. in - beslaan) 720.
goud (zoo - als -) 719.
goudschaaltje (op een - wegen) 721.
gouverneur (den - gezien hebben) 1885.
Govert in 't voorste 751.
govic (op zijn - krijgen) 561.
graantje 1633.
graat (iem. op de - voelen) 2235.
graat (van de - vallen) 723.
graat (rood op de -) 722.
graat (niet zuiver op de -) 722.
grabbel (te - gooien) 724.
gracht (in geen twee -en te gelijk springen) 2078.
graf (zijn eigen - graven) 725*.
graf (iem. loopt of er springt een kikker over mijn -) 726*.
gramatsen maken 732.
granmottig 1561.
grammatica (iem. de - lezen) 1362.
grandere 2086.
grandiger 2086.
granen (de - opsteken) 962.
gras (er - over laten groeien) 727.
gras (het - voor de voeten wegmaaïen) 728.
gras (het - hooren groeien), aanv.
grasduinen 304; 729; 1201.
grasmik 401.
graszak (iem. in den - nemen) 730.
graten (geen - vinden in) 174.
grauw (iem. een - geven) 2307.
grauw (het - hebben op) 1328.
grauw (dat kan - niet trekken) 376*.
grauw en blauw 293.
grazelen 729; 730.
grazen (te - nemen) 183; 730.
grens (hou je -) 1538.
't grens hebben aan 1514.
greppen (voor de - komen) 479.
gribbel(grabbel) 724.
gribus 471.
griel (in de - gooien) 724.
Griet (booze -) 731.
griet (de - is er uit) 586.
Grietje (grootte - in de rapenkelder) 707*.
grif zijn op 2297.
gril 2158.
grimassen 732.
grimmuts (de - opzetten) 281.
grins (een - hebben van) 1328.
grint (geen - hebben van) 203.
groeien in iets 733.

groene zijde 735.
groen en geel 734.
groen (de -e deken) 897.
grof geld 663.
grof (het - maken) 292.
grond (zijn - bewaren) 2346.
grond (alle - is geen akker-grond) 970.
grond (noch - noch staal zijn) 2415.
grondschoot 2159.
grondsop ('t - is voor de goddeloozen) 737.
grondtoon (uit een anderen - spelen) 2318.
groot (zich - maken) 428.
groot zijn met iem. 738.
groot(sch) zijn op 428.
grootje 740.
grootmoeder over hebben 2190.
Groot-Mokum 2425.
grootsch in zijn wapen 2518.
grootscheeps 739.
gruis (in - vallen) 506.
gruis (voor - spelen) 1122.
gruis (een - hebben aan) 1328.
gruit (de - brengen in) 1161.
grut (zijn - slaan) 2060.
grutjes (zijn - kloppen) 1589.
grutten 329.
gruwel (een - hebben aan) 1328.
grijns (iem. de - afrukken) 1485.
guich (de - steken) 487; 628.
guichelspel (zijn - drijven) 626.
guichel (de - drijven met) 626.
guichet (iem. voor de - hebben) 629.
de guig nasteken 634.
guil 702; 1698.
guize (iem. de - zetten) 634.
gijb (zich van de - wachten) 2634.
gijn (tje) 608.
gijnen 608.
gijpen (op 't - liggen) 87.

Haag (weten waar Den - ligt) 41.
haag (achter de - getrouwd zijn) 1904.
haaien (naar de - zijn) 740.
haaien (voor de -) 741.
haak (aan den - slaan) 83; 742.
haak (den - in de keel) 742; 1507.
haak (in den - zijn) 743.
haak noch staak weten 877.
haakje (er niet met zijn - bij kunnen) 1806.
haaksch (zich - houden) 743.
haaksch 743.
haal (een - om de ooren) 484.
haal hebben in iets 745; 2297.

haal (aan den - gaan) 745.
haal (op zijn - komen) 2359.
haal in, Claes Lou 70.
haalkan (een - is ras uit) 1359.
haam (in 't - zijn) 2279.
haan (van een stooter) 746.
haan (den - maken) 747.
haan (zijn - kraait koning) 748.
haan (daar zal geen - naar kraaien) 749.
haan (den breedten - spelen) 747.
haan (den rooden - steken in) 750.
haan (een vreemde -) 528.
haan (den gebraden - uithangen) 747.
haantje de voorste 751.
haantje (van 't - naar 't hentje loopen) 137.
haar (geen -) 754.
haar (een - in de keel krijgen) 133.
haar (iem. 't - uit zijn kale kruin trekken) 2344.
haar (iem. 't - uitkammen) 1475.
haar (elkander in 't - zitten) 757.
haar (een wild -) 753.
haar (op een -) 754.
haar op de tanden 756.

haar (lang -, lange zinnen) 755.
 haar (gekruld -, gekrulde zinnen) 755.
 haar (met 't - getrokken zijn) 759.
 haar (een - in de boter) 1944; 2125.
 haar of pluimen 839.
 haar (om een -) 861.
 haar (van - noch tu weten) 966.
 haard (eigen - is goud waard) 765.
 haarken (een - vooruit hebben) 2196.
 haarke (een - naar zijn vaartje) 36,
 haarkepluk doen 757.
 haarkloover 762.
 haarlemmerdijkjes 763.
 haarplocken 757.
 haarpijn 758.
 haarropen 757.
 haartjes (de hoed op drie -) 907.
 haarzifter, -slijter 762.
 haas gegeten hebben 766.
 haasje (in 't gefopte - gelogeerd zijn) 32.
 haas-op gaan 863.
 haast (met drie of zeven -en) 2436.
 haasvreten 766.
 hababbel 767.
 habbes 918.
 haberdas 767.
 haberdoedas 767.
 hach (in de(r) - stellen) 2502.
 hach (op mijn -) 1936.
 hach(t)je er bij inschieten 768.
 hach(t)je (een - te kluiven hebben met iem.) 103.
 hachel (den - geven van) 374.
 hachelen 333.
 hagel (bij - en onweer zweren) 953.
 hagelschut 1015.
 hagen (alle - schutten wind) 859.
 hagen (het achter geen - en kanten steken) 161.
 hak (een - aankrijgen) 769.
 hak (den - hebben op) 888.
 hak (iem. een - zetten) 769; 980.
 hak (een kwaden - scheppen op iem.) 1825.
 hak (uit - op) 1825.
 hak (op de -) 1853.
 hak (iem. op den - nemen) 770.
 hak (van den - op den tak) 771.
 hak over bak 781.
 haken en oogen 744.
 haken op de tanden hebben 756.
 hakken (de - uit de lijken lopen) 1591.
 hakken (niet veel om de - hebben) 774; 1404.
 hakken (de - laten zien) 773.

hakken (iem. op de - zitten) 772.
hakkenkruk 1298.
hakkiedouw (van - geven) 1111.
hakkiedouwen 1111.
hakspier (aan de - trekken) 1841.
halen (niet - bij) 776.
half en half 777.
half bezaanschoot an 12.
halfblanksheer 780.
halfgaar 587; 779; 1669.
half(ge)bakken 587; 779.
half (iem. wat op zijn - hempie geven) 2389.
half kanes zijn 12.
half teut zijn 12.
half zeil zijn 907.
half zeven zijn 907.
half (hoed op - zeven, - elf) 907.
halve gedraaide 2090.
halve (beter ten - gekeerd dan, enz.) 778.
halveslag 2090.
hals (*stumperd*) 783.
hals (*leven*) 783.
tals (den - afrijden) 190.
hals over ooren 781.
hals over kop 781.
hals over nekke 781.
hals (iets op den - halen) 782.
hals (iem. iets op den - schuiven) 782.
hals (om - brengen) 783.
hals (iem. iets aan den - hangen) 1626.
hals (door den -) 1503.
halsdoek (er een achter zijn - knopen) 1205.
halterkwalter 915.
ham (met - en gam) 977.
hammetje (het - is op) 1213.
hamer (onder den - komen) 785.
hamer (wat -!) 784.
hamer (als van den - geslagen) 950.
hamer (tusschen - en aanbeeld) 2498.
hameren 287.
hamers 784.
hamerslag houden 2063.
hand (de - leggen op) 803.
hand (geen - verdraaien) 799.
hand (de doode -) 798.
hand (elkander de - kunnen geven) 2106.
hand voor tonge 794.
hand (als de eene - de andere wascht) 792.
hand op den mond 794; 2398.
hand (de - over 't hart strijken) 793.
hand (de - in eigen boezem steken) 796.
hand (de - boven 't hoofd houden) 795.
hand (de winnende - is mild) 807.
hand (de - lichten) 805.

hand (de laatste - leggen) 804.
hand (de - op 't plankje) 324.
hand- en spandiensten 823.
hand over hand 821.
hand (geeft men een - men pakt den heelen arm) 2403.
hand (aan de winnende -) 797.
hand (aan de - zijn) 809.
hand (aan de - doen) 810.
hand (achter de - hebben) 811.
hand (bij de(r) - zijn) 812.
hand (in de - komen) 813.
hand (in de - vallen) 814.
hand (in de - werken) 815.
hand (met - en tand) 790.
hand (met de warme - overbrengen) 2406.
hand (naar iem.'s - zetten) 816.
hand (onder de -) 818.
hand (op zijne - hebben) 797.
hand (uit de - vallen) 814.
hand (uit de - verkoopen) 818.
hand (van de - in den tand) 791.

handen uit de mouw 1563.
 handen (zijn - branden) 2400.
 handen (zijn - jeuken hem) 786.
 handen (zijn - kleven hem nog) 496.
 handen (vele - maken licht werk) 789.
 handen (twee - op één buik) 788.
 handen (zijn - in onschuld wasschen) 802.
 handen (zijn - afwasschen van) 800; 801.
 handen (met de - in 't haar) 787.
 handen (onder - hebben) 817.
 handen (op - zijn) 818.
 handen (op de - dragen) 819.
 handel en wandel 824.
 handijzer 834.
 handje (een - hebben van) 806.
 handje (op eigen -) 820.
 handjebakken 825.
 handjeplak spelen 825; 1406.
 handlichting 805.
 handschoen (den - toewerpen) 826.
 handschoen (den - opnemen) 826.
 handschoen (met den - trouwen) 827.
 handschoentje 827; 1082; 2392.
 handschoentje (iem. een - passen) 1475.
 handwater 828.
 hanekam (den - opsteken) 2506.
 hanen (twee - op één erf) 1486.
 hanepooten 829.
 haneveer 830.
 hangbast 2209.
 hangen en verlangen 832.
 hangen (tusschen - en worgen) 833.
 hangen (altijd - en nooit worgen) 833.
 hangen en drogen 952.
 hangijzer 834; 998.
 hanglip 1417.
 hannen 1016.
 Hannes 1016.
 hannessen 447.
 hannik (een stijve -) 1159.
 Hans hagel 1015.
 Hans Tweeschelling 780.
 hanse (die - gelden) 639.
 Hansje in den kelder 835.
 hanssop 835.
 hansworst 836.
 hanzen (grootte -) 835.
 happie 1633.
 hapje (een -!) 67.
 hard (zoo - als) 837.
 hard van afgang zijn 837.

hard tegen hard 836.
hard (een - man op een weeke kaas(korst) 1218.
Hardenberg (van - zijn) 1168.
hardloopers zijn doodloopers 838.
hardvochtig 989.
haren (op - en snaren) 761.
haren (de - rijzén mij te berge) 760.
haren (met de - er bij sleepen) 759.
haren (wilde -) 753.
haren (de gelegenheid bij de - grijpen) 648.
haring uitwerpen om een zalm te vangen 1986.
haring (zijn - braadt daar niet) 840.
haring of kuit 839; 2415.
haring (geen - roepen, eer -) 879.
hark (een - van) 841.
Harmens huysken 2241.
harnas (het - aantrekken) 842.
harnas (in 't - jagen) 843.
harre (uit de - zijn) 743.
Harry Knijp 1590.
hart (een groot - en een kleine start) 1922.
hart (iem. 't - uit zijn buik vragen) 894.
hart (het - hoog dragen) 849.
hart (waar 't - vol van is) 848.
hart (het - op de tong, de lippen hebben) 847.
hart (iem. het - opdraaien) 846.
hart (iem. een - onder den riem steken) 846*.
hart (het - zinkt hem in de schoenen) 845.
hart (zijn - ophalen) 852.
hart (zijn (eigen) - opeten) 844.
hart (met - en ziel) 320; 853.
hart (niet over zijn - kunnen krijgen) 851.
hart (tot in - en nieren) 1503.
hart (van zijn - geen smoorkuil maken) 850.
hart ('t voor zijn - hebben) 904.
harten (alle - bij je eigen) 854.
hartslief, -vriend 2650.
hartstikkedood 855*.
haseleeren 863.
hasen (met één sprong twee - bespringen) 2433.
hasenwimpel (den - opsteken) 863.
hasjiewijne (zich - maken) 1841.
haspel 2182.
haspel (sluiten ala een - in) 856; 2239.
haspelzot 2158.
haspen (zijn - en spillen pakken) 229.
hassebassen 1633.
have en goed 857.
haven (in behouden -) 858.
haven (alle -s schutten wind) 859*.
haven (geen - te bezeilen) 1326.
havenen 59.
haver (lange -) 1573.
haver (de - in 't hoot hebben) 369.

haver (iem. zijn - geven) 2220.
haver (goed weer om - te zaaien) 443.
haver (paarden die de - verdienen) 1754.
haver (het iem. in zijn - mengen) 366.
haver (van - tot-) 860; 1922.
haverdas 767.
haverklap 861.
haverslag 861.
haverstroo (om een -) 862.
haverstroo (van geen - zijn) 2202.
haverzaaien (het is -) 245.
haverij 124.
hazehaar hebben 766.
hazenpad (het - kiezen) 863.
hazetokkie 2298.
hazevel (het - aantrekken) 863.

hazevet aan de schoenen smeren 863.
 hazevleesch hebben, 766.
 heb (van - ik jou daar) 203; 973.
 hebben ('t - op) 904.
 hebben (iem. -) 183.
 hebben (niet - bij) 828.
 hebben is hebben 864.
 hebben (iem.'s - en houden) 865.
 hecht (het - in handen hebben) 866.
 heer (zoo - zoo knecht) 868.
 heeren (langs 's - straten) 874.
 heeren (nieuwe -, nieuwe wetten) 870.
 heeren (streng - regeeren niet lang) 871.
 heeren (niemand kan twee - dienen) 872.
 heeren (met groote - is 't kwaad kersen eten) 869.
 heeren (voor de - geroepen worden) 413.
 heerd over steert 781.
 heeromnes 1011.
 heerom 1699.
 heertje (het - zijn) 873.
 heet van de naald, rooster 876.
 heet (met de -e naald werken) 876.
 heet zijn op iets 875.
 heet (op - ijzer staan) 1236.
 heet (een - ijzer om aan te vatten) 998.
 hefetaske 1636.
 heffen (iem. - en dragen) 819.
 heffen (weten te - en te leggen) 805.
 heg noch steg 877.
 hei (geen - roepen, eer men) 879.
 hei (te - of te flj) 878.
 heibel, heibelarij 880.
 heibelen 880.
 heidenen (aan de - overgeven) 1027.
 heidenen (aan de - overgeleverd) 881.
 heiligheid (een reuk van -) 1925.
 heimaal 2394.
 heimelicheit 2241.
 Hein (oom -) 883*.
 Hein van Pas 1033.
 heinde (van - en verre) 882.
 heisterdemeister 915.
 hek (het - sluiten) 885.
 hek over bek 781.
 hek (het - is van den dam) 884.
 hek (bij het - zijn) 812; 886.
 hekken 887.
 hekken (de - zijn verhangen) 887.
 hekel (een - hebben aan) 888.
 hekel (over den - halen) 889.
 hekelen 889.

heksluiter 885.
helder (het is daar niet -) 1845.
helder (zoo - als) 1152.
heler (de - is zoo goed als de steler) 890.
helhaak 2238.
helletje (uit een - erwten) 1261.
helm (met een - geboren) 891*.
helmbout 2086.
Helmond (van - komen) 1168.
helpe (zoo waarlijk - mij God almachtig) 892.
hemd (iem. het - van 't lichaam vragen) 894.
hemd (in 't - staan) 893.
hemd (iem. in zijn - zetten) 893; 2344.
hemd (zijn - een knoop geven) 385.
hemd (zijn - verkeerd aanhebben) 173.
hemd (zijn - omkeeren) 1945.
hemd (het - is nader dan de rok) 895.
hemd (iem. tot 't - uitkleeden) 893.
hemdrok (achter zijn - steken) 1205.
hemdslip (zijn - vagen aan) 604.
hemel (vierde, zevende -) 898.
hemel (ten - schreien) 899.
hemel en aarde bewegen 896.
hemel (onder den blooten -) 897.
hemmel 1075.
Hendrik (brave -) 900.
hengelen naar 82.
hengst 767; 901.
hengsten 901.
hennen 1016.
hennetaster 716.
hennenvleesch worden 1153.
herberg (de groene -) 1168.
herbergierskrijt (met - schrijven) 1279.
Herodus (van - naar Pilatus) 137.
herrie 902; 1117.
hersenspan 2253.
heug (tegen - en meug) 903.
heupen ('t op de - hebben) 904.
heusje komt om zijn beusje 313.
hiel (op zijnen - spelen) 1860.
hielen (iem. de - op 't hoofd zetten) 2447.
hielen (de - laten zien) 773.
hielen (iem. de - likken) 604.
hielen (de - lichten) 905.
hielen (iem. op de - zitten) 772.
hielen (met lange -) 2234.
hillebil, -gat 1386.
Hilletje éénoog 2241.
hinken op twee gedachten 906.
hinken (het -de paard) 1755.
hippel (den - hebben van) 374.
hippen (op 't - staan) 2143.
hijg (iem. van den - snijden) 2274.

hoed 2086.
hoed (iem. een leelijken - opzetten) 1843.
hoed (een nieuwen - verdienen) 1082.
hoedje (onder een - te vangen) 908*.
hoedje (onder één - spelen of liggen) 788.
hoedje (zich een - lachen) 265.
hoek hebben 183; 2332.
hoek (uit den -) 909; 2249.
hoekje (het - omgaan) 910.
hoekje (in 't - zitten, waar de slagen vallen) 911.
hoeksteen 912.
hoendervleis kry 1153.
hoepels (stijve - leggen om) 1204.
hoeren en snoeren 761.
hoerenkrijt (met - rekenen) 1279.
hoeten noch toeten 2267.
hoeterdekoeter 915.

hof (iem. 't - maken) 913.
 hof (open - houden) 914.
 hof (in zijn - zijn) 1201.
 hok 471.
 hok (iem. in zijn - stouwen) 2472.
 hok (iem. uit zijn - lokken) 2249.
 hol over bol 781; 1293.
 holderdebolder 915.
 Holland in last 916.
 Hollandsch (dat is goed -) 582.
 holleblok (op 'n - en een sloef) 2207.
 holleken (een - voor) 2196.
 holletje ('t - in 't bolletje) 835.
 holsbols 915.
 holte (hou je -!) 1538.
 hom (met - en kuit) 977.
 hommelen 918.
 hommeles 918.
 Homerisch gelach 917.
 hond noch stront 267.
 hond (de - in de pot) 922.
 hond (de - is over de tafel gesprongen) 922.
 hond (de Delftsche -) 930.
 hond (wie een - wil slaan) 932.
 hond (zijn - verkocht hebben) 1052.
 hond (in den - gelogeed) 32.
 hond (om den - niet) 448.
 honden (veel - zijn der hazen dood) 931.
 honden (als twee - vechten) 919*.
 honden (dat de - er geen brood van zouden eten) 933.
 honden (met onwillige - is 't kwaad, enz.) 928.
 honden (twee kwade - bijten elkander niet) 929.
 honden (blaffende - bijten niet) 921.
 hondehok(je) 1052.
 hondekot 1052.
 hondepad ('t - kiezen) 863.
 honderd (in 't -) 935.
 hondje (van 't - gebeten zijn) 930.
 hondje (een - van) 923.
 hondje (nie om die - nie maar om die halsbandjie) 1198.
 hondschoen (de -en aangetrokken hebben) 2009.
 hondslantaarn (met een - uitluchten) 239.
 Hongarije 1168.
 honger is de beste saus 937.
 honger maakt rauwe boonen zoet 937.
 honger is een scherp zwaard 936.
 hongerdoek 2685.
 honig om den mond smeren 938.
 honk zijn 231.
 hoofd over gat 781.
 hoofd (het - in den nek werpen) 319.

hoofd tusschen twee ooren zetten 942.
hoofd ('t - bieden) 943.
hoofd (zich 't - breken) 944.
hoofd ('t - in den schoot leggen) 945.
hoofd ('t - opsteken) 946.
hoofd ('t - stooten) 947.
hoofd ('t - loopt me om) 948.
hoofd ('t - verliezen) 948.
hoofd (iem. 't - wasschen) 2307.
hoofd (boven 't - hangen) 939.
hoofd (boven 't - gooien) 940.
hoofd (met 't - tegen den muur loopen) 949.
hoofd (over 't - zien) 946.
hoofd (voor 't - gooien) 2449.
hoofd (voor 't - stooten) 947.
hoofd(voor't - geslagen)950*.
hoofden (twee - onder één caproen) 788.
hoofden (zooveel - zooveel zinnen) 951.
hoofdenvreter 1001.
hoofdsmeris 2086.
hoofdzonden (iem. zijn zeven - opzeggen) 1362.
hoog (*gewichtig*) 2608.
hoog (bij - en laag zweren) 953.
hoog en droog 952.
hoog (wie - klimt, etc.) 954.
hoog zijn in 2518.
hoog ('t -ste woord) 2608.
hooge oome 1699.
hooge zije 1052.
hoogmoed komt vóór den val 955.
hoogte (de - krijgen) 956.
hoogte (op de - zijn van) 1858.
hoogte (geen - kunnen krijgen van) 1858.
hoogte nemen van 1858.
hoogvlieger 1718.
hooi (den - hebben van) 374.
hooi ('t - is niet altijd voor de werkende peerden) 1754.
hooi (te veel - op de vork) 958.
hooi (te - en te gras) 958.
hooi (om den - niet) 448.
hooi (voor ruw - opeten) 1214.
hooien (moet je uit -?) 959.
hooischaar (iem. om de - sturen) 401.
hooitijd ('t is geen -) 959.
hoop over hoop 1744.
hoop over stoop 781.
hoopen (met - en tulten) 2299.
hoopstoops 781.
hoopwerk 11.
hooren (die niet - wil, moet voelen) 960.
hooren en zien vergaan 961.
hooren (niet kunnen - of zien) 1443.
hoorndom 1663.
toot (met - en poot) 977.

hor (iem. over de - halen) 889.
hora ('t zal - zijn) 1867.
horendrager 963.
horens (iem. - opzetten) 963.
horens (de - opsteken) 962.
horoscoop trekken 1836.
hors (in den - liggen) 595.
hort (een - van) 841.
hort zijn 964.
hort (op den - zijn) 964.
Hosanna 965.
hosseldebrossel 1851.
hot 990.
hot noch tot 761; 966; 1922.
hot (van - noch haar weten) 966.
hôtel de houten lepel 471.
hotten 329.
hou en trouw 967.
houden van iem. 968.
houden ('t - met iem.) 969.
hout (*kerfstok*) 972.
hout snijden 971.
hout (alle - is geen timmerhout) 970.
hout ('t groene -) 974.
hout (over zijn - gaan) 275; 972.
hout (uit 't zelfde - gesneden zijn) 970*.

hout (van dik - zaagt men planken) 973.
 hout (van 't - zijn, waarvan men) 970.
 houten Klaas 1159.
 houten Klik 841; 1159.
 houten (hotel de - lepel) 471.
 Houthem (van - zijn) 1168.
 houtje (zijn - bijbrengen) 515.
 houtje (iem. met een - van den kant duwen) 1192.
 houtje (op een - moeten bijten) 976.
 houtje (op zijn eigen -) 972.
 houtje (van 't - zijn) 975.
 houtmager 1457.
 houttuin 1078.
 houtvlot (je tante op een -!) 1554.
 hovet maken 584.
 hui (zoo zoo fui) 878.
 hui is karnemelksborg 1425.
 huid (de - van den beer niet verkoopen) 979.
 huid (in iem.'s - steken) 2005.
 huid (met - en haar) 977.
 huid (iem. op zijn - geven) 978.
 huif (iem. de - aflichten) 1485.
 huig (iem. van de - lichten) 980.
 Huig kent Haag 1272.
 huik (de - naar den wind hangen) 981.
 huilen met de wolven 982.
 huis (elk - heeft zijn kruis) 985.
 huis (te veel - op 't dak) 397; 1581.
 huis (wie zijn - wil verkoopen, enz.) 2470.
 huis (in 't - van een gevangene spreekt, enz.) 984.
 huis (ver van - zijn) 986.
 huiske, huisie 2241.
 nuizeke (ergens geen - bouwen) 2224.
 huishouden (geen huis kunnen houden met iem.) 983.
 huishouding van Jan Steen 988.
 huishouding van (moei) Kea 988.
 huisje (het - bij 't schuurtje laten) 1128.
 huizen (er zijn meer - dan kerken). Aanv. bl. 557.
 huizen bouwen op iem. 987.
 huizen (over de - zijn) 2602.
 hulten en bulten 1922.
 hum (hummes) (in zijn - zijn) 989.
 huppelwater 2139.
 hupsa Kees 1158.
 hussel (de - kwijt zijn) 1194.
 hut (van - noch van haar weten) 966.
 hutje en mutje 761; 990.
 huts (met den -) 2430.
 huts over kop 781.
 hutseknuts 1877.
 hutsen 1942.

hutspot (één -) 1877.
hutsje 1942.
hutteren 329.
huzarenboon 247.

ler (wilde -) 991.
lesjekeep (naar - gaan) 165.
iezegrim 997*.
y of fij 878.
ijs (het - breken) 992.
ijs (op het - bouwen) 2627.
ijs (zich op glad - wagen) 993.
ijs (iem. op 't - leiden) 2296.
ijs (op oud - vriest het licht) 994.
ijs (over - van één nacht gaan) 995.
ijs (beslagen ten - komen) 996.
ijsbreker 1000.
ijzegrim 997.
ijzer (het - smeden als 't heet is) 999.
ijzer (geen - met handen breken) 1000.
ijzer (een heet - om aan te vatten) 998.
ijzer (er geen heet - voor durven dragen) 2501.
ijzer (op heet - staan) 1236.
ijzervreter 1001.
inbrokken 1497.
indoeken 1488.
ingaan (er - als) 1187.
ingang (de zoete -) 1004.
ingeland zijn met 1725.
ingemaakte schurk 466.
ingepaluld zijn met 1725.
ingepaloeterd zijn met 1725.
ingepateeld 1725.
ingescheuteld zijn met 1725.
ingespannen zijn met 1725.
ingezeild zijn met 1725.
inhakken (er -) 236.
inmaak 1771.
inmaffen 1456.
inmaken 1157; 1771.
inpakken 183.
inpekelen 1003.
inpeperen 65; 1003.
inpoeieren 55.
insmeren 1003.
inspankeren 2111.
instaan (voor iem. -) 2146.
inval (zoete -) 1004.
invallen (er - als) 1187.
invetten 1003; 2084.
inzeepen 1003.
inzitten (er goed -) 2519.
inzitten (er -) 1915.

inzouten 1157.

Ja en amen 1005.

ja ende neen 1990.

ja nebben! 1554.

jaar en dag 1006.

jabroer 1008.

jacht (op - zijn met iem.) 1725.

Jacob (de ware -) 1033.

Jaffa 164; 1521.

jager (een oud - hoort gaarne, enz.) 2440.

jajemen 1633.

jajempie 1633.

jak (het - aanhebben) 2214.

jak (iem. het - afschuiieren) 1475.

jak (iem. in 't lange - laten lopen) 1341; 1448.

jak (iem. op 't - zitten) 2382.

jakes 1009.

jakhals 1010.

jakken 1010.

jakkepoes 2002.

jakkerd 1010.

jaknikker 1008.

jammerdal 2285.

Jan 1012; 1014.

Jan alleman 1012.

Jan boven Jan 751.

Jan de Wasscher 1022.

Jan de Werd 1031.

jangat 1014.

janhagel 1015.

Janhen 1016.

Jan Kalebas 1017.

Jan Klaassen 1018.

Jan Oom (Oom Jan) 1019.

Jan Pompoen 1017.

Jan uit zijn 1012.

Jan van Pas 1033.

Jan Prik 1017.

Jan(tje) van Leiden 1023.

Jan Rap 1020.
Jan Salie 1021.
Jan Snotlepel 1019.
Jan Snotneus 1019.
Jantje en Toontje 1011.
jantjes (de arme - krijgen) 1193.
janus 702.
japon (op zijn - krijgen) 2382.
japonnaise (dat komt niet aan mijn -) 1259.
jas 1024*.
jas (zijn - omkeeren) 1945.
jas (naar kapitein - gaan) 740.
jas (van - krijgen) 2291.
jassen 1024.
jato 2086.
jatten, jatter 1865.
Jefta (voor - liggen) 1521.
jelletje 608.
jeremiade 1025.
jeremieeren 1025.
Jetje ('m van - geven) 1111.
jeuken 786; 1709.
Job 1026.
jobje (voor 't - houden) 1341.
Jobs - 1026.
joden (twee - weten wat een bril kost) 1272.
joden (aan de - overgeleverd) 881; 1027.
jodenkerk 1028.
John Bull 1029.
jok (alle - op een stok) 635.
jok (met iem. één - trekken) 1406.
jokkeband (tegen den - trekken) 2379.
Jonas 1030; 1835.
Jonas (het lot valt altijd op -) 1030.
jonassen 339; 1034.
Jonathan (broeder -) 1029.
jong (ergens - geweest zijn) 614.
jongens van Jan de Witt 1031.
jongs (van - af) 1148.
jongste dag 392.
jongstleden 392.
joosjebrood 1032.
Joost (dat mag - weten) 1032.
Joris (bij St. - in den kost of te gast zijn) 1256.
jort (de - op zijn) 964.
jotjes gegeten hebben 766.
jovel 2269.
joven 2269.
Jozef (kuische, ware -) 1033; 2218.
ju (van - noch hou weten) 966.
Judas 1034.

judassen 339; 1034.
juffer (zoo de - zoo de meid) 868.
juffer uit den mond spelen 244.
juk 1035.
juk (onder 't - doorgaan) 1035.
jutte 1036.
Juttemis (St. -) 1036.
juut 2086.

Kaai 769; 2056.
kaai (iem. op de - hebben) 1714.
kaak (aan de - stellen) 1037.
kaak (veel kaecks op 't nest en nooit een ei) 662.
kaken (hou je -, kakement!) 1538.
kaal 1258; 1260.
kaantje (een - naar zijn hand) 1228.
kaars (de - die voorgaat licht best) 1353.
kaars (wat baat - of bril, als de uil niet zien en wil) 3651.
kaars (bij de - zoeken) 1333.
kaars (in of om de - vliegen) 1039.
kaarsschoon 1040.
kaart (de - uitgeven) 1321.
kaart (de - is gekeerd) 241.
kaart op tafel spelen 1042.
kaart (open -) 1042.
kaart (de - kennen) 1045.
kaart (in de - zien) 1041.
kaart (iem. in de - spelen) 1043.
kaart (in iem.'s - spelen) 1043.
kaart (met de - spelen die men heeft) 1930.
kaart (alles op één - zetten) 1044.
kaart (uit de - klappen) 2014.
kaarten (de - bloot leggen) 1042.
kaarten (de - steken) 465.
kaas hebben aan iem. 1049.
kaas (de - met hompen snijden) 1048*.
kaas (zijn - geven of laten) 768.
kaas (zich de - niet van 't brood laten eten) 1047.
kaas gegeten hebben van 1046; 2221.
kaas (hoe smaakt u deze -?) 1791.
kaas (van de - krijgen) 2221.
kaas (meedoen voor de groene -) 2114.
Kaatje zijn 1012.
Kaatje ('t is gedaan met -) 1158.
Kaatje in de Wolstraat 1232.
kaatser (de beste - slaat wel eens den bal mis) 1752.
kaatst (die - moet den bal verwachten) 147.
kaatse (de - falen) 146.
kaba (van zijn - zijn) 2213.
kabaal 1050.
kabanen 902.
kabas (in zijn - hebben) 1482.
kabbelen 1059.

kabel (de - vieren) 2018.
kabeljauw (naar den -kelder zijn) 740.
kabinet 2241.
kabs zijn 1965.
kachel zijn 1051.
kachel (de - aanmaken bij iem.) 1844; 2463.
kachel (de aanhebben) 1051.
kachel (nog al -) 1051.
kachelpijp 1052.
kadin 2269.
kaduinen 1205.
kaf voor den wind 1053.
kaf onder 't koren 1053.
kaf van 't koren scheiden 1053; 1247.
kaffer 1054.
kafferen 1054.
kafsoonis 1086.
kajuit (als 't in de - regent, enz.) 1921.
kak 1055; 1995; 2200.
kak hebben aan iets 1995.
kak krijgen 1915.
kak aan den knikker 1055.
kak (met - lopen) 1915.
kakelwater 2139.
kakhuis 552; 2423.
kakkelewasie 1055.
kakken op 1995.
kakken (iem. te - zetten) 1056; 1448.
kakken (hooger - als dat zijn gat is) 2142.

kakken (gaat -) 574.
 kakkerlakje 1192.
 kakkie 1055.
 kakmadam 1055.
 kakmaker 1055.
 kakrijk 1055; 1995.
 kakstoel (iem. in den - zetten) 1056; 1448.
 kal 1140.
 kaleboes 471.
 kalegezichten 447.
 kaler (hoe -, hoe royaler) 1038.
 kaler (hoe - jonker, hoe grooter pronker) 1038.
 Calf (zoo wis als -) 160.
 kalf 1057.
 kalf (gouden -) 1060.
 kalf (gemeste -) 1061.
 kalf (een - schieten) 280.
 kalf (een - leggen) 1059.
 kalf (ploegen met een andermans -) 1062.
 kalf (als 't - verdrongen is, enz.) 1058.
 kalfsklauwen (zijn - afgeloopen hebben) 1147.
 kalfsvel ('t - volgen) 1065.
 kalk (de - in den neus of de keel krijgen) 1262.
 kalken 16.
 kallebak 2086.
 kalven 1059.
 kalverboek 151.
 kam ('n - kriegen) 2506.
 kam (de - wast, zwelt hem) 1506.
 kam (in een aardigen - geschoren zijn) 1064.
 kam (iem. in zijnen - vliegen) 757.
 kam (elkander in den - zitten) 757.
 kam (over één - scheren) 1064.
 kam (iem. over de - halen) 889.
 kamers te huur hebben 1065.
 kamer-buiten (van - krijgen) 973.
 kamerkat 1095.
 kamizool (iets in zijn - slaan) 1205; 2214.
 kamizool (over iem.'s - trekken) 2382.
 kamming (iem. een - geven) 1475.
 kamp geven 1066.
 kamp zijn 1066.
 kampop spelen 1066.
 camuys staan 1628.
 kan (zet de - weg en neem de stoop of vat de leer) 118.
 kan (die 't onderste uit de - wil hebben) 1067.
 kannen en kruiken (in -) 1751.
 kanalje 702.
 kanarietjespip (zich den - lachen) 265.
 kanarievogel 2086.
 kanebraaien 447.

kane 2253.
kanjer 1068.
kanjeren 1068*.
kanker (de - hebben aan) 1328; 1789.
(ge)kanker 1805.
kankeraar 1805.
kankeren 1805.
kankerpit 1805.
kannedicht 415.
kanon zijn 1069.
kansel (in den - zitten) 266; 1778.
kanshaken 1449.
kant noch wal 1070.
kant en klaar 1075.
kant en hemmel 1075.
kant (aan -) 1073.
kant (iem. langs zijn zwakken - pakken) 2679.
kant (op 't -je af) 1072.
kant (een dubbeltje, stuivertje op zijn -) 503.
kant (over zijn - laten gaan) 1071.
kant (van den - in de gracht) 1920; 2512.
kant (van - maken) 1073.
kant (zich - zetten) 2029.
kantelings 1072.
kantig 1075.
kantjes (langs de - lopen) 1074.
kantjes (de - er aflopen) 1074.
kanten en ranten 1922.
kanten (met - en abouten) 676.
kanten (geen - kunnen akkeren met iem.) 1326.
kantoor (aan 't goede -) 1076.
kantoor (op zijn - zijn) 1201.
kantoor maken, - schuppen 1117.
kap (den - aansteken) 634.
kap (den - op den tuin hangen) 1078.
kap (zijn - sturen) 1099
kap (iets op iem.'s - leggen of schuiven) 2008.
kap (den - in de krage geven) 657.
kap (op iem.'s - druipen) 1262.
kap (zijn - keeren) 1945.
kap en kogel, kegel 1077.
kap noch keuvel 1077.
kapelle (een slag op iem.'s - geven) 2223.
kapelle (uit de - klappen) 2014.
kapers op de kust 1079.
kapittel (op 't - van) 2212.
kapittel (stem in 't -) 1080.
kapittel (in zijn - zijn) 1081.
kapittel (iets van - en vers weten uit te leggen) 2246.
kapittelen 1081.
kapittelbankje 1081.
kaplaken 1082.
kapoeres 1083; 2086.
kapot 1084.

kapot (iem. - speulen) 180.
kappen (iem. -) 1448.
capriolen maken 1085.
caproen (haar - stont al int noort) 656.
kaps 264.
kapssoones maken 1086.
captie maken 1087.
kar (die - voor die peerde span) 1756.
kar (iem. op de - nemen) 1432.
kar (iem. tegen zijn - rijden) 2570.
karabies (van zijn - zijn) 2213.
kark (iem. op zijn - kruipen) 2223.
karpeson (iem. een - op den neus zetten) 1797.
karren en rotsen 1933.
kartabel 1112.
kartou (zoo vol als een -) 1069.
kas 471.
kas (in de - staan bij) 1088.
kasenbrood 1047.
kasken (in 't - staan) 612.
kassade (iem. zijnen - geven) 291.
kassazi 291.
kasseisteen (den - kneden) 1556.
kaaseizaad 401.
kassament 471.

kast 471.
 kast (een - inhebben) 2214.
 kast (iem. de. - uitkeeren) 1475.
 kast (in de kas(t) staan) 1782.
 kast (uit de -) 1936.
 kastje ('t - bij 't muurtje laten blijven) 1128.
 kastje (van 't - naar den muur) 1091.
 kastanjes uit 't vuur halen 1089.
 kasteel van Portugal 216; 2241.
 kasteelen in de lucht 1444.
 kastijden (de Heer kastijdt dien Hij liefheeft) 1090.
 kat (de - in den ketel vinden) 922.
 kat (de - de bel aanbinden) 1094.
 kat in den zak 1093.
 kat (de - in donker knijpen) 1095.
 kat (de - uit den boom kijken) 1092.
 kat (de - komt op de koorde) 1867.
 kat (de - bij 't spek zetten) 1103.
 kat (zijn - sturen) 1099.
 kat (een benauwde - maakt vieze sprongen) 1097.
 kat (de - in den kelder metselen) 1101.
 kat (als de - om de heete brij loopen) 1100.
 kat (als de - van huis is, enz.) 884.
 kat (zoo ziek als een -) 1109.
 kat (als men de - op 't spek bindt, wil ze niet vreten) 419.
 kat (van de - of den -er gebeten worden) 1096.
 kat (voor de - zijn) 1849.
 katten (bij nacht zijn alle - grauw) 1104.
 katten (het muist wat van - komt) 1105.
 katten (als de - muizen, enz.) 1106.
 katten (oude - lusten ook melk) 2440.
 kater (een - hebben) 1109.
 kater (een - vangen) 2091.
 kater (zuipen als een -) 1109.
 kater 517.
 katje (iem. een - geven) 1475; 2033.
 katje van de baan 751; 1107.
 katje (geen - om zonder handschoenen aan te vatten) 1102.
 katjesspel 1108.
 katjewou 767.
 katoen (zich - houden) 1110.
 katoen (van - geven) 1111.
 katoenen draad (er loopt - door) 2194.
 katrol (zoo dronken als een -) 1069.
 kattebak (in den - liggen) 1343.
 kattebakkes (iem. een oud - geven) 2033; 2034.
 kattebelletje 1112.
 kattendans 407.
 kattedrek 2083.
 katteliefde 686.
 katten 1958.

kattepiemel 2083.
kattepis (dat is geen -) 2083.
katterig 1109.
kattesprongen 1085.
kattig 1109.
katzwijn 2630.
kauwjijze 767.
kazak(ke) (zijn - keeren) 1945.
kazak (zijn - verliezen) 1946.
kazak (iem. op zijn - geven) 561.
kazak (iem. een - passen) 1024.
kazakdraaier 1945.
kazemat (in de - zijn) 1343.
kazuifel (op zijn - geven) 561.
kazzevèk (op zene - kriege) 126.
kedin 2269.
keel (een - opzetten, opsteken) 1114.
keel (dat hangt me de - uit) 1113.
keep geven 2441.
keep houden 2029.
keep (zijn - houden) 2441.
keer (te - gaan) 1115.
keer (tegen den -) 478.
keerzijde van de medaille 1116.
kees 2056.
keet 902; 1117*.
keetjes maken 1117.
keeuwen (te - liggen) 87.
keezen 2371.
keg (een - zetten op iets) 1204.
kegels (van de - vallen, smijten) 1892.
kei 2253.
kei (iem. van de - snijden) 980.
keien (op de -) 425; 1118.
keil, 1052.
keiletje 1633.
keizer (geeft den -, enz.) 1120.
keizer (waar niets is, enz.) 1121.
keizer (den - zijn baard) 1122.
keizer (den - gezien hebben) 1885.
keizer (gaan, waarheen de - te voet gaat) 2241.
keizers kat is zijn nicht 1119.
kekerzot 2158.
kelder (naar den - gaan) 740.
kelderen 740.
kelderkoorts (de - hebben) 758.
kemel 280.
kemphaan 1123.
kennis is macht 1124.
ketelaar blijven van 1129.
ketting (van den - zijn) 1130.
keper (op de - beschouwen) 1125.
keps 264.
kerel als een - 423.

kerel als Kas 1126.
kerf (boven de - gaan) 2030.
kerf (veel op zijn - hebben) 1127.
kerf (uit of buiten de -) 2030.
kerfstok (de - is vol) 1127.
kerfstok (de - is van ijzer) 1127.
kerfstok (veel op zijn - hebben) 1127.
kerk (de - in 't midden van 't dorp laten) 1128.
kerk (een - bouwen op iem.) 987.
kerk (de - op den toren zetten) 1756.
kerk (hoe nader bij de -, enz.) 1787.
kerk ('t kan beter van de - als van den arme) 2151.

kerkhof (de man, dader ligt op 't -) 390.
 kerkuil 1829.
 kermis (t'is alleedaag geen -) 2391.
 kerre (van der - vallen) 1473.
 kersen (iem. - geven) 2390.
 kersen (met groote heeren is 't kwaad - eten) 869*.
 kersepit 2253.
 kersenschaaf 401.
 kerstblok (een - van een) 2184.
 kesausies 197.
 ketel (een - halen) 1248.
 keten (ww.) 1117.
 kets (in zijnen - zijn) 489.
 kets (op den - zijn) 489.
 Keulen en Aken 68.
 Keulen (het te - hooren donderen) 1131.
 keur baart angst 1132.
 keur (om de - niet van de balk willen vallen) 1133.
 keurmede 1121.
 keuvel 1077.
 keuze (om de - niet van de trappen willen vallen) 1133.
 kiebeken (een - leggen) 1059.
 kiebes 2253.
 kiek in de pot 471.
 kiekenshoofd 2305.
 kiekensvleesch (voor - meedoen) 2114.
 kiekens krijgen 1153.
 kiekje 1134.
 kiele (van de - zijn) 740.
 kielhalen (je mag me - als) 451.
 kielzog (in iem.'s - varen) 2656.
 kien zijn 1012.
 kiepen 2121
 kieren (in de - hebben) 606.
 kies 512.
 kies (iem. een - trekken) 980; 2273.
 kiet zijn 1135.
 kiet af zijn 190.
 kiezen ('t voor zijn - krijgen) 904.
 kiezen of deelen 1136.
 kif 2136.
 kiften 2136.
 kijf (buiten -) 1137.
 kijken (pas komen -) 473.
 kijken als (of) 1710; 1712.
 kijkerd (in den - hebben, loopen) 606; 1138.
 kijkpisse 2537.
 kijves 918.
 kik (geen -) 1139.
 kik noch mik 267; 1139.
 kikkeflikker (alle -) 861.

kikkers vangen 2091.
kikkertje 1633.
kiksdood 1558.
kin (op zijn - kloppen) 2402.
kind ('t - zijn) 1141.
kind ('t - moet een naam hebben) 1142.
kind ('t - bij zijn rechten naam noemen) 1142.
kind ('t - met 't badwater weggoaien) 1143.
kind (iem. voor 't - houden) 1141.
kind ('t - van de rekening) 1141.
kind noch kraai 1140.
kind noch keef 1140.
kinderen en dronken mensen zeggen de waarheid 1145.
kinderen zijn een zegen 1144.
kinderhand is gauw gevuld 1146.
kinderschoenen (den - ontwassen) 1147.
kinds (van - af) 1148.
kindsbeen (van -) 1148.
kink 767.
kink (in den - komen) 1461.
kink (in den - lopen) 1149.
kink in den kabel 1149.
kinkel 1206.
kinkels (uit de -) 2458.
kinken (uit de -) 2458.
kinneken ('t - in 't spinneken) 835.
kip 1150; 2086.
kip zonder eieren 2086.
kip (de - met de gouden eieren) 1154.
kip! ik heb je 1151.
kipen 1151.
kipje doen 1151.
kipkap 1851.
kiplekker 693; 1152; 1457; 1663.
kippedraf 1155.
kippedrift 1155.
kippen (met de - op stok) 1156.
kippen (als de - er bij zijn) 1155.
kippen (op 't -) 1638.
kippen (er diep in -) 236.
kippenvel 1153.
kist (achter de - liggen) 158.
kisten (iem. -) 1157.
kit (de - boenen) 1728.
kitband 155.
kittel (van de - geven) 1349.
klaar is Kees 1158.
klaar (zoo - als) 1152.
Klaas (houten -) 1700.
Klaas Lou 70.
Klaas Vaak 2624.
klabak(kie) 2086.
klabakarium 2086.
klabedder 767.

klad (de - brengen in) 1161.
klad (aanhangen als een -) 1183.
klad (de - werpen op, aanwrijven) 1160.
klad (in de - komen) 1161.
kladden (bij de - grijpen) 1162.
kladdertje 1633.
kladbeeken voor diamanten 1200.
klagers hebben geen nood 1163.
klak 1853.
klak veur keer 861.
klak (iem. een - op den hals werpen) 1160.
klaks 2086.
klampen (iem. bij zijn - nemen) 1162; 2439.
klap 861.
klap (geen - om de ooren) 287; 1199; 2090.
klap (een - voor 't gat geven) 604.
klap (iem. den - geven) 2019.
klap (een - krijgen) 769; 1164.
klap (een - in 't gezicht) 950.
klap (op de - lopen) 1166.
clapbanc, -stoel 1880.
klapbes 2253.
klaplopen 1166*.
klappen ('t - van de zweep) 1167.
klapscheet 861.
klapspaan 1179.
klapwaker 2086.
klaren (iets -) 2328.
klaterbaan (iem. op de - brengen) 2271.
klatten (iem. bij de - pakken) 1162.
klaver (in iem.'s - zitten) 522.
klaver (weer op zijn - zijn) 1201.
klaveren (van de - naar de biezen) 2513.

klavergers (in zijn - zijn) 548; 1201.
 kleef (van - zijn) 1168.
 kleecken (iem. een - passen) 357; 1024.
 kleeren (de - maken den man) 1169.
 kleeeren (iem. in de - steken) 1024; 1448; 2663.
 kleeeren (in iem.'s - niet willen steken) 2005.
 kleerscheuren (zonder -) 1171.
 klein maar rein 1172.
 klein (iem. - krijgen) 1174.
 kleine (die 't - niet eert, is 't, enz.) 1173.
 cleine 216; 2241.
 cleinmondich 1540.
 kleinoed 1172.
 kleinst (van - af) 1148.
 kleintje (voor geen - vervaard) 660.
 kleintjes (op de - passen) 1175.
 kleintjes (vele - maken een groote) 1175.
 klem (in de - raken) 1176.
 klep 1179.
 klep (hou je - dicht) 1538.
 klepel 1179.
 klepper 1226.
 klepper (sluit je -) 1538.
 klepzeiken 447.
 klessen (bij de - pakken) 1162.
 klets (geen -) 1199.
 klets (iem. een - aanzetten) 769.
 klets (op de -) 1166; 1853.
 kletsen 1853.
 kletshannessen 447.
 kleur bekennen 1177.
 kleuren (twee - in zijn baard hebben) 1542.
 kleuren en fleuren 676.
 kliek 1942.
 klier 1178.
 klieren 1178.
 klieroog 1178.
 klik (een - geven) 1160.
 klikkebil 861.
 klikken (met - en klakken) 1765.
 klikkooi 1386.
 klikspaan 1179.
 kling (over de - jagen) 1180.
 kling (zijn - trekken) 1496.
 klink 1386.
 klink trekken 1496.
 klink (van -!) 1181.
 klink (in de - zijn) 743.
 klinken 191.
 klinken (in die - vallen) 594.
 klinken op de bussen 385.

klinken als een klok 1181.
klinkt het niet, zoo botst het 1447.
klinktum (van -) 203; 1181.
klip (iets onder zijn - hebben) 1482.
klipklap 861.
klippen (tegen de - aan) 1182.
klis (op de -) 1853.
klissen 1853.
klitsoor (de - kennen) 1167.
klobbe 1206.
klodden (met de - zitten) 2190.
kloef (op een - en een schoe) 2207.
kloen 1206.
kloete 1206.
kloeten (op de -) 1892.
klok (de - hooren luiden) 1185.
klok (er luidt nooit een - of, enz.) 1210.
klok (al wat de - slaat) 1186.
klok (weten wat de - geslagen heeft) 1313.
klok (aan de groote - hangen) 1184.
klokspijs 1187.
klommer 1192.
klomp (op een - en een schoe) 2207.
klomp (op zijn - speulen) 1860.
klomp (uit zijn - schieten) 2076.
klomp (nou breekt mijn -) 1188.
klomp (dat heb ik nog nooit op eenen - hooren spelen) 2414.
klompen (met de - op 't ijs of in 't gelag) 1189.
klompen (iets tegen zijn - krijgen) 250.
klompenmarkt (op de - zitten) 1190.
kloon (op zijn - ruischen) 1860.
kloot (daar ligt de -) 1202.
klooten (de - geven van) 374.
klooten (er de - van weten) 145.
klooten (de - snappen van) 145.
klooten (iets tegen zijn - krijgen) 691.
klootentrekker 571.
kloothannessen 447.
klop (de - is er op) 1190.
kloppen 475.
kloppie (een - houden) 475.
klopschelling 1190.
klos (er met de onder slagen) 236.
klossebak (de - ingaan) 1232.
kloud 2086.
klouw geven 332; 1111.
klouwer 1226.
klucht (iem. in de - hebben) 1714.
kluite 1420.
kluiten (uit de - gewassen) 1191.
kluitje (met een - in 't riet) 1192.
kluivers (de - in huis krijgen) 1193.
klunte 1206.
klus (met - en kluis) 990.

kluts 1206; 1942.
kluts (de - kwijt zijn) 1194; 2062.
knap (- af zijn) 10.
knapscheet (om een -) 861.
knar 2253.
knar (boven mijn -) 1806.
kneep (de - vatten) 1195.
kneep (de - weghebben) 1195.
kneep (daar zit 'em de -) 1195.
knee(d)water 1857.
knel raken 1069.
kneppels (op de - komen) 1892.
kneukel (iem. op de -s kloppen) 2411.
kneugel 1196.
knevel 1196.
knieperd (in de - zitten) 1176.
knijp (in de - zitten) 1176.
knijpen ('m -) 1590.
knijper (als - aan boord komt) 1797.
knijper (als de - op den staart komt) 1902.
knikker 1008.
knikker (er is iets aan den -) 1055; 1197.
knikker op dak 2086.

knickers (niet om de -, maar) 1198.
 knip (geen - voor den neus waard) 1199.
 knipnagels (op - zitten) 1236.
 knippen (op het -) 1638.
 knobbelmeris 2086.
 knoet (zijn - slaan in) 1189.
 knokkel 1206.
 knol (den - krijgen) 2035; 2617.
 knolleke (een half - aanhebben) 2214.
 knollen 1420.
 knollen voor citroenen 1200.
 knollen (in zijn - zijn) 1201.
 knollentuin 489; 1201.
 knolsmeris 2086.
 knoop (een - slaan voor iets) 2023.
 knoop (een - in 't touw) 1149.
 knoop (daar is een - in die draad) 1149.
 knoop (er een - op leggen) 1204.
 knoop (daar zit 'em de.) 1195; 1202.
 knoop (een - laten vallen) 1204.
 knoop (den - doorhakken) 1203.
 knoopen (achter de - hebben) 1205.
 knoopen (geen - vinden in iets) 174.
 knop (iem. een - draaien) 1420.
 knopjes (in zijn - zijn) 1650.
 knoppe (er de - van geven) 374.
 knoppen (naar de - zijn) 740.
 knoppen (er de - van weten) 145.
 knopsmeris 2086.
 knor 1206.
 knorven in de biezen 2125.
 knotjes draaien 1420.
 knotsen 1205.
 knotten 1420.
 knul 1206.
 knurf 1502.
 kodde 1420.
 koddig 1420.
 codille 1207.
 koe (als een - een haas vangt) 1209.
 koe (de - bij de horens pakken) 1208.
 koe (men noemt geen - bont, of) 1210.
 koe (als een - bisset, enz.) 1972.
 koei 2086.
 koei (met zijn - van 't ijs zijn) 1977.
 koeien (de beste - worden op stal gezocht) 1757.
 koeien (oude - uit de sloot halen) 1211.
 koek (in een - bakken) 1234.
 koek (iem. zijn - boteren) 366.
 koek (gesneden -) 1215.
 koek (de - is op) 1213.

koek en ei 1212.
koek (zijn - is hier op) 840.
koek (met de - op 't hoofd thuis komen) 1262.
koek (van - gehad hebben) 1046.
koek (voor zoete - meedoen) 2114.
koek (voor zoete - opeten) 1214.
koekjes (twee - van 't zelfde deeg) 1212; 2106.
koekodde (achter de - lopen) 1063.
koekoek 963.
koekoek ééNZang 1216.
koekoek (den - geven van) 374.
koeksgoed 1457.
koelte (vrijer in de -) 1218.
koeskas 1851.
koest (zich - houden) 1219.
koetjes en kalfjes 1220.
koetjes (zijn - op 't droge hebben) 1977.
koets 1232.
koets (uit of door de - vallen) 1440; 2076.
koetscoupé 1232.
koeweide (in of op zijn - zijn) 548; 1201.
koezen 1851.
koffie (zuivere -) 1221.
koffie (dat is -) 1221.
koffie (dat is andere -) 1221.
koffie (op de - zijn met) 1221.
koffie (op de - komen) 1221.
koffer (naar den - gaan) 1232.
koffertje (er uitzien alsof men uit een - kwam) 1936.
kogel 1077.
kogel (de - is door de kerk) 1222.
kok (veel -s bederven de brij) 1224.
kok (het zijn niet allen -s) 1223.
kok (als de - met de keukenmeid kijft), aanv. bl 558.
koker (dat komt niet uit zijn -) 1225.
kokkerd, kokkertje 1226.
cocodril 1283.
koksgast blijven van 1129.
kolen (op heete - zitten) 1236.
kolen (vurige -) 1237.
kolenbak 2086.
kolf (de - naar den bal werpen) 1227.
kolfje (een - naar zijn hand) 1228.
kom (op de - bijten) 976.
kom-af 1229.
komkommertijd 1230.
kommandeer je hond 934.
kommedicht 415.
compas (van zijn - zijn) 2213.
kompost 1876.
komsa (van -) 203; 973.
komt (die 't eerst -) 1922.
koningswensch 1934.
konkel (een - om de ooren) 484.

konkels (in de - zitten) 1176.
konsjuus (zijn eigen - houden) 1009.
kont. Zie Gat.
kont (aan mijn -) 1312.
konten (er de - van kennen) 145.
contant (iets voor - nemen) 1579.
kontlikker 604.
koofke (iem. een - zetten) 1711.
kooi 1386.
kooi (naar - gaan) 1232.
kook (van de -) 1233; 2213.
kool 88.
kool (de - en de geit sparen) 1235.
kool (om - gaan) 2630.
kool (er - van gehad hebben) 1046.
kool (iem. een - stoven) 1234.
kool (allemaal -) 1239.
kool (de - is 't sop niet waard) 2105.

Kool (*Nicolaas*) 1700.
 koolen (in zijn - laten weiden) 522.
 koolken (een - op iets durven inslikken) 451.
 koop geven 1240.
 koop (den - ontvangen) 217.
 koop (niet veel te - hebben) 1482.
 koopje 192.
 koopje (iem. een - geven) 1240.
 koopslag 2277.
 koord (één - trekken) 1406.
 koord (meer dan één - op zijn boog hebben) 297.
 koord (iem. aan zijn - krijgen) 1411.
 koorde (aan iem's slappe - trekken) 2679.
 koorde (de - bachten den knoop hebben) 1977.
 koordje (buiten 't - gaan) 275.
 koot en bikkel 1990.
 kooven 1711.
 kop. Zie Hoofd.
 kop over hals 781.
 kop (houd je - dicht) 1538.
 kop of letters 1293.
 kop (er geen - aan weten te klinken) 1566.
 kop (geen - krijgen aan iets) 1242; 2281.
 kop noch staart 1242.
 kop (mijn - er af) 451.
 kop (een - hebben als) 270.
 kop (den - opsteken) 946.
 kop (mijn - draait) 948.
 kop (met - en haar) 977.
 kop (met zijnen - spelen) 1860.
 kop (op zijn - krijgen) 396.
 kop (op den - tikken) 1244.
 kop (op je -!) 691.
 kop (op den -) 2123.
 kop (over den - gaan) 1243.
 kop (voor den - geloopt zijn) 950*.
 koperen bout 2086.
 kopje (iem. een - zetten) 2663.
 kopermaandag 248.
 kopzorg 2665.
 koram (ad -) 371.
 kordons (door de -) 2133.
 koren (geen - zonder kaf) 1053; 1247.
 koren op zijn molen 1246.
 koren (zijn - groen eten) 1245.
 koren (geen - van den molen sturen) 1247.
 koren (zijn - groeit hier niet) 840.
 korf (een - krijgen) 1248*; 2035.
 korf (van den - in den lapzak) 1425.
 korf (eten uit den - zonder zorg) 1869.
 kornetje (staan als een - op een kalfskop) 2423.

korrel (iem. op den - nemen) 2419*.
korsten (de - steken hem) 369.
kort (iem. - houden) 1251.
kort in de strengen staan 1251.
kort en goed 1250.
kort en bondig 1250.
kort aangebonden 1251.
kort gerokt zijn 1255.
kort ingespannen 10; 1255.
kort opgehangen 10.
kort van kop zijn 10.
kort van stof 1255.
kort voor 't hoofd zijn 10.
kort (te - komen) 1253.
kort (te - schieten) 1254.
kort (iem. te - doen) 1252.
kortom zijn 10.
Kortrijk (heeren v. -) 1168.
kortvlerken 576.
kortvleugelen 576.
kortwieken 576.
kost (in den - liggen) 2260.
kost (zijn - is gekocht) 1256.
kost (de (on)bezorgde - hebben) 1256.
kosten (zijn - koopen) 1256.
koters koe weidt op 't kerkhof 2460.
kot houden 1117.
kot (in zijn - kruipen) 2041.
koten (op zijn - staan) 1863.
kou (geenen - hebben) 429.
kou (wat doet hij in de -) 1257.
kou (de - is aan of uit de lucht) 1257.
kou (uit de -) 1257.
koud zijn 1666.
koud en heet uit één mond blazen 1542.
koud (iem. - maken) 1666.
koude drukte 1258.
koude (van den -n grond) 1261*.
koude kak 1258.
koude (van den -n kant) 1258.
koude (van een - kermis thuiskomen) 1260.
koude kleeren 1170; 1259*.
koude (langs zijn - kleeren laten afglijden) 1071; 1259.
coudemarct 1260.
kous zijn 1069.
kous (een - maken) 1262.
kous (een - varen) 1262.
kous (met de - op 't hoofd) 1262.
kous (de - op den kop) 1069.
kouscher 1264.
kousen (iem. de - opbinden) 357.
kousen (de gele - verdienen aan) 1082.
kousen (zijne oprollen) 1488.
kousen (met - en schoenen in den hemel komen) 1263*.

kozijn (het - of de kozijntjes hebben) 1866.
kraag (den - om hebben) 1665.
kraag (achter zijn - steken) 1205.
kraag (in zijn - draaien) 1205; 2214.
kraag (in zijn - hebben) 1997.
kraai (één bonte - maakt nog geen winter) 1265.
kraaien (twee - pikken elkander de oogen niet uit) 929.
kraaien (de - zullen 't uitbrengen) 1908.
kraaien (van - en duiven spreken) 1220.
kraaien (twee - met één schot schieten) 2433.
kraaienmarsch 1266.
kraaier 1908.
kraakhaspel 1269.
kraakporselein 1267.
kraakwerk 1267.
kraakzindelijk 1268.
kraam (een zeldzaam -) 1876.
kraam (in iem.'s - te pas komen) 1271.
kraam (al de -) 1967.
kraam (in de - liggen) 1270.
kraam (in 't - komen) 506.
kraamvetje 2392.
kraan 1273.
craet 1140.
krabber 221.
krakalaam 1269.
krakeelklok (de - luiden) 73.
kraken 1633.
kraken ('t zal er om -) 2455.

krakende wagens lopen 't langst 1269.
 krakepit 2253.
 kraker (er eenen - bijzetten) 1204.
 krakertje 1633.
 krakken (de - lopen overal, maar) 1757.
 kramers (twee - kennen elk, wel) 1272.
 krankjorum 1434.
 krant en zet 2198.
 krap (tegen -) 478.
 krapte 1281.
 krassen 1810.
 krats 1274; 2195.
 krauter 2086.
 krawaat 991.
 creeft 2086.
 kreen zijn op 1275.
 krenk 197.
 krent (een -) 1276.
 Krent (Jan -) 1276.
 krentenkakker 1276.
 krentekoek (vier en een -) 337.
 krentetuin 471.
 krentig, krenterig 1276.
 kreupel (den -en waard slaan) 1728.
 krib (van de - afbijten) 1277.
 krib (op de - bijten) 976.
 kribbebijter 1001; 1277.
 kriebel (de - in zijn vingers hebben) 786.
 kriebelkruid gegeten hebben 766.
 kriek (zich een - lachen) 265.
 kriek zijn 1069.
 kriek ('t voor zijn - hebben) 904.
 kriel (de -e biechten) 2306.
 krikalaam 1269.
 krikkemik 1298.
 krimp gevcn 1281.
 krimpneuzen 1623.
 kring (iem. in den - nemen) 1714.
 kris en kras 761; 1282.
 kriskras 1282.
 krits (niet een -) 1199; 1274; 2089.
 krokodillentranen 1283.
 krollen (veel - in zijnen steert hebben) 1649.
 krom vallen 265.
 krom (van - en haar gebaren) 1009.
 kromsteven 2632.
 kroon (de - spannen) 1284.
 kroon (de - zetten op iets) 1286.
 kroon (iem. de - van 't hoofd nemen) 1288.
 kroon (iem. naar de - steken) 1287.
 kroon (iem. een - opzetten) 1285.

kroosjes (om - gaan) 2630.
krop 264.
krop (iem. den - bieden) 943.
krop (de - vooruitsteken) 319.
krop (dat steekt hem in de -) 1289.
krös (met een natte - in hoës komen) 2637.
krot (in de - zitten) 1176.
cruden 1297.
kruid (daar is geen - voor gewassen) 2622.
kruik (de - gaat zoo lang te water) 1290.
kruikar (iem. op de - nemen) 1432.
kruiken (de - bestellen) 1291.
kruikje (een - mogen breken) 1874.
kruif 1307.
kruis en kras 1282.
kruis (iem. het - uit zijn broek vragen) 894.
kruis ('t heilige - nageven) 1292.
kruis of munt 1293.
kruisje (een meisje van drie -s) 1294.
kruit (zijn- verschieten) 1295*.
kruiwagen (een - hebben) 1297.
kruk 1298.
krukken (op - rijden) 2171.
krul (zich - lachen) 265.
crumen (de - steken hem) 369.
krups (tegen -) 478.
krut 264.
krijt (dubbel -) 1279.
krijt (in 't - staan) 16; 1278.
krijt (in 't - treden) 1280.
krijt (een vreselijc -) 1778.
kubiek (in -) 578.
kui (gijn - of mui hebben) 1140.
kuier (om - gaan) 2630.
kuier (op de - gaan met iem.) 1611.
kuieren (met iem. gaan -) 1432.
kuierstokken 1892.
kuiken (geen - van één Mei zijn) 698.
kuikenmak 1457.
kuil (wie een - graaft) 1299.
Kuilenburg (naar - gaan) 1168.
kuip (iem. in de - hebben) 2389.
kuischen (iets -) 2328.
kuische (elk - zijn eigen kant) 2181.
kuiten maken 2450.
kunst baart gunst 1300.
kunst en vliegwerk 1301.
kurk (aan de - trekken) 2566.
kussen (op 't - zitten) 1302.
kust lijden 1141.
kust (te - en te keur) 1303.
kust (van - me gat) 973.
kwaad (zoo - als) 2129.
kwaad (het - loont zijn meester) 313.

kwaad (geen - weten van) 1886.
kwade (de - hand leggen op) 1695.
kwaden (van twee - 't beste kiezen) 1304.
kwak 1942.
kwakkel (een - schieten) 280.
kwal 552.
kwaliijk (iets - nemen) 1305.
kwant 1308.
kwartel (doove -) 460.
kwarteldoof 460.
kwartier geven 1306.
kwartier (iem. zijn - geven) 291.
kwast 1307.
kwast (zijn - schuren) 1810.
kwast (met één - overstrijken) 1064.
kweps zijn 1965.
kwibus 1308.
kwidam 1308.
kwijlen (niet - in iets) 2144.
kwikkebil 1386.
kwispel 1307.
kwit 1308.

La (in de bovenste - liggen) 318.
laag (de volle - geven) 1309.
laaien (niet - schieten) 2113.
laan (de - uitgaan, uitsturen) 425; 1311*.

laars (aan zijn - lappen) 1312.
 laars (in zijn - steken) 2214.
 laarzen 1312.
 laatje (aan 't - zitten) 1314*; 2492.
 laatsten (de - zullen de eersten zijn) 1315*.
 laat (weten hoe - 't is) 1313.
 laat (wie 't -st lacht) 1316.
 lababbel 767.
 Laban (vee van -) 2335.
 labberdoedas 767.
 laberenten (in de - zitten) 1176.
 lachen als 266; 1317.
 laf 1341.
 lagen (iem. - leggen) 1310.
 lagerwal (aan -) 1318.
 lak 1319.
 lak hebben aan 1319.
 lak (een - werpen op) 1160.
 lakaaie 1179.
 laken geven 1111.
 laken (- laken laten blijven) 246.
 laken (het - doorsnijden) 2227.
 laken (het - door 't oog van de schaar halen) 1696.
 laken (onder één - liggen) 788.
 laken (van 't zelfde - een pak) 1320.
 lakens (de - uitdeelen) 1321.
 lakens (iem. in de - steken) 2663.
 lakens (in slechte - zitten) 2005.
 lame(n)t (van de - geven) 1111.
 Lamme goedzak 1022.
 lammeren 1059.
 lammerstil 1574.
 lamoen (in 't - zijn) 595.
 lamp 1324; 2086.
 lamp (de - hangt scheef) 1322.
 lamp (huilen en de - vasthoudt) 1322.
 lamp (nou geet me de - heelemaal uit) 1188.
 lamp (aan de - likken) 1324.
 lamp (in de - hebben) 606.
 lamp (naar de - rieken) 1323.
 lamp (tegen de - lopen) 1324.
 lamstraal 197.
 land van belofte 1325.
 land (er geen - over zien) 598.
 land (over - en zand praten) 1220.
 land (geen - te bezeilen) 1326.
 land (het - hebben aan) 1328.
 land (het - (in)hebben) 1327.
 landerig zijn 1327.
 landziekig zijn 1327.
 lang (het is zoo - als 't breed is) 348.

lang (met een - gat ergens heen gaan) 1426.
lang (met -e hielen ergens heen gaan) 1426.
lang (op de -e bank zitten) 1587.
langs (er van - krijgen) 1330; 1349.
langst (om 't -e trekken) 543.
langzaam aan dan breekt de lijn niet 1407.
langzamerhand 806.
lans (een - breken) 1331.
lantaarn (een groote - zonder licht) 1332.
lantaarntje (met een - zoeken) 1333.
lap 568; 1421.
lap (nieuwe - op een oud kleed) 1334.
lap om leer 1350; 1425.
lap (iem. een - geven) 1339.
lap (in den - loopen) 1339.
lap (in den - laten hangen) 1339.
lapje (voor 't - gaan) 1340.
lapje (voor 't - houden) 1341.
lappen (iem. -) 1330.
lappen (iem. iets -) 1342.
lappen (alle - uithangen) 2636.
lappen (zijne - pakken) 229.
lappen (zijne - laten zien) 773.
lappen (iem. achter zijn - zitten) 2438.
lappen (iem. bij de - krijgen) 1335.
lappen (weer op de - zijn) 1338.
lappen (op zijn - krijgen) 1336.
lappen (gezicht van oude -) 1337.
lappenmand 1343.
lappert 1342.
lapzak (en daarmee -!) 166.
larie (- farie) 1344.
lariekoek 1344.
last (de - hebben) 956; 2214.
lat 678; 1127.
lat (op de - drinken) 1127.
lat (van de - geven) 1349.
later (hoe - op den avond hoe) 125.
latkip 678; 2086.
latrine 2241.
latten (*beenen*) 1892.
latten (er zijn - aan 't huis) 397*.
laudate 1388.
lauw 1651.
laveeren 2637.
lavei(en) 1117.
laveloos zijn 2046; 2384.
lavuit (iem. het - geven) 629.
lawaaï 1117.
laweit (groot - in een klein straatje) 662.
lazarus zijn 197.
lazerement 197.
lazeren 197; 447.
lazernis (voor zijn - krijgen) 197.

lazersteen 197.
lazersteen 197; 447; 1399.
lazerstraal 197.
lazerus 197.
lazerusklep 197; 1588 aanv.
lazerij 197.
lebabber 767.
lebijt 180.
ledebraken 1911.
ledewieken 576.
leden (onder de - hebben) 1345.
leden (op de - hebben) 2307.
leder om leder 1350.
leder (iem.'s - kloppen) 2307.
ledigheid is des duivels oorkussen 1347.
leê (ter - zijn) 1338.
leefkoek 1400.
leeft (wie dan - wie dan zorgt) 2503.
Leelikendam (Mevrouw v. -) 1168.
leen (in de - hangen) 1346.
leentjebuur spelen 1348*.

leep (van de - krijgen) 1349.
 leer (uit een andermand is 't goed riemen snijden) 1929*.
 leer om leer 1350.
 leer (iem. achter 't - zitten) 2438.
 leer (op iem's - trappen) 2243.
 leer (iem. op 't - zitten) 978.
 leer (over zijn - krijgen) 978.
 leer (van - trekken) 1351*.
 leergeld betalen 1352
 leeringen wekken 1353
 leertje staan 2442.
 leest (op dezelfde -) 1354.
 leeuw (gehelmde -) 330.
 leeuwenaandeel 9.
 leeuwjes maken 634.
 lef 1355.
 lef hebben, maken 1355.
 lef (op - drinken) 1127; 1355.
 legger 456.
 lei (een schoone -) 1356*.
 leiband (aan een - loopen) 1357.
 Leiden in last 916.
 Leiden's ontzet 1358.
 lek 769
 lek (een - krijgen) 1164.
 lek (naar 't - luisteren) 2306.
 lekken (naar 't - van de goot gaan luisteren) 2306.
 lekker is maar een vinger lang 1359.
 lekker (zoo - als kip) 1152.
 lekkeris (iem. - op de doeme smeren) 938.
 lekkers ('t - is op) 1213.
 lekt me lipken (iets van -) 973.
 lel 767.
 lempers geven 2159.
 lengte (uit de - of uit de breedte) 1360.
 lens 264.
 lens (iem. - slaan) 1361.
 lens zijn 1361.
 lenzen 1361.
 lepel (de lange -) 1019.
 lepel (uit vele -s eten) 1823.
 lerp (van de - geven) 1349.
 lerven en verven 761.
 lerze (zijn - vol hebben) 2214.
 les (iem. de - lezen) 1362.
 lest best 1363.
 letten (iem. - en zetten) 2643.
 leugen (een - om best wil) 1364.
 leugen (al is de - nog zoo snel) 1365.
 leuk (zich - houden) 1366.
 leuningbijter 149.

Leuntje (geen - gedoopt zijn) 1348.
leur (te - stellen) 1367.
leus (voor de -) 1368.
leven als een oordeel 1372.
leven in de brouwerij 1371.
leven (in het - zijn) 1370.
leven en laten leven 1369.
leven (zoo lang er - is, is er koop) 1373.
levensdraad 1374.
lever (de - schudden) 1375.
lever (iets op zijn - hebben) 1376.
lever (van de - spreken) 1376.
lever (een luis loopt over mijn -) 1377.
lever (een droge, heete -) 1378.
leverantie (iem. op zijn - geven) 978.
Levi (de stem van -) 1386.
levieten (iem. de - lezen) 1379.
lezen 1836.
lezen (kunnen - en schrijven) 1380.
lichaam (die zijn - bewaart) 106; 1381*.
licht 1388.
licht (een - gaat mij op) 1384*.
licht (iem. in 't - staan) 1383.
licht (iem. 't - belemmeren) 1383.
licht (- licht laten blijven) 246.
licht (zijn - niet onder een koornmaat zetten) 1385.
licht en dicht 1382.
lichtekooi 1386.
lichten 222.
lichterlaaie 1387.
lichtmis 1388.
lichtmissen 1388.
lichtomdeine 1386.
liedje van verlangen 1389.
liedje (een kort - is spoedig gezongen) 1390.
liedje ('t oude -) 1391.
liedje (veel liekens in zijnen buik hebben) 1649.
lief (die me - heeft, volg mij) 1392.
liefde is blind 1394.
liefde (oude - roest niet) 1393.
liefkenhoek 1168.
liegen dat men 1396*.
liegen alsof 1396.
liegt (dat - er niet om) 1395.
lier (op zijn -e spelen) 1860.
lier (de - aan de wilgen hangen) 1397.
lier (draai uw - af) 1431.
lier (gaan als een -) 1398.
liermannetje 1434.
lieve vadertje of moedertje 1399 aanv.
lievemoederen 1399*.
lieven tijd (den - hebben van iets) 374.
liever (ne - is een haas) 1400.
lieverkoekjes 1400.

lieverlede (van -) 1401.
lievers (de - zijn af) 1400.
Liezabeth (elkander geen - noemen) 1517.
lij (in (de) - liggen) 1402.
lijdenskelk 1403.
lijf (die zijn - bewaart) 106; 1381.
lijf (niet veel om 't - hebben) 1404.
lijfcouck 1400.
lijken (uit de - geslagen) 1405.
lijmstang (met de - lopen) 1432.
lijn (één - trekken) 1406.
lijntje (aan 't - hebben) 1411.
lijntje (aan 't lange -knoopen) 132.
lijntje (aan 't - lopen) 1357.
lijntje (aan 't - houden) 1409.
lijntje (met een zoet -) 1410.
lijntje (langzaam aan dan breekt 't - niet) 1407.
Lijntjes dochter 1348.
lijntocht 1408.
lijntrekken 1408*.
lijster (zingen als een -) 1412.
lik 471.
lik om de ooren 769.
lik (op een -) 2169.
lik uit de pan 2337.
likken (iem. -) 604; 938.
likken (niet - aan) 2402.
lik-me-vessie (van -) 203; 1413; 2382.
lik mij de maas 604.
ling (iem. aan zijn - hebben) 1411.
linken (in de - hebben, krijgen) 606; 2419.
linkerbeen (iem. bij 't - krijgen) 1432.

linkerhand (laat de - niet weten, wat) 1414.
 links laten liggen 1415.
 links opgestaan zijn 173.
 linksch (niet - zijn) 1416.
 linnen (wat achter 't - hebben) 2520.
 lint (van - gaan) 1495
 lip (de - laten hangen) 1417.
 lippen (de - voor de tanden houden) 794; 1538.
 lippen (zich op de - bijten) 1418.
 Lippen gezien hebben 1885.
 lisse (in de - holden) 555.
 lobbe (wel in zijn - zijn) 1650.
 lodder 686.
 loeder 1178.
 loef (de - afsteken) 1419.
 loef (in zijn - zijn) 743.
 loef (uit zijn -) 743; 1201.
 loen 1420; 2002.
 loentje (iem. een - draaien) 1420.
 loer 201.
 loer (in de - hebben) 606.
 loer (iem. een - draaien) 1420.
 loerem (in de -) 1434.
 loeren 1420.
 loet 1420.
 lof (eigen - stinkt) 1421.
 lof (te lo(o)f en te bod) 1436.
 lok 2241.
 lokvink 1941.
 lombardbriefje (doorgefouneerd -) 466.
 lompen 1420.
 lompen (zich niet laten -) 1422.
 lonken (op zijn - liggen) 1445.
 lont ruiken 1423.
 lood (*geld*) 1847.
 lood in de schoenen 1426.
 lood (oud - om oud ijzer) 1425.
 lood (in 't - staan) 1424.
 lood (uit 't - hangen) 1424.
 lood (uit zijn - geslagen) 1424.
 loodje ('t - schieten) 639; 1427.
 loodje (een - in 't zakje leggen) 515.
 loodje (onder 't - leggen), aanv. bl. 559.
 loodje (onder 't - blijven), aanv. bl. 559.
 loodjes (de laatste -) 1428.
 looden schoenen (met -) 1426.
 loodrecht 1424.
 look in de meersen 1581.
 loon ('t - verzoet den arbeid) 1429.
 loon naar werken 1430.
 loontje komt om zijn boontje 313.

loop naar de 164; 1431.
loop (bij de - zijn) 886; 1830.
loop (in den - laten, blijven) 2161.
loope maken 2154.
loopje (een - nemen met) 1432.
loopstokken 1892.
loor (te - gaan) 1433.
lor 1433.
lorling 1420.
lorren draaien 1420.
lorretje (van - gepikt) 1435.
lorum (in de -) 1434.
loste zijn 1965.
lotig 1191.
lotje (van - getikt) 1435.
Louis (lamme, verdomde -) 1819.
louw 1651.
loven en bieden 1436.
lubben 980.
lubben met een beenen mesje 1192.
lubmes 1506.
lucht (er geen - in zien) 598.
lucht (de - krijgen van) 1438.
lucht (in de - schermen) 1439.
lucht (op - liggen van) 1438.
lucht (uit de - vallen) 1440.
luchtbal (den - opsteken)
luchten (niet kunnen -) 1443.
luchtje (er zit een - aan) 1925.
luchtje (een - scheppen) 1441.
luchtje (om een - gaan) 1442; 2630.
luchtkasteelen 1444.
luieren (in de - zitten) 1915.
luiers (iem. in de - leggen) 1448.
Luiker bloed doet niemand goed 712.
luikes 918.
luikes (zich - houden) 1009.
luilak 1319*; 2487.
luilekkerland 1935.
luimen 1445.
luimen (op zijn - liggen) 1445*.
luimkeet, -spiese 1445.
luipen (op zijne - liggen) 1445.
luis aan den ketting 2086.
luis (een - loopt over mijn lever) 1377.
luis (geen -) 2652.
luis (van een - een schildpad maken) 1571.
luistervink 1446.
Luiteraansch (zich - houden) 1009.
luiters (zich - houden) 1366.
luizen (twee - op ééne kam) 788.
luizen pooten in eigen kragen 50.
Lucam (secundum -) 1437.
lukraak 1447*.

lukthem (op den -) 279.
lulhannessen 447.
lul (de - zijn), 2044 aanv.
lullen is geen visch, 1879 aanv.
lulsokken (zijn - aanhebben) 1880.
lulstoel 1880.
luren (in de - leggen) 1448; 2594.
lurven (bij de -) 1162; 1449.
lust ('t is een - met een puntje) 1900.
lusten (iem. -) 1450*.
lustje nog peultjes, boontjes? 312.
lut zijn 264.
lutes 264.
luts zijn 1965.
lutteputtigheid 1818.

Maag (de - vol hebben van) 1113.
maag (met iets in de - zitten) 1451.
maag ('t voor zijn - hebben) 904.
maai 1750.
maaksman 1082.
maal (ik - je wat) 1459.
maalt (die eerst komt, eerst maalt) 1452.

maan (als de - vol is, enz. 1453.
 maan (tegen de - pissen) 1262.
 Maandag houden 248.
 Maandag (goede, verloren -) 248.
 maandroosje ('t -bloeit) 2190.
 maandstonden 2190.
 Maastricht kennen 41.
 maat (met de - waarmede gij meet -) 1454.
 maat (te - komen) 1781.
 maatje (iem. zijn - vullen) 2390.
 mad 1489.
 maf 1341.
 maffen 1456.
 mafferd 1456.
 maffie 1456.
 mafje (voor 't - houden, lopen) 1341.
 Magalen (naar - zijn) 164.
 Magdaleentje spelen 1348.
 mager (zoo - als) 1152; 1457.
 mager en kwaad 2326.
 Magerhall ('n heer van -) 1168.
 magerman is kok 2028.
 magot 29.
 maken en breken 1458.
 makkers 197.
 makkes (mij een -) 1459.
 mal (op ééne - maken) 1354.
 mal (voor den - houden) 629.
 mal (zich van den -le houden) 632.
 mal (iem. den -len dijk opzenden) 1192.
 maling (mij een -!) 1459.
 maling (een losse -) 1459.
 maling hebben aan 1459.
 maling (iem. een - maken) 1460.
 maling (in de -) 1461.
 Mallegghem 1168.
 malloot 2158.
 malsem (van - zijn) 1435.
 Mammon (den - dienen) 1462.
 man en maagd 1467.
 man en muis 1465.
 man en paard 1466.
 man en stuk 1466.
 man (een - op 't dak) 398.
 man (de derde -, enz.) 1468.
 man (een - een -, enz.) 1464.
 man (de - is 't hoofd) 1463.
 manchetten 513.
 manchetten (iem. de - aandoen) 1469.
 mand (door de -) 154.
 mand (door de - vallen) 1473.

mand (in één - spitten) 1065.
mandje (niet in een - melken), aanv. bl. 560.
mandje (heel wat in zijn - hebben) 1482.
mandje (naar zijn - gaan) 1232.
mank gaan 1474.
mannetjes maken 634; 1471.
mannetjesputter 1472.
mans genoeg 1470.
mans (wat - zijn) 1470.
mantel der liefde 1476.
mantel (de - zijns meesters, etc.) 1477.
mantel (het in den - hebben) 2214.
mantel (iem. den - uitvegen) 2307.
mantelgeld, -laken 1082.
mantelpijpje 699.
Manusje van alles 1478.
manwaerheit 1464.
maren 1399.
Maria (brave -) 900.
markt (bij 't scheiden van de -) 1480.
markten (van alle - thuis komen, zijn) 1479.
Marcus (naar - gaan) 2241.
marode (op - zijn) 493; 1481.
mars (de - blazen, slaan) 1266; 1488.
mars (veel in zijn - hebben) 1482.
martelaars (er zijn - en apostelen) 1483.
Martha 1484.
masker (iem. 't - afrukken) 1485.
masker ('t - afwerpen) 1485.
mast (voor de - zitten) 1487.
masten (geen twee groote - op één schip) 1486.
mat (door de - vallen) 1473.
mat (in de - kruipen) 1232.
mat (in de - springen) 266.
mat (in de - zijn) 1176.
mat (iem. - zetten) 1970.
mat (op 't - (d) komen) 1489.
matador 1490
maten (met twee - meten) 1455.
matjekol 767.
matschudding 1491.
matties 2241.
matten- (zijn oprollen) 229; 1488.
mazen (door de - kruipen) 1492.
mede (enen - blanden) 1234.
medenemen (iem. -) 1611.
meel (met den -e bestoven zijn) 1534.
Meenen ligt dicht bij Kortrijk 118.
mees (doode -) 1582.
meester (zoo -, zoo knecht) 868.
meesters (nieuwe - nieuwe wetten) 870.
meesters (zachte (heel-) maken stinkende wonden) 867; 1494.
meet (buiten de -) 2030.
meet (van - af) 1495.

meetje (een - vóór hebben) 2196.
meikers (zich een - lachen) 265.
meisje (wat nu, sprak het -) 70.
melane (de - hebben) 2214.
melazerus 197.
melk (zijn - optrekken) 1496.
melk (veel in de - te brokken hebben) 1497.
melk (met de - ingeven) 1774.
melk (van zijn - af zijn) 2213.
melk (weten van - meten) 41.
melkkoetje 1498.
mem (aan de achterste - liggen) 543.
memorie (een - als) 624.
menageklep 1538.
meneeren 1399.
meneertje 2086.
menistenbruiloft 1499.
menistenleugen 1500.
menneken of letterken 1293.
mennekens (de - krijgen) 1193.
mensch (den ouden - afleggen) 1501.
mep 1942.
mep (iem. een - geven) 1502.
meppen 1502.
merd hebben aan 1504; 1995.
merg (door - en been) 1503.

merode 1481.
merode (in de - zijn) 493.
mes (het - op de keel zetten) 1505.
mes (het - snijdt aan twee kanten) 1508.
mes (met het - in de buik) 1507.
mes (iem. onder 't - hebben) 817.
mes (onder 't - zitten) 1506.
mes (iets voor 't - hebben) 1509.
messen (twee - op zijnen schee hebben) 297; 2090.
mesjogge 2090.
mesjokke 2090.
mesken (het - boven in de spinde hebben) 359.
Mester Harm 2241.
Methusalem (zoo oud als -) 1734.
metten (iem. de - lezen) 1510.
metten (korte - maken) 1511; 2562.
metworst (met een - naar een stuk spek gooien) 1986.
meubel (lastig -) 2632.
meug (ieder zijn -) 1512.
meuk, meuken 1942.
meutten 1057.
mevrouwen 1399.
Michel 1388.
midden (in 't - laten) 1513.
mier (de - hebben aan) 1514.
mieren 447; 1514; 1515.
mieren (bij de - zijn) 741.
mierig 1514.
mierlijk 1514.
miersch 1514.
mies 2100.
mies (iem. - maken) 2100.
miesnikkel 2100.
mieter (geen -) 1516.
mieterjagen 1516.
mietersch 1519.
Mietje (elkander geen - noemen) 1517.
mijken en smijken 2043.
mijl (de - op zeven gaan) 1518.
mijlen (korte - maken met) 2562.
mijt 1516.
mik (mij een -!) 1459.
mik (zich een - lachen) 265.
mik (op de - staan) 2143.
mikken (binnen -) 231; 395.
mikken (zich uit de - loopen) 1591.
mikmak 1519.
mikmakken 1519.
mikt (de mensch - en God beschikt) 2578.
mimes maken 1520.
mines maken 1520.

mirakel zijn 1521.
mirakel (voor - liggen) 1521.
mird (de - hebben van) 1504.
miserère 81.
miskocht zijn 192.
Miskom ('t is van -) 1168.
mismas 1851.
mispel (geen rotte - waard) 98.
mispel (iem. een - om zijn ooren geven) 1711.
misse 81.
missen (iets kunnen - als) 1522.
mist vorst in de kist 1555.
modder er over 2135.
model 1523.
modereeren 1847.
moed (de - zinkt hem in de schoenen) 1524.
moed (zijn - koelen) 1525.
moede (in arren, grammen -) 116.
moederen 1399.
moedermelk (met de - inzuigen) 1526.
moedernaakt 1527.
moederziel-alleen 1528.
moeite ('t is de - niet) 1529.
moem 1847.
moer (zijn ouwe -) 740.
moeten is dwang 1530.
moetertje 1531.
moetje 1531.
mof 1532.
mogen 851.
moker 1942.
Mokum 2425.
mol 1651.
mol zijn 1965.
mol in 't peperhol 2037.
molen (ieder - vangt wind), aanv. bl. 556.
molen (de - van Tuil) 1534.
molen (de - loopt door den vang) 1533.
molen (de - staat door den prang) 1533.
molen (een klap, slag van den -) 1534.
molentjes ('t zijn maar -) 1535.
molentjes (met - lopen) 1535.
molk 264.
mollen 1651.
mollen vangen, rooven 2091.
mollen gaan rooven 1266.
molm 512; 1847.
mom (de - afwerpen) 1485.
mond (een - als een) 1539; 2510.
mond (zijn - kunnen afvegen) 1652; 2136; 2402.
mond (zijn - overal insteken) 1627.
mond (zijn - houden) 1538.
mond (een grooten - opzetten, hebben) 1539; 1540.
mond (iem. een vuilen - geven) 1540.

mond (zijn - maken op iets) 2088.
mond (iem. den - snoeren, stoppen) 1537.
mond (iem. door den - sleepen) 2272.
mond (iem. iets in den - geven) 1541.
mond (met den - vol tanden) 1536.
mond (iem. naar den - zien, praten) 1544; 1686.
mond (uit den - spreken) 244.
mond (heet en koud uit één - blazen) 2532.
monden (met twee spreken) 1542.
monden 1544.
mondharp (op de - spelen) 1860.
mondig zijn 1540; 1546.
mondje toe 1538.
mondje (niet op zijn - gevallen zijn) 1543.
mondjesmaat 1545.
mondplaat (zijn - kunnen roeren) 2274.
monnie 1847.
monnik (een goed - gaat niet alleen) 175.
monniken (gelijke - gelijke kappen) 1547.
monnikenwerk 1548*.
monopolie 1050.
mooi zijn met iets 2385.
mooi (die - wil zijn moet pijn lijden) 1549.
moord en brand 1550; 2496.

moord ('t is een - met een mandje) 1555.
 moord (stik de -) 1552.
 moord (van den - weten) 1551.
 moos 512; 1569; 1847.
 mop 471; 1420.
 moppen 1847.
 mor (de - is er uit) 586.
 morgen brengen 1221; 1554.
 morgenstond (de - heeft goud in den mond) 1555.
 morgenzon (de - wordt meer aanbeden dan de avondzon) 2658.
 Moriaan (de - gewasschen) 1556.
 Morpheus (in - armen) 1557.
 mores leeren 1553.
 morphine 1557.
 morsdood 1558.
 mortier (iem. zenden om de glazen -) 401.
 morzel 1558.
 mos (er den - niet laten over wassen) 727.
 mossel noch visch 2415.
 mosselen (daar liggen de -) 1202.
 mosselen (geen - roepen, voor) 879.
 mosterd eten 1586.
 mosterd (dat is dure -) 1586.
 mosterd (iem. door den - halen) 65; 1560*.
 mosterd (van de - weten) 41.
 mosterd (om - gaan) 41; 2630.
 mosterd na den maaltijd 1559.
 mosterdstuip 104.
 mot 264.
 mot hebben 1561.
 mot (in de - hebben) 606; 1562.
 motgat 1562.
 motje (een-) 1531.
 mottelijk 1561.
 motten 1057; 1561.
 motten bint varkens 118.
 motsch 1561.
 mottigaard 1561.
 moude 2253.
 mouw (geen - weten te passen aan) 1566.
 mouw (een gemaakte -) 1568.
 mouw (iem. de - vagen) 1844.
 mouw (ze achter de - hebben) 1565.
 mouw (in de - hebben) 1565.
 mouw (iem. in zijn - hebben) 2620.
 mouw (op de - spelden) 1567.
 mouw (uit de - schudden) 1564.
 mouw (uit de - schieten) 2077.
 mouwe (die - maken) 634.
 mouwen (er geen - aan vinden) 1566.
 mouwen (dat is een ander paar -) 2255.

mouwstrijker, -vager 1844.
Mozes en de profeten 1569.
mud (bij de -) 2430.
mudvol 1570.
mug (van een - een olifant maken) 1571.
muggezipfer 1572.
muil (iem. den - maken) 634.
muil (iem's. - stoppen) 1537.
muilbanden 1537.
muilpeer 1573.
muilperizeeren 1573.
muiltje (op zijn -s) 2077.
muisje met een staartje 1575.
muisje (een pakken) 2306.
muisjes bellen 1897.
muizen 1577.
muizenesten 1576.
muizenissen 1577.
muke 543.
mult (bij de -) 2430.
munt slaan 1578.
munt (- slaan uit iets) 1578.
munt (iem. betalen met zijn eigen (- 1580.
munt (met gelijke - betalen) 1580.
munt (voor goede - opnemen) 1579.
munten op 655.
muren (de - hebben ooren) 1581.
muren (twee - met één kwispel witten) 2433.
murf (iem. iets in zijn - wrijven) 1622.
musch (doode -) 1582.
musschen (zijn - liggen onder de pannen) 1977.
musschenhemel (naar den - gaan) 1266.
muschkejagen 1897.
musse (wat in de - hebben) 1997.
muts (de - staat hem verkeerd) 1583.
muts (de - hebben op iem.) 29.
muts ('t gaat mijn - te boven) 1806.
muts (daar staat tem de - niet naar) 1583.
muts (een zware - ophebben, over) 1583.
muts (zijn losse, goede, kwade - opzetten over) 1583.
muts (de - op nummer elf) 656.
muts (zoo vast als een - met zeven keelbanden) 1585.
muts (met de - gooien naar) 1584.
mutsaard 41.
mutsaard (rieken naar den -) 1586.
mutse (een dwaze -) 1307.
mutton leggen 1059.
muur (met iem. langs den - loopen) 2296.
muurbloem 1587.

Na (iem. te - komen) 1588.
naad (zijn - naaien) 1590.
naad (in zijn - zitten) 1590.

naad (uit den -) 1591.
naadje ('t - van de kous) 1592.
naaien 2371.
naald (de - bij den verloren draad smijten) 1227.
naald (de - in 't spek steken) 237.
naald (met de heete -) 1594.
naald (van de - tot den draad) 1593.
naam (een goede - is beter dan olie) 1595.
naam (op den - zijn) 2271.
naars 604.
nablazen (iem. kunnen -) 573.
nabob 1596.
nabuur (beter een goede - dan) 386.
naches 2086.
nacht (bij - en ontij) 1597.
nachtbraken 1250.
nachtkar (met de - naar huis gaan) 1599.
nachtmerrie 1598.
nachtschuit (met de - komen) 1599.
naderhand 818.
nafluiten ('t - hebben) 573.
nagel (geen - hebben om zijn gat te schrapen) 604.
nagel (een - aan iem.'s doodkist) 1600.
nagel (den - op 't hoofd slaan) 2123.

nagel houden 2162.
 nagels (iem. de - korten) 576.
 nagels met koppen slaan 2124.
 nakijken ('t - hebben) 573.
 narijden (iem. -) 772.
 nat achter de ooren 496.
 nat houden en pappen 1601.
 nat (met hetzelfde - overgoten zijn) 2106.
 nat (iem. laten stoven in zijn eigen -) 2107.
 natie 2556.
 natje en droogje 1602.
 nattigheid gevoelen 1603.
 natuur (de - gaat boven de leer) 1604.
 Nazareth (kan uit - iets goeds komen?) 1605.
 neep (in de - zitten) 1176.
 neer (in de - zijn) 1318; 1402.
 neet 1636.
 neetoor 1636.
 negen (in de kwade - gelogeerd zijn) 32.
 negeren 339.
 negerij 1606.
 nek (den - breken) 1610.
 nek (iem. den - toekeeren) 1607.
 nek (iem. in den - krijgen) 782.
 nek (iem. in den - zien, schoppen) 1609.
 nek (iem. met den - aanzien) 1608.
 nek (iem. een leugen op den - draaien) 18.
 nek (iem. op den - hebben) 782.
 nek (over den - aanzien) 2027.
 nekken 1610.
 nekkeput (iem. met de - aanzien) 1608.
 nekslag 657; 1610.
 nemen (iem. -) 183; 1611.
 Nergenshuizen (heeren van - en Geenland) 1168.
 nest (brutaal -) 1612.
 nest (een - van een) 1612.
 nest (*bed*) 1232.
 nest (iem. in zijn - keeren) 2041.
 nest (iem. uit de - nemen) 1432; 1611.
 nesten zoeken 1613.
 nesten (in de - zitten) 1613.
 nesterij 1613.
 nestig, nesterig 1612.
 Nestor 1614.
 net (achter 't - visschen) 1615.
 net (door 't - vallen) 1473.
 netekam, -kop, -nek 1636.
 neten (na de - komen de luizen) 118. netels (op - zitten) 1236.
 netten (zijn - drogen) 1616.
 neuk (den - geven van) 374.
 neuken 2371.

neukepitten 447.
neur (den - houden met iem.) 2369.
neus (iem. den - tusschen twee ooren zetten) 942.
neus (zijn - achterna gaan) 1617.
neus (niet verder zien dan de - lang is) 1620.
neus (den - krollen) 1623.
neus (den - (op)fronsele) 1625.
neus (den - opschorten) 1625.
neus (den - ophalen, -trekken voor) 1625.
neus (mijn - is geen kapstok) 1626.
neus (zijn - overal insteken) 1627.
neus (een lange -) 1628.
neus (een wassen -) 1630.
neus (wie zijn - schendt, enz.) 1631.
neus (iem. een - aandraaien) 1630.
neus (zijnen - op iets uitsteken) 1625.
neus (iem. den - wisschen, snuiten) 1844.
neus (die een - heeft kan rieken) 2004.
neus (iem. iets aan den - hangen) 1626.
neus (iem. bij den - hebben) 183; 1619.
neus (iets bij zijn - langs zeggen) 1617.
neus (iem. iets door den - boren) 1621.
neus (in den - hebben of krijgen) 606; 1624.
neus (met zijn - in de boter vallen) 1618.
neus (iem. iets onder den - wrijven) 1622*.
neus (op zijn - kijken) 1623.
neus (tegen uwen -!) 691. neus (tusschen - en lippen) 1629.
neus (uit de -e hangen) 1113.
neus (iem. iets voor den - smijten) 2449.
neus (hij doet alsof zijn - bloedt), aanv. bl. 561.
neusje van de zalm 1632.
neuswijs 1624.
neut (als je de -e hebt, je moet ze kraken) 999.
neut (in de - zijn) 1633.
neut (iem. van de - geven) 2220.
neuten (voor doove - zitten) 2114.
neutje 1633.
neuze hebben van iets 2095.
neuzen (iets -) 1624.
nevelkar 1647.
neven 1399.
nicht te logeeren hebben 2190.
nichten 1399.
nieren ('t voor de - hebben) 904.
niet (als - komt tot iet, enz.) 1634.
nietemijtig, -mijterig 1516.
nieuws (geen - onder de zon) 1635.
nihil op 't request 1655.
nijdas 1636.
nijdassen 1636.
nijdig (zoo - als een spin) 2129.
nik (een - hebben op) 1825.
Nicolaas (St. - kennen) 41.
niksnutter 456.

Nimrod 1637.
nip 1638.
nippertje (op 't -) 1638.
nipt (als 't - en weer -) 1638.
Noo was ook een groote heilige 118.
Noo heeft negenhonderd jaar geleefd 118.
nobis 1651.
noeneslaan (een - duren) 81.
nolens volens 1639.
Nolletje (van - geprikt) 1435.
nommer (van - tien zijn) 975.
nood leert bidden 1640.
nood breekt wet 1641.
nood (de - gaat aan den man) 1642.
nood (als de - op 't hoogst is) 1643.

nood (in den - leert men zijn vrienden kennen) 1645.
 nood (van den - een deugd maken) 1644.
 noode (van - hebben) 437; 1646.
 noode (van - zijn) 1646.
 noordenwind ('t is vandaag -) 2583.
 noorderzon (met de - vertrekken) 1647.
 noodig (iets - hebben als) 1523.
 noot (harde -) 1648; 1823.
 nootje (een - te kraken hebben met) 103.
 noppes 1651; 2086; 2297.
 nop hebben 2297.
 nopjes (in zijn - zijn) 1650.
 noten (de - stellen) 2517.
 noten (dat zijn andere -) 2255.
 noten (kwade - kraken) 1648.
 noten (veel - op zijn zang) 1649.
 noten (van de - krijgen) 2221.
 nor 471.
 nor (de - is er uit) 586.
 nuchter blijven van 1652.
 nuf 2094.
 nul (een -) 1653.
 nul op 't request 1655.
 nul in 't cijfer 1653.
 nul (- en geener waarde) 1654.
 nul (van 't jaar -) 1654.
 nul (van - komma zes) 1656.
 nulles 2086.
 nummer honderd 1658; 2241.
 nummer (iem. op zijn - zetten) 1657; 2472.
 nuttig en noodig 1250.

O (noch - noch bo) 267.
 o (iem. in de - leiden) 1714.
 oele 88; 1659.
 og noch mog 267.
 Og was de koning van Basan 118.
 okkie 767.
 olderman (eenmaal - andermaal -) 384.
 olie in 't vuur 1660*.
 olie (- in mijn lamp) 1246; 1661.
 olie (- op de lamp doen) 1661.
 olie (in de - zijn) 1051; 1662; 2384.
 olie (naar de - rieken) 1323.
 oliebol 2358.
 oliedom 1663.
 oliekoek (iem. een - te likken geven) 1573.
 oliekop 1662.
 olim 1664.
 ollen (- draaien) 1420.

om ('m - hebben) 1665.
ombollen 1945.
omdraaien 486.
omentom 516.
omgekomen ('t is -) 544.
omkoud 1666.
omleiden (iem. -) 2296.
ommebellen 1184.
omslaan 1473.
omstaan leeren 1667.
omstoken werk 465.
omtuinen 1078.
onbekend maakt onbemind 1668.
onbekookt 1669.
onbestorven weduwe 1670.
onbetuigd (zich niet - laten) 1671.
onbewimpeld 224.
ondank is 's werelds loon 1672.
onderband (er geen - aan kunnen vastkrijgen) 2281.
onderduims 507; 818.
onderhands 818.
onderhen (er niet - kunnen) 2301.
onderkotig 818.
onderspit ('t - delven) 1673.
onderste boven 1674.
ondertreden 2451.
ondervallen 2453.
ondervinding (de - is de beste leermeester) 1675.
ongebonden best 1964.
ongeluk (een - komt nooit alleen) 1676.
ongeteld zijn 2247.
ongewasschen 1677.
ongezouten 1677.
onkruid vergaat niet 1678.
onnoozele hals 783.
onpas (te -) 1781.
ontdraaid zijn 2034.
ontfuten 586.
ontgroeien 940.
ontschipperen 2019.
ontstellen 2168.
ontvanger (naar den - gaan) 2241.
ontwassen 940.
oog ('t booze -) 1693.
oog (een - hebben op) 1694.
oog om - 1679.
oog (het - wil ook wat) 1681.
oog (een - in 't zeil) 1682.
oog (het - van den meester enz.) 1685.
oog (door 't - van een naald) 1695.
oog (uit 't -, uit 't hart) 1691.
oogappel 101; 1697.
oogen (zijn - verklaren) 852; 1684*.
oogen (iem. de - uitsteken) 1690.

oogen (vreemde - dwingen best) 1687.
oogen (zijn - zijn grooter dan de maag) 1683.
oogen (iem. de - schellen) 1985.
oogen ('t brandt in mijn -) 1690.
oogen (iem. naar de - zien) 1686*.
oogen (onder vier -) 1688.
oogen (iets onder de - zien) 1689.
oogen (op je -!) 691.
oogen (tegen twaalf - dobbelen) 432.
oogendienaar 1686.
oogje (een - toedoen) 2405.
oogluiken 2405.
ooilam 1698.
Oom Kool 1700.
oome (hooge -) 1699*.
oom(ken) (mijn -) 1019.
oom(ken) (een - van iets dood hebben) 360.
oomken (eerst - en dan oomkens kinderen) 895.
oor (het eene - in, enz.) 1701.
oor (iem.'s - hebben) 1703.
oor (iem. iets in 't - bijten) 1704.
oor (iets in 't - knopen) 1705.
oor (op een - na) 2327.
oor (over - zijn) 1243.
oorband 1711.
oordje (zijn laatste -) 1710.
oordje (voor een - thuis liggen) 2260.
oordjedood 450.
oordjegierig en stuiverke zot 1799.
ooren (de - staan hem don (*deun*) aan den kop) 10.

ooren (iem. - aannaaien) 1630.
 ooren (iem. iets aan zijn - naaien) 1567.
 ooren (iem. de - wasschen) 1708.
 ooren (de - laten hangen) 1707.
 ooren (zijn - zullen tuiten) 1709.
 ooren (iem. de - van 't hoofd eten) 1702.
 ooren (zijn - mogen schudden) 1706.
 ooren (iem. de - smeren) 1844.
 ooren (geen - weten te naaien) 1566.
 ooren (op beide - slapen) 2527.
 oorlam 1698.
 oorlap 1711.
 oorlepel, -krauwer, -kittelaar 1844.
 oortje (een - in 't zakje doen) 515.
 oortje zie oordje.
 oortjes (met hangende -) 1865.
 oorveeg 769; 1711.
 oorvijs 1573; 1711.
 oorwante 1711.
 oorworm (een gezicht als een -) 1712.
 Oost (weten waar - ligt) 41.
 Oost west, thuis best 1713.
 Oostindisch doof 461.
 ootje (een - in 't cijfer) 1653.
 ootje (iem. in 't - nemen) 1714.*
 op ('t is er -) 1867.
 op ende uit 516.
 opbinden 1567.
 opbotteren 1719.
 opbreken (zuur -) 1716.
 opdirken 1717.
 opdoeken 1488; 1718.
 opdoen doet verkoopen 2470.
 opdokken 1719.
 opdraaien 1567.
 opdraaien (voor iets -) 1720.
 opdrinken (iets moeten -) 1827.
 opduwen 1488.
 open (uit een - reden) 1722.
 open (een - deur intrappen) 1721.
 open (een - vraag) 1722.
 opentop 516.
 opeten (iets moeten -) 1827.
 opeten voor 1214.
 opgehemeld zijn met 2602.
 opgeheveld zijn met 2602.
 opgehouden zijn met 2602.
 opgekropt zijn met 319.
 opgeld doen 1724.
 opgenomen zijn 2602.
 opgescheept 1725.

opgeschort 1725.
opgetild 2605.
opgetogen 2602.
opgeven 1729.
opgezet zijn met 2358.
ophakken (er -) 1729.
ophemmelen 2649.
ophullen 2663.
opkalken 16.
opkammen 1726.
opkomen (zuur -) 1716.
opkramen 1488; 1718.
opkrassen 2053.
opkrossen 2053.
oplababbel (-er) 767.
oplatafel 767.
oplawaaï 767.
oplazer 767.
oplopen 1115.
opmieter 1516.
opneemvot 2463.
opneuker 2371.
oppasser 2086.
opscheppen 1727.
opschikken (het huis -) 1728.
opsnijten 153.
opsnijden 1729.
opspannen 1860.
opspele 1730; 1860.
opsteek(sel) 1567.
opstooten (iem. iets -) 1567.
opstroopen, -stroppen 1720.
optakelen 59.
optornen voor 1720.
optrekken 614.
optrekken (de melk, room -) 1496.
optroeven 2291.
opvijzen (iem. iets -) 1567.
opwerpen (iets -) 153.
opzetten 1114.
opzetten (een grooten mond -) 1539.
opzetten (iem. -) 1726.
opzetten (het huis -) 2171.
opzitten en pootjes geven 1731; 1865.
oranjevlag (de - laten waaien) 2190.
oremus 1732.
orgel (de - draait) 1867.
ort (op een -) 516.
os (van den - op den ezel) 1733.
otteren 901.
oud (zoo - als) 1734.
oud (op - ijs vriest het licht) 994.
oude 1698.
ouden (zooals de - zongen, piepen de jongen) 1736.

ouder (van - tot -) 1737.
ouderdom (de - komt met gebreken) 1738.
oudewijven 447.
oudvaders (bij de - zijn) 2320.
ouwehoeren 447.
ovenschroef (iem. zenden om de -) 401.
over (*op*) 1744.
over (iets - zich hebben) 1740.
overende staan 1861.
overdonderen 1742.
overduivelen 1742.
overdwars gluren 2027.
overdwarsen 525.
overhand (de - hebben) 335; 1743.
overhandig 1743.
overheen (er - lopen) 2010; 2145.
overhoop 1744; 1745.
overkalken 16.
overkijker 1748.
overlezen (een zieke -) 198.
overschot ('t - is voor de goddeloozen) 737.
overstag 1746.
overstuur 1747.
overtellig zijn 2247.
overtroeven 2291.
overvlieger 1748.
overweg 1749.
overuit (er - zijn) 1741.

Paai 1750.
paal (*grens*) 1751.
paal en perk 1751.
paal (als een - boven water) 1766.
paard (een - van een daalder) 746.
paard (iem. te - helpen) 843.
paard ('t beste - struikelt wel eens) 1752.
paard (gegeven - niet in den bek zien) 1753.
paard ('t - dat de haver verdient) 1754.

paard (iem. over 't - tillen) 1758.
 paard (enen weder te - helpen) 2615.
 paardekeutels (- voor vijgen) 1200.
 paarden (de - achter den wagen spannen) 1755.
 paarden (beste - op stal) 1757.
 paarden (de - de - laten) 246.
 paardenvleesch gegeten hebben 766.
 paardevoeten (zich uit de - maken) 2458.
 paardje (op zijn - zijn of raken) 1760.
 paarlen voor de zwijnen 1761.
 paarlen (ergens niet zijn om - te rijgen) 2432.
 paars (pimpel -) 293.
 paart (van goeder -) 797.
 Paaschbest 1762.
 pad (zijn - schoonvegen of maken) 129; 2015.
 pad noch baan 877.
 pad (het enge - der deugd) 2549.
 paddebloot 1527.
 paf staan, zijn, zitten 1764.
 pagador 1784.
 pagger (door den - zijn) 2384.
 pajakker 1784.
 pak (iem. in 't - steken) 1024.
 pak (met - en zak) 1263; 1765.
 pak (iem. in 't lange - laten loopen) 1409.
 pak (iem. in 't - duwen) 1448.
 pak (een - uittrekken) 1946.
 pakje (een - bestellen tot de Boo van Billerdam) 2241.
 pakken (iem. te - hebben of nemen) 183.
 pal staan 340; 1766.
 pal loopen 2109.
 palen (er zijn - door 't dak) 398.
 paling (den - bij den staart hebben) 7.
 paling (een fijne -) 1876.
 paling (een - vangen) 2091.
 palle (de - verwijt de loete) 1870.
 palm (de - weg dragen) 1767.
 palmen (men wandelt niet straffeloos onder de -) 1768.
 palmslag 2277.
 palullen 1024.
 palullen (iem. -) 1448.
 Pampus (voor - liggen) 1521; 1769.
 pan 1770.
 pan (iets verkoopen voor een - eieren) 97.
 pan (de - bij de steel of steert houden) 866.
 pan (iem. de - aanjagen) 1327; 1804.
 pan (*herrie*) 1117.
 pan (aan de - likken) 1324.
 pan (in de - hakken) 1771.
 pan (uit de - in 't vuur springen) 1920.
 pan (van de - krijgen) 2221.

panische schrik 1772.
pankoek (elkaar met een warme - kunnen beloopten) 2406.
pankoek (die - glijdt, schuift) 2435; 2655.
panne (iets aan de - hangen) 1184.
panne (iem. zijn - boteren) 2084.
panneken 471.
panneken (een - om een potteken) 1425.
pannen (half onder de - zijn) 12.
pannen (er zijn - op 't dak) 397*.
pannen (gouden - op zijn huis hebben) 398.
pannen (uit twee - bakken) 1542.
pannestuk (met een - uitkomen) 562.
pannetje-vet 2391.
pannetje-vet spelen 747.
pannevet 2392.
pantoffel (van de - krijgen) 1349.
pantoffel (onder de - zitten) 1773.
pantoffelheld 1773.
pantoffeltjes (iets op zijn - af kunnen) 2077.
panvischje 2392.
pap (er - van gegeten hebben) 1046.
pap (iem.'s - boteren) 366.
pap (iem. - (siroop) aan den baard smeren) 938.
pap (iem. de - in den mond geven) 1541.
pap (met den - ingeven) 1774.
pap (de - verbrand hebben bij iem.) 2367.
pap (dat heb ik nog nooit in mijn - gevonden) 2414.
papenvreter 1001.
papier is geduldig 1775.
papje (iem. een - boteren) 141.
papje (iem. een - koken of boteren) 1234.
papepel (iets met den - in krijgen) 1526.
pappen en nat houden 1601.
Pappenheimers (z'n - kennen) 1776.
paraplu (onder de -) 471.
pardel (in - laten) 2161.
pardoes 1777.
pardoers 1777.
parket (leelijk -) 266.
parket (lastig -) 1778*.
parlesanten 1399; 1742; 1818.
part noch deel 1779.
parten stellen 1730.
parten spelen 1780.
pas (op dat -) 1781.
pas geven 1781.
pas (te - komen) 1781.
pas (van - komen) 1781.
pas (in de - staan) 1782.
pas (in de - zijn) 1782.
pasmunt slaan uit 1578.
paspoort (iem. zijn - geven) 1783.
paspoort (iem.'s - lichten) 464.
pastei (een vuil -) 1876.

pastei (in - vallen) 506.
pastoor (den - zegent zijn zelven eerst) 2492.
pataat (iem. een - geven) 2220.
patat 1573.
pataten (dat zijn andere -) 2255.
patei 1851.
paternoster (alle -) 81.
paternosters 513; 1469.
paters (naar de - gaan) 1785.
patet 2253.
patjakker 1784.
patjol 1420.
patres (ad -) 1785.
patrijsken 2056.
patronen (zijn laatste - verschieten) 1295.
past maken 1786.

pats 2502.
 patsen 2372.
 patser 1786, 2372.
 patserig(heid) 1786.
 paviljoen (ergens zijn - oprichten) 2224.
 payement (enen sijn - geven) 217.
 pé (de - inhebben) 1789.
 pé (de - hebben aan) 1789.
 pé (in de - zijn) 1788.
 pé (iem. de - op den neus zetten) 1797.
 pé (een -) 2392.
 pech hebben 1790.
 pechvogel 1790.
 pedes (per - apostolorum) 93.
 pee 1750.
 peëen 2372.
 peëen (iem. zijn - opscheppen) 2390.
 peen (veel - in de hutspot hebben) 1649.
 peen (dat is andere -) 2255.
 peer 2253.
 peer (hoe smaakt je die pruim of -?) 1573; 1791.
 peer (een sappige -) 1633.
 peer (een - inhebben) 1633.
 peer (een fijne -!) 1876.
 peer (een - aanhebben) 2214.
 peer (het is zijn - hebben) 2253.
 peerd (daar is 't - gebonden) 1202.
 peerd ('t - met een langen hals) 2463.
 peerd (weten, waar het - gebonden ligt) 2475.
 peerden (ouwe - uit de gracht halen) 1211.
 peertje (een - voor den dorst) 102.
 peertje (een gebraden) 1791.
 peest(je) 1573.
 peil (- trekken op) 1792.
 peil (in - hebben) 1793.
 peilen 1792.
 peiling (in de - nemen) 1792.
 peiling (in de - hebben, krijgen) 1793.
 pek (manneke -) 883.
 pek (wie met - omgaat) 1794.
 pek (de - hebben van iets) 2065.
 pek (iem. eenen - geven) 2159.
 pekel 1795.
 pekel (door de - trekken) 1560.
 pekel (in de - zitten) 1915.
 pekelhoer 1795.
 pekelzonde 1795.
 pekkel (een - draaien) 568.
 peklap 1835.
 Pekmanneken 883.
 pellen (met - en vellen) 977.

pellerijn 1037.
Pels (zoo wis als -) 160.
pels (iem. den - uitkloppen) 1475.
pels (onder de - zitten) 1773.
pen en inkt roepen 1550.
pen (welversneden -) 1796.
pen (iem. de - op den neus zetten) 1796.
pen (de - halen door iets) 2195.
penaat (in de - zitten) 1915.
pennelikker 1798.
penning (zijn - geldt hier niet) 840.
penningtien 1800.
penningwijs en pondzot 1799.
penningzestien 1800.
pens (iets op zijn - kunnen schrijven) 2664.
penshaak 901.
pensionaat 471.
penarie 1176; 1801.
pepelzot 2158.
peper geven op iem. 65.
peper (dat is andere -) 2255.
peperduur 1586; 1802.
peperen 1802.
peperen (be-) 65.
peperen (het iem. -) 1003.
peperweeuwte 1802.
perceel 2632.
perdoes 1777.
perdominé (in eenen -) 81.
peren (gebakken, gestoofde -) 1791.
periode (de - hebben) 2190.
persé 1803.
perte (iem. een - bakken) 1780.
pertig 1780.
pest 1805.
pest (als de -) 1805.
pest (de - inhebben) 404.
pest (de - hebben aan) 1789.
pest (de - gezien hebben aan) 1789.
pest (de - aanjagen) 1804.
pesten 1804.
pesten (iem. -) 1805.
pestig 1805.
pet (*hoofd*) 1806.
pet (iets onder de - koopen) 818.
pet (iets in de - hebben) 1806.
pet (de - staat hem ...) 1583.
Peter (de rechte -) 1033.
Peter ('t is die Sinte - niet) 541.
peterselie (van zijne - vallen) 104; 2186.
petje (met zijn - gooien naar iets) 1584.
petje (dat spreekt als een -) 1663.
petje (boven mijn -) 1806.
petoet 471.

petto (in -) 1807.
peultje (een - met iem. schillen) 103.
peultjes (zijn eigen - doppen) 309.
peultjes (de -, peentjes opscheppen) 1728.
peultjes (lustje of moetje nog -) 312.
peulschilletje (geen -) 1808.
peut 767.
peuter 484.
peuter (niet -) 1845.
pezen (verscheidene - aan zijn boog hebben) 297.
pezewever 2640.
philippus 1847.
piano aan 1809.
pie (in de - zijn) 1788.
pie, pij 1788.
piek (zijn - schuren) 1810.
piek (een -, pijk hebben op iem.) 1825.
piel (in de - zitten) 1915.
piel (de - zijn) 2044*.
pielekes (voor de - zijn) 741.
pieltjes (naar de -) 740.
piemel 2284.
pienappel ('t scheelt hem in de -) 337.
piepelzot 2158.
piepen 1811.
piepen ('m -) 2085.
piepen ('t is gepiept) 1811.
piepert (een kop wie ene -) 270.
piepjong 1812.
piepzak (in den - zitten) 1813.
Pier (kwade -) 1814.
pier zijn 449.
Pier (den houten - scheren) 747.

pier (naar zijn - gaan) 1232.
 pier (aan de - zijn of gaan) 1817.
 Pier (van - naar Paul) 1857.
 Pier Luik 2624.
 pierdood 449.
 pierekul 1816.
 pieremegoggel hebben 2419.
 pieren (naar de - zijn) 740.
 pieren (voor de - zijn) 741; 1849.
 pieren (iem. -) 1815.
 pieren, gepierd 1815.
 pierenland (naar 't - gaan) 740.
 pierenverschrikker, -verlakker 1816.
 pierewaaien 1917.
 pierewietsteek (piederdewiet -) 1594.
 pierlemortes 449.
 Piet (stijve -) 4.
 Piet (hem - houden) 1219.
 Piet (zich - houden) 1009*.
 Piet boven Jan zijn 1012.
 Piet (zwarte -) 1032.
 Piet Snot 1819.
 Piet (een heele -) 1820.
 Piet van Wieringen is te logeeren 2190.
 pieteren 1815.
 pietepouterig 1818.
 pieterig 1818.
 pieterjanus 1633.
 Pietje Pek 883.
 Pietje de voorste 751; 1820.
 Pietlut 1818.
 Pietstil 1574.
 pij (de - houden) 1538.
 pij (de - opzetten) 1539.
 pij (op zijn - krijgen) 2382.
 pijn (geen -) 2652.
 pijlen (versch. - op zijn boog) 297.
 pijlen (al zijn - verschoten) 1295; 1821.
 pijler (de derde - vast) 2197.
 pijn in 't haar 758.
 pijn in zijn buik hebben 1590.
 pijn (de -e niet waard) 1822.
 pijn hebben aan iem. 2222.
 pijn (gauw - gedaan zijn) 2243.
 pijp (daar gaat mijn - van uit) 1188.
 pijp (in zijn - kruipen) 1232.
 pijp (iem. een - draaien) 1420*.
 pijp (de - uitgaan) aanv. bl. 558.
 pijp (een leelijke - rooken) 1823.
 pijp (een vuile - smoren) 1823.
 pijp (een - stoppen) 1823.

pijp (met een brandende - kunnen beloopten) 2406.
pijpe (dat is een andere -) 2255.
pijpen (de - stellen) 1730.
pijpen (naar iem.'s - dansen) 1824.
pijpen (de - stellen) 2517.
pijpkannen (iem. -) 1448.
pijpsteken, aanv. bl. 554.
pijpszak 1813.
Pyrrhus overwinning 1905.
pik 2284.
Pik (Heintje -) 883; 1032,
pik (zie *pek*) 1794.
pik (den - hebben op iem.) 1825.
pik in 't vuur, aanv. bl. 560.
pik (een - hebben aan iem.) aanv. bl. 557.
pik (de - zijn) 2044*.
pik aan zijn broek 1833.
pik (in de - zitten) 1913.
pikbroek 1826.
Pikheintje 883.
pikkedil 1795.
pikken (de -) 883*.
pikken (als de - er bij zijn) aanv. bl. 558.
pikker 2086.
pikketanisje 1633.
piklap 1835.
pikpan (in de - nemen) 1460.
pil (een bittere harde -) 1823; 1827*.
pil (de - vergulden) 1828.
pil (geen -) 2652.
pil no. 11, aanv. bl. 561.
pilaarbijter 149; 1829*.
pimpelzot 2158.
pinarie 1801.
pinken (bij de -) 1830.
pinken (iem. bij de - houden) 1830.
pinken op iem. 2027.
pinkiesteek doen 230.
pinne(n) (voor de - komen) 479.
pinneke steken 543.
pisang (leuke -) 1876.
pisje (altijd een - of een kakje hebben) 1649.
piskijker 2537.
pispaal 2463.
pispot (een moeilijke -) 2632.
pispmaatjes 1055.
pissebed weg, kakkebed weerom 1425.
pissebed 1710.
pisser (een - maken) 574.
pistool (iem. het - op de borst zetten) 1505.
pit 2253.
pit (een - (put) in den nacht wegblijven) 602.
pit (op de - leunen, spelen) 1831*.
pitsjaar, pitsjaren 1784.

pitten 1831.
plaat (op een gloeiende - vallen) 1832.
plaat (de - poetsen) 1833.
plaats (iem. op zijn - zetten) 1657; 2472.
plaatsen (iets kunnen -) 2643.
plak (iem. een - zetten) 769.
plak (een - krijgen) 1164.
plak (onder de -) 1834.
plak (op den - (plek) halen) 1853.
plakbroek 1835.
plakken 1835; 1853.
plakker 1835.
planeet (onder een gelukkige - geboren zijn) 671; 1836.
planeet lezen 1836.
plank (de - mislaan) 146; 1838.
plank (een - voor 't hoofd hebben) 317.
planc (van de - vallen) 1473.
plank (van de bovenste -) 318; 1837.
plank (de - mishebben) 1838.
plank (van de - zijn) 1849.
plank (de - krijgen) 2035.
plank (iem. van de - wippen) 2446.
planken (goed bij de - kunnen) 438.
plas 1075.
plasdank 1839.
plat (op zijn - vallen) 1473.
plattijnen (op - gaan) 2171.
platvisch 143.
plé (naar de - gaan) 2241.
plechtanker 83; 1840.
pleite gaan, zijn 574; 1841.
pleiterik gaan 1841.
pleuris (het - inhebben) 404.
ploeg (de - bij den steert houden) 866.
ploech (den - voor de ossen zetten) 1756.
ploegen 262.

ploegen (te - noch te eggen) 1326.
 plompverloren 1842.
 plugge 1420.
 pluimen (iem. -) 1845.
 pluimen (in de - zitten) 1915.
 pluimpje (iem. een - geven) 1843.
 pluimstrijken 1726; 1844.
 pluis 1075.
 pluis (niet -) 1845.
 pluisteren 1845.
 pluizen 1845.
 plucken (iem. -) 2344.
 poedel 280; 1150; 2086.
 poeder (het - niet uitgevonden hebben) 1290.
 poef hebben 1895,
 poeha 1818; 1846.
 poehaan 1846.
 poeiering (iem. de - geven) 55.
 poen 512; 1847*.
 poepers (met de - zitten) aanv. bl. 558.
 poepsche (in de - karn zitten) 1915.
 poerem 1848.
 poes (zijn - sturen) 1099.
 poes (voor de - zijn) 1849.
 poesje (een - vangen) 2306.
 poesmooi 1850.
 poespas 1851.
 poesten 611.
 poets 2086.
 poets (iem. een - spelen) 1852.
 poetsen 611.
 poetsen ('m -) 1833, 2085.
 poetszak 1232.
 pof (op den -) 1166, 1853.
 poffel (iem. op zijn - geven) 978.
 poffen 1853.
 pokken (de - inhebben) 518.
 polder (in zijn - zijn) 1201.
 polder (in zijn - kruipen) 1232.
 polderboeren (de kijken over de dijken) 2540.
 politieke tinnegieter, kannegieter 2263.
 pollepel (met den grooten - scheppen) 304.
 pollepel (hôtel de houten -) 471.
 pollevien (aan zijn - vegen) 604.
 polonaise (aan mijn lijfgeen -) 1554.
 pols (iem. den - voelen) 1854.
 polsen 1854.
 pomp 767.
 pompes 918.
 pompstokken snijden 1833.
 pompwater (zoo onnoozel als -) 1663.

pond 1855.
ponke 1226.
pontificaal 1856.
Pontius (van - naar Pilatus) 137; 1857.
pook (de - zijn) 2044*.
pook (op zijn - krijgen) 978.
Poolsche landdag 1028.
poolshoogte 1858.
poort (de -, zijn gat schuren) 1810.
poort (iem. de - klouwen) 1844.
poorten (de - openzetten voor) 410.
poorten (geen - met iem. uit kunnen) 1749.
poosje (een - doen) 524.
poosken (een - pakken) 2298.
poot (uit den - zuigen) 510.
poot (op zijn - spelen) 1730; 1860). poot (- aan spelen) 1859.
pooten (op zijn achter -) 1861.
pooten (op zijn achterste -) 1861.
pooten (op zijn - zetten, staan) 1863.
pooten (op hooge -) 1864.
pooten (iets in de - schuiven) 1931.
pootewagen 93.
pootje (het - hebben) 1866.
pootjes (op zijn - terecht komen, vallen) 1862.
pootjes (hangende -) 1865.
popmooi 1850.
poppen (- in 't hoofd hebben) 1576.
poppen (de - aan 't dansen) 1867.
portret (een raar -) 1876.
portret (een lastig -) 2632.
Portugeesche (- vijgen) 2241.
posie (iem. zijn - geven) 2390.
positieven (bij zijn - zijn) 1868.
post (de -) 1881.
post 1972.
postuur (iem. in zijn - zetten) 843. pot 383; 471.
pot (buiten de - pissen) 155, 1872.
pot (een - kaarten) 305.
pot (over den - komen) 371.
pot (den - op zijn, -afgaan) 570.
pot (in één - kakken of pissen) 788.
pot (- en god zijn) 1212.
pot (de eene is - en d' andere ketel) 1425.
pot (iem. op den - zetten) 1448.
pot van Egypte 1869.
pot (de - verwijt -) 1870.
pot (geen - zoo scheef) 1871.
potdeksel (een raar -) 1876.
potdicht 415.
potdoof 460.
poteres (- zijn) 1866.
poteten 1876.
Pothof (goeje morgen -). 1554.
potje (een - kunnen breken) 1874.

potjes (kleine - hebben ooren) 1873.
potjes (in de kleinste -) 1875.
potmos 1876.
potnat 1876.
potnat (één -) 1877.
pots (in - wezen) 1650.
pots (iem. een - spelen) 1852.
pottagie (zijn - niet laten nemen) 1047.
pottebank (in de - zijn) 1343.
pottegod 1877.
pousseeren (een kaartje -) 580.
praat (op de - komen) 2271.
praatje (met een zoet -) 1192.
praatjes voor de vaak 1878.
praatjes vullen geen gaatjes 1879; 1922.
praatstoel (op zijn -) 1880.
prame (in de - zitten) 1176.
prang (in de - staan) 1176.
prang (iem. de - op den neus zetten) 1797.
pré (de - hebben) 1881.
prengel 201.
prentje (een - krijgen) 2221.
prettig 1780.
preutel 1942.
priemeke nakend 1527.
prik (boven mijn -) 1806; 1882.
prik (op een -) 1883.

prikje (voor een -) 1882.
 prikken (de - levend houden) 1884.
 prikken (van dooie - komen) 1923a.
 prikkedil 1882.
 primelnaeckt 1527.
 Prins (den - gesproken hebben) 1885.
 Prins (van den - geen kwaad weten) 1886.
 Prins (de - is jarig) 2190.
 prins 2086.
 prinsemarij 2086.
 prinselij 2086.
 privaat 216; 2241.
 proef (op de - stellen) 1888.
 proef houden 2268.
 proefstuk 1889.
 profeet (broodetend -) 1890.
 profeet (geen - wordt in eigen land geëerd) 1891.
 procrustesbed 1887.
 proleet 1786.
 prop(pie) 1633.
 propoost (van zijn - raken) 2213.
 propos (van zijn à - zijn) 2213.
 proppen (op de - komen) 1892.
 prot (de - hebben van iets) 1995.
 pruif (de - hebben) 956; 2214.
 pruij (de - zit hem scheef) 281.
 pruij (de - ophebben, krijgen) 281.
 pruim (geen -) 2652.
 pruimen (je mag mij de moord -) 1552.
 pruimen (hoe smaken jou die -) 1791.
 pruimen (iem. niet kunnen -) 1893.
 pruimen (in de - zitten) 1915.
 pruimenmondje 1894.
 pruimer 498.
 pruimke (een - aanhebben) 2214.
 prul 1420.
 prul voor de vaak 1878.
 prullen 1420.
 prut 1846.
 prut (niet - vallen) 1845.
 pruttelmoes 1573.
 pseudo fransch 580.
 puf 1895.
 puf (de - is er uit) 586.
 puf (geen - hebben in) 586.
 pui (het over de - gooien) 152.
 puidemoedernaakt 1527.
 puien (in de - zitten) 1915.
 puikje steken 230.
 puikje 1896.
 puim 767.

puisje (- het oog uit) 622.
puisje (een - vangen) 1897; 2306.
puist (zich een - lachen) 265.
puist (de - of een - hebben) 1514.
punt (van - tot draad) 1593.
punt (een - zuigen aan iets) 1898.
punt (op het - zijn, staan) 1901
punt (de - bieden) 2130.
puntelijk 1900.
puntig 1900.
puntje (van - naar paaltje) 137.
puntje (als - bij paaltje komt) 1902.
puntjes (de - op de i) 1899.
puntjes (in de - zijn) 1900.
purée (in de - zitten) 1915.
purim 1848.
put (iem. in den - helpen) 1903,
put (in den - zitten) 1903.
putje (als - bij paaltje komt) 1902.
puthaak (over de -) 1904.
putlut 1818.
putten ende palen 1902.
putten in de eerde klagen 2165.
putter 1472.

Quadraat (in 't -) 578.
quarto (in -) 578.
quidam 1308.
quibus 1308.
qui-vive (op zijn - zijn) 1906.

Raaf (witte -) 1907.
raak 1447.
raakum (van -) 203; 973.
raam (daar is geen - op) 714.
raap (op zijn - zijn) 1201.
raap 2253.
raapzaad (iem. om - zenden) 2630.
rabot (op - gaan) 483.
racheling 2208.
rad voor de oogen 1909.
rad (vijfde - (wiel) 1910.
rad (daar zal nog menig - omgaan) 2524.
radbraken 592; 1911.
radbraken (geradbraakt zijn) 1911.
raddraaier 1912.
rafelscheer (de) 401.
rak (een - in den wind) 1149.
raken ('m-) 1502.
rakje (een - in den wind of het zeil) 1913.
rakken 1914.
rakkerd 1914.

rakkeren 1914.
ramen (in de - hebben) 606.
rammel (hou je -) 1179.
ransel (veel in zijn - hebben) 1482.
ranselen 2382.
rap 1965.
Rap (Jan -) 1965.
rapaert 1965.
rapailje 1020.
rapen (in iem.'s - geloopt hebben) 2367.
rappich 1020.
rappig 1965.
rapzakken 1965.
rarekiek 1134.
rasphuis (een gezicht als de deur van het -) 1712.
rat zijn 264.
rat (een - jagen) 1897.
rataplan 1942.
ratel 1179.
ratjetoe 1915.
rats (in de - zitten) 1915.
ratten (er lopen - op 't dak) 397.
rausj 2253.
raven (al zouden de - het uitbrengen) 1908.
razende Roeland 1939.
recht en slecht 1916.
recht (slecht en -) 1916.
recht (te - brengen) 1917.
recht (iem. te - stellen) 1917.
recht (iem. te - zetten) 1917.
recht door zee gaan 1918.
recht (kort - spelen met iets) 2562.
rechtstreeks 2193,
reçu (niet - zijn) 692.
rederijkers, kannekijkers 1885.
reepe (als door een - getrokken zijn) 1936.
reepen snijden 2630.

reet (op je -) 691.
 reeuws zijn 264.
 regel (er den eersten - schrijven) 2413.
 regels (de - hebben) 2190.
 regen (na - zonneschijn) 1919.
 regen (van den - in den drup (of sloot) 1920.
 regen (als 't daar -t, zal het hier druppelen) 1921.
 regen (als 't op den een -t, drupt het op een ander) 1921.
 regenschap 99.
 register ('nen anderen - trekken) 2276.
 reilt en zeilt 1921.
 reinen (den - is alles rein) 1923.
 reis (van een kale - thuiskomen) 1260.
 reis (van een verloren - komen) 1260.
 reizen en rotsen 1933.
 rekel 702.
 rekenboek (een - opendoen) 274.
 rekening (effene - maakt goede vriendschap) 56.
 rekening (op 't laatst van de -) 2080.
 rekening (bij slot van -) 2080.
 rekening (verkeerde - maken) 2248.
 rekening (aan de - zijn) 2248.
 rekken (ik laat me -) 451.
 rekt en strekt 1922.
 rekkewijd open 2510.
 rendez-vous spelen 580.
 rep (in - en roer) 1924.
 repel (iem. over de - halen) 889.
 rest (te - geraken) 1433.
 rets 769.
 rettet (op de - gaan) 2241.
 reuk (den - hebben van iets) 1624.
 reuk (in een kwade, goede -) 1925.
 reus (den - gesproken hebben) 1885.
 reutel (iets op den - halen) 1127.
 reuzel (zijn (eigen) - opeten, scheuren) 844.
 reuzel (zijn scheuren) 2345.
 ribbemoos 1472; 1926.
 ribben (iem. de - smeren) 2084.
 richt (met iem. geen - of reeën kunnen schieten) 1749.
 richten (zich -) 1861.
 ridder van de droevige figuur 1927; 2593.
 rieken (iem. niet kunnen (ge)) 1443.
 riekertje (iem. een - geven) 1622.
 riem (die - afsnij) 237.
 riem (den - toehalen) 1928.
 riem onder 't hart steken 846*.
 riemen (goed - snijden) 1929*.
 riemen (roeien met de - die men heeft) 1930.
 riemen (op zijn eigen - drijven) 2569.
 riemes 2564.

riesen (den - gesproken hebben) 1885.
riet (in 't - sturen, lopen) 1931.
rijden en omzien 1932.
rijden en rossen 1933.
rijdt en zeilt 1922.
rijk (zoo - als 't water diep is) 641.
rijkeluiswensch 1934.
Rijkshôtel 471.
rijstebrij (iem. door de - roeren) 1560.
rijstebrij (iem. de - gaar koken) 2390.
rijstebrijberg 1935.
rik (iem. de - (rug) schuren) 978.
ringelduufken 1907.
ringetje (iem. door een - kunnen halen) 1936.
risico 1937.
riskeert (die niet - en heeft niet) 2503.
ritjanus 702.
robbe 1938.
robbedoes 1938.
robbeklapper 1938.
robbie 1965.
robbie zijn 1965.
roden ende bleeken 252.
roeke 2086.
roepen (in zijne - liggen) 612.
roer 1941.
roer (noch ten - noch ter hand willen) 48.
roer (het - in de heg steken) 237; 1078.
roer (het - in handen hebben) 1940.
roer (het - aan de scheg hangen) 1756.
roer (aan 't - zijn, zitten) 1940.
roere (in - zijn, stellen) 1924.
roermaker 1941.
Roermond (van - komen) 1168.
roervink 1941.
roerwarmoes 1941.
roes (bij den -) 1942.
roes 1943.
roest 1156.
roestestok 1156.
roet in 't eten 1197.
roet (in 't - zitten) 1915.
roet in 't eten gooien 1944.
roeten 2085.
roezemoezig 1942.
roezen 1942; 1943.
roezig 1942.
roffel 57.
rok (iem. den - uitvegen) 1475.
rok (een - uitschieten) 1946.
rok (voor den - en den brok werken) 2114; 2334.
rock (enen wisen - antien) 2009.
rokje (zijn - omkeeren) 1945.
rokje (een - uittrekken) 1946.

rokken (onder de - zitten) 1773.
rol (aan den -) 483.
rol (aan den - gaan, zijn) 1947.
rolberoerte 1948.
rolkoorts 1948.
rollen (de - omkeeren) 1949.
rollen (op - staan) 2034.
rollen (op - gaan) 2171.
rollepatroon ('t -) 401.
rolletjes (op - gaan) 1950.
rolling (een -) 1948.
Rome (te - geweest en den Paus, enz.) 1951.
rommel 1942.
rond (goed -, goed Zeeuwsch) 712.
Rondhemd (kapitein - dienen) 1773.
rood (zoo - als) 752.
rood als een kalkoensche haan 752.
roode dorp 413.
roode roe 413.
roode (voor 't - kleed komen) 413.

roode (voor de - deur komen) 413.
 roode letter in de almanak 1952.
 rooi 1965.
 rooi (daar is geen - aan) 714.
 rooi (op den - gaan) 1481.
 rooien (iem. niet kunnen -) 2643.
 rook (geen - zonder vuur) 1210.
 rook (van den - in 't vuur) 2513.
 room (zijn - optrekken) 1496.
 room (de - is er af) 2386.
 roos (slapen als een -) 1955.
 roos (onder de -) 1956; 2014.
 roosje laten zorgen 566.
 roovers op de kust 1079.
 rooze (de - uitsteken) 260.
 rosa (sub -) 1956.
 rosbeier 1938.
 roskam (in de - thuisliggen) 1978.
 roskammen 1475.
 rosmolen (in de - lopen) 1535; 2288.
 rossinant 2593.
 rot (een oude - in de val) 1957.
 rots 1819.
 rotsen 1933.
 rotte (de - plek aanwijzen) 2399.
 Rotterdam (naar - zijn) 1168.
 rottingolie 2084.
 rous 1943.
 rouwgoed (het is geen - dat af moet) 11.
 rouwkoop 1958.
 rozelaar (haar - bloeit) 2190.
 rozen voor de varkens 1761.
 rozen (geen - zonder doornen) 1953.
 rozen (op - gaan) 1954.
 rozengeur en maneschijn 1959.
 rug (iem.'s - meten) 1475.
 rug (een breedten - hebben) 1960.
 rugge (een dikke - hebben) 429.
 ruggespraak 1961.
 ruggespraak houden 1961.
 rui 1965.
 ruiken (iem. iets te - geven) 1622.
 ruiker (een -) 181.
 ruiker(d) ('t op zijn - hebben) 904.
 ruimschoots 1962.
 ruimte (zich op (of in) de - houden) 1963.
 ruit, rui 1965.
 ruit (een - op hebben) 1943.
 Ruiten, Jan Berend 70.
 ruiten (zijn eigen - ingooien) 703.
 ruiten 1943; 1965.

ruize (op de - koopen) 1942.
ruizen 1942; 1943.
rukje (een - in den wind) 1913.
rul (an de - zijn) 483; 1947.
runnik (de - opgaan) 964.
rus 2086.
russies 2086.
rust roest 1964.
rut 264.
rut en roy 1965.
rut zijn 1965.
ruts zijn 1965.
ruttebeurs zijn 1965.
ruze, ruzen 1942.
ruzie 902; 1942.

Saai 767.
saberdas 767.
sac (in den - leiden) 585.
sakkenband 1966.
sakkerloot 1966.
sakramenten 1399.
sacristi 1966.
salaat (op zijn - geven) 978.
salade (iem. zijn - geven) 2390.
salamander 440.
salet 216.
sallepatter 440.
sant 1967.
san(c)t (nooit - verheven in zijn land) 1891.
santemedie 1967.
santenkraam 1967.
santepetie 1967.
santepetiek 1967.
santje 1192.
sappel (de - maken) 1968.
sappelen 1968.
sapperdebleu 1966.
sapperdeboere 1966.
sapperen 1968.
sapperloot 1966.
sapitau 2052.
sappetau 2052.
sapisti 1966.
sas (een -) 1633.
sas 1969.
sassenbloed (van -) 1969.
saus (iem. van de - geven) 2220.
saus (iem. zijn - geven) 2390.
saus ('n zuur - over zijn patatten krijgen) 2221.
saus (met één - of brui overgoten zijn) 2106.
saus (enen - brouwen) 1234.
sausneger 197.

savenaad (iem. een - geven) 1708.
schaaf (op - lopen) 1166; 2001.
schaakmat 1970.
schaal (op groote, breedte, ruime -) 1971.
schaamschoenen (zijn - uitgetrokken hebben) 2009.
schaap (er - afkomen) 189.
schaap (het - is binnen, in huis) 1977.
schaap (men moet een - scheren niet villen) 2344.
schaap (als één - over den dam is) 1972.
schaap (een schurft - bederft de gansche kudde) 96.
schaap (verloren -) 1974.
schaap (zwarte -) 1975.
schaapjes (hij heeft zijn - op 't droge) 1977.
schaar (daar hangt de - uit) 32; 1978.
schaats (een scееve of schuine - rijden) 1979.
schaats (een leelijke of rare - rijden) 1979.
schaatsen (op - gaan) 2171.
schabaring (iem. een - geven) 2033.
schabbe (zijn - scheuren) 1171.
schabellen (iem. bij de - krijgen) 2439.
schaberdebonk 2001.
schabbernek (op - gaan) 2001.
schabernek (op zijn - krijgen) 561.
schabul 521.
schade (door -, schande wijs worden) 1980.
scadebeletter 2086.
schaduw (iem. in de - stellen) 1981.
schaduw (niet in iem.'s - kunnen staan) 1982.

schalen (iem. over zijn - geven) 978.
 schalen (iem. over zijn - komen) 561.
 schaliedekkers hebben 758.
 schaliën (op zijn - krijgen) 396; 978.
 schandarm 2086.
 schap (hij zal er niet veul ten mee op 't - zetten) 2653.
 schapen (veel makke - enz.) 1973.
 schapen (de - van de bokken scheiden) 1976.
 schapepitje 2045.
 schapetafeltje 413.
 schapraai (de - hangt er hoog) 368.
 schaprade (de - hangt er aan den zolder) 368.
 scharminkel 1983.
 scharp (zich - zetten) 2029.
 schavernak 2001.
 scheel zien van den honger 2685.
 scheels 1984.
 scheen (zijn - stooten) 250.
 scheen (het hard voor zijn - hebben) 904.
 scheen (iets voor de - werpen) 2449.
 scheer 1978; 2238.
 scheet (een - in den neus hebben) 1621.
 schele (met - oogen aanzien) 1984.
 schele (van een - op een blinde vallen) 1920; 2513.
 schelen zijn de mooisten niet 118.
 schellen (de - van de oogen aflichten) 1985.
 schellen (de - vallen hem van de oogen) 1985.
 gescheld (mit een - stekske noâ hoes goâ) 168.
 schelm 1178.
 schelp (zie schulp) 2041.
 schelp (in zijn - blijven) 2041.
 schelp (naar zijn - gaan) 1232.
 schelp (uit zijn - komen) 2041; 2249.
 schelvisch (een snoode -) 1876.
 schelvisch (een - uitwerpen om een kabeljauw te vangen) 1986.
 schenetuk (een - krijgen) 250.
 schenne ('n blonde - krigen) 250.
 schennen 2344.
 schepen (de jongste - velt het vonnis) 1989.
 schepen (zijn - op 't droge hebben) 1977.
 schepen (oude - blijven aan land) 1987.
 schepen (de - achter zich verbranden) 1988.
 scheppen 1926.
 scheren 627; 661.
 scheren zonder zeep 1621.
 schering en inslag 1990.
 schermen (achter de - blijven) 1991.
 scherminkel 1983.
 scherp (zich - zetten) 2029.
 scherpbiërs (een - pol) 780.
 Scherperije (het is daar -) 1168.

scherven (de - betalen) 639.
scheut (een - in zijn vlerik hebben) 12.
scheut (iem. een - geven) 2159.
scheut (een - krijgen) 2017.
scheut zijn 2017.
scheuten (alle - zijn geen eendvogels) 2025.
scheuts (buiten - blijven) 2024.
schibboleth 1992.
schiemanschap 2629.
schieten (de zon -) 1858.
schieten (geld -) 2026.
schietgebedje 1993.
schietspoel (iets met de vliegende - doen) 1594.
schijf (een hoge -) 1052.
schijn bedriegt 1994.
schijt (in de - zitten) 1915.
schijt hebben aan iets 1995.
schijt (den - geven van) 1995.
schijtemmer 552.
schijten in of op iets 1995.
schijthuis 552.
schijtpoeier (iem. opschrijven voor -) 358.
schijven (op - gaan) 2171.
schik (met -, van -, in zijn, - hebben) 1996.
schik (in zijn - zijn) 1201.
schild en vriend 1992.
schild (iets in zijn - voeren) 1897.
schilden (de - zijn verhangen) 887.
schilder (hoe groter - hoe wilder) 621.
schilderen (men zal hem wat -) 1459.
schilderij (zijn - oprollen) 229; 1488.
schillen (iets met iem. te - hebben) 103.
schillen (een huishoudster op -), aanv. bl. 558.
schimannen 1999.
schimmel (op - rijden) 2001.
scimminkel 1983.
schîn 2086.
schip 2020.
schip met zure appelen 99.
schip (een - op strand, een baken in zee) 138.
schip (zijn - schoonmaken) 2015.
schip (in 't zelfde - varen met iem.) 2039.
schip ('t kan beter van een - dan van een schuit) 2151.
schip (zwak -) 2632.
schipbreuk lijden 1998.
schipken (die in 't - zit, moet meevaren) 2040.
schippen 2020.
schipper (een goed - zeilt wel eens tegen een paal) 1752.
schipperen 1999.
schipstoel (op een - zitten) 2020.
schobbe 2000.
schobbejak 2000.
schobben (iem. bij de - krijgen) 1449.
schobberdebonk 1166.

schobberdebonk lopen 2001.
schobberdebonken 2001.
schobbert 2000.
schoe (weten waar de - duwt, nijpt) 2003.
schoefel(en) 1166.
schoefelen 2001.
schoefies (op - lopen) 2001.
schoelje 2002.
schoen (ieder weet 't best, waar hem de - wringt) 2003.
schoen (wien de - past, enz.) 2004.
schoen (goed in zijn - zitten) 2005.

schoenen (zijn - tatsen) 1263.
 schoenen (zijn lichte - aantrekken) 1426; 2009.
 schoenen (in iem.'s - staan) 2005.
 schoenen (in slechte - zitten) 2005.
 schoenen (niet recht in zijn - staan of gaan) 2006.
 schoenen (vast in zijn - staan) 2007.
 schoenen (iem. iets in de - gooien, schuiven, leggen) 2008*.
 schoenen (zijn stoute - aantrekken) 2009.
 schoenen (over de hoge - gaan) 2010.
 schoenen (men moet geen oude - verwerpen) 2011.
 schoenen (het is lichter oude - te verwerpen dan oude zeden) 2476.
 schoenen (de zolen van de - lopen) 2497.
 schoenen (de - van zijn voeten lopen) 2497.
 schoenen (zijn - aflopen) 2497.
 schoenlappertjes Maandag 248.
 schoenmakerstrein rijden 93.
 schoenmaker ('t -s konvooi of vapeurken) 93.
 schoenmaker blijf bij je leest 2012.
 schoenriem (niet waard zijn, iem.'s - te ontbinden) 2013.
 schoep 1965.
 schoere (schoerken) staan 2442.
 schof (in de bovenste - liggen) 318; 1837.
 scof (een - scufen voor iets) 2023.
 schoffe (op den - lopen) 1166.
 schoft 2002.
 schok (op - gaan) 483; 2017.
 schol is vuil 118.
 schoofies (op - lopen) 1166; 2001.
 schooibrok (op de - lopen) 2001.
 schooien 2000.
 schooier 2000.
 school (uit de - klappen) 2014.
 school gaan 2029
 schoolverzuim (termen voor -) 2216.
 schoonschip maken 2015.
 schoor (zich 't - stellen) 2029.
 schoorsteen (daar moet de - van rooken) 2016.
 schoot (zijn - nemen) 2017.
 schoot (den - vieren) 2018.
 schoot gaan 2017.
 schootkant (van den - in de gracht vallen) 2513.
 schoots zijn, gaan 2017.
 schoots (zich buiten - (scheuts) houden) 2024.
 schop (iem. op de - nemen) 1432.
 schop (den - geven) 2091.
 schop (den - krijgen) 2091.
 schop (op een - zitten) 2091.
 schop (op - en sprong) 2169.
 schop (op de - zitten) 2020.
 schoppen (iem. -) 2019.
 scoppen, scuppen 2019.

schopstoel (iem. op den - zetten) 2019.
schopstoel (op den - zitten) 2020.
schorem 2022.
schoremerd 2022.
schorpioenen (met - geeselen) 2021.
schorriemorrie 2022.
schors (met - schroo) 676.
schort (de blauwe - uitsteken) 260.
schot geven 332.
schot (in 't - hebben) 606.
schot en lot 640.
schot zetten 2017.
schot (er komt - in) 2017.
schot (er komt geen - in) 2017.
schot gaan met iets 2017.
schot (zich buiten - houden) 2024.
schot (elk - is geen eendvogel) 2025.
schot en lot betalen 2026.
schot (iem. een - onder water geven) 2159.
schote (op - staan) 2143.
schotel (iets in zijn - schaffen) 141.
schotel (iets in zijn - kruimen, leggen) 366.
schoteldoek 2463.
schotelken (aan 't - zitten) 1314*; 2492.
schotels (ongelijke - maken scheele oogen) 1984.
schotelvod 2463.
schotje (een - schieten of steken voor iets) 2023.
schouder (over - aanzien) 1608.
schouders (iem. over de - aanzien) 2027.
schouders (over zijne - zien) 2027.
schoudertje staan 2442.
schouwpijp (de - zal daar niet blijven rooken) 2016.
schoven (zijn - opgeven) 2617.
schraalhans keukenmeester 2028.
schrabbade (iem. een - geven) 2033.
schrabbes 1847.
scrage (iets achter 't - steken) 158.
scrage (iets niet onder een - steken) 161.
schrandere 2086.
schrapp staan, zitten 2029.
schrapp (zich - zetten, - komen, - raken) 2029.
schreef (buiten - gaan) 275.
schreef (een - aanhebben) 2214.
schreef (over de - kunnen) 2030.
schreef (dat gaat over de -) 2030.
schreef (een - weghebben) 2194.
schreefje (een - voorhebben) (zie streepje) 2196.
schreefjes (tien - uitpraten) 305.
schreefken (der een - bij zetten) 2118.
schreeuwen als een speenvarken 2826.
schreut (op de - gaan) 1166.
schrinkelen (enen -) 2446.
schrobbe (iem. een - geven) 2033.
schrobbeeren (iem. -) 2033.

schrobbeering (iem. een - geven) 2033.
schrobben (iem. (be)-) 2033.
schrobbing (iem. een - geven) 2033.
schroef (in de - staan) 1176.
schroef (daar is een - los) 1176.
schroeven (op (losse) - staan) 2034.
schrijft (die - die blijft) 2032

schrijft (wat men -, dat blijft) 2032.
 schrijven en wrijven 2031.
 schudde 201; 2002.
 schuddegat 1386.
 schuddemakooi 1386.
 schuffelen 1166.
 schuif (achter de -) 471.
 schuif (in de bovenste - liggen) 1837.
 schuifelaar 2001.
 schuifelen (achter iets mogen -) 573.
 schuifelen 1166; 2001.
 schuifje (het - krijgen) 2035*.
 schuifjes (op - lopen) 1166; 2001.
 schuifjeslooper 2001.
 schuifken (het - geven, krijgen) 2035.
 schuifkens (op - lopen) 2001.
 schuile 2036.
 schuilei spelen 2037.
 schuilevinkje spelen 2037.
 schuil gaan 2029; 2036.
 schuilhoekje spelen 2037.
 schuilmuiltje spelen 2037.
 schuilwinkel spelen 2037.
 schuim (op - lopen) 1166.
 schuin(s)marcheerder 2038.
 schuit (in een zelfde - zitten) 2039.
 scute (blauwe -) 1867.
 schuiten (over - en wagens gaan) 2272.
 schuitje (in iem.'s - komen) 2039.
 schuitje (in het - zijn, zitten of varen) 2040.
 schuitje (die in 't - zit, moet meevaren) 2040.
 sculdich (also - is hi die hout die coe als -) 890.
 schulp (in zijn - kruipen) 2041.
 schunnig 1965.
 schuren 1810.
 schurgen (met iem. -) 1432.
 schurken 2000.
 schut (op 't - hebben) 606.
 schut (voor 't - raken) 1264.
 schut (een - schieten voor iets) 2023.
 schut (voor 't - staan of zijn) 2373.
 schutten 2023.
 schutter (een goed - schiet wel eens mis) 1752.
 schuurtje 471.
 schuurwater (iem. zijn - geven) 2033.
 Scylla (van de - in Charybdes) 2042.
 secreet 216.
 sees 2053.
 seezen 2053.
 seper 1966.
 setsode 424.

shalet 1835.
siene 2086.
siepel (rare -) 1876.
sier (goede - maken) 2043.
sigaar (de - zijn) 2044*.
sikkepitje (geen -) 2045.
sikker zijn 2046.
sijbebelajum (naar de - gaan) 2241.
sim (onder (t) - hebben) 2047.
simmen 1417.
simminkel 1983.
Simsonsverzuchting 2048.
sine cure 1954.
sinjeur 1847.
sint 1036.
sip kijken 2049.
siroop (iem. - aan den baard smeren) 938.
sissepitje 2045.
sisser (met een - afloopen) 2050.
sitsenwinkel 1967.
sittebitje 2045.
sisyphusarbeid 2051.
sjacheren 2506.
sjakes houden 918; 1009.
sjappietouwer 2052.
sjeezen 2053.
sjeur 1226.
sjibboleth 1992.
sjien 2086.
sjikker zijn 2046.
sjoeg 2090.
sjoege geven 2090.
sjouw (aan de -) 483.
sjouter 2086.
sjijn 2086.
slaan (bluf -) 263.
slaan naar iets 2054.
slaap (in - wiegen) 2055.
slaapmutsje 64.
slaatje 2392.
slaatje (een - slaan uit iets) 2056.
slabbakken 2057.
slabben 2057.
slabek 2058.
slachten 1157.
slag (namen voor een -) 767.
slag van gratie 657.
slag (de - of klets van de zweep kennen) 1167.
slag om slinger 1350.
slag (op - komen) 1489; 2060.
slag (op -) 2143.
slag (op - van) 2262.
slag (onder - hebben) 2047.
slag (een - slaan in of naar iets) 2059; 2060.

slag (zonder - of stoot) 2061.
slag (geen - aan den bak kunnen krijgen) 2062.
slag houden 2063.
slag (den - beet hebben van) 2065.
slag (den - van de zweep kennen) 2065.
slag (een - om den arm) 2066.
slag (*soort*) 2173.
slag (op 'nen - en 'nen keer) 2436.
slagje (een - uit) 2056.
slakken 2057.
slakken (op alle - zout leggen) 2067.
slamond 2058.
slampamper 2069.
slang (een - aan zijn boezem koesteren) 50.
slang (er schuilt een - in 't gras) 51.
slap andraid wezen 10.
slapbakken 2057.
slapen op iets 213.
slapende honden of wolven wekken 927.
slapjanus 702.
slaplip 2068.
slaplippen 2068.
slapperloot 1966.
slasmoel 2058.
slavent (in - liggen) 1343.
slecht 1916*.
slechten 1916.
slechtweg 1916.
sleeptouw (op - nemen) 2070; 2071.
slemiel 2072*.
slempje 2392.
slenters (met - omgaan) 1420.
sleppen (zijn - scheuren aan) 1171.
sleppen (achter iem.'s - lopen) 604.
sleutels (veel - verwarren het slot) 1224.

sliep uit 2073.
 slikken (iets moeten -) 1827.
 slinger (zijn - hebben) 485, 2074.
 slinger (een - van den molen hebben) 1534.
 slingeraap (zich een - lachen) 265.
 slingeren (iem. -) 1460.
 slingerkoorde (iem. in de - houden) 1460.
 slingerolie 2139.
 slingerschijt 197.
 slinksch (niet - vallen, zijn) 1416.
 slip lopen 2075.
 slippen (iem. bij de - krijgen) 2439.
 slipper (een - krijgen) 2075.
 slippert 2075.
 slippertje 2076.
 slipvangen 2075.
 sloddeken-vuil 122.
 slof (daar komt of blijft de - in) 2076.
 slof (uit zijn - schieten) 2076.
 slofjes (op zijn - afkunnen) 2077.
 slokje 2089.
 slokspijs 1187.
 slom 2176.
 slonksch 1416.
 sloom 2176.
 sloomen 2176.
 slooten (in geen zeven - tegelijk lopen) 2078.
 slot noch zin hebben 2079.
 slot (geen - of val hebben) 2080.
 slotje (iets met - en sleuter vertellen) 1593.
 sluffer (met een - en een schoe) 2207.
 sluimen 2176.
 sluimeren 2176.
 sluiten als 856, 2239.
 sluiten als een bus, peperdoos 2081.
 sluize (met - en schroo) 676.
 slunksch 1416.
 smaak (over den - valt niet te twisten) 2082.
 smaakt (hoe - u deze kaas?) 1791.
 smacht (op de - lopen) 1166.
 smachtlap 1166.
 smal (zijn eigen - houden) 1219.
 smal pappen 1497.
 smaldoek (geen - zijn) 2083.
 smalhans is daar keukenmeester 2028.
 smantje 2392.
 smeer (iem. - geven) 2084.
 smeerkanis 2253.
 smeerpot (met den - lopen) 938.
 smeerpip 2253; 2487.
 smeerschoenen 1844.

smeren (iem. -) 938; 2084; 2085.
smeren ('m - met de spons van Blanus) 2136.
smerig 938.
smerig baantje 667.
smering 2084.
smeris 2086.
smeris (op - staaa) 2086.
smidsvet 2392.
smiezen (in de - hebben) 606.
smik (goede - maken) 2043.
smikkelen 2043.
smoel (niet op z'n - gevallen zijn) 1543.
smoel hebben op 2088.
smoesje 1471.
smoezen (in de - hebben) 2086a.
smok (zich - houden) 1219.
smokkelen 2121.
smokkeltje 2121.
smoor (den - inhebben) 404; 2087.
smoor ('t - gezien hebben aan iets) 2087.
smoor zijn op 2366.
smoordronken, -vet 2192.
smoorpot 463.
smout 2392.
smout (het is - aan de galg) 323.
smouten 2085.
smouten (iem. den baard -) 2084.
smouter 938.
smouter (den - krijgen) 2035; 2617.
smouting 2084.
smoutplek 1160.
smoutpotten 938.
smullen (er van gesmuld hebben) 1046.
smijt 1942.
smijten 2084.
smijten (daar is geen - met de muts naar) 714.
snaar geven 110.
snaar (er is 'nen - los) 2034.
Snapland (van - komen) 1168.
snapreisje 2092.
snaps 2089.
snaren (twee - op sinen boog hebben) 297.
snars (geen -) 2089.
snats 2089.
snee (een - in den neus hebben) 1621.
snee (een - door den neus hebben) 2195.
snee (de - van weg hebben) 2065.
snee hollen 2193.
sneech 2090.
sneeuw (zwarte - zien vliegen) 2434.
sners (geen -) 2089.
sners (een - aanhebben) 2089.
snert staking 2083.
snert (dat is lang geen -) 2083.

sneuve (iem. een - of sneuven geven) 1622*.
sniester (een - aan iets hebben) 769.
snik (niet goed - zijn) 2090.
snikkebil 1386.
snip (een - in 't oor hebben) 1621.
snister (met een - aflopen) 2050.
snitjes (goed z'n - snijden) 2060.
snoefshaan 2094.
snoek zijn 2091.
snoek (een - vangen) 2091.
snoepreisje 2092.
snoer (iem. aan z'n - krijgen, hebben) 82; 1411.
snoeren (iem. den mond, den bek, de tong -) 1537.
snoeren (mijn - zijn in liefelijke plaatsen gevallen) 2093.
snoertje (zij heeft een - van haar moertje) 36.
snoeshaan 2094.
snoetshaan 2094.
snoetje 2094.
snoeven 263.
snoezig 2094.
snof (den-weg hebben) 1438.
snor 1943.
snor (een - aan -; weghebben) 2089.
snorken 2000.
snorren 1943.

snot (voor - en vuile boter staan) 1536.
 snotje (in 't - hebben) 606; 2095.
 snotje (in 't - krijgen) 1624.
 snuf (in de - hebben) 606; 1624.
 snuf (de - krijgen van iets) 1438.
 snuf (de - van iets in den neus hebben, krijgen) 2095.
 snuffer 2094.
 snugger 2090.
 snuif (in de - hebben) 606.
 snuif (dat is geen - voor zijn neus) 2115.
 snuifje (iem. een - geven) 1622.
 snuit (een - over iets hebben) 1627.
 snuite hebben van iets 2095.
 snuiten (iem. -) 980; 2096.
 snuiter (een vreemde -) 2096.
 snuitig 2094.
 snuitjen (in 't - hebben) 1624; 2095.
 snuiven (iem. -) 606.
 snutten 2096.
 snijboon (een rare -) 1876.
 snijden 2017.
 snijden ('m -) 2085.
 snijden (weten te - en te binden) 806.
 snijders (twee - kennen wel een naald) 1272.
 snijkoek 1215.
 sodeflikker 572.
 sodom en gomorra 2097.
 sodomieter 1516.
 sodomieter(ij) 2097.
 soebatten 1865.
 soep (in de - zitten) 1915; 2099.
 soep (iem. zijn - geven) 2220; 2390.
 soep (in de - jagen) 2099.
 soep (de - verzouten) 2367.
 soep (de - wordt niet zoo heet gegeten, als ze wordt opgediend) 2098.
 soeps (niet veel -) 2083.
 soes 1943.
 sof 2100.
 soffen 2100.
 sokken (iets op z'n - doen) 2077.
 sokken (de - zetten) 2102.
 sokken (van de - vallen, tim meren) 2101.
 soldaat (één - en vecht niet) 175.
 soldaat (iets - maken) 2103.
 soort (- zoekt -) 2104.
 sop (het - is de kool niet waard) 2105.
 sop (met 't zelfde - overgoten zijn) 2106.
 sop (in z'n eigen - laten smoren, gaar koken) 2107.
 soppelorum 1434.
 sossem (- prinserij) 2086.
 Sotteghem 1168.

spaak (een - in 't wiel steken) 2108.
spaak lopen 2109.
spade (de - bij het werk steken) 237.
spanader (van de - gesneden zijn) 2274.
spanker lopen 2109.
spanker(d) (er de - inzetten) 2110.
spankeren 2111.
spannen 1284; 2394.
spannen (het zal er om -) 2455.
spanriem (iemand van de - geven) 1349.
spar (te - en te kloet) 2496.
sparen is een goede rente 2110; 2670.
sparen (die wat spaart, die wat heeft) 2110; 2503.
Sparendam 1168.
sparren in Noorwegen zenden 2521.
spat (de - zijn of zetten) 2111.
spat (de - opnemen) 2111.
spat (geen -) 2652.
spatje 1633.
spatten 2111.
speeken (niet op iets) 2144.
speelman (de - zit nog op het dak, den zolder) 2112.
speelman (de - zit nog op den vloer) 2598.
speetjes ('t voor zijn - hebben) 904
spek op de ribben hebben 429
spek zetten 667.
spek gegeten hebben 766.
spek (in 't - steken) 1078.
spek om spinde 1425.
spek (met - schieten) 2113.
spek (*caramel*) 2114.
spek (voor en boonen) 2114.
spek (dat is geen - voor jou bek) 2115.
spek (het - weghebben) 2553.
spekkogel (een - op 't geweer hebben) 2113.
spekkooper 2116.
spectakel 1867.
speculatie (zijn - hebben in iets) 2127.
spel (open - spelen) 1042.
spel (kort - maken met iets) 1511.
spel ('t - is gaande) 1867.
spel ('t - komt op den wagen) 1867.
spel(le) (ievers een - voor speten) 2187.
speld (er geen - tusschen kunnen krijgen) 2117.
speld (een - in een hooitasch zoeken) 2125.
speldernieuw 2128.
speldje (een - steken bij iets) 2118.
spelen om den keizer zijn baard 1122.
spelle (een - steken voor iets) 2118.
spenden 1321.
spersiebedden (zijn - ergens aanleggen) 121.
spersieboon (een rare -) 1876.
spetteren 2111.
spie (op een - lopen) 2109.

spiegelt (die zich aan een ander -, - zich zacht) 2119.
spieken 2121.
spiekers geven 2159.
spiekpapiertje 2121.
spier (geen -) 2120.
spier (in - zijn) 2279.
spieren 2121.
spiering (een - uitwerpen, om een kabeljauw te vangen) 1986.
spierken (geen -) 2652.
spiermaakt 2122.
spierwit 2122.
spiezen (door de - dansen) 2133.
spiezen (in de - krijgen) 606.
spijker (den - op den kop tikken) 2123.
spijkers met koppen slaan 2124.
spijkers op laag water zoeken 2125.
spikkel hebben op iets 2127.
spikkeling hebben in iets 2127.
spikspeldernieuw 2128.

spil (dat kan niet door de -) 219.
spillen (zijn - pakken) 229.
spin zijn 2129; 2158.
spinnen (het is goed - van een andermans garen) 1929.
spinnen (iet -) 2280.
spinnen (om iets -) 2427.
spinnewebben in 't hoofd hebben 1576.
spinnijdig 2129.
spinrag (hem is 't - niet voor den mond gegroeid) 1543.
spit 1673.
spit (geen - met iem. kunnen wenden) 1326.
spits (het - bieden) 2130.
spits (de of het - afbijten) 2131.
spits (op de - drijven) 2132.
spitsen op 2427.
spitsroeden (door de - lopen) 2133.
splint 1847.
splinter in ander's oog 1680.
splinternakend 2128.
splinternieuw 579; 2128.
Splinters (Jan - testament) 4.
splis (een - in 't garen) 1149.
spoed (haastige - is zelden goed) 2134.
spog (geen - water) 2652.
spons (de - halen over iets) 2135.
sponsen 1248.
sporen (sijn gecke - spannen) 2009.
sporen (zijn - verdiend hebben) 2137.
spot (den - steken met) 628.
spot (voor - en boonen zitten) 2114.
spottershuisjes branden 2138.
spotvogel 654.
spraakwater 2139.
sprake (ter - staan) 2609.
spreektrompet (of -bus zijn) 2140.
spreken is zilver, maar zwijgen is goud 2141.
sprietjes (op - staan) 2171.
springen of banen 379.
springen (men moet niet verder - dan de pols lang is) 2142.
sprong (op den - staan) 2143.
sprong (op een -) 2169.
spugen (niet - in iets) 2144.
spuigaten (de - uitloopen) 2145.
staan (zijn woord -) 668.
staan op iets 669.
staan ('m - hebben) 1665.
staan (iem. -) 2146.
staan voor iemand 2146.
staan als 2423.
staande (zich niet - kunnen houden) 1243.
staandsvoets 2457.

staantje geven 2442.
staart (iem. den - korten) 576.
staartveder (iem. de - uitplukken) 576.
staat (zeggen waar het op -) 2148.
staat maken op 2149.
staat gaan op 2149.
staat voeren 2150.
staatsie 2150.
stad ('t kan beter van de - dan van het dorp) 2151.
stade (te - komen) 2152.
staf (den - breken over) 2153.
staken (op de - komen) 1892.
stal (op - zetten) 425.
stampvol 2266.
stand 214.
standje 1460.
standje maken 2154.
stang (iem. op den - rijden, jagen) 2155.
stang (op - zijn, - hebben) 2155.
stanger 2155.
stank maken 2154.
stank voor dank 2156.
stankje (een - maken) 2154.
stante pede 2457.
stapel 2158.
stapel (van - loopen) 2157.
stapel (iets op - zetten) 2157.
stapel zijn 2158.
stapelzot, -gek 2158.
stechelen 2121.
steek (met de heete - werken) 876.
steek (op één - schoeien) 1354.
steek ('n - door den neus hebben) 1621.
steek (iem. een - geven) 2159.
steek (een - onder water) 2159.
steek (in den - laten) 2161.
steek houden 2162.
steekhoudend 2162.
steekje (daar is een, een torntje aan los) 2163.
steel (op z'n - staan) 2371.
steelt (die eens - is altijd een dief) 416.
steen 572.
steen des aanstoets 22.
steen (den - dragen) 564.
steen (de onderste - boven) 1674.
steen (op een gloeienden - vallen) 1832.
steen (achter den - getrouwd zijn) 1904.
steen (een rollende - vergaart geen mos) 2164.
steen en been klagen 2165.
steenen (op heete - gaan) 1236.
steenen uit den grond klagen 2165.
steenoud 2167.
steg 877.
stegen voor straten kennen 2166.

stek (van - tot paal) 1593.
stek (van zijn vallen) 2186; 2441.
stek (ievers een - veur steken) 2187.
stekeblind zijn 2167.
stekken (op zijn - zijn) 1892.
stekken (van zijn - liggen) 2186.
stel (op - zetten) 2157.
stel (op - zijn) 2168.
stel (op - en sprong) 2169.
stelen ('t is kwaad - waar de waard een dief is) 2170.
stelten (op - rijden, lopen) 2171.
stelten (op - staan, zetten, brengen) 2171.
stem (een - des roependen in de woestijn) 2172.
stempel (van den ouden -) 2173.
stempel (zijn - drukken op iets) 2174.
stentorstem 2175.
ster ('t voor zijn - hebben) 904.
sterk van inhouten, - binnenwerk 1002.
sterk als mosterd 1152; 1457.
sterren (tegen de - op) 1182.
steunpilaren 912.
stichts man, lichts man 712.
stiekem 2176.

stiekemerde 2176; 2177.
 stieleken (er het - van hebben) 2065.
 stielen (twaalf - en dertien ongelukken) 80.
 stierlijk 1327.
 stijf (zoo - als) 298.
 stijve (een -) 1698.
 stijve Joris 1159.
 stijl 1796.
 stik 2167.
 stik (voor een - brood) 97.
 stikdonker 2167.
 stikje (er een - voor steken) 2187.
 stil als een muis 1574.
 stil en bestendig, maar de knepen inwendig 1565.
 stille 2086.
 stille camere 2241.
 stille (een - in den lande) 2177.
 stille(tje) 216; 2241.
 stinken van het geld 382.
 stinkerd (in zijn - zitten) 1176; 1590.
 stinkerd (in den - zitten) 1915.
 stinkerd (een leelijke -) 2159.
 stinkert 181.
 stip (op - en sprong) 2169.
 stoel (iem. een - zetten) 2663.
 stoelen (iets niet onder - of banken steken) 161.
 stoelen (tusschen twee - in de asch zitten) 2178; 2498.
 stoelen (voor - en banken preeken) 2179.
 stoeltje (iem. een - zetten) 2663.
 stoep (de - is daar glad) 2180.
 stoep (ieder moet zijn eigen - schoonvegen) 2181.
 stoepje (op 't - moeten komen) 413.
 stoetel 2182.
 stoetelig 2182.
 stoeter 2182.
 stoeterig 2182.
 stoethaspel 2182.
 stof opjagen 1491; 2183.
 stof (zich uit 't - maken) 2458.
 stoffel stootgaren of muurbreker 2182.
 stoffel (een - van een vent) 2184.
 stofregen (zoo dicht als -) 1570.
 stok (over stock ende steen) 877.
 stok (op - zijn of gaan) 964; 2171.
 stok (over denzelfden - water dragen) 1064.
 stok (hoog op - loopen) 1127.
 stok (een - in 't wiel steken) 2108.
 stok (stoc ende stene sweren) 2165; 2167.
 stok (het aan den - hebben met iem.) 2185.
 stok (zijn - wegzetten) 2371.
 stokdweil 2463.

stoker (van den - (den brouwer) z'n hond gebeten zijn) 930.
stokje (van zijn - vallen) 2186.
stokje (een - steken voor iets) 2187.
stokke (te - en te messe) 2496.
stokken (op zijn - zijn) 1338.
stokkie (van zijn - af zijn) 2213.
stokpaardje (op zijn - zitten) 2189.
stokstijf 2167.
stokvisch (ieder wat van de -(vellen) 2188.
stollen (in - vallen) 506.
stonden (de - hebben) 2190.
stoof of schijt 1293.
stoopkens (op - trekken) 571.
stooten 2371.
stooten (zich aan iets -) 21.
stooter (een haan van een -) 746.
stootersche haan 746.
stootgaren (op - liggen) 2019; 2020.
stootgaren (de zeilen op - zetten) 2020.
storm (een - in een glas water) 2191.
straal 2192.
straal zijn 2192.
straal in den wind 2192.
straal (iem. - negeeren) 2192.
straat (op - zitten) 425.
straatarm 111.
straatje (hij zal nog wel in mijn - komen) 2039.
straatoud 1735.
straffen (God mag me - als) 451.
stralen 1248.
strank 2209.
streek (iets de - van Pauw geven) 2064.
streek (iem. op - helpen) 2193.
streek (op - zijn) 2193.
streek (van - zijn) 2193.
streek houden 2193.
streek (er loopt een - door) 2194.
streenen (iem. achter de - zitten) 2438.
streep 150*.
streep ('n - weghebben) 2194.
streep (er loopt een - door) 2194.
streep (over de -) 2030.
streep (een - door de rekening) 2195.
streepje (een - vóór hebben) 2196.
streken (leelijke - op z'n kompas hebben) 2193.
streng (over de - slaan) 155.
streng (zijn- of iemand's - trekken) 1406.
streng (de - om den arm houden) 2066.
streng (de derde - houdt den kabel) 2197.
strengen (in de - staan) 2279.
strijd (zijn - hebben in iets) 615.
strijd (een - hebben op) 615.
strijk en zet 2198.
strijken 2421; 2468.

strijken voor iem. 2635.
strijkstok (aan den - blijven hangen) 2199.
stringe (in de - staan) 595.
stront 2200.
stront (den - uit het gat vragen) 894.
stront (iem. door den - halen) 1560.
stront (in den - zitten) 1915.
stront (niet enen -) 2045.
stront voor dank 2156.
stront (hoe meer men in den - roert, hoe meer hij stinkt) 2200.
stronten (hij zal er geen dikke - van schijten) 2653.
strontjongen 1055.

strontkar (men wordt eerder door een - overreden dan door een koets) 2201.
 strontzak 552.
 stroo (er is - op 't dak) 397.
 stroo (niet van - zijn) 2202.
 stroo (niets uit het - kunnen zetten) 2202.
 stroobos (op een - komen aandrijven) 2207.
 stroobreed (geen -) 2202.
 stroohalm (zich aan een - vasthouden) 2203.
 stroom (tegen den - oproeien) 2204.
 strooman 2205.
 stroop smeren 938.
 stroopen (iem. -) 2344.
 stroopop (-man) 2205.
 stroospier 2120.
 strootje trekken 543.
 strootje (over een - vallen) 2202.
 strootje (geen - in den weg leggen) 2202.
 strootje (met een - te verleiden) 2206.
 strooweduwe 2205.
 stroowisch (op een - komen aandrijven) 2207.
 strop (een - hebben aan iets) 2208.
 strop (een - van een jongen) 2209.
 struik (iem. zijn - uitleggen) 1362.
 struips (tegen - op) 478.
 struisvogelpolitiek 2210.
 stuit (op een -) 279.
 stuiten 263.
 stuitwisch 2463.
 stuiver (een vieze -) 91.
 stuivertje (een - kan vreemd rollen) 504.
 stuk (een -) 2212*.
 stuk (een - vreten) 1876.
 stuk (op zijn - staan) 2212.
 stuk (op - van zaken) 2212.
 stuk (van zijn - af) 2212.
 stuk (van zijn -) 2213.
 stuk (een - in (zijn kraag) hebben) 2214.
 stukje (van - tot beetje) 2215.
 stukjes draaien 2216.
 stucce dief 768.
 stukken (aan - liggen) 1270.
 stukken draaien 1420.
 stukken (in - liggen met iem.) 1744.
 stukwerk 2563.
 stupe 1037.
 stut (op -) 2171.
 stutjes draaien 2216.
 stutten (op - rijden) 2171.
 stutten lopen 2216.
 stuurboord (van - naar bakboord) 137.
 stuurlui (de beste - staan aan wal) 2217.

suiker (iets in - opeten) 1214.
suiker (iets voor - opeten) 1214.
sus (zich - houden) 1219.
Susanna (de kuische -) 2218.
swiet slaan 263.
swijdig 2687.
swingen 2682.
Sijmen (naar Oome - gaan) 2241.

Taaie (een -) 1633; 1698.
taal noch teeken 2219.
taart (een vuile -) 1876.
taart (iem. van de - geven) 2220.
taart (van de - krijgen) 2221.
tabak 2390.
tabak geven 2220.
tabak hebben van iem. 2222.
tabak (dat is andere - dan knaster) 2255.
tabakken (iem. -) 2220; 2390.
tabberd (iem. op zijn - komen) 2223.
tabernakel (iem. op zijn - komen) 2223.
tabernakelen 2224.
tabernakelen bouwen 2224.
tadden (bij de - vatten) 1162.
tafel (ter - brengen) 205.
tafel (iets ter - brengen) 2242.
tafellaken (te klein voor een - en te groot, enz.) 2226.
tafellaken (het - doorsnijden) 2227.
tafelronde 1052.
tak (van den - op den boom springen) 771.
tak (een - van het liriium krijgen) 1434.
tale (de - Kanaäns) 2228.
tale (ter - staan) 2609.
talen (in alle, zeven - zwijgen) 2229.
talen naar iets 2230.
talenten (met zijn - woekeren) 2231.
taling (een - uitzenden om een eendvogel te vangen) 1986.
tand (van den - zijn) 60.
tand (iem. een - zetten) 769.
tand (iem- een - trekken) 980.
tand (iets van den - hebben) 1509.
tand (iem. den - bieden) 2130.
tand (iem. aan den - voelen) 2235.
tand (van den - zijn) 2236.
tand (iets veur den - hebben) 2389.
tand (iem. naar zijn - klappen) 1544.
tandblicken 2232.
tanden (op z'n - bijten) 1418.
tanden (iem. iets door de - wrijven) 1622.
tanden (de - laten zien) 2232.
tanden (tot de - gewapend) 2233.
tanden (met lange - eten) 2234.
tandvleesch (op z'n - loopen) 2237.

tanen 927.
tang (een luie -) 2238.
tang (een - van een wijf) 2238.
tang (dat past als een - op een hek) 2239.
tang (dat slaat als een - op een varken) 2239.
tantaliseeren 2240.
tante Bloemkool 1700.
tante te logeeren hebben 2190.
tante Betje's stijl 2241.
tante Meijer (Betje, Suze) 2241.
tapijt (op 't - brengen) 2241.
tapijt (met iets op 't - komen) 2242.
tapijt (van 't - verdwijnen) 2243.
tar (iem. aan den - houden) 1409.
tas (hou je -) 1538.
tasscelen (iem. bij de - grijpen) 2439.
taswerc 11.
tatervet 2139.
taterwater 2139.
teen ('t schoot hem in de groote -) 337.
teen (uit z'n - zuigen) 510.

teenen (op zijn - getrapt) 2243.
 teere naar neere zetten 2250.
 teerling (de - is geworpen) 2244.
 teertuin 1078.
 Teeuwes (hij weet van - noch Meeuwes) 2245.
 teezen (van - noch van meezen weten) 2245.
 tegen (er - aanlopen) 949.
 tekst (van zijn - geraken) 2213.
 tekst en uitleg geven 2246.
 tel (een man van -) 2247.
 tel (in - zijn) 2247.
 tel (de - kwijt zijn) 2248.
 tellen (geen vijf, zeven, tien kunnen -) 1565.
 tellen (op zijn passen) 2248.
 tempel (iem. pp zijn - zitten, komen) 2223.
 tempelier (drinken als een -) 494.
 temperament 989.
 tent (iem. uit zijn - lokken) 2249.
 tent (uit zijn - komen) 2249.
 tenten (ergens zijn - opslaan) 2224.
 teren (ik laat mij - als.....) 451.
 tering (de - naar de nering zetten) 2250.
 termen (in - zetten) 2251.
 termen (in de - vallen) 2251.
 termine (op - gaan) 277.
 terneuzen 1168.
 terninc (die - is ommegekeerd) 241.
 terug hebben van 2252.
 test 2253.
 test (een heilige - met eene verdoemde oore) 2333.
 teugel (op den - rijden) 2155.
 teugel (den - vieren) 2254.
 teunbaas 678.
 thans 818.
 thee (dat is dure -) 1586.
 thee (dat is andere -) 2255.
 theewater (boven zijn - zijn) 956.
 Thomas (ongeloovige-) 2256.
 thuis (iem. niet - kunnen brengen) 2257.
 thuis (van iets niet - zijn) 2258.
 thuis (van alles, of overal van - zijn) 2259.
 thuis (hij ligt bij zijne vrouw voor schoppen zeven -) 2260.
 thuis (ergens - liggen) 2260.
 tien (van nummer - zijn) 975.
 tien (geen - kunnen tellen) 2261.
 tiende (van het - bataljon zijn) 975.
 tijd is geld 647.
 tik (boven den - zijn) 1190.
 tikken 2121.
 tikkertje 1633.
 til (in of op - zijn) 2262.

tiller 571.
tintelen 1854.
tipje (op het - staan) 2264.
tippelen 1370; 1841; 2425.
tisse 1636.
tittel (geen - of jota) 2265.
tjakken, tjakkelen 1784.
tjoepvol 2266.
tjokvol 2266.
tobbe (op - hollen) 1409.
tocht (iem. op den - houden) 1409.
toef (elkander in 't - zitten) 757.
toek 2297.
toer (met - en titels) 676.
toer (iem. een - spelen) 1852.
toetakelen 59; 1728,
toeten (hij weet van - noch blazen) 2267.
toeter (hou je -) 1538.
toets houden 2162; 2268.
toets (den - doorstaan) 2268.
toetssteen (iem. op den - leggen) 1888.
tof 2269.
tofes 471.
toffelmones zijn 775.
tofis 2373.
tok (op 'n - houden) 2070.
tokkebollen 2298.
tokken (zich ver-) 2298.
tokkie 2298.
tol (den - aan de natuur betalen) 2270.
tong (over zijn - kakken) 1059.
tong (zijn - voor zijne tanden houden) 1538.
tong (niet op zijn - gevallen zijn) 1543.
tong (op de - zijn, rijden) 2271.
tong (over de - gaan, rollen) 2272.
tong (iem. over de - halen) 2272.
tong (iem. de - schrapen) 2273.
tong (de - is haar wel gehangen) 2276.
tonge (iem.'s - vlaan, vladen) 2273.
tongriem (van den - gesneden zijn) 2274.
toom (op den - rijden) 2155.
toom (zijn - kwijt zijn) 2213.
toom (den - vieren) 2254.
toomtje of toomken (met een zoet -) 1410.
toon (van zijn - afzijn) 2213.
toon (den - aangeven) 2275; 2413.
toon (een hoogen - aanslaan) 2276.
toot (iem. een - zetten) 634.
tootschoen 2456.
top 2277.
top (voor - en takel gaan) 1340.
top (op 'n -) 1715.
töpkes (de - van de garven) 1632.
toppen 2277.

toppezot 2158.
tops 264.
topvol 2266.
topzeilen 2636.
toren (onder den - wonen de meeste geuzen) 1787.
toren (hoog van den - blazen) 2277*.
torens hoog liegen 1182.
torntje (daar is een - aan los) 2163.
tort 264.
tou opgooi 237.
touw (iem. aan 't lange - houden) 1409.
touw (geen - weten vast te knopen) 1566.
touw (aan 't lange - lopen) 2070.
touw (iets op het (ge)-zetten) 2280.
touw (men kan er geen - aan vast knopen) 2281.
touw (*net*) 2412.
touwtje (iem. aan het - hebben) 1411; 2282.
touwtje (aan de -s trekken) 2282.
traandom 1663.
traliemens (naar - venster gaan) 2035.
tralies (achter de - staan) 612.

tramontane (de - kwijt zijn) 2283.
 trance (in - zijn) 2286.
 tranen met tuiten huilen, lachen 2284.
 tranendal 2285.
 transes (in - zitten) 1915; 2286.
 trapeneren 2280.
 trappen (van de - v.d. preekstoel geworpen worden) 612.
 trappen (van de - vallen, rollen) 2287.
 tredmolen (in den - lopen) 2288.
 tref 279; 441.
 treife 1264.
 treil 1922.
 trein (in - raken) 2682.
 trek (geen - hebben in iets) 745.
 trek (den - van iets weghebben) 2065.
 trek (iem. een - spelen) 2289.
 trekken (iem. -) 571.
 trekken (zijn - thuisrijgen) 2290.
 trecken als 't nopt 999.
 trens geven 1111.
 trens (iem. op - rijden) 2155.
 treusneus 1882.
 triangels ('t heeft - aan) 744.
 Trijntje en wijntje 2575.
 trijpsac 552.
 tril (opter - zijn) 493.
 trip (op een -) 754.
 trip (gou op - treden wezen) 2243.
 tripe 552.
 troef 586.
 troef (iem. - geven) 1024; 2291.
 troef zijn 2291.
 troef (armoede is -) 2291.
 troef (geen - verzaken) 2291.
 troef (een hoogen - uitspelen) 2291.
 troef (zijn laatste - uitspelen) 2291.
 troef (geen - hebben) 1895.
 troeven (de - in handen houden) 2291.
 Trojaansche paard 1752.
 trokje (een - doen) 524.
 trom (met de stille - vertrekken) 2292.
 trom (de (groote) - roeren) 2293*.
 trommel (hou je -) 1538.
 trompet (de - steken) 2293.
 trot 264.
 trouwen (beter te - dan te branden) 2294.
 trouwen (zoo zijn wij niet getrouwd) 674.
 trouwring (een huwelijk met den smallen -) 2295.
 tui (iets op de - houden) 2070.
 tuieren 2070.
 tuig van Laban 2335.

tuig van den richel 2336.
tuik 2297.
tuiken trekken 543.
tuil (op den - houden) 2070.
tuil (zijn - tuilen) 1589.
tuin 1078.
tuin (het over den - gooien) 152.
tuin (in zijn - zijn) 1201.
tuin (iem. om den - leiden) 2296.
tuinschere 401.
tuit (met - en vlerken) 977; 1465.
tuit (noch van - noch van blaze weten) 2267.
tuk, tok 1409.
tuk hebben 183.
tuk zijn op 2297.
tuk (iem. - nemen, hebben) 2297.
tukje 524.
tukje (een - doen) 2298.
tukkebollen 2298.
tukken 2297; 2298.
tult (bij de -) 2299; 2430.
turf (dat brengt geen - aan den wal) 424.
turf in 't veen brengen 2521.
turken 339.
Turken (aan de - overgeleverd) 881; 1027.
turven 691; 2241.
tusschen (iem. er - nemen) 1714; 2300.
tusschen (er van - trekken) 2301.
tusschen (er niet van - kunnen) 2301.
tusschen (van - uit trekken) 2301.
tuunhamer 270.
tuut 2086.
twaalf in een dozijn 409.
twee voor één schrijven 1279.
tweeën (in - vallen) 506; 1270.
tweewielkar (de -) 93.
twijfelmaand (in de - zijn) 2592.
twistappel 2302.
type 2173.

Ui 181.
ui (een - met iem. te schillen hebben) 103.
ui (een - tappen) 2303.
uieboel 1013.
uien (om - trekken) 2630.
uil (elk meent zijn - enz.) 2304.
uil (wat baat kaars of bril, als de - enz.) 2651.
uilen naar Athene 2521.
uilskuiken 2305.
uiltje knappen 1897; 2306.
uitbrander (iem. een - geven) 2307.
uitdrogen 1003.
uientreuren 2308.

uitfluiten 2463.
uithangen (de keel -) 1113.
uitkalven 1059.
uitkateren 1109.
uitkegelen (iem. ergens -) 130.
uitkleeden (iem. -) 893.
uitkleeden (tot het hemd -) 893.
uitkleeden (iem. geheel -) 2344.
uitkleeden (zich niet - vóór men naar bed gaat) 2309.
uitknikkeren (iem. -) 130.
uitlekken 2310.
uitlichten 239.
uitluchten 239.
uitluchten (iem. -) 1475.
uitmaffen 1456.
uitmaken (iem. - voor al wat leelijk is) 933.
uitpakken 1482.
uitpeperen 1003.
uitpoetsen 2314.
uitschijten 1523.
uitschijter (iem. een (model) - geven) 2307.
uitschrobbeering 2033.
uitsnijden (er -) 2085.
uitstaan (niet hebben uit te staan met iem.) 2311.
uitstaan (uitstaande hebben met) 2311.
uitstel is geen afstel 2312.
uitstrijken (iem. -) 2663.

uitvaart zuipvaart 2313.
 uitvegen 2085.
 uitvetten (er -) 2085.
 uitvlakken 2314.
 uitwasschen 2307.
 ulkedoof 460.
 urias brief 2315.
 Uyterkerken (t' - komen) 1168.

Vaantje (het - naar den wind hangen) 981.
 vaantje (het - strijken) 2421.
 vaantjes (naar de - zijn) 740.
 vaarwater (in iem.'s - komen) 2039.
 vaarwater (in iem.'s - zitten) 2317.
 vaat (er den - van weghebben) 2065.
 vaatje (uit een ander - tappen) 2318.
 vaatje (een - zuur bier) 2319.
 vaatjes (in dichte - zijn) 2330.
 vacht (iem. bij zijn - krijgen) 2439.
 vader ('t is zijn - gewisseld en gedraaid) 14.
 vader ('t is zijn - gedraaid en gesponnen) 14.
 vaderen (tot zijne - gaan) 2320.
 vaderland (voor het (lieve) - weg) 2321.
 vaderonzen (alle -) 81.
 vage (elk - voor zijn deur) 2181.
 vagen (iets - aan zijn ...) 1312.
 vagevuur (van 't - in de hel) 589.
 vagevuur (van 't - in de hel loopen) 1920.
 vak (te - gaan) 1232.
 val (in de - loopen) 2322.
 valderappes 2323.
 valekant 562.
 valen (met - mennen) 920.
 valk (witte -) 1907.
 valkant 562.
 vallen 1243.
 vallen (dat valt me zwaar op de maag) 1451.
 vallen (zijn keus laten - op) 2468.
 vame (buiten - en voet) 2454.
 van (een -) 75.
 van-de-handsch 812.
 vanen (de - uitsteken) 2422.
 vangen (ontvangen) 2075.
 varen 2316.
 varen (hoe vaart ge?) 2316.
 varen met iem. 1432.
 varken 1206.
 varken; zie verken.
 varken (een -) 280.
 varken (een - maken) 181.

varken (schreeuwen als een mager -) 2326.
varken (schreeuwen als een - dat gekeeld wordt) 2326.
varken (het - is op één oor na gevild) 2327.
varken (wij zullen dat - wel wasschen) 2328.
varkens (veel - maken de spoeling dun) 2324.
varkens (vieze - worden niet vet) 2325.
varkentje ('t - was al door den buik gestoken) 465.
vas (het - af zijn) 190.
vasten (na de - komt Paschen) 1919.
vasten (lang - is geen brood sparen) 2329.
vastzitten 2613.
vat (heilig - met verdoemde reepen) 1829.
vat (het - geeft uit, wat het inheeft) 2310.
vat hebben op 2332.
vat geven 2332.
vat missen aan 2332.
vat (wat in 't - is, verzuurt niet) 2331.
vat (een zwak -) 2333.
vaten (holle - klinken 't meest) 2334.
vee van Laban 2335.
vee van de richel 2336.
veeg 767.
veeg (een - weghebben) 2194.
veeg (een -, lik, streek uit de pan geven) 2220.
veeg (een - uit de pan) 2337.
veël (iem. iets in de - duwen) 1567.
veen (die in het - zit, ziet op geen turfje) 2338.
veer (een - op de muts zetten) 1843.
veer (geen - van den mond kunnen blazen) 2339.
veer (een - laten) 2340.
veeren (iem. achter zijn - zitten) 2438.
veeren (pronken met een andermans -) 2341.
veersen (gezwind op zijne - getreden zijn) 2243.
veerwif 830.
veest (van een - (scheet) een donderslag maken) 1571.
vegen (iets - aan) 1312.
vègen (iem. iet -) 1622.
veiling (iem. in de - nemen) 2342.
veine hebben 2343.
vel (uit zijn - springen) 428; 2345.
vel (iem. het - over de ooren halen) 2344.
veld (in zijn - zijn) 1201.
veld (het - behouden) 2346.
veld (het - ruimen) 2347.
veld (uit het - slaan) 2349.
velden (in of op geen - of wegen) 2454.
veldpees 2086.
veldwachter (den - gezien hebben) 1885.
venesiaander (in de - hebben) 606.
vensterken (het - krijgen) 2035.
ventje (het - zijn) 873.
ver van je goed, dicht bij je schade 1685.
verabbezakt 2351.
verandering van spijs doet eten 2126.

verbakeren 2367.
verbeten 609.
verbleeken noch blozen 252.
verblikken noch verblozen 252.
verbliksemen 1742.
verbloemen 2350.
verbolgen 428.
verbotteren 287.
verbouwereerd 2351.
verdikken 2354.
verdraaien 2354.
verdrinken eer men water heeft gezien 2535.
verdomboekje (in het - staan) 2352.
verdonderen 1742.
verdonkeremanen 2353.
verdrukking (tegen de - in groeien) 2355.
verduwelt zijn 226.
verf (uit de - zijn) 2356.
vergallen 2356.
vergeetboek 463; 727.
vergreld zijn op 2375.

vergrooten (hem -) 428.
 verguld zijn 2358.
 verhaal (op zijn - komen) 2359.
 verhangen (zich - aan) 2375.
 verhangen zijn naar 2375.
 verhippen 2354.
 verhoedden 2367.
 verhoetelen 2367.
 verhoogen (die zich zelf verhoogt) 2362.
 verhuizen kost bedstroo 2363.
 verhuizen (driemaal - is ééns afbranden) 2363*.
 verhuizen met de lanteern aan den dijsel 1647.
 verkeeren (het kan -) 2364.
 verkeeren (in staat van wijzen -) 2147.
 verkeeren (waar men mee verkeert, enz.) 2365.
 verken (daar ligt 't - vast) 1202.
 verken (weten waar het - vast is) 2475.
 verkerven 2367.
 verkikkerd zijn op 2366.
 verklefster 2374.
 verkletsen 2372.
 verknoesten 2367.
 verkoopen (enen iet -) 217.
 verkoopen (iem. - waar hij zelf bij staat) 2342.
 verkorven (het - hebben) 2367.
 verkotsen 2374.
 verkouden zijn 2368.
 verkrollen 2367.
 (ver)kroppen 1289.
 verkuischt zijn met iets 1651.
 verkuist zijn met 2358.
 verlakken 2369.
 verlangen naar de vleeschpotten van Egypte 2370.
 verlappen 2372.
 verlatafelen 197.
 verlee (de - hebben of krijgen) 374.
 verluimerd liggen op iets 1945.
 vermast 1487.
 vermoffelen 1565.
 vermorzelen 1558.
 vernaaïen 2371.
 verneuken 2371.
 verneukeratief 2371.
 verneuriën 2369.
 vernibbeld zijn op 2366.
 vernichelen 2369.
 verniggelen 2369.
 verpassen 2372.
 verpatsen 1786; 2372.
 verpatseren 1786.
 verpeuteren 2367.

verpieteren 2367.
verpikken 2354.
verplakken 2372.
verpoedelen 2367.
verschacheren 2353.
verschut 1264.
verschutten 2373.
verscutten 2023.
versenen (zijn - vegen aan) 604.
versliegenen 2374.
verslingeren (zich -) 2375.
versnot zijn op 2375.
versperren 525.
verstaander (een goed -) 2376.
verstandigen (den - is haast genoeg gezegd) 2376.
verstek (bij - veroordeelen) 2377.
vertikken 2354.
vertok (op - houden) 2070.
vertrappen 254.
vertrappen (iets -) 2451.
vertuien 2070.
vervalletje 2392.
verzeild zijn 2378.
verzenen (de - tegen den prikkel slaan) 2379.
verzien (het - hebben op) 2380.
verzien (in 't - krijgen) 2419.
verzoendag (grooten - houden) 2381.
vesken (eene wat op 't - doon) 1567.
vessems (iem. achter zijn - zitten) 772.
vest (het - aanhebben) 2214.
vestje (iem. op zijn - komen) 126.
vestje (iem. op zijn - spuwen) 2382.
vet (het - van binnen hebben) 232.
vet zijn 1051; 1662; 2384.
vet (iem. met zijn eigen - begieten) 1580.
vet (zoo - als olie) 1662.
vet (zoo - als een slak) 1663.
vet zijn met iets 2385.
vet (het - is van den ketel) 2386.
vet (altijd - in een andermans schotel) 2387.
vet (op zijn - teren) 2388.
vet (iets in 't - hebben) 2389
vet (iem. zijn - geven) 2390.
vet (er is geen - van te scheppen) 2622.
veter (enen aan die lange - houden) 2070.
vetje 667; 2056; 2392.
vetlakon 2391.
vetlap 2384
vetpot 2391.
vette en magere jaren 1006.
vette (het - der aarde) 2383.
vetten (iem. -) 2084.
vetten (iem. (af-) -) 2390.
vetschaaf 401.

vetting 2390.
vetzaag 401.
viddels (de - schuren) 1810.
vier (zie vuur).
vier voor twee schrijven 1279.
vier vooruit hebben 2196.
vier (iem. bij 't - zetten) 2663.
vierbank 2394.
vieren (veel - en vijven) 2393.
vierhoekstraat (naar de - gaan) 1232.
vierkant (uit zijn - zijn) 1424.
vierkant (vierkantegatenboor) 401.
viernieuw 579.
vierschaar (de - spannen) 2394.
villen (iem. -) 2344.
villen (ik laat me -) 451.
vin (een - zetten) 2395.
vin (geen - verroeren) 2395.
vinger (uit zijn - zuigen) 510.
vinger (den - op den mond leggen) 794; 2398.
vinger (op z'n elfden - staan) 2371.
vinger (geen - in de asch kunnen steken) 2397.
vinger (den - op de wonde leggen) 2399.
vinger en duim lekken naar iets 2401.
vinger (geeft men hem een -, dan ...) 2403.
vinger (iem. als met een natten - aanwijzen) 2406.
vinger (met een natten - kunnen belopen) 2406.

vinger (met een natten - te verleiden) 2407.
 vinger (aan eiken - een vrijer kunnen krijgen) 2407.
 vinger (iem. met den - aanwijzen) 2408.
 vinger (iem. met den - nawijzen) 2408.
 vinger (iem. om den - kunnen winden) 2409.
 vingeren 2402.
 vingermaal 1359.
 vingers (iem. op de - tikken) 2411.
 vingers (op zijn - spelen) 1860.
 vingers (de - jeuken mij) 2396.
 vingers (zijn - branden) 2400*.
 vingers (zich de - snijden) 2400.
 vingers (zijn - niet blauw tellen) 2402.
 vingers (lange - hebben) 2404.
 vingers (kromme - hebben) 2404.
 vingers (door de - zien) 2405.
 vingers (op zijn - kunnen narekenen) 2410.
 vink 1446.
 vinken op of naar 2412.
 vinkertjes leggen 2306.
 vinkeslag (op - staan) 2412.
 vinketouw (aan of op het - zitten) 2412.
 viool 471.
 viool (de eerste - spelen) 2913.
 viool (dat heb ik nog nooit op de - hooren spelen) 2914.
 visch terwijl het water blond is 999.
 visch noch vleesch 2415.
 visch moet zwemmen 2416.
 visch wilt driemaal zwemmen 2416.
 visch (een - vangen, pakken) 2091.
 visschen naar iets 82.
 visschen (ieder vischt op zijn getij) 672.
 visscher (een goed - ontglipt wel een aal) 1751.
 vischje (een klein -, een zoet -) 2416.
 vischspaan (met de - aan zijn gat loopen) 1166.
 vive (een - l'amour krijgen) 767.
 vizier (in 't - hebben) 606.
 vizier (met open -) 1723; 2418.
 vizier (iem. in 't - krijgen) 2419*.
 vlaai om struif 1425.
 vlaaidank 1839.
 Vlaamsch (iem. - leeren) 582.
 Vlaamsch (dat is plat -) 582.
 vladebackere 367.
 vladen (iem. -) 2344.
 vlag (zijn - in zijn zak steken) 1177.
 vlag (iets in zijn - voeren) 1997.
 vlag (de (roode) - uithebben) 2190.
 vlag (iem. de - afstrijken) 2421.
 vlag (de - strijken) 2421.
 vlag (de - dekt de lading) 2420.

vlag (de - voeren) 2422.
vlag op een modderschuit 2423.
vlag (met - en wimpel) 2424.
vlaggeman 2422.
vlaggen (veel - luttel botters) 662.
vlakke 2425.
vlakke (iem. tegen de - slaan) 2425.
vlakke (op de - komen) 2425.
vlakke (op de - houden) 2425.
vlakke (van de - verdwenen zijn) 2425.
vlammen op 875.
vlammen op iets 2426.
vlassen op iets 2427.
vlaswiek (de rookende - uitblusschen) 2428.
vleesch of visch willen hebben van 839.
vleesch (het - niet van zijn brood laten halen) 1047.
vleesch noch visch 2415.
vleesch (weten welk - men in de kuip heeft) 2429.
vleeschpotten van Egypte 1869.
vleet (bij de -) 2930.
vlegel 201.
vlei (in 't - vallen) 682.
vleug (tegen de -) 478.
vleugels (op zijn eigen - vliegen) 2569.
vleugen 329.
vlieg (een - in een brouwketel) 307.
vlieg (er zit een - op de plank) 397.
vlieg (een - van zich kunnen afblazen) 2339.
vlieg (iem. een - afvangen) 2431.
vliegen (er aan -) 1039.
vliegen (ze zien -) 2434.
vliegen (er tegen -) 1324.
vliegen (ergens niet zijn om - te vangen) 2432.
vliegen (twee - in één klap) 2433.
vliegenval 401.
vlieger (de - gaat niet op) 2435*.
vliering (het spookt bij hem op de -) 337.
vlijen 682.
vlinder 2306.
vlinder (iem. onder de - lee'n) 2296.
vloek (in een - en een zucht) 2436.
vloer (de - met de vuiligheid uitvegen) 1143.
vloermat 2463.
vlooiën 2096.
vloot (de - de - laten) 246.
vlotgras (zich aan 't - vasthouden) 2203.
vluchtich werk 221*.
vluwe (door de - schieten) 1492.
vod (op zijn - liggen) 604.
vod (iem. in zijn - kruipen) 604.
vodde 1420.
vodden (achter de -) 396.
vodden (iem. bij de - krijgen) 1162; 2439.
vodden (iem. achter de - zitten) 1162; 2438.

vodden (de - hebben) 2190.
voddenmaand (in de - zijn) 1343.
voeren 1611.
voeren (iem. -) 1611.
voerman (een oud - hoort enz.) 2440.
voet (iem. - een - onder 't gat geven) 604.
voet (iem. - een - in 't gat geven) 2019.
voet (*wijze, manier*) 806; 2456.

voet bij stuk (stek) houden 2441.
 voet krijgen 2442.
 voet geven 2442.
 voet (den - in den stijgbeugel hebben) 2443.
 voet (iem. den - dwars zetten) 2444.
 voet (iem. den - op den nek zetten) 2447.
 voet (veur den - stooten) 2451.
 voet (*grondslag*) 2456.
 voet (op een breedten, hoogen - leven) 2456.
 voet (met één - in 't graf staan) 2452*.
 voet (onder den - raken) 2453.
 voet (onder den - leggen) 2453.
 voet (op gespannen -) 2455.
 voet (op grooten - leven) 2456.
 voet (op staanden -) 2457.
 voet (voor den - weg) 2462.
 voet (zijn - of schoen wisschen aan) 2463.
 voete (iets onder die - werpen) 2451.
 voeten (iem. de - vegen) 1844.
 voeten (zijn - onder een andermans tafel steken) 2225.
 voeten (veel - in of op de aarde hebben) 2445.
 voeten (iem. de - spoelen) 2448.
 voeten (iem. iets voor de - werpen) 2449.
 voeten (iem. - maken) 2450.
 voeten (met - treden) 2451.
 voeten (met - stooten) 2451.
 voeten (op geen - of vaamen) 2454.
 voeten (zich uit de - maken) 2458.
 voeten (uit de - helpen) 2458.
 voeten (gaan zoover als 't - heeft) 2459.
 voeten (zijn - uit zijn schoenen loopen) 2497.
 voetfutsel 2463.
 voetje (iem. een - zetten) 177.
 voetje (een - vooruit hebben) 2196.
 voetje (op een goed - staan bij) 2456.
 voetken (iem. een - zetten) 2446.
 voetslet 2463.
 voetsleter 2463.
 voetstaands 2457.
 voetstappen (iem.'s - drukken) 2461.
 voetstoets 2462.
 voetveeg 2463.
 voetwater (enen dat - warmen) 1234.
 voetwisch 2463.
 vogel 654; 1446.
 vogel (beter één - in de hand) 2464.
 vogel (iedere - zingt, enz.) 2465.
 vogel (een gespikkelde -) 2662.
 vogelen (twee - schieten met één bout) 2433.
 vogelvrij 2465.
 vocativus (een slimme -) 2437.

vol (het te - gieten) 292.
vol (zoo - als) 1570.
vol (zoo - als een mud) 1570.
vol (iem. niet voor - aanzien) 2467.
volck van éénen winkel 1877.
vollenhoven ('t is daar -) 1168.
volwichtich 2467.
vonken (de - gewaar worden) 1423.
vonnis vellen of strijken 2468.
voor (geen rechte - met iem. kunnen ploegen) 1326.
voorgaan (goed - doet, enz.) 2469.
voorgedaan (goed -, is half verkocht) 2470.
voorhoofd (een stalen -) 317.
voorhoofd (iem. 't - bieden) 943.
voorkauwen 1541.
voorland 2471.
voorman (iem. op zijn - zetten) 2472.
voorschijn (te - komen) 2473.
voorshands 818.
voorste (int - brengen) 2242.
voorvoets 2462.
voorwerp 2449.
voorwind 2591.
voorzichtigheid is de moeder, enz. 2474.
vorentje (met een (slecht) - een vetten karper vangen) 1986.
vorescinen 2473.
vork (weten hoe de - in den steel zit) 2475.
vorm (op één - gieten) 1354.
vos (op 'nen - zijn) 250.
vos ('nen - hebben) 250.
vos (van den - geëten hebben) 766.
vos (een - verliest wel zijn haren) 2476.
vos (als de - de passie preekt) 2477.
vossemelk gedronken hebben 766.
vossen 901.
vossen (- met - vangen) 2170; 2478.
vossenbillen gegeten hebben 766.
vossepooten(-steerten) geëten hebben 766.
vossestaart (iem. met een - het hoofd afzagen) 1192.
vouwte (een - slaan bij iets) 2118.
vraagboekjes (hij loopt met -) 1435.
vrageboekjes (loop je met -) 2642.
vragen (het - staat vrij) 2479.
vragen (door - wordt men wijs) 2480*.
vreemdeling (een - in Jeruzalem) 2481.
vrienden als olifanten 426.
vrienden in den nood 2482.
vriendschap (de eene - is de andere waard) 420.
vrij en vranc 581.
vrijheid blijheid 1964.
vrijzetter 767; 1024.
vroed (iem. iets - maken) 2576.
vroeg (die den naam heeft van - op te staan) 2483.
vroeg (- rijp, - rot) 2484.*

vroeg (- groot, - rijp) 2484.
vroegpredikatie 171.
vrouwenwaerheit 1464.
vrucht (verboden -) 2487.
vruchten (aan de - kent men den boom) 299.

vruchten (het zijn de slechtste - niet) 2485.
 vuil (ieder veegt zijn - aan hem af) 2463.
 vuil (veel water - maken) 2533.
 vuil (iem. - water geven) 2533.
 vuilaard 2487.
 vuilemmer 552.
 vuil(d)erik 2487.
 vuilik (een - (-ek)) 2487.
 vuilniskar (van een - overreden) 2201.
 vuilte (met - gooien) 2159.
 vuiltje (er is geen - aan de lucht) 2486.
 vuiltje-vaagt-den-oven 122.
 vuilvelleken 122.
 vuilvlek 552.
 vuist (voor de - weg) 2490.
 vuistje (in zijn - lachen) 2489.
 vult (bij de -) 2430.
 vuren (tusschen twee - zitten) 2498.
 vuur (nou pis ik het - uit) 1188.
 vuur (amper voor - en licht bewaard zijn) 1663.
 vuur en vlam spuwen 2491.
 vuur (die 't dichtst bij 't - zit) 2492.
 vuur (iem. het - na aan de schenen leggen) 2493.
 vuur (iem. bij 't - zetten) 2493.
 vuur (het - op de teenen hebben) 2493.
 vuur (voor iem. door 't - loopen) 2494.
 vuur (met - spelen) 2495.
 vuur (te - en te zwaard verwoesten) 2496.
 vuur (het - uit de sloffen loopen) 2497.
 vuur (voor heeter - gestaan hebben) 2499.
 vuur (daar zou ik mijn hand niet voor in 't - willen steken) 2501.
 vuur ('k zou er geen kooltje - voor opslikken) 2501.
 vuurken (iem. een - stoken) 2663.
 vuurproef doorstaan 2501.
 vuurtje (een loopend -) 2500.
 vuurvreter 1001; 2501a.
 vijf of vijftien vóór hebben 2196.
 vijf (geen - kunnen tellen) 2261.
 vijfkop 1052.
 vijg (iem. een - koken) 141, 1234.
 vijg (de - geven) 634.
 vijgen (hoe monden u die -?) 1791.
 vijghen na Paschen 1559.
 vyrkant (in 't - gaan) 1232.
 vijs (er is een - los) 2034.
 vijven (veel - en zessen) 2393.
 vijvers (op zulke - vangt men zulke visschen) 2530.

W.C. 2241.

waag (in de - hangen) 2502.

waagschaal (iets in de - stellen) 2502.
waagsken (op 't - zitten) 2020.
waagt (die niet - die niet wint) 2503.
waai (op'nen - en'nen draai) 2436.
waaien 287.
waaien (er tegen -) 1324.
waait (gelijk het - en draait) 1922.
waait (het - in zijn vlieger, in zijn zeilen) 2591.
waard (buiten den - rekenen) 2504.
waard (zooals de - is, vertrouwt) 2505.
wacht (een - zetten voor de lippen) 1538.
wacht (in de - sleepen) 2506.
wacht (iem. de - aanzeggen) 2507.
wachten (er is beter op te - dan te vasten) 2508.
wacht u voor de geteekenden 671.
wachtje (een - kloppen) 1590.
wafel (*slag*) 1573.
waf(f)el (*mond*) 1538.
wafel (iem. een - op z'n kaak geven) 2220.
wafel (een- opzetten) 1114; 2509.
waffel (houd je -!) 2509.
wagen (de - van Van der Stappen) 93.
wagenaar (een oud - hoort) 2440.
wagenspel 1867.
wagenwijd open 2510.
wak (iem. in het - leiden) 2510.
waken en braken 1250.
wal (iem. van den - in de sloot helpen) 2512.
wal (van den - in de sloot geraken) 2513.
wal (de - keert het schip) 2514.
wal (iets in den - schuiven) 1931.
wallen (van twee - eten) 2515.
walletje (bij het - langs) 2511.
walletje (het - moet bij 't schuurtje blijven) 2516.
wammes(en) 978.
wammessen 561.
wan (eenen in de - kriege), 2628*.
wandelingetje (iem. om een - zenden) 2630.
wanne mit eine 2628*.
wanten (van - weten) 2517.
wapen (grootsch (of hoog) in zijn -) 2518.
wapper (van de - geven) 1349.
wappergat 1386.
warm (hou -!) 131.
warm en koud uit één mond blazen 2532*.
warm (er -(pjes) in zitten) 2519*.
was (goed in de - zitten) 429; 2520.
was (goed in zijn slappe - zitten) 2520.
wasschen 2596.
wat (van - ben je me (groot)) 203.
water ('t is - op een eend) 323.
water (enen een - warmen) 1234.
water (dat is - op zijn molen) 1296.
water (tusschen - en wind drijven) 2515.

water dorschen 1556.
water in zee, in den Rijn dragen 2521.
water in den wijn doen 2522.
water (in 't - loopen) 1522.
water door den Rijn, de Schelde 2524.
water (het hoofd boven - houden) 2525.
water (weer boven - komen) 2525.
water (boven - zijn, houden) 2525.
water (onder - zijn) 2526.

water (Gods - over Godsakker laten lopen) 2527.
 water (in het - vallen) 2528.
 water (in troebel - is 't goed visschen) 2529.
 water (in de eene hand -) 2532.
 water (het - van de zee kan dat niet afwasschen) 2534.
 water (bang zijn zich aan koud - te branden) 2536.
 water (hij is met dat - al meer voor den dokter geweest) 2537.
 water (van het zuiverste -) 2538.
 water (op - en brood zitten) 2611.
 waterchinees 2539.
 wateren (gestolen - zijn de zoetste) 2488.
 waterlanders (de - komen voor den dag) 2540.
 waters (tusschen twee - zwemmen) 2515.
 waters (in zulke - vangt men zulke visschen) 2530.
 waters (stille - hebben diepe gronden) 2531.
 watjekou 767.
 watte is tusschenvoering 118.
 watte is 'n endegatte 118.
 weddeboon 1193.
 weegluis 2086.
 weegschaal (iets in de - zetten) 2502.
 week (de (vuile) - hebben) 2190.
 weer (in zijn - zijn) 548.
 weer (schoon - spelen met andermans geld) 2541.
 weer (mooi - spelen) 2541.
 weer (in de - zijn) 2542.
 weerdribbe (naar de - gaan) 2241.
 weere (in zijn - zijn) 1201.
 weerga (loop naar de -) 2543.
 weerhaan 2590.
 weerklank vinden 2544.
 weerlicht (loop naar de -) 2543.
 weerlicht (als de -) 2543.
 weerom (op zoo - handelen) 1580.
 weerschoons 2543.
 weerstream (den - krijgen) 1059.
 weervogel 1941.
 weerwerk 394.
 wees 2086.
 wees (een - gegroet wachten) 81.
 wees (de - zijn) 1141.
 weet 2547.
 weet ik veel ! 2545.
 weet (wat niet -, wat niet deert) 2546.
 weet (iem. de - doen) 2547.
 weet (iets aan de - komen) 2547.
 weet (het is maar een -) 2547.
 weet (er de - van krijgen) 2547.
 weetje (zijn - weten) 2547.
 weets 2086.
 weeuwenarspijn 2548.

weg noch steg 877.
weg (de verre - maakt den moeden man) 1428.
weg (zoo oud als de - van ..) 1735.
weg (de breedte -) 2549.
weg (de - van alle vleesch) 2550.
weg (naar den bekenden - vragen) 2551.
weg (die aan den - timmert) 2552.
weg (het - hebben) 2553.
wegkruipertje spelen) 2037.
wegmoffelen 1565.
wel (er - in zijn) 429.
wel (die - doet, - ontmoet) 1922.
wel (doe - en zie niet om) 433; 2554.
welleken (bi 't - of) 1072.
wendehoyke 981.
wennis is een tweede natuur 689.
wentelteefje 2543.
wereld (tegen de - liggen) 2425.
wereld (iem tegen de - slaan) 2425.
werk (bij de - zijn) 812.
werk maken van iets 2555.
werk (er is - aan den winkel) 2556.
werkeloze 1633.
werkt (die niet -, zal ook niet eten) 2557.
werpelinc 261.
wervel (een - draaien) 1535.
wervel (de kop staat hem als op een -) 2034.
werveldraaier 509.
wesseld hebben 1147.
west(en) (buiten - zijn) 2558.
wet (sine - weten) 2547.
wet (een - van Perzen en Meden) 2559.
wet (iem. een - of wetten stellen) 2560.
wet (een stalen -) 2561.
weten (enz.) 41.
weten (al ons - is stukwerk) 2563.
wetens willens 2580.
wetten (korte - maken) 1511; 2562.
weven (iets -) 2280*.
weven (- op) 2427.
wezel (zoo bang als een -) 156*.
wides 2564.
wieberig (ziet - maken) 1841.
wiede (elk - zijn eigen lochting) 2181.
wiedes ('t is nog al -) 2564.
wieg (iem. in de - leggen) 1448.
wieg (niet in de - gesmoord) 2565.
wieg (tegen de - stooten) 2566.
wieg (in de - gelegd zijn voor) 2567.
wiegestroo nog achter de ooren hebben 496.
wiek (iem. een - draaien) 1920.
wiek (in zijn - geschoten) 2568.
wieken (op eigen - drijven) 2569.
wiel (de - op den tuin hangen) 1078.

wiel (iem. een - voor de oogen draaien) 1909.
wielen (iem. in de - rijden) 2570.
wieltjes (op - (wielekes) lopen) 1950.
wierewas 2696.
wiggel (iem. in den - houden) 1409.
wijd en zijd, of breed 2571.
wijdewaag 2510.
Wijdmond (juffrouw -) 1168.
wijf (schipper, wat een mooi - heb je) 28.
wijn (goede - behoeft geen krans) 2572.
wijn (als de - is in den man) 2573.

wijn (iem. klaren - schenken) 2575.
 wijn (de - smaakt geerne zijns stocks) 95.
 wijntje en Trijntje 2575.
 wijs 2576.
 wijs (iets - worden) 2576.
 wijs (iets - zijn) 2576.
 wijs (iem. iets - maken) 2576.
 wijs ('s lands - 's lands eer) 2577.
 wijvevet 2392
 wijzen 2147.
 wijzen ('t vonnis -) 1989.
 wik noch wak 267.
 wiks (iem. - geven) 2084.
 wikt (de mensch - en God...) 2578.
 wil (tegen - en dank) 2579.
 wilde kraai 1140.
 Wilhelmus (dat zijn ze die - blazen) 2582.
 wille (om der - van 't smeer) 1098.
 willende ende wetende 2580.
 willens en wetens 2580*.
 wilt (wat gij niet - dat u geschiedt) 2581.
 wind (veel - en weinig regen) 662.
 wind (naar den-hangen) 981.
 wind (zooals de - waait, waait z'n jasje) 981; 2285.
 wind op zijn molen 1246.
 wind (de - is omgedraaid, gekeerd) 2583.
 wind (weten vanwaar, uit welken hoek de - waait) 2583.
 wind (de - waait uit een anderen hoek) 2583.
 wind (er den - onder hebben) 2584.
 wind (door den - gaan) 2586.
 wind (den - van voren krijgen) 2587.
 wind (die - zaait, zal storm oogsten) 2588.
 wind (iets in den - slaan) 2589
 wind (voor - en stroom gaan) 2591.
 wind (voor den - gaan) 2591.
 wind (den - in de zeilen blazen) 2591.
 wind (iem. den - onderscheppen) 2591.
 wind (de - van achter) 2591.
 wind (iem. den wind uit de zeilen nemen) 2591.
 wind (den - kwijt raken) 2630.
 windeieren 2592.
 winden (met alle - meevaren) 2590.
 windmolens (tegen - vechten) 2593.
 windselen (iem. in de - leggen) 2599.
 windvaan 2590.
 winkel (dat is in zijn - gesmeed) 1225.
 winkel (geen werk van den - sturen) 2556.
 winnen (veld -) 2848.
 winst (eerste - is) 686.
 winstje (een klein - een zoet -) 2417.
 wip 1386.

wip (op de - zitten) 2020; 2595*.
wip (op de - staan) 2020.
wippen (ik laat me - als) 451.
wippen (iem. -) 2020.
wippertje 1633.
wiptem Keesje 1158.
wisch (een - uutsteken) 2572.
wisjewasje 2596.
wiske de waaske 2596.
wisschen (gaan-snijden) 2630.
wisselen (niet kunnen -) 2252.
wit (een - voetje hebben) 2460.
wit (*vreugde*) 2507.
wit (op de - rijden) 1760.
witjes lachen 2597.
witte (vier - voeten hebben) 2460.
witte (de - hen zit nog op op het dak) 2598.
wittebrood (zijn - veur eten) 1245.
wittebrood voor weggen wedergeven 1580.
wittebrood ('t - zijn) 2114.
wittebroodje (zijn - vóór eten) 2598.
wittebroodskinderen 2598.
wittebroodsweken 2598.
witten 16.
witten (de - uitdoen) 1278.
woei noch wa 267.
wol (hij is goed in zijn -) 429.
wol (onder de - kruipen) 1232.
wol (dik in de - zitten) 2519.
wol (in de - geverfd) 2599.
wol (hij zal er geen - bij spinnen) 2653.
wolf (wee den - die) 2600.
wolf (een in- schaapskleederen) 2601.
wolk (gelijk een -) 2603.
wolk (een jongen als een -) 2603.
wolk (een - van gezondheid) 2603.
wolken (uit de - vallen) 1440.
wolken (in de - zijn) 2602.
wolkje (er is geen - aan de lucht) 2486.
wolvern (- bijten elkaar niet dood) 929.
wolvendans (den - dansen) 407.
wonde (de - plek aanwijzen) 2399.
woord (het eene - haalt het andere uit) 2605.
woord (een goed - vindt altijd een goede plaats) 2605.
woord (het hooge, groote, harde -) 2606.
woord houden 2604.
woord (het hoogste, grootste - hebben) 2608.
woord (iem. te - staan) 2609.
woorden zijn geen oorden 1879.
woorden hebben met iem. 2607.
Worms (naar - varen) 1168.
worpriem 261.
worst (iem. een - braden) 1234.
worstpatroon 401.

wortel (hebzucht - van alle kwaad) 696.
woud 2086.
woudkonijn 2086.
wouten, wouteren 329.
Wouw ligt een uur achter Rozendaal 118.
Wouwen vliegen hoog of zijn kuikendieven 118.
wrijfpaal 2463.
wringt (het - er) 2455.
wurmen 901.

Xantippe 2610.

Zaad (op droog - zitten) 497; 2611.
zaad (er is geen - meer in 't baksken) 1661.

zaad (iem. zijn - zeggen of geven) 1362.
 zaad (op zwart - zitten) 2611.
 zaad (iem. zijn - geven) 2390.
 zaag, zaagteef 53.
 zaaien (wat men zaait, zal men ook maaien) 2612.
 zaal zie zadel.
 zadder 2046.
 zadel (vast in 't - zitten) 2613.
 zadel (iem. uit 't - lichten) 2614.
 zadel (iem. in 't - zetten, helpen) 2615.
 zadel (zich in den - zetten) 2443.
 zagen (*krassen*) 53.
 zagen en klagen 53.
 zak (het kan beter v.d. - dan v.d. band) 2151.
 zak (den - krijgen) 2035; 2617.
 zak (in - en asch zitten) 117.
 zak (in zijn - steken) 2618.
 zak (iem. in den - steken) 2620.
 zak (iem. of iets in den - hebben) 2620.
 zak (onder in den - vindt men de rekening) 2619.
 zak (iem. den - geven) 2617.
 zak (woorden vullen den - niet) 1879.
 zak (iem. iets in den - stoppen) 1567.
 zak (in den - schieten) 385*.
 zaken (gedane - nemen geen keer) 2621.
 zaken (de - hebben) 2190.
 zakkertje 64.
 zalf (daar is geen - aan te strijken) 2622.
 zalig zijn met 2385.
 zaliger ('t is - te geven dan te ontvangen) 2623.
 zaligheid (iem. zijn - zeggen) 1362.
 zand (op 't - zitten) 497.
 zand er over 2135.
 zand (iem. - in de oogen strooien) 2624.
 zand in duin brengen 2521.
 zand (in 't - bijten) 2625.
 zand (op - bouwen) 2627.
 zandgrond (op een - bouwen) 2627.
 zandmanneltje 2624.
 zandruijter 2614.
 zang hebben op iem. 2380.
 zang (de oude -) 1391.
 Zaterdagse (met de - steek) 1594.
 Zebedeüs 2626.
 zeef (deur de - glieden) 1248.
 zeef (iem. in de - nemen) 2628*.
 zeefde (op zijn - spelen) 1860.
 zeel (één - trekken) 1406.
 zeeman (een goed - wordt wel eens nat) 1752.
 zeemanschap gebruiken 1999; 2629.
 zeen 767.

zeep (om - gaan) 2630.
zeep (iem. om - brengen, helpen) 2630.
zeer (iem. op zijn - treden, tasten) 2631.
zeer (gauw - gedaan zijn) 2243; 2631
zeer (oud - openkrabben) 2631.
zeerd (den - hebben van iets) 374.
zeeschip (een lastig -) 2632.
zeet 495.
zegel (zijn - hechten aan) 2633.
zeil (het - in top halen) 2634.
zeil zijn 1069.
zeil (met een nat - lopen) 1069; 2637.
zeil (met een vol - lopen) 2637.
zeil ('t - begieten) 2637.
zeil (het - strijken) 2635.
zeil (een hoog - voeren) 2634.
zeil ('t - te wijd zetten) 2634.
zeil (onder gaan) 2639.
zeil (een opgestoken -) 2638.
zeil (een opgestreken -) 2638.
zeil (onder - brengen) 2639.
zeilen (met gescheurde - er afkomen) 1171.
zeilen (de - naar den wind hangen) 981.
zeilen (de - op stootgaren zetten) 2020.
zeilen (met volle) 2637.
zeilen (alle - bijzetten) 2636.
zeilen (onder de - liggen) 2639.
zeilen (te diep -) 2637.
zeit (die - wat hij wil, enz.) 147.
zelschuitje (in 't - zitten) 118.
zelwagen (met den - rijden) 118.
zemelknooper 2640.
zessen (van - klaar) 2641.
zestien jaar zijn 2642.
zestig (ben je -?) 2642.
zeteltje (iem. een - zetten) 2663.
zetten (iem. niet kunnen -) 2643.
zeur 1140.
zeven (op zijn - gemakken) 2645.
zeven is een galg vol 2644.
zeven (drijmaal - zijn) 2642.
zeven (met - haasten) 2645.
zeventien (op zijn - gemakken) 2645.
ziel (met zijn - onder den arm lopen) 2647.
ziel (zijn - in lijdzaamheid bezitten) 2648.
ziel (iem. op zijn - geven) 2646.
zielement 197; 2646.
zielen (ter - gaan, varen) 2649.
zielen (hoe meer - hoe meer vreugd) 2503.
zielslief hebben 2650.
zielsvriend 2650.
zier (geen -) 2652.
zijde spinnen bij iets 2653.
zin (een mensch zijn - is een mensch zijn leven) 2654.

zin noch slot hebben 2079.
zingen (op iem. liggen -) 2380.
zinlijkheid (een mensch zijn - is een mensch zijn hemelrijk) 2654.
zint eer gij begint 227.
zit (dat - nog!) 2655.
zit (die -!) 2618.
zit (geen - in 't gat hebben) 605*.
zit ('t - er aan) 2519.
zitgat 605.
zitten 2519.
zjaak zijn 1009.
zoden (dat brengt geen - aan den dijk) 424.
zoekt (die - die vindt) 2503.
zoetemelk ('t is - tusschen die twee) 1212.
zoetemelksweken 2598.
zoeting (den - schudden) 367.
zoetsappig 989.

zog (in iemands - varen) 2656.
 zog (in zijn - meesleepen) 2656.
 zolder (iem. op zijn achterste - jagen) 2657.
 zolen (aan zijn - lappen) 1312.
 zolen (iets aan de - van zijn schoenen kunnen schrijven) 2664.
 zon (de opgaande - aanbidden) 2658.
 zon (niet kunnen zien dat de - in 't water schijnt) 2659.
 zondaarsbankje 1081; 2660.
 Zondagskind 2661.
 zonde(n)bok 2662.
 zonnetje (iem. in 't - zetten) 2663.
 zoô (van de - zijn) 1233.
 zorg (mij een -!) 2665.
 zot (ieder - heeft zijn marot) 2189.
 zot (den - houden met iem.) 626; 629.
 zot (voor - houden) 629.
 zot (zoo - als) 2158.
 zotje (iem. voor 't - houden) 1341.
 zout (heb je 't ooit zoo - gegeten?) 2666.
 zout (iem. de pap - koken) 2666.
 zout (het - maken) 2666.
 zout (met een greintje, korreltje -) 1249.
 zout (iem. in 't - hebben) 2389.
 zout (een mud, zak - met iem. gegeten hebben) 2616.
 zout (hij zal daar geen meuken - eten) 2616.
 zout (komen met - als 't ei op is) 1559.
 zouten (iem. iets -) 65.
 zoutpilaar 2667.
 zouttelder 716.
 zoutzak 2668.
 zucht (in een -) 2436.
 zuigbeen 1498.
 zuinig zien 2669.
 zuinigheid bedriegt de wijsheid 695.
 zuinigheid met vlijt, enz. 2670,
 zuiver ('t is daar niet -) 1845.
 zuur 2373.
 zuur zijn, raken 2671.
 zuur (iem. - slaan) 2671.
 zuur (het - hebben aan) 1328; 2672.
 zuurdeesem ('t oude -) 2673.
 zwaar op de hand 2674.
 zwaard van Damocles 2676.
 zwaarst (wat 't - is, enz.) 2675.
 zwabber(en) 2677.
 zwak (een - hebben) 2678.
 zwak zijn op 2678.
 zwak (iem. in zijn - tasten) 2679.
 zwaluw (één - maakt nog geen zomer) 1265.
 zwammen 2680.
 zwanezang 2681.

zwang (in - komen) 2682.
zwart 1238.
zwart op wit 2684.
zwart (- afschilderen, - maken) 2683.
zwart zien van den honger 2685.
zwart (een - schaap) 1975.
zwart en blauw 293.
zwarte zwaan 1907.
zwarte (het - beest zijn) 1975.
zwarte peperkorrel 247.
zwarte boek 1238.
zwarte (met een - kool teekenen) 1238.
zwartgallig 258.
zwee (uit de - zijn) 743.
zwee (buiten - zijn) 743.
Zweedsche gordijnen 471.
zweet (in 't - zijns aanschijns) 2686.
zweeten (gaan -) 1841.
zwier (aan den) 483.
zwieren 483.
zwiet slaan 2687.
zwijgen als een mof 1532.
zwijgt (die - stemt toe) 2688.
zwijn 181.
zwijnen 181.
zwijnjak 2000.
zwijntje (*fiets*) 1841.
zwik (op - zijn) 483; 2017.
zwikhout ('t trekken) 1496.
zwikzwak (bij de -) 2430.
zwing (de - trekken) 1496.